

PATROLOGIÆ CURSUS COMPLETUS,

SEU

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, ŒCONOMICA
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM, SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,
SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS
ET AD PHOTII TEMPORA (ANN. 863) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM PRIORA
ECCLESIE SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS,
PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA ;

DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA ;
OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS
DETECTIS AUCTA ;

INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI
SUBSEQUENTIBUS, DONATA ;

CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM
DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA ;

OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM
ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA ;

DUCENTIS ET AMPLIUS INDICIBUS LOCUPLETATA ; SED PRÆSERTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO
SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE
PATRUM, ARSQUE ULLA EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR ;
ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBIVIUM QUINAM PATRES ET
IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS,
A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPTIS, COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS,
CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS
TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSO CONSTANter
SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSENTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,
SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM,
PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES,
LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA

IN QUÆ PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIE GRÆCÆ
A S. BARNABA AD PHOTIUM,

ACCURANTE J.-P. MIGNE,
Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORÆ.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA, ALIA GRÆCO-LATINA ; LATINA,
JAM INTEGRE EXARATA, VIGINTI ET DUCENTIS VOLUMINIBUS MOLE SUA STAT, CENTUMQUE ET MILLE FRANCIS VENIT. GRÆCA
DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM CUM VERSIONE LATINA LATERALIS COMPLECTITUR, ET
FORSAN CENTUM VOLUMINUM EXCEEDIT NUMERUM. POSTERIOR AUTEM VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET IDEOQUE IN-
TRA QUINQUAGINTA CIRCITER VOLUMINA RETINEBITUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE
MERE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITUR : UTROBIQUE VERO, UT PRETII HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR,
COLLECTIONEM INTEGRAM SIVE GRÆCAM SIVE LATINAM COMPARET NECESSE ERIT ; SECUS ENIM, CUJUSQUE VOLUMINIS AM-
PLITUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA ÆQUABUNT.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS XXV.

S. ATHANASIUS ALEXANDRINUS ARCHIEPISCOPUS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM
SEU PETIT-MONTROUGE.

1857

SÆCULUM IV.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI

OPERA OMNIA QUÆ EXSTANT

VEL QUÆ EJUS NOMINE CIRCUMFERUNTUR,

AD MSS. CODICES GALLICANOS, VATICANOS, ETC., NECNON AD COMMELINIANAS LECTIONES CASTIGATA,
MULTIS AUCTA : NOVA INTERPRETATIONE, PRÆFATIONIBUS, NOTIS, VARIIS LECTIONIBUS
ILLUSTRATA : NOVA SANCTI DOCTORIS VITA, ONOMASTICO, ET COPIOSISSIMIS
INDICIBUS LOCUPLETATA, OPERA ET STUDIO MONACHORUM ORDINIS
S. BENEDICTI E CONGREGATIONE S. MAURI,

NOVISSIMIS NUNC CURIS EMENDATIORA, ET QUARTO VOLUMINE AUCTA :

ACCURANTE ET RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,
SIVE

CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMUS PRIMUS.

VENIUNT QUATUOR VOLUMINA 45 FRANCIS GALLICIS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM,
SEU PETIT-MONTROUGE.

1857

B. u. g.

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO XXV CONTINENTUR.

S. ATHANASIUS ALEXANDRINUS ARCHIEPISCOPUS.

Prolegomena.	pag. 1.
Oratio sive liber contra gentes.	col. 1
Oratio de Incarnatione Verbi.	95
Expositio fidei.	197
In illud : <i>Omnia mihi tradita sunt a Patre.</i>	207
Encyclica ad episcopos epistola.	219
Apologia contra Arianos.	239
Epistola de Nicænis decretis.	411
Epistola de sententia Dionysii.	477
Epistola ad Dracontium.	513
Epistola ad episcopos Ægypti et Libyæ.	535
Apologia ad imperatorem Constantium.	593
Apologia de fuga sua.	643
Epistola ad Serapionem de morte Arii.	679
Epistola ad monachos.	691
Historia Arianorum ad monachos.	595
Condemnatio Arii. — Epistola synodalis Alexandri Alexandrini.	797

Ex Typis MIGNE, au Petit-Montrouge.

EPISTOLA NUNCUPATORIA

EDITIONI VENETÆ PRÆFIXA (a).

SANCTISSIMO DOMINO NOSTRO PIO VI, PONTIFICI OPTIMO MAXIMO,

NICOLAUS ANTONIUS JUSTINIANI EPISCOPUS PATAVINUS F.

Cum verissimum sit, quod asseritur ab Ambrosio, nihil esse religione majus, nihil sublimius fide, eorum consilium optimum semper duxi, qui, quacunque ratione potuerunt, ad ejusdem fidei ac religionis incrementum atque propagationem elaborarunt. Horum et ipse imitatione succensus Magni Athanasii Opera seminarii mei typis edenda curavi; illius scilicet Athanasii, cujus ardentissimum in religionem studium, atque doctrinam hæretici ejus præsertim ætatis, atque adeo ethnici ipsi pertimuerunt. In quo quidem vehementer lætor oblatum mihi in præsentia tempus, testandi publice officium meum, et summam erga te, beatissime Pater, venerationem, tuum illud augustum nomen, quo nullum in terris majus, ad hujus operis præsidium ac patrocinium usurpans. Cui enim hæc, quæ fidei defensionem spectant, potiore jure dicanda sunt, quam illi, quem primum omnium ejusdem fidei assertorem ac vindicem Deus constituit? Accipe igitur mæe hunc sollicitudinis fructum, sanctissime Pater, fidei hujus et confessionis hæres legitime, qua firmissime Ecclesia nititur, ut contra ipsam inferorum portæ prævalere non possint. Neque vero ad id audentum me impellit summus tantum ille dignitatis gradus, ad quem divino afflante Spiritu evectus es, sed etiam eximia tua illa pietas atque doctrina, unde tibi novum splendoris decus accedit. Norunt siquidem omnes tuam in civilium atque sacrarum rerum procuratore solertiam et integritatem, ecclesiasticæ disciplinæ studium, in summa potestate modum, pietatem, æquitatem, munificentiam: norunt tuum in litteras earumque cultores amorem ac propensionem, et quam honorifice de te senserit ingeniorum æstimator acerrimus Benedictus XIV, qui te in adiutorem studiorum asciscendum sibi pro singulari sapientia sua judicavit. Hæc, quæ omnes norunt, ad id mihi sunt maximo incitamento. Quanquam ad te Athanasius ipse venire gestit, quique olim dum viveret validissimam decessorum tuorum opem expertus est, idem nunc se tibi sistit, et in clientelam tuam sese confert, sua tibi omnia in unum quasi corpus collecta exhibens, quæ cum antea late sparsa et variis fuerint inventa temporibus, clarissimorum virorum sedulitate recuperavit. Magnus archiepiscopus pontificem maximum te compellat, tibi plurimum, ubi admissus fuerit, profuturus. Habebis nempe sagacissimum virum in tot tantisque curis amplissimisque negotiis optimum consiliarium; habebis sapientissimum Ecclesiæ Doctorem, qui te possit in tanta temporum pravitate solari, et eos, qui contradicunt, arguere erumpentes ex Aquilone et mari: habebis tandem pulcherrimum virtutum omnium exemplar, in quod oculos animumque quotidie intendas. Utinam diutissime Ecclesiæ vivas! Interim Athanasius ex procellosis tam diuturni et ardui episcopatus quasi fluctibus in plenissimæ quietis et tran-

(a) Athanasii Opera omnia quæ exstant vel sub ejus nomine circumferuntur, opera et studio monachorum ordinis S. Benedicti et congregatione S. Mauri; novissimis nunc curis emendatiora et quarto volumine aucta. Græce ac Latine. Patavii 1777, curante Nicolao Antonio Justiniani episcopo Patavino, operam navantibus H. Græcico et Andrea Galandio. III tomi in IV voll., fol. Tria volumina priora reddunt editionem Benedictinorum; quartum vero ea, quæ post illam publici juris fecit D. Bernardus de Montfaucon in *Collectiome nova Patrum* et in *Bibliotheca Coisliniana*, una cum pluribus locis ex *Epistolis festalibus* a Cosma in *Topographia Christiana* servatis, nec non omnia quæ Wolf ac Maffei miserunt in lucem; tum interpretatio Psalmorum ex Montfauconii *Collectione*, et alia, sive de titulis Psalmorum ab Nicolao Antonelli, Romæ 1746, fol., edita, postea variis lectionibus cod. Vatic. aucta.

quillitatis portum receptus tibi, sanctissime Pater, in totius Ecclesiæ administratione felicitatem obtineat. Tuis ipse tandem sanctissimis pedibus provolutus a te illud enixe flagito, ut mihi, seminario meo, totique gregi mihi concredito apostolicam benedictionem imper-tias. Vale.

AD LECTOREM.

(Ed. Venet. 1777.)

Divi Athanasii Opera cum jam pridem a multis desiderentur, non exiguis illa laboribus et impensis ad publicam utilitatem et commodum evulganda curavimus, eademque, benigne lector, tibi in præsentia sistimus. Minime nunc necessarium putamus pluribus id ostendere, qualis nempe quantusque Athanasius fuerit inter veteres illos sanctissimosque Græciæ doctores, cum unanimi consensu ab omnibus ipse et dictus, et habitus Magnus sit. Illum certe Patres certatim laudant, ac duo præsertim splendidissima Catholicæ Ecclesiæ lumina Basilius et Gregorius Nazianzenus ut fidei magistrum venerantur, nec deficit qui ipsum cæteris Patribus anteponeret. Hinc maximo semper in honore fuerunt ejusdem Opera, quæ sibi adhuc superesse ad sui ipsius decus atque præsidium vehementer gaudet Christiana respublica. Meminit enim illa se his, veluti quibusdam armis instructam, insignes victorias de suis hostibus retulisse. Meminit his convictam olim fuisse perniciosam Arii dialecticam, his Eusebii Cæsariensis calliditatem deprehensam, his hæreticorum omnium tela depulsa. Utinam vero nullum lateret adhuc ex tanti Doctoris scriptis adeo pretiosis, ut si quid novi ex iisdem rursus occurrat, nec alia ratione servari possit, id eruditus vir vel in vestimentis ipsis jubeat inscribi. Ad hujusmodi Operum celebritatem magis augendam, ac propagandam utilitatem plurimorum virorum industria conspiravit, qui variis temporibus eadem modo Latine tantum, modo etiam Græce ediderunt. Nondum tamen satisfecerant eruditis, sed nova alia, eademque accuratior expetebatur editio, quæ errata veterum emendaret. Hanc concinnandam aggressus est P. Bernardus de Montfaucon totius antiquitatis peritissimus, ac rerum hujusmodi sagacissimus explorator, eandemque summo cum labore ac laude perfectam ac tribus magnis voluminibus comorehensam Parisiis anno 1698 publici juris fecit.

Multa præterea alia D. Athanasii scripta detexit subsequentibus annis idem P. Bernardus de Montfaucon, quæ ab eodem Parisiis in lucem edita anno 1707 obtinent primum locum in volumine altero ex iis duobus quæ ab ipso *Nova Patrum et Græcorum scriptorum Collectio* inscribuntur. Atque hæc appendix quodammodo dici possunt et additamentum editionis primæ Operum S. Athanasii, in quibus eruendis ac discernendis, digerendis, castigandis, illustrandis ille plurimum laboravit. Neque enim solum epistolas plurimas in varias Europæ partes ad nova detegenda transmisit, sed etiam longas peregrinationes suscepit, Galliam et Italiam peragravit, bibliothecas utrobique lustravit, quotquot occurrerunt codices diligentissime evolvit, monumenta percurrit, aliaque perfecit, ut ipse fateatur in præfatione utrique editioni præmissa. Nos primam editionem seculi qualem ipse protulit, talem damus: quæ vero postea edidit, ea cum pluribus aliis in tertium tomum conjecimus, quod ex ejusdem præfatione cognosces (a). Sic qui primam postulant horum Operum editionem, eandem a nobis habent, nec aliis, quæ postea detecta sunt, fraudantur. Quidquid interea sit, hoc certe testari possumus, editionem hanc nostram primam esse post Parisiensem illam a B. de Montfaucon concinnatam, eademque multo locupletiore. Adhuc fortasse latent alia S. Doctoris scripta. Ne litterati eadem investigandi laborem fugiant. Interim, amice lector, oblatum munus ne respuas, ac nostrum tibi inseriendi desiderium benevolo animo fac inflammas. Vale.

(a) Mox sequitur.

PRÆFATIO

EDITIONIS VENETÆ TOMO TERTIO (a) PRÆFIXA.

Hactenus D. Athanasii editionem opera et studio A monachorum ordinis S. Benedicti e congregatione S. Mauri adornatam, ac Parisiis an. 1698 typis excusam fideliter in omnibus secuti sumus. Atque in hoc quidem ita nobis nihil licere existimavimus, ut ipsas etiam emendationes, quas illi absoluto jam operi apposuerunt, suis locis inseritas exhiberi noluerimus, ut nostra hæc volumina legentibus illud etiam appareat, quid illi primum, quid postea cogitaverint, et ne viris doctissimis eam laudem quodammodo eriperemus, quæ ex posterioribus curis (quæ sapientiores esse solent) proficiscitur. Cum vero ex quo eadem editio felicissime absoluta fuit ad nostram usque ætatem per industrios antiquitatis indagatores non pauca S. Doctoris monumenta e bibliothecarum tenebris eruta in lucem venerint, plurima vero ad ejus scripta ac gesta illustranda, ac majus in lumen collocanda ab eruditissimis viris subinde fuerint elucubrata, ideo nos, qui in id studium omne ac diligentiam impendimus, ut nostra hæc et exacte omnino elaborata, et, quantum in nobis est, numeris omnibus absoluta prodeat, quæcunque post ea tempora Magni Athanasii scripta et ἀποστολικάτα vulgata sunt, accuratissime collegimus, et in unum quasi corpus congressimus; ex eruditorum autem opusculis ac dissertationibus ea tantummodo selegimus, quæ et magis necessaria et gratiora legentibus judicavimus, ne si omnia cœcervaremus, et levioribus locus esset, et volumen ipsum in nimiam magnitudinem excresceret. Neque vero hujusmodi S. Athanasii monumentorum, quæ typis nostris commisimus, collectionis laudem nobis tributam volumus; iis enim jure optimo debetur, quorum doctrina et consilio id præstitimus. Ea vero laus, ac gloria propria in primis Joan. Hieronymi Gradonici, archiepiscopi Utinensis, qui ad ecclesiasticæ dignitatis amplitudinem in hoc præcipue studiorum sacrorum genere singularem quamdam et exquisitam eruditionem adjungit. In hujus etiam societatem venit congregationis Oratorii presbyter, Andreas Galland, qui, quantum studio, doctrina, criticæ artis peritia, ac rerum ecclesiasticarum cognitione præstat, *Nova Patrum Bibliotheca* ab ipso Venetiis edita satis luculenter ostendit. In iis vero quæ horum consilio collegimus non eum ordinem secuti sumus, quem in sua ad rerum sacrarum, præcipue SS. Patrum studiosos admonitione anno proxime elapso edita

typographus noster indicavit; neque enim ad id fide obstrictos nos duximus; et cum hic ordo ex libero cujusque arbitratu potius pendeat, quam ex rerum ipsarum convenientia, eum demum prætulimus qui magis arrisit. Quid igitur a nobis præstitum fuerit, breviter indicemus, ac singula quæ postremo hoc volumine comprehensa sunt, sub unum quasi conspectum (quod munus eorum est qui præfatur) subjiciamus.

I. Principem itaque locum *XXII Animadversionibus in D. Athanasii vitam et scripta* attribuimus, quas statim excipiet *Diatriba de causa Marcelli Ancyranii*: egregium utrumque opus præstantissimi P. Montfauconii, quo nemo in excutiendis et illustrandis D. Athanasii operibus, ac rebus ad ejus vitam et scripta pertinentibus impensius ac feliccius insudavit. Atque in priore quidem cum nonnulla in Parisiensi editione in transcurso agitata accuratius, ut ipse faletur, excussit; tum præcipue cl. Tillemontium strenue refellit, ubicunque ille aut in gestorum recensione, aut in temporum supputatione sibi adversatur. In posteriore vero rem in ecclesiastica historia perobscuram, et ab eruditis magna animorum contentione in utramque partem agitamam, de Marcelli nempe Ancyranii doctrina, disquirendam aggreditur, eaque affert, ex quibus nova Marcellianis rebus lux oboriatur, ut sin minus in omnibus, in multis saltem quæstionis admodum implicatæ difficultas enodetur.

II. Neque minus obscura atque difficilis quæstio est de anno, quo D. Athanasius tantorum laborum pro Ecclesiæ utilitate exantlatorum præmia recepturus e vivis excessit. Ut enim de iis taceam qui ejus interitum ad an. 375 referendum putant, nonnulli magni nominis scriptores et chronographi sanctissimum patriarcham an. 371 decessisse arbitrantur: contra vero ecclesiasticorum annualium parens Baronius pro an. 372 acriter pugnat: maxima tandem eruditorum pars insequente an., nempe 373, eundem obiisse contendit. Postrema hæc opinio cum jam vulgo recepta esset, totius antiquitatis peritissimus vir Justus Fontaninus, archiepiscopus Ancyranus, *Historiam litterariam Aquileiensem* conscribens, ut certo statueret quo anno Rufinus et Melania in Ægyptum venero (eodem autem anno venisse constat, quo D. Athanasii interitus contigit), quæstionem de anno emortuali S. Doctoris iterum ad examen revocavit peculiari dissertatione ad calcem mus. Cæterum ordinem novum cum veteri collatum ad calcem tomi IV exhibebimus. Edit.

(a) Cum scripta in hoc volumine contenta dispuerimus juxta ordinem novum a nobis institutum, præfationes eidem volumini præfixas huc revocavi-

Historiæ litterariæ Aquileiensi adjecta. In ea vir et ingenio et eruditione summus multa eaque gravia ex omni ferme antiquitate testimonia congerit, quibus Baronii calculos longe accuratissimos cæteris fideiiores ostendat. Gratum igitur lectoribus nos facturos putavimus, si post *Animadversiones ac Diatribam* cl. Montfauconii hanc quoque dissertationem adjungeremus, ut in re adeo in ancipiti posita, pro qua summa ingenia haud segniter inter se decertarunt, quid ad veritatem accedere propius videretur, clarius dispicere ac dignoscere possent. Hæc nimirum solummodo ex eruditorum lucubrationibus ad scripta, gesta obitumque Athanasii spectantibus nobis seligere visum est; de cl. autem Scipionis Maffei animadversionibus in insigne historiæ ecclesiasticæ sæc. IV fragmentum ab eo Veronæ repertum editumque paulo infra dicemus.

III. His in antecessum præmissis ad ipsius Athanasii Opera devenimus, quæ nunc primum collecta typis nostris evulgamus. Ex his, quæ primo loco occurrunt, quæque secundo supra vicesimum numero censentur, e bibliothecarum latebris primus eduxit ac publici juris fecit cl. Montfauconius, duobus contra Novatianos fragmentis exceptis, decimo octavo numero comprehensis, quæ ex codice LVIII bibliothecæ collegii Novi Oxoniensium prodierunt cura ac diligentia Joan. Christophori Wolfii (a). Insignis siquidem ille Benedictinæ familiæ monachus, atque indefessus antiquitatis pervestigator, lustratis excussisque summa cura ac studio Galliæ et Italiæ bibliothecis, quotquot ad manum venerunt codices evolvit, ut si qua adhuc laterent Athanasii scripta in lucem emitteret; tantique laboris ac solertiæ fructus fuere quæ supra innuimus opera. Ac fragmentum quidem ex *sermone de fide in Coisliniana Bibliotheca* edidit, reliqua vero in *Nova Patrum et scriptorum Græcorum Collectione*. Neque vero omnia ut genuinos sanctissimi antistitis fetus venditat, de pluribus tamen nihil esse ambigendum statuit. Quid vero de illis sentiendum sit, ex ejusdem præfatione potius, et ex *Monitiis* singulis operibus præfixis, quam ex nobis ediscendum. Nihil enim pro ea, qua pollebat, eruditione ac doctrina prætermisit, quod ad rectam eorum intelligentiam atque judicium necessarium videretur.

IV. Inter Athanasiana vero, quæ collegimus, scripta suum etiam habere locum putavimus monumenta aliquot ecclesiastica a cl. Maffeo in lucem emissa tum tom. III opusculorum quibus titulus *Osservazioni letterarie*, tum in fine ejus operis quod inscripsit *Storia teologica*. Non omnia quidem a Magno Athanasio conscripta sunt, sed duæ tantum epistolæ, quarum altera ad Mareoticas Ecclesias missa fuit, ad clerum altera Alexandrinum ac Paremبولam. Verum cum ex illis quoque, quæ Athanasium auctorem non jactant, non pauca ejusdem vitam ac scripta propius attingant, nullum duximus

omittendum. Ac primum quidem ex hisce monumentis historicum quoddam fragmentum est ad Meletiani schismatis primordia pertinens, in quo duas habemus epistolâs perraras eorum temporum reliquias, quæ Nicænam synodum præcesserunt. Sequitur deinde Sardicensis concilii ad Mareoticas Ecclesias epistolâ, itemque D. Athanasii duæ, quas paulo ante commemoravimus. Ac Sardicensis quidem concilii epistolâ eo magis summo in pretio atque honore habenda est, quod, ut recte animadvertit cl. Maffeus, licet multæ ab eodem conscriptæ fuerint, pauca admodum injuria temporum ad nos pervenerunt; ex priore vero D. Athanasii, etsi in ea subscriptiones fœde alicubi depravatæ appareant, episcopalium tamen aliquot Ecclesiarum nomina ediscimus, quas apud sacros geographos frustra requiras; nonnulla etiam virorum ac locorum nomina nondum emendata rectæ lectioni restituuntur, ex posteriore demum præcipuarum in historia ecclesiastica gestarum rerum veritas evidentius demonstratur firmiterque stabilitur. Hujusmodi tres epistolâs *Historia acephala* consequitur ad Athanasium potissimum ac res Alexandrinâs pertinens, in qua nonnullæ rerum *περιστάσεις* prius ignotæ afferuntur, quædam explicantur enucleatius, quædam etiam aliter enarrantur, singula vero temporibus exacte prorsus distincta sunt; quæ utinam amanuensium incuria non vitasset! Verum, quod est notatu præcipue dignum, annus est emortualis S. Athanasii, quem, si hujus historiæ scriptori habenda est fides, an. 373 decessisse comperimus; ex quo celeberrimi Montfauconii cæterorumque hac de re sententiæ non parum roboris ac firmitatis accedit. Qui vero plenior de istis ecclesiasticis monumentis cognitionem desiderat, is legat, quas simul edendas curavimus, cl. Scipionis Maffei in eadem animadversiones, seu potius commentaria, in quibus omnia pro mira ingenii sui felicitate sagaciter evolvit, et exquisitæ eruditionis luce perfundit, quin etiam obiter aliqua eruditorum errata castigat.

V. Græcus quoque textus *Epistolæ ad papam et clerum Persarum* prætermittendus non fuit, ne quid in hac nova Operum Athanasii collectione deesset. Latinum typis excudimus tom. II, pag. 649; Græcum primum dedit cl. Montfauconius in *Bibl. Coislin.*, pag. 269, unde nos illum desumpsimus. De hac epistolâ nihil addendum *Monito* quod Latino ejus textui Benedictini monachi præmiserunt.

VI. Exstat tom. VII, pag. 846, *Novæ conciliorum Collectionis*, quam Venetus typographus Antonius Zatta edere pergit, Athanasii de Christo testimonium, afferturque a Leontio Byzantino monacho in opere nondum edito *contra Nestorianos et Eutichianos*. Vetustus hujus operis codex asservatur Venetiis in Græca D. Marci bibliotheca. Ex eo quædam

(a) Vid. ejusdem Præf. ad tom. III *Anecd. Græc.*

exscripsit, Latine reddidit, notis illustravit cl. vir Antonius Bongiovanni, misitque ad doctissimum virum Joan. Dominicum Mansi, archiepiscopum postea Lucensem, quibus novam et amplissimam conciliorum Collectionem, cujus paulo ante meminimus, locupletaret. Hoc Athanasii de Christo testimonium illud ipsum est, quod in ejusdem *De Incarnatione Verbi Dei* opusculo legimus inter opera dubia initio tom. II (a) a monachis Benedictinis relato. Quoniam vero in eo paucula quædam aliter leguntur atque ibi editum fuit, ne quid videamur omittere, placet illud hoc loco proferre. ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ. Ὁμολογοῦμεν καὶ εἶναι αὐτὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ Θεὸν κατὰ πνεῦμα, υἱὸν ἀνθρώπου κατὰ σάρκα, οὐ δύο φύσεις τὸν ἕνα Υἱὸν, μίαν προσκυνητὴν, καὶ μίαν ἀπροσκύνητον, ἀλλὰ μίαν φύσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένην, καὶ προσκυνουμένην μετὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ μὴ προσκυνήσει. Quæ ita veriti Ant. Bongiovanni: *MAGNI ATHANASII. Confitemur et ipsum esse Dei Filium, atque Deum secundum Spiritum, et filium hominis secundum carnem, non autem duas naturas unum Filium, unam adorandam, aliam non item; sed unam in ipso Dei Verbo naturam incarnatam, atque uno eodemque cultu prosequendam.* Exstat pariter tom. I, pag. 54, *Catalogi codicum manuscriptorum bibliothecæ Medicæ Laurentianæ*, quem diligentissimus æque ac eruditissimus vir Ang. Mar. Bandinius Florentiæ edidit an. 1764; exstat, inquam, interpretatio tituli psal. LXXVII, quæ Magni Athanasii nomen præ se fert. Desumpta est ex plit. V, cod. XIV, in quo habetur catena quorundam Patrum in Psalmos; cumque ipsa etiam ab edita (b) tituli ejusdem psalmi interpretatione differat, hic saltem post Bandinium merito recudendam putavimus. Ea autem est hujusmodi: *Ψαλμός οζ'. Συνέσεως τῶ Ἀσάφ. Ἐνταῦθα τὰ τῆς Ἐξόδου, τὰ τῶν Ἀριθμῶν, καὶ τὰ τοῦ Δευτερονομίου φάλλει, τὸν δὲ ψαλμὸν ᾄδει τῶ νέῳ λαῶ, παραινῶν τῶ νόμῳ προσέχειν τῶ εὐαγγελικῷ τοῦ δὲ παλαιοῦ τῶν Ἰουδαίων δήμου κατηγορῶν, ὡς ἀγκώμονος, καὶ ἀχαριστία τὰς εὐεργεσίας ἀμειψαμένου, παρορμῶν δὲ ἡμᾶς ἐπὶ τὴν σύνεσιν τῶν ἐπιφερομένων, Συνέσεως τὴν ἐπιγραφὴν ἐποίησατο. Quæ nos ita interpretamur: PSALMUS LXXVII. INTELLECTUS ASAPH. Refert in hoc psalmo quæ in libris Exodi, Numerorum et Deuteronomii narrantur; psalmum vero canit novo populo, admonens ut legi evangelicæ attendat. Cum autem veterem Judæorum populum tanquam insipientem accuset, qui beneficia nulla gratiarum actione rependerit, nosque excitet ad intelligentiam eorum quæ afferuntur, ideo Intellectus titulum præposuit.*

VII. Reliquum tandem est, ut de interpretatione Psalmorum, sive libro *De titulis Psalmorum*, quem ut genuinum D. Athanasii opus edidit Nicolaus Antonellus Romæ an. 1746, quique, licet postremam, maximam tamen hujusce voluminis partem conficiet,

A pauca dicamus. Librum itaque *De titulis Psalmorum* a sanctissimo Doctore fuisse conscriptum nos dubitare non sinit D. Hieronymus *De script. eccles.* cap. 87. S. Athanasii librum interpretationis Psalmorum synodus quoque II Nicæna commemorat act. 6. Fragmenta quædam Athanasiana *Expositionum in Psalmos* Latina interpretatione donaverat Politianus; quædam etiam Daniel Barbarus, et Balthasar Corderius in Catenis Patrum ad Psalmos protulerant; Petrus item Felckmannus ex Catena Nicetæ Heracleotæ fragmenta *Commentariorum* Athanasii in *Psalmos* evulgaverat. Postea monachorum Benedictinorum studio ac diligentia locupletiores in *Psalmos Expositiones* D. Athanasii prodierunt, et quantum inscriptionem non satis commode libro *De titulis Psalmorum* ab Hieronymo laudato convenire ultro fateatur Montfauconius, ea tamen genuinum S. Doctoris setum asseverat. Verum enimvero non defuerunt viri eruditi, qui, re attentius explorata, easdem Magno Athanasio abjudicarunt. Tandem quod cl. Montfauconius in Præfatione ad opera S. Athanasii ab se in *Nova Patrum Collectione* evulgata persuasum sibi esse affirmaverat, nimirum præter ea, quæ tunc temporis in vulgus primum mittebat S. Doctoris scripta, alia insuper inedita delitescere, eruditus vir Nicolaus Antonellus inter manu exaratos bibliothecæ Barberinorum codices *Expositionem Psalmorum*, sive librum *De titulis Psalmorum*, de quo agimus, feliciter detexit. Id germanum esse D. Athanasii opus omnino non ambigit, idemque esse ac librum *De titulis Psalmorum* à D. Hieronymo recensitum. Quod ut sibi persuadeat, duorum doctissimorum virorum, Andreae Scotti, et Lucae Holstenii auctoritate præcipue movetur; multa præterea, eaque non levia argumenta affert, quibus idipsum manifeste evincat; quædam etiam, quæ in contrariam partem objici possent, ingeniose non minus quam erudite refellit. Legenda omnino ejusdem Præfatio, quam operi a se edito præmisit, ubi rem totam docte admodum ac fusiori stylo persequitur. Utra istarum in *Psalmos interpretationum* Athanasio tribuenda sit, eam Benedictini monachi, an vero quam Antonellus detexit, definire ipsi nos non audemus: litem hanc eruditorum judicio dirimendam relinquimus. De hoc uno, quod ad nos attinet, admonendus est lector, post editum nempe ab Antonello *Psalmorum Commentarium* Athanasii nomine insignitum in bibliotheca Vaticana repertum fuisse codicem inter Palatinos n. XLIV, in quo Psalmi, idemque Commentarium continebatur, unde ille plurimas variantes lectiones ac supplementa deprompsit, eaque omnia appendicis loco suæ editioni adjecit. Ut igitur Barberini ac Vaticani codicis identidem conferendi labor ac tædium lectori immiueretur, variantes lectiones et addimenta suis locis inseruimus, codicis tantum adjuncto nomine, vel ut

(a) Nostræ recensione quartæ. Edit.

(b) Tom. II edit. Paris. an. 1698 et Venetæ 1777, nostræ tom. III. Ib.

plurimum nulla codicis mentione facta, si quasdam A
variantes textus Psalmorum lectiones excipias, quas
perspicuitatis gratia Vaticani vel Palatini codicis
nomine indicavimus. Neque vero verba singula ab
Antonello in appendice ascripta retulimus, sed ea
duntaxat, quibus constat lectionis varietas; quæ
porro ille ex conjectura sagaciter emendaverat, ubi
illa cum Vaticano codice concinere animadvertimus,
quod sane pluribus in locis accidit, præmittenda
duximus, ne idem iteratum legeretur; minime au-
tem variantium lectionum interpretationem omisi-
mus, quam nec ipse omisit Antonellus, quotiescun-
que alteram ab altera differre deprehendimus. Hæc
nos de D. Athanasio locuti, summam tandem lau-
dem Nicolao Antonello debere certe fatemur, cujus
doctrina cum ex omni eruditionis genere floresce- B
ret, fuit etiam sancti hujus doctoris Operibus for-
tunatissima. Ille quidem amplissimam dignitatem
consecutus Romanæ purpuræ splendorem auxit,
editis vero luculentissimis operibus sui nominis im-
mortalitati consuluit. Nos, quam viro huic honoris
gratque animi significationem debemus, eam non
aliter explebimus, quam ea subjiciendo quæ ipse
scripsit, quæque Christophanus Amadutius eorum
litterarum, quas Romæ profertur, Græcarum scili-
cet, scientissimus cl. Joanni Lamio a. d. vi Kal.
Octob. an. 1767 per epistolam commemoravit (a).
Hæc igitur nos præmonuimus; hæc illa sunt, quibus
nostra hæc D. Athanasii Operum editio præ cæteris,
quæ ad hanc diem prodierunt, aucta et locu-
pletata publicæ luci sese committit; quæ si erudi-
torum suffragio, ut nobis pollicemur, comprobabitur,
majora etiam, quæ animo volvimus, in posterum
aggrediemur.

PRÆFATIO

In opera S. Athanasii quæ nunc primum *collecta* publicantur.

(MONTFACON, *Nova Bibliotheca Patrum*, t. II. Stellulis prænotata interseruerunt editores Veneti. — Omnia, ut jam diximus, ordine novo donavimus, quem indicabit editionis utriusque collatio.

Qui a primis adolescentiæ annis ad decursam C
usque ætatem, frangendis tum calamo tum opera
hæreticorum conatibus et consiliis strenue advigi-
lavit, Athanasius; qui totis sex et quadraginta an-
nis Alexandrinæ Ecclesiæ præsul, non plebis modo
regimini, sed etiam fovendæ per orbem rei catholicæ
totus incubuit; innumera prope scripserit necesse est.
Nam quanta putas edidisse contra hæreticos, nec
tantum illos qui sua ætate ingenti numero prorup-
pere, Arianos, Pneumatomachos, Photinianos, Di-
mœritas, Apollinaristas; sed etiam eos, qui pridem
exorti, sanæ fidei oppugnandæ nondum finem fecer-
ant, Manichæos, Novatianos, Marcionitas? Quot
epistolas ejusdem fidei causa ultro citroque missas
penes se habuit, qui de rebus solum Sardicensis syn-
odi quadringentorum episcoporum litteras ad se D
missas, servare se testificatur: quibus ἀποβαλας
remisisse, silente licet Athanasio, indubitatum vi-
detur? Quot homilias ad populum edidit ille, dum
præsens Alexandriæ consideret, itaque dum pro-
fugus per otium solitudinis, populos ad pietatem
et rectam fidem, missis litteris, informaret? Non
mirum ergo si nova in dies prodeant S. Doctoris
opuscula: ac etiamsi, Iustratis Galliæ et Italiæ bi-
bliothecis, summa cura studioque quotquot ad ma-

num venerunt codices evolverim, ut Athanasii ἀνέ-
δοτα eruerem, publicique juris facerem, bene multa
adhuc latere nihil ambigo, eruditosque, nec sine
spe amplæ segetis, investigandi laborem adire pro-
opto. Quanquam vero ad singula opera præviis
Monitis, quid de quolibet sentiendum sit, aperui-
mus: libet ea quæ jam diximus paucis retractare,
et quæ nobis δευτέρας φροντίων notitiæ accesserint,
lectori benevolo patefacere.

I. *De legatione Ecclesiæ Ancyranæ* ad Athanasium
pro causa Marcelli peculiari diatriba pluribus infra
agitur, ac eximii opusculi occasione, Marcelli causa
pro virili expenditur.

II. *Sermo major de fide*, opus a Theodoro lau-
datum, egregia est contra Arianos aliosque Athana-
siani ævi hæreticos disceptatio: ubi syllogismis et
dilemmatibus lucifugarum errores proterit et refel-
lit S. Doctor. Et primo quidem cum Ariani deitatem
Verbi minuentes, ἐλαττοῦντες, dicerent, Verbum
esse rem factam et creatam; iis ille strenue obsi-
stit, evincitque, non posse rem creatam esse eum,
qui omnia creaverit, tam visibilia, quam invisibilia:
nec vere dici posse omnia creasse Deum Verbum, si
vel aliud quidpiam ab ipso non creatum, vel ipsum
Verbum creatum esse reperitur: hinc ipsum Filiū

toranense illustrato da lui con note e dissertazioni; le *Ragioni della santa sede sopra Parma e Piacenza*; la dissertazione sopra il titolo di S. Evaristo e l'altra sulla commemorazione del Romano pontefice da farsi dagli Orientali nel sacrificio della messa; e finalmente un nuovo Compendio della *Somma* di S. Tommaso stampato ultimamente in *Propaganda* per uso degli alunni di quel collegio, lo distingueranno sempre per un egregio letterato, e per un deguissimuo cardinale.

(a) Qui nient' altro v'è di nuovo, che abbia di
letterario, se non che la perdita pur troppo funesta
alla più colta letteratura, che facemmo Giovedì notte
all' ore 6, del più dotto cardinale che ornasse ora il
sacro collegio, l' eminentissimo sig. card. Niccolò An-
tonelli, morto in età d'anni 69 involatoci in poche
ore da una gagliardissima infiammazione. *L'inter-
pretazione Greca de' Salmi* di S. Atanasio, le *Opere
Armenie* di S. Jacopo Nisibeno, quella e queste da
lui tradotte in Latino ed illustrate con prefazione e
con note; l' antico *Messaie Romano monastico La-*

nomen proprietatemque, quominus sit creatus Filius officere : nam, etsi multi filiorum Dei nomen nacti sint, quin vere et natura filii essent ; non parem esse de Filio Dei rationem : etenim, ut alibi ait, ideo μονογενής, sive unigenitus ille dicitur, quod solus Filii rationem vere et proprie obtineat. Consequenter vero Arianos arguit, quod dicant Filium esse mutabilem : cum enim Pater natura sit immutabilis ; Filius, qui naturam et essentiam Patris accipit, alias enim non vere Filius esset, natura immutabilis sit oportet. Quoniam autem Ariani, Scripturas ad libitum usurpantes, multa de Christo ut homine dicta, ad Verbi deitatem minuendam in medium afferbant, accuratissime Athanasius, quæ a Christo ut homine gesta sunt ab iis, quæ ab ipso ut Deo sunt edita, distinguit et segregat. Nec minus filios adortus est, qui de incarnatione Verbi falsa proferebant, Dimœritas maxime aliosque, in quos ad Epictetum scribens invehitur. Quia enim nonnulli hoc Joannis dictum interpretantes, *Et Verbum caro factum est*, ita explicari volebant, ac si Verbum ipsum in carnem et ossa mutatum fuisset ; eam ille opinionem ut insanam explodit, ac repetitis exemplis probe commonstrat, in usu esse ut ex aliquo extrinsecus adjuncto, dicatur homo, verbi gratia, tale quidpiam factus esse, quin naturam mutaverit. Cum autem ille qui Verbum in carnem verò conversum fuisse dicitabant, humana opera, et τὰ πάθη ipsi Verbo, ut Verbum erat, ascriberent ; comprobat ille, non Verbo ascribi posse, quatenus scilicet Verbum et Deus est, quod postulet pro nobis, quod passum fuerit, etc. Licet autem Christi, ut Deus est, opera, ab iis quæ ut homo operatus est distingui velit, negat tamen Verbum unquam deseruisse quod semel assumpserat, affirmatque corpus Christi incorruptum mansisse post mortem propter Verbum inhabitans, quod a corpore nunquam discessit. Ex iis fortasse quæ contra Dimœritas afferuntur, non abs re credatur, tunc ab Athanasio editum fuisse *Sermonem majorem de fide*, cum jam Dimœritæ erumperent et blasphemata dicta contra Christum efferrent, anno circiter 369 vel 370.

III. In fragmento ex sermone *De fide* agit de Junio.

IV. In fragmento *de Paulo Samosateno*, ait Paulum Zenobiæ patrocinio nixum fuisse dum errores spargeret ; sed nihil ipsi profuisse ejus patrocinium, nec obtitisse, quominus is ab episcopis in synodo coactis damnaretur.

V. *Fragmentum de Stephano Antiocheno* est pars historię cujusdam ab Athanasio conscriptę, ubi de conspiratione Stephani in legatos synodi Sardicensis Euphratem et Vincentium structa, quam in *Historia ad monachos* carptim tetigerat, pluribus agit ille, remque memorat accuratius.

VI. *Epistola ad monachos*, brevissima licet, pulcherrimas de Arianorum consortio declinando præ-

¹ Job xiv, 4.

ceptiones offert : nam, quia multi Catholicorum erant qui Arianorum conventibus interesse cum iisque precari solebant, a tali consuetudine eos qui rectę fidei hærent, abstertere conatur Athanasius. Qua de re vere auream ejus sententiam hic apponere libet : *Ne quid igitur tale contingat, id vobis in proposito sit, dilecti, ut eos qui palam impie sentiunt aversemini ; eos autem qui se cum Ario non sentire putant, sed cum impiis tamen communicant, caveatis : nam quorum sententiam aversamur, eorum maxime communionem fugere consentaneum est. Quod si quis dum rectam se fidem profiteri simulat, cum illis tamen communicare videtur, hunc hortamini ut a tali consuetudine abstineat : ac si quidem pollicetur, hunc fratris loco habeatis ; sin proterve insistat, hujusmodi hominem repudiate.*

VII. *Commentaria*, sive *Sermones Athanasii in Matthæum* existitisse jam certo constat : quorum nos partem haud modicam ex codicibus eruimus. Quia vero opus antiquissimum Athanasii semper nomen prætulit, vere Athanasii esse opinamur. Licet autem Origenem, quem in *Epistolis ad Serapionem* purgare videtur, hic ἄθλιον vocet, hinc tamen nihil scrupuli exoritur : exploratum quippe est Origenem, quem magistri loco in honore habebant Ariani, ab adversę partis scriptoribus temeritate nomine culpatum fuisse : ac etsi Athanasius, dum ad confutandos Pneumatomachos ejus auctoritatem usurpat, illum, licet tamen frigidè, excusare videatur, nihil tamen obest quin, expensis ejusdem lubricationibus, ipsum alio loco et tempore insectetur ; ut de Basilio Ancyraano a S. Doctore factum deprehendas.

Primo quidem occasione stellę quę Magos ad præsepe duxit, egregie pugnat contra genethliacos et astrologos, qui actiones et vitam nostram astrorum motu regi dicitabant : unde id absurdi sequi commonstrat, neminem sceleris admissi causa culpandum, si astrorum motui vel fato humana gesta ascribantur : nam contra fatum et necessitatem, ut vulgo fertur, ne Jovis quidem pater pugnare valet. Quę de novem Herodis morbis et ejus genealogia sub hæc leguntur, ex Josepho et Africano mutuatus Athanasius est ; neque hac de re quidpiam jam dictis adjicere libet.

Agit postea Athanasius contra hæreticos nonnullos, qui dictum illud Jobi : *Nemo mundus a sorde, etiamsi unius diei fuerit vita ejus*¹, de peccatis tenellorum infantium actualibus intelligi pugnant. Quę tanta insania forte videatur, vix ut credi posset id opinionis alicui unquam hæsisse ; nisi magistra rerum experientia doceret, in absurdissima quęque commenta prorumpere eos qui arbitrio suo religionis capita definire audent. Horum itaque sententiam acriter depellit Athanasius ; et qui existimabat ille sordes animi cujusque de actuali tantum peccato proprie intelligi posse, de sordibus corporeis, quas ex utero matris contrahimus, Jobi

dictum explicat S. Doctor, non quod inficietur singulos homines cum peccati originalis sordibus in lucem edi: eam quippe ille sententiam clarissime proficitur; sed cum hæretici illo Jobi loco nixi, actualia peccata in parvulis constituerent: ex adverso pugnans ille a sordibus animi ad corporeas maculas ejus loci interpretationem transfert. Quia vero loens ille Athanasii, initio et sine mulibus, non totam illius hac de re sententiam exprimit, abs re esset his explicandis diutius immorari, cum maxime peccati originalis doctrinam perspicue Athanasius, si quisquam alius, enuntiet. Sic p. 866: *Omnes itaque qui ex Adamo oriuntur, in iniquitatibus concipiuntur, in proavi sui damnationem collapsi*; et alibi multis in locis, quæ longum esset enumerare.

Singulare admodum est quod habet S. Doctor in hæc Matthæi verba, *Si oculus tuus dexter scandalizat te, erue eum* ², etc., quod Athanasiani ævi conditioni apprime convenit. Ait quippe ille, dicti hujus explicationi insistens, Si episcopus et presbyter, qui sunt corporis Ecclesiæ oculi, vel si diaconus, qui pro manu habetur, aut demum minister, qui pes esse intelligitur, improbe versentur, et populo lapsus occasio sint, abjiciendos oportere ex Ecclesia, præstabiliusque esse abjectis illis conventus agere, quam eum ipsis damnationem incurrere: quæ res eo tempore non insolens erat. Nam Theodorus Oxyrinchi episcopus ab Georgio Ariano ordinatus, a elero et populo abjectus est. Ecclesiam vero deinde interposito temporis spatio regebant presbyteri et diaconi. Similiterque Georgius Alexandrinus a plebe pulsus narratur; aliosque multos perinde a populo eliminatos haud difficile esset recensere. Verum, etsi Athanasius hæc monita dederit, cavesis putes licuisse populis præsules suos, etsi sotes et improbos, indiscriminatim ex Ecclesia pellere: nam id inmeris ad synodos episcoporum spectabat. At cum illo ævo Arianorum Meletianorumque protervia omnia miscuisset, ac ecclesiastica synodaliaque statuta pessumdaret, cum venalia omnia conscelerati illi proponerent, episcopos plerumque ethnicos simoniacos, aliosque sexcentis sceleribus obnoxios cooptarent; tum scilicet cum nullum a Catholicis præsulibus subsidium sperari posset, oppressis nempe, in exsilio degentibus sedeque motis; licitum popu-

lis erat episcopos, qui luporum instar Ecclesias occupaverant, pellere si possent, et Ecclesiæ aditu arcere. In illud, *Nolite judicare, ut non judicemini* ³, hæreticorum sui temporis consuetudinem carpit. *Hi namque, sic ille, per insanos atque perniciosos penitentiae ritus pecunie questum aucupantes, aiunt non judicandum sive damnandum esse eum, qui peccata mortalia perpetrat; ait quippe Dominus, Nolite judicare, ut non judicemini. Quod si ita se res habet,*

ut affirmant ipsi, Noe sane rix justus damnatus fuit, quod derisorem Chamum judicaverit et damnaverit, ut esset fratrum servus. Nimirum illi pactione pecunie homines gravissimis peccatis obnoxios, penitentiae legibus et satisfactione immunes dimittebant. Quod Arianis et Meletianis apprime convenit, qui ecclesiasticos ritus pessumdabant, nihil non quæstus causa agere parati.

In illud, *Nolite saneta dare canibus, neque mitatis margaritas vestras ante porcos* ⁴, hæc pulchre tradit Athanasius: *Quemadmodum enim si quis porcum e cæno eduxerit, id sibi porcus damno esse arbitratur; ita si quis libidinosum ex cæno voluptatis avertat, is temperantiae consiliarium non amicus, sed adversarii loco habet. Ne projiciamus ergo nostras incontaminatorum mysteriorum margaritas ante homines porcis similes. At dicit quispiam, Sacrorum participes esse volunt, et sunt tamen canes impudentes, et porci volutati in cæno voluptatis. Tu vero ne dederis: nam ægri quoque aquam postulant, sed medici velant: tyranni regiam purpuram expetunt, sed illius custodes, periculum suspicantes, non concedunt. Vide ergo tu quoque, diacone, ne indignis purpuram impeccabilis corporis præbeas, ne rationi reddenda, non secundum Romanas leges, sed secundum Domini dicta obnoxius sis.*

In hæc verba, *Propterea dico vobis: Omne peccatum et blasphemia remittetur hominibus, sed blasphemia in Spiritum non remittetur illis. Et quicumque dixerit verbum contra Filium hominis, remittetur ei; qui autem dixerit verbum contra Spiritum sanctum, non remittetur ei, neque in hoc sæculo, neque in futuro* ⁵: eandem compendio explicationem profert, quam in fine *epistolæ ad Serapionem* pluribus adduxerat; ita ut sententias prope iisdem verbis usurpet; ut vel inde hæc Commentaria certissime Athanasii esse pronuntiet, quisquis hæc accurate mutuo conferat. Hic ille Origenem, ut diximus, carpit, quod pœnarum finem aliquem in futuro sæculo præscripserit, et Novatum, quod pœnitentiam rejecerit. Cætera studioso lectori mittimus exploranda.

VIII. *Commentaria in Lucam*, ut in *Monito* diximus, vere Athanasium edidisse, ipsa res perspicue commonstrat; contra quam olim suspicabamur, videlicet fragmenta illa Athanasii in *Lucam*, quæ in catenis cum manuscriptis tum editis circumferuntur, ex variis S. Doctoris, iisque jam amissis operibus excerpta fuisse. Etenim monuisse juvabit in catenis manuscriptis, ubi non ex justis commentariis, sed ex variis hinc inde operibus, interpretationes afferuntur, notare semper catenarum collectores ex tali vel tali opere (a) exscriptam expositionem fuisse. Ad hæc vero, hic Lucæ versiculos ordine affert et explicat Athanasius, quo perspicuum sit ipsum ple-

² Matth. v, 29. ³ Matth. vii, 1. ⁴ ibid. 6. ⁵ Matth. xii, 31, 32.

(a) Spectiminis loco hæc sint quæ in catena in Novum Testamentum Oxonii anno 1844, curante J.-A. Cramer edita, ad hæc cap. vi vers. 18 Epist. I ad Cor., ὁ δὲ πορευθεὶς εἰς τὸ ἴδιον σὺν ἀμαρτάναι,

leguntur: τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου. Ἔστι πρὸς τοῦ- τοῖς ἅπασιν καὶ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου ἐρμηνεῖα ἐν τῷ Περὶ σεμνοῦ γράμει. Hæc catena, nec plura. EDIT.

nos in Lucam commentarios dedisse, quorum hic A
aliquantulam partem publicam facimus.

Ipsa in limine singulari modo cognationem B. Ma-
riæ Virginis cum Elizabetha explanat Athanasius.
*Cognatam autem, ait, sanctissimæ Virginis Elizabet-
tam dixit angelus, sive quia ex uno eodemque pro-
pæo Jacobo ortum ambæ ducebant, sive quia ante da-
tam legem Aaron, qui ex tribu Levi erat, Elizabetham
uxorem accepit, filiam Aminadab et sororem Naas-
son, ex tribu Juda orti. Siquidem hic regia tribus
Juda, ex qua sanctissima Virgo exorta est, sacerdo-
tali tribui Levi conjuncta est, ex qua Elizabeth erat.*

In sequentibus, p. 34, contra Arianos agit qui dicto
Lucæ, *Scimus te quis sis, Sanctus Dei*^a, ad Filii
deitatem oppugnandam abutebantur. Hos sanctus
Doctor strenue pro more suo refellit, eademque B
ipsa argumenta quæ in epistola ad episcopos Ægyp-
ti et Libyæ protulerat, sed hic paucioribus, in me-
dium adducit. Tantaque est inter hæc loca simili-
tudo, ut eandem utrobique Athanasii manum nullo
negotio internoscas.

Pulchre Athanasius binos status eorum qui in
peccatis obeunt distinguit (p. 36): aliorum qui sa-
lutis quidem aliquam sollicitudinem habent, sed præ-
seguitiæ, incuria, aut procrastinatione non omnia
pietatis munia implent; aliorumque improbe ver-
santium, qui in cæno voluptatis demerguntur, neque
ullam habent conscientiæ curam. Prioribus ait,
cognatorum et familiarium auxilium prodesse; vi-
delicet eos suorum precibus bonisque operibus ju-
vari: nam ii, inquit, *quæ defuncto deerant supple-
bunt*: ei autem, qui posteriori modo versatus est,
nullus omnino, ait, *porriget manum; atque ita cum
ipso agetur, ut neque ab uxore, neque a filiis, vel a
fratribus, aut a cognatis et amicis juvetur; neque
Deus illum ullatenus curabit.*

IX. *Homiliam in Canticum canticorum*, ut spuriam
dedimus, neminemque puto fore, qui ea de re con-
troversiam moveat.

X. *Sermo de patientia*, stylo quidem *χολατο* ac
demissiore conscriptus est, neque tamen ideo Atha-
nasio abjudicandus: imo vero postremæ Arianorum
carnificinæ sub Constantio excitatæ, imaginem
præfert: nam hic episcopi sædibus pulsi, virgines
vexatæ, plebs catholica exagitata et abducta fertur. D
Populum ergo ad patientiam cohortatur. S. Doctor,
monetque ut exemplo martyrum, qui olim paribus,
imo gravioribus, affecti ærumnis fortiter se gesse-
rant, inflictas calamitates alacriter subeant. In
memoriam revocat illos olim sibi necessitudine
conjunctos præsules, Paphnutium scilicet et Potam-
monem, tacito tamen nomine, quibus pro fide
Christi fuerat olim, imperante Maximo, oculus
exsculptus. Quæ sane omnia operis *γνησιότητι* pa-
trocinantur. Quod si styli ratio populare quidpiam
ac demissum præferat, nihil mirum, quando infi-

mam plebem, virgines, mulieres, viduas et parvulos
alloquitur. Et aliunde fragmenta illa *Epistolarum
festalium* Athanasii, quarum sinceritas ne mini-
mam suspicionem admittit, eodem prorsus sunt,
nec limatiori styli genere conscripta. Cum autem
Athanasius haud dubie pulsus et exsulans, hunc
sermonem plebi suæ scriptum transmiserit, *ἔγρη-
ψαμεν*, neque præsens oraverit, hinc forte conjici-
tur ipsum ex numero *Festalium*, ab Athanasio ex-
sulante missarum, esse.

XI. *Homilia in Ramos Palmarum* parem cum
Epistolis festalibus consonantiam exhibet, atque
adeo illam ut germanum Athanasii opus admitti-
mus. Epistola alia festalis in *Ramos item Palmarum*
sive *εἰς τὰ βαῖτα*, scripta est, ut videas in fragmen-
tis a Cosma Ægyptio allatis inferius, pag. 78 (a).

XII. *Opusculum in dictum Apostoli*, *« Novi homi-
nem raptum usque ad tertium cælum, »* ex vitioso
linguæ Græcæ usu inter spuria ablegatur.

XIII. *Opusculi in dictum Apostoli*, *« Natus est
michi stimulus carnis, »* pari *νοθελας* vitio laborat.

XIV. *Argumentum in Psalmos* nihil non præfert
Athanasio magno dignum, qui nonnulla ex Eusebii
commentariis mutuatus videtur.

XV. *Supplementa in Psalmos*, ex manuscripta
Ambrosiano recenti, ad fidem antiquioris Scoria-
lensis exarato prodeunt. Nimirum ea quæ in edito
Athanasii nostro deerant, hic suppletur. Qua de
re in *ἄνωγο* supplementis præfixo videas.

XVI. *Fragmentum contra Macedonianos* τὸ δριμύ
καὶ τὸ ἀπέριττον, id est, eam sermonis vim, quæ
omnem superfluitatem resecat, exhibet: hæc vero
sunt notæ et tessera styli Athanasiani, ut obser-
vat Photius in *Bibliotheca*. Ad hæc autem integram
periodum affert, qualis in *Epistola ad episcopos
Ægypti et Libyæ* legitur, ut nulla suboriri possit
περὶ γνησιότητος disceptatio. Licet porro multa
contra Pneumatomachos, sive Macedonianos scrip-
serit Athanasius, in iis quæ supersunt operibus,
eam hæresim ille, tacito semper Macedonii et Ma-
cedonianorum nomine refellit: hicque tantum il-
los nominatim perstringit.

XVII. *Fragmenta contra Novatianos* ἀποσπασμά-
τια sunt insignis ejusdam contra eosdem hæreticos
operis, quod in duos saltem libros distributum
erat. Siquidem Novatianæ sectæ reliquias ad usque
Athanasii ætatem devenisse, non semel in scriptis
suis denotat S. Doctor. In tertio autem excerpto,
ex eodem, ut videtur, opere desumpto, hanc me-
moratu dignam sententiam effert Athanasius:
*Quemadmodum homo a sacerdote baptizatus, Spiritus
sancti gratia illuminatur, ita qui confitetur in
pœnitentia, per sacerdotem Christi gratia remissio-
nem accipit.*

* XVIII. Accedunt in hac nostra editione duo alia

^a Luc. iv, 13.

(a) Vide hujus editionis tom. II, post Athanasii *Epistolas festa'es*. EDIT.

Fragmenta contra eosdem Novatianos, quæ, ut duo A superiora, ad Actus apostolorum illustrandos in catena mss. afferuntur.

XIX. In *Fragmento de amuletis*, sive præstigiis, contra eos agit qui, instante morbo, ad striges seu vetulas confugiebant: veneficarumque hujusmodi usum et consuetudinem paucis depingit.

XX. *Fragmenta alia*, variis ex locis excerpta, varii argumenti sunt. In secundo brevem et dilucidam mysterii S. Trinitatis explicationem affert. In tertio ait, si Adamus in innocentia perstitisset, non naturali via et ordine, sed alio ignoto nobis ritu, propagandum fore genus humanum: quæ item fuit quorundam veterum opinio. In quarto dicitur Africanum et Athanasium de sepultura Domini pertractasse. In septimo fertur Paulum vestimenta servantem, Stephanum protomartyrem multorum manibus lapidasse, quod alii ab Athanasio fortasse mutuati postea usurparunt. In octavo observatur Paulum, non dogmatis tradendi causa, sed ut tempori sese accommodaret, circumcidisse Timotheum.

XXI. *Brevis Expositio fidei* notas omnes Athanasiani ævi præfert: quippe cujus omnia dicta ad repudiandam Arianorum et Pneumatomachorum hæresin concinnata sint.

XXII. *Fragmenta ex Epistolis festalibus*, de quibus hæc habet Cosmas Indicopleusta in suo opere, cui titulus, *Christiana Topographia*, sive *Christianorum opinio de mundo*: « Animadverte mihi, quæso, C quomodo magnus hic Doctor circa figuram mundi

nobiscum consonet, cum videlicet regnum cælorum, magnum et cæleste cœnaculum, quod omni creaturæ sufficiat, appellat: in eoque præcursorem pro nobis ingressum Dominum Christum prædicat ac nos cum eo in secundo adventu ingressuros clamat; atque illud: *Intra in gaudium Domini tui* 7, de cœnaculo illo, id est de cælo cœli, sive de regno cælorum, explicat: aitque illud a constitutione mundi hominibus a Deo præparatum fuisse, atque tabernaculum a Moyse structum figuram esse cælorum. »

XXIII. *Frammento insigne di storia ecclesiastica del quarto secolo*. Cum in hoc fragmento et in cl. Scipionis Maffei animadversionibus non solum scripta quædam S. Athanasii, verum etiam multa ad ejusdem vitam spectantia, et ad ea tempora illustranda, contineantur, operæ pretium putavimus tum fragmentum ipsum, tum etiam animadversiones ea lingua qua ab auctore celeberrimo exarata fuerunt hoc loco apponere.

XXIV. Quid de *Epistola ad populum et clerum Persarum*, quam hic Græce etiam damus, sentiendum sit, monuimus tom. II, pag. 649, ubi illam Latine tantum exhibuimus. [Græce et Latine exstat lujus edit. tomo IV. *Ed. Patr.*]

XXV. *Interpretatio in Psalmos*. Vide præfationem huic interpretationi præfixam.

Hæc S. Athanasii *opusculis nunc primum collectis* præmittenda duximus. Tu vero. lector erudite, vale et his frue.

7 Matth. xxv, 21.

EPISTOLA PRÆFIXA EDITIONI PP. BENEDICTINORUM ANNI MDCXCVIII.

SERENISSIMO PRINCIPI EMMANUELI THEODOSIO DE BOUILLON
S. R. E. CARDINALI EPISCOPO ALBANENSI,
MAGNO FRANCIE ELEEMOSYNARIO, ORDINIS CLUNIACENSIS PRÆPOSITO GENERALI,
ET IN ROMANA CURIA LUDOVICI MAGNI ORATORI ASSIDUO.

Athanasium tibi offerimus, Serenissime Princeps; magnum illud Ecclesiæ lumen, in observantiæ erga te nostræ significationem, conspectui sistimus tuo. Haud ingrato munere instructis aditus ad magnificentiam tuam perfacilis sane futurus est, qui, qua polles ingenii perspicacitate, pretium cuique rei suum assignare nosti.

Tanti Doctoris opera, etsi a doctis et laudatis viris jamdiu expurgata fuerant, eruditorum tamen judicio, nondum sordibus vacabant; quid quod inerant passim spuria a Græculis adornata, et sagaci indigna viro? Jam vero ille suo cultu ornatus, prisco nitore, quoad facultas nostra tulit, restitutus ac tersus prodit: positoque pudore, suis auctus, alienis exoneratus in publicum venit, ac priorem te salutatum Romam commigrat; ut si quid in Galliis ornamenti, si quid beneficii nactus sit, id tibi, Serenissime Princeps, inter Galliæ magnates conspicuo et æquo rerum æstimatori recenseat.

Nec insolens est quod Gallorum se officiis cultum testificetur Athanasius, cui Gallia per fugium, dum viveret, non semel fuit. Nunc autem cum non minus scriptorum quam gestorum suorum ope, in memoria hominum vivit et perennat, sub auspiciis tuis in lucem prodire gestit, Eminentissime Cardinalis, et te insignis ille præsul, Gallum patronum, multis nominibus insignem ambit. Nam, sive generis amplitudo, quæ domestica; sive dignitas et ingenium, quæ tua laus est, spectetur, jure tibi nuncupatus oblatuque tantus Doctor esse

censebitur. Quid si accedat Ludovici Magni, quod unum instar omnium esse possit, iudicium; qui te ad præstantissima omnium negotia gerenda delegit, et tui gratia tantam, tam insignibus in rempublicam officiis præclaram familiam, singulari beneficio, singularis affectus indice, auxit et exornavit? Quid si illa summi Pontificis pro tua dignitate studia, qui delatum a Ludovico Magno beneficium, lubens sanxit et confirmavit? Annon virum certatim a supremis orbis principibus cultum et ornatum jure ac merito Athanasio nostro patronum ascribere videamur?

Tantum Doctorem, orbis spectaculum, præsulum exemplar, comi haud dubie placidoque vultu excepturus es, Serenissime Princeps. Et quæso, ut si quid tibi otii sit a quotidianis illis curis et amplissimis negotiis quæ animum distinent tuum, ne gravare Athanasii scripta lustrare, et tam sagacem virum consiliorum participem admittere. Enimvero ab illo ediscitur quod sit antistitum munus: qui esse debeant in otio, qui in negotio, qui in periculis, qui in calamitatibus vitæ, qui cum æqualibus, qui plebi, qui Ecclesiæ hostibus. Omnia quippe casuum, omnia calamitatum genera emensus Athanasius, nunquam semel initum pietatis cursum intermisit, omniumque virtutum sese specimen obtulit. Nemo est qui tibi sapientius suadere possit Athanasio; nunquam labere, si ipsum audias.

Hæc ratio tibi, Serenissime Princeps, haud injucunda spero fuerit testificandæ obsequentiæ erga te nostræ: Athanasiique concinnandi laborem nos auspicato aggressos arbitrabimur, si lucubrationes nostras in officii signum oblatas tibi, grato animo acceperis, et patrocinium tuum te summe colentibus impenderis

*Obsequentissimis monachis ord. Sancti Benedicti
congregationis Sancti Mauri.*

PRÆFATIO

IN UNIVERSA S. ATHANASII OPERA.

(Ed. Bened. 1698 [a].)

Mirari subit quare cum in antiquorum libris emendandis nostro et præterito ævo tanta sit industria desudatum, nonnullorum tamen Ecclesiæ Græcæ Patrum opera scateant mendis, sordescant misere spuriis intermista; et dum in dies eruditorum manibus teruntur, non sordes deponant, non ad meliorem conditionem revocentur. Hæc sane sunt quæ stimulus nobis addiderunt, ut quoad facultas ferat, Patribus Græcis manum admoveamus, quando jamdudum nostri Latinis. Prior autem suapte dignitate ad hujusmodi curam nos evocavit, qui inter Ecclesiæ Græcæ doctores primas tenet, magnus ille Athanasius, cujus scripta immane quantum vitio laborent. Nemo enim est, qui percursis ejus operibus, et perturbatum librorum ordinem conspicatus, sparsa hinc et inde spuria nulla νοθελας significatione distincta, orationem passim vitiatam, hiulcam, laceram, Homericum illud non exclamet: Πολλὰ δ' ἄρατα, κάρτατα, κάρτατα τε δόχμια τ' ἤλιθοι (b).]

Tanti Doctoris, omnibus retro sæculis celebra-

(a) Monendus Lector in textu et in notis paginas retineri editionis Venetæ, quas typis grandioribus

tissimi, scripta in tam misera sorte versari ne patere-
remur, vetabat recordatio victoriæ olim de perniciosissimis Ecclesiæ hostibus, non aliis quam hisce telis partæ. Quis enim, si perpendat quantum ingenio, quantum peritia litterarum, quantum humana gratia valerent quibuscum Athanasius assidue per totam vitam congressus est, non maximi ea scripta ducat, quibus ii profligati, vera doctrina asserta fuit? His Arii dialectica, Eusebii Nicomediensis calliditas illa, parque maximis gerendis rebus ingenium; his gentilis ejus Cæsariensis eruditio varia, Theodori Heracleotæ sacrarum litterarum peritia erroribus tuendis addicta, his demum hæreticorum omnium tela depulsa sunt. Operæ igitur pretium fuerit, ut ea pristino nitore restituere curemus, per quæ, Numine ita providente, id nacti sumus, ut sana fides ad nos usque pervenerit. Qua autem ratione, quid actum sit, quænam hujusmodi scripta complectantur, paucis expendere jubet animus, cum de manuscriptis ac de prius editis pauca præniserimus.

expressimus. EDIT.

(b) Hom. *Iliad.* Ψ, vers. 116.

I.

De manuscriptis et de veteribus Athanasii operum editis.

1. Res est explorata, Athanasium certa quædam opera sua asservasse, lustrasse cum id otium ferret, iis quædam adjecisse sicubi res postularet: animadversum id fuit in *Apologia contra Arianos*, et in libro *De synodis*, et fortasse aliis in libris factum, etsi haud certis notis deprehendi queat. Ordinem autem operum, qui in plerisque manuscriptis idem ipse comparet, ut fuit superius recensitus (a), multis secundum Athanasii ætatem sæculi adornatum fuisse hinc liquidum est, quod multa ille completatur spuria veris intermixta, ut sese dabant, et fors ferebat, nulla servata temporis vel argumenti ratione. Inter codices autem Basiliensis, cujus varias lectiones edidit Petrus Felckmannus, cæteris præstat antiquitate et accurate, a Doxopatre quodam exaratus, erudito viro et de Athanasii scriptis bene merito. Hic explanationes hinc inde adjecit, sagacis et periti hominis notam præferentes. Basiliensi codici haud multum concedere putatur Regius numero 2284, septingentorum circiter annorum, egregiæ notæ, qui olim fuit monasterii τοῦ Κυριζου, nam ita folio primo: Ἡ βιβλος αὕτη τῆς μονῆς τῆς Κυριζου. Postea vero cum in alias manus devolutus esset, recentiore caractere scriptum fuit, κτῆμα μονῆς τοῦ κυρίου Διονυσίου. De cæteris codicibus sat alias agitur. Est porro manuscriptorum ordo, qualis qualis est, summo quidem opere notandus, tum hoc nomine quod interdum ab iis scriptoribus sequioris ævi, qui Athanasii opera commemorant, hujusce ratio habeatur; tum etiam ut nuperi scriptoris difficultas levetur, qui cum in amanuensis cujusdam verba incidisset, scilicet: Ἐγράφη ὁπίσω ἐν τῷ ξη' λόγῳ, inauspicate satis legendum putavit ἐν τῷ ξυλλόγῳ, id est, ut comminiscitur ille, in *collectione monumentorum*, quam esse putat *Apologiam contra Arianos*. At τὸ ξη' esse numerum 68, cuilibet laterculum manuscriptorum a nobis editum inspicienti palam erit.

2. Editio autem quæ prior prodiiit in publicum, est, ni fallor, Vicentina, anno 1482, Leonardo Basiliensi typographo. Ibi perpauca Athanasii opera Latine tantum, Omnibono Leonicensi interprete, continentur, videlicet, tres *contra Arianos Orationes* hinc inde dispersæ; *Oratio contra gentes* et *De Incarnatione*; *Epistola prima ad Serapionem*; *Liber de Incarnatione Dei Verbi, contra Arium et Apollinarium*; *Disputatio contra Arium in synodo Nicæna*. Præter ejusdem Omniboni epistola nuncupatoria ad Paulum II, summum pontificem. Neque tamen idem Omnibonus has lucubrationes ipse prelo tradidit, sed ejusdem morte præoccupati operam suscepit Barnabas Celsanus, ut videre est ex epistolis Petri Bruti episcopi Catharensis ad Celsanum, et Celsani

A ad eundem episcopum, huic edito præfixis (b). Versio Omniboni non mala, quæ satis accurate Græcorum sententiam referat. Secundum hanc editionem publicatus est Hagenoæ, anno 1519, liber *De variis quæstionibus*, Joanne Reuchlino Capione interprete, idipsumque opus Romæ item, anno 1525.

3. Anno 1520, Lutetiæ, apud Joannem Parvum, prodiiit Athanasii nomine volumen unum, cui præfixa est epistola Nicolai Beraldi ad Michaelem Bodedum, Lingonensium episcopum. Hic autem, præter duas orationes, *contra gentes* et *De Incarnatione*, Ambrosio Canaldulensi interprete, reliqua omnia supposititia sunt; nimirum, *Commentarii Theophylacti in Epistolas Pauli*, *Disputatio contra Arium Probo judice*, *Liber de exhortatione monachorum*, *Historia imaginis Beryllensis*, *Epistolæ summorum pontificum ad Ægyptios episcopos*, *Quæstiones ad Antiochum* numero pauciores quam nunc exstant; fragmentum item *Epistolæ ad Marcellinum de interpretatione Psalmorum*, *Vita Athanasii* per Joannem Tortelium Aretinum, cui præmittitur ejusdem Tortelii epistola ad Eugenium IV pontificem.

4. Sub hæc, anno 1527, Desiderius Erasmus cum in codicem incidisset, Athanasii non pauca complectentem, ea Latine dedit, nimirum binas *ad Serapionem epistolas*, tertiam scilicet et quartam, *Epistolam de decretis Nicænis*, *Apologiam de fuga*, partem *Apologiam contra Arianos*, *De passione et cruce Domini*, in illud: « Euntes in vicum quod contra vos est; » *De virginitate*, in illud: « Quicumque dixerit verbum, » etc., *Epistolam ad Serapionem*, quæ prima omnium est, initium libri *Contra omnes hæreses*. Et mireris, lector erudite, præjudicatam opinionem Erasmo fucum fecisse. Nam quia Athanasium inter Græcorum elegantissimos numerandum, nec injuria, æstimabant; hinc factum, ut *epistolam primam ad Serapionem*, quæ apertissime Athanasii est, non sine convicio auctoris Athanasio abjudicaverit, quoniam videlicet in ea τὸ εὐρονον desideratur, non scriptoris vitio, sed quia ab initio ad calcem loca Scripturæ sacræ perpetuo congeruntur; quo in genere scribendi eloquentiam orationisque nervos expetere, idipsum sit quod nodum in scirpo quærere. Non hic unus comparet nævus in his Erasmi lucubrationibus. Cum enim in *Apologeticum contra Arianos* incidisset, ubi triginta sex monumenta exstant historiæ ecclesiasticæ opportunissima, hæc nihili fecit ille, imo hæc effatus est: *Sequebantur hic diversæ diversorum epistolæ, episcoporum, synodorum et principum de actis adversus Athanasium, quas, quoniam et multæ erant et prolixæ, quædam etiam supposititiæ, pignit vertere*. Hæc sane, quanquam pœnitet inclementius effari in tantum virum, minus peritum in ecclesiasticis arguant. Anno 1532, Lugduni cusa

(a) Post collationem ordinis veteris cum novo, quam nos ad calcem tomi IV exhibemus. Edit.

(b) Infra, p. xlv.

sunt quotquot in Parisiensi editione anni 1520 A exstant, iis additis quæ ab Erasmo versæ fuerant.

5. Hactenus igitur valde imperfectæ in lucem venerant Athanasii operum editiones: ac ne plura publicarentur, vetabat, arbitror, codicum Athanasii infrequentia. Verum, anno 1555, Petrus Nannius Alcmarianus, vir Græcæ Latineque peritus, summa cura et studio Athanasii opera multo auctiora quam ante Latina fecit, et Basileæ edenda tradidit; opusque totum ex officina Frobeniana in lucem, sed Latine tantum, emittitur anno 1556. Nanniana illa versio diu inter optimas annumerata est: at accuratius rem expendentibus multa sese vitia obtulere, de qua re inferius. Næ multa laude dignus Nannius est, qui prior elegantissima Athanasii opera, necdum nota, publica fecit. Exinde vero alia quædam prodierunt editiones, quæ ne transversum unguem ab illa Basiliensi discrepabant. Parisiensis tamen, anno 1572, a Sebastiano Nivelio cusa, *Vitam Antonii* insuper complectitur; necnon *Vitas Athanasii* per varios auctores concinnatas. Ad hæc, tria opuscula ex collectione Canonum mutuata, scilicet, *Epistolas ad Amunem, tricesimam nonam festalem*, et *ad Rufinianum*; quæ Parisiis seorsim publicatæ fuerant anno 1574.

6. Hucusque Latine tantum cusa fuerant Athanasii opera: verum, anno 1600, Græcæ primum Heidelbergæ, typis Hieronymi Commelini, in publicum prodierunt; ex codicibusque bibliothecæ Palatinæ Græca desumpta sunt. Sub hæc, confecto pene opere, Petrus Felckmannus summa accurate fragementa multa Athanasii hinc et inde collecta, varias lectiones, notas quasdam, *Epistolas item duas ad Luciferum*, allamque *ad monachos* edi curavit ad calcem omnium. Et fuisset editio illa multum præstantior, si ab initio Felckmannus, vir sane eruditus et φιλόπρονος, ejus curam suscepisset. Sed quia ut plurimum operæ, quibus non erat codicum accurate et præstantiam internocendi facultas, Græca non quæ magis ad veram lectionem, sed quæ propius ad Nannii interpretationem accedebant, prelo submiserunt, hinc factum ut editio isthæc non adeo accurata sit. Secundum hæc, anno videlicet 1608, ex officina Claudii Chappletii Parisiis prodit nova Athanasii editio, sed Latine tantum, pauculis adjectis ad marginem Frontonis Ducæi, Societatis Jesu, notis. Anno item 1612, Latine cusa sunt Athanasii opera cum ejusdem Frontonis Ducæi notis, addita *Vita Antonii* Græcæ ex editione D. Hæschelii, Augustani.

7. Sed hæc omnes editiones obscuravit Parisiensis Græco-Latina, anno 1627, publicata curante Joanne Piscatore, ubi multa ex variis Felckmanni lectionibus castigata, multo plura prætermissa, nonnulla vitiata fuerunt; quod in variis lectionibus nostris cuique legenti animadvertere est. Versio autem Nannii multis in locis mutata fuit, et plerumque inconsiderate; ita ut contra fidem manusccriptorum editorumque, infeliciter augurando suo-

que marte, editores sua, non Athanasiana substituerint. Et monuisse juvabit, sicubi nos versionem Nannii memoramus, non Parisiensem significare, quæ innumeris in locis mutata fuit, sed alias ante annum 1600 publicatas. Mirum autem in Parisiensi isthac editione omissas fuisse Felckmanni varias lectiones omnes, quarum pleræque magni pretii sunt. Ut ut sit, castigatio tamen in multis est hæc Parisiensis editio quam Commeliniana, verum in multis etiam inferior. Adjectæ sunt huic editioni *Homiliæ septem* cura et studio Lucæ Holstenii, quas cum plerique aliis hactenus ineditis inter spuria ablegavimus. Post eas omnes editiones publicata demum est, Coloniensis nomine, Lipsiana, anno 1681, quæ innumeris mendis scatet, adjecto *Syntagmate doctrinæ*, ab Arnoldo Norimbergensi edito.

8. Hæc ante nostram prodierunt Athanasii operum editiones bene multæ, quibus tamen, nedum id confectum sic ut non accuratior expeteretur, ne turpiores quidem errores expuncti sunt. Nam si in omnium præstantissimam, Parisiensem videlicet, oculos adjeceris, mirere sane quam oscitantes fuerint, qui tam conspicua vitia ne senserunt quidem. Primo enim germana et vera opera spuriiis passim intermista sunt, tam in primo quam in secundo tomo, nullo delectu, nulla νοθελας vel γνησιότητος significatione; quæ quidem res lectorem quantumvis eruditum in consilii inopia conjicit, cum non in promptu sit internoscere quid sincerum, quid alienum. Deinde perturbatio ubique tanta, ut nulla temporis, nulla argumenti ratio compareat; imo ne ea quidem, quæ natura sua cohærent, ac sine vitio senoveri nequeunt, vel minimum inter se ordinem teneant. Sic *Epistolæ ad Serapionem de Spiritu sancto*, quarum prima secundæ, secunda tertiæ, tertia quartæ occasio fuit; ita distractæ, et, ut ita dicam, dissipatæ fuerunt, ut tomo primo, quæ prior esse debuit, secunda legatur; quæ secunda, primas teneat; duæ autem posteriores in secundum tomm ablegatæ fuerint, ita tamen ut postremæ, quæ quarta est, fragmentum, primo tomo avulsum jaceat. Eamdem animadvertere est in *Apologiis ἀταξίαν*: nam quæ postrema omnium sita est, et *Apologia secunda* inscribitur, primum debet occupare locum, secunda vero tertium. Omnia demum ut casus tulit posita sunt: adeo ut si quis historia ecclesiastica mediocriter tinctus, aut in Athanasianis hospes, in hæc primum incidat, passim hæreat incertus; imo vero ne periti quidem his sese difficultatibus, nisi manusccriptorum ope expedire valeant. Hinc enim cum alia permulta incommoda, tum hoc omnium fortasse maximum consecutum est; ut quæ certissime Athanasii sunt, a doctis in νοθελας suspicionem vocarentur. Sic Erasmus δ φιλολογώτατος adversus *primam ad Serapionem epistolam* sententiam tulit: cui, si debito epistolæ illæ ordine sitæ fuissent, ne minimus scrupulus hæssisset; namque alia aliam confirmat, alia aliam memorat. Vulgatum sane est, quæ peregrinis in

locis versantur, peregrinum olere, et quamcunque rem non nisi suo loco suas partes implere posse. Ad hæc autem, tot tantæque mendæ ubique locorum aspersæ, tot lacunæ, tot hiatus, ut in operibus permultis vix quidpiam sanum offendas: maxime vero in libris *De humana natura suscepta*, *De sententia Dionysii*, in *Epistolis ad Serapionem*, et in *Orationibus contra Arianos*; ibi sexcentæ lacunæ, infinitæ propemodum clausulæ vitiatæ, ut vix ubi pedem secure figas reperias. Quid si in *Epistolam encyclicam*, male ad *orthodoxos* inscriptam, incidas; ubi nomina virorum perpetuo alia pro aliis substituta deprehendas: annon indigne feras labefactatum ab imperitis amanuensibus libellum, qui ad historiam ecclesiasticam quarti sæculi plurimum juvet? Et incommodum accidit, ut pessimis omnium codicibus usi sint qui priores eam ediderunt, duce nimirum Nannianæ versione, ex vitiato et ipsa codice expressa. Hinc perspicuum quanto scrupulo et religione Athanasii editis illis uti debeatur, et una quam necesse fuerit novam parare editionem, et errata veterum emendare.

9. Interpretationem Nannii quod spectat, diu hærebamus incerti novamne ederemus, an eam, olim probatam, laudatamque et quidem a laudatis prius emaculatam pro facultate, cuderemus iterum. Et sane in hanc potius partem propendebamus initio, ne scilicet actum agere videremur. Verum contra, ne versio illa iterum in lucem prodiret, multa suadebant. Primum enim cum ex manuscripto vitiato, et infinitis prope mendis asperso expressa illa a Nannio fuerit, necessum erat ut sexcentis in locis immutaretur, ut cum Græcis quadraret. Ad hæc autem ut eruditi viri jamdudum animadverterant, versio illa non ea accurate concinnata fuit, ut Athanasii mentem probe assecutus sit Nannius; qui vir apprime eruditus et multis nominibus præclarus, præstantiora nostris fortasse dedisset, si ætatis, manuscriptorumque conditio id tulisset. Verum vitiata lectione, cum quis semel ab auctoris sententia excidit, in reliquis etiam præceps fertur; et dum ad certos limites redierit, transversus agitur. Innumera possemus afferre ex illa versione exempla: sed pauca satis sunt, ne erudito lectori, dum aliena errata recensemus, fastidio simus.

10. Porro antequam animadversiones illas nostras ordiamur, non ingratum lectori fore puto, si hic afferatur in medium censura Nannianæ versionis olim jussu eminentissimorum cardinalium congregationis Indicis concinnata, et quidem ab emunctæ naris viro, cujus nomen tacetur in schedis nostris. Eam vero ex codicibus mss. Patris Barissy congregationis Vallicellanæ exscriptam transmisit nobis vir clarissimus Stephanolius noster. Necdum, quod quidem norim, lucem aspexit.

CENSURA PRIORIS TOMI OPERUM D. ATHANASII GRÆCE ET LATINE EDITORUM ANNO MDC, LOCO UBI EXCUSA SUNT NON EXPRESSO, JUSSU ILLUSTRISSIMORUM ET

REVERENDISSIMORUM CARDINALIUM CONGREGATIONIS INDICIS FACTA.

« Prior tomus operum D. Athanasii ea continet, quæ Latine solum edita multis ab hinc annis, Petro Nannio interprete, circumferuntur. Græcus ipse textus, qui nuper in lucem prodit, et phrasin certe Athanasii redolet, qualem ille fuisse tradit Gregorius Nazianzenus, minime Atticam et luculentam, sed pietatis et rerum divinarum scientiæ plenam, et nequaquam corruptus aut adulterinum quid passus videtur; nisi quod fortasse ob incuriam typographorum vel depravata exemplaria, verba quandoque et commata, periodi etiam alicubi desiderantur. Interpret Nannius multa præclare reddidit, ubi præsertim historica narratio fuit illi vertenda. At vero in disputationibus theologicis, ubi creber et vehemens et argutus est Athanasius, succumbit plerumque, et multa verborum copia exprimere conatur quod non assequitur, atque invitus labitur: et aliquando dicta Athanasii de sanctissima Trinitate et mysterio Incarnationis tam infeliciter reddit, ut vix a theologis in scholis propositiones illæ defendi queant, quales illæ sunt quæ infra v. g. apponentur. Certe in duabus de Incarnatione Christi orationibus contra Apollinarium, septuaginta locis totum inverit et confundit Athanasii sensum, dum vel omnino contraria, vel longe diversa, pleraque etiam non nimis sanæ fidei consona scribit. In universum Nannius multa sæpe libertate utitur, et libenter vagatur, improprie loquitur, et obscuritate multa involvit; solet confundere tempora, periodos intercidere, et proinde rationum vires enervare; Scripturæ loca ita vertit, et sua semper interpretatione uti velit, cum sæpe, si Vulgata uti voluisset, aptius et apertius rem declarare potuisset. Ea porro loca, in quibus sensa textuum notabiliter corrupta sunt, per totum hunc primum tomum amplius sunt quingenta. In his vel affirmante Athanasio negat Nannius, vel negante affirmat, vel externa loquitur et non coherentia; ut aliam ipse, aliam Nannius cantilenam videantur cantare. Verum, ut res facilius pateat, ex eorum numero jam selecta loca quædam adnotata sunt, in quibus interpret non modo diversa loquitur, sed etiam vitiosis utitur dicendi modis, et sententias profert aut ambiguas, aut certe falsas, et omnino Athanasio indignas.

« In oratione contra Sabellii gregales (a), inquit Athanasius, Εἷς Θεὸς τελείας μὲν ἐν Πατρὶ τῆς θεότητος νοουμένης, τελείας δὲ καὶ ἐν Υἱῷ τῆς πατρικῆς θεότητος ὑπαρχούσης. Nannius vertit: Unus quidem Deus, eo quod perfecta Deitas in Patre intelligatur, et perfecta paternitas in Filio subsistat. Vertendum erat ita: Unus Deus, quia perfecta Deitas in Patre intelligitur, perfecta quoque in Filio paterna existit Deitas.

« In oratione & contra Arianos (b), Athanasius: Οὕτως Θεὸς ἦν ἐν Χριστῷ κόσμον ἑαυτῷ καταλλάσσω· τὸ γὰρ ἴδιον τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἐστὶν ὁ Υἱός, ἐν ᾧ ἡ κτίσις πρὸς τὸν Θεὸν κατηλλάσseto. Nann.:

(a) T. II [nunc t. IV], p. 32.

(b) T. I [nunc t. II], p. 439.

Ita Deus fuit in Christo, mundum sibi reconcilians; A nam propria substantia Patris Filius est, in quo creatura Deo reconciliabatur. *Vertendum erat ita* : Deus erat in Christo, mundum sibi reconcilians : proprium enim substantiæ Patris est Filius, in quo creatura Deo reconciliabatur.

« *In epistola de synodis Arimini et Seleuciæ celebratis (a)*, Athanasius : Λέγει δὲ ὁ Υἱὸς, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἔσμεν, καὶ, Ὅ ἐμὲ ἑωρακώς ἑώρακε τὸν Πατέρα· πῶς δεῖ νοεῖν ταύτας τὰς φωνάς; ἢ πῶς αὐτὰς ἐκλαμβάνοντες σώσομεν τὸ ἓν εἶναι τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Υἱόν; Nannius : Et Filius de se dicit, *Ego et Pater unum sumus*; et, *Qui vidit me, vidit et Patrem meum*. Quid de istis vocibus sentiendum est? aut in quem significatum eas accipientes tueri possumus, ut Pater et Filius unus habeantur? *Vertendum* : ut Pater et Filius unum habeantur.

« *In oratione 5 contra Arianos (b)* : Δελεται δὲ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ λέγειν αὐτό· εἰ δὲ τοῦτο, ἄλλο ἂν εἴη τὸ ἕκ τινος, καὶ ἄλλο τὸ ἐξ οὗ ἔστιν. Nannius : Reliquum igitur est Verbum ex Deo exsistere : quod si concedas, aliud haud dubie fuerit, quod ex aliquo naturam accepit; et aliud, quod sui alteram naturam dedit. *Vertendum* : Alius fuerit, qui ex aliquo est; et alius, a quo ille est.

« *In eadem oratione (c)* : Ἡ δὲ διδασκαλία οἶδε Πατέρα, καὶ Υἱόν, καὶ σοφόν, καὶ σοφίαν, καὶ Θεόν, καὶ Λόγον· καθόλου μὲν τοι φυλάττει ἀδιαίρετον καὶ ἀδιάσπαστον, καὶ ἀμέριστον κατὰ πάντα. Nann. : Adversatur enim huic opinioni sacrarum litterarum constitutio, quæ Patrem et Filium sapientem, et sapientiam, Deum, et Verbum; ubique tamen quemque in sua natura indivisibilem, indiremptumque, et impartibilem per omnia agnovit et servat. *Vertendum* : Sacra vero doctrina agnovit Patrem et Filium, sapientem, et sapientiam, Deum, et Verbum; omnino tamen servat utrumque indivisibilem, indiremptum et impartibilem per omnia.

« *In eadem oratione (d)* : Ἐπιφέρει γοῦν· Ἴνα γνωσκήτε ὅτι ἐγὼ ἓν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἐμολ. Τὸ γὰρ ἓν ἐπεξηγούμενος, οὐκ ἓν τῷ αὐτῷ εἶναι ἐκεῖνο πρὸς ὃ ἓν ἔστιν, εἰπεῖν ἀλλὰ ἓν τῷ αὐτῷ ἓν τῷ Πατρὶ καὶ τὸν Πατέρα ἓν τῷ Υἱῷ τὴν συνάφειαν καὶ τὸ ἀχώριστον. Nannius : Infert ergo : *Ut cognoscatis quod ego in Patre et Pater in me*; quid sit unum esse interpretans, non in eo consistere voluit, quasi in eodem sit illud, quod cum altero est unum, sed quod ipse in Patre et Pater in ipso esset, computationem, inseparabilitatemque demonstrans. *Vertendum* : Infert igitur, *Ut cognoscatis quod ego in Patre, et Pater in me*; quid enim sit unum esse explicans, non in eo consistere voluit, ut ipse idem sit, qui ille ad quem refertur, sed conjunctionem, inseparabilitatemque significare ait, eo quod ipse in Patre, et Pater in Filio sit.

(a) T. I [nunc t. II], p. 608.

(b) Ibid. p. 491.

(c) Ibid. p. 494.

(d) Ibid. p. 490.

(e) Ibid. p. 732.

« *In epistola ad Adelphium (e)* : Οὕτω γὰρ καὶ τὴν πατρικὴν αὐτοῦ θεότητα ἐπιγινώσκωμεν. Nann. : Ita enim et Deitatem ejus ex Patre oriundam agnoscimus. *Vertendum* : Ita enim et paternam ipsius deitatem agnoscimus.

« *In oratione contra Sabellii gregales (f)* : Χωρίζομεθά τε καὶ τῶν Ἰουδαϊζόντων, καὶ τὸν Χριστιανισμὸν ἐν Ἰουδαϊσμῷ παραφθειρόντων, οἱ τὸν ἐκ τοῦ Θεοῦ Θεὸν ἀρνούμενοι Θεὸν ἕνα παραπλησίως Ἰουδαίους λέγουσιν, οὐχ ὅτι μόνος ἀγέννητος, καὶ μόνος πηγὴ θεότητος, διὰ τοῦτο φάσκοντες αὐτὸν εἶναι μόνον Θεὸν, ἀλλ' ὡς ἀγονον Υἱοῦ καὶ ἀκαρπον. Nann. : Disjungimur quoque a judaizantibus, qui Christianismum in Judaismum depravant; et ab iis, qui Deum ex Deo inficiantes Deum unum itidem ut Judæi prædicant, quique non ideo quod solus sit increatus et solus fons deitatis, solum Deum nominant; sed quia infecundum eum existimant. *Vertendum* : Disjungimur quoque a judaizantibus et Christianismum in judaismum depravantibus, qui Deum de Deo negantes, Deum unum esse aiunt, itidem ut Judæi, non quod solus sit ingenuus, et solus fons deitatis, sed quia fecunditate Filii careat.

« *In epistola de sententia Dionysii contra Arianos (g)* : Μὴ γὰρ δὴ τις Ἀρειανὸς μὴ δὴ ἐν τούτῳ ὑπονοεῖτω κατ' αὐτοῦ, ὡς οὕτω λέγοντος· σύνεστιν ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ, ὡς τὰ μὲν ὀνόματα συνήφθαι ἀλλήλοις, τὰ δὲ πράγματα πλεῖστον ἀλλήλων διεστάναι. Nann. : Imo ne hic quidem quispiam Arianorum male de eo sentire debet, cum dicit, ita una cum Patre Filium esse, ut ipsa nomina, quæ cum invicem cohereant, re tamen inter se plurimum distant. *Vertendum* : Ne vero hic etiam quispiam Arianorum male de eo sentiat ita dicente, Filius Patri coexistit; quasi velit dicere, nomina quidem inter se invicem conjuncta esse, res vero ipsas plurimum inter se distare.

« *In libello de communi essentia Patris, et Filii, et Spiritus sancti (h)* : Μαρτυραὶ ἐκ τῆς Γραφῆς τῆς κατὰ φύσιν κοινωνίας ἐκ τοῦ ὁμοίως εἶναι τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα πρὸς θεωρίαν δυσέριπτον καὶ μίαν ἔχειν ἐνέργειαν. Nannius : Testimonia ex sancta Scriptura de naturali communione similis esse inter Patrem et Filium et Spiritum sanctum. *Vertendum* : Testimonia ex sancta Scriptura de naturali communione ex eo, quod Patris et Filii et Spiritus sancti pari ratione difficilis contemplatio, et una sit operatio.

« *In oratione 4 contra Arianos (i)* : Εἰ γὰρ τὰ τοῦ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ ἔστιν, ἀεὶ δὲ ταῦτα ἔχει ὁ Πατὴρ· δηλονότι ἃ ἔχει ὁ Υἱὸς ταῦτα ὄντα τοῦ Πατρὸς, ἀεὶ ἔστιν ἐν αὐτῷ, οὐ διὰ τὸ μὴ ἐσχηκέναι οὖν ποτε ταῦτα ἔλεγεν, ἀλλ' ὅτι ἔχων ἀδίως ὁ Υἱὸς ἃ ἔχει παρὰ τοῦ Πατρὸς ἔχει. Nannius : Si enim quæ Patris sunt ad Filium pertinent, et semper illa Pater habet, cer-

(f) T. II [nunc t. IV], p. 28.

(g) T. I [nunc t. II], p. 203.

(h) T. II [nunc t. IV], p. 2.

(i) T. I [nunc t. II], p. 464, Græca vitata sunt.

tum est Filium semper habere ea quæ sunt Patris; A tamen ipsorum verba sunt. *Vertendum autem* : Qui quippe qui semper in eo sit. Quocirca non ideo quod aliquando non habuerit istiusmodi locutus est, sed quæ possidet ut Deus, ea postulat ut Filius. *Vertendum* : Quocirca non ideo quod aliquando non habuerit istiusmodi locutus est, sed quia habens perpetuo Filius quæ habet, ea a Patre habet.

« *Et secunda oratione contra Arianos (a)* : Καὶ φανερόν ἐκ τούτου δείκνυται, ὅτι αὐτὸς μὲν ὁ Υἱὸς οὐδενὸς μετέχει, τὸ δὲ ἐκ τοῦ Πατρὸς μετεχόμενον τοῦτὸ ἐστὶν ὁ Υἱός. *Nannius* : Atque inde clarum ac evidens fuerit Filium nullius rei extraneæ, diversæque a Patre participatu imbuti ac tingi, sed idipsum quod ex participatu Patris existit Filium esse. *Vertendum autem* : Huic porro clarum ac evidens fuerit, ipsum quidem Filium nullam rem participare; quod autem B ex Patre participatur, id esse Filium.

« *In oratione quarta contra Arianos (b)* : Ὡς γὰρ ὁ Κύριος ἐνδυσάμενος τὸ σῶμα γέγονεν ἄνθρωπος, οὕτως ἡμεῖς ὁ ἄνθρωποι παρὰ τοῦ Λόγου θεοποιούμεθα προσληφθέντες διὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ. *Nannius* : Ut enim Dominus induto corpore factus est homo, ita et nos homines ex Verbo Dei deificamur, eo quod illud receptum sit in carne. *Vertendum autem* : Ut enim Deus induto corpore factus est homo, ita nos homines a Verbo deificamur assumpti per carnem ipsius.

« *In eadem oratione (c)* : Εἰ γὰρ καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἀλλὰ τῆς σαρκὸς ἴδια τὰ πάθη. Καὶ εἰ ἡ σὰρξ θεοφορεῖται ἐν τῷ Λόγῳ, ἀλλ' ἡ χάρις καὶ ἡ δύναμις ἐστὶ τοῦ Λόγου. *Nannius* : Si enim Verbum caro factum est, ergo carni et sua qualitas, diversæque a C Verbo affectiones sunt. Rursum, si caro in Verbo Deum gestat, gratiam inde commodaque percipit. *Vertendum autem* : Etsi enim Verbum caro factum est, passiones tamen propriæ sunt carnis. Rursum, si caro a Deo gestatur in Verbo, gratia tamen et virtus Verbi est.

« *In oratione, « Quod unus sit Christus (d)* : ». Οἱ ταῦτα κατηγοροῦντες τὴν αὐτῶν γνώμην φανερὰν καθιστῶσιν, ὅτι δύο ὑποστάσεις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡμᾶς συκοφαντοῦσι καὶ πείρουνται ἅμα πανταχόθεν εἰς ἐν τῶν ἀτόπων περιάγειν τοὺς ἡμετέρους λόγους συμπληρωτικὸν εἰπεῖν τῆς ὑποστάσεως τοῦ Λόγου τὸ σῶμα, ἢ ὁμοούσιον τῷ Θεῷ, ἢ ἕξον καὶ ἀλλότριον παντάπασιν τῆς ὑποστάσεως τοῦ Υἱοῦ, ὅπερ αὐτοὶ λέγουσιν, ἄλλην ὑπόστασιν εἰσάγοντες τῆς σαρκὸς. *Nannius* : Cæterum, qui ista loquuntur, suam ipsorum mentem sensumque aperiunt, quod duas hypostases sive personas in Christo constituent, et adversum nos calumniis utantur, et undequaque satagant nostros sermones ad aliquid absurdum detorquere, quasi corpus diceremus aliquid conferre ad absolvendam Verbi essentiam, aut illud e se ejusdem cum Deo substantiæ, aut non alienum exteriusque omnibus modis a persona Filii, quæ

talia contentiose aiunt, mentem suam aperiunt, quod duas in Christo hypostases esse velint; et conantur undecunque eo nos redigere, ut unum ex hisce absurdis concedamus, vel corpus esse quid absolvens et consummans personam Verbi, vel esse Deo consubstantiale, aut certe externum quid aut alienum omnino a substantia Filii: quod ipsi concedunt et est illorum sententia.

« *Ibidem* : Οὐδεις γὰρ τῶν εὐφρονοῦντων, ἢ νῆφειν ὄλωσ καὶ νοεῖν δυνάμενος εἰποι ἂν ὅτι ὡσπερ ὁ Λόγος τέλειος ὢν καὶ ἐνυπόστατος οὐ προσεδείτο σαρκὸς, ἵνα Θεὸς τέλειος γένηται, οὕτως οὐδὲ τὸ σῶμα τοῦ Λόγου ἐχρηζεν, ἵνα τέλειος καὶ ἐνυπόστατος ἄνθρωπος γένηται. *Nannius* : Nullus enim eorum qui recte sapiunt, aut quisquis sobrius est, aut mente non destituit, de ea re dubius esse potest, quod quemadmodum Verbum perfectum est et sua hypostasi absolutum, nequaquam opus habuit carne, ut Deus perfectus esset; ita neque corpus Verbo indiguit, ut integrum pro sua hypostasi fieret. *Vertendum autem est* : Nullus enim qui sapiat, aut sanæ mentis homo, et qui ratione uti possit, dixerit; quod, quemadmodum Verbum, cum perfectum esset et sua hypostasi subsistens, non indigebat corpore, ut Deus absolutus efficeretur; ita neque corpus Verbo indigebat, ut perfectus et subsistens homo fieret.

« *In oratione De salutari adventu Jesu Christi (e)* : Πῶς οὖν ἴσχυσαν οἱ Ἰουδαῖοι λύσαι ναὸν Θεοῦ καὶ τὴν ἄλυτον σύγκρασιν τῆς σαρκὸς πρὸς τὸν Λόγον γενομένην χωρῖσαι, εἶγε καθ' ἑμᾶς ἔσχε τούτον τὸν τρόπον ἢ τοῦ σώματος νέκρωσις; *Nannius* : Quomodo igitur possunt Judæi solvere templum Dei, et indissolubile temperamentum carnis cum Verbo disseparrare, nisi instar nostri, proque nostra ratione sese habuisset corporis mortificatio? *Vertendum autem est* : Quomodo igitur potuerunt Judæi solvere templum Dei et indissolubilem carnis cum Verbo conjunctionem dissolvere, si mors corporis eo modo facta est quo vos dicitis, nimirum per separationem deitatis a corpore?

« *In oratione De incarnatione, contra Apollinarianum (f)* : Καὶ τίς ἢ ἐν τούτοις εὐεργεσία, ᾧ μάταιοι, εἰ ταῦτα ἐν Χριστῷ οὐ γέγονεν, & γέγονεν ἐν τῷ πρωτοπλάστῳ Ἀδάμ; *Nannius* : At quænam isthinc beneficentia, o stolidi, si ea in Christo constituatis, quæ in protoplasto? *Vertendum autem est* : Quænam isthinc beneficentia, o stolidi, si ea natura in Christo non fuit, quæ facta est in protoplasto Adam?

« *In epistola ad Epictetum episcopum (g)* : Τοῦτο ἦν τὸ ἐν μνημείῳ τεθὲν, ὅτε αὐτὸς ἐπορευῆθη μὴ χωρισθεὶς αὐτοῦ, κηρῶσαι καὶ τοῖς ἐν φυλακῇ πνεύμασιν. *Nannius* : Corpus tum quippe in sepulcro erat positum, cum Verbum abiit ut prædicaret spiritibus qui in carcere tenebantur. *Vertendum autem est* : Corpus hoc erat, quod fuit in sepulcro positum, cum

(a) T. I [nunc t. II], p. 531.

(b) Ibid., p. 463.

(c) Ibid., p. 468.

(d) T. II [nunc t. IV], p. 40.

(e) T. I [nunc t. II], p. 760.

(f) Ibid., p. 740.

(g) Ibid., p. 723. Vide ibi.

ipsum Verbum non separatam a corpore, profectum A litteras ad Julium mittit, rogans ut ab ipso synodo convocaretur, aut si vellet, ipsemet præberet se judicem, putans se terriculis hisce nos commoturum.

« In disputatione in Nicæno concilio contra Arium (a): Οὐχ ὡς Θεὸς Λόγος ἐκοιτάσεν, ἀλλ' ἕνα φανῆ δεισάρκα ἦν οὐκ εἶχε πρότερον ὁ Λόγος καὶ Θεός, ταύτην ἀνέλαβεν διὰ τοῦτο τῆ σαρκὶ συναχώρησε πάσχειν. Nannius: Non Verbum quod Deus est laboravit lassitudine, sed ideo factum est, ut ostenderet carnem, quam prius non habebat, cum Verbum et Deus esset, eam se denuo resumpsisse. *Vertendum autem est*: Non enim qua est Deus Verbum, lassitudine affectus est; sed ideo factum, ut ostenderetur, quod carnem, quam prius non habebat, Verbum divinum assumpsit.

« In oratione de sanctissima Deipara, quæ tamen neque stylum, neque exactum illum scribendi morem B Athanasii præ se fert: nam ibi Platonico more philosophatur auctor de vocabulo οὐσίας et videtur etiam aperte docere, distinctum quid esse in divinis essentiam ab attributis et actionibus essentialibus; quæ fuit posteriorum Græcorum opinio, et multum contra divum Thomam agitata a quodam Gregorio Palama, quem fuisse aiunt Marci Ephesini præceptorem: cum Athanasius ipse pluribus in locis contrarium doceat. Dicit præterea sicut beatam Virginem, ita ipsam animam Christi, non habuisse claram Verbi visionem necnon beatam Virginem hæsitasse ad verba angeli, etiam cum dixit: Ecce ancilla Domini; optandique modo dixisse, Fiat mihi secundum verbum tuum. Refertur vero ibi proposita illa, quam Cyrillus in epistola ad Successum episcopum Diocæsariensem ait esse Patrum antiquorum his verbis (b): Διὸ καὶ τοὺς λέγοντας μίαν φύσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένην, καὶ μὴ ἐπιζέροντας ἐψυχωμένην λογικῆν τε καὶ νοερὴν, οὐ πάνυ ἀποδεχόμεθα. Nannius: Ideoque et eos qui dicunt, solum naturam Dei Verbi incarnatam, neque addunt eam animatam esse; et rationalem, et mente præditam, non admodum recipimus. *Vertendum autem est*: Ideoque eos qui dicunt unam esse Dei Verbi naturam incarnatam, neque addunt carnem assumptam esse animatam rationali et intellectuiva animata, non admodum recipimus.

« Postremo quia in verbis Athanasii in Apologia secunda, auctor ille qui confecit indices tomo secundo D affixos, deducere vult suam illam conclusionem, quod Julius pontifex ab Eusebio episcopo Ariano judex fuerit constitutus, notata sunt Athanasii verba, quibus ille oppositum asserit: inquit enim (c), Καὶ ὁ περὶ Εὐσέβιον καὶ πρὸς Ἰούλιον Ἐγραψαν, καὶ νομίζοντες ἡμᾶς ἐκφοβεῖν ἤξιωσαν σύνοδον καλεῖσαι, καὶ αὐτὸν Ἰούλιον, εἰ βούλοιο, κριτὴν γενέσθαι. Nannius: Quin et Eusebiani ad Julium litteras misere, et ut nos terrerent, synodum jusserunt convocari, et ipsi Julio, si vellet, arbitrium causæ detulerunt. *Vertendum autem est*: Quin et Eusebius

« *Explicit censura in primum tomum Operum sancti Athanasii Græce et Latine editorum anno 1599, ex translatione Petri Nannii.*

« *Censura in secundum tomum deest in manuscripto codice.* »

11. Hæc probe observata. Verum hand felicibus, ni fallor, in historicis, ut putat iste quisquis sit anonymus, versatus Nannius est, quam in theologis. Exemplis id palam fiat (d): Οὕτως εἶπετο πρῶτοι, καὶ φιλόανθρωποι, καὶ τὸν τρόπον ἐπιεικεῖς μᾶλλον δὲ, εἰρήσεται γὰρ τάληθες, πονηροὶ καὶ πικροὶ, καὶ ἐκ φόβων καὶ ἀπειλῶν, ἢ ἐξ εὐσεβείας καὶ ἐπιεικειᾶς, ἃ τοῖς ἐπισκόποις πρέπει, τιμῶμενοι. Ubi Nannius: *Homines scilicet admodum mansueti, et moribus æquis, vel quod verius est, improbi et perquam acerbi, qui terroribus et minis potius, quam pietate et æquitate, quod episcopus decet, ad pœnas deproperant.* Vides quam importune illud, τιμῶμενοι, ad pœnas deproperant, interpretetur; ubi vertendum, honorantur, vel, honorari student. Et paulo post: Κατηγορία γὰρ ἀληθῶς, ἀγαπητοί, τὰ παρ' αὐτῶν γενόμενα, καὶ πασῶν ἀνωτάτω κατηγορία ἕπου γε καὶ πάντων τῶν ἀνθρωπίνων ἀνωτάτω τὰ δικαστήρια: τί γὰρ ἄλλο τέλος τῆς ἐπὶ τοῦτοις ἐξετάσεως, ἢ θάνατος ἐκ βασιλικῆς κινήσεως ἐπαγόμενος; *Calumniam enim est, dilecti, quam tentant, eaque gravissima et maxime omnium capitalis, idque in summis omnium rerum humanarum tribunalibus. Quis enim alius iustius questionis finis, nisi ut mors regio tumultu inferatur?* Illud, πάντων τῶν ἀνθρωπίνων ἀνωτάτω τὰ δικαστήρια, palam est significare, omnium humanorum suprema tribunalia, ἐκ βασιλικῆς κινήσεως, quam prave, regio tumultu, reddit, cum luce clarius sit vertendum esse, *ex imperatoris ira, vel, a commoto imperatore.* Et, paucis interjectis, ut videas lector, quam frequens ruat Nannius, καὶ φονεῖσιν ἐπιχειροῦσιν, ἐὰν συγχωρῶνται, καὶ ποιεῖν ἐξορίστους: συνεχωρηθῆσαν γὰρ τοῦ θεοφιλεστάτου πατρὸς τῶν βασιλέων ἀντὶ θανάτου τῆ μεταθέσει τοῦ τόπου τὴν θυμὸν αὐτῶν ἐκπλήσαντος. Hic Nannius, non advertens de unius Athanasii exsilio agi, imperite vertit: *Aut necem moliantur, si ipsis liceat, aut saltem exsules facere. Quod et impetraverunt ab religiosissimo Cæsaris patre, qui iras ipsorum offensaque, cum supplicium capitale posceretur, exsilio damnatorum explevit.* Ne multa, si quis Græce guarus, et historię ecclesiasticę peritus, subsequentiā percurret, vix aliquam periodum Nannianis lapsibus vacuam deprehendat. Inferius vero quam incommode illud (e), καὶ καθάρσειν ὀνειδίζειν αὐτῶν τολμᾶ, καθαιρεθεὶς αὐτὸς, καὶ μάρτυρα τῆς καθαιρέσεως ἔχων τὴν ἀντ' αὐτοῦ (f) κατὰστασιν. Πῶς οὖν ἢ αὐτὸς ἢ

(a) T. II [nunc t. IV], p. 162.

(b) T. II [nunc t. IV], p. 310.

(c) T. I, p. 110.

(d) Edit. Commel. p. 562, edit. Parisiens. pag.

723, edit Venet. pag. 99.

(e) Edit. Parisiens. p. 727.

(f) Sic probe legit Nannius, non ἀντ' αὐτῶν, ut habet editio Parisiensis.

Θεόγνιος ἰδύονατο καθαιρεῖν ἄλλον, αὐτοὶ καθαιρε-
θέντες, καὶ ταῖς ἀντ' αὐτῶν καταστάσεσιν ἐλεγχόμε-
νοι; Οἴδατε γὰρ ἀκριβῶς, ὅτι Ἀμφίων μὲν ἐν
Νικομηδείᾳ, Χρηστός δὲ ἐν Νικαίᾳ κατεστάθησαν ἀντ'
αὐτῶν. Ubi Nannius : *Nec veretur ei objicere ejus
dignitatis exauctorationem, ipse interim maxime ex-
auctoratus, ut qui suæ exauctorationis testimonium
et argumentum in ipsa sui constitutione ostendat. Qui
igitur vel ipse vel Theognius potuerunt alios deponere,
ipsi depositi et exauctorati, et vitio suæ creationis
famosi? Bene siquidem cognitum habetis, Amphionem
Nicomediæ in eorum locum ..... episcopos constitutos
esse.* Ubi vertendum fuit, ut quisque vel mediocriter
peritus advertat : *Ac depositionem ipsi (Eusebius
Athanasio) exprobrare non veretur, cum ipse depositus
fuerit, ac eo ipso testem depositionis suæ habeat, quod
alter ejus loco successus sit. Quomodo igitur vel ipse
vel Theognius alium deponere potuerunt, cum ipsi
depositi sint; ut vel hinc arguitur, quod alii eorum
loco sint constituti? Probe etenim nostis, Amphionem
Nicomediæ, Chrestum Nicææ eorum loco fuisse ordi-
natos.* Est ubi Nannius nomina propria non advertat,
et quasi aliud quam nomen viri significarent, inter-
pretetur. Sic in epistola Alexandri Thessalonicensis
hæc, Ὅπως μὲν οὖν διαχειρέμεθα περὶ τὸν μνήμης
ἄξιον Σώζοντα, οὐδ' αὐτὸς ἀγνοεῖς, ita vertit (a) : *Quo
igitur nos affectu esse erga eum, qui ita virum me-
moriam dignum in se consecrat, existimas.* Ubi hæc
vera interpretatio : *Quo igitur affectu fuerimus erga
Sozontem memoria dignum virum, non ignoras.* Et
in Epistola encyclica (b), olim ad orthodoxos inscri-
pta, Πιστόν nomen proprium, *fidum* perperam in-
terpretatus est : quæ vox inconsulte est a Parisien-
sibus editoribus in Γρηγόριον commutata. Innume-
ra proferre possem, quibus eruditus lector luce
clarius id perspiceret, non licuisse nobis Nanniana
etī versione; quando tam multa immutanda oportuit,
ut vix Nannii versio exinde vocari posset : ve-
rum ne in re nota et pervulgata mukus et insolens
sim, libenter ingrato labore supersedeo. Miretur
autem acutus quilibet inter præstantissimas annu-
meratam, et quidem a doctis viris, Nannii versio-
nem; ut propalam sit istiusmodi judices in confe-
renda cum Græcis illa interpretatione non multum
otii consumpsisse. Nimirum decipit frons prima
multos : cum enim in loca quædam feliciter reddita
casu incidissent (et sunt fatemur ejusmodi non pau-
ca), de cæteris conjecturam fecerunt. Auctoribus
igitur et consuasoribus ell. VV. Bigotio et Cangio,
quos memorantem

Καλεπὸν ἐμὲ πένθος ἰκάνει,

ad novam edendam versionem animum appulimus,
etsi rem arduam fore prospiciebamus. Etenim quam
difficile sit ad tot eruditorum nutum ac sententiam
Græca Latine dare, hinc palam, quod quantumvis

(a) Edit. Parisiens. p. 785.

(b) Edit. Parisiens. p. 948

A multi sint qui librum eundem vertere seorsim ag-
grediantur, ne duo quidem eandem prorsus inter-
pretationem edant. Ea porro fuit instituti nostri ratio,
ut interpretando mediam ceu viam teneremus
inter παραφραστικὴν vertendi rationem, et strig-
osam illam aliam, quæ Græca e vestigio et κατὰ
πῶς consecratur : atque ita Græca reddidimus, ut
quoad facultas tulit, a consuetudine Latinae linguæ
non deflecteremus. A vocibus tamen perpetuo usu in
Ecclesia admissis, etsi Latine minus usitatis, non
abstinuimus, ut sunt exempli causa, *mortificatio,
tribulatio, persecutio*, et aliæ id genus, quia potissi-
mum exstant in Vulgata nostra, et a Patribus fre-
quentantur. Nec morigeros esse visum est iis, qui
oblitas Latio voces tam sedulo ancupantur, ut etiam
B importuno scrupulo a suavi, et ab ipsis Ecclesie in-
cunabulis ubique receptæ SALVATORIS voce abstineant.
Contra vero religio fuit sacrum nomen cum
aliis commutare, etsi magis ad Latinae linguæ idio-
ma accedentibus : cum maxime exploratum sit
voci Σωτήρ nullam e Latinis probe congruere. Audi
Tullium (c) : *Itaque eum non solum patronum istius
insulæ, sed etiam SOTERA inscriptum vidī Syracusis.
Hoc quantum est? Ita magnum, ut Latino uno verbo
exprimi non possit. Is est nimirum SOTER qui salutem
dedit.* Frustra igitur quæras apud antiquos Latini-
tatis auctores vocem quæ isti Σωτήρ respondeat :
quapropter vulgo Salvatoris eam nomine reddimus,
raro Serratoris; a reliquis vero, nuper excogitatis,
utpote insolentioribus, abstinemus. Sicubi porro sub-
limior res agitur, ut Trinitatis Incarnationi quæ
C ratio, tum simpliciore vocum usu omnia interpreta-
mur, nam in hisce, ait Julius papa, non speciem
eloquentiæ quærendum est. Si occurrunt Scripturæ
sacræ loca, Vulgatam, ubi res fert, sequimur : sed
quando ex Veteri Testamento sententiæ afferuntur,
quia plerumque Vulgata quæ ex Hebræo expressa
fuit, cum Græcis Septuaginta non convenit, tum ne-
cesse prorsus est literæ obsequi, aliamque versionem
parare : imo etiam cum Vulgata nostra ex Græcis
exprimitur, non raro ab ea nonnihil deflectere oportet,
sive lectio diversa, sive Athanasii mens aliam
interpretationem postulet : quod haud raro evenit.

D Ordinem quod spectat, una nobis fuit temporis
ratio, omnium scilicet opportunissima cum ad histo-
riam et chronologiam, tum ad iudicium vobelas vel
γνησότητος ferendum. Admonitiones cuique libro
aut epistolæ; vel sicubi plura opuscula mutuo co-
hærent, pluribus, præmissimus. Ibi tempus investi-
gamus; opus germanum esse, cum res postulat,
palam facimus; quæ difficillima occurrunt explica-
mus, quantum in nobis situm est. Monitum porro
lectorem volumus, nos sic omnia temperasse, ut ne
nimia notarum prolixitate ipsi nauseam mole-
stiamve crearemus : ac multa consulto prætermi-
sisse, quia vel in *Onomastico* explanata sunt, si

(c) In Verr. iv.

qua voces spectant; vel in *Athanasii Vita*, si qua A historiam; vel in *Monitis*, si qua res diversas et insolentes; ut possit quisque animum explere suum. Dubia et spuria in secundum tomum (1), præmissis *ῥησέας* signis, ablegavimus. Quanto autem labore ac studio contenderimus, ut si qua laterent in variis Europæ bibliothecis Athanasii opera non edita transmitterentur nobis, fidem spero li facient, quotquot ministerio atque officiis ea in re usi sumus. Et sane bene multa jam primum Athanasianis accedunt sive hactenus inedita, sive hic illic in editis variis distracta. Quæ omnia observare licet in catalogo suis distincta notis: In *ἀνεκδότοις* vero mole et pretlo anteit *Commentarius in Psalmos*, qui ex compluribus manuscriptoris jam primum in lucem prodit, et quidem ingenti labore exscriptus, ut pluribus ad frontem operis indicatur. Sed quanti quanti, bene emitur quod necesse est. Ne quid lectoris commodis deesset, *Onomasticon*, quoad facultas tulit, accuratissimum damus ac non Athanasii modo, sed aliorum etiam Patrum scriptis intelligendis peropportunitum. Varias lectiones notis intermistas ad unum paginæ locamus: quæ ratio omnium est commodissima. Lectiones autem etiam eas, quæ parvi pretii videntur, non duximus negligendas; id licet nostrum Gallorum genium non sapiat, ut minutis, si quæ ita videntur, rebus operam demus: qui quodcunque primo aspectu leve putatur, statim cum fastidio respicimus. Quorsum illæ nœniæ, aientes, quis usus lectionis hujusmodi, quin isthæc missa faciunt? Verum in promptu est quod opponatur: nos omnium inservire commodis, neque modo curare ut theologi, sed etiam grammatici, rhetorici, et si qui alii, nihil in hoc opere desiderent. Et præterea non desunt ex iis qui in republica litteraria inter primarios computantur, qui id summe expetant a nobis. Et ni ea res nos longius ab incepto traheret, utilitates varias diversarum lectionum etiam minutissimarum monstrare in promptu esset. Nihil demum, candide lector, quod vires quidem ferrent, negleximus, ut opus totum sartum et lectum, ut aiunt, tibi offerremus.

II.

De stylo Athanasii.

1. A priscis perinde atque a nuperis scriptoribus admirationi habita est Athanasii eloquentia. Ejus scripta quot quantisque veterum testimoniis laudibusque celebrentur, videre est in collectione locorum, quæ bene multa congegimus. At ut semper fuere quædam pestes hominum laude aliena dolentium, unus repertus est Philostorgius, qui Athanasium innumeris prope maledictis in *Historia* sua insectatus est: et nihil agebat aliud, quam ut dolorem suum in talem virum, suæ sectæ perniciem, conviciis exoneraret. Is impudenter ait quodam

(a) Suidas in voce Βασίλειος.

(1) Apud nos quartum. Edit.

loco (a), Athanasium Basilio, Gregorio et Apollinario comparatum, instar pueri habendum esse. Sane tanti facienda Philostorgii de Athanasio verba, quanti hæc Eunomii de Basilio: quem, ut ait Gregorius Nyssenus, lib. 1 *contra Eunomium*, vocabat *πονηρὸν, κακοήθη, ψευστὴν, καὶ ἐτι πρὸς τοῦτοις, θρασὺν, ἀμαθῆ, παράγραπτον, τῶν θεῶν ἀμύητον*. Id est: *Malum, improbum moribus, mendacem; et præterea audacem, indoctum, falsificum, divinarum rerum imperitum*. Misso itaque iniquissimi rabulæ iudicio, ad Photium veniamus, æquum peritumque, si quis alius, iudicem. Is ait in *Bibliotheca* sua: *Σαφὴς μὲν ἔστι τὴν φράσιν, καὶ ἀπέριττος καὶ ἀφελῆς, ὀριμὸς δὲ καὶ βαθὺς, καὶ λίαν τοῖς ἐπιχειρήμασιν εὐτονος*. — Καὶ τὸ γόνιμον αὐτοῦ, ἤλικον ὄσον καὶ θαυμαστόν. Hoc est: *Clarus, nihil redundans, simplex; acutus tamen et altus, in argumentationibus nervosus. Cujus tanta est ubertas ut admirabilis sit*. Et cætera quæ fusius ille prosequitur: additque in subsequentibus, Basilium et Gregorium Nazianzenum ex ejus contra Arianos scriptis theologiam hausisse suam.

2. Sublimiorem adhuc dicendi facultate Athanasium exhibet Erasmus, qui videtur eum Patribus ferme omnibus anteferre. Sic ille in epistola ad Joannem episcopum Lincolnensem: *Erat vir ille sæculo tranquillissimo dignus, dedisset nobis egrægiis ingenii facundiaque suæ fructus. Habebat enim vere dotem illam, quam Paulus in episcopo putat esse præcipuam, τὸ διδακτικόν, adeo dilucidus est, acutus, sobrius, attentus, breviter omnibus modis ad docendum appositus. Nihil habet durum, quod offendit in Tertulliano: nihil ἐπιδεικτικόν, quod vidimus in Hieronymo: nihil operosum, quod in Hilario: nihil laciniosum, quod est in Augustino, atque etiam Chrysostomo: nihil Isocraticos numeros, aut Lysie compositionem redolens, quod est in Gregorio Nazianzeno, sed totus est in explicanda re*.

3. Quid si inclidisset Erasmus in exquisitissima illa opera tam multa quæ nunquam vidit, in *Epistolas* scilicet *De sententia Dionysii, ad Dracontium, ad monachos, ad Epictetum*, in libros *Contra Arianos, Contra Apollinarianum*? Quid si in librum *Contra gentes*, in *Apologiam ad Constantium*? Annon tantorum operum artificem, omnium eloquentissimum nuncupasset? Sed paulum libet spatiari: et quia tantam laudem tulit Athanasius, et quidem a laudatis viris, ut elegantissimis Græciæ scriptoribus anteferretur, jam qua in re præstare, qua item aliis nonnihil cedere videatur expendamus; et quæ crebro Athanasii scripta regustando comperimus, proponamus studioso lectori. Primo quidem si Gregorii Nazianzeni illam quadrandæ orationis industriam, si numeros spectes, ab hoc eloquentiæ genere alienus semper fuit Athanasius, cujus dictio plus habet nativæ elegantiae quam artificiosæ dili-

gentiæ. Et si quando hic plusculum artis adhibeat, ut in *Oratione contra gentes, epistola ad Dracontium, Apologia ad Constantium*; ita tamen omnia temperat, ut lateat artificium, et oratio non astrictè sed remisse numerosa sit: contra vero Gregorius, ultra siliquando quam satis sit, circumscriptiōne et ambitu utitur, ut certis definita, tanquam orbe inclusa currat oratio. Chryostomi vero:

Τοῦ καὶ ἀπὸ γλώττης μέλιτος γλυκίων βέβη ἀδύη, illam expeditam et profluentem verborum copiam, concinnitatis leporisque plenam, non attingit Athanasius, qui plerumque pressus ac brevis est, et majore sententiarum quam verborum ubertate. Verum longe præstat salihus, nervis et τῶ εὐτόκῳ redundantiam omnem resecente. Nimirum possunt esse summi, qui inter se sint dissimiles: quod in eloquentia pariter et in multis artibus observatur. Basilio autem nemo propius ad Athanasii dicendi genus accedit. Sed præit ille elaboratione; hic longe præstat acrimonia. Et hac in parte, quæ scilicet nervos spectat, sales, acrimoniam; omnes, mea quidem sententia, longe antecellit Athanasius, estque hoc in genere princeps. Figuris autem, sicubi hæreticos insectatur, frequens est, apte et apposite distributis, etsi potius suoapte ingenio quam elaboratione adhibitis. Hujus oratio nunquam effluit, nunquam longius vagatur.

4. Sunt autem Athanasii, ut et alterius cujusque, opera, non pari elegantia concinnata. Quæ aliis antecellunt, meo quidem judicio, sunt: *Oratio contra gentes*, eximium opus; et cui, dicere liceat, par in eodem genere vix deprehendas; si respicias vim argumentorum, nervos; si advertas quam perspicuus sit, quam nitidus; quam salse rideat, ubi res fert, gentilium superstitiones, quam concinnus sit in descriptionibus. Nec præniteat quædam hic apponere (p. 27): Τίς γάρ ὁρῶν τὸν οὐρανοῦ κύκλον καὶ τὸν δρόμον ἡλίου καὶ σελήνης, καὶ τῶν ἄλλων ἀστέρων τὰς θέσεις καὶ τὰς περιπολήσεις, ἐναντίας μὲν καὶ διαφόρους γιγνομένας, ἐν δὲ τῇ διαφορᾷ ὁμοίαν τὴν τάξιν παρὰ πάντων ἡμοῦ σωζομένην, οὐκ ἐνθυμεῖται ὅτι οὐκ αὐτὰ ἑαυτὰ, ἀλλ' ἕτερός ἐστιν ὁ διακοσμῶν αὐτὰ ποιητής; τίς δὲ ὁρῶν ἡλιον μὲν ἀνατέλλοντα καθ' ἡμέραν, σελήνην δὲ φαίνουσαν κατὰ νύκτα, καὶ φθίνουσαν, καὶ πληρουμένην ἀπαρᾶλλᾶκτως, κατὰ τὸν τῶν ἡμερῶν ἴσον πάντως ἀριθμὸν, καὶ τῶν ἀστέρων τὰ μὲν διατρέχοντα καὶ ποικίλως ἐναλλάττοντα τοὺς δρόμους, τὰ δὲ ἀπλανῶς κινούμενα οὐκ ἂν ἔνοιαν λάβοι, ὅτι πάντως ἐστὶν ὁ κυβερνῶν αὐτὰ δημιουργός; τίς ὁρῶν τὰ ἐναντία τῇ φύσει συνημμένα κατὰ σύμφωνον ἔχοντα τὴν ἁρμονίαν, οἷον, τίς ἰδὼν πῦρ ψυχρῶ, καὶ ξηρὸν ὑγρῶ κεκραμένον, καὶ ταῦτα μὴ ἀντιστατοῦντα πρὸς ἀλλήλα, ἀλλ' ἐν ἀποτελοῦντα ὡς ἐξ ἑνὸς τὸ σῶμα, οὐκ ἂν ἐνθυμηθεῖται ἐξωθενεῖν αὐτῶν τὸν ταῦτα συνάψαντα; τίς ἰδὼν, etc. Id est: *Ecquis enim cæli ambitum, solique ac lunæ cursum, aliorumve siderum positiones ac circumvectiones, contrarias quidem ac dissimiles; sed in ipsa dissimilitudine æqualem ordinem*

ab omnibus simul servatum intueatur, quin secum cogitei hæc non a semetipsis, sed ab alio, nempe ab Auctore, administrari et regi? Quis solem die exortiri et lunam nocte apparere, immutabilique lege per æqualem omnino dierum numerum decrescere ac crescere; atque ex sideribus alia quidem discurrere, cursusque varie immutate, alia vero citra errorem moveri conspiciens, non intelligat illa necessario ab opifice aliquo gubernari? Quis contrarias naturas mutuo conjungi ac consonam efficere harmoniam cernens: quis ignem cum frigido conjunctum, et sic cum humido commistum, nec tamen secum invicem pugnare, sed unum quasi ex uno corpus conficere, non colligat, alium ab his esse qui illa simul copulavit? Quis videns, etc. Quibus quid validius, quid concinnius? Horum elegantiam Græce periti solum plene advertere possunt.

5. Miræ sunt eloquentiæ *Epistola de sententia Dionysii, Epistola ad Dracontium*; itidemque *Orationes contra Arianos*: ubi in altercando cum hæreticis, aculeis frequenter, maledictis facete utitur; creber in reperiendis, acutus in solvendis argumentis. *Apologia de fuga et ad Constantium* elegantes, quibus plus inest quam reliquis diligentia et artis, tropis apposite et sobrie respersæ, salibus frequentissimis. Salsum est illud in priore (p. 254): Μόνη δὲ γνώσις ἐν αὐτοῖς ἐστὶ τοῦ κακοποιεῖν, καὶ καθ' ἡμέραν χεῖρονα χεῖροσιν ἐφευρίσκειν. Καὶ γὰρ καὶ τὴν νῦν φυγὴν ἡμῶν οὐκ ἐπ' ἀρετῇ θέλοντες ἡμᾶς ἀνδραγαθῆσθαι διαβάλλουσι· πόθεν γὰρ' εὐχὴ τοιαύτη παρ' ἐχθροῖς, ὑπὲρ τῶν μὴ συντρέχόντων αὐτοῖς τῇ κακοφροσύνῃ; Ἀλλὰ κακοφθεις ὄντες σχηματίζονται τοιαῦτα περιδορβεῖν, νομίζοντες, εὐθήβεις ὄντες ἀληθῶς αὐτοὶ, ὡς ἄρα δεῖσι τῆς παρ' αὐτῶν ληθορίας προσάξομεν ἑαυτοὺς ποτε αὐτοῖς. Θέλουσι γὰρ, καὶ διὰ τοῦτο ταῦτα περιτρέχουσι, etc. Hoc est: *Una autem est illis scientia, maligne agere, ac quotidie pejora pejoribus comminisci. Nostram quippe fugam non eo criminantur quo velint nos cum virtute ac fortiter agere: nam unde inimicis volium hujusmodi, pro viris qui non uno secum malignitatis cursu feruntur? At improbi cum simi, simulatione usi, hæc ubique spargunt: rati, ita nempe stulti sunt, nos metu ejusmodi illorum convitiis ali-*

D *quando ipsis occursuros. Id peroptant scilicet, eaque de causa ubique circumcursant, etc. Et inferius hæc quam pulchre, quam argute dicta (p. 257): Ταῦτα ὁρῶντες καὶ μὴ ἐντραπέντες ἐφ' οἷς πρότερον καθ' ἡμῶν ἐτύρευσαν κακοῖς, ἐτι καὶ νῦν κατηγοροῦσιν, ἐκφυγεῖν δυνήθέντας αὐτῶν τὰς ἀνδροφόνους χεῖρας· μάλλον δὲ οὐδύρονται πικρῶς, ὅτι μὴ καὶ ἐκποδῶν τέλεον πεποιθήσασιν, καὶ λοιπὸν προφασίζονται δειλῶν ὀνειδίξειν, ἀγνοοῦντες ὅτι, καὶ τοῦτο γογγύζοντες, εἰς ἑαυτοὺς ἐπιστρέφουσι μάλλον τὴν μέμψιν. Εἰ γὰρ φαῦλον τὸ φεύγειν πολλῶν χεῖρον τὸ διώκειν. Id est: *Hæc cum illi agant, nec pudeat malorum quæ adversum nos moliti sunt, nos etiamnum ideo criminantur, quod sanguinarias illorum manus effugere poterimus; imo potius acerbe im-**

gent, quod me non e medio prorsus sustulerint : ac deinceps simulate timiditatem exprobrant ; non intelligentes se, dum ita obmurmurant, in sese magis ipsam vertere criminationem. Nam si turpe est sugere, multo deterius persequi, et cætera bene multa, præclara etiam, quæ consulta brevitatis causa prætermittimus.

6. Limatior etiam Apologia ad Constantium, quam cum lego videor mihi Ciceronianam orationem ob oculos habere. Annon Ciceroniana isthæc, quæ, cum mentirentur Ariani, misisse illum litteras ad tyrannum Magnentium, depellendi criminis causa dicit (p. 237) : Ποία με πρόφασις εἴλας γράψαι τῷ τσαούτῳ ; Ποῖον προοίμιον τῆς ἐπιστολῆς ἔτασσόν γράφων αὐτῷ ; Ὅτι τὸν τιμῶνά με, οὐ τῶν εὐεργεσιῶν οὐκ ἂν ποτε ἐπιλαθεῖμην, τοῦτον φονεύσας B καλῶς ἐποίησας, καὶ ἀποδέχομαι σε τοὺς γνωρίμους ἡμῶν Χριστιανούς καὶ πιστοτάτους ἄνδρας ἀνελόντα ; καὶ ἀποδέχομαι σε σφάξαντα τοὺς ἐν Ρώμῃ γνησίως ἡμᾶς ὑποδεξαμένους ; Hoc est : *Quantum ductus occasione viro hujusmodi litteras misissem ? Ecquod fecissem epistolæ ad talem virum mittendæ exordium ? Num illud : Probe fecisti eum occidendo qui me cum honore excipere solebat, et cujus beneficiorum nunquam obliviscar : teque laudo quod viros nobis familiares, eosque Christianos ac fidelissimos sustuleris ; te acceptissimum habeo, quod eos Romæ obtruncaris a quibus perhumaniter exceptus fui ?* Prorsus simile habes apud Tullium in Verrina v : *Quæ porro præfatio tuæ donationis fuit ? Illa scilicet resus atque imperatoria : Quando tu quidem in præ- C sio, in bello, in re militari : cujus ne mentio quidem te prætoris ulla facta est ? An illa : Quandoquidem tu nulla unquam mihi in cupiditate ac turpitudine defuisti, omnibusque in iisdem flagitiis mecum et in legatione et in prætura, et hic in Sicilia versatus es. ?* etc.

7. Tempus me deficeret, si loca similia congerere vellem, si adnotare quæ notatu digna sunt : quam salse nimirum mordet aversam eunuchorum libidinem, admistis facellis, quæ tamen nihil de gravitate decerpant ; quam acriter insectetur Meletianoræ avaritiam, qui dignitates ecclesiasticas venales quibuslibet viris proponebant, etc. Acutissimæ sunt etiam *Orationes contra Apollinarium*, in iisque invenimus Athanasium Athanasio δριμύτερον. In polemicis enim maxime ætatem contrivit, curans semper ne aliena dogmata Arianorumque ausus plebi catholicæ quid apportarent mali. Etsi vero asper est, et sannis maledictisque plenus, quando res est illi contra hæreticos : nemo tamen est, qui perspecta hæreticorum, maxime Arii sequacium pertinacia, furore, immanitate in Christianos, in episcopos, proborum item hominum carnificina, in nefarios aliquid inclementius dictum arbitretur. Aspere scilicet agit Arianos, quia nihil contra tantam vim sine vi fieri poterat : et remisse depellere feroces

A homines, fateri erat diffusum se causæ suæ. Etsi vero mordet acriter, cum insolentia criminum aut hæresum temeritas acrem postulat oratorem ; ubi tamen res illi est cum adversariis aliquam æqui bonique rationem tenentibus, sobrie ac prudenter verba facit,

... mollitque animos et temperat iras.

Fuit autem illud sobrii temperantisque animi argumentum, cum rogatus a Serapione ut Arii mortem mandaret litteris, hominis Deo juxta hominibusque invisi ; perniciem divinitus immissam ægre recensere se testificatur (p. 269), ne quantumvis impio post obitum insultare videretur ; nimirum, Ζῶντας κολλᾶζειν οὐκ εὐσεβές.

Ὅν γὰρ ἐσθλά καθαροῦσι κερτομισῖν ἐπ' ἀν- [δράσιν (a).]

8. Ad mansuetiores vero musas an aliquando se contulerit Athanasius, necne, haud facile dictum est : augurari tamen licet sanctum Doctorem, cum quotidianæ curæ angerent animum, et pro Ecclesia semper ille, pro capite, pro fide decerneret, modicam hujusmodi studiis operam dedisse, descriptionibus videlicet, encomiis, philosophiæ. Carmina vero ne minime attigisse videtur. Dictione ejus pura et elegans est ut plurimum : nec inficior tamen nonnullis ejus operibus aliquam peregrinitatem attulisse Latinæ linguæ usum ; quale illud est, Ἐκκλησίαν ἔδωκεν εἰς πρέδαν, βετεράνος, et alia id genus. Impetratum scilicet a consuetudine fuerat, ut si ex quotidiana Latinorum familiaritate aliqua hujusmodi dictiones in buccam venirent, ne ab his vel Græce peritiores abstinere. Licet autem insidias auribus minime paret, lectoris sibi tamen, illecebris nescio quibus, benevolentiam captat. Nihil morosus in exordiis est, sed statim ab initio in arcem causæ invadit, et contra hæreticos canit quodammodo cla sicum. Platonis Homerique libros legit assidue, necnon aliorum veterum, ut ex *Oratione contra gentes* et ex aliis ejus operibus propalam est. Quod si Gregorius Nazianzenus illum hac in parte mediocriter duntaxat eruditum fuisse narret, id nimirum Gregorio visum fuit, qui magnam ætatis suæ partem his in studiis contrivit. Aliis autem jure videatur Athanasius φιλόλογος, et his in rebus probe eruditus.

III.

De amissis Athanasii operibus.

1. Etsi tam peritum dicendi opificem Athanasium fuisse mox narrabamus, ut ne nos pœniteat dicti, vel id unum satis sit, quod tanta vario scribendi genere Athanasii scripta amissa fuerint, ut nonnisi partem debitæ laudis tulisse ille videatur. Quot, amalo, opera emisit in lucem, qui inenno adolescentia ejusmodi ludum ingressus, mox specimina dabat magistro digna ; qui decursa jam ætate adeo naviter et salse Ecclesiæ hostes aggreditur, ut dicas hæc dicendi ornamenta accrevisse viro, dum cor-

(a) Archilocus.

poræ vires deficerent? Quot, putas, tot annorum A spatio elucubravit, ita diligens et navus, advigilans semper frangendis hæreticorum consiliis? Anni certe intersunt ab edita *Oratione contra gentes*, ad absolutos usque *Contra Apollinarium* libros, plus quatuor et quinquaginta, quibus innumera haud dubie scripsit, in otio, in negotio, homilias videlicet, epistolas, commentarios, hæreticorum confutationes. Quanta æstimas edidisse in deserto, dum calamitas, solitudo prohiberent ab officio, et spatii multum esset ad scribendum; atque aliunde curis confectus animus nonnisi litterarum usu sese exonerare posset? Hinc propalam est, etsi multa ab antiquis laudantur Athanasii opera, jam injuria temporum extincta, multo plura esse quæ a scriptoribus tacita relicta sunt.

2. Paucissima sane enumerat Hieronymus, si vel solum conferas cum iis quæ jam edita exstant: et ex illis tamen ab eo memoratis quædam nusquam comparent, liber nempe *Contra Ursacium et Valentem*, liber *De virginitate*, alius scilicet ab eo qui inter dubia computatur secundo [quarto] tomo. Duos *Contra gentes* libros idem doctor commemoravit, unus jam superest ea inscriptione; ne tamen secundum amissum existimato. Nam qui librum *Contra gentes* excipit, *De incarnatione* nuncupatus, quoad magnam partem et ipse contra gentes datus est, et serie mutua cohæret cum præcedenti; ut exploratum sit hos esse binos contra gentes libros. Liber *De Psalmorum titulis* ab eodem Hieronymo inter Athanasiana connumeratus, si non idipsum est quod argumenta in expositionibus Psalmorum, ad frontem cujusque psalmi posita, vel quod expositiones ipsæ, extinctus pariter fuit (1).

3. Sed nulla, opinamur, jactura major quam *Epistolarum ἑορταστικῶν*, aut *festalium*, sive in cœtu Ecclesiæ legendarum, quas item laudat Hieronymus. Has ingenti numero Athanasius, cum Arianici furoris declinandi causa in deserto Thebaidis lætens ageret, ad plebem catholicam Alexandrinam misit. Atque ut ex iis quæ hodieque supersunt fragmentis, conjectare licet, magna pars in enarranda et deploranda Ecclesiæ calamitate versabantur (2). Hic quæstiones ab Arianis injectæ, ut plebem absente pastore a proba sententia excuterent, et vacillantes D animo ad deteriore partem applicarent, ab Athanasio solvebantur. Hic quæ doctrinam, quæ disciplinam, quæ mores spectabant, per otium solitudinis explanabat ille. Et demiror plane amanuensium Græculorum gustum; qui dum aniles fabulas, sædissimaque commenta, Athanasii nomine publicata, plus millies exscriberent, quæ nemo sanus sine stomacho legere possit, hæc ita neglexerunt, ut incuria perierint. Hoi hei! quam pungit dolor amissi thesauri! quantum ad historiam, ad consue-

(a) Epist. 75.

(1) Is est quem publici juris fecit Antonelli: Vide ejus præfationem hujus editionis tom. III. (EDIT.)

(2) Athanasii *Epistolas festales* Syriace Londini nuper edidit Dr. Willhelmus Cureton; Syriace et Latine card. Angelo Mai, ex quo eas accepimus. Adi tomum III. EDIT.

tudines Ecclesiarum, ad morum præcepta hinc lucis accederet! Et fortassis adhuc alicubi latent in Oriente, ubi bene multa exstant. Nam licet complures inde ad nos perlati cœdices fuerint, at cum plerumque ut fors tulit, sine delectu et apparatu quopiam, ad eam rem tamen perquam necessario, cœdices accumularint qui curam hujusmodi suscipere; hinc factum ut sæpe quorum jam operum multi cœdices exstabant in bibliothecis nostris; eorundem alios cœdices sine fine compararent; et contra quorum vel rari vel nulli penes nos erant, ea præmitterent. Ad *Epistolas festales* ut redeamus, exstat sat prolixum tricesimæ nonæ fragmentum, qua Arianorum falsis rumoribus, de Scripturæ sacre libris, commotam catholicam plebem sedat sanctus Doctor, et verum Scripturarum sacrarum textit catalogum. Ad hæc Colbertinum quemdam cœdicem antiquissimum evolvendo, in aliud fragmentum incidimus Latine ex Græco versum, quod perquam gratissimum accidit. Hinc cernas in Occidentem usque perlatas fuisse ejusmodi *festales epistolas*. Hæc autem, cujus fragmentum jam primum publicamus, ab Athanasio post traditas anno 356 Arianis ecclesias, consolationis causa, ad plebem catholicam missa est. Haud improbabilius conjectamus, fragmentum item a Theodorocto allatum, ab eoque *Ad virgines* nuncupatum, fuisse in cœtu Ecclesiæ legendum: nam cœtum populorum alloquitur in masculino genere. Et quia virgines maxime omnium ab Arianis vexatæ fuerant, cum in illis παραμυθητικοῖς λόγοις, id est *consolatoriis sermonibus*, frequens virginum esset memoria, et sæpe fortasse virgines alloqueretur Athanasius, hinc factum ut *Ad virgines* nuncuparetur. *Festalium* item *epistolarum* mentio est inferius.

4. Athanasius ipse in sua *De Nicænis decretis epistola* prolixiorum laudat ab se ad amicum datam, quæ jamdiu interit et a nemine antiquo quod sciamus memorata fuit. Item in *Epistola ad Palladium*, alterius meminit, *ad monachos Cæsarienses*.

5. Ad hæc Basilius, cujus epistolæ ad Athanasium non pauca supersunt, cum magna significatione familiaritatis, aliquas memorat (a) ab eo ad se transmissas, quas ipse asservabat penes se; iisque velut norma quadam, sicubi res postularet, utebatur. Nam ad res ecclesiasticas componendas dabant illi operas mutuas.

6. Ait Epiphanius Athanasium contra Manichæum scripsisse, quod opus funditus periit. Ejus nomine perpauca affert Facundus Hermianensis libro undecimo, quæ sunt Serapionis, non vero Athanasii, ut adnotavit Sirmondus. *Dialogus enim contra Manichæos*, qui inter Damasceni opera exstat, in manuscripto quodam ascribitur Athanasio, sed perperam: est enim revera ejusdem Damasceni. Qua de

re in præfatione secundi [quarti] tomi. Memoratur A item apud Epiphanium (a) in epistola synodi Diocæsariensis epistola Athanasii ad ejusdem synodi Patres. In *Ancorato* ejusdem in epistola Tarsini, Matidii et aliorum fertur Athanasius litteris suis multos, qui circumventi in errorem lapsi fuerant, ad sanum consilium reduxisse.

7. In *Chronico Alexandrino* epistolæ Athanasii ad Epiphanium excerptum legimus, editum una cum aliis fragmentis ad calcem.

8. Meminit insuper Theodoretus *Sermonis de fide majoris*, ejusque loca nonnulla affert, quæ nos ad calcem inter fragmenta locavimus (1).

9. Synodus vi œcumenica maximam partem affert operis in hæc Scripturæ verba: *Nunc anima mea turbata est.*

10. Facundus item Hermianensis hæc Athanasii scripta jam amissa memorat, horumque excerpta affert quæ nos edidimus ad calcem tomi primi, *Epistolam ad Diodorum Tarsensem* Tyri tum agentem, *Epistolam etiam ad Antiochenos*: cujus item fragmentum habetur in Actis concilii Lateranensis. Alio edita sunt ad calcem primi tomi. Aliud item Athanasii rescriptum in eodem concilio memoratur (b).

11. Leontius Byzantinus in libro *Adversus Apollinarianas fraudes*, quorumdam Athanasii scriptorum meminit. Hæc sunt ejus verba: *Sufficiunt hæc iis qui non sunt nimium rudes et tardi, ad ostendendum Apollinarii esse epistolas quæ nomine Julii feruntur, præter eas epistolas Apollinarii, de quibus Athanasius et historici meminerunt. Discipuli enim Apollinarii antiquiores sunt omnibus qui his usi sunt, quas, ut verisimile est, quæ a Julio per schisma discesserunt, inscripsit. Neque solum hoc: sed sunt ex orthodoxis qui, inscriptione decepti, rectas eas esse intelligere et dicere perseverabant propter personæ auctoritatem fide dignam. Alioqui magis orthodoxorum est agnoscere illos sermones proprii doctoris esse. Ne autem ex solo testimonio discipulorum, sermones ipsius Apollinarii agnoscamus, quamvis aliqui eos Julio, quamvis Gregorio, quamvis Athanasio falso inscribant; sed etiam ex eodem genere sermonis et stylo.* In concilio Lateranensi, t. VI Conciliorum, p. 301, exstat fragmentum epistolæ cujusdam ad Antiochenos de doctrina vera agentis, a nobis pariter cusum ad calcem.

12. Laudat Joannes Damascenus in *Oratione de defunctis*, sub suem, librum Athanasii *De mortuis in Domino*, qui jam non exstat. Item alium hac inscriptione, *Εἰς τοὺς κοιμηθέντας παραρμόνιος λόγος*, qui fortasse idem.

13. In secunda Nicæna synodo locum sat prolixum habes ex *Epistola* Athanasii ad *Eupsychium Cæsareæ presbyterum*, quem pariter edidimus ad calcem, una cum fragmentis ex Gelasio desumptis: quæ tamen excerpta videntur ex operibus Athanasii, quæ

(a) Hæc. LXXV.

A jam exstant, verbis paulum immutatis. In codice Felkmanni quodam affertur locus ex libro Athanasii *De honorabili conjugio.*

14. Photius in *Bibliotheca* sua memorat *Commentarium* Athanasii in *Ecclesiasten*, jam penitus amissum. Item in *Cantica canticorum*, cujus fragmenta dedimus. Alia porro fragmenta *Commentariorum in Jobum* et in *Evangelia*, quæ itidem edi curavimus ad calcem, suspicamus ex variis Athanasii operibus, cum jam exstantibus, tum deperditis, a catenarum collectoribus excerpta fuisse, non autem ex perpetuis sancti Doctoris commentariis. Cujus rei sat perspicuum argumentum illud est, quod eorum multa in operibus jam exstantibus compareant.

15. Librum quemdam *De Incarnatione* laudat Michael Glycas, p. 208, ejusque bina affert fragmenta, quæ ni fallor non exstant in editis. In concilio Florentino hæc leguntur: *Τούτο γὰρ τὸ πνεῦμα, φησὶν ὁ ἱερός Ἀθανάσιος, πνοή ἐστὶ τοῦ Υἱοῦ.* Hoc est: *Hic enim spiritus, ut ait sanctus Athanasius, spiratio Filii est.* Quæ videntur ex quodam supposititio opere profecta.

16. *Disputatio cum Zachæo Judæorum nomodiascalo*, quæ exstat in bibliotheca Vindobonensi, et Athanasii nomine memoratur a Petro Lambecio tom. V, pag 135.

17. In schedis quibusdam Emerici Bigotii τοῦ μακαρίτου, quæ penes me sunt, fertur esse quædam beatæ Theclæ Vita in bibliotheca Scorialensi, quæ Athanasii nomen præferat.

18. Exstat item *Spicilegii* tom. II *Epistola Potamii ad Athanasium*, et quidem, ni labor opinione, ingenti suspitione laborat.

19. In *Vitis sanctorum Siculorum*, Octavio Cajetano Syracensano collectore, est nomine Athanasii Vita S. Philippi Agyrrensis, de qua in spuris.

20. Vir clar. et nobis amicissimus Gabriel Grodecus, linguæ Hebræicæ Lipsiæ professor, in catalogo quodam mihi transmissio, de quo alias fusius, testatur se Mediolani in bibliotheca Ambrosiana vidisse codicem, in quo exstat *Commentarius* nomine Athanasii in *canticum Moysis et Mariæ.*

21. Agmen claudat opus jussu Athanasii a quodam ejus familiari elucubraturum, de quo hæc Lambecius ad tricesimum septimum codicem theologicum, p. 58: *Valde autem notabile est, in solo hoc codice 37 ante epistolam sancti Jacobi exstare anonymi cujusdam pervetusti auctoris proœmium sive epistolam dedicatorem ad sanctum Athanasium archiepiscopum Alexandrinum, qua clare atque expressè testatur, se hypotheses illas et lemmata capitum Epistolarum catholicarum fraterno ipsius jussu composuisse. Titulus istius proœmii, una cum principio, est talis: Πρόλογος τῶν καθολικῶν Ἐπιστολῶν. Μικροί μὲν καὶ μικρὰ τολμῶσιν, οὐκ ἀδέες. Ὁ δὲ ἐλάχιστος ἐγὼ*

(b) Concil. Lateran., t. VI Conc., p. 301 et p. 228.

(1) Integrum postea edidit Montfauconius in *Bibliotheca nova Patrum Græcorum.*

τοὺς ὑπὲρ ἐμὲ πόνοις ἔχειρων οὐχ ἥμισυ πέφυκα ἀκινδύνως : ὡσπερ ἂν εἴ τις. etc. Id est : *Prologus in catholicas Epistolas. Pusillis et pusilla aggredientibus, res meæ non vacat. Quod autem ego perquam minimus homo laborem qui vires meas longe superet aggrediar, non modici periculi res est. Quemadmodum si quis,* etc. *Nec multa post auctor huius proœmii sanctum Athanasium appellat fratrem his verbis: 'Ἐφ' αἷς οὖν ἔγωγε πολμῶ συγγνώμην αἰτῶν νέμειν, ἀγάπης νόμῳ βεδιασμένος ὑπὸ ΣΟΥ ΑΔΕΛΦΕ ΑΘΑΝΑΣΙΕ ΤΙΜΙΩΤΑΤΕ. Οἷα γάρ τις ἡμιθνήτων, etc. Id est : De tali ausu meo veniam rogans, vi et lege charitatis ab te compulsus, VENERABILIS- SIME FRATER ATHANASI. Nam quasi semimortuus. Clauditur denique idem proœmium hoc modo : Δέξαι τοιγαροῦν, δέξαι παρ' ἡμῶν ἀσμένως τῶν σῶν ἐπιταγμάτων τὴν πραγματείαν, εὐχῆ τῆ ὑπὲρ ἡμῶν ἡμᾶς τῆς πειθοῦς διηνεκῶς ἀμειβόμενος. Ἐγὼ δὲ στοιχηθὼν τὰς καθολικὰς καθεξῆς Ἐπιτολὰς ἀναγνωσομαι, τὴν τῶν κεφαλαίων ἔκθεσιν ὁμοῦ καὶ θείων μαρτυρίων ἐνθὲνδε ποιούμενος. Id est : Accipe igitur, accipe libenter a nobis opus jussu tuo editum, et assidue precibus tuis obsequentiam nostram remunera. Ego vero catholicas Epistolas ordine perlegam, atque capitum una atque dicinorum testimoniorum expositionem edam. Sequitur deinde hypothesis Epistolæ sancti Jacobi his verbis : Ἐπειδὴ αὐτὸς ὁ Ἰάκωβος ταύτην γράφει τοὺς ἀπὸ τῶν δώδεκα φυλῶν, etc. Id est : Quoniam Jacobus hanc duodecim tribubus rescribit, etc.*

IV.

De doctrina Athanasii.

1. In Christianæ fidei exortu non erant ejus mysteria certarum vocum limitibus circumscrip- ta; sed emergentibus demum erroribus vocabula quædam defini- ri necessum fuit, quibus seu claustris continerentur temerarii homines rerum novandarum studiosi. Et indicare ne pigeat, cum nihil periculi ex iudicio sit, salvis semper et integris rebus, ac fide nihil mutata, multa Athanasii ævo ejusque ope inducta verba fuisse, et ad certam formam redacta fidei capita; ut pater hodiernæ theologiæ jure ille vocari possit. Quo major vir habendus est, ut qui eam fidei enarrandæ rationem prior induxerit, ex qua peritissimi quique, tanquam ex fonte, verum sentiendi pariter et loquendi modum haurirent: inter quos Ecclesiæ lumina Basilii et Gregorius Nazianzenus pro fidei magistro virum habuere. Nos ut Athanasii doctrinæ specimen demus, a Deo optimo maximo orsi, ad cætera progrediemur.

2. De Deo. — Primo ait (p. 27 seqq.), Deum cognosci ex opificiis, exque harmonia rerum, quæ quidem ratio cognoscendi Dei cuique obvia est, ut nulla sit venia aut excusatio iis, qui tantarum, tam disparatarum rerum concentum et motum ἀνοήτως et citra cuiusdam intelligentiæ moderamen regi et servari putent. A simili autem probat (p. 29), animam cognos-

A sci ex concinnis et cum ratione adornatis corporis motibus. Sed quoniam qui profligatis moribus sunt, quo liberius vivendi sit potestas, et Deum esse et animam esse immortalem inficiantur; contendit ille validis argumentis (p. 25), animam non exstingui exstincto corpore, scelestorumque perfugium amovet; qui, prohi dolor! id summi boni loco cflagitant, ut aliquando existendi finem faciant. Cujus rei in propria salute periculum facere grave est. Ferreum sane pectus, quod tanto discrimine non moveatur; cum vel ipsi gentiles et profani præmia et pœnas, felicitatem et infortunia secundum hanc vitam esse arbitrati sint, juxta illud Tragici:

Εὐδαιμονοῦσαν, ἀλλ' ἐκεῖ: τὰ δ' ἔρθα δὲ Πατὴρ ἀφελ.λετ' (a)

B Furiosæ matris dictum, quæ dum necam liberis parat, felicitatem ipsis in futura vita precatur, quam pater abstulerat in præsentem. Deum esse unum pluribus commonstrat contra gentiles, pugnatque vel unum vel nullum esse: ibi (p. 30) hanc præclaram edit sententiam, quæ fertur in primis, Ἐλέγομεν τὴν πολυθεότητα ἀθεότητα εἶναι. Hoc est: *Dicebamus multipliciter deorum, esse nullitatem deorum.* Cui alludere forte videatur Gregorius Nazianzenus oratione 24, cum gentilium superstitionem vocat πολυθεον ἀθεταν. Lepide autem nec sine facetiis exagitat illam gentilium deorum turbam, quorum quisque flagitiis suis nobilitabatur, ita ut non nisi nota quadam turpitudinis alius secerneretur ab alio. Religionem sane pulchre ad perniciem hominum instructam, cum nullus modus sceleris esset, quin alicujus dei exemplo niteretur.

3. De Deo uno. — Ait item sanctus Doctor (p. 39), si multi essent dii, necesse fore ut multi mundi essent, nec posse ἀταράκτως a multis unum regi mundum. Unum, inquit (p. 49, 171), Deum et in mundo et extra mundum suapte natura esse, quin spatio ullo circumscribatur. Depellit item (p. 38) Epicureorum commentum, qui iugabantur mundum fortuito factum; et Platonem, qui ex prius exstante materia conditum affirmabat. Genesim sive genethialogiam exitiosam artem, quæ ad hæc usque tempora perseverat, graviter exagitat (p. 46).

4. De generatione Filii. — Passim ac pene ubique locorum ait, Patrem Filium suum ab æterno gignere: generationemque illam esse passionem vacuam. Pugnat item frequens (p. 341), Filium esse ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, æternum, non factum, perinde atque Patrem: nec insolentem esse vocem ὁμοούσιον, exemplo Dionysii Alexandrini commonstrat, cui vitio datum fuit, quod ea voce non uteretur cum de origine Verbi Dei sermonem haberet. Id argumento est, eam vocem, licet a Patribus ante Dionysium non memoretur, fuisse tamen antea frequentatam. Exstat porro inter nugatissima Valentinianorum commenta vox ὁμοούσιον, sed lon-

(a) Eurip., Medea.

ge alio usu. Affirmat contra Arium et assecclas ejus A (p. 174, 398) Verbum a Deo unum proferri, non multa. Deus, inquit sanctus Doctor (p. 31, 34), per Verbum suum omnia facit ac dispensat; ac per id intelligi datur, quod dicitur, ipsum esse principium viarum Domini: per ipsum movet etiam invisibiles illas potestates. Contendit Athanasius adversum Judæos (p. 36) Patrem cum diceret, *Faciamus hominem ad similitudinem nostram*, Filium compellasse suum; et hæc trita fuit omnium antiquorum Patrum sententia. Ut quotidiano Ecclesiæ usu progreditur, atque hoc utitur argumento (p. 388): Non licet rem factam adorare: Verbum adoratur: non est ergo res facta.

5. *De Spiritu sancto. Tres hypostases.* — Spiritum B sanctum ait (p. 86) esse *ἐκπόρευμα*, quasi dicas *emissionem* Patris. Ex Filio quoque procedere haud obscure prædicat, cum ait non semel (p. 701, 782), apud Deum Patrem Filium esse fontem. Spiritus sancti: et alio loco (p. 553), ideo Spiritum sanctum a Patre procedere, quia ex Filio effulget, atque ab eo mittitur (p. 81). Res cum primis observatu digna est, nec prætermittenda, quod Dionysius Alexandrinus atque Athanasius (p. 200) dicant, in manibus Patris et Filii esse Spiritum sanctum, et neque a mittente Patre, neque a ferente Filio dividi. Spiritus quoque *ὁμοούσιος* est Patri (p. 540), et tota Trinitas *ὁμοούσιος* dicitur (p. 741). Vulgare est et passim obvium (p. 700, 558, 718), in Patre, Filio, et Spiritu sancto unam esse deitatem, unam potentiam, unam substantiam. Pater per Verbum in Spiritu omnia condidit (p. 540, 554), non quidem ita ut Verbo, vel Spiritu sancto, ceu instrumentis aut ministris spiriibus ab se conditis, Pater usus sit: sed tres personæ principii unius rationem tenere, tenentque. Tres hypostases, *ὑπόστασις*, in Trinitate esse non semel docet, et quidem perfectas (p. 80, 616, 701): non tamen inter se divisas (p. 80); caute enim isthæ explicantur, ne suboriantur lapsus occasio. Et advertas quam inconsulte quidam ævi nostri scriptores Athanasium dicant nusquam hypostases memorasse. Ariani quoque tres hypostases præstebantur esse, verum subdolo consilio; eo quippe nomine diversas et divisas substantias intelligebant: monstrum scilicet erroris, quo vel unitas Dei, vel trinitas personarum elevatur. Etsi porro tres hypostases esse plerumque dicat Athanasius, nequaquam repudiat eos (p. 616) qui unicam *ὑπόστασιν* admissam vellent in Trinitate, dum id de substantia communi personarum intelligant, earumque distinctionem servant illæsam; imo ipse quoque alicubi (p. 714) ait, *ὑπόστασιν* idipsum esse quod *οὐσίαν*, seu substantiam, ea videlicet quam supra commemoravimus, sententia. In synodo autem Alexandrina anno 362 utraque formula, id est una hypostasis, et tres hypostases, catholica dicitur, dum recta servetur sententia. Et si quando vetat Athanasius, ne dicatur Filius ex alia hypostasi esse quam Pa-

ter, mox interpretationem adjicit hoc pacto (p. 1016), *Ἡ ἐξ ἑτέρας ὑποστάσεως, ἡ οὐσίας φάσκοντας εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἕγιον, τρεπτὸν ἢ ἀλλοιωτὸν, τοῦτους ἀναθεματίζομεν.* Id est: *Aut qui dicunt ex alia hypostasi vel substantia esse Filium Dei, aut Spiritum sanctum, mutabilem aut variabilem, hos anathemate damnamus.* Et in *Epistola ad Afros* similiter *ὑπόστασιν* per *οὐσίαν* sive substantiam explicat, ita ut ubi hypostasin eandem esse in Patre et in Filio prædicat, mox adjiciat *οὐσίας* sive substantiæ explicationem. Hypostasin autem simpliciter ac sine addito hujusmodi, unam in Patre atque eandem in Filio esse, non meminisse me legisse in germanis Athanasii operibus.

6. Patrum antiquioris ævi scripta commemorat, ac excerpta eorum afferens, doctrinæ suæ auctoritatem parat. Origenem nunquam sine laude memorat, imo purgat eum a suspicionibus jam contra tanti viri doctrinam obortis: aitque, quas sententias problematis more *ὁ φιλόσοφος* dixerat, non perinde ac si affirmando dictæ fuissent, acceptas oportere. Idipsum vero Pamphilus martyr, in *Apologetica pro Origene*. Quare non est quod inclementer cum viro tanto agatur; si dum liberum esset varie mysteria sacra enuntiare, ea dixerit, quæ ad hodiernum usum non satis accedant. Duram provinciam capit, qui ad certos verborum limites vult omnia omnium sæculorum effata revocare. Res, tempus, animus et cætera ponderanda; et sic odia minuas. Præter Origenem, Theognostum item præclarum virum Origenis æqualem laudat, et scripta ejus assert in testimonium doctrinæ suæ. Utitur quoque Dionysii Romani pontificis loco eximio ad Arianorum commenta propulsanda. Æque huic rei opportunus Dionysius Alexandrinus, ejus auctoritate τὸ *ὁμοούσιον* confirmat. Etsi enim ille in suspicionem pravæ circa Filium Dei sententiæ vocatus fuerat, ejusdam dicti causa quo Filium incautius inter res factas connumerare videbatur, qua de causa in crimen vocatus a Basilio est; ac cum postea sui purgandi gratia, et quid vere sentiret effatus, et τὸ *ὁμοούσιον* professus fuerit, adversum Arianos in medium profertur ab Athanasio, qui suo ipsos telo confodit. Nam cum Dionysium illi erroris sibi auctorem esse clamitarent, ejus auctoritate assertum *ὁμοούσιον* nec sine pudore conspexerunt. Eximia porro Dionysii fragmenta nobis attulit Athanasius, ac peroptato nobis datum est, ut codicum ope præclaram de Trinitate clausulam restitueremus, quæ sic habet: *Οὕτω μὲν ἡμεῖς εἰς τε τὴν Τριάδα τὴν μονάδα πλατύνωμεν ἀδιαρπτον, καὶ τὴν Τριάδα πάλιν ἀμειωτον εἰς τὴν μονάδα συγκεφαλαιούμεθα.* Id est: *Sic quidem nos unitatem quæ dividi nequit in Trinitatem dilatamus, et rursum Trinitatem quæ imminui nequit in unitatem contrahimus.* Hanc sententiam, quæ in nullis exstat editis Græcis, ex omnibus quibus bene multis usi sumus codicibus jam integram damus, magni usus sane contra novos Arianos, qui tertii

sæculi Patres secum consentire jactitant. Ob alia vero quæ minus considerate dixisse videbatur Dionysius, in Basilii reprehensionem incurrit: verum sat ab Athanasio purgatur ab omni adversum suspicionem.

7. *De Incarnatione.* — Ait Doctor sanctissimus (p. 737), carnis cum Verbo conjunctionem ex utero factam fuisse. Frequenti autem usu, carnis nomine testificatur se totius hominis, animæ scilicet et corporis, naturam complecti (p. 762). Et contendit non magis rationi absonum esse Verbum humanam assumpsisse naturam, quam omnibus in rebus existere (p. 65). Ait autem (p. 42) ideo Filium hominem factum fuisse, quia, cum omnia creasset, omnia solus instaurare potuit. Christum esse τέλειον ἀνθρώπου καὶ τέλειον Θεόν (p. 747), id est, *perfectum hominem et perfectum Deum*, quem cum adoramus non rem creatam aliquam adoramus, sed omnium rerum opificem (729, 732). Estque Athanasii illud effatum memorabile (p. 703): Χριστός ἐστὶν ἡ χεὶρ καὶ αἱ χεῖρες τοῦ Πατρὸς. *Christus est manus ipsa, et manus ipsæ Patris*; quo indicat, nihil nisi per Christum a Patre effici vel creari. Neque minus memoratu dignum est, aliquando vocem, *Dominus*, in Veteri Testamento pro Filii persona intelligi, cum ab Athanasio (p. 707), tum ab aliis plerisque Patribus. Multis commonstrat (p. 53), e re fuisse ut Christus interficeretur, nec vulgari hominum morte interiret. Verbum ipsum natum et passum esse dicitur (p. 50), quia corpus non alterius, sed ejus ipsius erat. Quoniam vero Apollinariæ Deum ipsum, id est divinitatem passam fuisse negabantur, hæc adversus lucifugas verba facit Athanasius (p. 758): *Cur ego scripsistis Deum esse, qui in carne passus est et resurrexit? Si enim Deus sit, qui per carnem passus sit ac resurrexit, passibilem ergo dicitis et Patrem et Paraclatum, cum unum sit nomen, et una divina natura.* Ante Nestorianam enim hære in, cum nondum res controversiis implicata esset, nec cautione esset opus, bono animo, salvaque fide hæc locum habebant: *Deus passus non est, Deus non est natus*, intelligas scilicet, divina natura aut divinitas, ut explicat Athanasius (p. 65). Hinc palam est, non esse quod Nestorianismi nota aspergatur liber ille Anonymus secundo [quarto] tomo quia inter alias clausulas isthæc rejicitur, *Passum est Verbum carne*: nondum quippe res ad certum vocum usum deducta fuerat. Et dum Dei nomine divina natura intelligeretur, Deum passum esse negare fas erat: hoc pacto negat Athanasius (p. 351), atque eo nomine Appollinaristas insectatur. Cum Filius exaltari dicitur, jubet Athanasius (p. 47) intelligas de Christo secundum humanam naturam. Qua sententia porro dicatur Filius hominis ignorare iudicii diem, pluribus explanat ille, et nos spero non indiligenter in notis, etsi paucis pro instituti ratione. Mariam Virginem passim Θεοτόκον, sive Deiparam nuncupat: sapienter, si consilio, feliciter, si casu: peropportuna quippe contra

Nestorianos fuit Athanasii hac in re auctoritas. Duas esse in Christo voluntates ῥητῶς affirmat (p. 709), et commonstrat ex plerisque litterarum sacrarum locis. Moriente Christo, deitatem corpus ejus non reliquisse haud ait semel (p. 723, 748, 758); et si quid alienum dicere aliquando videatur, res est aliis locis explicanda.

8. Christi adventum veritatemque Christianæ religionis pluribus comprobat: contra Judæos quidem (p. 60, 64) sexcentis Veteris Testamenti locis, ac potissimum ex famosa illa Danielis prophetia. Contra gentiles autem (p. 71) Christiani cultus veritatem propugna: his argumentis: quod Græci philosophi tanta rerum peritia, tot conscriptis libris, ne pauculos quidem vicinorum ad suam pellexerint opinionem; cum contra evangelica doctrina humilibus dictis, atque usu plebeio tritis late serperet in dies et totum pervaderet orbem: quod ea ipsa doctrina (p. 74), simulacra deorum, magicam artem, philosophos omnes prodigaverit, non opibus armisque, sed innata vi veritatis: quod falsorum numinum cultus ab adventu Christi paulatim fractus viribus ad interitum pergeret (p. 76); dum homines alio conferrent animum confluenterque ad veram religionem.

9. *De Scriptura sacra et de fide.* — Scripturæ sacræ dignitatem haud semel prædicat, atque cæteris omnibus præstare (p. 575): non quo tollat traditionis aut synodorum auctoritatem; minime gentium; imo vero non uno loco ait (p. 166, 167) licitum synodis esse voces proponere ex litteris sacris non mutatas. Affirmat evangelicam doctrinam eandem esse, quam antiquorum Patrum, Adami, Abelis, Enochi, Noæ, Abrahamæ, Moysis. Libros Scripturæ sacræ in canone receptos enumerat accuratissime (p. 768). Eleganter de fide loquens ita fatur (p. 559): Τὰ γὰρ πίστει παραδιδόμενα ἀπεριέργαστον ἔχει τὴν γνῶσιν. Hoc est: *Quæ fide traduntur, notitiam habent non curiose investigandam.* Memorabilia isthæc quoque sunt (p. 757): Οὐτε γὰρ πίστις κατὰ θῆλου φαινόμενη πίστις ἀν λέγειτο: ἀλλ' ἐστὶ πίστις ἡ τὸ ἀδύνατον ἐν δυνάμει πιστεύουσα, καὶ τὸ ἀσθενὲς ἐν ισχύϊ, καὶ τὸ παθητὸν ἐν ἀπαθείᾳ, καὶ τὸ φθαρτὸν ἐν ἀφθαρσίᾳ, καὶ τὸ θνητὸν ἐν ἀθανασίᾳ. Hoc est: *Neque enim fides evidenter apprens, fides dici potuerit: verum fides est, quæ quod impossibile est in potentia, inod infirmum in virtute, quod corruptibile in incorruptione, quod mortale in immortalitate esse credit.* Eam Christianæ fidei teneram, hunc χαρακτῆρα esse ait (p. 550), quod Verbum Dei Filius, propter nostram salutem, in fine sæculorum homo factus sit.

10. *De restauratione humani generis. De gratia. De baptismo.* — Hominem sumpte malitia collapsum esse dicit (p. 5): nam a Deo creatus cum libero vel boni, vel mali agendi arbitrio, ad deteriorem partem declinavit. Hinc sædata labefactataque divina illa ab ortu imaginæ, opus fuit adventu Filii Dei, qui sarciret damnum, et recrearet collapsum

humanum genus, instauraretque divinam illam imaginem: Sufficiebat, inquit Athanasius (p. 46), gratia qua ad imaginem Dei facti sumus, ad Deum Verbum, et Patrem per ipsum Verbum cognoscendum. Verum Deus, cui hominum infirmitas probe nota erat, eorum negligentiam prospexit; ut nempe si Deum per seipsos cognoscere negligere, possent ex naturæ opificiis Creatorem non ignorare. Gratia (p. 542) et donum, quod a Trinitate datur, datur a Patre per Filium in sancto Spiritu. Gratia autem peccato amittitur (p. 455), pœnitentia recuperatur. Baptismi necessitatem ubique prædicat: sed ait diserte (p. 403) inutilem esse baptismum Arianorum ac quorundam hæreticorum. Ubi meminisse iuvabit ea tempestate moris fuisse, ut qui baptismum adirent, Christianæ doctrinæ addiscendæ per atatem idonei essent: Ἴν' ἐκ τῆς μαθήσεως, inquit Athanasius, ἡ πίστις ὀρθῆ γένηται, καὶ μετὰ πίστεως ἡ τοῦ βαπτισματος τελείωσις προστεθῆ. *Ut ex doctrina oriretur recta fides, et cum fide baptismi initiatio accederet.* Inferius autem, de hæresibus loquens: Ἄλυσιτελής, αἶψα, ἔχουσι καὶ τὸ παρ' αὐτῶν διδόμενον ὕδωρ, λατόμενον εὐσεβεῖα, id est: *Inutilis est aqua quam donant, quippe cui desit pietas.* Nimirum ideo inutilis, quoniam qui illa tinguntur, salutem consequi non valent. Enimvero quod Athanasius iterandum esse baptismum esse sentiebat, non constat; imo potius contrariæ sententiæ esse videtur ex *Antiochenæ synodi tomo* et ex *epistola ad Rufinianum*, ubi de conditione hæretici recipiendi agitur, nec dicitur baptismum ab Arianis datum de integro repetendum oportere, Et sane, dum ait ibidem (p. 403) in periculum venire Arianos amittendæ baptismi integritatis, subindicat se non ea esse sententiam, iterandum esse eorum baptismum. Vide notam ibi. Hæc de iteratione baptismi satis sunt; rem enim pluribus agitare per otium non licet. Et exploratum est eam fuisse olim sat tritam in Oriente sententiam, hæreticorum baptismum esse redintegrandum (p. 100, 706). Adeantur qui hæc fuse tractarunt, inter quos facile princeps Augustinus.

11. *De Eucharistia.*—Corpus et sanguinem Christi in Eucharistia esse diserte neque semel prædicat, apertissime vero ubi ait, corpus quod sedet a dextris Dei, illud ipsum esse quo pontifex et apostolus est, per mysterium quod dedit nobis, dicens: *Hoc est corpus meum*, etc. Ubi vero dicit, corpus illud esse *spiritualem cibum*, et *spiritualiter dari in escam*, id ita intelligas, ut pluribus in notis explicator: non more cibi corporei sumi, nec esse cibum corporalem, qui per partium divisionem comminutionemve comedatur: *Quot enim hominibus*, inquit, *corpus satis esset ad esum, ut totius mundi fieret alimentum?* Ibi videsis.

12. *De ordine.*—Ordinatio presbyteri a presbytero facta, nulla habebatur, ut propalam est exemplo Colluthi presbyteri, qui ausu temerario et insolenti presbyteros constituendi potestatem vindicabat sibi. Verum jussu Alexandrinæ synodi, cu-

rante Hosio, quotquot tali aditu ecclesiasticos gradus invaserant, ad laicorum conditionem reducti sunt. Memoratu dignum est, episcopos, cum in literis suis de presbytero aut diacono agerent, ita eos nuncupare solitos esse, συμπρεσβύτερος, συνδιάκονος ἡμῶν, *compresbyter, condiaconus noster.* Quod signum est, ea illos fuisse sententia, ut episcopi gradum presbyteri et diaconi ordinem complecti putarent. Præter episcopos, presbyteros, et diaconos, subdiaconi, ὑποδιακόνου, item meminit Athanasius.

13. Animam justorum statim post obitum in cœlum ferri dicitur in *Vita Antonii* (p. 675). Suspectus autem est ille locus ex Damasceno allatus p. 1024, quem hic etiam asserre ne pigeat: Ἐἴτα ὁ ἐν βίῳ καὶ λόγῳ περιβλεπτός, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας θεμέλιος Ἀθανάσιος, τάδε φησὶ περὶ τῶν ἐν Κυρίῳ νεκρῶν· ὅτι περὶ διὰ τοῦτο τοὺς σωζομένους ὁ Θεὸς κεχάρισται τὸ μέχρι τῆς κοινῆς ἀναστάσεως, ψυχικῶς ἀλλήλοις συνεῖναι καὶ συνευφραίνεσθαι, ἀπεκδοχὴν ἔχοντες τῶν μελλόντων αὐτοῖς ἀποκληροῦσθαι θεῶν δωρεῶν, id est: *Præterea conspicuus ille vita et moribus, atque Ecclesiæ fundamentum Athanasius, hæc habet de mortuis in Domino: Idcirco Deum iis qui salutem consequuntur concessisse, ut usque ad communem resurrectionem, animæ uno in loco simul commorantes, collatentur, animæ spe ut futurorum tandem bonorum possessione fruantur.* Quæ cum millenariorum sententiam oleant, et aperte repugnent cum loco Athanasii mox memorato, jure in suspicionem vocetas vocentur.

Juramento perperam aut præcipitanter dato non standum esse docet non semel Athanasius (p. 209, 210, 235)

V.

De hæreticis ab Athanasio impugnatiss et memoratis.

1. Impugnandi hæreticos studium ubique præfert Athanasius: quod inceptum a parvo cum ætate accrevit simul. Arius enim unus perniciosus Ecclesiæ et patriæ suæ civis, totam pene Athanasii ætatem bellis, pugnis, controversiis, calamitatibus contrivit: nam defuncti provinciam in eadem palæstra exceperunt, qui Ario nihil concedebant ferocitate, astutia, protervia. Ac præter istos, alii hæretici ex transverso subinde inexpectati accedentes, in discrimen vocabant Ecclesiæ tranquillitatem. Athanasius vero unus pene omnium impetum excepit, unus innumeros profligavit. Annon extinctam apud homines veræ fidei curam dixisses, cum Instanto Constantii metu fracti omnes, aut cedere, aut dissimulare compulsi sunt; Athanasiique solitudo tanta erat, ut ne desertum quidem sat tutum ipsi esset ab insidiis consceleratorum? Et tamen illo strenuus veræ fidei patronus, non Arianorum inodo, sed aliorum quoque conatus fregit, eorum scilicet qui postquam exoneratus ille Ariano metu fuerat, novarum opinionum auctores fuere. E re autem fore speramus, si de hæresibus, quas vel data opera confutavit, vel carptim tetigit Athana-

sus, paucis pro more verba faciamus. Nam Epi-
phanus, tametsi magno labore et accuratione hæ-
reticorum sententias collegit, attamen, ut solet
in hujusmodi enumerationibus evenire, multa
prætermisit intacta, quæ ab Athanasio aliisque Pa-
tribus notantur. Quoniam vero Arianam hæresim
potissimum adortus est Athanasius : et si quando
alias insectatur, vel occasione Ariatorum, vel ab
Arianis proseminatas exagitat, de Ariana primum
agetur.

2. Arianismi in ipso exortu hæc fundamenta,
hæc tæseræ fuerunt. Ore impio Arius, quos pri-
vatim et in angulis consperserat errores, in sy-
nodo demum Alexandrina protulit audacterque pro-
pugnavit. Aiebat ergo, Dei Verbum non semper
fuisse, sed ex nihilo factum et creatum (p. 314), non
æternum, non Patri simile secundum substantiam,
neque verum Dei Verbum, aut sapientiam, sed *κα-
ταχρηστικῶς* ita vocari : esse natura mutabile, ne-
que nosse Patrem, imo ne suam quidem ipsius na-
turam. Propter nos factum fuisse, ut illo ceu in-
strumento nos conderet Deus; neque creandum
unquam fuisse, nisi nos Deus condere voluisset.
Hæc vera Arii doctrina, hæc pluribus illè in *Thalia*,
quam vocem inter res tam serias ne memoratam
quidem oportuit. Erat quippe illa effeminatis qui-
busdam ac joculariis modis adornata, exemplo scilicet
impurissimi Sotadæ, nobilis hoc in genere
pœtæ. Unde est quod a Gregorio Nysseno (a)
Arianæ *Thaliæ* dicta *καταθεθρομμένα Σωτάδεια*
nuncupentur. Callide item Arius cum vulgi multi-
tudo nascenti hæresi nomen daret, carmina et
cantus popularibus adornavit, quibus errorem pro-
pinaret suum : nam priscum est :

*Τὴν γὰρ δοῖδὴν μᾶλλον ἐπιχλίσου' ἄνθρωποι
Ἦτις ἀκούοντεςσι νεωδέτη ἀμφιπέληται* (b).

3. Hisce probe ad perniciem instructus, multis
exilio fuit. Si quando vero post hæc vel ipse Arius,
vel ejus sequaces, in fidei formulis ac controversiis,
quædam vel celaverint prorsus, vel mitigarint, id
vafre et fraudulenter, metu impendentium malorum,
ut paulum tempori concederent. Et quia solet ad-
versarius ille humani generis litteras sacras ob-
tendere in velamen errorum, Arius, diaboli versutia
usus, hæc ex Scriptura sacra argumenta mutuaba-
tur (p. 405), his Verbi divinitatem tolli putabat :
*Dilexisti justitiam et odisti iniquitatem, propterea
unxit te Deus, Deus tuus oleo latitiæ, præ consorti-
bus tuis.* Et, *Dominus creavit me initium viarum
suarum in opera sua.* Item, *Omnia mihi tradita sunt
a Patre meo.* Et : *Nunc anima mea turbata est,* atque
aliis bene multis. quæ in indice congesta videre est.
Aiebat item : Si Filius semper fuisset, frater Patris
vocari posset, utpote ipsi cœvus. Et, Si Filius per-
fecta esset imago Patris, etiam gignendi facultatem
haberet. Eos perspicue refellit Athanasius (p. 240),

¹ Prov. viii, 22.

(a) *Contra Eunomium.*

A injectasque difficultates elevat : Arianos vero Loe
dilemmate oppugnat (p. 167) : Verbum vel est Fi-
lius Dei natura, vel gratia, ut sunt ii de quibus Joan-
nes : *Quotquot autem receperunt eum dedit eis pote-
statem filios Dei fieri.* Si priore modo, est igitur ejus-
dem substantiæ atque Pater; si posteriore, ut vole-
bant Ariani (p. 168), falso unigenitus vocatur, neque
a nobis in Filii ratione differt. Reponebant Ariani :
Ita intelligimus Filium rebus creatis antecellere, et
ideo unigenitum dici, quod ipse solus a solo Deo
factus sit; cætera vero omnia a Deo per Filium
sint creata. Id depellit Athanasius hisce argumentis:
Si Pater solum creat Verbum, an præ lassitudine
a cæteris condendis abstinet? atqui impium illud
est : an quia sua potentia indignum putans ea omnia
condere, administrum ante creavit? verum nulla
in Deo superbia, tumor nullus; et alioquin pugnat
illud cum sexcentis Scripturæ locis, ubi omnia a Deo
facta dicuntur, scilicet per Verbum *συνῆν*; an quia
cætera opificia invictam Dei *τοῦ ἀγενήτου*, id est,
non facti, manum ferre non valerent, opus fuit Filio
qui conderet, ut Asterius et Arius tradidere? Verum
argute Athanasius id propulsat : Si, quia res factæ
sunt, non facti manum ferre non possunt; sane ne-
que Filius, qui, ut vos dicitis, factus est, manum
ejus ferre potuit : et alio medio erit opus, itaque
erit in infinitum progressio. Aliis item argumentis
Arii insaniam depellit : Si Filius aliquando non fuit,
non fuit semper Trinitas; Pater item non fuerit
semper Pater, non existente Filio; insuper Pater
fuerit aliquando *ἄλογος*, sine verbo. Nam animad-
vertas velim, eam Arii opinionem fuisse, quod Pa-
ter verba multa produxerit. Quæ sententia, ut lin-
pia ab Athanasio rejicitur, ac merito quidem; unum
quippe in Deo Verbum est. Nam Deus sapiens est
per sapientiam suam, id est per Filium : et rationalis
per rationem suam, id est *λόγον*, seu Verbum.
Demum si ex Arii furore aliquod erumperet novum
argumentum, omnia Athanasio erant ad illud fran-
gendum expedita.

4. Sentit fortasse lector quam procul abducere-
mur, si omnia Athanasii argumenta, si Ariatorum
sophismata recenseremus : quare, missis aliis, vi-
deamus quo pacto depellat argumentum Ariatorum
ex hoc Proverbiorum dicto deproptum : *Dominus
creavit me initium viarum suarum in opera sua*¹.
Insita hominum mentibus est opinio, Athanasium,
si Hebraice peritus fuisset, si veram hujusce dicti
sententiam tenuisset *ידה כנני ראשית דרתי קדם*
ידה כנני מפעליו מאז quæ est : *Dominus possedit me initium
viæ suæ ante opera sua ex tunc*, non tantum laboris
susceptorum fuisse in enervando argumento Ariato-
rum, qui dictum hujusmodi : *Dominus creavit me*,
ad Filium inter creatas res connumerandum de-
torquebant. Verum perquam facile Athanasio fuit
ex Origenianis *Hexaplis*, quæ penes ipsum erant,

(b) *Odysæ. A.*

germanam Hebraicæ lectionis sententiam mutuari. At fortasse id non tanti ponderis futurum erat, quanti arbitrantur illi. Nam una Septuaginta viro- rum interpretatio in Ecclesia Græca obtinebat, nec sedandæ controversiæ parës erant Aquilæ aliorum- que interpretum versiones. Cujus rei id indicium est conspicuum, quod Eusebius Pamphili, quo sese ex hac difficultate expediat, non Hebraicam lectio- nem, non Origeniana *Hexapla*, quæ tamen frequens ille adibat, in medium attulerit; sed interpretatio- nem dederit, Athanasianæ finitimam (a). Verum ut ut sit, opportunam Athanasius huic sententiæ ex- plicationem suppeditat, dum ait has voces, *feci, pos- sedi, peperit*, idipsum in Scripturis plerumque signifi- care, et ad rem perbelle hoc Geneseos exemplo utitur (p. 373): *Possedi hominem per Deum*, ubi *posse- di*, idem est quod *genui*; quod referas item ad eam sententiam: *Dominus possedit me initio viarum suarum*. Nam utrobique Verbum ὄν legitur. Ari- anorum vero sententia, quam paucis supra complexi sumus, non una semper fuit: dum enim manaret in dies latius, alii alia apprehenderunt, et in varias opiniones distracti sunt: multi quippe, non qua- lis initio prodierat, hæresin vindicabant, sed quod- dam delimitam verborum colore. Soli vero Aetiani et Anomœi dissimilitudinem substantiæ propugna- bant, dum alii temporum conditioni sese adtempe- rantes, ut rerum eventus ferebat, plus minusve de- traherent ex errorum perfidia. Orso autem dissidio Semiariani ab Arianis, priscum retinentibus, abs- cesserunt. Erant porro Semiariani ii qui, repudiato ἁποστῶ, Filium ὁμοουσίον, sive substantia simi- lem esse profitebantur. Quam sententiam non peni- tus improbat Athanasius, nec nisi ut minus idoneam respicit. Erant tamen ex Seminariorum grege, qui obtento verborum furo in Arii impietatem pror- sus relaberentur. Etsi enim aiebant Filium esse si- millem Patris, at consensu et voluntate tantum, non autem natura.

5. Ex inauspicata hujusmodi radice prodierunt item Pneumatomachi, principe Macedonio episcopo Constantinopolitano. Illi ingentes in Oriente atque in Ægypto turbas dederunt, dum dicerent Spiritum sanctum esse rem creatam, unumque ex admini- stris spiritibus, Patri dissimilem, etc. Rem ut primum accepit Athanasius, indicante Serapione Thmu- tano episcopo, nascentem hæresin, missis ad eum- dem Serapionem litteris, pluribus exagitavit. Novos autem lucifugas Tropicorum nomine insectatur, quia tropis figurisque sacras adulterabant litteras. Hi Tropici, ex Ario prognati, cum Arianis maxima pars consentiebant. Nam plurimi Arianorum pari in Fi- lium atque in Spiritum sanctum vesania dehadha- bantur. Arius igitur, qui ut novati dogmatis suspi- cionem declinaret, in aîos hæreticos declamabat *aisidos*, hæreticorum ipse deterrimus fuit. A quo ferme ortum duxere omnes quarti et quinti sæculi

hæreses. Ille vero, impietatem suam ex superiorum ætatum hæreticis hauserat, et simplicioribus, quibus per animi imbecillitatem non licebat bonam a prava doctrina internoascere, haustum venenum propina- bat. Et vero quid ex qualibet hæresi mutuatus Arius sit, obiter commemorat Athanasius. Hæc nos paucis lectori ob oculos ponemus, orsi ab iis qui primis Ecclesiæ temporibus novas opiniones in Christianum orbem invexerunt.

6. Basilides putabat angelos creavisse mundum (p. 386), cui hac in parte affines Ariani erant, quod ipsi a Filio Dei, re, ut impie dicebant, condita, mun- dum creatum fuisse arbitrarentur. Idipsum docuit Carpocrates (p. 364); ideoque cum Arii magistris connumerandus.

7. Valentinus non modo angelos creasse mundum autumabat, verum etiam Christum ejusdem atque angelos generis esse, atque ea in re proxime ad Arianam hæresin accessit (p. 364, 386). Duo prin- cipia in Deo nugabatur, qua in parte cum Arianis item consentit: ii namque cum Filium diversæ a Patre naturæ esse comminiscerentur, et tamen Fi- lium ἀρχήν, principium rerum creatarum esse di- cerent (p. 614), duo principia genere discrepantia inducebant. Ad hæc Valentiniani litteras sacras adulterabant (p. 303), in quo lisdem finitimi Ariani erant, qui licet ipsam Scripturarum litteram mi- nime vitarent, adulterabant tamen ad pravam do- ctrinam detorquendo. Hac in re quoque cum Ario consonat Valentinus (p. 486), quod Arius sive ejus sequaces Ariani duo verba prædicarent: aliud in Patre, ἐνδιάθετον scilicet, sive internum; aliud ex- tra Patrem προφορικόν nuncupatum, sive prolati- tum aut externum, quæ tamen voces non ex Arii officina profectæ, sed multo antiquiores sunt; Va- lentinus autem Unigenitum vocat νοῦν seu mentem, atque ab eo λόγον procedere dicit, quæ sententia cum Ariana probe consonat. Cum Pneumatomachis item mira Valentino affinitas (p. 527); ait quippe: Misso Paracleto, una cum eo coævus ipsi angelos fuisse missos, illi vero comministrum angelorum Spiritum sanctum esse impie comminiscabantur. Valentinum in crimen vocabant Ariani (p. 583), quod docuisset Filium esse Patris προβολήν, id est, rem emissam, quæ tamen sententia, nisi ab hære- ticis, corrupta mente præditis, ac vix quidpiam sa- num admittentibus profecta esset, benigne fortasse explicari posset. Erat item Valentinus ex eorum nu- mero, qui dicerent Christum δοχῆσε: tantum (p. 728), id est, sola specie et phantasia venisse in mundum; commentum Valentino antiquius, et post Valenti- num inter Dimœrlitarum errores connumeratum. Putabant item Valentiniani (p. 743) Patrem et Spi- ritum sanctum gestasse carnem. Et si nonnunquam iis pugnantia sentire deprehendantur, id solemne hæreticis est, ut, amisso semel veritatis tramite, huc illuc oberrent, et ne secum quidem consistere

(a) Euseb. Pamphil. contra Marcellum, p. 45.

possint : atque item contingit plerumque, ut ejusdem sectæ homines alii aliud apprehendant, et diversa proferant. Cæterum Ptolemæus Valentini discipulus dixit (pag. 482), cum ἀγενήτω, sive cum Deo, duo conjuncta esse, nimirum cogitationem et voluntatem : ac primum cogitasse, deinde voluisse, nec quæ cogitaret potuisse proferre, nisi postquam voluntatis virtus accesserat. Hinc sane, subsequitur Athanasius, doctrinam suam mutuati Ariani, voluntatem et arbitrium Verbo præire volunt. Nam impie censebant Ariani, voluntate et consilio Patrem creavisse Verbum suum.

8. Marcion monarchiam, id est unitatem principii in Deo, in tria principia secabat, qua in re cum Arianis et pneumatomachis consentire videtur. Is Vetus Testamentum negabat; et cum aliis superius memoratis hæreticis affirmabat angelos creasse mundum. Dixit etiam, Christum non verum corpus, sed similitudinem corporis gestasse, quod fuit item Dimœritarum commentum (p. 182, 215, 386, 744).

9. Phrygum seu Montanistarum sententiam hanc ait esse (p. 473), prophetas et alios verbi ministros, cum ea quæ agunt, tum ea quæ annuntiant ignorare.

10. Manichæos sæpissime commemorat Athanasius, hæresinque illorum, ut dicebamus; peculiari quodam opere confutavit. In duo principia inducebant, duoque ἀγέννητα, unum bonum, alterum malum. In hoc affines Arianis, quod sicut Manichæi Deum alium commenti sunt, qui omnia sub aspectum cadentia condiderit (p. 401, 402); ita et Ariani præter Verbum quod est in Patre, aliud sibi Verbum, Filiumque omnium conditorem excogitarunt. Ad hæc autem, hos Manichæorum errores variis in locis (p. 215, 302, 503, 360, 724, 737, 743, 475, 583, 222) enumerat Athanasius. Manichæi legem et Vetus Testamentum negabant, Scripturas sacræ adulterabant, Verbum caruere esse factum, corporeumque illius adventum iudiciabantur; sed δοχῆται seu specie solum advenisse dictabant. Cujus naturam, non vero πράξι, peccatum esse impie affirmabant : nam aiebant peccatum ex natura esse. Nugabantur insuper, ex ignorantia quæsiisse Deum, *Adam ubi es?* et : *Ubi est Abel frater tuus?* Si sit Arianis fides, pulabat Manichæus, Patris prolem esse partem ejus ipsi ὁμοούσιον. Demum ait Athanasius, penes Manichæos nullam esse misericordiam, remque perosam ipsis esse pauperem miserari.

11. Sabellii hæresis disparata omnino ab Ariana, in eo sita erat, quod diceret, nullam in Deo esse personarum distinctionem, Deumque non ὁμοούσιον, sed μονούσιον esse, id est non consubstantialem, sed unius et ejusdem substantiæ non distinctæ personis. Nimirum unum Deum, penes varia officia, Patrem, Verbum seu Filium, et Spiritum sanctum nuncupari (p. 182, 205). Nam vocabat Filium ἀυ-

πύστατον, id est, sine hypostasi, et Spiritum sanctum ἀνύπαρχτον, scilicet sine existentia.

12. Paulus Samosatenus doctrinam sectatus est Artemæ ejusdam, affirmantis Christum esse merum hominem. A quo Artemæ, sive Artemone, ait Athanasius (p. 586) posita fuisse fundamenta Arianae hæreseos. Paulus autem Samosatenus aiebat, Christum non fuisse antequam fieret, et hominem tantum esse perinde atque cæteros homines, atque Patri externum (p. 339, 349, 379, 475, 180). Ex discipulis porro ejus erant quidam magistro ipso nugaciores, qui Verbum a Filio separarent. Ut ait autem Athanasius (p. 606), cui accinit Basilus (a), ideo Patres Antiocheni vocem ὁμοούσιον repudiaverunt, *quia Paulus arguari vellet ac diceret: Si Christus non ex homine Deus factus est, ergo consubstantialis est Patri, atque hinc necesse est tres esse substantias, unam priorem, duas vero ex illa procedentes. Ideoque illud Pauli sophisma caventes dixere Christum non esse consubstantialem; neque enim Filius ita erga Patrem se habet, ut ille cogitabit.*

13. Rhetorius Ægyptius prodigii similem induxit sententiam, quam memorat Philastrius. Putabat enim omnes hæreses optimas, omnes hæreticos probe sentire. Quæ sententia ita portentosa Athanasio videtur (p. 759), ut ne commemorare quidem ipsam velit. Illius sectatorum summam infrequentiam fuisse verisimile est. Nam exigua permansit hominis memoria.

14. Hieracas item Ægyptius aiebat Filium ex Patre esse, ut lucernam ex lucerna, ut lampadem in duo distinctam (p. 583). Quæ tamen tolerari forte potuissent, nisi insolentia dicti in suspicionem erroris vocaretur. Ad hæc autem, si fides auctori libri *Contra omnes hæreses*, qui inter spuria ablegatus est (t. II [IV], p. 186), nuptias rejiciebat Hieracas, ac Vetus Testamentum negabat.

15. Meletii nullus initio error contra fidem erat : sed hominis ambitus, scelus, protervia, totam Ægyptum in perniciosum dissidium conjecit. Verum in ordinem a synodo Nicæna redacti Meletiani, stimulante dolore amissæ dignitatis, societatem ineunt cum Arianis; et dum communis rei gerendæ studio mutuas darent operas, demum Meletiani ex frequenti Ariatorum usu et familiaritate veræ fidei jacturam fecerunt. Horum historia pluribus in *Vita Athanasii*; quamobrem missis aliis, famosam illam de receptis in Nicæna synodo Meletianis quæstionem obiter attingamus. Apud Theodoretum igitur in epistola Nicænae synodi fertur, eos qui a Meletio ordinati fuissent, sanctiore manuum impositione confirmatos, *μυστικωτέρῳ χειροτονίᾳ βεβαιωθέντας* ad communionem statis conditionibus admissos fuisse. Hinc controversiæ, hinc pugnæ : aliis collatas per Meletium ordinationes, irritas arbitrantibus; aliis veras opinantibus, sed ritu quodam confirmatas. Nonnihil fortasse lucis huic controversiæ afferant hæc Pseudo-

(a) Basil. epist. 300.

Justinī verba (a) : Τοῦ αἱρετικοῦ ἐπὶ τὴν ὀρθοδοξίαν ἐρχομένου τὸ σφάλμα διορθοῦται· τῆς μὲν κακοδοξίας τῆ μεταθέσει τοῦ φρονήματος· τοῦ δὲ βαπτίσματος τῆ ἐπιχρίσει τοῦ ἁγίου μύρου· τῆς δὲ χειροτονίας τῆ χειροθεσίᾳ· καὶ οὐδὲν τῶν πάλαι μένει ἄλντον· Id est : *Cum hæreticus ad sanam fidem accedit, sic erratum ejus purgatur : pravæ doctrinæ scilicet mutando sententiam ; baptismatis per unguenti sacri unctionem ; ordinationis vero per manuum impositionem, ita ut nihil ex prioribus abrogetur.* Quod si hæreticorum ordinationes inter irritas non numerabantur, multo minus schismaticorum qui nihil in fide peccarent. Μυστικώτερα autem, sive sanctior aut secretior ideo nuncupari videtur iterata illa manuum impositio, quia a sanctis et catholicis præsulibus collata. Ingentis operæ foret rem pro dignitate agere, quæ nos a cursu destinatæ viæ revocaret.

16. Colluthiani a Collutho, qui presbyter cum esset tantum, eo erupit audaciæ, ut presbyteros constituendi sibi facultatem vindicaret; ac multis ejus cupidini suffragantibus præset invito Alexandro episcopo (p. 153, 154). Imo etiam contra sanam fidem peccabat, cum perspicuum sit non inesse presbytero hujusmodi facultatem. Colluthiani perinde atque Meletiani ad Arianorum partes confluerunt.

17. Marcellus Ancyranus (p. 118, 150, 494, 506), quicum Athanasio diuturnus usus et familiaritas intercessit, Arianorum hostis acerrimus, in crimen novatæ doctrinæ ab ipsis vocatus est. Eusebius autem Cæsariensis, jussu Constantinopolitanæ synodi Arianae, ut testificatur ipse, Marcelli librum *Περὶ ὑποταγῆς Κυρίου*, id est, *De subjectione Domini* inscriptum insigni volumine exagitavit. Atque in ipso sui operis exordio, livoris odium erga fratres Marcellum incusat in his verbis, Ἡ ὑπόθεσις αὐτῷ τῆς γραφῆς *μισαδελφία κατέστη· τὸ δὲ ταύτης αἴτιον ζήλος καὶ φθόνος.* Hoc est : *Argumentum hujusce libri scribendi ipsi fuit odium in fratres : causa vero ejus edendi livor et invidia.* Ejus porro doctrinam his de causis in crimen vocat : quod affirmet, Verbum non ante fuisse Filium, quam carnem assumeret; Patrem et Filium unum esse ὑποστάσει· nullam esse Filii existentiam; Christum ante ascensionem non fuisse Dei imaginem : ait etiam illum Sabellii errore imbutum esse, etsi non semel ille Sabellium oppugnet. Impie quoque in Marcellum invenitur, quod Verbum æternum esse dicat. Viro item vitio vertit, quod Deum dicat esse τριπρόσωπον, quæ tamen sententia ex æquo et bono accepta vera est et catholica. Verum hæc omnia Eusebius ex Marcelli scriptis hinc inde excerpta collegit, detorta persæpe viri sententia, atque ad pravam doctrinam vi ratiocinii deducta; Eusebius scilicet et ipse suspectæ fidei homo, quem inter Arianorum primipilares receusent Athanasius et Hilarius. Nec defuere tamen ex Ecclesiæ magistris, qui Marcello corruptæ fidei notam inurerent.

(a) Justin. edit. Paris. p. 390.

(b) Basil. epist. 52.

A Basilium enim multis in locis asperè hominem violatæ veræ doctrinæ causa insectatur, ac missis Athanasio sub extremum vitæ ejus litteris (b), ait necessarium videri sibi Marcellum; disparatam Arianæ hæresin invehentem, perinde atque Arium damnari. Unde id certum videatur, Athanasium, etsi suspectam Marcelli fidem teste Epiphonio aliquando habuerit, nondum tamen vitum communionem interdixisse sua cum Basilio hæc scriberet. Et vero testatur Epiphonius, a multis suo ævo in controversiam vocatum fuisse, hæreticusne an catholicus Marcellus esset.

18. Verum si dubia Marcelli, apertissima sane fuit discipuli ejus Photini impietas, qui affirmabat Christum non fuisse ante Mariam, eaque de causa damnatus fuit in variis synodis

19. Agmen claudat Dimæritarum sive Apollinaristarum hæresis, extremis Athanasii vitæ annis exorta; de Dimæritarum nomine non semel alias actum, Eorum porro sententiæ ejusmodi erant. 1° Verbum non assumpsisse carnem humanam; 2° corpus ex Maria natum, esse consubstantialè Verbi deitati; 3° Verbum in carnem, ossa, capillos, et in totum corpus mutatum fuisse : error olim Marcionis; 4° Dominum δοχῆσει solum adventasse in mundum, antiquissima et omnibus retro sæculis vulgatissima hæresis; 5° ipsam deitatem circumcisam et passam fuisse; 6° Verbum nequaquam ex Maria, sed ex sua sibi substantia, corpus efformasse; 7° qui ait Domini corpus ex Maria esse, non trinitatem, sed quaternitatem admittere. Ab argumentis autem adversum pugnantis referendis abstinemus, quoniam hosce errores dilucide et naviter Athanasius propulsat in *Epistola ad Epictetum*, et in elegantissimis *contra Apollinarium* libris. Ipse autem Apollinarius, superstitè Athanasio, ejus captandæ amicitia gratia, catholicam fidem ementiebatur; ita ut etiam Athanasius, fraude veteratoris deceptus, Timotheum ejus discipulum Damaso papæ commendaret, teste Facundo Hermianensi, cujus hæc verba sunt (c) : *Nam et si legere alia dignentur qui legenda conscribunt, invenient etiam Timotheum Apollinarius discipulum, a beato Athanasio per ignorantiam, temporibus beati Damasi, sedi apostolicæ velut orthodoxum commendatum : atque ab ipso papa Damaso sine cohibentia hæresis simpliciter esse susceptum.* Verum si fragmentum illud in *Matthæum* jam primo publicatum pag. 1006 (ubi ad hæc Scripturæ verba, *Surgens accipe puerum*, dicitur his argui Apollinarium qui dixit animam intelligentiæ capacem non inesse Christo), Athanasii vere sit, sub finem vitæ ejus conscriptum fuerit, ac recte arguerit Athanasium sub extremum vitæ Apollinarii impietatem odidisse; nisi forte dicatur eum, qui hæc in *Matthæum* expositiones ex variis ejus operibus consarcinavit, nomen Apollinarii suo Marte adjecisse.

(c) Lib. vii.

VI.

De disciplina Ecclesiae Athanasii aeo, ex ejus scriptis συνοπτικῶς.

1. Grandis otii res esset, quarti saeculi disciplinam ecclesiasticam, tot controversiis implicatam, minutatim ac pro rerum singularum dignitate commemorare : neque tamen horreret animus ab hujusmodi studio et labore, si aliqua venirent seriae. Verum in praesenti, pro instituti mei ratione, id mihi negotii credo solum dari, ut quae de consuetudine Ecclesiae Athanasius vel pluribus agit, vel tangit obiter, recenseam accurate, iis plerumque additis, quae scitu opus sunt ad Athanasii locorum intelligentiam.

2. *Sacrorum celebratio* (p. 100, 261, 88, 117, 298). — Mos erat illo aeo in secretiore aliqua ecclesiae parte sacra facere, qui locus *ερατειον* sive *sacrarium* dicitur. Significabatur item eo nomine caelus ministrorum altaris. Exempla vide in *Onomastico*. Altare autem seu mensa, utroque enim nomine notatur, aut lignea erat, aut lapidea, ut innuere Athanasius videtur cum ait: *Εἶτα ὡς τὸ δλον τῆς ἐντολῆς πληροῦντες, τοῦτο γάρ ἦν τὸ σπουδαζόμενον, τοῦτο καὶ κόμησι καὶ ὁ καθολικὸς παρήγγελλον ἀρκάσαντες τὰ συμφέλλια, καὶ τὸν θρόνον, καὶ τὴν τράπεζαν, ξυλίνην γάρ ἦν, καὶ τὰ βῆλα τῆς ἐκκλησίας, τὰ τε ἄλλα ὅσα ἡδυνήθησαν ἐξενέγκαντες ἔκαυσαν.* Id est : *Hinc quo penitus mandatum exsequerentur (hoc namque illis cordi erat, hoc item comes catholicusque, praecipiebani), subsellia, thronum, mensam, nam lignea erat, vela ecclesiae, ac caetera quae potuere, direpta et asportata combusserunt.* Ubi illa exceptione, nam lignea erat, indicat ex alia materia nonnunquam extrui altaria, scilicet ex lapide. Ligneum altare memorat item Optatus Milevitanus (a) ubi ait : *Quis fidelium nescit, in peragendis mysteriis ipsa ligna linteamine cooperiri ? Inter ipsa sacramenta velamen potuit tangi, non lignum. Aut si tactu possit penetrare velamen, ergo penetrantur et ligna. Si penetrari possunt ligna, penetratur et terra. Si a vobis lignum raditur, et terra quae subter est foditur. Altam facite scrobem, dum pro vestro arbitrio quaeritis puritatem. Sed observate ne veniatis ad inferos, et illic inveniatis Core, Dathan et Abiron schismaticos, magistros scilicet vestros. Ergo et fregisse vos et rasisse constat altaria. Quid est quod in hac re vester quasi languere visus est furor ? Videmus enim vos postea mutasse consilium, et altaria a vobis jam non frangi, sed radi tantummodo aut removeri.* Unde propalam sit, illa tempestate usu receptum fuisse ut altaria lignea essent, non omnia quidem, sed lapidea quoque alia deprehenderentur, ut Athanasii exceptione exploratum videtur, et ut diserte ait Chrysostomus hom. 20 in II ad Corinthios.

3. *Synaxis* (p. 105, 156, 116). *Locus plebi deputatus in ecclesia* (p. 105, 312). *Thronus episcopalis* (p. 265, 109). *Cerei et candelabra* (p. 90).

(a) Optat. lib. vi contra Parmenianum.

A — Mos item in Aegypto illa aetate fuit, ut non nisi Dominico die sacra adirentur : qui sacrorum usus συναξις Graece vocabatur, varia exinde nomina consecutus. Non licitum catechumenis, multoque minus gentilibus et Judaeis erat, oblationi aut sacris rebus interesse. Sacrum calicem populis episcopi propinabant, ministrantibus, ut vero simile est, diaconis. Erant populares omnes, excepto clericorum caetu, sacrarii aditu interclusi. Intra sacrarii ambitum suggestus ligneus erat, θρόνος dictus, editior, quo prospectus episcopo ad plebem esset; atque, ut videtur, proxime populares positus; ut hinc clerus, inde populus episcopi conspectibus pateret. Ut episcopale munus decebat, erat thronus (apetibus velaminibusque circumquaque exornatus, ἐπισκοπικῶς ἐστολισμένος et quidem, ut ex Athanasii verbis augurari licet, muro defixus, quo firmius consisteret. Erat ecclesia velis aut ad ornatum, aut ad usum quemlibet instructa, itemque subselliis atque cancellis ad populi commodum. Cerei et candelabra haud semel memorantur; et quidem, ut videtur, ad rem sacram deputata, nec nisi cum honore tractari solita. Hinc queritur Athanasius, candelabra ecclesiae ad parietem reclinata fuisse, ac si rei saerae violatae Arianos accusaret. Quem usum cercorum ad rem sacram in Occidente suo aeo fuisse negat Hieronymus (b), conceditque tamen in Oriente admissum fuisse. Frequenti ac vulgato usu, cum metus instaret, aut incursionis formidine populi agitantur, oleum, vinum, facultates deportabant in ecclesias ceu in perfugii ac praesidii loca.

4. *Baptisterium* (p. 90). *Fidei confessio in baptismo* (p. 92). — Baptisterium in ecclesia erat, muro aut saltem septo ligneo clausum. Nam queritur Athanasius, Judaeos in baptisterium dum conflagraret ingressos. Qui sacro baptismo tingebantur, hanc perbreve ceu fidei formulam recitabant : *Credo in Deum Patrem omnipotentem, et in Jesum Christum Filium ejus unigenitum, et in Spiritum sanctum.* In extremo vitae baptismus quamplurimis conferebatur, in quam consuetudinem acerrime invehitur Augustinus. Erant tamen qui ad obitum usque rem non extraherent, ut in loco superius allato videre est et in *Vita Athanasii*.

5. *Delectus episcopi* (p. 88, 102, 117, 207, 210, 281). — Mos erat, ut episcopus deligeretur a populo et a clero : et quidem ex caetu cleri ejusdem civitatis, in eaque baptizatus, educatus, populis notus, ipsisque acclamantibus. Qua in re tamen non una consuetudo, non mos ubique idem. Jam enim eo tempore homines erant honoris quam officii cupidiores, qui in episcopatus involarent, vi, pecunia, gratia et patrocinio. Et frequens illa tempestate fuit, homines videre, qui de ambitu postulabantur, in synodis. Nec impune erant qui non trita via gradus ecclesiasticos adirent. Exteriore quadam nota episcopi, etiam cum decumberent ac somnum cape-

(b) In lib. contra Vigilantium.

rent, dignoscebantur; sed quæ illa nota esset ignoratur. Tres episcopi, recepto et vulgato more, ordinabant eum qui a populis allectus esset. Verum instante hæreticorum formidine, cum non liberi aditus essent ad eam civitatem, unus poterat officio tali defungi, ut exemplo Siderii animadvertere est ad annum 371. Nefas erat episcopum, nisi suprema necessitas urgeret, episcopatum deserere: *Cum Scripturas legeris, ait pulchre Athanasius Constantium alloquens, nosti quantum illud sit criminis, episcopum Ecclesiam deserere suam, Deique ovilia non curare. Pastorum enim absentia gregis invadendi occasionem lupis præbet.* Et cætera quæ bene multa adjicit ille.

6. *Res nefaria episcopatum emere* (p. 309).— Pro nefario et execrando habebatur, episcopalem dignitatem pactione pecuniæ nancisci. Malum Athanasii ævo totam pervaserat Ægyptum, Meletianis, corruptissimis viris, venales ecclesiasticas dignitates proponentibus. Neque curabant impii homines an catechumenus esset, an gentilis, qui tale munus postulatum accedebat, aurum modo daret; nam

Quid faciant leges, ubi sola pecunia regnat?

leo autem viri ne quidem Christiani, ac nulla mentis ingeniique dote commendati, dignitatum ecclesiasticarum cupidine flagrabant, quia immunes clericis, multoque magis episcopi, erant a publicis operibus ac vectigalibus: atque ut conjicere licet, pinguioribus fundi et majores opes erant Orientalibus episcopis attributæ quam Occidentalibus; nam horum plerique laborabant inopia rei familiaris, ut vix ad vulgarem plebeiumque usum necessaria suppeterent (p. 579).

7. *Commutatio episcopatum illicita* (p. 102, 114, 131).— Non licitum episcopis erat ad aliam, maximeque ad ampliorum civitatem transire. Qui id ageret, priorem etiam quam occupabat Ecclesiam amittebat, ἀκυρώσας αὐτήν, utriusque scilicet ecclesiastico jure jacturam faciebat: ac perinde atque mœchus, qui alienæ uxori, despecta sua, cupiditatis oculos adjiceret, abdicabatur. Lex tamen impune ab Eusebio violata est.

8. *Perlustratio locorum per episcopos* (p. 108, 151, 147, 121).— Episcopus comitante clero, suæ ditionis loca, ordinis ac veræ fidei servandæ causâ, frequens lustrabat. Imo legimus in *Vita Pachomii*, Athanasium, utpote Ægypti totius metropolitanum, initio episcopatus sui Thebaidem perlustrasse, ut infirmos in vera fide atque vacillantes recrearet, atque ad meliorem applicaret partem. Non licebat episcopis citra sententiam metropolitani sui decretum ullum edere, quod vel episcopos, vel rem communem spectaret. Ait Julius papa, id esse moris, ut ne de causis quibusdam (quas majores vocamus) inconsulto Romano pontifice judicetur. Hæc ejus verba sunt querentis de Athanasii abdicatione: Ἡ ἀγνωστὴ ὅτι τοῦτο ἔθος ἦν, πρότερον γράφεισθαι ἡμῖν, καὶ οὕτως ἔνθεν ὀρίζεσθαι τὰ δίκαια; id est: *An ignoratis eam fuisse consuetudinem, ut primum nobis scribatur, ac deinde*

A quod justum est decernatur? Et sane hujusce moris luculentum videmus exemplum ex tertio sæculo petitum: ubi Dionysius Alexandrinus, cum cujusdam epistolæ causa in suspicionem natus sanæ doctrinæ vocaretur, ad Dionysium Romanum ab Alexandrinis fratribus delatus est.

9. *Archiepiscopi nomen* (p. 148).— Archiepiscopi nomen in *Breviario* Meletii primum reperimus usurpatum. Post enumeratos enim alios aliarum civitatum episcopos, quos ausu temerario et insolenti, invitoque metropolitano, ordinavit ipse, de Joanne hæc Meletius ait: Ἐν Μέμφι Ἰωάννης κελευσθεὶς παρὰ τοῦ βασιλέως εἶναι μετὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου, id est: *Memphi, Joannes jussus ab imperatore ut esset (sive maneret) cum archiepiscopo.* Dixi in notis ad eum locum, Joannem juberi cum Meletio, qui archiepiscopi nomen aut jure obtinebat aut usurpabat, consistere atque una manere. At vidi secundo hæc emunctissimæ naris hominem, qui his de causis isthæc ad Alexandrum Alexandriæ archiepiscopum, cui *Breviarium* suum tradidit Meletius, spectare existimat, quia scilicet archiepiscopi nomen ad Alexandrinum quam ad Lycopolitanum præsulem potius pertinet. Itidem cum Meletius prima persona loquens *Breviarium* ordiatur hoc pacto, Ἐγὼ Μελέτιος ἐν Λυκῶ, hic dicturus erat, ὁ κελευσθεὶς εἶναι μετ' ἐμοῦ, non, μετὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου, si quidem hæc verba Meletii essent; sin

glossema sit Athanasii, nunquam Athanasius Meletium vocaturus erat archiepiscopum. Ad hæc, verisimilius est Joannem petulantem virum, turbamque auctorem, jussum fuisse manere cum Alexandro, ubi nullus motuum locus, nulla turbandi via fuisset, quam apud Meletium, turbulentum et ipsum procacemque hominem. Verum isthæc, ut erudite observata sunt, non tanti mihi videntur esse, ut animum alio conferre suadeant. Nam archiepiscopi nomen quod spectat, ne semel quidem vel in Alexandri epistolis, vel in operibus Athanasii, in usu reperimus: quo conjectura nascitur hæc verba esse Meletii qui totum *Breviarium* descripsit; nec antequam hæc proferantur, loquendi finem fecisse videtur. Quid quod certum est Meletium archiepiscopi nomen usurpasse? Epiphanius enim, qui suam de Meletianis historiam ab aliquo illius sectæ homine hausisse videtur, ita scilicet laudibus celebrat vel petulantissimos Meletianorum, Meletium ipsum ita exornat, ὁ δευτερεύων τῷ Πέτρῳ κατὰ τὴν ἀρχιεπισκοπήν, hoc est, *qui secundas post Petrum in archiepiscopatu obtinebat.* Et alio loco: Μελέτιος ὁ τῆς Αἰγύπτου ἀπὸ Θεβαίδος δοκῶν εἶναι καὶ αὐτὸς ἀρχιεπίσκοπος. *Meletius qui in Thebaide Ægypti regione archiepiscopus et ipse erat.* Nam vox δοκῶ, uti observamus in *Onomastico*, frequentissime nihil minuit affirmationem. Quamobrem cum exploratum sit Meletium sibi archiepiscopi nomen arrogasse, et nusquam Alexander aut Athanasius illud memoraverint, aut sibi attribuerint, annon potius hic vox ἀρχιεπίσκοπος videatur esse Meletii, qui superius

ad hanc usque vocem verba fecit, quam Athanasii? Quod autem Meletius in prima persona loquatur initio *Breviarii*, hic vero in tertia, quid hac ἀναλλαγῆ frequentius, et quot vel ex Athanasii scriptis afferri possent consimilia exempla? Unum esto satis. In *Historia Arianorum ad monachos* (p. 281) hæc ille: Εἶτα μετὰ μῆνας που δέκα τελευτήσαντος Γρηγορίου, μεταπέμπεται καὶ Ἀθανάσιον μετὰ πάσης τιμῆς, οὐχ ἄπαξ, οὐδὲ δεύτερον, ἀλλὰ καὶ τρίτον γράφας αὐτῷ μὲν φιλικὰ, δι' ὧν θαρσεῖν καὶ ἐλθεῖν προέτρπε· πέμπει τε πρεσβύτερον καὶ διάκονον, ἵν' εἴη μᾶλλον θαρρῶν ἐπανέλθοι, ἐνομίσει γὰρ διὰ τὸν φόβον τῶν πρότερον γενομένων ὀλιγωρεῖν με περὶ τὴν ἐπάνοδον. Γράφει δὲ τῷ ἀδελφῷ ἔκτου Ὁ Κωνσταντι, ἵνα καὶ αὐτὸς ἐπανελθεῖν με προτρέφῃται. Διεβεβαίουτο γὰρ ἐν αὐτῶν ὄλον ἐκδέχουσαι τὸν Ἀθανάσιον. Id est: *Hinc post decem circiter menses, defuncto Gregorio, Athanasium cum summo honore accivit, cui non unas, aut binas, sed ternas misit litteras amicitia plenas, quibus hortabatur illum ut cum fiducia accederet. Misit quoque presbyterum diaconumque, ut majore animi securitate rediret: ratus me, ob ante gestarum rerum formidinem ægre reversurum. Scripsit etiam fratri suo Constantii, ut me et ille ad remigrandum cohortaretur. Affirmabat enim se anno integro Athanasium expectavisse.* Hic vides paucarum linearum spatio a tertia ad primam, a prima rursus ad tertiam personam regressum dari. Ad hæc autem, si Athanasius hæc glossematis more adjecisset, cum ignorantibus, multo post datum *Breviarium* annorum spatio, scriberet, non videtur ita perplexe locutus fuisse. Contra Meletius, absoluta Nicæna synodo, mox *Breviarium* dedit, et de re manifestissima loquens paucis rem tetigit. His comprobatis, vix crediderim hic vocem ἀρχιεπισκοπος intelligi de Alexandro, sed de Meletio putarim. Idque suadere videtur historia hujusce temporis: nam tribus post Nicænam synodum mensibus Joannes ab ipso Meletio orator ad imperatorem missus est. At si jussisset Constantinus Joannem proxime Alexandriam Alexandria consistere, an legatum a Meletio æquo excepisset? Annon potius existimes Meletium imperatori legatum talem misisse, qui jussu ipsius penes se degeret? Utra conjectura melior lectori erudito æstimandum relinquatur.

10. *Frumenti largitio* (p. 109). — Frumentum a Constantino primum in usum viduarum egenorumque erogatum, ab episcopo tribui solebat, qui clericis hac in re administris utebatur.

11. *Memoria episcoporum*. — Mos erat defunctorum episcoporum, qui cum laude vitam egerant, nomina in album reponere.

12. *Clericorum officia* (p. 13, 300, 301). — Clericorum, scilicet presbyterorum, diaconorum et subdiaconorum officia hæc erant: ægros invisere, eos qui in extremo positi necdum baptizati essent sacro lavacro tingere, quod ad presbyterosne solos pertineret, altum silentium. Clerici item erant, qui

A egeni et vidui in assignato loco, et quidem in ræ ecclesiæ septum, sedentibus victum erogarent.

13. *Forenses judices* (p. 124, 137, 141). — Forenses judices arcebantur a causis ecclesiasticis, quæ tamen consuetudo, cum magno res in motu essent, sæpe violata fuit. Presbyteri ac clerici, multoque magis episcopi, gaudebant ἀλειτουρησιᾶ, id est immunitate a publicis operibus. Clerici in sacrorum officio stichariis lineis utebantur, quod vestis sacræ genus pluribus describitur in *Euchologie* Coari.

14. *Pervigilia* (p. 103, 511). — Ab ipsis primordiis more receptum erat pervigilia celebrare, quæ πανυχίδας vocabant. Nocte scilicet cum magnam solemnitatem, tum Dominicam in qua synaxis habenda erat, præcedente, in ecclesias confluere, pernoctabantque, orationibus et psalmis vacantes. Episcopus in throno sedebat: jussu ejus diaconus psalmum incipiebat ad medium usque versus: tum populi diacono respondebant, atque extrema versusum prosequebantur. Inter cantica Ecclesiæ, principem obtinebat locum ἡ δοξολογία, scilicet hic versus, Ἅγιος, ἄγιος, ἄγιος, Sanctus, sanctus, sanctus (p. 86), cui etiam τρισάγιον nomen fuit. Doxologia vero Hierosolymitana hæc verba complectebatur: Ὁ Κύριε, σῶσον δὴ, ὦ Κύριε, εὐδόωσον δὴ, ἡὺλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου. O Domine, salutem da, o Domine, bene prosperare, benedictus qui venit in nomine Domini. Mos erat inter orandum nianus extendere (p. 241).

15. *Cœmeteria* (p. 581, 689). — Cœmeteria loca sacra erant, in quibus Catholicorum tantum corpora humare licitum erat. Consuetudo a priscis usque idolorum temporibus, condiendi corpora defunctorum, atque in lectis reclinandi, adhuc obtinebat apud Christianos Ægyptios. Quem morem acerbissime insectabatur sanctus Antonius, monachorum pater, et curabat apud episcopos, ut subditos suos a simili ritu deterrerent.

16. *Signum crucis* (p. 2, 642). — Signum crucis passim usu veniebat apud Christianos, eoque sancti viri ad mirabilia patranda dæmonesque fugandos utebantur. Vis illius non semel memoratur celebraturque.

17. *Synodorum ritus* (p. 103, 110, et in *Vita Athanasii*). — Synodi pro veris ac legitimis non habebantur, si episcoporum maxima pars ejus qui reus agebatur inimici essent; si depositi, vel idololatricæ crimini obnoxii; si vis quædam sæcularis conventum moderaretur. In templis celebrari solebant: quamobrem haud immerito carpuntur Ursacius et Valens, qui in Augusti palatium synodum Mediolanensem ex ecclesia transtulerunt. Officium diaconorum erat eos in synodum intronittere, quorum causa agebatur. Synodorum cogendarum hæc causæ erant: hæresis oborta, grandis quædam de ecclesiastica disciplina controversia, qualis fuit illa de Paschate in synodo Nicæna; ingens cujuspiam episcopi flagitium; encænna templi recens ex-

ciati celebranda. In synodiis vulgo edebantur fidei formulæ (p. 157, 586). Experientia quarti maxime sæculi compertum fuit, synodorum nimiam frequentiam plus ad perniciem quam ad commodum Ecclesiæ contulisse. In fidei formulis non temporis nota præmitti solebat, non imperatoris consulumve nomina. Quapropter cum Valens, Ursacius aliique præsules, quotidiano aulae Cæsareæ usu ad nimiam assentationem eruditi, Constantii nomen, cum odiosa æterni nuncupatione, fidei formulæ præfississent, in crimene ea de causa haud abs re vocantur ab Athanasio (p. 619). Qui episcopi synodo interesse non poterant presbyteros aut diaconos mittebant actum quæ agenda oporteret: aliqui etiam monachos.

18. Synodo reorum exilium aut eadem decernere curareque non licitum erat (p. 103). Nicæna synodus concessit (p. 112), ut acta prioris synodi in subsequenti expendere, ut caute priores definirent, quæ post examini subjectum iri noverant. Signum communionis erat, alicui litteras mittere, missasque ab eo recipere: quare in synodo Sardicensi prohibetur litterarum usus cum hæreticis. Precari cum hæreticis vetitum erat: et si quis id facinoris admitteret, cum illo pariter precum usus interdictus erat. Lapsi in hæresim hac lege recipiebantur, ut si qui impietatis auctores patronive fuissent, iis venia quidem, non locus tamen restitueretur aut gradus pristinus in clero; iis vero qui vi aut necessitate compulsi ad hæreticos descivissent, et venia respicientibus daretur et locus pristinus. Eunuchos vetabat lex ad ecclesiasticum prorsus consilium admitti (p. 93, 110, 772, 768, 769, 290).

19. Tria videmus isto ævo per quidem mira atque insolentia. Epistolam Alexandri (p. 313) sic inscriptam: *Alexander presbyteris diaconisque Alexandriae et Mareotæ, præsens præsentibus, dilectis in Domino fratribus, salutem*: datam scilicet illis qui præsentibus aderant. Litteras Alexandrinæ synodi, anno 362 missas (p. 619) ab Eusebio et Asterio cum aliis ea in synodo tum versantibus, ad seipsos ad Antiochenam synodum properantes, hac forma: *Athanasius, Eusebius, Asterius... Lucifero, Eusebio, Asterio, etc.* Denique morem Ægyptiorum præsulum subscribendi pro absentibus, si quando synodum celebrarent (p. 718).

20. *Exsules, martyres* (p. 261). — Quotquot tyrannorum Christianæ religionis furorem declinantes, profugi interirent, martyrum loco habebantur.

21. *Monachi* (p. 634). — Monachi perpauci in Ægypto, ac pene ignoti fuerant, ad initium usque quarti sæculi. Eo namque tempore Antonius innumeros exemplo suo ad eam vitæ rationem deduxit. Pachomius item in extremis Thebaidos partibus cœnobia excitavit quamplurima, ac numerosa cœnobarum sodalitia. Ammonius etiam in Nitria monasteria exstruxit frequentissima, sed paucorum sigula monachorum. Ex Ægypto Romam demi-

grare cœpit institutum hujusmodi anno 341, cum Athanasius eo profectus, Ammonium et Isidorum monachos virtutis eximia, viæ sibi comites ascivit (a). Quorum prior tanta erat humanarum rerum incuria; ut, etsi Romæ amplitudo omnes vel longe terrarum situs homines ad sui spectaculum evocaret, ille tamen amphitheatra, plateas et opera publica, Romæ degens, ne conspectum quidem ire vellet. Is ipse Ammonius est, qui postea ad episcopatum evocatus, abscissa sibi aure, ad eam dignitatem mutilatione corporis sibi aditum præclusit. Hinc vero colligas, ejusmodi vitium corporeum impedimento fuisse, ne quis episcopus constitueretur. Isidorus autem non minore virtutis fama et fluxarum rerum abdicatione florebat. Tum cœpit monasticus ordo in Occidente frequentari, ita ut paucis post annis monasteria permulta ubique locorum excitarentur, quorum frequentiam memorare videtur Athanasius sub initium *Vitæ Antonii*. Permultos circa medium quarti sæculi cum Alexandria, tum in locis circumpositis fuisse monachos palam videtur esse: nam in tumultibus per Arianos excitationis monachi semper asperse accepti feruntur. Tanta erat virtutis monachorum fama, ut honoris causa episcopi interdum ipsis in sacrario cum clericis locum darent. Ait enim Athanasius (p. 265), monachos et clericos, qui secum intus aderant quando Syrius cum exercitu ecclesiam circumscedit, in thronum ubi sedebat ipse conscendisse, atque vi extractum inde ferro inimicorum proripuisse. Ex monachorum numero permulti in episcopos allecti Athanasii ævo, tali munere cum laude perfuncti sunt (p. 210). Quorum unus Serapion erat, is ipse fortasse, quicum Athanasius conjunctissime vixit, videlicet Thmuitanus. Monachi omnes ascetæ vocabantur: sed an ascetæ omnes monachi tum essent, incertum. Opinor sane multos fuisse, qui Antonium ἀσκήσεως, sive exercitationis causa adirent, qui exinde tamen vitam monachi non inibant. Talisque fuisse videtur Athanasius, asceta scilicet nec modico tempore cum Antonio versatus, qui tamen nusquam monachus fuisse memoratur (p. 102, 665).

22. *Cœtus virginum* (p. 634, 20, et in *Vita Antonii*). — Ab ipso tertio sæculo cœtus erant virginum, quæ in corporis integritate consenescebant. In earum numero versabatur soror B. Antonii, quæ demum in præfectam cœnobia allecta fuit. Erant item aliæ virgines per urbes et pagos, quæ a tenera juventute voto virginitatem suam Deo offerebant. Virgines porro maforte, sive μαφορτω, aut velo operiebantur: et grandis injuriæ loco habebatur, si quis virginum capita nudaret.

VII.

Varia explicantur.

1. Ad pag. 111 de Danio pauca tetiginus; et quia vulgaris opinio nostræ penitus adversatur, res est pluribus et accuratius explananda. Julius, litteris

(a) In *Vita Athanasii* ad hunc annum.

Orientalium provocatus, qui synodum ad Athanasii A causam expendendam postulabant, eosdem Romam ad synodum ibidem celebrandam evocat. Superbe illi Romanum iter detrectant, atque inter alias querelas, hanc futilem afferunt, Julium scilicet Eusebio soli, factiosorum antesignano, litteras suas nuncupasse. Litteras ille denuo mittit hac inscriptione : *Julius Danio, Flacillo, Narcisso, Eusebio, Muri, Macedonio, Theodoro, etc.* Quæritur quis iste Danius fuerit. Et primo manifestum est ab amanuensibus vitiatum fuisse nomen, ac varie in manuscriptis exstare. Nannius enim legisse videtur διακόνω, vertit quippe *diacono*. Putant ferme recentiores omnes cum Baronio esse Dianæum Cæsareæ Cappadociæ episcopum. Et sane ait Sozomenus lib. III, c. 5, Dianæum Cæsareæ adfuisse synodo Antiochenæ, quæ anno 341 habita est. Nuncupatur autem ille, cum a Sozomeno, tum a Basilio in epistola ad Bosporium episcopum, Διάκονος, *Dianæus*. Nos autem arbitramur esse Diognium, sive Theognium Nicænum inter factiosos insignem et passim memoratum, qui prior semper recensetur in legatione Mareotica, ubi sex erant legati, Diognius, Maris, Macedonius, Theodorus, Ursacius et Valens. Quod autem Theognius ille *Diognius* etiam vocaretur, planum est. Sic p. 196, ubi memorantur legati Mareotici, legitur : *Diognios, Διόγνιος, Maris, etc.* Similiterque p. 149, Διόγνιος, Μάρης, etc. Et p. 129 Regius codex, quem solum in eam *Apologiam* legimus, habet, διάκονοι Διογνίου, *diaconi Diognii*, ut exinde conspicuum sit promiscue Theognium ac Diognium dici. Certe Hilarius col. 1284 *Diognium* ait, Theognium scilicet indicans. Cum igitur Julius septem Arianorum primipilares hic commemoret, puto hunc Danium corrupte positum fuisse pro Diognio. Nemo eat inficias, hic Julium inter multos episcopos, eos consilio non casu enumerare, qui inter Eusebianos antesignati erant. Quamobrem æque mirum esset inter illos recenseri, ac primas tenere Dianæum Cæsariensem, qui nusquam inter Eusebianos, vel ab Athanasio, vel ab aliis memoratur; atque prætermitti Diognium vel Theognium Nicænum, qui tum in vivis erat et rem strenue gerebat contra Athanasium, facileque secundas post Eusebium hoc in negotio tenebat. Fuitque Eusebio superstes, imo etiam post mortem Eusebii, ejusdem sectæ strenuus vindex. Nam is est qui Macedonium tunc Arianum, postea Pneumatomachorum ducem, episcopum Constantinopolitanum, in Eusebii defuncti locum, ordinavit. Tam proclivi errato Danius ex Διογνίω, quam ex Διανίω, effici potest. Quid causæ igitur fuerit, quod Dianæum hic, Eusebianis peregrinum, potius substituamus quam Diognium, in quem omnes conjecturæ quadrant. Ad hæc Patres Sardicenses in epistola synodali sic habent apud Hilarium col. 1284, num. 2 : *Olim quidem scribentibus Eusebio, Mario, Theodoro, Diognio, Ursacio et Valente, Julio consecratosi nostro Romanæ Ecclesiæ episcopo adversus vrædictos*

A coepiscopos nostros (dicimus autem Athanasium et Marcellum), ut scripserunt ex aliis locis episcopi nostri, quæ autem ab Eusebio facta sunt, nihil aliud quam falsitatis et mendacii fuisse plena. Nam etsi ex eo quo vocati sunt a Julio episcopo charissimo fratre nostro, claruit noluisse eos venire ex ipsis litteris, quibus eorum mendacia detecta sunt. Venissent enim, si habuissent fiduciam, etc. His omnino consonat Theodoretus, qui eandem synodi Sardicensis epistolam affert libro II, cap. 8. Athanasius autem, qui eandem affert p. 127, solum Eusebii nomen habet, quia brevitatis causa nomina propria resecare solet, ut videre est hic et alibi. Ex superioribus autem patet, litteras Julii superius memoratas Diognium etiam spectare ut et alios Eusebianos : queritur enim eos noluisse Romam ad synodum accedere, quod perinde Theognio competit atque aliis. Re sic liquido enarrata, erudito lectori iudicium permittimus.

2. Pag. 112, scholiastes quidam ad marginem Regii codicis 2284, in hæc verba : Διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν μεγάλῃ συνόδῳ συνεληθόντες ἐπίσκοποι, οὐκ ἄνευ Θεοῦ βουλῆσεως συνεχώρησαν ἐν ἑτέρα συνόδῳ τῆς προτέρας ἐξετάζεσθαι. Id est, *Quocirca episcopi in magna synodo Nicæna congregati, non citra Dei consilium prioris synodi acta in alia synodo disquiri permiserunt, hæc adnotavit ab annis circiter trecentis, ut ex caractere conjicere licet : Σημειώσαι δὲ οὐκ ἀπατεῖ τὴν ἐκκλησίαν ὡς πάπας καὶ ἄρκυς ἀρχιερέως, ἀλλ' ἀπλῶς ἄξιοι ἐν ἑτέρα συνόδῳ τῆς προτέρας ἐξετάζεσθαι, κατὰ τὸν κανόνα τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου.* Id est : *Nota eum (scilicet Julium cuius sunt superius allata verba) non exigere appellationem, utpote papam et summum pontificem, sed simpliciter postulasse, ut in alia synodo quæ a priore decreta fuerint esquirantur, juxta canonem Nicænae synodi. Ἐκκλησίαν enim dici appellationem ad summum pontificem tritum vulgatumque est.*

Pag. 113. Diximus in notis, epistolam Alexandri episcopi Alexandrini ad calcem operum Athanasii cudendam fore. At secundum hæc mutata sententia, ex re magis visum est eam ante quatuor *contra Arianos orationes*, utpote quæ Arianismi initia spectet, collocare.

Pag. 119. Quam hic in notis vocamus epistolam ad solitarios, ea est quæ suo loco a nobis Athanasii vestigio hærentibus, *Historia Arianorum ad monachos* nuncupata est. Nec prætermittendum est, abs re vocatum in controversiam fuisse, utrum hoc præclarum opus Athanasii sit, an alterius qui jussu Athanasii hæc litteris mandarit. Nam quod dicunt, hic nunquam prima persona sed tertia semper loqui auctorem hujusce operis, illud, inquam, non considerate dictum est. Nam superius locum attulimus pag. xxxviii, in quo Athanasius bis in prima persona sermonem habet. Hæc ultra quam satis dicta sunt.

3. Pag. 152. In subscriptionibus Sardicensibus,

qui septuaginta octo primi recensentur ii sunt qui synodo interfuerunt, neque sunt per provincias distributi, ut alii absentes qui post solutam synodum nomen ascripsere. Palam res est ex Hilarii subscriptionibus (a), quæ eadem ferme sunt, atque illæ in prima classe ab Athanasio locatæ. Pauca tamen omissa nomina sunt in subscriptionibus Athanasii, quæ apud Hilarium leguntur; multoque plura omittit Hilarius, quæ Athanasius enumerat. Quæ apud Athanasium omittuntur, isthæc sunt ex Hilario desumpta: Marcellus Ancyranus, Evagrius a Macedonia de Heracleone, Julius ab Acacia [lege Achaia], de Thebe *Eptapyleos*, nisi sit idem qui Julianus apud Athanasium dicitur. Miror Labbeum (b) hoc loco restitui voluisse, *Eptapoleos*, cum luce clarius sit esse Theben Ἐπτάπολον, id est, *septem portarum*, aut Thebas Ἐπτάπολους, quæ ita vocantur πρὸς ἀντιδιαστολήν Thebarum Ægyptiarum, quæ ἑκατόμυλοι, sive centum portarum erant. De Thebis Græciæ Homerus (c),

Ἡμεῖς καὶ θήβης ἕδος ἄλλομεν ἑπταπόλιοι;
De Ægyptiacis vero Thebis (d),

οὐδ' ὄσα θήβας.

Διγυγίας, ὄθι πλείστα δόμοις ἐν κτήματα
[καίται].

Αἰὸν ἑκατόμυλοι εἰσι.

Cochras item ab Achaia, Dionysius. Nam duo sunt Dionysii apud Hilarium, unus apud Athanasium. Verissimus ex iis qui synodo interfuerunt inter Gallos recensetur ab Athanasio. Istos sex episcopos ab Athanasio omissos, si jungas cum 78 quos enumeravit, erunt 84. Iis si addas Euphratam Coloniensem et Olynpium, qui synodo Sardicensi interfuere, et ab Athanasio et Hilario prætermittuntur, 86 reperies. Dominianus idem est qui *Domitianus* ab Hilario dicitur, *Musæus* idem qui *Moy-sius* Hilarii, *Fortunatius* idem qui *Fortunatianus*; *Irenæus* idem videtur esse qui *Lerenius* Hilarii, *Ursicius* idem qui *Ursacius*; *Eutychius* idem videtur esse qui *Euthitius*, et *Eutychus* fortasse idem qui *Titius*: nam apud Hilarium corruptiora nomina sunt quam apud Athanasium. *Asclepius* idem qui *Asclepas Gazensis*.

4. Pag. 139. Paulinus sive Paulum episcopum, qui litteras Ursacii et Valentis ad Julium papam Athanasio transmisit, esse Tiburensem aut Tiburtinum, non Trevirensem antistitem, vix est quod ambigamus. Nam omnes manuscripti et editi, hoc loco *Τιβέρων* habent. Apud Photium autem ex *Eulogio* l. cxxxii, episcopus Tiburensis, aut Tiburtinus, sic vocatur Ἀγαμέμνων ἐπίσκοπος Τιβέρεως: et verisimilius est Tiburtinam vicinam Romæ episcopum, quam Trevirensem tanto itineris spatio dissitum litteras Julii Athanasio misisse. Paulinus autem Trevirensis anno 349, quo data putantur litteræ Ursacii et Valentis ad Julium papam, nondum iniisse episcopatum videtur. In *Historia* porro *Arianorum*

A ad monachos missa legitur, Παύλου ἐπισκόπου Τριβέρων, ubi *Τριβέρων* videtur mendose positum pro *Τιβέρων* ab amanuensibus. Nam quod *Paulus* hic dicitur, qui Paulinus superiore loco vocatus est, forte amanuensium vitio contigit, imo fortasse posterior lectio præstat priori. In *Italia* namque *sacra* Paulus episcopus Tiburtinus memoratur, qui Ursicius pseudopontificem consecravit anno 366. Nannius vertit, *episcopo Tybaris*. Eodem autem loco dele *p*, et lege *Τιβέρων*.

5. Pag. 157. Augustaliana, hoc nomen diximus ex Augustalibus profectum. At licet vox Augustalis antehac plerumque usurpata reperitur, non legimus tamen præfectos Ægypti ante annum 351, quod hæc *Apologia* scripta est. Augustales sine addito vocatos. Quare in incerto res versatur.

6. Pag. 288 dicitur Roma esse metropolis Romanæ, τῆς Ῥωμανίας, ubi Nannius vertit, *metropolis Romanæ dititionis*. Eademque sententia vox isthæc bis usurpatur ab Epiphano, scilicet hæresi lxxvi et hæresi lxxix.

7. Pag. 318. Præter allata in *Monito ad Epistolam ad monachos*, quibus defenditur diversum illud opus esse a quatuor *Orationibus contra Arianos*, aliæ suppetunt gravissimæ rationes quæ idipsum suadeant. Nam illud ad monachos missum opus velat Athanasius cuiquam exhiberi: hæc autem quatuor orationes, ut cuique legenti palam erit, ita concinnatæ sunt, ut publicis controversiis destinatæ laud dubie fuerint. Ac secunda adornata fuit ad ea confutanda, quæ adversus primam Arianam obtendebant. Tertia similiter est secundæ defensio. Et sane non publicæ modo fuere; verum etiam, ut ex ordiendi ratione conspicuum, diversis temporibus, ut res et usus postulabat, adornatæ; ita ut altera alterius occasio fuerit.

Pag. 632. Ex quo *Antonii Vita* edita fuit, in codices Latinos varios incidi, in quibus legitur, *non paululum temporis cum eo feci*. Hæc porro Evagrii versio tametsi libera admodum, et sententias modo resecat, modo adauget, hoc in loco κατὰ πόδα consecatur. Unde magis magisque adaugetur animus mihi, ut eam lectionem germanam existinem.

8. In *Monito ad Vitam Antonii* omisimus præclarum Justiniani Imperatoris locum ex tractatu *adversus Origenis errores*, qui sic habet: Εἶπε δὲ καὶ ὁ ἐν ἀγίοις Ἀθανάσιος ἐπίσκοπος καὶ αὐτὸς Ἀλεξανδρείας γενόμενος ἐν τῷ λόγῳ τῷ *Εἰς τὸν βίον τοῦ μακαρίου Ἀρταρίου* ταῦτα: « Πῶς δὲ χλευάζειν ἡμᾶς τολμάτε λέγοντας τὸν Χριστὸν ἀνθρωπων πεφανερωσθαι ὅπου γε ὑμεῖς ἐκ τοῦ νοῦ τὴν ψυχὴν ὀρίζοντες, φάσκετε πεπλανῆσθαι: αὐτὴν καὶ πεπτωκέναι ἀπὸ τῆς ἀψίδος τοῦ οὐρανοῦ εἰς σῶμα; » Id est: *Dixit autem sanctus Athanasius, qui et ipse episcopus Alexandriæ fuit, in libro De Vita beati Antonii: « Qui autem nos irridere aude-*

(a) Hilar., col. 1292.

(b) Tom. H, concil. Sardic.

(c) Iliad Δ.

(d) Iliad. Θ.

tis, quia dicimus Christum hominem apparuisse; **A** Ludovici Magni, aliosque passim memoratos in *Monitis nostris*.

9. Quanquam res est fortasse parvi momenti, ne pigeat hic adnotare, vocem Δαβδ ita cum β in prius editis haberi, quos etiam secuti sumus. Verum comperimus exinde Δαυδ vulgo a Græcis scribi: quod tamen raro animadverti potest, quia semper in codicibus Δαδ brevitatis causa scribitur. Semel Δαυττωδ, *Davidice*, scriptum reperimus. Et in codice Regio 211, ubi minio vita Davidis depingitur in tabellis sub initium adornatis, Δαυδ semper cum υ scribitur.

10. Restat ut erudito lectori, quorum codicibus **B** et opera usi simus significemus, et in grati animi obsequium, quid et quantum officii a singulis acceperimus litteratis omnibus qui in partem beneficii veniunt, palam faciamus. Præit autem hoc in munere bibliotheca illa vere Regia Ludovici Magni, omnium per orbem amplissima, unde ad arbitrium nobis codices omnis generis suppeditati sunt humanitate clar. viri abbatis De Louvois, bibliothecarii regii, cujus prolixam in nos voluntatem et in fovendis studiis nostris propositum passim experti sumus. Officia item nobis certatim impenderunt, qui secundum illum eam bibliothecam curant viri eruditissimi Clementius et Boivinius, toto orbe litterario notissimi. Haud minores suppetiæ accedere ex bibliotheca faustæ memoriæ viri clar. Joannis **C** Bapt. Colberti, regii ministri, qui in usum et commodum litterarum, ingentem codicum vim ex remotissimis terræ partibus advectam accumulavit. Horum nobis ad nutum copiam fecit vir eruditissimus ac multis nominibus nobis conjunctissimus Stephanus Baluzius, quem ignorat nemo qui litteras norit. Illic non codicibus modo, verum et consiliis semper adfuit rogantibus, sicubi res postulavit. Grandi nobis auxilio fuit Seguerianæ bibliothecæ codex, illustrissimi ac nobilissimi episcopi Metensis, qui tum abbas Coislinius audiebat, opera et consilio nobis concrediti. Qui codex quanti nobis usus fuerit, advertet passim eruditus lector. Cæteros longum esset commemorare, quorum vel opera **D** vel codicibus usi sumus, clar. viros Renaudotium, Tolnardum, Desmarezium, RR. PP. Jesuitas collegii

Roma lectiones permultas, fragmenta, opuscula ex codicibus Vaticanis aliisque exscripta nobis transmisit dominus Claudius Stephanotius, procurator generalis congregationis nostræ, opera usus et manu ut plurimum Joannis Guillotii, sodalis sui, qui haud ita pridem obiit. In Anglia vero Juvandis studiis nostris intentus semper fuit vir præclarus et eruditione conspicuus Jacobus Millius, principalis collegii S. Edmundi Oxoniensis, ut variis in locis observare quisque poterit: nec non quid collatum nobis fuerit a clar. viris Grodecio, Muratorio aliisque.

B Nec prætermittendi silentio sunt domestici, qui nobis harumce lucubrationum auctores et consuasores fuere, quos memorando vix a lacrymis temperamus, scilicet D. Claudius Martinus ὁ μακαρίτης, vir pietate et religione insignis, litteratorum in sodalio nostro patronus, quem patris loco venerabamur omnes. Is anno præterito cælitibus, ut speramus, ascriptus fuit: cui enim nisi tam probo, tam pio, sors illa obvenerit? Itemque D. Antonius Durban, cœnobiarcha noster, nuperrime sublatus, vir frugi, probus, litteratis opportunus, integris moribus ut *prisca gens mortalium*. Cujus obitu vix consolabilem animo dolorem caperemus, nisi qui munus excepit, pari animo, æquali studio et opera rei litterariæ patrocinaretur.

C Ingemui ablatum mihi symmystam meum D. Jacobum Loppinum, quicum initio hujusce editionis dabamus operas mutuas. Is, vixum ad mediam primi tomii partem devenimus, cum præmatura morte abreptus, mihi summo dolori fuit, vir Latine et Græce probe, Hebraice μετρίως eruditus, in philosophicis apprime versatus: comitate et modestia jucundus sodalibus. Hæc de nostris morte sublatis dicenda nobis erant,

Τὸ γὰρ γέρας ἐστὶ θανάτου.

D Jam de Commelini Felckmannique lectionibus, necnon de codicibus quibus usi sumus hac in editione, agendum nobis est. Ac primum lectori Nannii, Commelini et Felckmanni hac de re *Monita* subjienda.

EXCERPTUM EX PRÆFATIONE PETRI NANNII ALCMARIANI.

Usus autem sum tribus exemplaribus, quorum primum cœnobii Prædicatorum Basiliensium fuit, adeo vetustum, ut litteræ multis in locis exolescerent, quo plurimum usus est Joannes Reuchlinus. Secundum fuit Justini Gobleri, juris peritia et eruditione linguarum, et quibusdam Demosthenicis versis clarissimi nominis, id quoque nullis mendis vitiatum, sed notulis formisque abbreviationum

nusquam alibi visis, ita difficile, ut potius ex sententiis verba, quam ex verbis sententias divinarim. Tertium Joannis Christophorsoni, Angli, eruditissimi et integerrimi viri, graviorum auctorum translatione insignis; id simul et emendatum et lectu facile et verbis ad plenum scriptis, non ita interpretem remorabatur. Illi tres clarissimi viri ad multos annos mihi sua exemplaria patientissime commu-

daverunt, quorum benignitatem silentio mihi præ-
mittendam non putavi. Exstant et alia vulgo
Athanasii nostri nomen præ se ferentia, a diversis
Interpretibus in Latinum traducta, quæ Frobenius

et Episcopus chalcographi humanissimi, unde-
cunque conquisita in quartum tomum congeste-
runt; ne quid Athanasio ascriptum huic operi de-
esset. Labores igitur nostros tibi debitos, etc.

PRÆFATIO AD LECTOREM IN EDITIONE COMMELINIANA.

Ut scias, Lector, quid in hac Athanasii editione
præstitum sit :

Principio Græcum textum antea nunquam edi-
tum de libris manuscriptis jam primum nos edi-
dimus. Et quidem sic edidimus ut perpauca desint,
quæ nondum reperire licuit. Sed quæ et ipsa separ-
atis pagellis edituri, et ad reliquum opus adjun-
cturi sumus, si quando nacti fuerimus, ad quam
rem ut nobis adjumento sint qui possunt, publici
commodi causa, vehementer etiam atque etiam
rogamus. Deinde Latinam versionem Nannii, ubi-
cunque eam habuimus integram et nullo prorsus
apice mutatam Græco contextui e regione addi-
dimus, ut de ejus integritate integrum cuique lec-
tori Judicium relinqueretur. Habuimus autem ver-
sionem Nannii toto tomo primo, paucis lineis 716
et 828 exceptis, quas ille, nescimus qua de causa
non converterat. Tomo vero secundo, ubi Nannii
versio plane defecit, in quibusdam opusculis an-
tiquas Erasmi Roterodami, Joannis Reuchlini,
Joannis Curterii, et aliorum doctorum virorum ver-
siones ascivimus : in plerisque autem hactenus
nondum versis novas versiones studiose factas ad-
hibuimus, et iidem omnes Græco contextui e re-
gione apposuimus, præterquam in uno opusculo *De
passione imaginis Domini nostri Jesu Christi*, in quo
Græca exemplaria, neque inter sese, neque cum
Latinis congruebant, ibi duo Græca inter sese
conjuximus, Latinum unum subjuximus : rati,
gratius fore lectori, si legat illa, qualia in biblio-
thecis antiquis reperiantur, quam qualia a recen-
tibus interpolatoribus adornari possent.

Porro in Græcis excudendis usi sumus exempla-
ribus manuscriptis plus quam viginti : quorum un-
decima ad tomum primum pertinent, reliqui ad se-
cundum. Primus codex, isque vetustissimus (ideo-
que lectu perdifficilis), optimus et qui plura reli-
quis omnibus habet, est Academiae Basiliensis,
olim collegii Prædicatorum ibid., in quo præter-
quam quod inter media Athanasii opera non pauca
inserta sunt quæ ad historiam synodi Nicænæ per-
tinent, multa quoque continentur Cyriilli Alexan-
drini, Theodreti et Damasçeni hactenus, vel nun-
quam, vel certe Latine tantum edita. Secundus est
collegii S. Trinitatis in Academia Cantabrigiensi,
olim D. Joannis Christophorsoni, quem in Italia
magno pretio olim coemerat; qui ut præcedente est
recentior, ita etiam facilius est, ac minus accura-
tus. Tertius hoc non paulo vetustior est : scriptus
namque est circa annum mundi 6829, secundum
Græcorum chronologiam (hoc est anno Christi

1319), ut hæc ipsius scriptoris verba in fine codicis
indicant : Χειρὶ ἀμαρτωλῶ 'Ρωμανῶ ἀναγνώστη
ἔτους 6829. Fuit is olim Justini Gobleri : nunc
cujus sit nondum exploratum habemus, cum inter
res Hieron. Commelini repertus sit nullo posses-
soris nomine adjuncto. Cæterum vere de hoc scri-
bere potuit Nannius (qui eo ut et præcedentibus
duobus usus est), eum notulis formisque abbrevia-
tionum nusquam alibi visis ita difficultem esse, ut
potius ex sententiis verba quam ex verbis senten-
tiæ divinandæ ipsi fuerint, comperiet quisque cui
is olim in manus venerit. Ubi tamen mirari subit,
quid tandem causæ fuerit, cur hunc potius secutus
sit, cum illorum utriusque lectio longe sit facilior.
Observavimus enim in lectionibus codicum discre-
pantibus Latinam Nannii versionem cum istius co-
dicis lectione pene per omnia consentire. Quartus
vetus non est, nec a Græca manu exaratus, Goble-
riani absque dubio descriptum, cum quo (paucis
læcis et mendis descriptoris exceptis) penitus con-
sentiit, adeo ut totidem quoque et eosdem libros ac
eodem ordine cum eo dispositos habeat, incerti vero
dominii. Quintus bene vetustus, elegans, obscuria
tamen et creberrimis abbreviationum notis refer-
tus, ideoque difficilior : bonam quoque operum
Athanasii partem continet, sed et ipse ἀδελφον
κτῆμα. Textus, nostro judicio, centesimum annum
non superat, eleganti ac æquabili scriptura, minus
tamen accuratus et pauca quoque opuscula com-
plectens. Septimus et octavus ejusdem ætatis, a
diversa tamen manu : ille solam orationem tertiam
contra Arianos comprehendens : hic quatuor priores
et paucas quasdam alias, similiter ἀδέσποτοι et isti;
quemadmodum etiam nonus et decimus : qui quia
admodum recentes sunt, ac per omnia similes Bas-
siliensi, ex eo descripti videntur. Undecimum com-
municavit nobis ex bibliotheca Augustina vir clar.
David Hæschelius. Continet is præter opuscula
quædam quæ in tom. II rejecta sunt, *Disputationem
Athanasii cum Ario* Nicææ habitam. Conscriptus
vero est ab Andræa Dermario Epidaurio anno 1584,
Venetiis. Et hæc quidem de codicibus, quibus in
primo tomo usi sumus. Nam ad secundum ad-
ornandum pene solis codicibus biblioth. Palat. adjuti
sumus, excepto uno atque altero, qui ex Gallia ad
nos perlati fuerunt, de quibus monuimus initio cu-
jusque opusculi, et in variis lectionibus.

Cæterum, quia in tot codicibus mss. major erat
varietas scripturum, quam ut una perpetua lectio
indubitata inde erui posset, ne vel reipublicæ ec-
clesiasticæ, vel tuis, quisquis es, pie lector, pri-

vatis studiis deessemus, varias lectiones codicum Græcorum non tantum scrupulose, sed pene etiam superstitiose adnotari cum elogiis Athanasii, ac reliquiis et fragmentis ejusdem, inter excudendum diverso tempore repertis conjungi, tituloque appendicis simul edi curavimus.

Hæc de materia scriptorum Athanasianorum. Ad dispositionem quod attinet, animadvertimus ex schedis Commelinianis voluisse illum ante omnia excudere ea quæ Nannius vertisset et antehac Latine edidisset. Id igitur consilii etiam nos secuti sumus, et in primum tomum omnia ea quæ Nannius converterat, conjecimus, alio tamen ordine. Nam ab ordine Nanniano (quem post ipsius Nannii præfationem videre poteris si voles) Commelinus tempestive discesserat. Ejus igitur vestigiis, quantum quidem ea deprehendere licuit, insistentes, in primo tomo primum elenctica, deinde historica, variis apologiis et epistolis comprehensa, mox exegetica sive commentationes in nonnulla sacræ Scripturæ dicta, deinde homilistica sive conciones populares posuimus. In elencticis quidem, primo loco quæ contra gentes, altero quæ contra Arianos et eorum complices, tertio quæ contra Apollinaristas, Sabellianos et Samosatenarios, quarto et postremo quæ contra omnes hæreses Athanasius scripserat collocata volumus. Sed hunc ordinem operæ typographicæ semel atque iterum interruperunt, et orationem Athanasii contra omnes hæreses, ac protestationem secundam populi Alexandrini a suis locis divulsas ad extremum primi tomi rejecerunt : in secundo tomo, quem ordinem servaverimus, ipse librorum catalogus, altera post titulum pagina collocatus, satis superque ostendet.

Porro, si quos titulos in catalogo editionum Nannianarum priorum exstantes hic non repereris, ne te id moveat. Nihil onisimus, sed ea tantum quæ per inscitiam antea pro peculiaribus libris, et sub peculiaribus titulis vendita erant, cum non nisi aliorum librorum jam antea in hoc volumine excusorum fragmenta essent, sustulimus : ne bis eadem frustra vel exprimerentur et venderentur, vel emerentur et legerentur. Hujus generis erant opusculum *De doctrina*, fragmentum *De passione*, et *Declaratio Levitici*, de diversa ejusdem rei nomenclatura ; quorum tamen alia in aliis atque aliis

A tantummodo Athanasii Latinis editionibus exstant. Ac primum quidem est fragmentum *Epistolæ de synodo Nicæna*, ut videre est p. 30 toni I. Alterum vero est fragmentum homiliæ *De passione*, ut patet ex tom. I, pag. 790. Tertium denique fragmentum est orationis quintæ *contra Arianos*, ut ex pag. 324, vers. 24, tom. I, manifestum evadit. Unicum λόγον σύντομον qui itidem est fragmentum primæ orationis *contra Arianos*, ut videre est ex tom. I, pag. 125 E et seqq., denuo excudi passi sumus : tam quod verba quædam Græca hic mutata essent præsertim ab initio : unde daretur existimandi copia quod Athanasius ipse hoc compendium suarum de deitate Christi demonstrationum seorsum exstare, atque ita in conspectu esse voluerit : tum quod versionem nacti essemus novam cujus collatio cum versione Nanniana non videretur fore infructuosa.

Sed et illud scito, Lector, in exemplari ms. Basiliensi, quod cæteris omnibus jure præferimus, multa inesse quæ neque Athanasii titulum præ se ferant, et jam antea, tam Græce, quam Latine in *Historia ecclesiastica* exstant, atque inde omnino in istum codicem transcripta : ista igitur omisimus, vel potius ad *Historiam ecclesiasticam*, unde ad verbum descripta erant, remisimus ; idque ideo nos fecisse indicamus, ne quis forte, qui codicem Basiliensem aliquando viderit, nostram hanc editionem mutilam esse suspicari possit. Quam suspicionem ut evitarem, quæcunque usquam Athanasii nomine divulgata esse comperissemus, cum cæteris Athanasii libris, sine omni vel detractatione vel adjectione conjunximus, etsi certum nobis esset multa ex illis esse supposititia ; quod et Nannius fatetur, et cum ipso fatebuntur omnes, quicumque ad hanc lectionem et scientiæ et conscientiæ non nihil attulerint. Nec enim felicior hæc in parte cæteris Patribus fuit Athanasius : quorum nullus unquam claruit, cui ista supposititionum librorum injuria illata non esset. Quæ autem in his duobus voluminibus genuina Athanasii scripta sint, vel non sint, theologis æstimandum relinquimus. Nos nullis partium studiis impliciti nostrum in faciendo officio nostro typographico candorem universo Christianorum populo probatum esse cupimus, et ita fore confidimus. V.

Et ad frontem variarum lectionum, hæc adnotat Petrus Felckmannus Coronæus.

Ad Lectorem.

De codicibus quibus in adornanda hac Operam D. Athanasii editione usi sumus, satis superque superius in præfatione tomo I monuimus. Hoc saltem nunc restat, ut quem codicum illorum quæque littera a tergo variæ lectionis posita signet, hic exponamus. Sic igitur accipe : B signat codicem Basiliensem, A Anglicanum sive Cantabrigiensem,

G Goblerianum, I primum anonymum et incerti domini, in ordine alias quartum ; II secundum anonymum, sed in ordine quintum ; III tertium sive sextum ; IV septimum ; V octavum, et sic deinceps : AV denique ultimum sive Augustinum. Ad hæc Fr. I amici nomen est, qui quasdam observationes nobis communicavit : at Fr. D. Frontonem Ducaum signat

VETERUM ATHANASII EDITORUM

PRÆLIMINARIA.

(Ex D. Bernardi de Montfaucon *Collectione nova veterum Patrum Græcorum*, t. II.)

MONITUM. — Dum huic eudendæ novæ Collectioni insudaremus, e re visum est fore ut etiam vetustissimorum Athanasii editorum præliminaria adnecteremus; quæ sanè cum memoratu digna non pauca complectantur, nec ingrata lectori, nec infructuosa erunt: cum maxime editiones illæ perraræ sint, et vix uspiam compareant. Prima omnium est Vicentina, quæ prodit anno 1482, et has initio præfert Epistolas et Præfationes.

Petrus Brutus artium doctor, episcopus Catharænsis, Barnabæ Celsano, S. P. D.

Non me fugit te errata corrigere, mi Barnaba: si qua sunt exscribentium vitio imperitorum divini operis adversus gentiles Athanasii scriptoris doctissimi: quod jampridem magna lucubratione et industria ex Græco in Latinum traduxit omnibus vir quidem ex omni parte bonus atque dicendi peritus. Quod laboris, mihi crede, religioni nostræ et fidei multum conferet: eritque legentibus et curiosis utile ac per jocundum. Ego enim qui librum quandoque lectitavi, mihi non parum emolumenti excepi. Quare tibi gratias ago et habeo, quod tuo labore, studio atque opera legi possit. Perge igitur ut cœpisti, et te hac suscepta provincia mortalibus gratum redde: quippe qui mores tuos, ingenium atque doctrinam, et in primis litterati omnes, et approbant et amplectuntur. Non enim vereor quin de virtute benemeriti omnes, quamprimum te virum doctissimum codicem perlegisse acceperint, cum sibi peculiare præ omnibus habituri sint. Delectabitur profecto studiosissimus litterarum, qui de fide catholica bene sentit, modo ex hoc dialogo, modo ex illo. Inest enim tanta verborum concinnitas, tantaque dicendi copia cum gravitate juncta, ut divinum opus quidem, et in arce poni dignum, quasi Minerva illa Phidia merito dici et affirmari possit. Mirabar equidem, vir doctissime, cum non ignorarem priscorum nostrorum permultos codices et poetarum et oratorum tua emendatione castigatos, si missum faceres hoc tantum opus: quod non tantum fugatis nebulis irradiante sole mundus ubique lucet atque discernitur; quantum hujusmodi scriptis et disceptationibus pro veritate tuenda explendescit Christianus sensus et intellectus humanus. Nutritur veritas, augetur fides, ratioque servatur, necnon singulari quodam et admirabili documento ritus nostros et institutiones contra hæreticos cœleste hoc opus et necessarium

A firmavit et stabilivit. Quæ res non lauit Omnibonum doctorem tuum: cujus benevolentibus floribus atque doctrina te mirum in modum perornasti; et adeo perornasti, ut te omnes qui virtute præditi sunt, virum bonum, doctum atque peritum judicent, dicant et affirment. Novit ipse hominum mentes quamplurimorum sæpius, curiosa quadam cupiditate, divina percontari, et dubitare aliquando quod certum est: quæ res quantum mali hominibus interdum afferri possit corde volutans et memoria repetens, Athanasii litteris Græcis scriptum in Latinum edere animum induxit: nec potuit vir optimus ipse addere quod optabat, minuere quod volebat, morte correptus: non sane ut scriptoris sententiam perturbaret, sed ut quod Græco dulce, Latine dulcius personaret. Nonne permisit hoc Deus? Voluit quidem atque decrevit: quando te alterum Omnibonum jure et merito hæc nostra ætas habeat et contempletur. Traduxit ipse, tu vero corrigis, castigas atque emendas: utrique debet non parum humana hæc mortalitas. Et cui plus? aliis relinquamus judicium. Attamen exitus acta probat (ut ille ait), et finis, non pugna, coronat. Neque, te rogo, Barnaba, exspectes ut aliquorum adhortatione et auctoritate ad hoc periclitandum munus incitatus videaris: quandoquidem inceptum hoc a te perfectum iri tua virtute, bonitate, constantia, integritate, boni judicent omnes. Fefellit unquam neminem probissimorum hominum optima de te opinio: quod impræsentiarum si decepti fortasse viderentur, eo gravius ferrent, quo facilius fideliusve hoc a te viro doctissimo fieri posse arbitrabantur. Non hæc scribo ut prudentiæ tuæ diffidam, vel quid tibi agendum sit te fugere dubitem; sed me æternus incitat amor, cogitque fides. Lego et ipse oratores tuos, quandoque lego et poetas animi causa: cum e communi studio nostro juris pontificii et sacrarum litterarum lectione aliquantulum me subtraham: quorum doctrina, ut orationis suavitatem omittam, et

carninum dulci modulatione currentium, tantam præ se fert dignitatem, et rationem bene vivendi; ut non nisi quæ ingenio atque cognitione digna sunt in ipsis inveniri possint. Sed tamen nihil commodius ægritudinibus humanis, nihil animis nostris conducibilius, quam scriptis sanctorum Patrum incumbere, Joannis Chrysostomi, Basilii, Athanasii, Gregorii Nazianzeni, Ambrosii, Hieronymi, Augustini atque Gregorii, et hujusmodi omnium, qui de sacris litteris benemeriti exstiterunt. Hæc sunt quæ nostris angoribus sola medentur et sanant, adversa non curant, jocunditatem parant, felicitatem atque beatitudinem pollicentur. Ad hæc igitur incumbere,

humanissime Barnaba, peto a te precario: et præsertim hujus nostri Athanasii operis copiam perficito, omissis omnibus aliis; ut quamprimum haberi possit: ne illustrata fidei veritas, quam summus ille opifex hominibus dedit, incuria tua longius in occulto jacere videatur. Da Vicentinis omnibus et cæteris, qui te virtute tua diligunt et observant. Hoc exspecto, hoc volo: qui si me audieris, habebis me profecto in omnibus semper jocundum et æque charum. Vale, litteratorum decus. Quarto Nonas Decembres, MCCCCLXXXI in palatio episcopali Vicentiano.

Barnabas Celsanus, Petro Bruto episcopo Catharensi, S. P. D.

Si eruditissimus quisque nostri sæculi Christiano munere fungeretur, Petre Brute episcopo Catharensis, non tam bene dicendi, quam etiam bene vivendi rationes iniri studeretur. Hinc efficeretur ut jam florentibus bonarum artium studiis, non deessent nobis optimi et eloquentissimi viri, qui de rebus divinis pulcherrime et ornatissime scriberent. Nam vis ingenii, et copia dicendi, ut ait Fabius, quemadmodum juncta natura, sic etiam officio copulata esse debent. Sed, per Deum immortalem! quotusquisque est eloquentiæ studiosus, qui non malit humana ornate dicendo laudare, quam vel recte scribendo, vel bene agendo divina complecti? An desunt fortasse nobis quæ de Deo dici possint? de beatissima Virgine? de mysteriis divinis? de universa Christiana religione? Quæ tam multiplex est, tam dives, tam copiosa, ut optimo cuique ingenio uberimam dicendi materiam præbere queat. Qua ex re plerique ad optimam frugem pervenirent, ac sapientiam cum vera religione conjungerent: cujus officium est docere, ut conculcatis terrestribus et abjectis erroribus, ad æterna cælestis thesauri præmia dirigamur. Quid enim ad agnitionem Dei conducibilius? quid ad veram beatitudinem consequendam aptius? quid homini Christiano magis necessarium, quam divinarum rerum contemplatio? Nam cum humana despiciamus, cognoscentes superna atque cælestia, hæc nostra ut exigua et mortalitati subiecta contemnimus, atque ego satis mirari nequeo quid ita cupidè cæteris bonis artibus incubabamus, atque cujusque placitæ disciplinæ consecemur magistros; divinarum vero rerum libros negligentius evolvamur: et, quod monstro simile esse videtur, nos homines nati ad divinarum rerum contemplationem, a sacris litteris abhorreamus, atque in fabellis, et deliramentis magnam temporis partem conteramus. Hinc fit ut bona eruditorum pars potius inter gentiles, quam inter Christianos, censeretur mereantur. Sed ex omni doctissimorum nostri temporis numero, pace aliorum dixerim, duos ego novi viros in omni genere doctrinæ eminentissimos: eosdem etiam vita probatissimos, ac Christianæ religionis assertores constantissimos; te dico, Petre Brute episcopo Catharensi, omni vir-

tute et doctrina præstantem; alter exstitit Omnibonus Leonicensus, præceptor meus suavissimus; Omnibonus, inquam, nostri sæculi decus, civitatis vero nostræ fama et gloria, litterarum tam Græcarum quam Latinarum columnen, honorum specimen, veræ probitatis exemplum, ut alter suæ ætatis Socrates merito dici potuerit. Religione vero tanta atque modestia fuit, ut nihil ei defuerit, quod in optimo et sanctissimo viro requirendum videatur. Nemini unquam detraxit Omnibonus, neque loquendo, neque scribendo, quamvis ab æmulis sæpius fuerit laceratus. Tanta denique vixit integritate, ut ἀνμαρτυρος dici potuerit. Quantum vero litteris Græcis valuerit (nam de Latinis testes sunt perpolitæ ejus orationes, et libri ornatissime conscripti) vel ex hoc intelligi potest, quod cum in Venetiis apud Bissarionem (sic) cardinatem Nicænum Græce orationem habuisset, tanta facundia peroravit, ut Græcos omnes eloquentia doctissimi viri judicio præstitisse dictus sit, eloquentiæque palmam, quam sola Græca possidebat, eum ita ad Latinos transtulisse, ut nihil aut parum egregiæ laudis apud Græcos relictum esse dicere non dubitaverit: quemadmodum de Marco etiam Tullio tradunt Apollonium dixisse. Sed, ut præterita et quæ sub oculis non sunt missa faciamus, conferamus Græcum Athanasium cum Latino: lectitemus utrumque; tum facile unicuique erit videre, si utramque linguam calluerit, quantum ille Græcarum litterarum cognitionis habuerit, in quo tanta dignitas, tanta veritas servatur, tanta verborum et sententiarum concinnitas, ut quod est in interprete mirum, ubique perspicitur æquabilitas orationis et gravitas. Non ita copiosa est ut luxuriet oratio, neque ita suavis, ut lasciviat, nec adeo compta, ut affectata compositione fucata esse videatur. Quibus virtutibus atque contextu orationis nihilo ipsius Athanasii archetypo inferior apparet: ex quo intelligi potest, quantum vel in scriptione Latina, vel eruditione Græca valuerit. Quamobrem nemo vel aptius, vel fidelius, vel etiam elegantius, quam Omnibonus, poterat traducere divinum Athanasii opus *Contra gentiles*: quippe qui et Christianissimus esset, et in utraque lingua præstantissimus: ut crediderim Deum opti-

nam maximum hunc delegisse hominem, qui ad institutionem nostram hunc librum posteris legendum atque ediscendum interpretaretur. Quod autem me, humanissime præsul, tam suavi epistola demulces tantumque tribuis, facis quidem amice; sed vereor ne id abs te potius ex propensa quadam erga me benevolentia dici plerisque videatur, quam quod tanto tanti viri præconio dignus existam. Nam quod tantopere me hortaris, petis, imo jubes, ut pergam hoc ipsum Athanasii opus emendare, id ego feci ἀκριβοῦς et celerius quam ipse putabam; sive suavitate orationis plectus, quod jocundissimi præceptoris mei viva vox adhuc auribus meis personare videretur, sive quod non ignorabam quam tibi jocunda futura foret nostra hæc qualiscunque esset emendatio. Jam nos tuæ morem gessimus voluntati, jam tibi satisfecimus. At tu (nam cum tua venia dicam), quid dormitas? quo vetero languescis? An oblivioni tradidisti id quod jam pridem mihi recepisti [rescripsisti], te editurum propediem contra Judæos opus prophetica veritate conscriptum? Quid igitur in editione cessas? An expectandum tibi est, ut inveterata exuti pervicacia, ultro ad fidem convertantur? Aversi sunt penitus, mihi crede, a vera religione. Id ipse satis didicisti, optime præsul, cum eos proximis diebus et antehac sæpius in frequentissimo doctissimorum cœtu gravissimis disputationibus incessisti: liberius etiam monuisti, vellent vates suos audire rectum salutis suæ trauitem ostendentes, non esse amplius Messiam expectandum. Sic enim Jesum Christum humani generis Redemptorem appellant. Venisse jam qui mitton-

A dus erat. Quod tum multis rationibus, tum per suas illas hebdomadas, tum vero per Osee gravissimum oraculum facile declarabas. *Sedebunt, inquit, filii Israel sine rege, sine principe, sine sacrificio, sine altari, sine sacerdote*¹. Hæc et alia permulta, quæ memoriter enarrabas; Christianissime præsul, pro officio tuo argute simul, et copiose disserebas. Et ne gens impia tibi nimiam in disputando objiceret subtilitatem, in redarguendo vehementiam, in deserendo artificium (nam iis omnibus quantum valeas testes sunt optimi et doctissimi viri, qui hisce disputationibus interfuerunt), Hebraica volumina cum Latinis conferebas, verba verbis, sensa sensibus, non sine peritissimo Hebraicæ linguæ interprete componebas. At illi modo calumniabantur, interdum prævaricabantur, nonnunquam tergiversabantur: quod Deus ipse per Isaiam futurum prædixit: *Audite, inquit, audientes, et nolite intelligere; videte visionem, et nolite cognoscere: excæca cor populi hujus, et aures ejus aggravata*². Tu tamen, optime præsul, a persequendo istos verpos non desistes, ut, si fieri possit, aliquando intelligant, non corpore, sed mente circumcidi oportere, si volunt veræ beatitudinis fieri consortes. Age igitur, solve rostratam navem, permitte vela ventis, atque in Judæorum classem ferare: quorum submersas obrue puppes, aut age diversos, et disijce corpora ponto: ut Judæus se tandem omni pelle instar fabulosi illius Marsyæ, exutum intelligat. Vale, præsidium meum et Judæorum scopule. Vicentiæ quinto Kalendas Januarias MCCCCLXXXI.

Omniboni Leoniceni rhetoris excellentissimi in Athanasium ad Paulum Venetum II, summum pontificem, præfatio feliciter incipit.

In multis Scripturæ locis, beatissime Pater, dolum quasi inimicum Dei legimus; sed præcipue ubi Dominus dixit disperdere omnia labia dolosa, et recte quidem: nam si Deus veritas est, contrarium nihil magis habet quam falsitatem: et repetentibus sanctorum virorum monumenta persuaderi facile potest aliam vim nullam fuisse, quæ bellum Ecclesiæ Romanæ gravius aut periculosius intulerit. Idololatria primum gentes non tam errore seductas quam illecebris suis captas aliquandiu tenuit: mox ubi veritas de terra orta est, et lux de cœlo prospexit, cum ipsa per se vanitas facile redargueretur, tum vero ineptiis suis homines magis magisque erubescere incipientes, Christum Dominum quidam spe alacres aperte sequebantur; pars metu percussis sentiebant melius quam fatebantur. Nam cæteri grassabantur in eos, quia suis cupiditatibus impliciti novæ legis sanctimoniam videre non poterant, vel certe nolebant, quippe adversantem voluptatibus suis, quas illi magnopere amplexi tenentes, cum aliter non possent, vi ac terrore tueri parabant; donec jam fide confirmati complures, ferrum ac tormenta perterent, mortemque ipsam pro Christi

nomine contempnerent. Nec viri solum et femine, sed pueri etiam atque puellæ; ut abs se terrorem in eos qui inferebant metuendi magis quam metuentes converterent, et id quod novum est victoriæ genus, cæsi de occidentibus triumpharent: nam quos vincens ratio non flexerat, eosdem mors devicta frangebatur. Jamque omnes propemodum in una Ecclesia Domino ac Deo Christo dicata coalescebant: cum subito hæreseos dolus exoritur, qua nulla pestis perniciosior dici, aut fingi potest, qui mentes hominum securas ipsas, et prætextu pacis securiores factas, circumvenit. Siquidem sese ostentat, armis nostris et insignibus instructus, ut incautos opprimat, nihil minus quam bellum expectantes. Dolus enim, ut mihi videtur, nihil aliud est quam falsa miscere cum veris, bona cum malis: ut vinum aqua vitiatum, ut aurum vel argentum ære confusum adulteratur; sic veritas quoties sanctis verbis profana inseruntur. Eo evenit ut multis antea tempestatibus perfidus hic hostis fidem nostram suis insidiis obsit, pene ad interitum deduxerit: cum adversus rem Christianam filios prope innumeros ediderit. Illic Eunomios extulit, hic Nesto-

¹Osee. III, 4. ²Isa. VI, 9, 10.

rios, hic Samosatēnos, hic Marcionēs et Manichæos, hic Herodianos, hic Eutychios, hic Sadducæos Arabesve protulit, aliosque multos, quos omneis longum esset enumerare : sed novissime dirum nefas Arium progenit, sicut in fabulis tellus, gigantum indignata cæde, monstrum in deos peperisse fertur immanius. Nam alii tametsi magnas in re Christiana calamitates fecerunt, eos tamen aliquando nostri nominis theologi viri singulos singuli excipientes profligavere. Nunc vero in unum conversi omnes (tantum fallendi arte pollebant!) vix tandem subigere poterunt. Et ut alios omitam Christianæ fidei pugiles, ex nostris notissimi Hieronymus et Augustinus, duo, ut ita dicam, hæreticorum scopuli; ex Græciâ duos item præ cæteris in Arianos scripsisse comperio, Cyrillum et Athanasium : quorum alter librum edidit, in quo vir ille omnes eorum ambages evolere ac refellere studet; Athanasius autem orator locuples, disputator acutus idem ac vehemens, subdolum et ipse Arium multiplicemque pertentat : ut ipsius ad Ægypti et Libyæ episcopos epistola indicat, et altera ad Serapionem de Spiritu sancto, quatuorque sermones, necnon divinus ille cum Ario dialogus, ubi ex ipso dilabente, ac diu multumque repetente, veritatem extorquet. Hæc Athanasii contra Arium scripta divinitus, cumque his homilias duas, contra gentiles unam, alteram de humanitate Christi, magno studio traducenda suscepi : quæ nomini tuo, beatissime Pater, Dei benignitate traducta devoveo. Nam etiamsi tanti viri characterem exprimere non petui, ut quantum ille dicendo, tantum ego vertendo consequerer; tua tamen lectione, beatissime Pater, non indigna putavi, nec absona quidem ab ea cogitatione, in qua mens tua tota versatur, ut hanc a grege tuo belluam pastor avertas, quæ cervicibus nostris jampridem imminere videtur. Nam ut illi, de quibus modo dicebam, sanctissimi viri ne veritatem inultam desererent, extrema omnia pati non dubitabant, injurias, contumelias, relegationes, exsilium, mortem denique ipsam, si falsitati aliter obviam ire non poterant; sic tu nuper, beatissime Pater, nullum laborem, nullum periculum recusasti, ut com-

muui omnium saluti consuleres. Non longitudinem viæ, non locorum asperitates horruisti : omnia vitæ incommoda pro nihilo habuisti : ut qui jam tum Ecclesiæ cardo, nec ætati nec valetudini parceres : sed quod Dominus dixit reipsa præstares, *Pastor bonus animam suam pro ovibus ponit*¹. O te felicem, Christiane populus, qui talem tantumque Patrem sortitus fueris! O benignum potius, misericordemque Deum, qui tempora nostra miseratus gregem suum pastori vero demandaverit! Jam vero spe bona vos esse jubeo, Christiani. Profecto tantum promptitudinis Deus, tantumque studii minime contemnet. Nam si veteres illi Patres in dolo inimico Dei expugnando, qui ut ab initio docui, perniciosus est (capit enim improvidos, utpote sacris palliatus eloquiis); si in ambiguo, inquam, refellendo, quod sub veri specie latebat, sancti viri præsentia sua tantum valere, ut a veritate Romanos etiam imperatores stare compulerint; quid in periculo propulsando, tam certo tamque explorato, sanctissimus Pater quantum efficiet? Nonne conspectu ipso principum ac regum animos movebit, ut se ad hanc expeditionem accingant, tam honestam, tamque necessariam? Sanctorum enim virorum non verba solum, sed frons etiam atque oculi vim divinam quamdam præ se ferunt. Apparebunt igitur majestati tuæ, beatissime Pater, cum cæteri omnes, tum vero Itali duces, tam armis, quam periculo primi. Nam te Itale, te, inquam, appello, quem ista procella petit, cui minatur exitum : quid dubitas? quid tergiversaris? Te belli necessitas sequitur, si eam fugis, quin expergiscere tandem : populusque prior, in bella converte : quod profecto facies, si bene te tuorumque ingenia novi. Neque enim, fortissime, credo jussa aliena pati, et dominos dignabere Teucros, sic enim se appellant, tantumque sibi vanitate nominis arrogat, ut Romanum imperium, si Deo placet, tanquam debitum repetant. Sed me jamdudum proœmii metas egredi sentio : quare Athanasio cedam, ut ubi volueris, beatissime Pater, virum audias præclare cum Agio de Christi fide certantem.

In editione Parisina anni 1520 hæc Nicolai Beraldi epistola præmittitur, ubi agitur, perinde ac in sequenti præfatione, de Commentariis Theophylacti, quæ tunc ut Athanasianum opus inter Athanasiana scripta cudi solebant.

Nicolaus Beraldus, doctissimo ac sapientissimo præsuli Michaeli Bodeto, Lingonensium episcopo, S. P. D.

Ea est humanarum rerum conditio, ea lex, is genius, præsul sapientissime, ut ab ipso ortu suo in deterius perpetuo labatur, ab initiisque suis longe lateque degenerent, a seseque dissideant jamjam postremam perituræ : quod cum sæpe nulla hominum culpa, sed naturæ ipsius decreto quodam eveniat, eo ferendum est æquius, quo nulla humana ope, nullo hominum consilio, ea sors vitari potest, atque interdum ne differri quidem. Id vero non paulo indignius, quod quæ ab hominibus hominum

causa summo sunt et ingenio et labore inventa, quæque non diu modo florentissima, sed etiam immortalia esse conveniebat, ea sic ab hominibus ipsis plerumque temerari videmus ac pollui, ut quam sunt ab illis ad usum mortalium sapienter cogitata, tam nunc ad eorum perniciem ab aliis corrupta adulterataque esse videantur. Nam, ut alia omitam, quis non videt quanta sit superioribus sæculis bonis artibus ac studiis a barbaris clades illata, quam fœde a Gothicis istis disciplinæ omnes corruptæ, ab

¹ Joan. x, 11.

indoctis vexatæ, a sophistis, pene dixerim, excarnificatæ? quæ tandem philosophiæ pars non est hanc contumeliam experta? quotusquisque vero est ex iis, qui se solos Peripateticos ac philosophos haberi volunt, deque Aristotele ipso egregie se meritos gloriantur ac prædicant, quem non magis Buridani nescio cujus lectio teneat, quam Aristotelis? quique immania illa glossemata (quæ tanto philosopho nimium impudenter ascribuntur, ac pro Aristotelicis passim citantur) non pluris faciat, quam quæ vir ille in omni disciplinarum genere summus tanta cura ac studio et exquisita et scripta posteris legenda reliquit? ac de Aristotele quidem ipso facile utcumque fuerat, ut cujus doctrina, quanquam admiranda ac summa, Christiana simplicitas carere potuerit, nisi inde excitata eadem mali labe, ipsas quoque sacrosanctas leges, quibus vivimus, jampridem occuparet. Illud porro indignitatem omnem superat, quod quamplurimæ hoc sæculo exortæ rancæ (quo nomine potius sophistas appellem?) Salomonis templum, ac Christi quoque Ecclesiam nuper adortæ, ipsam evangelicam veritatem ita fœde distrahunt, diripiunt, lacerant; ut quæ suo candore illustris, eximia, intacta sacrosanctaque esse debuerat, ab iis non modo in ordinem coacta, sed suggillata etiam sit ac pene prostituta: nec desunt tamen (o tempora!) qui ex istiusmodi lacunis manant, quam ex veterum theologorum purissimis fontibus haurire: tantumque eis jam tribuant, ut si quem videant antiquis ac melioribus litteris adiectum, ab id genus scriptis vel tantillum dissidere, eundem protinus e sublimi illa theologorum arce deturbatum infra vilissimos grammaticas abjiciant. Rhetorculus est, inquit, poeta est, non philosophus, non theologus. Quare mirum non est, si passim summa quæque sibi genus id hominum vindicet, ut cui nihil non hoc sæculo jam concedatur, ob subtilissimas scilicet collectiones istas, elencchos, captionesque ac sophismata, quæ tamen, ut Seneca inquit, nec ignorantibus noceant, nec scientem ulla ex parte juvent. Idque in divinis litteris multo minus. Nam si, ut tragicus quidam scripsit, veritatis simplex est oratio, quorsum atinebat quæ a veritatis auctore profecta sunt, quæque fallere non magis possunt, quam veritas ipsa, quæ nec fallit, nec fallitur, acutis, ut vere dixerim, deliramentis ac somniis implicare? Næ id ergo recte ac sapienter mihi sentire videntur, qui non modo seponendos novitios hos omnes prope theologos (ita enim sane vocentur, dum intelligatur modo id quod res est, nempe Augusto hoc nomine eos deum fore dignos, qui se ad veterum theologorum exemplar comparaverint, neque frigidis argutiolis immorandum, nedum immoriendum esse sibi permiserint), sed omittebunt etiam in totum ac ejiciendos arbitrantur revocandosque veteres illos vere theologos, quorum prior est elocutio, doctrina præstantior, sincerior pietas, charitas longe ferventior. Nam sicuti novum hæc disputandi genus argutum quidem ipsum, sed

A loquaculum ac barbarum, non modo ingenii succum omnem exhaurit, sed pietatis etiam ipsius ignem ardoremque exstinguit, ut mirum non sit, si sic in quorundam quoque pectoribus frigeat, qui se vulgo theologos profitentur; ita veteres illi suavissimo quodam ceu cœlestis ambrosiæ pabulo plium lectorem pascunt, fovent, saginant, neque animos vocum illecebris titillant, sed divino quodam nectare ebrios rapiunt, ac transformant. Vivit in illis spiritus quidam plane, ut sic dixerim, vivificus, legentis animum obfirmans ac vegetans. In his contra, quod ad rerum humanarum contemptum, summæque illius exoptandæque beatitudinis desiderium pertinet, mirum quantopere frigeant omnia: ac sicuti torpedo, cum suapte natura non torpeat, mire tamen adnatanteis ad se pisces contactu torpescit; ita argumentosi theologi, qui nihil aliud quam quæstionum tendiculas ac retia sectantur, cum per se caleant satis, utpote in disputando acres ac animosi, imo vero nunquam non pertinaces ac refractarii, nil aliud tamen quam lentum quoddam animi frigus legentibus immittunt; et ut promptior quis ad pugnam inde fortasse redeat, ad pietatem profecto nemo redditur instructor, nemo melior. En igitur tuis auspiciis in lucem redeunt Athanasii illius magni Alexandrini episcopi in Paulinas Epistolas Commentarii, eximia quadam cum eloquentia, tum doctrina refertissimi, atque antehac ubique rarissimi, ab exemplari vetusto quidem ipso, sed unico tamen, eodemque locis innumeris corrupto nostra opera nuper recogniti, multoque accuratius quam antehac et emendati, et distincti. Nam præterquam quod mendas, quibus opus ipsum ex sese satis luculentum, vel impressoris imperitia, vel emendatoris ignavia depravatum fuerat, non paucas sustulimus, illud etiam nobis permisimus, ut si quid uspiam esset Latinis auribus durum, quod vel interpretis negligentia, ne quid aliud dicam, vel temporum vitio, quibus Latine se primum litteræ experirent exerere, sæpius accidit, id ipsum permutatis verbis aliquot citra sententiæ detrimentum velut emolliremus. Quod ipsum tamen eo parcius fecimus, quod vulgo nefas esse videremus in sacris codicibus quidpiam immutari, ab homine præsertim D in iis litteris haud ita diu versato. Sed nec magnopere vacabat aliis quibusdam occupato, divina hæc studia tractare, mihi alioqui grata adeo, adeoque et jucunda et suavia, ut cætera omnia ad hæc, non modo inamœna insuaviaque, sed plane flocci quisquiliæque esse videantur. Unum illud affirmare tibi posse videor, Commentarios hosce, quanquam sic quoque elegantibus per se satis ac nitidos, aliquanto tamen nitidiores fuisse in lucem prodituros, sicubi Græcum exemplar id temporis, quo hæc excudebantur, inveniri potuisset. Nam nec Ludæus ipse tuus, eloquentiæ vir utriusque princeps, tam eximio operi vel instaurando, vel resurgendo componendoque defuisset, operamque hanc sibi vel primariam sumpsisset, vel vicariam nostram sua juvisset industria,

vir non humanarum modo rerum omnium, sed divinarum etiam peritissimus, sæculique hujus egregium decus, ac ornamentum quoddam (absit verbo invidia) prorsus incomparabile. Quantulumcunque vero id est, quod restituendo Athanasio operæ præstitimus, tibi debetur, tibi quoque nominatim inscribitur, præsul doctissime, ut quem unicum pene temporis hujus Mæcenatem studiosi omnes agnoscant, et ipse sim reapse, ut Plautus inquit, sæpius expertus : quemque in Ecclesiam Christi non secus esse videamus affectum, atque olim fuit Da-

vid ille regum sanctissimus, quem arcana litteræ tradunt incredibili lætitia gestire solitum, cum populum spectaret varia pro se quemque donaria ad templi structuram congerere. Quare sicuti Origenis opera sub tui nominis auspicio proxime emissa, nunc ubique leguntur, ac per varias Europæ totius regiones circumferuntur; ita Athanasius hic noster quodam velut ejusdem nominis amuleto tutus, nunc e tenebris situque pulvereo in publicam lucem egreditur, multa ut speramus, tecum sæcla victurus. Vale diu felix. Lutetiæ.

In editione Lugdunensi ann. 1532 hæc præfatio præmittitur.

Ad Christianum Lectorem Epistola Chalcographi parænetica.

Eam potissimum ob causam, Christiane lector, et effecti, et hunc in mundum emissi sumus, ut de externo cujusvis hominis corpore, quantum per facultatum copiam licet, volentes bene mereamur : maxime vero, sed longe abundantius et cumulatus, de anima. Nam si ipsi corpori, quod tandem aliquando perituro est, futurumque ut vermibus consumptum in fetidum redigatur cinerem, ipsi officia non mediocria exhibemus ; par est nimirum ut ipsi animæ, quippe quæ tum præstantior, tum immortalis haud dubie futura sit, multo studiosius invigilemus, consulamus, prosimus. Ut enim a Thalete Milesio, Græcorum sophorum facile principe, sapienter admodum dictum est, corpus utique evanescet et consumetur ; anima vero permansura. Id itaque præscriptum executioni demandare cupiens, cœpi necum animo volutare, necumque rimari, num quodpiam opus, typographiæ exercendæ appositum foret, cujus sinceris præceptionibus et hominum salutem promovere, et de Christiana republica nonnihil benemereri possem. Quibus mentis cogitationibus anxie nimium in hærenti, demum feliciter occurrerunt divini illius Athanasii, insignis Alexandrinorum episcopi, in Paulinas Epistolas Commentarii, eximia sane cum eloquentia, tum doctrina quam refertissimi : quos cum non semel perlegissem, itque mihi viderentur evangelicæ veritati mirum in modum per omnia consentanei, non solum amplius quam antea et veneratus sum, et suspexi, verum etiam admodum pie religioseque facturum existimavi, si accuratissima cum diligentia castigatos, nostris characteribus, Deo gratia, haud omnino contemnendis, ipse tradendos curarem, excusos justo pretio distraherem, emendatos boni quique studiosius evolverent. Porro ut de opere nonnihil attingam, initio quidem ab eo recudendo deturbatur animus : partim quod non satis vetustis exemplaribus instructus essem, quibus in ejusmodi præsertim sanctissimo negotio opus erat, partim quod adeo inendis scatebat innumeris, ut lectorem vel eruditissimum in plerisque locis remorari potuisset : tamen absurdum ducens et indignum, tam pium opus, tam elegans, tam luculentum, in oblivionis gremium consequellum iri, malui vel nonnulla rei familiaris jactura, denuo studiose recognitum in lu-

cem emittere, quam portentosis mendis conspurcaturum a paucis legi, a plerisque parvi duci, a nonnullis etiamnum (ut sunt quidam, qui anilia nugamenta, hominumque somnia plenis buccis efferunt, sacras autem litteras naso suspendunt), scurriliter derideri. Nam mihi videntur non mediocre munus in Christianam rempublicam conferre qui evangelicis auctoribus in lucem eruendis invigilant, quique ceu ad Solomonis templum exstruendum, lapides comportant quadratos, quo sinceritati evangelicæ (proh dolor!) quotidie relabenti vel utcunque possint consulere. Cæterum vix aliud opus, secundum tamen sacras litteras, jam exstare credam, quod perinde manibus omnium teri referat, atque hos Athanasii Commentarios ; hos, inquam, et apostolicam resipientes salvam, et minime doctrinis gentilium, sed Jesu Christi Servatoris nostri suavissimis præceptionibus onustissimos. Nam præterquam quod in eis morum Christianorum, et vitæ purioris exempla proponuntur ; ad cognoscendam tum Pauli erga fratres quam flagrantissimam charitatem, tum ipsius ærumnas et exantlatos labores, quæ ob Dei amorem perpressus sit, maxime videntur conducere. Deinde ea in enucleando puritas et pietas, ea in abstrusioribus sensibus eruendis subtilitas, id denique in dictis et paradoxis pondus, ut non possim non mihi certo persuadere, hosce quidem Commentarios Spiritu sancto dictante fuisse conscriptos. Quamobrem, candide Lector, nequaquam mirum, si in eis recudendis et sumptus fecerimus non mediocres, et operam supra quam dici possit majorem libenter adhibuerimus. Porro hæc Commentaria sintne Athanasii, aut cujusquam alterius, vel jam inter litterarum professores agitur controversia, et ut ait ille, adhuc sub iudice lis est. Non enim desunt, qui vel quadam pervacitate, sudeant ea Theophylacto ascribere, quem, ut suam tueantur sententiam, modo Vulgarium, modo Bulgarium solere vocari astruunt : adducentes etiam id, tanquam suæ opinionis firmissimum cardinem, Basilium in eis Commentariis sæpius induci, quem tamen Eusebius, si recte quidem animadverterit, fuisse Athanasio posteriorem, asserere minime veretur. Et hinc lis et controversia. Ego igitur, quando jam adhuc sum litterarum mysta, atque inter illarum colentes vel sane mihi-

mus, censuram meam inter tot tantosque viros non
 iam interponere : tamen si quis privatim atque
 amice me roget, cuiusnam esse arbitrer, auderem
 vel juramento apposito respondere, nullius quidem
 omnino alterius esse, præterquam Athanasii, utcun-
 que variant hæreses et sententiæ, hoc sane maximo
 argumento, quod in Theophylacti Commentariis,
 quæ in Paulum edidit, et his, quæ titulo Athanasii
 circumferuntur, varia phrasis, varius stylus, variæ
 frequentius sententiæ : et hoc tum in Græcis, tum
 Latinis codicibus. Quod cum ita sit, præsertim in
 opinionum discrimine, qui fieri potest, ut ea com-
 mentaria possint Theophylacto vindicari? Aliorum
 tamen esto iudicium : nam ejus rei veritatem haud
 plane possum assequi. Verum, optime lector, nequa-
 quam nominis rationem habeto : atque id unum tibi
 persuade, cujuscunque tandem sint, nihil præter
 pietatem, præter religionem, denique præter sancti-
 tatem iis inesse : multoque aliam illic vivendi ra-
 tionem depingi, quam nunc temporis observemus :
 eam tamen Servator noster Christus tandem ali-
 quando et redire et reflorescere jubeat. Sane si plu-
 rimum laudibus efferendi sunt ii, qui sacra potissi-
 mum tractant, quique cœlestem callent sapientiam,
 inter hos nimirum Athanasius primus commen-
 dandus venit, eique palma jure deferenda. Nam
 apud hunc adeo sunt omnia divinè scripta, adeo
 sunt ingenio atque arte composita, adeo mirum in
 exemplis eligendis iudicium, ut fieri non possit,
 quin subinde occuperis in contemplanda ejus viri
 sublimitate : tanti, inquam, ut in enarratione cœ-
 lestium mysteriorum velut solem quemdam suspi-
 ciam. Quare, obscuro, quædam brevius percurrit,
 quædam tempestive enucleat, rursus quædam sæ-
 pius repetit? Ne legentium memoria excidant. Et
 hæc quidem de auctore : de laboribus vero et sudo-
 ribus in eum impensis, pauca perstrictè dicenda
 sunt. Atque in primis tantis sudoribus mihi consti-
 tit, ut vel jurejurando affirmare audeam nunquam
 Herculem, ut fabulantur poetæ, tam sustinuisse
 laboris in Augiæ stabulo repurgando, quam tum
 hoc in negotio mihi tolerandum fuerit : adeo ut tre-
 centos amplius errores inde sustulerim. Quod haud
 dubie possis cognoscere, si collatis exemplaribus,
 periculum feceris. Etenim quiddam haud sane
 omnino pœnitendi præstitimus : atque non pauca
 pristino tum candori tum sensui restituimus ; sed
 id optulante Christo : nos enim ne minimum qui-
 dem boni ex nobis ipsis possumus efficere, utpote
 homines ; hoc est, plus carni addicti, quam spiri-
 tai. Et sane libenter labores tacite præterirem, qui
 nobis in qualicunque emendatione suscipiendi ve-
 nerunt, ne forsitan cuiquam moroso gloriosulus
 apparerem : sed quoniam pauci admodum sunt,
 qui recte labores æstiment, quos veteribus resti-
 tuendis auctoribus impendere convenit, nisi qui
 aliquando in eadem palæstra dimicaverint, visum
 est te paucis super ea re commonefacere : tametsi
 non desint quidam calumniatores impii, quibus hæc

tam amica parænesis et adhortatio vix fidem factu
 sit. Malim enim multo Marte proprio quidpiam
 commentari et contexere, quam auctorem deprava-
 tum germanæ et veræ lectioni reddere. Quam ni-
 mirum provinciam plerique vel eruditissimi refu-
 giunt, scientes quia emolumenti parum habet, la-
 boris vero et calumniæ plurimum : sed, ut jam præ-
 fatus sum, etiam hæc decies repetita, vix tandem
 sycophantis quibusdam persuaderi poterunt. Neque
 vero putes nos mendas in universum omnes sustu-
 lisse (nam quis, vel olim doctissimus id præstare
 posset?), sed adeo in ea re nos sudavisse, ut opera
 multo emunctiora luculentioraque nunc habeas,
 quam antea vel ex Gallica, vel Germanica editione
 circumferebantur : et hanc recentiore eo cultu
 prodire, ut veteri omnino dissimilem arbitreris.
 Sane (quod tamen citra reprehensionem dictum
 velim) sive Gallicum, sive Germanicum exemplar
 absque punctis decentibus claudicabat, absque liti-
 teris majusculis suo loco impingendis, demum sæ-
 pius absque artificio grammatico : et ibi periodus
 notabatur, ubi legentis spiritus deciderat. Sunt ni-
 hilominus forsitan et in his characteribus quædam
 erratula : quæ tamen sensum litteræ minime pos-
 sunt invertere, si protinus et diligenter emendave-
 ris, utpote *a* pro *æ*, *u* pro *n*, *s* pro *f*, et cætera hu-
 jusmodi. Ea igitur cum benignitate simul et silentio
 castigabis, non vociferans errorum plaustrum te
 deprehendisse : hoc enim non est charitatem imi-
 tari, quæ neminem lædit, prodest omnibus : tum
 tecum et tacite reputabis, nos etiamnum homines
 esse, id est lubrico insidere, quemadmodum cæteri,
 qui possimus et falli, et fallere. Bonam tamen menda-
 rum partem, si quas deprehenderit, chalcographiæ
 tumultuationi vindicabis : nihil enim adeo terse, adeo-
 que pure excudi potest, quin semper aliquid cœni
 non remaneat : sed hoc certe nulli norunt absolu-
 tissime, nisi qui aliquando similem nobiscum telam
 contexerunt. Ob imprimendi siquidem difficulta-
 tem, fieri nequaquam potest, ut vel summa et cura
 et sedulitate apposita, non tamen aliquid errorum
 inter excudendum incidat. Id enim omnium suffra-
 giis et calculo comprobatum est, præstare nempe
 ne ulla mendula in opus aliquod irrepat, multo
 sane difficilius esse, quam vel Jovi fulmen (ita enim
 garriunt mendaces poetæ) vel clavam Herculi de-
 trahere : præsertim cum sint adeo oculatè perpen-
 denda cola et commata, verborumque phaleris et
 cultui nonnunquam diutius immorandum, ad sensus
 obscuritatem eruendam. Sed utinam verborum le-
 nocinium, cui tam multi plus æquo dediti sunt,
 procul ablegaremus, rem vero ipsam pressius per-
 pendere liberet. Sunt enim quidam curiosuli, qui
 dum verborum elegantiam attendunt, umbram
 duntaxat rerum degustant. Non quod velim politum
 et ornatum dicendi sermonem mea censura dam-
 nare : si enim hoc vellem persuadere, plurimi sta-
 tim exorirentur, qui me retunderent : sed quod ini-
 quo feram animo, quia tam multi, atque ii sanc

putati doctissimi, totum studium, totum tempus, A
totam denique ætatem linguæ duntaxat expoliendæ
conferunt. Quæ quid superbis, quid gloriæ cupi-
dus, quid Deo invisius dici potest? Nempe ut divus
Augustinus ait: Idiota rapiant cœlos, et nos cum
nostra litterarum peritia, cum scientiarum rhapso-
diis hinc et inde consutis, ad inferna demergimur.
Hic sane nonnihil ab instituto digressi sumus:
tamen vana et effrenis mundi gloria, præposterum
quoque hominum iudicium, ad id me compulit.
Atque utinam (si tamen per sophos hujus mundi
audeam id prædere), utinam, inquam, linguarum stu-
dium homines adeo callide non inæscasset, neque
invasisset. Plurimi enim aggressi litteras, omne
vitæ suæ tempus in otio transigunt, sibi viventes,
suo inclusi musæo, insudantes suis libris ad paran-

clam gloriam: citra denique manuum laborem, quem
tamen Paulus omnibus in universum præscribens,
ita inquit: *Qui non laborat, nec et is vescatur.* Cujus
versiculi sensum docte perinde ac evangelice noster
hic Athanasius exerit: quam interpretationem uti-
nam tam factis exprimeremus, quam ore proloqui-
mur. Quod superest, optime lector, quandiu hac
aura vitali fruemur, bonis litteris, maxime vero sa-
cris, nequaquam defuerimus: per eas enim, ut ait
Paulus, vivimus, movemur et sumus: totisque
præterea viribus enitemur, ut semper quidpiam
non indignum a nostra prodeat officina, si modo
nostram operam conatusque pios boni consulueris,
hosque divinos in Epistolas Paulinas Athanasii
Commentarios, tibi non ingratos fuisse perspexeri-
mus. Vale pie, feliciter et Christiane.

IN SEQUEMTEM TABELLAM GEOGRAPHICAM MONITUM.

Grandis otii et consilii res esset Alexandrini patriarchatus plenam numerisque omnibus absolutam descriptionem ag-
gredi. Cum enim centum circiter episcopatus in Ægypto, Libya et Pentapoli esse testificetur Athanasius, quantæ, amabæ,
operæ foret, cujusque nomen, situm, limites investigare? Quamobrem id putamus esse ad præsens institutum satis, si loca
Ægypti cum in Vita tum in operibus Athanasii memorata in tabella nostra topographica quamproxime ad verum situm
adpingamus. Nec tamen erudito lectori dissimulandam duximus, nos dum in his pro facilitate et tempore versaremur,
nec opinantes incidisse in nonnullos geographorum ævi nostri errores, quos cautionis et accuratioris causa ne pigeat in-
dicare, ut ne qui post futuri sunt, in Ægyptiacis rebus per imprudentium locorum errent.

Jam adnotavimus ad pag. 148 Hermopoleos parvæ episcopatum eundem esse, qui τῆς Ἀλεξανδρείας γῆρας, sive agri Alexan-
drini dicitur. Hermopolis enim metropolis τῆς Ἀλεξανδρείας γῆρας vocatur a Ptolemæo; et apud Athanasium Dracontius modo
Hermopoleos parvæ, modo τῆς Ἀλεξανδρείας γῆρας episcopus nuncupatur. Non una porro Alexandrina civitas pro agro et sub-
urbanis peculiarem episcopum habuit; sed etiam Arsinoe, quæ et Cleopatris dicitur, apud Athanasium, aliosque eccle-
siasticos posteriore ut plurimum nomine insignitur. Strabo certe l. xvii, p. 804: Καὶ πόλις Ἀρσινόης ἐν τῇσι Κλεοπατρίδα
καλεῖσθαι. Et in subscriptionibus IV tomo Concil., p. 83, Theophilus Cleopatridis, quæ et Arsinoe, comparet. Præter epi-
scopatum autem Cleopatridis sive Arsinoe, erat alius τῆς Ἀρσινόου, id est nomi Arsinoitæ seu locorum Arsinoe circum-
jacentium. Sic eodem tomo Concil., p. 119, est quidam Calosirius τῆς Ἀρσινόου, id est locorum circa Arsinoen episcopus.
Hallucinant porro qui Cleopatrida diversam ab Arsinoe rati, eam urbem nullo auctore propter Hermopolin parvam
locant, procul scilicet ab Arsinoite nomo, et Arsinoitæ episcopatum arbitrantur eundem esse qui Arsinoe. Nam præter
loca mox allata, in Breviario Meletii, pag. 148, ita perspicue hi episcopatus distinguuntur: Ἰουδαία ἐν Κλεοπατρίδα, Μέναις ἐν Ἀρ-
σινόη. Et in Notitia antiqua, cusa per Carolum a Sancto Paulo Fuliensi, Cleopatridis et Arsinoitæ dioceses memorantur,
Arsinoe vero nulla mentio, quia uti conmonstratum est, eadem ipsa est quæ Cleopatris vocatur.

Est illud geographorum quorundam nobile erratum, quod urbem Andro, ad Canobicum Nili canalem sitam, vocent
Andromenam, errore hinc orlo quod quidam editi Athanasii ad hunc locum Epistolæ ad Antiochenos, p. 619, Ζεῦλος Ἄνδρον,
Μέναις Ἀντιφρόρων, Zollus Andro, Menas Antiphrorum, una voce Andromenam legant. Et pro palam est Menas esse episcopi
Antiphrorum nomen. Miror quæ causa sit hujusmodi lapsus, cum erratum ab annis fere centum in notis suis emendaverit
Petrus Felckmannus, cujus emendationem secuti sunt anno 1627 Parisienses editores. In Notitia antiqua mox memorata
errore consimili legitur Ἀνδροπολίτης, perperam adjuncto scilicet Nicusii episcopatu cum Andropolitano. Ubi monitum lecto-
rem volumus, haud satis consulto geographos ætatis nostræ urbem Nicusii aut Nicii procul a canali Canobitico versus oc-
cidentem constituisse; ita ut longius ab Andro, quam Latopolis ipsa distet. Et exploratum tamen est urbem Nicusii statio-
nem esse publicæ viæ inter Andropolin et Latopolin; ita ut mediū inter hæc urbes teneat, et propter Canobicum cana-
lem locanda sit, ut ex Itinerario Antonini plantissime constat.

Ea item in re labuntur plerique omnes hujus sæculi cosmographi, quod Philas extremum versus Æthiopiam Ægypti
oppidum ad oram Nili occidentalem constituent, etiam certum est ad ripam adversam sive orientalem situm esse. Nam in
Itinerario Antonini, ubi describitur iter ab extremis Ægypti partibus versus Æthiopiam ad usque Clysmon locum in
Arabia, procedendo scilicet ad oram fluminis orientalem, sic legimus:

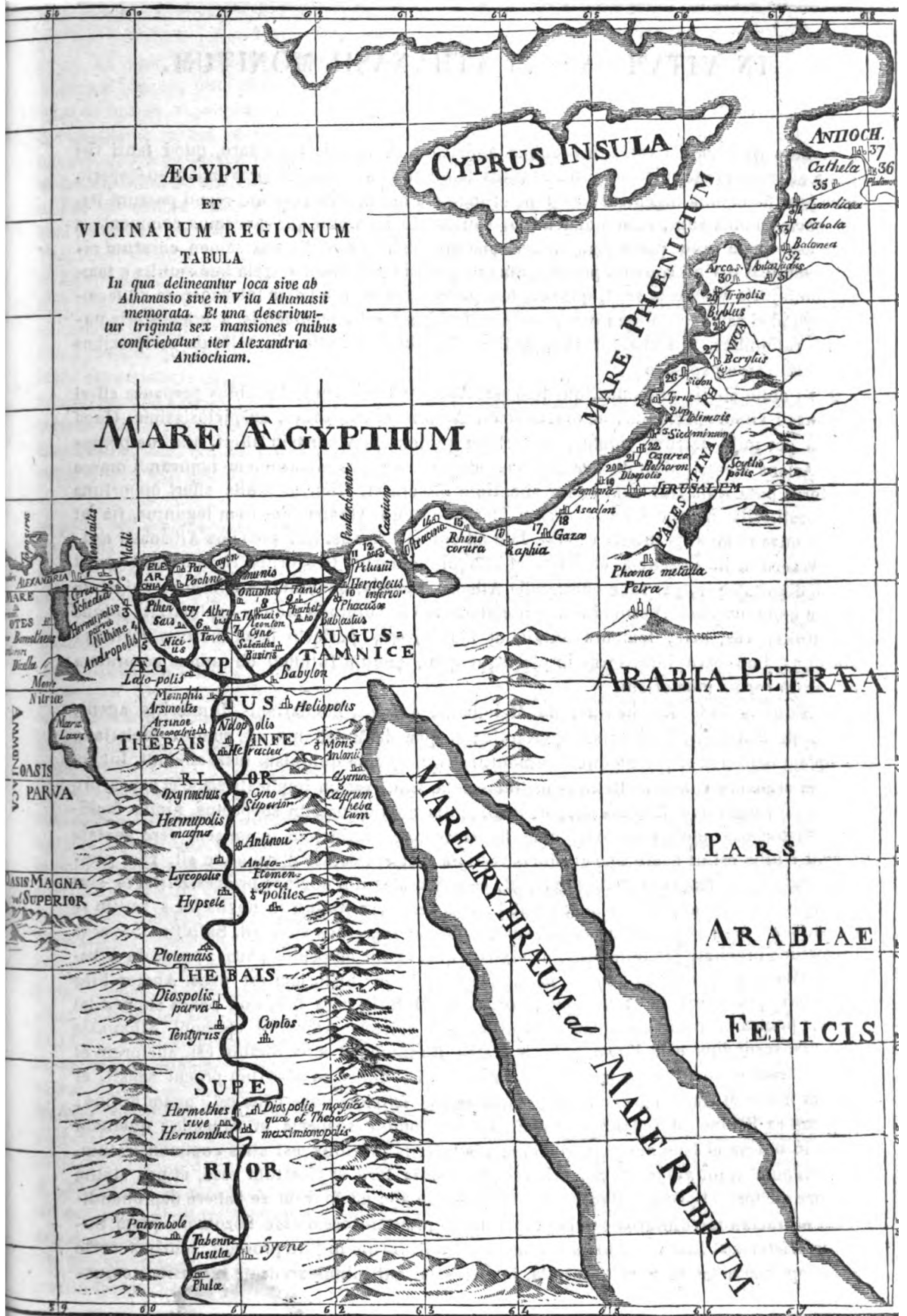
Item per partem Arabicam trans Nilum.

- CONTRA PSELCIM.
- CONTRA TALMIS.
- CONTRA TAHIS.
- PHILAS.
- SYENEM.
- OMBOS.
- CONTRA APOLLONOS.
- CONTRA LATON.
- THEBAS.

Ubi vides ad eandem Nili oram sitas esse has urbes, Philas nempe, Syenem, Ombos, Thebas, quæ ut nemo nescit in
orientale ripa jacent. Atque contra, nempe Pselcis, Talmis, Tahis, Apollinis urbs, Latopolis, ad oram adversam sive
occidentalem, ut voce contra planum est.

Syenem Athanasius vocat Ζεῦλον, quam sic a plerisque nuncupari conmonstravimus in nostro De veritate historię Ju-
dithæ opusculo, et in notis ad p. 306. Vocabatur item Ἄνδρον, et quidem frequentius.

Haud ingratum lectori fore putavimus, si triginta sex illas mansiones, quæ Alexandria Antiochiam intercedunt, in
tabella nostra geographica adpingi curaremus, quæ scilicet grandem controversiæ ansam præbuerant. Nannius enim,
cui vox παρὰ σὴνε mansio perpetuus scopulus fuit, hunc locum epistolæ Julii papæ p. 117, ἡ ἐκ τῆς τριάκοντα καὶ ἑξήκοντα ἐν
Ἀντιοχείᾳ διορισθεῖσας πύλας ἀπὸ τῆς ἑξήκοντα ἑξήκοντα ἑξήκοντα, ita vertit: An qui solum ad triginta sex suffragia eorum, qui Antiochiæ fuere,
externum hominem episcopum salutarunt, ubi vides triginta sex mansiones illas, in triginta sex episcopos commutatus,
quod solemnè Nannio fuit: nam alias ἀπὸ τριήκοντα μόνον, et ἀπὸ ἑξήκοντα μόνον, a quinquaginta, et ab octoginta episcopis
vertit. Prima post Alexandriam mansio fuit Cereu, vel, ut Athanasius et Gregorius Nazianzenus vocant, Χαμῆον, propter
cænam Alexandrinum sita, ad oram occidentalem. Reliquas in tabella vide.

ÆGYPTI
 ET
VICINARUM REGIONUM
 TABULA

In qua delineantur loca sive ab Athanasio sive in Vita Athanasii memorata. Et una describuntur triginta sex mansiones quibus conficiebatur iter Alexandria Antiochiam.

MARE ÆGYPTIUM

CYPRUS INSULA

MARE PHENICICUM

PALES-TINA

AUGUSTAMNICE

ARABIA PETRÆA

PARS

ARABIAE

FELICIS

MARE ERYTHREUM et

MARE RUBRUM

IN VITAM SANCTI ATHANASII MONITUM.

1. Sera querimonia esset, æqualibus amicisque Athanasi vicio care, quod tanti viri gesta silentio prætermiserint, neque ullus familiaris ea scribendi provinciam susceperit, quæ jam haud sine ingenti labore hinc et inde e monumentis veterum repeli possunt. Duræ partes nobis sunt, cum haud minor sollicitudo incumbit qui caveamus commenta et fabulas, quam quo pacto vera et germana deprehendamus. Ne nos tamen curarum nimis pœniteat divino consilio prospectum est, quando Athanasii scripta benè multa a temporum injuria vindicata sunt, quorum ope plerumque vera a falsis internoscere sit facultas. Quod si salva et integra omnia essent, facilius foret a commentis, a præposteris putandi rationibus, a turbato rerum ordine, quæ ut plurimum in reliquis scriptoribus occurrunt, sese expedire.

2. Ut enim ab iis ordiamur, qui tempore Athanasii vixerunt, Eusebius perpauca affert Athanasii vitam spectantia, ac mutux cum Arianis operæ causa, suspiciosissima. Quod autem per mihi mirum videtur, ne verbum quidem de Athanasio affert, nihil de pugnis cum Ariana hæresi, nihil de Tyriis rebus, et quasi per dissimulationem ignorandi omnia præterit, puta quia gestorum pudor silentium imperaret. Hilarius multa affert opportuna Athanasii vitæ adornaudæ: at eorum pleraque apud Athanasium item leguntur, ita ut pauca nova et ab aliis intacta referat. Jam ad eos accedamus, qui proxime Athanasii ætatem vixerunt, ita ut senem et videre et alloqui potuerint. Gregorius Nazianzenus præit ætate dignitateque, par sano enarrandis Athanasii gestis, quantumvis tritum ac vulgarem rerum usum excedant. Verum ille ut scite atque naviter oratoris munus explevit, ita jejune et tenuiter res, acta, tempora tetigit, ut ejus Ἐγκύκλιος perlecto haud multum doctiores abeamus, imo vero incertiores in plerisque quam dudum fuimus, ob minus accuratara certarum rerum memoriam.

3. Æqualis huic Epiphanius, de Meletianis, Arianis, Semiarianis, Dimceritis agens, multa dixit Athanasii historiam spectantia; at quæ de Meletianis ait, cum ex Meletiano quopiam hauserit, et plerumque commentitia sint, nedum quidpiam lucis afferant, fucum factum accedere videntur. Reliqua melioris notæ sunt, verum implicata sæpe et pauca pro tantarum rerum usu. Rufinus suppar, negligentix nomine passim suspectus, nimia facilitate historiolas multas invexit, quæ fingentis magis artificium quam rem vere gestam oleant: hinc est ut caute incauti ducis vestigia sectari necesse plerumque sit. Tam præposterus est in temporum rationibus, ut, cum Socrates illo auctore priores *Historiæ* suæ libros conscripsisset, ubi se longius abductum sensit, a Rufino in deviis locis actum se questus, a cursu ipso gradum revocaverit, et aliam ingressus viam sit. Sulpitius Severus importuna brevitate præterlabitur, ut vix rem quæ agitur ob oculos ponat; pauca de Athanasii vita narrat, perplexæ satis, neque magni ad ejus historiam est usus. Auctor *Vitæ Pachomii*, quæ nuper in *Actis sanctorum*, tom. III Maii, cusa fuit, non pauca suppeditat nova, præclara, hactenus intacta, similiterque epistola Ammonii episcopi Athanasio æqualis, secundum eam *Vitam* cusa. Socrates Rufinum, ut mox dictum est, auctorem et ducem secutus est in prioribus *Historiæ* suæ libris, donec se abactum procul sensit, et novam historiæ viam ingressus est; neque seipso felice duce usus est, quam Rufino; plurima ex Sabino Macedoniano hausit, vel eo nomine suspecta et cavenda: quantam vero in ordine et tempore perturbationem attulerit, pluribus est alias commonstratum. Sozomenum aiunt vulgo ex Socratis scriptis omnia fere expiscatum esse, et nos statim rumore auctore idipsum putabamus; verum longe alio modo rem se habere deprehendimus, et tractatione diuturna comperimus, multo præstantiorem esse Sozomeni quam Socratis *Historiam*. Etsi enim ut plurimum consimili rerum ordine procedit, plurima certe affert optimæ notæ, ab Socrate intacta, inobservata, aut minus accurate recensita: cujus-

modi sunt res Tyri gestæ, Georgii expulsio Alexandria, quam in annum circiter 356 reponimus : et similia quæ *Vitam Athanasii* a nobis adornatam inspicienti passim sese offerent. Ad hæc res pluribus majorique accuratione vulgo recenset. Id cuique Sozomeni Historiam legenti, dum præjudicatam ponat opinionem, propalam erit. Theodoretus etsi vulgo ita brevis et perplexus est, ut res misceat ; opportunus tamen, quia acta quædam et monumenta rerum affert quæ nusquam alias exstant. Gelasius Cyzicenus nugax plerumque, quo sine magna cautione uti non licet. Hujus tamen beneficio aliquot epistolis, et sinceris quidem, aucti sumus. His maxime scriptoribus antiquis in adornanda *Athanasii Vita* usi sumus. Nam *Vitas Athanasii* Græcas a nobis editas quod spectat, quam minimi pretii illæ sunt. Prior enim quæ est anonymi cujusdam, ex Soeratis, Sozomeni, et Theodoreti scriptis desumpta est, adjectis insuper sexcentis fabellis : nihil ibi sanum, omnia contaminata, sus deque versa ; demum magno conatu magnæ nugæ dicuntur. Exstant ibidem quædam præfectorum nomina, non alibi memorata, ideoque non sine magno scrupulo usurpanda. Quæ vero ex Photii *Bibliotheca* desumpta est Athanasii Vita, ipsius Photii judicio, quisquiliæ sunt sine pari. Quod si, ut ait Tullius, omnibus in rebus similitudo est satietatis mater, in his haud dubie fastidii et nauseæ parens erit ; et fateamur necesse est nos damno auctos esse. *Vita Athanasii* Metaphrastæ opera concinnata melioris quidem notæ ; sed cum ex laciniis hinc et inde consarcinatis constet, a scriptoribus qui eliamnum exstant mutuatis, non magni usus esse potest. Agmen claudit *Vita Athanasii* ad usum Coptorum adornata ex Arabico versa a clar. viro Renaudotio, linguarum Orientalium scientissimo, qui eam nobiscum amice ac perhumaniter communicavit. Est autem ea gens stupendæ ignorantæ et nugacitatis, ut etiam, quod gravissimum dictu est, Græcos ea in parte longe retro relinquant, quod vel ex hoc opusculo videre est, nugis et ineptiis supra fidem plenissimo. Nec tamen pœnitet edidisse, ut videas, candide lector, gentis acumen. Exstant in Latinis codicibus Athanasii Vitæ nonnullæ, ex *Tripartita historia* et ex Rufino collectæ, nullius omnino usus ; easque ideo urætermisimus.

4. Ad recentiores *Vitæ Athanasii* auctores veniamus, qui decimo quinto, decimo sexto, et præsentis sæculo floruerunt. Non omnium porro, qui huic rei operam dederunt, lucubrationes recensere animus est : res propemodum infinita foret, sed satis esto illos enumerare, qui hac in parte primarii esse videntur. Primas inter illos obtinet Joannes Tortekius Aretinus, qui *Vitam Athanasii* ex veris, dubiis, falsis Athanasii et aliorum quæ tum Latine exstabant operibus concinnavit, quæ in editione Parisiensi anni 1520 exstat, et nuncupatoriam præfixit epistolam ad Eugenium quartum pontificem. Hujus conatus pro temporis conditione laudandus : et si quidem jam nullius usus sit hujusmodi lucubratio, id ætati potius quam scriptori tribuas. Lipomanus multis post annis *Vitam Athanasii* inter alias dedit ; et nihil aliud egit, quam quod ex diversis diversorum locis hinc et inde accitis unum opus contexit, perturbato plerumque rerum et temporum ordine. Nec plus lucis Athanasianis rebus attulerunt, qui secundum hæc Vitæ sanctorum scribendis operam navarunt. Aliam exhibent veteres editi *Vitam Athanasii*, ab nescio quo anonymo, non ineleganter quidem, sed oratorio more conscriptam, permistis plerumque rebus, quam perinde atque cæteras mox commemoratas missas facere nullo dispendio licuit. Demum anno 1671 clar. vir Hermantius, insigni opere *Vitam Athanasii* Gallico idiomate in lucem emisit, probatam quidem, et omnium ore celebratam, ubi non quæ Athanasium modo, sed quæ æquales ejus spectant, pluribus complectitur vir eruditus. Et accuratius multo opus dedisset, si editione Commeliniana et Felckmanni lectionibus fuisset usus. Hujus lucubrationes magni facimus, sententiam tamen haud raro impugnamus : tum quia, ut vulgo fertur, variant opiniones ; tum fortasse, quia diuturniore usu operum Athanasii, codicum et cæterorum ad eam rem pertinentium, plura perspiciuntur. Et vero is si tantumdem otii codicibus et editis Athanasii consumpsisset, multo plura vidisset, et accuratiora nostris dedisset.

5. Jam de *Athanasii Vita* a nobis adornata sit sermo, et quidem paucis : nam ego tuum, erudite lector, hac de re judicium exspecto, non tu meum. Id primum scitu opus est, in

proposito nobis minime fuisse, ut omnia Arium, Arianos aliosque hæreticos illius ætatis; itidemque Alexandrum Alexandrinum, Hosium, Marcellum, Serapionem, aliosque Athanasii familiares aut synodos spectantia recensere; sed solummodo ea quæ vel ad Athanasii Vitam pertinent, vel ad eam proxime accedunt. Etsi porro curarum pro facultate, ut narrationem gestorum ne interciperem: at ubi incidunt controversiæ, et interpellatum opus, tum paulum spatium sumo, et paucis ad quæstionem allatis destinatum persequor iter. Nova non pauca, nec quod sciam hæcenus observata, animadvertent eruditi. Annalium more adornata omnia sunt, opportuno scilicet, ac dictis viris acceptissimo. Tametsi vero, si quid occurrat in gestis difficultatis, id, ut plurimum, quoad facultas tulit, expendimus, quædam tamen, ut evenire solet, prætermissa sunt, quæ jam explicemus oportet.

6. Diximus ad annum 322, num. 1, videri nobis Colluthum, temerarium illum presbyterum qui suoapte arbitrio jus constituendi presbyteros sibi arrogabat, eundem ipsum esse qui epistolæ synodi Alexandrinæ, anno 321 celebratæ, prior subscripsit; secus arbitrati sunt alii viri docti. Rem paucis lectori expromam. Arius damnatur cum sociis in synodo Alexandrina anno circiter 320 vel 321. Damnationi Arii subscribunt presbyteri omnes Alexandrini et Mareotici, et diaconi, quotquot scilicet ad Arium non desciverant: inter hosce presbyteros Colluthus unus hoc nomine fertur, qui prior dat suffragium contra Arianos: Colluthum vero audacem illum, infensum Arianis fuisse narrat Alexander Alexandrinus in epistola sua ad Alexandrum Constantinopolitanum (a). Hinc conjectamus Colluthum dissidii auctorem eum ipsum esse qui synodo Alexandrinæ primus subscripsit. Nondum enim quo tempore celebrata synodus Alexandrina fuit, anno scilicet 320 vel 321, nefariam illam rem aggressus fuisse videtur Colluthus; nam si jam orsum et publicatum malum fuisset, quæ causa erat quod de tanto ausu nihil in ea synodo ageretur? Res sane est ad synodos pertinens, et gravissima quidem. Sin vero orsum dissidium Colluthianum non erat cum ejusmodi synodus celebrata fuit, quid vetat quin putemus Colluthum presbyterum, qui synodo Alexandrinæ primus subscripsit inter presbyteros, et solus hujusce nominis ibidem memoratur, eundem ipsum esse qui dissidii paulo post auctor fuit (b); cum hic quoque et presbyter Alexandrinus, et Arianis, initio saltem sectæ suæ, infensus fuerit, ut testatur Alexander episc. Alexandrinus? Aiunt autem ex adverso, Alexandrum ita de Collutho schismatico verba facere, ut indicare videatur eodem quo Arius tempore ipsum turbas movisse; et Epiphanium hæc. lxxix dicere, Colluthum, Sarmatam, Carponem et Arium presbyteros, quibus erant quatuor Alexandrinæ Ecclesiæ contributæ, turbarum auctores fuisse et populi Alexandrini multitudinem in varias distraxisse partes. Qui Epiphanius hæc dicendo videtur indicare, eodem tempore abortas fuisse illas Alexandrinæ factiones; atque adeo Colluthum jam tum cum Arius damnaretur defecisse ab Ecclesia, ideoque non illum ipsum esse qui Alexandrinæ synodo prior ex presbyteris suffragium dedit. Verum nemo, ut spero, citra præjudicatam opinionem Alexandri et Epiphanii verba leget, qui existimet eos ita stricte tempus significare voluisse, ut eodem omnino temporis puncto Arium, Colluthum et alios dedisse turbas et schismatis auctores fuisse narrent. Et vulgatum est ut eodem tempore gesta dicamus, quæ modico temporis spatio, licet alia prius, alia posterius, evenerint. Ad hæc ex Epiphanio haud invalidum pro nostra opinione argumentum eruitur. Cum enim in Alexandrina synodo superius memorata, Arius, Carpones et Sarmates damnentur, ac de Collutho nulla mentio sit; nisi in subscriptionibus presbyterorum Alexandrinorum ubi primas ille tenet; hinc sane confici videtur, Colluthum nondum aperte defecisse, et eum ipsum esse qui suffragium adversus alios dedit, et paulo post auctor dissidii fuit. Idem autem Colluthus, anno 324, ab Hosio in synodo Alexandrina in ordinem redactus est. Totam rem eruditi lectoris arbitrio permittimus.

7. Ad annum 326, num. 1, diximus mortem Alexandri Alexandrini præsulis a quibus-

(a) Theon. lib. 1, cap. 4.

(b) Theod. ibid

dam consignari in 26 Februarii ejusdem anni : res jam accuratius investiganda novis est. Ut diu ignotus Occidentalibus fuit annus obitus Athanasii; sic qua die decesserit Alexander, ad usque nostram ætatem ignoratum est; donec scilicet *Oriente Chronicon* ab Abrahamo Eckellensi editum fuit in typographia regia, anno 1651, et quidem concinnata ad mentem Coptorum seu Jacobitarum, non Melchitarum seu Græco ritui addictorum; eujus *Chronici* non contemnenda pars est chronographia patriarcharum Alexandriæ Latine translata ab eodem Eckellensi. Ibi annus obitus Athanasii, et anni episcopatus ejus apprime notantur. Alexander vero ibidem obiisse fertur die 22 Barmudæ, ut vocant, mensis exacto jam anno 318, currente vero 319 æræ Christianæ Alexandrinæ, videlicet anno 326 Dionysianæ, decima septima Aprilis Juliani, cum esset littera Dominicalis B, Dominica nimirum, ex antiquo Orientalis Ecclesiæ usu, inchoata ad vesperam Sabbati, occidente sole, ad vesperam usque sequentem; ita tamen ut vicesima secunda Barmudæ mensis, qui Coptis pro Aprile habetur, ad mediam noctem more Romano desineret. Obiit igitur Alexander, nocte Dominicam inter et feriam secundam intercedente, anno 326, decima septima Aprilis. Wanslebius in Ægyptum haud semel peregrinatus, ex Coptorum libris eandem obitus Alexandri diem assignavit, scilicet 22 Aprilis (Coptici), quem Ægyptii vocant Barmudam, inciditque in 17 Aprilis Juliani. Eadem porro die S. Alexandri memoria celebratur a Copta et Abyssinis, et in antiquissimo eorum Calendario ipsissima die mortuus fertur Alexander. Argumentum porro illud est, illam veram esse et genuinam Alexandri obitus diem, quod in Calendario Abyssinorum Æthiopum, qui ex Coptico catalogo exscriptus olim fuit, ad vicesimam secundam mensis Barmudæ hæc legantur, *Alexandros Likæ Papas*, id est *Alexander presbyterorum patriarcha*, ac si dicas, *summus sacerdos*. In quæ verba hæc notat Ludolphus (a) : *Decimus nonus patriarcha Alexandrinus, Likæ Mahæbær, præses concilii Nicæni œcumenici ab encomiaste vocatur, cui astipulantur historici Orientales, obiit hoc ipso die*. Si Theodoro fides esset, Alexandri obitus probe in Februarium anni 326 referri posset : ait quippe diem obiisse, *μετὰ πέντε μήνες τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου, quinque mensibus post Nicænam synodum exactis*. At Theodoretus haud satis accurate Athanasii sententiam exceperit. Longe namque varia narrat Athanasius; sed en ejus mentem. Dum turbas daret Meletius, *ταῦτα δὲ πρᾶκτορος τοῦ Μελετίου*, hæresim Arianam exortam esse, *γένετο καὶ ἡ Ἀριανῆ αἵρεσις*. Deinde vero hæresim Nicææ damnatam, Arianos vero Ecclesia ejectos fuisse, *ἐβλήθησαν*. At secus cum Meletianis actum, nam admissi in Ecclesiam fuere; additque Athanasius non necessum esse narrare quid causæ fuerit quod illi admitterentur. *Οὐκ ἔστιν ἔτι πέντε μήνες παρῶλον, nam quinque mensibus nondum exactis*, Alexander reversus Alexandriam, Nicæno jussui obsequens, perfidos in Ecclesiam admittit, *καὶ ὁ μὲν μακαρίτης Ἀλέξανδρος τετελεύτησεν, et beatæ memoriæ Alexander obiit*. *Οἱ δὲ Μελετιανοὶ δέον ἠρμεῖν καὶ χάριν ἔχειν ὅτι πάντες ὁμοῦ ἐδέχθησαν*, scilicet Meletiani, quos quiescere par erat, et gratiæ loco habere quod aliquo saltem modo admissi fuissent, *οἱ δὲ κατὰ τοὺς κύνας*, etc., statim post mortem Alexandri, quasi canes ad vomitum reversi sunt. Palam est Athanasium, ut notet Meletianorum perfidiam, significare pacem cum illis in vitam dampno fuisse, quando vix quinque mensium spatio post datum fœdus exacto, ad ingenium rediissent, et pejorem quam ante intulissent Ecclesiæ cladem. Illud porro, *mensibus quinque nondum exactis*, non a soluta Nicæna synodo ait Athanasius, uti diximus, sed a receptis Meletianis : quod quæ ratione peractum fuerit, narrat inferius, n. 72 *Apol. contra Arian*. Athanasius, ubi post allatum Meletii *Breviarium*, ait Meletium episcopos et presbyteros, abs se per diversa Ægypti loca constitutos, Alexandro coram abductos obtulisse. Ubi advertas velim, necessum esse non paulum intervenire temporis spatium ab adventu Alexandri Nicææ remigrantis Alexandriam, usque dum tot episcopi in tam dissitis locis positi in eandem urbem convenirent, ut Alexandro coram sisterentur. Ideo autem Athanasius post hæc verba, *οἱ δὲ Μελετιανοὶ ὅπως ἄρα οὐδέποτε ἐδέχθησαν* οὐ γὰρ ἀναγκαῖον νῦν τὴν αἰτίαν ἐνομάζειν, *MOX* adjicit, *οὐκ ἔστιν ἔτι πέντε μήνες παρῶλον, καὶ ὁ μὲν μακαρίτης Ἀλέξανδρος τετελεύτησεν, οἱ δὲ Μελετιανοὶ, δέον ἠρμεῖν*, ut palam faciat infirmam fuisse pacem illam cum Meletianis, cum vix elapsis quinque post reconci-

(a) In *Commentario*.

lialam gratiam mensibus denuo turbas dederint : unde perspicuum videatur, quinque mensium exordium duci ab adventu et reconciliatione Meletianorum cum Alexandro. In antiquis Latinorum Martyrologiis nulla S. Alexandri Alexandrini memoria erat : verum vicesima sexta Februarii die memorabantur Alexander, Nestor et Theon martyres cum sociis suis. Ita scilicet in Martyrologio Gellonense et in vetustissimo Luccæ cuso cum notis Florentinii(a). In his, inquam, Martyrologiis (Gellonianum excipe) secundum martyres mox memoratos, legitur : *In Alexandria Felicis et sociorum*. Hinc vitiosa interpunctione, illud, *in Alexandria*, ad superius memoratos martyres, scilicet Alexandrum, Nestorem, etc., adjunctum fuit. Sic turbato semel ordine, auctor brevissimi Martyrologii Aquileiam Roma transmissi, et Adoni Viennensi postea oblato, nimium conjecturis indulgens, Alexandrum illum præsulem esse ratus, sic audacter restituit, *Alexandriæ Alexandri gloriosi senis episcopi*, et ad vicesimam septimam ejusdem mensis habet, *Juliani martyris et Euni qui cum ipso sene in confessione perduravit*; ita ut martyrem et episcopum quoque Alexandrum fuisse memoret, quod utique falsum. Et vero Alexander ille quidem, ut primitus jacebat integris rebus, martyr vere fuit, ut observant in notis suis Florentinius et Henschenius. Vandelbertus autem in Martyrologio suo metricè conscripto, Alexandrum omittit, socios memorat, Theonam scilicet et Nestorem martyres; Rabanus, Alexandrum et socios tantum. Ado autem Viennensis duce usus Martyrologio suo superius memorato, Alexandrum præsulem hic male situm suis etiam notis distinxit, adjiciens eum episcopum Alexandriæ extitisse, et damnasse Arium, ac Nicænæ interfuisse synodo. Usuardus, auctor Martyrologii Bedæ falso ascripti, Notkerus, auctor Martyrologii Romani, quasi oves gregariæ, Adonis lapsum sequuntur. Atque exinde erratum obtinuit, ac in vicesimam sextam Februarii certatim omnes diem obitus Alexandri contulerunt. In decimam porro septimam Aprilis si constituamus, optime quadrabunt omnia, uti est a nobis superius commonstratum.

Ad annum 327, ubi de itinere Athanasii Thebaico, notandum eam clausulam Græcam *Vita Pachomii*, ἀρχόμενος τῆς ἐπισκοπῆς, non fuisse Latine versam ab interprete. Ejus vera sententia est, Athanasium eo concessisse cum iniret episcopatum.

Ad annum 362 magnopere observanda hæc Ammonii in epistola *De Vita Pachomii* verba καὶ μετὰ τὸ διωχθῆναι τὸν πάπαν Ἀθανάσιον τῷ ἐνάτῳ μηνὶ τοῦ ἔτους Ἰτους, Ἰουλιανὸς βασιλεύσας, ἀνὴρ εἰδωλόλατρος, τὸν μὲν πάπαν Ἀθανάσιον εἰς τὴν Θεβαΐδα ἐξώρισεν, etc. Id est : *Nono mense sexti anni post pulsum papam Athanasium, Julianus imperio potitus vir idololatra, papam Athanasium in Thebaidem relegavit*. Duo hic observatu dignissima deprehenduntur. Primo Athanasium, circa mensem Octobrem anni 362, sub Juliano, pulsum fuisse, scilicet nono mense sexti anni postquam profligatus a Constantio fuerat, quod tum accidit cum mense Februario a Syriani et militum impetu se proripuit anno 356; postea vero, scilicet sub finem anni 361, vel initio 362, cum inauguratus Julianus imperator facultatem exsulibus redeundi dedisset, Alexandriæ novem circiter menses commoratus est, donec mense circiter Octobri, ejusdem Juliani jussu, Alexandria decederet. Secundo Juliani jussu in Thebaide exsulasse, quod ab aliis ecclesiasticæ historiæ scriptoribus minime traditum est.

Ad annum 363, num. 1. Non parum negotii facessunt hæc verba quæ apud Ammonium Græce ita leguntur : Διὸ οὐκ ὀφείδεις ἐπὶ τὴν Θεβαΐδα σκυλλόμενος ἀπέλθειν, ἀλλ' εἰς τὸν κομητᾶτον λελαθῶτως γενίσθαι. Συντελέσθαι γὰρ αὐτῷ καθ' ὄδον, καὶ γνησίως ὑποδεχθεὶς, ἐκανίσεις εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Id est : *Propterea ne molestum iter ad Thebaidem excipias; sed ad comitatum clam te conferas. In via namque ipsum offendes, et clementer ab eo exceptus, reverteris in Ecclesiam*. Ubi videtur Theodorus, qui hæc ex prophético spiritu Athanasio mandat, jubere ipsi ut recta imperatoris comitatum petat et imperatorem adeat. Et tamen certum videtur ex iis quæ in *Vita Athanasii* ad hunc annum, et in *Monito* ad epistolam Joviani diximus, Athanasium non statim imperatorem adiisse, sed primum petiisse Alexandriam, ibique aliquantisper commoratum esse.

(a) *Spicileg. Dacheri.*

VITA SANCTI ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI.

ANNO 296. — *Athanasii ortus, patria, parentes.* — A incidit Athanasii ortus in Diocletiana illa tempora, calamitatibus cædibusque Christianorum funestata. Parentes ejus pii, Christiani, ac, si qua fides inferioris ævi scriptoribus, nobilitate et opibus insignes. Patrium solum Alexandriam fuisse cum alii plurimi tradunt, tum ipse nec semel innuit, et perspicue cum profugus missis ad Luciferum litteris ait (a), excubantes Arianos in aditus portasque urbis, admisse sibi, ex quo se illorum manibus proripuerat; parentes invisendi facultatem. De ortu anno altum ubique silentium. Verum, prementibus ultro citroque argumentis et conjecturis, natum opinamur Athanasium anno circiter 298. Ne citius ortum dicamus, vetat quod ait ille (b) se a patribus accepisse quæ Maximiano principe anno 303 Christianis illata sunt mala: cum scilicet ipsi per teneram ætatem ne domesticas quidem calamitates sentire liceret et observare. Qui autem anno 290 natum putant, vereor ut majorem duodenne tantæ cladis immemorem suadeant. Et vero si anno 290 natus sit, anno 326, quo fuit in episcopum allectus, triginta septem annorum fuerit; ac ne minimus quidem Arianis fuisset locus criminandi, quod minore quam lex ferret ætate in episcopum Alexandrinum fuisset cooptatus: de quo tamen Athanasium in crimen vocatum fuisse memorat Ammonius (c). Ne post annum 296 referamus multa dehortantur: a martyribus quippe Athanasius se, ante annum scilicet 311, edidicisse ait sublimem divinarum Litterarum doctrinam: quod vergentem ad adolescentiam ætatem arguit (d), cum tantarum rerum tenella et infantilis capax non sit. Ad hæc vero, ante annum 319, nondum exorto Arianismo, libros edidit, tanta eruditione et gravitate, ut nullis non Patrum scriptis sint comparanda. At enim si ineunte sæculo ortus esset, ut autumant nonnulli, quis putet novemdecim annorum adolescentem tantis edendis libris parem et maturum? Hæc jam satis sunt, multa enim quæ consequuntur, nostram firman opinionem.

ANNO 301. — 1. *Exortus Meletiani schismatis.* — Dum tenera adhuc infantia esset, cœpit respublica in Ægypto Christiana intestino et exitioso dissidio conflagrare. Namque Meletius, Lycopolitanus episcopus (e), multorum scelerum, oblatique gentilium numinibus sacrificii reus, in judicium vocatur a synodo Alexandrina, cui tum

A præerat Petrus Alexandriæ præsul; ibique ille in promeritam flagitiis pœnam damnatus et abdicatus est. Meletius vero, conscientie nempe stimulis exagitatus, non ausus aliam appellare synodum; nec, quæ una supererat gratiæ ineundæ via, facti veniam precatus, abducta secum consceleratum turba, Petri in cujus ditione erat imperium detrectare; nova in dies machinari; episcopos presbyterosque ubique locorum contra jus fasque constituere; alias atque alias parœcias ad defectionem sollicitare; Marcotem ipsam nobilem Alexandrini episcopatus portionem tentare, quod tamen ei minime cessit ex voto. Fertur demum tanta fuisse vafrutiae, ut calumniis insidiisque non paucos a Petri, Achille et Alexandri partibus abduceret. Hujus sequaces, amisso Christianorum nomine, Meletiani audierunt, qui Athanasio haud minus quam decessoribus infesti, virum non semel fictis criminibus vocerunt in capitis discrimen

2. Hæc ex Athanasio verace et ut plurimum oculato teste. Verum diversa longe narrat Epiphanius (f), quibus facti invidia Petro non minus quam Meletio conferatur. Ait nimirum Petrum et Meletium fidei causa comprehensos, atque in carcerem cum multis aliis reclusos, de recipiendis lapsis quæstionem agitasse: Meletiumque, gentilium ritibus pollutos, qui veram fidem negassent, Ecclesiæ aditu interclusos oportere contendisse: ac ne facilitas veniæ multis occasione et offenculo foret, deterrendos exemplo severitatis: Petrum contra, et quorum melior sententia menti, pœnitentiæ locum dandum esse resipiscentibus defendisse, ne præcisa spe veniæ, in extremum perniciæ et infidelitatis ruerent qui semel lapsi fuissent. Acriter, ait Epiphanius, utrinque versa res est, aliis in aliam partem, quo scilicet opinio ferebat, concedentibus. Tum Petrus pallium in medio carcere stravit, et proclamari a diacono jussit: « Qui mecum sentiunt, huc accedant. » Mox pauci episcopi, monachi, presbyteri Petrum; multo plures Meletium adeunt. Palam certe res est, Epiphanium Meletiani cujusdam fraude circumventum tale commentum edidisse, cui reclamant cum Athanasio omnes ecclesiastici scriptores. Quamobrem, missis cæteris quæ ille ad Meletii laudem et commendationem attulit, nos veriora sectemur. Annum porro orsi Meletiani dissidii, Athanasii vestigiis hærentes, statuimus 301. At Baronius

(a) Ep. 2 ad Luciferum.

(b) Hist. Arian. ad monachos, n. 64.

(c) Epist. Ammonii, p. 350.

(d) De Incarnat., n. 56.

(e) Apol. contra Arian., v. 59.

(f) Hæres., LVIII.

ex male intellecto Athanasii loco perperam inita temporis ratione in annum refert 306. Qua de re pluribus actum est ad epistolam Ægyptiis episcopis datam.

ANNO 303. — *Maximiani furor in Christianos.* — Insignis est annus 303 furore Diocletiani et Galerii Maximiani in Christianos : qui Alexandriæ potissimum tam atrociter sæviit, ut gentiles ipsi misericordia erga Christianos moti quoad facultas erat cruciatibus subducerent, nec sine fortunarum et capitulis discrimine domi occultarent. Quam rem, quod prima Athanasii pueritia evenerit, non sua ille, sed patrum memoria gestam narrat (a).

AB ANNO 303 AD 311. — 1. *Arii mores et gesta.* — Neque ita multo post, grassante Meletiano schismate, longe gravius exitium Ecclesiam Dei invadit. Arius enim (b), ex Libya monstrorum parente oriundus, mutatis sedibus, Alexandriam commigrat, Petro sedem occupante. Procera homo statura, subtristis et macilento ore, cujus pallor animi tetra versantis indicium; passi crines et incompti, vestis squalida et ad reliquam speciem composita. Hoc apparatu, hoc artificio populi spectaculorum amantibus gratiam captabat. His artibus animus gloriæ appetens aditum sibi parabat ad honores et dignitates. Ad hæc, ait Epiphanius, leni interdum officii-que pleno vultu obvisi occurrere solebat; cunctosque comiter compellare, quo sibi quamplurimos devinceret. Hi mores hominis. Erat porro dialecticæ artis aliarumque disciplinarum scientissimus; et, quæ opportuniore ad existimationem via, præferebat pietatis religionisque studium singulare. Hic perspectis factionum partibus, statim in Meletii clientelam se contulit. Verum mutata brevi sententia, qua faciliorem putabat ad gradus ecclesiasticos aditum, eo consilia et studia convertens, a Meletio descivit ad Petrum Alexandrinum; a quo perhumaniter exceptus, ut erat ad fraudem et ad simulationem natus, viri gratiam aucupatur, ac brevi in diaconatus ordinem delectus est. Haud ita multo post, cum Meletianos Petrus ut factiosos, et reipublicæ Christianæ adversarios pelleret Ecclesia, Arium etiam, quem (ut est ambitio inquieta et turbulenta) gesta sua improbare traducereque, ac nova in dies moliri deprehendit, Ecclesiæ ingressu et communionem interdixit.

2. *Athanasii institutio.* — Inter hæc Athanasius in juvenili ætate humanis divinisque traditus disciplinis, specimina dabat ingenii ad summa nati. In humanis autem addiscendis non modicum operæ temporisque consumpsisse suadent ejus scripta, potissimum *Contra gentes*, varia et antiqua illa eruditione referta; ac videtur in primis fuisse in Homeri Platonisque libris versatissimus. Grammaticorum item ac rhetorum scholas frequentavit (c) : nec

A ignarum hoc eruditionis genere produnt ejus quæ jam supersunt opera. Quid si superessent infinitæ prope illius homiliz, epistolæ, commentaria, ingenti reipublicæ cum litterariæ tum ecclesiasticæ dispendio amissa? Divinas autem Litteras frequens adeo perlegit, ut universam pene Scripturam memoriter tenuisse dicas, ita frequenter et opportune illa utitur. In Patrum item superioris ævi scriptis evolvendis assidue diligenterque versatus, magistros in divinis sibi fuisse testatur (d), theologos eruditosque viros, pietatis doctrinæque causa martyrio consummatos. Iis ille doctoribus, quæ Christi incarnationem Scripturamque sacram spectant, edidicisse se commemorat. Et fortasse martyres cum meminit, apud Petrum ipsum Alexandrinum se Christianæ disciplinæ tyrocinia posuisse subindicat. Jurisconsultum appellat Sulpitius Severus. Et vero videtur, cum ex scientia rerum gerendarum, tum ex sparsis per diversa ejus opera locis, fuisse hoc litterarum genere egregie peritus. Sane providente Numine hæc opportune tela comparavit, quibus exinde hæreticorum agmina impeteret profligaretque, quod omni spe maturius evenit.

ANNO 311. — 1. *Petri martyrium.* — Petri Alexandrini martyrio nobilitatus est annus 311, cujus sanguine restincta videtur immanis illa Christianorum vexatio, per Ægyptum præsertim, Maximini temporibus grassata. Quæ fertur autem in quibusdam Actis (e) historia de Petro antistite, cui instante morte Christus apparuerit, talari qua operiebatur veste ab Ario discissa, monens ut ne Arium admitteret ad Ecclesiæ communionem, id ipsumque præciperet Achillæ et Alexandro, qui ejus futuri successores essent; hæc, inquam, a nemine veterum tradita, jure ac merito in vobiscum suspicionem vocatur, vel eo nomine quod Achillæ et Alexandri amicus aliquandiu fuerit Arius. In hujusmodi porro viros nulla contemptæ sancti viri jussionis suspicio cadere potest.

2. *Achillas Alex. episcopus.* — Petrum excipit Achillas (f), vir litterarum apprime gnarus, ab Theona Petri decessore in presbyterum cooptatus; si tamen is ipse Achillas est quem memorat Eusebius, quod veri plane simillimum. Ab illo Arius delicti defectionisque veniam precatus, reconciliata gratia, assuetæ simulationis artificio, tantam sibi apud virum pietatis existimationem peperit, ut ad presbyterii gradum promotus sit. Quas in eo gradu positus sub Alexandro Achillæ successore turbas dedit mox occurreret enarrandum.

ANNO 312. — *Achillæ succedit Alexander.* — Paucis Achillas mensibus sedit; defunctoque subrogatur Alexander, eruditione vir omnique virtutum genere ornatissimus. Si Eusebii *Chronico* steterimus, anno tantum 321 pontificatum inivit Alexander, Ver-

(a) *Hist. Arian. ad monachos*, n. 64.

(b) Epiphan. hæz. LXIX; Gelas. *Cyzic. part. 11*; Sozom. lib. 1, cap. 15.

(c) *Greg. Naz. in Encomio*,

(d) *Orat. De Incarn.*, n. 56.

(e) *In Actis Combesianis*.

(f) *Euseb. Hist. Eccl.* l. VII, c. 32; *Theodoret.*, l. 1, c. 2.

rum aperte reclamant Epiphanius, Theodoretus (a) A et alii, qui Achillam paucos menses episcopalem sedem occupasse tradunt. Repugnat item Athanasius, qui cum in *Epistola ad Ægyptios* anno 356 conscripta ait (n. 22), a triginta sex annis Arium et sequaces damnatos et proscriptos fuisse, palam significat in annum 320 vel 321 consignandam esse synodum ab Alexandro episcopo contra Arianos coactam, quam synodum non modico spatio, et fortasse aliquot annis, prævertit impia illa Arii vesania, qua Alexandro jam episcopo errores spargere suos aggressus est.

ANNO 313. — 1. *De pueris ab Athanasio baptizatis.* — In Alexandri pontificatus initium conferenda, quæ tradit Rufinus (b) de pueris ad oram maris ab Athanasio baptizatis. Hæc illius verba : « Tempore quo apud Alexandriam Petri martyris diem Alexander episcopus agebat; cum post expleta solemnia conventuros ad convivium suum clericos expectaret in loco mari vicino, videt eminus puerorum super oram maris ludum, imitantium, ut fieri solet, episcopum, atque ea quæ in ecclesiis geri mos est. Sed cum intentius diutine pueros inspectaret, videt ab iis geri quædam etiam secretiora et mystica. Perturbatus, illico vocari ad se clericos jubet, atque eis quid eminus ipse videret ostendit. Tum abire eos, et comprehensos ad se perducere omnes pueros imperat. Cumque adessent, quis eis ludus, et quid egissent vel quomodo, percontatur. Illi, ut talis habet ætas, pavidi negare primo; deinde rem gestam per ordinem pandunt, et baptizatos a se esse quosdam catechumenos confitentur per Athanasium, qui ludi illius puerulis episcopus fuerat simulatus. Tum ille diligenter inquirens ab his qui baptizati dicebantur, quid interrogati fuerint, quidve responderiat, simul et ab eo qui interrogaverat, ubi videt secundum religionis nostræ ritum cuncta constare, collocutus cum concilio clericorum, statuisset traditur illis, quibus integris interrogationibus et responsionibus aqua fuerit infusa, iterari baptismum non debere, sed adimpleri ea quæ a sacerdotibus mos est. » Subdit autem Sozomenus (c), Alexandrum postea Athanasio scribæ et amanuensis loco usum fuisse.

2. Verum hæc Rufini historia grandi apud eruditos laborat suspitione. Etsi enim per Athanasii ætatem minime repugnaret ejusmodi lusus, quod haud facile tamen concedatur de adolescente, cui ex memoratis superius vix minus duodeviginti annorum tum ascripserimus; non is erat Alexander, qui tam seria in re ludum puerorum ratum haberet.

ANNO CIRCA 315. — *Antonium adit Athanasius.* — Sub hæc, Antonium, magnum illum solitudinis cultorem, cujus jam fama erat ubique locorum pervagata, adiit Athanasius. Et viri pietate, vitæ genere, innata nec studio parta dicendi vi usque eo delectatus est (d), ut profectus et institutionis causa non modico tempore cum eo sit versatus, atque abludenti manus, ut olim Eliæ Elisæus, aquam ministraret. Hujus, ut putamus, magisterio ascetæ vitam iniit, ut testes locupletissimi sunt Ægyptii episcopi in epistola synodica (e). Exinde vero Antonium frequens invisit quicum magna ipsi societas et necessitudo intercedebat.

ANTE ANNUM 319. — 1. *Scribit contra gentes.* — Vixdum adolescentiam prætergressus, *Operationes contra gentes* edit, tanta eruditione, tanta elegantia, ut nihil supra. Mirere sane in juvene salem, leporem, vim argumenti. In priore sæpe ridet ac repudiatur gentilium numinum turbas, profanos obscenosque ritos; in altera Christi incarnationem adversum Judæos maxime comprobatur, allatis ex Veteri Testamento opportunioribus ad eam rem locis. Nequid oborta Ariana hæresi hæc conscripta videntur: ne vel minima enim in hisce ejusmodi errorum mentio, licet posterioris libri argumentum et materies eo scriptorem velut e re nata deduceret. Ejusmodi ceu præludii, Christi militiam ingressus Athanasius, ad periculosa et jam imminencia certamina adornabat sese. Inter hæc etiam ad cleri statum evocatus, cunctisque ecclesiasticorum graduum muneribus perfunctus, in diaconi ordinem promovetur ab Alexandro, atque inter familiares computatus, ipsi a consiliis fuit.

2. *Arianæ hæreseos exordium.* — Arianæ vero hæreseos initia in quem sint annum conferenda incertissimum. Damnatum certe constat Arium in Alexandrina synodo anno 320 vel insequente, ipso teste Athanasio, qui in epistola ad Ægyptios anno 356 data, elapsos esse indicat triginta sex annos ab hujusmodi habita synodo. Et vero anno 321 lata per Ægyptium effusa et pervagata hæresis illa erat: unde aliquot ante annos orsa videatur, quando præsertim exploratum est, Alexandrum nonnisi post multas Arii ad sanam mentem reducendi ten-

(a) Epiph. hæc. lxxix; Theod. lib. 1, cap. 2.

(b) Lib. 1, cap. 14.

(c) Lib. 11, c. 17.

(d) In *Vita Antonii* sub initium.

(e) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 6.

tatas vias, hominem cum sequacibus ferisse anathemate.

3. *Arius Alexandro infestus. Arii impietas.*—Arium igitur, cui erat explanandæ sacræ Scripturæ provincia tradita, Alexandrinæ sedis occupandæ libido inceserat. Quare cum delectum in antistitem Alexandrum inique ferret (a), excubat in occasiones turbarum, et quæ crimina viro offerat meditatur. Verum iis erat moribus Alexander, ut nullus criminationi aditus, nullus esset calumniæ locus: sanctimonia quippe haud minus quam senectute venerabilis, eloquentia, mansuetudine, liberalitate, omnium sibi gratiam conciliarat. Sed eo acrius invidia erupit, quo minus loci ad obtrectandum inveniebat. Aliquando enim Alexandro Filii deitatem, eandemque Patris et Filii substantiam prædicante, ferociter Arius et impudenter eam doctrinam nec sanam, nec apostolicam, sed Sabellianam esse vociferatur, Filiumque inter opificia et res creatas non æternas connumerandum, hoc usus argumento (nam dialecticæ peritia exitio fuit homini): Si Pater genuit Filium, initium habet existendi qui genitus est, et fuit tempus cum non esset. Quam viri proterviam et impietatem Alexander, ut erat mitis et pacis amans, primum leniter coarguit, monetque a pravis opinionibus abstat: tum suam ipse doctrinam ex sacris Litteris sinceram comprobat, Arianam vero impiam et execrandam. Ea porro lenitas vitio versa antistiti fuit: imo, si fides Sozomeno (b) est, sub initium controversiæ hærebat ille incertus cui potius opinioni accederet: quæ res tamen scriptorum omnium testimonio refragatur. Addit Philostorgius (c), presbyterum quemdam cognomento Baucalim, quia in dorso tumor excreverat instar vasi testacei, cui baucalas nomen Alexandriæ, simultatis Alexandrum inter et Arium materiam subministrasse. Fides sit penes auctorem.

4. *Arius doctrinam spargit suam.*—Arius autem, ut rudioribus sue faceret, ex antiquorum Patrum scriptis nonnihil auctoritatis dignitatisque suæ sententiæ afferre nitentur, novatæ doctrinæ suspicionem declinans; ut simplicitate verborum, quæ per ingenii imbecillitatem non licebat res subtilius expendere, haustum venenum propinaret (d). Tum cœpit ille errores ubique spargere, vicitim domos adire, ex clericis, quos novandarum rerum studiosos comperit, sibi asciscere, alios cujusvis ætatis ac conditionis ab Alexandri partibus abducere. Ex virginum choro, Epiphanio teste (e), septingentæ ad Arii partes descivere: cui pro tanto numero vix fides habeatur. Excitatum itaque ab Ario malum late per Ægyptum, Thehaidem et Libyam pervasit. Neque vulgi solum multitudo nascenti hæresi

(a) Theodor., lib. 1, cap. 2, *Hæret. fab.*, p. 232.

(b) Lib. 1, p. 426.

(c) Lib. 1, n. 4.

(d) Basil. *contra Eunomium*, p. 6; Socr., lib. 1, c. 2; Theodoret., lib. 1, c. 2.

nomen dedit, sed ad Arium quoque defecere presbyteri Carpones et Sarmates, quibus erant duæ intra urbem ecclesiæ commissæ. Hi jam olim Alexandro infesti (f), data occasione, ab Alexandro pariter et a sana fide desciscunt. Cum his item Achilles, Æthales et Arius alter; diaconi vero, Euzoius, Lucius, Julius, Menas, Helladius et Gaius; imo vero episcopi duo turpiter et indecore ad eorum partes defluxere, Secundus scilicet Ptolemaïdis, et Theonas Marmarices.

ANNO CIRCA 320. — *Alexander tentat Arium a cæpto revocare.* — Ut animadvertit Alexander malum manare in dies latius, ne ulterius grassaretur, litteras dat ad Arium et socios, monet a prave inceptis desistant, impiam doctrinam ne ultra tueantur, sed sanæ catholicæque obtemperent. Tum Alexandrinus cogit et Mareoticos presbyteros diaconosque: rogat sibi sinceram fidem vindicanti ferant opem, litterisque suis, ad Arium et asseclas datis, suffragia ascribant; spem esse totius cleri monitis obtemperaturos, qui suis hactenus obstitissent. Alexandro morem gerunt presbyteri omnes et diaconi, quorum suffragiis munitæ litteræ Arianis offeruntur. Hasce illi, feroces cupidine cœpti perficiendi, nihili fecerunt, neque minus perstiterunt in pristina impietate.

ANNO 321. — 1. *Alexander synodum cogit.* — Sensit demum Alexander nullam superesse spem reconciliandæ pacis, Ariique ad sanum consilium reduci. Quamobrem (g) coactis ex Ægypto, Libya et Pentapoli episcopis prope centum, synodum celebrat, in qua de Arii causa ageretur accuratius. Acciti impii homines, parati meditati que veniunt. De doctrina rogati, incertum majore impietate an impudentia verba fecerint: Dei namque Filium ex non exstantibus factum affirmavere, creatum, Patri dissimilem, mutabilem. Sciscitanti cuidam, an perinde mutabilis esset atque diabolus, respondent aut secus mutabilem. Hac data voce exhorruere Patres, tantæque impietatis auctores, nulla interposita mora, uno omnium calculo, damnant abdicantque.

2. *Multi ad Arium desciscunt.* — Verum tanto vulnere curando impar fuit remedium. Arius enim, multo ardentior perturbandæ rei ecclesiasticæ cupiditate, asseclas confirmare, novos sibi in dies sua suorumque opera asciscere. Tum ingens fuit in Mareote defectio: Chares enim et Pistus, presbyteri: Serapion, Parammon, Zosimus et Irenæus, diaconi, Arianis nomen dedere. Arius autem, quo facilius gesta tueri liceret, vindicem et patronum sibi conciliat Eusebium, quicum vetus sibi necessitudo studiorumque societas intercedebat: qui Eusebius audax homo (h), honorum cupidine fla-

(e) *Hær. LXIX.*

(f) *Epist. Alexandri*, n. 2.

(g) *Epist. Alexandri*, n. 1, 2; Socr., lib. 1, c. 6.

(h) *Epist. Alexandri*, n.

grans, relicto nuper Berytensi episcopatu, Nicomediensem invaserat, quod episcopalem dignitatem metiretur amplitudine civitatum. Inerat vis ingenii, nec mediocris principum gratia, cum arte et officio, tum constantiæ Constantini sororis affinitate parta. Parem studio et consiliis hominem eo libentius in arctiorem amicitiam recepit, quo altius in corde defixam tenebat eandem circa Dei Filium impietatem. Quare litteris ubique missis, episcopis per diversa loca auctor est, ut Arii sociorumque doctrinam et facta propugnent: Alexandri invidia ait immerentes pulsos Ecclesia fuisse. Exstat apud Athanasium (a) epistolæ Eusebii ad Arium fragmentum, quo clare reprehenditur viri impietas: « Cum recte sentias, inquit, precare ut omnes ita sentiant. Palam enim omnibus est, quod factum est, non exstitisse antequam fieret; quod autem factum est, existendi initium habet. » Litteras item frequens mittit ad Alexandrum, monens ut, compressa huiusmodi quæstione, Arium admittat ad communionem. Epistolis autem ultro citroque ea de causa missis factum, ut controversia, Ægypti hactenus limitibus circumscripta, per Orientem prope totum manaret. Hinc rixæ, disceptationes, invidiæ, iræ; aliis rei insolentia, aliis novandi studio concitatis.

3. *Alexandri litteræ de Arianismo.* — Alexander vero, qui damnatis a synodo sectæ principibus, fractam hæresim, et compressam fore sperabat, cæterarum regionum episcopis latere cupiebat res in Ægypto gestas, ut ne vulgatus error latius serperet (b). Ut autem vidit ingravescere in dies intestinum malum, nec externis hostibus minus quam domesticis Alexandrinam Ecclesiam laborare; epistola data, episcopis per orbem omnibus Alexandrinæ synodi acta renuntiati, memorat Arii et sectatorum ejus blasphemata dicta, quæ ausi fuerant in cœtu Patrum proferre ac propugnare: rogat ne magis Eusebio adversus Christum jam pridem sentienti et ecclesiasticas leges pro libidine violanti morem gerant, quam tot episcopis, quibus sincera mens inesset, ac veræ fidei studium. Tum ut major litteris fides esset, Alexandria et Mareotæ clerum rursus evocat, laudat probum consilium, animumque paci et concordia addictum, monet e re fore, ut epistolæ omnibus ubique locorum episcopis mittendæ addant suffragia, necnon abdicacioni Arianorum, etiam eorum, qui post latam sententiam descivissent. Presbyteri igitur Alexandrini septemdecim, inter quos primas tenet Colluthus; diaconi quatuor et viginti, in quorum numero duo comparent Athanasii, eorumque alteruter is de quo agitur est, item ex Mareote presbyteri novemdecim, diaconi viginti, antistiti obtemperantes epistolæ suffragia ascribunt. Hunc porro rerum

A in Arianæ sectæ exortu gestarum ordinem ex Arii condemnatione et ex epistola Alexandri mutuati sumus, quo pateat quanta ex brevissimo opusculo rebus ante admodum implicatis lux accesserit.

4. *Alii Arii adjuncti.* — Præter commemoratos superius, ad Arium deficit Ammonius quidam, inter Arianorum principes exinde connumeratus: ex Libya autem Sisinnius, et Seras presbyter, Eustathius etiam multis post annis in Sebastenum episcopum cooptatus, ac Basilio infensissimus. Arii doctrina ab adolescentia imbuti sunt item Ursacius et Valens: qui exinde fuere Arianæ sectæ primitivales, Athanasioque non semel perniciem machinati sunt (c).

B ANNO CIRCA 322. — 1. *Colluthi aelectio.* — Inter hæc intestina mala, novo dissidio misere distracta civitas Alexandrina est (d). Colluthus enim presbyter, is ipse, ut arbitramur, qui in Arianos prior suffragium scripsit, arrepta ex conditione temporis occasione, ausu temerario atque insolenti, presbyter cum esset tantum, jus sibi arrogabat constituendorum sacerdotum, quod episcoporum duntaxat munus est. Nactus autem sectatores non paucos, Alexandri sese imperio subduxit, et a cœtu Catholicorum suapte motu et consilio segregatus, despecto pontificis nutu, suas sibi regendas Ecclesias ascripsit. Ariani vero, qui nondum in hanc proruperant audaciam, Colluthi exemplo, ecclesiis, seu potius, ut ait Alexander, speluncis latronum sibi constructis, jam separatim cœtus agere cœperunt. Tum illi nocte dieque calumniis in Ecclesiam spargendis advigilare, turbas dare, seditiones movere, mulierum virilis audaciæ opera, probos frugique viros in jus, in forum vocare, probro atque infamia universam conspergere Ecclesiam. Hinc tumultus, concursationes, dissidia, rixæ, virorum, mulierum, juvenularum: quæ turpiter et indecore gesta cachinnorum materies fuere gentilibus, quibus fabulæ argumentum isthæc erant in scenis ludisque publicis, ubi mysteria Christianæ religionis traduci et rideri videre erat.

2. *Arius demigrat in Palæstinam.* — Sub hæc Arius, Achilla comite, demigrat in Palæstinam. Ne posset enim Alexandria diutius consistere, vetabat Alexandri sollicitudo in fovendis rebus catholicis, et coercendis seditiosorum conatibus. In Palæstina igitur aliquantum moratus, non immemor veteratoris artis, ementita pietatis specie, episcoporum regionis gratiam inire tentabat: et qua aditus esset observans, litteris et colloquiis præsulorum animos experiebatur, pacem aiens et concordiam Ecclesie cordi sibi semper fuisse, sed livore Alexandri seque suosque solum vertere coactos. Doctrinam vero

(a) *Epist. De synodis*, n. 17.

(b) *Epist. Alexandri*, n. 4, et in *condemn. Arii*.

(c) *Atli. Ep. encyclic. ad episc.*, n. 7; Hie-

ron., *Dialog. contra Luciferianos*; Basil., *epist.* 74.

(d) Theodoret., lib. 1, c. 4; *Athan. Apol. contra Arian.*, n. 76.

suam non qua ratione Alexandriae vulgata, exposuit; sed blasphema dicta partim silentio tegere, partim fucatis verbis delinire satagebat, quo lateret impietatis virus. His ille artibus, hac vafritie, non paucos, nec ignobiles episcopos conciliat sibi (a), Paulinum nempe Tyrium, Eusebium Cæsariensem, neque ita multo post Theodotum Laodicenum, Athanasium Anazarbensem, Gregorium Berytensem, Actium Diosopolitanum. Nec defuere tamen quibus Arius verba dare non potuit. Ii erant senes, viri graves, neque novatoribus opportuni, qui præcauta vi ingruentis mali, curarunt ut non modo sibi, sed ne notis etiam damno foret pestiferorum hominum aditus. Tres hujusmodi memorantur ab Ario in epistola ad Eusebium Nicomediensem, Philogonius Antiochenus, Macarius Jerosolymitanus, et Hellanicus Tripolitanus, quos ille conviciis insectatur et maledictis: alios contra, qui operam sibi commodarent, vel immerentes, laudibus ad cælum tollit. Eam epistolam per Ammonium, quem honoris causa Patrem ille suum dicit, cum eodem itinere Alexandria in Bithyniam properaret, misit Eusebio Nicomediensi, quem compellat titulo *viri Dei*, et *fidei defensoris*, vocatque Collucianistam, quia eodem magistro Luciano martyre disciplinis addiscendis ambo dedissent operam. Et vero ex Luciani discipulis non pauci ad Arianos descivere. Eusebius vero, flagrans cupidine promovendæ sectæ cui nomen dedisset, par in aliis studium expetebat: cunctantem et pene incertum consilii cernens Paulinum Tyrium, missis litteris capit (b), animos facit, ut rem ardentius aggrediatur æonet. Cui gessisse morem Paulinus ex iis quæ sunt consecuta deprehenditur.

3. *Gesta Alexandri contra Arium.* — Secundum hæc Alexander, cum rumore nuntio comperisset nullas non fraudes, nulla non artificia Arium adhibere; excubare in dies ad omnes erroris spargendi occasiones, præsulum extraneorum fidem tentare, captare benevolentiam, jam multos esse astu et dolo hominis circumventos: ut grassanti malo occurreret, epistolas misit ad permultos ubique terrarum episcopos, quas ait Epiphanius (c) ad suum usque tempus studiosorum cura asservatas, ut iis res uti gestæ fuissent aperiret, atque una Arii fraudem et impietatem. Memorantur ab Epiphanio quibus hujusmodi epistolæ missæ sunt, Eusebius pimirum Cæsariensis, Macarius Jerosolymitanus, Asclepius seu Asclepas Gazensis, Longinus Ascalonensis, Macrinus Jamniensis, Zeno quidam senex homo Tyrius, non quidem episcopus Tyri; nisi fortasse senio confectus, fractusque viribus, munus episcopale Paulino detulerit. Alexandri litteris acceptis præsules, ut cuiusque ferebat animus, responsum dedere, alii, commissuros se nunquam ut

A recipere Arium, alii ex rerum gestarum ignorantia; pars ejus ad sanam mentem revocandi studio, admisisse virum: demum nonnulli, quod essent Ario impensius addicti, simulata mutati consilii signa dederunt.

4. *Arius Nicomediam petit. Initium odii Arianorum in Athanasium.* — Non frustra datæ sunt Alexandri litteræ (d): Arius enim, cum multos episcoporum errore pristino levatos cerneret, ac vix quidpiam loci residuum sibi esse videret apud Palæstinos, quorum maxima pars hominem finibus pulsam suis exoptabant, ad Eusebium Nicomediensem se proripuit, neque dubiæ neque nascentis fidei amicum. Et vero ille Arii reditum Alexandriam ab Alexandro, missis litteris, impetrare nititur; curatque inter ambos pacem et communionis societatem redintegrare. At induci non potuit Alexander ut tanti artificem mali, necdum pertæsum ac pœnitentem factorum, in pristinum locum restitueret. Erat eo tempore Athanasius noster episcopo familiarissimus; qui cum ad hujusmodi bella conficienda divino quodam consilio natus esse videretur, jam cum episcopo suo, conspirantibus animis, arcendo hæreticorum impetui dabat operam. Nec fugiebat Arianos Athanasium a consiliis Alexandro, auctoremque esse negandi Ario aditus (e). Quare acerrimo in eum odio incensi, exsilium postea atque perniciem ipsi non semel machinati sunt.

ANNO CIRCA 325. — 1. *Arius et asseclæ mittunt ad Alexandram litteras.* *Thalia Arit.* — Dum Nicomediæ cum Eusebio agit Arius, cum per ejus gratiam et patrocinium liceret, erroribus liberius spargendis vacabat; atque Alexandro epistolam misit suo suorumque nomine datam (f), qua non modo impietatem nudam ac nullo delinitam verborum colore aperiunt, verum etiam se ejusmodi verba ab ipso Alexandro media in ecclesia loquente accepisse mentiuntur. Huic porro epistolæ suffragia ascripserunt Ariani complures, imo duo episcopi apud Epiphanium, Secundus scilicet Ptolemaidis et Theonas Marmarices. Quos tamen vix existimetur tum Nicomediæ degisse; sed vero similis est nactus illam epistolam, postquam missa fuit, munisse subscriptione sua (g). Nicomediæ item Arius execrandum opus edidit, quod *Thaliam* inscripsit, ubi Sotadem impurum poetam Ægyptium imitatus, effeminatis quibusdam ac ridiculis modis penitiora Christianæ religionis arcana versabat, admisto errorum veneno. Nec tantæ rei dignitas ademit vesano homini jocandi libidinem. Hujus sæpe libri apud Athanasium mentio est, potissimum in *Epistola de synodis*, ubi nec modicam *Thaliæ* partem inspectare licet. Ad hæc (h), cantica nautis, pistrinariis, viatoribus conscripsit, certis concinata modulis, quibus vulgi animis insidias parabat,

(a) Epist. Alexandri; Socrat., l. 1, c. 6.

(b) Theodoret l. 1, c. 6.

(c) Epiphân. hæc. LXIX.

(d) Epiphân. hæc. LXIX.

(e) Athan. Apol. contra Arian., n. 6.

(f) Epiphân. hæc. LXIX; Athan. De synodis, n. 16.

(g) Athan. De synodis.

(h) Philostorg. l. II, n. 2.

ut per cantus suavitatem hausta sensim impietate verborum, ad suas partes confluerent. Et sane, ut levi momento multitudinis animi ducuntur, hujusmodi jocularia dicta non paucis exitio fuerunt. Carpit Athanasius Arianos (a) quod ejusmodi cantum inter pocula et tripudia ederent.

2. *Arius sibi Constantiam conciliat.* — Ejusdem Eusebii Nicomediensis opera, consilio, artibus, Constantiæ favorem et gratiam sibi conciliat Arius (b): quæ res origo malorum fuit, ut inferius narratur. Eusebius autem, cui una fovendi Arianismi cura erat, periniquè ferens, Alexandrum non suis, non suorum litteris a proposito dimoveri, synodum cum suis in Bithynia celebrat. Qui una coacti, missis undequaque per orbem litteris, episcopis Arianos ut frugi homines, Arianam doctrinam ut piam, ut sanam venditabant. Rogabant admitti viros ad communionis societatem, agi apud Alexandrum, ut ne ultra eos intercluderet aditu ecclesiarum. Sed nihil hac via et ratione perfectum est: neque enim is erat Alexander, a quo crebris litteris, precibus, obsecrationibus, impetrari quid posset in gratiam perniciosorum hominum, pestium reipublicæ Christianæ. Sub hæc, Arii postulatu, et opera Paulini Tyrii, Eusebii Cæsariensis et Patrophili Scythopolitani, synodus item in Palæstina cogitur, in qua de Arianis ad communionem admittendis actum. Inopportune cecidit ut qui aliis præerant auctoritate, feruditionis fama, eloquentia erga Arianos voluntate propensi essent. Quare Arianorum petitioni episcoporum suffragia data sunt, jus tamen additis, ut parerent Alexandro, et quamprimum aliquam pacis ineundæ viam tentarent.

3. *Epistolæ Alexandri.* — Inter hæc Arii sectatorum molimina, nihilo secius Alexander, cernens quam sibi cum vafriis et turbulentis hominibus res esset, advigilabat eorum frangendis consiliis et artibus. Tomumque sive epistolam, ut putamus, synodicam supra memoratam, variis per orbem præsulibus missis litteris offerebat subscribendam (c). Quo factum ut permulti ex Ægypto, Thebaide, Libya, Pentapoli, Syria, Pamphylia, Asia, Cappadocia episcopi, pacis et concordiæ litteras mitterent Alexandro, Arium et socios ut motuum turbarumque auctores traductos diris devoverent. Epistolæ certe complures dedit sanctus ille præsul, quarum duæ solum ad nostra usque tempora devenerunt: illa scilicet synodica, et altera ad Alexandrum Byzantinum, multo prolixior, qua non semel usi sumus: est quippe rebus Colluthianorum et Arianorum ordinandis ac digerendis percommoda. Epistolæ illas Alexandri septuaginta pene numero fuisse auctor est Epiphanius. Adjicitque Socrates (d), quæ ab Alexandro vel Alexandri causa conscriptæ fuissent, in volumen unum compactas esse, et quæ Arii causa, ab eodem Ario in alterum;

A atque hinc deinceps Arianos, Eunomianos, Macedonianos, tela, quibus errores propugnarent, esse mutuatos. Hisce vertendis rebus multæ per Ægyptum synodi coactæ fuere (e): quarum Acta epistolæque synodicæ injuria temporum interierunt.

4. *Arianorum principes.* — Operæ autem pretium fuerit, priusquam majora ingrediamur Arianorum machinamenta, sectæ principes enumerare. Qui ab exortu pestiferæ doctrinæ nomen dedere, hi teste Athanasio (f) sunt, Eusebius Nicomediensis, Eusebius Cæsariensis, Narcissus Neroniadis, Patrophilus Scythopolitanus, Maris Chalcedonensis, Paulinus Tyrius, Theodolus Laodicensis, Athanasius Anazarbensis, Georgius presbyter. Isti non consiliis modo et opera sed etiam scriptis suis, firmando ac promovendo errori advigilabant. Non est quod de Eusebio Nicomediensi agatur, qui, ut jam ex superius recensitis exploratum est, si quid gratiæ, si quid potestatis, si quid scientiæ inerat, fovendis Arianis conferebat. Jam de gentili ejus Eusebio Cæsariensi, qui postquam ad Arianam descivit opinionem, haud semel in scriptis suis ejus semina conspersit: ad Euphrationem enim Balanæ episcopum rescribens, non timuit palam efferre, Christum non esse verum Deum. Hujus porro epistolæ fragmentum exstat in actione quinta synodi Nicænæ II, ubi aperte ait, non una existere cum Patre Filium, sed esse Patrem et ordine et honore priorem: et in actione sexta habetur aliud fragmentum ex ejusdem epistola ad Alexandrum Alexandrinum, ubi blasphemam illam Arianorum vindicat opinionem, qua dicebant esse Filium rem a Patre creatam. Quare vereor ne aerem verberare videantur, qui ab hujusmodi homine nituntur Arianismi suspicionem dimovere. Athanasius autem Anazarbensis, clare et nihil circuitione usus, impietatem propugnabat, cum diceret, esse Filium Dei unam ex centum ovibus in Evangelio memoratis, atque inter officia numerari. Georgius vero, tum presbyter Alexandrinus, post Laodicensis episcopus, sнопte motu et consilio, nec ad id officii evocatus, paci inter utramque partem conciliandæ simulate dabat operam, Arianis tamen nec obscure deditus. Hic litteris Alexandrum carpere ausus, non oportere aiebat argui Arianos, quod dicerent Patrem ante Filium fuisse. Contra vero Arianis, vafre et de industria ludens, dicebat, Non culpandum esse Alexandrum quod ex Patre Filium esse diceret, cum omnes pariter res conditæ ex Deo sint. Hic autem Georgius, quem Arianorum nequissimum vocat Athanasius, ab Alexandro, cum studii Arianarum rerum, tum obscenæ libidinis causa abdicatus damnatusque est. Postea tamen ab Arianis in mercedem impietatis, necnon navatæ sibi operæ, coopertus est episcopus Laodicensis. Hisce annumerandus circulator ille Asterius sophista, vir flagitiis nobilitatus, oblati nu-

(a) *Urat. contra Arian.*

(b) Hieron. ad Ctesiphontem. Sozom. l. 1, c. 15.

(c) *Epistolæ Alexandri.* Theodoret. l. 1, c. 4.

(d) L. 1, c. 6.

(e) Sozom. l. 1, c. 16.

(f) *De synodis*, n. 17.

in quibus gentilium sacrificii reus; qui sibi sua auctoritate, nullo ornatus ecclesiastico gradu, Christianæ fidei prædicandæ partes vindicabat. Hic temeritate et audacia cæteros longe retro reliquit. Effutiebatur quippe, haud secus Dei virtutem esse Filium quam cæteras in Litteris sacris memoratas virtutes; ut exempli gratia, bruchus et locusta, non virtutes modo, sed virtutes magnæ appellentur. Hi duces, hi magistri Arianorum.

ANNO 324. — 1. *Constantinus de dissidio Orientium certior factus.* — Sub hæc, Constantinus Licinio devicto pacem orbi restituit. At ne tantæ fructu victoriæ potiretur, factum reipublicæ Christianæ dissensionibus. Audivit siquidem Orientalem Ecclesiam intestinis odiis et dissidiis conflagrare. Inopportune cecidit in catholicæ rei ingens detrimentum, ut Eusebio Nicomediensi narrante de rerum ecclesiasticarum conditione feret certior. Quam rem non cujuspiam scriptoris testimonio accipiamus; sed ex eo probe conjectare licet, quod in Nicomedia, Eusebii sede, litteras mox memorandas dederit imperator, ad quem perfacilis erat Eusebio aditus, cum dignitatis ingenique, tum affluuntis causa. Veterator igitur homo totam obortarum quæstionum invidiam in Alexandrum conferre nititur, et Constantino auctor fuisse putatur (a), ut Alexandro juxta atque Ario litteras scriberet, hactenus in Eusebii *Historia* superstites, in quibus vafritiem Eusebii et probam imperatoris mentemprehendas. Nam in Alexandrum pariter atque in Arium acriter invehitur Constantinus, quod levissima de causa (sic Eusebio doctore existimabat) tantam movissent quæstionem, ac in mutuum exinde odium exarsissent. Monet ut, positis altercationibus, finem dissidendi faciant, pacemque inter se concilient; fore tum ut pateat sibi in Orientem aditus, eorum ante jurgio interclusus. Has ille litteras Hosio Cordubæ in Hispania episcopo, spectatæ fidei viro, tradidit Alexandriam deferendas.

2. *Alexandrina synodus.* — Caput mali Ariana hæresis erat. At multa quoque alia instabant negotia (b), licet neque tanti ponderis, neque tantæ operæ futura; quibus tamen a principio occurrendum erat, ne malum neglectum latius serperet. Hujusmodi erant Meletii et Colluthi factiones. Erat item per multas Orientis regiones mota de Paschatis tempore controversia; cujus in Alexandrina synodo componendæ provinciam Hosio tradit Augustus. His de causis Alexandriam demigrans Hosius, coacta isthuc synodo, Colluthi audaciam et temeritatem compressit, constitutos ab eo clericos presbyterosque ad pristinam reverti conditionem jussit: ex quorum erat numero Ischyra quidam Mareoticus, qui operam postea suam in Athanasii perniciem Arianis locavit. Neque enim turbarum finem fecerunt Colluthiani: sed pacto non

A semel cum Arianis fœdere, malis Ecclesiæ catholicæ inferendis inhiabant. Meletiani porro et Ariani altiores posuerant radices, quam ut Hosii conatu et ope convelli possent; frustra que cessit ea in opera Hosii. Auctor est Socrates (c), Hosium Sabellii doctrinam evertere studuisse, ac de substantia et hypostasi agitate quæstionem. Pro controversia autem de Paschate componenda quid actum et provisum sit, ignoratur. Unum constat, rem minime cæssisse ex Constantini voto; cum ea quæstio inter præcipuas cogendæ Nicænæ synodi causas enumeretur. Quapropter re infecta Hosius ad Constantinum remigrat. Id tamen lucri catholicis rebus ex ejus itinere accessit, quod imperator, Hosio narrante, de Arii protervia et impietate certior factus, eum postea oborti dissidii habuerit auctorem et antesignanum.

3. *Ariani Constantini statuas lapidibus impetunt.* — Ariani vero et Meletiani ex rebus improspere gestis in furorem et desperationem acti, Constantini statuas ferocius aggressi, jactis lapidibus deformare ausi sunt. Quæ ad imperatorem delata, misericordiam ejus magis movere quam iracundiam, ut nihil ille cum sceleratis exostularet. Si qua fides Meletianorum criminationibus (d) Tyri Athanasio oblatis, delatus ab Athanasio fuit Ischyra apud Hyginum Ægypti præfectum, quod imperatoris imagines saxis appetisset, atque ea de causa in carcerem detrusus. Quæ res, si vere gesta, in hoc posse tempus conferri videtur, cum maxime Ischyra a sacrorum aditu et officio remotus ab Hosio, rem, ut æstimare est, periurigne tulerit.

4. *Litteræ Arii ad Constantinum et Constantini ad Arium.* — Tum Arius, missis ad Constantinum litteris, et questus de rebus in se suosque admissis, suam imperatori fidem aperit, sed simulatis quibusdam et fucatis vocibus (e), ut solebat cum e re fore speraret. Cui imperator rescribens, adversam Christo et Ecclesiæ doctrinam ejus coarguit, Arii depingit mores, carpit rerum novandarum cupidinem, pronum ad iracundiam et furorem animum: interminatur ultionem, si non respiscat; nec ipsum modo, sed et discipulos plectendos. Demum versa in clementiam severitate, leniter hortatur ut se conveniat: tumque, si minus sana sit sententia, ab se ad veram revocatum iri; sin vera sinceraque, id ingenti sibi gaudio futurum.

ANNO 325. — 1. *Synodus Nicæna convocatur.* — Sed cum frustra cederent Constantini monita, nec quidpiam flecteretur Arii sectatorumque ejus pervicacia; œcumenici tantum concilii opera incendium ejusmodi restingui posse ratus imperator, synodum convocat Nicænæ in Bithynia celebrandam: cujus nos Acta a multis dudum studiose recensita,

(a) Euseb. l. iii; Socrat. l. i, c. 7; Sozom. l. vi, c. 16.

(b) Socrat. l. iii, c. 6

(c) Ibid.

(d) Sozom. lib. ii, cap. 25.

(e) Gelas. l. ii.

paucis narramus, quibus non vacat per otium ea pluribus persequi.

2. Anno igitur Christi 325, imperii Constantini decimo nono vertente (a), Paulino et Juliano coss., Nicæam confluent ex variis terræ partibus episcopi ad 318, ut ferunt potissima scriptorum pars: alii pauciores numerant; Eusebius autem (b) supra ducentos quinquaginta; presbyteros autem, diaconos, acolythos et alios, ingenti numero. Ex universis Europæ, Africæ atque Asiæ Ecclesiis, qui inter Dei ministros principem tenebant locum, una conveniunt. Eadem orationis domus, ceu Dei consilio dilatata, Syros simul, Cilices, Phœnices, Arabes, Palæstinos, itemque Ægyptios, Thæbos, Libyes, aliosque ex Mesopotamia profectos suo ambitu complexa est. Non Persa, non Scythia defuit. Pontus item, Galatia, Pamphylia et Cappadocia, Asia quæ et Phrygia, lectissimum quemque suorum eo misere. Imo Thraces, Macedones, Achæi et Epirotæ, atque qui longiore distabant intervallo, accessere nec inviti. Ab Hispania quoque vir ille celebratissimus Hosius una cum multis aliis eo iter instituit. Aberat quidem senectutis causa Sylvester, imperatoris antistes civitatis, sed ejus vicem implebant presbyteri ejus Vito et Vincentius. Interfuit Alexandrinus præsul, qui pene solus antea Arii molimina depulerat: itineris comes fuit Athanasius (c) tum diaconus, consiliorum administer, qui strenue rem catholicam propugnavit. Eo pariter convenit imperator Constantinus, hoc animo, ut tantam sanctissimorum præsulum frequentiam oculis ipse suis coactam perspiceret, præsensque magno concilio ad pacem momento esset. Quæ victum honestumque cultum spectant Augusti sumptibus cætui toti ministrata sunt, ac viaticum abunde cuique suppeditatum.

3. Nicæam vixdum pervenerant episcopi, cum mature in ecclesia conveniunt. Actisque Deo gratiis de alta pace Constantini victoriis parta, de converso Constantini animo ad veri Numinis cognitionem, cœlesti se lumine perfundi obnixè precantur, quo veram possint doctrinæ rationem assequi ac definire.

4. Qui episcopi Arianis faverent. — Etsi porro episcoporum maxima pars ad synodum veræ fidei tuendæ studio commeavit, non defuere tamen qui nec obscure Arianis faverent. Horum, ut dictum est, princeps erat Eusebius Nicomediensis. Alii autem, Eusebius Pamphili Cæsariensis, Patrophilus Scythopolitanus, Theodotus Laodicenus, Paulinus Tyrius, Athanasius Anazarbensis, Gregorius Berytensis, Aetius Lyddensis: qui omnes Syri, Palæstini et Phœnices erant. Cæteri, Menophantus Ephesinus, Narcissus Neronopoleos in Cilicia,

A Theognius sive Diognius Nicænus, Maris Chalcedonensis; Theonas item Marmaricæ, et Secundus Ptolemaidis, ambo jam ante quinque annos in Alexandrina synodo abdicati.

5. *Libelli Constantino oblatis.* — Nec defuere qui oblatis Constantino libellis quosdam episcoporum reos agerent. Arianæ an Catholicæ ii fuerint, nullius antiqui scriptoris (d) testimonio compertum est; sed arbitrantur post Baronium recentiores pene omnes, id rei nonnisi Arianis episcopis ascribi posse, qui infesto semper in reliquos animo, nullum non querimoniarum argumentum aucupantur. Verum si se ita res habuit, quid causæ esse possit quod Rufinus, Theodoretus et Sozomenus Arianorum nomen taceant? an eorum existimationi consultum voluere, qui nihil non aspersum in ecclesiasticæ doctrinæ corruptores passim per scripta sua conspergunt? Unde in incerto res versatur. Hujusmodi libellos Constantinus in fasciculum colligatos, annuloque suo obsignatos, asservari jussit. Posteaquam vero pacem præsules inter conciliarat, in medium allatos igne absumpsit, juratus nihil eorum se legisse: nefas aienis episcoporum delicta in sæcularium notitiam devenire.

6. *Imperator synodo interest.* — Sub hæc imperator diem dixit, quo episcoporum conventus inirentur, decimam nonam scilicet Junii anni 325. Coacti vero condicta die in Palatio episcopi, imperatorem tacite præstolabantur mox adfuturum. Accedenti assurrexere omnes, dum inter episcopos ille ultro citroque positos permeans, in aurea sella, nec nisi petita ab iis venia, sederet. Primam secundum Constantinum sedem occupasse nomine Sylvestri papæ Hosium, testatur Gelasius (e). Hosii comites fuere Vito et Vincentius presbyteri a Sylvestro item legati. Et sane quod primas tenuerit Hosius, videtur Athanasius innuere cum ait (f): « Cui synodo non præfuit senex ille Hosius? » Nec tamen res dubio vacat. Tum qui a dextris sedebat, orationem ad imperatorem habuit, quæ potissimum versabatur in referendis Deo gratiis ob collatas Augusto dotes ac victorias. Ab Eustathio Antiocheno oratum ait Theodoretus (g): verum id Sozomenus (h) Eusebio, Nicetas vero ex Theodoro Mopsuestiæ, Alexandro ascribit. Hinc multis imperator præsules alloquitur. In votis esse sibi, compressa vi tyrannorum paceque orbi restituta, concordiam in Ecclesia obtinere, intestina deponi odia, dissidiorumque finem esse: eum se fructum summe sperare ex tot tantorumque episcoporum adventu consecuturum.

7. *Arius suos propugnat errores. Athanasius contra Arium disputat.* — His præmissis, jubent episcopi Arium se sistere in medium, de doctrina et

(a) Socrat. l. 1, c. 8.

(b) Athan. ad Afros. *De Vita Constantini*, l. III, c. 7.

(c) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 6.

(d) Rufin., Sozom. l. 1, c. 47; Theodoret. l. 1, c. 2.

(e) Lib. II, c. 5.

(f) *Apolog. De fuga*, n. 5.

(g) Lib. I, c. 8.

(h) Lib. I, c. 19.

fide sua responsurum. Is non intrepide modo in jus ambulat, sed proterve tuetur errores. Non imperatoris dignitas, non tanti cœtus reverentia, hominis arcet impudentiam. Blasphema Arii dicta non sine stomacho horroreque audiunt episcopi. At ne, si præmature ulciscendæ veræ doctrinæ studio Arius, necdum confutatus damnaretur, querelarum ipsi superesset locus, par esse visum, primo controversiam inire cum hæresiarcha. Hic complurium antistitum emicuit vis ingenii, veræ fidei amor, studium ecclesiasticæ pacis, Marcelli in primis Ancyranum, maxime tamen omnium Athanasii : qui tametsi diaconus solum erat, et, ut ait Theodoretus (a), juvenilis ætatis, nemini uni quantumvis grandævo secundus erat studio Arii confutandi : qua de re audiendus Gregorius Nazianzenus : « In sancta synodo Nicæna atque illo trecentorum et duodeviginti lectissimorum virorum numero, quos Spiritus sanctus in unum coegerat, quoad facultas tulit, morbum compressit. Nondum ille quidem in episcoporum numerum allectus, verum primas tenuit inter eos qui una eo commigrassent. Non minus enim virtute, quam graduum dignitate, honoris præstantia censebatur. » Nec modo Arii ille (b), sed etiam propugnatorum ejus Eusebii, Theognii et Maris insidiis atque conatibus pro virili occurrit. Quo factum, ut tota vis mali in capitis ejus periculum postea immineret, ipseque unius omnium impetum exciperet. De Athanasii contra Arium disputatione hæc accepimus, pro gravitate certe dignitateque rei paucissima. Nam quæ vulgo fertur Athanasii cum Ario disputatio (c), Græculi commentum est, uti pluribus est a nobis alias comprobatum.

8. *Eusebiani libellum fidei offerunt.* — At Eusebius Nicomediensis, studio flagrans tuendæ impietatis, interposita clientium gratia et opera, imperatori auctor erat (d), ut Arii patrocinium susciperet ; sed contra quam sperabat res se dederunt. Nam de fide ubi queri cœptum est, rescriptum Eusebii offertur in medium, blasphemis dictis plenissimum : quod palam episcopis audientibus recitatum, cæteris dolori, Eusebio autem summo decori ac pudori fuit. Et jam patefacta impiorum et Arii sequacium sententia, impius libellus discerptus est. Verum Ariani conspecta Catholicorum et frugi hominum indignatione, mox Arium Eusebiumque cum sociis damnatum iri prospicientes novam ineunt insidiarum viam ; rogantesque silentium, ementito pacis concordiaque nomine, priores ipsi oblatum libellum, qui omnibus offensionis fuerat, damnant et proscribunt ; aliumque mox libellum omnium consilio adornatum muniunt suffragiis suis. Sed isthæc simulate et insidiose facta esse, explo-

ratum postea fuit : damnatas enim opiniones modo clam, modo publice defendunt ; et conspicati cum peritis et sagacibus sibi rem esse, nullo non artificio utuntur ne causa cadant. Hæc ex Theodoro lib. 1, c. 7, qui eadem ipsa, c. 8, ex Eustathio confirmat. Hallucinantur porro, qui libellum capite 7 memoratum, diversum esse putant ab alio de quo c. 8, nam idipsum utrobique narrari, nemini accuratius legenti dubium (e). Hic ipse libellus exstat in epistola Eusebii Cæsariensis ; estque fidei formula. Præterea epistolam, teste Ambrosio, obtulerunt Ariani, qua confutarent τοῦ ἁμοουσίου vocem. Quod si ejus nemo præter Ambrosium meminit, id ex amissis Actis Nicænis evenit.

9. *Quid pro τοῦ ἁμοουσίου voce statuenda actum.* —

Sub hæc, cum peroptarent Patres certas quasdam, omniumque calculo et consilio admittas sacrarum Litterarum voces statuere ac promulgare (f), queis omnis dissidii levaretur occasio, primo afferunt in medium eam formulam, ex Deo Filium esse. Verum Eusebiani id cum prava inveterataque sua opinione convenire rati, non ægre admisissent huic formulæ nomen dare, quando id juxta de conditis rebus dicitur quod ex Deo sint. Animadversa fraude ac subdolo lucifugarum consilio, præsules multas alias indidem mutuatas voces efferunt, Verbum scilicet esse virtutem, veramque Patris imaginem, ipsi in omnibus similem, ac semper esse. Tum Eusebiani deprehensi sunt sibi mutuo oculis annuere, ac musitare inter se, posse scilicet his vocibus suffragia ascribi, cum alia præter Verbum multa virtutes appellentur, erucam enim et bruchum magnam Dei virtutem nuncupari in sacris Litteris ¹. Imaginem quoque Dei vocari posse Filium, quando nos homines imaginem et gloriam esse Dei ait Apostolus ². Imo perridicule dicebant, nobis quoque id ascribi posse quod semper simus, secundum hæc Apostoli verba : « Semper enim nos viventes ³, » etc. Verum episcopi insidias et vafritiem veteratorum conspicati, eo demum appulere animum, ut, præcisa subterfugii occasione, vocem ἁμοουσίου proferrent in medium, qua posita circuitionibus nihil residui foret. Contra Eusebiani, qui ea voce ademptas erroribus suis latebras perspicere, auctoritatem opponunt synodi Antiochenæ, in qua vox hujusmodi proscripita fuisset. At, cum non usque adeo oblitterata esset ejus synodi memoria, ante annos tantum tres supra quinquaginta celebratæ, non fugiebat episcopos, nequaquam de consubstantialitate Verbi actum isthuc fuisse, sed de sententia Pauli Samosateni prave interpretantis vocem ἁμοουσίου. Quamobrem uno omnium catholicorum Patrum consilio hanc vocem usurpatam oportere decretum fuit.

Joel II, 25. ¹ I Cor. XI, 7. ² II Cor. IV, 41.

(a) Theod. l. 1, c. 8 ; Sozom. l. 1, c. 47 ; Greg. Naz. in *Encomio*.

(b) Socrat. l. 1, cap. 8.

(c) Inter spuria, tom. II [nunc tom. IV].

(d) Theod. lib. 1, cap. 7, 8.

(e) Athan. *De decretis Nicænis*.

(f) Id. *ibid.*, n. 19.

10. *Hosius Nicænum Symbolum adornat.* — Adornandæ porro fidei formulæ provincia magno Hosio Cordubensi tradita. Is omnibus retro sæculis celebratum illud Nicænum Symbolum concinnavit, quod omnium votis exceptum (a), cunctante nemine uno Catholicorum suffragium addere suum, promulgatum est. Et sane voce *ὁμοούσιου* omnis de natura Filii prava opinio evertitur, omnis ambiguitas resecatur. Data est hujusmodi formula anno 325, die 19 Junii.

11. *Eusebianorum protervia. Demum simulate subscribunt.* — Verum Eusebiani, cum non arbitrato suo formula concinnata, sed inopportuna esset suis consiliis et cogitatis, detrectare illam, negare suffragia, ut insolentibus constructam vocibus despicerent (b). Septemdecim erant numero qui adversum pugnarent et obsisterent; qui tamen imperatoris minis fracti ac perterriti, exsilii declinandi causa subscripserunt (c). Residui tamen quinque obstinatiores animo cæpta propugnabant, nimirum Eusebius Nicomediensis, Theognis Nicænus, Maris Chalcedonensis, Theonas Marmaricæ, Secundus Ptolemaidis: qui tandem, exceptis Theona et Secundo, aliorum cessere monitis et argumentis.

12. Verum simulate Eusebium atque socios Nicænæ synodo nomen et suffragium delisse, cum æqualium hominum testimoniis, tum iis quæ consecuta sunt consceleratores gestis propalam fuit. Eos Constantiæ Augustæ consilio ad dissimulationem consentiendi adductos tradit Philostorgius Arianus (d). Eusebius autem Cæsariensis missa ad suos epistola causam affert cur ad subscribendum appulerit animum, multaque *περὶ τοῦ ὁμοούσιου* edisserit, quæ nedum Arianismi ab eo suspicionem dimoveant, dubiam ejus de Verbi generatione fuisse fidem confirmant.

13. *Arius damnatus et in exilium pulsus.* — His peractis, eo demum ventum est, ut Arius synodi iudicio anathemate fereretur, qui pervicaci animo ad finem usque errores propugnabat (e). Non ille monitis imperatoris, non Patrum Athanasiique argumentis cessit. Sed cum nulla spes esset ejus ad sanam mentem reducendi, obstinatiusque ille blasphemata dicta hactenus inaudita proferret; omnium calculis damnatus et abdicatus est, atque a Constantino in Illyricum relegatus. Nec desunt tamen qui Arium tantisper declinandi exsilii causa cessisse, ac suffragium Nicænæ formulæ simulate dedisse narrent (f); atque ideo, cæteris integris, solo Alexandriam ingressu interdictum fuisse. Sed præstat epistolis Nicænæ et Alexandrinæ synodi habere fidem. Hisce namque Arius damnatus abdicatusque fertur: quod etiam testatur Athanasius.

14. *Thalia damnata.* — Tum proscripta et dam-

nata est impia illa et perridicula Arii *Thalia*, cujus blasphemata dicta ne auditum quidem ferebant Nicæni Patres, ita scilicet stomachum faciebat (g). Exsecrandi autem opusculi non lectione modo interdixit Constantinus, verum edixit quoque, nemini licere horrendum hujusmodi librum penes se asservare. Ut autem una cum mali auctoribus, sectatoribus etiam æternam probri et infamiæ notam inureret, jussit in posterum Arianos compelliari Porphyrianos, Porphyrii videlicet nomine, qui fuerat olim Christianæ fidei infensissimus; quasi scilicet ne inter Christianos quidem connumerandi essent, qui Christi divinitatem, fundamentum Christianæ religionis, impugnare aggredirentur.

15. *Theonas et Secundus cum Ario damnati.* — Damnati et depositi cum Ario fuere Theonas Marmaricæ et Secundus Ptolemaidis, qui Arianæ hæreseos ab exortu propugnatores acerrimi fuerant (h), ac proterve ad finem usque errori inhæserunt: quare in ordinem redacti, una cum factionis principe Ario ablegantur in Illyricum. Alii item non pauci hæreseos nomine anathemate percussi sunt: inter quos principem obtinent locum Pistus, exinde ab Ariano in episcopum Alexandrinum delectus, et Euzoizus tum diaconus, postea episcopus Antiochenus eorumdem lucifugarum consilio et opera constitutus. Nec audiendus Baronius, qui Secundum putat demum cessisse. At enim ex solis Nicænis subscriptionibus id mutuatur illustrissimus *Annalium* scriptor: quæ subscriptiones, cum aperte vitio laborant, non tanti sunt ut scriptorum omnium testimoniis anteponanur.

16. *Meletiani qua conditione recepti.* — Unum restabat Alexandrinæ redintegrandæ paci pernecessarium, videlicet ut de Meletianis quid agendum definiretur (i). Quæ res si ex regulæ ecclesiasticæ usu ac præscripto decreta fuisset, nonnisi Meletianorum abdicatione conficienda erat. Verum ut properantius dissidiorum finis accederet, ea lege atque omine episcopi per Meletium promoti in sedibus consistere suis, ut nullo fungentes episcopali officio vacuum nomen retinerent, aliis ab Alexandro constitutis Ecclesiarum munia obeuntibus. Hujusmodi autem Meletianis oblatam conditionem, non ex sententia Athanasii fuisse memorat ipse (j), nec semel, nec sine quadam indignantis animi significatione.

Adimere autem Meletio fraudis occasionem volens Alexander episcopus (k), breviarium seu laterculum postulavit eorum, quos ipse variis in locis ad episcopatum promovisset; ut ne postea ad libidinem suam varios subjiceret, quos, etsi nunquam constituerat, constituisse se mentiretur. Exstat hujusmodi laterculus in *Apologia Athanasii*

(a) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 42.

(b) Rufin. l. 1, c. 5; Sozom. lib. 1, cap. 18.

(c) Socrat. lib. 1, cap. 9.

(d) Philost. l. 1; Athan. *De decretis Nicænis*,

n. 4.

(e) Socrat. lib. 1, cap. 8; Sozom. lib. 1, cap. 21.

(f) Socrat. lib. 1, cap. 9.

(g) Socrat. *ibid.*

(h) Theod. lib. 1, cap. 8; Philost. lib. 1, n. 8.

(i) Socrat. l. 1, c. 9; Sozom. lib. 1, cap. 24.

(j) *Apol. contra Arian.*, n. 59.

(k) Athan. *ibid.*, n. 71.

contra Artanos. Archiepiscopi nomen apud suos A obtinuisse Meletium, haud improbabili-
ter conjectamus ex hisce laterculi verbis : « Joannes qui jussus
fuit cum archiepiscopo degere. » Qua de re plura in
præliminaribus.

17. *De Paschate decretum.* — Hæc scita, hæc pla-
cita synodi fuere. Ad hæc vero actum de celebran-
di Paschatis die (a). Namque Ecclesiæ permultæ,
veteri renovato errore, eodem quo Judæi tempore
paschalem agebant solemnitatem, nec sine ingenti
cæterarum offensione. Quam præcisam volentes
consuetudinem Nicæni Patres, sanxere ut ubique
terrarum una eademque dies esset celebrando Pa-
schati assignata, nempe æquinotio transacto verno
prima post quartam decimam lunam Dominica ;
cujus diei præsignificandæ commissa cura fuit B
Alexandrino episcopo, quod Ægyptia gens habere-
tur astrorum cursus peritissima. Nec tanta res ac-
curatione acta fuit, quin ea reformatione opus
fuerit, quam inæxit sæculo præterito Gregorius XIII
pontifex.

18. *Canones Nicæni.* — Quæ disciplinam item
spectabant ecclesiasticam, viginti canonibus sæ-
cita sunt : in quibus exponendis moras extrahere
nostri non est instituti, cum res a multis viris
doctis accurate et pluribus expensa fuerit.

19. *Epistolæ Constantini et Nicænæ synodi.* —
Imperator Constantinus, cui una ecclesiasticæ con-
cordiæ cura erat, rebus ex voto et arbitrio suo
gestis, missis litteris gestiens lætusque acta per
synodum significat ubique (b). Ecclesiis maxime, C
quæ dissidebant de Paschatis celebratione, auctor
fuit ut starent synodi placitis, et dissidiorum finem
facerent. Alexandrinos autem cohortatus est, ut si
qui essent Arianæ doctrinæ sectatores, eam quam
maturime repudiarent ; præstabilius esse episco-
pis plus trecentis obtemperare, quam unico impie-
tatis auctori ; id se sperare gaudii ex eorum obse-
quentia consecuturum. Exstat itidem alia sancto-
rum Patrum epistola ad Alexandrinos, qua signifi-
cant impiam Arii sententiam, præsertim Constanti-
no, præsulum omnium consilio, præmisso exa-
mine et diligenti perquisitione reprobata et pro-
scriptam fuisse, Ariumque, quod audacius bla-
sphemia dicta propugnaret, exsilio multatum : im-
pietate pares Theonam et Secundum pari ultione
plexos, Meletianos in ordinem redactos, Paschatis
celebrandi diem uno omnium voto assignatam ; si
quid ulterius definitum fuerit, id ipsos Alexandro
narrante accepturos, cui ut remigranti læti occur-
rerent, ipsique gererent morem summopere cohori-
tabantur. Soluta demum synodus fuit die vicesima
sexta Augusti, anno 325, vicesimo imperii Constanti-
tini.

20. *Celebritas Nicææ magna.* — Prospero eventu
rerum ecclesiasticarum mire gaudens Constanti-

nus, magna voluit celebritate feriari (c). Commo-
dum incidit ipsa in diem illam, qua de vicesimo
inito imperii sui anno festum agebat. Et, quæ læ-
titiæ accessio foret, Constantium filium eadem die
Cæsarem proclamari jussit. Eratque ingens concus-
sus, summa frequentia præsulum, aulicorum, opti-
mum. In tanto cœtu orationem habuit Eusebius
ad Constantinum et ad reliquam primatum multi-
tudinem. Post hæc imperator ad lautas epulas to-
tum conventum evocavit. Quæ res quo ritu et or-
dine gesta, non indiligenter Eusebius ibidem perse-
quitur.

21. *Constantini pietas.* — Insigne illud fuit imperato-
riæ pietatis argumentum, quod episcoporum quibus
fuerat pro Christi nomine dexter oculus excul-
ptus, vulnerum vestigia Constantinus frequens oscu-
laretur honoris causa (d), muneribus cumlaret
omnes, juberetque statim frumenti mensuram quot-
annis in singulis urbibus distribui, in alimentum
viduarum, virginum, ecclesiasticorum. Quæ tanta
largitio ad imperium usque Juliani Apostatæ per-
duravit. Instante episcoporum digressu, pluribus
cohortatus omnes est, pacem ut curarent, dissidio-
rum et rixarum finem facerent, odia invidiamque
ponerent, delicta mutuo condonarent, caverent ne
jurgiorum et disceptationum frequentia risum pa-
rarent inimicis Christianæ religionis, neu in con-
temptum res ecclesiasticas deducerent. Tum enixe
rogabat, ut fuis precibus sibi suisque numen propi-
tium esse impetrarent. Ita dimissus est amplissi-
mus ille cœtus, nullius non ævi, nullius non populi
laudibus celebratus. Regressi vero singuli, in suam
quisque civitatem, quid gestum, quidve definitum
a synodo fuisset, commemorarunt.

22. *Ariani et Meletiani non quiescunt.* — Post-
quam soluta synodo Alexandriam remigrasset Ale-
xander, ac decreta sanctorum Patrum protulisset,
optatissimam sibi pacem conciliare non potuit (e).
Flagrantem enim Meletianorum dissidio Arianorum-
que furore Ægyptum, non synodi decreta, non im-
peratoria edicta compescuerunt. Meletius quippe,
contra quam statutum fuerat, in episcopatum Ly-
copolis ad sui vices implendas promovit Joannem,
cognomento Archaph, hominem sibi addictissimum,
qui Meletio defuncto factionis princeps fuit. Neque
magis Ariani synodi placitis acquievere ; namque
ex damnatis erroribus suis in furorem et vesaniam
acti, gesta synodi traducere in dies, in contemptum
atque ludibrium voces ex sacris litteris non mutua-
tas passim vocare, redintegrare controversias, nul-
lum finem facere discordiarum. Si fides Epipha-
nio (f), Meletius missis ad imperatorem oratoribus,
Joanne scilicet supra memorato, Callinico Pelusii,
et Paphnutio quodam anachoreta, Alexandrum in
crimen vocabat. Verum imperator, cui perspecta
erat viri integritas et sanctimonia, turbulentos hu-

(a) Socrat. lib. 1, cap. 9.

(b) Socrat. ibid.

(c) Sozom. lib. 1, cap. 25 ; Euseb. *Hist. eccl.*

(d) Socrat. lib. 1, cap. 1.

(e) Epiphani. hæres. lxxviii.

(f) Ibid.

jusmodi viros, nec auditos, re infecta dimisit. A ab Ecclesia descivisse. Hæc ille Arianico et impio ore mentitus est.

25. *Eusebius et Theognius exsulant.* — Neque tamen tantis Augusti studiis, tanta navata opera extinctum malum fuit. Vixdum enim trium mensium spatium ab celebrata synodo elapsum erat, cum Eusebius Nicomediensis et Theognius Nicænus (a), quod Arianis partibus non obscure studerent, accitos ab imperatore Arianos adiissent, excepissent domi diversores, iniissent cum illis societatem, relegati a Constantino sunt in Galliam. Constantinus autem in epistola ad Nicomedienses aliam exsilii causam, subobscura tamen, indicat, reumque agit Eusebium pacti cum aliquo sibi adversante tyranno fœderis, cui ministerium et opem suam commo-
dasset ille. Hujusce rei penes se luculenta esse argu-
menta testatur imperator, quando presbyteros dia-
conosque Eusebio hac in re administratos deprehenderat. Hæc causæ exsilii cum Eusebii, tum consi-
lorum socii Theognii : in quorum vicem Amphion
Nicææ, Chrestus Nicomediæ episcopus constitutus
fuit. Qui sit autem ille tyrannus, quocum societa-
tem iniit Eusebius, non aperte significat imperator :
sed nihil dubium de Licinio hic agi.

26. Mitto cætera quæ de eorum exsilio feruntur, quod vel magna suspicione, vel aperte falsitate laborent. Cujusmodi est illud, Eusebium scilicet et Theognium, postquam Nicænæ synodo subscripserant, subornato exinde notario nomina abrasisse sua, ac deinde strenuos τῷ ἐπαροουσίῳ præcones fuisse (b). Qua de causa imperatore Theognium cum Eusebio expostulante, respondisse audacissime Eusebium, ostensa qua induebatur veste : « Si hæc vestis inspectante me divisa esset, nunquam dicere utramque partem ejusdem esse substantiæ. » Quæ causa irarum et ultionis fuerit. Verum isthæc commentum esse ipse qui enarrat Sozomenus ait. Longius a similitudine veri absunt, quæ narrat Philostorgius, ὁ φιλοψευδῆς οὗτος καὶ καχοστόργος, Eusebium nempe, Theognium et Marin, dati suffragii pœnitentes, imperatorem adiisse, hisque compellasse dictis : « Iniqui, imperator, ea in re fecimus, quod tui metu perculti, impietati nomen ascripserimus. » Quo factum ut imperator ira percitus homines in Galatias seu Gallias occidentales relegavit (c), et Arianos sua quemque patria excedere jœsserit. Et alio loco nugacissimus idem scriptor ait, Secundum cum sociis jussu imperatoris revocatum ab exsilio, litteris quaquaversum missis proscripsisse τὸ ὁμοούσιον, et τὸ ἐπαροουσίον propugnasse : quibus litteris Alexandrum suffragium ascripsisse ait, Ariumque ad communionem admisisse; sed postea Alexandrum, cum ab imperatoris metu respiraret, ad priscam rediisse mentem; et tunc demum Arium cum sectariis ab Alexandro et

ANNO 326. — 1. *Alexandri Alexandrini obitus.* — Inter hæc Alexander, ætate ac senio confectus, diem obiit supremum. Instante obitu Athanasium designat sibi successorem. Cum enim ingravescente morbo paulatim deficerent vires, derepente Athanasium compellat (d). Respondet vocanti quidam nostro gentilis. Quem nihil affatus ille, interposita mora, Athanasium repetitis vicibus vociferatur, absentem indicans alium se vocare : qui re præcauta atque prævisa, ut tantum munus declinaret, sese proripuerat. Prophetica autem mente demum Alexander : « Effugisse te credis, ait, Athanasi, nec tamen effugies; » his significans, gravissimis cum certaminibus et calamitatibus deputatum. Sunt porro qui existiment, ea tempestate Athanasium rerum ecclesiasticarum causa in imperatoris aula versatum fuisse. Incidit Alexandri mors in diem vicesimam sextam Februarii mensis, anno 326, quinque scilicet post ejus Alexandriam reditum mensibus (e). Ita quidam, quibus consonat Theodoretus, vita functum referens quinque post Nicænam synodum mensibus. Quod autem habet Epiphanius, demortuum Alexandrum eodem quo Nicæna habita synodus est anno, intelligas nondum elapso anno post synodum celebratam.

2. *Meletiani Theonam cooptant in episcopum Alexandrinum.* — Si fides Epiphani (f), excubantes Meletiani ad quascunque oblatas turbarum occasiones, defuncto Alexandro, absenteque Athanasio, in præsulis Alexandrini munus provehunt quemdam suæ factionis hominem, nomine Theonam, quo tribus elapsis mensibus extincto, promotus exinde fuit Athanasius. Næ si Meletianorum spectetur audax animus, et novandarum rerum pereupidus, hæc fidem superare non videantur. At mirum nullam de hujusmodi homine, vel apud Athanasium, vel apud æquales haberi mentionem, cum maxime frequentissimæ adfuerint illius memorandi occasiones. Verum fortasse quia secundum promotionem non nisi paucos menses superstes fuit, nulla aut exigua permansit hominis memoria.

3. *Athanasius deligitur.* — Quæ causa, quæ ratio Athanasium compulerit ad redeundum ex secessus loco (g); suone ille consilio, oblata muneris declinandi spe, an divino instinctu ad officium evocatus accesserit, pariter incertum. Redux autem summa populorum lætitia excipitur. Hinc concursus, clamor, vota publica plebis catholicæ Athanasium sibi episcopum efflagitantis. Hoc animo multitudo innumera confluit in ecclesiam, ubi tum erant Ægyptii episcopi eadem de causa coacti. Tum plebs incensa cupidine optati potiundi, edito clamore rogare, ob-

(a) Socrat. lib. 1, cap. 9 et 14; Sozom. lib. 1, cap. 21.

(b) Sozom. ibid.

(c) Philostorg. lib. 1.

(d) Sozom. lib. 1, cap. 17.

(e) Theod. lib. 1, cap. 26; Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 59. Vide in *Monito.*

(f) Hæc. LXXVII.

(g) Athan. ibid., n. 6.

testari præsules, Athanasium exposcere; deinde A
versis ad Christum precibus obsecrare, concedi
sibi postulatum virum: non passuros se ecclesia
episcopos excedere, donec allectus Athanasius
esset: virum frugi vociferantes, religiosum, vere
Christianum, ascetam, vere episcopum. His per-
moti Ægyptii episcopi, Athanasium in sedem
Alexandrinam provehunt, et quidem ingenti popu-
lorum plausu lætitiæque. Hæc in synodica Ægyptii
præsules, oculati testes, qui suis ipsi manibus Atha-
nasium in episcopali throno collocarant. At secus
multum rem Eusebiani missis ad imperatorem lit-
teris significarunt. Aiebant quippe (a) Meletianos
cum Catholicis inita societate, una confluisse
Alexandriam ex Thebaide et Ægypto episcopos
quatuor et quinquaginta, qui (sic illi) jurati statue-
runt omnium calculo et suffragiis deligendum qui
Alexandriam occuparet sedem; verum sex, sep-
temve episcopos a cœtu digressos, imprudentibus
inivitisque cæteris omnibus, clam constituisse
Athanasium episcopum; quæ causa esset ut fre-
quens populus, clericique permulti ejus communio-
nem aversarentur. Hæc illi. Verum multo impu-
dentius Philostorgius (b), Athanasium narrat eccle-
siam Sancti Dionysii invasisse, atque duos episco-
pos isthic repertos vi compulsisse ut episcopale sibi
munus deferrent, cæteros autem facti indignatione
permotos damnasse hominem, Athanasiumque vi
multitudinis ac populi præsidio superiorem, litte-
ris, ceu totius consilio civitatis, imperatori se ele-
ctum totius significasse: quo factum ut vi occupa-
tam sedem teneret. Hæc nimirum mendacissimus
Philostorgius, qui nedum veritatem, ne veritatis
quidem umbram et speciem sectatur.

4. Annum itaque cooptati in episcopum Athanasii
assignamus 326, elapsis quibusdam ab Alexandri
obitu mensibus. Atque ita probe constat quod a
Cyrillo (c) et aliis traditur, Athanasium scilicet in
episcopali sede totum sex super quadraginta anno-
rum spatium emensum obiisse. At enim si ponti-
ficatus Athanasii exordium ducatur ab anno 326,
aut dimidio circiter aut vertente, ad 373, die se-
cunda Maii, quo tempore obiisse inferius common-
stratur, computantur anni sex et quadraginta cum
quibusdam mensibus.

5. In Athanasii promotionem hæc habet Sozome-
nus (d): « Ego sane virum hujusmodi non citra
Dei nutum ad sacerdotium pervenisse existimo, ut-
pote eloquentia juxta atque intelligentia præditum,
et ad occurrendum insidiis adversariorum paratissi-
mum, cujusmodi virum illa tempora quam maxime
postulabant. Fuit certe ad conciones ecclesiasticas
et ad sacerdotii munus obeundum aptissimus, atque
ab ineunte ætate in ejusmodi rebus ἀρωγὸν
ἔχων. »

6. Lubet Athanasii præconem omnium clarissi-

(a) Sozom. lib. II, cap. 17; Athan. ibid., n. 6.

(b) Lib. II, c. 11.

(c) Epist. 1.

Gregorium Nazianzenum in hanc rem au-
dire (e). « Sic porro educatus et institutus, ut eos
nunc quoque oporteret qui plebis antistites futuri,
magnumque Christi corpus tractaturi sunt. Secun-
dum ineffabile Dei consilium ac præscientiam, quæ
magnarum rerum materiam diu ante præparat, in
præclarum hunc sacerdotum ordinem cooptatur,
atque in eorum qui appropinquant Deo appropin-
quant numerum allegitur: cunctisque ecclesiasti-
corum graduum muneribus perfunctus, Alexan-
drino populo, quod idem est ac si dixissem universo
terrarum orbi, præficitur. Neque sat definire pos-
sum, virtutisne præmium, an Ecclesiæ fontem ac
vitam hujusmodi dignitatem acceperit. Hanc enim
oportebat veritatis siti languentem, ac prope con-
fectam, Ismaelis instar, potu recreari, aut velut
Eliam, arente per siccitatem terra, ex torrente re-
focillari, paulumque respirantem ad vitam revo-
cari, ac semen Israeli relinqui: ne ut Sodoma et
Gomorra efficeremur, quarum celebris quidem est
improbitas, celebrior autem interitus; incolis
nempe igne et sulphure oppressis et obrutis.
Propterea nobis jacentibus cornu salutis erectum
est. » Et paucis interjectis: « Sic igitur et ob eas
causas, totius populi suffragiis, non autem secun-
dum pravam formam, quæ postea obtinuit, per vim
aut cædem; sed apostolico ac spirituali more, ad
Marci thronum provehitur: non minus pietatis,
quam sedis successor. Ut enim si hanc spectes,
remotissimus ab eo futurus est; ita si illius ratio-
nem habeas, statim illi proximus invenietur, quæ
quidem proprie successio existimanda est. » Et
quibusdam interpositis hæc habet de illius vitæ
instituto: « Athanasius vita quidem sublimis erat,
verum animo demissus et humilis: et tanta quidem
erat virtute, ut ad eam accedere posset nemo; ea
comitate, ut ad ejus congressum facilis omnibus
esset aditus, mansuetus, mitis, ad miserationem
propensus, sermone jucundus, moribus jucundior,
facie et multo magis mente angelicus, in increpando
lenis, in laudando erudiendi vi præditus: sic
utrumque temperans, ut neutrum horum per immo-
derationem labefactaret; sed ut increpatio pater-
nam charitatem, et laudatio imperii gravitatem
retineret: nec aut lenitas mollior, aut severitas
æquo rigidior esset; quin potius illa facilitatis et
benignitatis, hæc prudentiæ nomen haberet, utra-
que vero sapientiæ laudem consequeretur. Cui id
morum probitas præstabat, ut minus verborum
esset opus; id verba, ut parcius virga uteretur; id
virga, ut sectione rarius opus haberet. » Et post
pauca: « Illic illius in jejuniis atque orationibus as-
siduitatem laudibus ornet, ille insuperabilem in
vigiliis et psalmodiis vigorem: alius egentium cura
et præsidium, alius enarret ut superbis restite-
rit et ad humiles sese demiserit. Virgines pronu-

(d) Lib. II, cap. 17.

(e) Num. 4.

bonum laudent; quæ matrimonii jugo constrictæ sunt, moderatorum; qui solitariam agunt vitam, excitatorem et erectorem; qui in sodalitiis vivunt, legislatorem; simplices deductorem; speculationi dediti theologum; hilares frenum; calamitosi consolatorem; canities baculum; juvenus pædagogum; paupertas largitorem; divitiæ dispensatorem. Quin et mihi videntur et viduæ patronum laudaturæ, et pupilli patrem, et peregrini hospitem, et fratres fratrum amantem, sani valetudinis custodem, omnes denique eum qui omnia omnibus factus est, ut omnes vel quamplurimos lucrifaceret. » Hoc Athanasii institutum, hæc episcopalis officii gerendi ratio fuit

ANNO CIRCITER 327. — 1. Ἀρχόμενος τῆς ἐπισκοπῆς. Athanasii in Thebaidem iter. — Neque ita multo post episcopatus sui exordium, Thebaidis ecclesias Meletianorum dissidis Arianorumque moribus deflagrantem perlustravit, quo vacillantes debilesque animo recrearet ac firmaret in vera fide. Usque Syenem autem, extremum versus Æthiopiæ Thebaidis oppidum, contendit adverso flumine. Cumque Tabennesin navigio transmitteret, exit obviam Pachomius (a) magna comitante monachorum frequentia, qui adventantem hymnis, psalmis, cantu, nulla prætermissa gaudii significatione, virum exceperunt. Tum Sarapion Tentyrorum episcopus Athanasium compellat. « Adest, inquit, in his sedibus, meo episcopatu contributis, monachorum quidam Pater et vere homo Dei; quem omnibus, qui in sinibus meis degunt, præficias monachis, et presbyterum constituas pervelim. » Quo Pachomius audito, sese in cœtu fratrum abdidit, donec transmitteret Athanasius. Is tamen cum navim perlustrasset oculis, Dei famulum agnovit, ediditque jam multa eum Evangelii causa sustinuisse, veræque ipsum fidei sectatorem esse, cujus gratia postmodum in calamitates varias incidit.

ANNO CIRCITER 328. — 1. Arius ab exilio revocatus. Similiter Eusebius et Theognius. — Vixdum elapso post Nicænam synodum triennii spatio, Arius redit ab exilio antequam Eusebius et Theognius suas repetendi sedes facultatem impetrarent (b). Nec statim Ario copia facta remigrandi Alexandriam, ne de integro, conspiratis factionum partibus, turbæ, seditiones, tumultus oborirentur. Quis porro artibus, qua ratione, cujus opera redeundi veniam impetrarit, ignoratur. Neque ita multo post Eusebius ac Theognius, circumvento solitis fraudibus atque dolis imperatore (c), oblatoque episcoporum principibus fictæ pœnitentiæ libello, acciti et in proprias sedes restituti sunt. Exstat libelli exemplum apud Socratem, quo queruntur illi se indicta causa ab episcopis damnatos in exiliumque pulsos, suffragia tamen Nicæne fidei

ascripsisse, atque eidem mordicus hæerere, ratam illam habere, tametsi condemnationi Arii non erant astipulati. At quando jam Arius ab exilio revocatus esset, rogant id apud imperatorem agatur, ut sibi quoque redeundi potestatem faciat. Impetrata reductus facultate, Amphionem illi et Chrestum, quorum alter Nicææ, Nicomediæ alter, in pulsorum vicem constituti fuerant, deturbant sedibus. Sunt porro qui nullam hujusmodi libello fidem esse opinantur: verum ne minimam quidem præfert libellus, nisi mea me fallit opinio, *vobelaç* aut suspitionis notam.

ANNO CIRCITER 329. — 1. Eustathius Antiochenus Arianos strenue oppugnat. Eusebianorum dolo pellitur. — Reversi ad sedes, quas turbas dederint, quæ molimina, quas machinas, quas insidias struxerint in assertores et vindices τοῦ ὁμοουσιου, haud facile narratu est. Eminebat inter veræ fidei propugnatores Eustathius Antiochenus (d) vir multis nominibus insignis, dignitate, pietate, eruditionis fama, confessionis gloria nemini secundus. Hic ardens studio veræ doctrinæ promovendæ, infestus Arianis, quos interclusos societate et communione sua edixerat, in odium invidiamque Eusebii et sociorum incurrit. Ad hæc, multa contra Arianos opera in lucem emisit, quorum mentio apud Hieronymum et Theodoretum. Cum Eusebio item Cæsariensi iniiit controversiam, eumque ut Nicæne fidei infensum scriptis suis exagitavit. Ille contra Eustathium reum agit Sabellianæ opinionis, quod Sabellianismi crimen solenne Arianis erat iis offerre, qui Ariam hæresim infesti adorirentur. Neque in Eusebium duntaxat, sed etiam in Patrophilum Scythopolitanum et Paulinum Tyrium acerrime invehebatur. His accensi veritatis hostes, quo virum patrio solo et Ecclesia exturbarent, insidias parant et crimina comminiscuntur. Quod calumniæ genus adornatum in Eustathium fuerit, quæve occasio illi calamitatis, non convenit inter scriptores. Ait Athanasius (e), ad imperatorem accusatum Eustathium irrogatæ matri ipsius contumeliæ, nulla interposita mora in exilium actum fuisse cum magna comitantium presbyterorum et diaconorum frequentia. Socrates autem et Sozomenus narrant, odio flagrantibus Eusebianos, Eustathium in synodo Antiochiæ celebrata abdicasse, cum Sabellianismi, tum alius criminis non memorandi causa. Verum quod illud fuerit crimen aperit Theodoretus (f), Eusebium scilicet Nicomediensem in veritatis vindices insidias machinatum, desiderio videndi Jerusalem magnificumque templum ab Augusto excitatum flagrare se profectum, Constantino vehiculum ministrante, eo productum esse una cum Theognio Nicæno conspirationis socio. Quibus Antiochiam perlatis, anice et comiter Eustathius præbet

(a) Vita Pachomii in Actis SS. 14 Maii.

(b) Socrat. lib. 1, cap. 24; Sozom. lib. 11, cap. 16.

(c) Philostorg. l. 11, cap. 7.

(d) Socrat. lib. 1, cap. 24; Sozom. lib. 11, cap. 19; Philostorg. l. 11, cap. 7.

(e) Hist. Arian. ad Monachos. n. 4.

(f) Lib. 1, c. 21.

hospitium. Inde, ait Theodoretus, cum ad sacra loca pervenissent, in partem consilii et conspirationis vocant Eusebium Cæsariensem, Patrophilum Scythopolitanum, Actium Lyddensem, Theodotum Laodicenum; qui una omnes properant Antiochiam. Ibi conducta muliercula, quæ corporis pulchritudine quæstum faciebat, auctores sunt ut rei secum habitæ sanctum præsulem accuset. In episcoporum cœtum intromissa mulier, infantem uberibus admotum ostendens, illum ex Eustathii coitu peperisse affirmat. Eustathius vero, non ignarus conflata in se conspirationis, mulierem si quem haberet hujusmodi facinoris conscium in medium proferre jubet. Cumque neminem illa objecti criminis testem habere se diceret, ipsi jusjurandum Eusebiani detulere. Juravit illa infantem Eustathii esse, statimque judices iniquissimi virum damnant ut adulterum, reclamantibus licet cæteris episcopis qui eo loci convenerant, veri tenacibus, et frugi hominibus, qui Eustathio auctores erant ut ne iniquæ sententiæ acquiesceret. Hanc item criminationem commemorat Hieronymus, *Apolog. II adversus Rufinum*: « Ιστæ, inquit, machinæ hæreticorum, id est magistrorum tuorum sunt, ut convicti de perfidia ad male dicta se conferant. Sic Eustathius Antiochenus episcopus filios, dum nescit, invenit. »

2. Per mihi mirum est tam atrocem calumniam Athanasium præterisse, si vere oblata fuerit. Sin resciverit, quid causæ est quod tantum Eusebiano-
rum facinus præmat silentio, qui huic affinem historiam de Euphrate Coloniensi Stephani Antiocheni insidiis per intromissam mulierculam tentato, accurate recenset. Ex Athanasii utique silentio non nihil fortasse nascatur suspicionis, quando potissimum cernimus, plerosque istius ævi scriptores libenter afferre muliercularum histórias, quarum nonnullæ pari suspicione laborant. Et quod augeat scrupulum, Joannes Chrysostomus in prolixo Eustathii *Encomio*, ubi permultas affert ejus pro fide calamitates, rem istam præterit silentio. Næ Socrates postquam Eustathium Sabellianismi causa abdicatum narravit, adjicit, ὡς μὲν οὖν τινες φασίν, δι' ἑλλάς οὐκ ἀγαθὰς αἰτίας φανερώς δὲ οὐκ εἰρήχασι. Hoc est, « Ut vero quidam narrant, aliis de causis minus honestis abdicatus est, quas tamen aperte non proferunt. » Quibus verbis innuit non concordiam omnium sententia eam rem tum admissam fuisse.

ANNO CIRCA 330. — 1. *Seditio Antiochiæ*. — Abdicato igitur Eustathio, non in eo stetit Eusebiano-
rum odium flagitiumque; sed imperatorem convenientes, auctores sunt ut in exsilium pellatur antistes (a). De exsilii loco non una sententia. Hieronymus Trajanopolin in Thracia, Theodoretus vero in quamdam Illyrici urbem relegatum narrant. Secus alii dicunt, nec nostrum est rem pluribus investigare. Cæterum in Eustathii abdicatione tota

(a) Hieronym. *De scriptoribus ecclesiasticis*; *Socrat. lib. I, cap. 24*; *Sozom. lib. II, cap. 19*.

(b) *Lib. I, cap. 22*.

A pene seditione conflavit Antiochena civitas. Fremebant populi perinique tanti viri casum ferentes. Cumque de successore deligendo ageretur, tanta flamma dissensionis exarsit, ut prope fuerit totius civitatis pernicietas excidiumque. In duas namque partes distracta civitas erat, aliis Eusebium Pamphili allegere, aliis Eustathium retinere nitentibus. Stabant utrinque armati, hostilem spirantes animum. Militum quoque turmas vidisses utrique parti adjunctas. Omnia ad pugnam et horrendam cladem parata; ventumque fuisset ad gladios, nisi imperatoris metus plebis impetum coercuisset. Sed supervenientes Augusti litteræ mitigarunt animos. Eusebiani igitur Eustathio Eulalium subrogant; qui cum exiguo tempore superstes fuisset, ejus loco deligitur Eusebius Pamphili. Verum abnuit ille subire munus; ex animine temperantia, ut innuit Socrates, an quod prospiceret nunquam sibi pacem fore cum Antiochenis catholicis, id summopere incertum. Ariano itaque alii, cui nomen Euphronio, episcopale munus defertur: quo post annum et paucos menses vita functo, deligitur Flacillus item Arianus, et uno avulso non deficit alter. Quæ causa fuit ut multi, cum populares, tum clerici, quibus religio catholica cordi, a cœtibus Arianorum abhorrentes, seorsum collectas agerent. Hi ex ardenti erga Eustathium studio amoreque, Eustathiani deinceps audierunt. Hujusmodi porro discordia Antiochenorum ad integrum ferme sæculum extracta fuit.

C 2. Cæterum, si Theodoretus (b) fides, meretrix quæ Eustathium accusavit, cum in gravissimum ac diuturnum morbum incidisset, calumniam detexit, ac scenam totam aperuit: nec duobus tribusve, sed quamplurimis sacerdotibus indicavit ea quæ dolo fuerant concinnata, fassa se mercede conductam Eustathium in crimen vocasse; neque tamen falso juratam se, quando Eustathius quidam ærarius faber infantis pater esset. Quod si vere gestum, miror tam apertum Eusebiano-
rum flagitium vel fugisse Athanasium, vel prætermissum ab eo fuisse.

3. *Gesta Eusebiano-
rum in Asclepam Gazensem et Eutropium*. — Per idem fere tempus Eusebiani, qui veræ fidei assertoribus inexpiabile bellum indixerant, Asclepam Gazensem episcopum, virum probitate et multis ingenii dotibus ornatum, adorian-
tur (c); et, quod adornatum erat adversum insontes et orthodoxos telum, præpostere de Christiana fide sentire criminantur. Nec mora, abdicato subrogant Quintianum nescio quem, sæe factionis hominem, Asclepamque patrio solo exterminant. Hinc conversis ad Eutropium Adrianopolitanum τὸν φιλόχριστον conatibus, virum fictis criminibus deturbare nituntur. Eutropius autem, ut nomen sonat, summæ vir probitatis, in crimen ideo vocatur, quod libere Eusebium coargueret, et istac transeuntibus auctor esset ut ne impiis ejus dictis haberent fidem. Quod

(c) Athan. *Hist. Arianorum ad monachos*; n. 5; *Theod. lib. I, cap. 20*.

in causa fuisse creditur ut Eusebius, ulciscendi sui cupidine, Basilinam Julii Constantii uxorem concitaret in sanctum præsulem, cujus opera, eadem qua Eustathius poena multatur, urbe pulsus pariter et Ecclesia. Cum porro Basilina anno 331, paucis postquam Julianum pepererat mensibus, diem clauserit extremum, Euphronii exilium opportune conferri potest in annum 330.

4. *Abyssini Frumentio doctore Christi fidem amplectuntur.* — Jam ad conversionem Abyssinorum Æthiopum enarrandam evocant nos scriptores omnes ecclesiastici, qui sub initium episcopatus Athanasii venisse Alexandriam Frumentium (a), atque ab Athanasio delectum fuisse episcopum, apostolumque ejus regionis testantur. Eam historiam ad verbum ex Rufino mutuamus, qui se ab Ædesio, Frumentii comite peregrinationisque socio, rem accepisse commemorat. « In ea, inquit Rufinus, divisione orbis terræ, quæ ad prædicandum verbum Dei sorte per apostolos celebrata est, cum aliæ aliis provinciæ obvenissent, Thomæ Parthia, et Matthæo Æthiopia, eique adhærens citerior India Bartholomæo dicitur sorte decreta. Inter quam Parthiamque media, sed longo interior tractu India ulterior jacet, multis variisque linguis et gentibus habitata; quam velut longe remotam nullus apostolicæ prædicationis vomeri impresserat: quæ tamen temporibus Constantini tali quadam ex causa semina fidei prima suscepit. Metrodorus quidam philosophus, inspicendorum locorum, et orbis perscrutandi gratia ulteriorem dicitur Indiam penetrasse. Cujus exemplo invitatus Meropius quidam Tyrius philosophus, simili ex causa adire Indiam voluit, habens secum duos puerulos, quos liberalibus litteris, utpote propinquos, instituebat. Quorum unus, qui erat junior, Ædesius, alter Frumentius vocabatur. Igitur pervasis et in notitiam captis his quibus animus pascabatur, cum philosophus redire cœpisset, aquæ vel cæterorum necessariorum causa, ad portum quemdam navis qua vehebatur applicuit. Moris est inibi barbarorum, ut si quando fœdus sibi cum Romanis turbatum vicinæ nuntiaverint gentes, omnes qui apud eos ex Romanis inventi fuerint jugulentur. Invaditur navis philosophi, cuncti cum ipso pariter perimuntur: pueruli reperti sub arbore meditantes, et lectiones suas parantes, barbarorum miseratione servati, ducuntur ad regem. Horum ille alterum, id est Ædesium, sibi pincernam fecit; Frumentio vero, quem quasi perspicacem deprehenderat et prudentem, rationes suas scriniaque commisit: ex quo et in honore magno apud regem habitus, et in amore.

5. *Frumentius ab Athanasio constituitur episcopus Abyssinorum.* — « At vero moriens rex uxorem cum parvulo filio regni reliquit hæredem; adolescentibus autem quid vellent agendi dedit liberam facultatem: quos tamen regina suppliciter exorat, tanquam

A quæ nihil haberet in toto regno fidelius, ut secum usquequo adolesceret filius, regendi regni sollicitudinem partirentur; et præcipue Frumentium, cujus prudentia ad moderandum sufficeret regnum: nam alius fidem puram et sobriam mentem simpliciter exhibebat. Idque dum agerent, et regni gubernacula Frumentius haberet in manibus, Deo mentem ejus et animos instigante, requirere sollicitus cœpit, si qui inter negotiatores Romanos Christiani essent, et ipsis potestatem maximam dare ac monere ut conventicula per loca singula facerent, ad quæ Romano ritu orationis causa confluerent: sed et ipsa multo magis eadem facere, et ita cæteros cohortari, favore et beneficiis invitare, præstare quicquid opportunum fuisset, loca ædificiis aliaque necessaria præbere, et omnino gestire ut Christianorum ibi semen exsurgeret. Sed cum regius puer adolevisset, qui procurationem regni gerebant, expletis omnibus et ex fide traditis, multum licet detinentibus et rogantibus ut manerent regina vel filio, ad orbem tamen nostrum revertuntur. Ædesio festinante Tyrum, parentes propinquosque revisere, Frumentius Alexandriam pergit, dicens æquum non esse opus occultare Dominicum. Igitur rem omnem ut gesta est exponit episcopo, ac monet ut provideat virum aliquem dignum, quem congregatis jam plurimis Christianis, et ecclesiis constructis in barbarico loco, episcopum mittat. Tum vero Athanasius (nam is nuper sacerdotium susceperat) attentius et propensius Frumentii dicta gesta que considerans, in concilio sacerdotum ait: « Et quem alium inveniemus virum talem, in quo sit spiritus Dei sicut in te, qui hæc possit implere? » Et tradito ei sacerdotio, redire eum cum Domini gratia unde venerat jubet. Qui cum episcopus perrexisset ad Indiam, tanta ei data esse a Deo virtutum gratia dicitur, ut signa per eum apostolica fierent, et infinitus numerus barbarorum converteretur ad fidem. Ex quo in Indiæ partibus et populi Christianorum et Ecclesiæ factæ sunt, et sacerdotium cœpit. Quæ nos ita gesta, non opinione vulgi, sed ipso Ædesio Tyri presbytero postmodum facto, qui Frumentii comes prius fuerat, referente, cognovimus. » Hæc Rufinus; cui, ut audita narranti, haud licet negare fidem. At multa sunt in quibus vel errore ipse labitur, vel vulgo receptam ævo suo, licet falsam, sequitur opinionem. Hæc paucis commemoranda nobis sunt, iis additis quæ, Tellezio cæterisque PP. Societatis Jesu auctoribus, accepimus. Quæ a clarissimo viro Jobo Ludolpho accuratissime collecta, et innumeris aucta monumentis haud ita pridem in lucem prodierunt.

6. Indiam Rufinus, quemadmodum et alii scriptores ecclesiastici, eam vocat regionem, quæ Frumentii ope Christi fide illustrata est. Tum enim remotissimis quibusque regionibus versus orientem ac meridiem late patentibus Indiæ nomen erat. At

(a) Socrat. lib. 1. cap. 19; Sozom. lib. 11, cap. 24; Theodor. lib. 1, cap. 23.

immane quantum. labitur Rufinus, cum Indiam A illam ulteriorem, ut vocat, inter Indiam citeriorem et Parthiam sitam dicit. Exploratissimum quippe est, regionem, quæ Frumentium nacta apostolum est, eam esse Æthiopiæ partem, quæ Abyssinia, Habessinia, vel Abassia dicitur. Hujus regia tunc erat Auxumis, urbs perampla et opulenta, cujus hodieque rudera visuntur, nec nisi oppidulum est Accum dictum, in regno Tigræ situm, decimo quarto et dimidio gradu latitudinis septentrionalis. Obtruncatum ait Rufinus Meropium: id negant Habessini, sed morbo aiunt extinctum. Frumentium autem et Ædesium sua voce nuncupant *Fremonatum* et *Sydracum*. Priorem *Salamam* quoque appellare solent, quo nomine his celebratur carminibus ex Æthiopico versis a Ludolpho:

*Salutem voce lætitiæ dico ei,
Magnificans et extollens eum,
Salamam, januam misericordiæ et clementiæ:
Qui oriri fecit in Æthiopia luminis Christi splendorem,*

Cum antea in ea caligo et tenebræ fuissent.

Fremona item exstat oppidum in eodem Tigræ regno situm, ex Fremonato seu Frumentio ita dicitur. Frumentii autem memoria apud Æthiopes celebratur die decima octava Decembris. Unicum regi obeunti filium fuisse memorat Rufinus; sed Athanasii Æthiopumque testimoniis compertum, duos fuisse fratres, qui apud Athanasium in epistola Constantii ad eosdem principes nuncupantur Aizana et Zazana Auxumeos tyranni, ab Æthiopibus autem Abreha et Atzbeha, quo nomine principum memoria C recolitur die 4 Octobris, atque his carminibus ab Æthiophe vate celebratur:

*Salutem Abreha et Atzbeha, qui sederunt
In regno uno, mutuo se amantes.
Priscis hominibus, qui in præceptis legis Mosaicæ
[ambulabant,
Ore eorum prædicatum fuit verbum Evangelii
[Christi,
Et manibus eorum quoque ædificata fuit habitatio ejus.*

Ex inveterata quadam opinione ortum, quod dicitur horum principum ævo legem Mosaicam obtinuisse in Habessinia. Nam putant regum suorum originem duci a quodam Menileheco, Salomonis ex regina Saba filio: quæ res sagacibus fabulam sapit. Quod vero ritus Judaici non pauci apud eos ad hæc usque tempora usu veniant, id unde progressum haud difficile est augurari. Nam tanta Judæorum multitudo jam olim eo confluit, ut non semel Negusi seu imperatoris copias adorti, in discrimen rem Æthiopicam adduxerint. Memoratur sane Judæus quidam Gedeon nomine, qui cum imperatoribus quatuor strenue sæpe congressus, demum anno 1624 victus captusque pœnas dedit. Ab hisce igitur Judæis invecta putatur circumcisio, Sabbati observatio, et similes ritus.

7. Jam quod annum delecti ab Athanasio Frumentii spectat, haud levem controversiæ ansam

(a) Athan. *Apology. contra Arianos*, n. 59; Epiphan. hæres. LXXVIII.

A asserunt Rufini cæterorumque scriptorum verba; cum exemplo Metrodori philosophi, qui in ulteriorem Indiam commigrarat, dicunt Meropium tantam suscepisse navigationem. Metrodori autem reditus in annum: ut citius 324 conferri oportere certum est. Nam ex illa peregrinatione reversus, Constantinum Byzantii offendit, cui gemmas unionesque ex India furtim ablatas dono dedit. Qui Constantinus anno tantum 324 Orientis imperio potitus, non ante potuit Byzantii considerare. Si vero Meropius post Metrodori reditum profectus est, anno puta 325 vel 326, qui potuerit Frumentius sub initium episcopatus Athanasii Alexandriam venisse, qui, ut diximus supra, anno 326 electus est episcopus? Nam præter illud in peregrinando elapsum temporis B spatium, annos sane plurimos egisse Frumentium necesse est, sive cum Æthiopiæ rege, sive post defunctum regem cum regina, usque dum adolevisset illi. Sane si suscepta peregrinatio post Metrodori reditum fuit, vix anno 340 potest Frumentii Alexandriam profectus contigisse. Atque ita non paulo post electum Athanasium Alexandriam venerit; sed multis post annis. Verum his omnibus occurritur, si Meropium, non exspectato Metrodori reditu, Æthiopicum iter instituisse dicamus. Nec quidpiam in Rufini narratione comparet, quod huic sententiæ adversetur. In annum ergo circiter 350, vel fortasse maturius, conferenda Frumentii ordinatio videtur. Promotus ille ab Athanasio in Æthiopiæ episcopum, gentem illam Christi doctrina illustravit, ejusque apostolus haberi meruit.

ANNO CIRCA 331. — 1. *Eusebius conatur Arium Alexandriam remittere. Meletianos sibi asciscit.*

— Eusebius porro et asseclæ, pulso Eustathio cæterisque veri defensoribus, ad hoc nervos omnes industriæ contenderunt, ut Arii Alexandriam regressum impetrarent (a); cumque occasionem illi et ansam gerendæ rei percipere observarent, opportune cecidit ut tum Meletiani per Ægyptum turbas darent, ac contra quam fuerat in Nicæna synodo definitum, rebus sæse immiscerent ecclesiasticis. Homines Athanasius precibus, hortamentis, comminationibus ad officium revocare societatemque communionis inire tentabat. At Meletianorum protervia frustra cessit conatus. Re comperta Eusebius, tum factionis suæ facile princeps, mittit ad Meletianos, quos magnis sibi pollicitationibus devincit; initaque cum illis clanculum amicitia, de Arii reditu constituit agendum. Postquam ergo prius Ariani cum Meletianis similitates aperte gesserant (b), ubi adverterunt plebem catholicis sacerdotibus esse addictam, stimulante livore, ejusmodi fœdus inter se inierunt, communesque inimicitias susceperunt adversus clerum Alexandrinum. Quæ res male vertit Meletianis (c): ex Arianorum enim consuetudine et societate veræ fidei jacturam fecerunt, hausto sensim erroris veneno, ita ut et ipsi

(b) Sozom. l. II, cap. 91.

(c) Athan. *ibid.*, n. 60.

persæpe Ariani sint appellati. Hoc juncti fœdere, operam inter se diviserunt; ut Meletiani callidissimi homines et ad calumnias semper parati, pro suis partibus criminum fictionem susceperunt, Ariani vero, Eusebianorum gratia et auctoritate freti, iudicii ferendi sibi partes vindicarent.

2. *Eusebii calumniæ in Athanasium. Arius et Euzoii libellum fidei offerunt Constantino.*— Et principio quidem Eusebius Athanasii animum tentavit, optatissimum sibi putans esse (a), ac rebus Ariano- rum augendis commodissimum, si tantus ille vir ad eorum partes accederet; ac litteris quidem suis rogabat Ariani aditum, tabellarii autem opera interminabatur insidiis appetendum fore, nisi concederet postulatum. Verum Athanasius, ubi res agebatur ecclesiastica labefactanda, nec minis nec precibus opportunus, optatis Eusebii abnuvit: nec modo Ariani aditum concessit, verum etiam in eorum hæresi exstirpanda operæ semper plurimum studii- que consumpsit. Quæ res Eusebii et sectatorum ejus animum exasperavit in antistitem. Et conspicati non posse virum ab instituto revocari, promotionem ejus in sedem episcopalem in invidiam vocant; juniorem pro tanto munere, indignum, ab improbis delectum ementiti, cujus criminationis vanitas ex recensita superius cooptati Athanasii ratione perspicua est. Ruebat suapte infirmitate calumnia, testibus innumeris rei veritatem proclamantibus. Intellexit autem Eusebius nihil ejusmodi machinamenti perfectum iri, nisi imperator suam interponeret auctoritatem. Quamobrem alio vertit studia et conatus, et qua valebat apud Constantiam Augustam auctoritate et gratia usus (b), ministerio quoque adhibito cujusdam presbyteri inter familiares Augustæ computati, muliebrem animum ad Ariano- rum patrocinium allicere tentabat. Et vero administer ille consiliorum Eusebii sæpe cum Constantia de Ario sermonem habuit, virum aïens injuria affectum a synodo, nec ita sentire ut vulgi rumore ferebatur, sed sanæ fidei hæerere. His Constantia fidem habuit; nec tamen ea de re imperatori verba facere est ausa. Accidit inter hæc, ut in gravem illa morbum incideret: ægram imperator frequens adibat. Ingravescente morbo, desperataque valetudine, Constantino presbyterum illum commendat, testata viri probitatem juxta atque religionem, necnon benevolum illius imperio animum. Neque ita multo post diem illa clausit supremum. Presbyter exinde inter familiarissimos imperatoris annueratus est: et majorem in dies nactus gratiam fiduciamque, demum Constantino suum de revocando Ario consilium aperit, nihil sentire virum aïens, quam quod in synodo decretum fuisset, si in conspectum ejus admittatur, astipulaturum Nicænis decretis; sine causa reum agi et in crimen vocari.

A Nova res atque admiranda imperatori visa est. Respondetque roganti: « Si decretis synodi Arius, si doctrinæ astipulatur, libenter hominem ad conspectum admittam, et cum honore Alexandriam reverti concedam. » Litterisque confestim evocat Arium (c). Procrastinantem ut videt, secundas mittit, 27 Novembris datas, quibus cohortatur ut profectum maturet, nec moras ulterius trahat, sed consensu publico vehiculo se conveniat. His acceptis Arius, comitante Euzoio diacono impletatis, abdicationis, exsilii socio, imperatorem adit. Accedentes imperator percontatur, veramne fidem sectentur. Sectari, amplecti eam respondent. Libellum fidei dare jubet. Illi protinus offerunt meditata vaserrime, et dolosis verbis concinnatum, quæ nec aperte silem impugnant, neque erroris virum eliminarent. Perorabant autem sub libelli finem, rogantes, quando sana et sincera essent opinione, aditum sibi ad Ecclesiam non negari. Hac Arianorum formula offensi multi sectatorum ejus, pristini erroris retinentissimi, quibus impietas nullis delinita verbis, ut principio fuerat publicata, cordi erat, ab eo desciscunt, aliamque di- parem familiam ordiuntur, cujus secundum hæc antesignani fuerunt Aetius et Eunomius.

ANNO CIRCA 332.— 1. *Arius Alexandriam petit. Constantinus jubet recipi Arium.*— Cæterum delusus Arianorum calliditate Constantinus, eo appulsi animum, ut eum Alexandriam proficisci libens concederet (d). Verum Athanasius, qui hominem pristino semper errore implicatum, simulatamque ac dolo plenam ejus fidei confessionem probe norat, aditum ei ad Catholicorum communionem interclusit. Et vero non sine causa repulsam tulisse Arium mox propalam fuit. Errores enim ille per urbem disseminare de integro conatus, turbas Alexandriæ dabat, et in discrimen vocabat pacem reipublicæ Christianæ. Ut vidit Eusebius frustra tentari Athanasium (e), nisi imperatoris jussio accederet, auctor ipsi fuit ut litteras ad antistitem daret minarum plenas, quarum partem affert Athanasius sic habentem: « Cum igitur voluntatem meam compertam habeas, omnibus qui in Ecclesiam admitti emagitant, liberum præbeto ingressum. Si quos autem in Ecclesiæ communionem admitti cupientes te prohibuisse, aut aditum illis interclusisse didicero, mit- tam quamprimum, qui te jussu meo abdicet, et ex sedibus transferat tuis. » Illis addit Sozomenus (f), Eusebii et Theognii criminationes in Athanasium, quod videlicet barbarum et tumultuum auctor esset, multisque in Ecclesiam ingredi cupientibus clauderet aditum, veras esse contendisse Meletianos, Joannis sequaces; qui crebris ad imperatorem itionibus, ementito Catholicorum nomine, Athanasio et catholicis episcopis crimina, cædes, vincula,

(a) Socrat. lib. 1, cap. 23; Sozom. lib. 11, cap. 18; Athan. *Apolog. contra Arianos*, n. 59.

(b) Socrat. lib. 1, cap. 25; Sozom. l. 11, cap. 25.

(c) Socrat. *ibid.*; Sozom. lib. 11, cap. 27.

(d) Socrat. lib. 1, cap. 27; Sozom. lib. 11, cap. 23.

(e) Athan. *Apolog. contra Arianos*, n. 59.

(f) Lib. 11, cap. 22.

verbera, plagas, incendia ecclesiarum ascribebant. Athanasius acceptis ab imperatore litteris rescribit ipsi : Joanni et sociis ejus illegitimas objicit sacerdotum promotiones, studium immutandæ Nicænæ fidei, doctrinam minime sanam, contumelias et seditiones adversus orthodoxos. Inter hasce ultro citroque oblatas criminationes, animi pendens et cui crederet ignorans Constantinus, eam demum dedit epistolam, cujus superius partem exaravimus, deferentibus Syncletio et Gaudentio palatinis.

2. *Athanasius negat Ario aditum. Meletianorum criminationes in Athanasium. Athanasius Nicomediam petit.* — Ejusmodi litteris nihil permotus Athanasius (a), imperatori renuntiat nullam esse hæreticis Christo adversantibus cum Ecclesia catholica societatem, nec posse se, salvo officio, hujusmodi hominibus aditum præbere. Imperator autem nihil ultra questus, Athanasio liberam rei ad arbitrium gerendæ facultatem permisit. At Eusebius, non ex voto cadente negotio, consilium inquit opprimendi Athanasii, ratus non posse, eo incolumi, impetrari quod in optatis erat. Meletianis igitur usus insidiarum administris, hortatur ut memores veteratorie artis, qua olim Petrum, Achillam et Alexandrum per calumniam vocassent in crimen, jam pari ausu aggredierentur Athanasium. Illi nec impigre Eusebii jussa exsequuntur : excubantesque in occasiones criminandi Athanasii, cum nullus accusationi locus vel aditus esset, demum Eusebii consilio, opera Isionis Athrabeos, Eudæmonis Taneos, et Callinici Pelusii, Meletianorum, hanc priorem fingunt criminationem ; quod scilicet Athanasius lege data linea sticharia, seu vestes sacras ministrorum altaris ab Ægyptiis primus exegisset. Nec mora, crimen ad imperatorem defertur. Sed commodum evenit ut duo Alexandrini presbyteri, quibus nomen Apis et Macarius, istic tum versarentur ; a quibus rei veritatem cum didicisset imperator, Meletianorum deprehensa calumnia est. Secundum hæc litteras mittit Constantinus, queis Isionis factum damnans, Athanasium jubet se convenire. Eusebius, re improspere gesta, non finem fecit insidiarum : sed Isioni et consceleratis auctor est Nicomedia ne secedant, sed adventantem Athanasium novis adorianur criminationibus. Eo cum pervenisset ille, delatores parati meditatique accedunt ; ac primo Macarium Athanasii presbyterum de confracto calice sacro insimulant, ipsumque Athanasium in capitale crimen omniumque atrocissimum vocant ; quod videlicet hostili erga imperatorem animo, in subsidium belli scrinium misisset auri plenum Philumeno cuidam imperium affectanti. Hæc sane erant ferini in Athanasium odii signa. Sed, providente Numine, ejusmodi hostium tela, quæ in sacri illius capitis periculum imminabant, brevi depulsa sunt. Ubi enim Athanasium hujusmodi crimen propulsantem in suburbio Nicomediæ, cui nomen Psammathia

(a) Athan. *Apol. contra Arianos*, n. 60.

(b) Athan. *ibid.*, n. 60, 61.

A audivisset Augustus (b), illi de more falsi convicti repulsam tulere. Athanasius autem honorifice exceptus remittitur Alexandriam, litteris munitus imperatoris ad populum Alexandrinum ; quibus Constantinus Meletianorum scelera, turbas, ambitionem acriter insectatur, Athanasiumque commendat ut pium et frugi virum, æqui bonique studiosum.

3. *Ischyra historia.* — Reversus Athanasius aliquantisper in pace degit. At Meletiani, in calumniis et conspirationibus adornandis pervigiles (c), haud multo interposito spatio, pacti initi memores, oblatam molendi nova in Athanasium occasionem arripiunt, et redintegrant de calice fracto querelam. En totam fabulæ causam. In Mareote, Alexandrini agri portione, viculus erat nomine Pax Secontaruri, quo loco sedem habebat Ischyra quidam profligatis moribus homo, perosus plebi ; qui olim a Collutho presbyter creatus, ad laicorum conditionem Hosii jussu, ut dictum est, reductus fuerat. Is nefario ausu sacra attingere et munus sacerdotale obire nihil verebatur. Et cum nulla in viculo exstaret ecclesia, in ædícula orphani cujusdam Isionis rem sacram agebat, tanta tamen infamia apud accolas rusticanos laborans, ut nonnisi septem ex affnibus cœtibus ejus interessent. Re comperta presbyter, cui erat ejusmodi viculus contributus, Athanasio ecclesias de more perlustranti facinus denuntiat ; qui Macarium presbyterum mittit, Ischyram accitum. Eum ægritudine laborantem ac decumbentem reperit Macarius : patrique illius jubet, ut a tali ausu filium coerceat. Morbo demum levatus Ischyra, cum prohibente patre sacra adire facultas non esset, ad Meletianos se proripit : qui haud illibenter scelestissimum hominem, et consiliis opportunum suis recipiunt. Et quamprimum, ne frustra forent tanta accessione aucti, hominis ad meditatam facinus operam requirunt, insidias aperiunt in Athanasium structas, ejus ministerio opus esse sibi aiunt. Et si perditis moribus erat homo, initio tamen negare operam, horroreque criminis resiliere. At Meletiani vi compulsus, atque plagis oneratus, ad iniquam pactionem deducunt ; ac hujusmodi criminationem una omnes fingunt et comminiscuntur (d), irruentem scilicet Macarium sacrum calicem confregisse, mensam evertisse, libros combussisse, et, ut narrat alii, cathedram dejecisse, ecclesiamque diruisse a fundamentis. Si Socrati fides, Nicomediam Ischyra, a sacrorum officio interclusus profugit, et cum Eusebio concinnandæ calumniæ rationem inivit. Verum cum ejusmodi profectio ab Athanasio juxta atque a cæteris scriptoribus taceatur, jure in suspicionem falsi veniat, maxime quia rem sæpissime tractans Athanasius, id non prætermisurus erat, si revera gestum fuisset. Meletiani igitur Ischyram esse presbyterum prædicant ubique, ut ejusmodi calumniam pervulganti habeatur fides. Is vero commentitium facinus ubique denuntiat. Verum a consanguineis

(c) Athan. *ibid.*, n. 70 et 74.

(d) Hilarii *Fragment.*, p. 1511.

objurgatus, pertæsusque sceleris, ad Athanasium A adit collacrymans. Hominem ob tantum flagitium increpat Athanasius (a). Ille subornatum se et circumventum a Meletianis ait ad ejusmodi criminationem comminiscendam, libellum tradit antistiti, quo se testatur ab Isaaco Cleopatridis, Heraclide Nicii, et Isaaco Letopoleos, Meletianis episcopis, plagis et verberibus ad id facinoris compulsus. Ac Deum obtestatus, renuntiat se probe scire nihil ab Athanasio vel a Macario admissum hujusmodi. Rogat demum sibi Athanasii conventibus interesse liceat. Ejusmodi libellum curavit Athanasius a multis presbyteris diaconisque, cum Alexandrinis tum Mareoticis, subscribi et suffragiis muniri. Neque tamen statim Ischyrae concessus ad ecclesiam Catholicorum aditus (b). Cum enim jam diu ad Colluthianos, atque exinde ad Meletianos descivisset, diuturniore opus erat experimento, ut sincera viri penitentia comprobaretur.

In epistola Mareotici cleri quædam præfert Nannii versio (c), quæ in nullo edito vel scripto codice, quem quidem inspectare licuerit, Græce comparent. Hæc sunt ejus verba : « Nam cum ille (Ischyra) post defectionem ad Meletianos nobis reconciliari et conjungi vellet, quemadmodum et Pistus, qui et ipse quoque talia de Athanasio in vulgus sparserat; neutrum tamen, quanquam propria manu testarentur nihil tale factum esse, et se subornatos a certis hominibus ut talia dicerent, recipere voluerunt. » Vix sane credatur de Pistis isthæc sine codicis cujuspiam Græci auctoritate adjecta fuisse a C Nannio. Quæ si vera sunt, mirum ita carptim rem perstrictam fuisse.

4. *Arsenii historia.* — Neque fuerunt isthæc Meletianis ad perniciem Athanasio inferendam satis (d). Verum, ut multiplici crimine facilius virum opprimerent, aliud comminiscuntur portenti sane ac prodigii simile. Rem altius ordiri necesse est. Erat quidam Arsenius episcopus Hypseles, Meletianis necessitudine junctus, licet in *Breviario* supra memorato inter Meletianos episcopos non compareat; qui an ad Meletianos jam episcopus desciverit, an contra quam vetitum in Nicæna synodo fuisset, ab iisdem fuerit cooptatus, pariter incertum. Eum sibi Meletiani ad singularem atrocemque criminationem D in Athanasium adornandam administrum parant. Princeps conspirationis ordiendæ fuit Joannes cognomine Archaph, Meletianorum antesignanus. Et quia nemo solet ad maleficium sine spe et emolumento accedere, pactione pecuniæ hominem perpulit ad sese occultandum, eo nempe consilio, ut viri non ulterius inter homines versantis cædem aut mutilationem evulgandi facultas esset. Latebrarum locus monasterium fuit nomine Ptemencyrcis, in Antepolite nomo situm. Latente igitur Arsenio, primum

rumores ubique spargunt, enectum ab Athanasio fuisse Arsenium, ac veneficii causa membratim obtruncatum. In sceleris testimonium truncam manum circumferebant, obviis ostentabant, ut universorum in auctorem iram accenderent. Demum ea ipsa crimina Ischyram et Arsenium spectantia deferunt ad Constantinum, qui, quod permirum videatur, etsi jam sycophantas Meletianos oculis ipse suis deprehenderat, fidem nibilo minus hæc renuntiantibus habuit : ideoque litteras misit Antiochiam ad Dalmatium censorem, cui homicidii causam audiendam committebat.

ANNO 333. — 1. *Synodus Cæsareæ indicitur. Arsenii fabula deprehenditur.* — Et vero, ut nostra quidem fert opinio, eodem tempore synodum edixit Cæsareæ in Palæstina celebrandam, triginta nimirum mensibus ante Tyriam synodum, ut habet Sozomenus (e), videlicet mense circiter Martio anni 333. Quæ res item Philippopolitanæ synodi epistola firmatur, quæ sic habet : « Nam propter hæc necessario concilium apud Cæsaream Palæstinam primo videtur esse conductum : et cum minime ab ipso vel ab satellitibus ad supradictum concilium occurreretur, post alterum annum in Tyro propter ejus facinora necessario iterum celebratur. » Cui synodo, ut videtur, Dalmatius Censor (f), quemadmodum Tyri Dionysius Comes, interfuturus erat, omnia auctoritate et arbitrio suo moderaturus. Censor Athanasio diem dixit, ut se adornaret ad eam depellendam criminationem. Qui litteris Dalmatii acceptis, initio futilem et a veri similitudine abhorrentem calumniam nihil curabat, tutus conscientia ne cogitati quidem, nedum admissi facinoris. Attamen ubi commotum ira imperatorem esse accepisset, ad comministros episcopos per Ægyptum rem significat diaconumque mittit, qui pervestigaret, ubi locorum esset Arsenius, qui a quinque vel sex annis in Athanasii conspectum non venerat. Diaconus autem profectus ad monasterium Ptemencyrceos, quo loco latere Arsenium rumor erat, primum incidit in quosdam, Pecysium nempe presbyterum, Sylvanum Heliæ monachi ejusdem monasterii fratrem, Tapenacerameum, et Paulum Hypseles monachum, qui Arsenium istic versari confessi sunt. Re comperta, Pinnes ejusdem monasterii presbyter hominem in naviculam conjici curavit, ut secundo flumine ad inferiores Ægypti partes una cum Heliæ monacho concederet. Post hæc, elapsis, ut putamus, quibusdam ab Arsenii profectione diebus, Athanasii diaconus cum comitibus nonnullis reversus, derepente in monasterium quærendi Arsenii causa sese immisit; quem, utpote alio transmissum, cum non reperiret, Pinne presbyterum cum Heliæ monacho Arsenii comite Alexandriam deportatos duci obtulere. Et cum nulla negandi via esset, fassi

(a) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 63.

(b) Athan. *ibid.*, n. 74.

(c) Athan. *ibid.*, in notis.

(d) Athan. *ibid.*, n. 63 et seqq.

(e) Sozom. lib. II, cap. 25; Hilar. *Fragm.* p. 1312.

(f) Athan. *Apolog. contra Arianos*, n. 65 et seqq.

sunt in vivis Arsenium ac minime obruncatum esse. Ad hæc omnia jam memorata Pinnes in monasterium regressus Joanni Archapho rescripsit, monens ut ne modo, pervulgata rei veritate, Athanasio eadem ascribere aggrediretur: quam epistolam, Paphnutii monachi manu exaratam, nobis Athanasius integram servavit. Narrat item Pinnes, Arsenii enecti fabulam ita per totam Ægyptum percubuisse, ut ne ultra celari posset. Hæc causa fuisse putatur Arsenio ut Tyrum profugeret, quo ibi procul patria et Athanasio, tutius delitesceret. At forte evenit Archelai consularis famuli, ut in taberna latere Arsenium quibusdam renuntiantibus acciperent, remque indicarent hero. Is mature virum perquiri, repletumque in custodiam tradit asservandum; et sub hæc Athanasio significat deprehensum Arsenium. Cujus item rei oculati fuere testes quidam ipsius Athanasii familiares. Arsenius vero ne deprehensus quidem se Arsenium esse fatebatur, donec ad Pauli Tyri episcopi tribunal evocatus atque convictus, negandi finem faceret. Hoc autem ille pacti cum Eusebio initi causa agebat, ne se sycophanta deprehensio tota evanesceret fabula. Peccat autem Socrates (a), qui istam deprehensi Arsenii historiam Tyriæ synodi tempore contigisse narrat. Nos Athanasium sequimur fide sane digniorem.

2. *Calumnia detecta.* — Inter hæc Eusebius Nicomediensis, Theognius Nicænus, et Theodorus Hæraclæotes, postquam crebris itionibus postulationibusque, intolerabilia, ut aiebant, Athanasii facinora in synodo aliqua disquiri oportere imperatori suassissent (b), jamque celebrandæ synodo deputata easet Cæsarea in Palæstina; versus Orientem properabant animo Athanasii in ejusmodi synodo abdicandi. Verum ille gnarus insidiarum et malæ mentis adversariorum, iter et iudicium istius synodi, nec injuria, detrectabat. Quare peracta de Arsenio perquisitione, et patefactis Meletianorum conspirationibus, imperatori renuntiat repertum Arsenium, et totam homicidii scenam de medio sublatam fuisse: ac quæ de Macario presbytero olim Meletiani ad ipsum detulissent, revocat in memoriam. Commodum item accidit, ut Meletiani in iteratis suis, de calice fracto et de mensa subversa criminationibus Athanasium modo, modo Macarium insimularent. Quod utique

(a) Socrat. lib. 1, cap. 29.

(b) Athan. *Apol. contra Arianos*, n. 65 et seq.; Theodoret. l. 1, cap. 28.

A mensam eversam, calicem fractum vecordes homines modo ab Athanasio, mox a Macario effutire, ut illa incertitudine accusationis in sycophantiæ suspicionem vocarentur. Jubet palam legi epistolam; ut nemo unus gestam rem, Meletianorumque insidias ignoret. Plectendos denuntiat, si quos paria ausos deprehenderet. Gratulatoriam Alexander Thessalonicensis Athanasio epistolam misit (c), acceptis per Serapionem Sozontis filium, bene moratum adolescentem, ejusdem litteris; scelerato Joanni aieni jure infamiæ notam inustam, utpote turpissimarum rerum artificii.

3. *Arsenius delicti veniam petit.* — Apertissimum autem illud fuit conspirationis argumentum, cum Arsenius ipse, postquam latens deprehensus fuerat, missis ad Athanasium litteris (d), significavit cordi esse sibi pacem et communionem Ecclesiæ catholice, rogare aditum sibi dari, polliceri nullam initurum se cum schismaticis societatem, neque imprudente aut invito Athanasio, scitum aliquod vel decretum una cum aliis episcopis editurum. Istas Arsenius dedit litteras, qui multa post hæc nec obscura prætulit mutati et catholicis rebus addicti animi signa. Re cognita Joannes Archaph, ut vidit gesta sua in ore omnium versari, traduci in dies, magnam sibi invidiam conflare, quasi pœnitens facti, communionem Athanasii efflagitare cœpit: ac litteris imperatori testificatur se, jam omni posita simulate, pacem communionemque cum Athanasio exoptare ac requirere. Pergratæ litteræ Constantino fuere, pacis scilicet amatissimo; dataque epistola virum evocat, publici vehiculi copiam facit, ut majore gaudio præsentem pacisque studiosum exciperet. Talis tum fuit rei exitus, et aliquantum temporis sopitum negotium fuit.

ANNO CIRCITER 334. — 1. *Antonius Alexandriam venit.* — Per id circiter tempus Ariani, rumoribus spargendis semper invigilantes, temere jactitabant magni per Ægyptum nominis virum Antonium monachorum patrem doctrinæ suæ favere et astipulari (e). Perlata res Antonio dolori fuit; graviterque succensens novatoribus, hortatu episcoporum, et maxime Athanasii, Alexandriam se confert. Tum cœpit Arianos publice coarguere, hæreticos appellare, hæresim eorum vocare Antichristi prodromum, prædicare Fili æternitatem, deitatem, populum voce monitisque in vera doctrina confirmare. Ingens fuit multitudinis lætitia, grande odium conflatum hæresi adventu viri Dei. Accurrebant cives videndi Antonii cupidine flagrantés. Ipsi gentiles suspecta viri litterarum imperiti vi orationis, stupefacti signis miraculisque ad preces ejus editis (nam energumenos, ac mente captos bene multos curabat); tanto numero ad Christianam fidem confluxere, ut plures paucis diebus, quam alias per integrum annum, veræ fidei viam ingrederentur. Et vero tanta

(c) Athan. *ibid.*, n. 66.

(d) Athan. *ibid.*, n. 69.

(e) In *Vita Antonii*, n. 69.

erat opinione sanctimonix et pietatis, ut universi, A
ne paganis quidem exceptis, hominem Dei, Antonium compellerent.

2. *Antonius curat dæmoniacam.* — Cum autem excederet urbe, Athanasio honoris causa comitante, ut ad portam pervenit, retro clamans mulier sistere gradum rogabat, et sanare filiam suam dæmone vexatam. Rogante etiam Athanasio, substitit ille; et propius accedente cum filia muliere, dæmon puellam humi dejecit. Tum precatus Antonius, impurum dæmonem fugat, et incolumem matri filiam restituit. Cunctisque cum gratiarum actione Antonium honorifice deducentibus, gestiens in amatam solitudinem remigravit. Quædam certe sunt queis inducamur, ut contra quam sentiunt nonnulli docti viri, in annum circiter 334, Antonii Alexandriam profectioem consignemus. Ne ultra annum 334 vel ut tardius 335 differamus, vetat quod Athanasius in Antonii Vita, ubi apprime temporis rationem ducit, ejus Alexandriam profectum enarrat, priusquam de Constantini ad eundem Antonium missis litteris verba faciat. Et quia eo tempore Alexandriæ versabatur Athanasius, ut ipse narrat, non potest ultra annum 335 differri iter Antonii; quia post annum illum, dum viveret Constantinus, Alexandriam non vidit Athanasius. Ad hæc, post Athanasii exsilium, cum frequens litteras Antonius ad Constantium reditus ipsius impetrandi causa mitteret, nullus residuus fuit Arianis locus evulgandi, sibi suisque erroribus astipulari Antonium; cum contra clamarent viri gesta, et Catholicis addictum proderent. Quæ sane causa nobis est, ne profectum ejus post annum 335 conferamus.

3. *Eusebius Cæsariensis inimicitias suscipit adversus Ægyptios.* — Hoc item anno Eusebius Cæsariensis in odium inimicitiamque adversus Ægyptios episcopos palam prorupit. Etsi enim a multis jam annis esset Arianis rebus nec obscure deditus (a): at non ita ut catholicorum præsulum palam hostis audiret. Quæ porro causa fuerit simultatis, ut nulli non tunc exploratum et notum fuisse memorant Ægyptii episcopi, sic jam non in promptu fuerit augurari. Subodoramur tamen, ideo Eusebium Ægyptiis succensusse, quod fortassis una cum Athanasio abnuissent ad synodum Cæsareæ indictam se conferre, quia Eusebius jam in Arianismi et odii erga Athanasium suspicionem venisset. Sane ait Theodoretus (b), suspectam Athanasio Cæsaream fuisse ob illius urbis antistitem.

ANNO 335. — 1. *Synodus Tyria.* — Meletiani vero patefactis insidiis pudore affecti, studia et consilia alio converterant (c); ac fortasse conspirandi finem fecissent, nisi accessissent Eusebianorum stimuli, quibus non Meletianorum fama et dignitas, sed Arianorum res cordi et sollicitudini erant. Cum vi-

derent ergo, per otium et pacem Athanasio licere solitam augendæ rei catholicæ operam navare; inturbare consilia ejus Meletianorum ope satagunt, hosque rursus evocant ad pristinam lincendi et calumniandi artem. Meletiani igitur instaurato fœdere (d), elapsis triginta ab indicta Cæsareæ synodo mensibus, Athanasium denuo reum agunt apud imperatorem, et inveteratas confutatasque criminationes renovant. Prodigii simile est, tam versatilem et scyphantis opportunum Constantini animum fuisse; ut quæ toties ille falsa et commentitia deprehendisset, ea denuo in iudicium vocari concederet. Eusebiani ergo, ut ait Athanasius, iis usi scenæ quam parabant histrionibus, auctores sunt imperatori, ut synodum Tyri jubeat congregari. Tum comes Dionysius eo mittitur, imperio suo omnia moderaturus (e). Satellitum militare Eusebians datur, ut arbitrio suo peragant omnia. Eo concedunt magno numero Eusebiani; quorum primipilares Eusebius Nicomediensis, Eusebius Cæsariensis, Narcissus Neronopolitanus, Placillus Antiochenus, Theognius Nicænus, Maris Chalcedonensis, Theodorus Heracleotes, Patrophilus Scythopolitanus, Theophilus, Ursacius Singidonensis, Valens Mursinus, Macedonius Mopsuestenus, Georgius Laodicensis, et alii plurimi. Nec tamen deerant quibus æqui bonique studium esset, sed perpauca. Inter eos maximus Hierosolymitanus, Marcellus Ancyranus, Alexander Thessalonicensis, Asclepas Gazensis. Sexaginta omnes numero præter Ægyptios erant, auctore Socrate (f). Ab hoc cœtu avertebat Athanasii animum pristinorum recordatio conspirationum; nec tutum esse arbitrabatur hostibus se committere, quos penes tunc summa rerum esset, ubi nulla æqui ratio futura, sed omnia Eusebianorum arbitrio agenda, jubente comite, cogentibus militibus. At vel invitus ille, litteris compulsus imperatoris, iniquo iudicio secum agi passus, eo cum Ægyptiis episcopis quadraginta novem se contulit. Macarius item presbyter vinctus, catenisque onustus, Tyrum adductus a militibus est, ob delatum crimen fracti calicis et eversæ mensæ. Quæ res per quidem indigna erat, sacerdotem necdum convictum tam asperè excipi in præsentia episcoporum.

2. *Eusebium arguit Potammon.* — Constantinus reconciliandæ pacis percupidus (g), litteris ad Tyriam synodum missis, significavit optatissimum esse sibi, ut simultas omnis et altercatio in Ecclesia comprimatur; sed quia non deessent, queis turbas dare et omnia miscere animus esset, hortari se episcopos ad synodum celebrandam convocatos, ut dissidentia membra ad concordiam revocarent, quam de medio sustulerat paucorum hominum arrogantia. Monet ut citra odium gratiamque aliquam, juxta Ecclesiæ regulas delictorum pœnas

(a) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 78.

(b) Lib. 1, cap. 28.

(c) Athan. *ibid.*, n. 70, 71.

(d) Sozom. l. 11, c. 25.

(e) Athan. *ibid.*, n. 71.

(f) Lib. 1, cap. 25.

(g) Theodoret. l. 1, c. 29.

sumant. His acceptis litteris, episcopi causam Athanasii agere cœperunt. Sedebant episcopi Athanasio infensissimi, inter quos eminebat Eusebius Cæsariensis. Stabat coram Athanasio, cui sedis suæ jure primas deferri oportuisset, una cum Ægyptiis episcopis, qui in viâ periculique societatem venerant. Eusebium inter judices conspicuus Potammon Heracleæ in Ægypto episcopus (a), cui fuerat sub Maximiano pro fide Christi oculus excelsus, collacrymans et dolens his hominem dictis compellat. *Tene, inquit, Eusebi, sedere, et insontem Athanasium te judicem ferre? Quis isthæc toleret? Dic sodes, nonne mecum tyrannorum tempore in custodia fuisti? Atque ego quidem oculo sum pro veritate mutilatus: tu nulla corporis parte mutilatus es, neque in fidei testimonium aliquid passus, sed incolumis integerque udes. Quanam ratione ex custodia elapsus es, nisi quia pollicitus es te nefarium quidpiam admissurum, vel fortasse admisisti?* His Eusebius auditis excanduit; et mox consurgens cœtum solvit hæc locutus: *Si tanta hic procul finibus vestris arrogantia estis; haud abs re in crimen petulantiae et superbiae vocamini a contribulibus vestris.* Non desunt tamen, qui Eusebium purgare curent a crimine vel suspitione oblatis diis sacrificii: verum nobis ad ulteriora properantibus hæc non licet subtilius explorare. Cæterum non Eusebius tantum accusatus est; sed erant in cœtu Eusebianorum alii criminibus obnoxii: qui cum hæreseos, tum aliorum fœde gestorum causa male audiebant; hos inter eminebat nequissimus ille Georgius Laodicens, ab Alexandro olim abdicatus, qui turpissimæ vitæ causa omnibus perosus erat.

3. *Quæ crimina Athanasio offeruntur.* — Ventum deinde ad crimina est; acceduntque ex parte Joannis Archaphi delatores Meletiani, Callinicus Pelusii, et Ischyras sive Ischyron (b). Hic de confracto calice, de mensa et cathedra episcopali subversis accusationes redintegavit. Querebatur item se sæpenumero Athanasii opera in vinculis detentum; et accusatum ficto crimine apud Hyginum Ægypti præfectum, quod imperatoris imagines saxis appetisset, in carcerem detrusum fuisse. Callinicus abdicatum se ab Athanasio conquestus est, licet ante Alexandro communionem junctus fuisset; causam irarum fuisse, quod Callinicus ipse communicatum se cum Athanasio negasset, donec calicis confracti crimen et suspitionem depelleret. Indigne ferre se Callinicus aiebat, quod Marcum quemdam, presbyteri officio deturbatum, in Pelusii episcopatum promovisset; seque militarem custodiam, tormenta ac judicia ejusdem Athanasii artibus, subire compulsus. Aderant præterea ex Meletianorum caterva Euplus, Pachomius, Isaac, Achilles et Hermæon episcopi, qui inflictæ sibi ab Athanasio verbera mentiebantur. Omnes porro una ejusdem farinae accusatores promotionem ejus in crimen vo-

(a) Epiphan. n.ær. LXIX.

(b) Sozom. lib. II, cap. 25.

cabant. Aiebant nempe, cum omnes episcopi ante decrevissent, ut nemo eligeretur antequam oblata sibi crimina coram dilueret; Athanasium tamen quorundam perjurio ad episcopatum pervenisse; quæ causa ipsis fuerat, ut fraude circumventi ab ipsius societate et communione desciscerent. Athanasium autem, nedum oblata crimina propulsaret, vi illata ipsos accusatores in carcerem conjecisset. Post hæc accusatio de Arsenio iterum agitata. Atque ut evenire solet, cum ii, qui perniciem alicujus machinantur, gratia et auctoritate valent, videre erat Eusebio assentantes nonnullos, qui inter amicos Athanasii ante numerabantur, jam inexpectatos accusatores accedere. Lectus est quoque libellus popularium exclamationum, quasi scilicet plebs Alexandrina, odio Athanasii incensa, conventus ecclesiasticos detrectaret. Athanasius autem jussus causam dicere, ac frequenter in jus vocatus, ex oblatis criminibus alia depulit; pro aliis tempus et moram postulavit ad perquisitionem. Hæc ex Sozomeno hausimus; in cujus narratione veri vestigia comparent. Meletiani namque omnes hic memorati, uno excepto Euplo, enumerantur omnes in breviario Meletii.

4. Etsi porro crimina multa offerebant antistiti, duo potissimum erant in ejus exitium comparata, in quibus comprobandis operam ponebant. Aderat Ischyras, qui Athanasium modo, modo Macarium confracti calicis insimulabat. Præsens item erat Joannes, qui Arsenii necem Athanasio imputaret perquam impudentissime, postquam, nec sine ejus pudore et infamia, deprehensa ac detecta calumnia fuerat.

5. *Calumniæ deteguntur.* — Tum Athanasius alii-que Ægyptii, qui principio Eusebium et socios superius memoratos judices in sua causa recusarant, quod probe scirent, neminemque fugeret, eos non Athanasii modo, sed orthodoxorum omnium inimicos esse, queis quavis data occasione insidias et bellum pararent; necessitate atque injuria compulsi, Meletianorum criminationem in Athanasium adornatam propulsare aggrediuntur. Verum Eusebiani dicta episcoporum interpellare, eorumque testimonia repudiare nisi sunt. Tum versi in judices, quibus quoddam inesset veri et æqui studium, alios minis, alios conviciis lacessere, ut deterrerent ab æquitate vindicanda. Neque tamen summa licet vi usi (c), licet comitis auctoritate ac militum manu freti, licet carnifice quodam et compulsore ministris usi, licet omnia præter jus fasque agerent, comprobare potuere crimina Athanasio oblata. Ischyrae namque calumnia de calice fracto et de mensa subversa, episcoporum omnium Ægyptiorum testimonio depulsa est, nec quodpiam gestæ hujusce rei potuit Ischyras, argumentum proferre.

6. Quod aliam vero sycphantiam spectat de Ar-

(c) Athan. Apol. contra Arianos, n. 7-9.

senii nece (a), sic illa referente Theodoro detecta, nec sine ingenti Meletianorum ignominia, fuit. Deinde famosam illam thecam et manum sale conditam protulerunt, tum erupit spectantium clamor; aliis verum flagitium esse aestimantibus; aliis, qui latere Arsenium norant, falsum putantibus. Vix tandem compressis clamoribus, iudices Athanasius percontatur, num cui notus Arsenius. Cum multi respondissent eum se probe nosse, adduci hominem iubet. Rursum ille, isne esset Arsenius rogabat, quem peremisset ipse, quem perquirent illi, cujus manum ipse dexteram amputasset. Fatentur illi, Arsenium ipsum esse. Quibus Athanasius, reducto pallio, utramque manum ostendit, dextram sinistramque. Aliam, inquit, præterea nemo requirat; duas enim solum manus a conditore Deo omnes accepimus. Socrates autem ita rem narrat. Athanasius pallio in alterum latus reducto, manum hominis ostendit. Rursum nonnullis suspicantibus altera eum manu truncatum; aliquantum moratus, ancipites illos hæere permisit, cum alterum pallii latus reduxisset, alteram quoque Arsenii nudavit manum; et præsentem compellans: Arsenius quidem, ait, ut videtis, utraque manu integer est. Tertia hæc unde excisa fuerit, indicent accusatores. Utrum vero ista serie calumnia mutilati Arsenii detecta sit, an exornandæ orationis causa multa sint adjuncta, incertum. Unum constat (b), Arseniam nempe synodo adfuisse, præsentemque cædis et mutilationis crimen repulisse, ut narrat Athanasias.

7. His perspectis accusatores, ait Sozomenus, ad levandam ignominiam novo usu crimine, aiunt Plusianum quemdam episcopum, Athanasio addictum, jussu illius incendisse domum Arsenii, ipsumque columnæ alligatum loris excepisse, et in cellulam inclusisse, unde elapsus Arsenius per fenestram se proripisset; ac exinde aliquandiu delituisse, nec sine causa pro mortuo et ambusto habitum fuisse: qui quod præclarus vir esset et confessionis gloria insignis, idcirco Joannem et assecclas, ejus perquirendi causa, magistratus adiisse. Ait tamen Socrates, Joannem detectæ calumniæ pudore illico fugam fecisse.

8. *Historia mulierculæ suspecta.* — Aliam memorat Rufinus criminationem mulierculæ, quæ ad synodum intromissa vociferari cœpit (c), virginitatem se Deo vovisse, sed ab Athanasio tum hospite suo vi compressam et pollutam fuisse: « Introduce ad hæc, ait Rufinus, jubetur Athanasius. Ingreditur cum Timotheo presbytero suo, eumque monet ut posteaquam mulier dicendi finem fecisset, se taceante, ad ea quæ dixerat responderet. Cumque mulier ea quæ docta fuerat perorasset, Timotheus conversus ad eam: Vere, inquit, mulier, ego mansi apud te aliquando, aut vim tibi, ut asseris, feci?

A Tunc illa, ut mulierum se talium procacitas habet, objurgans Timotheum: Tu, tu, inquit, mihi vim fecisti, tu in illo loco commaculasti castitatem meam. Tum omnes ridiculosus pudor habere cœpit, quod tam facile tacente eo fictio compositi criminis patuisset. Tum dimissa mulier fuit. Athanasius vero non dimittendam esse contendebat, sed interrogandam quis horum auctor esset. Verum illi occlamant, alia superesse crimina longe graviora, quæ nullo possent artificio depelli. Ac tum ventum esse ait ad criminationem de Arsenio enecto.

9. Sed eam mulierculæ historiam multis nominibus suspectam esse, ac fingentis magis artificium, quam rem vere gestam olere, nemo inficias eat, qui adverterit eam non ab Athanasio, qui res Tyri gestas accurate bis terve recenset, imo nec a synodis Alexandrina, Romana sub Julio, et Sardicensi memorari, in quarum synodicis epistolis pluribus enumerantur aliæ Eusebianorum in Athanasium adornatæ criminationes. Quæ vero causa tanti facinoris silentio prætermittendi, potissimum in Sardicensi synodo, quando e re Patrum erat id inter alia afferre, quo liquidius foret jure ac merito tantæ calumniæ artifices damnari et abdicari? Quorsum Philippopolitani præsules conscelerati, repetitis aliis in Athanasium criminationibus, hanc taceant? Cur Epiphanius et Socrates tam nobile flagitium Ariatorum omittant, si vere gestum, qui pluribus Tyrias res persequuntur? Et sane Sozomenus, qui ex Rufino eam historiam, ut et Theodoretus, mutuat est, fatetur eam non in actis synodalibus comparere, sed, utpote turpem et ridiculam, omissam fuisse. Quasi vero id more receptum sit, ut in judicio taceantur reorum calumniæ, cum turpes, cum ridiculæ sunt, ubi e re judicium est, ut pateat omnibus jure ac merito infligi pœnas. Et alioquin non talis hæc historia est cui honos præfandus sit; cum maxime quantumvis turpe factum possit carptim honesteque narrari. Ad hæc, quis Eusebianos putet tam supinos, tam oscitantes fuisse, ut adornatæ ad calumniam mulierculæ non indicarint, quem accusatum oporteret?

10. At his fortasse argumentis quis occurrat, dicendo Philostorgium (d), qui sanctis et catholicis conflatas ipsis ascribere solet, enarrare mulierculam ab Athanasio subornatam fuisse, quæ Eusebium Nicomediensem illati stupri accusaret: cui occasio hæc scribendi fuisse videatur illa Eusebianorum calumnia in Athanasium parata. Sed cum ante Philostorgii ætatem ea, seu vera, seu falsa sit evulgata, nihil hinc ad eam asserendam erui potest. Philostorgius quippe tam ex falsa, quam ex vera historia, potuit ea scribendi occasionem arripere.

11. — *Legatio Mareotica.* Eusebiani patefacta deprehensaque conspiratione, pudore affecti, inopes-

(a) Socrat. l. 1, cap. 28; Sozom. lib. 11, cap. 25; Theodor. lib. 1, cap. 50.

(b) Athan. *Apol. contra Arian*, n. 72.

(c) Rufin. lib. 1, cap. 17; Sozom. lib. 11, cap. 25; Theodoret. l. 1, cap. 30.

(d) Lib. 11, n. 11.

que consilii, usque eo quid agerent non habebant, A ut Dionysio comiti auctores essent legatos in Mareotem mittendi, perquisitum an quidpiam criminis possent in Macarii gestis deprehendere (a), quasi res non satis agitata et expensa fuisset. Verum nec obscure id consilii Eusebianis erat, ut quia, depulsis criminibus, interclusam sibi spem opprimendi Athanasii cernerent, in Athanasium absentem pro libidine conspirarent. Athanasium autem et Ægyptii contra contendere supervacaneam fore illam in Mareotem legationem, palam perstringere eorum simulationem atque vafritiem, quod rem tandiu meditatam, tanta opera concinnatam, jam inopia argumentorum dicerent non satis exploratam esse; quia res secus cessisset, quam peroptarent ipsi. Tum ubi adverterunt, eo demum Eusebianorum B dolo et perveracia ventum esse, ut omnino ejusmodi legatio mittenda esset; id rogabant, ut ne saltem suspecti viri quæsitores darentur. Æqua res comiti visa est, viros æqui bonique studiosos, nec cuiquam factioni deditos, eo mitti oportere. At illi, quibus in animo erat insidias iterum parare in Athanasii perniciem, missis quatuor ante diebus veredaris, qui Meletianos in Mareotem alienam sibi regionem cogèrent, præmissis item Meletianis et Colluthianis quibusdam, qui omnia ad conspirationem adornarent, habito seorsim concilio, clam legatos eo delegant suæ sectæ principes, Theognium scilicet, Marcum, Theodorum, Macedonium, Ursacium et Valentem. Hinc litteræ ad præfectum datæ, ut arbitrato legatorum omnia ageret. Hinc militare satellitium deputatum, ut militum ope et auxilio testimonia extorquerent, et documenta conscriberent. Quodque suspitione plenum ac iniquissimum erat, Macario presbytero sub militum custodia relicto, accusatorem secum abduxere.

12. *Conquestio Athanasii et Ægyptiorum.* — His conspectis Ægyptii episcopi, qui cum Athanasio Tyri versabantur, rei indignitatem non ferentes, data ad alios episcopos Tyri coactos epistola (b), contestantur perspicuam sibi esse Eusebianorum in Athanasium et in se conflata conspirationem. Queruntur contra jus fasque gesta omnia, suspectos egeratosque judices fuisse, dicta crimina, legatos sibi adversarios designatos, qui nihil non arbitrato Eusebianorum agerent, pari fide gesta cætera. Monent demum, Eusebianos dolo usos epistolam tradidisse, quasi a Colluthianis, Meletianis et Arianis adversum se scriptam: cavendum esse ne quidpiam eorum rogatu designetur, ntpote inimicorum sibi; non ignorare illos qui causæ esset, quod ab anno proximo Eusebius Cæsariensis in apertas adversum se inimicitias prorupisset. Huic quoque simile rescriptum Dionysio tradunt comiti.

13. *Alexander Thessalonicensis improbat factum Eusebianorum.* — Horum certior factus Alexander

(a) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 72.

(b) Athan. *ibid.*

(c) Athan. *ibid.*, n. 80.

episcopus Thessalonicensis, cuius grandis erat apud utramque partem existimatio, fama que sanctimonie, litteris monet comitem (c) palam se videre conspirationem in Athanasianos adornari, quod suspectos et recusatos homines eo misissent legatos: allatum sibi fuisse nuntios præmissos a Joanne, periculumque esse ne Colluthiani, Meletiani et Ariani per Ægyptum totam turbas moveant: neu locus criminandi episcopos fuerit, si non ex æquo et bono iudicium feratur.

14. *Ægyptii appellant imperatorem.* — Comes Dionysius litteris Alexandri commotus, Eusebio atque sociis rescribit, et jam se Flacillo renuntiasset conquestum Athanasium de iniqua et præpostera legatione, rem nequaquam ex animo domini animæ suæ (sic ille) Alexandri factam; id sibi semper consilii fuisse ut communi calculo et suffragio mitterentur legati; haud levem fore criminationi locum, si Alexander episcopus rebus gestis non obtemperaret. Hæc ille. Neque id non intelligebant Eusebiani: sed vetabat cupido exterminandi Athanasii, ne quid consilio et æquitate darent. Cumque animadverterent Ægyptii episcopi, Eusebianos nihilominus ad cœpta progredi, neque sistere gradum; rescripto ad Dionysium comitem dato, rogant ut quando Eusebiani pro libidine, nulla servata æqui bonique ratione, multa in suam perniciem machinantur, iudicium totum reservaretur imperatori. Comes autem, etsi legationis iniquitatem palam coarguebat, infestus tamen Athanasio, multum adversus illum operæ insumebat, usus ad arbitrium vi auctoritateque sua. Quæ causa fuit ut Athanasius, conspiciatus omnia arbitrato et impulsu adversariorum agi, seque in discrimine versari, se proriperet adiretque imperatorem.

15. *Fuga Athanasii.* — Videtur porro Athanasius profectus esse statim atque legati ad Mareotem iter instituerunt, Ægyptiis imperatorem appellantibus. Et vero quid reliquum erat post hujusmodi appellationem, quam ut adiretur Constantinus? Et hæc est item concors scriptorum pene omnium sententia. Quæ vero quæstio movetur, utrum crimen prius oblatum, illudne de calice fracto, an aliud de enecto Arsenio, levis omnino momenti. Fortassis hac ratione facile concilientur opiniones, si cum Athanasio dicamus, allatam primum fuisse criminationem illam de calice fracto et de mensa subversa; sed cum idonea testimonia et argumenta ad eam comprobendam non suppeterent, itum ad criminationem de Arsenii nece; quæ cum ipso præsentate Arsenio falsa et iugatoria esse deprehenderetur, inopia criminum, redintegratam tum fuisse pristinam illam propter quam legatio clam decreta fuit.

16. *Narrant Rufinus, Sozomenus et Theodoretus (d), detectis insidiis ac deprehensa conspiratione, accusatores et iudices qui fraudis conscii*

(d) Athan. *ibid.*, n. 82; Rufin. lib. 1, cap. 17; Sozom. lib. 11, cap. 25; Theodor. lib. 1, cap. 30.

erant, tumultu ac seditione synodum complevisse, præstigiatores vociferantes Athanasium, maleficum, sacerdotio indignum, ac de medio tollendum: tum eos qui jussu imperatoris disciplinae pacisque servandæ causa synodo intererant, veritos ne violentas ei inferrent manus, clam iudiciis virum propripuisse, Athanasiumque conscensa navi Constantinopolim profectum esse, ut causam apud imperatorem ageret.

17. *Legatorum gesta Alexandriæ et in Mareote.*— Interea legati cum Ischyra profecti, relicto sub militum custodia Macario, Alexandriam venerunt (a); datæque litteræ Philagrio sunt Ægypti præfecto, genere Cappadoci, transfugæ a religione Christiana, qui auctoritate deinceps et opera sua in res Eusebianorum gerendas incubuit. Alexandriæ dum versarentur legati, domus victusque quotidianam societatem habuere cum accusatore Ischyra. Et sub hæc, comitante Philagrio, militibus stipati in Mareotem proficiscuntur, sedemque ponunt in ipsius Ischyrae domo. Hic monumenta edita, hic perquisitiones factæ sunt: hic dolos, machinas, cuncta veteratoris artis tela compararunt. Animadversa presbyteri Alexandrini et Mareotici legatorum nequitia atque vafritie, homines coram objurgant, quod soli cum accusatore, reo Tyri dimisso, accederent: postulant sibi saltem eorum actis et perquisitioni interesse liceat; se totius negotii et eorum quæ Ischyram spectarent esse conscios, gnaros item qui testes veraces, qui contra ab Ischyra subornati essent: quorum nedum admissa postulatio fuerit, non sine vi repulsi et eliminati sunt. Quodque mirum, ac tali caterva dignissimum, exactis presbyteris, Philagrium militesque ethnicos admiserunt ad rerum sacrarum quæstionem. Intromissi ad testimonium ferendum, non clerici, sed catechumeni, qui sacris nunquam interessent. Imo vero ethnici ac Judæi in testes admissi, ubi de confracto sacro calice, de mensa seu altari subverso res erat; quibus, utpote profanis, nec initiatis, ne obtueri quidem res hujusmodi licitum erat. Non ea mente, non eo consilio interrogabantur (b), ut veritatem aperirent, sed ut nutu inimicorum Athanasii, crimina proferrent. Si quis Athanasium illatæ contumeliæ insimularet, is innox Catholicus audiebat, etsi nunquam Christianam professus religionem. Nec satis consulto tamen concinnatæ res fuere; suisque ipsi fraudibus, suis machinamentis proditi, ac suis, ut ita dicam, telis confossi sunt. De sacris enim quæstionem habentes cum Judæis et catechumenis: Ubinam, aiebant, eratis, quando irrumpens Macarius mensam evertit? Intus, inquirunt, eramus. Atqui non poterat oblatio tum fieri, si catechumeni intus erant. Et cum litteris evulgassent ubique, stante Ischyra et sacra faciente, irruisse Macarium, et omnia evertisse; ea quoque de re percontantur, ubinam esset Ischyra, quo tempore Macarius irru-

A perit. Responderunt iterum illi, in cellula agrum decubuisse. Non stabat igitur qui decumberet, nec sacra faciebat qui in cellula ægrotus jaceret. Ad hæc testificante Ischyra a Macario ambustos fuisse ecclesiam libros; ipsi tamen testes, etiamsi submissi et subornati, fassi sunt nihil hujusmodi gestum fuisse, sed mentiri Ischyram. Et perquam mirum fuit conquestos lucifugas, occultatos fuisse ab Athanasio eos qui testimonium ferre possent, eosdem tamen palam interrogasse. Acta autem hujusmodi eorum arbitrio et nutibus, præfecti terrore, militum vi atque illatis plagis conscripta, tanto pudori vel ipsis auctoribus fuere, ut ea summa sollicitudine abderent, amanuensibusque juberent, ut eorum nemini copiam facerent: sed cessit res contra quam rati erant. Nam Rufus eorum scriba, qui postea fuit in Angustaliana spiculator, omnium gnarus, aderat qui gestorum ferret testimonium. Eusebiani quoque (c) paucis post annis ea per oratores suos Romam miserunt, Athanasioque sunt ea ipsa per Julium episcopum transmissa. Quæ res sceleratos in furoræ et vesaniam agebat, quod videlicet quæ occulta et ignota esse peroptarent, ea Athanasius præ manibus haberet, ea legeret.

18. Presbyteri autem et diaconi, cum Alexandrini, tum Mareotici (d), rei indignitatem non ferentes, rescripta edunt; contestantur non ex æquo et bono perquisitionem haberi. Et Alexandrini quidem, litteris ad legatos missis, queruntur reo non præsentem habitam quæstionem, sibi rerum gnaris denegatum aditum; ut solis liceret pro libidine rem gerere. Dare se epistolam istam, quæ in vera synodo in testimonium afferretur. Mareotici vero, epistola ad synodum Tyriam missa, significant Ischyram non vere presbyterum, ficta crimina in Macarium, id sibi in eodem agro versantibus probe compertum esse, qui Athanasio Mareotica loca perlustranti semper adessent: accedentes se ut inquisitionibus interessent, aditu interclusos, repulsam tulisse, et summo quidem opere exoptare, ut Tyrum accedendi facultas sit, si non omnibus, saltem quibusdam a se legatis. Eadem ferme ipsa Mareotici, Philagrio præfecto, Palladio Curioso et Antonio comiteatum præfecto litteris renuntiant, rogantque ut hujusce rei notitia ad imperatorem et ad filios ejus deferatur. Data fuit hæc epistola die decima mensis Thot, id est septima Septembris, cons. Julio Constantio fratre Constantini imperatoris et Rufino Albiuo, anno Domini 335.

19. Ex Mareote profecti Alexandriam (e), indigna in Catholicos, in virgines, in frugi homines Athanasii amantes perpetrarunt. Eorum quippe jussu milites et gentiles strictis gladiis obvios, et maxime virgines impetere, earum sacra corpora nudare, cædere, ita ut pedibus male multatæ claudicarent. Ethnici vero aras et sacrificia mitari; adeo ut

(a) Athan. *Apolog. contra Arian.*, n. 15, 14.

(b) Athan. *ibid.*, n. 85.

(c) Athan. *ibid.*

(d) Athan. *ibid.*, n. 73

(e) Athan. *ibid.*, n. 15.

temerarius quidam homo, quasi potestate ab impio præfecto in episcoporum gratiam accepta, virginem manu abreptam ad altare forte obvium raptaret, vim olim Christianis illatam et tyrannorum violentiam æmulatus. Inter hæc facinora videre erat virgines fugere, et ethnicos Ecclesiam ridere, et quidem ante ipsas episcoporum ædes, quæ revera erant officina nequitiae et diversorum flagitiorum. Ex ea quippe domo gladiis ac telis instructi prodibant, qui vim et mala Catholicis inferrent, qui virgines nullo non contumeliarum genere onerarent. Et hæc illæ jejunii tempore a militibus contubernalibus et compotioribus episcoporum perpeßæ sunt. Quæ autem tantorum flagitiorum occasio fuerit, nusquam traditur. Verum augurari licet ex iniquitatis et violentiæ legatos et præfectum progressos, quia cernerent populum Alexandrinum, maximeque virgines horrere illam periniquam contra Athanasium structam conspirationem, et fortasse maledictis ejus artifices insequi, cum post peracta illa nefaria monumenta procederent per urbem.

20. *Athanasius damnatur.* — Legati demum rebus præclare gestis Tyrum remigrarunt, cum sese jam Athanasius Eusebianorum furori proripuisse (a), ait vero Socrates, post fugam Athanasium, declinati iudicii causa, damnatum fuisse; postquam autem acta Mareotica allata sunt, abdicationis in eum sententiam tulisse Eusebianos. Sozomenus vero (b), qui Tyrias res, accuratius quam alii recenset, his prope verbis rem enarrat. Synodus absentem Athanasium damnavit et episcopatu abdicavit; interdixitque aditu Alexandriae, ne tumultuum turbarumque auctor esset. Joannem vero et assecelas, tanquam injuria pulsos et male acceptos, ad communionis societatem admittit, singulisque suum in clero gradum restituit. Hinc litteris imperatori gesta sua significant Eusebiani, epistolasque omnibus ubique terrarum præsulibus mittunt, queis hortantur ut ne ultra Athanasii communioni sint adjuncti, ne litteris ultro citroque missis amicitiam cum illo foveant; scelestum vocantes, reum multorum criminum deprehensum, fuga elapsum iudicibus, quod novum facinorum esset argumentum. Hac porro de causa inflictas ei pœnas esse, quod cum anno proximo synodum Athanasii causa celebrari edixisset imperator, detrectasset ille iter instituere, tametsi adventum ipsius expectantes multi præsules, diuturnum Cæsareæ tempus extraxerant; deinde quod cum plurimi episcoporum Tyri convenissent, ille multitudine stipatus accedens, turbis seditionibusque excitandis navasset operam, modo oblata crimina depellere abnuens, modo singulos episcopos conviciis et probris onerans, interdum accitus non gerens inorem. Confracti autem mystici poculi convictum fuisse denuntiant, cujus rei testes essent Mareotici

A legati. Hæc conscelerati homines litteris mandare non erubuerunt. Presbyteri autem Mareotici, qui confutandi Ischyrae causa accesserunt (c), ne auditi quidem, repulsi sunt. Multi tamen ex episcopis qui aderant, iniquo iudicio ac rebus contra jus fasque gestis minime astipulati sunt. Maximus autem Jerosolymitanus, cum in turba sceleratorum consisteret, vir tamen pius et sanctimonia insignis, et Christi confessor, a Paphnutio Ægyptio episcopo pariter confessore, cui effossus oculus pro Christi nomine fuerat, manu eductus est ex synodo, ne pravorum iudicio astipularetur. Sunt autem qui antea in ipso synodi decursu id gestum arbitrentur. Ait autem Socrates (d), Maximum damnationi Athanasii suffragium ascripsisse. Verum accuratius multo B Sozomenus (e), quam Socrates, quæ Tyriam spectant synodum pertractavit. Nec plus habet firmitatis, quod ait ipse Socrates (f), Arsenium subscripsisse Athanasii abdicationi. Nam Ægyptii episcopi anno 340, contestantur sibi Arsenium hæere; et a vero simili abhorret, Arsenium, qui tempore synodi ex partibus stabat Athanasii, ut criminationem propulsaret, condemnationi postea ejus suffragium dedisse. Ignoratur porro quinam episcopi abdicationi Athanasii subscribere renuerint: unus tantum memoratur Marcellus Ancyranus, cujus persæpe mentio inferius.

21. *Ischyras episcopus constituitur.* — Unum restabat, ut scilicet Ischyrae sycophantæ pactam calumniæ mercedem Eusebiani solverent. Itaque ut optatis hominis fieret satis (g), eum, tametsi nondum presbyterum, in vico ipsius omnium Mareoticorum minime episcopum constituerunt. Neque tamen non intelligebant illi rem perabsurdam perque indignam esse, atque ecclesiasticæ traditioni adversari. Sed pactione sua id agere compulsi sunt; ne si ingratis cum sceleratissimo homine ageretur, fabulam ille totam denuntiaret. Imperatori igitur auctores fuere, ut litteris ad Catholicum seu Thesaurarium missis, juberet ecclesiam Ischyrae ædificari in loco Pax Secontaruri dicto, eo quidem consilio ut episcopus cum esset atque ecclesia potitus, fide digno haberetur cum de calice et de mensa ferret testimonium. Nullum enim unquam nactus fuerat obsequentem populum, ne cognatos quidem et affines suos; sed sycophanta audiebat apud omnes, et, ut ait Athanasius, quasi canis pellebatur ubique. Catholicus autem epistolam misit ad exactorem Mareotæ, jubens ecclesiam in hujusmodi vico excitari: quod tamen minime peractum fuit, sed vacuam ille et inutilem servavit epistolam, quam ad verbum affert Athanasius.

22. *Episcopi Tyrii a Constantino evocantur Jerosolymam. Synodus Jerosolymitana.* — Eusebiani Athanasio damnato (h), necdum tamen confectis re-

(a) Socrat. lib. 1, cap. 28.

(b) Sozom. lib. II, cap. 25.

(c) Athan. Apol. contra Arian, n. 17.

(d) Lib. II, cap. 8.

(e) Lib. III, cap. 6.

(f) Lib. 1, cap. 32.

(g) Apolog. contra Arianos, n. 85.

(h) Socrat. lib. 1, cap. 33; Sozom. l. II, cap. 26; Euseb. lib. IV De vita Constantini, c. 45 et sequent.

bus (una quippe supererat, cujus gratia tanta molimina, tantam negotiorum vim, tantum iter susceperant, nempe ut Arium Arianosque in ecclesiasticæ communionis societatem admitterent), rem prope diem acturi, imperatoris litteris evocantur Hierosolymam, tabellario præclaro quodam viro, imperatoris notario, cui nomen Marianus. Exstructa namque in Calvariæ loco ecclesia, quæ magnum martyrium deinceps nuncupata est, encæniis totam synodum interesse celebritatis causa voluit Constantinus. Mature igitur ex Augusti voto eo se contulere episcopi, ut alios ex toto terrarum orbe coactos convenirent. Tanti cœtus amplitudinem, dignitatem, pietatem magnifice describit Eusebius Cæsariensis; cui fortassis fidem habere religio fuerit, cum eos quoque laudibus exornet qui nec obscure Arianis rebus dabant operam, alios itidem celebret sexcentis sceleribus obnoxios. Tacito autem cujusque nomine, indicatis solum provinciis, de episcopis verba facit. Qui Macedoniæ primas dicitur Alexander est Thessalonicensis, vir sane frugi, insidiis tamen et machinamentis Arianorum circumventus, eo adductus est ut in eorum partibus consentiret. Lecta illa Pannoniæ et Mœsiæ juvenus, ii sunt Ursacius et Valens, multis flagitiis nobilitati, Arii magisterio, studioque promovendæ hæreseos insignes. Episcopus autem Persarum memoratus ab Eusebio putatur esse Milles, qui postea Christi causa cervices dedit. Cilices episcopi erant Narcissus Neroniadis et Macedonius Mopsuestenus Arianis deditissimi. Longum esset reliquos ex Thracia, Bithynia, Syria, Phœnice, Palæstina, cæterisque regionibus commemorare. Ex Ægypto autem Thebaide atque Libya aderant Meletiani episcopi: qui post initam cum Eusebianis societatem eorum cœtus adire non impigri erant. Penes Eusebianos summa rerum erat; et si qui fuerunt in cœtu tanto æqui bonique studiosi, ii dolo atque mendaciis illorum a probo consilio abducti et circumventi sunt. Interfuit etiam Marcellus Arianis infestissimus, de quo mox plurima.

23. Non est instituti nostri ea recensere, quæ ineundæ cum Arianis gratiæ causa affert Eusebius de Jerosolymitanæ synodi dignitate, ita ut ausit eam cum Nicæna, decem ante annos celebrata, conferre. Ecclesiæ igitur a Constantino exstructæ ejusque donis auctæ encænia episcopi celebrant. Orationem ea die solemnem habuit Eusebius Cæsariensis ad totum episcoporum et aulicorum cœtum. Diem celebritati assignat Chronicon Alexandrinum xvii Septembris, Græci recentiores decimam tertiam ejusdem mensis. Quæ ratio temporis vix ac ne vix quidem quadrare potest cum epistola cleri Mareotici, quæ dicitur die decima mensis Thot conscripta, id est septima Septembris, quo tempore in Ægypto versabantur Theognis cæterique legati ad Mareotem. Inde vero illi post peractam perquisitionem Tyrum concessere,

A ubi perfectis eorum monumentis, abdicatus Athanasius est. Sub hæc, evocante Constantino, Jerosolymam contendunt. Minus vero spatii et temporis est a decima Septembris ad decimam tertiam, vel decimam septimam, quam ut a numeroso cœtu tantum itineris sit emensum. Adeoque aut error sit oportet in epistola Cleri Mareotici, quod minus probabile; aut Græci encænia ecclesiæ Jerosolymitanæ non celebrant ea ipsa qua contigerunt die.

24. *Arius admittitur ad communionem.*— Secundum hæc Eusebiani palam fecerunt quo spectarent illa tanta in Athanasium molimina (a), quo illæ circuitiones, conspirationes, calumniæ; concinnata scilicet hæc omnia fuisse, ut aditus pararetur Arianis ad Ecclesiæ communionem. Tentatæ igitur ab Ario reditus viæ, cum non ex suo suorumque voto hactenus cessissent, jam Eusebii et asseclarum opera apertæ munitæque fuere. Iisdem enim, ut putatur auctoribus, litteris Constantinus Jerosolymitanam synodum cohortatur, ut Arium et sequaces admittat, quos nulli non bono infesta invidia diu foris Ecclesiam detinisset. Sanam eorum fidem ipsi coram loquentibus et ad interrogata respondentibus comperisse, atque eorum fidei formulam epistolæ suæ adjicere. Cujus formulæ argumentum superius ad annum 329 expensum est.

25. Ejusmodi accepta imperatoris epistola Eusebiani, haud impigre ejus placitis obtemperant; et, rem scilicet jamdiu paratam meditatamque, Arium et Arianos admittunt ad communionem: resque gestas missis litteris ubique terrarum significant, receptos Arianos evulgant; idque imperatoris hortatu, ac synodi decreto. Non desunt tamen ex recentioribus, qui tempore synodi Jerosolymitanæ jam mortem obisse Arium arbitrentur, neque Arium ipsum, sed ejus sequaces admissos. Quam sententiam alias confutavimus.

26. *Eusebiani Marcellum Ancyranum impetunt.*— Ut res sese prospere dabant, ad Marcellum Ancyranum infensum sibi præsulem deturbandum vertunt conatum Eusebiani (b). Qui Marcellus, quoniam calamitatum, et, ut ita dicam, fortunarum Athanasii consors fuit, jubet animus res eum spectantes altius ordiri. Asterius quidam in Cappadocia sophista, sophisticæque artis magister, Christianam amplexus est fidem. Sub hæc autem ad Arianam perfidiam descendit, ejusque propugnandæ gratia libros edidit. Quæ causa est ut ab Athanasio multiceps sophista, Arianorumque orator appelletur. Versabatur is assidue cum episcopis, et cum primis Arii asseclis: frequens synodos adibat, observans num quam posset episcopalem sedem invadere, a qua tamen spe, sacrificii diis oblatis causa, lapsus est. Atque Philostorgius lapsum Asterium, ad pœnitentiam Luciani martyris monitis revocatum, cujus item Luciani discipulus fuisse dicitur. Is ergo Asterius urbes

(a) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 84.

(b) Socrat. lib. 1, cap. 36; Athan. *De synodis*, n. 18.

Syriæ peragrans libellos in vulgus spargebat : imo, qua erat temeritate, in suggestu, quod unis licitum sacerdotibus est, legere multitudini non verebatur, in grave audientium detrimentum. Re comperta, Marcellus librum edidit confutandi causa hominis, *De subjectione Domini* inscriptum, quo strenue Asterianam juxta atque Arianam doctrinam impugnavat, invectus acriter in multos novatorum principes, Eusebium Nicomediensem, Paulinum, et Narcissum. Quæ res cum impotentium hominum iram inflammasset, excubant exinde in occasiones viri opprimendi. Coacta porro Jerosolymitana synodo ubi quocumque inclinarent Eusebiani, eo omnium concors animus accedebat, evocant Marcellum causam dicturum. Ait Socrates deprehensum in synodo fuisse Marcellum Pauli Samosatani errore implicatum esse, jussumque ut a sententia decederet; illum vero pudore affectum pollicitum esse se flammis daturum scripta sua. Evocati autem inter hæc Eusebiani a Constantino, causam Marcelli intermittere coacti sunt.

27. *Athanasius Constantinum adit. Constantinus evocat Jerosolymitanos præsules. Nova calumnia Eusebianorum. Athanasius in Gallias relegatur.* — Interrea Athanasius Tyro imperatoris adveniendi causa profugus, Constantinopolim pervenit, atque ingredienti in urbem Constantino equo insidenti (a), de repente media in via cum quibusdam se comitantibus ita inexpectatus occurrit, ut stuporem attulerit. Et primo quidem intuitu imperator virum non agnovit : sed sciscitatus aulicos, et qui esset et quibus affectus injuriis edidit. Verum ex præjudicata opinione et occupato Eusebianorum criminationibus animo, ne quidem audire hominem volebat; proximumque erat ut amoveri præciperet. Ait Epiphanius (b) Athanasium, cum repulsam ab imperatore ferret, conquestum hæc vociferatum esse : *Dominus mei tuique judex erit, quando eorum partibus adjungeris qui me calumniis opprimunt.* Abnuente autem Constantino vel auditum ferre, libere instat Athanasius, majoreque cum fiducia, nihil se postulare ait, quam ut evocentur Jerosolymitani præsules, quo posset coram de illatis malis et injuriis conqueri. Rogabat item ut imperator legitimam cogi synodum curaret, aut ipse sese purganti præberet aurem. Æquum postulatum Constantinus admittit; missisque mox litteris, evocat episcopos in synodo coactos, jubet Constantinopolim accedere, maturare profectum gesta defensuros; objurgat homines ut barbarum ac tumultuum auctores et oppressores veri. Ejusmodi litteris acceptis Eusebiani, perterriti scelerum conscientia, cum propediem futurum esset ut palam eorum consilia et studia evaderent, ad veteratoriam artem de more confugiunt; cæterisque episcopis Constantinopolitano itinere interclusis, ne iis testibus rei gestæ veritas depre-

henderetur, a solis factionis suæ principibus rem apud imperatorem agendam decernunt. Erant ii Eusebius Nicomediensis, gentilis ejus Cæsariensis, Theognius, Patrophilus, Ursacius et Valens. Qui soli Constantinopolim advolant. Ubi imperatorem convenerunt, nulla ulterius fuit de calice fracto, de enecto Arsenio memoria : sed callide novum crimen comminiscuntur, imperatori commovendo peropportunum. Comminatus, inquit, Athanasius est, se commeatum frumentum quotannis Alexandria Constantinopolim transvehi solitum interclusurum. Rei insolentia indignatus Constantinus, plenus ira, vultu voceque terribilis, gravissimas effert minas. Inexpectata calumnia et Constantini furore stupefactus Athanasius, quæ una supererat adversus tantam iniquitatem defensionis ratio, ingemiscere, obtestari, affirmare falsam criminationem, nec posse virum, cui tenues opes et nullæ facultates essent (c), tantam aggredi rem. At Eusebius, qui quando semel veracundia fines transierat, bene et naviter impudens erat, juratus affirmat divitem ac præpotentem Athanasium, penesque illum esse talia moliri, si vellet. Tum Constantinus, qui amoris suo erga patriam, ita vocabat Constantinopolim, plus sæpe largitus erat quam concederet æquitas, non exspectata ejus defensione, virum relegavit in Gallias. Aderant cum Athanasio Ægyptii episcopi numero quinque, qui rei testes fuere, Adamantius nempe, Anubion, Agathiammon, Arbethion et Petrus; erratque Socrates qui præsules istos putat Athanasii accusatores apud imperatorem fuisse, deceptus scilicet obscuritate sententiæ cujusdam in epistola Ægyptiorum præsulum (d). Narrat porro Sozomenus redintegratam coram imperatore fuisse criminationem de calice fracto, quæ causa fuerit ut in exsilium Treviros amandaretur Athanasius. Sed reclamant ipse Athanasius et Ægyptii episcopi, qui diserte aiunt, Eusebianos coram imperatore ne minimam quidem de calice fracto et de Arsenii nece fecisse mentionem.

28. Permirum sane, tanta pietate et æquitate principem eo calumniis maledicorum adductum, ut ne quidem exspectata defensione insontem virum pelleret in exsilium. Verum criminis opportunitate ita imperatoris animum occupavit Eusebius, ut perquam difficilis aditus veritati relinqueretur (e). Id eum non supplicii causa fecisse affirmat Constantinus junior, sed quo virum eriperet inimicis magnopere sæviantibus. At licet Constantini facilitate nonnunquam Eusebius ad libidinem abuteretur, non tamen ejus animus eo usque Eusebii placitis deditus erat (f), ut in ejus gratiam, quem æstimaret insontem, solum vertere juheret. Quod sane perspicuum ex ejus ad episcopos epistola, ubi acriter objurgat illos quod Athanasium abdicassent. Et perquam tutus fuisset Alexandria Athanasius, si ex imperatoris placito eo reversus fuisset; nec quidquam ipsi formidinis hæ-

(a) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 86.

(b) *Hæres.* Lxix.

(c) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 9.

(d) Sozom. lib. II, cap. 28.

(e) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 9.

(f) Athan. *ibid.*, n. 87.

sisset in patria sua ab Eusebii potentia et malignitate. Quamobrem vero similis arbitramur hæc dixisse Constantinum juniorem, ut patris memoriae consuleret, atque pulsus Athanasii iniquitatem et invidiam minuere saltem posset. Næ ita in Athanasium exasperatum Constantini animum narrant Ægyptii præsules, ut ex sola numinis providentia factum putent, quod exsilio tantum, non capite, virum multaret.

29. *Constantinus vetat alium eligi in locum Athanasii. Marcellus damnatur.* — In Athanasii pulsus et ejecti locum, alium factionis suæ episcopum deligere parabant Eusebiani et Ariani. Verum Constantinus sceleratos a tali ausu coercuit (a), quia oblatorum Tyri criminum convictus non fuisset Athanasius (b). Neque tamen illi, qua erant perveritas et temeritate, finem faciebant hæc moliendi, donec intentatis minus imperator, petulantes homines a cœpto et proposito deterreret. Sub idem ferme tempus presbyteri quatuor Alexandrini, quod episcopo suo conjunctissimi essent, pulsus pariter et in exsiliū acti sunt; quorum hæc nomina, Paulus, Plution, Aphthonius et Paulus Capitonis filius (c).

30. Eusebiani pro-propero rerum eventū læti, jam cum potestas erat, adversariis suis perniciem machinantur. Quamobrem synodum Constantinopoli, repugnante licet Alexandro istius urbis episcopo (d), celebrant; et quod in votis erat, Marcelli causa affertur in medium. Is librum suum, quod ante (si Socrati fides) promiserat, flammis dare recusat. Quamobrem abdicato illo, Basilus in ejus deligitur locum. Vetat autem synodorum Romanæ et Sardicensis auctoritas, ne putemus errorem in Marcelli scriptis exstitisse. Nam expensis istis Marcelli clausulis, quarum causa damnatus et sede pulsus fuerat, deprehensum est virum recte sentire, et injuria fuisse abdicatum. Eusebius porro Caesariensis jussu, ut testatur ipse, Constantinopolitanæ synodi, Marcelli librum confutavit, quem Marcellum in ipso sui operis exordio invidiæ ac livoris accusat his verbis: Ἡ ὑπέθεσις αὐτοῦ τῆς γραφῆς ἡ μισαδελφία κατέστη· τὸ δὲ ταύτης αἴτιον ζῆλος καὶ φθόνος. Ejus vero doctrinam multis nominibus culpavit. Verum, ut alias demonstratum est, detorta persæpe viri sententia, atque ad pravam opinionem vi ratiocinationis deducta, ut etiam testatur Julius Papa in epistola ad Orientales (e).

ANNO 336. — 1. *Athanasius Treviros concedit.* — Athanasius solum vertere coactus, Treviros exsiliū locum contendit: eo cum pervenisset, a beato Maximo tum episcopo perhumaniter exceptus est (f). Trevis versabatur item Constantinus junior; a quo pariter honorifice habitus, omnibusque ad victum honestumque cultum necessariis abunde instructus fuit. Ejus porro Treviros adventum cum viris doctis

conferimus in exordium anni 336, cujus temporis ratio pluribus inferius indaganda veniet.

2. *Arius Alexandria pulsus Constantinopolim se confert.* — Inter hæc Eusebiani nervos omnes industriæ contendebant, ut tantæ molis rem, Arii videlicet in Ecclesiam admittendi propositum, perficerent (g). Is Jerosolyma Alexandriam profectus erat, ut jussu synodi ad Catholicorum collectas accederet. Verum Alexandrini indigne ferentes impurum hominem Catholicorum sese rebus immiscere, effecti item nuntio antistitis sui artificis et fraudibus hæreticorum sede et patria pulsus, in sceleratum hominem commoti, turbas ac tumultus concitant, futurumque erat ut tota civitas seditione conflagraret, nisi Constantinus, postquam perversam Arii mentem compererat, eum rursus Constantinopolim evocasset, rationem motuum redditurum, quorum nec obscure auctor ille fuisset. Eusebius tamen quodam loco ait, rogatu suo, repugnante licet ac invito Alexandro, accitum Arium ab imperatore fuisse (h). Evocatum Arium Eusebius et assecræ, solitis artibus ac pro innata vafritie, curabant in Ecclesiæ Constantinopolitanæ conventus admitti. Quam rem ut imperatoris auctoritate conficere possent, de fidei formula Constantino offerenda una omnes prospiciunt, præcaventque ne quid in illa offensionis occurrat. Ingressum post hæc Arium interrogat imperator, num Ecclesiæ catholicæ teneat fidem. Ille, cui perinde erat ad perjurium atque ad mendacium accedere, se recte sentire juramento confirmat, ac libellum offert fidei, ubi occultato hæreseos veneno, Scripturæ voces dolose usurpabat. Tum imperator: Si sana, inquit, est fides tua, probe jurasti; sin impia, et tamen jurasti, de jurato Deus sumat pœnas. Dimisso ab imperatore Ario Eusebius et socii solita usi petulantia in ecclesiam aditum facere tentabant. Jacobus autem Nisibensis episcopus, pietate vir ac miraculis clarus, Catholicis auctor fuit ut tantæ calamitatis declinandæ causa preces ad Deum funderent. Obsistebat item Constantinopolitanus præsul, non debere aiens hæreseos auctorem, locum in ecclesia occupare. At Eusebiani, jactatis interminationibus, hæc impudenter fari: Ut repugnantibus licet vobis impetravimus evocari ab imperatore virum; ita die crastina, te licet invito, nobiscum Arius in hac ecclesia aderit conventui. Queis Alexander auditis, grandi mœnore perfusus, ingressus est in ecclesiam Irene cognominatam; supplicesque manus ad Deum tendens, collacrymans in vultum proeidit intra sacrarium; humique jacens, auditus a Macario presbytero est hæc mœstas effundere voces. Si Arius crastina die ad conventum accedet, me servum tuum ex hac luce dimitto, et ne sinas cum impio pium commisceri et una interire. Sin Ecclesiam miseraris tuam, et quidem miseraris, hoc

(a) Apolog. contra Arian. n. 29.

(b) Athan. ibid., n. 30.

(c) Athan. ibid., n. 40.

(d) Socrat. lib. 1, cap. 37; Sozom. lib. II, cap. 29.

(e) Athan. Apol. contra Arian. n. 32

(f) Athan. ibid., n. 87.

(g) Socrat. lib. 1, cap. 37; Sozom. lib. II, cap. 29.

(h) Athan. Epist. de morte Arii, n. 2.

bene novi, animadvertite Eusebii et sociorum verba, et ne dederis in exitium et in opprobrium hæreditatem tuam, ac tolle Arium, ne ingrediente illo in ecclesiam, hæresis una introire videatur, neu deinceps impietas pietatis loco habeatur.

5. *Mors Arii.* — Hæc Sabbato pomeridianis horis precabatur antistes, et sub hæc multum anxius digreditur. Ea vero ipsa hora, egressus imperiali palatio Arius (a), Eusebianis satellitum instar stipantibus, per civitatis medium magnifice incedens ac gestiens gaudio, futilia loquens, omnium in se movebat oculos. Cumque pervenisset ad forum Constantini dictum, quo in loco statua porphyretica posita erat, ut ait Socrates, conscientia scelerum exhorrescens, ad alvi exonerandæ necessitatem compulsus, percantatur num in proximo latrinæ. Cum pone Constantini forum esse didicisset, eo pergit; ac derepente animo deficit, et una cum excrementis dilabuntur intestina cum splene ac jecore; et, si Athanasii verba sunt ad litteram accipienda, crepuit ille medius velut alter Ischariotes; et ita multo vitam cum sanguine fudit. Cumque elapso quodam temporis spatio non regrederetur, qui foris hominem præstolabantur introgressi, extinctum in sella jacentem inveniunt. Ejusmodi fuit Arii exitus. Eo Eusebiani spectaculo pudefacti, sociique exitu perterriti, defuncti corpus humarunt. At beata vir memorix Alexander episcopus, lætis Catholicorum animis, accurrentibusque beneficii accepti causa fratribus, synaxin celebravit. Tum resonare omnia laudibus, et gratiarum actionibus celebrare omnes Dei providentiam, quæ tanta cura rebus prospicit ecclesiasticis; non quo gauderent de impii hominis interitu, sed quod ea res ex singulari Numinis providentia præter humanum usum accidisset. Latrinas porro illas ait Socrates longo post tempore superfuisse; sed Sozomenus (b) ita habet: Fertur porro diurno tempore neminem ea sella usum. Nam, cum multi pellente necessitate eum in locum confluerent, alii alios monebant ut eam declinarent sellam, in qua Arius impietatis pœnas dedisset; atque demum execrationi fuit locus. Aliquanto post Arianus quidam prædives et opulentus locum emit: et commutata priore ædificii forma domum illic excitavit, ut res paulatim in oblivionem veniret.

4. Postquam rumore nuntio evulgata mors Arii fuit, non una omnium fuit, ut evenire solet, de re tam insolenti opinio. Putarunt alii repentino morbo oppressum, aut ingenti lætitia, quod res cecidisset ex voto, occupatum interiisse; alii scelerum et impietatis pœnas luisse. Pars ante ejus factioni dediti, audito subitaneo casu, ab Arianis partibus desciscunt. Alii errorum retinentissimi maleficis artibus enectum clamitant. Constantinus accepto Arii interitu, eum ut perjurum habuit atque hæreticum, pro merito supplicio divinitus affectum; perniciesque

(a) Socrat. lib. 1, cap. 38; Sozom. lib. 11, cap. 30.

(b) Socrat. ibid.; Sozom. ibid.

(c) Lib. 1, cap. 13.

A hominis animos fecit, ut impensius veram doctrinam vindicaret, quia Nicænx fidei veritatem vi miraculi confirmatam intelligeret. Nec audiendus Rutinus (c), qui contra scriptorum omnium fidem et auctoritatem, narrat obitum Arii sub Constantio accidisse, aliaque iminiscet plurima vero aperte repugnantia.

5. *Antonius pro Athanasio scribit ad Constantinum.* — Cæterum defuncto Ario (d), nequaquam sedata controversia fuit de dogmatibus ejus oborta, neque sectatores ejus insidiarum finem fecerunt, nec attritæ res eorum ducis casu et exitu videbantur. Sane cum populus Alexandrinus precibus, clamore, conquestionibus de revocando Athanasio ageret assidue, magnusque Antonius frequens litteras mitteret ad imperatorem, quis malam fidem, malam mentem Meletianorum aperiebat, monebatque ne crederet nebulonum criminationibus; Alexandrinis Constantinus petulantiam et temeritatem exprobravit, clericis et virginibus ut quiescerent edixit, non posse aïens Athanasium revocari, seditiosum hominem et ecclesiastico judicio condemnatum. Antonio autem rescripsit, non licere sibi sententiam synodi despiciere: quamvis enim nonnulli aut odio aut gratia permoti in tali judicio fuissent, pari tamen modo affectam tantam prudentum proborumque episcoporum multitudinem credibile non esse; Athanasium hominem esse superbum, contumeliosum, ac discordiæ auctorem. Tantum præjudicata Constantini opinio valuit, tantum Eusebianorum machinæ potuerunt. Næ illi, gnari mire abhorrere imperatorem a controversiarum et motuum auctoribus, ejusmodi crimina opportuna scilicet rebus suis offerebant in Athanasium. Neque tamen omnino res cessit ex voto Arianorum. Nam cum Constantinus duas in partes distractam Ecclesiam Alexandrinam esse accepisset, et alios quidem Athanasium fovere, alios Joannem Meletianum; in Joannem juxta atque in Athanasium indignatus, hominem multavit exsilio; nec ipsi profuere Tyriæ synodi decreta, quibus fuerat ad ecclesiasticam communionem admissus.

6. Interdixit præterea Constantinus (e), ne extra ecclesiarum septa, aut privatim aut palam hæretici convenirent, sed jussit ut se Catholicorum jungerent cœtibus. Necdum enim Ariani in sectam aliquam ab aliis hæreticis distinctam loco scilicet et conventibus, abierant; sed exceptis Novatianis, Phrygibus, Valentinianis, Marcionitis et Paulianis, aliorum indiscriminatim hæreticorum conventibus intererant. Hæc scilicet Sozomenus, cui in hoc reclamat Alexander Alexandrinus supra p. Lxiv, ubi ait, Colluthianos atque eorum exemplo Arianos in separatis locis conventus agere. Ex prædicta imperatoris lege factum, ut earum hæresum memoria magna ex parte obliterata sit.

(d) Sozom. lib. 11, cap. 52.

(e) Sozom. ibid., cap. 33.

7. *Eusebius et Theognius fidei formulam edunt.* — A Constantius præ cæteris dilectus sibi filius adven-
taret, testamentum obeunti patri adfuit. Nemo enim unus filiorum obeunti patri adfuit. Re sic con-
stituta, exiguo interposito dierum spatio, vita fun-
ctus est. Fertur in epistola Constantini junioris, id
animi fuisse patri, ut Athanasium revocaret in se-
dem suam, sed fato præoccupatum non potuisse
optatum exsequi. Obiit ille die sancto Pentecostes,
vicesima Maii coss. Feliciano et Titiano.

8. *Alexandri Constantinopolitani mors. Paulus in
ejus locum subrogatur.* — Alexander interim episcopus
Constantinopolitanus, neque ita multo post relegatum
in Gallias Athanasium, totos tres supra viginti an-
nos episcopali munere cum laude perfunctus, diem
obiit extremum (a), annos natus nonaginta et octo.
Ut ante Constantini obitum ejus mortem conferra-
mus, suadet Athanasius, qui successorem ejus Pau-
lum eodem imperante patrio solo ejectum narrat.
Errat Theodoretus, ubi Eusebium dicit post mortem
Alexandri eam sedem invasisse. Nec minus labi vi-
dentur Socrates et Sozomenus, qui obitum ejus re-
ferunt in Constantii imperium. Præstat sane Atha-
nasio habere fidem, qui duobus post Alexandri de-
cessum annis Constantinopoli agens, per moram et
quietem intermissi itineris testis fuit iteratæ in
Paulum criminationis, quam cæteris scriptoribus,
qui post elapsam sæculum hæc conscripsere. In
Alexandri ergo locum cooptatus Paulus fuit. Qui
Alexander instante obitu rogantibus clericis, cui-
nam deferenda sedes esset: Si virum, inquit, pie-
tate et doctrina insignem quæritis, adest Paulus;
sin hominem cum gerendis rebus peracrem, tum
colloquendi cum iudicibus peritum, mavultis, com-
modior Macedonius. Non intactum, neque dolis suis
insidiisque expertem Paulum siverunt Ariani, vi-
rum scilicet pietatis sibi et integræ fidei nomine
perosum; sed, quæ expedita illis assuetaque erat
perniciem machinandi via, crimina insonti offe-
runt, ipsumque reum agunt apud imperatorem.
Constantinus, iterum circumventus artificio vetera-
torum, Paulum relegat in Pontum. At non diuturnum
exsilium fuit. Defuncto namque Constantino,
in sedem ut alii exsules reversus est.

ANNO 357. — 1. *Julius in Romanum pontificem
deligitur. Mors Constantini.* — Anno 357 ineunte, Ju-
lius in Romanum pontificem deligitur (b), cum post
Marci pontificis ac Sylvestri successoris mortem se-
des apostolica vacasset quatuor mensibus. Insignis
idem annus fuit Constantini magni obitu; qui
morbo laborans supremo, Nicomediæ Eusebii ma-
nibus baptismo tingitur, ut jam vulgata eruditorum
fert opinio. Inopportune cecidit in catholicæ rei
grave detrimentum, ut testamentum suum traderet
Ariano presbytero, quem supra meminimus a Con-
stantia Augusta in fratris clientelam et gratiam
evocatum; obstrictum jurejurando, ut simul ac

2. *Constantius cognatos trucidat.* — Defuncto
Constantino, imperium Constantius cæde consan-
guineorum est auspicatus. Nam sive clam jussi ab
eo milites, sive suo motu et consilio, ut tutior
Constantini filiis pateret ad regnum aditus, Con-
stantio interea per dissimulationem ignorandi rem
non ingratam sibi fieri concedente, Dalmatium
Cæsarem, Annibalianum regem, Julium Constantium
Constantini fratrem, cum alio item ejus fratre, cu-
jus tacetur nomen, et quinque alios cognatos ob-
truncant. Cæsi etiam sunt Optatus patricius et
Ablavius prætorii præfectus. Quæ res magnam,
uti par erat, invidiam ineunti imperium Constantio
conflavit. Non perinde tamen in fratres iniquus,
ambos, Constantinum scilicet et Constantem, in
Pannonia convenit, ex æquo et hono imperium
divisit, ut non potio rem ipse sibi sortem ascri-
beret.

3. *Eusebiani Constantium ad suas partes alli-
ciunt.* — Inter hæc (c) Eusebius Nicomediensis et
Theognius Nicænus, assidui turbarum in Ecclesia
auctores, opportunum, Constantino demortuo, tem-
pus se nactos arbitrati, de voce *ὁμοούσιον* abie-
ganda, inducendaque Arii doctrina solliciti, eo
consilia omnia referunt, rei gerendæ administro
usi presbytero, cui concreditum a Constantino tes-
tamentum fuerat. Quod cum ille, ut jussus erat,
Constantio obtulisset; hic ut optatum sibi a patre
assignari Orientis imperium edidicit, presbyterum
in pretio habuit et in honore, liberumque concessit
ad imperatoriam domum aditum. Hac data facul-
tate brevi ille, ut erat veterator homo, et ad con-
ciliandam sibi gratiam compositus, imperatrici per-
familiaris fuit, eunuchis item percharus et neces-
situdine junctus, quorum ingens erat in Constantii
palatio numerus juxta atque auctoritas. Et brevi,
eunuchorum principe Eusebio imperatorii cubiculi
præposito in Arii sententiam deducto, ejus deinceps
opera tota caterva eandem doctrinam amplexa est.
Imo vero ipsa Augusta, presbyteri et spadonum
hortatu, Arii sese partibus adjunxit. Ad cæteros
aulicos mahm pervasit, atque ex palatio delatum
in urbem, exinde per totum Orientem emanavit et
late pervagatum est: dum interea occidentales re-
giones hujusmodi peste vacuæ et liberæ essent.
Constantium item sæpe familiariter allocutus Aria-
norum ille administer, ubi ejus animum versati-

(a) Socrat. lib. 11, cap. 6; Sozom. lib. 11, cap. 6;
Theod. lib. 1, cap. 49.

(b) Socrat. lib. 1, cap. 30; Sozom. lib. 11,

cap. 34.

(c) Socrat. lib. 11, cap. 2; Sozom. lib. 11,
cap. 1; Theod. lib. 11, cap. 2.

lem levissimumque deprehendit, ad Arianorum patrociniū suscipiendum pellicere tentat, deplorat tempestates quibus essent Ecclesiæ agitate, tantæ cladis auctores ementitur eos [qui inveissent τὸ ὁμοούσιον : eam esse discordiarum et factionum occasionem, eam æternum retineri ansam omnium controversiarum. Hinc in Athanasium reliquosque frugi præules tantam invidiam derivare conatur. Hunc nacti fautorem Eusebius, Theognius, et Theodorus Heracleotes, cum, utpote vicini, frequentes imperatorem convenirent, Athanasio reditum intercludere moliebantur, quo possent in ejus locum Arianorum aliquem intrudere. At consilium eorum prævertit et disturbavit Athanasius. Cum enim tres Augusti una convenissent in Pannonia, isthic de exsulum reditu actum; unusque fuit omnium animus, ut remigrarent omnes in sedem patriamque suam.

ANNO 338. — 1. *Athanasii reditus.* — Quare Constantinus, cui Galliæ sorte obvenerant, eodem reversus (a), cum Treviris moraretur, Athanasium remisit Alexandriam, datis ad populum Alexandrinum litteris, quæ virum summis exornat laudibus: atque ideo a Constantino patre sede pulsum, quod periculum esset ne inimicorum insidiis interceptus periret; in animo fuisse patri virum remittere in ecclesiam suam, sed fato præoccupatum quod in optatis erat exsequi non potuisse. Data fuit epistola Treviris die xvii Junii anno, ut putamus, 338.

2. Non desunt tamen qui ad annum 337, his de causis referant. Primo, quod Constantinus junior Cæsaris solum nomen in ea epistola usurpet, Augusti accepturus, si ad annum 338 illa pertineret. Nam Augustus promulgatus est anno 357, mense Septembri. Ad hæc, aiunt, si annus erat 338, jam illi sua imperii portio obvenerat, nec quidpiam in Alexandriis, in Constantii ditione sitos, obtinebat auctoritatis, ut exsulem Alexandriam posset remittere. Verum hæc argumenta non tanti sunt, ut apertis Athanasii, Epiphaniæ ac Theodoretæ testimoniis prævalere debeant. Aiunt namque duo priores, ex trium fratrum sententia revocatos exsules fuisse. Cum autem Constantinus Nicomediæ obierit anno 337, vicesima die Maii, vix potuit decima septima Junii ejusdem anni mortis Constantini nuntius ad Treviros pervenire; multoque minus potuere tres Augusti, tanto terrarum intervallo dissiti, de revocandis exsulis una egisse. Ad hæc, narrat Theodoretus Athanasium duos annos et quatuor menses Treviris moratum. Ex quo conficitur non remigrasse Alexandriam ante annum 338. Quod autem objiciunt Constantinum juniorem, si anno 338 eam scripsisset epistolam, Augusti nomen usurpaturum, non est, ut arbitror, tanti ponderis. Neque enim Augusti nomen in epi-

stolis Augustorum semper comparet, neque etiam Cæsaris nomen semper abest. Sic in epistola Maximi Augusti apud Eusebium hæc inscriptio legitur, *Αὐτοκράτωρ Καίσαρ Μαξιμῖνος*. Et Constantinus in epistola quæ apud Theodoretum exstat, l. 1, c. 17, nec Augusti, nec Cæsaris, nec imperatoris nomen assumit. Reliqua nullius momenti quæ obijciuntur consulto omittimus.

3. Accepta Athanasius redeundi venia (b), Alexandriam contendens, Viminiaco transiit, ac ibi in Constantii conspectum venit; et qua erat animi temperantia nihil in malam partem de Eusebio et sociis exsili sui auctoribus loetus est. Inde Constantinopolim contendit, et istic aliquantisper commoratus, criminationi per Macedonium Paulo episcopo intentatæ interfuit. Si quidem Paulus decreti Augustorum beneficio post Constantini obitum sedem repetierat: nec diu viro catholicæ opinionis licuit in pace versari. In proximo namque erat Eusebius Nicomediensis, impotens cupidine Constantinopolitanæ sedis invadendæ, qui Macedonio presbytero usus calumniæ artifice, virum accusari et deferri curavit. Tacent autem ecclesiastici scriptores quæ fuerit illa criminatio, atque solum Theodoretus Paulum seditionis aliorumque criminum accusatum. Unum exploratum est, ex Eusebii ambitione natam fuisse calumniam. Attamen tum temporis intermissa causa est, compositisque rebus, Macedonius cum episcopo reconciliata gratia inter presbyteros ejus annumerabatur, donec redintegratum crimen esset. Qua de re alius nobis locus ad dicendum est constitutus.

4. Athanasius vero (c), post aliquam ut videtur moram, Constantinopoli profectus, per Cappadociam pergens Alexandriam, Cæsareæ Constantium iterum offendit; ipsumque allocutus, nihil durum, nihil asperum effert in Eusebium et assecas sibi semper infensissimos. Inde vero per Syriam, vertente, ut putamus, anno 338, Alexandriam pervenit. Reducem Athanasium ingenti lætitia excipiunt Alexandrini (d), accurrere omnes, magna vis populi confluere, laudibus cuncta resonare, gestire universos sancti præsulis videndi cupidine. Maxima vero fuit ministrorum clericorumque jubilatio, qui eam exinde diem inter faustissimas computabant, Ægyptii autem episcopi, qui exsule Athanasio pulsos se cum illo æstimabant, regresso illo rebantur patrium sibi solum restitui.

ANNO 339. — 1. *Eusebii nova moliantur in Athanasium.* — Verum Eusebii et sociorum livor, æternumque in Athanasium odium diuturnitati pacis atque lætitiæ obfuit. Vixdiu enim sedem suam repetierat, cum illi nova ineunt deturbandi viri consilia (e), veriti, ait Rufinus, ne si quando Constantium libere alloqueretur, veræ fidei amplectendæ, Arianaque repudiandæ ipsi auctor esset. Nec mora,

(a) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 87.

(b) Athan. *Apol. ad Constant.*, n. 5.

(c) *Ibid.*

(d) *Apol. contra Arian.*, n. 7.

(e) Socrat. lib. II, cap. 3; Sozom. lib. III, cap. 2.

novas illi calumnias struunt, veteres redintegrant, solitam fingendi artem exercent. Primo criminantur ingressum Athanasium Alexandriam, seditionum, cædium, exsiliorum auctorem fuisse. Monumenta publica proferebant in testimonium, et sententias in reos latis. At quod solebat conjuratis et mala machinantibus occurrere, jam accidit imprudentibus, ut secum scilicet ipsi pugnarent. Nam quæ reverso Athanasio illi gesta fuisse jaclitabant, ex ipsis actis palam erat contigisse nondum regresso Athanasio, cum in Syria esset, iterque faceret in patriam. In crimen vocabant quod damnatus et dejectus a synodo, suoque nutu et sententia sedem petiisset, non expectato synodi alterius iudicio. Inveteratas illas refricabant criminationes, de calice fracto et de enecto Arsenio, etsi depulsæ et explensæ illæ nec sine grandi sycophantarum infamia fuerant. Impudenter mentiebantur frumentum a Constantino alendis viduis erogatum, ab Athanasio in propriam diverti rem. Et erat illud veteratorum consilium, ut ejusmodi frumentum in Arianorum usum cederet. His permotus Constantius, ad quem perfacilis erat consceleratis aditus, litteris Athanasium querelarum plenissimis insectatur, ita nimirum Eusebianis opportunus, ut necdum explorata rei veritate, fidem dictis eorum haberet. Hæc non Constantio solum, sed et fratribus ejus Augustis denuntiabant seditiosi homines: quibus tamen non ita facile erat verba dare, præsertim Eusebianis, quorum animus perspectus ipsis erat. Athanasius vero missis ad Constantium litteris oblatas sibi criminationes propulsavit. Sed frustra cessisse conatus ex rebus postea gestis palam est, Constantio scilicet hæc occupato querelis assiduè atque criminationibus Eusebianorum, ut nullæ paterent purgantem se viæ veri suadendi.

2. *Eusebius, pulso Paulo, Constantinopolitanam sedem invadit.* — Antequam erumperet in Athanasium Eusebianorum furor (a), Eusebius cupiditate semper flagrans imperatoris urbis sedem episcopalem invadendi, iustam proximo anno in Paulum Constantinopolitanam criminationem per Macedonium redintegrari curavit. Et tum quidem, cessante actione, Macedonius Paulo subditus, reconciliata gratia pacem colebat. At Eusebius, qui episcopalem dignitatem amplitudine civitatum metuebatur, sperabat se, si regis urbis ecclesiam occuparet, magis magisque officia posse et obsequio imperatorem demereri. Moræ igitur impatiens Paulum defert ad imperatorem, et qua erat veteratoris artis peritia, ejus animum exasperat in optimum antistitem. Jussu ergo imperatoris acciti episcopi, plerique omnes Ariani, synodum Constantinopoli celebrant. Ibi Paulus ad Eusebii libidine et arbitrium damnatus, depositusque est; et, qui unus erat confictæ conspirationis scopus, Eusebius in ejus locum promotus. Id gestum arbitramur anno

(a) *Historia Arianorum ad monachos*, n. 7.

(b) *Sozom. lib. III, cap. 5.*

A 339. Socrates autem perperam Alexandri Constantinopolitani obitum, et quæ illum subsequuta sunt, post Constantini junioris mortem enarrat, sed præpostere, ut nemo peritus non videat. Eusebius optatum assecutus (b), imperatorisque amicitia et gratia fultus, tandiu meditatam consilium de recipiendis in Ecclesiam Arianis palam exsequi et implere decrevit. Et cum eo tempore Antiochiam peteret Constantius, isthuc cum eo Eusebius et socii sunt profecti: nec jam artibus solitis, occultisque insidiis usi sunt in Catholicorum perniciem; sed aperte causam Arianorum ut suam agere cœperunt.

3. *Eusebiani Pistum deligunt in Alexandrinum episcopum.* — Coacti igitur Antiochiæ, Pistum Arianum presbyterum ab Alexandro olim abdicatum, in Athanasii locum episcopum constituunt Alexandrinum. Hoc exordium fuit malorum et origo calamitatum tumultuumque, qui haud ita multo post eam civitatem invaserunt. Missis autem Eusebiani Alexandriam ad Arianos diaconis, quæ rem communem gerent, tum aperte cœperunt cum Arianis adjungi, nec puduit damnatos a synodo lucifugas in communionis societatem admittere: diaconi autem Alexandriam missi cum solis Arianis conventus agebant. Eusebius ipse Arii opinionem ut sanam et orthodoxam ubique prædicabat, commendabat litteris, fovebat pro viribus. Sub hæc idem Eusebius cum quibusdam sociis oratores cum litteris ad Julium papam mittit, Macarium presbyterum, Martyrium et Hesychium diaconos; erantque litteræ adversus Athanasium, Marcellum et Asclepam conscriptæ. Legatis jussu, ut Pisti causam cum Julio agerent, auctoresque illi essent ut litteras daret pacificas ad *ψευδοπίσκοπον* illum transmittendas. Legationis qui fuerit exitus, mox enarrabimus.

4. Hoc ci reter anno excessisse vita putamus Eusebium Cæsariensem, virum eruditione scriptisque suis quam fide et probitate insigniorem: cujus in locum subrogatur Acacius ejus discipulus, qui magistrum impietate facile superavit.

ANNO 340. — 1. *Synodus Alexandrina.* — Non fugiebant Athanasium tanta Eusebii et sociorum molimina in perniciem Ecclesiæ comparata. Et prospiciens quod illud foret periculum (c), hæreticum hominem in episcopum cooptari, synodum Alexandriæ convocat. Eo confluunt ex Ægypto, Libya, et Pentapoli episcopi prope centum. Actum de instantibus negotiis, deque periculo mox futuri Alexandrinæ Ecclesiæ discidii. Omnium calculo et suffragio epistola ad omnes ubique terrarum episcopos mittitur; qua orsi ab inveterato Eusebianorum in Athanasium odio, oblata olim viro crimina recensent, negant vera esse quæcunque eorum opera et arte evulgata fuissent; et tamen virum insonantem patrio solo et Ecclesiæ ejectionem acerbeque vexatum, vixdum repetita sede, novis alienisque impet criminationibus. Aiunt cædes, seditiones, exsilia in-

(c) *Athau. Apol. contra Arian.*, n. 3.

putari, quorum nedum auctor ipse occasiove fuisset, ne redux quidem, quando istiusmodi gesta sunt, erat; sed adhuc procul patria in Syria versabatur: negotiaque huiusmodi vel Ecclesiam, vel Athanasium nullatenus spectasse. In eorum fidem acta ipsa et sententias iudicum se attexere epistolæ. Multa deinceps enarrant, quæ jam a nobis suis sunt recensita locis, purgantque Athanasium a criminationibus adversariorum, carpunt Eusebii ambitum et cupidinem maguarum occupandarum civitatum. Mirari se a viro, qui jamdiu et jure quidem abdicatus fuisset, objici Athanasio illam portentosam et contra jus fasque Tyri editam abdicationem. Falso jactare illos, redeuntem Athanasium ægre et indignante populo cleroque Alexandrino admissum, quando contra, omnium votis, lætitia, plausu exceptum nemini non exploratum esset; tanta cupidine viri perniciem expetere, ut contra quam perspectum sibi et Alexandrinis esset, illum apud imperatorem de conversa in rem propriam annona publica detulissent. Monent demum universos, Eusebium et socios posita larva cum Arianis palam societate et communione junctos, iisdem interesse cœtibus ecclesiasticis, atque Arianum episcopum Alexandrinis dedisse, novam hæresim ubique commendare celebrareque. Rogant præsules omnes, ut ne Eusebianis, si quid rescriberent contra Athanasium, fidem habeant, etiamsi litteræ Ægyptiorum complurium episcoporum nomen præferant: esse quippe ejusmodi nomina et suffragia Meletianorum schismaticorum, qui viros in dies tanto gradu perquam indignos ad sacerdotium promoverent.

2. Synodum porro Alexandrinam ideo non ante annum 340, celebratam arbitramur, quia non minore spatio temporis geri videntur potuisse, quæ ab reditu Athanasii ad eam usque synodum gesta sunt. Athanasius enim sub finem Junii mensis anno 338 Treviris profectus, cum per Germaniam, Pannoniam, Mœsiam et Thraciam Constantinopolim; indeque per Asiam, Bithyniam, Cappadociam, Syriam, Palestinam in Ægyptum reversus sit, non nisi vertente eodem anno, tanto nimirum itineris emenso spatio, potuit Alexandriam pervenire. Exinde vero Eusebiani nova in eum commentiti crimina undique pervulgarunt, imo ad tres miserunt Augustos. Quo factum ut litteras Constantius ad Athanasium miserit querelarum plenissimas. Accedit Antiochenum Constantii et Eusebianorum iter, et synodus istic celebrata, in qua Pistus deligitur, legati cum litteris mittuntur Romam. Quas litteras sibi transmissas, et quidem, ut videtur, Roma, innuunt episcopi Ægyptii. Sub hæc, celebratæ synodi Antiochenæ accepto nuntio, Ægyptii Alexandria synodum habuere. Vix autem possunt isthæc omnia intra anni 339 spatium circumscribi. Ad hæc in epistola quadam Athanasii anno 341 conscri-

pta (a) dicitur, fratres sive legatos suos πέποισι, id est, anno proxime elapso 340, synodum Romæ postulasse: probabilique conjectura possunt synodus et ejus legatio in annum eundem conferri.

3. Legati Athanasii cum Eusebianis congregiuntur. — Hoc igitur, ut putamus, anno, missi sunt ab Athanasio et a synodo Alexandrina presbyteri, qui epistolam illam synodicam Julio offerrent, ac Eusebii legatorum postulatis obniterentur. Macarius siquidem presbyter, Martyrius et Hesychius diaconi oratores ab Eusebio missi, Romam, ut dictum est, commigrarunt; traditisque Julio litteris significarunt admissos ab Eusebianis ad communionem fuisse Arianos, auctoresque ipsi erant ut gratiæ pacisque ineundæ causa litteras daret ad Pistum Arianum ab Eusebianis delectum. Julio item tradunt monumenta et acta Mareotica, quæ ad Athanasium ille transmisit. Multa certe, dum Alexandrini legati accederent, moliebantur illi in Athanasium, nulla non mala prædicabant; nihil contra officii prætermittebant ad gratiam Arianis conciliandam. Accedentibus autem Athanasii legatis, perterriti inopinato adventu, ac supra fidem animo fracti sunt, ut etiam legationis princeps Macarius, corpore licet æger, noctu se proriperet, propediem futurum non ferens pudorem: quando Pistum, cujus ille causam agebat, legatorum Athanasii testimonio, non Arianum modo, sed a Secundo per Nicænam synodum abdicato ordinatum fuisse, comprobandum fore prospiciebat. Martyrius autem et Hesychius coram legatis Athanasii constituti, oblati de more criminibus et maledictis, ita probe naviterque confutati et repulsi sunt, ut inopes consilii eo demum confugerent, ut synodum indici rogarent, in qua polliciti sunt omnia se Athanasio oblata crimina comprobaturos. Id cum efflagitarent etiam Athanasii legati, edixit Julius ut utriusque arbitrio partis locus assignaretur, ubi possent res accuratius expendi. His perlatis ad Eusebianos, ubi subodorantur, Julii auctoritate celebrandam synodum æqui ac boni studiosam fore, in qua nihil favori aut gratiæ concederetur, abnuunt Julio gerere morem. Athanasius contra conditionem accipit. Nec tempus itaque nec locus futuræ synodi assignatus a Julio fuit, sed res est partium arbitrio permessa. Alii porro per orbem episcopi, quibus tradita est Alexandrinæ synodi epistola, Pistum impietatis causa damnarunt anathemate, et abdicarunt ut hæreticum.

4. Athanasius libros Scripturæ sacræ mittit ad Constantem. — Per idem fere tempus Constans Augustus litteris Athanasium rogat (b), uti curet sibi litterarum sacrarum libros in usum commodos aduari, quia scilicet Ægyptia gens iis exarandis et compingendis solertior cæteris esset. Quod ille haud indiligenter exsecutus, confectos libros ad

(a) Athan. *Epist. encyclica.*

(b) Athan. *Apol. ad Constant.*, n. 4.

Constantem transmisit. Neque audiendi qui arbitrantur *πυρία* illa, ut vocat Athanasius, esse synopsis Scripturæ sacræ, ut pluribus alias ostensum est.

Constantinus junior obit. — Hoc anno diem obit Constantinus junior Augustus, qui cum bellum moveret in Constantem fratrem, ab hujus exercitu oppressus cæsusque est, cons. Acyndino et Proclo. Post hujus necem Constanti accessit Gallia et Hispania, cæteræque trans Alpes sitæ regiones.

Anno 344.—1. *Synodus Antiochena. Eusebius Emisenus episcopus Alexandrinus constituitur: negat subire munus.* — Eusebiani cum conciliandi sibi Julii pontificis præcisam spem intelligerent, multosque cererent præules a partibus suis desciscere, ad Constantii patrocinium confugiunt (a). Commodum illis accidit ut basilica aurea, cujus fundamenta Antiochiæ posuerat Constantinus pater, absolute demum cura Constantii ædificio, solemnî ritu dedicanda foret. Ad cujus eucænia majoris celebritatis causa evocat Constantius ex Oriente magnam vim episcoporum. Anno igitur ineunte 344, cons. Marcellinæ et Probino, indictione decima quarta, confluent Antiochiam episcopi xcvii, vel, ut habet Athanasius, xc. Horum principes erant Eusebius Constantinopolitanus, Theognius Nicænus, Flacillus Antiochenus, Theodorus Perinthius, Narcissus Neroniadis, Macedonius Mopsuestenus, Maris Chalcedonensis, Acacius Cæsariensis, Patrophilus Scythopolitanus, Eudoxius Germanicæ in Syria, Georgius Laodicænus, Theophronius Tyanensis. Aderant etiam quidam frugi et catholici viri. Nec defuere tamen qui tali conventui interesse detrectarent; ex quorum numero Macarius Jerosolymitanus, qui semel circumventus Eusebianorum fraudibus, caute jam eorum frequentiam declinabat. Sed neque Julius quemquam misit qui vices impletet suas; cum tamen, ut ait Socrates (b), ecclesiastica regula vetet, ne absque nutu Romani pontificis quidpiam in Ecclesia decernatur. Aderat item synodo Constantius quotidianis querimoniis in Athanasium exasperatus, qui vi et auctoritate sua omnia in gratiam Eusebianorum moderaretur. Tum redintegratæ calumniæ, repetita crimina sunt; nimirum quod abdicatus Athanasius episcopalem sedem, non expectata synodi cujuscumque sententia, suo arbitrio repetisset; quod sub ingressum ejus excitato tumultu, multi in seditione extincti, alii verberibus ab eo excepti, in jus vocati alii fuissent. Oblatæ demum olim inveteratæ illæ, nec sine delatorum infamia olim repudiatæ criminationes, de Arsenio obtruncato et de fracto calice. Quibus allatis in medium, de successore in Athanasii locum deligendo confestim actum. Pudebat enim cooptati Pisci, omnium calculo episcoporum damnati, nec a quopiam

A veri loco præsulis habitî. Quamobrem allo convertunt studia. Erat tum Antiochiæ vir nobilis quidem et egregie eruditus, sed Ariana labe infectus, Eusebius cognomento Emisenus (c); qui Edessa oriundus, et a puero sacris litteris institutus, Græcæ postea disciplinas a magistro quodam tum Edessæ degenti edoctus est, ac demum Patrophilo et Eusebio Cæsariensi doctoribus sacrarum interpretationem litterarum edidicit. Sub hæc Antiochiam cum venisset, Eustathio tunc Arianorum insidiis abdicato, societatem inivit Eusebius cum Euphronio ejus successore. Inde vero sacerdotii vitandi causa Alexandriam se proripuit, atque istic philosophiæ dedit operam. Hinc reversus Antiochiam, cum Flacillo Euphronii successore versatur quam familiariter. Atque istic morabatur, quando ipsi ab Eusebio Constantinopolitano sedes Alexandrina defertur. Verum ille, cui perspectus erat Alexandrinorum erga Athanasium amor, negat id muneris se subire posse: quare in episcopum Emesæ in Phœnicia cooptatur. Emiseni adventantem ut episcopalem occuparet sedem conviciis onerant et maledictis, quod esset ille astrologiæ, quam apotelesmaticen vocant, periculosam admodum disciplinam, deditissimus. Ita pulsus ad Georgium Laodicenum confugit, qui Georgium curavit a Flacillo et Narcisso Emesam reduci.

2. *Gregorio munus defertur.* — Abnuente Eusebio, defertur episcopatus Alexandrinus Gregorio Cappadoci (d). Qui olim Alexandriæ litteris addiscendis dederat operam, comiterque ab Athanasio ac perhumaniter exceptus, atque filii et amici loco habitus, immemor officii, fabulæ cæsi Arsenii evulgandæ operam suam locarat. Ejusmodi hominem, postquam oblatæ fidei formulæ nomen et suffragium dedisset, Alexandriam mittunt episcopum, militari manu stipatum, viæ comitibus datis Philagrio præfecto et Arsacio eunucho, qui vi Alexandrinis illata, viam ipsi munirent ad episcopalem sedem.

3. *Antonius Paulum adiit.* — Ut fertur in Hieronymi *Chronico* et *Historia*, hoc anno, Antonius Magnus, monachorum Pater, divino monitus oraculo, interiorum petit eremum, invisurus Paulum (e), qui ab ineunte adolescentia in cellula reclusus, hominibusque ignotus ad provectam usque ætatem, tantam coluit solitudinem, nemini ut notus esset. Instante obitu Paulus rogat Antonium, ut monasterium repetat, quæsiturus pallium dono ipsi ab Athanasio datum, quo sui defuncti corpus obvolveret. Quod eo ille animo efflagitavit, ut absentis mortem moderatius ferret Antonius, et una ut se communionem Athanasio ad mortem usque conjunctum præsteretur. Quæ ille omnia divino illustratus numine acceperat, nullum, uti diximus, a tenebris annis hominum allocutus.

(a) Socrat. lib. 1, cap. 8; Sozom. lib. iii, cap. 5.

(b) Lib. ii, cap. 48.

(c) Socrat. *ibid.*, cap. 9; Sozom. lib. iii, cap. 6.

(d) Socrat. *ibid.*, cap. 10.

(e) Hieronymus in *Chronico*, et in *Vita sancti Pauli*.

4. *Fidei formulæ Antiochiæ editæ.* — Interea Eusebius et socii (a), misso Alexandriam Gregorio, qui Athanasium inuictum τοῦ ὁμοουσίου vindicem, sede, patria, vita, si posset, exueret, de eodem ὁμοουσίου abrogando deliberant. Quare fidei formulam edunt, qua se profitentur non Arii sequaces esse; sed ita sentire, ut sua, quam edunt, fidei formula effert. In ea autem tacetur invisum illud τοῦ ὁμοουσίου vocabulum. Sed quasi non esset illa ad fidem suam declarandam satis, aliam proferunt prolixiorem, in qua pariter misso ὁμοουσίου vocabulo, suspiciosissimam clausulam adjiciunt, dum aiunt, *Filium non esse creaturam velut unam e: creaturis*, errorem ita suam ambiguitate verborum contegentes: quam fidei professionem Ariani nominis et commendationis causa Luciano martyri ascripsere. Verum, ut habet auctor *Dialogorum de Trinitate* (b), Luciani confessionem multis laciniis hæretici interpolaverunt. Tertiam breviorē protulit Theophronius episcopus Tyanensis, in qua, præter τοῦ ὁμοουσίου, omissionem nihil culpandum occurrit. Exstant præterea in Collectionibus canonum cum editis, tum manuscriptis, xxv canones Antiochenæ synodi, de quibus multæ nostro ævo controversiæ a doctis viris editæ; quo mittimus lectorem, ne, quam institutum ferat, longiores sinus.

5. *Gregorii invasio truculenta.* — Gregorius autem, Philagrio et Arsacio comitibus, cum Alexandriam adventaret (c), populum Alexandrinum alta pace fruentem invenit, atque conventibus Athanasii de more vacantem. Tranquilla omnia, cum in urbe, tum in regione; summa pax episcoporum Ægypti, Thebaidis, et Libyæ cum Athanasio, mutuis officiis, mutuo amore culta cum repente præfectus Ægypti ceu bellicum canere cœpit, edicto denuntians Gregorium Cappadocem, in locum Athanasii episcopum Alexandrinum mitti, et in comitatu esse. His auditis, populi insolentia rei permoti in ecclesias accurere, atque collectas frequentare. At ubi animadvertunt novum episcopum cum solis Arianis versari, ingenti clamore obtestantur iudices, magistratus, universam urbem, contra jus fasque rem agi, non accusatum legitime Athanasium deturbari; si quod crimen erat, oportuisse secundum leges ecclesiasticas rem inquiri et pœnas exposci, neque repente vi atque patrocinio magistratuum, vero episcopo pulso, ecclesiam invadere. Vel ipsis ethnicis dari male suspicandi causam ac æstimandi, non ex legum ecclesiasticarum præscripto, sed undinatione et favore episcopos creari. At frustra fuit populi clamor: ingrediente namque Gregorio ut animadvertit Philagrius catholicam plebem tanto amore ac studio Athanasium amplecti, tam frequentem conventibus ejus interesse, coacta ethnicorum, Judæorum, opilionum, aliorumque forensium et petulantium juvenum caterva, multa pollicitus si rem strenue gererent, eos confertim in

ecclesias immittit. Qui promissis Philagrii concitati, irrumpunt in ecclesias: atque in ea potissimum, quæ Cyrini vocabatur, vix enarranta perperant flagitia. Incenditur ecclesia, sacrumque pariter baptisterium. Hinc luctus, ejulatus, et clamor populi rem indigne ferentis, ac contestantis vim inferri sibi ab impio præfecto. Scelesti autem illi, ceu furibundi et amentes, virgines sacras nudare, cædere, obsistentes in periculum mortis conjicere, monachos in terram decussos calcantium impetu extinguere; alios sustibus ferire, vulnerare, occidere.

6. In sacram autem mensam flagitia omnium impiissima admissa. Aves enim atrobilosque, seu pineas nuces, numinibus immolabant gentilium, laudes in deorum honorem, maledicta in Christum proferentes. Sacri libri, si qui obvii fuere, in ignem coniecti et combusti sunt. Imo mysteria, de quibus violatis Macarium accusarant Meletiani, ab ethnicis raptâ humique projecta sunt. Tum Judæi atque ethnici in baptisterii adhuc conflantis septum ingressi, ac sese nudantes, obscena vociferabantur in sacri loci contumeliam. Nec defuere in tam impia turba qui tyrannos imitati, virgines honestasque matronas manibus pertractas raptatasque, cogere blasphemata dicta in Christum proferre, abnuentes vero cæderent impeterentque calcibus.

7. *Athanasius se fuga proripit.* — Tum Gregorius in rerum præclare gestarum mercedem, Judæis, ethnicis et aliis ecclesiam tradit in prædam. Concessa hac inique ac petulanter agendi licentia, quæ ex inde consecuta sunt, bello erant pejora et latrocinio crudeliora; ita ut alii obvia quæque diriperent; alii quorundam deposita inter se dividerent; grandem vini copiam illic repertam aut ebiberent, aut effunderent, aut asportarent; oleum reconditum auferrent; januas et cancellos ceu spolia singuli raperent; candelabra ecclesiæ ad parietem reclinarent; cereos idolis suis accenderent. Uno verbo, nihil nisi vastitas in ecclesia et plurima mortis imago. Atrociora post hæc videre erat; carnifices enim illi presbyteros et laicos plagis lacerare, virgines detracto maforte, seu sacro velamine, ad tribunal ducis pertrahere, et in carcerem conjicere, alios proscribere et flagellis cædere, panes ministrorum ac virginum intervertere. Hæc autem in sancta quadragesima prope festum Paschalis gesta sunt. Sub hæc, in ipsa Parasceve Gregorius in unam ecclesiarum cum duce et ethnicis ingressus, ut populos violentum ipsius introitum aversari animadvertit, auctor duci fuit ut hora una triginta quatuor cum nobiles viri, tum virgines et matronæ, flagris publice cæsi in carcerem conjicerentur. Virginem vero aliquam lectionis studiosam, cui psalterium præ manibus, palam verberari jussit. Demum liber raptus a carnificibus, virgo autem in carcerem reclusa est. His peractis, in aliam ecclesiam;

(a) Socrat. lib. II, cap. 10.

(b) Athan. tom. II [IV], *Dialog. III de Trinit.*

.i. 4; Sozom. lib. III, cap. 5.

(c) Athan. *Epist. encyclica*, n. 2, 3.

ubi solebat Athanasius iis diebus agere, impetu A forantur, eo consilio ut antistitem nec opinantem confoderent. Verum expulatio in Cyrino facta Athanasio saluti fuisse videtur. Nam ubi accepisset quanta illi et quam indigna perpetrarent, ad primum nuntium, necdum confecto in alia ecclesia latrocínio, populis se subduxit, maturavitque ab urbe proficisci, cavens mala non sibi solum, sed plebi, virginibus, ecclesie mox inferenda, nec sine cælium discrimine; tanto nimirum erant furore correpti. Memor itaque Dominici præcepti: *Si vos persecuti fuerint in una civitate, fugite in aliam*^b, carnificibus se subduxit. Eam Alexandrinæ Ecclesie calamitatem duobus ante annis futuram prospexerat Antonius monachorum pater (a). Dum enim sedens labori manuum vacaret, derepente extra se raptus contremiscens ac gemens in genua procumbit, et diu precando perseverat, stupentibus omnibus qui aderant. Surgens demum lacrymis perfusus, rogatur a fratribus quæ causa tantæ commotionis, tantorum fletuum esset. Cunctatus ille, demum rogantibus respondet: Vidisse se mensam Dominici sive ecclesie multis undique circumsessam, qui ejus interiora calcibus vehementer impeterent; audisseque vocem dicentem, *Altare meum polluetur*. Addidit autem Antonius, non diuturnam fore calamitatem, sed ecclesiam ad pristinum statum ornatumque cito redituram.

8. Tanta porro erat Gregorius impietate, tanta immanitate, ut ne ipsa quidem Dominica Paschatis die abstineret a sceleribus et a calamitatibus inferendis: diemque ille resurrectione Domini, et redemptione generis humani faustissimam, conjectis in carcerem catholicis viris, in luctum vertit. Ecclesias igitur dux vi atque impetu occupavit, occupatas Arianis tradidit; ut qui jam olim fuissent impietatis causa pulsus, tunc ecclesiarum invasione gloriarentur: ac si qui vel laici, vel clerici a communionem hæreticorum abhorrent, ii introitu arcebantur ecclesiarum. In naucleros usque cæterosque furor convertitur: nam præfecti iussu, cruciatibus, verberibus, vinculis, carcereque compulsus litteras Arianorum deferendas accipere. Nec inferior patronis ac vindicibus suis arte fingendi Gregorius erat. Ut enim elapso manibus suis Athanasio perniciem inferret, acta et monumenta conscribi curat, tot criminibus et accusationibus referata, ut nonnisi capitalis supplicii pœna lui possent: usus hac in re ministerio cujusdam ethnici scribæ numinum cultoris, transfugæque a religione Christiana. Qui autem nomen et suffragium ascripsere, ethnici erant, idolorum æditul, ac cum ipsis Ariani. Ne immani quidem illa tyrannorum tempestate, tanta crudelitate in Christianos sævitum est. Tunc enim, ait Athanasius, saltem qui se proripuera,

orare, et qui latitabat, baptizari poterat: nunc autem immanissimi viri Babyloniorum impietatem sunt æmulati. Quemadmodum enim illi Danielem, sic præclarus Gregorius eos, qui domi orant, defert ad præfectum, ac ministros Ecclesie cum ingenti contumelia observat; ita ut ejusmodi violentiæ multi nondum baptizati in discrimen salutis veniant; alii vero quamplurimi morbo laborantes, omnium ministrorum aditu et obsequio interclusi, lacrymis vicem suam deplorent, eamque calamitatem vel morbo ipso duriozem existiment. Dum enim Ecclesie ministri contumeliis et injuriis lacessuntur, populi, qui hæreticorum impietatem execrantur, malunt ita ægrotare ac periclitari, quam ut Arianorum manus capiti suo imponatur.

B 9. Athanasius scribit encyclicam epistolam. Romam transmittit. — Hæc Athanasius; qui postquam sese fuga proripuisset, quo loci statim se receperit incertum. Constat (b) illum propter urbem aliquot dierum spatio cum quibusdam fratribus commoratum, ut res quorsum evaderent occultis nuntiis acciperet. Tum litteris ad omnes ubique terrarum episcopos, missis tabellariis, significat res a Gregorio et sociis gestas, quo ferme ordine nos ante narravimus. Communem agi rem ait, et rogat ut quisque quasi læsus ipse opem ferat; periculum alias, ne res ecclesiasticæ Arianorum dolis et insidiis labefactentur, si litteras Gregorius, si Eusebius et socii mittant, ne accipiant illas, tabellarios cum repulsa ejiciant. Ariomanitarum gratia isthæc C admitti flagitia indicat, virginum stupra, cædes, ecclesiarum vastitatem, incendia, maledicta. Dictata hujusmodi epistola, cum Romam evocatus a Julio fuisset, navim cum quibusdam fratribus conscendit, et Romam versus habet iter. Eo anno incidit Paschatis solemunitas in diem decimam nonam Aprilis; arbitramurque profectum Athanasium postremis hujus mensis diebus, mense Maio ad Italicæ oras appulisse.

D 10. Oratores Julius mittit ad Eusebianos. Monachorum in Occidente origo. — Ingressus Romam Athanasius, a Julio Papa perhumaniter et honorifice excipitur. Et cum non una itineris causa esset, Arianorum ferocitas, et illatæ in patriam calamitates; sed etiam quo, ut statutum fuerat, synodo istic celebrandæ interesset: ideo Julius quamprimum presbyteros duos Elpidium et Philoxenum ad Eusebianos cum litteris misit, significans ut ante statam certam diem Romam se conferrent (c); alioquin male suspicandi ansam duros. Quam vero diem Julius dicebat, ut Romam Orientales acciderent, putamus versus finem anni 344 incidisse. Legati vero Julii vel Maio vertente, vel ineunte Junio profecti sunt, ut ex ordine gestarum rerum licet opinari. Præter Julium, qui comi semper et

^a Matth. x, 23.

(a) Athan. in Vita Antonii, n. 82.

(b) Athan. Epist. encyclicæ, n. 2.

(c) Athan. Apol. contra Arian., n. 20. et Hist. Arian. ad monachos, n. 11

gratioso erga Athanasium animo fuit, Eutropium Constantii matertera bene morata matrona (a), Abaterius item et Sperantius exsulem omnibus humanitatis ac benevolentiae officiis prosecuti sunt. Erant porro cum Athanasio viae et exsilii comites monachi duo Ægyptii, quorum exemplo (b), vitæ sanctimonia, secessus studio, Romana tum primum Ecclesia in monastici instituti amorem accessa fuit. Eorum nomina, Ammonius et Isidorus: prior tanta mundanarum rerum incuria, ut Romana illa ædificia, quæ nullis non admirationi erant, ac quorum gratia Roma visitatur frequentissime ab extraneis, ne inspectare quidem dignaretur; solasque Petri et Pauli basilicas adierit. Is ipse Ammonius est, qui sub hæc, cum ad episcopatum raperetur, fuga elapsus, alteram sibi abscidit aurem, ut mutilatione corporis sacerdotale munus declinaret. Isidorus autem non minore pietate et fluxarum rerum abdicatione micabat. Factumque ut eorum æmulatione inflammati Romani, tum primum monasticam colerent disciplinam. Hinc monasteria multa per Italiam excitata, et institutum hujusmodi exinde per Occidentem manavit in dies latius. Addidit stimulos Athanasius, cum eximii monachi, monachorumque patris Antonii præclara gesta recensuit; cujus abstinentiæ, solitudinis, certaminum memoria multis abdicandi sæculi causa fuit. Sunt qui putent Athanasium Romæ versantem, edidisse symbolum quod vulgo ejus nomine circumfertur. Verum nec ab Athanasio, nec ejus ævo conscriptum fuisse, probe alias commonstratur.

11. *Oratores ad Julium mittit Gregorius.* — Gregorius autem sede potitus Alexandrina, retinendæ dignitatis percupidus, optatissimum sibi putans esse, si Julii papæ suffragio et consensu posset in occupata sede consistere, oratores mittit Romam, Carponem quemdam presbyterum, Arianismi causa ab Alexandro antistite olim damnatum et officio deturbatum, cum quibusdam aliis pari modo abdicatis. Quamobrem et ob alia in ejus Alexandriam ingressu admissa facinora, in Julii offensionem incurrit Gregorius (c).

12. *Eusebiani fidei formulam mittunt ad Constantem.* — Interposito post synodum Antiochenam paucorum mensium spatio, Eusebiani aliam per brevem fidei formulam edunt, in qua nihil quidem contra orthodoxam fidem comparat, sed prætermittitur vox ὁμοούσιος, quam formulam per legatos mittunt ad Constantem Augustum (d). Oratores porro fuerunt Narcissus Neroniadis, Maris Chalcedonensis, Theodorus Heracleotes, et Marcus Arcthusius. Iis mandatam ut Constanti significant quæ causa fuerit Athanasii abdicandi, quæ Pauli et aliorum præsulum, quo jure alii in eorum locum es-

sent adlecti. Eam igitur illi formulam in præsentia clientium et aulicorum offerunt Constanti. Quod autem ait Socrates (e), abnuisse oratores cum Athanasio colloquia miscere, non ita intelligas, quasi tum Athanasius in Constantis aula versaretur; certum quippe est tum Romæ fuisse; sed quod vel Romam cum eo congressuri se conferre noluerint, vel quod Roma cum pertransirent, Athanasii congressum declinarint. Fidei autem formulam postremo a se conscriptam, abditis et silentio missis prioribus, Constanti offerunt. Non ignota Augusto erat innata hominum vafrities mensque dolis plena. Quapropter re infecta oratores, ad suos remigrarunt.

13. *Alii episcopi ab Eusebianis pulsati.* — Nacti opportunum consiliis suis et voluntatibus principem Eusebiani, post pulsum Athanasium, tantam vim hominis, jam nihil inausum, nihil inaccessum consceleratis. Cæteros igitur adorti infestos sibi antistites, alium post alium deturbant sede, pellunt patriis finibus. Quibus exactis (f), unum fuit perflugium Julius Romanus, quem ex multis orbis et remotissimis regionibus plurimi uno ferme tempore episcopi adierunt. Ex eorum numero Marcellus Anycranus, jam olim ab illis abdicatus et pulsus; quem denuo impotentes furore aggressi, nullis non malis affecerunt; ut possent Marcello illatæ calamitates iis, quæ invadente Gregorio Alexandriam gesta sunt, probe conferri. Is ergo Julium convenit, fidem suam, cujus causa agitabatur, sinceram commonstrat; rogat evocari et coram statui adversarios. Accedit item Asclepas Gazensis, quem paribus artificii et calumniis deturbatum, quasi seditiosum et auctorem turbarum profligarant. Hic Romæ anno uno ac tres menses moratus, Sardicensi postea synodo interfuit. Magna utique fuit pulsorum qui Romam se proripuerunt turba, Lucius videlicet Adrianopolitanus non semel ferro et vinculis Arianorum opera constrictus; ex Thracia item Paulus Constantinopolitanus bis Arianorum vexatione solum vertere coactus. Alii item eo confluerunt ex Thracia, Cœlesyria, Phœnicia, et Palæstina. Et verisimile quidem est eos ipsos esse, qui alicubi memorantur ab Athanasio; ex Thracia scilicet, præter Lucium et Paulum, Theodulus Trajanopolitanus et Olympius Ænorum, de quibus plura inferius; ex Syria, Cymatius Palti, alter Cymatius Aradi, Cyrus Berœæ, Carterius Antardi, Euphration Balancæ; ex Phœnicie, Hellanicus Tripolitanus, vir catholicæ fidei observantissimus, infestus Arianæ, et ea de causa ab Arianis exactus, qui in ejus locum Theodorum quemdam suæ factionis adlegerant. Hi erant episcopi.

ANNO 342. — 1. *Eusebianorum ad Julium litteræ.* — Elpidius autem et Phloxenus presbyteri, Julii

(a) Athan. *Apol. ad Constant.*, n. 6.
 (b) Sozom. lib. III, cap. 7.
 (c) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 24.

(d) Soer. lib. II, cap. 18; Athan. *De synodis*, n. 25.
 (e) Ibid.
 (f) Athan. in epist. Julii; Sozom. lib. III, cap. 8.

legati, Antiochiam profecti (a), litteras ejus offerunt A Eusebians. Hi ubi Athanasium venisse Romam intellexerunt, prospicientes ecclesiasticum illic fore iudicium, quo procul abforent comes, milites, imperatoria auctoritas, queis freti rem arbitrato suo agerent (iis namque deficientibus ne mutire quidem audebant); exagitante facinorum conscientia tanto sunt terrore percussi, ut interpellandæ synodi causa legatos ultra præfinitum a Julio tempus detinerent, nec nisi mense Januario subsequentis anni abire concelelerent, datis ad Julium litteris querelarum plenissimis (b), oratorioque more conscriptis. Et quidem initio fatebantur Romanam Ecclesiam, existimiam omniumque metropolim esse, sed ex Oriente prolixisse doctores ejus; neque se inferiore loco haberi, quod amplitudine præstantior illa esset, quando ipsi virtute, consilio, sententia, facile antecelerent. Nec par esse evocari se a Julio Romam ad synodum, cum Antiochena ab se edita decreta, rata, firma et legitima essent, nefas vilipendi synodum a tot episcopis celebratam; admitti ad societatem viros a se depositos et damnatos. Episcopos Orientis nequaquam iis repugnasse, quæ contra Novatianum decreta Romæ fuissent: neque vicissim Romanum pontificem obtulisse abdicationi Pauli Samosatani in Antiochena synodo decretæ. Querebantur item præfinitum temporis spatium angustius esse, quam ut valeret Orientales ante conductam diem Romam concedere; imminens quoque Persicum bellum profectus impedimento sibi esse; non decuisse, Eusebio et quibusdam sociis ejus, epistolas nuncupari a Julio, sed toti Orientalium antistitum cœtui; neque Julium suo, sed synodi nomine conscribere oportuisse. Demum pacem et concordiam fore cum Julio sibi pollicentur, si tamen res per se gestas ratas haberet; secus, si improbaret. Cum absurdis hujusmodi querelis legatos remittunt. Unum tamen erat quo se maxime arceri itinere Romano mentiebantur, Persarum scilicet bellum. Sed quid ad episcopos bellum? inquit Athanasius. Et qui Persico bello præpediantur quominus Romam pergant, longinquam et transmarinam urbem; qui per Orientis loca etiam Persis finitima, tum temporis instar leonum ultro citroque cursabant, quæsitum nunc quis adversaretur rebus Arianis, ut conflictis criminibus pellerent in exilium? Sed revera Romani itineris detrectandi causa erat admisorum scelerum conscientia.

2. *Immania Gregorii in Ægypto facinora.* — Sub hæc Eusebians, prospicientes non e re sua fore Romanæ synodi decreta, jam ad solitam audaciam et ferocitatem vertuntur. Missis itaque litteris auctores Philagrio sunt, ut cum Gregorio brevi Ægyptum peragrarè curet (c). Nec mora, scelesti Ægyptum pervadunt. Hinc videre erat episcopos Athanasio conjunctos verberibus excipi, ac vinculis

acerbe constringi. Non senum illi gravitatem, non dignitatem præsulum curabant: omnia perfregit prostravitque furor. Sarapammonem igitur, grandævum episcopum et confessorem, pellunt in exilium: Potammonem item episcopum atque confessorem, cui fuerat oculus pro Christi nomine exsculptus, tot plagis in cervicem laniantur, ut non ante cædendi finem facerent, quam virum extinctum putarent. Abjectus senex atque humi prostratus, curatione adhibita et flabelli ope paulum respiravit ac revixit; ita tamen, ut haud ita multo post ex vulnere dolore vita functus sit, iterari pro Christo martyrii gloria insignis. Alii item episcopi grandævi, qui in episcopatu conseruerant, ad lapidinas adducti sunt: alii item episcopi, presbyteri, clerici in exilium transmissi. Quot monachi flagris cæsi, idque jussu Gregorii et Balacii ducis, qui ejusmodi carnificinæ aderant! Quot episcopi plagis lanati! Quot virgines verberatæ! His admisis sceleribus facinorosus homo populum cohortabatur, ut ad communionem suam accederent; quasi vero id illatis verberibus et contumeliis ille, non humanitate et beneficiis consequi posset. In episcopi autem Athanasii materteram (d), quam dum superstes esset calamitatibus oppresserat, vel defunctam ita sævit, ut ne ejus quidem funeri justa solvi concederet. Quod sane futurum erat, abjectaque illa fuisset insepulta, nisi cadaver a quibusdam hominibus, quasi ad familiam suam pertineret, exportatum fuisset. Jussit præterea impius homo quæ viduis egenisque erogari consueverant abripi, vasaque confringi vino atque oleo distribuendo deputata. Alia nefanda edidit, quæ vix enarrari possint, digna sane viro qui non ex ecclesiasticis legibus cooptatus, sed militari manu stipatus in episcopalem sedem quasi in arcein invasisset, suamque dignitatem pro civili non sacro ministerio et officio haberet. Quare Magnatum quam episcoporum vel monachorum malebat gratiam iniire. Patris Antonii sanctitate conspicui viri si quando litteras acciperet, nihil pensi habebat; si imperatoris aut ducis cuiuspiam, quos ille sibi demereri emagabat, quasi re præclare gesta, ingenti perfusus erat lætitia.

3. *Mors Balacii.* — Contigit interea ut Antonius audita Balacii ducis erga virgines monachosque ferocitate (e), missis litteris divinam scelerato interminaretur ultionem, nisi finem faceret Christianos exercuciandi. Risit Balacius, annuenteque Gregorio, in epistolam humi projectam consequit; tabularisque cum repulsa et injuria remissis, renuntiare jubet Antonio, quando monachorum ipse vicem doleret, se paribus eum malis impetiturum. Necdum extracto quinque dierum spatio, cum ad primam mansionem Cereu dictam cum Nestorio Ægypti præfecto haberet iter, ambo equis Balacii omnium

(a) Athan. *Anol. contra Arian.*, n. 20; et *Hist. Arian. ad monachos*, n. 11.

(b) Socrat. lib. II, cap. 15.

(c) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 12.

(d) Athan. *ibid.*, n. 13.

(e) Athan. in *Vita S. Antonii*, n. 8C.

mitissimis vecti, dum pergerent, at equi pro more solito luderent, repente mansuetior, quo vehebatur Nestorius, morsu Balacium decussit in terram, irruensque femur illius ita dentibus laniavit, ut statim in urbem delatus intra triduum obiret. Quod ex divina ultione factum nemo non arbitratus est.

4. *Synodus Romana.* — Legati interea Elpidius et Philoxenus Antiochia profecti, Romam transmittunt (a), Julioque offerunt Antiochenæ synodi litteras. Lectas Julius aliquandiu penes se tenuit occultas, spem esse putans nonnullos saltem Orientalium accessuros, atque ita integris rebus posse litteras querelarum plenissimas Patrium subripi notitiæ: veritus scilicet ne lectionem earum indigne ferrent. At ubi spem sibi præcisam intellexit, epistolam profert: qua perlecta, stupor primo, hinc indignatio omnes invasit. Coacti itaque præsules plus quinquaginta numero in ecclesia Vitoni presbytero commissa, Athanasium coram consistentem audiunt. Is oblata crimina propulsat, atque ex ipsis rerum gestarum monumentis conficta, et adversariorum conspiratione concinnata ostendit. Quibus illi perspectis, virum ad ecclesiasticam communionem admittendum decernunt, et pro irritis habenda factiosorum scita definiunt. Marcellum pariter, postquam sese purgaverat, recipiunt, itemque alios episcopos pari artificio et iniquitate pulsos.

5. *Epistola Julii synodica ad Eusebianos.* — Tum Julius conscriptas hortatu synodi litteras per Gabianum comitem ad Antiochenos misit (b), nuncupatas scilicet ad Danium, quem nos Theognium Nicænum arbitramur, Flacillum, Eusebium, Narcissum, Marin, Macedonium, Theodorum, aliosque. Primo notat superbiam et procacitatem hominum, quam litteris ipsi suis proderent; majus eloquentiæ studium in iis præferri, quam postularent ecclesiastica negotia. Non debere sibi vitio verti, quod ad synodum Romæ celebrandam diem dixisset, quando oratores ipsorum id postulassent; nec esse præter ecclesiasticum morem, quod de qua re ipsi jam sententiam tulissent, de eadem ipsa denuo Romæ ageretur: esse quippe iteratam de eodem negotio quæstionem ex decreto Nicænae synodi licitam. Carpit eos qui cum Arianis societatem amicitiamque foverent, hominibus a Nicæna synodo damnatis et Ecclesia pulsis: et tacito nomine Eusebianos nec obscure tanti flagitii reos significat. Si per Novatiani et Pauli Samosatani exemplum scita synodorum vigere oporteat, nefas trecentorum præsulum decreta vilipendi, admittendo Arianitas. Argute depellit illam pervicacium hominum querelam, non ex Romæ amplitudine dignitatem ejus metiri oportere. Non decuit igitur, ait, eum, cui parva civitas concredita fuerat, illa despecta; ampliorem ex sola inanis gloriæ cupidine invadere: queis Eusebii am-

bitum exagitabat. Futilem afferri itineris detrectandi causam, cum dicerent, ob angustiam definiti temporis se non posse Romam concedere. Si iter ingressos, inquit, dies ille prævertisset, æqua foret querimoniarum causa: at cum nedum iter instituerint, legatos etiam Romanos ultra præfinitum tempus delinissent, negata ad Januarium usque mensis discedendi facultate, frustra esse querelam. Nugatoriam aliam afferre causam, Persicum scilicet bellum, viros utique quos tanti belli terror non coerceret ab inferendis calamitatibus. Levissimum esse quod querebantur, soli Eusebio litteras suas nuncupasse Julium; quando solus Eusebius sibi litteras misisset. Quod si solus ipse litteras suo nomine mittat, id ex Italiæ episcoporum sententia factum, ut nullam hinc irarum ansam arripiant. Afferit causas admissi ad communionem Athanasii, postquam oblata ille crimina depulisset, et malum inimicorum aperuisset animum; reliquos item episcopos, postquam sese purgaverant, similiter admissos. Perstringit acerrime Gregorii invasionem, deploratque calamitates et mala Ecclesiæ, Catholicis, presbyteris, monachis, imo et episcopis, Alexandriae et per Ægyptum eo tempore inflictæ. Queritur exinde interclusos itinere fuisse episcopos et presbyteros qui voluissent ad synodum accedere. Aliquos in ipsorum cœtu reperiri immanium scelorum reos, quibus, si crimina propulsandi facultas esset, accedendum erat, ut omnis adversa suspicio levaretur. Leniter postea hortatur, ut querelarum et dissidiorum finem faciant, et accedant quibus cordi fuerit pax Ecclesiarum; accepisse se paucos esse numero discordiæ auctores. Mirari cum deinceps Alexandria sede ageretur, nihil sibi rescriptum; cum ea esset consuetudo, ut nihil nisi consensu Romano antistite in tantis rebus definiatur. Rogat demum epistolam claudens, ut secum animo reputent gestorum omnium reddendam æquissimo judicii Deo rationem.

6. *Mors Eusebii.* — Synodalem Julii epistolam Gabianus comes, uti diximus, detulit in Orientem, et quidem, ut narrant Socrates et Sozomenus (c), Eusebio interea antequam synodi gesta comperisset defuncto. Queis, ut mea quidem fert opinio, neutiquam refragatur Athanasius, dum ait, postquam hæc scripisset Julius, Eusebium et socios, τοὺς περὶ Εὐσεβίου, cœptis instituisse, ac turbas de more delisse. Id enim dum Gabianus comes tantum itineris perficeret, potuit Eusebius moliri, obissequere tamen ante comitis in Orientem adventum. Eusebii autem sodales eo defuncto cœptis naviter insistere. Extremum igitur diem clausit Eusebius mense circiter Octobri vel Novembri anni 342.

7. *Seditio Constantinopolitana.* — Plebs Constantinopolitana Nicænae fidei studiosissima, defuncto Eusebio, Paulum revocat in sedem (d). Eodem

(a) Athan. *Apolog. contra Arian.*, n. 20.

(b) Athan. *ibid.*, n. 20, 21.

(c) Socrat. *lib. II, cap. 12*; Sozom. *lib. III, cap. 7*.

(d) Socrat. *ibid.*, cap. 13; Sozom. *ibid.*, cap. 7.

antem tempore assidui turbarum auctores Theognis Nicænus, Theodorus Hieracleotes, alique ejusdem factionis homines, qui tum Constantinopoli versabantur, in alia coacti ecclesia, Macedonium, opitulante Ariarum caterva, in episcopum promovent. Hinc turbis et seditionibus urbs prope universa conflagravit. Ex Catholicis enim nemo erat quin ardere omnia mallet, quam videre in Pauli viri optimi sede jactantem se Macedonium sycophantam. In tanto partium odio et furore, congressis utrinque popularibus, non pauci cæsi ac vulnerati sunt. Re comperta imperator, cui tum sedes Antiochiæ, Hermogenem magistrum militum in Thraciam iter habentem, jubet eodem itinere Constantinopolitanas res componere, Paulumque episcopatu deturbare. Ille Constantinopolim cum pervenisset, conatus jussa complere, turbam populi concitavit: qui adversi militibus, instructi ad pugnam, irrumpunt in Hermogenem, ejusque incensa domo, vires pertractum, ac ultro citroque raptum interimunt. Gesta res est cons. Constantio tertium et Constante iterum, id est, anno 342. Quo perlato nuntio, Constantius quam maturissime Constantinopolim eques se confert, animo plebis ulciscendæ. At ubi cives collacrymantes, ac veniam precantes obviam sibi occurrere perspexit, pepercit quidem multitudini; sed media solitæ annonæ parte multavit, Paulumque jussit pelli civitate. Sed et Macedonio quoque graviter succensuit, tum quod auctor seditionis cædiumque fuisset, tum quod ejus non exspectato nutu in episcopum fuisset adlectus. Et tamen nec approbata nec abrogata ejus promotione Antiochiam remigravit.

8. Sed longe aliam temporis rationem inierunt viri nostro ævo eruditionis fama conspicui, qui haud leviter quoque nobiscum in rebus gestis dissentiant. Nam primo octodecim mensium, quos Athanasium versatum Romæ narrat in epistola sua Julius papa, initium ducunt ab anno 339. 2° Legatorum Elpidii et Philoxeni profectum Antiochiam ante Gregorii invasionem, reclamante licet Athanasio, constituent. 3° Januarium mensem anni 342, quo profectos Antiochia eosdem legatos ait Julius, in Junium anni 341 commutandum arbitrantur. Nam si omnium ass. et editorum lectio steterit, ut Januarius legatur, ruunt omnia, et ad sententiam accedant nostram necesse est. Si Januarius quippe sit, est anni 342, non 341, ut ex inferius positus prepalam est. 4° Romanam synodum et epistolam Julii in annum 341 consequenter referunt. Verum hæc omnia mirum quam pugnent cum Athanasii et Julii litteris.

9. Et sane priorem illam Athanasii Romam profectionem anno 339, moramque diuturnam, per totum scilicet annum 340, et partem sequentis, ut octodecim menses a Julio memorati conficiantur, nullam fuisse perspicuum est ex iis quæ superius pag. xciii de synodo Alexandrina diximus. Non erat quippe Romæ Athanasius cum Eusebiani Antio-

chiam profecti Pistum delegerunt, ac legatos misce Romam; quæ anno 339 gesta sunt. Non erat Romæ cum Alexandrina synodus celebrata est, neque cum ejus legati missi Romam cum Eusebianis congressi sunt, quæ ad annum 340 referri debere ibidem commonstravimus. Non erat Romæ Quadragesimæ tempore anno 341, cum Gregorius Alexandrinam invasit ecclesiam. Qua ergo ratione illos octodecim menses Romani otii in annum 341 desinere statuunt?

10. Elpidium autem et Philoxenum, non nisi post Gregorii invasionem et Athanasii Romam profectum, circa Maium mensem iter instituisse perspicue scribit Athanasius in *Historia ad monachos*, ubi post descriptam Gregorii invasionem sic habet n. 11: *Athanasius porro his nondum peractis, ad primum rei auditum Romam navigavit quod hereticorum furorem probe perspectrum haberet, quo etiam, prout statutum fuerat, synodus istic celebraretur. Julius autem presbyteros Elpidium et Philoxenum cum litteris misit. Et in Apologia contra Arianos, n. 20: Cum igitur Romam venissemus, Julius, ut par erat, litteras scripsit ad Eusebianos, misitque duos ex presbyteris suis, Elpidium et Philoxenum. Eusebiani vero ubi nostrum adventum audierunt, consternati, quod nullatenus æstimarent nos eo venturos, accedere renuerunt. Ex quibus conspicuum legatos tunc solum Roma profectos, cum Athanasius post Pascha anno 341, Arianis necem molientibus, se proripuit Romam. Cum autem mense circiter Maio ejusdem anni legati Julii profecti sint, palam certe est germanam esse lectionem, qua nec sine querela dicitur a Julio, legatos ab Eusebianis ultra conductum ad celebrandam synodum tempus ad mensem usque Januarium Antiochiæ detentos fuisse: et perperam volunt Januarium hic positum esse pro Junio; tum quia omnes editi juxta atque manuscripti codices Januarium habent; tum quia perabsurdum esset queri legatos ultra conductum ad celebrandam synodum tempus ad mensem usque Junium anni 341 detentos fuisse: qui legati mense ut citius Maio ejusdem anni Roma Antiochiam profecti fuerint.*

11. Cum itaque mense Januario anni 342 remissi fuerint Elpidius et Philoxenus, in tanto itinere adversa hiemis tempestate conficiendo, aliquot mensium spatium decurrigisse necesse est. Romam cum venissent, Julius litteras Eusebianorum non modico temporis spatio Patrum oculis subduxit, sperans aliquos Orientalium venturos. Ubi nihil spei residuum, eas litteras profert: expenduntur post hæc negotia Athanasium, Marcellum et reliquos spectantia. Soluta synodo, epistolam synodicam scribit Julius mense circiter Octobri vel Novembri. En tibi octodecim menses quos Romæ moratus Athanasius est, a Maio scilicet anni 341 ad Novembrem anni 342, quin vel minima sit verbis Athanasii vel Julii vis inferenda.

12. Unum est in quo fortasse quidpiam difficultatis hæreat, quod scilicet Athanasius in *Historia ad monachos* (n. 11), post enarrata flagitia quæ Gregorius, Alexandriam ingressus, in ecclesia Cyrini perpetravit, dicat se, iis nondum actis, ad primum rei auditum navigasse Romam. Ex quo perperam inferunt enim, antequam veniret Gregorius Alexandriam, confugisse Romam. Verum hæc difficultas ipsis juxta atque nobis est concoquenda. Non modo enim exploratum est Athanasium Alexandriæ fuisse quando irrupit Gregorius, verum etiam edidicisse, antequam profugeret, expilationem in Cyrino factam. Illud ipse testatur his verbis: « Populis me subduxi: noveram enim ex iis quæ in aliam ecclesiam intulerant malis, nihil non sceleris in hac quoque ecclesia admissuros. » Sed Athanasius per Athanasium explicandus, et ne minima quidem supererit difficultatis ratio. Nam hæc quæ disparata videntur loca perfacile conciliantur, si dicamus, cum milites ecclesiæ Cyrini vastitatem inferrent, nuntium hujusce rei ad Athanasium venisse, qui ad primum rei auditum, necdum confecta expilatione, fuga se proripuerit.

ANNO 343. — 1. *Photinus*. — In hoc circiter tempus confertur Photinianæ hæreseos exortus, Photino scilicet Galata auctore: qui cum juvenis Marcello Ancyrano doctore litteris operam dedisset, Sirmii in Illyrico episcopus creatus est. Hic cum facundia multum polleret, popularium gratiam et existimationem conciliat sibi. At ubi postea profugatis esse moribus deprehensum est, minusque sanam de Trinitate et de Incarnatione doctrinam spargere, versa rerum conditio est. Quid demum de Photino actum sit, pluribus infra.

2. Athanasius vero in tanta temporum iniquitate, post Romanam synodum, tribus ferme annis Romæ versatur: qui tantum otii nactus quid gesserit edideritve, altum ubique silentium. Unum ipso auctore Athanasio discimus, dum Romæ moraretur, ecclesiasticis conventibus frequentem adfuisse. Non desunt qui arbitrentur sanctum præsulem per Romanum otium synopsis Scripturæ, quæ inter ejus opera recensetur, edidisse. Sed, uti a nobis est alias ostensum, grandi hic liber *ὀρθολογίας* suspicione laborat, et diversus plane est ab illis Scripturæ sacræ voluminibus ab Athanasio ad Constantem Augustum transmissis. Narrat item Julius papa litteras ipsum frequenter Alexandrinorum accepisse, quibus non parum exsillii molestia levaretur.

ANNO 344. — *Ariani episcopi novam edunt fidei formulam*. — Anno circiter 344, tribus videlicet post compositam postremam, de qua superius, fidei formulam, annis, coacti Ariani episcopi novam edunt, prioribus prolixiorē (a): in qua quidem hæc Arianica sententia ἐξ οὐκ ὄντων, aliæque hujusmodi confutantur, verum nihil de οὐσίᾳ et ὁμοουσίᾳ effertur. Dicitur Filius Patri quidem simi-

(a) Athan. *De synodis*, n. 26; Socrat. lib. II, cap. 49; Sozom. I. III, cap. 11.

(b) Hilar. col. 1331.

lis, sed factus, etsi non eodem quo aliæ res creatæ modo. Missi in Occidentem sunt qui deferrent, Eudoxius Germanicæ, Martyrius quidam, Macedonius Mopsuestenus, et alii. Oblata illi formula, vacui et re infecta remittuntur, profluentibus Occidentalibus esse sibi Nicænam fidem satis, neque egere se aliis doctrinæ formulis.

ANNO 345. — *Synodus Mediolanensis*. — Mediolani agens Constans Augustus, synodum ea in urbe celebrari curat, cujus perpauca nota. Eo item proficiscuntur legati Orientalium Demophilus, Macedonius, Eudoxius et Martyrius (b), spe ducti confirmandæ suæ fidei formulæ. Qui cum rogarentur Arii doctrinam proscribere, iratis illi animis re negata discedunt. Et fuit illud in synodo Mediolanensi multorum præsulum consilium, ut pulsorum causa in synodo œcumenica ageretur. Hujusce rei apud Constantem Augustum auctores et consuasores erant, ut putatur, Julius papa, Maximinus Trevirensis et magnus Hosius, id ipsum rogantibus Athanasio et cæteris, qui malis Arianorum artibus patrio solo pulsati fuerant. Nec fugiebat Augustum repulsos Eusebianorum legatos Romæ fuisse, cum rogarent exsulibus ab Julio communionem negari: nec imprudens erat calamitatum Alexandrinæ ac cæteris ecclesiis per fraudes et scelera Arianorum illatarum. His ille inductus, pacis nimirum ecclesiasticæ percupidus, litteris fratrem compellat et rogat, ut ad hujusmodi negotia componenda, utriusque naturæ et arbitrio, synodus convocetur. Sub hæc Constans Athanasium accivit. Qui causam evocandi sui ignorans, ac stupeas, sciscitatus quod negotium instaret, edidit quæres tum ageretur. Ille Mediolanum profectus, comite Protasio urbis antistite, Constantem adit; a quo perhonorifice excipitur, et ipsius Augusti ore evocandi causam ediscit. Tum Athanasius res Arianorum insidiis actas deplorat, apostolicam fidem bello peti conqueritur, patris pium animum revocat in memoriam, qui quæ in magna synodo decreta fuissent, ad mortem usque vindicasset. Quibus monitis pium principem inflammavit ad sanam fidem vindicandam.

ANNO 346. — Synodi tamen Sardicensis convocatio ad annum 347 extracta fuit: quia tum Constantius, Persico urgente bello, haud ita cupide et mature res curabat ecclesiasticas. Ubi autem in proximo fuit, ut episcopi eam in urbem iter instituerent, evocat Constans Athanasium in Gallias, quo item Hosius concesserat: ut una inde ambo, cum Galliarum præsulibus eodem proficiscentibus, Sardicam secundo, ut putatur, Istri flumine conderent.

ANNO 347. — 1. *Synodus Sardicensis*. — Itaque, cons. Ruano et Eusebio, Sardicam confluuunt ex Occidente episcopi prope centum. Ad usque trecentos scribant Socrates et Sozomenus, decepti

quodam Athanasii loco, qui totidem ait synodo suffragium et nomen ascripsisse, annumerans scilicet presentibus quotquot absentes subscribere. Qua item sententia narrat Theodoretus ducentos quinquaginta in antiquis exstare monumentis (a). Sed fide dignior Athanasius, qui centum septuaginta circiter cum ex Occidente, tum ex Oriente eo convenisse memorat. Et si demas LXXXIII Orientales, qui Sardica se proripientes Philippopolia concessere, circiter centum supererunt. Sed erit fortasse rei pluribus indagandæ locus. Cum autem Julio negotiis detento non esset eo commigrandi facultas, legatos ille misit qui vices implerent suas, Archidamum et Philoxenum presbyteros, quibus cum erat quidam Leo diaconus. Primas obtinebat in synodo magnus ille Hosius. Qui intererant cæteri, ex Hispaniis erant, Galliis, Italia, Campania, Calabria, Apulia, Africa, Sardinia, Pannoniis, Mysiis, Dacia, Norico, Siscia, Dardania, altera Dacia, Macedonia, Thessalia, Achaia, Epiro, Thracia, Rhodope, Palæstina, Arabia, Creta et Ægypto. Quinam ex qualibet regione adfuerint, non in promptu est recensere. Aderant item Athanasius, Marcellus, Aclepas, nec non alii episcopi Arianorum furore, dolo, insidiis patrio exturbati solo. Eminebat inter alios Lucius Adrianopolitanus, catenas circumferens queis non semel fuerat constrictus et oneratus: ventitabant et alii, plagis, fame, variis calamitatibus afflicti.

2. *Orientalis reformidant iudicium Occidentium.* — Orientales vero, quorum principes erant Theodorus Heracleæ, Narcissus Neroniadis, Stephanus Antiochenus, qui non diu Flacillum defunctum exceperat, Acacius Cæsariensis, Menophantus Ephesinus, Ursacius Singidonis, Valens Mursi, alique numero 73, si tamen subscriptionibus Philippopolitanis sit fides, nimia conscientie formidine tenebantur, ut accederent soli; sed secum patronos et viæ socios adducebant Musonianum comitem et Hesychium Castrensem. Nihil enim perinde reformidabant atque honesto et ecclesiastico iudicio conflictari, nec nisi magistratum ope se rem bene gesturos sperabant. At ubi Sardicam advenere, rem contra ac rati erant se habere conspicati, ecclesiasticumque tribunal adesse, ubi non comes esset, non milites, non imperatoris formido, sed ex veritate causa penderetur, ingenti sunt terrore percussi. Præsto namque erant accusatores ex singulis Ecclesiis, urbibus, regionibus, argumentis et probationibus instructi. Inopportune ceciderat ipsis, quod duo venerabiles episcopi, Arius scilicet in Palæstina episcopus et Asterius Petrarum in Arabia, qui cum factiosorum caterva ex Oriente venerant, cum primum Sardicam advenissent, desciscerent ad Occidentales, ac vafritiem conspirationemque hominum cæteris renuntiarent, comme-

morarent item eorum formidinem, quando conspexerant aliter causam agi atque illi existimarent.

3. *Fuga Orientalium.* — His illi animadversis (b), tametsi alacriter et prompte sese viæ commiserant, rati Athanasium pulsoque cæteros, metu sui, ne commigrare quidem Sardicam ausuros, ubi, versa rerum conditione, paratos, causæ fidentes conspexere, in palatio, quo domicilio utebantur, clausis foribus considunt. Tum perterriti deliberant quid facto opus, quæ via expediendi se in tam difficili conditione rerum: nihil præsidii adesse, omnia ad sui perniciem comparata; integros iudices, accusatores documentis instructos, rem prope desperatam. Denuum eo appellunt animum, quæ unica supererat tanti periculi declinandi via, ut fuga se subducerent. Synodus tamen ait (c), jam cum iter ingrederentur, eo consilio fuisse, ut quamprimum Sardicam venissent, sese statim aliquo obtentu proriperent. Ut autem causam digrediendi vel commentitiam afferrent, se non posse aiunt cœtum adire episcoporum, nisi Athanasium, Marcellum cæterosque a se damnatos eijcerent. Quæ conditio periniqua erat; cum id, quod quæstio tunc esset, ut decretum ac definitum haberi contenderent. Tum Patres una cum Athanasio compellere homines ac provocare: par fuisse aut non iter ingredi, aut jam coram positos non subterfugere: id esse maximum argumentum eos maleficiorum conscientia torqueri. Si possent quæ crimina Athanasio obtulerant comprobare, accederent; sin, cum non possent, se nolle simularent, aperte sycophantas esse et damnatum iri. Quibus illi auditis stupefacti, usque eo quid inirent consilii non habebant, ut iteratam ad Marcotem legationem postularent, quo ipsis in locis quid vere gestum fuisset deprehenderetur. Explosa hominum petitione, alteram illi perdidicula afferunt remigrandi causam; sibi scilicet maturandum in Orientem, quia Constantius Augustus litteris renuntiavit, magnam se Persarum stragem edidisse, et victoria lætum evocare præsules. Ante profectum Hosius, quo illis omnem querendi causam levaret, homines in ecclesiam adventantes leniter et pacifice commonet: si quid criminis habeant Athanasio offerendum nec cunctentur enuntiare, æquum fore ea de re iudicium. His senex verbis alloquitur consceleratos, ac bis hortatur, si nollent in conspectu synodi, sibi saltem indicent quid esset querimonie. Si reum peragant Athanasium, damnandum pollicetur ab Occidentalibus; sin insons ille, ipsi sycophantæ deprehendantur, et tamen nolint virum recipere, auctorem ipsi fore, ut in Hispanias secum profliciscatur. Conditionem, disparem licet et iniquam, accipiebat Athanasius. Verum illi, tanto nimirum conscientie timore tenebantur, rem negant, et fugam faciunt. Iter ingressos synodus mittit compel-

(a) Athan. *Apol. contra Arian.* n. 36, 53; Socrat. lib. II, cap. 20; Sozom. lib. II, cap. 11. Theodor. I, cap. 7.

(b) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 36.

(c) Hilar. *Fragm.* 2, n. 7.

latum, denuntiatumque damnandos fore ut syco-
phantas, nisi se sisterent. At illi cum læsos ve-
xatosque a se viros coram conspicerent, ne con-
verso quidem ad legatos vultu, properantius fugie-
bant.

4. *Exsules depulsis criminibus restituntur.* — Cum igitur Orientales indecore ac turpiter se pro-
ripuissent, tum reliqui Patres exsulum et oppres-
sorum causam agitant. Leguntur litteræ cleri et po-
puli Alexandrini, litteræ quoque octoginta Ægypti-
orum episcoporum, diversæ, ut putamus, ab illis
de quibus ad annum 340 dictum est. Erant isthæc
totidem innocentiae testimonia, quibus purgabatur
Athanasius ab aliis criminibus. Vertuntur ad hæc
decantatæ illæ Meletianorum accusationes de enecto
Arsenio et de calice fracto, quarum statim vanitas
palam fuit. Arsenius quippe, quem obruncatum
jactitarent, inter vivos comparebat integer et incol-
lumis. Acta autem Mareotica, a factiosis edita, in-
ter se pugnabant, ut est superius enarratum. Mar-
cellus item et Asclepas probe et naviter crimina
propulsant, ac innoxii deprehenduntur. Præsto
erant alii scelestorum accusatores: comparebant
viri ab exilio reversi, aliorum item exsulum legati,
familiaresque aliorum qui ferocitate Arianica cæsi
suerant: proferebat Lucius catenas, quibus constri-
ctus onustusque fuerat. Vulnera alii ostentabant:
fame et inedia se afflictos nonnulli testificabantur.
Oratores a diversis missi Ecclesiis denuntiabant,
milites armatos immissos in ecclesias, turbasque
clavis instructas, litteras in perniciem episcoporum
confictas. Lectæ sunt litteræ a Theognio jam de-
functo ad Augustos missæ, dolose confictæ, quibus
imperatores inflammaret in Athanasium; quas
vere a Theognio datas fassi sunt ejus diaconi. His
adjectæ virginum denudationes, ecclesiarum incen-
dia, carceres, quæ mala in gratiam Arianorum in-
flicta fuerant.

5. *Ariani episcopi damnantur.* — His perspectis
ac probe commonstratis, Patres Athanasium, Mar-
cellum, Asclepam, aliosque pulsos episcopos decla-
rant innocentes, restitunt in sedes, in ecclesias
remitunt, missisque litteris jubent a Christiana
plebe recipi. In consceleratos autem severe, gravi-
ter et prisce actum. Eos namque, qui luporum in-
star sedes pulsorum invaserant, Gregorium scilicet
Alexandrinum, Basilium Ancyranum, Quintianum
Gazensem, ne nominandos quidem episcopos defi-
niunt neque cum ipsis ullam habendam societatem.
Theodorum autem Heracleæ, Narcissum Neroniadis,
Acacium Casareæ Pæstinae, Stephanum Antio-
chiæ, Ursacium Singidonis, Valentem Mursi, Meno-
phantum Ephesi, Georgium Laodiceæ, damnant et
abdicant.

6. *Epistolæ synodice.* — His peractis, quæ gesta
in synodo fuissent litteris ubique significantur (a).
Quarum exstant etiam nunc quatuor, cæteris inju-

(a) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 19, 20, 21.
(b) Hilar. col. 4290.

ria temporum amissis. Prima nempe ad clerum et
populum Alexandrinum, ubi ordine recensentur res
in synodo gestæ; aiuntque Patres se rogasse Au-
gustos ut finis tandem esset vexandi episcopos, ar-
cerenturque iudices a cansis clericorum: hortantur
ut redeuntem Athanasium, patrem et episcopum
suum, honorifice et cum gaudio recipiant: monent
Gregorium τὸν ψευδελισκοπον a synodo damnatum
et abdicatum esse: edicunt ut nulla cum eo ineatur
communio societatis. Admissos indicant ut inson-
tes, Aphthonium, Athanasium Capitonis, Paulum
et Plutionem presbyteros pulsos ab Eusebianis.
His similia scribunt ad episcopos Ægyptios (b):
pluribus autem omnia in encyclicæ epistola. Ad Ju-
lium papam scribentes, iidem ferme recensitis,
adjiciunt Patres se ita credere, ut semper autem cre-
didissent. Probant acceptumque habent Julii con-
siliium, qui non sine causa Sardieam una cum aliis
non concesserit: congruentissimum videri sibi si ad
caput, id est, Petri apostoli sedem, de singulis qui-
busque provinciis Domini referant sacerdotes. Nar-
rant breviter quæ gesta Sardieæ sint. Tria fuisse
pertractanda, de fide scilicet, de vexatis et pulsis
episcopis, de sceleratis tantarum auctoribus calami-
tatum. Exagitant deinde impios et imperitos ado-
lescentes, sic vocant Ursacium et Valentem, quod
nunquam finem facerent adulterinam spargendi do-
ctrinam. Valentem maxime carpunt, quod, relicta
ecclesia sua, alienam, nimirum Aquileiensem, inva-
dere tentasset; quo factum ut commota civitate
unus ex fratribus, Viator nomine, obrutus et op-
pressus fuisset. Hisce epistolis nomen ascribere
Patres Sardicenses, atque exinde multi qui non
adfuissent dedere suffragium, quos ad CCLXXXV re-
censet Athanasius.

7. *Nihil de fide Sardieæ actum.* — De fide quoque
actum Sardieæ fuit; nec deerant qui novam fidei
formulam in medium afferrent admittendam a sy-
nodo, atque promulgandam, quasi videlicet aliquid
in Nicæna desideraretur. Quod indignè tolere Pa-
tres, decreveruntque nullam ulterius edi debere
fidei formulam, eo quod esset Nicæna satis; ut ne
turbulentis hominibus novas scribendi formulas
hiuc occasio foret. Oblatum autem hujusmodi re-
scriptum idipsium putatur esse, quod Theodoretus
τῆ ἐγκυκλίῳ epistolæ concilii Sardicensis attexuit.
Hæc Patrum Sardicensium acta, hæc gesta fuere.
Ad hæc vero, quæ disciplinam spectabant ecclesia-
sticam, viginti canonibus constituta sunt.

8. *Synodus oratores ad Constantium mittit.* —
Oratores postea synodus mittit ad Constantium,
Vincentium nempe Capuanum episcopum et Euphra-
tam Coloniensem, qui cum Augusto de gestis synodi,
deque exsulum causa agerent (c). Quibus etiam com-
mandatitias ad fratrem litteras dedit Constantius Au-
gustus, interminatus fratri bellum, nisi pulsus præ-
sulibus in ecclesias suas revertendi copiam faceret.

(c) Socrat. lib. II, cap. 23; Sozom. lib. III,
cap. 20.

Constantio nimirum auctor est ut episcopis faciliem præbeat aurem, Stephani Antiocheni et asceclarum scelera perpendat, Athanasium, deprehensa adversariorum sycophantia et malignitate, gregi suo restitui jubeat: si neget postulata, sese, admotis copis, profligatisque scelerum auctoribus, hominem Alexandriam deducturum. Soluta porro synodo, Naissum Athanasius in superiorem Daciam se confert, ubi commoratus est donec evocaretur a Constante.

9. *Orientalium facinora.* — Inter hæc Orientales profugi in Thraciam, quæ ad Constantii imperium pertinebat, sese recipiunt (a). Quia autem permulti in Thracia erant episcopi, qui a seditiosorum frequentia et communionis abhorrerent, delatos illi ad Constantium, qui Ariantis omnia indulgebat, curarunt malis et calamitatibus affici, et nonnullos etiam capitali sententia damnari. Quæ quidem maxima pars post synodum Philippopolitanam contigerunt. Fuga tamen Olympii Ænorum, et Theoduli Trajanopolitani, prius quam scriberentur a synodo litteræ accidisse videtur. Hi capitis damnati fuga saluti prospiciunt; ac dum se caruificibus præriperet Theodulus, extremum clausit diem, nondum soluta synodo Sardicensi. Quæ ratio unica est ut duo Athanasii loca hæctenus in controversiam vocata (b), ac quorum conciliatio prope desperata, apprime conveniant; ille scilicet epistolæ Sardicensis synodi locus, quo dicitur Theodulus esse defunctus, alterque in *Historia Arianorum ad monachos*, quo narratur Theodulum post Arianorum fugam pulsatum et profligatum, quod cavensis intelligas post solutam synodum Sardicensem contigisse.

10. *Synodus Philippopolitana.* — Facinorosi autem homines Philippopoli consistent (c), ausuque temerario damnati episcopos, Julium Romanum, Hosium, Protogenem, Gaudentium, Maximinum, Athanasium, Marcellum, Asclepam et Paulum; epistolamque scribunt ἐγκύλιον, quam nominis et commendationis causa Sardicæ datam ementuntur, quo faciliorem ipsi apud omnes aditum munirent. Et sane res evenit ut peroptabant illi. Nam hæc epistola ad usque tempus Augustini pro vera Sardicensis synodi epistola a multis habita est. Ordinetur autem ab ementito quod præferunt pacis concordizque servandæ studio. Marcellum exinde ut facinorosum exagitant, admissum ad communionem queruntur. Athanasium sacrilegum, profanum, multis implicatum sceleribus denuntiant. Redintegrant pristinas adversus eum criminationes de calice fractio, de diruto altari, de sede sacerdotali eversa, ecclesiazque solo æquata, de presbytero Ischyra tradito custodiæ militari. Addebant ne ipsis quidem sacratissimis Paschæ diebus abstinnisse a scelere, sed nonnullos injuriis, verberibus, imo etiam morte multasse; jussum Cæsaream ad synodum se conferre renuisse, ideoque post annum alterum Tyri

A damnatum abdicatumque fuisse et ab imperatore ablegatum in exilium; in reditu pristinis graviora edidisse facinora, damnatos episcopos in priorem restituisse gradum, indignos aliquos, imo ethnicos, promovisse; adlecto in episcopum Alexandrinum Gregorio, Athanasium concitata et abducta gentiliū manu templum incendisse, altare comminuisse, et clam aufugisse. In Paulum exinde atque in Marcellum et Asclepam acerrime invehuntur, et nefaria de more comminiscuntur. Moxque Athanasium de novo maledictis et calumniis onerant, fallacis scilicet, precibus, dolis, multos episcoporum ad suas pellexisse partes, et fraude impetrasse ut a Julio admitteretur. Queruntur Occidentales defensores, non judicum animo accessisse, et novis studere legibus, ut scilicet Orientales episcopi iudicio subessent Occidentalium. Qui jam inita pace mutuam concordiam foverent, acerbis olim inimicitias conflictatos esse, ab Athanasio scilicet damnatum fuisse Asclepam, Paulum Athanasii abdicatiōni interfuisse, suffragium damnationi dedisse. Multis additis in cæteros adversæ partis episcopos, in Julium nempe, Hosium et Protogenem, et conflictata immensi scelerum multitudine, quibus discordiæ invidiam in Occidentales derivarent, vetant demum ne quis cum Hosio, Protogene, Athanasio, Marcello, Asclepa, Paulo, Julio, Gaudentio et aliis quos damnant anathemate ipsi, atque abdicant, communionis societate jungatur. His editis, sycophantæ fidei formulam ascribunt, et LXXIII episcoporum nomina ac suffragia, sive vera, sive forte conflictata, ad calcem adjiciunt.

11. *Decem laici capite truncati, alii vexati.* — Neque hic constitit scelus. Eos enim, qui se perfidiæ et timiditatis fugæque nomine aversarentur, nullis non insectantur malis. Adrianopolitanos, qui ab eorum communionem abhorrebant, deserunt ad Constantium; ipsisque hortatoribus, ex Fabrica Adrianopolitana, ut vocabant, decem laici sunt capite truncati: ministro hujus rei usi sunt famoso illo Philagrio, tum iis in locis comite. Horum tumulos propter urbem sitos conspexit illac transeundo Athanasius. Duos presbyteros, diaconesque tres, quos sibi insensos deprehenderant, curant in Armeniam ablegari. Arium autem et Asterium episcopos, quos a cætu eorum descivisse supra memoravimus, non modo extorres in superiorem Libyam amandant, sed etiam ulciscendæ defectionis causa contemeliis et probris onerant. In Lucium autem Adrianopolis antistitem, qui grandi loquendi fiducia lucifugas insectabatur, acrius sævitum est. Curant enim ferreis catenis ut ante collo et manibus constringi, atque ferro oneratum deportari in exilium; ubi paucis post annis sanctus præsul, tot calamitatibus perfunctus, diem obiit extremum. Diodorum item episcopum patrium vertere solum coegerunt. Quid sit de Theodulo et Olympio actum, jam enarravimus, quia rem ante clausam Sardicensem synodum con-

(a) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 18, 19.
(b) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 44.

(c) Hilar. col. 1307.

tigisse arbitramur; et fortasse nonnulla ex iis, quæ proxime recensuimus, ante finem synodi Sardicenis obvenere. Non ordine quippe res enarrat Athanasius.

12. *Alexandrinis et Ægyptiis illata mala.* — Eorundem opera et gratia ad Alexandrinos usque et Ægyptios calamitas et vexatio pervasit. Litteris namque jussum, ut portus aditusque urbium custodiis intercludantur, ne quibus id concessum ab synodo Sardicensi fuerat, ad ecclesias remigrarent suas; præscribiturque iudicibus, ut sive Athanasius, sive alius quispiam exsul episcopus aut presbyter, vel in urbem, vel in fines ejus ingressus deprehendatur, liceat isthic repertos capite truncare. Accepta autem illi publici curriculae facultate, si quos, ultro citroque cursando, offenderent qui fugam sibi exprobrarent, Arianamque aversarentur hæresim, hos flagris, vinculis, exsilio multabant. Tantusque terror carnificum erat, ut multi ad simulandum metu compulsi sint, multi contra in solitudinem se proripere malleant, quam cum hujusmodi viris communicare.

13. *Mediolanensis synodus. Photinus damnatur.* — Eodem anno celebratur Mediolani synodus adversus Photinum episcopum Sirmiensem. Qui quotve fuerint præsules ibi coacti, pariter ignoratur. Unum constat, Photinum damnatum abdicatumque fuisse. Verum Sirmiensis populi amor et benevolentia præsidio ipsi fuit, ne sede pelleretur. Sunt qui arbitrentur, ea in synodo Ursacium et Valentem libellum pœnitentiæ dedisse. Sed, ut probe adverterent fratres nostri in postrema Hilarii operum editione, non adeo desperatæ res eorum tum fuisse videntur, ut homines protervi ac propositi retinentissimi eo inopia consilii devenirent: quanquam fortasse existimari queat, non pari tum conditione fuisse Valentem et Ursacium, ac cæteros Arianos, utpote qui in Constantis, catholicæ parti deditissimi, imperio versarentur.

ANNO 348. — 1. *Stephani Antiocheni factum in legatos.* — Insequente anno contigisse putatur Stephani Antiocheni Arianorum antesignani conspiratio in Sardicensis synodi oratores (a), quam Athanasius ac Theodoro his pene verbis acceptam referimus. Antiochiam cum pervenissent legati Sardicenses, litteras Constantis fratri Constantio offerunt, cui tum temporis sedes Antiochiæ; polliceturque ille nihil non fratris nutu et arbitrio facturum. At cum rem perindigne ferrent veritatis hostes, in episcopos qui juxta clivum diverterant, magistro militum non eodem loco diversante, execrandum opus agrediuntur. Princeps autem conspirationis fuit urbis antistes, qui alio incredibili scelere priora scelera cumulavit.

2. *Stephanus abdicatur, cui subrogatur Leontius.* — Stephano igitur præsuli Antiocheo varii audaciæ suæ administrari erant, quorum ille opera veræ fidei

A sectatores opprimeret. Horum facile princeps erat quidam projectæ temeritatis adolescens, multis flagitiis nobilitatus; qui non solum homines ex foro abducere, ac contumeliis verberibusque excipere soleret, verum etiam domos invadens, probos viros matronasque honestissimas deturbaret lacessendi causa. Quia vero non manibus tantum, sed et calcibus obvios impeteret, Onager nuncupabatur. Is heri jussu ipsis sanctissimi Paschatis diebus meretricem adiens, peregrinos advenisse ait qui ejus cupidine flagrarent, noctemque cum ipsa agere percuperent. Assumptos deinde quindecim socios locat in insidiis; datoque conveniendi signo, properat ad fores diversorii. Tum scorto auctor fuit, ut sese in id conclave immitteret. Contigit porro ut in exteriori cubiculo somnum caperet Euphratas Colonix Agrippinæ episcopus, Vincentius autem Capuanus in interiore. Ingressa alacriter muliercula, quod se a juvene advocari putaret, deinde senem hominem dormientem, episcopi forma, iguarumque facti conspicata, se delusam aestimavit, rata non hominem id ætatis scortum arcessere. Sensit Euphratas in cubiculo gradientem; expergefactusque, quis esset percontatur. Illa edito clamore vim inferri sibi conqueritur. Conturbatus Euphratas, dæmonem suspicatur muliebri forma adventantem, Dominiquæ Christi implorat auxilium: Onager vero rogat scortum ut taceat, atque episcopum criminetur; statimque se cum agmine in conclave intromisit, vociferans homines iniquos adventasse, qui se sperarent iniquitatis fore iudices. Tum ingenti oborto clamore, servi omnes accurrere, quid esset sciscitari, maturare ad fores diversorii occludendas. Onager fugam facit, relictis intro septem sociis, qui una cum scorto deprehensi in custodiam traditi sunt. Primo diluculo, cum Salianum magistrum militum excitassent a somno, simul ad palatium properant: ac de Stephano conquesti, ad quem suspicio maleficii pertinebat, non iudicio opus esse contendebant, vel perquisitione. Magister vero militum rogabat, ut juberet imperator, non ecclesiastico, sed forensi iudicio rem inquiri: clericos Euphratæ et Vincentii se quæstionis habendæ causa traditurum, dum pari modo traderentur Stephani clerici. Contra Stephanus, quem conscientia sceleris exagitabat, non licere aiebat clericos tormentis subjici, vetitum scilicet id esse ecclesiastica regula. Interrogata primum mulier fuit, quis accivisset: adolescentem illa indicavit, qui comitante juvenum turma se deductam intromisisset in cubiculum. Commemoravit item interrogationem, metum et precationem episcopi, impetumque petulantis catervæ. His cognitis iudices natu minimum adduci jubent; qui non expectata verberum quæstione, compositi facinoris scenam detexit, et rei auctorem Onagram esse fassus est. Accitus Onager id se jussu Stephani admisisse testificatur. Quis pudor, quæ

(a) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 19; Theodoret. l. II, cap. 8 et 9.

infamia hinc consecuta! Antiochenum episcopum tantum in Oriente nominis, tantæ in Ecclesia dignitatis turpissimæ rei artificem deprehensum! In sceleris igitur pœnam abdicatur Stephanus, Ariani autem, tali amisso patrono, operam dederunt ut alius suæ factionis in ejus locum cooptaretur, Leontius scilicet castratus. Is cum Eustolium quamdam adamaret, quæ virgo audiebat, licet Leontii consuetudine a virginum conditione et integritate lapsa, ea de re accusatus, quo facultas sibi foret cum illa habitandi, sese castraverat; atque adeo, si ex ecclesiasticæ regulæ præscripto cum illo actum esset, nunquam fuerat in episcopum promovendus. At enim Arianismi studium aditum facinoroso homini præbuit ad sedem Antiochenam. Ab episcopis itaque Arianis promotus ille fuit, atque deinceps Arianas res pro virili auxit; ementitaque mansuetudinis specie, Catholicos, præsertimque Athanasium, quoad licuit, dire vexavit; vel hinc omnibus deinde sæculis pro nefario et execrando habendus, quod Aetium τὸν ἄθεον in amicis habuerit, et diaconum ordinarit. Nimirum κακὸς κακῶν ἡγχαίσει.

3. *Constantius revocat exules.* — Imperator autem Constantius rem in Euphratam gestam secum reputans, et crimine ab uno id genus esse alia Arianorum in cæteros episcopos molimina suspicatus (a), de solita in probos catholicosque homines sævitie paulum remisit. Quamobrem quos Alexandria in Armeniam relegarat presbyteros, diaconosque, liberos quamprimum dimitti jubet; publiceque litteras mittit Alexandriam, ac vetat ullam ulterius clero et populo Alexandrino indigi calamitatem. Aliisque pariter exultibus liberum ad suas sedes et ecclesias reditum concessit. Tum Athanasio fuit Alexandriam commigrandi facultas. Nec mirum tamen, si perspecta adversariorum fraude, Constantiique levitate, insidias cavens, non continuo sese commiserit.

ANNO 349. — 1. *Gregorius ab Alexandrinis obruntatur.* — Secundum hæc, elapsis nempe decem post Stephani abdicationem mensibus, Alexandrini nefariis Gregorii τοῦ ψευδοεπισκόπου sceleribus commoti, mitioribusque postremo datis Constantii jussis animo audaciores (b), ut mos est multitudinis, afflictis rebus frangi, secundis ultra modum efferrî, impetu facto, scelestum præsulem trucidant. Quæ causa, quæve ratio cædis, omnium pariter scriptorum silentio premitur. Verum fortasse, quia superstite Gregorio plebs Alexandrina optatissimo sibi Athanasio præcisam esse remigrandi spem intelligeret, in id facinoris prorupit. Ejus obitu levatum Athanasio fuit omne reditus impedimentum.

(a) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 21, 22.

(b) Theodoret. lib. II, cap. 12.

(c) Athan. *Apol. ad Constant.*, n. 3.

(d) *Lodi recachio.*

2. *Athanasius Constantem convenit.* — Inter hæc ipse Athanasius, qui soluta Sardicensi synodo Naissum concesserat, litteris a Constante Augusto acceptis (c), inde profectus Aquileiam est, ubi imperatorem comite Fortunatiano illius urbis episcopo est allocutus. Memoratque idem Athanasius nequaquam se Constantem solum remotisque arbitris convenisse, sed comite semper episcopo urbis in qua degeret imperator. Nimirum Patavii cum Crispino ipsum adiit, Veronæ cum Lucillo, in Laude Pompeia (d) cum Dionysio, aliis in locis cum Vincentio Capuano, Maximino Trevirensi, Protasio Mediolanensi, Eugenio item magistro. Quod divino consilio præcautum fuisse videatur: nam postmodum Ariani, quod Athanasius Constantem frequens adiisset, inde criminandi eum ansam arripuerunt; quod scilicet simultatis inter fratres movendæ causa cum Constante frequens colloquia misceret. Cui propulsandæ calumniæ commodum opportunumque fuit, quod nunquam solum Constantem solus convenisset.

3. *Constantius Athanasium hortatur ad reditum.* — Aquileiæ cum degeret, ecclesiasticisque conventibus operam daret, in templo quod tum excitabatur, necdum tamen absoluto, collectam haberi conspexit, cui etiam aderat Constans Augustus. Quæ res pariter ipsi utilis fuit ad aliam depellendam criminationem, ut inferius dicitur. In eadem urbe litteras accipit Constantii imperatoris, qui, deprehensa Arianorum in legatos Sardicenses conjuratione, leniore erga Athanasium erat animo: et tunc desævire tempestas cœpit (e). Sanctum ille præsulem hortabatur, ut iter in patriam et ecclesiam suam susciperet, diu esse quod expectaret venturum ultro ac redeundi facultatem postulaturum. Ne metus ulterioris moræ causa esset, jubere se ut omni posita formidine iter ingrederetur: scripsisse se fratri Constanti ut veniendi copiam faceret. At cum Athanasius, tot ante malis afflictus, vix a pristino metu respiraret, comperendinatus est donec altera accederet imperatoris Constantii epistola, qua virum jubebat conscenso publico vehiculo se convenire, ut optatis fruere-tur. Tertiam item epistolam Constantii per Achilam diaconum misit ad sanctum præsulem, quem diuturniores trahere moras ægre ferebat, quem-stus se jamdiu illum expectare, quem patriæ restituere peroptaret et ecclesiæ suæ. Scripsit item Constanti fratri, rogans ut eum ad reditum cohortaretur. At enim affirmabat se annum integrum expectasse, neque concessisse novas dari turbas, aliumque Gregorii loco deligi episcopum. Nimirum id satagebant Ariani imperatori suadere. Ut autem omnem formidinis causam levaret, comites quoque suos, quibus maxime habenda fides erat, Polemium

(e) Athan. *Apol. ad Constant.*, n. 15; *Hist. Arian. ad monachos*, n. 21; *Apol. contra Arian.*, n. 54, 55; *Socrat. lib. II, cap. 23*; *Sozom. lib. III, cap. 20*; *Theodoret. lib. II, cap. 11.*

scilicet, Datianum, Bardionem, Thalassum, Taurom et Florentium, Athanasii, ut videtur, necessarios (a), jussit epistolas ad Athanasium dimoveunda suspicionis causa mittere.

4. *Athanasii reditus.* — Imperator ergo Constantius fratris sui litteris permotus (b), Athanasium accivit in Gallias. Qui mox Aquileia, ubi tum versabatur, profectus, Romam venit, episcopo Julio et Ecclesie vale dicturus. Tum Ecclesia Romana ingenti gaudio perfusa, Juliusque pontifex redeunti gratulatus, litteras dedit ad clerum et populum Alexandrinum, quibus se testificabatur summopere lætari de reditu tanti tandique expetiti præsulis, laudare propositi eorum perseverantiam, quam consilio et optatissimo Deus exitu donasset. Laudat exinde Athanasii virtutem, fortitudinem animi, patientiam in adversis: virum tot periculis perfectum jam clariorem reverti quam ante fuerat, ex animo se gaudere prospicientem in adventu Athanasii lætitiā populi futuram: sic præterita mala læto exitu obliterari. Tum decedit Roma in Gallias, Augustumque convenit Athanasius.

5. *Constantium convenit Athanasius.* — Hæsimus nos aliquando incerti Aquileiane in Gallias, acceptis Augusti litteris, confestim recta properarit, ac deinde ex Galliis concesserit Romam; an Aquileia profectus Romam venerit, antequam de Italia, Augustum aditurus, decederet. Verum jam nobis pene constat, quia Athanasius Adrianopoli Alexandriam remigrans pertransiit, Aquileia Romam venisse antequam ad Constantem properaret, inde vero per Germaniam secundo, ut putatur, Istri flumine magnam itineris partem confecisse. Adrianopolim cum pervenisset (c), decem laicorum, qui Arianorum præsulum jussu cæsi fuerant, tumulos conspexit propter urbem sitos. Inde vero Antiochiam concedens Constantium adiit; qui virum perhumaniter excepit, comi placidoque vultu intritus. Cum autem Athanasius de sibi illatis malis conquereretur, ac beneficii et gratiæ loco peteret, ut ne criminationes adversariorum post discessum suum audiret; sed, si luberet, jam maledicos evocaret, ut coram objicerent crimina, id denegavit imperator. At enim quidquid adversus eum ex cælestibus inimicorum, litteris et publicis tabulis mandatū esset, abradi et obliterari jussit, pollicentes juratusque nullas ulterius admissurum se criminationes.

6. Antiochiæ dum degeret Athanasius, & Leontii cæterorumque Arianorum conventu et communionem semper abstulit, sed ad collectas Eustathianorum frequens ventitabat. Erant tum ex Arianis, qui eum gratia plurimum valerent apud imperatorem, auctores ipsi erant ut curaret provideretque, eccle-

Asiam aliquam Alexandriæ Arianis ad collectas concedi. Quibus morem gerens Constantius, rogat Athanasium, quandoquidem ipse ex ejus voto omnia ageret, sibi etiam ille quod in optatis erat non denegaret, ut scilicet ecclesiarum, quæ bene multæ erant Alexandriæ, unam Arianis tradi concederet pro conventibus agendis. Ad hæc Athanasius, æquum quidem esse respondit imperatoris placito ea in re obtemperare; sed quia multi etiam Antiochiæ Catholici degerent, qui ab Arianorum communionem abhorrerent, postulare se mutuo sibi in ad collectas celebrandas ecclesiam concedi. Et verum non iniqua imperatori visa fuit ejusmodi ab Athanasio oblata conditio. Verum Arianis secus existimabant. Nam eum grandis Athanasii esset Alexandriæ auctoritas, non magni interesse putabant sodalibus suis Alexandrinis quod Ecclesiam obtinerent, cum tanti viri monitis atque adhortationibus futurum prospicerent, ut exigua aut nulla foret Arianicis rebus accessio, etiamsi ecclesiam illi possiderent. Contra vero Antiochiæ Eustathianos cornebant magno esse numero; qui, si ecclesia sibi concederetur, rebus suis augendis studere in Arianæ factionis iugens detrimentum. Nam tum etiam eum nullam haberent, sibi tamen formidini erant. Quamobrem imperatori auctores fuere, ut ab ejusmodi postulatis absisteret.

7. *Epistolæ Constantii in gratiam Athanasii.* — Constantius autem vi et ingenio hominis obstupescens (d), missis ad varios per diversa loca iudices litteris, quibus ante jusserat aditus intercludere omnes, tum significavit ut liberum præberent transitum. Data item epistola episcopis ac presbyteris renuntiavit, se Athanasium patriæ et ecclesie suæ restituere, omnia quæ adversus eum scripta vel gesta fuerant abrogare, decernereque ut clerici ejus eadem qua ante gauderent immunitate; dari episcopis, dari clericis eidem adhærendi facultatem; eam fore exinde notam argumentumque recti propositi, si quis Athanasii communionem sequeretur. Aliam item dedit ad Alexandrinam plebem; ubi postquam summis Athanasium laudibus exornavit, populi carpit animum inquietum ac tumultuosum, hortatur ad pacem et concordiam, monet semel iterumque ut turbas movendi finem faciant, se iudicibus præcepisse ut quotquot seditiosos esse comperirent, legum subjicerent ultioni. Fortasse Gregorii nece commotus imperator, animum appulit ad minas hujusmodi proferendas. Jussit præterea, quæcunque Eusebii Nicomediensis consilio adversus Athanasium in commentarios essent relata, obliterari et abrogari: missusque Eusebius decurio ea abstulit ex tabulis. Cujus rei causa litteras misit Constantius ad Nestorium Ægypti præfectum, itemque ad præfectos Augustanicæ, Thebaidis et

(a) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 22.

(b) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 55.

(c) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 22; Socrat. lib. II, cap. 23; Sozom. lib. III, cap. 20;

Theodor. lib. II, cap. 12.

(d) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 54, et *Hist. ad monachos*, n. 25.

Libyaram; mandavitque ut abolerentur quæcunque in damnum et contumeliam Athanasii decreta et conscripta essent, ejusque clericis pristina restitueretur immunitas.

8. *Exiit Athanasius a synodo Jerosolymitana.* — His ita gestis (a), postquam familiaribus vale dixisset Athanasius, sese viæ commisit. Dumque Syriam peragraret, amici amicum videntes, latari; alii ex gestorum conscientia cum pudore occurrere; pars se coram sistere non ausi, sese occultare; alii poenitentia ducti scripta adversus episcopum sua repudiare. In Palæstinam autem cum pervenisset, omnes illius provinciae episcopi, duobus vel tribus exceptis, Patrophilo scilicet et Acacio, ut amicum excepere; litterisque nonnulli apud eum se factorum poenitere testificati sunt, nec sнопte motu ac consilio, sed metu ac terrore compulsos litteras adversus eum dedisse. Synodus autem in adventu illius Jerosolymis convocatur: ubi comiter excerptus Athanasius, cum litteris ad episcopos Ægypti gratulatoriis dimittitur. Episcoporum nomina, qui synodali epistolæ subscribere, hæc memorantur ab Athanasio: Maximus Jerosolymitanus, Aetius, Arius, Theodorus, Germanus, Sylvanus, Paulus, Patricius, Elpidius, Germanus, Eusebius, Zenobius, Paulus, Macrinus, Petrus et Claudius.

9. *Gaudium Alexandrinorum in adventu Athanasii.* — Quanta porro fuerit et quam effusa in reditu Athanasii Alexandrinorum ac episcoporum per Ægyptum et Thebaidem lætitia (b), libet ex ipso Athanasio ediscere: quanquam, ut est ille temperans et a laude propria alienus, non sui, sed pacis conciliatæ causa, gaudio perfusus enarret. « Quod spectat, inquit, Ægypti et Libyaram episcopos, necnon eartundem regionum Alexandriaequè populos, enarrare forte supervacaneum fuerit. Accurrere enim omnes ingenti gaudio perfusi, non solum quod præter spem suos recipere intolumentes, sed etiam quod ab hæreticis eriperentur, ceu a tyrannidis rabidisque canibus. Grandis itaque fuit lætitia populorum se mutuo in synaxibus ad virtutem cohortantium. Quot inuptæ, nubendi ante cupidæ, virgines Christo addictæ permanserunt! Quot adolescentes, aliorum exemplo concitati, vitam amplexi sunt monasticam! Quot parentes filiis suis auctores erant aretioris incundæ vitæ! Quot non parentes obsecrabant, ut ne suam pro Christi amore exercitationem interpellarent! Quot uxores viris, quot viri uxoris susasere, ut secundum Apostoli jussum orationi incumbere! Quot viduæ, quot orphani, fame prius ac nuditate afflictis, ex ardentis populorum affectu, alimento et vestitu abunde sunt instructi! Tanta demum erat de virtute contentio, ut singulas familias, singulas domos, ex probitate inhabitantium et precandi fervore, tot ecclesias existimasses. Altam pacem videre erat

A in ecclesiis, episcopis undique ad Athanasium litteras mittentibus, ab eoque recipientibus. »

10. Athanasii Alexandriam ingressum magnifice suo more describit Gregorius Nazianzenus. « Tum nobis, inquit, ille athleta ex præclara peregrinatione, sic enim ejus pro Trinitate et cum Trinitate susceptam fugam appello, remigrat in urbem; atque eo modo lætis civibus accedit, imo vero tota prope Ægypto undequaque in unum concurrente. In tumultis quibusque turba consistere, ut alii vel sola Athanasii voce, alii forma et aspectu fruere; alii, quod de apostolis accepimus, vel ex umbra saltem, vacuo corporis simulacro, sanctitatem contraherent: ita ut cum multi sæpenumero honore occursuque populorum ornatu fuerint, nec modo præfecti et episcopi, verum etiam viri quique amplissimi in familiam suam reversi; nullus tamen occursus frequentia, nullus splendor major memoretur. Unus duntaxat Athanasius Athanasio comparandus, unus ingressus ingressui: cum scilicet ex prioris fuga, simili de causa suscepta, summo cum honore in urbem rediret suam. » Et paucis de Philagrio interjectis. « Tum e vulgo quispiam, cui infinita esse tanta multitudo videbatur, ceu pelagus quoddam cujus non esset finem oculis attingere, familiarem, ut solet in ejusmodi rebus, ita compellasse fertur: « Dic mihi, vir optime, tantamne unquam multitudinem vidiisti, tamque concordibus animis ad unum ornandum hominem effusam? Mihi nime, ait ille, ne Constantium quidem ipsum pari honorificentia exceptum iri arbitror, quasi scilicet imperatorem memorando honoris cumulum indicaret. Tum ille perquam suaviter arridens, « Quid ais? » inquit; imo ipsum quoque Athanasium pari honore exceptum vix crediderim, » quod patrio ille juramento affirmavit. Eo autem hic sermo spectabat, quemadmodum cuique perspectum arbitror, ut ipsi imperatori Athanasium anteferet. Tanta apud omnes erat viri veneratio! tanto stupore ingressus ejus memoria homines etiamnum afficit! Nam per sexus, ætates atque artes singuli divisi, quo pacto solet civitas illa instrui, cum publico aliquem excipit honore (æqua enim alia ratione possum magnificum hoc spectaculum declarare?), fluvius omnes unus erant. Nilum etiam quivis poeta dixerit, illum, inquam, vere auristum et spicis uberem, ab urbe ad Chereu retroacto cursu fluentem, diurno, imò longiore itinere. Liceat mihi per vos, quæso, paulum adhuc in hac narratione luxuriari; eo namque fertur animus, nec sermonem ab ea celebritate revocare facile possum. Pullus vehebat (absit, quæso, insanis suspicio), haud secus fere ac Jesum meum pullus ille famosus, sive gentilis populus, quem consensu benefico, ignorantis vinculis absolvit, sive quid aliud hisce verbis designetur. Hoc unum interfuit discriminis, quod Christum rami exceperunt, et varia indumenta, multiplices fororum genere

(a) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 57, et *Historia ad nonachos*, n. 25.

(b) Athan. *ibid.*

constrata; excelsus autem et magnificus vir Athanasius id honoris minime consecutus est; Christi scilicet adventui impar. Hac quoque in re adventus Christi expressam imaginem cernere licet, quod erant etiam qui præeundo clamarent, ac chorum agerent: nisi quod non puerilis solum turba faustis virum acclamationibus exciperet, verum etiam omnis lingua concors et adversaria hominum sese mutuo superare contendentium. Nam quid publicos plausus commemorem, et aromatum profusiones, pervigilia et totam urbem lumine coruscantem, cæteraque omnia lætitiæ argumenta, quæ Athanasio amplissime, imo supra fidem conferebantur? Sic vir exlimius, ac cum tali pompa et celebritate civitatem suam ingreditur. »

11. Etsi porro Gregorius Nazianzenus Athanasii relictum, qui anno 362, post Georgii necem contigit, narrare se profiteatur, certissimum tamen, exque ipsius verbis exploratum videtur, complura hic recensita ad reditum et ingressum Athanasii Alexandriam pertinere anni 349, imo vero utrumque ingressum promiscue superiori narratione describi existimatur. Nam quæ de Constantio commemorantur, suadent istum, quem narrat ingressum, superstite adhuc Constantio contigisse; qui cum anno 361 vitam clausisset, hinc sane consequitur non posse isthæc ad annum 362 referri, sed esse in annum 349 conferenda. Inferius item Gregorius Nazianzenus, orat. 21, postquam de Athanasii vexatione et fuga sub Juliano Apostata verba fecerat, hæc adjicit: "Εἰς γὰρ τρισὶ παλαίσμασι τὸν γεννάδα νικῆσαντα τελεῖας τυχεῖν καὶ τῆς ἀναρρήσεως, id est: « Fortissimum enim virum triplici certamine vincere oportebat, ut perfectum inde præconium consequeretur. » Quo liquidum est, hinc eum sub Constantio exsilia et certamina miscere, atque ut unum enarrare; ita ut quod sub Juliano contigit, quartum numero, ut tertium ipse recenset. Primo namque Treviris exsulavit Athanasius sub Constantino; secundo Romæ et in Occidente regnante Constantio; tertio in deserto Ægypti et Thebaidos eodem imperatore, quo defuncto, Alexandriam reversus est, quarto sub Juliano Apostata. Cæterum quæ de Philagrino habentur apud Gregorium, quæque nos brevitate causa prætermisimus, ἀσύστατα sunt. Neque enim ad secundum vel ad tertium Athanasii reditum pertinere possunt. Nam anno 349, non Philagrius, ut innuit Gregorius Nazianzenus, sed Nestorius erat Ægypti præfectus. Anno autem 362, non potuit Philagrius eam gerere præfecturam, cum teste Nazianzeno et ipso Athanasio bis solum præfecturam obierit; primum anno 335, ut liquet ex Tyriæ synodi epistolis; secundum, anno 344, in Gregorii ingressu Alexandriam, ut enarrat Athanasius. Quem Philagrium, hominem sane sce-

leratissimum, non probe norat Gregorius, qui tot laudibus exornavit.

12. *Mors Pachomii. Ejus sententia de Athanasio.* — Quo tempore Athanasius a comitatu in Ecclesiam suam revertebatur, monachi quidam Pachomii, ex quorum numero abbas Zacchæus erat, Antonium magnum in exteriori monte tum versantem adeuntes, renuntiavit obisse Pachomium (a); quos ille multis consolatus sciscitabatur, quis jam ejus vices impleret. Responderunt, Orsisiu esse. Quibus ille: « Ne Orsisiu, inquit, sed Israelitam nuncupetis. Si vero ad episcopum Athanasium, virum eo gradu dignissimum, vobis est iter, sic ipsum meo nomine compellate: « Hæc tibi commendat Antonius: Curam habe filiorum Israelitæ. » Quo dicto, B fausta illis precatus, non sine commendatitiis ad Athanasium litteris dimisit. Qui ut Alexandriam pervenerunt, a sanctissimo pontifice ob Antonii commendationem magna benevolentia significatione excepti sunt. » Hæc in *Vita Pachomii*. Nec prætermittenda quæ inferius eadem de re feruntur. Pachomius cum didicisset Athanasium fidei causa exsulare, non diu ante prædixerat eum cito rediturum ad Ecclesiam suam. Qui sanctissimus monachorum pater sub ipsum Athanasii reditum, signis et virtutibus clarus, diem clausit extremum. Diu ante obitum his fratres suos, Theodoro monacho presente, sermonibus est allocutus. « Futurum est ut nostris quoque temporibus tria in Ægypto præclara Dei beneficio lumina intueamur, in laborantium omnium commodum atque utilitatem, Athanasium videlicet episcopum, Christianæ fidei fortissimum vindictam; abbatem Antonium solitariae vitæ perfectissimum exemplar; fratrumque Tabennesiotiarum cœtum, qui omnibus salutem consequi cupientibus in præclarissimum exemplum ac normam propositi sunt. »

13. *Ursacii et Valentis pœnitentia.* — Cum cernebant porro Ursacius et Valens tantam in Athanasii rebus inclinationem, sua se damnante conscientia Mediolanum sunt profecti; ubi proscripta atque condemnata Ariana hæresi, conflictata esse declarant crimina a se pridem Athanasio oblata. Miseruntque ipsi Athanasio conciliandæ gratiæ causa litteras, tametsi nullas ab eo acceperant (b). Verum, ut ex postremis hominum gestis exploratum fuit, non ex vera illi maleficiorum pœnitentia Athanasii amicitiam et communionem expetebant: sed quia ut res sese dabant, ad quascunque transire partes prompti paratique erant; tum labefactatis ac prope desperatis Arianorum rebus, æstimabant haud sine magno periculo posse se cœptis insistere. Animo autem ita fracti, ita prostrati erant, qui nec diu antea pestem catholicæ reipublicæ moliebantur, ut supplices Romam concederent: ubi maledicta atque crimina

(a) *Vita S. Pachomii, Acta SS., Maii die 14, p. 324, 326.*

(b) *Athan. Apol. contra Arian., n. 37; Historia*

ad monachos, n. 26; Socrat. lib. II, cap. 24; Sozom. lib. III, cap. 25 et 24.

a se hactenus in Athanasium congesta immerenti oblata fuisse confessi, veniam a Julio papa et communionis societatem postulant. Pontifex, ut prior erat ad condonanda, quam scelesti illi ad perpetranda facinora, homines admisit ad ecclesiasticam communionem. Reversi ad suas sedes, necdum posita formidine, litteras pœnitentiæ suæ testes mittunt ad Julium papam: quarum exemplar Athanasio per Paulinum Tiburensis episcopum transmissum fuit. Tiburensis enim, non Trevirensis hic legi oportere propalam est; quando in mss. Τιβέρων legitur, et episcopus Tiburensis apud Photium vocatur ἐπίσκοπος Τιβερέων. Sane veri similis est Tiburensis episcopum Italum, quam Trevirensis, litteras Valentis et Ursacii ad Julium Athanasio misisse. Initio falebantur; fictitias se criminationes in Athanasium protulisse; Julium tamen pro insita humanitate veniam facti tribuisse. Polliceri se, si ab Orientalibus vel ab Athanasio in jus vocentur, citra conscientiam Julii non adfuturos; hæreticum Arium damnare se, ac semper damnasse. Quod jam in priore libello suo Mediolani professi fuerant. Ut autem Athanasii quoque gratiam inirent; pacificas ipsi litteras per Musæum presbyterum miserunt, rogantes ut se ad communionem admitteret, litterasque mutuo daret ipse in concordia societatisque testimonium. Secundum hæc Ursacius et Valens, oblatis sibi Athanasii nomine per Petrum et Irenæum presbyteros et per Ammonium laicum litteris, libenter subscriperunt.

14. Tam fausto rerum exitu, quæ jubilatio, quæ lætitia omnium subierit animos, Athanasio narrante comperimus (a). « Quis, inquit, his animadversis, tantæque Ecclesiarum pace conspecta rem non miratus est? Quis non gaudio perfusus est; tantam cernens tot episcoporum concordiam? Quis non laudibus Deum celebravit, perspecta in synaxibus tanta populi lætitia? Quantus eorum numerus, qui cum inimicis ante computati, respicientiæ signa dederunt? Quam multi qui prius crimina objecerant, veniam sunt peccati? Quam multi ex inimicis inter amicos, versa rerum conditione, annumerati sunt? Quam multi litteris ante vfrum criminati, palinodiam cecinerunt? Quot alii, qui non proprio consilio, sed vi atque necessitate compulsi ad Arianos desciverant, noctu veniam precaturi accedebant: hæresimque ferientes anathemate, rogabant non sibi vitio verti, quod metu insidiarum criminationumque, eorum conventibus interessent, cum tamen corde et propensione voluntatis cum Athanasio convenirent! » Quorum tamen postulationi vix credatur Athanasium obtemperasse, cum nullatenus licitum sit vel formidinis, vel humanæ gratiæ causa a Catholicorum cœtibus ad hæreticos desciscere.

15. *Damnatur Photinus.* — Eodem anno Sirmii

(a) *Hist. Arian. ad monachos*, n. 27.

(b) *Hilar. col.* 1206; *Sozom. lib. iv*, cap. 6.

(c) *Socr. lib. ii*, cap. 20; *Sozom. lib. iii*, cap. 21.

contra Photinum hæreticum synodus sententiam tulit (b). Qui damnatus cum fuisset, interpellante turba populi, cui adhuc erat eloquentiæ gratia acceptissimus, abdicatus, uti decretum fuerat, sedēque pulsus non est. Photini damnationem episcopi Sirmienses missis undequaque litteris publicarunt. In Oriente vero, præsules erant prompti semper paratique ad captandas belli turbarumque occasiones: qui data ad Occidentales epistola Marcellum Ancyranum Photini conscium et ὀμώρρονα esse criminabantur, eo nempe consilio ut Sardicensis synodi, quæ Marcellum innoxium declarabat, acta abrogare et evertere possent, exindeque facultas foret Athanasii denuo criminandi.

ANNO 350. — 1. *Athanasii redactis gesta in Arianos.*

B — Athanasius interea sedi suæ restitutus, Arianosque nec indiligenter adortus, rescriptis, orationibus, litteris undequaque missis exagittabat. Si fides est Socrati Sozomenoque (c), ejus sectæ præsules, quos pravi consilii errorisque tenaces conspiceret, abdicabat, ut eorum sedes probis catholicisque viris contradideret; ac Nicænae fidei hærentibus. Et vero episcopi Alexandrini, cujus summa erat in Ægypto et Libya auctoritas, hoc munus hoc officium erat, ut hæreticos antistites, qui in popularium perniciem spargendis erroribus advigilarent, sede pelleret atque profligaret. Verum quod lidem narrat, sanctum nempe præsulem, cum in reditu varias peragraret provincias, si quos deprehenderet episcopos Ariana labe conspersos, in ordinem redelegisse, aliisque contulisse dignitatem, haud facile credatur: si quidem et magnæ invidiæ res fuisset in alienis regionibus episcopos abdicare, et ingentis operæ, transeunti maxime atque ad imperatorem properanti, invitos deturbare, quibus haud dubie non spernenda civitatum pars hæretet. Mirum profecto, si sic res acta sit, Arianos episcopos non acrius expostulasse cum illo, qui quavis minima occasione ingentes excitare turbas soliti erant. Quid causæ igitur est, quod hujusmodi querela inter accusationes infra memorandas, non compareat? Nimirum de abdicatione præsulum non in crimen vocassent, qui quod Ischyram, qui vacuum presbyteri nomen usurpabat, sacrorum officio et aditu interdixisset Athanasius; eum infinitis prope calamitatibus, vexationibus, exsilio demum multari curaverant?

2. *Constans occiditur. Cædes Romæ.* — Ineunte anno 350, conspiratione Marcellini, Chresti et Magnentii cæsus sublatusque est Constans Augustus, servens Athanasii patronus (d). Magnentius autem, occupato Occidentis imperio, bellum parabat adversus Constantium. Audita Constantis nece, Vetricio quidam in Pannonia legatus, curavit a militibus imperium deferri sibi. Ut autem permistis rebus, turbatoque imperii ordine, solent multi in ejus potiundi spem venire, Nepotianus Eutropii sororis Constantini fi-

(d) *Eutropius, Zosimus Socrat. lib. ii*, cap. 25; *Sozom. lib. iv*, cap. 1 et seqq.

lius Romæ inauguratur; sed vixdum elapsis xxviii A diebus a Magnentii legato Marcellino vicus perimitur. Tum Roma Nepotiani cognatorum familiarumque sanguine cruentata (a). Eutropium ejus mater obtruncata est: cæsi item Abuterius et Spontanus de Athanasio bene meriti, qui eum, cum Romæ degeret, beneficiis donisque cumularant. Quorum omnium casum deploravit, fuscisque lacrymis prosecutus est Athanasius.

3. *Constantius bello Persico expeditus. Magnentius oratores mittit ad Constantium.* — Dum seditionibus Occidens conflagraret, in Oriente Persæ redintegrato bello sub Sapore rege (b), Nisibin Orientalium partium præsidium jam tertio obsidebant. Cumque contra tantas difficultates Constantius consilio satis providere non posset, opportune accessit Dei subsidium. Precibus namque Jacobi Nisibensis tum sanctitate signisque præclari, Persæ variis divinitus immisissis cladibus calamitatibusque afflicti, fugati tandem sunt. Constantius vero ea parte sollicitudinis levatus, diligenter undique in Vetricionem et Magnentium copias cogeat, ingentique comparato exercitu, milites quosque hortatus est, qui nondum sacro baptismatis fonte abluti essent, ut quamprimum sacramenti hujus beneficio peccatorum sordes deponerent. Inter hæc Magnentius oratores ad Constantium misit Servatium Tuugrensem episcopum, et Maximum item episcopum, aulicosque duos, Clementium et Valentem. Valens in Libyam contendit, ejus, ut videtur, ad defectionem sollicitandæ studio. Athanasius porro cum accepisset Valentem per Libyam iter habere, vehementer extimuit, veritus ne quidpiam ille facinoris aggrederetur; neu Constantis amicis, quibus ipse cum primis annumerabatur, violentas inferret manus. Quorsum autem abierint ejusmodi Valentis molimina, quive rei fuerit exitus, non fertur apud illius ævi scriptores. Clementius alter legatus, Alexandriam profectus, Athanasium convenit; cumque de Constante suorum perfidia trucidato verba faceret, in lacrymas sanctus præsul erupit, gemitibusque viri cædem lamentabatur. Tum pro Constantii incolumitate Domini opem imploravit; præsentibusque Felicissimo Ægypti duce, Rufino thesaurario, Stephano magistro, Asterio comite, Palladio palatii magistro, qui ambo missi fuerant, ut mox diceretur, a Constantio; Antiocho et Evagrio agentibus in rebus, hæc supplices emittebat voces: *Oremus pro salute piissimi Augusti Constantii.* Populusque una voce statim acclamavit: *Christe, auxiliare Constantio.* Et hæc precando aliquandiu perseveravit.

4. *Arianis crimina redintegrant in Athanasium.* — Constantis metu et auctoritate perterriti Athanasii adversarii, nihil ausi sunt, illo superstite, in sanctum præsulem movere (c). Ejus autem evulgata

nece, rumores denuo spargere cœperunt, atque occulte maledictis serpere, crimina jam olim oblata, totiesque depulsa eumentiri vera esse, Arsenii necem, mensam eversam, fractum poculum denuo opponere, eo nempe consilio, ut versa rerum conditione, liberi metu, Athanasium aliosque infestos sibi præsules astu insidisque circumvenirent. Quibus perspectis Athanasius prolixam illam edidit apologiam, antequam, ut ex compluribus ejus locis animadvertere est, Ursacius et Valens, qui ficta poenitentia defecerant ab Arianis, mutata iterum sententiæ signa darent, ac nova molirentur in Athanasii perniciem. In ea igitur apologia vir sanctus ex ipsis rerum actis et monumentis falsa sibi comprobata, et jam multoties repulsa objici crimina: malam mentem, malam animum inimicorum patefacit. Supervacaneum ait, de quibus toties judicatum fuerat, eadem denuo in judicium vocari. Esse Ursacii et Valentis poenitentiam ad innocentiam suæ testimonium satis; suo ipsos nutu, nulloque cogente, facti veniam postulasse. Cætera autem que ille persequitur, suis jam in locis descripta et enarrata sunt.

5. *Constantii litteræ ad Athanasium.* — Ait porro Socrates (d), eosdem Athanasii adversarios nomen ejus apud imperatorem detulisse, quod per Ægyptum atque Libyam turbas seditionesque concitaret, atque præter Ecclesiæ regulam in alienis provinciis episcopos constitueret. Verum Constantius Magnentiano tum bello occupatus, ac propediem pugnam commissurus, veritus, ut credibile est (e), ne, si quam Athanasio inferret molestiam aut calamitatem, hæc causæ irarum suborirentur ac seditionum apud Alexandrinam plebem Athanasii amantissimam, Asterium comitem, olim Armeniam ducem, et Palladium palatii magistrum misit cum litteris ad Felicissimum Ægypti ducem et ad Nestorium præfectum, arceri jubens Philippum quemdam ac quemvis alium ab insidiis Athanasio parandis. Iisdemque litteras dedit Latine scriptas ad Athanasium deferendas; quibus deplorata Constantis fratris necem, Athanasium fidere jubet, nec adversariorum machinamentis perterriti, sed populum edocere veram pietatem ac religionem, velle se ac peroptare ut in sede Alexandrina imperturbatus semper consistat. Hæc litteras Athanasius ceu inducias belli, haud ita multo post futuri, accepisse videtur: non ignarum quippe fuisse arbitramur, exasperatum Constantii animum simulato beneficio occultari.

6. *Vetricianus abdicatus.* — Constantius porro cum grandi itinere multisque peragratis nationibus in Daciam pervenisset, Vetricionem numero instructum exercitu offendit (f); eventumque pugnae reformidans, ut astu declinaret, de pacis conditioni-

(a) Athan. Apol. ad Constant., n. 6.

(b) Victor., Eutrop., Zosim.

(c) Apolog. contra Arian, sub initium.

(d) Lib. II, cap. 20.

(e) Apolog. ad Constantium, n. 22, 23; Historia ad monachos, n. 24.

(f) Socrat. lib. II, cap. 28; Sozom. lib. IV, cap. 4; Zosim. lib. II.

bus agere velle simulat. Tum ubi senex ille, Constantii arte delusus, in conspectum ejus venisset, in suggestum ambo conscendunt, circumstantibus undique militibus. Constantius autem, qui occulta largitione militum sibi animos devinxerat, pluribus commemorare Constantini beneficia, sacramenta militum ob oculos ponere, rem indignam dicens, tyrannum cæso Constantini filio imperium invasisse. Tum milites uno ore clamare, non nisi Constantini filio deferendum imperium esse, ipsum solum inaugurari oportere. Vetranio autem tanta rerum inclinatione perterritus, protinus ex suggestu descendens, insignia imperii ad pedes Constantii deposuit; quem perhumaniter Constantius exceptum, Prusiamque in Bithynia missum, omnibus ad victum honestumque cultum necessariis instruxit. Senex vero piis hinc operibus deditus, reliquum vite suæ tempus probe et ut Christianum decebat exegit. Contigit Vetranionis abdicatio anno Domini 350, die vicesima quinta Decembris.

ANNO 351. — *1. Sirmiensi synodus Photinus ablegatur in exsilium.* — Anno sequente celebratur secunda Sirmiensi synodus adversus Photium, versante tunc Sirmii Constantio (a). Qui aderant episcopi, maxima pars Orientales erant. Photinus porro, cum obstinato animo ad extremum usque errores propugnaret suos, impiæ doctrinæ causa damnatus depositusque fuit. Quo peracto, aliam fidei formulam adjectis duodeciginta anathematismis ediderunt Orientales, quam transmisere nobis Athanasius et Hilarius (b). In ea tametsi nihil comparet ab ecclesiastica fide absonum, id suspiciosum tamen est quod τοῦ ὁμοουσιου nomen tacetur, nec excluditur hæreticos venenum. Photino oblata fidei formula est, ut, si eam vellet subscriptione sua munire, integris rebus suam repeteret sedem. Respuit ille conditionem, adiensque Constantium, se immerentem vexari et abdicari querobatur; si copia foret sibi congregandi cum adversariis, ex Scripturarum se testimoniis sententiam suam confirmaturum. Constantius autem Photini conquestione permotus, septem aulicis designatis, jubet coram ipsis iniuri controversiam. Quanquam turpis conditio, quia tamen id imperatori in optatis erat, deligitur a synodo Basilius Ancyranus, qui Photium ipso præsentis Constantio confutavit, atque ex saceris Scripturis coarguit hæreticum esse. Hic deinde in exsilium deportatus, multis post annis in impietate perseveravit. Et quia rebus suis augendis strenue Ariani invigilabant, Germinium quemdam suæ factionis hominem curarunt in Photini locum cooptari.

2. Mursina clade acciæ res Magnentii. — Eodem anno, commisso ad Mursam prælio, diu aucipiti Marte pugnatum est. Victus demum Magnentius in Italiam se recepit, ut pro facultate copias instauraret. Accidit autem, ut tempore pugniæ, dolo ac simulatione Valentis ejus civitatis episcopi, Constan-

tius, qui jam nimum in Arianas res animo propebat, totus demum ad hæreticorum partes accederet. Quod qua ratione gestum sit, ita narrat Sulpitius Severus: « Nacti ergo Ariani istiusmodi occasionem, conspirant penitus Sardicensis synodi decreta subvertere. Etenim eis color quidam suppetere videbatur: quod tam injuste fuisset pro Athanasio judicatum, quam Marcellus fuerat absolutus, qui nunc etiam Athanasii judicio hæreticus esse probaretur. Namque Marcellus Sabellianæ hæresis assertor exstiterat; Photinus vero novam hæresim jam ante protulerat, a Sabellio quidem in unione dissentiens; sed initium Christi ex Maria prædicabat. Igitur Ariani astuto consilio miscent innoxium criminosis damnationemque Photini et Marcelli et Athanasii eadem sententia comprehendunt: illud nimirum apud imperatorum animos præstruentes, ut non putarentur de Athanasio perperam judicasse, qui de Marcello et Photino vera sensissent. Verumtamen ea tempestate Ariani perfidiam suam occultabant, non ausi palam erroris sui dogmata prædicare; catholicos se gerebant, nihil sibi prius agendum rati, quam ut Athanasium Ecclesiæ submoverent, qui semper eis velut murus obstiterat, quo remoto reliquos in libidinem suam cessuros sperabant. Sed pars episcoporum, quæ Arium sequebatur, damnationem Athanasii cupitam accepit, pars coacti metu et factione in studia partium concesserant. Pauci, quibus fides chara et veritas potior erat, injustum judicium non receperunt; inter quos Paulinus episcopus Treverorum, oblata sibi epistola ita subscripsisse traditur, se in Photini atque Marcelli damnationem præbere consensum, de Athanasio non præbere. Tum vero Ariani, ubi doli parum processerant, vi agere decernunt. Namque quodlibet audere atque agere facile erat, regis amicitia subnixis, quem sibi pravis adulationibus devinxerant: quin etiam ex consensione multorum inexpugnabiles erant. Nam omnes fere duarum Pannoniarum episcopi, multique Orientalium ac tota Asia in perfidia eorum conjuraverant. Sed principes mali istius habebantur a Singiduno Ursacius, Valens a Mursa, ab Heraclia Theodorus, Stephanus Antiochenus, Acacius a Cæsarea, Menophanes ab Epheso, Georgius a Leodicea, Narcissus a Neropoli. Hi ita palatium occu-paverant, ut nihil sine eorum nutu ageret imperator: obnoxius quidem omnibus, sed præcipue Valenti deditus. Nam eo tempore, quo apud Mursam contra Magnentium armis certatum, Constantius descendere in conspectum pugniæ non ausus, in basilica Martyrum extra oppidum sita, Valente tum ejus loci episcopo in solatium assumpto, diversatus est. Cæterum Valens callide per suos disposuerat, ut quis prælii fuisset eventus, primus cognosceret: vel gratiam regis captans, si prior bonum nuntium detulisset; vel vitæ consulens, ante

(a) Socrat. lib. II, cap. 20; Sozom. lib. IV, cap. 8.

(b) Athan. I. *De synodis*; Hilar. *De synodis*.

capturus fugiendi spatium, si quid contra accidisset. Itaque paucis qui circa regem erant metu trepidis, imperatore anxio, primus nuntiat hostes fugere. Cum ille indicem ipsum intronitti posceret, Valens ut reverentiam sui adderet, angelum sibi fuisse nuntium respondit. Facilis ad credendum imperator, palam postea dicere est solitus, se Valentis meritis, non virtute exercitus, vicisse. Ab hoc initio illecti principis extulere animos Ariani, potestate regis usuri, ubi auctoritate sua parum valuissent. » Hæc Sulpitius Severus, cui in eo haud libenter astipulamur, quod ait Marcellum eo tempore hæretici loco habitum ab Athanasio, quippe cum in *Historia Arianorum* (a) anno 358 ad monachos missa, inter præsules qui rectæ fidei ac pietatis causa ab Arianis exagitati vexatique fuissent, annumeretur Marcellus.

ANNO 352. — 1. *Librum scribit Athanasius de Nicænis decretis, et de sententia Dionysii.* — Elsi vero omnia ad perniciem Athanasio inferendam parata, Arianumque bellum tot presulum hæreticorum opera mox redintegratum iri formido erat, in pace tamen Alexandriae versabatur Athanasius, veræ fidei tuendæ augendæque plurimum intentus. Populus autem Alexandrinus, sancti viri monitis et exemplis institutus, florebat pietate, vera fide morumque probitate ornatus. Quæ res Eusebii sodalium invidiam inflammabat. Quærere illi semper spatium occasiuemque turbarum, nova machinamenta comminisci, quibus tantum pietatis studium inturbarent. Aliquot tamen annis Athanasio licuit in sua ecclesia considerare, donec scilicet Arianorum furor, ope principis, quo erumperet haberet locum. Nec deerant interea quædam ceu velificationes, in diesque controversias agitari videre erat, ut solet fieri cum contraria studia multitudinem in varias distrahant partes. Erat tum quidam ex Athanasii familiaribus, qui de fide frequens cum Arianis disceptabat, litterisque monebat Athanasium quid utrinque dictum allatumque esset, qua quisque ratione sententiam asserere suam satageret (b). In quadam vero disputatione, cui nonnulli intererant Eusebii familiares, cum fracti Ariani planeque ab hujusmodi viro confutati; eo tandem argumentorum inopia confugerent, ut Nicænam synodum, quia vocibus ex Scriptura sacra non mutatis usa fuisset, repudiarent: rein ille Athanasio significat. Quapropter Athanasius hunc circiter, ut putamus, annum epistolam dedit de Nicænis decretis inscriptam; ubi quæ gesta sint in sacra illa synodo, cui ipse præsens interfuerat, recenset, quæve causa fuerit vocis *ὁμοούσιον* usurpandæ, quo pacto Eusebius ipse Pamphili vocem illam censuerit admittendam in sua ad Cæsarienses epistola, neque deesse ex antiquis Patribus qui ea ipsa aut similibus sint vocibus usi. Theognostum dicit, Dionysium

Alexandrinum, et gentilem ejus Romanum, Origenemque. Memorat autem fusiorem epistolam, quam eidem familiari rescripserat, jamque injuria temporum amissam. Vocem etiam *ἀγέννητον*, in cujus usu ludebant Ariani, quoad varias quibus accipi solet significationes erudite explanat. Occasione, utquidem æstimamus, hujus epistolæ, Ariani cum eodem Athanasii amico congressi, Dionysium Alexandrinum sibi suæque sententiæ astipulari contendebant (c). Et sane Basilius non obscure innuit, minus probe de ortu Filii Dei verba fecisse Dionysium. Verum Athanasius, data iterum epistola, sanam sancti viri fuisse fidem comprobat ex aliis ejusdem scriptis et operibus. Quæ res, quia pluribus jam a nobis pertractata est, ne historiæ fines prætergressi extra metam excurramus, non ulterius hic indagabitur.

2. *Julii mors, et Liberii exordium pontificatus.* — Hoc anno, duodecima mensis Aprilis, Julius, invictus ille Athanasii patronus, diem obiit extremum, cum sedem apostolicam rexisset annos quindecim, menses duos, tresque dies. In ejus vero locum die vicesima secunda Maii deligitur Liberius Romanus. Is, si quid fidei vel auctoritatis inesset epistolæ (d), quæ illius nomine inter Hilaril Fragmenta circumfertur, mox ab initio pontificatu Athanasio infestus, virum a societate et communione sua repulit. Eumvero cum litteras, ut fertur ibidem, adversus Athanasium ab Orientalibus Julio missas, ipso interea demortuo, Liberius excepisset, presbyteros Lucium, Paulum et Helianum cum litteris Alexandriam legavit, Athanasio jubens ut maturaret Romanam, ex ecclesiasticæ regulæ præscripto oblatorum criminum redditurus rationem; si non properaret, Ecclesiæ Romanæ communione interdictum iri. Reversis autem legatis, renuntiantibusque Athanasium detrectare iter Romanum, Liberius missa ad Orientales epistola indicavit, cum illis sibi, minimeque cum Athanasio pacem et communionem esse. Verum, ut probe commonstratum a nostris fuit in postrema Hilaril editione, hæc epistola aperte vobisq̄ laborat. Athanasius enim, qui illatam sui damnandi causa Liberio vim variis in locis commemorat, nihil uspiam horum innuit; quodque plurimum urgeat, ipse Liberius, cum patrii soli repetendi desiderio flagrans, Orientalibus rescriberet (e), ait se virum ideo admisisse ad communionem, quia suscepisset eum decessor ejus Julius, ne in quorundam offensionem, despectis defuncti placitis, incurreret: at ubi deprehendisset jure damnatum fuisse, tum ejus abdicationi esse astipulatum. Quibus verbis palam innuit, se tum solum condemnasse Athanasium, cum Bercæam relegatus, tardio diuturnioris exsilii fractus, sedis suæ recipiendæ causa Arianorum, quos penes tunc summa rerum erat, gratiam efflagitaret. Quod ex aliis item Liberii

(a) Sub initium.

(b) Athan. epist. *De Nicænis decretis*, sub initium.

(c) Athan. epist. *De sententia Dionysii*.

(d) Hilar. col. 1527.

(e) Hilar. *Fragm.*, col. 1536.

apud Hilarium locis advertere est. Compertum itaque exploratumque nobis est Liberium, donec in exsilium pulsus ab Athanasio deficeret, ejus semper fuisse partibus addictum.

3. *Livor Arianorum præsulum in Athanasium.* — Hoc circiter tempus Arianorum principes, Leontius Antiochenus, Georgius Laodiceus, Acacius Cæsariensis, Theodorus Heracleotes, et Narcissus Neroniadis, qui omnes, Leontio excepto, abdicati fuerant in synodo Sardicensi (a), invidia juxta atque metu agitati, magnis rursus excitandis tumultibus atque turbis intenti sollicitique erant. Et quidem invidia illi summa flagrabant, quod tantam cernebant episcoporum cum Athanasio concordiam : nam plus quadringentis erant, qui cum illo pacem et societatem foverent. Metu item laborabant, ne episcopi nuper fraude ac insidiis suis circumventi, ad tantam multitudinem paulatim defluerent, neu deserti illi, hæresisque eorum infamata, in triumphum, ait Athanasius, una ducerentur. Tantæ ergo calamitatis declinandæ causa, primum Ursacio et Valenti auctores sunt, ut mutata iterum sententia, ad suas denuo partes deficiant, idque excusationis obtendant, se nimirum Constantis Augusti formidine compulsos fuisse ad pœnitentiam simulandam. Quæ res tamen, ait Athanasius, prorsus commentitia erat. Nullo siquidem compellente, nullo cogente, nullo accersente, ipsi ultro Romam profecti, in cœtu Ecclesiæ, ubi nulla extranea formido erat, facti veniam precati sunt. Id vero, mea quidem sententia, sic intelligatur; non quod illi nullo imperatoris Constantis urgente timore ad simulandam pœnitentiam deducti sint (ad quid enim illa tanta terroris, tanta fracti animi signa pertinerent, nisi imperatoris metus accessisset?), sed quod nulla Constantis jussione, nullis intentatis minis, ipsi ultro ejus mandata prævertentes, factorum se pœnitere simulaverint. Ad hæreticorum itaque catervam reversi Ursacius et Valens, una cum aliis imperatorem adeunt; cui ea commemorarunt, quæ jam prænuntiassent ante Athanasii reditum, nimirum si exsuli foret ad ecclesiam Alexandrinam regressus liber, exitium sectæ suæ parari; omnes ab hujusmodi viro Arianis infestissimo, a suis partibus abductum iri, periculumque fore ne ipsi mox soli, deficientibus omnibus, deserantur, atque cum Manichæis annumerentur hæreticorum nequissimis.

4. *Athanasius Constantium mitigare frustra tentat.* — Constantius autem, qui tum Magnentii debellandi causa properabat (b), conspecta tot tantorumque episcoporum cum Athanasio societate, atque iis et similibus Arianorum verbis inflammatus, cum rem concoquere non posset, exinde viro adversari calamitatesque parare cœpit, juramentorum juxta ac litterarum, fraternique officii immemor : quæ quidem tertio post anno in apertum bel-

lum eruperunt. Athanasius porro cum exacerbatum imperatoris animum esse cognosceret, persuasumque haberet insidias sibi in palatio adornari (c); ipse quidem ad imperatoris comitatum proficisci nec ausus, nec e re fore sua ratus, delectos quinque episcopos, ex quorum erat numero Serapion Thmuitanus, admirabili vir sanctimonia et eloquentia, parque tali negotio gerendo, ad imperatorem in Occidentis partibus tum degentem misit, datis legationis comitibus tribus presbyteris, qui omnes una a se aversum Constantii animum mitigarent, et adversariorum criminationes depellerent, cuncta denique agerent, quæ cum sibi tum Ecclesiæ conducere existimarent : qui, ut ex subsequentibus gestis licet augurari, re infecta reversi sunt.

B Anno 353. — 1. *Magnentii mors.* — Magnentius autem, qui post Mursinam cladem sese Aquileiam receperat, victus in Italia anno 352, cum ad Alpes præsidii causa concessisset, demum accisis rebus anno 353 Lugduni manus intulit sibi, cum tres annos ac dimidium tyrannidem occupasset (d). His prospere gestis, Constantius victoria elatus, superbiæque tumens, eo insanie progressus est, ut æternum se dominumque totius orbis, nec sine risu gentilium, appellari juberet. Tum videre erat assentantium Arianorum impudentiam, qui Filio Dei æternitatem denegare ausi, leviusculi ingenii hominem, æternum compellere non verebantur. In cujus appellationis insolentiam acriter invehuntur Athanasius, Hilarius, et Lucifer Calaritanus.

C 2. *Fraus Arianorum insignis.* — Hoc item anno Ariani episcopi sua contra Athanasium molimina orsi, fictitias litteras Constantio obtulerunt (e), quasi ab Athanasio conscriptas, quibus rogaret, ipsius Augusti adeundi gratia, facultatem sibi in Italiam properandi concedi, ut una de ecclesiasticis instaurandis rebus agere liceret. Eo autem, ut videtur, consilio his insidiis usi sunt Ariani, ut quia sancto præsuli Alexandrini populi amor præsidio erat, facilius esset peregrinanti perniciem machinari. Et fortassis ipse Constantius in partem fabulæ venerat. Vix namque credatur, imprudente imperatore, Athanasii nomine litteras exarare ausos fuisse Arianos; cum mox Athanasio reclamante, fraudemque aperiente, exploratum foret, inscio episcopo, inimicorum dolo datas fuisse. Epistolam porro Constantii, qua quod fraudulentis litteris postulatam fuerat concedebat, Athanasio detulit Montanus Palatinus; atque ut ex Athanasii verbis conjectare licet, publici vehiculi copiam faciebat imperator ad Italicum iter instituendum. His acceptis litteris Athanasius, animadversaque inimicorum conspiratione, scripto verboque significavit se iter minime detrectare, si imperator accerseret : at cum non suo ille nutu, sed dolo Arianorum litteras dedisset, quasi ipse proficiscendi facultatem petiis-

(a) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, v. 28.

(b) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 30.

(c) Sozom. *lib. iv, cap. 9.*

(d) Athan. *lib. De synodis*, sub initium; Ammi-
anus Marcel. *lib. xv.*

(e) Athan. *Apolog. ad Constantium.*

set, qui ne id cogitaret quidem, nequaquam iter ingressurum, nisi sincera et imperatoris consilio data epistola accederet. Et hoc in capitale crimen Athanasio vertere Ariani sunt conati, ut narratur inferius.

3. Hæc circiter tempora, annum quippe assignare in promptu non est, aliud contigit, ex quo item criminandi Athanasii materiam nacti sunt ejus adversarii. Erant Alexandriae ecclesiae permultæ, sed pro populi frequentia ita angustæ, ut haud sine præfocationis periculo posset Christianorum turba conventus celebrare (a). Quæ causa fuerat, ut Gregorius ὁ ψευδοπίσκοπος, impetrata ab imperatore Constantio facultate, Adrianum, sive templum ab Adriano excitatum, in ecclesiam convertere aggressus, ædificium opibus Constantii extrueret, ita tamen ut nondum confecto opere obtruncatus ille fuerit. In quadagesimæ igitur synaxibus, ob locorum angustiam ingentemque populi frequentiam, multi infantes, mulieres, ancilæ, adolescentes, compressi ac pene exanimati domum delati sunt, ita tamen ut nullus, Deo concedente, exstingueretur. Sed universa multitudo, conqueri, obmurmurare postulareque ut in magna ecclesia, licet nondum absoluto opere, conveniretur. Accedente autem Paschatis solemnitate, ingens Christianorum frequentia cogitur, et grandi edito tumultu rogare omnes ut in eam ecclesiam conventus causa concederetur, ne cæterarum angustia ecclesiarum multos in periculum conjiceret; Athanasius contra hortari, turbamque obsecrare, ut nihil properantius ageretur, remque tantisper differrent, et donec completum opus esset, in aliis ecclesiis collectas celebrarent. At, quod fere fit in populi turba, ut quod semel apprehenderunt, exuere ac repudiare vix possint, nequaquam illi obtemperarunt; imo parati erant ex urbe egredi, et ad deserta loca orandi causa proficisci. Malebant quippe itineris perferre laborem, quam cum mœrore festum peragere. Tum Athanasius populo morem gessit, veritus et ipse ne cum discrimine vitæ conventus ageretur. Qua de re item vir sanctus in capitis crimen vocatus est. Ita nimirum, ut ipse nec semel conqueritur, erat opportunus insidiis atque eriminationibus hæreticorum.

4. *Calumniæ Ariatorum in Athanasium.* — His machinationis Ariani Athanasio exitum parabant, quod videlicet putarent perniciem ejus cum magna catholice rei calamitate esse conjunctam. Næ illi jam inveterata priorum criminum invidia, Arsenii necem, mensam subversam, aliaque id genus missa faciunt: gravioraque commenti, Athanasium reum agunt apud imperatorem (b). Etsi porro quædam crimina jam meminimus ab Ariani Athanasio oblata, non ingratum lectori erit, si cum memorie causa, tum ut liceat hujusmodi eriminationes omnes quo ordine in medium allatæ sunt paucis intel-

ligere, omnia de novo breviter perstringamus. Hæc itaque deferunt illi ad imperatorem. Primo, quod crebris itionibus atque colloquiis Constantem Augustum in Constantium exasperare, odiaque et inimicitias inter fratres movere conatus esset. Secundo, quod Magnentii gratiæ ejus ineundæ causa misisset litteras. Tertio, quod in ecclesia Cæsareæ dicta, necdum absoluto ædificio, conventus habuisset. Quarto, quod jussus a Constantio in Italiam ipsius adeundi causa proficisci, non obtemperasset. Si quid loci æquitati reliquum fuisset, hisce calumniis non nisi post accuratam rerum perquisitionem fidem habiturus erat Constantius. At ille insidiis obsequisque Ariatorum circumventus, eunuchorum agniæ obsessus, quorum audacia ipso imperante nihil non moliebatur, horum consilio et opera nullam æqui bonique rationem habuit, sed exinde Athanasio necem quavis data occasione machinatus est.

5. *Synodus Arelatensis. Lapsus Vincentii Capuani.* — Constantius post debellatum extinctumque Magnentium in Gallias venit (c), Arelateque a die decima Octobris mensis ad annum Inennium 354 conseedit. Eo in loco adversus Athanasium signa canere cœperunt ejus adversarii, cum sancti præsulis abdicandi gratia auctores sunt imperatori convocandæ in ista urbe synodi. Sperabant scilicet, præsentis ac patrocinate Augusto, inimici arbitrio suo utiscendi facultatem fore sibi. Eo missi a Liberio sunt Vincentius Capuanus et Marcellus in Campania episcopus. datis quibusdam aliis viæ legationisque sociis. Quia vero decretum jam fuerat, ut Aquileiæ synodus celebraretur, non autem Arelate, postulatam accedebant, ut in illa prius assignata urbe evocarentur omnes. Detulit item Vincentius Orientalium litteras, nec non alias ab Ægyptiis episcopis octoginta in gratiam Athanasii conscriptas. Rogabat porro per oratores suos Liberius, ut de fide deque Athanasii causa sincera mente ageretur, quo vera nullisque obnoxia fraudibus insidiisve pax posset conciliari. Hanc Liberii postulationem perinique tulit Constantius, ut nullis postea ejus dictis excusationibusque mitigari poterit; tam feroci nimirum ex prosperis fortunæ casibus erat animo. Grandem in Vincentio Capuano spem repositam habebat Liberius, quod is rem quæ tractabatur apprime cognosceret, et index in eadem causa inter episcopos frequens sedisset. Interfuerat quippe Romane synodo ann. 342, Sardicensi ann. 347, et, ut veri quidem simile est, ipse Vincentius tum presbyter Nicæne synodo interfuit cum Vitone item presbytero, legati ambo a Sylvestro pontifice. Verum cessit res contra quam ratus erat. Ardens enim furore ac scelere in Athanasium Constantius (d), terrore omnia et formidine complet, exsilium interminatur episcopis, qui bene multi ex Italia eo concurrerant, nisi Athanasium ment.; Hilar. contra Arianos, (d) Sulpicius Severus.

(a) Athan. Apol. ad Constantium, n. 14.

(b) Athan., ibid.

(c) Ammian. Marcellin., lib. xiv; Hilar. in Frag-

proscriberent. Minis hujusmodi fractus perterritusque Vincentius, eo appulit animum, ut quem insontem toties declarasset, jam reum ageret atque damnaret. Et principio quidem ille integris rebus postulabat agi de fide. Id negabant Ariani episcopi, veriti ne si in medium afferretur hæresis Ariana, Occidentalibus stomachum faceret, ac deinde peroptatam ipsi Athanasii damnationem impetrare non possent. Rem paulo secus narrat Liberius (a), legatos videlicet, ubi urgeri se ad Athanasium damnandum conspexere, spondidisse virum se damnaturos, dum damnarentur item Ariani. Illi vero re secum deliberata respondent, non præsentis esse instituti Arii doctrinam proscribere, sed de sola Athanasii damnatione agi. Tum denique Vincentius tanta imperatoris formidine percussus est, ut contra quam vere sentiebat, simularet Athanasium se damnare, ejusque communionem respuere. Eam tamen postea maculam diluit Vincentius, ubi strenue Arianorum conatibus obstitit, abnuictque actis Ariminensibus suffragari.

6. *Paulini Trevirensis constantia et exsilium.* — Eadem in synodo Arelatensi fortitudine atque constantia emicuit Paulinus episcopus Trevirensis (b), qui Maximino successerat Athanasii necessario. Is, cum pari violentia, intentatis minis, episcopi Ariani instarent, juberentque ut cum Arianis anticitiam communionisque societatem iniret (c), Athanasiumque damnaret, maluit sceleratorum vindictæ subjacere, quam ad indecoram simulationem deduci, se Photinum aieni et Marcellum damnaturum, non adduci tamen posse ut Athanasium, quem insontem æstimaret. Cum autem e re fore sua putarent iniqui homines, si a tanto viro Athanasii damnatio extorqueretur, blandimentis atque promissis, quando vi nil impetrarent, id obtinere nisi sunt. Sed cum frustra se invictum Paulini animum tentare animadverterent (d), ut Ecclesia indignum atque nefarium in exsilium deportari curant. Sic autem vir ille fortissimus exsulavit, ut non diu eodem loco consistere liceret, sed ex alia in aliam urbem raptatus, varias peragraret regiones: eo nimirum consilio, ut fractus tædio diuturnioris itineris animo concideret, moremque generet Arianis. Dum vi compulsus sedes subinde commutat, in ea demum loca appulit, ubi Jesu Christi nomen non colebatur, in Phrygiam scilicet Montanistarum erroribus refertam. Erat siquidem impia mens nefariumque consilium Arianorum, ut vel fame istic interiret, vel pollutos execrandis Montani et Maximilla ritibus cibos, penuria cogente, comederet; qui demum, non fractus animo, sed inedia ærumnisque debilitatus, confessor et exsul occubuit anno 358.

ANNO 354. — 1. *Liberii gesta Athanasii causa.* — Post Arelatensem synodum, pacis conciliandæ

A specie, mandatum per Italiam totam prodiit, ut episcopi omnes Orientalium sententiis astipularentur, gravibus in eos qui non obtemperarent jactatis interminationibus. Liberius autem, cui tum cordi erat æquitatis veræque fidei causa (e), accepto legatorum suorum lapsu, tanto punctus est dolore, ut præoptandam sibi fuisse mortem testaretur Hosio rescribens, quam ut in legatis suis novissimus omnium Athanasii delator videretur esse, aut sententiis Evangelio adversantibus astipulari. Ac ne permultis Vincentii lapsus exemplo vel offendiculo foret, litteras mittit ad Cæcilianum Spoletanum episcopum, hominem cohortans, ut ne a probe consilio Vincentii transgressione evocaretur; firmusque persisteret in æquitatis veræque doctrinæ sollicitudine ac studio. Et vero ad magnum item Hosium dat litteras, deplorans legatorum lapsum. Quem Hosium, ceu quamdam Ecclesiæ columnam suspiciebant tum universi. Præter hæc autem de integro oratores ad Constantium mittendos censuit (f), Luciferum nempe Calaritanum, qui Liberium adiens, sese ultro legationi ad Constantium obeundæ obtulerat, Paneratum (Eutropium vocat Athanasius) presbyterum, et Hilarium diaconum cum epistola ad Augustum, datis item litteris, Eusebio Vercellensi eodem itinere, antequam Constantium adirent, tradendis: cujus hoc erat argumentum, solatio esse sibi invictam ejus fidem (g), quod sane commodum opportunumque accedebat. Nam post Vincentii casum, Orientalibus obtemperaturos fuisse reliquos per Italiam episcopos, nisi superveniens Lucifer ex Sardinia, qui probe norat eorum in Athanasium invidiam atque implacibilem iram, sese obtulisset ad legationem apud Augustum obeundam, postulaturus celebrandæ synodi facultatem. Rogat sua suorumve opera Lucifero ad id impetrandum ferat opem; rem pluribus legatos ipsi narraturos. Constantio autem Augusto litteris significabat, spem fuisse sibi a Christiano imperatore et Constantini filio postulata concedenda fore, nisi exasperatum ejus erga se animum arguerent, quæ ad se lacerandum populo misisset. Miraculo esse sibi a tam clemente principe profectam rem ejusmodi. Veram se cum imperatore pacem requirere, non fletam et simulatam. Non Athanasii modo causa haberi synodum oportere; sed alia quoque multa instare negotia, atque in primis de vera fide esse agendum. Rem ejus imperio dignam esse, ut tot disceptationes finem inveniant. Multos esse discidorum percupidos, qui se litteras quasdam occultasse mentirentur, quo possent latere crimina damnati viri, nempe Athanasii. Se illas quidem evulgasse litteras, legisse ecclesiæ, legisse concilio; minime tamen iis habuisse fidem, quod putaret octogiata episcoporum de Athanasio sententiam iis

(a) Hilar. Fragm., col. 1332.

(b) Marcellin. et Faustini., in *Libello*.

(c) *Historia ad monachos*.

(d) Hilar., col. 1282.

(e) Hilarii Fragment., col. 1334.

(f) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 41.

(g) Baron., ann. 353, u. 2.

esse anteferendam. Ea scripta detulisse Eusebium A quemdam, qui iter in Africam haberet, eadem Arelatem pertulisse Vincentium Capuanum. Exinde vero, ut crimina propulset apud Constantium sibi oblata, se testificatur nihil ex temerario quodam furore, nihil per jactantiam aut gloriæ cupiditatem hactenus admisisse. Invitum se ad delatam sedem pontificiumque munus accessisse, suum jam esse cum timore Dei omnia peragere, ac curare non sua, sed apostolica statuta servari; se nihil jura Romani episcopatus minui, nihil augeri esse passum, fidemque veram illibatam custodiri se semper exoptare. Significare quidem Orientales, pacem se cum Liberio et cum Occidentalibus habere velle; sed nullam esse posse cum hominibus, quorum oratores ante annos octo Mediolani abnissent Arii sententiam proscribere. Erantque ii legati quatuor episcopi Ariani Demophilus, Macedonius, Eudoxius, et Martyrius. Non esse novum quod jam occasione nominis Athanasii moliebantur Ariani. Exstare quippe litteras Alexandri Alexandriae episcopi ad Sylvestrum olim conscriptas, quibus significabat undecim tam presbyteros quam diaconos, quod essent Arii erroribus conspersi, a se Ecclesia ejectos fuisse; ex quorum numero quidam superessent qui privata extra ecclesiam conciliabula haberent, quibus erat societas ac communione junctus Georgius episcopus, ut videtur Laodicensis. Nullam esse pacem posse, si talibus hominibus cogantur obsequi Itali episcopi. Ex Vincentii et sociorum litteris propalam esse, terrore ipsos animique perturbatione, non proprio consilio descivisse ad sententiam Orientalium: proposuisse tamen ut alii episcopi Arianam hæresim proscriberent, sed repulsam tulisse. Obsecrat denum Liberius imperatorem, ut isthæc negotia curet provideatque in synodo agitari: legatos suos Luciferum, Pancratium et Hilarium perbenigne recipiat, concedatque celebrandæ synodi facultatem.

2. Profectis autem legatis, litteras Liberius, Calepodio quodam deferente, ad Eusebium misit: rogatusque tabellarius, ut Eusebio auctor esset cum legatis ad Constantium proficiscendi. Legatos autem Eusebius Vercellis honorifice comiterque excipit, viæ juxta atque legationis comitem offert sese. Liberio significat, libentissime se huic negotio dare operam, nec defuturum officio, Ecclesiæ, Lucifero. Cui mox rescribit Liberius, gaudere se ex animo quod ejus negotii curam susciperet, sperare multum rem ejus sollicitudine feliciter gerendam: scripsisse Fortunatiano Aquileiensi, ex cujus item consilio atque opera impetrandæ synodi spes accederet.

3. *Synodus Mediolanensis indicitur.* — Neque tamen tantæ fuit operæ synodum impetrare, quantæ rebatur Liberius: nam eo Arianorum quoque præ-

sulum vota concurrerant; qui Constantii ope et auctoritate freti, se nihil non in synodo pro libidine et arbitrio suo consecuturos sperabant. Resque sane contigit ut peroptabant ipsi. In annum itaque proxime sequentem imperator synodum indicit Mediolani celebrandam.

4. *Galli mors.* — Hoc anno Gallus Cæsar de cædibus aliisque maleficiis delatus ad Constantium, jussu ejus capite truncatus pœnas luit. Julianus vero frater ejus in summum capitis discrimen venit, vix impetrata a Constantio incolumitate. Is ipse Julianus est, qui ad imperium postea evectus, a Christiana religione ad gentilitios ritus deficiens, ingentes intulit Ecclesiæ calamitates.

5. *Missus qui Athanasium deturbaret, pellitur a plebe.* — Si fides est Sozomeno (a), anno post delatas a Montano Alexandriam litteras subsequente, scilicet hoc anno 354, ætate, alter ab imperatore eadem de causa missus Alexandriam, una cum magistratibus urbis, Athanasium urgebat ut civitate decederet, gravissimumque clericis ejus bellum indixerat. At cum populares ejus impulsu atque impetu perterriti respirassent a metu pristino, adversique et ad pugnam instructi consisterent, imperatoris legatus metuens seditionem ac cædem, re infecta discessit. Eo loci apud Sozomenum perspicuo vitio laborat Valesii interpretatio. Hæc quippe verba, τῷ δὲ ἐπιγενομένῳ θέρει παραγενόμενος ἕτερος ἐκ βασιλέως, σὺν τοῖς ἐν τῷ ἔθνει ἀρχοῦσι, κατήπειγεν αὐτὸν ἐξίνααι τῆς πολέως, ita interpretatur ille: *Sequente ætate alter ab imperatore missus cum provinciæ rectoribus Alexandriam veniens, eum ex urbe discedere compulit.* In qua versione duplicem nævum statim advertas. Illud enim, σὺν τοῖς ἐν τῷ ἔθνει ἀρχοῦσι, nequaquam copulandum cum præcedente voce παραγενόμενος; neque enim putandum magistratus Ægypti vel civitatis Alexandrinæ, ex comitatu imperatoris, qui tum in Galliis versabatur, in Ægyptum venisse; sed jungas velim cum voce κατήπειγεν, ut sententia sit: cum magistratibus Ægypti legatus ille compellebat Athanasium urbe excedere. Illud enim Valesii compulit vitiosum item est; neque enim Alexandria tunc decessit Athanasius, et sane verbum κατήπειγεν in imperfecto jacet.

ANNO 355. — 1. *Synodus Mediolanensis.* — Annus 355 rei catholicæ exitiosus fuit; in quo vi et tyrannica Constantii potestate religionis jura violata, hæreticis summa rei ecclesiasticæ administrandæ permissa, catholicis præsulibus vis illata, oblata exsillii capitisque pericula, nisi Athanasium ferirent anathemate (b). Mediolanum igitur, ut statutum anno proximo fuerat, convenerunt episcopi, ex Oriente quidem pauci, reliquis aut morbi, aut senectutis, aut longinqui itineris causa eo concedere detrectantibus: Occidentales autem ingenti numero, ad trecentos enim adfuerunt. Et, uti supra tetigimus, suspi-

(a) Sozom. lib. iv, cap. 9.

(b) Sociat. lib. i, cap. 36; Sozom. lib. iv, cap. 9; Sulpitius Severus; Baron. ann. 355, n.

rari quidem erat, ex Constantii animo diuturnis Arianorum fallacis circumvento, exque rebus Arelate gestis, Arianorum præsulum arbitratu gerenda omnia fore. Quamobrem quibus cordi erat ecclesiasticæ doctrinæ integritas, cujus strenuus vindex a multis annis audiebat Athanasius, vix induci poterant ut Mediolanum concederent, ubi damnandum prospiciebant insontem virum. Eusebius in primis, qui proximo anno orator Mediolanum venerat, in istam urbem, etsi propinquam, accedere abnebat. Verum Ariani e re fore sua arbitratu si vir ille tantussynodi actis astipularetur, curarunt litteris synodi nomine conscriptis evocari. Et sane litteræ maximum pacis charitatisque studium præferbant; missique duo sunt qui inter Arianorum principes computabantur, Eustomius scilicet, seu, ut putatur, Eudoxius, et Germinius, qui litteras adferrent, et Mediolanum accedendi auctores essent. Se aiebant sequitatis concordiaque amore adventum ejus expectere, rogare legatis gereret inorem, nec cunctaretur contra Marcellum et Photium hæreticos, Athanasiumque sacrilegum definire, quæ jam prope totus definiisset orbis; plura dñcturos legatos. Si non obtemperaret, ea se præstituros quæ postulare ecclesiastica regula, nec ipsi querelarum locum superfore, quando missis legatis rogatus fuerat. Cui epistolæ permulti episcopi subscripserunt. Exstant hodieque in subscriptionibus triginta præsulum nomina; ex quorum numero Valens, Leontius, Acacius, Germinius, Arianorum primipilares. Eusebio rescripsit etiam imperator, urgens profectum, ac commoneus ut cum cæteris episcopis paci Ecclesiæ conciliandæ navaret operam. Accesserunt item litteræ Luciferi, Pancratii et Hilarii legatorum, vehementiore ac mordaci, ut solebat Lucifer, stylo conscriptæ, quibus auctores Eusebio sunt (a), ut quam maturissime proficiscatur, spem esse ut ejus adventu propellenti Valens profligetur, Arianorumque machinæ obruantur: se summopere ejus præsentiam et operam expectere. His amicorum inimicorumque litteris inductus Eusebius, missa ad Constantium adventus sui prænuntia epistola, Mediolanum se contulit. Quo vixdum pervenerat, cum ecclesiæ aditu intercluditur: ac deinde totum decem dierum extrahitur spatium, antequam miscendo colloqui facultas esset. Quo toto tempore conspirationis adornandæ rationem iniban: Ariani. Cum porro essent omnia ad fraudem composita, et machinamenta in Athanasii perniciem comparata, tum evocatur Eusebius cum comitibus legatis, a quibus coram constitutis postulatum ut Athanasii damnationi astipularentur. At Eusebius contra primum de fide tractandum contendebat, adesse quippe viros hæretica labe pollutos; oblatoque Nicæno symbolo, scilicet, si vellent ipsi ejusmodi fidei formulæ subscribere, damnaturum hominem pollicetur. Quam ille conditionem, iniquam licet, tuto offerebat: nunquam enim Arianorum

principes Nicænæ fidei, cui ab annis triginta implacabile bellum indixerant, astipulaturi erant. Tum accepta charta Dionysius Mediolanensis, veræ fidei propugnator, prior suffragium Nicænæ formulæ ascribere cœpit. Valens autem calamum et chartam violenter extorsit, vociferatus id nihil ad rem quæ tum agebatur pertinere, nec quidpiam ea ratione perfectum iri. Suborto exinde clamore, res in vulgus emanat, gravisque omnium animos dolor occupavit, quod ab ipsis sacerdotibus impugnari fidem cernebant. Valens autem, Ursacius, et reliqui Ariani, iudicium populi reformidantes, ex dominico seu ecclesia ad palatium transeunt, quasi scilicet aulicorum comitia, non episcoporum, convocarentur.

2. *Edictum Constantii offertur subscribendum.* —

B *Intra palatium congregati, ait Sulpitius Severus, illinc epistolam sub imperatoris nomine mittunt, omni pravitare refertam: eo nimirum consilio, ut si eam æquis auribus populus recepisset, publica auctoritate cupita proferrent. Sin aliter fuisset excepta, omnis invidia esset in rege, et ipsa venialis: quia etiam tum catechumenus sacramentum fidei merito videretur potuisse nescire.* Erat quidem edictum magnificis eruditionis et eloquentiæ famam. Ariani auctoribus et magistris hæreseos vestigia in ejusmodi litteris videre erat; et quod fuit male feriatu capitis argumentum, se per somnum Constantius quæ diceret a Deo accepisse mentiebatur. Primo igitur episcopis edictum subscribendum offertur per aulicos et palatinos, omnibus in eodem quo imperator conclavi consistentibus, sed velo intermedio, qui mos erat ea tempestate, ut perfacile Constantius colloquium audiret (b). Commemorabant aulici imperatoris sollicitudinem in concilianda Ecclesiæ pace, ejus esse votum ac in eo totum versari, ut Dei voluntatem impleteret; etsi vero Lucifer Arianæ illum doctrinæ addictum criminaretur, sanam ejus esse fidem ex collatis ipsi a Deo beneficiis ac victoriis comprobari. Ad hæc Lucifer, vehementi de more studio incensus, reclamat, Nicænam fidem Arianæ oppositam solam piam, solam sanam, nec si adessent universæ Constantii copiarum militaresque turmæ, posse se edictum sacrilegum non despiciere, et maledicta in Deum non execrari. Tum Constantius ea legatorum loquendi fiducia offensus, homines esse petulantes exclamare, nec ipsorum munus esse imperatorem ab Arii doctrina revocare; ac repente, mutato consilio, precibus viros, quando interminatione nihil conficiebat, tentare cœpit. Sed frustra eorum animos cum minis, tum blanditiis impetebat. In petra namque fundati, ut decumanos fluctus imperterriti exciperant, ita neque blandimentis a proposito dimoventur.

3. *Dionysii suffragium astu delet Eusebius. Constantius frustra tentat episcopos. Episcopi multi in exilium ablegati.* — Populus autem lectam in cœtu Ecclesiæ Constantii epistolam perindigne tulit. Plebs

(a) Hilari., col. 1222.

(b) Lucifer. lib. *Mor. pro Dei Filio.*

namque Mediolanensis veræ fidei studiosissima, quidquid peregrinam Arii doctrinam oleret, præsulis sui vestigiis insistens, summe aversabatur. De Dionysio tamen fertur, in sermone Maximi Taurinensis de natali die sancti Eusebii, hujusmodi historia: Cum Arianorum dolis circumventus Dionysius, suffragium suum adversus Athanasium scripto dedisset, superveniens Eusebius, rogatus ut pari modo et ipse subscriberet, se velle quidem idipsum præstare simulavit, sed quod sibi filium suum (sic nuncupabat Dionysium) in subscriptione anteposuisset, perindigne ferre. Vos enim, inquit, qui dicitis Filium Dei Patri Deo æqualem esse non posse, cur mihi filium præposuistis? Quibus illi dictis permoti, confestim Dionysii chirographum deleverunt, primas Eusebio deferentes. Quos ille objurgans atque irridens ait: Neque ego me vestris sceleribus polluo, neque filium meum vobiscum participare concedo. Unde cum dicat Evangelium in hac generatione prudentiores filios tenebrarum esse quam lucis, tum ipsis tenebrarum filiis prudentior lucis filius compertus est. Sic delusa Arianorum expectatio fuit. Jam quod colloquium invicti confessores cum Constantio habuerint, Athanasio narrante ediscimus (a): « Accitis, inquit ille, episcopis, nempe Lucifero, Eusebio et Dionysio, jussit imperator ut contra Athanasium suffragia darent. Ipsi vero id cum fiducia negare, commemorare Ursacii et Valentis penitentiam, quæ Athanasii adversarios falsi argueret. Non ultra fidem Valenti socioque habendam, qui jamdiu ea ejurassent quæ nunc contra Athanasium afferrent. Ille confestim exurgens: Ego, ego, inquit, Athanasii accusator adsum, vel mei gratia eorum dictis habete fidem. Illi contra: Qui accusator esse potes absente reo? nam etsi tute sis accusator, de absente sane judicari nequit. Non judicium quippe Romanum instituitur, ut tibi, quamvis imperator sis, fides habeatur; sed cum de episcopo sit controversia, pari jure cum accusatore et cum reo agere oportet. Qui autem accusare potes hominem, eo tempore procul versantem et tanto itineris intervallo dissitum? Quod si illis narrantibus fidem habes, quid est quod Athanasio non æque habeas? Sin illis, non huic habes, sane hinc propagam est ipso ad tui gratiam ineundam Athanasium accusare. » Alio autem loco hæc habet Athanasius (b): « Cum juberet imperator viros contra Athanasium suffragia scribere, ac cum hæreticis communicare; illis rei insolentia stupentibus, pugnantibusque id ecclesiastici non esse juris, statim ille: At quod mihi libitum est, id ecclesiastici juris loco habeatur: mihi quippe ita loquenti annunt Syri episcopi: aut igitur obtemperate, aut ipsi quoque extorres futuri estis. His auditis episcopi, remque summopere mirati, supplices ad Deum manus tendere, cum fiducia compellere virum, docereque

A non suum esse imperium, sed Dei qui tradidisset: rogare ut eum timeret, ne derepente datum alimeret; interminari judicii diem, suadereque ne ecclesiasticas res pessum daret, neu Romanum imperium cum ecclesiasticis statutis commisceret, nec Arianam hæresim introduceret in Ecclesiam Dei. Verum ille neque aurem præbuit, neque plura dicere concessit; quin et acrius stricto adversum illos gladio comminabatur: imo nonnullos ad supplicium rapi abducique jusserat; sed postea mutato consilio vitam nec rogantibus concessit. » Iis Lucifer adjicit, eam episcopos obtulisse conditionem, præsto esse se suis sumptibus Alexandriam properare, ut auditis duntaxat catholicis accusatoribus, si qui forent, æquum de Athanasii causa ferre possent judicium. Hac vero repudiata conditione, habitisque ut supra colloquitis, (quæ tamen omnia ordine uti gesta sunt non in promptu est enarrare: nam hinc et inde ex variis collecta scriptoribus consequenter recensere facultas non est.) très episcopos Constantius in exilium misit, Paneratum item presbyterum (quem Eutropium vocat Athanasius), una cum Lucifero a Liberio legatum pariter extorrem fecit. Hilarium autem diaconum, ejusdem legationis comitem, Ursacius et Valens una cum spadonum caterva ubi nudassent, atque dorso flagellis cæcidissent, in exilium item deportari curarunt. Inter flagellandum autem hæc scelerati homines vociferabantur (c): Quare Liberio non obstitisti? cur ejus detulisti litteras? Diaconus vero inter verbera gratias Domino rependere atque dicere: *Dorsum meum flagellis obtuli*. Illi autem irridere ac cachinnos effundere, nec erubescere quod levitam contumeliis et plagis onerarent. In exilium itaque acti sancti confessores, excusso pulvere pelum, erectisque ad Deum oculis, cujus amore neque imperatoris iras reformidaverant, neque stricti gladii metu veritatem prodiderant, exilium pro ministerii sui officio habuerunt. Dum enim loca civitatesque peragrarent, etsi vinculis constricti, sanæ fidei prædicationem nihil intermittebant, Arianam hæresim impiam ubique renuntiabant, traducebantque Ursacii et Valentis penitentiam. Quod contra quam rati erant, cessit insidiatoribus. Nam quanto longiore spatio et intercapedine distabat exilii locus, tanto gravior in impios homines concitabatur odium, latiusque serpebat invidia facti. Sanctorum itaque præsulum demigratio, vere prædicatio fuit, qua eorum impietatis fama ubique manaret. Quis enim dum peragrantes cerneret, non laudibus ut confessores exornavit? quis non Arianos maledictis et probris insectatus est ut impios, carnifices et homicidas, et non quovis potius quam Christianorum nomine compellavit? Cæterum exsules, ait Sulpitius Severus, satis constat totius orbis studiis celebratos, pecuniasque eis in sumptum affatim congestas, legationibus quoque

(a) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 76.

(b) *Ibid.* n. 33, 34.

(c) Athan. *ibid.* 41.

eos plebis catholicæ ex omnibus fere provinciis frequentatos.

4. *Liberii litteræ ad confessores.* — Accepto Liberii rerum Mediolani gestarum nuntio, gratulatorias exsulibus misit litteras, quamvis, aïens, malis affici videantur, ipsos tamen singularis suæ fidei causa acceptissimos esse Deo, et jam ad-futuram martyrii gloriam designatos. Optasse ut sibi priori id boni contingeret; sed quia illi prævertissent, rogare ut se studio amoreque præsentem æstimarent: et cum per huiusmodi ærumnas atque calamitates propius ad Deum accessissent, precibus jam suis ipsi optularentur. Postulat demum, missis litteris sibi quid gestum sit accurate significent, ne ipse inter incertos vulgi rumores animi pendeat.

5. Quo autem acerbiorē exsilii pœnam sancti præsules experirentur, (quod erat hæreticorum consilium studiumque,) non unum in locum relegati sunt, sed in varias et multo intervallo dissitas transmissi regiones; ne mutui conspectus solatio supplicii dolor levaretur. Verum, ut cæca res est malitia, non advertēbant scelerati, in grave rerum suarum detrimentum veritatis præcones ac hæreseos hostes varia loca peragrarē, quo latius manarent illa perfidiæ Arianae argumenta. Nemo enim conspectis sanctis viris tantam pro veritate calamitatem ferentibus, sceleratorum iniquitatem non est execratus. Eusebius igitur Scythopolin exsilii locum pervenit; cujus urbis episcopus erat Patrophilus Arianus, qui tanta cura, Epiphānio teste, Catholicos a sua parœcia exegerat, ut non nisi unus Joseph comes isthic superesset, qui Ariānum non sectaretur errorem. Erit fortasse narrandi locus quid ejus cura et opera peressus sit Eusebius. Fuit autem Eusebio peregrinationis laborumque socius Exuperantius, qui postea fuit in Tortonensem episcopum cooptatus. Lucifer Germaniciam mittitur; cujus tum episcopus erat Eudoxius Ariānus. Quo in loco quibus sit ærumnis affectus, describit ipse in sua ad Constantium epistola. In carcere quippe reclusus ac luce privatus, in tenebris asservabatur, ut ne cuiquam ejus invisendi copia esset. Dionysius autem Mediolanensis in Cappadociam deportatus, illic exsilii juxta ac vitæ finem invenit; Dominum precatus scilicet, ut ex hac vita demigrare liceret, ne reversus, parœciam suam Ariana labe infectam deprehenderet. Et sane res ut augurabatur accidisset, si diutius protraxisset vitam. In ejus quippe locum successit Aurentius Ariānorum deterrimus, a Gregorio Alexandrino presbyter ordinatus, qui Arianae rei augendæ atque promovendæ strenue operam dedit.

6. Præter memoratos autem episcopos, alii perpanci exsilii pœnam subire maluerunt, quam vel Athanasium damnare, vel cum Ariānis inire societatem. Maxima pars minis, terrori ac fraudibus Constantii concessere; ex quorum nu-

A mero Fortunatianus Aquileiensis, et Eremius Thessalonicensis, quorum lapsum deplorat Athanasius.

7. *Maximus sede pellitur.* — Eminuit autem inter veritatis confessores Maximus Neapolitanus; qui cum ægritudine stomachi laboraret, ab Ariānis subscriptionem suam extorquere conantibus multis est afflictus malis. At cum ille in ægro corpore invictum gereret animum, nullis cedens cruciatibus, in exilium tandem pulsus est. In cujus locum cooptatur Zosimus quidam. Is cum hactenus catholicam fidem constanter propugnasset, tum Ariānis rebus emolumentum causa studere cœpit. Quo audito Maximus dira homini imprecatus, prænuntiat eum non diu episcopali in sede permansurum. Accidit res ut præfatus ille fuerat. Cum enim Zosimus episcopali munere in populi cœtu fungeretur, ðerepente lingua horrendum in modum foras erupit, ut neque reducendi facultas esset. Quod cum repetitis vicibus accidisset, sensit ille divinitus immissum malum, novitque non frustra vaticinatum fuisse Maximum, ac sponte dignitatem exiit episcopalem. Maximus autem in exsilii loco postremum obiit diem, confessionis exinde gloria clarus.

8. *Martyrium Rufiniani.* — Iisdem annumeratur item Rufinianus quidam vitæ sanctimonia conspicuus; qui fidei causa ab impiissimo Epicteto Centum-cellarum episcopo immanem in modum vexatus, ante currum ejus concitato cursu procedere compulsus est: quo factum, ut erumpentem sanguinem ore evomens, exstinctus sit.

9. *Vexatio Catholicis per orbem illata.* — Nec solum autem Mediolani ac per Italiam Ariana lues grassabatur; sed per totum Romanum imperium horrore omnia plena: minæ, multæ, exsilia, quodvis ærumnarum genus iis qui nollent Athanasii damnationi subscribere. Qua de re Athanasium libet audire loquentem. Statim litteræ ad præfectum missæ, jussumque est Athanasium solita frumenti annonæ privari, totamque in usum Arianorum sectatorum conferri. Data cuique volenti facultas est, contumeliam iis inferendi qui Athanasii conventibus interessent. Hinc minæ quoque iudicibus intentatæ, nisi cum Ariānis communionis societatem inirent. Paria in aliis regionibus jussa prodire: videreque erat per urbes singulas missos notarios et palatinos, qui iudices concitarent in Athanasium, et episcopos vel ad ferendum suffragium inducerent, vel pellerent in exilium, populisque graves interminerentur calamitates. Legatis dabantur itineris comites Ursacii et Valentis clerici: qui si iudices viderent non strenue rem agere, deferrent ad imperatorem. Et quod stupendum plane erat, cum cæteras hæreses intactas sinerent, solis Catholicis bellum inferebant. Tum episcopi, ut scriptum est, ad reges et præsides ducti, a iudicibusque hæc audiebant: Aut subscribe, aut decedite ab Ecclesiis; nam jus-

sit imperator ut abdicemini. Alii a præfectis exturbati; quod tamen primarii viri non odio quodam infensaque animo præstabant, sed ut ne ipsi inter episcoporum amicos computarentur, atque hinc foret sui criminandi occasio. Nam ipsis magistratibus missæ litteræ sunt, minisque adhibitis, multa pecuniaria indicta, nisi singuli suæ civitatis episcopum compelleret ad subscribendum. Omnis denique locus, omnis civitas terrore erat ac tumultu plena, dum raptati episcopi pellerentur, populi omnia luctu gentilibusque comple-

10. Hæc erant missorum palatinorum gesta. Admirandi autem homines iis quæ nacti sunt patrociniis freti, in eo toti erant ut alios episcopos accirent ad imperatorem, alios litteris fictisque criminationibus circumvenirent, ut illi Constantii vultum conspectumque, hi legatos, minas, confecta crimina pertimescentes, pariter a recto pioque consilio evocarentur. Iis artibus imperator tam multos episcopos compulit ad hæc proferenda verba: *Non ultra cum Athanasio communicamus*. Nam eos qui se adirent non ante ad conspectum admittebat suum, neque domo egredi facultatem dabat, quam vel subscriberent, vel abnuentes pellerentur in exilium. Id agebat autem, gnarus invisam omnibus hæresim esse: quæ potissima causa fuit quod tam multos vi compelleret, ut paucis annumerarentur. Cura summa atque sollicitudo ipsi erat vim nominum una cogere, cum ut invidiam Athanasio confaret, tum ut Arianæ hæresi, cujus fervens ipse vindex erat, aliquam afferret dignitatis speciem, ratus veritatem se perinde atque homines circumvenire posse:

11. *Sylvani defectio*. — Inter hæc in Galliis contigit Sylvani defectio, qui ab exercitu imperator est inauguratus. Ea res Constantium in summam consilii inopiam perturbationemque coniecit. At cum ille interpositis viginti octo post defectionem diebus ab Ursicino obruncatus esset, ingenti Constantius metu liberatus est.

12. Dum hi per totum orbem motus, hæ turbæ dantur, Athanasius Alexandriæ haud sine metu impendentis periculi versabatur, populi præsidio et amore tutus ab insidiis Arianorum: qui semper machinis erant et calumniis struendis intenti, quo virum urbe pellerent et exterminarent.

13. *Dracontius in episcopum allectus fugit. Revocatur ab Athanasio*. — Accidit autem paucis ante Paschalem solemnitate diebus hujus, ut optinamur, anni, ut vacante sede Hermopolis parvæ, quæ parœcia maximam Alexandrini agri partem complectebatur, Dracontius quidam monachus et monachorum ἡγούμενος in episcopum ejus loci promoveretur. Et quidem tantis erat ille populorum votis expetitus, ut gentiles etiam se Christianos fore pollicerentur, dum Dracontius esset episcopus. Is vero sive imminentis Christiano populo calamitatis declinandæ causa, sive quod monachali instituto ad-

dictus animus episcopalem adire dignitatem pertimesceret, cum de eligendo antistite agebatur, ubi advertit inclinatas in se omnium voluntates, juramento edixit se, si deligeretur, nequaquam obtemperaturum. Cum autem communi calculo electus fuisset, auctoribus et consuasoribus monachis quibusdam fugam fecit, seseque occultavit. Re compertha Athanasius de fuga summe doluit, elegantemque ad Dracontium misit epistolam per tabelarios Hieracem presbyterum et Maximum lectorem, jussos ut et ipsi cohortarentur ad remigrandum. Multis aiebat Athanasius, sibi in primis offensum esse, quod propter impendentes Ecclesiæ calamitates fugam fecisset; hinc futurum ut episcopalis sedes a multis iisque improbis hominibus invaderetur, utque ethnici, qui se Christianos fore spondissent, in idolorum cultu perseverarent. Minabatur judicii diem, nisi vocanti Domino obsequeretur. Si enim, inquit, eadem omnes semper venissent, qua ratione Christianus tu esses, non exstantibus episcopis? Et si qui post futuri sunt, eodem animo fuerint, qua ratione constare valebunt Ecclesiæ? Deinde exemplo Moysis, Eliæ, Elisæi, et apostolorum, qui gravissima olim pro populo Dei subire certamina, et capitis periculum adire non recusaverant, Dracontium ille ad delatum munus revocare nititur, et ad calamitates Christi gregisque sui causa perferendas cohortatur. Monachos item recenset, qui ad episcopatum promoti, id oneris cum laude populorumque emolumento perferrent. Erant ii Apollos, Agathon, Ariston, Ammonius, Muis, Paulus. Non tam conditionem ipsam, quam institutum veri monachi amplexandum esse; quod præstare etiam episcopo liceret. Carpit autem monachos, qui Dracontio ejusmodi fugæ auctores fuissent. Hortatur ut maturet parœciam adire suam, cum maxime instet Paschalis solemnitas; ne populi in lætissimo resurrectionis festo absentem doleant pastorem suum. His Athanasii hortamentis cessit Dracontius, nec diu postea pro catholica fide in exilium ab Arianis pulsus est.

14. *Constantius Liberium a proposito dimovere tentat*. — Constantius, tot pulsus episcopis, Arianorum consilio Liberium aggreditur. Cum advertent enim eum sanæ doctrinæ cultorem esse, Athanasio patrocinari, erroribus adversari suis, seque ut hæreticos ubique locorum traducere; rati impii homines se, si Liberium subornare possent, omnes illico superaturos, virum apud imperatorem criminantur. Ille vero sperans se Liberii opera quamprimum omnes sibi conciliaturum, cum litteris spandem quemdam Romam mittit Eusebium nomine, qui principem inter eunuchos obtinebat locum; dona ferentem, ut Liberium muneribus tentaret, ac si minus dona possent, additis litterarum minis optatum finem assequeretur. Prefectus Romani spado, principio auctor erat pontifici ut adversus Athanasium suffragium scriberet cum Arianisque commu-

ncaret : id exoptare, id jobere Imperatorem. Hinc A oblati muneribus hortabatur, manusque Liberii contrectans aiebat : « Imperatori obtempera, et hæc accipe. » Episcopus contra compellere hominem, et hæc adversum dicere : Non posse damnari Athanasium, quem non una duntaxat, sed et altera synodus purum innoxiumque promulgasset; quem Romana synodus cum pace dimisisset, æquum non esse a se Romano pontifice condemnari. Si imperatori tamen placeret abrogari quæ fuerant pro Athanasio conscripta, irrita quoque forent quæ adversus eum gesta, atque litteris mandata essent, ac de integro res in synodo ageretur, procul palatio, ubi non imperator, non forensis iudex, non comes, nulla demum extranea formido adesset, sed ex solo Dei timore ederentur omnia : ac primo exigentur Ariani, utpote a Nicæna synodo anathemate percussi, aditus omnis ad hujusmodi synodum esset hæreticis interclusus, postea de reis ageretur, ut santes penas luerent, insontes liberi dimissi tuto consisterent in sedibus suis. Hæc imperatori renuntiaret, moneretque ut ne aurem ultra præberet Ursacio et Valenti, qui cum de rebus ante gestis pœnitentiam egissent, jam nulla essent fide digni.

15. Hæc Liberii dicta indigne ferens spado, non tam quod in Athanasium subscribere detrectaret (a), quam quod illum hæresi adversarium comperisset, nihil reveritus episcopum, acriter interminatus, cum donis abscedit; nefariamque rem aggreditur, C Christiano homine indignam, et majoris audaciz quam quæ spadonem deceat. Profectus enim ad martyrium Petri apostoli, dona illic apposuit. Re comperta Liberius in loci custodem graviter succenset quod non prohibuisset hominem : ipsaque dona, quasi illicitum sacrificium, abjicit. Quæ res castratum vehementius ad iram concitavit. Quare profectus ad imperatorem de Liberii in Arianam hæresim odio conquestus, juvantibus cæteris eunuchis, penes quos tum summa rerum erat, quorum vis et audecia multa in Arianorum gratiam moliebatur, hominem impotentem in furorem agit. Litteras igitur Romam quamprimum mittit : rursusque palatini, notarii et comites ad id negotii iter suscipiunt. Litteris præfectus urbis jubetur, aut Liberium dolo Roma subductum in castra transmittat, aut vi aperta comprehensum ad se pertrahat. Ejusmodi missis litteris exorta formido est, insidiæ per totam urbem paratæ, promissa dona iis qui strenue adversus Liberium rem gererent. Tum episcopi his perspectis rebus sese abdere, matronæ calumniarum metu per pagos secedere, ascetæ insidiis appeti, homines Romæ commorantes expelli, portus exitusque portarum intercludi, ut ne quis ingressus Orthodoxorum Liberium inviseret. Tunc

¹ Act. ix, 5.

(a) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 57.

(b) Athan. *ibid.*, n. 39; Amnian. *Marc. lib.* xv.

Roma quoque Christi hostium immanitatem experta, re ipsa novit quæ vix ante crediderat, cum rumore nuntio audiret quantam cæteris Ecclesiis singulisque urbibus impii illi intulissent vastitatem.

16. *Liberius ad imperatorem trahitur.* — Cum itaque Constantius litteris, interminationibus, jussis instaret urgeretque profectum, Liberius tandem (b) curante Leontio Romæ præfecto ad imperatorem trahitur; multa quoque usus loquendi fiducia, « Desine, inquit, Christianos vexare, ne nostra opera cures impietatem introducere in Ecclesiam. Sumus sane ad omnia toleranda parati potius quam cum Ariomanitis annumeremur. Ne nos Christianos cogas christomachos evadere. Auctores tibi sumus, ne bellum moveas in eum qui hoc tibi imperium tradidit, neu gratiarum actionis loco impietatem ipsi referas. Ne calamitatem iis inferas qui in Christum credunt, ne ipse quoque audias : *Durum est tibi contra stimulum calcitrare* ¹. Sed utinam aurem præbeas, ac tu quoque quemadmodum beatus Paulus morem geras! Ecce adsumus, accessimus, vel antequam crimen illi comminiscantur. Ideo properavimus, gnari licet a te nobis expectandum exsilium esse, ut ante confictam criminatorem damnemur, cunctisque propalam sit pari ratione cum aliis actum esse, oblataque ipsis criminis similiter conficta ab inimicis fuisse; quorum omnia dicta nihil nisi calumniæ, nihil nisi mendacia fuere.

17. *Colloquium Liberii cum Constantio. Exsilium Liberii.* — Hæc de colloquio Liberii cum Constantio Athanasius. Rem pluribus affert Theodoretus (c), cujus dialogum ascribere ne pigeat; ex eo quippe cum Liberii constantia et fortitudo, tum imperatoris in Athanasium infensus animus palam perspicitur. Constantius imperator dixit : « Nos, quoniam et Christianus es et nostræ urbis episcopus, te evocandum duximus, ac monemus ut nefariæ dementiæ impii Athanasii communionem abjicias. Id enim æquum esse orbis terrarum censuit, eumque ab ecclesiastica communione alienum fore synodali sententia decretum est. Respondit Liberius : *Judicia ecclesiastica, o imperator, summa cum æquitate ferri oportet : quare si pietatæ libeat, iudicium institui jubeto; et si quidem Athanasius damnatione dignus videatur, tum juxta ecclesiasticæ regulæ formam sententia in illum feretur. Neque enim vir a nobis condemnari potest de quo non judicavimus. Cui Constantius : Totus terrarum orbis de ejus impietate tulit sententiam, eo quod jam inde ab initio deludendo tempus trahat. Ad hæc Liberius episcopus : Quotquot subscriperunt, res gestas ipsi non viderant; sed ex inani gloria, tui metu, ignominia a te inurendæ formi-*

(c) Lib. II, cap. 16.

dine subscripserunt. Tum imperator : Quæ gloria, qui metus, quæ ignominia ? Infit Liberius : Quotquot Dei gloriam non amant, ii tua munera antepontes, eum quem non viderant, de quo ne judicarent quidem, damnaverunt : quod alienum a Christianis est. Hic imperator : Atqui de præsentem iudicatum est in synodo Tyria, universique orbis episcopi in ea synodo hominem damnare. Cui Liberius : Nunquam ille præsens iudicio fuit. Quotquot enim eo tempore coacti in eum sententiam tulere, post Athanasii discessum inique de absente judicaverunt. Tum Eusebius eunuchus : In synodo Nicæna alienus a catholica fide demonstratus est. Liberius imperatori (despecta eunuchi futilitate) : Ex iis qui cum Ischyra navi in Mareoten transmisissent quique solum fuere iudices, quos illi quidem miserant ut adversus reum acta conficerent. Ex iis qui tunc eo legati sunt, duo ex hac vita migrarunt, Theognius scilicet et Theodorus, reliqui tres adhuc superstites sunt, Maris, Valens, et Ursacius. Contra hosce in Mareoten missos Sardiæ ea ipsa de causa lata sententia est. Qui postea veniam peccati libellos obtulerunt, ob acta scilicet quæ per calumniam, altera duntaxat præsentem parte, in Mareote consecerant. Quos quidem libellos nunc in manibus habemus. Utris horum assentiri et communicare debemus, imperator; hisne qui cum Athanasium ante damnasset, veniam postea rogaverunt, an illis qui nuper istos condemnarunt ? Tum Epictetus episcopus : Non fidei causa, nec pro defensione iudiciorum ecclesiasticorum Liberius jam verba facit, o imperator; sed ut apud Romanæ civitatis senatores gloriatur imperatorem a se fuisse superatum. Imperator Liberio : Quota pars es orbis terrarum, ut tu solus impio homini suffragari velis, et orbis Romani totiusque mundi pacem perturbes ? Cui Liberius : Etiam si solus sim, fidei ratio non ideo minuitur. Nam et olim tres tantum reperti sunt qui regis mandato obisterent. Eusebius eunuchus ait : Imperatorem nostrum Nabuchodonosori confers ? Tum Liberius : Nequaquam. Sed tu inique hominem damnas, de quo non iudicavimus. Ego vero postulo, ut primum quidem omnium præcedat subscriptio, quæ fidem Nicææ editam confirmet, deinde ut revocatis ab exilio fratribus nostris et in sedes suas restitutis, si ii, qui jam tumultus in Ecclesiis auctores sunt, apostolicæ fidei consentire visi fuerint, tunc universi Alexandriam convenientes, ubi et accusatus et accusatores sunt, necnon eorum patronus, eorum examinata causa sententiam proferamus. Tum Epictetus episcopus : Verum cursus publicus vehendis episcopis nequaquam erit satis. Cui Liberius : Ecclesiastica negotia non egent cursu publico : Ecclesiæ enim singulæ episcopos suos ad mare usque perducere suis sumptibus facile possunt. Imperator dixit : Quæ jam rite statuta sunt, non ultra abrogari possunt : valere

A debet plurimorum episcoporum sententia. Tunc solus es qui impii hominis amicitiam foveas ? Liberius : Nunquam audivimus, imperator, absenti reo iudicem impietatis notam inurere, quasi privatas cum eo inimicitias gerat. Imperator autem : Universos quidem ille affectu injuria, sed nullum perinde atque me. Qui non contentus exitio fratris mei majoris natu, felicitis memoriæ Constantem ad suscipiendas mecum inimicitias nunquam destitit; et id sane contigisset, nisi nos majore mansuetudine et incitantis et incitati impetum pertulisset. Nullam itaque victoriam tanti facio, ne illam quidem quam de Magnentio retuli ac de Sylvano, quanti ut hunc sceleratam ab Ecclesiæ administratione submoveam. Cui Liberius : Noli, imperator, inimicitias tuas per episcopos vindicare. Ecclesiasticorum enim manus ad sanctificandum vacare debent. Jube igitur, si placet, ut episcopi ad proprias sedes revocentur : ac si quidem videantur cum illo consentire, qui rectam fidem Nicææ editam jam tuetur, in unum coacti paci orbis terrarum prospiciant, ne insontem virum infamia notatum esse comprobetur. Tum imperator : Unum est quod quaeritur. Te namque, ubi ecclesiarum communionem fueris amplexatus, Romam remittere volo. Assentire igitur paci, et suffragium scribe, atque ita Romam revertere. Ad hæc Liberius : Fratribus qui Romæ sunt jam vale dixi. Romano quippe domicilio antefrendæ ecclesiasticæ leges. Imperator autem : Triduum ergo tibi ad deliberandum conceditur, utrum postquam suffragium dederis Romam velis commigrare, aut ad deligendum quem in locum cupias deportari. Cui Liberius : Trium dierum aut trium mensium interposita mora non mutabit sententiam. Itaque mitte quo libet. Biduo post imperator, cum Liberium accivisset, atque is de sententia non decederet, eum Beroeam in Thraciam relegari jussit. Egresso Liberio, imperator quingentos solidos offerri jubet ad viaticum. Defertenti Liberius ait : Abscede, et hæc redde imperatori, qui iis sane in stipendium militum opus habet. Similiter Augusta tantumdem ipsi pecuniæ misit. Remisitque Liberius : Redde, aïens, isthæc imperatori; iis enim habet opus in militum annonam. Quod si his non egeat, dentur Auxentio et Epicteto, qui opus habent. His rejectis, aliam pecuniæ summam attulit Eusebius eunuchus. Cui Liberius : Ecclesias orbis terrarum expilasti, et mihi tanquam reo eleemosynam offers ? Abscede, et prius Christianum efficere. Elapso autem triduo relegatus Beroeam est Liberius. Felix sane, si tanta invictæ mentis argumenta fœdis exinde fracti et emolliti animi notis non labefactasset.

18. Nec prætermittenda quæ de Liberii exilio habet Ammianus Marcellinus (a) : « Hoc administrante Leontio, ait, Liberius Christianæ legis antistes, a Constantio ad comitatum mitti præcepit

(a) Lib. xv, p. 91.

est, tanquam imperatoris jussis et plurimorum sui consortium decretis obsistens in re quam brevi textu percurram. Athanasium episcopum eo tempore apud Alexandriam, ultra professionem altius se efferentem, sciscitarique conatum externa, ut prodidere rumores assidui, cœtus in unum quæsitus ejusdem loci multorum (synodus ut appellant) renovit a sacramento quod obtinebat. Dicebatur enim fatidicarum sortium fidem, quæve augurales portenderent alites scientissime callens, aliquoties prædixisse futura. Super his intendebantur ei alia quoque a proposito legis abhorrentia cui præsedebat. Hunc per subscriptionem abjicere sede sacerdotali paria sentiens cæteris, jubente principe, Liberius monitus perseveranter renitebatur : nec visum hominem, nec auditum damnare nefas ultimum sæpè exclamans, aperte scilicet recalcitrans imperatoris arbitrio. Id enim ille, Athanasio semper infestus, licet sciret impletum, tamen auctoritate quoque qua potiores æternæ Urbis episcopi firmari, desiderio nitebatur ardenti. Quo non impetrato Liberius ægre, populi metu, qui ejus amore flagrabat, cum magna difficultate, noctis medio potuit asportari. Quod ethnici hominis testimonium, Romanæ sedis auctoritate comprobandæ peridoneum, iniquum sane Athanasio est, quod augurali arti tribuat eam divinitus inditam Athanasio facultatem futura prospiciendi, quam sancto viro ascribit Sozomenus (a), ubi illum a Deo monitum pericula sæpè prævidisse declinasseque commemorat. Illam futura prospiciendi vim in crimen vocabant gentiles et hæretici, quasi scilicet id ille magicis artibus consequeretur. Ut fertur autem, quodam tempore, Athanasio per urbem incedente, forte supervolitans cornix crocitavit. Turba vero gentilium, quæ tum aderat, quasi præstigiatores deridens, rogabat quidnam cornix illa prænuntiaret. At ille suaviter ridens : Cras, inquit, clamat. Id autem vociferans, injucundam vobis fore crastinam diem denuntiat. Significat enim vobis ab imperatore prohibitum iri, ne cras festum diem de more celebretis. Quæ Athanasii prædictio, etsi ridicula visa illis est, vera tamen fuit. Insequente enim die magistratibus redditæ sunt imperatoris litteræ, vetantes ne paganis templa adire sua, neve solennes sacrorum ritus ac publicos conventus celebrare liceret.

19. *Felix in Liberii locum adlegitur.* — Pulso Liberio, de successore deligendo actum fuit. Quod quam indignè, quam contra ecclesiasticum morem peractum sit, ita narrat Athanasius (b) : Imperator Epictetum quemdam, audacem adolescentem, qui etsi neophytus in episcopum adlectus fuerat, quod ad nulla non scelera paratum promptumque cognosceret in amicis habebat, ejusque opera invisibilibi episcopis arbitrato suo parabat insidias. Hujusmodi itaque usus administro rem plane stupendam

A Romæ aggreditur, quæ Antichristi malignitatem præ se ferat. Adornato namque in ecclesiæ vieem palatio, populi Christianique cœtus loco tres sibi spationes adesse jubet. Demumque improbos tres catascopos, id est exploratores (haud enim episcopi nuncupandi), compulit ut Felicem quemdam moribus sibi consimilem virum in ipso palatio ordinarent episcopum. Populi namque, animadversa hæreticorum prævaricatione, aditus illis ad ecclesias intercluserunt, et procul abscessero. Qui Felix Catholicismæ postea, an Arianis rebus studuerit, jam quæstio est inter scriptores.

20. *Constantius hortatu Arianorum Hosium tentat. Hosii epistola ad Constantium.*—Unum restabat Arianis quod maxime cordi erat, ut scilicet Hosium illum venerandum et nobilem senem in suam sententiam perducerent. Qua de re Constantium conveniunt (c), monent nihil actum esse, nisi sibi suisque factis magnus ille Hosius confessionis gloria conspicuus astipuletur. Rogant ut virum perinde atque cæteros vi compellat, ut secum communicet Athanasiumque damnet. His inductus imperator senem accivit, qui centenario major annos jam plus sexaginta episcopalem occupabat sedem. Accedentem Hosium rogabat Constantius, lenibusque dictis hortabatur ut contra Athanasium sententiam daret, Arianisque communionem jungeretur atque amicitia. Senex, qui rei hujusmodi vel auditum ægre ferret, indignatus, quod talem imperator obtulisset conditionem, virum acriter compellat, monet ut finem faciat hujusmodi verba proferendi, clamare ait facti insolentiam : demum dictis suis persuasum ac perterritum deducit e sententia ; atque ita integris rebus redit in patriam et in ecclesiam suam. Sed cum absente eo hæretici haud sine querimoniis et lamentis denuo insistarent, urgerent, et sua eunuchorumque opera nullis non machinis levissimum Constantium animum tentarent ; acquievit demum ille postulatis assentantium, litterasque minarum plenas ad Hosium misit. Hinc Hosius contumeliis, periculorum denuntiatione exagitatur : neque tamen insidiarum metu de sententia dimovetur, sed fidenter hæresim ut impiam noxiamque traducit ubique locorum. His auditis Constantius cœpit senis animum iteratis litteris sollicitare, modo adulari quasi patrem, mox interminari exsillium. Necdum tamen ille vel minarum et impendentium malorum formidine, vel blandimentorum illecebris, cessit e sententia. Imo epistolam constantiæ et firmitatis plenissimam rescripsit imperatori, significans se jam pridem sub Maximiano pro Christi nomine passum, paratum esse ad ærumnas quaslibet, si sit opus, pro veritate perferendas. Monet, Arianorum doctrinam ne tueatur, neu Ursacio et Valenti habeat fidem. Non tam illos Athanasii perniciem machinari, quam impietati Arianae augendæ atque promovendæ studere. Commemorat quæ in Sardicensi synodo gesta essent, Arianorum

(a) Lib. iv, cap. 5.

(b) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 75.

(c) Athan. *ibid.*, n. 43, 44.

metum, conscientiam scelerum, turpem in conspectu synodi fugam. In mentem revocat Ursacii atque Valentis pœnitentiam, qua palam esset insonti Athanasio fuisse crimina oblata. Hortatur ne se rebus immisceat ecclesiasticis : « Tibi, inquit, Deus imperium, nobis ecclesiastica concedidit. Ac quemadmodum qui tibi imperium eriperet, Deo providenti repugnaret; Ita metue ne si tibi ecclesiastica vindicea, magni criminis reus evadas. » Se nedum cum Arianis consentiat, eorum hæresim anatheinate ferire; Athanasium vero minime damnare, quem Romana Ecclesia, universalis synodus, ipseque imperator pro insonte habuisset. Hæc tum Hosius, qui haud diu, ut infra memoratur, in probo hujusmodi proposito perseveravit. Namque Constantius nec insidiarum finem fecit, neque desit occasiones aucupari, minasque in senem intentare. Accesserunt Arianorum criminationes, querimonie, maledicta. Atiebant eum, sedum Athanasium damnaret, hæresim Arianam diris vovete atque proscribere, omnibusque auctorem esse ut fidem catholicam integram intactamque servent. Insuper movent Constantium, plurimos in Hispania eadem esse atque Hosium sententia, quorum imperator suffragia adversus Athanasium postulabat. Hi cum non metu imperatoris, non minis, non pollicitationibus eo adduci possent, in Hosium ducem vertitur Constantii furor. Accitus itaque senex anno integro Sirmii detinetur. Res quorsum evaserit, infra memoratur.

21. *Profligatis aliis Constantius Athanasium aggredditur.* — Constantius igitur, postquam terrore, minis, exsilio, malis artibus episcopos pene omnes aut profligasset, aut ad simulationem compulsisset, jam in Athanasium machinas intendit (a); promissorum scilicet oblitus, immemor juramenti. Nam qui semel a veritate deflexit, hic non majore religione ad perjurium quam ad mendacium perducere consuevit. Hoc autem callide Arianis auctoribus, postquam præsulum turbam in suas allexisset partes, aggressus est, eo nimirum consilio, ut multorum antistitium suffragia ostentare posset, Athanasioque non modo retinendæ dignitatis, sed etiam deplorandæ calamitatis adimeret potestatem. Itaque concitatus imperator ab Arianis, primum litteras mittit ad ducem et ad milites, interminatus iram suam, nisi probe contra Athanasium rem gererent. Legantur item notarii Diogenes et Hilarius, et una cum illis palatini quidam. Horum consilium erat ut Athanasium dolo Alexandria extraherent, et quidem, ut ex imperatoris litteris postea memorandis liquidum est, nullis non malis, imo et morte multandum. Si namque palam et intra urbis mœnia manus in Athanasium violentas intulissent, non deerat turbarum tumultuumque formido. Quare astu providerant virum pellere, populique præsidio subducere. Inter hæc, imminente Arianorum furore, obiit magnus ille de-

Aserti incola Antonius (b), annos quinque supra centum natus, qui instante morte, discipulos hortatus multis ad veræ fidei virtutisque cultum, demum perorans his commonet dictis : « Mea inter vos vestimenta dividite : Athanasioque episcopo melotem date unam, palliumque quo utebar olim : ab eo novum acceperam, jam detritum usu est. Melotem alteram Sarapioni episcopo tradite; vos habete ciliicinum indumentum. Et quod reliquum est, salvete, filii : Antonius quippe hinc migrat, nec ultra vobiscum erit. » His ille dictis, placido vultu, lætusque animam efflavit. Qui autem, subsequitur Athanasius, melotes et pallium acceperunt, perinde asservant ac si magni res pretii essent; iisque conspectis Antonium se videre putant, iis amici Antonii monita gestare se arbitrantur. Ita nimirum Athanasius dum insidiis eunuchorum Arianorumque impeteretur, viris Dei percharus erat et in amicis. Interea notarii adventantes Alexandriam jussa Constantii nec impigre exsequi conantur.

ANNO 356. 1. *Diogenes, Hilarius et Syrianus contra Athanasium rem gerunt.* — Diogenes porro nullas ab imperatore datas litteras tradidit Athanasio, nec in ejus unquam conspectum venit. Syrianus autem dux Ægypti, vel sub idem quo Diogenes tempus, vel paucis post diebus, Alexandriam ingressus, instare jubereque ut Athanasius Alexandria decederet (c). Ariani autem ubique spargere, id litteris, id jussis imperatoris ferri. Sciscitabatur porro ex Syriano Athanasium, num eas quas jactitabant Ariani litteras penes se haberet. Cum autem non habere se dixisset, rogare Athanasium, ut vel ipse Syrianus, vel præfectus Ægypti Maximus hoc sibi jussum scripto traderent. Nam, uti supra memoratum, Athanasium Constantius jusserat nullis inimicorum fraude sparsis rumoribus moveri, sed cum pace populum edocere veram religionem; velle namque se ut tranquille degeret in sua parœcia. Hæc causa erat, ut nonnisi Constantii jussu civitate decedere vellet. Id ipsum ad Syrianum adeuntes populares, presbyteri, clerici, parsque maxima civitatis postulabant, præsentem Maximo Ægypti præfecto: nimirum vel litteras tradi, si quæ tandem essent; vel Ecclesiam non turbari, donec ea de remissis oratoribus cum imperatore ageretur. Populo acriter instante, Syrianus, sive quod perspectum haberet quam æqua postulatio esset, sive quod motum seditioemque, concitata plebe, metueret, præsentem tunc Hilario, inspectantibusque multis, per salutem Constantii pollicetur se nihil mali Athanasio vel ecclesiæ illaturum, antequam rem detulisset ad Constantium. Cujus rei testes erant cohortes ducis, præfectique Maximi, qui ejusmodi rescriptum penes se retinuit. Quæ porro causa esset, quod cum Athanasium, tum plebs Alexandrina, dueis fidem interponi curarent, ipse aperit Athanasius. Aderat

(a) Athan. *Hist. Arian. ad monach.*, n. 47, 48, 50.
(b) Athan. in *Vita Antonii*, n. 91, 92.

(c) Athan. *Apol. ad Constant.*, n. 19 et seqq., et *Hist. Arian. ad monachos*, n. 52.

scilicet ingens suspicio insidiarum, non tantum quia nullo oblato imperatoris rescripto jussum esse jactitarent ut Athanasius Alexandria excederet, sed etiam quia permulti cum Syriano essent Ariani comites quibuscum ille quotidie epulabatur ac consilia iuibat, ut nisi eorum arbitratu nihil ageret. Quæ omnia certam male suspicandi causam Athanasio afferrent. Cum Syrianus itaque decima septima Januarii fidem ita dedisset, populus lætus, ac bene secum actum esse putans, conventibus ecclesiasticis vacabat, omni posito metu ac suspicione. Sed insidiosa promissa fuisse exitus comprobavit.

2. *Syrianus noctu ecclesiam invadit. Cædes perpetrata. Athanasius se subducit.* — Nam elapsis viginti tribus a data fide diebus, ineunte nona Februarii, dum pervigilium agit subsequenti in Parasceve synaxeos, media circiter nocte, dux exercitus Syrianus repente cum militibus irrupit plus quinque milibus, qui armis, strictis gladiis, arcubus, telis, fustibus, galeis instructi erant (a). Atque concitantibus comitibusque Arianis, ecclesiam densis collocatis militibus, ceu arcem quamdam hostiumve castra circumscedit, ne quis posset evadere. Tum Athanasius, ratus non probi pastoris esse gregem in tanto tumultu deserere, ac se solum subducere periculo, in throno sedens diacono jussit ut Psalmum legeret, populoque ut responderet, *Quoniam in æternum misericordia ejus*, ac omnes deinceps se reciprent, abirentque domum. Verum peracta lectione, populoque precante, a militibus janua confractæ sunt. Foribus autem vi multitudinis patefactis, Syriani jussu alii sagittas emittere, alii bellicum canere; hinc armorum strepitus insonare, enses ad lampadum fulgorem micare. Post hæc virgines occisæ, multi irrupentibus militibus corruere, alii sagittis confossi cadere. Militum pars ad prædam versi virgines nudabant, quibus vel minime virorum contactus ipsa morte acerbior erat. Tum episcopus qui in throno sedebat, conspecta clade et calamitate, surgit et ad preces cohortatur. Dux autem, qui loci sanctitatem tantidem quanti fidem suam fecit, agmen agebat comite Hilario notario, qui ea machinabatur quæ rerum exitus palam fecit. Nam Arianorum, quorum furoris administer fuit ille, hoc consilium erat, ut Athanasium nec opinantem confoderent, rati non posse diu se, vero episcopo incolumi, alienam ecclesiam obtinere. Milites porro sacrario circumfusi, corona facta, locum obsident, ut Athanasio adimant evadendi facultatem. Tunc quotquot e clero et populo istic aderant, clamare et obsecrare ut se subduceret. Ille contra negare recessurum se, nisi singulis egressis; satius esse periclitari se, quam lædi quempiam e plebe. Excedentibus ergo quamplurimis, cæterisque subsequentibus, qui cum Athanasio intus erant monachi et ex clericis quidam, in thronum ascendentes sanctum præsullem per-

traxere. Raptatus autem ille, ac Deo duce monachorumque et clericorum ope via facta inter strictos gladios et carnifices, qui ei necem parabant, pene exanimatus vi trahentium et compressione turbæ, clam militibus numine providente discessit; licet pars sacrarium circumsciderent, pars ecclesiam obsiderent. Ac in tuto cum fuit, dignas divinæ misericordiæ gratias retulit, quod, nec populo deserto, inimicorum manus evadere licuisset. Exinde vero Syrianus et Hilarius ubi stragem conspexere, militibus imperarunt ut defunctorum corpora amolirentur, in abditisque locis deponerent. Sanctissimæ porro virgines, quæ cæsæ relictæ fuerant, in monumentis sepultæ sunt, martyrii gloriam ipsis Constantii qui se Christianum profitebatur, temporibus adeptæ. Diaconi autem in ipsa ecclesia plagis concisi ac reclusi sunt.

3. *Contestatio Alexandrinorum.* — Neque tamen hic constitit scelus. Nam post ea gesta (b), quivis arbitratu suo quam posset janua confringebat, ut obviam quæque diriperet. Imo ad ea loca penetrarunt, quo ne Christianis quidem omnibus liceat ingredi. His locis tam sanctis manus impias ac sacrilegas afferre ausi sunt scelerati homines, a quibus etiam oculos cohibere religionis jura cogebant. Hæc autem præsertim ipso Alexandria duce Gorgonio gesta sunt. Abscedentibus porro re adeo præclare gesta militibus, arma, tela, enses in ecclesia relictæ sunt, quæ populus ibidem suspendit in facti memoriam. Nam postquam fracti ac perterriti improvisa irruptione animi confirmati sunt, tum catholicorum multitudo coacta rescriptum edidit, quo rerum indignè gestarum ferrent testimonium, commemorarentque confractas fores, invasionem in ecclesiam, cædes, expilationem, aliaque id genus. Quod ubi comperit dux Syrianus, obvios vi compellebat ad testificandum, nullum exstitisse tumultum, nullam cædem factam. Quod sane argumentum erat, injussum illum id facinoris perpetrasse. Alexandrini autem, conspecta ducis iniquitate, hominem adeunt, rogant nulli vim inferat, neu gesta neget. Ille plebem fustibus cædi ac profligari jubet, nihil reveritus Christianorum cœtum. Ac cum edidicisset, arma et tela a militibus relictæ in templo fuisse suspensa in rei gestæ memoriam, exercitus ut vocabant Dynamium cum tribuno misit, qui asportarent. At Catholicorum cœtus id minime concessit, nec sivit auferri tam conspicua violatæ ecclesiæ vestigia. Exinde vero plebs catholica aliud edunt rescriptum ad imperatorem transmittendum (c), quo testificantur, cum ex priore rescripto occasionem arripuerit Syrianus contraria gestis rebus testimonia extorquendi, rogare et obtestari se Maximum Ægypti præfectum et curiosos, ut facti veritatem Constantio deferant; obtestari item et obsecrare nautas omnes, ut imperatori isthæc omnibusque

(a) Athan. *Apol. ad Constant.*, n. 25, et *Apol. de fuga sua*, n. 21, et *Hist. Arian. ad monachos*, n. 81.

(b) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 81.

(c) Athan. *ib.*

per diversa loca præfectis ac iudicibus renuntient. A Exinde narrant ordine quæ ad v Idus Februarii gesta essent, uti nos supra recensuimus. Si sit illud ab imperatore edictum, paratos esse se ad martyrium subeundum; sin hoc Augusti placitum non sit, rogare Maximum reliquosque magistratus id apud Constantium agant, ut ne in posterum ejusmodi res eveniat. Obsecrare item, ut rescriptum a se editum imperatori offeratur, nec quis alius episcopus intrudatur in locum Athanasii, quem sibi Deus ab initio dedisset secundum successionem Patrum suorum, quem ipse Constantius juratus cum litteris transmisisset Alexandriam. Datum fuit hujusmodi rescriptum post consulatum Arbethionis et Lolliani, Mechir xvii, quæ est xii Februarii.

4. *Georgius Antiochiæ deligitur.* — Interea de B successore in vicem Athanasii deligendo agebant Ariani. Et sane veri satis simile est quod habet Sozomenus (a), ordinatum scilicet Georgium fuisse in synodo Antiochiæ coacta; cujus principes erant Arianorum ea tempestate antesignani. In mensem Februarium hujusce anni opportune potest Georgii ordinatio conferri. Cætera porro, quæ ibidem narrat Sozomenus, ἀσύντατα sunt, potissimumque quod ait, superstite adhuc Constante cooptatum fuisse Georgium. De ejus moribus et ingressu Alexandriam pluribus inferius.

5. *Constantius nefaria Syriani gesta probat, et alia adjicit.* — Accepta imperator Alexandrina clade a Syriano gesta, ut erat feroci in Athanasium ejusque sequaces animo, factum probavit (b). Non ille C funestam cædibus ecclesiam, non sacrorum expiationem, non denudatas virgines, non omnia sacra profanaque violata graviter tulit. Tanto nimirum Arianismi studio tenebatur, ut quantumvis atrox immaneque facinus, in rem modo illius cederet, probe factum optimeque consultum existimaret. Neque hic tamen fuit calamitatum finis. Litteris quippe ad senatum et populum Alexandrinum missis juvenes cohortabatur, ut una coacti Athanasium insequerentur, ac ubi loeorum esset pervestigarent, interminatus indignationem suam si non gererent morem. Litteras ejusmodi detulit Heraclius quidam comes, præcursor Georgii mox Alexandrinam sedem invasuri. Litteræ autem publice D lectæ sunt. Aiebatque Constantius se in gratiam fratris sui Constantis, non suo motu vel consilio, dedisse Athanasio Alexandriam revertendi facultatem. Comes jussu imperatoris denunciavit Alexandrinis, maximeque gentilibus, si non obtemperarent, auferendum panem, evertenda idola, ac plurimis optimatibus popularibusque expectandam fore captivitatem. Deinde his denunciatis minis, non puduit hominem, hæc palam altaque voce proferre: Athanasium imperator non vult episcopum esse, ecclesias Ariani tradit jubet. Hinc mirari omnes,

mutus dare ac dicere: Num Constantius hæreticus effectus est? Ille autem nullo turpissimæ rei pudore, nullo rubore affectus, contra instare, urgere, postulare a senatoribus ethnicorum optimatibus, ædituis idolorum, ut imperatorio rescripto nomen et suffragium darent, profiterenturque illum se recipere episcopum, quem mitteret Constantius. In hoc certe agendo, ait Athanasius, Constantius Ecclesiæ canones egregie vindicabat, namque pro Ecclesiæ litteris, fori litteras; pro Christiani populi suffragiis, ædituorum suffragia reposcebat; gnarus scilicet se non episcopum Christianis, sed iis qui talia scriberent litigatorem mittere. Ethnicici itaque, qui tali subscriptione redimebant idolis suis immunitatem, et nonnulli ex agricolis, ac si de duce aut de alio quopiam misso iudice ageretur, licet inviti, minas tamen pertimescentes, suffragium dederunt. Nam ethnici cum essent, quid acturi erant, quam quod imperatori placeret?

6. *Alia Christianorum calamitas.* — Heraclius porro comes cum comperisset Christianum populum quarta Sabbati coactum in ecclesia esse (c); insequente die, assumpto secum Cataphronio Ægypti præfecto, Faustino catholico sive rationali, Bithynoque hæretico homine, juniores quosdam forenses idolorum cultores concitat, et ab imperatore jussum denuntiat, ut in ecclesiam irruant, populumque lapidibus obruant. Cum itaque jam plurimi post dimissionem Catholici digressi essent, remanentibus paucis mulieribus, tum uti jussum fuerat gesta res est. Eratque miserabile spectaculum. Nam cum paucæ completa oratione mulieres sederent, repente petulans caterva cum lapidibus et fustibus nudi irruentes alias cædere, alias lapidare, sacra virginum corpora plagis concidere, detractis velaminibus earum capita nudare, ex adverso trahentes illas pedibus impetere. Virginum vero modestiam, auriumque castimoniam cum perspectam haberent, gnari graviores obscenis dictis, quam gladiis et lapidibus, injuriam inferri, turpia quæque vociferari, instigantibus Ariani, qui ad ejusmodi sermones erumpebant in cachinnos. Jubentibus autem et cohortantibus comite atque catholico, subsellia, thronum, mensam, quæ lignea erat, vela ecclesiæ et cætera quæcunque potuere, direpta et asportata in magna platea ante ostium combusserunt, thusque injecerunt in ignem. Heu! quis hæc audiens, inquit Athanasius, temperet a lacrymis? imo aures non obstruat, ne alium narrantem ferat. ratus ejusmodi rerum vel auditum damno sibi fore? Tum ethnici in idolorum deorumque suorum laudes erumpunt, palamque clamant ad suam Constantium accessisse religionem, Arianosque suum nec horrere nec improbare cultum, imo vero sese ethnicos simulare, ut sua stabiliatur et confirmetur hæresis. Exinde buculam irrigandis hortis deputatam immo-

(a) Lib. iv, cap. .

(b) Athan. Hist. Arian. ad monachos, n. 48

et seqq.

(c) Athan. ibid., n. 55.

lare aggressi sunt; et sane immolassent, nisi femina ea fuisset, quas in sacrificium offerre religio ipsis erat.

7. *Ultio divina in petulantes ethnicos.* — Ejusmodi facinora impii Ariani cum ethnicis admisere, rati ea in Catholicorum vertere contumeliæ. At divinum Numen inultum scelus non prætermisit (a), gravesque facinorosis immisit pœnas, quibus sese læsum injuriaque affectum ostenderet. Nam ut juvenis quidam ex petulantioribus in sacrarium irruens ausus esset in episcopali throne sedere, sedensque temerarius ille meretricium nescio quid naribus personaret, inde cum surrexisset, thronum convellere ad seque trahere conatus, ignorans se sibi divinam attrahere vindictam, avulso ligno ventrem ipse suum percussit, atque ictu intestina foras emisit. Collapsus itaque asportatus est, et postridie interit. Ingressus item alius, qui thallos manu gestabat, cum more ethnicorum manu illos agitaret, cachinnosque profunderet, repente tenebris offusus oculisque captus, non ultra sciebat ubi terrarum esset: qui jamjam collapsurus, a comitibus suis manu adductus et sustentatus exivit, vixque postridie mentis compos effectus est, facinoris juxta ac casus sui immemor.

8. His conspectis ethnici perterriti sunt, nihilque ultra aggredi sunt ausi: Arianos vero ne tum quidem gestorum puduit, sed ejusmodi facinora a petulantibus hominibus admissa libentes ac læti conspiciabant. Aderat ipsis, opemque ferebat Faustinus quidam rationalis sive thesaurarius, circumforaneus et arrogans homo. Neque sane spectatores illi scelerum tantum fuerunt, sed nefariis ipsi manibus graviora perpetrarunt. « Quam enim, ait Athanasius (b), non diripere domum? quas aedes perversigandi causa non expilarunt? Quein hortum nimis concursationibus non devastarunt? Quod sepulcrum non aperuere, specie quidem Athanasii perquirendi, cum nihil tamen aliud curarent, quam diripere et obvios quosque spoliare? Quam multorum domus obsignatæ sunt! Quam multa, quæ in hospitalibus erant, administris suis militibus tradiderunt! Quis eorum improbitatem expertus non est? Quis illis obviis non sese in foro occultavit? Quis non, relicta domo, in deserto pernoctavit? Quis, dum sua intacta servare curat, non multorum jacturam fecit? Quis maris imperitus non maluit adire periculum navigandi, quam minitantes illos conspiceret? Multi sane in discrimen ne vocarentur, domicilia permutarunt, et a vico in vicum, ab urbe in suburbia transmearunt. Quam multi, cum insidiis Ariatorum multa sibi esset irrogata, cum nihil suppeteret, ab aliis mutuari coacti sunt, gravioris scilicet jacturæ vitandæ causa! » Nemo scilicet Ariatorum manus effugere poterat in calamitatibus indigendis exercitatus. Hæc autem variis

A acta temporibus acervatim uno loco recenset Athanasius.

9. Præfectorum itaque et comitum patrociniō freti Ariani omnibus terrori erant, imperatorisque formidinem opponentes, apud omnes venditabant sese, comminantes illius iram. Virginibus autem Christi implacabile bellum indixerant impuri homines (c), quia eas impietatem detestari comperebant. Quamobrem alias ex ædibus dejecerunt, alias affecere contumeliis; earumque capita, quæ potissima tunc erat ignominia nota, nudari jusserunt a petulanti illa juvenum caterva. Mulieribus quoque suis facultatem dederunt contumelias arbitrio suo cuivis illarum inferendi. Honestæ igitur ac fideles matronæ, his conspectis, declinabant occursum hujusmodi. Illæ autem quasi bacchæ et furæ circumcursantes, detrimentum putabant, si quam non offenderent cui inferrent injuriam.

10. *Quo se proripuit Athanasius.* — Jam ad Athanasium redeamus, a quo nos paulum adduxit illa tanta ab Arianis concitata tempestas. Postquam ergo furori Syriani militumque se proripuisse, hoc unum curavit, ut vitam suam sicariorum manibus ereptam fugæ solitudinique mandaret. Nec tamen in promptu est dicere quo statim loco se receperit. Nam vulgata illa Palladii de Athanasii recessu historia (d) multis nominibus suspecta nobis est. Apud virginem quamdam, inquit Palladius, speciosissimam, viginti annos natam aufugit, stichario tantum seu tunica et birro instructus. Obstupuit virgo rei insolentia. Cui episcopus: Me Ariani nefariis sceleribus accusatum perquirunt: ne ergo in malam incidam famam, neve peccati causa sita iis qui me volunt supplicio afficere, fuga mihi consulere decrevi; mihi que Dominus revelavit hæc nocte nounisi apud te posse me salutem consequi. Illa vero ex animo gaudens, totos sex annos, donec scilicet superstes fuit imperator Constantius, sanctissimum episcopum occultavit, pedes abluens, necessaria suppeditans, librosque mutuata legendos ipsi tradens. Accepta porro Constantii morte, solus noctu in ecclesiam concedit, honesto indutus habitu. Mirantibus autem amicis, quod quem virum defunctum putarent, vivum conspicerent, rogantibusque qui sibi fuisset latebrarum locus, respondit Athanasius: Ea de causa ad vos non confugi, cum ut sciscitantibus jurare vobis licitum esset, tum ut nemini suspectum locum nemo mei quærendi causa adiret. Scribit porro Palladius, eam se vidisse virginem septuaginta tum annos natam. Verum in hujusmodi historia nonnulla aperte falsa, reliqua suspecta videntur. Quod narratur enim divinitus præmonitum, vix dato ad vestimenta induenda spatio, aufugisse; toto sexennio delituisse apud virginem; amicos ejus virum per tantumdem temporis pro mortuo habuisse; hæc, inquam, plane repugnant

(a) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 57.

(b) *Ibid.*, n. 55 et seqq.

(c) Athan. *ibid.* n. 59.

(d) Pallad. *lib. viii*, cap. 130.

sexcentis Athanasii et aliorum testimoniis. Unde nec immerito historia isthæc tota ingenti suspicione laborare videtur. Vel si omnino ad virginem profugerit, paucis sane diebus isthæc commoratus est; cum ante ipsum Georgii ingressum, ex deserto, ut testatur ipse, litteras quasdam dederit, quæ hodieque supersunt.

11. *Athanasius in deserto litteras ad plebem Alexandrinam mittit.* — In remotiora igitur Ægypti loca concessit; nec unquam tamen ab eo, licet absente, debitum Ecclesiæ suæ officium requisitum est. Accepto namque rerum post discessum suum gestarum nuntio, consolatoriam plebi catholicæ Alexandrinæ epistolam misit; qua deplorabat inflictam calamitatem, cædem, expilationem. Hortabatur ne conciderent animo, sed in Deo spem reponerent res ipsorum prospiciente. Et quia de ablatis Arianorumque cœtui traditis ecclesiis dolebant maxime Catholici: « Illi, inquit, loca; vos fidem apostolicam habetis. Illi in locis existentes a vera fide sunt foris; vos vero a locis quidem foris estis, sed fides intus est. Discutiamus quid sit majus, locus, an fides? clarum est utique quia vera fides. Quis ergo plus amisit, vel quis plus habet, qui locum tenet, an qui flem? Bonus quidem locus est quando illic apostolica fides prædicatur; sanctus est, si ibi sanctus habitat. » Exinde vero se didicisse ait, Arianos ecclesiam convertisse in speluncam latronum, in domum negotiationis, et in domum veli. Quid sit autem domus veli, vide in *Onomastico* ad vocem βῆλον. Hanc porro epistolam ex numero earum arbitramur esse, quæ ἐορταστικὰ seu festales vocantur, et ab Athanasio dum, inimicorum furorē declinans, in desertis Ægypti et Thebaidos subinde mutans locum versaretur, ad gregem ipsius missæ sunt, ut in cœtu Catholicorum legerentur. Alterius item numero xxxix fragmentum exstat Græcè, nec non aliud ejusdem epistolæ ex *Festaliis* numero infra commemoratur ex Theodoretis.

12. *Martyrium Eutychii.* — Inter hæc Ariani Alexandriae ecclesiarum rerumque omnium potiti, nihil semel initam intermittebant Catholicorum vexationem, cædem, vastitatem (a). Enimvero Scytharum barbarorumque more, Eutychium subdiaconum, virum probe Ecclesiæ ministrantem, ubi taurinis scuticis dorso ad necem ferine cædi curassent, rogarunt ad metalla transmitti; ad metalla sane omnium asperissima, Phæno appellata, ubi reus vix paucis diebus vitam agere posset. Et quod erat prorsus inhumânium, ac ferini odii indicium, ne paucis quidem horis ejus curari vulnera concesserunt; sed continuo lacerum viæ commiserunt. Tum superbe impii homines hæc effutire: Si ita res agatur, reformidabunt omnes, ac deinceps nostris erunt partibus addicti. At ille non multum progressus, cum ex vulnerum dolore iter ad metalla conficere non posset, inter eundem extinctus est.

Ac lætus quidem ille obiit, martyrii gloriam adeptus. Impii autem homines, qui sensum omnem humanitatis amiserant, atrociora statim admisere scelera. Nam cum supplices populi pro Eutychii salute precarentur, jusserunt illi ut quatuor ex turba probi liberique viri, interque eos Hermias, qui mendicorum pedes abluerat, mox corripierentur, quos gravibus ante plagis concisos dux conjecit in carcerem. Hos ubi Ariani plagarum vi non interire perspexerunt, efferatis animis in ducem fremere, expostulare, comminari: Eunuchis, niebant, renuntiabimus ducem non arbitrio nostro verbera infligere. Dux autem non ignarus summam rerum penes eunuchos tuncesse, perterritus homines denuo comprehensos concidi verberibus mandat. Illi vero cum probe nossent quid causæ esset quod ita vapularent, hæc inter verbera effari: « Propter veritatem vapulamus, nec tamen communicamus cum hæreticis. Verbera pro libidine, a Deo hæc de re in iudicium vocandus es. » Impii vero Ariani summopere optabant, ut illi in carcere vi vulnerum interirent. Sed catholica plebs nacta opportunitatem, septem interpositis diebus, impetrarunt probis viris libertatem.

13. *Eleemosynam erogare Ariani vetant.* — Ariani autem, quasi rem indigne ferrent, immane facinus aggrediuntur. Cum enim egenos conspicerent et viduas sedere in assignato sibi loco a clericis, quibus viduarum cura concredita fuerat (b); (namque cum dux Arianis ecclesiam tradidisset, interclusus Catholicis erat earum aditus;) cum cernerent item prompto et alacri animo viduis victum necessariaque præberi, tum cœperunt calcibus eas impetere, fugare, territare; eos autem qui victum eis erogarent deferebant ad ducem, ministro usi Dynamio quodam milite. Eratque illud Sebastiano Manichæo pergratum perque jucundum. Apud Manichæos namque nulla commiseratio: perosa sane res ipsis erat pauperem miserari. Insolens itaque accusationis genus, novum tribunal ab illis jam primum excogitatum est. Ob beneficium namque collatum in jus ambulabant homines. Qui beneficium tribuerent, deferebantur, qui reciperent, vapulabant. Neque tamen scelesti Ariani bis præclare actis ea nacti sunt, quæ assequi peroptabant: imo vero in gravissimum incurrerunt universorum odium. In spem venerant, terrore, insidiis, periculorum denuntiatione, multos ad hæresim amplectendam abductum-iri, atque ita magnam conventibus suis parari frequentiam: verum cessit res contra quam rati erant. Ærumnas enim et vastitatem Catholicis fortiter ferebant; ac nedum veritatem proderent et negarent, fortiore in dies animo pericula et calamitates adibant, rati ea sibi martyrii loco esse. Amentes autem Ariani grandem sibi vel apud gentiles parabant invidiam; qui conspecta barbarorum hominum carnificina, nullis non maledictis, nullis non conviciis scelestos

(a) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 60.

(b) Athan. *ibid.*, n. 61.

incessabant. Est quippe ab ortu insita hominibus **A** *de fuga* (d), inter ea quæ post Georgii adventum gesta commemorat, nihil ex supra recensitis compareat. Et vero ex epistola ejus encyclica ad episcopos Ægypti (e) palam est, jam multa ante Georgii ingressum, Alexandriæ et per totam Ægyptum in catholicæ rei perniciem machinatos fuisse Arianos, imo episcopos et presbyteros quamplurimos misisse in exilium. Nam ad omnia quæ jam admitterant facinora, novum hoc insidiarum genus adiecere: coacti scilicet Ariani formulam fidei edunt ad episcopos Ægypti transmittendam, ab ipsisque subscribendam, denuntiantes exilium iis qui nolent suffragium dare. Quo comperto Athanasius epistolam misit encyclicam ad universos Ægypti et Libyæ episcopos; in qua, præmissis multis de diaboli versutia, insidiis, machinationibus, de inani hæreticorum sollicitudine ut testimoniis ex Scriptura mutuatis errores suos confirmet, ait accepisse se illos multam in eo navare operam, ut episcopos Ægypti et Libyæ cogant suæ sententiæ astipulari; si abnuant, pellant sedibus; eo scilicet consilio, ut sua confirmata sententia, Nicænam abrogent fidem. Nec mirum, non esse illis Nicænam doctrinam satis, quando ne suis quidem contenti formula, novas singulis annis edunt, priores obliterant: quod sane perspicuum sit Arianae impietatis atque instabilitatis argumentum. Queritur viros ad episcopale munus, tanto gradu indignos, ac ne Catholicos quidem, promoveri ab impiis hominibus. Adjectis exinde multis, narrat Arii interitum, ut commonstret Deo invisum fuisse hominem tam insolenti mortis genere sublatum. Meletianos ait cum Arianis non primitus et ab origine consentire, sed cum ante mutuo odio conflagrasset, jam in unum veritatis opprimendæ consilium concurrisse. Utrosque autem ab Ecclesiæ communione jamdiu proscriptos fuisse, Meletianos nempe ut schismaticos ante quinquaginta quinque annos, Arianos vero ut hæreticos ab annis triginta sex, in Alexandrina nempe synodo anno 320, et in Nicæna anno 325. Jam multa molitos et machinatos esse Arianos, ecclesias invasisse, episcopos misisse in exilium; sed spem esse sibi, fore ut imperator, si quando hæc comperiat, eorum consilia disturbet ac prævertat. Hortatur denum fortiter impiis obstant, nec veritatis causa mortis adire periculum reformident.

14. *Presbyteri et diaconi fugati*. — Sub hæc autem in presbyteros et diaconos grassatur Ariana rabies (a); qui ducum et judicum auctoritate profligati, fuga sibi salutem providere coacti sunt. Tum in affines eorum sævitum est; qui statim pulsii domibus ac sedibus suis, fugatique sunt. Si qui vero in ducis manus incidissent, hi plagis et verberibus ad necem ferme lacinati sunt. Quodque indignissimum juxta ac fœdissimum erat, cum vivorum, tum mortuorum panes petulanter diripiebant. Neque vero audiendi, qui vocem *ἄρτους*, *artus*, non *panes*, verti volunt. Res est sane apertissima, panes hic ab Athanasio, ut et alias similibus in locis, intelligi. Neque exemplo quopiam nititur prior interpretatio.

15. *Martyrium Secundi*. Ariani formulam fidei edunt. Epistola Athanasii. — Ea porro erant animi vafrities Ariani et calliditate, ut patrocinii sui pollicitatione ac pecuniarum largitione, multos sibi allicere tentarent; ut quandoquidem non ex æquo et bono in pretio erant, vel hinc saltem apud rudiores aliquam præferrent speciem dignitatis. Si quos recte frugi homines infensos sibi nossent, apud quos nullus ad pecuniam, ad blandimenta, ad munera aditus esset, hos nullis non malis, nullis non calumniis onerabant. Videre erat homines per urbem, perque varia Ægypti loca circumcursare, ut si quos offenderent hujusmodi, flagris, verberibus, exsilio, imo morte, si possent, afflicerent. Non illis nocturnæ invasio, non cædes atque expilatio, non ab Heraclio illata vexatio erant satis; sed levissimum suisque consiliis addictum Constantii animum ad graviora inferenda compellebant, necemque piorum hominum omni arte et studio moliebantur. Nam summæ viri audaciæ, Secundus Pentapolitanus strenuus rei Arianae propugnator, et Stephanus scelerum socius, gnari se hæreseos gratia et patrocinio nulla non crimina impune admissuros, cum in Barca presbyterum sibi non obsequentem deprehenderent, Secundum nomine, ita calcibus virum impetierunt, ut ictuum vi et frequentia interiret. Ille dum vocaretur has emisit voces (b): Nemo me apud judices ulciscatur, ultor aderit Dominus, cujus causa hæc patior. Illi vero nulla ejus miseratione commoti, nulla ducti sanctæ Quadragesimæ, qua hæc agebantur, reverentia, eum calcitrando interemerunt.

15. Hæc porro quæ superius enarrata sunt ante Georgii ingressum Alexandriam gesta opinamur: tum quod ea ipsa Athanasius post Syriani et Heraclii gesta consequenter enarrat in *Historia Arianoꝝ ad monachos* (c), antequam ad ingressum Georgii Alexandriam veniat; tum quod in *Apologia*

16. *Ingressus Georgii Alexandriam. Nova in Catholicos irruptio*. — Erant ea quæ supra memoravimus mala, præludia ingressus Georgii Alexandriam. Is denum magna militum manu stipatus, qui mos erat Arianoꝝ præsulum, sedem invasit Alexandrinam (f). Erat Georgius genere Cappadox, Tharbastenites dictus a vico, ut putatur, unde traxit originem (alii Cilicem dicunt), homo illiberalis et ine-

(a) Athan. *Hist. Arianoꝝ ad monachos*, n. 65.

(b) Athan. *ibid.*, n. 65.

(c) N. 58 et seqq.

(d) N. 6 et seqq.

(e) N. 22.

(f) Athan. *Ep. ad episc. Ægypti et Libyæ*, n. 7, et *Apol. de fuga sua*, n. 6, et *Hist. Arianoꝝ ad monachos*, n. 75. Greg. Naz. *orat.* 21; Amman. *Marcell.* l. XII; Sozom. *lib.* IV, cap. 10.

ruditus, nulla mentis dote commendatus. Fullonis A filium fuisse ait Ammianus Marcellinus; qui parasi statim et gnathonis conditionem sectatus, nihil non ventris glazque causa agere paratus erat. Postmodum autem auctus in damnum complurium, penuriarum exceptor effectus, Constantinopoli suillis carnibus recipiendis ac distribuendis operam dabat; cumque pecunias omnes depeculatus esset, repetundarum reus aufugerat. His vir præclarus gradibus ad episcopi dignitatem ascendit. Ne quidem Christianum fuisse, quando fuit ad sacerdotale ministerium vocatus, testatur Athanasius. Hujusmodi hominem quærebant Ariani, venalem scilicet, cujus vita omnibus flagitiis inquinata esset, sumptus effusi cum probro atque dedecore, prorupta audacia, tantaque avaritia, ut nihil non ipsi quæstui B esset opportunum. Ut talem igitur hominem decebat, adfuit ingredienti militare satellitium, quasi scilicet arceam ille non Ecclesiam regendam susciperet. Quadragesimæ tempus erat cum ille advenit (a). Neque ita multo post, quid ab hujusmodi pastore Dominico gregi expectandum esset palam fuit. Etenim post hebdomadam Paschatis videre erat virgines in carcerem conjici, episcopos a militibus vinctos abduci, orphanorum viduarumque domos et panes diripi, irruptiones in domos fieri, multa nocte Christianos ædibus deturbari, domicilia obsignari, fratres clericorum pro fratribus periclitari. Hæc quidem atrocitas, sed atrociora deinde consecuta sunt facinora. Nam hebdomade sacram Pentecosten subsequente (b), cum populus expleto jejuniis orandi causa ad cœmeterium, vel ut alio loco ait Athanasius, ad desertum locum prope cœmeterium egressus esset (nam quod omnes a Georgii societate et communione abhorrerent, ecclesias Arianis traditas frequentare volebant), re comperta sceleratissimus ille Sebastianum ducem concitat, auctorque est ut populum infestus adoriatur. Qui nec mora, cum manu militum plus trium millium, armis, strictis gladiis, arcubus et telis instructorum ipsa die Dominica in populum irruit. Tum perstreperere et horrere omnia, tumultu, clamore, plagis, gemitu dolentium, quod solet in hujusmodi incursionibus evenire. Commodum tamen accidit, ut cum adveniente hora turba populi digressa domum se recepisset, pauci eo in loco residui essent, qui nullis non malis contumeliisque sunt affecti. Non mulieres, non parvuli intacti fuere; qui tamen mali nihil admiserant, precibusque vacabant. Exinde vero in virgines sævitum est. Accenso quippe rogo, admotas igni dux compellebat ad Arianam lidem amplectendam. Ubi autem eas vim tormenti superare ignemque nihil curare animadvertit, nudas tot plagis in vultum impactis dehonestavit, ut per aliquantum temporis spatium ne a familiaribus quidem internosci possent. Dum autem illæ inter verbera

Christi Domini auxilium implorant, dentibus illi stridere ceu læsi et injuria affecti. Viros quadraginta comprehensos, dux insolenti ac inmani supplicii genere multavit. Nam virgis palmarum recens amputatis, quibus adhuc aculei hærebant, sic eorum terga laceravit, ut nonnulli ob infixos aculeos medicorum subinde manu opus haberent, imo quidam vim plagarum non ferentes interirent (c). Reliquos autem omnes apprehensos una cum virginibus in magnam Oasin deportari curarunt.

17. *Consolatoria Athanasii epistola.* — Corpora porro eorum, qui vi plagarum extincti sunt, non continuo ad funeris justa solvenda tradiderunt; sed ipsa abjecerunt insepulta, cænisque discerpenda, donec cum ingenti periculo cognati suorum corpora clam subducerent; qui haud sine magno labore curarunt, ut ne cuiquam res nota esset. Ariani hisce offerati animi indicibus summæ sibi crudelitatis famam conciliarunt, ut nemo non eos quasi facinorosos et execrandos ubique traduceret. Hac de re porro consolatoriam epistolam misit Athanasius, cujus fragmentum affert Theodoretus. « Horum, inquit, causa nemo vestrum dolore crucietur, licet impii sepulturam invident, et funeralia prohibeant. Eo enim usque progressa est Arianorum impietas. Portas occludunt, ad sepulcra sedent quasi dæmones, ne quis defunctus eo inferatur. » Ad virgines missam epistolam ait Theodoretus. Viros tamen una cum virginibus alloqui videtur Athanasius, cum ait, καὶ θαπτομένοις ὑμῶν φθονούσιν. Unde conjectare liceat ad cœterum Catholicorum missam epistolam fuisse, et aliquam esse ex iis quæ ἱστορικῶς sive in cœtu Christianorum legendæ dicuntur.

18. In sacras autem virgines hæc etiam gesta fuisse commemorat Athanasius (d). Admirandi, inquit, Ariani, iudicibus ipsis sibi hæc in re minuantibus obtemperantibusque, nudatas virgines in hermetariis, ut vocant, suspendi jusserunt, et sic illarum latera ternis usque vicibus lancinarunt, ut ne viri quidem scelestissimi talia unquam sint experti. Sed jam ad ista omnia Ariani obdurerant, et humanitatem omnem auiserant.

19. *Ecclesiæ jussu Constantii Arianis traduntur. Episcopi vexati et pulsati.* — Eo ipso tempore edicto mandavit Constantius, ut omnes episcopi catholici Ægypti et Libyæ sedibus pellerentur, ecclesiæque traderentur Arianis (e). Qua data jussione, confestim una omnes episcopi vexati, profligati, pulsati, vel ad simulandam cum Arianis communionem coacti sunt. Ad nonaginta numero erant qui cum Athanasio communionem et societatem colerent, in quos omnes Arianus furor grassatus est. Nam misit Sebastianus dux litteras ad omnes ubique locorum præpositos militaresque tribunos; quorum

(a) Athan. *De fuga sua*, n. 6.

(b) Athan. *Apol. ad Const.*, n. 27.

(c) Athan. *De fuga sua*, n. 7.

(d) *Apol. ad Constant.*, n. 33.

(e) Athan. *ibid.* n. 27, et *Apol. de fuga sua*, n. 7, et *Hist. Arian. ad monachos*, n. 72.

opera veri ac probi episcopi exacti; ii vero, qui impie sentirent, in eorum sedes intrusi sunt. Grandævus igitur episcopos, qui ab Alexandro ordinati in sacerdotio consenuerant, in exsilium deportari curarunt, Ammonium scilicet, Hermem, Anagampum et Marcum in superiorem Oasin; Muim, Psenosirim, Nilanmonem, Plenem, Marcum et Athenodorum in Ammoniacam, non alia mente, quam ut per deserta loca peragrantes interirent. Nam ne infirmos quidem miserati, dum ægre illi conficerent iter, compellere tamen illi, urgere; et si qui non possent incedere, ne puncto quidem temporis intermissa via sellis deferebantur. Tam ardui itineris laborem non ferens unus eorum præsul, cujus tacetur nomen, extinctus est. Illius cadaver suis asportandum non concesserunt. Tam feroci nimirum erant animo, ut ne morte quidem adversariorum mitigari possent. Eadem de causa Dracontium episcopum ad deserta loca circa Clysma in Arabia relegarunt: Philonem, Babylonem, Adelphium in Psinabla Thebaidis, Hieracem et Dioscorum presbyteros Syenem exsules miserunt. Alios ad fugam eapessendam compulerunt, nempe Ammonium, Agathum, Agathodæmonem, Apollonium, Eulogium, Apollon, Paphnutium, Gajum et Flaviium antiquos episcopos: Dioscorum, Ammonium, Heraclidem et Psaim item episcopos profligarunt; quorum alios ad lapicidinas, rem prorsus indignam, abduxerunt, alios ad necem insecuti sunt, aliorum multorum facultates diripuerunt. Demum ad triginta numero, ut fertur apud Athanasium, vexati et in fugam versi sunt, præter exsules, qui ad sedecim erant, Eratque miserabile spectaculum, episcopos vinculis constringi, presbyteros et monachos ferreis catenis ligari, ad necemque lanatos mitti in exsilium. Tum mista ubique omnia, atque in periculo versabatur Ægyptus tota. Dum enim populi edictum hujusmodi perindigne ferrent, viderentque bona sua et fortunas devastari et in Arianam rem converti, in motuum seditionumque discrimen respublica vocabatur.

20. *Monasteria eversa.* — Tum monachi cum primis Arianorum furorem experti sunt. Enimvero non erat improbis hominibus satis quod monasteria evertent et solæquarent (a); sed etiam monachos in ignem conjicere, vivosque concremare conabantur. Dum Catholicorum domos devastarent, deposita etiam ab Athanasio in honestorum civium ædibus collocata irrumpentes abstulerunt. Interea tamen clerus plebsque catholica tot ærumnis, tot calamitatibus afflicti (b), de constantia ac de veræ fidei studio nihil intermittebant. Duo certe tantum presbyteri, Machetes et Didymus, vexationis declinandæ causa ad Arianorum se partes proripuerunt. Nec defuere inter episcopos Ægypti, qui fracti

A terróre atque impendentium periculorum metu ad Arianos descenderent; inter quos adnumeratur Theodorus Oxyrinchi; qui postquam inter Arianos computatus est, denuo ordinatus a Georgio fuit (c).

21. *Qui fuerint episcopi ab Arianis constituti.* — Periniqua perque indigna res populis visa fuit, cum tot tamque gravibus ac grandævus episcopis profugatis (d), ethnici nondum initiati, catechumeni, senatores, juniores petulantesque homines, idololatæ, bigami, magnisque criminibus obnoxii viri ad eorum implendas vices delecti sunt, postquam ab Arianis Christianam fidem didicissent, qui Ariani ad suos quæstus Ecclesiæ dignitatibus abusi, venalia cuncta proponebant. Hoc sane cæteris eorum sceleribus velut cumulus accessit. Non quærebatur ex apostolico præcepto, inculpatusne quis ac integris moribus esset; sed qui plus auri penderet, is episcopus renuntiabatur. Nihil curabant impii quod vel gentilis esset qui accederet, aurum modo daret. Hinc populis gravior emerit calamitas: eum enim mercenarios illos alienosque sibi viros aversarentur, tunc verberati, proscripti, carcerique a duce mancipati sunt. Quod ille, utpote Manichæus et Catholicis infensus, libenter exsequabatur. Qui porro ejusmodi episcopos ordinarent, Meletiani erant: qui plerique omnes non religiosa institutione educati, non sanam fidem, non quid Christianismus, non quibus Christiani Scripturis uterentur noverant. Nam quidam eorum ex gentilitate, alii ex senatu et ex supremis magistratibus ad Christianos accesserant, ut miseram immunitatem ac patrocinium nanciscerentur; antiquioribusque Meletianis pecunia corruptis, ad eam pervenere dignitatem, priusquam catechumeni essent. At etiamsi fuissent, qualis, quæso, institutio apud Meletianos? Nullatenus ergo instituti derepente accedunt, statimque accepto quasi infantis nomine, episcopi sunt appellati: ignari sane homines quid esset pietatem inter et impietatem discriminis. Hi igitur, jubente imperatore, ne minimum quidem cunctati, ex Meletianis Ariani sunt effecti, parati certe ad quemvis Constantii nutum religionem mutare. Næ illi, cum ita moribus et cultu versatiles essent, rati Ecclesiam civilem esse senatum, cum adhuc idolorum impietatem utpote ethnici saperent, usurpato tamen præclaro Christi nomine, Ariana peste totam infecerunt Ægyptum; Ægyptum scilicet, in qua sola Orientis regione libera hactenus ubique fuerat sanæ fidei prædicatio (e).

De violatis Ecclesiæ sacerdotibus gravissime conqueritur Athanasius (f): tantæque auctorem calamitatis Sauli et Achabo, Pharaoni cæterisque hujusmodi tyrannis comparat. Ino Achabum in ea re Constantio antefendum, quod viso Elia pœnitens

(a) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 70, 72.

(b) Lucifer *pro Athanasio*, 11.

(c) Marcellin. et Faustin. in *Libello*.

(d) Athan. *ibid.* n. 73, 78.

(e) Athan. *Apolog. ad Constant.*, n. 10.

(f) *Hist. Arian. ad monachos*, n. 67, 68.

perthesusque sceleris aliquando fuerit : verum Constantius in malis inferendis exercitatus, calamitatibus calamitates adjiciebat, atque pulsus graviore ærumnas parabat, ἀθάνατον κακὸν γινόμενος εἰς αὐτοῦς, ait Athanasius (a), alludens ad Homeri carmen de Scylla :

Ἡ δὲ τοι οὐ θρητή, ἀλλ' ἀθάνατον κακὸν ἐστὶ.

Non mirum autem, subsequitur ille, si ita in episcopos sæviat, qui ne cognatis quidem suis pepercit. Patruos enim occidit, patruales sustulit, socerum cognatosque nihil miseratus est. Omnibus perjurus : erga fratrem, cujus sepulcrum excitare se simulat, impius et inhumanus : nam desponsam ejus Olympiadem barbaris tradidit, quam ille ad obitum usque apud se servavit, educavitque quasi propriam sibi uxorem. Eam Constantius scilicet Arsaci Armeniæ regi locavit conjugem, neque multo elapso tempore post Constantis mortem.

22. *Pia populi Christiani studia.* — Inter innumeras istiusmodi calamitates, verbera, exsilia, cædes, eminebat Christiani populi alacritas ad martyrium subeundum (b), graviorique in impiam hæresim odio conflagrabant Catholici. Hinc luctus, lacrymæ, gemitus, universis uno ore ad Dominum elinantibus : *Parce, Domine, populo tuo, et ne des hæreditatem tuam in opprobrium inimicis tuis : sed festina ut eripias nos de manu iniquorum. Num famulis ecce tuis non pepercerunt, sed viam præmuniunt Antichristo.*

23. *Oxyrinchi laus.* — Sensit sancta Oxyrinchi civitas hæreticorum furorem. Erat ea urbs perampla et populosissima, in qua tum uno tempore viginti millia virginum, et monachi ad decem millia degabant (c). Ejus, uti diximus, episcopus Theodorus, cum ad Arianas partes descivisset, denuo ordinatus a Georgio fuit. Quam rem indigne ferentes populi, ab ejus communione recesserunt, quemadmodum et monachi; quorum tum antesignanus erat Paulus quidam, vir sanctitate conspicuus. Ecclesiam vero deinde interposito quodam temporis spatio regebant presbyteri et diaconi. Si Faustino et Marcellino sit fides, in Theodori locum cooptatus est Heraclides, qui postea ad Luciferianos defecit. Erat item, ut in aliis permultis Ægypti Ecclesiis, episcopus quidam Oxyrinchi Meletianus, nomine Apollonius, qui Seleuciensi postea synodo interfuit. Ita tres in partes distracta tum erat civitas. Tantam scilicet hæreticorum furor Constantiique levitas reipublicæ Christianæ intulerant perturbationem atque perniciem.

24. *Athanasius Apologiam ad Constantium edit. Ut Constantium adeat iter ingreditur. Remigrat in solitudinem.* — Inter hæc Athanasius in secretioribus eremi locis per summa corporis incommoda delitescebat, ac cum feris, ut ipse ait (d), latendi

causa versabatur. Cum autem Constantii imperatoris animum non probe perspectum haberet, ratus imprudente illo tanta admitti facinora, orationem in ejus conspectu ad propulsanda crimina habendam adornabat. Et primo quidem ille imperatorem, utpote Christianum ac religiosum, cum fiducia se adire significabat. Statimque a principio ex visceribus causæ orsus, grande se ait afferre in sycophantas argumentum, quia scilicet Ursacius et Valens, qui a multis retro annis ficta sibi crimina obtulerant, libellum postea pœnitentiæ dedissent, quo se mentitos esse et calumnias protulisse aperte fateantur. Magnam hujusmodi argumento accessionem esse, quod se absente, arbitrato suo ipsi rem gessissent; cujusmodi acta non valere nemini comperit non esset. Ex hisce palam esse nullam fidem mendacibus habendam, si quas post hæc criminationes offerrent. Et primo quidem quod jaectabat illi, Athanasium Constanti Augusto in malam partem de Constantio fratre verba fecisse, id nedum verisimile esset, ne fieri quidem potuisse, quando nunquam ille Constantem solum solus esset allocutus, sed semper comitibus permultis, qui geste rei testimonium ferre possent. Rogat ut ne patiantur istam manere suspicionem, sed reminiscatur seipsum Augustum Constantium ter convenisse, ac inter alloquendum ne verbum quidem fecisse contra Eusebium et socios tantarum sibi calamitatum auctores. Quod si ne illos quidem accusaverit, quos

criminandi causa aderat, qua ductus insania imperatorem apud imperatorem accusasset, fratremque concitasset in fratrem? Aliam exinde adversariorum calumniam depellere aggreditur. Aiebant enim eum litteras gratiæ conciliandæ causa misisse ad Magnentium, cujus exemplar in suas incidisse manus jaectabant. Gemit quidem Athanasius sibi tanti atrocis rei vel suspicionem fuisse injectam, cum ignotus plane sibi fuerit parricida Magnentius, qui Constanti sibi patrono aliisque permultis de se bene meritis necem intulerit. Sibi multum ab hujusmodi viro amicorum Constantis interfectore pertinescendum fuisse, cum nemini ipse hac in parte secundus esset. Aliis vero permultis ad eum levandam suspicionem allatis, ad tertiam criminationem progreditur. In crimen quippe vertebant, quod in magna ecclesia, nondum absoluto ædificio, nec expectato Constantii jussu, synaxin habuisset. Ille vero non negat quidem factum, verum ait se non dedicationem ecclesiæ celebrasse, quod injussu Constantii nefas fuisset, sed cum ob ingentem populi frequentiam non possent Catholici omnes in aliis ecclesiis absque periculosa compressione convenire, rogantibus, imo obmurmurantibus populis, ac in desertum locum angustię vitandæ causa proficisci parantibus, compulsus se fuisse eorum optatui gerere morem, atque in ecclesia in

(a) *Hist. Arian. ad monachos*, n. 68.

(b) *Athan. ibid.*, n. 79.

(c) *Marcellin. et Faust. in Libello.*

(d) *Apol. ad Constantium.*

Cæsareo dicta conventum habere, quam rem et ex aliorum usu, et ex recta ratione licitam esse commonstrat. Quartam exinde criminationem ut propulset Athanasius, qua mentiebantur eum imperatori, iubenti ut se adiret, non obtemperasse: negat litteris Constantium suis Athanasio iussisse ut se conveniret, sed quasi rogatum concessisse facultatem se adeundi, quam tamen ipse nunquam postulasset; hincque palam esse eas litteras ex adversariorum suorum conspiratione fuisse datas. Deinde vero cætera sanctus præsul prosequitur quæ nos superius enarravimus. Hac postrema confutata criminatione apologiam clauserat Athanasius, ejusque coram imperatore recitandæ gratia ad eum properabat. At iter ingressus, rumore vulgi edidit quas sui causa Occidentis episcopis Constantius intulisset calamitates. Quo comperto, cum obstupesceret Athanasius ac secum hæsitaret, altera ecce fama vagatur, ecclesias Ægypti Arianis traditas, episcopos pulsos, viros Christianos, virginesque ad necem lancinatos, ethnicos in episcoporum sedes intrusos fuisse. Hæc quamvis accepisset Athanasius, pergebat tamen ad imperatorem, ratus imprudente illo ista peragi; cum tertium ecce nuntium accipit, epistolam a Constantio missam Alexandrinis fuisse, qua Athanasium scelestum, nefarium, omni supplicio dignum significaret, Georgium vero præstantissimum virum in rebus ecclesiasticis exercitissimum. Epistolam item datam ad tyrannos Auxumenos Æzanam et Sazanam, qua jubebat ut Frumentium Auxumeos episcopum transmitterent Alexandriam, ut a Georgio veram fidem sanamque religionem edisceret. Hæc profecto litteræ, quas ad verbum refert Athanasius, animum præferunt maledicorum criminationibus vehementer exasperatum. His acceptis, Athanasius intellexit quanto in discrimine versaretur. Cumque omnes aditus arduos seu potius interclusos videret, in eremum pedem retulit, atque *Apologiæ* suæ ea quæ posterius enarravimus adjecit, ubi et legitimam sibi adfuisse fugæ causam, nec se officio suo defuisse commonstrat. De virginum in Ecclesia dignitate et sanctimonia multa commemorat, et quantum sit criminis Christi sponsas a Christianis tam indigne exceptas, quas ipsi gentiles summo honori et admirationi haberent. Cæterum Constantius ea feritate erat, ut juberet aut adduci Athanasium, aut afferri caput ejus, magna promissa ei qui id ageret mercede (a).

25. *Georgii avaritia et immanitas. A plebe pulsus in sedem restituitur.* — Interea Georgius fretus Constantii gratia, cum sine injuria potestatem levem atque inopem arbitraretur, exactoris ac tyranni magis quam episcopi munus agebat, vimque toti civitati ac populo inferebat ut etiam civibus, erepta

A paterna bona in rem suam converteret (b). Ad hæc nitrum sibi omnem attribuit, cujus magna vis quotannis colligebatur ad lacum Mariam, atque una papyri calamique paludes, necnon salinaria stagna. Imo tam sordida avaritia laborabat, ut quantumvis vilissimæ res essent ipsi quæstui opportunæ. Nulla turpitude, nulla infamia hujus unquam cupiditatem retardabat. Nam inter cætera, lecticarum ad efferenda mortuorum corpora certum numerum assignavit; nec cuiquam, præter eos, quos ipse constituisset, mortuorum, maximeque peregrinorum, corpora efferre licitum erat. Quod non ille hospitalitatis amore, sed lucri pecuniæque causa faciebat. Nemo impune et citra periculum corpus humabat, quia ex singulis cadaveribus nonnihil ipsi quæstus obveniret. Si quis autem sibi indigna molienti obsisteret, eum quamprimum ad Constantium deferebat, professionis suæ oblitus, ait Ammianus Marcellinus, quæ nihil nisi justum suadet et lenè. Memoratur a Juliano Apostata (c) quidam Zeno medicus, Georgii opera in exilium pulsus: qui postea revocatus, ac cum honore restitutus ab eodem Juliano fuit. « Et inter cætera (hæc Ammianus) dicebatur id quoque maligne docuisse Constantium, quod in urbe prædicta, ædificia cuncta solo cohærentia, a conditore Alexandro magnitudine publicarum impensarum extracta, emolumentis ærarii proficere debent ex jure. » Non cogitabat scilicet homo pecuniæ semper quam officii cupidior, quam turpia illa, quam aliena a pastoris munere. Non secum reputabat in civitate versari se, quæ suoapte motu, et ubi causæ non suppetere, seditionibus crebris agitabatur. Quæ sane inconsiderantia virum tandem conjecit in perniciem.

26. Cum itaque his de causis in Catholicorum juxta et gentilium odium incurrisset, concitata plebs, ardensque furore, eum in ecclesia agentem adorta est, parumque absuit quin hominem trucidaret. Vix itaque elapsus, ad imperatorem profugus adiit (d). Ilinc autem data Athanasianis occasione, ecclesias ipsi, exactis Arianis, denuo obtinuerunt; quibus tamen non diu licitum fuit conventus in illis celebrare. Alexandriam enim concedens dux Ægypti, Catholicis ereptas iterum tradit Arianis. Post hæc missus ab imperatore Notarius, qui de seditionis poenas exposceret, multos Alexandrinorum excrucianos verberibusque cædendos tradidit. Pulsus Georgium memorat cum Sozomeno Athanasius in libro *De synodis*. Neque ita multo post ipse Georgius regressus Alexandriam, memor ejus quo perfunctus erat periculi, ardens vindictæ cupiditate, multo plura quam ante mala infert populis. Quibus ipsi calamitatibus magis magisque ad iram accensi, hominem ceu pestem quamdam pero-

(a) Theod. lib. II, cap. 14.

(b) Rufin. lib. I, cap. 23; Greg. Naz. orat. 21; Ammian. Marcellin., lib. XXII.

(c) Epist. 45.

(d) Athan. *De synodis*, n. 37; Sozom. lib. VI, cap. 10.

sum et execrabilem habuere. Præterea perfidiæ et arrogantiae incusabatur a monachis, quorum genus tunc erat per Ægyptum numerus. Hoc autem genus hominum multitudini erat pietatis virtutisque causa acceptissimum. Ut autem narrat Gregorius Nazianzenus, et inferius dicitur in colloquiis Joviani, non in Ægypto duntaxat, sed et in Syria et per totum Orientem, parem quoad facultas fuit intulit vastitatem. « Exque proceribus, ait Gregorius, eos sibi pecunia concillabat, qui auri amorem Christi amori anteferrent; ac potissimum mulieres homines (id est eunuchos) inter viros minime viros, sexu quidem dubios, impietate autem perspicuos: quibus cum seminarum cura committatur, haud scio qui fiat ut eos Romani imperatores virorum officiis muneribusque præficiant. Tantum valuit ille diaboli administrator, ille sator zizaniorum, ille Antichristi præcursor, qui tum episcopum quodam ea tempestate omnium disertissimo linguæ vice utebatur (si cui tamen disertum eum appellare lubeat, qui non tam impius sectarius fuerit, quam inimicus et contentionis studio flagrans: nomen ejus consulto præteribo): ipse manus sibi officium apud suæ factionis turbam retinuit, qui veritatem auro evertere conabatur, quod quidem ad pios usus corrogatum, impietatis instrumentum improbis curantibus evasit. » Quis autem esset episcopus ille, quo vice linguæ uteretur Georgius, haud facile dictu est. Augurantur nonnulli Acacium fuisse Cæsariensem. Sed qui potuit, tanto intercedente inter utrumque spatio, ejus hac in re ministerio uti? Annon potius Meletianum quempiam Arianumve episcopum hic subindicari putandum? Res esto penes eruditi lectoris arbitrium.

27. Georgium porro Alexandriæ sedentem convenit Aetius, τοῦ Ἀθῆου nomine infamatus apud sui ævi et sequentium temporum homines. Si Epiphonio creditur, a Georgio Aetius diaconi gradum accepit; verum alii a Leontio dicunt. Aetii vero adeundi causa Alexandriam item concessit Euno- mius ejus discipulus æmulusque impietatis. Cujusmodi homines Georgius amice comiterque excipiebat, dum Catholicis piisque viris asperrimum bellum indiceret.

ANNO 357. — 1. *Episcopi pulsi alii animo fracti cedunt, alii manent invicti.* — Inter hæc, ex episcoporum numero, qui veræ fidei et Athanasii causa exsulabant, alii invicto semper animo ærumnas, solitudinem inediaque ferebant; alii vero diuturnitate calamitatum fracti cessere demum, atque ad simulandam cum Arianis concordiam deducti sunt. Eminuit quidem Eusebii Vercellensis fortitudo animique firmitas: qui Scythopolin relegatus, principio quidem blande perhumaniterque exceptus fuit, a Patrophilo autem deinceps et ab Ariano, nullis non malis et contumeliis est affectus.

Quæ quidem minutatim enarrare prolixius esset, quam instituti nostri ratio ferat. Adeatur Ferrerius (a), qui rem fuse describit. Scythopoli postea in Cappadociam, inde in Ægyptum deportatus, synodo demum Alexandrinæ anni 362 interfuit, ut narramus inferius. Emicabat item inter confessores lumen Galliæ Hilarius episcopus Pictaviensis de cujus vita, certaminibus operibusque fuse nostri in postrema Hilarii operum editione.

2. *Liberii reditum Romanæ senatoriæ impetrant.* — Verum inter ea firmitatis et constantiæ exempla, quibus Christiani quique ad veram fidem tuendam et propugnandam concitabantur, summus ex Liberii Hosiique lapsu mœror piis hominibus coortus est. Nam ad Liberium quod spectat, dum Berceæ ille versaretur, Romam Constantius venit, atque triumphantis more urbem ingressus est 28 Aprilis anno 357. Tum matronæ Romanæ honorabiliores et senatoriæ, detrectantibus officium viris, Constantium supplices adeunt, reditumque Liberii præsulis sui obnixè postulant. Ille respondet adesse Felicem urbis episcopum, virum tanto munere dignum. Cui illæ, invisum omnibus Felicem esse, nec unquam se posse eo deduci, ut cum ejusmodi viro societatis vel communions quidpiam habeant. Constantius autem, ut rem pergratam Romanis eliceret, jubet revocari Liberium, et una cum Felice ecclesiam moderari. Qua conditione cum risu excepta, et contra clamante populo, unus Deus, unus Christus, unus episcopus, postulatum ille plebi concessit. Ut autem habet Sozomenus, non nisi recum episcopis deliberata evocandum statuit Liberium, et quidem ea lege et conditione, ut Orientium ante sententiam amplexaretur. Cui non statim fuit Romam commigrandi facultas, ut infra narramus.

3. *Blasphemia fidei formula Sirmii edita.* — Hoc anno Sirmii coacti Ariani factionis præsules eam edidere fidei formulam, quæ septima numero recensetur ab Athanasio, tanta refertam impietate, ut blasphemiam nomine insignita fuerit. Nam in lib. *De synodis* apud Hilarium hæc inscriptio legitur: « Exemplum blasphemiam apud Sirmium per Hosium et Potanium conscriptæ. » Sed, ut conjectare licitum est, dolo Arianorum Hosius hic præmittitur, quo major formulæ auctoritas tam præclari viri nomine accederet; quia scilicet Hosius, uti mox narrabitur, eidem formulæ vi et plagarum dolore compulsus, suffragium aseripsit. In ea tacetur nomen substantiæ et consubstantialis, Filius minor Patre prædicatur, honore, dignitate, claritate, majestate, Patrique subditus. Dicitur Pater solus initio carere, immortalis, invisibilis, impenetrabilis esse. Quamobrem jure ab Hilario hæc fidei confessio, blasphemiam et hæresis Sirmiana nuncupatur. Potamius vero illius, ut vulgo existimatur, artifex, Ulyssiponensis episcopus, qui olim catholice fidei

(a) Joan. Stephan. Ferrerius, *De vita S. Eusebii Vercell.* ♦

strenuus vindex fuerat, imperatoris gratiæ aucupandæ causa istam prodidit, Arianisque sese societate junxit. In cujus prævaricationis præmium fundo fiscali, cui cupiditatis oculos adjecerat, donatus est. Quo factum, ut Hosius Potamium ut impium et hæreticum traduceret ubique. Neque bonis tanta impietate partis frui Potamio licuit. Dum enim fundi recipiendi causa properat, divinâ percussus ultione, ulcere linguam corroden- te, necdum conspecto prædio, diem obiit extremum.

4. *Hosii lapsus.* — Tot prostratis subornatisque veritatis vindicibus Constantius, ad Hosium a privato consilio deturbandum semper intentus, senem anno integro Sirmii patria extorrem detinuit. Non ille viri canitiem, non dignitatem, neque paternum erga Hosium amorem est reveritus vir inhumanus; sed majorem centenario, non exsilio tantum, sed contumeliis, verberibus, plagis afficere est ausus. In cognatos autem ejus crinina fingunt Ariani, strenni calumniarum artifices, ut suis suorumque malis jam senio confectus homo frangeretur, ad suasque partes desciceret. Quibus tandem calamitatibus oppressus Hosius eo adductus est, ut cum Ursacio et Valente iniret communionis societatem, Sirmiensi fidei subscriberet, nec tamen unquam calculum ferret in Athanasium, quod peroptabant Ariani. De cujus lapsu a multis hoc sæculo disputatum est. Sunt qui dicant, virum id ætatis non sat mentis competem tum fuisse, sed calamitate et senio debilitatum ad imperatoris conditiones venisse. Ait porro Athanasius Hosium, instante morte, vim sibi illatam quasi testamento declarasse, Arianam hæresim feruisse anathemate, vetuisseque ne quis illam reciperet. Non desunt tamen qui de Hosii penitentia controversias moveant. Nos a re multum implicata consulto brevitatis causa abstinemus. Adeantur ii quibus rei fusius tractandæ otium fuit.

5. *Liberii lapsus.* — Hosii prævaricationem haud ita multo post subsecutus est Liberii lapsus: qui cum priorem vexationis tempestatem fortiter tulisset, fractus demum diuturnitate ac tædio exsiliis, minis Arianorum, suis suorumque ærumnis, remotione familiarium, æmuli item sui felicitate stomachatus, jam ad simulandum declinabat, cum accedens Fortunatianus Aquileiensis dubium Liberii animum, ad ineundam cum Arianis societatem et denegandam Athanasio communionem deduxit. Moxque ille a Demophilo Berœnsi oblatam Sirmiacensem fidem, sive potius perfidiam, suffragio suo munivit, pollicitus nullam se cum Athanasio societatem communionemve admissurum. Exinde litteras dat ad Constantium mittendas, cui testatur se jam dicto audientem esse, damnare Athanasium, precari legatis suis, sibi, aliis exsulis episcopis renigrandi ab exsilio facultatem. Nec tamen ille tantis animi emolliti significationibus postulatam statim est assecutus. Quare diuturnioris moræ impatiens, litteras Orientalibus episcopis rescripsit,

Itemque Ursacio, Valenti ac Germinio Arianorum in Occidente antesignanis: cum probro atque dedecore fractum abjectumque sese indicans, damna- toque Athanasio, supplex postulans eis amicitia et communione adjungi. Usque eo plus apud illum potuit amor patriæ et sedis recuperandæ libido, quam officii ac præteritæ laudis et existimationis recordatio. Ursacio autem et sociis pro Liberio imperatorem rogantibus, demum ipsi in Ecclesiam revertendi copia facta est.

ANNO 358. — 1. *Athanasii Apologia de fuga sua.* — Inter hæc Athanasius in secretioribus Ægypti locis degens, monachorumque tantum cœtus frequentans, comperit Leontium Antiochenum, Narcissum Neroniadis, Georgium Laodicenum, cæterosque Arianos probra et convitia multa spargere in fugam ipsius, ac limiditatis ipsum accusare, quod formidine mortis percussus se proripisset. Quorum ille maledicta ut propulsaret, elegantem edidit apologiam; ubi salse ab exordio irridet hominum amentiam, qui eo consilio, ea spe sibi fugam formidinemque exprobrarent, ut pudore ejusmodi convitii, ultro ipsis occurreret. Narrat vero quantis eos malis affecerint, quos secum non consentire deprehendissent, Liberium scilicet, Hosium, aliosque permultos. Contendit per evangelicam regulam cuique licere capiti et salutis suæ prospicere. Exemplum affert veterum Patrum, prophetarum, apostolorum, imo ipsius Christi, qui non solum docuit esse persecutionis tempore fugiendum ab alia in aliam civitatem, sed et ipse ad necem conquisitus, haud semel se proripuit insidiantibus. Demum, apologiam claudens, enarrat quo pacto obsessa a Syriano duce ecclesia, in qua ille tum versabatur, portentis ac prodigii simile fuerit quod Deo opitulante tantum declinaret periculum.

2. *Epistola item et Historia ad monachos.* — A monachis autem frequenter rogatus Athanasius ut rerum sibi ab Arianis gestarum Ecclesiæque historiam transmitteret, necnon Arianorum dogmatum confutationem, eorum ille optatis obsecutus, Arianismi ad illud usque tempus historiam acrypto mandavit, unde nos eorum quæ hactenus enarrata sunt maximam partem hausimus. Misit item librum, quo paucis impugnabat hæreseos Arianae commenta. Et rogabat, qua erat animi temperantia, ut postquam legissent opusculum, sibi remitterent, nec cuiquam legendum commodarent. Non enim, inquit, tutum est nostrum balbutientium et indoctorum litteras ad posteros pervenire. Eam vero Arianismi confutationem penitus interlisse arbitramur. Diversa enim prorsus erat ab orationibus contra Arianos et ab epistola secunda ad Serapionem, ut pluribus alibi commonstratur.

3. *Epistola ad Serapionem de morte Arii.* — Neque ita multo post accidit, ut cum Serapion et alii quidam disputationem inissent, ibi controversiæ finem facerent, an Ecclesiæ communi junctio obisset Arius, quæ res in proximo congressu per-

tenda erat. Interpositis ad quæstionem diebus, Athanasium Serapion rogavit, Arianorum historiam et Arianismi confutationem mitteret sibi, ac una percontatus est, quæ ratio mortis Arii, quid ea de re ipse comperisset. Duo quidem postulata libenter exsequitur Athanasius, transmissis iis quæ ad monachos ante conscripsisset. Tertium vero ægre se atque ingrato animo concedere fatetur, veritus ne mortuo insultare ac in pernicie hominis enarranda gestire videatur. Vetat similiter ullum libelli contra Arianos apographum edi. Tutum non est, inquit, imperiti scripta edere; ne si quid per imbecillitatem obscuritatemque sermonis minus perfecte dictum sit, noxam id lectoribus afferat. Quæ animi temperantia elucet item in toto operum ejus decursu.

4. *Libri contra Arianos.* — Idem circiter tempus, ut putamus, quatuor edidit libros contra Arianos, famosos quidem illos et nullis non sæculis postea celebratos; ex quibus cœni fontibus argumenta deinceps mutuati sunt quotquot pro divinitate Verbi asserenda scripserunt. Non uno quidem et eodem tempore illos evulgavit; sed ubi priorem ediderat, gnarus Arianos contra insurgere, et adversus veritatem eo libro vindicatam dimicare, alterum edidit. Nec quiescentibus Arianis, tertium et postea quartum exaravit. Libros autem hujusmodi, amicorum nescio cui mittit. Et fortassis quia innuit se eadem scripta viro nuncupare, qui controversiis adversus Arianos operam dare solitus erat, hinc suspicio oritur esse Serapionem Thmuitanum, qui multus erat in confutandis coarguendisque Arianis, et subinde controversias coram inibat. In prima vero ait Athanasius (a), Arianos circumcirca concursare solitos pueris in foro occurrere, atque ut argutiis a fide dimoverent interrogare: Qui est, eumne qui nondum esset fecit ex nihilo, an qui jam esset? Et rursus: Unumne est ἀγέννητον an duo? Num Filius libero præditus est arbitrio, propriaque voluntate non mutatur, cum naturæ sit mutabilis? Non enim instar lapidis immobilis est. Mulierculas itidem sciscitatos esse: Num filium, aiebant, habuisti priusquam pareres? Atqui quemadmodum non prius habuisti, ita nec Dei Filius fuit antequam nasceretur. Hæc Arianorum sophismata invictus Verbi defensor, nec sine Arianorum convictio confutat, et vanissima ostendit.

5. *Epistolæ ad Serapionem de Spiritu sancto.* — In deserto item, cum ardentibus instantibusque adversariis suis ad necem ubique locorum perquireretur, quatuor illas ad Serapionem epistolas etiamnum superstites conscripsit; quarum hujusmodi data occasio est. Litteris Athanasio significabat Serapion, nonnullos esse qui Arianam quidem hæresim proscriberent, sed de Spiritu sancto ita

præpostere sentirent, ut non modo rem creatam esse pugnarent, sed etiam unum ex administris spiritibus esse, soloque gradu ab angelis differre. Re comperta Athanasius impios homines prolixa illa priore ad Serapionem missa epistola, innumeris pene ex Scriptura sacra mutuatis testimoniis confutavit. Quam epistolam cum Serapion familiaribus necessariisque suis obtulisset, rogabant illi ut rem fusius istic agitatam in compendium redigeret ipse Athanasius; quo facilius ipsi possent veræ fidei hostes paucis coercere. Id quoque libenter Athanasius, Catholicorum semper commodis intentus, præstitit; alteraque missa ad Serapionem epistola de divinitate Filii, tertiam rescripsit, quæ erat prioris epitome. In quarta quoque idipsum argumentum persequitur, atque cœni appendicis loco explanat illud: *Quicumque dixerit verbum contra Filium hominis*¹, etc. Qui plura de epistolis ad Serapionem desiderarit, consulat monitum in earum fronte adornatum.

6. *Liberius Romam redit.* — Hoc ipso anno Romam cum pervenisset Liberius, jussus, contra quam concessum fuisset, una cum Felice Romanæ Ecclesiæ gubernacula tenere, ingenti omnium plausu et lætitia exceptus est (b). Felix vero perosus multitudini, haud ita multo post pulsus profligatusque, procul Urbe postremum clausit diem. Non desunt qui eum quasi martyrem haberi atque celebrari oportere contendunt. Alii vix æstimant hominem in locum viri pro vera fide pulsi constitutum, martyris nomine ornandum esse, cum maxime ab æqualibus ferme omnibus traducatur ut tyrannus et Catholicis invitis ordinatus, nec nisi a viris qui multis postea sæculis scripsere pro vera fide passus tradatur.

7. Quid autem toto septem annorum spatio exsul Athanasius egerit, cum incertis sedibus remotiora deserti loca peragraret, mirum ubique silentium: quo gravior oritur dolor ex illa vel lacrymis deploranda jactura epistolarum festalium, quas magno numero sanctus præsul Alexandrinæ plebi in cœtu Catholicorum legendas transmisit; ubi de malis et calamitatibus Ecclesiæ illatis, deque gestis Arianorum persæpe mentio erat, atque dubio procul de ratione et instituto vitæ suæ apud monachos, quorum cœtus frequens adibat. Cum monachis, ait Gregorius Nazianzenus, consuetudinem habens magnus ille vir, ut aliorum omnium arbiter et conciliator erat, eum scilicet imitatus, qui sanguine suo ea quæ dissidebant in pacem deduxit; ita solitariam quoque vitam cum communi conciliavit: ostendens sacerdotium non esse philosophiæ expers, et philosophiam sacerdotio egere. Sic enim hæc duo copulavit eousociavitque, et tranquillam actionem, et actuosam tranquillitatem: ut persuasum omnibus redderet, monastica vitæ professionem mo-

¹ Matth. xii, 32.

(a) Orat. i contra Arian. n. 22.

(b) Sozom. lib. iv, cap. 15; Theod. lib. ii, cap. 17; Philostorg. lib. iv, cap. 3.

rum potius gravitate et constantia, quam corporis A recessione exprimi atque insigniri. Quo pacto David simul et rerum gerendarum facultate præstabat, et in summâ tamen solitudine debebat; si cui tamen illud: *Singulariter sum ego donec transeam*³, ad hujus dicti confirmationem afferri posse videatur. Ita ut qui alios virtute antebant, iidem ab illius consilio et mente longiore intervallo abessent, quam reliquos antecederent: atque ad sacerdotii munus numeris omnibus absolvendum pauca conferentes, nullo plura ad monasticæ vitæ rationem partibus omnibus explendam reciperent. Tantumque ei tribuebant, ut quicquid ipsi visum esset pro lege haberent; ac rursus vetitum sibi et interdictum quicquid ille sententia sua improbasset existimarent, illiusque decreta pro Mosaicis tabulis ducerent, ac B majore quam quæ sanctis viris deberi videatur ipsius veneratione afficerentur. »

8. *Athanasius ad desertum usque perquiritur. Artemius dux ad monasteria venit.* — Tanta porro vesania, tanto furore et odio erant ejus adversarii correpti, ut ne desertum quidem sat tutum illi a perquisitionibus adversariorum esset, sed in quotidianis adhuc insidiis versaretur. « Nam cum quidam, prosequitur Gregorius, eo se contulissent, ut pium virum perinde ac feram quamdam investigarent, nec eum undequaque perquisitum invenirent, ne miscere quidem cum iis qui missi fuerant colloquia volvere: verum cervices gladiis objiciebant, velut pro Christo periclitantes, atque ita animo comparati, ut, si acerbissimi quidpiam pro eo perferrent, id magni ad philosophiam momenti ducerent, diuturnisque jejuniis, chameuniis, cæterisque corporis ærumnis, quas pro perpetuis delictis haberent, multo sublimius ac divinius. » Hæc Gregorius N. zianzenus. Quid autem in ejusmodi perquisitione eadem, ut videtur, quam narrat Gregorius, gestum sit, pluribus recensetur in vita Pachomii (a) ad hunc ferme modum. Post hæc, cum Athanasius ab imperatore Constantio perquireretur, atque ex insidiis Arianorum, ejus vestigandi provincia cuidam duce data esset Artemio nomine, is ubique perscrutatus est. Cum rumor autem esset eum fortasse latere apud Tabennesiotas monachos sibi dilectissimos, solvit dux ut illuc navigaret. Cui D adverso flumine contendenti occurrit Theodorus; qui secundo flumine ferebatur, perlustraturus monasteria circa Hermopolin. Cum autem monasterio cui Cajo nomen erat appropinquaret, vidit retro navigantem ducem. Domino autem revelante quid futurum esset intellexit, ac fratribus renuntiavit. Cum percuperent autem fratres retrogredi ipsunque antevenire, ne forte fratres in Pabau agentes perturbarentur, ait illis: Is cujus gratia tantum itineris spatium servorum ipsius invisendi causa emens sumus, potest eam rem citra tristem casum

³ Psal. cxi., 10. ⁴ Isa. lx., 8.

aut eventum dispensare, atque cœptum ad monasteria iter prosecutus est. Posteaquam itaque ad monasterium Pabau propius accessit Artemius, haud secus ac si bellum gereretur, dispositis circumquaque militibus, jussit monasterium observari. Ingressus ibi consistebat. Extrâ locum tamen conventus cum præpositis agebat, constitutis ultro citroque sagittariis. Quo conspecto fratres perterriti sunt. Erat tum istic vir sanctitate conspicuus nomine Pecysius, qui fratrum animos confirmabat. Dux autem interprete usus, Quo, inquit, in loco pater omnium vestrum versatur? Respondit abbas Pecysius: Abscessit ad monasteria. Cui dux: Qui secundum ab eo locum obtinet ubinam est? Tum indicant abbatem Psarphium magnum œconomum. Quem seorsim dux alloquitur. Est penes me, inquit, imperatoris jussum contra Athanasium, quem apud vos delitescere fama est. Cui abbas Psarphius: Ipse quidem omnium nostrum pater est, necdum viri faciem aspexi; ecce monasterium. Diligenter perscrutatus dux, cum Athanasium non invenisset, ad conventum accedens: Orate, inquit, pro me. Reponunt ille: Non licet nobis. Vetitum quippe nobis est a Patre nostro, ne cum aliquo oremus qui cum Arianiis communicet. Cum duce namque Arianum quemdam versari conspexerant episcopi formam præferentem. Abscedentibus autem illis, solus dux precatus est. Ac cum interdiu in synaxi obdormisset, expergefactus sanguinem naribus emittebat. Cumque ignorarent monachi quid accidisset ipsi: perterritus Artemius, Oblata mihi, inquit, visione, ex miseratione divina vix mortem effugi; atque ita discessit. Quæ cum reversus audisset Theodorus, Deo gratias retulit.

9. *Athanasii iter ad monasteria Thebaidis.* — Haud multo post ipse Theodorus, cum accepisset Athanasium in Thebaidem accedere, obviam cum antiquioribus patrum fratrumque monasterii progreditur (b); virumque offendunt ante quam in Hermopoliten nomum pervenisset. Quo procul conspecto, fratres majurantes accurrunt. Ultramque occupabat episcoporum, clericorum, monachorum. Quos ubi primum vidit Athanasius, hæc ex Scripturis vociferatur: *Qui sunt isti qui ut nubes volant, et quasi columbæ cum pullis suis ad me feruntur*⁴? Tantam exinde frequentiam salutavit Athanasius, ignarus quis abbas Theodorus esset. Neque enim ille ita proxime ad pontificem accesserat, sed monachorum seniores ad turmæ frontem incedere jussit. Primo tamen aspectu virum agnovit Athanasius; cujus apprehensa manu: Et quomodo, inquit, fratres se habent? Cui Theodorus: Sanctissimis tuis precibus bene, Pater, valemus. Tum fratres circiter centum numero psalmos canere, in tanta frequentia ut nemo proximum sibi cognosceret.

(a) Acta SS. 16 Maii.

(b) In Vita Pachomii.

Abbas interea Theodorus asinum, quo pontifex ve-
 lebatur, manu tenens præibat cum fratribus psal-
 lentibus. Lucernæ et faces ultro citroque micabant.
 Athanasius autem Theodorum cernens animo fer-
 ventem, non in promiscua solum turba pelibus
 incidere, sed ab accensis utrinque facibus ferme
 comburi, tantamque alacritatem, tantum virtutis
 studium præferre, alios episcopos sic affatur : Vi-
 dete quanto nos spatio antecedit ille tantæ mona-
 chorum frequentiæ Pater. Nobis haud vere Patrum
 nomen convenit. Illi sane Patres, qui humilitati et
 obsequentiæ ex Dei amore dant operam. Beati pro-
 fecto et nulla non laude digni, qui semper crucem
 Domini gestant : quorum ignominia vere est gloria,
 quorum labor vere requies. Paucisque diebus Anti-
 noopoli et Hermopoli commoratus, utilibus eos ac
 divinis cohortatus sermonibus, ad monasteria pro-
 fectus est. Conspecta ibi fratrum probitate since-
 raque mente summe lætus, laudes Domino retulit.
 Ac cum monasterium circumquaque perlustraret,
 attenteque dispiceret collectarum locum, mensæ
 conclave, singularum domorum cellulas, et ipsa
 usque ædilia, admiratione captus ait : Magnum, o
 Theodore, opus peregistis, curantes requiem ani-
 marum. Monachales vestras regulas audivi, præclara
 omnia. Hinc subjungit : Patris vestri opera vobis
 inest gratia Dei. Cum te conspiciamus nos, Christum
 conspiciere putamus. Paucisque ibi diebus commo-
 ratus, dicit abbati Theodoro : Quoniam prope est
 Pascha, fratres de more convoca ; ego vero ut Do-
 minus dispensaverit agam. Ipsoque salutato, istinc
 profectus est. Litterasque per eum misit ad Orsi-
 sium ejusque fratres, quibus se ad conspectum
 Theodori fratrumque ejus summopere lætatum fuisse
 significabat, nec unquam fore sanctissimi hujusmodi
 cælus immemorem.

10. Alia item exstat epistola Athanasii ad mona-
 chos per Ægyptum ; quæ quo tempore scripta sit
 ignoratur. Cum accepisset nimirum Athanasius non-
 nullos Arianorum esse, qui monasteria peragrantes
 sanam et orthodoxam fidem simularent, ut fratrum
 ex hinc animos, sensim et occulte serpentes, dolo
 abducerent a recta fide, admonet illos ne cum Aria-
 nis ullam habeant vel ad precandum societatem, ne
 quibusdam rudioribus offensionis ac perniciæ hinc
 occasio orlatur : nec modo ab Arianorum congressu
 et colloquio abstineant, imo ne iis quidem jungan-
 tur qui cum Arianis foveant communionis socie-
 tatem ; potuisse se hujusmodi hortamentum innu-
 meris ex Scriptura mutuatis locis confirmare, su-
 persedere tamen, quia cum callentibus Scripturas
 ageret.

11. *Ariani in varias divisi sectas.* — Ariani ubi
 omnia ex sententia et arbitratu suo, profligatis iis
 qui catholicam fidem tuerentur, procedere videban-
 tur, obortis jam multis factionibus, mutuis discidiis,

A mutuo bello conflagrabant (a). Hinc proseminatæ
 sunt quasi familiæ dissentientes inter se ac multum
 disjunctæ et dispares. Macedonius quippe, inter
 Arianorum principes hucusque computatus, novam
 de Spiritu sancto sententiam induxit, aperteque
 docuit esse creaturam et unum ex administris spi-
 ritibus, licet aliis longe præstantiorem. Alii veri ac
 puri Ariani erant, duce Aetio, administris vero Eu-
 doxio, qui Antiochenam hoc circiter tempus invasit
 sedem, ejusque discipulo Eunomio, qui haud ita
 multum postea hujusmodi sectæ nomen indidit.
 Maxima tamen pars Semiariani erant, antesignano
 et doctore Basilio Ancyrae episcopo. Ii autem hæc
 una in re a Catholicis dissentiebant, quod consub-
 stantialitatem repudiarent. Filium namque affir-
 mabant in omnibus Patri similem. Et vero, ipso
 fatente Athanasio, non erant ii prorsus ab ecclesia-
 stica communione abjiciendi, cum ea tantum repu-
 diata voce, cum Catholicis reipsa concordarent. At
 non una, ut in similibus secis solet, erat omnium
 Semiarianorum opinio. Non deerant enim ex illis,
 qui Filium quidem Patri similem dicerent, sed per
 gratiam tantum, omni repudiata naturæ similitu-
 dine. Basilius vero cum gratia et auctoritate apud
 Constantium multum valeret, Anomæis erat doctrinæ
 causa infestissimus ; auctorque fuisse Constantio
 fertur, ut Aetius, Eudoxius, et alii permulti ejusdem
 sectæ homines, pellerentur in exsilium. In eò sitæ
 res erant anno 358, cum Anomæi, qui paulum a
 calamitate respirabant, synodum celebrari rogant ;
 eaque in re concurrentibus item Semiarianorum
 votis, amborum optatui ut fieret satis, synodum
 Constantius Nicomediæ indixit, in qua erat de fide
 maxime statuendum. Sed jam multis episcopia eo
 concedendi causa iter ingressis, accidit ut horrendo
 terræ motu urbs everteretur, quodque intactum ab
 hujusmodi perniciæ superfuerat, incendio periret.
 Quæ causa fuit, ut ad cogendam synodum Niceæ,
 celebris illa ac magna synodo anno 325 nobilitata
 urbs, iterum deputaretur. Ut autem instabiles erant
 Ariani, ut sua quisque interesse putabat, mutato
 consilio, auctores et sautores Constantio sunt, ut
 divisim episcopis occidentales Ariminum, Orientales
 Seleuciam in Isauria convenire jubeat.

D ANNO 359. — 1. *Synodus Sirmiensis.* — Anno 359,
 cum Sirmii Constantius ageret, præsentibus Arianis
 episcopis haud parvo numero (b), qui aulicorum
 more principis comitatu hæreere solebant, quos in-
 ter videre erat Georgium, Alexandriae *κατάσκοπον*
 et Basilium Semiarianorum antesignanum ; ignita ibi
 controversia, eo demum ventum est, ut novæ eu-
 dendæ formulæ fidei Marco Arethusio provincia da-
 retur ; qui ut erat τῷ ὁμοουσίῳ infestus, diserte
 nomen substantiæ et consubstantialis proscribendum
 in ipsa formula statuebat. Cui, nec tamen sine con-
 troversia, suffragium dederunt quotquot aderant

(a) Sulpicius Severus, lib. 11; Rufin. lib. 1, cap. 23 ;
 Socrat. lib. 11, cap. 35 ; Sozom. lib. 14, cap. 11.

(b) Socrat. lib. 11, cap. 37.

episcopi. Non nostrum est ea omnia recensere, quæ A
tum Sirmii ejusdem formulæ occasione designata
sunt. Sed non silendum, cum magna Catholicorum
omniumque stungi hominum offensa, fideli professioni
præmissum hujusmodi titulum fuisse: *Edita est catho-
lica fides, præsentem domino nostro piissimo et victoriis
eximio Constantio Augusto, æterno, venerando. Coss.
Fl. Eusebio, et Fl. Hypatio clarissimis. Sirmii undeci-
mo Kalendas Junias.*

2. Displicebat iis quibus ecclesiastica disciplina
et traditio cordi, quod in fronte formulæ temporum
ascriberetur memoria, quando in his quæ fidem
spectant nulla temporis ratio conditioque observanda
sit. Nec minoris erat invidiæ, quod ubi Filii Dei
æternitas ab impiis hominibus in controversiam vo-
cabatur, æternus tamen impudentissima assentatione
Constantius appellaretur. Hæc maxime omnium car-
pit Athanasius (a). Cui item illud rationi et Chri-
stianæ religioni absonum videtur, quod nulla ur-
gente causa, nullo postulante negotio, tantum iter
capessendum episcopis esset: quasi verò non esset
Nicæna synodus ad sinceram firmandam fidem satis,
ut in dies novæ de integro formulæ ac fidei profes-
siones prodirent in publicum.

3. *Synodus Ariminensis.* — Ariminum itaque
cum convenissent episcopi circiter quadringenti,
Ariani, qui octoginta numero accesserant, Sirmiensem
fidem de qua mox actum, totius synodi calculis
et suffragiis consignandam offerunt (b). His Patres
conspicis, statim insidias suspicari, solitasque Ur-
sacii et Valentis artes et machinas ad Nicænam
evertendam fidem comparatas subodorari. Quamob-
rem in hujusmodi conspirationis artifices conversi,
acriter compehant et alloquuntur, non fidei formulæ
promulgandæ causa a se tantum iter susceptum
fuisse, quibus esset Nicæna fides satis; sed eo con-
silio accessisse, ut quotquot huic adversarentur fe-
rissent anathemate. Ursacio autem Valente et sociis
contra obnitentibus, et facta fidemque suam propu-
gnantibus, nulla interposita mora, Patres Ursacium,
Valentem, Germinium, Auxentium, Gajum, et De-
mophilum damnant ut hæreticos: missisque per
viginti oratores ad Constantium litteris, quid gestum
sit significant. Jussi sunt autem legati, qui episcopi
erant, apud principem causam episcoporum agere.
Obnixè quippe rogabant, ut sibi ad parocias suas
revertendi copia esset: esse quippe multos pauper-
tate ac senio laborantes, quibus diuturnior eo loci
commoratio ærumnæ ac tædio esset. Verum aucto-
ritus et consuasoribus Ariani Constantius, trahere
moras, nec legatis sui conspectus copiam facere;
idque dolo ac versutia, ut rerum imperitos ac ætate
juniores episcopos tædio moræ, præcisa spe per-
ficiendi negotii, frangeret demum, et ad ineundam
cum Ariani societatem adduceret. Nec modico post
accessum legatorum interposito spatio, Ariminen-

sibus Patribus rescribit Imperator, se negotiorum
nole obrutum nondum potuisse legatos alloqui. Illi
contra obsecrare per litteras imperatorem, ut sibi
ecclesias suas ante ineuntem hiemem repetendi fa-
cultas esset, nunquam se a proposito recessuros,
quantumvis moræ diuturnitate ærumnisque pressos.
Interea Ariani instare, urgere ac sollicitare legatos,
qui tum Nice in Thracia versabantur, ut latam in
synodo Ariminensi in Ursacium Valentem et socios
sententiam abrogarent. Qui demum tædio ac despe-
ratione bene gerendæ rei fracti ac devicti, optata
concedunt Ariani, dato ac eorum libidinem res-
cripto. Quodque maxime deplorandum fuit, contu-
meliis et calamitatibus Arianorum opera inflictis,
demum et ipsi Ariminenses episcopi, paucissimis
exceptis, cesserunt; ac quæ jure ante decreverant,
irrita ac rescissa fuere, non sine magna proborum
offensione. Nam ingemiscens, ait Hieronymus (c),
orbis terrarum se Arianum esse miratus est.

4. *Synodus Seleuciana. Acaciani damnantur.* —
Dum hæc in Occidente gerantur, Orientales episcopi
ad 160 numero Seleuciam conveniunt; ibique deci-
ma septima Septembris de fide agere ceptum
est (d). Interfuit synodo Hilarius. Athanasium-
que ipsum opinantur adfuisse quidam recentio-
res: quia nimirum ipse Athanasius librum de sy-
nodo orsus, testatur ea se scribere quæ vidit,
quæque accurate novit, *ἅπερ ἑώραξα καὶ ἔγνων
ἀκριβῶς*. At vix credatur Athanasium per totam
Egyptum ea tempestate ad necem perquisitum, ut
locum ubi consisteret reperire vix posset, Seleu-
ciam concessisse, ubi nulla subterfugendi via erat
ab insidiis inimicorum. Itaque quod ait ipse ea se
scripto tradere quæ vidisset, non ita intelligendum
putamus, quod præsens ea coram aspexerit; sed
quod non rumore vulgi ea acceperit, verum litem-
ras et acta synodorum suis ipse oculis intulit sit.
Et sane verba isthæc, *ἅπερ ἑώραξα καὶ ἔγνων ἀκρι-
βῶς*, non unam synodum Seleuciensem spectant,
sed Ariminensem quoque, cujus historiam priore
loco enarrat Athanasius, postea vero Seleuciensis
synodi ad hunc fere modum: Erant istic, inquit (e),
episcopi circiter centum sexaginta. Cum autem
multorum nomina de variis criminibus deferrentur,
accusatoresque edito clamore scelera objicerent,
Acacius, Patrophilus, Urianus Tyri, Eudoxius, qui
Antiochenam invasit Ecclesiam, Leontius, Theodo-
rus, Evagrius, Theodulus et Georgius ille Laodice-
nus facinorum fama nobilitatus, veteratores homi-
nes, ac præteritarum fraudum non immemores, futu-
ram damnationem astu declinare conantur. Veriti qui-
ppe cum argumenta adversariorum in se comparata,
tum solitudinem suam, pauci enim admodum erant,
et ingens illorum frequentia; alios sibi Ariani fa-
ctionis ascivere, mercenarios homines, a Secundo
Pentapolitano ordinatos, ex Libya scilicet Step-
hanus

(a) Lib. *De synodis*, n. 4 et seqq.

(b) Socrat. lib. 11, cap. 37; Sozom. lib. 1v, cap. 17 et sequent.; Theod. lib. 11, cap. 17.

(c) *Dialog. contra Lucif.*

(d) Socrat. lib. 11, cap. 39; Sozom. lib. 1v, cap. 22; Theod. lib. 11, cap. 26; Athan. lib. *De synodis*, sub initium.

(e) Lib. *De synodis*.

num, Seram et Pollucem, scelestos et reos homines, insuperque Pancratium et Ptolemæum quemdam Meletianum. Tum ut accusationes adversariorum subterfugerent, de fide agere velle simulant. Quorum vafritiem conspicati cæteri episcopi eorum exinde gesta observabant. Illi autem non obscure Arianam se hæresim propugnaturus significabant. Quæ causa fuit ut duas in partes propalam synodus abiret. Pars minima, quæ ceu colluvies erat hominum, qui aut rei, aut suspecti, aut sceleribus insigniti erant, hærebant Acacio Cæsariensi; alii longe majori numero ab iis segregati Basilium, Ancyranum ducem sequebantur. Acaciani igitur temerarii homines, quibus nihil inausum, Nicænam synodum aperte criminari, negare fidem ejus sinceram, abroganda ejus decreta contendere, atque de integro statuendum de fide prædicare. Cæteri autem qui magno, ut dictum est, numero erant, summo quidem opere obnitebantur impiis hominibus, unam tamen, cæteris integris, consubstantialis vocem præcidi optabant ex Nicænis decretis, eo scilicet obtentu, quod obscuritatis causa suspecta quamplurimis et formidolosa videretur. Cum igitur longiora istic moræ traherentur, instantibus accusatoribus, reis autem solita calliditate judicium refugentibus, episcoporum cœtus, cum negotii diuturnitatem, tum excogitatas in dies ab impiis hominibus ad subterfugiendum machinas indignissime ferentes, damnatos Acacium, Patrophilum, Uranium, Eudoxium, Georgium olim exactorem, et alios ex Asia, Leontium, Evagrium et Theodulum abdicarunt. Communionem autem sua interdixerunt Asterium, Eusebium, Augarum, Basilicum, Phœbum, Fidelity, Eutychium, Eustathium, et Magnum, quod in jus vocati, ut oblatas criminationes depellerent, comparere detrectassent: decretumque fuit ut ea conditione perstarent, donec se ab hujusmodi criminationibus purgarent. Confessionem autem novam fidei ediderunt, qua voces *ὁμοούσιος* et *ὁμοιούσιος*, quod motuum et querelarum occasio fuissent, abjiciebant; *ἀνόμοιον* autem damnabant anathemate; in reliquis nihil alienum a catholica doctrina. Cæterum, postquam ad singulas ecclesias judicium in Acacianos latum miserant Semiariani, Constantium adeunt Augustum, actaque illi sua renuntiant. Hujusmodi fuit Seleuciensis synodi exitus.

5. *Athanasius epistolam scribit de synodis.* — Hæc maxima pars hausta ex epistola Athanasii de synodis, conscripta post celebratas synodos Ariminensem et Seleuciensem, antequam legatorum et patrum Ariminensium lapsam edidicisset. In cuius Prima parte paucis narrat quid in istiusmodi synodis sit actum. In secunda recenset blasphemias ab Arianorum primipilaribus in Filium Dei prolatas. Ut autem eorum instabilem animum inconstantiamque palam faciat, recenset undecim diversas

A fidei formulas per eos varlis locis et temporibus conscriptas. In tertia, vocum *ὄυστα* et *ὁμοούσιον* sinceritatem propugnat contra Semiarianos, quos tamen non inimicorum habere loco profestetur, in primisque Basilium Ancyranum, cum vocem tantum *ὁμοούσιον*, non rem ipsa significatam, respuant. Quibus autem litteras miserit Athanasius, hand plane constat. Socrates *ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς γνωρίμους* nuncupat, Sozomenus vero *πρὸς τοὺς ἐπιτηδέλους*. Sunt qui putent ad monachos missas. Sed crederem potius ad catholicum cœtum Alexandrinum, ne inter incertos vulgi rumores de ejusmodi synodis ubique pervagantes animi penderent: et sane initio et fine epistolæ cœtum, ut videtur, alloquitur.

B ANNO 360. — 1. *Synodus Constantinopolitana.* — Semiariani autem Constantinopolim profecti, cum multa alia peregerunt, quæ nos consulto enarrare supersedemus, tum celebrata ea in urbe synodo, Aetium cum asseclis percusserunt anathemate. Et de more, quasi non essent tot jam pridem editæ fidei formulæ satis, qua erant animi volubilitate mentisque incertitudine, eam quæ numero decima fertur apud Athanasium de integro promulgant; qua similem quidem Patri Filium declarant, sed voces *ὁμοούσιος* et *ὁπίστασις* repudiant: quia scilicet populis offensionem iuxta ac suspicionem essent, nec exstarent in divinis litteris.

2. *Lucifer pro Athanasii defensione libros edit. Epistolæ Athanasii ad Luciferum.* — Hoc, ut putatur, anno, vel fortassis superiore, Lucifer Calaritanus libros pro Athanasio necessitudine sibi aliisque nominibus conjunctissimo, itemque alia quæ adhuc exstant opuscula concinnavit; ubi acerrime in imperatorem invehitur, quod Athanasium bonum virum, æqui ac veri studiosum, de medio rerum tollere, quantum in ipso situm erat, satageret, universorum subscriptiones et suffragia extorqueret in perniciem innoxii. Ideo autem istæc in annum conferimus 360, quia Lucifer ait bellum eo tempore Constantio fuisse cum Soporino sive Sapore Persarum rege. Quod bellum cum anno proximo 359 cœperit, opportune in annum 360 Luciferi scripta conferri posse arbitramur. Cum rumore nuntio hæc a Lucifero conscripta fuisse accepisset Athanasius, misso Eutychete diacono litteris rogat Luciferum, ut sibi hujusmodi scriptorum copiam faciat, quem eximio confessoris nomine compellat. Optatum ei Lucifer quamprimum libens concedit. Id vero consecutus Athanasius, ex animo gaudens, libros accurate perlectos Græce, si fides Marcellino (a), transtulit, *εὐχαριστηρίους* eidem Lucifero litteras remisit Athanasius; ubi deploratis Ecclesiæ calamitatibus, ait Arianos tanto furore in Catholicos agi, ut non modo clericos militum opera verterent in fugam, verum etiam nefarias in monazontas et eremitas inferrent manus; quo factum ut ipse sa-

(a) In libello precum Marcellini et Faustini.

hulis causa in remotiora Ægypti loca secederet. A Grandi labore et periculo ejus accepisse lucubrationes, mirari opus, hortamenta ejus ad subeundum pro Christo martyrium magni facere : auctorem tanti operis suspicere, Eliæque similem habere. Rogat ut Deum supplex oret, tum in sui gratiam, tum eorum qui præ formidine lapsi essent. Queritur ex quo Arianis auctoribus ad fugam compulsus esset, non modo fratres videre sibi non licuisse, sed ne parentes quidem suos. Tanta scilicet Ariani cura urbis aditus observabant. « Naves, ait, quærunt, eremias gyraunt, domos perturbant, concutiunt fratres, singulis negotia concinnant : quibus tamen rebus magis magisque universorum odium incurrerent. » Sed sceleratos tandem facinorum poenas duros. Hæc erat, cum Athanasius hæc scripsit, ecclesiasticarum rerum conditio. Ubi parentes autem meminit, non de patre matreque acceptum velim ; grandævus quippe jam erat Athanasius : verum fortassis interpres vocem συγγενεῖς per parentes expressit. Et sane, in ecclesiasticis maxime, haud infrequens hujus vocabuli *parens* usus ad cognatos designandos.

ANNO 361. — 1. *Meletius in episcopum Antiochenum allectus ab Arianis.* — Anno 361 ineunte, Meletius vir pietate, sanctimonia, eruditione insignis, studio et opera Ariatorum, qui non sat explorato ejus animo inter suos hominem connumerabant, in episcopum Antiochenum, defuncto Eudoxio, delectus est. Verum ut in tanto munere vix latere potest quid quisque sentiat, cum potissimum ille nec obscure τὸ ὁμοούσιον prædicaret propugnaretque, Ariani deprehensa ejus doctrina deturbatum ex episcopatu curarunt in exsilium ablegari, cum vix triginta sedisset dies, in ejusque locum Euzoium cooptarunt, nequaquam suspectum sibi nec dubiæ fidei hominem, sed Ariantum Ariantæque hæreseos vindicem accerrimum. Hinc tres in partes distracta civitas. Prima numero potior Ariatorum, Euzoio episcopo. Secunda Meletianorum, qui in Palæa seu veteri urbe collectas agebant, a Meletio sanam edocti fidem. Tertia Eustathianorum a sancto Eustathio olim episcopo. Hi a reliquis omnibus segregati, Paulini presbyteri conventibus interesse solebant. Hæ factiones, hæc dissidia, etsi levi motu, ac temerario prorsus ausu exorta sunt, ad multum tamen annorum spatium furore et perveracia partium sunt extracta.

2. *Ariani novam edunt fidei formulam. Constantii obitus.* — Porro ut solemne erat Arianis et Semiarianis nunquam in unum coire, quin novam aliquam fidei formulam publicarent, quia scilicet a veritatis tramite deflecti, atque errorum caligine obvoluti, multiplici tentato itinere, nullum sat tutum, nullum pervium reperire poterant, novum jam fidei rescriptum ediderunt, quod cæteras fidei formulas impietate longe superaret. Filium scilicet in omnibus Patri dissimilem prædicabant. Et tanto quidem opere a pristina sententia, quam Constantinopoli

evulgarant, desolvere, ut ipsis Ariantæ doctrinæ vindicibus in communionis societatem admissis ecclesias traderent. Hinc orsæ Anomæorum et Euxontiorum nomenclaturæ. Horum principes Eunomius, Acacius, ac reliqui conscelerati, nullo metu, nulla adversa formidine impetum retardante, blasphema quæque et maledicta in Christum proferre ausi sunt, Constantium nacti impietatis vindicem ; qui cum in hæresi confirmanda ad usque finem perseverasset, diem obiit extremum. Cum properaret enim adversus Julianum, qui ab exercitu in Galliis inauguratus imperator in Orientem agebat iter, morbo correptus, Mopsucrenis in Cilicia defunctus est 4 Octobris, vel, ut alii, 3 Novembris : atque instante obitu ab Euzoio Ariano baptismate tingi voluit. Cujus corpus ingenti pompa in ecclesia Apostolorum Constantinopoli depositum fuit, populis ultro citroque accurventibus ad exsequias cohonestandas.

ANNO 362. — 1. *Julianus inauguratur imperator. Artemii ducis martyrium.* — Etsi vero videbatur Ecclesiæ licitum fore, extincto Constantio, a calamitate ac terrore pristino respirare, occulto divinæ providentiæ consilio secus res cecidit. Julianus enim, repugnante nemine, imperium integrum adeptus, a Christiana fide, quam nomine tenus specieque tantum colebat, aperte descivit, impiisque profanorum ritibus impensè addictus, turbam gentilium deorum invexit in orbem. Christianis porro etsi bellum palam non indiceret, quavis data occasione sæviebat in eos qui eo deferrentur nomine. Unde infami apostatæ titulo appellari cœpit. Attamen, ut philosophiæ humanitatisque famam affectabat, cum imperium iniret, exsules omnes edicto publico revocavit. Quo factum, ut quotquot a Constantio pulsati in exsilium fuerant episcopi, redirent sedes suas. Antiochiam autem profectus Artemium ex duce Ægypti, de quo haud multo ante actum fuit, de templorum expilatione ab Alexandrinis gentilibus delatum, capitali supplicio multavit. Qui exinde Artemius pro martyre cum a Græcis, tum a Latinis est habitus. Et sane quanquam eum paulo ante vidimus imperatoris jussu ad monasteria, Athanasii perquirendi causa, profectum, attamen immissa divinitus castigatione, poenitentem facti fuisse ex ipsius supra memoratis verbis liquidum est. Pius autem eo nomine existimandus, quod monachos obnixè rogaret in suum ad fundendas Deo preces conventum admitti : Deo item charus, quia castigatus, divina tamen miserante providentia mortem effugerit.

2. *Georgii et multorum Christianorum cædes.* — Allato Alexandriam necis Artemii nuntio, gentilium turba insolenti de inaugurato suæ religionis homine gaudio effusi, impetu Georgium et Christianos omnes adoriuntur. Erant quippe tum Georgio offensi pagani omnes ob hujusmodi causam a Secrate me-

moratam (a). Locus erat in urbe jam inde a priscis temporibus vacuus et neglectus, multa sordium colu-
 luvione refertus, in quo gentiles Mithræ mysteria
 peragentes immolare homines consueverant. Hunc
 utpole vacuum ac desertum Constantius ecclesiæ
 Alexandrinorum jam ante attribuerat. Georgius
 verò cum Ecclesiam eo loco excitare vellet, repurgari
 adytum præcepit. In peranplo hujusmodi loco my-
 steria gentilium erant recondita; complures scilicet
 hominum calvariarum, juvenum pariter ac seniorum:
 qui olim mactati ferebantur, quando extorum inspec-
 tione divinarent, ac magica sacrificia ad incantan-
 das animas peragerent. Illic in Mithræ adyto reperta
 Christiani ad gentilium ludibrium foras omnium
 oculis exposuere, eadem gestantes traduxere per
 civitatem. Quæ res paganorum turbam inflammavit.
 Tum furere arma ministrantè, in obvios quosque
 Christianos impetum faciunt; quorum permultos
 vario mortis genere enecarunt, ferro, fustibus, lapi-
 dibus. Nec deerant qui funibus homines strangula-
 rent, nonnullosque ad ludibrium crucis in crucem
 agerent, alios vulnerarent. Non familiaribus illi,
 non cognatis pepercerit; sed amicum amicam, frater
 fratrem, parentes filios confodere, ac in mutuum
 ruere cædem. Quæ causa fuit ut Christiani a re-
 purgando Mithræ adyto absisterent. Gentiles vero
 Georgium abstractum ab ecclesia, et ad camelum
 alligatum, per urbem totam raptatum, fustibus
 percussum, variisque cruciatibus affectum et ene-
 catum, cum aliis pariter cæsis, qui camelis impo-
 siti erant, combusserunt; cineresque in mare pro-
 jecti sunt, ne a Christianis collecti, in honore
 deinceps ut martyrum reliquæ haberentur. Cum
 his autem obruncati sunt Dracontius monetæ præ-
 positus et Diodorus quidam veluti conies; qui fune
 cruribus alligati, pertracti ultro citroque raptati,
 eo in supplicio extincti sunt: ille quod aram in
 moneta cui præerat recens locatam evertisset; alter
 quod, dum ædificandæ præset ecclesiæ, cirros
 puerorum, quos ad deorum cultum pertinere æsti-
 mabat, licentius detonderet. Nec prætermittendum
 quod adjicit Ammianus, potuisse scilicet homines
 ad crudele supplicium ductos Christianorum auxilio
 defendi, nisi Georgii odio omnes indiscrete fla-
 grassent: qui Georgius facinororum gravitate et fre-
 quentia sibi omnem misericordiæ aditum præcluse-
 rat.

3. Præter superius memoratam, aliam enecati
 Georgii causam affert Ammianus: quod scilicet
 cum transiret per speciosum genii templum, mul-
 tudine stipatus ex more, oculis in delubrum ipsum
 coniectis dixisset: *Quandiu sepulcrum hoc stabit?*
 Quo audito pagani reformidantes ne illud quoque
 tentaret evertere, quantum poterant in ejus pèr-
 niciem insidias parabant, donec, inaugurato Juliano,
 oblatam illi occasionem arripere. Hic exitus

(a) Socrat. lib. III, cap. 2; Suzom. lib. IV, cap. 3;
 Ammian. lib. XV, cap. 7.
 (b) Lib. II, cap. 7.

A Georgii fuit. Felix sane, si fidei causa, et non in
 scelerum pœnam, homo gentilibus juxta atque
 Christianis invisus, tam male multatus esset. Ene-
 cti porro Georgii invidiam in Catholicos conjicere
 conati sunt Ariani. Verum ex Epiphano et Am-
 miano Marcellino constat a solis gentilibus id faci-
 noris perpetratum, et quidem, ut ait mendacissimus
 Philostorgius (b), concitatis ab Athanasio. Quæ
 calumnia vel hinc confutatur, quod per id tempus
 Athanasius in secretioribus eremi locis profugus et
 occultus versaretur.

4. *Julianus Alexandrinam cædem se indigne ferre
 simulat.* — Accepto Julianus rerum Alexandriæ
 gestarum nuntio, se quidem tantum tumultum,
 tam immanem carnificinam damnare simulat;
 B quamquam negligentia ulciscendi facinoris, non in-
 gratam accidisse rem significaret (c). Litteris
 itaque missis, carpit animum Alexandrinorum tur-
 bulentum atque seditiosum: parcere tamen ait
 multitudini, rebus a Georgio scelerate gestis in fu-
 rorem actæ. Oportuisse Alexandrinos Alexandri
 conditoris, magni Sarapidis, sui etiam imperatoris
 reverentia a tanto scelere cohiberi. Et si quidem
 atrocibus Georgii fugitiis accensi concitatique fue-
 re, par fuisse iudicibus hominem pro merito ple-
 ctendum tradi, non ipsi temerariam turbam violentias
 inferre manus. Præclare cum eis actum esse,
 quod, se imperante tantum facinus sit admissum;
 qui partim verecundia in Deum, partim reverentia
 C avi et avunculi sui veniam concederet civitati. Vet-
 tat ne in simile crimen prorumpere deinceps au-
 deant.

5. *Georgii bibliothecam transmitti sibi curat.* —
 Secundum hæc, Ægypti præfecto Ecdicio jussit, ut
 Georgii bibliothecam multis philosophiæ, et rhetori-
 cæ codicibus, necnon aliis Christianam religionem
 spectantibus instructam, diligenter perquisitam,
 Antiochiam curaret transmitti sibi. A quo Georgio
 quosdam se libros olim, cum in Cappadocia degeret,
 mutatum esse commemorat. Et tamen Georgium
 illiberalem et ineruditum, præsertim in rebus
 ecclesiasticis, fuisse tradunt Athanasius aliique Pa-
 tres.

D 6. *Athanasius Alexandriam regreditur.* — Post
 publicatum Juliani edictum, quo exsulibus redeundi
 potestas erat, Athanasius Alexandriam reversus (d),
 ingenti de more plebs Catholicæ gaudio exceptus
 est. In hunc reditum Gregorius Nazianzenus ea
 omnia confert, quæ jam superius commonstratum
 est ad reditum anni 349 pertinere. Alexandrinus
 autem populus, Ariani ejectis, ecclesias conventi-
 bus ecclesiasticis frequentandas tradit Athanasio.
 Pulsi porro Ariani ab ecclesiis, clam privatisque in
 ædibus collectas agebant. In defuncti vero Georgii
 locum Arianos Lucium suæ factionis hominem co-
 optasse narrat Socrates. Verum reclamare videntur

(c) Socrat. lib. III, cap. 3; Jul., epist. 10.
 (d) Socrat. lib. III, cap. 4.

acta, Joviano principe, edita. Non dicitur enim eo A loci Arianos episcopum sibi Lucium constituisse, sed constituere voluisse. Et fortasse cum in Georgii sedem Lucium subrogare vellent, coerciti a Catholicis fuerant, quorum ingens erat Alexandriae multitudo.

7. Simul atque ad Ecclesiam pervenit Athanasius, inquit infra Gregorius Nazianzenus, tanta lenitate atque humanitate res eorum a quibus laesus fuisset administravit, ut ne iis quidem ipsis redivis ejus molestus fuerit. Ac templum quidem sacrilegis mundinatoribus, qui Christo ad quæstum abutebantur, repurgat perinde atque ipse Christus; nisi quod non texto flagello, sed argumentis ad persuadendum accommodatis id efficit. Tum eos, qui inter se et cum ipso similitates gerabant, in mutuam B concordiam reducit: et quidem ita, ut nullius pacificatoris opera ad eam rem opus haberet. Ad hæc, injuria affectos tyrannide liberat, nullo posito inter sectatores suos et alienos discrimine. Prolapsam insoper fidei doctrinam erigit: ac libere rursus Trinitas prædicatur, super candelabrum posita, splendidoque unius divinitatis lumine animas omnes collustrans. Leges etiam rursus orbi terrarum præscribit, atque omnium mentes ad se convertit; aliis epistolas mittens, alios accersens, nonnullos etiam ultro accedentes erudiens, omnibusque liberam voluntatem pro lege proponens, quam solam ut iter ad Deum recta instituitur, satis esse putabat. Hæc Nazianzenus.

8. *Alexandrina synodus.* — Neque ita multo post C reditum Athanasius synodum Alexandriae celebravit (a), ad quam convenit Eusebius Vercellensis; qui cum Lucifero in Thebaide exsul, promulgato Juliani de pulsorum revocatione edicto, Alexandriam rogante Athanasio concessit. Rogatus item Lucifer maluit Antiochiam, ad ejus Ecclesiae factionum partibus laborantis negotia componenda, iter habere. Interfuit etiam Alexandriae synodo Asterius Petrarum Arabiæ, qui olim Sardicæ ab Arianis ad Catholicos desciverat. Ex Ægypto autem quamplurimi episcopi ad synodum convenere, quorum septemdecim tantum nomina in synodali epistola comparent, ferme omnes ab Ariano antea pulsati, variisque calamitatibus afflicti. Eo item concesserunt diaconi duo a Lucifero legati, Herennius et Agapetus; a Paulino autem Antiocheno, D Maximus et Calmerus item diaconi. Aderant etiam quidam monachi ab Apollinario episcopo missi.

9. *Acta synodi de lapsis.* — Actum est ea in synodo de iis qui tempore vexationis in hæresim essent delapsi (b). Eratque nonnullorum sententia, ejusmodi homines si episcopi essent aut clerici, officio sacrarumque aditu interdicens atque in laicorum conditionem dejiciendos. At cæteris præsulibus,

quorum mitior sententia, re accuratius expensa, placuit ut lapsis, si quidem erroris aut impietatis culpas artifices auctoresque fuissent, venia quidem rogantibus concederetur, sed ab officiis deturbati, inter laicos computarentur; sin necessitate solum ac vi illata eo deducti essent, ut, cum hæreticis communionem et societatem simularent, et veniam et de integro sedem esse concedendam; cum potissimum si non absurdam causam et excusationem afferrent: se nimirum œconomia quadam et probo consilio id præstitisse, nec in impietatem lapsos esse, sed maluisse aliquantum vi illata concedere, quam ut ab impiissimis hominibus Catholicae plebis perniciem machinantibus occupatas viderent ecclesias. Ea tamen lege atque conditione admittendos censuerunt, ut Arianam hæresim damnarent, Nicænam fidem amplecterentur; damnarent item eos qui dicerent Spiritum sanctum esse creatum, necnon cæteras hæreses, Sabellii videlicet, Pauli Samosatani, Valentini, Basilidis et Manichæi, ac nominatim Euzoii et Eudoxii. Cæterum tabellam Sardicensem, illam in Sardicensi synodo oblatam et propositam (de qua ad annum 347) proscripserunt Alexandrini Patres, quia non fuerat in synodo admissa.

10. *De hypostasibus.* — Actum præterea de hypostasibus, quas jam cœperant nonnulli in controversiam vocare. Erant nimirum qui tres hypostases in Trinitate esse dicerent, aliis unam esse pugnantibus. Re autem quæsitæ et deliberatæ, expensisque singulorum sententiis, utrorumque fidem sanam et orthodoxam esse deprehensum est. Nam qui tres hypostases dicerent, se ita prosteri aiebant, quod Trinitatem non nomine tenus crederent, sed singulas personas verè existentes et subsistentes; ita tamen admessa distinctione, ut neque tres deos, neque totidem principia vellent prædicari, sed Filium Patri consubstantialem, Spiritumque sanctum non creatam rem, sed a substantia Patris et Filii indivisum. Qui autem unam hypostasim esse defendebant, non ea mente ita enuntiabant, ut quemadmodum Sabellius, Filium ac Spiritum sanctum de medio tollerent, sed quia existimarent idem esse hypostasim atque octavam sive substantiam, quam unam eandemque in Patre, Filio ac Spiritu sancto esse propugnabant. Re sic utrinque explanata, eandem omnium sententiam esse exploratum fuit. Atque uno omnium ore, uno consensu, hæretici omnes proscripti, Nicæna fides, ut omnium præstantissima, admissa est. Ea porro in disputatione et controversia, Orientalium Asterius, Occidentalium Eusebius Vercellensis causam et partes egerunt.

11. *De Apollinarii sententia.* — Ventum deinde est ad Apollinarii doctrinam expendendam. Tum monachi ab eo legati doctoris sui opinionem, occul-

(a) Socrat. lib. iii, cap. 5 et 7; Sozom. lib. v, cap. 12.

(b) Athan. tom. ad Antiochenos et Epist. ad Rufinum.

tato tamen hæreseos veneno, apernerunt : nempe, non qua ratione in prophetas advenit Verbum Domini, eadem in sanctum hominem, scilicet Christum, venisse; sed ipsum Verbum carnem esse factum, et cum in forma Dei esset, formam servi accepisse, exque Maria virgine secundum carnem pro nobis hominem esse factum. Proflabantur item, non corpus inanimatum aut sensus expers, aut mente carens Christum habuisse. Neque enim, aiebant, possibile erat, Domino nostri gratia homine factio, corpus ejus sine mente existere : siquidem non corporis duntaxat, sed animæ quoque in ipso Verbo salus facta est. Hæc scilicet illi jubente Apollinario, qui Athanasii gratiam et amicitiam affectabat, professi sunt. Verum vafre ac subdole. Neque enim ea germana erat Apollinarii sententia. In epistola enim sua ad Patres Diocæsariensis synodi, cætera quidem ut a monachis Alexandriæ allata fuerant profitetur, adjicit tamen ipsum Verbum carnem esse factum, non assumpta mente humana, mente mutabili, quæ turpibus cogitationibus captiva ducitur, sed divina mente immutabili et cœlesti. In synodo igitur Alexandrina Apollinarii doctrina, ut a monachis exposita est, utpote Catholica, admissa fuit. Et vero licet Athanasius haud semel postea in Apollinaristarum errores invecutus sit, nunquam tamen Apollinarium ipsum nominatum est adortus : quoniam videlicet, ut quidem opinamur, dum vixit Athanasius, Apollinarius occulte serpens, errores spargebat quidem quantum in ipso situm fuit, apud Athanasium autem Catholicæ et sinceræ fidei studium eminentebatur. Quo defuncto, palam apertisque verbis in ipsa Diocæsariensi synodo virus hæreseos ore impio evomit.

12. *De rebus Antiochenis.* — De rebus item Antiochenæ Ecclesiæ componendis actum Alexandriæ fuit. In ea quippe civitate tanta vis dissidii et contentionis obtinuerat, ut non ab Arianis modo, sed inter sese Catholici disjuncti essent, nec inutua communionis societate fruerentur; alii Meletio præsule ecclesiam in veteri urbe sitam, aliis Paulino presbytero rectore aliam in urbe nova occupantibus. Optatissimum Patribus erat, ut non modo Catholicorum illæ factiones in unum coirent, verum etiam si qui ex Arianis ad veram fidem accedere vellent, his facilis pateret aditus, dum Arianam proscriberent, Nicænam amplexarentur fidem. Quamobrem duos ex episcopis, qui Alexandrinæ synodo intererant, cum tomo seu synodali epistola legarunt Antiochiam, qui pacem inter dissidentes conciliarent. Quodque insolens et fortasse hactenus inauditum, non ad eos tantum, qui tum absentes Antiochiæ versabantur, epistola nuncupata est, sed etiam ad eos qui deferrent, atque inter mittentes adnumerarentur, hac forma : *Eusebio, Lucifero, Asterio, etc.*

(a) Lib. III, cap. 8.

(b) Socrat. lib. III, cap. 9; Sozom. lib. V, cap.

A *Athanasius.... Eusebius, Asterius, etc.* Hisce litteris Alexandrini Patres pacis conciliandæ auctores erant. Rogabant ut liberum facilemque aditum præberent iis qui secum conjungi ac communicare cuperent, dum Arianam damnarent impietatem, maximeque omnium iis, qui in veteri conventus agerent, scilicet Meletianis. Exinde vero res a se in synodo gestas enarrant, quo ferme ordine nos recensuimus. Huic epistolæ subscribere præsules omnes Alexandrini, eorumque subscriptiones etiamnum exstant. Ait porro Socrates (a) Athanasium, quod fugæ ac recessus causa insimulatus fuisset, apologiam de fuga sua in synodo legisse.

13. *Lucifer Paulini promotione res Antiochenas labefactat.* — Cum hujusmodi litteris profecti Eusebius et Asterius, res Antiochenas deprehendunt præpostera Luciferi festinatione labefactas (b). Is enim Paulinum Antiochenum Eustathianis rogantibus ordinat episcopum. Factum improbavit Eusebius Vercellensis, et cæteri quibus pax Ecclesiarum cordi. Qua enim in urbe jam duo episcopi erant, quorum alter hæreticus, Catholicus alter esset, in eadem novum ex Catholicis deligere, quid id erat aliud, quam æterni prope dissidii auctorem esse? Et sane multis post annis discordia hujusmodi perseveravit. At obdurato Lucifer obstinatoque animo, iis insuper qui lapsi fuissent ad communionem Ecclesiæ aditum negabat. Quæ causa fuit ut in proborum præsulum, qui leniore ac moderatiore erant mente, offensam incurreret. Atque hinc ortum schisma Luciferianum. Nec prætermittendum Philonem episcopum Ægyptium, qui ab Arianis veræ fidei causa Babylonem in Ægypto relegatus fuerat, Luciferi sententiam in deneganda lapsis communionem secutum, ad Alexandrinam synodum non convenisse, quod Patrum, ut putatur, erga lapsos lenitatem, quam futuram prospiciebat, improbat. Quæ item causa fuisse videtur, quod Lucifer, rogante licet Eusebio exsilio socio, Alexandriam iter habere noluerit.

14. *Athanasius partem reliquiarum sancti Joannis Baptistæ recipit.* — Dum post reditum Athanasius Alexandriæ consideret, partem reliquiarum sancti Joannis Baptistæ ad se transmissam accepit. Nam Juliani temporibus, ait Rufinus (c), velut relaxatis frenis efferebuit in omnem sævitiam feritas paganorum. Ex quo accidit, ut apud Sebasten, Palæstinæ urbem, sepulcrum Joannis Baptistæ mente turbida et funestis manibus invaderent, ossa dispergerent, atque ea rursus collecta igne cremarent; sanctos cineres pulveri immistos per agros et rura dispergerent. Sed Dei providentiâ factum est, quosdam de Jerosolymis ex monasterio Philippi hominis Dei, orationis illuc causa per idem tempus venisse. Qui cum tantum nefas humanis quidem manibus, sed ferina mente fieri viderent, mori gratius habentes

15; Theod. lib. III, cap. 5.

(c) Lib. II, cap. 28.

quam hujusmodi piaculo funestari, inter eos qui ossa ad exurendum legebant misti, diligentius in quantum res patiebatur, ac religiosius congregantes, furtim se vel stupentibus vel insanientibus pertraxere, et ad religiosum Patrem Philippum venerandas reliquias pertulere. Ille supra se ducens tantum thesaurum propriis servare vigiliis, ad pontificem maximum tunc Athanasium hostiæ immaculatæ reliquias per Julianum diaconum suum, post etiam Palæstinæ urbis episcopum, mittit. Quas ille susceptas, paucis arbitris, sub cavato sacrarii pariete inclusas, prophetico spiritu profuturas generationi posteræ conservavit : quibus nunc, dejectis et postratis idololatriæ vestigiis, in ædibus quondam profanis aurea tecta consurgerent. » Hæc Rufinus.

15. *Ethnici Julianum concitant in Athanasium. Epistolæ Juliani contra Athanasium.* — Haud diu Athanasio licuit Alexandriæ post reditum consistere. Gentiles namque suæ addictum impietati imperatorem nacti (a), metuentesque cultui numinum suorum, qui Athanasii doctrina, sermone, precibus, decrescebat in dies : velut tetros serpentes e cavernis egressos una secum assumpsere magos, aruspices et augures, qui simul contestarentur, nihil e re gentilitatis prospere cessurum, nisi Athanasius pelleretur. Præterea dæmones, ait Theodoretus (b), cum vim sermonum precationumque Athanasii ferre non possent, ministros suos ad maledicta in eum congerenda incitarunt, ac multis exposcebant exturbari Athanasium ; addebantque : Si Athanasius remanserit, nullus supererit deorum cultor, cunctos enim ille ad suas partes alluciet. Litteris ergo ethnici ad imperatorem missis monent, Athanasium conventus in ecclesia agere, libero populum docere, multosque gentiliū illo consuasore Christianæ fidei nomen dedisse, nobiles matronas ejusdem fidei rudimentis imbutas baptismate donatas. Re comperta Julianus factum perindigne tulit, ac hujusmodi litteras dedit ad Alexandrinos (c). « Æquum erat eum, qui imperatoris edictis compluribus ejectus fuerat, unum saltem imperatoris edictum præstolari ad repetendam domum : nec singulari temeritate atque amentia legibus tanquam prorsus extinctis illudere. Enimvero nos haud ita pridem Galiliæ a Constantio ejectis, non reditum ad ecclesias, sed ad patriam cuique suam concessimus. Audio Athanasium hominem audacissimum solita audacia elatum, episcopatus, ut ipsi vocant, sedem usurpare. Quæ res non mediocriter Alexandrino populo displicet. Quare eum jubemus urbe excedere, quo die humanitatis nostræ litteras acceperit. Quod si in urbe remanserit, longe majores gravioresque pœnas ei denuntiamus. » Christianorum vero perampla multitudo, cum litteris Julianum rogasset, ut omnium votis expetitum optatis-

simumque sibi Athanasium in pace Alexandriæ consistere liceret, prolixiorem ille ad eosdem Alexandrinos dedit epistolam, futilibus dictis et factiis plenissimam, qua deorum turbam laudibus celebrans, in Galiliæos invehitur ; pudori esse inquam, si vel unus eorum se Galiliæum esse fateatur. « Vos igitur, ait (d), si monenti mihi obtemperare vultis, majorem lætitiā afferetis : sin illa in superstitione et vaforum hominum institutione perseverare mavultis, at mutuam inter vos concordiam retinete, neque Athanasium desiderate. Sunt enim ex ejus discipulis utique complures, qui prurientibus ac sermonibus impiis expleri cupientibus auribus vestris faciant satis. Utinam enim Athanasio solo sacrilegæ ipsius scholæ circumscripta esset improbitas : sed est in vobis hujusmodi non ignobilis multitudo. Ac nullius sane negotii res est : nam quicumque tandem e populo delectus erit a vobis, quod ad Scripturarum enarrationem pertinet, nihilo est eo qui optatur a vobis deterior. Sin quod vos Athanasii solertiam exoptatis, veteratorem enim esse hominem audio, scitote hac ipsa de causa urbe illum ejectum fuisse. Etenim noxia per se res est, vir populi præfectus, ac rerum novandarum cupidus. Quod si ne vir quidem est ille, sed contemptus homuncio, qualis revera est præclarus ille vir, qui jam in capitis discrimen venit, hoc sane publicæ perturbationis initium est. Quamobrem ne quid simile apud vos contingat, cedere illum pridem urbe jussimus : nunc autem Ægypto etiam universa. » Ut urgeret autem Athanasii exsilium, aliam misit epistolam (e) ad Eclitium Ægypti præfectum, his verbis conscriptam. « Etsi nihil nobis de cæteris rescribis, attamen de illo deorum hoste Athanasio rescribere debuisti ; potissimum quia quod præclare a nobis decretum fuit ante audiveras. Testor magnum Sarapin, nisi ante Kalendas decembres inimicus deorum Athanasius ex ea urbe, vel potius ex universa Ægypto decesserit, centum auri pondo cohortem quæ tibi paret multatum iri. Scis autem quam sim lentus ad condemnandum, et quanto lentior postquam condemnavi ad ignoscendum. Per mihi molestum est ejus opera deos omnes contemni. Equidem nihil a te factum libentius videam audiamque, quam Athanasium illum scelestum ex omnibus Ægypti locis pulsum esse, qui ausus est in meo imperio matronas Græcorum nobiles baptizare. »

16. *Athanasius se subducit. In desertum se recipit.* — Quamobrem cum se denuo in discrimen et periculum vocari animadverteret magnus Athanasius (f), quarto jam solum vertere coactus, cum circum se collacrymantes Christianos videret : Bono, inquit, animo estote ; nebula est, quæ brevi evanescet. Quæ cum dixisset, profectum parat ; et Eccle-

(a) Soerat. lib. II, cap. 13 et 14 ; Sozom. lib. V, cap. 15.

(b) Lib. III, cap. 9.

(c) Julian. epist. 28.

(d) Julian. epist. 15.

(e) Julian. epist. 6.

(f) Sozom. lib. III, cap. 14 ; Theod. lib. III, cap. 9.

sia amicis quibuscum arctiore charitatis vinculo junctus erat commendata, excedit urbe. Litteris porro Juliani secretioribus non pelli modo Athanasium, sed etiam obtruncari jussum erat. Subluxit se tamen Athanasius, inquit Theodoretus, comperto quærentium se accessu; nactusque ad ripam fluminis navigium, ad Thebaidem contendebat. Is vero, cui Athanasium confodere jussum fuerat, audita ejus fuga, quam celerrime virum insequitur. Præcurrens autem quidam Athanasii familiaris, maturare nuntiavit, qui ipsum ad necem perquirent. Tum nonnulli ex comitibus rogabant, ut in solitudinem secederet. Ipse re secum deliberata, gubernatori præcepit ut converso cursu, secundo flumine navigium dirigeret Alexandriam. Cum ergo obvii perquirentibus navigarent, occurrit sicarius, et quantum abesset Athanasius sciscitatur. Ille haud procul abesse respondit; ac prævertens Alexandriam repetiit, ubi latens degebat, reliquo imperii Juliani tempore. Hæc Socrates et Theodoretus. Verum quod postremo aiunt Athanasium ad necem usque Juliani delituisse Alexandriae, aperte repugnat historiæ mox enarrandæ; cui, utpote ab Ammonio Athanasii æquali traditæ, fidem negare nefas. In desertum igitur, teste Ammonio, Juliani furorem declinans, profugit (a). Et ad ejus usque obitum, nec satis tutus ab insidiis inimicorum, incertis sedibus apud monachos diversabatur.

ANNO 363. — 1. *Quid Athanasio contigit qua die cæsus Julianus est.* — Quid autem ipsi, qua die cæsus Julianus est, nempe xxvi Junii, acciderit, ipso apud Ammonium narrante Athanasio comperimus. Cæterum, ait Ammonius, quia beatus papa Athanasius, ne omnium minimo, aliisque Ecclesiæ Alexandriae clericis præsentibus, beata memoriæ viro Ammonio, qui fuit episcopus Elearchiæ, et Hermoui Buhasticorum in magna ecclesia de Theodoro aliquid enarravit, quod tuam existimo sanclitatem tum præsentem audivisse; operæ pretium duxi, ad renovandam tuæ pietati eorum memoriam, ea conscribere quæ ille locutus est. Cum memorati episcopi de beato Antonio nec sine admiratione verba facerent: qui vir sæpe cum Athanasio versabatur, eos sic affatur Athanasius: Vidi etiam ea tempestate magnos Dei viros, Theodorum Tubennesiotarum monachorum præfectum, aliumque monachorum Patrem propter Antinuum, cui nomen abbas Pammo, qui haud ita pridem obdormierunt. Cum enim me illo tempore Julianus ad necem perquireret, exspectaremque in dies interitum, amicis necessariisque meis periculum renuntiantibus; duo memorati viri me quadam die Antinuum convenerunt. Cum mecum ego reputarem, qua ratione apud Theodorum possem latere, ejus naviculam undique operam atque clausam conscendi, abbate Pammonem nos honoris causa comitante. Vento au-

tem minus secundo affante, equidem corde anxius Dominum præcabar: qui vero Theodorum comitabantur monachi, egressi naviculam trahebant. Cumque mœrenti mihi abbas Pammo consolandi gratia verba faceret, respondi: Crede affirmanti mihi, non tanta tempore pacis cordi meo fiducia inest, quanta tempore persecutionis. Confido quippe me pro Christo patientem, atque ejus misericordia roboratum, etiamsi occidar, multo majorem ab eo misericordiam consecuturum. Hæc verba necum compleveram, cum Theodorus abbatem Pammonem intuitus subrisit: et cum pene arrideret abbas Pammo: Quid, inquam, me ista loquentem ridetis? An me timiditatis arguitis? Tum ad Pammonem Theodorus: Dic illi, ait, quæ sit nobis causa ridendi. Cui Pammo: Tuum illud est. Ait Theodorus: Hæc ipsa hora in Perside Julianus occisus est, ut de illo Deus prænuñtiarat: *Arrogans vir, contemptor et superbus, nihil perficiet*. Surget autem Christianus imperator, qui præclarus quidem, sed brevioris vitæ futurus est. Quare ne in Thebaidem ascendas, nec tanti itineris laborem feras: sed in comitatum clam te confer. Quem in itinere offendet, atque ille (Jovianus) citius a Deo ex hac auferetur vita. Hæc apud Ammonium Athanasius; in cujus postremis verbis quædam hæret difficultas alic loco excutienda.

2. Nec tamen Athanasius Theodori consilio obsecutus, ad imperatorem statim, sed interposita quadam mora spatique, adiit. Ad hæc vero narrat Sozomenus (b), cuidam ex Juliani familiaribus revelatum divinitus futurum ejus interitum: Didymumque Alexandrinum Christianum philosophum gravissimo de Augusti impietate animoque falsis guminibus addicto affectum mœrore, cum deplorandis ac jejuniis precibusque avertendis futuris Ecclesiæ cladibus daret operam, somno oppressum vidisse equites candidis equis cælo discurrentes, tum eam accepisse vocem: Nuntiate Didymo hodie Julianum ac ipsa hora peremptum esse, idque ille Athanasio episcopo significet, et exurgens comedat.

3. *Athanasius redit Alexandriam. Jovianus imperator inauguratus litteras dat ad Athanasium, et Athanasius ad ipsum.* — Athanasius ergo accepta Juliani nece, nec exspectata, ut arbitramur, a successore reingrandi venia, sedes quamprimum suas repetiit. Jovianus autem Christianus, mira vir pietate animique lenitate, uno cohortium voto post Juliani interitum inauguratus, exsulum episcoporum revocatione imperium est auspicatus. Moxque ab Athanasio, qui cæteris multum pietate anteibat, orsus, litteras misit benevolentia et observantia plenissimas, sancti præsulis virtutem, in ferendis calamitatibus fortitudinem, affectum erga Christum mirifice exornans. Revocat ad salutis doctrinam prædicandam, jubet remeare in ecclesiam, populumque verbo Dei pascere. Testificatur magnam

^a Habac. 1, 16.

(a) In epistola Ammonii. Acta SS. 14 Maii.

(b) Sozom. lib. vi, cap. 2.

se spem in precibus ejus repositam habere. Ἐξαπ-
 στήτους porro litteras imperatori rescripsisse Atha-
 nasium nihil dubium, injuria scilicet temporum
 amissas. Neque ita multo post aliam dedit Jovianus
 ad Athanasium epistolam, rogans fidei veritatem,
 in sexcentas opiniones partesque distractam, trans-
 mittat sibi. Tum Augusto ille alteram misit tanto
 doctore, qui cumulus est laudis, dignissimam no-
 mine synodi episcoporum Ægypti, Thebaidis et
 Libyæ conscriptam : qua se principis erga res cœ-
 lestes amorem descendique studium suspicere ac-
 ceptumque habere testificatur : Nicænam fidem com-
 mendat, Arianosque carpit quod istius synodi de-
 cretis stare renuissent; unde ortæ tantæ turbæ,
 tanta per Ecclesiam dissidia. Enumerat exinde
 provincias et regiones in quibus obtineret ejusmodi
 doctrina, paucis admodum Arianis temerario atque
 impio usu adversus eam dimicantibus, excubanti-
 busque ad quasvis turbarum occasiones. Affert
 postea Nicænum symbolum, cui nonnulla perspicui-
 tatis causa subjungit; iisdemque cum alia per ne-
 cessaria, tum maxime Spiritus sancti deitatem
 declarat. Quæ Athanasii litteræ Joviano pergratæ
 perque jucundæ fuere, ut eas deinceps ceu veræ
 doctrinæ tesseram censuerit. Istam item Athanasii
 epistolam celebrat Gregorius Nazianzenus, quod
 trium personarum unam essentiam, unam divinita-
 tem esse propalam et nullis ambagibus profiteatur.
 Æstimavit porro vir cl. Henr. Valesius Antiochiæ
 datam ejusmodi epistolam fuisse, isthuc cum
 Athanasio profectis Ægyptiis præsulibus. Sed eam
 sententiam, utpote Theodoro aliisque scri-
 ptoribus adversam, pluribus in Monito confuta-
 mus.

4. *Athanasius ad Jovianum adit Antiochiam. Arianorum querelæ in Athanasium, et responsa Joviani.*
 — Accepta Jovianus Athanasii epistola, ejus vi-
 dendî desiderio flagrans, eum rogat Antiochiam
 proficiscatur. Quo cum ille concessisset, comiter,
 exceptus ab Augusto, a consiliis, ut licet augurari,
 ipsi fuit, et machinamenta hæreticorum aperuit,
 commodum sane in tali rerum conditione. Eum-
 vero Arianorum principes, inter quos Lucius ad
 Georgii implendas vices pridem ab Arianis desti-
 natus, necnon Bernicianus nescio quis, Antiochiam
 concesserant, Athanasium Augusto de multis sceleribus
 delaturi, quod perpetuum erat eorum studium.
 Quadam ergo die (a) Joviano per Romanensem
 portam in agrum concedente, inexpectati accedentes
 Ariani Ægyptii Augustum compellant his verbis :
 Rogamus potentiam, imperium, pietatem tuam,
 nos audias. Quibus ille : Quinam, et unde estis?
 Cui illi : Christiani, domine. Unde, ait imperator,
 et ex qua civitate? Respondent : Alexandria.
 Imperator : Quid postulatis? Tum Ariani :
 Rogamus potentiam tuam et imperium tuum, ut

des nobis episcopum. Ille imperator : Jussi Athanasium,
 quem prius habuistis, in throno collocari. Tum Ariani :
 Jam multis annis exsul et reus est. Statimque miles
 ira commotus : Obsecro, inquit, imperium tuum,
 ipse inquiras quinam et unde sint. Sunt enim
 abjectæ reliquæ Cappadociæ, residua turba improbi
 illius Georgii, qui civitatem et mundum universum
 devastarunt. Quibus imperator auditis, admotis
 calcaribus equum concitavit, et abiit in campum.

5. Nec ejusmodi repulsa stupefacti Ariani, secundo
 imperatorem ita alloquuntur : En adsunt criminationes
 et argumenta in Athanasium, qui ante decem et
 viginti annos a Constantino et Constantio in exsilium
 relegatus est, itemque sub beatissimo philosopho
 Juliano exsulavit. Quibus Augustus : Jam obsoleverunt
 quæ ante decimum, vicesimum et tricesimum
 annum institutæ sunt accusationes. Ne mihi de
 Athanasio verba faciatis. Neque enim ignoro qua
 de causa accusatus et proscriptus sit.

6. Nec ista quoque responsio audaces homines
 compescuit. Tertio namque ad Jovianum adeuntes
 aiunt : Aliæ quoque suppetunt accusationes contra
 Athanasium. Quibus imperator : Non ex tumultu et
 loquacitate, quid jus, quid æquum sit deprehenditur.
 Sed deligite ex vobis duos, ex plebe totidem. Nequeo
 enim ad singulos vestrum respondere. Tum qui ex
 plebe aderant : Illi sunt reliquæ improbi Georgii,
 qui provinciæ nostræ intulere vastitatem, et in civitatibus
 nullum permisere consiliarium habitare (b). . . .
 Instabant Ariani : Quemcumque volueris præter
 Athanasium. Dixi vobis, ait imperator, quæ
 Athanasium spectant jam constituta esse; et ira
 commotus, Feri, feri, clamabat. Nihil Ariani minus :
 Si mittas, inquirunt, Athanasium, perit civitas
 nostra; nemo cum illo consentit. Contra imperator :
 Atqui diligenter sciscitatus, novi illum recte sentire
 ac docere, orthodoxumque esse. Illi impudenter :
 Ore quidem recte loquitur, animo autem dolose
 sentit. Tum argute imperator : Satis est testificari
 vos eum recte loqui ac docere. Quod si lingua
 quidem recte loquitur, animo autem prave sentit,
 res illi cum Deo est. Nos quippe homines sermonem
 tantum audimus; quæ autem in corde latent novit
 unus Deus. Ariani vero : Jube nos conventus
 celebrare. Imperator : Quis vos prohibet? Illi
 contra : Hæreticos et dogmatistas nos appellat.
 Quibus Augustus : Hoc ejus est officium, necnon
 eorum qui recte docent. Iterum Ariani : Hunc ferre
 non possumus; nam et agros Ecclesiarum in rem
 propriam divertit. Imperator autem : Pecuniarum
 igitur, et non fidei causa, huc accessistis. Subdidit-
 que : Recedite, in ecclesiam concedite. Cras
 conventus vobis erit, et post dimissionem, adsunt
 hic episcopi, itemque Nemesinus. Quisque vestrum

(a) Athan. Petit. ad Jovianum imperat.

(b) Hæc ipsissima sunt verba. Athan. ibid.

cundum fidem suam subscriptionem dabit. Adest etiam Athanasius. Qui fidei doctrinam ignorat, ediscat ab illo. Erit vobis crastinum et perendinum. Egre dior enim in campum.

7. Quidam autem scholasticus ex Cynicorum numero conquestus apud imperatorem est, Catholicum sive rationalem ædes sibi eripuisse. Cui imperator : Si Catholicus ædes tibi eripuit, quid hoc ad Athanasium? Alius item scholasticus, cui nomen Patalas, dixit accusationem habere se in Athanasium proferendam. Tum Jovianus : Ecquid tibi cum Christianis, cum sis gentilis? Quidam autem ex plebe Antiochena comprehensum Lucium imperatori offerentes : Vide quæso, aiunt, quem voluerunt episcopum constituere.

8. *Lucius alloquitur imperatorem.* — Ipse quoque Lucius imperatorem convenit ad atrium palatii, aitque : Obsecro potentiam tuam, me audias. Tum imperator substitit, et ait : Tibi Lucio dico, quo pacto huc venisti? navine, an pedes? Cui Lucius : Navi. Statimque Jovianus, et facete quidem : Deus mundi et comatus sol atque luna iis succenseat, qui tecum navigarunt, quod non te in mare abjecerint : et navis illa nunquam in posterum secundis fruatur ventis, nec cum jactata fluctibus erit, cum navigantibus unquam ad portum appellat.

9. Cum autem Ariani eunuchos sibi, Probatium scilicet et socios Eusebii et Bardionis successores, Euzoii opera conciliassent; rati fortasse ut apud Constantium, ita et apud Jovianum spadones vi et gratia valere, re cognita imperator, eunuchos excrucianos tradit, ita locutus : Hæc patiatur quisquis ausus fuerit Christianos deferre. Atque ita dimisit eos Jovianus.

10. *Athanasius quærit gratiam inire Meletii Antiocheni.* — Athanasii animus erat, cum Antiochiam proficisceretur, nihil non agere conciliandæ cum Meletio Antiocheno gratiæ causa. Sed veteratorum hominum consilio factum, ut ad aliud tempus extracta res fuerit. Et magno quidem opere ille nitentur pacem communionisque societatem inire cum Meletianis, communemque operam rebus ecclesiasticis conferre. Verum illi, sive Paulini amico diffisi (a), sive alio interpellante negotio, promissis quidem Athanasio spem fecere perficiendæ rei, optatissimamque ipsi pacem distulerunt in opportuniorē tempestatem. Et tamen multis post annis, cum Basilius scilicet jam episcopus esset, excubante licet Athanasio ad omnem concordiam reducendæ occasione, nondum confecta res fuerat. Quæ causa fuit ut Basilius hæc in quadam epistola Meletio verba fecerit (b) : « Athanasium quod spectat, prudentiam tuam, quam licet hujusce rei, commonefacimus, nihil posse litteris meis hoc in negotio confici vel promoveri; nisi a vobis quoque, qui olim tempus

extrahebatis, quando de communionem cum ipso ineunda ageretur, litteras accipiat. Certe aiunt illum summo studio vestram gratiam mutuique officii societatem efflagitavisse, et jam summopere dolere, tum quod eo tempore rem consecutus non sit, tum quod jam vacua et infructuosa promissa vestra experiatur. » Cum itaque repulsam hujusmodi a Meletianis tulisset Athanasius, pacificis exinde mutuisque litteris societatem fovit cum Paulino, alio catholicarum partium episcopo.

ANNO 364. — *Mors Joviani.* (In cujus locum deligitur Valentinianus, qui sibi Valentem aciscit imperii consortem. — Grandis sane spes Catholicis erat, si ad multum temporis superstes et incolumis Jovianus fuisset, Arianam hæresim funditus evertendam fore (c). At occulto providentis Dei consilio, necdum octo ab inito imperio mensibus elapsis, Dadastane ad Bithyniæ fines subito extinctus est, die decima septima Februarii, anno 364. Cujus loco, septem interpositis diebus, inauguratur ab exercitu Valentinianus vir Christianus et pius; qui sub Juliano Christi nomen confessus, pulsus in exilium fuerat. Et sane si solus, non admissio consorte imperii, clavum tenuisset, redintegrata spes, et sat prospectum reipublicæ Christianæ commodo et utilitati erat. Verum in gravem Ecclesiæ perniciem XVIII Martii hujus anni Valentem fratrem pronuntiat imperatorem : divisioque imperio, Occidentem sibi, fratri Orientem assignat. Qui Valens quantis Catholicos malis affecerit, a nullis non illius ævi scriptoribus narratur.

ANNO 365. — 1. *Mors Theodori abbatis.* — Prioribus tamen ab ineunte Valentis imperio annis pax Athanasio fuit a vexationibus et æramnis, atque facultas edocendi libere populi. Anno autem circiter 365 Theodorus ille abbas (d), quicum Athanasius exsul et profugus haud semel versatus est, diem obiit extremum. Quo perlato ad Athanasium nuntio, litteras ille consolatorias Orsio abbatem misit et monachis ei subditis, quibus testificatur se summe de obitu tam præclari viri dolere, in usum ac salutem fratrum nati; multis lacrymis mortem ejus prosecuturum, nisi summam nactum felicitatem crederet. Rogat monachos, precibus suis de pace Ecclesiæ confirmanda cum Deo agant. Licuisse sibi ait per inducias belli et vexationis isto etiam anno sanctum Pascha et Pentecosten cum lætitia celebrare.

2. *Athanasius scribit Vitam Antonii.* — Hoc item circiter tempus, rogantibus transuarianis monachis in peregrina regione versantibus, et quidem, ut arbitramur, Occidentalibus (jam enim per Occidentem frequentari cœperat monasticum institutum), Antonii præclari illius deserti incolæ vitam, gesta, et miracula scripto mandavit, ex iis quæ frequens adeundo virum nec modico temporis intervallo cum

(a) Basil. ep. 273.

(b) Basil. ep. 349.

(c) Socrat. lib. iv, cap. 1.

(d) In Vita Pachomii, Acta SS., 14 Maii.

eo versatus, oculis ipse conspexisset suis, necnon A sodalium monachorum testimoniis texens historiam. Opus sane singulare, cujus dignitas omnibus retro sæculis commendata. Quod mox in Occidentem perlatum, non, ut quorundam fert opinio, ab Evagrío, qui jam antea, anno scilicet 362, cum Eusebio Vercellensi in Italiam iter habuerat, sed a tabellariis ad se transmissis, ut ipse indicat Athanasius. Eam autem Antonii Vitam in Occidente degens Evagrius Latine fecit ante annum 369, superstite adhuc Athanasio: quod vel solum est ad eorum sententiam, qui id operis Athanasio abjudicant, refellendam satis. Quam celebris autem illa in Occidente, quam studiose excepta fuerit, fidem faciunt, cum sexcentorum pene scriptorum testimonia, quorum nonnulli æquales, ac necessarii Evagrío fuere, tum B manuscriptorum copia et antiquitas. Qua de re pluribus in *Monito ad Vitam Antonii*.

3. *Athanasius librum scribit de Trinitate; alium item de Trinitate et Spiritu sancto.*—Cum per otium Alexandrinum et pacem liceret, nihil intermittebat Athanasius Lucifugarum confutationem, quorum potissima tum pars erant Anomœi et Pneumatomachi sive Macedoniani. Istos insigni opere adortus, æqualem in Trinitate personarum dignitatem commonstravit, non aliunde quam ex Scripturæ testimoniis petens argumenta. Titulus operis apertè in editis vitio laborans ejusmodi est in manuscriptis: *De incarnatione Dei Verbi, contra Arianos*. Ab antiquissimis etiam scriptoribus hoc nomine laudatur: *De Trinitate et Incarnatione*. Inscriptio sane accommodatior ad libri materiam et argumentum. Mirum quam præclara hoc unum opusculum complectatur, de Trinitate et æqualitate trium personarum, de processione Spiritus sancti a Patre et Filio, de Eucharistia, et de aliis permultis. Huic persimilem lucubrationem, quæ Latine tantum exstat, Athanasio vindicamus adversus quorundam hujus ævi scriptorum sententiam. Utrumque porro opusculum in nullum isto 365 commodiorem annum conierri posse putamus.

ANNO 366. — 1. *Mors Liberii; in cujus locum subrogatur Damasus.* — Anno 366, mense Septembris, diem obiit Liberius papa. Qui post lapsum patriæ, et Ecclesiæ suæ restitutus, munere exinde D episcopali inculpate ac diligenter ad obitum usque perfunctus est. Paucis interpositis post ejus exitum diebus in pontificem deligitur Damasus, eruditione, sanctimonia, fortitudine in oppugnandis hæreticis præclarus. Sub idem tempus, ut erat tum factionum partibus distracta Romana civitas, seditiosorum conspiratione in episcopum cooptatur Ursicinus quidam. Hinc turbæ, hinc cædes, cæteraque mala permixtis et perturbatis rebus oboriri solita. Verum Damasi partibus a principio accesserunt, cum Athanasius, tum quotquot pacem curabant ecclesiasticam.

2. *Epistola Athanasii ad Rufinianum.*—In hunc circiter annum conferre licet epistolam Athanasii ad Rufinianum. Is inter varias de recipiendis iis qui in hæresim lapsi essent opiniones animi dubius, ab Athanasio, quem patris compellat nomine, quæ forma, quæ conditio lapsis offerenda, ediscere efflagitabat. Cui Athanasius pro innata sapientia hanc a diversis synodis definitam formam missis litteris indicavit: ut qui hæresis seu auctores seu patroni fuerint, si quidem respiscant, ad communionem tantum admittantur, nec pristinam in clero dignitatem occupent; sin infirmitate atque formidine fuerint ad hæresim simulandam compulsi, integris rebus, gradum et officium retineant. Quæ quidem regula una Catholicis omnibus erat, solis Luciferianis aditum pœnitenti negantibus. Hi namque, ut gesta clamant, nihili ducebant Alexandrinæ synodo placita.

ANNO 367 — 1. *Valens Catholicos vexat, edicit ut pellantur episcopi. Plebs Alexandrina pelli Athanasium non sinit. Athanasius se clam subducit.* — Annus 367, ut cum viris doctis opinamur, immani Valentis Ariani in Catholicos vexatione insignis fuit (a), qui Eudoxio auctore et consuasore singulis per urbes et regiones magistratibus, denuntiato in repugnantes ac non obsequentes fortunarum periculo, mandavit ut episcopi Constantii temporibus abdicati, atque imperante Juliano restituti, sedibus pellerentur, et Ecclesiis suis. Edicti gravitate compulsi Ægyptii magistratus, Athanasium rursus ecclesia deturbare et pelli urbe parabant. Non levis enim C pœna omnibus per Orientem magistratibus, atque militibus indicta; nec modo multam pecuniæ ingentem, sed etiam corporis cruciatum interminabatur Augustus, si non strenne jussa exsequerentur. Tunc episcopo metuens Christiana plebs, quæ haud semel periculum et ferrum a cervicibus Athanasii depulerat, coacta ad Tatianum Ægypti præfectum adit, rogat ut ne temere et inconsulto Athanasium ejiciat, sed perpendat accuratius quid esset imperatoris litteris definitum; ad eos enim tantum pertinere, qui, temporibus Constantii pulsati in exilium, imperante Juliano remigrassent. At enim Athanasium, tametsi sub Constantio pulsum, eodem tamen D revocante sedem aliquando repetiisse suam, Julianum autem, cæteris restituti, ipsum solum patrio solo exturbasse, quem denuo Jovianus Ecclesiæ restituerat. Hac habita oratione, cum nihil præfecti animum mitigassent, tum ejus conatibus obstistere, et violentiam ab episcopo propulsare. Cum multitudo vulgi conflueret, ingensque tumultus ac perturbatio totam urbem occuparet, omniaque essent ad seditionem et bellum parata, rem imperatori præfectus denuntiat, passus interim Athanasium in urbe manere. Interposito multorum dierum spatio, cum sedatus tumultus videretur, clam urbe digressus Athanasius, in occultum se locum proripuit, et jam quinto

(a) Socrat. lib. iv, cap. 15; Sozom. lib. vi, cap. 12.

vir prope acta et decursa ætate patrium vertere solum coactus est. Multa nocte præfectus Ægypti, comitante duce militibus stipato, ecclesiam in qua domicilium habebat Athanasius invadit, ratus scilicet compressa seditione, populisque somnum capientibus, se nullo negotio, nullo concitato tumultu irrupentem, Valentis imperata facturum. Et cum ubique Athanasium in ipsiusque tabulatis perquisivissent, spe falsi, reque infecta abscedunt. Ingens tum admiratio cunctos subiit, quod Athanasius sive cœlesti monitu, sive ingenii perspicacitate, re præcauta atque prævisa, se subduxisset. Tamen, ait Sozomenus, ut quis tam opportuno tempore sibi prospicere insidiasque cavere possit, id majoris videtur esse providentiæ quam quæ in hominem cadat. Sunt qui dicant, Athanasium, cum inconsideratum populi tumultum prævideret, veritum ne turbarum ipse auctor haberetur, haud modico tempore in sepulcro patrio delituisse.

2. *Valens Athanasium revocat.* — Sub hæc Ariani, quæ animi ex Valentis edicto multum creverant, ab eo postulant, ut Alexandriam Lucius mitteretur, qui episcopalem sedem occuparet. Quod tamen illis Athanasio superstitie minime concessum. Imo vero Valens popularem seditionem reformidans, litteris suis Athanasio fecit repetendæ sedis potestatem. Suspicio, ait Sozomenus, Valentem non suo consilio has litteras dedisse, sed, vel quod insitam omnium animis de Athanasii virtute opinionem secum reputaret, remque ideo Valentiniano, qui Nicænzæ fidei hærebat, fore pernolestam; vel quod Athanasii sectatorum multitudinem reformidaret, ne scilicet erumperent in turbas atque seditiones. Ad hæc vero Arianzæ factionis episcopi non tanta sollicitudine excubabant ad eum episcopali sede deturbandum: futurum prospicientes, si pelleretur denuo, imperatores interpellaturum; nactaque ipsos adeundi occasione, periculum fore, ne Valentem ad suam deduceret opinionem, Valentinianumque, veræ sectatorem fidei, querelis, oratione, dignitate inflammaret in adversarios. Ne viri ingenium et sagacitas ex iis quæ Constantio imperatore contigerant, sat perspecta, sat explorata erat: prudentia quippe ac prospiciendi vi insidias et conspirationes sæpe declinaverat. Quæ causa fuisse videtur ut Ariani a consilio exturbandi Athanasii tum desciscerent, atque in pace sinerent Alexandria consistere, dum cætera circum loca, Orientalesque provinciæ omnes Valentis in Catholicos immanitate, cædibus, exsiliis, proscriptionibus, nullo non calamitatis genere conflagrarent.

3. Fugam autem Athanasii postremam, cum erudito viro Antonio Pagio in annum rejicimus circiter 367. Quia scilicet ait Theophanes Athanasium quadraginta sex annis episcopali perfunctum munere, totos quadraginta in periculis calamitatibusque versatum, ita ut sex postremis solum vitæ suæ

A annis ei licuerit alta et imperturbata frui pace. Quæ sane temporis ratio constabit, si ad annum 367 ejus fugam reditumque conferamus. Et vero cum Theophane consentire videtur Sozomenus, qui post allatam ab Eustathio et sodalibus eusam fidei confessionem, ait eosdem acceptis Liberii litteris in Siciliam transmittentes istic synodum habuisse, et eodem tempore lectis in synodo Tyanensi iisdem litteris, cum alia perinulta, tum id etiam decretum fuisse, ut proximo vere Tarsi in Cilicia synodus celebraretur. Quæ tamen prohibitu Valentis habita non fuit, Is eodem tempore edixit, exturbandos fore catholicos præsules. Cum porro ut tardius anno 366 data sit epistola Liberii, qui .eo. ipso. anno defunctus est, anno subsequente imperatoris edictum promulgatum fuerit. Non videtur enim ante datum, cum ad annum 367 Valens bello occupatus Gothico, tantæ inferendæ per totum imperium vexationi, vix spatium et occasione habuisse potuerit.

ANNO 368.—*Synodus Romana prior sub Damaso.*— Anno, ut opinamur, 368, Damasus papa celebrato Romæ pro confirmanda Nicæna fide concilio, Valentem et Ursacium famosos illos Occidentalium Arianorum antesignanos damnatos abdicavit, atque lapsos tempore vexationis episcopos ad officium revocare conatus est, detectis iis qui defectionis auctores fuissent. Litteris autem synodus acta et decreta sua ubique significavit.

C ANNO 369. — *Synodus Alexandrina.* — His acceptis litteris, Athanasius synodum convocat Alexandriæ cujus synodalis ad Afros epistola exstat inter opera Athanasii. Is quanta sollicitudine non suorum modo, sed etiam externorum saluti invigilaret, hisce litteris deprehenditur. Cum enim accepisset, nonnullos esse oppugnandæ Nicænzæ fidei cupidos, qui synodi Ariminensis Acta, illa nempe Constantii auctoritate, minis, formidine ad suam libidinem conscripta, afferrent in medium, ac omni ope studioque contenderent Nicænis decretis anteferenda, Afros Athanasius rei veritatem edocet; Arianorum scilicet hæc molimina, hæc nova machinamenta esse (a); Nicænam fidem a cccxviii episcopis editam, firmam, sanam, et omnium pietatis amantium calculo apud Indos usque et Barbaros receptam; Arianam vero, nedum probis esset accepta, ne ab Arianis quidem sat firmam haberi, qui in synodis plus decem totidem formulas, mutata subinde sententia, varias inter se, nec satis sibi constantes edidissent. Nec esse quod de Ariminensi synodo sibi gratularentur: quæ dum libera, dum extranea formidine vacua esset, et arbitrato suo rem ageret, Ariarorum principes abdicasset, Ursacium nempe, Valentem, Eudoxium et Auxentium. Si qua Ariminensibus Actis esset fides, huic habendam decreto, quod ex libero Patrum arbitrio datum ignoraret nemo; secus autem aliis Constantii opera terroreque extortis suffragiis. Testimoniis exinde antiquorum Patrum vocis ὁμοού-

(a) Epist. Athanasii ad Afros.

et usum, dignitatem, sinceritatem commonstrat, et pluribus defendit adversum hæreticos. Ait esse nonaginta circiter per Ægyptum episcopos, qui secum ista scriberent; qui tam concordii, tam unanimi sententia essent, ut ex recepto more, qui adessent pro absentibus subscriberent. His similes Alexandrina synodus litteras ad Damasum papam dedit, quibus permirum sibi aiunt, Auxentium, non Arianum modo, sed etiam sexcentis flagitiis nobilitatum, Gregorio Alexandrino olim in amicis, ac scelere parem, non damnatum, non abdicatum in Romana synodo fuisse. Gratias Damaso et synodo referunt, quod pacis et ecclesiasticæ concordie causa factiosos et turbarum auctores Ursacium, Valentem, et assecclas damnaverint.

ANNO 370. — *Synodus Romana altera.* — Athanasii aliorumque præsulum monitis morem gessit Damasus. Coacta quippe anno 370 vel sequente Romanæ synodo, de Auxentii causa actum, qui omnium suffragio episcoporum condemnatus est (a), et munere dignitateque abdicatus. Quæ hactenus superest synodica Damasi epistola, videtur compendium esse epistolæ ad Afros, seu potius ei consimilis, quam ad Damasum miserant Ægyptii præsules, ejusque occasione conscripta. In ea quippe Auxentius damnatus, Ariminensis proscripta formula, Nicæna fides confirmata est. Quas res omnes complectitur epistola ad Afros. Vulgo arbitrantur, Basilium, qui anno 370 in episcopum delectus est, legatos Romam ad eam ipsam synodum cum epistola misisse. Quod si exploratum esset, palam hinc foret, Romanam synodum vel anno 370, vel sequente fuisse celebratam. Sed cum ea Basilii epistola ad episcopos Italiæ et Galliæ nuncupata sit, nulla facta synodi cujuscumque mentione, nullius, mea quidem sententia, est momenti ad temporis rationem ineundam. Conjectando solum in hoc circiter tempus Romanam synodum consignamus. Nam priorem sub Damaso synodum in annum referimus circiter 368, Alexandrinam vero in sequentem. Qui autem illum in annum 366, hanc in 371 conferunt, minus certe probabilem ineunt chronologiæ rationem. An Athanasius et Ægyptii episcopi totum quinque vel sex annorum spatium effluere permiserunt, ut inveteratis rebus gestis, gratias Damaso et synodo Romanæ referrent? Ad hæc, non videtur Damaso sub finem anni 366 in pontificem cooptato, et ineunte episcopatu Ursicini ænuli factione exagitato, spatium fuisse ad synodum eodem anno celebrandam; sed rebus demum compositis anno 368 de synodo cogitasse probabilis est, anno autem insequente litteras accepisse Athanasii et Ægyptiorum, iisque obtemperasse, ac synodum postea coegisse ad Auxentii causam excutiendam.

ANNO 371. — 1. *Athanasius præfectum Libyæ Catholicorum communionem interdicit.* — Ille circiter

tempestate, Basilio jam episcopo, in Libya monstrorum semper parente præfectus erat crudelitate et lascivia insignis, cui mos erat in alienos toros inihiare. Impuri hominis sceleribus permotus Athanasius, ut infamem, Ecclesiæ communionem interdixit, missisque litteris, cum obscenam hominis vitam, tum illatas merenti pœnas significavit. Iis acceptis Basilius (b) litteris factum laudat, pronuntiat hominem esse Athanasii sententia execrandum, nemini cum illo ignis, aquæ vel tecti communionem ineundam; e re Ecclesiæ fore, ut violenti hujusmodi tyranni communi omni omnium calculo proscribantur.

2. Aliæ item exstant ejusdem Basilii ad Athanasium epistolæ (c). In ea vero, quæ secundo fertur loco, deplorat calamitates Orientalis Ecclesiæ: et rogat Athanasium, apud Occidentales id agat, ut quam sollicitudinem adversus unum duosve qui prave sentirent prætulerant, eandem ipsam vertent ad res Orientales componendas. Neminem esse ad eam rem impetrandam ipso opportuniorem, sive ingenium, sive prudentiam, seu virtus, seu venerabilis canities spectaretur: id epistolis, id legatis, id precibus obtinere contenderet. Ac cum primis res Ecclesiæ Antiochenæ tum luctuoso discidio, ac triplici factione confluentes componi curaret: si caput totius Orientis ad concordiam revocaret, spem fore gratiæ inter reliqua membra reconciliandæ. Sunt autem qui putent, eam epistolam Athanasio missam antequam celebraretur Alexandrina synodus de qua superius. Verum ut eorum sententiæ palam non repugnamus, cum tamen paulo post Ursacii et Valentis abdicationem, quæ nec obscure in hac Basilii epistola memoratur, ea synodus subsecuta sit, hinc sane firmatur conjectura nostra.

3. In alia epistola rogat, ut in tanta Ecclesiæ perturbatione precibus se, consilio, peritia rerum gerendarum adjuvet, nec aliquam elabi sinat litterarum sibi mittendarum occasionem; grandi quippe subsidio et consolationi sibi esse ejus epistolas. In sequente de Meletio agit, Athanasioque innuit optatissimum quibusque esse, ut ipse solus Antiochenam regat Ecclesiam, reliquæ vero partiunculæ in corpus unum coaptentur. Hanc excipit alia epistola, qua deploratis de more Ecclesiæ calamitatibus, postulat Athanasii epistolas ad varios episcopos datas sibi transmitti. Claudat agmen alia, qua se testificatur ingenti gaudio Petrum ab Athanasio missum excepisse, se omnibus in negotiis ipsum quasi ducem ac rerum gerendarum principem habere: Dorotheum Meletii diaconum ad ipsum mittere. Videri sibi consentaneum, si litteris apud Romanum episcopum agatur, ut rebus Orientalibus constituendis curam operamque navet. Nec synodo opus esse, sed ipse auctoritate propria viros deligat cum ferendis viæ molestiis, tum rebus gerendis idoneos, qui mansue-

(a) Theod. lib. II, cap. 22.

(b) Epist. 47.

(c) Epist. 47 52.

tudine et facilitate ingenii male affectos valeant ad sauiam reducere mentem : et quidem clam taciteque accederent, ut qui adversæ partis erant, ne præsentiscerent quidem adventuros. Esse qui Marcellum contenderent abjici ab Ecclesia oportere, qui Verbi Dei ante incarnationem et post resurrectionem existentiam tolleret.

4. *Athanasius cum Meletio reconciliatur.* — Ex hac postrema epistola confici videtur, Basilii opera Athanasium, Meletio reconciliatum fuisse. Nam quod Meleti diaconus ad Athanasium conveniendum properaret, id ea tempestate inter signa inîtæ aut saltem inœundæ pacis computabatur. In hisce omnibus epistolis magnam cernere est Basilii erga Athanasium observantiam. Virum ut patrem, ut doctorem, ut arbitrum semper alloquitur : et totius ferme Ecclesiæ sortem ex ipsius maxime pendere consilio testificatur. Athanasius vicissim Basilium filii loco semper habuit, ejusque doctrinam, vim ingenii, pietatem quanti faciat, haud semel significat in litteris Basilii causa conscriptis. Nam quæ ad ipsum Basilium datæ sunt, injuria temporum interierunt.

5. *Epistolæ Athanasii ad Joannem et Antiochum et ad Palladium. Basilii de Athanasio testimonia.* — Hoc circiter tempore excitatis de Spiritus sancti divinitate quæstionibus, Basilii temporum sese conditioni attemperans, etsi Spiritui sancto ea omnia quæ Deo competunt ascriberet, et Deum vere ipsum crederet esse, a Dei tamen nomine abstinere, ne res auditoribus appellationi hujusmodi insuetis offensionem foret. Id cum indigne ferrent monachi nonnulli, sanctum virum ubique traducere atque insectari cæperunt. Re litteris Joannis cujusdam et Antiochi presbyterorum comperta, Athanasius missa ad eosdem epistola, monachorum carpit audaciam et temeritatem, necnon eorum qui quæstionibus movendis intenti turbam et dissidiorum essent auctores. Rem pluribus agit in epistola ad Palladium, quem rogat ut pacem Basilium inter et monachos componere curet. Probari sibi ait, acceptamque esse piam illam Basilii simulationem, qui pro infirmorum utilitate infirmitatem et ipse præferret. Virum hujusmodi, Ecclesiæ gloriam esse contendit. Et hæc quidem de Athanasii cum Basilio societate et amicitia dicta sunt, non quidem temporibus distincta suis, cum non sat conspicua ferant ejusmodi litteræ temporum signa. Hoc unum certum exploratumque, trium annorum spatio hæc omnia circumscribi oportere, ab anno scilicet 370, quo ordinatus fuit Basilium, ad 373, in quem, ut mox comprobatur, mors Athanasii conferenda est. Nec prætermittenda alia quædam Basilii dicta grandem Athanasii existimationem præferentia. In epistola ad Neocæsarienses (a) hæc habet : « Cum accepissem a beatissimo patre Athanasio Alexandriæ episcopo litteras, quæ etiam nunc penes me sunt, et flagitantibus offero legendas, quibus ille aperte edixit eos, qui ex Arianorum hæresi

(a) Epist. 75.

ad nos transire voluerint, admittendos esse, dum Nicænæ synodi fidem profiteantur, nec vel minimum esse ea in re hæsitandum : et cum sententiæ hujus consortes ille mihi cum Macedoniæ tum Achaïæ episcopos allegasset, necesse duxi tanto viro propter gravissimam eorum auctoritatem qui id decreverant obsequi : simulque præmium pacificis destinatum nancisci cupiens, eos qui fidem istam confiterentur communicantium parti ascripsi. » In epistola autem ad Euphemium hæc habet : « Studium tuum erga Athanasium evidentissimum erat argumentum, te in maximis fidei capitibus recte sentire. »

6. *Siderii Historia. Siderium confirmat Athanasius.* — Hæc item circiter tempora res evenit, quam Synesio auctore ediscimus (b). Erant in quadam Pentapoleos diœcesi, cui nomen Erythrum, vici duo, Palæbisca et Hydrax. Episcopo autem Erythri Orioni, jamdiu gravi et protracta ætate cum esset, summa facilitas ex ingenii mentisque imbecillitate advecta vitio vertebatur. Cum diutius autem vitam extraheret, longioris moræ impatientes vicorum incolæ, juvenem quemdam gerendis rebus strenuum, Siderium nomine, ab exercitu Valentis adventantem delegerunt, ut vicos administraret, ejusmodi virum scilicet, qui et inimicis nocere, et amicis prodesse posset. Per id enim tempus hæresis multitudine et auctoritate valebat, opportunaque tum dexteritas in agendo quæ est administræ prudentiæ. Is primus fuit Palæbiscae creatus episcopus ; sed neque legitime, cum nec Alexandriæ, nec a tribus, ut mos erat, episcopis fuerit ordinatus. Solus namque Philo Siderium ordinavit. Is Philo fortasse idem est, qui fidei causa sub Constantio relegatus, Luciferianis postea nomen dedit, homo patria Cyrenensis, junioris cujusdam Philonis patruus : in cæteris quidem ex præscripto Christianæ disciplinæ vitam agens, quod autem ad regendum et parendum attinet audacior, quam legum observantior. Verumtamen hoc ad Philonis veniam afferri poterat, quod formidolosis temporibus accuratorem disciplinam prætermitti necesse fuerit. Quæ causa fuit ut Athanasius id tempori dederit, nec vel cum ordinante, vel cum ordinato expostularit. Imo vero cum exigua adhuc fidei scintillam quæ Ptolemaide residua erat fovere, et magis magisque vellet accendere, Siderium majoribus gerendis idoneum eo commigrare præcepit, ut metropolitanam regeret Ecclesiam. At ubi senex denum extinctus esset, Palæbisca et Hydrax in antiquam redactæ formam sunt, atque Erythro contributæ. Insequentibus autem annis turbæ rursus eadem de causa datæ sunt.

7. *Apollinarij errores late serpunt. Athanasii epistola ad Epictetum.* — Interea Apollinarij errores, qui post synodum Alexandrinam anni 362 ex simulata ejusdem confessione compressi et extincti videbantur, late serpere et in multas spargi regiones cæperant, ut non per Syriam, Palestinam, et Ægyptium modo, sed per Græciam et Achaïam emana

(b) Synesius, ep. 77.

rent. Et uti solet nova quæque opinio in varias A distrabi partes, cum, ut putamus, ex variis et in omnem partem effusis Apollinarii scriptis, alius aliud apprehendisset, hinc variæ obortæ sententiæ, quas uno Dimœritarum nomine complectitur Epiphanius (a). Ejusmodi ergo pravæ et adulteræ opiniones cum Corinthi propositæ agitæque fuissent, Epictetus istius urbis episcopus commentarios edidit, ad Athanasiumque transmisit, rogans sibi quid agendum, quidve sentiendum, qua ratione confutandi ejusmodi errores essent, indicaret. Hæc autem erant istiusmodi sententiarum capita: 1° Consubstantiale Verbi divinitati esse corpus ex Maria genitum; 2° Verbum in carnem, ossa, nervos, capillos fuisse mutatum. Qui error Marciniotis ascribitur in dialogo Origenis nomine publicato; 3° Dominum fictione, non natura, gestasse corpus. Perantiqua hæresis ab Ignatio et ab omnibus ferme Patribus deinceps memorata; 4° Ipsam divinitatem circumcisam et cruce affixam fuisse; 5° Verbum nequaquam ex Maria, sed ex sua sibi substantia corpus efformasse; 6° Eum qui ait Domini corpus ex Maria ortum, non trinitatem sed quaternitatem admittere. Ist hæc erant, testibus Epiphanio et Gregorio Nazianzeno, Apollinaristarum commenta. Tacebatur tamen in commentariis Epicteti error ille, qui ab initio fuerat Apollinaristarum ceu tessera, quæ negabant scilicet mentem humanam inesse Christo. Acceptis Athanasius Epicteti commentariis, litteris ad eundem missis errorum opiniones acriter insectatur, validisque confutat argumentis. Mirere sane in homine prope decursa jam ætate tantum acrimonie, salis, eloquentiæ, quantum vix deprehendas in cæteris efflorescente ætate conscriptis. Nec omittendum, initio istius epistolæ errores hujusmodi tanquam insolentiores, ac sibi hactenus inauditos exagitare Athanasium. Unde pateat, reliqua opuscula adversum Dimœritas et Apollinaristas a sancto doctore adornata, secundum eam ad Epictetum epistolam fuisse conscripta; quæ ad quinque sexve adhuc supersunt. Epistolam ad Epictetam, consequenter ad eam quam superius augurando statuimus chronologiæ rationem, in annum consignamus circiter 371. Memorat quippe iste Athanasius synodum Romanam anno 370 a Damaso adversus Auxentium celebratam.

8. *Athanasii epistola ad Adelphium.* — In eandem circiter tempestatem referimus epistolam ad Adelphium confessorem. Qui litteris Athanasium, totius orbis eo tempore arbitrum et ceu oraculum, monuerat, esse ex Arianis nonnullos, qui negarent Christi corpus esse adorandum; sed siebant tamen Verbum hominem factum, quod animæ vicem in humano corpore impletet, adorandum esse. Ejusmodi homines datis ad Adelphium litteris solita vi ingenii refellit et coarguit: exprobratque Arianis, quod rem quam creatam putarent, Verbum scilicet, adorarent. Alios item oppugnat, qui carnem Chri-

(a) Hæc 77

sti ex conjunctione cum Verbo increatam evasisse affirmarent. Quæ sane opinio recidit in proxime commemoratos Apollinarii errores.

9. *Athanasii epistola ad Maximum.* — Inter hæc Maximus quidam philosophus, is ipse, ut videtur, qui ementita post hæc Gregorio Nazianzeno amicitie necessitudine junctus, eundem sede pellere aggressus est, litteris Athanasio significavit, ease qui adversus Dei Verbum sententias efferrent erroneas, et quidem, ut inibi cernitur, Apollinaristarum hæresi finitimas. Athanasius vero, qui impigre semper obortis erroribus convellendis excubabat, eosdem integra mentis acie confutavit in epistola ad Maximum, quæ etiam nunc superest.

B ANNO 372. — 1. *Athanasii libri contra Apollinarium, et alia opuscula.* — Ejusdem elegantie sunt duo libri contra Apollinarium, quos incunctanter post epistolam ad Epictetum reponendos censemus, quibus errores hominis et sectatorum ejus insectatur, tacito semper Apollinarii nomine. Nam quod in inscriptione comparet, id videtur librariorum auctoritate inductum, quando in quibusdam exemplaribus non exstat. Et vero ea re firmatur nostra sæpe memorata opinio, Apollinarium, dum viveret Athanasius, ejus semper gratiam affectasse, atque studuisse imprudente illo errores spargere suos. Sane gloriabatur ille, multas se ab Athanasio accepisse litteras. Quæ nota esset servatæ semper ejus gratiæ amicitieque. Athanasio autem defuncto, posita larva, palam cœpit errores evulgare; ut ausus sit etiam missis ad Diocæsariensem synodum litteris virus hæreseos detegere et publicare. Præter memorata opuscula exstat alia perbrevis oratio contra Apollinarii errores, omisso de more illius nomine, quam antehac ineditam nunc primum publici juris facimus. Itemque fidei confessio haud multum diversa ab ea quam Joviano roganti transmisit Athanasius, insertis solum clausulis adversum Apollinaristas et Pneumatomachos; quæ ab Athanasio sub finem vitæ concinnata jam primum lucem aspicit.

2. *Melanie iter Alexandriam.* — Hoc item anno Alexandriam proficiscitur Melania matrona Romana, et quidem, ut ex Rufini et Palladii testimoniis monstrari videtur, Athanasio superstite; etenim donatam aiunt ab Athanasio ovina pelle, dono ante sibi oblata a Macario abbate: qui Macarius eam a leone in beneficii præmium acceperat et mercedem restituti catulis suis luminum usus.

ANNO 373. — 1. *Mors Athanasii.* — Demum Athanasius cum totos quadraginta sex annos in episcopatu consedisset, et quadragesimum septimum ageret, ætate ac senio confectus, prope octogenerius, promeritum tantis offeisiis, tantis laboribus præmium accepturus, sexto Nonas Maii diem obiit (b). Moriturus successorem sibi designavit Petrum, virum jam plurimis fidei causa una cum

(b) Sozom. lib. x, cap. 19; Theod. lib. iv, cap. 20.

Athanasio susceptis laboribus præclarum, populorumque votis expetitum, dignum scilicet, quæ summa laus, qui Athanasium exciperet.

2. Non una est de anno obitus Athanasii sententia. Ex Socratis enim testimonio, qui cons. Gratiano secundum et Probo defunctum ait, multi nec ignobiles viri mortem ejus conferunt in annum 371 : sed hanc chronologiæ rationem sat firmitatis non habere suadent, cum ea quæ superius dicta sunt, tum aperta antiquiorum et fide digniorum scriptorum testimonia. Basilius namque anno 370 mense Junio, ut firmior fert sententia, in episcopum cooptatus est. Atque exinde multas quæ hactenus exstant misit, multas itidem accepit ab Athanasio litteras. Unde jam videatur angustius temporis intervallum, viris tanto terra marique spatio disjunctis, ad tot epistolas ultro citroque mittendas. Minus enim undecim mensibus ab ordinatione Basilii ad Athanasii obitum interessent. Et quod magis urget, ait Basilius in una epistolarum ad Athanasium, unum duosve ex Arianis Romæ damnatos, scilicet Ursacium et Valentem, in priore scilicet Romana synodo. Ex quo colligitur, necdum secundam sub Damaso Romanam synodum, ubi damnatus Auxentius Arianorum nequissimus fuerat, celebratam fuisse. Unde conficitur eam vel sub finem anni 370, quo delectus Basilius est, vel sequente habitam fuisse. Huic autem synodo diu superstes Athanasius erat, qui illam in epistola ad Epictetum laudat, quique multa alia, ut proxime ostendebamus, secundum eam datam epistolam edidit. Ad hæc, in vivis erat Athanasius anno 372, cum Melania in Ægypto peregrinaretur. Quamobrem Hieronymi et Proterii episcopi Alexandrini et martyris testimoniis hæere præstat. Hieronymus enim ad annum Domini 374, ait Petrum Athanasii sedem excepisse, qui annus est æræ nostræ 373. Proterius vero in epistola *Paschali* sic habet : « In octogesimo nono anno ab Imperio Diocletiani, superstitute patre nostro et episcopo Athanasio, cum XIV luna Paschalis XXVIII die mensis Phaminoth, id est, nono Kalendarum Aprilium die provenisset, die Dominico, in subsequentem translatum est hebdomadem, ita ut quinta die mensis Pharmuthi, hoc est, pridie Kalendarum Aprilium, celebraretur Pascha Dominicum. » Quæ notæ omnes in annum quadrant 373. Hisce aliud

A adjicit argumentum vir eruditus Pagius mutuatum ex historia patriarcharum Coptitarum, Latine versa et evulgata per Abrahamum Eckellensem, ubi dicitur obiisse sanctus patriarcha, septimo Bescinas die Jovis, cujus dies septimus cum die secunda Maii concurrat. Quare cum anno 373 dies secunda Maii in feriam quintam inciderit, in eundem annum optime confertur mors Athanasii.

3. Eo igitur anno ad cœlestem vitam demigravit vir ille tantus, tot laboribus periculisque perfunctus, tot emensis declinandæ vexationis causa terrarum spatiis, tot pro Christi fide ærumnis et calamitatibus affectus, quinque exsul, insidiis semper Arianorum appetitus. Quot annos vitæ, tot fere annos calamitatis enumeres. Annos ferme septem: supra quadragenos sedem tenuit, annos prope totidem hæreticorum impetu, conspirationibus, fraudibus agitatus; qui exsuli necem, reduci exsilium parabant assidue. Non ille minis, non terroribus, non capitalis periculi denuntiationibus fractus unquam fuit, aut cessit adversariis; imperatores quatuor, duces, præfectos exercitus, mala perniciemque sibi parantes vidit: et qua erat animi fortitudine, imperterritus semper, nunquam deflexit a veritatis via. Ad hæc, quantum consilio, quantum dicendi copia valeret, cum ex rebus negotiisque per totum vitæ curriculum quantumvis ardua et periculosa essent, feliciter juxta atque prudenter administratis, tum adversariorum testimonio comprobatur; qui cum tam acris, tam sagaci viro rem esse sibi inique ferentes, haud semel ira feroces in maledicta erupere. Sed ut acer cum hæreticis et novatoribus, ita mitis et modestus cum iis qui, ex imbecillitate lapsi, resipiscerent: in bello pacis studiosissimus, faciles semper aditus præbens ad reconciliandam gratiam, quantum salvo officio poterat: quod ex rebus cum Basilio Ancyrano et Meletio Antiocheno gestis perspicuum. Qui vero fuerit in re domestica et familiari, ne sciamus, vetat omnium antiquorum ea de re silentium, vetat epistolarum ejus jactura. Sed amor populi Alexandrini, fama que sanctitatis apud Ægyptios juxta, et alios externa usque orbis incolentes, omnium genere virtutum præclarum fuisse testificantur: quarum præmium obtinuit, æternumque habiturus est.

ANIMADVERSIONES

IN VITAM ET SCRIPTA S. ATHANASII

PROOEMIUM.

Novæ nec spernendæ Athanasii operum supelle-

(a) Ea intellige quæ post absolutam editionem Benedictinam publici juris fecit D. Bern. de Montfaucon in *Bibliotheca nova*.

ctili (a) visum est observationes aliquot præmittere, quas per otium et diuturnam tractationem in Vitam

et scripta ejus adornavimus. Etsi enim iis edendis haud indiligentem pro facultate operam dederimus, nonnulla tamen in transcurso agitata, sub hæc δευτέρας φρονίας accuratius excussimus: ex assiduo quippe usu nova in dies afferitur rebus jam tentatis accessio. Alia item intervenit his denuo inanum admovendi causa. Tillemontius quippe in egregio ad historiam ecclesiasticam opere, ut sæpissime nobis astipulatur, ita nonnunquam in gestorum recensione et temporum computo aliam setatur viam et sententiam oppugnat nostram; qui si auspicato rem aggressus esset, nobis uno veri studio permotis, ejus observationibus suffragium addere liberet, ubi quidem liceret. At cum editionem ille nostram vix sesquimensis ante obitum nactus, diuturnoque morbo pressus, cum paulatim vires tum corporis tum animi deficerent, nec res sane perplexas et obscuras ea qua par erat diligentia expendere, nec si quid difficiliter occurreret, aliorum comparatione locorum explanare, nec quod minus accurate positum erat posterioribus curis sarcire potuerit; nonnulla sunt cum in temporum calculo, tum in recensione gestorum, quæ minus assecutus videtur vir eruditus. Qui si tantumdem otii Athanasii scriptis evolvendis insumpsisset, nostris sane accuratiora dedisset, omnibusque numeris absolutam narrationem adornasset.

ANIMADVERSIO I.

Num Athanasius a martyribus institutus sit.

A prima Athanasii adolescentis institutione initium quæstionum ducentes, in litem non ambiguum descendimus. Ex perspicuo namque S. Doct. testimonio, ipsum apud martyres Christianæ disciplinæ tyrocinia posuisse diximus: atque ut spero sic stabit sententia. Tillemontius contra (a), martyres ab Athanasio memoratos, ipsos esse apostolos arbitratur, in quorum libris adolescens Athanasius Christi doctrinam hauserit: hosce magistros et doctores habuisse putat; non autem martyres qui in Maximini carnificina cervices pro Christo dederunt. Ex uno Athanasii loco tota res penditur (b): Ἐξεῖναι μὲν γὰρ, sic ille, διὰ θεολόγων ἀνδρῶν παρὰ Θεοῦ ἐλαλήθησαν καὶ ἐγράφησαν, ἡμεῖς δὲ παρὰ τῶν αὐταῖς ἐντυγχανόντων θεοπνεύστων διδασκάλων, οἳ καὶ μάρτυρες τῆς Χριστοῦ θεότητος γεγόνασι, μαθόντες μεταδίδομεν καὶ τῆ σῆ φιλιομαθείᾳ. — Id est: *Illæ enim (Scripturæ) theologorum hominum ministerio a Deo prolatae et scriptæ sunt: quarum sententiam cum a magistris divino Spiritu afflatis, qui ipsas legerant, quique deitatis Christi martyres affecti sunt didicerimus, eandem tuæ sedulitati tradimus.* Hic sane mireris rem ita planam in controversiam vocari: aperte namque et sine ambege ulla ait, Scripturas quidem sacras de Verbi adventu et de doctrina Christi a theologis viris, scilicet ab apostolis et evangelistis editas fuisse; se vero

A earum mentem a magistris suis, qui martyres Christi fuere, quique eas accurate perlegerant, edidicisse. De quibus item magistris suis initio libri *Contra gentes* hæc testificatur: *Exstant quoque plurimi ea de re a beatis magistris nostris conscripti libri, quos si quis legerit, Scripturam interpretacionem quodammodo intelliget, et eam, quam expetit, cognitionem conæqui poterit. Veruntamen cum magistrorum libros in manibus nunc non habeamus, necesse est ea, quæ ab illis didicimus, tibi patefacere et scribere.* Quia igitur magistrorum libri non aderant, nec forte poterat res aliud in tempus prorogari, acceptam ab illis doctrinam, ut memoria tenebat, his in libris tradidit.

B Magistri vero a quibus institutus Athanasius est, alii ut liquet ab apostolis et evangelistis, ii haud dubie erant, qui Maximino grassante martyrio perfuncti sunt: quibus accensendus Petrus martyr, Alexandrinus præsul, eximius divinusque doctrinæ magister, θεῖον τε χρῆμα διδασκαλίας, ait Eusebius (c), ac studio peritiaque sacrarum litterarum insignis. Et fortasse cum magistros pluraliter memoret Athanasius, una cum Petro subindical Phileam Thumitanum episcopum doctrina conspicuum, qui scripto rem Christianam exornaverat, et post diuturnas in carcere cum Petro moras, cervices dederat. Petro item haud dubie annumerandi sunt, οἱ οὖν αὐτῷ πρεσβύτεροι, presbyteri Alexandrini, Faustus, Dios, Ammonius, qui in illa Maximini carnificina perfuncti martyrio feruntur. Hi doctores et magistri Athanasii.

Ex dictis porro liquet Rufini historiam (d) de puerili usu, quo Athanasius puer paris ætatis infantis ad oram maris, Alexandro episcopo spectante, baptizavit, non posse cum vera putandi ratione consistere. Nam cum Petrus martyr, an. 311, postquam annum egerat in carcere pro Christo necatus sit, Athanasius, qui anno ut tardius 310, sub ejus aliorumve martyrum disciplina, penitioribus Christianæ doctrinæ mysteriis eruditus institutusque fuerit, tunc primam saltem adolescentiam ingressus sit oportet. Qui ergo potuerit sub Alexandro præsule, id est tribus hinc annis elapsis, sive anno ut citius 313, quo cœpit Alexander, puerili hujusmodi lusui vacare, qui tunc novemdecimum ut minus ætatis annum, ex definito a nobis annorum calculo (e), inierat; ex Hermantii autem computo vicesimum tertium?

ANIMADVERSIO II.

De titulo in Vitam Antonii, et num Athanasius aliquandiu cum Antonio in solitudine vixerit.

Præit Prologo ad *Vitam Antonii* titulus hujusmodi (f): *Βλος καὶ πολιτεία τοῦ ἐν ὁσίοις Πατρὸς ἡμῶν Ἀγτωνίου, συγγραφεὶς καὶ ἀποσταλεὶς πρὸς τοὺς ἐν τῇ ξέτῃ μοναχοὺς παρὰ τοῦ ἐν ἀγίοις Πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας.* Id

(a) *Vie de S. Athanase*, not. 3.

(b) *Ath. De Incarnat.*, p. 77.

(c) *Hist. l. vii, c. 32; l. viii, c. 40, 43; l. ix, c. 6.*

(d) *Lib. 1, cap. 14.*

(e) *In Vita Ath.*, p. 1.

(f) *Athanas.*, p. 631; *Tillemont.*, not. 93.

est: *Vita et conversatio S. P. nostri Antonii, scripta a missaque ad monachos in peregrina regione versantes, a S. P. nostro Athanasio episcopo Alexandriae.* Illis probe Græca exprimuntur, ut nemo non videt. At Bollandus illud, *πρὸς τοὺς ἐν τῇ ξέρῃ μοναχοὺς, ad monachos in Xene degentes*, explicandum putat: ratus Xenem esse monasterium quoddam, aut regionem circa Scethen proxime Ægyptum. Verum ad regionis, non vero monasterii cuiusdam, monachos *Vitam Antonii* missam Athanasius his testificatur: καὶ γὰρ καὶ ὑμῖν λοιπὸν μοναστήρια, καὶ τὸ τῶν μοναχῶν ὄνομα πολιτεύεται: hoc est: *nam apud vos quoque demum monasteria habentur, et monachorum nomen frequentatur*: quod sane non de monasterio quodam, sed de regione vel tractu, intelligere fas est. Ξέρην vero regionem frustra quæras: atque huiusmodi voce peregrinum aliquem tractum indicari, cum res ipsa, tum titulus Evagrii qui, superstite adhuc Athanasio, Latinam Vitæ Antonii versionem concinnavit, comprobatur: sic ille habet: *Athanasius episcopus, ad peregrinos fratres.* Ea item Bollandi sententia aliis mox afferendis Athanasii testimoniis obruitur. Hac quidem in re nobis astipulatur Tillemontius: verum nescio quo permotus adjecerit, non posse se ex Athanasii dictis expiscari, proculne an e vicino sita fuerit regio isthæc: ex Prologi quippe dictis liquet fuisse transmarinam: καὶ ὑμεῖς δὲ μὴ παύσησθε (sic ille) τοὺς ἐνθένδε πλέοντας ἔρωτᾶν, *Ne desinat is homines hinc ad vos navigantes percontari*; id est, ut gesta Antonii ediscatis; et inferius ait se festigantem *Vitam Antonii* describere, quia vertente jam navigandi tempestate tabellarius maturam discessionem pararet, ὁ καιρὸς τῶν πλωτῶν συνέκλειε. Quo sane transmarinam fuisse regionem significatur. Nam ad navigationem Nili adverso flumine peragendam id referre, ut tentavit quidam, ἀπροσδιόνυτον est: siquidem ad superioris Ægypti monachos, in montibus procul degentes, longe expeditior terrestris via erat, ut nemo nescit: et alioquin ad monachos rerum Antonii ignaros hæc *Vita* mittitur, quod de Ægyptiis vel finitimarum regionum monachis, quis somniverit? An auctor est Athanasius Palæstinis et finitimis Ægyptoque vicinis monachis, ut nautas vectoresque ad oras suas appellentes percontentur, quis qualisve fuerit Antonius, qui in media Ægypto ad quintum supra centesimum annum vitam producens, tantam monachorum populariumque frequentiam ex Syria, Palæstina, aliisque Orientis regionibus, ad sui spectaculum evocabat, ut testificantur Athanasius et Hieronymus (a)? An Athanasius ne navigandi tempestas efflueret, et opportunitas elaberetur, festinanter admodum, ut ait ille, *Vitam Antonii* edidisset, si ad Syros vel Palæstinos aliosque vicinos monachos transmittenda erat? Inde nobis exploratum omnino videtur, ad transmarinos et procul versantes monachos missam Antonii *Vitam* ab Athanasio fuisse, et ut conjecta-

(a) In *Vita Hilarionis*.

mus ad Occidentales, quæ tamen non perinde certum. Hæc de titulo in fronte posito.

Jam ad locum Prologi, ubi veterum codicum et editorum lectionem a nobis restitutam respuit Tillemontius (b), et Hoeschilianam pugnacissime defendit. Utque rem ab exordio ducamus: in antiquis omnibus Latinis editis, sub sinem Prologi Athanasii ad *Vitam Antonii* ex versione Evagrii, hæc leguntur: *Ideo ea, quæ et ipse noveram: frequenter enim eum visitavi, et quæ ab eo didici, qui ad præbendam ei aquam non paululum temporis cum eo feci, dilectioni vestræ indicare properavi.* Hæc item lectio in omnibus Latinis exemplaribus manuscriptis, quæ ingenti numero vidi, quorumque non pauca ad hunc locum nominatim indicavi, ipsis verbis habetur: in uno tamen illius loco, *feci*, legitur, *sui*: in altero, *fueram*, eadem prorsus sententia. *Vitam Antonii* Græce prior edidit David Hoeschilius, an. 1611, ex vitiatō exemplari expressam, ut videre licet ab innumeris mendis, quas in editione Athanasii nostra notavimus: ubi nonnunquam hiatus decem duodecimve linearum deprehendimus. Ibi vero sic legitur: *Διὰ τοῦτο ἄπερ αὐτὸς τε γινώσκω, πολλὰκις γὰρ αὐτὸν ἐώρακα, καὶ ἂ μαθεῖν ἠδυνήθην παρὰ τοῦ ἀκολουθήσαντος αὐτῷ χρόνον οὐκ ὀλίγον, καὶ ἐπιχέαντος ὕδωρ κατὰ χεῖρας αὐτοῦ, γράψαι τῇ εὐλαβείᾳ ὑμῶν ἑσπούδασα.* — Id est: *Ideo quæcunque novi, sæpe etenim illum vidi; et quæ ab eo ediscere potui, qui non modico tempore virum secutus est, atque lavanti manus aquam effudi, vestræ pietati rescribere festinavi.* Secundum hanc unam Hoeschiliani editi lectionem, nulla manuscripti Latini auctoritate suadente, Rosweidus in Evagrii versione *fecit*, pro *feci*, reposuit, qua unius litterulæ additione Hoeschilianæ Latinam lectionem coaptavit hoc pacto: *Et quæ ab eo didici, qui ad præbendam ei aquam non paululum temporis cum eo fecit.* Sub hæc dum Athanasii operibus edendis insudamus, et codices diligentissime perquirimus, in quatuor optimæ notæ manuscriptis, lectionem cum Latina veteri quadrantem deprehendimus, quæ sic habet: *Διὰ τοῦτο ἄπερ αὐτὸς τε γινώσκω, καὶ ἂ μαθεῖν ἠδυνήθην παρ' αὐτοῦ ἀκολουθήσας αὐτῷ χρόνον οὐκ ὀλίγον, καὶ ἐπιχέων ὕδωρ κατὰ χεῖρας αὐτοῦ, γράψαι τῇ εὐλαβείᾳ ὑμῶν ἑσπούδασα.* Hoc est: *Ideo quæcunque novi: sæpe etenim illum vidi; et quæ ab eo didici, qui non modico tempore virum secutus sum, atque abluenti manus aquam effudi, vestræ pietati scribere festinavi.* Eandem vero postea lectionem in exemplari Vaticano perantiquo, num. 566, et in codice RR. PP. S. Basilii Romæ paris vetustatis reperi. In quatuor autem aliis exemplaribus fertur Hoeschiliana supra memorata lectio, quibus subjungendum aliud viri docti D. du Poirier Turonensis, sed recens et bombycinum, quod Hoeschiliane item lectioni accinit. Verum quæ hanc postremam præferunt, non mutuo consonant: nam horum omnium vetustissimum Regium sic habet: *παρὰ τῷ*

(b) Not. 4.

ἀκολουθήσαντι αὐτῷ, et reliqua perplexe refert. In qua manuscriptorum varietate quid agendum nobis erat, quam ut tot Græcis, Latinisque omnibus assertam lectionem amplecteremur : ac in Latino exemplari vocem restitueremus, ut erat ante Rosweidum ; cum maxime altera lectio varie feratur, et in novanda sententia ab amanuensibus titubatum esse palam sit ? Nam cum omnes omnino codices Latini, ac editi quoque ante Rosweidum, eandem ipsam lectionem præferant ; hinc sequitur ita legisse Evagrium, qui Athanasio adhuc superstitie Antonii Vitam Latine vertit, atque adeo germanam illam esse Athanasii lectionem, quam item tot Græci codices præferant. Et hæc una nobis ratio erat ad eam restituendam satis.

Nec deerant alia quæ me ad Hæschillianam repudiandam lectionem permoverent : hæc quippe loquendi ratio, καὶ ἃ μαθεῖν ἡδυνήθην παρὰ τοῦ ἀκολουθήσαντος αὐτῷ χρόνον οὐκ ὀλίγον · et quæ ab eo ediscere potui, qui non modico tempore virum secutus est, etc., insolens prorsus cum Athanasio tum aliis scriptoribus est ; et vero potius diceret παρά τινος ἀδελφοῦ vel παρά τινος μοναχοῦ, nec indefinite παρὰ τοῦ ἀκολουθήσαντος, præter assuetum morem enuntiasset. Ad hæc vero quæ sequuntur, καὶ ἐπιχέαντος ὕδωρ κατὰ χεῖρας αὐτοῦ · et qui abluenti manus aquam effudit, ab re prorsus afferantur : nam quid inde ad conciliandam narrati fidem, quod æquam abluenti manus ministraverit ? De ipso autem Athanasio dictum apprime quadrat, ἀκολουθήσας αὐτῷ χρόνον οὐκ ὀλίγον, καὶ ἐπιχέων ὕδωρ κατὰ χεῖρας αὐτοῦ. Quæ postrema verba, ex libro IV Reg., III, II, expressa videntur, ubi de Elisæo dicitur, ὃς ἐπέχεεν ὕδωρ ἐπὶ χεῖρας Ἡλιοῦ · qui Elisæi manibus aquam effundebat ; nimirum id honori sibi ducit Athanasius, quod perinde atque Elisæus Elisæ, ipse Antonio aquam lavanti manus ministraverit. Aliud, quod libem dirimat, affero, sed iis solis qui Græcorum exemplarium sint usui assuefacti : mecum enim fatebuntur in utramvis lectionem cadat vitium, id ex mutatione παρ' αὐτοῦ in παρὰ τοῦ, aut παρὰ τοῦ in παρ' αὐτοῦ invecutum esse ; nam ea frequentissime mutatio in manuscriptis Græcis occurrit. Si facta mutatio fuerit ex παρ' αὐτοῦ in παρὰ τοῦ, quod nos volumus (a) ; cum jam non quadraret sententia, nimirum παρὰ τοῦ ἀκολουθήσας αὐτῷ χρόνον οὐκ ὀλίγον, καὶ ἐπιχέων, librarii, ut consonarent omnia, ἀκολουθήσας in ἀκολουθήσαντος, et ἐπιχέων in ἐπιχέαντος, commutarunt, et sic totam dicti sententiam vitiarunt, ut nos contendimus ; sin ex παρὰ τοῦ vitio librariorum παρ' αὐτοῦ scriptum fuerit, non necesse erat, nec in mentem illis venisset, mutare genitivum in nominativum, et sensum invertere, hoc modo, καὶ ἃ μαθεῖν ἡδυνήθην παρ' αὐτοῦ ἀκολουθήσας αὐτῷ χρόνον οὐκ ὀλίγον, καὶ ἐπιχέων ὕδωρ ἐπὶ χεῖρας αὐτοῦ. Quin facta illa in παρ' αὐτοῦ mutatione, expeditum erat regimine et

A sensu intemeratis vitium sarcære additione τοῦ, hoc modo, καὶ ἃ μαθεῖν ἡδυνήθην παρ' αὐτοῦ τοῦ ἀκολουθήσαντος, etc. Hinc sane videbunt Græcorum exemplarium peritiores mutationem in solam Hæschillianam lectionem cadere potuisse. Quanquam hæc supervacanea forte videantur, quando alteram lectionem vere Athanasii esse sat comprobatur superius est.

Res itaque nostra auctoritate exemplarium, ac veræ seriei ratione asseritur. Argumenta vero quæ Tillemontius ad Hæschillianæ lectionis partes tutandas assertit, levissima sane, imo potius nulla sunt. Ait igitur ille, χρόνον οὐκ ὀλίγον aliquot annorum spatium subindicare : neque potuisse Athanasium in juventute aliquot annos in solitudine commemorari, qui a puero, Alexandri Alexandrini præsulis jussu, prædagogorum disciplinæ traditus sit, teste Rufino, ac deinde ipsi semper hæserit. Diceret his perfectis nos Athanasii in juventute gesta annuatim scripto consignata tenere ; ut non possit quis vel paulum temporis indicare, quo ubi vel penes quem egerit ignoretur. At vel paucissima vel fere nulla habemus, et si qua minutissima traduntur, ea sane plerumque vacillant incertaque sunt : maxime vero Rufini locus ille (b), quo nititur Tillemontius ; is enim post enarratum commentitium illum Athanasii pueros baptizantis ludum, ita pergit : Athanasium vero atque eos, quos ludus ille vel presbyteros habere visus fuerat, vel ministros, convocatis parentibus, sub Dei obtestatione tradidit Ecclesiæ suæ nutriendos. Parvo autem tempore, cum a notario integre et a grammatico sufficienter Athanasius fuisset instructus, continuo tanquam fidele Domini commendatum, a parentibus restituitur sacerdoti, ac velut Samuel quidam in templo Domini utitur, et ab eo pergente ad patres in senectute bona, ad portandum post se ephod sacerdotale deligitur. Tillemontius, inquam, qui Rufino puerilem huiusmodi ludum narranti fidem derogat, ab appendicula illa ne latum unguem deflectere vult. Mirum non advertisse hominem plane consideratum, non minus appendiculam illam, quam ipsam puerilis ludii historiam, cum sua computandi ratione pugnare : ideo namque ludum puerilem repudiat, quia hæc ut citius anno 313, sive Alexandri episcopatus primo, agi potuere, quo ex Hermantii calculo vicesimum tertium ætatis annum agebat Athanasius ; ex nostro autem, quem non improbat Tillemontius, saltem decimum nonum : an minus repugnat, ut tunc primum grammatico traditus fuerit, quam ut pueriliter luserit ; cum maxime jam ante aliquot annos Athanasius ab iis qui postea martyres fuere, altioribus Christianæ theologiæ disciplinis institutus fuerit, ut superius comprobatum est ? An Rufinus, sublestæ fidei homo, semperque rumori serviens, fide dignior in appendicula, quam in historia ? Adde etiamsi Rufini narrationi fides haberetur, cum rem ille compendio et paucissimis efferat, non abs re posse aliqua

(a) Vide Ath. edit. ad not. p. 552 et 616.

(b) Lib. I, cap. 14.

exceptionem cogitari et admitti, quam tanta brevitatis non exprimat: quod nemo sane inficias eat. Cum igitur ignoremus quem in juventute vitæ cursum tenuerit Athanasius, nihil repugnat, quominus paucos adolescens annos cum Antonio egerit. Nec concedam tamen illud, χρόνον οὐκ ὀλίγον, non parum temporis, hic necessario annos indicare: si qua enim conjectura de temporis spatio hic duci valeat, ea ex serie narrationis petatur oportet. Ait autem ille: *Ideo quæcunque novi: sæpe etenim illum vidi: et quæ ab eo ediscere potui, qui non modico tempore virum secutus sum, atque abluenti manus aquam effudi, vestræ pietati rescribere festinavi.* Tantum ergo temporis hic intelligere par est, quantum necesse fuit, ut in familiaribus colloquiis multa ad Antonii vitam spectantia, ipsius Antonii ore ediceret. Quot et quanta vero in quotidianis confabulationibus unius anni, imo etiam sex mensium, spatio audire potuit? Ne multa, sive annos sive menses dicas, æque nobis expedita manet ad objecta diluenda ratio. Hic porro notes velim Athanasium, cum ait, *Et quæ ab eo ediscere potui, ἡδυνήθην, qui non parum temporis virum secutus sum,* subindicare Antonium, ut solent pii ac modesti homines, ægre gesta commemorasse sua: quod etiam lectionem confirmat nostram, si tamen confirmatione opus ad rem tot codicum et editorum auctoritate fultam.

Aliud opponit ille, scilicet, si Athanasius non parum temporis cum Antonio egisset, annon id ipsum in decursu vitæ ejus narratūrus erat? Verum ad manum est quod huic regeatur: Si Athanasius sæpe Antonium inviserit, ut omnes codices editique in Prologo ferunt, annon vel semel in decursu vitæ ipsius se Antonium adisse commemorasset? At neutrum præstitit, quia ipsi fuit utrumque in exordio indicare satis. Par ultro citroque ratio est, et quæ ipsi causa frequentes aditus silendi fuit, eadem commemorationem cum Antonio tacere suavit. Nimium urgente tabellario quærebat compendium, ut in exordio ipse profiteretur. Et alioquin ea est modestia Athanasius, ut semper a sui commemoratione declinet, quantum nempe licitum est.

Pergit Tillemontius: Si Athanasius non parum temporis cum Antonio mansisset, an diceret ulterius ad majorem sibi conciliandam fidem, se frequenter Antonium vidisse? Hic fateor me non capere argumenti vim et efficaciam: quotidiani ac plebei usus est dicere: Probe novi talem hominem, utpote quem frequens inviserim, et quicum non parum temporis aliquando moratus sim. Hujusmodi vero objecta, unam præ se ferunt præjudicatam opinionem; siquidem Athanasii lectio, quam tuemur, omnino quadrat: *Ideo quæcunque novi: sæpe etenim illum vidi; et quæ ab eo ediscere potui, qui non modico tempore virum secutus sum, atque abluenti manus aquam ministravi:* id est: Ea quorum ocula-

tus testis fui, qui frequenter hominem inveni; itemque illa, quæ in familiaribus colloquiis per omnium solitudinis ab eo edidici, hic narraturus sum. Argumenta igitur isthæc ne minime quidem officiant veræ assertæque a nobis lectioni.

Ad hæc Athanasium ascetam fuisse, Ægyptiorum centum præsulum testimonio asseritur, qui in synodo Alexandrina anno 340, Athanasium ἕνα τῶν ἀσκητῶν fuisse narrant, et in electione ejus sic acclamatum esse ab Alexandrina plebe dicunt (a): Πάντα δὲ τὰ βέλτιστα, σπουδαῖον, εὐλαβῆ, χριστιανόν, ἕνα τῶν ἀσκητῶν, ἀληθῶς ἐπίσκοπον ὀνομάζοντες. Sed optima quæque prædicantes, probum, pium, Christianum, ex ascetis unum, ac verum episcopum nuncupabant. Itaque Athanasium aliquandiu asceticam vitam egisse conspicuum est, idque, ut ex restituto loco palam est, sub Antonii disciplina: nam alter locus alterum confirmat et defendit. At obviatur Tillemontius, et penes se domi Athanasium asceticam egisse vitam pugnat. Verum ubinam? an apud grammaticum? an apud notarium? an cum Alexandro episcopo regendæ Alexandrinæ Ecclesiæ minister adesset? nam, uti supra diximus, ita juventutis ejus spatia his circumscribi, nemine auctore, contendit ille, ut alio concessisse non patiatur. Sed ex Athanasio quid ascetæ et ascetice vitæ nomine intelligatur excutiendum. Antequam Antonius in interiorum eremum concederet, ascetæ et monachi, si qui in Ægypto erant, haud procul vico suo in secessu degebant et asceticam vitam agebant: ἕκαστος δὲ τῶν βουλομένων ἑαυτῷ προσέχειν, οὐ μακρὰν τῆς ἰδίας κώμης καταμόνας ἔσχετο. Sicque Antonius ipse a principio, ad asceticæ vitæ perfectionem contendebat; idque anno Christi circiter 274, cum is vicesimum ageret annum, natus anno 254. Multis postea laboribus exercitatus anno Christi 305, ætatis 55, monasteria plurima in montibus et in remotis solitudinibus excitavit, multosque ad asceticæ vitæ amorem inflammavit (b), quibus omnibus quasi pater ipse præerat, καὶ πάντων αὐτῶν ὡς πατὴρ καθηγεῖτο. Hinc frequenter ille ascetas et monachos, nam utroque nomine alternatim compellat, ad solitarii instituti perfectionem provocat, asceticamque vitam eam quæ in solitudine et in monasteriis agitur nuncupat, nec aliam agnoscit, ut frequentibus in locis videas. In montibus itaque et in solitudinibus nihil aliud videbatur, quam multitudo ascetarum, ἀλλὰ πλῆθος μὲν ἀσκητῶν. Sub hæc autem, Maximino grassante, cum Antonius martyrii cupidus (c), sese judici obtulisset, providente Domino servatus est. *Ἰνα ἐν τῇ ἀσκήσει, ἢ ἐκ τῶν Γραφῶν αὐτὸς μεμάθηκε, πολλοῖς διδάσκαλος αὐτὸς γένηται καὶ γῆρ καὶ μόνον βλέποντες αὐτοῦ τὴν ἀρωγῆν, πολλοὶ τῆς πολιτείας αὐτοῦ σπουδάσαντο ζηλωταὶ γενέσθαι. Ut asceticæ vitæ, quam ex Scripturis ipse didicerat, permul-*

(a) P. 102.

(b) P. 644.

(c) P. 662.

magister foret. Enimvero multi, perspecto ejus vitæ instituto, imitari illum studuere. In quorum numero haud dubie Athanasius censendus, qui post Maximi carnificinam asceticum institutum, Antonio magistro, in solitudine iniiit, et quidem cum aliis multis: nam id manifeste indicant hæc verba, Ἐν τῶν ἀσκητῶν, unum ascetarum, eorum scilicet qui cum Antonio simul agebant in solitudine. Hic querendi ascetæ, non autem in domo notarii, aut grammatici aut Alexandrini antistitis; sed in multitudine eorum quos modo ἀσκητὰς, modo συνασκητὰς nuncupat Athanasius (a), quia simul versabantur. Ubi notes velim ex ascetis alios, qui monachali instituto se penitus dederant, monachos item fuisse vocatos; alios autem qui exercitationis causa ad certum temporis spatium in solitudine degebant, ascetas solum dictos esse: e quorum numero Athanasius; ut innuit idem in Vita Antonii de Amone monacho loquens (b): Ἦν δὲ οὗτος ἕως γῆρου ἀσκητῆς διαμῆναις. Is autem ad senectutem usque in ascetæ statu perseveravit; quo subindicare videtur alios fuisse, qui ad tempus solum ascetarum institutum colebant, quod Athanasium fecisse putandum.

ANIMADVERSIO III.

Libri Contra gentes et De incarnatione quo tempore scripti.

Librum *Contra gentes* et subsequentem *De incarnatione* in fronte operum Athanasii positos, eodem tempore scriptos, unumque esse in partes duas distributum opus, ipse rerum ordo, ipsumque posterioris libri exordium aperte significat: neque ulla movetur hac de re disceptatio. Dudum, et, ut videtur, ab ipso Athanasii ævo obtinuit, ut inter Athanasii opera hi duo libri primas tenerent. Hieronymus quippe in recensione sua libros duos *Contra gentes* primos enumerat, similiter et Photius in *Bibliotheca*: in omnibusque prorsus antiquis exemplaribus iidem libri agnoscuntur: quos ideo in fronte locatos arbitramur, quia primi omnium scripti fuerant. Nec desunt alia, et quidem gravia, ad eam tuendam sententiam opportuna: nam in secundo libro, cui *De incarnatione* titulus, ubi contra gentes, Judæos et plerosque hæreticorum, qui Christi deitatem negarent, pro viribus depugnat ille; ne verbum quidem comparet, quod vel Ariam hæresim jam suportam indicet, vel pugnas oleat cum Arianis initas; licet posterioris libri argumentum et materies eo scriptorem velut e re nata deduceret. At enim si jam Arianicæ exortæ turbæ visissent, etiamsi de industria Arianum nomen tacere voluisset Athanasius, quod haud verisimile, aliqua tamen in longissimo opere, temerata ab Arianis verbi Dei doctrinæ signa superessent. Agitur enim deitas Christi, quam Athanasius contra omnes quotquot emergerant hostes, acerrime propugnat, Græcos, Judæos, Valentinianos, Manichæos aliosque

hæreticos: quod si Ariana hæresis, ipsis infestissima, signa adversum canere cœpisset, putasne S. doctorem rem silentio fuisse prætermisurum? Id certe vix in animum inducas; si perpenderis eum, quavis minima data occasione, etiam cum aliud agitur, lucifugas illos insectari ac proterere.

Verum his non obtemperat Tillemontius (c), qui suam tamen sic offert sententiam, ut ignores plusne sibi quam nobis adversetur. Hoc opus, ait ille, edidit Athanasius, rogante quodam Mucario Christiano, cui librum nuncupat. Libros autem Patrum cum penes se non habere testificetur, subindicat fortasse se, dum pulsus et vexatus lateret, opus hujusmodi in lucem dedisse. Arbitrantur Benedictini ante annum 319 hæc publicata fuisse; quia nihil ibi contra Arianos: quos tamen confutandi eadem ratio et occasio aderat, quæ ad alias hæreses propulsandas Athanasium perpulit. At maturius fortasse quam cetera ferret, opus hujusmodi facium putabat: ignoret quid causæ esset, cur se libris tunc carere dixerit. Attamen cum hæc florido stylo narraverit, in primos ætatis annos opportunius conjiciantur. Sane vero videtur modicam tum Romanarum rerum notitiam habuisse, atque priusquam Romam adisset, hæc scripsisse. Sed postquam ita clausit, ut in partem nostram propendere videatur, dictorum fortassis immemor, in Notis suis; anno 346 edium opus fuisse probabiliter existimat. Non igitur prius quam Romam vidisset hunc librum edidit: nam auctore Tillemontio (d) Romam primo adiit anno 339, etsi biennio maturius eam migrationem ponat, ut infra comprobatur. Qui ergo dubitare potuit, num mos Romani senatus, quo defunctos imperatores in deorum numero consignabat, tum exolevisset, qui jam aliquot annos Romæ consederat? Ad hæc vero anno 346, Ariani totum per orbem errores late sparserant, ingentique tumultu Catholicos oppugnabant; hic maxime error deitatem Verbi tum impetebat: quis vero putat Athanasium deitatis Christi hostes aggressum, hos deterrimos omnium intactos præterisse?

At junior videtur fuisse, pergit ille, ut ante annum 319 hoc opus emitteret. Verum cum anno 318 vicesimum quartum saltem ex computo nostro, vicesimum vero nonum, ex Hermantii calculo, annum ageret, annon suscipiendæ rei par et maturus videatur, cum maxime annis hinc septem elapsis ad supremum rerum apicem evectus sit, in Alexandrinum archiepiscopum cooptatus? Quot vidimus parvis aut minoris ætatis eximia protulisse? Huc accedit quod in hisce libris non suam ille, sed magistrorum doctrinam efferre se profiteatur; ita ut inopiam librorum, recentis disciplinarum memoria sarciret: et alioquin, ipso faente Tillemontio, hæc floridior, quam Athanasius solet, stylo conscripta, in primos ætatis annos opportu-

(a) P. 669.

(b) P. 672.

(c) *Vie de S. Athanase*, art. 118.

(d) Not. 110.

nus conferantur. Quod ait vero, tunc verosimiliter Athanasium, pulsatum nempe vexatumque, in latebris egisse, utpote qui magistrorum libros ad manum non haberet, id sane nibili est. At enim de annis adolescententis Athanasii traditur fere nihil. Quid igitur de statu, de conditione, de loco attingi valeat? Quis sciat in agrone, in deserto, in urbe hæc scripserit? vel an Alexandriæ degens, cum facta perquisitione libros nancisci posset, quod ea quæ scripturus erat probe teneret, accersere nihil curaverit? Certe hac ex re notam temporis eruere, idipsum est, quod nodum in scirpo quærere.

Nannii versionem secutus Tillemontius ait (a), libros *Contra gentes* Macario cuidam nuncupatos esse. Verum hallucinatur Nannius dum illud, ὁ μακάριε, o *Macari*, vertit: nam initio secundi libri hoc compellendi modo utitur Athanasius, ὁ μακάριε, καὶ φιλόχριστε, et subinde inter orandum, modo μακάριε, modo φιλόχριστε dicit: quare planum videtur non magis μακάριε, quam φιλόχριστε, nomen proprium esse. Athanasius ergo vel ejus ad quem scribit, nomen consulto tacens, sic eum in genere compellat; vel, ut verosimilius, cuius Christi amanti, ac proinde beato, sermonem nuncupat.

ANIMADVERSIO IV.

Quæ sit Θεὰ Νεωτέρα ab Athanasio memorata.

In libro *Contra gentes* (b) varia Græcorum Ægyptiorumque numina recensens Athanasius, feminas in Ægypto deas deridet et traducit, in quibus erant, Ἴσις, Κόρη, καὶ Νεωτέρα, *Isis, Proserpina, et Neotera*, sive dea junior. Hanc porro νεωτέραν nusquam memoratam me reperisse memini: nec nisi in numismatibus Cleopatæ ea vox occurrit usquam mihi. Nummus quippe M. Antonii exstat in cimeliarchio regio, in cujus antica caput Antonii cum hæc circum inscriptione: Αὐτοκράτωρ. Θεὰ νεωτέρα, id est: *Imperator. Dea nova*, sive dea junior. Illud autem, *Dea nova*, Cleopatram spectat, cujus caput in altera nummi facie cnsunt est (c). Plutarchus in *Antonio* ait, ipsum Antonium, novum Bacchum in Ægypto dictum fuisse; de Cleopatra vero talia satur: Στολήν ἐτέραν ἱερὰν Ἰσιδος ἐλάβανε, καὶ νέα Ἴσις ἐχρημάτιζε. *Stolam alteram sacram Isidis sumebat, et nova Isis vocabatur*, ubi interpret male, *stolam Isidis sacram sumebat, atque novæ Isidis nomine responsa dabat*. Cultum porro novæ deæ, et ejusdem farinae deorum, ad ævum usque suum perseverasse, testis est ibidem Athanasius (d). Hæc autem nova Isis, sive νεωτέρα vocabatur ad discrimen veteris Isidis. Duas quippe Isides agnoscabant Ægyptii: veterem alteram, quam pro luna colebant; alteram novam, eandem scilicet quam lo Græci nuncupa-

(a) *Vie de S. Athanase*, art. 118.

(b) P. 8.

abant, quæ postrema, jure nova Isis et Neotera dicebatur.

ANIMADVERSIO V.

De rebus Arianismi exortum et condemnationem spectantibus.

Vi morbi, ut arbitror, interceptus Tillemontius, Acta depositionis Arii et sociorum, ut nos primum edidimus, secus intellexisse videtur: resque nonnullas planas et apertas, ut mea quidem fert opinio, miscuit ipse vel præpostere narravit. Quia vero in prima Arii condemnatione rerum notitiam ordinemque haurire licet, neque ulla exstant monumenta his certiora, utpote ab Alexandro Alexandrinæ synodi præside confecta; ea hic præmittere visum, ut valeat lector de rerum conditione et tempore in utram visum fuerit partem ferre iudicium. In exemplari igitur Regio 9284, sæculi x circiter, inter Athanasii opera exstat hoc ordine condemnatio et depositio Arii et sociorum, quam nos tom. I, p. 396 (313 ed. Venet.) edidimus Græce, et Latine sic vertimus:

DEPOSITIO ARII ET SOCIORUM AB ALEXANDRO ALEXANDRIÆ ARCHIEPISCOPO.

Alexander, presbyteris diaconisque Alexandriæ et Mareotæ, præsens præsentibus, dilectis in Domino fratribus, salutem. Licet jam subscripseritis litteris meis ad Arium suosque missis, quibus hortabar illos, ut, abnegata impietate, sanæ et catholicæ fidei obtemperarent; eaque in re rectum propositum vestrum, necnon Ecclesiæ catholicæ circa dogmata consonantiam, palam feceritis: attamen quia omnibus etiam ubique terrarum comministris, quæ Arium sociosque ejus spectant litteris significavi; necesse duxi, vos urbis clericos convocare, vos item Mareoticos accessere: præsertim cum ex vobis Chares et Pistus presbyteri; Sarapion, Parammon, Zosimus et Irenæus diaconi, ad Arii partes transierint, atque voluerint deponi cum illis; ut nota sint vobis que nunc scripta sunt: utque vestram in hisce concordiam declaretis, ac depositioni Arii et sociorum, Pisti item et sociorum suffragium addatis vestrum. Par quippe est comperta vobis esse quæ a me conscripta sunt, eaque singulos, quasi quisque vestrum scripsisset, corde completi.

His statim subjicitur condemnatio et depositio illa, sive epistola synouica, hoc ritu:

HARRISSIMIS HONORATISSIMISQUE UBIQUE TERRARUM ECCLESIE CATHOLICÆ COMMINISTRIS, ALEXANDER, IN DOMINO SALUTEM.

Cum unum sit Ecclesiæ catholicæ corpus, etc. Hinc Eusebium Nicomediensem exagitat quod relicto Berytensi Nicomediensem episcopatum invaserit, quodque suscepto Arianorum patrocinio, commendatitias in eorum gratiam litteras ubique terrarum transmittat. Deinde submittit: *Ecclesiæ autem desertores hi sunt, Arius, Achilles, Aitalles,*

(c) Vaillant., *De numismatibus Cleopatæ*, p. 189 (d) P. 7 et 8.

Carpones, Arius alter, Sarmates, olim presbyteri, A Enim presbyteri, et quatuor diaconi Arianis nomen
 Euzoius, Lucius, Julius, Menas, Helladius, et Ga-
 rius, olim diaconi, ac cum ipsis Secundus et Theo-
 nos, olim episcopi nuncupati. Verba autem ab illis
 adinventata, ac præter Scripturarum mentem prolata,
 hæc sunt: Non semper Deus Pater fuit. . . . .
 Sciscitante quodam, num perinde mutari posset Dei
 Verbum atque diabolus mutatus est; non veriti sunt
 illi respondere: Sane potest: nam, utpote factum et
 creatum, mutabilis est naturæ. Hæc Arianos loquen-
 tes, hæc impudentissime affirmantes, nos cum episco-
 pis Ægypti et Libyarum prope centum, in unum
 coacti, cum illis, tum eos qui ipsos secuti sunt, ana-
 themate percussimus. At Eusebius et socii admiserunt
 illos. Deinde vero, confutatis Arii et sectatorum
 erroribus, sic clausit epistolam Alexander: Cum
 itaque Dominus et Salvator noster Jesus Christus per
 se ipse ita præceperit, et per Apostolum res nobis
 huiusmodi significaverit; jure nos qui impietatem
 illorum ipsi coram audivimus, homines, uti supra
 dictum est, anathemate damnavimus, ipsosque a ca-
 tholica Ecclesia et fide alienos declaravimus; rem-
 que, charissimi et honoratissimi comministri, vestræ
 religioni indicavimus; ut ne quospiam ex illis, si
 petulanter vos adire ausi fuerint, recipiatis: neve
 Eusebio, vel alii cuiquam de illis ad vos scribenti fi-
 dem habeatis. Nos enim, utpote Christianos, decet
 omnes qui contra Christum loquuntur aut sentiunt,
 velut Dei hostes animarumque corruptores adversari,
 ac ne quidem Ave illis dicere: ne quando scelerum
 ipsorum participes simus, ut præcipit B. Joannes.
 Salutate fratres qui vobiscum sunt, vos qui mecum
 sunt salutant Alexandriæ presbyteri. Colluthus
 presbyter hæc scriptis suffragor, necnon deposi-
 tioni Arii, eorumque qui ejus impietatis sectatores
 sunt. Et ita deinceps feruntur subscriptiones pre-
 sbyterorum et diaconorum Alexandriæ et Mareotæ.
 Hæc necesse fuit in medium proferre, quia in om-
 nibus pene, quæ de Arianismi exortu et condemna-
 tione hic gesta feruntur, a Tillemontio dissentimus.
 Ex his vero Alexandri litteris eam rerum gesto-
 rumque seriem fuisse asseritur, quam nos in Vita
 Athanasii texuimus, nimirum, ut animadvertit
 Alexander, malum manare in dies latius, ne ulterius
 grassaretur, hortatorias litteras dedit ad Arium et
 socios, quo illos ad sanam mentem reduceret: ut-
 que dictis adderet fidem, Alexandrini et Mareotici
 cleri suffragiis munitas ad Arium asseciasque mit-
 tit. Cum autem Arius et assecleæ, feroces cupidine
 cœpti perficiendi eas nihili facerent, nec minus
 persistenter in pristina impietate; Alexander, cum
 nulla spes superesset reconciliandæ pacis, coactis
 ex Ægypto, Libya et Pentapoli episcopis prope
 centum, Arii et sociorum causam agitavit: queis
 pertinacius cœpta tuentibus, synodus adversus illos
 sententiam dixit. Arius hinc multo ardentior propa-
 gandæ hæresis studio, assecles confirmare, no-
 vos sibi in dies sua suorumque opera adsciscere sat-
 agebat. Tum ingens fuit in Marcote defectio: tres

enim presbyteri, et quatuor diaconi Arianis nomen
 dedere. Alexander vero, qui damnatis a synodo se-
 ctæ principibus, fractam hæresim et compressam
 fore sperabat, cæterarum regionum episcopis latere
 cupiebat res in Ægypto gestas, ut ne vulgatus error
 latius serperet. Ut autem videt ingravescere in dies
 intestinum malum, nec externis hostibus minus
 quam domesticis Alexandrinam Ecclesiam laborare,
 litteras omnibus per orbem episcopis dedit, quales
 superius attulimus, ac clerici Alexandrini munitas
 suffragiis, quo Arianorum damnationem pervulga-
 ret, undequaque misit. Hanc gestorum seriem per-
 spicue in allatis litteris offerri nemo non fateatur.
 Verum Tillemontius ex earumdem, ut putat, litte-
 rarum auctoritate, longe aliam narrandi viam ag-
 greditur. Primo enim, contra fidem manusciporum
 et editorum omnium, subscriptiones illas clerici
 Alexandrini et Mareotici, quæ litteris Alexandri syn-
 odalibus, damnationem Arii et sociorum ferentibus,
 subjiciuntur; non ad eas litteras, sed ad hor-
 tatorias initio memoratas pertinere contendit. At
 qui hortandi modus isthic esset, si ii, qui hortato-
 riis subscribunt, sententiam depositionis et damna-
 tionis ferant in eos, quos ad pacem et reconciliatio-
 nem evocant? Siccine hortarentur presbyteri et
 diaconi: Colluthus presbyter hæc scriptis suffragor,
 necnon depositioni Arii, eorumque qui ejus impietatis
 sectatores sunt? Miror plane Tillemontium fidem
 omnibus exemplaribus et manuscriptis derogare,
 ut rem prorsus incredibilem statuatur et defendat.
 At enim ut exemplaria editique libri ferunt, ac na-
 tivus rerum ordo postulat, hortabatur Alexander
 Arium, ut resipiscentia sua damnationem præver-
 teret et declinaret: ac postquam huic sarciendo malo
 nihil hortatio profuerat, demum ad extrema et ad
 damnationem ventum est.

Quo sua sibi constet ratio Tillemontius, binas
 Alexandriæ datas ab Alexandro episcopo Arii et
 sociorum damnationes comminiscitur, primam vide-
 licet illam, quam ipse sibi, nemine auctore, conflavit,
 nempe hortatoriam damnationem, ad quam perti-
 nent, ut ait, subscriptiones, quæ secundæ subjiciun-
 tur; secundam vero vult illam esse, quæ etiam-
 num superest, hoc principio, *Cum unum sit Ecclesie
 corpus*, etc., cui perperam adjunctas subscriptiones
 arbitratur. Eam vero nullis testatam auctoribus opi-
 nionem his argumentis ille tuetur. In epistola, inquit
 ille, quam præsens præsentibus, ut supra, dedit Ale-
 xander; alios memorat, qui secundum priores illos
 Arianos, ad Arium defecerant, nempe Charem,
 Pistum, etc., hortaturque postea eosdem, ut non
 modo Arii et sociorum, sed etiam Pisti et sociorum
 depositioni subscribant: verum neque Pisti neque
 sociorum ulla mentio in epistola encyclica quæ
 superest, unde inferas subscriptiones adjunctas non
 ad eam epistolam pertinere, sed ad aliam, quæ in-
 terierit, quæque hortando diris devovebat Arianos.
 Egritudinis scilicet angustia pressus, hæc in trans-
 cursu legerat vir eruditus, neque animadverterat non

modo Arium et sequaces illos priores; sed etiam eos qui post defecerant, clare ab Alexandro memorari. Nam ubi diserte nominavit Arium, Achillem, Aithalem, et reliquos qui priores hæresin professi fuerant, atque in ipsa centum episcoporum synodo impietates impudenter extulerant, hæc subiungit: Ταῦτα λέγοντας τοὺς περὶ Ἀρείου, καὶ ἐπὶ τούτοις ἀναίσχυντοῦντας, αὐτοὺς τε καὶ τοὺς συνακολουθήσαντας αὐτοῖς, ἡμεῖς μὲν μετὰ τῶν κατ' Αἴγυπτον καὶ τὰς Λιβύας ἐπισκόπων, ἔγγυς ἑκατὸν ὄντων, συνελθόντες ἀνεθεματίσαμεν. Id est: *Hæc dicentes Arium et socios, hæc impudentissime affirmantes, nos cum episcopis Ægypti et Libyarum prope centum, cum illos, tum eos qui ipsos secuti sunt anathemate percussimus*: ubi vides clare distingui priores illos Arianos impietatem in ipsa synodo professos, ab iis qui postea sese ipsis adiunxerant, αὐτοὺς τε καὶ τοὺς συνακολουθήσαντας αὐτοῖς. In epistola vero Alexandri superius allata, quæ sic habet, *præsens præsentibus*, utriusque defectionis primipilares cum sequacibus indicantur his verbis, καὶ τῇ καθαιρέσει τῶν περὶ τὸν Ἀρείου, καὶ τῶν περὶ τὸν Πιστὸν σύμφηφοι γένησθε, ac depositioni Arij sociorumque, et Pisti sociorumque, suffragium addatis vestrum. Quibus respondent illa Alexandri dicta: *cum illos*, scilicet Arium et socios; *tum eos qui ipsos secuti sunt*, videlicet Pistum et socios. Nam ut Arius primæ defectionis signifer erat, sic Pistus secundæ: neque necessarium fuit ut nomina eorum qui secundo defecerant in epistola encyclica subijuncta repeterentur.

Hæc de prima eaque hortatoria damnatione, quam Tillemontius manente adhuc Alexandriæ Ario datam autumat. Secundam vero Arij depositionem et damnationem post secessum Arij ad Eusebium Nicomediensem, et post datas ab Eusebio in gratiam Arij et gregalium litteras, prolatam opinatur: eam scilicet quæ superest, cuiusque partem supra retulimus. Nam, ait ille, cum ratione pugnare videtur, Eusebium, qui tam aspere in epistola encyclica exagitur, secundum eam datam epistolam ad Alexandrum pro Arianis scripsisse: quare post priorem condemnationem in hortatoria, quæ periit, epistola expressam, ubi nulla Eusebii mentio erat, epistolas ipsi pro Arianis scripserit necesse est. Hæc ille, non animadvertens se, non modo cum epistola Alexandri ad clerum, et cum epistola encyclica; sed etiam ecclesiasticæ historiæ scriptoribus pugnare. Socrates enim l. 1, c. 6, hæc post allatam Alexandri epistolam enarrat: *Hujusmodi litteris ad omnes episcopos per singulas urbes ab Alexandro datis, malum in deterius profecit, cum ii, qui litteras acceperant, ad contentionem excitarentur. Et alii quidem litteris consentientes, iisdem etiam subscripserunt: alii vero contrarium fecere. Sed maxime omnium Eusebius Nicomediensis episcopus ad dissentiendum impulsus est, eo quod Alexander in suis litteris nominatim ipsum perstrinxisset. Porro tunc temporis Eusebius plurimum poterat, propterea quod imperator Nicomediæ debebat: illic enim paulo ante Diocletianus pu-*

latium edificaverat. Hunc igitur ob causam multi episcopi Eusebio obsequebantur: at ille frequentes litteras mittebat, nunc ad Alexandrum, monens ut suppressâ questione, quæ inter ipsos commota fuerat, Arium in communionem reciperet; nunc ad singulorum urbium episcopos, suadens ne Alexandro consensum accommodarent. Viden, Eusebium postquam ab Alexandro in epistola synodali perstrictus fuerat, ipsi tamen litteras pro Arianis scripsisse? quod ipsum paulo infra repetit. Eodem ordine et sententia Sozomenus loquitur l. 1, c. 15. Quam enim ob causam Eusebius, etsi ab Alexandro in epistola encyclica lacessitus, eidem non rescriberet, quandoquidem Arius et gregales damnati, cum exonerati metu Nicomediæ degerent, litteras Alexandro observantiæ plenissimas miserunt, et quidem, ut existimatur, imo vero planum videtur, approbante et suadente Eusebio Nicomediensi, penes quem tum agebant? Annon item Athanasio, quem infensum sibi norat Eusebius, pro Ario postea rescripsit? Quo deducta res ecclesiastica erit, si ex levissimis hujusmodi conjecturis historiæ et actuum synodaliu ordinem invertere liceat?

Cæterum quod habet Tillemontius, cum epistola encyclica Alexandri conscripta fuit, jam Arium et socios Nicomediæ demigrasse; id, inquam, suo Marte protulit, nec videtur cum ipsa epistola encyclica consentire. Nam sub initium epistolæ sic habetur: *Equidem volebam rem silentio tegere, ut in solis hæresis præfectis malum absumeretur, ne in cætera loca prævadens, simpliciorum quorundam aures contaminaret. At cum Eusebius jam Nicomediæ episcopus, ratus penes se sita esse ecclesiastica omnia.... apostatarum istorum patrocinium suscepit, litterasque pro iis commendatitias ubique scribere aggressus sit, ut quosdam rei ignaros in hanc turpissimam Christianique oppugnatricem pertrahat hæresim: necesse mihi fuit, haud ignoranti quid in lege scriptum sit, non ultra rem silentio premere. Hæc sâne cuique, spero, scripta videbuntur antequam Arius Achilla comite demigraret in Palestinam: nam Alexandria decedens, eo prius profectus est, quam Nicomediæ adiret. Etenim quid causæ fuisset ut rem silentio obtegore vellet, ne qua serperet malum ad alios, si jam Arius Palestinam petiisset, ut contra Alexandrum classicum caneret? Sane si jam profectus fuisset Arius cum sociis, non taceret Alexander lucifugum decessum, quorum ad alias regiones aditus rei catholicæ summopere erat pertimescendus. Et vero id formidare se testificatur Alexander, dum sub finem epistolæ encyclicæ sic episcopos allatur: *Remque, charissimi atque honoratissimi comministri, vestri religioni indicavimus; ut ne quospiam ex illis, si petulanter vos adire ausi fuerint, recipiatis*: queis item subindicat eos nondum ex Ægypto demigrasse. Neque vero aliquis scriptorum veterum ante publicatam Arij damnationem ejus ex Ægypto profectum constituit: sed præ-*

Tillemontius ex præjudicata opinione, sic res et A rum fidem edidimus: etsi titulo fidem addere necesse tempora ordinavit.

Ait deinde Tillemontius credi forte posse, Arium in illa episcoporum prope centum synodo impiam protulisse sententiam: cum rogatus a quodam, num perinde mutari posset Dei Verbum, atque diabolus mutatus est: Sane potest, respondit ille. Ubi Tillemontius rem planam et æpertam in ancipiti vult relinqui: in epistola quippe synodica Alexander istius synodi princeps idipsum refert, ut cuique superius legere in promptu est.

De Collutho Alexandrino presbytero, qui prior huic epistolæ synodicae subscripsit, quædam exoritur difficultas et quæstio, quam nos in Præfatione ad *Vitam Athanasii* pro virili expendimus: quo lectorem mittimus, nam Tillemontius ne quidem B legisse videtur.

ANIMADVERSIO VI.

Quid sit τόμος, sive tomus ille quem episcopis per orbem subscribendum Alexander Alexandrinus misit.

Jamdiu agitari cœptum est, quid sit ille tomus de quo in epistola ad Alexandrum Byzantium, Alexander Alexandrinus talia satur (a): Τούτους ἀποστραφέντες, ἀγαπητοὶ καὶ ὁμόψυχοι ἀδελφοί, σύμφηφοι γίνεσθε κατὰ τῆς μανιώδους αὐτῶν τόλης, καθ' ὁμοιότητα τῶν ἀγανακτησάντων συλλειτουργῶν ἡμῶν, καὶ ἐπιστειλάντων μοι κατ' αὐτῶν καὶ τῶ τόμῳ συνυπογραψάντων· ἃ καὶ διεπεμφθῆμην ὑμῖν διὰ τοῦ υἱοῦ μου Ἀπίωνος τοῦ διακόνου, τοῦτο μὲν πάσης Αἰγύπτου καὶ Θηβαΐδος· τοῦτο δὲ Λιβύης καὶ Πενταπόλεως, καὶ Συρίας, καὶ Ἐτι Λυκίας καὶ Παμφυλλίας, Ἀσίας, Καππαδοκίας, καὶ τῶν ἄλλων περιχώρων· ὧν καθ' ὁμοιότητα καὶ παρ' ὁμῶν δέξασθαι πέποιθα. Id est: Hos aversantes, charissimi atque unanimes fratres, suffragium addite vestrum adversus furiosam illorum audaciam, perinde ac comministri nostri, qui indignati sunt et mihi epistolas scripserunt adversus illos, et tomo subscripserunt; quæ etiam ad vos misi per filium meum Apionem diaconum, tum ex Libya et Pentapoli; tum ex Syria, Lycia, Pamphylia, Asia, Cappadocia aliisque provinciis. Quorum exemplo a vobis quoque acceptum iri confido. Voci τόμος explicandæ opportunus est hic Gregorii Nazianzeni ep. 4 ad Cledonium locus, Δεξούσι δὲ πάντως ἢ διὰ τόμου συνοδικοῦ, ἢ δι' ἐπιστολῶν κοινωνικῶν· οὗτος D γὰρ τῶν συνόδων ὁ νόμος. Id est, Omnino autem ostendent (se scilicet ad communionem admissos esse) vel per tomos synodalem, vel per epistolas communicatorias. Nam hic synodorum mos est. Hic igitur mos synodorum erat ut per tomos synodicos quæ sancita erant emitterent. Cujus rei apertissimum testimonium habes in epistola synodi Alexandrinæ anni 362, ad Antiochenos ab Athanasio ipso conscripta, ut videre est sub lineam, p. 620. Ea nempe τόμος Ἀθανασίου ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας, tomus Athanasii archiepiscopi Alexandrini inscribitur; ut nos ad omnium omnino manuscripto-

rum fidem edidimus: etsi titulo fidem addere necesse fuerit, in sine dicitur: Καὶ μετὰ τὸ ἀποσταλῆναι ἀπὸ Ἀλεξανδρείας τὸν τόμον τοῦτον· id est, Postquam autem hic tomus Alexandria missus est. Id porro genus epistolarum synodicarum, ideo tomus dicitur, quia paucis edi solebat, συντόμως ὑπηγορευόμεν, paucis dictavimus, ut habetur ibidem: quibus accinit Niceph. patriarcha, lib. 11 *Adversus Niceph. Gregoram*: quia scilicet ibi res συνεπεμμένως, id est paucis, sic ille, enarrantur. Eodem usu vox τόμος occurrit apud Epiphanium hæc. Photinianorum: hinc etiam in Collectione conciliorum, tomus Leonis ad Flavianum. Unde Ducang. in *Glossario Gr.* τόμος, Libellus, acta et decreta synodi et totum illud, quod fidei professionem et expositionem continet, complectens, ubi multa loca explicationi huic opportuna colligit. Gretzerus item ad Cantacuzenum, l. 11, c. 40, τόμον, in synodis ait esse libellum, acta et decreta ejus, et totum illud quod fidei professionem expositionemque continet, complectentem. Itaque tomus quarto præsertim sæculo pro epistola synodica habebatur, quæ breviter res in synodo gestas, et dogmata promulgata enarraret, uti ex locis Gregorii Naz., Nicephori patriarchæ, ac præscriptum exemplo tomi Alexandrini ab Athanasio conscripti, commonstratur. Cum igitur epistolam hujusmodi synodicam paucis conscriptam ab Alexandro nomine synodi centum circiter episcoporum datam habeamus, in qua cum Arii damnatio tum synodi sententia efferuntur, quam aliam dixerimus tomum nuncupari, nisi eam quam ad omnes universæ Ecclesiæ catholicæ episcopos misit, quamque superius ex parte retulimus? Eam siquidem jam a plurimis per orbem episcopis subscriptam memorat idem Alexander in epistola sua ad Alexandrum Byzantium. Huic tamen sententiæ Tillemontius obsistit, hoc argumento sane frigido et nullo: Non verisimile, inquit, est episcopos gestis quamplurimis in ea epistola memoratis, quorum testes esse non possent, suffragium dedisse. Sufficiebat enim ut confessioni fidei subscriberent, et se Arianos non recepturos ad communionem esse profiterentur: neque videtur tomus aliud quidpiam complexus esse. Hæc ille: at non meminit multa hoc sæculo exempla offerri, ubi absentes episcopi tomis et epistolis synodalibus, queis gesta bene multa enarrantur, suffragium dant et subscribunt. In tomo quippe Athanasii supra memorato, in quo gesta synodi accurate recensentur, Antiocheni qui gestis non interfuerant calculum addunt. Sic enim ibi, p. 620, Καὶ μετὰ τὸ ἀποσταλῆναι ἀπὸ Ἀλεξανδρείας τὸν τόμον τοῦτον, οὕτω παρὰ προειρημένων ὑπογεγραμμένον, κατὰ ταῦτα καὶ αὐτοὶ ὑπέγραψαν· id est, Postquam autem tomus hic Alexandria missus est, a supra dictis ita subscriptus, postea et ipsi quoque (Antiocheni) subscribere: et postea affertur Paulini subscriptio, qui sane gestis in tomo memoratis non interfuerat, nec eorum

(a) Tillem., *Vie de S. Alexandre*; Theodoret. l. 1, c. 4.

testis esse poterat. Et epistolæ encyclicæ synodi Sardinensis, ubi historia rerum in synodo gestarum recensetur, episcopi plus ducenti, qui synodo non interfuerant, subscribere, qui longo itineris intervallo dissiti, gestorum testes esse non poterant. Verum non quasi rerum in synodo gestarum testes scribebant; sed dogmata, anathemata, hæreticorum et factiosorum hominum depositiones suffragio suo muniebant. Tillemontii igitur ratio nulla: neque feliciter Valesius (a) qui putat tomum huiusmodi esse epistolam ad Alexandrum Byzantium missam. Nam ex iis quæ superius attulimus videtur tomum illum aliud quidpiam ab epistola esse. Tomus item ille ad omnes ubique episcopos missus fuerat, ut ex memoratis ibidem subscriptionibus liquet; hæc vero epistola ad unum Alexandrum missa est. Ad hæc autem epistola ad Alexandrum prolixior est, quam quæ possit τόμος vocari: nam, ut supra notavimus, tomus dicitur in quo συντετμημένως ac συντόμως, sive per breviter res enarrantur; hic vero fuisse admodum recensentur, nam vix tredecim quatuordecimve paginis epistola illa persolvitur.

ANIMADVERSIO VII.

Quo tempore Athanasius in Thebaidem profectus Pachomium viserit.

Auctor *Vitæ S. Pachonii* (b), qui quarto sæculo scripsit, narrat Athanasium initio episcopatus sui Thebaidis Ecclesias Meletianorum dissidio Arianorumque motibus deflagrantes perlustrasse, quo vacillantes debilesque animos recrearet et firmaret in vera fide. Ο δὲ ἀγιώτατος ἀρχιεπίσκοπος τῆς Ἀλεξανδρείας ἦν κατὰ τὸν καιρὸν ἀρχόμενος τῆς ἐπισκοπῆς· id est, *Sanctissimus archiepiscopus Alexandrinus tunc temporis episcopatum inibat*. Hinc nos in annum circiter 327 hunc profectum consignamus. Nimirum Athanasius vertente, ut diximus, anno 326, in episcopum Alexandrinum allectus (c), sequente hoc iter instituerit. Id tamen scriptori nostro non placet, qui in annum 333 Thebaicum iter conferendum æstimat. Et quia cum ratione pugnare videtur ut is, qui anno 326 episcopus esse cœperit, anno 333 episcopatum inire dicatur, nec nisi ἀμνηχανίας ergo potest talis conjectura proferri, validissima, ut putat ille, argumenta adversum stare pugnat. Nam, inquit, eadem in *Vita* narratur Athanasium jam pro fide Christi varia perperum esse (d), μάλιστα ἀκούων τοὺς ποικίλους πειρασμοὺς οὓς ὑπέμεινε κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον καὶ κατὰ τὴν ὀρθὴν πίστιν, ἧς ἔνεκεν καὶ μετὰ ταῦτα ἐπασχεν. Hinc vero consequitur, pergit ille, post cœptas de calice fracto, de mensa subversa, et de Arsenii nece criminationes, atque adeo circiter annum 333, hoc iter suscepisse Athanasium, nam anno 327 nondum periculis et ærumnis perfunctus erat. Verum etsi jejuna nimis horum temporum historia oblatas Athanasio ca-

lamitates nullas memoraret, esset huius scriptoris testimonium ad rem alioquin probabilissimam asserendam satis: conspecto namque turbulento Arianorum Meletianorumque animo, vel tacentibus scriptoribus, multa ipsos in Athanasii perniciem inlitos verisimile esset. At longe secus res se habet. Nam Athanasius ipse ait, Arianorum, postquam primo damnati fuerant, scilicet anno 321, impetum in se prorupisse, hincque eosdem conspecta sua in Nicæna synodo pro fide tuenda firmitate in majus sui odium exarsisse: in epistola autem Ammonii Athanasio æqualis, fertur Athanasium, statim atque ordinatus fuerat, a sceleratis quibusdam lacessitum fuisse calumniis; quasi scilicet junior pro tanto munere cooptatus fuisset, eosdemque improbos Ecclesiam Dei scindere nisus esse narratur (e): Ἐλεγε δὲ ἡμῖν πᾶσι Παχούμιος (sic Ammonius), ἅμα τὸ κατασταθῆναι Ἀθανάσιον ἐπίσκοπον, οὐκ ἀγαθοὶ ἄνδρες αἰτιῶνται τὸ κρίμα τοῦ Θεοῦ ἐπ' αὐτοῦ γενόμενον, προβαλλόμενοι τῆς ἡλικίας αὐτοῦ τὸ νέον, καὶ σγῆσαι τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ σπουδαζόντες. Cui suffragatur Epiphanius (f), dum ordinatum post Alexandri Alexandrini mortem a Meletianis Theonam quemdam testificatur, qui Alexandrinam sedem, conspirante lucifugarum turba, tribus mensibus tenuerit. Itaque licet parcissime res illius temporis tangant scriptores, magnas tamen Athanasio tum objectas tentationes significant: certumque insuper est multo plura prætermisisse, quam narraverint. Ex leviori ergo conjectura rem ille planam et dilucide narratam evertit. Et vero perinde mihi absomnum videtur dici, ἀρχόμενος τῆς ἐπισκοπῆς, qui septimum vel octavum episcopatus annum agit, ac si quis illud Lucæ, ἦν ἀρχόμενος ὡσεὶ ἐτῶν τριάκοντα, sic explicaret, ut Jesum tum tricesimum septimum vel tricesimum octavum vitæ annum egisse statueret. Ad hæc, consentaneum est Athanasium ipso episcopatus initio loca remotiora, Meletianorum Arianorumque fraudibus tentata, adisse, nec in plures annos remisisse munus. Et alioquin anno 333, mense circiter Martio quo susceptum ab Athanasio iter vult Tillemontius, dum bello ferrent omnia, et jam ardentem scelere adversarii extrema ipsi portenderent, non sat otii et spatii habuisse videtur, ut remotissima illa loca peteret. Illo quippe anno, Eusebianis molientibus, in perniciem Athanasii Cæsareæ in Palæstina indicta synodus est; ut calumniæ de calice fracto, de mensa subversa, et de Arsenii nece ab ipsis conspirationis auctoribus disquirerentur. Quod malum ut præverteret Athanasius, detectæ sycophantiæ monumenta imperatori remisit, quo factum ut ille Eusebianos in Palæstinam properantes revocaret, et a cœptis perficiendis arceret. Aliquot autem annis antequam synodus Cæsariensis indiceretur, Meletiani Eusebia-

(a) In notis ad l. 1, c. 4, Theodoretii.

(b) *Acta SS.*, Maii tom. III, num. 20.

(c) Tillemont, *Vie de S. Athanase*, art. 14 et seq. 16.

(d) *Ibid.*

(e) *Ibid.*, p. 65.

(f) *Hæc. LXVIII.*

norum suasu crimina in Athanasium committi, turbas per Ægyptum moverant, ad imperatorem confictas accusationes detulerant, Athanasium eo deduxerant, ut sui purgandi causa Nicomediam ad imperatorem se conferret: omnia tumultu repleverant. Nec videtur in illud tempus opportune posse Athanasii in Thebaidem profectioem conferri.

ANIMADVERSIO VIII.

Quo tempore Antonius Alexandriam venerit.

Ariani, rumoribus in sectæ suæ gratiam spargendis pervigiles, Antonium monachorum patrem doctrinæ favere suæ cum effutirent, Antonium suspicioni levandæ, roganibus episcopis, Alexandriam properat. Ubi palam se Arianos detestari professus, hæresim illam Antichristi prodromum esse declaravit. Hunc Antonii profectum nos in annum circiter 334 his de causis coniecimus, quod Athanasius qui in *Vita Antonii* temporis ordinem apprime sectatur, ante missas a Constantino imperatore ad Antonium litteras, hanc rem scripto consignet. Et sane ea accuratissime ille Antonii gesta recenset, ut ne vel unam rem gestam præpostere narrare deprehendas. Ne autem post annum 335 id reponi posse putemus velat Athanasius, qui ait se cum Antonius accessit, Alexandriae fuisse. At ab anno 335, dum viveret Constantinus, Alexandriam non vidit ille, qui toto deinceps Constantini tempore Treviris exsulabat. Et tamen ex Athanasii serie, Constantino imperante Antonium Alexandriam venisse necesse est. Iluc accedit Antonium in gratiam Athanasii exsulis ad Constantinum scripsisse, secundum quas datas litteras, qui potuerint Ariani effutire, ac populis suadere Antonium ex partibus stare suis; ita ut hujus levandæ opinionis ergo necesse fuerit Antonium Alexandriam arcesere.

Verum annis prope viginti tardius Tillemontius (a) hunc profectum Antonii statuit his de causis: primo quia Hieronymus testificatur se infantem fuisse cum Antonius Alexandriam venit: cum autem Hieronymus anno 342 vel 343 natus apud Baronium feratur, non potest tempore Constantini venisse Alexandriam, nam imperator ille anno 337 obiit, aliquot scilicet annis ante Hieronymi ortum. Ad hæc Didymus, teste Hieronymo, ita ferebat cum Antonius Alexandriam venit, ut fama viri per motus ille ipsum adierit: at is cum anno 392, quo Hieronymus librum *De scriptoribus ecclesiasticis* adornavit, LXXXIII annorum fuerit ut idem Hieronymus testificatur, anno 334 vel 335 xxvi annorum fuerit: qua ætate non tantæ fuerit existimationis, ut homines ad sui spectaculum evocarit. Hæc ille. Et sane si vere anno 342 vel 343 natus Hieronymus esset, ut habet Baronius, magni habenda ratio esset: verum hæc opinio quæ Mariani item Victorini est, ex præjudicata opinione oritur,

A quia scilicet Hieronymus sub finem imperii Constantii se infantem fuisse dicit: quæ loquendi ratio apud Hieronymum frequens, de tricenario expressa nonnunquam apud eundem scriptorem deprehenditur; ut pluribus rem comprobabit D. Martianæus noster in *Vita Hieronymi*. Cum itaque Hieronymus anno 420 finem vivendi fecerit, nonagenario proximus, sive ut vetus Vitæ ejus scriptor narrat LXXXVIII annorum sexque mensium, quæ item Erasmi sententia fuit, anno xxxi vel xxxii ortum duxerit. Aliud de Didymo admodum leve est: nam sive annorum xxvi cum Antonium Alexandriam migraret, sive etiam aliquantum junior fuisset, non immature dicatur jam illa ætate eum disciplinis instructum tantaque Scripturarum intelligentia præditum fuisse, ut mirer talem adversum rationem adduci in medium. Quare nihil ad seriem Athanasii interturbandam momenti afferunt argumenta illa ex Didymi et Hieronymi ætate petita. Addo nullo modo stare posse Tillemontii sententiam, qua ejus Alexandriam iter in annum confert 352, id est in finem vitæ illius. Me quippe fugit quæ causa tunc erat ut Antonius imminente jam obitu se Arianos non favere testificaretur, qui ex quo pervulgata pestis illa fuit, classicum in Thebaide canebat contra hæreticos, qui ad imperatorem Constantinum Athanasii exsulis revocandi gratia litteras miserat, qui Balacio, duci Ariani amico, Catholicis infensissimo, mortem anno 341 ejus rei causa interminatur, quæ nec diu postea subsequuta est, qui Arianos semper, ut Athanasius habet, ceu canes pellebat: an hujusmodi viri dubia ad finem usque vitæ de Ariani sententia? At, dicit Tillemontius, impudentissimi homines erant Ariani, qui vel in apertissimis rebus, si e re fore sua sperarent, mentirentur. Verum illi patefacto sexcentis argumentis Antonii erga se odio, eum nihili faciebant ac vilipendebant, nedum ut suæ sectæ hominem prædicarent. Sic Gregorius Arianus ejus litteras cum ignominia et risu exceperit, auctorque Balacio fuit ut in eas humi projectas contumeliæ causa conspuerret, idque jam ab anno 341: Εἴποτε οὖν, sic Athanasius (b), ὁ Πατήρ Ἀντωνίου, ἐκ τοῦ θροῦ ἐγραφεν, ὡσπερ βδέλυγμα ἁμαρτωλῶ θεοσέβεια, οὕτως ἐβδελύσσετο τὰ τοῦ ἀγίου γράμματα. Si quando igitur Pater Antonius illi ex mouite scriberet, sicut pietas erga Deum peccatori abominatio est, sic ille sancti viri litteras exsecratur: et paulo post, Antonius vero cum aliquando scripsisset, auctor fuit ille (Gregorius) ut Balacius dux in epistolam spueret, illamque projiceret: sed rem haud inultam reliquit divina vindicta; siquidem non diu postea equo insidentem ducem, et ad proximam mansionem iter instituentem, conversus equus in femore ita momordit, ut humi dejiceret, intraque triduum ille obiret. Hæc Athanasius, postquam ante dixerat, in illa Ariatorum irruptione monachos dire vexatos et plagis lanatos

(a) *Vie de S. Athanase*, art. 66 et not. 69.

(b) P. 278.

fuisse. Hæc anno 341 et 342. An exinde opus fuerit A potest tam atrox flagitium ab Athanasio, qui bis res Tyrias fuse prosequitur, a Sardicensibus Patribus, qui recensitis calumniis sententiam in male-dicas proferunt reticere, si vere gestum fuerit? Quid ex hujusmodi silentio arguatur, nisi rem nec notam nec gestam unquam fuisse? Nam Rufini testimonium hujusmodi silentio obruitur. Et alioquin hæc historia fingentis potius artificium, quam rem vere gestam subolet: quis credat enim Arianos tam supinos tam stolidos fuisse, ut subornatæ mulierculæ, quæ Athanasium de facie non noverat, non indicarent quis Athanasius esset, quem in judicio accusandum oporteret?

ANIMADVERSIO X.

De significato vocis ἐργασία.

Putabamus olim hunc Athanasii locum *Apol. contra Arianos*, p. 107, ἐργασίαι τε κατ' αὐτῶν ἐπεσεύοντο, καὶ ἔθνικοι δῆμοι πρὸς τὸ γυμνοῦν, τύπτειν, sic exponendum esse: *Hinc flagitia adversus illas (virgines) admissa: populi nempe ethnici ipsas nudabant, verberabant, etc.* Sub hæc autem in *Onomastico* monuimus, hic ἐργασίας officinarum operas commodius exprimere. Cui interpretationi suffragatur inscriptio a Sponio eruta (c), Τοῦτο τὸ ἡρώων στεφανοῖ ἡ ἐργασία τῶν βαφέων· hoc est, *Hoc heroum sepulcrum corona exornant operæ tinctorum.* Hic igitur Athanasii locus sic explicandus: *Officina-rum operæ, populique ethnici adversus illas concitabantur, ut eas nudarent, verberarent, etc.*

ANIMADVERSIO XI.

Ad quem missa Flavii Hemerii epistola.

An vera historia mulierculæ, quæ Athanasium in synodo Tyria illati sibi stupri insinulaverit.

Veteris opinionis retinentissimus Tillemontius (a), ægre tulit a nobis ut suspectam mulierculæ violati pudoris in synodo Tyria Athanasium accusantis historiam afferri. Verum ea in re vulgarem æstimandi morem sectamur. Subornatam ab Arianis mulierem, quæ Athanasio crimen offerret, ait Rufinus, id ipsum a Rufino mutuati narrant Theodoretus et Sozomenus (b); sed hic postremus, addita cautione, rem in actis non reperiri dicit. Socrates, Rufini pedissequus, suspectam rem habuit, ideoque prætermisit. Jam hinc vacillare videtur historiarum fides: verum nutabit omnino, et fortasse corruet, si animadvertas Athanasium, qui ut sese purgaret, D et ut Arianorum nequitiam sycophantiamque proderet, res Tyrias bis terve fuse recensuit, ea de re siluisse: synodosque Alexandrinam, Romanam et Sardicensem, in quarum epistolis synodalibus Athanasius singulatim ab objectis Tyri criminibus purgatur, pari silentio uti. Annon hujusmodi silentium nutanti jam historiarum fidem derogat? An hujusmodi crimen est, quod taceri possit a iudicibus, qui recensitis calumniis sententiam ferunt in sycophantas, ut præstitere Sardicenses Patres? Reus agitur episcopus, quod mulierculam violaverit: ejus

(a) *Vie de S. Athanase*, art. 20.

(b) Rufin. l. II, c. 47; Sozom. l. II, c. 25; Theod. l. I, c. 30.

(c) *Voyage*, t. III, p. 450.

(d) *Athun.* p. 158 et 159.

nendum censuerunt, licet omnes mss. τῷ καθολικῷ A litteraria bene meritis (a), nos libro *De Nicænis decretis* epistolam Eusebii subiunxisse : ratus rem esse prorsus peregrinam, et extra sedem propriam hic locari : ac de tali ausu, usque adeo indignatur ut in *Elencho rerum* nos ideo malæ fidei accusaverit. Hæc ejus verba sunt, p. 90 : *Antequam hanc de epistola Eusebiana disputationem claudam, non abs re erit breviter inquirere, unde factum sit, ut inter Athanasii opera locum habeat. Reposuerunt illum in tom. I novissimæ editionis curatores, Petrum Felckmannum hac in parte secuti, qui editionem Commelinianam anno 1601 adornavit, primusque hanc epistolam editis Athanasii operibus inseruit; præter unicum Basiliensem, nullum codicem manuscriptum reperire potuit, quo inter opera Athanasiana reperta fuerit : alterum addidit Benedictini, in bibliotheca Regia Parisiensi : cuius vero ætatis, quantive pretii hi codices sint, nos non docent. Unde Parisienses editores anno 1627, quamvis in cæteris editionem Commelinianam presso pede sequebantur, hanc tamen epistolam excluserunt. Certe mihi videtur ab aliis adjecta, et ex Theodoretii historia primum deprompta. Verum ipsius Athanasii testimonio sententiam suam confirmare satagunt (b), unica Felckmanni conjectura nixi. Frustra quidem. Ipsa Athanasii verba hæc sunt (c); postquam dixisset Eusebium epistola sua Arianos accusasse, sequitur, Καὶ τοῦτο οἶδε καὶ Ἀκάκιος ἂν μὴ καὶ αὐτὸς φοβηθεῖς, νῦν διὰ τὸν καιρὸν ὑποκρίνηται καὶ ἀρνήσῃται τὴν ἀλήθειαν. Ὑπέταξε γοῦν ἐν τῷ τέλει τὴν ἐπιστολὴν Εὐσεβίου· ἵνα ἐκ ταύτης γινῶς τῶν τε χριστομάχων, καὶ κατὰ περιττὸν τὴν Ἀκακίου πρὸς τοὺς ἑαυτῶν διδασκάλους ἀγνομοσύνην. Et hoc ipsum scit Acacius, nisi et ille quoque nunc metu temporum id dissimulandum putet, veritatemque inficiari velit. Certe et is in fine subiunxit epistolam Eusebii, unde eos et Christi perduelles videas, et in primis Acacii adversus præceptores suos stoliditatem deprehendas. Hæc ut sententiæ suæ accommodarent, textui Athanasiano vim inferre necesse habent, ac proinde pro ὑπέταξε, substituerunt ὑπέταξα, plane contra omnium codicum fidem, non diffidente ipsomet Felckmanno, qui nec ipse textum mutare ausus est. Quin et totus ipse contextus, quidquid aliter sentiat Felckmannus, repugnat; disputat enim his verbis Athanasius adversus Acacium, ipsius Eusebii discipulum et successorem, inconstantis ingenii virum, qui nunc cum catholicis, nunc cum Arianis fecit, quique ad scripti alicujus sui calcem (multa enim, eaque, ut videtur, in Ariatorum gratiam scripsit) hanc magistri sui epistolam subnezuerat, eoque pucis stoliditatem adversus præceptores suos ostenderit, subjecta nimirum Eusebii epistola, qua Arianos diserte damnaverat. Verbis in hunc sensum explicatis, commode et perspicue fluunt omnia. An vero rem acu tetigerim, eruditorum iudicium esto. Hæc ille : at in ea docti viri narratione, nihil sanum, verum nihil deprehendas. Nam quod tom. II, p. 47. Var. lect., p. 55.*

EPISTOLA CATHOLICI.

Flavius Hemerius exactori Mareotæ, salutem. Ischyra presbytero pietatem dominorum nostrorum Augustorum ac Cæsarum rogante, sibi in loco Pax Secontauri dicto construi ecclesiam : jussit eorum divinitas, θεϊότης, id quam primum effici. Curato igitur, ut exemplar nactus divini diplomatis, quod cum debita reverentia priore loco positum est, nec non monumenta coram mea sanctitate edita, ea cito perlustrata in commentario reponas, ut quæ divinitus jussa sunt, ad exitum deduci queant.

Ex his igitur, ut etiam ex Regii codicis lectione, palam est epistolam hanc Flavii Hemerii catholici esse et ad exactorem Mareotæ mitti : nam quod in prius editis legitur Φλαύιος Ἡμέριος ἐξαρχὸς Μαρεώτου, ab editoribus ideo positum est, quod Basiliensis codex sic haberet, Φλαύιος Ἡμέριος ἐξάρχω male : illi vero ἐξάρχω in ἐξαρχὸς perperam verterunt, neque enim in Mareote, Alexandrini agri parte, exarchus esse poterat. Hæc pluribus efferre visum, quia Tillemontius eam restitutionem nostram vel non animadvertit, vel penitus neglexit. Et quidem ille mendum subodoratus, conjectura lapsum sarcire conatus est; sed non ita feliciter. Etenim illius loco, ἐπιστολὴ τῷ Κολλοῦθῳ, sic legendum putat, ἐπιστολὴ τῷ καθολικῷ· at perperam, nam, ut supra videas, epistola catholico missa, Augustorum et Cæsarum erat, eaque nusquam reperitur : quæ sequuntur autem sic restauranda putat Tillemontius post Henricum Valesium, Φλαύιος Ἡμέριος ἐξάρχω Μαρεώτου, quæ sane ἀπροσδιόνυσα sunt : nam idem essent catholicus et exarchus, officia sane longe disparata; at in Mareote Alexandrini agri parte nec catholicus nec exarchus erat. Exarchi enim summi imperii proceres fuere, quorum ea erat auctoritas et dignitas, ut ministerium imperialis fastigii peregrisse dicantur in libro Diurno Romani pontif., c. 2, tit. 4, p. 19. Hac vero posita lectione, quisnam erit ille Flavius Hemerius qui tanta auctoritate catholico et exarcho, ut dominus famulo imperat : cujusque officium nullum memoratur secundum Tillemontianam restitutionem? Hic spero nequidem, re perpensa, restitutioni nostræ repugnaturum esse.

ANIMADVERSIO XII.

An epistola Eusebii Cæsariensis libro De Nicænis decretis recte subjungatur.

Ægre tulit vir quidam eruditus et de republica

(a) Guillelmus Cave.

(b) Admonit., § 10, p. 208, t. I ed. novæ. Felckm.

(c) De decret. syn. Nic., p. 405.

ait primo Felckmannum fateri (a) in omnibus codicibus, uno excepto Basiliensi, adesse lectionem ὑπέταξε, majoremque codicum numerum hanc lectionem præferre, non accurate dictum, siquidem Felckmannus duos solum de decretis Nicænis adesse sibi codices testificatur; nimirum Basiliensem et cum quem VII notat. Primus autem, scilicet Basiliensis, omnium antiquissimus et optimus, ὑπέταξα habet, cui addas Regium decimi sæculi exemplar egregiæ notæ. Cum ergo duo manuscripti codices, iique præstantiores et antiquiores, nostram lectionem præferant, unusque tantum et quidem inferioris notæ et ad Basiliensis fidem descriptus, ut ait Felckmannus in notis p. 55, secus habeat, cur nobis exemplarium penuriam perpetuo decantat? Nam quod ait ille, nec Felckmannum monuisse cujus vetustatis esset Basiliensis codex, nec nos de antiquitate codicis Regii dixisse quidpiam, perinde falsum, et ne dicam, malæ fidei, summæ saltem oscitantæ est: nam in Præfatione ad editionem Commelinianam, cui notas suas subjunxit Felckmannus, hæc habentur: *Primus codex isque vetustissimus (ideoque lectu perdifficilis) optimus, et qui plura reliquis omnibus habet, est academici Basiliensis... et postea, in exemplari Basiliensi, quod cæteris omnibus jure præferimus, etc.* De Regio autem codice diximus nos in Præfatione: *Basiliensi codici haud multum concedere putatur Regius, num. 2284, septingentorum circiter annorum, egregiæ notæ, etc.* Et postea in syllabo codicum diximus nos eodem codice Regio 2284, ad epistolam de Nicænis decretis usos esse, initi. l. I. Itaque ex Felckmanni et ex nostra parte stant duo vetustissimi omnium codices; ex altera duo item, sed longe recentiores et inferioris notæ. Et aliunde lectio ὑπέταξε ita loco congruens est, ut si ὑπέταξε legas, aptam sententiam frustra quæras, ut inferius clare comprobatur. Non verius loquitur cum ait, Felckmannum vocem ὑπέταξε in ὑπέταξα commutare non ausum esse: nam ideo non emendavit, quia lapsus sero nimis animadvertit: et incogitantia item evenisse testificatur, quod epistola Eusebii in secundo tomo cusa, epistolæ de decretis Nicænis subjuncta non fuerit. Dolebat quippe veram lectionem non restitutam, nec epistolam in sede propria locatam fuisse, ut ex ejus verbis arguitur. Etenim secundo tomo Commelinianæ editionis hæc notat Felckmannus ante epistolam Eusebii ad Cæsarienses, p. 47: *Sequentis epistolæ cum sæpe Athanasius mentionem faciat.... Et vero etiam tibi. De decretis Nicænis dicat se eam illi operi subjuncturum (ita enim textus ibi legendus est), quemadmodum etiam in cod. ms. Græco Academiae Basiliensis post id posita est: idcirco eam hoc loco post Athanasii epistolam subjicere volumus bona fide ex dicto ms. Basil. descriptam, cum ea sero nimis animadversa suo loco reponi jam non posset.* Sic censor ille res non uti se habent, sed uti sua inter-

A esse putat, efflingit; quale est illud, *Unde Parisienses editores anno 1627, quamvis in cæteris editionem Commelinianam presso pede sequebantur, hanc tamen epistolam exclusaverunt.* At secum reputare debuit editionem illam Parisiensem omnium teri manibus, nec posse tale contentum impune proferri. Editores quippe infinita propemodum immutarunt, aliquando bene, frequenter secus, ordinem non raro inverterunt: non modo epistolam Eusebii, sed et alia multa resecurerunt, ut epist. minorem Athanasii ad monachos, varias lectiones omnes, etc., ut plerique conquesti sunt; multa spuria tanquam germana adjecerunt: num dicere postea ausis, editores Parisienses edit. Commelinianam presso pede secutos esse? Itaque vir eruditus isthæc obiter pertractavit, qui nec quæ legenda erant legerit, nec iis quæ legit satis attenderit; id autem aperte liquet, in ea quam ex Nannio attulit loci, quo de agitur, interpretatione: hæc Græca verba sunt, *Και τοῦτο οἶδε καὶ Ἀκάκιος, ἂν μὴ καὶ αὐτὸς φοβηθεὶς νῦν διὰ τὸν καιρὸν, ὑποκρίνηται καὶ ἀρνήσῃται τὴν ἀλήθειαν. Ὑπέταξα γοῦν (alius codex ὑπέταξε) ἐν τῷ τέλει τὴν ἐπιστολὴν Εὐσεβίου, ἵνα ἐκ ταύτης γνῶς τῶν τε χριστομάχων, καὶ κατὰ περιττὸν τὴν Ἀκακίου, πρὸς τοὺς ἑαυτῶν διδασκάλους ἀγνωμοσύνην, quorum sensus haud dubie hic est: *Quod sane non ignorat Acacius (id est, Eusebium in epistola sua ad Cæsarienses τὸ ὁμοούσιον admisisse), nisi et ipse nunc præsentis temporis causa, factum præ metu dissimulet, veritatemque neget. Itaque in fine subjeci Eusebii epistolam, ut Christi hostium, ac præcipue Acacii in suos magistros perfidiam (sive ingratum animum) ex ea liquido cognoscas.* Nimirum Athanasius hic Acacium et Arianos perfidiæ et ingrati animi accusat, quia τὸ ὁμοούσιον, quod in epistola sua Eusebius Cæsariensis ipsorum magister confessus erat, ipsi negarent et impugnant; utque res ad ejus, cui litteras mittit, amici notitiam veniat, illam se Eusebii epistolam in fine subnexurum ait. Contra vero si ὑπέταξε legeris, et ab Acacio subjunctam epistolam dixeris, aptam sententiam nunquam efficias: nam cui operi hanc subjunxerit Acacius, nuspiam meminit Athanasius; imo nec Acacii, nec operis cujuspiam ab eo editi, unquam ante ea in hac epistola verba fecit. Et prorsus ἀπροσδιόνυσον est dicere Acacium ideo illam epistolam subjunxisse, ut ille amicus Athanasii, cui epistolam mittit, cognosceret Arianorum et ipsius Acacii perfidiam. Et tamen hæc est loci sententia, si stet lectio veterum editorum, Ὑπέταξε γοῦν ἐν τῷ τέλει τὴν ἐπιστολὴν Εὐσεβίου, ἵνα ἐκ ταύτης γνῶς τῶν τε χριστομάχων καὶ κατὰ περιττὸν τὴν Ἀκακίου πρὸς τοὺς ἑαυτῶν διδασκάλους ἀγνωμοσύνην. Quamobrem Nannius ex vitiosa lectione eis ἀμχανίαν actus, eam quam supra attulimus edidit versionem: *Certe is in fine subjunxit epistolam Eusebii.* Quæ sunt ἀσύστατα, nam neque Athanasius Acacium antea, nec unquam*

(a) V. edit. Felckm. tom. II.

opus quoddam illius indicavit, cui epistolam Eusebii subjungeret; particula autem γούν hic aperte concludentis est, et itaque vertenda, ut ex ordine sermonis videas. Quæ sequuntur autem in Nannii versione vitio laborant: *Unde eos et Christi perduelles videas, et in primis Acacii adversus præceptores suos stoliditatem deprehendas.* Nam ut vel mediocriter perito liquidum est, sic legendum et vertendum est: *Itaque in fine subjecti Eusebii epistolam, ut Christi hostium ac præcipue Acacii in suos magistros perfidiam (seu ingratum animum) ex ea liquido cognoscas.* Et sane cum duo antiquissimi omnium codices in fine libri *De decretis Nicænis* epistolam Eusebii subjunctam habeant, hinc demonstratur ab ipso Athanasio vere subnexam fuisse: nunquam enim cogitasset amanuensis ipsam huic operi subnectendam exquirere, si non adfuisset. Nam quod alius posterioris ævi et infimæ notæ codex ipsam non circumferat, nihil mirum: quia ut persæpe in Athanasii edito monuimus, amanuenses, cum levandi laboris, tum quæstus causa, multa etiam necessaria prætermittebant, ut majus ex opera et labore suo lucrum accederet. Hæc satis superque sunt. Siquidem etiamsi epistolam Eusebii non subjunxisset Athanasius, quod tamen fecisse illum certissimum est, quid mali admisissimus, eam subnectendo, de qua scilicet pluribus agit ille in libro *De Nicænis decretis*?

Cæterum quod ille scriptor eruditus Eusebium ab Arianismo purgare nitatur, etsi pari atque cætera *ἀρχαῖα* id tentaverit; nihil curo. Quid ea de re sentiam ex ipsis Eusebii scriptis, submotis pro more altercationibus, declaravi in Præliminaribus ad *Commentaria Eusebii in Psalmos*. Quod autem adjicit idem: *Et quidem parum hac in parte audiendi sunt scriptores pontificii* (sic Catholicos vocare libuit), *jurati utpote Eusebii hostes, causam non dissimulante Baronio*; id non vere dicitur: non desunt enim apud Catholicos, qui Eusebii partes tueantur; et quidem prohibente nemine. Quod si multo plures in Eusebium sententiam dicant, quid inde arguas, nisi Eusebium adeo frequentes et perspicuas Arianismi notas tum gestis tum scriptis suis dedisse, ut paucissimi pro illo, innumeri contra semper steterint?

Adde, Erasmum, qui prior illam Athanasii epistolam Latine vertit, eam ipsam, quam nos, lectionem Græcam secutum esse. Locus Athanasii sic habet. Καὶ τοῦτο οἶδε καὶ Ἀκάκιος, ἂν μὴ καὶ αὐτὸς φοβηθεὶς νῦν διὰ τὸν καιρὸν ὑποκρίνηται καὶ ἀρνήσεται τὴν ἀλήθειαν. Ὑπέταξα γούν ἐν τῷ τέλει τὴν ἐπιστολὴν Εὐσεβίου, ἵνα ἐκ ταύτης γνώσῃ τῶν τε χριστομάχων, καὶ κατὰ περιττὸν τὴν Ἀκακίου πρὸς τοὺς ἑαυτῶν διδασκάλους ἀγωνοσούντων· quæ sic Erasmus transtulit: *Novi hoc et Acacius, nisi nunc et ipse metu perculsus pro tempore simulat, negatque veri-*

tatem. Subjuncti igitur in fine epistolam Eusebii, ut ex hac abunde cognoscas, et istorum qui Christo rebellant, ac Acacii adversus suos doctores, ingratitudinem. Ubi vides Erasmum ὑπέταξα legisse, ut omnes antiqui codices habent, ac lectionem ὑπέταξε quæ in solo Gobleriano codice ad fidem Basiliensis exscripto, adest, amanuensis mendum esse: nam Basiliensis et Regius, ut diximus, ὑπέταξα habent. Hæc porro Erasmi versio cusa est in editione Latina Athanasii Lugdunensi an. 1532; vide fol. 263.

ANIMADVERSIO XIII.

Quo anno synodus Alexandrina celebrata fuerit, an 339 an 340

Quia non ita feliciter calculum posuit Tillemontius (a), dum epistolam Julii papæ synodicam in annum 341 contulit, quæ tamen non nisi sub finem anni 342 data fuisse potest; hinc res ante Romanam synodum gestas mirifice arctare compulsus est. Nam Constantinopolitanæ sedis invasionem ab Eusebio factam, in finem anni 338, aut initium subsequentis conjicit; synodum vero Alexandrinam in medio anni 339 celebratam putat: cum enim invasionem Eusebii ea synodus memoret, post illam coacta sit oportet. Ut autem liberis spatiis veram temporum seriem teneamus, a reditu Athanasii orsi, sic omnia ad verum ordinem redigi posse censemus. Athanasius Treveris exsul, a Constantino juniore remigrandi veniam accepit, datis ad eam rem xvii Junii litteris (b); idque anno, ut nobiscum censet Tillemontius, 338. Sub finem Junii profectus Athanasius, Viminacii ad Danubium Constantium adiit; inde Constantinopolim petiit: atque criminationi quam Macedonius episcopo suo Paulo obtulit præsens fuit: sed postea reconciliata gratia Macedonius Paulo junctus, solito presbyteri munere fungebatur. Sub hæc autem Constantius, dum in Orientem contra Persas concederet, Athanasium eodem itinere patriam repetentem Cæsareæ in Cappadocia iterum vidit et allocutus est, mense Septembri: nam Constantius jam Antiochiam venerat mense Octobri: quippe qui v Idus Octobris legem Antiochiæ dederit *De decurionibus*, ut videas in codice Theodosiano. Contra Persas igitur properans Antiochiam venit. Inde Octobri mense D Emesam, ubi data lex est *De decurionibus*, v Kal. Novembr. Paulo post ad Persarum confinia vectus in Mesopotamiam, Edessæ consedit, ut ait Libanius oratione ad Theodosium, ubi tamen lapsu graphico Emesam legitur; sed haud dubie Edessam legendum, ut et alibi: quæ postrema urbs in Mesopotamia erat. Inde reversus Antiochiam, legem dedit ad Acyndinum præfectum prætorio *De temporum cursu*, vertente anno 338, scilicet vi Kal. Januarii. Ineunte anno 339, cum in Syria degeret Constantius, Laodiceæ data lex est *De verborum formulis* (in codice Justin.) Kalend. Februarii.

(a) Note 58.

(b) *Apol. contra Arianos*, p. 152; *Apol. ad Constant.*, p. 236; *Hist. Arian. ad monachos*, p. 275.

Paulo post idem imperator Heliopoli in Phœnice leges dedit, pridie Idus Martias, scilicet quartam, *De maternis bonis*, et octavam, *Qui admitti ad bonorum possess.* Eodem mense Martio reversus est Antiochiam : ibidemque data est lex prima, *De incestis nuptiis*, pridie Kal. Aprilis. Hinc profectus Constantinopolim Constantius, Idibus Augusti legem ii dedit : *Ne Christianum mancipium.* Hoc posito, eoque certissimo rerum ordine, propalam est Constantium, medio circiter anno 338 contra Persas profectum, non ante medium anni 339 Constantinopolim revertisse. Ibi vero, instigante Eusebio, synodum coegit, in qua, accusationem, redintegrante Macedonio, Paulus depositus, Eusebiusque ejus in locum subrogatus est. Hinc vero manifeste ruit illa nuperi scriptoris computatio, qua synodum Alexandrinam centum episcoporum in medio anno 339 celebratam putat : nam cum ea synodus Eusebii intrusionem, multaque alia deinde gesta Eusebianorum commemoret, post illam coacta sit oportet. Pauli vero, cui subrogatus Eusebius est, depositio, accusante Macedonio peracta est : siquidem Macedonius, qui, uti supra diximus, cum patriam repetens Athanasius Constantinopolim advenisset, illo præsente, Paulum reum egerat, deinde reconciliata gratia, a cœpto destitit. At vixdum elapso a prima accusatione anno, instigante Eusebio, antistiti suo iterum crimen obtulit, unde Pauli abdicatio et Eusebii invasio consecutæ sunt.

Hic vero Tillemontius iis (a), quos ipse sibi nemine auctore præscripserat, aretatus limitibus, ne Macedonii accusationem illam priorem sub Constantio (nam sub Constantino semel, sub Constantio bis in crimen vocatus est), quæ mense circiter Augusto anni 338 facta sit oportet, reconciliatam gratiam, inducias illas et pacem aliquanto tempore servatam, Constantinopolitanam synodum, repetitam accusationem et abdicacionem Pauli ; hæc, inquam, omnia quatuor mensium spatio includere cogatur ; priorem illam sub Constantio ab Athanasio memoratam accusationem in annum 336 conjicit, non animadvertens se Athanasio, quem tamen auctorem assert, manifeste repugare : accusationi namque priori sub Constantio, de qua verba facit Athanasius, ipse præsens interfuit, *πρόντων*, inquit, *ὁμῶν κατὰ τὴν κατηγορίαν.* Neque potuit ille alteri, Paulo episcopo oblata, criminationi anno 336 interesse, Constantino videlicet imperante ; quippe qui anno 335, Alexandro Pauli decessore superstitie, in Gallias relegatus sit, et anno tantum 338, sub finem Junii Treviris profectus ab exilioque redux Constantinopolim venerit.

Ex supradictis planum est non posse stare Tillemontii calculum, qui medio anno 339 celebratam putat Alexandrinam synodum, cum maxime illa non intrusionem Eusebii modo, sed etiam bene multa alia commemoret post sedis Constantinopolitanæ

A invasionem ab Eusebio et sociis perpetrata. Verum ex repetito rerum gestorum ordine id exploratum, ut spero, cuique erit. Athanasius Cæsareæ in Capadocia Constantium allocutus, inde pedestri itinere per Syriam et Palæstiam Alexandriam petiit sub finem anni 338. Aliquanto post tempore Eusebiani, quorum in Athanasium odia nondum detumuerant, in unum coacti Arianos receperunt, Pistum Arianum Alexandriæ episcopum constituerunt, legatos Macarium, Martyrium et Hesychium ad Julium papam ; ad tres item imperatores, tunc variis in orbis partibus versantes, litteras miserunt : queis Athanasium, ut cædium et exsiliorum, postquam Alexandriam remigraverat, reum agebant : ejusque nomen apud Constantium deferebant, quod frumentum a Constantino patre viduis alendis deputatum divenderet ac propriam in rem converteret. Oblatorum apud imperatores criminum nuntium Alexandriam devenit : quibus conspectis allatisque Athanasius centum episcoporum synodum coegit. An ferendus itaque Tillemontius, qui in medium anni 339 hanc synodum celebratam velit ? Nam præter superius allata, quibus obsisti nequit, ut cum colore aliquo possent Eusebiani memorata crimina objicere ; nempe cædes et exilia post reditum irrogata, frumentum distribuendum in propriam rem distractum ; necesse fuit Athanasium aliquanto jam tempore Alexandriæ commoratum, nuntiumque commentitorum criminum Eusebians, qui tum procul agebant, missum fuisse : in synodo Eusebianorum quæ narravimus geri oportuit, mitti nuntios ad imperatores ; oblata apud tres Augustos crimina Alexandriæ renuntiari, cogi synodum Alexandrinam centum episcoporum. Quæ sane cordatus nemo, nisi volucris nuntiis usi Eusebiani fuerint, tam paucolorum mensium spatio facta concesserit ; Constantinus quippe in Galliis, Constans in Italia degebat. Anno igitur 340 celebratam Alexandrinam synodum putamus : quod ipsius Athanasii testimonio confirmatur. Is enim anno 344 sub finem Aprilis ait, fratres ejusdem synodi Alexandrinæ legatos, uti certum est, Romæ synodum anno præterito *πέρτοι* postulasse, legatis Eusebii cum Athanasianis idipsum petentibus : commode namque eundem in annum synodus ejusque legatio conferantur (b) : quod item ex præcedentibus propalam esse videtur, vix enim, ac ne vix quidem quæ a reditu Athanasii gesta feruntur anno integro accidere potuerunt. Et ideo, ut diximus, Tillemontius tantum hæc arctare compulsus est, quia synodi Romanæ tempus anno uno præverterit : quod innox spero commonstrabitur. Ad hæc vero cum pseudosynodus illa Constantinopolitana, qua intrusus in Constantinopolitanam sedem Eusebius fuit, post adventum Constantii Constantinopolim, qui sub finem Julii anni 339 certissime accidit, congregata fuerit, post anni medium celebrata illa fuit. Cum autem synodus Alexandrina

(a) Vide Till, sur S. Paul de CP.

(b) Athan, p. 95 et 112.

entium episcoporum, non intrusionem Eusebii modo, sed etiam multa alia illam consecuta commoret, nequaquam potest illa ante annum 340 coacta fuisse.

Non placet Tillemontium (a) quod diximus, Pistum ab Eusebianis in episcopum cooptatum in synodo fuisse. Ego vero fateor, illum Eusebianorum conventum, ab Athanasio, qui solus de Pisti ordinatione loquitur, synodum nusquam vocari. Verum au cœtus ille Eusebianorum, in quo Ariani ad communionem admissi, Pistus allectus, Athanasius repudiatus, tres legati ad Julium missi sunt, synodus nuncupari debeat, id eruditorum examini permittam. Scio tamen in more esse, ut talis consensus synodus appelletur. Nec sine causa queritur Athanasius synodos quotannis ab Arianis celebrari.

ANIMADVERSIO XIV.

Probatur epistolam synodalem Romanam, a Julio papa datam, scriptam esse anno 342.

Etsi perspicuum putemus celebratam illam synodum, et datam Julii epistolam fuisse anno 342, quia tamen a viris insignibus, Baronio, Hermantio et Tillemontio, pro adversa opinione naviter pugnatum est; rem qualis in Athanasii scriptis et in Julii papæ epistola enuntiatur ipsis verbis afferemus: nam horum auctoritas, annuente Tillemontio, Socratis et Sozomeni, qui plerumque res miscuerunt, testimonio longe anteponenda. Synodus Antiochena, Constantio Augusto præsentem, anno 341 celebrata est: ubi Eusebianorum opera Gregorius Cappadox Alexandriam episcopus missus est, qui Athanasium deturbaret. Præmissis autem Philagrio, ut allectum Gregorium nuntiaret, ipse Gregorius paucis post Philagrii adventum diebus Alexandriam invasit sedem. Athanasius vero post ingressum Gregorii, cum proximum periculum esset, ut scrutantium eluderet manus Paschalibus ipsis diebus se subduxit, et Romam navigavit. Hactenus, refragante nemine, sic se res habuerunt. Quid vero de rerum post gestarum serie Athanasius et Julius narrent, jam expendere libet. Post adventum Athanasii Romam Julius papa legatos misit Elpidium et Philoxenum Antiochiam ad Eusebianos, ut Athanasius post allatam Alexandrinæ synodi epistolam enarrat his verbis (b): Ταῦτα μὲν οἱ ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου πρὸς Ἰούλιον τὸν ἐπίσκοπον τῆς Ῥώμης. Καὶ οἱ περὶ Εὐσέβιον δὲ πρὸς Ἰούλιον ἔγραψαν, καὶ νομίζοντες ἡμᾶς ἐκφοβεῖν ἤξιωσαν σύνοδον καλέσαι, καὶ αὐτὸν Ἰούλιον, εἰ βούλοιοτο, κριτὴν γενέσθαι. Ἡμῶν τοίνυν ἀνελθόντων εἰς τὴν Ῥώμην, ἔγραψεν εἰκότως Ἰούλιος καὶ ἐπὶ τοὺς περὶ Εὐσέβιον, ἀποστείλας καὶ δύο πρεσβυτέρους ἑαυτοῦ Ἐλπίδιον καὶ Φιλόξενον. Ἐκεῖνοι δὲ ἀκούσαντες περὶ ἡμῶν, ἐταράχθησαν, οὐ προσδοκῆσαντες ἡμᾶς ἀνέρχεσθαι· καὶ παρητήσαντο, προσάσεις ἀπιθάνους πορισάμενοι· id est: *Hæc quidem Ægyptii ad omnes episcopos et*

ad Julium Romanum episcopum. Porro Eusebiani quoque ad Julium scripsere: ac sperantes se nobis terrorem incussuros, rogabant ut synodus convocaretur, et ipse Julius si vellet, iudex esset. Cum igitur Romam advenissemus, Julius, ut consentaneum erat, litteras scripsit ad Eusebianos, misitque duos e presbyteris suis Elpidium et Philoxenum. Illi vero ut de adventu nostro audierunt, consternati, quod nullatenus exspectarent nos illuc venturos, accedere renuerunt, absurdas causas commenti. Hic vides legatos Elpidium et Philoxenum post adventum Athanasii Romam a Julio papa missos. Ut autem palam sit cum adventum illum Athanasii Romam, tum legationem, post Gregorii invasionem, quæ anno 341 in Paschate facta est, contigisse, locum Athanasii ex historia ad monachos longiusculum licet afferimus. Γράφει τοίνυν τότε Κωνσταντίος, πάντας δὲ διώκει, καὶ πέμπει Φιλάγριον Ἐπαρχον, καὶ Ἀρσάκιόν τινα εὐνοῦχον· πέμπει δὲ καὶ Γρηγόριον μετὰ στρατιωτικῆς ἐξουσίας, καὶ τοιαῦτα γέγονεν οἷα καὶ πρότερον. Συναγαγόντες γὰρ πλῆθος βουκόλων καὶ ποιμένων καὶ ἄλλων τε ἀγοραίων καὶ ἀσελγῶν νεωτέρων μετὰ ξιφῶν καὶ βολῶν, ἐπὶ πλῆθος ἀθρόως τῇ ἐκκλησίᾳ τῇ καλουμένῃ Κυρίνου· καὶ τοὺς μὲν ἀπέκτειναν, τοὺς δὲ κατεπάτησαν, ἄλλους τε πληγαῖς κατακόψαντες εἰς δεσμωτήριον ἐνέβαλον, καὶ ἐξώριζον. Πολλὰς τε γυναῖκας κατασύροντες, εἴλκον εἰς τὸ δικαστήριον δημοσίᾳ, καὶ τῶν τριγῶν ἔλκοντες ὑβρίζον· ἄλλους ἐδήμευσον, ἄλλων ἄρτους ἀφηροῦντο, δι' οὐδὲν ἕτερον ἢ ἵνα τοῖς Ἀρειανοῖς προσθῶνται, καὶ Γρηγόριον δέξωνται τὸν ἀπὸ βασιλείας ἀποσταλέντα. Ἀθανάσιος μὲν οὖν πρὶν γενέσθαι ταῦτα, καὶ μόνον ἀκούσας, ἔπλευσεν εἰς τὴν Ῥώμην, εἰδῶς τε τὸν θυμὸν τῶν αἰρετικῶν, καὶ ἵνα, ὡς ἤρεσεν, ἡ σύνοδος γένηται· ὃ δὲ Ἰούλιος γράφει, καὶ πέμπει πρεσβυτέρους Ἐλπίδιον καὶ Φιλόξενον, ὁρίσας καὶ προθεσμίας, ἵνα ἔλθωσιν· id est: *Litteras itaque scribit Constantius, ac in omnes movet persecutionem, Philagriumque mittit et Arsacium quemdam eunuchum. Mittit item Gregorium cum militari manu: resque superioribus similes gestæ sunt. Coacta quippe illi bubulcorum, opilionum, aliorum forensium ac petulantium juvenum multitudine, cum gladiis et clavis in ecclesiam Cyrini dictam irrupere: ibique alios occiderunt, alios conculcarunt, alios plagis laniant; in carcerem truserunt, in exsiliumque pepulerunt; mulieres plurimas abductas ad tribunal palam pertraxerunt, crinibusque raptatas contumeliis affecere; alios proscripsere, aliorum panes abstulere: idque nulla alia de causa, quam ut eos Arianis adherere, Gregoriumque ab imperatore missum recipere cogent. Athanasius vero antequam hæc facta essent, ad primum rei auditum Romam navigavit, quod hæreticorum furorem perspectum haberet; et etiam, prout placitum erat, synodus ibi celebraretur: Julius autem presbyteros Elpidium et Philoxenum mittit, tempusque illis (Eusebianis) præstituit, ut intra 4-*

(a) Note 38.

(b) P. 110.

ad Romam se conferrent. Ex his omnibus luce clarius est, Athanasii Romam profectionem, ac Elpidii et Philoxeni legationem, post invasionem Gregorii, quæ fatentibus omnibus in Paschate anni 341 contigit, factam fuisse. Nec quispiam, spero, negabit, nisi sponte cæcutire velit. Jam ad cætera pergamus. Eusebiani Elpidium et Philoxenum legatos usque ad Januarium mensem, nempe anni 342 detinent, et ut habet Athanasius, ultra conditum a Julio ad celebrandam synodum tempus, ὡς τοὺς μὲν πρεσβυτέρους κατασχεῖν καὶ μετὰ τὴν προθεσμίαν. Julius autem hæc habet: Οἱ ἔλθεῖν μὴ βουλόμενοι κατασχῆσαι καὶ τοὺς πρεσβυτέρους ἕως αὐτοῦ τοῦ Ἰανουαρίου μηνός, id est: *Illi quibus accedere non placuit, presbyteros quoque usque ad mensem Januarium delinuerunt.* Ex his porro Athanasii et Julii dictis facile calculum ponas. Athanasius Alexandria Romam proficiscitur paschali tempore anni 341, ut adversariorum furorem prudenti absentia falleret. Post ejus Romam adventum legatos Julius Antiochiam mittit Elpidium et Philoxenum: id una serie bis testificatur Athanasius: ad usque Januarium proximum (haud dubie anni 342) legati Antiochiæ detinentur. Id Julius narrat. Reversi Romam legati, Eusebianorum litteras Julio offerunt, quas Julius, ut testificatur ipse, aliquantum temporis penes se servavit, nec synodo protulit, sperans aliquot eorum mutata sententia ad conductum venturos. Spe tali depulsus, litteras demum recitat; Athanasius, Marcellus et Asclepas rei acti, discussis et confutatis criminibus, ad communionem admittuntur: denique annuente synodo epistolam Julius mittit, qua dicit Athanasium a mensibus octodecim Eusebianos Romæ expectare. Hæc sponte fluunt, et temporum notæ apprime quadrant: nam si legatos post fugam Athanasii, et ejus Romam adventum, profectos statuas; si usque ad Januarium mensem Antiochiæ detentos, atque sub hæc remigrasse dicas; si Julii, acceptis litteris, cunctationem, indeque synodi celebrationem, purificationem Athanasii, Marcelli, et Asclepæ, congruentibus spatiis metiare, octodecim menses in epistola Julii memoratos, quos Athanasius Romæ exegisse dicitur, nullo negotio enumeres; nimirum octo postremos anni 341, ac decem priores anni 342, ita ut mense Octobri vel Novembri epistola Julii data fuerit.

Jam vero restat ut videamus qua arte, quibusque machinis Tillemontius Julium et Athanasium ad sententiam suam detorqueat (a): nam, quod plane mirum, ut synodum Romanam et Julii epistolam in annum 341 conferat: auctoritate Athanasii et Julii, ut putat, hanc rerum temporumque seriem inducit. Legatos Elpidium et Philoxenum diu ante Gregorii invasionem, anno scilicet 340, Antiochiam profectos ait, quod ita manifeste in locis Athanasii superius allatis exploditur, ut perquidem mirum

sit virum alias accuratum et doctum hæc vel cogitasse. Januarium mensem contra fidem mancriptorum et editorum omnium vult in Junium commutari: qua facta mutatione, id absurdum sequitur, quod Julius queratur legatos suos mense, ut citius, Maio Roma profectos Antiochiam, ibi usque ad Junium ejusdem anni reditu interclusos fuisse: qui tamen vix mense Junio eodem pervenire poterint. Octodecim porro menses quos Athanasium Eusebianos expectantem exegisse Romæ testatur Julius papa, ita vult ille computari, ut hujus temporis pars ab anno 340, quo venisse Romam Athanasium comminiscitur, ineatur; hinc Alexandriam rediisse putet, et aliquot ibi menses moratum, remigrasse Romam, et aliquot iterum menses ibi substituisse: atque ita calculum ponit, ut octodecim menses partim ante profectum ejus Alexandriam, et moras ibidem; partim post reditum Romam constituat. En Julii verba: Καὶ γὰρ πρὸς τοὺς παῖσι, παρέμεινεν ἑνταῦθα ἑνιαυτὸν καὶ ἕξ μῆνας, ἐκδεχόμενος τὴν παρουσίαν ὑμῶν, ἧ τῶν βουλομένων ἔλθεῖν· τῇ δὲ παρουσίᾳ ἐδυσώπει πάντας· ὅτι οὐκ ἂν παρῆν, εἰ μὴ ἐθάρρει· id est: *Etenim præter hæc omnia, annum unum et sex menses hic remansit, ut adventum vestrum, aut eorum qui huc se conferre vellet, expectaret; suaque præsentia omnes pudore afficiebat: non adfuturus quippe, nisi causæ suæ confidisset.* Sane nisi Julii dicto palam vis inferatur, hic octodecim continuos, nec longa et diuturna peregrinatione interceptos menses intelligas oportet. Nam si per Romanum otium xviii mensium Athanasius Tiburem aut Tusculum se contulerit, fatemur id nihil officere, quominus octodecim mensibus Romæ expectantem consedis dicatur; verum si anno 340 Romam commigraverit, ibique novem menses exegerit; deinde Alexandriam reversus, aliquot ibi menses consederit, tum Romam repetierit, et novem iterum menses ibi manserit; nequidquam dicatur ab octodecim mensibus eum Eusebianos in Oriente positos expectasse. Ad hæc vero, ne Tillemontius quidem, rerum et gestorum serie ad arbitrium suum ordinata, potest octodecim illos menses, quos Romæ Athanasium egisse narrat Julius, reperire. Siquidem fatetur ipse legatos Athanasii et synodi Alexandrinæ anno 340 cum legatis Eusebianorum disceptasse coram Julio papa, cum adhuc Athanasius Alexandriæ degeret, ἡνίκα καὶ Ἀθανάσιος ὁ ἐπισκοπος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἦν, ait Julius. Athanasius vero non ante Romam profectus est, quam legati redirent. Jam vero extremis omnia lineis in gratiam Tillemontianæ opinionis ponamus, dicamusque, legatorum disputationem mense Januario contigisse, ipsosque mox profectos mense Februario Alexandriam advenisse, Athanasium statim a legatorum reditu conscensa navi Romam mense Martio adventasse, ibique mansisse ad finem usque anni

(a) Tillemont, note 40, et *Vie du pape Jule*, n. 4.

Cjusdem. Hinc remeasse Alexandriam, ubi, fatente A Tillemontio, aliquot menses substitit; invadente Gregorio, denuo aufugisse Romam, profectumque sub Aprilis finem, mense Maio advenisse: demum epistolam Julii papæ, qua dicit Athanasium ab octodecim mensibus Romæ exspectare, datam fuisse mense Augusto vel Septembri anni 341, ut vult Tillemontius (a): sic rebus in gratiam sententiæ illius, etiam præter verisimilitudinem compositis, xviii mensium numerum non conficias, nam si novem anni 340 menses, quatuor aliis (a Maio nempe ad usque Augustum vel Septembrem) adjungas, tredecim aut ad summum quatuordecim reperias. Ita omni ex parte labitur isthæc opinio. Omnes itaque temporis notas Tillemontius elusit: et certe hujusmodi sunt illæ, ut si vel una maneat, tota ejus supputatio subruat: nam si legati Julii post invasionem Gregorii et fugam Athanasii profecti sint, ad nostram accedat sententiam necesse est, perindeque si stet lectio manuscriptorum et editorum, quæ legatos ad Januarium usque mensem reditu interclusos ait; vel si octodecim continuos menses Romæ mansisse Athanasium dicatur, anno 342 epistola Julii data sit oportet: quod ipse Tillemontius fatetur. Cum contra si vera et asserta lectio servetur; si dicta Julii et Athanasii pura nec distorta maneant, res nativo ordine per se consistat.

Verum obnititur Tillemontius: Eusebiani Romanæ synodi iudicium in Antiochena synodo in- C eunte anno 341 celebrata præverterunt: non potuerunt autem prævertere, nisi indicta illis antea fuisset, indicta vero fuit Romana synodus per legatos Elpidium et Philoxenum: unde sequatur Elpidium et Philoxenum ante annum 341 venisse Antiochiam, ut Romanam synodum indicerent. Qua in re sane vir eruditus se Athanasii et Julii verba non sat ponderasse testificatur. Nam Athanasius quidem, postquam Gregorii carnificinæ se subdlexerat anno 341, Paschalibus diebus, hæc scribit: Καὶ πέρυσιν οἱ κατὰ Ῥώμην ἀδελφοί, μήπω τοῦτων γενομένων, ἀλλ' ἕνεκα τῶν πρώτων, σύνοδον ἐγράψαν γενέσθαι, ἵνα κάκεινα ἐκδικηθῆ· ἦν περ εὐλαβοῦμενοι οἱ περὶ Εὐσέβιον, προύλαβον διαταράξαι τὴν Ἐκκλησίαν· hoc est: Etiam anno præterito fratres nostri, qui Romæ sunt, his nondum actis, sed propter alia quæ prius contigerant, synodum cogendam esse scripserunt, ut de illis ultio sumeretur: quam reformidantes Eusebius et socii, Ecclesiam conturbare præverterunt. Illis luce clarius est, jam anno 340 de synodo agenda Romæ statutum fuisse, et quidem cum nondum Athanasius Romam venisset: ac tunc synodum per alios quam Elpidium et Philoxenum indictam esse, ut ex Julii dictis videas. Ait enim ille, Macarium presbyterum, Martyrium et Hesy-chium diaconos, Eusebianorum legatos, antequam Athanasii oratores accederent, rogasse ut Alexan-

driam Pisto-cuidam pseudepiscopo litteras mitteret Julius, quo tempore Athanasius Alexandriæ degebat, ἤνιχα καὶ Ἀθανάσιος ὁ ἐπίσκοπος ἐν Ἀλεξανδραῖς ἦν. Cum advenissent autem Athanasii oratores, nec valerent Eusebianorum legati eorum argumentis obsistere, synodum in qua res accuratius indagaretur postularunt: qua impetrata, tunc primo Eusebians synodum indixerunt: illi vero conscientia scelerum perterriti, in Antiochena synodo anno 341 ineunte celebrata, Romanæ synodi decreta præverterunt, deinde Gregorium Alexandriam episcopum miserunt qui Athanasium deturbaret. Athanasio autem anno 341 sese propiciente et Romam profecto, tunc demum Julius per legatos Elpidium et Philoxenum Romanam synodum secundo indixit. Ex allatis quippe duobus locis propalam est tum primo postulatam impetratamque synodum fuisse, cum Athanasius Alexandriæ ageret, et antequam Romam veniret. Cum autem perinde liquido constet, legatos Elpidium et Philoxenum, Athanasio Romæ præsentem, missos fuisse, qui Eusebianos ad synodum provocarent, diemque ipsis præstituerent; planum certe est synodum illam Romanam bis indictam fuisse: atque ita ruit tota scriptoris nuperi conjectura. Cur autem postquam anno 340 indicta fuerat, tantum spatii elapsum sit, ut secundo indicere necessum fuerit, haud difficile est augurari: cum videret enim Athanasius sub finem anni 340 cogi Antiochenam synodum, quæ initio anni 341 celebrari cœpta est; non nescius id in suam perniciem et expulsionem moliri Eusebianos, ne absente se quasi vacuum sedem novo a se creato episcopo traserent, ad adventum usque Gregorii Alexandriæ resedit.

Quod autem Athanasius post invasionem Gregorii Romam primo venerit anno 341, neque alia anno 340 Romam profectio statuenda sit, perspicuum sane est, cum ex iis quæ hactenus diximus, tum maxime ex primo, quem supra attulimus, loco, ubi dicitur: Πορρο Εὐσεβιανὸν quoque ad Julium scripserunt: ac sperantes se nobis terrorem incussuros, rogabant ut synodus convocaretur, et ipse Julius si vellet iudex esset. Cum igitur Romam advenissemus, Julius, ut consentaneum erat, litteras scripsit ad D Eusebianos, misitque duos ex presbyteris suis Elpidium et Philoxenum. Illi vero, ut de adventu nostro audierunt, consternati, quod nullatenus exspectarent nos illuc venturos, accedere renuerunt, absurdas causas commenti. Quod si anno 340, postquam primo indicta synodus Romana fuerat, Athanasius Romam profectus esset, an id Eusebians ignorassent; solumque mense Junio Juliove anni sequentis, narrantibus Julii papæ legatis, edidicissent, qui in deturbando Athanasio toti erant? id certe ne somnari quidem potest. An vero sileri poterat ille Romam profectus ab Athanasio, dum anno 341 paschalibus diebus, antequam Romam demigraret,

(a) Vie de S. Jule, art. 8.

hæc scriberet : *Etiâ anno præterito, fratres nostri, qui Romæ sunt, his nondum actis, sed propter alia quæ prius contigerant, synodum cogendam esse scripserunt, ut de illis ultio sumeretur : quam reformidantes Eusebius et socii, Ecclesiam conturbare præverterunt?* Si ipse ad synodum celebrandam eo se contulisset, ut cum Eusebianis coram synodo concertaret; ac Eusebianis accedere non ausis, re infecta, remeasset Alexandriam, an id prætermitti poterat? Hoc silentii genus, in re prorsus necessario dicenda, si quidem gesta fuisset, adversam sententiam obruere nemo eat inficias.

Ut autem videas quantum præjudicata opinio valeat, ait Tillemontius : Si Januarius mensis, quo Eusebiani legatos Julii Elpidium et Philoxenum dimiserunt, steterit, et si anni 342 fuerit, hinc consequetur synodum Antiochenam centum fere episcoporum, quæ ineunte anno 341 celebrata est, usque ad annum 342 prolata esse, quod haud verisimile. Et hæc causa est, ut contra fidem manuscriptorum et editorum omnium pro Januario velit Junium apponi. Sic ille, non animadvertens epistolam Julii, cui afferendæ deputatus est Gabrianus comes, non ad synodum illam mitti, sed ad Danium, Flacillum, Narcissum, Eusebium et alios episcopos; neque ullam in epistola Julii synodi tum Antiochiæ consistentis mentionem haberi : miror prorsus a mente nuperi scriptoris excidisse, epistolam Julii responsionem esse, non ad synodum missam, sed ad illos qui se litteris provocarant episcopos, ut ipse passim innuit in epistola sua. Ecquid ergo abs re nobis synodum, et nimiam synodi durationem obtulit? Hic ne gr̄o quidem contra russionem liceat.

Pergit ille, verisimile non est synodum Romanam pro mense Decembri, incommoda scilicet tempestate, indictam fuisse : quod tamen innuere videntur Julius et Athanasius, dum aiunt, legatos Elpidium et Philoxenum ultra præfinitum ad synodum celebrandam tempus, ad usque Januarium mensem ab Eusebianis detentos fuisse; tum credibile non esse legatos mense Januario, media nempe hieme, ab iisdem dimissos fuisse. Hæc omni ex parte labuntur; nam etsi daretur synodum ad mensem Decembrem indictam fuisse, non procul exemplum petenda essent, ad comprobandum id non præter consuetudinem admitti : quando numerosa illa synodus Antiochena ex omnibus, etiam extremis, Orientis partibus collecta, ineunte anno 341 media videlicet hieme, celebrata est, ut fatetur vel ipse Tillemontius : quare nihil hinc vel ad synodi Romanæ celebrationem, vel ad profectionem legatorum obicis adesset : cum præsertim Eusebiani, non ita humani et opportuni essent, ut curarent adversane an commoda tempestate legatos Julii, cui tunc infesti erant, dimitterent. Quid quod nec Athanasius nec Julius aiunt, vel ad Decembrem vel ad alium

A mensem indictam synodum fuisse; sed duntaxat legatos ultra præfinitum tempus ad Januarium usque reditu interclusos narrant, nec indicant quodnam definitum illud tempus fuerit? Ex his porro videas nuperum scriptorem levissimis conjecturis planas et nullis circuitionibus enuntiatas temporum notas impetere.

ANIMADVERSIO XV.

Ἀν πυκτῖα τῶν θείων Γραφῶν, quæ Constanti Augusto Athanasius misit, idem sint quod synopsis Scripturæ sacræ; et an synopsis illa sit vere Athanasii.

Athanasius in *Apologia ad Constantium* (a) hæc habet : Τῷ ἀδελφῷ σου οὐκ ἔγραψα, ἢ μόνον ὅτε οἱ περὶ Εὐσέβιον ἔγραψαν αὐτῷ κατ' ἐμοῦ, καὶ ἀνάγκην ἔσχον, ἔτι ὢν ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ, ἀπολογησασθαι· καὶ ὅτε πυκτῖα τῶν θείων Γραφῶν κελεύσαντος αὐτοῦ μοι κατασκευάσαι, ταῦτα ποιήσας ἀπέστειλα· hoc est : *Fratri autem tuo nequaquam scripsi, nisi postquam Eusebiani, missis adversum me litteris, necessitatem mihi intulere, cum adhuc Alexandriæ degerem, eorum calumnias propulsandi : iterumque cum illo præcipiente ut divinarum Scripturarum libros adornarem, confectos ad ipsum transmisi.* Hæc πυκτῖα τῶν θείων Γραφῶν vult Tillemontius (b) esse synopsis Scripturæ sacræ, quam nos inter dubia opera secundo tomo cusimus. Sed ad quæstionis notitiam, quærendum statim quid sint πυκτῖα, quidque ævo maxime Athanasii hoc vocabulo indicaretur. Unde miror Tillemontium, qui nostrum in synopsis monitum legisse se testificatur, nihil pensi habuisse quid de hujus vocis significato perspicuis exemplis dixerimus! Juvat itaque quid sint τὰ πυκτῖα pluribus indagare. Suidas τὸ πυκτῖον sic explicat, τὸ βιβλίον ἀπὸ τοῦ πυκτίζω, ὃ ἐστὶν ἀσφαλίζεσθαι καὶ συγκλείεσθαι, id est, πυκτῖον, a verbo πυκτίζω, quod significat compingere et concludere. Est itaque πυκτῖον liber compactus sive volumen : neque hac voce intelligitur liber qui dicitur tractatus aut quid simile; ut et innox afferendis locis propalam erit. Nam Gregorius Naz., oratione xx, sic habet : Ὅσον ἐνὶ τῶν ἀκολούθῳν εἰπεῖν, ἀραμένω τὸ πυκτῖον ἀκολουθεῖν· id est : *Quam uni ex asseclis, ut se accepto libro sequeretur, imperaret; et orat. 6 : Ὅτι μοι πυκτῖον ἐν χερσὶ τοῦ Ἀπολλιναρῖου, mihi in manibus esse librum Apollinari; et epist. 64 : Τῶν δὲ πυκτῖων ὢν ἤτησας, τὸ μὲν εὖρον, καὶ ἐπεμψά σοι προθύμως· τὸ δὲ ἐξημιώθη, οὐκ ἔχων οἴου χρῆσεις, τὴν Ἰλιάδα· Ex libris porro quos postulas, alterum inveni, eumque ad te libenter misi; alterum quem postis damno meo non habeo, nimirum Iliadem; ep. 87 : Πυκτῖον ἀπεστάλαχάμεν σοι τῆς Ὀριγένους Φιλοκαλίας· Librum ad te misimus Origenis Philocaliæ; epist. 165 : Τὸ πυκτῖον ὅπερ εἰληφας παρ' ἡμῶν, τὰς Ἀριστοτέλους ἐπιστολάς· Librum quem a nobis accepisti, Aristotelis Epistolas; et postea : Ἀττεῖς πυκτῖα παρ'*

(a) P. 236.

(b) Vie de S. Athan., art. 37, et note 45.

ἡ μὲν εἰς ῥητορικὴν ἀνηθάσκων· *Libros a nobis ex- A*
petis, ad rhetoricam repubescens; et epist. 199 : Ἰδοῦ
 σοι τὰ πυκτῖα, ἅπερ ζητεῖς, ὅσα τοὺς σῆτας διέφυγε,
 καὶ τὸν καπνὸν ὑπὲρ οὐ κατέκειτο· *En libros eos a*
nobis habes, quos postulas, eos, inquam, omnes, qui
tineas effugerunt, fumumque supra quem siti erant.
 Gregorius item Nyssenus epistola ad Petrum fra-
 trem : Μόλις ἐπιτυχῶν βραχείας σχολῆς, τῇ τε τοῦ
 σώματος θεραπεία προσχεῖν ἠδυνήθη, μετὰ τὴν ἐκ
 τῆς Ἀρμενίας ἐπάνοδον, καὶ συναγαγεῖν τὰ σχεδάρια
 τὰ πρὸς Εὐνόμιον κατὰ συμβουλήν τῆς σῆς συνέσεως
 ὑπηγορευμένα· ὥστε μοι λοιπὸν εἰς λόγου σύνταξιν
 συναρμολογήσῃαι τὸν πόνον, καὶ πυκτὸν ἤδη γεγε-
 νῆσθαι τὸν λόγον· *Vix tantillum otii nactus, post*
meum ex Armenia reditum, curando corpori operam
dare potui, et schedulas contra Eunomium prudentiæ
tuae consilio dictatas in unum colligere; ita ut labor
ille meus in tractatus formam concinnatus sit, et
jam tractatus ille in libri magnitudinem excre-
verit.

Innumera proferre licet his similia loca, quæ
 palam fiat πυκτῖα τῶν θεῶν Γραφῶν nihil aliud
 esse, quam libros Scripturarum sacrarum plura in
 volumina compactos, non vero synopsis Scripturæ
 sacræ : quemadmodum πυκτῖον Ἀπολλιναρίου est
 liber Apollinarii, et πυκτῖον Ὀριγένους *Φιλοκα-*
λίας est liber *Philocaliæ* Origenis, etc. Nec abs re
 erit monere apud Græcos eodem sensu usu venire
 vocem πυκτῖς, ἴδος, in codice quippe Regio 2284, x
 sæculi ingentis molis, hic titulus præmittitur, Πίναξ
 ἀκριβῆς τῆς παρουσίας πυκτῖδος, hoc est, *Index ac-*
curatus hujusce libri. Igitur Scripturæ sacræ libros,
 Græce haud dubie exaratos, Constans Augustus ab
 Athanasio expetiit, et ab illo catholicarum partium
 in Oriente principe descriptionem accurari voluit :
 certus, hoc vigilante doctore, sacras litteras pu-
 ras, nec hæreticorum ausibus vitiatas, se nacturum
 esse.

Synopsis autem Scripturæ sacræ germanum
 Athanasii fetum esse defendit Tillemontius (a) : ne
 minimamque ibi νοθεύς suspicionem deprehendit.
 Nobis secus videtur : nam multa occurrunt quæ
 Athanasio nostro abjudicandum opus esse sua-
 deant ; nostro dixi, nihil quippe obest quominus
 alteri cognomini ascribatur. Primo quidem scrupu-
 lum movet, quod nemo veterum tam insigne
 opus, tam prolixum, memoret ; maximeque quod
 Hieronymus id taceat, qui in Præfationibus ad sa-
 cram Scripturam alios bene multos scriptores af-
 fert, argumento minus opportunos, Apollinarium,
 Ammonium, Hesychium et alios. Ad hæc, in an-
 tiquis Athanasii collectionibus hæc synopsis nus-
 quam habetur : et quod magis urgeat, in colle-
 ctionibus canonum omnibus perantiquis, ubi κα-
 νονικά Athanasii in Scripturam sacræ feruntur,
 una comparat epistola festalis 39, ex numero Festa-

lium, quas Hieronymus ab Athanasio datas memo-
 rat, in qua ex transcurso Scripturæ sacræ libri
 recensentur : itemque aliorum SS. PP. canones
 Scripturarum afferuntur. Ibi vero ne verbum qui-
 dem de synopsi Athanasii, quæ cæteris omnibus
 præstat et eruditione, et accurata omnium quæ ad
 Scripturam spectant mentione. Hoc sane opus non
 poterat, si quidem pro Athanasiano habitum fuis-
 set, reticere, ubi de industria Patrum canones circa
 Scripturam sacræ instituuntur. Præterea hæc syn-
 opsis, quod gravius est, cum epistola festali Atha-
 nasii non consonat : nam epistola præmissis Scri-
 pturæ libris, qui in canone locabantur, de aliis
 hæc subjicit (b) : Ἔστι καὶ ἕτερα βιβλία τούτων
 ἐξωθεν, οὐ κανονιζόμενα μὲν· τετυπωμένα δὲ παρὰ
 τῶν πατέρων ἀναγινώσκεισθαι τοῖς ἄρτι προσερχο-
 μένοις, καὶ βουλομένοις κατηχεῖσθαι τὸν τῆς εὐσε-
 βείας λόγον· σοφία Σολομῶντος, καὶ σοφία Σιράχ,
 καὶ Ἑσθήρ, καὶ Ἰουδίθ, καὶ Τοβίας, καὶ διδασχὴ κα-
 λουμένη τῶν ἀποστόλων, καὶ ὁ Ποιμήν. Καὶ ὅμως,
 ἀγαπητοί, κάκεῖνων κανονιζόμενων, καὶ τούτων
 ἀναγινωσκομένων, οὐδαμοῦ τῶν ἀποκρύφων μνη-
 μη· id est : *Præter hos alii libri sunt, qui in ca-*
none quidem non habentur; sed quos a Patribus de-
cretum est legendos ab iis esse, qui nuper ediscendi
pietatis verbi gratia accesserint : Sapientia Salomo-
nis, et Sapientia Sirach, Esther, Judith, Tobias,
Doctrina, ut vocant, apostolorum et Pastor. Attamen,
dilecti, cum illi in canone reponantur, hi legantur,
nusquam est apocryphorum mentio. Sic Athanasius.
 At auctor synopsis (c) longe diversum horum ca-
 talogum textit : *De libris, ait, Veteri Testamenti,*
quibus contradicitur, jam antea diximus; ut sunt,
Sapientia Salomonis, Sapientia Jesu filii Sirach,
Esther, Judith et Tobias. Istis etiam connumerantur
Machabaici libri quatuor, Ptolemaici, Psalmi et
Canticum Salomonis, Susannæ historia. Hi ex Ve-
teri Testamento sunt, quibus contradicitur. Deinde
 vero postquam apocryphos recensuit, ad ἀντιλεγό-
 μενα Novi Testamenti transit : *Periodi Petri, in-*
quit, Evangelium secundum Thomam, Doctrina apo-
stolorum, Clementina. Ubi vides librum Pastoris,
 non in epistola solum festali, sed alibi quoque, ut
 perutilem ab Athanasio laudatum, silentio præter-
 mitti, aliosque libros induci bene multos ab Atha-
 nasio nusquam memoratos. Huic argumento ut oc-
 currat Tillemontius, hæc postrema adjectitia esse
 ait. Verum quis audeat asserere istæc invecta
 fuisse? nemo negaverit hæc ad scriptoris scopum at-
 tinere, qui accuratissime, ut videre est, omnia ad
 Scripturam sacræ spectantia in recensione sua
 attingere voluit. Sane cum hæc aptissime cohæ-
 reant, nec valeant Athanasio ascribi, hinc conse-
 quitur in totam synopsis parem suspicionem ca-
 dere.

Nec prætermittendum, ea quæ de veteribus Scri-

(a) Note 45.

(b) P. 768

(c) Tom. II [nunc IV].

pturæ interpretibus subjiciuntur, de Aquila scilicet, A Symmacho, Theodotione, etc., ex Epiphani libro *De mensuris*, expressa et a synopsis auctore in compendium redacta fuisse, ut cuius legenti propalam erit. Hæc vero Athanasii non esse fatetur ipse Tillemontius : sed pro more suo ille adjectitia et secundæ manus esse dicitur. Id autem gratis omnino dicitur : nihil quippe illic præter primum scriptoris institutum fertur : hæc recensere debuit is, cui exactam rerum ad sacram Scripturam spectantium notitiam tradere in animo fuit ; hunc vero scriptoris scopum fuisse, nemo qui legerit inficias eat. His nos de causis synopsis Scripturæ sacræ dubiam et suspectam habemus : qua in re, spero, quivis emunctæ naris homo nobis astipulabitur.

ANIMADVERSIO XVI.

An cæsi in Fabrica Adrianopolitana ecclesiastici laicive fuerint.

Est locus in *Historia Arianorum ad monachos*, p. 280, qui sic habet : Καὶ πεποιήκασιν ἀπὸ τῆς ἐκεῖ Φάβρικος δέκα λαϊκῶν ἀποτμηθῆναι τὰς κεφαλὰς · ubi de episcopis Arianis agitur, qui Sardica fugientes omnia tumultu et cædibus replebant : *Effeceruntque ut ex Fabrica, ita scilicet dicta, decem laicorum capita truncarentur.* In editione vero Commeliniana legitur, δέκην λαϊκῶν, typographorum sane mendo : quæ lectio in editione item Parisiensi anni 1627 ad Commelinianæ fidem exprimitur. Veram nos lectionem, ut supra, ex optimis codicibus et nominatim ex Regio perantiquo, restituumus : iis item suffragatur Nannius, qui ita vertit, *decem laicorum capita.* In Commeliniana lectione aptam sententiam frustra quæras : nam quid, quæso, sibi vult illud : *Effeceruntque ut ex Fabrica instar laicorum capita præciderentur?* Hanc tamen vitiatam lectionem Tillemontius, Hermantium secutus, veræ anteposuit, atque ita vertit ac si legeretur, Πεποιήκασιν ἀπὸ τῆς ἐκεῖ Φάβρικος ἐκκλησιαστικῶν δέκην λαϊκῶν ἀποτμηθῆναι τὰς κεφαλὰς · *Effeceruntque ut ex Fabrica ecclesiasticorum instar laicorum capita præciderentur.* Sic ille suo Marte, cum tamen ecclesiasticorum in Adrianopolitana Fabrica cæsorum nulla uspiam mentio habeatur, et alia quam asseruimus lectio optime habeat. Fabricenses autem Adrianopoli magno numero fuisse ab Ammiano Marcellino memoratur. *Omnem plebem*, inquit Ammianus Marcellinus (a), *cum Fabricensibus, quorum illic ampla multitudo.* Cum itaque Ariani episcopi, stimulante scelerum conscientia, quo Sardicensis synodi iudicium subterfugerent, Sardica se proripuisent, ubi conspexerunt Adrianopolitanos se perfidie timiditatisque nomine aversari, atque a communionem abhorrere sua, ministro usi Philagrio, auctores fuerunt ut ex Fabricensibus, qui pars magna civitatis erant, decem capite minuenterent. Qua in re nihil dubii difficultatisve residuum

(a) Lib. xxxi, c. 6. De Fabricensibus item in *Notitia Imperii* videsis.

(b) Athan. p. 129 et 280.

ANIMADVERSIO XVII.

Theodulum Trajanopolitanum tempore Sardicensis synodi defunctum esse probatur.

In editionibus Athanasii Commeliniana et Parisiensi anni 1627 locus aperte vitiatus exstat, unde exortæ de obitu Theoduli Trajanopolitani controversiæ sunt. Locus sic habet iisdem in editis (b) : Ὁ οὖν συλλειτουργὸς ἡμῶν ὁ μακαρίτης Θεόδουλος, φεύγων αὐτῶν τὴν διαβολὴν· κεκέλευστο γὰρ ἐκ διαβολῆς αὐτῶν ἀποθανεῖν. Hanc clausulam manifeste mutilam ex Regio exemplari antiquissimo sarcivimus hoc modo : Ἀπέθανεν οὖν ὁ μακαρίτης Θεόδουλος, φεύγων αὐτῶν τὴν διαβολὴν· κεκέλευστο γὰρ ἐκ διαβολῆς αὐτῶν ἀποθανεῖν · id est : *Obiit certe comminister noster beatæ memoriæ Theodulus, dum iis calumniantibus fuga sibi consuleret : ob eorum quippe criminationem, capitis fuerat damnatus.* Quæ lectio plane asseritur ex Hilarii versione epistolæ synodi Sardicensis dictum illud præferentis : quæ versio eodem tempore concinnata, magni est ad lectionem confirmandam momenti. *Decessit enim*, sic ibi, *cœpiscopus noster, beatissimus Theodulus.* Et sane vox μακαρίτης, quæ cum apud Athanasium, tum apud Theodoretum, qui eandem synodi Sardicensis epistolam attulit, circumfertur, de defuncto solum dicitur. Unde ejusdem Theodreti lectionem corrigas, quæ sic habet, Ἀνέστη γοῦν ὁ συλλειτουργός, ubi tamen doctissimus Valesius sic interpretatur, *Obiit igitur comminister* : hancque putat esse dicti sententiam. At quod Valesium et Tillemontium (c) εἰς ἀμχανίαν egit, Athanasius in *Historia Arianorum ad monachos*, post enarrata Sardicensis synodi gesta, hæc de Arianis episcopis subjicit : Οἱ δὲ κληαιρεθέντες, δέον καὶ οὕτως ἡρμενεῖν · οἱ δὲ καὶ μετὰ τὴν οὕτως αἰσχρὰν φυγὴν κατελθόντες, τοιαῦτα ἔδρασσαν, ὡς ἐκ τούτων μικρὰς αὐτῶν τὰς προτέρας δειχθῆναι πράξεις · id est : *Qui autem depositi fuerunt, quos vel tunc quiescere par erat, post adeo turpem fugam talia perpetrarunt, ut levia priora facinora iis collata viderentur.* Hæc porro facinora sub hæc recenset Athanasius (d), quod scilicet decem Fabricenses, de quibus supra, obtruncari curaverint ; episcopos, presbyteros diaconosque extorres fecerint ; ac Olympium et Theodulum in Thracia episcopos ad necem quæsierint. Unde arguit Tillemontius, qui potuit Theodulus post Sardicensem synodum ad necem quæri, qui in ipsa Sardicensis synodi epistola obiisse fertur ? Verum in iis ne minima quidem adest difficultatis ratio : nam, ut ex allatis superius verbis liquidum est, Athanasius non modo quæ post absolutam synodum, sed etiam quæ post fugam Arianorum præsulum, antequam synodus perficeretur et epistola synodalis daretur, gesta sunt, promiscue recenset : idque sane vel hinc perspicuum, quod eadem quæ hic, scilicet in *Historia Arianorum ad monachos*, de Theodulo post fugam

(c) Vales. not. ad Theodoret., p. 19 ; Tillemont, *es Ariens*, note 22.

(d) Athan. p. 280.

episcoporum Arianicæ factionis gesta memorantur, in epistola pariter synodali Sardicensi recensentur. Athanasius quippe in *Historia ad monachos* (a), postquam res synodi Sardicensis enarraverat, talia fitur: 'Ολύμπιον δὲ τῶν Αἰωνῶν, Θεόδουλον τὸν ἀπὸ τῆς Τραϊανουπόλεως, ἀμφοτέρους ἀπὸ τῆς Θράκης ἐπισκόπους, ἀγαθοὺς, καὶ ὀρθοδόξους ἀνδρας, ἐπειδὴ ἐωρίκασι μισοῦντας τὴν αἵρεσιν, διέβαλον, τὸ πρῶτον μὲν οἱ περὶ Εὐσέβιον, καὶ ἔγραψε βασιλεὺς Κωνσταντίνος· τὸ δεῦτερον δὲ ὑπέμνησαν οὗτοι· ἦν δὲ τὰ γραφέντα, μὴ μόνον ἐκβάλλεσθαι τῶν πόλεων καὶ τῶν ἐκκλησιῶν αὐτούς, ἀλλὰ καὶ κεφαλικὴν διδόναι δίχην, εἴ που εὐρεθεῖεν οὗτοι· id est: *Olympium autem Aporum, Theodulumque Trajanopoleos, ambos in Thracia episcopos, probosque illos et orthodoxos viros, cum hæresi suæ adverterent esse infensissimos, calumniati sunt. Et illud primo egerant Eusebiani, eaque de re scripserat imperator Constantius: secundo autem ipsi calumnias redintegrarunt. Illud autem litteræ ferebant; ut non modo ipsi urbibus ecclesiisque suis pellerentur, sed etiam capitali pœna, sicubi reperti fuissent, plecterentur.* In epistola autem synodali Sardicensi (b) legimus: Εἰς τοσοῦτον γὰρ ἔφθασαν ἀπονοίας, ὡς καὶ ἐπισκόπους ἐπιχειρεῖν ἀνελεῖν, καὶ ἀνεῖλον ἄν, εἰ μὴ ἐξέφυγον τὰς χεῖρας αὐτῶν. Ἀπέθανεν οὖν ὁ συλλειτουργὸς ἡμῶν ὁ μακαρίτης Θεόδουλος, φεύγων αὐτῶν τὴν διαβολὴν, κατέλευστο γὰρ ἐκ διαβολῆς αὐτῶν ἀποθανεῖν· hoc est: *Eo enim insaniam devenerunt, ut conarentur etiam episcopos perimere: et sane occidissent, nisi illi eorum manibus sese fuga proripuissent. Obiit certe comminister noster beatæ memoriæ Theodulus, dum iis calumniantibus fuga sibi consuleret: ob eorum quippe criminatorem capitis damnatus fuerat. Ubi videas, eadem, quæ Athanasius post synodi Sardicensis historiam enarravit, ante absolutam synodum Sardicensibus episcopis nota, ideoque ante datam epistolam necessario gesta fuisse. Qua in re sane dubii nihil suboriatur. Nam Ariani episcopi ante initam synodum Sardica aufugerunt; et statim pro more solito multa in Catholicos moliti sunt: Olympium et Theodulum suis artibus capitali sententia damnatos, ad fugam compulerunt: qui Theodulus, dum se periculo subduceret, e vivis excessit. Ejus porro obitus ante solutam synodum et datam synodalem epistolam contigit. At enim synodus post fugam Arianorum inita, ad multum temporis extracta fuerit necesse est: nam infinita prope ibidem excussa et examinata fuere, ut in synodicis ejus epistolis videre est. Dum hæc porro gererentur, Theodulus profugus obiit: ejusque descensus nuntium ad Sardicensis Patres, epistola synodica nondum conscripta, allatum est.*

ANIMADVERSIO XVIII.

De significatu vocis ἀνέξοδος.

Vox ἀνέξοδος bis occurrit apud Athanasium in

(a) P. 280.

(b) P. 129.

Historia Arianorum ad monachos, nempe p. 277: Καὶ γὰρ καὶ χηρῶν καὶ ἄλλων ἀνεξόδων λαβόντων ἐλεημοσύνην, ἐκέλευε τὰ δεδομένα διαρπάζεσθαι, καὶ τὰ ἀγγεῖα ἐν οἷς ἔφερον τὸ ἔλαιον καὶ τὸν οἶνον κατεάγεσθαι· quæ nos sic interpretamur: *Priætea enim cum viduæ cæterique mendici eleemosynam acciperent, jussit ea diripi quæ erogabantur, vasaque in quibus oleum vinumque deferebant, confringi.* Et ibidem p. 300: Ἐρμῖαν λούοντα τοὺς ἀνεξόδους, id est, *Hermiam qui mendicos, sive, mendicorum pedes abluerat.* Hunc vero postremum locum inauspicato verterat Hermantius, *Hermiam, qui angiporius non pervios lavabat*, Gallico vulgari idiomate *les culs de sac des rues*: nam, ut liquidum est, vox ἀνεξόδους homines quospiam significat. Tillemontius vero his vult intelligi inclusos sive incarceratos homines: nec felicitus sane; siquidem ut ex primo loco propalam est, erant ἀνέξοδοι ii qui stipem cogebant, sive inopes et mendici, qui cum viduis panem emendicabant. Et sane Athanasius quos ἀνεξόδους ante vocaverat, δεομένους sive egenos infra nuncupat, p. 301: Τοὺς γὰρ δεομένους καὶ τὰς χήρας (ἐπειδὴ τὰς ἐκκλησίας παραδέδωκεν ὁ δοῦξ τοῖς Ἀρειανοῖς, ἐν αὐταῖς διατρίβειν οὐκ ἴδυναντο), καθεζομένας ἐν οἷς ὤρισαν αὐταῖς τόποις οἱ πεπιστευμένοι τὰς χήρας κληρικοί, ἐπειδὴ ἔβλεπον τοὺς ἀδελφοὺς προθύμως ἐπιδιδόντας αὐταῖς· id est: *Nam cum viderent egenos et viduas (qui cum dux ecclesias Arianis tradidisset, in iis versari nequibant) sedentes in assignatis sibi locis a clericis, quibus viduarum cura concredita erat; cum cernerent, inquam, fratres prompto ipsis animo eleemosynam erogare, etc.*

Quid quod vel ipsa Athanasii loquendi ratio manifes e indicat τοὺς ἀνεξόδους, perinde atque viduas, nihil aliud esse quam mendicos: nam ait, Καὶ γὰρ καὶ χηρῶν καὶ ἄλλων ἀνεξόδων λαβόντων ἐλεημοσύνην, ἐκέλευε τὰ δεδομένα διαρπάζεσθαι, καὶ τὰ ἀγγεῖα ἐν οἷς ἔφερον τὸ ἔλαιον καὶ τὸν οἶνον κατεάγεσθαι. | *Priætea enim cum viduæ cæterique mendici eleemosynam acciperent, jussit ea diripi, quæ erogabantur, vasaque in quibus oleum vinumque deferebant confringi.* Ubi illud, καὶ ἄλλων ἀνεξόδων, palam indicat, ipsas viduas in ἀνεξόδων numero comprehendendi, qui ad usum necessaria vicatim emendicabant, similiterque ἀνεξόδους et viduas erogatum oleum in vasis detulisse dicitur, quod de incarcerationis neuitquam intelligi potest. Itaque vox ἀνέξοδος, hic non ex particula negativa a adjecto v euphoniæ causa conficitur, ut vult Tillemontius, neque ἀνέξοδος significat, inclusus et incarceratus; sed ἀνέξοδος constat ex ἀνά et ἐξοδος: ita ut ἀνέξοδοι sint ii qui ἀνά τὰς ἐξόδους, in exiitibus viarum, stipem cogunt et emendicant.

ANIMADVERSIO XIX.

Num in Historia Arianorum ad monachos, τὸς ἄρτους, artus sive membra, vel panes exprimant.

Pæulo post locum de quo supra legitur (c), Ἄ γὰρ

(c) P. 301.

καὶ πρῆστοι καὶ διακόνους πεποιθήσασιν, καὶ πῶς αὐτοὺς, ἐπὶ τοῦ δουλοῦ καὶ τῶν δικαστῶν, ἐφυγάδευσαν, καταφέροντες ἐκ τῶν οἰκῶν τοὺς οἰκείους αὐτῶν, διὰ τῶν στρατιωτῶν καὶ τοῦ στρατηγοῦ Γοργονίου καὶ πληγαῖς κατακόπτοντος, καὶ πῶς αὐτῶν, τό γε πάντων ὠμότερον, καὶ τῶν ἤδη τετελευτηκῶν τοὺς ἄρτους μεθ' ὅσῃς ὕβρεως διήρπασαν, οὐκ ἔστιν οὐδὲ λόγῳ φράσαι, νικώσης τῆς ὠμότητος αὐτῶν τὴν ἐκ τῶν λόγων διήγησιν· queni locum sic nos vertimus : Enimvero quæ in presbyteros diaconosque perpetrarunt : quo pacto illos ducis iudiciumque auctoritate in fugam verterint, et affines domesticosque illorum domibus deturbarint; militum scilicet opera, Gorgoniique ducis, qui plagis eos lancinabat; quo pacto, illorum (rem sane crudelissimam), eorumque, qui jam obierant, panes, quantaque contumelia diripuerint, nequaquam verbis enuntiari potest : eorum quippe crudelitas omnem enarrandi facultatem superat. Ibi Nannius, τοὺς ἄρτους, Latine vertit, artus sive membra : quam amplexus interpretationem est Hermantius, et post eum Tillemontius (a), hoc nixi argumento : An postquam Ariani non paucos enecarunt, pro re omnium crudelissima habeatur, si eorum panes diripiant? nonne ad rem aptius dicitur, homicidas illos eo crudelitatis devenisse, ut artus sive membra cæсорum discerperent? Non advertentes, non mortuorum modo τοὺς ἄρτους, sed etiam vivorum et profugorum direptos fuisse, quod de artubus et membris dici nequeat. Sic etiam in Apologia de fuga inter Arianorum facinora hoc enuntiatur, Ὀρφανῶν καὶ χρηρῶν ἠρπάζοντο οἰκίαι καὶ ἄρτος, id est : Orphanorum viduarumque domus et panes diripiebantur; non autem, discerpebantur artus et domi. Etsi enim impetratum a consuetudine fuerit, ut Latine quædam voces a Græcis illo ævo usurparentur, et δουκηνάριος, ἐξέκτωρ, et aliæ id genus; at nunquam ἄρτος, aut similes tam vulgares et familiares eodem usu venire deprehendas, cum maxime ἄρτος, si pro Latina voce artus usurpetur, amphibologiam pariat. Quod dicunt autem non summæ crudelitatis videri, si cæсорum panes diripiantur, id nihili est : nam præterquam quod non defunctorum tantum panes direpti feruntur ibidem, sed etiam vivorum et profugorum; cædere quidem et lancinare, utpote specie sælem iudicis inflictum, defendi potest : panes autem et domos cæсорum diripere, summæ crudelitatis est : quia ex mera violentia, nec ex iudicium decreto fieri potest.

ANIMADVERSIO XX.

An Liberii contra Athanasium epistola germana sit, necne.

In Fragmentis Hilarii (b) legitur Liberii nomine epistola ad Orientales, qua testificatur Liberius se Athanasium causam dicturum per legatos

A evocasse Romam, repugnantem vero a communionem Romanæ Ecclesiæ alienum declarasse. Juvat porro epistolam, quæ perbrevis est, hic ascribere; ut expeditior sit ejus vel tuendæ vel repudiandæ facultas.

DILECTISSIMIS FRATRIBUS ET COEPISCOPIS NOSTRIS UNIVERSIS PER ORIENTEM CONSTITUTIS, LIBERIUS URBIS ROMÆ EPISCOPUS ÆTERNAM SALUTEM.

Student paci et concordia Ecclesiarum, postquam litteras charitatis vestrae de nomine Athanasii et cæterorum factas ad nomen Julii bonæ memoriæ episcopi accepi; secutus traditionem majorum, presbyteros urbis Romæ Lucium, Paulum et Helianum e latere meo ad Alexandriam ad supradictum Athanasium direxi, ut ad urbem Romam veniret: ut in præsentem id; quod Ecclesiæ disciplina exstitit, in eum statueretur. Litteras etiam ad eundem per supradictos presbyteros dedi, quibus continebatur, quod si non veniret, sciret se alienum esse ab Ecclesiæ Romanæ communionem. Reversi igitur presbyteri nuntiaverunt eum venire noluisse. Secutus denique litteras charitatis vestrae, quas de nomine supradicti Athanasii ad nos dedistis, sciatis his litteris, quas ad unanimitatem nostram dedi, me cum omnibus vobis, et cum universis episcopis Ecclesiæ catholice pacem habere: supradictum autem Athanasium alienum esse a communionem mea, sive Ecclesiæ Romanæ, et consortio litterarum ecclesiasticarum.

His subjungit Hilarius :

Quid in his litteris non sanctitatis, quid non ex metu Dei eveniens est? Sed Potamius et Epictetus, dum damnare urbis Romæ episcopum gaudent, sicut in Ariminensi synodo continetur, audire hæc noluerunt. Quinetiam Fortunatianus episcopus epistolam eandem rursus diversis episcopis mittens, nihil profecit. Ut autem in negata Athanasio communionem sibi potius essent onerosi, remque omnem sibi periculi facerent, dummodo nihil Sardicensi synodo, qua Athanasius absolutus et Ariani damnati fuerant, decerperent; litteræ ex Ægypto omni atque ab Alexandria missæ admonebant: quoniam quales ad Julium pridem de reddenda exsulanti Athanasio communionem erant scriptæ, tales nunc, ut de subjectis intelligatur, ad Liberium datæ sunt de tuenda.

Hanc Liberii epistolam cum nostri in editione S. Hilarii, tum nos ut supposititiam habuimus. Nam statim a morte Julii pape, et ineunte Liberii episcopatu data dicitur: inquit autem Liberius anno 352. At exploratum est utriusque præsulis, Liberii et Athanasii, testimoniis, nonnisi anno 357 Liberium, tædio exsilii fractum, ab Athanasii communionem recessisse. Et quidem de toto illo spatio quod ab anno 353, quo Liberius synodum pro causa Athanasii postulavit, ad 357 intercurrit, nulla pe-

(a) Tillemont, Vie de S. Athanase, art. 76, et la not. 71.

(b) Col. 1527.

test oriri controversia, cum certum sit illum per id temporis nec officio nec Athanasio defuisse: quod autem nec anno 352 quo iniiit episcopatum, prematuram hanc Athanasii damnationem emiseric, laud minus compertum: ipse quippe Liberius in epistola ad Constantium anno 354, vel circiter, data, de Orientalium epistolis contra Athanasium ad se missis talia fatur: *Qui fidem et sententiam non commodavimus nostram, quod eodem tempore octoginta episcoporum Ægyptiorum de Athanasio sententia repugnabat. . . . unde contra divinam legem visum est, etiam cum episcoporum numerus pro Athanasio major existeret, in parte aliqua commodare consensus.* Quod qui, amabo, dicere potuisset, si jam missa ad Athanasium legatione, illum iter Romam detrectantem alienum a communione sua dixisset? Ad hæc vero cum fractus ærumnis Liberius se purgatum Arianis esse cuperet, eorumque communionem expeteret, in epistola sua ad Orientales anno 357 hæc ait: *Ego Athanasium non defendo: sed quia suscepit eum bonæ memoriæ Julius decessor meus, verebar ne forte ab aliquo prævaricator iudicaret. At ubi cognovi, quando Deo placuit, iuste vos illum condemnasse, mox consensum commodavi sententiis vestris: litterasque super nomine ejus per fratrem nostrum Fortunatianum dedi, perferendas ad imperatorem Constantium.* Hinc plane perspicuum est Liberium non ante Athanasium a communione removisse, quam litteras ea de causa ad imperatorem Constantium mitteret, quod anno 357 factum: nemo quippe his perfectis non fateatur, omnino repudiandam esse epistolam illam, qua dicitur Liberium statim ab initio susceptæ dignitatis Athanasium damnasse. Et vero ne tempus quidem deprehendas quo Athanasium a communione sua removerit. Nam an. 352, Aprili vertente, in episcopum Romanum allectus fuit: anno autem 353, missis ad Constantium legatis Arelatē, ab ipso postulabat, ut juberet, sic Liberius, sicut jamdudum ipsi placuerat, concilium ad Aquileiam congregari; videlicet pro causa Athanasii, ut exquireretur an rejiciendus a communione esset necne. Ubi vides jam ante aliquod tempus, ut illo, jamdudum, significatur, de synodo pro causa Athanasii cogenda cum imperatore egisse Liberium. Cum autem anno 352 Liberius in episcopum Romanum allectus fuerit, si illud, jamdudum, aliquot saltem retro menses significare concedas, aut nihil prorsus spatii supererit, vel tam angustum tempus maneat necesse est, ut nullatenus possint ea, quæ in Liberii epistola initio allata feruntur, tam brevibus includi limitibus. Nam, si Liberius anno 352, Aprili mense, ad sedem evectus, Orientalium acceptis litteris, legatos tres Lucium, Paulum et Helianum miserit Alexandriam, qui Athanasium ad Romanam synodum evocarent, ac postea legati, re infecta et Athanasio abnuente Romam redierint, Liberiusque de-

num reluctantem Athanasium a communione sua repulerit, quod in tempus rejicias illam Aquileiensis synodi indictionem: siquidem anno 353, Liberius ait, *jamdudum* Aquileiensem synodum indictam fuisse pro causa Athanasii examinanda: pone indictam fuisse sub finem anni 352, quo pacto alia quæ a mense Aprili ad finem ejusdem anni gesta feruntur, tam brevi spatio emetiari? Imo vero etiamsi ad ea omnia spatii satis esset; an putes Liberium cum in medio anni 352 litteras Orientalium accepisset, mox legatos misisset, ac post eorum reditum, Athanasium a communione sua removisset, statim synodum in Athanasii gratiam postulasse? Annon hæc ἀσύνετα essent, etiamsi, quod tamen negamus, spatii satis esset?

Non minus cum Athanasii, quam cum Liberii dictis hæc epistola pugnat: nam is in fine *Apologie contra Artanos* ait Liberium pro judicio episcoporum, qui secundum Athanasium sententiam dixerant, obstitisse Arianis, donec biennii exilio fractus cederet. Et in epistola encyclica, scripta anno 356, ait (a); Arianis episcopis fidem habendam fore, si paria scriberent. Hosius, Maximinus, Philogonius, Eustathius, Julius et Liberius, etc., quod qui dicere potuisset, si Liberius jam pridem se Arianis episcopis asipulari declarasset? Et quod magis urgeat, in *Historia Arianorum ad monachos*, ait Athanasius, Arianos Liberium ab initio episcopatus sui, κατὰ τὴν ἀρχὴν, calumniis apud imperatorem vellicasse, ut abducerent a proposito: *Arbitrati sunt impii homines, inquit, se si Liberium subornare possent, omnes illico superaturos*: exindeque curasse, ut ad ipsum Liberium Eusebius spado mitteretur, qui aut donis aut interminationibus viri constantiam emolliret, eumque ad Athanasium damnandum instigaret. Spadonem vero Liberius sic affatur: *Qui, quæso, adversus Athanasium id agatur? nam quem non una solum, sed et altera synodus ex toto orbe concta, purum innoxiumque declaravit, quem Romana synodus cum pace dimisit, quo pacto damnare possumus? Quis nos probaturus est, si quem præsentem amanter excepimus, ad communionemque admisimus, absentem aversemur? non ecclesiastici canonis illud est, etc.* Quæ ipsa luce lucidius est, Liberium ab initio episcopatus sui, rem insolentem et contra canones esse putasse, si Athanasius aliquot in synodis absolutus, ab ecclesiastica communione removeretur; atque adeo epistolam, quæ in Fragmentis Hilarii qualem supra descripsimus circumfertur, ubi Athanasius a Liberio episcopatum ineunte damnatus dicitur, supposititiam esse. Nam præter ea, quæ supra diximus, animadvertas, quæso, nullam vel Arianos, vel Eusebium eunuchum, vel Constantium Augustum, quorum cum Liberio colloquia, et quidem prolixa, feruntur, pristinae illius contra Athanasium dictæ

(a) P. 219.

sententiæ mentionem fecisse : quod certe validissimum erat ad Liberii tentandam æquitatem incitamentum. Et sane dixissent illi : Quare Athanasium, quem tute jam damnare occupasti, tam naviter nunc defendis? quorsum isthæc mutatio tam repentina?

Reponit Tillemontius (a) : Eam epistolam Liberius in arcanis habuit, nec emisit; sed anno tantum 357, postquam ærunnis fractus cesserat, ipsam evulgavit. At si de epistola tantum ageretur, vix ac ne vix quidem staret illud sive ratiocinium, sive commentum. Cum autem legatione solemnium presbyterorum Liberius Athanasium ad synodum evocasse feratur, interminatus communionis privationem ni accederet, incassum inter arcana hæc computare satagit. Nihilne horum subodorati Ariani fuerint? An inter arcana hæc item legatio statui possit?

Verum instat ille : Non possumus hanc epistolam, utpote intermistam aliis germanis epistolis, pro supposititia habere. Hæc sane abs re afferuntur; supposititia namque veris intermista hoc maxime ævo deprehendere non insolens, sed admodum frequens est. Annon Liberii ad Athanasium, et Athanasii ad Liberium epistolæ, quæ a multis retro sæculis inter germana Athanasii opera locum habebant, jam cuivis sagaci viro pro supposititiis habentur? Annon, ut habet Athanasius in *Apologia ad Constantium*, Ariani non modo Athanasii et parium, sed etiam imperatorum nomine epistolas confingebant: quid vetat et hanc item confictam ab Arianis fuisse?

Quod ad Appendicem Hilarii spectat, etsi illa admodum perplexa sit, ac vitata circumferatur, videtur tamen εἰρωνικῶς ille, tanquam de re suspecta dicere, *Quid in his litteris non sanctitatis? quid non ex metu Dei eveniens est?* Nam Hilarius, qui nunquam Athanasio et fidei orthodoxæ defuit, nihil sanctitatis in hisce litteris deprehendere potuit. In subsequentibus autem indicat, Potamium, Epictetum et Fortunatianum, epistolam illam Liberii respuisse. Verum hæc adeo intricata sunt, ut vix aptam sententiam expiscari possis. Sed satis sunt quæ de Liberii epistolæ νοθεῖα diximus.

ANIMADVERSIO XXI.

An epistola catholica Athanasii sit, necne.

Non paucas in hac epistola peregrinitatis notas deprehendimus; etsi illa adeo brevis sit, vix ut pagellam absolvat. In ipso quippe titulo vox epistola catholica ita insolens videtur, ut mirer si uspiam apud Patres usurpatam reperias : siquidem hæc vox septem catholicis epistolis (Canonicas vulgo nuncupant) consecrata deprehenditur. Ad hæc vero, epistola isthæc in antiquis Athanasii Operum collectionibus non comparet; sed peregrinis in locis

A reperta est, permista scilicet cum operibus variorum : nec stylum Athanasii sapit, imo vero multas ibi voces Athanasio minus usitatas et insolentes reperias. In titulo quippe præter illam supra notatam, vox συνεπίσκοποι, Athanasio non usuvenit, qui semper συλλειτουργοί, et quidem frequentissime habet : his adjice σύμβολον τῆς πίστεως, et θεῖον πνεῦμα, ignotas Athanasio voces : qui priorem sexcenties sic effert, ἐκθεσεις πίστεως, vel πίστις. secundam vero θεῖον πνεῦμα ubique scribit. Hinc animadvertas, hujus epistolæ auctorem, quasi rem maximi momenti dicturum epistolam ordiri, et tamen paucissimis rem absolvere, ut vix sciatur quæ res quodve negotium sic urgeat, et ad scribendum impellat. Ne multa, quoties illam perlegi, in B peregrinis versari mihi videbar; ita dissimilis Athanasianis operibus est : nèque tamen περὶ νοθεῖας vel γνησιότητος iudicium ferre ausus sum; sed inter dubia locavi. Tillemontius (b) contra vult penitus certam, nec ἀμφιβάλλεσθαι. Lis sub iudice pendeat : nobis quæ causa ambigendi sit exposuisse satis esto.

ANIMADVERSIO XXII.

De aliis dubiis Athanasii operibus, et de quibusdam fragmentis.

Orationem, cui titulus, *Unum esse Christum*, dubiam esse cum multis doctis viris censemus, nec dubiam dissitetur Tillemontius (c). Verum ait, quia hæc oratio a Petro Diacono in epistola ad S. Fulgentium laudatur, nos argumento, quod hinc adversus opinionem nostram eruitur, occurrere debuisse. Sed argumentum huiusmodi ne minimum quidem negotii facessere possit : opusculum enim perantiquum, et Athanasii nomine sæculo Nestoriano editum fuisse arbitramur. Qui mirum igitur si sæculo sexto Athanasii nomine a Petro Diacono laudatum fuerit?

Librum de Incarnatione, qui in prius editis contra Paulum Samosatenum inscriptus erat, nos inter dubia opera ablegavimus; Tillemontius vero γνήσιον esse pugnat. At longe plures suspicandi causas præfert hoc opusculum, quam oratio *Unum esse Christum*, suisque se notis prodit Nestoriano ævo fuisse confectum. Id vero propalam videtur ex hoc uno D loco; 'Ο δὲ ἄνθρωπος, sic ibi, ἐν πρόσωπον, καὶ ζῶον ἐν, ἀπὸ τε πνεύματος καὶ σαρκός· κατὰ δὲ τὸ ὁμοίωμα αὐτοῦ νοητέον τὸν Χριστὸν ἓνα καὶ οὐ δύο πρόσωπα, ὅπερ ἡ νῦν ἀπιστία βιάζεται σαφῶς, ἀπολειπομένη τοῦ μετέθους τῆς θείας χάριτος, καὶ τῷ Ἐλληνικῷ σκανδάλῳ περιπίπτουσα, id est : *Homo autem una persona, et unum animal est, spiritu et carne constans; ad cuius similitudinem intelligendum est, Christum unam esse personam, et non duas, ut jam incredulitas magnitudine divinæ gratiæ destituta et in gentilium scandalum prolapsa, aperte et summa*

(a) Tillem. *Vie de S. Athan.*, not. 68.

(b) *Ibid.*, art. 110.

(c) *Ibid.*, not. 106.

vi contendit : in cæteris item, quæ subsequuntur, Nestorianum errorem tum grassantem videas. Hæc vero Athanasii ævo ascribere non licet : ubi enim Athanasio superstite videas hæreticos duas in Christo personas esse aperte et summa vi contendere. Hæc etiam ad Nestorianum sæculum pertinere, indicare videtur Codex antiquissimus Basiliensis, qui ad marginem, ubi de Paulo Samosateno agitur, sic habet : *ὅτι ἀρχὴ τῆς Νεστορίου αἰρέσεως ὁ Σαμοσατεύς*, id est, *Nestorianæ hæresi initium dedit Samosatenuus*. Ad hæc vero, hoc in opusculo affertur hæc apostolici dicti lectio, *ὁ θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί · Deus manifestatus est in carne*, quæ in nonnullis Græcis exemplaribus habetur ; in aliis vero legitur, *ὁ ἐφανερώθη ἐν σαρκί, Quod manifestatum est in carne*¹. Priorem vero lectionem nunquam Athanasius in scriptis suis attulit : quo manifeste liqueat ejus exemplaria posteriorem habuisse : nam, si priorem illam circumtulissent, locum sane contra Arianos opportunissimum sexcentis usurpasset Athanasius, qui incredibili diligentia Scripturas pervestigavit, ut si qua contra Christi hostes objici possent, ex sacra penu depromeret. Hæc nobis dubitandi causæ : hisque perspectis neminem puto non hæsitaturum, nisi quid ulterius decernatur.

Tractatum cui titulus, *Quicumque dixerit verbum contra Filium hominis*, opinatur Tillemontius esse partem epistolæ ad Marcellinum : quo videas non legisse eum quæ de hoc fragmento diximus. Est quippe, ut ex optimis codicibus et ex serie comprobavimus, pars postrema epistolæ quartæ ad Serapionem. Vide quæ hæc de re necnon de epistolis ad Serapionem edisseruimus p. 515, initio secundæ partis (t. II). Earum quippe seriem haud dubiis iudiciis et codicum auctoritate restauravimus ; *ὁ μαχαρίτης* verè ingravescente morbo in extremisque versans, hæc non animadvertit.

Cæterum fragmenta in *Leviticum*, et in *Paulum Samosatenum*, quæ jure suspèctur ille alicunde divulgata fuisse, nos in Syllabo ad frontem Operum Athanasii unde excerpta fuerint indicavimus.

Restat ut de ordine Operum Athanasii paucis agamus : Tillemontius quippe quam tenuimus temporis seriem, non omnino probatam sibi testificatur : nam, inquit, paucissima sunt Athanasii opera, quæ quo tempore conscripta fuerint assignari valeat : quare alium ille ordinem secundum argumenti et materiæ rationem confligit, et commodius iniri posse æstimat. Verum hæc Tillemontii observatio us vel tantillum nos a pristino instituto dimovet : quia ex diuturna Athanasii scriptorum tractatione, commodiorem nostram non posse texti seriem comperimus. Siquidem contra quam putat Tillemontius, inter præcipua Athanasii opera pauca sunt, quorum tempus, circiter saltem, ignoretur. Nam duo libri *Contra gentes*, qui agmen agunt, ante Arianorum tumultum ab Athanasio juvene conscripti sunt. Ex-

A *positio fidei* proxime sequens nullam præfert temporis notam ; sed quia ejusmodi doctrinæ causa cum Arianis pugnatum est, ante scripta Arianismum oppugnantia commode locatur. Tractatus in illud, *Omnia mihi tradita sunt a Patre*², quia ante Eusebii Nicomediensis mortem scriptus fertur, quæ contigit anno 342, ab anno 339, quo redux ab exilio Athanasius Alexandrinæ sedi restitutus est, ad 342, quo obiit Eusebins, scriptus fuerit oportet. Epistola encyclica anno 341, certissime scripta est. *Apologia contra Arianos*, anno circiter 350, edita fuit, ut fatetur ipse Tillemontius. Libri *De Nicænis decretis* et *De sententia Dionysii*, post reditum Athanasii a secundo exilio et ante tertium adornati sunt, scilicet ab anno 350 ad 354, ut ibi comprobatur ; B Epistola ad Dracontium, imminente ultimo Athanasii sub Constantio exilio anno circiter 354, ipso latente Tillemontio. Quæ sequuntur haud dubiis notis sic ordinamus : Epistola ad episcopos Ægyptii et Libyæ, anno 356 ; *Apologia ad Constantium*, eodem ; *Apologia de fuga*, anno 356 ; *Apologia ad Constantium*, eodem ; *Apologin de fuga*, anno 357 vel 358, Epistola ad Serapionem *de morte Arii* et *Historia Arianorum ad monachos*, eodem anno 358 ; Orationes contra Arianos eodem circiter tempore profugus scripsit ; pariterque epistolas quatuor ad Serapionem contra Arianos et Pneumatomachos ; Librum *De synodis* subsequentem, anno 359 ; Tomum ad Antiochenos, anno 362. Hæc maxima pars operum Athanasii cum ordine temporis, tum argumento cohærent, et Arianici tumultus seriem quandam exhibent, ac pene omnia polemica, historica simul et dogmatica sunt. Illa porro sejungere, ac distrahere, diversisque titulis cum dubiis etiam operibus permista digerere, ut tentavit Tillemontius, cum recta ratione ita pugnat, ut libenter ad ipsum Tillemontium melius consultum, si in vivis esset, appellarem. Neminemque puto fore, qui hæc accurate perlegerit, quin hæc nativo ordine distributa esse contendat, et quin ægre ferat aliam proponi seriem et ordinis rationem. Hæc satis sunt : cum maxime quod ordinem et seriem operum ejusvis Scriptoris spectat, arbitrato et nutu quisque suo iudicet, et alii alia ratio digerendi placeat. Exempli causa ; D si parem Tillemontianæ operam suscepissem, nunquam induxissem animum, ut res historiam Ecclesiæ spectantes vitis sanctorum et virorum illustrium singillatim descriptis includerem ; unde illud importunum accidit, ut, cum res v. g. Nicænenæ synodi quis perlegere velit, non sub uno titulo omnia simul posita deprehendat ; sed ad Constantini, Alexandri Alexandrini, Hosii, Athanasii, Eusebii Cæsariensis et aliorum Vitas, diversis etiam in tomis conscriptas, remittatur ; ut quid singuli eorum eadem in synodo egerint ediscere queat. Verum quæ mihi iugrata est, Tillemontiana ratio, allis fortasse perjuranda et probata erit : neque ego probantibus et laudau

¹ 1 Tim. iii, 16.   ² Matth. xi, 27.

tibus repugnabo, dum mihi quid sentiam libere fari A volo lectori, de animadversionibus nostris in utram liceat. Perinde vero liberum erit erudito et bene- visum fuerit partem ferre iudicium.

Absoluta Vita sancti Athanasii archiepiscopi Alexandrini, non abs re visum fuit duos laterculos hic ad- cere : primum episcoporum Alexandriae Graecae ex codice Colbertino num. 3558, recenti manu exarato, sed ex antiquiore descripto; alterum Romanorum Alexandrinorumque pontificum ex Bibliotheca mss. S. Joannis Laudunensis ab annis plus mille descripto.

EX CODICE COLBERTINO 3558, XVI SÆCULI.

Πατριάρχαι Ἀλεξανδρείας.

α'. Μάρκος ὁ εὐαγγελιστῆς,	ετη β'.	κγ'. Κύριλλος,	λβ'.
β'. Ἀνιανός,	δ'.	κδ'. Διόσκορος,	ζ' ἤμισυ.
γ'. Αἰμύλιος,	εγ'.	κε'. Προτέριος,	ζ' ἤμισυ.
δ'. Κέρδων,	α'.	κς'. Τιμόθεος,	γ'.
ε'. Πρίμος,	β'.	κζ'. Πέτρος, ζ' ἤμισυ· ἐξεβλήθη·	
ς'. Ἰούστος,	ια'.	κη'. Ἰωάννης,	η'.
ζ'. Εὐμένιος,	ιγ'.	ηθ'. Ἀθανάσιος,	ζ' ἤμισυ.
η'. Μάρκος,	ιδ'.	ι'. Ἰωάννης,	ια'.
θ'. Κελαδίων,	ιδ'.	λα'. Διόσκορος,	γ'.
ι'. Ἀγριπίνος,	ιβ'.	λβ'. Τιμόθεος,	ιγ'.
ια'. Ἰουλιανός,	ιγ'.	λγ'. Γαϊανός,	α'.
ιβ'. Δημήτριος,	μγ'.	λδ'. Θεοδόσιος,	β'.
ιγ'. Ἡρακλᾶς,	ις'.	λε'. Παῦλος,	β'.
ιδ'. Διονύσιος,	ιζ'.	λες'. Ζωῖλος,	ζ' ἤμισυ.
ιε'. Μάζιμος,	ιη'.	λς'. Ἀπολλινάριος,	κθ'.
ις'. Θωμάς,	ιθ'.	λη'. Ἰωάννης,	ια'.
ιζ'. Πέτρος ὁ μάρτυς,	ιι'.	λθ'. Εὐλόγιος,	ιζ'.
ιη'. Ἀχίλλᾶς,	α'.	μ'. Θεόδωρος,	ε'.
ιθ'. Ἀλέξανδρος,	ιζ'.	μα'. Ἰωάννης,	ι'.
κ'. Ἀθανάσιος,	ις'.	μβ'. Γεώργιος,	θ'.
(a) (Πέτρος <i>abest</i>) κα'. Θιμόθεος,	ε'.	μγ'. Κύριλλος,	ι'.
κβ'. Θεόφιλος,	κη'.	μδ'. Πέτρος,	η'.

Incipiunt Romanorum nomina Sacerdotum.

1. Petrus apostolus,	ann. 25 (b), mensis	2. C	34. Marcus,	mensis	ε.	
2. Julius,	ann. 13, mensis	6.	35. Julius,	ann. 17, mensis	4.	
3. Cletus,	ann. 12, mensis	1.	36. Liberius,	ann. 6, mensis	4.	
4. Clemens,	ann. 9, mensis	1.	37. Damasus,	ann. 18.		
5. Evarestus,	ann. 9, mensis	10.	38. Musonius,	ann.		
6. Alexander,	ann. 12, mensis	7.	39. Siricius,	ann. 15.		
7. Xistus,	ann. 10, mensis	3.	40. Anastasius,	ann. 3, mensis	1.	
8. (c) Talsphorus,	ann. 11, mensis	1.	41. Innocentius,	ann. 15, mensis	3.	
9. Iginus,	ann. 4, mensis	5.	42. Zosimus,	ann. 7, mensis	9.	
10. Pius,	ann. 19.		43. Bonifacius,	ann. 3, mensis	8.	
11. Niceta,	ann. 11, mensis	4.	44. Celestinus,	ann. 9, mensis	10.	
12. Soter,	ann. 8, mensis	2.	45. Xistus,	ann. 3.		
13. Eleuterius,	ann. 15, mensis	3.	46. Leo,	ann. 21, mensis	1.	
14. Victor,	ann. 15, mensis	4.	47. Hilarius,	ann. 6, mensis	2.	
15. Zepherinus,	ann. 18, mensis	6.	48. Simplicius,	ann. 15.		
16. Calistus,	ann. 5, mensis	10.	49. Felix,	ann. 9.		
17. Urbanus,	ann. 9, mensis	1.	50. Gelasius,	ann. 4, mensis	8.	
18. Pontianus,	ann. 7, mensis	10.	51. Anastasius,	ann. 1, mensis	11.	
19. Anterus,	mensis	2.	52. Simmachus,	ann. 15, mensis	6.	
20. Fabianus,	ann. 14, mensis	4.	D	53. Ormisdas,	ann. 9.	
21. Victor,	ann. 15, mensis	3.	54. Johannes,	ann. 2, mensis	9.	
22. Cornelius,	ann. 2, mensis	3.	55. Felix,	ann. 2, mensis	2.	
23. Lucius,	ann. 3, mensis	7.	56. Bonifacius,	ann. 2.		
24. Stefanus,	ann. 11, mensis	5.	57. Joannes,	ann. 2, mensis	4.	
25. Xistus,	ann. 7.		58. Agapius,	ann. 1.)		
26. Maximus,	ann. 8, mensis	5.	59. Vigilus,	mensis	12.	
27. Felix,	ann. 4, mensis	2.	60. Silverius,	mensis	10.	
28. Euticianus (sic).			61. Vigilus,	ann. 19, mensis	3.	
Dionysius,	ann. 9, mensis	9.	62. Gelasius,	ann.	4.	
29. Gaius,	ann. 11, mensis	4.	63. (e) Catellus, qui et Johannis.			
30. Marcellinus,	ann. 9.		64. Benedictus.			
31. Eusebius,			65. Pelagius, usque praesens, tempore Mauriti			
32. (d) Miltiades,	ann. 4, mensis	7.	imperat. Augusti.			
33. Silvester,	ann. 33 (lege 25).		66. Gregorius.			

(a) l. μς'.
 (b) Sic mss.
 (c) Sic.

(d) Sic.
 (e) Sic.

Item Alexandrinorum nomina Sacerdotum et Antistitum.

1. Marcus,		21. Petrus,	ann. 2.
2. Anianus,	ann. 22.	22. Thimoteus,	ann. 5.
3. Avilius,	ann. 12.	23. Theophilus,	ann. 29.
4. Cerdon,	ann. 11.	24. Cyrillus,	ann. 33.
5. Primus,	ann. 12.	25. Dioscorus hæreticus,	
6. Justus,	ann. 11.	26. Proterius martyr,	ann. 5, mensis 5.
7. Eumenes,	ann. 15.	27. Timotheus (c) illarus,	ann. 5.
8. Marcus,	ann. 10.	28. Timotheus alius.	
9. Calendio,	ann. 14.	29. Petrus Mongos.	
10. Agrippinus,	ann. 12.	30. Inannis Tavenensis (Joannis).	
11. Julianus,	ann. 10.	31. Athanasius.	
12. Demetrius,	ann. 43.	32. Joannis alius, Niceta.	
13. (a) Herachas,	ann. 16.	33. Dioscorus alius.	
14. Dionisius,	ann. 17.	34. Timotheus.	
15. Maxinus,	ann. 8.	35. Theodosius Hæresiarclus.	
16. Themus (Theonas),	ann. 18.	36. Gaius Hæresiarclus.	
17. Petrus martyr,	ann. 10.	37. Paulus.	
18. Afillas (Achillas),	(b) ann. 6.	38. Zoilus.	
19. Alexander,	ann. 15.	39. Apollinarius.	
20. Athanasius,	ann. 46.		

S. P. N. GREGORII

NAZIANZENI

ORATIO IN MAGNUM ATHANASIAM.

Vide inter Opera Gregorii Nazianzeni.

ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΕΙΑ

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΚΑΙ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ (d)

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΓΕΝΟΜΕΝΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ.

VITA ET CONVERSATIO

SANCTI PATRIS NOSTRI ET CONFESSORIS ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI

INCERTO AUCTORE.

1. Ἄλλοι μὲν ἄλλα τῶν μακαρίων ἀνδρῶν ὑπομνήματα πρὸς ἀρετῆς ὑπόδειγμα καὶ ζῆλον διεξέ-
τωσαν, καὶ ἀκοαῖς φιλοθέων ταῦτα παραδίδωσαν·
ἀπὸ γὰρ τοῦ συνεχῶς μεμνησθαι τῶν ἀρετῶν (e)
μετιόντων τὸ καὶ μετιέναι καὶ ζηλοῦν ἀρετὴν περι-
γίνεσθαι πέφυκεν· ἐγὼ δὲ, ἥντινά μοι δοκῶ πασῶν
ἀρίστην κατὰ Θεὸν πολιτείαν, δυσχερῆ μὲν ἄλλως

1. Aliiquidem alia beatorum virorum scripta exem-
pli et imitationis causa commemorant, auribusquo
tradant hominum Dei amantium: ex frequenti enim
eorum qui virtute clari fuere memoria, ad virtutis
studium et exercitium inflammamur. Ego vero quam
puto omnium optimam secundum Deum vivendi rati-
onem, alioqui licet ad perfecte imitandum diffi-

(a) Heraclius.

(b) Forte menses.

(c) Elurus.

(d) Hæc, καὶ ὁμολογητοῦ εἰ μὴ γενομένου desunt

in quibusdam mss.

(e) Sic Colbert. 2, et Reg. Edit. vero, male, τῶν
ἀρετῶν.

cilem et inaccessam eam si vel aliquatenus assequamur, non minimum nobis arbitror asferre fructum. De Athanasii loquor vita, quam ceu quamdam virtutis columnam, omnibus conspicuam notamque exhibere conabor. Hujusmodi namque viri vita, tot propter Deum calamitatibus perfuncti, tot tantisque mutationes experti, tam frequentes, tam varias: non talem modo est, quæ probis animis admirationem una cum voluptate asferat; sed quæ illos ad philosophiæ studium, ad quamcumque aliam virtutem, spem, magnanimitatem, patientiam opportunissime instituat. Haud facile profecto illius gesta omnia percensere: non modo enim ob magnitudinem imitatu difficilia, sed etiam ob multitudinem vix sunt enumeranda: verum quæ audire utilissimum erit: quæ quidem, una cum aliis, explorata multis sunt,

2. Athanasio igitur patria fuit urbs in Ægypto celeberrima Alexandria. Parentes aliis virtute præstantiores; sed filio tamen uni inferioribus, ut ex fructu arbor, ex germine radix, majorem consequeretur laudem. Cujus animi ingenuitas liberalitasque, sanum ac constans ingenium, pietas erga Deum, propensio ad spiritualia, statim a pueritia onicuit. Vix dum enim excesserat ab infantia, quando (ut solet illa ætas ludis, et æqualium consortio gaudere, ob animi simplicitatem) ad quoddam maris litus cum æqualibus ille accessit, visusque est ibi joculari cum illis. At res seria lusus ille erat, atque futurorum signum, necnon occasio fuit et principium, quo ad Dei famulatum accessit. In ludo namque pueri sacerdotum ministeria imitati, Athanasium ordinant episcopum; ac qui in presbyteros et diaconos deputati erant, admovebant ipsi pueros baptismo nondum obsignatos, ut ab eo tingerentur. Tum ille omnia constituta rite perficiens; pueros aqua marina baptizatos, videbatur velle aliqua adnotatione cohortari. Qui vero Alexandrinæ tum præerat Ecclesiæ divus Alexander, nactus aliquam negotiorum intermissionem, aliquantumque vacans a rebus suis, cum recreandi animi causa jucundum maris aspectum oculis contemplaretur, videns huic ludo vacantem Athanasium, postquam non modicum temporis spectaculo intentus constitisset, valde rem admiratus, pueros statim accivit: ac quibuscumque cum Athanasii puræ manus, tum illi divinorum præceptorum ab infantia diaconi sive ministri, ceu quamdam in Christo sigilli formam imposuerant; eos ille prompta manu inungit, quasi honestarum Athanasii præmaturam manuum impositionem revereretur; neque irritam faciendam esse judicaret. Illos, inquam, inungit ac baptismate inuat. Necdum enim initiatos fuisse jam supra dictum est. Ipsum autem Athanasium, dulcem illum virtutis florem: amœnissimam plantam, jam tempestivis, imo præmaturis spiritus fructibus pullu-

A οὔσαν καὶ οὐκ ἐφικτὴν τελείως πρὸς μίμησιν, καὶ ἐπὶ ποσὸν δὲ ὁμως κατορθωθείη, οὐκ ἐλάχιστον ἡμῖν κέρδος παρεχομένην, Ἀθανασίου φημὶ τοῦ μεγάλου, ταύτην ὡσπερ τινὰ στῆλην ἀρετῆς ἐμφύχον καὶ ἀθάνατον, διαφανῆ πᾶσι καὶ γνώριμον καταστῆσαι πειράσσομαι. Ἄνδρὸς γὰρ τοιοῦτου βίος, καὶ τοσαύταις μὲν διὰ Θεοῦ πληγέντος ταῖς συμφοραῖς, τοσαύτας δὲ καὶ μεταβολαῖς ὑποστάντος, καὶ οὕτως αὐτὰς ἀλλεπαλλήλους καὶ ἀγχιστρόφους, οὐ μόνον ἱκανῶς ἔσται καὶ ἀπλῶς ἀκούμενος θαῦμα μετ' ἡδονῆς ἐνθεῖναι ταῖς φιλαγάθοις ψυχαῖς, ἀλλὰ καὶ φιλοσοφίαν, αὐτὰς μετὰ τῆς ἄλλης ἀρετῆς, ἐλπίδα, μεγαψυχίαν, ὑπομονήν, παιδεῦσαι καιριώτατος (η). Πάντα μὲν οὖν οὐ βῆδιον τὰ ἐκείνου διεξιέναι· εἰσὶ γὰρ οὐ μιμήσασθαι μόνον διὰ τὸ μέγεθος χαλεπὰ, ἀλλὰ καὶ τῷ πλήθει διελθεῖν δυσχερῆ· ἀλλ' ὅσα γε καὶ ἀκούειν ὠφελιμώτερα, καὶ τοῖς πολλοῖς ἅμα τῶν ἄλλων ἔστι γνώριμώτερα.

2. Ἀθανασίῳ τοίνυν πατὴρ μὲν ἦ κατ' Ἀἴγυπτον ὀνομαστοτάτη πόλις Ἀλεξάνδρεια· πατέρες δὲ τῶν μὲν ἄλλων διενεγκόντες τὴν ἀρετὴν, μόνου δὲ τοῦ παιδὸς λειπόμηνος, ὡς ἐκ τοῦ καρποῦ μᾶλλον τὸ φυτόν, καὶ τὴν βίβαν ἐκ τοῦ βλαστοῦ μακαρίζεσθαι. Οὐ καὶ τὸ τῆς ψυχῆς εὐγενές τε καὶ ἐλευθέριον, καὶ τὸ ὑγιές τοῦ ἥθους καὶ στάσιμον, ἦ τε πρὸς Θεὸν νεῦσις καὶ ἡ περὶ τὰ πνευματικὰ ῥοπή, ἐκ παιδὸς εὐθύς διεφαίνετο. Ἄρτι γὰρ τὴν τῶν νηπίων ἀμείθων ηλικίαν (καὶ οἷα πέφυκεν αὕτη παιδιαῖς δεῖ χαιρῆναι καὶ ὁμηλικῶν συνουσίας δι' ἀπλότητα), ἐρχεται καὶ οὗτος· ποτε μετὰ τῶν ηλικιωτῶν ἐπὶ τινὰ τῆς θαλάσσης ἀκτὴν. Καὶ συμπαίζει μὲν αὐτοῖς παρὰ ταῖς ὄχθαις ἐδόκει, σπουδὴ δὲ ἦν ἀληθῶς ἡ παιδιαῖς, καὶ τῶν μελλόντων οὐ τύπος μόνον, ἀλλὰ καὶ πρόφασις Ἀθανασίῳ καὶ ἀπαρχὴ τῆς πρὸς Θεὸν οικειώσεως. Ὑποκρινάμενοι γὰρ ἐν τῇ παιδιᾷ τὰ τῶν ἱερῶν οἱ παῖδες, Ἀθανάσιον μὲν ἐπίσκοπον δῆθεν χειροτονοῦσιν· αὐτοὶ δὲ, εἰς πρεσβυτέρους ὡσπερ καὶ διακόνους ἀφορισθέντες, προσήγον αὐτῷ παιδας ἐτέρους ἀσφραγίστους ἐπὶ τῷ θείῳ βαπτίσματι, ὥστε ὑπ' αὐτοῦ βαπτισθῆναι. Κάκεινος πάντα τελῶν ἐπ' αὐτοῖς (b) τὰ νενομισμένα, καὶ θαλαττίῳ τοῖς παιδας βαπτίζων ὕδατι, ἐῴκει βούλεσθαι τινος πρὸς αὐτοὺς καὶ παραινέσεως ἄψασθαι. Ὁ γοῦν τῆς Ἀλεξανδρέων τριηκᾶτα προεστὸς θεὸς Ἀλέξανδρος, σχολὴν τῶν ἐν χερσὶν ἄγων, καὶ τινι μετρίῳ δούς ἑαυτὸν ἀνέσει, τὰς ὄψεις τε τοῖς ἡδίστοις ἐπιβαλὼν τῆς θαλάσσης θεάμασι, καὶ παιδιᾷ τοιαύτῃ χρώμενον ἰδὼν Ἀθανάσιον, ἱκανῶς τε τῇ θέῃ προσδιατρέψας, καὶ πάνυ σφόδρα θαυμάσας καθ' ἑαυτὸν, ἄγει τοὺς παιδας εὐθύς· καὶ τούτων ὅσοις μὲν αἱ καθαραὶ χεῖρες Ἀθανασίου καὶ θεῶν ἐντολῶν ἐκ νηπίου διάκονοι, καθάπερ τινὰ τύπον τῆς ἐν Χριστῷ σφραγίδος ἐπέβαλον, τούτους προθύμῃ χειρὶ καὶ αὐτὸς ἐπιχρῆει, οἷα τὴν τῶν καλῶν ἐκείνων Ἀθανασίου χειρῶν ἐπιθεσιν καὶ (c) πρὸ τῆς ηλικίας δυσωπηθεῖς καὶ ματαίαν εἶναι μὴ δικαιοῦσας· ἐπιχρῆει τοίνυν αὐτοὺς καὶ τελειοὶ διὰ τοῦ βαπτίσματος

(a) Colbert. 2, κυριώτατος.

(b) Sic Iræc. miss. recte. Editi vero, ὑπ' αὐτῆς.

(c) Colb. 2, κᾶν.

τες· ἔτι γὰρ αὐτοὺς ἀμνητοὺς εἶναι προλαβὼν ὁ ἄ-
λόγος ἐδήλωσεν· αὐτὸν δὲ Ἀθανάσιον, τὸ γλυκὺ τῆς
ἀρετῆς ἄνθος, τὸ τεργνὸν ἐκείνης φυτὸν, ἥδη τε
ὠρίμοις βρῦον καρποῖς τοῦ πνεύματος καὶ πρὸ τῆς
ῥαυρας, παραδίδωσι τοῖς τεκοῦσιν, ὥστε γράμμασι
αὐτῷ τὸν παῖδα προσαγαγεῖν, τῇ Ἐκκλησίᾳ δὲ
Σαμουήλ.

3. Οὕτω τοιγαροῦν Ἀθανάσιος, τοῖς θεοῖς ἐμ-
μελετήσας μαθήμασι καὶ τινα τῶν ἐγκυκλίων
ἀσκήσας, ἥδη δὲ καὶ τὴν ἡλικίαν πρόσθετος ὢν, τῷ
ἀρχιερεὶ πάλιν (α) ὑπὸ τῶν τεκόντων προσαγεται.
Ὁ δὲ, τοῦτον ἀσμένως δεξάμενος (ἦδει γὰρ οἶον
ἔσται ταῖς Ἐκκλησίαις ἀγαθὸν Ἀθανάσιος), τὴν
ἱερατικὴν αὐτῷ στολήν περιτίθησι, καὶ τῷ κλήρῳ
συγκαταλέγει, τὸν σύμμαχον τοῖς θγωνισταῖς, τὸν
ἀριστέα τῇ παρατάξει. Πολλὰ μὲν οὖν Ἀθανασίῳ
τῶν τρόπων πλεονεκτήματα, πολλὰ δὲ καὶ λόγων
θαυμάσαι ἄξια κατορθώματα ὧν οὐδὲν οὕτω τὸν
ἄνδρα γνωρίζει, ὡς οἱ περὶ τῶν ὁρθῶν δογμάτων
ἀγῶνες, καὶ τὰ κατὰ τῆς ἀσεθείας νεανιεύματα·
ἀπερ ἀριθμεῖν πάντα ἐξῆς ἐπίσης ἐστὶ καὶ κοτύλαις
ὕδωρ θαλάσσης ἀναμετρεῖν. Ἄλλ' ἡμῖν γε ὀλίγα
πάντως τῶν ἐκείνου παραληπτέον· ὥσπερ γὰρ τὸ
πάντα διελεθεῖν ἀδύνατον, οὕτω πάλιν τὸ πάντα κα-
ταλιπεῖν προφανῶς ἄδίκον, καὶ φθονούτων μᾶλλον
ἢ χαϊρόντων τοῖς ἀγαθοῖς ἴδιον. Ἐλύσσα μὲν Ἄρειος
ὁ πολὺς τὴν μανίαν καὶ πᾶσαν ἐκλόνει τὴν Ἐκκλη-
σίαν, ἥδη δὲ καὶ τὴν οἰκουμένην αὐτὴν, καὶ διὰ
πάντων ἢ κακία ἐχώρει, καὶ ὅρον αὐτῆς ἐκεῖνος
εὐδένα οὐδὲ καιρὸν ἐποιεῖτο· ἀλλὰ καὶ ὑπερορίαν
κατακρίθεις, καὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ μερίδος ἐκκη-
ρυχθεὶς, καὶ σχεδὸν ἡμιθανὴς (b) ὁ δράκων γενόμε-
νος, ἔσπαιρε τῷ οὐρῷ, καὶ τοῖς ὁμόφορον ἐσάλεινε
μαθηταῖς. Δεῖ τοῦτον οὖν καὶ τὸν μέγαν τὴν εὐσε-
θεϊαν Κωνσταντῖνον τὸ μέγα φρόνημα συναρπάσας·
οὐδὲν γὰρ οὕτως ὡς ἐλευθέρα ψυχὴ πρὸς δόλον
ἀνύποπτον· τὸν βασιλεῖα τοιγαροῦν ἔρχοις καὶ γράμ-
μασι πολὺ τὸ ἐπαγωγόν τε καὶ πιθανὸν ἔχουσι διὰ
τῶν αὐτοῦ μαθητῶν, ἢ διδασκάλων μᾶλλον τῆς ἀσε-
θείας καὶ νομοθετῶν ὑποφθείρας, καὶ τὸ οἰκεῖον
δόγμα ἐκθέμενος, βήμασι μὲν ψιλοῖς, καὶ αὐτῷ τῷ
ἀκοῦσαι ὁμοίως ἔχων δῆθεν τῷ ἡμετέρῳ, πράγμασι
δὲ, καὶ γνώμῃ καὶ ταῖς ἐν βᾶθει διανοαῖς παρὰ
πολὺ διεστῶς, ταύτη τὴν ἀπὸ τῆς ὑπερορίας ἀνά-
κλησιν πραγματεύεται.

4. Οὕτω δὲ τῷ μαρῷ ἐκείνῳ τὴν Ἀλεξανδρέων
ἐπὶ κακῷ τοῦ κοινοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας καταλα-
θόντι ὁ στεφθεὶς ὀπλίτης Χριστοῦ, ὁ τῶν ὁρθῶν
δογμάτων καὶ τῆς εὐσεθείας προασπιστής, ὁ μέγας
εὐθὺς προσέβαλλεν Ἀθανάσιος, καὶ πολὺς ἦν ὑπο-
κινῶν τὸν ἀρχιερέα καὶ πρὸς τὸν κατ' αὐτοῦ πό-
λεμον διεγείρων στρατηγόν, καθάπερ τις ὑπερασπι-
στής (c) γενναϊώτατος· ἠξίωτο γὰρ ἥδη καὶ τοῦ τῶν
ἀρχιερατικῶν βαθμοῦ καὶ τῆς τάξεως· ἐφ' οἷς ἐτα-
ράττετο μὲν Αἴγυπτος, ἐταράττετο δὲ πᾶν ὅσον περὶ

(a) Sic codices omnes mss. Editi vero, male, Παύ-
λῳ.

(b) Reg. et Colbert. 2. ἡμιθνής. Mox 3 mss. οὐ-
ραῖ.

lantern, parentibus tradit, quo litteris statim ad-
screndis daret operam, atque adultus sibi iterum
offerretur, vel potius Ecclesiae atque Deo, quem-
admodum, aiebat, Anna Samuelem.

τέως αὐτὸν ἐκπονεῖν, εἰς ἡλικίαν δὲ ἤκοντα, πάλιν
μᾶλλον καὶ τῷ Θεῷ, καθὰ, φησὶ, καὶ ἡ Ἄννα τῷ

3. Atque ita Athanasius in divinis institutus lit-
teris, liberalium quoque disciplinarum aliquantum
edoctus, cum adolescens jam esset, archiepiscopo
iterum adducitur a parentibus. Quem ille libenter
exceptum (norat enim quale quontumque bonum
Ecclesiae foret Athanasius) sacra induit stola, atque
clero annumerat, pugnantibus scilicet commilitonem,
in castris strenuum hominem. Multa itaque Atha-
nasii erant bene morati hominis recte gesta: multa
verborum, mirabiliaque documenta: quorum numero
ita praeclarus efficitur, ut iis quae sanae causa do-
ctrinae subit certaminibus, atque arduis contra im-
pietatem pugnis. Quae omnia ordine recensere per-
inde fuerit atque cotylis aquam maris metiri. Sed
nobis tamen pauca sunt enarranda. Quemadmodum
enim omnia recenseri nequeunt, sic rursus omnia
praetermittere plane esset iniquum, invidiorumque
magis quam bonis alienis gaudentium. Furebat tum
Arius ingentis insaniae homo, totamque agitabat
Ecclesiam, imo vero ipsum orbem, ac ubique ma-
litia permeabat, nec ullus erat ejus terminus, tem-
poris ratio nulla. Sed exsilio damnatus, atque ex
Christi partibus proscripius, ac pene semimortuus
ille draco, cauda palpitabat, ac sectatores disci-
pulosque concitabat. Horum igitur opera pietatis
prudenterque insignis virum Constantinum sibi con-
ciliavit. Nihil enim aequae, ac liberalis anima, dolis
est incautum. Imperatorem, inquam, juramentis
litterisque multum probabilitatis verisimilitudinis-
que habentibus per discipulos suos, aut potius ma-
gistros, vel legislatores circumvenit: suaeque expo-
sita doctrina, verbis utique simplicibus, quae primo
quidem auditu nostrae doctrinae affinia apparerent,
re tamen atque latente intellectu ac sententia quam
maxime differrent, hac ille arte sibi ab exsilio rever-
sionem parat.

4. Cum scelerato itaque illo in magnum reipub-
licae et Ecclesiae malum Alexandriam invadente,
strenuus Christi miles, sanae doctrinae ac pietatis
defensor, magnus Athanasius statim congregitur:
multusque erat in concitando archiepiscopum, ac
ipsum ducentem ad bellum inferendum movebat, ceu
quidam generosissimus antesignanus. Jam enim
archidiaconi gradum erat e[st] ordinem consecutus.
Iis perturbabatur Aegyptus, tumultuabantur Euse-
biani, contentiosi pravaeque doctrinae homines, qui

(c) Omnes mss. διεγείρων καθάπερ τις στατηγὸν
ὕπασπιστής. Paulo post mss. ἐφ' οἷς. Editi, ἐφ' ἧς,
male. Mox Reg. περὶ εὐσεθείαν.

tum imperatoris simplicitatem litteris circumvenere suis. Athanasius porro non otio vacabat ; sed lingua manuque strenue utebatur , ac una cum Alexandro, non cessabat epistolas ad imperatorem mittere , quibus sane asperius argueret ejus in audiendis pravis hominibus simplicitatem : quod scilicet eum qui semel rectam Christianorum fidem abjecisset , ac ea de causa a Deo et a cunctis patribus proscriptus esset , ejus signentis fabulisque circumventus , admitteret , patrumque terminos , uti scriptum est ¹ , immotos ipse moveret. Tum imperator talem objurgationem non moderate screns , sed ab Eusebio et sociis accensus , aspere dureque respondet , comminatus depositionem nisi eorum doctrinæ acquiescerent. Urce autem non agebat ille , quod ira commotus esset , aut quidpiam circa fidem innovaret , et Arianismum amplecteretur ; sed zelo permotus , qui tamen non erat secundum scientiam : utque videretur operam dare , ne Ecclesia discinderetur.

5. Alexander una cum Athanasio, ejusmodi ab imperatore acceptis litteris, brevi post tempore superstes, optimo exitu vitam obiit. Tum Athanasius ut morum, sic statim ejus throni successor fuit : totiusque populi calculo episcopatus illi conceditur, dignum sane talis unguenti vasculum, eamque sedem, non ut humanæ gratiæ opus, sed ut Spiritus donum, et virtutis certamen habuit. Tum graves impietatis patroni, occultique zizaniorum satores, ardentisque malitiæ ministri, paulum quidem temporis latere, nihil moventes, nihil tumultuantes, sed impetum reprimebant, bellumque Athanasio indicere cunctabantur. Deinde velut accepta a maligno qui cor eorum alloquetur te-sera, partuque animæ suæ erumpente, latentem antea aperire malitiam, insidias illi parare gravissimas : virumque illi cælestibus dignum tabernaculis, non throno tantum, sed urbe etiam pellere conantur. Ille imperterritus cum Davide psallere : *Si consistant adversum me castra, non timebit cor meum* ². Princeps ponendarum insidiarum erat, qui solo nomine pietate præditus fuit, ejus sane mores tali appellationi oppositi erant, Eusebius, inquam, impietatis instrumentum. Ille enim cum asseclis captans imperatoris simplicitatem, atque opportunum tempus se nactum esse ratus, omnia movere, omnia miscere, quo Athanasium throno amoveret. Ea enim ratione sperabat se et alia consequi posse et Arianismum firmare sententiam. Condata itaque adversus eum conspiratione, insidias, ratione ad persuadendum, ut sibi videbatur, aptissima, paravere. Ex Meletianis vero hæreticis, Isiqnem conduxere, itemque malitia divitem Eudæmonem, et pravitate onnes superantem Callinicum. Accusationes porro in

¹ Prov. xxii, 28. ² Psal. xxvi, 3.

(a) Sic duomss. recte. Editi male, ελαγε.

(b) Ita mss. recte. Editi, ἐκείνων.

(c) Omnes mss. δεξάμενοι.

Α Εὐσέβιον ἦν, φιλόνοικόν τε καὶ ἐτερόδοξον, ἔγραφον τε πρὸς βασιλέα, καὶ ὑπεποιούοντο αὐτοῦ τὴν ἀπλότητα. Ἀθανασίῳ δὲ οὐκ ἦν ἡρεμεῖν, ἀλλὰ καὶ γλῶσσα ἦν αὐτῷ, καὶ χεὶρ ἐνεργός· καὶ σὺν Ἀλεξάνδρῳ καὶ αὐτὸς οὐκ ἔληγε (a) τῷ βασιλεῖ ἐπιστέλλων, καὶ γράμμασιν αὐτοῦ πλῆττων αὐστηροτέροις τὴν περὶ τοὺς σχολιωτέρους ἀκραιώτητα· ὅτι τὸν ἀπαξ τὴν ὀρθῶς ἔχουσαν τῶν Χριστιανῶν ἀθετήσαντα πίστιν, καὶ ὑπ' αὐτοῦ Θεοῦ καὶ πάντων τῶν Πατέρων ἐκπυρρῶντα, πλάσμασιν αὐθις καὶ μύθοις ἀπατηθεὶς, παραδέχοιτο, καὶ ὄρια Πατέρων κινεῖ κατὰ τὸ γεγραμμένον ἀκίνητα· ὅτε δὴ καὶ βασιλεὺς, οὐκ ἐνεγκὼν μετριῶς τὴν ἐπιτίμησιν, ἀλλ' ὑπὸ τῶν περὶ Εὐσέβιον ἐξαφελίς, αὐστηρὰς δίδωσι καὶ τραχείας πᾶς ἀποκρίσεις, ἀπειλήσας αὐτοῖς καὶ καθαίρειν, εἰ μὴ τοῖς ἐκείνῳ (b) δεδογμένοις ἐφυσυχάσειαν. Ταῦτα δὲ οὐ θυμῷ δουλεύων ἐποίει, οὐδὲ κιννοτομῶν τι περὶ τὴν πίστιν, καὶ τὸν Ἀρειανισμόν ἀσπαζόμενος, ἀλλὰ ζήλῳ χρώμενος μᾶλλον, εἰ καὶ μὴ κατ' ἐπίγνωσιν, καὶ τῷ δοκεῖν τὸ μὴ τὴν Ἐκκλησίαν διεσπῆσθαι πραγματευόμενος.

5. Ὁ μὲν σὺν Ἀλέξανδρῳ, τοιαῦτα σὺν Ἀθανασίῳ παρὰ τοῦ βασιλέως δεξάμενος (c) γράμματα, χρόνον ὀλίγον ἐπιθιούς, αὐτὸς μὲν ἐν τέλει καλῶ καταλύει τὸν βίον· ὁ δὲ τοῦ τρόπου διάδοχος Ἀθανάσιος εὐθύς καὶ τοῦ θρόνου γίνεται, καὶ ψήφῳ τοῦ λαοῦ παντὸς τὴν ἱερωσύνην πιστεύεται, μύρου τιούτου δοχεῖον ἀποδειχθεὶς ἄξιον, οὐ χάριτος ἀνθρωπίνης ἔργον, ἀλλὰ Πνεύματος δῶρον, καὶ ἀρετῆς ἄλλοι τε αὐτῆν πεποιημένος. Οἱ δεινοὶ μέντοι τῆς ἀσεβείας προστάται, οἱ κρυπτοὶ τῶν ζιζανίων σπορεῖς, οἱ θερμοὶ τῆς κακίας διάκονοι, ἔστεγον μὲν ἄχρι τινὸς παρακιννοῦντες οὐδὲν ὄλως οὐδὲ ταραττοντες, ἀλλ' ἡσύχασον αὐτοῖς· αἱ ὄρμαι, καὶ Ἀθανασίῳ πόλεμον ἐπιχειροῦσα φανερώς ἀνεβάλλοντο· ἔπειτα, ὡσπερ ὑπὸ τοῦ λαλοῦντος αὐτοῖς εἰς καρδίαν πονηροῦ λαθόντες τὸ σύνθημα καὶ τὴν ὠδίνα τῆς ψυχῆς ἀναβήξαντες, καὶ τὴν κρυπτομένην τέως γυμνώσαντες πονηρίαν, ἐπιβουλὰς αὐτῷ πάντοθεν ἐπήγον χαλεπωτάτας· οὐ τοῦ θρόνου μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς πόλεως αὐτῆς ἐκβαλεῖν τὸν ἄξιον ὄντως τῶν οὐρανῶν σπηγῶν σπουδάζοντες. Ἀλλ' ἐκεῖνος ἄσειστος ἦν μετὰ τοῦ Δαυὶδ ψάλλον· Ἰὲν παρατάξεται ἐπ' ἐμὲ παρεμβολῆ, οὐ φοθηθήσεται ἡ καρδία μου. Ἦρχε δὲ τῆς πονηρᾶς ταύτης ἐπιβουλῆς ὁ μόνος (d) κοινῶν εὐσεβεία τῆς κλήσεως, ὡς ὁ γε τρόπος ἐναντίως ἀτεχνῶς τοῦ ὀνόματος, τὸ τῆς ἀσεβείας ὄργανον, φημί, ὁ Εὐσέβιος. Ἰπελθῶν γὰρ σὺν τοῖς περὶ αὐτὸν οὗτος τὴν βασιλέως ἀκραιώτητα, καὶ καιρὸν οἰκεῖον ἔχειν νομίσας, πάντα κινῶν καὶ ταραττων ἦν, ὥστε καὶ Ἀθανάσιον τοῦ θρόνου μετακινήσαι. Ταύτη γὰρ καὶ τῶν ἄλλων περιγενέσθαι, καὶ τὴν Ἀρείου κρατῦνα δόξαν ἐνόμιζε. Συσχευάζονται γοῦν κατὰ τοῦ ἀνδρὸς καὶ τὴν ἐπιβουλὴν ἐναλήθως ἄγαν, ὡς αὐτοῖς ἐδόκει, καὶ πιθανῶς διατίθενται. Μεσθοῦνται δὲ καὶ τῆς Μελετίου (e) αἰρέσεως

(d) Sic duo mss. Editi, μόνος.

(e) Colb. 2, Μελετιίου.

Ἰσιωνά τε καὶ τὸν πλοῦσιον ἐν πονηρίαις Εὐζαί-
 μονα, καὶ τὸν ἐν κακίᾳ νικῶντα Καλλίνικον. Ἐγκλή-
 ματα δὲ Ἀθανασίου (a)· τὸ μὲν ὅτι λινὴν ἐσθῆτα
 τοὺς Αἰγυπτίους τῇ Ἀλεξανδρέων ἐκκλησίᾳ τελεῖν
 ἀναγκάσει· τὸ δὲ, ὅτι μὴ περὶ τὸν κρατοῦντα
 ἔχει (b) εὐνοϊκῶς, ἀλλὰ καὶ βασιλικαίς ἐπιβουλεύσει
 γράμμασι· τρίτον ἢ φιλοχρηματία, ὅτι καὶ λάρνακά
 τινα χρυσοῦ μεστήν πρὸς τινὰ τῶν αὐτοῦ φίλων
 ἐκπέμψει· τέταρτον ἐπὶ τούτοις, ὁ Ἰσχύρας παρ-
 ἤγετο, ἀνὴρ αἰσχίστα μὲν καὶ δεινότατα εἰργασμέ-
 νος, καὶ οὐχ ὅπως κατηγορεῖσθαι, ἀλλ' οὐδὲ ἐλεῖσθαι
 ἄξιος· πολύτροπος δὲ καὶ ποικίλος τὸ ἦθος, καὶ πε-
 ριτρέψαι μᾶλλον τὰς αἰτίας τοῖς ἐγκαλοῦσι δυνάμε-
 νος. Ὅς, ἱερωσύνην τινὰ πλασάμενος, καὶ δνομα
 πρεσβυτέρου (c) ἑαυτῷ περιθεῖς, καὶ μυσταγωγὸς
 ἐξ ἀμύητου, καὶ σοφὸς τὰ θεῖα καὶ συνετὸς ἐξ ἀσυν-
 ἔτου καὶ ἀφρονος ἀθρόον ἀναφανείς, ὅσα καὶ ἱερεὺς
 πράττειν ἤξιου· καὶ ταῦτα μὴδὲ ἔναρ ἱερωσύνη
 τετιμημένος. Πόθεν ὁ παντάπασιν ἀπεναντίας ἱερωσύνη
 βεβιωκῶς;

6. Μαθὼν δὲ τὰ κατ' αὐτὸν Ἀθανάσιος, οἷος ἐχει-
 νος ἀκριθῆς ἀεὶ τῶν τοιοῦτων ἐξεταστῆς, Λυδία τις,
 τὸ τοῦ λόγου, λίθος, τὸν πρεσβύτερον Μακάριον εἰς
 Μαρεώτην ἐκπέμπει (τῆδε γὰρ Ἰσχύρας ἐτύγχανε
 διατρέφων), τὴν τοῦ πράγματος ἐρευνᾶν αὐτῷ ἐπι-
 ερέψας. Ἐπεὶ δὲ φωραθεὶς ὁ Ἰσχύρας ἔγνω, καὶ οὐκ
 εἶχεν ὁ τι καὶ δράσειεν, ἀποδράς ἐκείθεν, τὴν Νικο-
 μηδῶς καταλαμβάνει, καὶ τοῖς περὶ Εὐσέβιον πρό-
 εῖσι καταδοῶν ἀναισχύντως Ἀθανασίου, καὶ τὰ ἐκεί-
 νου πάντα διασύρων, καὶ πικρῶς αὐτῷ λοιδοροῦμε-
 νος. Τοιοῦτον γὰρ ἡ κακία, εὐπροσώπου ἀφορμῆς
 ἀπορήσασα, ἐπὶ τὸ ψεῦδος ὁμοσε χωρεῖ, καὶ φανερώς
 κατὰ τῆς ἀληθείας ὀπλιζέται. Οἱ δὲ τιμῶσιν αὐτὸν
 ὅσα καὶ ἱερέα, καὶ γνησίως ἄγαν τὸν ἀποστάτην καὶ
 Θεοῦ καὶ νόμων καὶ κανόνων ἱερῶν ὑποδέχονται.
 Φύσει γὰρ ἠδόμεθα τοῖς ὁμοίοις, ὅπως ἂν ἡμῶν (d)
 ἕκαστος ἢ φαυλότητος ἢ ἀρετῆς ἔχωμεν. Ἐκείνοι
 τοίνυν, τῇ πρὸς Ἀθανάσιον διαφορᾷ τὰς ψυχὰς φλε-
 γμαίνοντες, μετὰ πόσης ἂν εἰποις τὸν Ἰσχύραν
 εἶδον περιχαρείας, καὶ τὴν μεστήν αὐθαδείας ἐκείνην
 καὶ θράσους ψυχὴν ἀγαθῶν ἐλπίσι παρέθηγον, καὶ τῷ
 μεγάλῳ τῆς ἐπισκοπῆς ἀξιώματι τιμήσειν αὐτὸν
 ἐπηγγέλλοντο, μόνον εἰ κατηγορίαν τινὰ, φησὶ, κατὰ
 τοῦ δικαίου ῥάψαι δυνήσῃ, τοιοῦτων ἔργων τοιαύτας
 ἀντιδόσεις παρέχοντες, καὶ τοσοῦτων ψυχῶν προστα-
 σίαν μισθὸν συκοφαντίας ποιούμενοι. Ὁ δὲ (καὶ γὰρ
 ἔνθ' οὐ σκευάσαι (e) πράγματα μόνον, ἀλλὰ καὶ συγγέαι
 ταῦτα καὶ περιτρέψαι δεινότατος, ὡς ὁ λόγος ἤδη
 φθάσας ἐδήλωσεν) Ἀθανάσιω μᾶλλον ἀντεπάγει τὸ
 ἔγκλημα, ὡς ἄρα γνώμη τῇ ἐκείνου Μακάριος ὁ
 πρεσβύτερος, κατὰ τῆς ἐκκλησίας ληστρικῶς ἐπελθὼν,
 καθάλλοιτο (f) μὲν ὄλην θυμῷ τοῦ θυσιαστηρίου, τρά-
 πεσαν δὲ ἐκείνην ἀνατρέψαι τὴν ἱεράν, ποτήριόν τε
 συντρέψαι τὸ μυστικόν, καὶ τὰς ἱεράς δὲ βίβλους πυρὶ
 κατακαῦσαι. Καὶ τοιαύτη μὲν τοῦ δράματος ἡ δια-

A Athanasium hujusmodi fuere : quod lineam vestem
 Ægyptios Alexandrinæ Ecclesiæ pensitare coegis-
 set : quod se probe erga principem affectum non
 exhiberet : sed imperatoris litteris insidiatus esset.
 Tertio avaritiæ accusabatur, nempe quod arcam
 auri plenam ad quemdam misisset amicum. Quartæ
 producebatur Ischyras, vir turpissimis gravissimis-
 que facinoribus obnoxius : qui non modo indignus
 qui accusaret ; sed indignus misericordia erat. Va-
 ser autem versutusque, qui posset causas accusan-
 tibus evertere. Qui cum sibi sacerdotium conflingeret,
 nomenque presbyteri usurparet ; qui, non
 initiatus licet, mystagogus in divinisque sapiens ;
 imprudens licet et insanus, prudens videri conaha-
 tur ; et ea quæ sacerdotis sunt agere volebat, cum
 ne per somnum quidem sacerdos ordinatus fuisset.
 Unde illi talis honor, qui modo sacerdote indignis-
 simo vitam egisset?

6. Ea cum didicisset Athanasius, qua fuit semper
 diligentia in hujusmodi rebus explorandis, et ceu
 Lydius, ut aiunt, lapis, presbyterum Macarium in
 Mareotem mittit (ibi enim degebat Ischyras), eique
 rei perquisitionem committit. Postquam autem no-
 vit Ischyras se deprehensum esse, cum quid ageret
 non haberet, fuga se proripiens, Nicomediam petit
 ibique Eusebio et sociis se sistit, impudenter cla-
 mans contra Athanasium, omniaque ipsum spectan-
 tia traducens, acerbeque homini maledicens. Sic
 enim se habet malitia, opportuna siquidem data oc-
 casione, ad mendacium cito concedit, atque palam
 contra veritatem arma sumit. Illi eum quasi sacer-
 dotem honorant, atque apostatam transfugamque a
 Deo, a legibus et a sacris canonibus, perhumaniter
 recipiant. Natura enim similibus delectamur, prout
 quisque nostrum aut vitio aut virtute præditus est.
 Illi igitur sua cum Athanasio discordia animo æstuan-
 tes, quanta putas lætitia Ischyram videre, et illam
 arrogantia audaciaque plenam animam, præmiorum
 spe concitarunt. Magna autem episcopatus dignitate
 cum se honoratos promiseret, si modo quam-
 dam adversus justum accusationem confingeret.
 Talia nimirum talibus factis munera destinantur.
 Ac tot animarum curam mercedem fecerunt syco-
 phantiæ. Tum ille, qui non modo negotia ordiri, ve-
 rum etiam confundere ac perturbare probe norat,
 uti jam superius dictum est, hanc Athanasio dicam
 impingit, quod scilicet jussu illius Macarius pre-
 sbyter, in ecclesiam latronum more irrupisset, in-
 que altare animose insillisset, sacram mensam ever-
 tisset : mysticum calicem confregisset, sacros li-
 bros combussisset. Talis Ischyrae apparatus ad scœ-
 nam fuit. Porro ab aliis quoque insidiæ instructa
 cum essent, ea deferunt imperatori Constantiæ,

(a) Sic mss. omnes. Editi vero, Ἀθανάσιον.

(b) Omnes mss. nostri, ἔχοι.

(c) Ita mss. Editi vero, πρεσβυτέρων.

(d) Editi, ὅπως ἂν μὲν. Sed μὲν deest in omnibus

mss.

(e) Reg. συσκευάσαι.

(f) Sic mss. Editi vero, καθέλοιτο.

concitantque illum atque iram ejus commovent in Athanasium. Quod autem magis accendebat illum (idque malitiæ inventum fuit, gnaræ, quam sint homines natura sua honoris cupidi), aiebant illi: Ne vestris quidem litteris obtemperavit, neque Arium ad communionem admisit. Quæ cum audiret Constantinus, primo quidem paulum conturbatus, rem deinde apud se considerabat, nec sciebat quid consilii caperet, quo se verteret, aut cui parti accederet. Virtutem Athanasii, omni suspicione superiore norat: eorum tamen calumnia multum sane probabilitatis habebat atque coloris. Cum ita se haberet, mediam elegit viam, neque Athanasium damnans, neque inquisitionem fieri recusans; sed quoniam eo tempore Encænna Jerosolymis celebrabantur, eoque conveniebant fere omnes episcopi: jubet ille ut paulum a via deflectentes, Tyri ea quæ Athanasium magnum spectabant examinarent, neque minus de Arii rebus constituerent: ut si, quemadmodum aiebat ipse, in recta doctrina cum consisteret, per invidiam proscriptus fuisset, rursum in clerum atque in synodum admitteretur, et jungeretur membrum reliquo corpori. Quod si eloquentia ille uteretur ad subripiendam veritatem, juxta sacras leges judicaretur: atque dignam subversionis dogmatum subiret pœnam.

καὶ συναφθῆ τὸ μέλος τῷ λοιπῷ σώματι· εἰ δὲ τὸ δλον τοὺς ἱεροὺς κρίνοιτο νόμους, καὶ δίκην ἀξίαν ὑπόσχοι

7. Tricesimus ille annus erat imperii Constantini: aderantque ex variis urbibus episcopi. Ducebatur etiam a militibus Macarius presbyteri vincitibus manibus. Aderat præfectus ipse una cum episcopis judicem agens; imo etiam quidam ex magistratu: intererant sycophantæ. Tribunal judicium aperiabatur: accusabatur Athanasius: ac primo quidem illa de linea veste, et de avaritia proposita est aliena calumnia: sed statim criminis solutio conseruebatur, manifestum sane inhumanitatis eorum argumentum. Nam ea ipsa hora litteræ ab imperatore ad judicii locum advenere, quibus non medio-criter carperentur accusatores, crimine solveretur Athanasius, accersereturque perhumaniter ad ipsum imperatorem. Quoniam Apis et Macarius (non is de quo jamjam sermo habitus est: ille namque pro reo ab Eusebianis habebatur: sed alius ipsi cognominis), ambo Alexandrini presbyteri, Nicomediam non de industria, sed alio casu adierant, imperatoremque convenientes, omnia uti vere se habebant enarravere, falsamque adversus sanctum hominem accusationem, necnon iniquas illas insidias resolvunt. Quibus cum fidem haberet imperator, atque persuasus, imo potius veris argumentis pudefactus ac convictus, nihil credible, nihil congruens esse cum veritate in calumnia hujusmodi, sed invidiæ fetum illam esse: hujusmodi ille dedit litteras: quibus in ipsa accusationis productione ad tribunal

Α σκευῆ τῷ Ἰσχυρά. Ἦδη δὲ καὶ διὰ τῶν ἄλλων αὐτοῖς τελείως τῆς ἐπιβουλῆς κατασκευασθείσης, προσίασι τῷ βασιλεῖ Κωνσταντίνῳ ταῦτα περὶ Ἀθανασίου λέγοντες, καὶ ὅλως εἰς τὴν κατ' αὐτοῦ ὀργὴν, τοὺς τοῦ βασιλέως θυμοὺς ἐξάπτοντες· ἦν δὲ τὸ μάλιστα παροξύναν αὐτόν (a) (τοῦτο γὰρ ἐξεύρεν ἡ πονηρία, ἐπισταμένη, ὅπως φύσει τοῖς ἀνθρώποις ἐστὶ τὸ φιλότιμον) ὅτι, Μηδὲ τὸ ὑμέτερον, φασί, γράμμα προσήκατο, μηδὲ τὴν Ἀρείου κοινωνίαν ἀνάσχοιτο. Ὡν ἀκούσαντα Κωνσταντίνον, πρῶτα μὲν μικρὰ διαταραχθῆναι, ἔπειτα δὲ καθ' ἑαυτὸν ἀνασκοπῆσαι τὸ πρᾶγμα, καὶ εἰς ἀμύχανίαν πάντοθεν περιστῆναι, μὴ ἔχοντα ὅποι νεύσει, καὶ προστεθήσεται· τῆς μὲν Ἀθανασίου ἀρετῆς κρείττονος οὕσης ὑπονομίας ἀπάσης, τῆς ἐκείνων δὲ πάλιν διαβολῆς πολὺ τὸ πιθανὸν καὶ παρόμοιον ταῖς ἀληθείαις ἐχούσης. Οὕτως οὖν ἔχων, τὴν μέσσην ἐχώρει, μήτ' Ἀθανασίου καταγινώσκων (b), μήτε πάλιν ἀπογινώσκων τὴν ἔρευνα· ἄλλ' ἐπεὶ τρηκαῖα τοῖς Ἱεροσολύμοις τὰ Ἐγκαίνια ἐτελεῖτο, καὶ εἰς ταῦτὸ σχεδὸν ἐπίσκοποι πάντες συνήεσαν· κελεύει, κατὰ τὴν Τύρον ὁδοῦ πάρεργον γενομένους, καὶ τὰ κατὰ τὸν μέγαν Ἀθανάσιον ἐξετάσαι, οὐδὲ δὲ ἤττον ἐπιστῆσαι κατ' τοῖς Ἀρείου· ἔν', εἰ μὲν, ὡς αὐτὸς φησιν, ἐν ὄρισ μένων (c) τῶν ὀρθῶν δογμάτων τῆς ἀληθείας, διὰ φθόνον ὑπέστη τὴν ἀποκλήρυσιν, παραδεχθῆ πάλιν τῷ κλήρῳ καὶ τῇ συνόδῳ, ῥημάτων ἐστὶ πειθῶ κλέπτουσα τὴν ἀλήθειαν, κατὰ τῆς τῶν δογμάτων διαστροφῆς.

7. Τριακοστὸν τοῦτο τῆς βασιλείας ἔτος ἐνεστήκει τῷ Κωνσταντίνῳ, καὶ παρήσαν μὲν ἐκ διαφόρων πόλεων οἱ ἐπίσκοποι· παρήγετο δὲ καὶ ὁ πρεσβύτερος Μακάριος ὑπὸ στρατιωτικῶν χερσὶ δέσμιος· παρῆν δὲ καὶ αὐτὸς ὁ ἄρχων συνδικάτων τοῖς ἐπισκόποις· ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν τέλει τινές· παρειστήκεισαν δὲ καὶ οἱ συκοφάνται. Καὶ τὸ μὲν δικαστικὸν ἀνεπτύσσετο βῆμα· ἐκαλεῖτο δὲ Ἀθανάσιος. Καὶ πρῶτον (d) μὲν τὰ περὶ τῆς λινῆς ἐσθῆτος, καὶ ἡ τῆς φιλορηματίας εἰσῆχθη ἀλλόκοτος διαβολή· ἀλλ' εὐθύς καὶ τοῦ ἐγκλήματος ἡ λύσις ἐπηκολούθει, σαφῆς ἐλεγχος οὕσα τῆς ἐκείνων ἀπανθρωπίας. Γράμματα γὰρ ἐκ τοῦ βασιλέως κατ' ἐκεῖνο τῆς ὥρας ἐπιφοιτᾷ τῷ δικαστηρίῳ, ἀπτόμενα μὲν, οὔτε (e) μετρίως, τῶν κατηγόρων, αἰτίας δὲ Ἀθανάσιον ἀφιέντα, καὶ πρὸς αὐτὸν ἡμέρας πάνυ καὶ γνησίως μετακαλούμενα. Ἐπειδὴ Ἄπισ τε καὶ Μακάριος (οὐχ ἔν ἔδῃ φθάσας ὁ λόγος ἐδήλωσεν· ἐκεῖνος γὰρ ἐν ὑπευθύνῳ μοίρᾳ τοῖς περὶ Εὐσέβιον ἐνομιζέτο· ἀλλ' ἕτερος μᾶλλον ὁμωνύμως αὐτῷ καλούμενος), τῆς Ἀλεξανδρέων ἀμφω πρεσβύτεροι, Νικομηθεῦσιν οὐκ ἐκ προνομίας, ἀλλ' οὕτω συμβᾶν ἐπιστάντες, καὶ βασιλεῖ συγγενόμενοι, πάντα καταλέγουσι μετὰ τῆς ἀληθείας, καὶ τὸ ψευδὲς ἐγκλημα κατὰ τοῦ ἀγίου, καὶ τὴν ἄδικον ταύτην ἐπιβουλὴν διαλύονται. Οἷς καὶ πιστεύσας ὁ βασιλεὺς, καὶ πεισθεὶς, μᾶλλον δὲ τοὺς ἐκ τῆς ἀληθείας ἐλέγχους δυσωπηθεὶς, ὅτι μηδὲν εἶχε πιστὸν, μηδὲ τῆς τοῦ πράγματος ἀκολουθίας ἐχόμενον, ἀλλὰ φθόνου γέννημα μόνον ἀτεχνῶς

(a) Sic mss. Editi vero, αὐτοῦ.
 (b) Sic mss. vere. Editi vero, male, γινώσκων.
 (c) I'a duo mss. Editi vero, μὲν.

(d) Omnes mss. καὶ πρῶτον.
 (e) Ita omnes mss. nostri. Editi vero, οὐτι.

ἢ διαβολῆ, τὰ τοιαῦτα ἐξέθετο γράμματα· ὧν ἐν αὐτῇ τῇ τῆς κατηγορίας εἰσαγωγῇ ἐπὶ τοῦ δικαστηρίου ἀναγνώσθόντων, ἀγωνία τοὺς περὶ Εὐσέβιον εὐθύς καὶ δέος κατείχε, καὶ οὐκ εἶχον ὃ τι καὶ γέγονται. Πλὴν ἀλλ' οὐδ' ἐνταῦθα ἴσταντο τῆς μανίας, οὐδὲ ἡγάπων ἄσπας ἐληλεγμένοι· ἀλλὰ καὶ οὕτω κατηγορίας αὐτοῖς (α) εἰς τοῦναντίον περιτραπέλιστος, καὶ βασιλικοῖς μᾶλλον ἐγκλήμασι τοὺς ἀνοήτους ὑποβαλλούσης, ἐκείνοι καὶ πρὸς τὰς ἄλλας ἐτρέποντο καὶ τὰ κατὰ τὸν προσδύτερον Μακάριον ἐκινεῖτο. Καὶ παρήγγοτο κατήγορος μὲν ὁ Ἰσχύρας, μάρτυρες δὲ οἱ περὶ Εὐσέβιον· οὗς πρῶτα μὲν Ἀθανάσιος ὡς ἐχθροὺς παρεγράφετο, καὶ νόμοις αὐτοῖς, καὶ ταῖς ἐκ τῶν νόμων ἀνάγκαις εἶργε τῆς κατ' αὐτοῦ μαρτυρίας· ἔπειτα δὲ καὶ εἰ (β) ὁ κατήγορος Ἰσχύρας ἱερεὺς εἴη ταῖς ἀληθείαις δεικνυσθαι ἠξίου· καὶ τότε λόγους ὑφἔξειν ἔλεγε καὶ αὐτὸς τοῦ ἐγκλήματος. Ταῦτα ἐκεῖνος μὲν ἔλεγε· οἱ δικασταὶ δὲ οὐκ ἠνείχοντο· ἀλλ' εἰσῆγγοτο μὲν ἢ κατὰ τοῦ Μακαρίου δίκη καὶ ἐκροτεῖτο, καὶ πρὸς ἀγῶνας ἦδη καὶ ἀποδείξεις ἐχώρει. Ἀτονησάντων δὲ τῶν ἐλέγχων, ἀναβολὴν ἐλάμβανεν ἡ ἀκρόασις· ὥστε καὶ τῆς ἐπὶ τοῦ τόπου δεηθῆναι ζητήσεως. Ἐπεὶ δὲ οὗς Ἀθανάσιος παρεγράφετο, τούτους ἐώρα πεμπομένους πρὸς τὴν ἐξέτασιν, τότε οὐδὲ σιωπᾶν ἔκρινεν, οὐδὲ φέρειν, ἀλλ', Ἀπέσθη τὸ δίκαιον, ἐδόα· πεπάτηται (γ) ἡ ἀλήθεια, νόμων ἀκρίβεια καὶ δικαστῶν οἴχεται. Πῶς γάρ, φησὶν, οὐκ ἂν εἴη τῶν ἀτόπων τὸν μὲν ἀπολογησόμενον ὑπὸ δεσμοῖς ἀσφαλῶς τηρεῖσθαι, τὸν κατηγορησόντα δὲ καὶ τοὺς ἐχθροὺς τὴν ὅλην τῆς δίκης πεπιστεῦσθαι ψῆφον· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ μάρτυρας αὐτῷ τούτους εἶναι τὸν ἐγκλημάτων, ἐφ' οἷς αὐτοὶ δικάσαι (δ) μέλλουσι; Ταῦτα τοῦ μεγάλου φανερώς ἐπιβοῶντος, κοινῇ δὲ καὶ τῇ συνόδῳ πάσῃ διαμαρτυρομένου, ὡς οὐδένα λόγον αὐτοῦ τοῦ τε δικαίου καὶ τῶν αὐτοῦ λόγων ποιουμένων ἐώρα· ὁ μὲν ἀνχώρησιν ἐννοεῖ, καὶ πρὸς τὸν βασιλέα λαθῶν ἐπφνεισιν· ἡ σύνοδος δὲ αὐτίκα, ἣ τὸ πονηρὸν φάναι συνέδριον, ἐρήμην αὐτοῦ καταδαιτᾶ. Ἐπεὶ δὲ καὶ τὰ ἐν τῷ Μαρεώτῃ πεπραγμένα πέρας εἶχε, καὶ πάντα κατὰ γνώμην τοῖς ἐχθροῖς ἔκειτο, καθαιρέσιν Ἀθανασίου παντελῆ ψηφίζονται, οἱ ταύτης ἀξιοὶ μᾶλλον, ἀληθείας κρινούσης, τοῦ μηδένα μῶμον ἐν τῷ κάλλει θαιρτικοῖς, καὶ ὕβρει καὶ διασυρμοῖς πλεονάζαντες, καὶ περιττότατα τῇ καταφορᾷ χρησάμενοι.

A lectis, angor mox et formido Eusebianos invasit; nec quorsum evaderent sciebant. At non hic eorum furor constitit; nec semel convicti quiescere. Sed accusatione sic in contrarium conversa, et insanos illos imperatoris expostulationibus subjiciente: ad alias illi accusationes sese vertunt. Ac tum criminatio adversus Macarium affertur. Et adducebatur accusator Ischyras: testes autem Eusebiani erant. Quos primum utpote inimicus recusarathanasias, ipsisque legibus, legumque necessitate, arcebat a testimonio adversum se dicendo. Postulabat deinde, ut an sacerdos Ischyras esset vere comprobaretur: tumque ea lege pollicebatur se causam dicturum. Hæc ille dicebat: at iudices id non concessere. Sed tum in medium adducta est Macarii causa; jamque ad concertationes et probationes veniebant: sed cum infirma essent argumenta, intermissio erat actionis, ita ut etiam in ipso loco perquisitio facienda necessario esset. At videns Athanasius eo ad perquisitionem mitti viros a se recusatos; tunc non ultra silendum neque illud ferendum ratus: Extincta est, exclamavit, justitia, conculcataque veritas: legum atque iudicium æquitas abscedit. Qui enim absurdum non fuerit, eum qui causam defendit vinculis constrictum teneri, accusatorem vero et inimicos, totum iudicii calculum penes se habere: imo testes ea proferre crimina, de quibus ipsi iudices sint? Hæc cum palam exclamasset vir magnus, contestatusque coram universa synodo, se nullam ibi æqui bonique rationem cernere; de discussu cogitavit, et clam imperatorem adiit. Statim autem synodus, aut potius sceleratus illo cœtus, fugæ illum insinulat. Cum res in Mareote gestæ ad finem deductæ essent, omniaque iniiniciis ex sententia cessissent, condemnationem Athanasii plenam decernunt, ipsi potius, veritate iudice, condemnatione digni, quam ille qui nullam in pulchritudine animæ suæ maculam admittebat: qui accusationibus, abdicandi causa viri, contumeliis, derisionibus eum supra modum afficientes, extremo usi sunt furoris impetu.

τῆς αὐτοῦ ψυχῆς ἔχοντος, κατηγορίας ἐν τοῖς καὶ περιττότατα τῇ καταφορᾷ χρησάμενοι.

8. Τούτων οὕτω τελεσθέντων, ὡς εἶχον, εὐθύς ἐπὶ τὰ Ἱεροσόλυμα ἔτρεχον· ἐνθα καὶ τὸν θεομανῆ δέχονται Ἀρειοί, ὅσοι γλώσση μόνον εὐσεβεῖν εἶλοντο, καὶ τῇ κατὰ Νίκαιαν συνόδῳ προσποιητῶς τῷ ὁμοουσίῳ ὑπογεγράφασιν. Οἱ δὲ τῆς ὀρθῆς πίστεως καὶ αὐτῇ καρδίᾳ καὶ χελεσίν ὕγιως ἔχοντες, ὄρισαντες, ἐπὶ τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ συνόδου τὸν Ἀρειοί ἐξετάζεσθαι, καὶ τοῖς τε ῥήμασι καὶ ταῖς διανοαῖς προσχόντες τὸν νοῦν καὶ πολλὴν εἰσενεγκάμενοι τὴν ἀκρίβειαν, φηρώσι τὸν δόλον ὑπὸ πολλοῖς τοῖς παραπέτασμασι, τοῖς ἐκ τῶν ἐννοιῶν φημί καὶ τῶν λέξεων, ὑποδευχόμενα, καὶ τὸν ἐχθρὸν αἰρούσι τῆς ἀληθείας, καὶ παλεύουσι (ε) τὴν ἀλώπεκα. Εἶτα γράμματα καὶ

8. Illis ita completis, statim quam maturrimo Jerosolyam accurrunt: ubi etiam illum contra Deum furiosum Arium, ad communionem admiserunt, quotquot scilicet lingua solum pii esse decreverant, et in Nicæna synodo simulate tantum consubstantiali subscripserant. Qui autem sana erant fide, et tam corde quam labiis recte sentiebant, ac decreverant ut Arius in Alexandrina synodo examinaretur: qui item cum verbis tum sententiis animam adhibuerant, multaque accusatione expendebant, deprehenderunt dolum multis operum involucris, iam sententiarum, inquam, quam verborum, veritatisque inimicum capiunt ac vulpem compre-

(α) Sic omnes mss. Editi vero, εὐθύς.

(β) Ita mss.; εἰ δεest in editis.

(γ) Sic mss. Editi, πεπάτηται.

(δ) Ita omnes mss. Editi, ἐκτάζεσθαι. Mox omnes mss. ἐπιθωμένον.

(ε) Reg. παλαίοντι.

hendunt. Exinde litteræ rursus imperatoris prodeunt, quibus jussum erat ut Athanasius quidem se conveniret, et ipsi quoque quam celerrime adfuerent. Hinc haud modicus timor synodo incussus. Verebantur quippe ne apud ipsum etiam imperatorem deprehenderentur, partim gratia, partim odio sententiam tulisse, patroni scilicet mendacii et manifesti proditores veræ fidei. Quamobrem maxima pars eorum domum remigrarunt. At Eusebius, Theognis et cæteri, verisimili conficta in iis locis remanendi occasione, non parvam fecere moram, atque sese apud imperatorem litteris suis excusarunt. Interea, dum hæc fierent, imperatori rursus Nicomediæ coram se sistit Athanasius, atque accusationem de pecunia intentatam legitime aperteque diluit. Cum autem magis magisque Eusebiani comprehendarent, litteris suis imperator Athanasium remittit Alexandriam, episcopatumque tradit ipsi, significans accusationes illas omnes sceleratas futesque videri sibi. Athanasio igitur ita reverso Alexandriam, congregatisque Arianis, magna confusio atque tumultus populum occupavit, ita ut multi indigne ferrent, cum ea quæ a tot episcopis jam examinata essent, iterum viderent in judicio vocari. Iratus ergo Athanasius, quod non modo Alexandriam, sed totam quoque Ægyptum tumultuantem videret, omnia indicat imperatori, eumque ad pœnas de Ario sumendas cohortatur, aliquam cupiens hujusce rei haberi ultionem. Statimque litteræ Alexandriam venerunt, quibus Arius arcessebatur, ut immoderate linguæ sententiæque suæ supplicium subiret.

9. Cum ergo Alexandria ad imperatorem adduceretur Arius, Cæsaream pervenit, convenitque Eusebium, Theognin et Marin. Hic mihi, quæso, perspicue facinorum gravissimum, ut undenam tanta Athanasio tentationum procella orta sit. Consors illis Arius sermonis, consors morum; mensæ particeps, qui pugnae contra Deum particeps item erat: omnia recenset quæ ipsum spectabant, tum consilia ineunt mutua, ut neque Deo, proli furorem! neque Athanasio parcerent. Alias itaque adversus illum consuunt calumnias; homines qui, secundum maximum Isaiam, parturiunt laborem et pariunt iniquitatem, qui posuerunt mendaciam spem suam, et dixerunt: Mendacio obtegemur: omnemque verbum funem movent, ut throno sanctum virum dejiciant, et belli contra Christianos Alexandriam veluti tutam arcem constituent. Imperatorem itaque adierunt: Arius quidem sese defensurus, Eusebius autem et socii mendacio patrocinaturi, testimoniumque contra Athanasium et contra veritatem dicturi. Postquam autem imperatori astantes, de rebus in synodo gestis interrogati essent, statim aliis de rebus verba facientes: Non ita, aiunt, imperator, ægre fe-

(a) Πρὸς deest in omnibus mss.
 (b) Θύνες mss. nostri, ἀνεχώρουν. Mox Reg. et Colb. 1, Θεόγνιον.

A πάλιν ἕτερα τοῦ βασιλέως ἐπικαταλαμβάνει, Ἀθανάσιον μὲν ὡς αὐτὸν ἔχειν, καὶ αὐτοὺς καὶ ὡς τάχιστα παρῆναι διακελεύονται. Ταῦτα φόβον οὐ μικρὸν ἐπέσεισε τῇ συνόδῳ, μήποτε καὶ ἀλώσιν ἐπὶ τοῦ βασιλέως, τὰ μὲν πρὸς χάριν, τὰ δὲ καὶ πρὸς (a) ἀπέχθειαν κρίναντες, συνήγοροί τε τοῦ ψεύδους καὶ προδότες τῆς ἀληθοῦς πίστεως γεγεννημένοι. Ἐν ἔνεκεν οἱ πλείους μὲν ἐπὶ τὰ ἑαυτῶν ἕκαστος ἀνεχώρει (b)· οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον Θεόγνιν τε καὶ τοὺς λοιποὺς, πιθανὰς προφάσεις, ὥστε κατὰ χῶραν μένειν, πλασάμενοι, οὐκ ὀλίγην τῷ χρόνῳ διατριβὴν ἐνεποίησαν, καὶ βασιλεῖ μεταξὺ διὰ γραμμάτων ἀπελογοῦντο. Ἐν ᾧ δὲ ταῦτα ἐπράττετο κατὰ πρόσωπον τῷ βασιλεῖ, πάλιν ἐν τῇ Νικομήδῳ παραστάς Ἀθανάσιος, καὶ τὸ περὶ τοῦ χρυσοῦ ἐγκλημα νομίμως B καὶ φανερώς ἀποδύεται. Ὡς δὲ καὶ ἔτι μᾶλλον οἱ περὶ Εὐσέβιον ἀνεβάλλοντο, γράμμασιν ὁ βασιλεὺς Ἀθανάσιον ἐπὶ τὴν Ἀλεξανδρίαν προπέμπει, καὶ τὴν ἐπισκοπὴν αὐτῷ ἐγχειρίζει, σαθρὰ φανῆναι σημάνας τὰ τῶν διαβολῶν ἅπαντα καὶ ἀνίσχυρα. Οὕτως οὖν Ἀθανασίου κατὰ τὴν Ἀλεξανδρίαν γενομένου, καὶ τῶν Ἀρείου συγκροτουμένων, πολλὴ τις εἶχε τὸ πλῆθος σύγχυσίς τε καὶ παραχῆ· οἷα μὴδὲ φέρειν τῶν πολλῶν δυναμένων τὰ ὑπὸ τοσούτοις ἐπισκόποις ἤδη δοκιμασθέντα πάλιν ὄραϊν ἀναδικαζόμενα. Ἀγανακτῶν οὖν Ἀθανάσιος, ὅτι μὴ μόνην τὴν Ἀλεξανδρίαν, ἀλλὰ καὶ σχεδὸν Αἴγυπτον πᾶσιν κλονουμένην ἐώρα, μηνύει πάντα τῷ βασιλεῖ, καὶ πρὸς ἄμυναν αὐτῶν τὴν Ἀρείου παρακαλεῖ, λαβεῖν τινα παρ' ἐκείνου τιμωρίαν βουλόμενος. Καὶ παραχρῆμα γράμματα τὴν C Ἀλεξανδρίαν καταλαμβάνει, μετὰπεμπτον ἄγεσθαι Ἀρείον, δίκην ἀκολάστου γλώσσης καὶ γνώμης ὑφέζοντα.

9. Ὡς οὖν ἤγετο παρὰ βασιλέα τῆς Ἀλεξανδρείας Ἀρείος, γέγονε τε κατὰ Καισάρειαν, καὶ τοῖς περὶ Εὐσέβιον, Θεόγνιν (c) τε καὶ Μάριν συγγέγονεν. Ἐνταῦθά μοι σκόπηι τῶν προσβολῶν τὴν χαλεπωτάτην, καὶ ὅθεν τῷ μεγίστῳ Ἀθανασίῳ κλύδων ἐπανέστη τῶν πειρασμῶν. Κοινωνὸς μὲν λόγων αὐτοῖς ὁ κοινωνὸς καὶ τῶν τρόπων· κοινωνεῖ δὲ καὶ τραπέζης ὁ κοινωνὸς καὶ τῆς πρὸς Θεὸν μάχης. Πάντα τε διηγῆται τὰ κατ' αὐτὸν, καὶ συμβούλους ἀλλήλους ποιοῦνται, τοῦ μῆτε Θεοῦ, ψεῦ τῆς μανίας! μῆτ' οὖν Ἀθανασίου φείσασθαι. Ῥάπτουσι τοιγαρὸν ἐτίρας κατ' αὐτοῦ καὶ πάλιν συκοφαντίας ἐκείνοι, οἱ, κατὰ τὴν παμμέγαν Ἥσαϊαν, κύουσι πόνον, καὶ τίκτουσιν ἀνομίαν, οἱ ψεῦδος ἔθεντο τὴν ἐλπίδα, καὶ, τῷ ψεύδει, εἶπον, σκεπασθησόμεθα· καὶ πάντα κάλων, τὸ τοῦ λόγου, κινουῦσιν, ὥστε τοῦ θρόνου τὸν ἅγιον καθελεῖν, καὶ τοῦ κατὰ Χριστιανῶν πολέμου τὴν Ἀλεξανδρίαν ὀρμητήριον ἀσφαλῆς ποιήσασθαι. Ἦεσαν οὖν παρὰ βασιλέα, Ἀρείος μὲν ἀπολογησόμενος, Εὐσέβιος δὲ καὶ οἱ ἄμφ' αὐτὸν τῷ ψεύδει συνηγορήσοντες, Ἀθανασίου δὲ καὶ τῆς ἀληθείας φανερώς καταμαρτυρήσοντες. Ἐπεὶ δὲ τῷ βασιλεῖ παραστάνας τὰ εἰκότα περὶ τῶν τῇ συνόδῳ πεπραγμένων

(c) Reg. Θεόγνιον. Paulo post, editi, καὶ ὅθεν ὁ μέγιστος Ἀθανάσιος κλύδωνα ἐπανέστη. Manuscripti ut in textu.

ἔρωτηθεῖεν, αὐτίκα περὶ μὲν τῶν ἄλλων, Οὐχ οὕτως, ἄ
 ἔρησαν, ὡ βασιλεῦ, ἀνιόμεθα, τὸ μὲν τῆς ἱερᾶς τρα-
 πέζης, τὸ δὲ τοῦ μυστικοῦ ποτηρίου, ὅπως ἀνέστρεψε
 μὲν ἐκείνην, κατέαξε δὲ τοῦτο, καὶ εἰς λεπτὰ διείλεν,
 ὅπως δὲ καὶ τὸν ἐκ τῆς Ἀλεξανδρέων τῆ πόλει συν-
 ἦθος ἐκπεμπόμενον στόνον διακωλύσειν ἠπειλήσει· ταῦτα
 λυπεῖ, ταῦτα δάκνει· ταῦτα τίνος οὐ ψυχῆς ἄπτεται,
 καὶ ἀδαμαντίνης; Τούτων μάρτυρες Ἀδαμάντινός τε
 καὶ Ἀνουβίων (α), Ἀρθεβίων τε καὶ Πέτρος ἐπίσκοποι·
 παρ' ὧν ἐπὶ πᾶσι τούτοις ἐξελεγχθεὶς, δίκην
 μὲν τὴν ἀξίαν ἀπέδρα, διαδράναι δὲ καὶ τὴν ἀποκή-
 ρυξιν ὁμῶς οὐκ ἠδυνήθη, ἀλλὰ κοινῶς ὑπὸ τῆς συν-
 ὄδου πάσης, ὡς τοιοῦτων ἀθέσμων ἔργων καὶ ἀνοσιῶν
 τολμητῆς ἐκκεκῆρυκται. Τούτων ἔτι λεγομένων (β),
 ὁ βασιλεὺς τὸ πρῶτον ἠσυχῆ καὶ κατ' ἑαυτὸν ἐτα-
 ράττετο· καὶ τέλος τῶν ὤτων ἀναρτηθεὶς, εἰς ὄργην
 ἐκπίπτει, καὶ τὴν ἐν Γαλλίαις ὑπερορίαν τοῦ δικαίου
 καταψήφίζεται, ἐνταῦθα μόνον καὶ ἦθος καὶ γνώμων
 διαφθαρείς, καὶ ἀμφοτέρας τοῖς περὶ Εὐσέβιον τὰς
 ἀκοὰς ὑπανεῖς. Κλέπτουσι γὰρ τῷ ὄντι, καὶ διαφθεί-
 ρουσιν ἦθη χρηστὰ, κατὰ τὸν εἰπόντα σοφόν, ὁμιλίας
 κακά· καίτοιγε τὴν ἐτέραν ἀκεραλίαν αἰετῶ κατηγο-
 ρουμένῳ φυλάττων· ὅπερ οἰοεὶ (γ) τις αὐτῷ βυτίς
 ἐγένετο καὶ σπῖλος, ἀρβυρον ἑαυτὸν, τὰ γε ἄλλα καὶ
 καθαρὸν συντηρήσαντι. Εἰσι δὲ οἱ φασιν, ἀκριβέστερον
 καὶ σκοποῦ τάχα καὶ κρίσεως λογισμὸν ἔχοντες, ὡς οὐδὲ
 καταγνώσει τινὶ τῆ πρὸς Ἀθανάσιον αὐτὴν αὐτοῦ
 κατέκρινε τὴν ὑπερορίαν, ἀλλ' ἐνώσει τῶν Ἐκκλησιῶν
 μᾶλλον καὶ συμφωνίᾳ, ὥστε καταστῆλαι τὴν ζάλην
 αὐταῖς, καὶ κοιμᾶσαι τὸν θόρυβον. Ἐπειδὴ γὰρ στάσις
 οὐχ ἡ τυχοῦσα τὴν τε Ἀλεξανδρέων, ὁπόση ἦν, καὶ
 τῆς Αἰγύπτου δὲ κατελήφει τὰ πλεῖστα, κατάστασιν
 ἐκεῖνος τοῖς πράγμασι μηχανώμενος, ἐκποδῶν ἔγνω
 τὸ γε νῦν ἔχον ποιήσασθαι Ἀθανάσιον. Ταύτη γὰρ
 τὰς τῶν ἄλλων ἐπισκόπων θεραπεῦσαι γνώμας, καὶ
 εἰς ταῦτο συναγαγεῖν πάντας ἐσχέψατο, εἰ φανερώς ὑπερορίσει τὸν ἄνδρα τῆς πόλεως.

10. Ἄλλ' ὁ μὲν ἐν τούτοις καταλύει τὸν βίον τρια-
 κοστῶ μὲν τῆς βασιλείας ἔτει, πέμπτῳ δὲ καὶ ἑξήκο-
 στῷ τῆς ἡλικίας, διαδόχοις τῆς βασιλείας τοῖς υἱέσι
 χρησάμενος, καὶ αὐτὴν εἰς αὐτοὺς καταδιέλων. Κων-
 σταντίνῳ μὲν γὰρ τῷ μεζῶνι τῶν υἱῶν μείζονα καὶ
 τὴν ἀρχὴν καταλείπει· τὴν δὲ διαθήκην πρεσβυτέρῳ
 τινὶ παράτιθισι, κρύφα τὴν Ἀρείου νόσον καὶ ἐν μυ-
 χῷ τῆς ψυχῆς νοσοῦντι, ὅστις ἐκρυπτε καὶ αὐτὴν
 μετὰ τῆς νόσου· καὶ παρὰ πολλῶν ἐρωτώμενος, εἰ
 ἐπὶ διαθήκῃς ὁ βασιλεὺς τελευτήσειεν, εἰπεῖν ἀν-
 εδάλλετο· κοινωνοὺς οὕτω πράγματος ἀπορρήτου καὶ
 τοὺς οἰκειοτάτους τῶν βασιλέως εὐνούχων πεποιημέ-
 νος. Ἐπεὶ δὲ βραδύνατος Κωνσταντίνου περὶ τὴν ἁ-
 ὄδον, ὁ τρίτος τῶν υἱῶν Κωνσταντίνου πρῶτος παρα-
 γένοιτο ἐξ Ἀντιοχείας, ἐγχειρίζει λαθραίως αὐτῷ τὴν
 τοῦ πατρὸς διαθήκην, καὶ μόνῃν παρ' αὐτοῦ καὶ μίαν
 αἰτεῖ χάριν, ὥστε τοῖς Ἀρείου κάκεινον συναπαχθῆ-
 ναι· καὶ αὐτὴν ἀμοιβὴν τῆς βασιλείας τῷ ἀθανάτῳ
 βασιλεῖ Χριστῷ δίδωσι, τὸ μὴ θεῶν αὐτὸν, ὡ τῆς
 ἀπνοίας! μηδὲ τοῦ παντὸς εἶναι (δ) δεσπότην. Συν-

rimus, quod sacram mensam everterit, calicemque
 confractum in minutissimas partes redegerit; quam
 quod comminatus sit, se frumenti commeatum,
 Alexandria in urbem transmitti solitum se impeditu-
 rum; hæc dolorem faciunt, hæc mordent, hæc cuius
 animum vel adamantinum non moveant? Horum
 testes sunt Adamantinius, Anubion, Arbethion, et
 Petrus episcopi: a quibus horumce omnium gestorum
 convictus, supplicium quidem effugit, abdicationem
 tamen effugere non valuit; sed ab universa synodo,
 ut nefandorum atque Impiorum ejusmodi facinorum
 auctor abdicatus et depositus est. Dum hæc ita di-
 cerentur, imperator primum silebat animoque tur-
 babatur: ac demum tali auditu suspensus, in iram
 prorupit, justique viri exsilium in Gallias decernit;
 in hoc solum et animo et sententia corruptus, ac
 utramque Eusebianis aurem subjiciens. Revera enim
 circumvenient et corrumpunt bonos mores, ut agit
 sapiens, colloquia prava. Sane semper antea alte-
 ram aurem integram et incorruptam accusato re-
 servarat: at tunc hæc ipsi macula et labe inhæsit,
 qui se antea incorruptum purumque conservarat.
 Sunt qui dicant, et forte accuratius scopum ejus
 atque judicium compertum habentes, eum non pœ-
 næ et damnationis causa exsilio multasse Athana-
 sium; sed ut Ecclesiarum tranquillitati et concor-
 diæ provideret, tempestatem sedaret, ac tumultum
 cempesceret. Quia enim scditio non parva Alexan-
 driam totam, atque Ægypti maximam partem inva-
 serat, tranquillitatem ille rebus afferre conatus,
 decrevit pro eo scilicet tempore Athanasium ablo-
 gare. Hac enim ratione, se aliorum episcoporum
 animas emolliturum putabat, atque in unam omnes
 sententiam adacturum, si palam hominem urbe pel-
 leret in exsilium.

ὑπερορίσει τὸν ἄνδρα τῆς πόλεως.

10. Sed interea ille vitam obiit, imperii annō
 tricesimo, ætatis sexagesimo quinto: imperiique
 successores habuit filios, quibus illud ipsum divise-
 rat. Porro Constantino filiorum majori, majus reli-
 quit imperium: testamentumque presbytero cuidam
 committit, clam et in occulto animæ suæ Arii morbo
 laboranti, qui una testamentum et morbum suum
 celabat: a multisque interrogatus, an imperator
 testato decessisset, responsum distulit, atque oc-
 culti negotii eunuchos imperatori familiarissimes
 conscios effecit. Cum autem cunctaretur Constan-
 tinus accedere; tertio filiorum Constantio qui An-
 tiochia prior advenit, testamentum tradidit, atque
 unam ab illo postulat gratiam, ut ad Arianas et ipse
 transiret partes: atque eam ille immortalī impera-
 tori Christo, collati imperii gratiam retulit; ut
 ipsum nec Deum esse, o amentiam! neque donū-
 num agnosceret. Sociusque illis audaciæ accedebat
 supra dictus Eusebius, et qui cum eo erant, rati se
 temporis opportunitatem esse nactos. Hæc autem

ἦν deest in tribus manuscriptis.

(d) Codices duo εἶναι. Alii eum editis, εἰδέναι.

(a) Ita mss. Editi vero, male, ἀνθρώπου βίον.

(b) Ita mss. Editi vero, ἐπιλεγομένων.

(c) Sic mss. Editi vero, φυλάττοντι οἰοεὶ. Infra,

una illis via esse videbatur Arii confirmandi, et veritatis evitendæ, si Athanasii et ipse exsilium ob-signasset : quasi probe et jure decretum esset. Ad quam rem manus illis promptissima execrandus iste sacerdos fuit, qui cum aliis domus etiam imperatoris præpositum ubi corrupisset, cum partem Arianæ impietatis nec minimam esse commonstravit. Ab eo namque ad reliquos etiam eunuchos morbus pervasit, qui perfaciles erant ad improbitatem admittendam, et apti ad eam aliis communicandam. Imo ipsa imperatoris uxor, blasphemis paulatim colloquiis corrupta, eadem ipsa quoque labe infecta est. Nec multum postea ipse quoque imperator, hæc mihi, servorum facinora est imitatus, ubi, inquam, contra dominum suum insurrexit, atque improbe imperatorem suum affectit contumelia : ad Arii item sententiam abreptus; ita ut in illo impleretur illud Jeremiæ : *Etiam ipsi pastores impie egerunt in me* ¹. Jubet itaque ille ut ejus doctrina vim obtineret, et ut quasi illius jussu episcopi improbe sentirent, et impietatem amplecterentur; non obtemperantes quidem, sed potius reformidantes. In tam gravi tempestate, et tanta procella, gubernatores Ecclesiarum erant, Maximus Jerosolymorum, Athanasius Alexandriæ, qui, tametsi in exsilio degabat, gubernacula non dimiserat, et Alexander Constantinopolitanus

μεβίετο τῶν οὐρανῶν, καὶ Ἀλέξανδρος δὲ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὄντας ἐτύγγανον.

11. Eusebius porro pro impietate ardens audacissimusque, opportunitatem et loca, ut in pugnis solent optimi imperatores, ad veritatis subversionem observans : hujusmodi quidpiam cogitat. Arium introducit Constantinopolim, cum maxima pompa, ita ut quæstio in aliena regione haberetur, cum Athanasius quidem in exsilio versaretur, nullusque adesset, qui sanam doctrinam vindicaret; imo imperator et magistratus omnes ad aliam partem transissent, propter oppugnationis absentiam. Nec ille secum reputabat. At supernus ille sapiens œconomus alio modo rem dispensavit, parvoque casu improbitatis impetum repressit, et quanto magis Arii adversus pietatem lingua vigeat, tanto plus ejus intestina paulo postea diffuebant. Ac vacuus quidem intestinis, vacuus visceribus in impuris locis Arius projectus est. Justa pœna effrenati oris, ac putredine pleni pravique vasis digna evacuatio. Illo igitur ita anima ita corpore miserabiliter disrupto, Eusebius atque socii omne subire bellum, omnes conturbare nisi sunt, utpote quibus instar manuum in hisce agendis erant imperatorum eunuchi : scelesti illa, violenta ac rerum mutationibus semper ac confusio gaudentia mancipia. Ac illi quidem priori suo scopo insistebant, ut scilicet Athanasium, throno simul et verbo, et doctrina et fiducia intercluderent. At diversa plane sapiens

¹ Jerem. II, 8.

(a) Quidam mss. ὑπέδειξεν.

(b) Sic codices omnes. Editi vero, ἐπὶ τάγματος.

(c) Ita quidam codices. Editi vero, τοῦ ὑπὸ.

A εφῆπτετο δὲ αὐτοῖς τοῦ τολμήματος καὶ ὁ προβόρηθαι; Εὐσέβιος, καὶ οἱ σὺν αὐτῷ δὲ πάντες, καιροῦ τηρηκαῦτα λάθεσθαι δόξαντες. Μία δὲ αὐτοῖς Ἀρείου τε σύστασις, καὶ τῆς ἀληθείας ἐδόκει κατάλυσις, εἰ τὴν Ἀθανασίου καὶ οὗτος ὑπερορίαν ἐπισφραγίσαιτο, ὡς εἰ μᾶλλον καὶ τῷ δικαίῳ γεγεννημένην. Πρὸς δὲ χεῖρ αὐτοῖς ἀνυσιμωτάτη καὶ ὁ μαρὸς ἐκεῖνος; ἱερεῦς γέγονεν, ὃς μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τὸν ἐν τοῖς βασιλείοις πραιπόσιτον ὑποφθείρας, μέρος οὐ τὸ ἐλάχιστον καὶ αὐτὸν τῆς Ἀρείου κακοδοξίας ἀπέδειξεν (a). Ἐκ τούτου γὰρ διέβαινε καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς τῶν εὐνοῦχων ἡ νόσος, εὐχερεῖς ὄντας φύσει καὶ μεταλαβεῖν κακίας, καὶ μεταδοῦναι λίαν ἐπιτηδεύουσι. Καὶ ἡ τοῦ βασιλέως δὲ γαμετή, ταῖς βλασφημίαις κατὰ μικρὸν ὁμιλίαις διαφθαρεῖσα, τῆς ὁμοίας καὶ αὐτὴ λύμης ἐμπέπιατο.

B Μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ ὁ βασιλεὺς, οἱ μοι, τὰ τῶν πονηρῶν ἔδρα δούλων, τοῦ ἰδίου δεσπότητος φημί κατεξαναστὰς, καὶ εἰς τὸν αὐτοῦ κακῶς ἐξυβρίσας βασιλεία, καὶ τῷ Ἀρείου συναπαχθεῖς φρονήματι· ὡς καὶ ἐπ' αὐτῷ τὸ τοῦ θεοῦ πεπληρωσθαι Ἱερεμίου, ὅτι « Καὶ οἱ ποιμένες ἠσέβουν εἰς ἐμέ. » Κελεύει τοιγαροῦν τὰ ἐκεῖνου κρατεῖν, καὶ ὡσπερ ἐξ ἐπιτάγματος (b) τοῦ ἐπισκόπου φρονῆσαι κακῶς, καὶ μὴ πεισθέντας. ἀλλὰ πτίζοντας μᾶλλον, ἀσπάσασθαι τὴν ἀσέβειαν. Κυβερνῆται δὲ τῶν Ἐκκλησιῶν ἐν οὕτω χειμῶνι μεγάλῳ καὶ κλύδωνι Μάξιμος μὲν Ἱεροσολύμων, Ἀθανάσιος δὲ Ἀλεξανδρείας, ὃς κἀν τῇ ὑπερορίᾳ ὧν οὐ

C 11. Eusebius δὲ, θερμὸν τι πνεῦμα καὶ πάντολμον ὑπὲρ ἀσέβειας, καὶ καιροῦ καὶ τόπου, ὡσπερ ἐν μάχαις κατὰ τοὺς εὐμηχανοὺς τῶν στρατηγῶν εἰς ἐπιθεσιν τῆς ἀληθείας, ἐπιτηρῶν, τοιῶδες τι ἐπινοεῖται. Εἰτάγει τὸν Ἀρείου εἰς τὴν Κωνσταντίνου μετὰ πολλῆς πάνυ τῆς αὐθεντίας, ὥστε τὴν ζήτησιν ἐν ἀλλοδαπῇ γενέσθαι, ὄντος μὲν ἐπὶ τῆς ὑπερορίας Ἀθανασίου, μηδενὸς δὲ παρόντος τοῦ ὑπὲρ (c) τῶν ἑρῶν δογμάτων ἀνθεομένου, ἀλλὰ καὶ βασιλέως αὐτῷ καὶ τῶν ἐν τέλει προστεθεισομένων ἀπάντων διὰ τὴν τοῦ ἀντιτείνοντος ἐρημίαν. Ταῦτα ὁ μὲν ἐσκόπει καθ' ἑαυτὸν· ἐτέρως δὲ πάλιν ὁ σοφὸς ἀνωθεν οἰκονόμος μετεσκεύαζε τὰ τοιαῦτα, μικρὰν (d) τινα ἐγκοπήν διδοὺς τῇ θερμῇ φορᾷ τῆς κακίας· καὶ ὅσω περ (e) Ἀρείῳ μᾶλλον ἐβρίει κατὰ τῆς εὐσεβείας ἡ γλώσσα, τοσοῦτον

D πλέον αὐτῆ καὶ τὰ ἔνδον μετὰ βραχὺ συνεβρόη. Καὶ κενὸς μὲν ἐγκάτων, κενὸς δὲ σπλάγγων ἐν βεσθήλοι; τόποις Ἀρείου ἐβρίετο (f)· δίκη δὲ δικαία στόματος ἀκολάστου, καὶ σαπρίας γέμοντος πονηροῦ σκεύους ἀξία κένωσις. Οὕτω τοιγαροῦν αὐτοῦ καὶ σῶμα καὶ ψυχὴν ἐλεεινῶς ἀποβρόησαντος, Εὐσέβιος τε καὶ οἱ περὶ αὐτὸν τὸν πάντα πόλεμον ὑπέτηρχον καὶ τὴν μάχην, καὶ ταράττειν ἅπαντας ἐπιχειροῦν, ὅσα καὶ χεῖρας ἐν τοῖς τοιοῦτοις τοῦ τῶν βιτιλέων εὐνοῦχους ἔχοντες, τὰ μοχθηρὰ δὴ ταῦτα καὶ θερμουργὰ, καὶ πραγμάτων μεταβολαῖς ἀεὶ καὶ συγχύσεισι χαίροντα. Καὶ οἱ μὲν εἶχοντο τοῦ πάλαι σκοποῦ, καὶ θρόνου

(d) Editi et quidam mss. μακρὰν.

(e) Ita mss. quidam. Editi vero ὅσω περὶ.

(f) Tres manuscripti, ὁ ἄθλιος ἐβρίετο.

ἰοῦ καὶ λόγων, καὶ διδασκαλίας καὶ παρῆρησίας Ἰα illa providentia apparabat, quæ animum movit Constantini, et ætate et imperio, inter magni Constantini filios maximi : nam veteris tum ille Romæ imperium obtinebat, ut eum exsilio liberaret : litterasque Alexandrinis mitteret, ac ipsum mitteret Athanasium cum litteris sic habentibus.

Ἰα illa providentia apparabat, quæ animum movit Constantini, et ætate et imperio, inter magni Constantini filios maximi : nam veteris tum ille Romæ imperium obtinebat, ut eum exsilio liberaret : litterasque Alexandrinis mitteret, ac ipsum mitteret Athanasium cum litteris sic habentibus.

*Νικητῆς Κωνσταντίνου Ἀλεξανδρέων
τῆ Ἐκκλησίᾳ καὶ τῷ λαῷ.*

*Victor Constantinus Alexandrinis Ecclesiæ
et populo.*

Ὅμαι μὴδένα ὑμῶν ἀγνοεῖν τὰ κατὰ τὸν μέγαν κήρυκα τῆς εὐσεβείας, καὶ τοῦ προσκυνητοῦ νόμου ὑποφήτην Ἀθανάσιον πρῶην συμβεδηκότα, ὅπως τε κατ' αὐτοῦ κοινῶς ὑπὸ τῶν τῆς ἀληθείας ἐχθρῶν ἀν- γρέθιστο πόλεμος, καὶ ὅπως ἐν ταῖς Γαλλίαις σὺν ἐμοὶ διέγειν κεκέλευστο, ὥστε μετρίᾳ γοῦν τὸν ἐπιρ- τημένον κατὰ τῆς αὐτοῦ κεφαλῆς ἐκκλῖναι κίνδυνον. Οὐ μὴν παντάσῃσι ἀειφυγία (α) καταδειχάστο, ἀλλὰ καὶ τοῦτον δὲ τὸν μεταξὺ χρόνον πολλῆς τιнос ἀπ- ἔλαυε παρ' ἐμοῦ θεραπείας· ὥστε μὴδὲν αὐτῷ γενέ- σθαι τῶν ἀβουλήτων, εἰ καὶ καρτερικῶς, εἴπερ τις ἀλ- λος, ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἐστὶ καὶ φερέπονος, καὶ τῷ κατὰ Θεὸν ζήλῳ πάντοτιον ἀχθος ῥῆον φέρειν δυνάμε- νος. Καὶ ὁ μακαρίτης δὲ Κωνσταντίνος ὁ ἐμὸς πατήρ ἀποκαταστήσει τοῦτον ὅσον οὐδέπω τῷ ἰδίῳ θρόνῳ ἐβούλετο· ὅς ἐπὶ τέλει τοῦ βίου ὦν, καὶ μὴ φθάσας ἐκπληρῶσαι τὰ τοῦ σκοποῦ, ἐμοὶ κατὰ διαδοχὴν τὸ πρῶγμα κατέλιπε, τελευταίας περὶ τοῦ ἀνδρὸς ἐντο- λὰς ἐπισκήψας. Κελεύομεν σὺν ὑμῖν νῦν μὲν αἰδοῖ τε αὐτὸν τῇ πάσῃ, καὶ λαμπραῖς ὑπαντήσεσι καὶ τιμαῖς ὑποδέξασθαι· μετὰ ταῦτα δὲ πάλιν πρὸς ἡμᾶς παρα- πέμψαι, ὅς, ἐπειδὴν εἰς ἔβην καὶ αὐθις ἡμῖν κα- ταστῆ, ὅσας τεύξεται παρ' ἡμῶν τῆς θεραπείας καὶ τῆς αἰδοῦς, καὶ ὑμεῖς εἰσεσθε.

Neminem vestrum ignorare arbitror, quæ pridem acciderunt magno pietatis præconi, et venerandæ legis interpreti Athanasio, quomodo adversus illum a veritatis inimicis bellum sit concitatum, et qua ratione mecum in Galliis versari jussus sit, ut ita imminens capiti suo periculum declinare posset. Neque tamen perpetuum ipsi exsilium indictum fuit ; sed etiam illo ipso exsilio tempore, multa nobis ejus cura fuit, ita ut nihil ei præter voluntatem acciderit. Tametsi ærumnarum, si quis alius, et laborum patiens pro veritate est : atque ex zelo secundum Deum quamvis angustiam ferre valet. Sane beatæ memoriæ Constantinus pater meus brevem eum in proprium restituere volebat : qui cum vitæ finis immineret, nec posset scopum implere suum, rem mihi hanc agendam per successionem reliquit : datus pro viro illo supremæ hac de re voluntatis Jus- sionibus. Mandamus igitur vobis, ut jam eum cum omni reverentia, cum splendido occurso et honore excipiat : et postea ad nos eum iterum remittatis, qui postquam in conspectum venerit nostrum, cum quanta a nobis excipiendus sit reverentia, vobis compertum erit.

12. Τοῦτοις θαρῶν τοῖς γράμμασιν Ἀθανάσιος, τὴν Ἀλεξανδρέων καταλαμβάνει (β), καὶ ἥδιστα μὲν αὐτὸν ὁ τῶν ὀρθοδόξων ὑποδέχεται δῆμος· ὅσοι δὲ καὶ ἀρειανίζοντες ἦσαν καθ' ἕταιρείας συστάντες, πολέμου αὐθις κατ' αὐτοῦ καὶ παραχρᾶς ἀνεβρίπιζον. Καὶ τοῖς περὶ Εὐσέβιον ἄλλας τε κατὰ τοῦ ἀγίου παρεῖχον διαβολῶν ἀφορμὰς, καὶ ὅτι, μὴ ψηφισαμέ- νης αὐτῷ τῆς συνόδου τὴν ἀπὸ τῆς ὑπερορίας ἐπ' ἀν- ἔθρον (γ), ὄκκοθεν αὐτῷ ταύτην ἐπιτρέψαι κατελιήφει τὴν Ἐκκλησίαν· ἔπειτα δὲ καὶ νεκρὰν τινα τοῦ ἀγίου κατεψεύσαντο (δ) χεῖρα, συλλαμβάνεσθαι φά- σκοντες αὐτῷ ταύτην ἔνεκεν καὶ θαυμάτων καὶ γοη- τείας, οἱ μίαιοι ἐκείνοι· καὶ διεφθαρμένοι, καὶ φανε- ρῶς γόητες. Τὴν δὲ χεῖρα εἶναι τινος Ἀρσενίου τῶν Ἀλεξανδρέων ἐνός, ἐκ μηχανῆς φασιν, Ἀθανάσιῳ ἐκκεκομμένην Ὅς ὁ βασιλεὺς, τὰ ὅσα κλαπεῖς (ἐπεὶ καὶ πέφυκεν ἀκοή τῶν καινότητος τοιαύτας ἐχόντων, καὶ τερατείαις πιθανῶς μάλιστα συγκειμένη ψυχᾶς εὐκόλου ἐπάγεσθαι), ἀειφυγίαν μὲν ἐκ πρώτης εὐθὺς οὐ κατακρίνει Ἀθανάσιον (ε)· τοῦτο γὰρ τοῖς ἐχθροῖς ἐκ παντὸς ἐσπουδάζετο· ἀλλ' ὥστε, νόμοις τῶν πρα-

12. His confisus litteris Athanasius, Alexandriam petiit, ac libentissime quidem illum recipit orthodoxus populus. Quotquot autem Ariani erant una convenientes, bella rursus et turbas movere, Eusebianisque alias sancti calumniandi occasiones suppeditare, quod scilicet nullo synodi decreto regressum ab exsilio concedente, ipse sua sententia remigrans occupasset Ecclesiam. Deinde mortuam quamdam manum afferentes, falso jactitabant illam eum rescuisse mirabilium patrandorum atque præstigiærum causa. Hæc, inquam, aiebant illi execrandi, corrupti, ac aperte venefici homines. Manum autem dicebant esse Arsenii cujusdam Alexandrini, arte quadam, ab Athanasio resectam. Quibus verbis imperator captus auribus (nam solet auditus ad tales novitates resque portentosas credendas propensus simplices animas secum trahere), nequaquam perpetuo exsilio Athanasium ab alio exsilio jamjam reversum multavit, id licet inimici obtinere totis viribus niterentur ; sed jubet ut secundum leges hæc negotia pertractentur, ut sic legitimum ille

(α) Duo mss. ἀειφυγία. Alii, cum editis, ἀειφυ- γίαν.
(β) Ita mss. omnes. Editi vero, λαμβάνει.

(γ) Unus, ἐπ' ἀνέθρον. Alii, κάθοδον.
(δ) Sic omnes mss. recte. Editi, κατεψηφίσαντο.
(ε) Ita mss. Editi vero, Ἀθανάσιον.

snebeat supplicium, si in talibus deprehendatur delictis. Archetaum itaque virum sibi familiarem et domesticum, una cum Nonno tum Phœnices præfecto, ad earum perquisitionem rerum mittit. Illi ubi Tyrum advenissent: in illa quippe Athanasius probationes de præstigiis illis expectabat, paulum dilatatum est examen, ac ideo quemadmodum videbatur, quod accusatores expectarentur qui ipsis oculis exsecrandum facinus perspexerant. Ut autem vere eventus rei docuit, quia Deus superne rei huiusmodi perspiciebat, atque clementer eam intermissionem fieri dispensavit, quo ipse tandem Arsenius adcesset, cujus erat manus demortua, injusta præcisio, talisque tragœdia. Arsenius namque unus erat ex gradu lectorum, qui ob secretum quoddam facinus haud leves daturus pœnas, fugam cogitat, atque Athanasio et Ecclesiæ se proripit. Illi itaque malitia sapientes, maligna adversarii portio, rari nunquam ausurum Arsenium, non modo ad medium iudicium procedere, sed ne ipsam quidem domum obtueri, ob nefarium scilicet et detestandum illud flagitium; ideo scilicet abscissam manum illi ascribebant, atque id contendebant, ut tantæ impletatis, tanti flagitii crimen ipse subiret. Quare frequenter nomen Arsenii proferebant.

13. Fama ergo undique perlata, Arsenii causa Athanasium de veneficio iudicandum iri, deindeque re ad ipsum Arsenium perveniente, commiseratione motus ille erga Athanasium, ac veritatem miseratus, namque ipsa ante generosam illam animam interitura erat. Per bonum malo medetur, et clandestinam fugam aperta loquendi libertate corrigit. Omniaque sua nihili ducens, brevi Tyrum pervenit, solus soli Athanasio se sistit, atque privatim eum convenit. Qui Arsenio id solum dat consilii, id suggerit, ut ne ante iudicium appareret, neque se quorumpiam oculis aperte proderet: ne fortassis quid illi mali scelesti inferrent: qui si nihil aliud, saltem iudicium declinarent. Arsenius ergo ita se gessit, ac in tutissimo latebat loco. Inter hæc minime quiescebat invidia, neque Athanasii malis exsatiata erat; sed ad alias procedebat insidias, ac cœtu ad tribunal iterum convocato adulterii crimen intentant pravis affectibus carenti homini. Fuitque drama huiusmodi: mulierem quamdam introducunt impudenti vultu, abominanda mente, quæ egregie calumniis assueverat. Igitur illa calumniatrix, pecunia empta aiebat se domi excepsisse Athanasium, et pietatis et virtutis causa. Cum autem ad mediam circiter noctem ventum esset, contraria omnino iis quæ existimasset, vidisse, passamque ab illo esse. Sic illa accusante, aderat Athanasius hæc audiens, cum illoque intererat Timotheus presbyter, foris ad januam stantes: qui adversus eam calumniam aliquid excogitat sapiens et valde generosum. Repente enim cum Athanasio ingressus, eumque probe re-

Α γμάτων και διαιτηταῖς ἐγγειριζομένων, νόμιμον αὐτὸν ὑποστῆναι και τιμωρίαν, ἐὰν ἐπὶ τοιοῦτοις ἀλλῶ ἀμαρτήμασιν. Ἀργέλαον τοιγαροῦν ἀνδρα τῶν αὐτῶ συνεστίων και ὁμοφύρων, ἄμα και Νόννῳ (δ) τότε Φοινίκης ἀρχοντι, κατὰ ζήτησιν τῶν τοιούτων ἐκπέμπει. Ἐπεὶ δὲ οὗτοι πρὸς τῆ Τύρῳ γεγόνασιν· ἐν αὐτῇ γὰρ Ἀθανάσιος τοὺς περὶ τῆς γοητείας ἔμενον ἐλέγχους· ὑπερτίθετο μικρὸν ἢ ἐξέτασις, τῷ μὲν δοκεῖν τοὺς ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας κατηγοροὺς τοὺς αὐτοῖς δῆθεν ὀφθαλμοῖς τὸ μῦθος ἰδόντας ἐκδεχομένη· ὡς δὲ τὸ τέλος ἀπὸ τῆς ἀληθείας δείκνυσιν, ὅτι Θεὸς ἀνωθεν ἦν ἐφορῶν τὰ τοιαῦτα, και τὴν ἀναβολὴν φιλανθρώπως οἰκονομοῦμενος, ὥστε και αὐτὸν Ἀρσένιον ἐπιστῆναι, οὐ ἢ νεκρὰ χεῖρ και ἢ ἀδικος ἐκτομῆ, και ἡ τοσαύτη τραγωδία-τοῦ δράματος. Ἀρσένιος γὰρ οὗτος εἰς μὲν ἐτύγγανε τοῦ βαθμοῦ τῶν ἀναγνωστῶν, διὰ τινὰ δὲ πράξιν τῶν ἀπορρήτων (b) δίκας οὐ μεμπτὰς ἀποτίσαι μέλλων, δρασμὸν ἐννοεῖ, και φυγὰς Ἀθανασίου και τῆς Ἐκκλησίας καθίσταται. Οἱ γοῦν σοφοὶ τὴν κακίαν ἐκείνοι, ἢ πονηρὰ τοῦ ἀντικειμένου μερὶς, μηδέποτε τολμησαὶ Ἀρσένιον, οὐχ ὅπως εἰς μέσον τὸ δικαστήριον παρελθεῖν, ἀλλὰ μηδὲ αὐτῆς προσκύψαι μικρὰ τῆς οἰκίας οἰόμενοι, διὰ τὸ τῆς πράξεως ἐναγὲς και ἀπόπτυστον, διὰ τοῦτο γοῦν αὐτῷ τε τὴν χεῖρα ἐπέγραφον, και τὸ τοσοῦτον ἀσέβητον· και τὸ δυοῖα συνεχῶς Ἀρσένιον προέτεινον.

13. Πανταχοῦ τοῖνον τῆς φήμης διαρβύσεως, ὡς C ἄρα μέλλοι-δι· Ἀρσένιον Ἀθανάσιος κρίνεσθαι γοητείας· ἔπειτα δὲ και ὡς αὐτὸν Ἀρσένιον ἤδη παρελθούσης, οἶκτον ἐκεῖνος Ἀθανασίου λαδῶν, και τὴν ἀληθειαν ἐλεήσας· και γὰρ ἐμελλεν αὐτῇ προαπόλλυσθαι τῆς γενναίας ψυχῆς· καλῶ τὸ κακὸν ἰσθαι, και τὴν λαθραίαν ἐκείνην φυγὴν παρρησία φανερᾶ θεραπεύει. Καὶ πάντα καθ' ἑαυτὸν ἐν οὐδενὶ θέμενος, τὴν Τύρον ἐν ὀλίγῳ καταλαμβάνει, και μόνῳ πρόσσεισι μόνος Ἀθανασίῳ, και κατ' ἰδίαν αὐτῷ συγγίνεται. Ὁ δὲ τοῦτο μόνον Ἀρσένιον συμβουλεύει, και ὑποτίθησιν, ὥστε μὴ πρὸ τῆς δίκης ἐμφανισθῆναι, μηδὲ δῆλον ἑαυτὸν ὀφθαλμοῖς τισι τὸ παράπαν ἐνθεῖναι· ὅπως μὴ τι και κακὸν ἴσως αὐτὸν οἱ κακοὶ δράσειαν· ἦγουν, εἰ μὴ τοῦτο, ἀλλὰ τὴν δίκην τῶς ἐκκλίνωσιν. D Ἀρσένιος μὲν οὖν οὕτως ἐποίησεν, και ἀσφαλέστατα ἦν κρυπτόμενος. Ὁ φθόνος δὲ οὐκ ἠρέμει, οὐδὲ τινὰ κέρον ἦδει τῶν Ἀθανασίου κακῶν, ἀλλὰ και πρὸς ἐτέρας ἐχώρου ἐπιβουλὰς· και τοῦ βήματος αὐθις συγκροτηθέντος, μοιχείας ἐκκλησια ἐπίηγον τῷ ἀπαθεῖ. Καὶ τὸ δράμα τοιοῦτο· Γυναῖκά τινὰ παράγουσιν, ἀναιδῆ τὴν ὄψιν, βδελυρὰν τὴν ὀμοίαν, ἀκριδῶς τὰ συκοφαντῶν ἡσχημένην. Αὐτῇ οὖν ἢ συκοφάντις, χρημάτων ὧνιον γενομένη, ἔλεγεν, ὡς ὑπεδέξατο μὲν τῇ οἰκίᾳ τὸν Ἀθανάσιον εὐλαβείας χάριν και ἀρετῆς· ἐπεὶ δὲ περὶ μέσας γένοιτο νύκτας, τάναντία παντάπασιν ὧν ὑπέληψε, παρ' αὐτοῦ και ἰδεῖν και παθεῖν. Ταῦτα τῆς κατηγοροῦ διεξιούσης, παρῆν ἀκούων και Ἀθανάσιος, συμπαρῆν δὲ αὐτῷ και Τιμόθεος ὁ πρεσβύτερος ἔξω, παρὰ τῇ πύλῃ ἐστῶτες· ὅστις ἐπινοεῖται τι πρὸς τὴν διαβολὴν, συνετὸν ἀγαν και γενναῖον.

(a) Omnes mss. Νόννῳ. Editi, Νόνῳ.

(b) Tres mss. ἐπιρρήτων.

"Αρνω γάρ σὺν Ἀθανασίῳ ἐπιπεσῶν (α), κάκεινον εὖ μάλα ὑποκρινάμενος ὁ Τιμόθεος, Γύναι, φησὶν, ἐγὼ σοι νύκτωρ ἐπήγαγον τὴν βίαν, ὡς αὐτὴ λέγεις, ἐγώ; Ἡ δὲ πρὸς τοὺς δικαστάς, ὡς εἶχεν εὐθύς Ἰταμῶς ἄγαν καὶ ἀναισχύτως ἐπιστραφεῖσα, Οὗτός μου, φησὶν, ὀφθορεὺς· οὗτος ὁ τῆς ἀγνείας ἐπίθουλος· οὗτος, οὐκ ἄλλος, ὁ παρ' ἐμοὶ καταλύσας, καὶ ἀντιθεὺς τὴν βίαν τῆς χάριτος. Τῆς ἀκολάστου τοίνυν ἐκείνης οὕτως ἀπὸ τῶν ἑαυτῆς ῥημάτων ἐλεγχθείσης, καὶ οἰκοθεν ὁ μάρτυς, τὸ τοῦ λόγου, φανείσης, ἀνθ' ὧν οὐδὲ αὐτῶν ἦδει τὸν ὑπ' ἐκείνης κατηγορούμενον, ὅστις ἦν, καὶ τοῦ πλάσματος ἐν φανερῷ γυμνωθέντος, οἱ δικασταὶ πρὸς ὃ τι καὶ χρῆσονται λοιπὸν ἑαυτοῖς οὐκ εἰδότες, ἤσυχόν τι καὶ γαλήνῳ ὑπομειδιώσιν· ὅπερ εἰσθεν ἀμηχανία ποιεῖν, ἐντροπὴν ὄψεω; ἐπικρῦψαι μηχανωμένη. Οἱ γὰρ αὐτοὶ πάντα ἦσαν Ἀθανασίῳ, καὶ κριταὶ, καὶ μάρτυρες, καὶ κατήγοροι. Διὸ καὶ τὴν κατὰ τῶν συκοφαντῶν ἀπόφασιν τοῦ νόμου παραλιπόντες, ἐπὶ τὸ τῆς γοητείας ἐγκλημα τρέπονται, τοῖς δευτέροις οἱ ἀνόητοι παραμυθίῳν τι τῆς προτέρας αἰσχύνης ἐφευρεῖν σπουδάζοντες. Τὸ δὲ ἦν ἐλεγχος μᾶλλον τοῦ ψεύδους ἐπιφανέστερος. Προσάγουσι (β) τοίνυν τὴν χεῖρα, μῦσος οἰκτίρμοσιν ὀφθαλμοῖς, οὐδὲ ψιλῶς μόνον ἰδεῖν ἀνεκτόν. Ταύτην ἀπηνῶς ἐκείνοι καὶ ἀναιδῶς ἐπισείοντες τῷ ἀγίῳ. Αὕτη σου, φησὶν, Ἀθανάσιε, καὶ σιγῶσα, κατηγορεῖ· αὕτη σου ἀφύκτως ἔχεται καὶ στερέβως· ταύτην οὐ λόγους, οὐ τέχνη, οὐκ ἄλλη τιλ μηχανῆ δυνήσῃ διαφυγεῖν. Ἰσασι πάντες Ἀρσένιον, οὐ σὺ, ἄδικε καὶ ἀνόσιε, τὴν χεῖρα ταύτην ἔκοψας. Λέγοις ἂν ἡδὴ λοιπόν, ἐφ' ᾧ κέχησαι ταύτη, καὶ πρὸς τί ἄρα τὴν ἐκκοπὴν (γ) ἔδρασας; Ὁ δὲ πρᾶξι φωνῆ, καὶ ὡς ἂν εἴποι ψυχὴ τοιαύτη, καὶ τὰ Χριστοῦ πάντα ζηλοῦν σπεύδουσα, ὅς, ἀνόμως ὑπὸ Ἰουδαίων κρινόμενος οὐκ ἐρίζων ἦν οὐδὲ κραυγάζων, ἀλλ' ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγῆν ἤγετο, τὰ μὲν ὄλωσ σιγῶν, τὰ δὲ πρᾶως ἀποκρινόμενος· Τίς οὖν ἐξ ὑμῶν, φησὶν, Ἀρσένιον ἐγνωκῶς; ἢ τίς ὁ ταύτην αὐτοῦ τὴν δεξιάν ἀκριβῶς εἶναι εἰδῶς; Οὐκ ὀλίγων δὲ πρὸς ταῦτα τῆς καθέδρας διαναστάντων, καὶ Ἀρσένιον αὐτόν, καὶ τὴν χεῖρα, καὶ πάντα εἰδέναι σαφῶς διατεινομένων, λύσας αὐτίκα, τὴν σκηπὴν Ἀθανάσιος, κελεύει παρελθεῖν εἰς μέσους Ἀρσένιον. Ἐπεὶ δὲ οὗτος εἰσῆλθὼν ζῶν τε καὶ ὑγιῆς ἄμφω τὰ χεῖρε, προσχὼν τοῖς τε κατηγόροις καὶ τοῖς κριταῖς ὁ μακάριος, καὶ δριμύτερον ἐμβλέψας αὐτοῖς. Οὐχ οὗτος, ἔφη, Ἀρσένιος; οὐχ οὗτος ὁ παρ' ὑμῖν νεκρὸς καὶ τὴν χεῖρα καθ' ὑμᾶς ἀποβεβληκῶς; οὐχ οὗτος ὁ πᾶσιν Ἀλεξανδρεῦσι γινώριμος; Καὶ ἅμα πρὸς τὸ μεσαίτατον αὐτὸν ἐπισπασάμενος τοῦ δικαστηρίου, ὡς ἂν καὶ δῆλος ὀφθαλμοῖς εἴη τοῖς πᾶσιν, ὑπεκθάλλει πρῶτα τὴν δεξιάν· εἶτα κελεύει πρὸς ὕψος ἀνατεῖναι καὶ τὴν λαϊάν, καὶ μέγα τι καὶ γεγωνὸν (δ) ἀνακράξας, οἷα τοὺς μακρὰν τῆς ἀληθείας ὄντας ἀνακαλούμενος, Οὗτος μὲν, ὦ ἄνδρες, Ἀρσένιος, ἔφη· αὐταὶ δὲ χεῖρες ἐκείνου, τὴν ἐκκοπὴν ἀγνοήσασαι. Τὸν δὲ παρ' αὐτοῖς Ἀρσένιον, ἀπιδὼν πρὸς τοὺς κατηγόρους, Ὡ θαυμάσιοι, φησὶ, δικασταὶ, ἀξίῳ τίς τέ ἐστι δεῖξαι, καὶ τίνας ἢ ἐκμηθεῖσα χεῖρ αὕτη, καὶ ἡμῖν ὡς τὴν ἐκτομὴν ἐργασασμένοις ταύτης ἐγκαλούμενη;

(α) Tres mss. ἐπιπεσεῶν.

(β) Quidam mss. προάγουσι.

(γ) Alii ἐκτομήν.

A praesentans Timotheus : Mulier, ait, ego tibi noctu vim intuli, ut ipsa ais. Egone? Tum illa ad iudices conversa quam citissime, proterve valde ac impudenter : Hic, ait, est corruptor meus, hic castitatis meae insidiator. Hic, non alius, est qui ad me diversatus, vim pro gratia retulit. Igitur impudente illa sic suis ipsius verbis convicta, et in seipsam teste, ut ita dicam, apparente, quippe quæ nesciret quidem quem illorum accusaret : reque ita palam facta, iudices, quid postea facerent ignorantes, quiete atque tranquille subrisere, ut solet fieri ubi quispiam in consilii inopia, vultus ruborem obtegere conatur. Ipsi namque omnia erant Athanasio, iudices, testes, accusatores. Quare legis sententiam contra calumniatores omittentes, ad veneficii crimen B convertuntur, insanique in secunda accusatione, requirunt pristini pudoris levamen, quod potius erat apertior mendacii reprehensio. Manum itaque producunt, rem exsecrandam misericordibus oculis, neque vel solo visui ferendam. Hanc crudeliter illi et impudenter sancto viro agitant : Hæc te, aiunt, Athanasi, vel silens accusat : hæc te firmiter ac sine effugio urget : hanc nec verbis, nec artificio, nec alia quavis machina effugies. Norunt omnes Arsenium, cui tu, inique et impurissime homo, manum hanc amputasti. Dic ergo jain, quam ad rem illa es usus, et ad quem usum abscideris illam. Tum ille placida voce, ut decebat talem animam, quæ omnia studiose exsequeretur Christum spectantia, qui cum iniique a Judæis judicaretur, non contendebat, neque clamabat, sed tanquam ovis ad cædem ducebatur, partim omnino silens, partim mansuete respondens : Quis vestrum, ait, Arsenium novit? aut quis accurate scit, hanc ejus esse manum? Ad hæc autem non paucis cathedra surgentibus, et Arsenium ipsum ejusque manum se probe nosse contententibus, solvens statim scenam Athanasio, jubet in medium prodire Arsenium. Cum autem ille vivus ambabusque manibus sanus inductus esset, tum beatus ille vir accusatores et iudices intuitus, torveque homines aspiciens : Nonne, ait, hic est Arsenius? nonne hic est, qui secundum vos mortuus est, et manum amisit? nonne hic omnibus Alexandrinis est notus? et simul ad medium tribunal adducens illum, ut omnium pateret oculis, primo dexteram educit : hinc jubet illum attollere sinistram, atque magna altaque voce exclamans, quasi eos qui longe erant a veritate revocaret : Hic, o viri, inquit, Arsenius : hæc manus illius sunt, amputationis nesciæ (e). Tum Arsenio relicto, ad accusatores conversus : O mirabiles, inquit, iudices, rogo, quisnam is sit ostendite, et cujusnam hæc abscissa manus, quæ nos amputationis accusat? D Tὸν δὲ παρ' αὐτοῖς Ἀρσένιον, ἀπιδὼν πρὸς τοὺς κατηγόρους, Ὡ θαυμάσιοι, φησὶ, δικασταὶ, ἀξίῳ τίς τέ ἐστι δεῖξαι, καὶ τίνας ἢ ἐκμηθεῖσα χεῖρ αὕτη, καὶ ἡμῖν ὡς τὴν ἐκτομὴν ἐργασασμένοις ταύτης ἐγκαλούμενη;

(d) Sic quidam codices recte. Alii vero γεγονός, cum editis.

(e) Forte vitiosa lectio.

14. Tunc non ultra iudicibus tolerabilis cathedra A fuit, sed una cum satellitibus, ea relicta, tristes admodum ac demissa facie evidentia pudoris signa in vultu ferentes, abscessere. Itaque populus cum illos sic perturbatos cerneret, ac cum pudore et tristitia a tribunali recedere, quasi eorum et suæ pariter impietatis studio effervesceret, jam enim Ariti luegene repletus erat : et alioquin, ut et episcopis et imperatori gratum faceret, Athanasium lædere tentabant, ac undique virum circumstant, verbis perstringentes, manus inferentes : Garrulus, veneticus, qui male pereat, aientes, multaque alia iis pejora, quæ nihil sane ad illum attinebant, sed ad eos qui hæc proferrent, quæ etiam clementiora erant iis quæ ipsi audire merebantur : tum iudicibus conviciabantur, quod non pœnis atque suppliciis, potius quam legitimis argumentis, sententiam tulissent, ac mortem ipsi, suoapte nutu, iusto comminabantur. Cum tanta tamen seditio excitata fuisset, et tantus tumultus in populo coortus, nihil eam rem Gallio curavit, qui tum præfectus erat civitatis; ita malum ulterius pervasurum fecisset, nisi Archelaus descendens, verborum suasionem et lenitatem plebem sedasset, Athanasiumque ab iis mox dilaniandum, ex mediis populi manibus eripuisse, clamque urbe subduxisset. Erat porro Archelaus tribunalis quidem præfectus : virque alias prudentissimus, mansuetissimus, ac dicendi peritissimus paratusque ad mortis periculum adendum, si id opus fuisset. Hic populo furenti minime cedens, suadet Athanasio ut per secretos urbis exitus evadat. Cum itaque ille ea de causa urbe excessisset, coacti injustissimi illi iudices deliberant contra sanctum, reumque allatorum criminum pronuntiant. Scribunt acta, quæ ubique divulgant : intercludunt eum aditu omnium regionum, urbium, ecclesiarum : omnique ratione ostendunt tenebrarum filii, se longe abesse velle a tanta luce. Ira item incendunt Constantium adversus illum; ita ut etiam pecunias et honores decerneret iis qui aut vivum indicarent, aut mortui caput afferrent. Ille vero ac si non intra Romani finis imperii, sed etiam extra orbem exulare iussus et damnatus, sexennium in lacu sicco et inaquoso latens peregit. Cum autem ei ne ita quidem ad finem usque latere liceret, sed futurum esset ut insequente die caperetur, ubique enim accurate perquirebatur, et investigabatur, divina quadam providentia et visione lacu egressus, alium in locum procedit. Post metuens ne illic quoque comprehensus periculum iis crearet qui se recepissent, ex orientalibus discedens partibus, ad occidentales concedit.

15. Imperabat tum in Occidente Constans Constantini frater, qui nuper fratri Constantino succes-

(a) Tres mss. ἀνεκτόν.

(b) Ita mss. Editi vero δικαιοτάτοι, ironice.

14. Τότε οὐκ ἔτι οὐδὲ αὐτῇ τοῖς δικασταῖς ἀνεκτὸς (a) ἡ καθέδρα, ἀλλὰ καὶ ταύτην μετὰ τῶν δορυφόρων ἀπολιπόντες, σκυθρωποὶ λίαν καὶ κατηφεῖς, σαφῆ τὰ σύμβολα τῆς αἰσχύνης ἐπὶ τῶν ὤψεων φέροντες ἀνεχώρουν. Τὸ γοῦν πλῆθος, οὕτως αὐτοὺς ἰδόντες τεταραγμένους, καὶ σὺν αἰσχύνη καὶ ἀθυμίᾳ τοῦ δικαστηρίου ἀποφοιτῶντας, καὶ ὡσπερ ὑπὲρ ἐκείνων καὶ τῆς κοινῆς ἀσεβείας ζηλώσαντες, (ἦδη γὰρ τῆς Ἀρείου λύμης ἱκανῶς ὑποπέπληστο, ἄλλως τε δὲ καὶ τοῖς ἐπισκόποις καὶ βασιλεῖ χαρίζομενοι,) βλάπτειν Ἀθανάσιον ἐπεχείρουν, καὶ περιστάνται πάντοθεν αὐτὸν, βήμασι βάλλοντες, χεῖρας ἐπάγοντες, ὁ λῆρος, ὁ γότῃς, ὁ κακῶς ἀπολούμενος, καὶ πολλὰ ἕτερα χεῖρα τοῦτον ἀποκαλοῦντες· ἅ πρὸς μὲν ἐκεῖνον οὐδὲν ὅλως κοινὸν εἶχον· πρὸς αὐτοὺς δὲ τοὺς λέγοντας, καὶ πολλῶν τοῦ δέοντος ἦσαν φιλάνθρωπότερα, καὶ ὡν αὐτοὶ ὑπῆρχον ἀκούειν ἄξιον· αὐτοὶ τε τοῖς δικασταῖς διαλοδορούμενοι, ὅτι μὴ ποινὰς μᾶλλον καὶ τιμωρίας, ἀλλὰ τοῖς ἐκ τῶν νόμων ἐλέγχους τὴν ψῆφον ἐπέτρεψαν, καὶ θάνατον οἰκοθεν αὐτοὶ πάλιν ἀπειλούμενοι τῷ δικαίῳ. Τοσαύτης δὲ ὁμῶς στάσεως ἀναβρίπισθείσης, καὶ τηλικαύτης ἀταξίας ἐχούσης τὸν δῆμον, οὐδὲν ὅλως ἐμέλησε τῷ Γαλλίῳ, ὃς ἤρχε τότε τῆς πόλεως· ὥστε καὶ προέβη τὸ κακὸν περαιτέρω, εἰ μὴ Ἀρχέλαος, καταβὰς, πειθοῖ τε λόγων καὶ ἡμερότητι λεάινει τὸ πλῆθος, καὶ μέλλοντα διασπᾶσθαι τὸν Ἀθανάσιον, ἐκ μέσων τῶν τοῦ δήμου χεῖρων, αὐτὸν ἀφαρπάξει, καὶ λαθραῶς ὑπεξάγει τῆς πόλεως. Ἦν δὲ Ἀρχέλαος οὗτος τοῦ κριτηρίου μὲν προσετώ· τᾶλλα δὲ καὶ σωφρονέστατος καὶ ἐπιεικέστατος, καὶ εἰπεινὸς ἱκανώτατος, εἰ δὲ που καὶ θανάτου δέοι καταφρονεῖν ἐτοιμώτατος. Οὗτος οὖν εἴς τις μαινομένῳ τῷ δήμῳ, πείθει τὸν Ἀθανάσιον ἐν κρυπταῖς τῆς πόλεως ἐξόδοις ὑπεξελθεῖν. Τοῦ δὲ διὰ ταῦτα τὴν πόλιν ἀπολιπόντος, οἱ ἀδικώτατοι (b) δικασταὶ, συνελθόντες, βουλεύονται κατὰ τοῦ ἁγίου, ψηφίζονται, ἀποφαίνονται, ὑπεύθυνον τοῖς ἐγκληθέντοις ποιοῦνται· γράφουσιν ὑπομνήματα, πανταχοῦ διαπέμπουσιν, ἐκκλείουσιν αὐτὸν πάσης χώρας, πόλεως, ἐκκλησίας, παντὶ τρόπῳ δεικνύουσιν οἱ τοῦ σκότους υἱοὶ μακρὰν εἶναι βούλεσθαι τοιοῦτου φωτός. Ἐξοργίζουσι δὲ καὶ Κωνσταντίον (c) κατ' αὐτοῦ, τοσοῦτον, ὥστε καὶ χρήματα καὶ τιμὰς ὑποτεινεῖν τοῖς ἢ ζῶντα τὸν ἄνδρα μηνύσουσιν, ἢ ἀναίρεθέντος τὴν κεφαλὴν οἰσουσιν. Ὁ δὲ καθάπερ οὐκ ἐν ὄροις τῆς Ῥωμαίων ἀρχῆς, ἀλλ' ἔξω καὶ αὐτῆς τῆς οἰκουμένης τὴν φυγαδεῖαν κατακριθεὶς, ἔκτον μὲν ἔτος ἐν λάκκῳ τινὶ ξηρῷ παντάπασιν καὶ ἀνύδρῳ λαθάνων ἐκρύπτετο· ἐπεὶ δὲ μηδὲ οὕτω λαθεῖν ἦν διὰ τέλους, ἀλλ' ἐμέλλε τῆς ἐπιούσης ἀλίσκεσθαι· πανταχοῦ γὰρ ἀκριθῶς ἐξηρτεῖτο καὶ ἀνιχνεύετο· θεῖα τινὶ προνοίᾳ καὶ ὤψει τοῦ λάκκου ὑπεξελθὼν, ἀλλαχοῦ μεταβαίνει. Ἐπειτα, δέσας μὴ καὶ ἐκεῖσε πάλιν ἀλοῦς κινδύνου τοῖς ὑποδεξαμένοις αἴτιος καταστῆ, πρὸς τὴν ἐσπέραν ἀπὸ τῆς ἐξῆς μετεφοῖτα.

15. Ἦρχε δὲ αὐτῆς τῆνικαῦτα Κώνστας ὁ Κωνσταντίνου ἀδελφός, ἄρτι τὸν ἀδελφὸν Κωνσταντίνον

(c) Ita mss. Editi vero, μακρὸν εἶναι βουλεύεσθαι... Κωνσταντίνον, male.

διαδεξάμενος, δε, οὕτω τὴν ἀρχὴν διαθείς, ὡσπερ καὶ λέγεται, δέχεται πρὸς τῆ Ἀκυλίτζ παρὰ τῷ ποταμῷ Ἄλωψ τὴν τελευταίην ἐπιθέσει τῆς στρατιᾶς. Τῆ Εὐρώπῃ τοιγαροῦν Ἀθανάσιος ἐπιστάς, Ἰουλίῳ τε Ῥώμης ἐπισκόπῳ, πρὸς δὲ καὶ αὐτῷ βασιλεῖ Κώνσταντι πραιβαλῶν τὰ κατ' αὐτὸν διηγείται. Μαθὼν δὲ τὴν ἐπὶ καταστροφῇ μὲν ἑαυτῶν, διαστροφῇ δὲ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως ἐν Ἀντιοχείᾳ συγκροτηθεῖσαν, ὡς μὴ ὤφειλε, σύνοδον, καὶ ὅτι Γεώργιός τις, πονηρὸν τοῦ ἀντικειμένου γεώργιον, εἰς τὸν αὐτοῦ θρόνον ὅσω οὐδέπω μέλλει ἀντικαίστασθαι, φέρειν οὐκ εἶχεν, ἀλλ' ἔγραφεν ἀπανταχοῦ τῆς Αἰγύπτου, τῷ κλήρῳ, τοῖς ἐν τέλει, τῷ δήμῳ, παρακλῶν, ἀπειλῶν, νοουθετῶν, παντοδαπὰς ἐλίττων ὁδοὺς ἐν τοῖς γράμμασιν, ὥστε ἀπαρὰδέκτους μέναι παντάπασιν τῶν Ἀρείου ζιζανίων, καὶ πάσης ἀμύγη βλασφημίας αὐτῷ τῆς ὀρθοδοξίας; τηρῆσαι τὰ σπέρματα. Οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον, δεινοὶ καὶ παρασῦραι τινα, καὶ ὑποποιήσασθαι ὄντες, ὡς ἦδη πολλὴν ἐύρων τοῦ ἀπολογησομένου τὴν ἐρημίαν, ὅλη γλώσση πρὸς τὸν βασιλέα κατεπίοντες Ἀθανάσιον, καὶ τὸν εὐκολον ἐκείνον καὶ ἀφελῆ Κωνσταντίον ἄλλον ἐπισπασάμενοι, καὶ ὁμύλησον (α) αὐτοῖς θέμενοι, Ἀθανασίου μὲν καθαιρέσιν καὶ μὴ παρόντος καταψηφίζονται. Γρηγόριον δὲ τινα τῆ Ἀλεξανδρέων, λύσσης ἀναπεπληγμένον Ἀρειανικῆς, ἀντεισάγουσιν. Οὕτω δὲ πρὸς τὸ δοκοῦν ταῦτα διοικησάμενοι, κατὰ πολλὴν ἦδη τὴν ἐξ ὤσειαν καὶ δόγμα οικεῖον εἰσφέρουσι. Γρηγόριος δὲ, μήπω τῆς Ἀλεξανδρέων ἐπιθᾶς, ὡς ἦδη τῆς Ἐκκλησίας προεστῶς, καὶ τοῦ θρόνου ἀντιποιοῦμενος, καὶ ὡσπερ ἔχειν παρ' ἑαυτῷ προσδοκῶν, ὅπερ οὐδ' ὄναρ ἐξείν ἠλπίζετο, γράμμασι χειρὸς ἰδίας καὶ αὐτὸς ἐπιστοῦτο τὰ δεδογμένα. Τοιοῦτον γὰρ ἀναλδεια καὶ κουφότης ἐν χειρὶν ἔχειν ἀεὶ δοκοῦσι τὰ προσδοκώμενα. Εὐσέβιος μὲντοι, δε καὶ ἀξιόμαχος ἦν τῆς ἀσεβείας προασπίστης, ἐπεὶ κατὰ γνώμην αὐτῷ τὰ παρόντα διέθετο, πρὸςθεύεται πρὸς Ἰούλιον, πολλὴν μὲν Ἀθανασίου καταδρομὴν ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς ποιησάμενος· πέμψας δὲ καὶ ἄς ἔβραψε κατ' αὐτοῦ ἐπιβουλὰς καὶ συκοφαντίας, καὶ δικαστὴν ἅμα καθίζων τοῦ ἀνδρός καὶ ἐπιτιμητὴν τὸν Ἰούλιον. Ὁ δὲ (ἦν γὰρ οὐχ οἷος πλάσσει καὶ δολίως εὐκόλως ὑποσπρῆναι, ἀλλὰ καὶ φωρᾶσαι ταῦτα καὶ συνείναι μᾶλλον δξύτατος), τὰ Εὐσέβιου γράμματα κομισάμενος, καὶ σπουδαίως ἄγαν καὶ προσεχόντως αὐτὰ διελθὼν, καὶ σαφῆ φλυαρίαν ὄντα κατανοήσας, τὸναντίον αὐτὸς ἀποψηφισάμενος, καὶ γράμμασιν Ἀθανάσιον ὀχυρώσας, ἐκπέμπει πρὸς Ἀλεξανδρείαν, οὐκ ὀλίγα καὶ τῶν προπετῶς αὐτὸν καθελόντων ἀψάμενος.

16. Τοῦ δὲ πρὸς τὴν οικείαν καταγομένου, τοὺς ἐν Ἀντιοχείᾳ συνειλεγμένους θόρυθος οὐ μικρὸς εἶχε καὶ δέος, μὴ, προληφθείσης Ἀθανασίῳ τῆς ἐκκλησίας, ἀποτεχισθῆ λοιπὸν αὐτοῖς ἢ πρὸς Ἀλεξανδρείαν πάροδος. Ταῦτά τοι καὶ τὸν μὲν ἐλεῖν (μᾶλλον δὲ ἀνελεῖν), ἐσπούδαζον, τῷ θρόνῳ δὲ Γρηγόριον ἀντεισγαγεῖν. Διδὸς δὲ καὶ τὴν ταχίστην αὐτὸν κατῆγον εἰς Ἀλεξανδρείαν. Συνέπραττε δὲ Γρηγόριῳ τὴν κάθοδον

A serat, qui cum ita de imperio statuisset, ut dicitur, exercitus sui seditione ad Aquileiam prope Alsum fluvium finem vitæ accepit. In Europam cum advenisset Athanasius, Julium adiit Romæ episcopum, itemque Constantem imperatorem, quibus suas res commemorat. Cum audisset autem de synodo, quam ad suam ipsorum perniciem, et ad fidei orthodoxæ ruinam, Antiochiæ nullo jure coegerant; et quod Georgius quidam, pravum adversarii, seu diaboli, γεώργιον, id est agricultura, in thronum suum brevi constituendus esset, rem non tulit; sed ubique per Ægyptium litteras misit, clero, magistratibus, populo, rogans, comminans, admonens, omnes vias litteris terens suis; ut nullatenus Ariana zizania reciperent, seminaque rectæ doctrinæ blasphemiis nullo modo commiscerent. Eusebiani porro graves ad persuadendum, et ad simulandum, ubi viderunt procul abesse qui causam defenderet, effrenata lingua apud imperatorem criminantes Athanasium, atque perfacilem illum et simplicem Constantium subornantes, ad sententiamque suam pertrahentes, Athanasii licet absentis depositionem decernunt: Gregorium vero quemdam, Arianico plenum furore, Alexandriam intrudunt in Athanasii locum. Ut autem arbitrato suo hæc ita dispensarunt, magna jam cum potestate suam inferunt doctrinam. Gregorius autem, nondum Alexandriam ingressus, quasi jam Ecclesiæ præsul esset, et thronum occupasset; et quasi jam sibi ea obvenire cerneret, quæ ne per somnium quidem sperasset, litteris propria manu conscriptis decreta ipse confirmabat. Talis enim est impudentia et levitas, in manu semper illa habere se putat quæ exspectantur. Eusebius autem, dignus sane impietatis antesignanus, ubi ex sententia sua res constitutæ fuere, legatos mittit ad Julium, Athanasium in epistolis suis vehementer accusans; misit item eas quas contra virum struxerat calumnias et sycophantias, judicem simul et correptorem constituens Julium. At ille (neque enim talis erat qui commentis et dolis facile circumveniretur; imo potius perspicacissimus ad hujusmodi res intelligendas ac deprehendendas), cum Eusebii litteras accepisset, ac diligenter et attente perlegisset, intellecta earum futilitate, contrariam ipse tulit sententiam, Athanasium litteris munitum suis remittit Alexandriam, nec paruum perstrinxit eos qui deposuissent.

16. Cum autem ille Alexandriam pervenisset, haud modicus tumultus ac tremor invasit eos qui Antiochiæ congregati erant; veritos, ne si Athanasius Ecclesiam occuparet, aditus sibi Alexandriam intercluderetur. Quamobrem ipsum espere (imo potius occidere) quaritabant, in ejusque locum Gregorium intrudere. Quare quam celerrime ipsum Alexandriam deduxerunt. Gregorium vero

(a) Sic mss. Editi vero. ἐπισπασάμενοι, καὶ ὁμύλησον.

comitabatur Syrianus dux, cum sua militum manu, ita jubente imperatore, ut Athanasio necem, Gregorio episcopatum conferret. Qua porro via ex media eorum sagena effugere potuerit Athanasius, mox dicemus. Cum jam sol ad occasum vergeret, urbs tota festum celebrabat ac pervigilium agebat. Tum quasi in pugna irruit dux, instructaque acie cinxit ecclesiam. Hæc ubi castra conspexit Athanasius, curis plenus, non quo ipse non caperetur, sed quomodo potius nullum sui causa populo damnari inferretur, præcipit diacono ut orationem incipiat. Orationem porro canticum totius populi quoddam excepit. Hinc exorto magno clamore atque concentu, uti fieri solet, a magno viro jussi sunt per eandem omnes exire januam. Duci vero et militibus studium erat populi, neque ulli manus conjecerunt. Sed erant omnium oculi in Athanasium intenti, ut quocumque eum in loco viderent interimerent. At ille in turba populi, quasi eorum unus, per medium tumultum et plebem evadens, sic militum oculos latens effugit. Et sic fugiens Romam remigravit. Gregorius vero occupata jam Ecclesia, adversus sanam fidem arma audaciter arripuit. Quod cum non ferret Alexandrinus populus, magnam concitavit seditionem, ac templum Dionysii dictum incendit. Hujusmodi tumultu propter Christum læsus fuit etiam magnus vir S. Paulus Constantinopolitanæ Ecclesiæ tum præsul, thronoque exactus ipse quoque, Romamque fugiens, Athanasii socius fuit pietatis pariter ac periculorum. Constantem igitur ibi atque Julium convenientes, tum quæ passi essent ipsi, tum quæcunque alia contra veritatem Eusebiani designassent, enarrarunt. Statim ergo imperator Constans fratri super hac re litteras mittit. Cum autem nihil proficeret, synodum aliam universam Athanasius atque Paulus postularunt. Depositionem quippe suam, non alia de causa factam aiebant, quam ut secum una sana fides damnaretur.

17. Amborum igitur jussu imperatorum, universalis rursus et œcumenica synodus Sardicæ congregatur. Occidentales autem, ut ipse refert Athanasius, coacti sunt episcopi plus quam trecenti: Orientales vero, ut ait Sabinus, solum septuaginta, inter quos Ischyra Mareoticus recensebatur. Qui igitur ex Asia confluxere, ne ad conspectum quidem Occidentalium se sistere ausi sunt: affirmantes, se nunquam colloquium instituturos, nisi Paulum et Athanasium ex concilio pellerent. Cum autem illi ne audire quidem rem ejusmodi vellent, quam celerissime Eusebiani regressi sunt, et cum Philippopolim pervenissent in Thracia, utinam in infernum potius, ibi demum peculiarem ineunt conventum: atque consubstantialem (quæ tua fuit patientia, Rex Christie!) aperte anathemate condemnant: in epi-

(a) Sic mss. Editi vero, φύλα γε, mendose.

καὶ Συριανὸς ὁ στρατηγὸς, μετὰ τῆς ὑπ' αὐτὸν χειρὸς προηγούμενος, οὕτω κελεύσαντος βασιλέως, ἐν Ἀθανασίῳ μὲν θάνατον, ἐκείνῳ δὲ τὴν ἐπισκοπὴν πραγματεύσεται. Ὅπως δὲ καὶ διαφυγεῖν ἐκ μέσης αὐτοῦς τῆς σαγήνης Ἀθανάσιος ἴσχυσεν, ὁ λόγος δηλώσει. Ἦδη περὶ δύοσιν ὄντος ἡλίου, ἡ μὲν πόλις ἑορτάζοντές τε καὶ παννυχίζοντες ἦσαν, ἤκει δὲ ὡσπερ ἐν μάχαις ὁ στρατηγὸς, τὴν στρατιὰν διατάξας, καὶ κύκλῳ τὴν ἐκκλησίαν διαλαβών. Ταύτην οὖν τὴν παρεμβολὴν ὁρῶν Ἀθανάσιος, καὶ φροντίζων πληροῦμενος, οὐχ ὅπως ἂν αὐτὸς μὴ ἀλλ', ἀλλ' ὅπως ἂν μάλλον τῷ λαῷ μηδεμίᾳ δι' αὐτὸν γένοιτο βλάβη, σημαίνει μὲν εὐχὴν κηρῦσαι τῷ διακόνῳ τὴν εὐχὴν δὲ ὧδῃ τις τοῦ πλήθους κοινῇ διεδέχετο. Εἶτα βῆς τε πολλῆς καὶ συμφωνίας, ὡς εἰκὸς, γινομένης, διὰ τῆς αὐτῆς ἅπαντας ἐξίεναι πύλης ὑπὸ τοῦ μεγάλου προστέτακτο. Τῷ μὲν οὖν στρατηγῷ καὶ τοῖς ὑπ' αὐτὸν φίλα (a) τε ἦν πρὸς τὸ πλῆθος, καὶ οὐδενὶ τούτων χεῖρας ἐπέηγον· ἀλλὰ πρὸς μόνον πᾶς ὀφθαλμὸς εἴωρα τὸν Ἀθανάσιον, ὅπου περ ἂν αὐτὸν ἰδόντες ἀνέλοιεν. Ὁ δὲ, τοῦ λαοῦ μέρος γενόμενος, καὶ οἷα τῶν πολλῶν εἶς, διὰ μέσου τοῦ θοροῦσιν καὶ τοῦ πλήθους διελθὼν, καὶ ταύτην στρατιωτῶν ὄμματα λαθῶν, ἔρχετο. Ἐκεῖνος μὲν οὖν εἰς τὴν Ῥώμην οὕτω διαφυγὼν ἐπανῆκε. Γρηγόριος δὲ, τῆς Ἐκκλησίας ἤδη κρατήσας, κατὰ τῆς ὀρθῆς πίστεως ἀδεῶς ὑπῆλξετο, ἀ μὴδὲ φέρειν οἷός τε ἦν ὁ τῶν Ἀλεξανδρέων ὄμιλος. στάσιν τε χαλεπὴν ἀνῆψαν, καὶ τὸν καλούμενον Διονυσίου ναὸν ἐνέπηρσαν. Παραπέλασε δὲ τῆς συγχύσεως ταύτης διὰ Χριστὸν καὶ ὁ μέγας ἐν ἀγίοις Παῦλος ὁ τῆς Κωνσταντινου τῆνικαῦτα προεστὼς (b) Ἐκκλησίας. τοῦ θρόνου καὶ αὐτὸς καθαιρεθείς, καὶ εἰς Ῥώμην φοιτήσας, καὶ κοινῶς Ἀθανασίῳ τῆς εὐσεβείας καὶ τῶν κινδύνων γενόμενος. Κωνσταντι τοῖσιν ἐκεῖ καὶ Ἰουλίῳ συνενεχθέντες, ὅσα τε αὐτοὶ πάθοιεν, καὶ ὅσα κατ' αὐτῶν καὶ τῆς ἀληθείας οἱ περὶ Εὐσέβιον δράσειαν, ἅπαντα διηγούονται. Ἀμέλει καὶ βασιλεὺς μὲν Κώνστας περὶ τούτων εὐθὺς τῷ ἀδελφῷ ἐπιστέλλει· ἐπεὶ δὲ οὐδὲν πλέον ἤνευτο, σύνοδον ἐτέραν κοινὴν οἱ περὶ τὸν Ἀθανάσιον καὶ Παῦλον γενέσθαι ἤξιον. Τὰς γὰρ καθαιρέσεις αὐτῶν μὴ δι' ἄλλο τί φασιν ἐπινοηθεῖναι, ἢ ὥστε καὶ τὰ τῆς ὑγιᾶς πίστεως αὐτοῖς συγκαταίρεθῆναι.

17. Γνώμη τοιγαροῦν τῶν βασιλέων ἀμφοῖν κοινὴ τε ἅμα καὶ οἰκουμένη κατὰ τὴν Σαρδικὴν αὐτοῖς ἀροῖζεται σύνοδος. Καὶ τῶν μὲν ἐσπερίων, καθὰ φησι καὶ αὐτὸς Ἀθανάσιος, συνέτρεχον ἐπίσκοποι πλείους ἢ τριακόσιοι· τῆς ἐφ᾽ αὐτὸς μόνου, Σαβίνου φησιν, ἔβδομήκοντα, οἷς καὶ αὐτὸς Ἰσχύρας ὁ τοῦ Μαρσώτου ἡρίθμητο. Οἱ μὲν οὖν Ἀσιαθεν συνερῆυκότες οὐδὲ εἰς ὄψιν τῶν ἐσπερίων ἐλθεῖν ὑπέμενον, ἰσχυρίζόμενοι μὴ ἂν ἄλλως αὐτοῖς εἰς λόγων κοινωνίαν ἐλθεῖν, ἢ μὴ τοὺς περὶ Παῦλον καὶ Ἀθανάσιον ἐκβάλλωσι πρότερον τοῦ συλλόγου. Τῶν δὲ μὴδ' ὄλως ἀκρις ἀκοῆς ρυθναὶ τὸν λόγον ἀνασχομένων, ἐκεῖνοι ὡς εἶχον εὐθὺς ἀνέστρεφον, καὶ φθάσαντες εἰς πόλιν Φιλίππου τῆς Θράκης, ὡς ἔφελον ἐν ἔξοδῳ πρότερον, ἐκεῖ λοιπὸν ἰδιάζον ποιοῦνται συνέδριον. Καὶ τὸ μὲν δημοσίον οἱ πρόδηλοι τὴν ἀσέβειαν (τῆς σῆς ἀνοχῆς, Χριστῆ

(b) Ita mss. Editi vero τῆνικαῦτα καὶ αὐτὸς πρ.

Βασιλεῦ!) φανερώς ἀναθεματίζουσιν· ἐν ἐπιστολαῖς δὲ τὴν τοῦ ἑτερουσίου δόξαν ἐκτίθενται, καὶ τὰ χειρόγραφα τῆς ἀσεβείας πανταχοῦ τοῖς ὑπ' αὐτοὺς διαπέμπονται. Ταῦτα μαθόντες οἱ ἐν τῇ Σαρδικῇ, πρῶτα μὲν αὐτῶν ἐρήμην δικαίως καταψηφίζονται· ἔπειτα δὲ καὶ τοὺς κατηγοροὺς Ἀθανασίου τῶν οικειῶν ἐξωθοῦσι βαθμῶν τὴν ὄρον τε τῆς πίστεως τῆς ἐν Νικαίᾳ κρατύνοντες, καὶ τὸ ἀνόμοιον ἀναθεματίσαντες, κηρύττουσι τρανοτέρᾳ γλώσσει τὸ ὁμοούσιον· καὶ γράψαντες ἐν ὑπομνήμασι καὶ αὐτοὶ πᾶσαν μικροῦ τούτοις τὴν οἰκουμένην διαλαμβάνουσιν. Ἄθῃ καὶ βασιλεὺς Κωνσταντῆς ἀναμαθῶν, καὶ τῷ ἀδελφῷ Κωνσταντίῳ γνωρίσας, ἀποκαταστήναι Παῦλον καὶ Ἀθανάσιον τοῖς οικείοις παρ' αὐτοῦ θρόνοις ἤξiou. Τοῦ δὲ ἀναδυομένου πρὸς τοῦτο καὶ διαμέλλοντος, ἀσθητέροις αὐθις ἐκεῖνος ἐχρητο τοῖς γράμμασι, καὶ ὡς, εἰ μὴ ἐκὼν εἰξείεν, ἀλλὰ καὶ ἄκοντος γοῦν αὐτὸν ἠπειλεῖ ἐκάτερον ἀποδοῦναι τῇ κατ' αὐτοὺς Ἐκκλησίᾳ. Κωνσταντῆνος τοῖνον οὐ πρὸς ἀναβολὰς ἐτι καὶ χρόνον, ἀλλὰ, τὴν τοῦ ἀδελφοῦ ἔνστασις ὑποδειλιάσας, οικείοις εὐθύς μετεκαλεῖτο γράμμασιν Ἀθανάσιον. Τοῦ δὲ ὑπόπτως ἔχοντος πρὸς τὴν κλήσιν· οὐδὲ γὰρ θαρρῆεν αὐτὸν εἶτα τὰ προλαβόντα· δευτέροις αὐτὸν ἐκεῖνος ὑπέρχεται γράμμασι, πολὺ τὸ θεραπευτικόν καὶ ἤπιον ἔχουσιν. Ὡς δὲ μηδὲ πρὸς ταῦτα καθαρὸς ἦν ὑποψίας, οὐδὲ οὕτως ἢ τοῦ ἀνδρὸς παρουσία τῷ Κωνσταντίῳ παρημελεῖτο· ἀλλὰ καὶ πάλιν αὐτῷ ἐπιστέλλει, προσθεὶς ἐν τοῖς γράμμασιν ἐτι τὸ ὑφειμένον καὶ προσηγές· ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν προτέρων ἀπολογίαν, ὡς ἄρα βούλοιο μὲν φησι τῆν·καῦτα καὶ τὴν ἱερῶν τινὰ πρὸς ὑπάντησιν τοῦ ἀνδρὸς ἀποστεῖλαι· ἀλλ' οὐδεὶς αὐτῷ μνηνυτῆς ἐγένετο τῆς ἐπιδημίας. Νῦν δὲ φησι καὶ τὸν διάκονον μετὰ τῆς ἐπιστολῆς ἐκπέμψαι Ἀλήταν, ὅστις σοι καὶ τὴν ἡμετέραν ὁποῖαν διθήσιν γνωρίσει, καὶ περὶ τῶν λοιπῶν θαρρῆεν ἐγγυησεται.

18. Ταύτας Ἀθανάσιος δεξάμενος τὰς ἐπιστολάς, ἐκβάλλει μὲν τῆς ψυχῆς, εἰ τι περιδεὲς ἦν καὶ πρὸς τὸ μέλλον ἐλπίδα πονηρὰν αὐτῷ ἐπίσειον (α). Ὑποδείξας δὲ καὶ αὐτῷ Κωνσταντῆν καὶ Ἰουλίῳ, πολλῆς αὐτοὺς τε καὶ τὴν ὑπὸ Ῥωμαίους πᾶσαν ἡδονῆς πληροὶ καὶ φαιδρότητος· καὶ ἰδίαν ἕκαστος ἑορτὴν ἐποιεῖτο τὴν Ἀθανασίου πρὸς τὸν θρόνον τὸν ἑαυτοῦ ἐπάνοδον. Βασιλεὺς μὲντοι παραχρημα Κωνσταντῆς, καὶ αὐτὸς δὲ Ἰούλιος, ὁ μὲν βασιλικὸς ὑπασιπισταῖς καὶ δορυφόροις, ὁ δὲ τοῖς ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Ἀλεξανδρείᾳ πᾶσι σχεδὸν κληρικοῖς τε καὶ λαϊκοῖς Ἀθανασίῳ (β) τὴν προπομπὴν ἐφιλοτιμοῦντο. Ἐλθόντα δὲ, ἀσμένως ἄγαν αὐτὸν Κωνσταντίως ὑποδέχεται, καὶ ἡδίστα τῇ Ἀλεξανδρείᾳ ἀποκαθιστᾶ πόλει, καὶ τῷ κλήρῳ καὶ τῷ λαῷ· ὀνειδίξει καὶ πρᾶως, καὶ τὸν δρασμὸν ἐκεῖνον φιλικῶς αὐτῷ ἐγκαλεῖ, καὶ τὴν ἐκ τοῦ δικαστηρίου λαθραῖαν καὶ ἀδύλον ὑποχώρησιν. Ὅμως τούτων ἀπάντων μίαν, Ἀθανάσιε, χάριν αὐτῷ, ἔφη, τὸ καὶ μῆς τῶν ἐκκλησιῶν τοῖς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ φοιτηταῖς Ἀρσίον παραχωρήσας. Ὁ δὲ καὶ προθύμως ἐκπληρῶσαι τὸ αἰτηθὲν ἐπηγγεῖλατο, εἰπερ ἑτέραν ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ αὐτὸς ἀπονείμῃ τοῖς ὀρθοδόξοις εἰς βραχεῖαν τινα ζήτην ὅλης τῆς ἀληθοῦς πίστεως.

(α) Ita mss. Editi vero, ἐπιστεῖοντων.

A stolis autem, alterius substantiæ sententiam edunt, exemplariaque impietatis suæ apud suos ubique promulgant. His compertis ii qui Sardiciæ erant, primum, quidem desertæ causæ illos jure condemnant. Hinc Athanasii accusatores suis pellunt gradibus. Confirmatoque Nicænae fidei decreto, ac anathemate percussa τὸ ἀνομόλου, id est dissimilis, voce, clarius consubstantialitatem prædicant : scriptis ea de re libellis, hisce totum pene pervadunt orbem. Quæ cum didicisset imperator Constans, atque imperatori Constantio indicasset, rogat ut Paulus et Athanasius suis thronis restituantur. Tum illo tergiversante atque moras trahente, durioribus ille usus litteris, minatur, nisi cedat, vel invitum se cogendum fore ad utrumque Ecclesiæ suæ reddendum. Constantius ergo non ultra rem distulit nec comperendinavit. Sed fratris contentionem veritus, suis statim litteris accivit Athanasium. Illo autem de hujusmodi accitu male suspicante, neque enim eum quæ prius gesta fuerant sidenter agere permittebant, secundis imperator litteris invitavit officiosius ac mitius conscriptis. Cum autem nec illæ suspicionem levarent, ne tum quidem ejus profectum adventumque neglexit Constantius; sed rursum viro scribit, litterisque denuo magnam exhibet clementiam et humanitatem, imo de prius gestis excusationem, se voluisse aiens sacerdotum aliquos in ejus occursum mittere, sed nullum ad se ejus profectum nuntium venisse. Jam vero cum epistola se mittere diaconum Aletan, qui ei suum affectum patefaceret, et de cætero fiduciam habere præciperet.

18. Athanasius, his acceptis litteris, quidquid timoris supererat animo ejicit, nec non quidquid malæ spei in futurum esset. Cum eas Constanti ac Julio ostendisset, ingenti eos, et quidquid Romanis suberat, lætitia implet et gaudio. Tum singuli festum celebrabant ob Athanasii reditum ad thronum suum. Tum imperator Constans, et Julius papa, ille militibus et satellitibus, hic clericis laicisque qui in Ægypto et Alexandria erant pene omnibus, jussere ut debito cum honore et apparatu reciperetur. Venientem porro placide admodum recipit illum Constantius, ac libentissime Alexandrinorum restituit urbi, clero, populo : mansuete tamen exprobrat, et amice arguit fugam, clandestinumque ex tribunali secessum. Attamen, ait, hanc a te, Athanasi, gratiam postulo, ut unam saltem ex Alexandrinis ecclesiis Arii sequacibus concedas. Ille se libenter concessurum postulatum rem promittit, dum ille unam item ecclesiam Constantinopoli orthodoxis concederet, in modicum fermentum totius veræ fidei. Cum imperator petitioni facile annueret, dolor adversarios intolerandus invasit, quod accessus quidam foret Athanasio et iis qui cum eo communi-

(β) Ita mss. Editi vero, Ἀθανασίως.

carent Constantinopoli. Constantio autem tum mirabiliore prudentia Athanasius esse videbatur. Ferturque dixisse imperatorem stupore plenum haud frustra qui Arianæ sunt hæresis, adversus virum hujusmodi omnes movere machinas. Sic illius prudentiam admiratus, reductionem illi gratissimam adornat, scribitque Alexandrino populo, atque episcopis et magistratibus per Ægyptum. Itemque Nestorio Augustalio, ac Thebaidis et Libyæ præfectis, ut eum magno honore et reverentia exciperent : ac non solum ipsi thronus, sed etiam omnibus qui cum eo communicarent proprius gradus et ministerium restitueretur. His ille munitus epistolis, et quasi resumpta fiducia, per Syriam et Palestinam iter habens Jerosolymam pervenit, atque Maximum episcopum et confessorem convenit, didicitque quanta et ipse pro Christo passus esset. Enarrat item vicissim Athanasius quæ contra se ante, quæ pro se nuper acta decretaque essent cum a synodo tum ab imperatore. Quibus auditis Maximum, nihil cunctatus, accersit omnes Orientis episcopos, et una omnes Athanasio communionem et dignitatem reddiderunt.

φισθέντα, καὶ αὐτῇ συνόδῳ κυρωθέντα καὶ βασιλεὶ μεταπέμπεται πάντας τοὺς τῆς ἀνατολῆς ἐπισκόπους, ἀξίαν ἀπέδωσαν.

19. Illo itaque cum tali honore et celebritate jam tertium urbem suam recuperanti, atque ab innumeris pene illis laboribus et calamitatibus paulum respiranti, videbatur reliquum vitæ cum tranquillitate et quiete transigendum fore : at revera tunc maximum illi calamitatum mare intumescibat. Cum enim Constans nuper a Magnentio factioso oppressus et occisus fuisset, grave tum ab Arianis incendeatur bellum. Rursum Athanasio insidiæ, ad imperatorem calumniæ deferuntur. Et magnum vetustate illi malum aderat Constantinus. Rursum decreta, rursum minæ, fugæ, formidines, perquisitio per totum mare perque universam terram. Iterum sator ille zizaniorum Georgius Alexandriam occupans, Palestinam deprædans, tumultu totum imprensus Orientem, neque ob insaniam impietatemque tolerandus, rursum Acacius, malitia præclarus, et Patrophilus Ario impietatis patri amicus; Jerosolymam concedentes, pulsoque Maximo, Cyrillum constituunt, virum qui tanto impietatis, quanto magnus ille vir pietatis studio tenebatur. Ecqua ratione jam quis digne deploraret illa omnia quæ eo tempore a Georgio Alexandriæ gesta sunt? nisi quia ipse vir beatus in *Apologia de fuga sua* rem enarravit. Hæc jam nobis memoranda, verum potius ipsi dulcissimæ viri linguæ committenda, quæ illa modesto moderateque, ut mos erat ipsi, recensuit.

λον δὲ αὐτῇ ἐκείνῃ τῇ ὄντως γλυκεῖα γλώσση τοῦ μετρῶς, ὅποιον αὐτῷ τὸ ἔθος, ἐν πᾶσι διεγυμνήη.

20. Quidam, inquit, Alexandriam rursus invadunt, nosque ad necem perquirunt, factaque sunt

(a) Tres mss. ἐξήπτετο.

(b) Sic mss. Editi πρὸς Ἀρείου. Errore ex abbreviatione orto. Similes sæpe mendas annotavimus.

Α Τοῦ δὲ βῶρον ἐπινεύσαντος τῇ αἰτῆσει. λύπη κατέσχε τοὺς ἐναντίους οὐ φορητῇ, ὅτι καὶ βάσιμα ὅλως τὰ Κωνσταντινουπολιτῶν Ἀθανασίῳ καὶ τοῖς αὐτοῦ κοινωνοῖς. Κωνσταντίῳ δὲ καὶ ἔτι θαυμάσιος; μᾶλλον τὴν σύνεσιν Ἀθανάσιος. Καὶ λέγεται ποτε θαυμάσαντα φάναι τὸν βασιλεῖα μετ' ἐκπλήξεως. Οὐ μάτην οἱ τῆς Ἀρείου αἰρέσεως ἀπάσας κεκινήσασιν μηχανὰς πρὸς ἄνδρα τοιοῦτον ἔχοντες. Οὕτως οὖν αὐτὸν ἀγάμενος τοῦ φρονήματος, προπομπὴν τε αὐτῷ χαριστάτην ποιεῖται, γράφει τε τῷ δήμῳ Ἀλεξανδρείας, καὶ τοῖς κατ' Ἀίγυπτον ἐπισκόποις καὶ ἄρχουσι· πρὸς δὲ καὶ Νεστορίῳ Αὐγουσταλίῳ, καὶ τοῖς κατὰ Θηβαῖδα καὶ Λιβύην ἡγεμόσι, μετὰ πλείους αὐτὸν τῆς θεραπείας καὶ τῆς αἰδοῦς ὑποδέξασθαι· καὶ τοῦ μὴ μόνον αὐτῷ τὸν οἶκετον ὄρθρον, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς αὐτῷ κεκοινωνήσασιν τὴν ἰδίαν ἐκάστῳ τάξιν, καὶ λειτουργίαν ἀποδοθῆναι. Ταῦταις ἐκεῖνος ὄχυρωθεὶς ταῖς ἐπιστολαῖς, καὶ ὡς περ ἀναθαρσῆσας, διὰ τε Συρίας καὶ Παλαιστίνης ἔρχεται, τὴν Ἱεροσολύμων τε καταλαμβάνει, καὶ Μαξιμῷ τῷ ἐπισκόπῳ καὶ ὁμολογητῇ συγγίνεται, ἀκούει τε, ὅσα κἀκεῖνος πεπόνθοι διὰ Χριστοῦ, καὶ διεγείρεται πάλιν αὐτὸς, τὰ τε κατ' αὐτοῦ πρότερον, τὰ τε ὑπὲρ αὐτοῦ νῦν πραχθέντα καὶ ψηφισθέντα ἐπειδὴ ἀκούσειε Μαξιμῷ, μηδὲν αὐτίκα μελλήσας καὶ κοινῇ πάντες Ἀθανασίῳ τὴν τε κοινωνίαν καὶ τὴν

19. Οὕτως οὖν τὸ τρίτον αὐτῷ καὶ μετὰ τοιαύτης τιμῆς τε καὶ πανηγύρεως τὴν ἑαυτοῦ πόλιν καταλαβόντι καὶ τῶν μυρίων ὡς περ ἐκείνων καμάτων καὶ πόρων μικρὸν ἀναπεπνευστότι, τῷ μὲν δοκεῖν γαλήνης αὐτῷ τὰ ἐξῆς τοῦ βίου καὶ ἀνέσεως ἔρχετο· τὸ δὲ ἀληθές, ἡ μεγίστη τῶν συμφορῶν αὐτῷ τότε μᾶλλον ἐπεκύμαινε θάλασσα. Κώνσταντι γὰρ ἄρτι Μαγνητίου ἐπαναστάντος, καὶ τελευτήν αὐτῷ τοῦ βίου ἐπαγαγόντος, δεινῶς ὑπὸ τῶν Ἀρειανιστῶν αἰθῆς ἀνῆπτετο (a) πόλεμος· καὶ πάλιν Ἀθανασίῳ ἐπιβουλαί, καὶ πρὸς βασιλεῖα διαβολαί· καὶ τὸ μέγα καὶ παλαιὸν αὐτῷ κακόν, ὁ Κωνσταντῖος. Πάλιν οὖν διατάγματα, πάλιν ἀπειλαί, φυγαί, φόβοι, καὶ ἡ διὰ πάσης θαλάσσης καὶ γῆς ἀναζήτησις· ὁ τῶν ζιζανίων πάλιν σπορευῶν Γεώργιος Ἀλεξανδρείαν καταλαμβάνων, Αἴγυπτον κατασύρων, τὰ Παλαιστίνων ληϊζόμενος, ταραχῆς πᾶσαν τὴν ἕραν ἀναπιπλῶν, καὶ μηδαμοῦ χωρητικῶν τὴν μανίαν καὶ τὴν ἀσέθειαν πάλιν Ἀκάκιος ὁ πολὺς τὴν κακίαν, καὶ Πατρόφιλος ὁ τοῦ τῆς ἀσέθειας πατρὸς Ἀρείου (b) φίλος, Ἱεροσολύμοις ἐπιφοιτῶντες, καὶ Μαξιμῶν ἐξωθουμένους, καὶ ἀντικαθιστῶντας Κύριλλον, ἄνδρα ὅσον γε ὁ μέγας ἐν εὐσεβείᾳ, τοσαῦτα τῷ τῆς ἀσέθειας ζῆλῳ ἀντίθετον. Τί ἂν τις ἐκτραγῶδοιη πάντα ἐξῆς τῆ Γεωργίῳ κατὰ τὴν Ἀλεξανδρέων ὑπὸ τὸν αὐτὸν χρόνον γεγενημένα; Πλὴν ὅσα καὶ ὁ μακάριος περὶ τῆς ἑαυτοῦ φυγῆς ἀπολογούμενος διεξῆλθε, τούτων καὶ ἡμῖν ἄρτι μνημονευτέον, μὴ ἄνδρὸς παραχωρητέον, ὑφειμένως αὐτὰ δὲ [καὶ]

20. Καὶ γὰρ εἰς τὴν Ἀλεξανδρείαν πάλιν, φησιν. ἐπεφύρσάν τινες ζητοῦντες ἡμᾶς ἀποκτείναι· καὶ

γέγονε τὰ νῦν χεῖρονα τῶν πρώτων. Στρατιῶται γὰρ ἄ
 ἐξαίφνης τὴν ἐκκλησίαν ἐκύκλωσαν, καὶ τὰ τῶν πο-
 λεμιῶν ἀντὶ εὐχῶν ἐγένετο. Ἐἶτα εἰσελθὼν τῇ ἀγίᾳ
 Τεσσαρακοστῇ ἡ παρὰ Μακεδονίου καὶ τῶν Ἀρει-
 νιζόντων ἀποσταλεῖς ἐκ Καππαδοκίας Γεώργιος,
 ἠβξήσεν, ἃ παρ' αὐτῶν μεμαθήκει κακά. Μετὰ
 γὰρ (α) τοῦ Πάσχα παρθένοι εἰς τὰ δεσμωτήρια
 ἐνεβάλλοντο, ἐπίσκοποι ὑπὸ στρατιωτῶν ἦγοντο δε-
 δεμένοι, ὄρφανῶν καὶ χηρῶν ἠρπάζοντο οἰκίαι, καὶ
 ἄρτοι, ἐφόδοι κατὰ τῶν οἰκείων ἐγένοντο, καὶ νυκτὸς
 οἱ Χριστιανοὶ κατεφέροντο· ἐπεσφραγίσθησαν οἰκίαι,
 καὶ ἀδελφοὶ κληρικῶν ὑπὲρ ἀδελφῶν ἐκινδύνουν.
 Καὶ δεῖνὰ μὲν ταῦτα, δεινότερα δὲ τὰ μετὰ ταῦτα
 γενόμενα. Τῇ γὰρ ἑβδομάδι μετὰ τὴν ἀγίαν Πεντη-
 κοστὴν ὁ λαὸς νηστεύσας, ἐξῆλθε περὶ τὸ κοιμητή-
 ριον, εὐξασθαι τοῦ ἀγίου Πέτρου τοῦ ἐπισκόπου καὶ
 μάρτυρος, διὰ τὸ πάντας ἀποτρέπεσθαι τὴν πρὸς
 Γεώργιον κοινωνίαν· ἀλλὰ τοῦτο μαθὼν ὁ παμπόνη-
 ρος οὗτος, παροξύνει τὸν στρατηλάτην Σεβαστιανὸν,
 Μανχάλων ὄντα, ὃς μετὰ πλήθους στρατιωτῶν ὄπλα
 καὶ ξίφη γυμνά, καὶ τόξα καὶ βέλη φερόντων, ὄρμη-
 σεν ἐν αὐτῷ τῷ Κυριακῷ κατὰ τοῦ λαοῦ. Καὶ ὀλίγους
 εὐρῶν εὐχομένους· οἱ γὰρ πλείους πάλοι διὰ τὴν
 ὦραν ἀναχωρήσαντες ἦσαν· τὰ πάντων δεινότατα
 κατεπράξατο. Πυρκαϊὰν γὰρ ἀνάψας, καὶ στήσας
 παρθέτους παρὰ τὸ πῦρ, ἠνάγκαζε λέγειν ἑαυτὰς τῆς
 Ἀρείου πίστεως εἶναι. Ὡς δὲ νικῶσας αὐτὰς ἐβλεπε,
 καὶ μὴδ' ὄλωσ τοῦ πυρὸς φρονιζούσας, γυμνώσας
 αὐτάς, οὕτως αὐτῶν τὰ πρόσωπα κατέκρυψε ταῖς
 πληγαῖς, ὥστε μετὰ παρολίην μακροῦ χρόνου μόλις
 παρὰ τῶν οἰκείων ἐπιγινώσκασθαι. Ἄνδρας τε κατα-
 σχῶν τὸν ἀριθμὸν τεσσαράκοντα κεινοτέρῳ τρό-
 πῳ κατέκρυψε· ῥάβδους γὰρ τὰς ἀπὸ τῶν φοινίκων
 αὐτίκα τεμῶν, ἐν αὐταῖς ἔτι ἔχουσας τοὺς σκόλοπας,
 τὰ νῦτα τούτων οὕτως ἐξέδδερνεν, ὡς τινὰς μὲν πολ-
 λάκις χειρουργηθῆναι διὰ τοὺς ἀποπαγέντας ἐν αὐ-
 τοῖς σκόλοπας· τινὰς δὲ καὶ μὴ φέροντας οὕτως
 ἐναποθανεῖν ταῖς πληγαῖς. Πάντας μὲν οὖν τοὺς
 περιληφθέντας, πρὸς δὲ καὶ τὰς ῥηθείσας παρθέτους
 ὑπερρίους περὶ τὴν μεγάλην Ὀασιν ἀποστέλλει. Τὰ
 δὲ σώματα τῶν τεθνηκότων, οὐδὲ τοῖς προσέχουσι,
 κατὰ τὴν ἀρχὴν, ἀποδοθῆναι πεποιήκεν· ἀλλ'
 ἐκρυψαν, ὡς ἠθέλησαν αὐτοὶ, ἄταφα, ὑπὲρ τοῦ δο-
 κεῖν αὐτοῖς λανθάνειν τὴν τσαυτὴν ὁμότητα. Πράτ-
 τούσι τε ταῦτα πεπλανημένοι τῇ διανοίᾳ, παράφρο-
 νες ὄντες· τῶν γὰρ οἰκείων τῶν τετελευτηκότων
 χαιρόντων μὲν διὰ τὴν ὁμολογίαν, θρηγούντων δὲ διὰ
 τὰ σώματα, μείζων ἐξηχείτο κατ' αὐτῶν ὁ τῆς ἀσε-
 βείας καὶ ὁμότητος ἔλεγχος. Καὶ γὰρ εὐθὺς ἀπὸ τῆς
 Αἰγύπτου καὶ τῶν Λιβύων ἐξώρισαν μὲν ἐπισκόπους,
 Ἀμμώνιον, Μῶιν, Γάτιον, Φίωνα, Ἐρμῆν, Παυλίον,
 Φηώσιριν, Νιλάμωνα (b), Ἀγάθωνα, Ἀγαμφον (c),
 Μάρκον, ἕτερον Ἀμμώνιον καὶ Μάρκον, Δρακόντιον,
 Ἀδέλφιον, Ἀθηνόδωρον, καὶ πρεσβυτέρους Ἰέραχα
 καὶ Διόσκορον· καὶ οὕτω πικρῶς ἤλασαν, ὡς τινὰς
 μὲν αὐτῶν ἐν ταῖς ὁδοῖς, τινὰς δὲ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ
 ὑπερορίῳ ἀποθανεῖν. Αἰεφυγία δὲ κατεδίκασαν ἐπι-

praesentia peiora prioribus. Milites quippe dere-
 pente ecclesiam obsedere, bellicusque tumultus
 vice precum exortus est. Hinc in sancta Quadra-
 gesima ingressus, qui a Macedonio et Arianis ex
 Cappadocia missus fuerat Georgius, mala quæ ab
 illis edoctus fuerat adauxit. Etenim post hebdoma-
 dam Paschatis, vidisses virgines in carcerem con-
 jici, episcopos a militibus vincios abduci, orphanor-
 um viduarumque domos et panes diripi, irruption-
 es in domos fieri, noctu Christianos dejeci, domos
 obsignari, fratres clericorum pro fratribus pericli-
 tati. Hæc quidem atrocita, sed atrociora deinde con-
 secuta sunt facinora. Etenim hebdomade post sanc-
 ctam Pentecosten, cum populus, expleto jejunio, ad
 cæmeterium Sancti Petri episcopi et martyris orandi
 causa egressus esset, eo quod omnes a Georgii
 communionem abhorrerent, re comperta sceleratis-
 simus ille Sebastianum duces Manichæum homi-
 nem concitat: qui mox cum turba militum, arma,
 strictos gladios, arcus et tela ferentium, in ipsum
 Dominicum impetum fecit adversus populum. Et
 cum paucos invenisset orantes, plurimi namque
 adventente hora recesserant, omnium atrocissima
 commisit facinora. Nam accenso rogo virginum
 igni admotas adigebat ut dicerent se Arianæ esse
 fidei: ut autem eas vim superare, ignemque nihil
 curare animadvertit, nudatas iterum ita in faciem
 cædit, ut post multum temporis vix a suis dignosci
 possent. Viros autem quadraginta comprehensos
 insolentiore modo verberavit: nam virgis palma-
 rum recens amputatis quibus adhuc aculei hære-
 bant, sic eorum terga laceravit, ut nonnulli ob in-
 fixos aculeos medici opera sæpius eguerint; imo
 quidam vim plagarum non ferentes extincti sint.
 Porro omnes quotquot apprehenderant una cum
 virginibus in magnam Oasin relegarunt. Neque ini-
 tio concesserunt ut defunctorum corpora cognata
 traderentur suis, sed ipsa arbitratu suo occultarunt
 abjeceruntque insepulta, rati sic suam latere posse
 crudelitatem. Qua in re recordes illi magno mentis
 errore tenebantur. Nam cum defunctorum cognati
 de suorum quidem confessione gauderent, lugerent-
 que tamen ob subducta corpora, hæc sane causa
 fuit ut magis magisque vulgarentur eorum impieta-
 tis crudelitatisque argumenta. Verum illi mox ex
 Ægypto et ex Libyis in exilium miserunt episco-
 pos, Ammonium, Moin, Galum, Philonem, Hermen,
 Paulinum, Psenosirin, Nilammonem, Agathonem,
 Anagamphum, Marcum, alterum Ammonium et
 Marcum, Dracontium, Adelphium, Athenodorum,
 ac presbyteros Hieracem et Dioscorum. Quos tanta
 acerbitate expulerunt, ut illorum quidam in iti-
 nere, quidam in exilii loco interirent. Episcopus
 vero plus triginta ad perpetuum exilium condem-
 narunt: ea enim illis quemadmodum Achabo cura
 fuit, ut si modo fieri posset, veritatem de meo
 tollerent.

(a) Sic omnes mss. Editi vero, τὴν ἑβδομάδα.

(b) Mss., Ἀνάμωνα. Infra editi, Ἀγαθηνόδωρον.

Editi vero, Ἀθηνόδωρον.

(c) Leg. Ἀνάγαμφον.

ἐνόπων πλείους των τράκοντα· σπουδή γάρ ἦν αὐτοῖς κατὰ τὸν Ἀχάθ, εἰ δυνατόν, ἐξῆραι πάσης τῆς γῆς τὴν ἀλήθειαν.

21. Hæc magna illa Ecclesiæ tuba, ardens veri-
tatis patronus, de malis Alexandriæ admissis, pro-
pria voce recenset. Nobis vero reliqua addere in
animo est. Constantius ergo mortuo fratre imperator
declaratus, cum solus potestate frueretur, nullusque
superesset qui sententiæ ac voluntati suæ impedi-
mento esset, non ultra malignitatem occultavit
suam, sed magna cum auctoritate in medium illam
protulit ; et cum Orientem totum gravissima im-
pietate replevisset, quiescere nec sciebat nec vole-
bat, nisi una Occidentem corrumperet ; alioquin
putasset exiguum sibi esse imperium, et id in con-
tumeliam fore gloriæ suæ : quocirca etiam Occiden-
tales episcopos ad communionem cum Arii doctrina
diligenter invitabat, monebatque unam sibi securi-
tatis viam esse, si nempe Athanasium condemna-
rent. Qua de causa synodum coegit Mediolanum,
Italiæ urbem : ac multos, hei mihi ! etiam fortes ac
generosos viros, alios metu, alios adulatione, ne-
cessitate alios, nonnullos fraude subornans, ad suam
trajecit, imo potius dejecit voluntatem, et quam
ipse foveam miserorum animabus effudit, eam ip-
sam Eusebius, Dionysius, Rhodanus, Paulinus et
Lucifer, placide declinarunt. Athanasii namque
condemnationem, rectæ fidei condemnationem, ut
vere erat, arbitrati, una fraudem quam citius po-
tuerunt effugere, ac jure eos condemnarunt qui
condemnarant. Sed illos quidem Arimino excedere
vetat Constantius. Athanasius vero gnarus dolis
circumventum imperatorem, judicesque corruptos
esse, jamque instare præfectos qui se comprehen-
derent, ex divina iterum visione, media nocte epi-
scopali domo egressus ad juvenulam quamdam
virginem se proripit, quæ vicesimum circiter age-
bat annum. Speciosa porro ac jucunda erat virgo
illa, cui domicilii cum viris societas nunquam ex-
pers foret suspicione. Hæc tam inexpectata re stu-
pefacta, ejus causam sciscitabatur, cui ille rem
totam enarravit. Cum, ait, multam ubique de me
perquisitionem faciant qui Arianæ communionis
sunt, metuens ego ne captus et occisus ab eis, im-
mortalis supplicii causa ipsis essem, fugam cogito
ac Deo soli negotia mea commendo, qui mihi hac
nocte revelavit quod apud te solam incolumitatem
reperiturus sim. Hæc ubi audivit virgo, omni remota
animi suspicione, gaudio plena totas Athanasio
portas aperuit, seu potius cordis januam reseravit,
ac supinis eum, ut aiunt, manibus excepit. Eumque
illa per sex annos, quot scilicet Constantius vitam
produxit, in recessibus domus occultavit, commu-
nes quotidie sales apponens, librosque aliunde ac-
ceptos, ipsi ad exercitium et meditationem afferens.
Atque ita illius corpori et animæ convivia pie pa-
rabat : hanc sermonibus quos panem angelorum
esse credimus, illud vero quotidiana mensa atque
convivio, necnon quibuscunque aliis officiosa illa
inimicus hospitem exorpare valebat. Propriis item

21. Ταῦτα ἡ μεγάλη σάλπιγξ τῆς Ἐκκλησίας, ὁ
θερμὸς τῆς ἀληθείας προστάτης, περὶ τῶν ἐν Ἀλεξ-
ανδρείᾳ κακῶν φωναῖς οικείαις διεξείσιν. Ἡμῖν δὲ
βούλεται τοῖς εἰρημνοῖς ὁ λόγος προσοίεσθαι καὶ τὰ
λειπόμενά. Κωνσταντίος τοίνυν, τοῦ ἀδελφοῦ τελευ-
τήσαντος, αὐτοκράτωρ ἀναδειχθεὶς καὶ καθαρῶς
ἀπολαύσας τῆς ἐξουσίας, ἐπεὶ μηδὲνα εἶχε τὸν ἐμπο-
δῶν αὐτοῦ τῇ γνώμῃ καὶ τοῖς θελήμασιν ὄντα, οὐκ-
εἶτι τὴν κακίαν κρύπτειν ἠθέσχετο, ἀλλὰ κατὰ πολ-
λὴν αὐτὴν εἰς μέσον προῆγε τὴν αὐθεντίαν· καὶ τὰ
πρὸς ἑω πάντα δυσσεβείας ἀναπλήσας χαλεπωτά-
της, ἠρεμεῖν οὐκ ἔγνωκεν, οὐδ' ἠγάπα, ἀλλ' εἰ μὴ
καὶ τὴν ἐσπέραν συνδιαφείροι, μικρὰν αὐτῷ εἶναι
τὴν βασιλείαν, καὶ ὕβριν τοῦτο τῆς ἑαυτοῦ δόξης ἐνό-
μιζε. Ταύτη τοι καὶ τοὺς κατὰ δύσιν ἐπισκόπους ἐπὶ
κοινωνίᾳ τῶν Ἀρείου δογματῶν σπουδαίως μετεκα-
λεῖτο, καὶ μόνην ἐκεῖνον ἀσφάλειαν εἶναι τὴν Ἀθα-
νασίου καθάρσειν ὑπετίθει. Ἐφ' ᾧ καὶ σύνοδον συν-
εκρότει κατὰ Μεδιόλανα, πόλιν τῆς Ἰταλίας, καὶ
πολλοὺς, οἰμοί ! καὶ τῶν γενναίων καὶ στερρῶν, τοὺς
μὲν φόβῳ, τοὺς δὲ χολακαίᾳ, τοὺς δὲ χρεῖᾳ, τοὺς δὲ
ἀπάτῃ, καὶ ἄλλον ἄλλως παραγαγῶν, πρὸς τὸ οὐ-
κείον μετήνεγκε, μᾶλλον δὲ κατήνεγκε, βούλημα, καὶ
ὄν ἐκεῖνος ἔωρξε βόθρον ταῖς τῶν ἀθλῶν ψυχαῖς·
ταύτην τὴν προσβολὴν Εὐσέβιος τε καὶ Διονύσιος,
καὶ Ῥοδανός, Παυλίνος τε καὶ Λούκιονερ, ἠδέως
ἐξέκλιαν. Τὴν γὰρ Ἀθανασίου καθάρσειν, καθάρσειν
ὡσπερ ἦν, τῆς ὀρθῆς νομίσαντες πίστεως, ὁμοῦ
τε τὴν ἀπάτην, ἣ ποδῶν εἶχον, ἐφυγον, καὶ σὺν δίκῃ
τῶν ψηφισαμένων κατεψηφίσαντο. Ἀλλὰ τοὺτους
μὲν ἐν Ἀριμίνῳ περιορίζει Κωνσταντίος· Ἀθανά-
σιος δὲ, τὸν βασιλέα μαθὼν οὕτω συσκευαζόμενον,
διεφθορὸς τε τὸ δικαστήριον, ἐπιόντας δὲ ἤδη καὶ
τοὺς ἐπαρχικοὺς, ὥστε συλλαβεῖν αὐτὸν, κατὰ θεῖαν
καὶ πάλιν ἕψιν, μέσας νύκτας τοῦ ἐπισκοπεῖου ὑπ-
εξελθὼν, ἐπὶ τινὰ νέαν καταφεύγει παρθένον, εἰκοστὸν
ποῦ ἤδη τῆς ἡλικίας ἄγουσαν ἔτος. Ὀρατὸν δὲ ἄρα
χρῆμα καὶ τερπνὸν ἢ παρθένος, καὶ καθαρὰν ὑπο-
νοίας τὴν κατὰ τῶν ἀρρένων συνοικίησιν παρέχειν οὐ
δυναμένη. Ἦτις, τῷ ἄδοκῆτῳ τοῦ πράγματος ἐκπλα-
γεῖσα, τὴν αἰτίαν ἐζητεῖ. Κάκεινος, ὑπολαθῶν, δι-
ηγείτο, ὡς Ἐπειδὴ, φησὶ, πολλὴν πανταχοῦ περὶ
ἐμοῦ τὴν ἔρευναν οἱ τῆς Ἀρείου κοινωνίας πεποιήνη-
ται, δείσας ἐγὼ μὴ συλληφθεὶς ὑπ' αὐτῶν καὶ ἀναιρε-
θεις, ἔπειτα τιμωρίας αὐτοῖς ἀθανάτου γένωμαι πρό-
ξενος, φυγὴν ἐνοοῦ, καὶ Θεῷ μόνῳ τὰ κατ' ἐμαυτὸν
ἐπιτρέπω. Τῆς νυκτὸς δὲ μοι ταύτης ἐκεῖνος παρὰ
σοὶ μόνῃ τὴν σωτηρίαν εὐρεῖν ἀποβόρῃτως ἀνακα-
λύπτει. Τοῦτων ὡς ἤκουσεν ἡ παρθένος, πᾶσαν εὐθὺς
ἀπὸ τῆς ψυχῆς ὑπόνοιαν ἐκβαλοῦσα, μεστὴ τε ἡθονῆς
γενομένη, καὶ ὅλας Ἀθανασίῳ πύλας ἀναπετάσασα,
ἣ καὶ τὰς τῆς καρδίας μᾶλλον εἰπεῖν, ὑπτιῆς αὐ-
τῶν, ὃ δὴ λέγεται, δέχεται ταῖς χερσίν. Ὅντινα δὴ
καὶ εἰς ἕκτον ἐξ ἐκεῖνου χρόνον, ἐφ' ὅσον δηλονότι
καὶ Κωνσταντίῳ τὰ τῆς ζωῆς παρετίνατο, ἐν οἴκου
μυχοῖς ἦν κατακρύπτουσα, κοινούς καθ' ἐκάστην
ἡμέραν πρᾶττειν, βίβλους τε ἀλλαχόθεν ἀναίρου-

μένη, καὶ ἀπὸ πρὸς ἄσκησιν καὶ μελέτην παρ-
έχουσα· καὶ οὕτως αὐτοῦ φιλοθέως καὶ σῶμα καὶ
ψυχὴν ἐστιῶσα, τὴν μὲν λόγοις, οὗς δὴ καὶ ἄρτον
ἀγγέλων εἶναι πιστεύομεν, τὸ δὲ καθημερινῇ τρα-
πέζῃ καὶ ἐστίασει, καὶ ὅσοις ἄλλοις ἢ φιλότιμος
ἔκεινη χεῖρ δεξιουῦσθαι τὸν ξένον ἡδύνατο· νίπτουσα τε
αὐτῇ τῇ προσψαύσει τῶν ἐκείνου ποδῶν ἀγιάζουσα, σπουδαίως τε καὶ θερμῶς πάσας αὐτῷ τὰς χρεῖας
διακονούσα, κάκεινου μᾶλλον ἢ ἑαυτῆς τὰ τε δντα καὶ τὴν οἰκίαν εἶναι παρασκευάζουσα.

22. Ἐν τοσοῦτω δὲ Ἀλεξανδρέων ἦ τε πόλις καὶ
ὁ δῆμος κατὰ ζήτησιν Ἀθανασίου πανταχοῦ πε-
ριήσαν, οὕτω τι λίαν ἐπιμελῶς, ὥστε καὶ ψυχῆς ἀν
αὐτῆς ἕκαστος τὴν τοῦ ἀνδρὸς εὐρεσιν ἡδέως ἐπρίαν-
το. Ἄλλ' ἦν ἀπολις, ἀοικος, ἀγνωστος (α), τῇ παρ-
θένῃ δὲ μόνῃ καὶ Θεῷ γινώριμος· ὥστε καὶ πολλῇ
κατ' ἐκείνο καιροῦ τὴν Ἐκκλησίαν κατεῖχε κατ-
ήφεια, καὶ ἦν τὸ κάλλος ἰδεῖν τῆς θυγατρὸς Σιών
ἀπνθουῦν ἀθρώως καὶ μαραινόμενον. Πλὴν γὰρ ὀλί-
γων ἄγαν, οἱ μὲν καὶ πράγματι καὶ ὀνόματι οἶα
καὶ (β) μετήσαν τὴν ἀσέβειαν· οἱ δὲ ὀνόματι
μόνον τὸν Χριστιανισμὸν τιμήσαντες, ἔργῳ δὲ τοὺς
πρώτους πολὺ μᾶλλον εἰς κακίαν νικήσαντες, ὅσον οὐ
φανερῶς, οὗς ἐνῆν ὅσα καὶ πολεμίους φυλάξασθαι,
ἀλλ' ἀφανῶς ἐν προσχηματι Χριστιανισμοῦ, τὸ
βλάσφημον Ἀρείου δόγμα κρατύνειν ἐσπούδαζον.
Μέρος μέντοι τῆς τοιαύτης ἀσεβείας οὐκ ἐλάχιστον
ὁ Κωνσταντῖος, ὅσῳ καὶ τὴν ἐξουσίαν εἶχεν ἀπὸ τῆς
βασιλείας συναιρομένην, καὶ πάντας εἰκοντας ὀξείως
αὐτοῦ καὶ μόνῃ τῷ νεύματι. Παρακελεύετο οὖν πρὸς
τε τοὺς κατὰ τὴν Ἰταλίαν ἐπισκόπους, καὶ πρὸς τοὺς
ἀπανταχοῦ γῆς διαβαίνειν τὴν νόσον· ἢ μὴ ὑπογρά-
φειν τῷ ἑτερουσίῳ προσηρημένους, ἐξωθεῖσθαι μὲν
αὐτοῦ τῶν Ἐκκλησιῶν, ἑτέρους δὲ τοῖς θρόνοις ἀν-
τικαθίστασθαι· ὅτε καὶ ὁ πολλὺς ἐν ὁσίοις καὶ μέγας
Λιβέρτος, μετὰ Ἰουλίον τὸν τοῦ μακαρίου Σιλβέστρου
ἑτάδοχον κληρονόμος τοῦ κατὰ Ῥώμην θρόνου γενό-
μενος, ὑπερορίαν καταδικάζεται. Φῆλιξ (γ) δὲ τις,
ἀντ' αὐτοῦ παρὰ τῶν αἰρετικῶν αἰρεθεὶς, θεηλάτῳ
παραρηῆμα ποινῇ τὴν δίκην δίδωσι· νῦν μὲν τῶν
ἔβρων ἐλεεινῶς ἀποστερηθεὶς, νῦν δὲ λοιμικῇ νόσῳ
χρόνον ἐπὶ συχνὸν διαφθαρεὶς, καὶ κακῶς ἄγαν κακῶς
ἀπολλύμενος, τῆς θείας οὕτω δίκης τοὺς ὑβριστὰς
μετιούσης. Γεώργιος δὲ, ἢ τῶν Ἀλεξανδρέων ἐριν-
νός, εἶπεν ἂν τις, τὰ συνήθη πάλιν περὶ τὴν πόλιν
ἐποίει, θερμότερος αὐτὸς ἑαυτοῦ φανείς, καὶ πλείονι
τῇ κατὰ τῆς ὀρθοδοξίας ὀρμῇ καὶ τῷ θυμῷ χρώμε-
νος. Ἐν τούτῳ δὲ καὶ Μελέτιος ὁ τῆς Ἀντιοχείων
ἐπίσκοπος, τῷ ὀμοουσίῳ διαβήθῃσιν συνηγορῶν, τοῦ
θρόνου καθαιρεῖται, καὶ ὑπερορίαν καταψήφίζεται,
ᾧ πολὺ τι πλῆθος τῶν ὀρθοδόξων ἐπόμενον ἦν, τὴν
τῶν ἐναντίων κοινωσίαν οὐκ ἀνασχόμενοι. Εὐζώιος
δὲ, ὁ ταῖς ἀληθείαις κακόδοιος, εἰς τὴν Ἀντιοχείαν
καθίσταται. Ταύτης γὰρ προεστῆκει Μελέτιος. Εὐ-
δόξιος τε ὁ λίαν κακόδοξος τῆς Κωνσταντινουπολι-
τῶν ἐπιθαίνει. Οὕτως ἢ κακία, οὕτως ὁ φθόνος,
πάντοθεν τὰ τῆς Ἐκκλησίας συνταράζας τε καὶ
συγχέας, καὶ πρὸς τὰ πολιτικά χωρεῖν ἀρχεται, καὶ
αὐτοῦ Κωνσταντίου προχειρισθέντα.

A manibus ejus pedes abluebat; imo potius, ipso pe-
dum ejus contactu manus sanctificabat suas, et
quidquid ipsi opus erat diligenter ac studiose submi-
nistrans, quasi ipsi potius quam sibi et facultates et
domus propriæ essent.

τε χερσὶν οἰκείαις τοὺς πόδας, μᾶλλον δὲ τὰς χεῖρας
σπουδαίως τε καὶ θερμῶς πάσας αὐτῷ τὰς χρεῖας
τὴν οἰκίαν εἶναι παρασκευάζουσα.

22. Tantopere autem Alexandrinorum civitas et
populus, ad perquirendum Athanasium tum ubique
circumsecurabat, atque cum tanta cura, ut quisque
vel animæ suæ pretio virum reperire peroptaret.
Sed erat ille sine civitate, sine domo, ignotusque
nisi soli virgini atque Deo, ita ut ingens eo tempore
tristitia Ecclesiam occuparet, videreque erat deco-
rem filiae Sion flaccescentem in dies et emarcescen-
tem. Paucissimis enim exceptis, alii quidem et re
et nomine impietatem veluti artem profitebantur; sed
alii vero solo nomine Christianissimum colentes, sed
re ipsa vel malitia præstantissimum longe supera-
bant, latenter licet, non ut ii qui utpote inimici,
caveri facile poterant; sed occulte ac Christiani-
smi sub specie, blasphemam Arii doctrinam confir-
mare satagebant. Non minima sane hujusmodi im-
pietatis portio Constantius erat: quod inesset illi
imperatoria potestas, quodque nutui illius omnes
statim cederent. Jussit ergo ut ad omnes Italiæ epi-
scopos et ad omnes alios ubique terrarum morbus
ille pervaderet, et si qui τῷ ἑτερουσίῳ, id est alte-
rius substantiæ, subscribere recusarent, ii exigē-
rentur Ecclesiis suis, alique eorum loco in thronos
constituerentur. Quando etiam eximius ille inter
sanctos, atque magnus Liberius, qui post Julium
beati Sylvestri successorem, Romanum occupavit
thronum, exsilio damnatus fuit. Felix autem qui-
dam in ejus locum ab hæreticis cooptatus, divina
statim ultione pœnas dedit, tum oculis miserabiliter
privatus, tum pestilenti morbo longo tempore con-
sumptus, admodumque malus male perit, sic divina
vindicta contumeliosos insequente. Georgius autem
Alexandrinorum furia, ut quis dixerit, demore in urbe
sese gerebat, seipso vehementior effectus, ac magno
contra sanam doctrinam impetu atque animo utens.
Eodem quoque tempore Meletius Antiochenus epi-
scopus, consubstantialem aperte defendens, throno
dejicitur, et exsilio mulciatur, quem multa ortho-
doxorum turba secuta est, quod adversariorum
communione ferre non possent. Euzoius vero,
improbæ sane vitæ homo, in Antiochenam sedem
ordinatus intruditur, cujus præsul erat Meletius.
Eudoxius vero, pravæ doctrine homo, Constantino-
politana in Ecclesiam. Ita improbitas, ita in-
vidia, ubique Ecclesiam perturbans et confundens,
etiam ad rem civilem procedere incepit, ac Julia-
num in Galliis Cæsarem declarat ab ipso Constantio
promotum.

αὐτοῦ Κωνσταντίου προχειρισθέντα.

(a) Ita mss. In editis vero ἀγνωστος deest.

(b) Ita mss. recte, Editi, τέχνην.

(c) Duo mss. Φιλιξ. Unus Φιλιξ.

23. Constantius ergo cum Constantinopolim petiisset, Eudoxium, uti prius dictum est, constituit episcopum : ac templi Sophiæ dicti, a seque tunc renovati celebrat Encænna, decimo imperii sui anno, Juliano tertium consule, decima quinta Februarii. Ille vero pravissimæ sanæ doctrinæ homo Eudoxius, jam completis Euceniis in thronum conscendens, hanc primam emisit vocem, utinam cum voce animam : Pater non pius, Filius pius. Cum igitur ea de causa tumultus atque seditio Ecclesiam occupasset, resumens ille, quasi volens sedare tumultum : Nulla, inquit, vos ob tale dictum perturbatio invadat. Nam Pater quidem non pius est, quod neminem pie colat; Filius vero pius est, quia Patrem pie colit. Inde risus auditoribus ortus, ita ut multi ejus improbantés ineptias ecclesia excesserint. Futurumque erat ut Constantius male exciperetur, et il'atæ in Deum contumeliæ condignas lueret pœnas. Deinde namque impius Julianus cupiditate imperii totius occupandi, magnum exercitum in Gallia conscribens, purpuram induit, et Augustus ab exercitu proclamatur. Constantius tum bello detinebatur Persico. Nec modicum ad famam gestorum Juliani commotus, insuperque ab impio Euzoio ad bellum ipsi inferendum concitatus, exercitum adversus patruelem comparat, aperte intestinum concitat bellum. Cum autem Mopsucrenis inter Cappadociam et Ciliciam versaretur, apoplexia correptus, vitam isthic cum imperio amisit, cum annos vixisset quadraginta quinque, post patrem autem viginti quinque.

Καπαδοκῶν τε καὶ Κιλικῶν ἐν Μόβου κρηναὶ τῷ βίον, νόσον ὑπομείνας ἀποπληξίαν, πέντε μὲν καὶ ἐπὶ τοῖς εἰκοσι μετὰ τὸν πατέρα ἐπιβιούς.

24. Sed hunc quidem ita divina ultio abstulit. Quomodo autem contumeliosum Georgium invaserit, ac impium, sibi similibus, ut scriptum est, manibus abstulerit, nequaquam prætereundum est. Erat quidam Alexandriæ locus, Mithræ olim Græcorum deo, ejusque sacrificiis et initiationibus destinatus, tum vero temporis, simo et putredine plenus, neque ad ullam rem civitati aut populo utilis. Hunc igitur Constantius, utpote omnino vacuum et desertum, Ecclesiæ attribuit. Georgius porro cum templum isthic excitare vellet, simum et sordes asportari jubet. Expurgato loco, reperitur adytum quoddam in recessibus terræ, ubi Græcorum mysteria occultabantur. Hæc autem erant calvariæ carnibus nudatæ, virorum et puerorum, quos fama erat Mithræ immolatos fuisse, quando Græci divinationibus ab extis, sectionibus, animarumque præstigiis utebantur. In hæc itaque cum Christiani quidam incidissent, palam ea ut risum populo moverent exposuerunt : atque omnium oculis triumphantium more obtulerunt. Quod Græci non ferentes, atque impio pro diis et sacris suis studio commoti, in Christianos irrupere, hi gladiis,

23. Τὴν Κωνσταντινοῦ τοίνυν καταλαβὼν ὁ Κωνσταντῖος, Εὐδόξιόν τε, ὡς ἤδη φθάσαντες εἰπομεν, χειροτονεῖ, καὶ τῷ τῆς σοφίας ἐπωνύμῳ πατρὶ παρ' αὐτοῦ τότε καινουργηθέντι τελεῖ τὰ Ἐγκαίνια δεκάτῳ μὲν τῆς αὐτοῦ βασιλείας ἔτει, τρίτῳ δὲ τῆς Ἰουλιανοῦ ὑπατείας, πέμπτῃ καὶ δεκάτῃ Φεβρουαρίου. Ὁ μὲντοι κακοδοξότατος ἐκεῖνος ταῖς ἀληθείαις Εὐδόξιος, τοῦ ὀνόμου, τελουμένων ἤδη τῶν Ἐγκαίνων, ἐπιβάς, πρώτῃν ταύτην ἀζήκε φωνήν, ὡς δεφελον ἄρα σὺν ἐκείνῃ καὶ τὴν ψυχὴν· Ὁ Πατὴρ ἀσεβῆς, ὁ Υἱὸς εὐσεβῆς. Θεορῶν τοίνυν, ὡς εἰκός, ἐπὶ τοῦτο καὶ στάσεις κατασχούσης τὴν Ἐκκλησίαν, αὔθις ἐκεῖνος ἀναλαβὼν, καὶ ὡσπερ κοιμῆσαι τὸν σάλον βουλόμενος, Μηδεὶς, φησὶν, ὑμᾶς, ὧ οὔτοι, πρὸς τὸ λεχθὲν τάραχος κατάσχοι. Ὁ μὲν γὰρ Πατὴρ ἀσεβῆς, ὅτι μηδένα σέβει· ὁ δὲ Υἱὸς εὐσεβῆς, ὅτι σέβει καλῶς τὸν Πατέρα. Πρὸς ταῦτα γέλωσ ἐλάμβανε τοὺς παρόντας· ὥστε καὶ λήρον αὐτοῦ σαφῆ τοὺς πολλοὺς καταγόνοντας, ὑποχωρῆσαι τῆς Ἐκκλησίας. Ἐμελλε δὲ ἄρα καὶ Κωνσταντίῳ γενέσθαι κακῶς, καὶ δίκας αὐτὸν ἀξίας τῆς εἰς τὸ θεῖον ὑποσχεῖν ὕβρεως. Ἐνθεν τε καὶ ὁ δυσσεβῆς Ἰουλιανὸς, ἐπιθυμία τῆς τοῦ παντὸς ἐξουσίας χεῖρα συχὴν ἐν Γαλλίαις ἐταιρισάμενος, περιτιθῆσιν ἑαυτῷ τὴν ἀλουργίδα, καὶ Αὔγουστος ὑπὸ τοῦ στρατοπέδου ἀναγορεύεται. Κωνσταντίον δὲ κατεῖχε μὲν ὁ Περσικὸς ἔτι πόλεμος· οὐ μετρίως δὲ καὶ πρὸς τὰς Ἰουλιανοῦ φήμας διακρίμενος, ἄλλως τε καὶ ὑπὸ θεομάχου Εὐζούτου πρὸς τὴν κατ' αὐτοῦ μάχην ἐρεθιζόμενος, στρατεύμα κατὰ τοῦ ἀνεπιού συγκροτεῖ (α).

Κ καὶ σαφῶς ἐμφύλιον ἐξεγείρει μάχην. Μεταξὺ δὲ χωρίῳ γενόμενος, καταλαύει μετὰ τῆς ἀρχῆς καὶ τὸν τεσσαράκοντα τῆς ἡλικίας ἔτη βιούς, πέντε δὲ πάλιν

24. Ἀλλὰ τοῦτον μὲν οὕτως ἡ δίκη μετῆλθεν· ὅπως δὲ καὶ τὸν ὕβριστὴν μετῆι Γεώργιον καὶ τὸν ἀσεβῆ, κατὰ τὸ γεγραμμένον βιά χειρῶν ὁμοίων, οὐκ ἀξίον παρελθεῖν. Ἦν τις ἐν τῇ τῶν Ἀλεξανδρέων τόπος, πάλαι μὲν Μίθρα τῷ τῶν Ἑλλήνων θεῷ, καὶ ταῖς ἐκεῖνου θυσίαις καὶ τελεταῖς ἀνεμῆμος· νῦν δὲ κόπρου καὶ σαπρίας κατάπλεως, καὶ πρὸς οὐδ' ὄτιοῦν τῇ τε πόλει καὶ τῷ κοινῷ χρήσιμος. Τοῦτον τοιγαροῦν ὁ Κωνσταντῖος, ὡς ἀργῶς ἔχοντα παντάπασι καὶ ἀχρήστως, ἀπονέμει τῇ Ἐκκλησίᾳ. Γεώργιος δὲ, ναδὸν ἐν αὐτῷ δειμασθαὶ βουληθεὶς, τὴν τε κόπρον ἐκείνην καὶ τὸν πολλὸν συρφετὸν ἐκφορηθῆναι προστάττει. Ἡδὴ δὲ ἀνακαθαίρομενος τοῦ τόπου, εὐρίσκειται τι τῶν ἀδύτων εἰς μυχὰ γῆς, ἐν ᾧ τὰ τῶν Ἑλλήνων μυστήρια κέκρυπτο. Τὰ δὲ ἦν ἄρα κρᾶνία γυμνά τῶν σαρκῶν, τὰ μὲν ἀνδρῶν, τὰ δὲ παίδων, οὗς μῦθος εἶχε τῷ Μίθρα διατεθῆσθαι, ὅτε ταῖς διὰ σπλάγγων μαντελαῖς ἐκείναις Ἑλληνας καὶ ταῖς ἀνατομαῖς, καὶ ταῖς κατὰ ψυχῶν μαγγανείαις ἐπέκρηντο. Τοῦτοις οὖν τινες τῶν Χριστιανῶν ἐντυχόντες, γέλωτα τῷ δήμῳ ταῦτα φανερόν ἐποιούοντο, καὶ ὑπὸ τοῖς ἀπάντων ὀφθαλμοῖς ἐθριάμβευον. Ὅσπερ Ἑλλήνων παῖδες οὐκ ἐνεγχόντες, ἀλλ' ὑπὲρ τε θεῶν καὶ ἱερῶν

(a) Duo codices, συγκριθεῖ. Unus, συγκροτεῖ recte. Editi, συγκρίνει.

τῶν σφετέρων ἀθλίως ζηλώσαντες, ἔθειον ἐπ' αὐτούς, ἅ οἱ μὲν ξίφει παίοντες, οἱ δὲ λίθοις· ὥστε καὶ πολλοὺς ἀναιρεθῆναι τῶν Χριστιανῶν, τοὺς δὲ καὶ ἀνασταυρωθῆναι, ὄσους ἔτι ζώντας κατασχεῖν ἡδυνήθησαν, καὶ ἄλλους ἄλλοις ἐκδοθῆναι θανάτου τρόποις καὶ τοικίαις ἰδέαις κολάσεων. Τὸν μέντοι δυσσεβῆ Γεώργιον τῆς ἐκκλησίας ὡς εἶχον ἐξαγαγόντες, καὶ τινος καμήλου ἐκδήσαντες, ἐπειδὴ σφοδρῶς αὐτὸν ἢ κάμηλος σπαράξειε (α) τε καὶ διασπάσαιτο, εἶτα καὶ ὕλην ἱκανὴν συμφορήσαντες, καὶ πῦρ ἐν κοινῇ θεῶν ὑφάψαντες αὐτῇ καμήλῳ, τοῦτον κατέκαυσαν. Οὕτως ὕψ' ἐνὶ μὲν τῷ τρόπῳ, διαφόροι δὲ ταῖς αἰτίαις, οἱ μὲν μακάριοι τοῦ τέλους, ὁ δὲ ἀθλιὸς τοῦ θανάτου τὴν βίον μετέλλαξαν. Καὶ τὰ μὲν κατ' αὐτοὺς εἰς τοῦτο ἐχώρει.

25. Ἰουλιανὸς δὲ τοῦ παντὸς οὕτω Κύριος καταστάς, καὶ ἀνατρέπειν τὰς Κωνσταντινου πράξεις ἔργον ποιούμενος, ἔγνω καὶ τοὺς ἐν ὑπερορίαις ἀνακλιεῖσθαι. Ὅτι οὖν μαθὼν Ἀθανάσιος, καὶ δεῖσας μὴ καὶ Ἰουλιανὸν οἱ τῆς Ἀρείου μοίρας φθάσαντες ἐπαγάγνται· (ἠγνοεῖτο γὰρ ἔτι τὸ δυσσεβὲς τῆς ἐκείνου ψυχῆς ἀπιστῶν τε καὶ φιλομώλῳθρον·) ὑπὸ νύκτα τοῦ οἴκου βαθεῖαν ἀπάρας, ἀψ' οὐ πεφυγάδευτο, ἐν ἐκκλησίᾳ μέσῃ τῇ τῶν Ἀλεξανδρέων εὗρίσκειται. Τί ἂν τις διεξίησι τὰ ἐπὶ τούτοις; ὅπως μὲν ἡδέως αὐτὸν ἐθεάσαντο, ὅπως δὲ κατὰ θέαν ἐκείνου πανταχόθεν ἡθροίζοντο, ὁ κλήρος, ἢ πόλις, ὁ δῆμος, οἱ μὲν θερμῶς εὐχαριστοῦντες τῆς ἐπανόδου, οἱ δὲ τὸν μεταξὺ χρόνον διεγκαλοῦντες, καὶ τὴν ζημίαν αὐτῷ καὶ τὴν στέρησιν ὀνειδιζόντες. Εἶτα ὡσπερ ἱκανὴν τινα πίστιν τῆς πρὸς αὐτὸν εὐνοίας παρέχοντες, ἄλλως τε δὲ καὶ ἀπὸ μόνης τῆς τοῦ καλοῦ ποιμένου ἐκείνου παρουσίας θάρσους ἐμπλοεῖ, τὰς ψυχὰς καταστάνας ἐξουθύναν αὐτίκα μάλα τοὺς Ἀρειανιστάς, καὶ τὴν πόλιν Ἀθανασίῳ ἀπάρας, ἀψ' ἐγγχειρίζουσιν. Οἱ δὲ, καὶ οὕτως αἰσχυρῶς ἐλαυνόμενοι, καὶ εἰς ἐρήμους τόπους τινὰς καὶ ἀσήμους κατακρυπτόμενοι, οὐδὲ οὕτω τῆς μανίας ἐκείνης καὶ τῆς λύττης ἀπέληγον, ἀλλὰ καὶ Γεωργίου δίκας, ὡς ἤδη φθάσαντες εἴπομεν, ὑποσχόντος ἀξίας, Λουκίον ἑαυτοῖς ἀντικαθιστώσι, καὶ πᾶσαν ὑπ' αὐτῷ πάλιν τὴν περὶ τὰς αἰρέσεις σπουδὴν ἐπανάγουσι, τοιοῦτου αὐτοῖς προσώπου ἐπισκόπου (β), τῇ ἀσεβείᾳ καὶ ὁμότητι παρ' ἐκείνου μηδαμῶς ἡττηθέντος. Νῦν μὲν οὖν τὰ τοῦ ἀσεβοῦς Ἰουλιανοῦ κακὰ, καὶ τὴν ἀσέβειαν ἐν παρόδῳ ὁ λόγος δηλώσει, προσθεὶς καὶ τὰ τοῦ μεγάλου ἐκείνου, πῶς τε αὐτοῦ οὐδὲν μέρος τοῦ βίου κινδύνων καὶ ἀγώνων ἔξω ὑπῆρχε· τοῦ γὰρ ἀσεβοῦς Ἰουλιανοῦ ἐπὶ τὴν βασιλείαν φθάσαντος, καὶ τοῖς εαῖμοσι, οἷος ἦν καὶ αὐτὸς, καὶ τῶν θεῶν ὀνόμασι μᾶλλον ἢ τοῖς θεοῖς θύοντος, πᾶσα μὲν τῶν Χριστιανῶν Ἐκκλησία ἐταράττετο· οἱ δὲ τῶν Ἑλλήνων ναοὶ, οἱ μὲν ἀνεψώγεισαν, οἱ δὲ ἀνευθύντο· ἀλλὰ μὴν καὶ νεοὶ ὑποδομοῦντο, καὶ πάλιν κτίσσα καὶ καπνὸς πανταχοῦ, καὶ θυσίαι, καὶ τομαὶ ζώων, καὶ αἷμα, καὶ ἐν αὐτῇ, ὀμοῖ! τοῦ Κωνσταντινοῦ πόλει Τύχης τὸ

lapidibus illi impetentes; ita ut Christianorum multi caesi, alii crucifixi, quos scilicet vivos comprehendere potuerunt, alii aliis suppliciis variisque cruciatuum generibus necati fuerint. Impium sane Georgium extemplo ecclesia extractum, cum camelo cuidam alligassent, et camelus illum vehementer dilaniasset et distraxisset, comportatis lignis multis, omniumque sub conspectu successo igne, eum una cum camelo combussere. Atque ita uno utique modo, variis tamen de causis, beati quidem illi felici exitu, hic vero miser infelici, vitam cum morte commutarunt. Et haec quidem illis accidere.

B 25. Julianus porro omnium dominus eo pacto constitutus, cum statuisset omnia Constantii aboleri acta, decrevit ut ii qui exsulerent ab exsilio revocarentur. Quod cum didicisset Athanasius, veritus ne etiam Julianum Ariani abriperent (ignorabat enim adhuc animæ illius impietatem, infidelitatem, malitiam), obscura nocte profectus domo ad quam confugerat, in media Alexandrinorum ecclesia reperitur. Quis porro enarraverit quæ gesta sunt? quam libenter scilicet eum conspexerint; quomodo ad conspectum ejus unidique coacti sint, clerus, civitas, populus: alii ex animo gratias agentes de redivit; alii de tanta mora arguentes, ac damnum ex ejus absentia subortum exprobrantes. Deinde quasi suæ erga illum benevolentiae satis fidem fecissent, aliasque ex sola boni illius pastoris præsentia fiducia repleti, confirmatis animis quamprimum Arianos urbe pellunt, Athanasioque civitatem ac seipsos tradunt. Illi vero, etsi ita turpiter exacti, et ad deserta quædam obscuraque loca occultati, nequaquam tamen destiterunt a furore illo atque insania, sed etiamsi Georgius, uti supra diximus, condignas luisset pœnias, Lucium sibi ejus loco constituunt, et rursus sub illo omnem operam hæresi navant, talem nacti præulem, nec malitia nec impietate illi inferiorem. Jam impii Juliani mala obiter attingamus, adjiciamusque ea quibus vir ille magnus afflicus est, cujus scilicet vita, nunquam vel tantillum periculis laboribusque vacua fuit. Cum enim impius Julianus imperium occupasset, ac dæmonibus qualis ipse erat, potiusque deorum nominibus, quam diis immolaret, tota quidem Ecclesia Christianorum perturbata fuit; Græcorum vero templa, alia aperta, alia instaurata sunt, imo nova exstructa. Ac rursus nidus ubique et fumus, sacrificia, sectiones animalium: et in ipsa, heu mihi! Constantini urbe, Fortunæ statua et libationes publice, hostiæ et alia hujusmodi, imperatore curam omnium imperiique potestatem contra pietatem adhibente.

ἀγαλμα, καὶ σπονδαὶ δημοσίαι, καὶ θύματα, τὰ τε

(a) Mss. omnes, σπαράξειε.

(b) Ab hisce verbis contextus in Colb. 1, 2, et in

Reg. ita discrepat ab editis, vix ut una sententiâ inter se quadrent.

ἄλλα τοιαῦτα, τοῦ βασιλέως πᾶσαν σπουδὴν καὶ τῆς βασιλείας τὸ κράτος κατὰ τῆς εὐσεβείας ἐπιτελούντος.

26. Tum etiam Maris, Chalcedonis in Bithynia A
episcopus, imperatorem adiens palam conviciabatur illi, impium, apostatam, atheum et similia proferebat. Erat porro Maris prae senectute laborans caecitate. Julianus vero contumelias juste illatas injuste depellebat, garrulum eum et caecum vocans, quem neque Deus Galilaeorum sanasset. Ille quasi stimulo concitatus, cum fiducia imperatori respondit: Gratias ago, inquit, Deo, qui me ad utilitatem meam excaecavit, ne impudentem vultum tuum conspicerem, qui tam proterve in impietatem delapsus es. Huius libertatis exemplo commoti Jovinianus et Valentinianus, soluta cingula tyranno projecerunt. Nos, inquit, praesto sumus propter Christum vitam ipsam tradere. Imperator itaque, et qui cum eo sentiebant, adversus piam religionem B
tum conspirabant, et sapientes quidam qui cum illo versabantur, magos, veneficos, et divinatores coegerunt, rogaruntque sententiam, quo pacto Christianos de medio tollerent. Omnium una sententia fuit ut Athanasius occideretur. Sublato namque fundamento facile fore reliquas fidei partes dissolvere. Rursum itaque iudicia, rursum iudices qui condemnarent, rursum missus exercitus: turbatur populus, Alexandria circumsidetur, ecclesia deprædatur, Athanasio ad necem perquisito. Sed cum etiam tunc illa per medium illorum evaderet, nullus eum cognovit: imo qui videbant ignorabant eum esse, cujus causa ecclesiam, hei mihi! tanta militum manus obsederat, cujus item causa C
vias omnes armis intercluserant. Sic igitur, superna munitus manu Athanasius, inimicorum manibus elapsus, vix ullo prohibente, omni cum fiducia, secessit urbe. Tunc iterum fletus gemitusque occupavit Alexandriam. Ille noctu ad Nilum progressus, consensa navicula, in Thebaidem rursum adverso flumine concedebat. Instabat autem quidam a tergo satrapes, a tyranno jussus eum necare ubicunque illum comprehenderet. Cum autem vectorum quidam qui cum Athanasio erat, procul novisset, conspexissetque insequentem, remiges urgebat. Tum Athanasius ubi paulum substitisset, secum oculis interius quiddam prospiciens, uti solebat, jubet remiges cursum vertere, et navigationem Alexandriam versus dirigere. Illis perturbatis, ut par erat, D
veritisque ne inciderent in satrapam, Athanasius jubet confidere, et divinum id opus esse inquit, persuasit. Tum conversa prora, et nave adversa fronte, recta Alexandriam navigarunt, persequentes eos, res mira! qui persequabantur. Cum autem jam prope satrapam accessissent, barbari quasi caligine quadam eorum oculis offusa, ac si nihil eorum quae sub oculis erant vidissent, praeternavigabant. Percontatur Athanasius, ut olim Eliseus, quem inquirant: Athanasium, respondent; tum ille: Paulum vos praecedat, quasi navigando quosdam ne insequentes fugiat. Ita decepti illi animis excæ-

26. Τότε δὴ καὶ Μάρις, ὁ τῆς ἐν Βιθυνίᾳ Χαλκηδόνος ἐπίσκοπος, πολλὰ τὸν βασιλέα προσελθὼν προφανῶς περιύβρισε, τὸν ἀσεβῆ, καὶ ἀποστάτην, καὶ ἄθεον, καὶ τὰ ὅμοια καλῶν. Ἦν δὲ ὁ Μάρις πρὸς τῷ γήρᾳ ὑπόχυσιν ὀφθαλμῶν ὑπομείνας. Ὁ δὲ Ἰουλιανὸς τὰς δικαίας ὑβρεὶς ἀδίκως ἡμείβετο, σπερμολόγον καὶ τυφλὸν καλέσας, ὃν οὐδὲ ὁ τῶν Γαλιλαίων Θεὸς θεραπεύσειε. Ὁ δὲ, ὡσπερ οἰστρωτὶν ἐπιληφθεὶς, καὶ παρῆρσιέστερον τῷ βασιλεῖ ἀποκρινόμενος, Εὐχαριστῶ, φησὶ, τῷ Θεῷ, τῷ τυφλώσαντι με λυσιτελῶς, ἵνα μὴ ἴδω τὸ ἀναιδὲς πρόσωπόν σου, τὸ οὕτως ἰταμῶς πρὸς τὴν ἀσεβείαν ἐκπεπωκός. Ἀπὸ ταύτης τῆς παρῆρσιε κινουμένοι Ἰοβινιανὸς καὶ Οὐαλεντινιανὸς λύσαντες τὰς ζώνας, προσέβριψαν τῷ τυράννῳ. Ἡμεῖς, φασὶν, ἔτοιμοι ἔσμεν διὰ Χριστὸν καὶ τὴν ζωὴν παραδοῦναι. Ὁ γοῦν βασιλεὺς καὶ οἱ ὁμόφρονες αὐτοῦ συνετίθεντο περὶ τῆς εὐσεβείας· καὶ τῶν σοφῶν τινες τότε σὺν αὐτῷ μάγους καὶ φαρμάκους καὶ μάντις συνῆγον, καὶ πῶς τοὺς Χριστιανούς περιέλωσιν γνῶμην παρ' αὐτῶν ἤτησαν. Ἐδόκει δὲ πᾶσι τούτοις ἡ τοῦ Ἀθανασίου ἀναίρεσις. Τοῦ γὰρ θεμελίου ἀφαιρεθέντος, βῆδῶς εἶναι καὶ τὰ λοιπὰ μέρη τῆς πίστεως καταλύειν. Πάλιν μὲν οὖν κριτήρια, καὶ δικαστὰ καταδικάζοντες, καὶ στρατὸς ἀποπεμπόμενος· καὶ ὁ μὲν λαὸς ταράττεται, ἡ δὲ Ἀλεξάνδρεια περιέχεται, καὶ ἡ ἐκκλησία λητίζεται, τοῦ Ἀθανασίου πρὸς θάνατον ζητουμένου. Ἀλλὰ τούτου μὲν καὶ νῦν διὰ μέσων αὐτῶν ἐκβάντος, οὐδενὸς δὲ αὐτὸν ἐπιγινώσκοντος· ἀλλὰ καὶ ἰδόντες ἠγνόουν αὐτὸν εἶναι, οὗ ἕνεκεν τὴν ἐκκλησίαν, οἱμοὶ! τοσαύτη χεὶρ περιεκύκλωσαν, καὶ διὲν πάσας τὰς ἐξόδους ὅποις συνέκλειον. Οὕτως οὖν, παρὰ τῆς ἀνωθεν χειρὸς ὄχυρωθεὶς Ἀθανάσιος, ἀκράτητος ἦν ταῖς τῶν ἐχθρῶν χερεσὶ, καὶ σχεδὸν οὐδενὸς κωλύοντος πάντα θαρσῆσας, τῆς πόλεως ἀνεχώρει. Τότε πάλιν κλαυθμὸς καὶ οἰμωγὴ τῆν Ἀλεξανδρείαν κατέλαβεν. Ἐκεῖνος δὲ, νύκτωρ τῷ Νείλῳ προσερχόμενος, ἐπιβὰς ὀκνάδος εἰς Θηβαῖδα πάλιν ἐπιφύρωρως ἀνήγατο. Ἡπείγετο δὲ τις ὀπισθεν αὐτοῦ καὶ σατράπης ἀνελεῖν, ὅπου καὶ καταλάβοι τούτον ἀπὸ τοῦ τυράννου προστεταγμένος. Ἐπεὶ δὲ τις τῶν Ἀθανασίῳ συμπλεόντων ἔγνω πόρρωθεν, ἰδὼν τὸν διώκοντα, καὶ τοὺς ἐρέττοντας ἐπετάχυνε· μικρὸν Ἀθανάσιος ἐπισχῶν, καὶ τι κεκρυμμένον, ὡς ἔοικε, τοῖς ἐντὸς ἰδὼν ὀφθαλμοῖς, ἀναστρέφειν ἐκέλευε τοῖς ἐρέταις, καὶ τὸν πλοῦν αὐθὺς ποιεῖσθαι πρὸς Ἀλεξάνδρειαν. Τῶν δὲ θορυθηθέντων, οἷα εἰκός, καὶ ὅπως μὴ τῷ σατράπῃ περιπέσεισι δεδιότων, πολλὰ παραθάρβυνας ἐκεῖνος, καὶ θεῶν τι τὸ πραττόμενον εἰπῶν ἐπεισεν. Εἶτα συσπρέψαντες τὴν κεραίαν, καὶ τὴν ναῦν εἰς τὰ πρόσω ἀνακρουσάμενοι, ἔπλεον εὐθύς τῆς Ἀλεξανδρείαν, μεταδιώκοντες τοὺς διώκοντας, τὸ καινότερον. Ὡς δὲ πλησθὸν ἤδη καὶ παρὰ τὸν σατράπην ἐγίνοντο, οἱ βάρβαροι μὲν ὡσπερ τινὲς αὐτῶν ἀγλύος ἐπιχυθείσης τοῖς ὀφθαλμοῖς, οἷα μηδὲνα τῶν ὀρωμένων ὀρῶντες, παρέπλεον, Ἀθανάσιος δὲ τίνα ζητοῖεν, καθάπερ ἐπὶ Ἐλισσαίου, πυθάνεται. Τῶν

δὲ Ἐθανάσιον ἀποκριναμένον. Μικρὰ προάγει ὕμῶν, ἔφη, κατὰ τὸν πλοῦν, οἷονεῖ τινὰς αὐτὸν διώκοντας φεύγοντα. Οὕτως ἀπατηθέντες οἱ τὰς φρένας τυφλοὶ, μετεδίδωκον, ὃν ἐν χερσὶν ἔχοντες οὐκ ἤσθάνοντο. Ὁ δὲ, τὸ τάχος εἰς Ἀλεξάνδρειαν καταχθεις, τῇ πόλει τε ἀθρόον ἐπιδημήσας, ἡδονῆς ὄσης αὐτὴν ἐμπείπλησι. Τοιοῦτον γὰρ ποθομένην ὄψις ἀδοκῆτως ἐπιφανεῖσα. Ἐπειτα ἤσυχία δούς ἑαυτὸν, ὅσος ἐξῆς ὁ μεταξὺ χρόνος τῆς Ἰουλιανοῦ βασιλείας ἐκρύπτετο.

27. Μετὰ δὲ ταῦτα Ἰουλιανὸς μὲν, ὀνομαστότατος τῶν πρὸ αὐτοῦ γενόμενος εἰς ἀσέβειαν, καὶ μικροῦς κακίαν πάντας αὐτοὺς ἀποδείξας, μετὰ μυρίους τοὺς κατὰ τῶν εὐσεβῶν πολέμους εὐρίσκει καὶ τέλος τῶν πονηρῶν ἐπιτηδευμάτων, ἀκριβῶς μὲν οὐκ ἔξιον, ὡς τοῖς ἐκείθεν δικαιοτηρίοις ταμιευόμενος, πλὴν οὐδὲ εἰς ἅπαν τρίβον ἀμαρτωλῶν δεικνύον ἐθινομένην. Γοητείαι γάρ τισι καὶ τερατείας καὶ μάγην τέχναις ἑαυτὸν ἐπιτρέψας, καὶ τὴν Ἀλεξάνδρου κτήσασθαι δυναστειαν ἀπατηθείς, οἷον ἐκείνῳ τὸ ἦθος ἀεὶ δόξης ἔρωτι σφοδρῶς κατεχόμενον, ἑαυτὸν δὲ εἶναι μᾶλλον ἐν ἐτέρῳ σώματι τὸν Μακεδόνα πιστεύσας, καὶ Πέρσαις ἐπιστρατεύσας, ἀνθήσας τε ταῖς πρώταις ἐλπίσιν, ἤνικα τι μέγα καὶ λαμπρὸν κατορθοῦν ἐνόμιζε, τότε καὶ ἦν εἶχεν ἀρχὴν αἰσχρῶς ἀπέβαλε, καὶ σὺν αὐτῇ τὴν ζωὴν. Δόλῳ γάρ τινος αὐτομόλου, τὰ τε σιτηγούντα διὰ τὸν ποταμὸν πλοῖα, καὶ ὅσοις ἄλλοις τῇ στρατιᾷ τὰ πολλὰ τῶν ἀναλωμάτων μετεκομίζετο, ἐκδοτὰ τῷ ποταμῷ ποιησάμενος, γῆς τε ξηρᾶς ἐπιβάς καὶ ἀνύδρου καὶ διασκεκαυμένης, λιμῶ τε καὶ δίψει πιέσας τοὺς ὑπ' αὐτὸν, καὶ τὸ πολὺ σχεδὸν ἀπολωλεκῶς τοῦ στρατεύματος, ἐπειδὴ πάντων ἀγανακτούντων, καὶ πολλῇ βλασφημίᾳ καὶ γλώσση λοιδορῶν κατ' αὐτοῦ κεχρημένων, παρῆν αὐτὸς ἱππότης. Τότε ἀδημονοῦν παραμυθούμενος, καὶ τὸ κάμνον τῆς στρατιᾶς ἀνακτώμενος· οἷόν σου τὸ ἔργον, ὦ δίκη! ἀκόντιον, οὐκ οἶδ' ὅθεν, διὰ μέσου δραμὸν τοῦ βραχίονος, εἰς τὴν δεξιάν ἐκείνου πίπτει πλευράν. Καὶ ὁ μὲν ἀθλιος ἔκειτο, εἶτε παρὰ τοῦ αὐτομόλου βληθείς, εἶτε τινὸς καὶ τῶν ὑπὸ χεῖρα· ἐκάτερα γὰρ περὶ αὐτοῦ παραδέδοται· εἶτε καὶ θεηλάτῳ πληγῇ, ἢ δὴ καὶ μᾶλλον τοὺς πλεονας ἔχει· ταύτην δὲ ὁμῶς τοῦ βίου τελευτὴν μετὰ ἑνιαυτὸν ἕνα τῆς βασιλείας καὶ μῆνας ὀκτὼ δεξάμενος. Ἐπειτα ψήφῳ τοῦ στρατοῦ παντὸς Ἰουλιανὸς τὴν βασιλείαν πιστεύεται. Ὁ μῆνας ἐπὶ μόνους ἄρξας, τοῦ ὀγδόου γενόμενος κατὰ τὴν Γαλατίαν, ἄφῳ τελευτᾷ τὸν βίον, ὑπὸν κερᾶσας θάνατον. Οὐαλεντινιανὸς μὲντοι μετὰ τοῦτον ἀναγορεύεται, ὃς τὸν ἀδελφὸν Οὐάλεντα κοινῶν ποιεῖται τῆς βασιλείας, καὶ τὰ πρὸς ἧλιον ἐσπέραν μεθ' ἡμέρας τριάκοντα, καὶ τὰς Γαλλίας ἀπέδραμε.

28. Παραλαβὼν οὖν Οὐάλης τὴν βασιλείαν, οὐκ ἐφρόντισε θησαυρῶν, οὐκ ἐπεμελήθη χρημάτων, οὐδ' ὅπως ἂν σχολή αὐτῷ καλῶς τὰ τῆς στρατιωτικῆς τάξεως τε καὶ ἁρμονίας· ἀλλ' ὅπως ἂν τὰ μὲν Ἀρσενίων αὐξήσοι, τὰ δὲ τῶν ὀρθοδόξων εἰς ἑλαττον θέσῃ, καὶ τρόπῳ τῷ παντὶ καθέλοι, ἢ πᾶσα ἦν αὐτῷ τῆς βασιλείας φροντίς. Καὶ τοῦτο μόνον εἰς λαμπρότητα καὶ δόξαν ἀρκοῦν ἔκρινεν εἶναι. Ταύτη τοι καὶ

A cati homines, insequabantur eum quem se in manibus habere non animadvertabant. Ille vero celerime Alexandriam delatus, statimque urbem ingressus, ingenti illam voluptate replevit : uti solet fieri cum insperato conspicitur quod desideratur. Hinc quieti sese tradens, toto imperantis Juliani tempore degit occultus.

27. Postea Julianus decessorum omnium impie-tate celeberrimus, quos omnes ostendit malitia sibi longe inferiores, post sexcenta adversus pios certamina, improborum operum invenit finem, nec tamen condignum, quasi in illo tribunali sibi iram et supplicium reconderet. Cæterum declaravit ille peccatorum viam non esse plane felicem; præstigiis enim, portentis et magicis incantationibus cum sese dedisset, atque deceptus spe ejus, quod Alexandri fuisset olim imperii potiundi, ut erat semper vehementi gloriæ cupidine captus, imo ratus se in alio corpore Macedonem esse, illato Persis bello, cum spe initio florisset, ac putaret se magni quidpiam ac præclari editurum, tum id quod tenebat imperium turpiter amisit, et una vitam. Dolo namque transfugæ cunjilam, oneraria importandis per fluvium frumentis navigia, et reliquos pro castrorum usu commeatus, in fluvium conjecit; in aridamque et exustam terram egressus est, ubi decrat aqua: tum fame sitique sui afflicti sunt, ita ut maxima pars exercitus interiret. Deinde eum rem omnes indigne ferrent, et maledictis multis ac conviciis eum insectarentur, eques ipse aderet, ut cohortaretur eos qui desponderent animum, defessosque recrearet. Quale tuum opus, o ultio! Sagitta, nescio unde, per medium volans brachium, in dextrum cadit latus. Tum prostratus est miser ille, sive a transfuga illo confusus, sive a suorum aliquo; utrumque enim de illo traditum est: sive etiam, quod plurimum fert sententia, divinitus inflicto vulnere. Hunc exitum vitæ invenit post annum imperii unum mensesque octo. Deinde totius exercitus calculo, Joviano imperium traditur. Qui cum menses duntaxat septem imperasset, cum octavo in Galatia degeret, derepente vitam clausit, somno miscens mortem. Post illum inauguratur Valentinianus, qui cum fratre Valente societatem inivit imperii, Orienteque ipsi tradito, in Occidentem ipse post triginta dies, in Galliasque properavit. Anίσχοντα παραδούς ἔχειν ἐκείνῳ, αὐτὸς ἐπὶ τῇ

28. Accepto igitur Valens imperio, non thesauros curavit, non de pecuniis sollicitus fuit; non de exercitus ordine disciplinaque, sed omnis illi cura fuit quo pacto Arianorum rem auget, orthodoxorumque imminueret, ac quibusvis modis perderet. Quod ipsum sibi satis esse æstimabat ad gloriam ac splendorem. Quare brevi, episcopos, sacerdotes, diaconos, eosque qui monasticam agerent vitam

extremis affectis malis. Tum Meletium pietate incomparabilem hominem, Antiocheno dejecit throno, Athanasium item magnum inter athletas virum comprehendere satagebat. Meletius porro exsiliidamnatus est, et una cum eo pulsus totus Ecclesieclerus: necnon multi alii presules, uno verbo, quotquot cum Arii corruptela communicare nollent, ecclesiis exacti, patria pulsati sunt, familiaribus et cognatis privati, calamitatibus item et cruciatibus gravissimis traditi. Cum autem ingens illud Alexandriam illatum bellum fuit, praefectorumque jussa, curante Eudoxio, ubique missa sunt, tum maximus ille athleta Athanasius persecutionem passus est, moxque capiendus erat, cum clam egressus urbe in paternumque ingressus sepulcrum, quatuor ibi mensibus traiegit, atque ita brutum impetum et furorem vitavit. Tatiano tum Aegypti praeside, horrendi Christianos omnes et gravissimi cruciatus exceperunt: ac per eum multi martyrii finem adepti sunt. At condignas statim ille pœnas luit, fortunis una et dignitate privatus, et ad hæc, oculorum morbo excæcatus, valdeque miserabiliter palam mendicans, vita sic functus est: neque mortuo quispiam Alexandrinorum libavit; imo etiam in ejus statuam et imaginem debacchati sunt, ut etiam fuligine faciem ejus inungerent, qua sola ille vere dignus erat. Sed hæc quidem gesta sunt, fraude jam marcescente et efflorescente.

κρῶ σπείσαμένων αὐτῶ τῶν Ἀλεξανδρέων, ἀλλὰ καὶ μορφῆς πεπαρφηχότων, καὶ τὰς ὄψεις ἀσβόλῃ διαχρισάντων, ἧς μόντης ἐκεῖνος ἀληθῶς ἄξιος. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν, ἤδη τῆς ἀπάτης μαραινομένης καὶ ἀπανθούσης.

29. Quæ vero Constantinopoli adversus orthodoxos Eudoxius designarit, quæ lingua enarrare, aut solum memorare sustinuerit? Cum tot igitur tantaque mala primo Valentiniani et Valentis consulatione totum orbem occuparent, jure merito homines supernis etiam castigabantur plagis. Tantus enim fuit terræ motus, quantus nunquam fuerit, nec, ut videtur, futurus sit. Quo cum urbes aliæ dirutæ; tum in Creta plus centum ingenti ruina eversæ sunt. Mare item suis egressum limitibus quædam loca ita inundavit, ut fundos permultos prius arabiles, tum navigabiles efficeret, rem insolitissimam: aliis in locis tantum discessit, ut medio cursu navigantes in sicco solo reperti sint. Sed ne ita quidem improbi homines, communibus orbis calamitatibus, clementorumque mutationibus emendabantur; imo potius ad malitiam ferventiores postea erant, vehementiusque deinde et atrocibus in Christianos concitabatur bellum. Cum autem Athanasii desiderio, adversus imperatores Alexandrinus populus exasperaretur, et jam ad arma ac seditionem verteretur, re audita Valens, eorum veritus tumultum et audaciam, necessitate compulsus est ecclesiarum regimen rursus Athanasio tradere. Quod ille non illius gratia agebat; sed quod nullus ex subditis esset, ut par erat, qui sibi obtemperaret. Quo factum est, ut ab assiduis illis persecutionibus et bellis quiesceret Athanasius. Gravis

A μικροῦ πάντας ἀρχιερεῖς τε καὶ ἱερεῖς διακονουμένους τε καὶ ὅσοι τοῦ μοναδικοῦ ἐτύγχανον βίου, ἐσχάτους κακοῖς περιέβαλε. Καὶ τοῦτο μὲν Μελέτιον ἄνδρα τὴν ἀρετὴν ἀπαράμιλλον, τοῦ θρόνου τῆς Ἀντιοχείου καθήρει, τοῦτο δὲ καὶ τὸν μέγαν τοῦτον ἐν ἀθληταῖς Ἀθανάσιον λαβεῖν ἐπεζητεῖ. Καὶ Μελέτιος μὲν ὑπερορίαν κατεδικάζετο· ὁ δὲ σὺν αὐτῷ κληρὸς ἅπας τῆς Ἐκκλησίας ἠλαύνετο· καὶ πολλοὶ δὲ τῶν ἀρχιερέων ἕτεροι, καὶ πάντες ἀπλῶς, ὅσοι γε μὴ τῆς Ἀρείου λύμης ἠνεύχοντο κοινωνεῖν, ἐξωθοῦντο μὲν τῶν Ἐκκλησιῶν, ἠλαύνοντο δὲ πατρίδων, πρὸς δὲ καὶ οἰκείων καὶ συγγενῶν, ζημίαις τε καὶ τιμωρίαις χαλεπωτάταις ἐξεδίδοντο. Ὡς οὖν ὁ μέγας οὗτος καὶ εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἦκε πόλεμος, καὶ προστάγματα τῶν ἐπάρχων σπουδῇ τῇ. Εὐδόξιο πανταχοῦ κατεπέμπετο, ἐδικώκετο δὲ πάλιν ὁ μέγας οὗτος τρισαιστεὺς Ἀθανάσιος· ἤδη δὲ καὶ ὅσον οὕτω ἀλώσιμος ἦν, ὑπέξεισι μὲν λάθρα τὴν πόλιν, εἰς τινα δὲ πατρῶον καταδύς τάφον, καὶ μῆνα τέταρτον ὄλον ἐν αὐτῷ διαμείνας, ταύτῃ τὴν ἄλογον ὀρμὴν καὶ μαρτίαν ἐξέκλινε. Τατιανοῦ γὰρ τριηκῆτα τῆς Αἰγύπτου ἡγεμονεύοντος, δεῖναι Χριστιανοὺς ἅπαντας, δεῖναι καὶ βαρεῖαι κολάσεις ἐλάμβανον, καὶ πολλοὶ δι' αὐτοῦ τὸ τοῦ μαρτυρίου τέλος ἐδέχοντο. Ἀλλ' ὁ μὲν τὴν ἀξίαν εὐθὺς ἔτισε δίκην. Τῆς τε γὰρ οὐσίας ἅμα καὶ τῆς ἀξίας ἀφαίρεθεῖς, πρὸς δὲ καὶ νόσφ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀποτυφλωθεῖς, καὶ ἐλεινῶς σφῶδρα δημοσίᾳ προσαιτῶν, καταστρέφει τὸν βίον, μηδὲ νεκρῶ πολλὰ κατὰ τῆς αὐτοῦ εἰκόνας καὶ τοῦ τύπου τῆς

B

C 29. Ἄ δὲ καὶ κατὰ τῶν ὀρθοδόξων ἐπὶ τῆς Κωνσταντινουπολιτῶν Εὐδόξιος ἐπεδείκνυτο, ποῖα τις ἂν καὶ διηγῆσασθαι γλώσσα καὶ μνημονεῦσαι μόνον ἀνάγκη; Τοσοῦτων οὖν κατὰ πᾶσαν ἐπὶ τῆς πρώτης Οὐαλεντινιανοῦ καὶ Οὐάλεντος ὑπατείας, καὶ τηλικούτων γενομένων κακῶν, εἰκότως ἄνθρωποι καὶ ταῖς ἄνωθεν πληγαῖς ἐπαδεύοντο. Τοῦτο μὲν γὰρ σεισμὸς ἐπισκῆψας, εἶον οὕτε ὁ παρελθὼν ἠνεγκε χρόνος, οὕτε ὁ μέλλον οἶσειν ἠλπίζετο, πολλὰς τε ἄλλας ἀνέστρεψε τῶν πόλεων, καὶ ἡ Κρήτη πλείους τῶν ἑαυτῆς ἢ ἑκατὸν χίλια ἐπὶ εἶδη πτώμα κατενεχθείσας· τοῦτο δὲ καὶ ἡ θάλασσα, τοὺς οἰκείους ὄρους ἀπολιποῦσα, τινὰς μὲν τόπους οὕτως ἐπέκλυσεν, ὥστε πολλοὺς καὶ τῶν πρώων ἀροσίμων πλωτῆρους θείναι, πρᾶγμα καινότατον· ἐτέρωθι δὲ τοσοῦτον ἀπέστη πάλιν, ὡς καὶ κατὰ μέσον τὸν πλοῦν ἐπὶ ξηροῦ τοῦ ἐδάφους εὐρεθῆναί· τοὺς πλέοντας. Ἀλλ' οὐδὲ οὕτως οἱ κακοὶ ταῖς κοιναῖς μάστιξι τῆς γῆς, καὶ ταῖς μεταβολαῖς τῶν στοιχείων ἐσωφρονίζοντο· ἀλλὰ καὶ θερμότεροι μᾶλλον τὴν κακίαν ἐγίνοντο, καὶ σφοδρότεροι ἔτι καὶ χαλεπώτεροι· ὁ κατὰ Χριστιανῶν ἤρετο πόλεμος. Ἐπειδὴ δὲ πόλις τῇ πρὸς Ἀθανάσιον ἅπας ὁ τῶν Ἀλεξανδρέων δῆμος ἐτραγυνετό τε πρὸς τοὺς κρατοῦντας, καὶ ἤδη πρὸς ὅπλα καὶ στάσιν ὄρων δῆλος ἦν, μαθὼν ὁ βασιλεὺς Οὐάλης, καὶ δεῖσας τὴν ἀναρχίαν αὐτῶν καὶ τὸ θράσος, ἠναγκάσθη καὶ αἰθῆς Ἀθανασίῳ τὰ τῶν Ἐκκλησιῶν ἐπιτρέψαι. Τοῦτο δὲ οὐ θεραπείων ἐκεῖνον ἐποίησε, ἀλλ'

ἔτι μὴδένα εἶχεν, ὅσα δέοι, βασιλεῖ πειθαρχοῦντα ἅπαν ὑπηκόων. Ὅπερ οὖν ἀναπνεῦσαι τοὺς περὶ τὸν Ἀθανάσιον τέως τῶν συνεχῶν διωγμῶν ἐκείνων καὶ τῶν πολέμων πεποίηκεν. Ἐκράτει γὰρ πανταχοῦ τῆς ἀνατολῆς τὰ δεινὰ, καὶ ὁμοφύλοις αἰμασι Χριστιανῶν κατεχραίνοντο. Οὐδέποτε δὲ πρὸς τὴν Ἀντιοχείαν ἐπειγομένου, μεταλλάττει μὲν Εὐδόξιος τὸν βίον ὁ τῶν Ἀρείου δογματῶν ζηλωτῆς, καὶ βεβαιωτῆς, καὶ προστάτης, ἔννατον ἐπὶ δεκάτῳ τοῦ διωγμοῦ τῆς ὀρθοδοξίας ἄγων ἐνιαυτὸν· ἀντικαθιστῶσι δὲ οἱ μὲν τῆς χαλεπῆς Ἀρείου κοινωνίας Δημόφιλον, οἱ δὲ τῆς ὑγιούς καὶ ὀρθοδόξου μοίρας Εὐάγριον, ἄνδρα καὶ βίον, καὶ λόγον, καὶ τρέπους ἐπίσημον. Τοῦτον μὲν οὖν αἱ Ἰσραὴλ χεῖρες ἐτελείωσαν Εὐσταθίου, ἀνδρὸς ἐπιφανοῦς, καὶ πάλαι μὲν εἰς τὸν ἐν Ἀντιοχείᾳ θρόνον ἀναθρόντος, ὑπερορίαν δὲ μετὰ ταῦτα κατακρίβεντος, ὑπὸ Ἰοβιανῶν τε αὐθις ἀνακληθέντος καὶ τῆ Κωνσταντινουπόλεως τῆνικαῦτα τοῖς ὀρθοδόξοις ἐπιδημοῦντος, ὃν οὐδὲ λαθεῖν ἦν τὴν πολλὴν ἐκείνην Οὐδέποτε κατὰ τῶν ὀρθοδόξων ἀπήνευεν. Ἀλλὰ χεῖρ σὴ τὸν οὐκ ὀλίγην σρατιωτῶν μετὰ βραχύν τινα χρόνον τῆς Εὐαγρίου χειροτονίας ὑπερόριον πάλιν εἰς Βιζύην καθίστη· οὐδὲ τὸν Εὐάγριον ἀδείας ἀπολαθεῖν ἀφείσα, ἀλλ' ἐτέρωσε κάκεινον ἀπαγαγοῦσα, ἐπ' ἰση ἀμφοτέρους τῆ παρρησίᾳ τῆς πίστεως. Οὐδέποτε δὲ τὴν Ἀντιόχου καταλαβὼν, τοὺς τοῦ ὁμοουσίου πρεσβυτέρους ἀνέδην ἐπολιόρχει τε καὶ ἀπήλυθεν, οὐκ ἐκκλησιῶν μόνον, οὐδὲ συνάξεως, οὐδὲ κοινωνίας, ἀλλὰ καὶ βαθμῶν καὶ οἰκιῶν, καὶ πόλεως ἀπάσης σχεδόν, ἥδη δὲ καὶ τῆς ἐψῆς αὐτῆς. Πρὸς δὲ καὶ σφοδρὰ κολάσεις ἐπήρτηντο, καὶ θάνατος αὐτοῦς χαλεπὸς ἐξεδέχετο. Εἶδε ποταμὸς Ὀρόντης ταῦτα, καὶ στενωποὶ τῆς Ἀντιόχου, καὶ ἀγοραὶ, καὶ ὁδοί, καὶ προάστεια· ὁ μὲν αἵμασιν ἱερῶν βάψας τὸ βεῖθρον, τὰ δὲ μεστὰ σωμάτων νεκρῶν γεγεννημένα. Ἐν τοσοῦτῳ τοῖνον χειμῶνι, καὶ οὕτω μεγίστῳ καὶ σφοδρῶτάτῳ, καὶ ὁ λαμπρὸς οὗτος καὶ μέγας τὴν κατὰ θεὸν πολιτείαν καὶ τὴν ἀρετὴν Ἀθανάσιος, μετὰ τοῦ μακροῦς ἐκείνου διὰ Χριστὸν ἰδρωτάς, καὶ τοὺς ὑπὲρ τῆς ὀρθοδοξίας ἄθλους, καὶ τὰς αἰοιδίμους φυγὰς τε καὶ ἐξορίας, καὶ τὰ περιφανῆ τρόπαια πολλὰ, τῷ τοῦ θρόνου Πέτρῳ διαδόχῳ προειπῶν τῶν μελλόντων, ἔκτω καὶ τεσσαρακοστῷ τῆς ἱερωσύνης ἔτει, ὀγδόῃ ἐπὶ δέκα μηνὸς Ἰανουαρίου, ἐπὶ τῆς Γρατιανοῦ καὶ Πρόβου ὑπαιτίας τὸ δεῦτερον, καταλύει τὸν βίον, καθάπερ ἱκανῶς αὐτῷ τῶν πόνων καὶ τῶν καμάτων ἐχόντων, καὶ διὰ τοῦτο πρὸς ἑαυτὸν ἄνωθεν τοῦ ἀγνωσθέντου μετακαλεσαμένου τὸν ἀθλητῆν· ἵνα ταῖς παρ' ἑαυτοῦ πάλιν ἐκείνος λαμπρότησι καὶ τοῖς στεφάνοις, καὶ ταῖς τῶν ἀπορρήτων ἀγαθῶν ἀντιδόξαι, ἀξίως αὐτὸν ἀμείψῃται ὧν γένοιτο καὶ ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A quippe calamitas totum occupabat Orientem, et Christiani mutuo sese sanguine polluebant. Valens porro Antiochiam profecto, vitam clausit Eudoxius ardens Arianæ doctrinæ assertor et patronus, cum annum persecutionis sanæ doctrinæ ageret decimum nonum. Cujus loco substituunt Arianæ sectæ homines Demophilum; qui vero sanæ et orthodoxæ partis erant, Evagrium, virum vita, sermone et moribus insigne, quem inchoarent sacræ Eustathii manus, præclari viri, qui olim in Antiochenum constitutus thronum, postea exsilio fuerat damnatus; ac rursus (per Jovinianum revocatus) tum temporis Constantinopoli debebat cum orthodoxis, nec ipsi latebat ingens illa Valentis immanitas in orthodoxos. Sed manus illum non parva militum, brevi post Evagrii ordinationem exsulem Bizyen deduxit. Neque Evagrium quiete frui passa est, sed alium adduxit in ejus locum, ob parem utriusque fidei enarrantæ libertatem. Valens porro Antiochiam ubi venisset, consubstantialis assertores oppugnabat pellebatque, non ecclesiis tantum, vel conventibus et communionem; sed etiam gradibus, domibus, urbe tota exigebat, imo toto Oriente. Ad hæc gravissimi cruciatus ingruerant, atroxque mors excipiebat. Vidit isthæc Orontes fluvius, et Antiochiæ vici, fora, viæ, suburbia: ille sacerdotum sanguine tincto alveo, hæc cadaveribus repleta. In tanta igitur tempestate, tam gravi, tam vehementi, præclarus ille et magnus vitæ secundum Deum instituto et virtute Athanasius, post tam diuturnos iustos pro Christum sudores, post illa pro orthodoxa fide certamina, post celebres fugas et exsilia, et insignia tropæa permulta, cum successori Petro futura prænuntiasset, sexto et quadragesimo sacerdotii anno, decimo octavo die mensis Januarii, Gratiano et Probo secundum consulibus, vitam clausit, utpote qui jam sat laborum et ærumnarum percepisset, ideoque athletam agonotheta sursum ad se vocabat; ut eum ille splendoribus et coronis, arcanorumque honorum retributione condigne remuneraret. Quæ faxit Deus ut et nos consequamur; in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

VITA ATHANASII EX PHOTIO.

Ἀνεγνώσθη ἐκ τοῦ λόγου ὃς ἐπιγράφεται· Βλὸς ἡγεῖ ἀθλητῆς τοῦ ἐν ἀγίοις Πατρὸς ἡμῶν τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας, τὸν Ἰσὸν διωτυποῦμενος τρόπον.

D Lectus est liber cui titulus: Vita seu certamina sancti Patris nostri Magni Athanasii episcopi Alexandrini, pari modo conscriptus.

1. Ὁ τῆς ἐροτῆς καιρὸς τοῦ ἀρχιερέως Θεοῦ καὶ

1. Aderat festum sacerdotis Dei et martyris Pe-

tri, cuius memoriam venerabatur Alexandria tota. At successor illius sanctus Alexander post divina mysteria, insigniores e clero convivio excepit. Dum parentur omnia, cernit ex quodam inaspecto loco ad oram maris pueros simplici animo ludentes, quorum jocus erat imitatio sacrorum terribiliumque mysteriorum: non quod ad contumeliam hæc fierent, sed solo spectaculi desiderio, ausi sunt ea quæ audere non oportuit. Tum eadem rituum imitatione Athanasium episcopum constituere, reliquos autem in catechumenos, baptizatos, presbyteros item et diaconos deputarunt. Stupefactus hisce gestis Alexander, pueros ad se duci jubet, cumque comperisset, non risus et ludi causa hæc acta fuisse; sed, ut ex subsequentibus æstimatur, afflatu quodam, atque simplicitate mentis, in amorem Dei excitatæ; quotquot igitur illorum baptizati fuerant, eos unxit, atque Christi signaculo initiavit. Athanasium autem parentibus commendat, mandata tradens ut eum disciplinis erudirent, et cum ad adolescentiam perveniret, sibi, imo potius Ecclesiæ traderent, quasi scilicet alterum a se oblatum Samuelem. Præstant igitur parentes quod jussum sibi fuerat ab episcopo, ac tempore id postulante puerum offerunt. Quem accipit ille domi, habuitque illum consiliorum participem ac pietatis consortem.

2. Cum porro Arii rabies orbem fere labefactaret, sub initium ille cum divino Alexandro, ac postremum per se ipse pro veritate decertavit. Nam cum Arius post depositionem et anathema, pietatem simularet quidem, sed illa ad breve tempus simulatione stabilire moliretur impietatem; id deprehendit sapiens Athanasius, Ariumque missum ad Alexandriæ episcopum Alexandrum a pio imperatore Constantino (violet enim sæpe dolus et vafrities etiam sapientes circumvenire), ne reciperetur contendit. Deinde, defuncto beato Alexandro, ipse successor designatus ad majora sese instruxit certamina. Quamobrem totus hæreticorum cœtus eum quasi scopum posuit loquacitatis et calumniarum suarum. Sese itaque adversus illum adornant Eusebius Nicomediensis et socii, conductisque quibusdam Meletianis hæreticis, eorum ministerio crimina confingunt. Quorum primum fuit: quod ex Athanasii avaritia lineam vestem Ægypti Ecclesiæ Alexandrinæ pensarent. Secundum: quod imperatori insidiatus, Philumeno cuidam, qui tyrannidem affectasse ferebatur, sese adjunxisset, illique crumenam misisset auri plenam. Tertium: Ischyram spectabat, necnon mensam subversam, et contractum calicem mysticum, Mareolem etiam, et Macarium presbyterum, ejusque violentam latronum instar irruptionem, quæ omnia quasi in scena repræsentabantur.

3. Hæc et similia dramata commenti Eusebius et socii, ad aures ea deferunt imperatorias, ad iramque concitarunt imperatorem, accusantes Atha-

Α μάρτυρος ἐνεστήκει Πέτρου, καὶ Ἀλεξάνδρεια πᾶσα τὴν μνήμην ἐγείρειρε, καὶ ὁ τοῦτου διάδοχος ὁ ἱερεὺς Ἀλέξανδρος μετὰ τὰς θείας τελετὰς καὶ τραπέζῃ τοῦ ἐν τῷ κλήρῳ λογάδας ἐδεξιοῦτο. Ἐν ᾧ δὲ ταῦτα ἠύτρειλίζετο, ὄρᾳ τινος ἐξ ἀπόπτου παρὰ τὰς ὕψους τῆς θαλάσσης παῖδας ἀπλάστῳ γνώμῃ παίζοντας καὶ τὸ παίγνιον μίμησις ἦν ἱερατικῶν καὶ φρικτῶν μυστηρίων, οὐκ εἰς ὕβριν αὐτὰ περιτρέπουσα, τῷ πόθῳ δὲ τοῦ θεάματος τολμῶσα καὶ τὰ ἀτόλμητα. Ἀλλὰ γὰρ τὸν μὲν Ἀθανάσιον ἐπίσκοπον ἐπολεῖ ἡ μίμησις· τὸ δὲ λοιπὸν εἰς τε κατηγουμένους καὶ βαπτιζομένους καὶ δὴ εἰς πρεσβυτέρους καὶ διακόνους ἐσχημάτιζεν. Ἐκπλαγεῖς οὖν τοῖς τελουμένοις ὁ Ἀλέξανδρος, ἀγει πρὸς ἑαυτὸν τοὺς παῖδας, καὶ γνοὺς οὐ χλευή ταῦτα γινόμενα, ἀλλ', ὡς ἂν τις ἐκ τῶν ἐκθεθηκότων φαίη, ἐπιπνοία τινα καὶ ψυχῆς ἀπλότῃ εἰς ἔρωτα προδιαισταμένην τοῦ κρείττονος· ἧσοι μὲν αὐτῶν ἐβαπτίσαντο, τοῦτους ἐπιχρίσας διὰ τῆς ἐν Χριστῷ σφραγίδος ἐτελείωσεν· Ἀθανάσιον δὲ τοκεῦσι παρατίθησιν ἐντολὰς δεδωκῶς παιδεύειν μὲν τοῖς μαθήμασιν, ἡδῶντα δὲ ἀποδοῦναι αὐτῷ, μᾶλλον δὲ τῇ Ἐκκλησίᾳ, ὡς ἄλλον τινὰ Σαμουὴλ παρ' αὐτῶν Θεῷ προσαγόμενον. Πράττουσιν οὖν οἱ γονεῖς ὡς αὐτοῖς τὸ ἀρχιερατικὸν ἐκέλευε πρόσταγμα· καὶ τοῦ καιροῦ καλοῦντος, τὸν παῖδα προσφέρουσι. Ὁ δὲ δέχεται καὶ ὁμορρόφιον εἶχε, καὶ κοινωνὸν βουλήν καὶ τῆς εὐσεβείας συλλήπτωρα.

2. Τῆς δὲ Ἀρείου λύσεως μικροῦ τὴν οἰκουμένην λυμαινομένης, πολλοὺς ἀγῶνας ἀρχομένης μὲν σὺν Ἀλεξάνδρῳ τῷ θεσπεσίῳ, ὕστερον δὲ καὶ καθ' ἑαυτὸν ὕπερ τῆς εὐσεβείας διήθλησε. Καὶ γὰρ Ἀρείου μετὰ τὴν καθάρσειν καὶ τὸ ἀνάθεμα ὑποκρινόμενον τὰ τῆς εὐσεβείας, κρατύνειν δὲ τῇ πρὸς ὀλίγον ὑποκρίσει μηχανώμενον τὰ τῆς ἀσεβείας, ἐφώρασε τε ὁ σοφὸς Ἀθανάσιος, καὶ ἀποσταλέντα πρὸς Ἀλέξανδρον τὸν Ἀλεξανδρείας παρὰ τοῦ εὐσεβοῦς βασιλέως Κωνσταντίνου (οἶδε γὰρ πολλὰκις μεμηχανημένος δόλος καὶ τοὺς συνετοὺς ἐκκλέπτειν), μὴ παραδέξασθαι συνηγωνίσαστο. Εἶτα τοῦ ἐν ἀγίοις τελευτήσαντος Ἀλεξάνδρου, αὐτὸς καταστάς διάδοχος πρὸς πολλῷ μείζους ἀγῶνας ἐναπεδύετο. Διὸ καὶ ἅπαν τὸ αἰρετικὸν σύσταγμα σκοποῦν αὐτὸν τῆς οἰκείας προὔθησαν γλωσσάλγιας τε καὶ συκοφαντίας. Συμφράττονται δὲ μάλιστα κατ' αὐτοῦ οἱ περὶ Εὐσέβιον τὸν Νικομηδείας, καὶ μισθοῦνται τινὰς τῆς Μελετίου αἰρέσεως καὶ δι' αὐτῶν κατηγορίας συβράπτουσιν. Ὡν ἡ μὲν πρώτη, λινῆν ἐσθῆτα τοὺς Αἰγυπτίους τελεῖν τῇ Ἀλεξανδρέων ἐκ τῆς Ἀθανασίου πλεονεξίας, συνέπλαττεν. ἡ δευτέρα δὲ, ὡς τοῖς βασιλέως ἐνεδρεῦει πράγμασι, Φιλομένῳ γάρ τινι, ἐπιθέσθαι τυραννίδι φήμην λαβόντι, χρυσίου πλήρες ἐξαποστεῖλαι γλωσσόκομον, ὑπετίθετο· καὶ ἡ τρίτη Ἰσχυραν καὶ τὴν ἀνατραπέϊσαν τράπεζαν, καὶ τὸ κατεαγὸς μυστικὸν ποτήριον, καὶ τὸν Μαρεώτην, καὶ Μακάριον πρεσβύτερον, καὶ τὴν ληστρικὴν αὐτοῦ ἐφοδόν, καὶ τὸ ἀνά πᾶσαν τὴν οἰκουμένην θεατρισθὲν δρᾶμα σκηνοποιεῖ.

3. Ταῦτα καὶ τοιαῦθ' ἔτερα οἱ περὶ Εὐσέβιον δραματοῦργήσαντες, εἰς ἀκοὰς ἐνηχοῦσι τὰς βασιλικὰς, καὶ κινουσιν εἰς ὀργὴν· αἰτιασάμενοι, ὅτι καὶ Ἀρείου

βασιλικῶς καὶ γράμμασι καὶ κροστάγμασι πεποιθότα, καίτοι τὰ ὀρθὰ φρονούντα, οὐκ ἠνέσχετο δέξασθαι. Κατ' ἐκεῖνο δὲ καιροῦ καὶ ἐπὶ τὰ τῶν Ἱεροσολύμων ἐγκαίνια σχεδὸν πάντες συνήεσαν οἱ ἐπίσκοποι· καὶ γράφει Κωνσταντῖνος ὁ εὐσεβῆς βασιλεὺς πάλιν συλλεγῆναι σύνοδον ἐποφομένην ἃ διέβαλλέ τε Ἄθανάσιον καὶ ἃ συνίστη τὸν Ἄρειον. Καὶ εἰ μὲν φθόνος ὀρθοδοξοῦντα τὸν Ἄρειον τῆς Ἐκκλησίας διέστησαν, εἰς εἰρήνην συμβιβάσαι τὴν διάστασιν· εἰ δὲ αὐτὸς ἀπάτη κέχρηται, εἰς Ἀλεξανδρείαν τε διαπεμφθῆναι, κάκει σὺν ἀκριβεῖ ὑπ' ἐξέτασιν ἀγεσθαι. Τὴν δὲ διάσκεψιν τὴν περὶ Ἄθανάσιον καὶ Ἄρειον πορευομένους ἐπὶ τὰ Ἱεροσόλυμα ὁδοῦ πάρεργον ἐν Τύρῳ ποιήσασθαι. Τριακοστὸν δὲ τότε ἠνύετο ἔτος τῆς Κωνσταντινίου βασιλείας. Ἐξήκοντα δὲ ἐπίσκοποι τὴν ἐν Τύρῳ σύνοδον ἐπλήρουν, Διονυσίου τοῦ ὑπατικοῦ συνάγοντος αὐτοὺς, μεθ' οὗ καὶ ὁ τῆς ἐπαρχίας ἀρχὼν καὶ τινες τῶν ἐν τέλει τῆ συνόδου συνέδρευον· παρῆν δὲ καὶ Ἄθανάσιος, ἀλλὰ καὶ Μακάριος ὁ πρεσβύτερος, στρατιωτικῆς χειρὸς ἀπὸ Ἀλεξανδρείας σιδηροδέσιμον αὐτὸν ἀγούσης. Πρώτην οὖν κατηγορίαν οἱ συκοφάνται τὴν περὶ τῆς λινῆς ἐσθῆτος προβάλλονται· ἀλλὰ ταύτην τὴν διαβολὴν οὐκ ἐν Τύρῳ μόνον κινήθεισαν, ἀλλὰ καὶ πρότερον ἐν Νικομηδείᾳ ταῖς τοῦ βασιλέως ἐνεχθεῖσαν ἀκοαῖς, Ἄπικ τε καὶ Μακάριος οἱ τῆς Ἀλεξανδρείας πρεσβύτεροι, ἐκεῖσε παρατυχόντες, βράδιως διήλεγξαν. Διὰ τῶν μὲν συκοφαντῶν ὁ βασιλεὺς καθήψατο γράμμασι, Ἄθανάσιον δὲ πρὸς αὐτὸν ἐλθεῖν προετρέψατο. Καὶ τὰ γράμματα ἔχε πρὸς τὴν ἐν Τύρῳ σύνοδον καὶ εἰς κατήφειαν τὴν περὶ τὸν Εὐσέβιον φατρίαν συνέστελλον, ἥδη πολλὴν βέουσαν κατ' Ἄθανάσιον· ὅτι τε αὐτοὺς ὁ βασιλεὺς ἠτιάσατο, καὶ ὅτι ἡ κατὰ τὴν λινῆν ἐσθῆτα συκοφαντία προέφθασε δοῦναι τὸν ἔλεγχον.

4. Τῆς δὲ διαβολῆς ταύτης ἐκπεσόντες, τὰ περὶ Ἰσχυράν καὶ Μακάριον τὸν πρεσβύτερον προτείνουσιν. Ὁ δὲ σοφὸς Ἄθανάσιος παρεγράφετο μὲν κατὰ νόμους πράττων τοὺς προφανεῖς ἐχθροὺς, Εὐσέβιον φημι καὶ τοὺς ὁμόφρονάς· ἤξιου δὲ πρὸ πάντων Ἰσχυράν ἀποδειχθῆναι πρεσβύτερον, οὗ λειτουργοῦντος ἐπεισπεσεῖν ἑπλαττεν ἡ κατηγορία τὸν Μακάριον κατὰ ληστρικὴν ἔφοδον ἐξ ἀποστολῆς Ἄθανασίου, καὶ ἀνατρέψαι τὴν ἱερὰν τράπεζαν, καὶ τὸ μυστικὸν κατεάξαι ποτήριον, καὶ τὰ τῆς θείας Γραφῆς ἡμῶν βιβλία πυρὶ παραδοῦναι. Ἄλλ' ὁ μὲν τὰ δύο ταῦτα νόμῳ κοινῷ ἀντιπαρετίθει καὶ ἀντιπροὔδαλλετο· οἱ δὲ κριταὶ οὐχὶ κρίνειν, εἰς δὲ τὸ κρατύνειν τὴν συκοφαντίαν ὅλον ἔτεινον τὸν λογισμόν· διὰ λόγον μὲν τῶν δικαίως λεγομένων οὐδένα εἶχον. Εἰσάγεται δὲ ἡ περὶ τὸν Μακάριον καὶ Ἰσχυράν κατηγορία, καὶ τὸ μὲν πρόθυμον ἦν τῶν συκοφαντῶν ἀφόρητον, τὸ δὲ τῆς ἀποδείξεως ἄπρον τὴν προθυμίαν ἐδείκνυε δυσσεβείας καὶ φθόνου κακούργημα. Ὑπερθέσει δὲ καὶ τέχνη τὴν τῆς ἀποτυχίας αἰσχύνῃ σκευάζοντες, πρὸς τὸν Μακρῶτην τῆς αὐτῶν συμμορίας ἀποστέλλουσιν, ἐκεῖσε τὴν ἔτασιν, ἐν ᾗ ἡ πρᾶξις προήλθε, δέον γενέσθαι προφασισάμενοι. Ὡς δ' εἶδεν ὁ Ἄθανάσιος οὗς παρεγράφατο χριτὰς στελλομένους, Θεογόγιος γὰρ ἦν καὶ Μάρης, καὶ Θεόδωρος, καὶ Μακεδόνιος καὶ Οὐρ-

PATROL. GR. XXV.

A nasium, quod Arium imperatoris litteris et Jussio-
nibus munitum, licet recte sentientem, recipere
noluisset. Eodem porro tempore ad Jerosolymo-
rum Encæniam episcopi prope omnes convenere.
Scripsit Constantinus pius imperator, ut iterum
synodus celebraretur, in qua examinarentur quæ
ad Athanasii accusationem et ad Arii commenda-
tionem dicta essent. Quod si Arium invidia ab Ec-
clesia disjunctisset, ad pacem illummittereent;
sin dolo ipse usus esset, Alexandriam mitteretur,
atque illic accurate disquireretur de illo. Examen
autem negotiorum Athanasii et Arii, jussit, ut Je-
rosolymam profecti episcopi, paulum a via defle-
ctentes Tyri perficerent. Tricesimus tum absol-
vatur imperii Constantini annus. Sexaginta autem
B episcopi Tyri aderant, cogente illos Dionysio con-
sulari, quocum et provinciæ præfectus, et aliqui
magistratum in concilio sedebant. Aderat et Ath-
anasius, atque etiam Macarius presbyter Alexandria
vinctus catenis ferreis a militari manu abductus.
Primum itaque sycophantæ illi accusationem pro-
ferunt de linea veste, sed illam accusationem jam
ante Nicomediæ imperatoris auribus allatam, Apis
et Macarii Alexandrini presbyteri, qui tum illuc
casu advenerant facile confutaverunt. Quapropter
sycophantas imperator litteris suis perstrinxit,
Athanasiumque ut se adiret hortatus est. Litteræ
porro ad synodum venerunt Tyriam, ac dolore Eu-
sebius et socios affecere, qui jam in unum multi
confluxerant adversus Athanasium: quod imperator
illos graviter culparet, et quod cæcurnia de linea
veste confutationem ipsis attulisset.

4. Cum porro ab hujusmodi sycophantia lapsi
essent, quæ Ischyram et Macarium spectabant in
medium afferunt. Sapiens autem Athanasius, juxta
leges agens, apertos recusabat hostes, Eusebium
scilicet et sectatores illius: in primis autem de-
monstrari volebat an Ischyras vere presbyter es-
set; quo scilicet liturgiam celebrante, falso accu-
sabant irruisse Macarium, ab Athanasio missum,
D cum impetu latronum instar violento, atque sacram
evertisse mensam, poculum sacrum confregisse,
nostros divinæ Scripturæ libros in ignem conje-
cisse. Hæc duo ex communi lege opponerat ille et
objiciebat. At judices non ad iudicandum de ca-
lumniam, sed ad firmandam eam toto animo conten-
debant, quamobrem eorum quæ juste dicta fuerant
rationem habuere nullam. Inducitur ergo accusatio
de Macario et Ischyra, eratque sycophantarum ani-
mositas intolerabilis, nec suppetebant argumenta,
quod sane indicium erat impietatis invidiæque illo-
rum. Ut autem mora et arte quadam pudorem re-
pulsæ tegerent, legatos suæ factionis mittunt in
Mareoten, eo scilicet obtentu, quod ibi examen
fore oporteret, ubi facinus admissum fuisset. Ut
autem vidit Athanasius eos mitti legatos, quos re-
cusasset ipse, Theogonium scilicet, Marin, Theo-

n

dorum, Macedonium et Ursacium, contestatus est A omnibus manifestam esse injustitiam : et quod Macarius, qui prior accusationem subiisset, in vinculis esset, dum Ischyras accusator illegitimis iudicibus adungeretur. Cum autem synodus nullam ejus querelæ et contestationis rationem haberet, clam imperatorem, utpote accitus, adiit. Judices porro in Mareoten missi, altera absente parte, ut ipsis mendacium et invidia imperabant, commentarios cum edidissent, ad synodum remigrarunt, quæ priusquam illi advenissent, Athanasium desertæ causæ damnarat. Cum advenissent autem, depositionem ejus confirmarunt, multis additis contumeliis. Statimque ad consecrationem ecclesiæ Jerosolymitanæ, qui gestis suis sacerdotium profanaverant festinanter perrexerunt, Ariumque verstantem libenter Eusebiani admiserunt : qui vero rectæ fidei erant illum aversati sunt, statueruntque, ut Alexandriæ, quo in loco crimen illi intentabatur, rationem redderet, quo illum jam advenisse deprehensum est. Cum res in tali motu essent, adveniunt imperatoris litteræ : quæ una Athanasium se adire, et ipsos in imperatoriam se conferre civitatem præcipiebant : quæ res synodum conjecit in animi anxietatem.

5. Quamobrem maxima illorum pars domum reversi sunt. Eusebius autem Theogonius et socii illic moram trahere decreverunt, illa temporis extractione sese ex angustiis extricare conati. Interea vero alia accusatio, qua dicebatur Athanasius aurum misisse Philumeno, coram imperatore confutata fuit in suburbio Nicomedie cui nomen Psammathia. Mittiturque cum honore Alexandriam Athanasius, imperatoris litteris ejus innocentiam populo declarantibus. Aderat item Arius missus, ut superius dixi, ab Jerosolymitanis episcopis, rursusque tumultus in Ægypto obortus est. Hæc autem Imperatori rescripsit Athanasius, qui imperator Arium revocavit. Hic vero cum Eusebianis iter faciendo Cæsareæ congressus, alias rursus contra Athanasium conflavit sycophantias. Ut autem vix sero tandem Eusebiani in imperatoriam urbem accesserunt, dicebant, se non alias quidem accusationes in examen adducturos : quæ vero Ischyram spectabant se jam disquisivisse et probe scire ab Athanasio facta esse. Similiterque quod frumenti commeatum quotannis Alexandriam Constantinopolim vehi solitum ipse prohiberet. Quorum criminum cum reus Athanasius deprehensus esset, clam secedens iudicium effugisset. His imperator commentis persuasus, Athanasium certaminibus assuetum in exilium mittit in Gallias ad civitatem Trevirorum, ut illic degeret. Tumulto autem ac tempestate Ægyptum commovente, et hæresi seu quadam peste Ecclesiis labefactis, imperator Constantinus in quodam Nicomedie suburbio, cum unum et triginta annos in imperio consumpsisset, hinc translatus est, anno a

σάκιος· διεμαρτύρατο πᾶσι τὸ περιφανέστατον τοῦ ἀδικήματος· καὶ ὅτι Μακάριος μὲν ὁ πρῶτος τὴν γραφὴν ὑφιστάμενος ἐν σιδήροις ἦν, Ἰσχύρας δὲ ὁ κατήγορος τοῖς ἐκθέτμοις κριταῖς συνετέτακτο. Ὡς δὲ οὐ προσεῖχον ἡ σύνοδος οἷς ἤειπτο καὶ διεμαρτύρατο, διαλαθὼν πρὸς βασιλέα, ἄτε δὴ καὶ μετακλιθεὶς, ἀνεχώρησεν. Οἱ δὲ τοῦ Μαρεώτου κριταί, ἐκ μονομερείας ὡς αὐτοῖς τὸ ψεῦδος καὶ ὁ φθόνος ἐπέταττεν, ὑπομνήματα συνταξάμενοι, πρὸς τὴν σύνοδον ἐπανήσαν. Αὕτη δὲ, πρὶν ἢ παραγενέσθαι τούτους, ἐρήμην Ἀθανάσιον κατεδίητησε. Παραγεγονότων, τὴν τε καθάρσιν ἐπεκύρωσαν, καὶ λοιδορίαις ἐπηύξησαν. Καὶ παραυτίκα πρὸς τὴν καθίερωσιν τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις Ἐκκλησίας οἱ τὸ ἱερουργικὸν ἐξ ὧν ἔπραξαν ἀνοσιουργήσαντες, σπουδῆ παραγίνονται· καὶ τὸν Ἄρειον ἐπιστάντα, οἱ μὲν περὶ Εὐσέβιον ἀσμένως προσδέχονται, οἱ δὲ τῆς ὀρθῆς ἀπεστράφησαν πίστεως, ὄρισαντες ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τὸν λόγον ὑπέχειν ὧν ἐν αἰτίᾳ καθίσταται, ἐν ἧ καὶ παραγεγονῶς ἐάλω. Ἐν τούτοις δὲ τῶν πραττομένων κινουμένων, φθάνει γράμματα τοῦ βασιλέως, καὶ Ἀθανάσιον πρὸς αὐτὸν ἀπαγγέλλοντα ἔχειν, καὶ αὐτοὺς ἐπὶ τὴν βασιλίδι παραγενέσθαι· καὶ εἰς ἀγωνίαν ἐμβάλλει τὴν σύνοδον.

5. Διὸ οἱ πλείους μὲν αὐτῶν εἰς τὰ οἰκεία ἐπανήσαν· οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον καὶ Θεογόδιον τέως αὐτόθι χρορίζειν ἐγίνωσκον, τῆ παρολκῆ τοῦ καιροῦ τὴν ἀγωνίαν λύειν μηχανώμενοι. Ἐν δὲ τῷ μεταξὺ καὶ τὸ ἕτερον τῶν ἐγκλημάτων, ὃ τῷ Φιλουμένῳ χρυσιὸν ἔλεγον Ἀθανάσιον διαπέμψαι, κατὰ πρόσωπον διαλύεται τοῦ βασιλέως ἐν προαστείῳ τῆς Νικομηδείας Ψαμαθίῳ καλουμένῳ διατρίβοντος. Καὶ ἀποστέλλεται εἰς Ἀλεξανδρείαν μετὰ τιμῆς Ἀθανάσιος, γραμμάτων βασιλικῶν τὴν ἀθώωσιν αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἐκεῖσε ἀνακηρυττόντων· παρῆν δὲ καὶ Ἄρειος ἀποσταλὴς, ὡς μοι προεῖρηται, ὑπὸ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις, καὶ τάραχον ἡ Αἴγυπτος δέχεται πάλιν. Καὶ γράφει ταῦτα τῷ βασιλεῖ ὁ Ἀθανάσιος, καὶ μετὰ τῆς βασιλεὺς ἀγεί τὸν Ἄρειον. Ὁ δὲ τοῖς περὶ Εὐσέβιον κατὰ τὴν ὁδὸν ἐν Καισαρείᾳ συμβάλλει, καὶ ἄλλα πάλιν κατὰ Ἀθανάσιον συκοφαντήματα ῥάπτεται. Ὡς δ' ὄψε καὶ μόλις οἱ περὶ Εὐσέβιον τῇ βασιλίδι παρῆγοντο, τὰ μὲν ἄλλα τῶν ἐγκλημάτων ἔλεγον ὑπ' ἐξέτασιν μὴ ἀγαγεῖν, τὰ δὲ περὶ Ἰσχύραν καὶ ἐξετάσαι, καὶ σαφῶς εἰδέναι ὑπ' Ἀθανασίου τετοληῆσθαι. Ὡσαύτως καὶ εἰς τὴν σιτοπομπίαν τὴν ἐξ ἔθους δι' Ἀλεξανδρείας τῇ Κωνσταντινουπόλει φερομένην κωλύσειεν. Ἐν οἷς καὶ φωραθεὶς ἔνοχος Ἀθανάσιος, λαθραίως ἀναχωρήσας, τὴν δίκην ἔφυγε. Συναρπαγῆς οὖν τοῖς πλάσμασιν ὁ βασιλεὺς, εἰς τὰς Γαλλίας (α) οἰκεῖν ἐν Τριβεριάδι ὑπερὸν ἐκπέμπει τὸν πολυάθλον Ἀθανάσιον. Θεοῦ δὲ καὶ ζήλης τὴν Αἴγυπτον ἐκκυμαινόντων, καὶ λοιμοῦ δίκην τῆς αἰρέσεως τὰ τῶν Ἐκκλησιῶν λυμαινομένης, ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος κατὰ τι προαστεῖον τῆς Νικομηδείας, ἐν καὶ τριακοστὸν ἐν τῇ βασιλείᾳ διανύσας ἔτος, μεθίσταται

(α) In editis, Γαλλίας.

τῶν ἐνταῦθα, ἀγων ἀπὸ γενέσεως πέμπτον καὶ ἐξη-
κοστόν. Καταλείπει δὲ τὴν διαθήκην πρεσβυτέρῳ
τινὶ τῆν Ἀρείου λύσαν νοσοῦντι, προστάξας τῷ
ὁμνυμῶ ταύτην ἐγχειρίσαι Κωνσταντίνῳ. Δι' αὐ-
τῆς γὰρ αὐτῷ καὶ ἡ τοῦ πατρὸς βασιλείως ἀρχὴ εἰς
κλήρον ἀντὶ τῆς Ἑσπερίας ἀφωρίζετο. Ἄλλ' ὁ δειλαίος,
πολλῶν πυνθανομένων εἰ βασιλέως διαθήκῃ προελή-
λυθε, μὴ γενέσθαι διετεινέτο, συνεργοὺς ἔχων τοῦ
ψεύδους τοὺς ἀνδρογύνους εὐνοῦχους. Μετ' ὀλίγον δὲ
πρὸ τῶν ἄλλων παραγεγονότι Κωνσταντίνῳ τὴν τοῦ
βασιλέως ἐγχειρίζει διαθήκην λάθρα· καὶ χάριν ἀντὶ
τῆς προδοσίας αἰτεῖ τῆς πατρικῆς αὐτοῦ καὶ ὀρθῆς
πίστεως τὴν προδοσίαν. Οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον, παρεια-
δυσιν διὰ τοῦ πρεσβυτέρου πρὸς Κωνσταντίον λαβόντες,
Εὐσέβιον τε τὸν πραιπόσιτον, καὶ δι' αὐτοῦ τοὺς ἄλλους
εὐνοῦχους, καὶ δὴ καὶ τὴν βασιλίδαν, τῆς αἰρέσεως παρα-
σκευάζουσιν ἐραστάς. Καὶ τὰ Ἀρείου πάλιν ἐκρατύνετο.

6. Τῶν ἀρχιερατικῶν θρόνων κατ' ἐκεῖνο καιροῦ
Μάξιμος μὲν τῶν Ἱεροσολύμων εἶχε τὴν ἐφορείαν,
Ἀλέξανδρος δὲ τῆς βασιλίδος, Ἀθανάσιος δ' ἦν ὑπερ-
όριος. Ἀρειος δὲ, παρατεγωνῶς ἐν Κωνσταντινου-
πόλει, τὴν τοῦ Θεοῦ διαφθεῖρειν ἐφρουράτετο Ἐκκλη-
σίαν. Ἄλλ' ἡ φιλόανθρωπος οὐκ ἐμακροθύμησε δίκῃ·
ταῖς δὲ τοῦ ἱεροῦ Ἀλεξάνδρου παροξυνθεῖσα προσε-
χλαῖς, αὐτῇ αἰρέσει ἐκκόπτει τὸν Ἀρειον, καὶ τῶν
σπλάγγων αὐτοῦ ἀθρόον διαπεσόντων κάτωθεν, τῆς
ζωῆς ἀπελαύνεται. Μικρὸν δὲ τῶν ἐξ Ἀρείου ἐφησυ-
χασάντων, αὐθις ἅπαντα κινῶσι, τὸ ὑπερόριον Ἀθα-
νασίου μέγα ὄπλον αὐτοῖς εἰς τὸ καταπράξασθαι ἃ
διεννοοῦντο, νομίζοντες. Ἄλλ' ἡ θεία πρόνοια τὴν αὐ-
τῶν σπουδὴν προφθάνουσα, Ἀθανάσιον ἐπανάγει τῆς
ὑπερορίας γράμμασιν ὠχωρωμένον βασιλικῶς· οἷς
αὐτὸν ὁ τῆς δύσεως ἔχων τὸ σκήπτρον Κώνστας ἐφο-
διάζων εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἐξαπέστειλε. Καὶ ἥδιστα
μὲν τὸν ποιμένα ὅσοι τῆς ὀρθοδοξίας ἦσαν ἐδέχοντο·
τὸ δ' αἰρετικῶν στάσεις ἀνεκίει, καὶ τοῖς περὶ Εὐσέ-
βιον ἀφορμὰς παρεῖχον ἠνδιὰδδλλειν πάλιν τὸν Ἀθα-
νάσιον πρὸς Κωνσταντίον, καὶ τοσοῦτον ταῖς διαβο-
λαῖς εἰς ὄργην τὸν εὐρίπιστον ἀνεβρίπισαν, ὡς αὐτί-
κα πάλιν ὑπερορίαν κατὰ τοῦ ἀγίου ψηφίσασθαι. Οὕ-
τοι, καὶ νεκροῦ τινος χεῖρα εἰς ὄπλον συκοφαντίας
κατὰ τοῦ ὀσίου ἐκκόψαντες, καθωπλίσαντο, Ἀρσενίου
δὲ ταύτην ἐφήμιζον, καὶ ἀπὸ Ἀθανασίου μὲν ἐκκό-
φθαι (α), εἶναι δὲ αὐτῷ ταύτην μαγικῆς τέχνης ὄργανον.
Καὶ ἡ μὲν τῆς ὑπερορίας ψήφος οὐ λύεται· συνέδριον
δὲ ἐν Τύρῳ, βασιλέως προστάττοντος, συναθροίζεται·
καὶ προχειρίζεται τὸ βασιλικὸν βούλημα ἄνδρα συν-
έστιον καὶ ὁμόφροντα Ἀρχέλαον ὄνομα, καὶ σὺν αὐτῷ
τὸν Φοινίκης ἄρχοντα συνεδριάσαι τε τοῖς περὶ Εὐ-
σέβιον, καὶ συνδιασκέψασθαι ἃ κατὰ τοῦ Ἀθανασίου
συνεσκεύαστο. Ἐχρόνιζον οὖν οἱ ἐν Τύρῳ, ὡς μὲν οἱ
ἄσσεθεῖς ἐπλάττοντο, τοὺς ἀπὸ Ἀλεξανδρείας κατ-
ηγόρους ἀναμένοντες, οὓς καὶ τοῦ μύσουσ ἀτόπτας,
καὶ τὸν Ἀρσένιον καλῶς ἐπιγιγνώσκειν διηγγέλλον·
ὡς δὲ τὸ ἐκβεδηκὸς εἰδείξε, κατὰ θεῖαν πρόνοιαν. Ἦν
μὲν γὰρ ὁ Ἀρσένιος τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐκκλησίας
ἀναγκώστης, καὶ ποτε δίκην αἰσχρᾶς αἰτίας μέλλων
ὄπαχειν, ἐξαρκάζεται μὲν ὑπὸ Ἀθανασίου, δρασμῶ

A natiuitate sexagesimo quinto. Testamentum autem
commisit cuidam presbytero, qui Ariano furore la-
borabat, iubens ut cognomini sibi Constantino tra-
deret. Quo ipsi patris imperium loco Occidentalis
imperii tradebatur. At miser ille sciscitantibus
plurimis, an imperator testamentum fecisset, non
fecisse affirmabat, nactus mendacii adutores an-
drogynos eunuchos. Paulo post autem aduenienti
ante alios Constantio clam testamentum tradidit
imperatoris, ac in proditiōnis suæ mercedem, gra-
tiam postulat, paternæ scilicet sanæque fidei pro-
ditiōnem. Eusebiani porro presbyteri opera perfu-
gium apud Constantium adepti, Eusebium præ-
positum, ac per eum alios eunuchos, imo ipsam
imperialicem ad hæreseos trahunt amorem atque
patrocinium. Tum Arianæ res firmitatem accipere.

6. Archiepiscopales autem thronos tum hi occu-
pabant, Maximus Jerosolymitanum, Alexander im-
peratoris urbis, Athanasius vero exsul erat. Arius
vero cum Constantinopolim venisset, desiderio in-
fremebat labefactandæ Dei Ecclesiæ. Sed divina
ultio rem non ultra toleravit : precibusque sancti
Alexandri commota, hæresin Ario privat, qui vi-
sceribus effusus extinctus est. Cum autem post hæc
parum conquiescissent Ariani, omnia denuo com-
moverunt, rati magno sibi fore telo Athanasii exsi-
lium ad omnia pro libidine peragenda. Verum di-
vina providentia conatum præoccupavit eorum,
Athanasiumque ab exsilio reduxit, litteris munitum
imperatoris : quibus eum Constans Occidentaliū
partium imperator, ceu viatico quodam instructum,
remisit Alexandriam. Tum pastorem suum quot-
quot sanæ fidei erant, libentissime receperunt, hæ-
retici autem seditiones excitaverunt, ac Eusebio oc-
casionem dederunt, ut Athanasium rursus apud
Constantium calumniaretur, atque calumniis suis
levissimum hominem ita in iram concitarunt, ut
sanctum iterum exsilio damnaret. Hi mortui cujus-
dam manu abscissa, eam quasi telum adversus
sanctam virum ad calumniam protulere, quam ma-
num dicebant Arsenii esse, et ab Athanasio abci-
sam, aiebant esse magicæ artis instrumentum. De-
cretum porro exsiliū nequaquam solutum fuit : sed
jussu imperatoris concilium Tyri cogitur : manda-
tumque imperatorum traditur, ut Archelaus, qui
eadem in domo habitabat, ac cum ipsis sentiebat,
una cum Phœnicis præfecto Eusebianis assiderent,
et una examinarent ea quæ adversus Athanasium
conflicta fuerant. Moram itaque traherent qui Tyri
sedebant, quasi Alexandria venturos accusatores
expectarent, quos oculos esse sceleris testes, at-
que Arsenium probe nosse nuntiabant : ut autem ex
eventu palam fuit, divina providentia ita dispen-
sante. Erat enim Arsenius Alexandrinæ Ecclesiæ
lector, qui cum turpis sceleris pœnas daturus esset,
ab Athanasio ereptus fuerat et fuga quæsierat sibi
salutem. Cumque perfluga ille lateret, hinc calum-

(a) Sic, pro ἐκκεκόφθαι. EDIT. PATROL.

niandi audacia impiis accessit. Sed commiseratione ductus Arsenius erga liberatorem suum (in illa enim concilii cunctatione sycophantiæ fama ubique pervagata est), Tyrum concedit; ratus sibi potius moriendum esse, quam sui causa circa tantum virum totum orbem scandalizari; Athanasio autem secreto se sistit, ac consilium ab eo accipit ut ante iudicium omnibus lateret, ne quid ipse mali a sycophantis pateretur, et ut conspecta calumniæ confictæ manifesta confutatione, accusationem adversarii desererent.

7. Convocato itaque concilio, primam illi calumniam intentant mulieris de stupro oblato accusantis. Clamabat porro impudens muliercula, sibi noctu ab irrupente Athanasio vitium oblatum fuisse. Aderat porro illi virginitatis amatori et Timotheus ejus presbyter, unaque consilium ineunt sapientissimum, imo a Deo ipso inspiratum, quo malæ impiorum artes, facile confutata forent. Cum enim coram muliere adducti essent, qui accusatus fuerat quiete Deum precabatur. Timotheus autem, furiosa illa muliere impudenter agente, et Athanasium, uti edocta fuerat, corruptorem vocante; ille, inquam, presbyter, quasi Athanasius ipse fuisset, Dic mihi, inquit, mulier, egone apud te mansi? aut tu me domi excepisti, an noctu te violavi? Illa, utpote ex publico lupanari mulier, impudente vultu, oculisque ad Timotheum intentis: Tu es, exclamat, qui vim mihi intulisti, meque noctu corrupisti. Et ad iudices conversa, calumniis suis horrenda adjecit juramenta, Timotheumque digito ostendens, illumque trahens dicebat: Is est, et non alius, corruptior meus. Iudices porro cum satellitibus ridere, Athanasiumque prudentiam mirari, quod vel silens, accusationem contra se intentatam in accusatores vertens, impudentissimos esse sycophantas palam fecisset, At illi nequaquam rescipere nec majorem æqui bonique habuere curam. Accusatores igitur, quos ingemere oportebat, et gratiæ loco habere, quod sycophantiæ pœnas non luerent, linguam adornant suam ad calumniam de Arsenii manu, crimenque cædis et veneficii viro ascribunt pietatis propugnatori. Ille voce ac mente imperterritus: Quis, inquit, ex vobis Arsenium novit vel dexteram ejus? Respondentibus ex consensu non paucis qui erant cum accusatoribus, se probe nosse Arsenium; tum Athanasius: Quandoquidem, ait, se probe et accurate nosse Arsenium confitentur; adest ille, ingrediatur. Quo ingresso, rursus interrogavit, an illum introductum, nossent esse Arsenium. Cum id negare non possent illi, pertrahit illum propius ad tribunal, jubetque primum ut dexteram erigat manum, deindeque sinistram. Et exclamavit: Ecce Arsenium, viri cives, ecce ambas ejus manus, o admirandi iudices. Dicant ergo accusatores, cujus est manus isthæc, et a quo illam rescuerint: quo autem animo ea sint usi, nemini ambiguum; rescue-

A δὲ τὴν σωτηρίαν καρποῦται. Καὶ τὸ ἀφανὲς τοῦ φουγάδος θαρρύνει τῷ πλάσματι τοὺς δυσσεβεῖς ὑπετίθετο. Ἄλλ' οἶκτον λαβὼν τοῦ σωτήρος ὁ Ἀρσένιος (ἐν γὰρ τῷ βραδύνειν τὸ συνέδριον ἢ τῆς συκοφαντίας φήμη πανταχοῦ διέδραμε), πρὸς τὴν Τύρον παραγίνεται, κρείσσον λογίζομενος εἰ δεῖο αὐτὸν καὶ τεθνάναι, ἢ δι' αὐτὸν τὴν οἰκουμένην περὶ τηλικούτου ἀνδρὸς σκανδαλίζεσθαι. Ἐμφανίζεται δὴ κατὰ μυστικὴν ὁμιλίαν τῷ σεβασμίῳ Ἀθανασίῳ, καὶ δέχεται βουλὴν λανθάνειν πάντας πρὸ τῆς δίκης· ἵνα μὴ τι κακὸν αὐτὸς παρὰ τῶν συκοφαντῶν πάθοι, ἢ τὸν Ἐλεγγον ἀφυκτον τοῦ δράματος συνιδόντας εἰς ὑπέρθειν τὸ ἐγκλημα διαλύσωσιν.

7. Ἀθροίζουσιν οὖν τὸ συνέδριον· καὶ πρώτη συκοφαντία, γύναιον αὐτῷ ἐπαφίσει μοιχείαν ἀνακαλούμενον. Ἐβόα δὲ τὸ ἀναίδες ἐκείνο καὶ μεισθωμένον γύναιον νύκτωρ ἄκουσα φθορὰν ὑποστήναι ἐπιπεσόντος αὐτῇ Ἀθανασίου. Συνῆν τῷ τῆς παρθενίας ἔραστῇ καὶ Τιμόθεος ὁ αὐτοῦ πρεσβύτερος καὶ βουλὴν σοφίας, μᾶλλον δὲ θείας ἐπιπνοίας βουλευόμενος, δι' ἧς τὸ κακομήχανον τῶν δυσσεβῶν βράδως ἐμῆλθεν ἀπαιτεῖσθαι τὸν Ἐλεγγον. Ἐπεὶ γὰρ εἰς πρόσωπον ἤχθησαν τοῦ γυναιίου, ὁ μὲν κατηγορούμενος, ἡσυχῇ θεὸν ἐδυσώπει· Τιμόθεος δ', ἀναιδεουμένης τῆς μαινάδος, καὶ τὸν Ἀθανάσιον, ὡς ἐδιδάχθη, φθορέα καλοῦσης, ὁ πρεσβύτερος, ὡς δῆθεν Ἀθανάσιος, εἶπέ μοι, ὦ γύναι, φησὶν, ἐγὼ παρὰ σοὶ ἔμεινα, ἢ σὺ με ἐν οἴκῳ τῷ σὺ ὑπέδεξω, ἢ νύκτωρ σὲ ἐδιασάμην; Ἡ δὲ, οἷα γύναιον ἐκ δημοσίου τέγουσ, ἀναίδει προσώπῳ καὶ ἀτενέσιν ὀφθαλμοῖς πρὸς τὸν Τιμόθεον ἀποβλέψασα, Σὺ εἶ ὁ τὴν βίαν μοι ἐπενεγκῶν, καὶ τὴν φθορὰν νύκτωρ, ἀνεβόα· καὶ πρὸς τοὺς κριτὰς ἐπιστραφεῖσα τοὺς φρικτοτάτους ὄρκους ταῖς διαβολαῖς συνῆπτεν, ὡς οὕτως, τὸν Τιμόθεον πάλιν δακτυλοδεικτοῦσα καὶ ἔλκουσα· Οὗτός ἐστι, καὶ οὐκ ἄλλος ὁ ἐμὸς φθορεὺς. Οἱ δὲ κριταὶ σὺν τοῖς δορυφόροις τῆς μαχλάδος μὲν κατεγέλων, Ἀθανάσιον δὲ τῆς συνέσεως ἐθαύμαζον, ὅπως σιγῶν τὸ κατ' αὐτοῦ ἐγκλημα εἰς τοὺς κατηγοροὺς περιτρέψας, ἀναιδεστάτους συκοφάντας ἀπέδειξεν. Αὐτοὶ δὲ ἑαυτῶν οὐδὲν ἀμείνους εἰς τὸ φροντίσαι τοῦ δικαίου γεγόνασιν. Οἱ δὲ κατηγοροὶ, δεόν στένειν καὶ χάριν εἰδέναι, εἰ τις αὐτοὺς μὴ ἀπαιτοῖ τὴν τῆς συκοφαντίας δίκην, οἱ δὲ καὶ πρὸς τὴν Ἀρσενίου δεξιάν τὴν γλώσσαν ὀπλίζουσι· καὶ φόνον ἅμα καὶ γοητεῖαν τῆς εὐσεβείας ἀγωνιστῆ περιάπτουσιν. Ἄλλ' ἐκεῖνος ἐν τῷ ἀταράχῳ καὶ τῆς φωνῆς καὶ τῆς γνώμης, Καὶ τίς γάρ ἐστι, φησὶν, ἐξ ὑμῶν, ὁ γινώσκων τὸν Ἀρσένιον ἢ τὴν αὐτοῦ δεξιάν; Φαμένων δ' οὐκ ὀλίγων οὖς εἶχε τὸ συνέδριον σὺν τοῖς κατηγοροῖς, ὡς σαφῶς εἶδειν τὸν Ἀρσένιον· Καὶ ἐπεὶ βεβαίως καὶ ἀκριβῶς, ὁ Ἀθανάσιος ἐφησε, γινώσκειν οὗτοι συνωμολόγησαν τὸν Ἀρσένιον, ὁ δὲ πάρεστιν, εἰσίστω. Εἰσελθόντος δὲ, πάλιν ἐπ' ἠρώτα εἰ τὸν εἰσαχθέντα ἴσασιν, ὡς εἶη Ἀρσένιος. Τῶν δὲ οὐκ ἔχόντων ἀρνήσασθαι, ἔλκει τε αὐτὸν μᾶλλον τοῦ βήματος ἐγγύτερον· καὶ πρώτην τὴν δεξιάν ἀνατείνειν κελεύσας χεῖρα, εἶτα καὶ τὴν ἀριστεράν, ἀνέκραγεν· Ἴδου Ἀρσένιος, ἄνδρες πολῖται· Ἴδου καὶ αἱ τούτου δύο χεῖρες, ὧ θαυμάσιοι δικασταί. Εἰπάτωσαν οὖν οἱ

κατήγοροι τίνος ἐστὶν ἡ χεὶρ καὶ τίνος αὐτὴν ἐξέκο-
ψαν; ἐφ' ᾧ γὰρ ταύτῃ ἐχρήσαντο, οὐκ ἐτι λοιπὸν οὐ-
δενὶ ἀμφισβήτησις· ἐχειροκόπησαν γὰρ ἄνθρωπον ὡς
ἂν ἡμᾶς θανατώσωσιν. Ἄλλ' ὁ μὲν οὕτω τὰ τῶν
ἀντιπάλων πάντα διέλυε μηχανήματα· οἱ δὲ κριταί,
τυφλοὶ καὶ κωφοὶ ἐκ τε τοῦ ζῆτεῖν ἀρέσκειν Κωνσταν-
τίῳ γεγονότες, καὶ ἐξ ὧν ἀπέκλινον τοῖς αἰρετιζουσιν,
ἀπέλιπόν τε τὸ βῆμα, καὶ σιγῇ διδόναι τὰ ἐλληλεγμένα
ἐτεχνάζοντο. Ὑποχωρησάντων δὲ τούτων, κίνησις
οὐκ ἐτι συκοφαντιῶν, ἀλλ' ἀναιδῶς (α) μαιφονίας κατὰ
τοῦ τριαριστέως ἀναβρῆγγυται. Καὶ οἱ μὲν λόγους,
οἱ δὲ καὶ χεῖρσι τὸν νικητὴν προὔπηλάκιζον· οἱ δὲ καὶ
τὸν ἐκ τοῦ βασιλείως ἐπέσειον θάνατον. Ὁ δὲ Ἀρχέ-
λαος μέλλοντα διασπᾶσθαι τὸν ὄσιον ὑπὸ τῶν δυσσε-
βῶν, μόλις τῆς οἰκίας καταβάς (εἰ γὰρ καὶ πρὸς τὴν
κρίσιν οὐχ εἴωρα, ἀλλ' οὐν εἶχε τινα τῆς φύσεως αἰδῶ),
μετὰ καὶ τῶν δορυφόρων ἐξαργάζει, καὶ δρασμὸν
κρύφιοι ἀυτῷ παρασκευάζει, καὶ ὑποτίθεται· τὸ δὲ
δυσσεβὲς συνεδριάσαντες αὐθις γράφουσι τε τὸν ἀναίτιον αἰτίας ἀτόποις, ἃς αὐτοὶ συνέπασσαν, ἀλῶναι·
καὶ διαφόροις βιβλίοις ἐγκαταθέμενοι τὰ τοῦ ψεύδους, τῷ τε Κωνσταντίῳ καὶ πάσῃ διαπέμπονται τῇ
οἰκουμένῃ.

8. Καὶ γίνεται τῷ πολυάθλῳ πᾶσα χώρα φυγὴ
σφόδρα ζητουμένη. Καὶ ἡ ζήτησις τοῖς μὲν συνειδόσι
καὶ μὴ καταμνηνοῦσι ζωῆς ἀφαίρεισιν ἐπέβαλλε τὴν
ζημίαν· τοῖς δὲ κομιζουσιν ἡ ζῶντα ἡ τὴν αὐτοῦ
κεφαλὴν ὠρεαὶ προὔτεινον μεγάλαι. Ἄ συνιδῶν ὁ
τῆς ὑπομονῆς ἀδάμας, ἐν λάκκῳ ὕδωρ μὴ ἔχοντι ἐπὶ
ἐξ ἔτεσι λαθῶν ἔκαρτέρει. Ὡς δὲ καὶ τὸ χωρίον ἐκείνῳ
προδίδοσθαι ἐμελλε, θείας ὕψεως τὴν προδοσίαν τῷ
θεράποντι πρὸ μιᾶς ἡμέρας μηνυσάσης, κάκειθεν
ἀποδιδράσκει, καὶ πρὸς τὴν Δύσιν ἀπαίρει· τοῦ Κών-
σταντος ἤδη τὴν ἀρχὴν ἔχοντος, οὐ τὴν ἑαυτοῦ, ἀλλὰ
καὶ τὴν τοῦ ἀδελφοῦ Κωνσταντίνου. Καὶ γὰρ αὐτὸν
τὸ στρατιωτικόν, τυραννίδι ἐπιθέμενοι (b), ἀνεῖλον.
Διδάσκει τοιγαροῦν διὰ συνδρομῆς Ἰουλίου τοῦ Ῥώ-
μης τὸν βασιλέα Κώνσταντα τὰς συσκευὰς ἃς ὑπὸ
τῶν Ἀρειανῶν ὑπέστη, καὶ τὴν σύνοδον τὴν ἐν Ἀν-
τιοχείᾳ ἐπὶ διαστροφῇ τῆς πίστεως συγχροτηθεῖσαν·
καὶ ὡς Γεώργιον εἰς τὴν αὐτοῦ θρόνον ἐκθέσμως χει-
ροτονήσαντες ἐγκαθίδρυσαν· καὶ οὐκ ἐκείνον μόνον,
ἀλλὰ καὶ πρὸ ἐκείνου Γρηγόριον. Εὐσεβίος μέντοι,
ἐπαπραξάμενος ἃ ἐσπούδαζε, διαπρεσβεύεται πρὸς
τὸν ὄσιον Ἰούλιον, κοινῶν λαβεῖν τῆς Ἀθανασίου
κατακρίσεως μηχανώμενος. Ὁ δὲ ἐξ ὧν ἐκεῖνος ἔγρα-
φεν, οὐ κατάκρισιν, ἀθῶσιν δὲ μᾶλλον Ἀθανασίου
συνορῶν, γράμμασι τὸν ἡδικοημένον ἐπιρρώσας, εἰς
Ἀλεξάνδρειαν ἀποστέλλει· ἐν οἷς καὶ τοὺς αὐτὸν
καθελόντας δικαίαι καὶ οὐ μικρὰ μέμψις μετήρχειτο.
Ἄλλ' οἱ τῆς Ἀρείου λύσεως, ὑποφθειραντες ἐπὶ πλέον
τὸν Κωνσταντίνον, ἐν αὐτοῦ χειροτονήσασιν Γρη-
γόριον, ἐπὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν στρατιωτικῇ χειρὶ
ἐκπεμφθῆναι καταπράττονται (Συριανὸς ἦν στρατη-
γὸς τῆς τοιαύτης παρατάξεως), καὶ ὁ στρατὸς εἰς
πάντε χιλιάδας ἀπηρτίετο. Διαφεύγει δ' οὐν ὁ σοφὸς
Ἀθανάσιος τὸν τε στρατηγὸν καὶ τοὺς στρατιώτας
πνέοντας κατ' αὐτοῦ τὸν φόνον· καὶ τὸ δεύτερον ἐπὶ

A runt enim ab homine, ut nos interficerent. Sic ite-
rum ille sycophantarum machinas evertit omnes.
At iudices, caeci atque surdi, tum studio placendi
Constantio, tum ex animo ad haereticos propenso,
tribunale relicto, rem gestam silentio premere mol-
iti sunt. Discedentibus illis, non jam inimici in ca-
lumnias, sed in caedem strenuissimi viri erumpunt.
Et alii verbis alii vocibus pulsant victorem; alii
mortem ab imperatore illatum iri comminantur.
Archelaus porro sanctum virum jamjam ab impiis
discerpendum, cum vix domo descendisset (tametsi
enim ad justum iudicium non respiceret, naturali
tamen verecundia tenebatur), cum satellitibus eri-
puit illum, occultamque ut fugam faceret monuit et
curavit. Impii autem cum rursus consessum venis-
sent, nefaria crimina a se confecta insonti ascribunt,
cumque in variis libellis mendacia sua exarassent,
Constantio atque universo transmittunt orbi.

8. Tumque de alia in aliam regionem fugiebat vir
sanctus, ærumnis confectus, acriter perquisitus;
adeo ut qui sciret ubinam esset, nec indicaret, ca-
pitali plecteretur poena; iis vero qui indicarent
ubi degeret, vel caput ejus afferrent, magna propo-
nerentur præmia. Quorum gnarus patientiæ Ada-
mas, in fovea aqua carente notos sex annos patien-
ter latuit. Pridie vero ejus diei qua prodendus locus
erat, divina quadam visione admonitus servus Dei,
inde aufugit, inque Occidentem contendit: cum jam
Constans imperium, non modo suum, sed etiam fra-
tris Constantini obtineret; nam illum exercitus ty-
rannidem affectantem interfecerat. Docet igitur,
opitulante Julio Romano, imperatorem, quas passus
esset conspirationes ab Arianis, necnon synodum
Antiochiæ ad eversionem fidei convocatam esse:
qua ratione item Georgium illegitimum in eamdem
sedem ordinatum constituissent; nec illum duntaxat,
sed prius etiam Gregorium. Eusebius porro cum
quæ in animo erant perfecisset, ad sanctum Julium
legationem mittit, hoc agens ut Athanasium ille una
damnaret. Ille vero ex Eusebii litteris, Athanasium
non damnandum, sed potius absolvendum iudicavit;
litterisque munitum suis mittit Alexandriam. Quibus
litteris eos qui dampnassent jure merito acriterque
culpabat. Sed Ariani furentes, cum magis magisque
Constantium corrupissent, ordinatum a se Grego-
rium Alexandriam cum militari manu transmitti
curant (Syrianus copiarum dux erat) eratque exer-
citus quinque millium hominum. Fugit ergo sapiens
Athanasius duces atque milites, sibi necem inferre
peroptantes, iterumque Romam concedit. Impius
porro Gregorius Alexandriam occupavit. Populusque
rem non ferendam ratus, ecclesiam incendit Dio-
nysii nuncupatam. Romæ igitur una erant exsules

(a) Forte ἀναιδούς. EDIT. PATROL.

(b) Sic supra legitur τὸ δυσσεβὲς (collective pro αἱ δυσσεβεῖς) συνεδριάσαντες. Id.

venerandus Athanasius et Paulus, æqualibus ornati A
certaminibus et palmis.

ενεχθὲν οὐκ ἐν τῷ ἀνεκτῷ θεμῆνῃ τὴν καλουμένην Διονυσίου ἐκκλησίαν ἐνέπρησαν. Συνῆσαν οὖν ἀλλή-

9. Scripsit autem Constans, incitante Julio pontifice, fratri suo Constantio, monens ut qui injuste læsi essent suis episcopatibus restituerentur. Cum autem nihil impetrasset, rogant eum Athanasius et socii, ut in œcumenica synodo, cum de rebus suis, tum de læsa fide judicaretur. Consensu itaque amborum imperatorum Sardiæ indicitur œcumenica synodus, undecimo anno a morte Constantini imperatorum patris. Ex Occidente autem episcopi convenere plus trecentis : ex Oriente tantum sex et septuaginta, quibus annumerabatur Ischyras ut episcopus. Cum igitur Sardiæ convenissent omnes, Orientales in conspectum venire Occidentalium recusabant, nisi prius Athanasium et Paulum ex concilio pellerent. Tum Protogenes Sardiæ episcopus, Hosius Cordubæ et reliqui episcopi, ne audire quidem injustam eorum postulationem voluerunt, ut scilicet viros pro quibus iudicandis conveniant, absque prævio iudicio condemnarent et expellerent. Hinc Orientales sese a Sardicensibus segregantes, Philippopoli congregantur : ibique consubstantialitatem, non jam clandestina sententia, sed propalam audaci lingua condemnarunt, dissimilitudinemque substantiæ declararunt. Tum impia sua decreta transmiserunt ubique. Sardicenses autem primum quidem eos qui abscessissent desertæ causæ condemnarunt : deinde accusatores Athanasii sycophantas esse cum deprehendissent, dignitate sua spoliarunt, ac tertium jam Nicænæ synodi decretum confirmant, consubstantialitatem promulgant, dissimilitudinem substantiæ reprobant. Tum litteras ad universas orbis Ecclesias mittunt. Compertis vero Occidentis imperator rebus Sardiæ gestis, de his statim fratrem certiosem facit, restituitque Paulo, Athanasio et aliis thronos suos partim hortatur partim jubet ; cumque Athanasius rursus Arianorum insidiis peteretur, ac Romæ degeret, Occidentis imperator rursus fratri litteris significavit, se si ipse bono animo Athanasium recipere vellet, ipsique episcopalem thronum restituere, paratum esse ad Athanasium eo mittendum ; si nollet, se suo marte juris ac justitiæ vindicem fore.

'Αθανάσιον· εἰ δὲ μὴ βούλοιο, αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ τοῦ
40. Metuens itaque Constantius, litteris suis non semel, neque bis tantum, sed usque tertio, perhumaniter atque blande ad se vocat strenuissimum Athanasium. Quem Occidentis imperator cum multis satellitibus mittit. Julius item pontifex variis eum epistolis quasi viatico communivit. Advenientem porro Constantius in proprium restituit thronum, comiter prius increpatum : Cum aufugisti, ait, magnam mihi irrogasti contumeliam, tametsi te humaniter tractare cogitarem. Verum unam jam mihi conferto gratiam. Ille se dixit pro viribus imperatori facturum satis. Tum Constantius postu-

τὴν Ῥώμην ἀνατρέχει. Ὁ δὲ δυσσεβὴς Γρηγόριος τῆς Ἀλεξανδρέων ἐκράτησε· καὶ ἡ πόλις, τὸ συν-
Παῦλος, τοῖς ἰσοῖς ἀριστείοις κοσμοῦμενοι.

9. Γράφει δὲ Κωνσταντῆ, τῷ ἀδελφῷ Κωνσταντῆνι συμπαρορμῶντος αὐτὸν καὶ τοῦ ἀρχιερέως Ἰουλοῦ, ὥστε τὰς ἰδίας ἐπισκοπὰς ἀναλαβεῖν τοὺς ἡδικημέ-
νους. Ὡς δὲ οὐδὲν ἤνυσεν, ἀξιοῦσιν αὐτὸν οἱ περὶ Ἀθανάσιον οἰκουμένην συνόδῳ τὰ περὶ αὐτοὺς τε καὶ τῆς συνεπηρεαζομένης πίστεως ἐπικριθῆναι· καὶ κηρύσσεται γνώμη τῶν δύο βασιλέων κατὰ Σαρδικὴν οἰκουμένην συνόδον. Ἐνδέκατον δ' ἦν ἔτος ἀπὸ τῆς τελευταίας Κωνσταντινίου τοῦ πατρὸς τῶν βασιλέων. Ἐκ μὲν δὲ τῆς Ἑσπερίας ὑπὲρ τοῦ τριακοσίου συν-
ῆλθον ἐπίσκοποι, ἐκ δὲ τῆς Ἀνατολῆς ἔξ ἴσῳ καὶ ἐβδομήκοντα, ἐν οἷς καὶ ὁ τοῦ Μαρεῶτου Ἰσχυράς ἠριθμεῖτο ὡς ἐπίσκοπος. Ὡς οὖν ἐν τῇ Σαρδικῇ συν-
ῆσαν ἅπαντες, οἱ τῆς Ἀνατολῆς εἰς ὅσιν τῶν Ἑσπε-
ρίων ἔλθειν ἀπηρεσκοντο, εἰ μὴ πρότερον τοὺς περὶ Ἀθανάσιον καὶ Παῦλον τοῦ συλλόγου ἀπελάσωσι. Πρωτογένης δὲ ὁ Σαρδικῆς ἐπίσκοπος καὶ Ὅσιος Κουδρουθῆς, καὶ οἱ λοιποὶ ἐπόμενοι οὐδ' εἰς ἀκοήν τὴν ἐκθεσμον αὐτῶν ἀξίωσιν παρεδέξαντο, ἀνδράς, οὗς συνῆλθον κρῖναι, ἀκρίτως κατακρῖναι καὶ ἀπε-
λάσαι. Ἐξ ὧν οἱ μὲν τῆς Ἀνατολῆς, σχισθέντες τῶν ἐν Σαρδικῇ, ἐν τῇ Φιλίππου πόλει συναθροίζονται καὶ τὸ ὁμοούσιον οὐκ ἐτι γνώμη ὑφάλω, ἀλλ' ἐμφε-
νεστάτη καὶ γλώσσης θρασύτητι ἀνθεματίζουσι, καὶ τὸ ἀνόμοιον δογματίζουσι καὶ τὰ δυσσεβῆ ψηφίσματα πανταχοῦ διαπέμπονται· οἱ δὲ ἐν Σαρδικῇ πρῶτον μὲν τῶν ἀποσχισάντων ἐρήμην κατεψήφισαντο· εἶτα τοὺς Ἀθανασίον κατηγόρους, συκοφαντίας ἀλόνας, καθαιροῦσι τοῦ ἀξιώματος· καὶ τρίτον τῆς ἐν Νικαίᾳ C
δόδου τὴν ὄρον κρατούσους καὶ ἀνακηρύττουσι τὸ ὁμοούσιον ἐπὶ πᾶσι, τὸ ἀνόμοιον δὲ ἀποκηρύττουσι. Καὶ γράμματα πρὸς πάσας τὰς οἰκουμένης Ἐκκλη-
σίας διαπέμπονται. Γνωὺς δ' ὁ τῶν Ἑσπερίων βασιλεὺς τὰ κατὰ τὴν Σαρδικὴν συνεγεγῆντα, διδάσκει μὲν παραυτίκα τὸν ἀδελφόν, ἀποδοθῆναι δὲ Παύλῳ καὶ Ἀθανασίῳ καὶ τοῖς περὶ αὐτοὺς τοὺς οικεῖους θρό-
νους ἅμα μὲν παρήγει, ἅμα δὲ καὶ παρεκελεύετο. Καὶ Ἀθανάσιος μὲν ὑπεστέλλετο τὰς τῶν Ἀρειανῶν ἐπιθουλάς, καὶ τῇ Ῥώμῃ προσέδρευεν· ὁ δὲ τῆς Δύσεως βασιλεὺς πάλιν γράφει τὰδελφῷ, ὡς, εἰ μὲν προθύμως προσδέχοιτο τὸν ἄνδρα, καὶ τὸν ἀρχιερατικὸν ἀποδίδωσι θρόνον, ἔτοιμός ἐστιν ἐκπέμπειν τὸν
δικαίου γενήτοιο τιμωρῶς.

10. Καθίσταται δὲ ὁ Κωνσταντῆ εἰς δέος καὶ διὰ γραμμάτων οὐκ ἅπαξ, ἀλλὰ καὶ δις καὶ τρις σταλέν-
των, ἐπαγωγῶν τε καὶ θελκτικῶν, καλεῖ πρὸς ἑα-
τὸν τὸν πολυάθλον Ἀθανάσιον· καὶ μετὰ πολλῆς δорυφορίας ἀποστέλλει τοῦτον ὁ τῆς Ἑσπερίας βασι-
λεὺς, καὶ Ἰουλοῦ τοῦ ἀρχιερέως γράμμασιν αὐτὸν διαφόροις ἐφοδιάζοντος· Κωνσταντῆς δὲ παραγεγο-
νότα εἰς τὸν οικεῖον θρόνον ἀποκαθίστησιν, ὑφειμένῳ πρότερον ὄνειδισμῷ καθυποβαλῶν· Ἀποδράς γάρ, ἔλεγε, μεγάλῃν ἐμοῦ λουδορίαν κατέχευας, καίτοι γε περὶ σοῦ φιλόανθρωπα μελετῶντος. Πλὴν ἀλλὰ γε νῦν μίαν μοι δίδου χάριν. Ὁ δὲ τὴν κατὰ δύναμιν ἔτιμωσεν

εἶναι διωμολόγητι χαρίζεσθαι. Καὶ ὁ Κωνσταντῖος μίαν Ἀ lat unam ex Alexandrinis Ecclesiis Arianis pro
ἐκκλησίαν τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐπιζητεῖ τοῖς Ἀρειαν-
νοῖς δοθῆναι συνακτῆριον. Ὁ δὲ οὐκ ἀπέπειν, συνάπτει
δὲ τῇ καταθέσει εἰ καὶ Κωνσταντῖος ἐν Κωνσταντι-
νουπόλει μίαν τοῖς ὁμοδόξοις ἦν οὕτω εἶχον ἐγκρι-
σεια. Κωνσταντῖος δὲ προθύμως τε καὶ σὺν ἡδονῇ
ἐπηγγείλατο. Ἡγνότες δὲ ἄρα λυπῶν τὰ μέγιστα τοὺς
ὁμόφρονας. Πλὴν καταπλαγείς τὴν τοῦ Ἀθανασίου
σύνεσιν τε καὶ ἀγγίνοιαν, ὡς προεῖρηται, μετὰ πάσης
δόξης καὶ τιμῆς ἐκπέμπει, γράφων καὶ πρὸς τὸν
Αὐγουστάλιον τὰ τε ἄλλα διὰ σεβασιμότητος ἔχειν
αὐτὸν, καὶ πάντα οἷς αὐτὸν αὐτός τε καὶ οἱ σὺν αὐτῷ
κατεψήφισαντο, τὸ ἄκυρον καὶ ἀνερέργητον ἔχειν.
Ἄλλὰ γε δὴ καὶ τὸν ὑπ' αὐτῷ κληρὸν τὴν προτέραν
τιμὴν καὶ πάσης δημοσίου ὑπηρεσίας ἀναλαβεῖν τὴν
ἐλευθερίαν. Καταλαβὼν οὖν ὁ Ἀθανάσιος τὰ Ἱεροσό-
λυμα, καὶ Μαξίμου τῷ ἀρχιερεὶ τοῦ Θεοῦ καὶ ὁμολο-
γητῆ συνελθὼν εἰς ὅψιν τε καὶ ὁμιλίαν, τὰ τε ἐν
Σαρδικῇ διαπεπραγμένα, καὶ ὡς πρὸς αὐτὸν Κωνσταν-
τιος διετέθη ἀναδιδαξάμενος, σύνοδον ἀθροῖσαι τὸν
ὁμολογητὴν καταπράττειται. Καὶ ἡ σύνοδος τῷ θαυ-
μαστῷ Ἀθανασίῳ καὶ τὴν κοινωσίαν καὶ τὸ ἀρχιερα-
τικὸν ἀξίωμα ἐπιψηφίζεται. Καὶ γράφει τοῖς ἐν
Ἀλεξανδρείᾳ καὶ πάσῃ τῇ τε Αἰγύπτῳ καὶ Λιβύῃ ἅ
περὶ Ἀθανασίου ἔγνω τε καὶ διεπράξατο. Ὁ δὲ
γενναῖος οὗτος ἀθλητῆς, τῇ Ἀλεξανδρείᾳ ἐπιστάς,
καθίζει καὶ αὐτὸς ἀρχιερέων ἐξ Αἰγύπτου τε καὶ Λι-
βύης σύλλογον· καὶ αὐτῇ (α) τὰς ὁμοίας καὶ ἀπαρ-
λάκτους ψήφους ταῖς ἐν Σαρδικῇ καὶ Ἱεροσολύμοις
συνόδοις ψηφίζεται. Ἄλλὰ γὰρ Μαγνεντίου τυραννίδι
ἐπιθεμένου, καὶ τὸν βασιλεύοντα τῆς Δύσεως διαφθεί-
ραντος, οἱ ἐξ Ἀρείου πάλιν τὸν κοινοῦτον Κωνσταν-
τιον κατὰ τοῦ πολυάθλου ἀναρρήπτουσι· καὶ πάλιν
τὰ τῆς ἀσεθείας ψηφίσματα, καὶ πάλιν φυγὴ καὶ
πάλιν ἔρευνα, καὶ πάλιν ἀναζητήσεις. Ναὶ δὴ καὶ
Γεώργιος ὁ τῆς Ἀλεξανδρέων πόλεως ἀρπάσας τὸν
θρόνον ἅμα τοῖς περὶ Ἀκάκιον καὶ Πατρόφιλον, οἱ
τῆς Ἀρείου πατρίας, ἐξωθήσαντες Ἱεροσολύμων τὸν
ὁμολογητὴν Μάξιμον, ἀντεισάγουσι Κύριλλον. Ὁ δὲ
δυσσεβῆς Γεώργιος, τοσοῦτων τὴν Ἀλεξανδρέων ἐν-
έπλησε κακῶν, ὡς τὰ τοῖς Ἑλλησι κατὰ Χριστιανῶν το-
λμηθέντα φιλανθρωπίαν νομίζεσθαι. Αἰκισμοὶ τεγὰρ
σωμάτων καιναῖς ἐπινοίας ἀφορήτους φέροντες τὰς ἀλ-
γηδόνας κατέβαινον, καὶ πῦρ γυμναῖς ταῖς παρθένους προσεφέρετο· καὶ θάνατος πολλοὺς ἄλλους καὶ τοῦ ζῆν καὶ τῆς
τιμωρίας ἐξήρταζε. Γεγόνασι καὶ ὑπεροραὶ τῶν κατὰ τὴν Αἰγύπτου ἱερέων τε καὶ ἀρχιερέων δύο καὶ τριάκοντα.

11. Ὁ δὲ Κωνσταντῖος, προσλαβὼν καὶ τὴν τάδε-
φοῦ ἀρχὴν, καὶ τοὺς Ἑσπερίους ἐπισκόπους μεθέλκειν
εἰς τε τὴν Ἀθανασίου κατάκρισιν, καὶ εἰς τὴν ἰδίαν
ἐσπούδαζεν αἰρεσίαν. Διὸ καὶ σύνοδον διὰ ταῦτα κατὰ
Μεδιόλανον πόλιν τῆς Ἰταλίας ἀθροίζει, καὶ τινὰς
μὲν πρὸς οἰκεῖον διαστρέφει βούλημα· Διονύσιος δὲ
καὶ Εὐσέβιος καὶ Ῥοδανός, Παυλῖνός τε καὶ Λουκί-
φερ, τὸ οἰκεῖον καὶ τῆς εὐσεβείας μὴ καθυδρίσαντες
φρόνημα, καὶ οὐδ' Ἀθανασίου καταγνώνα ἀνασχό-
μενοι (ἤδεισαν γὰρ τὴν Ἀθανασίου κατάκρισιν τὴν
τῆς πίστεως προσημαζέσθαι καθαίρεισιν), ἐν Ἀρι-
μῆνῳ ὑπερορίζονται. Γνοὺς δὲ ὁ τοῦ Θεοῦ θεράπων
Ἀθανάσιος, ὡς πάλιν κατ' αὐτοῦ πικρότερόν τε καὶ

11. Constantius vero suscepto fratris imperio,
Occidentales, cum ad Athanasii condemnationem,
tum ad suam hæresin pertrahere satagebat. Quare
synodum in Italiæ civitate Mediolano congregat, ac
quosdam ibi ad suam abduxit voluntatem. Diony-
sius vero, Eusebius, Rhodanus, Paulinus et Lucifer,
qui suam piamque religionem nequaquam contumelia
affecere, neque Athanasium condemnare voluerunt
(sciebant enim Athanasii condemnationem esse fidei
condemnationis quasi præcium), Ariminum mittuntur
in exilium. Cum nosset porro Dei servus Athanasius,
hæreticam turmam iterum adversum se acerbius ac
crudelius commoveri,

(a) Leg. αὐτὸς, refertur enim ad σύλλογος. EDIT. PATROL.

clam omnibus qui in urbe erant ad virginem quam-
 -dam fugit, ut ad locum nullatenus suspectum non
 perquireretur. Erat enim speciosissima puella, ut
 omnes certum putarent virum nullum, nedum ar-
 chiepiscopum apud illam diversatum iri. Eratque
 annos nata viginti. Commemorat autem ipsi veri-
 tatis ille magister et custos quæ se spectarent, quod
 scilicet ad sui cædem sese instruerent hæretici. Et
 quod omnia quæ extra urbem essent vestigarentur :
 quodque ex revelatione Dei saluti suæ consulentis
 ad ipsam venisset. Illa cum ineffabili gaudio virum
 recipit et per sex annos occultat, donec Constantii
 mors finem afferret latebris. In omnibus autem
 alacriter virgo, et cum reverentia sancto viro mi-
 nistrabat, quod in civitate parvi et magni, amici
 et persecutores juxta ignorabant. Jussit porro
 Constantius ut quotquot in Italia episcopi nollent
 Arianae hæresi subscribere, suis exigerentur Eccle-
 siis, eorumque loco ordinarentur impii homines.
 Exsulavit tunc etiam Liberius, qui post Julium Ro-
 manum occupabat thronum, cujus loco ordinatur
 Felix, qui festum divinitus inmissa cæcitate
 pœnas luit, ac deinceps pestilenti morbo sublatus
 est. Ea ipsa Meletius Antiochiæ episcopus patitur,
 ejusque loco hæresis Euzoium constituit, Constan-
 tinopoli vero Eudoxium, viros impios dignamque
 hæresi sua vitam agentes.

ὁ Ἀντιοχείας ὑφίσταται, καὶ ἀντικαθιστᾷ ἡ αἵρεσις
 ἄνδρας δυσσεβεῖς καὶ τὸν βίον ἐπαξίους τῆς αἵρέσεως.

12. Eodem tempore Julianum Constantius Cæsa-
 rem proclamat, et in Gallias mittit. Novam autem
 ecclesiam a se Constantinopoli constructam, ipsi
 Dei Sapientiae cognominem dedicavit. Tum impius
 Eudoxius in festo Encæniorem in throno constitu-
 tus, primam illam audacem stultissimamque pro-
 tulit vocem : *Pater impius, Filius pius*. Tumultu
 autem jure inde oborto, malo malum sedare cona-
 tus est : Nihil id vos, inquit, conturbet, nam Pater
 impius, quia neminem pie colit ; Filius vero pius,
 quia Patrem pie colit. Hoc furiose dictum in ca-
 chinnos et risus tumultum vertit, ita ut multi ab
 ecclesia discederent. Porro Julianus in Galliis
 agens, victoriis contra barbaros reportatis, a mili-
 tibus imperator declaratur. Comperta Constantius
 ejus inauguratione, baptizatur impia Euzoii manu,
 armaturque contra adversarium. Cuiusque Mopsu-
 crenem pervenisset, Ciliciæ oppidulum, belli solli-
 citudinibus ita laboravit, ut apoplexia correptus
 obiret, annum agens a nativitate quadragesimum
 quintum, imperii a morte patris vicesimum quin-
 tum. Georgius autem Alexandriae templum Græcorum
 dirutum in quo olim Græci Mithræ mysteria
 agebant, viros sacrificantes, pueros item et mulie-
 res ut eorum extis divinarent, hoc, inquam, tem-
 plum emundare aggressus est, ut illic oratorium
 excitaret. Dum expurgaretur, multæ reperiuntur
 calvariarum occisorum, quas Christiani zelo permoti
 eduxerunt, ut Græcorum mysteria traducerent et
 risum populo moverent. Hanc gentiles non fecerunt

Α φονικώτερον τὸ αἰρετικὸν παροξύνεται στίφος, λαθῶν
 ἅπαντας τοὺς ἐν τῇ πόλει, παρθένω τινὶ καταφεύγει
 τῷ ἀνυπόπτω τῆς κόρης κλέπτων τὴν εὐρεσιν· ἦν
 γὰρ ἡ νεάνις καὶ τὴν ἥβην ὠραία, καὶ συνοικεῖν αὐτῇ
 μὴδὲ τὸν τυχόντα ἄνδρα, μήτιγε ἀρχιερέα, πολλὴν καὶ
 βεβαίαν τὴν πληροφορίαν παρέχουσα. Ἔτος δὲ τῆς
 ἡλικίας εἰκοστὸν ἠνύετο αὐτῇ ἀπὸ γενέσεως. Ἀνατί-
 θησιν οὖν αὐτῇ ὁ τῆς παρθενίας καὶ διδάσκαλος καὶ
 φύλαξ τὰ καθ' ἑαυτὸν, ὅτι πρὸς μταιφονίαν αὐτοῦ
 ἐξοπλίζοιτο τὸ αἰρετικόν· καὶ ὡς πάντα τὰ ἐξω τῆς
 πόλεως προκατελήπται ἐρευνᾷ, καὶ ὡς, ἐκ θείας
 ὕψεως τὴν σωτηρίαν αὐτῷ πρυτανευούσης, πρὸς αὐ-
 τὴν ἦκοι. Ἡ δὲ μετὰ χαρᾶς ἀνεκκαλήτῳ καὶ ὑποδέ-
 χεται καὶ ἐπὶ ἐξ ἑτῆ κατακρύπτει· καὶ ἡ Κωνσταν-
 τίου τελευτῇ λύσις γίνεται τῆς ἀποκρυφῆς. Ἐν πάσι
 δὲ προθύμως καὶ σεβασμίως ἡ παρθένος ἐξυπηρέτει
 τὸν ὄσιον, πάντας τοὺς ἐν τῇ πόλει μικροῦς τε καὶ
 μεγάλους, καὶ τοὺς φιλοῦντας καὶ τοὺς διώκτας δια-
 λανθάνουσα. Προστάττει δ' οὖν ὁ Κωνσταντῖος τοὺς
 μὴ βουλομένους τῶν κατὰ τὴν Ἱταλίαν ἀρχιερέων τῇ
 Ἀρείου καθυπογράφειν ἐξωθεῖσθαι τῶν Ἐκκλησιῶν,
 ἀντ' ἐκεῖνων τοὺς δυσσεβεῖς ἐγκαθίστασθαι. Ἰπερ-
 ωρίζετο καὶ Λιθέριος τότε μετὰ Ἰούλιον τὸν θρόνον
 Ῥώμης ἰθύνων· καὶ ἀντιχειροτονεῖται Φίλιξ, ὃς πα-
 ραχρήμα μὲν ποινῇ θεηλάτῳ τῇ τῶν ὀφθαλμῶν πη-
 ρώσει ὑποβάλλεται, ὕστερον δὲ καὶ λοιμικῇ νόσῳ
 κατασχεθεὶς διαφθείρεται. Τὰ αὐτὰ δὲ καὶ Μελέτιος
 τὸν Εὐζώϊον, ἐν Κωνσταντινουπόλει δὲ τὸν Εὐδόξιον,

C 12. Κατ' ἐκεῖνο καιροῦ καὶ Ἰουλιανὸν ὁ Κωνσταντῖος
 ἀναγορεύει Καίσαρα, καὶ πρὸς τὰς Γαλλίας ἐκπέμπει.
 Ἐγκαινίζει δὲ καὶ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει παρ' αὐτοῦ
 νευρογρηθεῖσαν ἐκκλησίαν· ἐπιώνυμον αὐτῇ ἡ τοῦ Θεοῦ
 Σοφία. Καὶ ὁ δυσσεβὴς Εὐδόξιος κατὰ τὰ ἐγκαίνια
 ἐνθρονισθεὶς, πρώτην ἐκεῖνην τὴν τολμηρὰν καὶ
 ἀφρονεστάτην ἀφήκε φωνήν· Ὁ Πατὴρ ἀσεβῆς, ὁ
 Υἱὸς εὐσεβῆς. Ὁ θορύβος δὲ δικαίου τὸ πλῆθος περι-
 λαθόντος, κακῶ τὸ κακὸν ἐπενοεῖ κατευνάζειν· καὶ,
 Μηδὲν, φησί, ταρᾶττω· ὁ μὲν γὰρ ἀσεβῆς Πατὴρ,
 ὅτι οὐδένα σέβει· ὁ δὲ Υἱὸς εὐσεβῆς, ὅτι σέβει τὸν
 Πατέρα. Ταῦτα τοῦ δυσσεβοῦς εἰπεῖν ἐπιμανέντος, ὁ
 θόρυβος εἰς χλεύην καὶ μυκτηρισμὸν ἐκλυθεὶς, τοὺς
 πολλοὺς τῶν συνελεγμένων διεσκέδασε τῆς ἐκκλη-
 σίας. Ὁ μέντοιγε Ἰουλιανὸς κατὰ τὰς Γαλλίας δια-
 τρίβων, καὶ νίκας ἀναδησάμενος κατὰ βαρβάρων,
 ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν ἀνακηρύττεται βασιλεὺς. Καὶ
 Κωνσταντῖος, μαθὼν τὴν ἀνάρρησιν, βαπτίζεται
 μὲν τῇ θεομάχῳ χειρὶ Εὐζώϊου, ἐξοπλίζεται δὲ κατὰ
 τοῦ ἐπαναστάτος. Γενόμενος δὲ ἐν Μόψου κρήνη
 (πολιχνιον δὲ τοῦτο τῆς Κιλικίας), ὑπὸ φροντίδων
 αἷς αὐτὸν ὁ πόλεμος συνέχεν ἀποπληξία ληφθεὶς,
 τελευτᾷ, ἔτος μὲν ἄγων ἀπὸ γενέσεως πέμπτον καὶ
 τεσσαρακοστὸν, βασιλεύσας δὲ μετὰ τὴν τοῦ πατρὸς
 τελευτῆν ἑτῆ πέντε καὶ εἰκοσι. Γεώργιος δὲ ὁ ἐν
 Ἀλεξανδρείᾳ ναδὸν Ἑλληνικὸν δὴ κατηρειπωμένον
 (ἐν ᾧ τὸ παλαιὸν ὁ Ἑλλήνας τελετὰς ἐτέλουν τῷ
 Μίθρᾳ θύοντές τε ἄνδρας, καὶ παῖδας, καὶ γυναῖκας,
 καὶ τοῖς σπλάγχθοις αὐτῶν μαντεύμενοι), τοῦτον
 ἀνακαθαίρειν ἐπεμελεῖτο ἐπὶ τὸ ἀνοικοδομησάιν ἐξ-

κτῆριον. Ανακαθαιρομένου δὲ, εὐρηται πολλά κρα-
νία τῶν ἀνηρημένων· καὶ τῶν Χριστιανῶν οἱ ζη-
λωταὶ ἐκπομπέοντες τὰ τῶν Ἑλλήνων μυστήρια
εἰς γέλωτα τῷ δήμῳ καὶ χλευήν τὰ κρανία προ-
άγουσι. Τὸ δὲ Ἑλληνικὸν, τὴν ὕβριν οὐκ ἐνεγκόντες,
ὄργῃς αὐτοῖς ἀθέου στρατηγούσης, ὀρμῶσι κατὰ τῶν
Χριστιανῶν· καὶ τοὺς μὲν ξίφεσι, τοὺς δὲ ῥοπαλοῖς, κτε-
ιναν, ἐνίους δὲ αὐτῶν καὶ ἀνεσταύρωσαν· τὸν δὲ Γεώργιον, τῆς ἐκκλησίας ἐξελεύσαντες, καμῆλῳ τε
προσέδησαν, καὶ διασπαραχθέντα βῆσιν αὐτῇ πυρὶ παρέδωσαν.

13. Ἰουλιανὸς γε μὴν τὸ τῆς βασιλείας κράτος
λαβών, τὰ μὲν Ἑλλήνων ἐσπούδαζεν· ἃ δὲ Κων-
σταντίῳ κατὰ τῶν τοῦ Θεοῦ ἀρχιερέων πεπαρώ-
νητο, στέργειν οὐ προηρείτο. Διὸ τοὺς ἐν ὑπεροχῇ
πάντας φωναῖς φιλανθρώποις ἀνεκαλέσατο. Ἐξ οὗ
καὶ Ἀθανάσιος θαρρῆσας ἐξεῖσι μὲν τῆς οἰκίας ἐν
ἧ κατεκρύπτετο τῆς παρθένου· κατὰ νύκτα δὲ ἔνδον
ῥωθῆ τῆς ἐκκλησίας· καὶ ὁ Ἀλεξανδρέων δημο-
ἀτμέως αὐτὸν, καὶ ὡς ἐκ νεκρῶν ζῶντα, κατὰ ἑορ-
τῆς φαιδρότητα ὑπεδέξαντο. Ὅσον δὲ Ἀρειανίζον
ἐν τῇ πόλει ὑπελείπετο εἰς τὸν Γεωργίου τόπον
Λούκιον προχειρίζοντα. Ἰουλιανὸς δὲ πανταχοῦ
ἔσεθε τὰ Ἑλλήνων· ἔθυε δὲ κατὰ τὴν Κωνσταντι-
νούπολιν δημοσίᾳ τῷ τῆς Τύχης ἀγάλματι· ἦνίκα
καὶ Μάρτις ὁ Χαλκηδόνος χειραγωγούμενος (ἦν γὰρ
ὑπὸ τοῦ γήρωσ ὑπόχυσιν ἔχων ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς),
πολλὰ τὸν ἀποστάτην ἐκάκιζεν. Ὁ δὲ τυφλὸν καὶ
πονηρὸν ἀντελοδορεῖτο, καὶ ὡς ὁ Γαλιλαῖος αὐτοῦ
Θεὸς οὐ θεραπεύσειεν αὐτὸν, κατωειδίξεν. Ὁ δὲ
Μάρτις· Τοῦτό με πρὸς τὴν μεγίστην εὐχαριστίαν
κινεῖ τοῦ Θεοῦ, ὅτι με τυφλὸν ἔθετο, ἵνα τὸ σὸν
ἀναίδες οὕτω δι' ἀσεβείας ἀμαυρωθὲν μὴ θεάσωμαι
πρόσωπον. Τότε δὴ τότε καὶ Ἰωβιανὸς καὶ Οὐάλεν-
τιανὸς οἱ μετὰ ταῦτα κατὰ διαδοχὴν βασιλεύσαν-
τες, λύσαντες αὐτῶν τὰς ζώνας, τῷ τυράννῳ προσ-
ἔβρισαν, « Ἐχε, λέγοντες, καὶ τὰς ζώνας καὶ τὰς
τιμάς· » εἰ βούλει δὲ καὶ κολάζειν, προθύμως σοι
παρέγομεν καὶ τὰ σώματα. Ὁ μὲντοι Ἀποστάτης σὺν
τοῖς ὁμόφροσι βουλὴν βουλευόντα Ἀθανάσιον ἐκπο-
δῶν ποιῆσαι, ἐννοούμενος, ὡς, εἴπερ ἡ Ἀλεξάνδρου
πόλις ἐκείνου ἀπαλλαγείη, ῥαδίως τοὺς ἐν αὐτῇ
Χριστιανούς εἰς τὸ οἰκεῖον μεθελκύσει δυσσέθημα.
Διὸ πάλιν συκοφάνται, καὶ πάλιν στρατηγός, καὶ
πάλιν στρατὸς, καὶ πάλιν Ἀθανάσιος ἐκζητούμενος,
καὶ πάλιν φυγὴ. Καὶ τῆς ἐκκλησίας διαδράς ὀκνάδος
ἐπιβαίνει, καὶ ἐπὶ τὴν Θηβαΐδα ἰθύνεται. Καὶ ὁ
σατράπης ἑπισθεν καταδιώκει· καὶ μηνύεται τοῦτο
ὁ διωκόμενος· καὶ ὄψις αὐτὸν θεῖα παρακελεύεται
ἀντιστρέφαι τὸ πλοῖον, καὶ τὴν ἐναντίαν πλωίζε-
σθαι. Τῶν δὲ συνόντων κωλυόντων οὐ λόγοις μόνον,
ἀλλὰ καὶ δάκρυσι, μηδ' εἰς βλεθρον οὕτω προφανῆ
ἑαυτὸν τε κἀκέινους ἐκδοῦναι, ἐθάρρυνέ τε μὴ δε-
δεῖναι, καὶ ἀνεδίδασκεν, ὡς τὸ Θεῖον αὐτοῖς εἴη σύμ-
μαχον. Ἐξ ὑποστροφῆς οὖν πρὸς τὴν Ἀλεξάνδρειαν
ἀναγομῆνοις συναντήσιν οἱ διώκοντες, καὶ ἐπερω-
τῶσιν, εἴ που ἴδοιεν Ἀθανάσιον φεύγοντα. Οἱ δὲ
ἡμίβοντο καὶ ἰδεῖν αὐτὸν, καὶ ὡς, εἰ ἐπιταχύνειαν,
τοῦτον καταλήψεσθαι. Καὶ τούτους μὲν πλανωμέ-
νους ἀπέπεμπον· αὐτοὶ δὲ θάττον εἰς τὴν Ἀλεξάν-
δρου κατήχθησαν. Καὶ βραχὺν χρόνον ἀποκρυβεῖς ὁ

A contumeliam, impia ducente ira in Christianos
irrupunt: et alios gladiis, alios fustibus, quosdam
lapidibus, ac quovis passim occurrente trucidarunt,
nonnullos etiam crucifixere. Georgium autem ec-
clesia extractum, cameloque illigatum, cum eo
pacto discerpssissent, coniecerunt in ignem.

13. Julianus autem accepto imperio, gentilium
quidem religionem coluit; quas autem Constantius
Dei pontificibus calamitates intulerat, noluit appro-
bare. Quare quotquot in exsilio degebant, humani-
ter revocavit, quo factum ut Athanasius, accepta
fiducia domo egrederetur virginis in qua degebat.
Noctu autem in ecclesia comparuit, Alexandrinus-
que populus libenter illum, quasi viventem ex mor-
tuis festum agens excepit. Quotquot autem Ariani
in urbe residui erant, in Georgii locum Lucium
constituerunt. Julianus vero ubique locorum genti-
lium mysteria colebat: Constantinopolique palam
fortunæ idolo sacrificavit: quo tempore Maris
Chalcedonis episcopus manu ductus (laborabat
enim præ senectute oculorum hebetudine), multis
apostatam convictis lacessivit. Ille cæcum impro-
bumque contra nuncupabat, exprobratque quod
Galilæus Deus non ipsum curaret. Cui Maris: Et
ideo maximas ago Deo gratias, qui me excæcavit
ne impudentem tuum et impietate obscuratum
vultum conspicerem. Tum vero temporis Jovianus
et Valentinianus, qui postea imperarunt, soluta
cingula sua tyranno projecerunt, habeto tibi, di-
centes, cingula et honores; quod si velis pœnas de
nobis sumere, libenter tibi, (aiunt, Juliano appro-
pinquantes), corpora nostra offerimus. Apostata
vero cum viris secum sentientibus deliberat Atha-
nasium de medio tollere, ratus, si Alexandria civitas
illo liberaretur, facile Christianos cives in
suam pertrahendos impietatem. Quamobrem iterum
sycophantæ, iterum dux, iterum exercitus, iterum
Athanasius quæritur et fugit. Furtim itaque ex urbe
fugiens conscendit in naviculam, et ad Thebaidem
cursum convertit. Satrapes illum a tergo secutus
est, quod ille cum didicisset divina visione jubetur
cursum convertere et retro navigare. Quod cum
prohiberent qui cum illo erant, non modo verbis,
sed etiam lacrymis monentes, ne se suosque in
apertum conjiceret interitum. Confidere jussit ho-
mines, nec reformidare, docuitque Deum sibi opi-
tulari. Revertentibus Alexandriam occurrunt per-
secutores, rogant num fugientem Athanasium vidis-
sent. Respondent illi et se vidisse, et si maturarent
cito comprehendi posse. Sic itaque errantes illos
dimiserunt. Illi autem cito Alexandriam appule-
runt. Ac cum brevi tempore latitasset Athanasius,
postquam Julianus Apostata apud Persas pœnas
dedisset, tum ille libere ac confidenter egit, ac
Salvatoris sui fidem docuit et prædicavit. Julianus
porro in Perside interfectus est; aliis necem ad

transfugam Persam referentibus, aliis ad aliquem A ex militibus. Quae vero plurimorum est, et verisimilior opinio, docet eum divinitus illata nece sublatum fuisse. Vitam igitur obiit cum annos vixisset triginta et unum, vicesimo in initio imperii mense, Romanumque imperium totius exercitus calculo excipit Jovianus, cujus paulo ante meminimus. Sed ille cum octo tantum menses imperium tenuisset in Bithynia obiit. Post illum autem Valentinianus, vir, ut decessor illius, veritatis propugnator, Romanique sceptri consortem (quod utinam nunquam factum) admittit Valentem fratrem. Cumque mensem unum Constantinopoli degisset, Valenti Orientem, sibique Occidentis imperium reservavit.

τὰ ἀνθρώπινα. Μετ' ἐκεῖνον δὲ Οὐαλεντινιανός, ἀνήρ, λαμβάνει κοινωνὸν (ὡς εἶθε μὴ ὠφελε!) τῶν Ῥωμαϊκῶν σκήπτρων Οὐάλεντα τὸν ἀδελφόν. Καὶ μῆνα ἡμερῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει διατριψάς, ἀφορίζει μὲν Οὐάλεντι τὴν Ἀνατολήν, αὐτῷ δὲ λείπει τῆς Δύσεως τὴν ἀρχήν.

14. Cum in Occidentem profectus esset, qui frater ejus erat uterinus, sed minime frater, imo adversarius, fidem quod spectabat, bellum implacabile adversus Ecclesiam, seu adversus orthodoxam fidem concitavit. Ac primo quidem admirandum Meletium a Juliano revocatum, ac proprio throno restitutum, in exsilium ablegavit cum multis aliis episcopis et ex clero praecipuis. Deinde etiam Aegyptum perturbat, ac seditiones tumultusque praecedentibus graviores Alexandriam invaserunt. Metuens porro vir Dei, ne in causa ipse esset popularis tumultus, totos quatuor menses in paterno delituit sepulcro. Tatianus autem praefectus, qui caedibus Aegyptum afflixerat, divinitus caedium et impietatis poenas dedit. Nam dignitate juxta et multis divitiis excidit, ita ut stipem ipse cogeret, et amissis oculis, vita miserime et turpiter functus est. Cum autem tantis motibus omnia fluctuarent, terrae motus supervenit omnium qui retro fuerant longe maximus, qui multas evertit urbes: totasque decem in Creta urbes solo aequavit. Tum mare proprios excedens terminos, multam continentem reddidit novum mare, multam item terram ante aqua cooptertam aratro subjecit. Sed nihil eorum Valentem ad bonam frugem reduxit. Cum porro Alexandrinus populus, desiderio pastoris sui tumultuaretur, se scilicet naves vehendo frumento deputatas, publica item horrea combusturos, nisi doctorem reciperent suum. His auditis impius Valens, litteris suis Athanasio integram dat libertatem, ut Ecclesias administraret. Cum autem Antiochiam profecturus esset, quia Eudoxius Christi inimicus, postquam novemdecim annis adversus orthodoxos implacabile bellum gessisset, exstinctus fuerat, Nicomediae substitit. Arianique Demophilum ordinant: qui autem consubstantialitatem propugnarent, Evagrium quemdam, cui beatus Eustathius manus imposuerat. Qui Eustathius cum ante Meletium Antiochenam regeret Ecclesiam, ab Arianis insi-

θεσπέσιος, Ἰουλιανοῦ τοῦ Ἀποστάτου τὴν δίκην ἐν Πέρσαις ἀπατηθέντος, ἐπαρρησιάσατό τε, καὶ τὴν τοῦ σεσωκότος πίστιν ἐδογματίζεε καὶ ἀνεκῆρυττεν. Ἄλλὰ γὰρ Ἰουλιανὸς μὲν ἐν Περσίδι ἀνηρέθη, τῶν μὲν εἰς Πέρσῃν τινὰ τῶν αὐτομόλων τὴν ἀναίρεισιν ἀναφερόντων, τῶν δὲ εἰς τινὰ τῶν ὑποτελῶν στρατιωτῶν. Ὁ δὲ πολὺς καὶ τῆς ἀληθείας ἐγγύτερος λόγος, θεήλατον αὐτὸν ὑποστῆναι τὴν σφαγὴν, ἐκδιδάσκει. Καταστρέφει γοῦν τὸν βίον ἐν καὶ τριακοστὸν διαβίου ἐτος, ἐν δὲ τῇ βασιλείᾳ μῆνας εἰκοσι. Καὶ διαδέχεται τὴν Ῥωμαϊκὴν βασιλείαν ψήφῳ τοῦ παντὸς στρατεύματος Ἰωθιανός, οὗ καὶ μνήμην ὁ λόγος ἔσχεν ἔμπροσθεν. Ἄλλ' οὗτος, ὅκτῳ μῆνας μόνους ἐν τῇ βασιλείᾳ διαρκέσας, κατὰ Βιθυνίαν ἀπολείπει ὡς περ ὁ πρὸ αὐτοῦ, τῆς εὐσεβείας ὑπέρμαχος· καὶ

14. Ἐπεὶ δὲ οὗτος εἰς Δύσιν ἀπῆρεν, ὁ ἀδελφός μὲν ταῖς μητρικαῖς ὠδίσιν, οὐκ ἀδελφός δὲ, ἀλλὰ καὶ ἀντίπαλος τὴν πίστιν, πόλεμον ἀσπονδὸν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἦγον τῆς ὀρθοδοξίας, κινεῖ. Καὶ πρῶτον μὲν τὸν θαυμαστὸν Μελέτιον ὑπὸ Ἰουλιανοῦ ἀνακληθέντα, καὶ τὸν οἰκεῖον ἀπειληφότα θρόνον, ὑπερορίζει μετὰ καὶ πολλῶν ἄλλων ἀρχιερέων τε καὶ τῶν ἐν κλήρῳ λογάδων· ἔπειτα δὲ καὶ τὴν Αἴγυπτον ἐκταράσσει, καὶ στάσεις καὶ θόρυβοι χαλεπώτεροι τῶν φθασάντων διέσειον τὴν Ἀλεξανδρέων πόλιν. Δεδιώξ δὲ ὁ θεόληπτος, μὴ ἄρα τῆς ἐν τῷ πλήθει στάσεως αὐτὸς τὴν αἰτίαν λάθοι, τέσσαρας ὄλους μῆνας ἑαυτὸν ἐν πατρῷν τάφῳ κατακρύπτει. Ὁ δὲ τοὺς κατὰ τὴν Αἴγυπτον φόνους παλαμώμενος, Τατιανός ἦν ὁ ταύτης ἔπαρχος, ὃν ἡ θεία δίκη καὶ τῆς μαιφονίας καὶ τῆς δυσσεβείας θάπτον μετήθε· τοῦ τε γὰρ ἀξιώματος καὶ τῶν πολλῶν ἐκπίπτει χρημάτων, καὶ τῆς τροφῆς αὐτῆς ἐπαίτης ἦν. Ἄλλὰ καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀποβαλὼν, τὸν βίον ἀλγεινῶς τε καὶ αἰσχυρῶς καταστρέφει. Ἐν τούτοις δὲ, κυμαινομένων τῶν ὄλων, σκηπτὸς ἐπισκήπτει τῶν πάντοτε γεγενημένων ὁ μέγιστος, καὶ πολλὰς ἐδαφίζει τῶν πόλεων· ἀτὰρ δὴ καὶ τῆς Κρήτης τὰς δέκα πόλεις κατηρείπωσε· καὶ ἡ θάλασσα, τῶν ἰδίων ὄρων ὑπερχυθεῖσα, πολλὴν μὲν τῆς ἡπείρου ἀποτεμομένη θάλασσαν νέαν εἰδείξε, πολλὴν δὲ τῆς ὑποβρυχίου ἀρότρω ὑπέθηκεν. Ἄλλ' οὐδὲν τούτων ἐσωφρόνισε τὸν Οὐάλεντα. Ἐπεὶ δὲ ὁ Ἀλεξανδρέων δῆμος πόθῳ καὶ πίστει τοῦ ποιμένου ἐστασιαζέε τε καὶ πάντα πράξειν ἠπέλει, καὶ τὰ τε σιτηγὰ τῶν πλοίων, καὶ αὐτοὺς τοὺς δημοσίους σιτοβολῶνας, εἰ μὴ τὸν διδάσκαλον ἀπολήψοιντο, περὶ παραδοῦναι διετεινοντο· γνοὺς ταῦτα ὁ δυσσεβὴς Οὐάλης, διὰ γραμμάτων δίδωσιν Ἀθανασίῳ πᾶσαν ἄδειαν τὰς Ἐκκλησίας ἰθύνειν. Ἐξορμῶν δὲ μέλλων εἰς Ἀντιόχειαν, ἐπεὶ Εὐδόξιος ὁ μισόχριστος, δώδεκα (α) καὶ ἐννέα ἔτη κατὰ τῶν εὐσεβῶν ἄσπονδον πόλεμον ἀναλαβὼν, ἀπεφθάρη, τῆς ὁδοπορίας κατὰ τὴν Νικομήδειαν ἐπεσχέθη. Καὶ οἱ μὲν ἐξ Ἀρείου Δημόφιλον χειρο-

(α) ἰ. δέκα.

τωνούσιν· οἱ δὲ τὸ ὁμοούσιον πρεσβεύοντες Εὐάγριον ἄ
τινα τοῦ μακαρίου Εὐσταθίου τὴν τελεσιουργίαν χει-
ρισσάμενον, ὃς πρὸ Μελετίου τὴν Ἀντιοχείαν Ἐκκλη-
σίαν ποιμαίνων (α) ὑπὸ τῶν Ἀρειανῶν συνεσκευ-
άσθη, καὶ τῆς ὑπερορίας ψηφίσματα τοῦ εὐσεβοῦς
Ἰωβιανοῦ ἀνακληθεὶς, ἐν Κωνσταντινουπόλει διέτρι-
βεν. Ὁ δὲ δυσσεβὴς Οὐάλης, μαθὼν τὰ πραχθέντα,
οἷς μὲν οἱ ἐξ Ἀρείου ἔπραξαν συνήσθη τε καὶ ἠγά-
πησε, τῶν δὲ κηρύκων τῆς εὐσεβείας Εὐστάθιον μὲν
τὸν χειροτονήσαντα διὰ στρατιωτικῆς χειρὸς ἐν Βι-
ζύῃ πόλει τῆς Θράκης περιόριζε· Εὐάγριον δὲ τὸν
χειροτονηθέντα ἄλλῃ συνείχεν ὑπερορία. Καὶ ταῦτα
πράξας ὁ δυσσεβὴς, ἐπὶ τὴν Ἀντιόχου ἀφικνεῖται,
τὰ αὐτὰ κατὰ τῶν εὐσεβοῦντων καὶ πράττων καὶ
διανοούμενος· μᾶλλον δὲ πολλῶν χεῖρονα· καὶ γὰρ
διαφόροις θανάτοις τοὺς εὐσεβοῦντας ὑπῆγε· μάλ-
ιστα δὲ τῶν φόνων αὐτῶν τὸ προχειρότατον ποταμὸς
ὁ Ὀρόντης. Τῆς συγγύσεως οὖν καὶ ταραχῆς ταύτης
τὴν οἰκουμένην ἀνατρεπούσης μετὰ τοὺς πολλοὺς
καὶ μακροὺς ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἄθλους καὶ καμά-
τους εἰς τὸν κοινὸν Δεσπότην, ὃν ἐφιλεῖ, καὶ ὑπὲρ
θλων, ἀπεδήμησεν, ἔτη διαρκέσας ἐν τῇ ἀρχιερατικῇ
τελετῇ, μᾶλλον δὲ ἐν τοῖς ὑπὲρ αὐτῆς ἀγωνισμασι,
τεσσαράκοντα.

Ὅτι ἡ συγγραφή ἐξ ἧς ἡ προκειμένη προῆλθεν
ἐκλογὴ μᾶλλον ἐπὶ τὸ ἡμελημένον ἢ τὸ διηκριτω-
μένον ἔχει τὴν βοήθη· μάλιστα δ' ἐν τῇ τῶν νοημά-
των οἰκονομίᾳ ἐν πολλοῖς κεφαλαίοις καὶ καινότεοα
παρὰ τοὺς ἄλλους ἱστορεῖ.

mulatus fuerat, atque exsilio revocatus ex decreto
pii Joviani, Constantinopoli degebat. Impius igitur
Valens compertis iis quæ gesta fuerant, Arianorum
quidem facta cum gaudio probavit. Ex præconibus
autem piæ religionis Eustathium, qui ordinasset,
cum militari manu misit Birzyen Thraciæ urbem,
Evagrium autem ordinatum in aliud egit exsiliium.
Et his gestis impius ille, Antiochiam concedit, ubi
eadem ipsa adversus orthodoxos perpetravit et ma-
chinatus est; imo multo pejora: variis enim sup-
pliciorum generibus ipsos interfecit, quod magis
autem in promptu erat illi ad homines de medio
tollendos, Orontes erat fluvius. Dum itaque tanta
confusio, tantus tumultus universum orbem misce-
ret, post tot tanta tamque diuturna pro pia reli-
gione certamina, post tot labores, ad communiem
quem dilexerat Dominum cujus causa passus fue-
rat, gaudens athletâ migravit præmia consecuturus,
cum annos in episcopatu, imo potius in certamini-
bus egisset quadraginta.

Liber unde hæc excerpsimus negligentiam potius
redolet quam diligentiam; maxime autem quod
pertinet ad œconomiam orationis et sententiarum in
multis capitibus, multa item nova enarrat quæ apud
alios non reperiuntur

VITA S. ATHANASII EX METAPHRASTE.

ΒΙΟΣ ΗΤΟΙ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΗΜΩΝ Κ
ΠΑΤΡΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΓΕΝΟ-
ΜΕΝΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ.

1. Πολλοὶ μὲν τῶν ἁγίων, τῷ οὐρανίῳ πόθῳ τρω-
θέντες, καὶ ταῖς μαρμαρυγαῖς τοῦ ἀγωνοθέτου Χρι-
στοῦ ἐνατενίσαντες ἀκριδῶς, καὶ ὑπὸ τοῦ ἀληθινοῦ
καταυγασθέντες φωτὸς, μέχρι θανάτου ὑπὲρ τοῦ κη-
ρύγματος τοῦ εὐαγγελικοῦ, καὶ τῆς εὐσεβείας ἀθλή-
σαντες, τὸν οὐράνιον στέφανον ἀνεδήσαντο, προτι-
μήσαντες τῶν ὀρατῶν τὰ ἀόρατα, καὶ τῆς παρουσίας
ζωῆς τὴν μέλλουσαν, καὶ τῶν ἐν χερσίν ὄντων τὰ
μὴ βλεπόμενα· ἐξαιρέτως δὲ ὁ τῆς ἀποστολικῆς χά-
ριτος μέτοχος ὑπάρχων, ὁ μέγας Ἀθανάσιος, ὁ ἐν
τοῖς ἐπισκόποις τῆς μεγαλυνύμου Ἀλεξανδρείας
ὡσπερ μαργαρίτης διαφανῆς, καὶ ζέων τῷ πνεύ-
ματι, καὶ περωθεὶς τῷ οὐρανίῳ πόθῳ, ἐν πολλοῖς
σφόδρα χρόνοις καὶ βασιλεῦσι πολεμοῦσι τῇ εὐσεβείᾳ
μαχόμενος, καὶ τῷ ἐσμῶ τῶν αἰρετικῶν ἐν πάσῃ τῇ
ὑψηλῇ, ἤρατο νίκην τῷ οὐρανίῳ σθένει κατὰ πάσης
τῆς κακοδόξων ὀμηγύρεως. Οὕτινος τοὺς ἀγῶνας
μὲν ἐκθέσθαι καὶ τὴν ποικίλην αὐτοῦ ἐν τῇ διδασκα-
λίᾳ τῶν θεῶν λογίων σοφίαν, ἥτις καὶ διὰ τῶν κα-
ταλειφθέντων παρ' αὐτοῦ συγγραμμάτων τηλαυγῶς

VITA SEU CERTAMINA SANCTI PATRIS
NOSTRI ATHANASII OLIM EPISCOPI
ALEXANDRINI.

1. Multi sanctorum cœlesti desiderio vulnerati,
et splendoribus Christi, certantium remuneratoris,
studiose intenti, atque a vera luce illustrati, ad
mortem usque pro Evangelii prædicatione, et pro
vera religione certantes, cœlesti corona donati
fuere, quod invisibilia visibilibus, præsentis vitæ fu-
turam, præsentibus ea quæ in conspectu non erant
antetulissent. In primis vero apostolicæ gratiæ par-
ticeps, magnus ille Athanasius, qui inter episcopos
celeberrimæ Alexandriæ veluti margarita conspi-
cuius, fervens spiritu, alatus desiderio cœlesti, mul-
tis annis contra imperatores piæ religioni adversan-
tes, necnon contra cœlum hæreticorum in toto orbe
dimiticans, virtute cœlesti victoriam retulit de toto
prave sentientium conventu. Cujus certamina va-
riamque ejus in sacrorum eloquiorum doctrina sa-
pientiam quæ, ex scriptis ab eo relictis, omnibus
perspicue nota est, enarrare nemo digne poterit,
etiamsi fuerit dicendi peritissimus. Nos vero, quoad
feret facultas, gesta ejus recensebimus. Oportet

(a) In editis ποιμαίνειν.

autem primum, pauca de viri a puero institutione A enarrare. Nuper igitur sancto Alexandro Alexandriae episcopo ad episcopatum promoti, post sancti Petri conventum qui antea martyrio affectus fuerat, cum ille ad convivium invitasset clerum, exspectaretque donec coeretur, cum in loco staret inaspecto, vidit pueros ecclesiasticam juxta normam, ludum quempiam agitantes. Erat enim domus ad mare conversa, ad cujus litus ludebant sacratissimi pueri, quorum episcopus erat Athanasius, et alii convenae presbyteri et diaconi, qui adducebant ipsi pueros catechumenos, ut baptizaret illos. Quos juxta ecclesiasticum ritum baptizatos alloqui volebat. Rem itaque miratus Alexander, pueros ad se duci jubet, compertisque iis omnibus quæ gesta fuissent, ex clericorum sententia pueros baptizatos unxit, sigilloque in Domino confirmavit : vocatisque Athanasii parentibus, commendat puerum, litteris institui jubens, et in Domino proficere ; aduultum vero reddi sibi, seu potius Ecclesiae, ut Anna, ait, Samuelem obtulit. Cum advenisset ergo tempus, parentes offerunt ipsi Athanasium, statimque Alexander sacerdotale ipsi Ephod imponit ; novum Samuelem in Ecclesia promovens, ad ultionem alienigenarum. Etenim multa ab hæresibus passus est certamina ; ita ut de illo dixerit Dominus noster : *Ego enim ostendam illi quanta oporteat illum pro nomine meo pati*¹. Siquidem in illum conspirarunt, non quadraginta viri, sed totus hæreseos cœtus per universum orbem, Athanasio cum Davide psallente : *Si consistant adversum me castra, non timebit cor meum : si exurgat adversum me prælium, in hoc ego sperabo*², me scilicet coronam gloriæ consecuturum. Quoniam igitur multa quæ illi accidunt commemorare constitui, infinita namque in persecutione perpassus est, insignioribus gestis ejus contenti erimus, quæ apud omnes viro familiares nota sunt. Impius itaque Arius minime quiescebat, sed in exsilio cum esset potuit piissimum imperatorem Constantinum circumvenire ; cumque id arte sua effecisset ut accesseretur ad ipsum imperatorem, fidemque suam adhibito juramento descriptam exhibuisset, verbo quidem tenus nostræ fidei similem, revera autem, multum ab ea discrepantem, in admirationem cadit imperator, statimque eum Alexandriam remisit. D Cum veniret igitur Alexandriam, sanctus Alexander Alexandrinus episcopus, eum minime recepit : instigante atque incitante sancto Athanasio, tum archidiacono : eum namque quasi rem abominandam execrabatur, quod iterum vellet hæresim concitare. Ex hoc igitur iterum Ægyptus turbabatur. Tum Eusebius Nicomediensis litteras misit, imperatoremque ad scribendum concitavit.

στῶσιν, εἰς ἔκστασιν τὸν βασιλεῖα περιπεσεῖν, ὥστε τιμῆς αὐτὸν ἐκπέμψαι. Καταλαθόντα οὖν αὐτὸν τῆν

¹ Act. ix, 16. ² Psal. xxvi, 3.

(a) Palat., γεννήτορας τοῦ Ἀθανασίου... πειδεῖσθαι γράμμασι, καὶ ἐν.

(b) Palat., συννομοθέσιον.

πᾶσι γνωρίζεται, ἀξίως οὐκ ἂν τις δυνήσεται, εἰ καὶ ἱκανὸς περὶ τὸ λέγειν ὑπάρχοι· ἡμεῖς δὲ, ὡς ἂν οἶόν τε ἐστὶ, τὰ κατ' αὐτὸν δῆλα ποιήσομεν διὰ τῆς ὑφηγήσεως. Χρῆ δὲ πρῶτον βραχέα περὶ τῆς ἐν παιδὸς ἀναγωγῆς τοῦ ἀνδρὸς διελθεῖν. Ἄρτι τοίνυν τότε τοῦ ἁγίου Ἀλεξάνδρου, τοῦ ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας, τὴν ἱερωσύνην ἐγχειρισθέντος μετὰ τὴν τοῦ ἁγίου Πέτρου σύναξιν, τοῦ πρὸ αὐτοῦ μαρτυρήσαντος, καὶ τὸν κλῆρον εἰς ἐστίασιν προτρεψαμένου, καὶ περιμένοντος, ἕως ἂν συναθροισθῶσιν, ἐξ ἀπώπτου ἐστὼς ὄρα παιδᾶς ἐκκλησιαστικῶ κανόνι παιγνιον ὑπελθόντας. Ἦν γὰρ οἶκος πρὸς θάλασσαν τετραμμένος, ἥς παρὰ τὰς ὄχθας ἔπαιζον οἱ ἱερώτατοι παῖδες, ἐν οἷς ἦν ἐπίσκοπος Ἀθανάσιος, καὶ ἄλλοι συνήλυδες πρεσβύτεροι καὶ διάκονοι, οἱ καὶ προσήγον αὐτῷ παιδᾶς κατηχομένους εἰς τὸ βαπτίζειν, οὓς παντὶ τόπῳ [τρόπῳ] ἐκκλησιαστικῶ βαπτίσας, ἐβούλετο λόγον αὐτοῖς παρελθεῖν. Ἐκστὰς οὖν ἐπὶ τοῖς γινομένοις ὁ Ἀλέξανδρος, ἀγεσθαι πρὸς αὐτὸν κελεύει τοὺς παῖδας· καὶ ἐπιγνοὺς ἅπαντα ὅσα ἐγένετο, γνώμῃ τὴν συλληρικῶν τοὺς μὲν παῖδας τοὺς βαπτισθέντας ἐπιχρίσας, τῇ ἐν Κυρίῳ σφραγίδι ἐτελείωσεν· τοὺς δὲ γεννήσαντας τὸν Ἀθανάσιον συγκαλέσας, παρέθετο αὐτὸν αὐτοῖς, κελεύσας παιδεῦσαι γράμματα αὐτὸν, καὶ ἐν (a) Κυρίῳ προδιδάξαι· ἡθῶντα δὲ αὐτῷ ἀποδοῦναι, μᾶλλον δὲ τῇ Ἐκκλησίᾳ, ὡς ἡ Ἄννα, φησὶ, τὸν Σαμουὴλ ἐποίησεν. Προδόντος οὖν τοῦ καιροῦ, οἱ γονεῖς προσφέρουσιν αὐτῷ τὸν Ἀθανάσιον, καὶ εὐθὺς ὁ Ἀλέξανδρος τὸ ἱερατικὸν αὐτῷ ἐφοῦδ περιτίθει, νέον Σαμουὴλ τῇ Ἐκκλησίᾳ προδιδάξων εἰς ἄμυναν τῶν ἀλλοφύλων. Καὶ γὰρ πολλοὺς ἁγῶνας ὑπέμεινεν ἀπὸ τῶν αἱρέσεων· ὥστε καὶ εἰς αὐτὸν εἰπεῖν τὸν Κύριον ἡμῶν· « Ἐγὼ γὰρ αὐτῷ ὑποδείξω, ὅσα δεῖ αὐτὸν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματός μου παθεῖν. » Ὅτι καὶ συνωμόσιον (b) οὐ τεσσαράκοντα ἄνδρες κατ' αὐτοῦ ἐποίησαν, ἀλλὰ πᾶν τὸ πλῆθος τῆς αἱρέσεως τὸ ἀνὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην, τοῦ Ἀθανασίου μετὰ τοῦ Δαυὶδ ψάλλοντος· « Ἐὰν παρατάξῃται ἐπ' ἐμὲ παρεμβολή, οὐ φοβηθήσεται ἡ καρδία μου· καὶ ἐὰν ἐπαναστῇ ἐπ' ἐμὲ πόλεμος, ἐν ταύτῃ ἐγὼ ἐλπίζω, » στέφανον νίκης περιθέσθαι δηλαδὴ. Ἐπειδὴ οὖν τὰ πολλὰ τῶν συμβάντων αὐτῷ διευθῆναι διαταξάμενη· ἄπειρα γὰρ ὑπέστη διωκόμενος· ταῖς ἐπισημοτέραις αὐτοῦ πράξεσιν ἀρκεσθησώμεθα (c), αἱ καὶ παρὰ πᾶσι τοῖς γνωρίμοις τοῦ ἀνδρὸς ἄγονται. Ἀρείου τοίνυν τοῦ δυσσεβοῦς μὴ ἡσυχάζοντος, ἀλλὰ καὶ ἐν ἐξορίᾳ δυνατός, καὶ δυνηθέντος διὰ τῶν ὁμοφρόνων αὐτοῦ συναρπάσαι τὸν εὐσεβέστατον βασιλεῖα Κωνσταντῖνον, καὶ ἀνακληθῆναι πρὸς αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἐξορίας παρασκευάσαντος, καὶ ἐνωμότως καὶ ἐγγράφως αὐτοῦ ἐκθεμένου τὴν πίστιν, λόγους μὲν εἰκοσίαι τῇ ἡμετέρᾳ πίστει (d), ταῖς δὲ ἀληθείαις παρὰ πολὺ διε-εὐθέως καὶ παραχρημα εἰς Ἀλεξανδρείαν μετὰ Ἀλεξανδρείαν, ὅσας Ἀλεξανδοῦς ὁ τῆς Ἀλεξαν-

(c) Palat., ἀρκεσθησώμεθα. Infra hilem τοῦ ἀεθεοῦς μῆ.

(d) Sic Palat., ἡμετέραν πίστιν.

δρίων ἐπίσκοπος, οὐκ ἐδέξατο, παρορμῶντος αὐτὸν καὶ διεγείροντος πρὸς τοῦτο τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, τότε ὄντος ἀρχιεπισκόπου· ὡς μῦθος γὰρ αὐτὸν ἐξετρέπετο αὐθις ἀνακινεῖν ἐπιχειροῦντα τὴν αἵρεσιν. Ἐκ τούτου οὖν πάλιν ἡ Αἴγυπτος ἐταράττετο. Τότε δὴ καὶ οἱ περὶ Εὐσέβιον τὸν Νικομηθεῖα αὐτοὶ τε ἔγραφον, καὶ τὸν βασιλέα γράφειν παρεσκευάζον.

2. Ἀθανάσιος μὲν οὖν πάντῃ τοῦ δέξασθαι αὐτοὺς ἀπηγόρευε, καὶ πρὸς τὸν βασιλέα γράφων σὺν τῷ ἐπισκόπῳ Ἀλεξάνδρῳ ἐδίδασκεν εἶναι τοὺς ἅπασι τὴν πίστιν ἀθετήσαντας, καὶ ἀναθεματισθέντας αὐθις ἐξ ὑποστροφῆς μὴ προσλαμβάνεσθαι. Τότε ὁ βασιλεὺς, βαρέως ὑπενεγκῶν, ὑπὸ τῶν περὶ Εὐσέβιον πρὸς ὄργην κινήθει, τὰδε τῷ ἁγίῳ Ἀθανασίῳ γράφων ἠπέλησεν.

Μέρος ἐπιστολῆς τοῦ βασιλέως πρὸς τὸν ἅγιον Ἀθανάσιον.

« Ἐχων τοίνυν τῆς ἐμῆς βουλῆς τὸ γνῶρισμα, πᾶσι τοῖς βουλομένοις εἰς τὴν Ἐκκλησίαν εἰσελθεῖν ἀκώλυτον παράσχου τὴν εἰσοδον. Ἐὰν γὰρ ὡσεὶ κεκώλυκας τινὰς αὐτῶν τῆς Ἐκκλησίας μεταποιουμένους, ἢ ἀπειρξας τῆς εἰσοδου, ἀποστελῶ παραχρῆμα τὸν καὶ καθαιρήσοντά σε ἐξ ἐμῆς κελεύσεως, καὶ τὸν τόπον σε μεταστήσονται. »

Ὁμοίως δὲ καὶ τῷ ἐπισκόπῳ Ἀλεξάνδρῳ ἴσα περὶ Ἀρείου ἔγραφε. Τοιαῦτα μὲν ἔγραφεν ὁ βασιλεὺς τοῦ λυσitelouς γινόμενος, καὶ μὴ βουλόμενος τὴν Ἐκκλησίαν διασπᾶσθαι· τοὺς γὰρ πάντας ἐπὶ τὴν ὁμόνοιαν ἄγειν ἐσπούδαζε. Δεξάμενος δὲ ὁ Ἀλέξανδρος παρὰ τοῦ βασιλέως τὰ νράμματα, καὶ ὄλιγον ἐπιβίωσας χρόνον, μακαρίῳ τέλει μεταλλάττει τὸν βίον. Ἀθανάσιος δὲ τῆς Ἱερωσύνης τὴν λειτουργίαν ὑπεδέξατο. Οἷος δὲ ἦν νουνεχέα καὶ τῇ εὐσεβείᾳ καὶ τῇ κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν διατυπώσει, τὰ ἐξῆς δηλώσει. Παρ' ᾧ καὶ αἰρετικοὶ ἐπιγόνοντες, ὅτι ἐξάρχει τῆς Ἐκκλησίας, τὰ μὲν πρῶτα συνέπεσον· αὐθις δὲ οὕτως αὐτῷ μὴ γνῶμη συμβάλλουσιν, ὥστε, εἰ χρῆ λέγειν, τὸ μνημόσυνον αὐτοῦ ἐκ τῆς γῆς περιελείν, καθὼς οἱ Ἰουδαῖοι κατὰ τοῦ Κυρίου ἐλογίσαντο. Παρ' αὐτὰ γὰρ εὐθὺς προστάντος αὐτοῦ τῆς Ἐκκλησίας, οἱ περὶ Εὐσέβιον, ἀπεχθῶς πρὸς Ἀθανάσιον ἔχοντες, οὐκ ἠρέμουν (α)· τότε δὴ καιρὸν εὐκαιρον τὴν τοῦ βασιλέως λύπην ὑπουργὸν ἐλάμβανον τοῦ ἰδίου σκοποῦ· καὶ διὰ τοῦτο πάντα ἐκίνουν, ἀποκινῆσαι αὐτὸν τῆς ἐπισκοπῆς σπουδάζοντες, ὡς ἀναξίως, φησὶν, ὑπελθόντα αὐτὸν τὴν Ἱερωσύνην. Οὕτω γὰρ μόνον ἠλπίζον τὴν Ἀρειανὴν δόξαν κρατήσῃν, Ἀθανασίου ἐκποδῶν γενομένου. Συμφράττονται οὖν κατ' αὐτοῦ οἱ περὶ Εὐσέβιον τὸν Νικομηθεῖα, καὶ μισθοῦνται τινὰς τῆς Μελετιίου αἰρέσεως, Ἰσιονα, Εὐδαίμονα, Καλλίνικον, καὶ διαφόρους κατὰ Ἀθανασίου κατηγορίας ἐκίνησαν. Καὶ πρῶτον μὲν, ὅτι Ἀθανάσιος, φησὶν, ὑπεισελθὼν τῇ ἐπισκοπῇ λιγὴν ἐσθῆτα τελεῖν τοὺς Αἰγυπτίους τῇ Ἀλεξανδρείᾳ Ἐκκλησίᾳ ἐκέλευσε. Δευτέραν ἐπισυρράπτουσι διαβολὴν πολλῶ τῆς προτέρας χείρονα, ὡς ἄρα Ἀθανάσιος, ἐπιβουλεύων τοῖς τοῦ βασιλέως πράγμασι, Φίλουμένῳ τινὶ πέμψαι γλωσσόκομον πλήρες χρυσοῦ. Τρίτον, Ἰσχυρὰς (b) οὕτω καλούμενος πρᾶγμα ὑπέδου πολλῶν θανάτων ἕξιον.

2. Athanasius porro, ne recipentur prohibebat, missisque cum episcopo Alexandro ad imperatorem litteris, docuit illum, eos qui semel fidem negassent, et anathemate percussi essent, redeuntes minime esse recipiendos. Tum imperator, rem indigne ferens, ab Eusebio commotus ad iram, hæc sancto Athanasio scribens minatus est.

Pars epistolæ imperatoris ad sanctum Athanasium.

« Cum itaque voluntatem meam compertam habeas, omnibus qui in ecclesiam ingredi voluerint, liberum permittito aditum. Quod si quospiam Ecclesie adjungit volentes cohiberis, aditumque illis intercluseris, mittam quamplurimum qui te jussu meo deponat, et ex sedibus transferat tuis. »

Episcopo item Alexandro paria de Ario scripsit. Et hujusmodi quidem imperator scripsit utili proposito, quod nollet Ecclesiam distrahi: omnes quippe ad concordiam agere peroptabat. Cum accepisset Alexander ab imperatore litteras, pauco tempore superstes beato fine vitam clausit. Athanasius vero sacerdotii ministerium excepit. Qualis porro fuerit, pietate, Ecclesie administratione, sequentia declarabunt. Hæretici porro cum cognoscerent Ecclesie illum præesse, primum animo conciderunt. Deinde vero illum uno animo aggressi sunt quasi, ut ita dicam, memoriam illius de terra tollere curarent, quemadmodum Judæi contra Dominum moliti sunt. Statim namque ille Ecclesie præpositus fuit, Eusebius et socii, invisum habentes Athanasium, nequaquam quiescebant, sed tempus nacti opportunum imperatoris iram consilii sui administram adhibuerunt, omniaque movere ut eum episcopatu pellerent, quasi indigno, ut aiebant, talem occupasset dignitatem; ita enim duntaxat prævalere posse putabant Arianicam doctrinam, si Athanasius tolleretur de medio. Deliberant itaque Eusebius Nicomediensis et socii adversus illum; ac mercede conducunt nonnullos Meletianæ hæreseos, Isionem, Eudæmonem, Callinicum, variasque in Athanasium accusationes comminiscuntur. Ac primo quidem Athanasium cum irrepsisset in episcopatum, Ægyptiis mandasse, ut lineam vestem Alexandrinæ Ecclesie pensitarent. Secundam item struunt calumniam, priori multo graviolem: Athanasium scilicet imperatoris rebus insidiantem, Philumeno cuidam misisse marsupium auri plenum. Tertiam, Ischyras suscipit, negotium multiplici nece dignum. Cum enim nunquam sacerdotium accepisset, nomen sibi presbyteri attribuens, in vicis Mareotæ ausus est

(a) Οὐκ ἠρέμουν idest in Palat.

(b) Palat., Ἰσχύρας cum accentu in penult. hic et infra

sacerdotis munia obire : interea vero sanctus Athanasius in Mareoten venit ; ut parœciam illam visitaret. Ac de Ischyrae gestis certior factus, misit Macarium presbyterum, exploraturum, an ea vere dicerentur. Quare deprehensus Ischyrae, isthinc se fuga proripuit Nicomediam, et ad Eusebianos confugit. Qui odio Athanasii, illum quidem recipiunt ut presbyterum, promittuntque episcopalem illi dignitatem, si velit accusationem in beatum Athanasium suscipere. Ille porro hæc commentus est : Macarius aiebat, presbyter, missus ab Athanasio, irruptione facta in ecclesiam nostram, in altare insiliit, sacram subvertit mensam, mysticum confregit calicem ; sacros libros combussit.

σταλείς, φησί, παρὰ Ἀθανασίου, ἐφοδὸν ποιήσας τῇ Ἐκκλησίᾳ ἡμῶν, καὶ εἰσπηδήσας εἰς τὸ θυσιαστήριον, ἀνατρέψαι μὲν τὴν τράπεζαν τὴν ἁγίαν, καὶ ποτήριον δὲ κατεάξει μυστικόν· καὶ ὅτι τὰ ἱερὰ βιβλία κατέκαυσεν.

5. Hæc et talia Eusebiani imperatorem edocent, iramque illius accendunt in Athanasium : addentes item, illum, divinis acceptis litteris, nihil curasse, neque admisisse Arium ; a deo ut imperator auditis iis contra Athanasium criminationibus, in furore actus, juberet, ut synodus iterum cogeretur. Licet enim ille firmum pro pia religione studium foveret : at cum putaret lædi adversarios, utpote justus iudex illam denuo tulit molestiam. Cum autem ad Eucæniam Jerosolymorum omnes ferme convenissent episcopi, scripto jussit, ut examinarentur accusationes in Athanasium allatæ : similiter monet de Ario, ut accurate expendant, num, quemadmodum aiebat Arius, cum in recta staret fide, invidia separatus et ejectus fuisset. Et si quidem invidia in causa esset, curarent inter utrumque pacem conciliare. Quod si conflictâ pœnitentia usus esset Arius, Alexandriam concederet, atque isthic de ea causa judicaretur. Episcopus itaque paulum a via deflectentes, jubet imperator, Tyri coactos, causam Athanasii et Arii expendere, ut e medio sublata omni simultate, pacatius ecclesiæ dedicationem celebrarent, consecrantes eam Deo. Tricesimus is erat annus imperii Constantini. Tyri aderant ex variis urbibus episcopi sexaginta, Dionysio consulari congregante illos. Ducebatur autem Macarius presbyter Alexandria a militari manu, vinculus catenis, simul assidente illius provinciæ præfecto, aliisque compluribus magistratibus. Paulo post accitum Athanasium a synodo, præsentibus sycophantæ, primum de linea veste accusarunt. Sed eam calumniam Apis et Macarius presbyteri Alexandrini, qui Nicomediæ erant, exstinxere, imperatorem docentes falsa illa esse quæ contra Athanasium dicerentur. Quare accusatores imperator litteris suis perstrinxit, jussitque Athanasium se adire. Statim ergo sub initium disquisitionis, traditis imperialibus litteris, Deo rem ita dispensante, in anxietate Eusebius et socii redacti sunt. Cum igitur hæc in parte excidissent accusatores, ad accusationes contra Macarium vertuntur.

(a) Palat., κρατύνει. — Mox leg. ἀνέτρεψε... κατέαξε. EVID. PATROL.

(b) Leg. αὐτός. Id

Οὐδέποτε γὰρ ἱερωσύνης τυχῶν, τὸ τοῦ πρεσβυτέρου ὄνομα ἑαυτῷ περιθέμενος, τὰ ἱερέως πράττειν ἐτόλμησεν ἐν ταῖς κώμαις τοῦ λεγομένου Μαρεώτου. Ἐν τούτῳ δὲ καὶ ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος, καταλαβὼν τὸν Μαρεώτην, τῆς ἐκεῖ παροικίας ἐπεσκέπτετο. Καὶ μαθὼν τὰ περὶ τοῦ Ἰσχυρά, ἀποστέλλει Μακάριον τὸν πρεσβύτερον ἐποπεύσοντα, εἰ ἀληθῆ εἴη τὰ λεγόμενα. Ὅθεν φωραθεὶς ὁ Ἰσχυρᾶς, ἀποδράς ἐκείθεν, καὶ καταλαβὼν τὴν Νικομηδείαν, προστρέγει τοῖς περὶ Εὐσέβιον. Οἱ δὲ μίσει τῷ πρὸς Ἀθανάσιον δέχονται μὲν αὐτὸν ὡς πρεσβύτερον· ἐπαγγέλλονται δὲ καὶ τῆς ἐπισκοπῆς ἀξίᾳ τιμῆσαι, εἰ κατηγορίαν ἐνστήσεσθαι κατὰ τοῦ μακαρίου Ἀθανασίου ἀναδέξεται. Ὅς ἔκκατῦει (η) ταῦτα· Ὅτι Μακάριος ὁ πρεσβύτερος ἀπο-

3. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα τὸν βασιλεῖα ἀναδιδάσκουσιν οἱ περὶ Εὐσέβιον, εἰς ὀργὴν κινοῦντες αὐτὸν κατὰ Ἀθανασίου, καὶ ὅτι τὸ θεῖον γράμμα λαβὼν οὐ προσήκατο, καὶ Ἄρειον οὐκ ἐδέξατο· ὡς ἀκούσαντα τὸν βασιλεῖα τὰ κατὰ Ἀθανασίου λεγόμενα εἰς ἔκστασιν περιπέσειν, ὥστε προστάξει πάλιν σύνοδον συγκροτηθῆναι. Τοῦς (b) γὰρ, εἰ καὶ τὸν εὐσεβείας τόνον εἶχεν ἀχύνωντον, ἀλλὰ διὰ τὸ νομίζειν ἀδικεῖσθαι τοὺς ἐναντίους, ὡς κριτῆς δίκαιος ἠνέσχετο πάλιν ταύτης τῆς σκύλευσος. Ὡς δὲ ἐπὶ ἐγκαίνια Ἱεροσολύμων σχεδὸν πάντες συνέισαν οἱ ἐπίσκοποι, γράφει καὶ περὶ τοῦ γυμνασθῆναι τὰ κατὰ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου λεγόμενα ὁμοίως (c) δὲ περὶ Ἀρείου ὑπομιμνήσκων, ἵνα ἀκριβῶς ἐπιστήσωσιν, εἰς δὲ, καθὼς λέγει, ὁ Ἄρειος τῆς ὀρθῆς ἐντὸς ὧν πίστεως, φθόνῳ τὴν διαίρεσιν ὑπέστη· καὶ εἰ μὲν ὁ φθόνος αἰτίας ἦν, ἵνα σπουδάσωσιν αὐτοὺς ἑκατέρους πρὸς εἰρήνην συνάψαι· εἰ δὲ πλαστῆ τινι μεταμελεῖα κέχηται ὁ Ἄρειος, καταλάβοι τὴν Ἀλεξάνδρειαν, κάκει περὶ τούτων κρίνοιτο. Ὅδοῦ οὖν πάρεργον πρότερον ἐν τῇ Τύρῳ συναχθέντας τοὺς ἐπισκόπους, τὰ κατὰ τὸν ἅγιον Ἀθανάσιον γυμνασθῆναι, καὶ τὰ κατὰ Ἄρειον προσέταξεν, ὅπως ἂν, ἐκποδῶν γενομένης πάσης ἐρεσχελίας, εἰρημικότερον τὰ ἐπιβατήρια τῆς Ἐκκλησίας ἐπιτελέσωσιν, καθιεροῦντες αὐτὴν τῷ Θεῷ. Τριακοστὸν δὲ ἦν τοῦτο ἔτος τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου. Παρήσαν δὲ ἐπὶ τὴν Τύρον ἐκ διαφόρων πόλεων ἐπίσκοποι ἐξήκοντα, Διονυσίου τοῦ ὑπατικοῦ συναγαγόντος αὐτούς. Ἦγετο δὲ Μακάριος ὁ πρεσβύτερος ἐκ τῆς Ἀλεξανδρείας σιδηροδέσμιος διὰ στρατιωτικῆς χειρὸς, συνεδρίασαντος καὶ τοῦ ἀρχοντος τῆς ἐπαρχίας, καὶ ἐτέρων πλείονων ἐν τέλει ὄντων. Μετ' οὐ πολὺ ἐκαλεῖτο πρὸς τῆς συνόδου Ἀθανάσιος, καὶ παρόντες οἱ συκοφάνται, πρῶτον μὲν τὰ περὶ τῆς λινῆς ἐσθήτος διέβαλλον. Ἀλλὰ ταύτην μὲν τὴν διαβολὴν Ἄππις καὶ Μακάριος πρεσβύτεροι τῆς Ἀλεξανδρέων πόλεως, τῇ Νικομηδείᾳ τότε τυχηρῶς ἐπιδημοῦντες, ἀπέσθεσαν, ψευδῆ τὰ λεχθέντα κατὰ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου εἶναι τὸν βασιλεῖα διδάξαντες. Διὸ τῶν μὲν κατηγορῶν ὁ βασιλεῖα διὰ γραμμάτων καθήψατο· Ἀθανάσιον δὲ πρὸς αὐ-

(c) Palat., ὁμοίως καί. Infra idem, τῆς ὀρθῆς δυνως πίστεως ὧν.

τὸν (α) ἔλθειν προετρεφάτο. Εὐθέως οὖν ἐν ἀρχῇ τῆς ἀκρόασεως, τῶν βασιλικῶν γραμμάτων ἀποδοθέντων, τοῦ Θεοῦ ταῦτα προετρεπίσαντος, εἰς ἀγωνίαν οἱ περὶ Εὐσέβιον καὶ οἱ σὺν αὐτῷ φρατριάσαντες κατέστησαν. Τούτου οὖν τοῦ μέρους ἐκπεσόντες οἱ κατήγοροι, ἐπὶ ταῖς κατὰ τοῦ Μακαρίου κατηγορίας ἐτρέποντο.

4. Καὶ πρῶτον μὲν Ἀθανάσιος ὁ μέγας νομίμως Ἀ τοὺς περὶ Εὐσέβιον ὡς ἐχθροὺς παρεγράφετο· ἔπειτα δεῖκνυσθαι, εἰ ὁ κατήγορος Ἰσχυρᾶς ἀληθῶς πρεσβύτερος εἴη. Οὕτω γὰρ καὶ ἐν τῇ κατηγορίᾳ ἐνεγέγραπτο. Τούτων δὲ οὐδένα λόγον οἱ κριταὶ ἐποιοῦντο· ἀλλ' εἰσήχθη μὲν ἡ κατὰ Μακαρίου δίκη· ἀτονισάντων δὲ τῶν ἐλέγγων, ὑπέρθεσιν ἐλάμβανεν ἡ ἀκρόασις, ἐφ' ᾧ τε παραγενέσθαι ἐπὶ τὸν Μαρεώτην τινὰς, ἵνα ἐπὶ τὸν τόπον ζητηθεῖ τὰ ἀμφίβολα. Ὡς δὲ ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος πεμπομένους εἶδεν, οὓς παρεγράψατο, Θεόγνιον, Μάριν, Θεόδωρον, Μακεδόνην, Οὐρσάκιον, ἐδόξα σκαιορίαν εἶναι καὶ δόλον τὰ γινόμενα· οὐδὲ γὰρ δίκαιον εἶναι Μακάριον μὲν τὸν πρεσβύτερον ἐν δεσμοῖς εἶναι, τὸν δὲ κατήγορον ἅμα τοῖς ἐχθροῖς ἀπιέναι, ἐφ' ᾧ τε ἐκ μονομεροῦς πράξιν ὑπομνημάτων (β) ποιήσασθαι. Ταῦτα βοῶντος τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, καὶ διαμαρτυρουμένου τὸ κοινὸν τῆς συνόδου, καὶ Διονύσιον τὸν ὑπατικόν, ὡς εἶδε μηδένα λόγον τούτων ποιεῖσθαι, αὐτοὺς διαλιπὼν ἀνεχώρησε, καὶ πρὸς τὸν βασιλέα ἀνέδραμεν. Οἱ μὲν οὖν ἀποσταλέντες εἰς τὸν Μαρεώτην, ποιήσαντες ἐκ μονομεροῦς ὑπομνήματα καθὼς ἠβούλοντο, ἤεσαν· ἡ δὲ σύνοδος πρῶτον μὲν ἐρήμην τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου κατεδιήτησεν· ὡς δὲ καὶ τὰ ἐν τῷ Μαρεώτῃ πεπραγμένα συνέφθασε, καθάρσει ἐψήφισαντο Ἀθανάσιον, πολλὰ ἐν τοῖς καθαιρετικοῖς αὐτὸν (γ) λοιδορήσαντες. Εὐθύς τε ὡς εἶχον ἐκ τῆς Τύρου σπουδαίως ἐπὶ τὰ Ἱερουσόλυμα ἐπορεύοντο ἐπὶ τῇ καθιερώσει τῆς νέας Ἱερουσαλήμ· ἐλθόντα τε ἐκεῖσε δέχονται τὸν Ἀρειον οἱ καὶ ἐπὶ τῆς κατὰ Νίκαιαν συνόδου προσποιητῶς εἰς τὸ ὁμοῦσιον ὑπογράφαντες· φημὶ δὲ οἱ περὶ τὸν Νικομηδέα Εὐσέβιον. Οἱ δὲ τῆς ὀρθῆς πίστεως ἀπεστράφησαν τὸν Ἀρειον, ὄρισαντες ἐπὶ τῇ κατὰ Ἀλεξάνδρειαν συνόδῳ αὐτὸν (δ) ἀκουσθήσεσθαι, ἐν ἧ καὶ παραγεγνημένος ἐάλω. Τούτων δὲ ὄντων ἐν τούτοις, ἐπικαταλαμβάνει ἕτερα γράμματα τοῦ βασιλέως, σημαίνοντα Ἀθανάσιον μὲν ἔχειν πρὸς αὐτὸν, αὐτοὺς δὲ παρῆναι ὡς τάχιστα εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ἐπιστολὴ τοῦ βασιλέως.

« Νικητῆς Κωνσταντίνος, Σεβαστοῦ, τοῖς ἐν Τύρῳ συνελθοῦσιν ἐπισκόποις.

« Ἐγὼ μὲν ἀγνοῶ τίνα ἐστὶ τὰ ὑπὸ τῆς ὑμετέρας συνόδου μετὰ θορύβου καὶ χειμῶνος κριθέντα· δοκεῖ δὲ πως ὑπὸ τίνος παραχώδους ἀταξίας ἡ ἀλήθεια διεστράφηαι ὑφ' ὑμῶν, δηλαδὴ διὰ τὴν πρὸς τοὺς πλησίον ἐρεσχελίαν, ἣν ἀήτητον (ε) εἶναι βούλεσθε, τὰ τῷ Θεῷ ἀρέσκοντα μὴ συνορῶντες. Ἀλλ' ἔσται τῆς θείας προνοίας ἔργον, καὶ τὸ τῆς φιλονεικίας ταύτης, καὶ τὰ φανερώς ἄλόντα διασκευάσαι, καὶ ἡμῖν διαβρῆδην ἐπιδείξαι, εἰ τίνα τῆς ἀληθείας αὐτοῦ συνελθόντες ἐποίησατε φροντίδα, καὶ εἰ τὰ κεκριμένα χωρὶς τίνος χάριτος καὶ ἀπεχθείας ἐκοίνατε. Τοιγαρ-

4. Et primum quidem Athanasius ille magnus Eusebium et socios, utpote sibi inimicos, jure recusabat. Hiis postulabat comprobari, num accusator Iachyras presbyter esset. Ita enim accusatione scriptum erat : sed Macarii causa in medium adducta est. Cum autem infirma argumenta essent, intermissa fuit interrogatio, ut quidam in Mareotem concederent, ut ipso in loco ambigua disquirerent. Ut vidit autem Athanasius illos mitti, quos recusaret ipse, Theognium, Marin, Theodorum, Macedonium, Ursacium, exclamavit, dolo fraudeque res peragi, nec æquum esse, in vinculis manere Macarium presbyterum, dum accusator cum inimicis abiret, rem et commentarios altera absente parte edituris. Hæc clamante sancto Athanasio, ac communem synodum, et Dionysium consulem in testes compellente ; ut advertit, nullam eos gestorum rationem habere, illis relictis abscessit, et ad imperatorem properavit. Qui porro missi in Mareotem fuerant, cum altera absente parte, arbitrato suo rem gessissent, remigrarunt : synodus vero primum Athanasium desertæ causæ damnavit. Ubi autem accessere quæ in Mareote gesta fuerant, tum Athanasii depositionem decernunt, multis cum conviciis in scriptis suis onerantes. Tum quam celerrime Jerosolymam concessere, ad novæ Jerosolymæ dedicationem. Istiuc porro occurrentem Arium admittunt, qui in Nicæna synodo, consubstantiali simulate subscripserant ; Eusebius videlicet Nicomediensis et socii. Qui vero orthodoxæ fidei erant, Arium aversati, statuere audiendum illum esse in Alexandrina synodo, quo illum concessisse deprehensum fuerat. Cum hæc ita se haberent, accedunt aliæ litteræ imperatoris, jubentes Athanasium accedere, ipsosque Constantinopolim quam maturime se conferre.

Epistola imperatoris.

« Victor Constantinus Augustus episcopis Tyri congregatis.

« Equidem ignoro quænam sint a vestra synodo turbulenter ac tumultuose judicata : veritas quippe tumultu ac confusione quadam oppressa videtur a vobis, scilicet ob mutuam vestram contentionem, quam invictam vultis, quæ Deo placent minime spectantibus. Sed erit illud divinæ providentiæ opus, istiusmodi discordiæ mala, manifesto deprehensa dissipare, nobisque palam facere si qua vobis fuerit isthic congregatis veritatis cura, et si judicia vestra citra gratiam ullam vel odium læta fuerint. Quocirca vos omnes quamprimum pietatem

(a) Sic Palat. Editi vero, παρ' αὐτὸν.

(b) Palat. πράξιν οὐκ μνημάτων. Infra idem, τὸ κοινὸν τῆς συνόδου.

(c) Sic Palat. Editi vero, αὐτόν.

(d) Palat., αὐτοῦ.

(e) Hæc, ἣν ἀήτητον desunt in Palat.

nostram convenire volo, rerum a vobis gestarum accurate rationem coram reddituros, » etc.

6. Hæ litteræ, homines in synodo coactos ad angustias redegere. Quamobrem plures domum regressi sunt : Eusebius, vero, Theognis et reliqui, aliquantum ibi cunctari studio extrahebant tempus ; litteris autem suis piissimo imperatori significarunt, invitos se detineri quominus ipsam adirent. Interea autem, aliud profertur crimen de auro ad Philumenem misso. Sanctus Athanasius sistit se in conspectum imperatoris in Psammathia suburbano Nicomediæ. Quare cunctantibus Eusebianis cum honore illum Alexandriam remisit, scribens Alexandrinæ Ecclesiæ episcopum eorum Athanasium falso fuisse accusatum. Cum autem advenisset Alexandriam sanctus Athanasius, congregati que essent qui Ario faverent, frequens erat populi concursus, et spes, circa ejus negotii exitum : cum maxime viderent ea quæ a tot episcopis decreta essent divexari. Cum porro adverteret Athanasius iterum tumultu repleti Alexandriam Ægyptumque totam, non reticuit, sed ad imperatoris aures tulit. Cum autem imperator audivisset, Arii sententiam iterum prave detortam fuisse, accitum de novo illum Constantinopolim venire jussit, rationem redditurum de iis quæ commovere aggressus esset. Arius vero cum Alexandria ad comitatum duceretur, congressus Cæsareæ cum Eusebio, Theognio, Mari et reliquis asseclis, cum narrasset ea quæ sese spectarent, plurimisque diebus versatus cum illis, eorum usus consilii ; alias una cum illis in Athanasium consuere calumnias in animum induxit. Tum præmissus ab illis ad imperatorem Arius, profectus est causam propugnaturus. Eusebiani vero Constantinopolim iterum profecti, ut pacti erant contra Athanasium, omnem lapidem moventes, quod dicitur, ut episcopatu eum pellerent. Acciti namque ab imperatore et interrogati ab eo de actis in synodo, respondent : Non tanta nobis, imperator, de prioribus Athanasio illatis cura est, quanta de sacra mensa subversa et de mystico poculo confracto ; insuperque quod interminatus sit se impediturum frumenti com meatum Alexandria Constantinopolim vehi solitum. Aiebant hæc Athanasii dicta audivisse, Adamantium, Anubionem, Arbetionem et Petrum episcopos, a quibus convictus, in omnibus reus deprehensus, judicium subterfugisset Athanasius. Sic igitur circumventus imperator, atque in iram versus, exsilio multat Athanasium, Treviros in Gallias abire jussum. Aiunt autem quidam id egisse imperatorem animo pacis ecclesiasticæ conciliandæ ; quandoquidem

(a) Τέως δεest in Palat. Infra idem, τῷ εὐλαβεστάτῳ βασι.

(a') Legit interpres συστήσας ἑαυτόν. Cæterum phrasis mutila est. Edit. PATROL.

(b) Palat., περιείνεσθαι.

(c) Sic Palat. et sic legit vetus interpres. Editi

οὖν ἠπειγμένους πάντας ὑμᾶς πρὸς τὴν ἐμὴν ἐλθεῖν εὐλάβειαν βούλομαι, ἵνα τῶν πεπραγμένων ὑμῖν ἀκριβείαν δι' ὑμῶν αὐτῶν παραστήσητε, » καὶ τὰ ἐξῆς.

5. Ταῦτα τὰ γράμματα εἰς ἀγῶνα τοὺς ἐν τῇ συνόδῳ κατέστησε. Διὸ οἱ μὲν πλείους ἐπὶ τὰ ἑαυτῶν ἀνεχώρησαν· οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον καὶ Θεόγιον, καὶ τοὺς λοιποὺς τῶς (a) ἐχρόνιζον αὐτόθι παρέλκοντες ἔκοντι τὸν καιρὸν· ἔγραψον δὲ τῷ εὐσεβεστάτῳ βασιλεῖ, ἀκοντας ἐπέχεσθαι ἐπειγομένους ἐξορμᾶν πρὸς αὐτόν. Ἐν δὲ τῷ μεταξύ ἀποδύεται καὶ τὸ ἕτερον ἔγκλημα τὸ περὶ τοῦ χρυσοῦ τοῦ πρὸς Φιλοῦμενον. Ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος, συστάς ἑαυτῷ (a) κατὰ πρόσωπον τοῦ βασιλέως ἐν Ψαμμαθίᾳ προαστείῳ τῆς Νικομηδείας. Διὸ καὶ βραδυνάντων τῶν περὶ Εὐσέβιον, μετὰ τιμῆς αὐτὸν ἀπέπεμψεν ἐπὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν, γράψας τῇ Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίᾳ, ὅτι ὁ ἐπίσκοπος αὐτῶν Ἀθανάσιος ψευδῶς διαβέβληται. Ἐν δὲ τῷ παραγενέσθαι (b) τὸν ἅγιον Ἀθανάσιον κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν, καὶ συγκροτεῖσθαι τὰ κατὰ τὸν Ἄρειον, πολλή τις ἦν καὶ τοῦ πλήθους συνέλευσις καὶ ἐλπὶς, ἐπὶ ταλαντευοσῆ ἐκθάσει περιαιγομένη· μάλιστα πάλιν ὁρώντων τὰ τοσοῦτοις ἐπισκόποις κριθέντοι διασκυλλόμενα. Ὅρων δὲ ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος αὐθις ταραττομένην τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ πᾶσαν Αἴγυπτον, οὐ παρεσιώπησεν· ἀλλὰ φανερὸν ταῖς βασιλικαῖς ἀκοαῖς κατέστησεν. Ὡς δὲ ὁ βασιλεὺς ἐπέθετο (c) διστράφθαι πάλιν τὴν Ἀρείου γνώμην, μεταπέμψων αὐθις εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἦκειν αὐτὸν ἐκέλευσε, λόγον δώσοντα ὡς ἀνακινεῖν ἐπιχειρεῖ (d). Ὡς δὲ ἦγετο πάλιν ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπὶ τὸν κοιμῆτάτον ὁ Ἄρειος, συμβαλὼν ἐν Καισαρείᾳ τοῖς περὶ Εὐσέβιον, καὶ Θεόγιον, Μάριν, καὶ τοὺς λοιποὺς συνεργοῦς (e), διηγησάμενος τὰ καθ' ἑαυτὸν, ἐπὶ πλείους τε ἡμέρας συμματριάσας αὐτοὺς, καὶ συμβούλοις χρυσάμενος αὐτοῖς (f), ἑτέρας πάλιν συκοφαντίας κατὰ Ἀθανασίου βράπτειν προεθυμοῦντο. Καὶ προπεμφθεὶς ὑπ' αὐτῶν ὁ Ἄρειος πρὸς τὸν βασιλέα, ἦει ἀπολογησόμενος. Οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον αὐθις ἐπανελθόντες ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν, οἷα συνέθεσαν κατὰ Ἀθανασίου· τὸ δὴ λεγόμενον, πάντα λίθον κινούντες, τοῦ ἐξωσθῆναι (g) αὐτὸν τῆς ἐπισκοπῆς. Μετακληθέντες γὰρ ὑπὸ τοῦ βασιλέως, καὶ ἐρωτώμενοι ὑπ' αὐτοῦ περὶ τῶν πεπραγμένων ἐν τῇ συνόδῳ, ἔφησαν· Οὐχ οὕτω, βασιλεῦ, σπουδὴν πεποιτήμεθα περὶ τῶν προτέρων, ὡς ἐνήγετο Ἀθανάσιος, ὅσον περὶ τῆς ἀγίας τραπέζης τῆς ἀνατραπέισης, καὶ περὶ τοῦ μυστικοῦ ποτηρίου τοῦ καταγεγῆτος, ἔτι τε καὶ ὡς ἠπελεῖ κωλύσειν πεμφθῆναι τὸν σίτον τὸν ἐξ ἔθους ἐκ τῆς Ἀλεξανδρείας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν κομιζόμενον. Καὶ τούτων λεγομένων παρὰ Ἀθανασίου ἀκηκοέναι Ἀδαμάντιον, Ἀνουθίωνα, Ἀρθεθίωνα, Πέτρον, τοὺς ἐπισκόπους, ὑφ' ὧν ἐλεγχθεὶς, φωραθεὶς (h) τε ἐπὶ πᾶσιν, ἀπέδρα τὴν χρῖσιν ὁ Ἀθανάσιος, ἐποίητο.

(d) Palat., ἐπιχειρεῖ.

(e) Συνεργοῦς δεest in Palat.

(f) Ita Palat. Editi vero, αὐθις.

(g) Palat., τοῦ ἐξωθῆσαι.

(h) Φωρθεὶς δεest in Pal.

νάσιος. Οὕτω γοῦν συναρπαγείς ὁ βασιλεὺς, καὶ εἰς Ἰερὴν ἐκπεσὼν, ἐξορίᾳ ὑποβάλλει τὸν Ἀθανάσιον, τὰς Γαλλίας οἰκεῖν ἐν τῇ (α) Ἰβερίᾳ διακελεύσας. Φασὶ δὲ τινες τοῦτο πεποιηθέναι τὸν βασιλεῖα σκοπῶ τοῦ ἐκαθῆναι τὴν Ἐκκλησίαν ἐπιστῆν Ἀθανάσιος πάντῃ κοινωνῆσαι τοῖς περὶ τὸν Ἄρειον ἐξετρέπετο. Θορόβου οὖν καὶ στάσεως οὐ τῆς τυχοῦσης κατελιγφύλας, οὐ μόνον τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν τὴν Αἴγυπτον, ὄδυρομένων δὲ περὶ τοῦ σφῶν ἐπισκόπου, ἀνεφύοντο πάλιν, ὡς περ ἐκ μυχῶν εἰνων, οἱ τὰ λιν, ἐξερευόμενοι τὰ φθοροποιὰ καὶ θανατηφόρα αὐτῶν ἀπατωμένοις.

6. Ἀλλὰ τούτοις ἐπινηχομένων τῶν ἀνθρωπίνων λογισμῶν (b), ὁ Κωνσταντῖνος τέλος ὑπομένει τοῦ βίου ἐν τινι πραστέῳ Νικομηδείας, ἐν καὶ τριακοστὸν ἔτος διαρκέσας ἐπὶ τῆς βασιλείας· ὁ δὲ πᾶς τῆς ζωῆς αὐτοῦ χρόνος ἐν ἐξηκονταπέντε ἔτεσι διαλήξας· διαδόχοις τοῖς υἱεῖσι χρησάμενος, παραδοὺς τὴν διαθήκην πρεσβυτέρῳ τινὶ ἐνδιαθέτω τὰ Ἀρείου φρονούντι, εἰπὼν Κωνσταντίνῳ τῷ ὁμωνύμῳ ἀποδοῦναι αὐτήν. Πολλῶν γοῦν διαπυθνομένων εἰ πεποίηται διαθήκην, διανεβάλλετο ὁ πρεσβύτερος, ἔχων συμμύστας τοὺς εὐνοῦχος (c) τοῦ ἱεροῦ κοιτῶνος. Παραγίνεται δὲ μικρὸν ὕστερον ὁ Κωνσταντῖνος, καὶ κρύβδην αὐτῷ δίδωσι τοῦ πατρὸς τὴν διαθήκην ὁ πρεσβύτερος, μίαν εὐθὺς χάριν αὐτῷ αἰτῶν, τὰ Ἀρείου φρονεῖν. Τελευτήσαντος τούτου τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου, Εὐσέβιος ὁ Νικομηδείας ἕμα τοῖς σὺν αὐτῷ, καιροῦ δεδράχθαι εὐκαιροῦ νομίσαντες, τὰ Ἀρείου συνιστᾶν ἐσπούδαζον (d). Περιέσεσθαι δὲ τούτου ἤλπιζον, ἐὰν μὴ ἀναχωρήσῃ τῆς ἐξορίας ὁ Ἀθανάσιος. Ταῦτα δὲ κατεσκευάζον συνεργῶ χρώμενοι τῷ πρεσβυτέρῳ, ὃς χάριν τῆς διαθήκης ὑποδύς πάλιν, ἐν τοῖς βασιλείοις τὸν πραιπόσιτον τοῦ βασιλέως, τοῦνομα Εὐσέβειον, συνθέσθαι τῇ Ἀρείου δόξῃ συνέπεισεν. Ἐκ δὲ τούτου καὶ οἱ λοιποὶ τῶν εὐνοῦχων τὰ αὐτὰ φρονεῖν ἐπειθοντο. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἡ τοῦ βασιλέως γαμση, διὰ τῶν εὐνοῦχων καὶ τοῦ πρεσβυτέρου ἀποπλανηθεῖσα, τῇ αὐτῇ δόξῃ προστίθεται. Μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς ὑπήχθη τῷ αὐτῷ φρονήματι· παραχρῆμά τε κελεύει τὰ Ἀρείου συστήναι, καὶ ἄκοντας τὰ δόγματα αὐτοῦ τοὺς ἐπισκόπους ἡμῶν καταδέξασθαι. Κατὰ τὸν χειμῶνα τούτου τὸν νοητὸν, ὁ ἅγιος Μάξιμος ἐπίσκοπος τῆς Ἱεροσολύμων Ἐκκλησίας ἤγειτο, καὶ Ἀλεξανδρείας ὁ μέγας Ἀθανάσιος· ἐν δὲ τῇ ἐξορίᾳ (e) διῆγεν· καὶ Κωνσταντινουπόλεως Ἀλέξανδρος, καθὼς ἐν τισιν Ἀθανασίου γράμματιν ἀνέγνωμεν. Εὐσέβιος δὲ ὁ Νικομηδεὺς, ἔχων συνεργὸν τὸν εἰρημένον πρεσβύτερον, μηχανᾶται τὸν Ἄρειον ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀκούεσθαι, οἰόμενος ῥῆστα περιέσεσθαι Ἀθανασίου, ἐπ' ἀλλοδαπῆς γενομένης τῆς ζητήσεως, τῇ αὐθεντικῇ τοῦ βασιλέως, καὶ τῶν ἐκείσε συνεργουμένων, τὰ Ἀρείου δῆπου φρονούντων (f). Ἄλλ' ὁ μὲν Ἄρειος, ὄργανων τοῦ διαβόλου καὶ σκευὸς αὐτοῦ κατηρτισμένος, φανταζόμενος τὰς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας διαρπάζειν, τέλος ἔξιν ἀπ-

A Athanasius communionem cum Arianis prorsus aversaretur. Tumultu itaque ac seditione non minima concitata, non solum Alexandriae sed etiam per universam Aegyptum, hominum scilicet lugentium episcopum suum; rursus quasi ex recessibus emergentes Arianj, totam commovere civitatem, evomentes pestifera illa et exitiosa Arii dogmata, atque pestis instar ingruentes hominibus a se deceptis.

Ἀρείου φρονούντες, καὶ διετάραττον πᾶσαν τὴν πόλιν Ἀρείου δόγματα, καὶ λοιμοῦ δίκην ἐνιέντες τοῖς ὑπ'

B 6. Dum autem humanæ cogitationes in hisce rebus incumbere, finem vivendi facit Constantinus in quodam Nicomediae suburbio, cum annos unum supra triginta imperium tenuisset, totumque ejus vitæ tempus sexaginta quinque annis absolutum est. Successores filios reliquit, tradito testamento atque in manibus deposito cuidam presbytero cum Ario sentienti, mandans ut Constantino cognominari traderet illud. Multis igitur quærentibus an edidisset testamentum, cunctabatur presbyter, nactus consilii socios eunuchos sacri cubiculi. Paulo post advenit Constantius, clamque ipsi presbyter testamentum tradit, unam statim ab eo rogans gratiam, ut cum Ario sentiret. Defuncto itaque imperatore Constantino, Eusebio Nicomediensis et socii, tempus se nactus opportunum rati, Arii hæresis firmare studebant. Quod ex voto cessurum sperabant, dum ab exsilio Athanasius non remigraret. Hæc autem moliebantur opera usi presbyteri illius, qui testamenti traditi beneficio, sese ingerens in palatium, imperatoris præpositum, nomine Eusebium, induxit, ut Arii doctrinam tueretur. Hinc alij eunuchi ad eadem sentienda inducebantur. Quin imo ipsa imperatoris uxor per eunuchos ac presbyterum decepta, eidem doctrinæ adjungitur. Nec multum postea ipse imperator in eandem sententiam deductus est: ac statim mandat, ut Arii hæresis firmaretur, omnesque episcopi nostri ejus doctrinam vel inviti cogerentur amplecti. Dum hæc spiritualis tempestas agigaretur, præerat Jerosolymitanæ Ecclesiæ Maximus episcopus, Alexandrinæ magnus Athanasius, qui in exsilio agebat; Constantinopolitanæ vero Alexander, ut in quibusdam Athanasii scriptis legimus. Eusebius autem Nicomediensis, socium habens supra dictam presbyterum, operam dat ut Arius Constantinopoli audiatur, ratus facile superatum iri Athanasium, si in peregrina urbe questio haberetur, auctoritate scilicet imperatoris, aliisque eo convenientibus Arianice sentientibus. Sed Arius cum esset instrumentum diaboli et vas ejus paratum, cum cogitaret Dei Ecclesias diripere, condignum retulit facinorum finem. Precibus namque sancti Alexandri episcopi

(a) Palat. ἐν τῇ Βερίᾳ pro ἐν Τριβέρεις.

(b) Hæc, τῶν ἀνθρωπίνων λογισμῶν, desunt in Pal.

(c) Τοὺς εὐνοῦχος deest in Pal.

PATROL. GR. XXV.

(d) Συνιστᾶναι νομίζων Palat.

(e) Palat. εἰ καὶ ἐν τῇ ἐξορίᾳ.

(f) Palat. φρονεῖν. Editi, φρονούντων.

Constantinopolitani, in latrinis imperatoris urbis viscera ejus avulsa sunt. Sed etiam post Arii mortem, parvo elapso tempore, Eusebius Nicomediensis et socii ejus, eunuchorum sibi addictorum opera, quotquot rectae doctrinae adherescerent perturbare aggressi sunt, lucrum sibi existimantes sancti Athanasii absentiam, ac studentes suae sententiae episcopum in Alexandria Ecclesia constituere. Sed Dei gratia praecipuavit eos, veritati praemium adjudicans. Haec enim illis cogitantibus, magnus Athanasius ab exilio regressus est, imperatoriis munitus litteris ex Occidente scriptis a Constante filio beatae memoriae Constantini, ad populum Alexandrinum, hisce verbis:

γράμμασι παρὰ Κωνσταντίνου τοῦ υἱοῦ τοῦ μακαρίου Κωνσταντίνου ἀπὸ τῆς Δύσεως γραφεῖσι τῷ λαῷ Ἀλεξανδρείας, ἅπερ ἔχει οὕτως:
*Victor Constantinus, catholicae Ecclesiae et populo urbis Alexandriae.

Nec sacrae mentis vestrae notitiam praeteriisse arbitror, ideo Athanasium adorandae legis interpretem, in Gallias ad quoddam tempus missum fuisse, ut ne immanium ejus hostium feritas, quae in periculum sacri illius capitis immineret, eorumdemque improborum perversitas ad nefaria sustinenda eum cogeret. Ad eam igitur eludendam, ex faucibus adorantium se virorum est ereptus. Quamobrem sub me degere jussus est, ut in nullo sibi necessario deficeret. Tameis ejus praecleara virtus divinis freta auxiliis, graviore calamitates fert libentissime. Dominus porro noster beatae memoriae Constantinus Augustus pater meus, eundem religiosissimum episcopum suis sedibus restituere parabat. Quia tamen humana sorte praecipuatus, antequam votum impleret suum ex hac vita migravit, consentaneum existimavi divinae memoriae imperatoris propositum haereditate acceptum exsequi. Porro Athanasius quantae mihi venerationi fuerit, cum ad conspectum venerit vestrum agnosceatis. Nec mirum est si quid ejus gratia fecerim: ad hoc enim desiderii vestri imago et tanti viri dignitas animam meam concitavit atque commovit. Divina vos Providentia conservet, fratres dilecti.

7. His confusus litteris Athanasius, Alexandriam venit, eumque libentissime excepit populus Alexandrinus. Quotquot autem isthic Ariani erant, conventicula cogeant adversus illum; unde frequentes ortae seditiones ansam Eusebianis dedere, virum apud imperatorem calumniandi: quod nullo episcoporum conventu id decernente, suo ipse motu remigrans occupasset Ecclesiam: eo usque calumnias illi ferebant. Ac rursus memorati homines imperatoris aures obtundentes, inconsiderato furore concitant illum, ut exilium decernat in Athanasium; veriti, ne si patris propositum sequeretur, vellet de fide edoceri, ipsique in periculum venirent. In tantum itaque furorem improbitate sua

ἠνέγκατο τῶν ἐπιτηδευμάτων αὐτοῦ, ταῖς εὐχαῖς τοῦ ἁγίου Ἀλεξάνδρου τοῦ ἐπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως ἐν ἀφεδρώνι (a) τῆς βασιλίδος πόλεως τῶν σπλάγγων αὐτοῦ κατασπασθέντων. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸν θάνατον Ἀρείου, χρόνου βραχέως διελθόντος, Εὐσέβιος ὁ Νικομηδείας πάλιν, καὶ οἱ σὺν αὐτῷ διὰ τῶν συνεργούντων αὐτοῖς εὐνούχων ταραττεῖν τοὺς τῆ ὀρθοδοξίᾳ προσκειμένους ἐπεχείρουν, ἔρμαιον ἠγούμενοι τὴν τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου ἀπουσίαν, καὶ σπουδάζοντες τῆς αὐτῶν δόξης ὀμόφρονα ἐπίσκοπον ἐγκαθίστην τῆ Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίᾳ: ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ χάρις προέτρεχε βραβεύουσα ὑπὲρ τῆς ἀληθείας. Ταῦτα γὰρ αὐτῶν διανοουμένων, ἔφθασεν ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἐπανελθεῖν ἀπὸ τῆς ἐξορίας ὠχυρωμένος βασιλικῶς

Νικητῆς Κωνσταντίνος (b), τῇ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τῷ λαῷ πόλεως Ἀλεξανδρείας.

Οὐδὲν τὴν τῆς ὑμετέρας ἱερᾶς ἐνοχίας ἀποπεφυγέναι γνώωσι ὁμοί, διὰ τοῦτο Ἀθανάσιον τὸν τοῦ προσηκνήσαντος ὀνόμου ὑποφήτην, πρὸς καιρὸν εἰς τὰς Γαλλίας ἀπεστάλθαι, ἵνα, ἐπειδὴ ἡ ἀγριότης τῶν αἰμοδόρων αὐτοῦ καὶ πολεμίων ἐχθρῶν εἰς κίνδυνον τῆς ἱερᾶς αὐτοῦ κεφαλῆς ἐπέμνη, ἀνήκεστα ὑποστῆ. Πρὸς τὸ διαπαίξαι τοίνυν ταύτην, ἀφηρέθη τῶν φαρύγγων τῶν ἐπικειμένων αὐτῷ ἀνδρῶν. Διὰ τοῦτο ὑπ' ἐμοὶ μὲν διάγειν κεκέλευσται, ὥστε μηδὲν αὐτῶν ἀναγκαίων ἐλλείψαι, εἰ καὶ τὰ μάλιστα ἡ δολιχμοσ αὐτοῦ ἀρετῆ, ταῖς θεαῖς πεποιθὺν βοηθείαις, καὶ τὰ τραχύτερα ἀχθὴ φέρει εὐχερῶς. Καὶ ὁ δεσπότης ἡμῶν ὁ τῆς μακαρίας μνήμης Κωνσταντίνος ὁ σεβαστὸς ὁ ἐμὸς πατὴρ τὸν αὐτὸν θεοφιλέστατον ἐπίσκοπον τῷ ἰδίῳ τόπῳ παρασχέιν ἠθούλετο. Ὅμως, ἐπειδὴ, ἀνθρωπίνῳ κλήρῳ προσληφθεὶς, πρὸ τοῦ τὴν εὐχὴν πληρῶσαι ἀνεπίστατο, ἀκόλουθον ἠγησάμην τὴν προαίρεσιν τοῦ τῆς θείας μνήμης βασιλέως διαδεξάμενος πληρῶσαι. Ὅστις, ἐπειδὴ τῆς ὑμετέρας τύχῃ προσόψεως, ὄσης παρ' ἐμοῦ αἰδοῦς τετύχηγε γνώστεσθε. Καὶ οὐ θαυμαστόν, εἰ τι δ' ἂν ὑπὲρ αὐτοῦ πεποίηκα (c) καὶ γὰρ τὴν ἐμὴν ψυχὴν ἦ τε τοῦ ὑμετέρου πόθου εἰκὼν καὶ τὸ τοῦ τηλικούτου ἀνδρὸς σχῆμα εἰς τοῦτο ἐκίνει καὶ προέτρεπεν. Ἡ θεία Πρόνοια ὑμᾶς διαφυλάξοι, ἀδελφοὶ ἀγαπητοί.

7. Τούτοις θαρρῶν τοῖς γράμμασιν ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος, καταλαμβάνει τὴν Ἀλεξανδρείαν, καὶ ἡδιστα αὐτὸν ἐδέξατο ὁ τῶν Ἀλεξανδρέων λαός. Ὅσοι δὲ ἐτύγχανον Ἀρειανίζοντες ἐν αὐτῇ, φρατρίας συνιστῶσαν κατ' αὐτοῦ (d), δι' ὧν συνεχεῖς στάσεις ἐγίνοντο, αἵτινες ὑπόθεσιν παρεῖχον τοῖς περὶ Εὐσέβιον τοῦ διαβάλλειν αὐτὸν τῷ βασιλεῖ· ὅτι, μὴ κρίναντος τοῦ κοινού συνεδρίου τῶν ἐπισκόπων, ἑαυτῷ ἐπιτρέψας τὴν Ἐκκλησίαν κατέλαβεν· ἐπὶ τοσοῦτον δὲ τὰς διαβολὰς ἐξέτειναν. Αὐθὺς τε τοῦ βασιλέως ἐτάωτα οἱ προειρημένοι χράναντες, ἀπερισκέπτως μιλῶνται, ἐξορίαν ψηφίσασθαι αὐτὸν κατὰ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, δεδιότες μὴ, τῇ τοῦ πατρὸς γνώμῃ χρησάμενος, ἐβελήσῃ τὰ περὶ τῆς πίστεως ἐκμαθεῖν,

(a) Palat. ἀφεδρώνι.
 (b) Sic Palat. Editi vero Κώνστας, male.

(c) Palat. πεποιήκαμεν.
 (d) Palat. φρατρίας συνίστων κατ' αὐτοῦ.

καὶ περιπέσωσι κινδύνῳ. Ἐπὶ τοσούτῳ τοίνυν ἐν- A
 εμάνησαν τῇ φαυλότητι, ὥστε καὶ νεκροῦ τινος χεῖρα
 εὔρειν, ἣν ἔλεγον Ἀθανασίῳ εἰς γοητείαν εἶναι ἐπι-
 τηδεῖαν, καὶ τίνος εἶναι ἐφασκον εἰδέναι. Ἀρσενίου
 γὰρ τινος ἀνδρὸς ἔλεγον τῶν κατὰ Ἀλεξάνδρειαν
 ταύτην ἐκκεκόφθαι παρὰ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου. Δι'
 ἦν αἰτίαν ὁ βασιλεὺς τὴν μὲν ἐξορίαν οὐ ψηφίζεται
 κατὰ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, ἣν ἐδόκουν οἱ τὰ Ἀρείου
 φρονούντες φιλανθρωπότερον ἐξαιτεῖσθαι, ὡς ἀπάν-
 θρωπον αὐτοῖς εἰς αἷμα γράψασθαι κατηγορίαν, οὐσι
 κληρικῶς· διάγνωσιν δὲ προστάττει γενέσθαι, δι'
 ἤς θέμις ποιεῖν, δοῦναι τὸν Ἀθανάσιον. Προχειρίζε-
 ται γοῦν τὸν Ἀρχέλαιον, ἀνδρα τῶν συνησίων καὶ
 ὁμοφρόνων αὐτῷ, ἐκπέμψας ἐν Τύρῳ, ὁμοῦ τῷ τῆς
 Φοινίκης ἀρχοντι διακοῦσαι τῆς ὑποθέσεως. Διῆγεν
 οὖν ἐν τῇ Τύρῳ ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος, τοὺς περὶ τῆς B
 γοητείας κατηγοροῦς ἐκδεχόμενος. Ὑπέρβεις δὲ
 ἐγίνετο, ὡς μὲν ἐκείνῳ ἔλεγον, ἵνα ἀπὸ τῆς Ἀλεξ-
 ἀνδρείας παραγένηται· οἱ ὅτ' ἔβην τὸ μῦθος γινώ-
 σκοντες, καὶ αὐτὸν τὸν Ἀρσένιον ἐπιστάμενοι· ὡς
 δὲ ἡ ἀκολουθία δίδωσιν ἐννοεῖν, κατὰ Θεοῦ οἰκονο-
 μίαν. Ἦν γὰρ αὐτῷ ὁ Ἀρσένιος ἀναγνώστης τῆς
 κατὰ Ἀλεξάνδρειαν Ἐκκλησίας, ὃν διὰ τινὰ αἰ-
 σχουργίαν μέλλοντα δίχας δίδοναι, ὁ μακάριος Ἀθα-
 νάσιος περιποιησάμενος, δρασμὸν ὑποδοῦναι ὑποτίθε-
 ται. Ἀμεριμνοῦντες οὖν μὴ φανήσεσθαι τὸν Ἀρσέ-
 νιον, ὡς ὑπόδικον, ὀνομαστὴ πρὸς πίστωσιν τῶν
 ἀκούοντων, λέγοντες τὸ ὄνομα τοῦ Ἀρσενίου, ἐνήγον
 τῷ ἁγίῳ Ἀθανασίῳ. Διαδίδονται γοῦν ἡ φήμη τῷ Ἀρ-
 σενίῳ, ὅτι δι' αὐτὸν Ἀθανάσιος ὁ ἐπίσκοπος ὑπονοή-
 μαγείας ἐν Τύρῳ πάρεστι, καὶ οἶκτον λαθῶν τοῦ μα-
 καρίου ἀνδρὸς ὁ Ἀρσένιος, ἀμείψασθαι τε θέλων αὐ-
 τὸν τῆς εὐποιίας τῆς εἰς αὐτὸν, ἀπειπῶν ἑαυτοῦ,
 φθάσει τὴν Τυρίων πόλιν, τὸν δρασμὸν ἐκλειοπῶς·
 κρείσσον λέγων ἑαυτὸν θανεῖν, ἢ πᾶσαν τὴν οἰκου-
 μένην περὶ τηλικούτου ἀνδρὸς σκανδαλίζεσθαι. Καὶ
 ἔλθων ἐν Τύρῳ, τῷ ἁγίῳ Ἀθανασίῳ ἐμφανίζεται ἐν μυ-
 στηρίῳ, ᾧ καὶ συμβουλευέται, μὴ πρὸ τῆς δίχης
 ἐμφανισθῆναι πολλοῖς, ἵνα μὴ τι δράσωσι αὐτὸν οἱ
 ὑπεναντίοι φαῦλοι· ἢ διωρίαν ἔχοντες σκέψωνται
 δι' ὑπερθέσεως λύσαι τὴν δίχην τὴν κατὰ τοῦ ἁγίου
 Ἀθανασίου τὴν περὶ τῆς γοητείας. Μένει γοῦν ἐκεῖσε
 ὁ Ἀρσένιος πρὸ μιᾶς τῆς δικασίμου παραγενόμενος.
 Τῇ ἑξῆς οὖν, πρὸ βήματος οἱ κριταὶ καθεσθόντες,
 ἀγεσθαι κελεύουσι τοὺς κατηγοροῦς καὶ Ἀθανάσιον. D
 Πρὸ τὴν δὲ κατηγορίαν περὶ μοιχείας αὐτῷ ἐπάγον-
 τες, παρήγγον γυναϊκά τινὰ ἀναιδῆ, ἀκριβῶς τὸ συ-
 κοφαντεῖν ἐπισταμένην· ἥτις ἔλεγεν, ὅτι, ὑπόδεξα-
 μένη τὸν ἅγιον Ἀθανάσιον οἶκῳ εὐλαθείας χάριν,
 ὑπέστη φθορὰν ὑπ' αὐτοῦ νύκτωρ αὐτῇ ἐπιπεσόντος.
 Αὐθις τοίνυν τὸν Ἀθανάσιον εἰσαχθῆναι κελεύουσιν,
 ἐστῶτα παρὰ τὸν πάσσαλον τῆς ἀκροάσεως. Ἦν δὲ
 σὺν αὐτῷ καὶ Τιμόθεος ὁ πρεσβύτερος, ὅστις καὶ
 συνελθὼν τῷ ἁγίῳ Ἀθανασίῳ, αὐτὸς πρὸς τὸν γύ-
 ναιον ἀντὶ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου λέγει· Εἰπέ μοι, γύ-
 ναι, ἐγὼ παρὰ σὲ ἔμεινα; ἢ σὺ με ὑπέδέξω ἐν τῷ
 οἴκῳ τῷ σῷ; ἢ νύκτωρ σου ἐδίασάμην, καθὼς μου
 κατηγορεῖς; Ἡ δὲ, ὅσα γυναῖον ἐκ ἡμμοῦσίου τέγους
 ἀργυρισθὲν, προαλῶς τὴν βῆσιν περιστρέψασα, καὶ τὸ

deducti sunt, ut mortui cujusdam manum nacti,
 dicerent eam ab Athanasio ad veneficia fuisse
 usurpatam : seque nossè cujus esset : affirmabant
 quippe eam Arsenio cuidam viro, ab Athanasio
 fuisse abscissam. Qua de causa imperator nequa-
 quam decrevit exsilium contra sanctum Athana-
 sium, ut sperabant Ariani, rati se humanius quil-
 piam postulare, quam si capitis accusationem scri-
 berent, clerici cum essent ; sed jussit perquisitio-
 nem haberi, qua Athanasio liceret sese defendere.
 Mandat ergo Archelaum familiarem sibi et domo-
 sticum virum, mittitque Tyrum, ut una cum Phœ-
 nices præfecto causam cognosceret. Tyri ergo de-
 gebat sanctus Athanasius, exspectans illos de ve-
 neficio accusatores. Mora autem et cunctatio fuit,
 ut causabantur illi, quo Alexandria accedere pos-
 sent ii, qui flagitii testes oculati fuissent, et ipsam
 nossent Arsenium : at ut ex consequentibus cogi-
 tare licet, id divina Providentia factum est. Erat
 enim Arsenius Alexandrinæ Ecclesiæ lector, quem
 ob turpe facinus poenas daturum beatus Athanasius,
 ut liberaret, ad fugam hortatus fuerat. Rati ergo
 nequaquam compariturum Arsenium, utpote reum ;
 ad fidem auditoribus faciendam, pronuntiato Arse-
 nii nomine, crimen intentabant in Athanasium.
 Pervenit ad Arsenium fama, quod ejus causa Atha-
 nasius episcopus, Tyri in suspicionem magiæ veni-
 ret, beatumque miseratus virum Arsenium, atque
 accepti beneficii gratiam referre peroptans, nihil-
 que suum curans periculum, Tyriorum in civita-
 tem venit e fuga reversus ; potius esse ducens
 mori se, quam totum orbem terrarum ob tantum
 virum offendi. Cum venisset Tyrum, Athanasio
 clam se sistit, qui consilium dat illi, ut ne ante ju-
 dicium sese multis exhiberet ; ne quod illi in alium
 inferrent adversarii, neve si per tempus liceret,
 studerent solvere istam contra sanctum Athanasium
 accusationem de veneficio. Manet igitur ibi Arse-
 nius, qui uno die accesserat antequam causa dice-
 retur. Insequenti igitur die, sedentes pro tribunali
 iudices, jubent adduci accusatores et Athanasium.
 Primam igitur accusationem de adulterio inten-
 tant, adducta impudente muliere, quæ apprime
 callebat calumniandi modum. Dixit illa, cum pieta-
 tis causa Athanasium domi suscepisset, ab ipso no-
 ctu irrueute vitium sibi oblatum fuisse. Deinceps
 jubent introduci Athanasium, qui tum stabat ad
 limen secum habens Timotheum presbyterum, qui
 una ingressus cum sancto Athanasio, dicit : Ain' tu
 mulier, egone apud te mansi ? Tum me domi sus-
 cepisti ? an te noctu violavi, uti me accusas ? Tum
 illa, utpote mulier ex publico prostitubus pecunia
 conductâ, petulanter converso vultu, et labello vel-
 uti lenocinium extenso, ad Timotheum clamavit :
 Tu es qui mihi vim atque vitium obtulisti : tu ipse
 es qui noctu me violasti invitam, et castitatem
 fœdasti meam. Hinc ad iudices cum juramento
 clamat : Hic est corruptior meus ; hic, non alius
 est, qui mei corrumpendæ causa ad me venit. Co-

gnita furfosæ mulieris insania, iudices cum satellitibus ridere, atque mirari sancti Athanasii prudentiam, qui vel silens, accusationem illam esse calumniam comprobabat, confusus adversariis suis. Scenæ laud dissimile negotium fuit: nam in Timotheo Athanasius, actum adversariorum dolo plenum esse monstravit. Athanasius accusatus est, Timotheus insimulatus sese defendit, atque ita clypeos suos amisit adversarii. Fuit enim ipsis mulier, quam multa mercede conduxerant, telum perniciosum, conflictum non sustinens, imo præ ignorantia contra suos dimicans. Quæ de causa etiam poenas effugiunt a lege præscriptas: ipsi namque una iudices erant et accusatores.

μιοι. Γέγονε γὰρ αὐτοῖς ἡ γυνή, ἣν πολλοῦ κεφαλαίου ἐνόσασιν, ὑπὸ ἀγνοίας δὲ τοῖς ἰδιοῖς ἀντιστρατευσάμενον. Διὰ τοι τοῦτο καὶ φεύγουσι τὴν ἐκ τῶν νόμων ἀπόφασιν· αὐτοὶ γὰρ ἦσαν οἱ κριταὶ καὶ οἱ κατήγοροι.

8. Quamobrem suppressa mulieris accusatione, ad veneficii erimen concedunt: et cum se putarent ex secundo crimine priori calumniæ fidem facturos, ipsi sese potius illaqueant, capiti sua impietate. Itaque manum proferunt, detestandam rem magistratibus ostendentes, aiuntque: Viri iudices, ecce brachium, quod artificiosis verbis non valet Athanasius declinare. Ipsa te manu silendo accusat, o Athanasie, quam Arsenio abscondisti. De qua defensionem pares oportet, in quem illam usum amputaris. Tum Athanasias ad illos: Quis ex vobis novit Arsenium? Aut quis hanc ejus esse dexteram agnoscit? Et surgentes quidam cum accusatoribus, se Arsenium probe nosse dicebant. Tum Athanasias ad iudices: Quandoquidem, ait, se Arsenium nosse confessi sunt, rogo adduci Arsenium: adest namque. Ut autem adductus est Arsenius, adversarios obtutus beatus Athanasius, ait accusatoribus ac iudicibus: Annon hic est Arsenius, de quo mihi crimen offertur? Ecce adest Arsenius omnibus Alexandrinis notus. Et pertracto illo ante tribunal, dexteram ejus manu primo erigit, ac jubens rursus ut sursum aliam elevaret ad consessum exclamavit: Ecce Arsenium, o cives, ecce hominis manus, o mirabiles iudices! Rogo perquiratur, cujus sit manus illa quam tenent adversarii, et unde illam rescuerint. Tum nox et caligo eorum oculis offusa est, non modo ob sancti Athanasii purgationem; sed quod suis ipsi accusationibus venefici, et, quod grave dictu est, sycophantiæ deprehensi essent. In illum sane cœtum quadrat illud quod dicitur: *Lacum aperuit et effodit eum, et incidet in foveam quam fecit*¹. Sed quoniam iudices ideo convenerant, non ut de jure et justitia disquirerent, sed ut Athanasium condemnarent, compressa legum auctoritate, et potestatis ascia: quamprimum igitur satellitibus tribunal reliquerunt, silentio studentes veritatem oblitescere, ne imperatorem offenderent. Itaque videre erat discedentibus iudicibus seditionem, adversariorum contra sanctum

¹ Psal. vii, 16.

(a) Hæc clausula deest in Palat

A χελύνιον μαστροπορνεῖα ἀνατείνασα, ἀνεβόησε πρὸς τὸν Τιμόθεον· Σὺ εἶ ὁ τὴν βίαν μοι πρὸς τὴν φθορὰν ἐργασάμενος (a)· σὺ εἶ ὁ νύκτωρ ἀκουσάν με βιασάμενος, καὶ τὴν ἀγνείαν μου κηλιδύσας. Καὶ πρὸς τοὺς κριτὰς ἐνωμύτως ἀνέκραγεν, ὅτι οὗτός ἐστι μοι ὁ φθορεὺς· οὗτος δὲ, οὐκ ἄλλος, ὁ τὴν ἐφοδὸν μοι ἐπὶ τῇ φθορᾷ διαπραξάμενος. Καὶ ἐπιγνόντες τὴν παροινίαν τῆς μαινάδος οἱ κριταὶ σὺν τοῖς δορυφόροις ἐμετίδων, καὶ τὸ φρόνημα ἐθαύμαζον τοῦ ἀγίου Ἀθανασίου, ὅτι σιωπῶν τὸ ἔγκλημα συκοφαντίαν εἶναι ἀπέδειξε, περιτρέψας τοὺς ἐναντίους. Σκηνῆς γὰρ οὐδὲν διέφερε τὸ γεγονός, ὅτι ἐν Τιμοθέῳ Ἀθανάσιος τὸ δρᾶμα τῶν πολεμίων διηλεγέετο δόλου πεπληρωμένον. Ἀθανάσιος κατηγορήθη, καὶ Τιμόθεος ἐπεκαλεῖτο ἀπολογούμενος, καὶ ριψάσπιδες γεγόνασιν οἱ πολέ-

ἐξηγοράσαντο, ὅπλον σαθρότατον, οὐκ ἐντέχον πρὸς τὴν ἀπολογία, ἀλλὰ τὸν ἐκ τῶν νόμων ἀπόφασιν· αὐτοὶ γὰρ ἦσαν οἱ κριταὶ καὶ οἱ κατήγοροι.

B 8. Διὰ τοῦτο, τὸ τῆς γυναικὸς συστειλαντὲς ἔγκλημα, ἐπὶ τὸ τῆς γοητείας χωροῦσι· καὶ δοκοῦντες ἐκ τοῦ δευτέρου τὸ πρῶτον διαβάλλειν, μᾶλλον ἐνελοιῦνται ἀλισκόμενοι τῇ ἀσεθείᾳ. Προσάγουσι γοῦν τὴν χεῖρα, μῦθος ἀνύποιστον κοσμικοῖς ἀρχουσιν ἐπίδεικνύμενοι, καὶ φασιν· Ἄνδρες δικασταί, ἰδοὺ ὁ βραχίων, ὃν ἐντέχνους λόγους οὐ δύναται παραγράφασθαι ὁ Ἀθανάσιος. Αὐτῆ σου, φασιν, ἡ χεὶρ σιγῶτα κατηγορεῖ, ὡς Ἀθανάσιε, ἣν Ἀρσένιῳ περιέκοψας. Περὶ τῆς ὀφείλεις ἀπολογησάσθαι, εἰς τίνα σοι χεῖραν τέτμηται. Ὁ δὲ Ἀθανάσιος πρὸς αὐτούς· Τίς γὰρ ἐστὶν ἐξ ἡμῶν, φησὶν, ὁ ἐπιγινώσκων Ἀρσένιον; ἢ τίς ἐστὶν ὁ ταύτην αὐτοῦ τὴν δεξιὰν γνωρίζων; Καὶ ἀναστάντες τινὲς σὺν τοῖς κατήγοροις, σαφῶς εἰδέναι τὸν Ἀρσένιον ἔλεγον. Καὶ ὁ Ἀθανάσιος πρὸς τοὺς κριτὰς· Ἐπειδὴ φησὶν, ὡμολόγησαν εἰδέναι τὸν Ἀρσένιον, ἀξίῳ εἰσαχθῆναι τὸν Ἀρσένιον (b)· πάρεστι γὰρ. Ὡς δὲ εἰσῆχθη ὁ Ἀρσένιος ἄνω προσέχων τοὺς ἐναντίους, εἶπε τοῖς κριταῖς καὶ τοῖς κατήγοροις ὁ μακάριος Ἀθανάσιος· Οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ Ἀρσένιος; οὐ περὶ τοῦτο μοι ἐνάγεται; Ἰδοὺ πάρεστιν ὁ Ἀρσένιος, ὁ καὶ πᾶσι γινώριμος τοῖς κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Καὶ ἐπισπασάμενος αὐτὸν πρὸ τοῦ βήματος, ὑπεγείρει πρῶτον τὴν δεξιὰν, καὶ πάλιν καὶ τὴν ἄλλην ἀνατείνει εἰς ὕψος κελεύσας, ἔδωκα ἐπὶ τοῦ συνεδρίου· Ἰδοὺ Ἀρσένιος, ὡς ἄνδρες πολῖται, ἰδοὺ καὶ τοῦ ἀνθρώπου αἱ χεῖρες. Ὡς θαυμάσιοι δικασταί, ἀξίῳ διερευνῆσαι, τίνας ἐστὶν ἡ χεὶρ, ἣν ἔχουσιν οἱ ἀντίδικοι, καὶ πόθεν αὐτὴν κόψαντες ἤκασι. Τότε νύξ αὐτοῖς καὶ σκότος ἐν τῇ ὄψει περιεχύθη, οὐ μόνον διὰ τὴν ἀποφυγὴν τοῦ ἀγίου Ἀθανασίου, ἀλλ' ὅτι ἐν ταῖς κατηγορῆσι αὐτῶν γότητες ἀπαδεικνυντο, πολλοῦ γε εἰπεῖν, συκοφάνται. Ἡἰς τὸνδε γοῦν τὸν χορὸν ἐπληρώθη τὸ λόγιον, τὸ φάσκων· *Δάκνον ὤρυσε καὶ ἀνέσκαψε, καὶ ἐμπροσθεῖται εἰς βόθρον, ὃν εἰργάσατο*. Ἄλλ' ἐπειδὴ συνῆλθον οἱ κριταί, οὐ διαγινώσκον περὶ τοῦ δικαίου, ἀλλὰ Ἀθανασίου καταψηφίσασθαι, συστειλαντες τὴν αὐθεντίαν τῶν νόμων, καὶ τῆς ἐξουσίας τὸν πέλεκυν· ὡς τάχιστα οὖν τοῖς δορυφόροις τὸ

(b) Hæc, ἀξίῳ... Ἀρσένιον, desunt in Palat.

[ἡμα ἀπέλειπον, σιγῇ τὴν ἀλήθειαν πειρώμενοι περιγράφαι, ἵνα μὴ τῷ κρατοῦντι προσκορῶσασιν. Ἦν γοῦν ἰδεῖν, ὑποχωρησάντων τῶν δικαστῶν, στάσιν κατὰ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου τῶν ἐναντιῶν, οἳ οὐδεὶς τῶν καθ' ἡμᾶς ἐθεάσατο ποτε. Οἱ μὲν γὰρ λόγοις, οἱ δὲ χερσὶν αὐτὸν προὑπλάκιζον, λῆρον, γόητα ἀποκαλοῦντες, καὶ τὰ πάνδεινα κακὰ διατιθέμενα· ἀλλὰ δὲ καὶ ἠπειλοῦν οὐ πολλῶ ὕστερον τὸν μόρον αὐτῷ ἐπαχθῆναι πρὸς τοῦ κρατοῦντος· οἱ δὲ καὶ δολοφονήσασιν αὐτὸν ἐπηγγέλλοντο, καταχέοντες τῶν δικαστῶν ὕθρεις, καὶ λοιδοροῦμενοι πάμπολλα· ἔνοι δὲ ὑπόγειον ἐμελέτων αὐτὸν διαχειρίσασθαι. Ὡ τῆς βίας! διὰ τί, φασίν, οὐχ ἠτύχασεν, ἵνα μὴ ζῆση ὡς ἀλοὺς τῆ γοητεία, ἀλλ' ἔσπευσεν ἐνστυῆναι τῇ εὐσεβείᾳ διὰ σαφροστάτης παραγραφῆς, τῶν ἐπιφυνέντων αὐτῷ περιγενομένος; Καὶ τοσαύτης οὐσης στάσεως, οὐδὲν φησὶ, τῷ Γαλλίῳ ἐμελε· φημὶ τῷ ἄρχοντι τῆς πόλεως. Κραζόντων τε καὶ κόνιν εἰς τὸν ἀέρα ριπτόντων, παμπληθεῖ τε βοῶντων· Αἶρε, αἶρε Ἀθανάσιον· εὐ γὰρ καθήκει αὐτὸν ζῆν. Ὁ οὖν Ἀρχελαός, καταθῆς, μέλλοντα διασπᾶσθαι τὸν Ἀθανάσιον ἀφαρπάξει· ἦν γὰρ καὶ τοῦ κριτηρίου ἔξαρχος, καὶ τὰ ἄλλα ἐπιεικέστατος, καὶ θανάτῳ τῷ κρατοῦντι ἀπολογησασθαι, εἴκτου δὲ καὶ θανάτῳ περιφρονῆσαι ἔτοιμος· καὶ κρυπταῖς ἐξόδοις αὐτὸν ἐπεξελθεῖν ποιεῖ τῆς πόλεως, θρασυμὸν αὐτῷ δοῦς, καὶ πείσας αὐτὸν, ὅπου δήποτε γῆς εὐρεθείη, μὴ γνωρισθῆναι. Πάλιν δὲ οἱ δι' ἐναντίας συνέδριον ποιήσαντες πλάττειν ὑπομνήματα κατὰ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου βουλευόμενοι, ἐν οἷς ἐντιθέασιν ἐπὶ πᾶσι τοῖς ἐγκλήμασιν Ἀθανάσιον καταφωραθῆναι· καὶ πολλὰ ἀντίγραφα ποιήσαντες ἐν πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ ἐκπέμπουσιν. Ἀπαγγέλλουσι δὲ τῷ Κωνσταντίῳ. Οὕτω δὴ τῷ ἁγίῳ Ἀθανασίῳ πᾶς τόπος φυγῆ ἐγένετο σφοδρῶς ζητούμενῳ, ὥστε καὶ ἐπαγγελίας πολλὰς προτεθῆναι τοῖς ὅπου γῆς εὐρισκόμενον αὐτὸν καταμνησούσι. Πόλει οὖν τε πᾶσαι ἀνεκινούοντο, καὶ ἄρχοντες, ποτὲ μὲν πρόσκιμον ὀρίζοντες τοῖς ἐπὶ τῆς εἰρήνης τεταγμένοις, ποτὲ δὲ ζημίαν ζωῆς ὑπέβειν τοὺς διωγμίτας, εἰ μὴ τὸν Ἀθανάσιον ζῶντα παραστήσωσιν· ἢ μὴ τοῦτο, κἂν γοῦν τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ μεθ' ὑπομνημάτων δηλούντων τὴν ἀκριβείαν διακομίσοιεν. Ἐπειδὴ οὖν ἐν λάκκῳ ὕδωρ μὴ ἔχοντι ἐν ἕξ ἔτσι διέτριψεν λανθάνων, τῇ πρὸ μᾶς, ἐν ἧ ἡμελλεν ὁ τόπος παραδίδοσθαι, ἐκ τινος θείας ἐπιφανείας εἰς ἕτερον τόπον ἀποδιδράσκει. Λογιζόμενος δὲ μὴ καὶ ἄλλοις κινδύνων παραίτιος γίνεσθαι σπεύδουσιν αὐτῷ ἐπικουρεῖν, ἀπολιπὼν τὰ ἀνατολικὰ μέρη, ἐπὶ τὴν δύσιν ἔρχεται, ἧς ἦρχε Κωνσταντίνου ἀδελφῆς, ἄρτι τότε τὴν ἀρχὴν ἀποθανόντος ἐπιθέσει τοῦ στρατοῦ πρὸς τῇ Ἀκυλιείᾳ παρὰ Ἄλσω ποταμῷ.

9. Ὁ μὲντοι Ἀθανάσιος, ἐλθὼν πρὸς ἐπίσκοπον Ῥώμης Ἰούλιον, καὶ πάντα τὰ συμβάντα αὐτῷ διηγήσας, σὺν αὐτῷ γνωρίζουσι καὶ τῷ βασιλεῖ Κωνσταντίνῳ κατ' αὐτοῦ σκαυρίας γεγενημένας. Διάγων ποίνων ἐν τῇ Ῥώμῃ ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος, καὶ μαθὼν τὴν ἐν Ἀντιοχείᾳ συγκροτηθεῖσαν σύνοδον ἐπὶ διαστροφῇ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, καὶ τὴν Γεωργίου κατάστασιν, ὡς ὅτι εἰς τὸν τόπον αὐτοῦ ἡμελλε πέμπεσθαι, ἔγραψε πρὸς τοὺς ἐπισκόπους τῆς Αἰγύπτου, καὶ τὸν κλῆρον, καὶ λαὸν τῆς Ἀλεξανδρείων πόλεως,

A Athanasium, qualem nemo nostro ævo vidisset unquam. Illi quidem verbis, illi manibus eum pulsabant, garrulum appellantes, veneficum, et gravissima quasque mala. Imo et comminabantur, non multo post mortem illi ab imperatore illatum iri: alii dolo occidendum denuntiabant, effusus in iudices contumeliis conviciisque multis: aliqui vero clanculum machinabantur ipsi necem. O violentiam! quare, niebant, non quievit ut veneficus deprehensus occideretur; sed curavit per manifestissimam refutationem, pietatem comprobari suam, ac compressit accusatores suos? Et cum tanta seditio esset, nihil rem curavit Gallio præfectus urbis. Clamantibus autem illis, atque pulverem in aerem projicientibus, unaque omnibus vociferantibus: Tolle, tolle Athanasium, non enim convenit illum vivere; Archelaus descendens Athanasium jamjam dilacerandum eripit; erat quippe præfectus iudicii, alioqui mansuetissimus, qui posset eum purgare apud imperatorem, etiam mortem contemnere paratus; eumque ille occultis meatibus dimittens ex civitate, fugam illi aperuit, auctorque illi fuit ut curaret naminem nosse quo in terræ loco ille versaretur. Rursus adversarii, coacto concilio, deliberant de confingendis adversus sanctum Athanasium commentariis; quibus sigisficabant, omnium criminum Athanasium reum fuisse deprehensum. multaque eorum exempla in totam orbem terrarum emisere. Rem annuntiant autem Constantio. Itaque Athanasio de loco in locum fugere necesse fuit, cum vehementer ubique perquiretetur; adeo ut magna iis præmia proponerentur, qui ubicunque inventum illum indicarent. Civitates simul omnes movebantur, et magistratus, aliquando præmia decernentes iis, qui pacis ergo opustituti essent; aliquando capitis pœnam in persecutores, nisi Athanasium vivum exhiberent; aut si id non possent, caput ejus afferrent, cum certis evidentibusque indicitiis. Postquam ergo sex annos in puteo aquam non habente delituisse; pridie quam locus deprehenderetur, ex divina quadam revelatione in alium profugit locum. At metuens ne etiam aliis periculum crearet, qui tum sibi auxilio essent; relictiis Orientalibus partibus, in Occidentem se confert, cui imperabat Constans Constantii frater, qui nuper imperium Constantini fratris acceperat, perempti ab exercitu Aquileix ad Alsum fluvium.

9. Athanasius ergo profectus ad Julium Romæ episcopum, commemorat ipsi omnia quæ acciderent: ambo una imperatori Constanti renuntiant, quæ scelera, quas fraudes in eum machinati essent. Cum itaque Romæ degeret sanctus Athanasius, edidicissetque coactam esse Antiochiæ synodum, ad orthodoxam fidem evertendam, Georgiumque constitutendum, qui in ejus locum mittendus esset, rescripsit ad Ægyptios episcopos et ad clerum ac populum Alexandrinum, ut aversarentur illa ab impio.

Ario dissimulata zizania. Cum itaque persecutio prævaleret, necnon insidiæ adversus sanctum Athanasium conflatae, cumque ad Occidentales partes se contulisset ille, Eusebiani statuunt magnum Athanasium apud imperatorem Constantium calumniari: primum quidem, quod contra canonem egisset a se olim decretum, quia scilicet non communi episcoporum calculo ordinem episcopatus accepisset. Reversus enim, aiebant, ab exsilio, suo arbitrio ecclesiam invasit, atque in ejus ingressu, mota seditione, multi interiere. Imo res quoque Tyri contra Athanasium gestas in medium adducebant. Hoc itaque modo virum condemnantes, in Alexandrinum episcopatum substituunt ordinantque Gregorium quemdam Arianum: quo peracto fidem immutant, cui ipse Gregorius Arianus, Alexandriam nondum ingressus, subscribit tanquam illius urbis episcopus. Eusebius porro, cunctis arbitrato suo peractis, legationem misit ad sanctum Julium Romæ archiepiscopum, missis etiam calumniis adversus sanctum Athanasium conflatis, rogabatque ut ipse iudex foret eorum quæ contra Athanasium gesta essent, lite ad se vocata. Julius ergo, acceptis ab Eusebio litteris, expensisque iis quæ Athanasium spectarent, cum deprehendisset id negotii nihil nisi calumniam esse, ipsum commendatitiis munitum litteris mittit Alexandriam, sedem illi restituit, nec leviter reprehendit eos qui temere illum deposuissent. Cum igitur Athanasius recuperasset Ecclesiam, et id illis, qui ad Antiochenam synodum convenerant, delatum esset; Ariani, non modice Julii litteris exasperati, mittunt quamprimum Gregorium quem in locum Athanasii ordinarent. Deducit igitur Alexandriam Gregorium Arianum furoribus spirantem Syrianus dux, et cum illo armatus exercitus quinque millium hominum. Accesserunt autem ad illos qui isthic cum Ario sentiebant. Quo pacto autem sanctus Athanasius inquirentium se inanus effugerit, enarrandum. Vespera erat, populusque sequentis synaxeos pervigilium celebrabat. Venit autem, instructisque undique militibus, circumscedit ecclesiam. Magnus autem Athanasius, iis perspectis, curam habuit, ne quod sui causa populo detrimentum foret, præcipiensque diacono, ut orationem indiceret, rursus psalmum canendum curavit. Concentu autem psalmi facto, per unam ecclesie januam omnes exierunt. Quod cum fieret, milites omnes immoti neque pugnantes manebant: sanctus autem Athanasius in medio psallentium præterivit illæsus incolumisque. Hoc modo rursus elapsus Romanam fugit. Tumque impius Gregorius ecclesie positus est. Cæterum populus Alexandrinus verum gestarum impatiens, ecclesiam Dionysii nuncupatam incenderunt. Cum tantus Alexandriæ esset tumultus, sanctus Paulus Constantinopolitanus episcopus, Ecclesia exactus, partibus relictis Orientalibus, in Occidentem concessit, ubi Constantinus frater Constantii imperabat, ac cum magnum Athanasium ibi reperis-

(a) Palat. κατήγον.

Α ἐκτρέπεσθαι αὐτοὺς τὰ ὑπὸ Ἀρείου τοῦ ἀσεβοῦς ἐπισπαρέντα ζιζάνια. Τοῦ διωγμοῦ τοίνυν ἐπικρατοῦντος, καὶ τῆς ἐπιβουλῆς τῆς κατὰ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, ἐπὶ τὰ ἐσπέρια οὖν μέρη ἀναχωρήσαντος αὐτοῦ, οἱ περὶ Εὐσεβίου ἔργον τίθενται διαβάλλειν πρὸς τὸν βασιλέα Κωνσταντίον τὸν μέγαν Ἀθανάσιον· πρῶτον μὲν ὡς παρὰ κανόνα πράξαντα, ὃν αὐτοὶ ὄρισαν τότε, ὅτι μὴ γνώμη τοῦ κοινοῦ τῶν ἐπισκόπων τὴν τάξιν τῆς ἱερωσύνης ἔλαθεν. Ἐπανεληθὼν γὰρ, φησὶν, ἀπὸ τῆς ἐξορίας, ἑαυτῷ ἐπιτρέψας εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐισεπήδησεν, καὶ ὅτι ἐν τῇ εἰσόδῳ αὐτοῦ, στάσεως γενομένης, πολλοὶ ἀπέθανον. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὰ ἐν Τύρῳ πεπραγμένα κατὰ Ἀθανασίου εἰς μέσον ἦγον. Τοῦτον τοίνυν τὸν τρόπον καταψηφισάμενοι αὐτοῦ, προχειρίζονται Γρηγόριόν τινα Ἀρειανίζοντα εἰς τὴν Ἀλεξανδρῶν ἐπισκοπὴν· καὶ τοῦτο κατεργασάμενοι, μεταποιοῦσι τὴν πίστιν, ἐν ᾗ καὶ Γρηγόριος ὁ Ἀρειανός, μήπω τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπιθῆς, ὡς ἐπίσκοπος αὐτῆς καθυπέγραψεν. Εὐσέβιος δὲ, κατεργασάμενος ὅσα ἐβούλετο, διεπρεσεβέετο πρὸς τὸν ὄσιον Ἰούλιον τὸν ἀρχιεπίσκοπον Ῥώμης, ἀποστείλας καὶ τὰς κατῳθεῖσας κατὰ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου συκοφαντίας, αὐτὸν τε κριτὴν τῶν κατὰ Ἀθανασίου γενέσθαι παρεκάλει, πρὸς ἑαυτὸν καλοῦντα τὴν δίκην. Δεξάμενος οὖν Ἰούλιος τὰ παρὰ Εὐσεβίου γράμματα, καὶ διαγνοὺς τὰ κατὰ τὸν ἅγιον Ἀθανάσιον, καὶ μαθὼν συκοφαντίας εἶναι τὸ πρᾶγμα, παρῆρησιαστικός τε γράμμασιν ὀχυρώσας αὐτὸν, ἀπέστειλε ἐπὶ τὴν Ἀλεξανδρείαν, ἀποδιδούς αὐτῷ καὶ τὸν τόπον, καθαπτόμενος οὐ μικρῶς τῶν προπετῶς αὐτὸν καθελόντων. Ἀθανασίου τοίνυν καταλαβόντος τὴν ἑαυτοῦ Ἐκκλησίαν, μαθόντες οἱ ἐν τῇ κατὰ Ἀντιόχειαν συνελθόντες συνόδῳ, καὶ οὐ μικρῶς στυφθέντες ἐκ τῶν παρὰ Ἰουλίου γραμμάτων οἱ Ἀρειανίζοντες, διὰ τάχους ἐκπέμπουσι Γρηγόριον, ὃν ἦσαν ἀντὶ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου χειροτονήσαντες. Κατήγεν (a) οὖν τὸν Γρηγόριον τὴν Ἀρείου μανίαν πνέοντα ἐπὶ τὴν Ἀλεξανδρείαν Συριανός τε ὁ στρατηγὸς κελεύσει βασιλικῇ, καὶ ὁ σὺν αὐτῷ ὄπλιτης στρατὸς ἀριθμῶ ὄντες πεντακισχίλιοι. Συνελαμβάνοντο δὲ αὐτοῖς καὶ οἱ ἐκεῖ τὰ Ἀρείου φρονούντες. Ὅπως δὲ ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος τῆς ἐκκλησίας ἐξωθούμενος τοὺς συλλαβεῖν αὐτὸν ἐσπουδακῶς διέφυγε, λεκτέον. Ἐσπέρα γὰρ ἦν· ὁ δὲ λαὸς ἐπαννύχιζε προσδοκωμένης συνάξεως. Ἦκει δὲ ὁ στρατηγὸς κατὰ φάλαγγα τάξας τοὺς στρατιώτας πανταχόθεν κύκλῳ τῆς ἐκκλησίας. Ὁ δὲ μέγας Ἀθανάσιος, ἑωρακῶς τὰ γινόμενα, φροντίδα τίθεται, ὅπως ἂν μηδεμίαν τῶν λαῶν βλάβη γένηται δι' αὐτὸν, καὶ προστάξας διακόνῳ κηρύξαι εὐχὴν, αὐτὸς ψαλμὸν λέγεσθαι παρεσκεύασε. Συμφωνίας τε ἐκ τοῦ ψαλμοῦ γενομένης, διὰ μῆδων τῶν πυλῶν τῆς ἐκκλησίας πάντες ἐξέισαν. Τοῦτου γινόμενου, οἱ μὲν στρατιῶται ἀπόμαχοι ἔμενον· ὁ δὲ ἅγιος Ἀθανάσιος ἐν μέσῳ τῶν ψαλμωδούντων ἀβλαβῆς διεσώζετο. Τοῦτον τὸν τρόπον διαφυγὼν, πάλιν ἐπὶ τὴν Ῥώμην ἀνέδραμεν. Καὶ Γρηγόριος μὲν τότε ὁ ἀσεβῆς τῆς ἐκκλησίας ἐκράτησεν· ὁ δὲ Ἀλεξαν-

ἔρπον λαδς, οὐκ ἐνεγχόντες τὸ γεγονός, τὴν καλουμένην Διονυσίου ἐκκλησίαν ἐνέπηρσαν. Τοιαύτης δὲ οὐσης συγχύσεως κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν, καὶ ὁ ἅγιος Παῦλος ὁ Κωνσταντινουπόλεως ἐπίσκοπος, ἐξωθεὶς τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἀπολιπὼν τὰ ἀνατολικὰ μέρη, ἐπὶ τὴν δύσιν ἔρχεται, ἧς ἤρχε Κώνστας ὁ Κωνσταντίου ἀδελφός· καὶ εὐρῶν ἔκεισε τὸν μέγαν Ἀθανάσιον διάγοντα, ἔρχεται πρὸς Ἰούλιον (α) τὸν ἀρχιεπίσκοπον Ῥώμης· καὶ διηγησάμενος ἅπαντα αὐτῷ τε Παύλῳ, καὶ τῷ ἐκεῖ βασιλεῖ, ἅμα Ἀθανασίῳ διήγεν ἔκεισε. Ἐπιγνοῦς οὖν ὁ Κώνστας (β) τὰ κατὰ Ἀθανάσιον καὶ Παῦλον, γράφει τῷ ἀδελφῷ (γ), προστάττων τούτου δεχθῆναι. Καὶ ἐπειπερ, γράψαντος τοῦ βασιλέως τοὺς ἰδίους τόπους, οὐδὲν πλέον ἤνυετο· σύνοδον ἄλλην καὶ Παῦλον, ὥστε καὶ τὰ κατ' αὐτοὺς καὶ τὰ τῆς πίστεως ἐπὶ οἰκουμένηῃ συνόδῳ πέρας λαβεῖν, διδάσκοντες τὰς καθαιρέσεις αὐτῶν ἐπιπνενοῖσθαι (ε) ἐπὶ καταλύσει τῆς πίστεως.

10. Κηρύσσεται οὖν αὐθις οἰκουμένηῃ σύνοδος, ὡς ἐπὶ τὴν Σαρδικὴν γνῶμη τοῖν δυοῖν βασιλέων ἐν ἐνδεκάτῳ ἔτει τῆς τελευταίας τοῦ πατρὸς τῶν Αὐγούστων. Ἐκ μὲν οὖν τῶν ἐσπερίων μερῶν ὑπὲρ τοὺς τριακοσίους συνῆλθον ἐπισκόπους, ὡς φησὶν ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος αὐτός· ἐκ δὲ τῶν ἐφῶν ἑβδομήκοντα ἐξ ἴμων, ὡς ὁ Σαβίνος φησὶν, ἐν οἷς καὶ αὐτὸς κατήριθμητο καὶ Ἰσχυράς, ὡς τοῦ (δ) Μαρεῦτου ἐπίσκοπος ἔν. Ὡς οὖν συνῆλθον ἐν τῇ Σαρδικῇ, οἱ μὲν Ἀνατολικὰ εἰς πρόσωπον τῶν Ἐσπερίων ἔλθειν οὐκ ἠβούλοντο φάσκοντες μὴ ἄλλως εἰς λόγους ἔλθειν, εἰ μὴ τοὺς περὶ Παῦλον καὶ Ἀθανάσιον ἐξελάσσει τοῦ συλλόγου. Ὡς δὲ Πρωτογένης ὁ Σαρδικῆς ἐπίσκοπος, καὶ ὁ Ὅσιος Κορδοῦθης (ε) οὐκ ἠνείχοντο μὴ παρῆναι τοὺς περὶ τὸν ἅγιον Παῦλον καὶ Ἀθανάσιον, ἀπεχώρουν εὐθέως οἱ Ἀνατολικοί. Καὶ γενόμενοι ἐν Φιλίππου πόλει τῆς Θράκης, ἰδιάζον ποιοῦνται συνέδριον. Καὶ φανερώς λοιπὸν τὸ μὲν ὁμοῦσιον ἀναθεματίζουσι· τὴν δὲ τοῦ ἀνομοίου δόξαν ἐπιστολαῖς ἐγγράψαντες, πανταχοῦ διαπέμπονται. Οἱ δὲ ἐν τῇ Σαρδικῇ πρῶτον μὲν ἐρήμην κατεψήφισαν τὴν σύνοδον· ἔπειτα τοὺς κατηγοροὺς τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου τῆς ἀξίας ἀφείλοντο ὄρον τε τῆς πίστεως τὸν ἐν Νικαίᾳ κρατύναντες (ς), καὶ τὸ ἀνόμοιον ἀναθεματίσαντες καὶ ἐκβαλόντες, φανερώτερον τὸ ὁμοῦσιον ἐκδιδδασιν, ἐγγράψαντες καὶ (γ) αὐτοὺς πανταχοῦ διαπέμπονται. Μετὰ ταῦτα δὲ γνοὺς ὁ τῶν ἐσπερίων μερῶν βασιλεὺς τὰ ἐν τῇ Σαρδικῇ συνόδῳ γενόμενα, γνῶριμα εὐθὺς τῷ ἀδελφῷ Κωνσταντίῳ καθίστησιν, ἀποδιδοῦσθαι τε τῷ Παύλῳ καὶ Ἀθανασίῳ τοὺς οἰκεῖους τόπους παρεκελεύετο. Τοῦ δὲ ἁγίου Ἀθανασίου ἔτι ὑποστελλομένου τὰς ἐπιβουλὰς τῶν Ἀρειανίζοντων, ὡς ἔμαθεν ὁ βασιλεὺς γράφει τῷ ἀδελφῷ (η).

Ὡς μὲν ἔστιν παρ' ἐμοὶ Ἀθανάσιος· ἀλλὰ πυνθάνομενος διέγνων εὐσεβείας αὐτὸν χάριν διώκεσθαι. Εἰ μὲν οὖν (ι) ἐπαγγέλλεις ἀποδιδόναι τούτῳ τὸν θρόνον, ἀμυνόμενος τοὺς μάτην αὐτὸν ἐπιφρομένους, ἀποστελῶ πρὸς σὲ τὸν ἄνδρα· εἰ δὲ ἀνανεοὺς ταῦτα οὐ-

(α) Ἐρχεται σὺν αὐτῷ πρὸς τὸν μακάριον Ἰούλιον.

(β) Palat. τῷ ἀδελφῷ τὰ κατὰ Ἀθανασίου ἐσδεχθῆναι. Ἰλεην, ἠνύετο ὅθεν σύνοδον.

(γ) Palat. τὰς καθαιρέσεις αὐτῶν γεγενησθαι (sic) ἐπὶ καταλ.

(δ) Ita Palat. Editi vero, ὁ τοῦ.

A set, Julium adit archiepiscopum Romanum : omnibusque Julio et imperatori commemoratis, isthic cum Athanasio degebat. Constans itaque cum comperisset ea quæ Athanasium et Paulum spectarent, missis fratri litteris jubet recipi homines. At cum litteris imperatoris Constantis, quibus mandabat, ut Paulo Athanasioque suæ sedes restituerentur, nihil amplius effectum esset, aliam cogi synodum rogant Athanasius et Paulus, ut in œcumenica synodo, cum negotia sua, tum quæ fidem spectarent, finem acciperent, docentes suam condemnationem ad fidei eversionem conflatum fuisse.

Κώνσταντος, ὥστε ἀποδοθῆναι Παύλῳ καὶ Ἀθανασίῳ παρακαλοῦσι γενέσθαι οἱ περὶ τὸν ἅγιον Ἀθανάσιον καὶ Παῦλον, ὥστε καὶ τὰ κατ' αὐτοὺς καὶ τὰ τῆς πίστεως ἐπὶ οἰκουμένηῃ συνόδῳ πέρας λαβεῖν.

B 10. Indicitur ergo rursus, ex sententia duorum imperatorum, Sardicæ synodus œcumenica, anno a morte patris Augustorum undecimo. Ex Occidentibus itaque partibus episcopi plus trecentis coacti sunt, ut ait ipse sanctus Athanasius, ex Orientalibus autem tantum septuaginta sex, ut Sabinus ait ; in quibus annumeratus est Ischyras tanquam Martoæ episcopus. Igitur cum Sardicæ convenissent, Orientales in conspectu Occidentalium accelerare recusarunt, dicentes non aliter se ad colloquendum venturos, nisi Paulum et Athanasium pellerent ex synodo. Cum autem Protogenes Sardices et Hosius Cordubæ non paterentur abesse sanctos Paulum et Athanasium, statim Orientales abscessere. Cumque Philippopolin in Thracia pervenissent, peculiare habuerunt concilium. Ac palam deinde consubstantiale anathemate feriunt ; ac dissimilis substantiæ sententiam epistolis conscriptam, ubique transmisere. Qui porro Sardicæ erant, primum quidem synodum illam desertæ causæ damnarunt, deinde vero Athanasii accusatores dignitate sua privarunt. Confirmata vero fidei definitione Nicææ facta, ac dissimilis substantiæ voce anathemate damnata atque rejecta, consubstantiale explicant evidentius, ac ubique transmittunt litteris suis. Post hæc cum nosset Occidentalium partium imperator res in Sardicensi synodo gestas, eas statim fratri Constantio significat, jubetque Paulo et Athanasio sedes restitui suas. Cum porro Athanasius adhuc peteretur insidiis Arianorum, re comperta imperator, hæc fratri rescribit :

D Hic quidem apud me degit Athanasius ; sed sciens pietatis eum causa persecutionem sustinere. Si quidem promittas illi sedem restituere, ultus eos qui sine causa vexant ipsum, mittam ad te virum ; sin abnueris hæc agere, certo scias me-

(ε) Sic Palat. Editi vero, Κορδοῦθης. Mox Palat. ἀποχωροῦσιν.

(ς) Palat. κρατύνοντες.

(γ) Palat. γράψαντες δὲ ἐπιστολάς καί.

(η) Palat. ὡς ἔμαθε Κώνστας ὁ βασις.

(ι) Palat. ἐπαγγέλλῃ. Paulo post idem, μάτην αὐτῷ ἐπιφρομένους, ἀποστέλλω.

Ipsnm isthuc esse venturum, et vel te invito virum **A** τω ποιείν, εὔροθι, ὅτι αὐτὸς ἐγὼ αὐτόθι γινόμενος, καὶ ἄκοντός σου τὸν ἄνδρα τῷ οἰκείῳ ἀποδίδωμι θρόνῳ.

Cum nosset igitur Constantius fratris propositum, formidine illius, sanctum Athanasium propriis accessit litteris, non semel neque bis tantum, sed usque tertio rescribens Athanasio hisce verbis :

INTERPRETATIO EPISTOLÆ I.

Constantius Victor Augustus Athanasio.

Ditius te immanibus maris fluctibus procellisque jactari, nostræ clementiæ humanitas non permisit ; te scilicet patriis penatibus nudatum, tuisque spoliatum, in inviis ferarum locis errantem non neglexit indefessa nostra pietas. Nam etsi diu distuli **B** mentis meæ propositum litteris tibi significare, te ultro accessurum, laboribusque tuis remedium rogaturum exspecto ; tamen quia fortasse metus impedimento fuit ne propositum exsequerere tuum, ideo litteras munificentiæ nostræ plenissimas ad tuam constantiam misimus, ut absque metu quamprimum conspectui nostro te præsentem sistere cures, quo voti tui compos effectus, nostramque humanitatem expertus, tuis restituaris. Hac enim de causa dominum meum et fratrem Constantem Victorem Augustum pro te rogavi, ut tibi veniendi daret facultatem, quo utriusque nostrum nutu patriæ restituaris, hocque gratiæ pignus assequare.

λέσσα, ἵνα τοῦ ἐλθεῖν ἐξουσίαν σοι δῶ, ἵνα, ἀμφοτέρων (d) ἡμῶν ἐπινευόντων, τῇ πατρίδι ἀποκατασταθῆς, ἔχων τοῦτο τῆς ἡμῶν χάριτος ἐνέχυρον.

INTERPRETATIO EPISTOLÆ II.

Constantius Victor Augustus Athanasio.

Etsi id in primis superioribus litteris significavimus, ut absque metu ad nostrum comitatum te conferres ; quod summopere cupimus te ad propria remittere, tamen etiam nunc hasce litteras ad tuam constantiam misimus, quibus adhortamur, ut circa diffidentiam aut metum publica vehicula insceundas, et ad nos properes, ut optatis frui valeas.

INTERPRETATIO EPISTOLÆ III.

Constantius Victor Augustus Athanasio.

Cum Edessæ degeremus, præsentibus tuis presbyteris, placuit ut misso ad te presbytero, ad nostrum **D** comitatum properares, ut ubi vultum nostrum conspexisses, quamprimum Alexandriam proficiscerere : sed quia multum temporis effluxit ex quo litteris nostris acceptis non venisti, eapropter te jam quoque impense hortamur, ut vel nunc saltem quam

(a) Palat. καὶ δεῖσας αὐτὸν, καλεῖ Ἀθ..... ἐλθεῖν παρ' ἐαυτῶν..... τῷ ἁγίῳ Ἀθων.

(b) Sic Palat. Editi vero, Προσδοκῶ οὖν. Mox Palat., παραγίνεσθαι. Ibid. editi, ἀπολαβεῖν. ubi Palat., αἰτεῖν. Mox Palat., ἐνεπόδησε, pro ἐνεπόδισε.

(c) Sic niss. Editi vero, καὶ πραθήση.. ἀποκα-

τασταθεῖς.

Γνωὺς οὖν ὁ Κωνσταντίος τοῦ ἀδελφοῦ τὴν ἐνστασιν, καὶ δειλιάσας αὐτὸν, καλεῖ τὸν ἅγιον Ἀθανάσιον, δι' οἰκείων γραμμάτων ἐλθεῖν πρὸς αὐτὸν (a), οὐχ ἄπαξ οὔτε δις, ἀλλ' ἤδη καὶ τρίτον γράφας τῷ Ἀθανασίῳ ἐν τούτοις τοῖς ῥήμασιν·

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ Α'.

Κωνσταντίος Νικητῆς Αὔγουστος Ἀθανασίῳ.

Ἐπὶ πολὺ σε κλυδωνίζεσθαι καὶ χειμάζεσθαι τοῖς τῆς θαλάττης ἀγρίοις κύμασιν οὐκ ἀφῆκεν ἡ τῆς ἡμετέρας ἡμερότητας φιλανθρωπία· γυμνωθέντα σε τῆς πατρῴας ἐστίας, καὶ στερηθέντα τῶν ἰδίων, καὶ κλανόμενον ἐν θηριώδεσιν ἀνοδίαις, οὐ παρεῖδεν ἡ ἡμετέρα εὐσέβεια. Εἰ καὶ τὰ μάλιστα ἐπὶ πολὺ ὑπερεθέμην γράψαι τὴν πρόθεσιν τῆς ἐμῆς διανοίας προσδοκῶν (b) αὐθαίρετόν σε παραγενέσθαι πρὸς ἡμᾶς, καὶ τῶν καμάτων αἰτεῖν σε τὴν θεραπείαν· ὁμως, ἐπειδὴ ἴσως ὁ φόβος τὴν προαίρεσιν τῆς σῆς προθέσεως ἐνεπόδισε, διὰ τοῦτο δωρεαῖς πληρεστάταις γράμματα πρὸς τὴν σὴν στερότητα διεπεμφάμεθα· ἵνα ἀφόβως ταῖς ἡμετέραις προσόψεις ταχέϊαν τὴν αὐτοῦ παρουσίαν παρασχέιν σπουδάσης, ἐπὶ τὸ τῆς ἑαυτοῦ ἐπιθυμίας ἀπολαῦσαι καὶ πειραθεῖς (c) ἡμῶν τῆς φιλανθρωπίας, τοῖς ἰδίοις ἀποκατασταθῆς. Τοῦτου γὰρ ἔνεκεν καὶ τὸν δεσπότην καὶ ἀδελφόν μου Κωνσταντα τὸν νικητὴν Αὔγουστον ὑπὲρ σοῦ παρεκά-

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ Β'.

Κωνσταντίος Νικητῆς Αὔγουστος Ἀθανασίῳ.

Εἰ καὶ μάλιστα διὰ προτέρων ἐδηλώσαμεν γραμμάτων, ὅπως ἀμειβόμενος εἰς τὸ ἡμέτερον κομιτᾶτον (e) παραγένη, διὰ τὸ μάλιστα βούλεσθαι ἡμᾶς ἀποστεῖλαι σε εἰς τὰ ἴδια· ὁμως καὶ νῦν ταῦτα αὐτὰ τὰ γράμματα πρὸς τὴν σὴν στερότητα δεδώκαμεν, δι' ὧν προτροπέμεθα χωρὶς τινος ἀπιστίας καὶ φόβου ἐπιθῆναι σε δημοσίοις ἐχήμασιν, καὶ σπουδάσαι πρὸς ἡμᾶς, ἵνα ὧν ἐπιθυμῆς, ἀπολαῦσαι δυναθῆς.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ Γ'.

Κωνσταντίος Νικητῆς Αὔγουστος Ἀθανασίῳ.

Ἦνίκα ἐν τῇ Ἐδέσσει (f) διετριβόμεν, παρόντων τῶν σῶν πρεσβυτέρων, ἤρεσεν ὅπως, ἀποσταλέντος πρεσβυτέρου πρὸς σέ, σπουδάσης ἐλθεῖν εἰς τὸ ἡμέτερον κομιτᾶτον, ἐπὶ τὸ, ἰδόντα (g) σε τὴν ἡμετέραν πρόσφιν, εὐθέως εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν ὁδεῦσαι. Ἀλλ' ἐπειδὴ χρόνος παρήλθεν, ἀφ' οὗ γράμματα δεξάμενος παρ' ἡμῶν οὐκ ἀπηντήσαμεν, διὰ τοῦτο καὶ

(d) Ita Palat. Editi vero, ἐπὶ τῶν ἀμφ.
(e) Sic Palat. Editi vero, κομητᾶτον. hic et infra.
(f) Palat., ἐν τῇ Ἐδεσσινῶν.
(g) Sic Palat. Editi vero, εἰδόντα. Infra Palat., ἐπειδὴ πλείστος χρόνος.

νῦν ὑπομνήσασθαι σε ἐσπουδάσαμεν, ἵνα καὶ νῦν τὴν σὴν παρουσίαν ταχέϊαν ἀποδώσῃς (α), καὶ οὕτω δυνηθεῖς τῇ πατριδί σου ἀποκατασθῆναι, καὶ τῆς εὐχῆς σου ἐπιτυχεῖν. Πρὸς δὲ πληρωσάτην διήγησιν Ἀθήταν τὸν διάκονον ἀπεστείλαμεν παρ' οὗ δυνήσῃ μαθεῖν τῆς τε ἡμετέρας ψυχῆς τὴν προαίρεσιν, καὶ ὅτι τούτων, ὧν εὐχῆ, τυχεῖν δυνησῇ.

11. Ταύτας τὰς ἐπιστολάς δεξάμενος ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος, ἐπιδείξας τε τῷ βασιλεῖ καὶ τῷ ἐπισκόπῳ Ἰουλίῳ, ἐν μεγίστῃ χαρᾷ τὴν Ῥωμαίων Ἐκκλησίαν κατέστησε. Παραχρῆμα δὲ ὁ βασιλεὺς μετὰ πολλῆς θρυφουρίας ἐπέμπει τὸν μέγαν Ἀθανάσιον πρὸς Κωνσταντίνον τὸν ἑαυτοῦ ἀδελφόν. Καὶ ὁ μακάριος δὲ Ἰούλιος τοῖς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ πάσης Αἰγύπτου καὶ Λιβύης (β) κληρικοῖς τε καὶ λαοῖς χαίρων περὶ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου ἐπέστειλεν (γ). Ἐλθόντα γοῦν παραδέχεται τὸν Ἀθανάσιον ὁ βασιλεὺς Κωνσταντίνος, καὶ τῇ κατὰ Ἀλεξάνδρειαν Ἐκκλησίᾳ ἀποκαθίστησιν, ἐπιτιμήσας αὐτῷ ὑπεριμένως. Πρὸς γὰρ λοιδορίαν μου, φησὶν, τοιοῦτῳ ἐχρήσω (δ) δρασμῷ, ἐμοῦ ἐτόλμως ἔχοντος φιλανθρωπότερον πρὸς σὲ διατεθῆναι. Καὶ δὴ κατὰ ὑπόθεσιν τῶν ἐναντίων ὁ Κωνσταντίνος λέγει πρὸς τὸν Ἀθανάσιον· Μίαν μοι δίδου χάριν αἰτοῦντί σοι. Ὁ δὲ πρὸς αὐτόν· Ἀσμένως παρέξομαι, βασιλεῦ, κατὰ δύναμιν αἰτηθείς (ε). Ὁ δὲ βασιλεὺς ἔφη· Μίαν ἐκκλησίαν ἐκ τῶν κατὰ Ἀλεξάνδρειαν τοῖς Ἀρείου φοιτηταῖς πρὸς τὰ κατ' ἔθος παραχώρησον. Ὁ δὲ λέγει· Ποίησω, βασιλεῦ, καθὼς ἐκέλευσας, ἦν καὶ σὺ μοι παρέξεις ἐνθάδε ἐκκλησίαν εἰς συνέλευσιν τῶν ὀρθῶς εἰς Χριστὸν πιστευόντων. Ὁ δὲ Κωνσταντίνος προχειρῶς ἐπηγγέιλαιτο. Ἐλπίζει δὲ τοῦτο τοὺς ἐναντίους. Οὕτως οὖν ὁ βασιλεὺς κατεπλάγη τοῦ ἄνδρος τὴν φρόνησιν, ὡς καὶ νοῆσαι, ὅτι πρὸς ἄνδρα ἔχουσιν οἱ ἐκ τῆς Ἀρείου αἰρέσεως· καὶ ἀπολύει αὐτὸν μετὰ πάσης τιμῆς, γράψας ἐπισκόποις τε κληρικοῖς καὶ λαοῖς περὶ τοῦ ἀσμένως αὐτὸν ὑποδέξασθαι, καὶ τῷ δήμῳ (f) τῶν Ἀλεξανδρέων. Γράφει ἄρχοντας (g). Ἔχει δὲ τὰ πρὸς τὸν Αὐγουστάλιον γράμματα οὕτως·

Κωνσταντίνος Νικητῆς Αὐγουστος Νεστορίῳ Αὐγουσταλίῳ.

Εἰ τι δὴποτε πρὸ τούτου ἐπὶ βλάβῃ καὶ ὕβρει τῶν κοινωόντων Ἀθανασίῳ τῷ ἐπισκόπῳ προσταθῆν ἐβρίσκειται, ταῦτα νῦν ἀπαλειφθῆναι (h) βουλόμεθα· καὶ τὴν ἀλειτουρησίαν, ἣν ἔσχον οἱ αὐτοῦ κληρικοί, τοὺς αὐτοὺς πάλιν τὴν αὐτὴν θέλομεν ἔχειν. Ταύτην δὲ τὴν ἡμετέραν πρόσταξιν φυλαχθῆναι βουλόμεθα· ὥστε, ἀποδοθέντος Ἀθανασίου τοῦ ἐπισκόπου τῇ Ἐκκλησίᾳ, τοὺς κοινωόντας (i) αὐτῷ ἔχειν τὴν δόξαιουρησίαν, ἣν ἀεὶ ἔσχον· ἴν' οὕτως καὶ αὐτοὶ χαίρωσι.

Τῷ αὐτῷ τύπῳ καὶ τοῖς ἐν (j) Ταμνικῇ, καὶ Θεβαίει, καὶ Λιβύῃ ἡγήμοσι, ταῖς τοιαύταις (k) ἐπιστο-

(α) Sic Palat. Editi vero, ἀποδόσης.

(β) Palat. καὶ πάση Αἰγύπτῳ Λιβύῃ. Mox idem, καὶ λαϊκοῖς.

(γ) Sic Palat. Editi vero, ἀπέστειλεν.

(δ) Palat. ἐχέρησο. Mox editi, κατὰ ὑπόθεσιν. Palat. ut in textu.

(ε) Palat. αἰτοῦντι..... Ὁ δὲ εἶπεν· Ποίησω, Βασ.

(f) Palat. λαϊκοῖς... σθαι ὁμοίως δὲ καὶ τῷ δήμῳ.

celerrime nobis te sistas, quo et patriæ restitui, et voti compos effici queas. Ut autem res tibi lucius et plenius enarretur, Aletam diaconum misimus, ex quo tibi ediscere licebit, et mentis nostræ propositum, et te quæ optas assequi posse.

11. Has epistolas cum accepisset sanctus Athanasius, et monstrasset imperatori et episcopo Julio, maxima lætitia Romanam affecit Ecclesiam. Confe-
 miti autem imperator cum multis satellitibus, mit-
 tit maguum Athanasium ad Constantium fratrem
 suum. Et beatus Julius Alexandriæ et universæ
 Ægypti et Libyæ clericis et populis gratulans de
 sancto Athanasio litteras misit. Venientem igitur
 Athanasium excipit imperator Constantius, Alexan-
 drinæ restituit Ecclesiæ, cum leniter objurgasset
 virum. Nam in contumeliam, ait, meam, ejusmodi
 fuga usus es, cum paratus ego essem ad te perhu-
 maniter amplectendum. Ac suggerentibus adver-
 sariis dicit Constantius Athanasio : Unam mihi petenti concede gratiam. Tum ille : Libenter, inquit, imperator, pro facultate optatum præstabo. Impe-
 rator autem : Unam, inquit, Alexandriarum ec-
 clesiarum Arianis in usum concedito. Reponit ille :
 Faciam, o imperator, quod jubes ; si tu mihi hic
 ecclesiam concedas, ad conventum eorum qui recte
 in Christum credunt. Constantius id repente pro-
 misit : sed hoc pungebat adversarios. Ita igitur
 Imperator viri prudentiam admiratus, intellexit
 Arianos cum strenuo viro negotium habere, ac cum
 magno dimisit honore, litterisque suis jussit epi-
 scopis, clericis et populis ut libenter cum recipere-
 rent, itemque populo Alexandrino. Scripsit etiam
 ad Augustalem et ad præfectos per Ægyptum. Lit-
 teræ porro ad Augustalem sic habent :

δὲ καὶ πρὸς τὸν Αὐγουστάλιον καὶ τοὺς ἐν Αἰγύπτῳ

Constantius Victor Augustus Nestorio Augustali.

Si quid hactenus ad damnum contumeliarum eorum qui cum Athanasio episcopo communicaverunt, decretum repertum fuerit, id jam volumus deleri. Placet enim quam immunitatem antehac ejus clerici habuerunt, ut eadem iterum fruuntur. Hoc autem nostrum decretum observari jubemus, ut Athanasio Ecclesiæ suæ restituto, qui cum eo communicant eadem gaudeant immunitate quam semper habuere, et qua cæteri fruuntur clerici ; ut idipsum consecuti gaudeant.

Eadem forma iis qui in Tamnice, Thebaide, et Libya erant rescripsit. Ejusmodi epistolis munitus

(g) Palat. καὶ πρὸς τοὺς ἄρχοντας.

(h) Palat. ἀπηλειφθαι.

(i) Palat. ὥστε ἀποδοθῆναι Ἀθανάσιον τὸν ἐπίσκοπον τῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ τοὺς κοιν.

(j) Αὐγουσταμνικῇ.

(k) Palat. καὶ τοῖς ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Θεβαίει καὶ Λιβύῃ ἡγεμόσιν ἐπέστειλεν, καὶ τοιαύτ.

sanctus Athanasius, per Syriam profectus, Palæstinam pervenit; cumque pervenisset Jerosolymam, episcopo Maximo magno et confessori, qui et ipse multa propter Dominum Jesum Christum passus erat, nota facit acta Sardicensis synodi; et quod imperator Constantius eorum judicio astipulatus esset, curatque synodum cogi episcoporum istius regionis. Maximus quippe nihil cunctatus, cum convocasset omnes Orientis episcopos, et synodum celebrasset, sancto Athanasio suam restituit communionem et dignitatem. Scripsit et ipsa synodus Alexandrinis, omnibusque per Ægyptum et Libyam episcopis clericis et populis, quæcunque de Athanasio decreta essent. Athanasius autem magnus ita Alexandriam cum pervenisset, Ægyptiorum episcoporum synodos coegit, quæ consimilia decreverunt iis quæ ab episcopis Sardicæ coactis statuta fuerant, necnon a Maximo in synodo Jerosolymitana. At cum Magnentius imperium invasisset, et occidisset Constantem, rursus Arianos sectatores dolose adversus Athanasium incitant Constantium. Rursus edicta, rursus minæ, rursus fugâ, rursus perquisitio ubique terrarum et marium. Cumque Athanasius Ecclesiam deseruisset, Georgium mittunt, Arianæ sectæ hominem, quemadmodum et ante Gregorium quemdam. Acacius autem et Patrophilus sectatores Arianos, sanctum Maximum Jerosolymis cum expulissent, Cyrillum ei substituerunt. Qualia autem Alexandria Georgius eodem tempore perpetravit, ex ipsa beati Athanasii voce qui isthæc passus est, quique præsens tum erat, audi. Nam in

Apologetico de fuga sua, hæc ad verbum de actis ibidem ait:

τοῖς γενομένοις, ἐπάκουσον. Ἐν γὰρ τῷ Ἀπολογητικῷ αὐτοῦ τῷ περὶ τῆς ἑαυτοῦ φυγῆς λόγῳ, τάδε κατὰ λέξιν περὶ τῶν ἐκεῖ γεγενημένων φησίν.

12. Exemplum epistolæ Athanasii.

Nam, inquit, Alexandriam rursus invadunt, nosque ad necem denuo perquirunt, factaque sunt præsentia pejora prioribus. Milites quippe derepente ecclesiam obsedere: bellicusque tumultus vice precum exortus est. Hinc in sancta Quadragesima ingressus, qui a Macedonio et Arianis missus fuerat, Georgius, mala quæ ab illis eloctus fuerat adauxit. Etenim post hebdomadam Paschatis videre erat virgines in carcerem conjici, episcopos a militibus victos abduci, orphanorum viduarumque domos diripi, irruptiones in domos fieri, noctu Christianos dejici, domos obsignari, fratres clericorum pro fratribus periclitari. Hæc quidem atrocia, sed atrociora deinde consecuta sunt facinora. Etenim hebdomade post sanctam Pentecosten, cum populus, expleto jejunio, ad cæmeterium sancti Petri episcopi et martyris, orandi causa egressus esset, quod omnes a Georgii communiione abhorrent; re

Α λαῖς, ὀχυρωθεὶς ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος διὰ τῆς Συρίας ὀρμήσας, τῆς Παλαιστίνης ἐπέβη· καταλαβὼν τε τὰ Ἱεροσόλυμα καὶ τῷ ἐπισκόπῳ Μαξίμῳ τῷ μεγάλῳ καὶ ὁμολογητῇ, καὶ αὐτῷ διὰ τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν πολλὰ πεπονθῆσι, καταφανῆ ποιήσας τὰ τε ὑπὸ τῆς Σαρδικῆς συνόδου πραχθέντα, καὶ ὡς ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖος τῇ ἐκείνων κρίσει ἐγένετο σύμφηρος, παρασκευάζει σύνοδον τῶν ἐκεῖ (a) ἐπισκόπων γενέσθαι. Ὁ γὰρ ἅγιος Μάξιμος, μηδὲν μελλήσας, μετεπέμπετο πάντας τοὺς τῆς Ἀνατολῆς ἐπισκόπους, καὶ καθίσας (b) συνέδριον, ἀποδίδωσι καὶ αὐτὸς τῷ ἁγίῳ Ἀθανασίῳ τὴν κοινωνίαν καὶ τὴν ἀξίαν. Ἐγράφει τε καὶ αὐτῇ τῇ συνόδῳ τοῖς τε ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ πᾶσι τοῖς ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Λιβύῃ ἐπισκόποις τε, καὶ κληρικοῖς, καὶ λαοῖς τὰ ἐγνωσμένα περὶ (c) Ἀθανασίου.

Β Ἀθανάσιος δὲ ὁ μέγας ἐν τοσούτῳ, καταλαβὼν τὴν Ἀλεξανδρείαν, συνόδους τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἐπισκόπων συνήθροισεν, αἱ ὁμόφωνα (d) ἐψηφίσαντο τοῖς τότε ἐν Σαρδικῇ συνελθοῦσι καὶ τῇ παρὰ τῷ ἁγίῳ Μαξίμῳ ἐν τοῖς Ἱεροσόλυμοις γενομένῃ συνόδῳ. Ἀλλὰ Μαγνηντίου τῇ βασιλείᾳ ἐπιθεμένου, καὶ ἀνεόντος Κωνσταντα, πάλιν οἱ Ἀρείου φοιτηταὶ πρὸς Ἀθανάσιον ἐξαπατοῦσι (e) τὸν Κωνσταντίον. Πάλιν διατάγματα· πάλιν ἀπειλαί· πάλιν φυγὴ ἔντονος· πάλιν ἀναζητήσεις διὰ πάσης γῆς καὶ θαλάττης. Καὶ ἐκλειπτότος τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ μακαρίου Ἀθανασίου, Γεώργιον ἐκπέμπουσι τῆς φρατρίας Ἀρείου, καθὼς καὶ ἔμπροσθέν τινα Γρηγόριον. Ἀκάκιος δὲ καὶ Πατρόφιλος, φοιτηταὶ ὄντες Ἀρείου, τὸν ἅγιον Μάξιμον τὸν

Γ Ἱεροσόλυμον (f) ἐξωθήσαντες, Κύριλλον ἀντικατέστησαν. Οἷα δὲ ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ Γεώργιος ὑπὸ τὸν αὐτὸν χρόνον ἐιργάζετο, τῆς φωνῆς αὐτοῦ τοῦ μακαρίου Ἀθανασίου, τοῦ πεπονθότος καὶ παρόντος

12. Ἰσον ἐπιστολῆς Ἀθανασίου (g).

Καὶ γὰρ εἰς τὴν Ἀλεξανδρείαν πάλιν ἐπεφύησαν ζητοῦντες πάλιν ἡμᾶς ἀποκτείνειν, καὶ γέγονε χεῖρονα τὰ νῦν τῶν προτέρων. Στρατιῶται γὰρ ἐξαίφνης τὴν Ἐκκλησίαν ἐκύκλωσαν, καὶ τὰ πολέμων (h) ἀντὶ τῶν εὐχῶν ἐγένετο. Εἶτα εἰσελθὼν τῇ Τεσσαρακοστῇ ὁ παρὰ Μακεδονίου καὶ τῶν Ἀρειανιστῶν ἀποσταλεὶς ἐκ Καππαδοκίας Γεώργιος ἠξήσεν ἅ παρ' αὐτῶν μεμάθηκε κακὰ. Μετὰ γὰρ τὰ ἑβδομα τοῦ Πάσχα παρθένοι εἰς δεσμοκτήρια ἐβάλλοντο, ἐπίσκοποι: ἦγοντο ὑπὸ στρατιωτῶν δεδεμένοι, ὄρφανῶν καὶ χηρῶν. ἠρπάζοντο οἰκίαι, καὶ ἀρπαγαί, καὶ ἐφοδοὶ κατὰ τῶν οἰκῶν ἐγένοντο, καὶ νυκτὸς οἱ Χριστιανοὶ κατεφέροντο, ἐπεσφραγίσθησαν οἰκίαι, καὶ ἀδελφοὶ κληρικῶν ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν ἐκινδύνευον. Καὶ δεινὰ μὲν ταῦτα, δεινότερα δὲ τὰ μετὰ ταῦτα τολμήματα. Τῇ γὰρ ἑβδομάδῃ μετὰ τὴν ἁγίαν Πεντηκοστήν ὁ λαὸς, νηστεύσας, ἐξῆλθε περὶ τὸ κοιμητήριον εὐξασθαι τοῦ ἁγίου Πέτρου τοῦ ἐπισκόπου καὶ μάρτυρος, διὰ τὸ

Μαξ.

(e) Palat. ἐξάπτουσι.

(f) Palat. ἐκ τῶν Ἱεροσολ. Editi, τὸν Ἱεροσολ.

(g) Hic titulus abest a Palat.

(h) Palat. τὰ τῶν πολέμων.

(a) Ἐκεῖ δεest in Palat. Mox idem, Ὁ δὲ ἅγιος.
(b) Palat. καθίσας. Editi, καθήσας. Mox Palat. ἀποδίδωσι τὴν ἀξίαν. Γράφει τε.
(c) Palat. καὶ λαϊκοῖς τὰ ἐψηφισμένα περὶ.
(d) Palat. καὶ ὁμόφωνα. Paulo post idem, τῷ ὄσιῳ

πάντας ἀπετρέπεσθαι τὴν πρὸς Γεώργιον κοινωνίαν. Ἄλλὰ τοῦτο μαθὼν ὁ καμπόνηρος οὗτος, παρῶξεν τὸν στρατηλάτην Σεβαστιανὸν, Μανιχαῖον ὄντα, ὃς μετὰ πλήθους στρατιωτῶν ὄπλα καὶ ξίφη γυμνά, καὶ τόξα, καὶ βέλη φερόντων, ὤρμησεν ἐν αὐτῇ τῇ Κυριακῇ κατὰ τὸν λαόν. Καὶ ἄλλοις εὐρῶν εὐχομένους (οἱ γὰρ πλείστοι πάλιν διὰ τὴν ὥραν ἀναχωρήσαντες ἦσαν)· τοιαῦτα γὰρ εἰργάσατο, οἷα ἔπρεπε παρ' αὐτοῦ ἀκούσαντας πρᾶξαι. Πυρκαϊὰν γὰρ ἀνάψας, καὶ στήσας παρθένας παρὰ τὸ πῦρ, ἠνάγκαζε λέγειν ἑαυτὰς τῆς Ἀρείου πίστεως εἶναι. Ὡς δὲ νικῶσας αὐτὰς ἔβλεπε, καὶ μὴ φρονιζούσας τοῦ πυρός, γυμνώσας αὐτὰς, οὕτω κατέκοψε καὶ πρόσωπα αὐτῶν, ὡς μετὰ χρόνον μόλις αὐτὰς ἐπιγυωσθῆναι. Ἄνδρας τε κρατήσας τεσσαράκοντα, καινοτέρῳ τρόπῳ κατέκοψε· ῥάβδους γὰρ τὰς ἀπὸ τῶν φοινίκων εὐθύς (α) τεμῶν, ἐν ἑαυταῖς ἐχούσας ἔτι τοὺς σκόλοπας, τὰ νῦτα τούτων οὕτως ἐξέδειρεν, ὡς τινὰς μὲν πολλακίς χειρουργηθῆναι διὰ τοὺς ἀποπαγέντας ἐν αὐτοῖς σκόλοπας· τινὰς δὲ καὶ μὴ φέροντας ἀποθανεῖν. Πάντας μὲν οὖν τοὺς περιλειφθέντας ἄθρόως, καὶ τὰς παρθένας ἐξώρισεν εἰς τὴν μεγάλην βασιλῆα· τὰ δὲ σώματα τῶν τεθνηκότων οὐδὲ τοῖς ἰδίῳις κατὰ τὴν ἀρχὴν ἀποδοθῆναι πεποιήκεν· ἀλλ' ἐκρυψαν, ὡς ἠθέλησαν, ἄταφα, ὑπὲρ τοῦ δοκεῖν αὐτοὺς λανθάνειν τὴν τοσαύτην (β) ὠμότητα. Πράττουσι δὲ πεπλανημένοι τῇ διανοίᾳ, παράφρονες. Τῶν γὰρ οἰκειῶν τῶν τετελευτηκότων χαίρόντων μὲν διὰ τὴν ὁμολογίαν, θρηγούτων δὲ διὰ τὰ σώματα, μείζον ἐξήχει τὰ κατ' αὐτῶν ὁ τῆς ἀσεβείας καὶ ὠμότητος ἔλεγχος. Καὶ γὰρ εὐθύς ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου καὶ τῶν Λιβυῶν ἐξώρισαν μὲν ἐπισκόπους Ἀμμώνιον, Μούϊμ (γ), Γάτον, Φίλωνα, Ἐρμῆν, Πλήνιον, Ψενσίριν, Νιλάμμωνα, Ἀγάθωνα, Ἀγαμόνον, Μάρκον, ἕτερον Ἀμμώνιον καὶ Μάρκον, Δρακόντιον, Ἀδέλφιον, Ἀθηνόδωρον, καὶ πρεσβυτέρους Ἰέρακα καὶ Διόσκορον. Καὶ οὕτω πικρῶς ἤλασαν αὐτοὺς, ὡς τινὰς αὐτῶν ἐν ταῖς ὁδοῖς, τινὰς δὲ ἐν αὐτῷ (δ) τῷ ἐξορισμῷ ἀποθανεῖν. Ἐφυγάδευσε δὲ ἐπισκόπους πλείους τριάκοντα. Σπουδῆ γὰρ ἦν αὐτοῖς κατὰ τὸν Ἀγαθόν, εἰ δυνατόν, ἐξῆραι τὴν ἀλήθειαν.

13. Τοιαῦτα μὲν ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος περὶ τῶν ὑπὸ Γεωργίου κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν γενομένων οἰκειῶν διεξῆλθε φωναῖς. Ὁ δὲ Κωνσταντῖος, ὡς ἑώρα αὐτὸν κοσμοκράτορα, ἀρθεὶς εἰς ὑπεροψίαν, καὶ τοὺς ἐν τῇ δούσει ἐπισκόπους ἐπεχείρησεν εἰς τὴν Ἀρείου αἵρεσιν ἔλκειν (ε), ἐν πρώτοις τὴν Ἀθανασίου κατὰ χριστὸν ἐρεῖσθαι παρεγγυῶν ὑποβολῇ τῶν ἀνατολικῶν ἐπισκόπων. Καὶ δὴ περὶ τούτου σύνοδον ἐπεκρότησε, κατὰ Μεδιολάνον, πόλιν τῆς Ἰταλίας, καὶ πολλοὺς ἐτρέψεν εἰς τὸ οἰκεῖον θέλημα. Διονύσιος δὲ καὶ Εὐσέβιος, καὶ Πρόβανος, Παυλῖνός τε καὶ Λουκίφερ, ὑπὸ τῆς ἐπιχειρήσεως ἀνάγκης οὐχ ἠτήθησαν. Ὡς γὰρ εἶδαν ἐπὶ καθαιρέσει τῆς πίστεως τὸ κατὰ τοῦ ἀγίου Ἀθανασίου ψήφισμα κυρωθὲν, ἔλεγον ἐπὶ παρρησίᾳ τῆς πίστεως, καὶ οὐ χάριν Ἀθανασίου ταῦτα

A comperta sceleratissimus ille Sebastianum ducem, Manichæum hominem, concitat : qui cum turba militum, arma, strictos gladios, arcus et tela ferentium, in ipsa Dominica impetum fecit in populum. Et cum paucos invenisset orantes (plurimi namque adveniente hora recesserant), ea admisit facinora, quæ decebat facere viros ab illo edoctos. Nam accenso rogo, virgines igni admotas adigebat dicere se Arianæ esse fidei : ut autem eas vim superare, ignemque nihil curare animadvertit, nudatas iterum ita in faciem cædit, ut post multum temporis vix a suis dignosci possent. Viros autem quadraginta comprehensos insolentiore modo verberavit : nam virgis palmarum recens amputatis, quibus adhuc aculei hærebant, sic eorum terga laceravit, ut nonnulli ob infixos aculeos medici opera sæpius eguerint ; imo quidam, vim plagarum non ferentes, extincti sint. Porro omnes quotquot residui erant una cum virginibus in magnam relegavit oasin. Neque initio concessit, ut defunctorum corpora cognatis suis traderentur ; sed ea arbitrato suo occultarunt, abjeceruntque insepulta ; rati sic suam latere posse crudelitatem. Qua in re vecordes illi magno mentis errore tenebantur. Nam cum defunctorum cognati de suorum quidem confessione gauderent, lugerentque tamen ob subducta corpora ; hæc sane causa fuit, ut magis magisque vulgarentur eorum impietatis crudelitatisque argumenta. Verum illi mox ex Ægypto et ex Libyis in exsilium miserunt episcopos, Ammonium, Muim, Gaium, Philonem, Hermen, Plenium, Psenosirin, Nilammonem, Agathonem, Agamphum, Marcum, alium Ammonium et Marcum, Dracontium, Adelphium, Athenodorum, et presbyteros Hieracem et Dioscorum. Quos tanta acerbitate expulerunt, ut illorum quidam in exsili loco interirent. Episcopos vero plus triginta in fugam verterunt. Ea enim illis, quemadmodum Achabo, cura fuit, si modo fieri posset, veritatem de medio tollerent.

13. Hæc sanctus Athanasius, de iis quæ Alexandriæ a Georgio gesta fuerant propriis commemorat verbis. Constantius vero cum se jam videret totius orbis imperatorem esse, in superbiam elatus, Occidentales quoque episcopos conabatur ad Arii hæresin trahere ; mandans in primis ut Athanasii damnationem proferrent, idque suggerentibus Orientalibus episcopis. Propterea enim synodum coegit in urbe Italiæ Mediolano, multosque in suam traduxit sententiam. At Dionysius, Eusebius, Rhodanus, Paulinus et Lucifer, imminente vi superati non sunt. Cum nossent enim ad condemnationem fidei sententiam contra Athanasium fuisse pronuntiatam ; dicebant, ad eversionem fidei, non Athanasii gratia eos isthæc moliri ; quos ille Arimini detineri

(a) Palat. εὐθύς, habet pro νέους.

(b) Palat. τοιαύτην.

(c) Palat. Μούϊν. Infra idem Νηλάμμωνα. Editi male, Δινάδωνα.

(d) Αὐτῷ δεest in Palat.

(e) Sic Palat. In exiliis ἔλκειται necessest. Mox Palat. αἰρεῖσθαι. Ubi editi ἐρεῖσθαι habent.

jussit. Sanctus autem Athanasius cum sciret Constantium Arianorum tueri sententiam, Arianosque in eam conspirasse, ac conari per calumniam eum accasare; in corrupto tribunali nemini confidebat, non amico, non clerico, non cuiquam alii; sed præfecti satellitibus derepente episcopalem domum invadentibus ac quærentibus eum occidere, sumpto sibi stichario et birrhis aufugit ad puellam virginem, annorum circiter viginti, forma pulcherrimam, et ob pulchritudinem fugiendam. Illa porro rei insolentia stupefacta est. Ait ergo illi Athanasius: Conquiror ab Arianis, et calumniis impetor. Ac ne inconsideratam mihi gloriam concillem, et in peccatum conijciam eos qui me pœnas dare volunt, ad fugam animum appuli. Revelavitque mihi Deus hac nocte dicens: Apud neminem nisi apud illam evadere potes. Tum illa præ gaudio, omni abjecta suspicione, totam se contulit ad Dominum, atque sanctissimum virum sex annos occultavit, usque ad Constantii mortem. Ipsa pedes ejus abluens, ac purgamenta auferens, necessaria omnia subministrans, ac libros mutuata præbebat illi, nec quisquam norat hominum in tota urbe Alexandria, quo loco degeret sanctus Athanasius. Eodem tempore pulchritudo faciei Ecclesiæ in sordibus et tristitiam mutata est. Commisit namque erant Ecclesiarum præsules, ac nomine quidem Christiani, communione autem promiscua, nihil ab hæreticis differebant. Non utique illi usque ad libationem idolorum prævaricabantur; sed specie Christianismi blasphemam Arii doctrinam tueri conabantur. Constantius autem imperator, qui jam antea Arianam sententiam tuebatur, multo magis id tum præstabat, cum penes illum summa rerum esset: quare jussit fidem Arianorum ad Italiæ Ecclesiæ mitti, jubens expelli ab Ecclesiis eos qui nollent ei subscribere, et alios in eorum vicem subrogari. Ut autem etiam sanctus Liberius post beatum Julium Marci et Sylvestri successorem, Romæ episcopus, in exilium pulsus esset, hæreticorum furor in ejus locum Felicem quemdam constituit Ecclesiæ Romanæ episcopum. Quem statim divinitus inmissa pœna excepit. Nam viam privatus, divinam confitebatur vindictam se impetivisse; hinc vero pestilenti morbo aliquanto post tempore consumptus, periit. Sermo autem Christi clarior evasit, sancto Liberio pro fide patiente. Georgius autem, uti supra dictum est, Alexandriae elatus in superbiam, ne in specie quidem sese cohibuit, conversus plane ad crudelitatem, ita ut videretur fascibus et securi imperium obtinere, magis quam sacerdotio præesse. Cum autem sanctus Meletius episcopus Antiochenus consubstantialitatem mani-

α αὐτοῦς ἐπινοεῖν· οὐστυνας περιορισθῆναι ἐκέλευσε. ἐν Ἀριμηνῶ. Ὁ δὲ ἅγιος Ἀθανάσιος, γνοὺς πάλιν καὶ τὸν βασιλεῖα Κωνσταντίνου τὰ τῶν Ἀρειανῶν κρατύνειν, καὶ τοὺς Ἀρειανοὺς συσκευαζομένους αὐτὸν (α), καὶ σπουδάζοντας κατὰ συκοφαντίαν ἀθέμιτα αὐτοῦ κατηγορεῖν, ἐπὶ διεφθαρμένῳ δικαστηρίῳ οὐκ ἐθάρρησεν οὐδενί, οὐ φίλῳ, οὐ κληρικῷ, οὐκ ἄλλῳ τινί· ἄλλ' αἰφνιδίον εἰσελθόντων τῶν ἐπαρχικῶν εἰς τὸ ἐπίσκοπεῖον, καὶ ζητούντων αὐτὸν συλλαβεῖν, λαβὼν αὐτοῦ τὸ στιχάριον καὶ τὸ βιρρὶν ἐν μεσοτάτῃ νυκτὶ (β), κατέφυγε πρὸς παρθένον νέαν, ὡς ἐτῶν ἑξοκσί, σφόδρα ὠραιότατην, φευκτὴν διὰ τὸ κάλλος. Ἡ δὲ ξενισθεῖσα ἐπὶ τῷ πράγματι, ἐπτοσθη. Λέγει οὖν αὐτῇ, ὅτι Ἐπιζητοῦμαι παρὰ τῶν Ἀρειανῶν (γ), καὶ ἀθέμιτα συκοφαντοῦμαι. Καὶ ἵνα μὴ καγὼ ἄλογον ἀπενέγκωμαι δόξαν, καὶ εἰς ἀμαρτίαν ἐμβάλω τοὺς τιμωρήσασθαι με βουλομένους, ἐνεθυμήθην φυγεῖν. Ἀπεκάλυψεν οὖν μοι ὁ Θεὸς ταύτῃ τῇ νυκτὶ, ὅτι παρ' οὐδενὸς ἔχεις σωθῆναι εἰ μὴ παρ' ἐκεῖνῃ (δ). Ἀπὸ πολλῆς οὖν χαρᾶς ἐκεῖνη βίψασα πάντα διαλογισμὸν, ὅλη γεγένηται τῷ Κυρίῳ, καὶ κατέκρυψε τὸν ἀγιώτατον ἐκεῖνον ἐπὶ ἕξ ἔτη μέχρι τῆς ζωῆς Κωνσταντίνου. Αὕτη καὶ περινίπτουσα τοὺς πόδας, καὶ τὰ περιτύματα διακονοῦσα, καὶ τὰς χρεῖας αὐτοῦ πάσας οἰκονομοῦσα, καὶ βιβλία κειραμένην (ε) καὶ παρέχουσα αὐτῷ, καὶ οὐδεὶς ἀνθρώπων πάσης Ἀλεξανδρείας ἔγνω ἐν τοῖς ἕξ ἔτεσι, ποῦ διάγει ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος. Κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν τὸ κάλλος τοῦ προσώπου τῆς Ἐκκλησίας ῥυτίτι καὶ κατηφεία ἠλλοίωτο. Μίσηθῃ γὰρ ἦσαν οἱ τῶν Ἐκκλησιῶν ἔσχατοι, ὀνόματι μὲν Χριστιανοὶ καλούμενοι, τῇ δὲ ἐπιμίξια τῆς κοινωρίας τῶν αἰρετικῶν μηδὲν διαφέροντες. Οὐ σκοποῦσιν γὰρ εἰδώλων τὴν παράδοσιν ἔπραττον, ἀλλ' ἐν προσήματι Χριστιανισμοῦ τὸ βλάσφημον Ἀρείου δόγμα κρατύνειν ἐσπούδαζον. Ὁ δὲ βασιλεὺς Κωνσταντίνος καὶ ἤδη μὲν πρῶτον συνεκρότει τὴν Ἀρειανὴν δόξαν, πολλῶν δὲ πλεόν αὐτοκράτωρ γενόμενος δι' ὃ ἐκέλευσε τὴν τῶν Ἀρειανῶν πίστιν καὶ εἰς τὰς περὶ Ἰταλίαν Ἐκκλησίας πέμπεσθαι, προστάξας τοὺς μὴ βουλομένους ὑπογράφειν αὐτῇ ἐξωβιεῖσθαι τῶν Ἐκκλησιῶν, καὶ εἰς τοὺς τόπους αὐτῶν ἑτέρους ἀντικαθίστασθαι. Ὡς δὲ καὶ ὁ ὁσιος Λιβερίου μετὰ Ἰούλιον τὸν μακάριον τὸν Μάρκου καὶ Σιλδέστρου διάδοχον, τῆς Ῥώμης ἐν ἐπίσκοπος, ἐξορίαν ὑφίσταται, ἢ τῶν αἰρετικῶν μανία ἀν' αὐτοῦ φήλικά (ς) τινα καθίστησι τῆς Ἐκκλησίας Ῥωμαίων ἐπίσκοπον, ὃς παραχρῆμα ποιήνθ θεήλατον ἐξέτισε. Νῦν μὲν γὰρ τῆς ὄψεως ἀποστερηθεὶς ἐξωμολογεῖτο τὴν θεῖαν δικὴν εἰκότως αὐτὸν μετελθεῖν· νῦν δὲ λοιμικῇ νόσῳ ἐπὶ χρόνον διαφθαρεὶς ἀπέθανεν. Ὁ δὲ τοῦ Χριστοῦ λόγος ἐνδοξότερος ἐγένετο, τοῦ ἁγίου Λιβερίου πάσχοντος ὑπὲρ τῆς πίστεως. Ὁ δὲ Γεώργιος, καθὰ προείρηται, κατὰ τὴν Ἀλεξανδρέων ὑπεροψία (ς) ἀρθεὶς, οὐδὲ

(a) Palat. κρατύνοντα.

(b) Palat. τὸ στιχάριον καὶ τὸ βιρρὶν ἐν μεσοτάτῃ.

(c) Palat. αὐτῇ ὁ μέγας Ἀθανάσιος.

(d) Palat. παρ' ἐκεῖνῃ τῇ παρθένῳ.

(e) Sic Palat. Editi vero, διακονοῦσα, καὶ βιβλία

κειραμένην.

(f) Sic Palat. Editi, Φληκα. Ibid. Palat. ἀντικαθίστωσι ταῖς ἐκ. Mox idem, ἐξέτισεν, recte. Editi, ἐξήτησεν.

(g) Ita Palat. recte. Editi, ὑπεροψίαν.

ἐπὶ σχήματος ἐπέειχεν ἑαυτὸν, ἐξηλλαγμένος παντά-
 πασι πρὸς ὠμότητα, ὡς δοκεῖν αὐτὸν βάρβαις καὶ
 πέλυκι τὴν ἡγεμονίαν διέπειν (a), ἢ ἱερωσύνης προϊστα-
 σθαι. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ὁ ἅγιος Μελέτιος ὁ τῆς Ἀντιο-
 χέων ἐπίσκοπος τὸ ἰσοῦσιον σαφῶς ἐκήρυττε, καὶ
 τοῦτον οἱ τῆς Ἀρείου αἰρέσεως περιορίζουσιν· ὃ
 παλὸν πλῆθος συνηκολούθησε, τῆς κοινωνίας τῶν ἐναντίων ὀλιγορήσαντος· Εὐζώτων δὲ ἀντὶ τοῦ ἁγίου Με-
 λετίου εἰς τὴν ἐπισκοπὴν Ἀντιοχείας προχειρίζονται,
 οἱ ἐπίσκοπον προσθησάμενοι.

14. Τοιοῦτον δὲ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ μισοκά-
 λου ἐξανάψαντος πόλεμον, Κωνσταντίος ὁ βασιλεὺς
 ἀναδείκνυσιν Ἰουλιανὸν Καίσαρα ἐν Γαλλίαις, καὶ
 καταλαβὼν τὴν Κωνσταντινουπόλιν, Εὐδόξιον τὸν
 Ἀντιοχείας τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἐκκλησίας
 ἐπίσκοπον καὶ ἱερεῖα ἀναδείκνυσιν. Ἐν τούτῳ τῷ
 χρόνῳ καὶ τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν, ἣ ὄνομα Σοφία,
 ἐνεκαίνισεν, ἐν ὁπατεῖα Κωνσταντίου τοῦ δέκατου, καὶ
 Ἰουλιανοῦ Καίσαρος τὸ τρίτον, μηνὸς Φεβρουαρίου
 πεντεκαιδεκάτῃ (b). Ὁ οὖν ἀσεβὴς Εὐδόξιος καθεσθίς
 εἰς τὸν θρόνον αὐτῆς τοῖς ἑγκαινίοις, πρώτῃ ἀφῆκε
 φωνὴν φήσας (c)· Ὁ Πατὴρ ἀσεβῆς, ὁ Υἱὸς εὐσεβῆς.
 Θορύβου δὲ πολλοῦ καὶ στάσεως ἐπὶ τοῦτο γενομένης.
 Μῆθδεν, φησὶ, ταράσσεσθε πρὸς τὸ λεχθὲν παρ' ἐμοῦ.
 Ὁ γὰρ Πατὴρ ἀσεβῆς, ὅτι οὐδένα σέβει· ὁ δὲ Υἱὸς
 εὐσεβῆς, ὅτι σέβει τὸν Πατέρα. Ταῦτα εἰπόντος τοῦ
 Εὐδόξιου, ὁ μὲν θόρυβος κατεστάλη· γέλως δὲ πάλυς
 ἀντὶ τοῦ θορύβου κατεχε τὴν ἐκκλησίαν· ὥστε τοὺς
 πλείστους αὐτῶν, καταγελάσαντες αὐτοῦ, ἐξελθεῖν
 τῆς ἐκκλησίας, καὶ σὺν ὀλίγοις τοῖς περὶ αὐτὸν κα-
 ταλειφθῆναι. Καὶ μένει τὸ βῆθδεν (d) ὑπὸ Εὐδόξιου
 ἄχρι τῆς δεῦρο γελώμενον. Τοιαῦτα γὰρ δὴ οἱ αἰρε-
 σιάρχαι σοφισζόμενοι, καὶ περὶ τοιαύτας ἀσχολούμενοι
 λέξεις, τὴν ἐκκλησίαν διέσπασαν. Ὁ δὲ Ἰουλιανὸς, ἐν
 ταῖς Γαλλίαις πολλοὺς βαρβάρους συμπλακεῖς, καὶ νική-
 σας, ὅπ' αὐτῶν ἀναγορευεταὶ βασιλεύς. Μαθὼν δὲ ὁ
 Κωνσταντίος, βαπτισθεὶς ὑπὸ τοῦ θεομάχου Εὐζώτου,
 ἐπὶ τὸν πρὸς αὐτὸν ἐχθρὸν πόλεμον (e). Γενόμενος δὲ
 ἐν πολίχνῃ τῆς Κιλικίας, Μίθρα κρήνη τοῦνομα, ὑπὸ
 φροντίδος ἀποπληξία ληθθεὶς τελευτῆ ἐν ὁπατεῖα
 Ταύρου καὶ Φλορεντίου, τρίτῃ τοῦ Νοεμβρίου μηνός,
 εἰκοσι πέντε ἔτη μετὰ τὴν τελευτὴν τοῦ πατρὸς
 ζῆσας, τὰ δὲ πάντα ἔτη τεσσαράκοντα καὶ πέντε (f).
 Καλὸν δὲ σωπῆ μὴ παραδραμεῖν ἐνταῦθα μήτε τὴν
 τῶν Ἑλλήνων τῶν κατὰ Ἀλεξάνδρειαν μανίαν τε καὶ
 κουφότητα, μήτε τὴν Γεωργίου ἀπώλειαν (g), τὴν
 κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν μεγάλην πόλιν. Συνέβη ταρα-
 χὴν γενέσθαι ἐξ αἰτίας τοιαύτης· τόπος ἦν ἐν τῇ πό-
 λει ἐκ παλαιῶν ἔρημος καὶ ἡμελημένος, συρφετοῦ
 γέμων πολλοῦ, ἐν ᾧ οἱ Ἕλληνες τὸν παλαιὸν τῷ
 Μίθρα τελετὰς ποιῶντες ἀνθρώπους (h) κατέθουον.
 Τοῦτον Κωνσταντίος ἤδη πρότερον ὡς σχολαῖον τῆ
 Ἀλεξανδρείαν ἐκκλησίαν προσεκυκλώσει. Γεωργίος δὲ,
 βουλόμενος ἐν αὐτῷ εὐκτήριον οἶκον κατασκευάσαι,

A feste prædicaret, illum etiam hæretici Ariani cir-
 cumvenere : quem multa sequebatur turba, adver-
 sarioium communionione despecta ; Euzoium vero loco
 sancti Meletii in Antiochenum episcopatum ordi-
 narunt : ac impiam Eudoxium Constantinopolitanae
 Ecclesiae præficiunt.

14. Cum porro tantum bellum boni omnis inimi-
 cus adversus Ecclesiam accendisset, Constantius
 imperator Julianum in Gallia, Cæsarem promulga-
 vit, ac Constantinopolim concedens, Eudoxium An-
 tiochenum Constantinopolitanæ Ecclesiae episcopum
 et sacerdotem declaravit. In eodemque tempore
 magnam ecclesiam, cui nomen Σοφία, seu Sapientia,
 dedicavit coss. Constantio decimum, et Juliano
 Cæsare tertium, Februarii decima quinta. Igitur
 impius Eudoxius cum sederet in throno ipsius in
 dedicatione, eam primam edidit vocem : Pater im-
 pius, Filius pius. Multo hinc exorto tumultu atque
 seditione : Ne, inquit, hoc dicto meo turbemini.
 Pater namque impius, quia neminem pie colit ;
 Filius vero pius, quia pie colit Patrem. Hæc cum
 dixisset Eudoxius, tumultus quidem sedatus est, at
 risus magnus pro tumultu ecclesiam occupavit : ita
 ut plurimi, deridentes eum, ecclesia excederent,
 illeque cum paucis asseclis suis remaneret. Et hac-
 tenus Eudoxii dictum risum habetur. His argutis
 hæresiarchæ, talibusque circa vovulas cavillationi-
 bus, ecclesiam distraxere. Julianus porro in Galliis
 contra multos barbaros collatis signis, cum vicisset,
 imperator ab eis proclamatus est. Re comperta
 Constantius, baptizatus ab Euzoio Dei adversario,
 ad bellum ipsi inferendum profectus est. Cum per-
 venisset autem ad quamdam Ciliciæ urbem, nomine
 Mopsucrenem, ex nimia sollicitudine apoplexia cor-
 reptus, interiit, consulibus Tauro et Florentio, ter-
 tia mensis Novembris, cum vixisset viginti quinque
 post mortem patris annos, essetque annorum qua-
 draginta quinque. Neque par est hic silentio præ-
 terire Græcorum qui Alexandria erant furorem et
 levitatem, neque Georgii perniciem, quæ in magna
 civitate Alexandria contigit. Hæc porro tumultus
 causa fuit : locus erat in civitate jamdiu desertus,
 inculcus, sordeque multa refertus, in quo Græci
 olim Mithræ, in sacrificia immolabant homines.
 Eum locum Constantius jam antea, utpote vacuum,
 Alexandrinæ adjunxerat ecclesie. Georgius vero
 cum vellet in eo oratorium construere, locum ju-
 bet emundari, dumque id præstaretur, adytum in-
 ventum est valde profundum, in quo Græcorum
 mysteria occultabantur. Erantque illa hominum et

(a) Sic Palat. Editi vero, διάγειν.

(b) Sic Palat. μηνός ἀπὸ ἐπιτίθ. Ἰνφρα Palat.,
 αὐτῆς τοῖς ἑγκαινίοις αὐτῆς.

(c) Palat. πρώτῃν ἑκαίνην τὴν πολυθρόνητον
 ἀφῆκε. Ἰνφρα idem, πρὸς τὰ λεχθέντα. Μοκ ἰδὲμ,
 δίδωι οὐδένα.

(d) Palat. τὸ λεχθὲν

(e) Palat. πρὸς αὐτὸν πόλεμον ὤρμ. Γεν.

(f) Δὲ δεστ ἰν Palat. Ἰνφρα idem, παραδραμεῖν τὰ
 τότε συμβάντα μήτε τ.

(g) Palat. ἀπώλειαν. Κατὰ γὰρ τὴν Ἀλεξ.

(h) Palat. τῷ Μίθρα θυσίας τελοῦντος ἀνθρ. Ἰνφρα
 idem, ὡς σχολάζοντα τῆ.

puerorum calvariae, quos fama erat occisos olim A
fuisse, quando extis ad vaticinia Graeci utebantur, ac divinatoria immolabant sacrificia, animas incantationibus revocantes. Christiani igitur cum talia in Mithrae adyto reperissent, curarunt ut omnibus risum moverent, ostendentes Graecorum mysteria, educebantque nudas calvarias ut exhiberent populo. Haec cum viderent Graeci Alexandrini, nec ferrent opprobrium facti, ira accenduntur, et quavis re obvia usi pro telo, irruunt in Christianos, eorumque multos omnibus mortis generibus trucidant. Hos enim gladiis, hos lapidibus aut lignis occidere, quosdam in crucem egerunt. Georgium vero ecclesia extracium, camelo eque alligatum, cum discerpissent, una cum camelo combussere.

ων, και δια πάσης ιδέας θανάτου άνειλον πολλούς ξύλοις άπέκτειναν· τινάς δέ αυτών και έσταύρωσαν. Τόν δέ Γεώργιον τής εκκλησίας εκσύραντες, καμηλίω δέ προσδήσαντες, και σπαράξαντες, σύν αυτῃ κατέκασαν.

15. Julianus porro imperio positus, ut dictum est, B
cum curaret omnia Constantii facta abrogare, exsules omnes revocavit. Ut novit illud sanctus Athanasius, honeste vestitus egressus domo virginis, quam superius memoravi, rursus nocte inventus est in ecclesia: quem Alexandrinus populus libenter excepit, quasi redivivum. Excusationem porro istam amicis attulit: Ea de causa ad vos non confugi; cum ut tute jurara possetis (*me apud vos non latere*), tum propter perquisitionem apud vos faciendam. Ad illam porro confugi, in quam nulla cadere poterat suspicio, scilicet, ob speciem et juventutem. Alexandrinus vero populus, pulsus ab ecclesiis Ariani, oratoria Athanasio tradidit. Tum Ariani in vulgaribus domibus conventus agentes, in locum Georgii Lucium constituunt sibi ducem. Julianus porro qui idolis delectabatur, iterum ecclesias turbabat, templa Graecorum aperiebat, sacrificia Fortunae Constantinopolitanae offerebat palam in imperatoria, ubi stabat Fortunae statua. Quo tempore Maris Chalcedonis in Bithynia episcopus, manu ad ductus, praesentate namque oculorum hebetudine laborabat, imperatorem adiens, multa in eum convicia protulit, impium vocans, apostatam, atheum. Ille verbis convicia depellebat, caecum appellans et oculis captum, aiensque, non posse Galileum medelam ferre. Tum beatus ille confiderenter ponit: Gratias ago Deo, qui me excaecavit, ne tuam impudentem faciem viderem, quae ita collapsa est in impietatem. Tum porro Jovianus et Valentinianus solutas zonas ad tyrannum projecere dicentes: Accipe zonas, habeto tibi honores tuos. Exposita tibi etiam ad libitum sunt corpora nostra. Quorum ille constantiam pertimuit. Tum imperator, et qui cum illo sentiebant, veluti ex tenebris adytis prorepen-

ανακαθαρθῆναι κελεύει τόν τόπον. Καί δὴ ἀνακαθαιρουμένου αὐτοῦ (α), ἄδυτον ἡῤῥηται κατὰ βάθους πολλοῦ, ἐν ᾧ τὰ μυστήρια τῶν Ἑλλήνων ἐκέκρυπτο. Ταῦτα δὲ ἦν κρανία ἀνθρώπων τελείων τε καὶ παιδίων, οὗς λόγος κατεῖχε πάλαι ἀνηρείσθαι, ὅτε ταῖς διὰ σπλάγγων μαντεῖαις ἐχρῶντο Ἕλληνες, καὶ μαντικὰς (β) ἐπετέλουσαν θυσίας, καταμαγαγεύοντες τὰς ψυχὰς. Οἱ οὖν Χριστιανοί, ταῦτα εὐρόντες ἐν τῷ ἄδυτῳ τοῦ Μίθρου, σπουδῆν (γ) ἔθεντο πᾶσιν ἐν τῷ φανερῷ γέλωτα δεῖξαι τῶν Ἑλλήνων τὰ μυστήρια, ἐξεπόμενον τε εὐθύς γυμνά τῷ δήμῳ τὰ κρανία δεικνύοντες. Ταῦτα ὀρώντες οἱ κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν Ἕλληνες, καὶ μὴ φέροντες τὸ τοῦ πράγματος ἐπινείδιστον, εἰς ὄργην ἐξάπτονται, καὶ πᾶν τὸ παρατυχὸν ὄπλον ποιούμενοι, ὁρμῶσι κατὰ τῶν Χριστιανῶν αὐτῶν. Τοὺς μὲν γὰρ ἔριψαι, τοὺς δὲ λίθοις ἢ δὲ προσδήσαντες, καὶ σπαράξαντες, σὺν αὐτῇ κατέκασαν.

15. Ὁ δὲ Ἰουλιανὸς, τὸ κράτος περιθέμενος, ὡς εἴρηται, καὶ σπουδάζων πάντα τὰ παρὰ Κωνσταντείου πραχθέντα ἀνατρέπειν, τοὺς περιορισθέντας ἀπαντας ἀνεκαλέσατο. Ὡς οὖν ἔγνω τοῦτο ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος, καλῶς ἐνδυσάμενος, ἐξεβλῆν ἐκ τοῦ οἴκου τῆς παρθένου, περὶ ἧς ἐν τοῖς ἄνω εἰρηκα, πάλιν, ἐν τῇ νυκτὶ εὐρέθη ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ· ὃν ὁ Ἀλεξανδρέϊον λαὸς ἀσμένως ἐδέξατο, ὡς ἐκ νεκρῶν ζῶντα (δ). Ἀπελογεῖτο οὖν τοῖς γησιόις αὐτοῦ φίλοις, ὅτι τοῦτου χάριν πρὸς ὑμᾶς οὐ κατέφυγον, ἵνα εὐορκον ὑμῖν ἢ ἄλλως τε δὲ καὶ διὰ τὴν ἔρευναν. Κατέφυγον δὲ πρὸς ἐκείνην, πρὸς ἣν ὑποψίαν οὐδεὶς ἠδύνατο ἔχειν, ὡς ὠραίαν καὶ νεωτέραν. Ὁ δὲ Ἀλεξανδρέϊον λαὸς, ἐξωθήσαντες τῶν ἐκκλησιῶν τοὺς τοῦ Ἀρείου δόγματος, παραδίδασιν Ἀθανασίῳ τοὺς εὐκτήριους οἴκους. Οἱ δὲ Ἀρειανίζοντες, ἐν οἰκίσκοις ἀσήμεως συναγόμενοι, εἰς τόπον Γεωργίου Λουκίου προχειρίζονται ἡγεῖσθαι αὐτῶν (ε). Ὁ δὲ Ἰουλιανὸς, τοῖς εἰδύλοισ ἐπιτερπόμενος, αὐθις τὰς ἐκκλησίας ἐτάραττε, τὰ ἱερὰ τῶν Ἑλλήνων ἀνοίγων, καὶ θυσίας ἐπιτελῶν τῇ Κωνσταντινουπόλει Τύχη δημοσίᾳ ἐν τῇ βασιλικῇ, ἐνθα τὸ τῆς Τύχης ἱδρυτο ἀγαλμα (ς) ὅτε καὶ Μάρτις ὁ τῆς ἐν Βιθυνίᾳ Χαλκηδόνος ἐπίσκοπος, χειραγωγούμενος· ἦν γὰρ ἤδη πρὸς τῷ γήρατι ὑπόχυσιν ὀφθαλμῶν ὑπομείνας· πολλὰ τὸν βασιλεῖα εἰσελθὼν ὕβρισην, ἀσέβη καλῶν τὸν ἀποστάτην, τὸν ἄθεον. Ὁ δὲ λόγιος τὰς ὕβρεις ἡμύνητο, τυφλὸν καὶ πηρὸν ἀποκαλῶν, καὶ μὴδὲ τὸν Γαλιλαῖον αὐτοῦ θυνάμενον αὐτὸν θεραπεύσαι (γ). Ὁ δὲ μακάριος παρρησιέστερον πρὸς τὸν βασιλεῖα ἔφη· Εὐχαριστῶ, φησί, τῷ θεῷ τῷ τυφλώσαντι με, ἵνα σου μὴ ἴδω τὸ ἀναιδὲς πρόσωπον οὕτως ἐκπεπτωκὸς πρὸς τὴν ἀσέβειαν. Τότε δὲ καὶ Ἰουλιανὸς καὶ Οὐαλεντινιανὸς λύσαντες τὰς ζώνας προσέβησαν τῷ τυράννῳ εἰπόντες· Δέχου τὰς ζώνας, ἔχε σου καὶ τὰς τιμὰς. Πρόκειται δὲ σοι, εἰ βούλη, καὶ τὰ εἰώματα ἡμῶν· ὧν

(a) Ita Palat. In editis αὐτοῦ deest.

(b) Palat. ἐχρῶντο οἱ Ἕλληνες, καὶ μαγικὰς.

(c) Palat. τοῦ Μίθρου, πολλὴν σπουδῆν.

(d) Palat. Ὁ οὖν Ἀλεξ... ἐδέξατο ἰδὼν αὐτὸν ὡς ζῶντα.

(e) Ita Palat. In editis ἡγεῖσθαι αὐτῶν deest.

(f) Palat. ἱδρυται. Infra Palat. ἤδη πρὸς τὸ γῆρας. Paulo post idem, προσελθὼν ὕβρισην, τὸν.

(g) Palat. πονηρὸν... τὸν Γαλιλαῖον αὐτὸν... παρρησιαστικώτερον.

καὶ τὴν ἑνοστάδιον ἔδεισεν. Ὁ τε βασιλεὺς (α) καὶ οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι αὐτοῦ, καὶ ὡς περὶ ἐκ μυθῶν σκότους ἐρρετατά προϊόντα, τῶν φιλοσόφων καὶ μαθηματικῶν πλῆθος, τῶν τε μάγων καὶ μάντεων φρατριάσαντες, βουλεύσαντο οὐκ ἄλλως περιέτεσθαι τῶν Χριστιανῶν, εἰ μὴ Ἀθανασίου ἀπαλλαγῆεν, ἅτε δὴ θεμελίου ἔκτιστος αὐτοῦ Ἐκκλησίας. Διὰ τοῦτο γοῦν, πάλιν δικαστῶν κίνησις, πάλιν στρατὸς (β), πάλιν βουλὴ καὶ δῆμοι ἐταράσσοντο, Ἀθανάσιον ἀπαιτούμενοι· δὲ καὶ τῆς Ἐκκλησίας ταραττομένης (γ) διέδρα σπουδῆ τῶν εὐσεβούντων. Ὁ δὲ λαὸς λύπη καὶ δάκρυσι συνεείχετο· νύκτωρ περὶ τὸν Νεῖλον αὐτοῦ ὀρμῶντος περισταντες ἔλεγον· Ποῦ πάλιν ἀποδιδράσκεις (δ), ὁ ποιμὴν ὁ καλός; Τίνι δὲ ἡμῶν καταλείπεις ὡς ναῦν ἀκυβέρνητον, τρικυμίας καὶ σπιλᾶσι περιαγομένην; Ὁ δὲ πρὸς αὐτούς· Μὴ ὀλοφύρεσθε, τέκνα· νέφος βίβριον ἐπιπυρρινόν ἐστιν οὗτος ὁ τάραχος, πρὸς ὀλίγον φαινόμενος, δέξιος δὲ ἀφανιζόμενος. Θάττον ἐλεύσομαι πρὸς ὑμᾶς, Θεοῦ συνεργούντος· μικρὸν χρόνον ὑμῶν χωρισθήσομαι. Ὡς δὲ ἐπέβη ὀκτάδι τοῖς Νεῖλου βίβριον ἐπὶ τὴν Θηβαίδα ἀναγόμενος (ε), ὁ τὴν ἀπόφασιν ἔχων κατ' αὐτοῦ σατράπης ἀνὴρ ἤγετο, κατ' ἐπισθεν θάνατον ἀπειλῶν (ς). Ὡς δὲ ἀπήγγειλε τοῦτο τις Ἀθανασίῳ, ὡς τάχος λέγων ἀπαρτεῖν, μὴ καταληφθεῖν πρὸς τοῦ διώκοντος, βραχὺ σιγήσας, λέγει, ὀρθῶματι θεῖον καταπεισθεῖς· Ἀντιστρέψωμεν τὸν πλοῦν, ὡ ἄνδρες, τοῦ Θεοῦ τοῦτο θέλοντος, ὡς τάχιστα μὲ Ἀλεξανδρεῦσιν ἀποδοθῆναι. Τῶν δὲ διακωλύοντων, καὶ δι' ὀλίγον θρηγούντων, καὶ τὸν οἰκτεῖον κίνδυνον ὑφορῶμενων (ς), εἶπεν ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος· Μὴ οὕτως, ἀδελφοί, συγκόπτετε ἑαυτούς. Πιστεύσατε, ὅτι πλείους οἱ μεθ' ἡμῶν, ὑπὲρ τοὺς μετ' αὐτῶν, καὶ ἀνίκητός ἐστιν ὁ ἡμέτερος σύμμαχος. Οὕτω κατ' ἐπισθεν γενόμενοι (η), καλίνορσοι φέρονται τὴν ὀκτάδα ἀναστρέψαντες. Ἀλλὰ συνήντησαν τῷ ἁγίῳ Ἀθανασίῳ τῶν προδοτῶν τινες ἄνδρες Ἑλληνικώτατοι, οἱ καὶ τὸν διώκτην πείσαντες κατόπιν τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου ἐρχεσθαι. Ἐγγὺς δὲ γενομένων αὐτῶν καὶ ἄρασις κρατηθέντων, ὁ Ἀθανάσιος, οἷα ἐπὶ Ἐλισσαίου ἐγεγόνει, πυνθάνεται, τίνα ζητοῖεν. Τῶν δὲ λεγόντων· Ἀθανάσιον· αὐτὸς ἀποκρίνεται· Σπουδάσειν αὐτὸν ἔργων ὀλίγον πρότερον καὶ παραδραμόντα ἐθεάσαντο (ι).

16. Ὁ δὲ ἅγιος Ἀθανάσιος θάττον εἰς τὴν Ἀλεξανδρείαν κατήχθη, πλείστης χαρᾶς τὴν Ἐκκλησίαν ἐμπλήσας· ὅπου βραχὺν χρόνον ἀποκρυβεῖς, μικρὸν ὕστερον μετὰ παρήσιας τῷ λόγῳ τοῦ Θεοῦ· παρήσιαζέτο. Ὁ γὰρ Ἰουλιανὸς, πολλὰ κατὰ τῶν Χριστιανῶν διαπραξάμενος, τέλος ἄξιον ἀπηνέγκατο. Κατὰ Περσῶν γὰρ στρατεύσας, καὶ πεπιστευκῶς μαντείας τισὶ καὶ ὄνειροπολήσας τὴν Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνης πόλιν λαβεῖν, ἧ καὶ μᾶλλον αὐτὸν Ἀλέξανδρον εἶναι ἐν ἑτέρῳ σώματι, πολλὰς κώμας

(α) Sic Palat. Editi vero, Ὁ δὲ βασιλεὺς.

(β) Πάλιν στρατὸς abest a Palat.

(γ) Palat. ὁ δὲ, τῆς ἐκκλησίας χαρακωμένης.

(δ) Palat. διδράσκει. Infra idem, περιαγομένην τῆς κάλεισε; Ὁ δὲ.

(ε) Palat. ἀγόμενος.

(ς) Sic Palat. Editi vero, ἀνὴρ ἤγε τὸν ἐπισθεν,

tes, philosophi et mathematici magno numero, magi item atque divini, una convenientes consilium dedere, non aliter posse opprimi Christianos, nisi Athanasius tolleretur de medio, quippe qui fundamentum esset Ecclesiae. Quamobrem rursus motus iudicium, rursus exercitus, rursus consilium, populi que perturbati sunt, dum Athanasium exposcerent. Ille vero, in tanto Ecclesiae tumultu, piorum opera aufugit. Tum populus mœrore lacrymisque conficiebatur, nocteque prope Nilum eum abeuntem circumstantes sic compellabant: Quo rursum profugis, pastor bone? Cui nos relinquis, ut navem gubernatore carentem fluctibus, et piratarum navibus circumdatam? Ille vero: Ne flete, ait, filii, autumnalis est nubes iste tumultus, quæ ad tantillum temporis apparet, ac mox evanesceat. Brevi ad vos remigrabo, Deo juvante, modico tempore a vobis segregabor. Ut autem conscendit naviculam, ut per Nilum adverso flumine concederet in Thebaidem; qui sententiam contra illum ferebat satrapes, insectus est mortem comminans. Ut autem quidam id Athanasio renuntiavit, suadens ut quamprimum solveret, ne comprehenderetur a persequente, cum paulisper conticuisset ait, divina visione persuasus: Navigationem, o viri, convertamus, Deo ita volente, ut quamprimum restituar Alexandrinis. Illis vero prohibentibus, ac tantum non plorantibus, propriumque periculum prospicientibus, ait sanctus Athanasius: Ne ita dolore vos afficiatis, fratres, credite plures nobiscum esse quam cum illis, invictumque nostrum auxiliatorem esse. Ita converso cursu retro feruntur nave. Sed occurrerunt sancto Athanasio proditorum quidam viri Græci, qui persecutori persuaserant janjam se in conspectum sancti Athanasii venturos. Cum jam propius accessissent, oculisque capti essent, Athanasius, uti ab Elisæo gestum fuit, interrogat quem quærerent: illis dicentibus, Athanasium: respondet ille: Scio illum paulo ante properasse ut vos anteverteret. Eumque illi prætermittentes eum persecuti sunt, quem habentes coram non viderunt.

ἡμᾶς. Καὶ παρελθόντες ἐδίωκον, ὃν ἔχοντες, οὐκ

16. Sanctus autem Athanasius cito Alexandriam reductus, summo gaudio replevit Ecclesiam. Ubi paulisper occultatus, paulo post cum libertate verbum Dei palam prædicabat. Nam Julianus multa contra Christianos machinatus, dignum interitum consecutus est. Nam cum Persis bellum intulisset et divinationibus quibusdam persuasus ac somniis deceptus, quod Alexandriini Macedonis urbem capturus esset, aut potius Alexander ipse esset in alio corpore, multos vicos et præsidia Persarum

θάνατον ἀπειλῶν. Infra idem, ὡς τάχος. Editi, εἰς τάχος.

(ς) Palat. καὶ διωλύγιον θρηγούντων, καὶ τὸν οἰκτεῖον θάνατον ὑφορ.

(η) Sic Palat. Editi vero, γενόμενος. Mox Palat. ἀντιστρέψαντες.

(ι) Palat. οὐκ ἐθεάσαντο, οὐδὲ ἐκράτησαν.

populatus, urbesque quasdam cum cepisset, et Ciesiphontem magnam urbem circumdedit, supplicesque Persas adesse, atque legatos ad se mittere coegisset, eorum tamen supplicationes non admisit; quod in imminenti a Deo sibi vindictam reservatus esset. Accusabant autem illum Romani, quod oblato sibi luero, pugnam non vitaret: attamen contra presentem hostem ad pugnam se instruxere: rursumque adversarios vertunt in fugam. Sciendum porro Julianum a Persa transfuga deceptum, onerarias naves quæ annonæ per fluvium vehendæ deputatæ erant, combussisse; quæ causa fuit ut exercitus fame laboraret. Nam cum Persa transfuga promississet illi, intra triduum traditurum se Babylonem, nec tum ulterius annona advecta opus fore: his persuasus ille frumentum cum navigiis et lardum, cum igne consumpsisset, necnon et alia pro exercitu victu comportata in fluvium demersisset; tum esca fallaciæ devorata, hamo trahebatur credulus, dignamque factorum poenam luebat. Cum enim ad tertium quartumve diem, imo plures etiam, spiritus erroris circumduceret eum cum exercitu per desertæ loca, ingens erat anxietas animi per totum exercitum, in siccis et aqua carentibus locis, penuria omnium necessariorum circumclusum: omnibus autem conclamantibus, præsens aderat eques ipse Julianus, atque inermis exercitum confirmabat. Ex occulto autem sagitta in eum volat, et per brachium transiens, in dextrum latus infixæ est, quo ex vulnere vitam cum morte commutavit, ut incertum esset a quo fuisset occisus: alii enim aiunt a transfuga Persa; alii ab aliquo e suis militibus. Ut autem plurimum sermone fertur, divinitus inflictum vulnus fuit. Ita igitur cum viginti menses imperio potitus esset Julianus, in quarto suo consulatu quem cum Salustio gerebat vita functus est, mensis Junii vicesimo sexto die, cum vixisset unum et triginta annos.

17. Post mortem itaque Juliani, totius exercitus calculo, imperium excipit Jovianus: qui cum octo menses imperasset, in Dedestanis Galatiæ et Bithyniæ finibus mortuus est. Post Joviani mortem, imperium suscipit Valentinianus ab exercitu proclamatus Augustus. Valentinianus porro germanum fratrem Valentem imperii socium declarat: qui Valentinianus cum triginta solum dies Constantinopoli remansisset, et Valenti fratri suo Orientales partes tradidisset, ipse abiit in Occidentem. Sed Valens nullam curam suæ administrationis ad utilitatem agebat, a turba autem hæreticorum evocatus et abductus, in via impietatis illorum abiit. Quæ causa fuit ut orthodoxæ fidei multos, episcopos, presbyteros, diaconos, monachosque in exilium eiceret. Bellumque implacabile concitavit adversus Ecclesias

(a) Palat. περιτοιχίσας δὲ Χτῆσ. Mox Palat. ἐαυτοῦ. Editti, αὐτοῦ.

(b) Sic Palat. Editti, αὐτὸς δέ.

(c) Sic Palat. Editti, ἀόπλιος.

καὶ φρούρια τῶν Περσῶν πορθήσας, καὶ πόλεις λαθῶν, περιτοιχίσας δὲ καὶ Κησιφῶντα (a) τὴν μεγάλην πόλιν, ἰκέτας τοῦ Πέρσας ἐαυτοῦ κατέστησε, καὶ πρεσβεύειν αὐτοὺς πρὸς αὐτὸν ἀνέπεισεν· ὁ δὲ τὰς ἱκετηρίας τῶν Περσῶν οὐκ ἐδέξατο· πάντως εἰς τὴν ἐπερχομένην αὐτῷ θεβηλατον ὄργην αὐτοῦ φυλαττόμενος. Διεμμέφυοντο δὲ αὐτὸν Ῥωμαῖοι, διότι μὴ ἐπὶ κέρδος ὑφῆκε τῆς μάχης. Ὅμως δὲ τοῖς παρούσιν ἀντιπαρατάττοντο, καὶ αὐθις τοὺς πολεμίους τρέπουσιν εἰς φυγὴν. Ἰστέον δὲ, ὅτι ὑπὸ αὐτομόλου Πέρσου ἀπατηθεὶς ὁ Ἰουλιανὸς, τὰ σιτηγούντα διὰ τῶν ποταμῶν πλοιάρια κατέκαυσε· δι' ὃ καὶ λιμῷ περιέπεσεν ὁ στρατός. Τοῦ γὰρ αὐτομόλου Πέρσου ὑποσχομένου αὐτῷ ἐν τρισὶν ἡμέραις παραδώσειν τὴν Βαβυλώνα, καὶ μὴ χρῆζειν πλείονος τούτων ἀναλώματος, καταπεισθεὶς τὸν μὲν σίτον σὺν τοῖς πλοίοις καὶ τὴν λάρδον πυρὶ καταφλέξας, καὶ τὰ ἄλλα πάντα, ὅσα πρὸς διατροφὴν τοῦ στρατοῦ κεκόμιστο, ἀφανίσας πάντα, καὶ τῷ ποταμῷ ἔκδοτα δούς· αὐτὸς τε (b) τὸ δέλεαρ τῆς πλάνης καταπιῶν, εἴλκετο τῷ ἀγκίστρῳ πειθόμενος, ἀξίαν ποιήν ἀποτίσων, ὧν ἔδρασεν. Ὡς γὰρ τρίτην καὶ τετάρτην ἡμέραν, καὶ ἐπὶ πλείους ἤγε καὶ περιῆγεν αὐτὸν τὸ πνεῦμα τῆς πλάνης κατὰ τὴν ἔργημον σὺν τῷ στρατῷ, πολλῆς ἀμυχανίας οὐσης ἐν τῷ στρατῷ, ἐν ἀνύδροις καὶ αὐχμηροῖς τόποις συγκλεισθέντι ἀπορίᾳ τῶν ἐπιτηδείων, καὶ πάντων καταδοῶντων, παρῆν ἱππότης αὐτὸς ὁ Ἰουλιανὸς καὶ ἐπερώννυε τὸν στρατὸν ἄσπολος (c). Ἐξ ἀφανοῦς δὲ ἀκόντιον φέρεται κατ' αὐτοῦ, καὶ διὰ τοῦ βραχίονος διαδραμῶν, εἰς τὴν πλευρὰν τὴν δεξιὰν εἰσέδου, καὶ ἐκ ταύτης τῆς πληγῆς τὸν βίον κατέστρεψεν, ἀθλήου γενομένου τοῦ ἀνελόντος αὐτόν. Οἱ μὲν γὰρ ὑπὸ τεῦ αὐτομόλου Πέρσου φασίν, οἱ δὲ ὑπὸ οἰκείου στρατιώτου. Ὡς δὲ ὁ πόλις λόγος κρατεῖ, θεβηλατον εἶναι τὴν πληγὴν. Οὕτω μὲν οὖν εἰκοσι μῆνας ἐπὶ τῷ διαδήματι ἐπαρθεὶς ὁ Ἰουλιανὸς, τὸν βίον κατέστρεψεν ἐν τῇ τετάρτῃ αὐτοῦ ὑπατείᾳ, ἣν ἅμα Σαλουστίῳ ἔδωκεν, μῆνός Ἰουνίου εἰκάδι ἕκτη, ζήσας ἐν καὶ τριακοστὸν ἔτος.

17. Μετὰ δὲ οὖν τὴν τελευταίην Ἰουλιανοῦ, ψήφῳ παντὸς τοῦ στρατοῦ, Ἰουδιανὸς (d), τὴν βασιλείαν παραλαμβάνει· ὅς, ὀκτῶ βασιλεύσας μῆνας, ἐν Δεδεστανόις μεθορίοις Γαλατίας καὶ Βιθυνίας ἐτελεύτησε. Μετὰ δὲ οὖν τὴν τελευταίην Ἰουδιανοῦ τοῦ βασιλέως Οὐαλεντινιανὸς τὴν βασιλείαν ὑποδέχεται ἀπὸ στρατιωτῶν δειχθεὶς Αὐγουστος. Ὁ δὲ Οὐαλεντινιανὸς τὸν αὐτοῦ γνήσιον ἀδελφὸν Οὐάλεντα τῆς βασιλείας κοινὸν ἐποίησε (e)· ὅστις Οὐαλεντινιανὸς, τριάκοντα ἡμέρας μόνος ἐν Κωνσταντινουπόλει ποιήσας, παραδούς τε τῷ οἰκίῳ ἀδελφῷ Οὐάλεντι τὰ πρὸς ἀνατολὴν μέρη, αὐτὸς ἄπεισιν ἐπὶ τὰ τῆς δύσεως. Ἀλλὰ ὁ Οὐάλης οὐδεμίαν μὲν φροντίδα λυσιτέλειαν τῆς διοικήσεως ἐποιεῖτο (f)· τῷ πλήθει δὲ τῶν αἰρετικῶν ἐπικληθεὶς, ἐπορεύθη τῇ ὁδῷ τῆς ἀσεβείας αὐτῶν. Καὶ διὰ τοῦτο πολλοὺς τῶν τῆς ὀρθοδόξου πίστεως ἐπι-

(d) Palat. Ἰουδιανός, et infra Ἰουδιανοῦ.

(e) Palat. κοινῶν εἶναι ποιεῖ.

(f) Palat. λυσιτέλειαν τοῦ κοινῷ ἐποιεῖτο.

σκόπους, καὶ πρεσβυτέρους, καὶ διακόνους τε καὶ μονάζοντας εἰς ἑξορίαν ἀπέσωτο· πόλεμον δὲ ἄσποινδον κατὰ τῶν τῆς ὀρθοδόξου πίστεως Ἐκκλησιῶν ἀνεκίνησε. Καὶ πρῶτα μὲν τὸν ἄγιον Μελέτιον, τὸν Ἀντιοχείας ἐπίσκοπον, ἑξορίᾳ ἐζήμειωσε καὶ πολλοὺς ἑτέρους μετ' αὐτοῦ, ὡς εἰρηται, τῶν ἐπισκόπων καὶ τῶν ἐκ τοῦ κλήρου· τοὺς δὲ ἄλλους ἅπαντας ὅσοι μὴ ἐβούλοντο κοινωνεῖν τοῖς αἰρετικοῖς (α), τῶν μὲν ἐκκλησιῶν ἐξήλαυσε, ζημίαις δὲ καὶ τιμωρίαις ὑπέβαλεν. Ὁμοίως δὲ καὶ κατὰ τὴν Ἀλεξανδρείαν καὶ Αἴγυπτον οὐχ ὁ τυχὼν ἀνερέριπσθη διωγμός. Πρόσταγμα (β) γὰρ ἐπάρχων σπουδῇ τῇ Εὐδοξίου καὶ νεύματι βασιλέως ἤγετο παρὰ τοῦ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπάρχου, εὐθύς τε τὴν Ἐκκλησίαν ἐτάρασεν. Ὁ δὲ ἅγιος Ἀθανάσιος, τὴν ἐκ τοῦ πλήθους ἄλογον ὀρμὴν ὑφορώμενος, δεοικῶς τε μὴ ἄρα τῶν γενησομένων ἀτόπων αὐτὸς τὴν αἰτίαν λάβοι, τέσσαρας ὅλους μῆνας ἐν μνημεῖῳ πατρῷῳ ἑαυτὸν ἀπέκρυψε (γ). Κατὰ γὰρ τὴν Αἴγυπτον τῆνικαῦτα Τατιανοῦ ἡγουμένου, πολλοὶ οὐ μόνον διαφόρους αἰτίας ὑπέμενον, ἀλλὰ καὶ ἐμαρτύρησαν, πολλὰ τε κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐπινοήσαντος· ὅνπερ Τατιανὸν ἡ θεία δίκη ποινήν τοῦτον (δ) ἀπήτησεν. Ὁμοῦ γὰρ τῷ ἀξιώματι καὶ τῶν χρημάτων ἀλλοτριωθεὶς, ἔρανον ἤτησε, καὶ τυφλὸς ἀσχημὸς ἀποθνήσκει, κατὰ πᾶσαν πόλιν τῶν εἰκόνων αὐτοῦ ἀσβέλη (ε) περιχυθεῖσάν εἰς γέλωτα καὶ ἐμπαιγμὸν πᾶσι τοῖς θεωμένοις. Οὐχ ἤττον δὲ καὶ Εὐδόξιος ὁ τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τῶν εὐσεβῶς φρονούντων τολμῇ ἐπεχειρεῖ (ς). Τοσοῦτων δὲ οὖν κακῶν πανταχόσε δρωμένων, σεισμὸς ἐπιγινόμενος οἰκουμένικὸς πολλάς τε τῶν πόλεων ἐβλάψε, τῆς τε Κρήτης τὰς ἑκατὸν πόλεις κατηρίπασεν. Ἡ θάλασσα δὲ τοὺς ἰδίους ὄρους (g) ἐνήλλαξε. Τισὶ μὲν γὰρ τόποις τοσοῦτον ἐπέκλυσε, ὥστε τοὺς πρῶην βασιμους τόπους καὶ σπορίμους πλέεσθαι· ἑτέρων δὲ τόπων τοσοῦτον ἀπέστη, ὡς ἐν ἑρηᾷ εὐρέθηται τοὺς πλέοντας. Καὶ τοῦτο γέγονε κατὰ τὴν πρῶτην ὑπατεῖαν τῶν δύο βασιλέων, Οὐαλεντινιανοῦ καὶ Οὐάλεντος. Καὶ τοῦτον δὲ γνομένων, οὐχ ἡσύχαζεν ὁ κατὰ τῶν Χριστιανῶν διωγμός. Ἐπειδὴ δὲ διὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου πᾶς ὁ δῆμος Ἀλεξανδρείας (h) ἐστασίαζε πῶθεν τῷ πρὸς αὐτὸν, ἐφασκόν τε οὐ μόνον τὰς σκάλας καὶ τὰ σιτηγὰ πλοῖα, ἀλλὰ δὴ καὶ αὐτὰ τὰ τῶν δημοσίων ἐχόμενα πυρὶ καταναλίσκειν (i), εἰ μὴ Ἀθανάσιον ἀπολάβοιεν· γνοὺς ὁ βασιλεὺς Οὐάλης, διὰ γραμμάτων ἐσήμανεν ἀδεῶς κρατεῖν τῶν ἐκκλησιῶν Ἀθανάσιον. Καὶ τοῦτο αἰτίον γέγονε τοῦ τέως ἀναχωρῆν τινα γενέσθαι τοῦ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας διωγμοῦ, πλὴν ὅτι κατὰ πᾶσαν τὴν ἀνατολήν ὁ ἐμφύλιος κατὰ τῶν Χριστιανῶν ἐκράτη (j) πόλεμος. Ὁ μόντοι βασιλεὺς Οὐάλης ἐπὶ τῆν Ἀντιόχειαν σπεύδων ἀπῆρεν ἀπὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ γνομένος ἐν Νικομηδείᾳ, ἐπεσχέθη κατ' αὐτὴν δι' αἰτίαν

A orthodoxæ fidei addictas. Ac primum quidem sanctum Meletium Antiochiæ episcopum exsilio multavit, multosque cum illo alios, ut dictum est, episcopos et clericos. Cæteros autem omnes qui nolere cum hæreticis communicare, ecclesiis expulsi, pœnisque ac cruciatibus affixit. Similiter Alexandria et per Ægyptum, non vulgaris excitata est persecutio. Mandatum enim præfectorum, Eudoxii studio ei nutu imperatoris, dabatur a præfecto Alexandrino, qui statim Ecclesiam conturbavit. Sanctus autem Athanasius, brutum multitudinis impetum prospiciens et metuens, ne si qua nefaria patrentur culpa in se transferretur, totos se quatuor menses occultavit in paterno sepulcro. Nam cum illo tempore præfecturam in Ægypto gereret Tatianus, multi non modo diversis plagis afflicti sunt, sed etiam martyrio affecti, multa illo contra Ecclesiam moliente. Quem Tatianum ultio divina pœnis affixit. Nam una dignitate et divitiis privatus, stipem cogebat ac cæcus ignominiose mortuus est, per omnem urbem fulgine conspersis ejus stivis ad risum et ludibrium omnium intuentium. Nec minus et Eudoxius Constantinopolitanus contra pie sentientes ausus est. Tantis igitur malis ubique grassantibus, terræmotus ubique terrarum superveniens, multas læsit urbes, Creta centum urbes dejecit. Mare autem suos mutavit limites. Quædam enim loca usque adeo inundavit, ut quæ trita olim et consita fuerant, jam navigarentur: ab aliis contra locis ita recessit, ut in sicco essent quæ olim navigabantur. Quod contigit duobus imperatoribus Valentiniano et Valente primum consulibus. His porro gestis, nequaquam cessavit persecutio adversum Christianos. Quoniam autem propter absentiam sancti Athanasii, totus Alexandrinus populus tumultuabatur præ illius desiderio, minatus etiam, se non modo navalia et naves, frumento comportando deputatas, imo etiam omnia publice asservata incensuros, nisi sibi Athanasius restitueretur. Quo cognito imperator Valens, litteris significavit ut absque timore Athanasius ecclesias occuparet. Et hæc causa fuit ut intermissio quædam fieret persecutionis adversus Ecclesiam concitata, nisi quod per totum orbem intestinum contra Christianos D vigeat bellum. Imperator itaque Valens Constantinopoli Antiochiam profectus est, cumque Nicomediam pervenisset, ibi substitit, ob causam ejusmodi. Eudoxius ille Arianorum episcopus, acer Christi fidelium persecutor, statim ab egressu imperatoris obiit, Valentiniano et Valente tertium consulibus cum novemdecim annos orthodoxos persecutus fuisset. Quapropter in ejus locum Ariani Demophilum constituunt. At qui consubstantialitatem tue-

(a) Palat., τοῖς Ἀρειανοῖς.

(b) Palat., προστάγματα.

(c) Palat., ἀπέκρυψεν. Editti, ἀνέκρυψεν.

(d) Sic Palat. Editti, τούτω.

(e) Sic Palat. Editti vero, ἀσβέλην.

(f) Palat., ἐπεχειρεῖ βλασφημιῶν. Infra idem, πολλάς τε. Editti, πολλά τε.

(g) Palat., καὶ ἡ θάλασσα τοὺς ἰδίους ὄρους.

(h) Ἀλεξανδρείας deest in Palat. Mox pro σκάλας, an σκάφας?

(i) Palat., ἀλλ' ἦδη καὶ αὐτὰ τὰ τὸν σίτον ἐχόντα ὄρεα (id est, horrea) πυρὶ καταναλ.

(j) Palat., ἐκράτησε.

bantur, rati se temporis opportunitatem nactos esse, A fidei suæ episcopum constituunt Evagrium quemdam : quem ordinat beatus ille Eustathius, qui cum olim Antiochenus episcopus fuisset, revocatus fuerat ab exsilio per Jovianum, tumque aderat Constantinopoli, illudque egit, animo confirmandæ fidei consubstantialitatis, et ibi clam ille versabatur. Hæc cum didicisset imperator, jussit per militarem manum comprehensos ordinantem et ordinatum, alium alio in loco exsulare. Eustathius in urbem Thraciæ Byzam relegatus est, Evagrius vero alium in locum abductus est. His ita gestis Valens venit Antiochiam, ac omnes qui consubstantialitatem sentirent, nec Ariani esse vellent dire vexavit, quos non modo Alexandria, sed omnibus etiam orientabilibus urbibus expulit : nec his contentus variis etiam addidit suppliciis : multoque plures quam ante vario mortis genere interficiebat : quorum multos in Orontem præcipitavit. Illa autem spirituali sub Valente tempestate, sanctus Athanasius post tanta ab illo pro pia religione suscepta certamina, quorum, ut supra dixi, quam plurima prætermisi, insignioraque tantum recensui, cum sex et quadraginta annos in episcopatu consummasset, cum multa successori sibi episcopo Petro mandasset quo pacto hæresibus obsistendum foret, vitam obiit, Gratiano secundum et Probo consulibus : cælestibusque coronis ac æterno gaudio donatus est, cujus nos etiam participes fore contingat, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium C in sæcula sæculorum. Amen.

σημνήμενος (b), ἕξ καὶ τεσσαράκοντα ἔτη διαρκέσας ἐπὶ τῆς ἱερουσλήνης, πολλὰ προσειπὼν Πέτρῳ τῷ μετ' αὐτὸν ἐπισκόπῳ, ὅτι πρὸς τῶν αἱρέσεων ὑποστήσεται, τὸν βίον ὑπεξέρχεται ἐν ὑπατείᾳ Γρατιανοῦ (c) τὸ δεύτερον καὶ Πρόβου, τῶν οὐρανίων ἀξιωθεὶς στεφάνων καὶ τῆς αἰωνίου χαρᾶς, ἧς γένοιτο καὶ ἡμᾶς μετασχεῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

(a) Palat., τοιάνδε. Infra idem, εἰς τὸν Χριστὸν εὐσεβοῦντων.

(b) Palat., τοὺς μεγάλους ἐπισήμ.

(c) Sic Palat. Editi vero, ἐν ὑπατείᾳ Θραϊανοῦ. Hic, desinunt in edit. Commel. variæ lectiones Felckmanni viri studiosi et de Athanasio bene meriti, qui suum ita claudit opus : « Et hæc sunt, le-

τοιαύτην (a). Εὐδόξιος οὗτος ὁ τῆς Ἀρειανῆς αἱρέσεως ἐπίσκοπος, ὁ τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων θερμοῦς διώκτης, εὐθὺς μετὰ τὴν τοῦ βασιλέως Ἐξοδὸν τελευτᾷ ἐν ὑπατείᾳ Οὐαλεντινιανοῦ καὶ Οὐάλεντος τὸ τρίτον, δέκα καὶ ἑννέα ἔτη κατὰ τῶν ὀρθοδόξων διωγμῶν ποιήσας. Διὸ οἱ μὲν Ἀρειανοὶ εἰς τὸν τόπον αὐτοῦ καθιστῶσι Δημόφιλον. Καιροῦ δὲ νομίσαντες δεδράχθαι οἱ τοῦ ὁμοουσίου, τῆς ἑαυτῶν πίστεως ἐπίσκοπον Εὐάγριον τινα προσέβαλλοντο· χειροτονεῖ δὲ τοῦτον ὁ μακάριος Εὐστάθιος ὁ πάλαι ποτὲ Ἀντιοχείας ἐπίσκοπος γεγωνῶς, ὃς ἀνακέκλητο μὲν ὑπὸ Ἰοβιανοῦ τῆς ἐξορίας, τότε δὲ παρῆν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, σκοπῶ τοῦ στηρίζει τούτῃ τῆς ὁμοουσίου πίστεως, καὶ κατὰ ταύτην λανθάνων διήγε. Ταῦτα μαθὼν ὁ βασιλεὺς ἐκέλευσε, διὰ στρατιωτικῆς B χειρὸς συλληφθέντας τὸν τε χειροτονήσαντα καὶ τὸν χειροτονηθέντα, ἄλλον ἀλλαγῶ περιοριζέσθαι. Εὐστάθιος μὲν οὖν ὁ ὄσιος ἐν Βίξῃ πόλει τῆς Θράκης περιωρίζετο· Εὐάγριος δὲ εἰς ἄλλον τόπον ἀπήχθη. Τούτων οὕτως καταπραχθέντων, Οὐάλης ἐπὶ Ἀντιόχειαν παραγίνεται· ἐπόρθησεν εὐθὺς τοὺς τὸ ὁμοούσιον φρονούντας, καὶ μὴ θέλοντας Ἀρειανίζειν· ἐξήλαυνε τε οὐ μόνον ἐκ τῆς Ἀντιοχείας, ἀλλὰ καὶ ἐκ πασῶν σχεδὸν τῶν ἀνατολικῶν πόλεων. Καὶ οὐκ ἤρκετο τούτοις, ἀλλὰ γὰρ καὶ διαφόροις κολαστηρίοις ὑπέβαλλεν. Ἀπώλλυν δὲ πολλῶν πλείους τῶν προτέρων, διαφόροις μὲν θανάτοις παραδιδούς, ἐξαιρέτως δὲ τῷ ποταμῷ Ὑρόντη. Κατὰ δὲ τὸν χειμῶνα τοῦτον τὸν νοητὸν ἐπὶ Οὐάλεντος ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος, μετὰ πολλοὺς ἐκείνους τοὺς ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἀγῶνας, ὧν, ὡς εἶπον, τοὺς πλείονας παρέλειψα, τοὺς ἐπισημοτέρους αὐτοῦ ἐπι- ctor benevole, quæ hoc tempore dare festinatis operis potuimus. In quibus si quæ forte sunt, quæ parum ad gustum, ut nobis ignoscas etiam atque etiam oramus. Quod si quando occasio fuerit hæc recognoscendi, meditatio et plura (spero) dabimus. Tu nunc hæc æqui bonique consule, ac frueri. Vale simul etiam atque salve. »

ATHANASIUS APOSTOLICUS

INTER PATRIARCHAS VICESIMUS,

Sive Vita Athanasii ex Arabico versa, interprete viro clarissimo D. Renaudotio.

Cum obiisset piæ memoriæ Pater Alexander, viduata est paucis admodum diebus Ecclesia; congregata enim plebe consilium inierunt elegeruntque Pa-

trem Athanasium et in solio evangelico collocaverunt. Scripsit ille tractatus eximios et orationes multas, vocatusque est in patriarchatu suo apostolicus ob

rerum gestarum excellentiorem, propter quæ apostolicis erant similes.

Ejus tempore habita est synodus in Galatia, cui interfuit Basilius Magnus auctor Liturgiæ, tempore Juliani imperatoris apostatæ. Julianus Patricius huic synodo præsidebat. Porro cum Julianus imperator occisus fuisset manu inclyti martyris Mercurii, successor ejus in imperio Jovianus Patricius fuit, sub quo Ecclesia quietem obtinuit. Athanasius quidem patriarcha calamitates multas sustinuit, et in exilium ejectus est, maligni laqueis circumventus, adeo ut a sede sua abesse coactus fuerit, malorum quæ perpessus erat multitudine. Itaque in Sahid, seu superiorem Ægyptum profectus, mansit illic per annos multos, simulans se esse operarium, seque mercenarium efficiens, neque manifestans se esse patriarcham. Imperatores infideles, Valens scilicet et . . . per annos undecim imperium obtinuerunt. Quando autem Deo visum est ut sedi suæ restitueretur, secundum orationes ejus sanctas et acceptas, perdidit imperatores illos morte funesta, ob illa quæ contra orthodoxam fidem perpetraverant. Dominus autem imperatorem constituit fidelem nomine Theodosium, cujus tempore recreata Ecclesia, tranquillitatem, securitatem et pacem obtinuit. Ita rediit Athanasius ad sedem suam, maxima totius Ægypti lætitia; quod Deus dignatus esset concedere illis reditum pastoris sui. Hic pastor bonus spiritualis obtinuit sedem D. Marci evangelistæ annis quadraginta septem, mortuusque est septima mensis Baselines. Is autem Ecclesiam defendens victor fuit adversariorum veritatis, oppugnantium fidem orthodoxam, indutus gloriam a Christo Domino, magnum plebi suæ desiderium sui reliquit, cum privata est pastore tali apostolico.

Quæ de vita ejus habemus hæc fere sunt. Ter coactus est sedem suam deserere oppressus persecutionibus, et tunc illam hæretici obtinuerunt. Ultima ejus absentia undecim annorum fuit. Scripsit interea ab exilio, ad virgines quæ erant Alexandriæ, dicens inter alia: Sponsus vester est Christus invisibilis et immortalis; quandiu autem perseveraveritis in ejus charitate, nunquam eritis viduæ. Dicebat etiam: Scitote me fuisse secretarium patris mei Alexandri, ipse nunquam sive in cella sua sive alibi legebat Evangelium, sedens, sed stans, Deuque singularem illi in legendis Scripturis gratiam concesserat. Quadam nocte cum stans oraret, et Evangelii lectioni incumberet, venerunt ad eum moniales, petitaque adenui licentia, accesserunt, et eum venerantes dixerunt ei: Sunt apud nos virgines quæ sex diebus jejnant, nihil quidquam interea manibus operantes, unde supersit aliquid quod in solitariorum cibos impendi queat. Rogamus ergo te, Pater, præcipias illis ut laborent et ut jejuniis suo modum adhibeant. Tum ille: Scitote, sorores meæ, me nunquam biduo jejunasse, neque in die jejunium solvisse, neque

A manducasse nisi ex præscripta mensura, neque me ipsum labore afflixisse aut corpus vehementius vexasse, quia optimum est ut jejunium cum moderatione fiat, quod etiam in potu et somno similiter observari debet. Cum enim quisque comederit quantum opus est, firmus in oratione perseverat, ita etiam cum cibo, potu et somno utitur moderate. Dicite illis itaque ut jejunium solvant, cum moderatione cibum capientes, et omnia quantum in se est recte agant.

Atque ne sermonem diutius protrahamus, hæc epistola primum scribit Athanasius de sancto Alexandro patre spirituali suo, cujus oratio mellis instar suavis erat omnibus qui illum audiebant, multiplicabatque gratiam Christo Domino.

B Dicitur autem Arius aliquando ad Alexandrum venisse, petentique ut admitteretur, jussisse responderi in hunc modum: Præcepit mihi pater meus ut te non susciperem, neque ad me intrares, aut tecum ego sermonem miscerem. Ille quippe pater meus, martyr Christi Domini, vidit illum per somnium, vestemque ejus a te laceratam, præcepitque mihi ut te non susciperem. An ignoras linguam tuam ipsam esse quæ te ab illo alienum fecit per illa quæ de ipso dixisti? Roga ergo Christum Dominum salvatorem, et confitere peccatum tuum, cumque te ille susceperit, præcipiet quoque mihi ut te suscipiam, sicut Petro patri meo ut te non susciperet præcepit, quamvis ab ipso Christo Domino præceptum fuerit, ut ne quisquam credentium in eum aditu ecclesiæ prohiberetur: sed quando quis peccatum aliquod commisit, separamus eum a communione, ut resipiscat et pœnitentiam agat: postquam vero illum suscepit Christus, nos quoque illum suscipimus. Cum hæc Arius audivisset, iratus magnopere, abiit et collegit magnam hominum multitudinem, proposuitque sententias blasphemias et impios sermones protulit linguæ abscissione dignos; asseverabat enim Filium Dei creatum esse. Habitum est itaque illius causa concilium Nicææ, ad quod convenerunt antisites quatuor sedium, nempe patriarchæ Romæ, Alexandriæ, Ephesi et Antiochiæ. Consedit pariter cum illis Constantinus imperator fidelis, cumque absolvissent quæcunque pertinebant ad stabilendam fidem orthodoxam, jejunique et Paschæ disciplinam, dixit illis imperator: Rogo vos ut constitutis urbem Constantinopolin, patriarchalem, quia est civitas imperatoris, et simili Hierosolymam honore afficiatis, quia civitas est imperatoris veri cœlestis: illi, observata ejus modestia, hoc fecerunt, et Arius impium deposuerunt: cujus anathemati Constantinus imperator propria manu subscripsit: de eo dicens, quod perdidisset illos quos Christus sanguine suo sancto redemerat. Fugit autem Arius in Africam, neque requiem ullam consecutus est tempore Constantini imperatoris et Alexandri patriarchæ. Is porro Alexander Athanasium optime educaverat; erat nempe filius mulieris pri-

mariz et divitis, sed idolorum cultui addictæ, apud quam pupillus relictus fuerat. Cum vero ad justam ætatem pervenisset, volebat illa ut ille uxorem duceret, ille renuebat: itaque dolis eum aggressa, submitit meretricem cum qua rem haberet, ac ita facilius [matrimonio animum adjungeret. Ille nihil tale commisit, Deo illum conservante ad res maximas. Immisit ergo mulier puellas formæ eximiz quæ ornatae et unguentatae, ad eum dormientem accederent, et ibi pernoctantes prope ipsum, se illi objicerent. At ille expergefactus illas verberatas a se ejecit. Hæc omnia mulier designabat quo illum ad connubium contraheudum compelleret, bonisque et divitiis paternis illi pleno jure cederet, sed nihil perfecit. Accersivit ergo mulier magum quemdam Alexandrinum ex illorum sapientum numero qui Sabæorum philosophiam profitebantur, atque illi quid sibi negotii cum filio intercederet exposuit. Voca me, inquit ille, hodie, ut cum eo panem manducem. Illa gaudens apparato magnifico convivio illum invitavit, simulque comederunt et biberunt. Postridie philosophus ad eam veniens: Ne, inquit, frustra labores, neque enim poteris filio tuo prævalere, quandoquidem Galilæus factus est, et Galilæorum sententiam amplexus, futurumque est ut vir maximus evadat. Quinam, inquit mulier, sunt isti Galilæi? Tum ille: Sodales, inquit, Ecclesiaz qui templa destruxerunt et idola everterunt. His auditis illa apud se dixit, Si ego illi molestiam exhibeo, abibit a me et sola manebo: mox surrexit, et assumpto secum Athanasio venit ad Alexandrum cui totam Athanasii filii sui historiam et vitam narravit, simulque cum eo baptizata est. Aliquo tempore interjecto defuncta cum esset, mansit ille apud Alexandrum, qui eum tanquam filium habens, instituit in omni doctrinarum genere, Evangelia memoriter didicit, librosque divinos legit: cumque ætatem proveciorem attingisset, Alexander ordinavit illum diaconum, et secretarium suum constituit, factusque est tanquam interpres Patris illius, sermonisque ejus administrator quandocunque loqui vellet.

Cum vero mortuus esset Constantinus imperator fidelis in senectute bona, successit illi Constantius ejus filius, qui in recta fide non perseveravit, timore et vitioso hominum pudore victus. Eam occasionem nactus Arius ad imperatorem se applicuit, ejusque sibi amorem concilians, cor ejus corripit, et ad sententiam suam inclinavit: adeoque illum decepit, ut Alexandrum Constantinopolin Alexandria venire juberet. Nesciebat imperator quanta esset Alexandri dignitas, quam ob causam Arium anathemati subjecisset et ab Ecclesia expulisset. Erat Alexander licet annis et senio gravis, sensibus tamen integris: Athanasius erat ejus interpres, et scriba, et ejus nomine verba faciebat per virtutem Spiritus sancti, quia fidei orthodoxæ summam scientiam habebat. Consedit Alexander coram imperatore; adfuitque Arius, qui multa secundum suam sententiam imprudenter locutus est. Athanasius

A contra eum disputavit refellens oratione sua quæcunque ab illo dicta fuerant: unde turbatus Arius est, solutusque concessus, et mox Alius, inquit, nobis concessus dabitur. Cum porro intelligeret Arius vires se adversum Athanasium habere nullas, data pecunia illis qui januz regiz præpositi erant, pepigit cum eis ut in proxima collatione prohiberent ingressu Athanasium. Postridie imperator cum eos adesse jussisset, intrassetque Alexander, janitores Athanasium ingredi non passi sunt. Imperatore considente, et præsentate Alexandro, Arius multis sermonibus disputare cœpit. Alexander ad dextram et sinistram oculos convertens, nec videns Athanasium secretarium suum, obtinuit. Tum imperator: Cur, inquit, non loqueris? Respondit Alexander: B Quomodo loquerer absque lingua? Intellexit imperator significare Athanasium, quem statim venire jussit. Illum ut vidit Arius ingressum, protinus egressus consistere non ausus est. Tunc Alexander imperatori dixit: Scias velim, o princeps, Arii istius depositionem factam fuisse in concilio. Neque ego illum deposui solus: sed parens tuus piæ memoriæ imperator, et omnes qui concilio intervenerunt, deposuerunt eum. Ipse etiam imperator sententiam anathematis in Arium pronuntiatam sua manu subscripsit; cumque oculis observaveris scripturam patris tui, ejus manum agnosces. Ita autem dico: an quem deposuit Constantinus imperator, et totum concilium, ego absolvam? Hoc si faxim, schisma inducerem: nam pater tuus vere scripsit contra eum sententiam anathematis, et ejus depositionem manus suæ subscriptione firmavit in concilio Nicæno. Hæc cum audisset imperator, simulque fratrem metuens, noluit irritum facere mandatum patris sui imperatoris. Hujus enim rei gratia frater ejus legationem ad eum miserat, ad eum dimovendum.

Itaque Alexandrum dimissum ad sedem suam redire permisit: mansitque Arius excommunicatus et anathemate ligatus, quamvis antea existimasset se et auctoritate principis, et pecuniarum erga ejus domesticos largitione superiorem futurum. Mortuus est deinde Pater Alexander et quietem accepit cum patribus suis, postquam sacerdotibus et plebi moriens præcepisset, ut Athanasium in sede patriarchali se defuncto collocarent. Illi magnam inde lætitiâ perceperunt ob propensam omnium erga illum voluntatem. Postquam vero sedit in sede apostolica, ejecit sequaces Arii ab Ecclesia, productaque anathematis sententia quam Constantinus imperator et qui sancto concilio interfuerant subscriptionibus suis firmaverant, legit eam in ecclesia coram frequente populo. Hæc Arius cum audisset valde iratus et furore incensus, venit ad imperatorem et dixit ei: Si Alexander patriarcha Constantinopolitanus me suscepit jussu tuo, causam obtinui. Accersito ad se imperator dixit: Iste Alexandrinus patriarcha recusavit Arium suscipere, et mandata mea insuper habuit, scis autem quod te

constituerimus patriarcham et in sede Constantino-
politana collocaverimus. Oportet igitur te alterius
exemplo nobis non contradicere, vir enim mitis
es : atque adeo ut Arium tecum assumas eumque
suscipias, rogamus. Tum patriarcha dixit ei, quod
Ecclesia Arium non susciperet, sed neque oportere
quemquam ab illa suscipi, nisi qui ejusdem cum
Ecclesia fidei foret; hunc vero qui Trinitatem crea-
tam esse constituat, jure merito ab Ecclesia re-
jectum. Dixit illi imperator, Non ita est, sed
Trinitatem confitetur. Tum patriarcha, Det, in-
quit, mihi professionem fidei sua manu subsigna-
tam, ut qualis illa sit certo sciam. Arcessiri jubet
Arium imperator, et hoc divinitus fiebat; ille autem
professionem fidei manu sua subsignavit, licet in
animo contraria sentiens. Mox patriarcha petiit ut
juraret, nullum sibi in animo dubium circa fidem
superesse; quod Arius juravit. Tum imperator ad
patriarcham : Quid, inquit, jam suspicionis adversus
illum habere potes? Respondit ille : Nempe quod
Pater Athanasius patriarcha Alexandrinus, reno-
vavit Alexandriae sententiam anathematis adversus
Arium firmatam subscriptionibus tum patris tui piæ
memoriæ Constantini imperatoris, tum Nicæni con-
cilii Patrum, et legi iterum fecit, ejusque sectatores ab
Ecclesia ejecit. Quod si nihil mali acciderit Ario isti
ab hac die usque ad proximam diem Dominicani,
ego illum suscipiam, et ad communionem cum sa-
cerdotibus admittam. Exivit Arius expectans diem
Dominicam : quæ cum advenisset, ingressus est in
ecclesiam indutus veste splendida, unguentisque
delibutus, seditque ad portam sanctuarii sacerdotum
ordine. Patriarcha autem et qui ei consentiebant,
totam hebdomadam perseveraverant jejunantes, et
orantes coram Christo Domino, postulantes ut non
imputaretur illis peccatum Arii, quia imperator ju-
raverat ei quod si Dominica die ante horam octa-
vam non susciperet Arium, Ecclesia magnam pec-
uniæ summam mulctæ nomine pendere cogeretur.
Cum igitur convenissent sacerdotes et plebs eo
die in ecclesiam, adessetque Arius, patriarcha
valde mœstus, liturgiæ celebrationem inchoa-
vit : et jam lector cœperat legere, cum Ario
insterna commota sunt, adeo ut foras in
angulum ad exonerandam alvum secesserit : at-
que ibi viscera omnia sua ejecerit. Cum igitur ille
ex conspectu se subtraxisset, quæsierunt eum
nec invenerunt, tandemque postquam diligenter quæ-
sivissent repererunt eum sedentem, frigidum, ar-
tubus solutis, ventre projecto, siccum, et omnia
viscera ejus effusa coram eo. Significaverunt hæc sta-
tum patriarchæ, qui stupens et silens gratias egit
Domino Jesu Christo, et laudavit eum qui Arium
judicasset, eumque subitaneo exito perdidisset,
propter perjurium ejus et fidem perniciosam. Impera-
tori quoque et universæ multitudini manifesta
apparuit veritas eorum quæ Petrus martyr patriar-
cha Alexandrinus prædixerat. Itaque Alexander
Constantinopolitanus patriarcha liturgiam eo die

A absolvit cum lætitia, laudibus et hymnis, misitque
ad Athanasium patriarcham Alexandrinum qui hæc
suo nomine nuntiarent : Nos glorificamus Deum tibi-
que, frater, notum facimus, Arium morte stupenda
extinctum esse : hæresin ejus excisam, sectatores
dispersos. Imperatori hæc omnino displicuerunt,
propter amicos Arii.... Georgium et illorum se-
quaces, qui ecclesiam Alexandrinam invaserant. Si
quidem Georgio dedit imperator equites ex copiis
suis quingentos, quos misit cum illo ut eum pa-
triarcham Alexandriae constituerent. Scripsit etiam
litteras in omnes provincias, doctrinam Arii in illis
publicans, nempe quod Deus creatura esset. Eum
tamen nullus suscepit in terra Ægypti : sed comu-
nionem accipiebant a sacerdotibus quos Athanasius
ordinaverat. Is porro Georgius ingressus est in ec-
clesiam Alexandriae per dolum, aut ut alii dicunt in-
troducitur per milites qui cum illo venerant, a qui-
bus occisi sunt ex Christiana plebe plurimi qui
cum Athanasio sentiebant, ita ut sanguis inundaret
ecclesiam, et ad genua pertingeret. Vasa etiam
sæcra prædati sunt, et virginibus quæ erant in ec-
clesia vitium obtulerunt. Athanasius latebat interea,
et per longum tempus Christiani in speluncis de-
sertis et latibulis per universas usque ad Thebaidem
Ægypti provincias sacra mysteria percipiebant. Aria-
ni vero, favente imperatore cui adhærebant, ubique
primas obtinuerunt

C Serapion tunc erat episcopus Tmueos. Is ad Atha-
nasium et universum populum litteras scripsit, mo-
nens ut ab Arianis caverent. Elapsis annis sex
Athanasius prodiens in publicum, adiit imperatorem,
judicans ab illo se morti addicendum, atque adeo
martyrii coronam percepturum.

Jussit imperator ut naviculæ imponeretur, absque
pane aut aqua, nautis aut gubernatore, sed ipse so-
lus in eam injiceretur et in mare deduceretur; quod
factum est. Fluctus vero, Deocustodiente illum et
gubernante, deduxerunt eum, ita ut Alexandriam
tertio ipso die pervenerit. Clerus et plebs ad eum
perfecti occurrerunt ipsi cum gaudio, et honorifice
exceperunt, usque dum in ecclesiam ingressus est,
ex qua Georgium ejecit et eos qui perversam ejus
fidem sequebantur. Eo die Athanasius festum Deo
D celebravit, omnisque populus per totam Ægyptum
in summa lætitia fuit. Post annos septem venit in
Ægyptum vir quidam Gregorius nomine cum duo-
bus militum millibus, qui ecclesiam spoliavit et
Athanasium comprehendit, quem imperator tradidit
impio cuidam viro nomine Salis, idolorum cultori.
Illum etiam occidere designavit ut et Liberium
Romanum patriarcham, et Dionysium Antiochenum
qui patres erant orthodoxæ fidei, sed illos Deus ex
manibus ejus liberavit, salvosque præstitit : venitque
Athanasius cum Liberio Romam, et apud eum mansit,
donec mortuus est Constantius, et successit illi
filius ejus Constans. Is orthodoxus cum esset, statim
atque thronum obtinuit, imperavit ut Athanasius in
sedem suam restitueretur.

Erat eo tempore Hierosolymorum patriarcha Cyrillus, per quem miracula magna edita sunt : inter alia apparuit columna ignea super sepulcrum Christi Domini Salvatoris nostri, quam ethnici omnes, et quicumque tunc in urbe aut vicinis locis erant observaverunt : durabatque ab hora tertia usque ad nonam : porro ad eam videndam ingens undique concursus hominum fiebat. Scripsit itaque Cyrillus ad Constantinum imperatorem litteras, quibus de hoc miraculo significabat. Imperator Athanasium diligebat, qui postea quam sedi suæ restitutus esset, viginti quinque annos in pace et tranquillitate vixit, cum antea annos duos et viginti ex quo eam obtinuerat in exsilio, certaminibus et persecutionibus transegisset. Mortuus cum esset Constans, imperium ejus loco suscepit Julianus apostata ethnicae religioni et idolorum cultui addictus : filius sororis Constantini Magni. Is Julianus statim gentilium templa aperiri jussit. Antiochiæ permansit, neque enim dignus erat qui domum magni Constantini habitaret. Venit aliquando in templum idolorum, et acceptum gallum gallinaceum tradidit idolorum sacerdoti ; quem cum diabolo obtulisset, accepit cor victimæ et comedit.

Erat Juliano nepos ex sorore, Julianus quoque appellatus, impius avunculi sui exemplo. Is sacerdotem Theodorum comprehendens occidit, quod cum fecisset, avunculo significavit, qui contra eum magnopere indignatus : Noluissim, inquit, ut illum occidisses, siquidem Christiani gloriosi solent cum occiduntur, dicentes se fieri martyres. Verum ego ita apud me constitui, ut cum rediero ex Persica expeditione, accipiantur pro quocunque Christiano tres uncie naphthæ, volens scilicet infundi super Christianos donec idola ejus adorarent, existimans eos naphtham ardentem sustinere non posse.

Erat tunc Ecclesia dives, quatuor columnis suffulta, nempe Athanasio patriarcha, Antonio et Pachomio monachis Ægyptiis et Basilio episcopo Cæsareæ in Cappadocia. Is et Liberius patriarcha Romanus, amici fuerunt Juliani imperatoris, in eadem cum illo schola instituti. Cum audiissent vero pravas opiniones quas profitebatur, assumptis episcopis ad eum profecti sunt. Qui contemplatus aliquandiu vestitum eorum et barbam, dixit eis : Quid quæritis? Quærimus, inquit, pastorem bonum qui nos pascat. Tum ille ad Basilium : Ubi, inquit, reliquisti fabri filium, dum huc ad me venisti? Reliqui illum, inquit Basilius, occupatum in compingendo tibi ferebro, ut te in illud collocaret. Ad quæ imperator : Nisi, inquit, amicus meus esses, et esset in me voluntatis erga te propensio, hoc momento caput tibi præcidi juberem. Tunc Basilius : Annon, inquit, doctrinæ quondam amore flagrabas, cur igitur sapientiam deseruisti? Respondit imperator : Legi, inquit, quæ ad eam pertinent, memoriæ commendavi et abjeci. Verum, inquit Basilius, neque eam

legendo bene didicisti aut memoriæ mandasti ; si enim eam cognovisses, aut animo complexus esses, nunquam abjecisses. Imperator dixit : Oportet ut vos detineri in vinculis jubeam, donec ab expeditione Persica redivero, et expectabitis quodcumque deinceps futurum. Dixit et Basilius : Si proficiscaris, et rediveris, Deus in me locutus non est. Tandem Julianus : Quid, inquit, faciam adversus Galilæum istum mendacem, cui dixit : Destruam templum quod Judæi ædificaverunt? ædificabo scilicet illud regia magnificentia, atque ita unicuique manifesta erit falsitas ejus : dixit enim non amplius ædificandum fore. Postea conjecit in carcerem Basilium et duos qui cum eo venerant, et in Persarum regionem profectus, transivit per Hierosolymam. Ibi cum vidisset templum destructum, adeo ut nullus paries in eo superesset ex quo Vespasianus imperator illud destruxit, Judæosque perdidit et in servitum adduxit; Julianus vero jussit, ut loco munito novum ædificium construeretur. Et profectus est, relicto qui operi præset; ille cœpit eodem in loco ædificium instaurare : nam ruina templi talis erat ut ne quidem relictus esset lapis super lapidem, sicut dicit Evangelium sanctum ¹. Præcepit itaque novum ex integro ædificium excitari, cogitans templum idolorum illud facere. Operarii toto die usque ad noctem ædificabant : postridie cum reverterentur, inveniebant quodcumque ædificaverant destructum manu alia quam hominis : sed reperiebant parietes integros eversos a fundamentis et in terram dejectos. Perseveraverunt nihilominus mensibus duobus, neque quidquam ædificare potuerunt. Dixeruntque ad eos Judæi : Ignem injicite sepulcris istis in quibus Christiani jacent, et solida erit ædificatio quam molimini. Ignem igitur injecerunt sepulcris, incipientes a duobus ; in quibus erant corpora Elisæi prophetæ et Joannis Baptistæ : sed ignis nullo modo illa absumere potuit ; unde majorem in modum obstupefacti sunt, cum per dies multos ignis ardens ad ea non accederet. Fideles porro quidam ad præfectum adeuntes, oblata pecunia, petierunt ut sibi liceret corpora duo ex sepulcris transferre : quod ille concessit. Illi levata sancta corpora miserunt ad Athanasium patriarcham Alexandrinum. Ille cum ea recepisset, parem inde lætitiæ cœpit, ac si illos vivos esset intuitus : acceptaque corpora in quodam loco deposuit donec ædificandæ illis ecclesiæ copiam nancisceretur. Quodam die cum Athanasius domi sederet, simulque fideles multi ad audiendum sermonem ejus, in quo vita erat animarum illorum, levavit oculos, vidensque colles duos e regione loci in quo erat, dixit : Tempus jam reperi, quo super illos colles ædificem ecclesiam Joanni Baptistæ et Elisæo prophetæ. Theophilus ejus scriba sedebat ad mensam prope illum, cum aliis fidelibus multis, et hæc verba cum audiisset, servavit apud se. Interea Julianum imperatorem apostatam, cum in Persas

¹ Matth. xxiv 2.

profectus esset, tradidit Deus in hostium suorum manus, sauctorum causa quos in vincula conjecerat ante profectionem, et eorum quæ illis comminatus fuerat. Mortis ejus talis ratio fuit: Nocte vidit quosdam milites desuper ex aere in eum irruentes, quorum unus lancea percussit eum in capite, eamque adegit usque in ventrem ejus. Intellexit illum esse aliquem ex martyribus, implevitque manum suam sanguine quem sursum jaciens dixit: Accipe hoc, Jesu, nempe locum integrum capis. Ita cum blasphemasset, corruit mortuus, liberavitque Deus populum suum, Romanique ad proprias sedes reversi sunt. Triduo autem ante mortem Juliani, Basilium cum esset in carcere, evigilans a somno dixit duobus qui secum erant: Vidi hac nocte S. martyrem Mercurium intrantem in ecclesiam suam; ibi accepit hastam suam, et dixit: Certe non sinam impium hunc blasphemare adversus Deum meum. Hæc cum dixisset disparuit ab oculis meis neque amplius illum aspexi. Uterque illorum dixit ad eum: Equidem vidi quoque illud ipsum. Tum inter se dixerunt: Credimus profecto vere, quod res ista fiet. Miserunt igitur ad ecclesiam martyris Mercurii, qui inspicerent lanceam ejus quæ illic erat, utrum illic esset aut non: ea non inventa, certam habuerunt somnii veritatem. Elapso triduo litteræ et nuntii de morte Juliani Antiochiam pervenerunt. Principesque imperii congregati virum nomine Jovianum ad imperium evexerunt. Erat ille fidelis, sanctus, timens Deum a juventute sua: et statim atque capessivit imperium, Patres e carcere liberare jussit. Ita comprobata est veritas sermonis quem Basilium columna veritatis ad Julianum apostatam habuerat, quod rediturus non casset, æque ac quod Michæas propheta Achabo impio Israelitarum regi prædixerat. Deus enim qui facit mirabilia, ipse amborum prophetæ scilicet istius, et sancti illius Patris Deus erat, qui utriusque verba accepta habuit. Jovianus deinde tres illos Patres venire ad se jussos, honore affecit, multaque illis largitus munera eos ad sedes suas dimisit. Orationes quæ in ecclesiis fieri solent frequentabat. Dedit quoque ad Athanasium patriarcham Alexandrinum litteras, in quibus ita eum alloquebatur: O Pater, pastor vere et fidelis Athanasi martyr Christi, qui Deus est imperii mei, ipse te foveat et majorem in modum consoletur. Conforta cor tuum et apprehende virgam sacerdotalem et cum ea depelle lupos rapaces a grege spirituali: illos, inquam, quorum ora plena sunt maledictione et amaritudine veneni aspidum, quique animas occidunt. Lectæ sunt illæ litteræ in ecclesia Alexandrina, misitque eas Athanasius pa-

A triarcha in provincias Ægypti, ubi lectæ sunt in ecclesiis ad confirmandos et confortandos fideles. Expulsi etiam fuerunt sectatores Arii, Vincencius, etc....

Postea quidam illorum Jovianum imperatorem adentes, querelas contra Athanasium detulerunt; quarum ille nullam rationem habuit, perspectam habens illorum malitiam. Jam vero Athanasius senuerat cum multis antea Tractatus et Orationes scripsisset. Scripsit inter alia de Melchisedeco: et de Patre Antonio, cujus vitam descripsit. Præterea quadraginta septem Heortasticas seu Paschales Epistolas, de cruce, de Christo Domino, quod erga eum diabolus nihil viderit, existimans illum esse purum hominem, et cum ad eum accessit anathema dixit ipsi in faciem Dominus, digito uno qui auriculari proximus est: et eum destruxit quando (apostolos) vicarios suos constituit. Nempe potestatem ejus dissipavit et abolevit infirmamque reddidit: ostenditque nobis se per infirmitatem vicisse potentiam diaboli: eo enim digito qui est ab auriculari secundus, homo nihil agit cum sit digitorum imbecillior: sed neque subito illud aggressus est, sed potestatem ejus inanem reddidit, sicut in psalmo LXXVII scriptum est: *Exsurgat Deus et disperdat inimicos suos*. Scripsit etiam Athanasius alia multa quæ ad doctrinam Christianam spectant et alia innumera. Ad Basilium quoque litteras semel et iterum scripsit, ad quas ille respondit. Item ad Arsenium de morte Theodori consolatorias, in quibus scripsit inter alia: Utinam quisque nostrum, eum quem Theodorus frater tuus locum consequatur, et navis nostra ad eum in quo receptus est portum perveniat! Scripsit præterea opus, quo demonstrat, malum esse a diabolo, quodque in Deo locum non habeat omnino. De eodem Patre Athanasio patriarcha dicitur, quod angelus Domini eum sustulerit dum per longa itinera fugere cogere ab impiis imperatoribus, eumque quo volebat detulerit, sicut olim Habacuc propheta Hierosolymis Babylonem delatus est, et Ezechiel Babylonem Hierosolyma: neque enim hoc Deo difficile est. Erat Alexandria idolum nomine *Rarail*: cum vero Athanasii jam febre correpti quies appropinquaret, dixit: Si invenio misericordiam apud Christum Dominum meum, prociadam coram eo neque faciem meam levabo, donec claudantur fores templi idoli istius. Testati vero sunt sacerdotes Alexandrini, quod septem diebus elapsis ab ejus obitu, misit Jovianus imperator fidelis mandata, secundum quæ templum illud oclusum est.

JUSTI FONTANINI

ARCHIEPISCOPI ANCYRANI

DE ANNO EMORTUALI SANCTI ATHANASII PATRIARCHÆ ALEXANDRINI
DISSERTATIO.

(Opp. Athanas. ed. Venet. 1777, tom. I.)

I. Eroditorum animos jampridem variæ sententiæ A parte II, cap. 11, astipulantur Bollandiani auctores
distinuerunt de anno emortuali sancti Athanasii ; in tomo I Maii, p. 248, iterumque in *Historia pa-*
hic a nobis necessario examinandæ, ut tempus eidem anno connexum, quo Melania et Rufinus in *triarcharum Alexandrinorum*, tomo V Junii præfixa,
Ægypto primum apparuerunt, firmiter stabiliantur. hoc fulti Baronii axiomate, quod ex A. D. 69,
Et enim alii A. D. 371, alii A. D. 375 sanctissimum patriarcham decessisse contendunt, utrique mediæ viæ quam tenuit Baronius propemodum § xxxvi, in medium sistunt : *Tempora unnumerata per*
obliti, dum is A. D. 372 strenuum fidei catholicæ consules libentioribus sunt accipienda auribus, cum
defensorem ad præmia æterna vocatum existimavit. cæteris illa frequentior, liberalior et verior esse no-
Nobis, qui Baronii suffragio hac in re libenter scatur chronographia, quæ a fastis deducta est con-
cedimus, quia inter omnes auctores præcipuam sularibus.
laudem hujus quæstionis penes illum exstare arbitramur, singulorum pondus perpendere opus est, ut viri magni calculos longe accuratissimos cæteris præstare ostendamus, quod seorsum ab *Historia* B
litteraria Aquileiensi facere visum est, ne illius cursus longiori disquisitione perturbaretur. Nequaquam tamen est animus ut scriptorum, quos merita in rem litterarum clarissimos reddiderunt, laudum cumulo vel minimum detrahatur, sicubi veritatis inquirendæ causa ab illorum judicio discedimus, quandoquidem citra ullius injuriam haud parvi profecto interest, obitum Athanasii suo anno restitui; in quo restituendo viri celeberrimi desudarunt, cum ille sit quædam veluti epocha generalis, unde maximæ in antiquitate ecclesiastica res pendent; nec solum enim persecutio inde Alexandrina deducitur, sed gesta Hieronymi, Rufini, et Melaniæ, historia etiam Palladii, et Paulini Nolani epistolæ non modicum illustrantur, ut in *Historia* C
nostra visum est, cujus potissimum scriptio nos perpulit ut in eundem annum e tenebris antiquitatis eruendum, gnæviter incumberemus. Primæ ergo sententiæ auctor est Socrates, lib. IV, cap. 19, ubi Athanasium demortuum facit Gratiano II et Probo coss., nempe A. D. 371, eique præter Godofridum Hermannum in *Vita*, lib. XI, cap. 17, et Petrum Franciscum Chiffletium in *Paulino illustrato*

Hac, ut puto, ratione victus chronologorum facile princeps Dionysius Petavius in lib. XIII *De doctrina temporum* A. D. 371, atque alibi etiam, Socratis narrationi acquievit. At vero lib. II, epist. 9 ad alium magni nominis chronologum Ægidium Bucherium, sui argumenti pondus inde augeri existimavit, quod Nicephorus testetur in Chronico, Theophilum Athanasio successorem datum anno XV post ejusdem obitum. Datus est autem Arcadio et Bautone coss. A. D. 385, ex Socrate lib. V, cap. 12, et quidem post diem XXVI Julii, quo Timotheus decessit. Sed hinc potius sequeretur Athanasii obitum contigisse A. D. 370; itaque benigna explicatione juvandus est, ubi ait pag. 416, Petrum post Athanasium in exilio vixisse anno uno, Lucium annis V, Petrum secundo anno uno, Timotheum annis VIII, quem excepit Theophilus. Aliud est Theophilum annos XV, ab Athanasii decessu episcopum sedisse, aliud sedere cœpisse postquam Athanasii quatuor successores annos XV in eadem sede explevissent. Hinc enim sequitur Theophilum anno demum XVI successorem datum: critici omni præconio majores, duce Baronio, cum Socrate signa conferunt; nec tamen omnes in eundem scopum arma collineant; nam Baronius stat pro A. D. 372, cæteri pro A. D. 373 haud segniter pugnant; atque hi sunt Henricus Norisius in censura *contra Joannem Garnerium*, pag. 45, ubi sententiam Baronianam expungit ab se olim probatam in *Historia Pelagiana* lib. I, cap. 2, Antonius Pagius A. D. 372,

§ ix, Sebastianus Nanius, Tillemontius in *Com-
mentariis Historiæ ecclesiasticæ* tomo VI, pag. 582,
et tomo VIII, pag. 252, 721; et Bernardus de Monte-
falconis, insignis Benedictinæ familiæ monachus,
in *Vita*, quam operibus Athanasianis præfixit; nu-
perque adhuc locupletius in epistola inscripta: *An
vera narratio Rufini de baptizatis pueris ab Atha-
nasio puero*, in qua summus et vir et amicus anim-
advertit, Socratem non raro confusum, res omnino
disparatas conjungere, atque adeo tunc esse præci-
pue accuratum, quando acta publica cum notis con-
sularibus recitat, non ita vero ubi cum iisdem no-
tis, proprio Marte dispositis, aliquod gestum enar-
rat. Quare effatum Baronii per hagiologos Bollandia-
nos adductum, *de antiquis scriptoribus* accipiendum,
ut ipsemet doctissimus cardinalis statim se accipere
explicat, nimirum de æqualibus, non ita de illis,
qui rem notis consularibus suo ingenio distin-
guunt, cui tamen ipsi haudquaquam æquales, sed
posteriores fuerunt. Alia id genus in Socrate de-
prehendit vir illustris de Montefalconis, cujusmodi
est, ubi scribit historicus Athanasium demortuum
post quadraginta sex annos in episcopatu completos:
qui numerus quidem certe Socrati opponitur: sed
tamen nobis facilem viam sternit ad Athanasii an-
num emortualem proxime detegendum. Etenim
sanctus Alexander episcopus Alexandrinus a con-
cilio Nicæno redux A. D. 326, Athanasio sibi in
successorem affecto, diem obiit eodem anno, men-
sibus quinque nondum exactis ab receptione Me-
letianorum, quæ contigit uno vel altero mense post
absolutum concilium. Id testatur ipsemet Athana-
sius in *Apologia* II, tomo I Operum pag. 140 (Ve-
netæ editionis), et Theodoritus. At vero anno-
rum numerum hinc ad A. D. 371 deductum, quo
Socrates ejus obitum signat, non *quadraginta sex
annos, sed solos quadraginta quinque* conficere
exploratum est. Neque hic annorum numerus com-
pleri poterit, etiamsi illum cum sociis Bollandia-
nis, præter vetustatis consensum inchoare velimus
ab die XVIII Januarii, non vero ab exeunte Aprili
anni 326, tres enim menses et aliquot dies, qui
inde reliqui exsurgerent, *quadraginta quinque annos*
eiusque amplificare non possunt, ut *quadraginta sex
integros* constituere videantur. Enimvero Cyrillus in
sede Alexandrina, annis circiter quadraginta dun-
taxat post Athanasium, episcopus, disertim testatur
in epistola I ad solitarios, tom. V Operum parte II,
pag. 3, eundem decessorem suum Alexandrinæ Ec-
clesiæ præfuisse *annis integris quadraginta sex*: ἐπ'
ἡσὶν ἔτησι τεσσαράκοντα καὶ ἑξή, quod de annis
jam pridem elapsis, non de elapsuris intelligendum
esse, nemo, ut puto, negabit, quanquam secus vi-
sum fuerit Paschasie Quesnello, qui probationes ex
numero annorum pontificatus, *indirectas* judicans,
eisdem cum Proteriana mortis Athanasii epocha,
et cum Hieronymi calculo stare posse pronuntiavit
in tomo II Operum sancti Leonis pag. 900. Quot
autem errores hic cubent, postmodum apparebit. In-

terim Socrati et Cyrillo, in eodem numero annorum
determinando, consonat etiam Rufinus Athanasii
olim funeri præsens, ubi ait lib. XI, cap. 3, illum
quievisse *quadragesimo et sexto anno sacerdotii sui*.
Idem habent Sozomenus lib. VI, cap. 19, auctor
farraginis Alexandrinæ in excerptis Eusebianis Sea-
ligeri pag. 84, Theophanes, Anastasius Bibliotheca-
rius et Nicephorus in *Chronicis* quanquam alias
ab errore non vacui: quibus Arabicos etiam scri-
ptores jungit Eusebius Renaudotius in *Historia pa-
triarcharum Alexandrinorum Jacobitarum*, pag. 96.
Quapropter hæc omnia conjunctim exposita, in
sancti Athanasii annorum episcopatum numero ex-
presse definiendo, nulla arte infirmari posse credi-
derim; ideoque Rufini et cæterorum annos haud-
quaquam cavos, sed undique plenos et integros
Cyrilli auctoritas reddit: qui sui decessoris elogium
dedita opera scribens, rem adeo vulgatam atque
testatam ignorare non potuit; quique *quadraginta
sex annos integros* non appellasset, qui tantam
quadraginta quinque fuissent. Quare etiamsi tres
menses a Bollandianis excogitadosmitteremus,
adhuc probandum esset, tres illos eosdem menses
diserto et luculento vocabulo non solum *anni*, sed
anni integri, sive pleni et absoluti, ab Cyrillo deno-
tari potuisse.

II. Multa alia huic loco possem attexere, sed quæ
docte et copiose disserit Cl. Montefalconius, invi-
tos etiam fateri cogunt, Athanasii mortem in A. D.
371, ab laudatissimis viris frustra ferri. Vereor
tamen, ut eadem felicitate, qua illinc deicitur,
conjici possit in A. D. 373, quemadmodum conji-
ciendam esse non dubitant præstantes viri Pagius,
Tillemontius et post eos Montefalconius, qui post-
remus omnium uberrime hanc spartam ornavit,
ita ut nihil sibi reliqui fecerit in ea quam memo-
rari epistola de *Narratione Rufini*. Fundus in quo
tanti viri consistunt est epistola Proterii Alexan-
drini ad pontificem Leonem Magnum A. D. 454
conscripta, quam post Petavium Latine vulgavit
Ægidius Bucherius in *Commentario De doctrina
temporum*; ibi enim pag. 84 hæc leguntur: *In octo-
gesimo nono anno ab imperio Diocletiani, superstite
beatæ memoriæ patre nostro et episcopo Anastasio
D (lege Athanasio) cum XIV luna Paschalis XXVIII die
mensis Phaminoth, id est nono Kalendarum Aprilium
die provenisset, die Dominico, in subsequentem trans-
lata est hebdomadem, ita ut quinta die Pharmoti,
hoc est pridie Kalendarum Aprilium, celebraretur
Pascha Dominicum.*

Hæc notæ chronologicæ in annum Domini 373
quadrare noscuntur: quo Pascha in subsequen-
tem Dominicam, sive diem XXI Martii transla-
tum fuisse tradit epistola: et superstitie quidem
Athanasio, qui postmodum inter mortales vivere
desierit, si assertoribus ejusdem anni 373 auscul-
tare velimus. Hæc enim variis doctis persuaserunt,
supremum diem Athanasii extra A. D. 373 non esse

quærendum. Nec profecto florum sententia male A
 procederet, dummodo et reliqui characteres, quem-
 admodum ab A. D. 371 abhorrent, ita et cum vul-
 gato Proterii calculo in annum 373 sponte sua et
 æquo pede concurrerent. Verum hic Rhodus hic
 saltus; ubi enim hanc supputationem amplecti vel-
 limus, annos Athanasii non tantum *quadraginta sex*
integros ex veterum scriptorum consensu illi attri-
 butos numerabimus, sed *quadraginta septem*, uni-
 versa antiquitate reclamante, numerari videbimus.
 Atque hæc causa est cur tutius et commodius existi-
 memus, ne latum quidem unguem deflectere a Baro-
 nii sententia, qui A. D. 372, § 12, Socratis col-
 legio consulari posthabito, licet ab se olim excepto
 in notis ad Martyrologium, hæc litteris consignavit:
Hoc item anno, iisdemque consulibus (Modesto et B
*Arintheo), sanctus Athanasius episcopus Alexandri-
 nus post innumeros pro luenda fide catholica susce-
 ptos labores, cum sedisset annos QUADRAGINTA SEX,
 sexto nonas Maii solutus carnis vinculis, accepturus
 immortalitatis coronam migravit in cælum. Hic
 primo corrigimus quod aliquando cum Socrate nos
 dixisse meminimus, ipsum anno superiori, nempe
 trecentesimo septuagesimo primo, defunctum esse.
 Porro cum constet anno sequenti a Nicæno concilio,
 nempe Domini trecentesimo vicesimo sexto, fuisse
 creatum episcopum Alexandrinum; ad hunc usque
 annum oportuit pervenisse; licet apud Hieronymi
 Chronicon anno sequenti ponatur substitutio succes-
 soris. Ita Baronius: cujus tamen calculus Hierony-
 num etiam concinere, secus atque ipsi visum est,
 inferius monstrabo. Idem vir purpuratus postquam
 Rufini tum in Ægypto cum Melania versantis, et
 Cyrilli quoque Alexandrini testimonia de annis] ab
 Athanasio in episcopatu transactis, recitasset, Cy-
 rillum hæc omnia exploratissima habuisse merito
 censet, utpote ejusdem Ecclesiæ episcopum; atque
 hinc mendacii Socratem arguit, qui cum *totidem*
ejus sedis annos Athanasio tribuat, decessisse tamen
ait anno superiori, Gratiano et Probo consulibus;
 quanquam haud sane mentitum Socratem puto: sed
 humani aliquid passum, ut viris etiam summis non
 raro accidit, unum par consulum oscitanter pro alio,
 eidem proximo, sumpsisse non dubito. Ad Proteria-
 nam epistolam, quam, utpote suo tempore necdum D
 editam, Baronius non vidit, postmodum revertemur.*

Sane præter exactum et præfinitum annorum
 numerum, cætera omnia huic A. D. 372 prorsus
 conveniunt, quæ neque A. D. 371, neque 373 aptari
 ullo modo possunt, ut statim visuri sumus. Et prin-
 mum illud peculiarem observationem meretur, quod
 non solum Pagius A. D. 372, § 13, sed etiam Montefal-
 conius pag. 41, uno ore confirmant, Rufinum
 scilicet ac Melaniam, qui A. D. 371, *ingruente jam*
hieme, ex Hieronymi epistola 22, alias 25, in
 Palæstinam profecturi, ex Urbe discesserant, Ale-
 xandriæ visos A. D. 372, quo Melania ab sancto
 Athanasio pelle ovina donata est, quam hyena in

mercede restituti catulo suo oculorum usus, Marco
 abbati, Marcus postea Athanasio obtulerat. Et ex
 ore Melaniæ se accepisse tradit Palladius in *Para-*
diso Heraclidis, cap. 6, pag. 954 editionis II He-
 riberti Rosweydi. Hac enim antiqua versione *Hi-*
storiæ Lausiacæ hic libenter atque alibi utimur,
 quotiescunque recentior interpres Gentianus Her-
 vetus ob Græci codicis corruptionem ab errore non
 vacat. Sane haudquaquam vacare deprehenditur
 cap. 20 de ovina pelle sermonem faciens. Ad Pa-
 gium A. D. 372, § 19, ubi locum ex conjectura fel-
 liciter emendavit, ad quem multiplici limo turbatum,
 hæsisse comperio non solum Rosweydem in notis
 ad Palladium pag. 786, § 52, sed præterea Chiffle-
 tium in *Paulino illustrato*, parte II, pag. 11, et Til-
 lemontium ad *Vitam sancti Macarii*, tomo VIII, pag.
 811. Alium, sed similem eventum, Rufinus de Ma-
 cario narrat lib. XI, cap. 4. Alium item de alio mo-
 nacho Sulpicius in Dialogo I, cap. 9, locum Palla-
 dii nuper adductum ad mentem Pagii ex codicibus
 mss. postea restituit Montefalconius pag. 40.

III. Constat ergo *Melaniem*, ipsa *Melania* apud
 Palladium suum necessarium narrante, pellem ovi-
 nam accepisse ab Athanasio. Hanc tamen accepisse
 non potuit, nisi A. D. 372, quo Ægyptum intravit;
 nam teste Palladio, cap. 117, sex menses tantum in
 Ægypto morata est. Et quemadmodum Marcus mori-
 riturus pellem Athanasio reliquerat, ita et Atha-
 nasium nonnisi moriturum eodem A. D. 372 Melani-
 æ illam reliquisse pro certo habeo. Cur enim tam
 cito antequam moreretur pretiosas exuvias a viro
 sancto postremis tabulis sibi relictas, in matronæ
 insignis quidem, sed peregrinæ, et vixdum sibi
 fortasse notæ possessionem transferre voluisset?
 Aliud in hac disceptatione validum argumentum
 suppetit ex Rufino, in re quam vidit, fide dignis-
 simo; is enim in lib. XI, cap. 2, et 3 testatur, Ale-
 xandriæ continuo post Athanasii obitum persecu-
 tionem in Catholicos excitatam ab Arianis, quibus
 Valens Augustus favebat, *Tatiano Alexandriæ præ-*
sidente: quod nonnisi A. D. 372 contingere potuit.
 Etenim anno sequenti 373, non amplius *Tatianus*,
 sed *Palladius*, qui eidem in præfectura Ægypti suc-
 cesserat, Alexandriæ præsidebat, ex Socrate lib. IV,
 cap. 20, et ex Theodoro lib. IV, cap. 22. *Rufinus*
 porro omnem hac in causa dubitationem convellit,
 dum præfectum nominat, sub quo continuo post
 Athanasii obitum ea persecutio exarsit: in qua et
 ipsemet *Rufinus* exsilia et carceres subiit; unde
 ait: *Quæ præsens vidi, loquor; et eorum gesta refero,*
quorum passionibus socius esse promerui. Melaniam
 in hac eadem persecutione, continuo post Athanasii
 obitum conflata, intra illos *sex menses*, quos in Æ-
 gypto transegit A. D. 372, fugatos et apprehensos
 fovendo, Christiana virtute excelluisse, auctorem
 habeo Paulinum Nolanum, qui epist. 29 alias 10, §
 11, hæc non perfunctorie legenda scribit ad Seve-
 rum Sulpicium: *De multis tamen in illa (Melania)*

virtutibus Dei, unam saltem, de qua ejus omnia æssimantur opera, prædicabo: Tempore illo Valentis, quando Ecclesiam Dei vivi furor Arianorum, rege ipso impietatis satellite, persequeretur, hæc erat princeps vel particeps cunctis pro fide instantibus. Hæc fugatos recipiebat, aut apprehensos comitabatur. Sed cum eos recepisset in latebram, qui propter insignem fidem majore et hæreticorum odio infestabantur, et occultantium detegebantur invidia, gravi tunc seditione diabolicis facibus inflammata, quasi contra legem publicam contumax protrahi, ac pnti jussa est, quæ illos manebant, nisi prodere maluisset. Processit impavide cupida passionis et injuria publicationis exsultans, quamvis non expectasset trahi, tracturos antevolans ad judicem: qui confusus veneratione præsentis, non exsecutus est infidelitatis iram, dum fidei miratur audaciam. Hæc Paulinus de Melania, in æstu Alexandrinæ persecutionis intrepida: quæ Latine referre visum est, propterea quod multum ad hoc argumentum illustrandum conferre videantur. Ne vero alios quam Ægyptios ab strenua muliere adjutos intelligamus, hæc Nolanus antistes ibi statim subjungit: Eadem tempestate per iridium quinque millia monachorum latentium panibus suis pavit. De monachis Nitriæ, tunc post cives Alexandrinos ab eadem procella compressis, agit Rufinus in loco a nobis superius indicato

Tatianus mense Maio A. D. 367, Ægypto præerat, ex Gothofredo in Chronologia codicis Theodosiani, pag. 70. Auctor Farraginis Alexandrinæ testari videtur Tatianum Ægypto præfuisse per quadriennium, scilicet integrum, non computato primo anno, quo cœpit; neque ultimo, haud integro, quo præfecturam finiit, fortasse propterea quod illi duo anni pleni non essent; sive primum decessori, ultimum successoris potius reliquerit. Sed idem auctor vel sarcinator, utpote confusus et barbarus, magna luce non raro indiget, ut critici norunt. Ait tamen diserte, sub *Tatiano Augustalio* Athanasium obiisse, eique suffectum Petrum archipresbyterum. Eundem Tatianum A. D. 374, ex præfecto Ægypti comitem sacrarum largitionum habemus in Chronologia Gothofredi, pag. 94, sed iterum postea per triennium Ægypto præfuit A. D. 374, 375, 376, de quo auctor Farraginis Alexandrinæ pag. 84, ubi tamen consules turbatos esse observat Gothofredus. Quia vero in eadem Farragine, *Modesto et Arintheo* cons. statim post Tatianum, *Publius Augustalio* occurrit (quod fortasse fuerit Palladii prænomen, nisi cum Pagio A. D. 372 § 12, *Palladium* pro *Publio* legere malimus), hinc discimus, hoc eodem A. D. 372, quo iidem consules processerunt, Tatianum egressum et Palladium ingressum præfecturam Ægypti; ita ut prius semestre spatium Tatianus, qui statim post mortuum Athanasium mense Maio, in Catholicos præferociter sæ-

A viit; posterius vero Palladius, qui persecutionem ab Tatiano inceptam, eadem ætate continuavit, res Alexandrinæ pro Valente Augusto supremi judices administraverint. Agebat eo tempore Valens Antiochiæ, ubi legem jussit die xiii Maii ex Chronologia Gothofredi, pag. 91. Quare teste Socrate lib. iv, cap. 21, *Ariani absque mora imperatori, tunc Antiochiæ agenti, curaverunt significandam Athanasii mortem.* Idem historicus hæc postea subjungit: *PAUCIS DIEBUS interjectis, Euzoii Antiochenæ sedis simul et hæreseos Arianæ præses, temporis occasione captata, decrevit ire Alexandriam, uti administrationem Ecclesiarum ibidem Lucio pariter Ariano traderet.*

B IV. Hæc sine mora et paucis interjectis diebus a morte Athanasii fieri, omnia non potuissent A. D. 373, quia Valens hieme tantum hujus anni mansit Antiochiæ; æstatem vero, qua Athanasius obiisset, non Antiochiæ, sed procul in bello contra Saporem Persarum regem traduxit, e quo victor Antiochiam ad stativa hiberna remeavit. Ita ex Ammiano et Zosimo Tillemontius, tom. V *Hist. imperatorum*, pag. 105. Quare Valens A. D. 372 æstatem agens Antiochiæ nuntium accepit de morte Athanasii, imperavitque, ut auctor est Socrates, Magno comiti largitionum et Palladio, qui Tatiana in præfectura Ægypti tunc recens eodem anno successerat, ut impii Euzoii propositum copiis militaribus adjuverent. In hoc Theodoriti etiam testimonium concurrat, qui lib. iv, cap. 21, tradit, post collocatum in throno pontificali Petrum, *confestim* provinciæ præfectum Palladium, hominem cultu idololatram, cum gentilium et Judæorum phalange ecclesiam Catholicorum vallasse, ut in Petrum manus iniceret.

V. Fortassis hæc tam fuse persequendo nimius videar; sed tamen quando huc pervenit oratio, novum adhuc robur ex sancto Hieronymo adjungam, de quo peropportune me monent qui ejus auctoritatem vel temere elevant, vel perperam citant. Hieronymus ergo in Chronico Eusebiano ab se aucto Petri Athanasio suffecti ordinationem statuit sub anno i Olympiadis 288, cui respondere putant annum Dionysianum 373; atque hinc fit, ut certantes pro anno emortuali 371, Hieronymi chronologicos canones insuper habeant: qui vero pugnant pro A. D. 373, illorum se præsidio tueantur. Sic porro Hieronymi auctoritas variam fortunam subit. Sed viri docti ad alia properantes animadvertisse haudquaquam videntur, sub illo eodem anno in Chronico Eusebiano nonnulla alia, Petri ordinationi conjuncta, memorari, quæ tamen nullo pacto in A. D. 373 conjici possunt. Hæc ut exploratus patefiant, integrum Hieronymi laterculum, ut prostat in editione Scaligeri, hic lubet enucleare.

quærendum. Nec profecto florum sententia male A procederet, dummodo et reliqui characteres, quemadmodum ab A. D. 371 abhorrent, ita et cum vulgato Proterii calculo in annum 373 sponte sua et æquo pede concurrerent. Verum hic Rhodus hic saltus; ubi enim hæc supputationem amplecti velimus, annos Athanasii non tantum *quadraginta sex integros* ex veterum scriptorum consensu illi attributos numerabimus, sed *quadraginta septem*, universa antiquitate reclamante, numerari videbimus. Atque hæc causa est cur tutius et commodius existimem, ne latum quidem unguem deflectere a Baronii sententia, qui A. D. 372, § 12, Socratis collegio consulari posthabito, licet ab se olim excepto in notis ad Martyrologium, hæc litteris consignavit: *Hoc item anno, iisdemque consulibus (Modesto et Arintheo), sanctus Athanasius episcopus Alexandrinus post innumeros pro tuenda fide catholica susceptos labores, cum sedisset annos QUADRAGINTA SEX, sexto nonas Maii solutus carnis vinculis, accepturus immortalitatis coronam migravit in cælum. Hic primo corrigimus quod aliquando cum Socrate nos dixisse meminimus, ipsum anno superiori, nempe trecentesimo septuagesimo primo, defunctum esse. Porro cum constet anno sequenti a Nicæno concilio, nempe Domini trecentesimo vicesimo sexto, fuisse creatum episcopum Alexandrinum; ad hunc usque annum oportuit pervenisse; licet apud Hieronymi Chronicon anno sequenti ponatur substitutio successoris.* Ita Baronius: cuius tamen calculis Hieronymum etiam concinere, secus atque ipsi visum est, inferius monstrabo. Idem vir purpuratus postquam Rufini tum in Ægypto cum Melania versantis, et Cyrilli quoque Alexandrini testimonia de annis ab Athanasio in episcopatu transactis, recitasset, *Cyrillum hæc omnia exploratissima habuisse merito censet, utpote ejusdem Ecclesiæ episcopum; atque hinc mendacii Socratem arguit, qui cum totidem ejus sedis annos Athanasio tribuat, decessisse tamen ait anno superiori, Gratiano et Probo consulibus; quanquam haud sane mentitum Socratem puto: sed humani aliquid passum, ut viris etiam summis non raro accidit, unum par consulum oscitanter pro alio, eidem proximo, sumpsisse non dubito. Ad Proterianam epistolam, quam, utpote suo tempore necdum editam, Baronius non vidit, postmodum revertemur.*

Sane præter exactum et præfinitum annorum numerum, cætera omnia huic A. D. 372 prorsus conveniunt, quæ neque A. D. 371, neque 373 aptari ullo modo possunt, ut statim visuri sumus. Et primum illud peculiarem observationem meretur, quod non solum Pagius A. D. 372, § 13, sed etiam Montefalconius pag. 41, uno ore confirmant, Rufinum scilicet ac Melaniam, qui A. D. 371, *ingruente jam hieme*, ex Hieronymi epistola 22, alias 25, in Palæstinam profecturi, ex Urbe discesserant, Alexandriæ visos A. D. 372, quo Melania ab sancto Athanasio pelle ovina donata est, quam hyena in

mercede restituti catulo suo oculorum usus, Marco abbati, Marcus postea Athanasio obtulerat. Et ex ore Melaniæ se accepisse tradit Palladius in *Paradiso Heraclidis*, cap. 6, pag. 954 editionis u Heriberti Rosweydi. Hac enim antiqua versione *Historiæ Lausiacæ* hic libenter atque alibi utimur, quotiescunque recentior interpres Gentianus Herivelus ob Græci codicis corruptionem ab errore non vacat. Sane haudquaquam vacare deprehenditur cap. 20 de ovina pelle sermonem faciens. Adi Pagium A. D. 372, § 19, ubi locum ex conjectura feliciter emendavit, ad quem multiplici limo turbatum, hæsisse comperio non solum Rosweydem in notis ad Palladium pag. 786, § 52, sed præterea Chiffletium in *Paulino illustrato*, parte II, pag. 41, et Tillemontium ad *Vitam sancti Macarii*, tomo VIII, pag. 811. Alium, sed similem eventum, Rufinus de Macario narrat lib. XI, cap. 4. Alium item de alio monacho Sulpicius in Dialogo I, cap. 9, locum Palladii nuper adductum ad mentem Pagii ex codicibus mss. postea restituit Montefalconius pag. 40.

III. Constat ergo *Melaniem*, ipsa *Melania* apud Palladium suum necessarium narrante, pellem ovinam accepisse ab Athanasio. Hanc tamen accepisse non potuit, nisi A. D. 372, quo Ægyptum intravit; nam teste Palladio, cap. 117, sex menses tantum in Ægypto morata est. Et quemadmodum Marcus moriturus pellem Athanasio reliquerat, ita et Athanasium nonnisi moriturum eodem A. D. 372 Melaniæ illam reliquisse pro certo habeo. Cur enim tam cito antequam moreretur pretiosas exuvias a viro sancto postremis tabulis sibi relictas, in matronæ insignis quidem, sed peregrinæ, et vixdum sibi fortasse notæ possessionem transferre voluisset? Aliud in hac disceptatione validum argumentum suppetit ex Rufino, in re quam vidit, fide dignissimo; is enim in lib. XI, cap. 2, et 3 testatur, Alexandriæ continuo post Athanasii obitum persecutionem in Catholicos excitatam ab Arianis, quibus Valens Augustus favebat, *Tatiano Alexandriæ præside*: quod nonnisi A. D. 372 contingere potuit. Etenim anno sequenti 373, non amplius *Tatianus*, sed *Palladius*, qui eidem in præfectura Ægypti successerat, Alexandriæ præsidebat, ex Socrate lib. IV, cap. 20, et ex Theodoro lib. IV, cap. 22. *Rufinus* porro omnem hac in causa dubitationem convellit, dum præfectum nominat, sub quo continuo post Athanasii obitum ea persecutio exarsit: in qua et ipsemet *Rufinus* exsilia et carceres subiit; unde ait: *Quæ præsens vidi, loquor; et eorum gesta refero, quorum passionibus socius esse promerui.* Melaniam in hac eadem persecutione, continuo post Athanasii obitum conflata, intra illos *sex menses*, quos in Ægypto transegit A. D. 372, fugatos et apprehensos fovendo, Christiana virtute excelluisse, auctorem habeo Paulinum Nolanum, qui epist. 29 alias 10, § 11, hæc non perfunctorie legenda scribit ad Severum Sulpicium: *De multis tamen in illa (Melania)*

virtutibus Dei, unam saltem, de qua ejus omnia *actinentur opera, prædicabo: Tempore illo Valentis, quando Ecclesiam Dei rivi furor Arianorum, rege ipso impietatis satellite, persequeretur, hæc erat princeps vel particeps cunctis pro fide instantibus. Hæc fugatos recipiebat, aut apprehensos comitabatur. Sed cum eos recepisset in latebram, qui propter insignem fidem majore et hæreticorum odio infestabantur, et occultantium detegebantur invidia, gravi tunc seditione diabolicis facibus inflammata, quasi contra legem publicam contumax protrahi, ac pnti jussa est, quæ illos manebant, nisi prodere maluisset. Processit impavide cupida passionis et injuria publicationis exsultans, quamvis non expectasset trahi, tracturos antevolans ad judicem: qui confusus veneratione præsentis, non exsecutus est infidelitatis iram, dum fidei miratur audaciam. Hæc Paulinus de Melania, in æstu Alexandrinæ persecutionis intrepida: quæ Latine referre visum est, propterea quod multum ad hoc argumentum illustrandum conferre videantur. Ne vero alios quam Ægyptios ab strenua muliere adjutos intelligamus, hæc Nolanus antistes ibi statim subjungit: *Eadem tempestate per triduum quinque millia monachorum latentium panibus suis pavit.* De monachis Nitriæ, tunc post cives Alexandrinos ab eadem procella compressis, agit Rufinus in loco a nobis superius indicato*

Tatianus mense Maio A. D. 367, Ægypto præerat, ex Gothofredo in Chronologia codicis Theodosiani, pag. 70. Auctor Farraginis Alexandrinæ testari videtur Tatianum Ægypto præfuisse per quadriennium, scilicet integrum, non computato primo anno, quo cœpit; neque ultimo, haud integro, quo præfecturam finiit, fortasse propterea quod illi duo anni pleni non essent; sive primum decessori, ultimum successoris potius reliquerit. Sed idem auctor vel sarcinator, utpote confusus et barbarus, magna luce non raro indiget, ut critici norunt. Ait tamen diserte, sub *Tatiano Augustalio* Athanasium obiisse, eique suffectum Petrum archiepiscopum. Eundem Tatianum A. D. 374, ex præfecto Ægypti comitem sacrarum largitionum habemus in Chronologia Gothofredi, pag. 94, sed iterum postea per triennium Ægypto præfuit A. D. 374, 375, 376, de quo auctor Farraginis Alexandrinæ pag. 84, ubi tamen consules turbatos esse observat Gothofredus. Quia vero in eadem Farragine, *Hodesto et Arintheo* coss. statim post Tatianum, *Publius Augustalio* occurrit (quod fortasse fuerit Palladii prænomen, nisi cum Pagio A. D. 372 § 12, *Palladium* pro *Publio* legere malimus), hinc discimus, hoc eodem A. D. 372, quo iidem consules processerunt, Tatianum egressum et Palladium ingressum præfecturam Ægypti; ita ut prius semestre spatium Tatianus, qui statim post mortuum Athanasium mense Maio, in Catholicos præferociter sæ-

A viit; posterius vero Palladius, qui persecutionem ab Tatiano inceptam, eadem ætate continuavit, res Alexandrinæ pro Valente Augusto supremi judices administraverint. Agebat eo tempore Valens Antiochiæ, ubi legem jussit die xiii Maii ex Chronologia Gothofredi, pag. 94. Quare teste Socrate lib. iv, cap. 21, *Ariani absque mora imperatori, tunc Antiochiæ agenti, curaverunt significandam Athanasii mortem.* Idem historicus hæc postea subjungit: *PAUCIS DIEBUS interjectis, Euzoii Antiochenæ sedis simul et hæreseos Arianæ præses, temporis occasione captata, decrevit ire Alexandriam, uti administrationem Ecclesiarum ibidem Lucio pariter Ariano traderet.*

IV. Hæc sine mora et paucis interjectis diebus a morte Athanasii fieri omnia non potuissent A. D. 373, quia Valens hieme tantum hujus anni mansit Antiochiæ; æstatem vero, qua Athanasius obiisset, non Antiochiæ, sed procul in bello contra Saporem Persarum regem traduxit, e quo victor Antiochiam ad stativa hiberna remeavit. Ita ex Anniano et Zosimo Tillemontius, tom. V *Hist. imperatorum*, pag. 105. Quare Valens A. D. 372 æstatem agens Antiochiæ nuntium accepit de morte Athanasii, imperavitque, ut auctor est Socrates, Magno comiti largitionum et Palladio, qui Tatiana in præfectura Ægypti tunc recens eodem anno successerat, ut impii Euzoii propositum copiis militaribus adjuvarent. In hoc Theodoriti etiam testimonium concurret, qui lib. iv, cap. 21, tradit, post collocatum in throno pontificali Petrum, *confestim* provinciæ præfectum Palladium, hominem cultu idololatram, cum gentilium et Judæorum phalange ecclesiam Catholicorum vallasse, ut in Petrum manus iniiceret.

V. Fortassis hæc tam fuse persequendo nimius videar; sed tamen quando huc pervenit oratio, novum adhuc robur ex sancto Hieronymo adjungam, de quo peropportune me monent qui ejus auctoritatem vel temere elevant, vel perperam citant. Hieronymus ergo in Chronico Eusebiano ab se aucto Petri Athanasio suffecti ordinationem statuit sub anno Olympiadis 288, cui respondere putant annum Dionysianum 373; atque hinc fit, ut certantes pro anno emortuali 371, Hieronymi chronologicos canones insuper habeant: qui vero pugnant pro A. D. 373, illorum se præsidio tueantur. Sic porro Hieronymi auctoritas variam fortunam subit. Sed viri docti ad alia properantes animadvertisse haudquaquam videntur, sub illo eodem anno in Chronico Eusebiano nonnulla alia, Petri ordinationi conjuncta, memorari, quæ tamen nullo pacto in A. D. 373 conjici possunt. Hæc ut exploratius patefiant, integrum Hieronymi laterculum, ut prostat in editione Scaligeri, hic lubet enucleare.

Laterculus Chronici Eusebiani, auctore sancto Hieronymo.

Annus Christi secundum Eusebium 574.	Annus I Olympiadis 288.	Annus Abrahami 2389.	I.	Saxones cæsi Deusone in regione Francorum.
			II.	Burgundionum octoginta fere millia, quod nunquam ANTE, ad Rhenum descenderunt.
			III.	Clearchus præfectus urbis Constantinopolis AGNOSCITUR; a quo necessaria et diu expectata votis aqua inducitur civitati.
			IV.	Alexandriæ ORDINATUR episcopus Petrus, qui post Valentis interitum, tam affabilis in recipiendis hæreticis fuit, ut nonnullis suspicionem acceptæ pecuniæ intulerit.

1. Nunc locus postulat ut hujusce laterculi Hieronymiani singula segmenta explicem, unde magnam lucem anno emortuali sancti Athanasii affulgere nemo, ut auguror, in dubium vocabit. Saxones per Theodosium comitem *bellis navalibus* consumptos sub Valentiniano imp. A. D. 369 erui-
mus ex Pacato in cap. 5 Panegyrici ad Theodosium Magnum, ejusdem comitis filium. Iterum postea occisione occisi fuerunt Valentiniano et Valente Augustis in coss., nempe A. D. 370, ex Ammiano lib. xxviii, cap. 5. Ob hanc injuriam popularibus illatam cum Saxones A. D. 372 tertium in Gallias erupturi per Germaniam magno agmine ingruerent, Valentinianus Deusonem illorum clade nobilitavit: quod præter Hieronymum scribit Paulus Orosius in lib. vii, cap. 32, quorum prior in regione *Francorum*, alter in *Francorum* terris eosdem Saxones ab Valentiniano devictos litteris prodidit. Deusonem porro oppidum cultu Herculis in nummis Postumi Augusti olim insigne, nunc vulgo *Duitsium* ex adverso Coloniae Agrippinae in regione *Francorum* stetisse, docet Joannes Isacius Pontanus in *Originibus Francicis* lib. ii, cap. 3, et Thomas Reinesius epist. 35 ad Rupertum, pag. 276. Hanc duplicem Saxonum cladem ab aliis in unum conflataam distinxit Adrianus Valesius in *Rebus Francicis* lib. i, pag. 47, propterea quod altera incursio navalis, altera pedestris exstiterit. Illam Ammianus, Valentiniano et Valente Augustis in consulis factam testantur. Sed quia Hieronymus C
posteriorem locat initio anni i olympiadis 288, quod A. D. 372 separandum non esse mox apparebit, ideo illam sub finem ejusdem anni contigisse crediderim, quam postea in longinquis regionibus initio anni sequentis vulgatam, Cassiodorus illi anno defixerit, nisi potius ex male perceptis Hieronymi calculis illam Cassiodorus in eundem annum reject; quod libentius existimaverim.

2. Valesius ut duas Saxonum clades, ita et duas Burgundionum expeditiones iisdem annis illigatas distinguit; alteram quidem ab Ammiano, alteram ab Hieronymo, Orosio et Cassiodoro uno eodemque numero *octoginta millium* determinatam. Profecto hæc verba Hieronymi: *Burgundionum octoginta fere millia, quod nunquam ANTE, ad Rhenum descenderunt*, argumento sunt alias expeditiones contra Gallos a Burgundionibus ante susceptas; neque Hieronymum, testem æqualem, in re tam nova legitimo tempore consignanda, falli debuisse facile reputaverim. Petavium in hanc eandem sententiam ivisse conspicio in lib. xiii *De doctrina temporum*, ubi periodo Juliana 5085, A. D. 372, Burgundionum ad Rhenum descensum signat.

3. Clearchus Constantinopoli præesse cœpit A. D. 372, ex Gothofredo in *Chronologia* codicis Theodosiani pag. 90; quo in munere biennium insumpsit, deque exordio præfecturæ Clearchi Hieronymum loqui, pandit verbum *agnoscitur*.

4. Ubi Hieronymus isti exordio conjungit ordinationem Petri, Athanasio suffecti, cujus obitum silet, satis aperte indicat eandem ordinationem ab se copulari cum A. D. 372, non autem cum anno insequenti 373. Eusebius pariter atque ejus continuator Hieronymus annum primum Olympiadis cum auspicantur ab Kalendis Octobribus, Olympiadas vulgares ab solstitio æstivo, sive ab die xix Junii inchoatas, antecedentibus, eidem anno olympiastico ita deducto cæteras epochas jungunt. Hoc adnotarunt Petavius *De doctrina; temporum* lib. ix, cap. 1 et 46, et Pagius in *Dissertatione de periodo Græco-Romana*, § 83. Hic tamen legitur *Septembris pro Octobris*, manifesto errore typographi vel exscriptoris, propterea emendando ex § 29 præfationis, ubi idem Pagius initium anni Abrahamitici, cui initium quoque anni Olympiastici apud Eusebium copulatur, deducit ab Kalendis Octobribus, non vero Septembris. Cum ergo quilibet annus olympiadi

cus ex anni præcedentis autumno trabatur, eundem A quoque annum Olympiadicum inde secum res trahere necesse est, quæ illi tempori adherent; ita ut annus primus Olympiadis 288 in annos vulgares 372 et 373 se extendat. Quare non semper quæ annis singulis olympiadicis assignantur ad unum tantummodo Christi annum, sed ad alterutrum, vel ad utrumque pertinere dicenda sunt. Huc totum laterculum proxime expositum venire, quæque ibidem clauduntur, citra A. D. 372 nequaquam egredi, certissimum est. Rursus aliunde astruitur annus Dionysianus 372, in præsentem quæstionem vocatus. In laterculo a nobis exhibito Petri Alexandrini ordinatio connectitur anno Abrahamitico 2389. Deme hinc numeros millenarios et septemdecim, supererit annus Dionysianus 372, quo obitus Athanasii et Petri ordinatio evenerunt, cyclo solis xvii, lunæ xii, litteris Dominicalibus A. G., indict. xv. Quia vero anni Abrahami duobus cyclis lunaribus cyclos Dionysianos superant, deme illos, et habebis cyclum lunæ xii, jam adnotatum. Hæc ex methodo quam Pagius ad annos Abrahamiticos cum Dionysianis in *Chronico* Eusebii copulandos tradidit in *Dissertatione de periodo Græco-Romana* § 79, quæ quidem methodus, quanquam est facilis, nemini tamen antea observata. Postremo hæc omnia mirifice solidantur ex A. D. 374, cui annus primus Olympiadis in Hieronymiano *Chronico* adnectitur, nam epocha incarnationis, qua utitur Eusebius et ejus continuator Hieronymus, biennio Dionysianam antevertit, ex Pagio proxime adducto § 78, adeoque annus Christi 374, qui ibidem signatur, detracto biennio, exprimit annum vulgarem Dionysianum 372. Vereor ne tam spissa tricarum hujusmodi conglobatio fastidium pariat; sed illa quodammodo necessaria erat ad demonstrandum tot et tam luculentis chronologiæ characteribus, ordinationem Petri in eundem annum esse defixam; atque hinc tantum abest ut Hieronymus eorum sententiam astruat, qui in A. D. 373 Athanasii obitum referunt, ut e contrario Baronianam et nostram omnino tueatur, dum Petri ordinationem eidem anno 372 conjungit, quo Athanasius in cælum migravit. Desinant ergo Hieronymi calculos aspernari, qui eosdem suis divinationibus adversantes offendunt. Huc faciunt verba Montefalconii, ad Hieronymum, non pro illo quidem, sed pro nobis loquentem, accommodata: *Ille vero, utpote Athanasio æqualis, et oculatus, ut dicam, testis, hac in re fide dignus est, tum quia tanti antistitis, qui illo avo pro Ecclesiæ lumine passim habebatur, annum obitus non videtur ignorare potuisse; tum quia fide dignioribus, nempe ipsis Athanasii successoribus, accinit.* Eadem in Quesnellum regeruntur, qui Hieronymi auctoritatem ab se male perceptam cum Proterio componi posse immerito censuit. Hæc omnia ob oculos repræsentare visum est, ut plenius intelligatur annum emortualem Athanasii ab A. D. 372 non esse amoveendum.

5. Nunc reliquum est, ut argumento occurramus ex Athanasii epistolis Paschalibus derivato; quæ licet nondum recentioribus visæ, et fortasse olim prorsus deperditæ, cum tamen numero *quadraginta septem* in Arabum scriptis recenseantur, inde clarissimus Montefalconius consequi putat Athanasium, post A. D. 326, totidem Paschata suis epistolis prænuntiasse, quot præter lapsa numerantur ab A. D. 327, quo primum Pascha Athanasius episcopus celebravit, ad A. D. 373, quo virum sanctissimum defunctum fuisse contendit. Sed enimvero, si jam dicta hucusque probe consistunt, neque numerus earundem epistolarum fatiscit, necesse est Athanasium adhuc superstitem A. D. 372, epistolam Paschalem 47 exarasse pro insequenti A. D. 373, ut non leve indicium nobis suppeditat epistola sancti Proterii, de qua postea. Quod si Athanasius A. D. 373 exspirasset, non 47 sed 48 paschales epistolas edidisset, quarum ultima anni insequentis 374 Pascha denunciare debuisset. Neque enim litem intendam de die et mense emortuali sancti Alexandri pontificis Alexandrini et ejus successoris Athanasii, cum persuasum habeam illum denatum die 17 Aprilis A. D. 326, hunc vero die 2 Maii A. D. 372: unde effluunt *quadraginta sex anni integri* Athanasianæ sessionis. In hos dies vetustissima Christianorum monumenta conspirant, et si qua ab his diversos assignant, ad alias omnino causas, quam mortis, referendos esse non ambigo.

6. Multis consulto præteritis, quæ sicut contra A. D. 374 optime pugnant, ita pro anno 373 nequaquam faciunt, silentio prætermitti nequaquam debet Proterii Alexandrini epistola; quandoquidem in ea, velut in arce munitissima, viri docti consistunt. Illam Græce, ut Proterius scripsit, post sæculorum memoriam nemo hactenus vidit, Latinamque Dionysii Exigui versionem ex mendoso codice post Petavium eduxit Bucherius, ut dictum est; qui nec illam erroribus scatere dissimulavit, tum in ipso nomine sancti Athanasii, tum in notis etiam numeralibus, et in aliis nonnullis, de quibus in ora lectores identidem monuit, eaque Bollandistæ recensuerunt die 11 Maii pag. 248, § 401. Id tanto ante Proterius prædixerat in fine epistolæ se passurum per librariorum audaciam et interpretum Latinorum inscitiam; qui *Græca non valentes diligenter exprimere, læderent veritatem.* Ergo his omnibus circumspicis, haudquaquam mirari subit, si isthæc Latina translatio, utpote saltem ex apographo minus integro accepta, se in pluribus oppido vitiosam prodit; ita ut ubi ait A. D. 373, *superstite Athanasio*, Pascha in *subsequentem* hebdomadam *translatum* fuisse, absque alia explicatione, perpauca fidem mereatur. Hoc sane jamdudum criticis majorum gentium suboluit, quos nequaquam movit hujus epistolæ auctoritas, ut in A. D. 373 obitum Athanasii conferrent. Nec auctor novæ editionis Operum sancti Leonis Magni, qui illam epistolam tomo I, pag. 646 ex codice Oxoniensi emendatiorem in-

seruit, ab omni macula immunem reddere potuit. Hinc Bollandianos continuatores suspicio incessit, primitus in codice Græco lectum fuisse ἀποβιώτος, defuncto, in cujus postea locum facili errore ἐπιβιώτος, superstite, ab librario scriptum, vel ab interprete lectum fuerit. Petavius in notis ad eandem epistolam ex codice Jacobi Sirmondi ab se editam sub finem tomi II *De doctrina temporum*, Proterium hallucinatum existimavit, quasi nempe Athanasium, qui ante decesserat, adhuc illo tempore vixisse crediderit. Tillemontius tomo VIII, pag. 720, errorem inde oriri potuisse consentit, quod Proterius in tabulario Ecclesiæ Alexandrinæ Pascha pro A. D. 373 pridem ab Athanasio digestum comperisset, ordinatumque, ut eo anno celebraretur die xxxi; non, vero xxiv Martii: quod, inquit, ordinasse potuit A. D. 371, imo vero 372, ut statim patebit. Idipsum pridem coniecerant Bollandi continuatores, Proterium narrasse rati, non quid factum A. D. 373 adhuc superstite Athanasio, sed quid Athanasius adhuc superstes pro ejusdem anni celebratione Paschatis, biennio citius fecisset; quandoquidem in Ecclesia Alexandrina tabulæ Paschales in antecessum digerebantur ex præscripto concilii Nicæni, cujus iudicium res paschales subierant.

7. Sed conjecturis præstantium ingenio et doctrina virorum sepositis, omnes difficultatum nodi facile dissolventur, si veterem et sacrum illum rei paschalis denuntiandæ ritum penitus introspexerimus. Enimvero cum episcopo Alexandrino cura incumberet investigandæ dici, qua Pascha quotannis celebrandum, ut patet ex epistola 94, alias 64, sancti Leonis Magni ad Marcianum Augustum; Athanasius non A. D. 371, sed 372, investigare debuit diem Paschatis anni sequentis 373, de quo mature certa redderet apostolica sedes, ut hujus scripti ad longinquiores Ecclesias indicium generaliter percurreret, ait idem pontifex; nam post acceptum ab Alexandrino consilium, ad eandem sedem apostolicam pertinebat diem Paschatis secuturi omnibus Occidentalium partium sacerdotibus denuntiare, ut inquit idem Leo Magnus epist. 112, ad Marcianum Augustum; nimirum cunctis Romani patriarchatus metropolitibus per Italiam, Illyricum solidum, Britannias, Gallias, Hispanias et Africam, nempe toti Europæ usque ad Thraciam, idque secundum canonem 1 concilii 1 Arelatensis in editione Lalbei tom. 1, pag. 1427. Vide Norisium in Responsis ad Gerras germanas Francisci Macedi pag. 41, et, si lubet, consule etiam Franciscum Bernardinum Ferrarium in libro 1, cap. 25, *De ritu sacrarum concionum*. Ejusdem Romani patriarchatus amplitudinem his verbis innuunt Patres Arelatenses in epistola synodali ad sacrum Silvéstrum pontificem, pag. 1419, *Qui majores diœceses tenes utique patriarchales*, quas superius nominavi. Eadem ratione sanctus Basilius epist. 10, ad Gregorium Nazianzenum, vocat Romanum pontificem *Occidentalium antesignanum*. Quamobrem Athanasius neque A. D.

A 471 anticipare, neque usque ad A. D. 373 differre debuit, nec potuit, investigationem et prænuntiationem diei paschalis pro eodem A. D. 373. Porro diem paschalem, per universas Ægypti Ecclesias denuntiandum, in præcedenti festo Epiphaniæ, diaconorum præconio apud Alexandrinos vulgari consuevisse, præcipue constat ex Cassiani collatione x, cap. 2. At vero litteras paschales ab antistite Alexandrino ad Romanum, a quo reliquæ accepturæ essent Ecclesiæ, anno superiori præmissas, jam adnotavit Baronius A. D. 399, § 52, a Norisio perperam refutatus lib. 1 *Hist. Pelagianæ*, cap. 2. Siquidem Leo Magnus, accepta a Proterio Alexandrino epistola, de qua agimus, ut celebratio Paschatis A. D. 455 explicabatur, idem summus pontifex de more episcopis per Gallias et Hispanias constitutis Pascha anni secuturi denuntiavit v *Kalendas Augustas* præcedentis anni 454, ut liquet ex epistola 109, alias 95. Leo autem epistola 112 Marcianum Augustum certiore reddidit de die paschali mox secuturo, ut ab se dudum episcopis, sive, ut ipsa ejus verba usurpem, omnibus *Occidentalium partium sacerdotibus intimato: quem Alexandrini episcopi declaravit instructio*. Profecto hoc ipsum, nulla pene vi epistolæ Proterianæ illata, haud obscure subsequentia verba loqui videntur: *in octogesimo nono quidem anno ab imperio Diocletiani, superstite beatæ memoriæ Patre nostro et episcopo Athanasio*. Latinus interpres verborum ordinem nonnihil invertit, unde quædam obscuritas orta est, cum scribere debuisset: *superstite beatæ memoriæ Patre nostro et episcopo Athanasio* (nempe A. D. 372), *in octogesimo nono quidem anno* (nempe A. D. 373), *Pascha translatum est*, etc., adeo ut vir sanctus adhuc superstes A. D. 372, Pascha anni 373 in subsequentem hebdomadam transferendum curaverit. Annus Diocletiani 89, ex Petavio lib. x, cap. 72, iniiit a Thoth fixo, nempe ab die xxix Augusti A. D. 372, post jam mortuum Athanasium, qui tamen adhuc superstes Ecclesiam monuit epistola paschali 47 de translatione Paschatis anni 373, proxime secuturi. Hæc nobis in re hactenus maxime dubia, vero propiora, et quantum assequi possumus clara, et quodammodo certa visa sunt. Quare jam tandem in comperto est, annum 372, quo Modestus et Arinthæus consules processerunt, obitu magni viri insignem fuisse, totque ac tanta testimonia junctim coeuntia idipsum confirmant, ut ea quæ aliorum abire videntur, vel explicari, vel cum nostris calculis in concordiam redigi, vel omnino rejici debeant. Sed rem omnino unico testimonio adhuc conficiam, eoque locupletissimo, huc adducto, ex epistola sancti Cyrilli ad Aurelium Carthaginensem aliosque episcopos in Africana synodo congregatos apud Petavium t. II *De doctrina temporum*, pag. 503, editionis II. Verba Cyrilli hæc sunt: *De Pascha, vero, ut scripsistis, mandamus vobis 1x Kalendas Mxias nos futura indictione celebrare*. Hæc futura indictio eo anno

420, fuit III, inique, de more, a Kalendis Septem-
bribus. Ergo epistola, hoc idem prænuntians, scri-
pta est A. D. 419, indictione II; adeoque Cyrillus
ante Septembrem ejusdem anni 419, Pascha futuri
anni 420 Patribus Africanis significavit. Desunt
enim in primigenio codice Græco verba hæc, v *Kal.*
Decembris, quæ perperam assuta leguntur initio
versionis Latinæ ejusdem epistolæ, ut Petavius
lib. II, epist. 8, indicavit Ægidio Bucherio. Jam
vero quod pertinet ad diem mortis sancti Athana-
sii, variæ sententiæ, æque ac de anno, circumneunt;
quas omnes accurate recenset Tillemontius, t. VIII,
pag. 722, qui tamen cum Bollandianis observat,
Latinos, Græcos, Ægyptios eum colere die II Maii,
nempe VII mensis Bescinas, sive Pachonis: qui
dies A. D. 372 incidere debuit in Feriam III, cur-
rentibus tunc litteris Dominicalibus A. G. Ipso au-
tem die VII Bescinas sanctum præsulem decessisse
docet Chronicon Orientale, ex Arabico in Latinum
sermonem translatum ab Abrahamo Ecchellensi,
ubi tamen pag. 117, perperam legitur die Jovis
pro die Martis, errorem que satis produnt an. XLVI,

et dies XV, Athanasianæ sessionis, ibidem expressi,
et deducti ab die XXII Pharmuti, seu XVII Aprilis
anni 326, quo obiit sanctus Alexander, Athanasii
decessor; quanquam alias adeo in tuto posita res
est, ut fulciri non egeat auctoritate Chronici Ori-
entalis, quæ sane extra res Muhamedicas haud magni
sunt, ubi cum antiquioribus non convenit; auctor
enim est recens, quippe qui scripserit Hegira 655,
nempe A. D. 1257. Cæterum pro eodem mense
Maio emortuali invictum argumentum suppeditare
videntur, quæ de Melania retulimus. Hæc enim cum
ingruente jam hieme, hoc est circa Novembrem A.
D. 371, trajecerit in Ægyptum, ibique intra seme-
stre[m] moram pellis ovinæ ab Athanasio morituro
donum acceperit, consequens est Athanasium
obiisse intra illam semestrem moram, quæ Junium
quidem non transcendit; nam Hieronymus in
epist. I, alias 41, *Mediæ fervore ætatis Rufinum et*
Melanium in Ægypto adhuc esse putabat, cum
tamen *Ægypti confessores, et voluntate jam mar-*
tyres tunc exsulasset, quos continuo *post Atha-*
nasii obitum exsulasse jam patefecimus.

DE CULTU S. ATHANASII.

(Acta Sanctorum Bolland., Maii die 2, tom. I, pag. 248, *Vitæ Athanasii*
num. 398-435.)

Annus et dies mortis atque cultus: Vitæ scriptores C
posteriores.

Quod ad annum pertinet, quo e vivis abiit sanctus
Doctor, eum Socrates, proximus ævo scrip-
tor, lib. IV, cap. 16, notatum reliquit, « Gratiano
II et Probo consulibus, cum annis quadraginta sex
inter multa pericula episcopatum administrasset. »
Eundem consulatum, qui annum 371 notat, eum-
demque annorum episcopatu[m] impensorum numerum
notant auctor *Vitæ* anonymus et Metaphrastes, So-
crateni secuti. Baronius, ad an. 69, num. 36, ita
loquitur: « Tempora annumerata per consules,
libertioribus sunt accipienda auribus, cum cæteris
illa frequentior, liberalior et verior noscatur esse
chronographia, quæ a fastis deducta est consulari-
bus. Certe quidem cum vetera monumenta in anti-
quis scriptoribus interdum invenimus consulibus
esse signata, magno afficimur gaudio, perinde ac si
in tenebris oberranti fax aliqua exoptata præful-
geat. » Hæc ille, sed postea, sui oblitus voti, præla-
tam sibi a Socrate faciem ipse exstinguit, acturus
de S. Athanasii morte; eamque in notis ad Marty-
rologium, « Modesto et Arintheo coss., » annum 372
notantibus et apud neminem antiquorum inventis,
prius signat. Quo autem argumento « mendacii
arguitur Socrates? » Quia, inquit, ad an. 372, num.
65, « ex sententia Cyrilli, quem hæc omnia explo-

ratissima habuisse oportuit, utpote ejusdem sedis
episcopum, quadraginta sex annos (quos etiam ha-
bet Socrates) eosque integros Athanasius sedisse
traditur;... constat autem anno sequenti a concilio
Nicæno nempe Domini 326 fuisse creatum episco-
pum Alexandrinum. »

Cyrilli verba in epistola I ad solitarios hæc sunt: «
τῆς αἰδίου μνήμης Πατὴρ τῶν Ἀθανάσιος,
τῆς Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίας κατακοσμήσας τὸν
θρόνον ἐφ' ὅλοις ἔτεσιν τεσσαράκοντα καὶ ἕξ τὸν
ἀριθμὸν. Sed non ita clara hæc verba sunt, ut se-
cundum Græcæ locutionis proprietatem annos inte-
gre completos designent, et non salvari possint eo
sensu, quo Rufinus, Cyrillo senior, dixit Athana-
sium « quievit in pace quadagesimo et sexto
anno sacerdotii sui: » et τὸ ὅλοις, *integris*, licet
videatur afficere vocem *ἔτεσι*, *annis*, immediate se-
quentem; ex mente tamen loquentis trahi potest ad
solam integritatem numeri, ut si dicat, *annis omnino*
sexaginta sex, quomodo loquimur etiam cum ul-
timus non plene decursus habetur. Habentur autem,
a die 18 Januarii anni 326, usque ad anni 371 diem
2 Maii, anni 45, menses 3 et dies 16. Græcis porro
Ægyptiisque, a Septembri mense annum inchoan-
tibus, adeoque in primo Athanasii ad communem
æram aptato menses fere octo, in postremo menses
rursus octo invenientibus, tanto fuit facilius utrius-

que incompletos annos numerare pro integris, quanto minus ad plenitudinem deesse videbatur.

Theophanes in *Chronographia*, ultimum S. Athanasii annum cum anno Alexandrinæ æræ 365 componens, eundem cum anno communis æræ 373 conjungit; quem annum etiam S. Hieronymus in *Chronico* ascribit initio Petri, post Athanasium ordinati, et eundem Labbæus noster præfert, atque indubitabilem esse credit, propter auctoritatem S. Proterii, qui et ipse episcopus Alexandrinus fuit, paucis post S. Cyrilli mortem annis in locum Dioscori, propter hæresim depositi, subrogatus. Hic autem an. 454 ad S. Leonem papam scripsit epistolam de Paschate, quam ex ms. acceptam Bucherius noster inseruit ad Victorii Canonem Commentario, ubi pag. 84 sic legitur: « In octogesimo anno ab imperio Diocletiani, superstite beatæ memoriæ Patre nostro et episcopo Anastasio (imo Athanasio) cum 14 luna Paschalis 28 die mensis Phaminioth, id est, nono Kalendarum Aprillum die provenisset, die Dominico; in subsequentem translatum est Dominicum, ita ut quinta die mensis Pharmoti, hoc est pridie Kalendarum Aprilium celebraretur Pascha Dominicum. » Omnes isti characteres annum procul dubio notant 373: quo si adhuc usque ad Maium aut ultra vixisset Athanasius, jam non solum 46 annis, sed 47 et amplius in episcopatu exlesse dicendus foret: quod omnium omnino auctorum, ipsiusque Theophanis consensui repugnaret; maxime autem Cyrillo, qui non debuisse numerum imminuere eo loco, ubi ex ipsa annorum multitudine, quibus Ecclesiæ præfuit, Athanasii auctoritatem exaggerat in materia fidei, circa sacram Virginem, ut vere Deiparam, tenendæ.

Quod autem ad Proterii auctoritatem attinet, ea major foret si vel ipsum Græcum textum haberemus incorruptum, vel saltem Latinam versionem ex autographo incorrupto acceptam: nunc vero ea reperta est in manuscripto aliis pluribus locis vitioso, uti in margine notat Bucherius; non tantum ipsum Sancti nomen, sed et numeros annorum, jubens successive corrigi, et pag. 85 pro 255 legi 171, pag. 86 pro 275 scribi 198, et pro die 28 mensis diem 30. Sane id passus videtur Proterius per librarium socordiam, aut interpretum ignorantiam, quod ne sibimet ipsi aut suis notariis eveniret, ait in fine, « transferre hanc epistolam in Latinæ vocis eloquium non satis certum esse putavimus; ne forte Græcizantes apud vos, nec etiam valentes hæc diligenter exprimere, læderent veritatem propter informem sermonem atque incongruum; et qui forte non ita possit attendenter scienterque transferri atque causa poscebat. »

Quid igitur, si eo loco, ubi Græce legebatur ἀποθνήσκων, defuncto, scripserit vel legerit aliquis ἐπιθνήσκων, superstite? Quid si exciderint verba aliqua,

A scripseritque Proterius, non quid factum sit eo anno superstite Athanasio, sed quid pro eo anno aliquandiu ante sit ordinatum ab eodem vivente; nec enim incredibile est quod tabellæ Paschales, uti nunc ad multos annos consequenter notatæ inveniuntur in antiquissimis mss. Latinis, sic etiam in Ecclesia Alexandrina pro pluribus annis haberentur digestæ. Has igitur statim post Nicænum concilium, a quo quæstio de Pascha discussa fuerat, renovandas curaverit Athanasius; et rursus iterum ante mortem, dum pacatior Ecclesiæ Alexandrinæ status otium ejusmodi curis idoneum suggererat. Hieronymi *Chronicon* scriptum ab eo admodum juvene, ut alibi sæpe in digerendis per annos rebus, ita hic etiam si erraverit, sicut postea erravit Theophanes, ex eo quod totos 46 annos poneret inter annos ordinatio-

B nis et mortis, non valde nobis curandum est, nec ullatenus tolerandum ut propterea consules commutentur.

De die minus videtur ambigendum, quin omnino fuerit 2 Maii: in hoc enim omnes omnino conveniunt fasti Ægyptii, Græci, Latini. Ægyptii quidem; nam in eo Martyrologio quod Romæ apud Maronitas servatur, nobisque Latinum fecit Gratia Simonius, ad 2 Maii notatur « Memoria S. Athanasii Magni, » cum hac seu oratione seu antiphona, « Fuisti columna veræ doctrinæ et Ecclesiæ, divina confessione, o pontifex Athanasi, quia prædicasti Filium Patri esse consubstantialem, et confudisti Arium, o sancte Pater, precare Christum Deum ut concedat nobis magnam misericordiam. » In duplici simili *Heortologio Coptico*, Arabice (ut et Romanum illud) scripto, similiter invenitur ad 7 Baschnes, id est, ad 2 Maii. Ac primum quidem in eo quod apud Abulaibsan Achmed Calcasendum, scriptorem Mahumetanum perinsignem, reperisse se ms. dicit Seldenus, lib. iv, cap. 15, *De synedriis Hebræorum, Festum Asasii*, perperam indubie scriptum, pro *Athanasii*. Iterum vero apud eundem Seldenum ex simili manuscripto ad calcem Evangeliorum, anno 1268 exaratorum descripto, *Sancti Athanasii*: et additur *apostoli*, pro quo in *Historia patriarchali* melius ponitur cognomen *apostolici*, quod sane labores ejus pro fide meruerunt. Notandum est autem quod in nullo istorum Arabicorum scriptorum alibi usquam habeatur nomen S. Athanasii nisi hoc 2 Maii. Exstat tamen in prædicto collegio Maronitico Chaldaicum Kalendarium, a Simone Moysis Maronita Italice transcriptum, ubi ad 18 Januarii memoria S. Athanasii iteratur, quemadmodum et in omnibus mss. Græcis; nisi quod hæc conjungant eidem memoriam S. Cyrilli, ut diximus.

Denique in *Historia patriarcharum Coptitarum*, usque ad an. 1258 deducta, quam Abrahamus Echellensis Latinam fecit et vulgavit, dicitur quod obiit sanctus patriarcha, septima Bescinas, die Jovis. Diem mensis, ex communibus, uti vidimus, Kalendaris auctor accepit; feriam ex suo calculo,

nimum quam sæpe exorbitante, addidit : nam cum A deatur ab aliis in Italia Ecclesiis exemplum accepisse quod imitaretur.

Vitæ scriptores, tam Græci quam Latini, fuere multi : sed, si Gregorium Nazianzenum excipias et ætate proximos ecclesiasticæ historiæ scriptores, sæpe in hoc commentario citatos, nemo aliquid edidit quod huic operi inseri mereatur. Inter opera exstat duplex Græca, altera auctoris anonymi, quam nova Latinitate donaveramus, priusquam ejus vitia haberemus comperta ; altera solo fere stylo politiori differens a priori, editaque sub nomine Metaphrastis : tertiam in *Bibliotheca* describit Photius, aliquanto contractiorem prioribus ; et omnes iisdem laborant defectibus, quos etiam me tacente curiosus lector facile per se cognoscet, postquam hunc commentarium legerit.

Præcipua sunt, quod ad Alexandrum et Athanasium datas dicant Constantini Magni litteras pro Ario, quæ fuerunt Alexandro et Ario communiter scriptæ, absque ulla Athanasii mentione. Secundo quod Arsenium, de cujus cæde accusatus fuit Athanasius, et quem hic pluries episcopum nominat, Vitæ istæ faciant lectorem Alexandrinum, metu commertarum ob pudendum aliquod facinus pœnarum ab Athanasio profugum. Tertio quod pro conciliabulo Antiocheno, contra Athanasium ex mandato Constantii coacto, inducant secundum quoddam conciliabulum Tyrium ; de quo ea narrant omnia quæ sub Constantio Tyri acta sunt. Quarto quod narrent Athanasium istic damnatum, sex annis latuisse in fovea, priusquam in Euphratem transiret ad Julium et Constantem ; cum tamen Romam adierit Sanctus interim dum contra se conspirarent adversarii ; atque illuc redierit eodem anno, opem imploraturus adversus Gregorium suæ sedis invasorem et iniqua Arianorum judicia : et deinceps mansit in Occidente. Quinto quod post conciliabulum Mediolanense iterum ad sexennium concludant Athanasium cum virgine sacra, quando eum constat in eremo apud monachos delitasse.

Græci in gemino cultus die conveniunt : et quidem pro 18 Januarii allegat Baronius in Notis ad Martyrologium Emmanuelis imperatoris constitutionem ; quando etiam in Menæis inveniuntur odæ, ab iis quæ 2 Maii præscribuntur diversæ, sub acrosticho tali :

Ἀθανάσιος εὐχος ὀρθοδοξίας ἔφυ.

Decus Athanasius orthodoxiæ fuit.

Sintne eæ odæ S. Germani patriarchæ Constantinopolitani opus, cujus alia sunt *Sticharia*, etiam 2 Maii recurrentia, non est facile definire : quæ ipso 2 Maii præscribuntur nulli acrosticho illigantur, atque adeo vetustiores videntur iis quæ in Januario recitantur ; ut verosimile sit prius festum in Constantinopolitana Ecclesia serius fuisse receptum, quando scilicet comunior cœpit esse acrostichorum usus ad odas ejusmodi componendas.

Inter Latinos, qui S. Athanasii nomen sacris factis ad 2 Maii inscribere, primum locum sibi vindicat Beda ; non suppositivus ille, quem solum novit viditque Baronius ; sed genuinus, qualem ante totum II Martii dedimus, cum his verbis, « IV Nonas Maii, sancti Patris nostri Athanasii Alexandrini episcopi, » quod Rabanus transcripsit. Florus addidit « orthodoxi, qui pro Christi fide multa perperus est. » Plura, et fere ex Rufino sumpta, subjungunt Ado et Notkerus. Medius inter horum proximitatem et breviter Bedæ incedit Usuardus, cujus phrasim in hodierno Romano Martyrologio modice auctam expolitamque habemus, postquam Pius V annue de eo agendum officium sub ritu duplicis ordinavit : quod antea sub ritu simplicis agendum quis primus decreverit haud ita liquet. Gavantus in rubricis Breviarii sect. 7, cap. 7, sic invenisse ait in Breviario anni 1550 : sed multo ante cardinalis Quignonius, in suo per Paulum III approbato Breviario, officium de Athanasio recitandum proposuit, et nomen inscriptum Calendariis reperitur. Breviarium quoque Capuanum anni 1499 officium simplex cum tribus propriis lectionibus habet, ut in hoc Sancto colendo Romana Ecclesia omnino vi-

PATROL. GR. XXV.

Latina legendaria antiqua in pergameni, referentia S. Athanasii Vitam, habemus quædam, plura vidimus ; quin et transcribi fecimus aliqua, primum ex ms. Ultrajectino S. Salvatoris, deinde ex codice 145 Cassinensis bibliothecæ Longobardicis litteris exarato. Sunt autem omnia fere ex Rufino collecta ac sæpe iisdem plane verbis atque pro rerum ab Athanasio gestarum et toleratarum amplitudine nimis profecto arcta. Recentioris autem compositionis est primum, quam ut considerari mereatur. Cassinense in tres lectiones sic dividebatur, ut tota Vita simul legi ad secundum nocturnum posset ; neque ultra prædictum cœnobium extendisse se usus illarum lectionum videtur, certe non transiisse Alpes, ad nobilissima alias Benedictinæ professionis cœnobio. Ergo Adelbertus, prior cœnobii SS. Udalrici et Afræ, Augustæ Vindelicorum in Suevia, primum se creditit « Vitam S. Athanasii Alexandrini episcopi, fidei defensoris, qui symbolum *Quicumque*

vult saluus esse composuit, » singulari opusculo colligendam ex diversis antiquis historiis suscepisse, hæc inter alia præfatus, « Anno exacto, cum operam delissem ordinandi et scribendi ad vigiliis matutinales in festis sanctorum legendas, totum libri confessorum respiciens, et S. Athanasii Vitam inter alias non reperiens adnotatam, repente obstupui; et suspirando cæpi mirari, et intra me protestari, quod vir tantus, toti orbi notus, tanta pro fide catholica passus, in partibus nostris de Actibus suis saltem libellum manuales non haberet specialem. Nil ergo innotatus, historias, *Ecclesiasticam* videlicet Eusebii Casarensis, et *Tripartitam* Theodoretii, Sozomeni et Socratis, Græcorum disertissimorum, ac librum illustrium virorum, nec non librum chronicalem pertractans » (hi duo quinam sint nec divinare lubet, nec vacat operosius indagare) « et capita in distinctionibus librorum diligenter examinans, legi in quodam capitulo de Rufino, qui vitam illius suo nobilitavit eloquio: reperi etiam abunde in eisdem libris ad desiderium meum. » Narrat deinde, quomodo expleto legendarum volumine, desideratum opusculum de S. Athanasio scribere exorsus varias difficultates in eo recte ordinando objectas superaverit, atque concludit: « Si qua ergo in hoc opusculo reprehendenda reperiuntur, non inscitæ meæ aut ignaviæ reputentur, sed illorum qui antiquitas illa scripserunt: quia in nullo verba ipsorum permutavi, nisi quod locorum et civitatum nomina, non bene cognita, aliquo additamento explanavi: »

Quandonam Adelbertus iste vixerit, mihi non constat; nec puto scient dicere Udalriciani monachi, quorum cœnobium totum conflagrasse anno 1333 scribit Bernardus Hertfelder, in brevi ipsius loci *Chronico*, luculenter descriptam SS. Udalrici et Afræ basilicam, ante hos 60 annos ibidem prior. Isto autem incendio etiam prædictum de S. Athanasio opusculum, fortassis haud diu ante conscriptum, periisse hoc verosimili indicio credo, quod anno 1660 bibliothecam celeberrimi monasterii et mss. codices omnes diligenter scrutatus (erant autem in iis aliqui ab annis circiter trecentis scripti) nihil tale invenerim. Sed quod in loco suo natali non inveniebatur, invenerat ante dictus Gainsius noster in Blaburensi prope Ulmam ordinis Benedictini abbatia, insertum parti 1 Passionalis, ibidem a Fr. Bartholomæo Kraft circa annum 1480 exarati. Idem Gainsius suum Blaburensis ms. egraphum curiose contulerat anno 1649, cum alio vetustiori quam prius Passionali, vicini Wiblingensis monasterii; unde conjectura nostra de Adelberto priore, quod sæculo XIII vixerit, utcumque confirmatur. Incipit ille ab enumeratione sex omnino civitatum, quæ idem Alexandria nomen antiquitus tulerunt; ac deinde opus cœptum pluribus interstinguit titulis, in propositum argumentum sic ingrediens: « Regnante Constantino imperatore, egregii confessores et catholicæ fidei fideles defen-

sores, Alexander apud Alexandriam, Maximus Hierosolymis, Alexander æque Constantinopoli sacerdotio, fungebantur. » Minus operose, et contextu absque titulorum interpositione et absque præloquis ullis continuato, eandem rem videtur egisse, nescio an Adelberti exemplo, alius in S. Maximini prope Treviros abbatia, unde similem collectionem habemus tali principio: « Cum apud Alexandriam post Achillam, qui Petro episcopo et martyri successerat, Alexander sacerdotium suscepisset, » etc., verbis pene Rufini, ac deinde aliis aliorum. Eodem fere stylo et initio habemus ipsam Athanasii Vitam, in præclaro grandium sex tomorum Passionali, quod ecclesiæ S. Mariæ de Valcellis aliquando fuit, et primo tomo excepto venditum clar. v. Balthasari Moreto, ne ad usum typographiæ laceraretur, ab eodem redemimus; ac deinde Vitam illam contulimus cum codice 696 reginæ Sueciæ in quo ipsa aliquanto contractior habebatur; multo etiam magis contracta in Passionali Bodecensi, unde sua manu eandem nobis descripsit prælaudatus Gainsius, in duos quasi libros divisam.

Sed hæc omnia, et si quæ alia, ut nomine auctoris carent, ita non merentur operosius distingui: laudandus vero nominatim est Joannes Aretinus, Romanæ Ecclesiæ subdiaconus, qui sub Eugenio papa IV, circa ann. 1440, ex auctorum Græcorum fontibus, Eusebio præsertim, Socrate, Theodoro atque Sozomeno, necnon ex Vita sub nomine Metaphrastis inventa, prolixam satis contexuit historiam, dictoque pontifici dedicavit, ut innumeras persecutiones eatenus injuste perpasso, inter quas suæ illi æque ac S. Athanasio non defuerint consolationes. Nam sicut hic multa interim pro Dei Ecclesia se perfecisse gavisus, tandem suæ propriæ Alexandrinæ pacem redditam vidit: sic et illi gratulatur Joannes inveteratum Græcorum atque Armenorum schisma perduxisse ad unionem, infinitis pene impensis ac summis laboribus, rem multis decessorum tentatam, perfectam nemini. Nullam hic mentionem facit Jacobitarum, qui missi altero post prædictam unionem anno et 41 istius sæculi, nullam etiam legatorum, qui anno mox sequenti venerunt a Prosciannie; ut scriptæ dedicationis tempus nullatenus possit in dubium revocari.

Vitam hanc Aloysius Lipomannus vulgavit tomo III *De Vitis sanctorum*; nos autem anno 1660 eandem, sed absque auctoris nomine, manuscriptam invenimus Senis in armario quodam bibliothecæ Pontificiæ, olim Pii II cura juxta cathedrallem ecclesiam ornatae instructæque, nunc autem fere vacuæ; eique adjunctam reperimus epistolam Justiniani imperatoris ad Menam patriarcham, quæ quinto concilio celebrando dedit occasionem, cujus contextum Græcum profitebatur se habuisse interpres (idem haud dubie qui Vitæ collector) a Theodoro Feltrensi episcopo. Qualem cum in toto Feretratorum episcoporum Catalogo nullum reperiamus; vide num hic non possit internoni inter

Joannem de Arimino, cujus pro anno 1424 exstat memoria, servata in calice tunc per ipsum oblato; et Franciscum Angelum de Claravallibus, anno 1444 ad cathedram illam admotum. Circa eundem annum composita est Venetiis quædam ejusdem sancti Vita, ad usum monialium Sanctæ Crucis, ad quas recens fuerat corpus translatum: quæ Vita cum non satis certa cultaque videretur, Hermolaus Barbarus episcopus Veronensis etiam ex Eusebii scriptis compilavit. De utraque infra plura dicentur.

Exstat etiam alia Actorum S. Athanasii collectio, ex prædicto Aloysio Lipomanno, post ipsius Sancti Opera; estque veluti catena ex Socrate, Theodoro, atque Sozomeno: cui ibidem subjungitur « Oratio de vita, certaminibus, et laudibus Sancti, a viro quodam docto ante multos annos conscripta: » quod hic sufficit indicasse, ut tandem suam cum Nazianzeno, Sanctum sic alloquente: « Ast tu, o sacrum et charum caput... benignus de cælo nos respicias, populumque hunc regas, perfectum perfectæ Trinitatis cultorem, quæ in Patre, Filio, et Spiritu sancto intelligitur et adoratur; meque, siquidem in pace agere liceat, manu teneas, simul gregem pascens; sin autem vivendum est in bello, abducas hinc sive assumas, tecumque et cum tui similibus colloques, tametsi grande est quod petitur, in ipso Christo Domino nostro, cui omnis gloria, honor et imperium in sæcula. Amen. » Quibus verbis et ipse suam de maximis Athanasii meritis fiduciam explicat, et exemplo præbit ipsum invocandi, etiam in his quæ Ecclesiam nunc turbant variarum novarumque opinionum tempestatibus: quas veluti in speculo proponere videtur noster Ludovicus Maimbourg, duobus tomis Gallice editis et *Historia Ariarismi* appetatis, ubi S. Athanasius præcipuas ubique partes agit.

Quæ autem quantæque virtutes ejus in tam varia fortuna et jactatione exstiterint, si quis velit ex ipsiusmet scriptis collectum videre, habet ultimum ibrum Vitæ Gallicæ, in principio laudatæ, cujus summariam synopsis per capitula titulos hic lubet proponere.

LIBER XII.

- CAP. I.** De fide S. Athanasii, fundamento constantiæ ejus.
II. De soliditate et eminentia scientiæ ejus, Scripturis et traditioni innixæ.
III. De spe ipsius et fiducia in Deum.
IV. De chritate ejus erga Deum.
V. De amore ejus erga Ecclesiam in genere, et specialiter erga Alexandrinam.
VI. De prudentia et justitia S. Athanasii.
VII. De fortitudine et magnanimitate ejusdem.
VIII. De frequentii ejus recessu et fuga, pusillanimitatis haudquaquam accusanda.
IX. De patientia ejus, quantique in regimine animarum fecerit exercitium hujus virtutis.
X. De ejus temperantia, vitæ austeritate et perfectissima continentia.
XI. De humilitate et mansuetudine S. Athanasii.
XII. Quid senserit de statu episcopali, et quibus regulis ingressum ad eundem præmunierit scribens ad Dracontium.

XIII. *Quantum solitudinem et solitarios semper amaverit.*

XIV. *Qualem de sacris virginibus curam gesserit, regulas eis opportunas præscribens.*

XV. *Quanti fecerit Psalmos Davidicos, psalmodiæ ecclesiasticæ æstimator præcipuus.*

De corpore S. Athanasii Constantinopoli Venetiis translato et ejus ibidem cultu.

Quæ de corpore S. Athanasii, Alexandria Constantinopolim translato, diximus supra per conjecturam duntaxat, certitudinem accipiunt ex certitudine ædificatæ ibidem ei ecclesiæ et post secutæ translationis Venetiis. Hoc illuc in ædem S. Zachariæ delatum dum dicunt Baronius et Ughellus, erraverunt sine dubio in nominanda ecclesia: quia ibi nulla est S. Athanasii memoria: corpus vero prædictum adhuc hodie servatur in monasterio, ad quod delatum initio fuit, Sanctæ Crucis de Judaica; earum insularum una, quæ Veneticam urbem quadam veluti concatenatione præcingunt, ex ea parte qua S. Marci basilica et forum mare respiciunt. Distinctiorem de præsentii corporis statu factaque olim translatione notitiam requirenti mihi, R. P. Aloysius Gonzaga, professæ domus nostræ Venetiis præpositus, cum per se nequiret servire, ad urgentiora officii sui negotia evocatus in agrum Patavinum, curavit ut unus e suis responderet, vir sane accuratissimus, uti ex sequenti ejus scripto, in publici testimonii formam digesto apparet.

« In nomine Domini. Amen. Aloysius Carnofius, Bononiensis, Societatis Jesu professus, annorum 59, accessi die 15 Septembris anno 1676 ad ecclesiam monialium Sanctæ Crucis, ordinis S. Benedicti, positam Venetiis in Judaica: et vidi super altare, situm in medio ecclesiæ, arcam ingentem, ligneam, conopæo serico Damasceno, aureis fimbriis terminato, opertam, assabre sculptam, ac totam inauratam: ubi aiunt asservari corpus S. Athanasii, episcopi Alexandrini, qui fuit auctor symboli, *Quicumque*, nam ita denominatur. Amoto conopæo, sublata est pars versatilis anterior prædictæ arcæ, ac per nitidissimas ingentes crystallos, admota etiam per me qui contenderam altare una ex candelis, de more quoties patetis arca accensis; vidi sanctum corpus supinum, veste sacrificali pretiosissima indutum: per cujus vestes et amplas ex arte rimas, vidi brachium alterum et femur, manum etiam utramque ac digitos gemmatis annulis ornatos. Pedes habet calceatos: capitis autem loco, quod pridem Romam delatum aiunt, involucrum est quoddam ex subtilissima bysso, serico phrygiato distinctum, cui mitra est imposita. Parieti ecclesiæ dextero affixa est prægrandis tabula, non ineleganter depicta, in cujus altera parte exprimuntur gesta S. Athanasii celebriora, ea præsertim quæ in Romano Breviario ad 2 diem Maii notantur; in altera parte series et historia translationis ad urbem Venetam atque ad hanc ædem. Ex eodem pariete videre est pendentia anathemata plura votiva ex argento, tabellasque ligneas depictas, in fidem ac memoriam,

sanitatum ac beneficiorum acceptorum malorum- A
que depulsorum per S. Athanasium.

Præterea in Calendario Veneto, sive Ordine recitandi divini officii, quotannis imprimi solito, ubi notatur nomen S. Athanasii, semper additum legitur, Ejus corpus in ecclesia monasterii Sanctæ Crucis in Judaica. In libro quoque Venetiis impresso, cui titulus *Chronologia Veneta*, diserte asseritur, in Judaica penes ecclesiam Sanctæ Crucis jacere corpus S. Athanasii patriarchæ Alexandrini. Tandem monachi Græci, qui Venetiis colunt ecclesiam S. Georgii Græcorum, singulis annis stata die accedunt ecclesiam Sanctæ Crucis in Judaica, ut in ea devenerentur corpus S. Athanasii, suamque coram ipso psalmodiam peragunt ritu solemniori. In templo S. Laurentii servatur adhuc, et quidem ab aliquot sæculis, digitus e sancto corpore revulsus: apud moniales vero S. Zachariæ Venetis nusquam est S. Athanasius: non ejus corpus, non pars corporis, non reliqua ulla; non monumentum, non tabula privata aut publica; non rumor sive fama de hoc aliqua, neque apud ipsas moniales. Et hæc post exactissimam inquisitionem, atque adeo ut certo certiora attestor.

His ita inspectis reverendissima cœnobii illius abbatisa, D. Cæcilia Cesara, exorante nobili senatore D. Livio Sañudo, obtulit mihi librum, apud se solitum asservari, cum hoc titulo Italiane scripto, *Liber in quo de Vita et translatione gloriosi S. Athanasii*. Est codex in quarto, ut aiunt, ad crassitiam pollicis humani consueti compactus ex crassissima charta, ligneis tabellis armatus, sibusque coriaceis oclusus: in quo post narratam cursim Italiano, sed inconditissimo sermone vitam S. Athanasii, occurrit hic titulus: *Incipit translatio gloriosi S. Athanasii patriarchæ Alexandrini*: quam fideliter in linguam Latinam deinde transtuli et translatam una cum hisce mitto. Meminit idem liber anni 1600, quo ex priori arca corpus S. Athanasii repositum fuit decentius in elegantiorum, quæ hodie visitur, arcam; nec sine pompa populari affluxu restitutum solemniori ritu in eundem locum die 1 Maii. Anno autem 1633, jubente cardinali Cornelio, patriarcha Veneto, ad ornamentum atque tutelam apposita eidem crystallus est.

Atque hæc una cum prædicta translationis historia excerpti ex libro ms. prædicto: quem cum redderem abbatisæ, ab eadem ostensus mihi est alter liber, parvi magnitudinis et formæ, rubro corio contextus, item manuscriptus; in quo eadem prorsus continentur quæ in altero, ast sermone Latino, cum hac præliminari epistola. Hermolaus Dei patientia episcopus Veronensis ad venerabiles sanctimoniales Sanctæ Crucis de Judaica. Petiistis a me, sorores ac filie in Christo dilectissimæ, ut Athanasii sanctissimi viri vitam, quam constat olim ab Eusebio Græco sermone conscriptam, vobis in Latinam linguam traducerem; ut vir ille, singularis excellentiæ atque vir-

tutis, Latinis quoque litteris decantaretur; et quales fuerint ejus mores ac disciplina, qualisque pro Christi fide concertatio animique constantia, vere fideliterque dignosceretis; cum existimetis veterem illam de eo viro pervulgatam historiam, quæ ob vestram in eum devotionem quotidie in vestris versatur manibus, haudquaquam fidelem esse, nec ejusmodi, ut ejus oratio viri illius gravitati ac præstantiæ possit ulla in parte respondere; judicetisque eam in multis apocrypham esse, nec ubique veritatem continere: eamque per reverendum Patrem meum virumque devotissimum Bartholomæum, S. Nicolai in Littore abbatem, ad me misistis, ut non vestro magis quam meo quoque judicio aut comprobaretur aut refelleretur.

Verum etsi ego non sim ejusmodi qui existimem me posse, aut orationis elegantia aut conversionis dignitate, vestræ de me expectationi respondere; et potissimum cum omnem illam pene litterarum Græcarum cognitionem, quam ab adolescentia mea imbiberam, hæc pastoralis meæ adjuncta dignitati cura aut præoccupasse videatur, aut ad alios utiliores ac sanctiores usus divertisse; tum etiam quia nulla exstat apud nos Græca historia, in qua contemplari viri illius vitam possemus: turpe tamen judicavi id vobis a me negari, quod intelligebam vos zelo quodam virtutis ac mira in eum virum veneratione et charitate deposcere: maluique imprudens forte cæteris videri, quam vobis defuisse, ac tam honestæ petitioni et cupiditati vestræ aliquid de officio meo subtraxisse: et præsertim cum certum esset, pristinam, quam ad me misistis de viro eo historiam, plerisque in locis, præsertim cum ad finem devertitur, prorsus a veritate deflectere.

Feci igitur, ut a me petistis; non ea forte dignitate aut elegantia, quam videmini a me desiderare, aut quæ tanti viri gloriæ conveniret, quem constat elegantissimum fuisse; sed eam, quam mihi pro sua benignitate ineffabilis ac immensa Spiritus gratia conspiravit. Unum certissimum est, me veritatem de eo viro conscripsisse, Eusebium potissimum secutum, quem fidelissimum scriptorem nostra semper Ecclesia comprobavit. Adjuuxi præterea quo pacto sanctissimum illius corpus ad nos translatum est, ne memoria tantæ rei aliquo ætatis casu interiret; sed potius semper perstaret, et æternis litterarum monumentis futuræ ætati commendaretur; intelligerentque posteræ, quantum benignitatis suæ immortalis Deus præstitit huic civitati nostræ. Non enim factum esse id sine singulari illius Divinitatis beneficio et munere semper existimavi, ut tam pretiosum monile, ex mediis illius prope civitatis flammis ac ruinis ereptum, ad eam civitatem deduceretur, cui semper gloriæ fuit sanctorum corpora magnopere venerari; et hæc mulieres id

« possiderent, quæ religione et sanctitate in eadem civitate præstarent, et quæ semper cultrices exstiterint ejus viri et continentiæ et integritatis. »

« In calce ejusdem libri exstat officium quoddam de S. Athanasio, per devotum sacerdotem et doctum dominum Ægidium de Sarzana secundum ritum monasticum : cujus primus hymnus ad Vesperas incipit :

Ecce defensor fidei supernæ.

In progressu autem hæc strophæ leguntur, præter alias :

*Vosque thesauro Veneti reperto
Corporis sancti, civitas beata,
Atque donati jubilate læti
Munere tanto.*

*Vos quoque, o matres Crucis in Judaica,
Cantica et laudes resonent frequentes :
Atque Patris corpus honore digno
Semper habete.*

In tertio nocturno hujus officii, post Evangelium, ponuntur lectiones de homilia Hermolai Barbari, episcopi Veronensis, et incipiunt : *Vidistis, sorores in Christo dilectissimæ* : unde constat et prologum et totam historiam Latinam, in hoc libro contentam, esse Hermolai Barbari. »

Hactenus Aloysius Carnolius, jamjam Venetiis migraturus ; pro reliquo tamen, si quod restaret opere, relinquens ibidem R. P. Danielem Sinonetti, ad cæpta ab illo obsequia prosequenda paratissimum. Tam prompta igitur voluntate usus, cum suspicaret ex Latina Hermolai historia sumptum esse contextum Italicum, qui libro priori continebatur, ac proinde eam fore operi nostro magis idoneam, in quo profitemur singula monumenta dare primigenia auctorum phrasi, petii et obtinui, ut ex Latino quoque libro describeretur historia translationis et miraculorum : nam quæ de Vita ex Eusebio collegisse profitebatur Hermolaus non erant usum habitura, rem totam accuratius deductam habentibus. Verum ut legi, quæ transcripta erant, et cum historia a Carnolio traducta contuli, cognovi illam, quamvis Italice scriptam, antiquiorem tamen esse, multoque accuratiorem compositione Hermolai, qui eloquentiam impendens sermonibus, inter translationis auctores ultro citroque habitis, prout D haberi potuisse videbantur, explicandis adornandisque, rem ipsam strictius retulerit, multisque notabilibus circumstantiis imminuerit ; miracula autem prorsus omiserit. Quare eo seposito prætulit versionem Carnolii, strictiorem verbis, rebus uberiorem, tanquam historia ex fide publicorum Actorum, ipso

(a) In hac oratione adornanda dimidiam fere descriptionis suæ partem insumit Hermolaus, utpote in recenti clade : capta enim erat urbs præcedenti anno die 19 Maii.

(b) Trigona namque Constantinopolis est, cujus unum latus secundum Bosphorum porrectum, terminatur regione urbis duodecima, quæ hic designatur, de qua infra pluribus.

(c) In Italica plerumque præponitur titulus *Mes-*

quo res gesta est anno 1454, scribi Italice cœpta, cum Hermolaus ad Veronensem cathedram promotus anno præcedenti, usque ad 1471 vitam in eo munere propagavit, adeoque pluribus annis post rem gestam et scriptam suam opusculum composuisse potuerit

Quomodo Constantinopoli deportatum sit corpus, ex veteri ms. Italico, interprete Aloysio Carnolio S. J.

« Sub annum millesimum quadringentesimum quinquagesimum quartum, mense Decembri, Constantinopolim cum sua nave appulit D. Dominicus Zotarelli : quod cum metropolita quidam sive Græcus episcopus intellexisset, qui tum Constantinopoli morabatur, pridem cupidus videndi aliquem hominem Catholicum, accessit ad navim : in eamque gratiose ac reverenter, uti par erat, receptus, cœpit cum navis patrono agere de variis sanctæ catholicæ fidei persecutionibus, quas inter numerabat abscissionem nobilissimi unius membri, urbis scilicet Constantinopolitanæ (a). Id vero cum maximum esse damnum affirmaret navarchus, multaque invicem lamentarentur de facto ibidem exterminio, quot ecclesiæ erant destructæ, dissipatæ res sacræ, sanctorum corpora atque reliquiæ expositæ ludibrio ; navarchus, tanquam verus catholicus multumque desiderans aliquam insignem reliquam subducere manibus Turcicorum illorum canum, dixit episcopo : « Utinam, Pater, auxilio vestro aliquam ejusmodi reliquam obtinere possem, et Venetias deferre, isthic cum honore debito habendam atque colendam, neque amplius conculcandam pedibus infidelium istorum canum ! Certe nihil ea re gratius mihi facere posses. »

« Ad hæc metropolita, considerans pium navarchi desiderium, contemptumque quotidianum sacerorum corporum in loco, ac zelo religioso motus, dixit ei : « Si tibi suppetit ad eam rem animus, monstrabo ego insignem unam et valde pretiosam. » Cum autem recepisset navarchus cuncta se, quæ suggereret, sidenter exsulturum ; « Vade, inquit episcopus, ad extremum procurrentis in mare teluris angulum (b), ibi in tali platea (et hanc nominabat) invenies capellam opertam plumbo ; et in ea corpus (c) S. Athanasii patriarchæ Alexandrini, qui fecit tertium Ecclesiæ catholicæ Symbolum (d) : quod si potueris inde auferre, habebis certe reliquam pulcherrimam : ego autem constitui cito ab hac regione discedere ; nec enim ultra sustineo videre tantas iniquitates. » Talibus ejus dictis fidem adhibens navarchus, accessit (e) naupegium suum,

sir, id est Dominus.

(d) S. Athanasii Symbolum tertium dicitur, cum respectu ad priora duo apostolicum, quo vulgo utimur ; et Nicænum, quod in missarum solemnibus decantatur.

(e) Iterum hic Hermolaus inducit navarchum oratione proluxa suos hortantem ad opus ; et eum qui se obtulit, *fabrum lignarium* appellat ; recte, si nauticum intelligas, Venetis *marangon*.

sermonis Græci peritum et regionum urbis; qui A promptissimo animo sese obtulit ad Opus, dicens navarcho: « Rem mihi credite, et ego promitto « quod ipsum sanctum corpus salvum tibi ad navim « deferam. »

« Cumque deliberasset negotium aggredi die ali- quo turbido ac pluvio, crastinus mox talem ei se præbuit, ex quo divina voluntas evidentius patuit. Videns ergo naupegus consilium suum a Deo dirigi, cælumque ex voto suo dispositum, nautica sese veste longa induit, et saccum (a) sumpsit, atque ad desi- gnatam sibi capellam accessit, ubi benedictum istud corpus in grandi lignea capsâ reperit, in cujus oper- culo ab intus depicta erat figura expressumque no- men S. Athanasii: videbaturque ipsa capsâ per capellam raptata fuisse a Turcicis canibus, erat B enim aperta maleque composita. Tunc naupegus (b) acceptum corpus gloriosum immisit in saccum quem ferebat, sed minus quam ipsum erat longum, ideoque necesse habuit complicare ejus ti- bias (c): itaque meliori ut potuit modo compositum ad hoc ut ipsum auferre posset, sub veste sua ab- didit.

« Prodiens autem foras, in ipsa via haud longe capella prædicta vidit eminens contra se venientes sex Turcas: a quibus sibi metuens ingressus est Græcanicam quamdam maceriam (d), alicujus olim ut videbatur vimæ, tanquam necessitatis naturalis causa: ibidemque sanctum corpus abscondit, ut potuit, infra vepres, in loco vilissimo, ut videri non posset: et mox in viam rediit, ne quam suspicio- nem Turcis ingereret, simulabatque ceptum se iter prosequi. Interrogaverunt autem eum illi, quo iret et quis esset. Ipso autem respondente hominem se esse nauticum, atque ad navem redire; euntes porro via sua liberum quoque ipsum transire permiserunt, nihil ultra querentes, uti voluntas Dei fere- bat. Eos ergo procul transgressos videns naupegus extraque conspectum, regressus est ad tollendum sanctum corpus; quo sublato vehementissimus im- ber descendit e cælo, tam opportune, ut non inter- mitteretur donec ad navem veniret inobservatus atque securus; non absque insigni Dei favore; ne- que enim crediderat naupegus futurum ut citra periculum grande tam longam viam emetiretur: D quo autem evidentius appareret miraculum, mox ut in navim illatum est sacrum corpus. serenatum subito cælum fuit.

(a) *Linteæ* in genere vertit Hermolaus.

(b) Idem describit prævium naupegi horro- rem, ad conspectum sacri corporis in terram procidentis ac tremebundi, donec divinitus confir- maretur.

(c) Idem has tam notabiles circumstantias præ- terminit, ex quarum una discimus non tantum in- corruptum, sed etiam membris omnibus flexile fuisse corpus sanctum. Cætera quæ deinceps ille transiit plurima adnotare prætermitto: ad finem enim ei exhibet præcipitur narratio, quæ vixdum nobis bene cæpta.

(d) *Italice un certo terzen Greco.*

« Tum desiderationem tæsanum devotè ac reve- renter suscipiens navarchus (e), vovit sese illum portaturum Venetias, oblaturumque venerabilibus dominabus Sanctæ Crucis in Judaica. Deinde mair- davit gubernatori abducere navim ab eo in quo stabat loco, ad alium magis securum: ad Columnas (f) dictum, ubi solent naves armari: ipse vero abiit terra ad negotia sua. Gubernator autem ad alium quam qui præscriptus erat locum navem applicuit. Noctu ergo cum revertisset navarchus, locumque considerasset attentius, utpote quem præcipua cura spectabat; minime securam esse stationem vidit, neque navim ibi esse ubi jusserat intellexit. Quo cognito dixit navarcho gubernator: Domine patro- ne, nihil formides: profunda hic enim aqua est B plus quam novem passus.

« Acquievit ejus verbis navarchus: ipsa autem nocte gravis tempestas exorta est, judicabaturque necessarium esse ut pluribus anchoris firmaretur navis, prout navarchi jussu factum est. Sed nihil damni tempestas attulit, per Dei gratiam et gloriosi Alitius Sancti, cujus hic primum effulsit miraculum. Nam cum tempestas noctu exorta, mane cessasset, navis stetit prorsus immobilis. Quod admirans navarchus, « Quid hoc, inquit, est rei? An forte spu- ma intra navim est (g)? » Currentes et inspicien- tes navim nautæ renuntiarunt nullam ibi spumam esse. Tum jacta bolide placuit explorare fundum, et inventa est navis supra terram stare. Tum enim- vero tam ipse quam cæteri omnes dixerunt: Eia f solis sancti hujus ac gloriosi Athanasii meritis ascribendum est, quod hæc navis, cum omnibus nobis, salva integraque permauserit, ab hoc tam grandi periculo: certo enim certius per eam quam sustinimus hac nocte tempestatem, navis adhæ-rens terræ debuisset dissolvi frangique in partes. Et sane quisquis rem intelliget pulcherrimum mi- raculum fuisse affirmabit, quod in tam sæva pro- cella damni nihil sit passa navis, quam credere licet ea durante fuisse veluti a terra suspensam, meritis et intercessione S. Athanasii. Etenim ubi malacia rediit, non potuit in altum navis adduci, nisi levata onere, multisque viribus et machinis adhibitis: quod tamen etiam citra damnum est D factum.

« Cum porro aliquanto adhuc tempore ibidem mo- ram facere deberent, occasionem habuit navarchus interim scribendi Venetias, significandique prædi-

(e) Addit Hermolaus, quod « allato cophino inter sericeas vestes illud jussit collocari. »

(f) Satis apparet designari locum qui hodie *Arsenale* vocatur, et lateris istius quod mare spectat fere tenet umbilicum: ut proinde videatur navis antea non longe ab ea ripa stetisse, unde proxime ad S. Athanasii templum ascendebatur; incuria autem gubernatoris solum ad eam partem fuisse provecta, que *Lavulaca* nunc appellatur.

(g) *Italice bava*: cum autem nequeat aqua, ne- dum spuma, navi recepta ipsam immobilem red- dere, superstitionæ alicujus inter nautas obser- vationis suspicio mihi ex hoc loco nascitur.

et: dominabus Sancte Crucis in Judaica, quale A minus eis donare vellet, corpus videlicet gloriosi S. Athanasii: ipsæ vero rem totam indicarunt reverendissimo domino patriarchæ Mozenico Justiniano (a). Qui ea intellecta dedit operam per mensem Februarium, ut priusquam prædicta navis ad nos appelleret, inveniretur aliquis Constantinopolitanarum rerum peritus, a quo haberi certa informatio posset pro exploranda veritate istius sancti corporis. Divulgata autem per urbem fama, re-
peritus est quidam magister Jacobus, professione tonsor, origine Venetus, qui totis octodecim annis fuerat Constantinopoli commoratus: ipsiusque sancti corporis optimam se dicebat habere notitiam, eo quod, cum esset familiarissimus calogero ipsius ecclesiæ, in quo ipsum servabatur, illud frequenter
inspexisset.

Hunc ergo arcersit patriarcha, et caute cœpit examinare, interrogans primo de regione: quam ille respondit, Ixirolaphum (b) nuncupari Græce: ubi est columna altissima, sculpta (c) sicut illa quæ Romæ visitur; et ex una quidem parte est locus qui nominatur Christus in cruce, ex altera S. Athanasius, totus autem locus dicitur Ixirolaphus. Quæsit deinde reverendissimus patriarcha quantum ab eo loco distarent fora (d); respondit ille, ad duo vel tria passuum millia. Tum patriarcha, « An etiam aliæ ibi erant ecclesiæ? — Sex, respondit ille, vel septem, sed ruinosæ, inter quas etiam ecclesia S. Athanasii: cujus corpus ibidem habere-
retur in capella cooperta plumbo, intra arcam ligneam et pictam. » Interrogatus an aliquo in honore ipsum corpus ibi esset, respondit, esse apud Catholicos aliquos. Ad alia denique multa de variis

minutioribus circumstantiis tonsor ille interrogatus respondit, quæ sigillatim hic recensere prætermissio brevitatís studio (e).

Sed revertamur ad navim, quæ Constantinopoli solvens, cum itinerè prospero Methonem (f) præterveheretur, visæ sunt obviam venire duæ naves, quas Venetorum esse rati nautæ, magna cum lætitiâ expectavere, sperantes aliquid novæ rei ex illis discere de familiaribus suis, ut fieri assolet: apparuit deinde etiam navis tertia: quibus propius factis cognitum est Catalanorum eas esse naves, quibus nescio qua via innotuerat S. Athanasii corpus ea navi vehi, quemadmodum ex post secutis apparuit. Verum disponente sic Deo factum est, ut aliquanto infra navim Venetam appellentes illæ, non potuerint ipsi se applicare tam prope quam vollebant, ad hoc ut corpus sanctum eriperent Venetiis, nihil minus quam quod Catalani meditabantur suspicantibus. Cumque sequenti nocte solvisset navis Veneta, iter suum prosecutura, litigium super ea re magnum exstitit inter Catalanos, elapsam e manibus navim Venetam conspiciat, quemadmodum postea Venetiis certo innotuit per ipsosmet Catalanos, qui iis navibus vehebantur, atque appulsi in Catalauniam commorantibus istis mercatoribus Venetis narraverunt quæ contigerant in via circa Venetam navem.

Hæc ergo per Dei gratiam et Sancti sui merita sic liberata in Istriam appulit, ubi navarchus excursionem fecit et Venetias venit: ipsa dein vela fecit versus portum, notabili spatio foris extra suam (g). Ad eam ibi consistentem navarchus rediit, cum duobus nepotibus ac tribus famulis suis incymba, salvus quidem, sed non sine labore, quia

(a) Nemo alius hic intelligi potest, quam primus Venetæ urbis patriarcha, ut infra dicitur; et ut proprio eum nomine Hermolaus, qui optime norat, appellat. B. Laurentius Justinianus, eum titulum consecutus a Nicolao V anno 1451, et vita functus anno 1455, 8 Januarii, uti ex epitaphio constat. Ideoque initio hujus historiae, ubi notabatur absolute mensis December anni 1454, posuit, « sub annum 1454, » a Januario scilicet proximo inchoandum. Neque enim alia eo vivente geri potuissent, quæ proximo Febuario, Aprili et Maio gesta esse infra narrantur. Sed quomodo hic Mocenigi nomen additur cognomini Justiniani, non Laurentii? An ex Moceniga familia fuit mater Quirina? ut hujus quoque cognomen cum paterno cognomento usurparit? an vero gens Justinianæ in duos divisa ramos, altero nomine addito distinguebatur? Veneticæ nobilitatis studiosis considerandum hoc relinquo: sic enim clare scribitur: « la Signoria reverendis. de monsignor patriarcha Mozenigo Giustinian. »

(b) Recte ac vere *Ἐξρόλοφος*, id est *Aridus collis*. Est autem ultimus et maximus e septem, quibus secundum Bosphori litus spectatur civitas velut vallata. Describit eum accurate Petrus Gillius lib. iv *De topographia Constantinopolitana*, cap. 7: libro autem i, cap. 18, ait, « plus minusve duodecim millia passuum in circuitu complecti, ac plusquam tertiam urbem partem continere; » sed ea haud dubio laxior acceptio est.

(c) Etiam hujus columnæ, quam Arcadius imperator exstruxit, et statua sua desuper collocata or-

navit, exactissimam descriptionem habet idem Gillius dicto jam lib. iv, cap. 7. Est autem columnæ scapus, ut idem ait, « sculptus pugnis variis; et sculptura procedit in modum columnæ, quæ Romæ Trajano sacra est, inter elices binas cochleæ more surgentes. »

(d) Italice pluraliter *dalle piazze*: Quamvis autem singulæ regiones urbis sua haberent fora, et quædam plura, unumque esset nominatius cæteris, Forum autonomastice dictum, alias a Constantino auctore appellatum: apparet tamen certum aliquem locum intelligi, in plura divisum fora, unde determinata posset distantia accipi; et hunc puto ad ripam Bosphori concipiendum extra urbem inentia, ubi singulæ nationes suum distinctum forum et consequenter etiam stationem habent cum suis mercibus venum exponerent, ut passim in magnis ad mare aut flumina laxiora emporiis fieri scimus; adeo ut proprie hic intelligatur peti, quantum a ripa sive littore distaret S. Athanasii ecclesia, sive locus in quo stabat columna.

(e) Totam hanc inquirendi diligentiam Venetiis adhibitam, et quæ deinceps sequuntur ad sanetæ corporis veritatem comprobendam, transiit Hermolaus.

(f) Methone Messeniæ oræ urbs antiqua, in extrema Peloponneso, ubi Archipelagum totum emensus naves Adriaticum mare versus cursum flectere incipiunt.

(g) Italice, *verso el porto di fuora della Foca un grand pezzo*. « Locus qui hodie la Foca dicitur, et

ventus vehementior insurrexerat. Dominus autem patriarcha intelligens advenisse navim, auferri ab ea sanctum corpus jussit : sed quia invalescebat ventus, opus fuit mittere onerariam robustiorem (a), et hæc ipsa ubi in mari fuit nonnulli ex naviculariis nauseam pati cœperunt, alii autem turbari propter violentiam tempestatis. Cum autem accesserunt ad navim, viderunt cymbam navarchi abnavigasse eum sancto corpore; Ideoque mutuo se animantes dicebant : « Eia insequamur cymbulam istam ; ut auxilio ei esse possimus, si quid forte sinistrum contingat. » Verum navigabat illa tam quiete, ut supra marinos fluctus, non cymba, sed avis volare videretur ; et per Dei gratiam salva citra periculum appulit ; cum oneraria patriarchalis non nisi multo cum labore viam ac portum tenere potuerit. Et tamen cymba illa, præter sacrum corpus, sex homines ferebat, et varias insuper merces, pondus ipsorum vectorum multum superantes.

Veritas sancti corporis a patriarcha examinata et probata. Translatio ejusdem solemniter ad ecclesiam Sanctæ Crucis.

« Detulit autem cymba illa corpus sanctum usque Castellum (b), ubi illud præsentatum est reverendissimæ dominationi D. Mocenigi Justiniani, primi Venetiarum patriarchæ, qui jussit ut secreto deportaretur ad dominas Sanctæ Crucis in Judaica, districtè prohibendo ne illi honor aliquis aut reverentia exhiberetur, priusquam certior esset factus ipsum vere esse corpus S. Athanasii, doctoris Ecclesiæ catholicæ, qui fecit pulchrum istud symbolum quod incipit : *Quicumque vult salvus esse, ante omnia opus est ut teneat catholicam fidem.* Volens ergo de re tota certificari, quamvis jam antea locutus fuisset cum supradicto Mag. Jacobo tonsore, qui sæpius visitaverat et inspexerat ipsam sanctum corpus, uti supradictum est ; statim tamen atque navis appulit, jussit dominatio sua patriarchalis illum accersiri, simulque naupegum qui gloriosum corpus ex sua capella Constantinopoli abstulerat ; cum unus nihil sciret de altero, et naupegum nunquam allocutus fuisset nedum examinasset tonsor prædictus.

« Tum hoc præsentante cœpit patriarcha, juxta ea quæ antea ex tonsore audiverat, interrogare naupe-

gum, unde corpus illud sustulisset. Qui respondit, E regione et civitate Constantinopolitana. Ex quo vico ? inquit patriarcha. Ex eo, respondit naupegus, qui Ixirolaphus dicitur, ubi est columna grandis et pulchra. De qua ecclesia ? inquit. De ecclesia S. Athanasii, respondit alter. Ille iterum, De qua capella ? De una, retulit alter, quæ plumbo tegitur. Interrogatus autem de forma sepulturæ, respondit, capsam fuisse ligneam : sed et de signis unde cognosci distinctius posset requisitus, dixit aforis et deintus pictam esse. Quin et circa ipsas figuras ibidem depictas examinatus, respondit figuram abintus videri S. Athanasii. Denique ad omnem quæ sibi fiebat quæstionem respondit naupegus ita congrue et conformiter ad ante relata a tonsore, ut dubitari non posset, quin omnia cum veritate consistenter ; et dominatio sua patriarchalis, cum omnibus super eo negotio constitutis, satisfactum sibi plenissime fateretur ; quia autem tonsor antea dixerat, ipsum corpus sanctum habere retro in tergo duas maculas nigras, etiam hoc exploratum fuit, inventæque reipsa maculæ illæ sunt. Postremo interrogatus naupegus, num de illo corpore fama esset certa et constans, ipsum esse S. Athanasii doctoris Ecclesiæ, respondit omnino talem ibi esse.

« Alterum præterea testimonium veritati prædictæ obtigit hoc modo. Nobilis quidam e familia Justinianæ, Constantinopolim propter quædam negotia sua erat profectus, eo tempore quo istæ grandis pestilentia sæviebat : a cujus contagione ut securior et remotior esset nobilis prædictus, hospitium sibi delegerat apud illum sacerdotem, in cujus cura erat prædictum sanctum corpus ; cum eoque manserat mensibus sex, ab eodem linguam Græcam discens, et interea sæpius ipsum sanctum corpus inspiciens. Hic interrogatus num illud agnitus esset si videret, respondit, se id non posse promittere, eo quod jam anni sex transissent ab eo tempore quo ultimum vidit ; unum tantum se recordari, quod scilicet digitus unus deesset manui dexteræ. Rogatus deinde est ut dignaretur per sese accedere ad moniales Sanctæ Crucis in Judaica : quod ille libenter fecit : statimque ut vidit manum digito mutilam, Certissimo, inquit, hoc est corpus quod vidi : digitus autem qui hic deest, servatur ab antiquo in ecclesia S. Laurentii Venetiis (c).

olim (ut videtur) dicebatur *la Fuca*, tribus millibus Italicis distat ab utroque portu, id est a portu Malemoci, quem intrant majores naves, et a portu Litioris seu del Lido, quem etiam mediocres intrare solent. Locus vero *Fosa* dictus, extendit se ad duo Germanica milliaria quoad latitudinem et longitudinem, in quo aqua est satis profunda et mare nudum, ita ut facile possint projicere anchoras, et ibi sistere naves donec habeant tempus commodum intrandi et auxilium periti ductoris, qui naves per profundum recurvumque meatum ad portum introducat, ne ad arenam impingentes prope portum (ut

præfidentioribus solet nonnunquam contingere) naufragium faciant. »

(a) *Onerariam* etiam vertit Hermelaus, Italice *peota*.

(b) Exigua insula, ubi prima Veneti episcopi sedes fuit, unde et Castellanus episcopi dicebantur, estque civitati ex parte orientali extrema, eique per pontem connexa ipsum Portum proxime prospiciens.

(c) Sanctimonialium hæc est ecclesia, ei in qua S. Marci basilica est insulæ vicinior, in qua etiam est ecclesia S. Georgii Græcorum.

« Maxima præterea et exactissima diligentia nostri reverendissimi domini patriarchæ actum est, ut plura alia veritatis prædictæ argumenta clara haberentur, a die decima (a) Aprilis, usque (b) in diem undecimam Maii: tempus enim intermedium totum exactum est interrogandis et diversimode examinandis, tam ipso naupego, qui corpus a capella S. Athanasii sustulisse se affirmabat, quam navarcho seu patrono ipsius navis, omnibusque iis, a quibus indicium aliquod vel documentum haberi circa rem istam posset, ad certo dilucideque sciendum ipsum esse verum corpus S. Athanasii. Habita igitur tam plena certitudine, magno cum fervore convertit se sua reverendissima dominatio ad honorandum tam sacrum pignus; neque patriarcha tantum, sed et multi alii episcopi ac prælati, ipseque illustrissimus senatus Venetus cum omni populo, consenserunt ad celebrandam, quam maxima fieri posset et conveniebat pompa, translationem gloriosissimi Isthii sancti, quem Deus ipse, per tam evidentem demonstrationem veritatis, singulari prorsus honore dignum significarat.

« Parata sunt autem omnia huc spectantia in Dominicam infra octavam Ascensionis sanctissimæ: quando sub auroram misit dominatio sua reverendissima, qui sanctum corpus secreto transferrent, a Sancta Cruce in Judaica, ad ecclesiam S. Marci: ubi debita cum devotione et reverentia collocatum fuit supra aram principem, pannis aureis pretiosissime splendidissimeque vestitum. Præparatum insuper fuerat ex maximis navibus, inter sese firmiter concatenatis contabulatisque, pegna spatiosum, instructum sedilibus, pannisque sericis diversi coloris aureisque speciosissime adornatum, ut gravissimum cominus eminusque intuentibus præberet spectaculum. Competenti autem hora convenerunt reverendissimus dominus patriarcha cum suis suffraganeis (c), et D. episcopus Patavinus (d) cum aliis episcopis et prælati, qui tunc Venetiis inveniebantur quindecim aut sedecim, mitrati omnes: item cunctæ sacerdotales congregationes numero novem, cunctique religiosi cum suis capitulis solemniter apparatus, intra suas quique planas naves. Tum quatuor majores scholæ cum suis luminari-

bus, ac denique serenissimus princeps (e) cum suo nobilissimo ornatissimoque senatu, ad debitam reverentiam sancto corpori exhibendam.

« Verum ubi hæc splendidissima pompa (f) ad aream S. Marci appulit, vehementior mari incubuit ventus, quam processioni ordinate faciendæ convenire videbatur per aquas sic turbatas. Procedendum nihilominus censuit reverendissimæ suæ dominatio, confidens in Domino et servo ejus. Itaque procedere ceperunt primum quatuor scholæ, tum religiosi, deinde congregationes, ac denique capitulum S. Marci cum illustrissimo senatu. Quibus procedentibus, jussit patriarcha ut episcopi octo pontificaliter vestiti atque mitrati subjicerent humeros sacro feretro, collocando supra contabulationem prædictam loco excelso et eminenti, prout factum, sedentibus circumquaque reverendissimo patriarcha cum episcopis et prælati, serenissimoque principe et senatoribus ejus. Quibus omnibus in destinata sibi sedilia receptis, posuit ventus, conquievit mare, et facta est tranquillitas magna et admirabilis.

« In hunc modum discessum a littore est versus Judaicam, magno cum jubilo et lætitia universorum, personantibus tubis tibiisque et omnis generis instrumentis musicis. Excensionem autem omnes fecerunt eodem quo venerant ordine, scholæ, religiosi, congregationes sacerdotum, et cæteri ad parochiam S. Euphemiæ (g), atque ad Sanctam Crucem processerunt per insulam, totam virentibus ranis herbisque instratam ac convestitam: campum vero illius omnem implebant tentoria, ordinate atque devote disposita. Interim paulatim adnatabat machina, sanctum corpus cum suo reverendissimo ac serenissimo comitatu ferens: quæ ubi etiam ipsa in modum currus triumphalis applicuit, progredientibus obviam pluribus parochiarum Venetarum plebanis, cereos grandes ardentes gestantibus, sublatus est feretrum humeris prædictorum prælatorum, atque intra ecclesiam Sanctæ Crucis delatum, in ejusque medio inpositum excelso pegmati ad id præparato.

« Neque vero sine mysterio fuisse videtur, quod prælaudatus navarchus ejus sancti corpus, qui dum

(a) Anno 1454 Pascha fuit 21 Aprilis: cœptum ergo examen ante hebdomadam sanctam, die Jovis post Dominicam Passionis.

(b) In Italico dicitur « usque in diem translationis, qui fuit undecimus Maii. » Verum inferius dicitur Translatio facta « Dominica infra octavam Ascensionis, » quæ Dominica eo anno, littera Dominicali F, fuit dies 2 Junii. Itaque crispationem scriptoris claram corrigens, delevi verba loco non suo posita. Voluit fortasse auctor dicere, 2 Maii finito examine, constitutum fuisse, ut fieret solennis translatio jam dicta Dominica. Nec vero apparatus necessario brevius tempus, quam trium hebdomadarum, sufficere poterat; tot autem præcise numerantur ab 11 Maii ad 2 Junii.

(c) Chæreepiscopos intellige, pro ecclesiis Castellana et Gradensi sub uno Veneti patriarchatus titulo

D unitis.

(d) Fantinus Dandulus, nobilis Venetus, Patavinæ Ecclesiæ præfuit ab anno 1448 ad 1459.

(e) Franciscus Fuscarius, dux seu princeps Venetiarum, ab anno 1423 ad 1457, longævo regimine id assecutus, ut successorem vivus acciperet; quod ei mortem acceleravit.

(f) Totam hanc pompam prætermittit Hermonlaus: econtra primam receptionem, qua sanctum corpus ad Castellum exceptit patriarcha, commendat a festivo apparatu totius prope civitatis in occursum effusæ, et gratiarum agris corporibus impetrandarum spe visere ac contingere gestientis.

(g) Parochia S. Euphemiæ in ipsa Judaica, inter 110 parochias urbis Venetæ censetur ultima, vulgo S. Fumia.

vixit pro fidē sanctæ crucis adeo viriliter decertavit, donandum censuerit ejusdem Sanctissimæ Crucis ecclesiæ : quandoquidem etiam Domino Deo placuerit, ut vitam finiret atque ad perpetuam gloriam transiret in pervigilio Crucis inventæ. Collocato autem, ut diximus, corpore, recitata fuit brevis oratio, qua Deus laudabatur de tali dono ac munere, huic benedictæ civitati Venetiarum oblato, quod esset verum corpus unius ex sanctæ Ecclesiæ doctoribus. Actæ deinde gratiæ sunt reverentissimo D. patriarchæ, omnibusque episcopis et prælatis eum comitantibus, tum serenissimo principi totique illustrissimo senatui, et omnibus eos secutis, de tali ac tanto honore.

« Neque vero ab hominum memoria visa est solemnitas tam ornata tamque devota. Rapuerat illa omnium oculos animosque statim a principio, quando sanctum corpus deferrebat ab ecclesia S. Marci ; magis vero in progressu per aquam : maxime autem dum poneretur loco suo, cum tanta quiete ac reverentia, in adeo grandi populi undique affluentis multitudinie, ut nullus strepitus, nullum usquam scandalum fuerit notatum, nihil etiam amissum perditumve. Quare consolatissimi omnes recesserunt, agnoscentes rem totam certissimo actam esse ex Dei omnipotentis voluntate, ad honorandum Servum suum in hoc benedicto loco Sanctæ Crucis : quod et demonstrare non cessat quotidianis evidentibusque miraculis ac signis, quæ isthic divina majestas operatur, in favorem omnium qui se meritis et intercessioni S. Athanasii commendant. Unde licet probationes prædictæ deficerent, ad declarandum quod hoc sit verum corpus S. Athanasii, qui scripsit pulchrum istud symbolum, *Quicumque vult salvus esse* ; miraculosæ tamen gratiæ, quas fecit Deus specialibus quibusdam personis, ad ipsum symbolum ejusque gloriosum auctorem pie devotis, sufficerent ad plenam certitudinem faciendam. Aliquas earum, ne longior prolixitas fastidium pariat, hic consequenter subnectam. »

Miracula S. Athanasii præcipue post translationem corporis.

« Primum quod S. Athanasius fecit miraculum, censi debet suavissimus odor, procedens ab ejus corpore, eo in loco in quo fuit depositum, cum maxima circumstantium omnium admiratione. Quanto enim ad eum locum quisque accedebat propius, tanto magis illum suaviusque percipiebat, et cum stupore dicebat : Quæ ista est fragrantia ? quam mirabilis ! In ipso autem suæ translationis glorioso die, quacunque sacrum corpus transibat, idem odor percipiebatur.

« Fuerat præsens Venetiis juvenis quidam Parmensis, cum sacrum corpus ex navi elatum primo deponeretur apud Sanctam Crucem : huic deinde pestis advenit : qua invalescente, apparuit ei noctu sanctus quidam episcopus, eumque confortans : « Ne animum, inquit, desponde : sed vade ad Sanctam Crucem in Judaica, ibique devote recitans ter *Pater*

A et Ave, jube tibi admoventi reliquias illius Sancti, et statim liber eris. » Fecit postridie quod jussus erat æger circa horam Vesperarum, accessit ad ecclesiam Sanctæ Crucis, ubi reperit occupatos sacerdotes in sancto corpore apte decenterque collocando ; reliquias ejus affectæ corporis parti admovit, moxque convaluit : quod cum ejus quidam proximus consanguineus, in cuius comitatu advenerat, dubitaret credere : « Tuis, » inquit juvenis, « manibus explora num veritatem loquar. » Exploravit ille, et ita rem se habere cognovit ac credidit.

« Mulier quædam gravissimam patiebatur infirmitatem per annos quindecim, qua omnes ejus nervi contrahebantur, adeo ut toto corpore assiderata instar paralyticæ tremere. Nulli eam medici, medicinæ nullæ juvare potuerant ; sed magis magisque aggravabatur malum. Cum ergo intellexisset delatum esse Venetias gloriosum corpus S. Athanasii, sæpius sæpiusque ejusdem precibus se commendare cœpit. Quadam autem die plus solito patiens, auxit etiam devotionem ac fidem, rogans Deum per benedicti illius Sancti merita, ut siquidem saluti animæ suæ expedire cognosceret, hanc infirmitatem a se auferret. Et hanc orationem faciens melius sibi fieri sensit, ipsoque die persanata exstitit, nec amplius morbum illum est passa.

« Mulier quædam, totis quatuor mensibus cum maximo capitis cruciatu conflictata, nec minori in brachio, statim ut se commendavit S. Athanasio utriusque membri sanitatem obtinuit, et utriusque cereum simulacrum attulit, ad visitandum sanctum corpus cum gratiarum actione veniens. Alia mulier filiolum habebat, capite tantum inflato ut nullam lucem oculis admitteret : posuit autem eum super altare S. Athanasii, et puer coram multis præsentibus aperuit oculos ac clare videre cœpit. Tertia, eaque nobilis continuo anno brachium dolebat adeo graviter ut ipsum nulla posset ratione movere : quæ Sancto se commendans, et *Quicumque* recitans, atque affectam partem cruce signans, subito liberatam a cruciatu illo sese experta et mirata est.

« Altera sedem in facie morbum patiebatur, nec a medicis vel medicinis ullum ferebat auxilium : quare multum anxia decrevit visitare corpus S. Athanasii, coram quo orans dixit : « Domine Deus, « per merita hujus gloriosi Sancti, dignare mihi redere sanitatem, quam medici ac medicinæ restitueri nequeunt : » tum globulorum precatoriorum sertum, quod corpori sancto admoventi, applicuit vultui, eo se loco devote signans ubi malum sedebat, et sanata fuit. Nobilis quidam grandi et continua, quam patiebatur, febri ad mortem adductus, vocit prædicto glorioso Sancto, quod si a febre liberaretur, nullum alium ad locum prius iret, quam ad visitandum ejus corpus, ibique pulchram missam cantari faceret : moxque sanatus votum suum cum singulari devotione implevit.

« Mulieris cujusdam infirmus filius magis magisque quotidie vergebat ad mortem : sed ad votum matris, ceream pro eo statuam cum missa, si sanaretur dicenda, promittentis, subito convaluit. Alius puer, quatuor mensium spatio assideratus, erat sub cura medicorum ; sed eam nihil proficere experiens mater huic glorioso Sancto eum commendavit, et brevi spatio persanatum habuit. Juvenis quidam incurabili infirmitate novem annis laborans, signavit se candela quæ corpus sacrum attigerat, subitoque convaluit, atque vovit ipsum sanctum corpus visitare : sed quia votum implere neglexit, eadem ipsi infirmitas et multo quam antea gravior rediit. Femina quædam habebat filium qui spatio quinque mensium diu noctuque non desinebat ejulare, præ cruciatu quem sustinebat : quod cernens afflicta mater pueroque compatiens, recordata est hujus benedicti sancti, vovitque deferre filium in ecclesiam ubi ejus corpus servatur. Nec mora : sanatus est puer, et votum suum læta mater implere festinavit.

« Alia femina, quadam sui corporis parte impedita, commendabat se variis quibus devote affliciebatur sanctis, præcipue in eorundem festivitibus gratiam postulans sanitatis : denique etiam ad S. Athanasium se convertens, subitoque curata, nescivit cuiquam potissimum, ex pluribus quos invocaverat, acceptam deberet sanitatem referre. Hinc vario cogitationum æstu jactata cum multum anxietur, et die quadam orto inter ipsam et consortem litigio coacta fuisset domo egredi, denuo se commendavit S. Athanasio, dicens : « O sancte Athanasi, si tu es ille per cuius merita Deus mihi contulit sanitatem, fac obsecro ut domum reverteus pacem inveniam : » eodemque die desideratæ gratiæ compos facta, vitam deinceps cum consorte egit in pace, quemadmodum antea.

« Triremis quædam peregrina jactabatur tempestate in mari, cum superveniens fluctus quindecim ex eo homines rapuit, et cæteros ita conterruit, ut de vita sua desperantes peccata invicem confiterentur. Erat inter eos quidam, qui Constantinopoli existens fuerat devotus S. Athanasio : huic ergo votum facit ; et ecce fluctus ab alio latere in navim veniens ipsos illos quindecim quos prior excusserat in eam reposuit, factaque est subito tranquillitas magna. Scientes autem quod corpus S. Athanasii Venetiis jam esset, quam primum potuere istuc venerunt : votoque quo erant obligati expleto, sanctimonialibus narraverunt miraculum quod sibi acciderat.

« Nobili cuidam matronæ famula erat assiderata, multumque afflicta, eo quod nullam haberet absque subaxillaribus fulcris gradiendi facultatem. Huic in visione apparuit episcopus quidam dicens : « Vade ad Sanctam Crucem in Judaica, et isti Sancto te commenda : ipse enim, Dei gratia mediante, te sanabit. » Evigilans porro dixit dominæ suæ quæcunque videret et audierat, rogans ut ipsam duce-

ret ad Sanctam Crucem, ubi est istud corpus sanctum. Ipso ergo illo matutino tempore deduxit eam matrona prædicta cum suis furcillis ad prædictum sanctum, mandans duobus famulis ut eam de cymba elatam carrucæque impositam veherent ad ecclesiam : quæ multum devote se commendavit benedicto isti Sancto, ac deinde domum revecta est cum domina sua. Sequenti autem nocte apparuit eidem episcopus, prædictus, eamque palpavit per omnes eas partes corporis in quibus erat assiderata : dixitque, « Scias te esse sanam ; » abstulitque furculas juxta positas, detulitque ad alteram cubiculi partem. Evigilans autem illa somniasse se credebat, atque ad furculas capiendas manum extendens, deesse illas deprehendit. Tentavit ergo num absque iis movere se posset, movebatque se optime : quare subito assurgens, maxima cum lætitia perrexit ad cubiculum dominæ suæ ; et quidquid acciderat sibi eidem narravit. Die autem facto venit ad Sanctam Crucem in Judaica cum gaudio magno, curavitque ibi cantandam missam in honorem hujus gloriosi S. Athanasii : et in monumentum facti in se miraculi ibidem appendit furculas suas, laudans Deum et hunc benedictum Sanctum, qui tam pulchrum miraculum in se fuerat operatus.

« Vir quidam honestus ex Pastena et duo ejus filii patiebantur gravem infirmitatem : cumque ei venisset in memoriam egregia festivitas qua celebrata fuerat S. Athanasii translatio, eidem sese et filios suos devovit : eademque hora sanati sunt omnes ab infirmitate illa. Similiter subito convaluit puer, quem animam agere videns mater, eidem Sancto devoverat. Mulier quædam ex Herza, mensibus octo infirma, et tam dire cruciata ut diu noctuque vociferaretur ejulans, nulloque invento remedio ad mortis articulum deducta judicaretur ; recordata est gloriosi S. Athanasii, eique se commendavit cum desiderio tangendi aliquid de reliquiis ejus. Venit autem ei in mentem annulus, quem ab episcopo Patavino acceperant reverendæ matres monasterii a corpore Domini nuncupati, qui annulus sancti corporis tactu erat consecratus. Petiit ergo illum sibi offerri ex dicto monasterio, allatumque posuit eo loci ubi majorem sentiebat cruciatum, ac subito dormire cœpit, viditque pueros multos albis vestitos, interque eos virum illustrem, et qui dixit : « Quid tibi est mulier ? » Illa vero, « Ah ! malum grande. » Ipse autem capiti ejus imposuit manum dicens : « Redde te mihi sponte, nullum enim amplius malum senties. » Tunc illa curiosius intuens vidit eum esse absque capite : et experrecta narravit viro suo per ordinem quæ viderat. Cui vir suus : « Scias, inquit, eum sanctum, qui habetur ad Sanctam Crucem, cuique te commendasti, non habere caput. » Ab eaque hora et deinceps remansit sana ab omni infirmitate.

« Mulier alia. a primis pueritiæ annis, maximum

dolorem patiedatur in tibia ex quodam ejus defectu; adeo ut nonnisi pauxillum posset ambulare. Cum igitur annis multis eam infirmitatem tolerasset, commendavit se S. Athanasio, cui jam antea multum devota fuerat, haud paucis ab eo gratiis aliis munerata. Quamvis autem difficilis impetratu ipsi videretur sanitas sua, cum magna tamen fiducia et devotione etiam hanc gratiam ab eodem decrevit petere, votis et precibus ad eum directis: subitoque liberam se sentiens, ambulare coepit, solita deinceps dicere saepius, quod libenter fecisset manus unius jacturam pro facultate ambulandi obtinenda. Quare ex eo quod sibi acciderat consolatissima remansit, nec videbatur expleri posse agendis Deo gratiis et benedicto ejus Sancto, pro favore tam singulari. Infans quidam ita leprosus in mundum natus erat, ut cum fasciae ei ac panni mutarentur, carnes deciderent et tenella ossa totius corporis nuda apparerent. Non audebat illius mater medicamentorum quidpiam admovere ei, metuens ne pejus exinde haberet: solum cum devotione et fide maxima recursum habuit ad S. Athanasium: cui mox atque votum fecit, infans totus sanus integerque apparuit, tanquam nihil mali unquam passus.

« Juvenis quidam, annis quatuor incurabili consumptus lepra, erat a medicis depositus: quare ad S. Athanasium vota et spem convertit, ac subito melius habere coepit, cuteque siccata nihil ei veteris morbi remansit praeter exiguum vestigiun, eo loci ubi primum apparuerat. Erat autem tunc dies Sabbati, Lunae autem sequenti venit ipse ad visitandum benedictum hunc S. Athanasium: et in memoriam tanti miraculi, posito veteri, assumpsit nomen Athanasii. Puer quidam annis jam tribus quartana laborabat febrim admodum vehementi, et nullum in medicis aut medicinis reperiebat levamen, donec pater suus eum commendavit S. Athanasio, cujus meritis ille mox persanatus fuit. »

De cultu sacri capitis in Hispania et Gallia.)

Sacrum S. Athanasii corpus, non modo nunc carere capite deprehendit R. P. Aloysius Carnolius; sed a principio suae ad Venetos translationis absque eo fuisse, manifeste apparet ex verbis supra relatis, cum S. Athanasius moribundae mulieri esset sine capite conspectus. Quamvis enim in tota praecedenti narratione et examine, super allati aut afferendi corporis veritate habito, nulla fiat mentio capitis deficientis; satis tamen id colligitur, primo ex verbis nobilis illius Veneti, qui dubitabat an saepe sibi visum corpus esset agnitus, post annos sex quibus Constantinopoli non fuerat, nisi ex digiti unius defectu; ex duabus maculis nigris, in tergo ejusdem corporis requisitis, juxta Jacobi temporis testimonium. Quanto enim distinctiora magisque obvia indicia seu signa distinctiva desumi potuissent, ex forma et statu vulvis integri, aut extremitatibus narium, aurium, vel labiorum deficientium

minuti; qualia in plerisque eorum, quae post mortem integra quadamtenus monstrantur, corporum sanctorum passim conspexisse memini? Deinde ordinarii sacci mensura, qui corpus capere non potuisset, nisi flexis in tergo pedibus immissum foret; suadet, capite imminutum fuisse truncum, nam etiam hoc altius sacco exstitisset, nec sivilisset naupego eundem saccum abscondere sub eo quem indutus erat bardocucullo: absque illo autem sarcina, haud multo plus quam tres et medium pedes longa, deferri sub axilla haud difficulter in sacco potuit.

At quonam delatum caput dicemus? Venetiis creditur, pridem illud Romae haberi. Id si fuit, admodum pridem fuisse oportuit: nam modo nulla ejus ibi notitia aut memoria. Fr. Gregorius Bravus de Sotomayor, in historia monasterii Vallis-Venarum vulgo Valvanera, in termino Calagurritanae dioeceseos, part. 1, cap. 8, f. 40, inter alia argumenta quibus conatur probare, veram esse traditionem loci, quo creditur S. Athanasius Alexandriae episcopus ibidem persequente ipsum Constantium, delituisse, et caenobii coquum egisse, quarto loco allegat, « quod hac traditione instante, antiqui Patres hujus caenobii a quodam summo pontifice adepti sunt casulam S. Athanasii, et caput cum lingua: quae honorifice asservantur inter alias reliquias in majori ara. » Traditionem ipsam probare non possum: Ideoque Antonio de Yopez magis assentior, coquum monasterii Athanasium, cujus ibi memoria cum sanctiatis opinione vigeat, et cujus occasione nata sit opinio de latebra S. Athanasio Alexandrino isthic praebita, fuisse ordinis Benedictini monachum. Idem cum Yepesio censet Tamayo de Salazar ad hunc diem, in suo Martyrologio Hispanico: neque movetur eo argumento Bravi, « quod fere in omnibus privilegiis, gratiis et indulgentiis, quibus hunc locum locupletarunt summi Romani pontifices, asseritur ea illos concedere in honorem B. Mariae et S. Athanasii doctoris magni, qui in illa habitavit domo; et quod Innocentius III pontifex maximus, qui Ecclesiam ad an. 1117 gubernavit, et Athanasii Vitam scripsit, concessit huic domui magnas indulgentias, contemplatione sancti Doctoris, referens habitaculum in ea. » Si tamen pars altera traditionis de casula, capite, lingua Roman allatis subsistit, quam credere volo ipsarum reliquiarum exhibitione praesenti probari posse; eo illa evaderet verosimilior, quo integritas hactenus servatae linguae vero quoque similis facit ex corpore hactenus integro ipsam esse.

Verum Hispanis adversantur Franci, apud quos in dioecesi Turonensi pagus est, *du Serrin* dictus, in eoque ecclesia parochialis, quae S. Athanasii Alexandrini caput hodieque ostentat: quod, uti super his rogatus R. P. Guilielmus Quirini nobis scripsit, « creduntur Alexandria attulisse et isthic deposuisse domini de Sanblanse, pagi Serrenio vicini, qui et ducés Andegavenses olim et reges Hic-

r. salem. » Tabulæ geographicæ tertia ab urbe leuca notant oppidum *Samblançay*, eique ad occidentem vicinum *te Serrain*, in quo jam dictus Pater (quem suus pro hoc opere zelus compulit ipsummet eo ire) invenit an. 1676 « caput S. Athanasii, argenteo capiti inclusum, et honestius quam alias viderat asservatum, sed absque scripturis ullis: » accepit tamen a pastore « loci, qui in apostolicis litteris appellatur S. Athanasii, » exemplar archiepiscopalis mandati ante non multos menses editi, quod ex Gallico placet Latinum facere.

« Michael, Dei misericordia et sanctæ sedis apostolicæ gratia archiepiscopus Turonensis, charitativis fidelibus nostræ diœcesis salutem et benedictionem in Domino Jesu Christo, qui est Deus pax et charitatis. Nescio quomodo fiat, ut res magis sanctæ et majori veneratione dignæ, majori plerumque premantur pauperie. Certe non absque gemitu nostro intueri possumus, veterem illam Serrini ecclesiam, non minus antiquitate sua quam pretiosarum reliquiarum thesauris commendabilem, eo redactam paupertate loci ut ruinam undique minitetur. Cogimur ergo charitatem fidelium diœcesis nostræ et aliarum implorare, ut conferre velint aliquid de suo abundanti ad restorationem istius loci, supra quem eam benedictionum cœlestium largitatem effudit cœlum, quam testantur indulgentiæ plenariæ eidem concessæ, intuitu magui S. Athanasii, cujus caput illa integrum possidet, cum aliis pluribus pretiosis reliquiis: quarum indulgentiarum thesaurus aperietur ad primas Vesperas festi ejusdem Sancti, prima die proximi Maii, omnibus personis charitativis, qui de suo illic tribuent aliquid, pollicendo, quod futuri sint participes, generatim et particulatim, omnium precum, quæ ibidem loci fiunt. Dilectos autem nostros priores et curatos vicinos exhortamur, ut cum sua quisque plebe illuc processionaliter accedant, reddentes vota sua; et commissos sibi populos efficaci

A exemplo ad Idem præstandum invitantes, ut scilicet præsentibus adsint processioni et prædicationi ibidem faciendæ, et cum benedictione sanctissimi Sacramenti terminandæ. Datum Turonibus, sub signo nostro et sigillo archiepiscopali, cum sub-signatione secretarii quoque nostri, xviii Aprilis 1676. »

Non est meum componere controversiam, quæ hinc existit inter Hispanos et Francos: nam si his difficile est probare, Alexandria acceptum esse quod habent caput; nihilominus laborabunt Hispani, ut probent se Roma accepisse quod obtinent. Si objiciatur Hispanis credibile esse, reliquias quas ostentant, capitis præsertim et linguæ, esse fortassis illius coqui, unde sumpta occasio comminiscendi incolatum S. Athanasii episcopi in illo loco: reponebant Hispani, æque facile fieri potuisse, ut ex Constantinopolitano potius quam Alexandrino patriarchatu acceperint Galli caput cujuspiam S. Athanasii episcopi, puta Corinthiorum, qui colitur 5 Maii. Ad hæc, quam est incertum an coquus ille sanctus unquam in rerum natura fuerit, aut saltem an Athanasii nomine appellatus; tam videtur certum casulam simul asservatam cum capite signum episcopi esse, non fratris laici: itemque sola crannii ossa, omni carne nudata esse in Gallia; caput autem quod est in Hispania, uti linguam adhuc imputrem servat, ita et servare carnem saltem exsuccam; quod magis convenit ei statui in quo est reliquum corpus Venetiis. Quod si ita quis judicaret de capite Serriniensi, multo magis sic judicaret de brachio, quod nos an. 1661, 17 Martii vidimus in sacrario monasterii Cassinensis, et de costa, quam Joannes Schekmannus in *Epitoma seu Medulla gestorum Trevirensium* an. 1617 excusa, fol. 55, asserit in monasterio S. Maximini servatam; scilicet eam non posse credi S. Athanasii Alexandrini, si ejus est corpus servatum Venetiis, de quo non videtur dubitandum amplius.

ELOGIA

A QUIBUSDAM VETERUM ATHANASIO TRIBUTA.

Greg. Naz. Orat. de S. Athan. in Edit. Græco-Latina suorum operum, pag. 373, vel in appendice Encomiorum, quæ posteriori tomo operum D. Athanasii subjecta est.

Athanasium laudans virtutem laudabo ; idem enim est illum dicere, quod virtutem laudibus efferre, quoniam omnes virtutes collectas tenebat, vel, ut verius loquar, tenet.

Ἀθανάσιον ἐπαινῶν, ἀρετὴν ἐπαινέσομαι· ταύτων γὰρ ἐκεῖνόν τε εἰπεῖν, καὶ ἀρετὴν ἐπαινέσαι· ὅτι πᾶσαν ἐν ἑαυτῷ συλλαβῶν εἶχε τὴν ἀρετὴν, ἢ, τό γε ἀληθέστερον εἰπεῖν, ἔχει.

Et paulo post :

Athanasius, quandiu nobiscum versatus est, vera Ecclesiæ columna fuit.

Ἀθανάσιος ἡμῖν ἕως παρῆν, ὁ στῦλος τῆς Ἐκκλησίας.

Et sub finem :

Cum autem eum vitæ cursum tenuisset, atque ita institutus fuisset, ipseque alios instituisset, adeo ut vita ipsius morumque integritas episcoporum norma esset, et ipsius dogmata fidei orthodoxæ tegeles haberentur, quodnam tandem pietatis suæ oravium reportat ?

Ζῆσας δὲ οὕτω, καὶ παιδευθεὶς καὶ παιδεύσας, ὥστε ὄρον μὲν ἐπισκοπῆς εἶναι τὸν ἐκεῖνου βίον καὶ τρόπον, νόμον δὲ ὀρθοδοξίας τὰ ἐκεῖνου δόγματα, εἶνα μισθὸν τῆς εὐσεβείας κομίζετα ; [Plena est insignium encomiorum tota illa Oratio.]

B

Basilii Magnus in epist. ad Athanasium, quæ est inter epistolas Basilii in ordine 48 edit. Paris.

Quis autem ad ea perficienda prudentia tua valentior est ? Quis acutius, quid faciendum sit, expendet ? Quis ad ea, quæ utilia sunt, agenda efficacior ? Quis ad considerandam fratrum necessitatem condolentis affectu magis præditus ? Quis universo Occidentis honorabili canitie tua venerabilior ? Relinque monumentum aliquod ista tuæ conversationis vita dignum, colendissime Pater, innumeros illos, quos pro pietate tulisti labores, uno isto opere condimenta.

Τίς οὖν ταῦτα διαπράξασθαι τῆς σῆς συνέσεως δυνατώτερος ; Τίς συνιδεῖν τὸ δέον ὑψύτερος ; Τίς ἐνεργῆσαι τὰ χρήσιμα πρακτικώτερος ; Τίς πρὸς τὴν κατανόησιν τῶν ἀδελφῶν συμπαθέστερος ; Τίς τῆς σεμνοτάτης σου πολιᾶς πάσῃ τῇ δύσει αἰδεσιμώτερος ; Κατάλιπέ τι μνημόσυνον τῷ βίῳ τῆς σῆς ἐπάξιον πολιτείας, τιμώτατε Πάτερ, τοὺς μυρίους ἐκεῖνους ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἀθλοῦς ἐνὶ τούτῳ κατάστησον ἔργῳ.

Et in sequenti ad eundem.

Quantum Ecclesiarum languores auctiores evadunt, tantum universi ad tuam convertimur integritatem, unam nobis malorum consolationem in tua tutela relictam esse credentes, qui et precum virtute et scientia rerum gerendarum, qua quid optimum factu sit admonere potes, ex horribili ista tempestate conservare nos ab omnibus, qui aliquantulum integritatem tuam vel auditu vel experientia cognoverunt, crederis.

Ὅσον τῶν Ἐκκλησιῶν τὰ ἀρρωστήματα ἐπὶ τὸ μέζον πρόκεισι, τοσοῦτον πάντες ἐπὶ τὴν σὴν ἐπιστροφόμεθα τελειότητα, μίαν ἑαυτοῖς ὑπολείπεσθαι τῶν δεινῶν παραμυθίαν τὴν σὴν προστασίαν πιστευκότες· ὃς καὶ τῇ δυνάμει τῶν προσευχῶν, καὶ τῷ εἶδέναι τὰ βέλτεστα τοῖς πράγμασιν ἀποτιθεσθαι, διασώσασθαι ἡμᾶς ἐκ τοῦ φοβεροῦ χειμῶνος παρὰ πάντων ὁμοίως τῶν καὶ κατὰ μικρόν, ἢ ἀκοῆ, ἢ πείρῃ γνωριζόντων τὴν τελειότητά σου, πιστεύῃ.

Item in alia epistola ad eundem.

Ὅταν μὲν πρὸς τὰ πράγματα υποβλέψωμεν, καὶ τὰς δυσκολίας κατῴωμεν, ὕψ' ὧν πᾶσα ἀγαθοῦ ἐνέργεια ὁλον ὑπὸ τινος δεσμοῦ ἐμποδιζομένη κατέχεται, εἰς ἀπόγνωσιν ἑαυτῶν ἐρχόμεθα παντελῆ· ὅταν δὲ πάλιν πρὸς τὴν σὴν ἀπίδωμεν σεμνοπρέπειαν, καὶ λογιζόμεθα, ὅτι σε λατρὸν τῶν ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις ἀββωστημάτων ὁ Κύριος ἡμῶν ἐταμειύσατο, ἀναλαμβάνομεν ἑαυτῶν τοὺς λογισμοὺς, καὶ ἐκ τοῦ κατὰ τὴν ἀπόγνωσιν πτώματος πρὸς τὴν ἐλπίδα τῶν χρηστοτέρων διανιστάμεθα.

A Quando ad res ipsas quidem respicimus, et difficultates expendimus, a quibus omnis boni efficax operatio, quasi quodam retinaculo impedita detinetur, eo relabimur, ut prorsus de nobis ipsis desperemus. Quando vero ad honestam illam gravitatem tuam convertimur, ac cogitamus [quod te ecclesiasticarum infirmitatum Dominus noster medicum constituerit, animos resumimus, et ex desperationis lapsu ad spem rerum meliorum erigimur.

Et paulo post :

Πρὸς ταῦτα τίς ἱκανὸς κυβερνήτης ; τίς ἄξιος διαναστῆσαι τὸν Κύριον ἐπιτιμῆσαι τῷ ἀνέμῳ καὶ θαλάσῃ ; τίς ἕτερος ἢ ὁ ἐκ παιδὸς τοῖς ὑπὲρ εὐσεβείας ἀναθλήσας ἀγῶσιν ;

B Et ad ista quis sufficiens gubernator ? quis tantæ fidei, ut credatur excitaturus Dominum, qui et ventum increpet et mare ? quis alius quam qui a puero in pietatis agonibus decertavit ?

Rursum in epistola sequenti.

Τῶν ἄλλων τοῖς πλείστοις ἐξαρκεῖ τὸ καθ' ἑαυτὸν ἕκαστον περισκοπεῖν· σοὶ δὲ οὐχ ἱκανὸν τοῦτο, ἀλλ' ἢ μέριμνά σοι πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν τοσαύτη, ὅση καὶ ἰδίως παρὰ τοῦ κοινῷ Δεσπότῳ ἡμῶν ἐμπιστευθείσης ἐπίκειται, ὅς γε οὐδένα χρόνον διαλείψεις διαλεγόμενος, νοθετῶν, ἐπιστέλλων, ἐκπέμπων τινὰς ἐκάστοτε τοὺς ὑποτιθεμένους τὰ βέλτιστα. [Videantur iisdem in epistolis plura.]

C Quoniam aliorum plurimis hoc satis est, si sibi quisque circumspiciat, at tibi istud haud satisfacit, sed tantam geris omnium Ecclesiarum curam, quantam ejus, quæ tibi peculiariter a Domino concredita est, ita ut nullo non tempore de sacris edisseras, admoneas, scribas, frequenterque mitas aliquos, qui undelibet quid optimum sit admo-
C neant.

Julius Romanus in epistola ad Alexandrinos apud Socratem, lib. II Hist. eccles., cap. 23, Gr. edit. inter alia.

Καὶ ἐγωγε, ἀγαπῆτοι, τὸν γενόμενον κατ' αὐτοῦ πάντα πειρασμὸν οὐκ ἄδοξον ἠγοῦμαι γεγενησθαι· καὶ γὰρ καὶ ἡ ὑμετέρα καὶ ἡ τούτου πίστις ἐγνωσθὲ παρὰ πᾶσι καὶ δεδοκίμασται. Εἰ γὰρ μὴ τοσαῦτα συμβεβήκει, τίς ἂν ἐπίστευσεν ἢ εἰς ὑμᾶς τοσαύτην κρίσιν, καὶ τοσαύτην ἀγάπην περὶ τὸν τηλικούτον ἐπίσκοπον ἔχειν, ἢ ἐκεῖνον τοσαύταις ἀρεταῖς περιβεβῆσθαι, δι' ἧς καὶ τῆς ἐν οὐρανοῖς ἐλπίδος οὐκ ἄλλοτριος γένοιτο ; Ἐπέτυχε τολῆναι οἶψ' ἤ ποτε τρόπω, καὶ ἐν τῷ νῦν καὶ ἐν τῷ μέλλοντι, καὶ ὁμολογίας ἐνδοξον μαρτυρίαν. Διαφόρως γὰρ κατὰ τε γῆν καὶ κατὰ θάλατταν πολλὰ πειρασθεὶς, τὴν σκευωρίαν πᾶσαν τῆς Ἀρειανῆς αἵρέσεως κατεπάτησε, καὶ πολλάκις διὰ φθόνον καὶ εἰς κίνδυνον ἐπιβουλεύθει, κατεφρόνησε θανάτου, φρουρούμενος ὑπὸ τοῦ παντοκράτορος Θεοῦ, καὶ τοῦ Κυρίου· ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐλπίζων ἅμα καὶ τὰς ἐπιβουλὰς ἐκκλίνας καὶ ἀποκατασταθῆσεσθαι πρὸς ὑμετέραν παράκλησιν, φέρων ὑμῖν ἅμα ἐκ τῆς ὑμετέρας συνειδήσεως μείζονα τὰ τρόπαια· ἐν οἷς καὶ ἄκρι τερμάτων πάσης τῆς γῆς ἐνδοξος ἐγνωσθῆ, δοκιμασθεὶς ἐκ τοῦ βίου, παρῆρησιασάμενος μὲν τῇ προθέσει καὶ τῇ οὐρανίᾳ ἐδασκαλίᾳ, ἀποδειχθεὶς δὲ ἀθανάτῳ κρίσει παρ' ὑμῶν ἀγαπώμενος.

Atque res omnes adversas, quas expertus est, fratres charissimi, sua laude minime carere arbitror. Etenim hoc modo cum vestra, tum ipsius fides apud omnes perspecta explorataque est. Nam si tam gravis casus illum non amixisset, quis unquam credidisset vel tam stabile iudicium in vestris animis insedis, tantumque charitatis ardorem erga tam egregium episcopum incensum esse, vel illum tam præclaris virtutibus præditum, ob quas spei, quæ est nobis in cælis reposita, particeps fiet ? Quamobrem cum in præsentī tum in futuro sæculo eximium confessionis testimonium est consecutus. Nam multas calamitates variis modis terra marique expertus, omnes Ariæ factionis insidias quasi pedibus conculcavit. Ac sæpenumero invidiæ causa in vitæ periculum per adversarios insidiosè coniectus, mortem contempsit ille quidem : sed tamen Dei omnipotentis et Domini nostri Jesu Christi auxilio evasit incolumis. Unde spem animo concepit, se tum hostium insidias devitaturum, tum vobis ad vestrorum animorum solatium tandem restitutum iri, quo ex vestra recte factorum conscientia una vobiscum illustrissima trophæa reportaret, quibus sane ad extremas universæ terræ oras

eximie nobilitatus est, certissimaque vitæ præclare anteaactæ indicia omnium oculis subjecit, quippe qui non modo fidei suæ professionem et doctrinam cœlestem sit libere tutatus, verum etiam iudicio certo et quasi immortalis vestrum erga ipsum singularem amorem perspicue declaraverit.

Et paulo post.

Quid autem tanto viro dignum proferri possit, qui tot et tantis periculorum exantlatis laboribus, redditur tandem vobis incolumis, non beneficio nostri tantummodo, verum etiam totius concilii iudicio talis declaratus? Siquidem hoc sibi divinitus concessum esse decrevit, quod nimirum in tanti viri cognitionem venire potuerit.

Τί ἂν τις εἶποι κατ' ἀξίαν τοῦ τοσοῦτου ἀνδρός, ὅς, κινδύνους τοσοῦτων θλίψεων νικήσας, ἀποδίδεται ὑμῖν ἀθῶος, οὐ παρ' ἡμῶν (sic enim cum interprete malim legere) μόνον, ἀλλὰ καὶ παρὰ πάσης τῆς συνόδου ἀποδειχθεὶς; Ubi simul etiam sibi ipsi de hoc gratulatur, "Ὅτι θεόθεν καὶ τοῦτο αὐτῷ συγχωρηθεῖσθαι συνέστηκεν, ὅπως εἰς γνῶσιν τοῦ τηλικούτου ἀνδρός ἐλθεῖν δεδύνηται.

Constantinus junior Constantini M. F. imp. in epistola ad Alexandrinos.

Ego episcopum vestrum Athanasium libenti animo complexus sum, et ita cum illo collocutus sum, ut vere Dei hominem esse mihi persuaserim.

Ἐγὼ τὸν ὑμέτερον ἐπίσκοπον Ἀθανάσιον ἀσμένως προσηγάμην, οὕτω τε προσεφειγξάμην, ὡς ἄνθρωπον αὐτὸν Θεοῦ δοῦτα πεπεισμένους.

Joviani imperatoris epistola, Athanasii laudes continens, exstat infra, tom. II

D. Hieronymus in Scriptoribus ecclesiasticis.

Sophronius interpres Hieronymi.

Athanasius Alexandriae urbis episcopus multas B Arianorum perpressus insidias, ad Constantem Galliarum principem fugit: unde reversus cum litteris, post mortem ejus rursus fugatus usque ad Joviani imperium latuit, a quo recepta Ecclesia, sub Valente moritur. Feruntur ejus adversus gentes libri duo, et contra Valentem et Ursacium unus, et de virginitate, et de persecutionibus Arianorum plurimi, et de Psalmorum titulis, et historia Antonii anachoretæ Vitam continens, et ἑορταστικά ἐπιστολά, et multa alia, quæ numerare longum est.

Ἀθανάσιος Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπος, πολλὰς παρὰ τῶν Ἀρειανῶν ὑπομεινας ἐπιβουλὰς, πρὸς Κωνσταντὰ τῶν Γαλλῶν βασιλέα προσέφυγεν· ὅθεν ἀναζεύξας μετὰ γραμμάτων, καὶ αὐθις μετὰ τὴν αὐτοῦ τελευτὴν διωχθεὶς, ἕως τῆς βασιλείας Ἰουλιανοῦ διέλαθε, καὶ ἀναλαβὼν τὴν Ἐκκλησίαν, ἐπὶ Οὐάλεντος τελευτᾷ. Φέρονται αὐτοῦ κατὰ τῶν ἐθνῶν λόγοι δύο, κατὰ Οὐάλεντος καὶ Οὐρσακίου εἰς, περὶ ἀρθηνείας, περὶ διωγμῶν Ἀρειανῶν πλείστοι, περὶ ἐπιγραφῆς ψαλμῶν, καὶ ἱστορία Ἀγτωνίου ἀναχωρήτου τὸν Βίον περιέχουσα, καὶ ἑορταστικά ἐπιστολά, καὶ πλείστα ἄλλα τινὰ, ἅπσο ἀπαριθμεῖσθαι ὀκνῶ.

Rufinus, Ecclesiasticæ Hist. lib. 1, cap. 14.

Igitur apud Alexandriam defuncto Alexandro Athanasius susceperat sedem. Quod vero esset vir acris ingenii, et in ecclesiasticis negotiis apprime vigilans, satis jam tunc hæreticis innotuerat, cum ad concilium Nicænum cum episcopo suo sene Alexandro venerat, cujus suggestionibus hæreticorum ludi ac fallaciæ vigilanter detegebantur.

Joannes Cassianus, lib. vii De incarnat., cap. ult.

Athanasius Alexandriae urbis sacerdos, eximium constantiæ et virtutis exemplum; quem hæreticæ persecutionis procella non contrivit, sed probavit: qui similem semper splendenti speculo vitam habens, prius pene indeptus est martyris meritum, quam confessoris caperet dignitatem.

Vincentius Lirinensis, in Commonitorio, contra profanas hæresum novationes, cap. 42.

Sunt ergo hi viri, quorum in illo (Ephesino 1) concilio, vel tanquam iudicum, vel tanquam testium scripta recitata sunt: S. Petrus Alexandrinus episcopus doctor præstantissimus, et martyr beatissimus, sanctus Athanasius ejusdem civitatis antistes, magister fidelissimus, et confessor eminentissimus.

Cyrillus Alexandrinus in epist. ad presbyteros, diaconos, et Patres monachorum, quæ exstat in Actis synod. Ephes. 1, cap. 1.

Enimvero percelebris memoriæ Pater Athanasius, qui totos quadraginta sex annos Alexandriae

Καὶ γοῦν ἐ τῆς ἀοιδίμου μνήμης Πατὴρ ἡμῶν Ἀθανάσιος, τῆς Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίας κατὰ κρι-

σηήσας τὸν θρόνον ἐφ' ὅλοις ἔτεσι τεσσαράκοντα καὶ ἕξ τὸν ἀριθμὸν, καὶ ταῖς τῶν ἀνοσιῶν αἰρετικῶν εὐρειολογίαις ἄμαχόν τινα καὶ ἀποστολικὴν ἀντιτάττων σύνασιν, καὶ οἷον εὐσομοτάτω μύρω τοῖς ἰδίοις συγγράμμασι κατευφραίνων τὴν ὑπ' οὐρανὸν, ἐπ' ὀρθότητι καὶ ἀκριβεῖα παρὰ πάντων μαρτυρεῖται.

Ecclesiae pontificatum egregia cum laude gessit, loquacibusque impurorum haereticorum commentis invicta planeque apostolica sapientia restitit, quinque scriptis suis veluti fragrantissimo quodam unguento totum hunc orbem mirifice recreavit, et ob dogmatum absolutam integritatem fideique rectitudinem magna apud omnes existimatione et auctoritate fuit.

Et paulo post, ibidem.

Ἀξιόχρεως μὲν οὖν ὁ ἀνὴρ καὶ θαρσεῖσθαι πρέπων, ὃς οὐκ ἂν ἐφη τι τῶν ὅσα μὴ ἔστι τοῖς ἱεροῖς συμβαίνοντα λόγοις. Πῶς γὰρ ἂν ἀμάρτοι τάληθους ὁ λαμπρὸς οὗτος καὶ διαδόχτος, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἀγίᾳ καὶ μεγάλῃ συνόδῳ, τῇ ἐν Νικαίᾳ φημί συναγηγεμένη, πρὸς ἀπάντων θαυμασμένος; Οὐπω μὲν γὰρ τὸν τῆς ἐπισκοπῆς διεῖπε θρόνον, ἐτέλει δὲ μᾶλλον ἐν κληρικοῖς, πλὴν ἀγχιονίας ἕνεκα, καὶ τῆς ἄλλης ἐπιεικείας καὶ ἰσχνῆς ἀγαν καὶ ἀσυγκρίτου φρενὸς, παρελήφθη μὲν τὸ τηρικᾶδε παρὰ τοῦ τῆς μακαρίας μνήμης Ἀλεξάνδρου τοῦ ἐπισκόπου. Συνῆν δὲ τῷ πρεσβύτῃ, ὅλα περ υἱὸς πατρὶ, ποθηγῶν εἰς ἕκαστα τῶν χρησίμων, καὶ τὴν ἐφ' ἑκάστῳ τῶν πρακτέων ὁδὸν εὐ μάλα παραδεικνύς.

Sane idoneus est hic vir apprimaeque dignus, cui intrepide fidem adjungere, quemque tuto sequi liceat, ut qui nihil quidquam aliquando dixerit, quod a sacris litteris alienum esset. Quo enim pacto illustis ille celebratusque Pater, qui in sacra illa magnaque synodo Nicæna in tanta omnium admiratione habitus est, a veritatis tramite aberraret? Nam etsi per id tempus episcopi munus nondum sustineret, sed inter inferioris ordinis clericos etiamnum degeret, attamen propter præclaram indolem insignemque vitæ probitatem, et incredibilem peneque incomparabilem mentis perspicaciam, a beatæ memoriæ episcopo Alexandro ad episcopalis provinciæ consortium ascitus fuit. Versabatur autem cum sene, tanquam filius cum patre, ad quidvis utiliter consiciendum sese ducem præbens, necnon in omnibus, quæ obeunda forent, commodum iter ostendens.

Marcianus imperator, in sacra contra hæreticos act. ultima synodi Chalcedonensis, et in L. Quicunque, C. De hæreticis et Manichæis.

Quicunque ergo vel in hac sacra urbe, vel in Alexandrina civitate, vel in omni Ægyptiaca diocesi, et diversis aliis provinciis Eutychem profanam perversitatem sequuntur, et ita non credunt, ut trecenti decem et octo sancti Patres tradiderunt, catholicam sanctam fidem in Nicæna civitate fundantes: vel ita ut centum quinquaginta alii venerabiles episcopi, in hac alma urbe convenerunt: et sicut Athanasius et Theophilus, et Cyrillus sanctæ recordationis episcopi Alexandrinæ civitatis crediderunt, quos etiam Ephesina synodus (cui beatæ memoriæ Cyrillus præfuit, in qua Nestorii error expulsus est) universos secuta est quos et nuper venerabilis Chalcedonensis synodus est secuta, prioribus conciliis sacerdotum ex omni parte consentiens, nihilque adimens sacrosancto Symbolo, neque adjiciens, sed Eutychemis funesta dogmata condemnavit, sciant se esse hæreticos Apollinaristas, etc.

Synodus Chalcedonensis, quarta œcumenica, act. xvi, in relatione ad imp. Marcianum.

Sic Athanasii ad Epictetum amplectimur litteras, sic tanquam propriam Gregorii ad Chelidonium epistolam ubique proferimus.

Theodoretus Cyrensis episcopus in Dialogo primo τῷ Ἀτρέπτῳ.

ἽΠΘ. Ἀξιόχρεως εἶναι σοι δοκεῖ Ἀθανάσιος ἐκεῖ- Ἄ νος, ὁ πολυθρόλλητος, ὁ φανότατος τῆς τῶν Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίας φωστήρ; ἘΠΑ. Πάνυ γε. ἽΠΘ. Τοῖς γὰρ τῆς ἀληθείας παθήμασι τὴν διδασκαλίαν ἐκύρωσεν. Idem in tractatu MS. *Quod post incarnationem unus sit Christus*: Ταῦτα τῆς Ἀλεξανδρέων οἱ μεγάλοι φωστῆρες Ἀλεξάνδρος καὶ Ἀθανάσιος, καὶ ὁμοφρονοῦντες, τοὺς παρὰ πάντων ἁδομένους κινδύνους ὑπέμειναν.

ΟΡΤΗ. Nunquid videtur idoneus esse Athanasius ille, celeberrimum et lucidissimum Alexandrinæ Ecclesiae lumen? ΕΡΑ. Omnino. ΟΡΤΗ. Utpote qui variis perturbata motibus veritate doctrinam suam auctoritate propria comprobavit.

Hæc inter cætera, duo illa magna Alexandrinorum Ecclesiae columnina Alexander et Athanasius, ab omnibus nunquam satis decantata pericula unanimiter tolerarunt.

Vigilius episcopus Tridentinus et martyr lib. II Contra Eutychem, cap. 4.

Cur formidas duas dicere naturas, quod Athanasius omnium ecclesiasticorum virorum iudicio probatissimus dixit? In qua fidei professione cuncti Græcæ linguæ tractatores, quos superiore libello commemoravi, et omnes Latini sermonis apostolici viri, id est, Hilarius, Eusebius, Ambrosius, Augustinus, et Hieronymus, cælestibus imbuti doctrinis, simul pariterque consentiant.

PATROL. GR. XXV.

r

Mazentius Joannes in libello fidei, cap. 2.

Has igitur duas naturas Dei Verbi Domini nostri Jesu Christi, hoc est, divinitatis et humanitatis natæ raliter sive substantialiter, secundum traditionem sanctorum Patrum, credimus et confitemur unitas, et quod natura inviolabilis Dei Verbi, naturæ unita est passibili: beatissimo simul atque doctissimo Athanasio dicente: *Verbum caro, non caro Verbum factum est, etc.*

Justinianus imperat. in edicto De fide, cap. 4.

Propter hæc igitur oportebat eos, si factum consilium recte suscipere, non tales blasphemias ei applicare, sed sequi doctores catholicæ Ecclesiæ, et maxime sanctum Athanasium, qui fuit Alexandriæ episcopus, et plurimos et magnos labores suscepit pro recta Christianorum fide adversus omnem hæresin, et maxime contra impiissimos Arianos. Ipsi enim Arianis ad decipiendos populos suos errori conjungentibus Dionysium, qui multis annis ante Athanasium fuit Alexandriæ episcopus, dicentibus, quot et ipse Dionysius similia eis sapuit: Athanasius magnus Ecclesiæ doctor multis modis ostendit in scriptis certam fidem Dionysium ab initio prædicasse, nulloque modo participem Arianae impietatis fuisse.

Constantinus imp. in epist. ad Occidentales, act. xviii synodi vi œcumenicæ.

Et testis horum irreprehensibilis athleta Dei cultor Pater noster Athanasius. A Καὶ μάρτυς τούτων ἀμεμπτος ἀθλητῆς καὶ Θεοσεβῆς ὁ Πατὴρ ἡμῶν Ἀθανάσιος.

Damascenus, Orat. de defunctis, sub finem.

Vita et moribus admirabilis, et Dei Ecclesiæ fundamentum Athanasius. B Ὁ ἐν βίῳ καὶ λόγῳ περιβλεπτος, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας θεμέλιος Ἀθανάσιος.

Photius in Bibliotheca sua, cujus hoc fragmentum optimo illo vetustissimoque Athanasiano codice, qui est academix Basileensis, præfixum est totidem verbis: illudque jam olim a Petro Nunnio, qui eodem codice usus est, sic Latine redditum est.

Photius archiepiscopus Constantinopolitanus, ad fratrem suum Tarasium, de sermonibus magni inter sanctos Athanasii Alexandriæ archiepiscopi. B Φωτίου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τὸν ἴδιον ἀδελφὸν Ταράσιον περὶ τῶν λόγων τοῦ ἐν ἁγίοις μεγάλου Ἀθανασίου ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας.

Hic, inquit, et in sermonibus ubique locutione clarus est, brevis et simplex: acutus tamen et alius, et argumentationibus omnino vehemens, et in his tanta ubertas, ut admirabilis sit. Logicis autem methodis nihil tenuiter, nihil juveniliter, ut puer et rudes, sed philosophicæ, sed magnifice utitur. Scripturarum testimoniis ac demonstrationibus ad confirmationem communitus est, et in primis sermo ille contra gentiles et qui de humanitate Verbi Dei habitus est, quinque in Arium libri, qui revera sunt omnis hæreseos tropæum, sed Ariana potissimum. Et si quis Theologum Gregorium, et divinum Basilium diceret ex hoc libro tanquam fonte quodam haurientes, orationis suæ pulchros ac per lucidos contra errorem fundere fluvios, non erit, ut arbitror, procul a verisimilitudine. Scripta sunt autem ab eo, et in Ecclesiastem Commentaria, et in Cantica canticorum, sic et in Psalterium, et in alia multa. Gratia tamen et ornatu vere excellunt Sermones contra Apollinarium, et epistolæ, quotquot ejus excusationem continent. A Ἐν οἷς φησιν, ὅτι σαφῆς μὲν ἐστὶ τὴν φράσιν, ὡσπερ ἀπανταχοῦ τῶν λόγων αὐτοῦ, καὶ ἀπέριττος καὶ ἀρελῆς· δριμύς δὲ καὶ βαθύς, καὶ λίαν τοῖς ἐπιχειρήμασιν εὐτονος· καὶ τὸ γόνιμον δὲ αὐτοῦ ἐν τύστοις ἤλικον ὅσον φησὶ Θαυμάσιον. Λογικῶς τε [sic] (MS. interpres videtur legisse δὲ) μεθόδοις οὐτι γυμνῶς καὶ μειρακιδῶς, ὡσπερ οἱ παῖδες καὶ ἀρτιμαθεῖς, ἀλλὰ φιλοσόφως τε καὶ μεγαλοπρεπῶς ἀποκέχρηται. Γραφικαῖς τε μαρτυραῖς καὶ ἀποδείξεσιν εἰς τὸ καρτερῶν καταχόρῳται· καὶ μάλιστα γὰρ ὁ κατὰ Ἑλλήνων, ὃ τε περὶ τῆς ἐνωματώσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου εἰρημένος, καὶ ἡ κατὰ Ἀρείου πεντάβιβλος, τρόπαιον οὖσα κατὰ πάσης μὲν αἰρέσεως, ἐξαιρέτως δὲ τῆς Ἀρειανῆς. Καὶ εἰ τις τὸν Θεολόγον Γρηγόριον, καὶ τὸν θεῖον Βασίλειον ἐκ ταύτης ὡσπερ ἀπὸ πηγῆς ἀρυσσάμενους φαίη τῆς βίβλου τοὺς καλοὺς ἐκείνους καὶ διαυγεῖς τῶν οἰκείων λόγων κατὰ τῆς πλάνης ῥέυσαι ποταμοὺς, οὐκ ἂν, οἶμαι, σφαλῆι τοῦ παραδείγματος. Πεποιήται δὲ αὐτῷ, φησὶ, καὶ εἰς τὸν Ἐκκλησιαστὴν, καὶ εἰς τὸ Ἄσμα τῶν φασμάτων ὑπομνήματα, ὡσπερ καὶ εἰς τὸν Ψαλτῆρα, καὶ ἀτεχνῶς διαφέρουσιν οἱ κατὰ Ἀπολλινάριου λόγοι, καὶ τῶν ἐπιστολῶν ὅσαι τὴν ἀπολογίαὶν αὐτῷ τῆς φυγῆς περιέχουσιν.

Τὸ Ἰωζεπάτρου, qui manu sua codicem Bas. cujus meminimus, scripsit, ἐπος in Arium de laudibus Athanasii, in limine ejusdem codicis. Editum a Felckmanno qui hæc elogia collegit.

Ari, tace, qui silentio damnatus es, Athanasio docto loquente. Inapte blatero, putide, nequitia scatens, Sophista vetule satanicorum dogmatum, Delitescere tandem multo pudore confusus,

B Ἄρειε, σίγα, τὴν σιγὴν κατεκρίθης, Ἀθανασίου τοῦ σοφοῦ κεκραγῶτος. Φλήναφε, παμβέβηλε κακίας πίθς, Γέρον σοφιστὰ τῶν Σατᾶν σοφισμάτων, Κρύφθητι λοιπὸν αἰσχύνῃ, πολλῆς γέμων.

Φαίνουσι καὶ γὰρ Ἀθανασίου λόγοι,
 Καὶ πανταχοῦ φθάνουσιν ἀστραπηδῶλος,
 Τοὺς σοὺς φίλους φλέγοντες, ἢ σὴν καρδίαν·
 Ἐξ ἧς τὰ σαθρὰ τῶν διδαγμάτων, πλάνε,
 Ἄρχην λαβόντα τὴν φθορὰν παρεισάγει.
 Ἐσφενδονίσθης πνεύματος τῆ σφενδόνῃ·
 Ὅντως ἐπλήγης τοῖς ἰοῖς τοῖς ἐνθέοις·
 Ὅντως ἐδλήθης ταῖς βολαῖς ταῖς καιρίαις,
 Ἄσπερ κατηκόντιεν ἐνθεωτάτως
 Ἡ γλώττα τοῦ μάκαρος Ἀθανασίου.
 Ἀσχιστε καὶ δύσχηστε τῆς πανουργίας,
 Οἰκτιστε καὶ δύστηνε τῆς βδελυρίας,
 Ὅντως δέδωκας ἀξίαν τιμωρίαν,
 Τῶν σῶν λυθέντων ἐγκάτων. Ἄλλ' ἐνδίκως
 Τοιοῦτον ἔσχεσ καὶ τέλος σοι τοῦ βίου,
 Μέσον κοπρωδῶν ἐκλιπῶν ψυχῇ τόπων,
 Ὅπου περ ἦς βαδίζων. Ὡ θεία δίκη
 Ἡ πᾶσιν οὔσα πάνσοφος ζυγοστάτις!
 Ἄλλ', ὦ θεράπον θεοῦ τοῦ Θεοῦ θύτα,
 Ἀθανάσιε, τῶν σοφῶν πηγῆ λόγων,
 Ἐγχευσον ἡμῖν ρεῖθρον ἀθανασίας.
 Τὸν ψυχικὸν δίωξον ἐξ ἡμῶν μόρον·
 Ἐνσταξον ἡμῖν μικρὸν εἰς σωτηρίαν,
 Καὶ σύμμαχος φαίνοιο καὶ σεμνὸς πρόμος.
 Ὅρᾶς τὰ δευρὰ σὺρβέουσί μοι πόσα;
 Ὅρᾶς τὸ ρεῦμα τῶν ἐναντίων μέγα,
 Ἐψοφύμενον μὲν οὐ μικρῶς καθ' ἡμέραν.
 Ἡμῖν δ' ἀπειλοῦν τὴν ἀπόλειαν τάχα;
 Ἐνστηθι, μάκαρ, παῦσον αὐτοῦ τὴν βύμπην,
 Μὴ δὴ καταίγῃς ποντίσειεν ὕδατων.
 Οἱ μὲν φθονοῦντες δωρεάν μοι παγίδας,
 Ἄε τιθοῦσιν ἀφανῶς κικρομμένας,
 Κατηγοροῦντες καθ' ἐκάστην μυρία
 Διαστρέφειν λέγοντες ἡμᾶς τὰς κρίσεις,
 Ὅταν τι καινὸν εισάγωμεν ἐν μέσῳ,
 Καὶ τᾶλλα μοι πλέκοντες εἰς ἀδικίαν.
 Αἰ αἰ! πολυστένακτον ἀγομεν βίον.
 Ἄνωθεν ἐλπίζοντες εὐρεῖν τὴν λύσιν
 Τῶν κικροποιῶν καὶ φθορᾶς παραιτίων.
 Ὅθεν παραμύθιον ἐγγένοιτό μοι,
 Οἰκτιστον ἀνύοντι δυστυχῶς βίον.
 Πόσοι καθ' ἡμᾶς ἀκονοῦσιν ὡς ξίφη
 Γλώττας ἑαυτῶν, καὶ πλέκουσι τοὺς δόλους,
 Κατηγοροῦντες, λοιδοροῦντες ἀσκέτως;
 Ἄλλ' εἶθε, Χριστὲ τοῦ Θεοῦ Πατρὸς Λόγε,
 Ἄναρχε καὶ πάνταρχε, καὶ πανεργάτα,
 Ὅ πάντα ταῦτα συντετευχῶς πανσόφως,
 Γῆν, οὐρανὸν, θάλασσαν, ἀστέρων φάη,
 Ὅρη, πέτρας, φάραγγας, ἄγτρα, καὶ νάπας,
 Αἰτῶ σε τοῦτο λυπρὸς οἰκτρὸς οἰκέτης,
 Πειρασμὸς; ἡμᾶς μηδὲμῶς τις βυθίσῃ·
 Φύλαξ γίνου μοι τῆς ψυχικῆς ὀλκάδος,
 Τήρησον ἀκλόνητον αὐτὴν μοι μόνην·
 Τὰ δ' ἄλλα μου πρὸς τήνδε, δευτέρου λόγου,
 Ἄ μὴ μένουσιν, ἀποῦσι τοῦ βίου.
 Τὸ λαμπρὸν ἀξίωμα κόμπων παρέχον
 Παραίτιον μάλιστα τῆς βλάβης ἐνι.
 Ὁ πλοῦτος ἂν ρεῖ, Δαβὶδ ἐκβοᾷ μέγα·
 Μὴ προστίθεσθε καρδίᾳ, τρανῶς λέγων,

A Emicant etenim Athanasii sermones.
 Et ubique volitant fulguris in modum,
 Tuos amicos urentes vel pectus tuum;
 Ex quo putredo dogmatum tuorum, o impostor,
 Ortum sortita tibi exitium parat.
 Tu percussus es spirituali funda:
 Vere vulneratus es divinis telis:
 Vere sauciatus es jaculis lethiferis,
 Quæ jaculata est divinitus inspirata
 Lingua beati Athanasii.
 Putide, vane et inutilis malitia,
 Miserrime, infelix tua impudentia:
 Vere dedisti meritas pœnas
 Tuorum dissolutione intestinorum, sed merito jure
 Talem habuisti vitæ tuæ exitum,
 B In mediis stercoreum animam relinquens locis,
 Quo tu secesseras. O divina justitia,
 Quam omnibus es sapiens statera!
 Sed, o famule divine Dei sacerdos,
 Athanasi, sapientum fons orationum,
 Effunde in nos fluxum immortalitatis:
 Spiritualem expelle a nobis mortem:
 Instilla nobis modicum quid ad salutem,
 Et commilito appareas et promus insignis.
 Vides quantæ in me confluunt molestiæ?
 Vides magnos adversariorum fluctus,
 Qui quotidie non leviter insurgunt,
 Nobisque perniciem minitantur repentinam?
 Insiste, beate, et eorum impetum comprime,
 Ne fluctuum procella nos submergat.
 C Sunt invidi qui mihi laqueos
 Semper tendunt latenter occultos.
 Proferentes singulis diebus in me sexcenta
 Pervertere nos dicentes judicia
 Quando novum aliquid in medium producimus,
 Et alia mihi conflingentes ad injustitiam.
 Hei, hei! valde luctuosam ducimus vitam,
 Superius sperantes invenire dissolutionem
 Malefactorum et interitum molientium.
 Unde solatium adsit mihi
 Miserrimam infeliciter ducenti vitam.
 Quot contra nos acuunt ut gladios
 Linguas suas, et fraudes conflingunt,
 Accusantes et conviciis intolerabilibus insectantes?
 D Sed utinam, o Christe Dei Patris Verbum,
 Sine principio omnium principium et opifex,
 Qui hæc omnia sapientissime composuisti,
 Terram, cœlum, mare et astrorum lumina,
 Montes, saxa, convalles, antra, latices:
 Rogo te infirmus et miser famulus,
 Ne nos ulla tentatio præcipites deturbet,
 Fias custos meæ spiritualis naviculæ,
 Conserva eam solam mihi inconcussam,
 Cætera vero mea præ hisce, sunt posterioris censæ
 Quæ non durant, et vitæ tenuis expediunt.
 Dignitas illustris, quæ fastum præbet,
 Causa maxime perniciæ solet esse.
 Divitiæ fluunt, David exclamat valde:
 Ne assentiamini cordi vestro, diserte loquens;

Nobilitatem generis pessundatam
 Temporum mutationes reddunt instabilem.
 Alienum tamen obtinens negotium
 Inutile exstitit possidentibus.
 Mihi ergo hujus vitæ fortuita
 Sic judicantur et æstimantur, o Verbum,
 Ut ipse nosti iudex universi generis.
 Alii vero gaudeant in gloria vitæ
 Nos videntes in malis sordescentes,
 Tantum abstinemus a blasphemia.
 Et pie imperantis coronati
 Auditum inveniamus inimicorum sermonibus
 Aditum claudentem, ut Scriptura loquitur.
 Δοξαπατρῆς ista cum lamentis scribit,
 Cum gemitibus monodiam texens.
 Mitte vero novam visionem ex alto, o Verbum,
 Pacifico regi Romanorum
 Occulta docentem ipsum in iudicio,
 Qualiter plura tuorum sapientum iudiciorum
 Multis præstiterit noitiam occultorum
 Jamjamque morituris nullo merito
 Impertierunt salutem quasi præter spem.
 Si enim docere digneris, o Domine,
 Abscondita imperantem universæ Romæ,
 Ad tuam bonitatem suspicientem,
 Ad tuam humanitatem tendentem,
 Compatibilem animum gerentem,
 Omnino profert tibi sacrificium luculentius,
 Proficiendo, crescendo, et augendo   [tionis.
 Incrementum divinum et efficax superuæ domina-

Τὴν εὐγένειαν τὴν κάτω πατουμένην
 Χρόνων φοραὶ φθείρουσιν ἀστατουμένην.
 Ἄλλοτριον τὸ πρᾶγμα τυγχάνει δ' ὅμως,
 Ἄσυνταλὸς πέφυκε τοῖς κεκτημένοις.
 Ἐμοὶ οὖν τὰ τοῦτου τοῦ βίου
 Οὕτω κρίνονται καὶ λογίζονται, Λόγε,
 Ὡς οἶδας αὐτὸς ὁ κριτῆς παντὸς γένους.
 Ἄλλοι δὲ χαίρétωσαν ἐν δόξῃ βίου,
 Ἡμᾶς ὁρῶντες ἐν κακοῖς πεφυρμένους·
A Μόνον φυλαχθεῖμεν ἐκ βλασφημίας.
 Καὶ τοῦ κρατοῦντος εὐσεβῶς στεφηφόρου
 Τὴν ἀκοὴν εὐροῖμεν εἰς ἐχθρῶν λόγους
 Τὴν εἴσοδον κλείουσαν, ὡς Γραφή λέγει.
 Ὁ Δοξαπάτρης ταῦτα σὺν γόοις γράφει,
 Μετὰ στεναγμῶν τὴν μονοψῆδιαν τῶ ἐκων.
 Πέμψον δὲ καινὴν ἔσιν ἐξ ὕψους, Λόγε,
 Τῷ παγγαλήνῳ βασιλεῖ τῶν Αὐσόνων,
 Τὰ κρυπτὰ διδάσκουσαν αὐτὸν ἐν κρίσει,
 Ὅποια πολλὰ τῶν σοφῶν σου κριμάτων
 Πολλοῖς παρέσχε γνῶσιν ἀγνωστούμενων·
 Θνήσκειν δὲ καὶ μέλλουσιν ἀδικωτάτως
 Δέδωκε τὴν λύτρωσιν ὡς παρ' ἐλπίδα.
 Εἰ γὰρ διδάσκειν ἀξιοῖς, ὁ Δεσπότης,
 Τὰ κρυπτὰ τὴν κρατοῦντα τῆς Ῥώμης ὄλης,
B Πρὸς σὴν ἀγαθότητα τὸν δεδορκότα,
 Καὶ πρὸς τὸ φιλόανθρωπον ἰστονηκότα,
 Καὶ συμπληρῆ φέροντα καλῶς καρδίαν·
 Πάντως προσάγει θυσίαν σοι καλλίω,
 Ἄει προκόπτων, ἀναβαίνων, αὐξάνων
 Αὐξήν θεουργῶν τῆς ἀνω σκηπτουχίας.

MONITUM

IN DUOS CONTRA GENTES ET DE INCARNATIONE LIBROS.

I. Athanasii duos Contra gentes libros commemoravit Hieronymus in libro De scriptoribus ecclesiasticis, hoc pacto : « Feruntur ejus adversus gentes libri duo, » etc. ; Photius vero loco superius allato, priorem librum Contra gentes nuncupat, posteriorem vero De incarnatione. Et tamen exploratum est hosce libros, qualibet tandem ferantur inscriptione, eosdem ipsos esse qui memorantur ab Hieronymo. Nam ex modo ordiendi posterior liber nativa serie cohaeret cum priore : et magna pars initio, contra gentes ac saevissima confictorum numinum simulacra, conscripta fuit : reliqua vero de incarnatione ; ita ut jure ac merito illum utroque nomine inscribere facultas fuerit. Editi tamen ac codices omnes postremum De incarnatione inscribunt.

II. Quo autem anno isthaec Athanasius emisit in lucem, nusquam fertur. Haud leves tamen conjecturae sunt, quibus proxime ad veri temporis fines deducamur. Nam quod observatu dignissimum, in posteriore, licet ad Christi deitatem commonstrandam multa offerantur, nihil comparet, quod vel Arianam haeresim jam subortam indicet, vel pugnas oleat cum Arianis initas : ac licet idipsum hic contra Judaeos comprobandum veniat, quod postea Arianos assertum fuit, videlicet deitas Christi, varia prorsus argumenta sunt, diversumque pugnandi genus. Etenim si jam cum Arianis dimicatum fuisset, etiamsi de industria Ariani nomen tacere voluisset Athanasius, quod haud verisimile est, aliqua tamen jam initae pugnae signa superessent, ut fere fit in hujusmodi rebus. Unde arbitramur ante exortas Arianicas turbas haec conscripta fuisse, anno circiter 318. Sic igitur Christi militiam ingressus Athanasius, cum per aetatem vix dum ejusmodi militiae patiens esset, statim ferocissimos Christianae fidei hostes proffigat, gentiles nimirum et Judaeos. Neque tamen alios vere fidei adversarios, Manichaeos nimirum, quorum tum temporis haeresis grassabatur, Marcionitas, Valentinianos caeterosque intactos praetermittit, imo validissime, sicubi res fert, aggreditur : multo sane minus ab Arianis abstinuisset, si jam infesti veram doctrinam adorti fuissent : vehementiore namque impetu, quam aliae omnes superiorum aetatum haereses, divinitatem Christi oppugnavit Ariana. Quae si jam signa adversum canere coepisset, putasne athletam nostrum pugnam detrectaturum fuisse ? Est aliud unde fortasse quaedam temporis ratio duci valeat : postquam enim Athanasius gentilium αποθεώσεως exagitavit, his verbis ita prosequitur : Καὶ μὴ τοι θαυμάσης, μηδὲ μακρὰν πίστεως εἶναι τὸ λεγόμενον νομίσης, ὅπου γὰρ καὶ οὐ πολλῶ πρότερον, ἢ τάχα καὶ μέχρι νῦν ἡ Ῥωμαίων σύγκλητος τοὺς πρόποτε αὐτῶν ἐξ ἀρχῆς ἀρξάντας βασιλεῖας, ἢ πάντας ἢ οὐδ' ἀναυτοὶ βούλωνται καὶ κήρυξαι, δογματίζουσιν ἐν θεοῖς εἶναι, καὶ θρησκευέσθαι θεοὺς γράφουσι. Id est : « Quod quidem ne mireris, neque procul a fide esse existimes velim, quando non ita pridem, sed fortassis etiam hoc tempore senatus Romanus, quos ab initio habuit imperatores, vel omnes, vel saltem quos ipsi placet, et ejusmodi honore dignos censet, inter deos esse decernit, ac tanquam deos coli jubet. » Unde forte quis inferat, tum scriptos fuisse libros hosce, cum Constantinus quidem accessisset ad fidem : nam anno 313 is Christianum cultum amplexus est : neque tamen protinus Romanorum senatus inveteratam illam et impiam imperatores consecrandi consuetudinem posuisset : quia non statim ab initio execrandos ritus potuit Constantinus antiquare. Hunc porro locum erudito lectori sistendum duximus, non quo putemus validum quoddam hinc erui argumentum, sed ut illius judicio rem permittamus.

III. Styli porro genus quod spectat, scire necesse est, vix quidpiam eo in genere tanta concinnitate adornatum fuisse, mirere sane elegantiam, sales, vim argumenti, eruditionem variam, maxime vero in prima oratione, quae inter primarios tanti viri fetus locum habet. Vides Athanasium, nihil eorum quae gentilium theologiam, sive potius ματαιολογίαν spectant, ignorare, inque libris Homeri, Platonis aliorumque scriptorum versatissimum esse, ut decebat eum qui hujusmodi operam suscepit. In oratione porro De incarnatione, validis argumentis commonstrat veritatem religionis Christianae et incarnationis Jesu Christi. Laudatur oratio Contra gentes in synodo Nicæna II, loco inferius allato. De oratione vero quae De incarnatione inscribitur, haec habet Felckmannus : « Titulus hujus orationis in omnibus nostris exemplaribus est Περὶ ἐνανθρωπήσεως, et sic citatur etiam a Theodoro Dialog. 3, τῷ ἀπαθεῖ, ubi aliquot ejus loca adducit, quae vide infra. Adrianus I papa in epist. ad Constantinum et Irenen imp., quae exstat in actis syn. VII œcum. sive Nicæn. II, act. II, hanc citans, sic etiam describit, De eo quod Dominus carnem humanam assumpsit. Locum quem excerpsit vide infra. Photius in Bibliotheca (loco infra afferendo) appellat λόγον hunc Περὶ ἐνωματώσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου. De his enim, non vero de illo infra, ejusdem argumenti contra Apollinarium, eum loqui existimo. Mss. codices, quorum quinque habuimus, Basiliensem nimirum, Anglicanum, Goberianum I et II, hos anonymos et incerti domini, an λόγος sermo, aut oratio, sive liber, vel epistola, vel aliud quid hic tractatus sit, non consentiunt. Bas. enim vocat λόγον, reliqui omnes tacent ac in incerto relinquunt. Præterea illud, Θεοῦ, in inscriptione non est nisi in solo II, quo overæ in colligendis litteris usæ sunt. » Haec Felckmannus.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ
 ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ
 ΛΟΓΟΣ ΚΑΤΑ ΕΛΛΗΝΩΝ.

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIÆ

ORATIO CONTRA GENTES ⁽¹⁾.

Dei quidem culus rerumque omnium veritatis A cognitio non tam hominum doctrina indiget, quam ex seipsa haberi potest, quippe quæ quotidie operibus prope clamet, et sese per Christi doctrinam sole clarius commonstret. Quia tamen ea de re doceri desideras, o vir beate, age, pauca de fide Christi pro viribus nostris exponamus. Nam tametsi illam ex divinis Litteris tibi ipse comparare potes, ex aliis tamen etiam discere exoptas. Et vero sanctæ ac divinæ Scripturæ ipsæ per se satis sunt ad veritatem indicandam. Exstant quoque plurimi ea de re a beatis nostris magistris conscripti libri, quos si quis legerit, Scripturarum interpretationem quodam modo intelliget, et eam quam expetit cognitionem consequi poterit. Verumtamen cum magistrorum libros in manibus nunc non habeamus, necesse est ea quæ ab illis didicimus tibi patefacere et scribere (loquor autem de nostra in Christum Salvatore fide), ut ne quis vel doctrinam qua informamur parvi pendat, vel fidem qua in Christum credimus, nulla ratione innixam esse suspicetur; ut immerito certe sentiunt gentiles, qui variis calumniis nos vellicant et profusis cachinnis irrident, nihil aliud nobis quam Christi crucem objicientes. Qua quidem in re illorum stupiditatem maxime miserari convenit, quod scilicet dum cruci insultant, ejusdem virtute totum orbem terrarum repleri, et per eam divinæ cognitionis opera omnibus patefacta fuisse non videant. Neque enim, si

1. Ἡ μὲν περὶ τῆς θεοσεβείας καὶ τῆς τῶν ὀλων ἀληθείας γνῶσις οὐ τοσοῦτον τῆς παρὰ (2) τῶν ἀνθρώπων διδασκαλίας δεῖται, ὅσον ἀφ' ἑαυτῆς ἔχει τὸ γινώριμον· μόνον γὰρ οὐχὶ καθ' ἡμέραν τοῖς ἔργοις κέκραγε, καὶ ἡλίου λαμπρότερον (3) ἑαυτὴν διὰ τῆς Χριστοῦ διδασκαλίας ἐπιδείκνυται· ποθοῦντι δὲ σοὶ ὅμως τὰ περὶ ταύτης ἀκούσαι, φέρε, ὦ μακάριε, ὡς ἂν οἶό τε ὦμεν, ὀλίγα τῆς κατὰ Χριστὸν πίστεως ἐκθώμεθα, δυναμένῳ μὲν σοὶ καὶ ἀπὸ τῶν θείων Λογιῶν ταύτην εὐρεῖν, φιλοκάλως δὲ ὅμως καὶ παρ' ἐτέρων ἀκούοντι. Αὐτάρχεις μὲν γὰρ εἰσιν αἱ ἄγιοι καὶ θεόπνευστοι Γραφαὶ πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας ἀπαγγελίαν (4)· εἰσὶ δὲ καὶ πολλοὶ τῶν μακαρίων ἡμῶν διδασκάλων εἰς ταῦτα συνταχθέντες λόγοι· οἷς ἐάν τις ἐντύχοι, εἴσεται μὲν πως τὴν τῶν Γραφῶν ἐρμηνείαν, ἧς δὲ ὀρέγεται γνώσεως τυχεῖν δυνησεται. Ἄλλ' ἐπειδὴ τὰς τῶν διδασκάλων συντάξεις ἐν χερσὶ νῦν οὐκ ἔχομεν, ἀναγκαῖόν ἐστιν ἅ παρ' ἐκείνων ἐμάθομεν, ταῦτα καὶ ἀπαγγέλλειν καὶ γράφειν σοὶ· λέγω δὲ τὴν κατὰ τὸν Σωτῆρα Χριστὸν πίστιν· ἵνα μήτε εὐτελῆ τις τὴν τοῦ καθ' ἡμᾶς λόγου διδασκαλίαν ἡγήσεται, μήτε ἄλογον τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν ὑπολάβῃ (5)· ὅποια διαβάλλοντες Ἕλληγες χλευάζουσι, καὶ πλατὺ γελῶσι καθ' ἡμῶν, οὐδὲν ἕτερον ἢ τὸν σταυρὸν τοῦ Χριστοῦ προφέροντες (6)· ἐφ' ᾧ μάλιστα καὶ τὴν ἀναισθησίαν αὐτῶν οἰκτεیرهσείεν ἂν τις, ὅτι, τὸν σταυρὸν διαβάλλοντες, οὐχ ὀρώσι τὴν τοῦτου δύναμιν πᾶσαν τὴν οἰκουμένην πεπληρωκυῖαν, καὶ ὅτι δι' αὐτοῦ τὰ τῆς θεογνωσίας ἔργα πᾶσι πεφανέρωται.

(1) Ms. Colbertinus hunc habet titulum : Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας κατὰ Ἑλλήνων. Seguerianus, κατὰ εἰδῶλων. Vox λόγος deest in utroque. Basiliensis et Felckmanni secundus et tertius anonymus, ut ipse vocat, habent κατὰ εἰδῶλων. Goblerianus et Felckmanni 1 anonymus, κατὰ Ἑλλήνων.

(2) Παρὰ deest in ms. Colb.

(3) Felckmanni 3 anonymus, λαμπρότεραν.

(4) Colb. et Anglicanus, ἀπαγγελίαν. Paulo post συνταχθέντες, Colb. habet συντιθέντες.

(5) Sic Seguer., alii vero cum editis ὑπολάβοι.

(6) Sic Seguer. Basil. Anglic. Gobler. Felckmanni 1 et 2 anon. Alii vero cum editis προσφέροντες.

Ὅκ ἂν γάρ, εἴπερ ἦσαν καὶ αὐτοὶ γνησίως ἐπιστήσαντες αὐτοῦ τῇ θεότητι τὸν νοῦν, ἐχλεύαζον τὸ τηλικούτου· ἀλλὰ μᾶλλον καὶ αὐτοὶ τούτων ἐπεγίνωσκον Σωτῆρα τοῦ παντός, καὶ τὸν σταυρὸν μὴ βλάβην ἀλλὰ θεραπείαν τῆς κτίσεως γεγενῆσθαι. Εἰ γάρ τοῦ σταυροῦ γενομένου (7), πᾶσα μὲν εἰδωλολατρεία καθηρέθη, πᾶσα δὲ δαιμόνων φαντασία τῷ σημείῳ τούτῳ ἀπελαύνεται, καὶ μόνος ὁ Χριστὸς προσκυνεῖται, καὶ δι' αὐτοῦ γινώσκειται ὁ Πατήρ, καὶ οἱ μὲν ἀντιλέγοντες καταισχύρονται, ὁ δὲ τῶν ἀντιλεγόντων ὁσημέραι τὰς ψυχὰς ἀφανῶς μεταπεθεῖ· πῶς (εἰκότως γάρ ἂν τις εἴποι πρὸς αὐτούς) ἔτι (8) ἀνθρώπινον ἔστιν ἐπινοεῖν τὸ πρᾶγμα, καὶ οὐ μᾶλλον ὁμολογεῖν Θεοῦ (9) Λόγον καὶ Σωτῆρα εἶναι τοῦ παντός τὸν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ἀναβάντα; πᾶσχειν δὲ καὶ οὗτοι μοι δοκοῦσιν ὅμοιον, ὡς εἰ τις τὸν μὲν ἥλιον ὑπὸ νεφῶν σκεπόμενον διαβάλλοι, τὸ δὲ τούτου φῶς θαυμάζοι, βλέπων, ὅτι πᾶσα ἡ κτίσις ὑπὸ τούτου καταλάμπεται. Ὡς γάρ καλὸν τὸ φῶς, καὶ καλλίων ὁ τοῦ φωτὸς ἀρχηγὸς ἥλιος· οὕτω (10) Θεοῦ πράγματος ὄντος τὴν οἰκουμένην πᾶσαν τῆς αὐτοῦ γνώσεως πεπληρωσθαι, ἀνάγκη τὸν ἀρχηγὸν καὶ ἡγεμόνα τοῦ τοιοῦτου κατορθώματος εἶναι Θεὸν καὶ Θεοῦ Λόγον. Λέγομεν (11) οὖν ὡς ἐφικτὸν ἡμῖν, πρότερον διελέξαντας τὴν τῶν ἀπίστων ἀμαθίαν· ἵνα, τῶν ψευδῶν διελεγχθέντων, λοιπὸν ἡ ἀλήθεια δι' ἑαυτῆς ἐπιλάμψῃ, καὶ θάρβῃ καὶ αὐτὸς, ὡς ἄνθρωπε, ὅτι ἀληθεῖς πεπίστευκας, καὶ τὸν Χριστὸν γινώσκων οὐκ ἠπατήθης. Πρέπει δὲ σοι ἡγοῦμαι φιλοχρίστῳ ὄντι τὰ περὶ Χριστοῦ διαλέγεσθαι, ἐπεὶ καὶ πάντων τιμιωτέραν τὴν περὶ τούτου γνῶσιν καὶ πίστιν ἡγαῖσθαί σε πεπίστευκα.

2. Ἐξ ἀρχῆς μὲν οὐκ ἦν κακία· οὐδὲ γάρ οὐδὲ νῦν ἐν τοῖς ἀγίοις ἔστιν, οὐδ' ὅλως κατ' αὐτούς ὑπάρχει αὕτη· ἄνθρωποι δὲ ταύτην ὑστερον ἐπινοοῦν ἤρξαντο, καὶ καθ' ἑαυτῶν (12) ἀνατυπούσθαι· ὅθεν δὴ καὶ τὴν τῶν εἰδώλων ἐπίνοιαν ἑαυτοῖς ἀνεπλάσαντο, τὰ οὐκ ὄντα ὡς ὄντα λογιζόμενοι. Ὁ μὲν γάρ τοῦ παντός δημιουργὸς καὶ παμβασιλεὺς Θεὸς, ὁ ὑπερέκεινα πάσης οὐσίας καὶ ἀνθρωπίνης ἐπινοίας ὑπάρχων, ἄτε δὴ ἀγαθὸς καὶ ὑπέρκαλος ὢν, διὰ τοῦ ἰδίου Λόγου τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τὸ ἀνθρώπινον γένος κατ' ἰδίαν εἰκόνα πεποίηκε· καὶ τῶν ὄντων αὐτὸν θεωρητὴν καὶ ἐπιστήμονα διὰ τῆς πρὸς αὐτὸν ὁμοιώσεως (13) κατεσκεύασε, δούς αὐτῷ καὶ τῆς ἰδίας ἀιδιότητος ἔνοιαν καὶ γνῶσιν, ἵνα, τὴν ταυτότητα ὁμῶν, μήτε τῆς περὶ Θεοῦ φαντασίας ποτὲ ἀποστῆ, μήτε τῆς τῶν ἁγίων συζήσεως (14) ἀποπηδήσῃ, ἀλλ', ἔχων τὴν τοῦ δεδωκότος χάριν, ἔχων καὶ τὴν ἰδίαν ἐκ τοῦ πατρικοῦ Λόγου δύναμιν, ἀγάλληται καὶ συνομιλῆ τῷ Θεῷ, ζῶν τὸν ἀπήμονα καὶ μακάριον ὄντως τὸν ἀθάνατον βίον. Οὐδὲν γάρ ἔχων ἐμπόδιον εἰς τὴν περὶ τοῦ Θεοῦ γνῶσιν, θεωρεῖ

A ipsi sincero attentoque animo ejus divinitatem inspexissent, rem tantam riderent; sed illum potius mundi Salvatorem esse agnoscerent, ejusque crucem non perniciem rerum sed medicinam fuisse faterentur. Namque si erecta cruce, universa idololatria everea est; si hoc 2 signo omnes demonum praestigiae fugantur, solusque Christus adoratur, et per ipsum Pater cognoscitur; si denique hi quidem qui contradicunt, erubescere coguntur, ipse vero contradicentium animos quotidie latenter immutat: qui fit (merito enim quis eos ita aggrediat) ut humanum opus id adhuc opinentur, ac non potius fateantur Dei Verbum, et Salvatorem mundi illum esse, qui in crucem ascendit? Sane idem istis accidere mihi videtur, ac si quis solem nubibus obscuratum reprehendat, ejusque nihilominus lucem admiretur, quippe qui totum terrarum orbem ab ea illuminatum cernat. Ut enim pulchra lux est, et ipse sol, lucis auctor, luce pulchrior est: ita cum res sit plane divina, universum mundum Dei cognitione repletum esse, necesse est duce et auctorem tanti operis Deum ipsum et Dei Verbum esse. Itaque pro virili parte de re tam admirabili disseremus, priusquam infidelium inscitiam refellemus, ut falsis confutatis, veritas per seipsam deinceps illucescat, tuque ipse, charissime, certum persuasumque habeas te veritati credidisse, Christumque cognoscendo deceptum non fuisse. Tecum porro, qui Christum amas, de Christo disserere maxime convenire arbitrator, quandoquidem te ejus cognitionem et fidem rebus omnibus pretiosorem ducere autumo.

2. Principio quidem malitia non fuit, quoniam ne nunc quidem in sanctis reperitur, nec prorsus in illis existit: sed eam postea homines excogitare atque adversus seipsos effingere coeperunt; unde etiam idolorum commenta effluxere, ea quae non sunt, perinde ac si essent, animo concipientes. Nempe mundi opifex et omnium moderator Deus, qui universa natura et humana intelligentia longe superior est, ut vere bonus ac summe benignus, per proprium Verbum et Salvatorem nostrum Jesum Christum, humanum genus ad propriam imaginem fecit, qua illa secum similitudine hominem ad rerum naturam cognoscendam et contemplandam aptum reddidit. Hinc propriae etiam aeternitatis cogitationem et cognitionem eidem impertivit, ut videlicet hac conservata similitudine, nunquam cogitationem a Deo averteret, neque a sanctorum convictu discederet: sed datam Dei gratiam et propriam ex paterno Verbo vim infusam retinens exsultaret, et cum Deo familiariter viveret, securamque ac vere beatam immortalem vitam duceret.

(7) Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anonymus, γινόμενον.

(8) *Eti deest in Basil. Gobler. et Felckm. 1 an.

(9) Seguer. et Colb. Θεόν.

(10) Seguer. οὕτως, et ita deinceps saepius. Ibid. Colb. habet προστάγματος pro πράγματος.

(11) Omnibus videtur legisse λέγωμεν, vertit

enim, dicamus.

(12) Felckm. 3 anon., καθ' ἑαυτούς. Sic etiam legisse videtur Omnibus, qui vertit, per seipsos fingere. Alii cum editis καθ' ἑαυτῶν.

(13) Sic Seguer. Gobler. et Felck. 1 anon. Alii cum editis ὁμοιότητος.

(14) Edit. Commel., συζητήσεως.

Nam si ulla re a Dei cognitione impediatur, animæ munditia, Patris imaginem, Deum Verbum, ad cuius quoque imaginem factus est, semper contemplatur, maximaque admiratione afficitur, cum Providentiam, qua mundus per ipsum administratur, intelligit. Ita rebus quidem quæ sub sensus cadunt et corporeæ sunt excelsior efficitur, cum his vero vi mentis conjungitur, quæ cœlestes ac divinæ sunt solaque intelligentia comprehenduntur. Cum enim corporibus mens humana non adhærescit, neque aliquid ex eorum cupiditate extrinsecus admistum habet, sed tota ipsa sursum secum est, sicuti initio facta est; tunc ea quæ sensus movent oniniamque humana transcendens, in sublime fertur, Verbumque, et in Verbo Verbi Patrem videt, cuius contemplatione delectata, suo erga illum amore et desiderio renovatur: quemadmodum utique primum hominem, qui Hebræa lingua Adam dictus est, sacra Scripturæ narrat initio summa cum libertate et fiducia mente Deo adhæsisse, sanctorumque societate et consuetudine potitum fuisse in illa rerum cœlestium contemplatione, qua illo in loco fruebatur, quem sanctus Moyses tropo quodam paradisum appellavit. Animæ enim munditia eam ad Deum per seipsam contuendum idoneam reddit, uti ipse Dominus ait: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt*¹.

3. Sic ergo Creator, ut dictum est, hominum genus condidit, quos etiam in eo statu perseverare voluit. At illi, rebus potioribus neglectis, ignavique et inertes ad illas intelligendas effecti, sese ad ea quæ sibi propiora erant, convertere. Hæc autem corpus et sensus corporis erant. Itaque homines, mentem et cogitationem a rebus cœlestibus avocaverunt, et seipsos contemplari cœperunt. Seipsos autem contemplando, corporique aliisve rebus, quæ sensus movent, inhærendo, ac velut in propriis decepti, in sui cupiditatem delapsi sunt, propriis rebus rerum divinarum contemplationi antepositis. In his porro commorantes, nolentesque a proximis sibi rebus discedere, suam animam omni cupiditatum genere turbatam et inquinatam, corporis voluptatibus constrinxere, ac vim quam ab initio a Deo acceperant, penitus obliti sunt. Id vero ita se habere vel ex primo homine videre licet, ut ex sacris Scripturis discimus. Siquidem quandiu ille mentem ad Deum et Dei contemplationem applicavit, corporis contemplationem respuit: cum vero serpentis persuasus cogitationem a Deo avertit, seque contemplari cœpit; tunc illi in corporis cupiditatem misere inciderunt, et se nudos esse cogno-

¹ Math. v, 8.

(15) Sic Segner. Angl. et Felckm. 2 an. Alii cum editis ὅλως vel ὅλος ἐστὶν ἐαυτῷ.

(16) Ὁ ἅγιος δεστ in Gobler. et Felckm. 1 anon.

(17) Colb. et Felck. 2 an., ἐνοπρὶζέσθαι. Ibid. ante hanc vocem editi et plures mss. Com. habent αὐτῆς. Seg. Colb. Gobl. et Felck. 1 an., ἐαυτῆς.

(18) Colb., ἐγγύτερον.

μὲν ἀεὶ διὰ τῆς αὐτοῦ καθαρότητος τὴν τοῦ Πατρὸς εἰκόνα, τὸν Θεὸν Λόγον, οὐ καὶ κατ' εἰκόνα γεγονεν· ὑπερεκπλήττεται δὲ κατανοῶν τὴν δι' αὐτοῦ εἰς τὸ πᾶν πρόνοιαν, ὑπεράνω μὲν τῶν αἰσθητῶν καὶ πάσης σωματικῆς φαντασίας γινόμενος, πρὸς δὲ τὰ ἐν οὐρανοῖς θεῖα καὶ νοητὰ τῆ δυναμει τοῦ νοῦ συναπτόμενος. Ὅτε γὰρ οὐ συνομιλεῖ τοῖς σώμασιν ὁ νοῦς ὁ τῶν ἀνθρώπων, οὐδὲ τι τῆς ἐκ τούτων ἐπιθυμίας μεμιγμένον ἐξέθεν ἔχει, ἀλλ' ὅλος ἐστὶν ἄνω ἐαυτῷ (15) συνῶν ὡς γέγονεν ἐξ ἀρχῆς· τότε δὴ, τὰ αἰσθητὰ καὶ πάντα τὰ ἀνθρώπινα διαβάς, ἄνω μετάρσιος γίνεται, καὶ τὸν Λόγον ἰδὼν, ὁρᾷ ἐν αὐτῷ καὶ τὸν τοῦ Λόγου Πατέρα, ἠδόμενος ἐπὶ τῆ τούτου θεωρίᾳ, καὶ ἀνακαινούμενος ἐπὶ τῷ πρὸς τούτον πόθῳ· ὡσπερ οὖν τὸν πρῶτον τῶν ἀνθρώπων γενόμενον, ὃς καὶ κατὰ τὴν Ἑβραίων γλῶτταν Ἀδὰμ ὠνομάσθη, λέγουσιν αἱ ἱεραὶ Γραφαὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν ἀνεπισχύντω παρῆρσιᾳ τὸν νοῦν ἐσχηκέναι πρὸς τὸν Θεόν, καὶ συνδιαίτῳσθαι τοῖς ἁγίοις ἐν τῇ τῶν νοητῶν θεωρίᾳ, ἣν εἶχεν ἐν ἐκείνῳ τῷ τόπῳ, ὃν καὶ ὁ ἅγιος (16) Μωϋσῆς τροπικῶς παράδεισον ὠνόμασεν. Ἰκανῆ δὲ ἡ τῆς ψυχῆς καθαρότης ἐστὶ τὸν Θεὸν δι' ἐαυτῆς κατοπρὶζέσθαι (17), καθάπερ καὶ ὁ Κύριός φησι· Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὄψονται.

3. Οὕτω μὲν οὖν ὁ Δημιουργός, ὡσπερ εἴρηται, τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος κατεσκεύασε, καὶ μένειν ἠθέλησεν· οἱ δὲ ἄνθρωποι, κατολιγωρήσαντες τῶν κρείττωνων, καὶ ὀκνήσαντες περὶ τὴν τούτων κατάληψιν, τὰ ἐγγυτέρω (18) μᾶλλον ἐαυτῶν ἐζήτησαν. Ἐγγύτερα δὲ τούτοις ἦν τὸ σῶμα, καὶ αἱ τούτου αἰσθήσεις. Ὅθεν τῶν μὲν νοητῶν ἀπέστησαν ἐαυτῶν τὸν νοῦν, [ἐαυτοὺς δὲ κατανοεῖν ἤρξαντο] (19). Ἐαυτοὺς δὲ κατανοῦντες, καὶ τοῦ τε σώματος καὶ τῶν ἄλλων αἰσθητῶν ἀντιλαμβανόμενοι, καὶ ὡς ἐν ἰδίοις ἀπατώμενοι, εἰς ἐαυτῶν ἐπιθυμίαν ἔπεσαν (20), τὰ ἴδια προτιμήσαντες τῆς πρὸς τὰ θεῖα θεωρίας· ἐνδιατρίψαντες δὲ τούτοις, καὶ τῶν ἐγγυτέρω μὴ ἀποστήναι θέλοντες, ταῖς μὲν τοῦ σώματος ἡδοναῖς συνέκλεισαν ἐαυτῶν τὴν ψυχὴν, τεταραγμένην καὶ πεφυρμένην πάσαις ἐπιθυμίαις· τέλεον δὲ ἐπελάθοντο τῆς ἐξ ἀρχῆς αὐτῶν παρὰ Θεοῦ δυνάμεως. Τοῦτο δ' ἂν τις ἴδοι καὶ ἐκ τοῦ πρώτου πλασθέντος ἀνθρώπου ἀληθές, ὡς αἱ ἱεραὶ περὶ αὐτοῦ λέγουσι Γραφαί. Κάκεινος γὰρ, ἕως μὲν τὸν νοῦν εἶχε πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὴν τούτου θεωρίαν, ἀπεστρέφετο τὴν πρὸς τὸ σῶμα θεωρίαν (21)· ὅτε δὲ συμβουλίᾳ τοῦ δρεως ἀπέστη μὲν τῆς πρὸς τὸν Θεὸν διανοίας, ἐαυτὸν δὲ κατανοεῖν ἤρξατο, τῆνικαῦτα καὶ εἰς ἐπιθυμίαν τοῦ σώματος ἔπεσαν, καὶ

(19) Hæc verba ἐαυτοὺς δὲ κατανοεῖν ἤρξαντο, quæ egerant et vertebant interpretes, desiderabantur in editis, quæ ex mss. Segner. Colb. Gobler. Felckm. 2 et 3 anon. restituumus.

(20) Sic Segner. et infra. At Colb., ἀνεπισσον. Alii cum editis ἔπεσον.

(21) Colb. et Felckm. 2 anonymus, φίλιαν.

Ἐγκωσαν ὅτι γυμνοὶ ἦσαν, καὶ γνόνας ἠσχύνθησαν. Ἐγκωσαν δὲ ἑαυτοὺς γυμνοὺς οὐ τοσοῦτον ἀπὸ ἐνδυμάτων (22), ἀλλ' ὅτι γυμνοὶ τῆς τῶν θεῶν θεωρίας γεγόνασι, καὶ πρὸς τὰ ἐναντία τὴν διάνοιαν μετήνεγκαν. Ἀποστάντες γὰρ τῆς πρὸς τὸν ἕνα καὶ ὄντα, Θεὸν λέγω, κατανοήσεως καὶ τοῦ πρὸς αὐτὸν πόθου, λοιπὸν εἰς διαφόρους καὶ εἰς τὰς κατὰ μέρος ἐπιθυμίας ἐνέβησαν (23) τοῦ σώματος. Εἶτα, οἷα φιλεῖ γίνεσθαι, ἐκάστου καὶ πολλῶν ἐπιθυμιῶν λαβόντες, ἤρξαντο καὶ τὴν πρὸς αὐτὰς σχέσιν ἔχειν· ὥστε καὶ φοβῆσθαι ταύτας καταλείψαι. Ὅθεν δὴ καὶ δειλιάει, καὶ φόβοι, καὶ ἡδοναί, καὶ θνητὰ φρονεῖν τῇ ψυχῇ προσγγέγονεν. Οὐ θέλουσα γὰρ ἀποστῆναι τῶν ἐπιθυμιῶν, φοβείται τὸν θάνατον καὶ τὸν χωρισμὸν τοῦ σώματος. Ἐπιθυμοῦσα δὲ πάλιν, καὶ μὴ τυγχάνουσα τῶν ὁμοίων, ἔμαθε φονεῖν καὶ ἀδικεῖν. Πῶς δὲ καὶ ταῦτα ποιεῖ, εὐλογον κατὰ δύναμιν σημάδιαι.

4. Ἀποστᾶσα τῆς τῶν νοητῶν θεωρίας, καὶ ταῖς κατὰ μέρος τοῦ σώματος ἐνεργείαις καταχρωμένη, καὶ ἡθεῖσα τῇ τοῦ σώματος θεωρίᾳ, καὶ ἰδοῦσα καλὸν ἑαυτῇ εἶναι τὴν ἡδονήν, πλανηθεῖσα κατεχρήσατο τῷ τοῦ καλοῦ ὀνόματι, καὶ ἐνόμισεν εἶναι τὴν ἡδονήν αὐτὸ τὸ ὄντως καλόν· ὡς περ εἰ τις, τὴν διάνοιαν παραπληγίς, καὶ ἀπειτῶν ἕξις κατὰ τῶν ἀπαντῶντων, νομίζοι (21) τοῦτο εἶναι τὸ σωφρονεῖν. Ἐρασθεῖσα δὲ τῆς ἡδονῆς, ποικίλως αὐτὴν ἐνεργεῖν ἤρξατο. Οὕσα γὰρ τὴν φύσιν εὐκίνητος, εἰ καὶ τὰ καλὰ ἀπεστράφη, ἀλλὰ τοῦ κινεῖσθαι οὐ παύεται. Κινεῖται οὖν οὐκ εἶτι μὲν κατὰ ἀρετὴν, οὐδὲ ὥστε τὸν Θεὸν ὄρᾶν· ἀλλὰ τὰ μὴ ὄντα λογιζομένη, τὸ ἑαυτῆς δυνατὸν μεταποιεῖ, καταχρωμένη τούτῳ εἰς ἃς ἐπενόησεν ἐπιθυμίας, ἐπεὶ καὶ αὐτεξούσιος γέγονε. Δύναται γὰρ ὡς περ πρὸς τὰ καλὰ νεύειν, οὕτως καὶ τὰ καλὰ ἀποστρέφεται· ἀποστρεφομένη δὲ τὸ καλόν, πάντως τὰ ἐναντία λογίζεται· παύσασθαι γὰρ καθόλου τοῦ κινεῖσθαι οὐ δύναται, τὴν φύσιν οὕσα, ἃς προεῖπον, εὐκίνητος. Καὶ γινώσκουσα τὸ αὐτεξούσιον ἑαυτῆς, ὁρᾷ ἑαυτὴν δύνασθαι κατ' ἀμφοτέρα τοῖς τοῦ σώματος μέλεσι (25) χρᾶσθαι εἰς τε τὰ ὄντα καὶ τὰ μὴ ὄντα· ὄντα δὲ ἐστὶ τὰ καλὰ, οὐκ ὄντα δὲ τὰ φαῦλα. Ὅντα δὲ φημι τὰ καλὰ (26), καθότι ἐκ τοῦ ὄντος Θεοῦ τὰ παραδείγματα ἔχει· οὐκ ὄντα δὲ τὰ κακὰ λέγω, καθότι ἐπινοαίαι ἀνθρώπων οὐκ ὄντα ἀναπέπλαστα. Ἐχοντος γὰρ τοῦ σώματος ὀφθαλμοῦς εἰς τὸ τὴν κτίσιν ὄρᾶν, καὶ διὰ τῆς παναρμονίου ταύτης συντάξεως γινώσκειν τὸν Δημιουργόν· ἔχοντος δὲ καὶ ἀκοῆν εἰς ἐπακρόασις τῶν θεῶν λόγων καὶ τῶν τοῦ Θεοῦ νόμων· ἔχοντος δὲ καὶ χειρᾶς, εἰς τε τὴν τῶν ἀναγκαίων ἐνέργειαν καὶ ἔκτασιν τῆς πρὸς τὸν Θεὸν εὐχῆς ἢ ψυχῆ ἀποστᾶσα τῆς πρὸς τὰ καλὰ θεωρίας, καὶ τῆς ἐν αὐτοῖς κινήσεως, λοιπὸν πλανωμένη κινεῖται εἰς τὰ ἐναντία. Εἶτα τὸ δυνατὸν ἑαυτῆς, ὡς προεῖπον, ὁρῶσα, καὶ τούτῳ καταχρωμένη, ἐνενο-

A verunt, quæ ipsis causa fuit erubescendi. Seipsos porro non tam vestibus nudos esse deprehenderunt, quam quod rerum divinarum contemplatione nudi facti sunt, atque animum ad contraria traduxerunt. Desciscentes enim ab illius qui et unus et vere est (Deum intelligo) cognitione et amore, in diversas posthac et singulas corporis cupiditates sese projecere. Deinde, ut fieri solet, cum singularum et multarum rerum cupiditatibus flagrarent, in illas ferri habitu cœperunt, adeo ut eas relinquere etiam reformidarent. Hinc factum est ut timiditates, metus ac libidines in anima orientur, nihilque illa nisi mortale saperet. Siquidem nolens cupiditates dimittere, mortem corporisque disjunctionem pertimescit. Cum item ea quæ concupiscebat non assequeretur, occidere et injuste agere didicit. Quamnam autem ratione ista omnia agat, operæ præteritum est pro facultate exponere.

4. Postquam a rerum cœlestium contemplatione recessit anima, singulisque corporis facultatibus pravè usa, et corporis contemplatione delectata est, ut vidit bonum sibi esse voluptatem, boni nomine, errando abusa est, atque voluptatem ipsum verum bonum esse existimavit, non secus ac si quis mente percussus, gladium in obvium quemque distringendum postulaverit, idque sapientis esse arbitretur. Amore porro voluptatis irretita, eam varie exercere cœpit. Cum enim ex natura sua sit facile mobilis, tametsi ab his quæ bona sunt sese avertit, moveri tamen non desinit. Movetur itaque jam non secundum virtutem, neque ut Deum videat: sed inania cogitans, suas facultates alio transfert, iisque ad explendas suas cupiditates abutitur, utpote quæ libera facta sit. Ut enim se ad bona convertere, sic ab iisdem se avertere potest. A bono autem aversa, contraria omnino cogitat. Nam a motu plane quiescere non potest, quippe quæ ex natura sua, ut superius dixi, sit mobilissima. Illa ergo propriæ libertatis conscia, videt se membris in utramque partem uti posse, tum ad ea quæ sunt, tum ad ea quæ non sunt. Ea autem sunt, quæ bona sunt: ea vero non sunt, quæ mala sunt. Porro ea esse dico quæ bona sunt, quatenus eorum exemplaria sunt in Deo qui vere est. Ea vero non esse dico quæ mala sunt, quatenus, cum nihil sint, solis hominum commentis conficta sunt. Nam cum corpus habeat oculos ad res creatas videndas, et ad Creatorem per aptissimam earundem rerum compositionem cognoscendum: cum aures habeat ad divina oracula et Dei leges audiendum: cum manus habeat cum ad necessaria peragenda, tum ad eas in precibus extendendas: anima, bonorum contemplatione dimissa, ubi in his motum exercere desiit, in contraria jam errans moveri cœpit.

(22) Segner., ἐνδύματος. Ibid. hæc verba, οὐ τοσοῦτον ἀπὸ ἐνδυμάτων desunt in Felckm. 3 anon.

(23) Sic Seguer. At Colb. et Felckm. 2 anon. ἐπέβησαν. Alii cum editis, ἀνέβησαν.

(24) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. Alii

cum editis νομίζει.

(25) Sic Seg. Colb. Basil. Anglic. Gobler. Felckm. 1 et 2 anonymus. Alii cum editis μέρεσι.

(26) Οὐκ ὄντα δὲ τὰ φαῦλα. Ὅντα δὲ φημι τὰ καλὰ desunt in Basil. et Angl.

Deinde suis facultatibus, ut dixi, perspectis, hisque abutens, intellexit se corporis membra posse etiam in contraria movere. Hinc loco contemplationis naturæ, oculos ad cupiditates convertit, se id quod posse ostendens, atque existimans, dummodo moveatur, se suam dignitatem servare, nec peccare, faciendo quod potest. Verum ignorabat se creatam esse, non ut simpliciter moveretur, sed ut ad ea quæ oportet moveretur, ut hæc vox Apostoli optime monet : *Omnia licent, sed non omnia expediunt* ¹.

5. At hominum audacia non ad id quod expediebat et decebat, sed ad id quod poterat attendens, contraria agere cœpit : unde et manus in contrarium movens, cædes perpetrare jussit : aures ad non obediendum convertit : membra alia ad liberos legitime procreandos data, stupris et adulteriis imservire permisit : linguam nobis ad benedicendum concessam, ad calumniandum maledicendumque et pejerandum adhibuit : manibus ad furandum et similes homines verberandos, odoratu ad varios amatoriores odores indagandos, pedum celeritate ad sanguinem effundendum abusa est : ventrem denique ebrietati et inexplebili satietati dedit ; quæ quidem omnia, vitia et peccata sunt animæ, quorum nulla alia causa est, quam quod se a rebus præstantioribus avertit. Enimvero idem illi contigisse videtur ac si auriga, qui equos in stadio ascendit, meta quo currendum est neglecta, ab eaque aversus, equum, ut potest, tantum agitare curet (potest autem ut sibi videtur), hincque modo in obvium quemque impetum faciat, modo in abrupta loca tendat et quocumque equorum pernicitas eum abriperit, ratus se, dum ita currit, a meta non aberrare, quippe qui solum cursum habeat ante oculos, nec proinde se extra metam ferri animadvertat. Ita sane anima a via quæ ad Deum ducit aversa, et præter id quod decet corporis membra impellens, imo vero ipsa quoque una cum illis a seipsa impulsæ, peccat et malum sibimet fingit, nec animadvertit se a via aberrasse, et extra veritatis metam vagari, quam beatus Paulus, qui Christum in se ferebat, præ oculis habens, ita loquebatur : *Ad desinatam persequor, ad bravium supernæ vocationis Jesu Christi* ². Itaque sanctus Apostolus cum ipsum bonum, scopum et finem haberet, nihil unquam mali agebat.

5 6. Nonnulli quidem Gentilium a veri via aberrantes, nec Christum cognoscentes, malitiæ substantiam aliquam esse ac per seipsam existere affirmavere, qua profecto in opinione, duplici ratione

¹ I Cor. vi, 12. ² Philip. iii, 14.

(27) Felkm. 3 anon., ἐπιθυμίας.

(28) Particula καὶ deest in Seguer., nec eam legunt Omnibonus et Ambrosius Camald. ; in aliis vero legitur.

(29) Seguer., ἀδύνατον.

(30) Sic Seguer. Gobler et Felkm. 4 anon., alii cum editis νομικῆς.

(31) Colberti. Gobler. et Felkm. 4 anon., καταγράφει.

ἦσεν, ὅτι καὶ εἰς τὰ ἐναντία δύναται κινεῖν τὰ τοῦ σώματος μέλη· καὶ διὰ τοῦτο ἀντὶ τοῦ τὴν κτίσιν ὄρᾶν, εἰς ἐπιθυμίας (27) τὸν ὀφθαλμὸν ἀποστρέφει, δεικνύουσα, ὅτι καὶ τοῦτο δύναται· καὶ νομίζουσα, ὅτι, ἅπαξ κινουμένη, σώζει τὴν ἑαυτῆς ἀξίαν, καὶ οὐχ ἁμαρτάνει ποιοῦσα ὃ δύναται· καὶ (28) οὐκ εἰδυῖα, ὅτι οὐχ ἀπλῶς κινεῖσθαι, ἀλλ' εἰς ἃ δεῖ κινεῖσθαι γέγονε· τούτου γὰρ χάριν καὶ ἀποστολικὴ παραγγυῆ φωνή· *Πάντα ἐξεστίν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει*.

5. Ἄλλὰ τῶν ἀνθρώπων ἡ τόλμα, οὐκ εἰς τὸ συμφέρον καὶ πρέπον, ἀλλ' εἰς τὸ δυνατόν (29) σκοπήσασα, τὰ ἐναντία ποιεῖν ἤρξατο· ὅθεν, καὶ τὰς χεῖρας εἰς τὸ ἐναντίον κινουμένη, φονεύειν πεποίηκε, καὶ τὴν ἀκοήν εἰς παρακοήν παρήγαγε, καὶ τὰ ἄλλα μέλη εἰς τὸ μοιχεύειν ἀντὶ νομικῆς (30) τεκνογονίας· καὶ τὴν μὲν γλῶτταν ἀντὶ εὐφημίας εἰς βλασφημίας καὶ λοιδορίας καὶ ἐπιτοκίας, τὰς δὲ χεῖρας αὐτῆς πάλιν εἰς τὸ κλέπτειν καὶ τύπτειν τοὺς ὁμοίους ἀνθρώπους· καὶ τὴν μὲν ὄσφρησιν, εἰς ὀσμῶν ἑρωτικῶν ποικιλίας· τοὺς δὲ πόδας εἰς ὀξύτητα τοῦ ἐκχεῖν αἷμα· καὶ τὴν μὲν γαστέρα εἰς μέθην καὶ κόρον ἀπλήρωτον· ἅπερ πάντα κακία καὶ ἁμαρτία ψυχῆς ἐστίν. Αἰτία δὲ τούτων οὐδεμία, ἀλλ' ἡ τῶν κρειττόνων ἀποστροφή. Ὡς γὰρ ἐν ἡνίοχος, ἐπιβάς ἵπποις ἐν σταδίῳ καταφρονήσῃ (31) μὲν τοῦ σκοποῦ, εἰς ὃν ἐλαύνειν αὐτὸν προσήκει, ἀποστραφεὶς δὲ τούτου, ἀπλῶς ἐλαύνῃ τὸν ἵππον ὡς ἂν δύνηται· δύναται δὲ, ὡς βούλεται· καὶ πολλάκις μὲν εἰς τοὺς ἀπαντῶντας ὄρμα, πολλάκις δὲ καὶ κατὰ κρημνῶν ἐλαύνῃ (32), φερόμενος ὅπου δ' ἂν ἑαυτὸν τῆ ὀξύτητι τῶν ἵππων φέροι, νομίζων, ὅτι, οὕτω τρέχων, οὐκ ἐσφάλη τοῦ σκοποῦ· πρὸς γὰρ μόνον τὸν ὄρμον ἀποβλέπει, καὶ οὐχ ὄρμα, ὅτι ἐξω τοῦ σκοποῦ γέγονεν· οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ ἀποστραφεῖσα τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ὁδὸν, καὶ ἐλαύνουσα παρὰ τὸ πρέπον τὰ τοῦ σώματος μέλη, μάλλον δὲ καὶ αὐτὴ μετ' αὐτῶν ὑφ' ἑαυτῆς ἐλαυνομένη, ἁμαρτάνει καὶ τὸ κακὸν ἑαυτῇ πλάττει, οὐχ ὀρώσα, ὅτι πεπλάνηται τῆς ὁδοῦ, καὶ ἐξω γέγονε τοῦ τῆς ἀληθείας σκοποῦ, εἰς ὃν ὁ χριστοφόρος ἀνὴρ ὁ μακάριος Παῦλος ἀποβλέπων ἔλεγε· *Κατὰ σκοπὸν διώκω, εἰς τὸ βραβεῖον τῆς ἀνω κλήσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ*· σκοπῶν γοῦν τὸ καλὸν ὁ ἅγιος, οὐδέποτε τὸ κακὸν ἐποίησε.

6. Ἑλλήνων μὲν οὖν (33) τινες, πλανηθέντες τῆς ὁδοῦ, καὶ τὸν Χριστὸν οὐκ ἐγνωκότες, ἐν ὑποστάσει καὶ καθ' ἑαυτὴν εἶναι τὴν κακίαν ἀπεφάναντο ἁμαρτάνοντες κατὰ δύο ταῦτα· ἢ τὸν Δημιουργὸν ἀποστε-

(32) Seguer. Colbert. Basil. et Felkm. 4 anon., ἐλαύνει.

(33) Particula οὖν deest in Colb. Quos autem hic notet S. Athanasius, nobis plane non liquet. Certe Araspas quidam apud Xenophontem *Cyropæd.* lib. vi satis indicat hanc aliquorum philosophorum esse sententiam, duas in homine esse animas, bonam alteram, alteram malam.

ρῶντες τοῦ εἶναι ποιητὴν τῶν ὄντων· οὐκ ἂν γὰρ εἴη ἡ
 τῶν ὄντων Κύριος, εἴ γε κατ' αὐτοὺς ἡ κακία ὑπόστασιν
 ἔχει καθ' ἑαυτὴν καὶ οὐσίαν· ἢ πάλιν, θέλοντες αὐ-
 τὸν ποιητὴν εἶναι τῶν ὄλων, ἐξ ἀνάγκης καὶ τοῦ
 κακοῦ διόσουσιν εἶναι· ἐν γὰρ τοῖς οὐσίαι καὶ τὸ κακὸν
 κατ' αὐτοὺς ἐστὶ. Τοῦτο δὲ ἄτοπον καὶ ἀδύνατον ἂν
 φανεῖται· οὐ γὰρ ἐκ τοῦ καλοῦ τὸ κακὸν, οὐδὲ ἐν αὐτῷ
 ἐστὶν, οὐδὲ δι' αὐτοῦ· ἐπεὶ οὐκέτι καλὸν ἂν εἴη μεμι-
 γμένην ἔχον τὴν φύσιν, ἢ αἷτιον γινόμενον (34) κα-
 κοῦ· Οἱ δὲ ἀπὸ τῶν αἰρέσεων, ἐκπεσόντες τῆς ἐκκλη-
 σιαστικῆς διδασκαλίας, καὶ περὶ τὴν πίστιν ναυαγή-
 σαντες, καὶ οὗτοι μὲν ὑπόστασιν τοῦ κακοῦ παραφρο-
 νοῦσιν εἶναι· ἀναπλάττονται δὲ ἑαυτοῖς παρὰ τὸν
 ἀληθινὸν τοῦ Χριστοῦ Πατέρα θεὸν ἕτερον, καὶ τοῦ-
 τον ἀγέννητον τοῦ κακοῦ ποιητὴν καὶ τῆς κακίας ἀρ-
 χηγόν, τὸν καὶ τῆς κτίσεως δημιουργόν. Τούτους δὲ
 εὐχερῶς ἂν τις ἐλέγξειεν ἐκ τε τῶν θείων (35) Γρα-
 φῶν καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς ἐν ἀνθρώποις διανοίας, ἀφ' ἧς
 καὶ ταῦτα ἀναπλασάμενοι μαινόνται. Ὁ μὲν οὖν
 Κύριος καὶ Σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν τοῖς
 ἑαυτοῦ Εὐαγγελίοις φησὶ βεβαίως τὰ Μωυσέως ῥή-
 ματα, ὅτι Κύριος ὁ Θεὸς εἷς ἐστὶ· καὶ, Ἐξομολο-
 γοῦμαι σοί, Πάτερ, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς
 γῆς. Εἰ δὲ εἷς ἐστὶν ὁ Θεός, καὶ οὗτος οὐρανοῦ καὶ
 γῆς Κύριος, πῶς ἄλλος ἂν εἴη Θεὸς παρὰ τοῦτον;
 Πῶς δὲ καὶ ἔσται ὁ κατ' αὐτοὺς Θεός, τὰ πάντα τοῦ
 μόνου καὶ ἀληθινοῦ (36) πληροῦντος κατὰ τὴν τοῦ οὐ-
 ρανοῦ καὶ γῆς περιλήψιν; Πῶς δὲ καὶ ἄλλος ἂν εἴη
 ποιητὴς, ὢν αὐτὸς ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Χριστοῦ ἐστὶ
 Κύριος κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνήν; Εἰ μὴ ἄρα,
 ὡς ἐν Ἰσοστασίῳ, καὶ τὸν τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ τὸν φαῦ-
 λον δύνασθαι γενέσθαι κύριον (37) εἴποιεν. Ἄλλ' ἐὰν
 τοῦτο λέγωσιν, ὄρα εἰς ὅσην ἀσέβειαν ἐκπίπτουσιν· ἐν
 γὰρ τοῖς τὰ Ἰσα δυναμένοις τὸ ὑπερέχον καὶ κρείττον
 οὐκ ἂν εὐρεθῆι. Καὶ γὰρ εἰ μὴ θέλοντος τοῦ ἐτέρου,
 τὸ ἕτερον ἐστὶν· Ἰση ἀμφοτέρων ἡ δύναμις καὶ ἡ
 ἀσθένεια ἐστὶν· Ἰση μὲν, ὅτι νικῶσιν ἀλλήλων τὴν
 βούλησιν ἐν τῷ εἶναι· ἀσθένεια δὲ ἀμφοτέρων ἐστὶν,
 ὅτι μὴ βουλομένοις αὐτοῖς παρὰ γνώμην ἀποβαίνει
 τὰ πράγματα· ἐστὶ γὰρ καὶ ὁ ἀγαθὸς παρὰ γνώμην
 τοῦ φαύλου, ἐστὶ καὶ ὁ φαῦλος παρὰ βούλησιν τοῦ
 ἀγαθοῦ.

7. Ἄλλως τε· καὶ τοῦτο γὰρ ἂν τις αὐτοῖς εἴποι·
 Εἰ τὰ φαινόμενα ἔργα τοῦ φαύλου ἐστὶ, τί τὸ ἔργον
 τοῦ ἀγαθοῦ; φαίνεται γὰρ οὐδὲν πλὴν μόνης τῆς
 τοῦ δημιουργοῦ κτίσεως. Τί δὲ καὶ τοῦ εἶναι τὸν (38)
 ἀγαθὸν γνώρισμα, οὐκ ὄντων αὐτοῦ ἔργων δι' ὧν ἂν
 γνωσθῆι; ἐκ γὰρ τῶν ἔργων ὁ δημιουργὸς γινώσκει-
 ται. Πῶς δὲ ὄλος καὶ δύο ἂν εἴη ἐναντία ἀλλήλων, ἢ
 τί τὸ διαίρου ἐστὶ ταῦτα, ἵνα χωρὶς ἀλλήλων γένω-
 νται; εἶναι γὰρ αὐτὰ ἅμα ἀδύνατον, διὰ τὸ ἀναιρε-
 τικά ἀλλήλων εἶναι. Ἄλλ' οὐδὲ ἕτερον ἐν ἐτέρω δυνη-
 θεῖ ἂν εἶναι διὰ τὸ ἀμικτον καὶ ἀνόμοιον αὐτῶν

† Marc. xii, 29. † Matth. xi, 25.

(34) Colbert., γενομενον.

(35) Vox θείων deest in Seguer. Gobler. et Felkin.

† anon.

(36) Vox Θεου additur in Colbert. et particula

A peccabant. Vel enim negabant Creatorem rerum
 omnium effectorem esse; nec enim omnium rerum
 Dominus foret, si, uti censent, malitia substantiam
 et naturam per seipsam haberet. Vel rursus, si il-
 lum volunt rerum omnium effectorem esse, mali
 quoque auctorem esse concedant necesse est, quan-
 doquidem juxta illos, malum res aliqua est. Verum
 id fieri non posse et absurdum esse, valde perspi-
 cuum est: nam malum ex bono non oritur, neque
 in ipso, neque per ipsum est; alioquin jam bonum
 non esset, quod mistam naturam haberet, vel mali
 causa existeret. Hæretici quoque qui ex ecclesia-
 stica doctrina exciderunt ac in fide naufragium fe-
 cerunt, mali aliquam substantiam esse stulte et ipsi
 existimant, sibi que præter verum Christi Patrem
 B alium deum effingunt, quem etiam non genitum,
 mali effectorem et malitiæ auctorem atque naturæ
 creatæ opificem volunt esse. Verum illi facile refu-
 tari possunt cum ex divinis Scripturis, tum ex ipsa
 quæ in hominibus inest intelligentia, qua etiam ista
 dementer commenti sunt. Itaque, ut ab auctoritate
 Scripturæ exordiar, Dominus et Servator Jesus
 Christus verba Moysis in suo Evangelio confirmans,
 ait: *Dominus Deus unus est* ^b. Et: *Confiteor tibi,*
Pater, Domine cæli et terræ ^c. Si ergo unus est
 Deus, et ipse cæli et terræ Dominus est, quomodo
 alius præter ipsum erit? Ubinam vero illorum Deus
 futurus est, cum omnia quæ cæli et terræ ambitu
 continentur unus et verus Deus impleat? Quomodo
 C etiam alius opifex earum rerum fuerit, quarum
 ipse Deus et Pater Christi est Dominus, ut suo ipse
 ore testatur Salvator? Nisi forte ut in parium con-
 ditione accidit, boni Dei malum posse esse domi-
 num dixerint. Sed si ita sentiunt, vide in quantum
 impietatem incidant. Inter illos enim qui paria pos-
 sunt, neminem qui excellat et fortior sit, inveneris.
 Etenim si nolente altero, alter existit, æqualis certe
 amborum vis et imbecillitas est; æqualis quidem
 vis, quia alter alterius voluntatem, existendo,
 vincit: imbecillitas vero, quia ipsis nolentibus
 res præter mentem eveniunt; siquidem bonus
 invito malo, et vicissim malus bono nolente exsi-
 git.

7. Aliter etiam eos hoc modo refellere possumus.
 Si ea quæ apparent, sunt mali opera: quodnam
 D quæso, est boni opus? nam nihil apparet præter
 naturam quam Creator condidit. Quodnam porro
 indicium est bonum existere, cum nulla existent
 opera quibus cognoscatur? ex operibus enim opi-
 fex cognoscitur: Qui vero fieri potest ut ambo sibi
 invicem sint contrarii? vel quidnam est quod illos
 dividit, ut simul invicem non sint? Namque simul
 esse non possunt, cum sese invicem destruant. Al-
 ter quoque in altero esse non potest, cum diversæ

καὶ post ὧν mox sequens.

(37) Vox Κύριον deest in Colbert. Ibid. additur
 particula ἅν.

(38) Sic Colbert. Alii cum editijs, τό.

et dissimilis sint naturæ. Ergo tertium quoddam erit, quod illos dirimat, quodque ipsum sit Deus. At cujusnam, quæso, naturæ tertium istud futurum est? bonine an mali? incertum utique videbitur; nec enim potest amborum naturæ esse. Itaque cum futilem hanc illorum sententiam esse liqueat, necesse est ecclesiasticæ doctrinæ veritatem elucere, scilicet malum nec a Deo nec in Deo esse, neque ab initio fuisse, nec naturam aliquam ejus esse: sed homines, boni contemplatione remota, ea quæ non erant, prout volebant, sibi ipsi excogitare et effingere cœpisse. Quemadmodum enim si quis, sole collucente suisque radiis universum terrarum orbem illustrante, oculos clauserit, et tenebras, quæ tamen nullæ sunt, sibi ipsi sixerit, ac deinde ille mediis velut in tenebris errans incedat, quæ causa illi sit sæpius cadendi atque in aspera et prærupta loca incurrendi, dum interim ipse arbitratur non lucem, sed tenebras esse, quippe qui cum videre putat, nihil prorsus videat: ita humana anima, clausis oculis quibus Deum videre potest, sibi ipsi mala effingit, in quibus dum ipsa movetur, nescit sese nihil agere, cum aliquid agere existimat; quæ enim illa effingit, nullo modo existunt. Nec vero qualis creata est, talis etiam perseveravit: sed qualem contaminavit seipsam, talis et comparet. Namque creata est ut Deum videat, et ab eo illuminetur: ipsa autem pro Deo res calucas et tenebras quæsivit, ut alicubi Spiritus his verbis testatur: *Deus hominem rectum fecit: ipsi autem ratiocinationes multas quæsierunt* *. Itaque malitiæ inventio et excogitatio sic hominibus initio exorta et conflictata est. Quamam vero ratione etiam ad idolorum insaniam devoluti fuerint, jam dicere necesse est, ut cognoscas idolorum inventionem nullo modo a bono sed a malitia ortum habere. Quod porro nonum judicandum est, cum malum sit totum.

8. Malitiam excogitasse non contenta hominum anima, paulatim sese ad deteriora cœpit impellere. Postquam enim varias voluptatum species didicit, et rerum divinarum oblita est, corporeis affectibus delectata, atque ad sola præsentia et vanas, quæ de his habentur, opiniones attendens, nihil præter aspectabilia existere, solaque temporalia et corporea, bona esse arbitrata est. Sic autem a vero aversa, et se ad imaginem boni Dei factam esse oblita, non amplius Deum Verbum, ad cujus similitudinem creata est, sua facultate videt: sed extra seipsam posita, ea quæ non sunt cogitat et effingit. Obstructo quippe corporearum cupiditatum involucri illo quod in ipsa est quasi speculo, per quod unum Patris imaginem contueri poterat, jam non cernit quæ animam intelligere oportet, sed in omnem partem circumfertur, solaque illa videt quæ in sensum

* Eccles. vii. 30.

(39) Seguer. Colb. Basil. Anglic. Gobler. Felckm. 4 et 2 anon. hic χαμμύων, et paulo post χαμμύσσασιν habent. Alii cum editis, χαμύων et χαμύσσασιν.

(40) Sic Seguer., alii vero cum editis ἐπινοεῖ, et paulo post περιπατεῖ, ubi Seguer. περιπατῆ.

τῆς φύσεως. Οὐκοῦν ἐκ τρίτου τὸ διαιροῦν φανήσεται, καὶ αὐτὸ Θεός. Ἄλλὰ ποίας ἀν εἴη καὶ τὸ τρίτον φύσεως; πότερον τῆς τοῦ καλοῦ, ἢ τοῦ φαύλου; ἄδηλον φανήσεται. Τῆς γὰρ ἀμφοτέρων εἶναι αὐτὸ, ἀδύνατον. Σαθρᾶς δὲ τοίνυν τῆς τοιαύτης αὐτῶν διανοίας φαινομένης, ἀνάγκη τὴν ἀλήθειαν διαλάμπειν τῆς ἐκκλησιαστικῆς γνώσεως· ὅτι τὸ κακὸν οὐ παρὰ Θεοῦ οὐδὲ ἐν Θεῷ οὔτε ἐξ ἀρχῆς γέγονεν, οὔτε οὐσία τίς ἐστὶν αὐτοῦ. Ἄλλὰ ἀνθρώποι κατὰ στέρησιν τῆς τοῦ καλοῦ φαντασίας ἑαυτοῖς ἐπινοεῖν ἤρξαντο καὶ ἀναπλάττειν τὰ οὐκ ὄντα, καὶ ἄπειρα βούλονται. Ὡς γὰρ ἀν τις ἡλίω φαίνοντος, καὶ πάσης τῆς γῆς τῷ φωτὶ τοῦτου καταλαμπομένης, χαμμύων (39) τοὺς ὀφθαλμοὺς, σκότος ἑαυτῷ ἐπινοῆ (40) οὐκ ὄντος σκότους, καὶ λοιπὸν ὡς ἐν σκότει πλανώμενος περιπατῆ, πολλάκις πίπτων καὶ κατὰ κρημνῶν ὑπάγων, νομίζων οὐκ εἶναι φῶς, ἀλλὰ σκότος (41)· δοκῶν γὰρ βλέπειν, οὐδ' ὄλωσ ὄρᾶ· οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ τῶν ἀνθρώπων, χαμμύσσασιν τὸν ὀφθαλμὸν, δι' οὗ τὸν Θεὸν ὄρᾶν δύναται, ἑαυτῇ τὰ κακὰ ἐπινοῆσεν, ἐν οἷς κινουμένη, οὐκ οἶδεν ὅτι, δοκοῦσα τι ποιεῖν, οὐδὲν ποιεῖ· τὰ οὐκ ὄντα γὰρ ἀναπλάττειται. Καὶ οὐχ ὅποια γέγονε, τοιαύτη καὶ ἔμεινεν· ἀλλ' ὅποια ἑαυτὴν ἐνέφουρε, τοιαύτη καὶ φαίνεται. Γέγονε μὲν γὰρ εἰς τὸ ὄρᾶν τὸν Θεόν, καὶ ὑπ' αὐτοῦ φωτισθεῖσαι· αὕτη δὲ ἀντὶ τοῦ Θεοῦ τὰ φθαρτὰ καὶ τὸ σκότος ἐζήτησεν, ὡς πού καὶ τὸ Πνεῦμα ἐγγράφως φησὶν· Ὁ Θεὸς τὸν ἀνθρώπον ἐποίησεν εὐθῆ· αὐτοὶ δὲ ἐζήτησαν λογισμοὺς πολλοὺς. Κακίας δὲ οὖν εὐρεσις καὶ ἐπινοία τοῖς ἀνθρώποις ἐξ ἀρχῆς οὕτω γέγονε καὶ πέπλασται. Πῶς δὲ καὶ εἰς τὴν τῶν εἰδώλων μανίαν καταβεβήκασιν, ἤδη λέγειν ἀναγκαῖον, ἵνα γινώσκῃς! ὅτι ὄλωσ ἡ τῶν εἰδώλων εὐρεσις οὐκ ἀπὸ ἀγαθοῦ, ἀλλ' ἀπὸ κακίας, γέγονε. Τὸ δὲ τὴν ἀρχὴν ἔχον κακὴν ἐν οὐδενὶ ποτε καλὸν κριθεῖη, ὄλον ὃν φαῦλον.

principium malum habet, nulla unquam in re bo-

8. Οὐκ ἀρκεσθεῖσα τῇ (42) τῆς κακίας ἐπινοίᾳ τῶν ἀνθρώπων ἡ ψυχὴ, κατ' ὀλίγον καὶ εἰς τὰ χείρονα ἑαυτὴν ἐξάγειν ἤρξατο. Μαθοῦσα γὰρ διαφορὰς ἡδονῶν, καὶ ζῶσαμένη τὴν τῶν θείων λήθη, ἡδομένη δὲ καὶ πρὸς τὰ τοῦ σώματος πάθη καὶ πρὸς μόνα τὰ παρόντα, καὶ τὰς τούτων δόξας ἀποβλέπουσα, ἐνόμισε μὴδὲν εἶναι πλέον εἶναι τῶν βλεπομένων, ἀλλὰ μόνα τὰ πρόσκαιρα καὶ τὰ σωματικὰ εἶναι τὰ καλά. Ἀποστραφεῖσα δὲ καὶ ἐπιλαθομένη ἑαυτὴν εἶναι κατ' εἰκόνα τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ, οὐκ εἶτι μὲν διὰ τῆς ἐν αὐτῇ δυνάμεως τὸν Θεὸν ἄγειν, καθ' ὃν καὶ γέγονεν, ὄρᾶ· ἐξω δὲ ἑαυτῆς γενομένη, τὰ οὐκ ὄντα λογίζεται καὶ ἀνατυποῦται. Ἐπικρύψασα γὰρ ταῖς ἐπιπλοκαῖς τῶν σωματικῶν ἐπιθυμιῶν τὸ ὡς ἐν αὐτῇ κάτοπτρον, δι' οὗ μόνου (43) ὄρᾶν ἡδύνατο τὴν εἰκόνα τοῦ Πατρὸς, οὐκέτι μὲν ὄρᾶ ἢ δεῖ ψυχὴν νοεῖν· παντὶ δὲ περιφέρεται, καὶ μόνα κείνη ὄρᾶ τὰ τῇ αἰσθήσει προσπί-

(41) Felckm. 3 νομίζων εἶναι φῶς, ἀλλ' οὐ σκότος, sed corrupte, ut liquet.]

(42) Particula δὲ quæ deest in Seguer. Gobler. et Felckm. 4 in aliis legitur.

(43) Seguer. et Felckm. 2 anon. μόνον.

πιοντα. Ὅθεν δὴ πάσης σαρκικῆς ἐπιθυμίας γέμουσα, καὶ ἐν ταῖς τούτων δόξαις ταραττομένη, λοιπὸν, ὃν ἐπελάθετο τῇ διανοίᾳ θεὸν, τοῦτον ἐν σωματικοῖς καὶ αἰσθητοῖς ἀναπλάττεται, τοῖς φαινομένοις τὴν τοῦ Θεοῦ προσηγορίαν ἀνατιθεῖσα, καὶ μόνα ταῦτα δοξάζουσα, ἅπερ αὐτῆ βούλεται (44), καὶ ὡς ἡδέα ὀρᾷ. Προηγείται τοίνυν αἰτία τῆς εἰδωλολατρίας ἢ κακία. Μαθόντες γὰρ οἱ ἄνθρωποι τὴν οὐκ οὔσαν κακίαν ἑαυτοῖς ἐπινοεῖν, οὕτω καὶ τοὺς οὐκ ὄντας θεοὺς ἑαυτοῖς ἀνεπλάσαντο. Οἶον δὲ εἴ τις, εἰς βυθὸν καταδύς, μηκέτι μὲν βλέπει (45) τὸ φῶς, μηδὲ τὰ ἐν τῷ φωτὶ φαινόμενα, διὰ τὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ πρὸς τὸ κάτω νεῦμα, καὶ τὴν τοῦ ὕδατος ἐπικαιμένην ἐπίχυσιν αὐτῷ· μόνα δὲ τὰ ἐν τῷ βυθῷ αἰσθόμενα, νομίζοι πλεον μὴδὲν ἐκείνων εἶναι, ἀλλ' αὐτὰ τὰ φαινόμενα αὐτῷ τῶν ὄντων εἶναι τὰ κύρια· οὕτω καὶ οἱ πάλοι τῶν ἀνθρώπων παράφρονες, καταδύντες εἰς τὰς τῶν σαρκικῶν (46) ἐπιθυμίας καὶ φαντασίας, καὶ ἐπιλαθόμενοι τῆς περὶ Θεοῦ ἐννοίας καὶ δόξης, ἀμυδρῷ τῷ λογισμῷ, μᾶλλον δὲ ἀλογία χρησάμενοι, τὰ φαινόμενα θεοὺς ἀνετυπώσαντο, τὴν κτίσιν παρὰ τὸν κτίσαντα δοξάζοντες, καὶ τὰ ἔργα μᾶλλον ἐκθειάζοντες ἢ περὶ τὸν τοῦτον αἴτιον καὶ δημιουργὸν δεσπότην Θεόν. Ὅσπερ δὲ κατὰ τὸ πολεχθὲν παράδειγμα, οἱ εἰς τὸν βυθὸν καταδυόμενοι, ὅσῳ μᾶλλον ἐπικαταβαίνουσι, τοσοῦτον (47) εἰς τὰ σκοτεινότερα καὶ βαθύτερα ὀρυώσιν· οὕτω καὶ τὸ τῶν ἀνθρώπων πέπονθε γένος. Οὐ γὰρ ἀπλήν ἔσχον τὴν εἰδωλολατρίαν, οὐδὲ ἀφ' ὧν ἤρξαντο, ἐν τούτοις καὶ διέμειναν· ἀλλ' ὅσον τοῖς πρώτοις ἐνεχρόνιζον, τοσοῦτον ἑαυτοῖς καινοτέρως (48) ἐφεύρισκον δεισιδαιμονίας· καὶ κόρον οὐ λαμβάνοντες τῶν πρώτων, ἄλλοις πάλιν ἐνεπίμπλαντο κακοῖς, προκόπτοντες ἐν ταῖς αἰσχίσις, καὶ πλείον ἑαυτῶν ἐπεκτείνοντες τὴν ἀσέβειαν. Τοῦτο δὲ καὶ ἡ θεία Γραφή μαρτυρεῖται λέγουσα· Ὅταν ἔλθῃ ἀσεβῆς εἰς βάθος κακῶν, καταρροεῖ.

Impiissimis, suamque impietatem magis magisque

utur : Cum venerit impius in profundum malorum, contemnit.
9. Ἄρτι γὰρ ἀπεπήδησεν ἡ διάνοια τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ Θεοῦ, καὶ καταβαίνοντες ταῖς ἐννοίαις καὶ τοῖς λογισμοῖς οἱ ἄνθρωποι, πρώτοις οὐρανῷ καὶ ἡλίῳ καὶ σελήνῃ καὶ τοῖς ἀστροῖς τὴν τοῦ Θεοῦ τιμὴν ἀνέθηκαν, ἐκείνους οὐ μόνον θεοὺς εἶναι νομίζοντες, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων τῶν μετ' αὐτοῦ αἰτίους τυγχάνειν· εἶτ', ἐπικαταβαίνοντες τοῖς σκοτεινοῖς λογισμοῖς, ἀθέρα καὶ τὸν ἀέρα καὶ τὰ ἐν τῷ ἀέρι προσηγόρευσαν θεοὺς. Προβαίνοντες δὲ τοῖς κακοῖς, ἤδη καὶ τὰ στοιχεῖα, καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς τῶν σωμάτων συστάσεως, τὴν θερμὴν καὶ τὴν ψυχρὰν, καὶ τὴν ξηρὰν καὶ τὴν ὑγρὰν οὐσίαν θεοὺς ἀνύμνησαν. Ὡς δὲ οἱ τέλειον πεσόντες περὶ τὴν γῆν ἰλυοῦνται δίχην τῶν ἐν τῇ χέρσῳ κοχλιῶν· οὕτως οἱ ἀσεβέστατοι τῶν ἀνθρώπων, πεσόντες καὶ καταπεσόντες ἀπὸ τῆς περὶ Θεοῦ φαν-

¹ Prov. xviii, 3.

(44) Sic Seguer. Colb. Basili. Anglie. Gobl. Feickm. 1 et 2 anon. Alii cum editis, βούλεται. Ibi. Seguer. et Colb. habent & pro ἅπερ.

(45) Seguer. Colbert., βλέπει.

(46) Sic Seguer. Alii cum editis, σαρκῶν.

A cadunt. Hinc sane illa omnibus carnis cupiditatibus plena, falsisque opinionibus quas de illis imbibit conturbata, demum quem mente oblita est Deum, hunc ipsum in corporeis et sensibilibus rebus com-
menta est : unde Dei nomine rebus aspectabilibus attributo, sola ea amplectitur et cogitat quæ sibi placent, et ut jucunda suspicit. Prima ergo idololatriæ causa est malitia. Ut enim homines malitiam, quæ nulla res est, sibi ipsis confingere didicerunt, sic et deos, qui nulli sunt, sibi quoque commenti sunt. Idem profecto est ac si quis in profundum demersus nec lucem nec quæ luce conspiciuntur videret (quippe cum ejus oculi deorsum aspicerent, et ipse aquarum mole obruc-

B retur) ; ille autem idcirco sola ea quæ in profundo sunt sensu percipiens, nihil præter ipsa existere eaque rerum omnium præcipua esse arbitraretur : ita enim prisca insipientes homines ubi in carnis cupiditates et fallaces illecebras demersi sunt, Deique notitiam et cognitionem oblivione deleverunt, obtusa ratione, vel potius rationis expertes facti, res aspectabiles deos esse fluxerunt, ipsamque creatam naturam præ Deo honorarunt, ac opera potius quam operum auctorem et opificem Dominum Deum, Dei titulo divinisque honoribus decorarunt. Ut vero illi qui, secundum superius exemplum, in profundum demersi sunt, quanto magis progrediuntur, eo in obscuriora et profundiora loca abripiuntur : ita quoque simile quoddam humano generi accidit. Non enim in simplici hæserunt idololatria, neque unde cœperunt, ibi etiam persistenterunt : sed quo plus temporis in primis suis erroribus consumpsere, eo recentiores identidem excogitavere superstitiones, hinc prioribus nondum satiati, rursus sese in alia flagitia ingurgitarunt. Sic illi profecere in rebus auxere. Id sane divina Scriptura his verbis testa-

C
utur : Cum venerit impius in profundum malorum, contemnit.

9. Ut enim mens humana a Deo recessit, homines vanis suis cogitationibus ac ratiocinationibus deorsum vergentes, primum cælo, soli, lunæ, et astris, Dei honorem ascripserunt, illosque non tantum deos, sed etiam rerum aliarum auctores esse censuerunt : postea vero tenebrositas suis cogitationibus deorsum rursus progressi, æthera, aerem, et ea quæ in aere sunt, deus appellavere. Iidem rursus in malis procedentes, elementa quoque et principia compositionis corporum, nempe calidam et frigidam, siccam et humidam naturam, deos agnovere. Ut vero qui penitus in profundum ceciderunt, in terra et cæno, terrestrium cochlearum instar, repunt : ita impiissimi mortales, postquam cogitationem a vera Dei notione removerunt, homines hominumque

(47) Sic Seguer. et Colb. Alii cum editis, τοσοῦτοι.

(48) Omnibonus et Ambros. Camald. Κενωτέρως legerunt : nam hic vaniores ille inaniores venit.

formas, cum viventium tum mortuorum inter deos referre cœperunt. Quin etiam pejora meditati, in lapides et ligna, in reptilia aquatilia et terrena, atque in feras et brutas animantes divinum et cœleste Dei nomen transtulerunt, omnesque soli Deo debitos honores illis attribuerunt: verum autem Deum Christi Patrem rejecerunt. Utinam vero hic saltem stetit insanorum mortalium audacia, nec ultra progressi sese graviore impietatis genere contaminassent. Siquidem nonnulli adeo mente conciderunt, et eorum animus fuit obscuratus, ut etiam ea, quæ nullo modo essent, nec inter res creatas existerent, ipsi comminiscerentur et deos facerent. Humanam enim formam cum brutis animantibus permiscentes, naturasque dissimiles simul connectentes, tanquam deos venerari non erubuerunt. Hujusmodi utique sunt dii illi qui apud Ægyptios canis, serpentis et asini caput habent, et apud Libyæ populos Ammon arietis capite insignis. Alii vero corporis partes, ut caput, humeros, manum, pedem, seorsim divisas, singulas inter deos collocare, et divinis honoribus sunt prosecuti, quasi non contenti religione erga totum et integrum corpus adhibita. Alii impietate latius diffusa voluptatem et cupiditatem, quæ ipsorum malitiæ et tantæ impietatis occasio fuit, deos fecere et adorare, qualis est apud eos Amor et Venus in Papho insula. Alii velut pejora ambitiose æmulati, suos principes, aut etiam illorum liberos vel pro sua erga eos observantia, vel eorumdem tyrannidis metu inter deos numerare ausi sunt. Talis est in Creta celeberrimus apud ipsos Jupiter, **8** in Arcadia Mercurius, apud Indos Dionysius sive Bacchus, et apud Ægyptios Isis, Osiris et Orus. Talis his etiam temporibus Antinous Adriani Romanorum imperatoris amicus, quem tametsi hominem fuisse et quidem hominem minime gravem et honestum, sed impurissimum non ignorant, eum tamen ob metum impetrantis venerantur. Cum enim, Adriano in Ægypti regione diversante, Antinous illius voluptatis minister e vita migrasset, eum imperator coli jussit: quo utique facto et se adolescentis etiam post ejus mortem amore flagrare est testatus, et justè reprehensivis argumentum in seipsum præbuit, ac denique insigne adversus universam idololatriam statuit monumentum, quo nempe pateret illam non aliter ab hominibus inventam fuisse quam vana comminiscantium cupiditate; quod et Dei sapientia his verbis declarat: *Initium fornicationis est exquisitio idolorum* *. Quod quidem ne mireris, neque procul a fide esse existimes velim, quando non ita pridem, sed fortassis etiam hoc tempore senatus

* Sap. xiv, 12.

(49) Sic Seguer. et Colb. Alii cum editis, βουλόμενοι.

(50) Vox ὄντα deest in Segner.

(51) Sic Seguer. Colb. et Anglic. Editi, ἐγγεραντες. Felekm. 2 anon. ἐνεγγεραντες. Paulo post desinit ms. Colb.

Α τασίας, λοιπὸν καὶ ἀνθρώπους καὶ ἀνθρώπων μορφάς, τῶν μὲν ἔτι ζῶντων, τῶν δὲ καὶ μετὰ θάνατον εἰς θεοὺς ἀνέθηκαν. Ἔτι δὲ καὶ χεῖρονα βουλευόμενοι (49) καὶ λογιζόμενοι, ἦδη δὲ καὶ εἰς λίθους, καὶ ξύλα καὶ ἔρπετὰ, ἐνυδρὰ τε καὶ χερσαῖα, καὶ εἰς τὰ τῶν ἀλόγων ἀνήμερα ζῶα, τὴν θείαν καὶ ὑπερκόσμιον τοῦ Θεοῦ προσηγορίαν μετήνεγκαν, πᾶσαν τιμὴν αὐτοῖς Θεοῦ ἀπονέμοντες, καὶ τὸν ἀληθινὸν καὶ ὄντως ὄντα (50) Θεὸν τὸν τοῦ Χριστοῦ Πατέρα ἀποστρεφόμενοι. Εἶθε δὲ καὶ ἄν μετρίως τούτων εἰστήκει τῶν ἀφρόνων ἡ τόλμα, καὶ μὴ περαιτέρω βαίνοντες ἑαυτοὺς ταῖς ἀσεβείαις ἐνέφυρον! Τοσοῦτον γὰρ τινες καταπεπτώκασι τῇ διανοίᾳ καὶ ἐσκοτισθησαν τὸν νοῦν, ὥστε καὶ τὰ μηδ' ὄλως μηδαμῶς ὑπάρχοντα, μηδὲ ἐν τοῖς γενομένοις φαινόμενα, ὅμως ἑαυτοῖς ἐπινοῆσαι

Β καὶ θεοποιῆσαι. Λογικὰ γὰρ ἀλόγοις ἐπιμιζάντες, καὶ ἀνόμοια τῇ φύσει ἐνείραντες (51), ὡς θεοὺς θρησκείουσιν· οἳ εἰσιν οἱ παρ' Αἰγυπτίους κυνοκέφαλοι καὶ ὄφιοκέφαλοι καὶ ὄνοκέφαλοι, καὶ ὁ παρὰ Λίβυσι κριοκέφαλος Ἄμμων. Ἄλλοι δὲ τὰ μέρη τῶν σωματίων, κεφαλὴν, καὶ ὦμον, καὶ χεῖρα, καὶ πόδα καθ' ἑαυτὰ διελόντες, ἕκαστον εἰς θεοὺς ἀνέθηκαν, καὶ ἐξεθείασαν, ὥστε οὐκ ἀρκούμενοι ἐξ ὀλοκλήρου τοῦ ὄλου σώματος ἔχειν τὴν θρησκείαν. Ἐπιτείνοντες δὲ τὴν ἀσέβειαν ἔτεροι, τὴν πρόφασιν τῆς τούτων εὐρέσεως καὶ τῆς ἑαυτῶν κακίας τὴν ἡδονὴν καὶ τὴν ἐπιθυμίαν θεοποιήσαντες προσκυνοῦσιν· οἷός ἐστιν ὁ παρ' αὐτοῖς Ἔρως, καὶ ἡ ἐν Πάφῳ Ἀφροδίτη. Οἱ δὲ αὐτῶν, ὥστε φιλοτιμούμενοι τοῖς χεῖροσιν, ἐτόλμησαν τοὺς παρ' αὐτῶν ἄρχοντας ἢ καὶ τοὺς τούτων παιδᾶς εἰς θεοὺς ἀναθεῖναι ἢ διὰ τιμὴν τῶν ἀρξάντων. ἢ διὰ φόβον τῆς αὐτῶν τυραννίδος, ὡς ὁ ἐν Κρήτῃ παρ' αὐτοῖς περιβόητος Ζεὺς, καὶ ὁ (52) ἐν Ἀρχαδίᾳ Ἐρμῆς· καὶ παρὰ μὲν Ἰνδοῖς Διόνυσος, παρὰ δὲ Αἰγυπτίους Ἴσις (53), καὶ Ὅσιρις, καὶ Ὀρος, καὶ ὁ νῦν Ἀδριανοῦ τοῦ Ῥωμαίων βασιλέως παιδικὸς Ἀντινοῦς, ὃν καίπερ εἰδότες ἀνθρώπων, καὶ ἀνθρώπων οὐ σεμνὸν, ἀλλ' ἀσελείας ἐμπλεῶν, διὰ φόβον τοῦ προστάξαντος σέβουσιν. Ἐπιδημήσας γὰρ Ἀδριανὸς τῇ χύρῃ τῶν Αἰγυπτίων, τελευτήσαντα τὸν τῆς ἡδονῆς αὐτοῦ ὑπηρετὴν Ἀντινοῦν ἐκέλευσε θρησκείεσθαι, αὐτὸς μὲν καὶ μετὰ θάνατον ἐρῶν τοῦ παιδός, ἔλεγον δὲ ὅμως καθ' ἑαυτοῦ, καὶ γνώρισμα κατὰ πάσης εἰδωλολατρίας παρέχων, ὅτι οὐκ ἄλλως ἐφευρέθη παρὰ τοῖς ἀνθρώποις αὕτη ἢ δι' ἐπιθυμίαν τῶν πλάσσιμένων, καθὼς καὶ ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ προμαρτύρεται λέγουσα· Ἀρχὴ πορνείας ἐπιθροια εἰδώλων. Καὶ μήτοι (54) ὀυμιάσης μηδὲ μακρὰν πίστει εἶναι τὸ λεγόμενον νομίσης, ὅπου γε καὶ οὐ πολλῶ πρότερον, ἢ τάχα καὶ μέχρι νῦν ἡ Ῥωμαίων σύγκλητος τοὺς πρότετε αὐτῶν ἐξ ἀρχῆς ἀρξάντας βασιλείας, ἢ πάντας, ἢ οὐς ἂν αὐτοὶ βούλωνται καὶ κρίνωσι, δογματίζουσιν ἐν θεοῖς εἶναι, καὶ θοσκειέσθαι θεοῦς

(52) Articuli. ὁ deest in Seguer. Colb. Basil. Gohler. et Felekm. 1 et 2 anon.

(53) Isis Græcis est Δημήτηρ, id est Ceres. Osiris; Διόνυσος, id est Bacchus: et Orus, Apollo, teste Herodoto in Euterpe.

(54) Seguer. Alii, μήτι.

γράφουσιν. Οὗς μὲν γὰρ ἀπεχθάνονται, τούτους ὡς πολεμίους τὴν φύσιν ὁμολογοῦσι, καὶ ἀνθρώπους ὀνομάζουσιν· οὗς δὲ καταθυμίους ἔχουσιν, τούτους δὲ ἀνδραγαθίαν θρησκείαςθαι προστάττουσιν, ὡς περ ἐπ' ἐξουσίας (55) ἔχοντες τὸ θεοποιεῖν, αὐτοὶ ἀνθρωποὶ τυγχάνοντες, καὶ εἶναι θνητοὶ μὴ ἀρνούμενοι. Ἔδει δὲ θεοποιούντας αὐτοὺς μᾶλλον αὐτοὺς εἶναι θεοὺς· τὸ γὰρ ποιοῦν τοῦ ποιουμένου κρεῖττον εἶναι δεῖ, καὶ ὁ κρῖνων τοῦ κρινόμενου ἐξ ἀνάγκης ἄρχει, καὶ ὁ διδούς πάντως ὁ ἔχει, χαρίζεται· ὡς περ ἀμέλει καὶ πᾶς βασιλεὺς ὁ μὲν ἔχει χαρίζεται, τῶν δὲ λαμβανόντων κρεῖττων καὶ μείζων ἐστίν. Ἐπερ οὖν οὗς θέλουσιν αὐτοὶ, τούτους θεοὺς δογματίζουσιν εἶναι, ἔδει καὶ αὐτοὺς πρῶτον εἶναι θεοὺς. Ἀλλὰ τὸ θαυμαστὸν ἐστὶ τοῦτο, ὅτι, αὐτοὶ ἀποθησκοντες ὡς ἀνθρωποὶ, ἐλέγχουσι τὴν ἑαυτῶν περὶ τῶν θεοποιηθέντων ὑπ' αὐτῶν ψῆφον εἶναι ψευδῆ.

major est. Quapropter si quos ipsi voluerint, deos esse decerneret. Verum hoc inter cætera admiratione dignum suum de his, quos deos fecerunt, falsum esse suffragium aperte arguant.

10. Τοῦτο δὲ τὸ ἔθος οὐ καινὸν, οὐδὲ ἀπὸ τῆς Ῥωμαίων ἡρῆστο βουλήs, ἀλλ' ἦν ἀνωθεν προγιγνόμενον καὶ προμελετώμενον ἐπὶ τὴν τῶν ειδῶλων ἔννοιαν. Καὶ γὰρ οἱ πάλαι παρ' Ἑλλησι διαθεσθήμενοι θεοὶ Ζεὺς, καὶ Ποσειδῶν, καὶ Ἀπόλλων, καὶ Ἥφαιστος, καὶ Ἑρμῆς, καὶ ἐν θηλείαις Ἥρα, καὶ Δήμητρα, καὶ Ἀθήνη (56), καὶ Ἄρτεμις, ταῖς θησείας τοῦ παρὰ τοῖς Ἑλλησιν ἰστορουμένου διαταχθεῖς ἐκρίθησαν λέγεσθαι θεοὶ· καὶ οἱ μὲν διαταξάμενοι, ὡς ἀνθρωποὶ ἀποθησκοντες, θρηνοῦνται· οὗς δὲ διετάξαντο, οὗτοι ὡς θεοὶ προσκυνοῦνται. Ὡ πολλῆς ἐναντιότητος καὶ μανίας! Τὸν διαταξάμενον εἰδότες, οὗς διετάξατο (57), προσιμῶσι. Καὶ εἴθε μέχρις ἀβρένουν εἰστήκει τούτων ἡ ειδωλομανία (58), καὶ μὴ εἰς θηλείας κατέφερον τὴν θείαν προσηγορίαν. Καὶ γὰρ καὶ γυναῖκας, ἃς οὐδὲ εἰς κοινήν περὶ πραγμάτων συμβουλίαν λαμβάνειν ἀσφαλές, ταύτας τῇ τοῦ Θεοῦ τιμῇ θρησκέουσι καὶ σέβουσιν, ὡς αἱ μὲν παρὰ Θησείας διαταγίσαι, ἃς (59) προειρηχάμεν, παρὰ δὲ Αἰγυπτίοις Ἴσις καὶ Κόρη καὶ Νεωτέρα (60), καὶ παρ' ἄλλοις Ἀφροδίτη. Τὰ γὰρ τῶν ἄλλων ὀνόματα οὐδὲ λέγειν εὐαγὲς ἡγοῦμαι, πάσης χλεύης ὄντα μεστά. Πολλοὶ γὰρ οὐ μόνον ἐν τοῖς πάλαι, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις, ἀποβαλόντες φίλατα καὶ ἀδελφοὺς καὶ συγγενεῖς καὶ γυναῖκας, πολλὰ δὲ καὶ ἀνδρας ἀποβαλοῦσαι, οὗς πάντας ἡ φύσις ἤλεξεν ἀνθρώπους εἶναι θνητοὺς, τούτους καὶ ταύτας διὰ τὸ πολὺ περὶ αὐτῶν πένθος ἀναζωγραφῆσαντες, καὶ θυσίας ἀναπλάσαντες, ἀνέθηκαν, οὗς οἱ μετὰ ταῦτα διὰ τὴν πλάσιν, καὶ τὴν τοῦ τεχνίτου φιλοτιμίαν θεοὺς ἐθήσκουσιν, πρᾶγμα πάσχοντες οὐ κατὰ φύσιν. Οὗς γὰρ οἱ γονεῖς ὡς μὴ ὄντας θεοὺς ἐθήρησαν (οὐκ ἂν γὰρ, εἴπερ ᾤδεσαν αὐτοὺς

A Romanus quos ab initio habuit imperatores, vel omnes, vel saltem quos ipsi placet et ejusmodi honore dignos censet, inter deos esse decernit, ac tanquam deos coli jubet. Namque illorum quidem quibus illi infensi sunt, naturam agnoscunt, eosque utpote inimicos, homines appellant: at vero quos diligunt et charos habent, eos ob virtutem coli præcipiunt, quasi deos faciendi potestatem ipsi habent, qui utique homines sunt, et se mortales esse non inficiantur. Hi enim profecto potius qui deos faciunt dii esse censendi sunt, quam quos ipsi faciunt deos. Siquidem res quæ facit, ea quæ fit præstantior esse debet; et qui aliquid judicat, ejus qui judicatur, dominus sit necesse est: is item qui aliquid donat, omnino id quod habet largitur; quemadmodum certe et omnis imperator, id quod ipse habet, donat, iisque qui accipiunt potentior et major est. Quapropter si quos ipsi voluerint, deos esse decerneret: eos sane primum deos quoque esse oportet. Verum hoc inter cætera admiratione dignum suum de his, quos deos fecerunt, falsum esse suffragium aperte arguant.

10. Nec vero recens est istiusmodi consuetudo, neque a Romano senatu initium duxit, sed diu ante ad fingenda idola inventa et instituta est. Illi enim qui a tanto tempore dii apud Græcos celebrantur, Jupiter, Neptunus, Apollo, Vulcanus, Mercurius, et e feminis Juno, Ceres, Pallas, Diana, edictis Thesei, quem Græcorum historia præcipue commendant, divinitatem sunt consecuti. Hinc illi qui id sanciverunt, ut homines, mortui lugentur: hi autem quos deos esse statuerunt, tanquam dii adorantur. O incredibilem repugnantiam atque insaniam! Notus ipsis est qui deos illos esse sanxit, et quos ille sanxit, eidem anteponunt! Verum utinam saltem in maribus stetisset eorum idololatria, neque feminis divinum nomen detulissent! Siquidem etiam mulieres, quas neque ad publica concilia admittere tutum est, divinis honoribus colunt et venerantur, quales sunt; quæ, ut supra diximus, Thesei præscripto inter numina sunt relatæ, et apud Ægyptios Isis, Puella et Adolescentula, atque apud alios Venus. Nam aliarum ridicula nomina proferre fas esse non reor. Multi enim non priscis tantum, sed nostris etiam temporibus, post amissos quos habebant charissimos, tum fratres tum cognatos ac uxores: multæ item mulieres extinctis viris (quos sane omnes, mortales homines fuisse natura convincit), illos et illas, cogente luctus acerbitate, pictura expresserunt et conflictis sacrificiis consecraverunt, quos deinde posterius ob pictum simulacrum et artificis industriam tanquam deos venerati sunt, idque præter omnem naturæ rationem. Quos enim ipsi parentes luxere ut qui dii non essent (namque

(55) Sic Basil. et Anglic. Editio Commel. et alii mss. unica voce habent ἐπεξουσίας, sed mendose.

(56) Seguer., Δήμητρα εἰς Ἀθηναῖα.

(57) Seguer., διετάξαντο.

(58) Sic Seguer. Basil. Anglic. Gobler. Felckm. 1 et 2 an. Alii cum editis, ειδωλοματρία.

(59) Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 2 anon., ὡς.

(60) Ambros. Camaldul., Puellam et Adolescentulam hic vertit: Omnibus, Proserpinam et Neu-

teram. Nannius Proserpinam minorem quasi Νεωτέρα ad Κόρη referretur. Κόρη Latinis Proserpinam esse nemo nescit. Quid autem sit Νεωτέρα, nihil certi dicere habemus. Forte Junonis filiam Ἥθην deam juventutis significat. Verum quicquid hic sit Κόρη et Νεωτέρα, Ambrosii interpretationem, quæ Græcis verbis simpliciter respondet, visum est amplecti.

si deos illos esse persuasum habuissent, minime ut perditos et mortuos delevissent: quia vero non tantum non esse deos, sed nec existere: quidem putabant, idcirco illorum formam imagine exprimebant, ut eorum effigiem præ oculis habentes, dolorem mitigarent, quem ex eo quod illi amplius non existerent acceperant, istos nihilominus stultissimi tanquam deos precantur, et veri Dei honore prosequuntur. Certe etiam hodie in Ægypto, luctus Osiris, Ori, Typhonisque et aliorum interius celebratur. Dodonæa item ærea et Cretæ Corybantes argumento sunt Jovem non fuisse deum, sed hominem, eunquæ ex patre carnivoro procreatum esse. Verum præ cæteris per mihi mirum videtur, Platonem magnum illum virum sapientia apud Græcos adeo celebrem, qui de Dei cognitione plurimum gloriabatur, in Piræum cum Socrate accessisse, ut Dianam hominis arte effictam adoraret.

11. Hæc autem et similia idololatriæ inventa jam olim Scriptura his verbis complexa est: *Initium fornicationis est exquisitio idolorum: et adinventio illorum, corruptio vitæ est. Neque enim erant ab initio, neque erunt in perpetuum. Vana enim hominum gloria in mundum ingressa sunt, et idcirco brevis idolorum finis est inventus. Acerbo enim luctu dolens pater, cito sibi rapti filii fecit imaginem, et illum qui tunc tanquam homo mortuus fuerat, nunc tanquam viventem colere cepit, subditisque suis sacra et cærimonias tradidit. Deinde impia consuetudo tempore inavalescens, tanquam lex custodita est, et tyrannorum imperio colebantur sculpta simulacra, quos cum coram honorare homines non possent, eo quod procul habitarent, forma quæ longe aberat expressa, evidentem imaginem regis quem honorare volebant, fecerunt, ut absentem tanquam præsentem studio adlarentur. Ad religionis autem et venerationis amplificationem etiam ignaros instigavit artificis eximia diligentia. Ille enim volens fortasse placere principi, omnem artem et industriam suam adhibuit, ut similitudinem quam optime exprimeret. Vulgus porro elegantia operis illectum, eum qui paulo ante ut homo colebatur, nunc numen esse reputavit; idque vitæ in insidias factum est, quoniam aut miseræ aut tyrannidi deservientes homines, incommunicabile nomen lapidibus et lignis imposuerunt. Cum igitur idolorum inventio hoc pacto, teste Scriptura, ab hominibus initium habuerit et efficta sit, jam tempus est, ut ad ejus confutationem aggrediamur: quod ut præstemus, non tam extrinsecus colligemus argumenta quam ex his ipsis quæ illi de suis numinibus*

¹ Sap. xiv, 12-21.

(61) Particulam οὐ restituimus ex Seguer. Basil. Anglic. Gobler. et Felckm. 1 anon.

(62) Seguer. Basil. et Felckm. 2 anon., Πειραιᾶ. Anglic. Gobler. et Felckm. 1 anon., Πειραιᾶ.

(63) Sic Seguer. et Basil. ut et Græcus Scripturæ textus. Alii cum editis κρατηθέν.

(64) Art. τὰ deest in Seguer.

Α θεοῦς, ὡς ἀπολομένους ἐκόψαντο· τούτου γὰρ χάριν, οὐ μόνον οὐ (61) νομίζοντες αὐτοὺς εἶναι θεοὺς, ἀλλὰ μὴδ' ὅλως ὑπάρχειν, ἐν εἰκόني τούτους ἐτυπώσαντο, ἵνα τοῦ μηκέτι εἶναι, τὴν διὰ τῆς εἰκόνης δόκησιν ὀρῶντες, παραμυθῶνται), τούτοις ὁμοῦς οἱ ἄφρονες ὡς θεοὺς εὐχονται, καὶ τὴν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ τιμὴν τούτοις περιτιθέασιν. Ἐν γοῦν Αἰγύπτῳ εἰσέτι καὶ νῦν ὁ περὶ Ὀσίρειως, καὶ Ὁρου, καὶ Τυφῶνος, καὶ τῶν ἄλλων θρῆνος τῆς ἀπωλείας ἐπιτελεῖται· καὶ τὰ ἐν Δωδώνῃ χαλκαῖα, καὶ οἱ ἐν Κρήτῃ Κορύβαντες, τὸν Δία μὴ εἶναι θεὸν ἐλέγχουσιν, ἀλλ' ἀνθρώπον, καὶ τοῦτον ἐκ πατρὸς ὠμοδόρου γενόμενον. Καὶ τὸ γε θαυμαστὸν, ὅτι καὶ ὁ πάνυ παρ' Ἑλλήσι σοφὸς καὶ πολλὰ καυχησάμενος, ὡς περὶ Θεοῦ διανοηθεὶς, ὁ Πλάτων, εἰς τὸν Πειραιᾶ (62) μετὰ Σωκράτους κατέρχεται, τὴν ἀνθρώπου τέχνην πλασθεῖσαν Ἀρτεμιν προσκυνήσων.

11. Ταύτας δὲ καὶ τὰς τοιαύτας τῆς εἰδωλομανίας εὐρέσεις ἀνωθεν καὶ πρὸ πολλοῦ προσέδιδασκεν ἡ Γραφὴ λέγουσα· Ἀρχὴ πορνείας ἐπίνοια εἰδώλων· εὐρέσεις δὲ αὐτῶν φθορὰ ζωῆς. Οὕτε γὰρ ἦν ἀπ' ἀρχῆς, οὔτε εἰς τὸν αἰῶνα ἔσται. Κεροδοξία γὰρ ἀνθρώπων ἤλθεν εἰς τὸν κόσμον, καὶ διὰ τοῦτο σύντομον αὐτῶν τέλος ἐπεροήθη. Ἄωρον γὰρ πέριθι τρυχόμενος πατήρ, τοῦ ταχέως ἀφαιρηθέντος τέκνου εἰκόνα ποιήσας, τὸν τότε νεκρὸν ἀνθρώπον, νῦν ὡς ζῶντα ἐτίμησε, καὶ παρέδωκε τοῖς ὑποχείριοις μυστήρια καὶ τελεῖα. Εἶτ' ἐν χρόνῳ κρατυνθὲν (63) τὸ ἀσεβὲς ἔθος, ὡς νόμος ἐφυλάχθη. Καὶ τυράννων ἐπιταγαῖς ἐθηροκεύετο τὰ (64) γλυπτὰ, οὗς ἐν ὄψει μὴ δυνατόμενοι τιμῆν ἀνθρώποι, διὰ τὸ μακρὰν οἰκεῖν, τὴν πόρρωθεν ὄψιν ἀνατυπωσάμενοι, ἐμπαρῆ εἰκόνα τοῦ τετιμημένου βασιλέως ἐποίησαν, ἵνα τὸν ἀπόντα ὡς παρόντα κολακείῳσι διὰ τῆς σπουδῆς. Εἰς ἐπιτασιν δὲ θρησκείας καὶ τοὺς ἀγροοῦντας ἡ τοῦ τεχνίτου προετρέψατο φιλοτιμία· ὁ μὲν γὰρ, Ἰσως τῷ κρατοῦντι βουλόμενος ἀρέσσει, ἐξεβιάσατο τῇ τέχνῃ τὴν ὁμοιότητα ἐπὶ τὸ κάλλιον· τὸ δὲ πλήθος, ἐφελκόμενον διὰ τὸ (65) εὐχαρί τῆς ἐργασίας, τὸν πρὸ ὄλλου τιμηθέντα ἀνθρώπον, νῦν (66) σέβασμα ἐλογίσασατο· καὶ τοῦτο ἐγεγόνει τῷ βίῳ εἰς (67) ἐνεδρον· ὅτι, ἡ συμφορὰ ἡ τυραννίδι δουλεύσαντες ἀνθρώποι, τὸ ἀκοινωνήτορον δρομα ἄλλοις καὶ ξύλοις περιέβηκαν. Τοιαύτης τοίνυν τῆς (68) τῶν εἰδώλων εὐρέσεως ἐπὶ μάρτυρι τῇ Γραφῇ παρὰ τοῖς ἀνθρώποις ἀρξάμενης καὶ ἀναπλασθείσης, ὦρα λοιπὸν σοὶ καὶ τὸν κατ' αὐτῆς ἐλεγχον ἀποδείξαι, οὐ τοσοῦτον ἐξῶθεν, ὅσον ἀφ' ὧν οὗτοι περὶ

(65) Felckm. 2 anon., εὐμορφον.

(66) Felckm. 2 anon., εἰς θεοῦς. Ibid. Basil. et Anglic., ἐλογίσασατο.

(67) Basil., ὡς.

(68) Art. τῆς deest in Felckm. 2 anon. Ibid. τῶν deest in Seguer. et Anglic.

αὐτῶν φρονουσι τὰ τεκμήρια λαμβανόντας (69). Εἰ γάρ τις τῶν παρ' αὐτοῖς λεγομένων θεῶν, ἵνα πρῶτον ἀπὸ τούτων τῶν κάτωθεν ἀρξωμαι, λάβοι τὰς πράξεις, εὐρήσει μὴ μόνον οὐκ εἶναι αὐτοὺς θεοὺς, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀνθρώπων τοὺς αἰσχίστους γεγονότας. Οἷον γάρ, οἶόν ἐστιν ἰδεῖν τοὺς παρὰ ποιηταῖς τοῦ Διὸς ἔρωτας, καὶ τὰς ἀσελγείας; Οἶόν ἐστιν αὐτὸν (70) ἀκούειν ἀρπάζοντα μὲν τὸν Γανυμήδην, καὶ τὰς κλοπιμαίους ἐργαζόμενον μοιχείας, δεδιότα δὲ καὶ δειλιῶντα μὴ παρὰ γνώμην αὐτοῦ τὰ τῶν Τρώων ἀπόληται (71) τελεῖν; Οἶόν ἐστιν ἰδεῖν αὐτὸν ἀχθόμενον ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Σαρπηδόου (72), καὶ βουλόμενον αὐτῷ βοηθῆσαι καὶ μὴ δυνάμενον· καὶ ἐπιβουλεύμενον μὲν (73) ὑπὸ τῶν ἄλλων λεγομένων θεῶν, Ἀθηνᾶς δὴ λέγω καὶ Ἥρας καὶ Ποσειδῶνος, βοηθούμενον δὲ ὑπὸ Θέτιδος γυναικὸς καὶ τοῦ ἑκατοταχείρου Αἰγαίωτος· καὶ νικώμενον ὑπὸ ἠδονῶν, δουλεύοντα δὲ γυναίξῃ, καὶ δι' αὐτὰς ἐν ἀλόγοις ζώοις τετραπόσι τε καὶ πενητοῖς ταῖς φαντασίαις παρακινδυνεύοντα· καὶ πάλιν αὐτὸν μὲν κρυπτόμενον διὰ τὴν τοῦ πατρὸς ἐπιβουλήν, τὸν δὲ Κρόνον ὑπ' αὐτοῦ δεσμευόμενον (74), κάκεινον ἀποτέμνοντα τὸν πατέρα; Ἄρ' οὐν ἄξιον τούτων ὑπονοεῖν θεὸν, τσσαῦτα δράσαντα, καὶ διαβληθέντα, ἃ μηδὲ οἱ κοινοὶ Ῥωμαίων νόμοι καὶ τοὺς ἀπλῶς ἀνθρώπους ἐπιτρέπουσι ποιεῖν;

12. Ἴνα γὰρ ἐκ πολλῶν ὀλίγα μνημονεύσω διὰ τὸ πλήθος, τίς ἰδὼν αὐτοῦ τὴν εἰς Σεμέλην, καὶ Λήδαν, καὶ Ἀλκμήνην, καὶ Ἄρτεμιν, καὶ Λητώ, καὶ Μαίαν, καὶ Εὐρώπην, καὶ Δανάην, καὶ Ἀντιόπην παρανομίαν καὶ φθοράν· ἢ τίς, ἰδὼν τὴν εἰς τὴν ἰδίαν ἀδελφὴν αὐτοῦ ἐπιχειρήσιν καὶ τόλμαν, ὅτι τὴν αὐτὴν ἀδελφὴν εἶχε καὶ γυναῖκα, οὐκ ἂν χλευάσειε, καὶ ζημιώσειε θανάτῳ; Ὅτι μὴ μόνον ἐμοίχευσε, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐκ τῆς μοιχείας γενομένους αὐτῷ παῖδας θεοποίησας ἀνέθηκεν, ἐπικάλυμμα τῆς παρανομίας αὐτοῦ τὴν τῆς θεοποιίας φαντασίαν κατασκευάζων· ὧν εἰσι Διόνυσος καὶ Ἡρακλῆς, καὶ Διόσκουροι, καὶ Ἑρμῆς, καὶ Περσεύς, καὶ Σώπειρα (75). Τίς, ἰδὼν τὴν τῶν λεγομένων θεῶν ἀκατάλλακτον πρὸς ἑαυτοὺς ἔριν ἐν Ἰλίῳ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Τρώων χάριν, οὐ καταγνώσεται τῆς ἀσθενείας αὐτῶν, ὅτι διὰ τὴν πρὸς ἀλλήλους φιλονεικίαν καὶ τοὺς ἀνθρώπους παρώξυναν; Τίς, ἰδὼν ὑπὸ μὲν Διομήδους τιτρωσκομένους Ἄρεα καὶ Ἀφροδίτην, ὑπὸ δὲ Ἡρακλέους τὴν Ἥραν καὶ τὸν Ἵποχρόνιον ὃν καλοῦσι θεόν, Ἀἰδονέα, καὶ Διόνυσον μὲν ὑπὸ Περσέως, Ἀθηνᾶν δὲ ὑπὸ Ἀρχάδος, καὶ τὸν Ἥφαιστον ῥιπτόμενον καὶ χυλαίνοντα, οὐ καταγνώσεται τῆς φύσεως, καὶ ἀποστραφήσεται μὲν τοῦ λέγειν αὐτοὺς εἶναι θεοὺς, φθαρτοὺς δὲ

A sentiunt. Si quis enim illorum, quos deos prædicant, ut inde primum exordiar, res gestas velit perpendere, eos non solum non esse deos, sed etiam hominum turpissimos fuisse reperiet. Quid enim, quæso, turpius quam illi Jovis amores, et impudicitiae, quas apud poetas legere licet? Quid fœdus dici potest quam cum eum audis rapere Ganymedem, **10** furtiva adulteria patrare, timere et pavere ne contra ipsius mentem Trojanorum mœnia diruantur? Quid indignius cogitaveris, quam cum ipsum vides mortem filii sui Sarpedonis quiditer ferre, eique opitulari velle, nec posse? Quid, inquam, miserius potest esse quam cum cernis ei insidias ab aliis, qui dicuntur dii, fieri, Minerva nempe, Junone et Neptuno, openique ferri a Thetide muliere et a centimano Ægeone: cum item voluptate victum mulieribus servire vides, illarumque causa brutorum animantium, quadrupedum et volucrum formas non sine sui periculo induere: cum rursum eundem ut patris insidias fugiat, latebras quærere perspicis, ac deinde Saturnum suum patrem ab illo vinciri et castrari? An ergo æquum est illum censeri deum, qui ea flagitia commisit, et tantorum scelerum reus est, quæ neque communes Romanorum leges vel ipsis hominibus facere permittunt?

12. Ut enim præ multitudine pauca ex multis commemorarem, quis cognitis flagitiis et stupris, quibus Semelem, Ledam, Alcmenam, Dianam, Latonam, Maïam, Europam, Danaen et Antiopam vitiauit, vel quis perspecta ejus in propriam sororem impudica audacia, quam nimirum simul et sororem et uxorem habuit, illum non despiciat, et morte dignum æstimet? Enimvero non supra tantum commisit, sed etiam quos ex stupris procreavit liberos, inter deos retulit, divinitatis specie ad suam pravitatem tegendam abusus. Horum ex numero sunt Bacchus, Hercules, Dioscuri, Mercurius, Perseus et Sospita. Quis implacabili contentione audita, qua dii illi, Græcorum et Trojanorum causa, apud Ilium inter se pugnant, eorum imbecillitatem non condemnet, qui nempe mutua inter se rixa etiam homines irritaverint? Quis si viderit Martem et Venerem a Diomede vulnerari, Junonem vero et infernum quem vocant Deum, Aidoneum sive Plutonem ab Hercule, Bacchumque a Perseo, et Minervam ab Arcade, Vulcanum autem e cœlo projici eoque casu claudum fieri; quis, inquam, hæc intueri possit, quin statim hujusmodi deorum naturam spernat ac vituperet, vehementerque deinceps abhorreat quo-

(69) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 2 anon. Alii cum editis λαμβανόντας.

(70) Anglic. et Felckm. 2 anon., αὐτῶν.

(71) Sic Seguer. et Basil. Gobler. et Felckm. 1 anon., at Angl. et Felckm. 2 anon., ἀπόληται. Cæteri cum editis, ἀπόλλεται.

(72) Sic Seguer. et Basil. Anglic. et Felckm. 2 anon. Alii cum editis Σαρπηδόου, mendose. Vide Homeri *Iliad.* II.

(73) Particula μὲν deest in Felckm. 3 anon. Ibid. vox λεγομένων deest in Basil. et Anglic. Ibid. par-

ticula δὲ deest in Seguer.

(74) Sic Seguer. Alii cum editis, δεσμούμενον.

(75) Dianam hic significari verisimile est, quam Sospitam appellatam esse observat Natalis Comes *Mythol.* lib. III, c. 18, nempe quod parientibus auxiliari crederetur. Juno quoque Sospita dicebatur, ut patet ex Cicerone lib. I *De nat. deor.*, et alibi. At hic Junonem non intelligi manifestum est, quia Juno soror et uxor Jovis erat, non filia, qualis erat: quæ hic Σώπειρα appellatur.

si deos illos esse persuasum habuissent, minime ut perditos et mortuos delfevissent : quia vero non tantum non esse deos, sed nec existere quidem putabant, idcirco illorum formam imagine exprimebant, ut eorum effigiem præ oculis habentes, dolorem mitigarent, quem ex eo quod illi amplius non existerent acceperant, istos nihilominus stultissimi tanquam deos precantur, et veri Dei honore prosequuntur. Certe etiam hodie in Ægypto, luctus Osiris, Ori, Typhonisque et aliorum interitus celebratur. Dodonæa item ærea et Cretæ Corybantes argumento sunt Jovem non fuisse deum, sed hominem, eumque ex patre carnivoro procreatum esse. Verum præ cæteris per mihi mirum videtur, Platonem magnum illum virum sapientia apud Græcos adeo celebrem, qui de Dei cognitione plurimum gloriabatur, in Piræum cum Socrate accessisse, ut Dianam hominis arte effictam adoraret.

11. Hæc autem et similia idololatriæ inventa jam olim Scriptura his verbis complexa est : *Initium fornicationis est exquisitio idolorum : et adinventio illorum, corruptio vitæ est. Neque enim erant ab initio, neque erunt in perpetuum. Vana enim hominum gloria in mundum ingressa sunt, et idcirco brevis illorum finis est inventus. Acerbo enim luctu dolens pater, cito sibi rapti filii fecit imaginem, et illum qui tunc tanquam homo mortuus fuerat, nunc tanquam viventem colere cæpit, subditisque suis sacra et caerimonias tradidit. Deinde impia consuetudo tempore invalescens, tanquam lex custodita est, et tyrannorum imperio colebantur sculpta simulacra, quos cum coram honorare homines non possent, eo quod præcul habitarent, forma quæ longe aberat expressa, evidentem imaginem regis quem honorare volebant, fecerunt, ut absentem tanquam præsentem studio adularentur. Ad religionis autem et venerationis amplificationem etiam ignaros instigavit artificis esimia diligentia. Ille enim volens fortasse placere principi, omnem artem et industriam suam adhibuit, ut similitudinem quam optime exprimeret. Vulgus porro elegantia operis illectum, cum qui paulo ante ut homo colebatur, nunc numen esse reputavit ; idque vitæ in insidias factum est, quoniam aut miserie aut tyrannidi deservientes homines, incommunicabile nomen lapidibus et lignis imposuerunt¹. Cum igitur idolorum inventio hoc pacto, teste Scriptura, ab hominibus initium habuerit et efficta sit, jam tempus est, ut ad ejus confutationem aggrediamur : quod ut præstemus, non tam extrinsecus colligemus argumenta quam ex his ipsis quæ illi de suis numinibus*

¹ Sap. xiv, 12-21.

(61) Particulam οὐ restituimus ex Seguer. Basil. Anglic. Gobler. et Felckm. 1 anon.

(62) Seguer. Basil. et Felckm. 2 anon., Πειραιᾶ. Anglic. Gobler. et Felckm. 1 anon., Πειραιᾶ.

(63) Sic Seguer. et Basil. ut et Græcus Scripturæ textus. Alii cum editis κρατηθέν.

(64) Art. τὰ deest in Seguer.

θεοὺς, ὡς ἀπολομένους ἐκόψαντο· τούτου γὰρ χάριν, οὐ μόνον οὐ (61) νομίζοντες αὐτοὺς εἶναι θεοὺς, ἀλλὰ μηδ' ὅλως ὑπάρχειν, ἐν εἰκόνι τοῦτους ἐτυπώσαντο, ἵνα τοῦ μηκέτι εἶναι, τὴν διὰ τῆς εἰκόνος δέκησιν ὀρῶντες, παραμυθῶνται, τούτοις ὅμως οἱ ἄφρονες ὡς θεοὶ εὐχονται, καὶ τὴν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ τιμὴν τούτοις περιτιθέασιν. Ἐν γοῦν Αἰγύπτῳ εἰσέτι καὶ νῦν ὁ περὶ Ὀσίρεως, καὶ Ἄρου, καὶ Τυφῶνος, καὶ τῶν ἄλλων θρηγῶς τῆς ἀπωλείας ἐπιτελεῖται· καὶ τὰ ἐν Δωδώνῃ χαλκεῖα, καὶ οἱ ἐν Κρήτῃ Κορύβαντες, τὸν Δία μὴ εἶναι θεὸν ἐλέγχουσιν, ἀλλ' ἀνθρώπον, καὶ τοῦτον ἐκ πατρὸς ὠμοδόρου γενόμενον. Καὶ τὸ γε θαυμαστόν, ὅτι καὶ ὁ πάνυ παρ' Ἑλλήσι σοφὸς καὶ πολλὰ καυχησάμενος, ὡς περὶ Θεοῦ διανοηθεὶς, ὁ Πλάτων, εἰς τὸν Πειραιᾶ (62) μετὰ Σωκράτους κατέρχεται, τὴν ἀνθρώπου τέχνην πλασθεῖσαν Ἄρτεμιν προσκυνήσων.

11. Ταύτας δὲ καὶ τὰς τοιαύτας τῆς εἰδωλομανίας εὐρέσεις ἀνωθεν καὶ πρὸ πολλοῦ προσέβασκεν ἡ Γραφή λέγουσα· Ἀρχὴ πορνείας ἐπίνοια εἰδώλων· εὐρέσεις δὲ αὐτῶν φθορὰ ζωῆς. Οὔτε γὰρ ἦν ἀπ' ἀρχῆς, οὔτε εἰς τὸν αἰῶνα ἔσται. Κενοδοξία γὰρ ἀνθρώπων ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον, καὶ διὰ τοῦτο σύντομον αὐτῶν τέλος ἐπεσοῖθη. Ἄωρον γὰρ πένθει τρυχόμενος πατήρ, τοῦ ταχέως ἀφαιρηθέντος τέκνου εἰκόνα ποιήσας, τὸν τότε νεκρὸν ἀνθρώπον, νῦν ὡς ζῶντα ἐτίμησε, καὶ παρέδωκε τοῖς ὑποχειρίοις μυστήρια καὶ τελετάς. Εἴτε ἐν χρόνῳ κρατυθῆν (63) τὸ ἀσεβὲς ἔθος, ὡς νόμος ἐφυλάχθη. Καὶ τυραννῶν ἐπιταγαῖς ἐθηροκτεῖτο τὰ (64) γλυπτὰ, οὐκ ἐν δυνεί μὴ δυνάμενοι τιμῆν ἀνθρώποι, διὰ τὸ μακρὰν οἰκεῖν, τὴν πόρρωθεν δύνῃ ἀνατυπωσάμενοι, ἐμφανῆ εἰκόνα τοῦ τετιμημένου βασιλέως ἐποίησαν, ἵνα τὸν ἀπόντα ὡς παρόντα κολακεύωσι διὰ τῆς σπουδῆς. Εἰς ἐπίτασιν δὲ θρησκείας καὶ τοὺς ἀγροσύνας ἡ τοῦ τεχνίτου προστρέψατο φιλοτιμία· ὁ μὲν γὰρ, ἴσως τῷ κρατοῦντι βουλόμενος ἀρῆσαι, ἐξεδιάτατο τῇ τέχνῃ τὴν ὁμοίτητα ἐπὶ τὸ κάλλιον· τὸ δὲ κληθεὶς, ἐφελκόμενος διὰ τὸ (65) εὐχάρι τῆς ἐργασίας, τὸν πρὸ ὀλίγου τιμηθέντα ἀνθρώπον, νῦν (66) σέβασμα ἐλογίσασατο· καὶ τοῦτο ἐφεγόνει τῷ βίῳ εἰς (67) ἐνεδρον· ὅτι, ἡ συμφορὰ ἡ τυραννίδι δουλεύσαντες ἀνθρώποι, τὸ ἀκοινώρητον ὄνομα λίθοις καὶ ξύλοις περιέθησαν. Τοιαύτης τοίνυν τῆς (68) τῶν εἰδώλων εὐρέσεως ἐπὶ μάρτυρι τῇ Γραφῇ παρὰ τοῖς ἀνθρώποις ἀρξαμένης καὶ ἀναπλασθείσης, ὥρα λοιπὸν σοι καὶ τὸν κατ' αὐτῆς ἐλεγχὸν ἀποδείξει, οὐ τοσοῦτον ἐξωθεν, ὅσον ἀπ' ὧν οὗτοι περὶ

(65) Felckm. 2 anon., εὐμορφον.

(66) Felckm. 2 anon., εἰς θεοῦς. Ibid. Basil. et Anglic., ἐλογίσασατο.

(67) Basil., ὧς.

(68) Art. τῆς deest in Felckm. 2 anon. Ibid. τῶν deest in Seguer. et Anglic.

αὐτῶν φρονουσι τὰ τεκμήρια λαμβανόντας (69). Εἰ γάρ τις τῶν παρ' αὐτοῖς λεγομένων θεῶν, ἵνα πρῶτον ἀπὸ τούτων τῶν κάτωθεν ἀρξώμαι, λάβοι τὰς πράξεις, εὐρήσει μὴ μόνον οὐκ εἶναι αὐτοὺς θεοὺς, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀνθρώπων τοὺς αἰσχίστους γεγονότας. Οἶον γάρ, οἷόν ἐστιν ἰδεῖν τοὺς παρὰ ποιηταῖς τοῦ Διὸς ἔρωτας, καὶ τὰς ἀσελγείας; Οἶόν ἐστιν αὐτὸν (70) ἀκούειν ἀρπάζοντα μὲν τὸν Γανυμήδη, καὶ τὰς κλοπιμαίους ἐργαζόμενον μοιχείας, δεδιότα δὲ καὶ δειλιώντα μὴ παρὰ γνώμην αὐτοῦ τὰ τῶν Τρώων ἀπδληται (71) τείχη; Οἶόν ἐστιν ἰδεῖν αὐτὸν ἀχθόμενον ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Σαρπηδόος (72), καὶ βουλόμενον αὐτῷ βοηθῆσαι καὶ μὴ δυνάμενον· καὶ ἐπιβουλεύμενον μὲν (73) ὑπὸ τῶν ἄλλων λεγομένων θεῶν, Ἀθηνᾶς δὴ λέγω καὶ Ἥρας καὶ Ποσειδῶνος, βοηθούμενον δὲ ὑπὸ Θέτιδος γυναικὸς καὶ τοῦ ἑκατο-
 ταχείρου Αἰγαίωος· καὶ νικώμενον ὑπὸ ἡδονῶν, δουλεύοντα δὲ γυναιξί, καὶ δι' αὐτάς ἐν ἀλόγοις ζώοις τετράποσιν τε καὶ πτηνοῖς ταῖς φαντασίαις παρακινδυνεύοντα· καὶ πάλιν αὐτὸν μὲν κρυπτόμενον διὰ τὴν τοῦ πατρὸς ἐπιβουλήν, τὸν δὲ Κρόνον ὑπ' αὐτοῦ δεσμευόμενον (74), κάκεινον ἀποτέμνοντα τὸν πατέρα; Ἄρ' οὐν ἄξιον τοῦτον ὑπονοεῖν θεόν, τοσαῦτα δράσαντα, καὶ διαβληθέντα, ἃ μὴδὲ οἱ κοινοὶ Ῥωμαίων νόμοι καὶ τοὺς ἀπλῶς ἀνθρώπους ἐπιτρέπουσι ποιεῖν;

12. Ἴνα γὰρ ἐκ πολλῶν ὀλίγα μνημονεύσω διὰ τὸ πλῆθος, τίς ἰδὼν αὐτοῦ τὴν εἰς Σεμέλην, καὶ Λήδαν, καὶ Ἀλκμήνην, καὶ Ἄρτεμιν, καὶ Λητώ, καὶ Μαίαν, καὶ Εὐρώπην, καὶ Δανάην, καὶ Ἀντιόπην παρανομίαν καὶ φθοράν· ἢ τίς, ἰδὼν τὴν εἰς τὴν ἰδίαν ἀδελφὴν αὐτοῦ ἐπιχείρησιν καὶ τόλμαν, ὅτι τὴν αὐτὴν ἀδελφὴν εἶχε καὶ γυναῖκα, οὐκ ἂν χλευάσειε, καὶ ζημιώσειε θανάτῳ; Ὅτι μὴ μόνον ἐμοίχευσεν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐκ τῆς μοιχείας γενομένους αὐτῷ παῖδας θεοποιήσας ἀνέθηκεν, ἐπικάλυμμα τῆς παρανομίας αὐτοῦ τὴν τῆς θεοποιίας φαντασίαν κατασκευάζων· ὧν εἰσι Διόνυσος καὶ Ἡρακλῆς, καὶ Διόσκουροι, καὶ Ἑρμῆς, καὶ Περσεύς, καὶ Σώτειρα (75). Τίς, ἰδὼν τὴν τῶν λεγομένων θεῶν ἀκατάλλακτον πρὸς ἑαυτοὺς ἔριν ἐν Ἰλίῳ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Τρώων χάριν, οὐ καταγνώσεται τῆς ἀσθενείας αὐτῶν, ὅτι διὰ τὴν πρὸς ἀλλήλους φιλονεικίαν καὶ τοὺς ἀνθρώπους παρώξυναν; Τίς, ἰδὼν ὑπὸ μὲν Διομήδους τιτρωσκομένους Ἄρεα καὶ Ἀφροδίτην, ὑπὸ δὲ Ἡρακλέους τὴν Ἥραν καὶ τὸν Ὑποχρόνιον ἢν καλοῦσι θεόν, Ἀΐδονεά, καὶ Διόνυσον μὲν ὑπὸ Περσέως, Ἀθηνᾶν δὲ ὑπὸ Ἀρχάδος, καὶ τὸν Ἥφαιστον βιπτόμενον καὶ χωλαίνοντα, οὐ καταγνώσεται τῆς φύσεως, καὶ ἀποστραφῆσεται μὲν τοῦ λέγειν αὐτοὺς εἶναι θεοὺς, φθαρτοὺς δὲ

A sentiunt. Si quis enim illorum, quos deos prædicant, ut inde primum exordiar, res gestas velit perpendere, eos non solum non esse deos, sed etiam hominum turpissimos fuisse reperiet. Quid enim, quaeso, turpius quam illi Jovis amores, et impudicitiae, quas apud poetas legere licet? Quid lædus dici potest quam cum eum audis rapere Ganymedem, **10** furtiva adulteria patrare, timere et pavere ne contra ipsius mentem Trojanorum mœnia diruantur? Quid indignius cogitaveris, quam cum ipsum vides mortem filii sui Sarpedonis graviter ferre, eique opitulari velle, nec posse? Quid, inquam, miserius potest esse quam cum ceruis ei insidias ab aliis, qui dicuntur dii, fieri, Minerva nempe, Junone et Neptuno, openique ferri a Thetide muliere et a centimano Ægeone: cum item voluptate victum mulieribus servire vides, illarumque causa brutorum animantium, quadrupedum et volucrum formas non sine sui periculo induere: cum rursus eundem ut patris insidias fugiat, latebras quaerere perspicis, ac deinde Saturnum suum patrem ab illo vinciri et castrari? An ergo æquum est illum censeri deum, qui ea flagitia commisit, et tantorum scelerum reus est, quæ neque communes Romanorum leges vel ipsis hominibus facere permittunt?

12. Ut enim præ multitudine pauca ex multis commemorare, quis cognitis flagitiis et stupris, quibus Semelem, Ledam, Alcmenam, Dianam, Latonam, Maian, Europam, Danaen et Antiopeam vitiauit, vel quis perspecta ejus in propriam sororem impudica audacia, quam nimirum simul et sororem et uxorem habuit, illum non despiciat, et morte dignum æstimet? Enimvero non supra tantum commisit, sed etiam quos ex stupris procreavit liberos, inter deos retulit, divinitatis specie ad suam pravitatem legendam abusus. Horum ex numero sunt Bacchus, Hercules, Dioscuri, Mercurius, Perseus et Sospita. Quis implacabili contentione audita, qua dii illi, Græcorum et Trojanorum causa, apud Ilium inter se pugnabant, eorum imbecillitatem non condemnet, qui nempe mutua inter se rixa etiam homines irritaverint? Quis si viderit Martem et Venere a Diomede vulnerari, Junonem vero et infernum quem vocant Deum, Aidoneum sive Plutonem ab Hercule, Bacchumque a Perseo, et Minervam ab Arcade, Vulcanum autem e cælo projici eoque casu claudum fieri; quis, inquam, hæc intueri possit, quin statim hujusmodi deorum naturam spernat ac vituperet, vehementerque deinceps abhorreat quoc-

(69) Sic Segner. Gobler. et Felckm. 2 anon. Alii cum editis λαμβανόντες.

(70) Anglic. et Felckm. 2 anon., αὐτῶν.

(71) Sic Segner. et Basil. Gobler. et Felckm. 1 anon., at Angl. et Felckm. 2 anon., ἀπόληται. Cæteri cum editis, ἀπόληται.

(72) Sic Segner. et Basil. Anglic. et Felckm. 2 anon. Alii cum editis Σαρπηδόος, mendose. Vide Homeri *Iliad.* II.

(73) Particula μὲν deest in Felckm. 3 anon. Ibid. vox λεγομένων deest in Basil. et Anglic. Ibid. par-

ticula δὲ deest in Segner.

(74) Sic Segner. Alii cum editis, δεσμώμενον.

(75) Dianam hic significari verisimile est, quam Sospitam appellatam esse observat Natalis Comes *Mythol.* lib. III, c. 18, nempe quod parentibus auxiliari crederetur. Juno quoque Sospita dicebatur, ut patet ex Cicero lib. I *De nat. deor.*, et alibi. At hic Junonem non intelligi manifestum est, quia Juno soror et uxor Jovis erat, non filia, qualis erat: quæ hic Σώτειρα appellatur.

minus deos illos esse dicat, sed potius cum corruptioni subjectos et patibilis naturæ esse intellexerit, nihil profecto aliud eos quam homines, atque imbecilles homines esse agnosceret, magisque illos qui vulnerant, quam qui vulnerantur, jure et merito admirabitur? Quis item Martis cum Venere adulterium, et utriusque paratas a Vulcano insidias, aliosque quos vocant deos ad stupri spectaculum ab eodem Vulcano accersitos adventare, et illorum impudicitiam contueri conspiciens, risum tenere queat, eosque non valde aspernetur? Quis non rideat, si Herculem viderit præ ebrietate libidinose in Omphalem insanire? Nam libidinosa illorum gesta turpissimosque amores, ac eorum imagines auro, argento, ære, ferro, lapidibus et lignis expressas, nihil est cur accurate reprehendam, cum res ipsæ ex sese execrandæ sint, et manifestam erroris notam habeant. Qua sane in re, eorum, qui his fallaciis seducuntur, maxime misereri convenit. Hi enim qui adulterium, qui ad ipsorum uxorem aude- ret accedere, maximo odio prosequerentur, adulterii magistros deos facere non verentur: cumque ipsi cum sororibus **11** commiseri reformidant, eos qui id ipsum faciunt, venerantur: qui iidem pueros corrumpere crimen esse fatentur, illos nihilominus colunt qui hujusce flagitii rei esse prædicantur: ac denique ea, quæ leges hominibus prohibent, suis, ut appellant, diis non erubescunt ascribere.

13. Præterea cum lapides et ligna adorant, non attendunt se res prorsus similes pedibus conculcare et comburere, quarum partes deos nuncupant, et quæ paulo ante in usum assumebant, hæc eadem sculpta insipienter venerari: quæ dum faciunt, non certe advertunt nec omnino cogitant se non deos sed cælatoris artem adorare. Siquidem quandiu impositus est lapis et materia rudis, tandiu ista calcant et ad suos sæpe usus etiam viliores adhibent. Cum vero fictor artem suam in illis exercuerit, et viri vel mulieris forma materiam figurarit, tunc gratias agunt artifici, jamque ut deos colunt, quos mercede a cælatore emerunt. Quinetiam fictor, quasi oblitus quæ ipse fabricavit, propriis operibus supplicat, et quæ paulo ante scalpebat et incidebat, hæc eadem, perfecto opere, deos salutat. Atqui si illa admiratione digna erant, cælatoris sane artem laudare et admirari, non autem quæ ficta erant fictori præferre decebat. Siquidem non materia artem, sed ars materiam ornavit et deum fecit. Multo igitur æquius erat ab illis coli artificem, quam ea quæ ipse fecerat, tum quia ipse diis illis arte factis tempore prior est, tum quia, ut voluit, sic illi effecti sunt. Nunc vero, rejecta æquitate, scientiaque et arte posthabitis, ea adorant quæ scientia et arte

(76) Hæ voces αὐτούς, καὶ ἀνθρώπους desunt in Felckm. 3 anon. et Anglic. In Gobler. autem et Felckm. 4 anon. desunt tantum καὶ ἀνθρώπους.

(77) Anglic., μῖσος.

(78) Seguer., ἐπισμιστόμενοι. Gobler., ἐπισμινύμενοι. Paulo post Felckm. 3 anon. κακὴν habet,

A καὶ παθητοῦς αὐτοῦς ἀκούων, οὐδὲν ἄλλο ἢ ἀνθρώ-
πους αὐτοῦς, καὶ ἀνθρώπους (76) ἀσθενεῖς ἐπιγνώσε-
ται, καὶ μᾶλλον τοὺς τρώσαντας ἢ τοὺς τρωθέντας
θαυμάσειεν; Ἡ τίς, ἰδὼν τὴν Ἄρεος πρὸς Ἄφροδί-
την μοιχείαν, καὶ τὸν Ἥφαιστου κατ' ἀμφοτέρων κα-
τασκευαζόμενον δόλον, καὶ τοὺς ἄλλους λεγομένους
θεοὺς ἐπὶ θέαν τῆς μοιχείας ὑπὸ τοῦ Ἥφαιστου κα-
λουμένους, καὶ αὐτοὺς ἐρχομένους, καὶ ὀρῶντας αὐ-
τῶν τὴν ἀσέλγειαν, οὐκ ἂν γελάσειε καὶ καταγνώσε-
ται τῆς φανυλότητος αὐτῶν; Ἡ τίς οὐκ ἂν γελάσειεν
ὀρῶν τὴν Ἡρακλέους πρὸς τὴν Ὀμφάλην ἐκ μέθης
παραφροσύνην καὶ ἀσωτίαν; Τὰς γὰρ καθ' ἡδονὴν
αὐτῶν πράξεις, καὶ τοὺς παραλόγους αὐτῶν ἔρωτας,
καὶ τὰς ἐν χρυσῷ καὶ ἀργύρῳ, καὶ χαλκῷ καὶ σιδή-
ρῳ, καὶ λίθοις καὶ ξύλοις θεοπλαστίας, οὐ δεῖ δι-
ελέγγειν μετὰ σπουδῆς, τῶν πραγμάτων καὶ ἀφ' ἐκυ-
τῶν ἐχόντων τὸ μῖσος (77), καὶ δι' ἑαυτῶν ἐπιδεικνυ-
μένων τὸ τῆς πλάνης γνῶρισμα· ἐφ' οἷς μάλιστα καὶ
οἰκτειρήσειεν ἂν τις τοὺς ἀπατωμένους ἐν αὐτοῖς. Τῇ
γὰρ ἑαυτῶν γυναικὶ μισοῦντες τὸν ἐπιβαίνοντα μοι-
χὸν, τοὺς τῆς μοιχείας διδασκάλους θεοποιούντες οὐκ
αἰσχύνονται· καὶ ταῖς ἀδελφαῖς αὐτοῖ οὐκ ἐπιμιγνύ-
μενοι (78) τοὺς τοῦτο ποιήσαντας προσκυνοῦσι· καὶ
ὁμολογοῦντες εἶναι κακὴν τὴν παιδοφθορίαν, τοὺς ἐπὶ
ταύτῃ διαβαλλομένους θρησκείουσι· καὶ ἂ μὴδὲ ἐν
ἀνθρώποις εἶναι ἐπιτρέπουσιν οἱ νόμοι, ταῦτα τοῖς
ὕπ' αὐτῶν ὀνομαζομένοις (79) θεοῖς περιτιθέντες οὐκ
ἐρυθρίωσιν.

C 13. Εἶτα προσκυνοῦντες λίθοις καὶ ξύλοις (80), οὐκ
ὀρώσιν, ὅτι τὰ μὲν ὅμοια τοῖς ποσὶ πατοῦσι καὶ καί-
ουσι, τὰ δὲ τούτων μέρη θεοὺς προσαγορεύουσι· καὶ
ἂ πρὸ ὀλίγου εἰς χρῆσιν εἶχον, ταῦτα διὰ παραφρο-
σύνην γλύψαντες σέβουσιν· οὐκ ὀρῶντες, οὐδὲ λο-
γίζόμενοι τὸ σύνολον, ὅτι οὐ θεοὺς, ἀλλὰ τὴν τέχνην
τοῦ γλύψαντος προσκυνοῦσιν. Ἐως μὲν γὰρ ἄξυστός
ἔστιν ὁ λίθος, καὶ ἡ ὕλη ἀργή, ἐπὶ τοσοῦτον ταῦτα πα-
τοῦσι, καὶ τούτοις εἰς ὑπερησίας τὰς ἑαυτῶν πολλακίς
καὶ τὰς ἀτιμωτέρας χρῶνται· ἐπειδὴν δὲ ὁ τεχνίτης
εἰς αὐτὰ τῆς ἰδίας ἐπιστήμης ἐπιβάλλῃ τὰς συμμε-
τρίας, καὶ ἀνδρὸς ἢ γυναικὸς εἰς τὴν ὕλην σχῆμα τυ-
πώσῃ, τότε δὴ, χάριν ὁμολογήσαντες τῷ τεχνίτῃ,
λοιπὸν ὡς θεοὺς προσκυνοῦσι, μισθοῦ παρὰ τοῦ γλύ-
ψαντος αὐτοῦς ἀγοράσαντες. Πολλάκις δὲ καὶ αὐτοὶς
D ὁ ἀγαματοποιός, ὥσπερ ἐπιλαθόμενος ὧν αὐτοὶς εἰρ-
γάτατο, τοῖς ἰδιοῖς ἔργοις προσεύχεται· καὶ ἂ πρὸ
ὀλίγου κατέξεε καὶ κατέκοπτε, ταῦτα μετὰ τὴν τέχνην
θεοὺς προσαγορεύει. Ἔδει δὲ, εἴτερον ἦν θαυμάζειν
ταῦτα, τὴν τοῦ ἐπιστήμονος τέχνην ἀποδέχεσθαι, καὶ
μὴ τὰ ὑπ' αὐτοῦ πλασθέντα τοῦ πεποιηκότος προτι-
μῆν. Οὐ γὰρ ἡ ὕλη τὴν τέχνην, ἀλλ' ἡ τέχνη τὴν
ὕλην ἐκόσμησε καὶ ἐθεοποίησε. Πολλῶ οὖν μᾶλλον
δικαιότερον ἦν τὸν τεχνίτην αὐτοῦς προσκυνεῖν, ἢ περ
τὰ ὑπ' αὐτοῦ πεποιημένα, ὅτι τε καὶ προὔπηρχε τῶν

ubi alii κακόν.

(79) Omnes hic addunt εἶναι; præter ms. Felckm. 3 anon.

(80) Καὶ ξύλοις desunt in Seguer. Idem paulo post τὰς ὀλίγου habet, ubi alii, πρὸς ὀλίγον. Item, pro καίουσι, Gobler. et Felckm. 4 anon. ξέουσι habent,

ἐκ τέχνης θεῶν, καὶ ὅτι ὡς ἐβουλήθη, οὕτω καὶ γέγονασι. Νῦν δὲ παραγκωνισάμενοι τὸ δίκαιον, καὶ τὴν ἐπιστήμην, καὶ τὴν τέχνην ἀτιμάσαντες, τὰ μετ' ἐπιστήμης καὶ τέχνης γεγονότα προσκυνοῦσι· καὶ τοῦ ποιήσαντος ἀνθρώπου ἀποδνήσκοντος, τὰ ὑπ' αὐτοῦ γενόμενα, ὡς ἀθάνατα τιμῶσιν· ἃ, εἰ μὴ τύχοιεν τῆς καθ' ἡμέραν ἐπιμελείας, πάντως τῷ χρόνῳ διὰ τὴν φύσιν ἀφανίζονται. Πῶς δὲ οὐκ ἂν τις αὐτοὺς οἰκτειρήσειε καὶ κατὰ τοῦτο, ὅτι βλέποντες αὐτοὶ τοῖς μὴ βλέπουσι (81) προσκυνοῦσι, καὶ ἀκούοντες αὐτοὶ τοῖς μὴ ἀκούουσι προσεύχονται· καὶ ἐμψυχοὶ καὶ λογιχοὶ κατὰ φύσιν ὄντες οἱ ἀνθρώποι, τοὺς μὴδ' ὅλως κινουμένους, ἀλλὰ καὶ (82) ἀψύχους ὄντας, ὡς θεοὺς προσεγαρορεύουσι· καὶ τό γε θαυμαστὸν, ὅτι οὓς αὐτοὶ φυλάττουσιν ὑπ' ἐξουσίαν ἔχοντες, τούτοις ὡς δεσπότηται δουλεύουσι; Καὶ μὴ τοι νομίσης ταῦτά με λέγειν ἀπλῶς, ἢ ψεῦδεσθαι κατ' αὐτῶν· ἔστι μὲν γὰρ πάρεστι τοῖς βουλουμένοις ὄραν τὰ τοιαῦτα.

14. Κρείττων δὲ μαρτυρία περὶ τούτων ἐστὶ καὶ παρὰ τῆς θείας Γραφῆς προδιδασκούσης ἀνωθεν καὶ λεγούσης· Τὰ εἰδωλα τῶν ἐθνῶν ἀργύριον καὶ χρύσιον, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων. Ὀφθαλμοὺς ἔχουσι, καὶ οὐκ ὄφονται (83)· στόμα ἔχουσι, καὶ οὐκ λαλήσουσιν. ὤτια ἔχουσι, καὶ οὐκ ἀκούσονται· ῥίνας ἔχουσι, καὶ οὐκ ὀσφρανθήσονται. Χεῖρας ἔχουσι, καὶ οὐ ψηλαφήσουσι· πόδας ἔχουσι, καὶ οὐ περιπατήσουσιν· οὐ φωνήσουσιν ἐν τῷ λάρυγγι αὐτῶν. Ὅμοιοι αὐτοῖς γέγοντο (84) οἱ ποιοῦντες αὐτά. Οὐδὲ προφητικῆ δὲ τούτων ἄπεστι μὲντις, ἀλλ' ἔστι καὶ ἐν τούτοις ὁ κατ' αὐτῶν Ἐλεγγος, λέγοντος τοῦ Πνεύματος· Αἰσχυρήσονται (85) οἱ πλάσσοιτες θεῶν, καὶ γλύφοιτες πάντες μάταια· καὶ πάντες ὄθεν ἐγένοντο, ἐξηράνθησαν· καὶ κωφοὶ ἀπὸ ἀνθρώπων συναχθήτωσαν πάντες, καὶ στήθωσαν ἄμα, καὶ ἐντραπήτωσαν καὶ αἰσχυρήτωσαν (86) ἅμα· ὅτι ὤξυνε τέκτων σιδήρον, καὶ σκεπάσῃ εἰργάσατο αὐτό, καὶ ἐν τεπέτρῳ ἐρρύθμισεν αὐτό (87), καὶ ἔστησεν αὐτό ἐν βραχίονι τῆς ἰσχύος αὐτοῦ· καὶ πειράσει καὶ ἀσθενήσει, καὶ οὐ μὴ πλὴ ὕδωρ. Ἐύλον γὰρ ἐκλεξάμενος τέκτων, ἔστησεν αὐτό ἐν μέτρῳ, καὶ ἐν πολλῇ ἐρρύθμισεν αὐτό, καὶ ἐποίησεν αὐτό ὡς μορφήν ἀνδρός καὶ ὡς ὠραιότητα ἀνθρώπου, ἔστησεν αὐτό ἐν οἴκῳ (88) ὃ ἔκοψε εὐύλον ἐκ τοῦ δρυμοῦ, ὃ ἐφύτευσεν ὁ Κύριος, καὶ ὑπέτος ἐμήκυντες, ἵνα ἢ ἀνθρώποις εἰς καῦσιν, καὶ λαβῶν ἀπ' αὐτοῦ θερμανθῆ, καὶ καύσαντες ἔπειθαι ἄρτους

¹⁰ Psal. cxiii, 12-15; vel cxv, 4-7, secundum textum Græcum.

(81) Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 2 anon., τοὺς μὴ βλέποντας· et paulo post, τοὺς μὴ ἀκούοντας, ubi alii cum editis τοῖς μὴ βλέπουσι, et τοῖς μὴ ἀκούουσι, ut et legitur in concil. vii, act. vi, ubi hic locus quoad sensum, verbis paulina immutatis, ut Athanasii citatur et explicatur.

(82) Solus ms. Seguer. particulam καὶ habet. Paulo post idem ms. ut et Basil. et Ang. μὴ τοι habent, ubi alii cum editis μὴ τοι.

(83) Ὀφθαλμοὺς ἔχουσι, καὶ οὐκ ὄφονται desunt in Gobler. Felckm. 1 et 2 anon.

(84) Seguer. hic addit πάντες. Idem paulo post ἄπεστι habet, ubi alii cum editis ἀπέστη.

(85) Anglic. αἰσχύνθητε. Ibid. πλάσσοιτες Seguer. Anglic. ut et Græcus Scripturæ textus. Alii

A effecta sunt : cumque ipse homo illorum auctor moriatur, ea quæ ab illo facta sunt, tanquam immortalia colunt, quibus utique nisi assiduam curam adhibuerint, ex sua certe natura tempore interitura sunt. Qui porro miserandi non sunt vel ea de causa, quod ipsi videntes, res quæ non vident adorent : ipsi audientes, rebus quæ non audiunt supplicent : ipsi denique cum sint homines anima et ratione ex sua natura præditi, illos qui nullo plane modo moventur, sed inanimati sunt, tanquam deos honorent : et quod stupendum est, quod ipsi in sua potestate habent et custodiunt, iis ut dominis serviant ! Nec vero putes hæc a me temere vel falso dicta fuisse : nam horum omnium fides etiam oculis obvia et exposita est, volentique licet hujusmodi B spectacula cernere.

καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς ἢ πίστις ἀπαντῶσα τούτων, καὶ

14. Gravius autem de his testimonium suppeditat divina Scriptura, quæ id nos jampridem his verbis edocuit : *Simulacra gentium argentum et aurum, opera manuum hominum. Oculos habent, et non videbunt : os habent, et non loquentur. Aures habent, et non audient : nares habent, et non odorabunt. Manus habent, et non palpabunt : pedes habent, et non ambulabunt : non clamabunt in gutture suo. Similes illis fiant, qui faciunt ea* ¹⁰. Neque vero hic etiam desideratur Prophetæ incusatio, sed illos Spiritus sanctus hoc modo coarguit et refellit : *Erubescant qui Deum fingunt, et quicumque vana sculpunt : et omnes unde facti sunt, aruerunt : 12 et mutui ab hominibus congregentur universi, et stent simul, pudore et tubore suffusi ; quia faber ferrum acuit, et securi illud elaboravit terebroque concinnavit, ac statui illud brachio fortitudinis suæ : et esuriet et infirmabitur, neque aquam bibet. Lignum enim elegit faber, quod in mensura statuit, et glutine aptavit, ipsumque fecit tanquam viri formam, et ut pulchritudinem hominis, statuit illud in ædibus, quod ex silva lignum cecidit, quod plantavit Dominus, et pluvia crevit, ut sit hominibus ad comburendum, et ex eo sumens calefactus est, et comburentes, panes eo coæserunt, reliquum vero in deos figurarunt, quos et venerati sunt, cujus mediam partem igne combusserant. Media autem ejus parte carnem coxit, et comedit, eaque satiatas est, et calefactus dixit : Dulce mihi est, quod calefactus fuerim, et ignem viderim :*

cum editis πλάσαντες. Paulo post Seg. et Græc. Script. textus πάντες habent, ubi alii cum editis πάντα.

(86) Καὶ ἐντραπήτωσαν καὶ αἰσχυρήτωσαν desunt in Gobler. Felckm. 1, 2 et 3 anon.

(87) Καὶ ἐν τεπέτρῳ ἐρρύθμισεν αὐτό· habent Seguer. Gobler. Felck. 1 anon. Alii omitunt. In Græco Scripturæ textu loco ἐρρύθμισεν est ἔστησεν, deinde pro ἔστησεν quod sequitur, est εἰργάσατο αὐτό ἐν τῷ βραχίονι, etc. Paulo post, loco ἐρρύθμισεν Gobler. et Felckm. 1 anon. habent ἐρρύθμισεν.

(88) Particula καὶ hic et paulo post ante ὃ deest in Seguer. et Græco Scripturæ textu : in Gobler. et Felckm. 1 anon. in primo tantum loco. In aliis est in utroque.

reliquam vero partem adoravit dicens : Eripe me , quia Deus meus es tu. Nescierunt sapere, quia obscurati sunt, ne oculis viderent, et corde intelligerent : neque secum homo cogitavit in corde suo, vel in anima sua, neque novit prudentia, quia mediam ejus partem igne combussit, et panes in illius carbonibus coxit, assatamque carnem manducavit, et quod reliquum ex eo fuit, in abominandum simulacrum formavit, quod et ipsi adorant. Scitote quia cinis cor eorum est, et errant, et nemo potest eripere animam eorum. Videte, nec dicetis, quia mendacium in dextra mea ¹¹. Quomodo itaque non ab omnibus impii esse judicandi sunt, quos impietatis aperte condemnat divina Scriptura? vel quomodo infelices et miseri non sunt, qui tam manifeste conviuncuntur res inanitas prae veritate colere? Quænam vero illis spes superest : quam, quæso, veniam sperare possunt, qui rebus ratione et motu destitutis confidunt, quas loco veri Dei venerari non dubitant?

Γραφῆς ἀσεβείας κατηγορούμενοι ; Ἡ πῶς οὐκ ἂν εἴεν θρησκεύοντες ἀντὶ τῆς ἀληθείας ; Ποία δὲ τούτοις ἐλπὶς, ἧ τίς ἀναυτοῖς γένοιτο συγγνώμη, πεποιθόσιν ἐπὶ τὰ ἄλογα καὶ ἀκίνητα, ἃ ἀντὶ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ σέβουσιν.

15. Utinam enim, utinam saltem sine figura deos illis fluxisset artifex, ne evidens propriæ stupiditatis argumentum haberent ! Simplicium siquidem animos adducere potuissent, ut sensum idolis esse crederent, nisi signa sensuum uti oculos, nares, aures, manus et os, immobilia haberent ad sentiendum. Nunc autem habentes non habent, stantes non stant, et sedentes non sedent. Neque enim hæc agendi vim habent, sed ut fictori placuit, ita manent et jacent, nullumque divinitatis indicium exhibent, sed inanima prorsus sunt solaque hominum arte existunt. Utinam quoque hujusmodi falsorum deorum prædicatores et vates (poetas et historicos dico) deos illos esse satis habuissent scribere, nec eorum gesta litteris mandassent, quæ nempe illos minime esse deos, sed turpem vitam duxisse essent argumento ! Namque vel solo divinitatis nomine veritatem subripere aut potius plurimos ab ea avertere potuissent. Jam vero cum Jovis amores et impuritates, cum corruptos ab aliis pueros, cum aliorum, præ sua in feminas libidine, suspiciones et sollicitudines, metus pavorisque ac alia vitia recensent, nihil aliud certe efficiunt quam ut videantur de diis se non solum non loqui, imo nec de probis hominibus, sed de turpibus omnino honestatis alienis commentitia narrare.

16. At vero hic fortasse impii ad ingenium poetarum confugient, ac contendent proprium poetarum esse, ut ea quæ non existunt, comminiscan-

¹¹ Isa. XLIV, 10-20.

(89) Art. ὁ hic nullus est in Seguer. Felckm. 2 anon. et Græco Scripturæ textu : in aliis autem legitur.

(90) Græcus Scripturæ textus γνῶθι. Paulo post

ἅ ἐπ' αὐτῷ, τὸ δὲ λοιπὸν εἰργάσαντο εἰς θεοὺς, καὶ προσεκύρησαν αὐτοῖς, οὗ τὸ ἡμῖν αὐτοῦ κατέκαυσαν πυρὶ. Καὶ ἐπὶ τοῦ ἡμῖν αὐτοῦ κρέας ὀπτήσας, ἔφαγε καὶ ἐτεπλήσθη· καὶ θερμανθεὶς εἶπε· Ἡδύ μοι, ὅτι ἐθερμάνθη, καὶ εἶδον πῦρ. Τὸ δὲ λοιπὸν προσεκύνησι λέγων· Ἐξέλου με, ὅτι θεός (89) μου εἶ σύ. Οὐκ ἔγνωσαν φρονήσαι, ὅτι ἀπημαυρώθησαν τοῦ βλέπειν τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτῶν, καὶ τοῦ νοῆσαι τῆ καρδίᾳ· καὶ οὐκ ἀνελογίσαστο ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, οὐδὲ ἀνελογίσαστο τῇ ψυχῇ αὐτοῦ, οὐδὲ ἔγνω τῇ φροσῆσει, ὅτι τὸ ἡμῖν αὐτοῦ κατέκαυσεν ἐν πυρὶ καὶ ἐπέψεν ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων αὐτοῦ ἄρτους· καὶ ὀπτήσας κρέας ἔφαγε, καὶ τὸ λοιπὸν αὐτοῦ εἰς βδέλυγμα ἐποίησε, καὶ προσκυνοῦσιν αὐτό. Γράψτε (90), ὅτι σποδὸς ἡ καρδίᾳ αὐτῶν, καὶ πλανῶνται, καὶ οὐδεὶς δύναται ἐξελεῖσθαι τὴν ψυχὴν αὐτῶν. Ἴδετε, καὶ οὐκ ἐρεῖτε, ὅτι ψεῦδος ἐν τῇ δεξιᾷ μου. Πῶς οὖν οὐκ ἄθειοι παρὰ πᾶσι κριθεῖεν οἱ καὶ παρὰ τῆς θείας καταδοκίμου οἱ οὕτω φανερώς ἐλεγγόμενοι τὰ ἀψυχα, ἧ τίς ἀναυτοῖς γένοιτο συγγνώμη, πεποιθόσιν ἐπὶ τὰ

15. Εἶθε γὰρ, εἶθε κἂν χωρὶς σχήματος αὐτοῖς τοὺς θεοὺς ἐπλάττειν ὁ τεχνίτης, ἵνα μὴ τῆς ἀναισθησίας φανερὸν ἔχουσι τὴν ἐλεγχον. Ὑπέκλειψαν γὰρ ἂν τὴν ὑπόνοιαν τῶν ἀκεραίων, ὡς αἰσθημένων τῶν εἰδώλων, εἰ μὴ τὰ σύμβολα τῶν αἰσθήσεων, οἷον ὀφθαλμοὺς, καὶ ῥίνας, καὶ ὠτα, καὶ χεῖρας, καὶ στόμα εἶχον ἀκινήτως κείμενα πρὸς τὴν τῆς αἰσθήσεως χρῆσιν καὶ τὴν τῶν αἰσθητῶν ἀντίληψιν. Νῦν δὲ ἔχοντες οὐκ ἔχουσι καὶ στήκοντες οὐ στήκουσι, καὶ καθεζόμενοι οὐ καθέζονται. Οὐ γὰρ ἔχουσι τούτων τὴν ἐνέργειαν, ἀλλ' ὡς ὁ πλάσας ἠθέλησεν, οὕτω καὶ μένουσι κείμενοι, Θεοῦ μὲν γνῶρισμα μὴδὲν παρέχοντες, ἀψυχοὶ δὲ καθόλου μόνον ἀνθρώπου τέχνη φαινόμενοι τεθέντες. Εἶθε δὲ καὶ οἱ τῶν τοιοῦτων ψευδοθέων κήρυκες καὶ μάντιες, ποιηταὶ λέγω καὶ συγγραφεῖς, ἀπλῶς θεοὺς αὐτοῦ εἶναι γεγραφήκεισαν· ἀλλὰ μὴ καὶ τὰς πράξεις αὐτῶν πρὸς ἐλεγχον ἀθεότητος καὶ αἰσχροποιοῦ πολιτείας ἀναγεγραφήκεισαν. Ἡδύναντο γὰρ καὶ μόνῳ τῷ τῆς θεότητος ὀνόματι τὴν ἀλήθειαν ὑφαρπάσαι, μᾶλλον δὲ τοὺς πολλοὺς ἀπὸ τῆς ἀληθείας πλανῆσαι. Νῦν δὲ ἔρωτας καὶ ἀσελγείας διηγούμενοι τοῦ Διὸς, καὶ παιδοφθορίας τῶν ἄλλων, καὶ ζηλοτυπίας πρὸς ἡδονὴν τῶν θηλειῶν, καὶ φόβους καὶ δειλίαις, καὶ τὰς ἄλλας κακίας, οὐδὲν ἄλλο ἢ ἑαυτοὺς ἐλέγχουσιν, ὅτι οὐ μόνον οὐ περὶ θεῶν διηγούνται, ἀλλ' οὐδὲ περὶ ἀνθρώπων σεμνῶν, περὶ δὲ αἰσχροῶν καὶ τοῦ καλοῦ μακρὰν ὄντων μυθολογῶσιν.

16. Ἄλλ' ἴσως περὶ τούτων οἱ δυσσεβεῖς ἐπὶ τὴν ἰδιότητα τῶν ποιητῶν καταφεύξονται, λέγοντες τῶν ποιητῶν ἴδιον εἶναι (91) χαρακτῆρα τὰ μὴ ὄντα

Felckm. 3 anon. ἐρεῖται habet, ubi alii ἐρεῖτε. Paulo post art. οἱ post κριθεῖεν deest in Seguer.

(91) Art. τόν, qui deest in Seguer. Basil. Gobler. Felckm. 1 et 2 anon., hic legitur in aliis.

πλάττεσθαι καὶ ψεύθεσθαι περὶ μύθων εἰς ἡδονὴν ἅ τῶν ἀκουόντων, οὐ χάριν καὶ τὰ περὶ θεῶν αὐτοὺς πεποιθέναι φήσουσιν. Ἄλλ' αὐτὴ καὶ πάντων μᾶλλον ἢ πρόφρασις αὐτοῖς ἔωλος δειχθήσεται ἀφ' ὧν αὐτοὶ περὶ τούτων ἔχουσι δόξαν, καὶ προτίθενται. Εἰ γὰρ τὰ παρὰ ποιηταῖς ἐστὶ πλάσματα καὶ ψευδῆ, ψευδῆς ἂν εἴη καὶ αὐτὴ ἡ περὶ τοῦ Διὸς, καὶ Κρόνου, καὶ Ἥρας, καὶ Ἄρεος, καὶ τῶν ἄλλων ὀνομασία. Ἰσως γὰρ, ὡς αὐτοὶ φασί, καὶ τὰ ὀνόματα πέπλασται, καὶ οὐκ ἐστὶ μὲν ὅλως Ζεὺς, οὐδὲ Κρόνος, οὐδὲ Ἄρης· πλάττονται δὲ τούτους ὡς ὄντας οἱ ποιηταὶ πρὸς ἀπάτην τῶν ἀκουόντων. Πλαττόντων δὲ τῶν ποιητῶν τὰ μὴ ὄντα, πῶς ὡς (92) ὄντας αὐτοὺς θρησκεύουσιν; Ἡ Ἰσως γὰρ ἂν πάλιν φήσουσι, τὰ μὲν ὀνόματα οὐ πλάττονται, τὰς δὲ πράξεις ψεύδονται κατ' αὐτῶν; Ἄλλὰ καὶ τοῦτο οὐδὲν ἦτον πρὸς ἀπολογίαν αὐτῶν οὐκ ἀσφαλές. Εἰ γὰρ τὰς πράξεις ἐψεύσαντο, ἐψεύσαντο (93) πάντως καὶ τὰ ὀνόματα, ὧν καὶ τὰς πράξεις εἶναι διηγῆσαντο. Ἡ εἰ ἀληθεύουσι περὶ τὰ ὀνόματα, ἀληθεύουσι καὶ περὶ τὰς πράξεις ἐξ ἀνάγκης. Ἄλλως τε οἱ εἶναι τούτους θεοὺς μυθολογήσαντες ἴσασιν ἀληθῶς καὶ ἂ δὲ θεοὺς πράττειν, καὶ οὐκ ἂν ποτε τὰς ἀνθρώπων θεοὺς προσάφωιν ἐννοίας· ὥσπερ οὐδὲ τὸ τοῦ πυρὸς ἔργον τῷ ὕδατι τις ἀναθήσει· τὸ μὲν γὰρ καλεῖ, τὸ δὲ ἐμπαλιν τὴν οὐσίαν ἔχει ψυχράν. Εἰ μὲν οὖν αἱ πράξεις εἰσὶ θεῶν ἀξίαι, θεοὶ ἂν εἴεν καὶ οἱ τούτων ἐργάται· εἰ δὲ ἀνθρώπων ἐστὶ (94) καὶ ἀνθρώπων οὐ καλῶν τὸ μοιγεύειν, καὶ τὰ προειρημένα ἔργα, ἀνθρώποι ἂν εἴεν οἱ ταῦτα πράξαντες, καὶ οὐ θεοί. Κατ' ἀλλήλους γὰρ ταῖς οὐσίαις καὶ τὰς πράξεις εἶναι χρῆ, ἵνα καὶ ἐκ τῆς ἐνεργείας ὁ πράξας μαρτυρηθῆ, καὶ ἐκ τῆς οὐσίας πράξις γνωσθῆναι δυναθῆ. Ἄσπερ οὖν εἰ τις, διαλεγόμενος περὶ ὕδατος καὶ πυρὸς, καὶ τὰς τούτων ἐνεργείας ἀπαγγέλλων, οὐκ ἂν εἶπε, τὸ μὲν ὕδωρ καλεῖν, τὸ δὲ πῦρ ψύχειν· οὐδ' εἰ τις περὶ ἡλίου καὶ γῆς διηγείτο, ἔλεγεν ἂν τὴν μὲν γῆν φωτίζειν, τὸν δὲ ἡλίον βοτάναις καὶ καρποῦς (95) σπεῖρεσθαι, ἀλλὰ καὶ λέγων, πᾶσαν παραπληξίαν ὑπερέβαλεν· οὕτως οὐκ ἂν οἱ παρ' αὐτοῖς συγγραφεῖς, καὶ μάλιστα ὁ πάντων ἐξοχώτατος ποιητῆς, εἴπερ ἤδεισαν θεοὺς εἶναι τὸν Δία καὶ τοὺς ἄλλους, τοιαύτας αὐτοῖς περιέθηκαν πράξεις, αἶ μὴ εἶναι θεοὺς αὐτοὺς ἐλέγχουσιν, ἀλλὰ μᾶλλον ἀνθρώπους εἶναι, καὶ ἀνθρώπους οὐ σώφρονας. Ἡ εἰ ἐψεύσαντο ὡς ποιηταί, καὶ οὐ τούτων καταψεύδη, διὰ τί μὴ καὶ (96) ἐπὶ τῆς ἀνδρείας τῶν ἡρώων ἐψεύσαντο, καὶ ἀντὶ μὲν ἀνδρείας ἀσθένειαν, ἀντὶ δὲ ἀσθενείας ἀνδρείαν ἐπλάσαντο; Ἔδει γὰρ ὥσπερ ἐπὶ τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἥρας, οὕτω καὶ τοῦ μὲν Ἀχιλλέως ἀναδρείαν καταψεύσασθαι, τοῦ δὲ Θερσίτου δύνανμιν θαυμάσαι· καὶ τοῦ μὲν Ὀδυσσεὺς ἀσυνεσίαν διαβαλεῖν, τοῦ δὲ Νέστορος παραφροσύνην πλάσασθαι· καὶ τοῦ μὲν Διομήδους

tu et fabulas ad audientium voluptatem excogitent, quam **13** ob causam eos ista de diis finxisse. Verum hæc illorum excusationem omnibus etiam aliis obsoletiore et futiliore esse ex his ipsis demonstrare licet, quæ ipsi de diis illis opinantur et prædicant. Si enim quæ poetæ narrant commentitia et falsa sunt, falsa quoque Jovis, Saturni, Junonis, Martis aliorumque nomina fuerint. Siquidem, ut ipsi fatentur, forte ipsa etiam nomina ficta fuerunt, nec nullus omnino exsistit Jupiter vel Saturnus vel Mars: sed eos quasi existentes ad auditores decipiendos finxerunt poetæ. Atqui si poetæ res quæ non existant fingunt, quare deos illos velut existentes colunt? An enim forte responsuri sunt nomina quidem non fingi, sed facta falso illis ascribi? At id etiam ad illorum defensionem nihilo tutius est. Nam si facta commenti sunt, planè et eorum nomina quorum facta esse scripsere, etiam sunt commenti. Vel si in vulgandis nominibus veraces sunt, eos quoque in factis enarrandis veraces esse necesse est. Præterea qui illos deos esse sumere noverant utique quæ deos agere decet, neque unquam hominum notas diis affinxissent: uti nemo ignis effectum aquæ attribuerit, cum ignis vim comburendi habeat, aquæ autem frigida sit natura. Quapropter si facta digna sunt deorum, dii sane fuerint qui ista egerunt. Sin autem hominum et quidem non honestorum sit adulterari, aliæque quæ supra memoravimus scelera committere: homines procul dubio fuerint, non dii, qui illa patraverunt. Actus enim naturis congruere debent, ut et effectus auctorem testetur, et ex natura actus possit cognosci. Quemadmodum ergo si quis de aqua et igne disputare, eorumque effectus afferre vellet, nunquam profecto dicere auderet aquam comburere, et ignem refrigerare. Similiter si quis de sole et terra disserere aggrediretur, neutquam certe affirmaret terram illuminare, solem autem herbas et fructus producere: alioquin stupiditatem amentiamque omnem superaret. Ita si deos esse Jovem cæterosque alios certum habuissent illorum scriptores, ac præcipue omnium præstantissimus poeta, hujusmodi actus illis non ascripsissent, quibus eos non deos sed potius homines, homines, inquam, non sapientes fuisse manifestum fieret. Vel si mentiti sunt poetæ, tuque illos falsi arguis, quare de heroum fortitudine falsa dixisse non vis, nec pro fortitudine imbecillitatem, aut pro imbecillitate fortitudinem commentos esse? Nempe debuissent, uti de Jove et Junone commenti sunt, ita etiam Achillem ignaviæ insimulare et Thersitæ vires admirari, Ulyssis imprudentiam et stupiditatem insectari, Nestori insipientiam tribuere, Diomedæ et

(92) Ὡς deest in Basil. Anglic. et Felckm. 2 anon. Paulo post Seguer. et Anglic. φήσουσι habent, alii autem cum editis φήσωσι.

(93) Ἐψεύσαντο deest in Felckm. 2 anon. Paulo post particulam et post ἡ restituitur ex mss. Seguer. Basil. Anglic. Gobler. et Felckm. 1 et 2 anon.

(94) Sic Seguer. et Gobler. Alii cum editis, et sic. Vox ἔργα, quæ mox sequitur, deest in Felckm. 2 anon.

(95) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 2 anon. Alii cum editis, βοτάναις καὶ καρποῖς.

(96) Particulam καὶ Seguer. habet: alii cum editis omittunt.

• Hecatori muliebres actiones, Hecubæ vero fortitudinem affingere : siquidem, ut ipsi volunt, proprium poetarum erat in omnibus fingere et mentiri. Atqui cum de hominibus quidem scripserunt, veritatem servavere : cum autem de iis, quos deos vocant, sermonem habuerunt, mendaces esse non sunt veriti. Nam id etiam forte aliquis illorum dixerit, falsa poetæ scribere, cum impudica deorum facta narrant : at cum eos laudant, cum Jovem patrem deorum supremumque ac Olympium et in cælis imperantem prædicant, illos nihil comminisci, sed vera dicere. Verum id responsi contra illos esse, non nihil soli, sed cuivis facile est ostendere, iterumque veritas iisdem argumentis, quæ jam supra attulimus, sese adversus eos tuebitur. Facta enim illos 14 fuisse homines palam convincunt ; sed laudes quibus eos efferunt, hominum naturam longe superant. Atqui utrumque horum secum pugnat : nam neque proprium est cœlestium ista agere, neque qui hæc agunt, deos suspicari quis recte possit.

17. Quid igitur restat, quam ut intelligamus falsas quidem et adulationis ergo fictas fuisse laudes, facta autem vera esse? Idque ita esse ex vulgari more licet cognoscere. Nemo enim qui aliquem laudare aggreditur, ejus vitam vituperat : sed contra, quorum vita turpis est, ad vituperationem quæ inde sequi solet removendam, illos laudibus supra modum extollunt, ut et laudum magnitudine audientes decipiant, et illorum, quos laudant, nequitiam occultent. Itaque quemadmodum qui aliquem laudare instituit, si nullam vel in factis vel in moribus laudis materiam repererit, quippe cum nihil nisi turpe in his occurrat, alio commendandi genere uti cogitur, illique, quem laudat, ea quæ propriis meritis majora sunt attribuit : ita cum egregios illos poetas deorum suorum turpitudinis puderet, nomen humana natura majus eis affinxere. Verum non intellexerunt se commentis, quæ in mortalium conditionem minime quadrant, humana illorum facta non obscurare vel abscondere, sed potius humanis eorum vitiis aperte demonstrare Dei notiones illis nequaquam congruere. Ego sane arbitror eos contra propriam mentem illorum vitia et facta enarrasse, sed cum incommunicabile, ut loquitur Scriptura 15, Dei nomen et honorem, iis, qui non dii sed mortales homines fuere, ascribere studerent, quod magnum et gravissimum fuit flagitium : idcirco inviti illorum vitia, compellente veritate, exponere coacti sunt, ut ea scriptis exarata, posteris omnibus evidens argumentum essent, illos non esse deos.

15 Sap. xiv, 21.

(97) Sic Seguer. Alii cum editis, καταψεύσασθα:

(98) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 2 anon. Alii cum editis λέγουσι. Paulo post Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. μόνος habent, alii μόνον. Particula καί, quæ mox sequitur, deest in Gobler. et Felck. 2 an.

(99) Seguer. Gobler. Felck. 1 anon., ἀπολείπεται.

A καὶ Ἐκτορος γυναῖκας πράξεις, τῆς δὲ Ἐκάβης ἀνδρείαν μυθολογῆσαι. Ἐπὶ πάντων γάρ, ὡς αὐτοὶ λέγουσιν, ἔδει τοὺς ποιητὰς πλάττεσθαι καὶ ψεύδεσθαι. Νῦν δὲ τοῖς μὲν ἀνθρώποις τὴν ἀλήθειαν ἐφύλαξαν, τῶν δὲ λεγομένων θεῶν οὐκ ἐφοβήθησαν καταψεύδεσθαι (97). Καὶ τοῦτο γὰρ ἂν τις αὐτῶν εἴποι, ἐν μὲν ταῖς περὶ ἀσελείας αὐτῶν πράξεσι ψεύθονται· ἐν δὲ τοῖς ἐπαίνοις, ὅταν πατέρι θεῶν καὶ ὕπατον καὶ Ὀλύμπιον καὶ ἐν οὐρανῷ βασιλεύοντα λέγωσι (98) τὸν Δία, οὐ πλάττονται, ἀλλ' ἀληθεύοντες λέγουσι. Τοῦτον δὲ οὐ μόνος ἐγώ, ἀλλὰ καὶ πᾶς ὅστις ἐλέγξειε κατ' αὐτῶν εἶναι τὸν λόγον. Πάλιν γὰρ ταῖς πρώταις ἀποδείξεσιν ἡ ἀλήθεια κατ' αὐτῶν φανήσεται. Αἱ μὲν γὰρ πράξεις ἀνθρώπων αὐτοὺς εἶναι ἐλέγχουσι, τὰ δὲ ἐγκώμια ὑπὲρ τὴν ἀνθρώπων ἐστὶ φύσιν· ἐκάτερον δὲ τούτων ἀκατάλληλόν ἐστι πρὸς ἑαυτό· οὔτε γὰρ τῶν ἐν οὐρανοῖς ἰδίῳ ἐστὶ τοιαῦτα πράττειν, οὔτε τοὺς τὰ τοιαῦτα πράττοντας ὑπονοεῖν τις δύναται θεοῦς.

17. Τί οὖν ὑπολείπεται (99) νοεῖν, ἢ ὅτι τὰ μὲν ἐγκώμια ψευδῆ καὶ κεχαρισμένα τυγχάνει, αἱ δὲ πράξεις ἀληθεύονται (1) κατ' αὐτῶν ; Καὶ τοῦτο ἀληθὲς ἐκ τῆς συνηθείας ἂν τις ἐπιγνώσεται. Οὐδεὶς γὰρ ἐγκωμιάζων τινὰ (2), καὶ κατηγορεῖ τῆς τοῦτου πολιτείας· ἀλλὰ μάλλον οἷς εἰσιν αἱ πράξεις αἰσχυραὶ, τούτους διὰ τὸν ἐκ τούτων ψόγον ἐπαίρουσι τοῖς ἐγκωμίοις, ἵνα, τῇ τούτων ὑπερβολῇ τοὺς ἀκούοντας ἀπατήσαντες, ἐπικρούσωσι τὴν ἐκείνων παρανομίαν. Ὡσπερ οὖν εἰ τις, ἐγκωμιάσαι τινὰ προθέμενος, μὴ εὐρίσκει μὲν ἐκ πολιτείας μηδὲ ἐξ ἀρετῆς τῆς ψυχῆς τὴν πρόφασιν τῶν ἐγκωμίων διὰ τὴν ἐν τούτοις αἰσχύνην, ἄλλως δὲ αὐτοὺς ἐπαίρει, τὰ ὑπὲρ αὐτοὺς αὐτοῖς χαριζόμενος· οὕτω καὶ οἱ παρ' αὐτοῖς θαυμαστοὶ ποιηταὶ, δυσωπούμενοι ἐπὶ ταῖς αἰσχυραῖς πράξεσι τῶν λεγομένων παρ' αὐτοῖς θεῶν, τὸ ὑπὲρ ἀνθρώπων αὐτοῖς προσήψαν βρομα, οὐκ εἰδότες, ὅτι οὐ ταῖς ὑπὲρ ἀνθρώπων ὑπονοίαις ἐπισκιάζουσιν αὐτῶν τὰ ἀνθρώπινα, ἀλλὰ μάλλον τοῖς ἀνθρωπίνοις αὐτῶν ἐλαττώμασι τὰς θεοῦ ἐννοίας μὴ ἀρμόζειν αὐτοῖς διελέγξουσι. Καὶ ἔγωγε νομίζω καὶ παρὰ γνώμην αὐτοῖς εἰρηθεῖν τὰ τούτων πάθη καὶ τὰς τούτων πράξεις. Ἐπειδὴ γὰρ τὴν τοῦ Θεοῦ ἀκοινώνητον, ὡς εἶπεν ἡ Γραφή, προσηγορίαν καὶ τιμὴν τοῖς οὐκ οὖσι θεοῖς, ἀλλ' ἀνθρώποις θνητοῖς ἐσπούδαζον ἀναθεῖναι, καὶ μέγα καὶ δυσσεβὲς ἦν τὸ ὑπ' αὐτῶν τολμώμενον, τούτου ἕνεκεν καὶ ἀκοντες ὑπὸ τῆς ἀληθείας ἠναγκάσθησαν τὰ τούτων ἐκθέσθαι πάθη· ἵνα τοῖς μετὰ ταῦτα τὰ τούτων πάθη (3) πρὸς ἔλεγχον τοῦ μὴ εἶναι τούτους θεοῦς ἐν ταῖς περὶ αὐτῶν γραφαῖς κείμενα, πᾶσι φανήνται.

(1) Sic Seg. Gobler. Felck. 1 an. Alii et editi, ἀληθεύονται.

(2) Sic Seguer. et postea τούτου. Alii cum editis τινός et τούτων. Particula καὶ ibid. deest in Basil.

(3) Hæc voces τὰ τούτων πάθη restitimus ex mss. Seguer. Basil. Gobler. Felckm. 1 et 2 anon.

18. Τίς οὖν ἀπολογία, τίς ἀπόδειξις περὶ τοῦ εἶναι Α τούτους θεοὺς γένοιτ' ἂν τοῖς ἐν τούτοις δισιδαίμο-
νοῦσιν; Ἐκ μὲν γὰρ τῶν λεχθέντων μικρῶ πρότερον,
ἀνθρώπους αὐτοὺς, καὶ ἀνθρώπους οὐ σεμνοὺς (4)
ὄντας, ὁ λόγος ἀπέδειξεν· εἰς ἐκεῖνο δὲ τάχα τραπή-
σσονται, καὶ μέγα φρονήσουσιν ἐπὶ τοῖς ὑπ' αὐτῶν
εὐραθεῖσι τῷ βίῳ χρησίμοις, λέγοντες διὰ ταῦτα αὐ-
τοὺς καὶ θεοὺς ἠγεῖσθαι, ὅτι τοῖς ἀνθρώποις χρήσι-
μοι γέγονασι. Ζεὺς μὲν γὰρ λέγεται πλαστικὴν τέχνην
ἐσχηκέναι, Ποσειδῶν δὲ τὴν τοῦ κυβερνήτου· καὶ
Ἥφαιστος μὲν χαλκευτικὴν, Ἄθηνά δὲ τὴν ὑφαντι-
κὴν· καὶ Ἀπόλλων μὲν τὴν μουσικὴν, Ἄρτεμις δὲ
τὴν κυνηγητικὴν, καὶ (5) Ἥρα στολισμὸν, Δήμητρα
γεωργίαν, καὶ ἄλλοι ἄλλας, ὡς οἱ ἱστοροῦντες περὶ
αὐτῶν ἐξηγήσαντο. Ἀλλὰ ταύτας καὶ τὰς τοιαύτας
ἐπιστήμας οὐκ αὐτοῖς μόνοις ἔδει τοὺς ἀνθρώπους Β
ἀναθεῖναι, ἀλλὰ τῇ κοινῇ τῶν ἀνθρώπων φύσει, εἰς ἣν
ἀτενίζοντες ἄνθρωποι τὰς τέχνας ἐφευρίσκουσι. Τὴν
γὰρ τέχνην καὶ οἱ πολλοὶ λέγουσι φύσεως αὐτὴν (6)
εἶναι μίμημα. Εἰ τοίνυν ἐπιστήμονες περὶ ἧς ἐσπού-
δασαν τέχνας γέγονασιν, οὐ διὰ τοῦτο καὶ θεοὺς αὐ-
τοὺς νομίζειν ἀνάγκη, ἀλλὰ μᾶλλον ἀνθρώπους. Οὐ
γὰρ ἐξ αὐτῶν αἱ τέχναι, ἀλλ' ἐν ταύταις καὶ αὐτοὶ
τὴν φύσιν ἐμίμησαντο. Ὅντες γὰρ ἄνθρωποι κατὰ
φύσιν δεκτικοὶ ἐπιστήμης κατὰ τὸν περὶ αὐτῶν τε-
θέντα ὄρον, οὐδὲν θαυμαστὸν εἰ τῇ ἀνθρωπίνῃ δια-
νοίᾳ καὶ αὐτοὶ εἰς τὴν ἑαυτῶν φύσιν ἀποδλέποντες,
καὶ ταύτης ἐπιστήμην λαβόντες (7), τὰς τέχνας ἐπ-
νόησαν. Ἡ εἰ διὰ τὰς τῶν τεχνῶν εὐρέσεις θεοὺς
αὐτοὺς ἀξίον ἀναγορεύεσθαι λέγουσιν· ὦρα καὶ τοὺς
τῶν ἄλλων τεχνῶν εὐρέτας θεοὺς ἀναγορεύειν, καὶ
ὄν λόγον κάκεινοι τῆς τοιαύτης ὀνομασίας ἠξιώθη-
σαν. Γράμματα μὲν γὰρ ἐφεῦρον Φοῖνικες, ποίησιν
δὲ ἡρωϊκὴν Ὀμηρὸς· καὶ διαλεκτικὴν μὲν Ζήνων ὁ
Ἐλεάτης, ῥητορικὴν δὲ τέχνην Κόραξ ὁ Συρακού-
σιος· καὶ καρπὸν μὲν μελισσῶν Ἀρισταῖος, σίτου
δὲ σπορὰν Τριπτόλεμος· καὶ νόμους μὲν Λυκοῦργος
ὁ Σπαρτιάτης καὶ Σόλων ὁ Ἀθηναῖος· τῶν δὲ γραμ-
μάτων τὴν σύνταξιν καὶ ἀριθμοὺς, καὶ μέτρα καὶ
στάθμια Παλαμήδης ἐφεῦρε· καὶ ἄλλοι ἄλλα καὶ
διάφορα τῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων ἀπήγγειλαν χρήσιμα,
κατὰ τὴν τῶν ἱστορησάντων (8) μαρτυρίαν. Εἶπερ
οὖν αἱ ἐπιστήμαι θεοποιούσι, καὶ διὰ ταύτας εἰσὶ θεοὶ
γλυπτοὶ, ἀνάγκη καὶ τοὺς ὑστερον ἐκείνων ἐφευρετὰς
τῶν ἄλλων γενομένους, εἶναι κατ' αὐτοὺς θεοὺς· ἢ εἰ
μὴ τούτους ἀξιοῦσι τῆς τοῦ (9) Θεοῦ τιμῆς, ἀλλ'
ἀνθρώπους ἐπιγινώσκουσιν· ἀκόλουθον καὶ τὸν Δία
καὶ τὴν Ἥραν, καὶ τοὺς ἄλλους μὴδὲ ὀνομάζεσθαι
θεοὺς, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς ἀνθρώπους γεγενῆσθαι π-
στεύειν, καὶ κατὰ περιττὸν, ὅτι μὴδὲ σεμνοὶ γέγονασιν, ὡς καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς (10) τῶν ἀγαλμάτων γλυ-
φῆς οὐδὲν ἔτερον ἢ ἀνθρώπους αὐτοὺς ἐλέγχουσι.

(4) Sic Seguer. Basil. Gobler. Felckm. 1 et 2 anon. Alii cum editis, ἀσεμνοὺς.

(5) Καὶ deest in Gobler. et Felckm. 1 anon. Idemque post Ἥρα addunt τόν, et post Δήμητρα, addunt δὲ τὴν. Idem et Seg. ante ἄλλοι addunt οἱ, in aliis deest. Oī autem mox sequens deest in Basil. et Felckm. 2 anon.

(6) Αὐτὴν habent Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 2 anon. Alii non habent.

(7) Hæc verba καὶ ταύτης ἐπιστήμην λαβόντες

18. Quid igitur supersticiosi respondebunt . quo
argumento illos deos esse ostendent ? Nam ex his,
quæ paulo superius diximus, homines eos, et qui-
dem turpes homines, fuisse probatum est. At enim
eo forte postremum se vertent, ut, quæ illi vitæ
hominum utilia invenerent, magnifice jactent, asse-
verentque eam ob rem deos haberi, quia homini-
bus fuere utiles. Jupiter enim plasticus sive artis
figlinæ auctor fuisse dicitur ; Neptunus, nauticæ ;
Vulcanus, fabrilis ; Minerva, textrinx ; Apollo, mus-
icæ ; Diana item venandi artem, vestes sive cor-
poris ornatum Juno, Ceres agriculturam, aliique
alias artes invenerent, ut apud historicos legitur.
Verum hæc et similes artes non illis solis sed com-
muni hominum naturæ erant ascribendæ ; siquidem
homines, diligenti naturæ contemplatione et ob-
servatione, artes inveniunt : hinc in omnium ore
est artem naturæ esse imitationem. Si ergo illi in
his artibus, quibus navarunt operam, periti evase-
runt, non idcirco dii sed potius homines existi-
mandi sunt. Nec enim artes ab illis sunt profectæ :
sed ipsi in artibus naturam imitati sunt. Nam cum
homines, uti ex hominis definitione constat, natura
sint scientiæ capaces : nil mirum, si illi humano
ingenio in suam ipsorum naturam intuentes, ejus-
que percepta cognitione, artes excogitaverint.
Porro si ob inventas artes 15 deos eos merito
nuncupandos esse contendant, restat ut et alii arti-
um inventores eodem quo illi jure dii appellentur.
Et enim litteras Phœnices invenerent ; poesim heroi-
cam, Homerus ; dialecticam, Zeno Eleates ; rheto-
ricam, Corax Syracusius ; apum opera, Aristæus :
frumenti sementem, Triptolemus ; leges, Lycurgus
Spartiates et Solon Atheniensis ; litterarum ordi-
nem et numerum mensurasque et pondera, Pala-
medes. Alii denique alias et varias res hominum
vitæ perutiles, ut testantur historici, protulerunt.
Igitur si scientia deos facit, atque ideo dii sculpti
existunt : necesse omnino est illos quoque, qui pos-
tea aliorum artium auctores fuere, inter deos num-
merari. Vel certe si eos divinis honoribus dignos
non judicant, sed homines esse agnoscunt : conse-
quens est, ut nec Jupiter, nec Juno, nec alii, dii
appellentur, sed vere homines fuisse credantur,
eoque magis, quod probi non fuerint. Certe ipsi
etiam idololatræ sculptis decorum simulacris nihil
aliud eos quam homines esse declarant.

desunt in Felckm. 3 anon.

(8) Sic Seguer. Alii cum editis, ἀνθρώπων.

(9) Τοῦ deest in Seguer. Paulo post Seg. Gobler. Felck. 1 anon. habent ἀκόλουθον καὶ. Basil. Anglic. Felck. 2, ἀκόλουθεῖ καὶ. Alii cum editis, ἀκόλουθον ἂν εἴη. Mox quoque Seguer. Gobler. Felck. 1 et 2 anon. μὴδὲ habent, ubi alii cum editis μὴ.

(10) Hic omnes præter Seguer. διὰ inatititèr in-
terjectum habent.

19. Quam enim, quæso, formam exaltatores diis illis affingunt, nisi marium et feminarum, imo rerum etiam longe viliorum, et quæ natura sua rationis sunt expertes, ut volucrum variarum, quadrupedum cicurum et ferocium, ac reptilium, quæcunque terra et mare ac universa aquarum natura producit? Nimirum cum homines belluarum insanos impetus ac libidines præcipiti lapsu secuti, nihil præter voluptates et carnis cupiditates ob oculos haberent: ut mentem in hisce pecudum vitiiis desixam et occupatam tenebant, sic etiam in belluis pro affectuum varietate numen expresserunt, atque tot deos sunt fabricati. Hinc enim quadrupedum, reptilium et avium simulacra apud illos exstant, quemadmodum divinæ et veræ pietatis interpretis his verbis docet: *Evannerunt in cogitationibus suis, et obscuratum est insipiens cor eorum: dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt; et mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, et volucrum et quadrupedum et serpentium; propterea tradidit illos Deus in passionem ignominie*¹³. Postquam enim animam, ut modo memini, voluptatibus belluarum propriis inquinaverunt, ad hujuscemodi deos effingendos sunt inducti; hincque factum est ut, Deo derelicto, jam veluti traditi, sese in illis flagitiis volutarint, et in rebus quæ rationis expertes sunt, Deum rationis sive Verbi Patrem exprimere ausi fuerint. Sane his de rebus convicti ethicorum philosophi et doctores, non eunt inficias hominum et belluarum formas ac figuras esse suos illos deos qui palam sunt expositi. Verum respondent ideo ita esse, ut Deus per has figuras ipsis det responsa atque appareat: nec enim eum, qui oculis videri non potest, aliter posse cognosci quam per hujusmodi simulacra et cæremonias. Alii vero præstantiores philosophi, altiora rati dicere, aiunt hæc facta et expressa fuisse ad divinos angelos et potestates invocandum et accersendum, ut, per hæc simulacra apparentes, Dei cognitionem ipsos docerent; esseque hominibus instar litterarum, quarum lectione, divinis angelis per illa advenientibus, Dei scientiam percipere possint. Sic illi inscite nugantur, non ut theologi loquuntur: absit enim ut ista theologorum dicantur! Verum si quis id responsi diligenter velit expendere, facile reperiet non **16** minus falsam istorum opinionem esse, quam quæ supra a nobis refutata sunt.

20. Ita enim eos aliquis velim, veritate iudice, fidens interroget: Quonam modo Deus per hæc simulacra respondet et cognoscitur? An ob materiam ex qua constant, an ob formam quam habent? Si ob materiam: quis ergo formæ usus, et cur, ante-

¹³ Rom. 1, 21-24.

(11) Particulam τε habent Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. Alii cum editis omittunt.

(12) Ο Θεός legitur in Seguer. et Felckm. 1 anon. et Rom. 1, 24. In aliis omittitur. Paulo post art. τῶν ante ἡδονῶν deest in Seguer.

19. Τίνα γὰρ ἄλλην αὐτοῖς γλύφοντες ἐπιβάλλουσι μορφήν ἢ τὴν ἀρρένων καὶ γυναικῶν, καὶ τῶν ἐπι κατωτέρω τούτων καὶ ἀλόγων ὄντων τὴν φύσιν πετεινῶν παντοίων, τετραπόδων ἡμέρων τε καὶ ἀγρίων, καὶ ἐρπετῶν, ὅσα γῆ καὶ θάλαττα, καὶ πᾶσα τῶν ὑδάτων ἡ φύσις φέρει; Εἰς γὰρ τὴν τῶν παθῶν καὶ ἡδονῶν ἀλογία πεσόντες οἱ ἄνθρωποι, καὶ πλέον οὐδὲν ὀρῶντες ἢ ἡδονὰς καὶ σαρκῶς ἐπιθυμίας, ὡς ἐν τούτοις τοῖς ἀλόγοις τὴν διάνοιαν ἔχοντες, ἐν ἀλόγοις καὶ τὸ θεῖον ἀνεπλάσαντο κατὰ τὴν ποικιλίαν τῶν παθῶν ἑαυτῶν, καὶ θεοὺς τοσοῦτους γλύψαντες. Τετραπόδων τε (11) γὰρ εἰκόνες καὶ ἐρπετῶν, καὶ πετεινῶν εἶσι παρ' αὐτοῖς, καθὼς καὶ ὁ τῆς θείας καὶ ἀληθοῦς εὐσεβείας ἐρμηνεὺς φησιν· Ἐμυταιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν, καὶ ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνητος αὐτῶν καρδία φάσκοντες εἶναι σοφοί, ἐμυραιώθησαν, καὶ ἡλλαξαν τὴν δόξαν τοῦ ἀφθάρτου θεοῦ ἐν ομοιώματι εἰκότος φθαρμοῦ ἀνθρώπου, καὶ πετεινῶν, καὶ τετραπόδων καὶ ἐρπετῶν· διὸ καὶ παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ θεός (12) εἰς πάθη ἀτιμίας. Προπαθόντες γὰρ τὴν ψυχὴν ταῖς τῶν ἡδονῶν ἀλογαίαις, ὡς προεῖπον, ἐπὶ τὴν τοιαύτην θεοπλαστίαν κατέπεσον· καὶ πεσόντες, λοιπὸν ὡς παραδοθέντες (13) ἐν τῷ ἀποστραφῆναι τὸν θεὸν αὐτοὺς οὕτως ἐν αὐτοῖς κυλλοῦνται, καὶ ἐν ἀλόγοις τὸν τοῦ λόγου πατέρα θεὸν ἀπεικάζουσι. Περί ὧν οἱ παρ' Ἑλλήσι λεγόμενοι φιλόσοφοι καὶ ἐπιστήμονες, ἐλεγχομένοι μὲν οὐκ ἀρνοῦνται ἀνθρώπων εἶναι καὶ ἀλόγων μορφὰς καὶ τύπους τοὺς φαινομένους αὐτῶν θεοῦ· ἀπολογούμενοι δὲ λέγουσι, διὰ τοῦτο αὐτοὺς ἔχειν, ἵνα διὰ τούτων τὸ θεῖον αὐτοῖς ἀποκρίνηται καὶ φαίνηται· οὐκ ἄλλως γὰρ αὐτὸν τὸν ἀόρατον δύνασθαι γινῶναι ἢ διὰ τῶν τοιούτων ἀγαλμάτων καὶ τελετῶν. Οἱ δὲ ἐπι τούτων φιλοσοφώτεροι καὶ βαθύτερα λέγειν νομίζοντες φασὶ διὰ τοῦτο ταῦτα κατασκευάσθαι (14) καὶ τετυπῶσθαι πρὸς ἐπικλήσιν καὶ ἐπιφάνειαν θεῶν ἀγγέλων καὶ δυνάμεων, ἵνα διὰ τούτων ἐπιφανόμενοι γνωρίζωσιν αὐτοῖς περὶ τῆς τοῦ θεοῦ γνώσεως· καὶ εἶναι τούτους ὡς περὶ γράμματα τοῖς ἀνθρώποις, οἷς ἐντυγχάνοντες, δύνανται γινώσκειν περὶ τῆς τοῦ θεοῦ καταλήψεως, ἀπὸ τῆς δι' αὐτῶν γινομένης τῶν θεῶν ἀγγέλων ἐπιφανείας. Ταῦτα μὲν οὕτως ἐκεῖνοι μυθολογοῦσιν· οὐ γὰρ θεολογοῦσι· μὴ γένοιτο! Ἐὰν δὲ τις ἐξετάσῃ τὸν λόγον μετ' ἐπιμελείας, εὐρήσῃσι τούτων οὐκ ἑλαττον τῶν πρότερον δειχθέντων τὴν δόξαν εἶναι ψευδῆ.

20. Εἴποι γὰρ ἂν τις πρὸς αὐτοὺς παρελθὼν ἐπ' ἀληθείᾳ κρινούσῃ· Πῶς ἀποκρίνεται ἢ γνωρίζεται θεός διὰ τούτων; Πότερον διὰ τὴν περιχειμένην αὐτοῖς ὕλην, ἢ διὰ τὴν ἐν αὐτοῖς μορφήν; Εἰ μὲν γὰρ διὰ τὴν ὕλην, τίς ἢ χρεῖα τῆς μορφῆς, καὶ μὴ, πρὶν

(13) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. Alii cum editis, παροφθέντες.

(14) Sic Seg. Alii cum editis, κατασκευάσθαι, sed mendose.

πλασθῆναι ταῦτα, διὰ πάσης ἀπλῶς ὕλης ἐπιφαίνεσθαι τὸν Θεόν; Μάτην δὲ καὶ τοὺς ναοὺς οὗτοι περιτετιχῆσθαι, συγκλεόντες ἓνα λίθον, ἢ ξύλον, ἢ χρυσοῦ μέρος, πάσης τῆς γῆς πεπληρωμένης τῆς τούτων οὐσίας. Εἰ δὲ ἡ ἐπιχειρημένη μορφή αἰτία γίνεται τῆς θείας ἐπιφανείας, τίς ἡ χρεία τῆς ὕλης τοῦ χρυσοῦ καὶ τῶν ἄλλων, καὶ μὴ μᾶλλον δι' αὐτῶν τῶν φύσει ζῶων, ὧν εἰσι μορφαὶ τὰ γλύμματα, τὸν Θεὸν ἐπιφαίνεσθαι; Καλλίων γὰρ ἂν ἡ περὶ τοῦ (15) Θεοῦ δόξα κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἐγεγόνει, εἰ διὰ ζῶων ἐμφύχων λογικῶν τε καὶ ἀλόγων ἐπεφαίνετο, καὶ μὴ ἐν ἀψύχοις καὶ ἀκινήτοις προσεδοκᾶτο· ἐφ' οἷς μάλιστα καθ' ἑαυτῶν ἀσέβειαν ἐργάζονται. Τὰ γὰρ φύσει ζῶα τετράποδά τε καὶ πετεινά καὶ ἔρπετά βδελυττόμενοι καὶ ἀπαστρεφόμενοι· ἢ διὰ τὴν ἀγριότητα ἢ διὰ τὴν βυκαρίαν, ὅμως τοὺς τούτων τύπους ἐν λίθοις καὶ ξύλοις καὶ χρυσοῖς γλύψαντες θεοποιούσιν. Ἐδει δὲ αὐτὰ μᾶλλον τὰ ζῶοντα θρησκεύειν αὐτοὺς (16) ἢ τοὺς τούτων τύπους ἐν τούτοις προσκυνεῖσθαι. Ἡ τάχα τούτων μὲν οὐδὲν, οὔτε ἡ μορφή οὔτε ἡ ὕλη αἰτία τῆς Θεοῦ παρουσίας ἐστὶ· μόνη δὲ ἡ μετ' ἐπιστήμης τέχνη τὸ Θεῖον ἐκκαλεῖται, ἅτε δὴ μίμημα τῆς φύσεως αὐτῆ τυγχάνουσα. Ἄλλ' εἰ διὰ τὴν ἐπιστήμην ἐπιφοιτᾷ τὸ Θεῖον τοῖς γλύμμασι, τίς πάλιν ἡ χρεία τῆς ὕλης, οὐσης τῆς ἐπιστήμης ἐν τοῖς ἀνθρώποις; εἰ γὰρ ὅλως διὰ τὴν τέχνην ἐπιφαίνεται ὁ Θεός, καὶ διὰ τοῦτο θρησκεύονται ὡς θεοὶ τὰ γλύμματα· ἔδει τοὺς ἀνθρώπους τῆς τέχνης ὄντας ἀρχηγούς προσκυνεῖσθαι καὶ θρησκεύεσθαι, ὅσῳ (17) καὶ λογικοὶ καὶ τὴν ἐπιστήμην ἔχουσιν ἐν ἑαυτοῖς.

21. Περὶ δὲ τῆς δευτέρας αὐτῶν καὶ βαθυτέρας δῆθεν ἀπολογίας, καὶ ταῦτα ἂν τις ἀκολουθῶς εἰποι· Εἰ οὐ διὰ τὴν αὐτοῦ (18) τοῦ Θεοῦ ἐπιφάνειαν ταῦτα ὑμῖν πεποιῆται, ὧ Ἕλληνας, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀγγέλων ἕκει παρουσίαν· διὰ τί τὰ ἀγάλματα, δι' ὧν ἐπικαλεῖσθε τὰς δυνάμεις, κρείττονα καὶ ὑπὲρ αὐτὰς τὰς ἐπικληθείσας δυνάμεις ποιεῖτε; Χάριν γὰρ τῆς περὶ Θεοῦ καταλήψεως γλύφοντες τὰς μορφάς, ὡς φατε, αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ τὴν τιμὴν καὶ προσηγορίαν αὐτοῖς (19) τοῖς γλύμμασι περιτίθετε, πρᾶγμα πάσχοντες οὐκ εὐαγές. Ὁμολογοῦντες γὰρ ὑπεραίρειν τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν τῆς τῶν ἀγαλμάτων σμικρότητος, καὶ διὰ τοῦτο μὴ τολμῶντες τὸν Θεὸν δι' αὐτῶν, τὰς δὲ ἐλάττω δυνάμεις ἐπικαλεῖσθαι, αὐτοὶ ταύτας ὑπερδύνατες, οὐ τὴν παρουσίαν ἐφοβήθητε, τοῦτου τὴν προσηγορίαν τοῖς λίθοις καὶ (20) ξύλοις ἀνεθήκατε· καὶ θεοὺς ἀντὶ λίθων καὶ τέχνης ἀνθρώπων ὀνομάζετε καὶ προσκυνεῖτε. Εἰ γὰρ καὶ ὡς γράμματ' εἰσιν ὑμῖν ταῦτα, ὡς ψεύδεσθε, τῆς ἐπὶ Θεὸν θεωρίας; οὐ δίκαιον τὰ σημαίνοντα τοῦ σηματομένου προτιμᾶν. Οὐδὲ γὰρ εἰ γράφοι τις τὸ βασιλέως (21) ὄνομα, ἀκινδύνως ἔχοι τὸ γράμμα προτιμῶν τοῦ βα-

A quam hæc efficta essent, per quamlibet materiam se videndum Deus non præbebat? Frustra quoque templa muris maniant, lapidemque unum, aut lignum, aut aliquam auri partem in his includent, cum universa terra hujusmodi rebus sit plena. Si vero imposita forma divini adventus causa est, quis usus materiæ auri aliarumve rerum? cur non potius per ipsa vera animalia, quorum effigies sunt simulacra, Deus apparet? Dignior siquidem de Deo opinio eadem de causa haberetur, si per animalia viventia sive ratione prædita sive rationis expertia appareret, neque in inanibus et immobilibus conspiciendus exspectaretur. Summam enim impietatem adversus seipsos committunt, qui cum vera animalia, quadrupedes, aves et serpentes seu obferitatem seu ob fœditatem fugiant et abhorreant, horum tamen formas lapidibus, lignis et auro insculptas deos faciant. Convenientius sane erat ipsa viventia quam eorum formas coli. At forte neutrum horum, nempe neque forma, neque materia Dei adventus causa est: sed sola ars cum scientia conjuncta divinum numen evocat, quippe cum ipsa sit naturæ imitatio. Sed si propter scientiam et artem Deus ad simulacra accedit, quis rursus materiæ usus, cum ars et scientia in hominibus resideant? si enim prorsus propter artem apparet Deus, et ideo simulacra tanquam dii coluntur: ipsi profecto homines artis auctores multo magis venerandi et colendi erant, quod ratione sint præditi scientiamque et artem in seipsis habeant.

C 21. Ad alteram autem et sublimiorem eorum responsonem hæc reponenda arbitror: Si non ut ipse Deus, sed ut angeli illic appareant, ista, o gentiles, fabricati estis: cur simulacra per quæ potestates invocatis, hisdem quas invocatis potestatibus pluris facitis? Vos enim qui Dei cognoscendæ gratia has figuras scalpere dicitis, ipsius Dei honorem et nomen his ipsis simulacris imponitis, quod profecto impium et sacrilegum est. Nam vos ipsi qui divinam potestatem simulacrorum tenuitate longe præstare fatemini, eamque ob causam per illa non audetis ipsum Deum, sed inferiores tantum potestates invocare: vos, inquam, ipsi, illis prætermisissis, cujus præsentiam formidabatis, hujus nomen lapidibus et lignis imposuistis, quæ deos nominare divinisque honoribus afficere non veremini, cum vere nihil nisi lapides et artificium hominum debeant appellari. Enimvero, si ut mentimini, hæc vobis instar litterarum sunt ad Deum contemplandum: æquum certe non est res significantes his quas significant anteferre. Neque enim si quis scriptum imperatoris nomen ipsi imperatori

(15) Art. τοῦ quem non habent Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. in aliis ut et in editis hic legitur. Mox ibid. pro αὐτῶν, Basil. Anglic. Felckm. 2 anon. habent αὐτῶν.

(16) Αὐτοὺς deest in Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon.

(17) Sic Seguer. Basil. Anglic. Gobl. Felckm. 1 et 2 anon. Alii autem cum editis ὅτι.

(18) Gobler. Felckm. 4 anon. αὐτῶν.

(19) Αὐτοῖς deest in Gobler. Felckm. 1 anon. Paulo post sequens καὶ deest in Felckm. 3 anon.

(20) Art. τοῖς, qui in Seguer. Gobler. Anglic. Felckm. 1 et 2 anon. deest, in aliis ut et in editis hic legitur.

(21) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. Alii cum editis, τῷ βασιλεῖ.

præterit, id impune facturus est : sed ille quidem A morte multabitur ; scriptum autem nomen nihil utique aliud nisi scribentis opus erit. Ita, si vobis sana mens esset, tam augustum divinitatis insigne nunquam materiæ attribuissetis, neque scalptum simulacrum scalpti homini antepone-re ausi fuissetis. Tametsi enim instar litterarum Dei presentium significant, atque idcirco ut 17 Dei signa divinitate digna judicantur : nihilominus artificem qui illa cælavit et insculpsit, deum fieri longe erat convenientius, utpote qui illis sit potentior et divini-or, cum illa ad ejus arbitrium edita et insculpta fuerint. Si igitur litteræ sunt admiratione dignæ, multo sane magis ipse scriptor propter suam artem et animæ scientiam est admirandus. Quocirca si ea causa nulla est cur dii existimentur, eos iterum de B idolorum insania percunctari placet, ut causam hujusmodi illorum figuræ nos tandem docere ne gra-ventur.

22. Nam si idcirco numen cum humana effigie expressum est, quia hominis formam habet : quare belluarum speciem eidem affingunt ? Sin autem animalium rationis expertium formam habet, cur figuram animaliam ratione præditorum ipsi tribuunt ? Si vero utrumque simul est, et Deum ex utraque specie compositum hominumque et belluarum formis indutum concipiunt, cur conjuncta disjungunt, belluarumque et hominum formas separant, neque illum semper cum utraque forma cælant, cujusmodi plurima sunt fabularum commenta, ut Scylla, Char-ybdis, Hippocentaurus, et apud Ægyptios canino capite Anubis ? siquidem vel cum duplici tantum natura pingendi erant : vel si formam unicam habent, alia ipsis affingenda non erat. Rursus si marium formas habent, cur feminarum lineamenta illis attribuant ? si autem feminarum habent formas, cur marium figuras eis affingunt ? si porro utrumque simul sunt, non dividere sed utrumque conjungere oportebat, similesque fingendi erant his, quos hermaphroditos appellant, ut nempè tam stulta superstitio non solum impietatem et infamiam præ se ferret, sed etiam risum spectatoribus moveret. Quod si demum numen corporeum esse suspicantur, ventreque et manus, pedes, cervicem, pectus aliaque ad generandum necessaria membra habere fingunt D et comminiscuntur : vide in quantam impietatem mens illorum ceciderit, ut hæc de Deo cogitent. Inde enim sequitur cætera etiam, quæ corporis propria sunt, hujusmodi numen omnino pati, adeo ut secari, dividi prorsusque corrumpi possit. Certe hæc et alia similia non propria Dei sunt, sed potius terrestrium corporum. Deus enim nec corporeus est, nec corrumpi vel mori potest, nullaque re ad ullum usum indiget. Hæc autem et corrumpuntur, et corporum sunt effigies, hominumque cura et industria,

(22) Sic Seguer. Alii cum editis, ἔχετε. Idem Seguer. paulo post θεϊότητος habet.

(23) Sic Seguer. Basil. Anglic. Gobler. Felckm. 1 anon. Alii cum editis, ἐστίν.

(24) Αὐτούς δεest in Gobler. Felckm. 1 anon.

σιλέως · ἀλλ' ὁ τοιοῦτος θάνατον μὲν ἔχει τὴν ζῆμίαν, τὸ δὲ γράμμα τῆ τοῦ γράψαντος ἐπιστήμη τετύπω-ται. Οὕτω καὶ ὑμεῖς, εἴπερ ἐβρώμενον εἶχετε (22) τὸν λογισμὸν, οὐκ ἂν τὸ τρηκίον τῆς θεότητος γνώρισμα εἰς ὕλην κατεφέρετε · ἀλλὰ καὶ τὸ γλύμμα οὐκ ἂν προειμήσατε τοῦ γλύψαντος ἀνθρώπου. Εἰ γὰρ καὶ ὅλως ὡς γράμματα σημαίνουσι τὴν τοῦ Θεοῦ ἐπιφάνειαν, καὶ διὰ τοῦτο ὡς Θεὸν σημαίνοντα, θεοποιίας εἰσὶν ἀξία · ἀλλὰ γούνην ταῦτα γλύψαντα καὶ χαράξαντα, φημί δὴ πάλιν τὴν τεχνίτην, πολλῶ πλεόν ἔδει θεοποιηθῆναι, ὡς μάλλον ἐκείνων δυνατώτερον καὶ θειώτερον ὑπάρχοντα, ὅσω κάκεινα κατὰ τὴν αὐτοῦ βούλησιν ἐξέσθη καὶ τετύπωται. Εἰ τοίνυν τὰ γράμματα θαύματος εἰσὶν (23) ἀξία · πολλῶ πλεόν ὁ γράψας ὑπεραίρει τῷ θαύματι διὰ τὴν τέχνην καὶ τὴν τῆς ψυχῆς ἐπιστήμην. Οὐκοῦν εἰ μὴ διὰ τοῦτο θεοὺς αὐτοὺς (24) ἀξίον νομίζειν, πάλιν αὐτοὺς ἂν τις ἔροιστο περὶ τῆς τῶν εἰδώλων μανίας, τὴν αἰτίαν τῆς τοιαύτης αὐτῶν μορφῆς παρ' αὐτῶν ἀξίων μαθεῖν.

22. Εἰ μὲν γὰρ, ὅτι ἀνθρωπομόρφον ἐστὶ τὸ Θεῖον, διὰ τοῦτο οὕτω τετύπεται, διὰ τί καὶ ἀλόγων αὐτῶ τύπους περιτιθέασιν ; Εἰ δὲ ζῶων ἀλόγων ἐστὶν ὁ τοῦ-του τύπος, διὰ τί καὶ λογικῶν αὐτῶ περιτιθέασιν γλυφάς ; Εἰ δὲ τὸ συναμφοτέρον ἐστὶ, καὶ ἐξ ἀμφοτέρων κατειλήφασιν τὸν Θεόν, ὅτι τε ἀλόγων καὶ λογικῶν ἔχει τοὺς τύπους · τί διαίρουσι τὰ συνημμένα, καὶ χωρίζουσι τὴν ἀλόγων καὶ ἀνθρώπων γλυφὴν, καὶ οὐ πάντοτε ἐξ ἀμφοτέρων αὐτὸν γλύφουσιν, ἴποια τὰ παρὰ τοῖς μύθοις ἐστὶ πλάσματα, ἡ Σκύλλα, καὶ ἡ Χάρυβδις, καὶ ὁ Ἴπποκένταυρος, καὶ ὁ παρ' Αἴγυπτιοῖς κυνοκέφαλος Ἄνουβις ; Ἔδει γὰρ ἢ μόνους αὐ-τοὺς οὕτω γράφεσθαι διφυεῖς, ἢ μίαν αὐτῶν ἐχόντων μορφήν, μὴ καὶ τὴν ἄλλην ἀναπλάττεσθαι κατ' αὐ-τῶν. Καὶ πάλιν εἰ ἀβρηνικὰ τούτων εἰσὶν αἱ μορφαί, διὰ τί καὶ θηλειῶν αὐτοῖς περιτιθέασιν τύπους ; εἰ δὲ θηλυκῶν εἰσι (25), διὰ τί καὶ ἀβρηνικῶν κατ' αὐτῶν ψεύδονται τὰς μορφάς ; εἰ δὲ πάλιν τὸ συναμφοτέρον εἰσιν, ἔδει μὴ διαίρεισθαι, ἀλλὰ ἀμφοτέρα συνάπτε-σθαι, καὶ γίνεσθαι κατὰ τοὺς λεγομένους ἑρμαφρο-δίτους · ἵνα μὴ μόνον ἀσέβειαν καὶ συκοφαντίαν, ἀλλὰ καὶ γέλωτας αὐτῶν ἡ δεισιδαιμονία τοῖς ὀρώσι παρά-σχη · καὶ ὅλως εἰ σωματοειδὲς τὸ Θεῖον ὑπολαμβάνου-σιν, ὥστε καὶ γαστέρα καὶ χεῖρας καὶ πόδας, καὶ πάλιν αὐχένα καὶ στήθη καὶ τὰ ἄλλα τὰ πρὸς γένεσιν ἀνθρώπων μέλη ἐπινοεῖν αὐτῶ καὶ ἀναπλάττειν ὅρα εἰς ὅσην ἀσέβειαν καὶ ἀθεότητα καταπέπτωκε τούτων ὁ νοῦς, ὥστε τοιαῦτα ὑπονοεῖν (26) περὶ τοῦ Θεοῦ. Ἀκολουθεῖ γὰρ αὐτῶ καὶ τὰ ἄλλα τοῦ σώματος πάν-τως πάσχειν, ὥστε καὶ τέμνεσθαι, καὶ διαίρεισθαι, καὶ πάλιν ἐξ ὅλου φερίεσθαι ταῦτα δὲ καὶ τὰ τοιαῦ-τα οὐκ ἴδια Θεοῦ, ἀλλὰ μάλλον τῶν ἐπὶ γῆς σωμα-των ἐστίν · ὁ μὲν γὰρ Θεὸς ἀσώματος ἐστὶ καὶ ἀφθαρ-τος καὶ ἀθάνατος, οὐδενὸς εἰς ὅτιοῦν δεόμενος ταῦτα δὲ καὶ φθαρτὰ καὶ σωματίων εἰσὶ τύποι, καὶ τῆς παρ' αὐτῶν ἐπιδεόμενα χρείας, ὡσπερ καὶ πρότερον εἴρη-

(25) Basil. hic addit καὶ. Ibidem post εἰσὶ, Gobler. et Felckm. 1 anon. addunt αἱ μορφαί.

(26) Sic Seguer., alii cum editis, ἐπινοεῖν. Papius post πάντως deest in Basil.

ται· πολλάκις γὰρ (27) ὀρώμεν ἀνακαινούμενους τοὺς ἀπαιθωθέντας, καὶ οὗς ὁ χρόνος, ἢ ἕτερος, ἢ ἄλλο τι τῶν ἐπὶ γῆς ζῶων ἠφάνισε, τοὺτους ἀναπλαττομένους. Ἐφ' ᾧ ἂν τις αὐτῶν καταγνώσθῃ τῆς παραφροσύνης· ὅτι ὧν αὐτοὶ ποιηταὶ τυγχάνουσι, τοὺτους θεοὺς ἀναγορεύουσι· καὶ οὗς αὐτοὶ ταῖς τέχναις περιχοσμοῦσιν ἕνεκα τοῦ μὴ φθαρῆναι παρὰ τούτων, αὐτοὶ σωτηρίαν αἰτοῦσι· καὶ οὗς οὐκ ἀγνοοῦσι θεομένους τῆς αὐτῶν ἐπιμελείας, παρὰ τούτων αὐτοὶ τὰς ἐαυτῶν χρείας ἀξιούσιν ἀποπληροῦσθαι (28)· καὶ οὗς ἐν μικροῖς οἰκίσκοις κατακλείουσι, τοὺτους οὐρανοῦ καὶ γῆς ἀπάσης δεσπότας οὐκ αἰσχύνονται καλοῦντες.

23. Οὐ μόνον δὲ ἐκ τούτων ἂν τις αὐτῶν τὴν ἀθεότητά καταμάθοι, ἀλλὰ καὶ ἀφ' ὧν ἐν αὐτοῖς τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν ἐστὶν ἀσύμφωνος ἡ δόξα. Εἰ γὰρ αὐτοὶ θεοὶ εἰσιν, ὡς λέγουσι καὶ περὶ αὐτῶν φιλοσοφοῦσι, τίνοι τις πρόσθηται τούτων, καὶ πόλους ἂν αὐτῶν κρίνῃ κυριωτέρους, ἵνα ἢ τὸν Θεὸν θαρβήσῃ προσκυνῶν, ἢ, ὡς φασιν, ἐν αὐτοῖς μὴ διστάξῃ γινώσκων τὸ Θεῖον; Οὐ γὰρ οἱ αὐτοὶ παρὰ πᾶσιν ὀνομάζονται θεοί· ἀλλ' ὅσα κατὰ τὸ πλεῖστόν ἐστιν ἔθνη, τοσαῦτοι καὶ θεοὶ ἀναπλάττονται. Ἔστι δ' ὅπου καὶ μία χώρα καὶ μία πόλις πρὸς ἑαυτὰς (29) στασιάζουσι περὶ τῆς τῶν εἰδώλων δεισιδαιμονίας. Φοίνικες γοῦν οὐκ ἴσασι τοὺς παρ' Αἰγυπτίους λεγομένους θεοὺς, οὐδὲ Αἰγύπτιοι τὰ αὐτὰ τοῖς παρὰ Φοινίξει προσκυνούσιν εἰδωλα. Καὶ Σκύθαι μὲν τοὺς Περσῶν, Πέρσαι δὲ τοὺς Σύρων οὐ παραδέχονται θεοὺς. Ἄλλὰ καὶ Πελασγοὶ μὲν τοὺς ἐν Θράκη θεοὺς διαβάλλουσι· Θράκες (30) δὲ τοὺς παρὰ Θηβαίους οὐ γινώσκουσιν. Ἴνδοι δὲ κατὰ Ἀράβων, καὶ Ἀραβες κατ' Αἰθιοπίων, καὶ Αἰθιοπες κατ' αὐτῶν ἐν τοῖς εἰδώλοις διαφέρονται. Καὶ Σύροι μὲν τὰ Κιλικίων οὐ σέβουσι· Καππαδοκῶν δὲ τὸ γένος ἄλλους παρὰ τοὺτους ὀνομάζουσι θεοὺς. Καὶ Βιθυνοὶ μὲν ἑτέρους, Ἀρμένιοι δὲ ἄλλους ἔβουτοῖς ἀνεπλάσαντο. Καὶ τί μοι δεῖ (31) πολλῶν; Ἡπειρῶται παρὰ τοὺς ἐν ταῖς νήσοις ἄλλους θεοὺς προσκυνοῦσι· καὶ νησιῶται παρὰ τοὺς ἐν ταῖς ἡπείροις θρησκεύουσι. Καὶ ὅπως ἐκάστη πόλις καὶ κώμη, τοὺς ἐκ γειτόνων οὐκ εἰδύτα θεοὺς, τοὺς ἑαυτῆς προκρίνει, καὶ μόνους εἶναι τοῦτους νομίζει θεοὺς. Περὶ γὰρ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ μυστρῶν οὐδὲ λέγειν ἐστὶ, πᾶσιν ἐπ' ὀφθαλμῶν (32) ὄντων, ὅτι ἐναντίας καὶ μαχομένας ἀλλήλαις ἔχουσι τὰς θρησκείας αἱ πόλεις, καὶ οἱ ἐκ γειτόνων ἀεὶ σπουδάζουσι κατὰ τῶν πλησίων τὰ ἐναντία σέβειν ὁ γοῦν παρ' ἑτέροις προσκυνούμενος ὡς θεὸς κροκόδειλος, οὗτος παρὰ τοῖς πλησίων βδέλυγμα νομίζεται· καὶ ὁ παρ' ἑτέροις λέων ὡς θεὸς θρησκευόμενος, τοῦτον οἱ ἀστυγείτονες οὐ μόνον οὐ θρησκεύουσιν, ἀλλὰ καὶ εὐρόντες ἀποκτείνουσιν ὡς

ut supra diximus, opus habent. Hinc non raro cernimus illa ob vetustatem renovari : vel si tempore, pluvia, aut alicujus terrestres animalis injuria labefactata fuerint, iterum effingi. Quare merito stultitiæ sunt condemnandi, qui illos, quorum ipsi effectores sunt, deos esse prædicare audeant : qui quos sua arte curant ne corrumpantur, ab his salutem efflagitare non dubitent : qui quos sua opera egere non ignorant, ab illis suam indigentiam expleri precantur : qui denique quos in parvis ædiculis concludunt, illos cælorum et terræ universæ dominos appellare non erubescant.

23. Verum non ex his tantum illorum impietatem discere possumus, sed etiam ex opinionum discordia, quas ipsi quoque de idolis habent. Si enim, ut prædicant et philosophantur, illi vere dii sunt, cui nam, quæso, horum se addicet homo, quosnamve potentiores judicabit, ut vel Deum cum fiducia adoret, vel nihil, ut aiunt, in cognoscendo numine hæsitet? Nec enim iidem apud omnes nominantur dii : sed quot fere sunt gentes, tot etiam dii confinguntur. Quin etiam videre licet unam eandemque regionem et civitatem cum seipsa circa idolorum superstitionem dissidere. Hinc Phœnices deos, quos Ægyptii colunt, ignorant : et contra Ægyptii non eadem idola ac Phœnices venerantur. Nec Scythæ Persarum, nec Persæ Syrorum numina admittunt. Pelasgi quoque Thraciæ deos reprobant, et Thracæ Thebanorum. Indi cum Arabibus, Arabes cum Æthiopicis, et Æthiopes cum illis de idolis dissentiant. Syri Cilicium deos non colunt : Cappadoces item alios deos præter istos agnoscunt. Bithyni similiter alios, aliosque Armeni deos sibi finxere. Quid multa? Qui in continenti habitant alios deos, quam hi qui insulas colunt, venerantur; et vicissim, qui in insulis manent, alios quam qui in continente, deos admittunt. Denique singulæ civitates et vici, deos vicinorum nesciunt, suosque aliis anteponunt, atque hos solos deos esse arbitrantur. Nam quod ad abominandos Ægyptiorum ritus pertinet, dicere nihil necesse est, cum omnium oculis pateat diversas ac inter se pugnantibus religionibus civitatum esse, vicinosque contraria vicinis semper colere studuisse. Hinc crocodilus, quem alii tanquam deum adorant, apud vicinos execrationi est. Leo etiam quem alii ut deum colunt, a finitimis non solum non colitur, sed inventus tanquam fera occiditur. (33) Piscis item quem alii inter numina referunt, ab aliis idem in cibum capitur. Inde sane bella, seditiones, crebrique cædium occasiones inter eos exoriuntur :

(27) Seguer. γοῦν.

(28) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. Alii cum editis, ἀναπληροῦσθαι.

(29) Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. περὶ αὐτὰς. Paulo post Seguer., οὐκ ἴσασι habet post παρ' Αἰγυπτίοις.

(30) Sic Seguer. Alii cum editis, Θράκες. Mox idem ms. ut et Gobler. Felck. 1 anon. habet, Θηβαίων, Ἀρράβων et Ἀράβες.

(31) Δεῖ deest in Felckm. 3 anon. Ibid. mox pro παρὰ Gobler. et Felckm. 1 anon. περὶ habent,

et Seguer. τοῖς pro τοῖς. Ταῖς seq. deest in Basil. Hæc item verba sequentia, καὶ νησιῶται παρὰ τοὺς ἐν ταῖς ἡπείροις θρησκεύουσι desunt in Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. Esse in Basil. et Angl. scribit Felckmannus. Ea item legerunt Omnibonus, Ambros. Camaldul. et Nannius.

(32) Felckm. 3 anon., ἐν ὀφθαλμοῖς. Idem paulo post ἀλλήλαις non habet. Item infra pro πλησίων Gobler. Felckm. 1 et 2 anon. habent πλησίων.

(33) Hæc abs re erit hic referre quod habet

hinc omnes libidines apud illos vigent. Ceterum illud in primis admirationem movere debet, quod cum Pelasgi, ut historici narrant, deorum nomina ab Ægyptiis didicerint, Ægyptiorum deos iidem non agnoscant, sed alios plane venerentur. Tandem, ut summam dicam, omnium gentium quæ stulte idola colunt, multiplex opinio et religio est, neque eadem apud omnes reperiuntur: quod utique non immerito illis contigit. Quia enim ab unius Dei contemplatione recessere, ea causa fuit cur in multa et diversa præcipites abierint; mentemque in varia distractam ii justissime habent, qui se a vero Patris Verbo, omnium servatore Christo, removerunt. Nam quemadmodum qui solem fugiunt et in tenebricosis locis versantur, multas incultas vias circumveant, præsentemque non vident, et absentes adesse arbitrantur: uno verbo, videntes non vident; ita certe qui se a Deo averterunt atque animo obcecati sunt, mentem agitatam ac vacillantem habent, et res quæ nullæ sunt, tanquam qui sunt ebrii et nihil vident, cogitatione fingunt.

σθέντες τὴν ψυχὴν βεβηδόμενον ἔχουσι τὸν νοῦν, καὶ ζονται.

24. Hæc porro non levi sunt argumento nullos vere deos ab illis agnosci. Nam cum per urbes ac regiones plurimi diversique sint dii, alterque alterius deum tollat et repudiet: efficitur profecto ut omnes ab omnibus rejiciantur. Etenim qui apud alios putantur dii, deorum quos alii colunt sunt victimæ, et hostiæ: et vicissim aliorum victimæ, dii aliorum sunt. Ægyptii quippe bovem **19** et Apim qui vitulus est, venerantur: at alii istos Jovi immolant. Nam quamvis illos ipsos, quos Ægyptii inter deos referunt, non immolent: tamen cum horum similes sacrificent, eosdem offerre videntur. Libyæ quæque populi ovem sive arietem, quem Ammonem vocant, deum habent: at idem ab aliis, ut victima, multis immolatur. Indi Bacchum colunt, quem vinum ænigmatice appellant, quod ipsum aliis alii libant. Alii fluvios et fontes, et maxime Ægyptii, aquam cæteris rebus præferunt deosque agnoscent. Alii nihilominus, atque ipsi etiam Ægyptii qui hæc colunt, suas aliorumque sordes aquis abluunt, et quod inde reliquum est cum contemptu projiciunt. Denique universa fere Ægyptiorum idololatria, aliorum diis sit victima, adeo ut ipsi non parum ab illis deri-

θηρίων· καὶ ὁ παρ' ἄλλοις ἀνατεθεὶς ἰχθύς (33), οὗτος ἐν ἄλλῳ ἀλίσκεται τροφῇ (34). Ὅθεν δὴ πόλεμοι καὶ στάσεις καὶ πᾶσα φόνων (35) πρόφασις, καὶ πᾶσα τῶν παθῶν ἡδονὴ παρ' αὐτοῖς ἐστὶ. Καὶ τότε θαυμάστον, ὅτι, ὡς οἱ ἱστορήσαντες ἐξηγοῦνται, παρ' Αἰγυπτίων οἱ Πελασγοὶ μαθόντες τὰ ὀνόματα τῶν θεῶν, οὐκ ἴσασιν οὗτοι τοὺς παρ' Αἰγυπτίους (36) θεοὺς, ἀλλὰ ἄλλους παρ' ἐκείνους θρησκέουσι. Καὶ ὡς πάντων τῶν ἐν εἰδώλοις μανέντων ἐθνῶν διάφορός ἐστὶν ἡ δόξα καὶ ἡ θρησκεία, καὶ οὐ τὰ αὐτὰ παρὰ τοῖς αὐτοῖς εὐρίσκεται. Καὶ εἰκότως γὰρ τοῦτο πάσχουσιν. Ἐκπεσόντες γὰρ ἀπὸ τῆς πρὸς τὸν ἕνα θεὸν κατανοήσεως, εἰς πολλὰ καὶ διάφορα καταπεπτώκασι· καὶ ἀποστραφέντες τὸν ἀληθῶς τοῦ Πατρὸς Λόγον, τὸν πάντων Σωτῆρα Χριστὸν εἰκότως (37) εἰς πολλὰ τὴν διάνοιαν ἔχουσι βεβηδόμενῃ. Καὶ ὡς περ οἱ τὸν ἥλιον ἀποστραφέντες καὶ ἐν σκοτεινοῖς γενόμενοι τέποις, πολλὰς ἀνόδους κυκλεύουσιν ὁδοὺς· καὶ τοὺς μὲν παρόντας οὐκ ὁρῶσι, τοὺς δὲ μὴ ὄντας φαντάζονται ὡς παρόντας, καὶ βλέποντες οὐ βλέπουσι· τὸν αὐτὸν τρόπον οἱ τὸν θεὸν ἀποστραφέντες καὶ σκοτιζόμενοι οὐκ ὄντα ὡς μεθύοντες καὶ μὴ ὁρῶντες φαντά-

24. Ταῦτα δὲ οὐ μικρὸς ἐλεγχὸς ἐστὶ τῆς ἀληθῶς (38) ἀθεότητος αὐτῶν. Διαφόρων γὰρ ὄντων καὶ πολλῶν κατὰ πόλιν καὶ χώραν θεῶν, καὶ τοῦ ἐτέρου τὸν τοῦ ἐτέρου ἀναιροῦντος θεὸν, οἱ πάντες παρὰ πάντων ἀναιροῦνται. Καὶ γὰρ οἱ παρ' ἄλλοις νομιζόμενοι θεοὶ τῶν παρ' ἄλλοις λεγομένων θεῶν γίνονται θυσίαι καὶ σπονδαί· καὶ ἄλλων αἱ θυσίαι, ἄλλων ἔμπαλιν εἰσι θεοί. Αἰγύπτιοι δὲ τὸν βούν καὶ τὸν Ἄπιν μόσχον ὄντα σέβουσι· καὶ τοῦτους ἄλλοι τῷ Διὶ θύουσι. Κἂν γὰρ μὴ αὐτοὺς ἐκείνους οὐδ' ἀνατεθείκασι, θύουσιν, ἀλλὰ τὰ δμοια θύοντες, τὰ αὐτὰ προσάγειν δοκῶσι. Αἰθίους πρόβατον, ὃ καλοῦσιν Ἄμμωνα, θεὸν ἔχουσι· καὶ τοῦτο πολλοὶς παρ' ἐτέρων εἰς θυσίαν σφάζεται. Ἰνδοὶ τὸν Διόνυσον θρησκέουσι, συμβολικῶς οἶνον αὐτὸν ὀνομάζοντες· καὶ τοῦτον τοῖς ἄλλοις σπένδουσιν ἕτεροι. Ἄλλοι ποταμοὺς καὶ κρήνας, καὶ πάντων μάλιστα Αἰγύπτιοι τὸ ὕδωρ προτετιμῆκασι, καὶ θεοὺς ἀναγορεύουσι· καὶ ὁμοίως ἄλλοι, καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ ταῦτα θρησκέοντες Αἰγύπτιοι, τοὺς τῶν ἄλλων ῥύπους, καὶ τοὺς ἑαυτῶν ἀπονίπτουσι τοῖς ὕδασι, καὶ τὸ λείψανον μετὰ ἀτιμίας ἐκρίπτουσι. Σχεδὸν δὲ πᾶσα ἡ τῶν Αἰγυπτίων εἰδωλοποιία τῶν παρ' ἄλλοις θεῶν ἐστὶ θυσία· ὡς· ἂν αὐτοὺς καὶ παρ' αὐτῶν ἐκεί-

Xenophon Cyri Anabas. lib. 1, scilicet Cyrum venisse ἐπὶ τὸν Χάλον ποταμὸν, ὄντα τὸ εὖρος πλέθρον, πλήρη δ' ἰχθύων μεγάλων καὶ πρᾶτων, οὓς οἱ Σύροι θεοὺς ἐνόμιζον, καὶ ἀδικεῖν οὐκ εἶων, οὐδὲ τὰς περισσότεράς. Id est, *Cyrum venisse ad fluvium Chalum, cujus latitudo jugeri est, quique magnis et cicuribus piscibus plenus est, quos Syri deos esse existimabant, nec eis ullam injuriam fieri patiebantur, uti nec columbis.*

(34) Vox τροφῆ deest in Seguer. nec eam legisse videtur Nannius. In editis habetur, eamque legerunt Omnibonus et Ambros. Camald. In editione Commel. hic locus sic jacet: οὗτος ἄλλων ἀληθεύεται τροφῆ. Id est, *ille aliorum molitur citus.* Sed nostram lectionem habent editio Parisiensis et

Colon. ut et ms. Seguer., omissa sola voce τροφῆ, uti notavimus. Ita quoque legerunt Omnibonus, Ambros. Camald. et Nannius, qui solus vocem τροφῆ non exprimit, alii autem exprimunt.

(35) Sic Seguer. Basil. Felckm. 1 anon., quo item modo legerunt Omnibonus et Nannius: alii cum editis φθόνων, ut etiam legit Ambros. Camald. qui invidia vertit.

(36) Sic Seguer. Basil. Felckm. 2 anon. Alii cum editis, Αἰγυπτίων. Mox Gobt. et Felck. 1 anon. ἐκείνων habent, ubi alii ἐκείνους.

(37) Εἰκότως deest in Basil. et Anglie.

(38) Gobler. et Felckm. 1 anon. ἀληθοῦς. Psuilo post Felckm. 3 anon. habet κατὰ πόλεις καὶ χώρας.

ων χλευάζεσθαι, ὅτι μὴ θεοὺς, ἀλλὰ τὰ τῶν ἄλλων ἔτι τε καὶ παρ' αὐτοῖς ἀποτροπιάσματα καὶ θυσίας ὄντα θεοποιούσιν.

25. Ἡδὴ δὲ τινες εἰς τοσαύτην ἀσεβειαν καὶ παραφροσύνην ἐξενέχθησαν, ὡς καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους, ὧν εἰσι τύποι καὶ μορφαί, τοῖς παρ' αὐτοῖς ψευδοθεοῖς κατασφάττειν καὶ θυσίας προσάγειν. Καὶ οὐχ ὀρώσιν οἱ κακοδαίμονες, ὅτι τὰ σφαγιαζόμενα θύματα ἀρχέτυπά εἰσι τῶν ὑπ' αὐτῶν πλασθέντων καὶ προσκυνουμένων θεῶν, καὶ οἷς προσάγουσι τοὺς ἀνθρώπους. Σχεδὸν γὰρ τὰ ὅμοια τοῖς ὁμοίοις ἢ μᾶλλον τὰ κρεῖττονα τοῖς ἐλάττοσι προσάγουσιν. Ἐμφύχα γὰρ ἀψύχοις θύουσι, καὶ λογικὰ τοῖς ἀκινήτοις προσάγουσι. Σκῦθαι γὰρ οἱ καλούμενοι Ταύριοι (39) τῇ παρ' αὐτοῖς Παρθένῳ (40) καλουμένην τοὺς ἀπὸ ναυαγίων καὶ ὄσους ἂν λάβωσι τῶν Ἑλλήνων, εἰς θυσίας ἀναφέρουσι, τοσοῦτον ἀσεβοῦντες κατὰ τῶν ὁμογενῶν ἀνθρώπων, καὶ οὕτως ἐλέγχοντες τῶν θεῶν αὐτῶν τὴν ὠμότητα· ὅτι οὗς ἡ Πρόνοια ἀπὸ θαλάσσης ἐκ κινδύνων διέσωσε, τούτους αὐτοὶ κατασφάττουσι, μωνουχὶ κατὰ τῆς Προνόιας γινόμενοι· ὅτι τὴν ἐκείνης εὐεργεσίαν τῇ ἑαυτῶν θηριώδει ψυχῇ κατακρύπτουσιν. Ἄλλοι δὲ τῷ Ἄρει, ἐπειδὴν ἐκ πολέμων ἐπανέλθωσι καὶ νίκας φέρουσι, τὸ (41) τηνικαῦτα εἰς ἑκατοντάδας διελόντες τοὺς ληφθέντας, καὶ ἄφ' ἑκάστης ἓνα λαμβάνοντες, τοσοῦτους κατασφάττουσιν, ὄσους ἂν κατὰ μίαν ἑκατοντάδα ἐκλέξωνται. Οὐ μόνον δὲ Σκῦθαι διὰ τὴν ἐν βαρβάρους ἐμφυτον αὐτοῖς ἀγριότητα τὰ τοιαῦτα μισαρὰ δρῶσιν, ἀλλ' ἴδιον ἔστι τῆς τῶν εἰδώλων καὶ δαιμόνων κακίας τούτου τὸ δρᾶμα. Καὶ γὰρ καὶ (42) Αἰγύπτιοι ἔθνον μὲν πάλαι τῇ Ἡρᾷ τοιαῦτα σφάγια· Φοίνικες δὲ καὶ Κρήτες τὸν Κρόνον ἐν ταῖς τεκνοθυσίαις ἑαυτῶν ἰλάσκοντο. Καὶ οἱ πάλαι δὲ Ῥωμαῖοι τὸν καλούμενον Λατιάριον Δία ἀνθρωποθυσίαις ἐθρήσκουν· καὶ ἄλλοι ἄλλως, καὶ πάντες ἀπλῶς ἐμιαῖνον καὶ ἐμαιοῦντο. Ἐμαιοῦντο μὲν αὐτοὶ δρῶντες τὰ φοινικά· ἐμαιοῦντο δὲ τοὺς ἑαυτῶν ναοὺς τοιαύταις καπνίζοντες θυσίαις. Ἀπὸ δὲ τούτων τὰ κακὰ τοῖς ἀνθρώποις εἰς πλῆθος ἐφθασεν· ὀρώντες γὰρ ἐν τούτοις τοὺς παρ' αὐτοῖς ἡδομένους δαίμονας, εὐθέως καὶ αὐτοὶ τοῖς τοιοῦτοις πλημμελήμασι τοὺς ἑαυτῶν θεοὺς ἐμιμήσαντο, ἴδιον ἡγούμενοι κατόρθωμα τὴν πρὸς τὰ κρεῖττονα, ὡς αὐτοὶ νομίζουσι, μίμησιν. Ἐνθεν ἀνδροφονίας καὶ τεκνοκτονίας καὶ πάσαις ἀσελείαις ἠττήθησαν οἱ ἀνθρώποι. Καὶ γὰρ σχεδὸν πᾶσα πόλις πάσης ἀσελείας ἔστι μεστὴ δι' ὁμοιότητα (43) τρόπων τῶν παρ' αὐτοῖς θεῶν γινομένη· καὶ οὐκ ἔστι σῶφρων ἐν τοῖς εἰδώλοις, εἰ μὴ μόνος ὁ παρ' αὐτοῖς ἐπ' ἀσελείᾳ μαρτυρούμενος.

(39) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. Alii cum editis ταύριοι. Ibidem paulo post εἰς θυσίας habent, alii εἰς θυσίαν.

(40) Diana hoc nomine indicatur, quam Tauricam quoque vocat Clemens Alexandrinus *Admonit. ad gentes*. Vide item Euseb. *Præpar. evang.* lib. iv, c. 16.

(41) Τὸ δεest in Gobler. Felckm. 1 anon. Paulo post τοὺς ληφθέντας καὶ ἄφ' ἑκάστης ἓνα λαμβάνοντες desunt in Felckm. 3 anon. Ibid. pro ἄφ' legitur

A deantur, quod res, quæ dii non sunt, sed quæ apud alios atque etiam apud ipsos piacula et victimæ habentur, inter deos numerent.

25. Quin etiam nonnulli eo impietatis et insanizæ venere, ut ipsos quoque homines, quorum illi dii simulacra et imagines sunt, suis falsis diis immolent et tanquam hostias offerant. Nec advertunt miseri victimas quas jugulant, deorum quos effinxere ac venerantur, et quibus homines immolant, archetypa sive exemplaria esse, propemodum enim similia similibus, vel potius præstantiora deterioribus immolanda offerunt. Nam animata inanimitis, et ratione prælitia, motu et sensu carentibus sacrificant. Siquidem Scythæ qui Tauri dicuntur, illi quam Virginem appellant, naufragos et quotquot ex Græcis ceperint in sacrificium offerunt; qua adeo immani impietate in homines sui similes commissa, suorum deorum crudelitatem palam produnt, qui nempe quos Providentia ex maris periculis eripuit, hos ipsi jugulant, atque ita Providentiæ videntur obsistere, cujus beneficium sua crudelitate occultant et irritum faciunt. Rursus alii ex bello, victoria reportata reversi, captivos in centurias distribuunt, e quibus singulis unum sèligunt, totque Marti immolant, quot ex qualibet centuria delegerint. Verum non soli Scythæ pro innata barbaris feritate, res hujusmodi execrandas peragunt: sed idolorum et dæmonum propria hæc sunt facinora. Nam Ægyptii etiam similes victimas Junoni quondam immolabant. Phænices quoque et Cretenses liberorum cædibus Saturnum sibi propitium reddere conabantur. Prisci item Romani Latialem, ut vocant, Jovem humanis hostiis colebant. Denique alii aliter omnesque prorsus polluebant et polluebantur. Ipsi, inquam, propriis polluebantur homicidiis, sua autem templa talium sacrificiorum fumo et suffimentis polluebant. Ex his sine dubio quamplurima mala hominibus sunt exorta. Nam cum suos deos illis rebus oblectari carnerent, eos statim similibus peccatis et flagitiis sunt imitati, rem egregiam se facturos confidentes, si, ut putabant, potiora, sive deorum exempla sequerentur. Inde nec homicidia, nec liberorum cædes horrere: inde se totos omnibus libidinibus dedere. Siquidem nulla fere est civitas, quæ ob inorum similitudinem, quam cum suis diis habere gestit, omni luxuriæ genere non redundet: nec apud idololatras ullus probus est, nisi cujus libidines testatæ et manifestæ sunt.

ἐφ' in Gobl. Felckm. 1 anon. Ibid. Seguer. κατασφάζουσιν. Gobler. et Felck. 1 anon. κατασφάζωσι, et paulo post ἐκλέγονται. Mox ibid. ante Σκῦθαι art. οἱ qui erat in editis, abest ab omnibus mss.

(42) Καὶ Seguer. habet, alii omittunt. Paulo post ἑαυτῶν ante ἰλάσκοντο habent Seguer. Basil. Angl. Alii et editi, αὐτῶν.

(43) Sic Seguer. et Edit. Commel. alique mss. præter Gobl. et Felckm. 1 anon. qui ὠμότητα habent.

20 26. Sane olim Phœnicix mulieres in idolorum A templis prius prostabant, sui que meretricii quæstus primordia diis, qui illic colebantur, consecrabant; suam deam stupris propitiâ reddi, benevolamque hoc pacto effici ratæ. Viri quoque propriam ementiti naturam, nec amplius inares se esse patientes, in feminas se converterunt, pergratam et honorificam matri deorum se ita facturos arbitrati. Omnes denique una cum perditissimis vivunt, et secum ipsi pugnant ut peiores, quotidie evadant, atque ut dixit sanctus Christi minister Paulus, *Femina eorum imutaverunt naturalem usum, in eum usum qui est contra naturam. Similiter autem et masculi, relicto naturali usu feminae, exarserunt in desideriiis suis in invicem, masculi in masculos turpitudinem operantes*⁴⁴.

Hæc autem et similia agendo, fatentur certe et arguunt deos, quos ipsi colunt, huiusmodi vitam duxisse, scilicet ex Jove puerorum corruptiones atque a-lulteria, ex Venere meretriciam vitam, ex Rhea luxuriam, ex Marte cædes, ex aliis alia similia didicere, quæ quidem cum leges puniunt, tum prohi homines abhorrent. Cum igitur dii haberi digni sunt qui ista agant? Annon potius præ morum perversitate ac luxuria bestiis deteriores sunt censendi? Num qui illos colunt, digni sunt qui homines existimentur? Annon potius, ut belluis stupidiores et ut inanibus rebus magis inanissimi, miseratione sunt digni? Si enim suæ ipsorum (49) animæ mentem tantisper considerassent, in hæc toti præcipites non ruissent, nec verum Christi Patrem Deum negarent.

ελογίζοντο τῆς ἑαυτῶν ψυχῆς τὸν νοῦν, οὐκ ἂν ἐν ἀληθινῶν ἔρωοντο τοῦ Χριστοῦ Πατέρα Θεόν.

27. At forte qui inter eos sapientiores videri volunt, et rerum creaturarum admiratione tenentur, nostris argumentis multo cum pudore evicti, non ibant inficias hæc ab omnibus facile confutari et redargui posse: sed tutam et invictam sibi illam esse opinionem autumabant, qua adducuntur ut mundum mundique partes colant; atque in eo gloriabuntur, quod non lapides, ligna, hominumque et animantium, volatilium reptiliumve seu quadrupedum formas venerentur, sed solem, lunam, cunctamque cælestem mundum, necnon terram et universam aquarum naturam. Imo nec contendere dubitabant neminem ostendere posse res illas non esse natura deos: cum omnibus manifestum sit, ea neque inanima neque ratione vacua, sed etiam hominum na-

⁴⁴ Rom. 1, 26, 27.

(44) Sic Anglic. Cæteri, εἰδώλους. Idem Anglic., γυναῖκας pro γυναῖκες habet. Paulo post pro ἀπαρχόμεναι, Gobler. et Felckm. 1 anon. habent ἐπαρχόμεναι. Basil. παρερχόμενοι et in margine γρ. ἀπαρχόμενοι.

(45) Τὴν τοῦ σώματος αὐτῶν non sunt [in Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. In aliis vero habentur, eaque legerunt Omnibon. et Ambros. Camaldul. Ibid. pro ἑαυτῶν, Anglic. αὐτῶν habet, et contra Felckm. 2 anon. pro αὐτῶν seq. habet ἑαυτῶν.

(46) Anglic. et editio Commel. τὸν Θεόν. Ibid.

26. Γυναῖκες γοῦν ἐν εἰδώλοις (44) τῆς Φοινίκης πάλαι προεκαθέζοντο, ἀπαρχόμεναι τοῖς ἐκεῖ θεοῖς ἑαυτῶν τὴν τοῦ σώματος αὐτῶν (45) μισθαρίαν, νομίζουσαι τῇ πορνείᾳ τὴν θεὸν (46) ἑαυτῶν ἰλάσκεσθαι, καὶ εἰς εὐμένειαν ἀγειν αὐτὴν διὰ τούτων. Ἄνδρες δὲ, τὴν φύσιν ἀρνούμενοι, καὶ μηκέτι εἶναι θέλοντες ἀῤῥενες, τὴν γυναικῶν πλάττονται φύσιν, ὡς ἐκ τούτων καταθύμια καὶ τιμὴν τῇ μητρὶ τῶν παρ' αὐτοῖς λεγομένων θεῶν ποιοῦντες. Πάντες δὲ ὁμοῦ τοῖς αἰσχίστοις βίῳσι, καὶ τοῖς χείροσιν ἑαυτοῖς ἀμιλλῶνται: καὶ ὡς εἶπεν ὁ ἅγιος τοῦ Χριστοῦ διάκονος Παῦλος: Ἄλ τε γὰρ θήλειαι αὐτῶν μεταλλάξαν (47) τὴν φυσικὴν γρηῃσιν εἰς τὴν παρὰ φύσιν. Ὅμοίως δὲ καὶ οἱ ἄῤῥερες, ἀφέντες τὴν φυσικὴν γρηῃσιν τῆς θηλείας, ἐξεκαύθησαν ἐν τῇ ὀρέξει αὐτῶν εἰς ἀλλήλους, ἄῤῥερες ἐν ἄρσεσι τὴν ἀσχημοσύνην κατεργαζόμενοι. Ταῦτα δὲ καὶ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες, ὁμολογοῦσι καὶ ἐλέγχουσι καὶ τοὺς λεγομένους αὐτῶν θεοὺς τοιοῦτον ἐσχηκεῖναι τὸν βίον. Ἐκ μὲν γὰρ Διὸς τὴν παιδοφθορίαν καὶ τὴν μοιχείαν, ἐκ δὲ Ἀφροδίτης τὴν πορνείαν, καὶ ἐκ μὲν Ἐρέας τὴν ἀσέλγειαν, ἐκ δὲ Ἄρεος τοὺς φόνους, καὶ ἐξ ἄλλων ἄλλα τοιαῦτα μεμαθήκασι, ἃ οἱ νόμοι μὲν κολάζουσι, πᾶς δὲ σώφρων ἀνὴρ ἀποστρέφεται. Ἄρ' οὖν ἄξιον ἐστὶ (48) τούτους νομίζειν εἶναι θεοὺς, τοὺς τὰ τοιαῦτα ποιοῦντας, καὶ μὴ μᾶλλον τῶν ἀλόγων ἀλογωτέρους ἡγεῖσθαι τούτους διὰ τὴν ἀσέλγειαν τῶν τρόπων; Ἄρα ἄξιον τοὺς θρησκεύοντας αὐτοὺς νομίζειν ἀνθρώπους, καὶ μὴ μᾶλλον ὡς ἀλόγων ἀλογωτέρους, καὶ τῶν ἀψύχων ἀψυχοτέρους, οἰκτεῖρειν; Εἰ γὰρ τούτοις κατεπεπτώκεισαν ὅλοι πρηνεῖς, καὶ τὸν

27. Ἄλλ' ἴσως οἱ ἐπαναβεβηκότες τούτων καὶ περὶ τὴν κτίσιν ἐπτοημένοι, δυσωπούμενοι τοῖς περὶ τῶν βδελυγμάτων ἐλέγχοις, εὐκατάγνωστα μὲν καὶ εὐέλεγκτα παρὰ πᾶσιν ὄντα ταῦτα οὐκ ἀρνήσονται καὶ αὐτοί: ἐκεῖνην δὲ αὐτοῖς ἀσφαλῆ τὴν δόξαν καὶ ἀναντιρρήτον εἶναι οἰήσονται τὴν πρὸς τὸν κόσμον καὶ τὰ τοῦ κόσμου μέρη θρησκείαν: καυχῆσονται γὰρ οὐχ ὡς λίθους, καὶ ξύλα, καὶ μορφὰς ἀνθρώπων καὶ ἀλόγων πτηνῶν τε καὶ ἔρπετῶν καὶ τετραπόδων ἀπλῶς, ἀλλ' ἥλιον καὶ σελήνην, καὶ πάντα τὸν κατ' οὐρανὸν κόσμον, καὶ γῆν αὖ πάλιν καὶ σύμπασαν τοῦ ὕψους τὴν φύσιν σέβοντες καὶ θρησκεύοντες: καὶ φήσουσι μὴ δύνασθαι τινὰς ἀποδείξαι καὶ τούτους μὴ εἶναι φύσει θεοὺς, πᾶσιν ὄντος: φανεροῦ, ὅτι οὕτως ἀψύχα, οὕτε ἄλογα τυγχάνει, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀνθρώπων

Gobler. et Felckm. 1 anon. ἑαυτοῖς. Et paulo post idem Gobler. et Felckm. 1 anon. εὐωδία. pro εὐμένειαν habent. Ibid. Anglic. αὐτῶν habet pro αὐτῆν.

(47) Basil. μεταλλάξαντο. Infra post locum Apostoli καὶ, ante τὰ τοιαῦτα, non legitur in Felckm. 2 anon.

(48) Felck. 2 anon. ἐστὶ. Basil. ἐπὶ τούτοις. Ibid. εἶναι δεest in Gobler. et Felck. 1 au. τοὺς τὰ τοιαῦτα ποιοῦντας non leguntur in Felck. 2 an.

(49) Sic, uti in Græco est, vertimus, quia S.

ὄπεραφρει φύσιν, τῷ (50) τὰ μὲν ἐν οὐρανοῖς, τὰ δὲ ἐπὶ τῆς γῆς κατοικεῖν. Ἄξιον οὖν καὶ περὶ τούτων ἰδεῖν καὶ διερευνησαι. Πάντως γὰρ καὶ ἐν τούτοις εὐρήσει ὁ λόγος τὸν ἑλεγχον ἀληθῆ κατ' αὐτῶν. Πρὶν δὲ ἡμᾶς ἰδεῖν (51) καὶ τῆς ἀποδείξεως ἄρξασθαι, ἀρκεῖ τὴν κτίσιν αὐτὴν κατ' αὐτῶν μονοουχὶ βοῆσαι, καὶ δεῖξαι τὸν αὐτῆς ποιητὴν καὶ δημιουργὸν Θεὸν, τὸν καὶ ταύτης (52) καὶ τοῦ παντὸς βασιλεύοντα τὸν Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ὃν ἀποστρέφονται μὲν οἱ δοκησίσοφοι (53), τὴν δὲ παρ' αὐτοῦ γενομένην κτίσιν προσκυνοῦσι καὶ θεοποιοῦσι, καίτοι προσκυνούσαν καὶ αὐτὴν καὶ ὁμολογοῦσαν ὃν ἐκεῖνοι δι' αὐτὴν ἀρνούνται Κύριον. Οὕτω γὰρ τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὰ ταύτης μέρη κεκνηότας καὶ θεοὺς νομίζοντας ταῦτα δυσωπήσει ἂν καλῶς αὐτοὺς ἢ τῶν μερῶν πρὸς ἄλληλα χρεῖα· γνωρίζει δὲ καὶ σημαίνει τὸν καὶ αὐτῶν ὄντα Κύριον καὶ ποιητὴν τὸν τοῦ Λόγου Πατέρα, τῇ ἀναντιρρήτῳ προστάξει τῆς εἰς αὐτὸν ὑπακοῆς, ἥ φησι καὶ (54) ἡ θεία νομοθεσία· *Οἱ οὐρανοὶ διηγούνται δόξαν Θεοῦ· ποιήσιν δὲ χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερόωμα.* Πίστις δὲ τούτων οὐκ ἀφανής, ἀλλὰ καὶ λίαν ἐναργής ἐστι τοῖς τὸν ὀφθαλμὸν τῆς διανοίας μὴ πάντῃ πεπηρωμένον ἔχουσιν. Εἰ γὰρ τις καθ' αὐτὰ τὰ μέρη τῆς κτίσεως λάβοι, καὶ ἕκαστον ἰδίᾳ νοήσει, ὡς ἡλιον καθ' ἑαυτὸν μόνον, καὶ σελήνην χωρὶς, καὶ γῆν αὐτὴν καὶ ἀέρα, καὶ τὴν θερμὴν καὶ ψυχρὰν, καὶ ξηρὰν (55) καὶ ὑγρὰν οὐσίαν διελθὼν ἀπὸ τῆς πρὸς ἄλληλα συναφῆς, ἕκαστον ἐκλάβοι καθ' ἑαυτὸ καὶ ἰδίᾳ θεωρήσειεν· εὐρήσει πάντως μηδὲν ἱκανούμενον ἑαυτῷ, ἀλλὰ πάντα τῆς ἀλλήλων χρεῖας δεόμενα, καὶ ταῖς παρ' ἀλλήλων (56) ἐπικουρίας συνιστάμενα. Ἥλιος μὲν γὰρ τῷ συμπαντι οὐρανῷ συμπεριφέρεται καὶ ἐμπεριέχεται, καὶ ἐκτὸς τῆς ἐκεῖνου κυκλοφορίας οὐκ ἂν ποτε γένοιτο· σελήνη δὲ καὶ τὰ ἄλλα ἄστρα μαρτυροῦσι τὴν παρὰ ἡλίου γιγνομένην (57) αὐτοῖς ἐπικουρίαν· γῆ δὲ πάλιν οὐκ ἄνευ ὑετῶν τοὺς καρποὺς ἀποδιδούσα φαίνεται· οἱ δὲ (58) ὑετοὶ χωρὶς τῆς τῶν νεφελῶν χρεῖας οὐκ ἂν καταβαῖεν ἐπὶ γῆς· ἀλλ' οὐδὲ νέφη χωρὶς τοῦ ἀέρος καθ' ἑαυτὰ ἂν φανεῖν καὶ συσταῖν ποτέ. Ὅτε ἀήρ οὐκ ὑφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὑπὸ μὲν (59) τοῦ αἰθέρος διακαλεῖται, ὑπὸ δὲ τοῦ ἡλίου καταλαμπόμενος λαμπρύνεται. Καὶ πηγαὶ μὲν καὶ ποταμοὶ οὐκ ἄνευ τῆς γῆς συστήσονται ποτε· γῆ δὲ οὐκ ἀφ' ἑαυτῆς ἐρήφρυσται (60), ἀλλ' ἐπὶ μὲν τὴν τῶν ὑδάτων οὐσίαν συνέστηκεν, ἐμπεριέχεται δὲ καὶ αὕτη κατὰ τὸ μέσον συνδεθεῖσα τοῦ παντός. Ἥ τε θάλασσα καὶ ὁ ἔξωθεν

tura superiora esse, eo quod ipsa in caelis, hi in terris habitent. Itaque hæc a nobis discuti et examinari par est. Nec enim dubito quin in his quoque firmissimum contra illos argumentum reperituri simus. Prius vero quam id dispicere et demonstrare ordiamur, satis profecto fuerit ipsam rerum naturam adversus illos propemodum clamare, suumque effectorem et auctorem Deum, sui ac totius universi rectorem Domini nostri Jesu Christi Patrem aperte testari: quem injuste admodum rejiciunt falsi sapientes, qui naturam ab ipso conditam adorant et Deum habent: quamvis ipsa quoque adoret et Dominum constiteatur, quem illi ejus causa respuunt. Sane quotquot partes universi admirantur, easque totidem deos esse existimant, ex mutua ipsarum inter se necessaria ope præclare possunt coargui. Id enim illarum Dominum et effectorem Verbi Patrem, invictis imperio et præscripto, quo ei obediunt, egregie significat et indicat, ut etiam lex divina his verbis docet: *Cæli enarrant gloriam Dei et opera manuum ejus annuntiat firmamentum* 18. Nec vero occulta et abstrusa est hujus rei fides, sed admodum clara et perspicua his qui mentis oculum non omnino obcæcatum habent. Si quis enim naturæ partes sigillatim circumspiciat, et singulas seorsum consideret, ut solem solum, vel solam lunam, itemque terram et aerem, necnon calidam ac frigidam, siccamque et humidam naturam; si quis, inquam, mutuum rerum illarum inter se conjunctionem dissolvat, singulasque separatim accipiat et contempletur: nullam omnino sibi ipsi satis esse, sed omnes mutua ope indigere, hocque mutuo auxilio consistere inveniunt. Sol enim una cum universo caelo circumfertur eoque continetur, nec unquam extra proprium circulum egreditur. Luna vero aliaque astra, quantum ex sole pendent, palam testantur. Terram quoque sine pluviis fructus nullos edere cernimus. Rursus pluvie sine nubium subsidio in terram decidere non queunt. Nubes autem sine aere per se consistere nunquam videas. Aer item non a seipso sed ab æthere calorem, et lumen a sole mutuatur. Nec etiam fontes nec fluvii remota terra per se ipsos constant. Nec terra se sua vi fulcit, sed aquarum natura sustinetur, atque in medio universi constricta tenetur ac circumsidetur. Mare similiter, quique universam terram extrinsecus undique aluit magnus oceanus, a ventis movetur et fertur

18 Psal. xviii, 2.

Athanasius, ut complures alii, mentem ab anima distinguebat.

(50) Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. Anglic. τό. Paulo post ἄξιον Seguer. Gobler. Felck. 1 anon. habent οὖν. Alii cum editis, δέ.

(51) Gobler. et Felckm. 1 anon., Πλὴν δὲ ἡμᾶς ἐπιθεῖν, et ead. manu in Gobler. γρ. πρὶν.

(52) Sic omnes mss. Editi autem, καὶ τῆς ταύτης.

(53) Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon., δοκησίσσοφοι, ut et infra. Sed mendum est ex pronuntiatione orium. Gobler. et Felckm. 1 anon. mox habent γινόμενῃν.

(54) Καὶ ἀεστ a Basil. Anglic. et Felckm. 2 anon.

(55) Καὶ ξηρὰν abost a Felckm. 3 anon.

(56) Ταῖς παρ' ἀλλήλων desunt in Gobler. et Felckm. 1 anon. Paulo post pro συμπεριφέρεται, Felckm. 2 anon. habet συμπεριφαίνεται, Basil. et Anglic. περιφέρεται.

(57) Sic Seg. Gobler. Fel. 1 an. Alii cum editis γενομένην.

(58) Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. οὐδέ.

(59) Μὲν docet in Basil.

(60) Gobler. Felckm. 1 anon. ἐρείρεται, forte pro ἐρείδεσται. Paulo post Felckm. 3 anon. αὕτη pro αὕτη habet.

quocumque vis illorum impulerit. Ipsi porro venti non per seipsos, sed, ut docent qui hæc tractant, ex ardore et calore orti quem ab æthere aer recipit, in ipso aere consistunt, ac per eum flant ubique. Nam quod ad quatuor elementa pertinet, nempe calidum et frigidum, siccum et humidum, ex quibus corporum natura componitur, quis adeo mente captus est, ut nesciat hæc simul quidem conjuncta consistere, divisa vero et separata jam sese invicem, prout quodque superius fuerit, destruere. Calor enim redundante frigore exstinguitur: frigus vicissim vi caloris evanescit. Siccitas rursus humore madefit: et humor siccitate exhauritur.

ταῦτα κατὰ τὴν τοῦ πλεονάζοντος ἐν αὐτοῖς ἐπικράτειαν; Ἐπικράτειαν γὰρ ὑπὸ ψυχροῦ πλεονάσαντος ἀναίρεται· καὶ ψυχρὸν πάλιν ὑπὸ τῆς θερμῆς ἀφανίζεται καὶ τοῦτο ὑπὸ τοῦ ἐτέρου ξηραίνεται.

28. Qui igitur fieri potest ut res illæ dii fuerint, quæ mutua ope indigent? vel quo pacto aliquid ab eis petere possumus, quæ mutuam ipsæ exigunt operam? Næmque si omnium consensu constat Deum nulla re indigere, sed solum sibi satis esse sequæ ipso plenum esse, omniaque in illo consistere, imò ipsum omnibus dare ut consistant: qua, quæso, ratione solem et lunam aliasque creaturæ naturæ partes, quæ tales utique non sunt, sed mutuo auxilio opus habent, deos appellare æquum est? At forte divisa illa et seorsim sumpta aliis indigere fatebuntur, quod in omnium oculis pateat: verum omnia simul conjungentes ac velut unum ingens corpus ex his componentes, totum illud Deum esse respondebunt. 22 Toto quippe constituto, nulla amplius re externa illis opus erit, sed totum sibi ad omnia satis erit et sufficet. Hæc, inquam, effluent falsi sapientes, ut nempe hac etiam ex parte possint redargui. Nam ex hoc responso non minus quam ex his quæ supra dicta sunt, summam eorum impietatem atque inscitiam demonstrare licet. Si enim singulæ partes simul conjunctæ totum efficiunt, totumque ipsum ex singulis partibus componitur: igitur totum ex singulis partibus constat, quæ singulæ, totius partes sunt. Atqui id Dei notionibus maxime est alienum; Deus enim totum, non partes est: neque ex diversis rebus constat; sed ipse constitutionis rerum omnium auctor est. Adverte autem quam impia proferant, qui ita de Deo loquuntur. Enimvero si Deus ex partibus constat, sane sibi ipse dissimilis, atque ex dissimilibus completus videbitur. Nam si sol est, luna non est. Si luna est, terra non est; si terra est, non est mare: denique si singulas mundi partes percurramus, quam hæc illo-

περιβρέων τὴν σύμπασαν γῆν μέγας ὠκεανὸς ὑπὸ ἀνέμων κινεῖται καὶ φέρεται ὅποι δ' ἂν αὐτὸν ἢ τῶν ἀνέμων προσήρησση (61) βία. Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ ἄνεμοι οὐκ ἐν ἑαυτοῖς, ἀλλὰ, κατὰ τοὺς περὶ τούτων εἰπόντας, ἐκ τῆς πρὸς τὸν ἀέρα τοῦ αἰθέρος διακαύσεως καὶ θερμότητος ἐν αὐτῷ τῷ ἀέρι συνίστανται, καὶ δι' αὐτοῦ πανταχοῦ πνέουσι. Περὶ γὰρ τῶν τεσσάρων στοιχείων, ἐξ ὧν καὶ συνέστηκεν ἡ τῶν σωμάτων φύσις, τὴν (62) θερμὴν λέγω καὶ τὴν ψυχρὰν, ξηρὰν τε καὶ ὑγρὰν οὐσίαν, τίς τοσοῦτον ἀπέστραπτει τὴν διάνοιαν, ὥστε μὴ εἰδέναι, ὅτι ὁμοῦ μὲν συνημμένα ταῦτα συνίστανται (63), διαιρούμενα δὲ καὶ καθ' ἑαυτὰ γινόμενα, λοιπὸν καὶ ἀλλήλων εἰσὶν ἀναίρετικά δυνάμει· ξηρὸν τε αὐτὸ ὑπὸ τοῦ ὑγροῦ διυγραίνεται,

28. Πῶς οὖν ταῦτα ἂν (64) εἶεν θεοὶ δεόμενα τῆς παρ' ἐτέρων ἐπικουρίας; ἢ πῶς παρὰ τούτων αἰτεῖσθαι τι προσήκει, καὶ αὐτῶν ἀπαιτούμενων παρ' ἀλλήλων τὴν εἰς ἑαυτὰ χρεῖαν; Εἰ γὰρ περὶ Θεοῦ λόγος ἐστὶ μηδενὸς αὐτὸν ἐπιδεῖν εἶναι, ἀλλ' αὐτάρκη καὶ πλήρη ἑαυτοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ τὰ πάντα συστήκειν (65), καὶ μᾶλλον αὐτὸν τοῖς πᾶσιν ἐπιδίδοναι· πῶς ἤλιον καὶ σελήνην, καὶ τὰ ἄλλα μέρη τῆς κτίσεως οὐκ ὄντα τοιαῦτα, ἀλλὰ καὶ (66) τὰ λειπόμενα τῆς ἀλλήλων χρείας, ἀναγορεύειν ἄξιον θεοῦ; Ἄλλ' ἴσως διαιρούμενα μὲν καὶ καθ' ἑαυτὰ λαμβανόμενα, ἐπιδεῖν εἶναι αὐτὰ καὶ αὐτοὶ συνολογούσι, τῆς ἀποδείξεως ἐπ' ὀφθαλμῶν οὐσης· ὁμοῦ δὲ πάντα συνάπτοντες, καὶ ὡς (67) ἐν ἀποτελοῦντες μέγα σῶμα, τὸ ὅλον θεὸν εἶναι φήσουσι. Συστάντος γὰρ τοῦ ὅλου, οὐκ ἔτι μὲν ἐξωθεν αὐτοῖς χρεῖα γενήσεται· ἐαυτῷ δὲ τὸ ὅλον ἱκανὸν καὶ αὐτάρκης γενήσεται (68) πρὸς πάντα, λέξουσιν οἱ δοκησισοφοί, ἵνα καὶ ἐντεῦθεν ἐλεγχθῶσιν· οὗτος δὲ ὁ λόγος καὶ μᾶλλον αὐτῶν τὴν ἀσέβειαν μετὰ μεγάλης ἀπειθεύσιας οὐκ ἔλαττον τῶν πρόσθεν ἀποδείξει. Εἰ γὰρ τὸ καθ' ἕκαστον συναφθὲν, τὸ ὅλον ἀναπληροῦ, καὶ τὸ ὅλον ἐκ τῶν καθ' ἑν συνίσταται· τὸ ὅλον ἄρα ἐκ μερῶν συνέστη· καὶ ἕκαστον τοῦ ὅλου μέρος (69) τυγχάνει. Τοῦτο δὲ τῶν περὶ Θεοῦ ἐνομιῶν πολὺ πόρρωθεν καθέστηκεν. Ὁ γὰρ θεὸς ὅλον ἐστὶ καὶ οὐ μέρη, καὶ οὐκ ἐκ διαφόρων συνέστηκεν, ἀλλ' αὐτὸς τῆς πάντων συστάσεως ἐστὶ ποιητής. Θεὰ γὰρ ὄσην ἀσέβειαν κατὰ τοῦ Θεοῦ ταῦτα λέγοντες ἐξηγοῦνται. Εἰ γὰρ ἐκ μερῶν συνέστηκε, πάντως αὐτὸς ἑαυτοῦ ἀνόμοιος φανήσεται, καὶ (70) ἐξ ἀνομοίων ἔχων τὴν συμπλήρωσιν. Εἰ γὰρ ἡλιὸς ἐστίν, οὐκ ἐστὶ σελήνη· καὶ εἰ σελήνη ἐστίν, οὐκ ἐστὶ γῆ· καὶ εἰ γῆ τυγχάνει, οὐκ ἂν εἴη θάλασσα· καὶ οὕτως ἐφ' ἕκαστου λαμβάνων ἂν τις εὐρήσει τὴν ἀτοπίαν τοῦ ποιοῦτος αὐτῶν λόγου.

(61) Seguer. Basil., προσήρησση.

(62) Τὴν hic et mox deest in Gobler. et Felckm. 1 anon.

(63) Seg. et Fel. 2 anon. συνίσταται. Paulo post Seg. καθ' αὐτὰ.

(64) Ἄν deest in Basil. Angl. Paulo post Gobler. et Fel. 1 anon. προσήκει habent: Seguer. προσήκειν. Alii cum editis, προσήκει.

(65) Felckm. 3 anon. συνεστήκεναι. Paulo post pro ἐπιδίδοναι Gobler. et Felckm. 1, anon. habent ἐνδιδόντα.

(66) Καὶ deest in Gobler. et Felckm. 1 anon. Post καί, art. τὰ quem non habent Seguer. Gobler. Felckm. 1, 2 anon. et Anglic. legitur in aliis. Ibidem pro λειπόμενα, Felckm. 2 anon. habet λεγόμενα et in margine δεόμενα.

(67) Gobler. et Felckm. 1 anon. εἰς.

(68) Ἐαυτῷ δὲ τὸ ὅλον ἱκανὸν καὶ αὐτάρκης γενήσεται desunt in Felckm. 2 anon.

(69) Seguer. μέρη. Idem paulo post pro μέρη, μέρει habet.

(70) Καὶ abest a Felckm. 3 anon

Τούτο δ' ἂν τις καὶ ἐκ τοῦ καθ' ἡμᾶς ἀνθρωπεύου σώματος ἰδὼν καταγνοίη τούτων. Ὡς γὰρ ὁ ὀφθαλμὸς οὐκ ἔστιν ἀκοή, οὐδὲ ἡ ἀκοή χεῖρ, οὐδὲ ἡ γαστήρ ἔστι στέρνα, οὐδ' αὖ πάλιν ὁ αὐχὴν ἔστι πούς· ἀλλ' ἕκαστον τούτων ἰδίαν ἔχει τὴν ἐνέργειαν, καὶ ἐκ τούτων διαφόρων ὄντων ἐν συνίσταται σῶμα, συνημμένα μὲν ἔχον τὰ (71) μέρη κατὰ τὴν χρεῖαν, διαιρούμενα δὲ κατὰ τὴν τοῦ χρόνου παρουσίαν, ὅταν ἡ φύσις ἡ συνάξια ταῦτα διεῖλῃ, ὡς ὁ προστάξας Θεὸς βούλεται· οὕτω (συγγνώμην (72) δὲ ὁ λόγος ἐχέτω παρ' αὐτοῦ τοῦ κρείττονος), εἰ, τὰ μέρη τῆς κτίσεως συνάπτοντες εἰς ἐν σῶμα, Θεὸν ἀναγορεύουσιν, ἀνάγκη αὐτὸν μὲν καθ' ἑαυτὸν ἀνόμοιον ἑαυτῶ εἶναι, ὡς περ ἐδείχθη, διαιρεῖσθαι δὲ πάλιν κατὰ τὴν τῶν μερῶν εἰς τὸ μερίζεσθαι γενομένην φύσιν.

29. Καὶ ἄλλως δὲ ἂν τις αὐτῶν ἐλέγξειε τὴν ἀθεότηα κατὰ τὴν τῆς ἀληθείας θεωρίαν. Εἰ γὰρ ὁ Θεὸς ἀσώματος ἔστι, καὶ ἀόρατος, καὶ ἀψαυστος τῇ φύσει, πῶς σῶμα τὸν Θεὸν ἐπινοοῦσι, καὶ τὰ φαινόμενα τοῖς ὀφθαλμοῖς καὶ ὧν ψαύομεν τῇ χειρὶ, ὀρθοσκεύουσι τῇ τοῦ (73) Θεοῦ τιμῇ; Καὶ πάλιν, εἰ ὁ περὶ Θεοῦ κρατεῖ λόγος, δυνατόν αὐτὸν εἶναι κατὰ πάντα, καὶ μηδὲν μὲν αὐτοῦ· κρατεῖν, αὐτὸν δὲ τῶν πάντων κρατεῖν, καὶ δεσπόζειν· πῶς οἱ τὴν κτίσιν θεοποιούντες οὐχ ὀρώσιν αὐτὴν ἐκτός οὖσαν τοῦ τοιοῦτου περὶ Θεοῦ ὄρου; Ἡλίου μὲν γὰρ ὑπὸ γῆν γενομένου, τὸ φῶς ἡ γῆ σκιάζει μὴ ὁρᾶσθαι· σελήνην δὲ μεθ' ἡμέραν ὁ ἥλιος ἐπικρύπτει τῇ τοῦ φωτὸς λαμπρόνι. Καὶ τῆς μὲν τοῦς καρποὺς πολλαῖς χάλαζα βιάπτει· τὸ πῦρ δὲ, εἰ γένοιτό τις ὑδάτων πλημμύρα, σβέννυται. Καὶ χειμῶνα μὲν ἕαρ παραγκωνίζεται, θέρος δὲ τὸ ἕαρ ὑπερβῆναι τοὺς ὄρους οὐκ ἐπιτρέπει, καὶ αὐτὸ πάλιν ὑπὸ τοῦ μετωπύρου κωλυόμενον τὰς ἰδίας ὥρας ἐξέρχεται. Εἴπερ οὖν ἦσαν θεοὶ, εἶδει τούτους μὴ ὑπ' ἀλλήλων ἠττάσθαι καὶ ἐπικρύπτεσθαι (74), ἀλλὰ πάντοτε ἀλλήλοις συνεῖναι, καὶ κοινὰς ἅμα τὰς ἐνεργείας ἀποτελεῖν (75). Εἶδει μεθ' ἡμέραν καὶ μετὰ νύκτα ἥλιον ὁμοῦ καὶ σελήνην καὶ τὸν ἄλλον τῶν ἀστέρων χορδὴν ἴσον (76) ἔχειν τὸ φῶς, καὶ τοῦτο πᾶσι λάμπειν, καὶ πάντα παρ' αὐτῶν καταυγάζεσθαι· εἶδει θέρος ὁμοῦ καὶ χειμῶνα καὶ ἕαρ καὶ μετώπυρον ἀπαλλάκτως καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ συνίστασθαι· εἶδει τὴν θάλασσαν ταῖς πηγᾶς ἐπιμίγνυσθαι (77) καὶ κοινὸν ἀνθρώποις τὸ πόμα παρέχειν· εἶδει νημεῖας καὶ τῶν ἀνέμων τὰς πνοὰς ἐν ταῦτῶ γίνεσθαι· εἶδει τὸ πῦρ ὁμοῦ καὶ τὸ ὕδωρ κοινήν καὶ μίαν ἀνθρώποις τὴν χρεῖαν παρέχειν. Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ βλάβην ἂν τις ἐξ αὐτῶν ὑπέμεινε, θεῶν ὄντων κατ' αὐτούς, καὶ μηδὲν ἐπὶ βλάβῃ, ἐπ' ὀφελείᾳ δὲ μᾶλλον πάντα ποιοῦντων. Εἰ δὲ ταῦτα γίνεσθαι ἀδύνατον διὰ τὴν πρὸς ἀλληλα

(71) Sic Seguer. Basil. Gobler. Felckm. 1 et 2 anon. Editi vero ἔχοντα. Anglic. ἔχον τὰ.

(72) Basil. Gobler. et Felckm. 1 et 2 anon. συγγνώμης. Paulo post Felckm. 3 anon. συνάγοντες ἡλίσκει προ συνάπτοντες. Item mox Basil. ἀναγορεύουσιν.

(73) Τοῦ deest in Felckm. 3 anon. et Seguer. Paulo post deest in Felckm. 3 anon.

(74) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 4 anon. At Anglic. περικρύπτεσθαι. Alii cum editis ὑποκρύπτεσθαι.

(75) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 4 anon. Alii cum editis ἐποτελεῖν. Ibid. Felckm. 3 anon. habet τὰς ἐνεργείας.

(76) Sic Seguer. Alii cum editis ἴσως. Item mox et Gobler. et Felck. 4 an. post. καὶ adiunt πάντα, quæ vox in aliis non est.

(77) Seguer. ἐπιμίγνυσθαι. Gobler. Felckm. 4 anon. ἐπιμίγνυσθαι. Ibid. κοινὸν habent omnes mss. præter Felckm. 3 anon. qui ut editi κοινωγόν men-dose habet.

A rum ratio absurda et inepta sit, statim patebit. Idem autem ex humani quoque corporis consideratione potest refelli. Ut enim oculus non est auris; nec auris, manus; nec venter, pectus; nec cervix, pes; sed singula illa propria habent efficientiam, ex quibus diversis unum corpus constituitur, quod usu quidem conjunctas habet partes, sed quæ tunc disjungentur, cum natura, quæ illas copulavit, eadem Dei jussu separabit. Ita (sed ipse Deus dicenti ignoscat) si creatæ naturæ partes in unum corpus coagmentatas, deum appellat: necessarie sequitur eum in seipso sui esse dissimilem, ut ostensum est, ac præterea dividi, quandoquidem partes ex natura dividuæ sunt

B 29. Verum alia quoque ratione, si veritatem consulamur, illorum impietatem haud difficile erit convincere. Nam si Deus incorporeus est, si nec videri nec tangi natura potest: cur ergo Deum corpus esse excogitant, resque, quas oculis videmus et manibus contrectamus, divino cultu prosequuntur? Rursus, si verum est Deum omnipotentem esse, eumque a nulla re superari, sed omnia vincere et tanquam Dominum regere: quare qui creatam naturam Deum faciunt, hanc Dei definitionem illi minime convenire non attendunt? namque cum sol subter terram est, quominus ejus lumen videatur, terræ umbra impedit. Lunam autem sol ipse lucis suæ fulgore per diem abscondit. Terræ item fructus non raro grando lædit: ignis vero aqua inundante exstinguitur. Hiemem similiter ver propellit; æstas ver transgredi terminos non sinit, et vicissim autumnus æstatem intra proprios limites sistere cogit. Itaque si dii essent, nequaquam se invicem vincerent et absconderent, sed potius semper simul invicem esse, communesque effectus una producere par esset. Oporteret ergo per dies et noctes solem simul et lunam cæteraque sidera par lumen habere, idque omnibus lucere, ac res universas ab illis collustrari. Oporteret æstatem simul et hiemem, ver atque autumnum, absque vicissitudine, una persistere. Oporteret mare cum fontibus commisceri et communem hominibus potum præbere. Oporteret aerem simul 23 tranquillum esse et ventis agitari. Oporteret denique ignem simul et aquam unius ejusdemque usus esse hominibus. Nullum siquidem ex his detrimentum oriretur, si, ut putant, dii essent, qui proinde nihil nocendi causa sed potius nihil nisi quod utile foret agerent. Si vero hæc ob mutuatam inter se oppositionem simul jungi non queunt:

qui fieri potest ut res ille, quæ inter se contrariæ sunt et pugnant, nec invicem consistere possunt, dii adhuc nominentur, vel eis divini honores tribuantur? Quæ item discordi inter se sunt natura, quomodo aliis præcantibus, pacem præbere concordiaque auctores esse queunt? Merito igitur neque sol, neque luna, neque alia pars naturæ create, ac proinde multo magis neque ex lapide aurove seu ex alia materia conflata simulacra, neque etiam qui poëtarum fabulis celebrantur Jupiter, Apollo cæterique similes, dii esse censendi sunt, uti demonstravimus: sed alii ex hujusmodi diis partes sunt naturæ create, alii res sunt inanitæ, alii homines mortales duntaxat fiere. Unde qui illos colunt et inter deos collocant, non pietatem, sed summam impietatem profitentur, maximique erroris, quæ ab unius et solius veri Dei, Christi scilicet Patris, cognitione recessere, certissima dant indicia. Quapropter quoniam hæc ita a nobis refutata sunt, ostendimusque infidelium idololatriam omni impietatis genere repleri, neque ad bonum sed ad perniciem humanæ vitæ introductam fuisse: age, ut initio promissimus, repulso errore, viam veritatis jam incamus, et duceam atque opificem mundi, Patris Verbum contemplemur, ut per ipsum, ejus quoque Patrem Deum cognoscamus, intelligantque gentiles quam procul seipsos a veritate removerint.

30. Omnia quidem illa quæ supra refellimus, nihil aliud esse ostensum est quam erroris tenebras vitæ hominum offusas. At via veritatis ad Deum verum tendit: ad quam cognoscendam et certo percipiendam non aliis quam nobis ipsis opus habemus: neque, ut est ipse Deus supra omnia, ita via, quæ ad illum ducit, foris et procul a nobis est: verum in nobis ipsis est, ejusque initium haud est difficile a nobis reperire, ut et Moyses his verbis docuit (84): *Verbum fidei intra cor tuum est* ¹⁶. Quod idem Salvator declaravit et confirmavit dicens: *Regnum Dei intra vos est* ¹⁷. Quia enim intus in nobismet ipsis fidem regnumque Dei habemus, facile possumus universitatis rectorem, Patris salutare Verbum intelligere et contemplari. Nec vero hic excusatione utantur gentiles idololatræ, nec quisvis alius seipsum perperam decipiat, quasi hujusmodi via caruerit, ac proinde justam impietatis causam habuerit. Siquidem omnes in eam viam sumus in-

¹⁶ Deuter. xxx, 14. ¹⁷ Luc. xvii, 21.

(78) Segner. Gohler. Felckm. 1 an. πρώτῃς. Sed Gohler. et Felck. 1 anon. soli habent γένοιτο. Mox ante εἰκότως Felck. 3, an. addit καί.

(79) Segner. μυθολογούμενοι.

(80) Τοῖνον abest a Basil. Ib. ἐλέγχεται abest a Basil. et Anglic. Item mox Gohler. et Felck. 1 anon. pro παρά habent περί. In hisdem paulo post desunt ἀλλ' ἐπ' ἀπωλείᾳ. At in Basil. ἐπ' tantum est.

(81) Sic Segner. Gobl. et Felck. 1 anon. Alii cum editis omittunt τοῦ παντός. Eandem quoque vocem exprimit Amb. Cam. et Nannius: non vero Omnibonus. Paulo post vox Θεόν abest a Felckm. 3 anon.

(82) Post μὲν Anglic. addit γὰρ, Gobl. et Felck. 1

ἐναντιότητα, πῶς οἶόν τε ταῦτα ἀλλήλοις ἐναντία καὶ μαχόμενα, καὶ μὴ δυνάμενα ἀλλήλοις συστήναι, εἰ θεοὺς ὀνομάζειν, ἢ Θεοῦ θρησκείας τιμαῖς. Τὰ δὲ πρὸς ἑαυτὰ ἀσύμφωνον τὴν φύσιν ἔχοντα πῶς ἀν ἄλλοις εὐχομένοις εἰρήνην παρέχοιεν, καὶ ὁμονοίας αὐτοῖς γένοιτο πρυτάνεις (78); Οὕτε οὖν ἦλιος εἰκότως, οὕτε σελήνη, οὕτε ἄλλο τι μέρος τῆς κτίσεως, πολλῶν δὲ πλεόν οὐδὲ τὰ ἐν λίθοις καὶ χρυσῶν καὶ ταῖς ἄλλαις ὕλαις ἀγάλματα, οὐδὲ οἱ παρὰ ποιηταῖς μυθεύμενοι (79) Ζεὺς καὶ Ἀπόλλων καὶ οἱ ἄλλοι εἰεν ἀληθῶς θεοί, ὡς ὁ λόγος ἀπέδειξεν· ἀλλὰ τὰ μὲν αὐτῶν μέρη τῆς κτίσεως ἐστί, τὰ δὲ αὐτῶν ψυχα τυγχάνει, τὰ δὲ μόνον ἀνθρώποι θνητοὶ γαγόνασιν. Διὸ καὶ ἡ περὶ ταῦτα θρησκεία καὶ θεοποία οὐκ εὐσεβείας, ἀλλὰ ἀθεότητος καὶ πάσης ἀσεβείας ἐστὶν εἰσῆγγις, καὶ μεγάλης πλάνης ἐλεγχος ἀπὸ τῆς πρὸς τὸν ἕνα καὶ μόνον ἀληθινὸν Θεὸν γνώσεως, λέγω δὴ τὸν τοῦ Χριστοῦ Πατέρα. Ὅτε τοῖνον (80) τὰ ὄντως ἐλέγχεται καὶ δέδεικται ἡ παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν εἰδωλολατρεία πάσης ἀθεότητος οὐσα μεστή, καὶ οὐκ ἐπ' ὠφελείᾳ, ἀλλ' ἐπ' ἀπωλείᾳ τῶ βίῳ τῶν ἀνθρώπων εἰσαχθεῖσα· φέρε λοιπόν, ὡς ἐξ ἀρχῆς ὁ λόγος ἐπιγγεῖλατο, τῆς πλάνης διελεγχθείσης, τὴν τῆς ἀληθείας ὁδὸν ὁδεύσομεν, καὶ θεωρήσωμεν τὴν ἡγεμόνα καὶ δημιουργὸν τοῦ παντός (81) τὸν τοῦ Πατρὸς Λόγον, ἵνα δι' αὐτοῦ καὶ τὸν τοῦτου Πατέρα Θεὸν κατανοήσωμεν, καὶ γνώσιν Ἑλληνες ὅσον τῆς ἀληθείας ἑαυτοῦς ἀπεσχοίνισαν.

30. Τὰ μὲν (82) προειρημένα οὐδὲν ἕτερον ἢ πλάνη τῶ βίῳ διελέχθη· ἡ δὲ τῆς ἀληθείας ὁδὸς πρὸς τὸν ὄντως ὄντα Θεὸν ἔξει τὸν σκοπὸν. Πρὸς δὲ τὴν ταύτην γνῶσιν καὶ ἀκριβῆ (83) κατάληψιν οὐκ ἄλλων ἐστὶν ἡμῖν χρεία, ἀλλ' ἡμῶν αὐτῶν· οὐδ', ὡς περ ἐστὶν αὐτὸς ὁ Θεὸς ὑπεράνω πάντων, οὕτω καὶ ἡ πρὸς τοῦτον ὁδὸς πόρρωθεν ἢ ἐξωθεν ἡμῶν ἐστίν· ἀλλ' ἐν ἡμῖν ἐστίν, καὶ ἀφ' ἡμῶν εὐρεῖν τὴν ἀρχὴν δυνατὸν, καθὼς καὶ Μωϋσῆς ἐδίδασκε λέγων· Τὸ ρῆμα τῆς πίστεως ἐντὸς τῆς καρδίας σου ἐστίν. Ὅπερ καὶ ὁ Σωτὴρ σημαίνων καὶ βασιλῶν ἔλεγεν· Ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἐντὸς ὑμῶν ἐστίν. Ἐνδὸν γὰρ ἐν ἑαυτοῖς ἔχοντες τὴν πίστιν καὶ τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, δυνάμεθα ταχέως θεωρῆσαι καὶ νοῆσαι τὸν τοῦ παντός βασιλέα, τοῦ Πατρὸς σωτήριον Λόγον. Καὶ μὴ προφασιζέσθωσαν Ἑλληνες οἱ τοῖς εἰδώλοις θρησκεύοντες· μηδὲ ἄλλος τις ἀπλῶς (85) ἑαυτὸν ἀπατάτω, ὡς τὴν τοιαύτην ὁδὸν οὐκ ἔχων, καὶ διὰ τοῦτο τῆς ἀθεότητος ἑαυτοῦ πρόφασιν εὐρίσκων. Πάντες γὰρ εἰς αὐτὴν ἐπιβεβήκαμεν καὶ ἔχομεν, εἰ

anon. οὖν.

(83) Seg. Gobl. Fel. 1 an. ἀπλανῆ. Interpretes ἀκριβῆ legunt.

(84) Hic locus est ex Deuter. xxx, 14, ubi legitur Ἐγγύς σου ἐστὶ τὸ ρῆμα σφύδρα ἐν τῷ στόματι σου καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σου. In plus te est sermo valde in ore tuo et in corde tuo. Et Rom. x, 8: Ἐγγύς σου τὸ ρῆμα ἐστίν ἐν τῷ στόματι σου καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σου, τοῦτ' ἐστίν, τὸ ρῆμα τῆς πίστεως ὃ κηρύσσομεν. Prope est verbum in ore tuo et in corde tuo, hoc est, verbum fidei quod prædicamus.

(85) Anglic. omittit ἀπλῶς. -

καὶ μὴ πάντες αὐτὴν ὀδεύειν, ἀλλὰ παροδεύειν ἐκβαίνοντες· θέλουσι διὰ τὰς ἐξωθεν αὐτοὺς ἐλκούσας ἡδονὰς τοῦ βίου. Καὶ εἰ τις ἀνέροιτο, τίς ἀνέφη αὐτῆ· φημί δὴ τὴν ἐκάστου ψυχὴν εἶναι, καὶ τὸν ἐν αὐτῇ νοῦν (86). Δι' αὐτοῦ γὰρ μόνου δύναται Θεὸς θεωρεῖσθαι καὶ νοεῖσθαι· ἐκτὸς εἰ μὴ, ὡσπερ τὸν Θεὸν ἠρνήσαντο, οὕτω καὶ ψυχὴν ἔχειν παραιτήσονται οἱ ἀσεβεῖς, εἰκότως τοῦτο πρὸ τῶν ἄλλων λέγοντες. Οὐ γὰρ ἐχόντων ἔστι νοῦν (86) ἀρνεῖσθαι τὸν τοῦτο ποιητὴν καὶ δημιουργὸν Θεόν. Ὅτι μὲν οὖν ἕκαστος ἀνθρώπων ψυχὴν ἔχει καὶ ταύτην λογικὴν, καὶ τοῦτο ἀναγκαῖόν ἐστι δεῖξαι· δι' ὀλίγων διὰ τοὺς ἀκραιώτους, ἐπεὶ μάλιστα τινες ἀπὸ τῶν αἰρέσεων ἀρνοῦνται καὶ τοῦτο, οἰόμενοι μηδὲν πλεόν (87) εἶναι τὴν ἀνθρώπων, ἢ τὸ φαινόμενον εἶδος τοῦ σώματος· ἵνα ταύτης δειχθείσης, φανερώτερον δι' ἑαυτῶν τὸν κατὰ τῶν εἰδώλων ἕλεγον ἔχειν δυνθῶσι.

31. Πρῶτον μὲν οὖν οὐ μικρὸν γνώρισμα τοῦ λογικῆν εἶναι τὴν τῶν ἀνθρώπων ψυχὴν, ἐκ τοῦ πρὸς τὰ ἄλογα διαλλάττειν αὐτὴν· διὰ τοῦτο γὰρ ἐκεῖνα μὲν καλεῖν ἄλογα ἢ φύσις εἴωθεν, ἐπειδὴ τῶν ἀνθρώπων τὸ γένος ἐστὶ λογικόν· ἔπειτα δὲ καὶ (88) τοῦτο πρὸς ἀπόδειξιν οὐ τὸ τυχόν ἀνέφη, ἐκ τοῦ μόνου τὸν ἀνθρώπων τὰ ἐξωθεν ἑαυτοῦ λογίζεσθαι, καὶ ἐνθυμῆσθαι τὰ μὴ παρόντα, καὶ πάλιν ἐπιλογίζεσθαι καὶ κρίσει τὸ κρεῖττον τῶν λογισμῶν αἰρεῖσθαι· τὰ μὲν γὰρ ἄλογα, μόνον τὰ παρόντα βλέπει, καὶ πρὸς μόνον τὰ ἐν ὀφθαλμοῖς ὄρμα, καὶ μετὰ ταῦτα τὴν βλάβην ἔχη. Ὁ δὲ ἀνθρώπος οὐ πρὸς τὰ βλεπόμενα ὄρμα, ἀλλὰ τῷ λογισμῷ τὰ διὰ τῶν ὀφθαλμῶν (89) ὄρωμενα κρίνει· πολλάκις γοῦν ὀρμήσας κεκράτηται (90) τῷ λογισμῷ· καὶ λογισάμενος, πάλιν ἐπελογίσατο, καὶ αἰσθάνεται ἕκαστος, εἰ τῆς ἀληθείας γένοιτο φίλος, ὅτι ἄλλος παρὰ τὰς σωματικὰς αἰσθήσεις ἐστὶν ὁ τῶν ἀνθρώπων νοῦς· διὰ τοῦτο γοῦν ὡς ἄλλος ὢν, αὐτῶν τῶν αἰσθήσεων γίνεται κριτής· καὶ ὢν ἐκεῖναι (91) ἀντιλαμβάνονται, ταῦτα οὕτως διακρίνει, καὶ ἀναμνησκει, καὶ δείκνυσιν αὐταῖς τὸ κρεῖττον. Ὁφθαλμοῦ μὲν γὰρ ἐστὶ μόνον τὸ ὄρμα, καὶ ὧτων τὸ ἀκούειν, καὶ στόματος τὸ (92) γεύεσθαι, καὶ ῥινὸς ὀσμῶν ἀντιλαμβάνεσθαι, καὶ χειρῶν τὸ ἅπτεσθαι· ἀλλ' ἂν δεῖ ὄρμα καὶ ἀκούειν, καὶ ὢν ἅπτεσθαι δεῖ, καὶ γεύεσθαι, καὶ ὀσμᾶσθαι, οὐκέτι τῶν αἰσθήσεων ἐστὶν, ἀλλὰ ψυχῆς καὶ (93) τοῦ ταύτης νοῦ διακρίνει. Ἀμέλει· καὶ ξίφους λαβεῖσθαι δύναται ἡ χεὶρ, καὶ δηλητηρίου γεύεσθαι τὸ στόμα· ἀλλ' οὐκ οἶδεν, ὅτι βλέπτει ταῦτα, εἰ μὴ ὁ νοῦς διακρίνη. Καὶ εἰκὲ γὰρ τὸ τοιοῦτον, ἵνα ἐπὶ εἰκόνας αὐτὸ θεωρήσωμεν, λύρα

A gressi, omnes eam habemus, licet non omnes illam sequi et pergere, sed plerique, externis vitæ voluptatibus allicientibus, deserere velint. Si quis vero interrogaverit, quænam tandem illa sit via : uniuscujusque animam et animæ mentem esse respondeo. Sola enim mente Deum contemplari et intelligere valemus : nisi forte, quemadmodum Deum esse negant impii, ita animam quoque se habere inficientur : quod quidem verisimilius quam cætera dixerint. Nec enim mentem habentium est, mentis auctorem et opificem Deum negare. Itaque 24 rudium hominum gratia paucis ostendere necesse est singulis hominibus esse animam ratione præditam, præsertim cum id negent nonnulli hæretici, qui hominem nihil amplius esse arbitrantur quam corporis externam speciem : ut nimirum ea re a nobis demonstrata, ipsi evidentius adversus idola argumentum per seipsos habere possint.

31. Primum ergo nec parvum indicium est, hominum animam ratione præditam esse, quod a bellois, quæ rationis sunt expertes, differat. Siquidem idcirco belluas animalia irrationalia appellare natura consuevit, quia hominum genus rationale est. Deinde, nec illud etiam ad id probandum levi est momento, quod solus homo res absentes et extra se positas animo et cogitatione comprehendat, quod eadem secum sæpius examinet ac perpendat, idque quod inter ea, quæ cogitat, sibi melius visum fuerit, iudicio eligat. Nam belluæ sola præsentia cernunt, et ad ea tantum, quæ ante oculos sunt posita, impetu feruntur, etiamsi postea damnum aliquod sequatur. At homo non ita ad ea quæ videt, cum impetu rapitur : sed ratione et cogitatione ea, quæ oculis cernit, dijudicat. Itaque sæpe incitatus, ratione retinetur : et ea quæ cogitavit, iterum recogitat. Denique quisquis veritatis amator est, hominum mentem aliam omnino esse a corporis sensibus se in seipso sentire fatebitur. Quia ergo mens alia est a sensibus, sensuum ipsa iudex est, et quæ illi apprehenderint, ipsa discernit et reminiscitur, quidque melius fuerit, illis commonstrat. Namque oculorum est tantum videre : aurium, audire : oris, gustare : narium, olfacere : manuum, tangere ; sed quæ videre, audire, tangere, gustare et olfacere conveniat, non sensuum sed animæ ejusque mentis est dijudicare. Manus quidem gladium accipere, et os venenum gustare potest : sed hæc nocere nescit, nisi mens discernat. Ut autem rem aliqua comparatione et imagine illustremus, id no-

(86) Sic omnes mss. præter Felckm. 3 anon. qui, ut et editi, ἔστιν οὖν habet, sed mendose.

(87) Sic Seguer. Gobler. Felck. 1 an. Alii cum editis πλεόν.

(88) Felckm. 3 anon. ut et editi, καὶ omittit.

(89) Sic Seguer. Gobler. Basil. Anglic. Felckm. 1 et 2 anon. Alii, ut et editi, τῶν omittunt. Felckm. 3 anon. habet ἐν ὀφθαλμοῖς.

(90) Sic Seguer. Gobler. Felck. 1 anon. At alii cum editis κεκράτηκε.

(91) Sic omnes mss. Editi autem ἐκεῖνα.

(92) Τὸ in Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. lo-

gitur : in aliis et editis deest ; ibid. ante στόματος, καὶ deest in Gobler. Felckm. 1 anon. Paulo post ἀλλ' & habent omnes mss. Editi vero ὢν pro & habent : quod additum fuisse videtur, eo quod in aliquot mss. ex ἀλλ' & factum sit ἀλλά, ut forte in Felckm. 3 anon, in quo ὢν deesse notat Felckmannus, et in reliquis mss. leg. &. Seguer. vero habet ἀλλ' &.

(93) Particula καί, quæ in Seguer. Gobler. Felck. 1 anon. non est, in aliis ut et editis hic legitur. Τῆς etiam addit editio Commel. quæ vox similiter deest in Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon.

bis simile videtur lyræ apte dispositæ, et musico qui ea cum arte utitur. Nam ut in lyra nervi singuli propriam sonum habent, alius gravem, acutam alius, alius medium, alius acutissimum, alius denique alium, quorum omnium concentus et compositio nisi a viro hujus artis perito distingui et discerni non potest; tunc enim suavem harmoniam et gratissimum concentum efficiunt, cum is, qui lyram tenet, nervos pulsat, et singulos apte tangit. Eodem modo, sensibus in corpore instar lyræ dispositis, cum perita mens illis præverit, tunc discernit et novit anima, quid faciat, quidve agat. Id autem hominum duntaxat est proprium, ipsaque est animæ facultas ratiocinandi, qua utendo differt illa a beluis, et se diversam esse ab exteriori corporis specie manifeste testatur. Hinc homo sæpe, jacente in terra corpore, cœlestia cogitat et contemplatur. Sæpe item nihil agente, quiescente et dormiente corpore, intus homo movetur resque extra se positas intuetur, remotas regiones **25** petit et peragrat, amicis notisque occurrit, nec raro per hæc, quid per diem acturus sit prænoscit et præsigit. Quid vero aliud id esse potest, quam anima rationis particeps, qua homo ea quæ supra se sunt cogitat et intelligit?

32. Sed et illud quoque ad penitus coercendam eorum impudentiam, qui animam ratione privant, addere juvat: Qui sit ut cum corpus natura mortale sit, homo de immortalitate cogitet, sæpeque mortem virtutis amore expetat? Qui sit ut, cum corpus per aliquod tantum temporis spatium duret, æterna homo meditetur, atque idcirco præsentia contemnat, et ad bona illa futura tendat desiderio? Certe ipsum corpus nihil tale de seipso, nec res extra se positas potest cogitare. Namque mortale est, nec nisi per aliquod tempus durat. Necesse est autem illud quod contraria naturæ corporis cogitet, aliud esse a corpore. Quidnam porro illud fuerit, nisi anima rationalis et immortalis? Nec enim foris sed intus ipsa corpori, ut musicus lyræ, quod melius congruerit, sonat. Enimvero quare cum oculus ad videndum natura aptus sit et auris ad audiendum, alia tamen refugiant, alia eligunt? Quis enim oculum a videndo avertit? vel quis aurem, cui naturalis est audiendi facultas, ab audiendo arcet? Quis gustum ad gustandum ex natura idoneum sæpe a naturali appetitu refrenat? Quis item manum ex natura ad agendum aptam ab aliquibus rebus tangendis

(94) Seguer. ἐκάστη μὲν ἔχει.

(95) Sic Seguer. Basil. Gobler. Felckm. 1 et 2 anon. Alii et editi, ὅτι. Ibid. τὴν λύραν non legitur in Anglie.

(96) Sic Seg. Basil. autem et Felckm. 2 an. ἀρμονίως. Editi et alii mss. ἀρμονίας.

(97) Seguer. μόνων.

(98) Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. τὰ φαινόμενα. In hisdem ἐν σώματι non legitur. Omnibus et Ambros. Camaldul. ita legerant ut hic habetur. Nannius legisse videtur ut in Seg. Gobler. Felckm. 1 anon., nam ita hunc locum reddidit, præter ea quæ

καλῶς κατεσκευασμένη, καὶ τῷ ταύτην κρατοῦντι μουσικῷ μετ' ἐπιστήμης. Ὡς γὰρ αἱ ἐν τῇ λύρᾳ νευραὶ ἑκασταὶ μὲν ἔχουσι (94) τὸν ἴδιον φθόγγον, ἡ μὲν βαρὺν, ἡ δὲ ὀξὺν, ἡ δὲ μέσον, ἡ δὲ ὀξύτονον· ἡ δὲ ἄλλον· ἀδιάκριτος δὲ ἐστὶν αὐτῶν ἡ ἀρμονία καὶ ἀδιάγνωστος ἡ σύνθεσις χωρὶς τοῦ ἐπιστήμονος· τότε γὰρ καὶ ἡ ἀρμονία αὐτῶν δεικνύται καὶ ἡ σύνταξις ὀρθή, ὅταν (95) ὁ κατέχων τὴν λύραν πλήξῃ τὰς νευράς, καὶ ἀρμωδῶς (96) ἐκάστης ἀφήται· τοῦτον τὸν τρόπον καὶ τῶν αἰσθησέων ἐν τῷ σώματι ὡς λύρας ἡρμοσμένων, ὅταν ὁ ἐπιστήμων νοῦς αὐτῶν ἡγεμονεύῃ· τότε καὶ διακρίνει ἡ ψυχή, καὶ οἶδεν ὃ ποιεῖ καὶ πράττει. Τοῦτο δὲ μόνον (97) ἴδιον ἀνθρώπων ἐστὶ, καὶ τοῦτό ἐστι· τὸ λογικὸν τῆς ψυχῆς τῶν ἀνθρώπων, ᾧ χρωμένη διαλλάττει τῶν ἀλόγων, καὶ δείκνυσιν, ὅτι ἀληθῶς ἄλλη παρὰ τὸ φαινόμενον (98) ἐστὶν ἐν σώματι. Πολλάκις γοῦν κειμένου τοῦ σώματος ἐπὶ γῆς, τὰ ἐν οὐρανοῖς φαντάζεται καὶ θεωρεῖ ὁ ἀνθρώπος· καὶ πολλάκις τοῦ σώματος ἡρεμοῦντος καὶ ἡσυχάζοντος καὶ καθεύδοντος, κινεῖται ἔνδον ὁ ἀνθρώπος, καὶ τὰ ἐξωθεν ἑαυτοῦ θεωρεῖ, χώρας ἀποδημιῶν καὶ περιπατῶν, καὶ ἀπαντῶν τοῖς γνωρίμοις, καὶ πολλάκις διὰ τούτων τὰς μεθ' ἡμέραν πράξεις ἑαυτοῦ μαντεύμενος καὶ προγινώσκων (99). Τοῦτο δὲ τί ἂν εἴη ἕτερον ἢ ψυχῆ λογικῆ, ἐν ἣ λογίζεται καὶ νοεῖ τὰ ὑπὲρ ἑαυτὸν ὁ ἀνθρώπος;

32. Καὶ τοῦτο δ' ἂν εἴη πρὸς ἀπόδειξιν ἀκριβοῦς ἐστὶ πρὸς ἀναίδειαν τῆς ἀλογίας τετραμμένους· Πῶς, τοῦ σώματος θνητοῦ κατὰ φύσιν ὄντος, λογίζεται ἀνθρώπος τὰ περὶ ἀθανασίας, καὶ πολλάκις ἑαυτῷ τὸν θάνατον ὑπὲρ ἀρετῆς προκαλεῖται (1); Ἡ πῶς, προσκαίρου τοῦ σώματος ὄντος, τὰ αἰώνια φαντάζεται ἀνθρώπος, ὥστε τῶν μὲν ἐμποδῶν καταρροεῖν, εἰς ἐκεῖνα δὲ τὸν πόνον ἔχειν; Τὸ μὲν οὖν σῶμα οὐκ ἂν ἑαυτὸ (2) περὶ ἑαυτοῦ τοιαῦτα λογίσθαι, καὶ οὐκ ἂν τὰ ἐξωθεν ἑαυτοῦ λογίζοιτο· θνητὸν γὰρ καὶ πρόσκαιρόν ἐστιν· ἀνάγκη δὲ ἕτερον εἶναι τὸ τὰ ἐναντία καὶ παρὰ τὴν φύσιν τοῦ σώματος λογιζόμενον. Τί οὖν ἂν εἴη τοῦτο πάλιν, ἢ ψυχῆ λογικῆ καὶ ἀθάνατος; Καὶ γὰρ οὐκ ἐξωθεν, ἀλλ' ἐνδοθεν αὕτη τῷ σώματι (3), ὡς ὁ μουσικὸς τῇ λύρᾳ, ἐνηχεῖ τὰ κρείττονα. Πῶς δὲ πάλιν κατὰ φύσιν ὢν ὁ ὀφθαλμὸς εἰς τὸ ὄραν, καὶ ἡ ἀκοή εἰς τὸ ἀκούειν, τὰ μὲν ἀποστρέφονται, τὰ δὲ αἰρούνται; Τίς γὰρ ὁ τὸν ὀφθαλμὸν τοῦ ὄραν ἀποστρέφων; ἢ τίς τὴν ἀκοήν κατὰ φύσιν οὔσαν ἀκουστικὴν ἀποκλείει τοῦ ἀκούειν; Ἡ τίς τὴν γεῦσιν, κατὰ φύσιν οὔσαν γευστικὴν, καλύει πολλάκις τῆς φυσικῆς ὀσμῆς; Τίς δὲ τὴν χεῖρα, κατὰ φύσιν οὔσαν εἰς τὸ ἐνεργεῖν ἐπέχει (4) τοῦ ψαύειν τινός; Τίς δὲ τὴν

oculis apparent.

(99) Gobler. Felckm. 1 anon. γινώσκων.

(1) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. Alii cum editis προσκαλεῖται. Paulo post ἐμποδῶν quod ita in Basil. scribitur, ultimam circumflexit in Seguer. Gobler. et Felckm. 1, 2 et 3 anonym. Anglie. autem ἐμποδῶν habet.

(2) Gobler. Felck. 1 anon., ἑαυτῷ, atque ita legit Omnibus, qui veritit sibi. Mox ibid. Gobler. Felckm. 1 anonymus, αὐτοῦ pro ἑαυτοῦ.

(3) Basil. τοῦ σώματος.

(4) Sic omnes mss. Editi vero, ὑπέχει.

δσφρησιν, καὶ αὐτὴν εἰς τὸ ὀμᾶσθαι γενομένην, ἀποστρέφει τοῦ μὴ ἀντιλαμβάνεσθαι; Τίς ὁ ταῦτα κατὰ τῶν φυσικῶν τοῦ σώματος ἐνεργῶν (5); "Ἡ πῶς τὸ σῶμα, τὴν φύσιν ἀποστραφέν, ἐπιστρέφεται πρὸς τὰς ἐτέρου συμβουλίας, καὶ πρὸς τὸ ἐκείνου νεῦμα ἠνιοχεῖται; Ταῦτα γὰρ οὐδὲν ἕτερον ἢ ψυχὴν λογικὴν ἀποδείκνυσιν ἡγεμονεύουσαν τοῦ σώματος. Οὐδὲ γὰρ ἑαυτὸ τὸ σῶμα πέφυκεν ἐλαύνειν, ἀλλ' ὕφ' ἐτέρου ἄγεται καὶ φέρεται, ὥσπερ οὐδὲ ἵππος ἑαυτὸν ὑποζεύγνυσιν, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ κρατοῦντος ἐλαύνεται. Διὰ τοῦτο γοῦν καὶ νόμοι μὲν ἀνθρώποις τὰ καλὰ μὲν πράττειν, τὴν δὲ κακίαν ἀποστρέφεσθαι· τοῖς δὲ ἀλόγοις ἀλόγιστα τὰ κακὰ καὶ ἄκριτα μένει, ἅτε δὴ τῆς λογικότητος (6) καὶ τῆς κατὰ λόγον διανοίας ἐκτὸς τυγχάνουσιν. Εἶναι μὲν οὖν ψυχὴν λογικὴν ἐν ἀνθρώποις ἐκ τῶν προειρημένων, νομίζω δεδειχθαι.

33. Ὅτι δὲ καὶ ἀθάνατος γέγονεν ἡ ψυχὴ, καὶ τοῦτο ἀναγκαῖον εἶδέναι ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ διδασκαλίᾳ πρὸς Ἐλεγγον τῆς τῶν εἰδώλων ἀναίρεσεως. Γένοιτο δ' ἂν οὖν ἡ περὶ τούτων γνώσις ἐγγυτέρω μᾶλλον ἐκ τῆς περὶ τοῦ σώματος γνώσεως, καὶ ἐκ τοῦ πρὸς τὸ σῶμα διαλλάττειν αὐτὴν. Εἰ γὰρ ἄλλην αὐτὴν (7) ὁ λόγος ἀπέδειξε παρὰ τὸ σῶμα, ἔστι δὲ τὸ σῶμα φύσει θνητὸν· ἀνάγκη τὴν ψυχὴν ἀθάνατον εἶναι, τῷ μὴ εἶναι κατὰ τὸ σῶμα. Καὶ πάλιν εἰ ἡ ψυχὴ τὸ σῶμα (8) κινεῖ, ὡς δέδεικται, καὶ οὐχ' ὑπὸ ἄλλων αὐτὴ κινεῖται, ἀκόλουθόν ἐστιν ὕφ' ἑαυτῆς κινουμένην τὴν ψυχὴν, καὶ μετὰ τὴν εἰς γῆν ἀπόθεσιν τοῦ σώματος κινεῖσθαι πάλιν αὐτὴν ἀφ' ἑαυτῆς (9). Οὐ γὰρ ἡ ψυχὴ ἐστὶν ἡ ἀποθνήσκουσα· ἀλλὰ διὰ τὴν ταύτης ἀναχωρησιν ἀποθνήσκει τὸ σῶμα. Εἰ μὲν οὖν καὶ αὐτὴ (10) ὑπὸ τοῦ σώματος ἐκινεῖτο, ἀκόλουθον ἦν, ἀναχωροῦντος τοῦ κινουμένου, ἀποθνήσκειν αὐτὴν· εἰ δὲ ἡ ψυχὴ κινεῖ καὶ τὸ σῶμα, ἀνάγκη μᾶλλον αὐτὴν ἑαυτὴν κινεῖν. Ἐαυτῇ δὲ κινουμένη, ἐξ ἀνάγκης καὶ μετὰ τὸν τοῦ σώματος (11) θάνατον ζῆ. Ἡ γὰρ κίνησις τῆς ψυχῆς οὐδὲν ἕτερον ἐστὶν ἢ ἡ ζωὴ αὐτῆς· ὥσπερ ἀμέλει καὶ τὸ σῶμα τότε ζῆν λέγομεν, ὅτε κινεῖται, καὶ τότε θάνατον αὐτοῦ εἶναι, ὅτε τῆς κινήσεως παύεται. Τοῦτο δὲ καὶ ἀπὸ τῆς ἐν σώματι καθάπαξ ἐνεργείας αὐτῆς φανερώτερον ἂν τις ἴδοι. Εἰ γὰρ καὶ ὅτε τὸ σῶμα ἐπιβέβηκε καὶ συνδέεται (12) τούτῳ, οὐ κατὰ τὴν τοῦ σώματος σμικρότητα συστέλλεται καὶ συμμετρεῖται, ἀλλὰ πολλάκις, ἐπὶ κλίνης τούτου κειμένου καὶ μὴ κινουμένου (13), ἀλλ' ὡς ἐν θανάτῳ κοιμημένου, αὐτὴ κατὰ τὴν ἑαυτῆς δύναμιν γρηγορεῖ, καὶ ὑπερκαθαίνει τὴν τοῦ σώματος φύσιν· καὶ ὥσπερ ἀποδημοῦσα τούτου, μένουσα ἐν τῷ σώματι, τὰ ὑπὲρ γῆν φαντάζεται καὶ θεωρεῖ, πολλάκις δὲ καὶ τοῖς ἔξω τῶν γῆινων σωμάτων ἁγίοις καὶ ἀγγέλοις (14) συναν-

(5) Sic Seguer. Basil. Anglic. Felckm. 2 anon. Alii cum editis, ἐνεργῶν.

(6) Felckm. 3 anon., λογικότητος.

(7) Hanc vocem αὐτὴν habent Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. Cæteri omittunt.

(8) Totum id argumentum ex Platone sumptum est, quo multi post illum usi sunt ad probandum animam esse immortalem. Videtis ipsum Platonem in *Phædro*, et lib. *x De legibus*, ubi animam debent, τὴν δυναμένην αὐτὴν αὐτὴν κινεῖν κίνησιν, id est, id quod seipsum movere potest.

(9) Gobler. Felckm. 1 anon., ὕφ' ἑαυτοῦ, male.

PATROL. GR. XXV.

A cohibet? Quis odoratum ad odorandum factum ab odorando continet? Quis, inquam, ista omnia contra naturam corporis efficit? Qui sit ut corpus ab eo quod sibi naturale est, abhorreat, et alius consilium sequatur atque ad ejusdem nutum regatur? hæc sane omnia nihil aliud probant quam animam rationalem corpori præsidere. Nec enim seipsum corpus potest impellere, sed ab alio agitur et fertur, uti neque equus seipsum regit, sed ab equite regitur et agitur. Eam ob rem leges boni agendi et mali fugiendi hominibus datæ sunt. At belluæ nec expendere nec discernere mala queunt, utpote quæ ratiocinandi et cogitandi facultatis sint expertes. Itaque ex his quæ supra dicta sunt probatum fuisse arbitror homines anima rationali esse præditos.

33. Eandem vero immortalem quoque fuisse factam necesse est in ecclesiastica schola non ignorari, quo evidentius appareat idola plane esse deturbanda. Id porro facilius et propius, ex corporis cognitione, ejusque et animæ differentia percipere licebit. Enimvero si ut nostra oratione ostendimus, diversa illa est a corpore; cum corpus natura mortale sit, necesse est animam immortalem esse utpote quæ corpori non sit similis. Præterea, si anima corpus movet, ut ostensum est, nec ipsa ab aliis movetur, sequitur a seipsa moveri animam, atque etiam post corporis interitum eam iterum a seipsa moveri. Nec enim anima moritur, sed ejus discessu corpus moritur. Itaque si ipsa a corpore moveretur, recedente movente, necessario moreretur. Sed si anima **26** movet corpus, ipsam a seipsa moveri prorsus necesse est. Quia ergo ipsa seipsam movet, necessario sequitur etiam post corporis mortem vivere. Siquidem animæ motus nihil aliud est quam ejusdem vita: quemadmodum quoque corpus tunc vivere dicimus, cum movetur: et mortuum esse, cum moveri cessat. Id autem ex his quæ in corpore ipsa agit, clarius perspicitur. Namque si in corpore inclusa ac cum eo colligata, non pro corporis parvitate contrahitur et circumscribitur, sed sæpe in lecto jacente corpore, sine motu, ac veluti mortuo, ipsa propria sua facultate vigilat, naturamque corporis transcendit, et quasi ab eo digressa, quantum in ipso manens, ea quæ supra terram existunt cogitat et contemplatur: qui etiam sanctos a terreno corpore sejunctos, atque angelos non raro convenit, et ad illos mentis munditia fidens advolat: an non, quæso, multo magis soluta a corpore, cum placuerit Deo, qui eam colli-

(10) Gobler. Felckm. 1 anon., αὐτὴ. Paulo post eundem post κινεῖ, καὶ omittunt. eundem post κινεῖν seq. habent αὐτῇ. At Basil. Angl. Felck. 2 anon., αὐτῇ. Seguer., ἑαυτῇ. Editi, ἑαυτῇ.

(11) Seguer. Basil. Anglic., τῷ σώματι.

(12) Sic Seguer. Basil. Anglic. Gobler. et Felck. 1 et 2 an. Alii et ed. Commel., συνδέχεται.

(13) Καὶ μὴ κινουμένου desunt in Felckm. 3 an. et in Basil. recenti inanu addita fuere. Ibid. sic αὐτῇ scribitur in Segueriano.

(14) Καὶ ἀγγέλοις Anglic. omittit.

gavit, evidentiorē immortalitatis cognitionem est habitura? Si enim in corpore adhuc vinceta, vitam, quæ extra corpus est, vivit: multo magis post mortem corporis vivet, nec vivere desinet Dei beneficio, qui eam per suum Verbum Dominum nostrum Jesum Christum talem utique fecit. Idcirco enim immortalia et æterna cogitat et sapit, quia immortalis est. Namque ut mortalis corporis sensus nihil nisi mortale percipiunt: sic animam res immortales contemplantem et meditantem, immortalis quoque esse et semper vivere necesse est. Siquidem nunquam illam deserunt immortalitatis notiones et cogitationes, sed in ea ad immortalitatis securitatem instar fomitis constanter resident. Hinc ergo contemplationis Dei notionem et cogitationem habet, sibi que ipsi fit via, neque extrinsecus, sed ex seipsa Dei Verbi cognitionem et comprehensionem accipit.

ἔχει τὴν ἔννοιαν, καὶ αὐτὴ ἑαυτῆς γίνεται ὁδὸς, οὐκ ἔχει (15) γυνῶσιν καὶ κατάληψιν.

34. Itaque quod antea dictum fuit iterum dicimus, illos scilicet, quemadmodum Deum negaverunt, et res inanimas colunt, sic etiam animam rationis participem se non habere existimantes, hanc suæ insipientiæ poenam sponte sua luere, ut inter pecudes numerentur. Quare veluti inanissimi religionem in rebus inanissimis superstitiose constituentibus, miseratione profecto digni sunt et ductore opus habent. Si vero animam se habere putant, et de ratiocinandi facultate multum gloriantur, idque jure merito: cur tanquam anima carentes, contra rationem agere non verentur, nec ea quæ sapere oportet sapienti, sed seipsos Numine etiam præstantiores faciunt? Siquidem ipsi immortali anima, quam nec oculis videre possunt, præditi, Deum in rebus, quæ oculis videntur et caducæ sunt, figurant. Cur item quemadmodum a Deo recesserunt, ita rursus ad eundem non confugiunt? Namque ut Deum mente deseruere, et res quæ nullæ sunt deos effinxere, sic eadem suæ animæ mente ascendere et se iterum ad Deum possunt convertere. Possunt, inquam, si quas omnium cupiditatum sordes induerint, deponant, et tandiu abluant, donec quidquid alienum animæ accesserit abjecerint, eamque solam, qualis creata est, exhibuerint: ut hoc pacto Patris Verbum, ad cujus similitudinem ab initio facti sunt, in illa intueri valeant. Ad imaginem siquidem et similitudinem Dei facta et creata est anima, ut 27 et divina Scriptura indicat, quæ ex persona Dei ita loquitur: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram* 18. Quocirca cum omnes peccati maculas, quibus aspersa fuerit, absterserit, et solam illam similitudinem puram

18 Genes. 1, 26.

(15) Basil. Anglic., περὶ τοῦ Θεοῦ.

(16) Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon., σέβουσιν. Idem τὴν seq. non habent.

(17) Gobler. et Felckm. 1 anon., ἐπιμισθίαν, quo etiam modo legisse videntur Nannius et Ommibonus, qui hanc vocem vertunt, mercedem.

τῆ, καὶ πρὸς αὐτοὺς ἀφικνεῖται τῇ τοῦ νοῦ θαρρόουσα καθαρότητι· πῶς οὐχὶ μᾶλλον καὶ πολλῶ πλέον, ἀπολυθεῖσα τοῦ σώματος, ὅτε ὁ συνδήσας αὐτὴν βούλεται Θεὸς, φανερωτέραν ἔξει τὴν τῆς ἀθανασίας γυνῶσιν; Εἰ γὰρ καὶ συνθεθεῖσα σώματι τὴν ἐκτὸς τοῦ σώματος ζωὴν ἔξει, πολλῶ πλέον καὶ μετὰ θάνατον τοῦ σώματος ζήσεται, καὶ οὐ παύσεται τοῦ ζῆν διὰ τὸν οὕτως αὐτὴν ποιήσαντα Θεὸν διὰ τοῦ ἑαυτοῦ Λόγου, τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἀθάνατα καὶ αἰώνια λογίζεται καὶ φρονεῖ, ἐπειδὴ καὶ ἀθάνατος ἔστι. Καὶ ὡσερ, τοῦ σώματος θνητοῦ τυγχάνοντος, θνητὰ καὶ αἰ τούτου θεωροῦσιν αἰσθησεις, οὕτως; ἀθάνατα θεωροῦσαν καὶ λογίζομένην τὴν ψυχὴν, ἀνάγκη καὶ αὐτὴν ἀθάνατον εἶναι καὶ αἰετὴ ζῆν. Αἱ γὰρ περὶ τῆς ἀθανασίας ἔννοιαι καὶ θεωρίαι οὐδέποτε αὐτὴν ἀφίπαισι μένουσαι ἐν αὐτῇ, καὶ ὡσερ ἔκκαυμα ἐν αὐτῇ γινόμεναι πρὸς ἀσφάλειαν τῆς ἀθανασίας. Διὰ τοῦτο γοῦν καὶ τῆς περὶ Θεοῦ θεωρίας ἔξωθεν, ἀλλ' ἐξ ἑαυτῆς λαμβάνουσα τὴν τοῦ Θεοῦ Λό-

34. Λέγομεν οὖν, καθάπερ εἴρηται πρότερον, ὡσερ τὸν Θεὸν ἠρήσαντο, καὶ ἀψύχα θρησκειοῦσιν (16), οὕτω καὶ τὴν ψυχὴν οὐκ ἔχειν λογικὴν νομίζοντες, αὐτὸθεν ἔχουσι τῆς παραφροσύνης τὴν ἐπιτιμίαν (17) ἐν ἀλόγοις καταριθμούμενοι· καὶ διὰ τοῦτο ὡς ἀψυχοὶ ἐν ἀψύχοις ἔχοντες τὴν δεισιδαιμονίαν, ἐλέους καὶ χειραγωγίας εἰσὶν ἄξιοι. Εἰ δὲ ψυχὴν ἀξιούσιν (18) ἔχειν, καὶ ἐπὶ τῷ λογικῷ μέγα φρονούσιν, εἰκότως τοῦτο ποιοῦντες· διὰ τί ὡς μὴ ἔχοντες ψυχὴν παρὰ λόγον τολμῶσι, καὶ οὐκ ἂν δεῖ φρονεῖν φρονούσιν, ἀλλὰ κρείττονας ἑαυτοῦς (19) καὶ τοῦ Θεοῦ ποιοῦσι; Ψυχὴν γὰρ ἀθάνατον ἔχοντες καὶ μὴ βλεπομένην αὐτοῖς, τὸν Θεὸν ἐν τοῖς βλεπομένοις καὶ θνητοῖς ἀπεικάζουσιν. Ἡ δὲ διὰ τί, ὡσερ ἀπεστῆσαν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, οὕτως οὐ καταφεύγουσι πάλιν πρὸς αὐτόν; Δύνανται γὰρ, ὡσερ ἀπεστράφησαν τῇ διανοίᾳ τὸν Θεὸν, καὶ τὰ οὐκ ὄντα ἀνεπλάσαντο εἰς θεοὺς, οὕτως ἀναθῆναι τῷ νῷ τῆς ψυχῆς, καὶ πάλιν ἐπιστρέψαι πρὸς τὸν Θεόν. Ἐπιστρέψαι δὲ δύνανται, ἐὰν ὄν ἐνεδύσαντο ῥύπον πάσης ἐπιθυμίας, ἀπόθωνται, καὶ τοσοῦτον ἀπονήψωνται, ἕως ἂν ἀπόθωνται πᾶν τὸ συμβεβηκὸς ἀλλότριον τῇ ψυχῇ, καὶ μόνην αὐτὴν (20) ὡσερ γέγονεν, ἀποδείξουσιν, ἐν οὕτως ἐν αὐτῇ θεωρήσαι τὸν τοῦ Πατρὸς Λόγον, καθ' ὃν καὶ γεγόνασιν ἐξ ἀρχῆς, δυνηθῶσι. Κατ' εἰκόνα γὰρ Θεοῦ πεποιήται, καὶ καθ' ὁμοίωσιν γέγονεν, ὡς καὶ ἡ θεία σημαίνει Γραφή ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ λέγουσα· *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν ἡμετέραν*. Ὅθεν καὶ ὅτε πάντα τὸν ἐπιχυθέντα ῥύπον τῆς ἁμαρτίας ἀφ' ἑαυτῆς ἀποτίθεται, καὶ μόνον τὸ κατ' εἰκόνα καθαρὸν φυλάττει, εἰκότως, διαλαμπρυνθέντος τούτου, ὡς ἐν κατόπτρῳ θεωρεῖ τὴν εἰκόνα τοῦ Πατρὸς τὸν Λόγον, καὶ ἐν αὐτῷ τὸν

(18) Felckm. 2 anon., ἀγοῦσιν. Idem paulo post φρονούντες habet, ubi alii ποιοῦντες.

(19) Ἐαυτοῦς non est in Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. Ibid. καὶ deest in Basil. et Anglic.

(20) Αὐτὴν abest a Felckm. 3 anonymo.

Πατέρα, οὗ καὶ ἔστιν εἰκὼν ὁ Σωτὴρ, λογίζεται. Ἡ Α εἰ (21) μὴ αὐτάρκης ἐστὶν ἢ παρὰ τῆς ψυχῆς διδασκαλία διὰ τὰ ἐπιθολοῦντα ταύτης ἔξωθεν τὸν νοῦν, καὶ μὴ ὄρῃν αὐτὴν τὸ κρεῖττον· ἀλλ' ἔστι πάλιν καὶ ἀπὸ τῶν φαινομένων τὴν περὶ τοῦ Θεοῦ γνῶσιν καταλαβεῖν, τῆς κτίσεως ὡσπερ γράμμασι διὰ τῆς τάξεως καὶ ἁρμονίας τὸν ἑαυτῆς δεσπότην καὶ ποιητὴν σημαίνουσης καὶ βούσης.

bilibus Dei cognitionem haurire potest, quandoquidem res creatæ, admirabili ordine et concentu quo compositæ sunt, quibusdam veluti litteris, Dominum et Creatorem indicant et quasi voce prædicant.

35. Ἀγαθὸς γὰρ οὖν καὶ φιλόανθρωπος ὁ Θεός, καὶ κηδόμενος τῶν ὑπ' αὐτοῦ γενομένων (22) ψυχῶν, ἐπειδὴ ἀόρατος καὶ ἀκατάληπτός ἐστι τὴν φύσιν, ἐπέκεινα πάσης γεννητῆς οὐσίας ὑπάρχων, καὶ διὰ τοῦτο ἔμελλε τὸ ἀνθρώπινον γένος ἀτυχεῖν τῆς περὶ αὐτοῦ γνώσεως, τῷ τὰ (23) μὲν ἐξ οὐκ ὄντων εἶναι, τὸν δὲ ἀγένητον· τούτου ἕνεκεν τὴν κτίσιν οὕτω διεκόσμησε τῷ ἑαυτοῦ Λόγῳ ὁ Θεός, ἵν', ἐπειδὴ τὴν φύσιν ἐστὶν ἀόρατος, κἂν ἐκ τῶν ἔργων γινώσκεσθαι δυναθῆ τοῖς ἀνθρώποις. Ἐκ γὰρ τῶν ἔργων πολλάκις ὁ τεχνίτης καὶ μὴ ὁρώμενος γινώσκεται· καὶ οἷόν τι λέγουσι περὶ τοῦ ἀγαματοποιοῦ Φειδίου, ὡς τὰ τουτου δημιουργήματα ἐκ τῆς συμμετρίας καὶ τῆς πρὸς ἀλλήλα τῶν μερῶν (24) ἀναλογίας ἐμφαίνειν καὶ μὴ παρόντα Φειδίαν τοῖς ὁρώσιν· οὕτω δεῖ νοεῖν ἐκ τῆς του κόσμου τάξεως τὸν τουτου ποιητὴν καὶ δημιουργὸν Θεόν, κἂν τοῖς του σώματος ὀφθαλμοῖς μὴ θεωρηταί (25). Οὐ γὰρ κατεχρήσατο τῇ ἀορατῷ φύσει αὐτοῦ ὁ Θεός· μὴ τις τουτου προφασίζέσθω· καὶ παντελῶς ἑαυτὸν ἔγνωστον τοῖς ἀνθρώποις ἀφήκεν· ἀλλ' ὡς προσέειπον, οὕτω διεκόσμησε τὴν κτίσιν, ὥστε καὶ μὴ ὁρώμενον αὐτὸν τῇ φύσει, ὁμῶς ἐκ τῶν ἔργων γινώσκεσθαι. Καὶ τουτου οὐ παρ' ἑμαυτοῦ φημι, ἀλλ' ἄφ' ὧν ἀπὸ (26) τῶν θεολόγων ἀνδρῶν ἔμαθον, ὧν εἷς ἐστὶν ὁ Παῦλος; Ῥωμαίοις μὲν γράφων οὕτω· *Τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται. Ἀυκᾶσι δὲ παρρησιαζόμενος καὶ λέγων· Καὶ ἡμεῖς ὁμοιοπαθεῖς ἐσμεν ὑμῖν ἄνθρωποι, εὐαγγελιζόμενοι ὑμᾶς ἀπὸ τῶν ματαίων ἐπιστρέφειν ἐπὶ Θεὸν ζῶντα, ὃς ἐποίησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, ὃς ἐν ταῖς παρρωχημέναις γενεαῖς εἴασε πάντα τὰ ἔθνη πορεύεσθαι ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν. Καίτοι γὰρ (27) οὐκ ἀμάτηρον ἑαυτὸν ἀφήκεν ἀγαθουργῶν, οὐρανόθεν ἡμῖν (28) ἔδοξεν ὑετοῦς καὶ καιροῦς καρποφόρους, ἐμπικλῶν τροφῆς καὶ εὐφροσύνης τὰς καρδίας*

¹⁹ Rom. i, 20. ²⁰ Act. xiv, 14-16.

(21) Anglicanus, ἢ δέ, forte pro et δέ. Idem paulo post περὶ habet pro παρὰ.

(22) Seguer., γενομένων. Paulo post idem et Basil. et Anglic. habent γεννητῆς. Alii, γεννητῆς.

(23) Basil. et Anglic. τῷ τόν. Anglic. ibid. habet ἀγένητον. Alii et editi, ἀγέννητον. Mox post Λόγῳ, ὁ Θεός non legitur in Gobler. et Felckm. 1 anonymo.

(24) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. Alii et editio Commel., μελῶν. Ibid. mox Anglic., ἐμφαίνει.

(25) Sic Seguer. Alii autem cum editis, θεωρεῖται.

(26) Seguer. Basil. Angl. et Fel. 2 anon., παρὰ.

atque integram servaverit, merito in ea purgata ac splendescente, tanquam in speculo, Verbum imaginem Patris contemplabitur; et in Verbo Patrem, cujus et Salvator imago est, cogitatione comprehendet. Vel si ipsa per se anima hæc præstare jam non queat, cum ob ea quæ mentem extrinsecus turbant et inquinant, tum quia ipsa quid potius eligendum sit non videat: certe ex rebus aspectabilibus Dei cognitionem haurire potest, quandoquidem res creatæ, admirabili ordine et concentu quo compositæ sunt, quibusdam veluti litteris, Dominum et Creatorem indicant et quasi voce prædicant.

35. Bonus enim et clemens Deus, animarum quas creavit curam gerens, quia ejus naturæ est quæ videri et comprehendi nequeat, omnemque creatam substantiam transcendat, atque idcirco futurum erat ut humanum genus illius cognitionem non assequeretur, eo quod homo sit ex nihilo factus, et Deus sine ullo sit principio: eam ob rem naturam creatam suo Verbo tam apte composuit, ut quia ipse ex sui natura videri non potest, saltem ex operibus ab hominibus cognosci posset. Sæpe enim ex operibus artifex, etiamsi non videatur, cognoscitur: atque ut de statuaria Phidiam narrat, ejus nempe opera ex mutua partium inter se proportionem et dispositionem Phidiam licet absentem spectantibus exhibuisse; ita ex mundi constructione illius effector et opifex Deus intelligendus est, tametsi oculis corporis non aspicitur. Nec enim sua invisibili natura abusus est Deus (nemo id causetur), nec se hominibus plane ignotum reliquit: verum, ut modo dicebam, sic naturam creatam composuit, ut quamvis ipse ex natura sua videri non queat, ex operibus tamen cognoscat. Nec vero hæc a me ipso loquor, sed a viris theologis didici, inter quos est Paulus qui a Romanos ita scribit: *Invisibilia enim ipsius a creatura mundi, per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur* ¹⁹. Idem quoque Lycaonius his verbis audacter docebat: *Et nos similes sumus vobis homines, annuntiantes vobis ab his vanis converti ad Deum viventem, qui fecit cælum et terram, et mare et omnia quæ in eis sunt: qui in præteritis generationibus dimisit omnes gentes ingredi vias suas. Et quidem non sine testimoniis semetipsum reliquit, beneficiens: de cælo nobis dans pluvias et tempora fructifera, implens cibo et lætitia corda nostra* ²⁰. Equis enim siderum positiones et circumvectiones, contrarias quidem ac dissimiles, sed in ipsa dissimilitudine

Gobler. Felckm. 1 anon., περὶ. Paulo post ante Παῦλος, ὁ ἀβστ a Gobler. Felckm. 1 anon. et μὲν seq. a Felckm. 2 anon.

(27) Sic Seguer. Gobler. et Fel. 1 anon., ut et legitur Act. xiv, 17. Alii cum editis particulam γὰρ omittunt.

(28) Sic Seguer. Gobl. Fel. 1 et 2 anon., ut et habetur eodem loco Act. Alii et ed. Commel. nec non ms. 1 Oxoniensis Novi Test. edit. Oxon. 1675, ὁμῶν. Paulo post Gobler. et Felckm. 1 anon. ζωῆς habent, ubi alii τροφῆς.

æqualem ordinem ab omnibus simul servatum intueri potest, quin secum cogitet hæc non a senet-ipsis sed ab alio, nempe ab auctore, administrari et regi? Quis solem die exoriri et lunam nocte apparere, immutabilique lege per æqualem omnino 28 dierum numerum decrescere et crescere, atque ex sideribus alia quidem discurrere cursusque varie immutare, alia vero inerrantia constantiter moveri aspiciens, non intelligat illa necessario ab opifice aliquo gubernari?

καὶ τῶν ἀστέρων τὰ μὲν διατρέγοντα καὶ ποικίλως νοούμενα, οὐκ ἂν ἔννοιαν λάβοι, ὅτι πάντως ἐστὶν ὁ κυβερνῶν αὐτὰ δημιουργός;

36. Quis contrarias naturas secum coniungi et consonam efficere harmoniam cernens, exempli gratia: quis ignem cum frigida natura conjunctum, et naturam siccam cum humida commistam videns, nec tamen sibi invicem resistere, sed unum quasi ex uno corpus consicere, non inde colligat alium ab his esse qui illa simul copulavit? Quis hiemem veri, ver æstati, æstatem autumno succedere observans, eaque quamvis contraria inter se sint natura (nam aliud refrigerat, aliud urit, aliud alit, aliud corrumpit et destruit), tamen omnino æqualem et securum sui usum hominibus præstare; quis, inquam, hinc non agnoscat aliquem esse his præstantiorem, qui æqualitatem omnibus præbeat, omniaque administret, etiamsi ille a nobis non videatur? Quis nubes per aerem ferri, et in nubibus pondus aquarum colligari considerans, non illum cogitet qui ista conjunxit et fieri jussit? Quis ipsam terram, quæ natura gravissima est aquis fundatam et immobilem super elementum natura mobile permanere conspiciens, non intelligat aliquem Deum esse qui hæc ita constituerit et fecerit? Quis annuos terræ fructus, pluvias e celo delapsas, annuum fluxiones, fontium scaturigines, animalium ex dissimilibus procreationes, hæcque non semper sed statutis temporibus fieri animadvertens: quis denique in tam dissimilibus et contrariis rebus æqualem et similem ab iisdem absolvi perficique ordinem attendens, non statim percipiat aliquam esse vim, quæ ipsa immobilis manens, illa ut sibi videtur disponat et regat? Siquidem nunquam illa propter naturarum discordiam per seipsa consistere vel etiam existere possent. Aqua enim natura gravis est et deorsum fluit: nubes contra leves et tenues sursum feruntur: et tamen nihilominus aquam graviolem in nubibus ferri videmus. Terra item gravissima est, et aqua levior est quam terra: attamen id quod gravius est ab eo quod levius est fertur, nec demergitur, sed stat terra immobilis. Si-

(20) Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon., αὐτῶν, alii vero, ὁμῶν, forte pro ἡμῶν. Duo mss. Novi Test. ed. Oxon. 1675 habent ἡμῶν, ceteri ei editi, ἡμῶν.

(30) Gobier et Felckm. 1 anonymus, σωζομένων.

(31) Αὐτὰ deest in Felckm. 3 anon. Paulo post Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. μέν addunt post ἡλίου, alii omittunt: iidem mox μεθ' ἡμέραν habent, alii καθ' ἡμέραν.

A ἡμῶν (29). Τίς γάρ, ὁρῶν τὸν οὐρανοῦ κύκλον καὶ τὸν δρόμον ἡλίου καὶ σελήνης, καὶ τῶν ἄλλων ἀστέρων τὰς θέσεις καὶ τὰς περιπολήσεις, ἐναντίας μὲν καὶ διαφόρους γιγνομένας, ἐν δὲ τῇ διαφορᾷ ὁμοίαν τὴν τάξιν παρὰ πάντων ὁμοῦ σωζομένην (30), οὐκ ἐνθυμεῖται, ὅτι οὐκ αὐτὰ ἑαυτὰ, ἀλλ' ἕτερός ἐστὶν ὁ διακοσμῶν αὐτὰ (31) ποιητής; Τίς δὲ, ὁρῶν ἡλίον μὲν ἀνατέλλοντα καθ' ἡμέραν, σελήνην δὲ φαίνουσαν κατὰ νύκτα, καὶ φθίνουσαν, καὶ πληρουμένην ἀπαρλλάκτως κατὰ τὸν τῶν ἡμερῶν ἴσον πάντως ἀριθμὸν, ἐναλλάττοντα (32) τοὺς δρόμους, τὰ δὲ ἀπλανῶς κυβερνῶν αὐτὰ δημιουργός;

B 36. Τίς, ὁρῶν τὰ ἐναντία τῇ φύσει συνημμένα, καὶ σύμζωνον ἔχοντα τὴν ἁρμονίαν, οἶον, τίς, ἰδίῳ πῦρ ψυχρῷ, καὶ ξηρὸν ὑγρῷ κεκραμμένον, καὶ ταῦτα μὴ ἀντιστατοῦντα πρὸς ἀλλήλα, ἀλλ' ἐν ἀποτελοῦντα ὡς ἐξ ἑνὸς τὸ σῶμα, οὐκ ἂν ἐνθυμηθεῖται ἕξωθεν εἶναι τούτων τὸν ταῦτα συνάψαντα (33); Τίς, ἰδὼν χειμῶνα παραχωροῦντα ἀέρι, καὶ ἕαρ θέρει, καὶ θέρος μετοπύρω, καὶ ὅτι ἐναντία ὄντα ταῦτα τῇ φύσει· τὸ μὲν γὰρ ψύχει, τὸ δὲ καίει, τὸ δὲ τρέφει, τὸ δὲ φθίνει· ὁμοῦ τὰ πάντα ἴσῃ καὶ ἀβλαβῆ τοῖς ἀνθρώποις ἀποτελοῦντα τὴν χρῆσιν· οὐκ ἂν ἐννοήσαιεν, ὅτι ἐστὶ τις κρείττων τούτων, ὁ τὴν ἰσότητά παρέχων πᾶσι καὶ κυβερνῶν τὰ πάντα, κἂν μὴ βλέπῃ τοῦτον; Τίς, ὁρῶν ἐν ἀέρι τὰς νεφέλας ὑποβασταζομένας, καὶ ἐν νεφέλαις τὴν τῶν ὑδάτων δεθεῖσαν βαρύτητα, οὐκ ἔννοιαν λαμβάνει τοῦ ταῦτα δῆσαντος καὶ προσταξάντος γενέσθαι; Ἡ τίς, ὁρῶν αὐτὴν τὴν γῆν βαρυτάτην οὔσαν τῇ φύσει, ἐπὶ τὸ ὕδωρ ἐδραστῆσαν καὶ ἀκίνητον μένουσαν ἐπὶ τὸ φύσει κινούμενον, οὐ διανοήσεται ἐνεῖναι τινὰ τὸν ταύτην (34) διαταξάμενον καὶ ποιήσαντα θεόν; Τίς, ἰδὼν τὴν κατὰ καιρὸν τῆς γῆς καρποφορίαν, καὶ οὐρανὸν ὑετούς, καὶ ποταμῶν ἐπιρροίας, καὶ πηγῶν ἀναβλύσεις, καὶ ζώων ἐξ ἀνομοίων γονάς, καὶ ταῦτα οὐκ ἀεὶ ἀλλὰ κατὰ καιροὺς ὠρισμένους γινόμενα· καὶ ὅλος τίς, κατανοήσας ἐν ἀνομοίοις καὶ ἐναντίοις τὴν ἴσῃ καὶ ὁμοίαν παρ' αὐτῶν ἀποτελουμένην τάξιν, οὐκ ἂν ἐνθυμηθεῖται, ὅτι ἐστὶ μία δύναμις ἡ ταῦτα διακοσμήσασα (35) καὶ διέπουσα, ὡς ἂν αὐτῇ δοκῆ, μένουσα καλῶς; Αὐτὰ μὲν γὰρ καθ' ἑαυτὰ οὐκ ἂν συσταῖ καὶ φανῆναι ποτε δυναθεῖ διὰ τὴν πρὸς ἀλλήλα τῆς φύσεως ἐναντιότητα. Τὸ μὲν γὰρ ὕδωρ φύσει βαρὺ καὶ κάτω βέον ἐστὶν, αἱ δὲ νεφέλαι κοῦφαι καὶ τῶν ἐλαφρῶν καὶ τῶν ἀνωφερῶν τυγχάνουσι· καὶ ὁμοῦ τὸ βαρύτερον ὕδωρ ὁρῶμεν ἐν ταῖς νεφέλαις βασταζόμενον. Καὶ πάλιν ἡ μὲν γῆ βαρυτάτη ἐστὶ, τὸ δ' αὖ πάλιν ὕδωρ κουφότερόν ἐστι ταύτης· καὶ ὁμοῦ ὑπὸ τῶν ἐλαφροτέρων τὸ βαρύτερον βαστάζεται, καὶ οὐ καταφέρεται, ἀλλ' ἔστηκεν ἀκίνητος ἡ γῆ. Καὶ τὸ μὲν ἄρβρον οὐ ταῦτόν ἐστι τῷ θῆλει, καὶ

(32) Felckm. III anonymus, διαλλάττοντα.

(33) Gobler. Felckm. 1 anon., γράψαντα. Mox ibid. Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon., παραχωροῦντι. Paulo post, ὄντα deest in Basil. et Angl.

(34) Seguer., ταῦτα.

(35) Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon., διακοσμησαμένη. Paulo post, Gobler. Felckm. 1 anon., ἕκαστῃ pro δοκῆ.

δμως εἰς ἓν συνάγεται, καὶ μία παρ' ἀμφοτέρων ἀπο-
τελείται γένεσις τοῦ ὁμοίου ζώου. Καὶ συνελθόντι
φάναι, τὸ ψυχρὸν τῷ θερμῷ ἐναντίον ἐστὶ, καὶ τὸ
ὕγρὸν τῷ ξηρῷ μάχεται· καὶ δμως συνελθόντα (36)
οὐ στασιάζει πρὸς ἑαυτὰ, ἀλλ' ἐξ ὁμοιοῦ ἐν σώμα
καὶ τὴν πάντων γένεσιν ἀποτελοῦσιν.

37. Οὐκ ἂν οὖν μαχόμενα καὶ ἐναντία ὄντα τῇ
φύσει ἑαυτὰ συνήγαγον, εἰ μὴ κρείττων ἦν καὶ κύριος
ὁ συνήσας αὐτὰ, ᾧ καὶ αὐτὰ τὰ στοιχεῖα, ὡσπερ δοῦλα
δεσπότη (37) ὑπακούοντα, εἶκει καὶ πεῖθεται· καὶ
οὐκ, εἰς τὴν ἑαυτοῦ φύσιν ἕκαστον σκοποῦν, ἀντι-
μάχεται πρὸς τὸ ἕτερον· ἀλλὰ τὸν συνήσαντα Κύ-
ριον γινώσκοντα, ὁμόνοιαν ἔχουσι πρὸς ἑαυτὰ, φύσει
μὲν ὄντα ἐναντία, τῇ δὲ τοῦ κυβερνωῦντος βουλήσει
φιλιάζοντα. Ἐπεὶ εἰ μὴ κρείττονι προστάξει ἐγγό-
ναι τούτων μία κρᾶσις, πῶς ἂν τὸ βαρὺ τῷ ἐλαφρῷ, ἢ
τὸ ξηρὸν τῷ ὑγρῷ, ἢ τὸ περιφερὲς τῷ ὀρθῷ, ἢ τὸ πῦρ
τῷ ψυχρῷ, ἢ ὄλιγος ἢ θάλασσα τῇ γῆ, ἢ ὁ ἥλιος τῇ
σελήνῃ, ἢ τὰ ἄστρα τῷ οὐρανῷ, καὶ ὁ ἀήρ τὰς νεφέ-
λαις ἐμίγη καὶ συνήλθεν, ἀνομοίου οὕσης τῆς ἐκάστου
πρὸς τὸ ἕτερον φύσεως; Ἐμελλε γὰρ καὶ μεγάλη
στάσις γίνεσθαι πρὸς αὐτὰ, τοῦ μὲν καλοντος, τοῦ
δὲ ψύχοντος, καὶ τοῦ μὲν βαρέως κάτω, τοῦ δὲ κού-
φου ἐκ τῶν ἐναντίων ἄνω ἔλκοντος, καὶ τοῦ μὲν
ἡλίου φωτίζοντος, τοῦ δὲ ἀέρος σκοτίζοντος· καὶ γὰρ
καὶ τὰ ἄστρα (38) ἐστασίασαν ἂν πρὸς ἑαυτὰ, ὅτι τὰ
μὲν ἄνωτέρω, τὰ δὲ κατωτέρω τὴν θέσιν ἔχει· καὶ
ἢ νῦν δὲ οὐκ ἂν παρεχώρησε τῇ ἡμέρᾳ, ἀλλὰ ἔμενεν
ἂν πάντως μαχομένη πρὸς αὐτὴν καὶ στασιάζουσα. C
Τούτων δὲ γιγνομένων, λοιπὸν ἦν ἰδεῖν οὐκέτι κόσμον
ἀλλ' ἄκοσμον, οὐκέτι τάξιν ἀλλ' ἀταξίαν, οὐκέτι
σύστασιν ἀλλ' ἀσύστατον τὸ ὅλον (39), οὐκέτι μέτρα
ἀλλ' ἀμετρίαν. Τῇ γὰρ ἐκάστου στάσει καὶ μάχῃ ἢ
πάντα ἀνηροῦντο, ἢ τὸ κρατοῦν (40) μόνον ἐφαίνετο.
Καὶ τοῦτο πάλιν τὴν τοῦ παντὸς ἄκοσμίαν ἐδείκνυε.
Μόνον γὰρ γενόμενον καὶ λειπόμενον τῇ τῶν ἄλλων
χρεῖα, ἀνάρμιστον τὸ ὅλον ἐποίησε· ὡσπερ εἰ καὶ μό-
νος ποῦς, καὶ μόνῃ χειρὶ ἀπομείνασα, οὐκ ἂν ἔσωσεν
ὀλόκληρον τὸ σῶμα (41). Ποῖος γὰρ κόσμος ἦν, εἰ
μόνος ἥλιος ἐφαίνεν, ἢ σελήνῃ μόνῃ περιεπόλει, ἢ
νῦν μόνῃ ἦν, ἢ ἡμέρα ἀεὶ ἐτύγγανε; Ποῖα δὲ πάλιν
ἦν ἁρμονία, εἰ μόνος ἦν ὁ οὐρανὸς χωρὶς τῶν ἄστρων,
ἢ τὰ ἄστρα χωρὶς τοῦ οὐρανοῦ; Τί δὲ καὶ χρῆσιμον,
εἰ μόνῃ θάλασσα ἦν, καὶ εἰ (42) μόνῃ γῆ χωρὶς ὕδα-
των καὶ τῶν ἄλλων τῆς κτίσεως μερῶν ἔκειτο; πῶς
δ' ἂν καὶ ἀνθρώπος ἐφάνη ἢ ὄλιγος ζῶων ἐπὶ γῆς, τῶν
στοιχείων πρὸς ἑαυτὰ στασιάζοντων, καὶ ἐνὸς ὄντος
τοῦ κρατοῦντος καὶ μὴ δυναμένου πρὸς τὴν τῶν σω-
μάτων σύστασιν ἀρκεῖν; Οὐκ ἂν γὰρ ἐκ μόνου θερ-
μοῦ, ἢ μόνου ψυχροῦ, ἢ μόνου ὑγροῦ, ἢ ξηροῦ συν-

A militer mas non idem est ac femina, simul tamen
conjunguntur, ut una similis animalis procreatio ab
utroque perficiatur. Denique ut uno verbo dicam,
frigus calori contrarium est, humor siccitati; at
nihilominus simul juncta non inter se dissident, sed
ex concordia unum corpus atque omnium rerum
procreationem absolvunt.

37. Non ergo res illæ, quæ inter se pugnant et
contrariæ sunt, seipsas simul copularent, nisi ali-
quis superior et dominus eas colligaret, cui et ipsa
elementa, tanquam servi hero, tam prompte pa-
rent, cedunt et obtemperant, ut nullum eorum pro-
prium naturam spectans alteri adversetur: sed sin-
gula Dominum colligantem agnoscentia, concordiam
erga se servant, et quantumvis contraria sint natura,
B gubernantis voluntate ineant amicitiam. Cæteròquin
nisi potentiore imperio simul invicem commiscerentur,
quomodo gravia cum levibus, sicca cum humidis,
rotunda cum rectis, ignis cum frigore, vel mare cum
terra, sol cum luna, astra cum cælo, aer cum nubibus
sociari et coire possent, cum unumquodque dissimi-
lem 29 ab alio naturam habeat? Gravissimam siqui-
dem seditionem inter illa concitari necessæ esset, alio
urente, refrigerante alio, quod grave est deorsum,
illo quod leve est contra sursum contendente, sole
illuminante, aere obscurante. Astra similiter inter
se dissiderent, quippe quorum alia superius, alia
inferius posita sint. Nox quoque diei non cederet,
sed profecto cum illo assidue pugnaret et certaret,
C His autem ita se habentibus, jam nullus ordo se-
nihil nisi confusio in mundo videretur: nihil locum
suum servaret, sed omnia perturbata forent: nihil
consisteret, sed cuncta essent instabilia. Nullus de-
nique modus vel mensura rerum posset esse. Vel
enim singulorum seditione et pugna omnia destrue-
rentur, vel fortius duntaxat remaneret; quod sane
non minimam mundo deformitatem afferret. Nam-
que istud unum relictum, aliorum utilitatibus de-
stitutum, inconcinnum rerum universitatem redder-
et: quemadmodum si solus pes vel sola manus su-
peresset, non servaretur corporis integritas. Qualis
enim mundus esset, si vel sol tantum appareret,
vel sola luna circumferretur, aut sola nox esset,
aut dies perpetuo duraret? Qualis esset harmonia,
D si vel cæli sine stellis vel stellæ sine cælis essent?
Quænam vero utilitas, si mare solum esset, vel si
sola terra sine aquis aliisque naturæ partibus existe-
ret? Quomodo, quæso, vel homo vel ullum animal
in terris nasci posset, elementis inter se dissidenti-
bus, quorum etsi unum superaret, tamen ad cor-
pora constituenda satis esse non posset? Nihil enim

(36) Συνελθόντα non est in Gobler. et Felckm. 1
anon. Basil. habet συνεισελθόντα.

(37) Sic Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1
anon. Alii cum editis, δεσπότη.

(38) Gobler. et Felckm. 1 anon., οἱ ἀστέρες, et
paulo post ἑαυτούς, et, ὅτι οἱ μὲν ἄνωτέρω, οἱ δὲ, εἰ,
ἔχουσι.

(39) Τό ante ὅλον adiunt Seguer. et Anglic. Alii
vero ut et editi omittunt.

(40) Sic Seguer. Anglic. At Gobler. et Felck. 1
anon., κρατεῖν. Alii cum editis, κρατούμενον.

(41) Pro ὀλόκληρον τὸ σῶμα, Seguer. Gobler. et
Felckm. 1 anon. habent ἐν ἄλλῳ τῇν τοῦ σώματος
δόξαν. Interpretes nostram lectionem secuti sunt.
Paulo post iidem Seguer. Gobler. et Felckm. 1
anon. μόνον pro μόνος ante ἥλιος habent.

(42) Pro καὶ εἰ, Gobler. et Felckm. 1 anon. ha-
bent ἢ.

vel ex solo calido elemento, vel ex solo frigido, vel ex solo humido aut sicco componi potuisset : sed omnia universe inordinata et incondita essent. Verum neque etiam illud quod dominari videretur, sine aliorum adminiculo posset existere, quippe quod nunc non nisi hoc pacto existat.

38. Quapropter cum non confusio sed ordo sit in universo : cum nihil in eo incondite et turbide, sed omnia concinne compositeque et quam aptissime cohæreant, necesse est Dominum qui illa una congregavit, constrinxit, et conciliavit, mente et cogitatione attingamus. Nam tametsi oculis non conspicitur, ex ordine tamen et concordia rerum contrariarum, earum moderator, rector et imperator intelligi facile potest. Etenim quemadmodum si civitatem ex multis et diversis hominibus, pusillis et magnis, divitibus et pauperibus, senibus et adolescentibus, viris et mulieribus compositam, præclare administrari et regi cerneremus, illosque qui eam componunt, tametsi diversos, concordantes tamen inter se esse, neque divites adversus pauperes, neque majores contra minores, aut juniores contra senes pugnare, sed omnes æqualiter pacem habere : si hæc, inquam, videremus, plane intelligeremus principis præsentiam hujus concordie causam esse, etiamsi eum oculis non intueremur. Enimvero ubi ordo non est sed confusio, argumento est nullum ibi moderatorem esse : at ordo, ducis et rectoris evidens signum est. Similiter cum in corpore membrorum inter se concordiam observamus, nec oculum auri adversari, nec manum cum pede dissidere, sed singula membra proprium officium absque seditione persolvere, inde concludimus necessario, 30 animam in corpore esse quæ illa regat, quamvis illam non videamus : ita ergo ex ordine et harmonia universitatis, Deum mundi gubernatorem cogitemus necesse est, eumque unam, non multos esse. Siquidem ipse dispositionis ordo, omniumque partium concors conspiratio non multos sed unum mundi ducem et moderatorem Verbum esse manifeste ostendit. Nam si plures mundo præessent, ordo ille servari non posset, sed omnia confusione et perturbatione plena essent, dum unusquisque omnia ad suum arbitrium traheret, et adversus alium pugnaret. Namque ut multos deos, nullos deos esse dicebamus : sic multos rectores, nullos rectores esse dicendum est. Cum enim alter alterius imperium everteret, nullus certe esset qui imperaret et dominaretur, nemo qui regeret et gubernaret. Ubi autem nullus rector est, illic necessario nullus ordo est, sed tantum confusio. Contra vero multorum et

(43) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anonymus. Alii cum editis, ἄλλων.

(44) Seguer. solus hic addit αὐ. Paulo post Gobler. et Felckm. 1 anon. post ἀρρένων, τε addunt. Ibid. Seguer. Gobler. et Felck. 1 anon. θηλειῶν habent; cuius penultimam Gobler. et Felckm. 1 anon. acciunt.

(45) Forte ἐνοοῦμεν vel ἐνοοῦμεν.

(46) Seguer. solus post γὰρ, καὶ iterum addit. Idem et Goblerianus, ac Felckmanni 1 anon. post με-

ἄστη τι τῶν ὄλων (43) ἄλλ' ἦν ἄτακτα πάντα καὶ ἀσύνθετα καθόλου. 'Ἄλλ' οὐδ' ἂν αὐτὸ τὸ δοκοῦν κρατεῖν ἡδυνήθη ἂν συστήναι χωρὶς τῆς τῶν ἄλλων ἐπι-
κουρίας· οὕτω γὰρ καὶ νῦν συνέστηεν.

38. Ἐπεὶ οὖν οὐκ ἀταξία ἀλλὰ τάξις ἐστὶν ἐν τῷ παντὶ, καὶ οὐκ ἀμετρία ἀλλὰ συμμετρία, καὶ οὐκ ἀκοσμία ἀλλὰ κόσμος καὶ κόσμου παναρμόνιος σύνταξις· ἀνάγκη λογίζεσθαι καὶ λαμβάνειν ἔννοιαν τοῦ ταῦτα συναγαγόντος καὶ συσφίγγαντος, καὶ συμφωνίαν ἐργαζομένου πρὸς αὐτὰ Δεσπότου. Κἄν γὰρ μὴ τοῖς ὀφθαλμοῖς ὁράται, ἀλλ' ἀπὸ τῆς τάξεως καὶ συμφωνίας τῶν ἐναντίων, ἐννοεῖν ἐστὶ τὸν τούτων ἄρχοντα καὶ κοσμητορά καὶ βασιλέα. Ὡσπερ γὰρ πόλιν ἐκ πολλῶν καὶ διαφόρων ἀνθρώπων συνεστῶσαν, μικρῶν καὶ μεγάλων, καὶ πλουσίων αὐ (44) καὶ πενήτων, καὶ πάλιν γερόντων καὶ νεωτέρων, καὶ ἀρρένων καὶ θηλειῶν, εἰ θεωρήσασιν εὐτάκτους οἰκουμένην, καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ διαφόρους μὲν ὄντας, ὁμοιοῦντας δὲ πρὸς ἑαυτούς, καὶ μήτε τοὺς πλουσίους κατὰ τῶν πενήτων, μήτε τοὺς μεγάλους κατὰ τῶν μικρῶν, μήτε τοὺς νέους κατὰ τῶν γερόντων γιγνομένους, ἀλλὰ πάντας κατὰ τὴν ἰσομοίριαν εἰρηνεύοντας· εἰ ταῦτα βλέπομεν, πάντως ἐννοοῦμεν (45), ὅτι ἄρχοντος παρουσία τὴν ὁμόνοιαν πρυτανεύει, κἄν μὴ ὀρώμεν αὐτόν. Ἡ μὲν γὰρ ἀταξία ἀναρχίας ἐστὶ γνώρισμα· ἡ δὲ τάξις τὸν ἡγεμονεύοντα δείκνυσι. Καὶ γὰρ (46) καὶ τὴν ἐν τῷ σώματι τῶν μελῶν πρὸς ἑαυτὰ συμφωνίαν ὀρώντες, ὅτι οὐ μάγειαι ὁ ὀφθαλμὸς τῇ ἀκοῇ, οὐδὲ ἡ χεὶρ τῷ ποδὶ στασιάζει, ἀλλ' ἕκαστον τὴν ἰδίαν ἀποτελεῖ χρεῖαν ἀστασιάζως, ἐννοοῦμεν ἐκ τούτου πάντως εἶναι ψυχὴν ἐν τῷ σώματι τὴν τούτων ἡγεμονεύουσαν, κἄν μὴ βλέπωμεν αὐτήν (47). Οὕτως ἐν τῷ τοῦ παντὸς τάξει καὶ ἁρμονίᾳ τὸν τοῦ παντὸς ἡγεμόνα νοεῖν ἀνάγκη θεῶν, καὶ τοῦτον ἕνα καὶ οὐ πολλούς. Καὶ ἡ τάξις δὲ αὕτη τῆς διακοσμῆσεως, καὶ ἡ τῶν πάντων μεθ' ὁμοιοῦς ἁρμονία, οὐ πολλούς, ἀλλ' ἕνα τὸν αὐτῆς ἄρχοντα καὶ ἡγεμόνα δείκνυσι λόγον. Οὐκ ἂν γὰρ, εἴπερ ἦσαν πολλοὶ τῆς κτίσεως ἄρχοντες, ἐσώζετο τοιαύτη τάξις τῶν πάντων· ἀλλ' ἦν πάλιν ἄτακτα πάντα διὰ τοὺς πολλούς, ἔλκοντος ἑκάστου πρὸς τὴν ἑαυτοῦ βούλησιν τὰ (48) πάντα, καὶ μαχομένου πρὸς τὸν ἕτερον. Ὡσπερ γὰρ ἐλέγομεν τὴν πολυθεότητα ἀθεότητα εἶναι, οὕτως ἀνάγκη τὴν πολυαρχίαν ἀναρχίαν εἶναι. Ἐκάστου γὰρ τὴν τοῦ ἑτέρου ἀρχὴν ἀναιροῦντος, οὐδεὶς ἐφαίνετο λοιπὸν ὁ ἄρχων, ἀλλ' ἦν ἀναρχία παρὰ πάντιν. Ἐνθα δὲ μὴ ἐστὶν ἄρχων, ἐκεῖ πάντως ἀταξία γίνεται. Καὶ ἐμπάλιν ἡ τῶν πολλῶν καὶ διαφόρων μία τάξις καὶ ὁμόνοια ἕνα καὶ τὸν ἄρχοντα δείκνυσι. Καθάπερ γὰρ (49)

λῶν, πρὸς ἑαυτὰ ἀδδunt : alii cum editis omittunt.

(47) Hæc verba, ἐν τῷ σώματι τὴν τούτων ἡγεμονεύουσαν, κἄν μὴ βλέπωμεν αὐτήν, desunt in Felckm. 3 anon. Ibid. Gobler. et Felckm. 1 anon. βλέπομεν habent.

(48) Τὰ δεest in Basiliensi.

(49) Γὰρ hic addunt Seg. Gobl. et Felck. 1 anon. Alii cum editis omittunt. Ibid. Felckm. 3 anon., ἀκούων pro ἀκούει.

εἰ τις πόρρωθεν ἀκούει λύρας ἐκ πολλῶν καὶ διαφόρων νευρῶν (50) συγχειμένης, καὶ θαυμάζει τούτων τὴν ἁρμονίαν τῆς συμφωνίας, ὅτι μὴ μόνῃ (51) ἡ βαρεῖα τὸν ἦχον ἀποτελεῖ, μὴδὲ μόνῃ ἡ ὀξεῖα, μὴδὲ μόνῃ ἡ μέση, ἀλλὰ πᾶσαι κατὰ τὴν ἴσιν ἀντίστασιν ἀλλήλαις συνηχοῦσι· καὶ πάντως ἐκ τούτων ἐννοεῖ οὐχ ἑαυτὴν κινεῖν τὴν λύραν, ἀλλ' οὐδὲ ὑπὸ πολλῶν αὐτῆς τύπτεσθαι· ἵνα δὲ εἶναι μουσικόν, τὸν ἐκάστης νευρᾶς ἦχον πρὸς τὴν ἑναρμόνιον συμφωνίαν κεράσαντα τῇ ἐπιστήμῃ, κἂν μὴ τοῦτον βλέπῃ· οὕτω παναρμονίου οὐσίας τῆς τάξεως ἐν τῷ κόσμῳ παντὶ, καὶ μῆτε τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω, μῆτε τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω στασιαζόντων, ἀλλὰ μίξις τῶν πάντων ἀποτελουμένης τάξεως, ἵνα καὶ μὴ πολλοὺς νοεῖν ἀκλόουθόν ἐστι τὸν ἄρχοντα καὶ βασιλέα τῆς (52) πάσης κτίσεως, τὸν τῷ ἑαυτοῦ φωτὶ τὰ πάντα καταλάμποντα καὶ κινούντα.

39. Οὐδὲ γὰρ πολλοὺς εἶναι δεῖ νομίζειν τοὺς τῆς κτίσεως ἄρχοντας καὶ ποιητάς, ἀλλὰ πρὸς εὐσεβείαν ἀκριβῆ καὶ ἀλήθειαν ἵνα τὸν ταύτης δημιουργὸν πιστεύειν προσήκει· καὶ τοῦτο τῆς κτίσεως αὐτῆς ἐμφανῶς δεικνουούσης. Γνώρισμα γὰρ ἀσφαλές τοῦ ἵνα τὸν ποιητὴν εἶναι τοῦ παντός ἐστι τοῦτο, τὸ μὴ πολλοὺς ἀλλ' ἵνα εἶναι τὸν κόσμον. Ἔδει γὰρ, εἴπερ ἦσαν πολλοὶ θεοὶ, πολλοὺς εἶναι καὶ διαφόρους τοὺς κόσμους. Οὐτε γὰρ ἔπρεπε τοὺς πολλοὺς ἵνα κόσμον κατασκευάζειν, οὔτε τὸν ἵνα ὑπὸ πολλῶν ποιεῖσθαι διὰ τὰ ἐκ τούτων δεικνύμενα ἄτοπα. Πρῶτον μὲν ὅτι, εἰ ὑπὸ πολλῶν ὁ εἰς ἐγεγόνει κόσμος, ἀσθένεια τῶν ποιησάντων ἦν· ὅτι ἐκ πολλῶν ἐν ἔργον ἀπετέλεσθη· καὶ ἐκ τούτου γνώρισμα· οὐ τὸ τυχόν ἦν τῆς ἀτελοῦς ἐκαστου πρὸς τὸ ποιεῖν ἐπιστήμης. Εἰ γὰρ ἤρκει εἰς, οὐκ ἂν οἱ πολλοὶ τὴν ἀλλήλων ἀνεπλήρουν ἔλλειψιν. Ἐν θεῷ δὲ λέγειν εἶναι τι ἔλλειπὲς οὐ μόνον ἀσεβές, ἀλλὰ καὶ πέρα τῶν ἀθεμίτων ἐστὶ. Καὶ γὰρ καὶ τεχνίτην ἐν ἀνθρώποις οὐκ ἂν τις εἴποι τέλειον, ἀλλὰ ἀσθενῆ, εἰ μὴ μόνος, ἀλλὰ μετὰ πολλῶν ἐν ἀποτελοίῃ τὸ (55) ἔργον. Εἰ δὲ ἕκαστος μὲν ἰδύνατο τὸ ὅλον ἀποτελέσαι, οἱ πάντες δὲ εἰργάσαντο διὰ τὴν τοῦ γιγνομένου (54) κοινωνίαν· γελοῖον μὲν ἂν εἴη τὸ τοιοῦτον, εἰ (55) διὰ ὀξυς ἕκαστος εἰργάσατο· ἵνα μὴ ὡς ἀδύνατος ὑπονοηθῆ. Κενοδοξίαν δὲ πάλιν ἐν θεοῖς λέγειν τῶν ἀτοπωτάτων ἐστὶν. Ἐπειτα, εἰ ἕκαστος ἰκανὸς (56) ἦν πρὸς τὴν τοῦ ὅλου δημιουργίαν, τίς ἡ χρεία τῶν πολλῶν, ἐνὸς αὐτάρκους γιγνομένου πρὸς τὸ πᾶν; ἄλλως τε ἀσεβές καὶ ἄτοπον ἂν φανεῖται, εἰ τὸ μὲν ποίημα ἐν τυγχάνει, οἱ δὲ ποιήσαντες διάφοροι καὶ πολλοὶ, λόγου ὄντος φυσικοῦ τὸ ἐν καὶ τέλειον τῶν διαφόρων κρεῖττον εἶναι. Καὶ τοῦτο δὲ ἰστέον, ὅτι, εἰ ὑπὸ πολλῶν ὁ κόσμος ἐγεγόνει, διαφό-

A diversorum unus ordo et consensus, unius rectoris certum indicium est. Quemadmodum enim si quis lyram ex multis et variis chordis compositam procul audierit, quarum concentum et harmoniam admiratur, quod scilicet non sola gravis, nec sola acuta aut sola media sonum efficiat, sed omnes pari velut contentione inter se consonent: ex his plane intelligit lyram non quidem a seipsa moveri, neque a multis pulsari, sed unum esse musicum qui singularum chordarum sonum ad concordem et perfectum concentum sua arte accommodet, quamvis illum minime videat. Ita cum in universo mundo quam aptissimus sit ordo, neque superiora adversus inferiora, vel inferiora adversus superiora dissideant, sed unum ordinem omnia efficiant, consequens sane fuerit ut non multos sed unum totius universi imperatorem et moderatorem, qui omnia suo lumine collustrat et moveat, esse intelligamus.

39. Nec enim putandum est multos esse naturæ rectores et effectores: sed unum illius opificem credere, germanæ pietatis et veritatis est, idque vel ipsa natura aperte declarat. Siquidem firmissimum illud argumentum est unum universi esse auctorem, quod scilicet non multi sed unus sit mundus. Nam si multi essent dii, multos et diversos mundos esse oporteret. Neque enim decet vel multos unum mundum construere, vel unum a multis ædificari: hinc enim non pauca absurda sequerentur. Primum si unus mundus a multis factus, esset, id auctorum imbecillitatem argueret, utpote cum a multis unum opus fuisset confectum: nec leve profecto id esset signum imperfectæ singulorum ad faciendum scientiæ. Enimvero si unus sufficiebat, non multi mutuum inopiam explerent. Atqui in Deo aliquid deesse, non solum dictum impium est, sed omne nefas superat. Quippe nec etiam inter homines perfectum artificem sed imbecillum appellaverimus, qui non solus sed cum multis unum opus absolverit. Quod si singulos mundum universum condere potuisset, sed omnes propter operis communitatem, mutuam operam contulisse dicitur: illud sane periculum fuerit, si gloriæ comparandæ causa singuli laboraverint, ne scilicet quis eorum impotens et infirmus haberetur. Inanem enim et vanam gloriam diis ascribere non nisi perabsurdum videri potest. Deinde, si singuli ad universi creationem idonei erant, quid multis opus fuit, cum unus ad omnia sufficeret? quod quidem præcipue impium et absurdum videbitur, si opus unum fuerit, auctores autem varii et multi; quippe cum ratio naturalis doceat unum et perfectum diversis multum præstare. Id etiam silendum

(50) Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon., χορδῶν.

(51) Sic Seguer. Alii cum editis μόνον. Paulo post pro μὴδὲ μόνῃ, in Gobler. et Felckm. 1 anon. legitur tantum ἢ.

(52) Τῆς abest a Basil. Ibid. τὰ ante πάντα habent Seguer. Angl. Gobl. et Felckm. 1 anon. Alii cum editis omittunt.

(53) Τὸ ante ἔργον habent Seguer. Angl. Gobler. et Felck. 1 anon. Sed alii et editi omittunt.

(54) Gobler. Felckm. 1 anon. et Angl., γενομένου.

(55) Particulam δὲ editi hic habebant, quæ abest a Seguer. Gobler. Angl. Basil. Felckm. 1 et 2 anon. nec eam legit Omnibonus. In aliis mss. legitur, eamque expriment Ambros. Camald. et Nauvius. Sed omitti debere ab sensu patet.

(56) Felckm. 3 anon., δυνατός. Paulo post Seguer, αὐτάρκως pro αὐτάρκους habet.

non est, si a multis factus est mundus, diversos et sibi ipsi dissimiles motus habuisse. Nam fieri non potuit quin ad singulos auctores respiciens varios motus habuerit. In illa autem varietate, ut supra dictum est, nullum rursus ordo in mundo servari posset, sed confusa et perturbata omnia forent. Nam nec navis a multis gubernata recto cursu ferri potest, nisi ejus clavum unus gubernator tenuerit : nec lyra a multis pulsata perfectum concentum efficiet, nisi musicus unus eam percusserit. Quare cum una sit creata natura, et mundus unus ac unus illius ordo : unum quoque ejus rectorem et opificem Dominum esse intelligendum est. Siquidem ea etiam de causa ipse opifex universum mundum unum fecit, ut ne multis constructis multi quoque opifices putarentur, sed ut opere uno existente, unus quoque ejus auctor esse crederetur. Nec tamen quia unus est effector, unus quoque est mundus. Nam alios etiam mundos Deus fabricari poterat. Sed quia unus est mundus qui creatus est, ejus quoque fabricatorem unum esse credere necesse est.

40. Verum quisnam tandem ille est? Id enim in primis declarare et dicere operæ pretium fuerit, ne quis hujus ignoratione seductus, alium esse suspicetur, et in eandem denuo impietatem, quam supra reprehendimus, delabatur. Arbitror autem neminem hac de re jam ambigere. Etenim si quos poetæ deos esse dicunt, non esse deos nostra oratione probavimus, ostendimusque illos errare qui rem creatam deum faciunt, et universim gentium idololatriam, summam impietatem esse convicimus : diis illis sublatis, necesse est omnino apud nos tantum piam esse religionem, illumque quem colimus et prædicamus, solum verum Deum esse, qui idem et rerum creatarum dominus et totius naturæ opifex sit. Quis ergo alius ille fuerit quam sanctissimus et rehus omnibus creatis longe excellentior Christi Pater, qui tanquam optimus gubernator propria sapientia et proprio Verbo, Domino nostro et servatore Christo, omnia ubique salutariter gubernat, dispensat et facit, prout rectum esse viderit? Rectum est autem illa esse ut facta sunt et fieri conspiciamus, quoniam id ita ipse vult, quod sane nemo negaverit. Nam si rerum creatarum motus absque ratione fieret, temereque mundus volveretur, jure merito nulla fides dictis esset adhibenda. Sed si ratione, sapientia et scientia conditus atque omni ornatu instructus est, necesse est hujus auctorem et exornatorem non alium esse quam Verbum seu Rationem Dei. Ratio-

ρους (57) είχε και τὰς κινήσεις και ἀνομοίους ἑαυτῷ. Πρὸς ἕκαστον γὰρ τῶν ποιησάντων ἀποβλέπων, διαφορὰς εἶχε καὶ τὰς κινήσεις. (58) Ἐν δὲ τῇ διαφορᾷ, καθάπερ εἰρηται πρότερον, πάλιν ἦν ἀκοσμία και τοῦ παντὸς ἀταξία· ἐπειδὴ οὐδὲ ναῦς ὑπὸ πολλῶν κυβερνωμένη κατ' ὀρθὸν πλεουσεῖται, εἰ μὴ εἷς ταύτης τοὺς ὀκάκας κρατοῖη κυβερνήτης· οὐδὲ λύρα ὑπὸ πολλῶν κρουομένη σύμφωνον ἀποτελέσει τὸν ἦχον, εἰ μὴ εἷς ὁ ταύτην πληττων εἰη τεχνίτης. Οὐκ οὖν μιᾶς οὐσης τῆς κτίσεως, και ἐνὸς ὄντος κόσμου, και μιᾶς τῆς τοῦτου τάξεως, ἕνα δεῖ νοεῖν (59) και τὸν ταύτης βασιλέα και δημιουργὸν Κύριον. Διὰ τοῦτο γὰρ και αὐτὸς ὁ δημιουργὸς ἕνα τὸν σύμπαντα κόσμον πεποίηκεν, ἕνα μὴ τῇ τῶν πολλῶν συστάσει πολλοὶ και οἱ δημιουργοὶ νομίζοιεντο, ἀλλ' ἐνὸς ὄντος τοῦ ποιήματος, εἷς και ὁ τοῦτου ποιητῆς πιστεύεται. Καὶ οὐχ ὅτι εἷς ἔστιν ὁ δημιουργός, διὰ τοῦτο και εἷς ἔστιν ὁ κόσμος· ἡδύνατο γὰρ και ἄλλους κόσμους ποιῆσαι ὁ Θεός. Ἄλλ' ὅτι εἷς ἔστιν ὁ κόσμος ὁ γενόμενος, ἀνάγκη και τὸν τοῦτου δημιουργὸν ἕνα πιστεύειν εἶναι.

40. Τίς οὖν (60) ἂν εἴη οὗτος; Καὶ τοῦτο γὰρ ἀναγκαῖον μάλιστα δηλῶσαι και λέγειν, ἕνα μὴ, τῇ περὶ τοῦτου (61) ἀγνοίᾳ πλανηθεῖς τις, ἕτερον ὑπολάβῃ, και εἷς τὴν αὐτὴν πάλιν τοῖς πρότερον ἀθεόητα ἐμπέση. Νομίζω δὲ μηδένα περὶ τοῦτου τὴν διάνοιαν ἀμφίβολον εἶχειν. Εἰ γὰρ δὴ τοὺς παρὰ ποιηταῖς λεγομένους θεοὺς οὐκ εἶναι θεοὺς ὁ λόγος εἰδείξε, και τοὺς τὴν κτίσιν θεοποιούντας ἤλεγξε πλανωμένους, και καθόλου τὴν τῶν ἔθνῶν εἰδωλολατρεῖαν ἀθεόητα και ἀσεβείαν οὖσαν ἀπέδειξε· ἀνάγκη πᾶσα τούτων ἀναιρουμένων, λοιπὸν παρ' ἡμῖν εἶναι τὴν εὐσεβῆ ὀρησκείαν, και τὸν παρ' ἡμῶν προσκυνούμενον, και κρυπτόμενον τοῦτον μόνον εἶναι Θεὸν ἀληθῆ, τὸν και (62) τῆς κτίσεως Κύριον και πάσης ὑποστάσεως δημιουργόν. Τίς δὴ οὖν ἔστιν οὗτος, ἀλλ' ἡ ὁ πανάγιος και ὑπερεπέκεινα (63) πάσης γενετῆς οὐσίας, ὁ τοῦ Χριστοῦ Πατὴρ, ὅστις, καθάπερ ἄριστος κυβερνήτης, τῇ ἰδίᾳ σοφίᾳ και τῷ ἰδίῳ Λόγῳ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν και Σωτήρι Χριστῷ (64), τὰ πανταχοῦ διακυβερνᾷ σωτηρίως και διακοσμεῖ, και ποιεῖ, ὡς ἂν αὐτῷ καλῶς εἶχεν δοκῆ; Ἔχει δὲ καλῶς, ὡς γέγονε και ὀρώμεν γιγνώμενα, ἐπειδὴ και τοῦτο βούλεται· και τοῦτο οὐκ ἂν τις ἀπιστήσειεν. Εἰ μὲν γὰρ ἄλογος ἦν ἡ τῆς κτίσεως κίνησις, και ἀπλῶς ἐφέρετο τὸ πᾶν· καλῶς ἂν τις και τοῖς λεγομένοις ἠπίστησεν· εἰ δὲ λόγῳ και σοφίᾳ και ἐπιστήμῃ συνέστηκε, και παντὶ κόσμῳ διακεκόσμηται· ἀνάγκη τὸν ἐπικείμενον και διακοσμήσαντα, τοῦτον οὐκ ἄλλον τινὰ ἢ Λόγον εἶναι

(57) Seguer., ἀδιαφόρους.

(58) Hic Gobler. et Felckm. 1 anon. iterum addunt και ἀνομοίους ἑαυτῷ. Ibidem paulo post ἐπέλ pro ἐπειδὴ.

(59) Seguer. hic addit εἶναι. Ibid., post δημιουργόν, Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. addunt Κύριον, alii vero cum editione Commel. omittunt.

(60) Οὖν deest in Seguer. Ibid. Felckm. 3 anon., οὗτος ὁ τοιοῦτος.

(61) Sic Seguer. At Basil., τοῦτου Alii cum editis, τοῦτων.

(62) Καὶ deest in Fe. km. 3 anon.

(63) Seguer. Anglic. et Felckm. 3 anon., ὑπερέκεινα. Ibid. Seguer. Basil. et Anglic., γενετῆς. Alii et editi, γενετῆς.

(64) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. Alii cum editis, ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ibid. pro τῷ, quod habent Seguer. Basil. Gobler. et Felckm. 1 anon., alii cum editione Commel. habent τῷ, mendose. Item ibid. Seguer. Gobler. et Felck. 1 et 2 anon., διακυβερνᾷ, alii cum editis κυβερνᾷ. Paulo post pro δοκῆ, Goblerian. et Felckm. 1 et 2 anon. δοκεῖ habent.

τοῦ Θεοῦ. Λόγον δέ φημι οὐ τὸν ἐν ἐκάστῳ τῶν γενομένων (65) συμπεπελεγμένον καὶ συμπεφυκότα, ὃν δὴ καὶ σπερματικὸν τινες εἰώθασιν καλεῖν, εἰφυχὸν ὄντα καὶ μηδὲν λογιζόμενον μήτε νοοῦντα, ἀλλὰ τῇ ἔξωθεν τέχνῃ μόνον ἐνεργούντα κατὰ τὴν τοῦ ἐπιβάλλοντος αὐτὸν ἐπιστήμην· οὐδὲ οἷον ἔχει τὸ λογικὸν γένος λόγον τὸν ἐκ συλλαβῶν συγκαίμενον, καὶ ἐν αἵρι σημαινόμενον· ἀλλὰ τὸν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ Θεοῦ τῶν ὄλων ζῶντα καὶ ἐνεργῆ Θεὸν αὐτολόγον (66) λέγω, ὃς ἄλλος μὲν ἐστὶ τῶν γενητῶν καὶ πάσης τῆς κτίσεως, ἴδιος δὲ καὶ μόνος τοῦ ἀγαθοῦ Πατρὸς ὑπάρχει Λόγος, ὃς τότε τὸ πᾶν διεκόσμησε καὶ φωτίζει τῇ ἑαυτοῦ προνοίᾳ. Ἀγαθοῦ γὰρ (67) Πατρὸς ἀγαθὸς Λόγος ὑπάρχων, αὐτὸς τὴν τῶν πάντων διεκόσμησε διάταξιν, τὰ μὲν ἐναντία τοῖς ἐναντίοις συνάπτων, ἐκ τούτων δὲ μίαν διακοσμῶν ἁρμονίαν. Οὗτος, Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία ὢν, οὐρανὸν μὲν περιστρέφει, γῆν δὲ ἀναρτήσας (68), καὶ ἐπὶ μηδεὸς κειμένην τῷ ἴδιῳ νεύματι ἤδρασε. Τούτῳ φωτιζόμενος ἥλιος τὴν οἰκουμένην καταυγάζει, καὶ αελήνη μεμετρημένον ἔχει τὸ φῶς. Διὰ τοῦτον (69) καὶ τὸ ὕδωρ ἐπὶ νεφελῶν κρεμάται, καὶ ὕετοί τὴν γῆν ἐπικλύζουσι, καὶ ἡ μὲν θάλασσα περιορίζεται, ἡ δὲ γῆ παντοίοις φυτοῖς καὶ (70) κομᾶ καὶ χλοηφορεῖ. Καὶ εἰ τις ἀπιστος ζητοῖ περὶ τῶν λεγομένων, εἰ ὅλως ἐστὶ Λόγος Θεοῦ, μαίνοιτο μὲν ὁ τοιοῦτος ἀμφιβάλλων περὶ Λόγου Θεοῦ· ἔχει δὲ ὅμως ἐκ τῶν ὀρωμένων τὴν ἀπόδειξιν, ὅτι πάντα Λόγῳ Θεοῦ καὶ Σοφίᾳ (71) συνέστηκε, καὶ οὐκ ἂν ἠδράσθη τι τῶν γενομένων, εἰ μὴ Λόγῳ ἐγεγόνει καὶ Λόγῳ τῷ θείῳ, καθάπερ ἐλέχθη.

41. Λόγος δὲ ὢν, οὐ κατὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων ὁμοιότητα, ὡς περ εἶπον, ἐστὶ συγκαίμενος ἐκ συλλαβῶν· ἀλλὰ τοῦ ἑαυτοῦ Πατρὸς εἰκὼν ἐστὶν ἀπαράλλακτος. Ἀνθρώποι μὲν γὰρ ἐκ μερῶν συγκαίμενοι, καὶ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος γενόμενοι, συγκαίμενον ἔχουσι καὶ διαλυόμενον τὸν (72) ἑαυτῶν λόγον· ὁ δὲ Θεὸς ὢν ἐστὶ, καὶ οὐ σύνθετος· διὸ καὶ ὁ τοῦτου Λόγος ὢν ἐστὶ, καὶ οὐ σύνθετος· ἀλλ' εἰς καὶ μονογενῆς Θεός, ὁ καὶ ἐκ Πατρὸς οἷα πηγῆς ἀγαθῆς ἀγαθὸς προελθὼν, τὰ πάντα διακοσμεῖ καὶ συνέχει. Ἡ δὲ αἰτία, δι' ἣν ὁ Λόγος (73), ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, τοῖς γενομένοις ἐπιδέθηκεν, ἐστὶν ἀληθῶς θαυμαστὴ καὶ γωριζούσα, ὅτι οὐκ ἄλλως ἔπερτεν, ἢ οὕτω γενέσθαι ὡς περ καὶ ἐστὶ. Τῶν μὲν γὰρ γενητῶν (74) ἡ φύσις, ἅτε δὴ ἐξ οὐκ ὄντων ὑποστάσεως, ῥευστὴ τις καὶ ἀσθενῆς καὶ θνητὴ καθ' ἑαυτὴν συγκρινομένη τυγχάνει· ὁ δὲ τῶν ὄλων Θεὸς ἀγαθὸς καὶ ὑπέρχαλος τὴν φύσιν ἐστὶ. Διὸ καὶ φιλόθρωπος ἐστὶν. Ἀγαθῷ γὰρ περὶ οὐδενὸς ἂν γένοιτο φόβος· ὅθεν οὐδὲ τὸ εἶναι τι φοβεῖ, ἀλλὰ

(65) Gobl. et Felck. 1 an., γινόμενων. Felck. 3 anon., γελομένων.

(66) Gubler. et Felck. 1 an., αὐτολόγου. Felckm. 3 anon., αὐτὸν Λόγον. Mox ibid. Basil. et Angl., γενητῶν. Alii et ceteri γενητῶν. Τῆς seq. abest a Gobl. et Felckm. 4 anon.

(67) Gobl. et Felck. 1 an. Paulo post Felck. 3 an. τάξιν habet : alii cum editis, διάταξιν.

(68) Gubler. et Felckm. 1 anon., ἀναρτήσας.

(69) Seg. Gobl. et Felck. 1 an., τοῦτο. Ibidem mox, κοσμοῦται.

A nem autem intelligo, non quæ in singulis rebus creatis implicita, insita atque innata est, quam etiam nonnulli seminalem vocare solent, quæ quidem inaninata est, nec cogitandi vel intelligendi vi est prædita, sed externa tantum arte pro inserentis scientia agit. Neque etiam Verbum intelligo, quale est hominum quod nempe ex syllabis constat, et in aere exprimitur : sed ipsius boni et Dei rerum universarum viventem et efficacem Deum dico qui per se est Verbum, qui idem ab omnibus creatis diversus est, propriumque et solum boni Patris est Verbum, cujus providentia totus hic mundus, quem et condidit, illuminatur. Ipse enim qui boni Patris bonum Verbum est, rerum omnium ordinem disposuit, contraria cum contrariis conjunxit, unumque concentum ex his composuit. Idem ipse qui Dei virtus et sapientia est, cælum volvit, terramque suspensam ac nulla re innixam, proprio nutu fundavit et firmavit. Ab illo sol collucens universum orbem illustrat, et luna lumen dimensum habet. Ejus numine aqua in nubibus suspenditur, pluvix terram irrigant, mare limitibus circumscribitur, terra variis plantis frondescit et viret. Denique si quis infidelis ea quæ diximus in questionem vocare voluerit, an omnino sit Verbum seu Ratio Dei, is certe sana mente non esse censendus sit, qui de Dei Verbo seu Ratione audeat dubitare. Verumtamen ex his rebus, quæ aspectabiles sunt, discere ei licet omnia Verbo et Sapientia Dei facta fuisse, nec rem ullam consistere potuisse, nisi Verbo et quidem Verbo divino, ut dictum est, fuisset facta.

41. Hoc autem Verbum, non ut hominum verbum, quemadmodum dixi, ex syllabis constat, sed sui ipsius Patris quam simillima est imago. Homines enim quia ex partibus compositi et ex nihilo sunt creati, compositum quoque et dissipabile verbum habent. Deus autem quia vere est, nec compositus est, ejus quoque Verbum vere est, neque compositum est, sed unus et unigenitus Deus est, qui ex Patre velut ex bono fonte bonus procedens, omnia ornat, disponit et continet. Causa porro cur verbum, Verbum, inquam, Dei ad res creatas venerit, admirabilis sane est, eaque clare ostendit res non aliter, quam uti nunc sunt, fieri decuisse. Nempe rerum creaturarum natura, utpote ex nihilo facta, fluxa, infirma et mortalis per se est : at universorum Deus natura bonus, imo optimus est, ac proinde benignus et humanus. Bonus enim nemini ullam rem invidet. Quapropter neque etiam ulli quod sit invidet, sed contra, omnes vult esse ut humani-

(70) Particula καὶ, quæ in Seguer. Gobl. et Felckm. 1 an. nulla est, in aliis et editis hic legitur.

(71) Seguer., Λόγῳ καὶ Θεοῦ Σοφίᾳ. Paulo post pro γενομένων, Angl. Gubler. et Felckm. 1 anon., γινόμενων. Felckm. 3 anon., λεγομένων.

(72) Sic Seguer. At alii cum editis, τῶν.

(73) Felckm. 2 et 3 anon., ὅλος pro ὁ Λόγος.

(74) Sic Seguer. Basil. Angl. Gubler. et Felckm. 1 anon. At Felckm. 3 anon., γενητῶν. Editio Commel., γενητῶν. Ibid. ἐστὶν abest a Gubler. et Felckm. 1 anon. post γενητῶν. In aliis vero et editis legitur.

iatem exercere possit. Hinc ergo cum res omnes a creatas pro sua conditione fluxas videret esse et dissolubiles, ne id accideret, iterumque in nihilum rediret mundus, ille qui suo et æterno Verbo omnia fecit, et rebus creatis naturam dedit, eas suapte natura ferri et agitari sinere noluit, ne forte in nihilum reverterentur : sed ut bonus suo Verbo, quod ipsum quoque Deus est, universam naturam gubernat, et sustentat, ut Verbi ductu providentiaque et administratione illuminata, firma consistere et manere possit, quippe quæ Verbi Patris, quod vere est, fiat ipsa particeps, et ab eo ut sit adjuvetur, ne scilicet esse desinat, quod utique fieret, **33** nisi a Verbo conservaretur, quod ipsum est *imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturæ* ²¹ : quoniam per ipsum et in ipso consistunt omnia cum ea quæ videntur, tum quæ non videntur, idemque est caput Ecclesiarum, ut in sanctis litteris veritatis ministri docent ²².

καὶ αὐτός ἐστιν ἡ κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας, ὡς (77) τῆς

42. Hoc ergo omnipotens et sanctissimum Patris Verbum res universas pervadens, ac suas vires ubique explicans, omniaque visibilia et invisibilia illuminans, ea in seipso continet et constringit, ita ut nihil sua potentia vacuum relinquat, sed omnibus et per omnia, singulisque speciatim, et generatim cunctis simul vitam impertiatur et conservet. Hinc naturæ corporeæ principia, quæ sunt calidum et frigidum, humidum et siccum elementum, simul commiscet, nec inter se dissidere sinit, sed unam et consonam harmoniam cogit efficere. Per ipsum ejusque virtutem neque ignis cum frigore pugnat, neque humidum elementum cum sicco : sed res illæ, quæ per seipsas sunt contrariæ, quasi amicæ et cognatæ, una coeundo, rebus aspectabilibus vitam tribuunt, et corporibus causæ sunt existendi. Huic eidem Deo Verbo obtemperantes res terrenæ vitam habent, et cælestes consistunt. Ejusdem imperio mare universum magnæque oceanus propriis terminis suos motus coerces, et terra tota herbis diversisque plantis, ut jam dixi, exornatur. Denique ut non in re manifesta singulis recensendis insistam, nihil est rerum omnium quæ sunt et fiunt, quod non in ipso et per ipsum factum sit et consistat, uti etiam vir theologus his verbis docet : *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil* ²³. Quemadmodum enim musicus lyra ad concentum accommodata, gravibusque cum

²¹ Coloss. 1, 15. ²² ibid. 16-18. ²³ Joan. 1, 1, 3.

(75) Pro ὡς ἀγαθός, Felck. 2 an. habet ὡς ἐξ ἀρχῆς τῷ αὐτοῦ Λόγῳ. Et mox. σύμπασαν διακοσμήσας κτίσιν καθίστησιν. Et pro διακοσμήσει seq. idem habet διακυβερνήσει. Id. paulo post pro ἄτε δὴ habet οὕτω καί, et pro βοηθουμένη, παρηγγμένη.

(76) Ἄν ἀβείστ a Felck. 3 an. Paulo post Seguer. ante εἰκῶν addit γάρ.

(77) Pro ὡς Seguer. Basil. Gobler. et Felckm. 1, 2 et 3 anon. ol habent : Anglic., ἡ, et in marg. forte f.v. Interpretes ὡς legerunt. Ibid. pro ἀληθείας Felckm. 3 anon., Ἐκκλησίας.

πάντας εἶναι βούλεται, ἵνα καὶ φιλανθρωπεύσθαι δι- νηται. Ὅρων οὖν τὴν γενετήν πᾶσαν φύσιν, ὅσον κατὰ τοὺς ἰδίους αὐτῆς λόγους, βευστὴν οὖσαν καὶ διαλυομένην· ἵνα μὴ τοῦτο πάθῃ, καὶ πάλιν εἰς τὸ μὴ εἶναι ἀναλυθῆ τὸ δλον, τοῦτου ἐνεκεν τῷ ἑαυτοῦ καὶ αἰδίῳ Λόγῳ ποιήσας τὰ πάντα, καὶ οὐσίωσας τὴν κτίσιν, οὐκ ἀφῆκεν αὐτὴν τῇ ἑαυτῆς φύσει φέρεσθαι καὶ χειμάζεσθαι, ἵνα μὴ κινδυνεύσῃ πάλιν εἰς τὸ μὴ εἶναι· ἀλλ' ὡς ἀγαθός (75) τῷ ἑαυτοῦ Λόγῳ καὶ αὐτῷ ὄντι Θεῷ τὴν σύμπασαν διακυβερνήσας καὶ καθίστησιν, ἵνα, τῇ τοῦ Λόγου ἡγεμονίᾳ καὶ προνοίᾳ καὶ διακοσμήσει φωτιζομένη ἡ κτίσις, βεβαίως διαμένειν δυνηθῆ, ἄτε δὴ τοῦ ὄντως ὄντος ἐκ Πατρὸς Λόγου μεταλαμβάνουσα καὶ βοηθουμένη δι' αὐτοῦ εἰς τὸ εἶναι· μὴ ἄρα πάθῃ ὅπερ (76) ἂν ἐπαθεν, εἰ μὴ ὁ Λόγος αὐτὴν ἐτήρει, λέγω δὴ τὸ μὴ εἶναι, ὅς ἐστιν εἰκῶν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, πρωτότοκος πάσης κτίσεως· ὅτι δι' αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ συνέστηκε τὰ πάντα τὰ τε ὄρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα, ἀληθείας διάκονοι διδάσκουσιν ἐν ἀγίοις γράμμασιν.

42. Αὐτὸς γοῦν ὁ παντοδύναμος καὶ παντέλειος ἅγιος ὁ τοῦ Πατρὸς Λόγος, ἐπιβάς τοῖς πᾶσι καὶ πανταχοῦ τὰς ἑαυτοῦ δυνάμεις ἐφαπλώσας, καὶ φωτίσας, τὰ τε φαινόμενα καὶ τὰ ἀόρατα πάντα, εἰς ἑαυτὸν συνέχει καὶ συσφίγγει, μηδὲν ἐρημον τῆς ἑαυτοῦ δυνάμεως ἀπολελοιπῶς, ἀλλὰ πάντα καὶ διὰ πάντων, καὶ ἕκαστον ἰδίᾳ, καὶ ἀθρόως ὁμοῦ τὰ διαζωοποιῶν καὶ διαφυλάττων· τὰς τε ἀρχὰς πάσης αἰσθητῆς οὐσίας, ἀπερ εἰσι θερμὴ καὶ ψυχρὰ καὶ ὑγρὰ καὶ ξηρὰ εἰς ἐν συγκεραννύων, ποιεῖ μὴ ἀντιστατεῖν, ἀλλὰ μίαν καὶ σύμφωνον ἀποτελεῖν ἁρμονίαν. Δι' αὐτὸν καὶ τὴν αὐτοῦ δύναμιν οὕτε τὸ πῦρ τῷ ψυχρῷ μάχεται, οὕτε τὸ ὑγρὸν τῷ ξηρῷ· ἀλλ' ὡς φίλα καὶ ἀδελφὰ τὰ (78) καθ' ἑαυτὰ ὄντα ἐναντία, συνελθόντα ὁμοῦ, τὰ τε φαινόμενα ζωογονοῦσι, καὶ τοῦ εἶναι τοῖς σώμασιν ἀρχαὶ γίνονται (79). Τοῦτω τῷ Θεῷ Λόγῳ πειθόμενα τὰ μὲν ἐπὶ γῆς ζωογονεῖται, τὰ δὲ ἐν τοῖς οὐρανοῖς συνίσταται. Καὶ διὰ τοῦτον θάλαττα μὲν πᾶσα καὶ ὁ μέγας ὠκεανὸς ὄροις τοῖς ἰδίῳις ἔχουσι τὴν ἑαυτῶν κίνησιν· ἡ δὲ ξηρὰ πᾶσα χλοηφορεῖ καὶ κομᾶ παντοίοις καὶ διαφόροις φυτοῖς, ὡς προεῖρηται. Καὶ ἵνα μὴ τὸ καθέκαστον ἐπὶ φανεροῖς ὀνομάζων ἐνδιατρίβω, οὐδὲν ἐστὶ τῶν ὄντων καὶ γινομένων, ὃ μὴ ἐν αὐτῷ καὶ δι' αὐτοῦ γέγονε καὶ ἔστηκεν, ἢ (80) φησι καὶ ὁ θεολόγος ἀνήρ· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν (81). Οἷον γὰρ εἰ τις, λῦραν μουσικῶς ἁρμολογούμενος κατὰ βασιὰ τοῖς ὀξεσί,

(78) Τὰ Seguer. habet : alii cum editis omittunt. Idem paulo post et Gobler. ac Felck. 1 anon. ζωογονοῦσι habent ; alii cum editis, ζωογονεῖ.

(79) Particula καὶ quæ non est in Seg. Gobler. Felck. 1 et 2 anon., in aliis et editis hic legitur. Felckm. 1 et 2 anon. pro τοῦτω, ταῦτα habet.

(80) Pro ἢ Gobler. et Felckm. 1 anon. ὃ habent. Ibid. Basil. et Felckm. 2 anon., θεολογίας ἀνήρ.

(81) Ὁ γέγονεν hic addit Felckm. 3 anon.

καὶ τὰ μέσα τοῖς ἄλλοις (82) τῇ τέχνῃ συναγαγῶν, ἐν τῷ σημαινόμενον μέλος ἀποτελοῖη (83)· οὕτω καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ σοφία, τὸ ὅλον ὡς λύραν ἐπέχων, καὶ τὰ ἐν ἀέρι τοῖς ἐπὶ γῆς συναγαγῶν, καὶ τὰ ἐν οὐρανῷ τοῖς ἐν ἀέρι, καὶ τὰ ὅλα τοῖς κατὰ μέρος συνάπτων καὶ περιάγων τῷ ἑαυτοῦ νεύματι καὶ θελήματι, ἕνα τὸν κόσμον καὶ μίαν τὴν τούτου τάξιν ἀποτελεῖ καλῶς καὶ ἡρμοσμένως, αὐτὸς μὲν ἀκίνητος μένων παρὰ τῷ Πατρὶ, πάντα δὲ κινῶν τῇ ἑαυτοῦ συστάσει, ὡς ἂν ἕκαστον τῷ ἑαυτοῦ Πατρὶ δοκῇ. Τὸ γὰρ παράδοξον αὐτοῦ τῆς θεότητος τοῦτο ἔστιν, ὅτι ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ (84) νεύματι πάντα ὁμοῦ καὶ οὐκ ἐκ διαστημάτων, ἀλλ' ἀθρόως ὅλα τὰ τε ὀρθὰ, καὶ τὰ περιφερῆ, τὰ ἄνω, τὰ μέσα (85), τὰ κάτω, τὰ ὑγρά, τὰ ψυχρὰ, τὰ θερμὰ, τὰ φαινόμενα καὶ τὰ ἀόρατα περιάγει καὶ διακοσμεῖ κατὰ τὴν ἑκάστου φύσιν. Ὁμοῦ γὰρ τῷ αὐτῷ νεύματι αὐτοῦ, τὸ μὲν ὀρθὸν ὡς ὀρθόν, τὸ δὲ περιφερὲς περιάγεται· τὸ δὲ μέσον, ὡς ἔστι, κινεῖται· τὸ θερμὸν θερμαίνεται, καὶ τὸ ξηρὸν ξηραίνεται· καὶ τὰ ὅλα ὡς ἔχει φύσεως ζωοποιεῖται καὶ συνίσταται παρ' αὐτοῦ· καὶ θαυμαστὴ τις καὶ θεία ἀληθῶς ἁρμονία ἀποτελεῖται δι' αὐτοῦ.

43. Καὶ ἕνα ἐκ παραδείγματος τὸ τηλικούτων νοηθεῖη, ἔστω τὸ λεγόμενον ὡς ἐν εἰκόνι χοροῦ μεγάλου. Ὡς τοίνυν τοῦ χοροῦ συνεστῶτος ἐκ διαφόρων ἀνθρώπων (86), παιδῶν, γυναικῶν αὐτῶν καὶ γερόντων, καὶ τῶν ἔτι νέων· καὶ ἐνὸς τοῦ καθηγεμόνος σημαίνοντος, ἕκαστος μὲν κατὰ τὴν φύσιν ἑαυτοῦ καὶ δύναμιν φωνεῖ, ὁ μὲν ἀνὴρ ὡς ἀνὴρ, ὁ δὲ παῖς ὡς παῖς, ὁ δὲ γέρον ὡς γέρον, καὶ ὁ νέος ὡς νέος, πάντες δὲ μίαν ἀποτελοῦσιν ἁρμονίαν· ἢ ὡς ἡ καθ' ἡμᾶς ψυχὴ ἐν ταῦτῳ τὰς ἐν ἡμῖν αἰσθήσεις κατὰ τὴν ἑκάστης ἐνέργειαν κινεῖ, ὥστε παρόντος πράγματος ἐνὸς τὰς πάσας ὁμοῦ κινεῖσθαι, καὶ τὸν μὲν ὀφθαλμὸν ὄραν, τὴν δὲ ἀκοὴν ἀκοῦειν, τὴν δὲ χεῖρα ἅπτεσθαι, καὶ τὴν ἄσπρησιν ἀντιλαμβάνεσθαι, καὶ τὴν γεῦσιν γεῦεσθαι· πολλάκις δὲ καὶ τὰ ἄλλα μέλη (87) τοῦ σώματος, ὥστε καὶ τοὺς πόδας περιπατεῖν· ἢ ἕνα καὶ τρίτῳ παραδείγματι τὸ λεγόμενον σημανθῆ, ἔοικεν οἰκοδομηθεῖση μάλιστα μεγάλῃ πόλει, καὶ οἰκονομουμένη ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ καὶ ταύτην οἰκοδομήσαντος ἀρχόντος καὶ βασιλέως. Ἐκείνου γὰρ παρόντος, καὶ προστάττοντος, καὶ πρὸς πάντα τὸν ὀφθαλμὸν τείνοντος, ἐπόμενοι πάντες, οἱ μὲν ἐπὶ τὴν γεωργίαν, οἱ δὲ ἐπὶ τοὺς ὑδραγωγούς ὑδρευσόμενοι σπεύδουσιν· ἄλλος δὲ ἐπισιτισόμενος προέρχεται· καὶ ὁ μὲν ἐπὶ τὴν βουλὴν βαδίζει, ὁ δὲ ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν εἰσέρχεται· καὶ ὁ μὲν δικαστὴς ἐπὶ τὸ δικάζειν, ὁ δὲ ἀρχὼν ἐπὶ τὸ θεσμοθετεῖν· καθίσταται δὲ εὐθέως ὁ μὲν τεχνίτης ἐπὶ τὴν ἐργασίαν, ὁ δὲ ναύτης ἐπὶ τὴν θάλατταν κατέρχεται, ὁ τέκτων ἐπὶ τὸ τεκτονεῦειν, ὁ ἰατρὸς ἐπὶ τὴν θεραπείαν, ὁ οἰκοδόμος ἐπὶ τὴν οἰκοδομήν· καὶ ὁ μὲν εἰς τὴν ἀγρόν βαδίζει, ὁ δὲ ἀπὸ τοῦ ἀγροῦ ἀνέρχεται· καὶ οἱ μὲν περὶ τὴν πόλιν ἀναστρέφονται, οἱ δὲ ἀπὸ τῆς πόλεως ἐξέρχονται, καὶ

(82) Felckm. 2 anon., ἀπροις. Idem, προσαγαγῶν.

(83) Gobler. et Felckm. 1 anon., ἀποτελέση. Idem paulo post pro συναγαγῶν, ἐπισυνάπτων. Item paulo post ante νεύματι, Segner. Gobler. et Felckm. 1 anon. αὐτοῦ habent pro ἑαυτοῦ.

(84) Basil. et Felckm. 5 anon., αὐτοῦ.

A acutis, et mediis cum aliis arte temperatis, unum efficit concentum : Ita quoque Dei Sapientia univrsium mundum veluti lyram tenens, resque aerias cum terrenis et caelestes cum aeriis conjungens, omniaque cum singulis connectens, et suo nutu ac voluntate circumducens, unum mundum unumque mundi ordinem pulchre et concinne admodum efficit, ipsumque interim Dei Verbum apud Patrem manet immobile, dum omnia, prout Patri visum fuerit, suae naturae constantia movet. Illud enim in ejus divinitate admirabile est, quod uno eodemque nutu omnia simul, nullis temporum intervallis, sed omnia, inquam, simul, recta et globosa, superiora, media et infima, humida, frigida, calida, visibilia et invisibilia circumducat, et pro uniuscujusque natura gubernet et administret. Nam simul eodem illius nutu, rectum recte, et rotundum rotunde fertur ; medium, sicuti est, movetur ; calidum calescit, sic cum arecit ; omnia denique pro sua natura illo dante vivunt et consistunt, admirabilemque ac vere divinum concentum per ipsum componunt.

43. Ut vero res tanta imagine aliqua intelligi possit, age : numerosi alicujus chori exemplum adducamus. Itaque quemadmodum in choro ex variis hominibus, pueris, mulieribus, senibus et adolescentibus composito, 34 uno praeside moderante, singuli pro sua natura et facultate cantant, vir ut vir, puer ut puer, senex ut senex, adolescens ut adolescens, omnes tamen unum concentum efficiunt· vel quemadmodum nostra anima eodem tempore nostros sensus pro cuiusque efficacia movet, adeo ut praesente re aliqua omnes simul moveantur, oculusque videat, auris audiat, manus tangat, odoratus olfaciat, gustus gustatus, aliaque corporis membra saepe etiam agant, vel bi gratia, pedes ambulant : vel ut tertio exemplo rem illustremus, id maxime simile esse videtur magnae alicui urbi conditae, quae praesente principe et imperatore, qui eam condidit, administretur. Siquidem illo praesente et iubente, atque oculum ad omnia intendente, omnes obtemperant, hi properant ad colendos agros, illi ad aqueductus ad hauriendam aquam festinant : hic ad cibum comparandum progreditur, senatum petit ille, alter in ecclesiam intrat : iudex ad judicandum, princeps ad jus dicendum se parat : artifex similiter statim in opus incumbit, nauta ad mare excurrit, faber ad fabricandum, medicus ad curandum, et architectus ad aedificandum se confert : alter in agrum exit, ex agro redit alter : alii circum urbem versantur, alii ex urbe egrediuntur, iterumque in eam revertuntur. Haec porro omnia unius principis praesentia et imperio geruntur et fiunt. Ita profecto rem quoque se habere in universa rerum natura, licet tenue admodum sit exemplum, altiori tamen intel-

(85) Basil., μέσω. Idem paulo post, τὰ θερμὰ omittit.

(86) Seguer., ἀνδρῶν. Paulo post, ἀνὴρ post μὲν, παῖς et γέρον post δὲ desunt in Gobler. et Felckm. 1 anon., qui iidem ibid. habent ὁ δὲ ὡς νέος.

(87) Sic Seguer. Alii cum editis, μέρη.

ligentia est percipiendum. Nimirum uno ictu Dei Verbi nutus omnia simul administrantur, adeo ut, quæ rerum singularum propria sunt, ea a singulis fiant, et ab omnibus simul unus ordo perficiatur.

μῆς ῥιπῆς (89) νεύματός τινος τοῦ Θεοῦ Λόγου ἐκάστου γίνεταί, καὶ παρὰ πάντων ὁμοῦ μία τάξις

44. Namque nutu et virtute rectoris et moderatoris omnium, divini et paterni Verbi, cælum vertitur, moventur astra, sol lucet, vagatur luna, aer a sole illuminatur, æther calefit, fiant venti, stant montes alte elati, mare fluctuat, et quotquot in eo sunt animantes aluntur, terra immobilis manens fert fructus, homo formatur, vivit, ac deinde moritur: uno verbo, omnia animantur et moventur: ignis urit, aqua refrigerat, fontes scaturiunt, inundant flumina, tempora et tempestates succedunt, decidunt imbres, nubes implentur, fit grando, nix et glacies compingitur, aves volant, progrediuntur serpentes, aqualilia natant, mare navigatur, terra seritur et propriis temporibus germiina emittit, plantæ et arbores crescunt, quarum aliæ teneræ et recentes sunt, aliæ maturæ: aliæ postquam creverint, senescunt atque deficiunt, dumque aliæ pereunt, aliæ rursus producuntur et e terra erumpunt. Hæc autem omnia et plura alia, quæ præ numero commemorare non valemus, admirabile Dei Verbum lucem et vitam infundendo, suo nutu movet et gubernat, atque unum mundum efficit. Nec vero invisibiles potestates virtutis suæ expertes dimittit: sed eas quoque, u'pote quarum creator sit, inter res universas complectitur, suoque nutu et providentia continet et vita donat: nec quidquam proponi potest quo istud incredibile fiat. Nam ut ejus providentia crescunt corpora et rationalis anima movetur, atque vitam ac vim cogitandi habet, ut facile probatu est, cum rem ipsam oculis intueamur: sic idem Dei Verbum uno et simplici 35 nutu, sua virtute mundum visibilem invisibilesque potestates movet et complectitur, singulisque propriam efficientiam impertitur, ita ut res quidem divinæ modo diviniori moveantur, visibiles vero, eo quo cernimus modo. Ipse autem qui omnium præses, imperator, et constantia est, omnia ad cognitionem et gloriam sui Patris promovendam ita agit, ut per ea quæ sunt opera docere et dicere videatur: *Ex magnitudine et pulchritudine rerum creatarum, convenienter Creator conspicitur* 24.

γινόμενων (96) ἔργων αὐτοῦ διδάσκων καὶ λέγων ὁ γενεσιουργὸς θεωρεῖται.

24 Sap. xiii, 5.

(88) Seg. δὲ addit post πάντα, alii cum editis omittunt.

(89) Felckm. 3 anon., ῥοπῆς.

(90) 'O deest in Seguer. Ibid. hæc verba, αἰθὴρ δὲ θερμαίνεται, desunt in editione Commel., post quæ Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. καὶ etiam addunt.

(91) Seguer. Angl. Gobl. et Felckm. 1 anon., καὶ ζῆν πάλιν καὶ θνήσκει.

(92) Τὰ νέφη πληροῦται desunt in Gob. et Fel. 1 an.

(93) Καὶ θαυματοποιὸς deest in Seguer. Gobler. et

πάλιν εἰς αὐτὴν ἐπανέρχονται. Πάντα (88) δὲ ταῦτα τῇ παρουσίᾳ τοῦ ἐνὸς ἄρχοντος, καὶ τῇ τούτου διατάξει γίνονται, καὶ συνίστανται. Κατὰ ταῦτα δὴ καὶ ἐπὶ τῆς συμπάσης κτίσεως, κἂν μικρὸν ἢ τὸ παράδειγμα, ὁμοῦ μείζονι διανοίᾳ χρῆ νοεῖν· ὑπὸ γὰρ ὁμοῦ τὰ πάντα διακοσμεῖται, καὶ τὰ οἰκεία παρ' ἀποτελεῖται.

44. Νεύματι γὰρ καὶ ταῖς δυνάμει τοῦ ἐπιστατοῦντος καὶ ἡγεμονεύοντος τῶν πάντων θείου καὶ πατρικοῦ Λόγου, οὐρανὸς μὲν περιστρέφεται, τὰ δὲ ἄστρα κινεῖται, καὶ ὁ μὲν ἥλιος φαίνει, ἡ δὲ σελήνη περιπολεῖ, καὶ ὁ (90) ἄηρ μὲν ὑπ' αὐτοῦ φωτίζεται, αἰθὴρ δὲ θερμαίνεται καὶ ἄνεμοι πνέουσι· τὰ δὲ εἰς

ὑψος ἀνατεταμένα ἴσταται, ἡ θάλασσα κυμαίνει, καὶ τὰ ἐν αὐτῇ ζῶα τρέφεται, ἡ γῆ ἀκίνητος μένουσα καρποφορεῖ, καὶ ὁ ἄνθρωπος πλάττεται, καὶ ζῆ, καὶ ἀποθνήσκει πάλιν (91)· καὶ ἀπλῶς πάντα ψυχοῦται καὶ κινεῖται· τὸ πῦρ καίει, τὸ ὕδωρ ψύχει, πηγαὶ ἀναβλύζουσι, ποταμοὶ πλημμυροῦσι, καιροὶ καὶ ὥραι παραγίγονται, ἕτεροι κατέρχονται, τὰ νέφη πληροῦται (92), χάλαζα γίνεται, χιὼν καὶ κρύσταλλος πήγνυται, πετεινὰ ἵπταται, ἐρπετὰ πορεύεται, ἔνυδρα νήχεται, θάλαττα πλέεται, γῆ σπαίρεται καὶ κατὰ τοὺς ἰδίους καιροὺς χλοοφορεῖ, φυτὰ αὖξει, καὶ τὰ μὲν νεάζει, τὰ δὲ πεπαινεταί, τὰ δὲ αὐξάνοντα γηράσκει καὶ φθίνει, καὶ τὰ μὲν ἀφανίζεται, τὰ δὲ γεννᾶται καὶ φαίνεται. Ταῦτα δὲ πάντα, καὶ ἐπὶ πλείω τούτων, ἃ διὰ τὸ πλῆθος οὐκ ἰσχύομεν ἡμεῖς

λέγειν, ὁ παραδοξοποιὸς καὶ θαυματοποιὸς (93) τοῦ Θεοῦ Λόγος φωτίζων καὶ ζωποιοῦν, τῷ ἑαυτοῦ νεύματι κινεῖ, καὶ διακοσμεῖ, ἕνα τὸν κόσμον ἀποτελῶν, οὐκ ἔξωθεν ἑαυτοῦ καὶ τὰς ἀοράτους δυνάμεις ἀφείκει· καὶ γὰρ καὶ (94) ταύτας, οἷα δὴ καὶ αὐτῶν ποιητῆς ὑπάρχων, συμπεριλαβὼν ἐν τοῖς ὄλοις, συνέχει καὶ ζωοποιεῖ πάλιν τῷ ἑαυτοῦ νεύματι, καὶ τῇ ἑαυτοῦ προνοίᾳ· καὶ τούτου οὐκ ἂν τι γένοιτο πρὸς ἀπιστίαν ἐφόδιον. Ὡς γὰρ τῇ ἑαυτοῦ προνοίᾳ καὶ σώματα μὲν αὖξει, ψυχὴ δὲ ἡ λογικὴ κινεῖται, καὶ τὸ λογίζεσθαι καὶ τὸ ζῆν ἔχει, καὶ τούτο οὐ πολλῆς ἀποδείξεως δεῖται· ὁρῶμεν γὰρ τὰ γινόμενα· οὕτω δὴ πάλιν αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἐπὶ καὶ ἀπλῶ νεύματι, τῇ ἑαυτοῦ δυνάμει· τὸν τε ὁρατὸν κόσμον καὶ τὰς ἀοράτους δυνάμεις κινεῖ καὶ συνέχει, ἐκάστῳ τὴν ἰδίαν ἐνέργειαν ἀποδιδούς· ὥστε τὰς μὲν θείας θειοτέρως κινεῖσθαι, τὰ δὲ ὁρατὰ ὡσπερ καὶ ὁρᾶται. Αὐτὸς δὲ, ἐπὶ πάντων, ἡγεμὼν τε καὶ βασιλεὺς καὶ (95) σύστασις γινόμενος τῶν πάντων, τὰ πάντα πρὸς δόξαν καὶ γνῶσιν τοῦ ἑαυτοῦ Πατρὸς ἐργάζεται, μονουοῦχι διὰ τῶν

Ἐκ μεγέθους καὶ καλλονῆς κτισμάτων ἀναλόγως

Felck. 1 et 3 anon.

(94) Καὶ hic deest in Gobler. et Felckm. 1 anon.

(95) Ita omnes mss. At in margine ms. Anglic. sic legitur: Forte συστάτης, atque ita videtur legisse Nannius, qui hic vertit *conditor*. Omnibonus et Ambros. Camald. σύστασις legerunt: nam ille *constitutio*, hic *constantia* vertit.

(96) Gobler., γενομένων. Anglic. et Felckmanni 3 anonymus, φαινομένων.

45. Ὅσπερ γάρ, ἀναβλέψαντας εἰς τὸν οὐρανὸν, A καὶ ἰδόντας τὸν κόσμον αὐτοῦ, καὶ τὸ τῶν ἀστρῶν φῶς, ἔστιν ἐνθυμῆσθαι τὸν ταῦτα διακοσμοῦντα Λόγον· οὕτως νοοῦντας Λόγον Θεοῦ, νοεῖν ἔστιν ἀνάγκη καὶ τὸν τούτου πατέρα Θεὸν, ἐξ οὗ προΐων, εἰκότως τοῦ ἑαυτοῦ πατρὸς ἐρμηνεύς καὶ ἀγγελος λέγεται· καὶ τοῦτο ἐκ τῶν κειθ' ἡμᾶς τις ἂν (97) ἴδοι. Εἰ γὰρ δὴ, λόγου προϊόντος παρὰ ἀνθρώπων, ἐνθυμούμεθα τὸν τούτου πηγῆν εἶναι τὸν νοῦν, καὶ τῷ λόγῳ ἐπιβάλλοντες, τὸν νοῦν σημαίνοντες ὁρῶμεν τῷ λογισμῷ· πολλῶν πλέον μερίζον φαντασίῃ καὶ ἀσυγκρίτῳ ὑπεροχῇ τοῦ Λόγου τὴν δύναμιν ὁρῶντες, ἔνοιαν λαμβάνομεν καὶ τοῦ ἀγαθοῦ Πατρὸς αὐτοῦ, ὡς αὐτὸς ὁ B Σωτὴρ φησιν· Ὁ ἐμὲ ἑωρακὼς ἑώρακε τὸν Πατέρα μου (98). Ταῦτα δὲ καὶ πᾶσα θεόπνευστος Γραφή φανερώτερον καὶ κατὰ μείζον κηρύττει, ἀφ' ὧν δὴ καὶ ἡμεῖς τεθαβρῆκότες ταῦτά σοι γράφομεν, καὶ σὺ, ταῦταις ἐντυγχάνων, δυνήσῃ τῶν λεγομένων ἔχων τὴν πίστιν. Λόγος γὰρ ἐκ μεϊζόνων βεβαιούμενος, ἀναντιβῆρτον ἔχει τὴν ἀπόδειξιν. Ἄνωθεν τοίνυν περὶ τῆς τῶν εἰδώλων ἀναιρέσεως προσηφαλίζετο τὸν (99) Ἰουδαίων λαὸν ὁ θεὸς Λόγος λέγων· Οὐ ποιήσεις σεαυτῷ εἶδωλον, οὐδὲ παντὸς ὁμοίωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς κάτω. Τὴν δὲ αἰτίαν τῆς τούτων καθαιρέσεως, ἐτέρως σημαίνει λέγων· Τὰ εἶδωλα τῶν ἐθνῶν ἀργύριον καὶ χρυσίον, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων. Στόμα C ἔχουσι, καὶ οὐ λαλήσουσιν· ὀφθαλμοὺς ἔχουσι, καὶ οὐκ ὄψονται· ὠτα ἔχουσι, καὶ οὐκ ἀκούσονται· ῥίνας ἔχουσι (1), καὶ οὐκ ὀσφραθήσονται. Χεῖρας ἔχουσι, καὶ οὐ ψηλαφήσουσι· πόδας ἔχουσι, καὶ οὐ περιπατήσουσιν. Οὐ σεσιώπηκε δὲ τὴν περὶ τῆς κτίσεως διδασκαλίαν· ἀλλὰ καὶ μάλα (2) εἰδὼς αὐτῶν τὸ κάλλος, ἵνα μὴ τινες, τῷ κάλλει τούτων ἐναποβλέψαντες, οὐχ ὡς ἔργα Θεοῦ, ἀλλ' ὡς θεοὺς θρησκουσῶσι, προσηφαλίζεται τοὺς ἀνθρώπους λέγων· Καὶ μὴ ἀναβλέψας τοῖς ὀφθαλμοῖς καὶ ἰδὼν τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην, καὶ πάντα τὸν κόσμον τοῦ οὐρανοῦ κλαυθθεὶς, προσκυρήσῃς αὐτοῖς, ἃ ἀπέειπε Κύριος ὁ Θεὸς σου πᾶσι τοῖς ἔθνεσι τοῖς ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ. Ἀπέειπε δὲ οὐκ εἰς τὸ εἶναι θεοὺς αὐτοῖς αὐτὰ, ἀλλ' ἵνα τῇ τούτων ἐνεργείᾳ γινώσκωσιν οἱ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν τὸν τῶν ἀντων δημιουργὸν Θεὸν (3), ὡσπερ εἴρηται. Ὁ γὰρ Ἰουδαίων πάλαι λαὸς κατὰ πλεῖον εἶχε τὴν διδασκαλίαν, ὅτι μὴ μόνον ἐκ τῶν τῆς κτίσεως ἔργων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν θείων Γραφῶν εἶχον τὴν περὶ Θεοῦ γνῶσιν. Καὶ καθόλου δὲ τοὺς ἀνθρώπους (4) ἀπὸ τῆς περὶ τὰ εἶδωλα πλάνης καὶ ἀλόγου φαντασίας ἀφέλκων, φησὶν· Οὐκ ἔσονται σοι θεοὶ ἕτεροὶ πληρῆμοι. Οὐχ ὡς ἔντων δὲ θεῶν ἄλλων κωλύει τούτους αὐτοὺς ἔχειν, ἀλλ' ἵνα μὴ τις, τὸν ἀληθινὸν ἀποστρα-

45. Ut enim cælum intueudo, ejusque ornatum et astrorum lumen contemplando, Verbum quod illa tam miro ordine disposuit intelligere facile est : ita qui Verbum Dei cognoscit, ejus quoque patrem Deum cognoscat necesse est, ex quo quia oriatur, jure merito sui Patris interpres et nuntius appellatur, idque ex his quæ in nobis sunt licet percipere. Namque si mentem fontem esse intelligimus verbi sive sermonis qui ab homine profluit, sermonemque attendentes, mentem quæ illo significatur, cogitatione cernimus : multo certe majori et infinite præstantiori ratione cum Verbi virtutem intuemur, bonum ejus Patrem animo concipere debemus, ut ipse Salvator ait : Qui videt me, videt et Patrem²⁸. Verum hæc eadem clarius et uberius docent Scripturæ divinitus inspiratæ, quibus nos fidentes, ista tibi scribimus. Tu vero si in illarum lectionem incumbes hæc quæ disputamus vera esse poteris perspicere. Siquidem sermo majorum auctoritate confirmatus non potest quin fidem faciat. Itaque jam olim Verbum divinum Judæorum populum adversus idola his verbis præmuniebat : Non facies tibi idolum, neque ullius rei similitudinem, sive rerum quæ sursum in cælo sunt, sive quæ deorsum in terra²⁹. Causam autem cur rejicienda sint aliter ita declarat : Simulacra gentium argentum et aurum, opera manuum hominum. Os habent, et non loquentur ; oculos habent, et non videbunt. Aures habent, et non audient ; nares habent, et non odorabunt. Manus habent, et non palpabunt ; pedes habent, et non ambulabunt³⁰. Nec etiam quid de rebus creatis sentire debeamus, nos docere omisit : sed cum illarum pulchritudo optime ipsi perspecta esset, ne aliqui earum speciem admirati, non ut Dei opera, sed ut deos colerent, homines ab hoc errore avertit, dicens : Neque oculis respiciens et videns solem et lunam et omnem ornatum cæli, deceptus illa adoraveris, quæ dedit Dominus Deus tuus omnibus gentibus quæ sub cælo sunt³¹. Dedit porro non ut ipsis dii essent, sed ut gentes Deum omnium opifitem rerum illarum effectibus agnoscerent. Judæi enim pleniori doctrina olim imbuti fuere, quippe qui non solum ex rerum creaturarum operibus, sed etiam ex divinis Scripturis Dei cognitionem haberent. Universim quoque homines ab errore et stulta cogitatione idololatriæ revocans, ait : Non erunt tibi dii alii præter me³². Non porro quasi alii dii vere essent, illos prohibet colere : sed ne quis vero Deo repudiato, res quæ nullæ sunt deos sibi fingere inciperet, quales scilicet qui apud poetas et scriptores memorantur, quosque deos non esse a nobis ostensum est. Hæc autem verba, non **36** erunt tibi dii alii, illos deos non esse manifeste probant, quatenus nempe

²⁸ Joan. xiv, 9. ²⁹ Exod. xx, 4. ³⁰ Psal. cxiii, 4-7. ³¹ Deuter. iv, 19. ³² Exod. xx, 5.

(97) Τίς ἂν deest in Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. Paulo post pro ἀνθρώπων, Seguer. habet ἀνθρώπου. Mox ibid. τὴν τούτου deest in Basil. et Anglic.

(98) Μου deest in Seguer. nec legitur in Evangelio sancti Joannis.

(99) Felckm. 3 anon. τῶν hic addit.

(1) ῥίνας ἔχουσι, καὶ οὐκ ὀσφρα. om. Seg.

(2) Felckm. 3 anon. et editi μάλλον. Id. Felckm. 5 anon. Paulo post habet ἐναποβλέψαντες : alii vero cum editis, ἀποβλέψαντες.

(3) Θεὸν deest in Seguer.

(4) Basil, τοῖς ἀνθρώποις.

rem futuram significant. Quod enim futurum est, tunc sane non existit, cum futurum dicitur.

μασθέντες και δειχθέντες οὐκ ὄντες θεοί. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ λέξις τὸ μὴ εἶναι αὐτοὺς θεοὺς δείκνυσαι, δι' ἧς φησιν· *Οὐκ ἔσονται σοι θεοὶ ἕτεροι*, ὅπερ ἐπὶ μέλλοντος σημαίνεται. Τὸ δὲ ἐπὶ μέλλουσι γινόμενον οὐκ ἔστι τότε ὅτε ταῦτα λέγεται.

46. Num igitur post sublatam impiam gentium superstitionem et idolorum cultum, siluit divina doctrina, hominumque genus sine ulla Dei cognitione præceps ferri permisit? Minime certe, sed illos huiusmodi verbis præmonuit, *Audi, Israel, Dominus Deus tuus, Dominus unus est*²⁰. Et rursus: *Diliges Dominum Deum tuum in toto corde tuo, et in tota fortitudine tua*²¹. Et: *Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies, illique adhaereas*²². Quod autem tota divinitus inspirata Scriptura Verbi quoque providentia et administratione nec plane universas regi testificetur, satis probant hæc quæ a theologis viris subjiciuntur: *Fundasti terram et permanet: ordinatione tua perseverat dies*²³. Et iterum: *Psalite Deo nostro in cithara, qui operit cælum nubibus, et parat terræ pluviam; qui producit in montibus fenum, et herbam servituti hominum, et qui dat jumentis escam*²⁴. Per quem vero alium dat quam per illum per quem omnia facta sunt? Consequens enim est ut per ejus providentiam administrarentur, per quem facta fuere. Quis igitur ille est præter Dei Verbum, de quo et in alio psalmo dicitur: *Verbo Domini cæli firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum*²⁵. Omnia quippe in ipso et per ipsum facta esse asserit et nobis his verbis persuadet Scriptura: *Ipse dixit, et facta sunt; ipse mandavit, et creata sunt*²⁶. Quemadmodum etiam Moyses vir in omnibus magnus initio historię creationis mundi testatur, qui eadem illa verba hoc modo exponit: *Et dixit Deus: Faciamus hominem ad imaginem nostram et ad similitudinem*²⁷. Absoluta item cæli, terræ rerumque omnium procreatione, eidem dixit Pater: *Fiat cælum, et congregentur aquæ, et appareat arida, et producat terra herbam et omne animal*²⁸. Quibus utique verbis Judæos, qui Scripturas non legitime scrutantur, coarguere quis possit. Cum quo enim, quæso, Deus loquebatur, ut etiam imperando loqueretur? Nam si rebus procreandis imperabat et loquebatur, supervacaneus erat sermo; nondum quippe existebant, sed duntaxat futuræ erant. Nemo autem cum re quæ non est sermonem habet; neque etiam rei quæ nondum facta

²⁰ Deuter. vi, 4. ²¹ ibid. 5. ²² ibid., 13 sec. LXX. xxxii, 6. ²³ ibid. 9. ²⁴ Genes. i, 26.

(5) Seguer. Basil. et Anglic., Θεῶν.

(6) Πάλιν deest in Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. Paulo post Gob. et Felck. 1 anon. πρὸς αὐτῶν habent, ubi alii cum editis et S. Script., πρὸς αὐτόν. Mox ib. Seg. Basil. Angl. et Felckm. 2 an. habent καὶ ἡ δία, alii cum editis omittunt ἡ, at ἡ seq. in solo Felckm. 3 an. deest: τῆς seq. deest in Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1 et 2 anon.

(7) Gobler. et Felckm. 1 anon., ὕετους. Idem et Seg. pro ἐξαγαγόντι habent ἐξανατέλλοντι, ut et legitur in vers. Græca Scripturæ.

(8) Δι' οὗ γὰρ γέγονε abest a Gobler. et Felckm. anon.

φελς Θεὸν, αὐτῶν τὰ μὴ ὄντα θεοποιεῖν ἀρξῆται, ὅποιοι εἰσιν οἱ παρὰ ποιηταῖς και συγγραφεῦσιν ὀνομασθέντες και δειχθέντες οὐκ ὄντες θεοί. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ λέξις τὸ μὴ εἶναι αὐτοὺς θεοὺς δείκνυσαι, δι' ἧς φησιν· *Οὐκ ἔσονται σοι θεοὶ ἕτεροι*, ὅπερ ἐπὶ μέλλοντος σημαίνεται. Τὸ δὲ ἐπὶ μέλλουσι γινόμενον οὐκ ἔστι τότε ὅτε ταῦτα λέγεται.

46. Ἄρ' οὖν, ἀνελὼν τὴν τῶν ἐθνῶν ἢ εἰδῶλων ἀθεότητα, σεσιώπηκεν ἢ ἐνθεος διδασκαλία, καὶ ἀπλῶς ἀφῆκε τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος ἄμοιρον τῆς τοῦ Θεοῦ (5) γνώσεως; φέρεσθαι; Οὐχί γε, ἀλλὰ καὶ προαπαντᾷ τῇ διανοίᾳ λέγουσα· *Ἄκουε, Ἰσραὴλ, Κύριος ὁ Θεός σου, Κύριος εἷς ἐστίν· καὶ πάλιν· Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐν ὅλῃ τῇ καρδίᾳ σου, καὶ ἐν ὅλῃ τῇ ἰσχύϊ σου· καὶ πάλιν (6)· Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῶ μόνῳ λατρεύσεις, καὶ πρὸς αὐτὸν κολληθήσῃ*. Ὅτι καὶ ἡ διὰ πάντων καὶ ἡ εἰς πάντα τοῦ Λόγου πρόνοια καὶ διακόσμητις ἀπὸ πάσης τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς μαρτυρεῖται, ἀρκεῖ τὰ νῦν λεγόμενα δεῖξαι τοῦ λόγου τὴν πίστιν, ἢ φασιν οἱ θεολόγοι ἄνδρες· *Ἐθεμελλώσας τὴν γῆν, καὶ διαμένει· τῇ διατάξει σου διαμένει ἡ ἡμέρα· καὶ πάλιν· Πάλατε τῷ Θεῷ ἡμῶν ἐν κιθάρα, τῷ περιβάλλοντι τὸν οὐρανὸν ἐν νεφέλαις, τῷ ἐτοιμάζοντι τῇ γῇ ὕετον (7), τῷ ἐξαγαγόντι ἐν ὄρεσι χόρτον καὶ χλόην τῇ δουλείᾳ τῶν ἀνθρώπων, καὶ δίδόντι τοῖς κτήνεσι τροφήν*. Διὰ τίνος δὲ δίδωσιν ἢ δι' οὗ καὶ τὰ πάντα γέγονε; Δι' οὗ γὰρ γέγονε (8), δι' αὐτοῦ καὶ ἡ τῶν πάντων ἀκολούθως ἐστὶ πρόνοια. Τίς οὖν ἂν εἴη οὗτος ἢ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, περὶ οὗ καὶ ἐν ἐτέρῳ ψαλμῷ (9) λέγει· *Τῷ Λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν*. Καὶ γὰρ τὰ πάντα ἐν αὐτῷ καὶ δι' αὐτοῦ γινόμενα (10) διαλέγεται, ἀφ' ὧν καὶ ἡμεῖς περθεῖ λέγουσα· *Αὐτὸς εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν· αὐτὸς ἐνετέλλετο, καὶ ἐκτίσθησαν*· καθὼς (11) καὶ ὁ πάντα μέγας Μωϋσῆς ἐν ἀρχῇ τῆς κοσμοποιίας βεβαίῳ τὸ λεγόμενον ἐξηγουμένος καὶ λέγων· *Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ κατ' ὁμοίωσιν*. Ἐπειδὴ καὶ τὴν οὐρανὸν καὶ γῆς καὶ πάντων ὕφιστας γένεσιν, αὐτῷ εἶπεν ὁ Πατήρ· *Γενήθητω (12) οὐρανός, καὶ συναχθῆτω τὰ ὕδατα, καὶ ἐρῆθήτω ἡ ξηρὰ· καὶ ἐξαγαγέτω ἡ γῆ βοτάνην καὶ πᾶν ζῶον· ἀφ' ὧν καὶ Ἰουδαίους ἂν τις ἐλέγξειεν οὐ γνησίως ἐπιστάνοντας ταῖς Γραφαῖς. Τίνι γὰρ, ἂν τις εἴποι πρὸς αὐτοὺς, ὡμίλει ὁ Θεός, ἵνα καὶ προστάτων λαλῇ; Εἰ μὲν οὖν τοῖς γιγνομένοις (13) προσέταττε καὶ ὡμίλει, περιττὸς ἦν ὁ λόγος· οὕτω*

²⁵ Psal. cxviii, 90, 91. ²⁶ Psal. cxlvi, 7-9. ²⁷ Psal.

(9) Ψαλμῷ deest in Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon.

(10) Sic Seguer. Auglic. Gobler. et Felckm. 1 anon.

(11) Alii cum editis, γινόμενα. Ibid. διαλέγεται habent Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 3 anon.; alii vero cum editis, διάγεται.

(12) Gobler. et Felckm. 4 anon. ὡς. Ibid. ὁ πάντα μέγας deest in iisdem, ut et duo καὶ seq.

(13) Seguer. ὁ addit ante οὐρανός, alii cum editis omittunt. Mox post βοτάνην, Gobler. et Felckm. 1 anon. χόρτον addunt, ut legitur Genes. 1, 11.

(14) Auglic. Gobler. et Felckm. 1 anon., τοὺς γενομένους.

γάρ ἦν, ἀλλ' ἔμελλε γίνεσθαι· οὐδὲς δὲ τῷ μὴ ὄντι ἄλλαι, οὐδὲ εἰς τὸ γενέσθαι τῷ μηδέπω γενομένῳ προστάττει καὶ λαλεῖ. Εἰ γὰρ τοῖς ἐσομένοις προστάττει ὁ Θεός, ἔδει λέγειν αὐτόν· Γενοῦ, οὐρανὲ, καὶ γενοῦ, γῆ, καὶ ἐξελεθε, βοτάνη, καὶ ποιήθητι, ἀνθρώπε· νῦν δὲ τοῦτο μὲν οὐκ ἐποίησε· προστάττει δὲ λέγων· *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον, καὶ ἐξελεθῆτω βοτάνη*· ἀφ' ὧν δείκνυται ὁ Θεός (14) ὡς πλησίον τιμὴ διαλεγόμενος περὶ τούτων. Οὐκοῦν ἀνάγκη συνεῖναι τινα τούτῳ, ᾧ καὶ ὁμιλῶν ἐποίησε τὰ ὅλα. Τίς οὖν ἂν εἴη εἰ μὴ ὁ τούτου Λόγος; τίμη γὰρ ἂν τις φαίη Θεὸν ὁμιλεῖν ἢ τῷ ἑαυτοῦ Λόγῳ; Ἥ τις τούτῳ συνῆν ποιοῦντι τὴν γενετήν (15) πᾶσαν οὐσίαν ἢ ἢ τούτου σοφία, ἢ λέγουσα· *Ἡρίκα ἐποίησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, συμπαραήμην αὐτῷ*· ἐν δὲ τῇ (16) οὐρανοῦ καὶ γῆς ὀνομασίᾳ, πάντα τὰ ἐν οὐρανῷ καὶ γῆ γενετὰ συμπεριλαμβάνει. Συνῶν δὲ ὡς σοφία, καὶ ὡς Λόγος τὸν Πατέρα βλέπων, ἐδημιούργει τὸ πᾶν καὶ συνίστη καὶ διεκόςμει· καὶ δύναμις δὲ ὢν τοῦ Πατρὸς, τὰ ὅλα εἰς τὸ εἶναι ἰσχυροποιεῖ, ἢ φησι καὶ ὁ Σωτήρ· *Πάντα ὅσα βλέπω τὸν Πατέρα ποιοῦντα, κἀγὼ ὁμοίως ποιῶ*· καὶ δι' αὐτοῦ δὲ (17) καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα γεγονέναι οἱ ἱεροὶ τούτου διδάσκουσι μαθηταί, καὶ οἱ ἀγαθὸν ἐξ ἀγαθοῦ γέννημα, καὶ ἀληθινὸς Υἱὸς ὑπάρχων, δύναμις ἐστὶ τοῦ Πατρὸς, καὶ σοφία, καὶ Λόγος, οὐ κατὰ μετοχὴν ταῦτα ὢν, οὐδὲ ἐξωθεν ἐπιγινομένων (18) τούτων αὐτῷ κατὰ τοὺς αὐτοῦ μετέχοντας καὶ σοφίζομένους δι' αὐτοῦ, καὶ δυνατοὺς καὶ λογικοὺς ἐν αὐτῷ γινομένους, ἀλλ' αὐτοσοφία, αὐτολόγος, αὐτοδύναμις ἰδία (19) τοῦ Πατρὸς ἐστίν, αὐτοφῶς, αὐτοαλήθεια, αὐτοδικαιοσύνη, αὐτοαρετή, καὶ μὲν καὶ χαρακτήρ καὶ ἀπαύασμα καὶ εἰκὼν. Καὶ συνελόντι φράσαι, καρπὸς παντέλειος τοῦ Πατρὸς ὑπάρχει, καὶ μόνος ἐστὶν Υἱὸς, εἰκὼν ἀπαράλλακτος τοῦ Πατρὸς.

47. Τίς οὖν ἂν, τίς ἐξαριθμήσειε τὸν Πατέρα, ἵνα καὶ τοῦ Λόγου τούτου τὰς δυνάμεις ἐξεύροι; Ἔσσι γὰρ ὡσπερ τοῦ Πατρὸς Λόγος καὶ σοφία, οὕτω καὶ τοῖς γενητοῖς συγκαταβαίνων, γίνεται πρὸς τὴν τοῦ γενήτορος γνῶσιν καὶ ἐννοίαν αὐτοαγιασμός καὶ αὐτοζωή καὶ (20) θύρα, καὶ ποιμήν, καὶ ὁδός, καὶ βασιλεύς, καὶ ἡγεμῶν, καὶ ἐπὶ πᾶσι σωτήρ, καὶ ζωοποιὸς καὶ φῶς, καὶ πρόνοια τῶν πάντων. Τοιοῦτον ἄρα ἀγαθὸν καὶ δημιουργὸν Υἱὸν ἔχων ἐξ ἑαυτοῦ ὁ Πατήρ, οὐκ ἀφανῆ αὐτὸν τοῖς γενητοῖς ἀπέκρυψεν· ἀλλὰ καὶ ὁσημέραι τοῦτον ἀποκαλύπτει τοῖς πᾶσι διὰ τῆς τῶν πάντων δι' αὐτοῦ συστάσεως καὶ ζωῆς. Ἐν αὐτῷ δὲ καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ ἑαυτὸν ἐμφαίνει, καθὼς ὁ Σωτήρ φησιν· *Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοί*· ὥστε ἐξ ἀνάγκης εἶναι τὸν Λόγον ἐν τῷ γενήσαντι, καὶ τὸν γενηθέντα σὺν τῷ Πατρὶ διαιωνίζεσθαι. Τούτων δὲ οὕτως ἐχόντων, καὶ οὐδενὸς ἐξωθεν αὐτοῦ

¹⁸ Gen. 1, 6, 9, 12, 20.

¹⁹ Prov. viii, 27.

²⁰ Joan. v, 19.

²¹ Rom. xi, 36.

²² Joan. xiv, 10.

(14) Seguer. omittit ὁ ante Θεός. Idem ibid. pro ὡς, ὧν habet.

(15) Felckm. 2 anon., γενετήν. In eod. ἢ seq. deest.

(16) Seguer. post δέ addit τῇ, alii cum editis omittunt.

(17) Δέ deest in Felckm. 3 anon. Mox οἱ ἱεροὶ τούτου διδάσκουσι μαθηταί, desunt in Felckm. 2

A est imperat et dicit ut fiat. Nam si rebus quæ futuræ erant imperabat Deus, illum oportuerat dicere: *Fias cælum, fias terra, prodi herba, fias homo*. At ita non egit, sed jubet et dicit: *Faciamus hominem, et, Producatur herba*; quibus perspicue ostenditur Deum cum aliquo sibi proximo hic loqui. *Necessæ est igitur aliquem cum illo fuisse quicum etiam loquens omnia faceret. Quis ergo ille fuerit nisi ipsius Verbum? cum quo enim Deus videri possit loqui quam cum suo Verbo? Vel quis cum ipso universam creatam naturam faciente aderat, quam ejusdem sapientia, quæ ipsa ait: Quando faciebat cælum et terram, cum eo aderam*¹⁸. Cæli porro et terræ nomine omnia quæ in cælo et terra facta sunt complectitur. Cæterum ut sapientia et ut Verbum cum illo aderat, Patremque aspiciens, res universas **37** procreabat, componebatque ac convenienti ordine disponebat. Ut potentia item Patris, vim ad existendum et permanendum illis impertiebat, ut ipse Salvator ait: *Omnia quæcumque video Patrem facientem, et ego similiter facio*¹⁹. Sane per ipsum et in ipso omnia facta fuisse sacri ejus discipuli docent²⁰, eumque quia bona boni proles ac verus Filius sit, Patris potentiam, sapientiam, Verbum et rationem esse, neque communicatione hæc illum esse, aut extrinsecus habere, ut illis contingit qui ipsius sunt participes et sapientiam per eum accipiunt, quique potentiam et rationem in illo habent, sed illum ipsam per se sapientiam, ipsam per se rationem, ipsam per se potentiam propriam Patris, ipsum per se lumen, ipsam per se veritatem, ipsam per se justitiam, ipsam per se virtutem, nec non characterem sive figuram, splendoremque et imaginem esse. Denique ut breviter dicam, perfectissimus Patris fructus, solusque Filius et quam simillima imago est.

47. Quis ergo, quis omnia quæ in Patre sunt enumeraverit, ut ejus Verbi vim et potentiam assequi et percipere queat? Ut enim Patris Verbum et sapientia est, ita quoque se ad res creatas benigne accommodans, sit illis ad Patrem cognoscendum et intelligendum ipsa per se sanctimonia, ipsa per se vita, nec non janua, pastor, via, imperator, dux, ac denique servator, vitæ auctor, lux et providentia omnium. Itaque talem bonum et opificem Filium ex seipso habens Pater, illum rebus creatis occultum esse noluit, sed eum quotidie per res omnes, quæ per ipsum consistunt et vivunt, cunctis patefacit. In ipso autem et per ipsum se quoque ipse ostendit, sicuti Salvator testatur: *Ego in Patre, et Pater in me*²¹, adeo ut necesse sit Verbum in genitore, et genitum cum Patre perpetuo permanere. Quæ cum ita sint, nihilque extra ipsum existat, sed cælum

anon. Item pro τούτου, Gobler. et Felckm. 1 anon., αὐτοῦ. Ibid. Seguer. Angl. et Felckm. 2 anon., ἀγαθός, ubi alii, ἀγαθόν. Item mox, pro οὐός, ut legitur in Seg. Gobl. et Felckm. 1 an. Alii, Θεός habent.

(18) Seguer., ἐπιγενομένων. Gobl. Felckm. 1 et 2 anon., ἐπιγενομένων.

(19) Ἰδία abest ab Anglic.

(20) Καὶ ante θύρα et ante βασιλεύς et ante φῶς

et terra atque omnia quæ his continentur ex illo pendeant : nihilominus stulti homines ejus cognitione et cultu repudiatis, ea quæ non existebant, iis quæ existebant prætulērunt, et loco Dei vere existentis, res quæ nullo modo erant deos fecerunt, *Servieruntque creaturæ potius quam Creatori* ²¹ : quod certe stultum admodum et impium fuit. Idem enim est ac si quis opus, non opificem, dignum admiratione putaret, et ædificia civitatis alicujus admiratus, architectum sperneret : vel si quis musicum aliquod instrumentum laudandum existimans, ejus contemneret artificem. Insani profecto et valde cæci ! Qui enim prorsus ædificium, vel navem, aut lyram possent cognoscere, nisi faber navem, et architectus domos ædificasset, et lyram musicus construxisset ? Ut ergo ille, qui ita sentiret, dementissimus haberetur : sic mihi sana mente esse non videntur, qui Deum ignorant, nec ejus Verbum, Servatorem omnium, Dominum nostrum Jesum Christum colunt, per quem omnia Pater administrat ac continet, et rebus universis providet : in quem quandoquidem tu fidem habes et pius es, o Christi amator, gaude et certo spera tuæ pietatis et fidei fructum fore immortalitatem et regnum cælorum, si modo anima, ut ejus leges præscribunt, adornata fuerit. Ut enim illorum qui secundum ejus præcepta vivunt, merces est vita æterna : ita qui contrariam **38** semitam elegerint nec viam virtutis fuerint secuti, probrum ingens et inevitabile periculum in die judicii subituri sunt, quia etiamsi veritatis viam non ignoraverint ; his tamen quæ noverant contraria egere.

Α τυγχάνοντος, ἀλλὰ καὶ οὐρανοῦ καὶ γῆς, καὶ πάντων τῶν ἐν αὐτοῖς ἐξηρημένων αὐτοῦ, ὅμως ἄνθρωποι παράφρονες, παραγκωνισάμενοι τὴν πρὸς τοῦτον γνώσιν καὶ εὐσέθειαν, τὰ οὐκ ὄντα πρὸ τῶν ὄντων ἐτίμησαν· καὶ ἀντὶ τοῦ ὄντως (21) ὄντος Θεοῦ, τὰ μὴ ὄντα ἐθεοποίησαν, Τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα λατρεύοντες, πρᾶγμα πάσχιοντες ἀνόητον καὶ δυσσεβές. Ὅμοιον γὰρ εἴ τις τὰ ἔργα πρὸ τοῦ τεχνίτου θαυμάσει, καὶ τὰ ἐν τῇ πόλει δημιουργήματα καταπλαγεί, τὸν τούτων δημιουργὸν καταπατοίῃ (22)· ἢ ὡς εἴ τις τὸ μὲν μουσικὸν ὄργανον ἐπαινοίῃ, τὸν δὲ συνθέντα καὶ ἁρμολογούμενον ἐκβάλλοι. Ἄφρονες καὶ πολὺ τὸν ὀφθαλμὸν πεπρωμένοι ! Πῶς γὰρ ἂν ἔγνωσαν ἄλλως (23) οἰκοδομήν, ἢ ναῦν, ἢ λύραν, μὴ οὐχὶ τοῦ ναυπηγοῦ ἐργαζαμένου, καὶ τοῦ ἀρχιτέκτονος οἰκοδομήσαντος, καὶ τοῦ μουσικοῦ συνθέντος ; Ὡσπερ (24) οὖν ὁ ταῦτα λογιζόμενος μαίνεται καὶ ὑπερέκεινα πάσης μανίας ἐστίν, οὕτως οὐ μοι δοκοῦσιν ὑγιαίνειν τὴν διάνοιαν οἱ τὸν Θεὸν μὴ ἐπιγινώσκοντες, καὶ τὸν τούτου Λόγον μὴ θρησκεύοντες, τὸν Σωτῆρα τῶν πάντων τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, δι' οὗ τὰ πάντα ὁ Πατὴρ διακοσμεῖ, καὶ συνέχει, καὶ προνοεῖται τῶν ὄλων· εἰς ὃν οὐ τὴν πίστιν ἔχων καὶ τὸ θεοσεβές (25), ὧ φιλόχριστε, χαίρει καὶ εὐελπίς γίνου, ὅτι τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως καὶ εὐσεβείας ἀθανασία καὶ βασιλεία οὐρανῶν ἐστίν ὁ καρπὸς, μόνον ἂν κατὰ τοὺς αὐτοῦ νόμους ἡ ψυχὴ κεκοσμημένη γένηται. Ὡσπερ γὰρ τοῖς κατ' αὐτὸν πολιτευομένοις ἐστὶ τὸ ἐπαθλον ζωῆς αἰώνιας, οὕτω τοῖς τὴν ἐναντίαν καὶ μὴ τὴν τῆς ἀρετῆς ἀτραπὸν οὐδεύουσιν αἰσχρὴν μεγάλη καὶ κίνδυνος ἀσύγνωστος ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, ὅτι, καίτοι γνόντες τὴν τῆς ἀληθείας ὁδὸν, ἐναντία ὧν ἔγνωσαν ἔπραξαν.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΛΟΓΟΣ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΝΑΝΘΡΩΠΗΣΕΩΣ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ, ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΙΑ ΣΩΜΑΤΟΣ ΠΡΟΣ ΗΜΑΣ ΕΠΙΦΑΝΕΙΑΣ ΑΥΤΟΥ.

SANCTI PATRIS NOSTRI ATHANASII

ALEXANDRIÆ ARCHIEPISCOPI

ORATIO DE HUMANA NATURA A VERBO ASSUMPTA, ET DE EJUS PER CORPUS AD NOS ADVENTU.

1. Quandoquidem superiori oratione, licet pauca ex multis delibantes, satis tamen abunde de gentium in idolis colendis errore et superstitione diximus, quæque prima idolorum origo fuerit, et quonam

²¹ Rom. 1, 25.

omittunt Gobler. et Felckm. 1 anon. Ibid. Felckm. 3 anon. pro καὶ ante πρόνοια, habet ὡς.

(21) Ὡς deest in Anglic. et Felckm. 2 anon. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon., λατρεύσαντες, alii cum editis, λατρεύοντες.

(22) Goblerianus et Felckman. 1 anon., καταπατοίῃ, et paulo post, ἐπαινοίῃ.

(23) Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon., ὄλων.

1. Αὐτάρκως ἐν τοῖς πρὸ τούτων ἐκ πολλῶν ὀλίγα διαλαβόντες (27) περὶ τῆς τῶν ἐθνῶν περὶ τὰ εἰδωλα πλάνης καὶ τῆς τούτων δεισιδαιμονίας, πῶς ἐξ ἀρχῆς τούτων γέγονεν ἡ εὐρσεῖς, ὅτι ἐκ κακίας οἱ ἄνθρω-

(24) Seguer. et Felckm. 2 anon., ὑπερέκεινα.

(25) Seguer. Gobler. et Felck. 1 anonymus, θεοφιλές.

(26) In Seguer. ms. is est titulus, Τοῦ αὐτοῦ Λόγου, etc. Ibid. ante Λόγου solus ms. Felckm. 2 anonymus Θεοῦ habet.

(27) Goblerianus et Felckman. 1 anonymus, διαλεχθέντες.

τοι ἐκυτοῖς τὴν πρὸς τὰ εἰδῶλα θρησκείαν ἐπενόησαν· ἀλλὰ γὰρ χάριτι Θεοῦ σημάναντες ὀλίγα καὶ περὶ τῆς θεϊότητος τοῦ Λόγου τοῦ Πατρὸς καὶ τῆς εἰς πάντα προνοίας καὶ δυνάμεως αὐτοῦ· καὶ ὅτι ὁ ἀγαθὸς Πατὴρ τοῦτῳ τὰ πάντα διακοσμεῖ, καὶ τὰ πάντα ὑπ' αὐτοῦ κινεῖται, καὶ ἐν αὐτῷ ζωοποιεῖται· φέρε κατὰ ἀκολουθίαν, μακάριε καὶ ἀληθῶς φιλόχριστε, τῇ περὶ τῆς εὐσεβείας πίστει καὶ τὰ περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου διηγησώμεθα, καὶ περὶ τῆς θείας αὐτοῦ πρὸς ἡμᾶς ἐπιφανείας δηλώσωμεν (28)· ἦν Ἰουδαῖοι μὲν διαβάλλουσιν, Ἕλληνες δὲ χλευάζουσιν, ἡμεῖς δὲ προσκυνούμεν· ἵν' ἔτι μᾶλλον ἐκ τῆς δοκούσης εὐτελείας τοῦ Λόγου μείζονα καὶ πλείονα τὴν εἰς αὐτὸν εὐσέβειαν ἐχῆς. Ὅσῳ γὰρ παρὰ τοῖς ἀπίστοις χλευάζεται (29), τοσοῦτῳ μείζονα τὴν περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ μαρτυρίαν παρέχει· ὅτι τε ἂ μὴ καταλαμβάνουσιν ἄνθρωποι ὡς ἀδύνατα, ταῦτα αὐτὸς ἐπιδεικνύται δυνατό· καὶ ἂ ὡς ἀπερητὴ χλευάζουσιν ἄνθρωποι, ταῦτα αὐτὸς (30) τῇ ἑαυτοῦ ἀγαθότητι εὐπρεπῆ κατασκευάζει· καὶ ἂ σοφίζόμενοι οἱ ἄνθρωποι· (31) ὡς ἀνθρώπινα γελῶσι, ταῦτα αὐτὸς τῇ ἑαυτοῦ δυνάμει θεῖα ἐπιδεικνύται, τῶν μὲν τῶν εἰδῶλων φαντασίαν τῇ νομιζομένῃ ἑαυτοῦ εὐτελείᾳ διὰ τοῦ σταυροῦ καταστρέφων, τοὺς δὲ χλευάζοντας καὶ ἀπιστοῦντας μεταπειθὼν ἀφανῶς, ὥστε τὴν θεϊότητα αὐτοῦ καὶ δύνανμιν ἐπιγινώσκουσιν. Εἰς δὲ τὴν περὶ τούτων διήγησιν, χρεῖα τῆς τῶν προειρημένων μνήμης· ἵνα καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἐν σώματι φανερώσεως τοῦ τοσοῦτου καὶ τηλικούτου πατρικοῦ Λόγου γινώσκειν δύνηται, καὶ μὴ νομίσης, ὅτι φύσεως ἀκολουθῶν σῶμα πεφόρηκεν ὁ Σωτὴρ· ἀλλ' ὅτι, ἀσώματος ὢν τῇ φύσει, καὶ Λόγος ὑπάρχων, ὅμως κατὰ φιλανθρωπίαν καὶ ἀγαθότητα τοῦ ἑαυτοῦ Πατρὸς διὰ τὴν ἡμῶν σωτηρίαν ἐν ἀνθρωπίνῳ σώματι ἡμῖν πεφανέρωται. Πρέπει δὲ, ποιουμένων ἡμᾶς τὴν περὶ τούτου διήγησιν, πρότερον περὶ τῆς τῶν ὄλων κτίσεως, καὶ τοῦ ταύτης δημιουργοῦ Θεοῦ εἰπεῖν, ἵνα οὕτως καὶ τὴν ταύτης ἀνακαίνισιν ὑπὸ τοῦ κατὰ τὴν ἀρχὴν αὐτὴν δημιουργήσαντος Λόγου γεγενῆσθαι, ἀξίως ἀντιθεωρήσειεν. Οὐδὲν γὰρ ἐναντίον φανήσεται, εἰ δι' οὗ ταύτην ἐδημιούργησεν ὁ Πατὴρ, ἐν αὐτῷ καὶ τὴν ταύτης σωτηρίαν εἰργάσατο.

2. Τὴν δημιουργίαν (32) τοῦ κόσμου καὶ τὴν τῶν πάντων κτίσιν, πολλοὶ διαφόρως ἐξεῖλησθαι, καὶ ὡς ἕκαστος ἐθέλησεν, οὕτως καὶ ὠρίσατο. Οἱ μὲν γὰρ αὐτομάτως, καὶ ὡς ἔτυχε, τὰ πάντα γεγενῆσθαι λέγουσιν, ὡς οἱ Ἐπικούρειοι, οἱ καὶ τὴν τῶν ὄλων πρόνοιαν καθ' ἑαυτῶν οὐκ εἶναι μυθολογοῦσιν (33) ἀντικρυς παρὰ τὰ ἐναργῆ φαινόμενα λέγοντες. Εἰ γὰρ αὐτομάτως τὰ πάντα χωρὶς προνοίας κατ' αὐτοὺς γέγονεν, ἔδει τὰ πάντα ἀπλῶς γεγενῆσθαι, καὶ ὅμοια εἶναι, καὶ μὴ διά-

(28) Sic Seguer., Anglic., Gobler. et Felckm. 1 anon. Alii autem cum editis, δηλωσώμεθα.

(29) Hæc verba, γὰρ παρὰ τοῖς ἀπίστοις χλευάζεται, τοσοῦτῳ, desunt in Seguer., Gobler. et Felckm. 1 anon. At alii cum editis habent, eaque legerunt interpretes.

(30) Ταῦτ' ἄν legebatur in editis, at omnes mss. ταῦτα tantum habent.

A modo homines propriis vitiis impulsu eorum cultum excogitaverint : quoniam item, Dei gratia, nonnulla de Verbi Patris divinitate et ejus in res omnes providentia et potentia indicavimus, ostendimusque bonum Patrem omnia per illum administrare, omniaque ab ipso moveri, et in ipso vitam habere; age, o vir beate et vere Christi amans : jam deinceps, ut pie nostræ fidei ordo postulat, dicere pergamus de humana natura quam Verbum assumpsit, ac de divino ejusdem ad nos adventu, quem Judæi quidem calumniis insectantur et gentiles irrident, nos vero veneramur, quo scilicet etiam ex externa Verbi humilitate tua in eum pietas crescat. Nam quo magis apud infideles irridetur, eo majus suæ divinitatis testimonium exhibet.

B Quæ enim homines, quasi quæ fieri non possint minime comprehendunt, hæc ipse Dei Filius posse esse ostendit : quæ illi ut indecora irrident, hæc ipse suæ bonitati consentanea effecit : denique quæ illi, philosophando, tanquam humana ludibrio habent, hæc ipse sua virtute et potentia divina esse demonstrat, ut etiam idolorum speciem et pompam sua, ut putant, humilitate et abjectione per crucem evertat, et irrisores atque incredulos ab errore occulte eludat, suamque divinitatem et potentiam cogat agnoscere. Verum ad ista exponenda, operæ pretium fuerit ea quæ supra diximus memoria repetere, ut et causam cur tale ac tantum Patris Verbum in corpore apparuerit, possis cognoscere, nec arbitreris naturæ conditione Salvatorem corpus habuisse, sed eum qui ex propria natura expers est corporis, et Verbum est, Patris sui clementia et bonitate exigente, nostræ salutis causa, nobis in humano corpore apparuisse. Porro convenit nos his de rebus disserentes, prius de mundi creatione, ejusque opifice Deo dicere, ut hac ratione, ejus renovationem a Verbo, a quo idem initio conditus est, factam fuisse, digne queat intelligi. Siquidem nihil contrarium videbitur, si per quem naturam creavit Pater, eandem in ipso sanaverit.

2. De mundi fabrica et rerum omnium creatione multi varie disputavere, ac singuli, prout sibi placuit, rem desinere. Siquidem alii sponte et fortuito omnia facta fuisse aiunt, ut Epicurei, qui etiam nullam rerum providentiam esse false et adversus seipsum contendunt, quod profecto contra 39 apertam et evidentem veritatem affirmant. Nam si, ut volunt, omnia sua sponte sine providentia exorta essent : omnia temere fieri et similia,

(31) Οἱ ἄνθρωποι habent omnes mss. at editi omittunt. In Gobleriano et Felckmanni 1 anonimo articulus οἱ deest. Mox ibid. Seguerianus, αὐτοῦ habet, ubi alii cum editis, ἑαυτοῦ.

(32) Τὴν δημιουργίαν, etc., usque ad ὠρίσατο, desunt in Gobleriano et Felckm. 1 anon.

(33) Seguerianus, μυθολογούντες.

non dissimilia esse debuissent : omnia enim ut in uno corpore vel solem vel lunam esse necesse fuisset : et in hominibus totum debuisset esse vel manus vel oculus vel pes. Atqui hæc ita non se habent, namque videmus aliud quidem solem esse, aliud vero lunam, et aliud terram ; similiter in humanis corporibus, aliud pes est, aliud manus, aliud caput. Hic autem ordo et rerum dispositio certum argumentum est ista non sua sponte facta fuisse, sed aliquam causam illis præfuisse, ex qua Deum, qui omnia fecit et in suo quidque ordine collocavit, licet intelligere. Alii, inter quos etiam magnus apud gentiles Plato numeratur, asseverant Deum omnia fecisse ex materia prius existente et non facta : neque enim Deum aliquid facere potuisse, nisi prius materia exstisset, quemadmodum opus est ut lignum, quo faber utitur, prius existat, ut ex eo aliquid facere possit. Verum qui ita philosophantur, non vident se imbecillitatem Deo ascribere. Si enim ipse non est materia effector, sed res ex subjecta materia facit, imbecillis sane est, cum nihil sine materia fabricari queat, quemadmodum utique fabri imbecillitatem indicat, nihil eum sine ligno posse facere. Siquidem, ut illi sentiunt, nisi materia fuisset, nihil effecisset Deus. Quod si ita est, qui effector et creator dici queat, qui ex alia re, nempe ex materia, habuit hoc ipsum quod faceret? Certe si ita se res habet, faber tantum secundum illos erit Deus, non vero ut creator rebus dabit ut sint, si nimirum in subjecta materia agit, nec ipse sit materiæ auctor. Nam, ut uno verbo dicam, creator dici non potest, nisi materia creet, ex qua res create factæ sunt. Hæretici autem alium sibi fingunt rerum opificem præter Patrem Domini nostri Jesu Christi ; sed illi summam cæcitatem vel in his ipsis quæ loquuntur ostendunt. Cum enim Dominus ad Judæos dicat : *Non legistis quia qui ab initio creavit, masculinum et feminam fecit eos, et dixit : Propter hoc dimittet homo patrem et matrem suam, et adhærebit uxori suæ, et erunt duo in carne una ;* et deinde Creatorem indicans : *Quod ergo Deus conjunxit, homo non separet* ⁴⁴; quomodo illi creationem Patri externam inducere audent? Quod si secundum Joannem qui omnia plane complectitur nihilque excipit, *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil* ⁴⁵; quis, quæso, alius creator esse possit præter Christi Patrem?

3. En ergo quæ illi quidem effutiant, at divina

⁴⁴ Matth. xix, 4-6. ⁴⁵ Joan. i, 3.

(34) In Basil. ex ἐνός factum est ἐν. Utrumque deest in Anglic. Ibid. τὰ πάντα omnes mss. habent: τὰ in editis deerat. Item ibid. post ἥλιον, Seguer., Gobler. et Felckmanni 1 anonym. ἡ habent : alii cum editis, καί.

(35) Ὁ μέγας παρ' Ἑλλησι desunt in Goblerian. et Felckm. 1 anon. Paulo post pro ποιῆσαι, iidem ποιῆσθαι habent : utrumque autem deest in Basil. Anglic. Infra ἡ ante ὕλη abest ab Anglicano.

(36) Ita docet Plato in utroque *Timæo*, sed clarius initio *Timæi* Locri.

(37) Seguer., Basil., Anglic., Gobler. et Felckm. 1

φορα· ὡς γὰρ ἐπὶ σώματος ἐνός (34) ἔδει τὰ πάντα εἶναι ἥλιον ἢ σελήνην· καὶ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων ἔδει τὸ ὄλον εἶναι χεῖρα, ἢ ὀφθαλμὸν, ἢ πόδα. Νῦν δὲ οὐκ ἔστι μὲν οὕτως· ὀρῶμεν δὲ τὸ μὲν ἥλιον, τὸ δὲ σελήνην, τὸ δὲ γῆν· καὶ πάλιν ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων σωμάτων τὸ μὲν πόδα, τὸ δὲ χεῖρα, τὸ δὲ κεφαλήν. Ἦ δὲ τῆσδε διατάξις οὐκ αὐτομάτως αὐτὰ γεγενῆσθαι γνωρίζει, ἀλλ' αἰτίαν τούτων προηγεῖσθαι δείκνυσιν· ἀφ' ἧς καὶ τὸν διαταξάμενον καὶ πάντα ποιήσαντα θεὸν ἔστι νοεῖν. Ἄλλοι δὲ, ἐν οἷς ἔστι καὶ ὁ μέγας παρ' Ἑλλησι (35) Πλάτων (36), ἐκ προϋποκειμένης καὶ ἀγενήτου ὕλης πεποιημένα τὸν θεὸν τὰ ὅλα διηγούνται· μὴ ἂν γὰρ δύνασθαι τι ποιῆσαι τὸν θεόν, εἰ μὴ προϋπέκειτο ἡ ὕλη· ὡσπερ καὶ τῷ τέκτονι προϋποκεῖσθαι δεῖ τὸ ξύλον, ἵνα καὶ ἐργάσασθαι δυναθῆ.

B Οὐκ ἴσασι δὲ τοῦτο λέγοντες, ὅτι ἀσθένειαν περιτιθέασι τῷ θεῷ. Εἰ γὰρ οὐκ ἔστι τῆς ὕλης αὐτὸς αἴτιος, ἀλλ' ὅλως (37) ἐξ ὑποκειμένης ὕλης ποιεῖ τὰ ὄντα. ἀσθενῆς εὐρίσκεται, μὴ δυνάμενος ἀνευ τῆς ὕλης ἐργάσασθαι τὴν τῶν γενομένων· ὡσπερ ἀμέλει καὶ τοῦ τέκτονος ἀσθενεῖα ἔστι τὸ μὴ δύνασθαι χωρὶς τῶν ξύλων ἐργάσασθαι τὴν ἀναγκαίω. Καὶ καθ' ὑπόθεσιν γὰρ (38), εἰ μὴ ἦν ἡ ὕλη, οὐκ ἂν εἰργάσατο τι ὁ θεός. Καὶ πῶς ἔτι ποιητῆς καὶ δημιουργοῦς ἂν λεχθείη ἐξ ἐτέρου τὸ ποιεῖν ἐσχηκώς, λέγω δὲ ἐκ τῆς ὕλης ; "Ἔσται δὲ, εἰ οὕτως ἔχει, κατ' αὐτοῦς ὁ θεὸς τεχνίτης μόνον καὶ οὐ κτίστης εἰς τὸ εἶναι, εἰ τῆν (39) ὑποκειμένην ὕλην ἐργάζεται, τῆς δὲ ὕλης οὐκ ἔστιν αὐτὸς αἴτιος. Καθόλου γὰρ οὐδὲ κτίστης ἂν λεχθείη. εἰ μὴ κτίζει τὴν ὕλην, ἐξ ἧς καὶ τὰ κτισθέντα γέγονεν. Οἱ δὲ ἀπὸ τῶν αἰρέσεων ἄλλον ἑαυτοῖς ἀναπλάττονται δημιουργὸν τῶν πάντων παρὰ τὸν Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. τυφλώττοντες μέγα καὶ περὶ ἃ φθέγγονται. Τοῦ γὰρ (40) Κυρίου λέγοντος πρὸς τοὺς Ἰουδαίους· *Οὐκ ἀνέγνωτε, ὅτι ἀπ' ἀρχῆς ὁ κτίσας ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς, καὶ εἶπεν· Ἐρεκεν τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ καὶ προσκολληθήσεται τῇ γυναικὶ αὐτοῦ· καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν·* εἶτα σημαίνων τὸν κτίσαντά φησιν· *Ὁ οὖν ὁ θεὸς συνέζευξεν, ἄνθρωπος μὴ χωρίζτω·* πῶς οὗτοι ξένην τοῦ Πατρὸς τὴν κτίσιν εἰσαγοῦσιν ; Εἰ δὲ κατὰ τὸν Ἰωάννην πάντα περιλαβόντα καὶ λέγοντα· *Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν·* πῶς ἂν ἄλλος εἴη ὁ δημιουργὸς παρὰ τὸν Πατέρα τοῦ Χριστοῦ·

3. Ταῦτα μὲν οὗτοι μυθολογοῦσιν· ἡ δὲ ἐνθεος δι-

anon. ὅλως habent : alii cum editis omittunt.

(38) Sic Seguer. Basil., et Angl. At in Gobler. et Felck. 1, anon. γὰρ deest, ut et γοῦν quod in aliis et editis pro γὰρ legitur.

(39) Seguer., et Felckm. 1 anon. Gobler. et Felckm. 1 an. εἴ γε, qui iidem Seguer. et Gobler. paulo post habent, εἴ γε μὴ κτίζει.

(40) Gobler. et Felckm. 1 anon. particulam γὰρ non habent. Mox ibid. ἀπ' ἀρχῆς abest a Basil. Item ἄρσεν habent omnes mss., ut et legitur Matth. xix, 41. Editi, ἄρρεν.

δασκαλία καὶ ἡ κατὰ Χριστὸν πίστις τὴν μὲν τούτων ματαιολογίαν ὡς ἀθέωτη διαβάλλει. Οὐτε γὰρ αὐτομάτως, διὰ τὸ μὴ ἀπρονοήτα εἶναι, εὐτε ἐκ προϋποκειμένης ὕλης, διὰ τὸ μὴ ἀσθενῆ εἶναι τὸν Θεόν· ἀλλ' ἐξ οὐκ ὄντων καὶ μηδαμῶς (41) ὑπάρχοντα τὰ ὅλα εἰς τὸ εἶναι πεποιηθέναι τὸν Θεὸν διὰ τοῦ Λόγου οἶδεν, ἢ φησι διὰ μὲν Μωυσέως· Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· διὰ δὲ τῆς ὠφελιμωτάτης βίβλου τοῦ Ποιμένου· Πρῶτον πάντων πίστευσον, οὗτις εἰς ὅστις ὁ Θεός, ὃ τὰ πάντα κτίσας καὶ καταρτίσας, καὶ ποιήσας ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι. Ὅπερ καὶ ὁ Παῦλος σημάειν φησι· Πίστει νοοῦμεν καταρτίσθαι τοὺς αἰῶνας ῥήματι Θεοῦ, εἰς τὸ μὴ ἐκ φαινομένων τὰ βλεπόμενα γεγονέναι. Ὁ Θεὸς γὰρ ἀγαθός ἐστι, μᾶλλον δὲ πηγὴ τῆς ἀγαθότητος ὑπάρχει· ἀγαθῶ δὲ περὶ οὐδενὸς ἂν γένοιτο φθόνος· ὅθεν οὐδενὶ τοῦ (44) εἶναι φθονήσας, ἐξ οὐκ ὄντων τὰ πάντα πεποίηκε διὰ τοῦ ἰδίου Λόγου τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ἐν οἷς πρὸ (45) πάντων τῶν ἐπὶ γῆς τὸ ἀνθρώπων γένος ἐλεήσας, καὶ θεωρήσας, ὡς οὐκ ἱκανὸν εἶη κατὰ τὸν τῆς ἰδίας γενέσεως λόγον διαμένειν αἰεὶ, πλέον τι χαριζόμενος αὐτοῖς οὐκ ἀπλῶς, ὡσπερ πάντα τὰ ἐπὶ γῆς ἄλογα ζῶα, ἔκτισε (46) τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἑαυτοῦ εἰκόνα ἐποίησεν αὐτούς, μεταδούς αὐτοῖς καὶ τῆς τοῦ ἰδίου Λόγου δυνάμεως, ἵνα ὡσπερ σκιάς τινας ἔχοντες τοῦ Λόγου, καὶ γενόμενοι λογικοὶ, διαμένειν ἐν μακαριότητι δυνηθῶσι, ζῶντες τὸν ἀληθινὸν καὶ ὄντως τῶν (47) ἁγίων ἐν παραδείσῳ βίον. Εἰδὼς δὲ πάλιν τὴν ἀνθρώπων εἰς ἀμφοτέρα νεύειν δυναμένην προαίρεσιν, προλαθὼν ἠσφαλίσατο νόμον καὶ τόπον τὴν δοθεῖσαν αὐτοῖς χάριν. Εἰς τὸν ἑαυτοῦ γὰρ παράδεισον αὐτοὺς εἰσαγαγὼν, ἔδωκεν αὐτοῖς νόμον· ἵνα, εἰ μὲν φυλάξαιεν (48) τὴν χάριν, καὶ μένοιεν καλοὶ, ἔχουσι τὴν ἐν παραδείσῳ ἀλυπτον καὶ ἀνώδυνον καὶ ἀμέριμον ζωὴν, πρὸς τῷ καὶ τῆς ἐν οὐρανοῖς ἀφθαρσίας αὐτοῦς τὴν ἐπαγγελίαν ἔχειν· εἰ δὲ παραβαίεν καὶ στραζέντες γένοιτο φαῦλοι, γινώσκουεν ἑαυτοὺς τῆν ἐν θανάτῳ κατὰ φύσιν φθορὰν ὑπομένειν, καὶ μηκέτι μὲν ἐν παραδείσῳ ζῆν, ἐξω δὲ τούτου λοιπὸν ἀποθνήσκοντας μένειν ἐν τῷ θανάτῳ καὶ ἐν τῇ φθορᾷ. Τοῦτο δὲ καὶ ἡ θεία Γραφή προσημαίνει (49) λέγουσα ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ· Ἀπὸ παντός ξύλου τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ βρώσει φαγῆ· ἀπὸ δὲ τοῦ ξύλου τοῦ γινώσκουεν καλὸν καὶ κακὸν οὐ φάγεσθε (50) ἀπ' αὐτοῦ· ἢ ὅτι ἂν ἡμέρα φάγησθε, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε. Τὸ δὲ, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε, τί ἂν ἄλλο εἴη ἢ τὸ μὴ μόνον ἀποθνήσκειν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ τοῦ θανάτου φθορᾷ διαμένειν;

⁴¹ Genes. 1, 1. ⁴² Lib. 11, mandato 1. ⁴³ Hebr. xi, 3. ⁴⁴ Genes. 11, 10.

(41) Seguer., μηδαμὴ μηδαμῶς.
(42-43) Ita habet textus Græcus: at in Vulgata sic legitur, ut ex invisibilibus visibilia fierent.

(44) Gobler. et Felckm. 1 anon., τό.
(45) Πρό δεest in Seguer., Basil. et Anglic. Ibid. Anglic., ἀνθρώπων pro ἀνθρώπων. Item mox in eod. ὡς deest, cuius loco manu recentis, ὄτι.

(46) Pro ἔκτισε quod habent Seguer., Gobler., et Felckm. 1 anon., alii cum editione Commel. habent ἐποίησεν.

(47) Τῶν deest in Felck n. 2 anon.

A doctrina et Christi fides procul has illorum ineptias tanquam detestandam impietatem rejicit. Novit enim res non fortuito factas esse, quia providentia gubernantur: neque ex materia prius existente, quia Deus imbecillis non est: sed Deum omnia, neutiquam prius existentia, ex nihilo per Verbum fecisse ut essent, uti per Moysem ait: *In principio fecit Deus cælum et terram* ⁴²; et in utilissimo Pastoris libro ⁴³: *Primum omnium crede unum Deum esse, qui omnia creavit et perfecit, eaque quæ non erant ut essent fecit.* **40** Idem etiam Paulus his verbis declarat ⁴⁴: *Fide intelligimus perfecta esse sæcula Verbo Dei, ut res quæ cernuntur non ex rebus apparentibus fierent* (42-43). Scilicet Deus bonus est, vel potius sors ipse esse bonitatis: bonus autem nulli

B invidet, quapropter nulli rei quominus sit invidens, omnia per proprium Verbum Dominum nostrum Jesum Christum ex nihilo fecit, e quibus cum hominum genus præ cæteris omnibus, quæ in terra existunt, miseraretur, cerneretque illos ex propriæ naturæ conditione non sibi satis esse ad semper permanendum, aliquid amplius illis donavit, nec simpliciter, ut omnes brutas et terrestres animantes, homines creavit, sed eos ad suam imaginem fecit propriique Verbi virtutis participes reddidit, ut quasdam velut umbras Verbi habentes, et rationales facti, in beatitudine perseverare, veramque et sanctorum vere vitam in paradiso vivere possent. Præterea cum videret hominum voluntatem in utramque partem posse inflecti, datam eis gratiam lege et loco providentissime præmunivit. Siquidem illis in suum paradisum introductis legem dedit, at si gratiam concessam conservarent et boni permanerent, præter promissam in cælis immortalitatem, vita mœroris, doloris et sollicitudinis vacua in paradiso fruenterentur; sin vero datam legem transgressi, mali fierent, certo scirent se mortis corruptionem secundum naturam subituros, nec jam amplius in paradiso victuros, sed extra illum morientes, in morte et corruptione permansuros. Id porro testatur quoque divina Scriptura, quæ ex Dei persona sic loquitur: *Ex omni ligno paradisi comedis: de ligno autem scientiæ boni et mali, non comeditis ex illo; quacunquæ autem die comederitis, morte moriemini* ⁴⁵.

C Quid aliud, quæso, his verbis, *morte moriemini*, significatur, quam illos non tantum morituros esse, sed etiam in mortis corruptione permansuros?

(48) Seguer., φυλάξαιεν. Paulo post καὶ ἀνώδυνον abest a Basil. Mox ibid. Anglic., Gobler., et Felckm. 1 anon., τό, ubi alii cum editis τῷ.

(49) Goblerian. et Felckm. 1 anonym., παρασημαίνει.

(50) Sic Gobler. et Felckm. 1 anon. atque ita legitur Gen. 11, 17. Alii autem cum editis, φάγησθε. Mox ibid. hæc verba: τὸ δὲ θανάτῳ ἀποθανεῖσθε, deest in Seguer., Gobler. et Felckm. 1 anon. nec ea exprimit Nannius: at alii cum editis habent, et expriment Omnibus et Ambrosius Camald.

4. Miraris fortasse, quid tandem nos, cum de humana natura à Verbo assumpta dicere instituerimus, nunc de prima hominum origine disputemus. Atqui id a fine nostræ orationis minime alienum est. Quia enim sermonem habemus de Salvatoris nostri ad nos adventu, necesse est etiam de hominum primordiis loqui, quo plane perspicias nostram causam ejus adventus fuisse occasionem, nostroque peccato Verbi benignitatem excitatam fuisse, ut ad nos accederet et inter homines Dominus appareret. Nos enim causa sumus cur corpus assumpserit, nostramque ob salutem in humano corpore nasci et apparere benignissime voluit. Hoc igitur modo Deus hominem fecit atque immortalē manere voluit. At homines neglecta ac rejecta Dei contemplatione, sibi ipsi malitiam excogitaverunt, uti superiore oratione dictum est, atque ita in denuntiatam mortis damnationem misere inciderunt, nec vero post hæc quales creati sunt, permansere; sed suis cogitationibus in dies magis corrupti, in mortis ditionem et potestatem sunt redacti. Nam præcepti transgressio illos ad propriæ naturæ conditionem revocavit; ut quemadmodum cum non essent, facti sunt, sic in eo **41** quod sunt, corruptionem, labente tempore, palerentur, idque meritissimo. Namque, si Verbi præsentia et beneficentia vocati sunt ut essent, qui ex naturæ conditione aliquando non erant, consequens fuit ut homines Dei contemplatione nudati et ad res quæ nullo modo existunt conversi (siquidem mala non existunt, bona vero existunt, utpote quæ a Deo existente facta sint), beneficio quoque semper existendi spoliarentur, hoc est, ut dissoluti, in morte et corruptione manerent. Homo enim ex sua natura mortalis est, quippe qui ex nihilo factus sit. Attamen propter suam cum illo qui est similitudinem, si eam constanti ejus contemplatione conservasset, naturalem corruptionem retidisset mansissetque incorruptus, sicuti Sapientia ait: *Observatio legum, confirmatio est incorruptionis* ⁵⁰. Factus autem incorruptus, jam ut Deus vixisset, quod quidem divina Scriptura alicubi his verbis significat: *Ego dixi: Dii estis, et filii Altissimi omnes: vos autem sicut homines morimini, et sicut unus de principibus caditis* ⁵¹.

5. Nam Deus non solum nos ex nihilo fecit, sed etiam divini Verbi gratia secundum Deum vivere concessit. At homines ab æternis rebus aversi et ad res corruptioni subjectas consilio diaboli conversi,

⁵⁰ Sap. vi, 19. ⁵¹ Psal. lxxxvi, 6, 7.

(51) Gob. et Fel. 1 anon., ἀλλ' ἴσως. Alii ἴσως tantum habent, et ita legerunt Omnibonus et Ambrosius Camald.

(52) Gobler. et Felckm. 1 anon., γινώσκεις. Mox Segner. ἐκείνῳ habet, ubi editi ἐκείνων, mendose. Item paulo post pro παράδοσις, Gobler. et Felckm. 1 anon., παράδοσις male habent.

(53) Editio Commel. αὐτήν.

(54) Gobler. et Felckm. 1 anon., ἐποίησεν.

(55) Felckm. 2 anon., ἐλέγχθη.

(56) Gobler. et Fel. 1 anon., ἀποστραφέντες, mendose.

4. Ἴσως (51) θαυμάζεις τί δήποτε, περί τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου προθέμενοι λέγειν, νῦν περί τῆς ἀρχῆς τῶν ἀνθρώπων διηγούμεθα. Ἀλλά καί τοῦτο οὐκ ἀλλότριόν ἐστι τοῦ σκοποῦ τῆς διηγήσεως. Ἀνάγκη γάρ ἡμᾶς, λέγοντας περί τῆς εἰς ἡμᾶς ἐπιφανείας τοῦ Σωτῆρος, λέγειν καί περί τῆς τῶν ἀνθρώπων ἀρχῆς, ἵνα γινώσκῃς (52), ὅτι ἡ ἡμῶν αἰτία ἐκείνῳ γέγονε πρόφασις τῆς καθόδου, καί ἡ ἡμῶν παράδοσις τοῦ Λόγου τήν φιλανθρωπίαν ἐξεκαίεσται, ὥστε καί εἰς ἡμᾶς φθάσαι καί φανῆναι τὸν Κύριον ἐν ἀνθρώποις. Τῆς γάρ ἐκείνου ἐνσωματώσεως ἡμεῖς γεγόναμεν ὑπόθεσις, καί διὰ τὴν (53) ἡμῶν σωτηρίαν ἐφιλανθρωπέυσται καί ἐν ἀνθρωπίνῳ γενέσθαι καί φανῆναι σίματι. Οὕτως μὲν οὖν ὁ Θεὸς τὸν ἀνθρώπον πεποίηκε (54), καί μένειν ἠθέλησεν ἐν ἀφθαρσίᾳ. Ἀνθρώποι δὲ, κατωλιγώρησαντες καί ἀποστραφέντες τὴν πρὸς τὸν Θεὸν κατανόησιν, λογισάμενοι δὲ καί ἐπινοήσαντες ἑαυτοῖς τὴν κακίαν, ὥσπερ ἐν τοῖς πρώτοις ἐλέγχθη (55), ἔσχον τὴν προαπειληθεῖσαν τοῦ θανάτου κατάκρισιν, καί λοιπὸν οὐκ ἔτι, ὡς γέγονασι, διέμενον ἀλλ' ὡς λογιζόντο, διεσθέρωντο, καί ὁ θάνατος αὐτῶν ἐκράτει βασιλεύων. Ἡ γάρ παράδοσις τῆς ἐντολῆς εἰς τὸ κατὰ φύσιν αὐτοὺς ἐπέστρεψεν, ἵνα, ὥσπερ οὐκ ὄντες γέγονασιν, οὕτως καί τὴν εἰς τὸ εἶναι φθορὰν ὑπομείνωσι τῷ χρόνῳ εἰκότως. Εἰ γάρ, φύσιν ἔχοντες τὸ μὴ εἶναι ποτε, τῇ τοῦ Λόγου παρουσίᾳ καί φιλανθρωπίᾳ εἰς τὸ εἶναι ἐκλήθησαν, ἀκόλουθον ἦν κενωθέντας τοὺς ἀνθρώπους τῆς περι Θεοῦ ἐννοίας καί εἰς τὰ οὐκ ὄντα ἀποστραφέντας (56) (οὐκ ὄντα γάρ ἐστι τὰ κακὰ, ὄντα δὲ τὰ καλὰ, ἐπειδήπερ ἀπὸ τοῦ ὄντος Θεοῦ γέγονασιν) κενωθῆναι καί τοῦ εἶναι ἀεὶ. Τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ διαλυθέντας μένειν ἐν τῷ θανάτῳ καί τῇ φθορᾷ. Ἔστι μὲν (57) γάρ κατὰ φύσιν ἀνθρώπος θνητός, ὅτε δὴ ἐξ οὐκ ὄντων γεγώνως. Διὰ δὲ τὴν πρὸς τὸν (58) ὄντα ὁμοιότητα, ἦν εἰ ἐφύλαττε διὰ τῆς πρὸς αὐτὸν κατανοήσεως, ἡμῶν ἀν τὴν κατὰ φύσιν φθορὰν, καί ἔμεινεν ἀφθαρτος, καθάπερ ἡ Σοφία φησὶ: *Προσοχὴ νόμων βεβαίως ἀφθαρσίας*. Ἀφθαρτος δὲ ὢν, ἔζη λοιπὸν ὡς Θεός, ὡς που καί ἡ θεία (59) Γραφή τοῦτο σημαίνει λέγουσα: *Ἐγὼ εἶπα, θεοὶ ἐστέ, καί νῦν ὡς ἄνθρωποι πάντες ὁμοίως ὡς ἄνθρωποι ἀποθνήσκετε καί ὡς εἰς τῶν ἀρχόντων κίτετε*.

5. Ὁ μὲν γὰρ Θεὸς οὐ μόνον ἐξ οὐκ ὄντων ἡμᾶς πεποίηκεν, ἀλλὰ καί τὸ κατὰ Θεὸν ζῆν ἡμῖν ἐχαρίσατο τῇ τοῦ Λόγου χάριτι· οἱ δὲ ἀνθρώποι, ἀποστραφέντες (60) τὰ αἰώνια, καί συμβουλία τοῦ διαβόλου εἰς τὰ τῆς φθορᾶς ἐπιστραφέντες, ἑαυτοῖς αἰτίοι τῆς

(57) Mēn abest a Basil. et Anglic.

(58) Sic Segner. Editi τὰ. Omnibonus quoque et Ambros. Camald. legerunt τὸν ὄντα, necnon Nannius qui hanc vocem vertit *Deo*. Mox ibidem, post ἦν, Segner., Anglic., Gobler. et Felckm. 1 anon., εἰ, editi omittunt. Felckm. 2 anon., ἦν mendose habet absque particula εἰ.

(59) Καί ἐθία desunt in Gobler. et Felckm. 1 anon. Ibid. Vulgata habet, *moriemini et cadetis*.

(60) Gobler. et Felckm. 1 anon., ἀποστρέφοντες.

ἐν τῷ θανάτῳ φθορᾶς γεγόνασιν, ὄντες μὲν, ὡς Ἀ προείπον, κατὰ φύσιν φαρτοί, χάριτι δὲ τῆς τοῦ Λόγου μετουσίᾳς τοῦ κατὰ φύσιν ἐκφυγόντες, εἰ μεμενῆκεισαν καλοί. Διὰ γὰρ τὸν συνόντα τούτοις Λόγον καὶ ἡ κατὰ φύσιν φθορὰ τούτων οὐκ ἠγγίξε (61), καθὼς καὶ ἡ Σοφία φησίν· Ὁ Θεὸς ἔκτισε τὸν ἄνθρωπον ἐκ' ἀφθαρσίᾳς καὶ εἰκόνα τῆς ἰδίας ἀδιότητος (62)· φθόνῳ δὲ διαβόλου θανάτος εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον. Τούτου δὲ γενομένου, οἱ μὲν ἄνθρωποι ἀπέθνησκον, ἡ δὲ φθορὰ λοιπὸν κατ' αὐτῶν ἤκμασεν, καὶ πλεῖον τοῦ κατὰ φύσιν ἰσχύουσα καθ' ὅλου τοῦ γένους, ὅσω καὶ τὴν ἀπειλήν τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν παράδοσιν τῆς ἐντολῆς κατ' αὐτῶν προελάφει. Καὶ γὰρ καὶ ἐν τοῖς πλημμελήμασιν οἱ ἄνθρωποι οὐκ ἄχρις ὄρων ὠρισμένων εἰστέκεισαν· ἀλλὰ κατ' ὀλίγον ἐπεκτεινόμενοι, λοιπὸν καὶ εἰς ἄμετρον ἐληλύθησαν (63), ἐξ ἀρχῆς μὲν εὐρεταί τῆς κακίας γενομένοι, καὶ καθ' ἑαυτῶν τὸν θάνατον προκαλεσάμενοι καὶ τὴν φθοράν· ὕστερον δὲ εἰς ἀδικίαν ἐκτραπέντες, καὶ παρανομίαν πᾶσαν ὑπερβάλλοντες, καὶ μὴ ἐνὶ κακῷ ἰστάμενοι, ἀλλὰ πάντα καινὰ καινοῖς ἐπινοοῦντες, ἀκόρετοι περὶ τὸ ἀμαρτάνειν γεγόνασι. Μοιχεῖται μὲν γὰρ ἦσαν καὶ κλοπαὶ πανταχοῦ, φόνων δὲ καὶ ἀρπαγῶν πλήρης ἦν ἡ σύμπασα γῆ· καὶ νόμου μὲν οὐκ ἦν φροντιστὴς περὶ φθορᾶς καὶ ἀδικίας· πάντα δὲ τὰ κακὰ καθ' ἕνα καὶ κοινῇ παρὰ πᾶσιν ἐπράττετο. Πόλεις μὲν κατὰ πόλεων ἐπολέμουν· καὶ ἔθνη κατὰ ἐθνῶν ἠγείρετο (64)· διήρητο δὲ πᾶσα ἡ οἰκουμένη στασεῖσι καὶ μάχαις, ἐκάστου φιλονεικούντος ἐν τῷ περᾶνομαίῳ. Οὐκ ἦν δὲ τούτων μακρὰν οὐδὲ τὰ παρὰ φύσιν, ἀλλ' ὡς εἶπεν ὁ τοῦ Χριστοῦ μάρτυς Ἀπόστολος· Αἱ τε γὰρ θήλειαι αὐτῶν μετήλλαξαν τὴν φυσικὴν χρῆσιν εἰς τὴν παρὰ φύσιν· ὁμοίως δὲ καὶ οἱ ἄρβενες, ἀφέντες τὴν φυσικὴν χρῆσιν τῆς θηλείας, ἐξεκαύθησαν ἐν τῇ ὀρέξει αὐτῶν εἰς ἀλλήλους, ἄρβενες ἐν ἄρβενσι τὴν ἀσχημοσύνην κατεργαζόμενοι, καὶ τὴν ἀντιμισθίαν ἣν ἔδει τῆς κλήρης αὐτῶν, ἐν ἑαυτοῖς ἀπολαμβάνοντες (65).

6. Διὰ δὲ ταῦτα πλεῖον τοῦ θανάτου κρατήσαντος, καὶ τῆς φθορᾶς παραμενούσης κατὰ τῶν ἀνθρώπων, τὸ μὲν τῶν ἀνθρώπων γένος ἐφθείρετο· ὁ δὲ λογικὸς καὶ κατ' εἰκόνα γενόμενος ἄνθρωπος ἠφανίζετο καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ γενόμενον ἔργον παραπώλλυτο (66). Καὶ γὰρ καὶ ὁ θάνατος, ὡς προείπον, νόμῳ λοιπὸν ἰσχυε καθ' ἡμῶν· καὶ οὐχ ὅσον τε ἦν τὸν νόμον ἐκφυγεῖν, διὰ τὸ ὑπὸ Θεοῦ τελεῖσθαι τοῦτον τῆς παραβάσεως χάριν. Καὶ ἦν ἄτοπον ὁμοῦ καὶ ἀπρεπὲς τὸ γινόμενον ἀληθῶς. Ἄτοπον μὲν γὰρ ἦν εἰπόντα (67) τὸν Θεὸν ψεύσασθαι, ὥστε νομοθετήσαντος αὐτοῦ

⁶¹ Sap. 11, 23, 24. ⁶² Rom. 1, 26, 27.

(61) Basil., ἠγγίξε.

(62) Græcus Scripturæ textus habet, καὶ εἰκόνα τῆς ἰδίας ἰδιότητος ἐποίησεν αὐτόν, *imaginem propriæ proprietatis fecit eum*. Vulgata, *ad imaginem similitudinis suæ fecit illum*.

(63) Anglicanus, ἐξεληλύθησαν. Καὶ seq. abest ab eodem.

(64) Sic Seguer. Alii vero cum editis, ἐγείρετο.

(65) Sic Seguer., Basil., Goller. et Felckm. 1 an.,

A sibi ipsis corruptionis mortis auctores facti sunt : qui, ut dixi, ex natura quidem mortales erant, sed gratia, qua Verbi erant participes, naturæ conditionem haud dubie effugissent, si boni utique permansissent. Siquidem propter Verbum, quod cum illis fuisset, ad eos naturalis corruptio non accessisset, ut et Sapientia his verbis testatur : *Deus creavit hominem ut incorruptus esset, et imaginem propriæ æternitatis : invidia autem diaboli mors introivit in mundum* ⁶¹. Quo quidem facto homines mori cœperunt, deincepsque contra illos viguit corruptio, quæ eo majores vires quam ipsa etiam naturæ conditio in universum genus habuit, quod Numinis comminationem ob violatam legem antea contra homines acceperat. Neque enim illi in peccatis intra certos terminos consistere, sed paulatim progredientes, omnem modum transcendere. Initio quidem facti malitiæ inventores, mortem et corruptionem adversus seipsos provocaverunt : deinde vero in injustitiam delapsi, omnemque iniquitatem prætergressi, nullo in malo stantes sed novis nova omnia addentes, insatiabiles ad peccandum facti sunt. Hinc ubique stupra et furta erant : cædibus et rapinis plenus erat universus terrarum orbis, nullaque lex corruptelas et injustitiam cohibebat : sed omnia mala privatim et publice cuncti commitebant. Civitates adversus civitates bella gerebant ; gentes contra gentes insurgabant, totus denique orbis pugnis et seditionibus discindebatur, dum singuli in patrandis flagitiis contenderent. Nec vero illa etiam quæ contra naturam sunt scelera procul ab his erant, sed, ut dixit Christi testis Apostolus : *Femina eorum immutaverunt naturalem usum in eum usum qui est contra naturam. Similiter autem et masculi, relicto naturali usu feminae, exarserunt in desideriiis suis in invicem, masculi in masculos turpitudinem operantes, et mercedem, quam oportuit, erroris sui in semetipsis recipientes* ⁶².

42 6. Eam ob rem morte magis magisque invalescente, et corruptione contra homines persistente, peribat hominum genus, ipseque homo rationis participes et ad imaginem factus interibat, ac opus a Deo constructum destruebatur. Jam enim, ut supra docui, mors vi legis contra nos maxime valebat, nec vitari poterat lex illa, quippe quæ a Deo prævaricationis causa fuerat imposita. Quæ res sane absurda simul et indecora fuit. Nam absurdum erat Deum loquentem mentiri, si nempe Deo hominem si mandatum violaret mori statuente, violato mandato non

atque ita legitur in Græco S. Scripturæ textu : alii vero cum editis, ἀπολαμβάντες.

(66) Seguer., Gobler. et Felckm. 1 anon., παραπώλλετο. Ibid. Gobler. et Felckm. 1 anon. omitunt καὶ γὰρ, quæ nec exprimit Nannius : alii autem cum editis habent, et legerunt Omnibonus et Ambrosius Camald.

(67) Anglicanus, Ἄτοπον γὰρ ἂν εἶη.

moreretur, sed irritus fieret ejus sermo. Siquidem verax Deus non fuisset, si illo nos mortuos dicente, homo non moreretur. Alia autem ex parte indecorum erat res rationis compotes et Verbi Dei semel factas participes interire, rursusque in nihilum corruptione reverti. Divina enim bonitate indignum prorsus erat res a Deo factas, ob fraudem, qua homines diabolus circumvenit, destrui. In primis vero dedecebat, Dei artem in hominibus vel propter illorum incuriam vel propter dæmonum dolum deleri. Itaque hominibus pereuntibus talibusque operibus in exitium labentibus, quid Deum, qui bonus est, facere oportebat? An sinere ut corruptio adversus illos valeret et mors eis dominaretur? At quid profuisset illos ab initio factos esse? Satius enim erat eos omnino non fieri, quam factos negligi et interire. Siquidem hujusmodi negligentia infirmitatis Dei non bonitatis majus fuisset argumentum, si nimirum opus quod fecerat destrui permisisset, quam si hominem ab initio penitus non fecisset. Si enim non fecisset, nullus esset qui de infirmitate cogitaret: at, postquam illum fecit et ut esset creavit, opus perire præsertim in ipsius auctoris conspectu res fuisset perabsurda. Itaque par Deo non erat sinere homines in corruptionem labi, quia id indecorum et indignum divinæ bonitatis erat.

Εδει τοὺς ἀνθρώπους μὴ ἀφίναί τι φθορᾶ, ἀγαθότητος.

7. Verum, quemadmodum ita rem esse decebat; sic rursus e contrario, Deo quoque conveniebat in lege quam de morte tulerat veracem videri. Absurdum enim fuisset Deum veritatis patrem, nostræ utilitatis et conservationis causa mendacem videri. Quid igitur hac in re fieri oportuit, vel quid hic agere Deus debuit? Legis pertractæ pœnitentiam ab hominibus exigere? Id enim Deo dignum esse non immerito quis dixerit, ut quemadmodum ex transgressione corruptioni subjecti fuerunt, sic ex pœnitentia incorrupti iterum fierent. Atqui neque pœnitentia id quod Deo decorum est servabat, quandoquidem si mortem homines effugissent, Deus non verax nihilominus mansisset, neque etiam pœnitentia naturæ conditionem solvit, sed tantum a peccatis coerces. Unde, si solum fuisset peccatum, nec corruptio subsecuta fuisset, recte hic locum habuisset pœnitentia; sed ubi præeunte transgressione, homines in corruptionem naturæ debitam incurrerunt, et divinæ similitudinis gratia spoliati sunt, quid aliud, quæso, fieri oportuit? vel cujusnam opera ad hujusmodi gratiam et instaurationem præstandam necessaria fuit, nisi Dei Verbi, a quo omnia ex nihilo

(68) Sic omnes mss. Editi autem, ἡ χρεῖα τίς.

(69) Seguer., Goblerian. et Felckm. 1 anon., γινόμενα.

(70) Seguer. et Anglic., πεποιήκει.

(71) Ὡστε ἀληθῆ φανῆναι τὸν Θεὸν desunt in Gobler. et Felckm. 1 anon. nec ea expressit Nannius: alii cum editis habent, et verterunt Omnibonus et Ambrosius Camald.

(72) Ita omnes mss. Editi vero, γένοιτο.

(73) Sic Seguer., Gobler. et Felckm. 1 anon. Alii

θανάτω ἀποθνήσκειν τὸν ἄνθρωπον, εἰ παραβῆ τὴν ἐντολὴν, μετὰ τὴν παράβασιν μὴ ἀποθνήσκειν, ἀλλὰ λυεσθαι τὸν τοῦτου λόγον. Οὐκ ἀληθὴς γὰρ ἦν ὁ Θεός, εἰ, εἰπόντος αὐτοῦ ἀποθνήσκειν ἡμᾶς, μὴ ἀπέθνησκειν ὁ ἄνθρωπος. Ἀπρεπὲς δὲ ἦν ἅλιν τὰ ἀπαξ γενόμενα λογικὰ καὶ τοῦ Λόγου αὐτοῦ μετασχόντα παραπλόυσθαι, καὶ πάλιν εἰς τὸ μὴ εἶναι διὰ τῆς φθορᾶς ἐπιστρέφειν. Οὐκ ἄξιον γὰρ ἦν τῆς ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ τὰ ὑπ' αὐτοῦ γενόμενα διαφείρεσθαι διὰ τὴν παρὰ τοῦ διαβόλου γενομένην τοῖς ἀνθρώποις ἀπάτην. Ἄλλως τε καὶ τῶν ἀπρεπεστάτων ἦν τὴν τοῦ Θεοῦ τέχνην ἐν τοῖς ἀνθρώποις ἀφανίζεσθαι ἢ διὰ τὴν αὐτῶν ἀμέλειαν ἢ διὰ τὴν τῶν δαιμόνων ἀπάτην. Φθειρομένων τοίνυν τῶν λογικῶν καὶ παραπολλυμένων τῶν τοιούτων ἔργων, τί τὸν Θεὸν εἶδει ποιεῖν ἀγαθὸν ὄντα; Ἀφεῖναι τὴν φθορὰν κατ' αὐτῶν ἰσχύειν, καὶ τὸν θάνατον αὐτῶν κρατεῖν; Καὶ τίς ἡ χρεῖα (68) τοῦ καὶ ἐξ ἀρχῆς αὐτὰ γενέσθαι; Ἐδει γὰρ μὴ γενέσθαι, ἢ γενόμενα (69) παραμεληθῆναι καὶ ἀπολέσθαι. Ἀσθένεια γὰρ μᾶλλον καὶ οὐκ ἀγαθότης ἐκ τῆς ἀμελείας γινώσκεται τοῦ Θεοῦ, εἰ ποιήσας παρορᾶ φθαρῆναι τὸ ἑαυτοῦ ἔργον, ἤπερ εἰ μὴ πεποιήκει (70) κατὰ τὴν ἀρχὴν τὸν ἄνθρωπον. Μὴ ποιήσαντος μὲν γὰρ οὐκ ἦν ὁ λογίζόμενος τὴν ἀσθένειαν ποιήσαντος δὲ καὶ εἰς τὸ εἶναι κτίσαντος, ἀτοπώτατον ἦν ἀπόλλυσθαι τὰ ἔργα, καὶ μάλιστα ἐπ' ὅψει τοῦ πεποιηκότος. Οὐκοῦν διὰ τὸ ἀπρεπὲς καὶ ἀνάξιον εἶναι τοῦτο τῆς τοῦ Θεοῦ

7. Ἄλλ' ὥσπερ εἶδει τοῦτο γενέσθαι, οὕτω καὶ ἐκ τῶν ἐναντίων πάλιν ἀντίκειται τὸ πρὸς τὸν Θεὸν εὐλογον, ὥστε ἀληθῆ φανῆναι τὸν Θεὸν (71) ἐν τῇ περὶ τοῦ θανάτου νομοθεσίᾳ. Ἄτοπον γὰρ ἦν διὰ τὴν ἡμῶν ὠφέλειαν καὶ διαμονὴν ψεύστην φανῆναι τὸν τῆς ἀληθείας πατέρα Θεόν. Τί οὖν εἶδει καὶ περὶ τοῦτου γενέσθαι ἢ ποιῆσαι τὸν Θεόν; Μετανοίαν ἐπὶ τῇ παραβάσει τοὺς ἀνθρώπους ἀπαιτεῖσαι; Τοῦτο γὰρ ἂν τις ἄξιον φήσειε Θεοῦ, λέγων, ὅτι, ὥσπερ ἐκ τῆς παραβάσεως εἰς φθορὰν γεγόνασιν, οὕτως ἐκ τῆς μετανοίας γένοιτο (72) πάλιν ἂν εἰς ἀφθαρσίαν. Ἄλλ' ἢ μετανοία οὕτε τὸ εὐλογον τὸ πρὸς τὸν Θεὸν ἐφύλαττεν ἔμενε γὰρ πάλιν οὐκ ἀληθὴς, μὴ κρατουμένων ἐν τῷ θανάτῳ τῶν ἀνθρώπων· οὕτε δὲ ἡ μετάνοια ἀπὸ τῶν κατὰ φύσιν ἀνακαλεῖται, ἀλλὰ μόνον παύει τῶν ἀμαρτημάτων. Εἰ μὲν οὖν μόνον ἦν πλημμέλημα καὶ μὴ φθορᾶς ἐπακολούθησις, καλῶς ἂν ἦν ἡ μετάνοια· εἰ δὲ, ἀπαξ προλαβούσης τῆς παραβάσεως, εἰς τὴν κατὰ φύσιν (73) φθορὰν ἐκρατοῦντο οἱ ἄνθρωποι, καὶ τὴν τοῦ κατ' εἰκόνα χάριν ἀραιρεθέντες ἦσαν, τί ἄλλο εἶδει γενέσθαι; ἢ τίνας ἦν χρεῖα πρὸς τὴν τοιαύτην χάριν καὶ ἀνάκλησιν ἢ τοῦ καὶ (74) κατὰ τὴν ἀρχὴν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος πεποιηκότος τὰ ὅλα τοῦ Θεοῦ Λόγου;

cum editis, παρὰ φύσιν, atque ita legit Nannius. Omnibonus et Ambrosius Camald. κατὰ φύσιν legerunt, idque melius et ex inente saucti Athanasii, ut patet.

(74) Seguer., Basil. et Felckm. 2 anon., καὶ post τοῦ addunt et post ἀρχὴν tollunt: editi contra post τοῦ omittunt et post ἀρχὴν addunt: alii mss. utrobique omittunt. Mox post ὅλα, art. τοῦ deest in Anglic.

Αὐτοῦ γὰρ ἦν πάλιν καὶ τὸ φθαρτὸν εἰς ἀφθαρσίαν ἐνεργεῖν, καὶ τὸ ὑπὲρ πάντων εὐλογον ἀποσῶσαι πρὸς τὸν Πατέρα. Λόγος γὰρ ὢν τοῦ Πατρὸς καὶ ὑπὲρ πάντας ὢν, ἀκολούθως καὶ ἀνακτίσαι τὰ ὅλα (75) μόνος ἦν δυνατὸς, καὶ ὑπὲρ πάντων παθεῖν, καὶ πρесеῦσαι περὶ πάντων ἰκανὸς πρὸς τὸν Πατέρα.

8. Τοῦτου δὴ ἔνεκεν ὁ ἀσώματος καὶ ἀφθαρτος καὶ αὐλὸς τοῦ Θεοῦ Λόγος παραγίνεται εἰς τὴν ἡμετέραν χώραν, οὐτι γέ μακρὰν ὢν πρότερον· οὐδὲν γὰρ αὐτοῦ κενὸν ὑπολείπεται τῆς κτίσεως μέρος, πάντα δὲ διὰ πάντων πεπλήρωκεν αὐτὸς συνὼν τῷ ἑαυτοῦ Πατρὶ· ἀλλὰ παραγίνεται συγκαταβαίνων τῇ εἰς ἡμᾶς αὐτοῦ φιλανθρωπίᾳ καὶ ἐπιφανείᾳ. Καὶ ἰδῶν τὸ λαγικὸν ἀπολλύμενον γένος, καὶ τὸν θάνατον κατ' αὐτῶν βασιλεύοντα τῇ φθορᾷ· ὁρῶν δὲ καὶ τὴν ἀπειλὴν τῆς παραβάσεως διακρατοῦσαν τὴν καθ' ἡμῶν φθορὰν, καὶ ὅτι ἀτοπον ἦν πρὸ τοῦ πληρωθῆναι τὸν νόμον λυθῆναι· ὁρῶν δὲ καὶ τὸ ἀπρεπὲς ἐν τῷ συμβεθεγκότι, ὅτι ὢν αὐτὸς ἦν δημιουργὸς, ταῦτα παρηφανίζετο· ὁρῶν δὲ καὶ τὴν τῶν ἀνθρώπων ὑπερβάλλουσαν κακίαν, ὅτι κατ' ὀλίγον καὶ ἀφόρητον αὐτὴν ηὔξησαν καθ' ἑαυτῶν· ὁρῶν δὲ καὶ τὸ ὑπεύθυνον πάντων τῶν (76) ἀνθρώπων πρὸς τὸν θάνατον· ἐλεήσας τὸ γένος ἡμῶν, καὶ τὴν ἀσθένειαν ἡμῶν οἰκτειρήσας, καὶ τῇ φθορᾷ ἡμῶν συγκαταβάς, καὶ τὴν τοῦ θανάτου κράτησιν οὐκ ἐνέγκας (77), ἵνα μὴ τὸ γενόμενον ἀπόληται, καὶ εἰς ἀργὸν τοῦ Πατρὸς τὸ εἰς ἀνθρώπους ἔργον αὐτοῦ γένηται, λαμβάνει ἑαυτῷ σῶμα, καὶ τοῦτο οὐκ ἄλλοτριον τοῦ ἡμετέρου. Οὐ γὰρ ἀπλῶς ἠθέλησεν ἐν σώματι γενέσθαι, οὐδὲ μόνον ἤθελε φανῆναι· ἐδύνατο γὰρ, εἰ μόνον ἤθελε φανῆναι, καὶ δι' ἑτέρου κρείττονος τὴν θεοφάνειαν αὐτοῦ ποιήσασθαι· ἀλλὰ λαμβάνει τὸ ἡμέτερον, καὶ τοῦτο οὐκ ἀπλῶς, ἀλλ' ἐξ ἀκράντου (78) καὶ ἀμιάντου, ἀνδρὸς ἀπίρου Παρθένου, καθαρὸν καὶ ὅπως ἀμιγῆς τῆς ἀνδρῶν συνοσίας, Αὐτὸς γὰρ δυνατὸς ὢν καὶ δημιουργὸς τῶν ὅλων, ἐν τῇ Παρθένῳ κατασκευάζει ἑαυτῷ ναὸν τὸ σῶμα, καὶ ἰδιοποιεῖται τοῦτο ὡσπερ ὄργανον, ἐν αὐτῷ γνωριζόμενος καὶ ἐνοικῶν· καὶ οὕτως ἀπὸ τῶν ἡμετέρων τὸ ὁμοίον λαβὼν, διὰ τὸ πάντας ὑπευθύνους εἶναι τῇ τοῦ θανάτου φθορᾷ, ἀντὶ πάντων αὐτὸ θανάτῳ παραδίδους, προσῆγε τῷ Πατρὶ, καὶ τοῦτο φιλανθρωπῶς ποιῶν, ἵνα, ὡς μὲν πάντων ἀποθανόντων ἐν αὐτῷ, λυθῇ ὁ κατὰ τῆς φθορᾶς τῶν ἀνθρώπων νόμος, αἶτε δὴ πληρωθείσης τῆς ἐξουσίας ἐν τῷ κυριακῷ σώματι, καὶ μηκέτι χώραν ἔχοντος κατὰ τῶν ὁμοίων ἀνθρώπων· ὡς δὲ εἰς φθορὰν ἀναστρέψαντας τοὺς ἀνθρώπους πάλιν εἰς τὴν ἀφθαρσίαν ἐπιστρέψῃ, καὶ ζωοποιήσῃ τοῦτους ἀπὸ τοῦ θανάτου, τῇ τοῦ σώματος ἰδιοποιήσει καὶ τῇ τῆς ἀναστάσεως χάριτι τὸν θάνατον ἀπ' αὐτῶν (79) ὡς καλὰ μὴν ἀπὸ πυρὸς ἐξαφανίζων.

(75) Sic omnes mss. atque ita omnes interpretes legerunt. Editio Commel., ὅλος. Ibidem pro ἀνακτίσαι, Ambrosius Camaldul. et Nannius legisse videntur ἀνακτῆσαι. Nam hic vertunt recuperare.

(76) Art. τῶνδεστ in Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. Paulo post, ἡμῶν ante οἰκτειρήσας deest in Anglic.

(77) Seguerianus, Goblerianus et Felckmanni 1

in initio facta sunt? 43 Ipsius siquidem erat id quod corruptum erat, incorruptum iterum reddere et pro omnibus id quod Patrem decebat servare. Cum enim Patris sit Verbum, et omnibus longe antecellat, solus quoque ipse idcirco universa instaurare poterat: solus idoneus fuit qui pro omnibus pateretur, et pro cunctis apud Patrem intercederet.

8. Itaque hujus rei gratia incorporeum et corruptionis ac materiae expertum Dei Verbum, in nostram regionem advenit, quanquam antea non procul aberat: nulla enim pars mundi illo unquam vacua fuit, sed una cum suo Patre existens omnia ubique implebat. Venit vero sua erga nos benignitate, et quatenus sese palam nobis exhibuit. Nempe, cum hominum genus interire, et mortem contra illos corruptione dominari cerneret; cum Dei comminatione et sententia in transgressionem lata, nostri corruptionem corroborari videret, absurdumque esse legem solvi antequam impleretur: cum item attenderet non decere ea deleri quorum ipse opifex esset: cumque aliunde conspiceret hominum malitiam supra modum crescere, illamque paulatim contra seipsos adeo auxisse, ut jam amplius tolerari non posset: cum denique omnes homines mortis reos esse videret, nostri ipse generis et infirmitatis misertus, nostraque motus corruptione, nec mortem in nobis dominari ferens, ne scilicet quod factum fuerat periret, sui que Patris in homine formando opus vanum fieret, sibi ipsi corpus accepit, idque nostri non dissimile; nec enim esse tantum in corpore, vel solum apparere voluit. Nam, si tantum apparere voluisset, potuisset sane aliud præstantius corpus assumere; verum nostrum corpus accepit, idque non quoquomodo, sed ex inviolata et incorrupta ac viri experte Virgine purum vereque nullius viri conjunctione inquinatum accepit. Nam cum ipse potens et rerum omnium sit effector, sibi in Virgine templum, corpus scilicet, exstruxit, illudque tanquam instrumentum sibi proprium fecit, in quo se notum faceret et habitaret: sic ergo simili corpore e nostris accepto, quia omnes mortis corruptioni subjecti erant, illud pro omnibus morti traditum Patri summa cum benignitate obtulit, cum ut omnibus in ipso morientibus lex de corruptione contra homines lata solveretur, utpote quæ in Dominico corpore suam vim complevisset, nec proinde locum amplius adversus similes homines haberet; tum ut homines in corruptionem reversos, iterum incorruptos redderet, atque a morte ad vitam revocaret, corpore quod sibi assumpserat et resurrectionis gratia mortem ab eis, non secus ac stipula ab igne consumitur, penitus amovens.

anonymus, ἐνεργῶν.

(78) Felckm. 2 anon. et editio Commel., ἀρβάντου. Ibid. ante ἀνδρὸς, particulam καὶ exprimunt Nannius et Ambrosius Camald. Item ibid. pro ἀνδρὸς ἀπίρου, Anglic. μητρός habet. Idem ibid. pro ἀμιγῆς, ἄνευ habet.

(79) Seguer. ἀπ' αὐτῶν post θάνατον habet; alii cum editis post πυρὸς. In Anglic. utrobique deest.

9. Nam cum Verbum intelligeret non posse aliter hominum corruptionem solvi, nisi omnino morerentur : cum item fieri non poterat ut Verbum, utpote immortale et Patris Filius, moreretur : idcirco corpus quod mori posset sibi assumpsit, ut illud Verbi omnium præsidis factum particeps, morti pro omnibus satis esset, atque propter Verbum in se habitans, incorruptum permaneret, ac denique in posterum **44** corruptio resurrectionis gratia ab omnibus discederet. Hinc corpus quod sibi ipse accepit, velut hostiam et victimam omnipuram macula morti offerendo, mortem statim ab omnibus similibus, suo pro aliis oblato, propulsavit. Sic enim Dei Verbum superius omnibus existens, suum templum et corporeum instrumentum pro omnibus, uti decebat, devovendo et offerendo, id quod debebatur in morte solvit, atque ita omnibus pro simile corpus conjunctus incorruptus Dei Filius, omnes resurrectionis promissione incorruptos jure et merito reddidit. Ipsa siquidem mortis corruptio nullam jam vim adversus homines habet ob Verbum quod in illis per unum corpus habitat. Nempe, quemadmodum si magnus aliquis imperator in insignem aliquam urbem ingressus, in una ejus domo maneret, id maximo honori illi civitati esset, nec eam tunc vel hostis vel latro auderet divexare : sed potius ob imperatorem in una ejus domo commorantem diligentissime custodiretur : ita quoque idem in omnium moderatore licet observare. Nam ubi ille in nostram regionem introivit, et sibi domicilium in uno corpore ex nostris elegit, mox omnes hostium adversus homines insidiæ finem habuere, et mortis corruptio, cujus vires adversus illos tantæ antea erant, penitus evanuit. Periisset enim hominum genus, nisi omnium Dominus et servator Dei Filius mortem consumpturus advenisset.

10. Cæterum vere magnum hoc opus divinæ bonitati in primis congruebat. Namque, si imperator domum sive urbem a se ædificatam, ac deinde civium incuria a latronibus impugnatam nequaquam deserit, sed ut proprium opus defendit et tuetur, neque ad civium inertiam, sed ad id quod sibi decorum est respicit : multo magis optimi Patris Deus Verbum in corruptionem abeuntem hominum naturam non dereliquit : sed mortem, in quam illi incurrerant, proprio oblato corpore, delevit, illorumque negligentiam sua doctrina emendavit, et omnia, quæ hominum erant, sua virtute ac potentia

(80) Hic locus ab hac voce συνιδών ad hæc verba διά τοῦ ἐνός σώματος integer refertur a Theodoro, dialogo 3, qui ἀπαθής inscribitur.

(81) Sic mss. et Theod. Editio autem Commel., οὐ καί. Mox pro πάντας ut editi habent, Seguer., Gobl., Felck. 1 anon. et Theod. πάντως habent; Anglic. παντός mendose pro πάντως.

(82) Sic Seguer., Basil. et Theod. At alii cum editis τοῦτο omittunt. Ibid. pro πάντων, Theod. πάντας habet.

(83) Gobl., Felckm. 1 anon. et Theod., τῆ καταλλήλου. Alii cum editis, καταλλήλου, ut et interpretes

9. Συνιδών γὰρ ὁ Λόγος (80), ὅτι ἄλλως οὐκ (81) ἂν λυθεῖη τῶν ἀνθρώπων ἡ φθορά, εἰ μὴ διὰ τοῦ πάντως ἀποθανεῖν· οὐχ οἶδόν τε δὲ ἦν τὸν Λόγον ἀποθανεῖν ἀθάνατον ὄντα καὶ τοῦ Πατρὸς Υἱόν· τούτου ἕνεκεν τὸ δυνάμενον ἀποθανεῖν ἑαυτῷ λαμβάνει σῶμα, ἵνα τοῦτο (82) τοῦ ἐπὶ πάντων Λόγου μεταλαβὼν, ἀντὶ πάντων ἱκανὸν γένηται τῷ θανάτῳ, καὶ διὰ τὴν ἐνοικησαντα Λόγον ἀφθαρτον διαμείνη, καὶ λοιπὸν ἀπὸ πάντων ἡ φθορά παύσεται τῇ τῆς ἀναστάσεως χάριτι. Ὅθεν ὡς ἱερεῖον καὶ θῦμα παντός ἐλεύθερον σπλίου, ὃ αὐτὴς ἑαυτῷ ἔλαβε σῶμα προσάγων εἰς θάνατον, ἀπὸ πάντων εὐθὺς τῶν ὁμοίων ἠφάνιζε τὸν θάνατον τῇ προσφορᾷ τοῦ καταλλήλου (83). Ὑπὲρ πάντας γὰρ ὢν ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, εἰκότως, τὸν ἑαυτοῦ ναὸν καὶ τὸ σωματικὸν ὄργανον προσάγων ἀντίψυχον ὑπὲρ πάντων, ἐπλήρωσεν τὸ ὀφειλόμενον ἐν (84) τῷ θανάτῳ· καὶ οὕτως συνὼν διὰ τοῦ ὁμοίου τοῖς πᾶσιν ὁ ἄφθαρτος τοῦ Θεοῦ Υἱός, εἰκότως τοὺς πάντας ἐνέδυσεν ἀφθαρσίαν (85) ἐν τῇ περὶ τῆς ἀναστάσεως ἐπαγγελίᾳ. Καὶ αὐτὴ γὰρ ἡ ἐν τῷ θανάτῳ φθορά κατὰ τῶν ἀνθρώπων οὐκέτι χῶραν ἔχει διὰ τὸν ἐνοικησαντα Λόγον ἐν τούτοις διὰ τοῦ ἐνός σώματος· καὶ ὡσπερ μεγάλου βασιλέως εἰσελθόντος εἰς τινα πόλιν μεγάλην, καὶ οἰκησαντος εἰς μίαν τῶν ἐν αὐτῇ οἰκιῶν, πάντως ἡ τοιαύτη πόλις τιμῆς πολλῆς καταξιοῦται, καὶ οὐκέτι τις ἐχθρὸς αὐτὴν οὔτε ληστῆς ἐπιθαίνων καταστρέφει, πάσης δὲ μάλλον ἐπιμελείας ἀξιοῦται διὰ τὸν εἰς μίαν αὐτῆς οἰκίαν οἰκησαντα βασιλέα· οὕτως καὶ ἐπὶ τοῦ πάντων βασιλέως γέγονεν. Ἐλθόντος γὰρ αὐτοῦ ἐπὶ τὴν ἡμετέραν χῶραν, καὶ οἰκησαντος εἰς ἐν τῶν ὁμοίων σῶμα, λοιπὸν πᾶσα ἡ κατὰ τῶν ἀνθρώπων παρὰ τῶν ἐχθρῶν ἐπιβουλή πέπαιται, καὶ ἡ τοῦ θανάτου ἠφάνισται φθορά ἡ πάλαι κατ' αὐτῶν ἰσχύουσα. Παραπλωλῆει γὰρ ἂν τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, εἰ μὴ ὁ πάντων δεσπότης καὶ Σωτὴρ τοῦ Θεοῦ Υἱός παρεγγόνοι πρὸς τὸ τοῦ θανάτου τέλος.

10. Πρέπον (86) δὲ καὶ μάλιστα τῇ ἀγαθότητι τοῦ Θεοῦ ἀληθῶς τὸ μέγα τοῦτο ἔργον. Εἰ γὰρ βασιλεὺς, κατασκευάσας οἰκίαν ἢ πόλιν, καὶ ταύτην ἐξ ἀμελείας τῶν ἐνοικούντων πολεμουμένην ὑπὸ ληστῶν, τὸ σύνολον οὐ παρορᾷ, ἀλλ' ὡς ἴδιον ἔργον ἐκδικεῖ καὶ περισώζει, οὐκ εἰς τὴν τῶν ἐνοικούντων ἀμελείαν ἀφορῶν, ἀλλ' εἰς τὸ ἑαυτοῦ πρέπον· πολλῶν πλεονὸς τοῦ παναγάθου Θεοῦ Λόγος Πατὴρ εἰς φθορὰν κατερχόμενον τὸ δι' αὐτοῦ γενόμενον τῶν ἀνθρώπων γένος οὐ παρεῖδεν· ἀλλὰ τὸν μὲν συμβεβηκότα θάνατον ἀπήλειψε διὰ τῆς προσφορᾶς τοῦ ἰδίου

legerunt.

(84) Ὑπὸ ἀβὲσ a Theod. At mss. et editi. habent, et legerunt Omnibonus et Ambros. Camald. Ibid. post θανάτῳ, Theodor. habet καὶ οὕτως συνὼν. Angl. vero, καὶ ὡς συνὼν. Alii cum editis, ὡς οἶδόν τε. Ambrosius Camald. videtur legisse ut Theod. Nam hic vertit, *eoque commercio*. Theodoretici lectionem sequi visum est, ut quæ meliorem sensum efficiat.

(85) Goblirianus et Felckmanni 1 anonimus, ἀφθαρσίᾳ.

(86) Editio Commel., πρέπει.

σώματος, τὴν δὲ ἀμέλειαν αὐτῶν διωρθώσατο τῇ A
 αὐτοῦ διδασκαλίᾳ, πάντα τὰ τῶν ἀνθρώπων διὰ τῆς
 αὐτοῦ δυνάμεως κατορθώσας. Ταῦτα δὲ καὶ παρὰ
 τῶν αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος θεολόγων ἀνδρῶν πιστοῦσθαι
 τις δύναται ἐντυγχάνων τοῖς ἐκείνων γράμμασιν, ἢ
 (87) φασιν· Ἡ γὰρ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ συνέχει
 ἡμᾶς κριτῶντας τοῦτο, ὅτι, εἰ εἰς ὑπὲρ πάντων
 ἀπέθανεν, ἀρα οἱ πάντες ἀπέθανον· καὶ ὑπὲρ
 πάντων ἀπέθανεν, ἵνα ἡμεῖς μηκέτι ἐαυτοῖς ζώ-
 μεν, ἀλλὰ τῷ ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανόντι καὶ ἀνα-
 σταντί ἐκ νεκρῶν, τῷ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χρι-
 στῷ· καὶ πάλιν· Τὸν δὲ βραχὺ τι παρ' ἀγγέλους
 ἠλαττωμένον (88) βλέπομεν Ἰησοῦν διὰ τὸ πά-
 θημα τοῦ θανάτου δόξην καὶ τιμὴν ἐστεφανωμένον,
 ὅπως χάριτι Θεοῦ ὑπὲρ πάντος γεύσεται θανά-
 του. Ἐτα καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ μὴ ἄλλον δεῖν ἢ αὐτὸν B
 τὸν Θεὸν Λόγον ἐνανθρωπήσαι σημαίνει λέγων·
 Ἐπρεπε γὰρ αὐτῷ, δι' ὃν τὰ πάντα, καὶ δι' ὃ
 τὰ πάντα, πολλοὺς υἱοὺς εἰς δόξαν ἀγαγόντα,
 τὸν ἀρχηγὸν τῆς σωτηρίας αὐτῶν διὰ παθημά-
 των τ.σ.ε.ἰ.ῶσαι. Τοῦτο δὲ σημαίνει λέγων, ὡς οὐκ
 ἄλλου ἦν ἀπὸ τῆς γενομένης φθορᾶς τοὺς ἀνθρώπους
 ἀνενεγκεῖν ἢ τοῦ Θεοῦ Λόγου τοῦ καὶ (89) κατὰ τὴν
 ἀρχὴν πεποιηκότες αὐτούς. Ὅτι δὲ διὰ τὴν περὶ τῶν
 ὁμοίων σωμάτων θύσαν σῶμα καὶ αὐτὸς ὁ Λόγος
 ἔλαθεν ἐαυτῷ, καὶ τοῦτο σημαῖν οὖσι λέγοντες· Ἐπι-
 οῦν τὰ παιδία κεκοιτώνηκεν αἵματος καὶ σαρ-
 κός, καὶ αὐτὸς παραπλησίως μετέσχε τῶν αὐ-
 τῶν, ἵνα διὰ τοῦ θανάτου καταρτήσῃ τὸν τὸ
 κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου, τουτέστι τὸν διὰ C
 θάνατον καὶ ἀπαλλάξῃ τούτους, ὅσοι φόβῳ θανά-
 του διὰ πάντος τοῦ ζῆν ἐνοχοὶ ἦσαν δουλείας.
 Τῇ γὰρ τοῦ ἰδίου σώματος θύσῃ, καὶ τέλος ἐπέθηκε
 τῷ καθ' ἡμᾶς νόμῳ, καὶ ἀρχὴν ζωῆς ἡμῖν ἐκαίνισεν,
 ἰλιπδα τῆς ἀναστάσεως δεδωκώς. Ἐπειδὴ γὰρ ἐξ
 ἀνθρώπων εἰς ἀνθρώπους ὁ θάνατος ἐκράτησε, διὰ
 τοῦτο πάλιν διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου
 ἢ τοῦ θανάτου κατάλυσις γέγονε, καὶ ἡ τῆς ζωῆς
 ἀνάστασις, λέγοντος τοῦ χριστοφόρου ἀνδρός· Ἐπειδὴ
 γὰρ δι' ἀνθρώπου θάνατος, καὶ δι' ἀνθρώπου
 ἀνάστασις νεκρῶν. Ὅσπερ γὰρ ἐν τῷ Ἀδάμ
 πάντες ἀποθνήσκουσιν, οὕτως καὶ ἐν τῷ Χριστῷ
 πάντες ζωοποιηθήσονται· καὶ τὰ τούτοις ἀκόλουθα.
 Οὐκέτι γὰρ νῦν ὡς κατακρινόμενοι ἀποθνήσκομεν, ἀλλ' ὡς
 ἐγειρόμενοι περιμένομεν τὴν κοινὴν πάντων
 ἀνάστασιν, ἣν καιροῖς ἰδιοῖς δεῖξει ὁ καὶ ταύτην ἐργασάμενος καὶ χαρισάμενος Θεός. Αἰτία μὲν δὴ πρώτη (90)
 τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Σωτῆρος αὕτη. Γνοίη δ' ἂν τις αὐτοῦ τὴν ἀγαθὴν εἰς ἡμᾶς παρουσίαν εὐλόγως
 γεγενῆσθαι καὶ ἐκ τούτων.

11. Ὁ Θεὸς ὁ πάντων ἔχων τὸ κράτος, ὅτε τὸ D
 τῶν ἀνθρώπων γένος διὰ τοῦ ἰδίου Λόγου ἐποίησε,
 κατιδὼν πάλιν τὴν ἀσθένειαν τῆς φύσεως αὐτῶν, ὡς
 οὐκ ἱκανὴ εἶη ἐξ ἐπυτῆς γυναικὸς τὸν Δημιουργόν, οὐδ'
 ὄλων ἐνοιαν λαβεῖν Θεοῦ, τῷ τὸν μὲν εἶναι (91)
 ἀγέννητον, τὰ δὲ ἐξ οὐκ ὄντων γεγενῆσθαι, καὶ τὸν
 11 Cor. v, 14, 15. 11 Hebr. ii, 9. 11 ibid. 10.

(87) Gobler. et Felckm. 1 anon., οἷς. Paulo post
 et post ὅτι, omittunt editi, habent vero mss.

(88) Ἡλαττωμένον abest a Gobler. et Felckm. 3
 anon. lidem post Ἰησοῦν, addunt Χριστόν.

(89) Καὶ deest in Gobler. et Felckm. 1 anon.

(90) Πρώτη abest a Gobl. et Felck. 1 an. lidem

A instauravit. Hæc autem theologorum Salvatoris di-
 scipulorum auctoritate confirmare poterit quisquis
 illorum scripta legerit, ubi aiunt : *Charitas enim
 Christi urget nos, æstimantes hoc, quoniam si unus
 pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt :*
et pro omnibus mortuus est, ut nos non amplius no-
bis vivamus, sed ei qui pro nobis mortuus est et e-
mortuis resurrexit, Domino nostro Jesu Christo 86.
 Et rursum : *Eum autem, qui modico quam angeli*
minoratus est, videmus Jesum, propter passionem
mortis, gloria et honore coronatum, ut gratia Dei pro
omnibus gustaret mortem 87. Postea idem rationem
 offert cur non oportuerit alium, quam Deum Ver-
 bum, hominem fieri : *Decebat enim eum, inquit,*
propter quem omnia, et per quem omnia, qui multos
filios in gloriam adduxerat, auctorem salutis eorum
per passionem consummare 88. Quibus quidem verbis
 significat non aliterius fuisse homines ab exorta
 corruptione revocare, quam Dei Verbi, a quo ab
 initio creati erant. Quod autem idcirco ipsum Ver-
 bum sibi corpus accepit, ut victima pro similibus
 corporibus fieret, iidem quoque hoc modo declarant :
Quia ergo pueri communicaverunt carni et sanguini,
et ipse similiter 45 participavit eisdem, ut per mor-
tem destrueret eum qui habebat mortis imperium, id
est diabolum, et liberaret eos, qui timore mortis per
totam vitam obnoxii erant servituti 87. Siquidem pro-
 prium corpus immolando, legi adversum nos latæ
 finem imposuit, et vitæ principium, spe resurgendi
 data, nobis innovavit. Quia enim mors ex hominibus
 vires in homines acceperat, hinc per Deum Verbum
 hominibus factum, mortis solutio et vitæ resurre-
 ctio facta est, uti vir Christo plenus ait : *Quoniam*
enim per hominem mors, et per hominem resurrectio
mortuorum. Nam, sicut in Adam omnes moriuntur,
ita et in Christo omnes vivificabuntur 88, et cætera quæ
 sequuntur. Non enim jam ut damnandi moriuntur :
 sed tanquam a mortuis excitandi communem omnium
 resurrectionem expectamus, quam nimirum propriis
 temporibus ejus auctor et largitor Deus exhibiturus
 est. Itaque hæc prima est causa, cur Salvator homo
 factus est. Præterea eum convenienter admodum ad
 nos advenisse, ex his quoque licet percipere.

11. Deus, qui rerum omnium Dominus est, cum
 hominum genus per proprium Verbum creavit, ejus
 naturæ imbecillitate perspecta, quæ scilicet tanta
 est ut ex seipsa nec Creatorem cognoscere nec de
 Deo cogitare possit, quod ille quidem non factus,
 hæc autem ex nihilo sit facta : ille corporis expers
 11 ibid. 14, 15. 11 I Cor. xv, 21, 22.

ante αὐτὴν addunt, τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χρι-
 στοῦ. Seg. addit tantum τοῦ Σωτῆρος, ut et legit
 Omnibus. Alii cum editis has voces omittunt.

(91) Gobler. et Felckm. 1 an., τὸ μὲν εἶναι. lidem
 et Anglic., ἀγέννητον. Alii vero cum editis, ἀγέννη-
 τον, minus bene.

sit, homines vero corporei sint creati : ac denique quod valde multa rebus creatis desint ad Creatoris cognitionem assequendam ; idcirco humani generis ille, utpote bonus, misertus, sui cognitione vacuos eos noluit dimittere, ut ne frustra exsisterent. Quid enim utilitatis rebus factis posset esse, si suum officium ignorarent? Vel quomodo homines rationis essent participes, si Patrie Rationem sive Verbum in quo facti sunt nescirent? Certe nulla in re differrent a brutis animantibus, si nihil præter terrena cognoscerent. Et vero quid Deus illos creavisset, si ab illis noluisset cognosci? Quapropter, cum bonus sit, ne id fieret, propriæ imaginis Domini nostri Jesu Christi illos participes reddidit, et ad suam imaginem ac similitudinem fecit, ut hujusmodi gratiæ ope imaginem, Patris videlicet Verbum, animo concipientes, Patris cognitionem per ipsum assequerent, et Creatorem cognoscendo, felicem ac vere beatam vitam viverent. Verum insani rursus homines hanc etiam sibi impertitam gratiam parvi pendentes, ita sese a Deo averterunt et animum iniquaverunt, ut non solum Dei notionem oblivione deleverint, sed etiam alia pro aliis sibi efflexerint. Nempe simulacra pro veritate sibi formavere, et ea quæ nihil erant Deo qui vere est prætulere, potiusque creaturæ quam Creatori servierunt. Sed quod nequissimum est, etiam ad ligna, ad lapides et ad omnem materiam atque ad homines Dei honorem traduxerunt, hisque plura, uti supra dictum est, patravere. Siquidem tanta illorum fuit impietas, ut etiam dæmones venerari et deos appellare, atque illorum parere cupiditati ac libidini non dubitarent. Namque illis, quemadmodum diximus, et belluas et homines, ut eos colerent, immolabant, sequæ in dies, iisdem stimulantibus, fortioribus vinculis astringebant. Hinc ergo artes magicæ apud eos edocebantur, et oracula variis in locis edita miseros homines decipiebant, cunctique sibi et nascendi et existendi causas astra et cætera corpora cœlestia esse arbitrabantur, nihilque præter ea, quæ videbant, cogitabant. In summa, omnia impietate et nequitia erant plena, solusque Deus et ejus Verbum ignorabatur, quamvis seipsum hominibus minime occultaverit, nec simplicem sui cognitionem illis impertiverit, sed variis multisque modis eam eis explicaverit.

12. Sufficiebat equidem gratia, qua ad imaginem Dei facti sumus, ad Deum Verbum et Patrem per ipsum Verbum cognoscendum. Verum Deus, cui

(92) Sic Seguer., Basil. et Anglic. Alii cum editione Commel. non omittunt. Mox ibid. Seguer., Gobler. et Felckm. 1 anon. habent ὅπως, ut et legit Omnibonus : alii cum editis, ὅλην.

(93) Τὸ hic habent Seg., Basil., Gob. et Felck. 1 an. Alii cum ed. omittunt.

(94) Seguer., οὐδέ. Anglic. paulo post, ἐγίνωσκον.

(95) Gobl. et Felck. 1 anon. et Seg. habent μαν-

μὲν ἀσώματων εἶναι, τοὺς δὲ ἀνθρώπους κἄτω (92) σώματι πεπλάσθαι, καὶ ὅπως πολλὴν εἶναι τὴν τῶν γεννητῶν ἑλλείψιν πρὸς τὴν τοῦ πεποιηχότου κατάληψιν καὶ γνῶσιν· ἐλεήσας πάλιν τὸ γένος τὸ ἀνθρώπινον, ἅτε δὴ ἀγαθὸς ὢν, οὐκ ἀφῆκεν αὐτοὺς ἐρήμους τῆς ἑαυτοῦ γνώσεως, ἵνα μὴ ἀνόνητον ἔχωσι καὶ τὸ (93) εἶναι. Ποία γὰρ ὄνησις τοῖς πεποιημένοις μὴ γινώσκουσι τὸν ἑαυτῶν ποιητὴν; ἢ πῶς ἂν εἶεν λογικοὶ μὴ γινώσκοντες τὸν τοῦ Πατρὸς Λόγον, ἐν ᾧ καὶ γεγόνασιν; Οὐδὲν (94) γὰρ οὐδὲ ἀλόγων διαφέρειν ἐμελλον, εἰ πλέον οὐδὲν τῶν περιγίγων ἐπεγίνωσκον. Τί δὲ καὶ ὁ Θεὸς ἐποίησε τοῦτους, ἀφ' ὧν οὐκ ἠθέλησε γινώσκεισθαι; Ὅθεν ἵνα μὴ τοῦτο γένηται, ἀγαθὸς ὢν, τῆς ἰδίας εἰκόνας αὐτοῖς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μεταδίδωσι, καὶ ποιεῖ τοῦτους κατὰ τὴν ἑαυτοῦ εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν· ἵνα διὰ τῆς τοιαύτης χάριτος τὴν εἰκόνα νοοῦντες, λέγω δὴ τὸν τοῦ Πατρὸς Λόγον, δυναθῶσιν ἐννοῖαν δι' αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς λαβεῖν, καὶ γινώσκοντες τὸν ποιητὴν ζῶσι τὸν εὐδαίμονα καὶ μακάριον ὄντως βίον. Ἄλλ' ἀνθρώποι πάλιν παράφρονες, κατολιγωρήσαντες καὶ οὕτω τῆς δοθείσης αὐτοῖς χάριτος, τοσοῦτον ἀπεστράφησαν τὸν Θεόν, καὶ τοσοῦτον ἐθώλωσαν ἑαυτῶν τὴν ψυχὴν, ὡς μὴ μόνον ἐπιλαθῆσθαι τῆς περὶ Θεοῦ ἐννοίας, ἀλλὰ καὶ ἕτερα ἀνθ' ἐτέρων ἑαυτοῖς ἀναπλάσασθαι. Εἰδὼλὰ τε γὰρ ἀντὶ τῆς ἀληθείας ἑαυτοῖς ἀνετυπώσαντο, καὶ τὰ οὐκ ὄντα τοῦ ὄντος Θεοῦ προετίμησαν, τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα λατρεύοντες, καὶ τὸ γε χεῖριστον, ὅτι καὶ εἰς ξύλα, καὶ εἰς λίθους, καὶ εἰς πᾶσαν ὑἱὴν καὶ ἀνθρώπους τὴν τοῦ Θεοῦ τιμὴν μετετίθουν, καὶ πλείονα τούτων ποιοῦντες, ὡς περ ἐν τοῖς ἐμπροσθεν εἴρηται. Τοσοῦτον δὲ ἠτέθουν, ὅτι καὶ δαίμονας ἐθρῆσκον λοιπὸν καὶ θεοὺς ἀνηγόρευον, τὰς ἐπιθυμίας αὐτῶν ἀποπληροῦντες. Θυσίας τε γὰρ ζῶων ἀλόγων καὶ ἀνθρώπων σφαγὰς, ὡς περ εἴρηται πρότερον, εἰς τὸ ἐκείνων καθῆκον ἐπετέλουν, πλείον ἑαυτοῖς τοῖς ἐκείνων οἰστροῖσιν καταδεσμεύοντες. Διὰ τοῦτο γοῦν καὶ μαγείαι παρ' αὐτοῖς ἐδιδάσκοντο, καὶ μαντεῖα (95) κατὰ τὸπον τοὺς ἀνθρώπους ἐπλάνα, καὶ πάντες τὰ γενέσεως καὶ τοῦ εἶναι ἑαυτῶν τὰ αἷτια τοῖς ἀστροῖς καὶ τοῖς κατ' οὐρανὸν πᾶσιν ἀνετίθουν, μηδὲν πλεόν τῶν φαινομένων λογιζόμενοι. Καὶ ὅπως πάντα ἦν ἀσεβείας καὶ παρανομίας μεστὰ, καὶ μόνος (96) ὁ Θεὸς οὐδὲ ὁ τοῦτου Λόγος ἐπεγινώσκετο, καίτοι οὐκ ἀφανῆ ἑαυτὸν τοῖς ἀνθρώποις ἐπικρύψας, οὐδὲ ἀπλήν τὴν περὶ ἑαυτοῦ γνῶσιν αὐτοῖς δεδωκώς, ἀλλὰ καὶ ποιικίως καὶ διὰ πολλῶν αὐτὴν αὐτοῖς ἐφαπλώσας.

12. Αὐτάρκης μὲν γὰρ ἦν ἡ κατ' εἰκόνα χάρις γνωρίζειν τὸν Θεὸν Λόγον (97), καὶ δι' αὐτοῦ τὸν Πατέρα· εἰδὼς δὲ ὁ Θεὸς τὴν ἀσθένειαν τῶν ἀνθρώ-

τα. Alii cum editione Commel., μαντεῖα, atque ita legerunt interpretes.

(96) Editio Commel., οὐ μόνος.

(97) Gobler. et Felckm. 1 anon., Θεοῦ Λόγον habent : alii cum editione Commel., Θεὸν Λόγον, atque ita legerunt Omnibonus et Ambrosius Camaldulensis.

πων, προνοήσατο καὶ τῆς ἀμελείας τούτων, ἴν' ἐὰν ἀμελήσαιεν δι' ἑαυτῶν τὸν Θεὸν ἐπιγῶναι, ἔχουσι διὰ τῶν τῆς κτίσεως ἔργων τὸν Δημιουργὸν μὴ ἀγνοεῖν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀνθρώπων ἀμέλεια ἐπὶ τὰ χεῖρονα κατ' ὀλίγον ἐπικαταβαίνει, προνοήσατο πάλιν ὁ Θεὸς καὶ τῆς τοιαύτης αὐτῶν ἀσθενείας νόμον (98) καὶ προφήτας τοὺς αὐτοῖς γνωρίζοντας ἀποστολάς, ἴν' ἐὰν καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν ὀκνήσωσιν ἀναβλέψαι καὶ γῶναι τὸν ποιητὴν, ἔχουσιν ἐκ τῶν ἑγγύς τὴν διδασκαλίαν. Ἄνθρωποι γὰρ παρὰ ἀνθρώπων ἑγγυτέρω δύνανται μαθεῖν περὶ τῶν κρειττόνων. Ἐξὼν οὖν ἦν, ἀναβλέψαντας αὐτοὺς εἰς τὸ μέγθος τοῦ οὐρανοῦ, καὶ (99) κατανοήσαντας τὴν τῆς κτίσεως ἁρμονίαν, γῶναι τὸν ταύτης ἡγεμόνα τὸν τοῦ Πατρὸς Λόγον, τὸν τῆ ἑαυτοῦ εἰς πάντα προνοεῖν γνωρίζοντα πᾶσι τὸν Πατέρα, καὶ διὰ τοῦτο τὰ ὅλα κινεῖν (1), ἵνα δι' αὐτοῦ πάντες γινώσκωσι τὸν Θεόν. Ἡ εἰ τοῦτο αὐτοῖς ἦν ὀκνηρὸν, καὶ τοῖς ἁγίοις δυνατὸν ἦν αὐτοὺς συντυγχάνειν, καὶ δι' αὐτῶν μαθεῖν τὰν τῶν πάντων δημιουργὸν Θεόν, τὸν τοῦ Χριστοῦ Πατέρα· καὶ ὅτι τῶν εἰδώλων ἡ θρησκεία ἀθεότης ἐστὶ καὶ πάσης ἀσεβείας μεστὴ. Ἐξὼν δὲ ἦν αὐτοὺς, καὶ τὸν νόμον ἐγνωκότας, παύσασθαι πάσης παρανομίας, καὶ τὸν κατ' ἀρετὴν ζῆσαι βίον. Οὐδὲ γὰρ διὰ Ἰουδαίους μόνους ὁ νόμος ἦν, οὐδὲ δι' αὐτοὺς μόνους οἱ προφήται ἐπέμποντο, ἀλλὰ πρὸς Ἰουδαίους μὲν ἐπέμποντο, καὶ παρὰ Ἰουδαίων ἐδίδωκαντο· πάσης δὲ τῆς οἰκουμένης ἦσαν διδασκάλιον ἱερὸν τῆς περὶ Θεοῦ γνώσεως, καὶ τῆς κατὰ ψυχὴν πολιτείας. Τοσαύτης οὖν οὐσίας τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητος καὶ φιλανθρωπίας, ὅμως οἱ ἄνθρωποι, νικώμενοι κατὰ παρανομίαν ἡδοναῖς, καὶ κατὰ δαιμόνων φαντασίαις καὶ ἀπάταις, οὐκ ἀνένευσαν πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' ἑαυτοὺς πλεῖστοι κακοὶ καὶ ἀμαρτήμασιν ἐνεφόρησαν, ὡς μηκέτι δοκεῖν αὐτοὺς λογικοὺς, ἀλλὰ ἀλόγους ἐκ τῶν τρώπων νομίζεσθαι.

13. Οὕτω τοίνυν ἀλογωθέντων τῶν ἀνθρώπων, καὶ οὕτω τῆς δαιμονικῆς πλάνης ἐπισκιάζουσας τὰ πανταχοῦ, καὶ κρυπτούσης τὴν περὶ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ γῶσιν, τί τὸν Θεὸν εἶδει ποιεῖν; Σιωπήσῃαι τὸ τηλικούτον καὶ ἀφείναι τοὺς ἀνθρώπους ὑπὸ δαιμόνων πλανᾶσθαι, καὶ μὴ γινώσκειν αὐτοὺς τὸν Θεόν; Καὶ (2) τίς ἡ χρεῖα τοῦ ἐξ ἀρχῆς κατ' εἰκόνα Θεοῦ γενέσθαι τὸν ἄνθρωπον; Ἐδει γὰρ αὐτὸν ἀπλῶς ὡς ἄλογον γενέσθαι, ἢ γενόμενον λογικὸν τὴν τῶν ἀλόγων ζωὴν μὴ (3) βιοῦν. Τίς δὲ ὅλως ἦν χρεῖα ἐνοίας αὐτὸν λαβεῖν περὶ Θεοῦ ἐξ ἀρχῆς; εἰ γὰρ οὐδὲ νῦν ἀξιός ἐστι λαβεῖν, εἶδει μὴδὲ κατὰ τὴν ἀρχὴν αὐτῷ δοθῆναι. Τί δὲ καὶ ὄφελος τῷ πεποιηκότι Θεῷ, ἢ ποῖα δόξα αὐτῷ ἂν εἴη, εἰ οἱ ὑπ' αὐτοῦ γενόμενοι

(98) Sic Basil. et Seguer. ut et legisse videntur interpretes, qui hic *legem* habent: alii cum editis νόμους.

(99) Seguer. hic habet conjunctionem καὶ, quam et interpretes expriment: alii autem cum editis omittunt.

(1) Seguer., κινεῖνται, quod et legisse videtur Omnib. qui hic vertit, *movenitur*. Ibid. τὰ δεστ in Gohl. et Felck. 1 anon.

(2) Seguer., Basil. et Anglic. καὶ hic habent, quam particulam item expriment Omnibonus et

A hominum infirmitas optime erat perspecta, illorum negligentiae providit, ut nemp̄ si Deum per seip̄os cognoscere negligenter, possent ex naturae operibus Creatorem non ignorare. Quia vero hominum malitia in pejus sensim prolabitur, huic quoque illorum infirmitati prospexit, cum legem et prophetas iisdem notos misit, ut si in caelum suspicere et rerum omnium effectorem agnoscere gravarentur, doceri a proximis possent. Homines enim id, quod melius et praestantius est, ex hominibus proprius possunt ediscere. Licebat ergo oculis ad caeli immensitatem erectis, et creaturarum rerum ordine et concentu perspecto, ejus ducem et moderatorem, Patris Verbum intelligere, quod sua in res omnes providentia Patrem omnibus indicat, atque idcirco omnia movet, ut Deum omnes per ipsum agnoscant. Si autem id illis erat molestum, saltem sanctos viros audire, ac per eos rerum omnium creatorem Deum, Christi Patrem discere poterant, ut et idolorum cultum summa impietate plenum esse. Licebat quoque, lege cognita, omnem coercere nequitiam, rectamque ac honestam vitam ducere. Neque enim propter Judaeos solos lex data fuit, aut prophetae missi sunt: ad Judaeos quidem mittebantur, et a Judaeis vexabantur: sed totius orbis erant veluti sacrum magisterium cum ad Dei cognitionem docendam, tum ad animam recte instituendam. Quamvis ergo tanta Dei fuerit benignitas et humanitas, attamen homines, praesentibus voluptatibus daemonumque praestigiiis ac fallaciis victi, oculos ad veritatem cognoscendam non aperuerunt, sed seip̄os in plura ac majora vitia et scelera ingurgitarunt, ut jam rationis participes non viderentur, sed ex moribus rationis esse expertes censerentur.

13. Sic igitur hominibus ad belluarum sortem redactis, et daemonica fraude ubique instar umbræ incumbente et veri Dei cognitionem obscurante, quid Deum agere oportebat? Remne tam nefandam silere, sinereque homines a daemonibus decipi, nec Deum agnoscere? Sed quid profuisset hominem ad Dei imaginem ab initio factum fuisse? Vel enim ille rationis expertus, ut brutae animantes, creandus erat, vel certe factus rationis particeps belluarum vitam vivere non debuit. Quid item illi prorsus profuisset Dei notionem ab initio accepisse? Si enim nunc indignus est qui eam accipiat, certe neque illi ab initio dari oportuit. Quae porro inde utilitas Deo creatori, quae gloria redundaret, si homines

Ambrosius Camald. Alii autem cum editis omittunt.

(3) Μη̄ ἀεστ̄ a Gobler. et Felckm. 1 anon. Alii cum editis habent, atque ita legit Omnibonus. Ambrosius autem Camald. et Nannius non videntur legisse: nam eam particulam non expriment, sed hoc sensu locum istum reddunt: *Præstare enim videbatur irrationalem fieri, quam rationalem conditum brutorum vivere vitam*. Ita Ambros. Similia habet Nannius.

47 quos creavit, eum non colerent, sed alios sui affectores esse arbitrarentur? Ita enim videretur Deus non sibi sed aliis homines creasse. Insuper, imperator, tametsi homo, oppida a se constructa in aliorum ditionem et servitutem venire, neque ad alios deficere sinit: sed cives litteris monet, sæpe etiam per amicos illis scribit, ipseque, si exigit necessitas, eos convenit, ut sua præsentia flectat, ea tantum de causa ne aliis serviant, vel irritum opus suum fiat. Annon ergo multo magis Deus rerum, quarum creator est, miseretur, ne a se aberrent, et rebus quæ nullæ sunt serviant, cum præsertim hujusmodi error illis exitii et interitus sit causa? sane perire non decebat res imaginis Dei semel factas participes. Quid igitur Deum agere conveniebat? Quid aliud fieri oportuit, quam illam similitudinem, qua ad Dei imaginem facti sunt, renovari, ut Deum per illam denuo possent homines cognoscere? Qui vero istud fieret, nisi ipsa Dei imago Salvator noster Jesus Christus advenisset? Namque per homines id fieri non poterat, quandoquidem ipsi quoque ad imaginem Dei facti sunt: neque etiam per angelos, neque enim ipsi imagines sunt. Quapropter Dei Verbum per seipsum advenit, quo, ut imago Patris, hominem ad imaginem factum reficere posset. Præterea, id quoque fieri non potuisset, nisi morte et corruptione deletis; unde valde congruenter mortale corpus accepit, ut et mors in ipso deleri, et homines ad imaginem facti refici possent. Nemo igitur alius ad id negotii fuit idoneus, nisi sola imago Patris.

14. Nam, quemadmodum si qua alicujus effigies in tabula aliqua depicta, injectis sordibus fuerit deleta, necesse est eum, cujus illa est effigies, iterum adesse, ut ejus imago in eadem materia possit restitui; ipsa enim materia propter expressam in se imaginem non projicitur, sed deleta effigies in ea renovatur: ita sanctissimus Patris Filius, qui Patris imago est, ad nos advenit, ut hominem ad sui similitudinem factum reficeret, et tanquam perditum, concessa peccatorum venia, recuperaret, uti ipse in Evangelii ait: *Veni ut quod perierat invenirem et salvum facerem*⁸⁸. Unde etiam ad Judæos dixit: *Nisi quis renatus fuerit*⁸⁹. Quibus verbis non procreationem ex mulieribus significabat, ut illi quidem suspicabantur; sed animam, quatenus ad imaginem Dei renascitur et reficitur, denotabat. Itaque idololatria et impietate universum terrarum orbem occupante, et Dei cognitione

⁸⁸ Luc. xix, 10. ⁸⁹ Joan. iii, 5.

(4) Αἰτία abest a Gobler. et Felckm. 1 anonymo: quod recenti manu additum est in Anglicano.

(5) Ad hunc locum, in Basil. codl. hæc nota legitur: Σήμερον, ὅτι οἱ ἄγγελοι οὐκ εἰσὶν εἰκόνες Θεοῦ. Sed fallitur ille scriptor, nam hic tantum docet S. Athanasius angelos non esse imagines ad quas homo factus est, non autem non esse Dei imagines.

(6) Hic locus refertur ab Adriano papa epist. ad

ἄνθρωποι οὐ προσκυνοῦσιν αὐτῷ, ἀλλ' ἐτέρους εἶναι τοὺς πεποιηκότας αὐτοὺς νομίζουσιν; Εὐρίσκειται γὰρ ὁ Θεὸς ἐτέροις καὶ οὐχ ἑαυτῷ τούτους δημιουργήσας. Εἶτα βασιλεὺς μὲν, ἄνθρωπος ὢν, τὰς ὑπὸ αὐτοῦ κτισθείσας χώρας οὐκ ἀφίησιν ἐκδότους ἐτέροις δουλεῦν, οὐδὲ πρὸς ἄλλους καταφεύγειν· ἀλλὰ γράμμασιν αὐτοὺς ὑπομιμησκει, πολλαῖς δὲ καὶ διὰ φίλων αὐτοῖς ἐπιστέλλει, εἰ δὲ καὶ χρεῖα γένηται, αὐτὸς παραγίνεται, τῇ παρουσίᾳ λοιπὸν αὐτοὺς δυσωπῶν, μόνον ἵνα μὴ ἐτέροις δουλεύσασιν, καὶ ἀργὸν αὐτοῦ τὸ ἔργον γένηται. Οὐ πολλῷ πλέον ὁ Θεὸς τῶν ἑαυτοῦ κτισμάτων φείσεται πρὸς τὸ μὴ πλανηθῆναι ἀπ' αὐτοῦ, καὶ τοῖς οὐκ οὖσι δουλεύειν, μάλιστα ὅτι ἡ τοιαύτη πλάνη ἀπωλείας αὐτοῖς αἰτία (4) καὶ ἀφανισμοῦ γίνεται; οὐκ ἔδει δὲ τὰ ἅπαξ κοινωήσαντα τῆς τοῦ Θεοῦ εἰκόνος ἀπολέσθαι. Τί οὖν ἔδει ποιεῖν τὸν Θεόν; Ἡ τί ἔδει γενέσθαι, ἀλλ' ἢ τὸ κατ' εἰκόνα πάλιν ἀνανεῶσαι, ἵνα δι' αὐτοῦ πάλιν αὐτὸν γινῶναι δυνηθῶσιν οἱ ἄνθρωποι; Τοῦτο δὲ πῶς ἂν ἐγεγόνει, εἰ μὴ αὐτῆς τῆς τοῦ Θεοῦ εἰκόνος παραγενομένης τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ; Δι' ἀνθρώπων μὲν γὰρ οὐκ ἦν δυνατόν, ἐπεὶ καὶ αὐτοὶ κατ' εἰκόνα γεγόνασιν· ἀλλ' οὐδὲ δι' ἀγγέλων (5)· οὐδὲ γὰρ οὐδὲ αὐτοὶ εἰσὶν εἰκόνες. Ὅθεν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος δι' ἑαυτοῦ παρεγένετο, ἵν' ὡς εἰκὼν ὢν τοῦ Πατρὸς τὸν κατ' εἰκόνα ἄνθρωπον ἀνακτίσαι δυνηθῇ. Ἄλλως δὲ πάλιν οὐκ ἂν ἐγεγόνει, εἰ μὴ ὁ θάνατος ἦν καὶ ἡ φθορὰ ἐξαφανισθεῖσα· ὅθεν εἰκότως ἔλαβε σῶμα θνητὸν, ἵνα καὶ ὁ θάνατος ἐν αὐτῷ λοιπὸν ἐξαφανισθῆναι δυνηθῇ, καὶ οἱ κατ' εἰκόνα πάλιν ἀνακαινισθῶσιν ἄνθρωποι. Οὐκ οὖν ἐτέρου πρὸς ταύτην τὴν χρεῖαν οὐκ ἦν εἰ μὴ τῆς εἰκόνος τοῦ Πατρὸς.

14. (6) Ὡς γὰρ τῆς γραφείσης ἐν ξύλῳ μορφῆς παραφανισθείσης ἐκ τῶν ἐξῴθεν ῥύπων, πάλιν χρεῖα τοῦτον (7) παραγενέσθαι, οὐ καὶ ἔστιν ἡ μορφή. Ἴνα ἀνακαινισθῆναι ἡ εἰκὼν δυνηθῇ ἐν τῇ αὐτῇ ὕλῃ· διὰ γὰρ τὴν ἐκείνου γραφὴν ἡ αὐτὴ καὶ ὕλη ἐν ἧ καὶ γέγραπται, οὐκ ἐκβάλλεται, ἀλλ' ἐν αὐτῇ ἀνατυπῶνται. Κατὰ τοῦτο καὶ ὁ πανάγιος τοῦ Πατρὸς Υἱὸς, εἰκὼν ὢν τοῦ Πατρὸς, παρεγένετο ἐπὶ τοὺς ἡμετέρους (8) τόπους, ἵνα τὸν κατ' αὐτὸν πεποιημένον ἄνθρωπον ἀνακαινίσῃ, καὶ ὡς ἀπολόμενον εὕρῃ διὰ τῆς τῶν ἁμαρτιῶν ἀφέσεως, ἧ φησι καὶ αὐτὸς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις· *Ἦλθον τὸ ἀπολόμενον εὕρεῖν καὶ σῶσαι*. Ὅθεν καὶ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους (9) ἔλεγεν· *Ἐὰν μὴ τις ἀναγεννηθῇ*· οὐ τὴν ἐκ γυναικῶν γέννησιν σημαίνων, ὡσπερ ὕπενδον ἐκεῖνοι, ἀλλὰ τὴν ἀναγεννωμένην καὶ ἀνακτιζομένην ψυχὴν ἐν τῷ κατ' εἰκόνα δηλῶν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ εἰδωλομανία καὶ ἀθεότης κατεῖχε τὴν οἰκουμένην, καὶ ἡ περὶ Θεοῦ γνῶσις

Constantium et Irenem, synod. vii œcumen., act. 2; sed verbis paulum diversis, quod ex Latina lingua in Græcam versa fuerint.

(7) Basil., τοῦτο. Mox ibid. omnes mss. artic. ἡ ante εἰκὼν addunt, editi omittunt.

(8) Sic Seguer. Editi, ἡμετέρων.

(9) Gobler., Felckm. 1 anon. et Seguer., ἰδίους. Interpretes Ἰουδαίους legerunt. Gobler. et Felckm. 1 anon. ibid., γεννηθῇ.

ἐπέκρυπτο· τίνας ἦν διδάξαι τὴν οἰκουμένην περὶ Πατρὸς (10); Ἀνθρώπου φαίη τις ἂν; Ἄλλ' οὐκ ἦν ἀνθρώπων ἐνὸν τὴν ὑψηλίον πᾶσαν ὑπελθεῖν, οὔτε τῆ φύσει τοσοῦτον ἰσχυρότων δραμεῖν, οὔτε ἀξιοπίστων περὶ τοῦτου δυναμένων γενέσθαι, οὔτε πρὸς τὴν τῶν δαιμόνων ἀπάτην καὶ φαντασίαν ἰκανῶν δι' ἑαυτῶν ἀντιστῆναι. Πάντων γὰρ κατὰ ψυχὴν πληγέντων καὶ παραχθέντων παρὰ τῆς δαιμονικῆς ἀπάτης, καὶ τῆς τῶν εἰδώλων ματαιότητος, πῶς οἶόν τε ἦν ἀνθρώπου ψυχὴν καὶ ἀνθρώπων νοῦν μεταπεισῆσαι, ὅπου γε οὐδὲ ὄρῃν αὐτοὺς δύνανται; ὁ δὲ μὴ ὄρῃ τις, πῶς δύναται μεταπαιδεῦσθαι; Ἄλλ' ἴσως ἂν τις εἴποι τὴν κτίσιν ἀρκεῖσθαι. Ἄλλ' εἰ ἡ κτίσις ἤρκει, οὐκ ἂν ἐγεγόναι τὰ τηλικαῦτα κακά. Ἦν γὰρ καὶ ἡ κτίσις· καὶ οὐδὲν ἦττον οἱ ἄνθρωποι ἐν τῇ αὐτῇ περὶ Θεοῦ πλάνη ἐκυλιόντο. Τίνας οὖν ἦν πάλιν χρεῖα ἡ τοῦ Θεοῦ Λόγου τοῦ καὶ ψυχὴν καὶ νοῦν ὀρώντος, τοῦ καὶ τὰ ὅλα ἐν τῇ κτίσει κινούντος, καὶ δι' αὐτῶν γνωρίζοντος τὸν Πατέρα; Τοῦ γὰρ διὰ τῆς ἰδίας προνοίας καὶ διακοσμήσεως τῶν ὅλων διδάσκοντος περὶ τοῦ Πατρὸς, αὐτοῦ ἦν καὶ τὴν αὐτὴν διδασκαλίαν ἀναεῶσαι. Πῶς οὖν ἂν ἐγεγόναι τοῦτο; Ἰσως ἂν τις εἴποι, ὅτι ἐξὸν ἦν διὰ τῶν αὐτῶν, ὥστε πάλιν διὰ τῶν τῆς κτίσεως ἔργων τὰ περὶ αὐτοῦ δεῖξαι. Ἄλλ' οὐκ ἦν ἀσφαλὲς ἐστὶ τοῦτο. Οὐχί γε· παρεῖδον γὰρ τοῦτο πρότερον οἱ ἄνθρωποι, καὶ οὐκ ἐστὶ μὲν ἄνω, κάτω δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐσχῆκασιν. Ὅθεν εἰκότως, ἀνθρώπους θέλων ὠφελῆσαι, ὡς ἄνθρωπος ἐπιδημῆ, λαμβάνων ἑαυτῷ σῶμα ὁμοίον ἐκείνοις, καὶ ἐκ τῶν κάτω· λέγω δὴ διὰ τῶν τοῦ σώματος ἔργων· ἵνα οἱ μὴ θελήσαντες αὐτὸν γνῶναι ἐκ τῆς εἰς τὰ ὅλα προνοίας καὶ ἡγεμονίας αὐτοῦ καὶ ἐκ τῶν δι' αὐτοῦ τοῦ σώματος ἔργων γνῶσωνται τὸν ἐν τῷ σώματι τοῦ Θεοῦ Λόγον, καὶ δι' αὐτοῦ τὸν Πατέρα.

gere noluerant, saltem ex operibus per corpus editis, Patrem agnoscerent.

15. Ὡς γὰρ ἀγαθὸς διδάσκαλος κηδόμενος τῶν ἑαυτοῦ μαθητῶν, τοὺς μὴ δυναμένους ἐκ τῶν μειζόρων ὠφελῆθῆναι, πάντως διὰ τῶν εὐτελεστέρων συγκαταβαίνων αὐτοὺς παιδεύει, οὕτως καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, καθὼς καὶ ὁ Παῦλος φησιν· Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος διὰ τῆς σοφίας τὸν Θεόν, εὐδόκησεν ὁ Θεὸς διὰ τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος σῶσαι τοὺς πιστεύοντας. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ ἄνθρωποι, ἀποστραφέντες τὴν πρὸς τὸν Θεὸν θεωρίαν, καὶ ὡς ἐν βυθῷ βυθισθέντες κάτω τοὺς ὀφθαλμοὺς ἔχοντες, ἐν γενέσει καὶ τοῖς αἰσθητοῖς τὸν Θεὸν ἀνεζήτουν, ἀνθρώπους θνητοὺς καὶ δαίμονας ἑαυτοῖς θεοὺς ἀνατυπούμενοι· τούτου ἕνεκα ὁ φιλόανθρωπος καὶ κοινὸς πάντων Σωτὴρ, ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος λαμβάνει ἑαυτῷ σῶμα, καὶ ὡς ἄνθρωπος ἐν ἀνθρώποις ἀναστρέφεται, καὶ τὰς αἰσθήσεις πάντων προσλαμβάνει, ἵνα οἱ ἐν σωματικοῖς νοοῦντες εἶναι τὸν Θεόν, ἀπ' ὧν ὁ Κύριος ἐργάζεται διὰ τῶν τοῦ σώματος ἔργων, ἀπ' αὐτῶν νοήσῃ τὴν ἀλήθειαν, καὶ δι' αὐτοῦ τὸν Πατέρα λογίσωνται. Ἀνθρωποι δὲ ὄντες

" 1 Cor. 1, 21.

(10) Περὶ Πατρὸς deest in Anglic. et Basil.

A ubique latente, cujus, amabo, erat hominibus Patris cognitionem impartire? Hominisne? Verum non humanæ potentiae erat universum terrarum orbem peragrare, nec tantum spatii percurrere hominum natura forebat: nec vero illi ea auctoritate fuissent, ut sibi hac de re fides haberetur, nec denique dæmonum fallaciis et præstigiis per seipsos resistere valebant. Omnium enim animis dæmonica fraude ac idolorum vanitate circumventis et conturbatis, qui fieri poterat, ut hominis animam et hominum mentem cogenter sententiam mutare, cum ab illis ne videri quidem possent? Quod vero non videt quis, quomodo ex sententia deducere potest? Sed forte dixerit aliquis res creatas id præstare potuisse. Verum si potuissent, non tanta profecto mala evenissent. Exsistebant siquidem res creatæ: at homines nihilominus in eodem circa Deum errore volutabantur. Cujus ergo alius opus fuit, quam Dei Verbi quod animam et mentem in-tuetur, omniaque in natura movet, et per illa Patrem notum facit? Ejus enim certe erat, qui propria providentia et rerum universarum dispositione Patris cognitionem docet, eandem doctrinam renovare. Quomodo igitur id fieri potuisset? Responderit forte aliquis, per eadem potuisse fieri, ita ut scilicet ex creatæ naturæ operibus Pater iterum cognosceretur. Atqui id minime securum erat. Non, inquam, securum erat: id ipsum enim prius neglexerant homines; nec jam amplius sursum, sed deorsum defixos habebant oculos: unde congruenter hominibus prodesse volens, ut homo advenit, sibi-que simile corpus accepit et ex rebus inferioribus, hoc est, per corporis opera, ut qui Deum ex suo imperio et providentia in res universas intelligere Dei Verbum in corpore existens, ac per ipsum.

15. Namque ut optimus magister, qui discipulorum curam habet, illos, quos difficiliora præcepta adjuvare nequeunt, facilioribus erudire non gravatur: ita sane se quoque Verbum gessit, ut et Paulus docet: Nam, inquit, quia in Dei sapientia non cognovit mundus per sapientiam Deum: placuit Deo per stultitiam prædicationis salvos facere credentes¹¹. Quia enim homines, Dei contemplatione repudiata, ac velut in profundo demersi, depressisque in terram oculis, in natura et rebus quæ sentiuntur Deum conquirebant, mortalesque homines necnon dæmones sibi deos effingebant: idcirco humanissimus et communis omnium Servator, Dei Verbum sibi corpus accepit, et tanquam homo inter homines versatus est, omniumque hominum sensus assumpsit, ut qui in rebus corporeis Deum esse putabant, ex his, quæ Dominus, corporis ministerio, agebat, agnoscerent veritatem, et Patrem per eundem ipsum intelligerent. Hinc illi, qui et homines erant et humana omnia cogitabant, quo-

curque converterent sensus, seipsos ibi suscipi et veritatem undique edoceri cernebant. Sive enim creatam naturam admirarentur, eam ipsam Christum Dominum confiteri videbant; sive illorum menti digni viderentur homines quos deos existimarent: sane si Salvatoris opera vellent cum aliorum factis conferre, ex his perspicuum esset solum eum inter omnes homines Filium Dei esse, cum nihil apud illos sit his simile, quæ a Deo Verbo facta fuerunt. Sin autem dæmonibus addicti erant: cum illos a Domino pelli cernerent, solum illum Dei Verbum esse et dæmones deos non esse agnoscere facile poterant. Sin porro superstitiosus mortuorum cultus illorum animos occupasset, ut et heroas, et quos poetæ celebrant deos venerarentur: certe ubi Christum resurrexisse viderent, illos mendaces esse, solumque Dominum verum Patris Verbum et mortis Dominum esse fateri cogerentur. Idcirco igitur natus est, et homo visus est, mortuus est et resurrexit, suisque propriis factis omnia hominum, qui unquam floruerunt, gesta obscuravit, ut quacunque ex parte præoccupati fuissent homines, inde illos reduceret, et verum sui Patrem doceret, uti ipse ait: *Veni salvum facere et invenire quod perierat* ⁶¹.

16. Postea enim quam ad res corporeas delapsa est mens hominum, eo se demisit Verbum, ut corpore indutum appareret, quo nempe, ut homo, ad se traduceret ⁴⁹ homines, illorumque sensus ad se converteret; atque ut iidem homines eum tanquam hominem intuentes, ex his quæ ageret operibus crederent ipsum non tantum hominem esse, sed etiam Deum et Dei veri Verbum ac sapientiam. Id ipsum sane Paulus voluit his verbis indicare: *In charitate radicati et fundati, ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit latitudo, et longitudo, et sublimitas et profundum: scire etiam supereminentem scientiæ charitatem Christi, ut impleamini in omnem plenitudinem Dei* ⁶². Cum enim Verbum ubique sese explicaverit sursum et deorsum, in profundum et in latum: sursum quidem, rerum creatione; deorsum vero, humana natura assumpta; in profundum autem cum in inferos descendit; in latum denique quatenus universum

καὶ ἀνθρώπινα πάντα νοοῦντες, οἷς ἐὰν ἐπέβαλον τὰς ἑαυτῶν αἰσθήσεις, ἐν τούτοις προσλαμβανομένου ἑαυτοῦ ἐύρων, καὶ πανταχόθεν διδασκομένους τὴν ἀλήθειαν. Ἐίτε γὰρ εἰς τὴν κτίσιν ἐπέτηντο, ἀλλ' ἐύρων αὐτὴν ὁμολογοῦσαν τὸν Χριστὸν Κύριον· εἴτε εἰς ἀνθρώπους ἦν αὐτῶν ἡ διάνοια προληφθεῖσα, ὥστε τούτους θεοὺς νομίζειν, ἀλλ' ἐκ τῶν ἔργων τοῦ Σωτῆρος, συγκρινόντων τε ἐκείνων, ἐφαίνετο ἐν ἀνθρώποις μόνος ὁ Σωτὴρ Θεοῦ Υἱός, οὐκ ὄντων παρ' ἐκείνοις τοιούτων ὅποια παρὰ τοῦ Θεοῦ Λόγου γέγονεν. Εἰ δὲ καὶ εἰς δαίμονας ἦσαν προληφθέντες, ἀλλὰ ὁρῶντες αὐτοὺς διωκομένους ὑπὸ τοῦ Κυρίου, ἐγίνωσκον μόνον εἶναι τοῦτον τὴν τοῦ Θεοῦ Λόγον, καὶ οὐκ εἶναι θεοὺς τοὺς δαίμονας. Εἰ δὲ καὶ εἰς νεκροὺς ἤδη τούτων ἦν ὁ νοῦς κατασχεθεὶς, ὥστε θρησκευεῖν ἤρωας, καὶ τοὺς παρὰ ποιηταῖς λεγομένους θεοὺς· ἀλλ' ὁρῶντες τὴν τοῦ Σωτῆρος ἀνάστασιν, ὡμολόγουν ἐκείνους εἶναι ψευδεῖς, καὶ μόνον τὸν Κύριον ἀληθινὸν τὸν τοῦ Πατρὸς Λόγον, τὸν καὶ τοῦ θανάτου κυριεύοντα. Διὰ τοῦτο καὶ γεγένηται (11), καὶ ἀνθρωπος ἐφάνη, καὶ ἀπέθανεν, καὶ ἀνέστη, ἀμβλύνας καὶ ἐπισκιάσας τὰ τῶν πᾶσιποτε γενομένων ἀνθρώπων διὰ τῶν ἰδίων ἔργων, ἵνα ὅπου δ' ἂν ὦσι προληφθέντες οἱ ἀνθρωποι, ἐκεῖθεν αὐτοὺς ἀναγάγῃ, καὶ διδάξῃ τὴν ἀληθινὴν αὐτοῦ Πατέρα, καθάπερ καὶ αὐτὸς φησιν· *Ἦλθον σῶσαι καὶ εὐρεῖν τὸ ἀπολωλός*.

16. Ἀπαξ γὰρ εἰς αἰσθητὰ πεσοῦσης τῆς διανοίας τῶν ἀνθρώπων (12), ὑπέβαλεν ἑαυτὸν διὰ σώματος φανῆναι ὁ Λόγος, ἵνα μετενέγκῃ εἰς ἑαυτὸν ὡς ἀνθρωπος τοὺς ἀνθρώπους, καὶ τὰς αἰσθήσεις αὐτῶν εἰς ἑαυτὸν ἀποκλίῃ, καὶ λοιπὸν ἐκείνους ὡς ἀνθρωπον (13) αὐτὸν ὁρῶντας, δι' ὧν ἐργάζεται ἔργων, πείσῃ μὴ εἶναι ἑαυτὸν ἀνθρωπον μόνον, ἀλλὰ καὶ Θεὸν καὶ Θεοῦ ἀληθινοῦ Λόγον καὶ σοφίαν. Τοῦτο δὲ (14) καὶ ὁ Παῦλος βουλόμενος σημεῖναί φησιν· *Ἐν ἀγάπῃ ἐβρίζωμένοι καὶ τεθεμελιωμένοι, ἵνα ἐξισχύσητε καταλαβῆσθαι σὺν πᾶσι τοῖς ἁγίοις, τί τὸ πλάτος, καὶ μήκος, καὶ ὕψος, καὶ βάθος, γινώσκειτε τὴν ὑπερβάλλουσαν τῆς γνώσεως ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ, ἵνα πληρωθῆτε εἰς πᾶν τὸ πλῆρωμα τοῦ Θεοῦ· πανταχοῦ γὰρ τοῦ Λόγου ἑαυτὸν ἀπλώσαντος, καὶ ἄνω, καὶ κάτω, καὶ εἰς τὸ βάθος, καὶ εἰς τὸ πλάτος· ἄνω μὲν εἰς τὴν κτίσιν, κάτω δὲ εἰς τὴν ἐνανθρώπησιν, εἰς βάθος (15) δὲ εἰς τὸν ἄδην, εἰς πλάτος δὲ εἰς τὸν κόσμον· τὰ πάντα τῆς περὶ Θεοῦ γνώσεως πεπλήρωται. Διὰ δὲ τοῦτο οὐδὲ παραυτὰ παραγενόμενος τὴν θυσίαν τὴν ὑπὲρ πάντων ἐπετελεῖ, παραδιδούς τὸ σῶμα τῷ θανάτῳ, καὶ ἀνιστῶν αὐτὸ, ἀφανῆ ἑαυτὸν διὰ τούτου ποιῶν· ἀλλὰ καὶ (16) ἐμφανῆ ἑαυτὸν διὰ τούτου καθίστη διαμένων ἐν αὐτῷ, καὶ τοιαῦτα τελῶν ἔργα καὶ σημεῖα διδούς, ἃ μηκέτι ἀνθρωπον, ἀλλὰ Θεὸν Λόγον αὐτὸν ἐγνώριζον. Ἀμφότερα γὰρ ἐπιανθρωπεύετο ὁ Σωτὴρ διὰ τῆς ἐνανθρωπή-*

⁶¹ Luc. xix, 10. ⁶² Ephes. iii, 17-19.

(11) Seguerianus, γεγένηται.
(12) Seguer. τῶν ἀνθρώπων hic habet, et exprimenti interpretes; alii cum editis omittunt.
(13) Seguerianus, ἀνθρωπον. Alii cum editis, ἀνθρώπος, ut et interpretes legerunt.

(14) Seguer. δὲ hic addit, alii vero cum editis omittunt.

(15) In Gobleriano et Felckmanni 1 anonymo, deest præpositio εἰς ante βάθος et πλάτος.

(16) Editi καὶ omittunt.

σως, ὅτι καὶ τὸν θάνατον ἐξ ἡμῶν ἠφάνιζε, καὶ ἀνεκαίνιζεν ἡμᾶς· καὶ ὅτι, ἀφανῆς ὢν καὶ ἀόρατος, διὰ τῶν ἔργων ἐνέφανε, καὶ ἐγνώριζεν ἑαυτὸν εἶναι τὸν Λόγον τοῦ Πατρὸς, τὸν τοῦ παντὸς ἡγεμόνα καὶ βασιλέα.

17. Οὐ γὰρ δὴ περιεκλεισμένος ἦν ἐν τῷ σώματι· οὐδὲ ἐν σώματι μὲν ἦν, ἀλλαχόσε δὲ οὐκ ἦν· οὐδὲ ἐκεῖνο μὲν ἐκίνει, τὰ ὅλα (17) δὲ τῆς τούτου ἐνεργείας καὶ προνοίας κεκένωτο· ἀλλὰ τὸ παραδοξότατον, Λόγος ὢν, οὐ συνείχετο μὲν ὑπὸ τινος, συνείχε δὲ τὰ πάντα μᾶλλον αὐτός· καὶ ὡσπερ ἐν πάσῃ τῇ κτίσει ὢν, ἐκτὸς μὲν ἐστὶ τοῦ παντὸς κατ' οὐσίαν, ἐν πάσῃ δὲ ἐστὶ ταῖς ἑαυτοῦ δυνάμεσι, τὰ πάντα διακοσμῶν, καὶ εἰς πάντα ἐν πάσῃ τῇ ἑαυτοῦ πρόνοιαν ἐφαπλῶν, καὶ ἕκαστον καὶ πάντα ὁμοῦ (18) ζωοποιῶν, περιέχων τὰ ὅλα καὶ μὴ περιεχόμενος, ἀλλ' ἐν μόνῳ τῷ ἑαυτοῦ Πατρὶ ὅλος (19) ὢν κατὰ πάντα· οὕτω καὶ ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ σώματι ὢν, καὶ αὐτὸς αὐτὸ ζωοποιῶν, εἰκότως ἐζωοποιεῖ καὶ τὰ ὅλα· καὶ ἐν τοῖς πάσῃ ἐγένετο, καὶ ἔξω τῶν ὄλων ἦν· καὶ ἀπὸ τοῦ σώματος δὲ διὰ τῶν ἔργων γνωρίζομενος, οὐκ ἀφανῆς ἦν καὶ ἀπὸ τῆς τῶν ὄλων ἐνεργείας. Ψυχῆς μὲν οὐν ἔργον ἐστὶ θεωρεῖν μὲν καὶ τὰ ἔξω τοῦ ἰδίου σώματος τοῖς λογισμοῖς, οὐ μὴν καὶ ἔξωθεν τοῦ ἰδίου σώματος ἐνεργεῖν, ἣ τὰ τούτου μακρὰν τῇ παρουσίᾳ κινεῖν. Οὐδέποτε γοῦν ἀνθρώπος διανοούμενος τὰ μακρὰν, ἤδη καὶ ταῦτα κινεῖ καὶ μεταφέρει· οὐδὲ εἰ ἐπὶ τῆς ἰδίας οἰκίας καθέζοιτο τις καὶ λογίζοιτο τὰ ἐν οὐρανῷ, ἤδη καὶ τὸν ἥλιον κινεῖ, καὶ τὸν οὐρανὸν περιστρέφει· ἀλλ' ὅρα μὲν αὐτὰ κινούμενα καὶ γεγονότα, οὐ μὴν ὥστε ἐργάζεσθαι αὐτὰ δυνατὸς τυγχάνει. Οὐ δὴ τοιοῦτος ἦν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. Οὐ γὰρ συνεδέδετο τῷ σώματι, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτὸς ἐκράτει τοῦτο, ὥστε καὶ ἐν τούτῳ ἦν καὶ ἐν τοῖς πάσῃ ἐτύχανε, καὶ ἔξω τῶν ὄντων ἦν, καὶ ἐν μόνῳ τῷ Πατρὶ ἀνεπαύετο. Καὶ τὸ θαυμαστόν τοῦτο ἦν, ὅτι καὶ ὡς ἀνθρώπος ἐπολιτεύετο, καὶ ὡς Λόγος τὰ πάντα ἐζωογόνοι, καὶ ὡς Υἱὸς τῷ Πατρὶ συνῆν. Ὅθεν οὐδὲ τῆς Παρθένου τικτοῦσης ἐπασχεν αὐτὸς, οὐδὲ ἐν σώματι ὢν ἐμολύνετο· ἀλλὰ μᾶλλον καὶ τὸ σῶμα ἡγίαζεν. Οὐδὲ γὰρ ἐν τοῖς πάσῃ ὢν, τῶν πάντων μεταλαμβάνει· ἀλλὰ πάντα μᾶλλον ὑπ' αὐτοῦ ζωογονεῖται, καὶ τρέφεται. Εἰ γὰρ καὶ ἥλιος ὁ ὑπ' αὐτοῦ γενόμενος καὶ ὑφ' ἡμῶν ὀρώμενος, περιπολῶν ἐν οὐρανῷ, οὐ ρυπαίνεται τῶν ἐπὶ γῆς σωματῶν ἀπτόμενος, οὐδὲ ὑπὸ σκότους ἀφανίζεται, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτὸς καὶ ταῦτα φωτίζει καὶ καθαρίζει· πολλῷ πλέον ὁ πανάγιος τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὁ καὶ τοῦ ἡλίου ποιητῆς καὶ κύριος ἐν σώματι γνωρίζομενος οὐκ ἐβρῦπαίνετο· ἀλλὰ μᾶλλον ἀφθαρτος ὢν, καὶ τὸ σῶμα θνητὸν τυγχάνον ἐζωοποιεῖ καὶ ἐκαθάριζεν, ὃς ἀμαρτίας γὰρ, φησὶν, οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ.

¹⁶ I Petr. II, 22.

(17) Gobler. et Felckm. I anon., ἄλλα.

(18) Ὅμοῦ abest ab Anglic.

A Verbum esse certissimo essent indicio. Duo enim ista, humana natura suscepta, Salvator benigne præstitit, nempe et mortem a nobis depulit ac nos renovavit : et ipse, qui ex sui natura nec apparere nec videri poterat, per opera apparuit, palam ostendit se Verbum Patris, mundi ducem et moderatorem esse.

17. Nec enim in corpore circumclusus erat Dei Filius, nec sic in corpore erat, ut alibi non esset, aut ita illud movebat, ut res universæ ejus efficiant et providentia vacuæ manerent : sed quod valde admirabile est, ut Verbum, a nulla omnino re continebatur, sed omnia potius ipse continebat. Ut enim ipse in omnibus creatis rebus existens, extra universum mundum secundum substantiam, et in omnibus rebus est sua potentia, omniaque administrat, ac suam providentiam erga omnia in omnibus expandit, singulisque et omnibus simul vitam tribuit; omnia denique continens a nullo continetur, sed in solo suo Patre totus per omnia existit : sic etiam in humano corpore existens, eique vitam tribuens, rebus quoque universis causa vivendi erat, ac proinde in omnibus rebus aderat, et extra res omnes erat : cumque ex his quæ corporis ministerio agebat notus fieret, ex naturæ quoque effectibus nequaquam latitabat. Itaque animæ quidem proprium munus est ea quæ extra proprium corpus sunt cogitatione contemplari, non tamen agere extra proprium corpus, vel quæ ab illo remota sunt, sua præsentia movere. Nullus siquidem homo res remotas cogitando movet et transfert : neque qui domi sedens cælestia animo considerat, solem illiccirco movet, aut cælum volvit : sed illa quidem moveri et facta esse cernit, non tamen ea ipse potest efficere. At non simili modo Dei Verbum in homine erat. Nec enim corpore constringebatur, sed illud potius continebat, ita ut et in illo, et in omnibus, et extra res omnes esset, atque in solo Patre requiesceret. Hinc, quod quidem perquam mirum erat, ut homo ipse agebat, et ut Verbum vitam omnibus dabat, atque ut Filius una cum Patre erat. Unde neque Virgine pariente ipse partiebatur, neque corpore, in quo erat, inquinabatur, sed potius corpus sanctum efficiebat. Neque enim cum in omnibus existit, **50** omnium fit particeps, sed potius omnia ejus beneficio vivunt et nutriuntur. Nam si sol, quem ille fecit et nos contuemur, dum in cælo volvitur, terrestria corpora attingendo non maculatur, nec tenebris obscuratur, sed potius cuncta ipse illuminat et purgat : multo magis sanctissimum Dei Verbum, solis effector et dominus, cum se in corpore cognoscendum præbebat, inde non inquinabatur : sed potius ipse corruptionis expers, corpori mortali vitam et munditiam conferebat, qui peccatum, inquit, non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus ¹⁶.

(19) Sic S. g. et alii mss. præter Basil. qui ὅλος habet. Editi, ὅλον.

18. Cum igitur illum manducasse, bibisse et natum esse docent qui hæc tractant theologi, observa quod corpus quidem ut corpus nascebatur et congruentibus nutriebatur alimentis : ipse vero qui corpori conjunctus erat Deus Verbum, omnium gubernator, per ea, quæ in corpore agebat, non hominem, sed Deum Verbum se esse aperte indicabat. Ista nihilominus de eo dicuntur, quia corpus comedens, nascens et patiens non alterius, sed Domini erat, qui quandoquidem homo factus fuerat, hæc quoque de illo tanquam de homine debebat dici, ut verum non autem fictum sive phantasticum corpus habere videretur. Verum quemadmodum ex his corpus eum habere constabat, sic ex operibus quæ corpore agebat, se Filium Dei esse manifeste ostendebat. Unde et ad Judæos qui credere renuebant ita ipse clamabat : *Si non facio opera Patris mei, non credite mihi : si autem facio, et si mihi non credatis, operibus meis credite, ut cognoscatis et sciatis quia Pater in me est et ego in Patre*⁶². Ut enim, quatenus invisibilis est, ex naturæ effectibus cognoscitur : ita homo factus et in corpore delitescens, operibus ostendebat eum, qui illa faciebat, non hominem, sed Dei virtutem et Verbum esse. Nam illum dæmonibus imperare eosque fugare, non humanum sane sed divinum opus est. Ecquis vero morbos, quibus humanum genus obnoxium est, ab illo sanari cernens, hominem eum non Deum putaverit? Leprosos enim mundos reddebat, claudis restituebat gressum, surdorum aures aperiebat, visum tribuebat cæcis : denique omnes morbos et ægrotudines ab hominibus abigebat, ex quibus ejus divinitatem perspicere cuivis profecto erat facile. Ecquis enim illum ea quæ natura in ortu negaverat reddere, et ejus, qui cæcus natus fuerat, oculos aperire videns, non cogitat ei subdi hominis procreationem, ejusque auctorem illum esse? Nam dubitari non potest quin ille originis hominum sit Dominus qui id, quo homo in ortu caruit, eidem restituit. Hinc cum initio ad nos advenit, ex virgine sibi ipsi corpus formavit, ut omnibus non parvum suæ divinitatis argumentum exhiberet, ut scilicet inde pateret, eum, qui corpus illud formaverat, aliorum quoque corporum opificem esse. Nam quis corpus sine viro ex virgine sola prodire attendens non intelligat eum, qui in illo apparet, aliorum etiam corporum effectorem et Dominum esse? Quis aquarum naturam mutatam atque in vinum conversam considerans, non credat hujusce rei auctorem, omnium quoque aquarum esse creatorem? Hinc ergo etiam, ut Dominus, in mare ascendit ibique velut in terra ambulavit,

⁶² Joan. x, 37.

(20) Sic Gobler., Felckm. 1 anonym. et Seguer. atque ita legit Nannius. Alii cum editis, χωρούμενος, ut et legerunt Omnibonus et Ambrosius Camald.

(21) Gobler. et Felckm. 1 anon., τῶν ἀνθρώπων. Paulo post Basil. Anglic. et editio Commel. λέπραν habent, ubi alii λεπρούς.

18. Όταν τοίνυν ἐσθίοντα καὶ πίνοντα καὶ τικτόμενον αὐτὸν λέγωσιν οἱ περὶ τοῦτου θεολόγοι, γίνωσκω ὅτι τὸ μὲν σῶμα, ὡς σῶμα, ἐτίκτετο καὶ καταλλήλοις ἐτρέφετο τροφαῖς, αὐτὸς δὲ ὁ συνὼν τῷ σώματι Θεὸς Λόγος τὰ πάντα διακοσμῶν, καὶ δι' ὧν εἰργάζετο ἐν τῷ σώματι, οὐκ ἀνθρώπων ἑαυτὸν, ἀλλὰ Θεὸν Λόγον ἐγνώριζεν. Λέγεται δὲ περὶ αὐτοῦ ταῦτα, ἐπειδὴ καὶ τὸ σῶμα ἐσθίων καὶ τικτόμενον καὶ πάσχον, οὐχ ἐτέρου τινός, ἀλλὰ τοῦ Κυρίου ἦν· καὶ ὅτι ἀνθρώπου γενομένου, ἔπρεπε καὶ ταῦτα ὡς περὶ ἀνθρώπου λέγεσθαι, ἵνα ἀληθεῖα καὶ μὴ φαντασίαι σώμα ἔχων φαίνηται. Ἄλλ' ὡσπερ ἐκ τούτων ἐγινώσκωτο σωματικῶς παρῶν, οὕτως ἐκ τῶν ἔργων ὧν ἐποίει διὰ τοῦ σώματος, Ἰδὼν Θεοῦ ἑαυτὸν ἐγνώριζεν. Ὅθεν καὶ πρὸς τοὺς ἀπίστους Ἰουδαίους ἐβόα λέγων· *Εἰ οὐ ποιῶ τὰ ἔργα τοῦ Πατρὸς μου, μὴ πιστεύετε μοι· εἰ δὲ ποιῶ, κἀν ἐμοὶ μὴ πιστεύετε, τοῖς ἔργοις μου πιστεύσατε· ἵνα γινώσκητε καὶ γινώσκητε, ὅτι ἐν ἐμοὶ ὁ Πατήρ, καὶ γὰρ ἐν τῷ Πατρὶ.* Ὡς γὰρ, ἀόρατος ὢν, ἀπὸ τῶν τῆς κτίσεως ἔργων γινώσκηται, οὕτως ἀνθρώπος γενόμενος καὶ ἐν σώματι μὴ ὀρούμενος (20), ἐκ τῶν ἔργων ἀνγνωσθεῖη, ὅτι οὐκ ἀνθρώπος, ἀλλὰ Θεοῦ δύναμις καὶ Λόγος ἐστὶν ὁ ταῦτα ἐργαζόμενος. Τὸ γὰρ ἐπιτάσσειν αὐτὸν τοῖς δαίμοσι, κἀκείνους ἀπελαύνεσθαι, οὐκ ἀνθρώπινον, ἀλλὰ θεῖον ἐστὶ τὸ ἔργον. Ἡ τίς, ἰδὼν αὐτὸν τὰς νόσους κώμενον, ἐν αἷς ὑπόκειται τὸ ἀνθρώπινον (21) γένος, ἐπὶ ἀνθρώπων καὶ οὐ Θεὸν ἠγεῖτο; Λεπρούς γὰρ ἐκαθάριζε, χωλοὺς περιπατεῖ· ἐποίει, καὶ πάσας ἀπλῶς νόσους καὶ μαλακίας (22) πάσας ἀπήλαυνεν ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων, ἀφ' ὧν ἦν αὐτοῦ καὶ τὸν τυχόντα τὴν θεότητα θεωρεῖν. Τίς γὰρ, ἰδὼν αὐτὸν ἀποδιδόντα τὸ λείπον, οἷς ἡ γένεσις ἐνέλειψε, καὶ τοῦ ἐκ γενετῆς τυφλοῦ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀνοίγοντα, οὐκ ἂν ἐνενόησε τὴν ἀνθρώπων ὑποκειμένην αὐτῷ γένεσιν, καὶ ταύτης εἶναι δημιουργὸν τοῦτον καὶ ποιητὴν; Ὁ γὰρ τὸ μὴ ὁ ἐκ γενεσεως ἔσχεν ὁ ἀνθρώπος ἀποδιδούς, δῆλος ἂν εἴη πάντως, ὅτι Κύριος οὗτός ἐστι καὶ τῆς γενεσεως τῶν ἀνθρώπων. Διὰ τοῦτο καὶ ἐν ἀρχῇ κατερχόμενος πρὸς ἡμᾶς, ἐκ παρθένου πλάττει ἑαυτῷ τὸ σῶμα, ἵνα μὴ (23) μικρὸν τῆς θεότητος αὐτοῦ γινώρισμα πᾶσι παράσχη· ὅτι ὁ τοῦτο πλάσας, αὐτός ἐστι καὶ τῶν ἄλλων ποιητής. Τίς γὰρ, ἰδὼν χωρὶς ἀνδρός ἐκ παρθένου μόνης προερχόμενον σῶμα, οὐκ ἐνθυμεῖται τὸν ἐν τούτῳ φαινόμενον εἶναι καὶ τῶν ἄλλων σωμάτων ποιητὴν καὶ Κύριον; Τίς δὲ, ἰδὼν καὶ τὴν ὑδάτων ἀλλασσομένην οὐσίαν, καὶ εἰς οἶνον μεταβαλοῦσαν, οὐκ ἐννοεῖ τὸν τοῦτο ποιήσαντα Κύριον εἶναι καὶ κτίστην τῆς τῶν ὄλων ὑδάτων οὐσίας; Διὰ τοῦτο γὰρ ὡς δεσπότης ἐπέβαινε καὶ τῇ θαλάσῃ, καὶ περιεπά-

(22) Seguer., πᾶσαν μαλακίαν. Gobler. et Felck. 1 anon. πάσας omitunt. Paulo post alii sequens deest in Gobleriano et Felckmanni 1 anonymo.

(23) Sic Gobler. Felckm. 1 anon. et Seguer. Alii autem cum editis μὴ omitunt, nec legit Omnibonus; at Ambrosius Camaldul. et Nannius legerunt.

τει ὡς ἐπὶ γῆς, γνώρισμα τῆς ἐπὶ πάντα δεσποτείας αὐτοῦ τοῖς ὁρώσι παρέχων. Τρέφων δὲ καὶ ἐξ ὀλίγων τοσοῦτον πληθος, καὶ ἐξ ἀπόρων εὐπορῶν αὐτῶς, ὥστε ἀπὸ πέντε ἀρτων πεντακισχιλίους κορεσθῆναι, καὶ ἄλλο τοσοῦτο καταλεῖψαι, οὐδὲν ἕτερον ἢ αὐτὸν εἶναι τὸν καὶ τῆς ὄλων (24) προνοίας Κύριον ἐγνώριζεν.

19. Ταῦτα δὲ πάντα ποιεῖν τῷ Σωτῆρι καλῶς ἔχειν ἰδοῦμαι· ἴν', ἐπειδὴ τὴν ἐν τοῖς πᾶσιν αὐτοῦ πρόνοιαν ἠγγύησαν οἱ ἄνθρωποι, καὶ οὐ κατενόησαν τὴν διὰ τῆς κτίσεως αὐτοῦ θεότητα, καὶ ἐκ τῶν διὰ τοῦ σώματος ἔργων αὐτοῦ ἀναβλέψωσι, καὶ ἔνοιαν λάβωσι δι' αὐτοῦ τῆς εἰς τὸν Πατέρα γνώσεως, ἐκ τῶν κατὰ μέρος τὴν εἰς τὰ ὅλα αὐτοῦ πρόνοιαν, ὡς προσείπον, ἀναλογιζόμενοι. Τίς γάρ, ἰδὼν αὐτοῦ τὴν κατὰ δαιμόνων ἐξουσίαν, ἢ τίς, ἰδὼν τοὺς δαίμονας ὁμολογούνας εἶναι τούτων αὐτὸν Κύριον, ἔτι τὴν διάνοιαν ἀμφίβολον ἔξει, εἰ οὐτός ἐστιν ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς καὶ ἡ σοφία καὶ ἡ δύναμις; Οὐδὲ γάρ τὴν κτίσιν αὐτὴν σιωπῆσαι πεποίηκεν, ἀλλὰ τό γε θαυμαστόν, καὶ ἐν τῷ θανάτῳ, μᾶλλον δὲ ἐν αὐτῷ τῷ κατὰ τοῦ θανάτου τροπαίῳ, λέγω δὴ τῷ σταυρῷ, πᾶσα ἡ κτίσις ὡμολόγει τὸν ἐν τῷ σώματι γνωριζόμενον καὶ πασχόντα, ὡς ἀπλῶς εἶναι ἄνθρωπον, ἀλλὰ Θεοῦ Υἱὸν καὶ σωτῆρα πάντων. Ὅτε γὰρ ἤλιος ἀπεστράφη, καὶ ἡ γῆ ἐσίετο, καὶ τὰ ὄρη ἐβῆγγυτο, πάντες κατέπτησον· ταῦτα δὲ τὸν μὲν ἐν τῷ σταυρῷ Χριστὸν Θεὸν εἰδὲκνουν, τὴν δὲ κτίσιν πᾶσαν τούτου δούλην εἶναι, καὶ μαρτυροῦσαν τῷ φόβῳ τὴν τοῦ Θεοῦ παρουσίαν. Ὅστω μὲν οὖν ὁ Θεὸς Λόγος διὰ τῶν ἔργων ἑαυτὸν ἐνεφανίζε τοῖς ἀνθρώποις. Ἀκόλουθον δ' ἀνεῖη καὶ τὸ τέλος τῆς ἐν σώματι διαγωγῆς καὶ περιπολήσεως αὐτοῦ διηγῆσασθαι καὶ εἰπεῖν, καὶ (25) ὁποῖος γέγονεν ὁ τοῦ σώματος θάνατος· μάλιστα ὅτι τὸ κεφάλαιον τῆς πίστεως ἡμῶν ἐστι τούτο, καὶ πάντες ἀπλῶς ἄνθρωποι περὶ τούτου θυλλοῦσιν· ἵνα γινῶσιν, ὅτι καὶ ἐκ τούτου μᾶλλον οὐδὲν ἤττον γινώσκεται Θεὸς ὁ Χριστὸς καὶ τοῦ Θεοῦ Υἱός.

20. Τὴν μὲν οὖν αἰτίαν τῆς σωματικῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ, ὡς οἶόν τε ἦν, ἐκ μέρους καὶ ὡς ἡμεῖς ἠδυνήθημεν νοῆσαι, προσείπομεν, ὅτι οὐκ ἄλλου ἦν τὸ φθαρτὸν εἰς ἀφθαρσίαν μεταβαλεῖν, εἰ μὴ αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος τοῦ καὶ τὴν ἀρχὴν ἐξ οὐκ ὄντων πεποιηκότος τὰ ὅλα· καὶ οὐκ ἄλλου ἦν τὸ κατ' εἰκόνα πάλιν ἀνακτίσαι τοῖς ἀνθρώποις, εἰ μὴ τῆς εἰκόνης τοῦ Πατρὸς· καὶ οὐκ ἄλλου ἦν τὸ θνητὸν ἀθάνατον παραστήσαι (26), εἰ μὴ τῆς αὐτοζωῆς οὐσης τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· καὶ οὐκ ἄλλου ἦν περὶ Πατρὸς διδάξαι, καὶ τὴν εἰδῶλων καθαιρήσαι θρησκείαν, εἰ μὴ τοῦ τὰ πάντα διακοσμοῦντος Λόγου καὶ μόνου τοῦ Πατρὸς ὄντος Υἱοῦ μονογενοῦς ἀληθινοῦ. Ἐπειδὴ δὲ καὶ τὸ ὀφειλόμενον παρὰ πάντων εἶδει λοιπὸν ἀποδοθῆναι· ὡφείλετο καὶ πάντας, ὡς προσείπον, ἀποθανεῖν, δι' ὃ μάλιστα καὶ ἐπεδήμησε· τούτου ἕνεκεν

(24) Sic Seguer. Basil. Anglic. Gobler. et Felckm. 4 anon., ut et legit Omnibonus. Alii mss. cum editis, ἔλης, quo etiam modo legit Ambrosius Caimald.

PATROL. GR. XXV.

ut hoc facto 51 sui in res omnes dominatus indicium daret. Cum similiter paucis ex rebus tantam multitudinem aluit, et ex inopia tantam ipse copiam suppeditavit, ut ex quinque panibus quinque millia hominum satiarentur, et tot reliquiarum superessent, nihil profecto aliud docere nos voluit, quam se rerum universarum providentiæ Dominum esse.

19. Hæc autem omnia facere Salvatore maxime conveniens videbatur, ut quoniam homines providentiam, qua ipse universa administrat, ignoraverant, nec ejus divinitatem per res creatas intellexerant, saltem ex his, quæ per corpus agebat, oculos erigerent, ac per ipsum ad Patris cognitionem pervenirent, suam in res omnes providentiam ex rebus singularibus, ut dixi, percipientes. Quis enim ejus adversus dæmones potestatem, ipsosque dæmones suum illum esse Dominum fateri videns, adhuc dubitabit an ipse sit Dei Filius et sapientia et virtus? Neque vero ipsas res creatas silere permitit, sed, quod singulari admiratione dignum est, etiam in morte, vel potius in ipso de morte erecto trophæo (crucem intelligo), universus mundus eum illum, qui in corpore comparebat et patiebatur, non purum hominem, sed Dei Filium et servatorem omnium esse palam prædicabat. Cum enim se sol ab indigno illo spectaculo averteret, cum terra quateretur, montes dirumperentur, et omnes paverent: quid hæc aliud indicabant quam Christum, qui cruci affixus erat, vere Deum esse, universamque naturam illi esse subjectam et suo timore Dominum præsentem testari? Sic itaque ex operibus sese Deus Verbum hominibus notum effecit. Jam vero consequens videtur ut finem ejus cursus et vitæ, quam in corpore egit, qualisque fuerit ejus corporis interitus referamus et scribamus, præsertim cum id fidei nostræ sit caput, et in omnium hominum ore circumferatur, quo nimirum perspicias, ex his quoque nihilominus probari Christum, Deum et Dei Filium esse.

20. Itaque quænam corporei ejus adventus causa fuerit, quoad fieri potuit, ex parte et quantum valuimus capere, supra exposuimus. Scilicet nullius alius erat id quod corruptum fuerat incorruptum reddere, quam solius Salvatoris qui idem ab initio omnia ex nihilo fecerat; nec alius erat similitudinem imaginis ad quam homines facti sunt, restituere, nisi imaginis Patris; alius item non erat mortale immortalitate donare, nisi Domini nostri Jesu Christi qui scilicet ipsa est vita; denique alius non erat Patris cognitione homines informare et idolorum cultum evertere, præterquam Verbi quod et omnia administrat, et solus verus unigenitus est Patris Filius. Quia vero quod ab omnibus debebatur solvi oportebat: nam omnes, ut jam dixi, mori debebant, quæ præcipua ejus adventus causa fuit:

(25) Gobler. et Felckm. 4, anon. καὶ omittunt.

(26) Sic Seguer. Alii cum editis, ἀναστήσαι.

idcirco ille, postquam suam divinitatem operibus comprobavit, sacrificium pro omnibus tunc obtulit, cum pro omnibus suum templum morti tradidit, ut omnes a veteri transgressione liberos ac immunes redderet, sequē morte fortiorem ostenderet, primitias resurrectionis omnium suum corpus incorruptum exhibens. Nec vero mireris si sæpe eadem repetamus. **52** Nam cum de benigna Dei erga nos voluntate loquimur, idcirco ideam verbis multis interpretamur, ne aliquid videamur omisisse, nobisque detur crimini quasi minus quam par erat de re tanta dixerimus. Præstat siquidem eadem sæpius cum vituperationis periculo repetere, quam aliquid eorum quæ litteris mandari debent prætermittere. Itaque corpus, quod et ipsum communem cum omnibus naturam habebat (nam humanum corpus erat), tametsi novo miraculo ex sola virgine procreatum est, tamen, quia mortale erat, uti alia corpora mortuum est. Quia vero Verbum illud idem sibi assumpserat, non secundum propriam naturam corruptum est, sed ob Verbum in se habitans, corruptionis immune est factum. Quocirca duo in re eadem miracula contigerunt: ut scilicet mors omnium in Dominico corpore impleretur, et ut mors ac corruptio propter Verbi conjunctionem destruerentur. Namque morte opus erat, et pro omnibus mors erat obeunda, ut quod omnes debebant solveretur. Quapropter, ut dixi, cum Verbum mori non posset (nam immortale erat), corpus quod posset mori sibi accepit, quo illud ut proprium pro omnibus offerret; et ut idem ipse, pro omnibus patiendo, ob suum in corpus ingressum, ejus qui imperium mortis habebat, nempe diaboli⁶⁶, irritos conatus redderet, eosque liberaret qui mortis formidine per totam vitam obnoxii erant servituti.

21. Certe, postquam communis omnium Servator pro nobis mortuus est, nos, qui in Christo fideles sumus non jam ut olim ex legis comminatione mortem subimus (siquidem finem accepit hujusmodi damnatio): sed corruptione desinente et evanescente in resurrectionis gratia, jam nunc pro mortalis corporis conditione tantummodo tempore illo dissolvimur, quod unicuique Deus designavit, ut præstantiorem resurrectionem consequi possimus. Siquidem instar seminum, quæ terræ mandantur, nequaquam perimus cum dissolvimur, sed velut sati, morte per gratiam Christi destructa, resurgemus. Hinc ergo beatus quoque Paulus sponsor resurrectionis omnibus factus ait: *Oportet corrupti-*

⁶⁶ Heb. 11, 14.

(27) Gobler. et Felckm. 1 anon., περί. Paulo post Seguer. πάντας habet, ut et legiisse videntur Ambros. Camaldul. et Nannius; alii vero mss. et editi habent πάντως, quod et legit Omnibonus.

(28) Hic locus citatur a Theod. dial. 3, ubi pro περί της θεότητος legitur θεοτάτας.

(29) Λοιπόν abest a Theodor., qui idem paulo post pro έαυτου̅ habet αυτου̅.

(30) Sic Seg. Basil. et Anglic. At Gobl. et Felck. 1 anon., μή. Editi μητι. Ista autem usque ad Τὸ μὲν οὖν σώμα, utpote quæ nihil ad propositum pertinent,

A μετά τὰς περι (27) της θεότητος (28) αυτου̅ εκ των έργων αποδειξεις, ήδη λοιπόν (29) και υπέρ πάντων την θυσίαν ανέφερον, αντί πάντων τον έαυτου̅ ναὸν εις θάνατον παραδίδους, ίνα τους μὲν πάντας ανυπευθύνους και ελευθέρους της αρχαίας παραβάσεως ποιήση· δείξη δέ έαυτον και θανάτου κρείττονα, άπαρχήν της των όλων αναστάσεως τὸ ίδιον σώμα άφθαρτον επιδεικνύμενος. Καί μη τοι (30) θαυμάσης εί πολλάκις τὰ αυτὰ περι των αυτων λέγομεν. Έπειδή γάρ περι της ευδοκίας του̅ Θεου λαλούμεν, διά του̅το τον αυτον̅ νουν̅ διά πλειόνων έρμηνεύομεν, μη άρα τι παραλιμπάνειν δόξωμεν, και εγκλημα γίνεται ως ένδεως ειρηκόσι. Καί γάρ βέλτιον ταυτολογίας μέμψιν ύποστήσαι, ή παραλειψάι τι των όφειλόντων γραφήναι. Τὸ μὲν οὖν σώμα, ως και αυτὸ κοινήν έχον τοις πᾶσι την ούσιαν (σώμα γάρ ην ανθρώπινον), ει και καινοτέρῳ θαύματι συνέστη εκ παρθένου μόνης· όμως θνητὸν δν, κατά ακολουθίαν των όμοίων και (31) άπέθνησχε· τή δέ του̅ Λόγου εις αυτὸ επιθάσει, ουκέτι κατά την ίδιαν φύσιν εφθείρετο· άλλα διά τον έννοικήσαντα του̅ Θεου̅ Λόγου̅ εκτός εγένετο φθοράς. Καί συνέβαινεν άμφοτέρα έν ταυτῷ γενέσθαι παραδόξως· ότι τε ὁ πάντων θάνατος έν τῷ κυριακῷ σώματι έπληροῦτο, και ὁ θάνατος και ή φθορά διά τον συνόντα Λόγον έξφανίζετο. Θανάτου γάρ ην χρεια, και θάνατον υπέρ πάντων έδει γενέσθαι, ίνα τὸ παρά πάντων όφειλόμενον γένηται. Όθεν (32), ως προείπον, ὁ Λόγος, έπει ουχ οἶόν τε ην αυτον̅ αποθανεῖν (άθάνατος γάρ ην), έλαβεν έαυτῷ σώμα τὸ δυνατόμενον αποθανεῖν, ίνα, ως ίδιον αντί πάντων αυτὸ προσενέγκη, και ως αυτὸς υπέρ πάντων πάσχων διά την πρός αυτὸ (33) επίθασιν, καταργήση τον τὸ κράτος έχοντα του̅ θανάτου, τουτέστι τον διάβολον, και άπαλλάξη του̅τους, όσοι φόβῳ θανάτου διά παντός του̅ ζήν (34) ένοχοι ήσαν δουλείας.

21. Ἀμέλει του̅ κοινοῦ πάντων Σωτήρος αποθανόντος υπέρ ημῶν, ουκέτι νῦν ὡσπερ πάλαι κατά την του̅ νόμου άπειλήν θανάτῳ αποθνήσχομεν οἱ έν Χριστῷ πιστοί (πέπαυται γάρ ή τοιαύτη καταδίκη)· άλλα της φθοράς παυομένης και άφανιζομένης έν τῇ της αναστάσεως χάριτι, λοιπόν κατά τὸ του̅ σώματος θνητὸν διαλυόμεθα μόνον τῷ χρόνῳ, δν εκάστῳ ὁ Θεός ὤρισεν, ίνα κρείττονος αναστάσεως τυχεῖν δυνηθῶμεν. Δίχην γάρ των έν τῇ γῇ καταβαλλομένων σπερμάτων ουκ απολύμεθα διαλυόμενοι, άλλ' ως σπειρόμενοι άναστησόμεθα, καταργηθέντος του̅ θανάτου κατά την του̅ Σωτήρος χάριν. Διά του̅το γούν και ὁ μακάριος Παῦλος, έγγυθητής της αναστάσεως πᾶσι γενόμενος, ψησί· Δεῖ τὸ φθαρτὸν του̅το ένδύσασθαι άφθα-

omittit Theodoretus, qui et pro τὸ μὲν οὖν, habet τὸ μὲν γάρ, conjunctionis scilicet gratia. Idem quoque ibid. τοῖς πᾶσι omittit.

(31) Καί non habent Gobler. et Felckm. 1 anon., nec Theodoretus.

(32) Hæc item a Theodoro eodem loco citantur.

(33) Theodoretus τὸ σώμα addit.

(34) Διά παντός του̅ ζήν habet Seguer. et exprimunt Ambros. Camald. et Nannius; alii vero cum editis omittunt.

πλαν, και τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν. A *bile hoc induere incorruptionem: et mortale hoc induere immortalitatem. Cum autem mortale hoc induerit immortalitatem, et corruptibile hoc induerit incorruptionem, tunc fiet sermo, qui scriptus est: Absorpta est mors in victoria: ubi est, mors, stimulus tuus? Ubi tua, inferne, victoria* 67? Sed dixerit aliquis: Si igitur necesse erat illum pro omnibus corpus suum morti tradere, cur non ut homo illud privatim deposuit, sed cruci affixus est? Magis enim eum decebat corpus cum honore deponere, quam huiusmodi mortem cum ignominia pati. Verum hic, quæso, considera an non hæc obiectio mere sit humana. Quod autem a Salvatore factum est, vere divinum est ejusque divinitate multis de causis dignum. Primo, mors, qua homines intereunt, illis ex eorum naturæ infirmitate advenit: siquidem idcirco tempore dispereunt, quod diu persistere non queant. Hinc in morbos incidunt, factique infirmi moriuntur. At Dominus non infirmus, sed Dei virtus, et Dei Verbum ipsaque vita est. Si ergo privatim et consueto more corpus in lecto deposuisset, id illi ex naturæ infirmitate accidisse, nihilque amplius aliis hominibus habuisse putaretur. Quia vero et vita et Verbum Dei erat, et mortem pro **53** omnibus suscipi necesse erat: ea de causa quatenus vita et virtus est, in seipso corpus roborabat: quatenus vero mors subeunda erat, non a seipso sed ab aliis sacrificium perficiendi cepit occasionem. Neque enim par erat Dominum, qui aliorum morbos curabat, morbo ipsum corripi. Nec etiam infirmari debuit corpus, in quo aliorum sanabat infirmitates. Quare igitur non mortem ut morbum impedivit? Quia nempe propter mortem corpus habuit, nec eam illum a se arceri decuit, ne id resurrectioni esset impedimentum. Similiter morbum morti præire indecorum erat, ne istud illius qui in corpore erat infirmitati ascriberetur. An non ergo esurivit? Ita sane est: pro corporis proprietate esurivit: at illud propter Dominum, ad quem pertinebat, fame non interiiit. Quapropter, tametsi mortuus est ut pretium pro omnibus solverat, tamen corruptionem non vidit, sed integro resurrexit, quia non alius cujusquam sed ipsius vitæ corpus erat.

22. 'Αλλ' ἔδει, φήσκειν ἂν τις, κρυβῆναι τὴν ἐπιβουλὴν τῶν Ἰουδαίων, ἵνα καθόλου τὸ ἑαυτοῦ σῶμα ἀθάνατον διαφυλάξῃ. 'Ακούεται δὲ ὁ τοιοῦτος, ὅτι καὶ τοῦτο ἀπρεπὲς ἦν τῷ Κυρίῳ. 'Ὡς γὰρ οὐκ ἔπρεπε τῷ τοῦ (38) Θεοῦ Λόγῳ, ζῶντι, τῷ σώματι ἑαυτοῦ θάνατον παρ' ἑαυτοῦ διδόναι, οὕτως οὐκ ἤρμοζεν οὐδὲ τὸν παρ' ἑτέρων διδόμενον φεύγειν: ἀλλὰ καὶ μᾶλλον δύναιτο αὐτὸν εἰς ἀναίρειν. "Ὅθεν εἰκότως οὔτε ἑαυ-

67 I Cor. xv, 53-55.

(35) Basil. Goblerian. Felckman. 1 anonym. et Seg. omittunt τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν, καί, nec legerunt Omnib. et Ambros. Camald., nec item habet Vulgata versio: alii vero habent ut et Græcus Scripturæ textus. Ibidem, πού σου, ἦδη, τὸ νίκος; desunt in Segueriano, Basiliensi, et Anglicano, nec legerunt iudeum interpretes.

(36) Anglicanus, οὐ μόνον. Paulo post μᾶλλον habent Anglic. Basil. Gobler. Felckm. 1 anon. et Seguer. Alii cum editione Commel. omittunt.

(37) Seguerianus, τοῦτον.

(38) Sic Anglic. Basil. Gobler. Felckm. 1 anon. et Seguerian. Alii vero et editio Commel. omittunt τοῦ.

corpus deposuit, neque rursus, insidiantes Judæos fugit. Id porro non signum erat infirmitatis Verbi, sed potius et Servatorem et vitam esse indicio erat, quod et mortem ad ejusdem exitium expectari, et eam oblatam pro omnium salute conficere et explere festinarit. Præterea non ut suæ sed ut hominum morti finem imponeret venit Salvator. Quocirca non propria morte, quam nullam habuit, utpote qui vita ipse erat, corpus deposuit, sed illatam ab hominibus suscepit, ut eam ad suum corpus accedentem penitus interimeret. Insuper, hæc etiam quæ sequuntur probant, Dominicum corpus convenienti admodum ratione talem mortem subiisse. Maximæ enim curæ erat Domino de corporis resurrectione quam erat effecturus. Id quippe insigne de morte tropæum fuit, eam omnibus videndam exhibere, omnesque certiores facere a se deletam fuisse corruptionem, et immortalitatem corporibus esse restitutam, cujus veluti pignus nec non futuræ omnium resurrectionis signum, suum corpus incorruptum conservavit. Quod si corpus morbo affectum fuisset, et Verbum in omnium conspectu ab eo discussisset, indecorum profecto fuisset eum, qui aliorum morbos curaverat, proprium instrumentum morbis attritum negligere. Qui enim aliorum infirmitates depulisse crederetur, si in eo proprium templum infirmum fuisset? Vel enim aliis irrisionis ansam dedisset, tanquam qui morbum non posset repellere: vel si potuisset nec id fecisset, erga alios quoque inhumanus haberetur.

23. Si porro absque morbo vel dolore, privatim, seorsumque et in angulo aliquo, vel in solitudine, aut domi, sive ubivis corpus abdidisset, ac post hæc iterum subito comparsens seipsum ex mortuis resurrexisse asseverasset, fabulas narrare omnibus certe visus fuisset, multoque magis nulla ipsi de resurrectione loquenti fides fuisset habita, quando nemo prorsus ejus mortis testis adfuisset. Atqui resurrectioni mors præire debet, cum morte non præeunte nulla sequatur resurrectio. Unde si occultus fuisset 54 corporis interitus, sane quia mors latuisset, neque coram testibus obita fuisset, occulta quoque ac sine testibus fuisset ejus resurrectio. Verum enimvero quam ob causam mortem occulte voluisset obire, qui postquam resurrexit, suam resurrectionem palam prædicavit? Vel cur ille qui dæmones coram omnibus expulit, et cæco nato visum restituit, aquamque in vinum mutavit, ut per hæc se Verbum Dei esse fidem faceret, id quod mortale erat non in omnium conspectu incorruptum exhibuisset, quo ipse vita esse crederetur? Quomodo vero ejus discipuli de resurrectione libere loqui ausi fuissent, qui illum prius mortuum fuisse affirmare non possent? Aut quomodo illis eum prius mortuum esse, deinde resurrexisse dicentibus creditum fuisset, nisi eos ipsos, apud quos fidenter loquebantur,

(39) Sic mss. Editi vero, ἀπόλειψιν.

(40) Seguerianus, πάντων.

(41) Sic Seguer. et omnes interpretes. Editi, ναοῦ

τῷ ἀπέθετο τὸ σῶμα, οὔτε πάλιν ἐπιβουλεύοντας τοὺς Ἰουδαίους ἐφυγε. Τὸ δὲ τοιοῦτον οὐκ ἀσθένειαν ἐδείκνυε τοῦ Λόγου· ἀλλὰ μᾶλλον Σωτῆρα καὶ ζωὴν αὐτὸν ἐγνώριζεν· ὅτι καὶ τὸν θάνατον εἰς ἀναίρεσιν περιέμενε, καὶ τὸν δίδόμενον θάνατον ὑπὲρ τῆς πάντων σωτηρίας ἔσπευδε τελειῶσαι. Καὶ ἄλλως δὲ οὐ τὸν ἑαυτοῦ θάνατον, ἀλλὰ τὸν τῶν ἀνθρώπων ἦλθε τελειῶσαι ὁ Σωτὴρ· ὅθεν οὐκ ἰδίῳ θανάτῳ (οὐκ εἶχε γὰρ ζωὴ ὦν) ἀπετίθετο τὸ σῶμα, ἀλλὰ τὸν παρὰ τῶν ἀνθρώπων ἐδέχετο, ἵνα καὶ τοῦτον ἐν τῷ ἑαυτοῦ σώματι προσελθόντα τέλεον ἐξαφανίσῃ. Ἐπειτα καὶ ἐκ τούτων ἂν τις εὐλόγως ἴδῃ τὸ τοιοῦτον τέλος ἐσχηκέναι τὸ κυριακὸν σῶμα. Ἐμελε τῷ Κυρίῳ μάλιστα περὶ τῆς ἡμελλε ποιεῖν ἀναστάσεως τοῦ σώματος. Τοῦτο γὰρ ἦν κατὰ τοῦ θανάτου τρόπιον ταύτην ἐπιδείξασθαι πᾶσι, καὶ πάντας πιστώσασθαι τὴν παρ' αὐτοῦ γενομένην τῆς φθορᾶς ἀπάλειψιν (39), καὶ λοιπὸν τὴν τῶν σωμάτων ἀφθαρσίαν, ἧς πᾶσιν ὡσπερ ἐνέχυρον καὶ γνώρισμα τῆς ἐπὶ πάντα (40) ἐσομένης ἀναστάσεως τετήρηκεν ἀφθαρτον τὸ ἑαυτοῦ σῶμα. Εἰ μὲν οὖν ἦν πάλιν νοσήσαν τὸ σῶμα, καὶ ἐπ' ὄψει πάντων διαλυθεὶς ἀπ' αὐτοῦ ὁ Λόγος, ἀπρεπὲς μὲν ἦν τὸν τῶν ἄλλων τὰς νόσους θεραπεύοντα παρορᾶν τὸν ἴδιον ἔργαγον ἐν νόσοις τηκόμενον. Πῶς γὰρ ἂν ἐπιστεῦθη τὰς ἄλλων ἀπελάσας ἀσθενείας, ἀσθενούντος ἐν αὐτῷ τοῦ ἰδίου ναοῦ; Ἡ γὰρ ὡς οὐ δυνάμενος ἀπελάσαι νόσον ἐγελάσθη· ἢ δυνάμενος, καὶ μὴ ποιῶν, ἀφιλόνητος καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους ἐνομιζέτο.

23. Εἰ δὲ καὶ χωρὶς τινος νόσου (41) καὶ χωρὶς τινος ἀληθοῦτος, ἰδίᾳ που καὶ καθ' ἑαυτὸν ἐν γωνίᾳ, ἢ ἐν ἐρήμῳ τόπῳ, ἢ κατ' οἰκίαν, ἢ ὅπου δῆποτε τὸ σῶμα κρύψας ἦν, καὶ μετὰ ταῦτα πάλιν ἐξαίφνης φανεῖς, ἔλεγεν ἑαυτὸν ἐκ νεκρῶν ἐγγερόντα· μύθους μὲν ἂν ἔδοξε λέγειν παρὰ πᾶσιν, ἠπιστήθη δὲ πολλῶν πλέον καὶ περὶ τῆς ἀναστάσεως λέγων, οὐκ ὄντος ὅλως τοῦ μαρτυροῦντος περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Τῆς δὲ ἀναστάσεως προηγεῖσθαι δεῖ θάνατον, ἐπεὶ οὐκ ἂν εἴη ἀνάστασις μὴ προηγουμένου θανάτου. Ὅθεν εἰ κρύφα που ἐγεγόνει τοῦ σώματος ὁ θάνατος, οὐ φαινομένου τοῦ θανάτου, οὐδὲ ἐπὶ μαρτύρων γενομένου, ἀφανῆς καὶ ἀμάρτυρος καὶ ἡ τούτου ἀνάστασις. Ἡ δὲ τί τῆν μὲν ἀνάστασιν ἐκήρυττεν ἀναστάς, τὴν δὲ θάνατον ἀφανῶς ἐπολεῖ γενέσθαι; Ἡ διὰ τί τοὺς μὲν δαίμονας ἐπ' ὄψει πάντων ἀπῆλαυεν, τὸν τε ἐκ γενετῆς τυφλὸν ἀναβλέπειν ἐπολεῖ, καὶ τὸ ὕδωρ εἰς οἶνον μετέβαλεν, ἵνα δι' αὐτῶν πιστευθῇ Λόγος Θεοῦ· τὸ δὲ θνητὸν οὐκ ἐπ' ὄψει πάντων ἀφθαρτον ἐδείκνυεν, ἵνα πιστευθῇ αὐτὸς ὦν ἡ ζωὴ; Πῶς δὲ (42) καὶ οἱ τοῦτου μαθηταὶ παρῆρσιαν εἶχον περὶ τοῦ τῆς ἀναστάσεως λόγου, οὐκ ἔχοντες εἰπεῖν, ὅτι πρῶτον ἀπέθανεν; Ἡ πῶς ἂν ἐπιστεῦθησαν λέγοντες γεγονέναι πρῶτον θάνατον, εἶτα τὴν ἀνάστασιν, εἰ μὴ παρ' οἷς ἐπαρῆρσιάζοντο, εἶχον τούτους μάρτυρας τοῦ θανάτου; Εἰ γὰρ καὶ οὕτως, ἐπ' ὄψει πάντων γενομένην

mendose.

(42) Seguer. δὲ hic inserit: alii et editi omitunt.

σου τε θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως, οὐκ ἠθέλησαν οἱ τότε Φαρισαῖοι πιστεῦναι, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἑωρακότας τὴν ἀνάστασιν ἠγάγασαν ἀρνήσασθαι ταύτην· πάντως εἰ κεκρυμμένως ἐγεγόνει ταῦτα, πόσας ἂν προφάσεις ἀπιστίας ἐπενόουν (43); Πῶς δὲ ἄρα τὸ τοῦ θανάτου τέλος ἐδείκνυτο, καὶ ἡ κατὰ τούτου νίκη, εἰ μὴ ἐπ' ὄφει πάντων προσκαλεσάμενος αὐτὸν ἤλεγε νεκρὸν κενωθέντα (44) λοιπὸν τῆ τοῦ σώματος ἀφθαρσία;

24. Τὰ δὲ καὶ παρ' ἐτέρων ἂν λεχθέντα, ταῦτα προλαβεῖν (45) ἡμᾶς ἀναγκαῖον ταῖς ἀπολογίαις. Τάχα γὰρ ἂν τις εἴποι καὶ τοῦτο· Εἰ ἐπ' ὄφει πάντων καὶ ἐμάρτυρον εἶδει γενέσθαι τὸν τούτου θάνατον, ἵνα καὶ ὁ τῆς ἀναστάσεως πιστευθῆ λόγος· εἶδει κἄν αὐτὸν ἑαυτῷ (46) ἐνδοξὸν ἐπινοήσασθαι θάνατον, ἵνα μόνον τὴν ἀτιμίαν τοῦ σταυροῦ φύγη. Ἄλλ' εἰ καὶ τούτο ποιήσας ἦν, ὑπόνοιαν καθ' ἑαυτοῦ παρεῖχεν, ὡς οὐ κατὰ παντὸς θανάτου δυνάμενος, ἀλλὰ μόνου τοῦ περὶ αὐτοῦ ἐπινοηθέντος· καὶ οὐδὲν ἤττον πάλιν ἦν ἡ πρόφασις τῆς περὶ τῆς ἀναστάσεως ἀπιστίας. Ὅθεν οὐ παρ' αὐτοῦ, ἀλλ' ἐξ ἐπιουλήσας ἐγένετο (47) τῷ σώματι ὁ θάνατος· ἵνα ὅν αὐτοὶ προσαγάγῃ τῷ Σωτῆρι θάνατον, τοῦτον αὐτὸς ἐξαφανίσῃ. Καὶ ὡς περ γενναῖος παλαιστής, μέγας ὢν τῆ συνέσει καὶ τῆ ἀνδρείᾳ, οὐκ αὐτὸς ἑαυτῷ τοὺς ἀντιπάλους ἐκλέγεται, ἵνα μὴ ὑπόνοιαν τῆς πρὸς τινὰς δειλιάς παράσχη· ἀλλὰ τῆ τῶν θεωρουμένων διδῶσιν ἐξουσία, καὶ μάλιστα κἄν ἐχθροὶ τυγχάνωσιν, ἵνα πρὸς ὃν ἂν συμβάλλωσιν αὐτοί, τοῦτον αὐτὸς καταβράξας, κρείττων τῶν πάντων πιστευθῆ· οὕτως καὶ ἡ τῶν πάντων ζωὴ ὁ (48) Κύριος καὶ Σωτὴρ ἡμῶν ὁ Χριστὸς οὐκ ἑαυτῷ θάνατον ἐπέκει τῷ σώματι, ἵνα μὴ ὡς ἕτερον δειλιῶν φανῆ· ἀλλὰ τὸν παρ' ἐτέρων, καὶ μάλιστα τὸν παρὰ τῶν ἐχθρῶν, ὃν ἐνόμιζον εἶναι δεινὸν ἐκεῖνοι καὶ ἄτιμον καὶ φευκτὸν, τοῦτον αὐτὸς ἐν σταυρῷ δεχόμενος ἠνείχετο, ἵνα καὶ, τούτου καταλυθέντος, αὐτὸς μὲν ὢν ἡ ζωὴ πιστευθῆ, τοῦ δὲ θανάτου τὸ κράτος τέλειον καταργηθῆ (49). Γέγονε γοῦν τι θαυμαστὸν καὶ παράδοξον· ὃν γὰρ ἐνόμιζον ἄτιμον ἐπιφέρειν θάνατον, οὗτος ἦν τρόπαιον κατ' αὐτοῦ τοῦ θανάτου. Διὸ οὐδὲ τὸν Ἰωάννου θάνατον ὑπέμεινε, διαιρουμένης τῆς κεφαλῆς, οὐδὲ ὡς Ἡσαίας ἐπρίσθη, ἵνα καὶ τῷ θανάτῳ ἀδιαίρετον καὶ ἀλόκληρον τὸ σῶμα φιλάξῃ, καὶ μὴ πρόφασις τοῖς βουλομένοις διαιρεῖν τὴν Ἐκκλησίαν γένηται.

25. Καὶ ταῦτα μὲν πρὸς τοὺς ἐξωθεν ἑαυτοῖς λογισμοὺς ἐπισωρεύοντας· ἂν δὲ καὶ τῶν ἐξ ἡμῶν τις μὴ ὡς φιλόνηκος, ἀλλ' ὡς φιλομαθὴς ζητῆ (50), διὰ τὴ μὴ ἐτέρως, ἀλλὰ σταυρὸν ὑπέμεινε· ἀκουέτω καὶ (51) οὕτως, ὅτι οὐκ ἄλλως ἢ οὕτως ἡμῖν συνέφερε,

(43) Gobler. et Felckm. 1 anon., ἐπινόησαν.

(44) Sic Seguer. atque ita etiam legisse videntur interpretes, quorum Omnibus et Ambros. hanc vocem vertunt, *exinanitam*; Nannius, *inanem eam exhaustamque*. Alii mss. et editi habent, κενώσαντα. Ibid. καὶ mox seq. omittunt Gobler. et Felckm. 1 anon.

(45) Sic Anglic. Ita quoque emendatum est in Basil. Alii et editio Commel., προλαβεῖν.

(46) Seguer. habet ἑαυτῷ, quod et expriment omnes interpretes; alii vero mss. et editi omittunt.

A ejus mortis testes habuissent? Et enim, si morte et resurrectione coram omnibus peractis, Pharisei credere non solum noluerunt, sed etiam illos, qui resurrectionem viderant, eam negare coegerunt; profecto si occulte hæc acta fuissent, quot, quæso, causas non credendi excogiassent? Quomodo porro mortis interitus aut victoria de eadem reportata nota fuisset, nisi illam in omnium conspectu provocatam, mortuam et sui corporis incorruptione exinanitam ostendisset?

24. Cæterum ea, quæ ab aliis forte objici possent, necesse est quoque nostra defensione antecupare. Id ergo forte quis proposuerit: Si in omnium conspectu ac coram testibus eum mori oportuit, ut scilicet prædicatio resurrectionis fidem habere possent, saltem honorificam mortem sibi eligere debuit, ut vel crucis ignominiam effugeret. Atqui si id fecisset, suspitioni locum adversus seipsum dedisset, quasi qui non qualibet morte esset fortior, sed illa duntaxat quam elegisset: ac proinde non minor fuisset occasio fidem resurrectioni derogandi. Unde non ex seipso, sed ex insidiis corpus mori voluit, ut nimirum quam illi mortem Salvatori inferrent, eam ipse destrueret. Ac veluti generosus pugil prudentia et fortitudine æque insignis, non ipse sibi adversarios eligit, ne cui timiditatis erga aliquos suspensionem moveat: sed id spectatorum, maximeque si illos adversarios patiatur, arbitrio permittit, ut prostrato ac devicto quemcunque illi objecerint, omnibus fortior habeatur; ita quoque omnium vita, Dominus et Salvator noster Christus non per se mortem corporis delegit, ne aliam reformidare videretur, sed ab aliis et præcipue ab hostibus injectam, quam asperam illi et ignominiosam fugendamque arbitrabantur, ipse in cruce subire non renuit, ut morte dissoluta, ipse quidem vita esse crederetur, et mortis imperium funditus everteretur. Mirum ergo quiddam et inexpectatum accidit, ut quam illi ignominiosam mortem inferre putabant, ea adversus ipsam mortem trophæum esset. Hinc neque Joannis mortem capitis amputatione passus est, neque sicuti Isaias sectus est, ut et in morte corpus sine divisione integrum servaret, et nulla causa his suppeteret qui Ecclesiam vellent discindere.

D 25. Et hæc quidem ad externos qui sibi ipsis argumenta solent accumulare: si quis vero ex nostris non 55 contendendi sed discendi studio quærat, cur non aliam quam crucis mortem toleraverit: audiat etiam iste, idcirco hoc mortis genus Dominum

Id. Seguer. et Anglic., Gobler. et Felckm. 1 anon. mox, ἐπινοήσαι.

(47) Sic Seguer. Editi, ἐγένετο.

(48) Sic Seguer. Basil. Gobler. et Felckm. 1 an. Alii cum editis art. ὁ omittunt; ὁ seq. abest a Gobler. et Felckm. 1 an.

(49) Τοῦ δὲ θανάτου τὸ κράτος τέλειον καταργη- 87 desunt in Gobler. et Felckm. 1 an.

(50) Sic Seguer. Basil. et Anglic. Alii et editi, ζη- 88 τει.

(51) Καὶ non habent Gobler. et Felckm. 1 an.

pertulisse, quia nulla alia nobis conducebat. Nam si ideo venit ut maledictionem, in quam incideramus, portaret, quomodo aliter factus fuisset maledictio, nisi maledictionis mortem suscepisset? Ea autem crux est, nam scriptum est: *Maledictus qui pendet in ligno*⁶⁸. Deinde, si mors Domini pretium est omnium, ejusque morte medius paries maceræ solvitur⁶⁹, ac fit vocatio gentium, quomodo nos convocasset, nisi fuisset crucifixus? siquidem in sola cruce extensis manibus mori quis potest. Quocirca id mortis genus Dominum pati et manus extendere decuit, ut altera veterem populum, altera gentes attraheret, ac utrosque in seipso conjungeret. Id quippe et ipse dixit significans qua morte omnes esset redempturus: *Cum exaltatus fuero, omnes traham ad meipsum*⁷⁰. Præterea, si diabolus nostri generis hostis, e cælo delapsus, circa hunc infimum aerem vagatur, ubi aliis dæmonibus utpote in contumacia sui similibus imperans, eorum opera homines prestigis seducit, et his qui sursum tendunt obstare nititur; qua de re Apostolus: *Secundum principem potestatis aeris, spiritus qui nunc operatur in filiis contumaciae*⁷¹: si insuper venit Dominus ut diabolum prosternat, aerem purget, ac nobis viam in cælum per velamen, id est, carnem suam⁷², ut ait Apostolus, aperiat; denique si id morte faciendum fuit, quam, amabo, a hæc morte potuissent peragi, nisi ea quam in aere in cruce pertulit Dominus? Solus enim ille in aere moritur qui in cruce vitam ponit. Quapropter hujusmodi mortem convenienter subiit Dominus. Hoc enim modo sursum elatus, aerem a diabolicis omnibusque dæmonum insidiis purgavit, uti his verbis testatus est: *Videbam Satanam sicut fulgur cadentem*⁷³. Ier autem ad cælum nobis instauravit dicens: *Attollite portas, principes, vestras, et elevamini, portæ æternales*⁷⁴. Nec enim Verbum opus habuit ut januæ reserarentur, cum sit Dominus omnium; nec quidquam ex rebus creatis Creatori clausum erat; sed nos ipsi, quos proprio suo corpore sursum effererat, opus his habebamus. Nam quemadmodum corpus pro omnibus morti tradidit, sic etiam per idem illud iter in cælum aperuit.

ἤμεν οἱ χρήζοντες, οὓς ἀνέφερον αὐτὸς διὰ τοῦ ἰδίου ἤνεγκε τῶ θανάτῳ· οὕτω δι' αὐτοῦ πάλιν ὠδοποίησε

26. Recte ergo et convenienter admodum mortem pro nobis in cruce toleravit: cujus quidem rei causa omni ex parte rectæ rationi valde est consentanea, cui nempe sit evidens ac perspicuum salutem omnium non potuisse aliter quam per crucem restitui. Namque ne sic quidem ille vel in cruce ignotus esse passus est, sed imo creatam naturam⁶⁸ Deut. xxi, 23; Galat. iii, 5. ⁶⁹ Ephes ii, 14. ⁷⁰ Luc. x, 18. ⁷¹ Psal. cxiii, 7.

(52) Gobler. et Felckm. 1 an., σταυρὸς, καθὰ γέγραπται. Anglic. item γὰρ non habet.

(53) Gobler. Felckm. 2 an. et Seguer., μέλλει. Mox φησὶν deest in Seguer. et art. ὁ ante ἐχθρὸς.

(54) Τοῦ πνεύματος deest in Seguer.

(55) Sic Gobler, Felck. 1 an. et Seguer, Alii et

A καὶ τοῦτο δι' ἡμᾶς καλῶς ὑπέμεινεν ὁ Κύριος. Ἐφ' γὰρ τὴν καθ' ἡμῶν γενομένην κατάραν ἦλθεν αὐτὸς βαστάσαι, πῶς ἂν ἄλλως ἐγένετο κατάρτα, εἰ μὴ τὸν ἐπὶ κατάρτῳ γένομενον θάνατον ἐδέξατο; Ἔστι δὲ οὗτος ὁ σταυρὸς· οὕτω γὰρ καὶ γέγραπται (52)· Ἐπι-κατάρτατος ὁ κρεμνόμενος ἐπὶ ξύλου. Ἐπειτα, εἰ ὁ θάνατος τοῦ Κυρίου λύτρον ἐστὶ πάντων, καὶ τῶ θανάτῳ τούτου τὸ μεσσοίχρον τοῦ φραγμοῦ λύεται, καὶ γίνεται τῶν ἐθνῶν ἡ κλήσις· πῶς ἂν ἡμᾶς προσεκαλέσατο, εἰ μὴ ἐσταύρωτο; ἐν μόνῳ γὰρ τῶ σταυρῷ ἐκτεταμέναις χερσὶ τις ἀποθνήσκει. Διὸ καὶ τοῦτο ἔπρεπεν ὑπομεῖναι τὸν Κύριον, καὶ τὰς χεῖρας ἐκτείνειν, ἵνα τῇ μὲν τὸν παλαιὸν λαόν, τῇ δὲ τοὺς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν ἔλκυσσῃ, καὶ ἀμφοτέρους ἐν ἑαυτῷ συνάψῃ. Τοῦτο γὰρ καὶ αὐτὸς εἶρηκεν, σημαίνων ποίῳ θανάτῳ ἐμελλε (53) λυτροῦσθαι τοὺς πάντας. Ὅταν ὑψωθῶ, φησὶν, πάντας ἐλκύνσω πρὸς ἑμαυτόν. Καὶ πάλιν, εἰ ὁ ἐχθρὸς τοῦ γένους ἡμῶν διάβολος ἐκπεσὼν ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ, περὶ τὸν ἀέρα τὸν ὠδὲ κάτω πλανᾶται, κάκει τῶν σὺν αὐτῷ δαιμόνων ὡς ὁμοίων ἐν τῇ ἀπειθείᾳ ἐξουσιάζων, φαντασίας μὲν δι' αὐτῶν ἐνεργεῖ τοῖς ἀπατωμένοις, ἐπιχειρεῖ δὲ τοῖς ἀνερχομένοις ἐμποδίζειν· καὶ περὶ τούτου φησὶν ὁ Ἀπόστολος· Κατὰ τὸν ἄρχοντα τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος, τοῦ πνεύματος (54) καὶ τῶν ἐνεργούντων ἐν τοῖς υἱοῖς τῆς ἀπειθείας. Ἦλθε δὲ (55) ὁ Κύριος, ἵνα τὸν μὲν διάβολον καταβάλλῃ, τὸν δὲ ἀέρα καθάρσῃ, καὶ ὠδοποίησῃ ἡμῖν τὴν εἰς οὐρανοὺς ἄνοδον, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος, διὰ τοῦ καταπετάσματος, τοῦτ' ἔστι τῆς σαρκὸς αὐτοῦ· τοῦτο δὲ ἔδει γενέσθαι διὰ τοῦ θανάτου· ποίῳ δ' ἂν ἄλλῳ θανάτῳ ἐγένονε ταῦτα ἢ τῷ ἐν ἀέρι γενομένῳ, φησὶ (56) δὴ τῷ σταυρῷ; Μόνος γὰρ ἐν τῷ ἀέρι τις ἀποθνήσκει, ὁ σταυρῷ τελειούμενος. Διὸ καὶ εἰκότως τοῦτον ὑπέμεινεν ὁ Κύριος. Οὕτω γὰρ ὑψωθείς, τὸν μὲν ἀέρα ἐκαθάριζεν ἀπὸ τῆς διαβολικῆς καὶ πάσης τῶν δαιμόνων ἐπιβουλῆς λέγων· Ἐθεώρουν τὸν Σατανᾶν ὡς ἀστραπὴν πεσοῦντα· τὴν δὲ εἰς οὐρανοὺς ἄνοδον ὠδοποιῶν ἀνεκαίνιζε λέγων πάλιν· Ἄρατε πύλας, οἱ ἄρχοντες, ὑμῶν, καὶ ἐπάρθητε, πύλαι αἰώνιοι. Οὐ γὰρ αὐτὸς ὁ Λόγος ἦν ὁ χρήζων ἀνολίξεως τῶν πυλῶν, Κύριος τῶν πάντων ὢν· οὐδὲ κεκλεισμένον ἦν τι τῶν ποιημάτων τῷ ποιητῇ· ἀλλ' ἡμεῖς σώματος αὐτοῦ. Ὡς γὰρ ὑπὲρ πάντων αὐτὸ προσήτην εἰς οὐρανοὺς ἄνοδον.

D 26. Πρέπουν οὖν ἄρα καὶ ἀρμόζων ὁ ἐν τῷ σταυρῷ γέγονε θάνατος ὑπὲρ ἡμῶν· καὶ ἡ αἰτία τούτου εὐλογος (57) ἐφάνη κατὰ πάντα, καὶ δικαίους ἔχει τοὺς λογισμοὺς, ὅτι μὴ ἄλλως ἀλλὰ διὰ τοῦ σταυροῦ ἔδει γενέσθαι τὴν σωτηρίαν τῶν πάντων. Καὶ γὰρ οὐδ' οὕτως ἀφανῆ ἑαυτὸν οὐδὲ ἐν τῷ σταυρῷ ἀφῆκεν· ἀλλὰ κατὰ περιττόν τὴν μὲν κτίσιν ἐποίησε μαρτυρεῖν ⁷⁰ Joan. xii, 32. ⁷¹ Ephes. ii, 2. ⁷² Hebr. x, 20.

editi dé omittunt.

(56) Sic Gob. Fel. 1 an. et Seg. Alii et ed. Com-mel. toutésti.

(57) Goblerian. et Felckman. 1 anonym., εὐλο-γόν.

την τοῦ ἑαυτῆς δημιουργοῦ παρουσίαν· τὸν δὲ ἑαυ-
 του ναὸν τὸ (58) σῶμα οὐκ ἐπὶ πολὺ μένειν ἀνασχό-
 μενος, ἀλλὰ μόνον δεῖξαι νεκρὸν τῆ τοῦ θανάτου πρὸς
 αὐτὸ συμπλοκῆ, τριταῖον εὐθέως ἀνέστησε, τρόπαια
 καὶ νίκας κατὰ τοῦ θανάτου φέρων τὴν ἐν τῷ σώματι
 γενομένην ἀφθαρσίαν καὶ ἀπάθειαν. Ἡδύνατο μὲν
 γὰρ καὶ παρ' αὐτὰ τοῦ θανάτου τὸ σῶμα διεγείραι
 καὶ πάλιν δεῖξαι ζῶν· ἀλλὰ καὶ τοῦτο καλῶς προῖδὼν
 ὁ Σωτὴρ οὐ πεποίηκεν. Εἶπε γὰρ ἂν τις μηδὲν
 αὐτὸ τεθνηκέναι, ἢ μηδὲ τέλος αὐτοῦ τὸν θάνατον
 ἐψαυκέναι, εἰ παρ' αὐτὰ τὴν ἀνάστασιν ἦν ἐπιδείξας.
 Τάχα δὲ καὶ ἐν Ἰσρ τοῦ διαστήματος ὄντος τοῦ τε
 θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως, ἀδηλον ἐγίνετο τὸ περὶ
 τῆς ἀφθαρσίας κλέος. Ὅθεν, ἵνα δειχθῆ νεκρὸν τὸ
 σῶμα, καὶ μίαν ὑπέμεινε μέσση ὁ Λόγος, καὶ τριταῖον
 τοῦτο πᾶσιν ἔδειξεν ἀφθαρτον Ἐνεκα μὲν οὖν τοῦ
 δειχθῆναι τὸν θάνατον ἐν τῷ σώματι, τριταῖον ἀν-
 ἔστησε τοῦτο· ἵνα δὲ μὴ ἐπὶ πολὺ διαμείναν καὶ φθα-
 ρὲν τέλος ὑστερον ἀναστήσας ἀπιστηθῆ, ὡς οὐκ αὐτὴ,
 ἀλλ' ἕτερον σῶμα φέρων· Ἐμελλε γὰρ ἂν τις καὶ διὰ
 τὸν (59) χρόνον ἀπιστεῖν τῷ φαινομένῳ, καὶ ἐπιλαν-
 θάνεσθαι τῶν γενομένων· διὰ τοῦτο οὐ πλείω τῶν
 τριῶν ἡμερῶν ἠνέσχετο, οὐδὲ ἐπὶ πολὺ τοὺς ἀκούσαν-
 τας αὐτοῦ περὶ τῆς ἀναστάσεως παρελιχσεν· ἀλλ'
 ἔτι τῶν ἀκοῶν αὐτῶν ἑναυλον ἐχόντων [Ἰσως ἐχου-
 σῶν] τὸν λόγον, καὶ ἔτι τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν ἐκδε-
 χομένων, καὶ τῆς διανοίας αὐτῶν ἠρητημένης, καὶ
 ζώντων ἐπὶ γῆς ἔτι, καὶ ἐπὶ τόπων (60) ὄντων τῶν
 θανατωσάντων, καὶ μαρτυρούντων περὶ τοῦ θανάτου
 τοῦ κυριακοῦ σώματος, αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς ἐν τρι-
 ταίῳ διαστήματι τὸ γεγόμενον νεκρὸν σῶμα ἔδειξεν
 ἀθάνατον καὶ ἀφθαρτον· καὶ ἀνεδείχθη πᾶσιν, ὅτι
 οὐκ ἀσθενεῖα φύσεως τοῦ ἐνοικοῦντος Λόγου τέθηκε
 τὸ σῶμα, ἀλλ' ἐπὶ τῷ τὸν θάνατον ἐξαφανισθῆναι ἐν
 αὐτῷ τῆ δυνάμει τοῦ Σωτῆρος.

naturæ Verbi inhabitantis mortuum esse corpus,

27. Τοῦ μὲν γὰρ καταλεῦσθαι τὸν θάνατον, καὶ
 νίκην κατ' αὐτοῦ γεγενῆσθαι τὸν σταυρὸν, καὶ μη-
 κέτι λοιπὸν ἰσχύειν, ἀλλ' εἶναι νεκρὸν αὐτὸν ἀληθῶς,
 γκώρισμα οὐκ ὀλίγον καὶ πίστις ἐναργῆς τὸ παρὰ
 πάντων τῶν τοῦ Χριστοῦ μαθητῶν αὐτὸν καταφρο-
 νεῖσθαι, καὶ πάντας ἐπιβαίνειν κατ' αὐτοῦ, καὶ μη-
 κέτι φοβεῖσθαι τοῦτον, ἀλλὰ τῷ σημείῳ τοῦ σταυροῦ
 καὶ τῆ εἰς Χριστὸν πίστει καταπατεῖν αὐτὸν ὡς νε-
 κρὸν. Πάλαι μὲν γὰρ πρὶν τὴν θείαν ἐπιδημίαν γενέ-
 σθαι τοῦ Σωτῆρος, φοβερός ἦν καὶ αὐτοῖς τοῖς ἀγίοις
 ὁ θάνατος, καὶ (61) πάντες τοὺς ἀποθνήσκοντας ὡς
 φθειρομένους ἐθρήνον· ἄρτι δὲ τοῦ Σωτῆρος ἀνα-
 στήσαντος τὸ σῶμα, οὐκέτι μὲν ὁ θάνατός ἐστι φοβε-
 ρός, πάντες δὲ οἱ τῷ Χριστῷ πιστεύοντες, ὡς οὐδὲν
 αὐτὸν ὄντα πατοῦσι καὶ μᾶλλον ἀποθνήσκειν ἀτρούνη-
 ται, ἢ ἀρνήσασθαι τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν. Ἰσασι
 γὰρ ὄντως, ὅτι ἀποθνήσκοντες οὐκ ἀπόλλυνται, ἀλλὰ

A Creatoris præsentiam mirum in modum voluit te-
 stificari. Templum quoque suum nempe corpus non
 diu exanimè jacere sivit, sed cum illud mortis
 congressu mortuum ostendisset, tertia die statim a
 mortuis excitavit, corporis incorruptionem et indo-
 lentiam, veluti trophæa et palmas, morte victa re-
 portans. Poterat quidem statim post mortem cor-
 pus exsuscitare et vivum iterum ostendere. Verum
 id non sine magna providentia facere noluit Salva-
 tor. Siquidem inde potuisset aliquis suspicari illud
 nequaquam mortuum esse, vel non omnino

56 a morte tactum fuisse, si illico resurrexisset. Fortas-
 sis etiam si eodem temporis spatio mors et resurrec-
 tio evenissent, incorruptionis decus incertum et
 ignotum fuisset. Quocirca, ut corpus mortuum
 fuisse constaret, media una die passum est Verbum,
 et corpus tertia die omnibus incorruptum ostendit.
 Itaque, ut corpus vere mortuum fuisse manifestum
 esset, illud tertia die exsuscitavit. Ne autem id in-
 credible videretur, aliudque eum habere corpus
 putarent homines, si nimirum non nisi post multum
 temporis, cum jam penitus fuisset corruptum, illud
 vitæ reddidisset (nec enim defuissent qui propter
 longiorem moram fidem non adhiberent, et quæ
 acta essent obliviscerentur) : idcirco non amplius
 quam tres dies expectavit, neque illos qui se de
 resurrectione dicentem audierant in longius distul-
 lit ; sed cum ejus verbis illorum aures adhuc per-
 sonarent ; cum cum adhuc attentis exspectarent
 oculis, et animo essent suspensi ; cum adhuc in
 terra viverent et iisdem in locis versarentur qui
 illum occiderant et mortis Domini corporis testes
 erant ; ipse Dei Filii corpus, quod trium dierum
 spatio mortuum fuerat, immortale et incorruptum
 exhibuit, palamque factum est non imbecillitate
 sed ut mors virtute Salvatoris in ipso destrueretur.

27. Mortem enim dissolutam esse et cruce devi-
 ctam, nec eam amplius vim ullam habere, sed vere
 mortuam esse, non tenue argumentum sed certis-
 simum indicium est, quod ab omnibus Christi disci-
 pulis illa contemnatur, omnesque eidem insultent,
 nec jam ab illis timeatur, sed signo crucis et
 fide Christi tanquam mortua conculcetur. Olim si-
 quidem ante divinum Salvatoris adventum, ipsis
 etiam sanctis mors erat terribilis, cunctique eos
 qui moriebantur tanquam pereuntes deflebant. Jam
 autem, postquam Salvator corpus suum a mortuis
 excitavit, mors non amplius terribilis est, sed om-
 nes, qui Christo credunt, eam tanquam quæ nihil
 sit calcant, potiusque mori eligunt quam fidem
 Christi negare. Nimirum certo sciunt se moriendo
 non perire, sed vivere et incorruptos per resurrec-
 tionem fieri. Ille autem qui nobis antea morte im-

(58) Seguer. τὸ habet. quod alii et editi omittunt.

(59) Sic Gobler. Felckm. 1 an. et Seguerianus. Alii et editi, αὐτόν. lidem paulo ante διαμείναν habent. ubi alii et editi, διαμείνον.

(60) Sic Gob. et Felck. 1 an. At alii et editi, τόπων.

Mox ibid. Seguer. μαρτύρων τοῦ θανάτου.

(61) Hæc verba, φοβερός ἦν καὶ αὐτοῖς τοῖς ἀγίοις ὁ θάνατος, καὶ, absunt a Gobler. Felckm. 1 an. et Seguer.

probe insultabat diabolus, solutis mortis doloribus⁷⁵, solus vere mortuus mansit; cujus quidem rei signum est, quod homines antequam Christo credant mortem ut terribilem intueantur et refugiant: postea vero quam ad illius fidem et doctrinam transierint, adeo fortiter mortem spernuunt, ut et mira alacritate ad eam properent et testes fiant resurrectionis quam Salva-or contra illam produxit. Hinc ipsi etiam infantes mori festinant, seseque contra mortem non viri tantum sed et mulieres exercent. Ita scilicet infirma facta est ut et mulieres, quas prius deceperat, nunc illi velut mortuæ et dissolutæ illudant. Quemadmodum enim si tyrannus aliquis a vero rege superatus, manibus ac pedibus vincitur, nemo jam illac transierit, quin eum irrideat, verberet ac distrahat, ejus furor et sævitiam ob victoriam a rege de illo reportatam non amplius extimescens: ita devicta morte et a Salvatore in cruce velut in cippo pedibus manibusque ligatis exposita, omnes, qui in Christo transierunt, eam **57** intrepide calcant, et Christo dantes testimonium, mortem derident et acriter objurant, ea quæ supra scripta sunt dicentes: *Ubi est, mors, victoria tua? Ubi tuus, inferne, stimulus*⁷⁶?

ζουσι τὸν θάνατον, ἐπιχερτομούντες αὐτῷ καὶ τὰ ἄνωθεν κατ' αὐτοῦ (66) γεγραμμένα λέγοντες, *Πού σου, θάνατε, τὸ ῥίχος; Πού σου, ᾄδη, τὸ κέντρον;*

28. Num igitur tenuæ et exile istud est mortis imbecillitatis indicium? Num leve est victoriae de ea a Salvatore reportatæ argumentum, quod Christiani pueri et puellæ præsentem vitam despiciant, et mortem meditentur? Homo quidem ex natura mortem corporisque dissolutionem reformidat: unde id summopere admirandum est, quod qui crucis fidem induit, ea quæ sunt secundum naturam respuat, nec mortem propter Christum pertimescat. Nimirum quemadmodum si quis, cum ignis vim naturalem comburendi habeat, aliquid esse diceret quod flammam ejus non metueret, sed potius ejus argueret infirmitatem, quale scilicet de Indorum amianto refertur: cui ista asseveranti si quis credere nolens, rem ipsam per se vellet experiri, is amiantum induens, eumque igni objiciens, ita profecto ipsius ignis contra amiantum imbecillitatem exploratam per se ipse haberet: vel quemadmodum si quis victum tyrannum videndi desiderio teneretur, necesse est se in regionem et imperium victoris conferat, illicque eum, qui aliis formidandus erat, factum imbecillum intuetur: ita si quis post res tantas, post tot in Christo effectus

⁷⁵ Act. II, 24. ⁷⁶ I Cor. xv, 55; Ose. XIII, 14.

(62) Sic Gob. Fel. I an. et Seg. Alii et editi, *πονηρῶς.*

(63) Seguerianus, *πιστεύουσιν.*

(64) Seguer., *γεγενημένης.*

(65) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. I an. Alii vero et ed. Commel., αὐτῷ ὡς νεκροῦ καὶ παρειμένου.

(66) Κατ' αὐτοῦ deest in Gobler. et Felckm. I anon.

(67) Art. ὁ deest in Gobler. Felckm. I an. et Se-

καὶ ζῶσι, καὶ ἀφθαρτοὶ διὰ τῆς ἀναστάσεως γίνονται. Ἐκεῖνος δὲ ὁ πάλαι τῷ θανάτῳ πονηρῶς (62) ἐναλλόμενος διάβολος, λυθεισῶν αὐτοῦ τῶν ὀδίνων, ἔμεινε μόνος ἀληθῶς νεκρὸς. Καὶ τούτου τεκμήριον, ὅτι, πρὶν πιστεύουσιν (63) οἱ ἄνθρωποι τῷ Χριστῷ, φοβερὸν τὸν θάνατον ὀρώσι καὶ δειλιῶσιν αὐτόν· ἐπειδὴ δὲ εἰς τὴν ἐκεῖνος πίστιν καὶ διδασκαλίαν μετέλθωσι, τοσοῦτον καταφρονοῦσι τοῦ θανάτου, ὡς καὶ προθύμως ἐπ' αὐτὸν ὄρμῃν, καὶ μάρτυρας γίνεσθαι τῆς κατ' αὐτοῦ παρὰ τοῦ Σωτῆρος γενομένης (64) ἀναστάσεως. Καὶ γὰρ ἐτι νήπιοι ὄντες τὴν ἡλικίαν, σπεύδουσιν ἀποθνήσκειν, καὶ μελετῶσι κατ' αὐτοῦ τοῖς ἀσκήσεσιν οὐ μόνον ἄνδρες, ἀλλὰ καὶ γυναῖκες. Οὕτως ἀσθενῆς γέγονε, ὡς καὶ γυναῖκας τὰς ἀπαθηθείσας τὸ πρὶν παρ' αὐτοῦ νῦν παίζειν αὐτὸν ὡς νεκρὸν καὶ παρειμένον (65). Ὡς γὰρ τυράννου καταπολεμηθέντος ὑπὸ γνησίου βασιλέως, καὶ δεθέντος τοὺς πόδας καὶ τὰς χεῖρας, πάντες λοιπὸν οἱ διαβαίνοντες καταπαίζουσι αὐτοῦ, τύποντες καὶ διασύροντες, οὐκ ἐτι φοβούμενοι τὴν μάστιγαν αὐτοῦ καὶ τὴν ἀγριότητα διὰ τὸν νικῆσαντα βασιλέα· οὕτω καὶ τοῦ θανάτου νικηθέντος καὶ στηλιτευθέντος ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἐν τῷ σταυρῷ, καὶ δεδεμένου τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας, πάντες οἱ ἐν Χριστῷ διαβαίνοντες αὐτὸν καταπατοῦσι, καὶ μαρτυροῦντες τῷ Χριστῷ χλευάζουσι, καὶ μαρτυροῦντες τῷ Χριστῷ χλευάζουσι, καὶ μαρτυροῦντες τῷ Χριστῷ χλευάζουσι, καὶ μαρτυροῦντες τῷ Χριστῷ χλευάζουσι.

28. Ἄρ' οὖν τουτο μικρὸς ἔλεγχός ἐστι τῆς τοῦ θανάτου ἀσθενείας; Ἡ μικρὰ ἐστὶν ἀπόδειξις τῆς κατ' αὐτοῦ γενομένης νίκης παρὰ τοῦ Σωτῆρος, ὅταν οἱ ἐν Χριστῷ παῖδες καὶ νέα κόραι παρορωσι τὸν ἐνταῦθα βίον καὶ ἀποθانهῖν μελετῶσιν; Ἔστι μὲν γὰρ κατὰ φύσιν ἄνθρωπος δειλιῶν τὸν θάνατον καὶ τὴν τοῦ σώματος διάλυσιν· τὸ δὲ παραδοξότατον τοῦτο ἐστίν, ὅτι ὁ (67) τὴν τοῦ σταυροῦ πίστιν ἐνδυσάμενος καταφρονεῖ καὶ τῶν κατὰ φύσιν, καὶ τὸν θάνατον οὐ δειλιᾷ διὰ τὸν Χριστόν. Καὶ ὡς περ τοῦ πυρὸς ἔχοντος κατὰ φύσιν τὸ καλεῖν, εἰ λέγοι τις εἶναί τι τὸ μὴ δειλιῶν αὐτοῦ τὴν καύσιν, ἀλλὰ καὶ μέλλον ἀσθενῆς αὐτὸ δεικνύον, οἷον δὴ λέγεται τὸ παρὰ τοῖς Ἰνδοῖς ἀμίαντον (68)· εἶτα ὁ τῷ λεγομένῳ μὴ πιστεύων, εἰ πείραν θελήσει λαβεῖν τοῦ λεγομένου, πάντως τὸ ἀκαυστον ἐνδυσάμενος καὶ προσβαλὼν πυρὶ, πιστοῦται λοιπὸν τὴν κατὰ [σῶσιν τοῦτου] τοῦ πυρὸς ἀσθενείαν· ἢ ὡς, εἰ τις τὸν τυράννον δεδεμένον ἰδεῖν θελήσει, πάντως εἰς τὴν τοῦ νικησαντος χώραν καὶ ἀρχὴν παρελθὼν, ὁρᾷ τὸν ἄλλοις φοβερὸν ἀσθενῆ γινόμενον· οὕτως εἰ τις ἐστὶν ἀπιστος, καὶ ἀκμὴν (69) μετὰ τσαυτὰ, καὶ μετὰ τοὺς τοσοῦτους ἐν Χριστῷ γενομένους μάρτυρας, καὶ μετὰ τὴν καθ' ἡμέ-

guer.

(68) Amiantus, teste Plinio, *Natur. Histor. lib. xxxvi*, lapis est alumini similis. Ex eo telas texti ait Diosc., lib. v, c. 915, quæ in ignem injectæ ardent quidem, non autem comburuntur, sed splendorior evadunt.

(69) Καὶ ἀκμὴν non habent Gobler. Fel. I an. et Seg. Mox καὶ ante μετὰ τὴν, etc., habet Anglic. Alii et editio Commel. omittunt.

ραν γινομενην κατά τοῦ θανάτου χλεύην παρά τῶν ἐν Χριστῷ διαπρεπόντων, ὅμως, εἰ ἔτι τὴν διάνοιαν ἀμφίβολον ἔχει περὶ τοῦ κατηγορηθῆαι τὸν θάνατον, καὶ τέλος ἐσχηκέναι, καλῶς μὲν ποιεῖ θαυμάζων περὶ τοῦ τηλικούτου· πλὴν μὴ σκληρῶς εἰς ἀπιστίαν, μηδὲ ἀναϊδῆς πρὸς τὰ οὕτως ἐναργῆ γινέσθω. Ἄλλ' ὡσπερ ὁ τὸν ἀμίαντον λαβὼν γινώσκει τὸ ἀκαυστον (70) τοῦ πυρὸς πρὸς αὐτὸ, καὶ ὁ τὸν τύραννον δεδεμένον θέλων ὄρᾶν, εἰς τὴν τοῦ νικῆσαντος ἀρχὴν παρέρχεται· οὕτω καὶ ὁ ἀπιστῶν περὶ τῆς τοῦ θανάτου νίκης λαμβανέτω τὴν πίστιν τοῦ Χριστοῦ, καὶ εἰς τὴν τοῦτου διδασκαλίαν παρερχέσθω· καὶ ἔσεται τοῦ θανάτου τὴν ἀσθένειαν, καὶ τὴν κατ' αὐτοῦ νίκην. Πολλοὶ γὰρ πρότερον ἀπιστοῦντες καὶ χλευάζοντες, ὕστερον πιστεύσαντες, οὕτω κατεφρόνησαν τοῦ θανάτου, ὡς καὶ μάρτυρας αὐτοῦ (71) γενέσθαι τοῦ Χριστοῦ.

29. Εἰ δὲ τῷ σημείῳ τοῦ σταυροῦ καὶ τῇ πίστει τῇ εἰς Χριστὸν καταπατεῖται ὁ θάνατος, δῆλον ἂν εἴη παρὰ ἀληθείᾳ δικαζούσῃ μὴ ἄλλον εἶναι ἄλλ' ἢ αὐτὸν τὸν Χριστὸν, τὸν κατὰ τοῦ θανάτου τρόπαια καὶ νίκας ἐπιδειξάμενον, κάκεινον ἐξασθενῆσαι ποιήσαντα· καὶ εἰ πρότερον μὲν ἴσχυεν ὁ θάνατος, καὶ διὰ τοῦτο φοβερός ἦν, ἄρτι δὲ μετὰ τὴν ἐπιδημίαν τοῦ Σωτήρος καὶ τὸν τοῦ σώματος αὐτοῦ θάνατον καὶ τὴν ἀνάστασιν καταφρονεῖται· φανερόν ἂν εἴη παρ' αὐτοῦ τοῦ ἐπι τὸν σταυρὸν ἀναβάντος Χριστοῦ κατηγορηθῆαι καὶ νενικῆσθαι τὸν θάνατον. Ὡς γὰρ, ἐὰν μετὰ νύκτα γένηται ἥλιος, καὶ πᾶς ὁ περίγειος τόπος καταλάμπηται ὑπ' αὐτοῦ, πάντως οὐκ ἔστιν ἀμφίβολον, ὅτι ὁ τὸ φῶς ἐφαπλώσας ἥλιος πανταχοῦ αὐτός ἐστιν ὁ καὶ τὸ σκότος ἀπελάσας, καὶ τὰ πάντα φωτίζας· οὕτω, τοῦ θανάτου καταφρονηθέντος καὶ καταπατηθέντος, ἀφ' οὗ γέγονεν ἡ τοῦ Σωτήρος ἐν σώματι σωτηρία ἐπιφάνεια καὶ τὸ τέλος τοῦ σταυροῦ, πρόδηλον ἂν εἴη, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ Σωτὴρ ὁ καὶ ἐν σώματι φανερός, ὁ τὸν θάνατον καταργήσας, καὶ κατ' αὐτοῦ τρόπαια καθ' ἡμέραν ἐν τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς ἐπιδεικνύμενος. Ὅταν γὰρ ἴδῃ τις ἀνθρώπους ἀσθενεῖς ὄντας τῇ φύσει, προπηδῶντας εἰς τὸν θάνατον, καὶ μὴ καταπτῆσοντας αὐτοῦ τὴν φθορὰν, μηδὲ τὰς ἐν ἔδῳ καθόδους δειλιῶντας, ἀλλὰ προθύμῳ ψυχῇ προκαλουμένους αὐτὸν, καὶ μὴ πτήσοντας βασάνους, ἀλλὰ μᾶλλον τῆς ἐνταῦθα ζωῆς προκρίνοντας διὰ τὸν Χριστὸν τὴν εἰς τὸν θάνατον ὁρμὴν· ἢ καὶ ἐὰν θεωρῶς τις γένηται ἀνδρῶν καὶ θηλειῶν καὶ παιδῶν νέων ὁρμώντων καὶ ἐπιπηδῶντων εἰς τὸν θάνατον διὰ τὴν εἰς Χριστὸν εὐσέθειαν, τίς οὕτως ἐστὶν εὐήθης, ἢ τίς οὕτως ἐστὶν ἀπιστος, τίς δὲ οὕτω τὴν διάνοιαν πεπηρωται, ὡς μὴ νοεῖν καὶ λογίζεσθαι, ὅτι ὁ Χριστός, εἰς ὃν μαρτυροῦσιν οἱ ἄνθρωποι, αὐτὸς τὴν κατὰ τοῦ θανάτου νίκην ἐκάστω παρέχει καὶ δίδωσιν, ἐξασθενεῖν αὐτὸν ποιῶν ἐν ἐκάστω τῶν αὐτοῦ ἦν πίστιν ἔχόντων, καὶ τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ φορῶντων; Καὶ γὰρ ὁ τὸν ὄφιν βλεπῶν καταπατούμενον, εἰδὼς αὐτοῦ μάλιστα τῆ· προτέραν ἀγριότητα,

(70) Anglic. Gobler. Felckm. f an. et Seg., ἄκαυστον.

A martyres, post quotidie irrisam mortem ab insignioribus Christi athletic; si quis, inquam, post hæc omnia non credat, adhucque dubitet utrum mors destructa sit et finem habuerit: recte quidem æget si rem tantam admiretur. Verumtamen, ne difficilis fiat ad credendum, nec impudens sit in rebus adeo evidentibus; sed ut ille qui amiantum accepit, eum ab igne non comburi cognoscit, ut item ille qui vincitum tyrannum videre cupit, in victoris imperium transit: ita, si quis de morte victa dubitet, Christi fidem accipiat, et ad ejus scholam transeat, tuncque mortis imbecillitatem, ac de ea reportatam victoriam videbit. Siquidem multi qui prius credere renuerant ac nos irriserant, postquam crediderunt, adeo fortiter mortem contempserunt, ut etiam ipsi martyres Christi fierent.

29. Porro, si signo crucis et Christi fide mors conculcatur: judice veritate, concludendum est neminem alium præter ipsum Christum esse, qui palmas et triumphos de morte retulerit eamque debilitaverit; si item mors, quæ antea multum valebat, et hanc ob causam terribilis erat, jam post Salvatoris adventum et ejus corporis mortem ac resurrectionem contemnitur: sane inde manifestum fuerit mortem ab ipso Christo, qui in crucem ascendit, deletam et devictam esse. Namque non secus ac post noctem oriente sole totumque terrarum orbem suis radiis illuminante, nemini dubium est quin sol, qui suam lucem ubique diffundit, ipse etiam sit qui tenebras repulerit et cuncta illustravit: ita, cum mors contemni et calcari cœperit ex quo Salvator corpore indutus ad nos salutariter advenit ac in cruce mortuus est; inde sane evidens est ipsum Salvatorem, qui in corpore apparuit, mortem destruxisse, quotidieque in suis discipulis tropæa de illa excitare. Si quis enim viderit homines natura imbecilles ad mortem fidenter convolare, nec ejus corruptionem **58** formidare, aut descensum ad inferos refugere, sed alacri animo illam provocare; nec tormenta timere, sed potius Christi amore mortem præsentis vitæ præferre: si quis item spectator fuerit virorum, mulierum tenerorumque puerorum qui, sua in Christum pietate impulsus, ad mortem concurrunt et properant; quis ita stolidus, vel incredulus aut mente obcæcatus fuerit, ut non intelligat et cogitet Christum, cui testes esse merentur homines, singulis victoriam adversus mortem tribuere et concedere, illamque in omnibus, qui ejus fidem habent, et crucis signum gerunt, infirmare? Enimvero, qui serpentem proteri cernit, maxime si ejus feritatem antea non ignoraverit, nihil jam dubitat quin ille mortuus penitusque extinctus sit, nisi forte is mente captus fuerit, nec sanos corporis habuerit sensus. Quis enim leonem pueris ludibrio esse videns ignoret

(71) Seguer., αὐτοῦς.

vel illum mortuum esse, vel saltem vim suam omnem amisisse? Itaque quemadmodum hæc vera esse ipsis etiam oculis patet, sic, quandoquidem mors a Christi fidelibus irridetur et contemnitur, nemo jam credere refugiat, nemo jam dubitet quin mors a Christo destructa ejusque corruptio dissoluta et deleta fuerit.

οὕτω παιζομένου καὶ καταφρονουμένου τοῦ θανάτου ἀμφιβαλλέτω, μηδὲ γενέσθω τις ἄπιστος, ὅτι ὑπὸ διαλέλνται καὶ πέπνται.

30. Itaque mortem a Christo esse exstinctam, et crucem Dominicam tropæi instar adversus illam fuisse collocatam non levi argumento sunt ea quæ diximus. Quod autem immortalis corporis resurrectio a communi omnium servatore Christo, qui vera vita est, effecta fuerit, res ipsæ multo evidentius quam verba probant his scilicet qui sanum habent mentis oculum. Si enim, ut ostendimus, mors destructa est, eamque omnes propter Christum conculcant, multo magis ipse illum proprio corpore primus conculcavit et destruxit. Morte porro ab illo interempta quid restabat nisi ut corpus resurgeret, et tropæum adversus mortem fieret? Quomodo enim mors destructa esse videretur, nisi Dominicum corpus resurrexisset? Si cui autem hæc ad ejus resurrectionem probandam satis non fuerint, saltem ex his quæ oculis obvia sunt fidem dictis habeat. Nam si mortuus nihil prorsus agere potest, sed ejus memoria usque ad sepulcrum duntaxat viget, ac deinceps desinit; si vero soli viventes agunt, solique apud homines aliquid possunt efficere; videat certe qui velit et ex his quæ viderit veritatem seipso judice fateatur. Cum enim tot et tanta Salvator in hominibus efficiat; cum tot undique Græcis et barbaris occulte quotidie persuadeat ut suam fidem amplectantur, et suæ doctrinæ omnes obediant: num adhuc dubitabit aliquis utrum a Salvatore facta sit resurrectio et vivat Christus, imo vero ipse sit vita? An ergo mortui est mentes hominum ita compungere, ut patriis legibus repudiatis, Christi doctrinam sequantur? Aut si nihil agit (nam id mortui proprium est), quomodo ipse agentes et viventes ab agendo coercet, ita ut adulter jam non adulteret, homicida non interficiat, injustus neminem fraudet, et ex impio pius quis evadat? Qui fieri potest, si non resurrexit, sed mortuus est, ut dæmones, quos deos false appellant et venerantur infideles, ipse expellat, persequatur et profliget? Ubi enim Christus Christique fides nominatur, inde omnis idololatria exturbatur, omnes statim dæmonum fraudes ac fallaciæ **59** patefiunt, nullusque dæmon vel ipsum solum nomen ferre potest, sed eo vel audito mox aufugit et abit. Hoc profecto mortui non opus est,

(72) Sic Seguer. Basil. Gobler. et Felckm. 4 an. Alii et editi, ἐπεστράφη. Ibid. mox Seguer., ἔχοι.

(73) Sic Seguer.; ἑαυτοῦ item habent Anglic. et Basl. Alii vero et editi, αὐτοῦ τῆν.

(74) Sic Seg. Basil. et Anglic. qui postremus αὐταρχες habet. Gobl. et Felckm. 4 an. Et δὲ οὕτω μὴ

οὐκ ἀμφιβάλλει λοιπὸν, ὅτι νεκρὸς ἐστὶ καὶ τέλει ἐξησθῆναι, ἐκτὸς εἰ μὴ τὴν διάνοιαν ἀπεστράφη (72), καὶ οὐδὲ τὰς τοῦ σώματος αἰσθήσεις ὑγιαίνουσας ἔχει. Τίς γὰρ, καὶ λόντα παιζόμενον ὑπὸ παιδίων ὄρων, ἀγνοεῖ τοῦτον ἢ νεκρὸν γενόμενον ἢ πᾶσαν ἀπολέσαντα τὴν ἑαυτοῦ (73) δύναμιν; Ὡσπερ οὖν ταῦτα ἀληθῆ εἶναι τοῖς ὀφθαλμοῖς ἔξεστιν ὁρᾶν, ὑπὸ τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων, μηκέτι μηδεὶς Χριστοῦ κατήγγηται ὁ θάνατος, καὶ ἡ τούτου φοβρὰ

30. Τοῦ μὲν οὖν κατηγγῆσθαι τὸν θάνατον, καὶ τρόπαιον εἶναι κατ' αὐτοῦ τὸν κυριακὸν σταυρὸν, οὐ μικρὸς ἔλεγχος τὰ προειρημένα. Τῆς δὲ γενομένης λοιπὸν ἀθανάτου ἀναστάσεως τοῦ σώματος παρὰ τοῦ κοινου πάντων σωτῆρος καὶ ζωῆς ὄντως Χριστοῦ ἐναργεστέρα τῶν λόγων ἢ διὰ τῶν φαινομένων ἀποδείξεις ἐστὶ τοῖς τὸν ὀφθαλμὸν τῆς διανοίας ἔχουσιν ὑγιαίνοντα. Εἰ γὰρ κατήγγηται ὁ θάνατος, ὡς ὁ λόγος ἔδειξε, καὶ διὰ τὸν Χριστὸν πάντες αὐτὸν καταπατοῦσι· πολλῶν πλέον αὐτὸν πρῶτος κατεπάτησε τῷ ἴδιῳ σώματι καὶ κατήγγησεν αὐτόν. Τοῦ δὲ θανάτου νεκρωθέντος ὑπ' αὐτοῦ, τί ἔδει γενέσθαι ἢ τὸ σῶμα ἀναστῆναι, καὶ τοῦτο δειχθῆναι κατ' αὐτοῦ τρόπαιον; Ἡ πῶς γὰρ ἂν ἐφάνη καταργηθεὶς ὁ θάνατος, εἰ μὴ τὸ σῶμα τὸ κυριακὸν ἦν ἀναστάν; Εἰ δὲ τῆ μὴ αὐτάρκης (74) ἢ ἀποδείξεις αὐτῆ περὶ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ, κἄν ἐκ τῶν ἐν βίῃ γενομένων πιστοῦται τὸ λεγόμενον. Εἰ γὰρ δὴ νεκρὸς τις γεόμενος οὐδὲν ἐνεργεῖν δύναται, ἀλλὰ μέχρι τοῦ μνήματός ἐστιν αὐτῷ ἡ χάρις, καὶ πέπνται λοιπὸν· μόνων δὲ τῶν ζώντων εἶσιν αἱ πράξεις καὶ αἱ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους ἐνεργεῖαι· ὁράτω δὴ ὁ βουλόμενος, καὶ γενέσθω δικαστῆς ἐκ τῶν ὁρωμένων τὴν ἀλήθειαν ὁμολογῶν. Τοσαῦτα γὰρ τοῦ Σωτῆρος ἐνεργούντος ἐν ἀνθρώποις, καὶ καθ' ἡμέραν πανταχόθεν ἀπὸ τε τῶν τῆν Ἑλλάδα καὶ τὴν βάρβαρον οἰκούντων τοσοῦτον πλῆθος ἀοράτως πειθόντος εἰς τὴν ἑαυτοῦ (75) πίστιν παρελθεῖν, καὶ πάντας ὑπακούειν τῇ αὐτοῦ διδασκαλίᾳ· ἄρ' ἐτι τις τὴν διάνοιαν ἀμφίβολου ἐξεῖ εἰ γέγονεν ἀνάστασις ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος, καὶ ζῆ ὁ Χριστὸς, μᾶλλον δὲ αὐτὸς ἐστὶν ἡ ζωὴ; Ἄρα δὲ νεκροῦ ἐστὶ τὰς μὲν διανοίας τῶν ἀνθρώπων κατανύττειν (76), ὥστε τοὺς πατρικοὺς ἀρνεῖσθαι νόμους, τὴν δὲ Χριστοῦ διδασκαλίαν προσκυνεῖν; Ἡ πῶς, εἴπερ οὐκ ἐστὶν ἐνεργῶν, νεκροῦ γὰρ ἴδιόν ἐστι τοῦτο, αὐτὸς τοὺς ἐνεργούντας καὶ ζῶντας τῆς ἐνεργείας παύει, ὥστε τὸν μὲν μοιχὸν μηκέτι μοιχεύειν, τὸν δὲ ἀνδροφόνον μηκέτι φονεύειν, τὸν δὲ ἀδικούντα μηκέτι πλεονεκτεῖν, καὶ τὸν ἀσεβῆ λοιπὸν εὐσεβεῖν; Πῶς δὲ, εἰ μὴ ἀνέστη, ἀλλὰ νεκρὸς ἐστὶ, τοὺς λεγομένους ὑπὸ τῶν ἀπίστων ζῆν ψευδοθεοὺς καὶ θρησκευομένους δαίμονας αὐτὸς ἀπελαύνει, καὶ διώκει, καὶ καταβάλλει; Ἐνθα γὰρ ὀνομάζεται Χριστὸς καὶ ἡ τούτου πίστις, ἐκείθεν πᾶσα μὲν εἰδωλολατρεία καθαιρεῖται,

αὐτάρκης. Alii et editi, Et δὲ μήπω αὐτάρκης.

(75) Sic Seg. Gob. Fel. 4 an. et Ang. Alii et ed., αὐτοῦ.

(76) Sic Seguer. Gobl. Felck. 4 an. et Angl. Alii et editi, κατανοίγειν.

πᾶσα δὲ δαιμόνων ἀπάτη ἐλέγχεται, πᾶς δὲ δαίμων οὐδὲ τὸ ἔνομα ὑποφέρει (77), ἀλλὰ καὶ μόνον ἀκούσας, φυγὰς οἴχεται. Τοῦτο δὲ οὐ νεκροῦ τὸ ἔργον, ἀλλὰ ζῶντος καὶ μάλιστα Θεοῦ. Ἄλλως τε καὶ γελοῖον ἂν εἴη τοὺς μὲν διωκομένους ὑπ' αὐτοῦ δαίμονας, καὶ τὰ καταργούμενα εἰδῶλα λέγειν ζῶντας εἶναι, τὸν δὲ ἀπελαύνοντα, καὶ τῇ ἑαυτοῦ δυνάμει μηδὲ φανῆναι ποιῶντα τούτους, ἀλλὰ καὶ ὁμολογούμενον ὑπὸ πάντων εἶναι Θεοῦ Υἱόν, τοῦτον λέγειν εἶναι νεκρόν.

31. Μέγαν δὲ καὶ (78) καθ' ἑαυτῶν τὸν ἐλεγχον οἱ ἀπιστοῦντες τῇ ἀναστάσει προβάλλονται, εἰ τὸν λεγόμενον παρ' αὐτῶν νεκρὸν τὸν Χριστὸν ἅπαντες δαίμονες καὶ οἱ προσκυνοῦμενοι παρ' αὐτῶν θεοὶ οὐ διώκουσιν, ἀλλὰ μᾶλλον ὁ Χριστὸς τοὺς πάντας ἐλέγχει νεκρούς. Εἰ γὰρ ἀληθὲς τὸν νεκρὸν μηδὲν ἐνεργεῖν, ἐργάζεται δὲ τοσαῦτα καθ' ἡμέραν ὁ Σωτὴρ, ἔλκων εἰς εὐσέβειαν, πειθῶν εἰς ἀρετὴν, διδάσκων περὶ ἀθανασίας, εἰς πόθον τῶν οὐρανίων ἐνάγων (79), ἀποκαλύπτων τὴν περὶ Πατρὸς γῶσιν, τὴν κατὰ τοῦ θανάτου δυνάμειν ἐμπνέων, ἐκάστῳ δεικνύων ἑαυτὸν, καὶ τὴν εἰδώλων ἀθεοῦτητα καθαιρῶν· τούτων δὲ οὐδὲν δύνανται οἱ παρὰ τοῖς ἀπίστοις θεοὶ καὶ δαίμονες, ἀλλὰ μᾶλλον τῇ Χριστοῦ παρουσίᾳ νεκροὶ γίνονται, ἀργὴν ἔχοντες καὶ κενὴν τὴν φαντασίαν· τῷ δὲ σημείῳ τοῦ σταυροῦ πᾶσα μὲν μαγεία παύεται, πᾶσα δὲ φαρμακεία καταργεῖται, καὶ πάντα μὲν τὰ εἰδῶλα ἐρημοῦται καὶ καταλιμπάνεται, πᾶσα δὲ ἄλογος ἡδονὴ παύεται, καὶ πᾶς τις εἰς οὐρανὸν (80) ἀπὸ γῆς ἀποβλέπει· τίνα ἂν τις εἴποι νεκρὸν; Τὸν τοσαῦτα ἐργαζόμενον Χριστόν; Ἄλλ' οὐκ ἴδιον νεκροῦ τὸ ἐργάζεσθαι. Ἡ τὸν μηδὲν ἐνεργοῦντα, ἀλλ' ὡς ἄψυχον κείμενον, ὅπερ ἴδιον ὑπάρχει τῶν δαιμόνων καὶ εἰδώλων ὡς νεκρῶν. Ὁ μὲν γὰρ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς ζῶν καὶ ἐνεργῆς ὡν καθ' ἡμέραν ἐργάζεται, καὶ ἐνεργεῖ τὴν πάντων σωτηρίαν· ὁ δὲ θάνατος ἐλέγχεται καθ' ἡμέραν αὐτὸς ἐξασθενήσας, καὶ τὰ εἰδῶλα καὶ οἱ δαίμονες μᾶλλον νεκροὶ τυγχάνοντες, ὡς ἐκ τούτου μηδένα διατάζειν εἰ περὶ τῆς τοῦ σώματος ἀναστάσεως αὐτοῦ. Ἔοικε δὲ ὁ περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ κυριακοῦ σώματος ἀπιστῶν ἀγνωστὴν δυνάμειν Θεοῦ Λόγου καὶ Σοφίας (81). Εἰ γὰρ ὅλως ἔλαβεν ἑαυτῷ σῶμα, καὶ τοῦτο ἰδιοποιήσατο κατὰ τὴν εὐλογον ἀκολουθίαν, ὡς ὁ λόγος εἶδει· τί εἶδει τὸν Κύριον ποιεῖν περὶ τούτου; ἢ ποῖον εἶδει τέλος γενέσθαι τοῦ σώματος, ἅπαξ ἐπιθάντος αὐτῷ τοῦ Λόγου; Μὴ ἀποθανεῖν μὲν γὰρ οὐκ ἠδύνατο, ἅτε δὴ (82) θνητὸν ὄν, καὶ ὑπὲρ πάντων προσφερόμενον εἰς τὸν θάνατον· οὐ χάριν καὶ ὁ Σωτὴρ αὐτὸ κατεσκεύασεν ἑαυτῷ· μείναι δὲ νεκρὸν οὐχ οἶόν τε ἦν, διὰ τὸ ζωῆς αὐτὸ ναὸν γεγενῆσθαι. Ὅθεν ἀπέθανε μὲν ὡς θνητὸν· ἀνέζησε δὲ διὰ τὴν ἐν αὐτῷ ζωῆν, καὶ τῆς ἀναστάσεως ἔστι γκώρισμα τὰ ἔργα.

32. Εἰ δ', ὅτι μὴ ὁράται, ἀπιστεῖται καὶ ἐγγεῖρθαι, ὦρα καὶ τὸ κατὰ φύσιν ἀρνεῖσθαι τοὺς ἀπιστοῦντας.

(77) Anglic., ὑποφέρειν δύναται. Mox ante οἴχεται. Seguer. φυγὰς addit; alii et editi omittunt.

(78) Καὶ deest in Gobler. et Felckm. 1 an. Paulo post Seguer. habet ei τὸν Χριστὸν τὸν λεγόμενον παρ' αὐτῶν νεκρὸν οἱ πάντες, εἰς.

(79) Seguerianus, ἐνάγων.

A sed viventis maximeque Dei. Præterea ridiculum fuerit viventes putare dæmones quos ille pellit, et idola quæ destruit, eum vero mortuum dicere qui illos pellit, et sua virtute efficit ut ne appareant quidem, quem etiam ipsi omnes fatentur esse Filium Dei.

Si enim verum sit mortuum nihil agere, tot autem et tanta quotidie agit Christus, qui nempe homines ad pietatem attrahit, qui illis ut virtutem sectentur persuadet, qui eos immortalitatem docet, et rerum cœlestium desiderio inflammat, qui sui Patris cognitionem iisdem impertit, vimque contra mortem infundit, qui denique singulis seipsum patefacit et impiam idolorum evertit superstitionem; cum contra nihil simile efficere possint infidelium dii et dæmones, sed potius Christi præsentia mortui fiant, eorumque præstigix irritæ reddantur; siquidem signo crucis omnis ars magica deficit, incantamenta omnia evanescent, idola deseruntur et relinquuntur, sedaturque insana et turpis voluptas, ac quilibet jam e terris in cœlum suspicit; quis, quæso, mortuus dicendus est? Christusne qui res tantas efficit? Atqui non proprium est mortui agere. An non potius is qui nihil prorsus agit, sed velut inaninus jacet, quod jam dæmonibus et idolis utpote mortuis convenit. At Filius Dei vivus et efficax quotidie agit et omnium salutem efficit: contra vero inmortem magis in dies infirmari idolaque et dæmones magis ac magis mortuos fieri ita clarum est, ut nemo jam amplius de Christi corporis resurrectione dubitare possit. Si quis autem adhuc fuerit qui Domini corpus resurrexisse credere renuat, is sane Dei Verbi et Sapientiæ vim ignorare videtur. Si enim vere corpus accepit, illudque convenienti ratione sibi proprium reddidit, ut nostra oratione exposuimus; quid, quæso, de illo Dominum facere oportebat, vel quis corporis finis esse debuit, postquam semel ad illud accessit Verbum? Nec enim poterat non mori, cum mortale esset et pro omnibus mortis offerretur, quæ quidem causa fuit cur sibi illud Salvator aptaverit: mortuum quoque manere non potuit, quia vitæ templum factum fuerat. Quapropter mortuum quidem est, ut mortale; revixit vero, quia vitam in se continebat, cujus sane resurrectionis indicia ipsa sunt opera.

31. Grave autem in eos, qui de resurrectione dubitant, istud fuerit argumentum, si nempe Christum, quem mortuum ipsi putant, universi dæmones ac dii, quos colunt, non persequantur, sed potius ipse Christus omnes illos mortuos esse convincat. Si enim verum sit mortuum nihil agere, tot autem et tanta quotidie agit Christus, qui nempe homines ad pietatem attrahit, qui illis ut virtutem sectentur persuadet, qui eos immortalitatem docet, et rerum cœlestium desiderio inflammat, qui sui Patris cognitionem iisdem impertit, vimque contra mortem infundit, qui denique singulis seipsum patefacit et impiam idolorum evertit superstitionem; cum contra nihil simile efficere possint infidelium dii et dæmones, sed potius Christi præsentia mortui fiant, eorumque præstigix irritæ reddantur; siquidem signo crucis omnis ars magica deficit, incantamenta omnia evanescent, idola deseruntur et relinquuntur, sedaturque insana et turpis voluptas, ac quilibet jam e terris in cœlum suspicit; quis, quæso, mortuus dicendus est? Christusne qui res tantas efficit? Atqui non proprium est mortui agere. An non potius is qui nihil prorsus agit, sed velut inaninus jacet, quod jam dæmonibus et idolis utpote mortuis convenit. At Filius Dei vivus et efficax quotidie agit et omnium salutem efficit: contra vero inmortem magis in dies infirmari idolaque et dæmones magis ac magis mortuos fieri ita clarum est, ut nemo jam amplius de Christi corporis resurrectione dubitare possit. Si quis autem adhuc fuerit qui Domini corpus resurrexisse credere renuat, is sane Dei Verbi et Sapientiæ vim ignorare videtur. Si enim vere corpus accepit, illudque convenienti ratione sibi proprium reddidit, ut nostra oratione exposuimus; quid, quæso, de illo Dominum facere oportebat, vel quis corporis finis esse debuit, postquam semel ad illud accessit Verbum? Nec enim poterat non mori, cum mortale esset et pro omnibus mortis offerretur, quæ quidem causa fuit cur sibi illud Salvator aptaverit: mortuum quoque manere non potuit, quia vitæ templum factum fuerat. Quapropter mortuum quidem est, ut mortale; revixit vero, quia vitam in se continebat, cujus sane resurrectionis indicia ipsa sunt opera.

32. Quod si ideo resurrexisse non creditur, quia non videtur; quid aliud superest quam ut ea quæ

(80) Seg. Gohl. et Felckm. 1 anon., πίστις ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανόν. Ibid. Seguerian. ἀναβλέπει. Ibidem Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anonum. mox Χριστόν habent, ubi alii, Θεόν.

(81) Anglicanus, σοφίαν.

(82) Ἄτε δὴ deest in Gobler. et Felckm. 1 an.

naturæ propria sunt negent hujusmodi homines? A Siquidem Dei proprium est, non quidem videri, sed ex operibus cognosci, uti supra diximus. Itaque si desunt opera, recte ei non apparenti credere recusant. Sin autem ipsa clamant opera et rem manifeste probant, cur ultro tam claram resurrectionis vitam negant? Etsi enim mente sint obcæcati, externis tamen sensibus invictam Christi potentiam et divinitatem licet illis aspicere. Ut enim cæcus tametsi solem non videt, attamen calore quem producit percepto, solem super terram esse **60** intelligit: ita qui contradicunt, quamvis nondum credant, quippe qui adhuc circa veritatem cæci sint, aliorum saltem qui credunt fortitudine cognita, Christi divinitatem et factam ab illo resurrectionem negare non debent. Nam si Christus mortuus jaceret, certe dæmones non fugaret, nec idola exspoliaret; nec enim mortuo obtemperarent dæmones. Sed si ejus nomine prolato palam fugantur, mortuum illum non permanere certissimum hoc indicium fuerit; præsertim cum dæmones, qui ea, quæ ab homine non videntur, ipsi vident, cognoscere facile possent, an vere Christus mortuus jaceret, nec proinde illi morem gererent. Nunc autem illum ipsum, cui impii non credunt, vident dæmones Deum esse, eamque ob causam fugiunt ac coram eo procidunt, eadem quæ olim, cum in corpore esset, dicentes: *Novimus te quis sis, tu es Sanctus Dei*⁷⁷. Et: *Sine, quid tibi et nobis, Fili Dei? Obsecro te, ne me torqueas*⁷⁸. Fatentibus itaque dæmonibus, factisque quotidie testantibus, nullus jam veritati impudenter resistat, sed omnes pro certo habeant Salvatorem corpus suum exsuscitasse, et verum esse Filium Dei, ex quo videlicet tanquam ex Patre proprium Verbum, sapientia et virtus existit, qui postea, salutis omnium causa corpore assumpto, Patris cognitione mundum universum illustravit, mortem destruxit, atque omnibus, resurrectionis promissione, ut incorrupti essent donavit, cujus primitias proprium corpus e mortuis excitavit, quod et trophæum de morte et ejus corruptione, signo crucis, exhibuit.

33. Cum porro res ita se habeant, manifestumque sit corpus Domini resurrexisse et mortem a Salvatore fuisse devictam, age, Judæorum quoque infidelitatem et gentium cachinnos retundamus. Hic enim pariter Judæi non credunt et gentiles rident, qui ei crucis ac Dei Verbi hominis facti dedecus, ut ipsis quidem videtur, vehementius insectantur. Verum utrisque mea oratione occurrere nihil gravabor, maxime cum adversus illos evidentia suppetunt argumenta. Siquidem Judæi non credentes

⁷⁷ Luc. iv, 34. ⁷⁸ Marc. v, 7.

(83) Seguer. xaf. Gobler. et Felckm. 1 an., kal et xán omittunt. Ibid. Seguer., γενομένης.

(84) Sic Seg. Alii et editi hæc verba ἠδύναντο γινώσκειν post Χριστός habent. Ibid. Seg., αὐτοῦ et φ, ubi alii et editi, αὐτῷ et δ.

(85) Gobl. et Felck. 1 an., διὰ τοῦτο πιστεύουσι kal

Θεοῦ γὰρ ἴδιον μὴ ὀρᾶσθαι μὲν, ἐκ δὲ τῶν ἔργων γινώσκεισθαι, καθάπερ kal ἐπάνω λέλεκται. Εἰ μὲν οὖν τὰ ἔργα μὴ ἔστι, καλῶς τῷ μὴ φαινομένῳ ἀπιστοῦσιν· εἰ δὲ τὰ ἔργα βοᾷ kal δεικνυσιν ἐναργῶς, διὰ τί ἐκόντες ἀρνοῦνται τὴν τῆς ἀναστάσεως οὕτω φανερώς ζωὴν; Εἰ γὰρ kal τὴν διάνοιαν ἐπηρώθησαν, ἀλλὰ κἂν ταῖς ἐξωθεν αἰσθήσεσιν ὄραν ἔστι τὴν ἀντιβρόητον τοῦ Χριστοῦ δύναμιν kal θεότητα· ἐπεὶ kal τυφλός, ἐὰν μὴ βλέπῃ τὸν ἥλιον, ἀλλὰ κἂν (83) τῆς ὑπ' αὐτοῦ γινομένης θερμῆς ἀντιλαμβάνόμενος, οἶδεν, ὅτι ἥλιος ὑπὲρ γῆς ἔστιν. Οὕτω kal οἱ ἀντιλέγοντες, εἰ kal μήπω πιστεύουσιν, ἀκμὴν τυφλώττοντες περὶ τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ κἂν ἐτέρων πιστευόντων γινώσκοντες τὴν δύναμιν, μὴ ἀρνείσθωσαν τὴν τοῦ Χριστοῦ θεότητα, kal τὴν ὑπ' αὐτοῦ γενομένην ἀνάστασιν. Δῆλον γὰρ, ὅτι, εἰ νεκρός ἔστιν ὁ Χριστός, οὐκ ἂν τοὺς δαίμονας ἐδίωκε, kal τὰ εἰδωλα ἐσκόλυε· νεκρῷ γὰρ οὐκ ἂν ὑπήκουσαν οἱ δαίμονες. Εἰ δὲ διώκονται φανερώς τῇ τούτου ὀνομασίᾳ, δῆλον ἂν εἴη μὴ εἶναι τοῦτον νεκρὸν, μάλιστα, ὅτι δαίμονες, kal τὰ μὴ βλεπόμενα τοῖς ἀνθρώποις ὀρώντες, ἠδύναντο γινώσκειν (84) εἰ νεκρός ἔστιν ὁ Χριστός, kal μηδὲλος ὑπακούειν αὐτῷ. Νῦν δὲ δ μὴ πιστεύουσιν ἀσεβεῖς, ὁρῶσιν οἱ δαίμονες, ὅτι Θεός ἔστι, kal διὰ τοῦτο φεύγουσι kal προσπίπτουσιν αὐτῷ λέγοντες (85), & kal ὅτε ἦν ἐν σώματι ἐφθέγγαντο· *Οἰδαμὲν σε τίς εἶ· σὺ εἶ ὁ ἄγιος τοῦ Θεοῦ· kal, Ἔα, τί σοι kal ἡμῖν, Υἱὸς τοῦ Θεοῦ; Δέομαί σου, μὴ με βασανίσῃς.* Δαιμόνων τοίνυν ὁμολογούντων kal τῶν ἔργων ὀσημέραι μαρτυρούντων, φανερόν ἂν εἴη, kal μηδεὶς ἀναιδεῦσθω πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ὅτι τε ἀνέστησε τὸ ἑαυτοῦ σῶμα ὁ Σωτὴρ, kal ὅτι Θεοῦ Υἱός ἔστιν ἀληθινός, ἐξ αὐτοῦ οἶα δὴ ἐκ Πατρὸς ἴδιος Λόγος kal σοφία kal δύναμις ὑπάρχων, ὃς χρόνους ὕστερον ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν πάντων ἔλαβε σῶμα, kal τὴν μὲν οἰκουμένην περὶ Πατρὸς ἐδίδαξε, τὸν δὲ θάνατον κατήγγησε, πᾶσι δὲ τὴν ἀφθαρσίαν ἐχαρίσατο διὰ τῆς ἐπαγγελίας τῆς ἀναστάσεως, ἀπαρχὴν ταύτης τὸ ἴδιον ἐγείρας σῶμα, kal τρόπαιον αὐτὸ (86) κατὰ τοῦ θανάτου kal τῆς τούτου φθορᾶς ἐπιδειξάμενος τῷ σημείῳ τοῦ σταυροῦ

33. Τούτων δὲ οὕτως ἐχόντων, kal φανερᾶς οὐσίας τῆς ἀποδείξεως περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ σώματος, kal τῆς κατὰ τοῦ θανάτου γενομένης, ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος νίκης, φέρε, kal τὴν ἀπιστίαν τῶν Ἰουδαίων kal τὴν τῶν Ἑλλήνων χλευσὴν διελέγξωμεν. Ἐπὶ τούτοις γὰρ Ἰσως Ἰουδαῖοι μὲν ἀπιστοῦσιν, Ἑλληνας δὲ γελῶσι, τὸ ἀπρεπὲς τοῦ σταυροῦ kal τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου διασύροντες· ἀλλὰ κατὰ ἀμφοτέρων ὁ λόγος οὐκ ὀκνήσει χωρῆσαι, μάλιστα κατ' αὐτῶν τὰς ἀποδείξεις ἐναργεῖς ἔχων. Ἰουδαῖοι

φεύγουσι προσπίπτοντες λέγοντες... ἐφθέγγαντο τὸ. Ibid. εἰ σὺ deest in edit. Commel., nec legitur Luc. iv, 34; εἰ semel tantum est in Gobl. et Felckm. 1 an. At Seguer. habet ut hic legitur.

(86) Gobl. et Felckm. 1 anon. et Seguer., αὐτῷ.

μὲν ἀπιστοῦντες ἔχουσιν ἀπ' ὧν ἀναγινώσκουσι καὶ αὐτοὶ Γραφῶν τὸν ἔλεγχον· ἄνω καὶ κάτω, καὶ πάσης ἀπλῶς θεοπνεύστου βιβλίου περὶ τούτων βοώσης (87), ὡς καὶ αὐτὰ τὰ ῥήματα πρόδηλα. Προφῆται μὲν γὰρ ἄνωθεν περὶ τοῦ κατὰ τὴν Παρθένον θαύματος, καὶ τῆς ἐξ αὐτῆς γενομένης γεννήσεως προεμήνου, λέγοντες· Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει καὶ τέξεται υἱόν· καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ, ὃ ἔστι μεθερμηνευσόμενον, μεθ' ἡμῶν ὁ θεός. Μωσῆς δὲ (88) ὁ τῷ ὄντι μέγας, καὶ παρ' αὐτοῖς πιστευόμενος ἀληθής, περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Σωτῆρος ἀντὶ μεγάλου τῶ ῥητὸν δοκιμάσας, καὶ ἀληθῆς ἐπιγνοῦς ἰθρῆς λέγων· Ἀγαπεῖστέ ἀστρον ἐξ Ἰακώβ, καὶ ἀνθρώπος ἐξ Ἰσραήλ, καὶ θραύσει τοὺς ἀρχηγούς Μωάβ· καὶ πάλιν· Ὡς καλοὶ σου οἱ οἴκοι, Ἰακώβ, αἱ σκηναὶ σου, Ἰσραήλ! Ὡσεὶ νάκαι σκαδίζουσαι, καὶ ὡσεὶ παράδεισοι ἐπὶ ποταμῶν, καὶ ὡσεὶ σκηναὶ, ὃς ἐπῆξεν ὁ Κύριος, ὡσεὶ κέδροι παρ' ὕδατα. Ἐξελεύσεται ἀνθρώπος ἐκ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ, καὶ κυριεύσει ἐθνῶν πολλῶν. Καὶ πάλιν Ἡσαίας· Πρὶν ἢ γῆναι τὸ παιδίον καλεῖν πατέρα ἢ μητέρα, λήψεται δύναμις Δαμασκού, καὶ τὰ σκύλα Σαμαρείας ἐναντιοῦσιν αὐτοῦ. Ὅτι μὲν οὖν ἀνθρώπος φανήσεται, διὰ τούτων προκαταγγέλλεται· ὅτι δὲ Κύριος τῶν πάντων ἐστὶν ὁ ἐρχόμενος, πάλιν προμηνύουσι λέγοντες· Ἰδοὺ Κύριος κἀθήται ἐπὶ ῥεφάλης κούφης, καὶ ἦξει εἰς Αἴγυπτον, καὶ σεισθήσεται τὰ χειροποίητα Αἰγύπτου. Καὶ γὰρ κακεῖθεν αὐτὸν ὁ Πάτηρ ἀνακαλεῖ λέγων· Ἐξ Αἰγύπτου ἐκάλεσα τὸν Υἱόν μου.

34. Οὐ σεισώπηται δὲ οὐδὲ ὁ τούτου θάνατος· ἀλλὰ καὶ λίαν τηλαυγῶς ἐν ταῖς θεαῖς σημαίνεται Γραφαῖς· καὶ γὰρ καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ θανάτου, ὅτι μὴ δι' ἑαυτὸν, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς πάντων ἀθανασίας καὶ σωτηρίας ὑπομένει, καὶ τὴν Ἰουδαίων ἐπιβουλήν, καὶ τὰς εἰς αὐτὸν γινομένης παρ' αὐτῶν ὑβρεῖς οὐκ ἐφοβήθησαν εἰπεῖν, πρὸς τὸ μηδένα αὐτῶν τῶν γινομένων ἀνήκουον εἶναι καὶ πλανηθῆναι. Φασὶ τοίνυν· Ἀνθρώπος ἐν πληρῇ ὄν, καὶ εἰδὼς φέρειν μαλακίαν, ὅτι ἀπέστραπται τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ἠτιμάσθη, καὶ οὐκ ἐλογίσθη. Οὗτος (89) τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν φέρει, καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾷται· καὶ ἡμεῖς ἐλογισάμεθα αὐτὸν εἶναι ἐν κόπῳ, καὶ ἐν πληρῇ, καὶ ἐν κακώσει· αὐτὸς δὲ ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν, καὶ μεμαλάκισται διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν. Παιδεία εἰρήνης ἡμῶν ἐπ' αὐτὸν, τῷ μάλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς ἰάθημεν. Θαύμαζε τὴν τοῦ Λόγου φιλανθρωπίαν, ὅτι δι' ἡμᾶς ἀτιμάζεται, ἵνα ἡμεῖς (90) ἐντιμοὶ γενώμεθα. Πάντες γὰρ, φησὶν, ὡς πρόβατα ἐπλανήθημεν· ἀνθρώπος τῇ ὁδῷ αὐτοῦ ἐπλανήθη· καὶ Κύριος παρέδωκεν αὐτὸν ταῖς ἀμαρτίαις ἡμῶν· καὶ αὐτὸς, διὰ τὸ

⁸⁷ Isa. vii, 14; Matth. i, 23. ⁸⁸ Num. xiv, 17. ⁸⁹ Ose. xi, 1. ⁹⁰ Isa. l, 3-5.

(87) Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon., διδασκούσης.

(88) Goblerianus et Felckmanni 1 anon., Μωσῆς δὲ φησὶν, cæteris omissis.

(89) Seguer.. αὐτός. Anglic. Basil. Gobler. et Felck.

A habent unde convincantur, Scripturas nimirum sacras, quas et ipsi legunt. Namque libri Deo afflante scripti hæc passim variis in locis docent, uti ipsis verbis liquet. Prophetæ quidem jam olim Virginis et prolis ex ea nascituræ miraculum his verbis prædixere: *Ecce virgo in utero habebit, et pariet filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel, quod est interpretatum, nobiscum Deus*⁸⁷. Similiter Moyses vir vere magnus, quem et ipsi veracem credunt, quod dictum erat de humana natura a Salvatore assumenda, tanquam rem magni momenti expendit, ejusque cognitam veritatem ita litteris consignavit: *Orietur stella ex Jacob, et homo ex Israel, et percutiet duces Moab*⁸⁸. Et rursus: *Quam pulchra tuæ domus, Jacob; tabernacula tua, Israël!* *Ut valles umbrosæ, et ut horti juxta fluvios, et ut tabernacula, quæ fixit Dominus, quasi cedri secus aquas. Egredietur homo ex semine ejus, et dominabitur in multis gentibus*⁸⁹. Et iterum Isaias: *Anequam sciat puer vocare patrem vel matrem, auferet fortitudinem Damasci, et spolia Samariæ coram rege Assyriorum*⁹⁰. Quod ergo homo futurus sit, his prænuntiat: quod autem is qui venit Dominus sit omnium, sequentia præmonstrant verba: *Ecce Dominus sedet in nube levi, et veniet in Ægyptum, et concutientur simulacra Ægypti*⁹¹. Nam et inde illum Pater revocat dicens: *Ex Ægypto vocavi Filium meum*⁹².

Πάτηρ ἀνακαλεῖ λέγων· Ἐξ Αἰγύπτου ἐκάλεσα τὸν

61 34. Neque etiam mors ejus fuit silentio prætermissa, sed valde aperte in divinis Scripturis indicata est. Namque et causam omnem, quod scilicet non propter seipsum sed pro omnium immortalitate et salute eam sustinuerit, et Judæorum insidias nec non injurias, quibus eum affecere, narrare non reformidarunt, ut videlicet nemo his non auditis erraret; sic ergo aiunt: *Homo qui in vulnere est, et scii ferre infirmitatem, quia aversus est vultus ejus, despectus est, nec reputatus est: ipse fert peccata nostra, et pro nobis dolore afficitur; et nos putavimus eum esse in labore, et in vulnere, et in afflictione. Ipse vulneratus est propter peccata nostra, et languidus factus est propter iniquitates nostras: disciplina pacis nostræ super eum. Cicatrice ejus nos sanati sumus*⁸⁷. Admirare Verbi erga homines amorem, qui ignominia, nostri gratia, affectus est, ut nobis gloriam compararet. *Omnes enim, inquit, quasi oves erravimus, homo in via sua erravit: et Dominus tradidit ipsum peccatis nostris, et ipse quia affligitur non aperit os suum. Tanquam ovis ad occisionem ductus est, et sicut agnus coram tondente se sine voce: sic*

⁹¹ ibid. 5, 6, 19. ⁹² Isa. viii, 4. ⁹³ Isa. xix, 1.

1 an., αὐτός. Mox Basil. et Anglic. ὁπὲρ ἡμῶν. Ibid. καὶ ἡμεῖς abest ab Anglic., et a Basil. sola vox ἡμεῖς.

(90) Basiliensis, ἵνα καὶ ἡμεῖς. Idem pro ἐπλανήθημεν habet ἐλογίσθημεν.

non aperit os suum; in ejus humilitate judicium ejus sublatum est⁶⁶. Deinde, ne quis eum vulgarem hominem, ex his quæ patitur, suspicetur; hominum opinioniones præoccupat, ejusque potentiam ac naturæ differentiam his verbis Scriptura explicat: *Generatorem ejus quis enarrabit? quia tollitur e terra vita ejus, ab iniquitatibus populi ductus est in mortem: et dabo malos pro sepultura ejus et divites pro morte ipsius, quia iniquitatem non fecit, neque inventus est dolus in ore ejus: et Dominus vult mundare eum a plaga*⁶⁷.

60. Καὶ δώσω τοὺς ποτηροὺς ἀντὶ τῆς ταφῆς αὐτοῦ· ὅτι ἀρομίαν (93) οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. Καὶ Κύριος βούλεται καθαρῶσαι αὐτὸν ἀπὸ τῆς πληγῆς.

35. Sed forte auditis de ejus morte vaticinationibus, cupitis quoque discere quænam crucem præsignificaverint? neque enim id omissum est, præclarissime a viris sanctis est expressum. Nam primus id Moyses magna voce præuuntiavit dicens: *Videbitis vitam vestram pendentem ante oculos vestros, nec credideritis*⁶⁸. Alii quoque qui Moysem secuti sunt prophetæ idem ita testificantur: *Ego vero quasi agnus innocens qui immolandum ducitur, non cognovi. Super me cogitaverunt malam cogitationem, dicentes: Venite et injiciamus lignum in panem ejus, et eradamus eum de terra viventium*⁶⁹. Et rursus: *Foderunt manus meas et pedes meos: dinumeraverunt omnia ossa mea. Diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem*⁷⁰. Mors porro in aere et in ligno tolerata, non alia certe fuerit quam ipsa crux, nullaque in morte pedes et manus perforantur, nisi in sola cruce. Quia vero Salvatoris adventu omnes ubique gentes Deum cognoscere cœperunt, neque etiam id sine signo reliquerunt, sed luculenta hac de re mentio fit in sacris litteris. *Erit enim, inquit, radix Jesse, et qui exsurgit regere gentes: in eum gentes sperabunt*⁷¹. Et hæc quidem pauca ad eorum quæ facta sunt confirmationem sint dicta. Omnis autem Scriptura plena est testimoniis quibus Judæorum infidelitas confutatur. Quis enim unquam justorum sanctorumque prophetarum et patriarcharum, qui in divinis litteris commendantur, ex sola virgine ortus est? **62** vel quæ mulier sine viro hominem generare potuit? **63** non Abel ex Adam natus est, Enoch ex Jared, Noe ex Lamech, Abraham ex Tharra, Jacob ex Isaac? An non Judas ex Jacob, Moyses et Aaron ex Amram, Samuel ex Elcana? An non David ex Jesse, Salomon ex David, Ezechias ex

κεκαῶσθαι, οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα. Ὡς πρόδοτον ἐπὶ σφαγῆν ἤχθη, καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείροντος (91) αὐτὸν, ἀφρων· οὕτως οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ· Ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ ἡ κρῖσις αὐτοῦ ἤχθη. Εἶτα ἵνα μὴ τις αὐτὸν κοινὸν ἀνθρώπων ἐκ τοῦ πάθους ὑπολάβῃ (92), προλαμβάνει τὰς ὑπονοίας τῶν ἀνθρώπων, καὶ τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ δύναμιν, καὶ τὸ πρὸς ἡμᾶς ἀνόμοιον τῆς φύσεως διηγεῖται ἡ Γραφή λέγουσα· Τὴν δὲ γυνεάν αὐτοῦ τις διηγήσεται; ὅτι αἰρεται ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ· ἀπὸ τῶν ἀρομιῶν τοῦ λαοῦ ἤχθη εἰς θάνατον αὐτοῦ, καὶ τοὺς πλουσίους ἀντὶ τοῦ θανάτου

B 35. Ἄλλ' ἴσως, περὶ μὲν τῆς τοῦ θανάτου προφητείας ἀκούσας, ζητεῖς καὶ τὰ περὶ τοῦ σταυροῦ σημαινόμενα μαθεῖν. Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ τοῦτο σεσιώπηται· δεδῆλωται δὲ καὶ λίαν τηλαυγῶς ἀπὸ τῶν ἁγίων. Μωϋσῆς γὰρ πρῶτος καὶ μεγάλη τῇ φωνῇ προαπαγγέλλει λέγων· Ὁψεσθε τὴν ζωὴν ὑμῶν (94) κρημαμένην ἀπέραντι τῶν σφθάλμων ὑμῶν, καὶ οὐ μὴ πιστεύσητε. Καὶ οἱ μετ' αὐτὸν δὲ προφηταὶ (95) πάλιν περὶ τούτου μαρτυροῦσι λέγοντες· Ἐγὼ δὲ, ὡς ἀρνίον ἀκακὸν ἀγόμενον τοῦ θύεσθαι, οὐκ ἔγνω. Ἐπ' ἐμὲ ἐλογίσαντο ποτηρὸν λογισμῶν (96), λέγοντες· Δεῦτε, καὶ ἐμβάλωμεν ξύλον εἰς τὸν ἄρτον αὐτοῦ, καὶ ἐκτριψόμεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς ζωῶν· καὶ πάλιν· Ὁρξάν χειρῶν μου καὶ πόδας μου· ἐξηρήθησαν πάντα τὰ ὀστέα μου. Διμερήσαντο τὰ ἱμάτιά μου ἐαυτοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμὸν μου ἔβαλον κλῆρον. Θάνατος δὲ μετέωρος καὶ ἐν ξύλῳ γινόμενος οὐκ ἄλλος ἂν εἴη εἰ μὴ ὁ σταυρός· καὶ ἐν οὐδενὶ δὲ πάλιν θανάτῳ διορύσσονται πόδες καὶ χεῖρες εἰ μὴ ἐν μόνῳ τῷ σταυρῷ. Ἐπειδὴ δὲ τῇ τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημία καὶ πάντα τὰ ἔθνη πανταχόθεν ἐπιγινώσκουν τὸν Θεὸν ἤρξαντο, οὐδὲ τοῦτο ἀπαρασῆμαντον κατέλειψαν· ἀλλ' ἔστι καὶ περὶ τούτων μνήμη ἐν τοῖς ἁγίοις γράμμασιν (97)· Ἔσται γὰρ, φησὶν, ἡ βίβλα τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ὁ ἀνιστάμενος ἄρχων ἔθνων· ἐπ' αὐτῷ ἔθνη ἔλπιουσιν. Ταῦτα μὲν ὀλίγα πρὸς ἀπόδειξιν τῶν γενομένων. Πᾶσα δὲ Γραφή πεπληρωται διελέγχουσα τὴν Ἰουδαίων ἀπιστίαν. Τίς γὰρ πώποτε τῶν ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς ἱστορηθέντων δικαίων, καὶ ἁγίων προφητῶν, καὶ πατριαρχῶν, ἐκ παρθένου μόνης ἔσχε τὴν τοῦ σώματος γένεσιν; ἢ τίς γυνὴ χωρὶς ἀνδρὸς αὐτάρκης γέγονε πρὸς σύστασιν ἀνθρώπων; Οὐκ ἄβελ μὲν ἐξ Ἀδάμ γέγονεν, Ἐνώχ δὲ ἐκ τοῦ Ἰάρεθ, Νῶε ἐκ Λαμέχ, καὶ Ἀβραὰμ μὲν ἐκ Θάρρα, Ἰσαὰκ δὲ ἐξ Ἀβραὰμ,

⁶⁶ Isa. LIII, 6, 8, Act. VIII, 32, 35. ⁶⁷ Isa. LIII, 8-10. ⁶⁸ Deut. XLVIII, 66. ⁶⁹ Jerem. XI, 19. ⁷⁰ Psal. XXI, 17, 19. ⁷¹ Isa. XI, 10; Rom. XV, 12.

(91) Sic Seguer. ut et legitur apud Isaiam. Alii cum editis, κείροντος. Ibid. editio Commel., αὐτός.

(92) Αὐτὸν addunt omnes præter Seguer. qui et Gobl. et Felck. 1 an. ibidem habent, ὑπολάβοι. Mox pro ἀνθρώπων Gobl. et Felckm. 1 anon. αὐτῶν habent. Mox item τῆς φύσεως omitit Angllc.

(93) Sic Seguerianus, Goblerianus, Felckmanni 1 anonymus, et Basiliensis, et ita legitur apud Isaiam. Alii cum editione Commel., ἀμαρτίαν.

(94) Seguerianus, ἡμῶν.

(95) Vox προφηταὶ deest in Gobl. et Felckm. 1 anon.

(96) Λογισμὸν abest a Segueriano, Gobleriano, Felckman. 1 anonymo, Basiliensi et Anglicano.

(97) Has voces, ἐν τοῖς ἁγίοις γράμμασιν, omitunt Gobl. et Felck. 1 anon. Basil. habet συγγράμμασιν.

καὶ Ἰακώβ ἐξ Ἰσαάκ; Οὐχὶ Ἰούδας ἐξ Ἰακώβ, καὶ Μωϋσῆς καὶ Ἀαρὼν ἐξ Ἀμεράμ (98); οὐ Σαμουὴλ τοῦ Ἐλκανᾶ γέγονεν, οὐ Δαβὶδ τοῦ Ἰεσσαί, οὐ Σολομῶν τοῦ Δαβὶδ, οὐκ Ἐζεκιᾶς τοῦ Ἀχάζ, οὐκ Ἰωσίας τοῦ Ἀμώς, οὐκ Ἡσαίας τοῦ Ἀμώς (99), οὐχὶ Ἰερემίας τοῦ Χελκίου, οὐκ Ἰεζεκιὴλ τοῦ Βουζί; Οὐχ ἕκαστος ἔσχε τὸν πατέρα τῆς γενέσεως ἀρχηγόν; Τίς οὖν ὁ ἐκ παρθένου μόνης γεγωνῶς; Ὅτι καὶ λίαν ἐμέλησε τῷ προφήτῃ περὶ τῆς τούτου σημασίας. Τίνος δὲ τῆς γενέσεως προέδραμεν ἀστέρα ἐν οὐρανοῖς, καὶ τὸν γεννηθέντα ἐσήμανε τῇ οἰκουμένῃ; Μωϋσῆς μὲν γὰρ γεννώμενος ἐκρύπτετο ὑπὸ τῶν γονέων· Δαβὶδ δὲ οὐδὲ τοῖς ἐκ γειτόνων ἠκούσθη, ὅπουγε οὐδὲ ὁ μέγας Σαμουὴλ αὐτὸν ἐγίνωσκεν, ἀλλ' ἐπυνθάνετο, εἰ ἐτι ἄλλος ἐστὶν υἱὸς τῷ Ἰεσσαί; Ἀβραὰμ δὲ λοιπὸν Χριστοῦ γενέσεως μάρτυς οὐκ ἄνθρωπος, ἀλλ' ἀστέρα φαινόμενος ἦν ἐν οὐρανῷ, ὅθεν καὶ κατέβαινε.

36. Τίς δὲ πώποτε τῶν γενομένων βασιλέων πρὶν ἰσχυσαὶ καλεῖν πατέρα ἢ μητέρα ἐδασίλευσε, καὶ τρόπαια κατὰ τῶν ἐχθρῶν εἰληφεν; Οὐ Δαβὶδ τριακονταετῆς ἐδασίλευσε, καὶ Σολομῶν νέος γεγωνῶς ἐδασίλευσεν; Οὐκ Ἰώας ἐτῶν ἑπτὰ γενόμενος ἐπὶ τὴν βασιλείαν παρῆλθε, καὶ ὁ ἐτι κατωτέρω Ἰωσίας περὶ (1) ἑτη γεγωνῶς ἑπτὰ τῆς ἀρχῆς ἀντελάβετο; Ἀλλὰ καὶ ὄμωος οὗτοι ταύτην ἀγροντες τὴν ἡλικίαν, Ἰσχυον (2) καλεῖν πατέρα ἢ μητέρα. Τίς οὖν ἄρα ἐστὶν ὁ σχεδὸν πρὶν γενέσεως βασιλεύων, καὶ σκυλεύων τοὺς ἐχθρούς; Τίς δὲ τοιοῦτος γέγονε βασιλεὺς ἐν τῷ Ἰσραὴλ καὶ ἐν τῷ Ἰουδαίᾳ, λεγέτωσαν Ἰουδαῖοι οἱ διερευνήσαντες, ἐφ' ὃν τὰ ἔθνη πάντα τὴν ἐλπίδα τέθεινται καὶ εἰρήνην εἶχε; Καὶ οὐ μᾶλλον ἠναντιοῦντο πανταχόθεν αὐτοῖς; Ἔως γὰρ συνειστήκει ἡ Ἰερουσαλήμ, πόλις ἦν ἀσπονδος αὐτοῖς, καὶ ἐμάχοντο πάντες πρὸς τὸν Ἰσραὴλ, Ἀσσύριοι μὲν θλίβοντες, Αἰγύπτιοι δὲ διώκοντες, Βαβυλώνιοι δὲ ἐπιβαίνοντες· καὶ τό γε θαυμαστὸν ὅτι καὶ Σύρους τοὺς ἐκ γειτόνων ἀντιπολεμοῦντας εἶχον αὐτοῖς· ἢ οὐχὶ Δαβὶδ τοὺς ἐν Μωάβ ἐπολέμει, καὶ τοὺς Σύρους ἐξέκοπτεν, Ἰωσίας τοὺς πλησίον ἐφυλάττετο, καὶ Ἐζεκιᾶς ἐδειλία τὴν ἀλαζονείαν τοῦ Σεναχηρείμ, καὶ Μωϋσεὶ ὁ Ἀμαλήκ ἐστρατεύετο, καὶ οἱ Ἀμορραῖοι ἠναντιοῦντο, Ἰησοῦ τῷ τοῦ Ναυῆ οἱ τὴν Ἰεριχὴ κατοικοῦντες ἀντιπαρετάσσοντο; Καὶ ὅλως ἀσπονδα ἦν τοῖς ἔθνεσι πρὸς τὸν Ἰσραὴλ τὰ τῆς φιλίας; Τίς οὖν ἐστὶν, εἰς ὃν τὰ ἔθνη τὴν ἐλπίδα τίθεται, ἀξίον ἰδεῖν· εἶναι γὰρ δεῖ, ἐπεὶ καὶ τὸν προφήτην ἀδύνατον ψεύσασθαι. Τίνος δὲ τῶν ἁγίων προφητῶν ἢ τῶν ἄνωθεν πατριαρχῶν ὁ θάνατος ἐν σταυρῷ γέγονεν ὑπὲρ τῆς πάντων σωτηρίας; ἢ τίς ἐτραυματίσθη καὶ ἀνῆρέθη ὑπὲρ τῆς πάντων ὑγείας; Τίς δὲ τῶν δικαίων ἢ τῶν βασιλέων κατῆλθεν εἰς Αἴγυπτον, καὶ τῇ τούτου καθόδῳ τὰ τῶν Αἰγυπτίων (3) εἴδωλα πέπτωκεν; Ἀβραὰμ μὲν γὰρ κατῆλ-

A Achaz, Josias ex Amos, Isaias ex Amos, Jeremias ex Helcia, Ezechiel ex Buzi genitus est? An non singuli sui ortus auctorem patrem habuere? Quis ergo ex sola virgine natus est? Namque hujus rei signum magnæ curæ fuit prophetæ. Cujus item partui sidus in cælis præcucurrit, et natum mundo indicavit? Nam Moysis ortum parentes celaverunt. David autem ne vicinis quidem notus erat, quippe quem nec magnus Samuel cognosceret, sed sciscitabatur an alius esset filius Jesse? Abraham vero grandis tantum factus proximis agnitus est. At Christi nascentis non homo testis fuit, sed stella quæ in cælo unde et ipse descenderat apparuit.

γεγωνῶς μέγας ἐγνώσθη τοῖς ἔγγύς. Τῆς δὲ τοῦ φαινόμενος ἦν ἐν οὐρανῷ, ὅθεν καὶ κατέβαινε.

36. Quis unquam regum, antequam patrem vel matrem appellare posset, regnavit et palmas de hostibus retulit? An non David triginta annos natus, et Salomon adolescens factus regnaverunt? An non Joas septimo ætatis anno, et posterior item Josias circa septimum annum imperium susceperunt? Atqui qui ista erant ætate, patrem utique vel matrem vocare valebant. Quis itaque ille qui fere antequam nasceretur regnavit et hostes exspoliavit? Quis talis rex exstitit in Israel et in Juda in quo omnes gentes spem suam collocarint et pacem habuerint? Inquirant et dicant Judæi. An non potius ipsis undique gentes adversabantur? Nam, quando stetit Jerusalem, fuit illis cum ea bellum implacabile, cunctique adversus Israelitas pugnabant, quippe quos Assyrii premerent, Ægyptii persequerentur, Babylonii incursionibus vexarent: et quod mirum est, vicinis Syros hostes quoque habuere. An non enim David bellum adversus Moabitas gessit, et Syros profligavit? An non Josias sibi a proximis cavebat, et Ezechias arrogantiam Sennacherib formidabat? An non contra Moysen Amalec duxit exercitum, eique Amorrhæi resistebant? An non cives Jericho cum Jesu filio Nave dimicabant? Denique nulla erant inter gentes et Israel amicitia: fœdera. Quis itaque ille sit in quo gentes spem ponant, disquirere operæ pretium fuerit. Nam esse aliquem necesse est, quandoquidem fieri non potest ut prophetam mentitus sit. Quis item sanctorum prophetarum et veterum patriarcharum in cruce pro omnium salute obiit? Vel quis porro omnium sanitate vulneratus et occisus est? Quis justorum aut regum in Ægyptum descendit, ejusque adventu Ægyptiorum idola corruerunt? Abraham quidem illuc descendit: at nihilominus ido-

IV Reg. xi, 21; xxii, 1.

(98) Sic ms. Anglic. Alii vero et editi Ἀβραάμ. Sed Ἀμράμ apud Septuaginta Interpretes legitur.

(99) Hæ voces οὐχ Ἡσαίας τοῦ Ἀμώς, quæ leguntur in Basil. Gobl. Felckm. 1 anon. et Seguer. in aliis et editis desiderantur. Mox ibid. Gobl. et Felckm. 1 an., Ἐλκίου.

(1) Sic Seguer. Basil. Gobl. et Felckm. 1 an.

Alii vero cum editis περὶ omittunt.

(2) Gobl. et Felckmanni 1 anon., Ἰσχυσαν. Ibid. Anglic. Basil. Gobl. Felckm. 1 an. et Seguerian., πατέρα ἢ. Alii autem et editi, πατέρα καί.

(3) Τῶν Αἰγυπτίων abest a Basil. Ibid. Seguer. et Basil., πέπτωται.

lolatRIA ibidem viguit. Illic et Moyses natus est : sed eadem quæ antea permansit errantium superstitionis.

37. Quis inter eos, quos Scriptura commemorat, manibus et pedibus perfossus vel in ligno suspensus atque in cruce pro omnium salute mortuus est? Namque Abraham in cubili obiit: similiter Isaac et Jacob pedibus in lecto extentis mortui sunt. Moyses et Aaron in monte, David domi nullas populorum insidias passus interiit; licet enim a Saule ad necem conquistus fuerit, tamen sine damno evasit. Sectus est quidem Isaias, at in ligno non fuit suspensus. Jeremias contumelias in affectu, sed non condemnatus periiit. Ezechiel passus est, at non pro populo, sed quia adversa populo eventura prædicebat. Præterea hi, qui ista patiebantur, homines erant, quales sunt omnes naturæ similitudine. Quem vero Scripturæ pro omnibus passurum prænuntiant, non simpliciter homo, sed omnium vita dicitur, etiamsi secundum naturam hominibus similis fuerit. *Videbitis enim*, inquit, *vitam vestram pendentem ante oculos vestros*²²; et, *Generationem ejus quis enarrabit*²³? Siquidem omnium sanctorum generationem si quis didicerit, eam ab origine repetere, et unde quisque ortus sit enarrare facile poterit. At ejus qui vita est generationem narrari non posse divina declarant oracula. Quis igitur ille est, de quo hæc loquuntur divinæ Scripturæ? Quis tantus ille est, ut et prophetæ de illo tanta prænuntiaverint? Certe nullus alius in Scripturis reperitur præter communem omnium servatorem Dei Verbum, Dominum nostrum Jesum Christum. Hic enim ille est, qui ex Virgine prodiit, et homo in terris visus est, et cujus corporea generatio enarrari nequit: siquidem nemo est, qui ejus patrem secundum carnem indicare possit, cum ejus corpus non ex viro sed ex sola sit Virgine. Quemadmodum ergo Davidis et Moyses omnique patriarcharum patres numerari possunt: ita nemo est qui corpoream Salvatoris ex viro generationem narrare queat. Hic ille est qui sui corporis ortum stella commonstrari voluit. Decebat enim Verbum e cælo descendens, e cælo quoque indicari: decebat naturæ regem prodeuntem, palam ab universa natura agrosoci. In Judæa nascebatur, et Persæ eum adoraturi veniebant. Hic ille est qui, priusquam in corpore appareret, victoriam de adversantibus dæmonibus reportavit ac de idololatRIA triumphavit. Hinc ergo omnes undique gentes patrium morem et idolorum impietatem detestati, suam jam spem in Christo collocant, seque ei adiscunt, uti vel oculis

²² Deut. xxviii, 66. ²³ Isa. lxxxiii, 8.

(4) Anglicanus, Basiliensis, Goblerianus, Felckmanni 1 anonymus, et Seguerianus, κατῆλθε καὶ πάλιν. Ibid. vox ἐπεκράτησε deest in iisdem.

(5) Τοῦ Seguer. habet; alii et editi omitunt.

(6) Ἐτύγγανε abest ab Anglicano, Gobleriano, Felckmanni 2. anonymo, et Segueriano.

(7) Γάρ omitunt Gobler. et Felckm. 1 an. Mox iisdem et Basil. et Seguer. habent κοινού πάντων.

Αθεν, ἀλλὰ πάλιν (4) ἡ εἰδωλολατρεία κατὰ πάντων ἐπεκράτησε. Μωϋσῆς ἐκεῖ γεγέννηται, καὶ οὐδὲν ἤττον ἦν ἐκεῖ ἢ τῶν πεπλανημένων θρησκεία.

37. Τίς δὲ τῶν ἐν τῇ Γραφῇ μαρτυρουμένων διωρύχθη τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας, ἢ ἄλλως ἐπὶ ξύλου κεκρέμασται, καὶ σταυρῶν τετελειώται ὑπὲρ τῆς πάντων σωτηρίας; Ἀβραάμ μὲν γὰρ ἐπὶ κλίνης ἐκλείπων ἀπέθανεν· Ἰσαὰκ δὲ καὶ Ἰακώβ καὶ αὐτοὶ ἐξάραντες τοὺς πόδας ἐπὶ κλίνης ἀπέθανον. Μωϋσῆς καὶ Ἀαρὼν ἐν τῷ ὄρει, Δαβὶδ ἐν τῷ οἴκῳ τετελεύτησεν, οὐδεμίαν ἐπιβουλήν ὑπὸ τῶν λαῶν παθών. Εἰ δὲ καὶ ἐζητήθη ὑπὸ τοῦ (5) Σαούλ, ἀλλ' ἀβλαβῆς ἐσώζετο. Ἡσαΐας ἐπρίσθη μὲν, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ ξύλου κεκρέμασται· Ἰερεμίας ὑβρίσθη, ἀλλ' οὐ κατακρηθὲς ἀπέθανεν· Ἰεζεκίηλ ἐπάσχεν, ἀλλ' οὐχ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ τὰ ἐσόμενα κατὰ τοῦ λαοῦ σημαίνων. Ἐπειτα οὗτοι, καὶ πάσχοντες, ἀνθρωποὶ ἦσαν, ὅποιοι καὶ πάντες κατὰ τὴν τῆς φύσεως ὁμοιότητα. Ὁ δὲ σηματονόμενος ἐκ τῶν Γραφῶν ὑπὲρ πάντων πάσχειν οὐχ ἀπλῶς ἀνθρωπος, ἀλλὰ ζωὴ πάντων λέγεται, καὶ ὁμοιος κατὰ τὴν φύσιν τοῖς ἀνθρώποις ἐτύγγανε (6). Ὅψεσθε γάρ, φησὶ, τὴν ζωὴν ὑμῶν κρεμαμένην ἀπέραντι τῶν ὀφθαλμῶν ὑμῶν· καὶ, τὴν γενεάν αὐτοῦ τίς διηγῆσεται; Πάντων μὲν γὰρ τῶν ἁγίων τὴν γενεάν τίς μαθὼν, δύναται ἀνωθεν διηγῆσασθαι τίς καὶ πόθεν ἕκαστος γέγονε· τοῦ δὲ τυγχάνοντος ζωῆς ἀδιήγητον τὴν γενεάν οἱ θεοὶ σημαίνουσι λόγοι. Τίς οὖν ἐστὶν, περὶ οὗ ταῦτα λέγουσιν αἱ θεαῖαι Γραφαί; Ἡ τίς τηλικούτος, ὡς καὶ τοὺς προφήτας περὶ αὐτοῦ τὸσαῦτα προκαταγγέλλειν; Ἀλλὰ γὰρ (7) οὐδεὶς ἄλλος ἐν ταῖς Γραφαῖς εὐρίσκειται πλην τοῦ κοινού πάντων σωτήρος τοῦ Θεοῦ Λόγου, τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Οὗτος γὰρ ἐστὶν ὁ ἐκ Παρθένου προελθὼν καὶ ἀνθρωπος ἐπὶ γῆς φανεῖς, καὶ ἀδιήγητον (8) ἔχων τὴν κατὰ σάρκα γενεάν. Οὐ γὰρ ἐστὶν δὲ δύναται τὸν κατὰ σάρκα πατέρα τούτου λέγειν, οὐκ ἔντος τοῦ σώματος αὐτοῦ ἐξ ἀνδρός, ἀλλ' ἐκ παρθένου μόνης. Ὅσπερ οὖν τοῦ Δαβὶδ, καὶ Μωϋσέως, καὶ πάντων τῶν πατριαρχῶν τοὺς πατέρας τίς γενεαλογεῖν δύναται, οὕτως οὐδεὶς δύναται τὴν κατὰ σάρκα γενεάν τοῦ Σωτήρος ἐξ ἀνδρός διηγῆσασθαι. Οὗτός ἐστιν ὁ καὶ τὸν ἀστέρα σημαίνει τὴν τοῦ σώματος γένεσιν ποιήσας· ἔδει γάρ, ἀπὸ οὐρανοῦ κατερχόμενον τὸν Λόγον, ἐξ οὐρανοῦ καὶ τὴν σημασίαν ἔχειν· καὶ ἔδει τὸν τῆς κτίσεως βασιλέα προερχόμενον ἐμφανῶς ὑπὸ πάσης τῆς κτίσεως (9) γινώσκεισθαι. Ἀμέλει ἐν Ἰουδαίᾳ ἐγεννᾶτο, καὶ οἱ ἀπὸ Περσίδος ἤρχοντο προσκυνῆσαι αὐτῷ. Οὗτός ἐστιν ὁ καὶ πρὶν τῆς σωματικῆς ἐπιφανείας λαβὼν τὴν κατὰ τῶν ἀντικειμένων (10) δαιμόνων νίκην, καὶ κατὰ τῆς εἰδωλολατρείας τρόπαια. Πάντες γοῦν πανταχόθεν οἱ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν

Alii et editi, πάντων.

(8) S c Seguer. Basil. et Anglic. ut etlagerunt interpretes. Alii et editio Commel., εὐδιήγητον, mendose.

(9) Gohler. Felckm. 1 anon. et Seguer., οἴκου μνήσης.

(10) Vox ἀντικειμένων deest in Anglic. Mox Seguer. καὶ κατὰ habet, ubi alii et editi, καὶ τὰ tantum.

ἔξομνύμενοι τὴν πάτριον συνφθειαν καὶ τὴν εἰδῶλων ἀθεότητα πρὸς τὸν Χριστὸν λοιπὸν τὴν ἐλπίδα τίθενται, καὶ αὐτῷ καταγράφουσιν ἑαυτοὺς, ὡς καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς ἔξεστιν ἰδεῖν τὸ τοιοῦτο. Οὐδὲ γὰρ ἄλλοτε ἢ τῶν Αἰγυπτίων ἀθεότης πέπαυται εἰ μὴ ὅτε ὁ Κύριος τοῦ παντός, ὡς ἐπὶ νεφέλης ἐποχοῦμενος, τῷ σώματι κατήλθεν ἐκεῖ, καὶ τὴν τῶν εἰδῶλων κατήργησε πλάνην, πάντας δὲ εἰς ἑαυτὸν καὶ δι' ἑαυτοῦ πρὸς τὸν Πατέρα μετήνεγκεν. Οὗτός ἐστιν ὁ σταυρωθεὶς ἐπὶ μάρτυρι τῷ ἡλίῳ καὶ τῇ κτίσει καὶ τοῖς αὐτῷ τὸν θάνατον προσαγαθοῖσι· καὶ τῷ τούτου θανάτῳ ἡ σωτηρία (11) πᾶσι γέγονε, καὶ ἡ κτίσις πᾶσα λελύτρωται.

38. Εἰ γὰρ μὴ αὐτάρκη νομίζουσι ταῦτα, κἂν ἐξ ἑτέρων πειθέσθωσαν ἀφ' ὧν αὐτοὶ πάλιν ἔχουσι λογίων. Περὶ τίνος γὰρ λέγουσιν οἱ προφῆται· Ἐμφανῆς ἐγενόμην τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν· ἐνδρόθην τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπαρωτῶσιν· εἶπυ, Ἰδοὺ εἰμι, τῷ ἔθνει οὐκ οὐκ ἐκάλεσάν μου τὸ δνομα· ἐξεπέτασα τὰς χεῖράς μου πρὸς λαὸν ἀπειθοῦντα καὶ ἀντιλέγοντα; Τίς οὖν ἐστιν ὁ ἐμφανῆς γενόμενος; εἶποι τις πρὸς Ἰουδαίους. Εἰ μὲν γὰρ ὁ προφήτης ἐστὶ, λεγέτωσαν πότε ἐκρούπτετο, ἵνα καὶ ὑστερον φανῇ; Ποῖος δὲ οὗτός ἐστιν ὁ προφήτης ὁ καὶ ἐμφανῆς ἐξ ἀφανῶν γενόμενος, καὶ τὰς χεῖρας ἐκπετάσας ἐπὶ τοῦ σταυροῦ; Τῶν μὲν οὖν δικαίων οὐδεὶς, μόνος δὲ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὁ ἀσώματος ὧν τὴν φύσιν καὶ δι' ἡμᾶς τῷ σώματι φανείς, καὶ ὑπὲρ πάντων (12) παθῶν. Ἡ εἰ μὴδὲ τοῦτο αὐταρκὴς αὐτοῖς, κἂν ἐξ ἑτέρων δυσωπίσθωσαν, οὕτως ἐναργῆ τὸν ἔλεγχον ὁρῶντες. Φησὶ γὰρ ἡ Γραφή· Ἰσχύσατε, χεῖρες ἀνεμῆται καὶ γόνατα παραλελυμένα· παρακαλέσατε οἱ ὀλιγόψυχοι (13) τῇ διανοίᾳ· ἰσχύσατε, μὴ φοβεῖσθε. Ἰδοὺ ὁ Θεὸς ἡμῶν κρίσιν ἀνταποδίδωσιν· αὐτὸς ἤξει καὶ σώσει ἡμᾶς. Τότε ἀνοιχθήσονται οἱ ὀφθαλμοὶ τυφλῶν, καὶ ὠτα κωφῶν ἀκούσονται· τότε ἀλειῖται ὡς ἔλαφος ὁ χλωδός, καὶ τρανὴ ἔσται γλῶσσα μογιλάλων. Τί τοίνυν καὶ περὶ τούτου δύνανται λέγειν, ἢ πῶς ὄλωσ καὶ πρὸς τοῦτο τολμῶσιν ἀντιβλέπειν (14); Ἡ μὲν γὰρ προφητεία Θεὸν ἐπιδημεῖν σημαίνει· τὰ δὲ σημεῖα καὶ τὸν χρόνον τῆς παρουσίας γνωρίζει (15). Τό τε γὰρ τυφλοὺς ἀναδλέπειν, καὶ χλωδὸς περιπατεῖν, καὶ κωφοὺς ἀκούειν, καὶ τρανοῦσθαι μογιλάλων τὴν γλῶσσαν, ἐπὶ τῇ γινομένῳ (16) θεῷ παρουσίᾳ λέγουσι. Πότε τοίνυν γέγονε τοιαῦτα σημεῖα ἐν τῷ Ἰσραὴλ, ἢ ποῦ τοιοῦτόν τι γέγονεν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ, λεγέτωσαν. Αὐτὸς ἐκαθαρίσθη Νααμάν· ἀλλ' οὐ κωφὸς ἦρυσεν, οὐδὲ χλωδὸς περιεπάτησε. Νεκρὸν ἤγειρεν Ἡλίας καὶ Ἐλισσαῖος· ἀλλ' οὐκ ἐκ γενετῆς ἀνέβλεψε τυφλός. Μέγα μὲν γὰρ καὶ τὸ ἐγεῖραι νεκρὸν ἀληθῶς, ἀλλ' οὐ τοιοῦτον, ὅποιον τὸ παρὰ τοῦ Σωτήρος θαῦμα. Πλὴν εἰ τὸ περὶ τοῦ λεπροῦ καὶ

A licet aspicere. Neque enim unquam alias Ægyptiorum impietas dissoluta est, nisi cum Dominus omnium velut in nube vectus, corpore illuc ivit, idolorumque errorem evertit, et omnes ad seipsum, et per seipsum ad Patrem convertit. Hic ille est, qui sole, natura, atque his ipsis, qui eum interfecerunt, testibus, crucifixus est: cujus morte salus omnibus exorta est, et omnis natura liberata est. Hic ille est omnium vita, qui et tanquam ovis pro omnium salute, suum corpus pro aliis morti tradidit, licet nolint credere Judæi.

58. Enimvero si hæc ad faciendam fidem satis esse non arbitrantur, saltem ex aliis, quæ ipsi habent, oraculis id sibi persuaderi velint. De quo enim dicunt prophetæ: *Palam apparui his qui me non quærebant: inventus sum a non interrogantibus me: dixi, Ecce sum, genti quæ non invocavit nomen meum: expandi manus meas ad populum non obedientem et contradicentem* 58? Quis, quæso, ille est qui palam apparuit? dixerit quis ad Judæos. Nam si prophetam voluit esse, dicant quandonam abscondebatur ut postea appareret? Qualis vero ille est propheta qui ex occulto manifestus factus est, et manus in cruce extendit? Nullus certe justorum, sed solum fuit Dei Verbum, quod cum ex sua natura expers esset corporis, propter nos corpore apparuit, et pro omnibus pati voluit. Verum si neque id illis satis fuerit, ex aliis saltem convincantur, qui tam evidens argumentum ob oculos habent, ubi nempe dicit Scriptura: *Roboramini, manus remissa et genus dissoluta: consolamini, qui pusillo animo estis: roborumini, non timete. Ecce Deus noster judicium retribuit: ipse veniet et salvabit nos. Tunc aperiuntur oculi cæcorum, et aures surdorum audient. Tunc sicut cervus claudus, et expedita erit lingua balborum* 59. Quid ergo illi de hujusmodi testimonio possunt dicere, aut quomodo vel oculos contra erigere ausint? Siquidem prophetia Dei adventum prænuntiat, cujus adventus tempus signa declarant. Nempe divino illo adventu cæcos videre, claudos ambulare, surdos audire, et balborum linguam expediti docent. Quando igitur hujusmodi signa in Israel visa sunt, vel ubi tale quid in Judæa factum sit, nobis dicant. Leprosus quidem Naaman mundus factus est, sed surdus non audivit nec claudus ambulavit. Mortuum excitavit Elias et Elisæus, sed non vidit cæcus natus. Magnum quidem revera est, mortuum excitare: sed non tale fuit miraculum, quale Salvator edidit. Nam si de leproso et viduæ defuncto filio non tacuit Scriptura, si utique accidisset

58 Isa. lxxv, 4, 2. 59 Isa. xxxv, 3-6.

(11) Sic Anglic. Basil. Gobler. Felckm. 1 anon. et Seguer. Alii vero et editi, τῷ τοιοῦτῳ τοῦ θανάτου κρίσει ἢ σωτηρίᾳ.

(12) Seguerianus, ἡμῶν.

(13) Seguerianus, ὀλιγόπιστοι.

(14) Sic Anglicanus, Basilienis, Seguerianus: at

PATROL. GR. XXV.

Goblerianus, et Felckmanni 1 anonymus, ἀντιλέγειν. Alii et ed. Commel., ἀποδλέπειν.

(15) Sic Seguer. qui ibid. et Anglic. verbum γνωρίζει omittunt, quod hic iterum habent alii et editi hoc modo: Τότε γὰρ γνωρίζει.

(16) Seguerianus, γενομένην.

ut et claudus ambularet et cæcus videret, hæc quoque commemorare non omisisset. Quia vero de his silent sacri codices, non prius facta fuisse manifestum inde est. Quando itaque hæc evenerunt, nisi cum ipsum Dei Verbum in corpore apparuit? Quando porro apparuit, nisi cum claudi ambulavere, balbi clare locuti sunt, surdi audierunt, cæci nati viderunt? Ideo enim his tunc conspectis Judæi, ut qui ea nunquam alias facta audivissent, aiebant: *A sæculo non est auditum, quia quis aperuit oculos cæci nati. Nisi esset hic a Deo, non posset facere quidquam* 94.

39. Verum forte ipsi rebus tam apertis repugnare non valentes, ista quidem scripta esse non ibunt inficias, sed ea se expectare, nondumque advenisse Deum Verbum respondebunt. Id ipsum enim perperam illi dicitant, nec eos pudet rebus adeo manifestis impudenter adversari. Verum hic etiam potissimum confutabuntur, non a nobis quidem, sed a sapientissimo Daniele, qui et præsens tempus et divinum Salvatoris adventum his verbis præsignificavit: *Septuaginta hebdomades contractæ sunt super populum tuum et super urbem sanctam, ut consummetur peccatum, et obsignentur peccata, et deleantur iniquitates, et remittantur injustitiæ, et adducatur justitia sempiterna, et obsignetur visio et propheta, et unguatur Sanctus sanctorum, et cognosces et intelliges ab exitu sermonis ut respondeatur et ædificetur Jerusalem usque ad Christum ducem* 95. Equidem in aliis forsitan testimoniis, saltem effugia reperire, et ea quæ scripta sunt in futurum tempus differre possint. Quid autem ad hæc dicere vel opponere habent, ubi nempe et Christus significatur, et is, qui ungitur, non homo simpliciter, sed Sanctus sanctorum esse declaratur, 65 et usque ad ejus adventum stat Jerusalem, ac postea desinit propheta et visio in Israel? Olim quidem David, Salomon, et Ezechias uncti sunt, sed tamen et Jerusalem et locus stetit, prophetæque vaticinati sunt, scilicet Gad, Asaph, Nathan, et post illos Isaias, Osee, Ainos et alii. Præterea, ii qui uncti fuerunt, homines quidem sancti vocati sunt, non vero Sancti sanctorum. Quod si captivitatem objiciant, et propter eam, Jerusalem non stetit contentant, quid de prophetis dixerint? Etenim postquam olim populus Babylonem deductus est,

94 Joan. ix, 32, 33. 95 Dan. ix, 24, 25.

(17) Gobler. et Felckm. 1 anon., ελεγον· Οὐδέποτε ἐγγήγερται τοιοῦτος ἐν Ἰσραὴλ ἐκ τοῦ αἰῶνος. Alii et editi præter ins. Segner. post ἀκούσαντες αἰδούν item οὐδέποτε, etc., quæ Seguer. non habet, nec leguntur apud evangelistam, uti nec legerunt Omihonus et Ambros. Camald.

(18) Τοῦ δεest in Segner. Gobler. et Felckm. 1 anon. Ibid. particulam οὐκ quam habent Anglic. Basil. Gobler. Felckm. 1 anon. et Seguer., alii et editi omittunt.

(19) Seguerianus, et Basiliensis, φανόμενα.

(20) Καὶ Seguerianus habet, alii et editi omittunt.

τοῦ νεκροῦ τῆς χήρας οὐ σεσιώπηκεν ἡ Γραφή· πάντως εἰ ἐγεγονέει καὶ χυλὸν περιπατεῖν, καὶ τυφλὸν ἀναδλέπειν, οὐκ ἂν παρήκε καὶ ταῦτα δηλώσει ὁ λόγος. Ἐπειδὴ δὲ σεσιώπηται ἐν ταῖς Γραφαῖς, δῆλον ἐστὶ μὴ γεγενῆσθαι ταῦτα πρότερον. Πότε οὖν γέγονε ταῦτα, εἰ μὴ ὅτε αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἐν σώματι παραγέγονε; Πότε δὲ παραγέγονεν, εἰ μὴ ὅτε χυλοὶ περιεπάτησαν, καὶ μογιλάοι ἐτρανώθησαν, καὶ κωφοὶ ἤκουσαν, καὶ τυφλοὶ ἐκ γενετῆς ἀνέβλεψαν; Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ οἱ τότε θεωροῦντες Ἰουδαῖοι ἔλεγον, ὡς οὐκ ἄλλοτε ταῦτα γενόμενα ἀκούσαντες (17)· Ἐκ τοῦ αἰῶνος οὐκ ἠκούσθη, ὅτι ἠρέφεξέ τις ὀφθαλμοὺς τυφλοῦ γεγεννημένου. Εἰ μὴ ἦν οὗτος παρὰ τοῦ (18) Θεοῦ, οὐκ ἐδύνατο ποιεῖν οὐδέν.

39. Ἄλλ' ἴσως μὴ δυνάμενοι καὶ αὐτοὶ πρὸς τὰ φανερά διαμάχεσθαι, οὐκ ἀνήσονται μὲν τὰ γεγραμμένα· προσδοκᾷ δὲ ταῦτα καὶ μηδέπω παραγεγενῆσθαι τὸν Θεὸν Λόγον διαθεβαιώσονται. Τοῦτο γὰρ ἄνω καὶ κάτω θυλλοῦντες, οὐκ ἐρυθριῶσιν ἀναιδεῦμένοι πρὸς τὰ φανερά (19). Ἄλλὰ περὶ οὗτου καὶ πρὸ πάντων μᾶλλον ἐλεγχθήσονται, οὐ παρ' ἡμῶν, ἀλλὰ παρὰ τοῦ σοφωτάτου Δανιὴλ σημαίνοντος καὶ τὸν παρόντα καιρὸν, καὶ τὴν θέλαν τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίαν, καὶ (20) λέγοντος· Ἐβδομήκοντα ἐβδομάδες συνετεμήθησαν ἐπὶ τὸν λαόν σου, καὶ ἐπὶ τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν, τοῦ συνετελεσθῆναι ἁμαρτιῶν, καὶ τοῦ σφραγισθῆναι ἁμαρτίας, καὶ ἀκαλειψῆσαι (21) τὰς ἀδικίας, καὶ τοῦ ἐξιλάσασθαι τὰς ἀδικίας, καὶ τοῦ ἀγαγεῖν δικαιοσύνην αἰώνιον καὶ τοῦ σφραγίσαι δρασιν καὶ προφήτην, καὶ τοῦ χρίσαι Ἅγιον ἄγιον, καὶ γνώση (22) καὶ συνήσις ἀπὸ ἐξόδου λόγου τοῦ ἀποκριθῆναι, καὶ τοῦ οἰκοδομησῆαι Ἰερουσαλήμ ἕως Χριστοῦ ἡγοιμένου. Ἰσως ἐπὶ τοῖς ἄλλοις κἂν προφάσεις εὐρίσκων δύνανται, καὶ εἰς μέλλοντα χρόνον ἀναβάλλεσθαι τὰ γεγραμμένα. Τί δὲ πρὸς ταῦτα λέγειν ἢ ὄλως ἀντωπῆσαι δύνανται, ὅπου γε καὶ ὁ Χριστὸς σημαίνεται, καὶ ὁ χρισόμενος οὐκ ἄνθρωπος ἀπλῶς, ἀλλ' Ἅγιος ἁγίων εἶναι καταγγέλλεται, καὶ ἕως τῆς παρουσίας αὐτοῦ Ἰερουσαλήμ συνίσταται (23), καὶ λοιπὸν παύεται προφήτης καὶ δρασὶς ἐν τῷ Ἰσραὴλ; Ἐχρίσθη πάλαι Δαβὶδ, καὶ Σολομὸν, καὶ Ἐζεκίας· ἀλλὰ καὶ πάλιν Ἰερουσαλήμ, καὶ ὁ τόπος συνειστήκει, καὶ προφήται προεφήτευον, Γάδ, καὶ Ἀσάφ, καὶ Ναθάν, καὶ ὄπισθ' αὐτοῦς (24) Ἡσαίας, καὶ Ὡσηὲ, καὶ Ἀμώς, καὶ ἄλλοι. Ἐπειτα καὶ αὐτοὶ οἱ χρισθέντες ἄνθρωποι ἅγιοι, καὶ οὐκ ἅγιοι ἁγίων ἐκλήθησαν. Ἄλλ' ἐὰν τὴν αἰχμαλωσίαν προβάλλωνται, καὶ δι' αὐτὴν μὴ εἶναι

(21) Sic Gobler. Felckm. 1 anon. Segner. et apud Daniel. Alii vero et editi ἀπολειψῆσαι. Ibid. Gobler. et Felckman. 1 anon. mox habent, ἐξιλάσασθαι τὰς ἀνομίας. Item ibid. particulam καί, quæ in Seguer. et apud Danielelem legitur, alii et editi omittunt.

(22) Sic Seguer. ut et legitur apud Daniel. Basil. Felckm. 1 anon., γνώσης. Alii et editi, γνώσις.

(23) Sic Ang. Basil. Gobler. Felck. 1 anon. et Segner. Alii et editio Com., συνίστασθαι. Ibid. mox Anglic., προφητεία.

(24) Ὁ μετ' αὐτοῦς abest a Gobler. et Felckm. 1 anon., ὁ ab Segner., μετ' αὐτοῦς ab Anglic. et Basil.

λέγων τὴν Ἱερουσαλήμ· τί καὶ περὶ τῶν προφητῶν A illic Daniel et Jeremias aderant, vaticinabanturque
 ἂν εἶπουν; Καὶ γὰρ πέλαι, καταβαίνοντος τοῦ λαοῦ Ezechiel, Aggeus et Zacharias.
 εἰς Βαβυλώνα, ἦσαν ἐκεῖ Δανιὴλ καὶ Ἱερμίας· προεφήτεον δὲ Ἰεζεκιὴλ καὶ Ἀγγαῖος καὶ Ζαχαρίας.

40. Οὐκοῦν μυθολογοῦσιν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ παρόντα
 τῶν νῦν καιρῶν ὑπερτίθενται. Πότε γὰρ προφήτης (25)
 ἢ ὄρασις ἐπαύσατο ἀπὸ τοῦ Ἰσραὴλ, εἰ μὴ ὅτε ὁ Ἅγιος
 τῶν ἁγίων Χριστὸς παρεγένετο; Σημεῖον γὰρ κα
 μέγα γνώρισμα τῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου παρουσίας τὸ
 μηκέτι μήτε τὴν Ἱερουσαλήμ ἐστάναι, μήτε προφή
 τιν ἐγερεθῆναι, μήτε ὄρασις ἀποκαλύπτεσθαι τούτοις,
 καὶ μάλα εἰκότως. Ἐλθόντος γὰρ τοῦ σημαινομένου,
 τίς (26) ἔτι χρεῖα τῶν σημαινόντων ἦν; Καὶ παρουσίας
 τῆς ἀληθείας, τίς ἔτι χρεῖα τῆς σκιᾶς ἦν; Διὰ τοῦτο
 γὰρ καὶ προεφήτεον ἕως ἂν ἔλθῃ ἡ αὐτοδικαιοσύνη,
 καὶ ὁ λυτρώμενος τὰς ἀπάντων ἀμαρτίας. Διὰ τοῦτο
 καὶ Ἱερουσαλήμ ἐπὶ τοσοῦτον συνείστηται, ἐν ἑκεί
 μελετώσι τῆς ἀληθείας τοὺς τύπους. Παρόντος τὸν νου
 τοῦ Ἁγίου τῶν ἁγίων, εἰκότως ἐσφραγίσθη καὶ ὄρασις B
 καὶ προφητεία, καὶ ἡ τῆς Ἱερουσαλήμ βασιλεία πέ
 παυται. Ἐπὶ τοσοῦτον γὰρ ἐχρίοντο παρ' αὐτοῖς βα
 σιλεῖς, ἕως ἂν ἐχρίσθῃ ὁ Ἅγιος τῶν ἁγίων. Καὶ Ἰα
 κώβ (27) δὲ ἕως αὐτοῦ τὴν Ἰουδαίων Ἰστασθαι βασι
 λείαν προφητεύει λέγων· Οὐκ ἐκλείψει ἀρχὴν ἐξ
 Ἰούδα, καὶ ἡγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, ἕως
 ἂν ἔλθῃ (28) τὰ ἀποκείμενα αὐτῷ, καὶ αὐτὸς προσ
 δοκία ἐθνῶν. Ὅθεν καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἐβόα λέγων·
 Ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται ἕως (29) Ἰωάννου προ
 εφήτευσαν. Εἰ μὲν οὖν ἔστι παρὰ Ἰουδαίους νῦν βα
 σιλεὺς, ἢ προφήτης, ἢ ὄρασις, καλῶς ἀρνούνται τὸν
 ἐλθόντα Χριστόν· εἰ δὲ μήτε βασιλεὺς, μήτε ὄρασις,
 ἀλλ' ἐσφράγισται λοιπὸν καὶ (30) πᾶσα προφητεία,
 καὶ ἡ πόλις καὶ ὁ ναὸς ἐάλω· τί τοσοῦτον ἀσεβοῦσι,
 καὶ παραβαίνουσιν, ὥστε τὰ μὲν γενόμενα ὄραν, τὸν C
 ἐξ ταῦτα πεποιηκότα Χριστόν ἀρνεῖσθαι; Τί δὲ καὶ
 τοὺς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν θεωροῦντες καταλιμπάνοντας τὰ
 εἰδωλα, καὶ ἐπὶ τὸν Θεὸν Ἰσραὴλ διὰ τοῦ Χριστοῦ
 ἔχοντας τὴν ἐλπίδα, ἀρνούνται τὸν ἐκ τῆς ρίζης
 Ἰεσσαὶ κατὰ σάρκα γενόμενον Χριστόν καὶ βασι
 λεύοντα λοιπὸν; Εἰ μὲν γὰρ ἄλλον ἐθρήσκουν τὰ
 ἔθνη Θεόν, ἀλλὰ μὴ τὸν Θεὸν Ἀβραάμ καὶ Ἰσαάκ
 καὶ Ἰακώβ καὶ Μωϋσῆος ὠμολόγουν· καλῶς ἂν πά
 λιν προύφασίζοντο μὴ ἐληλυθῆναι τὸν Θεόν· εἰ δὲ τὸν
 Μωϋσῆ (31) δεδωκότα τὸν νόμον καὶ τῷ Ἀβραάμ
 ἐπαγγελιάμενον Θεόν, καὶ οὗ τὸν Λόγον ἠτίμωσαν οἱ
 Ἰουδαῖοι, τοῦτον τὰ ἔθνη σέβουσι, διὰ τί μὴ γινώσκου
 σι, μᾶλλον δὲ διὰ τί ἐκόντες παρορῶσιν, ὅτι ὁ προφη
 τεύόμενος ὑπὸ τῶν Γραφῶν Κύριος ἐπέλαμψε τῇ
 οἰκουμένῃ, καὶ ἐπεφάνη σωματικῶς αὐτῇ, καθὼς

²⁵ Genes. xlix, 10. ²⁶ Matth. xi, 15. ²⁷ Psal. cxvii, 27.

(25) Sic Seguer. ut et legerunt Omnibonus et Ambros. Camali. Ita quoque legitur in ms. Angl., sed hoc προφήτης. habet προφητεία. Alii et editio Cominell., Πότε γὰρ ἐπαύσατο προφήτης ἢ ὄρασις ἐν τῇ Ἱερουσαλήμ. Ibidem Seguer., εἰ μὴ νῦν.

(26) Hæc integra sententia ad τίς; sequens deest in Segueriano, Gobleriano, et Felckmanni 1 anonimo, et recenti manu addita in Basilicensi: nec item legerunt Omnibonus et Ambros.

(27) Sic Gob. et Felck. 1 anon. Alii vero et editi, Μωϋσῆς.

(28) Anglic. ἔλθῃ et paulo post, τῶν ἐθνῶν.

(29) Sic Anglicanus, Basilicensis, Goblerianus, Felckmanni 1 anon. et Seguer. Alii et editi, μέχρι. Mox ibid. μὲν abest a Gobler. et Felckm. 1 anon., et paulo post in Anglic. loco προφήτης, legitur προφητεία.

(30) Λοιπὸν καὶ deest in Gobler. et Felckm. 1 anon.

(31) Sic Seguerianus, Basilicensis, et Anglicanus. Alii et editi, Μωϋσῆν.

suum et sanavit eos²; et rursus, *Non legatus, non angelus, sed ipse Dominus salvos illos fecit*³? Certe simile illi agere mihi videntur, ac si quis mente percussus terram a sole **66** illuminatam aspiciens, solem a quo illuminata est negaverit. Ecquid enim amplius ei quem illi exspectant faciendum restat? An ut gentes vocet? sed jam vocatæ sunt. An ut prophetam, regem et visionem auferat? sed hoc item jam factum est. An ut idololorum impietatem convincat? convicta et proscripta est. An ut mortem destruat? destructa est. Quid ergo non factum est quod Christum facere oportuit, vel quid tandem superest, quod nondum impletum fuit, ut modo gaudeant Judæi, et causam non credendi habeant? Profecto si, quemadmodum utique videmus, nec regem nec prophetam jam habent, si nec Jerusalem, nec sacrificium, nec visio apud illos manet, sed omnis terra Dei cognitione repleta est, et gentes impietate rejecta, jam ad Deum Abraham per Verbum, qui est Dominus noster Jesus Christus, confugiunt: certe vel impudentissimis perspicuum inde fuerit, Christum venisse, eumque omnes omnino sua luce illustrasse, et vera ac divina de suo Patre doctrina informasse. Ex his itaque pluribusque aliis, quæ ex divinis Litteris licet excerpere, Judæos non inepte possumus confutare.

Ἰουδαίους μὲν οὖν ἐκ τούτων καὶ τῶν πλείων παρὰ τῶν θείων Γραφῶν εἰκότως ἄν τι ἐλέγξειεν.

41. Jam quod gentiles spectat, satis mirari non queo, quod ea quæ minime ridenda sunt rideant, ipsique interim in sua turpitudine obsecrati perseverent, quam scilicet se in lignis et lapidibus constituere nequaquam attendunt. Verum quandoquidem firmæ nobis non desunt rationes quibus nostræ doctrinæ veritatem tueamur, age, si placet, illos quoque aptis argumentis refellamus, maxime vero ex his ipsis quæ nosmetipsi conspiciamus. Quid enim aliud absurdum et ridiculum apud nos reperimus, quam quod Verbum in corpore apparuisse dicimus? Atqui hoc ipsum non absurde factum fuisse ipsi etiam consentient, si modo veritatis amatores esse volent. Enimvero si Verbum Dei esse plane inficiantur, inseite nugantur, dum de his quæ nesciunt rident. Sed si Verbum Dei esse concedunt, ipsumque universi rectorem esse, et in illo Patrem mundum creasse, omnia denique ejus providentia illuminari, vivere et esse, ac ejus imperio subjici, ita ut ex providentiæ effectibus et ipsum Verbum cognoscatur, et per Verbum Pater: vide, quæso, an non potius ipsi risum adversus seipsum imprudenter concitent. Mundum, magnum quoddam corpus esse docent gentiles philosophi; nec hic a vero

² Psal. cxvii. 20. ³ Isa. Lxiii. 9.

(32) Sic Anglicanus, Goblerianus, et Felckmanni et anonymus. Alii et editio Commel., βλέπει. Mox idem et Basiliensis habent ἀρνεῖται, ubi alii et editio Commel., οὐ βλέπει. Omnibonus et Ambrosius Camaldulensis legerunt ἀρνεῖται.

(33) Ἄλλ' ἀδεστ in Gobleriano et Felckmanni et anonymo. Ibidem Seguerianus habet, ἐφθαζεν.

εἶπεν ἡ Γραφή Κύριος ὁ Θεὸς ἐπέφαθεν ἡμῶν καὶ πάλιν· Ἐξαπέστειλε τὸν Λόγον υἱοῦ καὶ ἰάσατο αὐτούς· καὶ πάλιν· Οὐ πρόεδρος, οὐκ ἀγγελος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Κύριος ἔσωσεν αὐτούς; Ὅμοιον δὲ πάσχουσιν, ὡς εἰ τις παραπεπληγῶς τὴν διάνοιαν, τὴν μὲν γῆν φωτιζομένην ὑπὸ τοῦ ἡλίου βλέπει (32), τὸν δὲ ταύτην φωτιζόντα ἡλιον ἀρνεῖται. Τί γὰρ καὶ πλείον ἐλθὼν ὁ προσδοκώμενος παρ' αὐτοῖς ἔχει ποιῆσαι; Καλέσαι τὰ ἔθνη; Ἄλλ' (33) ἐφθασε κληθῆναι. Ἄλλὰ παῦσαι προφήτην, καὶ βασιλέα, καὶ ὄρασιν; Γέγονεν ἤδη καὶ τοῦτο. Τὴν εἰδώλων ἀθεότητα διελέγξει; Διηλέγθη ἤδη καὶ κατεγνώσθη. Ἄλλὰ τὸν θάνατον καταργῆσαι; Κατηργήται ἤδη. Τί τοίνυν οὐ γέγονεν, ὃ δεῖ τὸν Χριστὸν ποιῆσαι; Ἡ τί περιλείπεται, ὃ μὴ πεπλήρωται, ἵνα νῦν χαίρωσιν οἱ Ἰουδαῖοι καὶ ἀπιστῶσιν; Εἰ γὰρ δὴ, ὡς περ οὖν (34) καὶ ὀρώμεν, οὔτε βασιλεὺς, οὔτε προφήτης, οὔτε Ἰερουσαλήμ, οὔτε θυσία, οὔτε ὄρασίς ἐστι παρ' αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ πᾶσα πεπλήρωται ἡ γῆ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, καὶ οἱ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν καταλιμπάνοντες τὴν ἀθεότητα λοιπὸν πρὸς τὸν Θεὸν Ἀβραάμ καταφεύγουσι διὰ τοῦ Λόγου τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· δῆλον ἄν εἴη καὶ τοῖς λίαν ἀναισχυνοῦσιν ἐληλυθέναι τὸν Χριστὸν, καὶ αὐτὸν πάντας ἀπλῶς τῷ ἑαυτοῦ φωτὶ καταλάμπαντα, καὶ διδάξαντα περὶ τοῦ ἑαυτοῦ Πατρὸς τὴν ἀληθῆ καὶ θείαν (35) διδασκαλίαν.

41. Ἐλλήνας δὲ καὶ πάντοτε θαυμάσειε γελῶντας μὲν τὰ ἀχλυσάστα, πεπηρωμένους δὲ αὐτούς (36) ἐπὶ τῇ ἑαυτῶν αἰσχύνῃ, ἣν ἐν ἔξοις καὶ λίθοις ἀναθέντες οὐχ ὀρώσι. Πλὴν οὐκ ἀποροῦντος ἐν ἀποδείξει τοῦ παρ' ἡμῶν Λόγου, φέρε καὶ τούτους ἐκ τῶν ἐλλόγων δυσωπήσωμεν, μάλιστα ἀφ' ὧν καὶ αὐτοὶ ἡμεῖς ὀρώμεν. Τί γὰρ ἀτοπὸν, ἢ τί χλευσῆσαι παρ' ἡμῶν ἄξιον, ἢ πάντως δεῖ τὸν Λόγον ἐν σώματι πεφανερῶσθαι λέγομεν; Ἄλλὰ τοῦτο καὶ αὐτοὶ συνομολογήσουσι μὴ ἀτόπως γεγενῆσθαι, ἐάνπερ τῆς ἀληθείας γίνονται φίλοι. Εἰ μὲν οὖν ὅλος ἀρνοῦνται Λόγον εἶναι Θεοῦ, περιττῶς ποιοῦσι, περὶ οὗ μὴ ἴσασι χλευάζοντες· εἰ δὲ ὁμολογοῦσι Λόγον εἶναι Θεοῦ, καὶ τούτον ἡγεμόνα τοῦ παντός, καὶ ἐν αὐτῷ τὸν Πατέρα δεδημιουργηκέναι τὴν κτίσιν, καὶ τῇ τούτου προνοίᾳ τὰ ὅλα φωτιζεσθαι, καὶ ζωογονεῖσθαι, καὶ εἶναι, καὶ ἐπὶ πάντων αὐτὸν βασιλεύειν, ὡς ἐκ τῶν ἔργων τῆς προνοίας γινώσκουσι αὐτὸν, καὶ δι' αὐτοῦ τὸν Πατέρα· σκόπει, παρακαλῶ, εἰ μὴ τὴν χλεύην καθ' ἑαυτῶν κινῶντες ἀγνοοῦσι. Τὸν κόσμον σῶμα μέγα φασὶν εἶναι οἱ τῶν Ἑλλήνων φιλόσοφοι, καὶ ἀληθεύουσι λέγοντες· ὀρώμεν γὰρ αὐτὸν καὶ τὰ τούτου μέρη ταῖς αἰσθήσεσιν ὑποπίπτοντα. Εἰ τοίνυν ἐν τῷ κόσμῳ σῶματι δεῖ τὸ Θεοῦ Λόγος εἶναι, καὶ ἐν ὅλοις καὶ τοῖς

(34) Οὖν hic habent Seguerianus, Basiliensis, et Anglicanus; omittunt vero alii et editi. Paulo post, pro θυσία, Goblerianus et Felckmanni et anonymus habent θυσία.

(35) Anglicanus, εὐθεσίαν.

(36) Αὐτούς δεστ in Seguer. et Anglic.; Basil. vero habet ἑαυτούς.

κατὰ μέρος αὐτῶν πᾶσιν ἐπιθεδῆκε· τί θαυμαστόν ἢ ἄβερρον, εἰ καὶ ἐν ἀνθρώπῳ φαμέν αὐτὸν ἐπιθεδῆ-
 κέναι; Εἰ γὰρ ἄτοπον ὅλως ἐν σώματι αὐτὸν γενέ-
 σθαι, ἄτοπον ἂν εἴη καὶ ἐν τῷ παντὶ τοῦτον ἐπιθε-
 δηκέναι, καὶ τὰ πάντα τῇ προνοίᾳ ἑαυτοῦ φωτίζειν
 καὶ κινεῖν· σῶμα γὰρ ἐστὶ καὶ τὸ ὅλον. Εἰ δὲ τῷ κό-
 σμῳ τοῦτον ἐπιβαίνειν καὶ ἐν ὅλῳ αὐτὸν γνωρίζεσθαι
 πρέπει, πρέπει ἂν καὶ ἐν ἀνθρωπίνῳ σώματι αὐτὸν
 ἐπιφανεσθαι, καὶ ὑπὸ αὐτοῦ τοῦτο φωτίζεσθαι καὶ
 ἐνεργεῖν. Μέρος γὰρ τοῦ παντός καὶ τὸ τῶν ἀνθρώ-
 πων ἐστὶ γένος. Καὶ εἰ τὸ μέρος ἀπρεπές ἐστὶν
 ὄργανον αὐτοῦ γίνεσθαι πρὸς τὴν τῆς θεότητος γνῶ-
 σιν, ἀτοπώτατον ἂν εἴη καὶ δι' ὅλου τοῦ κόσμου γνω-
 ρίζεσθαι τοῦτον (37).

Unde si partem, ejus instrumentum ad divinitatis patefactionem fieri dedecet, certe perabsurdum si-
 militer fuerit ipsum per universum mundum cognosci.

42. Ὡσπερ γὰρ, ὅλου τοῦ σώματος ὑπὸ τοῦ ἀν-
 θρώπου ἐνεργουμένου καὶ φωτιζομένου, εἰ τις λέ-
 γοι ἄτοπον εἶναι καὶ ἐν τῷ δακτύλῳ τοῦ ποδὸς τὴν
 δύναμιν εἶναι τοῦ ἀνθρώπου, ἀνόητος ἂν νομισθεῖη,
 ὅτι, διδοὺς ἐν τῷ ὅλῳ αὐτὸν δικνεῖσθαι καὶ ἐνεργεῖν,
 κωλύει καὶ ἐν τῷ μέρει αὐτὸν εἶναι· οὕτως ὁ διδοὺς
 καὶ πιστεύων, τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον (38) ἐν τῷ παντὶ
 εἶναι, καὶ τὸ πᾶν ὑπ' αὐτοῦ φωτίζεσθαι καὶ κινεῖ-
 σθαι, οὐκ ἄτοπον ἂν ἠγῆσθαι, καὶ σῶμα ἐν (39) ἀν-
 θρώπινον ὑπ' αὐτοῦ κινεῖσθαι καὶ φωτίζεσθαι. Εἰ δὲ,
 ὅτι γένητόν ἐστι, καὶ ἐξ οὐκ ὄντων γέγονε τὸ ἀνθρώ-
 πινον γένος, διὰ τοῦτο οὐκ εὐπρεπῆ νομίζουσιν ἡμᾶς
 λέγειν τὴν ἐν ἀνθρώπῳ τοῦ Σωτῆρος ἐπιφάνειαν· ὥρα
 καὶ τῆς κτίσεως αὐτοῦ αὐτὸν ἐκβάλλειν· καὶ γὰρ καὶ
 αἴθη ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι διὰ τοῦ Λόγου γέ-
 γονεν. Εἰ δὲ, καὶ γενετῆς οὐσης τῆς κτίσεως, οὐκ
 ἄτοπον ἐν αὐτῇ τὸν Λόγον εἶναι, οὐκ ἄρα οὐδὲ ἐν ἀν-
 θρώπῳ αὐτὸν εἶναι ἄτοπον. Ὅποια γὰρ ἂν περὶ τοῦ
 ὅλου νοήσῃαι, τοιαῦτα ἀνάγκη καὶ (40) περὶ τοῦ
 μέρους αὐτοῦ ἐνθυμεῖσθαι· μέρος γὰρ, ὡς προείπον,
 τοῦ ὅλου καὶ ὁ ἀνθρωπός ἐστιν. Οὐκοῦν ὅλως οὐκ
 ἀπρεπές τὸ ἐν ἀνθρώπῳ εἶναι τὸν Λόγον, καὶ πάντα
 ὑπ' αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ φωτίζεσθαι, καὶ κινεῖσθαι,
 καὶ ζῆν, καθὼς καὶ οἱ παρ' αὐτοῖς συγγραφεῖς φα-
 σιν, ὅτι· Ἐν αὐτῷ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμέν.
 Τί λοιπὸν χλεύης ἄξιον λέγομεν, εἰ ἐν ᾧ ἐστὶν ὁ Λόγος,
 τοῦτερ πρὸς φανέρωσιν ὡς ὄργανον χέρηται ὁ Λόγος;
 Εἰ μὲν γὰρ οὐκ ἦν ἐν αὐτῷ, οὐδὲ χρῆσασθαι ἂν ἠδύ-
 νηθῆ τοῦτω· εἰ δὲ προαποθεδώκαμεν ἐν τῷ παντὶ καὶ
 ἐν τοῖς κατὰ μέρος εἶναι τοῦτον, τί ἄπιστον εἰ ἐν οἷς
 ἐστὶν, ἐν τούτοις ἑαυτὸν καὶ ἐπιφάνει; Ὡσπερ γὰρ
 ταῖς ἑαυτοῦ δυνάμεσιν ὅλος (41) ἐν ἐκάστῳ καὶ πᾶσιν
 ἐπιβαίνων, καὶ πάντα διακοσμῶν ἀφθόνως, εἰ (42)
 ἤθελε, διὰ ἡλίου, ἢ σελήνης, ἢ οὐρανοῦ, ἢ γῆς, ἢ
 ὕδατων, ἢ πυρός, οὐκ ἂν τις ἀτόπως αὐτὸν φωνῆ

Act. xvii, 28.

(37) Sic Seguerianus, Goblerianus et Felckmanni
 ἠ ανοιγμύς. At Basilienensis et Anglicanus, τοιοῦτον
 ποιητήν. Alii vero et editii, ποιητὴν tantum.

(38) Seguerianus, Θεοῦ Θεὸν Λόγον.

(39) Sic omnes mss. Editi vero, μὲν.

(40) Seguerianus hic addit καὶ. Alii et editi omi-
 tunt. Paulo post, Gobler. et Felckm. et anon. post vo-
 cem ἀνθρώπος, omittunt ἐστίν.

41) Seguerianus, ὅλως.

aberrant. Mundum enim ejusque partes sensibus
 subijci videmus. Si igitur in mundo, qui corpus est,
 Dei Verbum est, si in omnibus et singulis rebus
 existit; quid incredibile vel quid absurdum vide-
 tur, si ipsum quoque in homine esse asserimus?
 Nam si Verbum in corpore existere generatim
 absurdum est, absurdum quoque fuerit ipsum in
 universo mundo existere omniaque sua providen-
 tia illustrare et movere; siquidem corpus est rerum
 universitas. Sin autem Verbum in mundo existere
 et in universo notum fieri maxime convenit, nec
 etiam inconueniens erit ipsum in humano corpore
 apparere, illudque ab eo illuminari et vim agendi
 habere; pars enim universi est hominum genus.

42. Ut enim insulsus ille non immerito haberetur
 qui, cum totum corpus ab homine moveatur et illu-
 minetur 67, absurdum esse diceret in pedis digito
 virtutem hominis existere, quia scilicet cum conce-
 dit ipsum in toto corpore esse et agere, eum tamen
 in parte esse non vult: ita qui fatetur et credit Dei
 Verbum in universo esse, totumque mundum ab eo
 illuminari et moveri, huic sane absurdum videri
 non debet, si unum corpus humanum ab eodem
 moveatur et illuminetur. Quod si quia factum et ex
 nihilo creatum fuit humanum genus, idcirco nos
 ab eo quod decorum est recedere existimant, cum
 Salvatore in humano corpore apparuisse dicimus:
 eum quoque pari ratione ex mundo excludere de-
 bent, quippe qui, ut esset, ex nihilo per Verbum
 factus sit. Sed si quamvis mundus factus est, Ver-
 bum in eo esse non est absurdum: nec ergo etiam
 absurdum est ipsum in homine esse. Quidquid enim
 de toto mundo cogitaverint, necesse est idem de
 parte intelligere: siquidem homo, ut antea dixi,
 pars est totius mundi. Nullo igitur modo dedecet
 Verbum in homine esse, cunctaque ab illo et in illo
 illuminari, moveri et vivere, sicuti ipsorum quo-
 que scriptores testantur: *In ipso vivimus, et move-
 mur, et sumus*⁴. Quid itaque risu dignum dicimus,
 si Verbum corpore, in quo est, tanquam instru-
 mento ad sui patefactionem usum fuerit? Nisi enim
 in illo fuisset, eo utique uti non potuisset. Porro
 si supra concessum est Verbum in universo et sin-
 gulis ejus partibus esse, quid incredibile videtur,
 si in quibus existit, in his se videndum præbeat?
 Quemadmodum enim ille idem qui propria virtute
 in singulis et omnibus rebus est, cunctaque splen-
 dide administrat, si solis aut lunæ, cæli vel terræ,
 aquarum aut ignis ministerio uti vellet, ad vocem

(42) Seguer. ei omittit. Hic autem ordo verborum
 videtur paulo esse perturbatus, talisque constitui
 debere, uti nostra versione expressimus: εἰ ἤθελε
 διὰ ἡλίου, etc. Φωνῆ χρῆσασθαι καὶ γνωρίσαι ἑαυτὸν
 καὶ τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα, οὐκ ἂν τις ἀτόπως αὐτὸν ἐφ-
 σε πεποιηκέναι, ἀπαξ, etc. Ibid. Gobler. Felckm. ἠ
 anon. et Seguer., αὐτοῦ προ ἑαυτοῦ, εἰ πάντα προ
 ἔπαντα.

edendam ac se et suum Patrem notum faciendum, nemo eum absurde et inepte egisse dicere audeat, quippe cum universa jam ipse antea contineret, et cum omnibus ac in ipsa parte existeret, seque occulte ostenderet : ita sine dubio absurdum videri non debet, si ille qui res universas gubernat et vita donat, per homines se notum facere cupiens, humano corpore velut instrumento usus sit, quo nobis et veritatem patefaceret, et Patris cognitionem impertiret. Humana siquidem natura pars est totius universi. Unde quemadmodum mens humana, quae in toto homine est, aliqua parte corporis, lingua videlicet, tanquam sui signo utitur, nec tamen mentis naturam idcirco imminui quisquam dixerit : ita si Verbum in omnibus rebus existens humano instrumento usum est, indecorum nemini debet videri. Alioquin si, uti jam dixi, ipsum corpore velut instrumento uti non decuit, nec etiam in toto

43. Quod si inquirant, cur igitur non per alias pulchriores mundi partes apparuerit, nec splendidiori instrumento, verbi gratia, sole, luna, astris, igne vel aethere, sed homine tantum usum fuerit? discant illi Dominum non venisse ut se ostentaret, sed ut nos infirmos simul et ignaros curaret et doceret. Ostentantis enim fuisset, solummodo apparere, et spectantes stupore percellere : at sanantis et docentis erat, non tantum advenire, sed indignum commodo prospicere, atque ut illi ferre possent apparere; ne si modus ipse laborantium necessitatem excederet, illos potius perturbaret, atque ita Numinis adventus ipsis fieret inutilis. Nulla profecto alia rerum creaturarum praeter solum hominem circa Dei cognitionem errabat. Siquidem non sol, non luna, non caelum, non astra, non aqua, non aether suum ordinem perturbarunt, sed suum officium ac imperatorem Verbum agnoscentes, manent uti initio factae sunt. Soli autem homines bonum aversati, ea postmodum, quae non sunt, pro veritate sunt commenti, ac Dei cultum et notionem daemonibus et hominibus in lapideis simulacris attribuerunt. Hinc cum tantam perversitatem negligere divinae bonitatis indignum esset, cum item eum omnia in universo administrantem ac regentem homines non potuissent cognoscere, merito idcirco partem universi, corpus videlicet humanum, tanquam instrumentum sibi ipsi assumit, illudque ingreditur, ut, quoniam eum in toto universo agnoscere non poterant, saltem in parte residentem non ignorarent, et qui vim ejus invisibilem non potuerant conspiciere, saltem ex similitudine eum intelligere et contemplari possent. Cum enim sicut homines, hinc per simile corpus ac divina quae per eum eduntur opera, citius et propius ejus Patrem possunt cognoscere, si scilicet perpendere vo-

(43) Gobler. et Felckm. 1 anon., ζωοποιῶντος καὶ θελήσαντος.

(44) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. et Basil. Alii vero et editi, χάρουσι. Mox pro τὴν χρεῖαν et ταραξίη. Anglic. habet τῆς χρεῖας et ταραξίη.

χρησασθαι καὶ γνωρίσαι ἑαυτὸν καὶ τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα. ἔφησε πεποικέναι, ἀπαξ ἅπαντα αὐτοῦ συγγεντος, καὶ μετὰ πάντων καὶ ἐν αὐτῷ τῷ μέρει συγγεντος καὶ ἀοράτους ἑαυτὸν δεικνύοντος· οὕτως οὐκ ἄτοπον ἂν εἴη διακοσμοῦντα αὐτὸν τὰ πάντα καὶ τὰ ὅλα ζωοποιῶντα, καὶ θελήσαντα (43) δι' ἀνθρώπων γνωρίσαι, εἰ ὄργάνῳ κέχρηται ἀνθρώπου σώματι πρὸς φανέρωσιν ἀληθείας καὶ γνῶσιν τοῦ Πατρὸς. Μέρους γὰρ τοῦ ὅλου καὶ ἡ ἀνθρωπότης τυγχάνει. Καὶ ὡσπερ ὁ νοῦς, δι' ὅλου τοῦ ἀνθρώπου ὢν, ἀπὸ μέρους τοῦ σώματος, τῆς γλωττίης λέγω, σημαίνεται, καὶ οὐ δήπου τις ἐλαττοῦσθαι τὴν οὐσίαν τοῦ νοῦ διὰ τοῦτο λέγει· οὕτως ὁ Λόγος, διὰ πάντων ὢν, εἰ ἀνθρωπίνῳ κέχρηται ὄργάνῳ, οὐκ ἀπρεπές ἂν φαίνοιτο τοῦτο. Εἰ γὰρ, ὡς προεῖπον, ἀπρεπές ὄργάνῳ χρήσασθαι σώματι, ἀπρεπές καὶ ἐν τῷ ὅλῳ αὐτὸν εἶναι.

43. Διὰ τί οὖν, ἐὰν λέγωσιν, οὐχὶ δι' ἄλλων μερῶν καλλίωνων τῆς κτίσεως ἐφάνη, καὶ καλλίονι ὄργάνῳ, ὅσον ἡλίῳ, ἢ σελήνῃ, ἢ ἀστροῖς, ἢ πυρὶ, ἢ αἰθέρι οὐ κέχρηται, ἀλλὰ ἀνθρώπῳ μόνῳ; γινωσκέτωσαν, ἔτι οὐκ ἐπιδειξασθαι ἤθελεν ὁ Κύριος, ἀλλὰ θεραπεύσαι καὶ διδάξαι τοὺς πάσχοντας. Ἐπιδεικνυμένου μὲν γὰρ ἦν μόνον ἐπιφανῆναι καὶ καταπλῆξαι τοὺς ὀρώντας· θεραπευόντος δὲ καὶ διδάσκοντός ἐστι μὴ ἀπλῶς ἐπιδηῆσαι, ἀλλ' ἐπ' ὠφελείᾳ τῶν δεομένων γενέσθαι, καὶ, ὡς χρῆζόντες φέρουσιν (44), ἐπιφανῆναι· ἵνα μὴ τῷ ὑπερβάλλοντι ἦν χρεῖαν τῶν πασχόντων αὐτοὺς τοὺς δεομένους ταραξίη, καὶ ἀνωφελῆς τοῦτο· ἢ ἐπιφάνεια τοῦ Θεοῦ (45) γένηται. Οὐδὲν τοίνυν τῶν ἐν τῇ κτίσει πεπλανημένον ἦν εἰς τὰς περὶ Θεοῦ ἐννοίας, εἰ μὴ μόνον ὁ ἀνθρώπος. Ἄμελει οὐχ ἥλιος, οὐ σελήνη, οὐκ οὐρανός, οὐ τὰ ἀστρα, οὐχ ὕδωρ, οὐκ αἰθήρ παρήλλαξαν τὴν τάξιν, ἀλλ' εἰδότες τὸν ἑαυτῶν δημιουργὸν καὶ βασιλέα Λόγον, μένουσιν ὡς γεγονάσιν· ἀνθρώποι δὲ μόνον (46) ἀποστραφέντες τὸ καλὸν, λοιπὸν τὰ οὐκ ὄντα ἀντὶ τῆς ἀληθείας ἐπλάσαντο, καὶ τὴν εἰς Θεὸν τιμὴν καὶ τὴν περὶ αὐτοῦ γνῶσιν δάμοσι καὶ ἀνθρώποις ἐν λίθοις ἀνατεθείκασιν. Ὅθεν εἰκότως, ἐπειδὴ παριδείν τὸ τηλικούτερον οὐκ ἔξιον ἦν τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητος, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ ὅλῳ αὐτὸν διέποντα καὶ ἡγεμονεύοντα οὐκ ἠδυνήθησαν γινῶναι οἱ ἀνθρώποι, μέρος τοῦ ὅλου λαμβάνει ἑαυτῷ ὄργανον τὸ ἀνθρώπινον σῶμα, καὶ ἐπιθαίνει τοῦτο, ἵν' ἐπειδὴ ἐν τῷ ὅλῳ αὐτὸν οὐκ ἠδυνήθησαν γινῶναι, καὶ ἐν τῷ μέρει μὴ ἀγνοήσωσιν αὐτὸν, καὶ ἐπειδὴ (47) ἀναβλέψαι οὐκ ἠδυνήθησαν εἰς τὴν ἀόρατον αὐτοῦ δύναμιν, καὶ ἐκ τῶν ὁμοίων λογίσασθαι καὶ θεωρῆσαι δυνηθῶσιν αὐτόν. Ἀνθρώποι γὰρ ὄντες, διὰ τοῦ καταλλήλου σώματος καὶ τῶν δι' αὐτοῦ θείων ἔργων ταχύτερον καὶ ἐγγύτερον τὸν τοῦτο Πατέρα γινώσκουσιν δυνήσονται, συγχρίνοντες, ὡς οὐκ ἀνθρώπινα, ἀλλὰ Θεοῦ ἔργα ἐστὶ τὰ ὑπ' αὐτοῦ γινόμενα. Καὶ

(45) Seguer., Θεῖου. Idem paulo post, et Anglic. Gobler. et Felckm. 1 anon. pro μόνου, μόνος habent.

(46) Seguerianus, μόνου.

(47) Gobler. et Felckm. 1 anon. addunt particulam δέ.

ἐν ἄτοπον ἦν κατ' αὐτοὺς διὰ τῶν τοῦ σώματος ἔργων τὸν Λόγον γνωρίζεσθαι, πάλιν ἄτοπον ἂν εἴη ἐκ τῶν ἔργων τοῦ παντὸς γινώσκεισθαι τοῦτον. Ὡσπερ γὰρ ἐν τῇ κτίσει ὄν, οὐδέν τι τῆς κτίσεως μεταλαμβάνει, ἀλλὰ μᾶλλον τὰ πάντα τῆς αὐτοῦ δυνάμεως μετέχει (48)· οὕτω καὶ τῷ σώματι ὄργανῳ χριόμενος, οὐδενὸς τῶν τοῦ σώματος μετείχεν, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτὸς ἠγάγεε τὸ σῶμα. Εἰ γὰρ δὴ καὶ ὁ παρὰ τοῖς Ἑλλήσι θαυμαζόμενος (49) Πλάτων φησὶν ὅτι· Ὅρων τὸν κόσμον ὁ γενήσας αὐτὸν χειμαζόμενον καὶ κινδυνεύοντα εἰς τὸν τῆς ἀνομοιότητος δύνειν τόπον, καθίσας ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς τῆς ψυχῆς, βοηθεῖ, καὶ πάντα τὰ πταίσματα διορθοῦται· τί ἂπιστον λέγεται παρ' ἡμῖν, εἰ, πλανωμένης τῆς ἀνθρωπότητος, ἐκάθισεν ὁ Λόγος ἐπὶ ταύτην, καὶ ἀνθρωπος ἐπεφάνη, ἵνα χειμαζομένην αὐτὴν περισώσῃ διὰ τῆς κυβερνήσεως αὐτοῦ καὶ ἀγαθότητος;

44. Ἀλλὰ ἴσως συγκαταθήσονται μὲν τούτοις ἀσχυρόμενα, θελήσουσι δὲ λέγειν, ὅτι ἔδει τὸν Θεὸν παιδεῦσαι καὶ σώσαι θέλοντα τοὺς ἀνθρώπους, νεύματι μόνῳ (50) ποιῆσαι καὶ μὴ σώματος βίβασθαι τὸν τοῦτου Λόγον, ὡσπερ οὖν καὶ πάλαι πεποίηκεν, ὅτε ἐκ τοῦ μὴ ὄντος αὐτὰ συνίστη. Πρὸς δὲ ταύτην αὐτῶν ἀντιθεσιν εἰκότως ἂν λεχθεῖη ταῦτα, ὅτι πάλαι μὲν, οὐδενὸς οὐδαμῆ (51) ὑπάρχοντος, νεύματος γέγονε χρεία καὶ βουλευτικῆς μόνης εἰς τὴν τοῦ παντὸς δημιουργίαν· ὅτε δὲ γέγονεν ὁ ἀνθρώπος, καὶ χρεία ἀπήτησεν οὐ τὰ μὴ ὄντα, ἀλλὰ τὰ γινόμενα θεραπεύσαι, ἀκόλουθον ἦν ἐν τοῖς ἤδη γενομένοις τὸν ἰατρὸν καὶ σωτήρα παραγενέσθαι, ἵνα καὶ τὰ ὄντα θεραπεύσῃ. Γέγονε δὲ ἀνθρώπος· διὰ τοῦτο καὶ ἀνθρωπιῶ ὄργανῳ κέχρηται τῷ σώματι. Ἐπεὶ, εἰ μὴ τοῦτον ἔδει γενέσθαι τὸν τρόπον, πῶς ἔδει τὸν Λόγον, ὄργανῳ θέλοντα χρῆσασθαι, παραγενέσθαι; Ἡ πόθεν ἔδει τοῦτο λαβεῖν αὐτὸν εἰ μὴ ἐκ τῶν ἤδη γενομένων καὶ χρηζόντων τῆς αὐτοῦ θεότητος διὰ τοῦ ὁμοίου; οὐδὲ γὰρ τὰ οὐκ ὄντα ἔχρηζε σωτηρίας, ἵνα καὶ προστάξει μόνον ἀρκεσθῆ· ἀλλὰ ὁ ἤδη γινόμενος ἀνθρώπος ἐφθείρετο καὶ παραπτώλυτο· ὄθεν εἰκότως ἀνθρωπίνῳ κέχρηται καλῶς ὄργανῳ, καὶ εἰς πάντα ἑαυτὸν ἠπλώσεν ὁ Λόγος. Ἐπειτα καὶ τοῦτο ἰστέον, ὅτι ἡ γενομένη φθορὰ οὐκ ἔξωθεν ἦν τοῦ σώματος, ἀλλ' αὐτῷ προσεγενέσθη, καὶ ἀνάγκη ἦν ἀντὶ τῆς φθορᾶς ζῶην αὐτῷ

(48) Sic Anglic. Basil. et Seguer. Alii vero et editi, μεταλαμβάνει. Ibidem articulus τὰ ἐντε πάντα dicit in Gobleriano et Felckmanni 1 anonimo.

(49) Hæc voces, ὁ παρὰ τοῖς Ἑλλήσι θαυμαζόμενος, desiderantur in Gobler. et Felckm. 1 an. Mox ibid. Anglic. Gobler. Felckm. 1 an. et Seguer. habent, γενήσας· alii et editi, γεννήσας. Hic autem locus ex Platonia Politico excerptus est, ubi ita paulo aliter legitur : Διὸς δὴ καὶ τότε· ἤδη θεὸς ὁ κοσμήσας αὐτὸν, καθορῶν ἐν ἀπυρίαις ὄντα, κηρόμενος· ἵνα μὴ χειμασθεῖς, ὑπὸ παραχῆς διαλυθεῖς εἰς τὸν τῆς ἀνομοιότητος ἀπειρον ὄντα τόπον δῦν, πάλιν ἐφεδρος αὐτοῦ τῶν πηδαλίων γινόμενος, τὰ νοσήσαντα καὶ λυθέντα ἐν τῇ κατ' αὐτὸν προτέρᾳ περιόδῳ στρέψας, κοσμεῖ τε, καὶ ἐπανορθῶν, ἀθάνατον αὐτὸν καὶ ἀγήρω ἀπεργάζεται. Hi est : « Itaque tunc Deus qui mundum ornaverāt, eum in angustias coniectum videns, sollicitus ne ita male agitatū, præ tumultu

A fuerint non hominis sed Dei esse opera quæ ab illo sunt. Quod si absurdum esse putant ex his corporis operibus Verbum notum fieri, certe absurdum quoque fuerit ipsum ex his quæ in universo agit cognosci. Et vero quemadmodum in rebus creatis existens, nihil earum sibi particeps, sed potius res cunctas suæ virtutis particeps efficit : ita etiam corpore non secus ac organo utens, nulla in re ejus efficitur particeps, sed illud potius sanctum reddit. Si enim Plato, quem tantopere admirantur gentiles, ait : *Mundi auctorem, cum eum male agitatū et in periculo locum dissimilitudinis subeundi constitutum cerneret, animæ gubernaculis insidentem succurrere, omniaque errata emendare* : quid incredibile apud nos dicitur, si errante humana natura, ei insederit Verbum, et homo apparuerit, ut vexatam ac periclitantem, sua gubernatione et bonitate servaret?

44. Verum fortasse pudore victi his tandem assentientur. At reponent Deum homines erudire et servare cupientem solo nutu id debuisse agere, non autem ejus Verbum sibi corpus assumere. quemadmodum utique olim factum est, cum res ex nihilo sunt productæ. Quibus non inepte responderi potest, olim quidem, quando nulla omnino res existeret, solo nutu ac voluminate opus fuisse ad mundum condendum; postquam vero factus est homo, exegitque necessitas ut non ea quæ non erant, sed quæ facta erant, curarentur : consentaneum erat medicum et servatorem ad res jam factas accedens ut ea quæ erant curaret. Atqui factus erat homo : quapropter humano instrumento corpore nimirum uti debuit. Aki qui si non ita fieri oportuit, quoniam modo, quæso, Verbum instrumento uti volens, se gerere debuit? Vel unde illud accipere conveniebat, nisi ex his quæ jam facta erant ejusque divinitate per simile corpus indigebant? Nec enim ea, quæ non erant, egebant salute, ut et tantum jubere salus esse posset : sed homo jam factus corrumpebatur ac peribat; quapropter convenienter admodum Verbum humano usum est instrumentū, ac seipsum in omnia expandit. Deinde illud quoque sciendum est, quod orta corruptio non extra corpus erat, sed ei penitus inhæserat : unde necesse quoque fuit

D dissolveretur, et in infinitum dissimilitudinis locum mergeretur : ad ejus gubernacula rursus sedet, partesque laborantes ac solutas ad pristinum sibi conformem statum revocans ornansque et emendans, immortalē eum et senilē expertem reddit. » Hæc ibid. Nimirum docet Plato, Deum post exactam auream Saturni ætatem, per quam mundum ipse regebat, ejus gubernacula dimisisse : quo facto, mundum post multum temporis, variasque conversiones ita defecisse, ut pene periisset, nisi statim succurrisset Deus, ejusque iterum gubernaculaprehendisset.

(50) Seguer., Gobler. et Felckman. 1 anon., μόνον.

(51) Seguer., οὐδαμῷ. Paulo post, post vocem ἀνθρώπος, dicit particula καὶ in Gobler. et Felckm. 1 anon.

vitam ipsi pro corruptione inhærere, ut quemadmodum mors in corpore producta fuerat, ita et vita in eodem produceretur. Itaque si mors extra corpus fuisset, extra ipsum quoque vita esse debuisset. Sed si mors in corpore inhærebat, eoque idcirco fortior erat : profecto necesse quoque fuit vitam corpori inhærere, ut corpus vita loco mortis indutum, corruptionem abjiceret. Cæteroque si Verbum extra corpus et non in ipso corpore esse voluisset, mors quidem valde naturaliter ab eo fulset victa, quippe quæ vitæ resistere non queat : at nihilominus exorta corruptio in corpore permansisset. Quocirca valde congruenter corpus induit Salvator, ut corpus vitæ inhærens non amplius in morte tanquam mortale permaneret : sed ut immortalitatem veluti induens, postmodum resurgens immortale perstaret. Semel enim indutum corruptione, resurgere nunquam potuisset, nisi similiter vitam induisset. Præterea mors per seipsam non nisi in corpore apparere potest : unde idcirco corpus induit, ut mortem quam in corpore invenerat deleteret. Enimvero quonam pacto perspicuum fuisset Dominum vitam esse, nisi quod mortale erat vita donasset? Scilicet quemadmodum si quis a stipula, quæ ab igne pro natura sua consumitur, ignem removerit, minime quidem illa comburitur, sed tamen semper stipula manet, vinque ignis extimescit, a quo nempe naturaliter assumitur; sed si quis plurimo amianto, qui igni resistere dicitur, stipulam munierit, illa hujusmodi præsidio secunda nihil amplius ab igne timendum habet : idem sane de corpore et de morte licet dicere. Nimirum si mors solo jussu a corpore fuisset prohibita, nihilominus mortale et corruptioni obnoxium pro natura corporum mansisset; quod ne accideret, incorporeum Dei Verbum induit, atque ita nec mortem nec corruptionem deinceps metuet, quippe cum vitam indumentum habeat, et corruptio in eo evalescat.

45. Valde igitur convenienter Dei Verbum corpus assumpsit et humano usum est instrumento, ut et corpori vitam impertiret, et quemadmodum in mundo ex operibus cognoscitur, ita etiam in homine ageret et seipsum ubique patefaceret, nihilque sua divinitate et cognitione vacuum relinqueret. Illic enim eadem quæ supra tractavi repeto, scilicet Salvatorem ita egisse, ut quemadmodum omnia ubique præsens implet, ita quoque omnia sui cognitione replet, uti divina Scriptura testatur : *Repleta est universa terra cognitione Domini* ². Sive

² Isa. xi, 9.

(52) Anglicanus, προσλαβεῖν. Mox idem pro γέγονεν, habet γεγέννηται.

(53) Particulam δέ ex ms. Segueriano restituimus. In aliis et editis deest.

(54) Ita ex mss. Basil. Anglic. et Segner. emendavimus. Nam alii et editi habent ἐνδυσάμενος.

(55) vox ἐστίν abest a Gobler. et Felckm. 1 anon.

(56) Sic Seguer., Basil. et Anglic. Alii autem

προσπλακῆται (52), ἵνα ὡσπερ ἐν τῷ σώματι γέγονεν ὁ θάνατος, οὕτως ἐν αὐτῷ γένηται καὶ ἡ ζωὴ. Εἰ μὲν οὖν ἐξῴθεν ἦν ὁ θάνατος τοῦ σώματος, ἐξῴθεν ἔδει καὶ τὴν ζωὴν αὐτοῦ γεγενῆσθαι· εἰ δὲ ἐν σώματι συνεπλάκη ὁ θάνατος, καὶ ὡς συνὺν αὐτῷ κατεκράτει τοῦτου· ἀνάγκη καὶ τὴν ζωὴν συμπλακῆται τῷ σώματι, ἵνα ἀντενδύθην τὸ σῶμα τὴν ζωὴν, ἀποβάλλη τὴν φθορὰν. Ἄλλως τε, εἰ καὶ ἐγεγονέει ἐξω τοῦ σώματος ὁ Λόγος, καὶ μὴ ἐν αὐτῷ, ὁ μὲν θάνατος ἠττάτο ὑπ' αὐτοῦ φυσικώτατα, ἅτε δὴ μὴ ἰσχύοντος τοῦ θανάτου κατὰ τῆς ζωῆς· οὐδὲν ἦττον δὲ (53) ἔμενον ἐν τῷ σώματι· ἡ προσγενομένη φθορὰ· διὰ τοῦτο εἰκότως ἐνεδύσατο σῶμα ὁ Σωτὴρ, ἵνα, συμπλακέντος τοῦ σώματος τῇ ζωῇ, μηκέτι ὡς θνητὸν ἀπομείνη ἐν τῷ θανάτῳ, ἀλλ' ὡς ἐνδυσάμενον τὴν ἀθανασία, λοιπὸν ἀναστὰν ἀθάνατον διαμείνη. Ἄπαξ γὰρ ἐνδυσάμενον (54) φθορὰν οὐκ ἂν ἀνέστη, εἰ μὴ ἐνεδύσατο τὴν ζωὴν· καὶ πάλιν θάνατος καθ' ἑαυτὸν οὐκ ἂν φανείη, εἰ μὴ ἐν τῷ σώματι· διὰ τοῦτο ἐνεδύσατο σῶμα, ἵνα τὸν θάνατον ἐν τῷ σώματι εὐρῶν ἀπαλείψῃ. Πῶς γὰρ ἂν ὄλως ὁ Κύριος ἐδείχθη ζωὴ, εἰ μὴ τὸ θνητὸν ἐζωοποίησε; Καὶ ὡσπερ τῆς καλᾶμης ὑπὸ πυρὸς φύσει φθειρομένης, εἰ κωλύει τις πῦρ ἀπὸ τῆς καλᾶμης, οὐ καίεται μὲν ἡ καλᾶμη, μένει δὲ ὄλως πάλιν καλᾶμη ἡ καλᾶμη ὑποπτέουσα τὴν τοῦ πυρὸς ἀπειλήν· φύσει γὰρ ἀναλωτικόν ἐστίν (55) αὐτῆς τὸ πῦρ· εἰ δὲ τις ἐνδιδύσκει τὴν καλᾶμην ἀμάντῳ πολλῷ, ὃ δὴ λέγεται ἀντιπαθὲς εἶναι τοῦ πυρὸς (56)· οὐκ ἔτι τὸ πῦρ φοβεῖται ἡ καλᾶμη, ἔχουσα τὴν ἀσφάλειαν ἐκ τοῦ ἐνδύματος τοῦ ἀκαύστου· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἐπὶ τοῦ σώματος καὶ ἐπὶ τοῦ θανάτου ἂν τις εἴποι· ὅτι, εἰ προστάξει μόνον κωλυθεὶς ἦν ὁ θάνατος ὑπ' αὐτοῦ, οὐδὲν ἦττον πάλιν ἦν θνητὸν καὶ φθαρτὸν κατὰ τὸν τῶν σωμάτων λόγον. Ἄλλ' ἵνα μὴ τοῦτο γένηται, ἐνεδύσατο τὸν ἀσώματον τοῦ Θεοῦ Λόγον· καὶ οὕτως οὐκ ἔτι τὸν θάνατον οὐδὲ τὴν φθορὰν φοβεῖται, ἔχον ἐνδύμα τὴν ζωὴν, καὶ ἐν αὐτῷ ἀφανίζουμένης τῆς φθορᾶς.

45. Οὐκ οὖν ἀκολούθως ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος σῶμα ἀνέλαβε, καὶ ἀνθρωπίνῳ ὄργανῳ κέχρηται, ἵνα καὶ ζωοποίησθαι τὸ σῶμα, καὶ ἴν', ὡσπερ ἐν τῇ κτίσει διὰ πῶν ἔργων γνωρίζεται (57), οὕτω καὶ ἐν ἀνθρώπῳ ἐργασηται, καὶ δείξῃ ἑαυτὸν πανταχοῦ, μηδὲν ἔρημον τῆς ἑαυτοῦ θεϊότητος καὶ γνώσεως ναταλιμπάνων. Πάλιν γὰρ τὸ αὐτὸ φημι τοῖς πρότερον (58) ἐπαναλαμβάνων· ὅτι τοῦτο πεποίηκεν ὁ Σωτὴρ, ἵνα, ὡσπερ τὰ πάντα πανταχόθεν πληροῖ παρών, οὕτω καὶ τὰ πάντα τῆς περὶ αὐτοῦ γνώσεως (59) πληρώσῃ, ἥ φησι καὶ ἡ θεία Γραφή· Ἐπληρώθη ἡ σύμπασα γῆ τοῦ

et editi, ὅς, quanquam vocem ἀπαθὲς retineant.

(57) Ms. Seguer., γνωρίζεται. Alii vero et editi, γνωρίζηται.

(58) Anglic. et Basil. προτέροις. Ibid. Seguer. ἐπαναλαβών.

(59) Gobler. et Felckm. 1 anon. habent, γενέσθως καὶ γνώσεως. Idem mox pro ἡ, habent, φησὶ γὰρ ἡ Γραφή. Ibid. vox γῆ abest ab Anglic. Basil., Gobler. Felckm. 1 anon. et Seguer.

γῶναι τὸν Κύριον. Ἐστε γάρ τις ἀναβλέπειν εἰς τὸν οὐρανὸν βούλεται, ὁρᾷ τὴν τοῦτου διακόσμησιν· ἔστε οὐ δύναται μὲν εἰς τὸν οὐρανὸν, εἰς ἀνθρώπους δὲ μόνον ἀνακύπτει, ὁρᾷ τὴν διὰ τῶν ἔργων ἀσύγκριτον αὐτοῦ πρὸς ἀνθρώπους δύναμιν, καὶ γινώσκει τοῦτον ἐν ἀνθρώποις μόνον Θεὸν Λόγον (60)· ἔστε ἐν διαίμοσι τις ἀπεστράφη, καὶ περὶ τούτους ἐπιτόχηται, ὁρᾷ τοῦτον ἐλαύνοντα τούτους, καὶ κρίνει τοῦτον αὐτῶν εἶναι δεσπότην· ἔστε εἰς τὴν τῶν ὑδάτων βεβύθισται φύσιν, καὶ νομίζει ταῦτα Θεὸν εἶναι, ὡσπερ Αἰγύπτιοι σέβουσι τὸ ὕδωρ· ὁρᾷ ταύτην μεταβαλλομένην ὑπ' αὐτοῦ, καὶ γινώσκει τούτων εἶναι κτίστην τὸν Κύριον. Εἰ δὲ καὶ εἰς ἄδην τις κατέβη, καὶ πρὸς τοὺς ἐκεῖ καταβήσοντας ἤρωας ἐπιτόχηται ὡς θεοῦ· ἀλλ' ὁρᾷ τὴν τοῦτου γενομένην ἀνάστασιν καὶ τὴν κατὰ τοῦ θανάτου νίκην, καὶ λογίζεται καὶ (61) ἐν ἐκεῖνοις μόνον εἶναι τὸν Χριστὸν ἀληθινὸν Κύριον καὶ Θεόν. Πάντων γὰρ τῶν τῆς κτίσεως μερῶν ἤψατο ὁ Κύριος, καὶ τὰ (62) πάντα πάσης ἀπάτης ἠλευθέρωσε καὶ ἠλεξεν, ὡς Παῦλος φησιν· Ἀπεκδυσάμενος τὰς ἀρχὰς καὶ τῆς ἐξουσίας ἐθριώμβευσεν ἐν τῷ σταυρῷ· ἵνα μηκέτι τις ἀπατηθῆναι δυνηθῆ, ἀλλὰ πανταχοῦ τὸν ἀληθινὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον εὕρῃ. Οὕτω γὰρ πανταχόθεν (63) συγκαλιόμενος ὁ ἄνθρωπος, καὶ πανταχοῦ, τουτέστιν, ἐν οὐρανῷ, ἐν ἄδου, ἐν ἀνθρώπῳ, ἐπὶ γῆς ἠπλωμένην τὴν τοῦ Λόγου θεϊότητα βλέπων, οὐκ ἔτι μὲν ἀπατάται περὶ Θεοῦ, μόνον δὲ τοῦτον προσκυλεῖ, καὶ δι' αὐτοῦ καλῶς τὸν Πατέρα γινώσκει. Τούτοις μὲν οὖν καὶ Ἕλληνας εἰκότως δυσωπηθήσονται παρ' ἡμῶν ἐκ τῶν εὐλόγων· εἰ δὲ μὴ αὐτάρκεις εἶναι τοὺς λόγους ἠγοῦνται πρὸς αἰσχύνην αὐτῶν, κἀν ἐκ τῶν ἐπ' ἐφέσει πάντων φαινομένων πιστούσθωσαν τὰ λεγόμενα.

46. Πότε τὴν τῶν εἰδώλων θρησκείαν ἤρξαντο καταλιμπάνειν οἱ ἄνθρωποι, εἰ μὴ ἀφ' οὗ γέγονεν ὁ ἀληθινὸς τοῦ Θεοῦ Θεὸς (64) Λόγος ἐν ἀνθρώποις; Πότε δὲ τὰ παρ' Ἕλλησι καὶ πανταχοῦ μαντεία πέπτωται καὶ κεκένωται, εἰ μὴ ὅτε μέχρι γῆς φεφανερώκεν ἑαυτὸν ὁ Σωτὴρ; Πότε δὲ καταγινώσκεισθαι ἤρξαντο οἱ παρὰ ποιηταῖς λεγόμενοι θεοὶ καὶ ἥρωες, ὡς μόνον ὄντες ἄνθρωποι θνητοί, εἰ μὴ ἀφ' οὗ ὁ Κύριος τὸ κατὰ τοῦ θανάτου τρώσιον εἰργάσατο, καὶ ὅπερ ἔλαβε σῶμα τετήρηκεν ἀφθαρτον, ἀναστήσας αὐτὸ ἐκ τῶν νεκρῶν; Πότε δὲ ἡ δαιμόνων ἀπάτη καὶ μαντα (65) κατεφρονήθη, εἰ μὴ ὅτε ἡ τοῦ Θεοῦ δύναμις, ὁ Λόγος, ὁ πάντων καὶ τούτων δεσπότης, διὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀσθένειαν συγκαταβάς, ἐπὶ γῆς ἐφάνη; Πότε δὲ τῆς μαγείας ἡ τέχνη καὶ τὰ διδασκαλεῖα ἤρξαντο καταπατεῖσθαι, εἰ μὴ ὅτε τὰ θεοφάνια τοῦ Λόγου γέγονεν ἐν ἀνθρώποις; Καὶ ὅλως (66) πότε τῶν Ἑλλήνων ἡ σοφία μεμώρανται, εἰ μὴ ὅτε ἡ ἀληθὴς Coloss. II, 15.

(60) Sic Anglic. Basil. Gohler. Felckm. 1 anon. et Seguer. Alii vero et editi Θεοῦ Λόγον. Mox pro τούτους, Gohler. et Felckm. 1 anon. habent τοῦτου. Item Gohler. et Felckm. 1 anon. art. τῶν αὐτῶ ὑδάτων παντοπὸστ omitunt.

(61) Particula καὶ deest in Seguer.

(62) Artic. τὰ abest a Gohler. et Felckm. 1 anon.

(63) Anglic. Basil. et Seguer. vocem πανταχόθεν hic addunt. Mox καὶ πανταχοῦ omit. Gohler. Felckm. 1 anon.

A enim in cœlum suspicere quis velit, ejus ornatum et pulchritudinem intuetur. Sin autem cœlum contemplari non queat, dummodo oculos ad homines convertat, ex operibus infinitam ejus præ hominibus potentiam agnosceat, solumque illum inter homines Deum Verbum esse fatebitur. Quod si a dæmonibus delusus, 70 eorum vim admiretur, eos ab illo pelli videt, ac proinde illorum esse dominum non difficiliter credit. Si vero in aquarum naturam immersus, eas Deum esse existimet, ut Ægyptii qui aquam venerantur; eam ab illo mutatam cernens, Dominum aquarum creatorem esse statim concludit. Quin etiamsi ad ipsos usque inferos pervenerit, et heroas, qui illum descenderunt, totidem veluti deos esse attonitus arbitretur; illum resurrexisse et mortem debellasse aspiciens, non dubitat quin solus Christus inter illos verus Dominus et Deus habendus sit. Siquidem omnes mundi partes attingit Dominus, nec non ab omni errore eripuit, et coarguit, uti Paulus ait: *Exspoliatus principatibus ac potestatibus, triumphavit in cruce*; ne quis deinceps posset decipi, sed ubique verum Dei Verbum inveniret. Ita enim homo undique constrictus, et ubique, hoc est, in cœlis, in inferis, in homine atque in terris, explicatam cernens Verbi divinitatem, non amplius in cognoscendo Deo decipitur, sed solum Verbum adorat, et per Verbum cognitionem Patris præclare assequitur. Illis igitur consentaneis rationibus gentiles non male refellemus, quas si sufficere non putant ut pudore ipsi afficiantur: saltem ex his, quæ in omnium conspectu apparent, vera ea esse quæ diximus persuasum habeant.

46. Enimvero quandomam homines idolorum superstitionem deserere cœperunt, nisi a quo verus Deus Dei Verbum homo factum est? Quandomam Græcorum et totius orbis oracula cessare et evanescere, nisi postquam Salvator se in terris patefecit? Quandomam poetarum dii et heroes, homines tantum esse deprehendi ac contemni cœperunt, nisi ubi Dominus tropæum de morte confecit, et corpus quod acceperat a mortuis excitans, incorruptum servavit? Quandomam fraus et furor dæmonum cœpit despici, nisi cum Verbum, Dei virtus, omnium nec non illorum Dominus, hominum infirmitatem miseratus, in terra apparuit? Quandomam ars et scholæ magicæ conculcatæ sunt, nisi post divinum Verbi apud homines adventum? Denique quandomam gentilium sapientia stulta facta est, nisi cum vera Dei sapientia seipsam in terris notam reddidit? Olim siquidem homines per totum terra-

(64) Vocem Θεός non habet ms. Seguer. nec eam expriment interpretet. Paulo post Seguer. Basilien-sis, Anglic. et Felckm. 2 anon. μαντεία habent: alii et editio Commel. μαντεία.

(65) Sic Seguer. Anglic. Basil. et Felckm. 2 anon., et ita legerunt Omnionus et Ambrosius: alii vero et editio Commel. μαγεία.

(66) Καὶ ὅλως non habent Gohler. et Felckm. 1 anon.

rum orbem ac per omnes regiones idolorum super-
 stitione illigati errabant, nullosque alios deos
 præter idola agnoscebant: nunc vero per univer-
 sam terram vano idolorum cultu relicto, ad Chri-
 stum confugiunt, quem et Deum venerantes, per
 eum ad Patris quem non noverant cognitionem
 perveniunt. Quodque in primis mirum est, cum
 variae et prope infinitæ sint religiones, proprium-
 que idolum singulæ regiones habeant, nec possit
 is, quem Deum appellant, proximum transgredi
 locum, ut vicinos ad se colendum alliciat, quippe
 qui vix intra proprios lines colatur (nemo enim
 vicini deum colebat, sed proprium singuli serva-
 bant idolum, quod et omnium esse Dominum exi-
 stimabant); solus Christus et unus et ubique idem
 apud omnes adoratur, atque ita quod idolorum in-
 firmitas efficere nequiverat ut saltem proximos ac-
 colas ad se adducerent, Christus id ipse effecit,
 qui non vicinis tantum sed universo plane orbi
 persuasit ut se **71** unum ac eundem Domi-
 num, et per ipsum, Deum suum Patrem cole-
 rent.

47. Et vero olim quidem omnia idolis oraculorum
 plena erant, falsaque hominum opinione, Delpho-
 rum, Dodonæ, Bœotiar, Lyciæ, Lilyæ, Ægypti et
 Cabirorum oracula, nec non Pythiæ omnibus admi-
 rationi erant: nunc autem ex quo Christus ubique
 prædicari cœpit, penitus deficit illorum insania,
 nec ullus amplius inter eos vates reperitur. Olim
 dæmones variis spectris hominum mentes decipie-
 bant, fontibusque et fluviis, lignis aut lapidibus in-
 sidentes, stultos mortales præstigiis percellabant:
 jam vero post divinum Verbi adventum, evanuerunt
 hujusmodi fallaciæ. Siquidem solo crucis signo ad-
 hibito omnes illæ dæmonum fraudes repelluntur.
 Olim cæci homines, Jovem, Saturnum, Apollinem et
 heros apud poetas adeo celebratos deos esse ar-
 bitrabantur, eosque miscrando errore colebant: at
 ubi Salvator inter homines apparuit, illos mortales
 homines esse amotis involucris manifeste patuit, et
 solus Christus ex cunctis hominibus Deus verus,
 Dei Deus Verbum agnitus est. Quid vero de arte
 magica, quam illi tantopere demirantur, dicemus?
 Nempe illa quidem ante Verbi adventum, apud Ægy-
 ptios, Chaldaeos et Indos maxime valebat et vige-
 bat, spectantesque miro afflictebat stupore: verum
 veritatis præsentia et Verbi adventu ipsa quoque
 convicta ac prorsus destructa est. Quod autem ad

Α τοῦ Θεοῦ σοφία ἐπὶ γῆς αὐτὴν ἐφανέρωσε; Πάλα:
 μὲν γὰρ πᾶσα ἡ οἰκουμένη καὶ πᾶς τόπος τῆ θρησκεία
 τῶν εἰδώλων ἐπλανᾶτο, καὶ οὐδὲν ἄλλο ἢ τὰ εἰδῶλα
 θεοῦ ἐνόμιζον οἱ ἄνθρωποι· νῦν δὲ κατὰ πᾶσαν τὴν
 οἰκουμένην τὴν μὲν τῶν εἰδώλων δεισιδαιμονίαν κα-
 ταλιμπάνουσι οἱ ἄνθρωποι, ἐπὶ δὲ τὸν Χριστὸν κα-
 ταφεύγουσι, καὶ Θεὸν αὐτὸν προσκυνοῦντες, δι' αὐτοῦ
 καὶ ὃν οὐκ ᾔδεισαν Πατέρα γινώσκουσι. Καὶ τὸ γε
 θαυμαστὸν, διαφόρων ὄντων καὶ μυρίων σεβασμάτων,
 καὶ ἐκάστου τόπου τὸ ἴδιον ἔχοντος εἰδῶλον, καὶ μὴ
 ἰσχύοντος τοῦ παρ' αὐτοῖς λεγομένου Θεοῦ τὸν πλη-
 σίον ὑπερβῆναι τόπον, ὥστε καὶ τοὺς ἐκ γειτόνων
 πεῖσαι σέβειν αὐτὸν, ἀλλὰ μόλις καὶ ἐν τοῖς ἰδίοις
 θρησκευομένου (οὐδεὶς γὰρ ἄλλος τὸν τοῦ γείτονος
 ἐσέβετε θεὸν, ἀλλ' ἕκαστος τὸ ἴδιον ἐφύλαττεν εἶδῶλον,
 νομίζων τῶν πάντων αὐτὸ κύριον (67) εἶναι)· μόνος
 ὁ Χριστὸς παρὰ πᾶσιν εἰς καὶ πανταχοῦ ὁ αὐτὸς
 προσκυνεῖται· καὶ ὃ μὴ δεδύνηται τῶν εἰδώλων ἡ
 ἀσθένεια ποιῆσαι, ὥστε καὶ τοὺς πλησίον οἰκοῦντας
 πείσαι (68), τοῦτο ὁ Χριστὸς πεποίηκεν, οἷ μόνου
 τοὺς πλησίον, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν ἀπλῶς τὴν οἰκουμένην
 πείσας ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν Κύριον σέβειν, καὶ δι' αὐτοῦ
 Θεὸν (69) τὸν αὐτοῦ Πατέρα.

47. Καὶ πάλαι μὲν τὰ πανταχοῦ τῆς ἀπάτης τῶν
 μαντείων ἐπεπλήρωτο, καὶ τὰ ἐν Δελφοῖς καὶ Δωδώνῃ
καὶ Βοιωτίᾳ καὶ Λυκίᾳ καὶ Λιβύῃ καὶ Αἰγύπτῳ καὶ
Καβείροις μαντεύματα καὶ ἡ Πυθία θαυμάζοντο τῆ
φαντασίᾳ τῶν ἀνθρώπων· νῦν δὲ ἀφ' οὗ Χριστὸς κατ-
αγγέλλεται πανταχοῦ, πέπαυται καὶ τούτων ἡ μαγία,
καὶ οὐκ ἔστιν ἔτι λοιπὸν ἐν αὐτοῖς (70) ὁ μαντεύμε-
νος. Καὶ πάλαι μὲν δαίμονες ἐφαντασιοκόπου τοὺς
ἀνθρώπους, προκαταλαμβάνοντες πηγὰς ἢ ποταμοὺς
ἢ ξύλα ἢ λίθους, καὶ οὕτω ταῖς μαγικαῖς ἐξέπλητ-
τον τοὺς ἀφρονάς· νῦν δὲ τῆς θείας ἐπιφανείας τοῦ
Λόγου γεγενημένης πέπαυται τούτων ἡ φαντασία.
Τῷ γὰρ σημείῳ τοῦ σταυροῦ καὶ μόνον ὁ ἄνθρωπος
χρῶμενος, ἀπελαύνει τούτων τὰς ἀπάτας. Καὶ πάλαι
μὲν τοὺς παρὰ ποιηταῖς λεγομένους Δία καὶ Κρόνον
καὶ Ἀπόλλωνα καὶ Ἡρακλῆα (71) ἐνόμιζον οἱ ἄνθρωποι
θεοὺς, καὶ τούτους ἐπλανῶντο σέβοντες· ἄρτι δὲ, τοῦ
Σωτῆρος ἐν ἀνθρώποις φανέντος, ἐκείνοι μὲν ἐγυμνώ-
θησαν (72) ὄντες ἄνθρωποι θνητοί, μόνος δὲ ὁ Χρι-
στὸς ἐν ἀνθρώποις ἐγνωρίσθη Θεὸς ἀληθινὸς Θεοῦ Θεὸς
Λόγος. Τί δὲ περὶ τῆς θυμαζομένης παρ' αὐτοῖς μα-
γείας ἂν τις εἴποι; Ὅτι πρὶν μὲν ἐπιδημῆσαι τὸν
Λόγον, ἔσχε καὶ ἐνήργει παρ' Αἰγυπτίους καὶ Χαλ-
δαίους καὶ Ἰνδοὺς αὕτη, καὶ ἐξέπληττε τοὺς ὀρώντας·
τῇ δὲ (73) παρουσίᾳ τῆς ἀληθείας καὶ τῇ ἐπιφανείᾳ
τοῦ Λόγου διηλέγχθη καὶ αὕτη, καὶ κατηργήθη παν-

(67) Sic ex' ms. Seguer. correximus. Alii enim et editi αὐτὸν habent.

(68) Hæc verba, ὥστε καὶ τοὺς πλησίον οἰκοῦντας πείσαι, desiderantur in Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon.

(69) Seguer. hic addit. art. τόν.

(70) Gobler. Felckm. 1 anon. omittunt ἐν αὐτοῖς.

(71) Καὶ Ἡρακλῆα habent Anglie Basil., Gobler., Felckm. 1 anon. Seguer., et legunt interpretes; alii omittunt.

(72) Sic Seguer Gobler et Felck. 1 anon. Alii veru. et editi, ἐγνωρίσθη. Paulo post iidem et Anglie. habent ἐγνωρίσθη. ubi alii, ἐγνώσθη. Ibid. Gobler. Felckm. 1 anon. et Seguer. habent, Θεὸς ἀληθινὸς Θεοῦ Θεὸς Λόγος. Anglie. Θεὸς ἀληθινὸς Θεοῦ Θεὸς Λόγος. Alii et editi, Θεὸς ἀληθινὸς Θεοῦ Λόγος. Omnibus vertit, *Deus veri Dei Deus filius*. Ambrosius Camald. *Deus verus, Deique filius*.

(73) Sic Seguer. ut et legisse videntur Omnibus et Ambros. Alii vero et editi pro particula δὲ, articulum τοῦ mendose habent.

τελῶς. Περὶ δὲ τῆς Ἑλληνικῆς σοφίας καὶ τῆς τῶν φιλοσόφων μεγαλοφωνίας, νομίζω μηδένα τοῦ παρ' ἡμῶν δεῖσθαι λόγου, ἐπ' ἔξει πάντων ὄντος τοῦ θαύματος, ὅτι τοσαῦτα γραψάντων τῶν παρ' Ἑλλήσι σοφῶν, καὶ μὴ δυνηθέντων πεῖσαι καὶ ὀλίγους ἐκ τῶν πλησίων (74) τόπων περὶ ἀθανασίας καὶ τοῦ κατ' ἀρετὴν βίου, μόνος ὁ Χριστὸς δι' εὐτελῶν ῥημάτων, καὶ δι' ἀνθρώπων οὐ κατὰ τὴν γλώσσαν σοφῶν, κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην παμπληθεῖς ἐκκλησίας ἐπέσειεν ἀθρώπων καταφρονεῖν μὲν θανάτου, φρονεῖν δὲ ἀθάνατα, καὶ τὰ μὲν πρόσκαιρα παρορᾶν, εἰς δὲ τὰ αἰώνια ἀποβλέπειν, καὶ μηδὲν μὲν (75) ἠγεῖσθαι τὴν ἐπὶ γῆς δόξαν, μόνως δὲ τῆς ἐπουρανίου ἀντιποιεῖσθαι.

48. Ταῦτα δὲ τὰ λεγόμενα παρ' ἡμῶν οὐκ ἄχρι λόγων ἐστίν, ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς πείρας ἔχει τὴν τῆς ἀληθείας μαρτυρίαν. Παρίτω γὰρ ὁ βουλόμενος καὶ θεωρεῖτω τῆς μὲν ἀρετῆς τὸ γινώρισμα ἐν ταῖς Χριστοῦ παρθένοις καὶ ἐν τοῖς σωφροσύνην ἀγνεύουσι νεωτέροις, τῆς δὲ ἀθανασίας τὴν πίστιν ἐν τῷ τοσούτῳ τῶν μαρτύρων αὐτοῦ χορῷ. Ἦκέτω δὲ ὁ πείραν τῶν προλεχθέντων βουλόμενος λαβεῖν, καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς φαντασίας (76) τῶν δαιμόνων, καὶ τῆς τῶν μαγικῶν ἀπάτης, καὶ τῶν τῆς μαγείας θαυμάτων, χρησάσθω (77) τῷ σημείῳ τοῦ γελωμένου παρ' αὐτοῖς σταυροῦ, τὸν Χριστὸν ὀνομάσας μόνον· καὶ ἔψεται πῶς δι' αὐτοῦ δαίμονες μὲν φεύγουσι, μαγεία (78) δὲ παύεται, μαγεία δὲ πᾶσα καὶ φαρμακεία καταργεῖται. Τίς οὖν ἄρα καὶ πηλίκος ἐστὶν οὗτος ὁ Χριστὸς, ὁ τῆ ἑαυτοῦ ὀνομασίᾳ καὶ παρουσίᾳ τὰ πάντα πανταχόθεν ἐπισκιάσας καὶ καταργήσας, καὶ μόνος κατὰ πάντων ἰσχύων, καὶ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην τῆς ἑαυτοῦ διδασκαλίας πληρώσας; Λεγέτωσαν οἱ πάνυ γελῶντες καὶ οὐκ ἐρυθριῶντες Ἕλληνες. Εἰ μὲν γὰρ ἀθροπός ἐστι, καὶ πῶς εἰς ἀνθρώπος τὴν πάντων καὶ παρ' αὐτοῖς θεῶν δύναμιν ὑπερῆρε, καὶ οὐδὲν ἐκείνους ὄντας τῆ ἑαυτοῦ δυνάμει διήλεγξεν· εἰ δὲ μάγον αὐτὸν λέγουσι, πῶς οἶόν τέ ἐστίν ὑπὸ μάγου καταργεῖσθαι πᾶσαν τὴν μαγείαν καὶ μὴ μᾶλλον συνίστασθαι; Εἰ μὲν γὰρ ἀνθρώπος μάγους ἐνέικα, ἢ καθ' ἑνὸς ἴσχυε μόνος, καλῶς ἂν ἐνομισθῆ παρ' αὐτῶν (79) κρείττονι τέχνῃ τὴν τῶν ἄλλων ὑπερβάλλον· εἰ δὲ κατὰ πάσης ἀπλῶς μαγείας καὶ αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος αὐτῆς ἤρατο τὴν νίκην ὁ τούτου σταυρὸς, δῆλον ἂν εἴη μὴ εἶναι μάγον τὸν Σωτῆρα, ὃν καὶ οἱ παρὰ τῶν ἄλλων μάγων ἐπικαλούμενοι δαίμονες ὡς δεσπότην φεύγουσι. Τίς οὖν ἄρα ἐστὶ λεγέτωσαν οἱ μόνον ἐν τῷ χλευάζειν ἔχοντες τὴν σπουδὴν Ἕλληνες. Ἴσως ἂν φῆσαιεν δαίμονα καὶ αὐτὸν γεγενῆσθαι, καὶ οὕτως ἰσχύειν. Ταῦτο δὲ καὶ πάνυ (80) λέγοντες ὀφλήσουσι

(74) Sic Basil. Gobler. et Felckm. 1 anon. Alii vero, πλησίον.

(75) Particula μὲν abest a ms. Anglic. Gobler. Felckm. 1 anon. et Seguer. Iidem ibid. τὴν habent ante ἐπὶ γῆς: quod ab aliis et editis omittitur. Iidem item loco ἐπουρανίου, habent ἀθανασίας.

(76) Sic Anglic. Basil. Gobler. Felckm. 1 anon. et Seguer. Alii vero et editi, ἐπ' αὐτὴν τὴν φαντασίαν.

(77) Ms. Seguer. auctoritate, particulam καὶ quæ

A gentilem sapientiam et philosophorum magniloquentiam attinet, neminem esse reor, qui nos hac de re verba facere exoptet; quippe cum ante omnium oculis ipsa admiranda sane obversetur, quod cum gentilium sapientes tot scriptis voluminibus nec paucos saltem ex vicinis regionibus adducere poterint, ut suam de immortalitate doctrinam amplecterentur ac virtutem sequerentur, solus Christus, humili ac vulgari sermone, nec disertis hominibus usus, per universum terrarum orbem plurimis hominum cœtibus persuasit, ut morte contempta, immortalia saperent, et rebus caducis neglectis sola æterna bona suspicerent, ac denique ut terrenam gloriam nihili ducentes, ad solam cœlestem aspirarent.

B 48. Hæc autem, quæ dicimus, non in solis verbis consistunt, sed ipsa etiam experientia præclarum veritati dat testimonium. Accedat itaque quisquis voluerit, ac virtutis insignia in Christi virginibus nec non in adolescentibus qui castimoniam profitentur, immortalitatisque fidem in tanto Christi martyrum choro contempletur. Veniat et quisquis ea quæ diximus experiri cupit, atque in mediis ipsis dæmonum præstigiis et oraculorum fallaciis ac magiæ prodigiis, signo crucis, quæ apud ipsos ludibrio est, utatur, solumque Christum nominet. mox videbit quem cito per ipsum fugent dæmones, cessent oracula, ars omnis magica veneficiaque evanescant. Quis itaque quantumque ille est Christus, qui suo nomine ac sua præsentia omnia usquequaque obscurat et delet, solusque cæteris omnibus fortior est, atque universum orbem sua doctrina replet? Respondeant gentiles qui tam effrenate impudentissimeque rident. Enimvero, si homo ille est, qui fieri potest ut unus homo omnium quos ipsi colunt deorum potentiam superet, nihilque prorsus illos esse sua propria virtute convincat? Quod si magum eum esse dicant, qui sit ut a mago ars omnis magica destruat et non potius confirmetur? Namque si duntaxat homines magos vicisset, vel uno tantum fuisset superior, non immerito suspicarentur eum arte quadam præstantiori aliorum fuisse victorem. Si vero de universa plane arte magica ejusque nomine crux Christi triumphavit, perspicuum sane inde fuerit Salvatorem magum non fuisse, utpote quem dæmones, quos alii magi invocant, tanquam Dominum fugiunt. Quis itaque ille sit dicant gentiles, quibus nulla alia cura videtur esse, quam ut cachinnentur. An dæmonem eum, atque idcirco aliis valentorem fuisse contendunt? Sed si id dixerint, risum haud dubie concitabunt,

in editis et aliis inepte legitur, delevimus. Mox Anglic. Basil. Gobler. Felckm. 1 anon. et Seguer. παρ' αὐτοῖς habent: alii et editi, παρ' αὐτοῦ.

(78) Sic ms. Seguer. Alii et editi, μαγεία. Mox Gobler. et Felckm. 1 anon. habent, φαρμακεία καταργεῖται.

(79) Anglicanus, Basiliensis, Goblerianus, et Felckmanni 1 anonymus, παρ' αὐτοῖς.

(80) Gobler. et Felckm. 1 anon. καὶ πάνυ, quod hic alii et editi habent, omittant. Mox ex Gobler.

prioribusque rationibus poterunt confutari. Qui enim fieri potest ut ille sit dæmon, qui ipse dæmones expellit? Namque si aliquos tantum dæmones abigeret, recte eum in principe dæmoniorum cæteris inferioribus fortiorum fuisse arbitrantur, quod et eidem olim Judæi contumeliose exprobrabant. Verum si omnis dæmonum furor ejus nomine retunditur ac repellitur, nemo certe non videt hic illos etiam errare, nec Dominum nostrum et Salvatorem Christum aliquam, ut putant, dæmonicam virtutem esse. Quocirca si Salvator nec merus homo, nec magus, nec aliquis dæmon est, sed tamen et poetarum commenta et dæmonum fallacias, ac gentilium sapientiam sua divinitate evertit et obscuravit: an non evidens est atque inter omnes constare debet, vere illum Dei Filium, et Verbum, sapientiamque ac virtutem Patris esse? Hinc enim non humana sed supra hominum conditionem ejus sunt opera, vereque Dei illa esse liquet cum ex rebus ipsis, tum si cum factis hominum comparentur.

49. Quis enim omnium unquam hominum corpus ex sola virgine sibi ipsi composuit? Quis ex hominibus tales unquam sanavit morbos, quales communis omnium Dominus? Quis naturæ defectum explevit, et cæco nato visum restituit? Æsculapius quidem inter deos ab illis relatus est, quod medicinam exercuerit, herbasque ægris corporibus peritiles invenerit; nec enim eas ipse ex terra formaverat, sed naturali scientia tantum repererat. Verum quid istud si cum Salvatoris facta conferatur, qui nempe non vulnus curaverit, sed naturam formaverit, et corpus restituerit? Herculem quoque tantquam deum gentiles adorant, quia cum paribus hominibus pugnaverit et feras dolo occiderit; sed quid hæc si ea cum Verbi miraculis compares, cujus scilicet virtus morbos, dæmones, ipsamque mortem ab hominibus repulit? Dionysius item sive Bacchus apud eos colitur, quia hominibus factus est ebrietas magister: cum interim omnium revera Servator et Dominus ab iisdem derideatur. Verum hæc ita sint per me licet. Quid autem habent quod aliis ejus divinitatis miraculis opponant? Quoniam homine moriente sol obscuratus est et concussa est terra? Certe ad hoc usque tempus moriuntur homines olimque mortui sunt: quibusnam igitur tale quid unquam contigit prodigium? Vel, ut ea quæ corpore egit prætermittam, **73** solaque illa quæ ejus corporis resurrectionem secuta sunt commemorem: cujusnam omnium qui hactenus fuerunt hominum doctrina una eademque per totum terrarum orbem tantum valuit, ut ejus cultus in omnem

χλεύην, πάλιν ταῖς προτέροις ἀποδείξεισι δυσωπεῖσθαι δυνάμενοι. Πῶς γὰρ οἶόν τέ ἐστι δαίμονα εἶναι τὸν τοῦς δαίμονας ἀπελαύνοντα; Εἰ μὲν γὰρ ἀπλῶς δαίμονας ἤλαυνε, καλῶς ἂν ἐνομισθῆ τῷ ἄρχοντι τῶν δαιμόνων (81) ἰσχύειν αὐτὸν κατὰ τῶν ἐλαττόνων, ὅποια καὶ οἱ Ἰουδαῖοι θέλοντες ὑβρίζειν ἔλεγον αὐτῷ· εἰ δὲ πᾶσα τῶν δαιμόνων μανία ἐξίσταται τῇ τοῦτο ὀνομασίᾳ καὶ διώκεται, φανερόν ἂν εἴη καὶ ἐν τούτῳ πλανᾶσθαι αὐτοὺς, καὶ μὴ εἶναι, ὡς νομίζουσι, δαιμονικὴν τινα δύναμιν τὸν Κύριον ἡμῶν καὶ Σωτῆρα Χριστόν (82). Οὐκοῦν εἰ μήτε ἀνθρώπος ἀπλῶς, μήτε μάγος, μήτε δαίμων τίς ἐστὶν ὁ Σωτῆρ, ἀλλὰ καὶ τὴν παρὰ ποιηταῖς ὑπόνοιαν καὶ δαιμόνων φαντασίαν καὶ Ἑλλήνων σοφίαν τῇ ἑαυτοῦ θειότητι καθήργησε καὶ ἐπεσκίασε· φανερόν ἂν εἴη καὶ παρὰ πᾶσιν ὁμολογηθῆσεται, ὅτι οὗτος ἀληθῶς Θεοῦ Υἱὸς ἐστὶ, Λόγος καὶ σοφία, καὶ δύναμις τοῦ Πατρὸς ὑπάρχων. Διὰ τοῦτο γὰρ οὐδὲ ἀνθρώπινά ἐστιν αὐτοῦ τὰ ἔργα, ἀλλ' ὑπὲρ ἀνθρώπων· καὶ Θεοῦ τῷ ὄντι γινώσκεται ταῦτα καὶ ἀπ' αὐτῶν τῶν φαινομένων, καὶ ἀπὸ τῆς πρὸς ἀνθρώπους συγκρίσεως.

49. Τίς γὰρ τῶν πώποτε γενομένων ἀνθρώπων ἐκ παρθένου μόνης ἑαυτῷ συνεστήσατο σῶμα; Ἡ τίς πώποτε ἀνθρώπων τοιαύτας νόσους θεράπευσεν, οἷας ὁ κοινὸς πάντων Κύριος; Τίς δὲ τὸ τῇ γενέσει ἐλλείπον ἀποδέδωκε, καὶ ἐκ γενετῆς (83) τυφλὸν ἐποίησε βλέπειν; Ἀσκητικὸς ἐθεοποιήθη παρ' αὐτοῖς, ὅτι τῇ ἱατρικῇ ἡκίχησε, καὶ βοτάνας πρὸς τὰ πάσχοντα τῶν σωματίων ἐπένοσε, οὐκ αὐτὸς ταύτας πλάττων ἀπὸ γῆς, ἀλλὰ τῇ ἐκ φύσεως ἐπιστήμῃ ταύτας ἐφευρίσκων. Τί δὲ πρὸς τὸ ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος γεγόμενον, ὅτι οὐ τραῦμα θεράπευσεν, ἀλλὰ γένεσιν ἐπλασε καὶ ἀποκατέστησε τὸ σῶμα (84); Ἡρακλῆς ὡς θεὸς προσκυνεῖται παρ' Ἑλλήνων, ὅτι πρὸς Ἰσους ἀνθρώπους ἀντεμαχέσατο, καὶ θηρία δόλοισι ἀνεῖλε· τί πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Λόγου γεγόμενα, ὅτι νόσους καὶ δαίμονας (85) καὶ τὸν θάνατον αὐτὸν ἀπήλαυνε τῶν ἀνθρώπων; Διόνυσος θρησκεύεται παρ' αὐτοῖς, ὅτι μέθης γέγονε διδάσκαλος τοῖς ἀνθρώποις· ὁ δὲ Σωτῆρ τῷ ὄντι καὶ Κύριος τοῦ παντὸς, σωφροσύνην διδάξας, χλευάζεται παρ' ἐκείνων. Ἄλλ' ἔστω ταῦτα. Τί καὶ πρὸς τὰ ἔτερα θαύματα τῆς θεότητος αὐτοῦ; Τίνος ἀποθνήσκοντος ἀνθρώπου, ὁ μὲν ἥλιος ἐσκοτίσθη, ἡ δὲ γῆ ἐσειέτο; ἰδοὺ μέχρι νῦν ἀποθνήσκουσιν ἀνθρώποι, καὶ ἀπέθανον ἐτι ἄνωθεν (86)· πότε τι τοιοῦτον ἐπ' αὐτοῖς γέγονε θαῦμα; Ἡ, ἵνα τὰς διὰ τοῦ σώματος αὐτοῦ πράξεις περιλάττω, καὶ τὰς μετὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ σώματος αὐτοῦ μνημονεύσας, τίνος πώποτε τῶν γενομένων ἀνθρώπων ἡ διδασκαλία ἀπὸ περάτων ἕως περάτων γῆς μετὰ καὶ ἡ αὐτῆ δι' ὅλων ἰσχύσεν, ὥστε διὰ πάσης γῆς τὸ σέβας αὐτοῦ διαπτήναι; Ἡ διὰ τί, εἰπερ ἀνθρωπὸς ἐστὶν ὁ Χριστὸς, καὶ οὐ θεὸς Λόγου.

Felckm. 1 anon. Seguer. Anglic. et Basil. vocem ἀποδείξεισι, quæ in aliis et editis deest, restituumus.

(81) Seguerianus, δαιμονίων.

(82) Basil., καὶ Σωτῆρα Ἰησοῦν Χριστόν. At ea omnia absunt a Gobleriano et Felck. 1 anonymo, ut et mox voces ὁ Σωτῆρ.

(83) Sic Seguerianus, Goblerianus et Felckmanni 1 anonymus. Alii autem et editi, γεν-

νητῆς.

(84) Seguerianus, πλάσμα.

(85) Καὶ δαίμονας addunt mss. omnes, et legunt interpretes: quæ voces in editione Commel. desunt.

(86) Ἄνωθεν omittunt Gobler. Felckm. 1 anon. et Seguer.

γος (δΤ) κατ' αὐτούς, οὐ κωλύεται ὑπὸ τῶν παρ' αὐτοῖς θεῶν, εἰς τὴν αὐτὴν χώραν, ἔνθα εἶσι, τὸ τούτου σέβας διασῆναι· ἀλλὰ μάλλον αὐτοὺς ὁ Λόγος ἐπιδημῶν τῇ διδασκαλίᾳ ἑαυτοῦ τὴν ἐκείνων θρησκείαν παύει, καὶ τὴν φαντασίαν αὐτῶν καταισχύνει;

50. Πολλοὶ πρὸ τούτου γεγόνασι βασιλεῖς καὶ τύραννοι γῆς· πολλοὶ παρὰ Χαλδαίους ἱστοροῦνται καὶ παρ' Αἰγυπτίους καὶ Ἰνδοῖς γενόμενοι σοφοὶ καὶ μάγοι· τίς τούτων ποτὲ, οὐ λέγω μετὰ θάνατον, ἀλλὰ καὶ ἐτι ζῶν ἠδυνήθη τοσοῦτον ἰσχύσαι, ὥστε τὴν σύμπασαν αὐτὸν γῆν πληρῶσαι τῆς αὐτοῦ διδασκαλίας, καὶ τοσοῦτον πλῆθος παιδεῦσαι ἀπὸ τῆς τῶν εἰδώλων δεισιδαιμονίας, ὅσους ὁ ἡμέτερος Σωτὴρ εἰς ἑαυτὸν ἀπὸ τῶν εἰδώλων μετήνεγκεν; Ἑλλήνων οἱ φιλόσοφοι (88) μετὰ πιθανότητος καὶ τέχνης λόγων πολλὰ συνέγραψαν· τί οὖν τοσοῦτον ὅσον ὁ τοῦ Χριστοῦ σταυρὸς ἐπεδείξαντο; Ἄχρι γὰρ τελευταῖης αὐτῶν τὰ (89) παρ' αὐτῶν σοφίσματα τὸ πιθανὸν ἔσχεν· ἀλλὰ καὶ ὁ ἔδοξαν ζῶντες ἰσχύειν, ἐν ἀλλήλοις ἔσχεν τὴν ἀμιλλαν, καὶ κατ' ἀλλήλων μελετῶντες ἐφιλονεῖκουν. Ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγος, τὸ παραδοξότατον, πτωχοτέραις ταῖς λέξεσι διδάξας, τοὺς πάνυ σοφιστὰς ἐπισκίασε, καὶ τὰς μὲν ἐκείνων διδασκαλίας κατήργησε, πάντας ἔλκων πρὸς ἑαυτὸν, τὰς δὲ αὐτοῦ ἐκκλησίας πεπλήρωκε· καὶ τό γε θαυμαστὸν, ὅτι, ὡς ἀνθρώπος εἰς τὸν θάνατον καταβάς, τὴν τῶν σοφῶν μεγαλοφωνίαν περὶ εἰδώλων κατήργησε. Τίνος γὰρ ποτε θάνατος ἀπήλασε δαίμονας; Ἡ τίνος ποτὲ θάνατον ἐφοβήθησαν δαίμονες ὡς τοῦ Χριστοῦ; Ἐνθα γὰρ ὀνομάζεται τὸ ὄνομα τοῦ Σωτῆρος, ἐκεῖθεν πᾶς δαίμων ἀπελαύνεται. Τίς δὲ οὕτω τὰ ψυχικὰ πάθη περιεῖλε τῶν ἀνθρώπων, ὥστε τοὺς μὲν πόρνοις σωφρονεῖν, τοὺς δὲ ἀνδροφόνους; μηκέτι ξίφους (90) κρατεῖν, τοὺς δὲ δειλίᾳ προκατεχομένους ἀνδρίζεσθαι; Καὶ ὅλως τίς τοὺς παρὰ βαρβάρους καὶ τοὺς κατὰ τόπον τῶν ἐθνῶν ἔπεισεν ἀνθρώπους ἀποθέσθαι μὲν τὴν μανίαν, εἰρήνην δὲ φρονεῖν, εἰ μὴ ἡ τοῦ Χριστοῦ πίστις καὶ τὸ τοῦ σταυροῦ σημεῖον; Τίς δὲ ἄλλος περὶ ἀθανασίας οὕτως ἐπιστάσαστο τοὺς ἀνθρώπους, ὡς ὁ τοῦ Χριστοῦ σταυρὸς, καὶ ἡ τοῦ σώματος ἀνάστασις αὐτοῦ; Καίπερ γὰρ τὰ πάντα ψευδάμενοι Ἕλληνες, ὅμως οὐκ ἠδυνήθησαν ἀνάστασιν τῶν ἑαυτῶν εἰδώλων πλάσασθαι, οὐκ ἐνθυμούμενοι τὸ σύνολον, εἰ ὅλως δυνατὸν μετὰ θάνατον εἶναι πάλιν τὸ σῶμα· ἐφ' ᾧ καὶ μάλιστα ἂν τις αὐτοὺς ἀποδέξηται (91), ὅτι, τοιαῦτα λογισάμενοι, τὴν μὲν ἀσθένειαν τῆς αὐτῶν εἰδωλολατρίας ἤλγξαν, τὸ δὲ δυνατὸν τῷ Χριστῷ παρεχώρησαν, ἵνα καὶ ἐκ τούτου γνωρισθῇ παρὰ πᾶσι τοῦ Θεοῦ Ἰός.

51. Τίς οὖν ἀνθρώπων μετὰ θάνατον ἢ ἄλλως ζῶν περιπαρθενίας ἐδίδαξε, καὶ οὐκ ἀδύνατον εἶναι τὴν

(87) Sic Gobler. Felckm. 1 anon. et Seguer. ut et Omnibonus legit. Basiliensis, Anglicanus, et Felckm. 2 anonymus, οὐ τοῦ Θεοῦ Λόγος, quod etiam exprimit Ambrosius et Nannius. In Felckm. 2 anon. art. τοῦ deest.

(88) Goblerianus et Felckm. 1 anonymus, σοφοί.

(89) Sic Seguerianus: alii vero et editi, artic. τὰ οὐκ ἀποδέξονται. Idem vox pro ἔσχεν. ἔσχον habet utroque

A regionem pervolaverit? Vel quare si secundum illos Christus homo est, et non Deus Verbum, a diis quos colunt non impeditus quominus ejus religio in eandem regionem quam occupant perveniat: sed potius ipsum Verbum suo adventu ac doctrina idolorum cultum antiquat, et fallacias dispellit?

50. Multi quidem ante Christum terræ reges et tyranni exstiterunt: multi apud Chaldaeos, Ægyptios et Indos sapientes et magi commemorantur: quis ergo illorum, non post mortem dico, sed etiam in vita tantum potuit, ut universam terram sua doctrina impleret, tantamque hominum multitudinem ab idolorum superstitione revocaret, quantum Salvator noster ab idolis ad seipsum convertit? Gentiles philosophi plurimos libros multa cum eloquentia et arte conscripsere: verum quid simile his quæ crux Christi peregit effecerunt? Illorum quidem sophismata, quandiu vixerunt, valuerunt: imo dum etiam viverent, id quod illis auctoritatem conciliare videbatur, invidias inter eos concertationes suscitavit, ipsisque inter se digladiandi fuit occasio. At Dei Verbum, quod sane perquam mirum est, humiliori stylo utens, vel acutissimos sophistas obscuravit, cunctosque ad seipsum alliciens, illorum doctrinam evertit, et suas ecclesias complevit. Illud quoque admiratione dignum est, quod mortem ut homo perferens, vanam sapientum de idolis magniloquentiam dejecerit. Nam cujus unquam mors dæmones fugavit? Cujus unquam alius quam Christi mortem reformidarunt dæmones? Ubi enim Christi nomen profertur, inde quivis dæmon expellitur. Quis vero pravas hominum affectiones ita abscedit, ut impudici pudicitiam sectentur, gladios abjiciant homicidæ, et timidi forti sint animo? Denique, quis fecit ut barbaræ et diversæ nationes furore deposito pacem amplecterentur, nisi Christi fides et crucis signum? Quis alius homines ita certos de immortalitate reddidit, ut Christi crux ejusque corporis resurrectio? Nam etsi gentiles omnia sunt commenti, tamen idolorum resurrectionem fingere non potuerunt, quippe qui ne cogitaverint quidem, utrum corpus post mortem possit denuo exsistere. Sed in eo mihi maxime approbandi videntur; hoc enim sibi ita persuadentes, suæ quidem idololatriæ imbecillitatem arguerunt, hanc autem potestatem Christo concesserunt, quo Dei Filius apud omnes notus fieri posset.

51. Quis igitur hominum post mortem vel etiam per vitam virginitatem docuit, ac non potius hanc

in loco. Ibidem pro ἀλλήλοις, Basil. et Anglic. habent ἄλλους.

(90) Basil. Gobler. Felckm. 1 anon. et Seguer. ξίφος. Mox καὶ ὅλως Basiliensis, Goblerianus, Felckmanni 1 anonymus omittunt. Paulo post pro εἰρήνην, Goblerianus, Felckm. 1 anon. et Seguer. habent εἰρηναῖα.

(91) Anglicanus, Goblerianus, Felckmanni 1 anonymus, et Seguerianus, ἀποδέξεται.

virtutem acquiri ab hominibus non posse? At Salvator noster omniumque imperator Christus in illa suadenda virtute tantam pondus habuit, ut etiam pueri legitimam aetatem nondum adepti, virginitatem, quæ quidem supra legem est, profiteri non vereantur. Quis unquam homo tantum terræ spatium peragrare potuit, ut ad Scythas usque et Æthiopas, Persas, Armenios, Gothos, et qui ultra Oceanum commorari dicuntur, nec non qui ultra Hyrcaniam habitant perveniret : vel 74 etiam ut ad Ægyptios et Chaldaeos adiret, homines magicæ arti deditos, ac ultra modum superstitiosos agrestesque moribus, ut apud eos de virtute et pudicitia amplectenda, nec non de abjiciendis idolis disserteret, sicuti fecit omnium Dominus, Dei virtus, Dominus noster Jesus Christus, qui non solum per suos discipulos prædicavit, sed etiam ipse interiori suasionem eorum animos induxit ut inorum immanitate abjecta, patrios deos non amplius colerent, sed seipsum agnoscerent, et Patrem per eum venerarentur? Siquidem olim idololatræ gentiles et barbari bellum inter se gerebant, et crudeles etiam in propinquos erant. Hinc propter implacabiles quas in se invicem exercebant inimicitias, nemini, nisi armata gladii manu, nec per terram nec per mare iter facere licebat : totamque adeo vitam in armis transigebant, ac illis pro baculo et omni adminiculo ensis solus erat. Qui tametsi, ut dixi, idolis serviebant, et victimas dæmonibus immolabant, nihil tamen illis superstitiosus dæmonium cultus contulit ad mores tam agrestes exuendos. At postquam Christi doctrinam susceperunt, tunc utique, quod revera valde admirandum est, mente compuncti, cædium sævitiam reliquerunt, nec jam bella amplius amant : sed nihil illis cordi est nisi perpetua pax et amicitia.

52. Quis igitur tantarum rerum auctor est, vel quis pacem inter illos, qui se invicem odio prosequabantur, conciliavit, nisi dilectus Patris Filius, communis omnium Servator, Jesus Christus, qui sua erga nos charitate omnia pro nobis sustinuit? Et vero hujusmodi pacem, quam nobis allaturus erat, olim divinæ Scripturæ his verbis prædixerant : *Concident gladios suos in aratra, et lanceas suas in sulcos, nec gens in gentem gladium accipiet, nec bellum gerere amplius discent*. Nec vero istud incredibile est, quandoquidem nunc quoque barbari, quibus innata est inorum ferocitas, dum idolis

⁷ Isa. II, 4.

(92) Anglic. Basil. et Seguer., Ἰσραὴλ.

(93) Gobler. et Felckm. 1 anon. conjunctiones omittunt, ut et ibid. vocem ὅλως mox sequentem. Iidem ibid. pro τοῖς τρώποις, habent τόποις.

(94) Post ἀλλά, particulam γάρ addunt editi et mss. præter Goblerianum, et Felckmanni 1 anonymum, qui hanc omittunt. Mox Anglic. τοῖς πατέροις θύειν θεός, ut et legit Omnibonus. Seguerianus, τοὺς πατέροις σέβειν θεούς. Editio Commel. τοὺς πατέροις θύειν θεούς, mendose, Goblerianus, et Felckm. 1 anon. τοὺς πατέροις σέβειν θεούς.

(95) Goblerianus, et Felckmanni 1 anonymus

ἄρετην ταύτην ἐν ἀνθρώποις ; Ἄλλ' ὁ ἡμέτερος Σωτήρ καὶ τῶν πάντων βασιλεὺς Χριστὸς τοσοῦτον ἰσχυρὸν (92) ἐν τῇ περὶ ταύτης διδασκαλίᾳ, ὡς καὶ παιδία μῆπω τῆς νομίμης ἡλικίας ἐπιθάντα τὴν ὑπὲρ τὸν νόμον ἐπαγγέλλεσθαι παρθενίαν. Τίς πώποτε ἀνθρώπων ἠδυνήθη διαβῆναι τοσοῦτον, καὶ εἰς Σκύθας (93), καὶ Αἰθιοπίας, ἢ Πέρσας, ἢ Ἀρμενίους, ἢ Ἰθῶους, ἢ τοὺς ἐπέκεινα τοῦ Ὀκεανοῦ λεγομένους, ἢ τοὺς ὑπὲρ Ὑρκανίαν ὄντας, ἢ ὅλως τοὺς Αἰγυπτίους καὶ Χαλδαίους παρελθεῖν, τοὺς φρονούντας μὲν μαγικά, δεισιδαίμονας δὲ ὑπὲρ τὴν φύσιν καὶ ἀγρίους τοῖς τρόποις, καὶ ὅλως κηρύττει περὶ ἀρετῆς καὶ σωφροσύνης καὶ τῆς κατὰ εἰδώλων θρησκείας, ὡς ὁ τῶν πάντων Κύριος, ἢ τοῦ Θεοῦ δύναμις, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ὃς οὐ μόνον ἐκήρυξε διὰ τῶν ἑαυτοῦ μαθητῶν, ἀλλὰ (94) καὶ ἐπεισεν αὐτοὺς κατὰ διάνοιαν τῶν μὲν τῶν τρόπων ἀγριότητα μεταθέσθαι, μηκέτι δὲ τοὺς πατέροις σέβειν θεούς, ἀλλ' αὐτὸν ἐπιγινώσκειν, καὶ δι' αὐτοῦ τὸν Πατέρα θρησκεύειν ; Πάλαι μὲν γὰρ εἰδωλολατρῶντες Ἕλληνες καὶ βάρβαροι κατ' ἀλλήλων ἐπολέμουν, καὶ ὠμολογῶντες τοὺς συγγενεῖς ἐτύγχανον· οὐκ ἦν γὰρ τινα τὸ σύνολον, οὔτε τὴν γῆν οὔτε τὴν θάλασσαν διαβῆναι χωρὶς τοῦ τὴν χεῖρα εἰσεσεῖν ὀπίσσειν ἕνεκα τῆς πρὸς ἀλλήλους ἀκαταλλάκτου μάχης· καὶ γὰρ καὶ ἡ πᾶσα τοῦ ζῆν αὐτοῖς διαγωγή δι' ὀπλων ἐγένετο, καὶ ξίφος ἦν αὐτοῖς ἀντὶ βακτηρίας, καὶ παντὸς βοηθήματος ἔρεισμα· καίτοι, ὡς προείπον, εἰδῶλοις ἐλάτρευον, καὶ (95) δαίμοσιν ἐσπεύον θυσίας, καὶ ὅμως οὐδὲν ἐκ τῆς εἰδώλων δεισιδαιμονίας ἠδυνήθησαν οἱ τοιαῦτα φρονούντες μεταπειθεῖσθαι· ὅτε δὲ εἰς τὴν τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν μεταβεβήκασι, τότε δὴ παραδόξως, ὡς τῶν ὄντων κατὰ διάνοιαν κατανοούντες, τὴν μὲν ὠμότητα τῶν φόνων ἀπέθεντο, καὶ οὐκ ἔτι πολέμια φρονοῦσι· πάντα δὲ αὐτοῖς εἰρηναῖα, καὶ τὰ πρὸς φιλίαν καταθύμια λοιπὸν ἔστιν

52. Τίς οὖν ὁ ταῦτα ποιήσας, ἢ τίς ὁ τοὺς μισούντας ἀλλήλους εἰς εἰρήνην συνάψας, εἰ μὴ ὁ ἀγαπητὸς τοῦ Πατρὸς Υἱὸς, ὁ κοινὸς πάντων Σωτήρ (96) Ἰησοῦς Χριστὸς, ὃς τῇ ἑαυτοῦ ἀγάπῃ πάντα ὑπὲρ τῆς ἡμῶν σωτηρίας ὑπέστη ; Καὶ γὰρ καὶ ἀνοθεὶν ἦν προφητευσόμενον περὶ τῆς παρ' αὐτοῦ πρυτανευόμενης εἰρήνης, λεγούσης τῆς Γραφῆς (97)· *Συγκόψουσι τὰς μαχαίρας αὐτῶν εἰς ἀροτρά, καὶ τὰς ζιβύνας αὐτῶν εἰς δρέπανα, καὶ οὐ λήψεται ἔθνος ἐπ' ἔθνος μάχαιραν, καὶ οὐ μὴ μάθωσιν εἰς πολεμεῖν*. Καὶ οὐκ ἀπιστόν γε τὸ τοιούτον, ὅπου καὶ νῦν οἱ τὸ ἄγριον τῶν τρόπων βάρβαροι ἔμφυτον ἔχοντες (98), ἔτι μὲν

conjunctionem καὶ non habent : qui lidem pro καὶ sequenti, ἀλλὰ habent. Paulo post particula δὴ al iisdem aheni post τότε.

(96) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon., ut et legerunt interpretes : alii et editi, πατήρ.

(97) Hæ voces, λεγούσης τῆς Γραφῆς, absunt a Gobler. et Felckm. 1 anon., qui ibidem post αὐτῶν, φησὶν habent.

(98) Gobler. Felckm. 1 anon. et Angl'c. omittunt ἔμφυτον ἔχοντες. Paulo post, pro ξιφῶν, Angl'c. Basil. et Seguer. habent ξίφος.

Θύοντες παρ' αὐτοῖς εἰδώλοις, μαίνονται κατ' ἀλλήλων, καὶ χωρὶς ξιφῶν οὐδεμίαν ὦραν ἀνέχονται μένειν· ὅτε δὲ τῆς τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας ἀκούουσιν, εὐθὺς ἀντὶ μὲν πολέμων εἰς γεωργίαν τρέπονται, ἀντὶ δὲ τοῦ ξίφους τὰς χεῖρας ὀπλιζέιν, εἰς εὐχὰς ἐκτείνουσι· καὶ ὅλως ἀντὶ τοῦ πολεμεῖν πρὸς ἑαυτοῦς, λοιπὸν κατὰ διαβόλου καὶ (99) κατὰ δαιμόνων ὀπλιζόνται, σωφροσύνη καὶ ψυχῆς ἀρετῇ τούτους καταπολεμοῦντες. Τοῦτο δὲ τῆς μὲν θειότητος τοῦ Σωτῆρος ἐστὶ γνῶρισμα· ὅτι ὁ μὴ δεδύνηται ἐν εἰδώλοις μαθεῖν οἱ ἄνθρωποι, τοῦτο παρ' αὐτοῦ μεμαθήκασι· τῆς δὲ δαιμόνων καὶ εἰδώλων ἀσθενείας καὶ οὐθενείας ἔλεγχος οὐκ ὀλίγος ἐστὶν οὗτος. Εἰδότες γὰρ ἑαυτῶν δαίμονες τὴν ἀσθένειαν, διὰ τοῦτο συνέβαλον πάλαι τοὺς ἀνθρώπους καθ' ἑαυτῶν πολεμεῖν, ἵνα μὴ, παυσάμενοι τῆς κατ' ἀλλήλων ἔριδος, εἰς τὴν κατὰ δαιμόνων μάχην ἐπιστρέψωσιν. Ἀμέλει μὴ πολεμοῦντες πρὸς ἑαυτοῦς οἱ Χριστῷ μαθητεύμενοι, κατὰ δαιμόνων τοῖς τρόποις καὶ ταῖς κατ' ἀρετὴν πράξεσιν ἀντιπαράτασσονται, καὶ τούτους μὲν διώκουσι, τὸν δὲ τούτων ἀρχηγὸν διάβολον καταπαίζουσιν, ὥστε ἐν νεότητι μὲν σωφρονεῖν, ἐν πειρασμοῖς δὲ ὑπομένειν, ἐν πόνοις δὲ καρτερεῖν, καὶ ὑβρίζομένους μὲν ἀνέχεσθαι, ἀποστερουμένους δὲ καταφρονεῖν (1)· καὶ τό γε θαυμαστὸν, ὅτι καὶ θανάτου καταφρονοῦσι, καὶ γίνονται μάρτυρες Χριστοῦ.

53. Καὶ ἵνα ἐν, ὁ καὶ πᾶν θαυμαστὸν ἐστὶ γνῶρισμα τῆς θειότητος τοῦ Σωτῆρος, εἶπω· τίς πώποτε ἄνθρωπος ἀπλῶς ἢ μάγος, ἢ τύραννος, ἢ βασιλεὺς, ἐφ' ἑαυτοῦ τοσοῦτοις (2) ἡδυνήθη συμβαλεῖν, καὶ καθ' ὅλης τῆς εἰδωλοκρατείας καὶ πάσης δαιμονικῆς στρατιᾶς, καὶ πάσης μαγείας, καὶ πάσης σοφίας Ἑλλήνων τοσοῦτον ἰσχυόντων καὶ ἔτι ἀκμαζόντων καὶ ἐκπληττόντων πάντας, ἀντιμάχεσθαι καὶ μὴ ῥοπή κατὰ πάντων ἀντιστήναι, ὡς ὁ ἡμέτερος Κύριος ὁ τοῦ Θεοῦ ἀληθὴς Λόγος, ὃς, ἀοράτως ἐκάστου τὴν πλάνην ἐλέγχων, ἴσχυος παρὰ πάντων τοῖς πάντας ἀνθρώπους σκυλεύει, ὥστε τοὺς μὲν τὰ εἰδῶλα προσκυνοῦντας λοιπὸν αὐτὰ καταπατεῖν, τοὺς δὲ μαγείαις θαυμασθέντας τὰς βίβλους κατακαίειν, τοὺς δὲ σοφοὺς τὴν τῶν Εὐαγγελίων προκρίνειν πάντων ἐρμηγείαν; Οὗς μὲν γὰρ προσεκύκουν, τούτους καταλιμπάνουσι· ὃν (3) δὲ ἐγλευάζον ἐσταυρωμένον, τοῦτον προσκυνοῦσι Χριστὸν, Θεὸν αὐτὸν ὁμολογοῦντες. Καὶ οἱ μὲν παρ' αὐτοῖς λεγόμενοι θεοὶ τῷ σημείῳ τοῦ σταυροῦ διώκονται· ὁ δὲ σταυρωθεὶς Σωτὴρ ἐν πάτῃ τῇ οἰκουμένη Θεὸς ἀναγορεύεται καὶ Θεοῦ Υἱός. Καὶ οἱ μὲν παρ' Ἑλλήσι προσκυνοῦμενοι θεοὶ ὡς αἰσχροὶ διαβάλλονται παρ' αὐτῶν· οἱ δὲ τὴν Χριστοῦ λαμβάνοντες διδασκαλίαν σωφρονέστερον ἐκείνων ἔχουσι τὸν βίον. Ταῦτα οὖν καὶ τὰ τοιαῦτα εἰ μὲν ἀνθρώπινά ἐστι, δεκνῶνται τις ὁ βουλόμενος

(99) Hæ voces, λοιπὸν κατὰ διαβόλου καί, desunt in Gobleriano, et Felckmanni 1 anonimo.

(1) Goblerianus, et Felckm. 1 anonimus, στερουμένους ὑπερορῶν, καὶ θάνατον καταφρονεῖν. Ibidem καὶ ante ἵνα vox omittunt.

(2) Seguer. et Anglic. τοσοῦτον. Ibid. iidem et Gobler. Felck. 1 anon. βαλεῖν. Καὶ ibid. abest a Gobler. Felck. 1 anon.

A adhuc immolant, mutuo in se invicem furore exardescunt, nec ullam horam sine ense esse patiuntur : at ubi Christi doctrinam audierint, statim a bello ad agriculturam se convertunt, nec jam manus gladiis armant, sed eas ad precandum extendunt. Denique inter se quidem pugnare desinunt, sed contra diabolum et dæmones armantur, quos et pudicitia virtuteque animæ debellant. Id certe divinitatis Salvatoris non minimum est argumentum, illos ab eo didicisse quod apud idola doceri non potuerant : itidemque certissimum idem est dæmonum et idolorum imbecillitatis vilitatisque indicium. Si quidem dæmones suæ infirmitatis non ignari, olim iucirco homines ad bella inter se exercenda inflamabant, ne si adversus invicem congregari cessarent, bellum dæmonibus indicerent. Enimvero Christi discipuli, qui inter se nihil contentionis habent, contra dæmones morum integritate et bonis actibus pugnant, quos et animose insequuntur, eorumque ducem diabolum vilipendunt, adeo ut in adolescentia casti ac pudici sint, in tentationibus patientes, in laboribus fortes, in tolerandis injuriis mites, in bonorum direptionibus tranquilli. Quinetiam, quod singulari admiratione dignum 75 est, mortem contemnunt et Christi martyres fiunt.

53. Ne autem unum, quod in primis insigne est divinitatis Salvatoris indicium, prætermittam : quis unquam vel homo tantum, vel magus, vel tyrannus, vel rex per se ipsum cum tanta gentium multitudine congregari potuit, atque contra universam idololatricam, contra omnium dæmonum exercitum, contra omnem magicam artem, contra totam gentilium sapientiam, quorum tanta adhuc auctoritas et pondus erat, ut omnes in admirationem raperent ; quis, inquam, contra omnes illos contendere et uno eodemque impetu resistere potuit, sicuti Dominus noster, verum Dei Verbum, qui occulte singulorum errores convincens, omnes homines ab omnibus abduxit, ita ut qui prius idola adorabant, ea jam contulerent ; et qui magicas præstigias admirabantur, scriptos de illa arte libros comburant ; ac denique ipsi sapientes et philosophi Evangeliorum interpretationem omnibus anteponeant? Namque quos antea adorabant, ab his discedunt : Christum vero quem crucifixum deridebant, adorant et Deum esse constituentur. Insuper iidem illi, ut appellant, dii, signo crucis fugantur : at crucifixus Sator, et Deus et Dei Filius ubique terrarum prædicatur. Denique dii, quos gentiles colunt, ut turpes ab iisdem reprehenduntur : qui autem se in Christi disciplinam tradidere, castiorem illis vitam ducunt. Itaque si hæc

(3) Gobler. et Felck. 1 anon. ea quæ hic leguntur ab ὃν usque ad Χριστὸν omittunt. Paulo post ex mss. Angl. Basil. Gobler. Felck. 1 an. et Seguer., nec non ex versione Omniboni et Ambrosii Camald. restitutus ea quæ sequuntur a voce τῷ σημείῳ ad προσκυνοῦμενοι θεοί. Ibid. Anglic. pro αἰσχροί, habet ἐχθροί.

et similia humana sint : ostendat qui voluerit et probeat homines superioris ætatis eadem fecisse. Sin autem non hominum sed Dei et videntur et revera sunt opera , quid adeo impii sunt infideles , ut illorum auctorem Dominum non agnoscant ? Idem enim prorsus est ac si quis ex mundi operibus Deum ejus opificem non cognosceret. Etenim si ex virtute qua omnia regit , ejus divinitatem agnoscerent , profecto non ignorarent ea , quæ Christus per corpus efficit , non humana , sed Dei Verbi omnium Servatoris esse. Quod si cognovissent , quemadmodum Paulus ait , nunquam Dominum gloriæ crucifixissent ⁶.

54. Quemadmodum igitur si quis Deum , qui ex natura invisibilis est , nec ullo modo videri potest , intueri velit , eum ex operibus intelligit et comprehendit : ita qui Christum mente non videt , saltem ex his quæ per corpus agit eum intelligat , expendatque utrum illa humana sint , an Dei opera : eaque , si quidem humana sint , irrideat per me licet : si vero non humana sed Dei sint , assentiat igitur , nec quæ ridenda non sunt ridere audeat : sed potius admiretur , quod per rem adeo vilem res divinæ nobis patefactæ fuerint , et per mortem immortalitas ad omnes pervenerit , ac denique per Verbum hominem factum , rerum omnium providentia ejusque administrator et auctor Dei Verbum cognitum sit. Ipse siquidem homo factus est , ut nos dii efficere-mur : ipse seipsum per corpus videndum exhibuit , ut nos invisibilis Patris cognitionem acciperemus : ipse injurias sibi ab hominibus illatas sustinuit , ut nos immortalitatis hæredes institueremur. Nam ille quidem nihil lædebatur , quippe qui nec pati aliquid nec corrumpi posset , sed ipsum Verbum et Deus esset : at male affectos homines , propter quos et ista perferebat , in sua , ut ita dicam , impassibilitate **76** custodiebat et conservabat. Demum tot et tanta sunt , quæ Salvator , humana natura assumpta , præclare gessit , ut si quis ea enarrare vellet , idem profecto ageret ac si quis maris immensitate contuens , ejus fluctus vellet numerare. Uti enim omnes maris fluctus oculis non possunt comprehendere , quod novi sibi semper succedentes sensum ejus qui illos numerare conaretur fugiant : ita qui omnia quæ Christus in corpore fecit percipere contenderet , ne cogitatione quidem ea posset complecti , cum plura mentem ejus præterirent quam quæ intellexisse arbitraretur. Satiùs est igitur non de omnibus velle dicere quorum ne pars quidem digne potest exprimi. Quapropter unus adhuc meminisse tibi que cuncta

⁶ I Cor. II, 8.

(4) Sic Basil. et Seguer. atque ita etiam legerunt Omnibonus et Ambrosius Camald. Alii vero et editi , καί. Mox ibid. pro καταλαμβάνετω , Seguer. habet καταμαυθανέτω.

(5) Goblerianus , et Felckmanni 1 anonymus , et δὲ οὐ , ἀλλὰ Θεοῦ γινώσκειται , μὴ γελᾶτω etc. Ibidem ἀλλὰ ante μάλλον restituimus ex mss. Anglicano , Basiliensi , Gobleriano , Felckmanni 1 , anonymo , et Segueriano.

(6) Sic Seguerianus , Goblerianus , et Felckmanni 1 anonymus. Alii vero et editio Commel. habent τῆν

καὶ τῶν προτέρων τοιαῦτα , καὶ πειθέτω. Εἰ δὲ μὴ ἀνθρώπων , ἀλλὰ Θεοῦ ἔργα ταῦτα φαίνεται καὶ εἰσὶ , διὰ τί τοσοῦτον ἀσεβοῦσιν οἱ ἄπιστοι , μὴ ἐπιγινώσκοντες τὸν ταῦτ' ἐργασάμενον Δεσπότην ; Ὅμοιον γὰρ πάσχουσιν , ὡς εἴ τις ἐκ τῶν ἔργων τῆς κτίσεως μὴ γινώσκει τὸν τούτων δημιουργὸν Θεόν. Εἰ γὰρ ἐκ τῆς εἰς τὰ ὅλα αὐτοῦ δυνάμεως ἐγίνωσκον αὐτοῦ τὴν θεότητα , ἔγνωσαν ἂν , ὅτι καὶ τὰ διὰ τοῦ σώματος ἔργα τοῦ Χριστοῦ οὐκ ἀνθρώπινα , ἀλλὰ τοῦ πάντων Σωτῆρός ἐστι τοῦ Θεοῦ Λόγου. Γινώσκοντες δὲ οὕτω , καθάπερ εἶπεν ὁ Παῦλος , οὐκ ἂν τὸν Κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν.

54. Ὅσπερ οὖν εἰ τις ἀόρατον ὄντα τῆ φύσει τὸν Θεὸν καὶ μὴ δ' ὅλως ὁρώμενον ἐθέλοι ἑρᾶν , ἐκ τῶν ἔργων αὐτὸν γινώσκει καὶ καταλαμβάνει : οὕτως ὁ μὴ ὁρῶν τῆ διανοίᾳ τὸν Χριστὸν , κἂν (4) ἐκ τῶν ἔργων τοῦ σώματος καταλαμβανέτω τούτον , καὶ δοκιμαζέτω εἰ ἀνθρώπινά ἐστιν ἢ Θεοῦ ; καὶ ἐὰν μὲν ἀνθρώπινά ἢ , γλευαζέτω · εἰ δὲ μὴ ἀνθρώπινά ἐστιν , ἀλλὰ Θεοῦ , γινώσκειτω καὶ μὴ γελᾶτω (5) τὰ ἀχλεῦστα · ἀλλὰ μάλλον θαυμάζειτω , ὅτι διὰ τοιούτου πράγματος εὐτελοῦς τὰ θεῖα ἡμῖν πεφανέρωται , καὶ διὰ τοῦ θανάτου ἢ ἀθανασίας εἰς πάντας ἐφθασε , καὶ διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου ἢ τῶν πάντων ἐγνώσθη πρόνοια , καὶ ὁ ταύτης χορηγὸς καὶ δημιουργὸς αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος. Αὐτὸς γὰρ ἐνηθρώπησεν , ἵνα ἡμεῖς θεωποιηθῶμεν · καὶ αὐτὸς ἐφανέρωσεν ἑαυτὸν διὰ σώματος , ἵνα ἡμεῖς τοῦ ἀοράτου Πατρὸς ἐνοιαυ λάθωμεν · καὶ αὐτὸς ὑπέμεινε τὴν παρ' ἀνθρώπων (6) ὕβριν , ἵνα ἡμεῖς ἀθανασίαν κληρονομήσωμεν. Ἐβλάπτετο μὲν γὰρ αὐτὸς οὐδὲν , ἀπαθὴς καὶ ἀφθαρτος καὶ Αὐτολόγος ὢν καὶ Θεός · τοὺς δὲ πάσχοντας ἀνθρώπους , δι' οὓς καὶ ταῦτα ὑπέμεινε , ἐν τῆ ἑαυτοῦ ἀπαθείᾳ ἐτήρει καὶ διέσωζε. Καὶ ὅλως τὰ κατορθώματα τοῦ Σωτῆρος τὰ διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως αὐτοῦ γενόμενα τοιαῦτα καὶ τοσαῦτά ἐστιν , ἃ εἰ διηγησασθαι τις ἐθελήσειεν , ἔοικε τοῖς ἀφορώσιν εἰς τὸ πέλαγος τῆς θαλάσσης , καὶ θέλουσιν ἀριθμεῖν τὰ κύματα αὐτῆς. Ὡς γὰρ οὐ δύναται τοῖς ὀφθαλμοῖς περιλαβεῖν τὰ ὅλα κύματα , τῶν ἐπερχομένων παριόντων (7) τῆν ἀίσθησιν τοῦ περᾶζοντος : οὕτω καὶ τῷ βουλομένῳ πάντα τὰ ἐν σώματι τοῦ Χριστοῦ κατορθώματα περιλαβεῖν ἀδύνατον τὰ ὅλα κἂν τῷ λογισμῷ δέξασθαι , πλείονων ὄντων τῶν παριόντων αὐτοῦ (8) τὴν ἐνθύμησιν , ὢν αὐτὸς νομίζει περιεληφέναι. Κάλλιον οὖν μὴ πρὸς τὰ ὅλα (9) ἀφορῶντα λέγειν , ὢν οὐδὲ μέρος ἐξεῖπαι τις δύναται , ἀλλ' ἐτι ἐνὸς μνησθῆναι καὶ σοὶ καταλιπεῖν τὰ ὅλα θαυμάζειν. Πάντα γὰρ ἐπίσης ἔχει τὸ θαῦμα , καὶ ὅποι δ' ἂν τις

πάντων , ut et legerunt Omnibonus et Ambrosius. Mox pro ἀθανασίαν Seguerianus habet ἀφθαρσίαν.

(7) Anglicanus , πλανώντων.

(8) Sic Anglicanus , Basiliensis et Seguerianus. Alii vero et editi , αὐτῷ.

(9) Sic Gobler. Felck. 1 anon. et Seguer. Alii vero et editi , ὄντα. Ibidem mss. Gobler. Felckm. 1 anon. et Seguer. paulo post , pro μνησθῆναι , habent μνημονεῦσαι.

ἀποβλήψῃ, ἐκεῖθεν τοῦ Λόγου τὴν θεϊότητα (10) βλέπων ὑπερεκπλήττεται.

55. Τοῦτο οὖν μετὰ τὰ προειρημένα καταμαθεῖν (11) σε ἀξιόν ἐστι καὶ ὡς ἀρχὴν τῶν ἤδη λεχθέντων θέσθαι, καὶ θαυμάσαι λίαν, ὅτι, τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημήσαντος, οὐκ ἔτι μὲν ἠξήσαν ἡ εἰδωλοατρεία, καὶ ἡ οὔσα δὲ ἐλαττοῦται, καὶ (12) κατ' ὀλίγον παύεται· καὶ οὐκ ἔτι μὲν ἡ Ἑλλήνων σοφία προκόπτεται, καὶ ἡ οὔσα δὲ λοιπὸν ἀφανίζεται· καὶ δαίμονες μὲν οὐκ ἔτι φαντασίαι καὶ μαγείαις ἀπατώσι, μόνον δὲ τολμῶντες καὶ ἐπιχειροῦντες καταισχύνονται τῷ σημείῳ τοῦ σταυροῦ. Καὶ συλλήδῃ εἰπεῖν, θεωρεῖ πῶς ἡ μὲν τοῦ Σωτῆρος διδασκαλία πανταχοῦ αὔξει· πᾶσα δὲ εἰδωλοατρεία καὶ πάντα τὰ ἐναντιούμενα τῇ Χριστοῦ πίστει καθ' ἡμέραν ἐλαττοῦται καὶ ἐξασθενεῖ καὶ πίπτει. Οὕτω δὲ θεωρῶν προσκύνει μὲν τὸν ἐπὶ πάντων Σωτῆρα καὶ δυνατὸν Θεὸν Λόγον· καταγίνωσκε δὲ τῶν ἐλαττουμένων καὶ ἀφανιζομένων ὑπ' αὐτοῦ. Ὡς γὰρ ἡλλοῦ παρόντος οὐκ ἔτι τὸ σκότος ἰσχύει, ἀλλὰ καὶ εἰ τοῦ ἐστι περιλειπούμενον ἀπελαύνεται· οὕτως ἐλθούσης τῆς θείας ἐπιφανείας τοῦ Θεοῦ Λόγου, οὐκ ἔτι μὲν ἰσχύει τὸ τῶν εἰδώλων σκότος, πάντα δὲ τὰ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης μέρη τῇ τούτου διδασκαλίᾳ καταλάμπεται. Καὶ ὡσπερ βασιλεύοντός τινος καὶ μὴ φαινομένου Ἐν τινι χώρᾳ, ἀλλ' ἔνδον ἔντος ἐν τῷ ἑαυτοῦ οἴκῳ, πολλάκις τινὲς ἀτακτοὶ, καταχρώμενοι τῇ τούτου ἀναχωρήσει, ἑαυτοὺς ἀναγορεύουσι, καὶ ἕκαστος κατασηματισσάμενος τοὺς ἀκρατοὺς φαντασιοσκοπεῖ (13) ὡς βασιλεὺς, καὶ οὕτω πλανῶνται οἱ ἄνθρωποι τῷ ὀνόματι, ἀκούοντες μὲν εἶναι βασιλεῖα, οὐχ ὄρωντες δὲ αὐτὸν, διὰ τὸ μάλιστα μηδὲ δύνασθαι αὐτοὺς ἔσω τοῦ οἴκου χωρηῖσαι· ἐπειδὴν δὲ ὁ ἀληθῶς (14) βασιλεὺς προέβη καὶ φανή, τότε οἱ μὲν ἀπατῶντες ἀτακτοὶ ἐλέγχονται τῇ τούτου παρουσίᾳ, οἱ δὲ ἄνθρωποι, ὄρωντες τὸν ἀληθῶς βασιλεῖα, καταλιμπάνουσι τοὺς πάλαι πλανῶντας αὐτούς· οὕτω καὶ πάλαι μὲν ἡπάτων οἱ δαίμονες τοὺς ἀνθρώπους (15), Θεοῦ τιμὴν ἑαυτοῖς περιτιθέντες· ὅτε δὲ ἐφάνη ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἐν σώματι, καὶ ἐγνώρισεν ἡμῖν τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα· τότε δὴ ἡ μὲν τῶν δαιμόνων ἀπάτη ἀφανίζεται καὶ παύεται, οἱ δὲ ἄνθρωποι, ἀφορῶντες εἰς τὸν ἀληθινὸν τοῦ Πατρὸς Θεὸν Λόγον, καταλιμπάνουσι τὰ εἰδῶλα, καὶ λοιπὸν ἐπιγινώσκουσι τὸν ἀληθινὸν Θεόν. Τοῦτο δὲ γινώρισμα τοῦ εἶναι τὸν Χριστὸν Θεὸν Λόγον καὶ Θεοῦ δύναμιν ἐστι. Τῶν γὰρ ἀνθρωπίνων παυομένων, καὶ μένοντος τοῦ ῥήματος τοῦ Χριστοῦ, δῆλόν ἐστι παρὰ πᾶσι τὰ μὲν παυόμενα εἶναι πρόσκαιρα, τὸν δὲ μένοντα εἶναι Θεὸν καὶ Θεοῦ Υἱὸν ἀληθινὸν μονογενῆ Λόγον.

56. Ταῦτα μὲν σοι παρ' ἡμῶν δι' ὀλίγων, ὅσον

(10) Anglic. Gobler. Felckm. 1 anon., θεϊότατα. Iidem ibid. et Seg. addunt βλέπων, quod in aliis et editis deest.

(11) Gobl. et Felck. 1 anon., μαθεῖν. Ibid. pro se, ut habent Gobler. et Felck. 1 anon., Seguer. habet se. Item ibid. particulam καὶ in editis omisiam restituumus ex mss. Gobler. Felck. 1 anon. et

PATROL. GR. XXV.

A cætera admiranda relinquere contentus ero. Siquidem omnia pari admiratione digna sunt, et quocunque quis se converterit, Verbi divinitatem ibi perspicuus non potest quin obstupescat.

55. Istud igitur post ea quæ exposuimus te discere convenit, atque ut caput omnium quæ hactenus dicta sunt habere, ac vehementer mirari, quod post Salvatoris adventum non amplius creverit idololatria : sed quæ erat, imminui cœperit ac paulatim deficiat. Nullos item amplius progressus habet gentium sapientia : sed potius, quæ antea erat, sensim evanescit. Neminem quoque jam dæmones præstigiis, oraculis aut incantamentis decipiunt : sed vel id solum tentantes et aggredientes, signis crucis confunduntur. Et, ut summam dicam, attende quomodo Salvatoris quidem doctrina per totum terrarum orbem diffundatur : contra autem, universa idololatria et quidquid Christi fidei adversatur, quotidie decrescat debiliteturque et cadat. Quæ cum vides, Salvatorem omnium Dominum et potentissimum Dei Verbum adora : eos autem quos ille defecere et evanescere cogit sperne ac rejice. Ut enim sole præsentē, nulla amplius vis est tenebris, sed si quæ superfuerint expelluntur : ita divino Dei Verbi adventu vim nullam retinent idololorum tenebræ, sed omnes omnino totius orbis terrarum partes ejus doctrina illuminantur. Quemadmodum item si in illis regionibus, ubi rex se palam videndum non præbet, sed domi occultus manet, quidam turbulenti ejus absentia abutentes, seipsos reges esse prædicent, singulique mentito habitu simpliciores, quasi veri reges essent, circumveniant : accidit quidem ut regis nomine subditi in errore inducantur, cum regem esse audiunt, quem tamen non vident, maxime quia in ejus aulam non licet ingredi. Verum ubi rex verus prodierit ac conparuerit, statim turbati illi improbi, ejus præsentia facile internoscuntur et vincuntur ; unde quotquot deceperant, vero rege conspecto, eos absque mora deserunt. Sic olim dæmones divinis honoribus usurpatis miseros homines deludebant : at ubi Dei Verbum in corpore apparuit, et suum Patrem notum nobis fecit, tunc dæmonum quidem fallaciæ evanescere et deinere cœperunt, homines autem verum Patris Deum Verbum intuentes, idola relinquunt, ac verum Deum agnoscunt. Id porro certo indicio est Christum 77 Deum Verbum et Dei virtutem esse. Cum enim cessent quæ humana sunt, et Christi verbum constanter perseveret, nemo non videt ea quæ finem habent temporalia esse, eum autem qui perpetuo permanet Deum Deique Filium verum unigenitum Verbum esse.

56. Hæc quidem quæ paucis tractavimus, quan-

Seguer. Ibid. pro ἤδη, Seguer. μὴ habet.

(12) Gobler. et Felckm. 1 anon., ἐλαττοῦται δὲ καί, etc. καί, seq. in iisdem deest.

(13) Seguer., φαντασιοσκοπεῖ.

(14) Gobler. et Felckm. 1 anon., ἀληθῆς.

(15) Anglic. Gobler. Felck. 1 anon. et Seguer., δαίμονες τε καὶ ἄνθρωποι. Mox Gobler. Felckm. 1

tum ad Christianæ fidei nec non divini Verbi apud nos adventus elementa et formam exprimentam satis esse videtur, tibi, o vir Christi amans, ultro offerimus. Tu vero occasione inde accepta, si in studium sacrarum litterarum sincere et diligenter incumbere voles, accuratius et clarius, quam vera sint ea quæ exposuimus, intelliges. Illæ enim theologorum hominum ministerio a Deo prolatae et scriptæ sunt : quas cum a magistris divino spiritu afflatis et divinitatis Christi martyribus effectis didicerimus, easdem tuæ sedulitati peramanter tradimus. Secundum quoque et gloriosum vereque divinum ejus ad nos adventum ex iisdem perdiscere poteris cum scilicet non in vili forma, sed in propria gloria, non in humili statu, sed in sua majestate, nec iterum passurus, sed suæ crucis fructum, resurrectionem nempe et incorruptionem, omnibus redditurus veniet. Veniet, inquam, non ut rursus judicetur sed ut omnes judicet, prout quisque per corpus egerit, sive bona, sive mala⁹, ac bonis quidem regnum cælorum concedetur : mali vero in ignem æternum et tenebras exteriores projicientur. Id nos ipse Dominus his verbis docet : *Dico vobis, amodo videbitis Filium hominis sedentem a dextris virtutis et venientem in nubibus cæli, in gloria Patris*¹⁰. Quocirca salutare profecto est Verbum, quod nos in illam diem prænunit, Ita monens : *Estate parati et vigilate, quia qua nescitis hora veniet*¹⁰. Nam, ut ait beatus Paulus : *Omnes nos sicut oportet ante tribunal Christi, ut referat unusquisque juxta ea quæ per corpus gessit, sive bonum sive malum*¹¹.

ματος τοῦ Χριστοῦ, ἵνα κομισθῆται ἕκαστος πρὸς φαῦλον.

57. Verumtamen præter studium et veram cognitionem Scripturarum, vitæ quoque integritas et munditia animæ nec non Christiana virtus necessaria est, ut per eam mens incedens, ea, quæ expetit, assequi, et Dei Verbum, quantum humanæ naturæ licet, comprehendere queat. Siquidem nemo sanctorum verba sine pura mente et illorum vitæ imitatione intelligere potest. Nam quemadmodum qui solis lucem videre cupit, oculum abstergeat et expurget ac seipsum quodammodo soli similem reddat necesse est, ut oculus lux ita effectus, solis lucem videre possit : vel quemadmodum si quis urbem vel regionem aliquam intueri velit, se in ipsum locum spectandi causa confert : ita qui theologorum mentem et sensum percipere exoptat, animam vitæ sanctitate prius ablueri et purgare, at-

⁹ II Cor. v, 10. ¹⁰ Matth. xxvi, 64. ¹¹ Matth. xxiv, 42. ¹² II Cor. v, 10.

anon. et Seguer., ἐπεφάνη. Paulo post τότε δὴ habent Anglic. Gohler. Felck. 1 anon. et Seguer. Alii et editi, τότε δέ.

(16) Sic Gobler. Felckm. 1 anon. et Seguer. qui et mox post παρ' αὐτῶν, has voces τὰ λεγόμενα, ut in aliis et editis legitur, omittunt.

(17) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. Alii et editi, θεολόγων.

(18) Sic Seguer. Alii et editi δὲ omittunt.

πρὸς στοιχειώσιν καὶ χαρακτῆρα τῆς κατὰ Χριστὸν πίστεως καὶ τῆς θείας αὐτοῦ πρὸς ἡμᾶς ἐπιφανείας ἀναθεσίθω, ὡ φιλόχριστε ἀνθρώπε. Σὺ δὲ τὴν πρόσφασιν ἐκ τούτων λαβὼν, εἰ ἐντυγχάνοις τοῖς (16) τῶν Γραφῶν γράμμασι, γνησίως αὐτοῖς ἐπιστάνων τὸν νοῦν, γνώσῃ παρ' αὐτῶν τὰ λεγόμενα, τελειότερον μὲν καὶ τρανότερον τῶν λεχθέντων τὴν ἀκρίθειαν. Ἐκεῖναι μὲν γὰρ διὰ θεολόγων ἀνδρῶν παρὰ Θεοῦ ἐλαλήθησαν καὶ ἐγράφθησαν· ἡμεῖς δὲ παρὰ τῶν αὐταῖς ἐντυγχανόντων θεοπνεύστων (17) διδακτῶν, οἱ καὶ μάρτυρες τῆς Χριστοῦ θεότητος γεγόνασι, μαθόντες μεταδίδομεν καὶ τῇ σῇ φιλομαθείᾳ. Γνώσῃ δὲ (18) καὶ τὴν δευτέραν αὐτοῦ πάλιν πρὸς ἡμᾶς ἔνδοξον καὶ θεῖαν ἀληθῶς ἐπιφάνειαν, ὅτε οὐκ ἔτι μετ' εὐτελείας (19), ἀλλ' ἐν τῇ ἰδίᾳ δόξῃ· ὅτε οὐκέτι μετὰ ταπεινότητος, ἀλλ' ἐν τῇ ἰδίᾳ μεγαλειότητι· ὅτε οὐκ ἔτι παθεῖν, ἀλλὰ λοιπὸν τοῦ ἰδίου σταυροῦ τὸν καρπὸν ἀποδοῦναι πᾶσιν ἔρχεται· φημὶ δὴ τὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν ἀφθαρσίαν· καὶ οὐκ ἔτι μὲν κρίνεται, κρίνει δὲ τοὺς πάντας, πρὸς ἃ ἕκαστος ἐπραξέ· διὰ τοῦ σώματος, εἴτε ἀγαθὰ, εἴτε φαῦλα· ἔνθα τοῖς μὲν ἀγαθοῖς ἀπόκειται βασιλεία οὐρανῶν, τοῖς δὲ φαῦλα πράξασι πῦρ αἰώνιον καὶ σκότος ἐξώτερον· οὕτω γὰρ καὶ αὐτὸς (20) ὁ Κύριός φησι· Λέγω ὑμῖν, ἀπ' ἄρτι ὄψεσθε τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου καθήμενον ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως, καὶ ἐρχόμενον ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ, ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς. Διὸ δὴ καὶ σωτήριός ἐστι λόγος εὐτραπέλιων ἡμᾶς εἰς ἐκσίτην τὴν ἡμέραν καὶ λέγων·

Γίνεσθε ἑτοιμοὶ καὶ γρηγορεῖτε, ὅτι ἡ ὥρα οὐκ οἴδατε ἔρχεται. Κατὰ γὰρ τὸν μακάριον Παῦλον, τοὺς πάντας ἡμᾶς παραστήναι δεῖ ἔμπροσθεν τοῦ βήματος αὐτοῦ διὰ τοῦ σώματος ἐπραξέν, εἴτε ἀγαθόν, εἴτε

57. Ἄλλὰ πρὸς τὴν ἐκ τῶν Γραφῶν ἔρευναν καὶ γνώσιν ἀληθῆς χρεια βίου καλοῦ καὶ ψυχῆς καθαρᾶς καὶ τῆς κατὰ Χριστὸν ἀρετῆς, ἵνα, δι' αὐτῆς ὁδούσας ὁ νοῦς, τυχεῖν ὧν ὀρέγεται καὶ καταλαβεῖν δυνηθῆ, καθ' ὅσον ἐφικτὸν ἐστὶ τῇ ἀνθρώπων (21) φύσει περὶ τοῦ Θεοῦ Λόγου μαθάνειν. Ἄνευ γὰρ καθαρᾶς διανοίας καὶ τῆς πρὸς τοὺς ἁγίους τοῦ βίου μιμησεως οὐκ ἂν τις καταλαβεῖν δυνηθεῖ τούς τῶν ἁγίων λόγους. Ὅσπερ γὰρ εἰ τις ἐβελήσειεν ἰδεῖν τὸ τοῦ ἡλίου φῶς, πάντως τὸν ὀφθαλμὸν ἀποσμήχει καὶ λαμπρύνει, σχεδὸν ὅμοιον τῷ ποθομένῳ ἑαυτὸν διακαθαίρων, ἵνα, οὕτω φῶς γενόμενος ὁ ὀφθαλμὸς, τοῦ ἡλίου φῶς ἴδῃ· ἢ ὡς εἰ τις θελήσειεν ἰδεῖν πόλιν ἢ χώραν, πάντως ἐπὶ τὸν τόπον ἀφικνεῖται τῆς θέας ἔνεκεν· οὕτως ὁ θέλων τῶν θεολόγων τὴν διάνοιαν καταλαβεῖν, προαπονήφαι καὶ προαποπλῦναι τῷ βίῳ

(19) Seguer. pro μετ' εὐτελείας hic habet μετὰ ταπεινότητος : et infra pro μετὰ ταπεινότητος, habet μετ' εὐτελείας. Mox λοιπὸν abest a Gobl. et Felckm. 1 anon.

(20) Gobl. et Felckm. 1 anon., καὶ αὐτός, et mox λέγω ὑμῖν omittunt.

(21) Regius codex. ἀνθρωπίνῃ, et mox, πρὸς τὸν τῶν ἁγίων βίον. Gobler. et Felckm. 1 anonym., πρὸς τοὺς τῶν ἁγίων βίους.

τὴν ψυχὴν ὀφείλει, καὶ πρὸς αὐτοὺς τοὺς ἁγίους ἀφικέσθαι τῇ ὁμοιότητι τῶν πράξεων αὐτῶν, ἵνα, σὺν αὐτοῖς τῇ ἀγωγῇ τῆς συζήσεως γενόμενος, τὰ καὶ αὐτοῖς ἀποκαλυφθέντα παρὰ Θεοῦ κατανοήσῃ, καὶ λοιπὸν ὡς ἐκεῖνοι συναφθεῖς, ἐκφύγη· μὲν τὸν τῶν ἁμαρτωλῶν κίνδυνον καὶ τὸ τούτων πῦρ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως, ἀπολάβῃ δὲ τὰ τοῖς ἁγίοις ἀποκείμενα ἐν τῇ τῶν οὐρανῶν βασιλείᾳ, & ὀφθαλμῶς οὐκ εἶδεν, οὐδὲ οὖς ἤκουσεν, οὐδὲ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου (22) ἀνέβη, ὅσα ἠτοίμασται τοῖς κατ' ἀρετὴν βιοῦσι, καὶ ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ αὐτῷ τῷ Πατρὶ σὺν αὐτῷ τῷ Υἱῷ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι τιμὴ καὶ κράτος καὶ δόξα (23) εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Τέλος τοῦ περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως Λόγου (24).

¹¹ I Cor. II, 9.

(22) Sic Reg. ut et habetur I Cor. II, 9. Alii et editi, ἀνθρώπων.

(23) Gohler. et Felck. Hanon., ᾧ ἡ δόξα, etc. Alii omissis. Ibid. τῷ Υἱῷ Seguer. habet. Anglic. vero Basil. et Felck. 2 anon., Υἱῷ sine articulo. Male Υἱόν in edit. Commel. legitur. Post δόξα, An-

A que ad ipsos sanctos morum similitudine debet accedere, ut vitæ Instituto cum illis veluti consociatus, ea quæ ipsis Deus patefecit intelligat, ac deinceps illis junctus, peccatoribus impendens periculum et paratum in die iudicii ignem effugiat, et quæ sanctis in regno cælorum destinata sunt præmia recipiat, quæ quidem nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparata sunt his qui virtutem sectantur, ac Deum et Patrem diligunt ¹¹, in Christo Jesu **78** Domino nostro per quem et quocum ipsi Patri una cum ipso Filio in Spiritu sancto sit honor, potestas et gloria in sæcula sæculorum. Amen.

Finis libri de humana natura a Verbo assumpta.

glic. addit μεγαλοσύνη τε καὶ μεγαλοπρέπεια, νῦν καὶ ἀεὶ, καί, etc. Item ibid. τοὺς Seguer. Anglic. et Basil. habent pro αὐτοὺς, quod mendose in editis legitur.

(24) Hæc in ms. Seguer. adduntur.

ADMONITIO IN SEQUEMTEM FIDEI EXPOSITIONEM.

Cum incertum sit tempus quæ sequentem fidei expositionem ediderit sanctus Athanasius, eam aptiore loco non putamus posse collocari, quam in fronte operum quæ sanctus doctor adversus Arianos conscripsit. Hæc autem duplicis sunt generis : in aliis enim fidem catholicam adversus Arianam impietatem strenue propugnat invictus Verbi defensor : in aliis vero varios gravissimosque recenset casus, quos ipse pro ejusdem fidei defensione, Arianis auctoribus, constanter pertulit ; ac proinde valde consentaneum videtur illarum fidem primum exponi, pro cuius causa his perfunctus est laboribus quos ipse enarrat, et pleraque quæ deinceps sequuntur Opera composuit. Quid hæc expositio contineat, ipse docet titulus : nempe brevis est explicatio fidei catholicæ adversus Arianos, quam quidem Facundus Hermianensis lib. XI, pro defensione trium capitul., c. 2, Symboli expositionem appellat, quæ fortè tunc fuit hujus operis inscriptio. Quin is verus sit S. Athanasii fetus nulla sane est dubitandi ratio ; neque porro id probare ullo modoopus fuerit : siquidem ipse stylus, ipsa doctrina magnum Athanasium satis per se indicat. Nec enim ex eo quod hic tantum humanam Christi naturam *Dominicum hominem* appellet S. Pater, hanc expositionem ejus non esse licet suspicari, ut nonnullis quidem visum est : quin potius idem contrarium validissime probat, cum veteres quidam scriptores hæc ipsa verba vere S. Athanasii esse aperte testentur, ut paucis referre operæ pretium videtur. Rufinus *Apologia pro Origene* inter opera S. Hieronymi editionis Parisiensis anni 1643, tom. IX, p. 131, meminit libelli S. Athanasii, ubi hæc voces *Dominicus homo* exstabant ; quem quidem locum abrasisse ac deinde rescripsisse idem objicit S. Hieronymo, qui hanc a se depellende calumniam, minime negat id ita scriptum exstitisse in illo S. Athanasii libello. Verum an iste libellus sit hæc fidei expositio, an vero alia major ex qua aliquot fragmenta afferit Theodoretus, dialogo 3, ubi eadem voces habentur, certo affirmari non potest : nisi forte fusior illa fidei expositio, quam Theodoretus *majorem de fide orationem* appellat, libellus dici non posse aliquibus videatur. Ut ut sit, inde tamen perspicuum est hanc fidei expositionem minime ob illas voces Athanasio esse abjudicandam, cum, teste Rufino, eum his aliquando fuisse usum constet. Cæterum major illa de fide oratio, de qua Theodoretus, nihil aliud videtur esse, quam fusior et prolixior explicatio hujusce expositionis, nec major inscribi, nisi quia alla etiam, nempe hæc, exstabat, quæ brevior et contractior esset, quod ut clarius pateat, haud ab re fuerit locum ipsum afferre, ubi Christus, ut homo, *Dominicus homo* dicitur. En igitur verba ἐκ τοῦ περὶ πίστεως λόγου τοῦ μεζονος, ut appellat Theodoretus : Ἐγένετο Λάζαρον ἀσθενήσαντα ἀποθανεῖν· ὃ δὲ κυριακὸς ἄνθρωπος οὐκ ἀσθενήσας, οὐδὲ ἕκων ἀπέθανεν, ἀλλ' ἀφ' ἑαυτοῦ ἦλθεν ἐπὶ τὴν τοῦ θανάτου οἰκονομίαν, στερεοποιούμενος ὑπὸ τοῦ ἐν αὐτῷ οἰκίσαντος Θεοῦ Λόγου τοῦ εἰπόντος· Οὐδεὶς αἶρει τὴν ψυχὴν μου

ἀπ' ἐμοῦ· ἀπ' ἐμαυτοῦ αὐτὴν τίθημι· ἐξουσίαν ἔχω θεῖραι αὐτὴν, καὶ πάλιν ἐξουσίαν ἔχω λαβεῖν αὐτὴν. Id est : « Accidit ut Lazarus morbo confectus moreretur : at *Dominicus homo* non vi morbi nec invitus est mortuus, sed sua sponte venit ad mortis dispensationem, corroboratus a Deo Verbo in ipso manente qui dixit : *Nemo tollit animam meam a me, sed ego pono eam : potestatem habeo ponendi eam, et rursus potestatem habeo sumendi eam* ¹³. » Hæc ibi, quæ non nisi paulo major est explicatio eorum quæ in sequenti expositione numero 1 leguntur. Ex hac quoque fidei expositione excerpisse videtur Augustinus hæc quæ lib. II *De Sermone Domini in monte* habet, c. 6, n. 20. « Nulli licebit ignorare Dei regnum, cum ejus Unigenitus non solum intelligibiliter sed etiam visibiliter in *homine Dominico* de cælo venerit judicaturus vivos et mortuos. » Hæc enim postrema verba, in *homine Dominico judicaturus vivos et mortuos*, habentur in eadem expositione, num. 1, quibus vocibus se usum esse ait Augustinus, quia eas legerat apud catholicos auctores : sic enim scribit, lib. I *Retract.*, c. 19, n. 8 : « Hoc quidem ut dicerem, apud quosdam legi tractatores catholicos divinatorum eloquiorum. » Deinde addit : « Sed ubicunque hoc dixi, dixisse me nollem : postea quippe vidi non esse dicendum, quamvis nonnulla possit ratione defendi. » Ratio autem cur hæc verba reprehendat, hanc ipse ibidem affert : « Non video utrum recte dicatur *homo Dominicus* qui est mediator Dei et hominum homo Christus Jesus, cum sit utique Dominus. *Dominicus* autem homo quis in ejus sancta familia non potest dici ? » Denique Facundus Hermiadensis libro XI *pro defensione trium capitulorum*, c. 2, tria loca ex hac fidei expositione S. Athanasii profert, inter quæ unus locus est, ubi hæ ipsæ voces *homo Dominicus* leguntur. Verba ipsa infra ad propria loca in notis afferemus. Ex his igitur evidens est nullo modo posse in dubium revocari, utrum S. Athanasius sit auctor hujus expositionis fidei. Nec vero hæc locutio in Athanasio culpanda est, quam nempe ipse, ac post eum Epiphanius in *Ancorato*, § 95, et Cassianus Collat. XI, c. 13, et *De incarnatione* lib. V, c. 5, et lib. VI, c. 22, forteque alii catholice usurparunt : unde ipse Augustinus, qui eam redarguit, ut vidimus, nonnulla tamen posse ratione defendi fatetur. Hi scilicet quos modo memoravimus, per *hominem Dominicum* nihil aliud intelligunt, quam humanam Christi naturam, quemadmodum certe cum iidem et alii et Patribus *hominem* a Verbo assumptum tam crebro dicunt, humanam tantum naturam indicant, non distinctam personam. Hinc Cassianus in his ipsis locis, ubi Nestorium duas in Christo personas inducentem refellit, iisdem illis vocibus uti minime refugit.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ
ΕΚΘΕΣΙΣ ΠΙΣΤΕΩΣ ⁽²⁵⁾.

S. P. N. ATHANASII
ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIÆ
EXPOSITIO FIDEI.

79 1. Credimus in unum non genitum Deum, A 1. Πιστεύομεν εἰς ἕνα ἀγέννητον Θεόν, Πατέρα παντοκράτορα, πάντων ποιητὴν ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων, τὸν ἔχοντα ἀπ' ἑαυτοῦ τὸ εἶναι· καὶ εἰς ἕνα μονογενῆ Λόγον, Σοφίαν, Υἱὸν, ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀνάρχως

¹³ Joan. X, 17.

(25) Segner., τοῦ αὐτοῦ Ἐκθεσις πίστεως. Regius, τοῦ αὐτοῦ Ἐκθεσις μεγάλου Ἀθανασίου πίστεως.

καὶ ἀδίδως γεγεννημένον (26), Λόγον δὲ οὐ προφορι-
κόν, οὐκ ἐνδιάθετον, (27) οὐκ ἀπόρροϊαν τοῦ τελείου,
οὐ τμησιν τῆς ἀπαθοῦς φύσεως, οὔτε προβολήν, ἀλλ'
Υἱὸν αὐτοτελεῖ, ζώντά τε καὶ ἐνεργούντα, τὴν ἀληθι-
νὴν εἰκόνα τοῦ Πατρὸς (28), ἰσότημον καὶ ἰσόδοξον·
τοῦτο γὰρ ἐστὶ, φησὶ, τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς, Ἴνα,
καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα, οὕτω τιμῶσι καὶ τὸν
Υἱόν· Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, ὡς φησιν
Ἰωάννης ἐν Καθολικαῖς (29) τὸ· Ἐσμὲν ἐν τῷ ἀλη-
θινῷ, ἐν τῷ Υἱῷ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστῷ. Οὗτός ἐστιν
ὁ ἀληθινὸς Θεὸς καὶ ζωὴ ἡ αἰώνιος· παντοκράτωρ
ἐκ παντοκράτορος· πάντων γάρ, ὧν ἄρχει ὁ Πατήρ
καὶ κρατεῖ, ἄρχει καὶ κρατεῖ καὶ ὁ Υἱός (30)· ὅλος
ἐξ ὅλου, ὁμοιος τῷ Πατρὶ ὧν, ὡς φησιν ὁ Κύριος· Ὁ
ἐμὲ ἑωρακώς ἑώρακε τὸν Πατέρα. Ἐγεννήθη δὲ
ἀνεκφράστως καὶ ἀπερινοήτως· Τῶν γὰρ γενεῶν
αὐτοῦ (31) τίς διηγήσεται; ἀντὶ τοῦ, οὐδεὶς· ὅς,
ἐπὶ συντελεῖ τῶν αἰώνων κατελθὼν ἐκ τῶν κόλπων
τοῦ Πατρὸς, ἐκ τῆς ἀχράντου Παρθένου Μαρίας τὸν
ἡμέτερον ἀνελήφεν ἄνθρωπον, Χριστὸν Ἰησοῦν, ὃν
ὕπερ ἡμῶν παθεῖν παρέδωκεν ἰδίᾳ προαιρέσει, ὡς
φησιν ὁ Κύριος· Οὐδεὶς αἴρει τὴν ψυχὴν μου ἀπ'
ἐμοῦ· ἐξουσίαν ἔχω θεῖραι αὐτήν, καὶ ἐξουσίαν
ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν. Ἐν ᾧ ἀνθρώπων σταυρω-
θεὶς, καὶ ἀποθανὼν ὑπὲρ ἡμῶν, ἀνέστη ἐκ νεκρῶν,
καὶ (32) ἀνελήφθη εἰς οὐρανοῦς. Ἀρχὴ ὁδῶν κτισθεὶς
ἡμῖν, ἐν τῇ γῆ ὧν, ἡμῖν ἔδειξεν ἐκ σκότους φῶς, σω-
τηριαν ἐκ πλάνης, ζωὴν ἐκ νεκρῶν, εἰσοδὸν ἐν τῷ
παραδείσῳ, ἐξ οὗ ἐκδέδληται (33) Ἀδάμ, εἰς ὃν πάλιν
εἰσῆλθε διὰ τοῦ ληστοῦ, ὡς εἶπεν ὁ Κύριος·
Σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσθη ἐν τῷ παραδείσῳ·
εἰς ὃν καὶ ὁ Παῦλος εἰσῆει· ἀνοδὸν τε εἰς οὐ-
ρανοῦς, ὅπου πρόδρομος εἰσῆλθεν ὑπὲρ ἡμῶν ὁ Κυ-

A ex Patre sine initio et ab æternitate genitum, Ver-
bum vero non prolatum vel internum (27), non
aliquid ex perfecto effluens, aut ex impatibili na-
tura sectum vel projectum, sed Filium per se per-
fectum, viventem et agentem, veram Patris ima-
ginem, honore et gloria parem : hæc est enim, in-
quit, voluntas Patris, *Ut quemadmodum Patrem
honorant, ita et Filium honorent* ¹⁴ : Deum verum
ex Deo vero ; uti dicit Joannes in catholicis Epi-
stolis : *Et simus in vero*, in Filio ejus Jesu Christo.
Hic est verus Deus et vita æterna ¹⁵ : omnipoten-
tem ex omnipotente, omnibus enim, quibus impe-
rat et dominatur Pater, imperat et dominatur simi-
liter Filius, qui totus ex toto et similis Patri existit,
ut ipse ait Dominus : *Qui me videt, videt Patrem* ¹⁶.
B Genitus autem est modo inexplicabili et qui com-
prehendi nequeat. Nam *generationem ejus quis enar-
rabit* ¹⁷ ? quod idem est ac si diceretur, nullus. Qui
idem cum in sine sæculorum ex Patris sinu descen-
disset, ex inviolata Virgine Maria nostrum assump-
sit hominem, Jesum Christum, cujus propriæ vol-
untati reliquit, ut pro nobis pateretur, quemad-
modum ipse ait Dominus : *Nemo tollit animam
meam a me : potestatem habeo ponendi eam, et po-
testatem habeo iterum sumendi eam* ¹⁸. In quo ho-
mine crucifixus et mortuus pro nobis, resurrexit
a mortuis, et in cælos assumptus est. Idem prin-
cipium viarum nobis creatus ¹⁹, cum in terra versa-
retur, nobis ex tenebris lumen exhibuit, salutem ex
errore, vitam ex mortuis, nec non ingressum in pa-
radisum, ex quo Adam ejectus fuerat, et in quem
idem rursus per latronem ingressus est, quemad-
modum ait Dominus : *Hodie mecum eris in para-*

¹⁴ Joan. v, 23. ¹⁵ I Joan. v, 20. ¹⁶ Joan. xiv, 9.

¹⁷ Isa. liii, 8. ¹⁸ Joan. x, 18. ¹⁹ Prov. viii, 22.

(26) Seguerianus, γεγεννημένον.

(27) Hæc in Eusebianos dicta esse videntur. qui
fidei Nicænae ob vocem ὁμοούσιον subscribere renue-
riant. Ἐπεὶ γὰρ, ut scribit Socrates *Histor. eccles.*
lib. i, c. 8, ἔφασαν ὁμοούσιον εἶναι ὃ ἐκ τινός ἐστιν ἢ
κατὰ μερισμὸν ἢ κατὰ βέυσιν ἢ κατὰ προβολήν· κατὰ
προβολήν μὲν ὡς ἐκ ριζῶν βλάστημα, κατὰ δὲ βέυσιν
ὡς οἱ πατρικοὶ παῖδες, κατὰ μερισμὸν δὲ ὡς βιόλου
χρυσίδες δύο ἢ τρεῖς· οὐδὲν δὲ τούτων ἐστὶν ὁ Υἱός,
εἰς τούτο οὐ συγκατατίθεσθαι τῇ πίστει ἔλεγον.
Id est, *Nam quoniam constantinense illud esse aiebant
quod ex alio est vel partitione, vel fluxu, vel projectu :*
*projectu quidem ut ex radicibus germina : fluxu ut ex
parentibus liberi : partitione vero ut ex auri massa
due vel tres phiulas : nullo porro horum modo Filium
Dei esse, idcirco in eam fidem se consentire non posse
assererant.* Notandum tamen auctores mediæ et
infimæ ætatis voce προβολή uti ad significandam in-
gressionem Spiritus sancti, ipsumque Joannem Da-
mascenum, Patrem appellare προβολέα τοῦ ἁγίου
Πνεύματος, ut videre est lib. 1 *Orthod. fid.*, c. 9 et
13.

(28) Gobler. et Felckm. 1 anon., post εἰκόνα τοῦ
Πατρὸς, omissis interjectis, statim subdunt. Ἴνα, καθὼς
τιμῶσι τὸν Πατέρα, etc. Ibid. Reg. post καθὼς ad-
dit φησὶ.

(29) Gobler. et Felckm. 1 anon., ἐν τῇ Καθολι-
κῇ. Mox Reg., ἐν τῷ ἀληθινῷ αὐτοῦ Υἱῷ Ἰησοῦ
Χριστῷ, ut et habent aliqui mss. Novi Testamenti

edit. Oxon. 1675, qui tamen Υἱῷ ante αὐτοῦ præ-
mittunt. Paulo post art. ἢ post ζωὴ deest in Se-
guer.

(30) Sic Reg. Gobler. et Felckm. 1 anon. qui
tamen duo ultimi, καὶ ὁ Υἱός, inter ἄρχει et καὶ
κρατεῖ interponunt. Alii mss. et editio Commel. καὶ
ὁ Υἱός omittunt.

(31) Sic Seguer. et versio Græca Isaïæ. Editi, αὐ-
τῷ. Quæ mox sequuntur, refert Facundus Hermia-
nensis lib. xi *Pro defensione trium capitulorum*, cap.
2, his verbis : *Dicit itaque idem beatus Athanasius
in expositionem Symboli : Qui in fine sæculorum
descendens ex sinu Patris, ex immaculata Virgine
Maria nostrum assumpsit hominem Jesum Christum,
quem pro nobis passioni tradidit.*

(32) Sic Regius ms. In aliis vero et editis καὶ
deest. Quæ sequuntur, habet Facundus eodem loco
his verbis : *Principium viarum conditus nobis est in
terra, quas (forte in qua) nobis ostendit de tenebris
lumen, salutem ex errore, vitam ex mortuis, introitum
ad paradisum, de quo exclusus est Adam, in quem
iterum intravit per latronem, sicut dixit Dominus :
Hodie mecum eris in paradiso (Luc. xxiii, 43), quo
et Paulus intravit, ascensum in cælum quo præcursor
pro nobis ingressus est Dominicus homo, in quo judi-
caturus est vivos et mortuos.*

(33) Seguer. ἐκδέδλητο. Mox Gobler. et Felckm.
1 anon., ὡς ἔφη ὁ Κύριος.

diso ²⁰, in quem etiam introivit ipse Paulus. Ascensum quoque in cœlum nobis paravit, quo præcursor pro nobis intravit Dominicus homo, in quo vivos et mortuos est iudicaturus.

80 2. Credimus similiter in Spiritum sanctum, qui omnia scrutatur etiam profunda Dei ²¹. Dogmatis autem omnibus quæ his contraria fuerint, anathema dicimus. Neque enim Filio Patrem agnoscimus, qui unius sit substantiæ, non vero consubstantialis, ut volunt Sabelliani, qui hoc pacto Filium penitus tollunt. Neque etiam patibile corpus, quod propter totius mundi salutem gestavit, attribuimus Patri: neque tres hypostases per seipsas divisas, ut in hominibus pro natura corporum accidit, fas est in Deo cogitare, ne, ut gentes, deorum multitudinem inducamus; sed sicut fluvius, qui ex fonte genitus, ab eodem non separatur, quamvis duæ sint illorum figuræ duove nomina. Siquidem neque Pater est Filius, neque Filius est Pater; nam Pater, Filii Pater est, et Filius, Patris est Filius. Ut enim fons non est fluvius, neque fluvius est fons, sed uterque una et eadem est aqua, quæ ex fonte permanat in fluvium; sic divinitas ex Patre in Filium absque fluxione et divisione diffunditur. Hinc dicit Dominus: *Ex Patre exivi et venio* ²². Apud Patrem autem semper is est, qui est in sinu Patris: nec nunquam sinus Patris Filii divinitate est exinanitus, namque ait: *Ego eram apud eum componens* ²³. Nec vero sentimus creatum ut factum, aut ex nihilo esse rerum omnium creatorem Deum, Dei Filium, ex existente existentem, ex solo solum, cui ab æternitate ex Patre par gloria et virtus simul ingenua est: nam qui videt Filium, videt et Patrem ²⁴. Nempe omnia per Filium creata sunt: at non ipse res est creata, uti his verbis docet Paulus: *Quia in ipso creata sunt omnia, et ipse est ante omnia* ²⁵. Non autem dicit eum ante omnia creatum esse, sed esse ante omnia. Hoc igitur verbum, creatum esse, de omnibus quidem dicitur: sed esse ante omnia soli utique Filio congruit.

3. Ille itaque fetus est natura perfectus ex perfecto, ante omnes colles genitus, hoc est, ante omnem naturam ratione et intelligentia præditam, quemadmodum alibi Paulus eum vocat *primogenitum omnis*

Α ριακός άνθρωπος, ἐν ψ μέλλει κρῖνειν ζῶντας καὶ νεκρούς.

2. Πιστεύομεν ὁμοίως καὶ (34) εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ πάντα ἐρευνῶν καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ, ἀναθεματίζοντες τὰ παρὰ τοῦτο (35) φρονοῦντα δόγματα. Οὐτε γὰρ υἱοπάτορα φρονοῦμεν, ὡς οἱ Σαβέλλιοι λέγοντες μονοούσιον καὶ οὐχ ὁμοούσιον, καὶ ἐν τούτῳ ἀναιροῦντες τὸ εἶναι Υἱὸν· οὐτε τὸ παθητὸν σῶμα, ὃ ἐφόρασε διὰ τὴν τοῦ παντὸς κόσμου σωτηρίαν, ἀνατίθεμεν τῷ Πατρὶ· οὐτε τρεῖς ὑποστάσεις μεμερισμένας καθ' ἑαυτὰς, ὡς περ σωματοφυῶς ἐπ' ἀνθρώπων, ἐστὶ λογιῶσθαι, ἵνα μὴ πολυθεῖαν (36), ὡς τὰ ἔθνη, φρονησωμεν· ἀλλ' ὡς περ ἐκ πηγῆς ποταμὸς γεγεννημένος οὐ διηρέθη, καίτοι δύο σχήματα καὶ δύο ὀνόματα τυγχάνοντα. Οὐτε γὰρ ὁ Πατὴρ Υἱὸς ἐστίν, οὐτε ὁ Υἱὸς Πατὴρ ἐστίν· ὁ γὰρ Πατὴρ, Υἱοῦ Πατὴρ ἐστὶ (37)· καὶ ὁ Υἱὸς, Πατρὸς Υἱὸς ἐστίν. Ὡς γὰρ οὐκ ἐστὶν ἡ πηγὴ ποταμὸς, οὐδὲ ὁ ποταμὸς πηγὴ, ἀμφοτέρωθεν δὲ ἐν καὶ ταυτὸν ἐστὶν ὕδωρ τὸ ἐκ τῆς πηγῆς εἰς τὸν ποταμὸν μετοχετεύομενον· οὕτως ἡ ἐκ τοῦ Πατρὸς εἰς τὸν Υἱὸν θεότης ἀρρήευστος καὶ ἀδιαιρέτως τυγχάνει (38). Φησὶ γὰρ ὁ Κύριος· Ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον καὶ ἦκα. Παρὰ δὲ τῷ Πατρὶ ἐστὶν αἰὶ ὧν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς· οὐδέποτε δὲ ἐκεκένωθη ὁ κόλπος τοῦ Πατρὸς τῆς τοῦ Υἱοῦ θεότητος, φησὶ γὰρ· Ἐγὼ ἤμην παρ' αὐτῷ ἀρμόζουσα. Οὐ φρονοῦμεν δὲ κτίσμα (39) ἢ ποίημα ἢ ἐξ οὐκ ὄντων τὸν τοῦ παντὸς κτίστην Θεὸν τὸν τοῦ Θεοῦ Υἱὸν, τὸν ἐκ τοῦ ὄντος ὄντα, τὸν ἐκ τοῦ μόνου μόνον, ὡς (40) συναπεγεννήθη ἐκ τοῦ Πατρὸς αἰδίως ἢ ὁμοίᾳ δόξᾳ καὶ δυνάμει· ὁ γὰρ ἑωρακῶς τὸν Υἱὸν καὶ τὸν Πατέρα ἑώρακε. Τὰ πάντα ἐκλονόητι διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκτίσθησαν· ἀλλ' οὐκ ἔστιν αὐτὸς κτίσμα, ὡς φησὶν ὁ Παῦλος περὶ τοῦ Κυρίου· Ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα, καὶ αὐτός ἐστι πρὸ πάντων. Οὐ λέγει, δὲ ὅτι πρὸ πάντων ἐκτίσθη, ἀλλ' ὅτι πρὸ πάντων ἐστὶ· τὸ γούν ἐκτίσθαι ἐπὶ πάντων κείται· τὸ δὲ, ἐστὶ πρὸ πάντων, μόνῳ τῷ Υἱῷ ἀρμόζει.

3. Γέννημα τοίνυν κατὰ φύσιν ἐκ τελείου τέλειόν ἐστι, πρὸ πάντων βουῶν γεννηθέν, τουτέστι πρὸ πάσης λογικῆς καὶ νοερᾶς οὐσίας, ὡς καὶ ἐν ἐτέρῳ τόπῳ φησὶν αὐτὸν ὁ Παῦλος (41) *πρωτότοκον πάσης*

²⁰ Luc. xiii, 45. ²¹ I Cor. ii, 10. ²² Joan. xvi, 28. ²³ Prov. viii, 30. ²⁴ Joan. xiv, 9. ²⁵ Coloss. i, 16.

(34) Καὶ abest a Seguer. Gobler. et Felckm. I anon.

(35) Gobler. et Felckman., ταῦτα. Mox Reg. et Seguer. Υἱοπάτορα habent: alii vero et editi, Υἱοπατέρα.

(36) Seguer. πολυθεῖαν. Id. mox, γεγεννημένος.

(37) Ἐστὶ hic et mox abest a Gobleriano et Felckmanni I anonymo.

(38) Reg., τυχόν, mendose.

(39) In mss. Reg. et Seguer. particula καί, quam hic alii et editi addunt, nulla est.

(40) Sic mss. Seguer. et Reg. quos ipsi vidimus, atque etiam editi. Nullam quoque hic mss. discrepantiam affert Felckmannus, Nannius sic hunc lo-

cum reddit: cui ut ab æterno ex Patre genito par gloria et potestas. An forte ψ pro ὡς legerit? Nos ita vertimus quasi ψ legendum esset: nam ex particula ὡς nullus rectus sensus, ut nobis quidem videtur, elici potest. Nostram autem conjecturam non parum confirmant quæ subjiciuntur verba, Ὁ γὰρ ἑωρακῶς τὸν Υἱὸν, etc. Nam qui videt Filium, videt et Patrem. Inde enim clarum est hic significari, Filio ex Patre similem adeo gloriam et virtutem esse ab æternitate genitam, ut qui viderit Filium, viderit simul et Patrem.

(41) Αὐτὸν ὁ Παῦλος abest a Gobler. et Felckm. I anon.

κτίσεως. Ἀλλὰ πρωτότοκον εἰπὼν (42), δηλοῖ μὴ εἶναι αὐτὸν κτίσμα, ἀλλὰ γέννημα τοῦ Πατρὸς· ζένον γὰρ ἐπὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ τὸ λέγεσθαι κτίσμα. Τὰ γὰρ πάντα ἐκτίσθησαν ὑπὸ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ· ὁ δὲ Υἱὸς μόνος ἐκ τοῦ Πατρὸς αἰδίως ἐγεννήθη· διὸ πρωτότοκος ἐστὶ πάσης κτίσεως ὁ Θεὸς Λόγος, ἀρρητος ἐξ ἀτρέπτου. Ἔστι τοίνυν τὸ (43) ὁ δὲ ὕμᾶς ἐφόρεσε σῶμα κτίσμα περὶ οὗ λέγει Ἱερემίας κατὰ τὴν αὐτῶν Ἑβδομήκοντα ἐρμηνευτῶν (44) ἐκδοσιν· Κύριος ἡμῶν ἐκτίσεν εἰς καταφύτευμα σωτηρίαν καινὴν, ἐν ᾗ σωτηρία περιελεύσεται ἀνθρώποι. Κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, περὶ τοῦ αὐτοῦ ῥητοῦ κεῖται· Ἐκτίσε Κύριος καινὸν ἐν τῇ θηλείᾳ. Ἡ δὲ κτισθεῖσα ἡμῶν εἰς καταφύτευμα σωτηρία (45) καινὴ καὶ οὐ παλαιά, ἡμῶν τε καὶ οὐ πρὸς ἡμῶν, Ἰησοῦς ἐστὶν (46), ὁ κατὰ τὸν Σωτῆρα γενόμενος ἀνθρώπος, ὃς ἐρμηνεύεται πᾶσι μὲν σωτηρία, πᾶσι δὲ Σωτῆρ. Ἔστι δὲ ἐκ τοῦ Σωτῆρος ἡ σωτηρία, ὃν τρόπον ἐκ τοῦ φωτὸς ὁ φωτισμός. Ἡ οὖν ἐκ τοῦ Σωτῆρος σωτηρία κτισθεῖσα καινὴ, καθὼς λέγει Ἱερემίας, ἐκτίσεν ἡμῶν σωτηρίαν, καὶ ὡς Ἀκύλας φησὶν, Ἐκτίσε Κύριος καινὸν ἐν τῇ θηλείᾳ, τουτέστι ἐν τῇ Μαρίᾳ. Οὐδὲν γὰρ ἐκτίσθη καινὸν ἐν τῇ θηλείᾳ, εἰ μὴ τὸ ἐκ τῆς παρθένου Μαρίας τεχθὲν ἀνευ συνουσίας Κυριακῶν σῶμα, ὡς καὶ ἐν Παροιμίαις ἐκ προσώπου τοῦ Ἰησοῦ (47) λέγει· Κύριος ἐκτίσθη ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. Οὐ λέγει δὲ, πρὸς ἔργων ἐκτίσέ με, ἵνα μὴ τις εἰς τὴν θεότητα τοῦ Λόγου ἐκλάβοι τὸ ῥητόν.

4. Ἐκάτερα τοίνυν τὰ περὶ τὸ κτίσμα ῥητὰ σωματικῶς εἰς τὸν Ἰησοῦν γέγραπται· ἀρχὴ γὰρ ὁδῶν ἐκτίσθη ὁ Κυριακὸς ἀνθρώπος, ὃν (48) εἰς σωτηρίαν ἡμῶν ἐφάνερωσε. Διὰ τοῦτου γὰρ τὴν πρὸς τὸν Πατέρα ἔχομεν προσαγωγὴν· αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ἡ ὁδὸς, ἡ πρὸς τὸν Πατέρα ἀνάγουσα ἡμᾶς (49). Ὁδὸς δὲ σωματικὴ τί ἐστὶ θέαμα, ἥτις ἐστὶν ὁ Κυριακὸς ἀνθρώπος. Τὰ πάντα γοῦν ἐκτίσεν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος οὐκ ὢν κτίσμα, ἀλλὰ γέννημα. Οὐδὲν γὰρ τῶν κτισμάτων ἐκτίσά τι ἴσον ἢ ὁμοιον ἑαυτῷ· Πατρὶ δὲ ἔοικε τὸ γενεῆν, τεχνίτῃ δὲ τὸ κτίσειν. Ποίημα γοῦν ἐστὶ καὶ κτίσμα (50) τὸ δὲ ὁ ἡμᾶς ἐφόρεσε σῶμα ὁ Κύριος, ὃ

⁴² Coloss. i, 15. ⁴⁷ Jerem. xxxi, 22. ⁴⁸ Prov. viii, 22. ⁴⁹ Ephes. ii, 18.

(42) Segner. omittit εἰπὼν. Gobler. et Felckm. 1 anon., omisso εἰπὼν, δηλῶν habent. In Reg. pro δηλοῖ, δηλῶν legitur.

(43) Sic Regius, Segner. Gobler. et Felckm. 1 anon. At alii cum editis τὸ omittunt : editique præterea δι' ὕμᾶς post ἐφόρεσε habent.

(44) Ἑρμηνευτῶν deest in Gobler. et Felckm. 1 anon. Hic porro locus sic in Hebræo legitur :

בָּרָא אֱלֹהִים אֱנוֹשׁ וְיֵשׁוּעַ בְּרֵאשִׁית

id est, *Creavit Deus novum in terra, femina circumdabit virum.*

(45) Sic Segner. Cæteri vero et editi, σωτηρίας καινὴν, m' n' ose.

(46) Ἰησοῦς, unde nomen Jesus a verbo, ἰσώ, proprie quidem est salus : at nomen proprium inde deductum recte *Salvator* vertitur. Hinc Hieronymus lib. 1 *Commentariorum in Matth.* : *Jesus Hebræo sermone Salvator dicitur.* Hunc locum Facundus Hermian. loco supra laudato his verbis refert : *Ea vero salus, quæ nobis condita est ad plantationem nostram, nova*

A creaturæ ⁴⁶. Verum cum primogenitum dixit, illum non creatum esse, sed setum esse Patris significavit. Siquidem alienum est ab ejus divinitate, rem creatam ipsum dici. Omnia enim a Patre per Filium creata sunt : solus autem Filius ab æternitate ex Patre genitus est, unde Deus Verbum primogenitus est omnium creaturæ, immutabilis ex immutabili. Itaque corpus quod quidem propter nos assumpsit, res creata est, de quo dicit Jeremias juxta Septuaginta interpretum editionem : *Dominus creavit nobis in plantationem salutem novam, in qua salute homines circumdabunt* ⁴⁷. Interprete autem Aquila : *Creavit Dominus novum in femina.* Creata porro nobis in plantationem salus nova et non antiqua, nobis et non ante nos, Jesus est, qui quatenus *Salvator, factus* **81** est homo, quæ quidem vox, *Jesus*, aliquando salus, aliquando *Salvator* redditur. Est autem ex *Salvatore* salus, ut ex lumine illuminatio. Itaque nova ex *Salvatore* creata salus, ut loquitur Jeremias, nobis salutem novam creavit, vel, ut vertit Aquila, *Creavit Dominus novum in femina*, id est in Maria. Nihil enim novum in femina creatum est, nisi Dominicum corpus, quod Maria virgo absque concubitu peperit, ut ex persona Jesu in Proverbiis legitur : *Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua* ⁴⁸. Non dicit, ante opera creavit me, ne quis id ad divinitatem Filii referret.

4. Utrumque ergo illud de re creata dictum, de Jesu secundum corpus scriptum est. Siquidem principium viarum creatus est Dominicus homo, quem nobis nostræ salutis procurandæ causa exhibuit. Nam per ipsum habemus accessum ad Patrem ⁴⁹ : ipse enim est via quæ nos ad Patrem ducit. Via autem corporeum quiddam est quod oculis cernitur, estque ipse Dominicus homo. Omnia ergo creavit Verbum Dei, quod ipsum non creatum est, sed genitum. Namque nulla res creata aliquid æquale vel simile sibi ipsi potest creare : sed Patris est generare, et artificis creare. Itaque res

est et non vetus, nobis et non eis, qui ante nos. Jesus qui juxta Salvatorem factus est homo, qui interpretatur pastor, salus, interdum etiam Salvator. Hæc ibi perperam e Græco reddita.

(47) Goblerianus et Felckm. primus anonymus, τοῦ Υἱοῦ.

(48) Basiliensis ms. ὄν.

(49) Sic Segner. Gobler. et Felckm. 1 anon. Cæteri vero et editi post ὁδὸς addunt καθὼς λέγει, Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς, et præterea Reg. ante καθὼς habet καὶ ἡ ἀλήθεια. Ibid. Segner. ἡμᾶς habet : cæteri et editi ὕμᾶς, nec observat Felckmannus an ἡμᾶς legatur in Gobler. et 1, ut vocat, anonymo, quem admodum utique legi debet.

(50) Regius, ὄν, omisso καὶ sequente. H' dem Segnerianus, Goblerianus, et Felckmanni 1 anonymus, habent τὸ δὲ δι' ἡμᾶς. Cæteri et editi τὸ omittunt. Mox hæc verba, ὁ Κύριος, ὃ ἐγεννήθη ἡμῶν, desunt in Regio ms. Ibidem Basiliensis habet ἐγεννήθη.

facta et creata est corpus, quod propter nos gesta-
vit Dominus, *Quod genitum nobis est*, ut ait Paulus,
*a Deo sapientia et sanctificatio et justitia et redem-
ptio* 20; quamvis ante nos atque rem quamlibet crea-
tam et fuerit et sit Verbum, Patris sapientia (51). Sanctus autem Spiritus qui a Patre procedit, sem-
per est in manibus Patris mittentis, et ferentis
Filii, per quem scilicet omnia replevit. Pater igitur
qui ex seipso esse, ut ita loquar, continet, Filium,
uti diximus, genuit, non creavit, non secus ac flu-
vium ex fonte, germen ex radice, et splendorem
ex luce, quæ individua esse, natura ipsa agnoscit.
Per ipsum autem sit Patri gloria, potestas et ma-
jestas ante omnia sæcula, et in omnia sæcula sæ-
culorum. Amen

A ἐγεννήθη ἡμῖν, ὡς φησὶν ὁ Παῦλος, ἀπὸ Θεοῦ σο-
φία καὶ ἀγασμός καὶ δικαιοσύνη καὶ ἀπολύτρω-
σις· καίπερ πρὸς ἡμῶν καὶ πάσης κτίσεως σοφία τοῦ
Πατρὸς ἦν ὁ Λόγος καὶ ἔστι. Τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα,
ἐκπόρευμα ἂν τοῦ Πατρὸς, ἀεὶ ἔστιν ἐν ταῖς χερσὶ τοῦ
πέμποντος Πατρὸς καὶ τοῦ φέροντος Υἱοῦ, δι' οὗ
ἐπλήρωσε τὰ πάντα. Ὁ Πατήρ, συνέχων (52) ἐξ ἑαυ-
τοῦ τὸ εἶναι, ἐγέννησε τὸν Υἱὸν, ὡς ἔφαμεν, καὶ οὐκ
ἔκτισεν, ὡς ποταμὸν ἀπὸ πηγῆς, καὶ ὡς βλαστὸν ἀπὸ
ρίζης, καὶ ὡς ἀπαύγασμα ἀπὸ φωτός, ἃ οἶδεν ἡ
φύσις ἀδιαίρετα· δι' οὗ τῷ Πατρὶ δόξα, κράτος, με-
γαλοσύνη πρὸ πάντων τῶν αἰώνων (53), καὶ εἰς τοὺς
σύμπαντας αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ADMONITIO IN SEQUENTEM TRACTATUM.

In Tractatu sequenti pravam Eusebii Eusebianorumque interpretationem in hæc Christi Domini verba, *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo* 21, refellit sanctus Athanasius. Illi enim ex his verbis Filium Dei nec æternum nec ex Patre esse concludebant : sed falsam hæreticorum commentationem esse ostendit sanctus doctor, nec hæc verba posse intelligi, nisi de Verbi divini incarnatione, in qua scilicet humanum genus peccato primi parentis sauciatum et corruptum, illi ut medico, ut vitæ, ut luci, ut rationi sanandum traditum est, ut nimirum quemadmodum omnia per ipsum facta fuerant, sic in ipso instaurarentur ac rescicerentur. Postea ejusdem Verbi cum Patre unitatem probat ex his verbis Joannis xvi, 13, *Omnia quæcunque habet Pater, mea sunt* : inde enim sequi omnia, quæ sunt in Patre, esse quoque in Filio : ac proinde cum æternus sit Pater, æternum quoque esse Filium : et ut de Patre non potest dici, fuit aliquando tempus cum non esset, vel ex nihilo, ita nec hæc de Filio fas esse suspicari. Addit Dominum caute dixisse, *quæcunque habet Pater*, ne videlicet ipse, Pater esse crederetur, atque adeo his etiam verbis Sabellii errorem manifeste everti. Postremo aliud Arianorum commentum dissolvit Athanasius. Illi nempe ut suam hæresim stabilirent, fingebant cherubim et seraphim ter vocem *Sanctus* diversæ proferre, prima scilicet vice, magna voce, ut Dominum indicarent ; secunda minus clara, ut subjectionem aliquam significarent, denique tertia vice, voce submissa, ut inferiorem adhuc ordinem denotarent. Verum hanc interpretationem commentitiam esse convincit sanctus doctor, docetque trina illa vocis *Sanctus* iterationes tres perfectas sanctissimæ Trinitatis hypostases significari, una autem vocis *Dominus* pronuntiatione unam ejusdem designari substantiam. Porro hæc eadem loca, *Omnia mihi tradita sunt a Patre*, et, *omnia quæcunque habet Pater, mea sunt*, eodem sensu iisdemque fere verbis explicat Oratione tertia, alias quarta, contra Arianos.

De tempore quo scriptus sit iste tractatus, hoc unum certum habemus, ante obitum Eusebii Nicomediensis, id est ante annum 343 fuisse compositum : siquidem eo adhuc vivente esse editum constat ex ipso exordio. An item integer sit, forte possit quis in dubium vocare ex his primis verbis, καὶ τοῦτο οὐ νοήσαντες, etc., quæ nimirum, alia quædam jam præmissa videntur supponere. Præterea prima tantum pars loci propositi hic explicatur, nihilque omnino dicitur de alia ejusdem parte, quamvis totus locus in titulo veluti explicandus proponatur. Verum ad hæc responderi potest ipsum ex Evangelio Matthæi iocum, quem exponendum suscipit sanctus Athanasius, instar exordii esse, ac proinde eum recte exordiri ut hic habetur : deinde integrum licet in titulo locum retulerit, quia nempe totum id erat capitulum, non inde tamen sequi totum quoque debuisse explicare. Hinc ipse in exordio solam primam partem sibi contra Arianos explicandam assumit.

IN ILLUD :

Omnia mihi tradita sunt a Patre meo, et nemo no-
20 1 Cor. i, 30. 21 Matth. xi, 27.

(51) Similia habentur in epistola de sententia Dionysii.

(52) Reg., ὁ συνέχων. Editio Cornmel. et 6 mss. Felckm. mendose habent, συνέχων. Mox Seguer., ὡς

B EISE TO,

Πάντα μοι παρεδόθη ὑπὸ τοῦ Πατρὸς μου, καὶ
• ἔφημεν.

(53) Gobl. et Felckm. 4 anonym., κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν. In fine τῶν αἰώνων deest in Regio ms.

οὐδεὶς γινώσκει (54), τίς ἐστιν ὁ Υἱὸς εἰ μὴ ὁ Α Πατήρ· καὶ τίς ἐστιν ὁ Πατήρ εἰ μὴ ὁ Υἱὸς, καὶ ᾧ ἐὰν βούληται ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψαι.

1. Καὶ τοῦτο οὐ νοήσαντες οἱ τῆς αἰρέσεως Ἀρείου Εὐσεβίου τε καὶ οἱ σὺν αὐτῷ, ἀσεβοῦσιν εἰς τὸν Κύριον· φασι γάρ· Εἰ τὰ πάντα παρεδόθη (πάντα λέγοντες τὴν κυριότητα τῆς κτίσεως), ἦν ποτε, ὅτε οὐκ εἶχεν αὐτά. Εἰ δὲ οὐκ εἶχεν, οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ Πατρὸς· Εἰ γὰρ ἦν, εἶχεν ἂν αὐτὰ ἀεὶ ἐξ αὐτοῦ ὦν, καὶ χρεῖαν οὐκ εἶχε τοῦ λαβεῖν αὐτά. Ἀλλὰ καὶ (55) ἐκ τούτου μᾶλλον ἢ ἀνοια αὐτῶν ἐλεγχθήσεται. Οὐ γὰρ τοῦ ἀρχειν τῆς κτίσεως, ἢ τοῦ ἐπιστατεῖν τῶν ποιημάτων, σημαντικὸν ἐστὶ τὸ ῥητὸν, ἀλλὰ τινα νοῦν τῆς οἰκονομίας δηλώσαι θέλει. Εἰ γὰρ, ὅτε ἔλεγε, παρεδόθη αὐτῷ, δηλον ὅτι (56) πρὸ τοῦ λάβῃ, κενὴ ἦν ἡ κτίσις τοῦ Λόγου. Καὶ τοῦ τὸ, *Τὰ πάντα* B *ἐπ' αὐτῷ συνέστηκεν*; Εἰ δὲ, ἅμα τῷ γενέσθαι τὴν κτίσιν, παρεδόθη αὐτῷ πᾶσα (57)· χρεῖα οὐκ ἦν παραδόσεως· πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ περιττὸν τὸ παραδίδοσθαι τῷ Κυρίῳ ταῦτα, ὦν αὐτός ἐστι δημιουργός. Κύριος γὰρ ἦν τῶν γινομένων ἐν τῷ ποιεῖν αὐτά. Ἀλλὰ καὶ εἰ (58) μετὰ τὸ γενέσθαι παρεδόθη αὐτῷ, σκόπει τὸ ἀτοπον. Εἰ γὰρ παρεδόθη, καὶ ἀνεχώρησεν ὁ Πατήρ λαβόντος τούτου· καὶ κινδυνεύομεν εἰς τὰς τινας μυθολογίας ἐμπσεῖν, ὅτι, τοῦτω παραδούς, αὐτὸς ἀπέστη. Ἡ εἰ τοῦ Υἱοῦ ἔχοντος, ἔχει καὶ ὁ Πατήρ, ἔδει μὴ εἰπεῖν, *παρεδόθη*, ἀλλ' ὅτι προσελάβετο κοινῶν, ὡς Παῦλος τὸν Σίλουανόν. Ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἀτοπον τοῦτο· οὐ γὰρ ἐνδεὴς ὁ Θεός, οὐδὲ διὰ χρεῖαν προσελάβετο τὸν Υἱὸν εἰς βοήθειαν· ἀλλὰ, Πατήρ ὦν τοῦ Λόγου, πάντα δι' αὐτοῦ ποιεῖ C καὶ οὐ παραδίδωσιν αὐτῷ κτίσιν, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ τῆς κτίσεως προνοεῖ, ὥστε μηδὲ στρουθίον ἄνευ τοῦ Πατρὸς πεσεῖν εἰς τὴν γῆν, μηδὲ τὸν χόρτον ἀμφιένυσθαι ἄνευ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐργαζομένου τοῦ Πατρὸς, ἐργάζεσθαι καὶ τὸν Υἱὸν ἕως ἄρτι. Οὐκ οὖν τῶν ἀσεδῶν τὸ φρόνημα μάταιον. Οὐ γὰρ, ὡς νοοῦσιν, ἔστιν, ἀλλὰ τῆς κατὰ σάρκα οἰκονομίας ἐστὶ δηλωτικὸν τὸ ῥητόν.

nia per ipsum facit; neque illi res creatas tradit, sed per ipsum et in ipso rebus creatis providet, ita ut nec passerculus sine Patre cadat super terram ²⁴, nec fenum sine Deo vestiatur ²⁵, et Patre operante Filius quoque usque modo operetur ²⁶. Vana itaque et futilis est impiorum interpretatio. Nec enim verba de quibus agitur, perinde ut ipsi explicant, debent intelligi, sed humanam Verbi dispensationem significant.

2. Ἐπειδὴ γὰρ ἤμαρτε καὶ πέπτωκεν ὁ ἀν- D θρωπος, καὶ πεσόντος αὐτοῦ τὰ πάντα τετάρχεται, ὁ θάνατος ἴσχυεν ἀπὸ Ἀδάμ μέχρι Μωυσεώς (59), ἢ γῆ κεκατήραται, ὁ ἕδης ἠγολγῆ, ὁ παράδεισος ἐκλείσθη, ὁ οὐρανὸς ἐθυμώθη, καὶ τέλος ἐφθάρη ὁ ἀνθρωπος καὶ ἀπεκτηνώθη, ὁ δὲ

²⁴ Matth. xi, 27. ²⁵ Coloss. i, 17. ²⁶ Matth. x, 29. ²⁷ Rom. v, 14.

(54) Sic Reg. Seguer. et Basil. Alii et editi, ἐπιγινώσκει. lid. mox καὶ habent; alii vero et editi ἢ Ἰστρεπεία in editis consuetus præfigitur titulus, τὸν ἐν ἀγίοις, etc., quæ absunt a Reg. et Seguer.

(55) Sic Reg. et Seguer. In aliis et editis καὶ deest.

(56) Sic Seguer. Alii autem et editi, δηλονότι. Paulo post pro ἐπ' αὐτῷ, Basil. habet ἐν αὐτῷ.

vit quis sit Filius, nisi Pater, et quis sit Pater, nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare ²⁴.

1. Id quoque non intelligentes Arii hæresis sectatores Eusebius ejusque gregales, impie in Dominum agunt. Siquidem illi hac voce *omnia* rerum creatarum dominatum comprehendentes, ad hunc modum argumentantur: Si omnia ei tradita sunt, fuit ergo aliquando tempus, cum illa non habuerit. Quod si aliquando non habuit, non est ex Patre. Nam si ex Patre esset, illa profecto semper habuisset, quippe qui esset ex Patre, nec proinde ea accipere illi fuisset necesse. Verum inde etiam facilius eorum insipientiam convincere licebit. Nec enim rerum creatarum sive factarum dominatum et principatum denotat vox illa, sed quemdam dispensationis sensum includit. Si enim cum verba illa protulit, omnia tunc ei sunt tradita, manifestum est Verbi inutilem fuisse creationem, antequam ea acciperet. Quod si ita est, qui verum potest esse, quod de illo dicitur: *Omnia in ipso constant* ²⁵? si vero tunc cum fiebant res creatæ, omnes illi traditas fuisse dicatur, id sane non necesse fuit, siquidem omnia per ipsum facta sunt; ac proinde supervacaneum fuit illa Domino tradi, quorum ipse erat opifex. Nam vere rerum, quæ fiebant, Dominus erat cum eas ipse faceret. Quod si illas postquam factæ sunt traditas ei esse contendat, vide quam id sit absurdum. Si enim illi traditæ sunt, eoque accipiente recessit Pater, periculum sane est ne in quorundam fabulas incidamus, ut scilicet putemus Patrem, postquam omnia Verbo tradidit, ab iisdem ipsum discississe. Vel si habente Filio, habet quoque Pater, non dicendum erat, *Tradita sunt*: sed quod Filium socium assumpsit, uti Paulus Silvanum. Verum hoc etiam magis absurdum est, nec enim ulla re indiget Deus, nec inopiæ causa Filium socium sibi et adiutorem adjunxit: sed quia Pater Verbi est, omnia

2. Postea enim quam peccavit et cecidit homo, eoque cadente omnia sunt perturbata, mors ab Adam usque ad Moysem invaluit ²⁷, maledicta est terra, inferi aperti sunt, clausus est paradisi, cæli infensi nobis sunt facti, ac denique corruptus est homo et jumentis similis ²⁸ effectus est ²⁶, quæ

²⁸ Matth. vi, 30. ²⁶ Joan. v, 17. ²⁷ Rom. v, 14.

(57) Sic Reg. Seguer. et Basil. Alii vero et editi, πάντα.

(58) Basil. καὶ post et addit: Reg. et Seguer. ante et.

(59) Sic Reg. Seguer. et Basil., ut et habetur Rom. v, 14. Alii et editi habent Χριστοῦ. lidem miss. ἴσχυσεν ibidem habent; alii et editi, ἴσχυεν.

quidem diabolo causa fuit, cur nobis deinceps insultaret. Tunc ergo benignus Deus hominem ad sui imaginem creatum perire nolens dixit: *Quem mittam, et quis ibit?* Cunctis autem tacentibus dixit Filius: *Ecce ego, mitte me* ⁵⁹. Tum Pater, vade dicens, hominem Filio tradidit, ut scilicet ipse caro fieret, et assumptam carnem totam penitus renovaret. Illi, inquam, homo traditus est tanquam medico, ut morsum quem ipsi serpens inflixerat, curaret: tanquam vitæ, ut mortuum excitaret: tanquam luci, ut ejus tenebras illuminaret: tanquam rationi, ut ejusdem rationem restitueret. Ut igitur cuncta ei sunt tradita et factus est homo, omnia statim emendata et perfecta sunt. Terra pro maledictione benedictionem accepit, latroni reseratus est paradisi, inferi tremuerunt, et his qui mortui erant excitationis, aperta sunt monumenta: denique portæ cæli elevatæ sunt ⁶⁰, ut ille qui est ex Sidom adveniret ⁶¹. Certe ipse Salvator explicans quoniam modo omnia sibi tradita fuerint, mox, ut apud Mattheum legitur, subiicit: *Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos* ⁶²: mihi enim traditi estis, ut labore defessos reficiam et mortuos vocem ad vitam. Cui et illud concinit quod habet Joannes: *Pater diligit Filium, et omnia dedit in manu ejus* ⁶³. Dedit enim ut quemadmodum omnia per ipsum facta sunt, sic in ipso omnia posset instaurari. Siquidem non idcirco omnia ei tradita sunt, ut ex paupere dives fieret, neque omnia accepit, ut potestatem quam non habebat acciperet, absit! sed potius ut omnia, tanquam Salvator, instauraret. Nempe decebat creationis quidem exordium *per ipsum* fieri ⁶⁴, ut res existerent: earum autem instauracionem, *in ipso* ⁶⁵; quæ sane verba inter se differunt. Nam initio quidem omnia per ipsum facta sunt ut essent: postea vero, ubi omnia defecerunt, Verbum caro factum est, quæ scilicet induit, ut in ipso omnia resuscitentur. Siquidem ipse patiendō nos recreavit, esuriendo nutrit, et ad inferos descendendo sursum extulit. Tunc ergo cum omnia fierent, jubentis fiebant imperio, ut hæc verba indicant, *producant, fiat* ⁶⁶. At in rerum instauracione omnia ei tradi decuit, ut ipse homo fieret, et omnia in eo renovarentur; homo enim quatenus in illo erat, vivificabatur. Nam Verbum ideo se homini conjunxit, ut nihil amplius contra hominem valeret maledictio. Hinc

(60) διάβολος ἐνήλλετο καθ' ἡμῶν. Τότε δὲ ὁ Θεὸς φιλόανθρωπος ὢν καὶ μὴ θέλων ἀπολέσθαι τὸν καθ' εἰκόνα ἄνθρωπον, ἔλεγε· *Τίνα ἀποστελώ, καὶ τίς πορεύσεται;* Πάντων τε σιωπώντων, ὁ Υἱὸς ἔλεγεν· *Ἰδοὺ ἐγὼ, ἀποστείλω με·* καὶ δὴ τότε λέγων, *βάδιζε,* παρέδωκεν αὐτῷ τὸν ἄνθρωπον, ἵνα γένηται αὐτὸς ὁ Λόγος σὰρξ, καὶ παραλαβὼν τὴν σάρκα κατὰ πάντα διορθώσεται. Παρεδόθη γὰρ αὐτῷ, ὡς ἰατρῷ, θεραπεύσαι τὸ δῆγμα τοῦ θρῆνος· ὡς ζωῇ, ἀνεγείραι τὸ νεκρὸν (61)· ὡς φωτὶ, καταυγάζαι τὸ σκότος· καὶ λόγῳ δυεῖ, ἀνακαινίσαι τὸ λογικόν. Ὡς γοῦν παρεδόθη αὐτῷ τὰ πάντα, καὶ γέγονεν ἄνθρωπος, εὐθύς διορθώθη καὶ ἐτελειώθη τὰ ὅλα· ἡ γῆ ἀντὶ κατάρτας εὐλόγηται, ὁ παράδεισος ἠνοίγη τῷ ληστῇ (62), ὁ ἄδης ἐπτήξε, καὶ τὰ μνημεῖα ἠνοίγη, ἐγειρομένοι τῶν νεκρῶν, αἱ πύλαι τοῦ οὐρανοῦ ἐπήρθησαν, ἵν' ὁ ἐξ Ἐδὼμ παραγένηται. Ἀμέλει τὸ πῶς παρεδόθη αὐτῷ πάντα, σημάδι θέλων αὐτὸς ὁ Σωτὴρ, ἐπήγαγεν εὐθύς (63), ὡς ὁ Ματθαῖός φησιν· *Δεῦτε πρὸς με, πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ περυσισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς·* παρεδόθητε γὰρ μοι, ἵνα κοπιᾶσαντας (64) ἀναπαύσω, καὶ νεκροθνήτας ζωοποιήσω. Συνάδει δὲ τούτῳ καὶ τὸ παρὰ τῷ Ἰωάννῃ κείμενον· *Ὁ Πατὴρ ἀγαπᾷ τὸν Υἱόν, καὶ πάντα δέδωκεν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ.* Δέδωκε γὰρ, ἵν', ὡς περ δι' αὐτοῦ τὰ πάντα γέγονεν, οὕτως ἐν αὐτῷ τὰ πάντα ἀνακαινισθῆναι δυναθῆ. Οὐ γὰρ, ἵν' ἐκ πτωχοῦ πλούσιος γένηται, παρεδόθη αὐτῷ (65), οὐδ' ἵνα, ὡς μὴ ἔχων ἐξουσίαν, λάβῃ ἐξουσίαν, παρέλαθε τὰ πάντα, μὴ γένοιτο! ἀλλ' ἵνα μᾶλλον, ὡς Σωτὴρ, τὰ πάντα διορθώσεται (66). Ἐπρεπε μὲν γὰρ τὴν μὲν ἀρχὴν τῆς δημιουργίας δι' αὐτοῦ γενέσθαι εἰς τὸ εἶναι αὐτὰ, τὴν δὲ διόρθωσιν ἐν αὐτῷ, ἔχουσῶν διαφορὰν τῶν λέξεων. Ἐν ἀρχῇ μὲν γὰρ δι' αὐτοῦ γέγονεν εἰς τὸ εἶναι· ὕστερον δὲ, πεσόντων πάντων, γέγονεν ὁ Λόγος σὰρξ, καὶ ἐνεδύσατο αὐτὴν, ἵν' ἐν αὐτῷ τὰ ὅλα κατορθωθῆ. Πάτχων γὰρ αὐτὸς ἡμᾶς ἀνέπαυσε (67), καὶ πεινῶν αὐτὸς ἡμᾶς ἔσπερε, καὶ εἰς τὸν ἄδην καταβαλῶν ἡμᾶς ἀνέφερε. Τότε γοῦν γινομένην πάντων πρόσταγμα ἦν τὸ γενέσθαι, οἷον τὸ, *ἐξαγαγέτω, καὶ γενέσθω*· ἐπὶ δὲ τῇ διορθώσει παραδοθῆναι πάντα ἔπρεπε, ἵν' αὐτὸς γένηται ἄνθρωπος, καὶ ἐν αὐτῷ τὰ πάντα ἀνακαινισθῆ. Ἐν αὐτῷ γὰρ ὢν ὁ ἄνθρωπος, ἐξωοποιεῖτο· διὰ τοῦτο γὰρ συνεπλάκη ὁ Λόγος τῷ ἄνθρωπῳ, ἵνα ἡ κατάρτα μὴ κέτι ἰσχύσῃ κατὰ τοῦ ἀνθρώπου. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἐν ἐβδομηκοστῷ πρώτῳ ψαλμῷ τοῦς

⁵⁹ Isa. vi, 8. ⁶⁰ Psal. xxiii, 7. ⁶¹ Isa. lxiii, 1. ⁶² Ephes. i, 10. ⁶³ Genes. i, 3 seqq.

⁶⁴ Matth. xi, 28. ⁶⁵ Joan. iii, 55. ⁶⁶ Joan. i, 3.

(60) Reg. Seguer. et Basil., ὄτε. Alii et editi, ὁ δέ.

(61) Goblerianus, τὸν νεκρὸν.

(62) Τῷ ληστῇ habent Reg. Seguer. et Basil. editi vero et alii omittunt.

(63) Εὐθύς adiunt Reg. et Seguer., sed alii et editi omittunt. Mox iidem et Basil. habent φησὶ. Editi, ἐφη.

(64) Sic Reg. et Seguer. Alii et editi, κοπιῶσαντας. Paulo post pro τούτῳ, Gobler. et Felckm. 4 znon. habent τοῦτο. Ibidem hæc verba, παρὰ τῷ Ἰωάννῃ

κείμενον habent Reg. Seguer. et Basil., quæ alii et editi omittunt.

(65) Reg. Seguer. et Basil. post γένηται, adiunt παρεδόθη αὐτῷ, quæ alii et editi omittunt. Ibid. Reg. et Seguer., ὡς μὴ ἔχων ἐξουσίαν, λάβῃ ἐξουσίαν. Alii et editi, ὡς μὴ ἔχων, ἐξουσίαν λάβῃ.

(66) Sic Reg. Seguer. Basil. et Gobler. Alii vero et editi, διορθώσῃ.

(67) Sic Seguer. et Gobler. At Reg., ἀνέπαυσε. Editi et alii, ἀνέλαθε.

δξιοῦντάς φασι (68) τον Θεὸν περὶ τοῦ ἀνθρωπείου γένους, Ὁ Θεός, τὸ κριμὰ σου τῷ βασιλεῖ δός, ἵνα καὶ τὸ καθ' ἡμῶν κριμα τοῦ θανάτου, ὅπερ ἦν καθ' ἡμῶν, παραδοθῆ τῷ Υἱῷ, καὶ λοιπὸν αὐτὸς ἐν αὐτῷ αὐτὸ ἐξαφανίσῃ, ἀπαθανῶν ὑπὲρ ἡμῶν. Τοῦτο γὰρ σημαίνων καὶ αὐτὸς ἔλεγεν ἐν τῷ ὄγδοηκοστῷ ἐβδόμῳ ψαλμῷ· Ἐπ' ἐμέ ἐπεστηρίχθη ὁ θυμὸς σου. Τὸν γὰρ καθ' ἡμῶν θυμὸν αὐτὸς ἐδάσταζεν, ὡς (69) καὶ ἐν τῷ ἑκατοστῷ τριακοστῷ ἐβδόμῳ ψησί· Κύριος ἀνταποδώσει ὑπὲρ ἐμοῦ.

3. Οὕτω μὲν οὖν πάντα παραδεδόσθαι τῷ Σωτῆρι νοεῖν ἔξεστι, καὶ εἰ δεῖ νοήσαντα πάλιν εἰπεῖν (70), παραδεδόσθαι αὐτῷ ἄπερ οὐκ εἶχεν. Οὐ γὰρ ἦν ἀνθρωπος πρὸ τοῦτου, ἀλλὰ γέγονε διὰ τὸ σώσειν τοῦτον. Καὶ οὐκ ἦν ἐν ἀρχῇ σὰρξ ὁ Λόγος, ἀλλ' ὕστερον γέγονε σὰρξ, ἐν ἧ καὶ τὴν πρὸς ἡμᾶς ἔχθραν διήλλαξε κατὰ τὸν Ἀπόστολον, καὶ τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασι κατήργησεν, ἵνα τοὺς δύο κτίσει εἰς ἓνα καινὸν ἄνθρωπον, ποιῶν εἰρήνην, καὶ ἀποκαταλλάξῃ τοὺς ἀμφοτέρους ἐν ἑνὶ σώματι πρὸς τὸν Πατέρα. Ἄ μέντοι ἔχει ὁ Πατήρ, ταῦτα (71) καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐστιν, ὡς ἐν τῷ Ἰωάννῃ φησί· Πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἐμὰ ἐστί, πᾶν γε καλῶς ἐχόντων τῶν ῥημάτων. Ὅτε μὲν γὰρ ὅπερ οὐκ ἦν ἐγένετο, παραδίδεται αὐτῷ τὰ πάντα· ὅτε δὲ τὴν πρὸς τὸν Πατέρα ἐνότητα σημάδι βούλεται, οὐ κρύπτει, ἀλλὰ διδάσκει λέγων· Πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἐμὰ ἐστί. Καὶ τὴν ἀκριβείαν χρῆ θαυμάζειν τοῦ λόγου. Οὐ γὰρ εἶρηκε, Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, δέδωκε (72) μοι, ἵνα μὴ, ὡς ποτε μὴ ἔχων, δευθῆ· ἀλλ' ὅτι ἐμὰ ἐστί. Ὅντων γὰρ ἐν τῇ τοῦ Πατρὸς ἐξουσίᾳ τούτων, ἐστιν ὁμοίως ἐν τῇ τοῦ Υἱοῦ. Τί δὲ ἔχει ὁ Πατήρ, ἐξεταστέον πάλιν. Εἰ μὲν γὰρ τὴν κτίσιν σημαίνει, οὐδὲν ἄρα εἶχε πρὸ τῆς κτίσεως, καὶ φαίνεται προσλαμβάνων ἀπὸ τῆς κτίσεως. Ἀλλὰ μὴ γένοιτο τοῦτο νοεῖν! Ὡς γὰρ ἐστιν αὐτὸς πρὸ τῆς κτίσεως, οὕτω καὶ πρὸ τῆς κτίσεως ἔχει ἄπερ ἔχει, ἅτινα καὶ τοῦ Υἱοῦ εἶναι πιστεύομεν. Εἰ γὰρ ἐν τῷ Πατρὶ ὁ Υἱὸς, ἄρα ἂν τὰ πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, τοῦ Υἱοῦ ἐστιν. Ἀνατρέπον δὲ τὸ ῥητόν ἐστι τοῦτο τὴν τῶν κακοδόξων πονηρίαν λεγόντων· « Εἰ πάντα παραδίδεται τῷ Υἱῷ, ἄρα πέπτται ὁ Πατήρ τῆς τῶν παραδοθέντων ἐξουσίας, ἐπειδὴ κατέστησεν ἀνθ' ἑαυτοῦ τὸν Υἱόν· Καὶ γὰρ ὁ Πατήρ οὐδένα κριτεῖ, πᾶσαν δὲ τὴν κρίσιν δέδωκε τῷ Υἱῷ. » Ἀλλ' ἐμφραττέσθω τὰ στόματα τῶν λαλούντων τὰ ἄδικα· οὐ γὰρ, ἐπειδὴ πᾶσαν τὴν κρίσιν δέδωκε τῷ Υἱῷ, αὐτὸς τῆς δεσποτείας ἐψίλωται· οὐδ' ὅτι πάντα παραδεδόσθαι τῷ Υἱῷ παρὰ τοῦ Πατρὸς εἴρηται, αὐτὸς οὐκ ἐστιν ἐπὶ πάντων· χωρίζοντων δὲ σαφῶς τὸν Μονογενῆ τοῦ Θεοῦ τὸν ἀχώριστον (73) τῇ φύσει, εἰ καὶ τοῖς λόγοις οὗτοι μεμνηότες χωρίζουσιν, οὐ

A qui psalmo septuagesimo primo, Deo pro humano genere suppl. cant, hæc aiunt : *Deus, iudicium tuum regi da* ⁴⁷, ut et iudicium mortis contra nos prolatum Filio detur et ipse pro nobis moriens, illud in seipso deleat. Hoc enim ipse significans, in octogesimo septimo psalmo ait : *Super me confirmatus est furor tuus* ⁴⁸. Siquidem ipse furorem portavit, quo Deus in nos inflammatus erat, ut et in psalmo centesimo tricesimo septimo dicit : *Dominus retribuuet pro me* ⁴⁹.

3. Itaque eo sensu omnia Salvatore tradita esse licet intelligere, quæ si rursus explicare opus sit, vere ea quæ non habebat, ipsi sunt tradita. Nec enim antea homo erat, sed homo ipse factus **84** est, ut hominem scilicet faceret. Nec in principio Verbum in carne erat, sed postea caro factum est, in qua Dei in nos inimicitias, juxta Apostolum, reconciliavit, et legem mandatorum decretis evacuavit, ut duos conderet in unum novum hominem, faciens pacem, et ambos Patri in uno corpore reconciliaret ⁵⁰. Quæ igitur Pater habet, hæc quoque ad Filium pertinent, ut ipse apud Joannem testatur : *Omnia quæcumque habet Pater, mea sunt* ⁵¹ : quæ quidem apposite admodum sunt dicta. Namque cum factus est quod antea non erat, tunc illi quidem omnia sunt tradita : cum autem suam cum Patre unitatem indicat, non obscure sed aperte ait : *Omnia quæcumque habet Pater, mea sunt*. Quæ quam accurate sint dicta paulum perpendere nec non admirari operæ pretium fuerit. Non enim dixit : *Omnia quæcumque habet Pater, mihi dedit*, ne videretur ea aliquando non habuisse : sed *mea sunt*. Nam ut illa sunt in potestate Patris, ita et in Filii. Quid autem habeat Pater, necesse est rursus perquirere. Nam si his verbis rerum creationem significat : nihil ergo habuit ante creationem, et quidquid habet, accepit a creatione. Verum absit ut ita intelligamus. Siquidem ut ante creationem ipse existit, ita et quæcumque habet, ante creationem habet, quæ eadem Filii quoque esse credimus. Si enim in Patre est Filius : omnia igitur quæcumque habet Pater, Filii quoque sunt. Certe hoc dictum perveraciam et improbitatem evertit hæreticorum, quorum nempe hæc sunt verba : « Si omnia Filio tradita sunt : igitur Pater, corum, quæ Filio tradidit, potestate cessit, quippe qui Filium in sui locum constituerit. *Etenim neminem Pater judicat, sed omne iudicium dedit Filio* ⁵². » Verum obstruantur ora loquentium iniqua ⁵³. Nec enim omnium dominatu spoliatus est Pater, quia omne iudicium dedit Filio : neque quod

⁴⁷ Psal. LXXI, 2. ⁴⁸ Psal. LXXVII, 8. ⁴⁹ Psal. CXXXVII, 8. ⁵⁰ Ephes. II, 15. ⁵¹ Joan. XVI, 15. ⁵² Joan. V, 22. ⁵³ Psal. LXII, 12.

(68) Reg. et Seguer., φασί. Editi, ἐφη.

(69) Reg. et Seg. post ὡς, addunt καί, quod alii omittunt. Ibid. iidem et Gubler., φησί, editi, ἐφη.

(70) Εἰπεῖν deest in Reg. et Seguer. Ibidem et Basil. ac Gebler., παρὰδῶσαι.

(71) Hæc verba, ταῦτα usque ad ἐμὰ ἐστί, leguntur in Regio, Segueriano et Basiliensi, sed desunt in aliis et editis. Mox Regius et Seguerianus, ἐγένετο. Alii et editi, ἐγένετο.

(72) Regius et Seguerianus, παραδεδώκε.

(73) Basil., τοῦ Πατρὸς τὸ ἀχώριστον.

dictum est omnia Filio tradita esse a Patre, ipsum A idcirco non omnibus præsidere putandum est. Obstruantur, inquam, illorum ora, qui unigenitum Dei Filium, qui quidem ex natura individuus est, audent dividere : quanquam insani verbis tantum dividant. Nimirum impii non intelligunt lucem solis a sole nunquam posse separari, sed semper naturaliter in sole esse. Liceat enim tenui vulgarium rerum imagine id quod intelligimus exprimere, quam nemo cogitatione potest comprehendere, curiosius perscrutari.

4. Quemadmodum ergo lux solis, quæ universum orbem illuminat, sine sole lucere intelligi non potest ab his nempe qui sanæ sunt mente, quia lux solis, ejusdem naturæ unita est : ac proinde si lux ipsa diceret : Accepi a sole ut omnia illuminarem, meoque calore auferem et roborarem : nemo adeo stultus esset ut solem a natura quæ ex ipso exoritur, quæ nimirum lux ipsa est, his verbis separari arbitraretur : ita similiter divinam Verbi substantiam suo Patri ex natura unitam esse vera pietas jubet intelligere, uti ex hoc ipso loco quem modo tractamus clarissimum est. Siquidem hæc Salvatoris verba, *Omnia quæcunque habet Pater, mea sunt*, eum cum Patre semper esse significant. Nam hæc quidem voces, *quæcunque habet*, Patris dominatum ostendunt : istæ vero, *mea sunt*, individuum utriusque unionem indicant. Necesse est igitur nos intelligere æternitatem et immortalitatem in Patre esse : esse, inquam, non tanquam aliena, sed in ipso et in Filio velut in fonte residere. Cum ergo de Filio cogitare volueris, discite prius quænam sint in **85** Patre, eaque in Filio etiam esse credere ne dubites. Itaque si Pater res est creata vel facta, hæc quoque Filio ascribere. Si item de Patre licet dicere, fuit aliquando tempus cum non esset, vel est ex nihilo : id etiam de Filio dicatur. Sin autem hæc in Patre esse absque impietate dici non potest, ea quoque Filio affingere impium sane fuerit. Quæ enim Patris sunt, hæc et ad Filium pertinent. Nam qui Filium honorat, Patrem qui eum misit honorat : et qui Filium recipit, Patrem cum eodem recipit ⁸⁶. Siquidem qui videt Filium, videt et Patrem ⁸⁷. Quocirca ut Pater non est res creata, ita nec Filius ; atque ut de illo dici nequit, fuit aliquando, cum non esset, vel est ex nihilo ; sic nec ea de Filio dicere convenit. Sed potius ut in Patre est æternitas et immortalitas, ut idem semper est, nec res est creata ; sic eadem de Filio sentire necesse est. Nam, uti scriptum est : *Sicut Pater habet vitam in semetipso, sic dedit et Filio habere vitam in semetipso* ⁸⁸. Porro verbo, *dedit*, usus est Christus, ut dantem Patrem ostenderet. Ut autem in Patre est vita, ita et in Filio vitam esse dixit, quo individuum utriusque naturam et æternitatem indicaret. Hinc enim caute dixit, *Omnia quæcunque habet Pater*, ut hic Patrem nominans, idem ipse non esse Pater

⁸⁶ Matth. x, 40. ⁸⁷ Joan. xiv, 9. ⁸⁸ Joan. v, 26.

(74) Καὶ δεστ in Segueriano.

(75) Gobler. et Felckm. 1 anonym., ἐθέλεις.

(76) Regius, Seguerianus, et Basiliensis, οὕτως οὐκ

νοοῦντες οἱ δυσσεβεῖς, ὡς οὐκ ἂν χωρισθεῖη ποτὲ τὸ φῶς τοῦ ἡλίου, ἀλλ' ἔστιν ἐν αὐτῷ φυσικῶς. Ἀπὸ γὰρ τῶν ἐν χειρὶ καὶ (74) συνήθων εἰκόνη πτωχῆ χρησαμένους, τὸ νοούμενον παραστήσαι τῷ λόγῳ δεῖ, ἐπειδὴ τολμηρὸν ἐμβατεύειν τὴν ἀπεριόρητον φύσιν.

quandoquidem nimis temeritatis esset naturam,

4. Ὡς οὐκ ἂν τοίνυν ποτὲ τὸ ἐξ ἡλίου φῶς τὴν οἰκουμένην καταλάμπων χωρὶς αὐτοῦ περιλάμπει δυνατὸν νοηθῆναι παρὰ τοῖς ἐβρωμένοις τὸν νοῦν, ἐπειδὴ ἤγνεται τῆ φύσει τοῦ ἡλίου τὸ ἐξ αὐτοῦ φῶς, καὶ ὡς εἰ λέγοι τὸ φῶς· Πάντα καταλάμπειν παρελθῆναι παρὰ τοῦ ἡλίου, καὶ πάντα αὐξῆσαι καὶ ἐνισχύειν διὰ τῆς ἐν ἐμοὶ θερμότητος· οὐ χωρίζειν τις μεμηνῶς νοήσει τὴν τοῦ ἡλίου ὀνομασίαν τῆς ἐξ αὐτοῦ φύσεως, ἣ ἔστι τὸ φῶς· οὕτω νοεῖν εὐσεβὲς καὶ τὴν θεῖαν οὐσίαν τοῦ Λόγου ἠνωμένην φύσει τῷ ἑαυτοῦ Πατρὶ. Καὶ γὰρ τὸ ἐν χειρὶ ῥήτων τὴν σαφήνειαν παρέξει τοῦ ζητουμένου σαφειστάτην, εἰπόντος τοῦ Σωτῆρος· Πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἐμὰ ἐστίν, ὃ δηλοῖ αὐτὸν ἀεὶ εἶναι σὺν τῷ Πατρὶ· τὸ γὰρ, ὅσα ἔχει, τὴν δεσποτεῖαν κρατεῖν δείκνυσαι τὸν Πατέρα· τὸ δὲ, ἐμὰ ἐστίν, τὴν ἀχώριστον ἑνωσιν. Ἀνάγκη τοίνυν νοεῖν ἡμᾶς ὅτι ἔστιν ἐν τῷ Πατρὶ τὸ αἰδίον, τὸ αἰώνιον, τὸ ἀθάνατον· ἔστι δὲ ἐν αὐτῷ οὐκ ὡς ἀλλότρια αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς ἐν πηγῇ ἔστιν ἐν αὐτῷ ἀναπαυόμενα καὶ ἐν τῷ Υἱῷ. Ὅταν τοίνυν περὶ Υἱοῦ νοεῖν ἐθέλης (75) μαθῶν τίνα ἐστὶ τὰ ἐν τῷ Πατρὶ, ταῦτα καὶ ἐν τῷ Υἱῷ εἶναι πίστευε. Εἰ μὲν οὖν κτίσμα ἐστὶν ὁ Πατήρ ἢ ποίημα, ἔστι ταῦτα καὶ ἐν τῷ Υἱῷ· καὶ εἰ θεμιτὸν εἰπεῖν ἐπὶ τοῦ Πατρὸς, ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν, ἢ ἐξ οὐκ ὄντων· λεγέσθω τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ. Εἰ δὲ ἀσεβὲς ἔστι ταῦτα λέγειν ἐν τῷ Πατρὶ εἶναι, ἀσεβὲς ἔστω καὶ ἐν τῷ Υἱῷ ταῦτα νοεῖν. Τὰ γὰρ τοῦ Πατρὸς, ταῦτα τοῦ Υἱοῦ ἔστιν. Ὁ γὰρ τιμῶν τὸν Υἱὸν τιμᾶ τὸν Πατέρα τὸν πέμψαντα αὐτὸν, καὶ ὁ δεχόμενος τὸν Υἱὸν, δέχεται σὺν αὐτῷ τὸν Πατέρα· ὁ γὰρ ἑωρακῶς τὸν Υἱὸν ἑώρακε τὸν Πατέρα. Ὡς οὖν οὐκ ἔστι κτίσμα ὁ Πατήρ, οὕτως οὐδὲ ὁ Υἱός (76)· καὶ ὡς οὐκ ἔστιν εἰπεῖν ἐπ' αὐτοῦ, ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν, ἢ ἐξ οὐκ ὄντων· οὕτως οὐκ ἀρμόζει, οὐδ' ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ λέγειν τὸ αὐτό. Ἀλλὰ μᾶλλον ὡς ἐν τῷ Πατρὶ τὸ αἰδίον, τὸ ἀθάνατον, τὸ ἀεὶ, τὸ μὴ κτίσμα· οὕτω καὶ περὶ Υἱοῦ φρονεῖν ἀκόλουθον. Κατὰ γὰρ τὸ γεγραμμένον, Καθὼς ὁ Πατήρ ζωὴν ἔχει ἐν ἑαυτῷ, οὕτως ἔδωκε καὶ τῷ Υἱῷ ζωὴν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ. Δέδωκε δὲ εἰρηκεν, ἵνα τὸν διδόντα Πατέρα δέξῃ. Ὡς δὲ ἐν τῷ Πατρὶ, οὕτω καὶ ἐν τῷ Υἱῷ ἔστιν ἡ ζωὴ, ἵνα τὸ ἀδιαίρετον καὶ αἰδίον διδάξῃ. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἀκριβῶς εἰρηκεν, Ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἵνα, καὶ ὡς λέγων τὸν Πατέρα, μὴ καὶ αὐτὸς Πατὴρ νομισθῇ.

ἔστι κτίσμα ὁ Υἱός. Εἰ paulo post eundem pro τὸ αὐτό, habent ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν. Εἰ præterea Reg. et Seg. addunt ἢ ἐξ οὐκ ὄντων.

Οὐ γὰρ εἶρηκεν, Ἐγὼ εἰμι ὁ Πατήρ, ἀλλ', Ὅσα ἔχει Ἄ

5. Πατήρ μὲν γὰρ, ὧ Ἀρειανοί, παρὰ τοῦ Πα-
τρὸς χρηματίζοι ὁ μονογενὴς Υἱὸς αὐτοῦ, οὐ μὴν ὡς
ἑμῖς πλανώμενοι ἴσως ἂν ὑπολάβοιτε, ἀλλ' Υἱὸς μὲν
τοῦ γεννήσαντος Πατρὸς, πατήρ δὲ τοῦ μέλλοντος
αἰῶνος. Δεῖ γὰρ ὑμῶν πάσας τὰς ὑπονοίας περι-
ελεῖν. Φησὶ γοῦν διὰ τοῦ προφήτου Ἐγγρηθήθῃ ἡμῖν
Υἱὸς, καὶ ἐδόθη ἡμῖν, οὐ ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τοῦ ὤμου
αὐτοῦ, καὶ καλεῖται τὸ ἵσχυμα αὐτοῦ Μεγάλῃς
βουλῆς ἀγγελος, Θεὸς ἰσχυρὸς, ἔξουσιαστής,
πατήρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Οὐκ οὖν καὶ πατήρ
τοῦ μέλλοντος αἰῶνος ὁ Μονογενὴς, καὶ Θεὸς ἰσχυ-
ρὸς, καὶ ἔξουσιαστής ὁ Υἱὸς ὑπάρχει τοῦ Θεοῦ· καὶ
σαφῶς δέδεικται, ὅτι πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, αὐ-
τοῦ ἐστὶ, καὶ καθὼς ζῶν διδωσιν ὁ Πατήρ, καὶ τῷ
Υἱῷ ὁμοίως πάρεστιν οὓς θέλει ζωοποιεῖν (77).
Ἀκούσονται γὰρ, φησὶ, τῆς φωνῆς τοῦ Υἱοῦ οἱ
νεκροί, καὶ ζήσονται. Καὶ ἐν θέλημα Πατρὸς καὶ
Υἱοῦ καὶ βούλημα, ἐπεὶ καὶ ἡ φύσις μία καὶ ἀδιαι-
ρητος. Καὶ περισσῶς οἱ Ἀρειανοὶ κόπτουσιν ἑαυτοὺς,
μηνούντες τὸ εἰρημένον πρὸς (78) τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν,
τὸ, Πάτερ, ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἐμὰ ἐστίν. Ἐκ γὰρ
τούτου, καὶ ἡ Σαβελιῶν ἀνατρέπεται παραφροσύνη,
καὶ τῶν νῦν Ἰουδαίων ἐλέγξει τὴν ἀνοίαν. Διὰ γὰρ
τοῦτο ζῶν ἔχων ἐν ἑαυτῷ ὁ Μονογενὴς, ὡς ὁ Πατήρ
ἔχει, καὶ μόνος οἶδε τίς ἐστὶν ὁ Πατήρ, ἐν τῷ Πατρὶ
ὄν, καὶ ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὸν Πατέρα. Εἰκὼν γάρ ἐστι,
καὶ ἀκολουθῶς, ὡς ἐν εἰκόνι, πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς
ἐν αὐτῷ (79) ἐστὶ. Σφραγὶς γάρ ἐστὶν ἰσότητος ἐν
ἐαυτῷ δεικνύς τὸν Πατέρα, Λόγος ζῶν, ἀληθινός,
δύναμις, σοφία, ἀγίασμα, καὶ ἀπολύτρωσις ἡμῶν.
Ἐν αὐτῷ γὰρ καὶ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ
ἐσμεν· καὶ, Οὐδεὶς γινώσκει τίς ἐστὶν ὁ Πατήρ
εἰ μὴ ὁ Υἱὸς, καὶ τίς ἐστὶν ὁ Υἱὸς εἰ μὴ ὁ Πα-
τήρ.

6. Καὶ πῶς τοιμῶν οἱ δυσσεβεῖς φλυαρεῖν, ἃ μὴ
θέμις, ἄνθρωποι ὄντες, καὶ τὰ ἐπὶ γῆς οὐχ εὐρί-
σκοντες διηγήσασθαι; Τί δὲ λέγω τὰ ἐπὶ γῆς; τὰ
ἑαυτῶν ἡμῖν εἰπάτωσαν, εἰ ἄρα εὐρεῖν δυνήσονται
τὴν ἑαυτῶν ἐξιχνιάσαι φύσιν. Τολμηροὶ ὄντως καὶ
αὐθάδεις; δόξας οὐ τρέμοντες, ἐνθα ἐπιθυμοῦσιν ἀγ-
γελοὶ παρακῦψαι, καὶ τοσοῦτω καὶ τὴν φύσιν καὶ
τὴν τάξιν ἀνώτεροι. Τί γὰρ ἐγγύτερον τῶν χερουδῖμ
ἢ τῶν σεραφίμ; καὶ ὅμως οὐδὲ ὀρῶντα, ἢ ποσὶν
ἐστῶτα, ἀλλ' οὐδὲ γυμνοὶς, κεκαλυμμένους δὲ ὡσπερ
καὶ τοῖς προσώποις τὴν δοξολογίαν προσφέρουσιν,
ἀπαύστοις τοῖς χεῖλεσιν οὐδὲν ἕτερον ἢ τὴν θείαν
καὶ ἀφραστον φύσιν τῇ τρισαγίῳτητι δοξάζοντα. Καὶ
οὐδαμῶς τίς τῶν θεσπεσίων προφητῶν, τῶν μάλιστα
καταξωθέντων τῆς τοιαύτης θέας, ἀπήγγειλεν ἡμῖν,
ὅτι ἐν μὲν τῷ ἄπαξ εἰπεῖν τὸ, ἄνωγος, μεγάλη τῆ φωνῇ,
ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ αἶ, ἦσσαν, ἐν δὲ τῷ τρισεῦσαι, ὑπο-
θεθεγῶτως· καὶ μετὰ τοῦτο τὸν πρῶτον ἀγίασμον
κυριολογοῦντα, τὸν δὲ δεύτερον ὑποτάσσοντα, καὶ

⁷⁷ Isa. ix, 6. ⁷⁸ Joan. v, 25. ⁷⁹ Act. xvii, 28.

(77) Sic Reg. Seg. et Basil. Alii vero et editi, ζωο-
ποιεῖ.

(78) Sic Regius et Seguer. Alii vero, περί.

crederetur. Namque non dixit, Ego sum Pater,
sed, Quæcunque habet Pater.

5. Equidem ipse unigenitus Dei Filius, o Ariani,
pater quoque a Patre appelletur, sed non eo sensu
quem vos errantes forte suspicamini: at pater fu-
turi sæculi dicitur. Necesse est enim vestras omnes
falsas suspiciones præcidere. En igitur prophete
verba: *Genitus est nobis Filius et datus est nobis,*
cujus imperium super humerum ejus, et vocatur
nomen ejus, magni consilii Angelus, Deus fortis,
potestatem habens, Pater futuri sæculi". Pater ergo
futuri sæculi est unigenitus Dei Filius ut et Deus for-
tis et summa potestate præditus: atque dilucide os-
tensum est omnia quæcunque Pater habet Filii
quoque esse, quemadmodum Pater vitam impertit,
ita et Filium quibus voluerit vitam tribuere. Nam,
ut Scriptura præmonet, *Mortui audient vocem Filii*
et vivent". Una quoque Patris et Filii est voluntas
ac sententia, quia unam et individuum habent natu-
ram. Frustra igitur seipsos excruciant Ariani,
dum hæc nostri Servatoris verba minime intelligen-
t, *Omnia quæcunque habet Pater, mea sunt*. Si-
quidem ex his quoque penitus evertitur insanus
Sabellii error, et invicta coarguitur hodiernorum
Judæorum insipientia. Hinc enim vitam in semet-
ipso habens Unigenitus, quemadmodum Pater ha-
bet, solus novit quis sit Pater, utpote cum ipse sit
in Patre, et Patrem habeat in seipso. Namque
imago est, atque adeo omnia quæ Patris sunt, in
ipso quoque sunt sicut in imagine. Etenim sigillum
est eandem formam referens, et Patrem in seipso
repræsentans, Verbum vivens et verum, virtus,
sapientia, sanctificatio et redemptio nostra. *In ipso*
enim vivimus, et movemur, et sumus". Et: *Nemo*
cognoscit quis sit Pater, nisi Filius; et quis sit Fi-
lius, nisi Pater".

6. Quid igitur impii his de rebus, quas scrutari
nefas est, effutire non verentur; illi, inquam, qui
et homines sunt, nec vel ipsam rerum terrestrium
naturam possunt evolvere? Imo, quæ vel ipso
spectant, ipsi explicent nobis, num videlicet suam
ipsorum naturam percipere queant? Temerarii
certe illi nimiumque confidentes, qui divinæ ma-
jestatis gloriam absque ullo tremore scrutantur, in
quam angeli cum natura tum ordine ipsis ædeo
superiores desiderant prospicere". **86** Quid enim
Deo propinquius quam cherubim et seraphim? et
tamen non audent aspicere vel pedibus stare, imo
non nuda sed oblecta veluti facie divinas laudes
labiis nunquam deficientibus celebrant, nihil aliud
quam divinæ et inexplicabilis naturæ gloriam tri-
plici sanctitatis titulo prædicantes. Nec vero ullus
e sanctis prophetis, qui hujusmodi visione maxime
sunt digni habiti, nobis renuntiavit illos magna
voce usos esse cum *sanctus* prima vultu prefferent;

⁸⁶ Matth. xi, 27. ⁸⁷ I Petr. i, 12.

(79) Regius, Seguerianus, Goblerianus et Basilien-
sis, ἐν ἑαυτῷ, ut et paulo post, Basil. excepto.

minus clara, secunda vice; submissa denique, tertia vice: deindeque prima sanctitate Dominum significari, secunda subjectionem indicari, tertia demum inferiorem designari ordinem. Verum apage hominum Deo invisorum insaniam. Nam laudanda colendaque et adoranda Trinitas, una et individua est, nec ullam figuram habet, sed absque confusione conjungitur, quemadmodum ejusdem unitas distinguitur absque divisione. Nimirum veneranda illa animalia, trina ista *Sanctus, sanctus, sanctus* iteratione tres perfectas denotant hypostases; quemadmodum cum semel vocem *Dominus* proferunt, unam indicant substantiam. Qui ergo unigenitum Dei Filium minorem faciunt, hi ipsum Deum suis blasphemiiis lacescunt, quippe qui prave de ejus perfectione sentiant, eumque imperfectum arguant: seipsum autem gravissimi profecto supplicii reos constituunt. Quisquis enim blasphemiam in quamlibet hypostasim audebit proferre, is veniam neque in hoc sæculo neque in futuro poterit obtinere. Verum potest Deus oculos cordis ipsorum aperire ad solem justitiæ respiciendum, ut illo cognito, eundem, quem olim repudiabant, constanti animi pietate nobiscum laudent, quoniam ipsius est imperium, Patris videlicet et Filii et Spiritus sancti, nunc et in sæcula. Amen.

Α τὸν τρίτον κατώτερον τιθέντα. Ἄλλ' ἄπαγε τῆς ἀνοίας τῶν θεοστρυγῶν καὶ ἀφρόνων (80)! Ἡ γὰρ πανύμνητος καὶ σεβάσμιος καὶ προσκυνητὴ Τριάς μία καὶ ἀδιαίρετος καὶ ἀσχημάτιστος. Συνάπτεται δὲ ἀσυγχύτως, ὡσπερ καὶ ἀτμήτως ἡ μονὰς χωρίζεται. Τὸ γὰρ τρίτον τὰ τίμια ζῶα ταῦτα προσφέρειν τὴν δοξολογίαν Ἅγιος, ἄγιος, ἄγιος λέγοντα, τὰς τρεῖς; (81) ὑποστάσεις τελείας δεικνύοντα ἐστίν, ὡς καὶ ἐν τῷ λέγειν τὸ (82), Κύριος, τὴν μίαν οὐσίαν δηλοῦσιν. Οἱ τοίνυν ἐλασσόντες τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ Υἱὸν εἰς Θεὸν βλασφημοῦσι, τὴν τελειότητα κακοδοξοῦντες, καὶ ἀτελῆ διαβάλλοντες· καὶ κολάσεως μεγίστης ἑαυτοὺς ὑπευθύνους καθιστῶσιν. Ὁ γὰρ εἰς ὀποτέραν τῶν ὑποστάσεων βλασφημιῶν οὐχ ἕξει ἄφρασην οὔτε ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι. Β Δυνατὸς δὲ ἐστὶν ὁ Θεὸς ἀνοῖξαι τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς καρδίας αὐτῶν πρὸς κατανόησιν τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης· ἵν', ἐπιγόντες· ὃν πάλαι ἠθέτουσαν, συντόνω τῷ τῆς εὐσεβείας λογισμῷ σὺν ἡμῖν αὐτὸν δοξάζωσιν, ὅτι αὐτοῦ ἐστὶν ἡ βασιλεία, τοῦ (83) Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος νῦν καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

IN ENCYCLICAM AD EPISCOPOS EPISTOLAM MONITUM.

I. *Post Tractatum in illud: Omnia mihi tradita sunt a Patre, etc., opportune subsequitur Encyclica ad episcopos epistola, anno 341 conscripta, quæ gravissimarum causa disceptationum hactenus exstitit. Nonnulli enim vitium in editis jure suspicati, Gregorium semper pro Georgio qui passim illic occurrebat, Pistum semel pro Gregorio substituendum putarunt: alii veterem pro virili vindicarunt lectionem. Nos vero perantiqui Regii codicis ope egregium hoc Athanasii opus suæ integritati reddidisse, ac una huic tantæ quæstioni finem imposuisse putamus. Verum ut intelligatur quid operæ in hac epistola instauranda contulerimus, res est altius repetenda.*

II. *Postquam ex Gallis reversus fuerat Athanasius, Constantii imperatoris auctoritate freti, Eusebiantes Pistum Alexandriæ Arianorum episcopum constituerunt. Sed rei indignitate commoti cum ipse Athanasius, tum alii Ægyptii præsules, Eusebiantum audaciam ubique pervulgarunt, deque tanta injuria apud omnes episcopos conquesti sunt. Eusebiantes vero cum comperissent male ubique audire Pisti ordinationem, eumque velut intrusum communi omnium calculo damnari, coacta Antiochiæ synodo anno 341, Gregorium item Arianum Pisto subrogant, Philagriique ducis præsidio fultum Alexandriam mittunt: in cujus ingressu illa commissa sunt flagitia quæ per totam hanc epistolam recensentur. Athanasius enim, cum sese ex urbe exque tanto tumultu proripuisset, de rebus Alexandriæ gestis epistolam scripsit, non ad omnes orthodoxos, sed ad veteres ferunt editiones, sed ad universos orbis episcopos. Neque vero hic unus error amanuensium vitio irrepsit, nam omnes tam editi quam manuscripti, unico Regio excepto, Gregorii loco Georgium semper habent, errore scilicet ex nominum similitudine orto: omnes item editi et quidam manuscripti, Pisti loco, Gregorium habent. Quæ res densissimas huic historiæ tenebras offudit. At genuinam esse codicis Regii lectionem hacque epistola Gregorii, non vero Georgii, intrusionem enarrari, certum habemus. 1. Namque Regius codex cæteris præstat cum antiquitate tum fide, quod alibi passim observatur. 2. Præter Regium,*

(80) Regius et Seguerianus post θεοστρυγῶν, addunt καὶ ἀφρόνων, quæ alii et editi omittunt.

(81) Τρεῖς deest in Regio et Seguer.

(82) Reg. Seg. et Basil. art. τὸ addunt, quem alii et editi omittunt. Mox lidem vocem μίαν omittunt, quam alii et editi habent.

(83) Regius, Seguerianus, et Basil. art. τοῦ hic et in sequentibus omittunt. Ibid. Seguerianus, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. Regius et Basiliensis νῦν καὶ omittunt. Regius addit quoque in fine, ἀμήν.

Anglicanus codex numero 6, Pistum, non Gregorium habet, quo item modo legisse Nannium infra dicemus. At si hoc loco Pistus legatur, consentiunt omnes Gregorium alias ubique legendum esse : nam eodem numero Pistus decessor dicitur ejus ad quem hæc historia pertinet, Pistum autem apud Arianos Gregorii decessorem 87 habitum fuisse nemo ignorat. 3. Episcopus de quo hic agitur, Philagrio Ægypti præfecto opitulante, Alexandrinam sedem invasisse dicitur : quod recte quidem Gregorio convenit, at non item Georgio, qui Cataphronii Ægypti præfecti ope Alexandrinam occupavit sedem. 4. Episcopus de quo hæc agit Epistola ideo ordinatus est quod ejus decessorem omnes Ecclesiæ præsules dannassent, et episcopatu abdicassent. At qui, quæso, hoc ad Georgium referas, qui septem tantum annos post Gregorii decessoris sui obitum ab Arianis ordinatus est? 5. Athanasius calamitates ab Eusebianis sibi illatas recensens, de solo in Gallias exsilio mentionem facit, cur vero tacuisset illud gravius longiusque exsiliium quo ante Georgii intrusionem octo circiter annos, iisdem Eusebianis auctoribus afflictus est? 6. Inter ea quæ a Julio Romano pontifice de Gregorii Alexandriam ingressu infra in Apologia narrantur num. 30, et ea quæ in præsentī Epistola recenset Athanasius, tanta intercedit similitudo, ut vel hinc Gregorii intrusionem hoc loco enarrari nemo eat inficias. Ecce Julii verba : Καθὼς οἱ ἐπίσκοποι ἔγραψαν, ἡ ἐκκλησία ἐμπρησµὸν ὑπέμεινε, παρθένοι ἐγυμνώθησαν, μονάζοντες κατεπατήθησαν, πρεσβύτεροι καὶ πολλοὶ τοῦ λαοῦ ἤξιθησαν. Prout episcopi scripsere, incendium passa est ecclesia, virgines denudatæ, monachi conculcati, presbyteri et ex populo multi plagis lacerati. His quam simillima in hac epistola, num. 3, leguntur : Ἡ μὲν ἐκκλησία καὶ τὸ ἅγιον βαπτιστήριον πυρπολεῖται. . . . παρθένοι ἄγιοι καὶ ἀμίαντοι ἐγυμνοῦντο. . . . μονάζοντες κατεπατοῦντο καὶ ἀπέθνησκον. Ecclesia et sacrum baptisterium incenduntur. . . . sanctæ et immaculatæ virgines nudabantur. . . . monachi conculcati expirabant. Et num. 4. πρεσβύτεροι καὶ λαϊκοὶ ἐξέσθησαν, presbyteri et laici plagis lacerabantur. Utrinque vides ecclesiam incensam, utrinque virginum denudationes, monachos conculcatos, presbyteros et laicos plagis laniatos, ut nihil ambigas eundem ingressum utrobique narrari. Nec tamen diffiteor in ingressu Georgii quædam his similia gesta esse : at de incensa ecclesia, vel de monachis conculcatis nihil in illius intrusionem legitur. Demum episcopus, de quo hic agitur, ab Eusebio et sociis ejus missus est, qui Eusebium cum quatuordecim annis ante Georgii intrusionem vita functus sit, quomodo potuit Georgium illo mittere? Illud autem οἱ περὶ Εὐσέβιον, quod passim in hac epistola occurrit, semper Eusebium significat, nonnunquam solum, sed sæpius cum sectatoribus suis. Neque enim sequaces Eusebii jam defuncti, usquam apud Athanasium, οἱ περὶ Εὐσέβιον vocantur : sed κοινῶν τῶν περὶ Εὐσέβιον, Eusebii socii, ut infra in Apologia, vel κληρονόμοι τῆς ἀσεβείας τοῦ Εὐσέβιον, heredes impietatis Eusebii, sæpe in Epist. ad solitarios. Sed quid plura? Si cui rem alioqui sat exploratam ultro indagare placuerit, is conferat historiam ingressus Georgii Alexandriam cum hac epistola, easque in plurimis aliis præcipuisque rebus inter se discrepare comperiet. Hoc de germano hujus epistolæ contextu dicta sint.

III. At quædam disquirenda superessent. An scilicet a tota synodo Antiochena missus sit Gregorius, an solum ab Eusebianis post solutam synodum illic remanentibus, quod in libro de synodis commodius expendemus. Num Athanasius post suum ex Galliis reditum bis Alexandria Romam petierit, et an duplex synodus a Julio Romano pro causa Athanasii sit celebrata, quod utrumque in sequenti Monito ad Apologiam disquirendum veniet.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ

Τοῦ μακαρίου Ἀθανασίου ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας (81).

Τοῖς κατὰ τόπον συλλειτουργοῖς, κυρλοῖς ἀγαπητοῖς, Ἀθανάσιος ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

1. Ἄ μὲν πέπόνθαμεν, δεῖν καὶ ἀφόρητὰ ἐστὶ, καὶ οὐκ ἔστιν ἐπαξίως (85) αὐτῶν μνημονεύσαι· ἵνα δὲ ταχύτερον τὸ δεῖνδν τῶν συμβεβηκότων γνωσθῆναι (86) δυναθῆ, καλὸν ἡγησάμεν ιστορίας ἀπὸ τῶν Γραφῶν μνημονεύσαι· Ἀνὴρ ποτε Λευίτης, ἀδικη-

(84) Sic in Regio ms. At in omnibus aliis cum editis tum manuscriptis, Ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς ἀπανταχοῦ ὀρθοδόξους, ὅτε παρὰ τῶν Ἀρειανῶν διωγμὸς ἐγένετο. Epistola ad omnes ubique orthodoxos, cum per Arianos persecutio fieret. Sed perperam, ubique enim solos episcopos alloquitur, et nusquam populares : quomobrem Regii ms. omnium optimi lectionem sequi visum est. Ibidem, ὅτε ὁ παρὰ τῶν habent Basil. Anglic. et Felckm. 5 anonymus. Basil. ante titulum hæc habet : Οὗτος ὁ λόγος ἀναγινώσεται εἰς τὴν μνήμην τοῦ ἁγίου τῆ κατὰ τὴν

A

EPISTOLA ENCYCLICA

Beati Athanasii episcopi Alexandriae.]

Ad omnes ubique comministros, dominos dilectos, Athanasius in Domino salutem.

1. Usque adeo atrocita et intoleranda sunt quæ sustinimus mala, ut pro rei gravitate enarrari nequeant. Ut autem rerum in nos gestarum indignitas citius dignoscatur, operæ pretium duxi historiam ex Scripturis petitam recitare. Vir olim levita,

δεύτεραν τοῦ Μαῦου μηνός. Hic sermo in memoriam hujus sancti legitur secunda mensis Maii.

(85) Sic Regius, Basilensis, Anglicanus, et Felckmanni anonymus 5. Editi vero ἐστὶ, οὐκ ἔσται ἐπαξίως.

(86) Sic Regius, Anglicanus, Felckmanni 2 anonymus, Basilensis, et Felckmanni 5 anonymus, sed duo ultimi, γνωρισθῆναι. Edit. Com., τῶν συμβεβηκότων δυναθῆ. Edit. Paris. perperam correxit sic, τῶν συμβεβαίουσθαι δυναθῆ.

commissi in uxorem sceleris injuriam passus, exsecrandi facinoris atrocitatem secum perpendens (Hebrææ quippe ex tribu Juda mulier erat), tantique flagitii gravitate percussus, divina Judicium⁸⁸ Scriptura narrante, uxorem in frustra concisam misit ad omnes tribus Israel, ut non sibi pecunia-
88 rein, **88** sed omnibus communem injuriam reputarent: et ut si vicem suam dolerent, se ulciscerentur; sin negligerent, quasi ipsi tanti criminis auctores essent pudore suffunderentur. Nuntii igitur rem gestam enarrarunt. Illi vero iis auditis atque perspectis, dicebant nunquam talia facta esse, ex qua die filii Israel ex Ægypto ascenderant. Universæ igitur tribus Israel concitate sunt: omnesque quasi singulis illata fuisset injuria, adversus tanti flagitii auctores in unum coierunt. Ac demum scelesti illi bello devicti, et ab omnibus execrationi sunt habiti: etenim qui convenerant non cognationem, sed facinoris indignitatem præ oculis habuere. Scitis historiam, fratres, et quæ ea de re in Scripturis accurate recensentur: pluribus enim eam prosequi non juvat, apud eos maxime quibus res probe nota est: cum necessitate compellar ea quæ nunc gesta sunt, illis multo graviora, vestræ pietati significare. Ideo enim hujus historiae meminimus, ut ea quæ tunc gesta sunt præsentibus comparantes, et scientes, hæc illis crudeliora esse, magis indignemini, quam illi tunc adversus scelestos illos indignati sunt. Etenim adversus nos perpetrata facinora, ipsam persecutionum acerbitate longe excedunt; ita ut exigua videatur levitæ calamitas iis collata quæ nunc adversus Ecclesiam commissa sunt: vel potius ejusmodi illa sunt, ut nunquam aliquid simile auditum, nec quisquam istiusmodi mala expertus sit. Tunc enim mulier una contumeliis affecta, unicuique item levitæ læsus, nunc autem universæ Ecclesiæ injuria illata est, et sacerdotalis ordo contumeliis est affectus: quodque gravior videatur, pietas ab impietate persecutionum patitur. Et tunc quidem singulæ tribus singula unius mulieris frustra cernentes exhorruere: nunc autem universæ Ecclesiæ membra discerpta conspiciuntur. Legati certe tum ad vos, tum ad alios missi, quibus contumeliis injuriisque sint affecti, renuntiant. Concitemini igitur et vos, obsecro, quasi non nos tantum, sed et vos injuria affecti essetis: et quisque, quasi ipse læsus opem ferat, ne brevi ecclesiastici canones et Ecclesiæ

A
 θεις εις την γυναίκα, και την υπερβολήν του μύσου
 έωρακώς ('Εβραία γάρ ην (87) η γυνή, και εκ της
 'Ιούδα φυλής ετύγχανε) και καταπλαγεις επι ταις
 τομηθεισιν εις αυτων παρανομημασιν· ως η θεα
 των Κριτων διαγορευει Γραφη, διελων την γυναίκα
 απεστειλε κατα πζταν φυλην του 'Ισραηλ· Ινα μη
 εις αυτον μονον, αλλα και εις παντας κοινον το τοιου-
 τον αδικημα πιστευθη· και Ινα, εαν μεν συμπαθω-
 σιν, εκδικησωσιν· εαν δε παριδωσιν, ως αυτοι λοιπον
 αδικησαντες αισχυνθωσι. Και οι μεν αποσταλεντες
 το γεγονος απηγγελλον (88)· οι δε, ακουοντες και
 ορωντες, ελεγον μηδεποτε τα τοιαυτα γεγενησθαι,
 αφ' ης ημερας ανεθησαν οι υιοι 'Ισραηλ εξ Αιγυπτου.
 Πζσα γουν φυλη του 'Ισραηλ κεκινηται (89), και
 παντες ως αυτοι παθοντες κατα των πλημμελησαν-
 των συνηλθον· και τελος καταπολεμηθησαν οι τα
 παρανομα δρασαντες, και αναθεμα παρα παντων γε-
 γονασιν. Ου γαρ εις την συγγενειαν οι συνελθοντες
 εσχοπου, αλλ' εις το πλημμεληθην (90) απεβλεπον.
 Οιδατε την ιστοριαν, αδελφοι, και τα εκ της Γραφης
 ακριβως περι ταυτης σημαινόμενα· επεξεργασασθαι
 γαρ πλειονα περι αυτης ου βουλομαι, προς ειδο-
 τας (91) γραφων, και επειγομενος τα νυν εκεινων
 πλειονα σημειναι τη υμετερα ευλαβεια. Δια τουτο γαρ
 και της ιστοριας ταυτης εμνησθη, Ινα, τα τοτε τοις
 νυν γινομενοις συμβαλοντες (92), και γνοντες, ως
 ταυτα νενηκχε την εκεινων ωμοτητα, πλειον υμεις
 αγανακτησητε η οι κατα των τοτε παρανομησαντων.
 Και γαρ και τα πικρα των διωγων των γενομενα
 καθ' ημων υπερβεδηκε (93)· και μικρα η του Λεϊ-
 του συμφορα προς τα νυν κατα της 'Εκκλησιας τολ-
 μηθεντα· και μλλον ταυτα ουτε (94) ηκουσθη ποτε
 εν τη οικουμενη, ουτε τοιουτων τις πεπειραται κα-
 κων. Τοτε μεν γαρ γυνη μια ην η αδικηθεισα, και
 εις Λευιτης ο την βίαν παθων· νυν δε ολη η 'Εκκλη-
 σια ηδικηθη, και το ιερταειον υβρισθη, και το γε
 μεριζον, ευσεβεια απο (95) ασεβειας διωκεται· και
 τοτε μεν μηδς γυναικός εκάστη φυλη μέρος ορωσα
 κατεπληττετο, ερτι δε ολης 'Εκκλησιας οραται μελη
 διηρημενα· και τους μεν προς υμας, τους δε προς
 άλλους αποσταλεντας, την υβριν και την αδικιαν, ην
 πεπονθασιν, απηγγελλοντας. Κινηθητε δη ουν και
 υμεις παρακαλω, μη (96) ως ημων μονον, αλλα και
 ως υμων αδικηθεντων, και εκαστος ως αυτος παθων
 βοηθησατω, Ινα μη δι' ολιγου εκκλησιαστικοι κανο-
 νες, και η της εκκλησιας πιστις παραφθαρη. Κιν-
 δυνευει γαρ αμφοτερα, εαν μη ταχως ο Θεος δι'
 υμων τα πλημμεληθεντα διορθωσεται, και εκδικιας

⁸⁸ Judic. xix.

(87) In edit. Com. et Paris. et in quibusdam mss. ην deest. In Reg. Basil. et Feickm. 5 anon. legitur. Mox Basil., παρανομησασιν.

(88) Basiliensis, Anglicanus, απηγγελον. Mox Regius, ακουσαντες. Paulo post, editi et quidam mss., τα τοιαυτα. In Reg. et Basil. deest., τα.

(89) Ita Reg. A1 editi, εκεκινητο. Basil. Anglic. et Feickm. 5 anonymi., κεκινητο. Regii lectio anteponienda videtur. Mox Reg., πεπονθότες κατα των πλημμεληκτων.

(90) Reg., τομηθεν. Mox idem, οιδατε δε την, etc.

(91) Reg., ειδημονας.

(92) Sic Regius, Anglicanus et Feickmanni 5 anonymus. Editi vero, συμβαλοντες. Mox Basiliensis, ως αυτα. Paulo post Reg., πλειονα υμεις.

(93) Sic Reg. et Anglic. Editi vero, υπερβεδηθη.

(94) Reg., τα τοιαυτα ουδε. Paulo infra idem, ουδε τοιουτων τις ποτε.

(95) Reg., υπο.

(96) Reg., και ante μη. Ibidem μονων Reg. et Anglic.

ἡ Ἐκκλησία τόχη. Οὐ γὰρ νῦν κανόνες καὶ τύποι Α ταῖς Ἐκκλησίαις ἐδόθησαν, ἀλλ' ἐκ τῶν Πατέρων ἡμῶν (97) καλῶς καὶ βεβαίως παρεδόθησαν· οὐδὲ νῦν ἡ πίστις ἤρξατο, ἀλλ' ἐκ τοῦ Κυρίου διὰ τῶν μαθητῶν εἰς ἡμᾶς διαβέβηκεν· Ἴν' οὖν μὴ τὰ ἐξ ἀρχαίων μέχρις ἡμῶν τηρηθέντα ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις ἐν ταῖς νῦν ἡμέραις παραπόληται, καὶ τὰ πιστευθέντα ἡμῖν ζητηθῆ παρ' ἡμῶν· κινήθητε, ἀδελφοί, ὡς οἰκονόμοι μυστηρίων Θεοῦ τυγχάνοντες, καὶ ταῦτά ὑφ' ἐτέρων (98) ἀρπαζόμενα θεωροῦντες. Τὰ μὲν οὖν πλεῖονα παρὰ τῶν γραμματοφόρων ἀκούσεσθε· συντόμως δὲ καγῶ σημεῖναι ἠπέλιχθην, ἵνα τῶν ὄντων γνῶτε, ὅτι οὐδέποτε τοιαῦτα γέρονε κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ἀφ' ἧς (99) ἡμέρας ἀναληφθεὶς ὁ Σωτὴρ ἐνετέλλετο τοῖς μαθηταῖς λέγων· *Πορευθέντες, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος*

2. Τὰ μὲν οὖν καθ' ἡμῶν καὶ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας παρανομηθέντα οὕτω γέγονε. Συναγόντων ἡμῶν συνήθως ἐν εἰρήνῃ (1), τῶν τε λαῶν εὐφραϊνομένων ἐπὶ ταῖς συνάξεσι, καὶ προκοπόντων τῇ (2) κατὰ Θεὸν πολιτείᾳ, τῶν τε συλλειτουργῶν τῶν κατ' Αἴγυπτον, καὶ Θηβαῖδα, καὶ Λιθύνη, ἀγάπην καὶ εἰρήνην ἐχόντων πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς ἡμᾶς, ἐξαίφνης ὁ Ἐπαρχὸς τῆς Αἰγύπτου γράμματα προτίθησι δημοσίᾳ, διατάγματος ἔχοντα τύπον, ὡς Γρηγορίου (3) τινὸς ἐκ Καππαδοκίας εἰσερχομένου διαδόχου μου ἀπὸ τοῦ κομιτάτου (4). Καὶ ἡ μὲν τοιαύτη ἀκοή τοὺς πάντας ἐτάραξε· καινὸν γὰρ ἦν καὶ ἄρτι πρῶτως C ἀκουσθὲν τὸ τοιοῦτον· οἱ δὲ λαοὶ καὶ μᾶλλον εἰς τὰς ἐκκλησίας συνήρχοντο· ὅτι μάλιστα συνείρων μήτε ἑαυτοὺς, μήτε ἐπίσκοπον, μήτε πρεσβύτερον, μήτε ὄλων τινὰς (5) μεμψιμένους ἡμᾶς ποτε. Μόνους δὲ Ἀρειανούς ἑώρων σὺν αὐτῷ, καὶ Ἀρειανὸν αὐτὸν ἐπεγίνωσκον ὑπὸ τῶν περὶ Εὐσέβιον τοῖς Ἀρειανοῖς ἀποσταλέντα. Οὐδαὶ δὲ (6), ἀδελφοί, αἶτι τοὺς περὶ Εὐσέβιον προστάτας καὶ κοινωνοὺς τῆς ἀσεβοῦς αἰρέσεως τῶν Ἀρειομανιτῶν γενομένους, καὶ δι' αὐτῶν αἶτι ἡμῖν ἐπιβουλεύσαντας, καὶ τῆς εἰς τὰς Γαλλίας ἀποδημίας αἰτίους ἡμῖν γενομένους (7). Διὰ ταῦτα γὰρ εἰκότως καὶ οἱ λαοὶ ἠγανάκτουν, καὶ κατεβῶν, μαρτυρόμενοι τοὺς ἄλλους δικαστὰς καὶ πᾶσαν τὴν πόλιν, ὅτι μηδεμίαν μέμψωσ ὑπὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν γενομένης, ἀλλὰ τῶν (8) αἰρετικῶν Ἀρειανῶν D αὐτὰ καθ' ἡμῶν παιξάντων, καινοτομία τις καὶ παρνομία τοιαύτη κατὰ τῆς Ἐκκλησίας γεγένηται. Εἰ γὰρ καὶ ὄλων (9) ἦν τις καθ' ἡμῶν μέμψις κρατή-

⁹⁹ Matth. xxviii, 19.

(97) Reg. ἡμῖν.

(98) Ita Reg. solus. Alii cum editi tum mss. καὶ τὰ ὑφ' ἐτέρων. Lectio Regii sanior videtur.

(99) Reg. ἀρεῖς.

(1) Hæc item recensentur in *Apolog. contra Arianos*, et in *Epist. ad solitarios*. Reg. συναγαγόντων.

(2) Sic omnes mss. Editi κατὰ Θεόν minus recte. Mox τῶν ante κατ' Αἴγυπτον deest in Basil.

(3) Editi et omnes mss. Regio excepto ubique Γεωργίου habent. At Regii lectionem genuinam esse no-

fides pessum eant. Utrumque enim periclitatur, nisi vestra opera Deus facinora illa cito corrigan, et Ecclesia vindicetur. Non enim nunc primum canones et statuta Ecclesiæ data sunt, sed a Patribus nobis recte firmiterque sunt tradita : neque nunc fides incepit, sed a Domino per discipulos ad nos usque pervenit. Ne igitur ea quæ ab antiquis hactenus servata sunt in Ecclesiis, istis jam diebus pessum abeant, neve de iis quæ nobis concredita sunt rationes repetantur, incitemini, fratres, utpote dispensatores mysteriorum Dei, dum illa ab aliis diripi cernitis. Plura a tabellariis ediscetis, festinavi tamen paucis ea significare, quo plane vobis constaret nunquam talia adversus Ecclesiam perpetrata esse, ex qua die Salvator in cælum assumptus discipulis præcepit, dicens : *Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti* ⁹⁹.

2. Quæ igitur scelera adversum nos et adversus Ecclesiam commissa sunt, sic se habent. Cum nos de more in pace conveniremus, populique in conventibus ⁹⁹ lætarentur ac vitæ instituto secundum Deum proficerent : comministris quoque nostris per Ægyptum, Thebaidem et Libyam, charitatem et pacem inter se ac nobiscum servantibus ; derepente præfectus Ægypti litteras publice præfert, sub formam edicti, quibus declarabat Gregorium quemdam ex Cappadocia mihi successorem ex comitatu inductum esse. Quibus auditis consternati sunt omnes : novum quippe illud erat et hactenus inauditum. Populi autem eo frequentius in ecclesias conveniebant, quod secum repntarent nec se, nec episcopum, aut presbyterum, aut alium quempiam, de nobis unquam conquestum esse, solosque Arianos cernerent cum illo, quem etiam Arianum et Arianis ab Eusebio sociisque ejus missum agnoscebant. Scitis autem, fratres, semper Eusebianos impiæ Ariomanitarum hæresis patronos, ipsique communiōne junctos fuisse, eorumque opera nobis semper insidiatos, nostri etiam in Gallias exsiliū auctores fuisse. Hæc causa fuit ut populi jure indignati, ingenti clamore obstarentur cum alios iudices, tum universam urbem, quod nulla accusatione ab ecclesiasticis facta, sed hæreticis Arianis illud contra nos molientibus, res adeo nova et iniqua adversus Ecclesiam perpetraretur. Si qua enim adversum nos criminatio vim haberet, oportuit nec Arianum, nec Arianæ sententiæ hominem, ordi-

nium. Mox Reg. ἐτάραττε.

(4) Κομιτάτου, ut cæteras hujus vocis omittamus significationes, de quibus Cangii Glossarium consulo, κομιτάτος apud Athanasium usu venit pro turma militum clientiumque, imperatorem, aut comitem quemdam, aut præfectum comitante.

(5) Reg. τινὰ.

(6) Δέ deest in Basil. et Felckm. 5 anon.

(7) Reg. αἰτίους γεγεννημένους, omisso ἡμῖν.

(8) Sic Reg. Angl. et Felck. 5 an. Editi ἀλλὰ καὶ τῶν.

(9) Reg. καὶ ὄλων.

nari, sed secundum ecclesiasticos canones, et secundum verba Pauli, congregatis populis, et spiritu ordinantium, cum virtute Domini nostri Jesu Christi⁶⁶, omnia juxta ecclesiasticas leges disquiri ac peragi, presentibus populis et clericis qui illum postularent. Nec decuit eum ex alia regione ab Ariani adductum, episcopi nomen quasi mercatum apud eos qui eum nec peterent, nec vellent, et rem gestam prorsus ignorarent, sæcularium judicum patrocinio ac vi sese intrudere. Illud enim vera ecclesiasticorum canonum abrogatio est, ethnicosque ad blasphemandum inducit et ad suspicandum: quod non secundum divinam legem, sed nundinatione et patrocinio ordinationes fiant.

3. Admiranda igitur illa Gregorii ordinatio ab Ariani facta est, et hoc ejus fuit exordium. Ingressus autem ejus Alexandriam, quot facinorum quantumque malorum causa fuerit, ex litteris nostris et ab iis qui ad vos iter instituent, querere et ediscere licebit. Populis ægre ferentibus, et ob rei novitatem in ecclesias convenientibus ut ne Ariana impietas Ecclesiæ fidei commiseretur, Philagrius qui jam olim Ecclesiam ejusque virgines injuriis affecerat, et qui nunc Ægypti præfectus est, ipseque ex religione transfuga, ejusdem patriæ ac Gregorius, homo nequaquam spectatis moribus, sed patronum habens Eusebium, quocirca adversus Ecclesiam navat operam: ille, inquam, cum pollicitationibus, quas postmodum implevit, ethnicos, Judæos, et alios petulantes viros sibi conciliasset, eosdem prius concitatos conferim **90** cum gladiis et fustibus contra populos in ecclesias immittit. Quid autem hinc evenerit haud facile dictu est, neque enim pro facti gravitate enarrari potest, nec absque lacrymis et flatibus, vel minimam eorum partem recensere quis valeat. Quenam enim apud antiquos talis tragœdia? Aut quid ejusmodi in persecutione et bello unquam commissum est? Siquidem ecclesia et sacrum baptisterium incenduntur. Siatim autem luctus, ejulatus et planctus per totam urbem, civibus hæc facinora indigne ferentibus, et clamore adversus ducem edito, vium sibi illatam obstantibus. Virgines enim sanctæ et incontaminatæ nudari ac nefaria pati; si resisterent,

⁶⁶ I Cor. v, 4.

(10) Ἀρειανῶν Anglic. Mox Reg., κατὰ τοὺς ἐκκ. omisso δέ. Mox idem, κατὰ τὰ τοῦ Παύλου ῥήματα. Anglic., κατὰ τὸ Παύλου.

(11) Reg., ὡς παρεμπορευόμενον.

(12) In Reg. ante μετὰ legitur ἀλλά. Paulo post idem, τοῦτο μὲν τοὺς ἐκ. Mox omnes mss. παραλῦει, præter Felckm. 2 anon. qui cum editis habet παραλύσει.

(13) Reg., ἀλλ' ἐμπορίας ἔνεκεν, καί, etc. Paulo post Γεωργίου, loco Γρηγορίου habent omnes ed. et mss. præter Reg. et ita semper in hac epist.

(14) Ὑμῖν deest in Basil. et Felckm. 5 anon. Mox Reg., παρὰ πάντων τῶν. Paulo post editi ὑπερωτῆσαι. Reg., ἐρωτῆσαι. Basil. Anglic. et Felckm. 5 anon. ὑπερωτῆσαι, quos sequi placuit. Post pauca Reg.

σασα, ἔδει μὴ Ἀρειανὸν (10), μηδὲ τῶν τὰ Ἀρείου φρονούντων, κατὰ δὲ τοὺς ἐκκλησιαστικούς κανόνας, καὶ κατὰ τὸ τοῦ Παύλου ῥήμα, συναχθέντων τῶν λαῶν, καὶ τοῦ Πνεύματος τῶν καθιστανόντων, σὺν τῇ δυνάμει τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, πάντα κανονικῶς ἐξετασθῆναι τε καὶ πραγθῆναι, παρόντων τῶν αἰτουμένων λαῶν καὶ κληρικῶν, καὶ μὴ ἔξωθεν ὑπὸ Ἀρειανῶν, ὡς περ ἐμπορευόμενον (11) τὸ ὄνομα τοῦ ἐπισκόπου παρὰ τοὺς μὴ αἰτήσαντας μηδὲ βουλομένους, μηδὲ ὅλως γινώσκοντας τὸ γεγονός, μετὰ (12) προστασίας καὶ βίας τῶν ἔξωθεν δικαστῶν ἐπιβρεῖσθαι αὐτόν. Τοῦτο δὲ τοὺς μὲν ἐκκλησιαστικούς κανόνας παραλῦει, τὰ δὲ ἔθνη ἀναγκάζει βλασφημεῖν καὶ ὑπονοεῖν, ὅτι μὴ κατὰ θεῖον θεσμὸν, ἀλλ' ἐξ ἐμπορίας (13) καὶ προστασίας αἱ καταστάσεις B γίνονται.

3. Ἡ μὲν οὖν κατάστασις ἡ θαυμαστὴ Γρηγορίου ὑπὸ Ἀρειανῶν γέγονε, καὶ τοιαύτην ἔσχε τὴν ἀρχήν. Ἡ δὲ εἰσοδος αὐτοῦ εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν οἷα παράνομα κατειργάσατο, καὶ ἡλίικων κακῶν αἰτία γέγονεν, ἕξῃστιν ὑμῖν (14) ἐκ τῶν γραφομένων καὶ παρὰ τῶν ἐπιδημούντων ἐπερωτῆσαι καὶ μαθεῖν. Τῶν λαῶν δυσανασχετούντων, καὶ διὰ τοῦτο ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις συναχθέντων ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ καινοτομίᾳ, ἵνα μὴ ἡ τῶν Ἀρειανῶν ἀσέβεια καταμιγῆ τῇ τῆς Ἐκκλησίας πίστει, Φιλάγριος ὁ καὶ πάλα τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὰς ταύτης παρθένους ἀδικήσας καὶ νῦν Ἐπαρχος Αἰγύπτου τυγχάνων, παραβάτης μὲν γενόμενος, πατριώτης (15) δὲ ὢν τοῦ Γρηγορίου, καὶ οὐ σεμνὸν ἔχων τὸν τρόπον, ἀλλὰ καὶ προστάτας ἔχων τοὺς περὶ E Εὐσέβιον, καὶ διὰ τοῦτο σπουδάζων κατὰ τῆς Ἐκκλησίας, πείθει τοὺς ἐθνικούς δήμους (16), τοὺς τε Ἰουδαίους καὶ τοὺς ἀπάκτους, ἐπαγγελίαις, ἃς καὶ ὕπερον ἐπέδιδου, καὶ παροξύνει, καὶ ἀθρόως αὐτοὺς μετὰ ξιφῶν καὶ ῥοπαλῶν ἀφίησι κατὰ τῶν λαῶν εἰς τὰς ἐκκλησίας. Καὶ τί γέγονεν ἐκ τούτων οὐκέτι λοιπὸν ἀπλῶς εἰπεῖν· οὔτε γὰρ ἀξίως (17) σημάναι δυνατόν. οὔτε χωρὶς δακρύων καὶ θρήνων μνημονεύσειεν ἄν τις κἄν τῶν ὀλίγων. Ποῖα γὰρ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις τετραγρόθηται τοιαῦτα; Ἡ τί τοιοῦτον ἐν διωγμῷ καὶ πολέμῳ γέγονε ποτε; Ἡ μὲν ἐκκλησία καὶ τὸ ἅγιον βαπτιστήριον πυρπολεῖται· εὐθέως δὲ οἰμωγαὶ καὶ ὀλουγαὶ, καὶ θρήνος ἦν κατὰ τὴν πόλιν, ἀγνακτούντων καὶ τῶν πολιτῶν ἐπὶ τοῖς γιγνομένοις καὶ D καταβοώντων τοῦ ἡγεμόνος (18), καὶ τὴν βίαν μαρτυρομένων. Παρθένοι γὰρ ἅγιοι καὶ ἀμίαντοι ἔγυμ-

τῶν γὰρ λαῶν. Mox Reg., διὰ τοῦτο αὐτό.

(15) Reg. συμπατριώτης. Mox idem, Γρηγορίου. Alii cum editis Γεωργίου.

(16) Reg., πειθομένους ἔχων τοὺς ἐθνικούς. Paulo post editi, ἐπὶ ἐπαγγελίαις. Sed ἐπὶ, quod desit in Reg., Basil. et Felck. 5 anon. et alioqui superfluum est, expunctum est. Mox Reg., ἀποδέδωκε, παροξύνει, omisso καί.

(17) Reg., λοιπὸν ἔστιν εἰπεῖν· οὔτε γὰρ ἀξίως. Post pauca κἄν τῶν ὀλίγων. Sic Reg. et Anglic. alii cum editis, καὶ τῶν ὀλίγων.

(18) Sic Reg. et ita legit Nannius. In editis vero et aliis manuscriptis, τοῦ ἡγεμόνος deest. Paulo post Reg., αἱ ἅγιοι. Infra idem Reg., ἀνεχόμεναί. Editi, ἀνασχομέναί.

νοῦντο, καὶ Ἐπασχον ἂ μὴ θέμις· μὴ ἀνεχόμεναι δὲ, ἐκινδύνεον· μονάζοντες κατεπατοῦντο, καὶ ἀπεθνήσκον· καὶ οἱ μὲν ἐδίσκευοντο (19), οἱ δὲ ξίφει καὶ ροπαλοῖς ἀνηροῦντο· ἄλλοι ἐτραυματίζοντο καὶ ἐτύπτοντο. Ἐπὶ δὲ τῆς ἀγίας τραπέζης ἡλίκη ἀσέβεια καὶ παρανομία γέγονεν! ὄρνεα καὶ στροβίλους (20) ἐθυσίαζον, εὐφημοῦντες μὲν αὐτῶν τὰ εἰδῶλα· δυσφημοῦντες δὲ ἐν αὐταῖς ταῖς ἐκκλησίαις τὸν Κύριον καὶ Σωτῆρα ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, τὰς θείας τῶν Γραφῶν βίβλους, ἃς εὐρίσκον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, κατέκαιον. Εἰς δὲ τὸ ἅγιον βαπτιστήριον, φεῦ τῆς τολμῆς! οἱ Κυριοκτόνοι Ἰουδαῖοι καὶ οἱ ἄθεοι ἔθνικοι ἀφυλάκτως εἰσερχόμενοι, τοιαῦτα αἰσχρὰ (21) διεπράττοντο καὶ ἐλάλουν γυμνοῦντες ἐαυτοὺς, ὡς αἰσχύνεσθαι καὶ λέγειν αὐτά. Καὶ τινες ἀσεβεῖς ἄνδρες, τὰ πικρὰ τῶν διωγμῶν μιμούμενοι, παρθένων καὶ ἐγκρατῶν κρατοῦντες τὰς χεῖρας (22) εἴλικον· καὶ διασύροντες, ἐδιδάχοντο βλασφημεῖν, καὶ ἀρνεῖσθαι τὸν Κύριον, τὸν

4. Καὶ πρὸς τοῦτοις ἡ θαυμαστὴ καὶ λαμπρὰ εἰσοδος Γρηγορίου τοῦ Ἀρειανοῦ, ἡδομένη (23) τοῖς τοιαύτοις κακοῖς, ὡσπερ ἐπαθλον καὶ μισθὸν τῆς τοιαύτης παρανομίας νίκης παρέχουσα τοῖς ἔθνικοῖς καὶ τοῖς Ἰουδαίοις, καὶ τοῖς τὰ (24) τοιαῦτα καθ' ἡμῶν ἐργασασμένοις εἰς πρέβαν δέδωκε τὴν ἐκκλησίαν. Καὶ τῆς τοιαύτης παρανομίας καὶ ἀταξίας συγχωρηθεῖσα, τὰ πολέμων λοιπὸν χεῖρονα, καὶ ληστῶν ὁμότερα ἐγένετο. Οἱ μὲν γὰρ τὰ ἀπαντῶντα (25) διήρπαζον· οἱ δὲ τὰς ἀποκειμένας τινῶν παραθήκας διηροῦντο· τὸν οἶνον πολλὸν ἔπινον ἢ ἐξεκένουν ἢ ἀπέφερον· τὸ ἀποκειμένον ἔλαιον ἤρπαζον· τὰς θύρας καὶ τοὺς καγκέλλους ὡς σκύλα ἕκαστος ἐλάμβανε (26)· τὰς λυχνίας παραυτὰ ἐν τῷ τοίχῳ ἀπετίθεισαν, τοὺς κηριόλους τῆς ἐκκλησίας τοῖς εἰδώλοις ἀνήπτον· καὶ ὅλως ἀρπαγὴ καὶ θάνατος ἦν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ· καὶ οὐκ ἠδύνοντο οἱ δυσσεβεῖς Ἀρειανοὶ τούτων γιγνομένων (27)· ἀλλ' ἔτι χεῖρονα καὶ ὠμότερα προσετίθεισαν· πρεσβύτεροι γὰρ καὶ λαϊκοὶ ἐξέστησαν (28), παρθένοι ἀπομαφορίζόμεναι

(19) Regius ἐδίσκευοντο. Anglicanus, et Felckmanni quinius anonymus ἐδίσκευοντο mendose. Alii cum editis, ἐδημεύοντο. Infra Regius codex ἄλλοι δὲ ἔτρ. In eodem hæc, καὶ ἐτύπτοντο, desunt.

(20) Στροβίλους. Hujus vocis complura sunt significata: 1. Στροβίλος significat pinam vel nucem pineam: quam in quadam Italiæ regione *strobilum* vocari ait Plinius, cujus hæc videtur vera lectio; nam in quibusdam editis, mendose, *stipulas*, in ultima vero editione, *tidulos* legitur. 2. Significat genus quoddam cochleæ. Alia significata, quæ nihil ad nostrum institutum spectant, videsis in Lexicis. Incertum est utram ex allatis interpretationem postulet hic *strobilus*. In editis *strobilus* legebatur. Mox Reg., ἐαυτῶν τὰ εἶδ.

(21) Reg., αἰσχρῶς. Mox Basil. et Felckmanni 5 anonym. γυμνοῦντες αὐτοὺς.

(22) Τὰς χεῖρας in Reg. et Anglic. leguntur. In aliis cum editis tum mss. desunt. Paulo post Reg., ἀρνεῖσθαι τὸν Χριστόν. Infra Reg., Γρηγορίου. Alii omnes ed. et mss., Γεωργίου.

(23) Basil., ἡ δεδομένη. Reg., quem sequimur, ἡ ἡδομένη. In aliis ἡ δεύσι.

A periclitari; monachi conculcati exspirare; alii discis impeti; alii gladiis fustibusque interici; alii vulnerari et vapulare. In sacram autem mensam quanta impietas iniquitasque commissa! aves strobilosque sacrificabant, idola quidem sua laudibus efferentes; Dominum autem et Salvatorem nostrum Jesum Christum, Filium Dei viventis, in ipsis ecclesiis maledictis insectantes, divinos Scripturarum libros, quos in ecclesia invenerunt, combussere. In sacrum autem baptisterium, proh facinus! Dominicidæ Judæi et athei ethnici temere ingressi res adeo turpes perpetrarunt, ac seipsos nudantes tam obscena protulere verba, ut ea pudeat referre. Imo quidam impii viri persecutionum acerbitatem imitati, virgines et continentes mulieres, manibus pertractas raptatasque cogebant blasphemare et Dominum abnegare: quas id facere recusantes cædebant pedibusque calcabant.

καὶ μὴ ἀρνούμενας κατέκοπτον καὶ κατεπά-

4. Ad hæc mirabilis ille ac præclarus Gregorii Ariani ingressus, qui hujusmodi malis gaudebat, ut pro hac iniqua victoria, ethnicis, Judæis, iisque qui hæc flagitia contra nos commiserant, quasi præmium tribueret ac mercedem, ecclesiam in prædam ipsis tradidit. Porro concessa hæc inique ac petulantè agendi libertate, quæ delinere gesta sunt bello sunt pejora et latrociniis crudeliora; ita ut alii obvia quæque diriperent: alii quorundam deposita dividerent: magnam vini copiam illic repertam aut ebiberent, aut effunderent, aut asportarent; oleum reconditum auferrent; januas et cancellos quasi spolia singuli raperent; candelabra ad parietem statim reponerent; ecclesiæ cereos idolis accenderent. Demum direptio et mors ecclesiam occupat: nec quidquam impios Arianos pudebat horum facinorum. Quin etiam his graviora et crudeliora addiderunt: presbyteri enim et laici trigilis lacerant; virgines detracto maforte, 91 ad tribunal ducis pertrahunt, et in carcerem conjici: alii proscribi,

(24) In Reg. τὰ δεest. Mox Basil., πρεβαν solus. Ecclesia vero de qua hic agit, *Cyrini* vocabatur, ut ait Athanasius ad solitarios, ubi hæc ipsa recensentur. Porro in epistola Julii, quam integram Athanasius refert, *Apol. contra Arianos*, sacra mysteria ab ethnicis direpta et conculcata feruntur; quod cur in hac epistola omittatur, haud difficile est augurari, nempe Athanasio, qui paulo post fugam suam hæc scripsit, nondum omnia illic gesta, explorata fuisse poterant.

(25) Reg. ἀπάντων. Mox Anglic., τινῶν ἀποθήκας.

(26) Hoc loco mire variat Regius mss.; sic enim habet: Καὶ τοὺς καγκέλλους τῶν ἐκκλησιῶν ὡς σκύλα ἕκαστος ἐλάμβανε, τὰς λυχνίας παραυτὰ ἐν τῷ τοίχῳ ἀπέθεντο, τοὺς κηριόλους, etc.; ex quibus hæc, ὡς σκύλα ἕκαστος ἐλάμβανε, saniora videntur iis quæ in editis legebantur, ὡς σκύβαλα ἕκαστος ἐδάσταζεν, quare in hoc Regii lectionem sequimur. Κηριόλους. Sic Reg. et Anglic. Editi cum aliis mss., κηριώνας. Mox Reg. solus, ἦπτον pro ἀνήπτον.

(27) Reg., ἀσεβεῖς Ἀρειανοὶ οὐδὲν τῶν

(28) Reg., Basil., Anglic., ἐξέστησαν. Editi male ἐξέθησαν. Hæc ipsa sic leguntur in epistola Julii

flagellis que cædi : panes ministrorum ac virginum A
interverti. Hæc autem in ipsa sancta Quadragesima
circa festum Paschæ gesta sunt, quo tempore fratres
quidem jejunabant ; præclarus autem ille Gregorius
Caiphæ mores imitatus, cum Pilato duce adversus
prios Christi cultores debacchabatur. Certe in Pa-
rasceve in unam ecclesiarum cum duce et cum
ethnicis viris ingressus, ut populos violentum ejus
introitum aversari animadvertit, auctorem se cru-
delissimo duci præbuit ut in hora una triginta qua-
tuor tum virgines tum conjugatæ, sive nobiles viri
flagris publice cæderentur, et carceri manciparen-
tur : inter quas virginem aliquam lectionis studio-
sam, et adhuc psalterium præ manibus tenentem,
publice flagellari jussit, ejusque liber raptus a car-
nificibus, virgo autem ipsa in carcerem reclusa est.

μοσιᾶ· καὶ τὸ μὲν βιβλίον ὑπὸ τῶν δημίων διηρπάσθη, αὐτὴ δὲ ἡ (33) παρθένος εἰς τὴν φυλακὴν
καθεύρηθη.

5. Si peractis nondum quieverunt : sed consi-
lium iniere ut in alia ecclesia, ubi maxime illis die-
bus ego degere consueveram, eadem quæ prius ege-
rant perpetrarent, ideoque furorẽ suũ ad hanc
quoque Ecclesiam extendere studuerunt, ut me illic
quasi venatu captivũ interficerent, quod sane mihi
accidisset, nisi Christi gratia opem tulisset, ut vix
effugerẽ et saltem hæc pauca dictare liceret. Cum
enim eos ingenti furore correptos animadverterem,
cavens ne ecclesia læderetur, et ne virgines quæ C
illic erant indigna paterentur, neu cædes iterum
perpetrarentur, ac rursus populi contumelia affice-
rentur, me populis subduxi, memor Salvatoris dic-
centis : Si vos persecuti fuerint in hac civitate, fu-
gite in aliam ⁶⁶. Noveram enim ex iis malis quæ in
alia ecclesia commiserant, nihil sceleris eos in istam
ecclesiam omissuros : ubi ne ipsam quidem Domini-
cam sanctæ festivitatis ulla in reverentia habue-
rant, sed et illius ecclesiæ homines in carcerem
truserant ; et quo tempore Dominus universos ex
mortis vinculis liberavit, Gregorius cum suis velut
bello in Salvatorem suscepto ducis patrocinio freti,
diem illam libertatis Christi servis in luctum verterunt.
Nam ethnici quidem qui hanc diem perhor-

⁶⁶ Matth. x, 23.

infra, Πρεσβύτεροι καὶ πολλοὶ τοῦ λαοῦ ἠλίθισθη-
σαν, Presbyteri et ex populo multi plagis lacerati
sunt ; ex quo patet veram esse lectionem ἐξέστησαν.
Mox Regius ἀπομαφοριζόμεναί, quæ lectio non sper-
nenda. Nam hoc genus vestis, ut apud Græcos μα-
φόριον, apud Latinos mavors, mafors, mafortes, et
mafortium vocatur ; unde existimant nonnulli μαφό-
ριον Græcum, ἀπὸ τοῦ μαφορτίου factum esse. Erat
que μαφόριον capitis velamen, quo non moniales
tantum, sed et monachi utebantur. In libro De vir-
ginitate, qui falso ascribitur Athanasio : καὶ τὸ μα-
φόριον ἀκροσσον, sicut mafortium non fimbriatum.
Ἀπομαφοριζόμενας inepte vetus interpres a cætu
suo divulsas verterat.

(29) Reg. pro καὶ εἰς τὴν φυλακὴν habet αὶ δὲ
εἰς τὴν φυλ. Infra idem, ἄλλοι δὲ ἐδημεύθησαν.

ἀπήγοντο εἰς τὸ βῆμα τοῦ ἡγεμόνος, καὶ εἰς τὴν φυ-
λακὴν ἐβάλλοντο (29)· ἄλλοι ἐδημεύθησαν, ἐμα-
στίχθησαν· οἱ ἄρτοι τῶν λειτουργῶν καὶ τῶν παρθέ-
νων ἐκωλύθησαν. Ταῦτα δὲ ἐγίνετο ἐν αὐτῇ τῇ ἁγίᾳ
Τεσσαρακοστῇ (30) περὶ τὸ Πάσχα, ὅτε οἱ μὲν ἀδελ-
φοὶ ἐνήστευον, ὁ δὲ θαυμαστός Γρηγόριος, τὸν
Καϊάφα τρόπον ἀναλαβὼν, μετὰ Πιλάτου τοῦ ἡγε-
μόνος κατὰ τῶν εἰς Χριστὸν εὐσεβοῦντων ἐνεπαροίνοι.
Ἐν Παρασκευῇ γοῦν εἰσερχόμενος (31) εἰς μίαν τῶν
ἐκκλησιῶν μετὰ τοῦ ἡγεμόνος καὶ τῶν ἐθνικῶν δῆ-
μων, ὡς ἀποστρεφόμενος εἶδε τοὺς λαοὺς τὴν
βιαίαν (32) εἰσοδὸν αὐτοῦ, ἐποίησε τὸν ὠμότατον
ἡγεμόνα ἐν μιᾷ ὥρᾳ τριάκοντα καὶ τέσσαρας παρθέ-
νους, καὶ ὑπάνδρους, καὶ εὐγενεῖς ἄνδρας μαστίξαι
δημοσίᾳ, καὶ εἰς τὸ δεσμωτήριον ἐμβαλεῖν· ἐν οἷς
μῖαν παρθένον φιλολογοῦσαν, καὶ τὸ ψαλτήριον ἐπι-
κατέχουσαν ἐν ταῖς χερσὶ, μαστιχθῆναι πεποίηκε δι-

κατέχουσαν ἐν ταῖς χερσὶ, μαστιχθῆναι πεποίηκε δι-

5. Τούτων γενομένων, οὐχ ἡσύχαζον, οὐδὲ εἰς τὰ
ἐξῆς· ἀλλ' ἐβουλεύοντο καὶ ἐν τῇ ἄλλῃ ἐκκλησίᾳ, ἐνθι
μάλιστα ἐγὼ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ὦκουν, τὰ αὐτὰ
τοῖς προτέροις ποιῆσαι· ἐσπούδαζον δὲ τὴν μανίαν
ἐαυτῶν καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἐκκλησίαν ἐπεκτείνειν, ἵνα
με θηρεύσαντες ἀνέλωσιν. Ὁ καὶ ἔπαθον ἂν, εἰ μὴ
ἡ τοῦ Χριστοῦ (34) χάρις ἐβοήθησεν, ἵνα μόνον ἐκ-
φυγῶν ὑπαγορευῶσαι κἂν τὰ ὀλίγα δυνηθῶ. Ἐγὼ γάρ,
θεωρῶν αὐτοὺς ἔσχατα λυσσῶντας, λογισάμενος ἵνα
μήτε ἡ ἐκκλησία βλαθῇ, καὶ αἱ ἐν αὐτῇ παρθένοι
πάθωσι, καὶ θάνατοι πάλιν γένωνται, καὶ δεύτερον
οἱ λαοὶ ὑβρισθῶσιν, ὑπέκλειψα ἐμαυτὸν τῶν λαῶν,
μνησθεὶς τοῦ Σωτῆρος λέγοντος· Ἐὰν ὑμῶς διώκω-
σιν εἰς τὴνδε τὴν πόλιν, φεύγετε εἰς τὴν ἑτέραν
Ἦδειν γάρ αὐτοὺς ἀφ' ὧν ἔπραξαν εἰς τὴν ἑτέραν
ἐκκλησίαν κακῶν, μηδὲν τῶν δεινῶν καὶ κατὰ τῆς
ἄλλης παραιτουμένων· ὅπου γε οὐδὲ αὐτὴν τὴν Κυ-
ριακὴν τῆς ἁγίας (35) ἑορτῆς ἠδέσθησαν, ἀλλὰ καὶ ἐν
αὐτῇ τοὺς τῆς ἐκκλησίας ἀνθρώπους εἰς φυλακὴν καθ-
εῖραν· ὅτε ὁ μὲν Κύριος τοὺς πάντας ἐκ τῶν τοῦ
θανάτου δεσμῶν ἠλευθέρωσεν, ὁ δὲ Γρηγόριος καὶ οἱ
σὺν αὐτῷ, ὡσπερ ἀντιμαχόμενοι τῷ Σωτῆρι, καὶ
θαβρῶντες τῇ τοῦ ἡγεμόνος προστασίᾳ, τὴν ἐλευθέρ-
ριον ἡμέραν τοῖς τοῦ Χριστοῦ δούλοις πένθος πεποίη-

D (30) Reg. ἁγία τεσσαρακοστῇ. Mox editi de more
Γεώργιος. Reg. Γρηγόριος.

(31) Sic Reg. et Anglic. Editi εἰσερχόμενοι. Basil.
et Felek. 5 anon. εἰσερχόμενον.

(32) Pro βιαίαν, Reg. μιαν.

(33) Sic ex Reg. restituendum putavimus. Alii
cum editis, αὐτῇ τε. Infra Basil. οὐχ ἡσύχαζεν

(34) Reg. Θεοῦ. Mox idem ἵνα μόλις ἐκφύγω
καὶ ὑπαγορευῶσαι κἂν ὀλίγα. Infra idem καὶ λο-
γισάμενος. Paulo post in Basil. αὶ δεest ante ἐν
αὐτῇ. Mox Regius, καὶ ἐν αὐτῇ πάλιν θάνατοι γέ-
νωνται.

(35) Ἄγίας δεest in Reg. Infra editi Γεώργιος
Reg. vero Γρηγόριος.

κασιν (36). Οἱ μὲν γὰρ Ἕλληνες ἠϋφραίνοντο δυσ-
ωπούμενοι τὴν ἡμέραν· ὁ δὲ Γρηγόριος, ἴσως ἐντολὰς
πληρῶν τῶν περὶ Εὐσέβιον, πενθεῖν ἠνάγκαζε τοὺς
Χριστιανοὺς (37) τῇ κακώσει τῶν δεσμῶν. Διὰ ταύτης
τοίνυν τῆς βίας ὁ ἡγεμὼν ἤρπασε τὰς ἐκκλησίας,
καὶ ἀρπάσας, Γρηγορίῳ καὶ τοῖς Ἀρειομανίταις παρα-
δέδωκε. Καὶ οἱ μὲν ἐκκήρυκτοι παρ' ἡμῶν διὰ τὴν
ἀσέβειαν γενόμενοι, ἐγκαυχῶνται (38) τῇ ἀρπαγῇ
τῶν ἐκκλησιῶν· ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ λαὸς καὶ οἱ κληρικοὶ
τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας βιάζονται ἢ κοινωνεῖν τῇ
ἀσεβείᾳ τῶν αἰρετικῶν Ἀρειανῶν, ἢ μὴ εἰσερχεσθαι
εἰς τὰς ἐκκλησίας. Καὶ γὰρ καὶ τοῖς ναυκλήροις καὶ
τοῖς ἄλλοις (39) τοῖς τὴν θάλατταν πλεύουσιν οὐκ ὀλί-
γην βίαν καὶ ἀνάγκην ἐπέθηκεν ὁ Γρηγόριος, διὰ τοῦ
ἡγεμόνος βασιανίζων καὶ μαστιζῶν, ἄλλους δὲ καὶ
δεσμεύων καὶ εἰς τὸ δεσμοκτήριον ἐμβάλλων (40)· ἵνα
μὴδὲ ἀντιλέγωσι τῇ παρανομίᾳ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ γράμ-
ματα παρ' αὐτοῦ λαμβάνωσι. Καὶ ἵνα μὴ ἄχρι τού-
των ἀρκεσθῆ, ἀλλὰ καὶ τοῦ αἵματος ἡμῶν ἐμφορηθῆ,
πεποίηκε τὸν ὠμότατον καὶ συνεργὸν αὐτοῦ ἡγεμόνα
ψήφισμα ὡς ἐκ προσώπου τοῦ λαοῦ κατ' ἐμοῦ γράψαι
τῷ εὐσεβεστάτῳ βασιλεῖ Κωνσταντίνῳ (41), ἐπιφθονα
ῤήματα περιέχον, ἀφ' οὗ μὴ μόνον ἔστι φυγεῖν, ἀλλὰ
καὶ μύριους θανάτους προσδοκᾶν. Καὶ ὁ μὲν τὸ ψή-
φισμα γράψας ἐστὶ παραβάτης ἐκ Χριστιανῶν, καὶ (42)
εἰδῶλα ἀναισχύντως προσκυνῶν· οἱ δὲ ὑπογράφαντές
εἰσιν ἔθνη καὶ νεωκῆροι τῶν εἰδώλων, καὶ σὺν αὐ-
τοῖς Ἀρειανοί. Καὶ ἵνα μὴ πολὺς ἐν τῷ γράφειν
γίνωμαι, διωγμὸς ἔστιν ἐνταῦθα, καὶ διωγμὸς οἷος
οὐδέποτε γέγονε κατὰ τῆς Ἐκκλησίας. Ὅπως μὲν γὰρ
ἐν τῷ πρὸ τούτου διωγμῷ κᾶν (43) φεύγων τις προσ-
ῤήγετο, καὶ κρυπτόμενος ἐδαπτίζετο· ἄρτι δὲ ἡ πολλὴ
ὠμότης καὶ τὴν Βαβυλωνίαν ἀθεότητα μεμίμηται.
Ὡς γὰρ οἱ τότε κατὰ τοῦ Δανιήλ, οὕτως καὶ ὁ θαυ-
μαστός Γρηγόριος νῦν τοὺς ἐν ταῖς οἰκίαις προσευ-
χομένους διαβάλλει τῷ ἡγεμόνι, καὶ τοὺς λειτουργοὺς
μετὰ πάσης ὕβρεως παρατρεῖται, ὡς ἐκ τῆς τοσαύ-
της (44) βίας πολλοὺς μὲν ἀδαπτίστους κινδυνεύειν,
πολλοὺς δὲ χωρὶς τῶν ἐπισκευομένων νοσεῖν καὶ
δύρασθαι, πικροτέραν τῆς νόσου τὴν τοιαύτην συμ-
φορὰν ἡγουμένους. Τῶν γὰρ λειτουργῶν τῆς Ἐκκλη-
σίας δικαιωμένων, οἱ λαοὶ, καταγινώσκοντες τῆς ἀσεβείας τῶν
αἰρετικῶν Ἀρειανῶν, ἀποσταλεῖς οὐ γάρ τις αὐτὸν ἤτησατο πλὴν
μῶν αὐτῶν· καὶ διὰ τοῦτο ὡς μισθωτὸς καὶ ὡς

arent lætabantur : Gregorius vero, Eusebianorum
fortasse jussa complens, vinculorum acerbitate
Christianos ad luctum compulit. Hoc igitur violentiæ
impetu dux ecclesias occupavit, occupatas Grego-
rio et Ariomanitis tradidit. Et qui ob impietatem a
nobis ejecti fuerant, ecclesiarum invasione gloriantur.
Populus autem Dei et catholicæ Ecclesiæ cle-
rici, aut hæreticorum Arianorum impietati commu-
nicare coguntur, aut ecclesiarum introitu arcentur.
Imo et naucleris et aliis qui in mari navigabant,
non modicam vim et necessitatem intulit Gregorius,
dum opera ducis alios excruciat flagrisque cædit,
alios vinculis constringit et in carcerem conjicit ;
ut ejus iniquitati non contradicerent, imo litteras a
se acciperent. Verum ne his quidem contentus,
quo se nostro sanguine satiaret, crudelissimo fa-
cinorum socio duci auctor fuit, ut quasi populi
suffragio, acta adversum 92 me odiosis verbis
concepta piissimo imperatori Constantio scriberet,
unde non solum effugere non liceret, sed sexcentiæ
mortes expectandæ essent. Porro qui acta conscrip-
sit transfuga est ex Christianis, qui idola turpiter
adorat : qui autem subscripsere sunt ethnici et ido-
lorum æditui, ac cum ipsis Ariani. Et ne multus
sim in scribendo, persecutio isthic adest, imo qualis
nunquam adversus Ecclesiam exstitit. Nam in su-
periori quidem persecutione, saltem qui effugerat
orare, et qui latitabat baptizari poterat : nunc
autem ingens illa crudelitas etiam Babyloniorum
impietatem est æmulata. Ut enim illi Daniele, sic
præclarus Gregorius eos qui domi orant ad ducem
defert, et ministros cum ingenti contumelia obser-
vat, ita ut ex hac violentia multi nondum baptizati
periclitentur. Plurimi vero quod dum ægrotant a
nullo inventantur (quod illi haud sine lacrymis tole-
rant) ejusmodi calamitatem ipso morbo acerbio-
rem existimant. Dum enim Ecclesiæ ministri per-
secutionem patiuntur, populi qui hæreticorum Aria-
norum impietatem execrantur, malunt ita ægrotare
ac periclitari, quam ut Arianorum manus capiti suo
imponantur.

ἐλθεῖν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτῶν.

6. Arianus igitur est Gregorius et Arianis mis-
sus : nam illis solis exceptis, nemo illum postulavit :
quapropter quasi mercenarius et extraneus, gravia

(36) Sic Reg. Alii cum editis πεποιήνται. Paulo post editi, Γεώργιος. Reg. Γρηγόριος.

(37) In editis τότε ante τοὺς Χριστιανοὺς. Nos Regium codicem secuti exprunximus. Mox omnes editi et mss. præter Reg. διὰ ταύτης τοίνυν τῆς βίας. Regii ms. lectionem amplectendam duximus. Mox editi, Γεωργίῳ. Reg. Γρηγορίῳ.

(38) Reg. καυχῶνται.

(39) Reg. τοῖς λαοῖς.

(40) Sic Reg. Alii vero cum editis, Γεώργιος διὰ τοῦ ἡγεμόνος βασιανίζων, ἄλλους δεσμεύων, omissis interpositis.

(41) Reg. Κωνσταντίνῳ mendose.

(42) Καί, et paulo infra εἰσὶν, desunt in editis. Nos ex Reg. sumpsimus.

(43) Reg. καί. Infra idem Reg. Βαβυλώνιον, et mox ἐνίκησεν pro μεμίμηται. Paulo post idem Γρηγόριος νῦν τοὺς. Editi vero Γεώργιος τοὺς.

(44) Ita Reg. Editi τοιαύτης. Mox idem Reg., post κινδυνεύειν, sic habet, κωλύοντε τοὺς νοσοῦντας ἐπισκέπτεσθαι, καὶ ἀπὸ τοῦτου ἀδαπτίστους τελευτᾶν αὐτοὺς, πικροτέραν τῆς νόσου καὶ τοῦ θανάτου τὴν τοιαύτην, quæ sane असुस्तата sunt, et cum præcedentibus paulo cohererent.

(45) Reg. μᾶλλον νοσεῖν καὶ κινδυνεύειν, ἢ τῶν ἀσεβῶν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτῶν ἐπιτιθεῖναι. Idem Ἀρειανὸς οὖν ἐστὶν ὁ Γρηγόριος, etc. Ubi editi de more Γεώργιος. Mox idem Reg. ἤτησατο. Editi vere ἤτηται. Paulo post ὡς ante ἄλλοτριος in Reg. legitur, in editis desideratur.

et acerba in catholicæ Ecclesiæ populos, utpote sibi A non proprios, ducis opera perpetrat. Cum enim jam pridem Pistum Arianis episcopum constituissent Eusebius cum sequacibus : ubi de illo nos scripsissemus, vos omnes catholicæ Ecclesiæ episcopi, illum ob impietatem jure anathemate damnastis et abdicastis, qua de causa jam Gregorium ipsismet Arianiis miserunt. Deinde ne nobis rursum adversus ipsos scribentibus, denuo illi pudore suffunderentur, externa vi contra nos usi sunt, ut cum Ecclesiis occupaverint Arianismi suspicionem effugisse videantur. Verum hic quoque spe falsi sunt ; nemo enim ecclesiasticorum cum illis versatur, nisi soli hæretici, quique ob crimina ejecti sunt, et quotquot metu ducis simulatione utuntur. Hæc est Eusebianorum scena : hæc Eusebiani cum jam pridem moliti essent ac faciendum constituissent, nunc per calumnias efficere valuerunt, quibus nos apud imperatorem criminati sunt. Sed ne ita quidem quiescunt, sed etiamnum nos interficere querunt, motiæque nostris sese terribiles exhibent, ita ut omnes se in fugam vertant, et ab illis mortem expectent. Sed non ideo vos eorum malitiam reformidare oportet, sed potius ulcisci, resque novas quas adversum nos moliti sunt indigne ferre. Si enim uno membro patiente, reliqua membra condolescunt ; et si juxta beatum Apostolum, flere oportet cum flentibus⁶⁴ ; cum tanta Ecclesia lædatur unusquisque, ac si ipse læsus, facinus illud ulciscatur. **93** Communis enim est Salvator quem illi maledictis incessunt, et omnium sunt canones qui ab illis violantur. Si vobis in ecclesia sedentibus, et populis absque ulla querendi causa congregatis, aliquis derepente decretum proferens, alicujus vestrum successor accederet, nonne illud indigne ferretis ? nonne rogaretis qui vos ulciscerent ? Quocirca æquum est vos indignari, ne si hæc taceantur paulatim per singulas Ecclesias hujusmodi malum propagetur, et tandem gymnasium nostrum in emporium forumve convertatur

τούτων σιωπωμένων, κατ' ὀλίγον καὶ εἰς ἐκάστην Ἐκκλησίαν τὸ τοιοῦτον κακὸν διαβῆ (54), καὶ λοιπὸν ἐμπόριον καὶ ἀγοραῖον τὸ καθ' ἡμᾶς διδασκαλεῖον γένηται.

7. Porro quæ ad Ariomanitas spectant nostis, D 7. Τὰ μὲν οὖν κατὰ τοὺς Ἀρειομανίτας οἴδατε, fratres (sæpe enim eorum impietatem et singuli pri-

⁶⁴ Rom. xii, 15.

(46) Ἐπειδὴ γὰρ Πιστόν. Sic Reg. Anglic. et ita legerat Nannius qui vertit : ut fidum sibi in episcopum, sed perperam Πιστός fidum transtulit, cum sit nomen proprium de quo in admonitione videsis, Pro ὄνπερ, Reg. et Anglic., αὐτὸν minus recte.

(47) Reg. solus, καθολικῆς Ἐκκλησίας ἐπίσκοποι διὰ γε τὴν ἀσέβειαν. In editis Ἐκκλησίας deest.

(48) Reg., Γρηγόριον νῦν τὸν αὐτὸν τοῖς ἀρ. Editi vero, Γεώργιον νῦν τοῖς αὐτοῖς Ἀρειανοῖς.

(49) Reg., ἐκφυγεῖν. Infra οὐδεις γὰρ τῶν τῆς Ἐκκλησίας ἀνθρώπων ἐστὶ μετ' αὐτῶν, hæc, quæ in editis deerant, ex Reg. et Anglic. sumpsimus, quæ etiam a Nannio lecta sunt.

(50) Sic Anglic. et edit. Paris. Alii, διέβαλλον. Mox Anglic., ἡσύχαζον.

ἀλλότριος, δεινὰ καὶ πικρὰ τοῖς τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας λαοῖς, ὡς οὐκ οὖσιν ἰδίοις, διὰ τοῦ ἡγεμόνος κατεργάζεται. Ἐπειδὴ γὰρ Πιστόν (46) ὄνπερ πρότερον οἱ περὶ Εὐσέβιον τοῖς Ἀρειανοῖς κατέστησαν, μετὰ τὸ γράφαι ἡμᾶς περὶ αὐτοῦ, πάντες ὑμεῖς οἱ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας ἐπίσκοποι ἐπίστασθε, ὡς διὰ τὴν ἀσέβειαν (47) εἰκότως αὐτὸν ἀναθεματίσατε καὶ ἀπεκηρύξατε· τούτου ἕνεκα Γρηγόριον νῦν τὸν αὐτὸν τοῖς Ἀρειανοῖς (48) ἀπέστειλαν. Εἶτα, ἵνα μὴ καὶ δεύτερον αἰσχύνῃ ὀφλήσῃσι, γραφόντων ἡμῶν πάλιν κατ' αὐτῶν, διὰ τοῦτο τῇ ἐξωθεν βίᾳ καθ' ἡμῶν ἐχρήσαντο, ἵνα, τῶν ἐκκλησιῶν περικρατήσαντες, δόξωσιν ἐκφεύγειν (49) τὴν τῶν Ἀρειανῶν ὑπόνοιαν. Ἄλλ' ἐσφάλησαν καὶ ἐν τούτῳ· οὐδεις γὰρ τῶν τῆς Ἐκκλησίας ἀνθρώπων ἐστὶ μετ' αὐτῶν, εἰ μὴ μόνοι οἱ ἀρετικοί, καὶ οἱ δι' αἰτίας ἐκδηθέντες, καὶ ὅσοι διὰ τὴν ἀνάγκην τοῦ ἡγεμόνος ὑποκρίνονται. Τοῦτο δὲ τῶν περὶ Εὐσέβιον ἐστὶ τὸ δραματοῦργημα· ταῦτα οἱ περὶ Εὐσέβιον ἐκπαλαί μὲν ἐμελέτων καὶ συνετίθουν· νῦν δὲ καὶ Ἰσχυσαν πράξει διὰ τὰς διαβολὰς, ἃς διέβαλον (50) ἡμᾶς βραδελί. Ἄμειοι οὐδὲ οὕτως ἡσυχάζουσιν, ἀλλὰ καὶ οὕτως ἡμᾶς ἀποκτείνειν ζητοῦσι, καὶ τοῖς γνωρίμοις ἡμῶν φοβεροὺς ἑαυτοὺς δεικνύουσιν, ὥστε (51) πάντας φυγαδεύεσθαι καὶ θάνατον παρ' αὐτῶν προσδοκᾶν. Ἄλλ' οὐ διὰ ταῦτα καὶ ὑμᾶς αὐτῶν τὴν παρανομίαν καταπτῆσαι χρὴ, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ ἐκδικῆσαι, καὶ ἀγανακτῆσαι κατὰ τῶν οὕτως καινοτομηθέντων καθ' ἡμῶν. Εἰ γὰρ, πάσχοντος μέλους ἐνός, συμπάσχει πάντα τὰ μέλη, καὶ κατὰ τὴν μακάριον Ἀπόστολον, κλαίειν μετὰ κλαίωντων δεῖ· πασχούσης τῆς τρηλικαύτης Ἐκκλησίας, ἕκαστος, ὡς αὐτὸς πάσχων, ἐκδικεῖται τὸ πρᾶγμα. Κοινὸς γὰρ ἐστὶν ὁ Σωτήρ, ὁ ὑπ' αὐτῶν βλασφημούμενος, καὶ πάντων εἰσὶν οἱ κανόνες (52), οἱ ὑπ' αὐτῶν παραλυόμενοι. Ἄρα γὰρ εἰ, καθεζομένων ὑμῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ συναγομένων τῶν λαῶν χωρὶς τινος μὲμφεως, εἰ τις ἐξαιφνης διὰ προστάγματος διάδοχος ἐπληθύθει καθ' ἐνός ὑμῶν, καὶ τοιαῦτα ἐγεγόνει καθ' ὑμῶν, οὐκ ἂν ἡγανακτῆσατε ; οὐκ ἂν ἠξιώσατε (53) ἐκδικηθῆναι ; Διὰ τοῦτο ἀγανακτῆσαι ὑμᾶς δίκαιόν ἐστιν, ἵνα μὴ,

7. Τὰ μὲν οὖν κατὰ τοὺς Ἀρειομανίτας οἴδατε, ἀγαπητοί· πολλάκις γὰρ αὐτῶν τὴν ἀσέβειαν ἰδίᾳ

(51) Ὡστε Reg. et Basil. Alii vero cum editis, ὡς. Mox θάνατον. Sic Reg. quem sequimur ; editi θανάτους. Infra Reg. solus, ἡμᾶς αὐτῶν τὴν πανουργίαν. Post pauca καθ' ἡμῶν, ex Reg. et Basil. desumptum, in editis et in aliis mss. deerat. Mox editi, μέλους τινός, at Reg. quem sequimur, μέλους ἐνός, et ita legisse videtur Nannius qui vertit. uno membro. Paulo post καὶ ante κατὰ deest in Reg. Mox Reg., δεινὰ pro δεῖ mendose.

(52) Reg., πάντων ὑμῶν εἰσὶν οἱ κανόνες. Mox in eodem, εἰ post γὰρ deest.

(53) In Reg., ἂν deest ante ἠξιώσατε.

(54) Reg. διαδοθῆ. Mox διδασκαλίον idem. Paulo post idem Reg., ἀελοφοί pro ἀγαπητοί. Infra idem, τὴν ἀσέβειαν καὶ ἕκαστος, ἰδίᾳ τε καὶ κοινῇ.

καὶ κοινῇ πάντες ἀπεκηρύξατε· οἴδατε δὲ καὶ τοὺς A
 περὶ Εὐσέβιον, ὡς προεῖπον, τῆς αὐτῆς ἐκείνους ὄντας
 αἰρέσεως, δι' ἣν καὶ πάλαι (55) ἡμῖν ἐπεβούλευσαν.
 Τὰ δὲ νῦν δι' αὐτοὺς καὶ ὑπ' αὐτῶν γενόμενα πικρό-
 τερα πολέμων, ἐδήλωσα ὑμῖν, ἵνα, κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς
 ἱστορίαν μισοπόνηρον ζῆλον ἀναλαθόντες, ἐξάρητε
 τοὺς τὰ τοιαῦτα πονηρὰ ἐργασαμένους κατὰ τῆς
 Ἐκκλησίας. Εἰ γὰρ καὶ πέρυσιν (56) οἱ κατὰ Ῥώμην
 ἀδελφοί, μήπω τούτων γενομένων, ἀλλ' ἕνεκα τῶν
 πρώτων, σύνοδον ἔγραψαν γενέσθαι, ἵνα κάκεινα ἐκ-
 δικτηθῇ· ἤνπερ εὐλαβούμενοι οἱ περὶ Εὐσέβιον, προῦ-
 λαβον διαταράξαι τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ ἠθέλησαν ἡμᾶς
 ἀνελεῖν, ἵνα λοιπὸν ἐπ' ἀδείας πράττωσιν & βούλου-
 νται, καὶ μὴ ἔχωσι τὸν ἐλέγχοντα· πῶσω μᾶλλον ἐπὶ
 τοῖς τηλικούτοις παρανομήμασιν ἀνανακτῆσαι ὀφείλε-
 τε, καὶ καταψηφίσασθαι αὐτῶν, ὅσω καὶ ταῦτα τοῖς B
 προτέροις προσέθηκαν; Παρακαλῶ, μὴ παρίδητε τὰ
 τηλικαῦτα, μηδὲ ἐπιτρέψητε τὴν περιδότηρον Ἀλε-
 ξανδρέων Ἐκκλησίαν ὑπὸ αἰρετικῶν καταπατηθῆναι.
 Διὰ ταῦτα γὰρ εἰκότως καὶ οἱ λαοὶ καὶ οἱ λειτουργοὶ
 κατὰ ἐκείνους ἔειπεν, εἰ μὲν τῶν τῶν ἐπάρχου βίας (57)
 σιωπῶντες, διὰ δὲ τὴν ἀσέβειαν τῶν Ἀρειομανιτῶν
 ἐκτρέπομενοι. Ἐάν τοίνυν γράφῃ πρὸς ὑμᾶς Γρη-
 γόριος, ἢ ἄλλος τις περὶ αὐτοῦ, μὴ δέξησθε, ἀδελφοί,
 τὰ γράμματα αὐτοῦ, ἀλλὰ σιγήσατε, καὶ δυσωπήσατε
 τοὺς κομίζοντας, ὡς ἀσεβείας (58) καὶ πονηρίας ὄν-
 τας διακόνους. Ἐάν δὲ καὶ τύπον εἰρηλικὸν τολμήσῃ
 γράφειν, μηδὲ ταῦτα δέξησθε· τῷ γὰρ φόβῳ τοῦ ἡγε-
 μόνος οἱ δεχόμενοι κομίζονται διὰ τὰς πολλὰς αὐτοῦ
 βίας. Ἐπειδὴ δὲ εἰκόσ καὶ τοὺς περὶ Εὐσέβιον γράφειν C
 ὑμῖν περὶ αὐτοῦ, διὰ τοῦτο προῦπομνησαί ὑμᾶς
 ἐσπούδασα, ἵνα καὶ ἐν τούτῳ τῷ ἀπροσωπώληττον
 τοῦ Θεοῦ μιμησάμενοι, ἐκδιώξητε τοὺς παρ' αὐτῶν
 οὗτοι ἐν τοιούτῳ καιρῷ διωγμοὺς, καὶ φόβους παρθένων,
 καὶ θανάτους, καὶ ἀρπαγὰς τῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις,
 καὶ πυρκαϊῶν, καὶ βλασφημίας ἐν ταῖς ἐκκλησίαις (59),
 ἕνεκεν τῶν Ἀρειομανιτῶν κατεσκευάσαν ὑπὸ ἐθνικῶν
 καὶ Ἰουδαίων γενέσθαι. Οὐκ ἂν δὲ ὁ ἀσεβὴς καὶ
 μεμηνῶς Γρηγόριος ἀρνήσῃται ἐκείνους εἶναι Ἀρειανὸν,
 ἔχων ἔλεγχον τὸν ὑπογράφοντα αὐτοῦ τὰ γράμματα.
 Ἄμωμὸν γὰρ οὗτος ὁ ὑπογράφων, ἔκπαλαι μὲν ὑπὸ τοῦ
 μακαρίτου Ἀλεξάνδρου τοῦ πρὸ ἐμοῦ ἐπισκόπου ἐπὶ
 πολλοῖς κακοῖς (60) καὶ ἐπὶ ἀσεβείᾳ ἐξεβλήθη τῆς
 Ἐκκλησίας. Πάντων οὖν ἕνεκεν καὶ ἀντιγράφαι ἡμῖν
 θελήσατε, καὶ καταγῶναι τῶν ἀσεβῶν, ἵνα καὶ νῦν D
 οἱ μὲν λειτουργοὶ, οἱ ἐνταῦθα, καὶ οἱ λαοὶ (61), τὴν
 ὀρθοδόξιαν καὶ μισοπληριανῶν ὀρῶντες, εὐφραίν-
 ωνται τῇ εἰς Χριστὸν ὁμοφύχῳ ὑμῶν πίστει, οἱ δὲ
 τοιαῦτα κατὰ τῆς Ἐκκλησίας παρανομήσαντες, με-

(55) Reg., πάλιν pro πάλαι. Mox Anglie δι' αὐ-
 τῶν. Paulo post Reg. πολέμων, καὶ διὰ τοῦτο ἐδή-
 λωσα.

(56) Vox πέρυσιν deest in Reg.; sed cum in omni-
 bus aliis cum editis tum mss. legatur, et alioqui
 verè huius temporis historiæ congrua, retinendum
 videtur. Nam ut mox dicitur in monito ad Apola-
 sian, anno 340, legati Athanasii, ac etiam Euse-
 biani synodum a Julio postularunt.

(57) Reg. pro βίας, habet βασάνους. Post priores
 idem, Ἄν τοίνυν. Mox idem, Γρηγόριος. Editi verò,

vatim et publice omnes condemnasti), nec ignora-
 tis, ut supra dixi, Eusebium ejusque socios ejusdem
 esse hæreseos, cujus gratia nobis iterum insidias
 struxere. Quæ vero nunc illorum causa, imo illis
 auctoribus gesta sunt, bellis sane acerbiora vobis
 significavi; ut, secundum historiam initio enarra-
 tum, studio iniquitatis ulciscendæ instructi, talium
 in Ecclesiam scelerum auctores deponatis. Si enim
 anno præterito fratres nostri qui Romæ sunt, his
 nondum actis, sed propter alia quæ prius contige-
 rant, synodum cogendam esse scripserunt, ut illa
 scelera ulciscerentur: quam reformidantes Euse-
 bius et socii, Ecclesiam conturbare præverterunt,
 nosque interficere voluerunt, ut pro libidine dein-
 ceptus agere liceret, nec haberent qui se redargueret;
 quanto magis hæc tanta scelera indigne ferre illos-
 que damnare debetis, cum maxime ista superiori-
 bus addiderint? Obscuro ne hæc tam gravia negligi-
 tis, neve inclytam Alexandrinorum Ecclesiam ab
 hæreticis conculcari sinatis, siquidem populi ac
 ministri, jure merito seorsim degunt, ob præfecti
 formidinem taciti quidem, Ariomanitarum tamen
 impietatem execrantes. Si igitur aut ipse Grego-
 rius, aut alius quiscumque illius causa ad vos scripse-
 rit, ne recipiatis, fratres, ejus litteras. Sed ipsas
 lacerate, tabellariosque pudore suffundite, utpote
 impietatis et malitiæ ministros. Sed etiamsi sub
 pacifica forma scribere ausit, ne sic quoque reci-
 piatis: metu enim ducis eas deserunt qui ad vitan-
 dam ejus violentiam ipsas suscepserunt. Quoniam
 autem verisimile est Eusebianos vobis in ejus gra-
 tiam scripturos, ideo præmonere vos studui, ut
 Deum imitati sine ulla personarum acceptione, ho-
 mines ab illis missos expellatis. Hoc enim tempore
 Ariomanitarum causa, persecutiones, virginum stu-
 pra, cædes, ecclesiarum populationes, incendium,
 blasphemias in ipsis ecclesiis ab ethnicis et Judæis
 fieri curarunt. Neque enim impius ille et furiosus
 Gregorius se Arianum esse inficias ire poterit, cum
 is qui litteris ejus subscribit, argumentum in con-
 trarium præbeat. Ammon enim iste qui subscribit
 jamdiu a beatæ memoriæ Alexandro ante me epi-
 scopo, ob multa scelera et ob impietatem, ab Ec-
 clesia ejectus est. Horum igitur omnium causa, et
 nobis, quæso, rescribite, et impios condemnate,
 ut ministri quidem qui istis degunt populique, ve-
 stram et orthodoxam doctrinam vestrumque erga
 malitiam odium cernentes, de vestra gaudeant
 concordia in Christum fide; illi autem ejusmodi

Γεώργιος.

(58) Sic Reg. Alii cum editis, ἀσεβείας. Præstat
 Regii lectio. Paulo post idem, τολμήσει.

(59) Ἐν ταῖς ἐκκλησίαις. Hæc absunt a Basil. et
 Anglie. Infra Reg., Γρηγόριος. Editi, Γεώργιος.

(60) Vox κακοῖς in Reg. habetur, eamque videtur
 legisse Nannius, interpretatur enim, multis malis;
 ab aliis abest.

(61) Reg., οἱ ἄλλοι. Mox idem, καὶ τὴν μισοπ.
 Paulo post idem Reg., τῇ εἰς Θεὸν ὁμοφύχῳ.

scelerum in Ecclesiam auctores, vestris litteris ad meliorem frugem revocati, vel sero tandem respiscant. Salute eam, 94 quæ apud vos est, fraternitatem. Fratres omnes qui mecum sunt vos salutant. Dominus vos incolumes, nostrique memores conservet, domini vere desideratissimi.

ταπειθευθέντες ἐκ τῶν ὑμῶν γραμμάτων, κἄν ὀψέποτε δυνηθῶσι μεταγῶναι. Προσείπατε τὴν παρ' ὑμῖν ἀδελφότητα. Οἱ σὺν ἐμοὶ (62) πάντες ἀδελφοὶ προσαγορεύουσιν ὑμᾶς. Ἐβρωμένους καὶ μνημονεύοντας ὑμῶν ὁ Κύριος ὑμᾶς διαφυλάξει, κύριοι ἀληθῶς ποθεινότεστοι.

IN APOLOGIAM CONTRA ARIANOS ADMONITIO.

I. *Apologia contra Arianos*, quæ, quod pleraque complectatur monumenta, *Collectio monumentorum* a nonnullis recentioribus vocatur, in omnibus cum editis tum manuscriptis *Apologia secunda* inscribitur, quia nimirum post *Apologiam de fuga* collocatur; tametsi eam ante alias Athanasii *Apologias* conscriptam fuisse certum est. Siquidem *Apologiam ad Constantium*, et *Apologiam de fuga* ad annum 356 pertinere suo loco dicturi sumus. At *Apologia contra Arianos* non diu post Athanasii ex secundo exsilio reditum, qui anno 349 contigit, scribi potuit. Ex compluribus enim hujus *Apologiæ* locis, ac ex ipso potissimum initio, liquet editam fuisse antequam Ursacius et Valens, qui ab Arianis partibus resilierant et suam adversus Athanasium sycophantiam confessi fuerant, in impietatem reciderent, et adversus Athanasium Arianis denuo sese jungerent, quod, ut tardius, anno 352, contigisse alias demonstrabitur. Huc accedit ipsius Athanasii testimonium num. 59 hujus *Apologiæ*, ubi de postremo suo agens exsilio ait & νῦν πέπονθα, quæ jam passus sum, quo indicat se paulo post reditum suum hanc *Apologiam* conscripsisse. Nihilque nostræ sententiæ officium quæ de Liberii et Hosii exsilio sub finem leguntur, ea quippe diu post conscriptam *Apologiam* addita fuisse ibidem probaturi sumus.

II. Hujus scribendæ hæc causa fuit. Athanasius, ex Sardicensis synodi decreto, ac imperatorum Constantis et Constantii jussu patriæ et Ecclesiæ suæ restitutus, eum comperisset illas tandiu jactatas totiesque confutatas criminationes, de Arsenii nece, de calice fracto, deque mensa subversa, etc., rursus ab Arianis pervulgari, qui etiam niterentur hæc ipsa denuo in judicium vocare, *Apologiam* edidit, ubi varia monumenta et epistolas hæc de re conscriptas in unum collegit, ratus nihil æque ad sui purificationem conducere, ac si ex ipsis rerum gestarum actis causæ suæ sinceritas eluceret. Horum monumentorum duæ sunt partes præpostero ordine ab ipso Athanasio digestæ. Prima complectitur epistolas synodicas aliasque de causa Athanasii conscriptas, ab anno 340 ad annum 350, quarum commune argumentum est, confutatio calumniarum ab Eusebianis in synodo Tyria, in Mareote et alibi adversus Athanasium structurarum. Secunda pars historiam Meletii, rerumque ab Ischyra, Arsenio et Eusebianis contra Athanasium gestarum, ac una earundem monumenta comprehendit ab anno 300 ad 338. De singulis in utraque parte collectis monumentis quædam pertractanda sunt.

III. In priori parte primo occurrit epistola encyclica Alexandrinæ synodi ad omnes episcopos et ad Julium papam missa, qua Athanasius a calumniis Eusebianorum vindicatur. Eum nempe accusabant hæretici quod post suum ex Galliis reditum multarum cædium auctor fuisset, quod episcopatum Alexandrinum invasisset, furtimque ordinatus fuisset, quod frumentum alendis viduis destinatum, in proprium lucrum divertisset. Has omnes criminationes, necnon veteres illas, de Arsenii nece, etc., validissimis argumentis confutant Ægyptii episcopi, et una Pisti Ariani episcopi ordinationem paucis perstringunt. Hæc causa fuit hujus synodi cogendæ; quo autem anno ea celebrata et hæc epistola conscripta sit, non convenit inter auctores; quidam enim ad annum 339 referunt, alii vero ad 340 quibus libentius assentimur. Siquidem ex ipsa Julii epistola constat Athanasii et Alexandrinæ synodi legatos eo ipso anno 340 Romam concessisse, ac cum Eusebianis congressos, synodum una cum illis postulasse: quod in præcedenti encyclica epistola, anno 341 scripta, diserte testatur Athanasius; ait enim πέρσοι, id est anno præterito, fratres Romæ synodum postulasse. Porro verisimile omnino est synodum et ejus legationem in eundem annum cadere. Hæc sententia, alioqui probabilissima, extra dubium erit, si Socrati fides habeatur, qui Eusebii in sedem Constantinopolitanam intrusionem refert ad annum 340, post necem scilicet Constantini junioris. Cum enim hæc epistola illam Eusebii invasionem memoret, eam non ante annum 340 scriptam fuisse conspicuum erit. •

(62) Reg. σὺν ἡμῖν.

IV. Sequitur postea epistola Julii ad Eusebianos præsules qui Antiochiæ synodum celebrarant, quos objugat quod sibi proterve rescripsissent, et quod ad synodum quam ipsimet postulassent accedere renuissent : purgatque Athanasium a jamdiu objectis criminationibus, necnon Marcellum Ancyranum, Asclepani Gazensem, aliosque episcopos ab Eusebianis dire vexatos, quos a tota synodo ad communionem jure receptos ait. Sed complura in hac epistola habentur, quæ ingentes controversias apud nostri ævi scriptores excitarunt. Quæritur enim : quo anno Romana synodus sit celebrata, et hæc epistola conscripta : an synodi duæ Athanasii causa Romæ coactæ sint : an Athanasius post suum ex Galliis reditum his Romam petierit, et an octodecim menses, quos eum Romæ commoratum Julius testatur, ab ejus primo Romam adventu ducendi sint : quonam tempore Elpidius et Philoxenus presbyteri ab Julio pontifice ad Eusebianos Antiochiam missi sint. Omissis variis recentiorum sententiis, ex Athanasio ipso, a quo solo lux in tantis tenebris oriri queat, rectam historiæ seriem et temporum rationem statuere conabimur.

V. Presbyteros ab Athanasio et a synodo Alexandrina Romam missos cum Eusebii legatis coram Julio pontifice anno 340 congressos esse jam diximus, neque res in dubium verti posse videtur. Utrisque autem legatis id petentibus, synodus Romæ a summo pontifice indicitur, ut testatur Julius in hac epistola, num. 33. Eusebiani vero rerum a se improbe gestarum conscientia 95 exagitati, ut Romanæ synodi decretum præverterent, Antiochiæ conveniunt initio anni 341, ibique synodum celebrant, de qua pluribus in libro *De synodis* agemus ; hinc Gregorium Arianum militari manu stipatum Alexandriam episcopum mittunt, cujus furorem ut vitaret Athanasius, Romam se contulit, post festum Paschæ ejusdem anni 341. De duplici autem ejus Romam profectione ne verbum quidem apud Athanasium reperias, licet pluries ille de suo Romam adventu mentionem faciat et maxime in *Apologia ad Constantium*, ubi res a se tunc temporis gestas ordine recenset ; ut mirum sit eruditos viros, eum bis Romam venisse nulla cogente necessitate existimasse. Nec est quod Socratis testimonio moveamur, qui duplicem Athanasii Romam profectionem memorat : is enim tantam rebus hujusce temporis affert perturbationem, ut vix quidquam certi ex ejus Historia statui possit, quod infra pluribus demonstratur. Octodecim autem mensium, quos Athanasium Romæ versatum memorat Julius, initium rectissime ducitur ab ejus post Gregorii invasionem Romam adventu, ut ex sequentibus palam erit.

VI. Cum Romam advenisset Athanasius, Julius papa legatos misit Elpidium et Philoxenum presbyteros, ad Eusebianos Antiochiæ coactos, quibus diem dicebat ut sese ad synodum Romæ celebrandam conferrent, de rebus contra Athanasium gestis rationem reddituri. Porro legationem Elpidii et Philoxeni, post Gregorii intrusionem et post Athanasii Romam adventum factam esse, testatur ipse Athanasius in *Epistola ad solitarios*, non longe ab initio. Legati Julii, qui circa mensem Maium anni 341 Roma profecti sunt, ultra conditum diem ab Eusebianis detenti, mense tantum Januario anni 342 sunt dimissi. Quos media hieme profectos verisimile est diutius in itinere fuisse. Romam cum advenissent et Eusebianorum litteras arrogantis et querelarum plenas Julio obtulissent, Romanus pontifex, ne Patres ibi numero 50 coacti Eusebianorum proterviam ægre ferrent, litteras aliquantum temporis apud se servavit, ut ipse in epistola sua testatur, sperans ex Eusebianis quosdam tandem venturos esse et ad meliorem frugem se recepturos. Sed cum nullus accederet, litteras tandem Patribus eo congregatis aperuit. Hinc synodus, examinatis Athanasii, Marcelli, Asclepæ aliorumque episcoporum causis, eos nulli ex objectis criminibus obnoxios declaravit, et ad communionem admisit, Julioque episcopo curam reliquit Eusebianis rescribendi. Porro legatorum mora in tanto itinere adversa tempestate conficiendo ; haud modicum illud tempus quo litteras a legatis oblatas apud se Julius retinuit ; tempus item a synodo Romana insumptum in examinandis Athanasii aliorumque multorum causis, nos facile deducunt a mense Januario anni 342, quo legati Antiochia profecti sunt, ad Octobrem vel Novembrem ejusdem anni. Eoque pacto conficiuntur octodecim menses quos Athanasius Romæ commoratus est, nempe a mense circiter Maio anni 341, quo tempore eum illuc advenisse certum est, ad Octobrem vel Novembrem anni 342, quo Julius Eusebianis rescribens Athanasium per annum et dimidium Romæ commoratum testatur. Quæ item fuit Valesii sententia.

VII. Neque minus certum videtur unicam tantum pro Athanasii causa synodum Romæ coactam fuisse. Quam enim celebratam nonnulli volunt anno 340, postquam Macarius, Martyrius et Hesychnus ab Eusebio legati Romam venissent, nullam fuisse ex ipsis Julii verbis palam est. Objugat enim Julius Eusebianos, quod ad synodum Romanam accedere renuissent, quam ipsimet sui legati postulassent. De qua, quæso, synodo hic agit Julius, nisi de ea quam Eusebianis postulantiibus, ipse per legatos suos ad annum 341 indixerat, quæ ob Eusebianorum contumaciam ad 342 dilata est ? quod ex Julii verbis num. 30 liquido constat ; conqueritur enim ille quod Eusebiani judicium a se indictæ synodi prævertissent ; præverterunt autem, ut in confesso apud omnes est, in synodo Antiochena initio anni 341, quando Gregorium Alexandriam episcopum miserunt. Hinc palam est, synodum quam Julius anno 340 indixerat, non eodem, sed sequenti anno celebrandam fuisse, quæ tamen ob Eusebianorum proterviam ad annum 342 dilata est

Certe ne verbum quidem vel in epistola Julii vel apud Athanasium de illa priori synodo habetur. Ex prædictis autem liquet synodum Romanam bis indictam fuisse : primum anno 340, post Macarii et sociorum Eusebianorum legationem ; sed cum Eusebiani iudicium Romanæ synodi Antiochiæ antevertissent, ea ipsa tunc dilata fuit ; dehinc post Gregorii intrusionem iterum indicta, ac demum anno 342 celebrata, uti supra diximus.

VIII. Post Julii epistolam subsequitur Sardicensis synodi historia paucis enarrata : dehinc tres ejusdem synodi epistolæ. Prima ad clerum et populum Alexandrinum, quem de Athanasii innocentia in synodo comprobata certiore facit, monetque ut Athanasium cæterosque qui ejus causa exsularant redeuntes libenter recipiant. Secunda, hactenus inedita, ad episcopos Ægypti et Libyæ, quæ cum esset præcedenti simillima, ex manuscriptis pene omnibus exciderat, amanuensium nempe negligentia, qui etiam clausulas nonnullas quæ ad hanc pertinebant præcedenti adjecerant. Tertia et encyclica ad omnes episcopos, in qua narrantur calumniæ ab Eusebians Athanasio, Marcello, et Asclepæ impositæ : horum vero innocentia declaratur, Arianique episcopi damnantur et deponuntur. Tum sequuntur nomina episcoporum qui Sardicensi synodo subscripsere.

IX. Occurrunt deinde tres Constantii Augusti epistolæ ad Athanasium, quem hortatur ut se adeat, quo cum pace ad patriam et Ecclesiam suam transmittatur. Tum epistola Julii ad clerum et ad populum Alexandrinum, quibus de Athanasii reditu gratulatur. Hinc epistola encyclica Constantii Augusti ad omnes episcopos et presbyteros, qua declarat Athanasium patriæ et Ecclesiæ suæ restitutum et pristina qua olim cum clero suo fruebatur immunitate fuisse donatum. Altera item ejusdem Constantii ad populum Alexandrinum, quem hortatur ut redeuntem Athanasium libenti animo suscipiat. Tertia ejusdem ad Nestorium Ægypti præfectum, qua jubet omnia hactenus adversus Athanasium scripta deleri, ipsique ac clero ejus pristinam immunitatem restitui. Has excipit epistola synodi Hierosolymitanæ ipsi Athanasio transeunti tradita, ad episcopos Ægypti et Libyæ et ad clerum ac populum Alexandrinum, quibus de reditu Athanasii summopere gratulantur præsules illuc coacti. Demum epistola Ursacii et Valentis ad Julium papam, qua fatentur, quæcunque hactenus de Athanasio dixissent, meras fuisse calumnias, rogantque ut ad ejus communionem **96** admittantur. Tum altera eorundem ad Athanasium, quem rogant ut se ad pacem et ad communionem admittat. Et sic terminatur prima hujus *Apologiæ* pars.

X. In secunda parte, quo se jure merito absolutum et Ecclesiæ suæ restitutum demonstret, rem altius repetit et ab ipso Meletii schismate historiam orditur. Hinc ad Arianæ hæreseos ortum progressus de Nicæna synodo breviter agit, deque Eusebii cura ut Arius damnatus in Ecclesiam admitteretur. Quare Constantini ab ipso Eusebio circumventi epistolæ fragmentum affert, qua Athanasio exsili-um interminatur ni Arium cum suis recipiat. Postea calumnias enarrat ab Arianis et Meletianis adversum se structas, ac refert epistolam a Constantino Alexandrinis scriptam, qua ejusmodi criminationum auctores vehementer exagitat. Sequitur deinde historia Ischyre et Arsenii, tum rescriptum Ischyre, qui se fatetur a Meletianis coactum, ut mensam subversam et calicem confractum mentiretur.

XI. Subsequuntur quædam epistolæ. Prima, Pinnis monasterii Plemencyrceos presbyteri ad Joannem Meletianum, cui refert Arsenium apud se latentem ab Athanasii diacono deprehensum et Alexandriam deductum fuisse : monetque ut ne ultra Athanasium de Arsenio interempto audeat insimulare. Secunda, Constantini ad Athanasium, qua tantarum calumniarum auctores vehementer exagitantur. Tertia Arsenii ad Athanasium, quem rogat ut se ad communionem recipiat, seque nunquam cum schismaticis communicurum pollicetur. Quarta, Constantini ad Joannem Meletianum, quem hortatur ut se adeat, laudatque quod depositis altercationibus cum Athanasio jam communicaret. Has omnes in secunda parte relatas epistolas ab anno 325 ad 335 scriptas fuisse certum est ; sed unicuique suum tempus assignare non valemus.

XII. Narrat postea res in Tyriensi synodo gestas, ubi caluniæ de calice fracto deque Arsenii nece denique objectæ sunt. Ut probet autem Athanasius Ischyram nunquam presbyterum fuisse, atque adeo non potuisse, eo sacrificium offerente, mensam subverti calicemque confringi, ait eum ne a Meletio qui dem schismatico, nedum a legitimo episcopo, ordinatum fuisse. Profert deinde *Breviarium* Meletii, seu *Catalogum*, quem post Nicænam synodum Alexandro præsuli Alexandrino obtulit Meletius, in quo episcopos, presbyteros diaconosque a se ordinatos recenset, ubi nusquam comparet Ischyras. Post hæc agit Athanasius de legatione ad Mareoten, epistolasque profert hac de re conscriptas. Prima, cleri Alexandrini ad Theognium, Marim, Macedonium, Theodorum, Ursacium et Valentem legatos, apud quos de rebus contra jus fasque gestis conqueruntur. Secunda, cleri Mareotici ad synodum Tyriam, quæ eadem ipsa continet. Tertia, ejusdem Mareotici cleri ad Philagium, ejusdem argumenti. Quarta, episcoporum Ægypti qui Tyriensi synodo intererant ad reliquos in eadem synodo episcopos, ejusdem item argumenti

Quinta, hactenus inedita, eorundem ad Dionysium comitem, quæ quod præcedenti simillima esset ex compluribus mss. exciderat. Sexta, eorundem eadem de re ad Dionysium comitem. Septima, Alexandri Thessalonicensis ad eundem Dionysium, qua testatur se conspirationem adversus Athanasium structam deprehendisse. Octava Dionysii comitis ad Eusebianos, quos de litteris ab Alexandro Thessalonicensi ad se missis certiores facit.

XIII. Deinde ubi suam Tyro fugam enarravit, refert epistolam pseudosynodi Hierosolymitanæ, qua Arium a se ad communionem receptum testantur episcopi Eusebiani: utrum autem Arius hæresiarcha, vel alter Arius tunc ad communionem sit admissus, ibidem disputamus. Exinde, cum in mercedem sycophantiæ Eusebiani episcopatum Ischyre in quodam vico constituissent, epistolam subjicit Flavii Himerii Catholici ad exactorem Mareotes, cui curam Ecclesiæ pro Ischyra ædificandæ mandat. Hanc excipit epistola Constantini Magni ad episcopos Tyriensis synodi, quos accersit rerum a se contra Athanasium gestarum rationem reddituros. Hinc, paucis de suo in Gallias exsilio enarratis, refert ultimo epistolam Constantini Junioris, quam is in gratiam Athanasii ab exsilio redeuntis ad Alexandrinos misit. Demum paucis *Apologiam* suam claudit, quæ 36 vel epistolas vel alia monumenta complectitur.

XIV. Ex hac igitur *Apologia* velut ex purissimo fonte vera sæculi quarti historia ecclesiastica ab anno 300 usque ad 350 est haurienda. Siquidem Athanasius omnibus aliis hujus historiæ scriptoribus longe præcellit; tum quod ipse oculatus plerumque testis fuerit, tum quod accuratissime res gestas enarret, et ipsa monumenta, quibus nihil tutius, sæpe afferat. E contra vero alii auctores, Rufinus nempe, Socrates, Sozomenus et Theodoretus cautissime sunt adhibendi, nisi cum ipsi quoque rerum gestarum monumenta afferunt, quod rarius contingit. Nam præterquam quod interdum historias minus certas enarrant, res gestas sæpissime confundunt, tempora autem præpostere ordinant: exemplum hujus rei luculentissimum suppeditat Socrates, qui res in prima hujus *Apologiæ* parte comprehensas ita refert.

XV. Ait Gregorium ab Eusebians Syriani ducis et quinque millium militum præsidio fultum Alexandriam missum fuisse, eodemque Syriaco ecclesiam obsidente, Athanasium in media psallentium turba evasisse. Eusebium postea legationem Romam misisse, qua totum negotium Julio committeret; Eusebio tamen morte præoccupato hand licuisse tanti negotii finem videre. Dehinc Arianos, Gregorio ab Alexandrina sede amoto, ejus loco Georgium substituisse. Interim vero Athanasium, cum post multos labores Romam pervenisset, a Julio pontifice fuisse restitutum. Dehinc Athanasio Alexandriam ingrediente, Georgii Ariani sequaces seditionem excitasse. Post hæc Athanasium ab Arianis accusatum quod frumentum alendis pauperibus destinatum in suam rem divertisset, minas imperatoris veritum Romam aufugisse. Tum episcopos Ægypti pro Athanasio litteras Romam misisse. His ita narratis, vix tandem ad Sardicensis synodi historiam advenit, cui etiam multa præposuit decem post annis gesta.

XVI. In hac certe Socratis historia vix quidquam sanum reperire est: nam quæ de Syriano, de quinque militum millibus, deque ecclesia obsessa dicuntur, Georgii non autem Gregorii intrusionem spectant. Eusebii legationem perperam post Gregorii Alexandriam ingressum refert, cum eam antea contigisse testetur ipse Athanasius. Hinc Athanasii in sedem restitutionem quæ a Julio pontifice nunquam reapse facta est, ipse perperam enarrat. Nec magis vera sunt quæ de ingressu Athanasii Alexandriam, Georgio sedente, post hæc occurrunt. Quæ sequuntur autem de calumnia Arianorum, deque epistola Ægyptiorum præsulum ad Julium papam præpostere omnino recensentur. Hinc animadvertas quam caute scriptor ille sit adhibendus. Neque vero solus Socrates, sed etiam Theodoretus, multoque magis Rufinus et Sozomenus, res frequentissime vel secus quam 97 gestæ sunt, vel præpostere enarrant. Quod tamen absit ut ad horum auctorum contumeliam vergat. Vitium namque ætati potius quam scriptoribus est ascribendum: quippe non solebant illo ævo res tam intricatas tanto studio indagare, ac in primis temporum rationes negligebant.

XVII. Restat ut de historia a Rufino primum, dehinc ab aliis quibusdam relata aliquid disputemus: de muliercula scilicet ad Tyriensem synodum ab Arianis producta, quæ de illato stupro Athanasium accusavit. Quæ calumnia Timothei presbyteri se Athanasium esse simulantis solertia, elusa sit. Hanc, inquam, historiam admodum suspectam esse nemo eat inficias, quippe quæ nec apud Athanasium, qui plerumque res in synodo Tyriensi gestas, calumniasque adversum se structas memorat; nec in epistola synodi Alexandrinæ; nec in Julii papæ epistola; nec in Sardicensis synodi epistolis, in quibus tamen res Tyri gestæ fuse expenduntur, et quod maxime urgeat, ne in encyclica quidem Sardicensis synodi epistola, qua Ariani episcopi damnati et depositi nuntiantur, afferunturque hujus damnationis causæ; calumniæ scilicet adversus Athanasium structæ, cum aliis Arianorum sceleribus. Enimvero in mentem venire nequit, cur tam atrox sycophantia illic sit omissa. Nec dici potest eam ex artis Sardicensibus excidisse, cum testo-

tur Sozomenus illam suo ævo nusquam ibi comparuisse. Neque valet quod ipse ait, rem utpote turpem et ridiculam silentio prætermisam fuisse: quo turpior enim, eo magis ad synodi in deponendis ejus auctoribus æquitatem commonstrandam contulisset. Exstant sane permultæ apud Rufinum ejusmodi historiæ, admodum dubiæ fidei. Hæc autem ipsi Socrati qui Rufinum alias fere sequitur, suspecta fuisse videtur, quippe qui de illa ne verbum quidem fecerit. Hac de re etiam in Athanasii *Vita* actum est.

XVIII. Quædam de Marcelli causa supererant, sed res commodius in *Epistola ad solitarios* expenditur: ubi etiam de Paulo Constantinopolitano et de Lucio Adrianopolitano multa disputanda erunt.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΑΠΟΛΟΓΗΤΙΚΟΣ ΚΑΤΑ ΑΡΕΙΑΝΩΝ (63).

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIÆ

APOLOGIA CONTRA ARIANOS.

1. Arbitrar equidem post tot argumenta pro nostra defensione allata, adversarios nostros præ verecundia sese abdituros, atque ex calumniarum suarum conscientia sese damnatos. At, quando ne ita convicti quidem erubescunt, sed ob mentis stuporem obtreccionibus nos impetunt, rati omnia dienuo in judicium vocanda fore; non ut ipsi judicentur, illud enim refugiunt, sed ut nos et sincerorum animas molestia afficiant; necessarium existimavi apud vos meipsum purgare, ne ultra illos obmurmurantes toleretis, imo potius eorum malignitatem et calumnias dignoscatis. Vobis siquidem sinceris hominibus rationem reddo: adversus litigiosos autem loquendi fiduciam mihi præbent argumenta quibus illi vincuntur. Enimvero quod ad nos spectat, judicio nullo opus est; judicatum enim jam est, non semel, neque bis, sed sæpenu-mero. Primum quidem in nostra provincia in unum coacta, ab episcopis prope centum. Secundo Romæ, cum post missas illuc ab Eusebio litteras, cum ipsi tum nos etiam in judicium vocati sumus, congregatique sunt ibi episcopi plus quinquaginta.

(63) Scripta anno circiter 350. — In titulo illud κατὰ Ἀρειανῶν deest in Regio, qui cum omnibus aliis tum editis tum mss. Ἀπολογητικὸς δεύτερος habet, sed perperam, cum nulla ante hanc apologia scripta sit, ut jam monuimus. Sed ideo vocatur secunda, quia post *Apolo-giam de fuga* in editis et in manuscriptis collocatur, quæ tamen non est ejus propria sedes, uti supra dictum est.

1. Ἐγὼ μὲν ἤμην μετὰ τὰς τοσαύτας ὑπὲρ ἡμῶν γενομένης ἀποδείξεις καταδέσθαι λοιπὸν τοὺς ἔθροους, καὶ μᾶλλον ἐκ τούτων καταγινώσκειν (64) ἑαυτῶν, ἐφ' οἷς καὶ τοὺς ἄλλους ἐσυκοφάντησαν· ἐπειδὴ δὲ οὐδ' οὕτω καταγινώσκοντες ἐρυθριῶσιν, ἀλλ' ὑπ' ἀναισθησίας ἔρπουσι ταῖς καταλαλιαῖς, νομίζοντες ἀνάδικα πάντα γίνεσθαι, οὐχ ἵνα χριθῶσι (φεύγουσι γάρ), ἀλλ' ἵν' ἡμᾶς καὶ τὰς ψυχὰς τῶν ἀκεραίων σκύλλωσιν, ἀναγκαῖον ἡγησάμην ὑμῖν ἀπολογηθῆσθαι, ἵνα μηκέτι μὲν αὐτῶν ἀνέχησθε (65) γογγυζόντων, καταγινώτε δὲ τῆς πονηρίας καὶ συκοφαντίας αὐτῶν. Ὑμῖν μὲν γὰρ τοῖς γνησίοις ἀπολογου-μαι· πρὸς δὲ τοὺς φιλονεικοῦντας παρρησιάζομαι τοῖς κατ' αὐτῶν ἐλέγχοις. Οὐκέτι γὰρ κρίσεως δεῖται τὰ κατ' ἡμᾶς· κέκριται γὰρ οὐχ ἅπαξ, οὐδὲ δεύτερον (66), ἀλλὰ καὶ πολλάκις· πρῶτον μὲν, ἐν τῇ ἡμετέρᾳ χώρᾳ συναγομένη ὑπὸ ἐπισκόπων ἐγγὺς ἑκατὸν· δεύτερον δὲ ἐν τῇ Ῥώμῃ, γραφάντος Εὐσεβίου, καὶ κληθέντων αὐτῶν τε καὶ ἡμῶν, καὶ συναχθέντων ἐπισκόπων, κάκει πλέον πεντήκοντα· καὶ τρίτον ἐν τῇ μεγάλῃ συνόδῳ τῇ ἐν Σαρδικῇ συναχθείσῃ κατὰ πρόσταξιν τῶν θεοφιλεστάτων βασιλέων Κωνσταντίου

(64) Vox καταγινώσκειν apud Athanasium, deprehendere, convincere, falsi arguere, imo damnare significat, sed pro condemnatione juridica vix apud eundem usuenit, sed prout damnare idem significat ac improbare.

(65) Reg. ἀνάσχησθε. Infra idem, τῆς συκοφαντίας.

(66) Reg. οὐ δεύτερον.

καὶ Κώνσταντος· ἐν ἧ καὶ οἱ καθ' ἡμῶν γενόμενοι καθηρέθησαν ὡς συκοφάνται, τοῖς τε κριθεῖσιν ὑπὲρ ἡμῶν συνεψηφίσαντο μὲν ἐπίσκοποι πλείους τριακοσίων (67), ἐξ ἐπαρχῶν Αἰγύπτου, Λιβύης, καὶ Πενταπόλεως, Παλαιστίνης, Ἀραβίας, Ἰσαυρίας, Κύπρου, Παμφυλίας, Λυκίας, Γαλατίας, Δακίας, Μυσίας, Θράκης, Δαρδανίας, Μακεδονίας, Ἠπείρων, Θεσσαλίας, Ἀχαΐας, Κρήτης, Δαλματίας, Σισκίας, Παννονίων, Νωρικοῦ, Ἰταλίας, Πικηνῶν, Τουσκίας, Καμπανίας, Καλαβρίας, Ἀπουλίας, Βρουττίας (68), Σικελίας, Ἀφρικῆς πάσης, Σαρδανίας, Σπανιῶν, Γαλλῶν, Βρετανιῶν. Ἐπεμαρτύρησαν δὲ τούτοις Οὐρσάκιος καὶ Οὐάλης, οἱ πρότερον μὲν διαβάλλοντες, ὕστερον δὲ μεταγνόντες· οὐ γὰρ μόνον ἀπεδέξαντο τὰ κριθέντα ὑπὲρ ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ (69) συκοφάντας ἑαυτοὺς τε καὶ τοὺς ἄλλους τοὺς καθ' ἡμῶν γενομένους ὠμολόγησαν. Οἱ γὰρ οὕτως μεταγνόντες καὶ οὕτως γράψαντες δῆλοι εἰσι καὶ τοὺς περὶ Εὐσέβιον ἐλέγχοντες, μετὰ γὰρ αὐτῶν κοινή τὴν καθ' ἡμῶν ἐμνησθήσαντο συσκευήν. Τὰ τοίνυν ὑπὸ τοσοῦτων (70) καὶ τηλικούτων ἐπισκόπων δοκιμασθέντα καὶ κριθέντα, ἀποδειχθέντα τε λευκῶς, περιττὸν εἶναι πάλιν ἀνακρίνεσθαι πᾶς ὁστισοῦν ὁμολογήσειεν, ἵνα μὴ, κἂν νῦν ἐξετασθῆ, πάλιν ἀνακριθῆ, καὶ αὖθις ἐξετασθῆ, καὶ οὕτως (71) εἰς ἀπέραντον τὰ τῶν περραζομένων γένηται

2. Ἦρκει μὲν γὰρ καὶ ἡ τῶν τοσοῦτων ἐπισκόπων ψῆφος δυσωπῆσαι τοὺς ἔτι κἂν προσποιεῖσθαι καθ' ἡμῶν βουλομένους· ὅτε δὲ καὶ ἔχθροὶ μαρτυροῦσιν ὑπὲρ ἡμῶν τε καὶ καθ' ἑαυτῶν, φάσκοντες τὰ καθ' ἡμῶν εἶναι συσκευη, τίς ἔτι λοιπὸν ἀμφιβάλλων οὐκ αἰσχύνεται; Τοῦ γὰρ νόμου κελεύοντος ἐπὶ στόματος δύο καὶ τριῶν μαρτύρων ἵστασθαι τὰς κρίσεις, ἰδοὺ τοσοῦτον πλῆθος ὑπὲρ ἡμῶν ἔστι μαρτύρων, ἔχον προσθήκην καὶ τὴν παρὰ τῶν ἐχθρῶν ἀποδείξιν· ὥστε καὶ τοὺς ὑπολειπομένους μηκέτι προσέγειν οἷς, ὡς ἠθέλησαν, ἐδίκασαν, ἀλλὰ βιάζεσθαι λοιπὸν, καὶ ἀντὶ τῶν εὐλόγων ἀδικεῖν τοὺς ἐλέγχοντας αὐτούς. Τοῦτο γὰρ αὐτοὺς μάλιστα λυπεῖ, ἐπειδή περ ἄπερ ἔκρυψαν αὐτοὶ πράξαντες, καὶ καθ' ἑαυτοὺς ἐν νεφέλῃ συνέθεντο, ταῦτα Οὐάλης (72) καὶ Οὐρσάκιος ἐξήγαγον, καὶ ἀπεκάλυψαν· καὶ ἴσασι ἀκριβῶς, ὡς ἡ τούτων μετάνοια κατακρίνει μὲν ἐκείνους, δικαιοὶ δὲ τοὺς ἀδικηθέντας παρ' αὐτῶν. Διὰ τοῦτο γοῦν καὶ ἐν τῇ κατὰ Σαρδικὴν συνόδῳ καθηρέθησαν, ὥσπερ ἔμπροσθεν εἶπον, καὶ εἰκότως γε· οὕτω γὰρ καὶ οἱ τότε Φαρισαῖοι, ἀπολογοῦμενοι ὑπὲρ τοῦ Παύλου, διήλεγγον τὴν ἑαυτῶν καὶ τῶν Ἰουδαίων κατ' αὐτοῦ γενομένην συνωμοσίαν· οὕτως ὁ μακάριος Δαβὶδ

(67) Ducenti octoginta quinque episcopi huic synodo subscripsisse dicuntur infra post subscriptiones Sardicenses, ubi res fusius expenditur. Paulo post, Ἀραβίας deerat in editis, sed legitur in Reg. Basil. et Felckm. 7 anon.

(68) Reg. Βριττίας. Paulo infra Reg. et Basil. ἐπεμαρτύρησαν, alii cum editis ἐμαρτύρησαν.

(69) In editis καὶ deest, nos ex Reg. supplementivus.

(70) Τὰ τοίνυν ὑπὸ τοσοῦτων. Sic Reg. et ita legit

A Tertio in magna synodo Sardice coacta, jussu religiosissimorum imperatorum Constantii et Constantis : ubi adversarii nostri quasi sycophantæ damnati depositique sunt. Iis vero quæ nostri gratia decreta fuerunt suffragati sunt plusquam trecenti episcopi, ex provinciis Ægypti, Libyæ, Pentapoleos, Palæstinæ, Arabiæ, Isauriæ, Cypri, Pamphylia, Lyciæ, Galatiæ, Daciæ, Mysiæ, Thraciæ, Dardaniæ, 98 Macedoniæ, Epirorum, Thessaliæ, Achaïæ, Cretæ, Dalmatiæ, Sisciæ, Pannoniarum, Norici, Italiæ, Piceni, Tuscis, Campaniæ, Calabriæ, Apuliæ, Bruttia, Sicilia, totius Africæ, Sardinia, Hispaniarum, Galliarum, Britanniarum. Horum sententiam testimonio suo comprobant Ursacius et Valens, qui antea quidem me calumniati fuerant, sed postea resipuerunt. Non solum enim quæ pro nobis decreta fuerant approbant ; sed etiam se cæterosque qui nobis adversarii fuerant sycophantas fuisse confessi sunt. Nam ii quos ita factorum pœnituit, et qui eo modo scripsere, Eusebium cum suis aperte arguunt, quibuscum conspirationem contra nos moliti fuerant. Quæ igitur a tot talibusque episcopis explorata, decreta ac liquido declarata sunt, supervacaneum esse in iudicium revocare nemo non fatebitur ; ne si nunc quoque examinetur, rursum postea iudicetur, ac res denuo in disquisitionem vocetur, et sic in infinitum inaniter inquirere procedatur.

2. Sat quidem essent tot episcoporum suffragia, ad confundendos eos qui etiamnum aliquid contra nos comminisci exoptant. Ubi vero ipsi adversarii pro nobis et contra seipsos testimonium ferunt, fatenturque quæ contra nos delata sunt esse conspirationem, quis postea hac de re vel ambigere non erubuerit? Lege enim iubente in ore duorum vel trium testium judicia constituenda esse, eccelsa testium pro nobis adest multitudo, cui ipsa inimicorum declaratio additamento est ; ita ut reliqui ex adversariis nihil ultra attendant iis quæ ipsimet pro libidine iudicaverunt, sed eodem compellantur ut, vice consentaneorum rationum, eos qui se convincunt injuriis afficiant. Illud enim ipsa maxime molestum est, quod quæ a se clam gesta et in angulo structa sunt, hæc Valens et Ursacius D palam fecerint ac revelarint : et apprime norunt se quidem illorum pœnitentia damnari, eos autem qui a se injuria affecti fuerant innoxios declarari. Idcirco in Sardicensi synodo depositi sunt, uti superior dixi, et jure quidem : nam sic olim Pharisei, dum Paulum defenderent, suam Judæorumque adversus illum conjurationem patefecerunt. Ita bea-

Nan. Basil. τὰ νῦν ὑπὸ τοσοῦτων. Editi vero τὰ νῦν περὶ τοσοῦτων. Quæ lectio τὰ νῦν, si genuina esset, novum argumentum suppeditaret ad probandum hanc Apologiam paulo post Sardicensem synodum fuisse scriptam, sed magis arridet Regii lectio.

(71) Ἐξετασθῆ, καὶ οὕτως. Hæc quæ in editis deerant ex mss. Reg. et Basil. mutuati sumus. In Basil. legitur αὖθις pro οὕτως.

(72) Reg. Βάλης.

tum David injuste persecutionem passum esse palam fuit, ubi ipse persecutor veritatem his verbis confessus est: *Peccarī, fili mi David*⁶⁷. Sic et isii ab ipsa veritate devicti, veniam rogant, ac rescriptum hac de re Julio Romæ episcopo tradiderunt. Scripserunt autem et nobis postulantes ut pacem nobiscum haberent, qui tot tantaque de nobis per- vulgarant. Et quidem fortassis jam erubescunt; quia quos de medio tollere studuerant, hos Domini gratia superstites cernunt. Arium autem ejusque hæresim anathemate damnarunt, id consequenter agentes: cum enim scirent, ob nullam aliam causam nobis Eusebium cum suis insidias paravisse, quam ob suam impietatem; cum tandem statuissent calumniam adversum nos structam confiteri, statim Christo inimicam hæresim, cujus gratia ficta nobis crimina imposuerant, abnegarunt. Quæ autem ab episcopis pro nobis in diversis synodis scripta sunt; et primo quæ ab Ægyptiis, hæc sunt:

99 SANCTA SYNODUS

Alexandriæ congregata ex Ægypto, Thebaide, Libya et Pentapoli, omnibus ubique Ecclesiæ catholicæ episcopis, dilectis ac desideratissimis fratribus in Domino, salutem.

3. Poteramus quidem, dilecti fratres, etiam statim ab initio conflatae in Athanasium comministrum nostrum conspirationis, aut post ejus Alexandriam ingressum, crimina diluere quæ Eusebiani in illum malitiose confinxerant, ac cum illis de calamitatibus quas ipsi intulerant expostulare, necnon calumnias omnes adversus eum structas patefacere. Sed quia tunc temporis id negotia non permittebant, ut vos ipsi scitis: nunc vero post reditum Athanasii episcopi existimamus illos de tam apertis suis injustitiis pudore suffundi ac erubescere, idcirco silendum rati sumus. Cum vero post tantas viri calamitates, post ejus in Gallias profec- tionem, post vitam, relicta patria, apud extraneos ac peregre actam; postquam ob ipsorum calumnias vix mortem effugisset, nisi humanum nactus fuisset imperatorem; quibus sane inimicus quilibet quantumvis crudelissimus exsatiatus esset; illi tamen non erubescant, sed rursus in Ecclesiam et in Athanasium sæviant, ac illius liberationem ægre ferentes, atrociora denuo moliantur: promptique sint ad illum accusandum, nec timeant illud quod in sacris litteris scriptum est: *Testis falsus non erit impunitus*⁶⁸, et, *Os quod mentitur, occidit animam*⁶⁹; ideo silere ultra nequimus, admiramurque illorum malignitatem, ac insatiabilem in calumniis struendis contentionem. Ecce enim nullatenus cessant denuo

⁶⁷ I Reg. xxvi, 21. ⁶⁸ Prov. xix, 5. ⁶⁹ Sap. i, 11.

(73) Erasmus cum hujus *Apologiæ* initium huc usque vertisset, hæc ait: *Sequebantur hic diversæ diversorum epistolæ, episcoporum, synodorum et principum, de actis adversus Athanasium, quas quoniam et multæ erant et prolizæ, quædam etiam supposititiæ, piguit vertere.* Hinc cernas quam oscitanter ista pertractavit vir alioqui eruditissimus, qui

ἠδεδίχθη μάτην διωκόμενος, ὅπνικα ὁ διώκων ἠμολόγησε λέγων· Ἰμάρτων· τέκνον Δαβίδ· οὕτω καὶ οὗτοι νικηθέντες ὑπὸ τῆς ἀληθείας ἤξλωσαν, καὶ γράψαντες ἐπιθεδύσασιν Ἰουλίῳ τῷ ἐπισκόπῳ Ῥώμης. Ἐγράψαν δὲ καὶ ἡμῖν ἀξιούντες ἔχειν τὴν πρὸς ἡμᾶς εἰρήνην, οἱ τοσαῦτα θρυλλήσαντες· καὶ τάχα καὶ νῦν ἐρρυθριῶντες διότι οὐδὲ ἐζήτησαν ἀνελεῖν, τοῦτους τῇ χάριτι τοῦ Κυρίου ζῶντας ὁρῶσι. Καὶ Ἄρειον δὲ καὶ τὴν αἵρεσιν ἀνεθεμάτισαν, ἀκολούθως τοῦτο ποιοῦντες· εἰδότες γὰρ, ὡς δι' οὐδὲν ἕτερον οἱ περὶ Εὐσέβιον ἡμῖν ἐπεβούλευον ἢ διὰ τὴν ἰδίαν ἐαυτῶν ἀσέβειαν· ἅπας κρίναντες ὁμολογῆσαι τὴν καθ' ἡμῶν συκοφαντίαν, εὐθύς ἠρνήσαντο καὶ τὴν Χριστομάχον αἵρεσιν, δι' ἣν καὶ τὰ καθ' ἡμῶν ὑπεκρίναντο. Τὰ μὲν οὖν γραφέντα παρὰ τῶν ἐπισκόπων ὑπὲρ ἡμῶν κατὰ διαφόρους συνόδους, καὶ πρῶτα τὰ τῶν Αἰγυπτίων, ἔστι τάδε (73).

Η ΑΓΙΑ ΣΥΝΟΔΟΣ

Ἡ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ συναχθεῖσα ἀπὸ τε τῆς Αἰγύπτου, καὶ τῆς Θεβαίδος, καὶ Λιβύης, καὶ Πενταπόλειως, τοῖς ἀπανταχοῦ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας ἐπισκόποις, ἀγαπητοῖς καὶ ποθεινοτάτοις ἀδελφοῖς ἐν Κυρίῳ, χαίρειν (74).

3. Ἰδυνάμεθα μὲν, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν ἅμα τῷ συσκευασθῆναι τὸν συλλειτουργῶν ἡμῶν Ἀθανάσιον, ἢ καὶ μετὰ τὸ εἰσελθεῖν αὐτὸν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἀπολογησασθαι περὶ ὧν συνεσκευάσαντο αὐτῷ οἱ περὶ Εὐσέβιον, καὶ αἰτιάσασθαι περὶ ὧν πέπονθε παρ' αὐτῶν, καὶ δεῖξαι πάσας τὰς γεγενημένας (75) κατ' αὐτοῦ συκοφαντίας. Ἐπειδὴ δὲ τότε μὲν οὐκ ἐπέτρεπε τὰ πράγματα, ὡς ἴστε καὶ ὑμεῖς· νῦν δὲ νομίζομεν μετὰ τὴν ἐπάνοδον Ἀθανασίου τοῦ ἐπισκόπου δυσαπεισθαι, καὶ ἐρρυθρίαν αὐτοῦ ἐπὶ οὕτω φανεροῖς αὐτῶν ἀδικήμασι, τοῦτου ἕνεκεν σιγᾶν ἑαυτοῦς ἐπέισαμεν. Ἐπεὶ δὲ μετὰ (76) τὸ παθεῖν τοσαῦτα τὸν ἄνδρα, μετὰ τὴν εἰς Γαλλίαν ἀποδημίαν, μετὰ τὴν ἐπὶ ξένης ἀντὶ τῆς οἰκείας καὶ πορθρώσας διατριβῆν, μετὰ τὸ ὀλίγου δεῖν αὐτὸν ἀποθανεῖν ἐκ τῶν διαβολῶν αὐτῶν, εἰ μὴ βασιλέως ἔτυχε φιλανθρώπου, ἐφ' οἷς ἂν καὶ πᾶς ἐχθρὸς ἐχορέσθη κἄν τὴν θυμὸν ὠμότατος, οὐκ ἐρρυθρίωσιν, ἀλλὰ πάλιν ἐπινεανεύονται κατὰ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἀνδρός (77), καὶ πρὸς τὴν ἀφῆσιν ἀγανακτοῦντες αὐτοῦ, χεῖροσιν ἐπιτολμῶσι δευτέροις· καὶ κατηγοροῦσι μὲν εὐχερῶς, οὐ φοβοῦνται δὲ τὸ ἐν ταῖς ἀγίαις Γραφαῖς γεγραμμένον· *Μάρτυς ψευδῆς οὐκ ἀτιμώρητος ἔσται, καὶ στόμα καταψευδόμενον ἀναρπεῖ ψυχὴν*· διὰ τοι τοῦτο οὐκέτι μὲν δυνάμεθα σιγᾶν, θαυμάζομεν δὲ τὴν πονηρίαν αὐτῶν καὶ τὴν ἀκόρεστον ἐπὶ συσκευαῖς φιλονεικίαν. Ἴδου γὰρ οὐ

egregia hæc et nunquam sat æstimanda monumenta eo usque neglexerit.

(74) Scripta anno 340.

(75) Sic Reg. et Basil. Editi vero, γεγενημένας.

(76) Reg., τότε δὲ μετὰ, perperam.

(77) Sic Reg. et Basil. Editi autem, τοῦ Ἀθανασίου.

παύονται πάλιν βασιλικὰς ἀκοὰς κινεῦντες καθ' ἡμῶν, οὐ παύονται γράφοντες ὀλέθρου γράμματα, πρὸς ἀναίρεσιν ἐπισκόπου τοῦ τῆς ἀσεβείας αὐτῶν ἐχθροῦ. Πάλιν γὰρ ἔγραψαν τοῖς βασιλεῦσι κατ' αὐτοῦ, πάλιν αὐτὸν συσκευάσασθαι βούλονται, σφαγὰς αἰτιώμενοι μὴ γενομένας· πάλιν αὐτὸν φονεῦσαι βούλονται (78), φόνους αἰτιώμενοι μὴ γενομένους· καὶ τότε γὰρ ἂν ἐφόνευσαν διαβάλλοντες, εἰ μὴ φιλανθρωποῦ βασιλέως ἐτύχομεν· πάλιν αὐτὸν, ἵνα τὸ ἔλαττον εἴπωμεν, ἐπ' ἐξοριστίαν (79) ἀπελθεῖν ἐπειγόνται, συμφορὰς ἐξοριστῶν ὡς παρ' αὐτοῦ γενομένων προσποιούμενοι θρηνεῖν. Καὶ θρηνοῦσι μὲν παρ' ἡμῖν τὰ μὴ γενομένα, οὐκ ἀρκοῦνται δὲ τοῖς γενομένοις κατ' αὐτοῦ· ἀλλὰ καὶ δευτέρα καὶ χεῖρονα (80) προσάψαι βούλονται, οὕτως εἰσι πρῶτοι καὶ φιλάνθρωποι, καὶ τὸν τρόπον ἐπιεικέως· μᾶλλον δὲ (εἰρήσεται γὰρ τάλῃ) πονηροὶ καὶ πικροὶ, καὶ ἐκ φόβων καὶ ἀπειλῶν, ἢ ἐξ εὐσεβείας καὶ ἐπιεικείας, ἃ τοῖς ἐπισκόποις πρέπει, τιμώμενοι. Οἷα γὰρ μὴδὲ τῶν ἔξω τις φιλοπραγμῶνων φθέγγεται, τοιαῦτα ῥήματα καταχέει τεταλμηχασίαν, ὣν πρὸς τοὺς βασιλέας ἔγραψαν. Καὶ τοσοῦτων φόνων καὶ σφαγῶν κατηγορήσαν οὐκ ἐπιηγέμενος, οὐκ ἐπ' ἄλλου τινὸς μείζονος, ἀλλ' ἐπὶ τῶν Αὐγούστων τῶν τριῶν· οὐδὲ πρὸς τὰ διαστήματα τῶν ὁδῶν ἀποκνήσαντες, μόνον ἵνα πάντα μείζονα δικαστήρια τῆς κατηγορίας αὐτῶν ἐμπλησθῇ. Κατηγορία γὰρ ἀληθῶς, ἀγαπητοί, τὰ παρ' αὐτῶν γενομένα, καὶ πασῶν ἀνωτάτω κατηγορία· ὅπου γε καὶ πάντων τῶν ἀνθρωπίνων ἀνωτάτω τὰ δικαστήρια. Τί γὰρ ἄλλο τέλος τῆς ἐπὶ τούτοις ἐξετάσεως, ἢ θάνατος ἐκ βασιλικῆς κινήσεως ἐπαγόμενος;

4. Οὐκοῦν οὐ τὰ παρὰ Ἀθανασίου, ἀλλὰ τὰ παρ' αὐτῶν γινόμενα, θρήνοι καὶ οἰμωγῆς ἄξια. Οὐκοῦν αὐτοὺς μᾶλλον ἂν τις δικαίως θρηνησείεν· ἐπὶ τούτοις γὰρ ὀδυρεσθαι χρὴ· ἐπεὶ καὶ γέγραπται· *Μὴ κλαίετε τὸν τεθνηκότα, μήτε θρηνεῖτε αὐτόν· κλαύσατε κλαυθμῶ τὸν ἐκπορευόμενον, ὅτι οὐκ ἐπιστρέψει ἔτι*. Πᾶσα γὰρ αὐτῶν ἢ ἐπιστολὴ οὐδὲν ἄλλο ἢ πρὸς θάνατον ὄρα· καὶ φονεύειν ἐπιχειροῦσιν, ἐὰν συγχωρῶνται, καὶ ποιεῖν ἐξοριστούς. Συνεχωρήθησαν γὰρ, τοῦ θεοφιλεστάτου πατρὸς τῶν βασιλέων, ἀντὶ θανάτου, τῇ μεταθέσει τοῦ τόπου τὸν θυμὸν αὐτῶν ἐκπλήσαντος. Ταῦτα γὰρ (81) ὅτι μὴδὲ ψιλῶν Χριστιανῶν ἔργα, σπανίως δὲ καὶ ἐθνικῶν, μήτι γε ἐπισκόπων, δοκούντων καὶ τοὺς ἄλλους τὰ δίκαια διδάσκειν, συνορᾶν ὑμῶν τὴν ἐν Χριστῷ συνειδησιν ἡγούμεθα· πῶς γὰρ οἱ τοὺς ἄλλους κωλύοντες κατηγορεῖν, αὐτοὶ κατηγοροὶ καὶ μέχρι βασιλέων γίνονται; πῶς οἱ συμφορὰς ἐλεεῖν διδάσκοντες, οὐδὲ μετὰ τὴν (82) ἐξοριστίαν ἡμῶν ἡσυχάζουσι; Κοινὸς γὰρ γέγονεν ἡμῶν τῶν ἐπισκόπων ὁμολογουμένως ἐξορισμὸς· καὶ πάντες ἑαυτοὺς ἐξοριστούς εἶχομεν, καὶ νῦν ὡς σὺν Ἀθανασίῳ ταῖς πατρῴσις ἀποδοθέντας, πάλιν

⁷⁸ Jerem. xii, 10.

(78) Reg., βουλευόνται. Editi, βούλονται.

(79) Sic Reg. et Basil. Editi vero, ἐπ' ἐξορίαν.

(80) In Reg. καὶ deest ante χεῖρονα.

A imperatoris aures adversum nos exasperare, nec desinunt sanguinarias litteras scribere, ut episcopum impietatis suæ inimicum de medio tollant. Nam rursus litteras adversus illum ad imperatores misere, rursus in illum conspirare volunt, homicidia ei obijcientes nunquam perpetrata; rursus illum occidere satagunt, credes illi imputantes, quæ nunquam factæ sunt. Tunc enim illum calumniis suis interfecissent, nisi humanum imperatorem nacti fuissetus: rursus illum, ut quod minus est referamus, in exsilium agere student, exsulum calamitates, quasi ipse earum auctor esset, se deflere simulantes. Et ea quidem deplorant quæ a nobis nunquam patrata sunt: nec tamen ipsis satis sunt, quas viro intulere calamitates; sed nova et atrociora iis addere exoptant, eoque mansueti sunt, humani et æquis moribus: imo potius, ut vere dicatur, improbi et immanes, qui terroribus et minis, magis quam pietate et æquitate, quæ episcopos decent, student honorari. Talia quippe verba in suis ad imperatores epistolis effari ausi sunt, qualia ne exterorum quispiam litigator locutus fuerit. Et tot cædium homicidiorumque eum accusarunt, non apud præsidem, nec apud aliquem illo superiorem; sed apud tres Augustos. Nec illos deterruere viarum longiitudines, eo solum ut omnia majora tribunalia criminacionibus suis implerent. Criminaciones enim revera sunt, dilecti nostri, quæ ipsi proferunt: imo gravissima omnium criminatio: quippe omnium humanorum suprema sunt illa tribunalia; quorsum enim ejusmodi disquisitiones, nisi ut quis a commoto imperatore morte mulctetur?

100 4. Itaque non Athanasii, sed illorum facta luctu ac gemitu digna sunt. Quapropter illos potius jure quis deplorarit; ipsos quippe deflere convenit, cum scriptum sit: *Nolite flere mortuum, neque lugeatis eum; sed plangite eum qui egreditur, quia non revertetur ultra*⁷⁸. Tota enim illorum epistola nihil aliud quam necem spectat; ac si liceat, interficere, aut saltem exsules facere conantur, quod et a religiosissimo imperatorum patre impetrarunt, qui pro nece quam postulabant, ejus exsilio eorum iram satiavit. Hæc vel simpliciter Christianorum non esse, raro gentilium, nedum episcoporum, quibus incumbit justitiam alios edocere; vestram in Christo conscientiam perspicere arbitramur. Quomodo enim qui alios ab obrectando deterrent, ipsi obrectatores, etiam apud imperatores sese exhibeant? quomodo enim qui alienarum calamitatum misereri docent, ne post nostrum quidem exsilium quiescunt? Nam commune omnium nostrum episcoporum plane fuit exsilium: nosque universos quasi exsules reputavimus, et nunc nos cum Athanasio quasi patriæ restitutos arbitramur; ac loco priorum lacrymarum

(81) Reg., οὖν pro γάρ

(82) *Μετὰ τὴν*. Sic Reg. et Basil. et ita legendum, non ut editi κατὰ τὴν.

gemituumque quibus eum prosequeremur, magnam animi lætitiā gratiamque accepimus, quam Dominus conservavit, nec sinat eam ab Eusebianis everti. Ac licet quidem vera fuissent quæ illi obicere crimina, illud tamen culpa non vacaret, quod contra Christianorum statuta, etiam post exilii ærumnas, rursus eundem aggressi, illum de cædibus, homicidiis aliisque criminibus accusent, et hæc ad imperatorias aures adversus episcopos obloquentur. Jam cum nihil nisi mendacia, nihil nisi calumnias afferant, nec quidquam veri vel ore proferant, vel scripto tradant, quoniam maliitæ illi devenere? aut quales illos esse existimatis? Ipsas itaque res modo aggrediamur, ipsorumque calumniis jamjam objectis, occurramus. Hinc enim evincetur priora quæ illi in synodo et in judicio jactitarunt, nec recte gesta, nec vere dicta fuisse, et in his quoque quæ nunc obijciunt, mendacii convincentur.

5. Pudet nos certe ad hanc defensionem adducios esse: verum, quia temerarii nostri obrectatores ad omnia sese ingerunt; et post Athanasii reditum, cædes et homicidia facta esse insimulant, rogamus ut nostram apologiam, longiusculam licet, nam ita exigunt negotia, patienter audiat. Cædes nulla nec ab Athanasio, nec Athanasii causa perpetrata est (quandoquidem nos ad hanc turpem apologiam, uti supra diximus, accusatores impellunt); cædes vero et vincula ab ecclesiis nostris sunt aliena. Carnifici nullum Athanasius tradidit: et carcer, quantum in ipso fuit, nunquam commotus est. Sacrarum nostra, ut semper fuere, sic in præsentī pura sunt, solo Christi sanguine ejusque cultu ornata. Nullus presbyter, vel diaconus ab Athanasio interfectus est: nec cædem vir ille perpetravit, nec exilio quemquam multavit. Sed utinam illi nihil hujusmodi adversus eum perpetrassent, nec eum coegissent ad talia experiunda. Nullus enim hic ejus causa exsulavit, præter ipsum Athanasium Alexandriæ episcopum qui ab illis pulsus est, quem patriæ restitutum iisdem imo gravioribus criminibus implicare conantur, dum ad omnia vana et mortifera verba linguam suam concitant. Nam en illi deinceps judicium acta ascribunt: et cum in epistola sua palam fateantur præfectum Ægypti contra quosdam

101 sententiam tulisse, nihil tamen erubescunt easdem sententias Athanasio imputare: tametsi cum hæc agerentur, nondum ille Alexandriam ingressus esset, sed adhuc ab exilio revertens, in Syria esset, si tamen opus sit longinquam peregrinationem pro defensione afferre, ut ne quis eorum rationes reddere debeat, quæ vel dux, vel præfectus Ægypti perpetrarint. Nam licet Alexandriæ fuisset Athanasius, quid ad eum, quæso, præfecti

ἀντὶ τῶν προτέρων ὀδυρμῶν ἐπ' αὐτῶ καὶ θρήνων μεγίστην (83) εὐθυμίαν ἀπολαβόντας καὶ χάριν, ἣν ὁ Κύριος διαφυλάξει, καὶ ἀνατρέψαι τοῖς περὶ Εὐσέθιον μὴ ἐπιτρέψῃ. Ταῦτα μὲν, εἰ καὶ ἀληθῆ ἦν ἡ κατηγοροῦν αὐτὸν, ἦν τινα κατηγορήματα, ὅτι παρὰ τὸ πρόσταγμα τοῦ Χριστιανισμοῦ, καὶ μετὰ τὸν τοῦ (84) πειρασμοῦ ἐξορισμὸν ἐπεμβαίνοντες πάλιν, φόνων καὶ σφαγῶν καὶ ἄλλων ἐγκλημάτων κατηγοροῦσι, καὶ βασιλικαῖς ἀκοαῖς ταῦτα κατὰ τῶν ἐπισκόπων ἐπηχοῦσιν. Ὅτε δὲ πάντα ψεύδονται, καὶ πάντα συκοφαντοῦσι, καὶ μὴ πρόσεστιν αὐτῶν ἀληθεια τοῖς τόμοις, μηδὲ τίς γράμμασι, ποσαπλοῦν τὸ κακὸν παρ' αὐτοῖς; Ἡ ποταποῦς εἶναι τοὺς ἀνθρώπους ὑπολαμβάνετε; Ἡδὲ τοίνυν ἐπ' αὐτὰ (85) χωρήσωμεν, καὶ πρὸς τὰς κατηγορίας αὐτῶν τὰς νῦν γινομένας ἀπαντήσωμεν. Καὶ γὰρ ἀπὸ τούτων οὐδὲ τὰ πρότερα παρ' αὐτῶν ἐπὶ συνόδῳ καὶ κρίσει θρυλούμενα, καλῶς πεπραγμένα, μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἀληθῆ λεγόμενα ἐλεγχθήσεται, καὶ πάλιν ἐπὶ τούτοις καταγνωσθήσονται.

5. Δυσωπούμεθα μὲν οὖν περὶ τοιούτων ἀπολογούμενοι· πλὴν ἐπειδή περὶ πάντα ἑαυτοῦς οἱ προπετεῖς ἐπάγουσι κατήγοροι, καὶ μετὰ τὴν εἰσοδὸν Ἀθανασίου φόνους καὶ σφαγὰς αἰτιῶνται γεγενῆσθαι, παρακαλοῦμεν ἀνασχέσθαι τῆς ἀπολογίας, καὶ διὰ πλειόνων ἢ τὰ γὰρ πράγματα ἀναγκάζει. Φόνος μὲν οὐτε παρὰ Ἀθανασίου γέγονεν, οὐτε δι' αὐτὸν, ἐπειδὴ καὶ εἰς ταύτην ἡμῶς τὴν ἄδοξον ἀπολογίαν, ὡς προείπομεν, ἐμβιβάζουσιν οἱ κατήγοροι· σφαγὰ δὲ καὶ δεσμοὶ τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν ἀλλότρια· δημίῳ παραδέδωκεν Ἀθανάσιος οὐδένα· καὶ τὸ δεσμωτήριον, ὅσον ἐπ' αὐτῶ, οὐδεπώποτε ἐνοχληθὲν παρ' αὐτοῦ. Τὰ παρ' ἡμῶν ἱερατεία, ὡς περὶ ἀεὶ, καὶ νῦν καθαρὰ, μόνῳ σεμνυόμενα τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῆ εἰς αὐτὸν εὐσεβείᾳ. Οὐ πρῶτον, οὐ διάκονος ἀνῆρέθη παρὰ Ἀθανασίου, οὐ φόνος, οὐκ ἐξοριστὴν ἔδρασαν ὁ ἄνθρωπος. Ἄλλ' εἴθε μὴδὲ ἐκεῖνοι κατ' αὐτοῦ τοῦτ' ἔδρασαν ἀληθεῖα τὴν πείραν ἐπαγαγόντες. Οὐδεὶς γὰρ ἐξόριστος ἐνταῦθα γέγονε δι' αὐτὸν, πλὴν αὐτοῦ τοῦ ἐπισκόπου Ἀθανασίου (86) τῆς Ἀλεξανδρείας παρ' αὐτῶν, ὃν ἀφθέντα, καὶ πάλιν τοῖς αὐτοῖς ἢ καὶ χειροσὶ περιβάλλει ἐπιζητοῦσι, πάντα πρὸς ψεῦδῃ καὶ θανατηφόρα ῥήματα τὴν γλώτταν ἑαυτῶν ὀτρύνοντες. Ἴδού γὰρ λοιπὸν καὶ τὰς τῶν δικαστῶν πράξεις ἐπ' αὐτὸν μεταφέρουσι· καὶ τὸν μὲν ἔπαρχον τῆς Αἰγύπτου φανερώως ὁμολογοῦσιν ἐν τῇ ἐπιστολῇ κατὰ τινῶν ἀποπεφάνθαι· πάλιν δὲ οὐ δυσωποῦνται καὶ ταύτας τὰς ἀποφάσεις Ἀθανασίῳ προσάπτοντες· καὶ ταῦτα μηδέπω τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπιβάντι, ἀλλ' ἐτι τῆς ὁδοῦ τῆς ἀπὸ τῆς ἐξοριστίας ἐχομένῳ, καὶ κατὰ τὴν Συρίαν ὄντι· εἴ γε δεῖ καὶ μακρὰν ἀποδημίαν εἰς ἀπολογίαν φέρειν, ὑπὲρ τοῦ μηδὲ ὑπεύθυνον εἶναι τινα, οἷς ἐὰν ἡγεμῶν ἢ ἐπαρχος Αἰγύπτου πράξῃ. Εἰ γὰρ καὶ ἐπὶ τῆς Ἀλεξανδρείας ἦν, τί πρὸς Ἀθανάσιον αἰ τοῦ ἐπαρ-

(83) Ita Reg. Editi vero, καὶ θρήνων ἐπ' αὐτῶ μεγίστην.

(84) Τοῦ δεστ in editis, sed in Reg. et Basil. legitur

(85) Sic Reg. et Basil. Editi vero ἐπ' αὐτὰ.

(86) Τῆς Ἀλεξ. Reg. τῆς in editis desideratur. Paulo infra idem Reg. ζητοῦσι, ubi editi ἐπαξήτοῦσι.

χου (87) πράξεις; Ἄλλ' ὅμως οὐδὲ ἐπεδήμει τοῖς τόποις· καὶ τὰ πραχθέντα οὐ διὰ προφάσεις ἐκκλησιαστικὰς πέπρακται παρὰ τὸ ἐπάργου τῆς Αἰγύπτου, ἀλλὰ διὰ τινὰς ἄς, ἐκ τῶν ὑπομνημάτων εἰσεσθε (88)· ἄπερ, μετὰ τὸ γυνῶναι τὰ παρὰ τούτων γραφέντα, πολυπραγμονήσαντες ἀπεστείλαμεν ὑμῖν. Οὐκοῦν ὅτε καὶ νῦν τὰ μὴ γενόμενα μήτε παρ' αὐτοῦ μήτε δι' αὐτὸν βῶσιν ὡς γενόμενα, καὶ τοσοῦτοις μαρτυροῦσιν ὡς πληροφορηθέντες κακοῖς, εἰπάτωσαν ἐκ ποίας συνόδου καὶ ταῦτα ἔγνωσαν; ἐκ ποίων ἀποδείξουσιν; ἐκ ποίας κρίσεως; Εἰ δὲ μηδὲν ἔχοντες τοιοῦτον ἀπλῶς διαδεδαιούνται, καὶ τὰ πρότερα πῶς γέγονεν, ἢ πῶς λέγουσιν, ὑμῖν κατελείπομεν σκοπεῖν. Οὐδὲν γὰρ ἄλλο ἐστὶν ἢ συκοφαντία καὶ ἔχθρῶν ἐπιβουλή, καὶ θυμὸς ἄσχετα φρονῶν, καὶ κατὰ τῆς εὐσεβείας ἡ ὑπὲρ τῶν Ἀρειομανιτῶν ἀσεβεία λυτῶσα, ἵν' ἐκποδῶν μὲν οἱ ὀρθόδοξοι γίνωνται, μετ' ἀδείας δὲ λοιπῶν, ἃ βούλονται, κηρύττωσιν (89) οἱ προστάται τῆς ἀσεβείας. Καὶ γὰρ οὕτως ἔχει.

6. Ἀρείου τοῦ ἀσεβήσαντος, ἀφ' οὗ καὶ ἡ Ἀρειομανιτῶν δι' αὐτὸν αἵρεσις κέκληται, τῆς Ἐκκλησίας ἐκκληθέντος ὑπὸ τοῦ μακαρίτου ἐπισκόπου Ἀλεξάνδρου, οἱ περὶ Εὐσέβιον μαθητὰ τῆς ἀσεβείας αὐτοῦ καὶ κοινῶνι τυγχάνοντες, ἑαυτοὺς ἐκθεδῆσθαι νομίζοντες, ἔγραπον πολλὰ παρακαλοῦντες Ἀλέξανδρον τὸν ἐπίσκοπον μὴ ἀφεῖναι τὸν αἰρετικὸν Ἀρείον ἔξω τῆς Ἐκκλησίας. Ἀλεξάνδρου δὲ, διὰ τὴν εἰς Χριστὸν εὐσεβείαν μὴ δεχομένου τὸν ἀσεβῆ, εἰς Ἀθανάσιον τότε διάκονον ὄντα ἐλυποῦντο· ἐπειδὴ τὰ πλεῖστα συνόντα Ἀλεξάνδρῳ τῷ ἐπισκόπῳ, πολυπραγμονοῦντες αὐτὸν ἤκουον, καὶ τιμώμενον παρ' αὐτοῦ. Πείραν δὲ αὐτοῦ καὶ τῆς εὐσεβείας τῆς εἰς Χριστὸν λαβόντες ἐκ τῆς συνόδου τῆς κατὰ Νίκαιαν (90) συγκροτηθείσης, ἐν οἷς ἐπαρρησιάζετο κατὰ τῆς ἀσεβείας τῶν Ἀρειομανιτῶν, μειζῶνως τὸ μίσος ἠξέσαν. Ὡς δὲ ἐπὶ τὴν ἐπισκοπὴν αὐτὸν ὁ θεὸς ἤγαγε, τὴν ἐκ παλαιῶν προφορὰν αὐτοῖς κακίαν ἀναζωπυρήσαντες, καὶ φοβούμενοι τὴν ὀρθοδοξίαν αὐτοῦ, καὶ τὴν κατὰ τῆς ἀσεβείας παράστασιν, Εὐσέβιος δὲ πλεῖον καὶ ἀπὸ (91) τῆς συνειδήσεως ὧν οἶδε πλεττόμενος, πάντα τρόπον ἐπεβούλευον καὶ συνεσκευάζοντο τῷ ἀνδρὶ. Ἐκίνουν βασιλεῖα κατ' αὐτοῦ, συνόδους ἠπέλουν πολλάκις· καὶ τέλος ἐν Τύρῳ συνῆλθον, καὶ μέχρι νῦν οὐκ ἀφίστανται κατ' αὐτοῦ γράφοντες, καὶ οὕτως εἰσὶν ἀπαράτητοι, ὡς καὶ τὴν κατάστασιν τῆς ἐπισκοπῆς αὐτοῦ μέμφεσθαι (92), πανταχοῦ δεικνύοντες ἑαυτοὺς ἔχθρους, καὶ μισοῦντας τὸν ἄνδρα, καὶ ψευδῆ λέγοντες, μόνον ἵνα ἐκπαυλίωσιν αὐτὸν ἐν ταῖς ψευδολογίαις. Ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτῶν τούτων ὧν ψεύδονται, τὰ πρότερα διελέγχουσι ψευδῆ καὶ συσκευῆς μεστὰ. Μετὰ γὰρ τὴν τελευτήν, φασὶν (93), Ἀλεξάνδρου τοῦ ἐπισκόπου, ὀλίγων τινῶν Ἀθανασίου μήτην κοιουμένων, ἐξ ἧ' ἐπὶ τὰ ἐπισκόπων λάθρα

A gesta? Attamen in his locis non debebat: neque res ecclesiasticæ occasionem dederunt iis quæ ab Ægypti præfecto acta sunt; sed aliæ quædam quas ediscet is ex monumentis, quæ nos, cognitis eorum scriptis, diligenter perquisita ad vos misimus. Cum igitur, quæ nec eo auctore, nec ejus causa gesta sunt, quasi gesta proclamant; et cum, ac si de tot tantisque malis certiores facti essent, testimonium ferant, dicant a quam synodo hæc didicere? ex quibusnam argumentis? ex quonam judicio? Quod si nihil ejusmodi habentes, hoc temere affirmant; certe priora quomodo gesta sint, aut cur sic loquantur, vobis sane considerandum relinquimus. Nihil enim aliud est quam calumnia, et inimicorum insidiæ, animusque intoleranda sentiens, ac impietas contra pietatem pro Ariomanitis furens; ut Orthodoxi quidem de medio tollantur, impietatis vero patroni, quod libuerit cum securitate prædicent. Etenim res ita se habet.

6. Cum Arius impietatis auctor, a quo Ariomanitarum hæresis nuncupata est, ab Ecclesia ejectus fuisset a beatæ memoriæ Alexandro episcopo, Eusebius cum suis qui ejus impietatis discipuli et participes erant, se ejectos fuisse arbitantes, multa scripsere, quibus Alexandrum episcopum rogarent, ne hæreticum Arium extra Ecclesiam relinqueret. Alexandro autem, ob suam in Christum pietatem, impium illum non recipiente, Athanasio tunc diacono succensebant: quod curiose sciscitantes ipsum frequentissime cum Alexandro versari, et ab ipso in pretio haberi audivissent. Cum autem ex iis quæ in synodo Nicæna contra Ariomanitarum impietatem confiderent locutus est, ejus in Christum pietatem essent experti, in majus odium exarserunt. Ubi vero ad episcopatum illum Dominus evexit, quam jamdiu fovebant malitiam denuo accedentes, rectam ejus doctrinam, necnon ejus adversus impietatem resistendi animum veriti (maximeque Eusebius a conscientia rerum quas noverat percussus), omnibus modis viro insidiati sunt, et adversus illum conspirarunt; imperatorem quoque in illum concitarent, ac synodos plerumque se coacturos interminati, demum Tyri convenere, et hactenus adversus eum scribere non desinunt. Atque ita implacabiles sunt, ut ejus etiam in episcopatum promotionem reprehendant, ac sese undique viro inimicos et insensos exhibeant; eo solum mendacia loquentes, ut eum suis calumniis infamem reddant. Sed ex his ipsis suis mendaciis, priora illa falsa atque conspurationem esse deprehenduntur. Aiunt enim: *Post obitum Alexandri episcopi, cum pauci quidam Athanasii mentionem facerent, sex aut septem episcopi, clam et in obscuro loco ipsum ordinarunt.* Hæc illi

(87) Reg., ἐπάργου τῆς Αἰγύπτου.

(88) In grave historiæ ecclesiasticæ detrimentum, monumenta hic memorata excidere.

(89) Sic Reg. et Basil.; editi vero, κηρύττουσι.

(90) Νίκαιαν sic accentu in prima Reg. et Basil. Editi vero, Νικαίαν.

(91) Reg., δὲ καὶ κατὰ πλεῖον ὑπὸ. Basil., δὲ καὶ πλεῖον ἀπὸ. Mox in Basil., ὡς οἶδε deest. Ibid. Reg. et Basil. quos sequimur, πλεττόμενος, editi πλαττόμενος.

(92) Hæc item apud Socratem, l. 1, c. 23.

(93) Sic Reg. Editi vero φησὶν.

imperatoribus ipsis rescribere, qui nullum mendacii genus scribere recusant. Nos autem cum tota civitate, et universa provincia testes sumus, totam multitudinem omnemque catholicæ Ecclesiæ populum, quasi uno corpore, **102** uno animo congregatum, exclamasse, vociferatum esse, ac Athanasium suæ Ecclesiæ episcopum petiisse. Hoc publicis votis Christum rogabant : hoc nos diebus noctibusque plurimis facere adjurabant, nec ipsi ecclesia discedentes, nec nos abire permittentes. Ac nihil quidem mali (ut isti scripsere), de illo proferebant : sed optima quæque prædicantes, de probum, pium, Christianum, ex asctis unum ac verum episcopum nuncupabant. Quod autem ex nobis quamplurimi sub omnium conspectu et omnibus præ gaudio acclamantibus ipsum ordinantur; nos testes sumus, qui ordinavimus, et fide quidem digniores iis qui tunc aberant et jam talia mentuntur. Veruntamen Eusebius Athanasii ordinationem reprehendit, homo qui nunquam forte ipse ordinatus est : quod si unquam fuerit, ipse ordinationem suam irritam fecit. Beryti enim ab initio episcopus fuit : relictaque Beryto Nicomediam se transtulit : illam quidem contra legem dimittens, istam item contra legem invadens : et cum suam, quam nullatenus amavit, reliquerit, alienam nullo jure occupat : ac prioris quidem amorem præ alienæ desiderio contempsit : nec tamen secundam quam tanta aviditate invaserat, retinuit. Ecce enim illinc quoque discedens, alienam rursus occupat. Ubique enim alienis uribus cupiditatis oculos adjicit, ratus in opibus et amplitudine urbium pietatem esse sitam, Deique sortem in qua quispiam constitutus est, nihili facit : ignorans illud, ubi duo vel tres congregati sunt in nomine Domini, illic esse Dominum in medio eorum. Nec secum reputat quod ab Apostolo dictum est, *Non in alienis laboribus glorior* ⁷¹ : neque animadvertit ejus præceptum : *Alligatus es uxori, noli querere solutionem* ⁷². Quod si hoc de uxore dictum est, quanto magis de Ecclesia, et de ipso episcopatu, cui alligatus quispiam, alium quærere non debet, ne adulter ex sacris Litteris deprehendatur.

7. Horum sibi conscius cum esset, nihilominus ausus est Athanasii promotionem, quæ bono omnium testimonio comprobabatur, calumniari : ac depositionem ipsi exprobrare non veretur, cum ipse depositus fuerit, ac eo ipso testem depositionis suæ habeat, quod alter ejus loco successus sit. Quomodo igitur vel ipse, vel Theognius, alium deponere potuerant,

⁷¹ II Cor. x, 15. ⁷² I Cor. vii, 27.

(94) Eo forte Athanas. vocabant, ένα τῶν ἀσκητῶν, quod is in eremo cum Antonio haud modicum temporis spatium commoratus esset, quod ex restituto in *Vita Antonii* loco palam erit.

(95) Paulo, ob structas ab Eusebii-nis calumnias, Constantii jussu, solum vertere coacto, sedem ejus invasit Eusebius Nicomediensis. De qua re Iusius in *Epistola ad solitarios* agemus.

(96) Έν, deest in editis, sed in Reg. et Basil. legitur. Locus sic habet II Cor. x, 15, οὐκ εἰς τὰ

Α καὶ ἐν παραβύστω χειροτονοῦσιν αὐτόν. Ταῦτα ἔγραψαν καὶ βασιλευσίν, οἱ μὴδὲν ψευδὲς γράφειν παραιτούμενοι. Ὅτι δὲ πᾶν τὸ πλῆθος, καὶ πᾶς ὁ λαὸς τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, ὡς περ ἐκ μιᾶς ψυχῆς καὶ σώματος συνεληλυθότες, ἀνεβίων, ἔκραζον, αἰτοῦντες Ἀθανάσιον ἐπίσκοπον τῇ Ἐκκλησίᾳ. Τοῦτο ἔβουλον δημοσίᾳ τῷ Χριστῷ, καὶ τοῦτο ἡμᾶς ὄρμιζον ποιεῖν ἐπὶ πλείστας ἡμέρας καὶ νύκτας, μῆτε αὐτοὶ τῆς Ἐκκλησίας ἀφιστάμενοι, μῆτε ἡμᾶς ἐπιτρέποντες ἀφίστασθαι τοῦτου. Καὶ ἡμεῖς μάρτυρες τοῦτου, καὶ ἡ πόλις πᾶσα, καὶ ἡ ἐπαρχία· οὐδὲν μὲν ἐναντίον, ὡς ἔγραψαν ἑκάστοι, κατ' αὐτοῦ λέγοντες· πάντα δὲ τὰ βέλτεστα, σπουδαῖον, εὐλαστῆ, Χριστιανὸν ένα τῶν ἀσκητῶν (94), ἀληθῶς ἐπίσκοπον ὀνομάζοντες. Ὅτι δὲ οἱ πλείονες ἡμῶν αὐτὸν ἐχειροτόνησαν ὑπὸ ταῖς τῶν πάντων ἔψεσι καὶ βραῖς, μάρτυρες πάλιν ἡμεῖς ἀξιοπιστότεροι τῶν ἀπόντων καὶ ψευδομένων, οἱ χειροτονήσαντες. Ἄλλ' ὁμῶς Εὐσέβιος τὴν κατάστασιν Ἀθανασίου μέμφεται, ἀνθρώπος τάχα μὴδὲ κατάστασιν ὅλως ἐσχληκῶς· εἰ δὲ που καὶ ἔσχεν, αὐτὸς ἀκυρώσας αὐτήν· ἐν Βηρυτῷ μὲν ἦν ἀπ' ἀρχῆς, Βηρυτὸν δὲ ἀφελὺς, εἰς Νικομήδειαν ἦλθε, τὴν μὲν παρὰ νόμον ἀφελὺς, εἰς ἣν δὲ παρὰ νόμον ἐπιβαίνων· καὶ τὴν μὲν οἰκειᾶν ἀστόργως καταλειποῦς, τὴν δὲ ἀλλοτριᾶν ἀλόγως κατέχων· καὶ τῆς μὲν πρώτης τὴν στοργὴν ὑπὸ τῆς ἀλλοτρίας ἐπιθυμίας παριδῶν, τῇ δὲ δευτέρᾳ (95), μὴδὲ ἦν ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας ἔσχε τηρήσας. Ἰδοὺ γὰρ κάκειθεν ἀποστάς ἀλλοτριᾶν πάλιν κατέχει, πανταχοῦ ταῖς ἀλλοτριαῖς ἐποφθαλμιῶν πόλεσι, καὶ ἐν πλούτῳ καὶ ἐν μεγέθει πόλεων νομίζων εἶναι τὴν εὐσέβειαν, καὶ τὸν κληρὸν τοῦ Θεοῦ, καθ' ὃν ἐτάχθη τις, μὴδὲν ἡγούμενος· οὐκ εἰδῶς, ὅτι καὶ ὅπου δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰσὶν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου, ἐκεῖ ἔστιν ἐν μέσῳ αὐτῶν ὁ Κύριος. Οὐκ ἐνθυμούμενος τὸ παρὰ τοῦ Ἀποστόλου λεχθῆν, ὅτι οὐκ ἐν (96) ἀλλοτρίοις καμάτοις καυχῆσομαι· οὐ συνορῶν τὸ παρ' αὐτοῦ παράγγελμα· Δέδεσαι γυναῖκα, μὴ ζητεῖ λύσιν. Εἰ δὲ ἐπὶ γυναικὸς τὸ ῥητὸν, πόσω μᾶλλον ἐπὶ Ἐκκλησίας καὶ τῆς αὐτῆς ἐπισκοπῆς (97). ἥ ὁ συνθεθεὶς ἄλλην οὐκ ὀφείλει ζητεῖν, ἵνα μὴ καὶ μοιχὸς παρὰ ταῖς θείαις ἐυρίσκηται Γραφαῖς.

7. Ἄλλὰ καὶ τοιαῦτα ἑαυτῷ συνειδῶς, τετόλμηκε τὴν κατάστασιν Ἀθανασίου, τὴν ὑπὸ πάντων ἐπὶ καλοῖς μαρτυρομένην, διαβάλλειν· καὶ καθαιρεσὶν ὀνειδίξειν αὐτῷ τολμᾶ, καθαιρεθεὶς αὐτὸς, καὶ μάρτυρα τῆς καθαιρέσεως ἔχων τὴν ἀντ' αὐτοῦ (98) κατάστασιν. Πῶς οὖν ἡ αὐτὸς ἢ Θεόγνιος ἠδύναντο καθαιρεῖν ἄλλον, αὐτοὶ καθαιρεθέντες, καὶ ταῖς ἀντ'

ἄμετρα καυχώμενοι ἐν ἀλλοτρίοις κόποις, non in im-mensum gloriantes in alienis laboribus.

(97) Sic Basil. et Reg. Editi vero mendose, ἐκ τῆς αὐτῆς ἐπισκοπῆς.

(98) Sic Reg. Editi vero, ἀντ' αὐτῶν. Præstare videtur Regii lectio. Hunc locum perperam intellexit Nannius qui vertit, ut qui suæ exauctorationis testimonium et arguementum, in ipsa sui constitutione ostendat. Nec melius infra.

αὐτῶν καταστάσειν ἐλεγχόμενοι; Οἴδατε γὰρ ἀκρι-
 βῶς, ὅτι Ἀμφίων μὲν ἐν Νικομηδείᾳ, Χρηστός (99)
 δὲ ἐν Νικαίᾳ κατεστάθησαν ἀντ' αὐτῶν διὰ τὴν οἰκίαν
 ἀσέβειαν, καὶ τὴν πρὸς τοὺς Ἀρειομανίτας κοινωνίαν,
 τοὺς ἀπὸ τῆς συνόδου τῆς οἰκουμένης ἀποδοκιμα-
 σθέντας. Κάκειν τὴν τῷ ὄντι σύνοδον ἀναίρειν
 θέλοντες, τὴν ἑαυτῶν ἀδικον σύστασιν ὀνομάζειν σύν-
 οδον ἐπιχειροῦσι, καὶ τὰ παρ' ἐκείνῃ (1) κρατεῖν
 μὴ θέλοντες, τὰ παρ' αὐτοῖς κρατεῖν βούλονται καὶ
 σύνοδον ὀνομάζουσιν οἱ συνόδῳ τηλικαύτῃ μὴ πειθό-
 μενοι. Οὕτως οὐ συνόδου (2) πεφροντίκασιν, ἀλλὰ
 μηχανίζονται φροντίζειν, ἵνα, ἀνελόντες τοὺς ὀρθο-
 δόξους, τὰ δόξαντα τῇ ἀληθείᾳ καὶ μεγάλῃ συνόδῳ
 κατὰ (3) τῶν Ἀρειανῶν, λύσωσιν ὧν προϊστάμενοι
 καὶ αἰεὶ καὶ νῦν, ψευδεσθαι τολμῶσι κατὰ Ἀθανασίου
 τοῦ ἐπισκόπου. Ὅμοια γὰρ κάκεινα τοῖς νῦν, ἀ
 ψεύδονται, ὅτι πρὸς τὴν εἴσοδον αὐτοῦ στάσεις καὶ
 ὀρθῆναι καὶ ἔδουμοι γεγονάσι, τῶν λαῶν πρὸς τὴν
 ὑποδοχὴν αὐτοῦ δυσανασχετούτων. Οὐδὲν γὰρ τοιοῦ-
 τον γέγονεν, ἀλλὰ πᾶν τούναντιον, χαρὰ καὶ εὐθυμία,
 καὶ δρόμος τῶν λαῶν, πρὸς τὴν εὐκταίαν αὐτοῦ
 θέαν (4) ἐπειγομένων· εὐφροσύνης δὲ αἱ Ἐκκλησίαι
 μεστὰι, καὶ εὐχαριστία πρὸς τὸν Κύριον ἀναφερόμε-
 ναι πανταχοῦ. Λειτουργοὶ δὲ καὶ κληρικοὶ πάντες
 οὕτως αὐτὸν ἐωράκασιν, ὡς εὐφρανθῆναι τὰς ψυχὰς,
 κάκειν τὴν ἡμέραν πασῶν εὐθυμοτέραν ἐσχηκέναι
 πιστεύειν. Τὴν γὰρ ἡμῶν τῶν ἐπισκόπων ἀνεκλάλη-
 τον χαρὰν τί χρὴ γράφειν; προλαβόντες γὰρ εἰρήκα-
 μεν, ὡς σὺν αὐτῷ πάσχειν ἐνομιζόμεν.

8. Τοῦτων τοίνυν οὕτως ὁμολογουμένων, καὶ παρ' αὐ-
 τῶν ἐναντίας προφερομένων, ποίαν ἔχει πίστιν ἢ
 παρ' αὐτῶν θρυλουμένη σύνοδος ἢ χριστὸς; Οἱ γὰρ
 οὕτως ἐπιβαίνειν τολμῶντες, οἷς οὐκ εἶδον, οἷς οὐκ
 ἐδίκασαν, ἐφ' (5) οἷς οὐ συνῆλθον, καὶ γράφειν ὡς
 πληροφορηθέντες, πῶς ἐφ' οἷς συνεληλυθέναι λέγουσι
 πιστευθῆναι δύνανται; Ἄλλ' οὐ κατ' ἔχθραν κάκεινα
 κειποικέναι καὶ ταῦτα πιστευθῆσονται; Ποία γὰρ
 καὶ σύνοδος ἐπισκόπων ἦν τότε; ποῖον συνέδριον ἀλη-
 θείας ἐχόμενον; τίς τῶν πλειόνων ἐν αὐτοῖς οὐκ ἐχ-
 θρὸς ἡμέτερος ἦν; Οὐ διὰ τὴν Ἀρείου μανίαν οἱ
 περὶ Εὐσέβιον καθ' ἡμῶν ὤρμησαν; Οὐ τοὺς ἄλλους
 συμφρονούντας αὐτοῖς ἐπήγοντο; Οὐκ αἰεὶ κατ' αὐτῶν
 ἐγράφομεν ὡς τὰ Ἀρείου φρονούντων; (6) Οὐκ Εὐ-
 σέβιος ὁ ἐν Καισαρείᾳ τῆς Παλαιστίνης ἐπὶ θυσίᾳ
 κατηγορεῖτο ὑπὸ τῶν σὺν ἡμῖν ὁμολογητῶν; Οὐ
 Γεώργιος, ὡς καθαιρεθεὶς ὑπὸ Ἀλεξάνδρου τοῦ μα-
 καρίου ἠλέγητο; Οὐκ ἐπ' ἄλλοις ἄλλοι καὶ διαφόροις
 ἠθύονοντο; Πῶς οὖν οὗτοι συνίεναι καθ' ἡμῶν
 ἤθελον; Πῶς δὲ σύνοδον ὀνομάζειν τολμῶσιν, ἢς
 κήμης προκύθητο, καὶ παρῆν σπεκουλάτωρ (7), καὶ

cum ipsi depositi sint: ut vel hinc arguitur, quod
 alii eorum loco sint constituti? Probe etenim nostis,
 Amphionem Nicomediae, Chrestum Nicææ ipsorum
 loco fuisse ordinatos, propter eorum impietatem
 et communionem cum Ariomanitis ab œcumenica
 synodo reprobatis. Hanc veram synodum dum de-
 lere cupiunt, iniquum suum conventum synodum
 vocare conantur: et dum ejus decreta irrita esse
 volunt, sua obtinere cupiunt; et synodi vocabulo
 utuntur, qui tantæ synodo nolunt obtemperare. Sic
 illi synodum non curant, licet se curare simulent;
 ut orthodoxis de medio sublatis, quæ a magna et
 vera synodo contra Arianos statuta sunt, ipsi irrita
 faciant: quibus Arianis cum illi et semper, ac in
 præsentī patrocinentur, contra Athanasium episco-
 pum mentiri nihil verentur. Nam quæ jam olim illi
 inentiti sunt, præsentī eorum mendacio sunt consim-
 ilia, 103 quo dicunt ad ejus ingressum seditio-
 nes, luctus et lamentationes populis ejus receptio-
 nem ægre ferentibus existitis. Nihil enim contigit
 ejusmodi; sed econtra gaudium, lætitia et concur-
 sus populorum ejus videndi desiderio festinantium.
 Ecclesiæ lætitia plenæ ac ubique gratiarum actiones
 ad Dominum referebantur. Ministri autem et clerici
 omnes ita eum videre, ut animis oblectarentur ac
 diei illam omnium suarum lætissimam existima-
 rent. Nostrum autem episcoporum ineffabile gau-
 dium, quid opus est describere, cum superius dix-
 erimus nos omnes ejus calamitates perpepos
 existimasse?

8. Hæc igitur in confesso cum sint, ac ipsi tamen
 opposito modo enarrant, quæ fides habenda concilio
 et decreto quod ipsi jactitant? Qui enim ita sese
 ingerere audent iis quæ nec viderunt nec judica-
 runt, quibus neque interfuerunt, ac scribere non ve-
 rentur quasi rem certissime comperissent, quomodo
 in rebus quarum causa se convenisse dicunt, fide
 digni erunt? An non potius cum illa tum hæc per
 inimicitiam egisse existimabuntur? Quænam enim
 tunc episcoporum synodus? quisnam consensus veri
 studiosus? quis ex plerisque saltem eorum inimicus
 noster non erat? nonne Arii furoris causa Euse-
 biani contra nos impetum fecere? Nonne item
 alios qui suæ sententiæ erant ad idipsum agendum
 induxere? Nonne semper adversum illos, ut cum
 Ario sentientes, scripsimus? Nonne Eusebius Cæ-
 sareæ Palæstinæ episcopus a confessoribus qui no-
 biacum erant accusatus est quod idolis sacrificasset?
 Nonne Georgius a beato Alexandro depositus fuisse
 convictus est? Nonne alii de aliis et diversis cri-
 minibus d'serebantur? Quo ergo jure adversum nos

(99) Ita Reg. Editi, Χρηστός. Reliqui mss., Χρι-
 στός.

(1) Ita Regius, et recte quidem. Alii, cum editi
 tum mss., παρ' ἐκείνων.

(2) Sic Regius. Reliqui vero, οὐ σύνοδον; minus
 bene.

(3) In Editis κατὰ δεστ. Nos sumus ex Regio
 palestini.

(4) Editi θεῖαν mendose. Reg. et Basil., θεάν.

(5) Sic Reg. quem sequimur. In aliis et in editis
 ἐφ' δεστ.

(6) Epiphanius, hæresi 69, ait Eusebium Cæsa-
 riensem a Potamone Ægyptio objurgatum fuisse,
 quod stante Athanasio ipse Eusebius, qui idolis in-
 molarat, quasi judex sedere nihil vereretur. Quæ
 fusius in Athanasii Vita egimus.

(7) Σπεκουλάτωρ, ubique cum in Glossis, tum alias
 apud Auctores, ἀποκεφαλιστής, et δήμιος, carnifex,

convenire voluerunt? Quomodo synodum vocare A
 audent, in qua comes praesidebat, et cui speculator
 aderat, ac in quam Comentarius, vice diacono-
 rum ecclesiae nos introduxit? Ille loquebatur, et qui
 aderant silebant, imo potius comiti obtemperabant.
 Tum ne amoverentur qui amovendi videbantur epis-
 scopi, ab ejus consilio impediatur. Ille jubebat:
 nos a militibus trahebatur; imo potius jubentibus
 Eusebio cum sociis, ille eorum sententiis obseque-
 batur. In summa, dilecti, cujusmodi illa synodus,
 cujus exitus erat exsilium et caedes, si imperatori
 placeret? Quales accusationes? In hoc enim illi ma-
 jore admiratione digni sunt. Arsenium quemdam oc-
 cisum criminabantur, et poculum mysticum fractum
 esse calumniabantur. Sed Arsenius quidem vivit,
 ac nobiscum communione jungi exoptat, nec aliunde
 testimonia exspectat, ut vivus exhibeatur, sed
 ipse se vivere fatetur in suis litteris, quas scripsit
 ad coepiscopum nostrum Athanasium, quem ejus
 interfectorem esse affirmabant. Nec pudebat impios,
 virum tanta distantia itineris sive pedestris sive na-
 vigabilis disjunctum, ab illo interfectum insimulare,
 qui per haec tempora, ubi locorum ageret, nemo
 noverat. Quin et eum occultare ausi sunt, ac
 evanidum reddere, cum nihil ille mali passus esset.
 Et si fieri potuisset, in alium orbem illum transtu-
 lissent, imo potius eum occidissent, ut sive veram,
 sive fictam caedem falso objicientes, Athanasium
 vere occiderent. Sed divinae Providentiae in hoc quo-
 que gratiae agenda sunt, quae nihil injustum prae-
 valere 104 permisit, sed sub omnium oculos vi-
 ventem Arsenium produxit, eorumque conspirationem
 atque calumniam tum palam convicit. Neque enim
 ille nos ut interfectores aversatur, neque ut sibi
 nobiscum communione jungi postulat, optatque nostro
 caetui aggregari, ut ejus litterae testantur.

9. Attamen Athanasius quidem eorum calumniis
 impetebatur, quasi qui eum qui tum vivebat occi-
 disset: ab ipsis vero in exsilium missus est. Non
 enim imperatorum pater illum extorrem fecit, sed
 illud eorum calumniis est ascribendum. Animad-
 vertite enim num res ita non se habeat: cum nihil
 criminis contra Athanasium comministrum nostrum
 inveniretur, comes vero summam vim inferens, stu-
 diose adversus eum rem gereret: episcopus qui-
 dem Athanasius ut vim sibi illatam effugeret, re-
 ligiosissimum imperatorem adlit, una comitem, et
 illorum conspirationem deprecans, rogansque ut legi-
 tima episcoporum synodus cogere, aut ipse im-
 perator de objectis criminibus sese purgantem
 audiret. Imperator autem rem indigne ferens litte-
 ras scripsit quibus illos citavit, sese rem auditurum
 promittens, quippe qui synodum illam congregari
 jussisset. Eusebiani autem ubi advenissent, Atha-

de quo fusiis Cangii Glossarium. Ibid. Κομεντάριος
 in Glossis tam editis quam manuscriptis Κομεντα-
 ρίσιος vocatur. Huic incumbere delationum et
 accusationum monumenta apud se in commentariis
 servare.

8) Arsenii ad Athanasium Epistolam videsis

Κομεντάριος ἡμᾶς εἰσήγεν ἀντὶ διακόνων τῆς ἐκ-
 κλησίας; Ἐκεῖνος ἐφθέγγετο, καὶ οἱ παρόντες ἐσιώ-
 πων, μᾶλλον δὲ ὑπήκουον τῷ κόμητι. Καὶ τὸ κινεῖν
 τοὺς δοκοῦντας ἐπισκόπους, ὑπὸ τῆς ἐκεῖνου βουλῆς
 ἐνεποδίζετο. Ἐκεῖνος ἐκέλευεν, ἡμεῖς ὑπὸ στρατιωτῶν
 ἡγόμεθα· μᾶλλον δὲ τῶν περὶ Εὐσέβιον κελευόντων,
 ἐκεῖνος ταῖς τούτων ἐξυπηρετεῖτο γνώμαις. Τὸ δὲ
 ὄλον, ἀγαπητοί, ποία σύνοδος ἐθα τὸ τέλος; ἐξοριστία
 καὶ φόνος εἰς δόξαν ἦν βασιλεῖ; Ποῖα δὲ καὶ τὰ ἐγ-
 κλήματα; Μείζων γὰρ ἐπὶ τοῦτοις τὸ κατ' αὐτῶν θαύ-
 μα. Ἀρσένιος τις ἦν, ὃν πεφονεύσθαι ἐμέμφοντο, καὶ
 ποτῆριον διέβαλλον κεκλᾶσθαι μυστικόν. Ἄλλ' Ἀρσέ-
 νιος μὲν ζῆ, καὶ μεθ' ἡμῶν εὐχεται συνάγεσθαι, καὶ
 οὐκ ἄλλας ἀναμένει μαρτυρίας, ἵνα ζῶν φανῆ, ἀλλ'
 αὐτὸς ὁμολογεῖ ζῆν, οἰκείοις (8) γράμμασι πρὸς τὸν
 συνεπίσκοπον ἡμῶν Ἀθανάσιον γράφων, ὃν αὐτοῦ
 φονέα διεβεβαίουντο. Καὶ οὐκ ἠδούντο οἱ ἀσεβεῖς ἄν-
 δρα πρὸ τοσούτου διαστήματος, καὶ πλῆ καὶ περὶ
 πάμπλου μήκος ἀπέχοντα, παρ' αὐτοῦ πεφονεύσθαι
 κατηγοροῦντες, οὐ κατ' ἐκεῖνος τοὺς χρόνους μηδὲ
 τὴν χώραν εἶδεν ἄνθρωπος. Ἀλλὰ καὶ κρύψαι τετομή-
 κασι, καὶ ἀφανῆ κατατῆσαι μηδὲν παθόντα. Καὶ εἰ
 οἶόν τε ἦν εἰς ἄλλην οἰκουμένην ἂν μετετίθεσαν, μάλ-
 λον δὲ καὶ τοῦ ζῆν ἀληθῶς ἂν ἐξήγαγον, ἵνα εἴτε
 ἐπαληθεύοντες, εἴτε πλασάμενοι φόνον, ἀληθῶς Ἀθα-
 νάσιον ἀποκτείνουσιν. Ἀλλὰ τῇ θεῷ προνοίᾳ καὶ ἐν
 τούτῳ χάρις, τῇ μηδὲν ἄδικον ἰσχυεῖν ἐπιτροπούση,
 ἀλλ' ὑπὸ τὰς πάντων ὄψεις Ἀρσένιον ὑπαγοῦση ζῶντα,
 καὶ φανερῶς τὴν τότε συσκευῆν (9) καὶ συκοφαντίαν
 ἐλέγχοντα· οὐ γὰρ ὡς φονέας ἀποστρέφεται, οὐδὲ ὡς
 ἡδίκηχότας μισεῖ· πέπονθε γὰρ ὄλωσ οὐδέν. Ἀλλὰ
 κοινωνεῖν ἡμῖν ἀξιοί, καὶ συναριθμεῖσθαι βούλεται,
 δι' ὧν ἔγραψε.

injuriosos odit; nihil enim prorsus mali passus est. Sed
 caetui aggregari, ut ejus litterae testantur.

9. Καὶ ὁμοῦς Ἀθανάσιος μὲν συνεσευάζετο παρ'
 αὐτῶν, ὡς τὸν ζῶντα πεφονευκῶς, ἐξωρίζετο δὲ παρὰ
 τῶν αὐτῶν (10). Οὐδὲ γὰρ ὁ πατὴρ τῶν βασιλέων τούτου
 ἐξώρισεν, ἀλλ' αἱ τούτων διαβολαί. Σκοπεῖτε γὰρ, εἰ
 μὴ οὕτως ἔχει· Ὡς οὐδὲν μὲν εὐρίσκειτο κατὰ τοῦ συλ-
 λειτουργοῦ ἡμῶν Ἀθανασίου, ὁ δὲ κόμησις ἐδιάζετο, καὶ
 πολὺς ἦν σπουδάζων κατ' αὐτοῦ· ὁ μὲν ἐπίσκοπος Ἀ-
 θανάσιος, φυγὼν τὴν γενομένην βίαν, ἀνῆλθε πρὸς τὸν
 εὐσεβέστατον βασιλέα, παρατιούμενος ἅμα καὶ τὸν
 κόμητα καὶ τὰς ἐκεῖνων συσκευὰς, ἀξιῶν δὲ νόμιμον
 ἐπισκόπων σύνοδον συγκροτηθῆναι, ἣ καὶ αὐτὸν δέ-
 ξασθαι τὴν ἀπολογία, ὧν ἐπήγαγον αὐτῷ. Καὶ γρά-
 φει μὲν βασιλεὺς ἀγανακτῶν, καὶ προσκαλεσάμενος
 αὐτοὺς, ἐπαγγελλόμενός τε αὐτὸς ἀκροάσασθαι, ὃ καὶ
 τὴν σύνοδον κελεύσας γενέσθαι· οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον,
 ἀνεληθόντες, διαβάλλουσιν Ἀθανάσιον, οὐκέτι μὲν τῶν
 ἐν Τύρῳ θρωλούμενα παρ' αὐτῶν, περὶ σίτου δὲ καὶ
 πλοίων ἐποχῆς, ὡς Ἀθανασίου ἐπαγγειλαμένου δύ-

infra.

(9) Reg. συσκευῆν, et ita legendum. Alii cum eili-
 tis σχευῆν.

(10) Ita Reg. quem sequimur. Alii et editi, παρ'
 αὐτῶν. Mox idem Reg. Οὐ γὰρ, et paulo post idem
 αὐτὸν ἐξώρ. Alii, τοῦτον ἐξώριτεν.

νασθαι κωλύειν τὴν ἀπὸ Ἀλεξανδρείας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τοῦ αἵτου μετακομιδὴν ταῦτά (11) τινες τῶν ἐξ ἡμῶν ἔδον ὄντες μετὰ Ἀθανασίου ἀκηχάσαι τοῦ βασιλέως ἀπειλοῦντος. Ἐἶτα τοῦ Ἀθανασίου ὄδυρομένου ἐπὶ τῇ διαβολῇ, καὶ διαβεβαιουμένου, μὴ εἶναι ταύτην ἀληθῆ· πῶς γὰρ ἂν ἰδιώτης ἄνθρωπος καὶ πένης τηλικαῦτα δύναιτο; Εὐσέβιος, οὐδὲ δημοσίᾳ παραιτησάμενος τὴν διαβολὴν, ὤμνυε τὸν Ἀθανάσιον εἶναι πλούσιον, καὶ δυνατόν, καὶ ἰκανὸν πρὸς πάντα, ἵνα ἐκ τούτων κάκεινα εἰρηκῶς Ἀθανάσιος νομισθῇ. Ταῦτα μὲν οἱ σεμνοὶ κατηγοροῦν ἐπίσκοποι· ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ χάρις κρείττων τῆς πονηρίας αὐτῶν γεγένηται (12). τὴν γὰρ εὐσέβειαν τοῦ βασιλέως εἰς φιλανθρωπίαν κεκίνηκε, καὶ ἀντὶ θανάτου τὴν ἐξοριστίαν παρέσχεν. Οὐκοῦν αἱ διαβολαί, καὶ οὐδὲν ἄλλο, τούτων αἵτιαι. Ὁ μὲν (13) γὰρ βασιλεὺς, πρὸ τούτου γράζων, τὴν συσκευὴν ἐμέμφατο, τὴν ἐπιβουλὴν ἠτιάσατο, τῶν Μελιτιανῶν κατεψηφίσατο, ἀθεμίτους, ἀρᾶς ἀξίους, τὰ δεινότερα αὐτοῖς ἐγγράφως εἰπών. Κεκίνηται γὰρ νεκρὸν ἀκηχῶς ἄνθρωπον, ὃς ἐν τοῖς ζῶσιν ἦν· κεκίνηται φόνον ἀκούσας ἐπὶ ζῶντι, καὶ τοῦ βίου μὴ στερηθέντι, καὶ τὴν ἐπιστολὴν ἀπεστείλαμεν.

10. Οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον οἱ θαυμαστοί, ἵνα καὶ τὴν ἀλήθειαν καὶ τὰ γραφέντα λύειν δόξωσιν, ὄνομα συνόδου σχηματίζονται, καὶ τὸ ἔργον αὐτῆς παρὰ βασιλέως λαμβάνουσι. Καὶ κόμης ἐπὶ τούτῳ καὶ στρατιῶται δορυφόροι τῶν ἐπισκόπων, καὶ βασιλικά γράμματα C συνελθεῖν, οὗς ἤτησαν ἐπαναγκάζοντα. Ἐνταῦθα τὸ παράδοξον τῆς ἐπιβουλῆς αὐτῶν ἐνθυμήθητε, καὶ τὴν ἀνωμαλίαν τῶν τολμωμένων αὐτοῖς, ἵνα ὅθεν δῆποτε παντὶ τρόπῳ τὸν ἄνθρωπον ἐξ ἡμῶν ἀρπάσωσιν. Εἰ μὲν γὰρ ἐπέτρεπον ἑαυτοῖς τὴν κρίσιν μόνοις ὡς ἐπίσκοποι, τίς κόμητος καὶ στρατιωτῶν χρεῖα; ἢ πῶς ἰπὸ βασιλικῶς συνήγοντο γράμμασιν; Εἰ δὲ βασιλέως ἐδέοντο, καὶ παρ' αὐτοῦ τὸ κύρος ἔχειν ἤθελον, διὰ τί τὴν κρίσιν αὐτοῦ παρέλυσον; Ἢ πῶς ἐκεῖνον τοὺς μὲν Μελιτιανούς συκοφάντας, ἀθεμίτους, Ἀθανάσιον δὲ καθαρῶτατον δι' ὧν ἔγραψε κρῖναντος, καὶ τὸν φόνον ἐκτραγωδοῦντες τὸν ἐπὶ τῷ ζῶντι πεπλασμένον, οὗτοι καὶ Μελιτιανούς ἀληθεύειν, κάκεινον ὑπεύθυνον εἶναι διωρίζοντο; καὶ μὴ αἰδοῦμενοι, τὸν ζῶντα νεκρὸν ἐπόλουν; ζῶντα καὶ μετὰ τὴν κρίσιν D τοῦ βασιλέως, καὶ ὅτε συνήσαν, καὶ ἄχρι νῦν σὺν ἡμῖν ὄντα. Ταῦτα μὲν περὶ Ἀρσενίου.

11. Ποτήριον δὲ μυστικόν, ποῖον, ἢ ποῦ καταγεγὲν παρὰ Μακαρίου; τοῦτο γὰρ ἄνω καὶ κάτω περιούνητες θυροῦσι. Καίτοι Ἀθανάσιον μὲν οὐδὲ οἱ κατηγοροὶ τετολμήκασιν αἰτιάσασθαι, εἰ μὴ παρ' αὐτῶν ὑπεβλήθησαν· ἀλλ' ὁμως αὐτοὶ τὸ τέλος τῆς μέμφεως

(11) Episcopi numero quinque infra nominantur, qui Constantini in Athanasium iræ testes fuere. Adamantius, Ambion, Agathammon, Arbelhion, et Petrus.

(12) Sic Reg. et Basil. Editi, vero γεκίνηται.

A nasium calumniantur, non ultra de objectis a se Tyri criminibus; sed de frumenti naviumque detentione, quasi scilicet Athanasius minatus fuisset, se comneatum Alexandria Constantinopolim euntem impedire posse. Hæc quidam ex nostris qui Intus cum Athanasio erant Imperatore militante audierunt. Deinde cum Athanasius de tanta calumnia ingemisceret, et falsam illam esse affirmaret, qui enim vir privatus et inops tanta facere potuisset? Eusebius ne palam quidem calumniari recusans, juravit Athanasium divitem, potentem et ad omnia idoneum esse, ut hinc Athanasius illa dixisse putaretur. Sic venerandi illi episcopi virum acceusabant: sed Dei gratia in hoc negotio plus valuit quam illorum malignitas: imperator enim pietatem ad clementiam inclinavit, ut pro morte exsilium irrogaret. Hæc igitur solis eorum calumniis ascribenda sunt. Imperator siquidem prioribus scriptis suis eorum calumnias redarguit, insidias criminatus est, Meletianosque damnavit, quos nefarios, execrandos, et gravissimis illis nominibus, litteris suis appellabat: indigne quippe tulit viri necem objectam fuisse, qui in vivis esset, commotusque est homicidium audiens ejus qui viveret, et superstes esset. cujus epistolam ad vos misimus.

10. Eusebiani autem admirandi illi viri ut et veritatem et litteras abolere videantur, nomen synodi prætexunt, ejusque Acta ab imperatore mutuuntur. Ad hoc negotii comes aderat, militesque episcoporum satellites, et imperatoris litteræ, quæ quos ipsi postularant illuc venire compellerent. Jam mihi, quæso, incredibiles eorum insidias facinorumque inæquabilitatem animadvertite; ut quavis ratione nobis hominem prorsus abripiant. Si enim sibi duntaxat, utpote episcopis judicium permisissent, quid opus comite et militibus? aut cur imperatoris diplomatibus in unum coacti sunt? Quod si imperatore indigebant, et ab illo auctoritatem accipere cupiebant, cur ejus judicium irritum fecere? 105 Aut cur cum ille litteris suis Meletianos, sycophantas, nefarios, Athanasium vero innocentissimum judicaret, et confictam cædem viri etiamnum viventis, vehementer fuerit insectatus; isti Meletianos vera dicere, Athanasiumque reum esse definire? D ac nihil reveriti, viventem hominem mortuum simularunt: qui et post imperatoris decretum, et quo tempore illi conveniebant, et hactenus nobiscum in vivis est. Hæc quidem de Arsenio.

11. Poculum autem mysticum, quale, aut ubinam a Macario contractum est? hoc enim sursum deorsum circumeuntes jactitant. Licet Athanasium, ne accusatores quidem insimulare ausi essent, nisi ab illis submissi fuissent. Attamen criminis hujus

(13) Ita Reg. quem sequimur. Alii cum Editis, ὁ μὲν οὖν. Epistola vero Constantini ad Athanasium, qua se, de calumniis quibus Athanasium Eusebiani cum Meletianis impetiverant, certiore factum testatur, infra habetur: ubi etiam confictam Arsenii necem vehementer exagitat imperator.

summam in Athanasium referunt quod ne quidem Macario, quippe qui convictus non est, fuit imputandum. Nec pudet eos coram catechumenis, et, quod pejus est, coram ethnicis mysteria hæc traducere: cum oporteat, ut scriptum est, *Sacramentum regis abscondere*⁷³; et ut Dominus præcepit: *Nolite sancta dare canibus, neque projiciatis margaritas ante porcos*⁷⁴. Nefas enim est mysteria apud non initiatos traducere, ne ethnici quidem horum ignari, irrideant; catechumeni vero ad curiositatem deducti scandalizentur. Sed tamen quodnam poculum, ubinam, et apud quosnam confractum est? Meletiani enim sunt qui accusant, quibus nulla fides habenda, utpote qui non jam solum, sed a tempore beati Petri episcopi et martyris, schismatici fuerint et Ecclesiæ inimici; qui ipsi Petro insidiati, Achillam ejus successorem calumniati sunt, et Alexandrum apud ipsum imperatorem accusarunt. Postquam enim talia moliti sunt, Athanasium tandem adorti, nihil agunt a sua improbitate alienum: ut enim in decessores ejus, sic et in illum calumnias struxerunt. Sed in præsentī, et non antehac, eorum calumniæ et obtreccionēs invalere: quia Eusebium et socios scelerum conscios et patronos nacti sunt. Qui ut Arianæ impietatis gratia alias contra multos episcopos, sic jam contra Athanasium insidias struxere. Hætenim locus ille in quo fractum esse poculum aiunt, non erat ecclesia; presbyter non erat qui in illo loco habitabat: dies quo id fecisse Macarium volunt, non erat Dominica. Cum igitur neque ibi Ecclesia esset, neque qui sacra faceret, neque dies hoc ipsum requireret, quale, aut quando, aut ubinam mysticum poculum fractum est? Nam pocula esse multa per domos, et in medio foro, patet; quæ si quis frangat nullatenus impie agit. Mysticum vero poculum, quod si quis sponte fregerit, pro tali ausu impius efficitur, apud solos legitimos Ecclesiæ præsidēs invenitur: hic enim solus hujus poculi usus et non alius est. Hoc vos legitime populo propinatis: hoc vos ab ecclesiastico canone accepistis: hoc ad eos solum spectat, qui catholicæ Ecclesiæ præsent. Vestrum enim duntaxat est sanguinem Christi propinare; aliorum vero nullius. Sed ut impius est qui mysticum poculum frangit, ita multo magis impius est, qui sanguinem Christi contumelia afficit. Contumelia enim afficit, qui præter ecclesiasticam legem illud agit. (Hæc autem eo dicimus, non quod vel schismaticorum poculum a Macario confractum sit, sed quod ibi nullum omnino fuerit: quomodo enim adfuisset, cum neque locus esset Dominicus, nec quis **106** illic

⁷³ Tob. xii, 7. ⁷⁴ Matth. vii, 6.

(14) Ita et Reg. et sic legendum, ut patet. Editi et alii mss., ὅπ' αὐτόν, mendose.

(15) Reg., Ἀγελλάν. Mox idem, διαβάλλοντες. Paulo post idem quem in hoc sequimur, αὐτοῦ τοῦ βασιλ.; in editis τοῦ δεστ.

(16) Reg., οὐκῶν.

(17) Mên de erat in editis, nos ex Reg. et Basil. sumus mutuati. Mox ante κατὰ Reg. solus

ἂ ἐπ' αὐτόν (14) ἀγουσιν· ἡ μὴδὲ ἐπὶ Μακάριον ἴδει χωρεῖν, οὐκ ἐλεγχθέντα. Καὶ οὐκ αἰσχύνονται ταῦτα ἐπὶ κατηγουμένων, καὶ τό γε χειρίστον, ἐπὶ Ἑλλήνων τραγωδοῦντες τὰ μυστήρια· δέον, ὡς γέγραπται, *Μυστήριον βασιλέως κἀλὸν κρύπτειν*· καὶ ὡς ὁ Κύριος παρήγγειλε· *Μὴ δώτε τὰ ἄγρια τοῖς κυσὶ, μηδὲ βάλητε τοὺς μαργαρίτας ἔμπροσθεν τῶν χοίρων*. Οὐ χρὴ γὰρ τὰ μυστήρια ἀμυήτοις τραγωδεῖν, ἵνα μὴ Ἕλληνες μὲν ἀγνοοῦντες γέλῳσι, κατηχούμενοι δὲ, περιέρργοι γενόμενοι, σκανδαλιζῶνται. Ἄλλὰ καὶ ὁμοῦ ποῖον ἢ ποῦ, ἢ παρὰ τίσι καταεἶπεν ποτήριον; Μελετιανοὶ μὲν γὰρ εἰσιν οἱ κατηγορούντες καθόλου πιστεύεσθαι μὴ ὀφείλοντες. Σχισηματικοὶ γὰρ καὶ ἐχθροὶ τῆς Ἐκκλησίας γεγονάσιν, οὐ νῦν, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ μακαρίου Πέτρου, ἐπισκόπου καὶ μάρ-

τυρος γενομένου· οἱ καὶ αὐτῷ Πέτρῳ ἐπιβουλεύσαντες, καὶ Ἀγελλάν (15) τὸν μετ' ἐκεῖνον διαβαλόντες, καὶ Ἀλεξάνδρου κατηγορήσαντες μέχρις αὐτοῦ τοῦ βασιλέως. Οὕτω γὰρ δὴ μελετήσαντες, λοιπὸν καὶ εἰς Ἀθανάσιον διέβησαν, οὐδὲν ξένον τῆς πονηρίας ἑαυτῶν ποιοῦντες· καὶ γὰρ ὡσπερ τοὺς πρὸ αὐτοῦ, οὕτω καὶ τοῦτον ἐσυκοφάντησαν. Ἄλλὰ νῦν αὐτῶν καὶ οὐ πρότερον ἡ συκοφαντία καὶ αἱ διαβολαὶ κεκρατήχασιν· ὅτι τοὺς περὶ Εὐσέβιον ἔσχον συνεργούς καὶ προστάτας διὰ τὴν οἰκειαν ἀσέβειαν τῶν Ἀρειομανιτῶν, δι' ἣν ὡσπερ πολλοῖς ἐπισκόποις, οὕτω καὶ Ἀθανασίῳ συνεσκευάσαντο. Καὶ γὰρ ὁ τόπος ἐκεῖνος ἐν ᾧ κεκλάσθαι τὸ ποτήριον φησιν, οὐκ ἦν ἐκκλησία· πρεσβύτερος οὐκ ἦν ὁ τὸν τόπον παροικῶν (16) ἡμέρα, καθ' ἣν Μακάριον τοῦτο πεποιηκέναι φασίν, οὐκ ἦν Κυριακή. Μῆτε τοίνυν ἐκκλησίας οὐσῆ; ἐκεῖ, μῆτε τοῦ ἱεροουργοῦντος, μῆτε τῆς ἡμέρας ἀπαιτούσης, ποῖον ἢ πότε, ἢ ποῦ τὸ ποτήριον κέκλασται μυστικῶν; Ποτήρια μὲν (17) γὰρ εἶναι πολλὰ καὶ κατὰ τὰς οἰκίας, καὶ ἐν ἀγορᾷ μέση δῆλον, καὶ τούτων οὐδὲν ἔθραυσεν ἀσέβει· τὸ δὲ μυστικὸν ποτήριον, ὃ, κἀν θραυσθῆ παρ' ἐκόντος, ἀσέβῃ (18) ποιεῖ τὸν ἐπιχειρηκότα, παρὰ μόνους τοῖς νομίμως προεστῶσιν εὐρίσκειται· οὗτος ὁ τρόπος τούτου τοῦ ποτηρίου μόνος, ἄλλος οὐδεὶς.

Τοῦτο ὑμεῖς νομίμως προπίνετε τοῖς λαοῖς· τοῦτο ὑμεῖς ὑπὸ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ κανόνος παρελάβετε· τοῦτο μόνον ἐστὶ τῶν τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας προεστῶτων. Μόνον γὰρ ὑμῶν ἐστὶ προπίνειν τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ· τῶν δὲ ἄλλων οὐδενός. Ἄλλ' ὅσον τὸ μυστικὸν ὁ θλάων (19) ἀσέβῃς, τοσοῦτον ἀσέβεστερος ὁ ἐνυθρίζων τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ· ἐνυθρίζει γὰρ ὁ παρὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸν θεσμὸν τοῦτα ποιών. Καὶ ταῦτα φάμεν (19') οὐχ ὅτι κἀν σχισηματικῶν ποτήριον κέκλασται παρὰ Μακαρίου, ἀλλ' ὅτι μηδὲν ἦν ὄλωσ ἐκεῖ· πῶς γὰρ; ὅπου μῆτε τόπος Κυριακῆς, μῆτε τις ἐκτὲ τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ μῆτε ὁ καιρὸς μ-

καὶ habet.

(18) Ita Reg., et quidem recte. Basil. vero ὃ κἀν θραῦσθαι ἀρ' ἐκόντος, ἀσέβῃ. Editi, ὅτι ἂν θραῦσαι ἀρ' ἐκόν τις, ἀσέβῃ.

(19) Reg., θλάων.

(19') Ita Reg., cæteri vero cum editi tum mss. pro φαμέν, μὲν tantum habent.

στηρίων ἦν; Οὗτος δὲ ἐστὶν ὁ πολυθρύλλητος (20) Ἰσχυράς, ὁ μήτε ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας χειροτονηθεὶς, καὶ ὅτε τοὺς ὑπὸ Μελετίου κατασταθέντας πρεσβυτέρους Ἀλέξανδρος ἐδέχετο, μηδὲ ἐκείνοις συναριθμηθεὶς· οὕτως οὐδὲ ἐκείθεν κατεστάθη.

12. Πόθεν οὖν πρεσβύτερος Ἰσχυράς; τίνας καταστήσαντος; ἄρα Κολλούθου; (21) τοῦτο γὰρ λοιπόν. Ἄλλ' ὅτι Κόλλουθος πρεσβύτερος ὢν ἐτελεύτησε, καὶ πᾶσα γὰρ αὐτοῦ γέγονεν ἄκυρος, καὶ πάντες οἱ παρ' αὐτοῦ κατασταθέντες ἐν τῷ σχίσματι (22) λαϊκοὶ γέγοναν, καὶ οὕτω συνάγονται, δῆλον, καὶ οὐδενὶ καθέστηκεν ἀμφίβολον. Πῶς οὖν ἰδιώτης ἄνθρωπος, καὶ οἰκίσκος οἰκῶν ἰδιωτικόν, ποτήριον ἔχειν μυστικὸν πιστευθεῖν; ἀλλὰ τότε τὸν ἰδιώτην πρεσβύτερον ὠνόμαζον, καὶ τὴν προσηγορίαν αὐτῷ ταύτην διὰ τὴν καθ' ἡμῶν ἀδικίαν ἐχαρίζοντο, καὶ νῦν μισθὸν τῆς κατηγορίας ἐκκλησίας οἰκοδομῆν προξενούσιν. Οὕτως οὐκ εἶχεν ἐκκλησίαν ἄνθρωπος, ἀλλὰ μισθὸν τῆς κακοηθείας καὶ τῆς πρὸς τὴν κατηγορίαν ὑπακοῆς· νῦν ἦν οὐκ εἶχε λαμβάνειν, καὶ τάχα καὶ ἐπισκοπὴν ἀντέδωσαν αὐτῷ (23)· ταῦτα γὰρ θρυλεῖ περιών, καὶ οὕτω καθ' ἡμῶν βρηνθύεται. Οὕτω λοιπὸν τηλικαῦτα ἔπαθλα παρὰ τῶν ἐπισκόπων τοῖς κατηγοροῖς καὶ συκοφάνταις προστίθεται· εἰκότως, οἱ γὰρ συνεργὸν εἰς ἃ ἤθελον αὐτὸν ἐσηχῶτες, ὡς τῶν πραγμάτων κοινωνῶν, οὕτω καὶ τῆς ὁμοίας ἐπισκοπῆς ἠξίωσαν. Ἄλλὰ μήπω ταῦτα, ἔτι δὲ τὰς ἀκράς τοῖς τότε πραχθεῖσι παρ' αὐτῶν ἔδοτε.

13. Μὴ δυνήθentes πρὸς τὴν ἀλήθειαν, καίτοι κατ' αὐτῆς παρεσκευασμένοι, καὶ ἐν Τύρῳ μὲν ἀποδείξαντες Ἰσχυρά, ἀλλὰ συκοφαντοῦ δεικνυμένου, καὶ τὴν συσκευὴν αὐτῶν τῆς συκοφαντίας λυούσης, εἰς ἀποδείξεις (24) ὑπερτίθενται, καὶ ἐπαγγέλλονται πέμψειν ἐξ αὐτῶν τοὺς κατὰ Μαριώτην πολυπραγμονήσαντας. Καὶ οὗς ἡμεῖς παρητούμεθα φανερώς διὰ πολλὰ, καὶ ὡς τὰ Ἀρείου φρονούοντας, καὶ διὰ τοῦτο ἡμῶν ἐχθροὺς, ἀπέστειλαν αὐτοὶ κρύφα, χρωμαίνοντι τῇ δυναστείᾳ, Διόγνιον (25), Μάριν, Θεόδωρον, Μακεδόνην, δύο νεωτέρους τῆν ἡλικίαν καὶ τὸν τρόπον, Οὐρσάκιον καὶ Οὐάλην ἀπὸ Παννονίας· καὶ οὗτοι μετὰ τὴν τσαύτην ὁδὸν, ἣν ὑπέμειναν, ἵνα δικάσωσι τῷ ἐχθρῷ, πάλιν ἀπὸ Τύρου καὶ εἰς Ἀλεξ-

(20) Reg. πολυθρύλλητος, et ita passim θρυλέω cum derivatis cum unico λ in eodem codice scribuntur. Existimat Felckmannus hæc cum præcedentibus non coherere, atque adeo contextum esse mutilum, sed immerito; hæc enim: Οὗτος δὲ ἐστὶν ὁ πολυθρύλλητος, superioribus sunt referenda. Ἐνυθρίζει γὰρ ὁ παρὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸν θεσμὸν τοῦτο ποῖων, intermedia vero parenthesi claudenda. Paulo post Μελετίου, ita mss. omnes et edit. Commel. Editio autem Parisiensis, Μελετίου habet: putarunt nempe editores cum alias sere Μελετίος legatur, ita hic quoque legendum esse. Nos vero lectionem manuscriptorum retinimus, et Meletium semper Latine scribimus, in hoc Auctores Latinos Athanasio coævos imitati. Evagrius certe qui Antonii vitam ab Athanasio conscriptam Latine verbit, semper Meletius, non Melitius, habet. Et sane cum aliquando Μελετίος cum ε scribatur, incertum an ἀπὸ τοῦ Μελετίου, Μελετίου sensum factum sit,

ecclesiasticus, sed neque tempus mysteriorum esset?) Is autem est famosus ille Ischyras, qui nec ab Ecclesia ordinatus est, neque, cum presbyterorum a Meletio ordinatorum Alexander catalogum recepit, iis ille annumeratus est; et sic neque hinc ordinationem habuisse potuit.

12. Unde igitur presbyter Ischyras? quo ordinante? num Collutho? id enim solum restat. Atqui Colluthum, presbyterum obisse, ambasque ejus manus sine auctoritate fuisse, ac omnes qui ab eo schismatis tempore ordinati sunt, ad laicorum statum redactos ita conventibus interesse, omnibus notum, ac nulli dubium est. Quomodo igitur privatus homo, in privata domo habitans, poculum mysticum habere credatur? Sed tunc illi privatum hominem presbyterum appellabant, et hoc vocabulum, ut hinc injuste nos vexarent, ipsi tribuebant, et nunc in accusationis mercedem, eidem ipsi ecclesiæ constructionem concedunt. Ergo ecclesiam vir ille non habuit; sed jam in mercedem malignitatis, ac suæ in accusando obsequentiae quam non habebat accipit, et fortasse illi etiam episcopatus præmium contulere: id enim ille circumquaque jactitat et ita adversum nos arroganter agit. Tanta nimirum præmia obtrectatoribus et sycophantibus ab episcopis deferuntur, et merito quidem; quem enim illi adiutorem sui propositi nacti sunt, eum utpote negotiorum socium, consimili episcopatu donavere. Sed non eo res desinit; aurem adhuc præbete iis quæ ab illis tunc gesta sunt.

13. Cum igitur in veritate prævalere non possent, quanquam adversus illam sese adornarant: et cum Tyri nihil Ischyras probare potuisset, sed sycophanta deprehenderetur, ac ipsamet ejus calumnia eorum conspirationem everteret; ut nova argumenta comparent, negotium suspendunt, ac pollicentur se ex suis aliquot qui rem diligentius explorarent in Mareotem missuros. Quos autem nos multis de causis palam recusavimus, et quod cum Ario sentirent, ac proinde inimici nostri essent; hos illi, tyrannica usi potestate, clam misere Diognium, Marin, Theodorum, Macedonium, duosque ætate et moribus juniores Ursacium et Valentem in Pannonia episcopos, qui post tanti itineris labores, inimici sui ju-

D an vero indiscriminatim ab antiquis, Μελετίος et Μελετίος dictum sit.

(21) Κολλούθου et infra Κόλλουθος. Sic omnes mss. cod. et edit. Commel. Edit. autem Paris. male Κολούθου et Κόλουθος habet. Erat is Colluthus presbyter Alexandrinus, qui tanta fuit superbia, ut adversus Alexandrum episcopum insurgere ausus, presbyteros ordinandi auctoritatem sibi arrogarit, de quo fusius alias.

(22) Reg., ἐν τῷ σχίσματι: alii omnes editi et manuscripti, ἐν τῷ σχίσματι, quam lectionem sequi visum est.

(23) De collato Ischyrae episcopatu in mercedem calumniæ suæ, infra agit Athanasius.

(24) Ita Reg. et Basil. Editi vero, εἰς ἀπόδειξιν.

(25) De Diognio, sive Theognio vide quæ dicimus paulo infra ad initium Epistolæ Julii.

dicandi causa susceptos, rursum Tyro Alexandriam sunt profecti. Nec recusarunt, licet iudices essent, testes fieri, sed omnem insidiarum rationem aperte amplexi, quosvis labores itineraque subiere, ut confatam conspirationem ad effectum deducerent. Et episcopum quidem Athanasium in extranea regione detentum reliquere : ipsi vero in adversarii sui urbem ingressi sunt, quasi in Ecclesiam et in populum debaccharentur. Imo, quod absurdius est, cum Ischyram accusatorem secum adducerent, Macarium qui accusabatur sequi non permisere, sed eum 107 Tyri in custodia reliquere ; ipse enim Macarius presbyter Alexandrinus sursum deorsum ab ipsis in crimen vocabatur.

14. Soli igitur cum accusatore Alexandriam ingressi, ipsum domus ejusdem mensæque consortem, ac compositorem habuere, assumptoque una Philargio Ægypti præfecto, in Mareotem se contulere : atque illic scilicet soli pro sua libidine cum prædicto viro inquisitionem fecere. Neque permisere, ut presbyteri illic interessent, licet id illi impense rogarent. Ideo autem presbyteri urbis et totius regionis, ut sibi illi adesse liceret, postulabant, ut submissos ab Ischyra testes convincerent, quinam et undenam essent. At illi sacros quidem ministros a Jesse non concessere ; sed coram ethnicis de ecclesia, de calice, de mensa, de sacris rebus inquisitionem fecerunt. Et quod gravius est, ethnicos in testes, cum de mystico poculo disquirerent, advocarunt : imo quos ab Athanasio Catholici accitu raptos esse affirmaverant, quosque ubinam terrarum essent, se nescire profitebantur, ipsos ad se et ad præfectum privatim introducere. Nec puduit, ab Athanasio episcopo de medio sublato dicere eos, quorum cernebantur testimoniis uti. Sed cum eo solum spectent ut eum occidant, eos qui adhuc in vivis sunt mortuos rursum simulant, uti de Arsenio fecere. Nam homines qui adhuc supersunt, et qui palam degunt in sua regione, apud vos longe semotos quasi de medio sublato miserabiliter deplorant ; ut cum procul petendæ sint probationes, comministrum nostrum valeant calumniari, quasi vi et potestate usus sit ; cum tamen omnia ipsi, vi et aliorum patrocinio freti, agant. Enimvero quæ in Mareote perpetrarunt, rebus Tyri gestis sunt consimilia : ut enim illic comes aderat cum militari manu, nulli permittens præter eorum sententiam aliquid dicere vel agere ; ita quoque et hic Ægypti præfectus cum militari manu aderat, qui omnes ecclesiasticos terreret, nec ullum de veritate testimonium ferre permitteret : et quod absurdius est, co-

(26) Ita Reg. et Basil. At editi, περί ξένης. Mox Reg., του ἔχθρου. Reliqui omnes cum editi tum niss. του ἔχθρου mendose. Paulo post editi, ὡς περ ἐπικωμάζοντες τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐν τῷ λαῷ. Nos Regium sequimur.

(27) Reg., κατά τὴν Ἀλεξάνδρειαν.

(28) Sic Reg. et Basil. Editi autem, πρὸ Ἰσχύρα.

(29) Edit. Commel. mendose, ἤπασθαι. Reg. ἠρπάξει· etiam acuto. Alii omnes, ἠρπάσθαι. Mox, του Καθ-

ἀνδρείαν ἠπείγοντο· μηδὲ τὸ μάρτυρες οἱ δικασταὶ γενέσθαι παραιτησάμενοι, ἀλλὰ πάντα τρόπον ἐπιβουλῆς ἀναδεξάμενοι φανερώς, καὶ πάντα κάματον καὶ πᾶσαν ὁδὸν ὑποστάντες, ἵνα τὴν κατασκευαζομένην συσκευὴν πληρώσωσι. Καὶ τὸν μὲν ἐπίσκοπον Ἀθανάσιον κατεχόμενον ἐπὶ ξένης (26) ἤφιεσαν· αὐτοὶ δὲ εἰς τὴν τοῦ ἔχθρου πόλιν εἰσῆσαν, ὡς περ ἐπικωμάζοντες, καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τῷ λαῷ καὶ τὸ παραλογώτερον, Ἰσχύραν τὸν κατήγορον μεθ' ἑαυτῶν ἐπαγόμενοι, Μακάριον τὸν κατηγορούμενον οὐκ ἐπέτρεψαν ἀκολουθεῖν, ἀλλ' ἔμφρουρον ἀφήκαν ἐν Τύρῳ. Ἄνω γὰρ καὶ κάτω Μακάριος ὁ πρεσβύτερος τῆς Ἀλεξάνδρειας ὑπήγετο παρ' αὐτῶν τῷ ἐγκλήματι.

14. Μόνοι τοίνυν μετὰ τοῦ κατηγόρου τὴν Ἀλεξάνδρειαν (27) εἰσελθόντες, σύνοικον αὐτὸν, καὶ συν-ἔστιον, καὶ συμπότην ἔχοντες, καὶ τὸν ἔπαρχον τῆς Αἰγύπτου Φιλάργιον παραλαβόντες, ἐπὶ τὴν Μαρεώτην ἀπέηλθον· κάκει δὴθεν ἐποιούοντες τὴν ἐξέτασιν μόνοι, ὡς ἤθελον, μετὰ τοῦ προειρημένου· πολλὰ τοὺς πρεσβυτέρους παρεῖναι παρακαλέσαντας οὐκ ἐπιτρέψαντες. Ἠξίουον δὲ παρεῖναι οἱ τε τῆς πόλεως καὶ τῆς χώρας πάσης πρεσβύτεροι, ἵνα τοὺς ὑποβαλλομένους ὑπὸ Ἰσχύρα (28) διελέγξωσι τίνας καὶ πόθεν εἰσὶ. Καὶ τοὺς μὲν λειτουργοὺς ἐκώλυον παρεῖναι· ἐπὶ δὲ τῶν ἐθνικῶν ἐξήταζον περὶ ἐκκλησίας, περὶ ποτηρίου, περὶ τραπέζης, καὶ τῶν ἁγίων· καὶ τὸ δεινότερον, ἐθνικοὺς ἐκάλουν μάρτυρας περὶ ποτηρίου μουσικοῦ ζητούντες· καὶ οὓς ἠρπάσθαι (29) παρὰ Ἀθανασίου διωρίζοντο, ἐκ μετακλήσεως τοῦ καθολικοῦ, καὶ μηδὲ ὅποι γῆς εἰσι γινώσκειν, τούτους εἰσηγον ἐφ' ἑαυτῶν καὶ τοῦ ἐπάρχου μόνον. Καὶ οὐκ ἠβούοντο τούτους ἠφανίσθαι παρὰ τοῦ ἐπισκόπου Ἀθανασίου λέγοντες, ὧν ταῖς μαρτυρίας συγχρησθαι δοκοῦσιν· Ἀλλὰ κἀναυθα μόνον φονεῦσαι βουλόμενοι, πάλιν τοὺς ζώντας, ὡς ἀποθανόντας, τὸν ἐπὶ Ἀρσενίου τρόπον μιμούμενοι πλάττονται. Ὦντας (30) γὰρ τοὺς ἀνθρώπους καὶ φαινομένους ἐπὶ τῆς ἰδίας, ὑμῖν τοῖς μακρὰν ὡς ἀφανεῖς ἐκτραγουδοῦσιν, ἵνα, μακρὰν ὄντων τῶν ἐλέγχων, τὸν συλλειτουργὸν ἡμῶν διαβάλλωσιν, ὡς βία καὶ δυναστεία χρώμενον, καίτοι πάντα αὐτοὶ μετὰ δυναστείας καὶ προστασίας πράττοντες. Καὶ γὰρ ὁμοία πάλιν τὰ κατὰ Μαρεώτην τοῖς κατὰ Τύρον ἐγένετο· ὡς περ γὰρ ἐκεῖ κόμης ἦν μετὰ στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας, οὐδὲν ἐπιτρέπων παρὰ τὰ ἐκείνοις δοκοῦντα, ἢ λέγεσθαι, ἢ πράττεσθαι, οὕτω καὶ ἐναυθα ὁ τῆς Αἰγύπτου ἐπάρχος μετὰ τῆς τάξεως ἦν, πάντα μὲν τοὺς τῆς ἐκκλησίας ἐκφοδῶν, μηδένα δὲ μετὰ ἀληθείας ἐπιτρέπων μαρτυρεῖν· καὶ τὸ παραδοξότερον ἐν αὐτῷ τῷ τόπῳ καὶ τῇ οἰκίᾳ τοῦ κατηγόρου, καὶ ὄψκον, καὶ ἐξετάζειν ἔδοκον ἃ ἠβούοντο,

εἰκοῦ. Καθολικοὶ in singulis diocesisibus officiales erant, qui negotia, rationesque nomine Imperatoris tractabant, unde iidem logothetai, id est rationales et procuratores dicti sunt. Hæc vox frequenter apud Athanasium occurrit. Vide Cangii et Suicieri Lexica. Mox Reg. quem sequimur, ὅποι γῆς εἰσιν, alii et editi ἔστι.

(30) Sic Reg. et Basil. Alii vero cum editis ὄψκω γὰρ τοὺς. Infra Reg. διαβάλλωσι.

οἱ εἶτε δικασταί, εἶτε μάρτυρες, εἶτε τῆς αὐτῶν καὶ Α dem in loco et in ipsis accusatoris œdibus habita-
Εὐσεβίου σπουδῆς, ἔπερ ἀληθέστερον, ὑπηρέται πα-
ραγενόμενοι.

15. Καὶ τίνα τὰ παρ' αὐτῶν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν
τολμηθέντα, νομίζομεν ὑμᾶς μὴ ἀγνοεῖν πανταχοῦ
γὰρ διαδέδοται. Εἴφη γυμνά κατὰ τῶν (31) ἁγίων
παρθένων καὶ τῶν ἀδελφῶν ἔχωρει, καὶ μάστιγες
κατὰ τῶν ἐντίμων παρὰ Θεῷ σωμάτων, καὶ τοὺς πό-
δας ἐκώλευον ὑπὸ τῶν πληγῶν, αἱ τὴν ψυχὴν ἐν
ἀνηίξ καὶ πᾶσιν δόλοκληροῖ τοῖς καλοῖς. Ἔργασίαι τε
κατ' αὐτῶν ἐπέσειοντο· καὶ ἐθνικοὶ δῆμοι πρὸς τὸ
γυμνοῦν, τύπτειν, ἀσελγαίνειν κατ' αὐτῶν, βωμούς
τε καὶ θυσίας ἐπαπειλεῖν αὐταῖς. Καὶ τις ἀσελγῆς
ἀνὴρ, ὡς ἐξουσίας λοιπὸν δοθείσης ὑπὸ τοῦ ἐπάρχου
πρὸς χάριν τῶν ἐπισκόπων, χεῖρα παρθένου κατεῖχε,
καὶ πρὸς τυχόντα (32) βωμὸν εἴλακεν, ἀνάγκην θυσίας
καὶ διωγμοῦ μιμούμενος. Καὶ ταῦτα ἐπράττετο, καὶ
φυγὴ τῶν παρθένων ἦν, καὶ γέλωσ τῶν ἐθνικῶν κατὰ
τῆς Ἐκκλησίας, τῶν ἐπισκόπων ἐνδον ὄντων, καὶ ταύ-
την εἴην οἰκίαν οἰκούντων, ἐν ἧ ταῦτα ἐπράττετο, καὶ
ἀφ' ἧς διὰ τὴν εἰς αὐτοὺς χάριν, ξιφῶν αἱ παρθένοι
γυμνῶν, καὶ παντὸς κινδύνου, καὶ ὕβρεων, καὶ παρ-
οινίας πεπείρανται. Καὶ ταῦτα ἔπασχον ἐν νηστείᾳ
παρὰ τῶν τοῖς ἐπισκόποις ἐνδον συνεστωμένων.

16. Ταῦτα προειδότες, ὡς ἐχθρῶν εἰσόδος οὐχ ἦ
τυχοῦσα βλάβη, τὴν παραίτησιν ἐποιησάμεθα. Ταῦτα
καὶ Ἀλέξανδρος (33) ἐν νῷ λαβὼν ὁ τῆς Θεσσαλονίκης
ἐπίσκοπος, γράφει πρὸς τοὺς ἐκεῖ μέινοντας τὴν
συσκευὴν ἐλέγχων, καὶ τὴν ἐπιβουλὴν μαρτυρόμενος·
ὅν κἄν συναριθμῶσιν αὐτοῖς, καὶ τῆς ἐπιβουλῆς
μετρῶσιν ἕνα, οὐδὲν ἄλλο ἢ κατ' ἐκείνου τὴν βίαν
δεικνύουσι. Καὶ γὰρ καὶ ὁ παμπόνηρος Ἰσχυράς, οὐδὲ
αὐτὸς ἀνευ φόβου καὶ βίας ἐπ' (34) αὐτὸ ὤρμησεν,
ἀλλ' ἀνάγκη τὴν κατηγορίαν ὑπέδω. Τοῦτου τεκμή-
ριον, αὐτὸς ἔγραψεν Ἰσχυράς πρὸς τὸν συνεπίσκο-
πον Ἀθανάσιον, ὅτι μηδὲν ἐκεῖ πέπρακται τοιοῦτον,
ἀλλ' ὑπεβλήθη πλάσασθαι. Καὶ ταῦτα ἔγραψεν οὐ
δεχθεὶς παρ' αὐτοῦ ὡς πρεσβύτερος, οὐ τοιαύτην
χάριτος προσηγορίαν λαβὼν, οὐκ οἰκοδομὴν ἐκκλη-
σίας εἰς ἀμοιβὴν τυχῶν, οὐ μισθὸν ἐπισκοπῆς προσ-
δοκήσας· ἄν πάντων ἔτυχε παρ' αὐτῶν διὰ τὴν κατηγο-
ρίαν. Ἀλλὰ καὶ τὸ γένος αὐτοῦ πᾶν μεθ' ἡμῶν συν-
ήγετο· οὐκ ἂν (35) συναχθέντες, εἴγε τὸ τυχὸν ἠδί-
κητο.

nis præmium obtinuit. Quin et omnes ejus cognati
nobiscum conveniebant, quod sane non facturi fuis-

17. Ταῦτα μὲν οὖν ὅτι μὴ λόγος, ἀλλ' ἔργον, μάρ-
τυρες μὲν οἱ τοῦ Μαρκεῶτος πρεσβύτεροι πάντες, οἱ
ἀεὶ συνόντες ἐν ταῖς περιόλαις τῷ ἐπισκόπῳ. Οἱ καὶ
τότε γράψαντες κατὰ Ἰσχυρά· καὶ μήτε ἐν Τύρῳ
οἱ ἐλθόντες ἐξ αὐτῶν ἐπιτραπέντως εἰπεῖν τὴν ἀλή-

(31) Tōn deest in editis et mss., Regio ex-
cerpto.

(32) Reg. et Basil. παρατυχόντα.

(33) Epistolam Alexandri hæc de re conscri-
ptam ad Dionysium comitem infra videsis. Paul-
ic post Reg. μαρτυρόμενος. Alii cum editis μαρτυ-

bant et rem disquirebant pro sua libidine, qui sive
judices, sive testes, sive, quod verius est, suæ Eu-
sebiique voluntatis ministri huc se contulerant.

15. Quæ vero Alexandriæ facinora commiserint
vobis non ignota esse arbitramur, nam ea ubique
sunt pervulgata. Gladii adversus sacras virgines et
fratres districti: flagella honorabilibus apud Deum
corporibus incussa, ita ut vi plagarum pedibus clau-
dicarent, quæ mente suæ castitati tantum plisque
operibus incumbabant. Hinc flagitia adversus illas
commissa, populi nempe ethnici, ipsas nudare, ver-
berare, petulanter adversum illas ægere, idolorum
aras et sacrificia minitari: adeo ut petulans qui-
dam vir, quasi potestatem a præfecto in gratiam
episcoporum accepisset, virginem manu arreptam
ad altare, quod forte obvium erat, pertraxerit, viam
olim ad sacrificandum allatam ac persecutionis fu-
rorem imitatus. Inter hæc facinora, virgines fugie-
bant, ethnici Ecclesiam irridebant, cum interim epi-
scopi intus essent, et in illa ipsa domo in qua hæc
perpetrabantur habitarent. Ex ea ipsa domo, ut cum
episcopis gratia iniretur, virgines, strictos gladios
108 omneque periculorum, injuriarum, et contu-
meliarum genus expertæ sunt. Et hæc illæ jejunii
tempore ab iis qui cum episcopis intus epulabatur,
sunt perpessæ.

16. Hæc cum prævidissemus, quod scilicet ab ho-
stili incurso haud leve nocumentum emergeret, ejus-
modi legatos recusavimus. Hæc Alexander quoque
Thessaloniciæ episcopus cum animadverteret, ad eos
qui illic commorabantur litteras misit, quibus con-
spirationem argueret, ac de eorum insidiis testi-
monium ferret: quem tametsi inter suos annume-
rant, suæque conspiracy socium jactitant, nihil
aliud demonstrant, quam se illi vim intulisse. Et-
enim nec Ischyras ille sceleratissimus, absque metu
et illata vi ad hanc rem animus appulit, sed coactus,
accusandi Athanasii munus suscepit. Cujus rei ar-
gumentum illud est quod ipse Ischyras coepiscopo
Athanasio litteris suis declaravit nihil ejusmodi ibi
gestum fuisse; sed se subornatum ista confluxisse.
Et hæc scripsit, cum nec ab ipso velut presbyter
receptus esset, nec ejusmodi appellationis munus
consecutus, neque ecclesiæ constructionem in præ-
mium nactus esset, nec pro mercede episcopatum
expectaret. Quæ tamen omnia ab illis in accusatio-
nibus conveniebant, quod sane non facturi fuis-

17. Quod autem hæc non mera verba sint, sed
res gestæ, testes sunt omnes Marcetæ presbyteri,
qui episcopum circumeuntem semper comitantur,
quique tunc adversus Ischyram scripsere. Qui vero
ex illis Tyrum venerunt, veritatem dicere permisi
ρούμενος.

(34) Reg. ἐπὶ τούτῳ.

(35) Ante οὐκ ἂν, in editis καὶ legitur. Sed cum
a Reg. et Basil. absit, et alioqui superfluum, expun-
ctum est; epistola vero cleri Marcetæ, de qua post
hæc agitur, infra habetur.

non sunt : neque iis qui in Mareote remansere, Ischyram sycophantam arguere concessum est. Huic item rei testimonio sunt exemplaria ipsa litterarum Alexandri, presbyterorum, et Ischyrae. Misimus quoque epistolam patris imperatorum, in qua testatur se non solum indigne ferre, quod de Arsenii, qui in vivis esset, nece eum accusarent; sed mirari quoque varietatem inconstantiamque accusationis de poculo factae; quod nempe modo Macarium presbyterum, modo Athanasium episcopum, de poculo manibus confracto insimularent. Ac Meletianos quidem sycophantas, e contra vero Athanasium innocentissimum pronuntiat. Qui enim non sycophantae Meletiani, ac praeter omnibus Joannes, qui cum in ecclesiam ingressus esset, nobiscum communicasset, sua gesta improbasset, cum nondum quidquam de calice fracto movisset; ubi vidit Eusebianos Ariomanitarum res curare, non audere tamem palam illis opem ferre, sed alias personas quibus uterentur quaerere; seipsum, ut sit in saecularibus theatris, histrionem submitit. Argumentum autem erat, Arianorum certamen; primae partes ut illi rem bene gerant; submissa persona et appendix, Joannes cum sociis. Ut Arianorum fautores, horum obtentu, sub iudicum habitu impietatis inimicos profligent, ipsamque impietatem stabiliant, et Arianos in ecclesiam introducant: et qui pietatem eliminare volebant, per impietatem superare nituntur: qui vero impietatem in Christum amplexi sunt, impietatis hostes velut impius e medio tollere sunt aggressi. Ac poculum nobis confractum proferunt, ut una cum ipsis Athanasius impie in Christum agere videatur. At quorsum illa apud eos mystici poculi mentio? undenam impietatis in Christum patronis mens illa erga poculum **109** religiosa? undenam Christum ignorantibus Christi poculum notum est? cur qui se poculum venerari simulant, poculi Deum dedecore afficiunt? aut cur qui poculum lugent, episcopum qui in illo mysteria celebrat occidere satagunt, imo quantum in ipsis fuit occiderunt? quare qui throni episcopali modo ornati vicem lamentantur, episcopum in illa sedentem interficere conantur, ut et thronus episcopum quaerant, et populi pia doctrina priventur? Itaque nec poculum confractum, nec caedes, nec quidpiam inauditorum facinorum quae ipsi objecere ad haec agendum illos compulit; sed praedicta Arianorum impietas. Cujus gratia postquam Athanasio aliisque episcopi insidiati sunt, etiamnum Ecclesiae bellum inferunt. Etenim quinam caedum exsiliorumque auctores? nonne isti? Quinam saecularium patrocinio usi, episcopis insidiantur? nonne Eusebiani, et nequaquam, ut ipsi scribunt, Athanasius? quin potius ab ipsis ille et alii quoque vexati sunt. Nam eo tem-

(36) Basil., καὶ τοῦ Ἰσχύρα. Editi vero καὶ τὰ Ἰσχύρα.

(37) Reg., ante ἐθαύμαζε, habet πάλιν.

(38) Reg., τὴν ἀσέβειαν, perperam. Caeteri cum editis τὴν εὐσέβειαν. Mox Reg. quem sequimur, δι' ἀσεβείας νικῆσαι. Basil., δι' ἀσέβειαν νικῆσαι. Editi

θεῖαν, μήτε ἐν τῷ Μαρεώτῃ ἀπομείναντες, συγχωρηθέντες ἐλέγξει τὸν Ἰσχύραν συκοφάντην· καὶ αὐτὰ δὲ τὰ ἀντίγραφα τῶν Ἀλεξάνδρου γραμμάτων, καὶ τῶν πρεσβυτέρων, καὶ τὰ (36) Ἰσχύρα. Ἀπεστειλαμεν δὲ καὶ τὴν τοῦ πατρὸς τῶν βασιλέων ἐπιστολὴν· ἐνθα οὐ μόνον ἐπ' Ἀρσενίῳ δυσχεραίνει, ὅτι ζῶντος ἀνθρώπου φόνος ἐνεκαλεῖτο, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῷ ποτηρίῳ ἐθαύμαζε (37) τὸ ποικίλον τῆς κατηγορίας καὶ πεπλανημένον, ὅτι τῇ μὲν Μακαρίου τοῦ πρεσβυτέρου, τῇ δὲ Ἀθανασίου τοῦ ἐπίσκοπου κατηγοροῦν, ὡς κλάσαντος ταῖς χεραὶ τὸ ποτήριον· καὶ πάλιν συκοφάντας τοὺς Μελετιανούς, καὶ πάλιν Ἀθανάσιον καθαρῶτατον ἀποφαίνεται. Πῶς γὰρ οὐ συκοφάνται Μελετιανοί, καὶ πρό γε πάντων Ἰωάννης; Ὁ εἰσελθὼν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, κοινωνήσας ἡμῖν, καταγνοὺς ἑαυτοῦ, μηδὲν ἔτι περὶ τοῦ ποτηρίου κινήσας· ἐπειδὴ τοὺς περὶ Εὐσέβιον εἶδα σπουδάζοντας τοῖς Ἀρειομανίταις, οὐκ ἀποτολμῶντας δὲ φανερῶς αὐτοῖς συνεργεῖν, ἀλλὰ ζητοῦντας ἄλλοις χρῆσθαι προσώποις· ἑαυτὸν ὑποδέδρακεν, ὡς περ τῶν ἔξω θεάτρων, ὑποκριτῆ. Καὶ ἡ μὲν ὑπόθεσις ἦν Ἀρειανῶν ἀγῶν· καὶ τὸ πρωτότυπον ἐκείνουσ καταρθοῦν, ὑποβολὴ δὲ καὶ παράρτημα τούτων Ἰωάννης καὶ οἱ σὺν αὐτῷ· ἵνα οἱ τῶν Ἀρειανῶν σπουδασταὶ διὰ τῆς τούτων προφάσεως, δικαστῶν σχήματι, τοὺς ἐχθροὺς τῆς ἀσεβείας ἀπώσωνται, καὶ τὴν ἀσέβειαν ἐγκαταπέψωσι, καὶ τοὺς Ἀρειανούς εἰσαγάγωσι τῇ Ἐκκλησίᾳ· καὶ οἱ τὴν εὐσέβειαν (38) ἐξωθήσασιν θέλοντες δι' ἀσεβείας νικῆσαι βιάζονται· καὶ οἱ τὴν ἀσέβειαν τὴν κατὰ Χριστοῦ προελάμενοι, τοὺς τῆς ἀσεβείας ἐχθροὺς ὡς ἀσθεῖς ἀνελεῖν ἐπεχείρησαν· καὶ ποτήριον ἡμῖν προφέρουσι κεκλασμένον, ἵνα δόξῃ καὶ Ἀθανάσιος κατὰ Χριστοῦ συνασθεῖν αὐτοῖς. Ποία γὰρ καὶ μνήμη παρ' αὐτοῖς ὀφείλεται ποτηρίου μυστικοῦ; πόθεν ἀσεβείας τῆς εἰς Χριστὸν πρυστάταις περὶ ποτηρίου νοῦς εὐσέβης; πόθεν τοῖς τὸν Χριστὸν μὴ γνωρίζουσι ποτήριον Χριστοῦ γινώριμον; πῶς οἱ ποτήριον τιμῶν προσποιούμενοι τὸν τοῦ ποτηρίου θεῶν ἀτιμάζουσιν; ἢ πῶς οἱ ποτήριον ὀδυρόμενοι τὸν ἐπίσκοπον τὸν ἐν αὐτῷ μυσταγωγῶντα φονεῦσαι ζητοῦσι; καὶ ἐφόνευσαν ἂν τὸ ἔσον ἐν ἑαυτοῖς. Πῶς δὲ οἱ τὸν θρόνον τὸν ἐστολισμένον ἐπισκοπικῶς ὀδυρόμενοι, τὸν ἐν αὐτῷ καθήμενον ἐπίσκοπον ἀνελεῖν ζητοῦσιν; ἵνα καὶ ὁ θρόνος τὸν ἐπίσκοπον ζητῇ, καὶ οἱ λαοὶ τῆς εὐσεβοῦς διδασκαλίας στερηθῶσιν. Οὐτε οὖν ποτήριον, οὐτε φόνος, οὐτε τι τῶν ὑπ' αὐτῶν τερατολογηθέντων εἰς τοῦτο αὐτοὺς προήγαγεν, ἀλλ' ἡ προειρημένη τῶν Ἀρειανῶν ἀσέβεια· δι' ἣν καὶ Ἀθανασίῳ καὶ ἄλλοις ἐπίσκοποις ἐπιβουλεύσαντες, ἔτι καὶ νῦν τῇ Ἐκκλησίᾳ πολεμοῦσιν. Ἄρα γὰρ τίνες οἱ φόνους καὶ ἐξοριστίας ἀληθῶς (39) ποιήσαντες; οὐχ οὗτοι; Ἄρα τίνες, ταῖς ἔξωθεν προστασίαις χρώμενοι, τοὺς ἐπίσκοποις ἐπιβουλεύουσιν; οὐχ οἱ περὶ Εὐσέβιον μάλλον, καὶ οὐκ Ἀθανάσιος, ὡς αὐτοὶ γράφουσι; παρ' αὐτῶν γὰρ αὐτὸς καὶ ἄλλοι πεπόνθασιν (40). Καὶ γὰρ δι' ἀσέβειαν κινήσασιν.

(39) Sic Reg. In aliis et editis ἀληθῶς desideratur.

(40) Hi quatuor presbyteri nominantur in epistola synodi Sardicensis ad Aegyptios episcopos; suntque Aphthonius, Athanasius, Paulus, Plution.

καὶ πρεσβυτεροὶ τῆς Ἀλεξανδρείας τέσσαρες κατ' ἑκείνον τὸν καιρὸν, καίτοι μὴδὲ εἰς Τύρον ἐξεληθόντες, ὑπερβίοιοι παρ' αὐτῶν γεγονάσιν. Ἐὰρ τίνες οἱ θρήνων καὶ δακρυῶν ἄξιοι; οὐχ οἱ καὶ τὰ πρῶτα ποιήσαντες, καὶ δευτέρα συνάπτειν μὴ παραιτούμενοι, καὶ πάντα συκοφαντοῦντες, ἵνα ἐπίσκοπον ἀπολέσωσι μὴ ὑπεκίοντα τῇ τῆς ἀσεβείας αὐτῶν αἰρέσει; Διὰ τοῦτο ἡ ἔχθρα τῶν περὶ Εὐσέβιον· διὰ τοῦτο τὰ ἐν Τύρῳ κινήθηκα· διὰ τοῦτο αἱ προσπολήτοί κρίσεις· διὰ τοῦτο νῦν καὶ χωρὶς κρίσεως παρ' αὐτῶν, ὡς πεπληροφορημένων, γράμματα· διὰ τοῦτο αἱ πρὸς τὸν πατέρα τῶν βασιλέων καὶ πρὸς αὐτοὺς τοὺς εὐσεβεστάτους βασιλεῖς διαβολαί.

18. Οἷα γὰρ καὶ νῦν κατερίρηται· ὁ συλλειτουργὸς ἡμῶν Ἀθανάσιος, ἀναγκαῖον ὄμᾶς εἰδέναι, ἵνα καὶ ἐκ τούτου καταγνώτε τῆς πονηρίας αὐτῶν, καὶ γινώσκῃτε ὅτι μὴδὲν ἄλλο ἢ φονεῦσαι ζητοῦσι τὸν ἄνδρα. Σίτος παρὰ τοῦ πατρὸς τῶν βασιλέων ἐδίδοδο (41) πρὸς τὰς τῶν χηρῶν διατροφὰς ἰδίᾳ μὲν Λιβύας, ἰδίᾳ δὲ τισιν ἐξ Αἰγύπτου. Τοῦτον πάντες λαμβάνου-
 B εν ἄχρι νῦν, Ἀθανασίου μὴδὲν ἐξ αὐτοῦ κομιζόμενου πλὴν μόνου τοῦ συγκάμνειν αὐτοῖς. Ἀλλὰ νῦν ἐκείνων λαμβανόντων μὴ μεμφαμένων, ὁμολογούντων λαμβάνειν, διαβέβληται Ἀθανάσιος ὡς ὄλον τὸν σίτον πιπράσκων, καὶ εἰς τὸ ἴδιον ἀποφερόμενος· καὶ τοῦτο ἔγραψε βασιλεῦς, αἰτιώμενος ἐκ τῶν γε-
 C γενημένων διαβολῶν. Τίνες τοίνυν οἱ διαβεβληχότες; Οὐχ οἱ καὶ τὰ πρῶτα ποιήσαντες, καὶ τὰ δευτέρα κινεῖν μὴ παραιτούμενοι; Τίνες οἱ τῶν γραμμάτων τούτων αἴτιοι τῶν (42) παρὰ τοῦ βασιλέως λεγομένων; οὐχ οἱ Ἀρειανοὶ σπουδάζοντες, καὶ μὴδὲν κατὰ τοῦ ἄνδρος παραιτησάμενοι μῆτε λέγειν, μῆτε γράφειν; Οὐδεὶς γὰρ, τοὺς τσσαῦτα ποιήσαντας ἀφελῆς, ἄλλους ὑποπεύσεις. Καὶ γὰρ ἐναργέστατον αὐτῶν τὸ δεῖγμα τῆς διαβολῆς φαίνεται· σπουδάζουσι γὰρ τῆς Ἐκκλησίας ἀφελῆσθαι τὸν σίτον τῇ προφάσει τῆς διαβολῆς καὶ Ἀρειανούς παρασχέιν. Ὁ πάντων μάλιστα εἰς τοὺς αἰτίους τῆς σπουδῆς καὶ τοὺς ἐξάρχους αὐτῶν ἀνατρέγει, τοὺς μῆτε φόνους κατὰ τοῦ ἀνδρός κινήσαι παραιτησάμενους, δι' ἃν ψευδῆ διαβεβλήκασι βασιλεῖ, μῆτε τῶν κλήρων (43) τῆς Ἐκκλησίας ἀφελῆσθαι τὰς τροφὰς, ἵνα τῷ ὄντι κέρδος αἰρετικῶς παράσχωνται.

19. Ἀπεστελλάμεν δὲ καὶ τὴν μαρτυρίαν τῶν κατὰ Λιβύην, καὶ Πεντάπολιν, καὶ τῶν ἐξ Αἰγύπτου συλλειτουργῶν ἡμῶν, ἵνα καὶ ἐκ τούτου γνῶτε τὴν κατὰ Ἀθανασίου γεγεννημένην συκοφαντίαν. Ταῦτα δὲ ποιοῦσιν, ἵνα, φρόβῳ λοιπὸν ἡσυχάζοντων τῶν τῆς εὐσεβείας φρονούντων, ἡ τῶν ἀσεβῶν Ἀρειανῶν αἵρεσις ἀντεισαχθῇ. Ἀλλὰ καὶ τῇ μὲν ὁμῶν εὐλαδεια χάρις, ἀγαπητοί, ὅτι πολλάκις τοὺς Ἀρειανούς ἀναθεματίζοντες ἐγράψατε, καὶ χώραν αὐτοῖς εἰς τὴν Ἐκκλησίαν οὐ δεδώκατε· τῶν δὲ περὶ Εὐσέβιον ὁ ἐλεγχὸς ἐγγύς. Ἰδοὺ γὰρ μετὰ τὰ πρότερα παρ' αὐ-

. (41) Reg., ἐδίδοδο.

(42) In editis tunc deest, nos sumus ex Basil. et Reg. mutuati. Infra Reg., Οὐδεὶς γὰρ δ).

A pore quatuor Alexandrini presbyteri, quanquam Tyrum non venerant, ab ipsis in exsilium acti sunt. Quinam ergo luctu et lacrymis digni? nonne qui et priora illa perpetrarunt, et secunda addere non recusant, quique omni calumniarum genere utuntur, ut episcopum de medio tollant, quod impiæ hæresi suæ non cesserit? Hæc causa odii Eusebianorum: hæc eorum quæ Tyri acta sunt origo: hinc simulata illa judicia: hinc illæ eorum litteræ, quas, citra prævium iudicium, quasi qui de rebus certiores sint, prescribunt; hinc illæ eorum apud imperatorum patrem et apud ipsos piissimos imperatores calumnix.

18. Qualia enim nunc quoque adversus comministrum nostrum Athanasium delata sint, vos non ignorare par est; ut hinc etiam eorum mallitiam deprehendatis et agnoscatis, nihil aliud illos nisi cædem viri quærere. Frumentum ab imperatorum patre erogabatur pro viduis partim Libyis, partim Ægyptiis quibusdam alendis. Quod omnes hactenus perceperunt, Athanasio nihil præter laborem et operam hinc referente. At nunc licet qui illud recipere solent non conquerantur, imo se percipere fateantur, Athanasium tamen illi calumniati sunt, quasi qui frumentum totum vendat et in propriam rem divertat: et hac de re imperator, ipsorum calumniis inductus, litteris suis eum criminatus est. Quinam igitur isti calumniatores? Nonne qui et prima illa perpetrarunt, et secunda movere non abnuerunt? Quinam litterarum quæ ab imperatore missæ dicuntur, auctores fuere? nonne Ariani qui iis maxime student, et nihil contra virum, vel dicere vel scribere recusant? Nemo enim, omissis tot tantorumque scelerum auctoribus, alios suspectos habuerit. Et enim manifestissimum illud est eorum calumniæ argumentum, quod per sycophantiam suam Ecclesiam frumento privare, ad Arianosque illud transferre satagant. Quod maxime huius consilii auctoribus et eorum principibus ascribendum est. Qui nec veriti sunt perpetratas cædes in odium viri publicare, quarum causa falsa illi crimina apud imperatorem imponere: nec metuerunt clerum Ecclesiæ alimentis privare, ut illa reapse in hæreticorum lucrum cederent.

D 19. Misimus quoque ad vos testimonia comministrorum nostrorum Libyæ, Pentapolis et Ægypti; ut hinc eorum in Athanasium calumnia 110 vobis innotescat. Hæc autem ideo faciunt, ut iis qui pie sentiunt præ metu deinceps quiescentibus, impiorum Arianorum hæresis veræ fidei loco introducatur. Sed vestræ pietati gratiæ agendæ, dilecti, quod sæpius Arianos scriptis vestris anathemate damnaveritis, et locum ipsis in Ecclesia non dederitis. Eusebii autem et suorum malitia facile coarguitur: nam post priores illas suas pro Arianis litteras,

(43) Vix dubitarim legendum esse τῶν χηρῶν, licet omnes tunc editi, tum mss., τῶν κλήρων habeant. At τῶν χηρῶν legendum esse præcedentia quoque sciadent.

Quarum vobis exemplaria misimus, aperte jam Ariomanitas, ab universa Ecclesia catholica damnatos, adversus Ecclesiam concitant; quibus etiam episcopum constituere, ac minis terroribusque Ecclesiam dividunt, ut ubique impietatis suae adiutores habeant. Siquidem et diaconos ad Ariomanitas mittunt, qui palam eorum conventibus intersunt, litterasque scribunt, ac exemplaria ab illis recipiunt, sicque Ecclesiam in schisma concitant: cum illis quoque communicant, ac eorum haeresim ubique litteris suis commendant: Ecclesiam autem repudiant, ut ex litteris quas ipsi Romano episcopo, fortasse et vobis scripsere, ediscere poteritis. Quod autem haec inulta esse non debeant, etiam vos, dilectissimi, animadvertitis; atrocior enim sunt et a Christi doctrina aliena. Haec igitur de causa in unum coacti, has ad vos litteras misimus, rogantes vestram in Christo prudentiam ut hanc quidem confessionem recipiatis, Athanasii vero coepiscopi nostri vicem dolcatis, ac Eusebianis talia molientibus succenseatis; ut ne amplius istiusmodi pravitas et malitia adversus Ecclesiam vim obtineat. Vos enim ejusmodi injustitiae vindices imploramus, illud Apostoli vobis commemorantes: *Auferite malum ex vobis ipsis* 72-76. Mala enim revera sunt, et communionem nostra indigna, quae illi perpetrarunt. Ne igitur illis aurem praebatis, si denuo ad vos scribant contra episcopum Athanasium; (quidquid enim ab illis proficiscitur falsum est;) imo etiamsi Aegyptiorum episcoporum nomina in litteris suis exararent. Palam enim est non nos talia scribere, sed Meletianos semper schismaticos, qui huc usque Ecclesias perturbant et seditiones commovent. Ordinationes enim absurdas faciunt, ac virorum qui propentodum ethnici sunt: et ejusmodi facinora perpetrant, quae scribere quidem erubescimus, sed vobis id a legalis nostris, qui epistolam vobis tradent, discere libet (47).

20. Haec quidem Aegyptii ad omnes episcopos et ad Julium Romanum episcopum. Porro Eusebiani quoque ad Julium scripsere: ac sperantes se nobis terrorem incussuros, rogabant ut synodus cogere-
 tur, et ipse Julius, si vellet, iudex foret. Cum igitur Romam advenissemus, Julius, ut consentaneum erat, litteras scripsit ad Eusebianos, misitque duos e presbyteris suis Elpidium et Philoxenum. Illi vero ut de nostro adventu audire, consternati, quod nullatenus exspectarent nos illuc venturos, accedere

72-76 I Cor. v, 13.

(44) Pistum scilicet Arianum presbyterum, a Secundo Pentapolita Eusebianorum jussu, Alexandriae episcopum ordinatum.

(45) Indicant episc. Aegyptii litteras ab Euseb. ad Julium missas, de quibus saepe in hac Apologia. Mox in Regio praedicta prima manu positum videtur, sed eadem manu correctum praedictis umas legitur, et haec est vera lectio; licet omnes alii tum editi tum mss. praedictis umas habeant. Mox ock post ock deerat in editis. Sed in Regio et Basil. ha-

A τῶν περὶ τῶν Ἀρειανῶν γράμματα, ὧν καὶ ἀπεστείλαμεν τὰ ἀντίγραφα, φανερώς λοιπὸν τοὺς παρὰ πάσης τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας ἀναθεματισθέντας Ἀρειομανίτας ἐπεγεύρουσι κατὰ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἐπίσκοπον (44) αὐτοῖς κατέστησαν, καὶ ταῖς ἀπειλαῖς καὶ τοῖς φόβοις διαιροῦσι τὰς Ἐκκλησίας, ἵνα πανταχοῦ συνεργοὺς ἔχωσι τῆς ἀσεβείας αὐτῶν. Καὶ γὰρ καὶ διακόνους πρὸς τοὺς Ἀρειομανίτας ἀποστέλλουσιν, οἱ φανερώς συνάγονται παρ' αὐτοῖς καὶ γράφουσιν αὐτοῖς, καὶ ἀντίγραφα παρ' αὐτῶν κομίζονται, τὴν Ἐκκλησίαν κατασχίζοντες, καὶ κοινωνοῦντες αὐτοῖς, καὶ γράμματα ἀποστέλλοντες πανταχοῦ, τὴν αἴρεσιν αὐτῶν συνιστῶντα, καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἀποκηρύττοντα, ὡς δυηήσεσθε μαθεῖν, ἀφ' ὧν αὐτοὶ τῷ Ῥωμαίων ἐπισκόπῳ (45), καὶ τάχα καὶ πρὸς ὑμᾶς ἐγράψαν. Ὡς οὖν οὐκ ἀνεκδίκητα ταῦτά ἐστι, συνορθᾶτε καὶ ὑμεῖς, ἀγαπητοί. Δεινὰ γὰρ καὶ ἀλλότρια τῆς κατὰ Χριστὸν διδασκαλίας ἐστὶ. Τούτου γούν ἐνεκεν κοινῇ συνελθόντες ἐγράψαμεν ὑμῖν, ἀξιοῦντες ὑμῶν τὴν ἐν Χριστῷ σύνεσιν ἀποδέξασθαι μὲν τὴν ὁμολογίαν ταύτην, καὶ συναλγῆσαι τῷ συνεπισκόπῳ ἡμῶν Ἀθανασίῳ, ἀγανακτήσει δὲ κατὰ τῶν περὶ Εὐσέβιον, τῶν τὰ τοιαῦτα ἐπιχειρούντων, πρὸς τὸ μηκέτι τοιαύτην κακίαν καὶ πονηρίαν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ἰσχύειν· ὑμᾶς γὰρ ἐπιδίκους κατὰ τῆς τοιαύτης ἀδικίας ἐπικαλούμεθα, ὁπομινησκόνας τὸ ἀποστολικόν· *Ἐξάρσατε τὸν πονηρὸν ἐξ ὑμῶν αὐτῶν*. Πονηρὰ γὰρ ἀληθῶς καὶ οὐκ ἀξία κοινωνίας τὰ παρ' αὐτῶν παραχθέντα. Οὐκοῦν μηκέτι προσέχετε, κἄν πάλιν ὑμῖν γράψωσι κατὰ τοῦ ἐπισκόπου Ἀθανασίου· (πάντα γὰρ ψευδῆ τὰ παρ' αὐτῶν) μηδ' ἂν ὀνόματα δὲ ἐπισκόπων Αἰγυπτίων (46) ἐγχαράττωσιν ἐπιστολαῖς. Δῆλον γὰρ, ὅτι οὐχ ἡμεῖς ἐσμεν οἱ γράφοντες, ἀλλὰ Μελετιανοί, οἱ αἰσχισματικοί, οἱ καὶ μέχρι νῦν τὰς Ἐκκλησίας ταραττοντες, καὶ στάσεις κινούντες. Καταστάσεις γὰρ ἀλόγους καὶ σχεδὸν ἐθνικῶν ποιοῦνται· καὶ τοιαῦτα πράττουσιν, ἃ δυσωπούμεθα μὲν γράφειν, δύνασθε δὲ μαθεῖν παρὰ τῶν ἀποσταλέντων παρ' ἡμῶν, τῶν καὶ τὴν ἐπιστολὴν ὑμῖν ἀποδιδόντων (48).

20. Ταῦτα μὲν οἱ ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου πρὸς πάντας, καὶ πρὸς Ἰούλιον τὸν ἐπίσκοπον τῆς Ῥώμης· καὶ οἱ περὶ Εὐσέβιον δὲ πρὸς Ἰούλιον ἐγράψαν· καὶ νομίζοντες ἡμᾶς ἐκφοβεῖν, ἤξλωσαν σύνοδον καλέσαι, καὶ αὐτὸν Ἰούλιον, εἰ βούλοιο, κριτὴν γενέσθαι. Ἡμῶν τοίνυν ἀνελθόντων εἰς τὴν Ῥώμην, ἐγράψεν εἰκότως Ἰούλιος καὶ ἐπὶ τοὺς περὶ Εὐσέβιον, ἀποστείλας καὶ δύο πρεσβυτέρους αὐτοῦ, Ἐλπίδιον καὶ Φιλῶξενον. Ἐχεινοὶ δὲ, ἀκούσαντες περὶ ἡμῶν, ἐταράχθησαν, οὐ προσδοκῆσαντες ἡμᾶς ἀνέρχεσθαι·

betur, Nanniusque expressit.

(46) Meletianorum episcoporum nomina adhibere mos erat Eusebianis, ut Aegyptium secum consentire mentirentur. Quod in Philippopolitani apud Hieriarium subscriptionibus animadvertas.

(47) Haec ab anno 340 ad 342 gesta sunt

(48) Ita Reg. Editi vero et alii mss. ἐπιδιδόντων. Mox οἱ ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου. Ita Reg. In editis autem et aliis mss. τῆς deest.

καὶ παρητήσαντο, προφάσεις ἀπιθάνους πορισάμενοι, μάλλον δὲ φοβηθέντες, μὴ ἄπερ οἱ περὶ Οὐάλεντα καὶ Οὐρσάκιον ὠμολόγησαν (49), ταῦτα κατ' αὐτῶν ἐλεγχθῆ. Λοιπὸν οὖν συνελθόντες ἐπίσκοποι πλὴν πενήτηντα, ἐνθα Βίτων ὁ πρεσβύτερος συνῆγεν (50), ἡμᾶς μὲν ἀπολογουμένους ἀπεδέξαντο, καὶ ἐκύρωσαν εἰς ἡμᾶς τὴν τε κοινωνίαν καὶ τὴν ἀγάπην. Ἠγανάκτησαν δὲ κατ' ἐκείνων, καὶ ἤξισαν Ἰούλιον γράψαι τοῖς περὶ Εὐσέβιον ταῦτα, τοῖς καὶ γράψασιν αὐτῷ· καὶ ἔγραψεν αὐτοῖς, καὶ ἀπέστειλε διὰ Γαβριανοῦ τοῦ κόμητος (51).

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΙΟΥΛΙΟΥ (52).

Ἰούλιος Δανίῳ (53), καὶ Φλακίλλῳ, Ναρκίσσῳ, Εὐσεβίῳ, Μάρτι, Μακεδονίῳ, Θεοδώρῳ, καὶ τοῖς σὺν αὐτοῖς τοῖς ἀπὸ Ἀντιοχείας γράψασιν ἡμῖν, ἀγαπητοῖς ἀδελφοῖς, ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

21. Ἀνέγνων τὰ γράμματα τὰ διὰ τῶν πρεσβυτέρων μου Ἐλπίδιου καὶ Φιλοξένου ἀποκομισθέντα (54), καὶ ἐθαύμασα, πῶς ἡμεῖς μὲν ἀγάπῃ καὶ συνειδήσει ἀληθείας ἐγράψαμεν, ὑμεῖς δὲ μετὰ φιλονεικίας, καὶ οὐχ ὡς ἔπρεπεν, ἐπεστειλάτε. Ὑπεροψία γὰρ καὶ ἀλαστία τῶν γραψάντων διὰ τῆς ἐπιστολῆς ἰδέσθην. Ταῦτα δὲ ἀλλότρια τῆς ἐν Χριστῷ πίστεως ἔστιν. Ἐδει γὰρ τὰ μετὰ ἀγάπης γραφέντα ἀμοιβῆς τῆς ἴσης μετὰ ἀγάπης τυχεῖν, καὶ μὴ μετὰ φιλονεικίας. Ἡ οὐχὶ ἀγάπης ἔστι γνώρισμα πρεσβυτέρους

(49) Romanæ synodi tempore nondum Ursacius et Valens calumnias suas confessi fuerant : sed Athanasii hæc est sententia : *ne de his Eusebiani convincerentur, quæ Ursacius et Valens postea confessi sunt.* Hoc non intellexit vetus interpretes, qui vertit, *confessi erant.*

(50) *Ἐνθα Βίτων ὁ πρεσβύτερος συνῆγεν, quo loco Vito presbyter conventus agebat.* Hic usus vocis συνάγειν, alias sæpe occurrit apud Athanasium. Sic epistola Encyclica, olim ad Orthodoxos inscripta, num. 2, συναγόντων ἡμῶν συνήθως ἐν εἰρήνῃ, nobis de more in pace conventus agentibus. Et alibi passim. Eusebius item *Hist. eccles. lib. vii, cap. 11, pag. 257* : Αἰμιλιανὸς, οὐχ εἰπέ μοι προηγουμένως, μὴ συναγε, *Emilianus nequamquam dixit mihi prima fronte ne convenius agas.* Quæ vox συνάγειν sæpe apud Eusebium et alios ecclesiasticos auctores eadem sententia usuenit. Hæc ideo adnotamus, quod nonnulli eruditi viri dubitarint, an hic locus Athanasii sic intelligatur : *quo loco Vito presbyter eos* (scilicet episcopos) *congregabat, quo fere modo Nannius verterat.* At extra dubium est sic vertendum esse : *quo loco Vito presbyter conventus agere solebat.* Is ipse Vito presbyter esse creditur qui cum Vincentio Nicænæ synodo vice Sylvestri Romanus pont. interfuerat. Quos etiam tunc in vivis fuisse testatur infra Julius.

(51) Reg. et Basil., αὐτῷ. Editi vero, αὐτοῦ male. Paulo post Reg. κόμητος, qui sic fere semper habet in casibus obliquis.

(52) Scripta anno 342, mense circiter Octobri vel Novembri.

(53) Δανίῳ. Nannius legit Διακόνω, diacono, ut habent omnes Latine editiones, sed perperam utrobique legi videtur. Hunc Danium Διάνουον, Dianœum Cæsareæ episcopum, existimant omnes ferme recentiores, cum ob nominum similitudinem, tum quod ex Sozomeno, l. iii, c. 5, Dianœus hic Antiochenæ synodi adfuerit. At ne iis assentiar multa me detortantur ; nam Dianœus ille ne semel quidem inter Arianos vel Eusebianos apud Athanasium vel apud alios *eccl. Historiæ* auctores computatur. Quid

A reuerunt, absurdas causas commentum, sed reverentimientes, ne de iis illi convincerentur, quæ Valens et Ursacius postea confessi sunt. Congregati demum episcopi plus quinquaginta, **III** quo loco Vito presbyter conventus agebat, nos, cum nostram defensionem audivissent, ad comunionem et agapen admittendos statuerunt. Tum adversus illos vehementer indignati, Julium rogarunt ut hæc quæ sequuntur, Eusebianis, qui ad se litteras miserant, rescriberet. Scripsit igitur Julius, et epistolam per Gabianum comitem misit.

EPISTOLA JULII.

Julius Danio, Flaccillo, Narcisso, Eusebio, Mari, Macedonio, Theodoro, et sociis eorum, qui Antiochia nobis scripsere, dilectis fratribus, in Domino salutem.

21. Legi litteras a presbyteris meis Elpidio et Philoxeno mihi allatas, miratusque sum, cum nos ex dilectione et veritatis conscientia scripsissemus, a vobis contentiose et citra decorum rescriptum esse. Superbia enim et arrogantia scribentium per epistolam sese prodebat : hæc autem a Christiana fide aliena sunt. Decebat enim quæ cum dilectione scripta erant, parem cum dilectione et non cum contentione responsonem obtinere. Annon claritatis indicium est presbyteros misisse, qui afflictos con-

causæ igitur est, ut hic inter septem præcipuos Arianorum patronos primas teneat? Non enim quicumque Antiochenæ synodo adfuerit inter Eusebianos recensiti sunt, cum ex iis multi catholici viri et sanctissimi memorentur. Ad hæc, Basilium epistolam ad Bosporium episcopum, cum hujus Dianœi virtutes prædicasset, hoc unum tamen in ejus vita reprehensione dignum affert, quod fidei confessioni novemdecim ante annos Constantinopoli editæ subscripserit : quam tamen maculam eum jamjam moriturum diluisse testatur. At nonne illud magis vituperandum fuisset, si sese adversus Julium papam et Athanasium Eusebianis sociasset? quod hunc Danium fecisse nemo eat inficias. Existimo igitur illum qui corrupte in editis vel Danius, vel Dianœus dicitur, eum esse qui passim apud Athanasium Διόγνιος, quandoque apud Hilarium Diognius, communis apud utrumque Θεόγνιος, et Theognis vocatur, id est Theognidem Nicænum, qui cum secundas ubique inter Arianorum patronos tenuisset, primas hic habet, quia cum episcopi Antiochiæ coacti apud Julium conquesti essent quod soli Eusebio epistolam direxisset, is, ut omnem querelæ causam levaret, non solum ei hanc epistolam soli non scripsit, sed ne primum quidem eum nuncupavit, sed Diognium, qui secundas fere semper inter Eusebianos tenuit. Et quidem absente Eusebio primas fere habet Theognius, vel Diognius, quod maxime in Marcoteis monumentis infra animadvertas. Porro Theognidem in vivis etiamnum fuisse certum est, cum teste Sozomeno, ipsi Eusebio superstes fuerit. Vix est igitur quod dubitemus virum Arianis addictissimum, et Athanas. infensissimum, huic Arianorum synodo in primis adfuisse, ac primum hoc loco nominari.

Sequens vero Flaccillus, male Πλάκτηος dicitur apud Sozom., l. iii, c. 6.

Quæ autem ab Julio memoratur Eusebianorum epistola nusquam exstat, eam enim quæ in conciliorum collectionibus circumfertur supposititiam esse omnes consentiunt.

(54) Reg. κομισθέντα.

solarentur, et eos qui scripserant adiortarentur ut venirent; quo quam primum omnibus tandem composita, nec diutius fratres nostri vexarentur, nec vos quidam calumniarentur? Sed nescio quid vos ita affectos exhibuit, ut nos induxeritis ad suspicandum, quæ vos verba nos honorandi causa dicere videbamini, hæc ipsa cum quadam dissimulatione dixisse. Presbyteri namque qui missi sunt, quos cum gaudio rediisse decuit, econtra mæsti rediere ob ea quæ illic geri conspexerant. Ego vero postquam litteras legi, cum multa mecum reputassem, epistolam apud me retinui, sperans vestrum saltem aliquos esse venturos, nec epistola opus fore; ne si illa palam prodiret, multos hic dolore afficeret. Quandoquidem autem nullo adveniente necesse fuit illam proferre, fateor vobis, omnes admiratione captos vix induci potuisse ut crederent res huiusmodi a vobis esse scriptas: contentio enim magis quam charitas in illa epistola sese probebat. Quod si eloquentiæ ostendendæ causa, qui epistolam dictavit ita scripserit, huiusmodi sane studium ad alios spectat. In rebus enim ecclesiasticis, non specimen eloquentiæ querendum est, sed canones apostolici; ac studendum, ut ne unus quidem ex pusillis qui in Ecclesia sunt scandalizetur⁷⁷. Expedi enim juxta ecclesiasticam sententiam, **112** molam asinariam suspendi a collo, et ita demergi, potius quam vel unum ex pusillis scandalizare. Quod si aliquibus quadam invicem simultate ductis (non enim omnium talem mentem fuisse dixerim) istiusmodi epistolam scribi placuit: decebat quidem vel omnino non offendi, aut solem non occidere super offensa⁷⁸; aut saltem eo progredi non oportuit, ut ea scripto declararetur.

22. Quid enim actum est dignum querela, aut quibusnam epistolæ meæ dictis vobis succensendum fuit? An quia hortati sumus ut ad synodum accederetis? atqui illud cum gaudio potius excipiendum fuit. Qui enim rebus a se gestis aut, ut ipsi aiunt, iudicatis non diffidunt, non indigne ferunt si ab aliis iudicium suum examinetur; sed fiduciam habent, quod quæ ipsi juste judicaverunt, iniusta nunquam fieri valeant. Quocirca episcopi in magna synodo Nicæna congregati, non citra Dei consilium, prioris synodi Acta in alia synodo disquiri permiserunt; ut qui iudicarent, præ oculis habentes, secundum futurum esse iudicium, cum omni cautela rem expenderent; et qui iudicarentur, crederent se non ex priorum iudicium odio et inimicitia, sed juste iudicatos esse. Quod si huiusmodi consuetudinem, antiquam sane, in magna synodo memoratam descriptamque, apud vos valere nolitis, indecora fuerit ejusmodi recusatio. Morem namque qui semel in Ecclesia obtinuit, et a synodis confirmatus est,

⁷⁷ Matth. xviii, 6. ⁷⁸ Ephes. iv, 26.

(55) Reg. σχηματισάμενοι.

(56) Nicænum hoc decretum inter viginti canones Nicææ editos non habetur. Sed præter illos canones quedam alia disciplinam spectantia in

ἀποστείλαι συμπαθεῖν τοῖς πάτρωσι; προτρέψασθαι τοὺς γράψαντας ἐλθεῖν, ἵνα πάντα θάττον λύσιν λαβόντα διορθωθῆναι δυνήθῃ, καὶ μηκέτι μήτε οἱ ἀδελφοὶ ἡμῶν πάτρωσι, μήτε ὑμᾶς τινες διαβάλλωσιν; Ἄλλ' οὐκ οἶδα, τί τὸ δόξαν οὕτως ὑμᾶς διατεθῆναι, ὥστε καὶ ἡμᾶς ποιῆσαι λογιζέσθαι, ὅτι καὶ ἐν οἷς ἐδόξατε βήμασιν ἡμᾶς τιμᾶν, ταῦτα μετασχηματισόμενοι (55) μετὰ εἰρωνείας τινὸς εἰρήκατε. Καὶ γὰρ καὶ οἱ πρεσβύτεροι οἱ ἀποσταλέντες, οὓς ἔδει μετὰ χαρᾶς ἐπανελθεῖν τὸναντίον λυπούμενοι ἐπανῆλθον, ἐφ' οἷς ἐωράκασιν ἐκεῖ γινομένους. Καὶ ἔγωγε τοῖς γράμμασιν ἐντυχῶν, πολλὰ λογιζάμενος, κατέσχον παρ' ἐμαυτῷ τὴν ἐπιστολήν, νομίζων ὅμως ἤξειν τινὰς, καὶ μὴ χρεῖαν εἶναι τῆς ἐπιστολῆς, ἵνα μὴ καὶ, ἐς φανερόν ἐλθοῦσα, πολλοὺς τῶν ἐνταῦθα λυπήσῃ. Ἐπειδὴ δὲ μηδεὶς ἐλθόντος, ἀνάγκη γέγονεν αὐτὴν προκομισθῆναι, ὁμολογῶ ὑμῖν, πάντες ἐθαύμασαν, καὶ ἐγγύς ἀπιστίας γεγόνασιν, εἰ ὅλως παρ' ὑμῶν τοιαῦτα ἐγράφη· φιλονεικίας γὰρ μᾶλλον καὶ οὐκ ἀγάπης ἦν ἡ ἐπιστολή. Εἰ μὲν οὖν φιλοτιμίας λόγων ἔνεκεν ὁ ὑπαγορεύσας ἔγραψεν, ἄλλων τὸ τοιοῦτον ἐπιτήδευμα. Ἐν γὰρ τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς οὐ λόγων ἐπίδειξις ἐστίν, ἀλλὰ κανόνες ἀποστολικοὶ, καὶ ἀπουδὴ τοῦ μὴ σκανδαλίζειν ἕνα τῶν μικρῶν τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Συμφέρει γὰρ κατὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸν λόγον, μῦλον ὀνίκον κρεμασθῆναι εἰς τὸν τράχηλον καὶ καταποντισθῆναι, ἢ σκανδαλίσει κανὲνα τῶν μικρῶν. Εἰ δὲ ὡς τινων λελυπημένων διὰ τὴν πρὸς ἀλλήλους μικροφυλίαν, (οὐ γὰρ ἀνεποιμὶ πάντων εἶναι ταύτην γνώμην) τοιαύτη γέγονεν ἡ ἐπιστολή, ἔπρεπε μὲν μηδὲ ὅλως λυπηθῆναι, μηδὲ ἐπιδύναμι τὸν ἥλιον ἐπὶ τῇ λύπῃ· ἔδει δὲ ὅμως μὴ εἰς τοσοῦτον παραχθῆναι, ὥστε καὶ ἐγγραφον αὐτὴν ἐπιδείξασθαι.

22. Τί γὰρ καὶ γέγονεν ἄξιον λύπης, ἢ ἐν τίνι ἦν ἄξιον λυπηθῆναι ὑμᾶς οἷς; καὶ ἐγράψαμεν; Ἡ ἔτι προτρέψαμεθα εἰς σύνοδον ἀπαντῆσαι; ἀλλὰ τοῦτο μᾶλλον ἔδει μετὰ χαρᾶς δέξασθαι. Οἱ γὰρ παρῆρσιαν ἔχοντες, ἐφ' οἷς πεποιθήκασι, καὶ, ὡς αὐτοὶ λέγουσι, κερκίκασι, οὐκ ἀγανακτοῦσιν, εἰ παρ' ἐτέρων ἐξετάζοιτο ἡ κρίσις· ἀλλὰ θαρβόουσιν, ὅτι ἂ δίκαιως ἐκρίναν, ταῦτα ἄδικοι οὐκ ἂν ποτε γένοιτο. Διὰ τούτο (56) καὶ οἱ ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν μεγάλῃ συνόδῳ συνελθόντες ἐπίσκοποι οὐκ ἀνευ Θεοῦ βουλῆσεως συνεχώρησαν ἐν ἐτέρᾳ συνόδῳ τὰ τῆς προτέρας ἐξετάζεσθαι, ἵνα καὶ οἱ κρίνοντες πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχοντες τὴν ἐσομένην δευτέραν κρίσιν μετὰ πάσης ἀσφαλείας ἐξετάζωσι, καὶ οἱ κρίνομενοι πιστεύωσι, μὴ κατ' ἔγθρην τῶν προτέρων, ἀλλὰ κατὰ τὸ δίκαιον ἑαυτοὺς κρίνεσθαι (57). Εἰ δὲ τὸ τοιοῦτον ἔθος παλαιὸν τυγχάνον, μνημονευθὲν δὲ καὶ γραφὸν ἐν τῇ μεγάλῃ συνόδῳ, ὑμεῖς τοῦτο παρ' ὑμῖν ἰσχύειν οὐ θέλετε, ἀπρεπὴς μὲν ἡ τοιαύτη παραίτησις· τὸ γὰρ ἀπαξ συνῆθειαν ἐσχηκὸς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, καὶ ὑπὸ συνόδων βεβαι-

hæc synodo statuta esse certum est. Post diâ tούτο in Reg. καὶ legitur. In aliis deest.

(57) Reg. et Basil., κρίνεσθαι. Editi vero, κρίνασθαι.

ωθὲν, οὐκ εὐλογον ὑπὸ ὀλίγων παραλύεσθαι. Ἄλλως τε οὐδὲ ἐν τούτῳ δικαίως ἂν φανεῖν λυπηθέντες. Οἱ γὰρ παρ' ὑμῶν τῶν περὶ Εὐσέβιον ἀποσταλέντες (58) μετὰ γραμμάτων, λέγω δὴ Μακάριος ὁ πρεσβύτερος, καὶ Μαρτύριος καὶ Ἡσύχιος οἱ διάκονοι, ἀπαντήσαντες ἐνταῦθα, ὡς οὐκ ἠδυνήθησαν πρὸς τοὺς ἐλθόντας Ἀθανασίου πρεσβυτέρους ἀντιστήναι, ἀλλ' ἐν πᾶσι διετρέποντο καὶ διηλέγγοντο, τὸ τηρικαῦτα ἡξίωσαν ἡμᾶς, ὥστε σύνοδον συγκροτῆσαι, καὶ γράψαι καὶ Ἀθανασίῳ τῷ ἐπισκόπῳ εἰς Ἀλεξάνδρειαν, γράψαι δὲ καὶ τοῖς περὶ Εὐσέβιον, ἵνα ἐπὶ παρουσίᾳ πάντων, ἡ δικαία κρίσις ἐξενεχθῆναι δυνήθῃ. Τότε γὰρ καὶ ἀποδεικνύναι πάντα τὰ κατὰ Ἀθανάσιον ἐπηγήσαντο· κοινή γὰρ ὑφ' ἡμῶν διηλέγθησαν· οἱ περὶ Μαρτύριον καὶ Ἡσύχιον, καὶ οἱ Ἀθανασίου τοῦ ἐπισκόπου πρεσβύτεροι (59), μετὰ πεποιθήσεως ἀνθίσταντο· οἱ δὲ περὶ Μαρτύριον, εἰ δεῖ τάληθες εἰπεῖν, ἐν πᾶσι διετρέποντο, ὅθεν καὶ ἡξίωσαν σύνοδον γενέσθαι. Εἰ τοίνυν, μὴδὲ τῶν περὶ Μαρτύριον καὶ Ἡσύχιον ἀξιωσάντων γενέσθαι σύνοδον, προτρεψάμενας ἡμῖν ἐγὼ σκύλαι τοὺς γράψαντας, ἐνεκεν τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν τῶν αἰτιωμένων ἀδικίαν πεπονημένοι, καὶ οὕτως εὐλογος ἦν καὶ δικαία ἡ προτροπή, ἔστι γὰρ ἐκκλησιαστικὴ καὶ Θεῷ ἀρέσκουσα· ὅτε δὲ οὐς ὑμεῖς αὐτοὶ οἱ περὶ Εὐσέβιον ἀξιοπίστους ἠγγήσαθε, καὶ εὑτοὶ ἡξίωσαν ἡμᾶς συγκαλέσαι, ἀκόλουθον ἦν τοὺς κληθέντας μὴ λυπηθῆναι, ἀλλὰ μᾶλλον προθύμως ἀπαντῆσαι. Οὐκοῦν ἡ μὲν δόξασα ἀγανάκτησις τῶν λυπηθέντων προπετής, ἡ δὲ παραίτησις τῶν μὴ θελωσάντων ἀπαντῆσαι ἀπρετής, καὶ ὑποποτος ἐκ τούτων δείκνυται. Αἰτιάται τις ἃ πράττων αὐτὸς ἀποδέχεται, εἰ παρ' ἑτέρου γινόμενα βλέπει; Εἰ γὰρ, ὡς γράφετε, ἀσάλευτος ἔχει τὴν ἰσχὴν ἐκάστη σύνοδος, καὶ ἀτιμάζεται ὁ κρίνας, ἐὰν παρ' ἑτέρων ἡ κρίσις ἐξετάζεται (60), σκοπεῖται, ἀναπτῶται, τίνες εἰσὶν οἱ σύνοδον ἀτιμάζοντες, καὶ τίνες τὰ τῶν φασάντων κρίναι διαλύουσι. Καὶ ἵνα μὴ τὰ καθ' ἕκαστον νῦν ἐξετάζων ἐπιβαρεῖν τινὰς δοκῶ, ἀλλὰ τό γε (61) τελευταῖον γενόμενον, ἐφ' ᾧ καὶ φρίζειν ἂν τις ἀκούων, ἀρκεῖ πρὸς ἀπόδειξιν πάντων τῶν παραλειφθέντων.

23. Οἱ Ἀρειανοὶ οἱ ἀπὸ τοῦ τῆς μακαρίας μνήμης Ἀλεξάνδρου τοῦ γενομένου ἐπισκόπου τῆς Ἀλεξανδρείας, ἐπὶ ἀσεβείᾳ ἐκβληθέντες, οὐ μόνον ὑπὸ τῶν καθ' ἕκαστην πόλιν ἀπεκηρύχθησαν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ πάντων τῶν κοινῇ συνελθόντων ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν μεγάλῃ συνόδῳ ἀνεθεματίσθησαν. Οὐ γὰρ ἦν αὐτῶν τὸ τυχεὶν πλημμέλημα, οὐδὲ εἰς ἀνθρώπων ἦσαν ἀμαρτήσαντες, ἀλλ' εἰς αὐτὸν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. Καὶ ὅμως οἱ ὑπὸ πάσης τῆς οἰκουμένης ἀποκηρυχθέντες, καὶ κατὰ πᾶσαν Ἐκκλησίαν στηλιτευθέντες, νῦν λέγονται δεδέχθαι, ἐφ' ᾧ καὶ ὑμᾶς ἀκούσαντας χαλεπαίνειν δίκαιον ἠγοῦμαι. Τίνες οὖν εἰσιν οἱ σύνοδον ἀτιμάζοντες; οὐχὶ οἱ τῶν τριακοσίων τὰς ψήφους παρ' οὐδὲν θέμενοι, καὶ ἀσέβειαν εὐσεβείας προκρίναντες;

(58) Ita Reg. et Basil. Editi autem, ἀποστάνας μενδύσε.

(59) Reg., ἐπισκόπου τῆς Ἀλεξανδρείας.

minime consentaneum est a paucis abrogari. Alias tamen in hoc iure indignati nequaquam videantur : nam qui a vobis Eusebiano cum litteris missi sunt Macarius presbyter, Martyrius et Hesychius diaconi qui huc advenere, cum non valerent presbyteris Athanasii, qui huc se contulerant, obsistere ; sed in omnibus refutarentur ac convincerentur ; tum a nobis postularunt ut synodus indiceretur, litteræque ad Athanasium episcopum Alexandriam, itemque ad Eusebianos mitterentur, ut coram omnibus iustum posset proferri iudicium. Tum se omnia contra Athanasium allata crimina probaturos, promissere : publice enim a nobis Martyrius et Hesychius convicti sunt, presbyteris Athanasii Alexandriæ episcopi, cum fiducia obsistentibus. Martyrius vero et socii, ut vere dicam, in omnibus refutabantur, hincque factum est ut synodum coacti sint postulare. Si igitur Martyrio et Hesychio nullam synodum postulantibus, auctor ego fuisset, ut qui scripserant defatigaretur, fratrum nostrorum gratia qui se injuriam passos conquerebantur, eo etiam casu æqua et justa fuisset adhortatio, quippe quæ cum ecclesiastica sit, tum Deo grata ; jam vero cum iidem ipsi quos vos Eusebiani, fide dignos censuistis, nos rogarunt ut synodus convocaretur, decuit vocatos non indigne ferre, sed potius alacriter occurrere. Quapropter indignatio eorum qui hoc ægre ferunt proterva est : detractatio vero eorum qui venire nolere inhonesta et suspecta hinc deprehenditur. An quis conqueritur, si quæ a se recte facta existimat, ab aliis fieri videat ? Si enim, ut scribitis, quælibet synodus firmam habet auctoritatem, et contumeliose agitur cum iudice si ejus iudicium ab alio examinetur, considerate, quæso, dilecti, quinam sunt qui synodum inhonorant, et quinam aliorum iudicata rescindunt. Et ne singulorum acta expendens, quosdam gravare videar : sane quod postremo gestum est, cum sit horrendum **113** auditu, sufficit ad cætera, quæ a me omittuntur, comurobanda.

23. Ariani a beatæ memoriæ Alexandro quondam Alexandriæ episcopo ob impietatem eiecçi, non solum a singulis civitatibus expulsi sunt, sed et ab omnibus pariter qui ad Nicænam magnam synodum convenerant, anathemate sunt damnati. Neque enim leve erat eorum scelus, nec in hominem duntaxat, sed in ipsum Dominum nostrum Jesum Christum Filium Dei viventis peccaverant. Attamen qui a toto terrarum orbe rejecti fuerant, et apud universam Ecclesiam infamati, nunc recepti dicuntur, quod vobis audientibus indigne ferendum existimo. Quinam igitur sunt qui synodum dedecore afficiunt ? nonne qui trecentorum episcoporum suffragia pro nihilo habent, et impietatem pietati anteponunt ? Siquidem Ariomanitarum hæresis ab omnibus ubi-

(60) Reg., ἐξετάζεται, rectius quam editi et alii mss. ἐργάζεται.

(61) Reg., τό γε. Alii et editi, τό τε.

que episcopis convicta et condemnata est : Athanasius vero et Marcellus episcopi, plurimos habent qui se verbis scriptisque defendant. Nam de Marcello nobis testimonium perhibuere, quod in Nicæna synodo Arianis obstiterit. De Athanasio autem, dicitur quod nec Tyri convictus, nec in Marcote, ubi monumenta adversus illum adornata sunt, præsens fuerit. Scitis autem, dilecti, quæ una solum parte præsentem aguntur, nullam vim habere, sed suspecta esse. Nos tamen quanquam sic actum esset, accuratioris disquisitionis causa, nec vos illis, nec eos qui pro illis scripserant vobis, anteposcentes, hortati sumus eos qui litteras miserant, ut huc se conferrent, ut quandoquidem plures sunt qui pro illis scripsere, in synodo omnia examinarentur, quo nec damnetur, innocuus, nec qui reus est, ut purus habeatur. Non igitur a nobis vilipenditur synodus, sed ab iis qui temere et levissime Arianos ab omnibus damnatos etiam contra iudicium sententiam recipiunt; quorum plerique jam resoluti cum Christo sunt, alii vero etiamnum superstitibus indigne ferunt quod suum iudicium quidam resciderent.

24. Hoc autem ita se habere deprehendimus ex iis quæ Alexandriæ acta sunt. Nam Carpones quidam ab Alexandro ob Arianam hæresim pulsus, cum nonnullis ejusdem hæresis causa ejectis, a quodam Gregorio missi, huc venire. Idipsum tamen a Macario presbytero, Martyrio et Hesychio diacono, didicimus: antequam enim presbyteri Athanasii advenirent, auctores nobis erant ut Alexandriam Pisto cuidam litteras mitteremus, quo tempore Athanasius quoque episcopus Alexandriæ degebat. Quem Pistum Athanasii presbyteri supervenientes, Arianum esse declararunt, expulsium olim ab Alexandro episcopo et a Nicæna synodo; postea vero ordinatum a quodam Secundo quem magna synodus eiecerat, utpote Arianum. Hoc autem nec ipse Martyrius, aut socii infliciebantur, neque negabant Pistum a Secundo fuisse ordinatum. Hinc igitur pendatis velim, quinam iure in culpa habendi sint: nosne qui persuaderi non potuimus ut Pisto Ariano scriberemus, an qui au-

(62) In hoc loco explanando plerique huius ævi auctores nequicquam desudarunt. Nannii enim versionem secuti, illud : *μηδὲ ἐν Τύρῳ καταγνωσθεῖς*, sic intellexerunt : *neque Tyri condemnatus est*. Et hæc cum synodi Tyriensis historia conciliare conati, in qua Athanasium damnatum fuisse certissimum est, mirum in quantas et quam diversas abierint sententias. Hæc vero dum recte explicentur nihil negotii facient : nam vox *καταγινώσκειν* sæpissime apud Athanasium et apud alios auctores, convincere, vel deprehendere significat; atque adeo sic vertendus hic locus, *neque Tyri convictus est*. Quod utique indubitatum habetur, nullum quippe ex objectis Athanasio sceleribus probare potuerunt Eusebiani Tyri congregati. Ex innumeris quæ apud Athanasium occurrunt exemplis, hic pauca afferamus. Paulo infra : *Εἰ μὲν γὰρ, ἐλθόντων ὁμῶν, ἦσαν*

Ἡ μὲν γὰρ τῶν Ἀρειομανιτῶν αἵρεσις ὑπὸ πάντων τῶν ἀπανταχοῦ ἐπισκόπων καταγνώσθη καὶ ἀπεκηρύχθη· Ἀθανάσιος δὲ καὶ Μάρκελλος οἱ ἐπίσκοποι, πλείονας ἔχουσι τοὺς ὑπὲρ ἑαυτῶν λέγοντας καὶ γράφοντας. Μάρκελλος μὲν γὰρ ἐμαρτυρήθη ἡμῖν, καὶ ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν συνόδῳ τοῖς τὰ Ἀρείου φρονούσιν ἀντειρηχῶς· Ἀθανάσιος δὲ ἐμαρτυρήθη, μηδὲ ἐν Τύρῳ καταγνωσθεῖς (62), ἐν δὲ τῷ Μαρτυρίῳ μὴ παρῆναι, ἐνθα τὰ ὑπομνήματα αὐτοῦ γεγενῆσθαι λέγεται. Οἶδατε δὲ, ἀγαπητοί, ὅτι τὰ κατὰ μονομέρειαν ἰσχύον οὐκ ἔχει, ἀλλ' ὑποπτα τυγχάνει καὶ ὁμῶς, τούτων ὄντων, ἡμεῖς ὑπὲρ ἀκριβείας, οὔτε ἡμῖν, οὔτε τοῖς ὑπὲρ αὐτῶν γράψασι πρόκριμα ποιῶντες προετρεψάμεθα τοὺς γράψαντας ἐλθεῖν, ἵν' ἐπειδὴ πλείους εἰσὶν οἱ ὑπὲρ αὐτῶν γράψαντες, ἐπὶ συνόδου πάντα ἐξετασθῆ, πρὸς τὸ μηδὲ τὸν ἀναίτιον κατακριθῆναι, μήτε τὸν ὑπεύθυνον ὡς καθαρὸν λογισθῆναι. Οὐκοῦν οὐ παρ' ἡμῶν ἀτιμάζεται σύνοδος, ἀλλὰ παρ' ἐκείνων τῶν ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε τοὺς παρὰ πάντων κατακριθέντας Ἀρειανούς, καὶ παρὰ γνώμην τῶν κρινάντων δεξαμένους. Οἱ γὰρ πλείονες ἦδη ἀναλύσαντες εἰσι σὺν Χριστῷ· οἱ δὲ ἔτι καὶ νῦν ἐν τῷ βίῳ τούτῳ ἐξετάζονται, ἀγανακτοῦντες, ὅτι τὴν αὐτῶν κρίσιν ἔλυσάν τινες.

24. Τοῦτο δὲ καὶ ἀπὸ τῶν γενομένων μὲν ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ ἐγνωμένον. Καὶ γὰρ καὶ Καρπώνης (63) τις ἐκκληθεὶς ὑπὸ Ἀλεξάνδρου διὰ τὴν Ἀρείου αἵρεσιν μετὰ τινων, καὶ αὐτῶν ἐκκληθέντων διὰ τὴν αὐτὴν αἵρεσιν, ἐληλύθασιν ἐνταῦθα, ἀποσταλέντες παρὰ Γρηγορίου τινός· ὁμῶς δὲ ἐμάθομεν καὶ παρὰ Μακαρίου τοῦ πρεσβυτέρου, καὶ Μαρτυρίου, καὶ Ἡσυχίου τῶν διακόνων. Πρὸ τοῦ γὰρ ἀπαντήσασαι τοὺς Ἀθανασίου πρεσβυτέρους, προετρέποντο ἡμᾶς γράφειν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Πιστῷ τινι, ἥνικα καὶ Ἀθανάσιος ὁ ἐπίσκοπος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἦν. Τοῦτον δὲ τὸν Πιστὸν οἱ Ἀθανασίου τοῦ ἐπισκόπου πρεσβύτεροι παραγενόμενοι ἀπέδειξαν εἶναι Ἀρειανὸν, ἐκκληθέντα μὲν ὑπὸ Ἀλεξάνδρου τοῦ ἐπισκόπου καὶ τῆς κατὰ Νίκαιαν συνόδου (64), κατασταθέντα δὲ ὑπὸ Σεκούδου τινός, ὃν ἡ μεγάλη σύνοδος Ἀρειανὸν ὄντα ἐξέβαλε. Τοῦτο δὲ οὐδὲ αὐτοὶ οἱ περὶ Μαρτύριον ἀντέλεγον, οὐδὲ ἠρῶντο τὸν Πιστὸν ὑπὸ Σεκούδου ἔσχηκεναι τὴν κατάστασιν. Σκοπεῖτε τοίνυν καὶ ἐκ τούτων, τίνες ἀν' ὑπὸ μέψιν δικαίως γένοιτο, οἱ μὴ

καταγνωσθέντες, *si vobis accedentibus convicti fuissent*. Cuius loci hanc esse sententiam ex contextu liquet. Et num. 35, λοιπὸν καὶ ἡμᾶς οὐ καταγνόντας βούλονται συμφύφους εἶναι, *nos qui de scelere (scilicet Athanasii) certiores facti non sumus, sibi suffragari volumus*. Athanasii sententia liquidius apparet infra num. 29, ubi vide sis; et alias sextenties.

Paulo infra Reg. μονομερίαν. Eiddi, *μονομέρειαν*, sed alibi semper *μονομέρειαν*.

(63) De hoc Carpone vide infra in epistola Alexandri, et apud Eriphanium, hæresi 69, qui ait hunc Carponem unam ex Alexandrinis Ecclesiis administrasse.

(64) Pistus inter Mareoticos presbyteros ab Alexandro damnatos memoratur in epistola ejusdem Alexandri ad calcem operum A. Iulianii cusa.

πεισθέντες ἡμεῖς, ὥστε Πιστῶ τῷ Ἀρειανῶ (65) γράψαι, ἢ οἱ συμβουλευόντες ἀτιμάσαι τὴν μεγάλην σύνοδον, καὶ τοῖς ἀσεβέσιν ὡς εὐσεβεῖσι γράψαι; Καὶ γὰρ καὶ Μακάριος ὁ πρεσβύτερος, ὁ παρὰ Εὐσεβίου μετὰ τῶν περὶ Μαρτύριον ἀποσταλεῖς, ὡς ἤκουσεν ἐπιστάντας τοὺς πρεσβυτέρους Ἀθανασίου, ἐκδεχομένων ἡμῶν τὴν παρουσίαν αὐτοῦ μετὰ τῶν περὶ Μαρτύριον καὶ Ἡσύχιον, ἀπεδήμησε νυκτὸς καίτοι νοσῶν τῷ σώματι· ὡς ἐκ τούτου λοιπὸν ἡμᾶς ἀκολούθως στοχάζεσθαι (66), ὅτι, αἰσχυρόμενος τὸν κατὰ Πιστοῦ ἔλεγχον, ἀνεχώρησεν. Ἀδύνατον γὰρ τὴν κατὰ Σακούνδου τοῦ Ἀρειανοῦ ἐν τῇ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ ἰσχύσαι. Ἀτιμία γὰρ ἀληθῶς αὕτη κατὰ τῆς συνόδου καὶ τῶν ἐν αὐτῇ συνελθόντων ἐπισκόπων, ἐὰν τὰ μετὰ τσαύτης σπουδῆς καὶ εὐλαβείας, ὡς Θεοῦ παρόντος, γενόμενα, ἀντὶ μηδενὸς λυθῇ.

25. Εἴπερ οὖν, ὡς γράφετε, ἐκ τοῦ κατὰ Νοβάτου καὶ τὸν Σαμοσατέα Παῦλον παραδείγματος τὰ τῶν συνόδων ἰσχύειν δόγματα χρῆ, ἔδει μᾶλλον μὴ λυθῆναι τῶν τριακοσίων τὴν ψῆφον, ἔδει τὴν καθολικὴν σύνοδον ὑπὸ τῶν ὀλίγων μὴ ἀτιμασθῆναι. Αἰρετικοὶ γὰρ οἱ Ἀρειανοί, ὡσπερ κάκεινοι, καὶ ὅμοιοι αἱ κατὰ τούτων ψῆφοι ταῖς κατ' ἐκείνων. Τούτων δὲ τοιμηθέντων, τίνες εἰσὶν οἱ φλόγα διχονοίας ἀνάψαντες; ἡμᾶς γὰρ τοῦτο πεποιηκέναι γράψαντες ἐμέμφασθε. Ἄρ' οὖν ἡμεῖς διχονοίας εἰργασάμεθα οἱ συναλγοῦντες τοῖς πάσχουσιν ἀδελφοῖς, καὶ κατὰ κανόνα πάντα πεποιηκότες; ἢ οἱ φιλονεικῶς καὶ παρὰ κανόνα τῶν τριακοσίων τὴν ψῆφον λύσαντες, καὶ κατὰ πάντα τὴν σύνοδον ἀτιμάσαντες; Οὐ γὰρ μόνον οἱ Ἀρειανοὶ ἐδέχθησαν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τόπου εἰς τόπον μεμελετήκασιν ἐπίσκοποι διαβαίνειν (67). Εἰ οὖν ἀληθῶς ἴση καὶ τὴν αὐτὴν ἡγεῖσθε τιμὴν τῶν ἐπισκόπων, καὶ μὴ ἐκ τοῦ μεγέθους τῶν πόλεων, ὡς γράφετε, κρίνετε τοὺς ἐπισκόπους, ἔδει τὸν πεπιστευμένον μικρὰν μένειν ἐν τῇ πιστευθείσῃ καὶ μὴ ἐξουθενεῖν μὲν τὸ πεπιστευμένον (68), μεταβαίνειν δὲ εἰς τὴν μὴ ἐγγερισθείσαν, ἵνα τῆς μὲν παρὰ Θεοῦ δοθείσης καταφρονῇ, τὴν δὲ τῶν ἀνθρώπων κενοδοξίαν ἀγαπήσῃ. Οὐκοῦν, ἀγαπητοί, ἔδει ἀπαντῆσαι, καὶ μὴ παραιτήσασθαι, ἵνα καὶ τέλος λάβῃ τὸ πρᾶγμα· τοῦτο γὰρ ὁ λόγος ἀπαιτεῖ. Ἄλλ' ἰσως ἡ προθεσμία ἐνεπόδισε· ῥέψαντες γὰρ ἐμέμφασθε, ὅτι στενήν τὴν προθεσμίαν τῆς συνόδου ὠρίσαμεν· ἀλλὰ καὶ τοῦτο, ἀγαπητοί, πρόφασίς ἐστιν. Εἰ μὲν γὰρ ἐρχομένους τινὰς συνέλλαισεν ἡ ἡμέρα, στενὸν ἂν τὸ διάστημα τῆς προθεσμίας ἠλέγχθη· εἰ δὲ οἱ ἐλθεῖν μὴ βουλόμενοι, κατεσχῆκασιν καὶ τοὺς πρεσβυτέρους ἕως αὐτοῦ τοῦ Ἰανουαρίου (69) μηνός, μὴ θαρρόντων ἐστὶν ἡ πρόφασις· ἤλθον γὰρ ἂν, ὡς προεῖπον, εἰ ἐθάρρουν, οὐ πρὸς τὸ διάστημα τῆς ὁδοῦ σκοποῦντες, οὐδὲ πρὸς τὴν προθεσμίαν ὀρῶντες, ἀλλ' ἐπὶ τοῖς δικαίους καὶ

(65) Sic Reg. et Basil. Editi vero mendose, Πιστῶ τῷ Ἀρειῶ.

(66) Sic Reg. et Basil. Editi vero, ἀποστοχάζεσθαι.

(67) Eusebium carpit qui relicta Berytensi sede Nicomediensem occuparat, ac demum hanc quoque repudians, Constantinopolitanam invaserat. Quæ de sede in sedem translatio canone Nicæno decimo quinto prohibetur.

actores 114 erant, ut magnam synodum vilipenderemus, et impiis, quasi pii fuissent, litteras mitteremus? Nam Macarius ipse presbyter, qui cum Martyrio ab Eusebio missus est, ut audivit instare presbyteros Athanasii, cum nos exspectaremus ut una cum Martyrio et Hesychio coram nobis se sisteret, corpore licet æger, noctu abscessit; ut hinc nos merito conijceremus, eum ideo discessisse, quod se puderet Pistum convictum iri: cum impossibile esset ordinationem Secundi Ariani in Ecclesia valere. Illud enim revera synodo et episcopis qui in ea convenere contumeliosum esset, si quæ illi tanto studio ac pietate, quasi Deo præsentē egissent, tanquam nulli preitii abrogarentur.

25. Si igitur, uti scribitis, ex Novati et Pauli Samosatensis exemplo, synodorum dogmata vigere oportet: certe multo magis arguitur trecentorum episcoporum decreta non irrita fieri, nec universalem synodum a paucis contēmi. Hæretici enim sunt Ariani æque ac illi, pariaque contra hos ac contra illos decreta prodire. Cum tales ausus viderimus, quinam discordiæ flammam accendere? nos enim ut qui hæc fecerimus arguistis in litteris vestris. Nosne discordiam induximus, qui afflictorum fratrum vicem dolemus, et omnia secundum canonem egimus? annon potius qui contentiose et contra canonem, trecentorum decreta violarunt, et in omnibus synodum contempserunt? Non solum enim Ariani admissi, sed et a loco in locum episcopi sese transferre moliti sunt. Si igitur vere parem eumdemque existimatis episcoporum honorem: nec ex magnitudine civitatum, uti scribitis, episcoporum dignitatem metimini, oportuit cum cui parva civitas concedita fuerat, in illa manere, nec contempta illa quæ sibi credita erat, ad aliam sibi non commissam transire; ita ut eam quæ sibi a Deo tradita est despiceret, inanem vero hominum gloriam exoptaret. Ergo, dilectissimi, oportuit vos huc accedere, et non abnuere, quo negotium ad finem deduceretur: id enim ratio postulat. Sed fortasse præfinitum tempus id vobis non permisit; in litteris enim vestris conquesti estis ad synodum cogendam, angustum temporis spatium nos desinuisse: sed hoc, dilecti, mera cavillatio est. Nam si quos jam profectos dies ille prævertisset, angustum sane fuisse præfiniti temporis spatium palam esset. Cum autem ii quibus accedere non libuit, presbyteros quoque usque ad mensem Januarium detinuerint, mera sane cavillatio fuerit hominum suis rebus diffidentium: venissent enim, ut prius dixi, si de sua causa bene

(68) Editi male, τὸν πεπιστευμένον, nos Reg. et Basil. sequimur.

(69) Edit. Commel., Ἰανουαρίου. Paris., Ἰουανuariου, sed mss. Reg. et Basil. Ἰαννουαρίου habet. Sunt qui Ἰουνοῦ legendum existiment: sed reclamant omnes cum editi tum mss., quorum lectionem veræ historiæ congruere in Monito ad hanc Apologiam demonstravimus.

asperassent; non itineris intervallum considerassent, nec ad prænitum tempus respexissent, sed justitiæ et æquitati suæ causæ confidissent. At fortassis ob temporis rationem non venere; hoc enim sursum scripto significastis; oportuisse scilicet nos, animadvertentes præsentem rerum Orientalium statum, non vos hortari ad veniendum. Si igitur ob talem temporum conditionem profecti non estis, ut dicitis, decuit vos in primis, qui temporis hujuscæ rationem spectatis, non auctores schismatis, luctus et lacrymarum in Ecclesiis vos exhibere. Jam qui talia egerunt, indicarunt, non temporis conditionem hujuscæ rei causam esse, sed accedere nolentium consilium.

115 26. Miror autem hanc epistolæ vestræ partem, qua vel scribere ausi estis, me solum solis Eusebianis, et non omnibus vobis scripsisse. Levitatem enim potius quam veritatem in expostulationibus invenire est. Mibi enim qui non aliunde literas contra Athanasium accepissem, quam a Martyrio et Hesychio, necesse fuit illis qui contra eum scripserant respondere. Oportuit igitur aut Eusebianos non solos, absque vobis omnibus, scribere; aut vos, quibus non scripsi, non moleste ferre si illis rescriptum sit qui mihi scripserant. Nam si decuit epistolas ad vos omnes mitti, par fuit etiam vos una cum illis scripsisse. Nunc autem quod congruum erat spectantes, illis scripsimus qui nos certiores reddiderant, et litteras ad nos miserant. Quod si illud vos commovit quod solus scripserim; par est vos etiam indignari, quod illi mihi soli scripserint. Sed in hoc quoque adest probabilis et justa causa, dilectissimi. Attamen necesse est vobis significare, etiamsi solus scripserim, non ideo mei solius esse illam sententiam, sed et omnium qui in Italia sunt, et qui in his partibus degunt episcoporum. Et ego quidem non omnes volui ad scribendum inducere, ne complurimis id importunum foret. Certe jam ad prænitum tempus episcopi convenere, et ejusdem sententiæ fuerunt, quam denuo his litteris vobis significo: quapropter, dilecti, etiamsi solus scribo, omnium tamen hanc esse sententiam agnoscite. Et hæc quidem satis sint ad demonstrandum, quosdam ex vobis, non æquas, sed injustas et suspectas causas afferre.

27. Quod autem non temere vel injuste coepiscopos nostros Athanasium et Marcellum ad communionem susceperimus, tametsi ex supradictis id satis planum est: operæ pretium tamen fuerit ut paucis verbis illud vobis demonstraretur. Scripserat jam antea Eusebius contra Athanasium; vos quo-

(70) Sic Reg. et Bas. Editi vero præter Col., proterou, mendose.

(71) De solo Eusebio Julium hic sermonem habere forte quis putarit, nam is solus scripsisse dicitur supra num. 4. Sane illud *οἱ περὶ Εὐσέβιον*, quod passim de Eusebio cum sociis, vel de Eusebianis dicitur, nonnunquam de solo Eusebio intelligi videtur. Res hic in dubio versatur.

(72) Sic omnes cum editis tum mss., sed haud omnino legendum οὐκ ἄλογος, quo item modo legisse

τοῖς εὐλόγοις παρῆρασιζόμενοι. Ἄλλ' ἴσως διὰ τὸν καιρὸν οὐκ ἀπήνησαν· τοῦτο γὰρ γράφοντες πάλιν ἐδηλώσατε, ὡς ἄρα ἔδει ἡμᾶς, σκοπήσαντας τὸν ἐπὶ τῆς ἐψῶς καιρὸν, μὴ προτρέψασθαι ὑμᾶς ἀπαντῆσαι. Εἰ μὲν οὖν διὰ τὸ τοιοῦτον εἶναι τὸν καιρὸν οὐκ ἀπήνησατε, ὡς φατὲ, ἔδει προτέρους (70) ὑμᾶς, τὸν καιρὸν τοῦτον σκοπήσαντας, μὴ αἰτίους σχίσματος, μηδὲ ὀλολυγῆς καὶ θρήνων ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις γενέσθαι. Νῦν δὲ οἱ ταῦτα πεποιηκότες ἔδειξαν μὴ τὸν καιρὸν αἴτιον, ἀλλὰ τὴν προαίρεσιν τῶν μὴ θελησάντων ἀπαντῆσαι.

B 26. Θαυμάζω δὲ κάκεινο τὸ μέρος τῆς ἐπιστολῆς, πῶς ὅλως κἂν ἐγράφη παρ' ὑμῶν, ὅτι δὴ τοῖς περὶ Εὐσέβιον μόνοις (71), καὶ οὐ πᾶσιν ὑμῖν ἄλλοθεν λαβῶν εὐροί ἤπερ ἀλήθειαν. Ἐγὼ γὰρ, οὐκ ἄλλοθεν λαβῶν κατὰ Ἀθανασίου γράμματα ἢ διὰ τῶν περὶ Μαρτύριον καὶ Ἡσύχιον, ἐκείνοις ἀνάγκη ἐγράψαι τοῖς καὶ γράψασι κατ' αὐτοῦ. Ἐδει τοίνυν ἢ τοὺς περὶ Εὐσέβιον μὴ μόνοις χωρὶς πάντων ὑμῶν γράψαι, ἢ ὑμᾶς, οἷς μὴ ἐγράψαι, μὴ λυπεῖσθαι, εἰ ἐκείνοις ἐγράφη τοῖς καὶ γράψασιν. Εἰ γὰρ ἐχρῆν καὶ πᾶσιν ὑμῖν ἐπιστεῖλαι, ἔδει καὶ ὑμᾶς σὺν ἐκείνοις γράψαι. Νῦν δὲ, τὸ ἀκόλουθον σκοποῦντες, ἐκείνοις ἐγράψαμεν τοῖς καὶ δηλώσασι ἡμῖν, καὶ τοῖς ἀποστεῖλασι πρὸς ἡμᾶς. Εἰ δὲ καὶ τὸ μόνον ἐμὲ γεγραφέναι ἐκείνοις ἐκίνησεν ὑμᾶς, ἀκόλουθόν ἐστιν ὑμᾶς ἀγανακτεῖν, ὅτι καὶ μόνω ἐμοὶ ἐγράψαν. Ἀλλὰ καὶ ἐν τούτῳ πιθανὴ μὲν καὶ οὐκ εὐλογος (72) ἡ πρόφασις, ἀγαπητοί· ὁμοῦ δὲ γνωρίσαι ὑμῖν ἀναγκαῖον, ὅτι, εἰ καὶ μόνος ἐγράψαι, ἀλλ' οὐκ ἐμοῦ μόνου ἐστὶν αὐτῆ ἡ γνώμη, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν κατὰ τὴν Ἱταλίαν, καὶ τῶν ἐν τοῦτοις τοῖς μέρεσιν ἐπισκόπων. Καὶ ἐγωγε τοὺς πάντας οὐκ ἠθέλησα ποιῆσαι γράψαι, ἵνα μὴ παρὰ πολλῶν τὸ βῆρος ἔχωσιν. Ἀμέλει καὶ νῦν τῇ ὀριθεύσει προθεσμῆ συνῆλθον ἐπίσκοποι, καὶ ταύτης τῆς γνώμης γεγονάσιν, ἣν πάλιν γράφων ὑμῖν σημαίνω· ὥστε, ἀγαπητοί, εἰ καὶ μόνος ἐπιστέλλω, ἀλλὰ πάντων γνώμην (73) ταύτην εἶναι γινώσχετε. Ταῦτα μὲν οὖν περὶ τοῦ μὴ εὐλόγως τινὰς ἐξ ὑμῶν προφάσεις, ἀλλὰ ἀδίκους καὶ ὑπόπτους, πορίσασθαι.

27. Περὶ δὲ τοῦ μὴ εὐχερῶς μηδὲ ἀδίκως ἡμᾶς ὑποδεδέχθαι εἰς κοινωνίαν τοῦς συνεπισκόπους ἡμῶν Ἀθανάσιον καὶ Μάρκελλον, εἰ καὶ τὰ προλεχθέντα ἱκανά, ὁμοῦ δὲ βραχέων εὐλογον ὑμῖν δεῖξαι. Ἐγράψαν (74) οἱ περὶ Εὐσέβιον πρότερον κατὰ τῶν περὶ Ἀθανάσιον· ἐγράψατε δὲ καὶ νῦν ὑμεῖς· ἐγράψαν

videtur Nannius qui vertit, *verum in hoc ipsa justa et rationabilis causa est*. Quæ τὸ αὐτὸ ἐν εὐ commutatio apud Athanasium alias reperitur, amanuensium nempe vitio inducta. Sic Epist. ad Solit. εὐσεβέστατος quandoque pro ἀσεβέστατος legitur. Paulo post, ἢ ante γνώμη deest in Reg.

(73) Sic Reg. Alii vero cum editis, εἶναι γνώμην, omisso ταύτην. Mox fortasse legendum εὐλόγους.

(74) Reg. et Basil., ἐγράψατε.

δὲ καὶ πλείστοι ἐπίσκοποι ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου καὶ ἐξ ἄλλων ἐπαρχιῶν ὑπὲρ Ἀθανασίου. Πρῶτον μὲν οὖν τὰ κατ' αὐτοῦ γράμματα παρ' ὑμῶν μάχεται πρὸς ἑαυτὰ, καὶ οὐδεμίαν συμφωνίαν ἔχει τὰ δευτέρα πρὸς τὰ πρῶτα, ἀλλ' ἐν πολλοῖς τὰ πρῶτα ὑπὸ τῶν δευτέρων λύεται, καὶ τὰ δευτέρα ὑπὸ τῶν πρώτων διαβάλλεται· ἀσυμφώνων δὲ δυνάτων τῶν γραμμάτων, οὐδεμία πίστις περὶ τῶν λεγομένων ἐστίν· ἔπειτα, εἰ τοῖς παρ' ὑμῶν γραφεῖσιν ἀξιοῦτε πιστεύειν, ἀκόλουθόν ἐστι καὶ τοῖς ὑπὲρ αὐτοῦ γράψασι μὴ ἀπιστῆσαι· καὶ μάλιστα ὅτι ὑμεῖς μὲν πόρρωθεν, ἐκεῖνοι δὲ ἐν τοῖς τόποις ὄντες, καὶ εἰδότες τὸν ἄνδρα, καὶ τὰ ἐκεῖ γινόμενα πράγματα γράφουσι, μαρτυροῦντες αὐτοῦ τῷ βίῳ (75), καὶ διαβεβαιούμενοι ἐν πᾶσιν αὐτὸν συσκευῆν πεπονημένοι. Καὶ πάλιν Ἀρσένιος (76) τις ἐπίσκοπος ἐλέχθη ποτὲ ὡς ἀναίρεθεις παρὰ Ἀθανασίου, ἀλλὰ τοῦτον ἐμάθομεν ζῆν, ἀλλὰ καὶ φιλίαν ἔχει πρὸς αὐτόν. Τὰ ὑπομνήματα τὰ ἐν Μαρεώτῃ γινόμενα διεβεβαιώσατο κατὰ μονομέρειαν γεγενῆσθαι· μήτε γὰρ ἐκεῖ παρῆναι Μακάριον τὸν πρεσβύτερον τὸν κατηγορούμενον, μήτε αὐτὸν τὸν ἐπίσκοπον αὐτοῦ Ἀθανάσιον· καὶ τοῦτο οὐ μόνον ἐκ τῶν αὐτοῦ λόγων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν (77) ὑπομνημάτων, ὧν ἐκόμισαν ἡμεῖς οἱ περὶ Μαρτύριον καὶ Ἡσύχιον, ἔγνωμεν· ἀναγνόντες γὰρ εὗρομεν, ὅτι ὁ μὲν κατήγορος Ἰσχύρας ἐκεῖ παρῆν, οὗτε δὲ Μακάριος, οὗτε ὁ ἐπίσκοπος Ἀθανάσιος· ἀλλὰ καὶ τοὺς (78) πρεσβυτέρους Ἀθανασίου ἀξιούντας παρῆναι, καὶ μὴ συγχωρηθέντας. Ἔδει δὲ, ἀγαπητοί, εἶπερ μετὰ ἀληθείας ἐγένετο τὸ κριτήριον, μὴ μόνον τὸν κατήγορον, ἀλλὰ καὶ τὸν κατηγορούμενον παρῆναι. Ὅσπερ γὰρ ἐν τῇ Τύρῳ Μακάριος παρῆν ὁ κατηγορούμενος, καὶ Ἰσχύρας ὁ κατήγορος, καὶ οὐδὲν ἐδείχθη· οὕτως ἔδει καὶ ἐν τῷ Μαρεώτῃ μὴ μόνον ἀπελθεῖν τὸν κατήγορον, ἀλλὰ καὶ τὸν κατηγορούμενον, ἵνα παρῶν ἡ ἐλεγχθῆ, ἢ, μὴ ἐλεγχθεῖς, δείξῃ τὴν συκοφαντίαν. Νῦν δὲ, τοῦτου μὴ γενομένου, ἀλλὰ μόνου ἀπελθόντος τοῦ κατήγορου, μεθ' ὧν παρητήσατο Ἀθανάσιος (79), ὑποπτα τὰ πράγματα φαίνεται.

28. Ἡτιᾶτο δὲ καὶ τοὺς ἀπελθόντας εἰς τὸν Μαρεώτῃ παρὰ γνώμην αὐτοῦ ἀπεληλυθέναι. Ἔλεγε γὰρ, ὅτι Θεόγνιον, καὶ Μάριν, καὶ Θεόδωρον, Οὐρσάκιον, καὶ Οὐάλεντα, καὶ Μακεδόνιον, ὑπόπτους ὄντας, ἀπέστειλαν. Καὶ τοῦτο οὐκ ἐκ τῶν λόγων αὐτοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἐπιστολῆς Ἀλεξάνδρου τοῦ γενομένου ἐπισκόπου τῆς Θεσσαλονικῆς ἐδείκνυε (80). Προήνεγκε γὰρ ἐπιστολὴν αὐτοῦ γραφεῖσιν πρὸς Διονύσιον, τὸν ἐν τῇ συνόδῳ κόμητα (81), ἐν ἣ ἠδηλοῖ φανεράν συσκευῆν γενέσθαι κατὰ Ἀθανασίου. Καὶ

(75) Notat præcedentem epistolam episcoporum Ægyptiorum.

(76) Ille Arsenius qui certissime episcopus erat, ut passim in his monumentis dicitur, a Rufino et ab aliis presbyter Cleri Alexandrini, a nonnullis vero sequioris ævi auctoribus lector fuisse memoratur. Sed quam caute Rufino et Athanasii vitæ auctoribus Græcis fides sit habenda jam diximus.

(77) Τῶν δεστ in editis. Nos sumus ex Reg. et Basil. mutuati.

A que jam litteras misistis : scripsere quoque complures episcopi ex Ægypto et ex aliis provinciis pro Athanasio. Primo igitur observandum vestras adversus illum litteras, inter se pugnare, et priores cum secundis nullatenus consentire : sed in multis primæ a secundis confutantur, et secundæ a primis falsi arguuntur. Cum autem litteræ inter se non consentiant, nulla sane fides earum dictis habeatur. Dehinc si vestris litteris fidem haberi postulatis, consentaneum est et iis quæ pro illo scripta sunt fidem non abnegare : maxime quia vos quidem e longinquo scribitis ; illi vero in ipsis locis cum sint, ubi et virum ipsum et negotia illic gesta viderunt, scripto vitæ ejus probitatem testantur, et affirmant eum calumniam in omnibus passum esse.

B Ac rursum Arsenius quidam episcopus, dictus est aliquando interfectus ab Athanasio, sed hunc vivere, imo ejus amicem esse didicimus. Ille igitur (Athanasius) monumenta in Mareote adornata, altera solum e partibus præsentate, facta fuisse affirmavit. Nam nec illic adfuisse Macarium presbyterum, qui accusabatur, nec ipsum episcopum ejus Athanasium : et hoc, non solum ex verbis ejus, sed ex ipsis inquisitionum monumentis, quæ Martyrius et Hesychius nobis attulerunt, agnovimus. Legendo quippe comperimus, accusatorem

116 quidem Ischyram illic adfuisse ; Macarium autem et episcopum Athanasium iniquissime. Quin et Athanasii presbyteris postulantis, uti sibi interesse liceret, illud negatum esse. Oportuit autem, dilectissimè, si modo judicium illud sincere actum fuisset, non accusatorem duntaxat, sed et accusatum adesse. Sicut enim Tyri aderat Macarius qui accusabatur, et Ischyras accusator, et nihil ibi probatum est ; sic et in Mareoten oportuit, non accusatorem solum, sed et accusatum accedere, ut is præsens vel convinceretur, vel si convinci non potuisset, calumniam palam faceret. Jam vero cum hoc factum non sit, sed solus accusator, cura iis quos Athanasius recusabat, eo concesserit, suspecta sane acta illa videntur.

28. Conquestus est etiam ipse (Athanasius) qui ad Mareoten profecti essent, se recusante, illuc concessisse. Dicebat enim Theognium, Marin, Theodorum, Ursacium, Valentem, et Macedonium, sibi suspectos, illuc missos fuisse. Hoc autem non suis verbis tantum, sed etiam ex epistola Alexandri quondam Thessalonicæ episcopi demonstrabat. Protulit enim ejus epistolam, ad Dionysium in ea synodo comitem, scriptam : qua significabat manifestam adversus Athanasium conspirationem esse

(78) In editis τούς δεστ. In Reg. legitur. Infra, pro ἐγένετο, Reg., ἐγένετο.

(79) Sic Reg. Editi vero mendose, Ἀθανάσιον.

(80) Hæc Alexandri ad Dionysium comitem epistola infra habetur.

(81) Reg., κόμητα. Ischyra quoque declaratio, de qua mox agitur infra videsis. Similiter Cleri Alexandrini et Mareotici obstationes infra habentur.

confatam. Imo ipsius accusatoris Ischyrae rescriptum protulit authenticum, quod totum erat ejus manu exaratum, in quo Deum omnipotentem testem invocans, neque calicem fuisse contractum, neque mensam eversam declarabat: sed se a quibusdam, ut hanc accusationem confingeret, subornatum esse. Cum advenissent autem presbyteri Mareotici, affirmarunt, neque Ischyram esse catholicæ Ecclesiæ presbyterum, neque tale facinus perpetrasse Macarium, quale is illi imputabat. Presbyteri vero et diaconi qui huc accessere, non pauca, sed quamplurima de Athanasii innocentia testabantur, affirmantes nihil eorum quæ illi objiciebantur verum esse, sed conspirationem adversus eum fuisse confatam. Quin Ægypti quoque, ac Libyæ episcopi omnes, litteris suis testati sunt, cum ejus ordinationem liberam et ecclesiasticam fuisse, tum quæ a vobis adversus illum delata sunt omnia esse falsa: neque enim cædem factam, nec ullos ejus causa occisos, neque calicem contractum fuisse; sed a vero abhorreere omnia. Imo vero ex ipsis inquisitionum monumentis, quæ in Mareote, una tantum ex partibus præsentibus, facta fuerant, comprobavit episcopus Athanasius, catechumenum quemdam interrogatum dixisse, se intus cum Ischyra fuisse, quo tempore aiunt Macarium Athanasii presbyterum se in eum locum immisisse: ex aliis item interrogatis dixisse quemdam, quod in parva cellula, alium, quod pone januam jaceret Ischyras tunc ægrotus, quo tempore illi Macarium aiunt eo advenisse. Ex ejus autem dictis hoc nos consequenter colligimus: qui fieri potuit eum, qui pone januam æger decumberet, tunc stetit, liturgiam celebrasse, ac oblationem fecisse? aut qui potuit oblatio apposita esse, cum intus essent catechumeni? Si enim intus erant catechumeni, nondum oblationis tempus erat. Hæc, ut dictum est, aiebat episcopus Athanasius: hæc ex ipsis monumentis palam faciebat: iis qui cum eo erant affirmantibus, nec Ischyram unquam in Ecclesia catholica fuisse presbyterum, nec in ecclesiasticis conventibus presbyteri locum habuisse. Quin 117 quo tempore Alexander, magna synodo per indulgentiam id concedente, eos qui erant ex schismate Meletii, recepit, Ischyram a Meletio in numero presbyterorum suorum nominatum non fuisse affirmabant. Quod maximum argumentum est, ipsum ne ex Meletianis quidem presbyteris esse: nam si ex illis exstitisset, iis sane et ipse annumeratus fuisset. Præter hæc alia quoque Ischyrae mendacia Athanasius ex monumentis illis coarguebat: quippe qui in accusatione sua de libris, quando Macarius, ut ipsi adhibuit falsi convictus est.

29. Hæc cum ita dicerentur, et tot testes pro illo starent, totque ipse afferret innocentia suæ ar-

(82) Reg., μονομερίαν γενομένων.

(83) Editi male, ὅτι. Reg. vero, ὅτε. Paulo post τοῦ ante σχίσματος deest in editis. Nos sumus

αὐτοῦ δὲ τοῦ κατηγοροῦ Ἰσχύρα προεκόμισε χεῖρα ὀλόγραφον αὐθεντικὴν, ἐν ἧ μάρτυρα τὸν Θεὸν τὸν παντοκράτορα ἐπικαλούμενος, μήτε ποτηρίου κλάσιν, μήτε τραπέζης ἀνατροπὴν γεγενῆσθαι ἔλεγεν, ἀλλ' ὑποβεβλήσθαι ἑαυτὸν ὑπὸ τινων πλάσασθαι αὐτὴν τὴν κατηγορίαν. Ἀπαντήσαντες δὲ καὶ πρεσβύτεροι τοῦ Μαρεώτου, διεβεβαίωσαντο μήτε τὸν Ἰσχύραν πρεσβύτερον εἶναι τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, μήτε τι τοιοῦτον πεπλημμελεῖσθαι Μακάριον, ὁποῖον ἐκεῖνος κατηγοροῦσεν. Οἱ πρεσβύτεροι δὲ καὶ οἱ διάκονοι, ἀπαντήσαντες ἐνταῦθα, οὐκ ὀλίγα, ἀλλὰ καὶ πολλὰ ἐμαρτύρησαν ὑπὲρ τοῦ ἐπισκόπου Ἀθανασίου, διαβεβαιούμενοι μὴδὲν ἀληθὲς εἶναι τῶν κατ' αὐτοῦ λεγομένων, συσκευὴν δὲ αὐτὸν πεπονηθέναι. Καὶ οἱ ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου δὲ καὶ Λιβύης πάντες ἐπίσκοποι, γράφοντες διεβεβαίωσαντο καὶ τὴν κατάστασιν αὐτοῦ ἔννομον καὶ ἐκκλησιαστικὴν γεγενῆσθαι, καὶ πάντα τὰ παρ' ὑμῶν λεγόμενα κατ' αὐτοῦ εἶναι ψευδῆ· οὔτε γὰρ φόνον γεγενῆσθαι, οὔτε τινὰς ἀναιρεθῆναι δι' αὐτὸν, οὔτε κλάσιν ποτηρίου γεγενῆσθαι, ἀλλὰ πάντα εἶναι ψευδῆ. Καὶ ἐκ τῶν ὑπομνημάτων δὲ τῶν ἐν Μαρεώτῃ κατὰ μονομέριαν γεγενημένων (82), ἐδείκνυεν ὁ ἐπίσκοπος Ἀθανάσιος ἕνα κατηγορούμενον ἐξετασθέντα, καὶ εἰπόντα ἔνδον εἶναι μετὰ Ἰσχύρα, ὅτε Μακάριος ὁ πρεσβύτερος Ἀθανασίου, ὡς λέγουσιν, ἐπέστη τῷ τόπῳ· καὶ ἄλλους δὲ ἐξετασθέντας καὶ εἰπόντας τὸν μὲν ἐν κελίῳ μικρῷ, τὸν δὲ ὄπισθεν τῆς θύρας κατακεῖσθαι τὸν Ἰσχύραν, τότε νοσοῦντα, ὅτε Μακάριον λέγουσιν ἀπηντηθέναι ἐκεῖ. Ἀπὸ δὲ τούτων ὧν ἔλεγε καὶ ἡμεῖς ἀκολουθῶς στοχαζόμεθα, ὅτι πῶς οἶόν τε τὸν ὄπισθεν τῆς θύρας νόσῳ κατακείμενον τότε ἐστηκέναι, καὶ λειτουργεῖν, καὶ προσφέρειν; ἢ πῶς οἶόν τε τῆν προσφορὰν προκεῖσθαι, ἔνδον ὄντων τῶν κατηγορούμενων; Εἰ γὰρ ἔνδον ἦσαν οἱ κατηγορούμενοι, οὐπω ἦν ὁ καιρὸς τῆς προσφορᾶς. Ταῦτα, ὡς περ εἴρηται, ἔλεγεν ὁ ἐπίσκοπος Ἀθανάσιος, καὶ ἐκ τῶν ὑπομνημάτων ἐδείκνυε, διαβεβαιουμένων καὶ τῶν σὺν αὐτῷ, μὴδὲ ὄλους αὐτὸν πρεσβύτερον γεγενῆσθαι ποτε ἐν τῇ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ, μὴδὲ συνήχθαι αὐτὸν ποτε ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ὡς πρεσβύτερον· οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ὅτε (83) Ἀλέξανδρος ἐδέχθη μετὰ φιλοanthρωπίας τῆς μεγάλης συνόδου τοὺς ἀπὸ τοῦ σχίσματος Μελιτίου, ὠνομάσθαι αὐτὸν ὑπὸ Μελιτίου μετὰ τῶν αὐτοῦ διεβεβαιούντο· ὃ καὶ μέγιστόν ἐστι τεκμήριον μὴ εἶναι αὐτὸν μήτε Μελιτίου. Εἰ γὰρ ἦν, πάντως καὶ αὐτὸς αὐτοῖς συνηριθμεῖτο. Ἄλλως τε καὶ ἐν ἄλλοις ὁ Ἰσχύρας ψευδάμνος ἐδείκνυτο ὑπὸ Ἀθανασίου ἐκ τῶν ὑπομνημάτων· κατηγορήσας γὰρ ὡς βιβλίων κεκαυμένων, ὅτε, ὡς λέγουσι, Μακάριος ἐπέστη, ἠλέγχθη ὑφ' ὧν αὐτὸς ἠγεγεσε μαρτύρων ψευδάμνος.

aiunt, irrupit, combustis, ab his ipsis quos ille testes

29. Τούτων τοίνυν οὕτως λεγομένων, καὶ τοσούτων μὲν ὄντων τῶν μαρτύρων τῶν ὑπὲρ αὐτοῦ,

ex Reg. mutuati. Mox Reg., ὠνομάσθαι, cum acuto.

τοσοῦτων δὲ δικαιωμάτων προφερομένων ὑπ' αὐτοῦ, ἂν τί εἶδει ποιεῖν ἡμᾶς; ἢ τί ὁ ἐκκλησιαστικὸς κανὼν ἀπαίτει, ἢ ῥῆ καταγῶναι τοῦ ἀνδρός, ἀλλὰ μᾶλλον ἀποδέξασθαι καὶ ἔχειν αὐτὸν ἐπίσκοπον, ὡστερ καὶ ἔχομεν; Καὶ γὰρ πρὸς τοῦτοις πᾶσι παρέμεινεν ἐν ταῦθα ἐνιαυτὸν (84) καὶ ἐξ μηνᾶς, ἐκδεχόμενος τὴν παρουσίαν ὑμῶν ἢ τῶν βουλομένων ἐλθεῖν· τῇ δὲ παρουσίᾳ ἐδυσώπει πάντας, ὅτι οὐκ ἂν παρῆν εἰ μὴ ἐθάρρει. Καὶ γὰρ οὐκ ἀφ' ἐαυτοῦ ἐλήλυθεν, ἀλλὰ κληθεὶς καὶ λαθὼν γράμματα παρ' ἡμῶν, καθάπερ καὶ ὑμῖν ἐγράψαμεν. Καὶ ὁμοῦ μετὰ τοσαῦτα ὑμεῖς ὡς παρὰ κανόνας ποιήσαντας ἡμᾶς ἐμέμφασθε. Σκοπεῖτε τοίνυν, τίνες εἰσὶν οἱ παρὰ κανόνας (85) πράξαντες, ἡμεῖς οἱ μετὰ τοσοῦτων ἀποδείξεων τὸν ἀνδρα δεξάμενοι, ἢ οἱ ἀπὸ τριάκοντα καὶ ἐξ ἑκκοντῶν ἐν Ἀντιοχείᾳ ὀνομάσαντές τινα ὡς ἐπίσκοπον ξένον (86), καὶ ἀποστείλαντες εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν μετὰ στρατιωτικῆς ἐξουσίας; ὅπερ οὐ γέγονεν, οὐδὲ εἰς Γαλλίαν αὐτοῦ ἀποσταλέντος· ἐγεγόνει γὰρ ἂν καὶ τότε, εἰ ὄντως ἦν καταγνωσθεὶς (87). Ἀμέλει ἐπανελθὼν σχολάζουσαν καὶ ἐκδεχομένην αὐτὸν τὴν Ἐκκλησίαν εὔρεν.

30. Ἀλλὰ νῦν οὐκ οἶδα, ποίῳ τρόπῳ γέγονε τὰ γενόμενα. Πρῶτον μὲν γὰρ, εἰ δεῖ τάληθες εἰπεῖν, οὐκ εἶδει, γραφάντων ἡμῶν σύνοδον γενέσθαι, προλαβεῖν τινὰς τὴν ἐκ τῆς συνόδου χρίσιν· ἔπειτα οὐκ εἶδει τοιαύτην καινοτομίαν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας γενέσθαι. Ποῖος γὰρ κανὼν ἐκκλησιαστικὸς, ἢ ποῖα παράδοσις ἀποστολικὴ τοιαύτη, ὥστε, εἰρηνευούσης Ἐκκλησίας, καὶ ἐπισκόπων τοσοῦτον ὁμόνοιαν ἔχόντων πρὸς τὸν ἐπίσκοπον τῆς Ἀλεξανδρείας Ἀθανάσιον, ἀποσταλῆναι Γρηγόριον, ξένον μὲν τῆς πόλεως, μήτε ἐκεῖ βαπτισθέντα, μήτε γνωσκόμενον τοῖς πολλοῖς, μὴ αἰτηθέντα παρὰ πρεσβυτέρων, μὴ παρ' ἐπισκόπων, μὴ παρὰ λαῶν, ἀλλὰ κατασταθῆναι (88) μὲν ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἀποσταλῆναι δὲ εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, οὐ μετὰ πρεσβυτέρων, οὐ μετὰ διακόνων τῆς πόλεως, οὐ μετὰ ἐπισκόπων τῆς Αἰγύπτου, ἀλλὰ μετὰ στρατιωτῶν; Τοῦτο γὰρ ἔλεγον καὶ ἠτιῶντο οἱ ἐν-

(84) Horum octodecim mensium initium a primo Athanasii Romam adventu ante Gregorii intrusionem ducendum esse existimant nonnulli eruditissimi viri. Sed Athanasium, nonnisi post Gregorii intrusionem Romam venisse supra monuimus.

(85) Reg., κανόνα.

(86) Hunc locum ita verterat Nannius : *an qui solum ad triginta sex suffragia eorum qui Antiochiæ fuerat, externum hominem episcopum salutarunt?* Non adverterat enim monῶν cum accentu circumflexo, hujus vocis μονή, mansio, non autem illius, μόνος, solus, casum esse. Hæc prava interpretatio quæ in postremis editionibus correctæ fuit, in errorem deduxerat Baronium alioque, qui a triginta sex solis episcopis Gregorium Alexandriam missum fuisse ex hoc loco prave intellectu autumarunt. Et vero non est jam quæstio quot episcopi Gregorium Alexandriam miserint, quod alibi commodius disquirendum veniet. Mansiones autem illæ quæ Antiochia Alexandriam intercedunt in *Itinerario Antonini* totidem, num. 36 nempe, memorantur. Quas

argumenta, quid, quæso, nobis agendum fuit? aut quidnam aliud postulabat ecclesiasticus canon, quam ut virum non damnaremus, sed potius ipsum reciperemus, ac pro vero episcopo haberemus, quemadmodum et habuimus? Etenim præter hæc omnia annum unum et sex menses hic remansit, ut adventum vestrum aut eorum qui huc se conferre vellent, exspectaret: suaque præsentia omnes pudore afficiebat, non adfuturus quippe, nisi suæ causæ confidisset. Non enim suo motu, sed accersitus ac litteris nostris acceptis, huc accessit, quemadmodum et vobis litteris nostris indicavimus. Attamen post tot tantaque a nobis gesta nos criminati estis quasi contra canones egerimus. Perpendite igitur quinam contra canones agunt: nosne qui post tanta innocentis argumenta virum recepimus, an qui triginta sex mansionibus distantes Antiochiæ extraneum quemdam episcopum nominarunt, eumque Alexandriam miserunt militari manu stipatum? Quod ne tunc quidem factum est, cum is in Galliam relegatus esset, futurum autem erat tunc temporis, si revera ille convictus fuisset. Certe in reditu suo vacantem seque exspectantem Ecclesiam invenit.

30. At nunc ignoro qua ratione hæc facta sint. Primum enim, si vere dicendum est, non oportuit, cum ad cogendam synodum litteras misissemus, aliquos judicium synodi prævertere: deinde non decuit hoc adversus Ecclesiam innovari. Qualis enim cano ecclesiasticus, aut qualis apostolica traditio hoc præfert, ut pace agente Ecclesia, ac tot episcopis cum Athanasio Alexandriae episcopo consentientibus, Gregorius mittatur, externus homo, qui non illic est baptizatus, qui complurimis ignotus est, nec a presbyteris, vel ab episcopis, vel a plebe postulatus; sed is Antiochiæ ordinetur, Alexandriam vero, non cum presbyteris vel diaconis urbis, non cum episcopis Ægypti, sed cum militibus transmittatur? hoc namque haud sine querela aiebant qui huc venere. Etiam si enim post synodum reus deprehensus fuisset Athanasius, non

in tabella geographica in fronte Athanasii Operum a nobis adornata dispicere licet.

(87) Vide quæ de significatione vocis καταγῶναι supra diximus. Hunc autem locum sic vertendum esse, si revera convictus fuisset, cum ea quæ diximus supra, tum hoc item suadet, quod hæc interpretatio historis hujus temporis recte consonet. Certum enim est Athanasium non propter objectas Tyri criminationes, ob quas ibi damnatus fuerat, in Galliis exsulasse, eas enim ne quidem in medium proferre coram Constantino ausi sunt Eusebiani; sed ob novam ab illis structam calumniam, quod scilicet frumenti commeatum quotannis Alexandria Constantinopolim transvehi solitum, se prohibitarum comminatus esset Athanasius. Hæc sola causa fuit ejus exsilii, quæ cum mere civilis esset, noluit imperator Constantius Eusebianis morem gerere, qui exsilii pænæ omnium ecclesiasticarum gravissimam, nempe depositionem, addere exoptabant.

(88) Ita Reg. et Basil. Editi vero, καταστῆναι.

decurt sic præter jus fasque, et contra ecclesiasticum canonem, ordinari quempiam: **118** sed in ipsa ecclesia, ex ipso sacerdotali ordine, ex ipso clero, ab episcopis provinciæ illius constitui oportuit, et nequaquam nunc apostolorum canones violari. Si enim in quemquam vestrum tale quidpiam commissum esset, nonne clamassetis, nonne violatorum canonum vindictam postulassetis? Certe, dilecti, hoc quasi Deo præsentem cum veritate loquimur, ac vobis dicimus: non est hoc pium, nec legitimum, non ecclesiastici juris. Ipsa namque Gregorii in suo ingressu gesta, ordinationis ejus modum indicant. In hisce enim pacis temporibus, ut nararunt ii qui Alexandria venerunt, et quemadmodum episcopi quoque litteris suis significarunt, ecclesia incendium passa est, virgines denudatæ, monachi conculcati, presbyteri et ex plebe multilaniati ac vim perpassi, episcopi in carcerem trusi, multi circum circa raptati: sancta mysteria de quibus violatis Macarium presbyterum accusabant, ab ethnicis direpta sunt, et in terram projecta: eoque solum hæc omnia ut Gregorii ordinationem aliqui admitterent; hæc autem significant quinam sint qui canones violant. Nam si legitima fuisset ordinationis, nequaquam præter jus fasque eos cogisset qui sibi obtemperare legitime negabant. Verumtamen, iis ita gestis, scribitis, magnam tum pacem Alexandriæ et in Ægypto fuisse: nisi forte pacis ratio mutata sit, et jam hæc pacem appellatis.

31. Illud quoque vobis necessario indicandum putavi, Athanasium nempe affirmasse, Macarium Tyri sub custodia militum remansisse; accusatoremque solum abiisse cum iis qui in Mareoten proficiscebantur, presbyterisque rogantibus ut sibi inquisitioni adesse liceret, id negatum fuisse; interrogationem autem de calice, et de mensa factam esse coram præfecto et ejus cohorte, præsentibus quoque ethnicis et Judæis. Videbatur illud initio incredibile, nisi fuisset ex ipsis actorum monumentis demonstratum, quod nobis admirationi fuit, ut etiam vobis, dilecti, fore existimo. Ac cum presbyteris huic negotio interesse non permitteretur, licet ii superiorum ministri sint, apud externum tamen iudicem, præsentibus catechumenis, et quod indignius est, coram ethnicis et Judæis, qui propter odium in christianismum male audiunt (**92**), interrogatio de sanguine et corpore Christi habita est. Nam si omnino scelus perpetratum est, oportuit hoc negotii in Ecclesia a clericis secundum leges examinari, et

(89) His similia vide epist. encyclica supra.

(90) Particula καὶ deerrat in editis, sed eam legit Nannius, et Regius codex habet. Hunc locum sic exprimit Athanasius in epistola encyclica præcedenti: *πρεσβύτεροι γὰρ καὶ λαϊκοὶ ἐξέστησαν.* Hanc rerum Alexandriæ in Gregorii intrusione descriptionem gestarum confer endes cum eadem epistola. De sacris autem mysteriis quæ gentiles indignissime tractarunt, nihil habet Athanasius in epistola encyclica,

ταῦθα ἐλλόντες· εἰ γὰρ καὶ μετὰ τὴν σύνοδον ὑπεύθυνος ἦν εὐρεθεὶς ὁ Ἀθανάσιος (89), οὐκ ἔδει τὴν κατάστασιν οὕτω παρανόμως, καὶ παρὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸν κανόνα γενέσθαι· ἀλλ' ἐπ' αὐτῆς τῆς ἐκκλησίας, ἀπ' αὐτοῦ τοῦ ἱερατείου, ἀπ' αὐτοῦ τοῦ κλήρου, τοὺς ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ἐπισκόπους ἔδει καταστήσαι, καὶ μὴ νῦν τοὺς ἀπὸ τῶν ἀποστόλων κανόνας παραλύεσθαι. Ἄρα γὰρ, εἰ καθ' ἐνὸς ὑμῶν ἐγεγόνει τοιοῦτον, οὐκ ἂν ἐβοήσατε, οὐκ ἂν ἤξιώσατε, ὡς παραλελυμένων τῶν κανόνων, ἐκδικηθῆναι; Ἄγαπητοί, ὡς Θεοῦ παρόντος, μετὰ ἀληθείας φθεγγόμεθα καὶ λέγομεν, οὐκ ἔστι τοῦτο εὐσεβές, οὐδὲ νόμιμον, οὐδὲ ἐκκλησιαστικόν. Καὶ γὰρ καὶ τὰ λεγόμενα γεγενῆσθαι παρὰ Γρηγορίου ἐν τῇ εισόδῳ αὐτοῦ δείκνυσιν τὴν τῆς καταστάσεως τάξιν. Ἐν γὰρ τοιοῦτοις εἰρηνικοῖς καιροῖς, ὡς αὐτοὶ οἱ ἐλλόντες ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας ἀπήγγειλαν, καθὼς καὶ οἱ ἐπίσκοποι ἔγραψαν, ἡ ἐκκλησία ἐμπρησθὲν ὑπέμεινε, παρθένοι ἐγυμνώθησαν, μονάζοντες κατεπατήθησαν, πρεσβύτεροι καὶ (90) πολλοὶ τοῦ λαοῦ ἠκίσθησαν, καὶ βίαν πεπόνθασιν, ἐπίσκοποι ἐφυλακίσθησαν, περιεσύρησαν πολλοί· τὰ ἅγια μυστήρια, ἐφ' οἷς ἠτιῶντο Μακάριον τὸν πρεσβύτερον, ὑπὸ ἐθνικῶν διηρπάζετο, καὶ εἰς γῆν κατεβάλλετο, ἵνα τὴν Γρηγορίου τινὲς κατάστασιν δέξωνται· τὰ δὲ τοιαῦτα δείκνυσιν τοὺς παραλύοντας τοὺς κανόνας. Εἰ γὰρ νομίμη ἦν ἡ κατάσταση, οὐκ ἂν διὰ παρανομίας ἠνάγκαζε πείθεσθαι τοὺς νομίμως ἀπειθούντας αὐτῷ. Καὶ ὁμως, τοιοῦτων γενομένων, γράφετε εἰρήνην μεγάλην γεγενῆσθαι ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ καὶ τῇ Αἰγύπτῳ· ἐκτὸς εἰ μὴ ἀντιμεταβέβληται τὸ ἔργον τῆς εἰρήνης, καὶ τὰ τοιαῦτα εἰρήνην ὀνομάζετε.

31. Κάκεινο δὲ ὑμῖν ἀναγκαῖον ἐνόμισα δηλῶσαι, ὅτι Ἀθανάσιος διεδεβαιοῦτο Μακάριον ἐν Τύρῳ ὑπὸ στρατιώτας γεγενῆσθαι, καὶ μόνον τὸν κατηγοροῦν ἀπεληλυθέναι μετὰ τῶν ἀπελθόντων εἰς τὸν Μαρειώτην, καὶ τοὺς μὲν πρεσβυτέρους ἀξιοῦντας παρῆναι ἐν τῇ ἐξετάσει μὴ συγκεχωρησθαι· τὴν δὲ ἐξέτασιν γεγενῆσθαι περὶ ποτηρίου καὶ τραπέζης, ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ ἐπάρχου καὶ τῆς τάξεως αὐτοῦ, παρόντων ἐθνικῶν καὶ Ἰουδαίων. Τοῦτο δὲ κατὰ τὰς ἀρχὰς ἀπιστον ἦν, εἰ μὴ καὶ ἐκ τῶν ὑπομνημάτων ἐδείκνυτο, ἐφ' ᾧ καὶ ἐθαυμάσαμεν, νομίζω δὲ καὶ ὑμᾶς ἐπιθαυμάζειν, ἀγαπητοί. Πρεσβύτεροι μὲν οὐκ ἐπιτρέπονται παρῆναι, οἱ καὶ τῶν μυστηρίων λειτουργοὶ τυγχάνοντες, ἐπὶ δὲ ἐξωτικῷ δικαστοῦ, παρόντων κατηχουμένων, καὶ τό γε (91) χεῖριστον, ἐπὶ ἐθνικῶν καὶ Ἰουδαίων τῶν διαβεβλημένων περὶ τὸν χριστιανισμόν, ἐξέτασις περὶ αἵματος Χριστοῦ καὶ σώματος Χριστοῦ γίνεται. Εἰ γὰρ καὶ ὅλος ἐγεγόνει τι πλημμέλημα, ἔδει ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ὑπὸ κληρικῶν νομίμως (93) ἐξετάζεσθαι τὰ τοιαῦτα, καὶ quia cum statim post fugam eam conscripserit, nondum omnia rescivisse potuit.

(91) Reg., τό γε, editi, τό τε.

(92) Vel apud Christianos diffamatis.

(93) Reg., νομίμων, quæ vero sequuntur post τὰ τοιαῦτα, illa nempe, καὶ μὴ ὑπὸ ἐθνικῶν, etc., usque ad τοιαῦτα sequens, in editis deerant, et ex manuscriptis, Regio excepto, exciderant, quod phrases eodem modo in τοιαῦτα desinerant.

μη ὑπὸ ἐθνικῶν τῶν τὸν Λόγον βδελυσομένων καὶ ἄλλων μη εἰδῶτων τὴν ἀλήθειαν. Τοῦτο δὲ τὸ ἀμάρτημα ἤλικον καὶ ὁποῖόν ἐστι, συνορᾶν καὶ ὑμᾶς καὶ πάντας πεπίστευκα. Περὶ μὲν Ἀθανασίου τοιαῦτα.

32. Περὶ δὲ Μαρκελλίου (94), ἐπειδὴ καὶ περὶ αὐτοῦ ὡς ἀσεβοῦντος εἰς τὸν Χριστὸν ἐγράψατε, δηλῶσαι ὑμῖν ἐσπούδασα, ὅτι ἐνταῦθα γενόμενος, διεβεβαιώσατο μὲν μὴ εἶναι ἀληθὴ τὰ περὶ αὐτοῦ γραφέντα παρ' ὑμῶν· ὁμως δὲ ἀπαιτούμενος παρ' ἡμῶν (95) εἰπεῖν περὶ τῆς πίστεως, οὕτω μετὰ παρῆρησίας ἀπεκρίνατο δι' ἑαυτοῦ, ὡς ἐπιγνώνας μὲν ἡμᾶς, ὅτι μηδὲν ἐξωθεν τῆς ἀληθείας ὁμολογεῖ· οὕτως γὰρ εὐσεβῶς περὶ τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ὁμολόγησε φρονεῖν, ὥσπερ καὶ ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία φρονεῖ· καὶ οὐ νῦν ταῦτα πεφρονηκέναι διεβεβαιώσατο, ἀλλὰ καὶ ἔκταλαι· ὥσπεροῦν καὶ οἱ ἡμέτεροι πρεσβύτεροι, τότε ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν συνόδῳ γενόμενοι, ἐμαρτύρησαν (96) αὐτοῦ τῇ ὀρθοδόξῃ· καὶ γὰρ καὶ τότε καὶ νῦν κατὰ τῆς αἰρέσεως τῶν Ἀρειανῶν πεφρονηκέναι διισχυρίσατο· ἐφ' ᾧ καὶ ὑμᾶς ὑπομνήσαι δίκαιόν ἐστιν, ἵνα μηδεὶς τὴν τοιαύτην αἵρεσιν ἀποδέχηται, ἀλλὰ βδελύττηται ὡς ἄλλοτριαν τῆς ὑγιαίνουσας διδασκαλίας. Ὅρθά τοίνυν αὐτὸν φρονούντα, καὶ ἐπὶ ὀρθοδόξῃ μαρτυρούμενον, τί πάλιν καὶ ἐπὶ τοῦτου ἔδει ποιεῖν ἡμᾶς, ἢ ἔχειν αὐτὸν, ὥσπερ καὶ εἶχομεν, ἐπίσκοπον, καὶ μὴ ἀποβάλλειν τῆς κοινωνίας; Ταῦτα μὲν οὖν ἐγὼ, οὐχ ὡς ὑπεραπολογούμενος αὐτῶν γέγραφα, ἀλλ' ἕνεκα τοῦ πιστεῦσαι ὑμᾶς, ὅτι δικαίως καὶ κανονικῶς ἰδεξάμεθα τοὺς ἄνδρας, καὶ μάτην φιλονεικεῖτε· ὑμᾶς δὲ δίκαιόν ἐστι σπουδάσαι, καὶ πάντα τρόπον καμεῖν, ἵνα τὰ μὲν παρὰ κανόνα γενόμενα διορθώσῃς τύχῃ, αἱ δὲ Ἐκκλησίαι εἰρήνην ἔχωσι, πρὸς τὸ τὴν τοῦ Κυρίου εἰρήνην τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν παραμεῖναι, καὶ μὴ σχιζέσθαι τὰς Ἐκκλησίας, μηδὲ ὑμᾶς ὡς αἰτίους σχίσματος μέμψιν ὑπομείναι (97). Ὅμολογῶ γὰρ ὑμῖν, τὰ γενόμενα οὐκ εἰρήνης, ἀλλὰ σχίσματος προφάσεις εἰσίν.

33. Οὐ γὰρ μόνον οἱ περὶ Ἀθανασίου καὶ Μαρκελλίου οἱ ἐπίσκοποι ἐληλύθασιν ἐνταῦθα, αἰτιώμενοι κατ' αὐτῶν ἀδικίαν γεγονέναι (98), ἀλλὰ καὶ πλείστοι ἄλλοι ἐπίσκοποι ἀπὸ Θρακίας, ἀπὸ Κοίλης Συρίας, ἀπὸ Φοινίκης καὶ Παλαιστίνης, καὶ πρεσβύτεροι μὲν οὐκ ὀλίγοι, ἄλλοι δὲ τινες ἀπὸ Ἀλεξανδρείας, καὶ ἄλλοι ἐξ ἄλλων μερῶν, ἀπήντησαν εἰς τὴν ἐνταῦθα σύνοδον, ἐπὶ πάντων τῶν συνεληθόντων ἐπισκόπων, πρὸς τοῖς ἄλλοις, οἷς ἔλεγον, ὅτι (99) καὶ ἀπωδύσουσιν, βίαν

(94) De Marcelli causa in epistola ad solitarios acturi sumus.

(95) Sic Reg. et Basil. Editi vero, ὑμῶν, mendose.

(96) Id est Vincentius et Vito qui etiam tunc in vivis erant.

(97) Hæc, καὶ μὴ σχιζέσθαι τὰς Ἐκκλησίας, μηδὲ ὑμᾶς ὡς αἰτίους σχίσματος μέμψιν ὑπομείναι, in editis deerant, ob voces παραμεῖναι et ὑπομείναι, similiter desinentes, ommissa. Nos vero ex Reg. et Basil. sumus mutuati.

(98) Reg. γενομένην. Episcopos in variis regionibus ab Ariani vexatos sæpe nominat Athanasius. Quinam vero ex iis Romam petierint, non nisi conje-

non ab ethnicis qui Verbum detestantur et veritatem ignorant. Hoc autem flagitium, quantum et cuiusmodi sit, vos et omnes animadversuros existimo. Hæc quidem de Athanasio.

32. Quod autem ad Marcellum spectat, postquam de illo, ut impio erga Christum scripsistis; vobis significandum putavi, eum cum huc venisset, affirmasse falsa esse quæ vos de se scripsissetis: sed cum nihilominus nos postulasset ut fidem suam exponeret, tanta cum fiducia per se ipse respondit, ut nobis exploratum fuerit eum nihil a veritate alienum profiteri. Siquidem æque pie de Domino et Salvatore nostro Jesu Christo se sentire confessus est, ac Ecclesia ipsa catholica sentit: nec tantummodo nunc, sed jam olim ita sensisse. (Cujus rectam fidem testimonio suo confirmarunt presbyteri quoque nostri qui Nicænzæ synodo adfuerant.) Etenim se tunc temporis et etiamnum adversum Arianorum **119** hæresim sensisse affirmabat. (Quocirca vos admonitōs velim, ut nullus ejusmodi hæresim recipiat; sed abominetur, ut a sana doctrina alienam.) Cum ergo, inquam, ille recte sentiret, et de recta ejus fide testimonium proferretur; quid, quæso, de illo nobis faciendum fuit, nisi ut eum pro episcopo haberemus, ut et habuimus, et eum a nostra communione non abjiceremus? Hæc quidem ego, non ut qui eorum causam agam, scribo; sed ut vobis fidem faciam, nos jure et canonicè viros illos suscepisse, et vos frustra disceptationes movere. Æquum est autem, ut vos studeatis et omnibus modis id contendatis, ut quæ contra canonem acta sunt, corrigantur, et ut Ecclesiæ pace fruantur; ut pax Domini, quæ data est nobis, permaneat, et Ecclesiæ non scindantur: ac ne vobis, ut schismatis auctoribus, id crimini detur. Fateor enim vobis, quæ gesta sunt, non pacis, sed schismatis occasiones esse.

33. Non enim Athanasius duntaxat et Marcellus episcopi, huc se contulere, ac secum injuste actum esse conquesti sunt; sed etiam complurimi alii ex Thracia, Cœlesyria, Phœnicia et Palæstina, et una presbyteri non pauci: atque alii quidam Alexandria, aliique ex aliis partibus, ad synodum huc coactam accessere, qui coram omnibus episcopis congregatis, præter alia in medium prolata, conquesti sunt insuper, Ecclesiæ vim injuriamque esse.

ctando dici queat. Et quidem Asclepam Gazæ in Palæstina ab Eusebianis vexatum Romanæ synodo interfuisse ait Socrates; cuius causa iterum in Sardicensi synodo acta est. Ex Thracia vero testatur idem auctor Lucium Adrianopolitanum, Paulumque Constantinopolitanum pariter adfuisse. At de illis minime convenit inter recentiores, ex quibus nonnulli Paulum Luciumve Romanæ synodo interfuisse negant. Sed de iis commodius in epist. ad Solit. agemus. Ex Thracia item pulsi sunt Olympius Enorum et Theodulus Trajanopolitanus, teste Athanasio in epist. ad Solit. sed an Romam venerint, ignotatur.

(99) Ἴσως ἔτι.

perpassas : ac in suis aliisque Ecclesiis paria iis quæ Alexandria gesta esse affirmarunt, non solum verbo, sed et rebus ipsis. Ex Ægypto quoque et Alexandria nuper cum litteris advenientes presbyteri, haud sine querela et gemitu testati sunt, episcopos complures ac presbyteros, qui ad synodum se conferre vellent, prohibitos fuisse. Aiebant enim post Athanasii discessum, etiam usque ad præsens tempus, episcopos, eosque confessores, plagis laniari, alios in carcere detineri : jamque antiquos præsules, qui multos annos in episcopatu transegerant, ad ministeria publica tradi : et omnes fere Ecclesiæ catholicæ clericos, et populos, insidiis appeti ac persecutionem sustinere. Nonnullos enim episcoporum, et quosdam fratres, extorres factos dicebant, nulla alia de causa, nisi ut vel inviti cogerebantur, cum Gregorio, et ejus sectatoribus Ariani, communicare. Ancyrae autem in Galatia, non pauca, sed et iis quæ Alexandria gesta sunt paria commissa audivimus, cum ab aliis, tum a Marcello qui illud testimonio suo confirmabat. Ad hæc, tanta tamque atrocia scelera nonnullorum ex vobis, ut nomina eorum taceam, ab accedentibus delata sunt ; ut ego illa scribere veritus sim : quæ vos fortasse didiceritis ab aliis. Etenim hæc potissima mihi scribendi causa fuit, et vos adhortandi, ut huc veniretis : quo et coram hæc audiat, et omnia corrigi **120** et sanari queant. Propterea alacrius accersitos occurrere oportuit, et non recusare : ne si non occurrerent, de jam dictis suspecti haberentur, utpote qui res a se scriptas probare non potuerint.

34. Hæc cum ita delata sint, et Ecclesiæ adeo gravibus premantur malis, ac insidiis appetantur, ut affirmavere qui hæc renuntiabant ; quinam sunt qui flammam discordiæ accendunt ? nosne qui ista dolemus, et vexatos fratres miseramur, an qui talia perpetrant facinora ? Miror enim, cum talis ac tanta rerum perturbatio fuerit in singulis Ecclesiis, quæ causa illis fuit huc properandi, vos tamen scribere, concordiam in Ecclesiis exstitisse. Hæc autem non ad ædificationem Ecclesiæ, sed ad ejus ruinam vergunt : et qui his gaudent, non

καὶ ἀδικίαν τὰς (1) Ἐκκλησίας πεπονθέναι, καὶ ὁμοίᾳ τῶν κατὰ Ἀλεξάνδρειαν καὶ τὰς ἑαυτῶν, καὶ ἐν ἄλλαις Ἐκκλησίαις γεγενῆσθαι διεβεβαίουντο, οὐ λόγῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ πράγμασι. Καὶ ἐξ Αἰγύπτου δὲ καὶ τῆς Ἀλεξανδρείας, πάλιν ἐλθόντες νῦν πρεσβύτεροι μετὰ γραμμάτων, ἀπωδύροντο, ὅτι πολλοὶ ἐπίσκοποι καὶ πρεσβύτεροι, θέλοντες ἐλθεῖν εἰς τὴν σύνοδον, ἐκωλύθησαν. Μέχρι γὰρ νῦν καὶ μετὰ τὴν τοῦ ἐπισκόπου Ἀθανασίου ἀποδημίαν, ἔλεγον ἐπισκόπους (2) ὁμολογητὰς κατακόπτεσθαι πληγαῖς, καὶ ἄλλους φυλακίζεσθαι, ἥδη δὲ καὶ ἀρχαίους, πλείστον ὅσον χρόνον ἔχοντας ἐν τῇ ἐπισκοπῇ, εἰς λειτουργίας δημοσίας παραδίδοσθαι, καὶ σχεδὸν πάντας τοὺς τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας κληρικούς, καὶ λαοὺς, ἐπιβουλεύεσθαι καὶ διώκεσθαι. Καὶ γὰρ καὶ τινες ἐπισκόπους, καὶ τινες ἀδελφοὺς ὑπερορίους ἔλεγον γεγενῆσθαι δι' οὐδὲν ἕτερον, ἢ ἵνα καὶ ἄκοντες ἀναγκάζωνται κοινωνεῖν Γρηγορίῳ καὶ τοῖς σὺν αὐτῷ Ἀρειανοῖς. Καὶ ἐν Ἀγκύρᾳ δὲ τῆς Γαλατίας (3) οὐκ ὀλίγα γενενησθαι, ἀλλὰ τὰ αὐτὰ πάλιν τοῖς κατὰ Ἀλεξάνδρειαν γενομένοις ἠκούσαμεν καὶ παρ' ἐτέρων, καὶ Μάρκελλος δὲ ὁ ἐπίσκοπος διεμαρτύρατο. Πρὸς δὲ τοῦτοις καὶ τοιαύτας κατηγορίας, καὶ οὕτω δεινὰς κατὰ τινῶν ἐξ ὑμῶν, ἵνα μὴ λέγω τὰ ὀνόματα, οἱ ἀπαντήσαντες εἰρήχασιν, ἃς ἐγὼ μὲν γράψαι παρητησάμην· ἴσως δὲ (4) καὶ ὑμεῖς παρ' ἐτέρων ἀκηχάτε. Διὰ τοῦτο γὰρ μάλιστα καὶ ἔγραψα προτροπέμενος ὑμᾶς ἐλθεῖν, ἵνα καὶ παρόντες ἀκούσητε, καὶ πάντα διορθωθῆναι καὶ θεραπευθῆναι δυνήθῃ. Ἐπὶ δὲ τούτων (5) προθυμότερως ἔδει τοὺς κληθέντας ἀπαντῆσαι καὶ μὴ παραιτησασθαι, ἵνα μὴ τῶς ὑποποιοὶ περὶ τὰ λεχθέντα, ἐὰν μὴ ἀπαντήσωσι νομισθῶσιν, ὡς μὴ (6) δυνάμενοι ἐλέγξαι ἃ ἔγραψαν.

34. Τούτων τοίνυν οὕτω λεγομένων, καὶ οὕτως τῶν Ἐκκλησιῶν πασχουσῶν, καὶ ἐπιβουλευομένων, ὡς οἱ ἀπαγγέλλοντες διεβεβαίουντο, τίνες εἰσὶν οἱ φλόγα διχονοίας ἀνάψαντες ; ἡμεῖς οἱ λυπούμενοι ἐπὶ τοῖς τοιούτοις, καὶ συμπάσχοντες τοῖς πάσχουσιν ἀδελφοῖς, ἢ οἱ τὰ τοιαῦτα ἐργασάμενοι ; Θαυμάζω γὰρ πῶς, τοιαύτης καὶ τοσαύτης ἐκεῖ ἀκαταστασίας καθ' ἐκάστην Ἐκκλησίαν οὐσης, δι' ἣν καὶ οἱ ἀπαντήσαντες ἦλθον ἐνταῦθα, γράφετε ὑμεῖς ὁμόνοίαν γεγενῆσθαι ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις· τὰ δὲ τοιαῦτα οὐκ ἐπὶ οἰκοδομῇ τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλ' ἐπὶ καθαιρέσει ταύτης γίνεται· καὶ οἱ

(1) Editi, τῆς, mendose. Reg. vero, τὰς Ἐκκλη- D σίας.

(2) In epistola ad solitarios inter episcopos Ægyptios qui, Ariani auctoribus, calamitatibus variis sunt affecti, Serapammon confessor in exilium missus dicitur. Potamon vero item confessor cui in persecutione oculus effossus fuerat, tot plagis est laniatus, ut paucis post diebus extinctus sit. Nullus tamen ibi ad ministeria publica traditus memoratur, quia non potuit Athanasius qui hæc ibidem paucis enarrat, singula recensere.

(3) Flagitiorum Ancyrae gestorum invidiam Marcello imponere conantur Ariani episcopi in epistola pseudosynodi Sardicensis, ubi hæc leguntur : *Fuere namque et in Ancyra provinciæ Galatiæ post reditum Marcelli hæretici, domorum incendia, et genera diversa bellorum, nudi ab ipso ad forum trahebantur*

presbyteri, et quod cum lacrymis luctuque est dicendum, consecratum Domini corpus ad sacerdotum colla suspensum palam publiceque profanabat, virginesque sanctissimas Deo Christoque dicatas publice in foro mediaque in civitate, concurrentibus populis, abstractis vestibus, horrenda sæditate nudabat. Hæc si revera gesta sint, ab ipsis Ariani perpetrata esse vix est quod dubitemus : quippe quibus solemne erat ejusmodi facinora committere, deque rebus a se gestis episcopos sibi adversantes insimulare.

(4) Particula δέ, quæ in editis deerat, ex Reg. desumpta est.

(5) Editi minus recte, Ἐπὶ δὲ τοῦ. Reg., quem sequimur, Ἐπὶ δὲ τούτων.

(6) Reg., μήτε ὡς.

ἐν τούτοις δὲ χαίροντες οὐκ εἰσὶν εἰρήνης υἱοί, ἀλλὰ ἀκαταστασίας· ὁ δὲ Θεὸς ἡμῶν οὐκ ἔστιν ἀκαταστασίας, ἀλλ' εἰρήνης. Διόπερ, ὡς οἶδεν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, κηδόμενος μὲν καὶ τῆς ὑμῶν (7) ὑπολήψεως, εὐχόμενος δὲ καὶ τὰς Ἐκκλησίας μὴ ἐν ἀκαταστασίᾳ εἶναι, ἀλλὰ διαμένειν ὡσπερ ὑπὸ τῶν ἀποστόλων ἔκανονίσθη, γράφαι ὑμῖν ταῦτα ἀναγκαῖον ἡγήσασθην, ἵνα ᾗδη ποτὲ δυσωπήσητε τοὺς διὰ τὴν πρὸς ἀλλήλους ἀπέχθειαν (8) οὕτω διαθεμένους τὰς Ἐκκλησίας. Ἦκουσα γάρ, ὅτι τινὲς εἰσὶν ὀλίγοι οἱ τούτων πάντων αἰτιοὶ τυγχάνοντες. Σπουδάσατε (9) ὡς σπλάγγνα ἔχοντες οἰκτιρῶν διορθώσασθαι, ὡς προεῖπον, τὰ παρὰ κανόνα γενόμενα, ἵνα, εἰ καὶ τι προσλήφθη, τοῦτο τῇ ὑμετέρᾳ σπουδῇ θεραπευθῇ. Καὶ μὴ γράφητε, ὅτι τὴν Μαρκελλοῦ καὶ Ἀθανασίου, ἢ τὴν ἡμῶν ἐλοῦσθαι κοινωνίαν· οὐ γὰρ εἰρήνης, ἀλλὰ φιλονεικίας καὶ μισαδελφίας, τὰ τοιαῦτα γνωρίσματα. Διὰ τοῦτο οὖν κάγω τὰ προειρημένα ἔγραψα, ἵνα, μαθόντες, ὅτι οὐκ ἀδίκως ἐδεξάμεθα αὐτοὺς, παύσησθε τῆς τοιαύτης ἐριδος. Εἰ μὲν γὰρ ἐλθόντων ὑμῶν ἦσαν καταγνωσθέντες, εἰ μὴ εὐλόγους ἀποδείξεις ἔχειν ἐφαίνοντο ὑπὲρ ἑαυτῶν, καλῶς ἂν τὰ τοιαῦτα γεγραφήκατε· ἐπειδὴ δὲ, ὡς προεῖπον, κανονικῶς καὶ οὐκ ἀδίκως τὴν πρὸς αὐτοὺς ἔσχατον κοινωνίαν, παρακαλῶ ὑπὲρ Χριστοῦ, μὴ ἐπιτρέψητε διασχισθῆναι τὰ μέλη (10) τοῦ Χριστοῦ μηδὲ τοῖς προλήμμασι πιστεύσητε, ἀλλὰ τὴν τοῦ Κυρίου εἰρήνην προτιμήσατε· οὐ γὰρ ὅσιον οὐδὲ δίκαιον δι' ὀλίγων μικροψυχίαν τοὺς μὴ καταγνωσθέντας ἀπορρίπτειν καὶ λυπεῖν ἐν τούτῳ τὸ Πνεῦμα. Εἰ δὲ νομίζετε δύνασθαι τινα κατ' αὐτῶν ἀποδείξει, καὶ εἰς πρόσωπον αὐτοὺς ἐλέγξει, ἐλθέτωσαν οἱ (11) βουλόμενοι. Ἐτοίμους γὰρ ἑαυτοὺς καὶ αὐτοὶ εἶναι ἐπηγγειλαντο, ὥστε καὶ ἀποδείξει καὶ διελέγξει, περὶ ὧν ἡμῖν ἀπήγγειλαν.

35. Σημάνετε οὖν ἡμῖν, ἀγαπητοί, περὶ τούτου, ἵνα κάκείνους γράψωμεν, καὶ τοῖς ὀφειλοῦσι πάλιν συναθεῖν ἐπισκόποις· πρὸς τὸ πάντων παρόντων τοὺς ὑπευθύνους καταγνωσθῆναι, καὶ μηκέτι ἀκαταστασίαν ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις γενέσθαι. Ἀρκεῖ γὰρ τὰ γενόμενα· ἀρκεῖ, ὅτι παρόντων ἐπισκόπων ἐπίσκοποι ἐξωρίζοντο. Περὶ οὗ οὐδὲ μακρηγορεῖν δεῖ, ἵνα μὴ βαρεῖσθαι οἱ παρόντες τότε δοκῶσιν. Εἰ γὰρ δεῖ (12) τάληθες εἰπεῖν, οὐκ ἔδει μέχρι τούτων φθάσαι, οὐδὲ εἰς τοσοῦτον ἐλθεῖν τὰς μικροψυχίας. Ἔστω δὲ Ἀθανάσιος καὶ Μαρκελλος, ὡς γράφετε, μετετέθησαν ἀπὸ τῶν ἰδίων τόπων, τί καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἂν τις εἴποι τῶν ἐκ διαφόρων τόπων, ὡς προεῖπον, ἐλθόντων ἐν ταῦθα ἐπισκόπων καὶ πρεσβυτέρων; Καὶ αὐτοὶ γὰρ πάλιν ἠρπάσθαι ἑαυτοὺς καὶ τοιαῦτα πεπονθέναι ἔλεγον. Ὁ ἀγαπητοί! οὐκέτι κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον, ἀλλὰ λοιπὸν ἐπὶ ἔξορισμῶν καὶ θανάτῳ αἱ κρίσεις τῆς Ἐκκλησίας εἰσὶν. Εἰ γὰρ καὶ ὅπως, ὡς φατέ, γέγονέ τι

A pacis, sed confusionis filii sunt : Deus vero noster non est Deus confusionis, sed pacis. Quapropter, ut mihi conscius est Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi, vestrae existimationis curam gerens, exoptans quoque Ecclesias non in perturbatione degere, sed eas ut ab apostolis statutum est permanere; hæc ad vos scribere necessarium duxi; ut nunc tandem illos confundatis, qui ob mutuum inter se odium, Ecclesias eo redigunt. Audiui enim, nonnullos esse, paucos numero, qui horum omnium essent auctores. Operam date ut viscera misericordie habentes, ea corrigantur, uti supra dixi, quæ contra canonem gesta sunt, ut si quid mali anteverterit, id vestro studio emendetur. Nec mihi scribatis : Marcelli et Athanasii communionem potius quam nostram cooplasti; nam hæc non pacis, sed contentionis et odii fraterni sunt argumenta. Quapropter superiora scripsi, ut certiores facti, eos non injuste a nobis receptos esse, hujusmodi jurgio finem imponeretis. Qui si, vobis huc concedentibus, convicti fuissent, et si non consentaneas rationes pro sua defensione protulissent, jure merito talia scripsissetis. Quandoquidem autem, ut supra dixi, juxta canones et non injuste, cum illis communionem jungimur, obsecro vos per Christum, ne sinatis discindi membra Christi, neu præviis rumoribus fidem habeatis, sed Domini pacem pluris faciatis. Non enim æquum justumque fuerit ob paucorum similitudinem, eos qui convicti non sunt, abjicere, et in hoc Spiritum contristare. Quod si arbitramini posse quædam adversus illos probari, ac coram eos convinci; veniant quibus id placuerit. Nam se paratos fore polliciti sunt, ad ea quæ nobis denuntiaverunt liquido comprobanda.

35. Certiores igitur nos, dilectissimi, de ea re facite, quo et illis, et episcopis huc conventuris rescribamus; ut presentibus omnibus qui rei sunt convincantur; ut ne ulterius perturbatio in Ecclesiis existat. Sat sunt enim res hactenus gestæ; sufficit quoque, in presentia episcoporum episcopos in exilium actos esse. Qua de re non est prolixior sermo habendus, ne gravari videantur qui tum adfuerunt. Nam si vere dicendum, minime decuit ad hæc usque facinora procedere, aut eousque has dissensiones progredi. Esto, sint Athanasius et Marcellus, uti scribitis, a suis sedibus translati; sed quid de aliis dicatur, cum episcopis tum presbyteris, qui ex diversis locis, quemadmodum dixi, huc se contulerunt? Nam isti quoque se abreptos, et istiusmodi calamitatibus afflictos esse testati sunt: O dilecti! Non jam ulterius **121** Ecclesie judicia secundum Evangelium instituuntur, sed vel ad ex-

(7) Reg., ὑμῶν. Editi vero cum aliis mss., ἡμῶν. Magis arriidet Regii lectio.

(8) Ita Reg. Editi vero, ἀπέχθεισαν, mendose.

(9) Reg., καὶ σπουδάσατε. Mox editi, οἰκτιρῶν. Reg., οἰκτιρῶν. Infra editi male, τῇ ἡμετέρᾳ σπουδῇ. Reg., ὑμετέρᾳ.

(10) Ita Reg. Editi autem, τὰ μέρη, mendose.

(11) Ut in editis deest, sed in Reg. legitur.

(12) Reg., Εἰ γὰρ δεῖ. Paulo infra, vox μικροψυχία non animi demissionem, vel pusillanimitatem significat, ut vertit Nannius, sed similitudinem, dissensionem. Eadem sententia hæc vox usu venit infra.

silium, vel ad mortem dantur. Nam si omnino, ut dicitis, aliqua fuit eorum culpa, oportuit juxta ecclesiasticum canonem, et non eo pacto, rem judicari: oportuit omnibus nobis rescripsisse, ut ita ab omnibus, quod justum esset decerneretur. Episcopi enim erant qui patiebantur, nec vulgares Ecclesiae vexatae sunt, sed quas ipsi apostoli per se gubernarunt. Cur autem de Alexandrina potissimum Ecclesia, nihil nobis scriptum est? An ignoratis hanc esse consuetudinem, ut primum nobis scribatur, et hinc, quod justum est, decernatur? Sane si qua hujusmodi suspicio in illius urbis episcopum cadebat, ad hanc Ecclesiam illud rescribendum fuit. Nunc autem illi, re nobis non indicata, posteaquam quod libuit egere, nos quibus ea crimina explorata non sunt, sibi suffragatores esse volunt. Nequaquam talia sunt Pauli statuta, non haec Patres tradiderunt: sed aliena est ista forma, novum hoc institutum. Obsecro alacriter toleretis; quae enim scribo ad publicum bonum conferunt. Nam quae accepimus a beato Petro apostolo, ea vobis significo; non scripturam tamen, quod nota apud omnes ea esse existimem, nisi quae gesta sunt nos conturbassent. Episcopi abripiuntur et e suis sedibus pelluntur: alii aliunde eorum vice constituuntur: alii vero insidiis appetuntur: ita ut populi de abreptis doleant, submissos recipere cogantur; ut quos exoptant non requirant, quos autem nolunt, inviti recipiant. Rogo vos ne ultra hujusmodi res agantur: imo potius contra eos scribite qui talia moliantur, ne deinceps ita vexentur Ecclesiae, neve quis episcopus aut presbyter contumeliam patiatur: aut contra animi sui sententiam (ut nobis indicatum est), quis facere cogatur; ne apud ethiocos risum moveamus, ac in primis, ne Deum ad iram concilemus. Unusquisque enim nostrum in die iudicii rationem suorum in hac vita operum est redditurus. Utinam omnes secundum Deum sentiant, ut et Ecclesiae episcopis suis receptis, perpetuo gaudeant in Christo Jesu Domino nostro, per quem gloria Patri in saecula saeculorum. Amen. Valere vos in Domino exopto, charissimi ac desideratissimi fratres.

56. Hæc postquam synodus Romæ congregata per Julium Romanum episcopum scripsisset, cum rursus Eusebiani impudenter se gererent, Ecclesias perturbarent, ac multis pararent insidias, religiosissimi imperatores Constantius et Constans de iis certiores facti, jusserunt Occidentis et Orientis episcopos Sardicam convenire. Interim Eusebius mortem obiit. Porro plurimis undique convenienti-

(13) Quod ait Julius eas Ecclesias ab Arianis vexatas fuisse quas ipsi apostoli per se gubernassent, ad solam Alexandrinam referri videtur: quippe quæ a Marco primum, ut vulgaris fert opinio, Petro ordinante, administrata fuit. Viros autem apostolicos, et apostolorum discipulos, apostolos interdum ab antiquis vocari omnibus compertum est. Unde conjectare liceat ipsum Marcum a Julio pontifice apostoli nomine subindicari, quod eruditorum iudicio permittatur.

εις αὐτοὺς ἀμάρτημα, ἔδει κατὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸν κανόνα, καὶ μὴ οὕτως γεγενῆσθαι τὴν κρίσιν· ἔδει γραφῆναι πᾶσιν ἡμῖν, ἵνα οὕτως παρὰ πάντων ὀρισθῆι τὸ δίκαιον. Ἐπίσκοποι γὰρ ἦσαν οἱ πάσχοντες, καὶ οὐχ αἱ τυχοῦσαι Ἐκκλησίαι αἱ πάσχουσαι (13), ἀλλ' ὧν αὐτοὶ οἱ ἀπόστολοι δι' ἑαυτῶν καθηγῆσαντο. Διὰ τί δὲ περὶ τῆς Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίας (14) μάλιστα οὐκ ἐγράφετο ἡμῖν; Ἡ ἀγνοεῖτε, ὅτι τοῦτο ἔθος ἦν, πρότερον γραφεσθαι ἡμῖν, καὶ οὕτως ἔθεντο ὀρίζεσθαι τὰ δίκαια; Εἰ μὲν οὖν τι τοιοῦτον ἦν ὑποπευθὲν εἰς τὸν ἐπίσκοπον τὸν ἐκεῖ, ἔδει πρὸς τὴν ἐνταῦθα Ἐκκλησίαν γραφῆναι· νῦν δὲ οἱ ἡμᾶς μὴ πληροφόρησαντες, πρᾶξαντες δὲ αὐτοὺς ὡς ἠέλησαν, λοιπὸν καὶ ἡμᾶς οὐ καταγόντας βούλονται συμψήφους εἶναι. Οὐχ οὕτως αἱ Παύλου διατάξεις, οὐχ οὕτως οἱ πατέρες παραδεδωκασιν· ἄλλος τύπος ἐστὶν οὗτος, καὶ καινὸν τὸ ἐπιτήδευμα. Παρακαλῶ, μετὰ προθυμίας ἐνέγκατε· ὑπερ τοῦ κοινῆ (15) συμφέροντός ἐστιν ἡ γράφω· ἡ γὰρ παρελήφμεν πρὸς τοῦ μακαρίου Πέτρου τοῦ ἀποστόλου, ταῦτα καὶ ὑμῖν δηλῶ· καὶ οὐκ ἂν ἐγραψά, φανερὰ ἠγούμενος εἶναι ταῦτα παρὰ πᾶσιν, εἰ μὴ τὰ γενόμενα ἡμᾶς ἐτάραξεν. Ἐπίσκοποι ἀρπάζονται καὶ ἐκτοπίζονται· ἄλλοι δὲ ἀλλαχθὲν ἀντιτίθενται, καὶ ἄλλοι ἐπιβουλεύονται· ὥστε ἐπὶ μὲν τοῖς ἀρπασθεῖσιν αὐτοὺς πενθεῖν, ἐπὶ δὲ τοῖς πεμπομένοις ἀναγκάζεσθαι, ἵνα, εὖς μὲν θέλουσι, μὴ ἐπιζητῶσιν, οὐς δὲ μὴ βούλονται, δέχονται. Ἀξιώ ὑμᾶς μηκέτι τοιαῦτα γίνεσθαι, γράψατε δὲ μᾶλλον κατὰ τῶν τὰ τοιαῦτα ἐπιχειρούντων, ἵνα μηκέτι τοιαῦτα πάσχουσιν αἱ Ἐκκλησίαι, μηδὲ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ὑβριν πάσχει, ἢ παρὰ γνώμην, ὡς περ ἐδήλωσαν ἡμῖν, ἀναγκάζηται τις ποιεῖν, ἵνα μὴ καὶ παρὰ τοῖς ἔθνεσι γέλωτα ὀφλήσωμεν, καὶ πρό γε πάντων, ἵνα μὴ (16) τὸν Θεὸν παροξύνωμεν. Ἐκαστος γὰρ ἡμῶν ἀποδώσει λόγον ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως περὶ ὧν ἐνταῦθα ἔπραξε. Γένοιτο δὲ πάντας κατὰ Θεὸν φρονῆσαι, ἵνα καὶ αἱ Ἐκκλησίαι τοὺς ἐπισκόπους αὐτῶν ἀπολαδοῦσαι, χαίρωσι ἐὰν παντὸς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, δι' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. Ἐβρῶσθαι ὑμᾶς ἐν Κυρίῳ εὐχομαι, ἀγαπητοὶ καὶ ποθεινότατοι ἀδελφοί (17).

56. Ταῦτα τῆς ἐν Ῥώμῃ συνόδου γραφᾶς διὰ τοῦ Ἰουλίου τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης, ἐπειδὴ πάλιν ἠναίσχύντουν οἱ περὶ Εὐσέβιον, τὰς τε Ἐκκλησίας ἐτάραττον, καὶ πολλοὺς ἐπεβούλευον, μαθόντες οἱ θεοφιλέστατοι βασιλεῖς Κωνσταντῖνος καὶ Κωνσταντῖνος, ἐκέλευσαν τοὺς τε ἀπὸ τῆς Δύσεως καὶ τῆς Ἀνατολῆς ἐπισκόπους συνελθεῖν εἰς τὴν Σαρδῶν πόλιν. Ὁ μὲν οὖν Εὐσέβιος (18) ἐν τῷ μεταξύ τετελεύτηκε· πλειστῶν δὲ

(14) Ita Reg. Editi vero, Ἀλεξανδρέων πόλεως.

(15) Reg., κοινῶ.

(16) Ἴνα μὴ in editis deest. Nos ex Reg. sumpsimus.

(17) Hæc, τέλος τῆς ἐπιστολῆς Ἰουλίου τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης, finis epistolæ Julii episcopi Romani, quæ in editis legebantur, a Reg. et Basil. absunt.

(18) Socrate l. ii, c. 12, et Sozomeno l. iii, c. 2, auctoribus, obiit Eusebius Julii litteris nondum acceptis, atque adeo anno 342, sed iis refragari

πανταχόθεν συνελθόντων, ἡμεῖς μὲν προκαλούμεθα ἅ τους κοινωνούς (19) τῶν περὶ Εὐσέβιον εἰς χριστίν. Ἐκείνοι δὲ πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχοντες ἃ ἔπραξαν, καὶ βλέποντες τοὺς ἀνελθόντας κατηγοροῦς αὐτῶν, ἐφοβοῦντο τὴν χριστίν· καὶ γὰρ πάντων καθαρῶς ἀπαντησάντων, αὐτοὶ πάλιν ἐπήγοντο μεθ' ἑαυτῶν κόμητας (20), Μουσωνιανὸν, καὶ Ἡσύχιον τὸν Καστρήσιον, Ἰν', ὡσπερ εἰώθεισαν, τῇ ἐκείνων ἐξουσίᾳ, ταῦθ' ἄπερ ἐβούλοντο πράξωσιν. Ἐπειδὴ δὲ χωρὶς κομητῶν ἡ σύνοδος ἦν, καὶ στρατιώτης οὐδεὶς ἐγίνετο μέσος, ἐταράχθησαν πληγέντες ὑπὸ τοῦ συνειδότητος. Οὐκέτι γὰρ ὡς ἤθελον ἐκρίνοντο, ἀλλ' ὡς ὁ (21) τῆς ἀληθείας ἀπήτει λόγος. Ἐπὶ πολὺ τοῖνον ἡμῶν προκαλουμένων, καὶ τῆς συνόδου τῶν ἐπισκόπων προκαλούσης αὐτοῦς (22). καὶ λεγούσης· « Ἥλθετε κριθῆναι, διὰ τί τοῖνον ἐλθόντας ὑποποδίζετε; Ἐχρῆν γὰρ ὑμᾶς ἢ μὴ ἐλθεῖν, ἢ ἐλθόντας μὴ κρύπτεσθαι· τοῦτο γὰρ ὑμῖν φέρεται μεγίστην κατὰ γνῶσιν. Ἰδοῦ, πάρεσιν οἱ περὶ Ἀθανάσιον, οὓς ἀπόντας διεβάλλετε, Ἰν', εἰ τι νομίζετε (23) ἔχειν, διελέγξτε τούτους παρόντας· εἰ δὲ μὴ δύνασθε, προσποιεῖσθε δὲ μὴ βούλεσθαι, δῆλοι ἔστε συκοφάνται, καὶ ταύτην ὑμῖν ἡ σύνοδος δώσει τὴν χριστίν. » Οἱ δὲ ταῦτα ἀκούσαντες, καὶ καταγεωσκόντες ἑαυτῶν (ἤδεισαν γὰρ ἃ ἔπραξαν, καὶ ἐπλάσαντο καθ' ἡμῶν), ἠσχύνθησαν ἀπαντῆσαι, πολλὴν καὶ ἀπρεπῆ καθ' ἑαυτῶν τὴν συκοφαντίαν ἐλέγξαντες. Ἡ τοῖνον ἁγία σύνοδος, καταγενοῦσα τῆς ἀπρεπούς καὶ ὑπόπτου φυγῆς ἐκεῖνων, ἐδέξατο ἡμᾶς εἰς ἀπολογία. Δηγησαμένων δὲ ἡμῶν διὰ μαρτύρων καὶ ἀποδείξεων τὰ πραχθέντα καθ' ἡμῶν, ἐθαύμασαν· καὶ ἅπαντες ἐπέγρυσαν, ὅτι διὰ τοῦτο εἰκότως ἐφοβήθησαν τὴν σύνοδον, ἵνα μὴ εἰς πρόσωπον ἐλεγχθῶσιν· Ἐλεγόν τε· Ἰσως νομίζοντες μὴ παραγίνεσθαι τοὺς περὶ Ἀθανάσιον, ἀπήντησαν ἀπὸ τῆς Ἀνατολῆς, ὅπου γε, ἰδόντες αὐτοὺς παρῆρσιζομένους, καὶ προκαλουμένους τὴν χριστίν, φεύγουσιν. Ἡμᾶς μὲν οὖν ἀπεδέξαντο ὡς ἀδικηθέντας καὶ μάτην διαβληθέντας, καὶ ἐκώρυσαν ἔτι μᾶλλον εἰς ἡμᾶς τὴν τε κοινωνίαν καὶ ἀγάπην (24)· τοὺς δὲ κοινωνοὺς καὶ ἀναιδεστέρους γενομένους τῆς Εὐσέβιου κακοουργίας καθέλλον, Θεόδωρον ἀπὸ Ἡρακλείας, Νάρκισσον ἀπὸ Νερωνιάδος (25), Ἀκάκιον ἀπὸ Καισαρείας, Στέφανον ἀπὸ Ἀντιοχείας, καὶ Οὐρσάκιον καὶ Οὐάλεντα ἀπὸ Παννονίας, καὶ Μηνόφαντον ἀπὸ Ἐφέσου, καὶ Γεώργιον ἀπὸ Λαοδικείας. Καὶ ἔγραψαν τοῖς ἀπανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἐπισκόποις, καὶ τῇ ἐκάστου τῶν ἀδικηθέντων παροικίᾳ (26), ταῦτα·

A bus, Eusebii socios provocavimus ad iudicium. Illi vero quibus prae oculis essent sua facinora, conspectis quoque suis accusatoribus qui advenerant, iudicium reformidabant. Etenim cum omnes sincera mente accederent; illi rursus comites Musonianum, et Hesygium Castrensium secum adduxere, ut pro sua consuetudine, illorum potestate freti, quod liberet perficerent. Cum autem absque comitibus synodus celebraretur, ac nullus ibi miles **122** interesset, percussi a sua conscientia consternati sunt. Non enim amplius pro sua libidine iudicabantur, sed ut veritatis ratio postulabat. Nobis igitur iterum atque iterum provocantibus et episcoporum synodo eos his verbis accersente: « Huc accessistis ut ad iudicium vos sisteretis, cur itaque postquam venistis, vos subducitis? Oportuit enim aut non accedere, aut postquam accessistis, non subterfugere; hoc enim maximum est contra vos argumentum. En adsunt Athanasius et socii quos absentes calumniati estis; ut si quid dicendum habere putetis, praesentes coarguatis. Sin, cum non possitis, vos nolle simulatis, aperte sycophantae estis, et hanc vobis synodus feret sententiam. » Quibus auditis illi, sua se damnante conscientia (sciebant enim quae fecerant, et quae adversum nos confixerant), accedere veriti sunt; sicque ingentem ac saevam calumniam suam palam fecere. Sancta ergo synodus animadversa eorum turpi atque suspecta fuga, nos admisit ad eorum defensionem. Cum autem, testibus firmisque probationibus adhibitis, quae contra nos gesta fuerant, retulissemus, admiratione capti sunt: omnibusque palam fuit, jure merito eos synodum reformidasse, ut ne coram convincerentur. Tum aiebant: Eo fortasse ex Oriente venerunt, quod Athanasium cum suis putarent non accessurum: siquidem cernentes eos rebus suis confidere ac in jus provocare, fugam faciunt. Nos igitur, utpote injuria affectos ac de falsis criminibus accusatos, receperunt; firmiorique sententia nos ad communionem et agapen admittendos decreverunt. Illos autem qui Eusebii scelus sese condenserunt etiam illo impudentiores exhibuerant, condemnarunt, Theodorum nempe Heracleae episcopum, Narcissum Neroniadis, Acacium Caesareae, Stephanum Antiochiae, Ursacium et Valentem in Pannonia episcopos, Menophantum Ephesi, et Georgium Laodiceae. Scripseruntque omnibus ubique terrarum episcopis, et ad singulas eorum parocias qui injuriam passi fuerant, his verbis:

videtur Athanasius. Hanc rem alias fusius agemus.

(19) Sic Reg., et ita legendum suadet similis locus infra. Editi, κοινωνικούς.

(20) Reg., κόμητας. Mox idem, Καστρήσιον. Paulo post Reg., ἄπερ βούλονται. Mox idem de more, χωρὶς κομητῶν.

(21) In editis artic. ὁ deest. In Reg. vero legitur.

(22) Editi, προκαλούσης αὐτοῦς, et ita legisse videtur Nannius qui veritatem accerseret. At Reg. ἀποστελλούσης πρὸς αὐτοῦς, non incommode.

(23) Reg., νομίζετε.

(24) Ad agapen, id est ad convivium fidelium. De qua voce fusius pertractant Suicerus, Cangius et alii complurimi.

(25) Νερωνιάδος. In Hilarii fragmentis legitur, Narcissus Irenopolis, sed mendose pro Νερωπολῖς.

(26) Παροικία. Hæc vox interdum sumitur pro diocesi, ut hoc loco et alias sæpiissime apud Athanasium, interdum pro quadam Ecclesia peculiari, ut infra cernere est, ubi Mareotes παροικία nuncupatur. Vide Valesium in Notis ad Euseb., p. 4, et Sirmondum. Hujus vocis frequens est usus apud Patres.

EPISTOLA SYNODI SARDICÆ CONGREGATÆ. Α ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΗΣ ΕΝ ΣΑΡΔΙΚΗ ΣΥΝΑΧΘΕΙΣΗΣ ΣΥΝΟΔΟΥ.

SANCTA SYNODUS.

per Dei gratiam Sardicæ congregata, ex urbe Roma, ex Hispaniis, Galliis, Italia, Campania, Calabria, Apulia, Africa, Sardinia, Pannoniis, Mysiis, Dacia, Norico, Sicilia, Dardania, altera Dacia, Macedonia, Thessalia, Achaia, ex Epiris, Thracia, Rhodope, Palæstina, Arabia, Creta et Ægypto; presbyteris et diaconis, et universæ sanctæ Dei Ecclesiæ Alexandriæ commoranti, dilectis fratribus in Domino salutem.

37. Etiam vestræ pietatis litteris nondum acceptis, non ignotum id nobis, sed exploratum fuit, exsecrandæ Ariatorum hæresis patronos, multa et atrocía in exitum potius animarum suarum, quam in Ecclesiam machinatos esse. Hæc enim fuit eorum ars et vafrities, semperque hujus lethiferi propositi fuere, ut omnes ubique orthodoxos, qui Ecclesiæ catholicæ **123** doctrinam retinent, a Patribus sibi traditam, sedibus pellere, et persequi satagant. Aliis enim ficta crimina imposuere, alios in exsilium misere, alios in ipsis suppliciis confecerunt. Certe fratris nostri et coepiscopi Athanasii innocentiam vi et tyrannide circumvenire conati sunt: quapropter nulla sedulitate, nulla fide, vel æquitate, in eo judicando sunt usi. Ideo diffisi iis quas lusere fabulis, atque rumoribus quos de illo sparsere: imo animadvertentes, se non vera posse earum rerum proferre argumenta; cum essent in urbe Sardica, noluerunt ad synodum sanctorum omnium episcoporum accedere. Atque hinc æquitas iudicii fratris et coepiscopi nostri Julii liquido apparuit: qui non temerario consilio, sed cum debita accusatione sententiam tulit, adeo ut nihil sit dubii de communionem fratris nostri Athanasii relictum: quippe qui octoginta episcopos pro se habuerit veraces testes. A quo illud quoque cum æquitate actum est, quod per dilectos fratres nostros presbyteros suos, et per litteras suas, Eusebianos, non recto iudicio sed vi fretos, sapienter eluserit. Quapropter omnes ubique episcopi Athanasii, utpote innocentis, communionem firmam statimque fecerunt. Illud quoque vestra charitas animadvertat; cum ad sanctam synodum Sardicæ congregatam advenisset, tunc, uti supra diximus, Orientales episcopos, et scriptis litteris, et mandatis non scriptis, a nobis citatos vocatosque fuisse, ut se iudicio sisterent. At illi sua sese damnante conscientia, turpibus usi tergiversationibus iudicium subterfugere cœperunt. Postulabant enim, ut innocentem quasi reum a nostra communionem eijceremus: non advertentes

(27) Reg., *Δακίας*, et recte quidem. Editi, *Δακίων*. Mox, *Σισκίας*. Sunt qui *Θουσκίας* legendum existimant: sed omnes cum editi tum mss. *Σισκίας* habent, et ita legendum esse constat; nam initio hujus Apologiæ Athanasius in numero provinciarum quarum episcopi Sardicam convenerunt, Sisciam reponit.

(28) *Kaf* deest in Reg. In aliis vero legitur.

(29) Reg., πάντας, rectius quam editi, qui πάν-

Ἡ ἉΓΙΑ ΣΥΝΟΔΟΣ

ἡ κατὰ Θεοῦ χάριν ἐν Σαρδικῇ συναχθεῖσα ἀπὸ Ῥώμης, καὶ Σπανίων, Γαλλίων, Ἰταλίας, Καμπανίας, Καλαβρίας, Ἀπυλίας, Ἀφρικῆς, Σαρδινίας, Παννονίων, Μυσίων, Δακίας (27), Νωρικῶν, Σισκίας, Δαρδανίας, ἄλλης Δακίας, Μακεδονίας, Θεσσαλίας, Ἀχαΐας, Ἡπειρῶν, Θράκης καὶ Ῥοδόπης, καὶ Παλαιστίνης, καὶ Ἀραβίας, καὶ Κρήτης, καὶ Αἰγύπτου· πρεσβυτέρους, καὶ διακόνους, καὶ πάση τῇ ἀγίᾳ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ παροικουσίᾳ, ἀγαπητοῖς ἀδελφοῖς ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

37. Καὶ πρὶν μὲν λαβεῖν ἡμᾶς τὰ γράμματα τῆς εὐλαθείας ὑμῶν, οὐκ ἠγνοοῦμεν, ἀλλὰ καὶ φανερὸν ἡμῖν ἦν, ὡς ὅτι οἱ τῆς δυσωνύμου τῶν Ἀρειανῶν αἰρέσεως προστάται πολλὰ καὶ δεινὰ, μᾶλλον δὲ καὶ (28) ἐπ' ἄλθρου τῆς ἐαυτῶν ψυχῆς ἢ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐμηχανῶντο. Αὕτη γὰρ ἦν αὐτῶν τέχνη καὶ πανουργία, ταύτης ἀεὶ τῆς θανατηφόρου γεγῆνασι προθέσεως, ὅπως πάντας (29) τοὺς ὁποιδῆποτε τυγχάνοντας τῆς ὀρθῆς δόξης, καὶ τὴν τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας διδασκαλίαν κατέχοντας, τὴν παρὰ τῶν Πατέρων αὐτοῖς παραδοθεῖσαν, σπουδάζειν ἐλαύνειν καὶ διώκειν. Τοὺς μὲν γὰρ πλαστοῖς ἐγκλήμασιν ὑπέβαλλον, ἄλλους εἰς ἐξορισμὸν ἀπέστελλον, ἄλλους ἐν αὐταῖς ταῖς τιμωρίαις κατεπένουν. Ἀμέλει καὶ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ συνεπισκόπου ἡμῶν (25) Ἀθανασίου τὴν καθαρότητα βίᾳ καὶ τυραννίδι συλλαβέσθαι ἐσπούδασαν, καὶ διὰ τοῦτο οὔτε ἐπιμελής, οὔτε μετὰ πίστεως, οὐθ' ὄλως δικαία γέγονεν ἡ παρ' ἐκείνων κρίσις. Διόπερ οὐδὲ θαρρόυντες, οἷς ἐδραματούργησαν, οὐδὲ οἷς ἐθρύλησαν κατ' αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ θεωροῦντες, ὡς οὐ δύνανται περὶ τούτων ἀποδείξειν ἔχειν ἀληθεῖς, παρόντες εἰς τὴν Σαρδῶν (30) πόλιν, οὐκ ἠθέλησαν εἰς τὴν σύνοδον πάντων τῶν ἁγίων ἐπισκόπων ἀπαντῆσαι. Ἐκ δὲ τούτου φανερὰ καὶ δικαία καθέστηκεν ἡ κρίσις τοῦ ἀδελφοῦ καὶ συνεπισκόπου ἡμῶν Ἰουλοῦ· οὐ γὰρ ἀσκεπεῖ βεβούλευται, ἀλλὰ καὶ μετ' ἐπιμελείας ὤρισεν, ὥστε μὴδὲ ὄλως διστάσαι (31) περὶ τῆς κοινωνίας τοῦ ἀδελφοῦ ἡμῶν Ἀθανασίου. Εἶχε γὰρ ἐπισκόπων ὀγδοήκοντα ὀληθεῖς μάρτυρας· εἶχε καὶ τοῦτο δίκαιον, ὅτι διὰ τῶν ἀγαπητῶν ἀδελφῶν ἡμῶν τῶν πρεσβυτέρων ἐαυτοῦ καὶ διὰ γραμμάτων μεθόδευσε τοὺς περὶ Εὐσέβιον, τοὺς οὐκ ἐπὶ κρίσει, ἀλλ' ἐπὶ βίᾳ μᾶλλον ἐπεριδομένους. Ὅθεν οἱ πανταχοῦ πάντες ἐπίσκοποι, τὴν κοινωνίαν Ἀθανασίου ἐβεβαίωσαν διὰ τὴν καθαρότητα αὐτοῦ. Κάκεινο δὲ ὑμῶν ἡ ἀγάπη συνοράτω· ἐπειδὴ εἰς τὴν ἁγίαν σύνοδον τὴν ἐν Σαρδικῇ συναχθεῖσαν παραγένετο, τότε δὲ, καθὰ προείπομεν, καὶ διὰ γραμμάτων καὶ δι' ἀγγράφων ἐντολῶν (32) ὑπεμνήθησαν οἱ τῆς ἐψας, καὶ ἐκλήθησαν

τως habent.

(29) Vulg., ὑμῶν. Edit.

(30) Basil., Σαρδῶν, quo item modo alias legitur. Reg., Σαρδῶν, cum gravi accentu.

(31) Reg., διστάξαι.

(32) Reg., δι' ἀγγράφων ἐντολήν. Mox idem ἐκλήθησαν παρ' ἡμῶν ὥστε παρῆναι. In editis παρ' ἡμῶν ὥστε desunt.

παρ' ἡμῶν ὥστε παρῆναι. Ἄλλ' ἐκείνοι ὑπὸ τῆς A
 συνειδήσεως καταγινωσκόμενοι, ἀπρεπέσι χρώμενοι
 προφάσει, φυγοδικεῖν ἤρξαντο. Ἡξίου γὰρ τὸν
 ἀθῶν, ὡς ὑπεύθυνον, ἀπὸ τῆς ἡμετέρας κοινωνίας
 ἐκβάλλεσθαι, οὐ συνορῶντες, ὡς ἀπρεπές, μᾶλλον δὲ
 ἀδύνατον ἦν τοῦτο. Καὶ τὰ ὑπομνήματα δὲ τὰ ἐν τῷ
 Μαρεώτῃ γενόμενα ὑπὸ παμπονήρων καὶ ἐξωλεστάτων
 τινῶν νεωτέρων, οἷς οὐκ ἂν τις ἐπίστευσεν οὐδὲ τὸν
 τυχόντα βαθμὸν τοῦ κλήρου, συνέστηχε κατὰ μονομέ-
 ρειαν πεπράχθαι (33). Οὐτε γὰρ ὁ ἀδελφὸς ἡμῶν
 Ἀθανάσιος ὁ ἐπίσκοπος, οὔτε Μακάριος ὁ πρεσβύτε-
 ρος ὁ κατηγορούμενος ὑπ' αὐτῶν παρῆν. Καὶ ὁμοίως
 ἡ παρ' αὐτῶν ἐρώτησις, μᾶλλον δὲ ὑποβολὴ ἡ γενο-
 μένη, πάσης αἰσχύνῃς ἦν μεστή· πῆ μὲν γὰρ ἔθνικολ,
 πῆ δὲ κατηγούμενοι ἠρωτῶντο, οὐχ ἵνα, ἅπερ Ἰασιν,
 εἴπωσιν, ἀλλ' ἵνα, ἅπερ παρ' αὐτῶν μεμαθήκασι, B
 φεύσονται. Καὶ γὰρ καὶ ὑμῶν (34) τῶν πρεσβυτέρων
 φρονιζόντων ἐπὶ τῇ ἀπουσίᾳ τοῦ ὑμετέρου ἐπισκόπου,
 καὶ βουλομένων παρῆναι ἐπὶ τῇ ἐξετάσει, καὶ τὴν
 ἀλήθειαν δεῖξαι, καὶ τὰ ψευδῆ διελέγξαι, οὐδὲς λόγος
 γέγονεν· οὐκ ἐπέτρεψαν γὰρ ὑμᾶς παρῆναι, ἀλλὰ
 καὶ μεθ' ὕβρεως ἐξέβαλον. Καὶ εἰ καὶ τὰ μάλιστα φα-
 νερὰ πᾶσι καθέστηκε καὶ ἐκ τούτων ἡ συκοφαντία,
 ὁμοίως, ἀναγινωσκομένων τῶν ὑπομνημάτων, εὑρομεν
 αὐτὸν τὸν παμπόνηρον Ἰσχύραν, τὸν ἐπὶ τῇ συκο-
 φαντίᾳ μισθὸν παρ' αὐτῶν λαβόντα τὸ δοκοῦν ὄνομα
 τῆς ἐπισκοπῆς, διελέγχοντα ἑαυτοῦ τὴν συκοφαντίαν.
 Αὐτὸς γὰρ ὁ Ἰσχύρας ἐν αὐτοῖς τοῖς ὑπομνήμασι
 διελάλησε, κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν, ἐν ἧ Μακάριον
 σοῦντα τότε κατακείσθαι ἑαυτὸν· καίτοι τῶν περὶ
 Ἰσχύραν καὶ προσφέρειν, ὅτε Μακάριος ἐπέστη.

38. Κάκεινη δὲ πᾶσι φανερὰ καθέστηκε ἡ συκο- C
 φαντία καὶ διαβολή, ἣν ἠτιάσαντο μετὰ ταῦτα. Ἐφα-
 σαν γὰρ καὶ κατεβόησαν, φόνον δεδρακέναι τὸν Ἀθα-
 νάσιον, καὶ ὡς Ἀρσένιον τινα Μελετιανὸν ἐπίσκοπον
 ἀνῆρηκέναι, ἐφ' ᾧ προσποιητῶ στεναγμῷ καὶ πεπλα-
 σμένοις δάκρυσιν ὑπεκρίνοντο, καὶ ἤξιον τοῦ ζῶντος
 ὡς τεθνηκότος τὸ σῶμα ἀποδοθῆναι. Ἄλλ' οὐκ ἄγνωστα
 γέγονε τὰ σοφίσματα τούτων. Ἐγνώσαν γὰρ ἅπαν-
 τες (35), ζῆν τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἐν τοῖς ζῶσιν ἐξ-
 ετάζεσθαι· καὶ ἐπειδὴ ἐώρων ἑαυτοὺς οἱ πρὸς πάντα
 εὐχερεῖς διελεγχόμενους ἐπὶ ταῖς ψεύσμασι τούτοις
 (αὐτὸς γὰρ ζῶν ὁ Ἀρσένιος ἐδείκνυεν ἑαυτὸν μὴ ἀ-
 νῆρησθαι μηδὲ τεθνηκέναι), ὁμοίως οὐκ ἠσύχασαν, ἀλλ'
 ἐτέρας συκοφαντίας πρὸς ταῖς προτέρας συκοφαντίας
 ἐπέζητουν, ἵνα πάλιν μηχανησάμενοι, διαβάλλωσι (36)
 τὸν ἄνθρωπον. Τί οὖν, ἀγαπητοί; Οὐκ ἐταράχθη ὁ
 ἀδελφὸς ἡμῶν Ἀθανάσιος, ἀλλὰ πάλιν πολλῆ παρρη-
 σία χρώμενος, προεκαλεῖτο καὶ ἐπὶ τούτοις αὐτούς·
 καὶ ἡμεῖς δὲ ἠυχόμεθα καὶ προετρεπόμεθα ἔλθεῖν
 αὐτοὺς εἰς τὴν χρισίαν, καὶ, εἴπερ δύνανται, διελέγξαι.
 Ὡ τῆς πολλῆς πλεονεξίας! Ὡ τῆς δεινῆς ὑπερηφανίας!
 μᾶλλον δὲ, εἰ δεῖ τάληθες εἰπεῖν, ὧ κακῆς καὶ ὑπευ-

A quam indecens, imo potius quam impossibile illud
 esset. Quin et monumenta in Mareote edita, a sce-
 leratissimis et perditissimis quibusdam adolescenti-
 bus, quibus ne minimum quidem clericatus gradum
 quispiam contulisset, una solum e partibus præsentē
 facta fuisse constabat: nam neque frater noster
 Athanasius, neque Macarius presbyter ab illis accu-
 ratus, illic adfuerant. Et alioqui eorum inquisitio
 seu potius fraudulenta subjectio, omni turpitudine
 plena erat; nam cum ethnici, tum catechumeni
 interrogabantur, non ut quæ scirent dicerent, sed
 ut quæ ab illis didicerant falso proferrent. Siqui-
 dem et vestrum presbyterorum, qui absente epi-
 scopo rei curam gerebatis, ac voluistis quæstioni
 interesse, et veritatem patefacere, mendaciaque
 refutare, nulla est habita ratio: neque enim vos
 adesse concesserunt, sed contumeliose ejecerunt.
 Ac licet hinc maxime eorum sycophantia omnibus
 comperta sit, attamen dum monumenta illa lege-
 rentur, deprehendimus ipsum sceleratissimum
 Ischyram, qui vacuo episcopatus nomine, in mer-
 cedem sycophantiæ suæ, est ab illis donatus, ca-
 lumniam suam coarguere. In iisdem enim monu-
 mentis narrabat ipse Ischyras, se qua hora Maca-
 rium in suam cellam venisse affirmabat, ægrotum
 jacuisse: licet e contra Eusebiani scribere ausi sint,
 Ischyram, cum Macarius supervenit, stetisse et
 oblationem fecisse.

ἐληλυθῆναι εἰς τὸ κελλὸν ἑαυτοῦ διεβεβαιούτο, νο-
 εὔσέβιον γράψαι τολμησάντων ἐστάναι τότε τὸν

38. Quin etiam ea qua post usi sunt sycophantia
 et calumnia omnibus manifesta est. Aiebant enim,
 et magnis clamoribus affirmabant, cædem Athana-
 sium perpetrasse, et Arsenium quemdam Meletia-
 num episcopum occidisse, quam rem simulato ge-
 mitu et falsis lacrymis deplorabant, postulantes
 viventis corpus quasi is mortuus esset sibi tradi.
 Sed non latuit 124 eorum vafrities: omnibus
 enim compertum fuit hominem vivere, et inter vi-
 vos numerari: et cum conspicerent illi ad omne
 scelus prompti viri, se mendacii convictos: ipse
 enim Arsenius vivus, se minime occisum aut mor-
 tuum esse palam fecit; nihilo tamen magis quieverunt,
 sed alias sycophantias prioribus addendas
 quæsiere, ut quibusvis machinis adhibitis, homi-
 nem denuo calumniarentur. Quid igitur, dilecti?
 Nequaquam perterritus est frater noster Athana-
 sius, sed iterum magna usus fiducia, eos in jus pro-
 vocabat: nos quoque rogavimus hortatique sumus,
 ut iudicio se sisterent et, si possent, hominem con-
 vincerent. O magnam arrogantiam! o ingentem
 superbiam! aut potius, si vere dicendum est, o ma-

ζεσθαι, quæ loquendi formula infra quoque usave-
 nit. Cicero pro Quintio: ne numeretur inter vi-
 vos.

(36) Idem Reg., διαβάλλωσι. Alias sycophantias ab
 Eusebianis objectas vide supra in epistola Alexan-
 drinæ synodi.

(33) Reg., μονομερῶν πεπράχθαι.

(34) Reg., ὑμῶν. Alii cum editis, ἡμῶν, perperam.
 Nannii versio sic habet: *Nulla enim nostri ratio ha-
 bita est, qui presbyteri sumus Athanasii.* Quasi vero
 omnes episcopi Sardiciæ coacti Athanasii presbyteri
 fuerint.

(35) Reg., πάντες. Mox, καὶ ἐν τοῖς ζῶσιν ἐξετά-

lam, et crimine obnoxiam conscientiam! quod sane nulli non exploratum est. Quocirca, dilecti fratres, monemus vos et hortamur, ut præ omnibus rectam Ecclesiæ catholicæ fidem retineatis. Multa quidem gravia et atrocita tolerastis, multas quoque contumelias et injurias sustinuit catholica Ecclesia: sed qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit⁷⁹. Quare si quid iterum contra vos aggrediantur, tribulatio illa gaudii vobis loco sit; nam istiusmodi afflictiones pars sunt martyrii, et hujusmodi vestræ confessiones et tormenta sua mercede non carebunt: sed certaminis præmiis a Deo donandi estis. Quamobrem pro sana fide potissimum decertate, necnon pro innocentia Athanasii episcopi vestri et comministri nostri. Nam neque rem silentio præterivimus, neque negleximus quæ vestræ securitati conducebant: sed ea curavimus, ea egimus, quæ charitatis ratio postulavit. Fratrum quippe nostrorum afflictorum vicem dolemus, et illorum afflictiones nostras arbitramur.

39. Quocirca hæc retulimus ad piissimos et Dei amatissimos imperatores, rogantes eorum humanitatem, ut eos qui adhuc vexantur et affliguntur dimitti jubeant, decernantque, ut ne quis judicum, quorum officium est popularia solum curare, clericos judicet, aut ullatenus in posterum, occasione curandarum Ecclesiarum, adversus fratres quidvis moliat: sed ut quisque citra persecutionem aut vim vel fraudem, pro voto et voluntate sua vitam agat, ac cum quiete et pace catholicam et apostolicam sectetur fidem. Porro vestram unanimiter monitam volumus, Gregorium, qui dicitur præter jus fasque ab hæreticis ordinatus, et in vestram urbem ab illis missus, universæ sacræ synodi judicio damnatum depositumque fuisse, tamen si revera nunquam is ut episcopus sit habitus. Iestrum igitur episcopum Athanasium redeuntem, cum gaudio recipiatis; ideo enim illum cum pace dimisimus. Unde hortamur omnes, qui vel metu vel quorundam dolo circumventi cum Gregorio communicarunt, ut jam moniti, et excitati, nobis morem gerentes, a detestanda ejus communionem desistant, ac deinceps sese Ecclesiæ catholicæ conjungant.

⁷⁹ Matth. x, 22.

(37) Quæ in editis sequebantur post ἴδια ἡγούμεθα, pertinent ad sequentem epistolam, ut infra monemus.

(38) Hæc, χωρὶς τινος διωγμοῦ, in editis deerant, nos sumus ex Reg. et Basil. mutuati.

(39) Reg., ὑπὸ τῶν.

(40) Οὐδέ πώποτε uno verbo. In Reg. melius quam editi, οὐδὲ πώποτε.

(41) Quæ sequuntur post τῆ καθολικῆ Ἐκκλησίᾳ, ad hanc epistolam pertinere, nec sequenti addenda esse, monet Regii codicis scriptor, qui præposito asterisco, et inferius deinde altera nota apposita, sic habet, ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου μέχρι τούτου ἔχει κατὰ προσθήκην αὐτῆ ἢ ἐπιστολῆ τῆς μετ' αὐτῆς, ἧγουν τῆς πρὸς πάντας ἐπισκόπους, id est,

θίνου συνειδῆσεως! τοῦτο γὰρ πᾶσι πεφανέρωται. Ὅθεν, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, ὑπομινησκόμεν καὶ προτραπόμεθα ὑμᾶς πρὸ πάντων τὴν ὀρθὴν πίστιν τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας κατέχειν. Πολλὰ μὲν γὰρ καὶ δεῖνὰ καὶ χαλεπὰ πεπόνθατε, πολλὰς δὲ ὕβρεις καὶ ἀδικίας ὑπέμεινεν ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία· ἀλλ' ὁ ὑπομείνας εἰς τέλος, οὕτως σωθήσεται. Διόπερ κἂν ἔτι ποιεῖν τολμήσωσι καθ' ὑμῶν, ἢ θλίψις ἀντὶ χαρᾶς ὑμῖν ἔστω· τὰ γὰρ τοιαῦτα παθήματα μέρος ἐστὶ μαρτυρίου, καὶ αἱ τοιαῦτα ὑμῶν ὁμολογίαί καὶ αἱ βάσανοι· οὐκ ἄμισθοι τυγχάνουσιν, ἀλλ' ἀπολήψεσθε παρὰ τοῦ Θεοῦ τὰ ἐπαθλα. Διότι μάλιστα ἀγωνίζεσθε ὑπὲρ τῆς ὑγιαίνουσας πίστεως καὶ τῆς καθαρότητος τοῦ ἐπισκόπου ὑμῶν Ἀθανασίου τοῦ συλλειτουργοῦ ἡμῶν. Καὶ γὰρ οὐδὲ ἡμεῖς παρεσιωπήσαμεν, οὐδὲ ἡμελήσαμεν τῆς ὑμῶν ἀμεριμνίας χάριν· ἀλλ' ἐφροντίσαμεν καὶ πεποιθήκαμεν, ἅπερ ὁ τῆς ἀγάπης λόγος ἀπαιτεῖ. Συμπάσχουμεν γὰρ τοῖς πάσχουσιν ἀδελφοῖς ἡμῶν, καὶ τὰ ἐκείνων παθήματα ἴδια ἡγούμεθα (37).

39. Διόπερ ἀνηγάχαμεν, καὶ ἐξήψασαμεν τοὺς εὐσεβεστάτους καὶ θεοφιλεστάτους βασιλεῖας, ὅπως ἡ φιλανθρωπία αὐτῶν καὶ τοὺς ἔτι κάμνοντας καὶ πιεζομένους ἀνεθῆναι κελεύσῃ, καὶ προστάξωσι μηδένα τῶν δικαστῶν, οἷς περὶ μόνων τῶν δημοσίων μέλειν προσήκει, μήτε κρίνειν κληρικούς, μήτε ὄλωσ τοῦ λοιποῦ, προφάσει τῶν Ἐκκλησιῶν, ἐπιχειρεῖν τι κατὰ τῶν ἀδελφῶν, ἀλλ' ἵνα ἕκαστος χωρὶς τινος διωγμοῦ (38), χωρὶς τινος βίας καὶ πλεονεξίας, ὡς εὐχεται καὶ βούλεται, ζῆ, καὶ μεθ' ἡσυχίας καὶ εἰρήνης τὴν καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν πίστιν μετέρχηται. Γρηγόριος μέντοι ὁ παρανόμως παρὰ τῶν (39) αἰρετικῶν λεγόμενος κατασταθῆναι, καὶ εἰς τὴν ὑμετέραν πόλιν παρ' αὐτῶν ἀποσταλεῖς· καὶ τοῦτο γὰρ γινωσκέτω ὑμῶν ἡ ὁμοφυλία, ὅτι κρίσει τῆς ἱερᾶς πάσης συνόδου καθηρέθη, εἰ καὶ τὰ μάλιστα οὐδεπώποτε (40) οὐδὲ ὡς ἐπίσκοπος ὄλωσ γενόμενος ἐνομισθῆ. Χαίρετε τοίνυν ἀπολαμβάνοντες ἑαυτῶν τὸν ἐπίσκοπον Ἀθανάσιον· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ μετ' εἰρήνης αὐτὸν ἀπελύσαμεν. Ὅθεν καὶ παραινόμεν πᾶσι τοῖς, ἢ διὰ φόβον ἢ διὰ περιδρομὴν τινῶν, κοινωνήσασι Γρηγορίῳ, ἵνα νῦν, ὑπομνησθέντες καὶ προτραπέντες καὶ ἀναπεισθέντες παρ' ἡμῶν, παύσωνται τῆς πρὸς ἐκεῖνον μυσαρᾶς κοινωνίας, καὶ λοιπὸν ἑαυτοὺς συνάψωσι τῇ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ (41).

quæ ab hac nota usque ad sequentem habentur, ad hanc epistolam pertinent, nec in subsequenti ad omnes episcopos leguntur. Nimirum amanuensis cum eas epistolas fere similes adverteret, priorem tantum descripsit, quibusdam quæ in secunda duntaxat legebantur ad marginem additis, ne exciderent, monetque vicissim, ea quæ sequuntur post τῆ καθολικῆ Ἐκκλησίᾳ, priori solum, et nequaquam subsequenti esse ascribenda. Subodorari tamen licet quædam verba quæ ad sequentem epistolam pertinerent, eorumdem negligentia in priori remansisse nullo discrimine distincta: itemque nonnulla hanc primam spectantia, subsequenti falso ascribi; sed levioris momenti res est.

40. (Ἐπειδὴ δὲ ἔγνωμεν (42), ὅτι καὶ Ἀφθόνιος, καὶ Ἀθανάσιος ὁ Καπιτωνος, καὶ Παῦλος, καὶ Πλουτίων, οἱ συμπρεσβύτεροι ἡμῶν, συσκευῆν καὶ αὐτοὶ πεπόνθατιν ὑπὸ τῶν περὶ Εὐσέβιον, ὥστε τοὺς μὲν ἐξορισμοῦ πειραθῆναι, τοὺς δὲ καὶ θανάτων ἀπειλὰς διαπεφευγῆναι· τούτου ἕνεκεν καὶ περὶ τούτου δηλώσαι· ὁμὴν ἀναγκαῖον ἡγησάμεθα, καὶ ἀθώους ἀπελύσαμεν, εἰδότες, ὅτι πάντα τὰ παρὰ τῶν περὶ Εὐσέβιον κατὰ τῶν συσκευασθέντων ὑπ' αὐτῶν γέγονεν. Ἐπρεπε μὲν (43) οὖν τὸν ὑμέτερον ἐπίσκοπον, τὸν συλλειτουργὸν ἡμῶν Ἀθανάσιον, περὶ αὐτῶν ὡς περὶ ἰδίου ἰδίοις ὁμὴν δηλώσαι· ἐπειδὴ δὲ ὑπὲρ πλείονος μαρτυρίας καὶ τὴν ἀγίαν σύνοδον ἠθέλησεν ὁμὴν γράψαι, διὰ τοῦτο οὐκ ἀνεβαλλόμεθα, ἀλλὰ καὶ σημάνα ὁμὴν ἐσπουδάσαμεν, ἵν', ὡσπερ ἡμεῖς, οὕτω καὶ ὑμεῖς αὐτοὺς ἀποδέξησθε· ἕξιτοι γὰρ καὶ αὐτοὶ ἐπαίνου, ὅτι διὰ τὴν εἰς Χριστὸν εὐσέβειαν καὶ αὐτοὶ ἡξιώθησαν παρὰ τῶν αἰρετικῶν ὕβριν ὑπομείναι.) Τίνα δὲ ἐστὶ τὰ παρὰ τῆς ἀγίας συνόδου δογματισθέντα κατὰ τῶν προισταμένων τῆς Ἀρειανῆς αἰρέσεως, καὶ πλημμελησάντων καθ' ὁμῶν, καὶ κατὰ τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν, γνῶσεσθε ἐκ τῶν ὑποτεταγμένων· ἀπεστείλαμεν γὰρ ὁμὴν, ἵνα (44) καὶ ἐκ τούτων γνῶτε, ὅτι ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία οὐ παρορᾷ τοὺς εἰς αὐτὴν πλημμελοῦντας (45).

H AGIA SYNODOS

ἡ κατὰ Θεοῦ χάριρ ἐν Σαρδικῇ συναχθεῖσα τοῖς κατ' Αἴγυπτον καὶ Λιβύην ἐπισκόποις καὶ συν-
 λειτουργοῖς, ἀγαπητοῖς ἀδελφοῖς ἐν Κυρίῳ C
 χαίρειν.

41. Καὶ πρὶν μὲν λαβεῖν ἡμᾶς τὰ γράμματα τῆς εὐλαθείας ὁμῶν (46), οὐκ ἠγνοοῦμεν, ἀλλὰ καὶ φανερόν ἡμῖν ἦν, ὡς ὅτι οἱ τῆς δυσανῶντων τῶν Ἀρειανῶν αἰρέσεως προστάται, πολλὰ καὶ δεινὰ, βλάπτοντες δὲ καὶ ἐπ' ὀλέθρῳ τῆς ἐαυτῶν ψυχῆς ἢ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐμηχανῶντο. Αὐτὴ γὰρ ἦν αὐτῶν τέχνη καὶ πανουργία, ταύτης ἀεὶ τῆς θανατηφόρου γεγῆνασι προθέσεως, ὅπως πάντας τοὺς ὁποῖδήποτε τυγχάνοντας τῆς ὀρθῆς δόξης, καὶ τὴν τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας διδασκαλίαν κατέχοντας, τὴν παρὰ τῶν Πατέρων παραδοθεῖσαν, σπουδάζειν ἐλαύνειν καὶ διώκειν. Τοὺς μὲν γὰρ πλαστοῖς ἐγγλήμασιν ὑπέβαλλον, ἄλλους εἰς ἐξορισμὸν ἀπέστελλον, ἄλλους ἐν αὐταῖς ταῖς τιμωρίαις κατεπόνουν. Ἀμέλει καὶ τοῦ ἀδελ-

40. (Cæterum quia cognovimus Eusebianos in Aphthonium, 125 Athanasium quoque Capitonis filium, Paulum et Plutionem compresbyteros nostros, conspirationem fecisse, ita ut alii quidem in exsilium missi sint, quidam mortis minis perterriti aufugerint; idcirco vobis declarandum duximus, etiam illos a nobis receptos, et innocios esse declaratos; quod probe sciremus, omnia quæ ab Eusebianis adversus orthodoxos gesta sunt, ad gloriam et commendationem eorum quos illi calumniati sunt vergere. Decebat quidem episcopum vestrum, comministrumque nostrum Athanasium, de iis, ut de propriis proprios, vos certiores facere, sed quoniam firmioris testimonii causa, ipsam sanctam synodum vobis scribere exoptavit; ideo nihil super-sedendum rati, hæc vobis quam primum significare curavimus; ut quemadmodum nos, ita vos quoque illos recipiatis; laudem enim ipsi merentur, quoniam propter suam in Christum pietatem digni habitusunt ab hæreticis contumeliam pati.) Quænam autem a sancta synodo decreta sint contra Arianae hæreseos præfectos, qui et in vos et in alias Ecclesias debacchati sunt, ex iis quæ subjuncta sunt, cognoscetis; ea enim ad vos misimus, ut hinc notum sit vobis, Ecclesiam catholicam non dissimulanter agere cum iis qui in se scelera perpetrarint.

SANCTA SYNODUS

per Dei gratiam Sardicæ congregata, iis qui in Ægypto et Libya sunt episcopis et comministris, dilectis fratribus in Domino salutem.

41. Etiam vestræ pietatis litteris nondum acceptis, non ignotum id nobis, sed exploratum fuit, execrandæ Arianorum hæresis patronos, multa et atrocia in exitium potius animarum suarum, quam in Ecclesiam machinatos esse. Hæc enim fuit eorum ars et vafrities, semperque hujus lethiferi propositi fuere, ut omnes ubique orthodoxos, qui Ecclesiæ catholicæ doctrinam retinent, a Patribus sibi traditam, sedibus pellere, et persequi satagant. Aliis enim ficta crimina imposuere, alios in exsilium misere, alios in ipsis suppliciis confecerunt. Certe fratris nostri et coepiscopi Athanasii innocentiam vi et tyrannide circumvenire conati sunt, quapropter nulla sedulitate, nulla fide, vel æquitate, in eo

(42) Reg., quem sequimur, Ἐπειδὴ δὲ. Basil., Ἐπεὶ δὲ. Editi vero, ἐπεὶ δὲ καί.

(43) Mên abest ab editis, nos sumus ex Regio mutuat. Paulo infra Reg., ἰδίων ἰδίοις, sed ἰδίοις deest in editis. Basil. vero hunc locum sic corrupte habet, ὡς περὶ ἰδίων ὁμὴν ὁμὴν δηλώσει, spatio vacuo inter duo ὁμὴν relicto, quasi aliquid deficiat. Paulo infra Reg., ἀνεβαλλόμεθα. Mox idem, σημάνα cum acuto.

(44) Post ἵνα, hæc, καὶ ὑμέτερα θεοσέβεια σύμφηφος τοῖς παρ' ἡμῶν ὀρισθεῖσι γένηται, quæ in editis legebantur, ad subsequentem epistolam pertinent, ut monet ad marginem Regii codicis scriptor.

(45) Hæc ad modum tituli sequebantur in editis, Ἡ αὐτὴ οὖν ἐπιστολὴ ἀπαρράλακτως κατὰ πάντα

ἐγγράφῃ πρὸς τοὺς κατ' Αἴγυπτον καὶ Λιβύην ἐπισκόπους. Hæc ipsa epistola ad episcopos Ægypti et Libyæ absque ullo discrimine scripta est. Sed non modicum inter utramque intercedit discrimen, ut cuique licet advertere ambas inter se conferenti.

(46) Post hæc verba τῆς εὐλαθείας ὁμῶν, hæc Regii codicis scriptor apposuit; καὶ διὰ τὸ εἶναι αὐτὴν ἴσην κατὰ πάντα τῆς πρὸ αὐτῆς, ἦτοι τῆς πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν Ἀλεξανδρέων, πλὴν τῶν πρὸς τὸ τέλος σεσημειωμένων, κατελείφθη ἄγραφος, διὰ τὸ μὴ δευτερωθῆναι; καὶ τὴν σπουδὴν καὶ τὰ χαρτία, cum hæc epistola præcedenti ad Alexandrinorum Ecclesiam missa omnino similis sit, iis exceptis quæ sub finem annotavimus, eam non descripsimus, ne bis labor et charta innumeretur; quod superius explicatum est.

judicando sunt usi. Ideo diffusi iis quas lusere fa-
hulis, atque rumoribus quos de illo sparsere : imo
animadvertentes, se non verè posse earum rerum pro-
ferre argumenta ; cum essent in urbe Sardica, no-
luerunt ad synodum sanctorum omnium episcopo-
rum accedere. Atque hinc æquitas iudicii fratris et
coepiscopi nostri Julii liquido apparuit, qui non
temerario consilio, sed cum debita accuratone
sententiam tulit, adeo ut nihil sit dubii de commu-
nitione fratris nostri Athanasii relictum : quippe qui
octoginta episcopos pro se habuerit veraces testes.
A quo illud quoque cum æquitate actum est, quod
per dilectos fratres nostros presbyteros suos, **126**
et per litteras suas, Eusebianos, non recto iudicio
sed vi fretos, sapienter eluserit. Quapropter omnes
ubique episcopi Athanasii, utpote innocentis, com-
munionem firmam statimque fecerunt. Illud quoque
vestra charitas animadvertat : Cum ad sanctam
synodum Sardicæ congregatam advenisset, tunc,
uti supra diximus, Orientales episcopos, et scriptis
litteris, et mandatis non scriptis, a nobis citatos
vocatosque fuisse, ut se iudicio sisterent. At illi
sua sese damnante conscientia, turpibus usi tergi-
versationibus iudicium subterfugere cœperunt. Pos-
tulabant enim ut innocentem quasi reum a nostra
communione ejiceremus, non advertentes quam
indecens, imo potius quam impossibile illud esset.
Quin et monumenta in Mareote edita a sceleratis-
simis et perditissimis quibusdam adolescentibus,
quibus ne minimum quidem clericatus gradum quis-
piam contulisset, una solum e partibus præsentis,
facta esse constabat : nam neque frater noster Athana-
sius, neque Macarius presbyter ab illis accusatus illic
adfuerant. Et alioqui eorum inquisitio seu potius frau-
denta subjectio, omni turpitudine plena erat : nam
cum ethnici, tum catechumeni interrogabantur, non
ut quæ scirent dicerent, sed ut quæ ab illis didicerant,
falso proferrent. Siquidem et vestrum presbytero-
rum, qui absente episcopo, rei curam gerebatis, ac
voluistis quæstioni interesse, et veritatem patefacere,
mendaciaque refutare, nulla est habita ratio ; neque
enim vos adesse concesserunt, sed contumeliose
ejecerunt. Ac licet hinc maxime eorum sycophantia
omnibus comperta sit, attamen dum monumenta
illa legerentur, deprehendimus ipsum sceleratissimum
Ischyram, qui vacuo episcopatus nomine, in
mercedem sycophantiæ suæ, est ab illis donatus,
calumniam suam coarguere. In iisdem enim mo-
numentis narrabat ipse Ischyras, se, qua hora Ma-
carium in suam cellam venisse affirmabat, ægrotum
jacuisse : licet e contra Eusebiani scribere ausi
sint, Ischyram, cum Macarius supervenit, stesisse
et oblationem fecisse.

ἐληλυθέναι εἰς τὸ κελλὶον αὐτοῦ διεβδαιούτο, νοσοῦντα τότε καταχεῖσθαι αὐτόν· καὶ τοῦ περι εὐσέβιον
γράφαι τοιμησάντων, ἐστάναι τότε τὸν Ἰσχύραν καὶ

42. Quin etiam ea qua post usi sunt sycophantia
et calumnia omnibus manifesta est. Aiebant enim,
et magnis clamoribus affirmabant, eadem Athana-
sium perpetrasse, et Arsenium quemdam Meletia-

φοῦ καὶ συνεπισκόπου ἡμῶν Ἀθανασίου τὴν καθαρῶ-
τητα βίῃ καὶ τυραννίδι συλλαβέσθαι ἐσπούδασαν, καὶ
διὰ τοῦτο οὕτε μετὰ πίστεως, οὐθ' ὅλως δικαία γέγο-
νεν ἡ παρ' ἐκείνων κρίσις· διόπερ οὐδὲ θαρβύοντες,
οἷς ἐδραματούργησαν, οὐδὲ οἷς ἐθύρῶλησαν κατ' αὐτοῦ,
ἀλλὰ καὶ θεωροῦντες, ὡς οὐ δύνανται περὶ τούτων
ἀποδείξειν ἔχειν ἀληθεῖς, παρόντες εἰς τὴν Σαρδῶν
πόλιν, οὐκ ἠθέλησαν εἰς τὴν σὺνδοον πάντων τῶν ἀγίων
ἐπισκόπων ἀπαντῆσαι· ἐκ δὴ τούτου φανερὰ καὶ δι-
καία καθέστηκεν ἡ κρίσις τοῦ ἀδελφοῦ καὶ συνεπισκό-
που ἡμῶν Ἰουλίου· οὐ γὰρ ἀσχεπτὶ βεβούλευται, ἀλλὰ
καὶ μετ' ἐπιμελείας ὤρισεν, ὥστε μηδὲ ὅλως διστάσαι
περὶ τῆς κοινωνίας τοῦ ἀδελφοῦ ἡμῶν Ἀθανασίου.
Ἔγχε γὰρ ἐπισκόπων ὀδοήκοντα ἀληθεῖς μάρτυρας·
εἶχε καὶ τοῦτο δίκαιον, ὅτι διὰ τῶν ἀγαπητῶν ἀδελφῶν
ἡμῶν τῶν πρεσβυτέρων αὐτοῦ, καὶ διὰ γραμμάτων
μεθώδευσε τοὺς περὶ Εὐσέβιον, τοὺς οὐκ ἐπὶ κρίσει,
ἀλλ' ἐπὶ βίᾳ μᾶλλον ἐπερειδομένους. Ὅθεν οἱ παντα-
χοῦ πάντες ἐπίσκοποι τὴν κοινωνίαν Ἀθανασίου
ἐβεβαίωσαν διὰ τὴν καθαρότητα αὐτοῦ. Κάκεινο δὲ
ἡμῶν ἡ ἀγάπη συνοράτω· Ἐπειδὴ εἰς τὴν ἀγίαν σὺνδοον
τὴν ἐν Σαρδικῇ συναχθεῖσαν παρεγένετο, τότε δὲ, καθὰ
προείπομεν, καὶ διὰ γραμμάτων καὶ δι' ἀγράφων
ἐντολῶν ὑπεμνήθησαν οἱ τῆς ἐώας, καὶ ἐκλήθησαν
παρ' ἡμῶν ὥστε παρῆναι. Ἀλλ' ἐκεῖνοι, ὑπὸ τῆς
συνειδήσεως καταγινώσκοντες, ἀπρεπέσι χρώμενοι
προφάσει, φυγοδικεῖν ἤρξαντο. Ἡξίου γὰρ τὸν
ἀθῶον, ὡς ὑπεύθυνον, ἀπὸ τῆς ἡμετέρας κοινωνίας
ἐκβάλλεσθαι, οὐ συνορῶντες ὡς ἀπρεπὲς, μᾶλλον δὲ
ἀδύνατον ἦν τοῦτο. Καὶ τὰ ὑπομνήματα δὲ τὰ ἐν τῷ
Μαρεώτῃ γενόμενα ὑπὸ παμπονήρων καὶ ἐξωλεστά-
των τινῶν νεωτέρων, οἷς οὐκ ἂν τις ἐπίστευεν οὐδὲ
τὸν τυχόντα βαθμὸν τοῦ κλήρου, συνέστηκε κατὰ μο-
νομέρειαν πεπράχθαι. Οὕτε γὰρ ὁ ἀδελφὸς ἡμῶν
Ἀθανάσιος ὁ ἐπίσκοπος, οὕτε Μακάριος ὁ πρεσβύτερος
ὁ κατηγορούμενος ὑπ' αὐτῶν παρῆν. Καὶ ὁμοίως ἡ
παρ' αὐτῶν ἐρώτησις, μᾶλλον δὲ ὑποβολὴ ἡ γενομένη,
πάσης αἰσχύνῃς ἦν μεστὴ· πῆ μὲν γὰρ ἔθνικοι, πῆ
δὲ κατηχούμενοι ἠρωτῶντο, οὐχ ἵνα, ἅπερ ἴσασιν,
εἴπωσιν, ἀλλ' ἵνα, ἅπερ παρ' αὐτῶν μεμαθήκασι,
ψεύσωνται. Καὶ γὰρ καὶ ἡμῶν τῶν πρεσβυτέρων
φροντιζόντων ἐπὶ τῇ ἀπουσίᾳ τοῦ ὑμετέρου ἐπισκόπου,
καὶ βουλομένων παρῆναι ἐπὶ τῇ ἐξετάσει, καὶ τὴν
ἀλήθειαν δεῖξαι, καὶ τὰ ψευδῆ διελέγξαι, οὐδεὶς λό-
γος γέγονεν· οὐκ ἐπέτρεψαν γὰρ ἡμᾶς παρῆναι, ἀλλὰ
καὶ μεθ' ὕβρεως ἐξέβαλον. Καὶ εἰ καὶ τὰ μάλιστα
φανερὰ πᾶσι καθέστηκε καὶ ἐκ τούτων ἡ συκοφαντία,
ὁμοίως, ἀναγινωσκόμενων τῶν ὑπομνημάτων, εὐρομεν
αὐτὸν τὸν παμπονήρον Ἰσχύραν, τὸν ἐπὶ τῇ συκο-
φαντίᾳ μισθὸν παρ' αὐτῶν λαβόντα τὸ δοκοῦν ὄνομα
τῆς ἐπισκοπῆς, διελέγχοντα αὐτοῦ τὴν συκοφαντίαν.
Αὐτὸς γὰρ ὁ Ἰσχύρας ἐν αὐτοῖς τοῖς ὑπομνήμασι
διελάλησε, κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν, ἐν ᾗ Μακάριον
προσφέρειν, ὅτε Μακάριος ἐπέστη.

42. Κάκεινη δὲ πᾶσι φανερὰ καθέστηκεν ἡ συκο-
φαντία καὶ διαβολή, ἣν ἠτιάσαντο μετὰ ταῦτα. Ἐφα-
σαν γὰρ καὶ κατεβόησαν φόνον δεδρακέναι τὸν Ἀθα-
νάσιον, καὶ ὡς Ἀρσένιον τινα, Μελετιανὸν ἐπίσκοπον,

ἀνηρηθέναι, ἐφ' ᾧ προσποιητῶ στεναγμῷ καὶ πει-
 -λασμένοις δάκρυτιν ὑπεκρίνοντο, καὶ ἤξιουν τοῦ
 ζῶντος ὡς τεθνηκότος τὸ σῶμα ἀποδοθῆναι. Ἄλλ' οὐκ
 ἄγνωστα γέγονε τὰ σοφίσματα τούτων· ἔγνωσαν γὰρ
 ἅπαντες ζῆν τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἐν τοῖς ζῶσιν ἐξ-
 -εάσθαι· καὶ ἐπειδὴ ἑώρων ἑαυτοὺς οἱ πρὸς πάντα
 εὐχρεῖς διελεγεγομένους ἐπὶ τοῖς ψεύσμασι τούτοις·
 αὐτὸς γὰρ ζῶν ὁ Ἀρσένιος ἐδεικνυεν ἑαυτὸν μὴ ἀνη-
 ρῆσθαι μηδὲ τεθνηθέναι· ὁμῶς οὐκ ἠσύχασαν, ἀλλ'
 ἐτέρας συκοφαντίας πρὸς ταῖς προτέρας συκοφαντίας
 ἐπεζήτησαν, ἵνα πάλιν, μηχανησάμενοι, διαβάλλωσι τὸν
 ἄνθρωπον. Τί οὖν, ἀγαπητοί; Οὐκ ἐταράχθη ὁ ἀδελφεὸς
 ἡμῶν Ἀθανάσιος, ἀλλὰ πάλιν πολλῆ παρρησίᾳ χρώ-
 -μενος προεκαλεῖτο καὶ ἐπὶ τούτοις αὐτούς. Καὶ ἡμεῖς
 δὲ τυχόμεθα καὶ προετρεπόμεθα ἐλθεῖν αὐτοὺς εἰς
 τὴν κρίσιν, καὶ εἴπερ δύνανται, διελέγξαι. Ὡς τῆς
 πολλῆς πλεονεξίας! ὡς τῆς δευτέρας ὑπερηφανίας! μάλ-
 -λον δὲ, εἰ δεῖ τλήθῃς εἰπεῖν, ὡς κακῆς καὶ ὑπευθύνου
 συνεδήσεως! τοῦτο γὰρ πᾶσι πεφανέρωται. Ὅθεν,
 ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, ὑπομιμνήσκωμεν καὶ προετρεπόμεθα
 ὑμᾶς πρὸ πάντων τὴν ὀρθὴν πίστιν τῆς Καθολικῆς
 Ἐκκλησίας κατέχειν. Πολλὰ μὲν γὰρ καὶ δεῖνὰ καὶ
 χαλεπὰ πεπόνθατε, πολλὰς δὲ ὑβρεῖς καὶ ἀδικίας
 ὑπέμεινεν ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία· ἀλλ' ὁ ὑπομείνας
 εἰς τέλος, οὗτος σωθήσεται. Διόπερ, κἄν ἐτι ποιεῖν
 τολμήσωσι καθ' ὑμῶν, ἡ θλίψις ἀντὶ χαρᾶς ὑμῖν ἔστω·
 τὰ γὰρ τοιαῦτα παθήματα μέρος ἐστὶ μαρτυρίου· καὶ
 αἱ τοιαῦτα ὑμῶν ὁμολογία· καὶ αἱ βάσανοι οὐκ ἄμι-
 -σθοι τυγχάνουσιν, ἀλλ' ἀπολύψετε παρὰ τοῦ Θεοῦ
 τὰ ἐπιθύλα. Διότι μάλιστα ἀγωνίζεσθε ὑπὲρ τῆς ὑγια-
 -νούσης πίστεως καὶ τῆς καθαρότητος τοῦ ἐπισκόπου
 ὑμῶν Ἀθανασίου τοῦ συλλειτουργοῦ ἡμῶν. Καὶ γὰρ
 οὐδὲ ἡμεῖς παρεσιωπήσαμεν, οὐδὲ ἡμελήσαμεν τῆς
 ὑμῶν ἀμεριμνίας χάριν· ἀλλ' ἐφροντίσαμεν καὶ
 πεποιθήκαμεν, ἅπερ ὁ τῆς ἀγάπης λόγος ἀπαιτεῖ. Συμ-
 -πάσχωμεν γὰρ τοῖς πάσχουσιν ἀδελφοῖς ἡμῶν, καὶ τὰ
 ἐκείνων παθήματα ἴδια ἡγούμεθα, καὶ τοῖς δάκρυσι
 ὑμῶν τὰ ὑμέτερα δάκρυα συνμείξαμεν. Οὐχ ὑμεῖς
 δὲ μόνοι πεπόνθατε, ἀδελφοί, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἄλ-
 -λοι συλλεῖτουργοὶ ἡμῶν ταῦτα ἐλθόντες ἀπωδύρον-
 -το (47).

43. Διόπερ ἀνηνέγαμεν καὶ ἠξιώσαμεν τοὺς
 εὐσεβεστάτους καὶ θεοφιλεστάτους βασιλέας, ὅπως
 ἡ φιλανθρωπία αὐτῶν καὶ τοὺς ἐτι κάμοντας καὶ
 πιεζομένους ἀνεθῆναι καλεῖσθαι, καὶ προσταξίωσι μηδ-
 -ένα τῶν δικαστῶν, οἷς περὶ μόνων τῶν δημοσίων
 μέλειν προσήκει, μήτε κρίνειν κληρικούς, μήτε
 ὅλων τοῦ λοιποῦ προφάσει τῶν Ἐκκλησιῶν ἐπιχειρεῖν
 τι κατὰ τῶν ἀδελφῶν, ἀλλ' ἵνα ἕκαστος χωρὶς τινος
 διωγμοῦ, χωρὶς τινος βίας καὶ πλεονεξίας, ὡς εὔ-
 -χεται καὶ βούλεται, ζῆ, καὶ μεθ' ἡσυχίας καὶ εἰρή-
 -νης τὴν καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν πίστιν μετέρ-
 -χεται. Γρηγόριος μέντοι ὁ πρᾶνός μιν παρὰ τῶν
 αἰρετικῶν λεγόμενος κατασταθῆναι, καὶ εἰς τὴν ὑμε-
 -τέραν πόλιν παρ' αὐτῶν ἀποσταλαῖς· καὶ τοῦτο γὰρ
 γινωσκέτω ὑμῶν ἡ ὁμοψυχία, ὅτι κρίσει τῆς ἱερᾶς

⁴⁰ Matth. x, 22.

(47) Reg. ἀπωδύραντο. Mox idem post ἀνηνέγαμεν, habet τοῖνον, et paulo post θεοσεβεστάτους, ubi
 in editis et ceteris cod. θεοφιλεστάτους.

num episcopum occidisse : quam rem simulate ge-
 -mitu et falsis lacrynis deplorabant, postulantes
 viventis corpus quasi is mortuus esset sibi tradi.
 Sed non latuit eorum vafrities : omnibus enim
 compertum fuit hominem vivere, et inter vivos
 numerari : et cum conspicerent illi, ad omne scelus
 prompti viri, se mendacii convictos : ipse enim Arse-
 -nius vivus se minime occisum aut mortuum esse
 palam fecit ; nihilo tamen magis quieverunt, sed
 alias sycophantias prioribus addendas quæsiere, ut,
 quibusvis machinis adhibitis, hominem denuo ca-
 -lumniarentur. Quid igitur, dilecti ? Nequaquam per-
 -territus est frater noster Athanasius, sed iterum
 magna usus fiducia eos in jus provocabat. Nos
 quoque rogavimus hortatique sumus, ut iudicio se
 -sisterent, et si possent, hominem convincerent. O
 magnam arrogantiam ! o ingentem superbiam ! aut
 potius si vere dicendum est, o malam, et crimine
 obnoxiam conscientiam ! quod sane nulli non ex-
 -ploratum est. Quocirca, dilecti fratres, monemus
 vos et hortamur, ut præ omnibus rectam Ecclesiæ
 Catholicæ fidem retineatis. Multa quidem gravia et
 -atrocia tolerastis, multas quoque contumelias et in-
 -juriassustinuit Catholica Ecclesia : sed quæ persequera-
 -verit usque in finem, hic salvus erit ⁴⁰. Quare si quid
 iterum contra vos aggrediantur, tribulatio illa gaudii
 vobis loco sit : nam istiusmodi afflictiones pars sunt
 martyrii, et huiusmodi vestræ **127** confessiones et
 tormenta sua mercede non carebunt : sed certaminis
 præmiis a Deo donandi estis. Quamobrem pro sana fide
 potissimum decertate, necnon pro innocentia Athana-
 -sii episcopi vestri et comministri nostri. Nam neque
 rem silentio præterivimus, neque negleximus quæ vo-
 -stræ securitati conducebant : sed ea curavimus, ea egi-
 -mus quæ charitatis ratio postulat. Fratrum quippe
 nostrorum afflictorum vicem dolemus, et illorum
 afflictiones, nostras arbitramur, et nostras lacrymas
 cum vestris commiscuimus. Neque vos duntaxat læsi
 estis, fratres, sed de iisdem ipsis complures alii ex
 comministis nostris, huc cum venissent, lusu
 lacrymis conquesti sunt.

43. Quocirca hæc retulimus ad piissimos et Dei
 amantissimos imperatores, rogantes eorum huma-
 -nitate, ut eos qui adhuc vexantur et affliguntur,
 -dimitti jubeant, decernantque ut, ne quis iudicum,
 quorum officium est popularia solum curare, cleri-
 -cos judicet, aut ullatenus in posterum, occasione
 curandarum Ecclesiarum, adversus fratres quidvis
 molietur : sed ut quisque citra persecutionem, aut
 vim, vel fraudem, pro voto et voluntate sua vitam
 agat, ac cum quiete et pace catholicam et aposto-
 -licam sectetur fidem. Porro vestram unanimi-
 -tatem monitam volumus, Gregorium, qui dicitur præter
 jus fasque ab hæreticis ordinatus, et in vestram
 urbem ab illis missus, universæ sacræ synodi judi-
 -cio damnatum depositumque fuisse ; tametsi revera

nunquam is ut episcopus sit habitus. Vestrum igitur episcopum Athanasium redeuntem cum gaudio recipiatis; ideo enim illum cum pace dimisimus. Unde hortamur omnes, qui vel metu vel quorundam dolo circumventi cum Gregorio communicarunt, ut jam moniti et excitati, nobis morem gerentes, a detestanda ejus communione desistant, ac deinceps sese Ecclesiae catholicae conjungant. Quenam autem a sancta synodo decreta sint contra Theodorum, Narcissum, Stephanum, Acacium, Menophantum, Ursacium, Valentem et Georgium, Arianæ hæreseos præfectos, qui et in vos et in alias Ecclesias debacchati sunt, ex iis quæ subjuncta sunt, cognoscetis. Ea enim ad vos misimus, ut vestra pietas decretis nostris suffragetur, et hinc notum sit vobis Ecclesiam catholicam non dissimulanter agere cum iis qui in se scelera perpetrarint.

ὁμητέρα θεοσέβεια σύμφηρος τοῖς παρ' ἡμῶν ὁρισθεῖσι γένηται, καὶ ἐκ τούτων γινώτε, ὅτι ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία οὐ παρορᾷ τοὺς εἰς αὐτὴν πλημμελοῦντας.

SANCTA SYNODUS

Per Dei gratiam Sardicæ congregata, omnibus ubique episcopis et comministis Ecclesiae catholicae, dilectis fratribus in Domino salutem.

44. Multa quidem plerumque contra Dei servos, rectæ fidei inhærentes, moliri ausi sunt Ariomanitæ: dum enim spuriam doctrinam subjicerent, orthodoxos ejicere conati sunt. Tanta autem vi jam contra fidem insurrexerunt, ut id ne pietatem quidem religiosissimorum imperatorum latuerit. **128** Itaque, Dei gratia opitulante, ipsi religiosissimi imperatores nos ex diversis provinciis ac civitatibus in unum coegerunt, et sanctam hanc synodum in civitate Sardica celebrari concesserunt; ut, amoto quovis dissidio ac omni prava fide eliminata, sola erga Christum pietas apud omnes servetur. Venerunt enim Orientales quoque episcopi, hortantibus piissimis imperatoribus, ad ea potissimum quæ pluries jactitabant de dilectis fratribus et commi-

πάσης συνόδου καθήρηθη, εἰ καὶ τὰ μάλιστα οὐδὲ πώποτε οὐδὲ ὡς ἐπίσκοπος ὄλωσ γενόμενος ἐνομήσθη· χαίρετε τοίνυν ἀπολαμβάνοντες ἑαυτῶν τὸν ἐπίσκοπον Ἀθανάσιον· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ μετ' εἰρήνης αὐτὸν ἀπελύσαμεν. Ὅθεν καὶ παραινῶμεν πᾶσι τοῖς διὰ φόβον ἢ διὰ περιδρομὴν τινων κοινωνήσασι Γρηγορίῳ, ἵνα νῦν, ὑπομηθηθέντες καὶ προτραπέντες, καὶ ἀναπεισθέντες παρ' ἡμῶν, παύσωνται τῆς πρὸς ἐκεῖνον μισαρᾶς κοινωνίας, καὶ λοιπὸν ἑαυτοὺς συνάψωσι τῇ Καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ. Τίνα δὲ ἐστὶ τὰ παρὰ τῆς ἁγίας συνόδου δογματισθέντα κατὰ Θεοδώρου, καὶ Ναρκίσσου, καὶ Στεφάνου, καὶ Ἀκακίου, καὶ Μηνοφάντου (48), καὶ Οὐρσακίου, καὶ Οὐάλεντος, καὶ Γεωργίου τῶν προῖσταμένων τῆς Ἀρειανῆς αἰρέσεως, καὶ πλημμελῶντων καθ' ὑμῶν, καὶ

κατὰ τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν γινώσεσθε ἐκ τῶν ὑποτεταγμένων. Ἀπεστείλαμεν γὰρ ὑμῖν, ἵνα καὶ ἡ

κατὰ τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν γινώσεσθε ἐκ τῶν ὑποτεταγμένων. Ἀπεστείλαμεν γὰρ ὑμῖν, ἵνα καὶ ἡ

H AGIA SYNODOS

Hi κατὰ Θεοῦ χάριν ἐν Σαρδικῇ συναχθεῖσα (49) τοῖς ἀπανταχοῦ ἐπισκόποις καὶ συλλειτουργοῖς τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας ἀγαπητοῖς ἀδελφοῖς ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

44. Πολλὰ μὲν καὶ πολλάκις ἐτόλμησαν οἱ Ἀρειομανῖται κατὰ τῶν (50) δούλων τοῦ Θεοῦ τῶν τὴν πίστιν φυλαττόντων τὴν ὀρθὴν νόθον γὰρ ὑποβάλλοντες διδασκαλίαν, τοὺς ὀρθοδόξους ἐλαύνειν ἐπειράθησαν· τοσοῦτον δὲ λοιπὸν κατεπανάστησαν κατὰ τῆς πίστεως, ὡς μηδὲ τὴν εὐσέβειαν τῶν εὐλαβεστάτων βασιλέων λαθεῖν. Τοιγαροῦν τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ συνεργούσης, καὶ αὐτοὶ οἱ εὐσεβέστατοι βασιλεῖς συνήγαγον ἡμᾶς ἐκ διαφόρων ἐπαρχιῶν καὶ πόλεων, καὶ τὴν ἁγίαν ταύτην σύνοδον ἐν τῇ Σαρδῶν πόλει (51) γενέσθαι δεδώκασιν, ἵνα πᾶσα μὲν διχόνοια περιαιρεθῇ, πάσης δὲ κακοπιστίας ἐξελαθείη, ἡ εἰς Χριστὸν εὐσέβεια μόνη παρὰ πάντων φυλάττηται. Ἦλθον γὰρ καὶ οἱ ἀπὸ τῆς ἑψῆς ἐπίσκοποι (52), προτραπέντες καὶ αὐτοὶ παρὰ τῶν εὐ-

(48) Editi, Μονοφάντου, Ναννίου versio, Demophantes, sed perperam, est enim Menophantes Ephesinus. Athanasius infra, epistola ad episcopos Ægypti et Libyæ, quæ hæcenus oratio prima contra Arianos perperam inscribatur, ait Ursacium, Valentem, Acacium, Patrophilum et Narcissum in Sardicensi synodo fuisse damnatos, quod de cæteris quidem certum est, de Patrophilo vero nusquam reperitur. Putamus Athanasium generatim tantum hos Arianicæ sectæ fautores damnatos dicere, quod vulgo verum habetur dum pars maxima damnata sit.

Quæ vero subjuncta huic epistolæ memorantur, nihil aliud esse queat, quam epistola encyclica niox sequens, ubi Sardicensis synodi gesta fusius enarrantur.

(49) Post ἐν Σαρδικῇ συναχθεῖσα hæc habet Theodoretus, apud quem hæc epistola habetur, lib. II, c. 8: Ἀπὸ τε Ρώμης καὶ Σπανίας, καὶ Γαλιτίας, Ἰταλίας, Καμπανίας, Καλαβρίας, Ἀφρικῆς, Σαρδονίας, Παννονίας, Μυσίας, Δακίας, Δαρδανίας, ἄλλης Δακίας, Μακεδονίας, Θεσσαλίας, Ἀχαίας, Ἠπειρωῶν, Θράκης, Ροδόπης, Ἀσίας, Καρίας, Βιθυνίας, Ἑλλησπόντου, Φρυγίας, Πισιδίας, Καππαδοκίας, Πόντου, Φρυγίας ἄλλης, Κιλικίας, Παμφυλίας,

Λυδίας, νήσων Κυκλάδων, Αἰγύπτου, Θηβαίδος, Λιβύης, Γαλατίας, Παλαιστίνης, Ἀραβίας, τοῖς πανταχοῦ ἐπισκόποις καὶ συλλειτουργοῖς τῆς Καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας. Quæ forte ideo apud Athanasium desiderantur, quod jam initio primæ Sardicensis synodi epistolæ descripta haberentur, cum multa tamen discrepantia.

Hæc epistola apud Hilarium in Fragmentis Latine habetur ex Græco translata.

(50) Sic Reg. et Theodoretus. Editi vero mendose καὶ τῶν. Paulo post, νόθον γὰρ, Reg. et Theod. Editi νόθην γὰρ. Infra Theod. ὡς μηδὲ τὴν ἀκοήν τῶν θεοφιλεστάτων. At omnes editi et mss. ὡς μηδὲ τὴν εὐσέβειαν τῶν εὐλαβεστάτων. Sed Reg. τῶν εὐσεβεστάτων. Hilarius, ut non religiosam pietatem clementissimum, etc. Paulo post Theod. θεοφιλέστατοι βασιλεῖς.

(51) Basil. ἐν τῇ Σερδῶν πόλει. Theod. vero, ἐπὶ τὴν Σαρδικησίων πόλιν.

(52) Theod. Ἦλθον γὰρ ἐπίσκοποι ἀπὸ τῆς ἑψῆς. Mox Reg. ἐθρόλουν, uti solet cum λ unico. Infra post Ἀγκυρογαλατίας, Theod. αἰδίτ καὶ Ἀσκληπιᾶ τοῦ Γάζης, et postea ἴσως καὶ εἰς ὑμᾶς αὐτοὺς ἐφθασαν αἱ διαβολαὶ, et ita Hilarius legit, *arbitramur ad vos ipsos.*

σεβαστάτων βασιλέων, μάλιστα δι' ἄπερ ἐθρύλλουν A
πολλάκις περὶ τῶν ἀγαπητῶν ἀδελφῶν ἡμῶν καὶ
συλλειτουργῶν, Ἀθανασίου ἐπισκόπου τῆς Ἀλεξαν-
δρείας, καὶ Μαρκελλοῦ ἐπισκόπου τῆς Ἀγκυρογα-
λατίας. Ἴσως γὰρ καὶ εἰς ὑμᾶς ἐφθασαν αὐτῶν αἱ
διαβολαί· καὶ Ἴσως (53), καὶ τὰς ὑμετέρας ἀκοὰς
ἐπεχείρησαν παρασαλεύσαι, ἵνα κατὰ μὲν τῶν ἀθῶων
ἂ λέγουσι πιστεύσητε, τὴν δὲ τῆς μοχθηρᾶς αὐτῶν
αἰρέσεως ὑπόνοιαν ἐπικρύψωσιν. Ἄλλ' οὐκ ἐπὶ πολὺ
ταῦτα ποιεῖν συνεχωρήθησαν. Ἔστι γὰρ ὁ προϊστά-
μενος τῶν Ἐκκλησιῶν Κύριος, ὁ ὑπὲρ τούτων καὶ πάν-
των (54) ἡμῶν θάνατον ὑπομένειν, καὶ δι' ἑαυτοῦ τὴν εἰς
οὐρανὸν ἄνοδον πᾶσιν ἡμῖν δεδωκώς. Πάλαι μὲν οὖν
ἔγραψάντων περὶ Εὐσέβιον Ἰουλίῳ τῷ συλλειτουργῷ
ἡμῶν τῷ τῆς Ῥωμαίων Ἐκκλησίας ἐπισκόπῳ κατὰ
τῶν προειρημένων συλλειτουργῶν ἡμῶν, λέγομεν δὲ B
Ἀθανασίου, καὶ Μαρκελλοῦ, καὶ Ἀσκληπᾶ, ἔγραψαν
καὶ οἱ (55) ἀπὸ τῶν ἄλλων μερῶν ἐπίσκοποι, μαρ-
τυροῦντες μὲν τῇ καθαρότητι τοῦ συλλειτουργοῦ
ἡμῶν Ἀθανασίου, τὰ δὲ παρὰ τῶν περὶ Εὐσέβιον
γενόμενα μὴδὲν ἕτερον ἢ ψευδῆ καὶ συκοφαντίας
εἶναι μεστά· καὶ εἰ καὶ τὰ μάλιστα ἐκ τοῦ κλη-
θέντος (56) αὐτοῦ παρὰ τοῦ ἀγαπητοῦ ἡμῶν καὶ
συλλειτουργοῦ Ἰουλοῦ μὴ ἀπαντῆσαι, καὶ ἐκ τῶν
γραφέων παρὰ τοῦ αὐτοῦ Ἰουλοῦ φανερὰ τούτων
ἢ συκοφαντία πέφηνεν· ἤλθον γὰρ ἂν, εἴπερ ἐθά-
ρρον οἷς ἐπραξαν καὶ πεποιθήκασι κατὰ τῶν συλλει-
τουργῶν ἡμῶν· ὅμως καὶ ἐξ ὧν πεποιθήκασιν ἐν
ταύτῃ τῇ ἀγίᾳ καὶ μεγάλῃ συνόδῳ φανερωτέραν τὴν
ἑαυτῶν συσκευὴν ἀπέδειξαν. Ἀπαντήσαντες γὰρ εἰς C
τὴν (57) Σαρδῶν πόλιν, ἰδόντες τοὺς ἀδελφούς ἡμῶν
Ἀθανάσιον, καὶ Μάρκελλον, καὶ Ἀσκληπᾶν, καὶ
τοὺς ἄλλους, ἐφοβήθησαν εἰς χριστὸν ἔλθειν, καὶ οὐχ
ἄπαξ, οὐδὲ δευτέρον, ἀλλὰ καὶ πολλάκις κληθέντες,
οὐκ ἐπήκουσαν (58) ταῖς κλήσεσι· καίτοι πάντων
ἡμῶν συνελθόντων ἐπισκόπων, καὶ μάλιστα τοῦ εὐ-
γγηροτάτου Ὑσίου, τοῦ καὶ διὰ τὸν χρόνον καὶ τὴν
ἐμολογίαν καὶ διὰ τὴν τοσοῦτον κάματον ὑπομεμε-
νήκεναι πάσης αἰδοῦς ἄξιου τυγχάνοντος, ἀναμενόν-
των καὶ προτρεπομένων αὐτοὺς εἰσελθεῖν εἰς τὴν
χρῆσιν, ἵν' ἄπερ ἀπόντων τῶν συλλειτουργῶν ἡμῶν
ἐθρύλλησαν (59) καὶ ἔγραψαν κατ' αὐτῶν, ταῦτα

(53) In Reg., καὶ deest. In editis legitur. Theod. vero hunc locum sic habet, ὡς καὶ τὰς, minus recte. Paulo post Theod. πιστεύητε.

(54) Theod., καὶ ὑπὲρ πάντων. Mox omnes Theodoretū editi mendose, καὶ δι' αὐτὰς τὴν εἰς οὐρ. Postea editi ὑμῖν δεδωκώς. Reg. Basil. et Theod., ἡμῖν δεδωκώς.

Quæ sequuntur autem sic habet Theod.: Πάλαι μὲν οὖν ἔγραψαν οἱ περὶ Εὐσέβιον καὶ Μάριον, καὶ Θεόδωρον καὶ Θεόγινον, καὶ Οὐρσάκιον καὶ Οὐάλεντα, καὶ Μηνόφαντον καὶ Στέφανον Ἰουλίῳ τῷ συλλειτουργῷ, quæ sic ab Hilario versa sunt: Olim quidem scribentibus Eusebio, Mario, Theodoro, Diognito, Ursacio et Valente, Julio consacerdoti, etc. Hos Arianos præsules consulto ab Athanasio omissos fuisse putamus, qui alias nonnunquam nomina provinciarum prætermittit, quod parvi ad rem quæ agitur sint momenti. Menophantus vero et Stephanus apud Theodoretum irrepsisse videntur, amanuensium imperitia, qui hos episcopos quod infra nominantur, huc quoque putavit inserendos. Alias

nistris nostris Athanasio episcopo Alexandria, et Marcello episcopo Ancyrogalatiæ, disquiranda. Fortasse enim ad vos quoque pervenerunt eorum calumniæ: fortasse et vestras aures commovere conati sunt, quo suis adversus innocuos calumniis vos fidem haberetis, ipsique interim nefariæ suæ hæresis suspicionem dissimularent. Sed non diu licuit id agere: est enim qui Ecclesiis patrocinatur Dominus, qui pro iis et pro nobis omnibus mortem subiit, ac per seipsum omnibus nobis aditum dedit ad cælum. Cum igitur jam pridem Eusebiani Julio comministro nostro Romanæ Ecclesiæ episcopo litteras scripsissent contra prædictos comministros nostros, nempe Athanasium, Marcellum et Asclepam; scripserunt quoque alii ex aliis partibus episcopi, qui litteris suis de Athanasii comministri nostri innocentia ferrent testimonium: quæ autem ab Eusebians gesta essent, mendaciis et calumniis plena esse affirmarent; tametsi hinc præsertim eorum sycophantia propalam fuit, quod vocati a dilecto et comministro nostro Julio, non accessissent, quod item ex ipsis Julii scriptis perspicuum erat. Venissent enim si iis quæ contra comministros nostros egerant, fiduciam habuissent. Conspirationem tamen suam manifestius declararunt ex iis quæ in illa sancta et magna synodo gessere. Cum enim Sardicam advenissent, conspectis ibi fratribus nostris Athanasio, Marcello et Asclepa aliisque, iudicio se sistere reformidarunt: nec semel aut bis, sed plerumque in jus vocati non obtemperarunt; quamvis nos omnes episcopi convenissemus, inque primis felicissimæ vir senectutis flosius, qui ob ætatem et confessionem et ob tantum a se susceptum laborem, omni est reverentia dignus. Expectantibus igitur nobis atque hortantibus ut iudicio se sisterent, quo ea quæ contra comministros nostros absentes sparserant, et litteris significarant, hæc ipsa coram probare possent: illi utique quantumvis vocati, nequaquam accessere, uti supra diximus, hincque calumniam prodidere suam: ac ipsa recusatione sycophantias ac insidias suas tantum non proclamaverunt. Qui enim dictis suis habent

enim certam est Stephanum vivente Eusebio nondum episcopum Antiochiæ fuisse, sed Flacilium.

(55) Theod., λέγομεν δὲ Ἀθανασίου τοῦ ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας καὶ Μαρκελλοῦ τοῦ ἐπισκόπου Ἀγκυρογαλατίας, καὶ Ἀσκληπᾶ τοῦ Γάζης. Ἐγραψαν δὲ καὶ οἱ.

(56) Κληθέντας Reg. et Theod. Editi vero κληθῆναι. Mox post, συλλειτουργοῦ Ἰουλοῦ, hæc μὴ ἀπαντῆσαι, καὶ ἐκ τῶν γραφέων παρὰ τοῦ αὐτοῦ Ἰουλοῦ, quæ in editis deerant, in Reg. et Theod. habentur, et ab Hilario lecta sunt. Paulo post Theod. καὶ οἷς πεποιθήκασι.

(57) Theod., Σαρδῶν. Reg. Σαρδῶν.

(58) Theod., ὑπήκουσαν.

(59) Reg. de more, ἐθρύλλησαν. Mox Theod. ταῦτα παρόντων, quæ lectio præstare videtur Athanasianæ, quam tamen, quia in omnibus editis et mss. Athanasii, et in quibusdam Theodoretū habetur, rejiciendam iudicavimus. Paulo post, loco καθάπερ, Theod. καθὼς habet.

fiduciam, ii sane non recusant coram adversariis consistere. Quandoquidem autem accedere renuerunt, arbitramur neminem latere, eos (quanquam malis de more velint artibus uti), cum nihil habeant quod adversum comministros nostros probare possint, absentes quidem calumniari, praesentes vero refugere.

καὶν ἐκεῖνοι πάλιν κακουργεῖν ἐθέλωσιν (60), ὅτι καὶ τούτους μὲν διαβάλλουσιν ἀπόντας, παρόντας δὲ

45. Non solum autem, charissimi fratres, ob suam adversus illos sycophantiam fugam fecere; sed etiam quod praesto viderent qui se de variis criminibus accusarent. Illic enim vincula et ferrum: illic viri ab exsilio reversi comparebant. Ab iis autem qui adhuc in exsilio detinebantur missi sunt quidam e comministris nostris eorum cognati: accesserunt itidem amici quorundam, qui fuerant iis auctoribus interempti. Quodque gravissimum est, aderant episcopi, quorum unus ferrum et catenas protulit, quibus oneratus ab illis fuerat: alii caedem eorum calumnia perpetrata testabantur. Eo enim devenerant insaniae, ut tentarent etiam episcopos perimere, et sane occidissent, nisi illi eorum manibus sese fuge proripuissent. Obiit certe comminister noster beatae memoriae Theodulus, dum iis calumniantibus fuga sibi consuleret, ob eorum quippe criminationem capitis fuerat damnatus. Alii inflicta gladiis vulnera exhibuere: alii se eorum opera famem pertulisse conquesti sunt. Horumque facinorum non vulgares homines, sed integrae ecclesiae testes erant, quarum legati, nos, de militibus gladio instructis, de turbis clavas gestantibus, de iudicium minis, de supposititiis epistolis certiores fecerunt. Lectae sunt enim litterae a Theognio adversum comministros nostros Athanasium, Marcellum et Asclepam confictae, ut imperatores in illos concitaret, quod verum esse comprobarunt qui tunc temporis fuerant Theognii diaconi. His adiciendae virginum denudationes, ecclesiarum incendia, ministrorum in carcerem mancipationes: haecque om-

(60) Theod., ἐθέλωσιν. Paulo infra idem, παρόντας δὲ διαφεύγουσιν. Mox Theod., διὰ τὴν κατὰ τούτων non male, sed ultima Theodoretii editio κατὰ τούτων mendose habet. Et post pauca idem Theod., ἐπὶ διαφόροις ἐγκλήμασιν ἐγκλ. Mox idem, προσφερόμενα, καὶ ἀπ' ἐξορίας ἐπανεληθόντες ἄνθρωποι καὶ παρὰ τῶν ἐκεῖ κατεχομένων ἐν ἐξορίαις ἐλθόντες ἦσαν συλλειτουργοί, συγγενεῖς δέ, etc., sed longe praestat Athanasii lectio. Hilarius ita vertit, ut vix enim magis faveat, augurari possimus, habet tamen ille adhuc, quo lectio est firmatur.

(61) Theod., τὰ σιδήρα καὶ τὰς κατήγας προέφερον. Editi, περιέφερον. Nos Reg. sequimur qui itidem ut Theodoretus προέφερον habet. Episcopum autem qui catenas quibus, Arrianis auctoribus, constrictus fuerat in synodo exhibuit, conjectamus esse Lucium Adrianopolitanum, τὸν πολλάκις παρ' αὐτῶν καὶ ἀλύσεις φορέσαντα, ait Athanasius *Apol. de fuga*, id est, qui, ipsis auctoribus, saepenumero catenis onustus fuit.

(62) Theod., ἐξέφυγε, minus recte. Mox Theod., ἀνέστη γοῦν ὁ συλλειτουργός. Editi Athanasii, ὁ οὖν

παρόντας ἐλέγξει δινηθῶσιν· ἀλλ' οὐκ ἤλθον κληθέντες, καθάπερ προείπομεν, δεικνύντες καὶ ἐκ τούτων τὴν συκοφαντίαν αὐτῶν, καὶ μονοουχί τὴν ἐπιβουλήν καὶ συσκευὴν, ἣν παροικήσασι, βούντες διὰ τῆς παραιτήσεως. Οἱ γὰρ βαρβρούχτες οἷς λέγουσι, τούτοις καὶ εἰς πρόσωπον συστήται δύνανται. Ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἀπήντησαν, νομιζόμενοι λοιπὸν μηδένα ἀγνοεῖν, μηδὲν ἔχοντες κατὰ τῶν συλλειτουργῶν ἡμῶν ἐλέγξουσι.

45. Ἐφυγον γὰρ, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, οὐ μόνον διὰ τὴν τούτων συκοφαντίαν, ἀλλ' ὅτι καὶ τοὺς ἐπὶ διαφοροῖς ἐγκαλοῦντας αὐτοῖς ἐθεώρουν ἀπαντήσαντας· δεσμὰ γὰρ ἦν καὶ σιδήρα προφερόμενα, ἀπ' ἐξορίας ἑστίας ἐπανεληθόντες ἄνθρωποι, καὶ παρὰ τῶν ἐπι κατεχομένων εἰς ἐξοριστίαν, ἐλθόντες ἦσαν συλλειτουργοὶ συγγενεῖς· καὶ φίλοι δὲ τῶν δι' αὐτῶν ἀποθανόντων παρεγένοντο· καὶ τὸ μέγιστον, ἐπίσκοποι παρῆσαν, ὧν ὁ μὲν τὰ σιδήρα καὶ τὰς ἀλύσεις προέφερον (61), ἃς δι' αὐτοὺς ἐφόρεσαν, οἱ δὲ τὸν ἐκ τῆς διαβολῆς αὐτῶν θάνατον ἐμαρτύρατο. Εἰς τοσαῦτον γὰρ ἐφθασαν ἀπονοίας, ὡς καὶ ἐπισκόπους ἐπιχειρεῖν ἀνελεῖν, καὶ ἀνεῖλον ἂν, εἰ μὴ ἐξέφυγον (62) τὰς χεῖρας αὐτῶν· ἀπέθανεν οὖν ὁ συλλειτουργὸς ἡμῶν ὁ μακαρίτης Θεόδουλος φεύγων αὐτῶν τὴν διαβολήν, κεκέλευστο γὰρ ἐκ διαβολῆς αὐτῶν ἀποθανεῖν. Ἄλλοι δὲ πληγὰς ξιφῶν ἐπεδεικνύοντο· ἄλλοι δὲ λιμὸν ὑπομεμενηκέναι παρ' αὐτῶν ἀπωδύροντο· καὶ ταῦτα οὐχ οἱ τυχόντες ἐμαρτύρουν ἄνθρωποι, ἀλλ' Ἐκκλησῖαι ὅλαι ἦσαν, ὑπὲρ ὧν οἱ ἀπαντήσαντες καὶ πρεσβεύοντες ἐδίδασκον, στρατιώτας ξιφῆρεις, δχλοὺς μετὰ ροπάλων, δικαστῶν ἀπειλὰς, πλαστῶν γραμμάτων ὑποβολὰς. Ἀνεγνώσθη γὰρ γράμματα τῶν περὶ Θεόγνιον πλαττομένων (63) κατὰ τῶν συλλειτουργῶν ἡμῶν Ἀθανασίου, καὶ Μαρκέλλου, καὶ Ἀσκληπῆ, ἵνα καὶ βασιλέας κατ' αὐτῶν κινήσωσι· καὶ ταῦτα ἤλεγξαν οἱ γενόμενοι τότε διάκονοι Θεογνίου. Πρὸς τούτων, παρθένων γυμνώσεις, ἐμπρησμοὺς Ἐκκλησιῶν, φυλακὰς κατὰ τῶν λειτουργῶν, καὶ ταῦτα πάντα δι' οὐδὲν ἕτερον, ἢ διὰ τὴν δυσώνυμον αἴρεσιν τῶν Ἀρειομανιτῶν· οἱ γὰρ παραι-

συλλειτουργός, sed mutila est sententia, ut statim advertas. Nos Reg. sequimur, cuius lectio firmatur tum voce μακαρίτης quae de vita functo tantum dicitur, tum ex Hilario qui habet, *decessit enim coepiscopus noster beatissimus Theodorus*, mendose, pro Theodulus. Si lectio Theodoretii genuina esset, vertendum foret, *extorris factus est comminister*, etc. De Theodulo haec ipsa dicuntur infra *Epist. ad solit.* paulo post initium. De eodem quaedam in *Apol. de fuga*. Hallucinantur autem qui ex aliis Athanasii locis comprobati putant Theodulum post Sardicensem synodum obiisse: hac de re disputabitur infra.

(63) Πλαττομένων deest in Theod. Sic tamen legit Hilarius qui habet: *lectae sunt enim litterae factae a Theognito falsae*, etc. Idem Hilarius, adversus Athanasium et Marcellum confictas dicit, ouiso Asclepa. Paulo post Reg., διάκονοι Διογνίου, quo item nomine Theognius apud Athanasium saepe nuncupatur. Infra Theod., κατὰ τῶν συλλειτουργῶν. Hilarius vero cum Athanasio *adversus ministros Dei*.

τούμενοι τὴν πρὸς τούτους κοινωνίαν ἀνάγκη εἶχον παρᾶσθαι (64) τούτων. Ταῦτα τοίνυν συνορῶντες, εἰς στενὸν εἶχον τὰ τῆς προαιρέσεως· ἡσχύνοντο μὲν γὰρ ὁμολογεῖν ἃ δεδράκασι (65). Διὰ δὲ τὸ μὴ δύνασθαι λοιπὸν εἶτι ταῦτα κρύπτεσθαι, ἀπήντησαν εἰς τὴν Σαρδῶν πόλιν, ἵνα διὰ τῆς ἀφίξεως ὑπόνοιαν ὡς μὴ πλημμελήσαντες δόξωσιν ἀποφέρεσθαι. Ἰδόντες δὲ τοὺς παρ' αὐτῶν συκοφαντηθέντας, καὶ τοὺς παρ' αὐτῶν παθόντας, τοὺς κατηγόρους, τοὺς ἐλέγχους πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχοντες, ἐλθεῖν οὐκ ἐβούλοντο κληθέντες (66), καίτοι τῶν συλλειτουργῶν ἡμῶν Ἀθανασίου, καὶ Μαρκελλοῦ, καὶ Ἀσκληπᾶ, πολλῆ τῆ παρῆρησίᾳ χρωμένων, ἀποδυρομένων, καὶ ἐπικειμένων, καὶ προκαλουμένων (67) αὐτούς, καὶ ἐπαγγελλομένων μὴ μόνον ἐλέγχειν τὴν συκοφαντίαν, ἀλλὰ καὶ δεῖκνύναι ὅσα κατὰ τῶν Ἐκκλησιῶν αὐτῶν ἐπλημμέλησαν (68). Οἱ δὲ τοσοῦτον φόβῳ τοῦ συνεϊδότος κατεστέθησαν, ὡς φυγεῖν αὐτούς, καὶ διὰ τῆς φυγῆς τὴν συκοφαντίαν αὐτῶν ἐλέγξει, καὶ ἅπερ ἐπλημμέλησαν, διὰ τὸν δρασμὸν ὁμολογήσαι (69).

46. Εἰ καὶ τὰ μάλιστα τοίνυν οὐ μόνον ἐκ τῶν προτέρων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τούτων, αὐτῶν ἡ κακοτροπία δεῖκνυται καὶ συκοφαντία, ὅμως ἵνα μηδὲ ἐκ τῆς φυγῆς πρόφασιν τινα ἐτέρας κακοουργίας πορίσασθαι δυνηθῶσιν, ἐσκεψάμεθα κατὰ τὸν τῆς ἀληθείας λόγον τὰ παρ' ἐκείνων δραματουρηθέντα ἐξετάσαι· καὶ τοῦτο προθέμενοι, εὐρομεν αὐτούς καὶ ἐκ τῶν παρῆρητων συκοφάντας, καὶ μηδὲν ἕτερον ἢ ἐπιβουλήν κατὰ τῶν συλλειτουργῶν ἡμῶν πεποιηκότας· ὃν γὰρ εἶπεν παρὰ Ἀθανασίου πεφονεύσθαι Ἀρσένιον, οὗτος ζῆ, καὶ ἐν τοῖς ζώσιν ἐξετάζεται. Ἀπὸ δὲ τούτου (70) καὶ τὰ περὶ τῶν ἄλλων θρυλληθέντα παρ' αὐτῶν φαίνεται πλάσματα. Ἐπειδὴ δὲ καὶ περὶ ποτηρίου ἐθρύλλουν, ὡς κλασθέντος παρὰ Μακαρίου τοῦ πρεσβυτέρου Ἀθανασίου, ἐμαρτύρησαν μὲν οἱ παραγενόμενοι ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας, καὶ Μαρσῶτου καὶ τῶν λοιπῶν τόπων (71), ὅτι μηδὲν τούτων πέπρακται· καὶ οἱ ἐπίσκοποι δὲ γράφοντες οἱ ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου πρὸς Ἰούλιον τὸν συλλειτουργὸν ἡμῶν ἰκανῶς διεδεδαιούοντο μηδὲ ὑπόνοιαν ὅπως τοιαύτην ἐκεῖ γεγενῆσθαι. Ἄλλως τε ἃ λέγουσιν ὑπομνήματα ἔχειν κατ' αὐτοῦ κατὰ μονομέρειαν συνέστηκε γεγενῆσθαι· καὶ ὅμως καὶ ἐν τοῖς ὑπομνήμασι τούτοις, ἔθνικοι καὶ κατηχούμενοι ἠρωτῶντο· ἐξ ὧν εἰς κατηχούμενος ἐρωτώμενος ἐφασκεν ἔνδον εἶναι, ὅτε ὁ (72)

A nia nulla alia de causa quam abominandæ Ariarum hæreseos gratia; qui enim eorum communio- nem recusabant hæc experiri coacti sunt. Hæc igitur dum animadverterent, quid consilii caperent ignorabant; erubescabant enim facinora consiteri sua. Quod autem hæc ultra latere non valeret, Sardiniam venerant, ut adventu suo suspicionem flagitiorum levare viderentur. At ubi eos quos vel calumniis vel calamitatibus affixerant, accusatores debitæ documentis instructos conspexere; vocati licet, se sistere noluerunt; quamvis comministri nostri Athanasius, Marcellus et Asclepas, magna cum fiducia conquererentur, instarent, provocarent et pollicerentur se non solum sycophantiam refutatos, sed etiam ostensuros quanta illi scelera perpetrasset adversus Ecclesias suas. At illi tanto conscientie terrore correpti sunt, ut fugam facerent, et fuga calumniam suam proderent, ac scelera sua fugiendo faterentur.

46. Porro quamvis eorum improbitas et sycophantia non modo ex prioribus, sed ex istis quoque sit explorata; attamen, ne ex fuga sua novi cujusdam doli occasionem captare valeant, visum fuit nobis improba eorum facinora juxta veritatis normam disquirere. Re sic proposita, **130** eos ex suis actis sycophantas esse, et revera insidias adversum comministros nostros struxisseprehendimus. Arsenius enim, quem ab Athanasio necatum aiebat, etiamnum superstes est et inter vivos numeratur: hincque ea etiam quæ de aliis sparserunt liquet esse conficta. Quandoquidem autem illi de calice a Macario presbytero Athanasii confRACTO insurrabant; qui Alexandria et ex Mareote, necnon ex aliis locis huc con- cesserant, testati sunt nihil ejusmodi commissum fuisse. Imo episcopi Ægyptii litteris suis ad Julium comministrum nostrum testimonium ferunt, ne suspicionem quidem hujus rei ibi exstitisse. Porro ea quæ se contra illum habere dicunt monumenta, constat altera solum parte præsentē fuisse edita: et alioqui in his monumentis efficiendis, ethnici et catechumeni interrogati fuere. Quidam autem ex catechumenis illis, interrogatus, aiebat se intus fuisse quando Macarius in eum locum se immisit: alius item interrogatus dicebat Ischyram illum ab ipsis decantatum

(64) Reg., πειρᾶσθαι. Editi vero, πειρασθῆναι.

(65) Theod., αἰσγυνομένοι γὰρ ἃ δεδράκασι, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι εἶτι. Reg. λοιπὸν εἶτι, in editis vero εἶτι deest. Mox idem, εἰς τὴν Σαρδεῶν. Reg., εἰς τὴν Σερδῶν.

(66) Theod., εἰσελθεῖν οὐκ ἠδύναντο κληθέντες. Similiter Hilarius: venire vocati non potuerunt.

(67) Theod., προσκαλουμένων.

(68) Ἐκοινωνήσαν. Sic omnes cum ed. tum mss., sed præstat Theodoretus lectio ἐπλημμέλησαν, quicum Hilarius commiserant.

(69) Theod., διὰ τῶν δρασμῶν.

(70) Ἀπὸ δὲ τούτου. Sic Reg. et Theod. Editi vero περὶ δὲ τούτου. Mox θρυλληθέντα Reg. de more cum unico λ, et infra ἐθρύλλουν. Et post hæc κλασθέντος;

Reg. et Theod. At editi θλασθέντος.

(71) Reg. et edit. Commel., καὶ τῶν τόπων. Editi. Paris., καὶ τῶν λοιπῶν τόπων, et sic veteres Theodoretus editiones, unde hæc lectio desumpta videtur. Nova Theodoretus editio, καὶ τῶν ἄλλων τόπων. Paulo post Theod. γράψαντες. Infra Theod. Ἄλλως τε λέγουσιν ὑπομνήματα ἔχειν κατ' αὐτοῦ, ἃ κατὰ μονομέρειαν συνέβη γεγενῆσθαι. Hilarius vero propius ad Athanasii lectionem accedit: Dicunt autem acta etiam se habere adversus ipsum: quæ habent autem, absente parte altera constat fuisse conficta. Ibidem Reg. κατὰ μονομέρειαν συνέστη.

(72) Art. ὁ δὲ est in Reg. et Theod. Paulo post edit. Comm. et Reg. θρυλούμενον.

tunc ægrotum in cellula decubuisse; ita ut hinc liquido constet nihil omnino mysteriorum tunc celebratum fuisse, cum catechumeni intus essent, et Ischyras non adesset, sed æger decumberet. Quin et ipse sceleratissimus Ischyras, qui mentitus fuerat dicendo Athanasium sacrum quemdam librum combussisse, et ea de re convictum fuisse, confessus est se per id temporis ægrotasse et decubuisse, cum Macarius adfuit, ut vel hinc vere sycophanta ille sit habendus. Certe in hujus calumniæ mercedem ipsum Ischyram episcopi nomine donarunt, qui ne presbyter quidem erat. Duo enim presbyteri, qui Melelli quondam sequaces, demum a beatæ memoriæ Alexandro olim Alexandria episcopo recepti sunt, iidemque nunc cum Athanasio versantur, huc advenientes testati sunt illum nunquam Meletii presbyterum fuisse, nec Meletium in Mareote ecclesiam vel ministrum unquam habuisse. Nihilominus eum qui presbyter non erat, nunc quasi episcopum prodixerunt, ut hoc nomine usi, per sycophantiam ejus auditores percillant.

τυγχάνοντα νῦν ὡς ἐπίσκοπον ἤγαγον (75), ἵνα τῷ ἑαυτοῦ ἀκούοντας.

47. Lectus est quoque liber comministri nostri Marcelli, et deprehensa est Eusebianorum dolosa perfiditas. Nam quæ per interrogationem Marcellus dixerat, ea quasi ex professo dicta, sunt calumniati. Lectis igitur subsequentibus ac iis quæ ante questionem illas posita erant, recta veri fides inventa est. Neque enim ex sancta Maria, ut illi affirmabant, Verbo Dei initium tribuebat: neque regnum ejus finem habiturum; sed regnum ejus initio et fine carere scripserat. Asclepas autem comminister monumenta protulit Antiochiæ, presentibus accusatoribus, et Eusebio Cæsareæ episcopo edita, et ex sententiis episcoporum qui eum judicabant, se innocentem esse demonstravit. Non sine causa igitur, dilectissimi fratres, sæpius vocati non obtemperaverunt, sed fuga sibi consuluerunt. Nam impellente conscientia, se revera calumnias struxisse 131 a fugiundo confirmarunt, hincque contigit ut iis quæ ab eorum accusatoribus presentibus objicerentur ac demonstrarentur, fides sit habita. Jam vero super hæc omnia, eos qui olim ob Arianæ hæresim damnati et ejecti fuerant, non solum receperunt, sed et ad altiorem gradum promoverunt; diaconos quidem ad presbyteratum, et ex presbyteris ad episcopatum, nulla alia de causa, quam ut impietatem dis-

Μακάριος ἐπέστη τῷ τόπῳ· καὶ ἕτερος ἐρωτώμενος ἔλεγε τὸν θρουλλοῦμενον παρ' αὐτῶν Ἰσχύραν νοσοῦντα τότε κατακεῖσθαι ἐν κελλίῳ· ὡς ἀπὸ τοῦτου φαίνεσθαι μηδὲν κατηχομένους ἔνδον εἶναι, καὶ τὸν Ἰσχύραν μὴ παρῆναι, ἀλλὰ νοσοῦντα κατακεῖσθαι. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς (75) ὁ παμπόνηρος Ἰσχύρας, ψευδόμενος ἐπὶ τῷ εἰρηκέναι κεκαυκέναι τὸν Ἀθανάσιόν τινα τῶν θεῶν βιβλίων καὶ διηλέγχεσθαι, ὡμολόγησε κατ' ἐκεῖνο καιροῦ νοεῖν ὅτι Μακάριος παρῆν, καὶ κατακεῖσθαι, ὡς καὶ ἐκ τοῦτου συκοφαντήν αὐτὸν εἶναι. Ἀμέλει τῆς συκοφαντίας ταύτης μισθὸν αὐτῷ τῷ Ἰσχύρῳ δέδωκασιν ἐπισκοπῆς ὄνομα, τῷ μὴδὲ πρεσβυτέρῳ τυγχάνοντι. Ἀπαντήσαντες γὰρ δύο πρεσβύτεροι σὺν Μελιτίῳ ποτὲ γενόμενοι, ὕστερον δὲ ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Ἀλεξάνδρου τοῦ γενομένου ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας δεχθέντες (74), καὶ νῦν σὺν Ἀθανασίῳ ὄντες, ἐμαρτύρησαν μηδεπώποτε τοῦτον πρεσβύτερον Μελιτίου γεγενῆσθαι, μηδὲ ὅλως ἐσχηκέναι Μελίτιον εἰς τὸν Μαρειώτην Ἐκκλησίαν ἢ λειτουργόν· καὶ ὁμοῦ τὸν μὴδὲ πρεσβύτερον ὀνόματι τούτῳ δόξωσι τῇ συκοφαντίᾳ καταπλήττειν

47. Ἀνεγνώσθη δὲ καὶ τὸ σύγγραμμα τοῦ συλλειτουργοῦ Μαρκέλλου (76), καὶ εὐρέθη τῶν περὶ Εὐσεβίου ἡ κακοτεχνία. Ἄ γὰρ ὡς ζητῶν ὁ Μάρκελλος εἶρηκε, ταῦτα ὡς ὁμολογούμενα διαβεβλήκασιν. Ἀνεγνώσθη γοῦν τὰ ἐξῆς, καὶ τὰ πρὸ αὐτῶν τῶν ζητημάτων, καὶ ὀρθὴ ἡ πίστις τοῦ ἀνδρός εὐρέθη· οὔτε γὰρ ἀπὸ τῆς ἁγίας Μαρίας, ὡς αὐτοὶ διεβεβαίωσαντο, ἀρχὴν ἐδίδου τῷ Θεοῦ Λόγῳ (77), οὔτε τέλος ἔχειν τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τὴν βασιλείαν ἀναρχον καὶ ἀτελεύτητον εἶναι τὴν τοῦτου ἔγραψε. Καὶ Ἀσκληπᾶς δὲ ὁ συλλειτουργὸς προήνεγκεν ὑπομνήματα γενόμενα (78) ἐν Ἀντιοχείᾳ, παρόντων τῶν κατηγορῶν, καὶ Εὐσεβίου τοῦ ἀπὸ Καισαρείας· καὶ ἐκ τῶν ἀποφάσεων τῶν δικασάντων ἐπισκόπων ἐξεῖξεν ἑαυτὸν ἀθῶον εἶναι. Εἰκότως οὖν, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, καλούμενοι πολλακίς οὐχ ὑπήκουσαν (78), εἰκότως ἔφυγον. Ὑπὸ γὰρ τοῦ συνεήδοτος ἐλαυνόμενοι, φυγῆ τὰς συκοφαντίας ἑαυτῶν ἐβεβαίωσαν, καὶ πιστευθῆναι κατ' αὐτῶν πεποιθήκασιν, ἃ παρόντες οἱ κατηγοροῦντες ἔλεγον καὶ ἐπεδείκνυσαν (80). Ἐπεὶ τοίνυν πρὸς τοῦτοις πᾶσι καὶ τοὺς πάλαι καθαιρεθέντας (81) καὶ ἐκκληθέντας διὰ τὴν Ἀρελοῦ αἵρεσιν οὐ μόνον ἐδέξαντο, ἀλλὰ καὶ εἰς μείζονα βαθμὸν προήγαγον, διακόνους μὲν εἰς πρεσβυτέριον, ἀπὸ δὲ πρεσβυτέρων εἰς ἐπισκόπους (82),

γῶ. In editis τοῦ deest.

(78) Theod., προήνεγκεν ὑπομνήματα γεγενημένα.

(79) Theod., ὑπακούουσιν.

(80) Theod., ἔλεγον καὶ ἐπεδείκνυσαν. Ἐπι τοίνυν. Hilarius autem legisse videtur, τί τοίνυν; vertit enim, quid igitur?

(81) Theod., κατηγορηθέντας. Sed Hilarius nobiscum, depositos.

(82) Theod., ἀπὸ δὲ πρεσβυτέρων εἰς ἐπισκοπήν, Hilarius autem, de presbyterio in episcopatum. Sunt qui vertendum existiment presbyteros depositos in episcopatum; quod, tamen si verum esse con-

(75) Theod., καὶ γὰρ αὐτὸς. Paulo post τῶν θεῶν βιβλίων καὶ διαψεύσασθαι, sunt qui malint legere, καὶ διελεγγχεῖς, quam lectionem firmare videtur Hilarius, qui habet, ac de hoc convictus.

(74) Theod., προσδεχθέντες.

(75) Theod., νῦν ἐπίσκοπον προήγαγον. Mox idem δόξωσι ἐπὶ τῆς συκοφαντίας.

(76) Μαρκέλλου. De Marcelli causa agemus in Aimonitione in Epistolam ad solitarios. Paulo infra, Theod., ὡς ὡμολογημένα. Mox idem ἀνεγνώσθη οὖν ταῦτα καὶ τὰ ἐξῆς, sed Hilarius nobiscum: lecta sunt enim quæ sequebantur.

(77) Theod., τῷ Θεῷ Λόγῳ. Reg., τῷ τοῦ Θεοῦ Λό-

δι' οὐδὲν ἕτερον ἢ ἵνα τὴν ἀσέβειαν διασπείραι καὶ πλῆ- A
τῦναι δυνήθῳσι, καὶ τὴν εὐσεβῆ διαφθείρωσι πίστιν. rumpere valerent.

48. Εἰσὶ δὲ τούτων μετὰ τοὺς περὶ Εὐσέβιον νῦν
ἐξαρχοὶ Θεόδωρος ὁ ἀπὸ Ἡρακλείας, Νάρκισσος ὁ
ἀπὸ Νερωνιάδος τῆς Κιλικίας, Στέφανος ὁ ἀπὸ Ἀν-
τιοχείας, Γεώργιος ὁ ἀπὸ Λαοδικείας, Ἀκάκιος ὁ
ἀπὸ Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης, Μηνόφαντος ἀπὸ
Ἐφέσου τῆς Ἀσίας, Οὐρσάκιος ὁ ἀπὸ Σιγγιδόνου
τῆς Μυσίας, Οὐάλης ἀπὸ Μουρσῶν (83) τῆς Παννο-
νίας· καὶ γὰρ οὗτοι τοὺς σὺν αὐτοῖς ἐλθόντας ἀπὸ
τῆς ἑξέως οὐκ ἐπέτρεπον οὔτε εἰς τὴν ἁγίαν σύνοδον
εἰσελθεῖν, οὔτε ὄλως εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ
παραβάλλειν. Καὶ ἐρχόμενοι δὲ εἰς τὴν Σαρδικὴν,
κατὰ τόπουσιν ἐποιοῦντο πρὸς ἑαυτοὺς, καὶ
συνθήκας μετὰ ἀπειλῶν· ὥστε ἐλθόντας αὐτοὺς εἰς B
τὴν Σαρδικὴν, μηδὲ ὄλως εἰς τὴν χρίσιν ἐλθεῖν, μηδ'
ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνελθεῖν τῇ ἁγίᾳ συνόδῳ (14), ἀλλὰ
μόνον ἐλθόντας, καὶ ἀφοσιώσει τὴν ἐπιδημίαν ἑαυτῶν
ἐπιδειξαμένους, ταχέως φυγεῖν. Ταῦτα γὰρ γινώσκει
δεδυνήμεθα παρὰ τῶν συλλειτουργῶν ἡμῶν Μακα-
ρίου ἀπὸ Παλαιστίνης καὶ Ἀστερίου ἀπὸ Ἀραβίας,
τῶν ἐλθόντων σὺν αὐτοῖς, καὶ ἀναχωρησάντων
ἀπὸ τῆς ἀπιστίας αὐτῶν. Οὗτοι γὰρ, ἐλθόντες εἰς τὴν
ἁγίαν σύνοδον, τὴν μὲν βίαν ἦν ἔπαθον, ἀπωδύ-
ροντο (85), οὐδὲν δὲ παρ' αὐτοῖς ὄρθον ἔλεγον πράτ-
τεσθαι, προστιθέντες καὶ τοῦτο, ὡς ἄρα εἶεν ἔχει
πολλοὶ τῆς ὀρθῆς ἀντιποιοῦμενοι δόξης, καὶ κωλύο-
μενοι παρ' αὐτῶν ἐλθεῖν ἐνταῦθα, διὰ τὸ ἀπειλεῖν καὶ
ἐπαγγέλλεσθαι κατὰ τῶν βουλομένων ἀναχωρεῖν ἀπ'
αὐτῶν. Τούτου γοῦν ἕνεκα καὶ ἐν ἐνὶ οἴκῳ πάντας μείναι ἐσπούδασαν, μηδὲ τὸ βραχύτατον ἰδιάζειν αὐτοὺς
ἐπιτρέψαντες.

49. Ἐπεὶ οὖν οὐκ ἔδει παρασιωπῆσαι, οὐδὲ ἀνεκ- C
διηγήτους ἔδσαι τὰς συκοφαντίας, τὰ δεσμὰ, τοὺς
φόνους, τὰς πληγὰς, τὰς περὶ τῶν πλάστῶν ἐπιστο-
λῶν συσκευὰς, τὰς αἰκίας, τὰς γυμνώσεις τῶν παρ-
θένων, τὰς ἐξοριστίας, τὰς καταλύσεις τῶν Ἐκκλη-
σιῶν, τοὺς ἐμπρησμούς, τὰς μεταθέσεις ἀπὸ μικρῶν
πόλεων εἰς μείζονας παροικίας, καὶ πρὸ γε πάντων,
τὴν κατὰ τῆς ὀρθῆς πίστεως (86) ἐπαναστάσαν δυσ-
ώνυμον Ἀρειανὴν ἀρεσιν δι' αὐτῶν· τούτῳ ἕνε-
κεν, τοὺς μὲν ἀγαπητοὺς ἀδελφοὺς ἡμῶν καὶ συλλει-
τουργοὺς Ἀθανάσιον, καὶ Μάρκελλον, καὶ Ἀσκλη-
πᾶν (87), καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς συλλειτουργοῦντας τῷ
Κυρίῳ, ἀθώους καὶ καθαρούς εἶναι ἀπεφηνάμεθα,
γράφαντες καὶ εἰς τὴν ἑκάστου παροικίαν, ὥστε
γινώσκειν ἑκάστος Ἐκκλησίας τοὺς λαοὺς τοῦ Ἰδίου D
50. Quandoquidem igitur par non esset silentio
prætermittere eorum sycophantias, vincula, cædes,
plagas, conspirationes supposititiis epistolis stru-
ctas, vulnera, virginum denudationes, exsilia, ec-
clesiarum desolationes, incendia, translationes a
minoribus civitatibus ad majores dioceses, ac præ
omnibus, execrandam hæresim Arianam, quæ iis
auctoribus contra rectam fidem insurrexit; idcirco
dilectos quidem fratres et comministros nostros
Athanasium, Marcellum et Asclepam, et qui cum
illis ministri sunt Domini, innocentes et puros esse
declaravimus; missis ad singulas dioceses litteris,
ut cujusque Ecclesiæ populi sui episcopi innocen-
tiam agnoscant, eumque pro episcopo habeant ac
despectent redeuntem. Illos autem qui, instar lupō-

stat ex præcedentibus, ab Athanasio nequaquam
indicatum arbitramur.

(83) Theod. Μουρσῶ. Hilar. a Mursa. Mox Theod.,
τοῖς σὺν αὐτοῖς ἐλθοῦσιν. Paulo post idem σύνοδον
ἐλθεῖν. Mox παραβαλεῖν συνεχώρησαν. Infra ἐποιοῦν-
το πρὸς ἑαυτοὺς. Theod. et Reg. Editi καθ' ἑαυ-
τούς.

(84) Τῇ ἁγίᾳ καὶ μεγάλῃ συνόδῳ Theod. Mox
Reg., ἀπόδημιαν ἑαυτῶν. Paulo post, Μακαρίου ἀπὸ
Παλ. Sic Theodoretus. Hilarium vero et ipse Atha-
nasius alias semper, Ἀρειον, Arium, non vero Ma-
narium vocant.

(85) Reg. ἀπωδύροντο. Infra idem ὡς ἄρα. Post
hæc Theod. ἀπειλεῖν καὶ ἐντέλλεσθαι. Valesius le-
gendum putat ἐπαγγέλλεσθαι καὶ ἀπειλεῖν. Sed
quorsum illa verborum transmutatio, cum ἐπαγ-
γέλλεσθαι idipsum sit quod ἀπειλεῖν, ut alias sæpe
animadvertimus. Paulo post Theod. ἐν ἐνὶ οἴκῳ
πάντες, sed melius πάντας, ut habet Athan. Infra
ἀνεκδιηγήτους. Felckmannus putat legendum ἀνεκ-
δικήτους, et sane Hilarium ita legit, qui habet : quia
ergo non oportuit conticescere, nec in illa retine-
re.

(86) Theo l. post πίστεως addit νῦν.

rum, eorum Ecclesias invasere, Gregorium Alexandriæ, Basilium Ancyrae, Quintianum Gazæ, ne episcopus appellent, nec aliquam cum illis communionem habeant, neve litteras ab iis accipiant vel ad eos scribant. **132** Theodorum autem, Narcissum, Acacium, Stephanum, Ursacium, Valentem, et Menophantum, necnon Georgium, tametsi is, præ metu, ab Oriente huc non accesserit; quia tamen a beatæ memoriæ Alexandro damnatus depositusque est, et quia is ut cæteri illi Arii vesaniæ sectator est: hos, inquam, ob delata crimina communi calculo sancta synodus episcopata abdicavit. Decrevimusque illos non solum episcopos non esse, sed etiam, utpote indignos, fidelium communione privandos: nam eos qui Filium separant, et Verbum a Patre suo abalienant, a catholica Ecclesia separari, et Christianorum nomine indignos haberi æquum est: Sint igitur vobis anathema, eo quod verbum veritatis adulteraverint; apostolicum enim præceptum est, *Si quis vobis evangelizaverit præterquam quod accepistis, anathema sit* ⁸¹. Cum his jubete ne quis communicet, nihil enim commune luci cum tenebris; hos omnes procul arcete, nulla enim concordia Christo cum Belial. Et cavete, dilecti, ne litteras vel ad illos scribatis, vel ab eis accipiat. Quin potius studete, fratres et comministri, ut spiritu nostræ synodo præsentibus, suffragium vestrum per vestram subscriptionem ipsi adjiciatis, ut ab omnibus ubique comministris nostris concordia servetur. Divina providentia vos sanctificatos et lætos custodiat, dilecti fratres. Hosius episcopus subscripsi, et sic omnes. Hoc suum rescriptum Sardicensis synodus ad illos misit quibus accedendi facultas non esset, qui et ipsi suffragiis suis decreta synodi approbarunt. Eorum autem qui in synodo scripserunt aliorumque episcoporum nomina, hæc sunt:

⁸¹ Gal. 1, 8.

(87) Theod., 'Αθανάσιον τὸν τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπον, καὶ Μάρκελλον τὸν τῆς Ἀγκυρογαλατίας, καὶ Ἀσκληπῶν τὸν Γάζης, et sic Hilarius legit.

(88) Theod., Κυντιανόν. Mox idem post ὀνομάζειν. habet μηδὲ Χριστιανούς, quod apud Hilarium non legitur.

(89) Theod., τοὺς δὲ περὶ Θεόδωρον τὸν ἀπὸ Ἡρακλείας τῆς Ἑβρώπης, καὶ Νάρκισσον τὸν ἀπὸ Νερωνιάδος τῆς Κιλικίας, Ἀκάκιον τὸν ἀπὸ Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης, καὶ Στέφανον ἀπὸ Ἀντιοχείας, καὶ Οὐρσάκιον ἀπὸ Συγγιδίου τῆς Μυσίας, καὶ Οὐάλεντα ἀπὸ Μυρσῶν τῆς Παννονίας, καὶ Μηνόφαντον τὸν ἀπὸ Ἐφέσου, καὶ Γεώργιον τὸν ἀπὸ Λαοδικείας. Ibidem et καὶ φοβηθέντες μὴ παρεγένοντο in plurali: sed solum Georgium metus impedit in Sardiniam peteret, cæteri autem hic nominati, eo concessere. Hunc locum sic habet Hilarius, *et Georgium, etsi timens, ut dictum est, non adfuit, cum Athanasio videlicet: Theodoretum tamen lectio dum recte intelligatur, bene habet: nam illud, τοὺς περὶ ante Θεόδωρον positum, in reliquis etiam subintelligi debet, ac si legeretur τοὺς περὶ Νάρκισσον..... τοὺς περὶ Γεώργιον, et ita illud φοβηθέντες de solo Georgio in singulari intelligatur; quæ loquendi formula sexcenties apud Athanasium occurrit. Infra καθηρῆσθαι, ita Reg. et Theod. Editi vero*

ἐπισκόπου τὴν καθαρότητα, καὶ τοῦτον μὲν ἔχειν ἐπίσκοπον καὶ προσδοκᾶν· τοὺς δὲ εἰς τὰς Ἐκκλησίας αὐτῶν ἐπιελθόντας δίκην λύκων, Γρηγόριον τὸν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, Βασίλειον τὸν ἐν Ἀγκυρα, καὶ Κυντιανὸν (88) τὸν ἐν Γάζῃ, τούτους μὲν ἐπισκόπους ὀνομάζειν, μηδὲ ὅλων κοινωνίαν τινὰ πρὸς αὐτούς ἔχειν, μηδὲ δέχεσθαι τινὰ παρὰ τούτων γράμματα, μηδὲ γράφειν πρὸς αὐτούς· τοὺς δὲ γε περὶ Θεόδωρον (89), καὶ Νάρκισσον, καὶ Ἀκάκιον, καὶ Στέφανον, καὶ Οὐρσάκιον, καὶ Οὐάλεντα, καὶ Μηνόφαντον, καὶ Γεώργιον, εἰ καὶ φοβηθεὶς μὴ παρεγένετο ἀπὸ τῆς ἐφ᾽ αὐτοὺς, ὅμως διὰ τὸ ἀπὸ τοῦ μακαρίτου Ἀλεξάνδρου καθηρῆσθαι αὐτὸν, καὶ διὰ τὸ εἶναι καὶ αὐτὸν καὶ τούτους τῆς Ἀρείου μανίας, καὶ διὰ τὰ ἐπινευθέντα αὐτοῖς ἐγκλήματα, τούτους παμφηφί καθέλειν ἢ ἀγία σύνοδος ἀπὸ τῆς ἐπισκοπῆς. Καὶ ἐκρίναμεν μὴ μόνον αὐτούς ἐπισκόπους μὴ εἶναι, ἀλλὰ μηδὲ κοινωνίας μετὰ τῶν πιστῶν αὐτούς καταξιούσθαι. Τοὺς γὰρ (90) χωρίζοντας τὸν Ἰδὸν, καὶ ἀπαλλοτριούοντας τὸν Λόγον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, χωρίζουσι τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας προσήκει, καὶ ἄλλοτριούς εἶναι τοῦ Χριστιανῶν ὀνόματος. Ἔστωσαν τοίνυν ὑμῖν ἀνάθεμα, διὰ τὸ κεκαπηλευκέναι τὸν λόγον τῆς ἀληθείας· ἀποστολικὸν ἐστὶ τὸ παράγγελμα· *Εἰ τις ὑμᾶς εὐαγγελίσειται παρ' ὃ παρελάβετε, ἀνάθεμιν ἐστω*. Τούτοις μηδένα κοινωνεῖν παραγγέλλετε· οὐδεμία γὰρ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος· τούτους πάντας (91) μακρὰν ποιεῖτε· οὐδεμία γὰρ συμφωνία Χριστῷ πρὸς Βελίαρ. Καὶ φυλάξαθε, ἀγαπητοί, μήτε γράφειν πρὸς αὐτούς, μήτε γράμματα παρ' αὐτῶν δέχεσθαι. Σπουδάσατε δὲ μᾶλλον καὶ ὑμεῖς, ἀδελφοί καὶ συλλειτουργοί, ὡς τῷ πνεύματι παρόντες (92) τῇ συνόδῳ ἡμῶν, συνεπιληφίσασθαι δι' ὑπογραφῆς ὑμετέρας, ὑπὲρ τοῦ παρὰ πάντων τῶν πανταχοῦ συλλειτουργῶν τὴν ὁμοφωνίαν διασώζεσθαι. Ἡ οὐσία πρόνοια καθωσιωμένους (93) ὑμᾶς καὶ εὐθυμούοντας διαφυλάττοι,

καθαίρεθῆναι. Mox Theod. παμφηφεί.

(90) Τοὺς γὰρ Reg. et Theodoret. Editi vero τοὺς δέ. Hunc locum sic habet Theod., Τοὺς γὰρ χωρίζοντας τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας καὶ θεότητος τὸν Ἰδόν. Hilarius cum Athanasio legit, *separantes enim filium*. Paulo post Theodoretus, Οὗ ἔστωσαν ὑμῖν καὶ τοῖς πᾶσιν ἀνάθεμα, διὰ τὸ κεκαπηλευκέναι αὐτούς τὸν λόγον τῆς ἀληθείας. Ἀποστολικὸν γὰρ ἐστὶ παράγγελμα. Ibidem τὸ ante παράγγελμα deest in Reg.

(91) Reg. τούτων πάντας. Edit. Commel. τούτων πάντες. Edit. Paris. ex Theodoretō correctā, τούτους πάντας. Hilarius, *hos omnes longe facite*, etc.

(92) Παρόντες, Reg. et Theod. Editi vero συνόντες. Ibidem Theod. τῇ συνόδῳ ἡμῶν συναίνεσαι καὶ ζηφίσασθαι. Ibid. veteres Theodoretī editiones habent διὰ γραφῆς ὑμετέρας, novæ cum Athanasio δι' ὑπογραφῆς. Priorem lectionem secutus Hilarius, *per litteras vestras vertit*.

(93) Quæ vero sequitur fidei confessio apud Theodoretum, post hæc verba τὴν ὁμοφωνίαν διασώζεσθαι, spuria est, et invitis sacrae synodi Patribus, a quibusdam Athanasius, ut in epistola ad Antioche nos testatur Athanasius, quod illic fusius agemus. Hilarius cum Athanasio epistolam claudit, ad lita salutatione: *Optamus, fratres, vos in Domino bene valere*,

ἀγαπητοὶ ἀδελφοί. Ὅσιος ἐπίσκοπος ὑπέγραψα (94), καὶ οὕτω πάντες. Ταῦτα γράψασα ἢ ἐν Σαρδικῇ σύνοδος, ἀπέστειλε καὶ πρὸς τοὺς μὴ δυνηθέντας ἀπαντῆσαι· καὶ γεγῶνασι καὶ αὐτοὶ σύμφηροι τοῖς κριθεῖσι. Τῶν δὲ ἐν τῇ συνόδῳ γραφάντων καὶ τῶν ἄλλων ἐπισκόπων τὰ ὀνόματά ἐστι τάδε (95).

50. Ὅσιος ἀπὸ Σπανίας, Ἰούλιος Ῥώμης δι' Ἀρχιδάμου καὶ Φιλοξένου πρεσβυτέρων, Πρωτογένης Σαρδικῆς (96), Γαυδέντιος, Μακεδόνιος, Σευῆρος, Πραιτέξτατος, Οὐρσίκιος, Λούκιλλος, Εὐγένιος, Βιτάλιος, Καλεπόδιος, Φλωρέντιος, Βάσσος, Οὐνκέντιος, Στερκόριος, Παλλάδιος, Δομιτιανὸς, Χαλβίς, Γερόντιος, Προτάσιος, Εὐλογος, Πορφύριος, Διδόσκορος, Ζώσιμος, Ἰαννουάριος, Ζώσιμος, Ἀλέξανδρος, Εὐτύχιος, Σωκράτης, Διδώωρος, Μαρτύριος, Εὐθήριος, Εὐκαρπος, Ἀθηνόδωρος, Εἰρηναῖος, Ἰουλιανὸς, Ἀλύπιος, Ἰωνᾶς, Ἀέτιος, Ῥεσπιτοῦτος, Μαρκελλίνος, Ἀπριανὸς, Βιτάλιος, Οὐάλης, Ἐρμογένης, Κάστος, Δομιτιανὸς, Φορτουνάτιος, Μάρκος, Ἀννιανὸς, Ἠλιόδωρος, Μουσαῖος, Ἀστέριος, Παρηγόριος, Πλούταρχος, Ὑμέναιος, Ἀθανάσιος, Λούκιος, Ἀμάντιος, Ἄρειος, Ἀσκληπίδης, Διονύσιος, Μάξιμος, Τρύφων, Ἀλέξανδρος, Ἀντίγονος, Αἰλιανὸς, Πέτρος, Σύμφωρος, Μουσόνιος, Εὐτυχος, Φιλολόγιος, Σπυδάσιος, Ζώσιμος, Πατρικίος (97), Ἀδόλιος, Σαπρίκιος.

Γαλλίας, Μαξιμιανὸς, Βηρίσιμος, Βήκτωρος, Βαλεντίνος, Δισιδέριος, Εὐλόγιος, Σαρβάτιος, Δυσκόλιος, Σουπερίωρ, Μερκούριος, Δηκλοπετὸς, Εὐσέβιος, Σεθρήριος, Σάτωρος, Μαρτίνος, Παῦλος, Ὀπτατιανὸς, Νικάσιος, Βίκτωρ, Σεμπρόνιος, Βαλερίνος, Παχάτος, Ἰεσσης, Ἀρίστων, Σιμπλικίος, Μετιανὸς, Ἀμαντος, Ἀμιλλιανὸς, Ἰουστινιανὸς, Βικτωρίνος, Σατορνίλος, Ἀβουνδάντιος, Δωνατιανὸς, Μάξιμος.

Ἀφρικῆς (98), Νέσσος, Γράτος, Μεγάσιος, Κολδαῖος, Ῥογατιανὸς, Κονσόρτιος, Ρουφίνος, Μαννίνος, Κεσσιλιανὸς, Ἐρεννιανὸς, Μαρριανὸς, Οὐαλέριος, Δυναμίος, Μιζόνιος, Ἰούστος, Κελεστίνος, Κυπριανὸς, Βίκτωρ, Ὀνοράτος, Μαρτίνος, Παντάγαθος, Φήλιξ, Βαῦδιος, Λίβερ, Καπίτων, Μινερόβλιος (99), Κόσμος, Βίκτωρ, Ἐσπερίων, Φήλιξ, Σεθρητιανὸς, Ὀπταντίος, Ἐσπερος, Φιδέντιος, Σαλούστιος, Πασχάσιος.

Αἰγύπτου (1), Λιθούριος, Ἀμάντιος, Φήλιξ, Ἰσχυράμμων, Ῥωμῦλος, Τιθερίνος, Κονσόρτιος, Ἡρακλειδῆς, Φορτουνάτιος (2), Διδόσκορος, Φορτουνα-

(94) Reg. ὑπέγραψα, quæ vera lectio esse videtur. Editi ὑπέγραψε.

(95) Reg. ἐστὶ ταῦτα. Subscriptiones Sardicenses leguntur quoque apud Hilarium, post epistolam eius synodi ad Julium, sed longe inferiores numero. Athanasius quippe, non solum eos qui synodo interfuerunt, sed etiam alios qui postea ipsi subscripsere memorat. Hilarius vero ne quidem omnes qui Sardicæ congregati fuerant recenset.

(96) Reg. Σαρδικῆς. Paulo post edit. Paris. Οὐρσάκιος, et ita legerat Nannius. Reliqui omnes Οὐρσάκιος. Paulo post Reg. Βικέντιος. Infra Χαλβίς, is videtur esse qui apud Hilarium dicitur *Calvus ab Achaia Ripensi de Castro Martii*. Postea Reg. Ἰαννουάριος. Post Μαρτύριος, edit. Paris. Ἐλευθῆριος, sed nescio unde; nam edit. Commel. et omnes mss. Εὐθήριος habent, qui ab Hilario dicitur, *Euterius a Procia de Caindo*. Paulo post Reg. et edit. Commel. Ῥεσπιτοῦτος, pro Ῥεσπιτοῦτος. Infra editi Φορτουνάτιος. Post Ἀθανάσιος Reg. et Basil. Δωάσιος, et ita legerat Nannius, editi vero Δούκιλλος. Ibidem, Ἀμάντιος Reg. et Basil.

A 50. Hosius ab Hispania, Julius Romæ per Archidamum et Philoxenum presbyteros, Prologenes Sardicæ, Gaudentius, Macedonius, Severus, Fraxtextatus, Ursicius, Lucillus, Eugenius, Vitalius, Calepodius, Florentius, Bassus, Vincentius, Stercorius, Palladius, Domitianus, Chalvis, Gerontius, Protasius, Eulogus, Porphyrius, Dioscorus, Zosimus, Januarius, Zosimus, Alexander, Eutychius, Socrates, Diodorus, Martyrius, Eutherius, Eucarpus, Athenodorus, Irenæus, Julianus, Alypius, Jonas, Aetius, Resitutus, Marcellinus, Aprianus, Vitalius, Valens, Hermogenes, Gastus, Domitianus, Fortunatius, Marcus, Annianus, Heliodorus, Musæus, Asterius, Paregorius, Plutarchus, Hymenæus, Athanasius, Lucius, Amantius, Arius, Asclepius, Diouysius, Maximus, Tryphon, Alexander, Antigonus. 133 Ælianus, Petrus, Symphorus, Musonius, Eutychus, Philologus, Spudasius, Zosimus, Patricius, Adolius, Sapricius;

Galliæ, Maximianus, Verissimus, Victorius, Valentinus, Desiderius, Eulogus, Sarbatius, Dyscolius, Superior, Mercurius, Declopetus, Eusebius, Severinus, Satyrus, Martinus, Paulus, Optatianus, Nicasius, Victor, Sempronius, Valerinus, Pacatus, Jesses, Ariston, Simplicius, Metianus, Amantus, Amillianus, Justinianus, Victorinus, Saturnilus, Abundantius, Donatianus, Maximus;

Africæ, Nessus, Gratus, Megasius, Coldæus, Rogatianus, Consortius, Rufinus, Manninus, Cessilianus, Hereunianus, Marianus, Valerius, Dynamius, Mizonius, Justus, Celestinus, Cyprianus, Victor, Honoratus, Marinus, Pantagathus, Felix, Baudius, Liber, Capito, Minervalis, Cosmus, Victor, Hesperio, Felix, Severianus, Optantius, Hesperus, Fidentius, Salustius, Paschasius;

Ægypti, Liburnius, Amantius, Felix, Ischyrammon, Romulus, Tiberinus, Consortius, Heraclides, Fortunatius, Dioscorus, Fortunatianus, Bastamon,

(97) Sic Reg. et Basil. At editi Πρίκιος, errore hinc orto, quod sicuti πατὴρ, πατρί, πατέρες, ab amanuensibus πρὸς, προί, πρῆς, brevitatis causa scribuntur; ita, Πατρικίος, Πρίκιος, hinc et infra scriptum habebatur. Quod abbreviationis genus sæpe apud Athanasium erroris causa fuit. Mox Reg. Γαλλίας rubris litteris. Idem paulo post Βηρισσημος.

(98) Reg. Ἀφρικῆς ad marginem rubris litteris. Infra Reg. Μαννίνος, Κεσσηλιανός.

(99) Ita Reg. At alii et editi Μινερόβλιος. Paulo post Regius, Φήλιξ, Σεθρητιανός. Editi Φήλιξ, Σεθρητιανός.

(1) Reg. Αἰγύπτου rubris litteris ad marg. Mox Reg. Φήλιξ, Ἰσχυράμμων. Alii et editi, Φήλιξ, Ἰσχυράμμων.

(2) Ita Reg. quem sequimur. Editi Φορτουνάτιος, Φορτουναῖος, Διδόσκορος. Nannius vero, Fortunatus, Hermæus, Fortunianus, Dioscurus. Sed Hermæus ille cum in nullo codice, vel Græca editione legitur, huc irrepsisse creditur. Paulo post Reg. Σερή-

Datylus, Andreas, Serenus, Arius, Theodorus, A Evagoras, Helias, Timotheus, Orion, Andronicus, Paphnutius, Hermias, Arabion, Psenosiris, Apollonius, Muis, Sarapampon, Philon, Philippus, Apollonius, Paphnutius, Paulus, Dioscorus, Nilammon, Serenus, Aquila, Aotas, Harpocraton, Isac, Theodorus, Apollos, Ammonianus, Nilus, Heraclius, Arion, Athas, Arsenius, Agathammon, Theon, Apollonius, Helias, Paninuthius, Andragathius, Nemesion, Serapion, Ammonius, Ammonius, Xenon, Gerontius, Quintus, Leonides, Sempronianus, Philon, Heraclides, Hieracys, Rufus, Pasophius, Macedonius, Apollodorus, Flavianus, Psaes, Syrus, Apphus, Serapion, Isaias, Paphnutius, Timotheus, Elurion, Gaius, Musæus, Pistus, Heraclammon, Hero, Helias, Anagamphus, Apollonius, Gaius, Philotas, Paulus, Tithoes, Eudæmon, Julius;

In Canali Italiæ, Probatius, Viator, Facundinus, Joseph, Numedius, Sperantius, Severus, Heraclianus, Faustinus, Antoninus, Heraclius, Vitalius, Felix, Crispinus, Paulianus;

Cypri, Auxibius, Photius, Gerasius, Aphrodisius, Irenicus, Nunechius, Athanasius, Macedonius, Triphyllius, Spyridon, Norbanus, Sosicrates;

Palæstinæ, Maximus, Aetius, Arius, Theodosius, Germanus, Silvanus, Paulus, Claudius, Patricius, Elpidius, Germanus, Eusebius, Zenobius, Paulus, Petrus.

134 Hi sunt igitur qui synodi decretis subscribere. Exstantque alii permulti, qui etiam ante hanc synodum nostri gratia scripsere, ex Asia sci-

nos. Editi vero Σερίνος. Infra Reg. Ἐρμίας, Ἀραβ. Σαραπάμπων autem mox sequens sic in omnibus mss. et editis habetur, sed mendose pro Σαραπάμπων, nomine scilicet ex Serapide et Ammone composito, ut mos erat Ægyptiis. Videtur is ipse Serapammon esse qui Gregorio Alexandriæ pseudoepiscopo auctore in exilium pulsus fertur in *Epist. ad solitarios*.

(3) Reg. quem sequimur. Ἀρποκρατίων. Editi Ἀποκρατίων. Mox edit. Comm. et omnes mss. Ἰσαάχ. Edit. Paris. Ἰσαάχ. Paulo post Reg. Ἀμμωνιανός, editi vero Ἀμμωνᾶνος. Infra editi Ἀγαπάμμων, Reg. Ἀγαθάμμων. Paulo post Reg. Παννιούθιος; edit. Comm. Παννιούθιος, Paris. Παννιούθιος. Post pauca omnes mss. post Σαραπίων, bis Ἀμμώνιος habent: editi vero semel tantum. Duo Ammonii Ægyptii episcopi ab Ariani vexati memorantur infra *Epist. ad solit.*, paulo ante finem. Mox omnes mss. et edit. Comm. Κόϊντος. Edit. Paris. Κόϊντος.

Ex his episcopis multi pro catholica fide et pro Athanasii causa extorres facti et varie vexati recensentur infra *Epist. ad solit.*

(4) *Oi ἐν τῷ Καναλίῳ τῆς Ἰταλλίας*. Sic omnes mss. et editi præter Reg. qui habet, *οἱ ἐν τῷ Καλίῳ*, rubris litteris ad marg., sed mendose. Καναλίῳ autem Latine *Canalis*, idem est ac *πάροδος*, *transversa via*, id est, non regia. Canon xx, synodi Sardicensis, ἐὰν ἕκαστος ἡμῶν τῶν ἐν ταῖς παραδόσις ἦτο Καναλίῳ καθεστῶτων ἐπισκόπων. *Si unusquisque nostrum qui in transversa via sive in Canali constituti sumus episcopi*.

(5) Reg. Κύπρου ad marg. rubris litteris. Mox idem Αὔξιθιος, Editi Δόξθιος. Infra Reg. Τριφύλ-

τιανός, Βαστάμων, Δάτυλλος, Ἀνδρέας, Σερίνος, Ἄρειος, Θεόδωρος, Εὐαγόρας, Ἠλίος, Τιμόθεος, Ὠρίων, Ἀνδρόνικος, Παφνούτιος, Ἐρμείας, Ἀραβίων, Ψενόσιρις, Ἀπολλώνιος, Μούτις, Σαραπάμπων, Φίλων, Φίλιππος, Ἀπολλώνιος, Παφνούτιος, Παῦλος, Διόσκορος, Νειλάμμων, Σερίνος, Ἀκύλας, Ἀωτᾶς, Ἀρποκρατίων (3), Ἰσαάχ, Θεόδωρος, Ἀπολλῶς, Ἀμμωνιανός, Νεῖλος, Ἡράκλειος, Ἀρείων, Ἀθᾶς, Ἀρσένιος, Ἀγαθάμμων, Θέων, Ἀπολλώνιος, Ἠλίος. Παννιούθιος, Ἀνδραγάθιος, Νεμεσιων, Σαραπίων, Ἀμμώνιος, Ἀμμώνιος, Ξένων, Γερόντιος, Κόϊντος, Λεωνίδης, Σεμπρωνιανός, Φίλων, Ἡρακλείδης, Ἰέρακυσ, Ρούφος, Πασόφιος, Μακεδόνιος, Ἀπολλόδωρος, Φλαβιανός, Ψάης, Σύριος, Ἀφφούς, Σαραπίων, Ἡσαίας, Παφνούτιος, Τιμόθεος, Ἐλουρίων, Γάιος, Μουσαῖος, Κισθός, Ἡρακλάμμων, Ἡρών, Ἠλίος, Ἀνάγαμφος, Ἀπολλώνιος, Γάιος, Φιλωτᾶς, Παῦλος, Τιθός, Εὐδαίμων, Ἰούλιος.

Οἱ ἐν τῷ Καναλίῳ τῆς Ἰταλλίας (4), Προβάτιος, Βιάτωρ, Φακουδίνος, Ἰωστῆς, Νουμήσιος, Σπυράντιος, Σεθῆρος, Ἡρακλειανός, Φαυστίνος, Ἀντωνίνος, Ἡράκλειος, Οὐττάλιος, Φήλιξ, Κρησπίνος, Παυλιανός.

Κύπρου (5), Αὔξιθιος, Φότιος, Γηράσιος, Ἀφροδίσσιος, Εἰρηνικός, Νουνέγιος, Ἀθανάσιος, Μακεδόνιος, Τριφύλλιος, Σπυρίδων, Νορβανός, Σωσικράτης.

Παλαιστίνης (6), Μάξιμος, Ἀέτιος, Ἄρειος, Θεοδόσιος, Γερμανός, Σιλουανός. Παῦλος, Κλαύδιος, Πατρύκιος, Ἐλπίδιος, Γερμανός, Εὐσέβιος, Ζηρόδιος, Παῦλος, Πέτρος.

(7) Οἱ μὲν οὖν τοῖς ὑπὸ τῆς συνόδου γραφεῖσιν ὑπογράψαντες οὗτοι· ἕτεροι δὲ πλεῖστοι εἰσιν, οἱ καὶ πρὸ ταύτης τῆς συνόδου γράψαντες ὑπὲρ ἡμῶν, ἀπό-

λιος, editi vero Τριφύλλιος.

(6) Reg. Παλαιστίνης ad marg. rubris litteris. Mox Θεοδόσιος, is forte est qui infra in subscriptionibus synodi Hierosolymitanæ dicitur Θεόδωρος. Paulo post Reg. et Basil., Πατρύκιος, ubi editi Πρύκιος mendose habebant. Erroris causam vide supra, n. 97.

(7) Hi episcopi numero 284 non omnes synodo Sardicensi interfuerunt, ut supra testatur ipse Athanasius, sed synodi Sardicensis actis subscribere. Ipse tamen Athanasius initio hujus *Apologetica* plusquam trecentos episcopos Sardicensi synodo subscripsisse ait: quod argumentum sane fuerit non omnes hic recensitos fuisse. Et vero inter hos episcopos minime comparent Euphratas Coloniensis, et Marcellus Ancyranus, quos synodo interfuisse extra dubium est. Desiderantur item Olympius in xvii canone Sardicensi memoratus, et quidam alii qui in Hilarii subscriptionibus leguntur: nisi forte scriptorum errore varie iidem nominentur, quod supra de Eutherio et de aliis notatum est. Hinc palam est nonnullos in Athanasianis subscriptionibus omissos fuisse, quod in tanto numero fieri solet. Ex Athanasii loco hujus *Apol.* num. 1, male intellecto, Socrates et Sozomenus ccc circiter episcopos ex Occidente Sardicensi adfuisse synodo referunt, cum tamen Athanasius solum dicat, plusquam trecentos synodo subscripsisse, ccl episcopos synodo adfuisse testatur Theodoretus, lxx in Hilarii subscriptionibus leguntur. Sed Athanasius cum Orientales, tum Occidentales cxxx vel circiter in Sardicensi synodo coactos ait in *Epist. ad solit.* Ex quibus si demas lxxx Orientales qui Sardica auligentes Philippopolii convenere, xc

τε τῆς Ἀσίας καὶ Φρυγίας, καὶ Ἰσαυρίας, καὶ τὰ ὀνόματα αὐτῶν ἐν ταῖς ἰδίαις ἐπιστολαῖς ἐμφέρεται, ἕγγυς εἴ, ὁμοῦ τμηθ.

51. (8) Ταῦτα μαθὼν ὁ θεοφιλέστατος βασιλεὺς Κωνσταντῖος, μετεπέμψατο ἡμᾶς, γράψας ἰδίᾳ πρὸς τὸν ἀδελφὸν ἑαυτοῦ τὸν μακαρίτην Κώνσταντα, πρὸς δὲ ἡμᾶς καὶ ἅπαξ (9) καὶ δευτέρον καὶ τρίτον, ταῦτα.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΟΣ ΝΙΚΗΤΗΣ ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ
ΑΘΑΝΑΣΙΩ (10).

Ἐπὶ πολὺ σε κλυδωνίζεσθαι καὶ χειμάζεσθαι τοῖς τῆς θαλάττης ἀγροῖς κύμασιν οὐκ ἀφῆκεν ἡ τῆς ἡμετέρας ἡμερότητος φιλανθρωπία· γυμνωθέντα σε τῆς πατρῴας ἐστίας, καὶ στερηθέντα τῶν ἰδίων, καὶ πλανώμενον ἐν θηριώδεσιν ἀνοδίαις οὐ παρεῖδεν (11) ἢ ἀκάματος ἡμῶν εὐσέβεια. Καὶ εἰ καὶ τὰ μάλιστα ἐπιπολὶ ὑπερεθέμην γράψαι τὴν πρόθεσιν τῆς ἐμῆς διανοίας, προσδοκῶν αὐθαίρετόν σε παραγενέσθαι πρὸς ἡμᾶς, καὶ τῶν καμάτων αἰτεῖν θεραπείαν· ὅμως, ἐπειδὴ ἴσως ὁ φόβος τὴν προαίρεσιν τῆς προθέσεως (12) ἐνεπόδισε, διὰ τοῦτο δωρεὰς πληρέστατα γράμματα πρὸς τὴν σὴν στερότητα διεπεψάμεθα, ἵνα ἀφόδως ταῖς ἡμετέραις προσήλθῃς ταχεῖαν τὴν σαυτοῦ παρουσίαν παρασχῆιν σπουδάσης, ὑπὲρ τοῦ τῆς (13) σαυτοῦ ἐπιθυμίας ἀπολαύσας, καὶ πειραθεὶς ἡμῶν τῆς φιλανθρωπίας, τοῖς ἰδίοις ἀποκατασταθῆς· τοῦτου γὰρ ἕνεκα καὶ τὸν δεσπότην μου καὶ ἀδελφόν μου Κώνσταντα τὸν Νικητὴν Αὐγουστον ὑπὲρ σοῦ παρεκάλεσα, ἵνα τοῦ ἐλθεῖν ἐξουσίαν σοι δῶ, ἐπὶ τῷ, ἀμφοτέρων ἡμῶν ἐπινευόντων (14), τῇ πατρίδι ἀποκατασταθῆς, ἔχων τοῦτο τῆς ἡμῶν χάριτος ἐ-
έχουρον.

Ἐπιστολὴ δευτέρα.

Εἰ καὶ τὰ μάλιστα διὰ προτέρων γραμμάτων ἐδηλώσαμεν, ὅπως ἀμερίμως εἰς τὸ ἡμέτερον κομιτᾶτον παραγένη, διὰ τὸ μάλιστα βούλεσθαι ἡμᾶς ἀποστεῖλαι σε εἰς τὰ ἴδια· ὅμως καὶ νῦν καὶ ταῦτα τὰ γράμματα πρὸς τὴν σὴν στερότητα δεδώκαμεν, δι' ὧν προτεπέμμεθα, χωρὶς τινος ἀπιστίας καὶ φόβου, ἐπιθῆναι σε δημοσίοις ὀχθήμασι, καὶ σπουδάσαι πρὸς ἡμᾶς, ἵνα ὧν ἐπιθυμεῖς ἀπολαῦσαι δυναθῆς.

Ἐπιστολὴ τρίτη.

Ἦνίκα ἐν τῇ Ἐδέσῃ (15) διετρίβομεν, παρόντων τῶν ὧν πρεσβυτέρων, ἤρρεσεν ὅπως, ἀποσταλέντος

A licet, Phrygia et Isauria, quorum nomina in propriis eorum epistolis circumferuntur, prope sexaginta tres, una omnes, trecenti quadraginta quatuor.

51. Horum certior factus Deo charissimus imperator Constantinus, nos accersivit, litterasque ad fratrem suum beatæ memoriæ Constantem misit, nobisque item semel, iterum atque tertio scripsit: bis verbis.

CONSTANTIUS VICTOR AUGUSTUS
ATHANASIO.

Ditius te immanibus maris fluctibus procellisque jactari nostræ clementiæ humanitas non permisit; te scilicet patriis penis nudatum, tuisque spoliatum, in inviis ferarum locis errantem non neglexit indefessa nostra pietas. Nam etsi diu distuli mentis meæ propositum litteris tibi significare, eo quod te ultro accessurum, laboribusque tuis remedium rogaturum exspectarem; tamen quia fortasse metus impedimento fuit ne propositum exsequeretur, ideo litteras munificentiæ nostræ plenissimas ad tuam constantiam misimus; ut absque metu quamprimum conspectui nostro te præsentem sistere cures. quo voti tui compos effectus, nostramque humanitatem expertus, tuis restituaris. Hac enim de causa dominum meum et fratrem Constantem Victorem Augustum pro te rogavi, ut tibi veniendi daret facultatem, quo utriusque nostrum nutu patriæ restituaris, hocque gratiæ nostræ pignus assequare.

Epistola secunda.

Etsi id in primis superioribus litteris significavimus, ut absque metu ad nostrum comitatum te conferres; quod summopere cupiamus te ad propria remittere, tamen etiam nunc has litteras ad tuam constantiam misimus; quibus adhortamur ut citra diffidentiam aut metum publica vehicula inscendas, et ad nos properes ut optatis frui valeas.

Epistola tertia.

Cum Edesæ degeremus, presentibus tuis presbyteris, placuit ut misso ad te presbytero ad no-

tantum supererunt, qui Sardicensi synodo interfuerint. Sed nihil certum in tanta auctorum varietate statui potest. Porro si LXXIII episcopi qui ante synodum pro Athanasio scripsere, illis CCLXXXIII qui synodo subscripsere annumerentur, CCCXLVII conficiunt, cum tamen Athanasius CCCXIII tantum numeret. Sed vox ἕγγυς ante LXIII adhibita, minus accurate computatum denotat.

(8) Quæ hic enarrantur duobus post celebratam synodum annis acta sunt, anno scilicet 349, resque interim gestas prætermittit Athanasius.

Tres epistolæ sequentes apud Socratum et apud Nicephorum habentur. Secunda tantum apud Theodoretum: omnes in *Histor. tripart. lib. IV. 9* Reg. καὶ ἅπαξ.

(10) Socrætes, Ἀθανασίῳ ἐπιστολῶν Paulo post

D Socr. ὁμοίως κύμασιν ἀγροῖς.

(11) Socr. et Reg. οὐ παρεῖδεν. Editi vero οὐ παρήκεν.

(12) Socr. τῆς σῆς προθέσεως. Mox Socr. Reg. Basil. δωρεὰς. Editi, δωρεῶς. Paulo post Socr. et Basil. στερότητα. Reg. vero et editi στερότητα.

(13) Ita Reg. Socr. et Niceph. Editi ἐπὶ τῷ τῆς.

(14) Socr. et Nic. ἐπινευσάντων. Initio sequentis epist. Socr. εἰ καὶ μάλιστα. Infra Socr. διὰ τὸ βουλεύεσθαι. Mox idem nῦν ταῦτα, omisso καὶ. Paulo post Socr. Theod. Nic. στερότητα. Reg. στερότητα, editi στερεότητα. Ib. Socr. Nic. διηλώκαμεν. Διό.

(15) Socr. Ἐδήση. Infra idem, πρὸς τὸ ἡμέτερον. Paulo post idem, ἔδουσαι.

strum comitatum properares, ut, ubi vultum nostrum accuspexisses. **135** quamprimum Alexandriam proficiscerere : sed quia multum temporis effluxit ex quo litteris nostris acceptis non venisti, eapropter te jam quoque impense hortamur, ut vel nunc saltem quam celerrime nobis te sis, quo et patriæ restitui, et voti compos effici queas. Ut autem res tibi fusius et plenius enarretur, Achitam diaconum misimus, ex quo tibi ediscere licebit, et mentis nostræ propositum et te quæ optas assequi posse.

Has igitur litteras scripsit imperator : quibus acceptis, Romam relii, Ecclesiæ et episcopo vale dicturus : nam Aquileiæ degebam, quo tempore mihi hæc scripta sunt. Tuin Ecclesia Romana ingenti gaudio perfusa est ; episcopus vero Julius reditui nostro congratulans, ad Ecclesiam litteras misit. Nos autem deinceps quacunquē transivimus, episcopi cum pace deduxere. Litteræ autem istiusmodi sunt.

JULIUS

Presbyteris, diaconis et populo Alexandriam incolenti.

52. Gratulor vobis, dilectissimi fratres, quod fructum fidei vestræ ob oculos demum conspicitis : nihil enim ita revera se habere cuivis palam est in fratre et coepiscopo meo Athanasio, quem propter vitæ puritatem precesque vestras vobis Deus restituit. Ex quo sane animadvertere licet, vos semper puras et charitate plenas orationes Deo obtulisse. Memores quippe cœlestium promissionum, necnon disciplinæ ad illas ducentis, in qua per doctrinam prædicti fratris mei instituti estis, revera nostis et per rectam vestram fidem comprehendistis, nequaquam illum a vobis perpetuo sejunctum fore, quem in piissimis vestris animalibus semper quasi præsentem habuistis. Mili itaque ad vos scribenti non multis opus est sermonibus : quæcunquē enim vobis a me dicta fuerint, hæc vestra fides præoccupavit, perque Dei gratiam omnium nostrum explevit votum. Gratulor itaque vobis, libet enim repetere, quod in fide invictas servaveritis animas vestras. Nec minus ipsi Athanasio fratri meo gratulor, quod, multas licet passus ærumnas, nulla tamen hora

πρεσβυτέρου πρὸς σέ, ἔλθειν εἰς τὸ ἡμέτερον κομιτῆτον σπουδάζης, ἐπὶ τῷ, ἰδόντα σε τὴν ἡμετέραν πρόσωπον, εὐθὺς εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν ὁδούσης. Ἄλλ' ἐπειδὴ πλείστος χρόνος παρήλθεν, ἀφ' οὗ γράμματα δεξάμενος παρ' ἡμῶν οὐκ ἀπήνησας, διὰ τοῦτο καὶ νῦν ὑπομνήσαι σε ἐσπουδάσαμεν, ἵνα καὶ νῦν τὴν σὴν παρουσίαν ταχεῖαν ποιῆσαι πρὸς ἡμᾶς σπουδάζης, καὶ οὕτω δυνηθῆς τῇ τε πατρίδι σου ἀποκατασταθῆναι, καὶ τῆς εὐχῆς σου ἐπιτυχεῖν· πρὸς δὲ πληρεστέραν διήγησιν, Ἀχιτᾶν (16) τὸν διάκονον ἀπεστείλαμεν, παρ' οὗ δυνησῆ μαθεῖν τῆς τε ἡμετέρας ψυχῆς τὴν προαίρεσιν, καὶ ὅτι τούτων ὧν εὐχῇ τυχεῖν δυνησῆ.

Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς τοιαῦτα γράφει· ἐγὼ δὲ δεξάμενος (17) ἀνῆλθον εἰς τὴν Ῥώμην συντάξασθαι τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τῷ ἐπίσκοπῳ· ἐν τῇ Ἀκυληίᾳ γὰρ ἦμην, ὅτε ταῦτα ἐγράφη. Καὶ ἡ μὲν Ἐκκλησία πάσης χαρᾶς πεπληρωτο· ὁ δὲ ἐπίσκοπος Ἰούλιος, συγκαίρων τῇ ἐπανόδῳ, γράφει πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν. Καὶ διερχομένους ἡμᾶς οἱ ἐπίσκοποι καθεξῆς μετ' εἰρήνης προέπεμψαν. Καὶ ἔστι τὰ γραφέντα ταῦτα.

ΙΟΥΛΙΟΣ

Πρεσβυτέροις, καὶ διακόνοις (18), καὶ λαῷ παροικούντι Ἀλεξάνδρειαν.

52. Συγαίρω κατῷ ὑμῖν, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, ὅτι τὸν καρπὸν τῆς ἑαυτῶν πίστεως ἐπ' ὀφθαλμῶν λοιπὸν ὁρᾶτε· τοῦτο γὰρ καὶ (19) ἀληθῶς ἂν τις ἴδοι γεγόμενον ἐπὶ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ συνεπισκόπου μου Ἀθανασίου, ὃν διὰ τὴν καθαρότητα τοῦ βίου, καὶ διὰ τὰς ὑμετέρας εὐχὰς, Θεὸς ὑμῖν ἀποδίδωσιν. Ἐκ δὲ τούτου συνορᾶν ἔστι καθαρὰς ὑμᾶς (20) καὶ μετὰς ἀγάπης ἀεὶ τὰς εὐχὰς ἀνενηνοχέαι πρὸς τὸν Θεόν. Μνημονες γὰρ ὄντες τῶν οὐρανίων ἐπαγγελιῶν καὶ τῆς πρὸς αὐτὰς ἀγωγῆς, ἣν ἐκ τῆς διδασκαλίας τοῦ προειρημένου ἀδελφοῦ μου ἐπαιθεύθητε, ἔγνωτε ἀληθῶς καὶ κατὰ τὴν προσοῦσαν ὑμῖν ὀρθὴν πίστιν κατελιθσατε (21), ὅς οὐκ ἂν εἰς τέλος ἀφ' ὑμῶν ἀποχοινισθῆσεται οὗτος, ὃν ταῖς θεοσεβεστάταις ὑμῶν ψυχαῖς ἀεὶ ὡς παρόντα ἐσχῆκατε. Οὐκοῦν οὐ πολλῶν μοι χρεῖα λόγων πρὸς ὑμᾶς ἐπιστέλλονται. Ὅσα γὰρ ὑμῖν ἂν λεχθῆ παρ' ἐμοῦ, ταῦτα ἡ ὑμέτερα (22) πίστις προύλαβε, καὶ πεπλήρωκε κατὰ Θεοῦ χάριν τὰ τῆς κοινῆς πάντων ἡμῶν εὐχῆς. Συγκαίρω τοίνυν ὑμῖν, πάλιν γὰρ ἔρω, ὅτι τὰς ψυχὰς ἀκαταμαχῆτους ἐν τῇ πίστει τετηρήκατε, καὶ αὐτῷ δὲ τῷ ἀδελφῷ μου Ἀθα-

(16) Soc., πληρεστάτην διήγησιν, Ἀχιτᾶν.

(17) Ἐγὼ δὲ δεξάμενος. In *Apologia ad Constantium* testatur Athanasius se litteris ejus acceptis in Gallias ad Constantem imperatorem iter instituisse ; ἠδὲque Romam profectus videtur. Sed cum paucis res gestas enarret, multa silentio præterit, quod in præcedentibus licet animadvertere. Ibidem vox συντάξασθαι, salutare, valedicere significat. Mesychius συντάξασθαι, ἀπάσασθαι, et sæpe hac sententia apud ecclesiasticos usuvenit.

(18) Reg. Ἰούλιος πρεσβυτέροις καὶ διακόνοις, et sic legit Nannius. In editis vero καὶ διακόνοις desideratur. Socrates Ἰούλιος ἐπίσκοπος καὶ πρεσβυτέροις καὶ διακόνοις καὶ λαῷ παροικούντι Ἀλεξάνδρειαν ἀγαπητοῖς ἀδελφοῖς ἐν Κυρίῳ χαίρειν. Eriphanus Scholasticus : *Julius archiepiscopus pre-*

sbyteris et diaconibus et plebi, habitantibus in Alexandria, dilectissimis fratribus in Domino salutem. Exstat hæc epistola II tomo *Conciliorum*. Ib. Reg. Ἀλεξάνδρειαν, editi vero Ἀλεξάνδρεια.

(19) Καὶ deest in Socr. Infra idem, ὃν διὰ τὴν τὴν.

(20) Socr., ὑμῶν. Infra Reg. quem sequimur, καὶ τῆς πρὸς αὐτὰς ἀγωγῆς. Editi πρὸς αὐτούς. Socr. καὶ τῆς πρὸς αὐτὰς ἀγάπης. Eriph. Schol. et dilectionis quam, etc. Præstare videtur Regii lectio.

(21) Socr., κατελιθσατε τοῦτο. Mox idem ὃν ἐν τοῖς θεοσεβείαις.

(22) Sic Reg. Editi vero ταῦθ' ὑμέτερα. Infra Reg. πάντων ἡμῶν. Editi cum Socr., πάντων ὑμῶν.

νασίῳ οὐκ ἔλαττον συγκαίρω, ὅτι, καίπερ πολλά A πάσων λυπηρά, οὐδεμίαν ὤραν ἐπιλήσμων γέγονε τῆς ὑμετέρας ἀγάπης καὶ τοῦ ὑμετέρου πόθου. Εἰ γάρ καὶ τῷ σώματι πρὸς καιρὸν ἔδοξεν ἀφ' ὑμῶν ἀφελκυσθῆναι, ἀλλὰ τῷ πνεύματι διαπαντός ὡς συνὼν ὑμῖν διῆγεν (23).

53. Ἐπανέρχεται τοίνυν πρὸς ὑμᾶς λαμπρότερος νῦν, ἢ ὅτε παρ' ὑμῶν ἀπεδήμησεν. Εἰ γάρ καὶ τὰς τιμίας ὕλας, χρυσὸν δὴ καὶ (24) ἄργυρον, εἰς καθαρότητα τὸ πῦρ δοκιμάζει, τί ἂν τις εἴποι κατ' ἀξίαν τοῦ τοσοῦτου ἀνδρὸς, ὃς, κινδύνους τοσοῦτων θλίψεων νικήσας, ἀποδίδοται ὑμῖν ἀθῶος οὐ παρ' ἡμῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ παρὰ πάσης τῆς συνόδου ἀποδειχθεὶς; Ὑποδέξασθε τοίνυν, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, μετὰ πάσης τῆς κατὰ Θεὸν δόξης καὶ χαρᾶς τὸν ἐπίσκοπον ὑμῶν Ἀθανάσιον μετὰ τούτων οἵτινες αὐτῷ καὶ τῶν (25) τοσοῦτων καμάτων κοινωνοὶ γεγονῶσι: καὶ χαίρετε τῶν εὐχῶν ἑαυτῶν ἀπολαύοντες, οἱ τὸν ποιμένα τὸν ὑμέτερον, ἰν' οὕτως εἴπω, ποθοῦντα καὶ διψῶντα τὴν ὑμετέραν θεοσέβειαν, σωτηριοὺς γραφαῖς ἐθρέψατε καὶ ἐποτίσατε. Καὶ γὰρ τῆς ἐπὶ ξένης αὐτοῦ διατριβῆς ὑμεῖς παραμυθία γεγονάτε, καὶ διωκόμενον (26) ἐθάλλετε ταῖς πιστοτάταις ἑαυτῶν ψυχαῖς καὶ διανοαῖς. Ἐμὲ δὲ ἦδη εὐφραίνει ἐννοούμενον καὶ προορῶντα τῷ λογισμῷ τὴν ἐπὶ τῇ ἐπανάδῳ ἐκάστου ὑμῶν χαρὰν, καὶ τοῦ πλήθους τὰς θεοσεβεστάτας ἀπαντήσεις, καὶ τὸ ἔνδοξον τῆς τῶν συντρεχόντων ἑορτῆς (27). Καὶ τίς ἐκείνη ἡ ἡμέρα ὑμῖν καὶ ποία ἔσται, ἐπανερχομένου μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ μου, παυομένων δὲ τῶν προγενομένων, καὶ τῆς πολυτιμότητος καὶ κατ' εὐχὴν ἐπανόδου εἰς εὐφροσύνην τινα πληρεστάτης χαρᾶς συναποτύσεως τοὺς πάντας; Ἡ τοιαύτη δὲ χαρὰ κατὰ τὸ μέγιστον μέχρις ἡμῶν φθάνει, εἰ θεόθεν καὶ τοῦτο συγχαρεῖσθαι (28) συνέστηκεν, ὅπως εἰς γνῶσιν τοῦ τηλικούτου ἀνδρὸς ἐλθεῖν δυναθῶμεν. Εἰς εὐχὴν δὴ (29) εὖν τὴν ἐπιστολὴν τελειῶσαι καλόν. Ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ, καὶ ὁ τοῦτου Υἱὸς ὁ Κύριος καὶ Σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς διηνεκῆ τὴν χάριν ὑμῖν παράσχοι, διδοὺς ἑπαθλον τῇ θαυμαστῇ ὑμῶν πίστει, ἣν περὶ τὸν ἐπίσκοπον ὑμῶν ἐνδόξῳ μαρτυρίᾳ ἐνεδείξασθε· ἵνα ὑμῖν τε καὶ τοῖς μετ' ὑμᾶς ἐνταῦθα καὶ ἐν τῷ μέλλοντι τὰ βελτίονα νέμοι (30), ἀ ὀφθαλ-

fuere vestrae charitatis vestrique desiderii immemor. Nam tametsi corpore ad tempus abstrahi a vobis visus est, spiritu tamen indesinenter est vobiscum versatus.

53. Redit igitur ad vos jam multo clarior, quam cum a vobis proficisceretur. Si enim pretiosa metalla aurum et argentum ad puritatem ignis probat, quid quis pro tanti viri dignitate dixerit, qui tot calamitatum periculis perfunctus vobis restituitur, purus innocensque, non nostro tantum, sed et totius synodi iudicio declaratus? Excipite igitur, dilecti fratres, cum omni secundum Deum gloria et lætitia, **136** episcopum vestrum Athanasium, cum iis qui tot ejus laborum fuere consortes: et votorum compotes effecti, gaudete qui pastorem vestrum vestram pietatem (ut ita dicam) desiderantem sitientemque, salutaribus scriptis nutritivis et potastis. Vos enim illi in extranea regione commoranti, consolationi fuisistis: vos eum fidelissimis animabus mentibusque vestris in persecutione fovistis. Mihi certe jam volupe est, cogitanti et animo prævalenti, uniuscujusque vestrum in ejus reditu lætitiā, multitudinis piissimum occursum, gloriosamque concurrentium festivitatem. Quanta et qualis vobis illa futura dies est, qua et frater noster revertetur, et præcedentia mala cessabunt; cumque pretiosus ille optatissimusque reditus omnes coaptabit in quamdam plenissimi gaudii alacritatem? Hujusmodi sane gaudium maxima ex parte etiam ad nos usque pertingit, quibus a Deo id muneris concessum est, ut in tanti viri cognitionem veniremus. Par est igitur precando claudī epistolam. Deus omnipotens, et filius ejus Dominus et Salvator noster Jesus Christus perpetuam vobis conferat gratiam, præmiisque donet admirandam vestram fidem, quam erga episcopum vestrum præclaro testimonio exhibuistis; ut vobis vestrisque posteris, hic et in futuro sæculo, optima impertiat, quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus diligenti-

(23) Post ὡς συνὼν ὑμῖν διῆγεν exstant permultæ D apud Socratem Athanasii laudes, quas ipse præ animi modestia videtur omisisse. Sed a loco integro referendo, prolixitatis vitandæ causa, superse-demus. Consulat Socratem cui visum fuerit.

(24) Socr., χρυσὸν δὴ λέγω καὶ. Infra idem ὃς τοσοῦτων θλίψεων πῦρ καὶ τοσοῦτους κινδύνους νικήσας. Epiphanius vero Scholasticus: qui cum tantis tribulationibus et periculis devicisset, reddidit nunc vobis immaculatus. Teste Valesio in codice quodam Florentino et in Sfortiano deest τοσοῦτους. Codex vero Leonis Allatii sic habet, ὃς διὰ κινδύνων τοσοῦτων καὶ θλίψεων νικήσας. Paulo post Socr. et Reg. ἀποδειχθεὶς; ὑποδέξασθε. Edit. Paris. ἀποδειχθεὶς; ἀποδέξασθε. Edit. Comu. ἀποδειχθεὶς; ἀποδέξασθε.

(25) Reg. Ἀθανάσιον μετὰ τούτων οἵτινες αὐτῷ καὶ τῶν. Editi Ἀθανάσιον, καὶ μετὰ τούτου, οἵτινες αὐτῷ τῶν. Soc. Ἀθανάσιον μετὰ τούτων οἵτινες αὐτῶν κοινωνοὶ γεγονῶσι, omissis interpositis. Epi-

phanus vero Scholasticus totum hunc locum sic habet: *Suscipite siquidem nunc, fratres charissimi, cum omni divina gratia pastorem vestrum ac presulem, tanquam vere Athanasium, cum his qui tantis laboribus ejus participes sunt effecti. Quæ mox sequuntur autem pothoupta καὶ διψῶντα, vel alio modo legisse, vel male intellexisse videtur Epiphanius Schol. qui sic habet: qui . . . . esuritis atque sititis.*

(26) Socrates, καὶ διωκόμενον, καὶ ἐπιβουλεύομενον.

(27) Socr., καὶ τὴν ἐνδοξὸν τῶν συντρεχόντων ἑορτῆν. Paulo post idem, παυσαμένων δέ.

(28) Socr., οἷς θεόθεν καὶ τοῦτο συγχεχωρησθαι. Epiphanius Schol. ex Socrate vertit: *quibus divinitus hoc etiam constat esse concessum.*

(29) Δῆ, quod in editis deest, ex Reg. sumptum est.

(30) Edit. Paris. νεμον. Socr. μένοι, mendose in utroque: alii νέμοι.

hus se, per Jesum Christum Dominum nostrum, per quem omnipotenti Deo gloria in sæcula sæculorum. Amen. Valere vos in Domino exopto, fratres dilecti.

τῶν αἰώνων. Ἀμήν. Εὐχῶσθαι ὑμᾶς ἐν Κυρίῳ εὐχομαι, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί.

54. Cum his advenientem me imperator perhumaniter intuitus, ad patriam Ecclesiamque misit; cum his ad episcopos, presbyteros, et populos literis.

VICTOR CONSTANTIUS

Maximus Augustus
Episcopis et presbyteris catholice Ecclesie.

Nequaquam destitutus Dei gratia est reverendissimus Athanasius; sed licet ad breve tempus humanæ probationi subjectus fuerit, debitum tamen a providentia omnium rerum inspectrice retulit calculum, ac Dei voluntate nostroque iudicio patriæ simul et Ecclesiæ, cui divinx nutu præsidebat, est restitutus. Hunc ipsum quæ consentanea erant par fuit a nostra humanitate consequi; ita ut quæcumque antehac contra illos qui cum eo communicabant decreta sunt, jam oblivioni tradantur, omnisque adversus illos suspicio in posterum desinat: et immunitas, qua clerici qui cum eo sunt olim fruebantur, illis ut decet confirmetur. Quin et illud gratiæ adjiciendum arbitrati sumus, ut omnes qui in sacro catalogo descripti sunt certiores fiant, securitatem esse datam cunctis sive episcopis sive clericis, qui ipsi adhæserint. Recti namque uniuscujusque propositi idoneum illud erit argumentum, si Athanasio junctus fuerit. Quicumque enim meliori iudicio et sorte ejus communionem cooptarint, hos omnes ad similitudinem superioris providentiæ jussimus **137** ut gratia a nobis, juxta Dei voluntatem, impertita fruatur. Deus vos conservet.

Epistola secunda.

Victor Constantius Maximus Augustus Alexandrino catholice Ecclesie populo.

55. Cum in proposito nobis sit vestra in omnibus tranquillitas, et probe sciamus vos diu fuisse episcopi vestri providentia destitutos, Athanasium episcoporum virum apud omnes ob insitam æquitatem morumque probitatem notum, rursus ad vos mittere æquum censuimus. Hunc cum vestro more et prout convenit receperitis, vestrarumque ad Deum precum auxiliatorem constitueritis, concordiam et pacem perpetuam vobis congruentem nobisque gratissimam, juxta Ecclesie legem, curetis perpetuo servare. Neque enim par est discordiam apud vos

(31) Hæc item epistolæ Constantii, apud Socratem lib. II et apud Niceph. habentur, necnon in *Historia tripartita*.

(32) Hæc ὁ Θεὸς ὑμᾶς διαφυλάττει desunt in Socrate.

(33) Epiphanius Scholast. in *Historia tripartita*. ἡμετέραν legit; habet enim: *nostræ æquitatis*. Et sic ha-

μὲς οὐκ εἶδε, καὶ οὗς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίᾳ ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη ἃ ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ τῷ παντοκράτορι Θεῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας

54. Μετὰ τούτων ἐλθόντα με γυναικῶς ἐώρακεν ὁ βασιλεὺς καὶ ἀπέστειλε πρὸς τὴν πατρίδα καὶ τὴν Ἐκκλησίαν, γράψας τοῖς ἐπισκόποις καὶ πρεσβυτέροις καὶ λαοῖς ταῦτα.

NIKHTHS ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΟΣ

Μέγιστος σεβαστὸς
Ἐπισκόποις καὶ πρεσβυτέροις τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας.

(31) Οὐκ ἀπελείφθη τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος ὁ αἰδεσιμώτατος Ἀθανάσιος, ἀλλ' εἰ καὶ ἐν βραχεῖ χρόνῳ τῇ κατὰ ἀνθρώπους δοκιμασίᾳ ὑπέβληθη, ὅμως τὴν ὀφειλομένην παρὰ τῆς παντεφύρου Προνοίας ἀπηνέγκατο ψῆφον, ἀπολαθῶν βουλήσει τοῦ κρείττονος καὶ κρίσει ἡμετέρας τὴν πατρίδα ὁμοῦ καὶ τὴν Ἐκκλησίαν. ἥς θείῳ νεύματι προστάτης ἐτύγχανε. Τοῦτω τὰ ἀκόλουθα εἶδε παρὰ τῆς ἡμετέρας ὑπάρξει πραγμάτων ὥστε πάντα τὰ πρὸ τούτου κατὰ τῶν αὐτῶν κοινωνηχότων ὠρισμένα νῦν ἀμνηστία παραδοθῆναι, πᾶσάν τε ὑπόψιν τὴν κατ' αὐτῶν σχολάσαι τοῦ λοιποῦ, τὴν ἀτέλειαν, ἥς ἔτυχον πάλαι οἱ ἅμα αὐτῶν κληρικοί, τούτοις βεβαιωθῆναι προσσηκόντως. Ἄλλ' ἂν μὴν καὶ τοῦτο τῇ εἰς αὐτὸν χάριτι προστιθῆναι ἐδικαιώσαμεν, ὥστε πάντας τοὺς τοῦ ἱεροῦ καταλόγου γινώσκειν ἐνδεδῶσθαι τὸ ἀφοβὸν πᾶσι τοῖς αὐτῶν προστιθεμένοις, εἴτε ἐπισκόποις, εἴτε κληρικοῖς. Ἰκανὸν δὲ γνώρισμα τῆς ἐκάστου ὀρθῆς προαιρέσεως ἔσται ἡ πρὸς τοῦτον ἔνωσις. Ὅσοι γὰρ ἂν, τῆς καλλιοῦς ὁμοῦ κρίσεως τε καὶ μοίρας γενόμενοι, τὴν τούτου ἔλονται κοινωνίαν, τούτους πάντας ἐκελεύσαμεν κατ' ὁμοιότητα τῆς φθανοῦς προνοίας καὶ νῦν τῆς ὑφ' ἡμῶν βουλήσει τοῦ κρείττονος παρασχεθεῖσης χάριτος ἀπολαύειν. Ὁ Θεὸς ὑμᾶς διαφυλάττει (32).

Ἐπιστολὴ δευτέρα.

Νικητῆς Κωνσταντίας Μέγιστος Σεβαστὸς τῷ λαῷ τῆς κατὰ Ἀλεξανδρείαν Καθολικῆς Ἐκκλησίας.

55. Σκοπὸν ποιούμενοι τὴν ἡμετέραν ἐν ἅπασιν εὐνομίαν, εἰδότες τε, ὡς ἐπὶ πολλῷ τῆς τοῦ ἐπισκοποῦντος προνοίας ἐστέρησθε, Ἀθανάσιον τὸν ἐπίσκοπον, ἄνδρα τοῖς πᾶσι διὰ τε τὴν προσοῦσαν ὀρθότητα καὶ διὰ τὴν τῶν οἰκειῶν ἡθῶν εὐτροπίαν γνῶριμον (34), πάλιν πρὸς ὑμᾶς ἀποστεῖλαι ἐδικαιώσαμεν. Τοῦτον συνήθως καὶ προσσηκόντως ὑποδεξάμενοι, καὶ ταῖς πρὸς Θεὸν εὐχαῖς βοηθὸν προστησάμενοι, τὴν ὑμῖν τε πρέπουσαν, καὶ ἡμῖν ἀρίστην ὁμόνοιαν καὶ εἰρήνην κατὰ τὸν τῆς Ἐκκλησίας Θεσμὸν διαρκῆ φυλάττειν σπουδάσατε. Οὐδὲ γὰρ εὐλογόν ἐστι διχο-

betur in edit. Comm., sed omnes mss., edit. Paris. et Soer. ἡμετέραν, et ita legit Nannius.

(34) Soer. in ultima edit., τὴν οἰκειάν εὐτροπίαν γνῶριμον. Sed rectius in veteri τὴν τῶν οἰκειῶν (meudose, pro οἰκειῶν) ἡθῶν εὐτροπίαν γνῶριμον. Quo item modo legit Epiph. Schol. *morumque morum probitatem cunctis innotuit*.

νοικῶν τινα ἢ στάσιν ἐν ὑμῖν κινήθῃναι, ὑπεναντίον (35) ἅς τῶν ἡμετέρων καιρῶν εὐμοιρίας. Καὶ τοῦτο μὲν ἀπειλῆται ἀφ' ὑμῶν παντελῶς βουλόμεθα, τὸ δὲ ταῖς εὐχαῖς ὑμᾶς διαρκῶς αὐτῷ, ὡς προειρήται, προστάτη καὶ ἐπικούρω χρωμένους πρὸς τὸ θεῖον, ἐμμένειν συνήθως παραινοῦμεν· ὡς ἂν τῆς τοιαύτης ὑμῶν προθέσεως, εἰς τὰς ἀπάντων εὐχὰς (36) διαβαινούσης, καὶ οἱ ἐκ τῶν ἐθνῶν τῇ τῶν εἰδώλων πλάνῃ ἐτι καὶ νῦν προσανέχοντες ἐπὶ τὴν τῆς ἱερᾶς θρησκείας ἐκίγνωσιν προθυμώτατα σπεύδοιεν, ἀγαπητοί. Καὶ αὐθις οὖν παραινοῦμεν ταῖς προειρημένους ἐμμένειν, τὸν δὲ ἐπίσκοπον ψήφῳ τοῦ κρείττονος, καὶ ἡμετέρῃ γνώμῃ ἀπεσταλμένον, ἠδῶς δέξασθε, καὶ πάσῃ ψυχῇ καὶ γνώμῃ ἀσπαστὸν ἠγήσασθε· τοῦτο γὰρ καὶ ὑμῖν πρέπει, καὶ τῇ ἡμετέρῃ πράττει προσήκειν συνέστηκεν. Ὑπὲρ γὰρ τοῦ πάσαν ἀνασοθῆς καὶ (37) στάσεως πρόφασις περιαιρεθῆναι τῶν θελοκακίᾳ χρωμένων, τοῖς παρ' ὑμῖν δικασταῖς διὰ γραμμάτων προσετέλλεμεν, ἅπαντας οὓς ἂν στασιώδεις καταμάθωκεν, τῇ τῶν νόμων ὑποβάλλειν ἐκδικίᾳ. Ἀμφότερα τοίνυν συνορῶντες, καὶ τὴν ἡμετέραν μετὰ τοῦ κρείττονος γνώμην, καὶ τὸν ὑπὲρ ὑμῶν καὶ τῆς ὁμοιοῦς λόγον, καὶ τὴν κατὰ τῶν ἀτάκτων τιμωρίαν, τὰ πρόποντα καὶ ἀρμόζοντα τῷ τῆς ἱερᾶς θρησκείας θεσμῷ διαφυλάττοντες (38), τὸν προειρημένον διὰ πάσης αἰδοῦς καὶ τιμῆς ἄγοντες, τὰς εὐχὰς ἅμα αὐτῷ ὑπὲρ τε ἑαυτῶν καὶ τῆς τοῦ βίου παντὸς εὐνομίας, τῷ τῶν ὄλων Πατρὶ Θεῷ ἀναπέμπειν σπουδάσατε.

56. Ταῦτα γράψας, ἐκέλευσε καὶ τὰ πρότερον παρ' αὐτοῦ γραφέντα κατ' ἐμοῦ ἐκ διαβολῆς τῶν περὶ Εὐσέβιον ἀναιρεθῆναι καὶ ἀφανισθῆναι ἀπὸ τῶν τάξεων τοῦ τε δουκὸς καὶ τοῦ ἐπάρχου τῆς Αἰγύπτου (39), καὶ ἀποσταλεῖς Εὐσέβιος ὁ δεκουρίων, ἔλαβεν αὐτὰ ἀπὸ τῶν τάξεων, καὶ ἔστι τὰ γραφέντα ταῦτα·

(40) ΝΙΚΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΟΣ ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ
ΝΕΣΤΟΡΙΩ.

Τῷ δὲ αὐτῷ τύπῳ, καὶ τοῖς ἐν Αὐγουσταμνίκῃ καὶ Θηβαίδι καὶ Λιβύαις ἡγεμόσιν.

Εἰ τί ποτε πρὸ τούτου ἐπὶ βλάβῃ καὶ ὕβρει τῶν κοινωνούντων Ἀθανασίῳ τῷ ἐπισκόπῳ προσταχθὲν εὐρίσκειται, ταῦτα νῦν (41) ἀπαλειφθῆναι βουλόμεθα. Καὶ γὰρ καὶ τὴν ἀλειτουργησίαν, ἣν εἶχον οἱ αὐτοῦ κληρικοί, τοὺς αὐτοὺς πάλιν τὴν αὐτὴν θέλομεν εἶχειν. Ταύτην δὲ τὴν ἡμετέραν πρόσταξιν φυλαχθῆναι βουλόμεθα ὥστε, ἀποδοθέντος Ἀθανασίου τοῦ ἐπισκόπου τῇ Ἐκκλησίᾳ, τοὺς κοινωνοῦντας αὐτῷ εἶχειν τὴν ἀλει-

(35) Socr., ὑπεναντίαν.

(36) Valesius legendum existimat εἰς τὰς ἀπάντων ἀποκός. Sed omnes cum editi, tum mss. Athanasii et Socratis, εὐχὰς, habent, nec necesse videtur ἀποκός legere: Eriphanus certe Schol. ad omnium nota habet. Mox τῇ τῶν εἰδώλων πλάνῃ. Sic Socrates et Reg. Veleio s prius posito. Editi vero minus recte τῆς τῶν εἰδώλων πλάνης. Paulo post, Iuoco ἀγαπητοί Socrates Ἀλεξανδρεῖς προσφιλέστατοι.

(37) Socr., πάσαν ἀνασοθὴν καὶ. Mox Socr. et Reg. περιαιρεθῆναι. Editi προαιρεθῆναι. Paulo post παρ' ὑμῖν. Sic Socr. et Eriph. Schol. apud vos. Quo item modo legit Nannius. Editi et Reg. παρ' ἡμῖν, perperam.

A aut seditionem quampiam moveri, quod alienum est a nostrorum temporum felicitate. Hoc sane vultis a vobis prorsus abesse volumus, cohortamurque ut illo patrono adiutoreque in consuetis orationibus vestris, uti supra diximus, perpetuo apud Deum utamini; quo scilicet huiusmodi proposito vestro ex omnium votis procedente, gentiles illi qui idolorum erroribus etiamnum inhaerent, ad sacræ religionis cognitionem, dilecti mei, alacrius proporent. Quamobrem vos iterum monemus, ut in prædictis perseveretis; episcopum vero qui Dei sententia nostroque decreto ad vos missus est, libenter recipialis, et tota anima, tota mente amplectendum existimetis: illud enim et vos decet, et clementiæ nostræ convenire constat. Nam ut omnis perturbationis et seditionis occasio malitiosis hominibus auferatur, iudicibus qui apud vos sunt litteris nostris præcepimus, ut quotquot seditiosos esse compererint, legum subjiciant ultioni. Utrumque igitur præ oculis habentes, cum nostram Deique sententiam, tum curam vestri vestraeque concordiae, necnon pœnam improbis constitutam; date operam ut quæ sunt sacræ religionis legibus congrua et accommodata custodientes, supra dictum virum omni reverentia et honore prosequamini, vestrasque preces una cum illo, pro vobis et pro recta totius vitæ institutione, universorum Patri Deo offerre curetis.

56. Hæc cum scripsisset, jussit quæcumque a se, Eusebii calumniis inducto, adversum me dudum scripta essent, abrogari et ex commentariis ducis et præfecti Ægypti aboleri; missusque Eusebii decurio ea abrasit ex tabulis. Rescriptum autem sic habet:

138 VICTOR CONSTANTIUS AUGUSTUS
NESTORIO.

Ac sub eadem forma, Augustammicæ, Thebaidis et Libyarum, præfectis.

Si quid hactenus ad damnum contumeliamve eorum qui cum Athanasio episcopo communicaverunt, decretum repertum fuerit, id jam volumus deleri. Placet enim quam immunitatem antehac ejus clerici habuerunt, ut eadem iterum fruantur. Hoc autem nostrum decretum observari, jubemus ut Athanasio Ecclesiæ suæ restituto, qui cum eo communicant eadem gaudeant immunitate quam semper ha-

(38) Sic Reg. et Socr. Editi vero φυλάττοντες.

(39) Sic Reg. Editi καὶ Αἰγύπτου, mendose.

(40) Reg. ante epistolam habet ἐρμηνεία τούτων, quibus innuit hanc epistolam Latine primum scriptam Græce fuisse translata. Mox editi et Reg. Αὐγουσταμνική. Quo item modo legitur apud Codinum de patriarchatibus. Alias apud auctores, Αὐγουστομνική, Αὐγουστονική, Αὐγουστανική scriptum habetur. Quæ appellatio ex Augusti victoria petitur. Mox Socr. Λιβύη.

(41) Socr., πραχθὲν εὐρίσκειται, τοῦτο νῦν. Infra idem οἱ αὐτοῦ κληρικοί, rectius quam Athanasii editi et mss. οἱ αὐτοὶ κληρικοί. Ibidem Socr. τὴν αὐτὴν πάλιν θέλομεν εἶχειν, omisso τοὺς αὐτοὺς.

buere, et quæ cæteri fruuntur clerici; ut idipsum A
consecuti gaudeant.

57. Sic igitur dimissus, dum Syriam peragrarem, episcopos Palæstinæ offendi, qui synodo Hierosolymis coacta nos perhumaniter exceperunt, et cum pace dimiserunt: datis ad Ecclesiam et episcopos litteris huiusmodi.

SANCTA SYNODUS

*Hierosolymis congregata, omnibus Ægypti et Libyæ
rum administris, ac presbyteris, diaconis, populo
que Alexandriæ, dilectis et desideratissimis fra-
tribus in Domino salutem.*

Dignas universorum Deo gratias agere non valemus, dilecti, de miraculis que ubique operatus est, et jam potissimum erga vestram Ecclesiam, quando pastorem et Dominum vestrum comministrumque nostrum Athanasium vobis restituit. Quis enim speravit unquam ea se oculis visurum, quæ jam vos reipsa consequimini? Certe preces vestræ exaudite sunt a rerum omnium Deo, qui Ecclesiam curat suam, qui vestras lacrymas respicit vestrosque gemitus; ideoque vestras exaudivit obsecrationes. Eratis enim instar ovium abjectarum vexatarumque nec habentium pastorem: idcirco ad vos de cælo respexit verus pastor, qui suarum ovium sollicitudinem gerit, virumque vobis restituit peroptatissimum. Ecce enim nos qui nihil ecclesiasticæ pacis causa non agimus, quippe cum vestra dilectione conspiramus, priores illum amplexi sumus, perque illum vobiscum communicantes, has ad vos mittimus salutationes, nostrasque gratiarum actionis orationes; ut cognoscatis nos charitatis vinculo illi esse conjunctos. Vestri autem officii est proprietate religiosissimorum imperatorum orare, qui et ipsi compertum habentes cum vestrum erga illum amorem, tum ejus innocentiam, ipsum vobis omni cum honore restitui voluerunt. Supinis igitur eum manibus excipientes, gratiarum actionis preces Deo horum vobis honorum auctore studeatis offerre, ut semper cum Deo gaudeatis, ac celebretis Dominum nostrum, in Christo Jesu Domino nostro, per quem Patri gloria in sæcula. Amen.

139 Eorum autem qui subscripsere nomina, tam-

(42) Auctor est Socrates Maximum Hierosolymitanum quosdam episcopos accivisse, quorum suffragio Athanasius ad communionem et ad pristinam dignitatem restitueretur. Ipse vero Athanasius *Epist. ad solit.* ait se a Palæstinis et Syriis episcopis receptum esse, duobus vel tribus exceptis. Subiudicare videtur Acacium Cæsariensem, et Patrophilum Scythopolitanum episcopos Arianis additissimos.

(43) Sozom. apud quem hæc epistola legitur καὶ Ἀθῶνῃ habet.

(44) Sozom. ἀλλ' ἀληθῶς.

(45) Sozom. ὃν ἐποθεῖτε.

(46) L. ἡμῶν.

(47) Sic Reg. et Soz. At ed. τῶ συνδέσμῳ τῆς πρὸς

τουρησίαν, ἣν αἰεὶ ἔχον, ἣν καὶ οἱ λοιποὶ κληρικὸὶ ἔχουσιν, ἔν, οὕτως ἔχοντες καὶ αὐτοὶ, χαίρωσιν.

57. Προπεμφθεὶς οὕτω καὶ διερχόμενος τὴν Συρίαν, συνέτυχον τοῖς μετὰ τὴν Παλαιστίνην ἐπισκόποις (42), καὶ σύνοδον ποιήσαντες ἐν Ἱερουσαλήμ, γνησίως ἡμᾶς ἀπεδέξαντο, καὶ αὐτοὶ μετ' εἰρήνης προέπεμψαν, καὶ ἔγραψαν πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τοὺς ἐπισκόπους ταῦτα.

II ΑΓΙΑ ΣΥΝΟΔΟΣ

Ἡ ἐν Ἱεροσολύμοις συναχθεῖσα, τοῖς ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Λιβύαις (43) συν. λειτουργοῖς, καὶ τοῖς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ πρεσβυτέροις καὶ διακόντοις καὶ λαῶ, ἀγαπητοῖς καὶ ποθεινοτάτοις ἀδελφοῖς ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

Κατ' ἀξίαν τῶ τῶν ὄλων Θεῷ εὐχαριστεῖν οὐκ ἀρκῶμεν, ἀγαπητοὶ, ἐφ' οἷς θαυμασίως ἐποίησε πάντοτε, ἐποίησε δὲ καὶ νῦν μετὰ τῆς ὑμετέρας Ἐκκλησίας, τὸν ποιμένα ὑμῶν καὶ κύριον, καὶ σωλειτουργὸν ἡμῶν Ἀθανάσιον ἀποδοῦς ὑμῖν. Τίς γὰρ ἠλπίσε ποτε ταῦτα ὀφθαλμοῖς ἰδεῖν, & νῦν ὑμεῖς ἔργῳ ἀπολαμβάνετε; Ἀληθῶς (44) αἱ προσευχαὶ ὑμῶν εἰσηκούσθησαν παρὰ τῶ τῶν ὄλων Θεῷ, τῷ κηδόμενῳ τῆς ἐκτουῦ Ἐκκλησίας καὶ ἐπιδόντι ὑμῶν τὰ δάκρυα καὶ τοὺς ὀδύρμους, καὶ διὰ τοῦτο τῶν δεήσεων ὑμῶν ἐπακούσαντι. Ἦτε γὰρ ὡς πρόβατα ἐβρίμμένα καὶ ἐσχυλμένα μὴ ἔχοντα ποιμένα· διὰ τοῦτο ἐπεσκέψατο ὑμᾶς ὁ ἀληθινὸς ποιμὴν οὐρανῶθεν, ὁ τῶν ἰδίων προβάτων κηδόμενος, ἀποδοῦς ὑμῖν ὃν ἐπιθυμεῖτε (45). Ἰδοὺ γὰρ καὶ ἡμεῖς πάντα ὑπὲρ τῆς ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης πράττοντες, καὶ τῇ ὑμετέρᾳ συμπνεόντες ἀγάπῃ, προλαθόντες αὐτὸν ἠσπασάμεθα, καὶ κοινωνήσαντες δι' αὐτοῦ ὑμῖν, ταύτας τὰς προσρήσεις διαπεμπόμεθα καὶ τὰς εὐχαριστηρίους ὑμῶν (46) εὐχὰς, ἔν' εἰδῆτε τῶ συνδέσμῳ τῆς ἀγάπης τῆς πρὸς αὐτὸν καὶ ἡμᾶς ἠνώσθαι (47). Ὁφείλετε δὲ καὶ ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας τῶν θεοφιλεστάτων βασιλέων εὐχεσθαι, οἵτινες, καὶ αὐτοὶ γνόντες τὸν πόθον ὑμῶν τὸν περὶ αὐτὸν καὶ τὴν αὐτοῦ καθαρότητα, ἀποκαταστήσαι αὐτὸν ὑμῖν μετὰ πάσης τιμῆς κατηξίωσαν. Ὑπταῖς οὖν ὑποδεξάμενοι αὐτὸν χερσὶ, καὶ τὰς ὀφειλομένας περὶ τοῦτου (48) εὐχαριστηρίους εὐχὰς ἀναπέμψαι τῶ ταῦτα ὑμῖν χαρισμένῳ Θεῷ σπουδάσατε, ὑπὲρ τοῦ διαπαντός ὑμᾶς χαίρειν σὺν Θεῷ καὶ θεξάζειν ἡμῶν τὸν Κύριον ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, δι' οὗ τῶ Πατρὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν (49):

(50) Τῶν δὲ ὑπογραψάντων τὰ ὀνόματα, εἰ καὶ

αὐτὸν κοινωνίας.

(48) Sozom. ὑπὲρ αὐτοῦ.

(49) Soz. εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

(50) Hæc nomina habentur supra in subscriptionibus Sardinensibus, sed qui hic Θεόδωρος, illic Θεόδωσιος forsan nuncupatur. Desuntque ibidem Macrinus et Claudius. De Aetio autem Lyddensi, qui secundus hic legitur, ait Philostorgius, Aetium episcopum Palæstinæ, qui fornicationis reus delatus fuerat, cum per communionem eum Athanasio illud probrum occultare vellet, ad eum sententiam se transtulisse, eundem tamen brevi pœnæ dedisse, tabefactis ac vermes emittentibus genitalibus: et ita obiisse. Quæ cum a Philostorgio solum enarrantur, sint penes fidem auctoris.

φθάσας ἐδῆλωσα, ἀλλὰ καὶ νῦν ἔγραψα· εἰσὶ γὰρ Ἀ
Μάξιμος, Ἀέτιος, Ἄρειος, Θεόδωρος, Γερμανός,
Σιλουανός, Παῦλος, Πατρίκιος, Ἐλπίδιος, Γερμανός,
Εὐσέβιος, Ζηνοβίος, Παῦλος, Μακρίνος, Πέτρος,
Κλαύδιος.

58. Ταῦτα βλέποντες Οὐρσάκιος καὶ Οὐάλης, κα-
τέγνωσαν λοιπὸν ἑαυτῶν, καὶ ἀνελθόντες εἰς τὴν
Ῥώμην, ἐξωμολογήσαντο καὶ αὐτοὶ μεταγινώσκον-
τες, συγγνώμην τε ἤτησαντο, καὶ ἔγραψαν πρὸς
Ἰούλιον τὸν ἐπίσκοπον τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης καὶ
πρὸς ἡμᾶς ταῦτα. Τὰ μέντοι ἀντίγραφα ἀπεστάλη
μοι παρὰ Παυλίνου τοῦ ἐπισκόπου Τριδέρων.

[(51) EPMHNEIA

ἀπὸ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ τῆς πρὸς Ἰούλιον ἐπιστολῆς
κερὶ τῆς μεταβολῆς Οὐρσακίου καὶ Οὐάλετος.

Κυρίῳ μακαριωτάτῳ πάπῳ Ἰουλίῳ Οὐρσάκιος καὶ Β
Οὐάλης.

Ἐπειδὴ συνέστηκεν ἡμᾶς πρὸς τοῦτο πολλὰ τε καὶ
δεινὰ περὶ Ἀθανασίου τοῦ ἐπισκόπου διὰ γραμμάτων
ὑποβεβληκέναι, γράμμασί τε τῆς σῆς χρηστότητος
μεθοδευθέντες, τοῦ πράγματος χάριν περὶ οὗ ἐδηλώ-
σαμεν, οὐκ ἰδυνήθημεν λόγον ἀποδοῦναι· ὁμολογοῦ-
μεν παρὰ τῇ σῇ χρηστότητι, παρόντων τῶν ἀδελφῶν
ἡμῶν πάντων τῶν πρεσβυτέρων, ὅτι πάντα τὰ πρὸ
τούτου ἐλθόντα εἰς ἀκοὰς ὑμῶν (52) περὶ τοῦ ὀνό-
ματος τοῦ προειρημένου Ἀθανασίου ψευδῆ καὶ πλα-
στά ἐστι, πίσση τε δυνάμει ἀλλότρια αὐτοῦ τυγχάνει·
διὰ τε τοῦτο ἠδέως ἀντιποιούμεθα τῆς κοινωνίας τοῦ
προειρημένου Ἀθανασίου, μάλιστα ὅτι ἡ θεοσέβειά
σου, κατὰ τὴν ἐμφυτον ἑαυτῆς (53) καλοκάγαθίαν,
τῇ πλάνῃ ἡμῶν κατηξίωσε συγγνώμην δοῦναι. Ὁμο-
λογοῦμεν δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι ἂν ποτε ἡμᾶς οἱ Ἀνα-
τολικὸι θελήσωσιν, ἢ καὶ αὐτὸς Ἀθανάσιος (54)
κικροτρόπως περὶ τούτου εἰς κρίσιν καλέσαι, μὴ
ἀπέρχεσθαι παρὰ γνώμην τῆς σῆς διαθέσεως· τὸν
δὲ αἰρετικὸν Ἄρειον καὶ τοὺς ὑπεραπίζοντας αὐ-
τοῦ (55) τοὺς λέγοντας, « Ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν ὁ Υἱὸς,
καὶ ὅτι ἐκ τοῦ μηδενος ὁ Υἱὸς ἐστι, » καὶ τοὺς ἀρνού-
μενους τὸν Χριστὸν Θεὸν εἶναι Θεοῦ Υἱὸν πρὸ αἰώνων,
καθὼς καὶ ἐν τῷ προτέρῳ libέλλῳ (56) ἑαυτῶν ἐν
τῇ Μεδιολάνῳ ἐπιδοξώκαμεν, καὶ νῦν καὶ αἰεὶ ἀνα-
θεματίζομεν. Ταῦτα δὲ τῇ χειρὶ ἑαυτῶν γράψαντες,
ὁμολογοῦμεν πάλιν, ὅτι τὴν Ἀρειανὴν αἴρεσιν, καθὰ
προεἴπομεν, καὶ τοὺς ταύτης αὐθέντας κατεκρίναμεν
ταύτῃ παρὼν ὑπέγραψα· ὁμοίως καὶ Οὐάλης (57).

(51) Cum duæ epistolæ sequentes Latine primum
editæ sint ut habentur apud Hilarium, eas iude
transcribere visum est.

(52) Ita omnes mss. et editi.

(53) Sic Reg. Soz., αὐτῆς. Editi vero, αὐτοῦ.

(54) Ita Reg. Soz. et Hilarium : in editis autem, Εὐ-
σέβιος, sed mendose, jamdiu enim fato functus erat
Eusebius uterque. Hæc autem eo aiunt Ursacius et
Valens, quia cum Athanasii erga se animum non-
dum exploratum haberent, verebantur ne, vel ab
Athanasio, vel ab aliis Orientalibus de structis a se
calumniis in iudicium vocarentur.

(55) Soer., ὑπεραπίζοντας αὐτῶ.

(56) Hic libellus ab Ursacio et Valente in synodo
Mediolanensi anni 349 est oblatas. Quod ad synodum

PATROL. GR. XXV.

et si supra retuli, hic quoque scribenda duxi :
sunt enim Maximus, Actius, Arius, Theodorus,
Germanus, Silvanus, Paulus, Patricius, Elpidius,
Germanus, Eusebius, Zenobius, Paulus, Macrinus,
Petrus, Claudius.

58. Hæc cum viderent Ursacius et Valens, sua se
damnante conscientia, Romam sunt profecti, pec-
catumque suum pœnitentia ducti confessi sunt, ac
veniam postularunt, Julioque Romæ veteris episcopo,
itemque nobis hæc scripserunt : quorum exempla
mihi sunt a Paulino Trevirorum episcopo trans-
missa.

INTERPRETATIO

ex Latino textu epistolæ ad Julium papam de
pœnitentia Ursacii et Valentis.

Domino beatissimo papæ Julio Valens et Ur-
sacius.

(58) Quoniam constat nos antehac multa gravia
de nomine Athanasii episcopi litteris nostris insi-
nuasse, atque litteris Sanctitatis Tuæ conventi,
ejus rei de qua significavimus, non præstitisse rati-
onem : profitemur apud Sanctitatem Tuam, cunctis
præsentibus presbyteris fratribus nostris, omnia
quæ antehac ad aures nostras pervenerunt de no-
mine prædicti, falsa nobis esse insinuata, atque
omnibus viribus carere : atque ideo nos libentis-
sime amplecti communionem prædicti Athanasii,
maxime cum Sanctitas Tua, pro insita sibi bene-
volentia, errori nostro veniam fuerit dare dignata.
Profitemur etiam, quod si aliquando nos Orientales
voluerint, vel idem Athanasius malo animo ad cau-
sam vocare, citra conscientiam tuam non adfutu-
ros ; hæreticum vero Arium sed et satellites ejus,
qui dicunt : « Erat tempus quando non erat Filius, et
qui dicunt ex nihilo Filium, » et qui negant Dei Fi-
lium ante sæcula fuisse (59), sicut per priorem li-
bellum nostrum quem apud Mediolanum porrexim-
us, et nunc et semper anathematizasse. Hæc
manu nostra quæ scripsimus, profitemur, et iterum
dicimus hæresim Arianam, ut superius diximus, et
ejus auctores in perpetuum damnasse. Et manu Ur-
sacii : Ego Ursacius episcopus huic professioni no-
stræ subscripsi. (Similiter et Valens.)

εἰς τὸν αἰῶνα. Ἐγὼ Οὐρσάκιος τῇ ὁμολογίᾳ μου

Mediolanensem anni 347 adversus Photinum co-
actam referre nequidquam conati sunt eruditi qui-
dam viri. Eo enim anno potiore loco Ursacii, Valen-
tis et Arianorum res fuisse, quam ut ad hanc necessi-
tatem sint adacti, quippe qui eo ipso anno synodum
Philippopoli celebrarint, qua soluta ingentem in
Catholicos persecutionem Constantii ope freti exci-
tarint. Quæ res quia in Hilarii editione a nostris
adornata fuisse pertractata fuit, non ulterius hic in-
dagabitur.

(57) Ὁμολως καὶ Οὐάλης. Hæc apud Hilarium de-
siderantur.

(58) Contextus Latinus ex Hilarii fragmentis de-
sumptus.

(59) Legissee videtur Athanasius : et qui negant
Christum Deum esse Dei Filium ante sæcula.

DOMINO ET FRATRI ATHANASIO
[Ursacius et Valens.

(60) Dedit se occasio fratris et compresbyteri nostri Moyses venientis ad Tuam Dilectionem, frater charissime, per quem tibi salutem largissimam dicimus ex Aquileiensium civitate, et optamus ut incolumis litteras nostras recenseas. Dederis enim fiduciam si tu quoque rescribendo vicem nobis rependas. Sane habere **140** nos locum tecum et communionem ecclesiasticam his litteris scito. Divina pietas te custodiat, frater.

Hæ sunt illæ litteræ : hoc fuit episcoporum suffragium iudiciumque nostri causa datum. Quo autem palam fiat eos non gratia quadam, non necessitate aut vi inductos esse ad hæc agendum, libet cum vestra bona venia rem alius ab exordio enarrare ; ut cognoscatis episcopos æqui bonique studio talia conscripsisse, Valentem vero Ursaciumque, quantumvis sero, veritatem tamen esse confessos.

59. Petrus apud nos ante persecutionem episcopus, in persecutione martyr occubuit. Hic Meletium qui episcopus in Ægypto erat, plurimorum convictum scelerum, ac potissimum quod immolasset idolis, in communi episcoporum synodo deposuit. Meletius vero neque ad aliam confugit synodum, neque curavit apud posteros sese purgare : sed schismatis auctor fuit. Hincque factum ut ejus sectatores hactenus pro Christianis Meletiani audiant. Statimque ille episcopus maledictis cœpit incessere; primo quidem ipsum Petrum, dehinc Achillam calumniatus est, et post Achillam, Alexandrum. Hoc autem Absalonis imitatus exemplum, callide est aggressus, eo nempe animo, ut quandoquidem depositio ignominiam inurebat, calumniis saltem suis simpliciores posset circumvenire. Interim, Meletio hæc agente, Ariana exorta est hæresis : sed in Nicæna synodo, ipsa quidem hæresis anathemate damnata, Arianique rejecti, Meletiani vero aliquo modo recepti sunt : neque jam necessum est ejus

(60) Contextus ex Hilario desumptus.

(61) Soz. Ἀκυλίας.

(62) Hæc, ἡ θεία πρόνοια, etc., apud Theodoretum non habentur.

(63) Reg., ταῦτα. Editi, τοιαῦτα.

(64) Ita Reg. Editi vero, ἡ κρίσις καὶ κρίσις, perperam.

(65) Cadit juxta Athanasium Meletiani exordium schismatis in annum 301 vel 302 : ait enim ipse in epistola ad episcopos Ægypti et Libyæ anno 356 conscripta, Meletianos ante annos 55 schismaticos evasisse. Secus tamen existimarunt Baronius aliique, qui cum eam epistolam ad annum 361 referant, Meletiani schismatis initio annum 306 consequenter assignant. Sed eam ipsam epistolam certissime ad annum 356 pertinere in Monito ad eandem palam faciemus. Nonnihil tamen negotii faciunt Socratis verba, qui ait Meletium persecutionis tempore idolis immolasse : cum enim persecutio anno 303 grassari cœperit, non potuit Meletius ob illud flagitii, persecutionis hujus tempore commissi, anno 301, abdicari,

Α ΚΥΡΙΩ ΔΕΛΕΦΩ ΑΘΑΝΑΣΙΩ ΕΠΙΣΚΟΠΩ
Οὐρσάκιος καὶ Οὐάλης ἐπίσκοποι.

Ἀφορμὴν εὐρόντες διὰ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ συμπρεσβυτέρου ἡμῶν Μουσαίου, ἐρχομένου πρὸς τὴν σὴν ἀγάπην, ἀδελφὲ ἀγαπητὲ, δι' αὐτοῦ σε καὶ πάνυ προσαγορεύομεν ἀπὸ τῆς Ἀκυλίας (61), καὶ εὐχόμεθα ὑγιαίνοντά σε τὰ γράμματα τὰ ἡμέτερα ἀναγνῶναι· δώσεις γὰρ καὶ ἡμῖν θαρρῆειν, ἐν καὶ σὺ ἐν τῷ γράφειν τὴν ἀμοιβὴν ἡμῖν ἀποδῶς. Γίνωσκε γὰρ ἡμᾶς εἰρήνην ἔχειν μετὰ σοῦ, καὶ κοινωνίαν ἔχειν ἐκκλησιαστικὴν, καὶ τοῦτο γνῶρισμα ἡ διὰ τούτων τῶν γραμμάτων προσηγορία. Ἡ θεία πρόνοια σε διαφυλάττοι (62), κύριε, ἀγαπητὲ ἀδελφέ.

Τὰ μὲν οὖν γραφέντα ταῦτα (63), καὶ αὕτη τῶν ἐπισκόπων ἡ ψήφος καὶ κρίσις (64) ὑπὲρ ἡμῶν. Ὅτι δὲ οὐ κεχαρισμένα πεποιθήκασιν, οὐδὲ ἀναγκαζόμενοι παρὰ τινος, βούλομαι, συγχορῶντων ὑμῶν, ἄνωθεν ἐξ ἀρχῆς διηγῆσασθαι τὸ κρᾶγμα, ἵνα γνῶτε, ὡς οἱ μὲν ἐπίσκοποι ὀρθῶς καὶ δικαίως βουλόμενοι τοιαῦτα ἔγραψαν· ὁ δὲ Οὐάλης καὶ Οὐρσάκιος κἂν ὀφέ ποτε τὴν ἀλήθειαν ὠμολόγησαν.

59. Πέτρος παρ' ἡμῖν πρὸ μὲν τοῦ διωγμοῦ γέγονεν ἐπίσκοπος, ἐν δὲ τῷ διωγμῷ καὶ ἐμαρτύρησεν. Οὗτος Μελετίον ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου λεγόμενον ἐπίσκοπον, ἐπὶ πολλαῖς ἐλεγχθέντα παρανομίαις καὶ θυσία (65), ἐν κοινῇ συνόδῳ τῶν ἐπισκόπων καθείλεν. Ἀλλὰ Μελετίος οὐ πρὸς ἑτέραν σύνοδον κατέφυγεν, οὐδὲ ἐσπούδασεν ἀπολογησασθαι τοῖς μετὰ ταῦτα· σχίσμα δὲ πεποίηκε. Καὶ ἀντὶ Χριστιανῶν Μελετιανοὶ μέχρι νῦν οἱ τῆς ἐκείνου μερίδος ὀνομάζονται, εὐθύς τε τοὺς ἐπισκόπους λοιδορεῖν ἤρξατο, καὶ πρῶτον αὐτὸν Πέτρον, καὶ τὸν μετ' αὐτὸν Ἀχιλλᾶν διέβαλε, καὶ μετὰ Ἀχιλλᾶν (66) Ἀλέξανδρον. Τοῦτο δὲ πανούργως ἔπραττε, μαθὼν καὶ παρὰ τοῦ Ἀβεσσαλῶμ, ἵν', ἐπειδὴ διὰ τῆς καθαίρεσιν ἠσχύνετο, κἂν ταῖς διὰ βολαῖς ἀπατήσῃ (67) πως τοὺς ἀκεραλοὺς δυναθῇ. Ταῦτα δὲ πράττοντος τοῦ Μελετίου, γέγονε καὶ ἡ Ἀρειανὴ αἵρεσις· ἀλλ' ἐν τῇ συνόδῳ τῇ κατὰ Νίκαιαν ἡ μὲν αἵρεσις ἀνεθεματίσθη, καὶ οἱ Ἀρειανοὶ ἐξελθῆσαν, οἱ δὲ Μελετιανοὶ ὀπωσθήποτε ἐδέχθησαν (68)· οὐ γὰρ ἀναγκαῖον νῦν τὴν αἰτίαν ὀνομά-

et schisma efficere. Verum cum Socrates hanc historiam ex Athanasio fere ad verbum sit mutuatus, videtur sane illud, ἐν τῷ διωγμῷ quod ille de Meletio loquens ait, suo Marte addidisse : alias enim sæpissime Athanasii sententiam referens, ab Athanasii scopo non parum aberrat. Nihil tamen repugnat Meletium ante annum 301 idolis immolasse; licet enim ingens illa persecutio nondum cœpisset, attamen quavis minima data occasione, certis in locis, persecutio in quosdam concitabatur.

Quæ autem Epiphanius enarrat de Meletiani schismatis origine Hæresi 68, a Meletiano quodam mutuatus creditur; Meletii enim magis quam Petri partibus addictus videtur, et ab Athanasii historia penitus abhorret : hincque minoris est fidei.

(66) Διέβαλε καὶ μετὰ Ἀχιλλᾶν. Sic Reg. et Basil. qui ultimus habet διέβαλλε. In editis hæc deerant.

(67) Ita Reg. Editi vero, ἀπαντήσαι, πλεονασμῶς.

(68) Ὀπωσδήποτε ἐδέχθησαν. Quibusnam conditionibus Meletiani sint in Ecclesiæ communionem ad-

ζειν. Οὕτω γὰρ πέντε μῆνες παρήλθον, καὶ ὁ μὲν Ἀ μακαρίτης Ἀλέξανδρος τετελεύτηκεν· οἱ δὲ Μελιτιανοὶ, δέον ἡρεμεῖν καὶ χάριν ἔχειν, ὅτι κἄν ὄλωσ ἐδέχθησαν, οἱ δὲ, κατὰ τοὺς κύνας οὐκ ἐπιλαθόμενοι ὦν ἐξήρασαν, πάλιν τὰς Ἐκκλησίας ἐτάραττον. Εὐσέβιος τοίνυν, τοῦτο μαθὼν, καὶ προϊστάμενος τῆς Ἀρειανῆς αἰρέσεως, πέμπει καὶ ὠνεῖται τοὺς Μελιτιανούς ἐπὶ πολλαῖς ἐπαγγελίαις· καὶ γίνεται μὲν αὐτῶν κρύφα φίλος, συντάττεται δὲ αὐτοῖς εἰς τὸν ἐβούλετο καιρὸν. Τῆν μὲν οὖν ἀρχὴν προσέπεμπε πρὸς τὸν δέξασθαι με τοὺς περὶ Ἀρειῶν (69), καὶ ἀγράφους μὲν ἠπειλεῖ, γράφων δὲ ἤξιον. Ἐπειδὴ δὲ ἀντέλεγον, μὴ χρῆναι φάσκων δεχθῆναι τοὺς αἵρεσιν ἐφευρόντας κατὰ τῆς ἀληθείας, καὶ ἀναθεματισθέντας παρὰ τῆς οἰκουμένης συνόδου, ποιεῖ καὶ βασιλέα μοι γράψαι τὸν μακαρίτην Κωνσταντῖνον, ἀπειλὴν ἔχοντα, εἰ μὴ λάθοιμι τοὺς περὶ Ἀρειῶν, ταῦτά με παθεῖν, ἢ πρότερον καὶ νῦν πέπονθα (70). Τὸ τοίνυν μέρος τῆς ἐπιστολῆς ἐστὶ τοῦτο, καὶ Παλατῖνοι Συγκλήτιος καὶ Γαυδέντιος ἦσαν οἱ κομισάντες τὰ γράμματα·

(71) *Μέρος ἐπιστολῆς τοῦ βασιλέως Κωνσταντινου.*

Ἐχων τοίνυν τῆς ἐμῆς βουλῆσεως τὸ γνῶρισμα, ἅπανσι τοῖς βουλομένοις εἰς τὴν Ἐκκλησίαν εἰσελθεῖν ἀκώλυτον παράσχου τὴν εἰσοδον· ἐὰν γὰρ γνῶ, ὡς (72) κενώλυκάς τινας αὐτῶν τῆς Ἐκκλησίας μεταποιουμένους, ἢ ἀπειρήσας τῆς εἰσόδου, ἀποστελῶ παραυτίκα τὸν καὶ καθαιρήσοντά σε ἐξ ἐμῆς κελεύσεως καὶ τῶν τόπων μεταστήσοντα.

60. Ἐπειδὴ τοίνυν καὶ βασιλέα γράφων ἐπειθον μηδεμίαν εἶναι κοινωνίαν τῇ Χριστομάχῳ αἰρέσει πρὸς τὴν καθολικὴν Ἐκκλησίαν, τότε λοιπὸν Εὐσέβιος, τὸν καιρὸν ὃν συναφώνησε μετὰ τῶν Μελιτιανῶν προφέρων, γράφει καὶ πείθει τοούτους πλάσασθαι πρόφασιν, ἴν', ὡς περὶ κατὰ Πέτρου καὶ Ἀχιλλᾶ καὶ Ἀλεξάνδρου μεμελετήχασιν, οὕτω καὶ καθ' ἡμῶν ἐπινοήσωσι καὶ θρυλλήσωσι. Πολλὰ μὲν οὖν ζητήσαντες καὶ μὴ εὐρόντες, ὕστερον μετὰ γνώμης τῶν περὶ Εὐσέβιον συνιθέασι, καὶ πλάττονται πρώτην κατηγορίαν διὰ Ἰσίωνος καὶ Εὐδαίμονος καὶ Καλλινίκου (73) περὶ στιχαρίων λινῶν, ὡς ἐμοῦ κανόνα τοῖς Αἰγυπτίοις ἐπιβαλόντος, καὶ πρώτους αὐτοὺς ἀπατήσαντος. Ἀλλὰ πρεσβυτέρων ἡμετέρων εὐρεθέντων ἔκει, καὶ βασιλέως ἀκούοντος, κατεγνώσθησαν. Οἱ μὲν

missi, narrat epistola Nicæna: synodi apud Socratem l. 1, c. 9: Meletio scilicet episcopi nomen fuit concessum, ita tamen ut is omnibus episcopi functionibus sit interdictus. Qui vero a Meletio ordinati fuerant, ad communionem et ad reliqua sui ordinis ministeria obeunda recepti sunt, ea lege, ut in unaquaque parœcia, vel ecclesia, secundo loco essent ab iis quos Alexander ordinasset; adeo tamen ut episcopi Alexandro subjecti in jussu nullam ordinationem, aut aliud quodcumque ad ecclesiæ regimen spectans aggredirentur.

(69) Sic Reg. Editi vero, δέξασθαι τε τὸν Ἀρειῶν.

(70) Ἄ πρότερον καὶ νῦν πέπονθα. His indicat Athanasius primum sui exsilium in Galliis, ac secundum quo post Gregorii intrusionem septem annos extorris fuit. Voceque νῦν innuit se non diu post suam ex secundo exsilio reditum hanc apologiam

rei proferre causam. Mensibus quinque nondum exactis, obiit beatæ memoriæ Alexander: Meletiani vero quos quiescere par erat, et gratiæ loco habere, quod aliqua saltem ratione in Ecclesiam essent admissi, more canum non oblitum vomitum suum, iterum perturbabant Ecclesias. Quapropter Eusebius, re cognita, cum esset ipse Arianæ hæreseos 'patronus, mittit ad Meletianos, quos magnis sibi pollicitationibus devincit; inique cum illis clanculum amicitia, negotium constituit sibi opportuno tempore gerendum. Principio quidem, missis ad me litteris cohortabatur, ut reciperem Arianos, ita tamen ut verbis non scriptis minaretur, scripto rogaret. Me autem repugnante, ac respondente minime recipiendos esse hæreseos inventores, ac veritati infensos homines, anathematique damnatos ab œcumenica synodo; imperatori beatæ memoriæ Constantino auctor fuit, ut mihi rescriberet, interminatus ni Arianos admitterem ad communionem, me iis affectum iri malis, quibus et jam olim et haud ita pridem sum affectus. Ecce partem epistolæ, quam detulere Syncretius et Gaudentius Palatini:

141 *Pars epistolæ imperatoris Constantini.*

Cum igitur voluntatem meam compertam habeas, omnibus qui in Ecclesiam admitti expetunt, absque impedimento ingressum præbeto. Si quos autem Ecclesiæ sociari cupientes te prohibuisse, aut illis aditum interclusisse didicero, mittam quamprimum qui te jussu meo abdicet, et e sedibus transferat tuis.

60. Cum tamen litteris meis imperatori suasissem, nullam debere hæresi Christo adversanti cum catholica Ecclesia esse communionem, tum demum tempus de quo cum Meletianis convenerat se nactum ostendens Eusebius, missis ad eos litteris, auctor fuit, ut novo commento usi, paria iis quæ olim fuerant contra Petrum, Achillam, et Alexandrum moliti, jam adversum nos excogitarent et undique pervulgarent. Multis igitur conquisitis, cum nihil invenissent, Eusebii tandem consilio hanc priorem, Isionis, Eudæmonis et Callinici opera, confingunt criminationem; de lineis nempe stichariis, quasi ego legem Ægyptiis dedissem, ac ea primus excogissem ab illis. At cum ex presbyteris nostris illic tum repertis rei veritatem didicisset imperator,

D scripsisse; ut in Admonitione diximus.

(71) Hoc epistolæ Constantini fragmentum habetur item apud Socr. lib. 1, cap. 27, et apud Sozomenum lib. 11, c. 22, qui ex Athanasio complurima quæ ibidem afferunt acceperunt.

(72) Editi, ὡς εἰ, sed εἰ cum apud Socr. et Soz. non legatur, in Reg. deletum sit, et alioqui supererunt, expunctum est. Paulo post Reg. et Sozom. post ἀποστελῶ habent παραχρῆμα.

(73) In Meletii Breviario nominantur Ision Athribeos, Eudæmon Taneos, et Callinicus Pelusii episcopi Meletiani, qui videntur iidem ipsi esse qui hic memorantur. Paulo post, στιχαρίων λινῶν. Στιχάρια, vestes quæ episcopis, presbyteris, diaconis et subdiaconis usui erant. Lineas fuisse cum Athanasio aiunt Socrates et Sozomenus. De his fuse Cængius in *Gloss. mediæ et inf. Græc.*

eorum deprehensa calumnia est, erantque presbyteri illi Apis et Macarius. Porro imperator litteras misit, quibus Isonis factum damnans, nos præcepit sese adire. Hæc sunt autem illæ litteræ. . . . .

Eusebius re comperta suadet illis, ut ne isthinc secedant. Cumque advenissem, Macarium denuo de confracto calice insimulant: mihique haud levem, imo omnium atrocissimam imposuere calumniam; quod scilicet imperatori adversatus, scrinium mississem auri plenum cuidam Philumeno. Verum ubi nos imperator hanc quoque calumniam confutantes Psammathiaë audisset, illi de more falsi convicii, expulsi sunt. Nobis autem redeuntibus, has imperator ad populos dedit litteras:

CONSTANTINUS MAXIMUS AUGUSTUS

populo Alexandrino catholice Ecclesie.

61. Dilecti fratres, saluto vos, Deum invocans maximum voluntatis meæ testem, nostræque legis unigenitum creatorem, qui in omnium vitam dominatum obtinet, et discordias odit. Verum quid dicam? an scilicet nos bene valere? sed multo feliciori sanitate frui liceret, si vos mutuo depositis odiis amaretis: quo factum est ut contentiosorum hominum procellis dilectionis reliquerimus portum. O rem absurdam! quanti quotidie casus per tumultuosam invidiam excitantur! Sic est ad Dei populi infamia translata. Quorsum igitur justitiæ recessit fides, cum tanta tenebrarum caligine involvamus; non solum per varie implicatum **142** errorem, sed etiam per ingratorum hominum vitia, dum et stultitiæ fautores toleramus et eos qui æquitatem veritatemque profligant animadvertentes, negligimus tamen? Quænam illa tanta perversitas nostra? Inimicos non confutamus, sed latrocinium sectamur: quo perniciosissima fraus, nemine repugante, sibi facillime viam paravit. Nullusne tandem sensus est, ne saltem communis omnium naturæ gratia, si quidem legis præcepta contempsimus? Sed dicit quispiam, illa saltem dilectio quæ secundum naturam est invenitur. Quid ergo, nosne qui et Dei lege, et bona indole instructi sumus, tumultum et perturbationem inimicorum tolerabimus, qui quasi facibus omnia incendunt? nec tamen videmus licet oculis præditi, neque sentimus, licet legis sensibus undique circumsepti. Quantus igitur stupor vitam nostram apprehendit, quando nos ipsos ita negligimus, licet hæc nos Deus moneat? Nonne malum illud intolerabile est? nonne hostes hi sunt existimandi, potius quam domus et populus Dei? In nos debacchantur sceleratissimi illi,

(74) Hic Apis, Ἀλύπιος a Socrate vocatur, lib. 1, c. 27.

(75) Hæc Constantini epistola amanuensium negligentia excidit.

(76) Reg., Ψαμμαθία. Psammathia vero erat suburbium Nicomediæ. Theodoretus hæc Constantino-poli gesta enarrat, lib. 1, cap. 26, sed fide dignior

ουν πρεσβύτεροι ἦσαν, Ἄπις (74) καὶ Μακάριος· ὁ δὲ βασιλεὺς γράφει καταγινώσκων μὲν Ἰσίωνα, κελεύων δὲ ἐμὲ ἀπαντῆσαι πρὸς αὐτόν. Καὶ τὰ μὲν γραφέντα ἐστὶ ταῦτα (75).

Ὁ δὲ Εὐσέβιος μαθὼν, πείθει περιμένειν αὐτούς. Καὶ ἐλθόντος μου, κατηγοροῦσι πάλιν Μακαρίου μὲν περὶ ποτηρίου, ἐμὲ δὲ οὐ τὴν τυχοῦσαν διαβολὴν, ἀλλὰ τὴν ἀνωπύτων πασῶν, ὅτι δὴ, κατὰ βασιλείως γενόμενος, ἐπεμψα γλωσσόχομον χρυσοῦ Φιλουμένῳ τινί. Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς καὶ περὶ ταύτης ἐν τῇ Ψαμμαθίᾳ (76) ἤκουσεν ἡμῶν, αὐτοὶ δὲ συνήθως καταγινώσκοντες ἐβρίβησαν· καὶ γράφει τοῖς λαοῖς, ἐπανερχομένων ἡμῶν, ταῦτα·

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΜΕΓΙΣΤΟΣ ΣΕΒΑΣΤΟΣ

τῷ λαῷ τῷ κατὰ Ἀλεξάνδρειαν καθολικῆς Ἐκκλησίας.

61. Ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, προσαγορεύω ὑμᾶς, ἐπικαλούμενος τὸν Θεὸν τὸν τῆς ἐμῆς βουλήσεως μέγιστον μάρτυρα, καὶ τὸν τοῦ ἡμετέρου νόμου Μονογενῆ δημιουργόν, ὃς καὶ τῆς ζωῆς προκαθέζεται τῶν ἀπάντων, καὶ τὰς διχονοίας μισεῖ. Πλὴν τί ἂν εἴποιμι; ὅτι καλῶς ὑγίαινομεν; Ἄλλ' ἐξῆν καλλίονος ἀπολαῦσαι τῆς εὐρωστίας, εἰ ὑμᾶς αὐτοὺς ἀμοιβαδὶς (77) ἠγαπάτε, ἀποσιεσάμενοι τὰ μίσση, δι' ὧν ταῖς τῶν ἐρεσχελούντων τρικυμίας τὸν λιμένα τῆς ἀγάπης ἐγκατελίπομεν. Φεῦ τῆς ἀτοπίας ταύτης! Ὅσα καθ' ἐκάστην ἡμέραν συμπτώματα (78) τοῦ συγκεχυμένου φθόνου κινεῖται! Οὕτω πρὸς τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ μετῴκηθησαν αἱ δυσφημίας. Ποῦ τοίνυν τῆς δικαιοσύνης ἡ πίστις ἀνακεχώρηκεν, ὅπου γὰρ εἰς τοσοῦτον τῇ τοῦ σκότους ἀχλύϊ περιβεβλημέθα οὐ μόνον διὰ τὴν πολυπλοκὸν πλάνην, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰ τῶν ἀχαρίστων ἐλαττώματα, τῶν μὲν τὴν ἄνοιαν βραβεύοντων ἀνεχόμεθα, τῶν δὲ τὴν ἐπιείκειαν καὶ τὴν ἀλήθειαν διακρουομένων ἀισθανόμενοι παρενθουμέμεθα; Τί τὸ δεῖνδον τοῦτο τῆς ἡμετέρας κακίας; Τοὺς ἐχθροὺς οὐκ ἐλέγχομεν, ἀλλ' ἐπόμεθα τῷ ληστῆρι, δι' οὗ ὁδόν τινα ἑαυτῆ, ἐν οὕτως εἶπω, ἡ τῆς ἀπωλείας ἀπάτη, μηδενὸς ἀντικειμένου, βῆδῶς εἰργάσατο. Ἄρα οὐδεμίᾳ ἐστὶν αἰσθήσις, οὐδὲ κατὰ χάριν τῆς κοινῆς ἀπάντων φύσεως, εἰ γὰρ τῶν τοῦ νόμου προσταγμάτων ἡμελήσαμεν; Ἄλλ' ἐρεῖ τις, κατὰ φύσιν ἡ ἀγάπη ἐξευρίσκειται. Τί οὖν, ὅτι ἡμεῖς, καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ νόμον πρὸς τῇ εὐφυίᾳ σχόντες, ἀνεχόμεθα τῆς ὀχλήσεως καὶ τοῦ θορύβου τῶν ἐχθρῶν, πυρσοὶς τισιν, ὡς εἴκειν, ἐξαπτομένων; Καὶ οὐχ ὀρώμεν ὀφθαλμοὺς ἔχοντες, οὐδὲ αἰσθανόμεθα, καίτοι ταῖς τοῦ νόμου αἰσθήσεσιν ὄντες πεφραγμένοι. Ὅποση δὲρα πτόησις τὴν ἡμετέραν ζωὴν κατέλιπεν, ὅπου γὰρ ἡμῶν αὐτῶν (79) οὕτως ἀμε-

Athanasius.

(77) Reg., ἀμοιβαδὶς. Editi, ἀμοιβαδεῖς. Paulo post Reg., ἐρισχελούντων.

(78) Συμπτώματα Reg. Editi vero, συμπτώματος, mendose.

(79) Ita Reg. Editi vero, ἡμῶν ἑαυτῶν.

λοῦμεν, καὶ ταῦτα ὑπομιμνήσκοντος τοῦ Θεοῦ; Εἶτα A nosque insimulant atque ex adversis partibus nos oúk ἐστιν ἀφόρητον τὸ κακόν; οὐ πολεμίους ἠγεῖσθαι insectantur. προσήκει τούτους, οὐ τὸν οἶκον αὐτὸν λαδν τοῦ Θεοῦ; Ἐμπαροινούσιν ἡμῖν καὶ ἐγκαλοῦσι γε οἱ παν-ώλεις ἔκείνοι, καὶ ἐπιπλήσσουσιν ἐκ τῶν ἐναντίων ἡμῖν.

62. Μεθ' ὅσης δὲ ἀπονοίας τοῦτο πράττουσιν, ὑμᾶς αὐτοὺς ἐνοεῖν ἀξιώ. Οἱ γὰρ μωροὶ ἐπὶ τῆς γλώττης κειμένην ἔχουσι τὴν κακίαν. Οὗτοι γοῦν μολυβδίνας τινὰς ὄργας περιφέρονται. ὡς ἑαυτοὺς μὲν κατ' ἀντίθεσιν πλήττειν, ἡμᾶς δὲ πρὸς κέρδος τῆς οἰκείας κολάσεως ἀπάγειν· καὶ ὁ μὲν καλῶς διδάξας πολέμιος κρίνεται· ὁ δὲ τὴν φθόου κακίαν προβεβλημένος, ἔκεινος τὴν τοῦ λαοῦ ἡμερότητα οὐ δεόντως (80) καταλαμβάνει, πορθεῖ, καταναλίσκει, καὶ ἑαυτὸν κκοθελεί, ἐγκωμῶ κοσμεῖ καὶ συντίθησι· τὴν δὲ ἀλήθειαν ἀνατρέπει· καὶ τὴν πίστιν ἀπατᾷ, μέχρις οὗ τῶ οἰκείῳ (81) συνειδῶτι φρωλεὶν καὶ κρυπτηρίαν ἐπιζητήσας εὐρη. Αὕτη γοῦν αὐτοὺς ἡ σκαιότης ἀθλοῦς ποιεῖ, ὅταν προπετῶς ἑαυτοὺς ἀναξίους ὄντας ἀποδέχωνται, λέγοντες· Φεῦ τῶν κακῶν! Ἐκεινος B πρεσβύτερος ἐστι· καὶ ἔκεινος παῖς, ἐμοῦ ἄπτεται ἡ τιμῆ, ἐμοὶ ὀφείλεται, ἔκεινου ἀφηρέθη (82)· ἐπεὶ αὐτὸς, ἐμαυτῷ ἀφαρπάσας ἅπαντας, ἐπ' ἐξουσίας ἀπολέσαι πειράσομαι. Λαμπρά τις ἡ τῆς μανίας ἐκδόσις (83)· τάγματα καὶ συλλόγους, ἢ, ἐν' οὕτως εἶπω, ἀρχιερεσίαν τῶν ἀτόπων τούτων συστημάτων ἰδεῖν. Ὡ τῆς ἀτοπίας ἡμῶν, ἐν' οὕτως εἶπω! Ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ ἀνοίας ἐστὶν ἐπίδειξις; Εἶτα οὐκ αἰδοῦνται; Οὐκ αὐτοὶ ἑαυτοὺς ψέγουσιν; Οὐδὲ τὰς ψυχὰς δάκνονται, ἵνα νῦν γοῦν καταντικρὺ τῆς ἀπάτης καὶ τῆς ἐρεσχελίας (84) δξιόν τι φρονεῖν δόξωσι; Βία μόνη ἐστὶ τοῦ φθόου τοῖς ἰδίοις ἐπηρεϊδομένη φαρμάκοις. Οὐδὲν ἰσχυσαν οἱ πονηροὶ κατὰ τοῦ ἐπισκόπου ὑμῶν. Ἐμοὶ πιστεύσατε, ἀδελφοί, οὐδὲν ἕτερον ἐσπουδάκασι, ἢ ἵνα, κατατριψάντες C τοὺς ἡμετέρους χρόνους, μηδεμίαν χώραν ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ μεταμελείας ἔχωσιν. Ἐπικουρήσατε τοίνυν ὑμῖν αὐτοῖς, παρακαλῶ, τὸ φίλτρον τὸ ἡμέτερον (85) ἀγαπήσατε, καὶ παντὶ σθένει διώξατε τοὺς τὴν τῆς ἡμετέρας ὁμοιᾶς χάριν ἀφανίζειν ἐπιθυμοῦντας· καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ἀπιδόντες, ὑμᾶς αὐτοὺς ἀγαπάτε. Ἐγὼ γάρ τὸν ὑμέτερον ἐπίσκοπον Ἀθανάσιον ἀσμένως προσηκάμην, οὕτως τε προσεφθεγξάμην, ὡς ἀνθρωπον αὐτὸν Θεοῦ ὄντα πεπεισμένος. Ἐμέτερόν ἐστι ταῦτα συνιέναι, οὐκ ἐμὸν κρίνειν. Τὴν γὰρ παρ' ἐμοῦ πρόσρησιν αὐτὸν Ἀθανάσιον ὑμῖν διακονῆσαι τὸν αἰδουσιμώτατον ἀναγκαῖον ἡγησάμην, ἐννοῶν τὴν ἐπιμέλειαν τῆς ἐπιεικείας αὐτοῦ, ἥτις οὐκ ἀναξίως τῆς εἰρηνικῆς μου πίστεως, εἰς τὸ ἀγαθὸν τῆς σωτηριώδους γνώμης κατέχεται διαπαντός, καὶ ἔξει τὸν προτρέποντα λογισμόν. Ὁ Θεὸς ὑμᾶς διαφυλάξοι, ἀδελφοὶ ἀγαπητοί. Καὶ ταῦτα μὲν ὁ Κωνσταντίνος (86).

62. Quanta autem cum amentia hoc agant, vos ipsos cogitare rogo. Stulti enim in lingua sua sitam habent malitiam. Hi ergo plumbeas iras circumferunt, ut se invicem feriant, nosque secum abducant ad supplicii sui auctarium. Interim qui recta docet, hostis judicatur: qui autem invidiæ vitium præ se fert, is populum mansuetum contra jus fasque invadit, devastat, absumit ac sibi ipsi in malis complacet, sese laudibus ornat et concinnat: veritatem autem subvertit, fidemque fallit donec conscientiæ suæ antrum et latibulum conquisitum nactus sit. Ipsa igitur ingenii pravitas illos miseros efficit, dum petulantur, indigni licet, seipsos laudibus efferunt, aiuntque: proh facinus! Ille senior est, et ille puer; ad me honor attinet, mihi debetur, ab illo ablatus est: ego quippe, omnibus ad meas partes abreptis, cum potestate disperdere aggrediar. Præclara sane insaniam exclamatio: cohortes utique, conventus, ut ita dicam, remigum principatus, apud improborum illorum cætus videre est. O nostram absurditatem, si ita fari liceat! In Ecclesiane Dei stultitiæ habetur spectaculum? num non erubescunt? num seipsi non objurgant, nec mordentur animis, ut nunc saltem contra fraudem et contentionem dignum aliquid sentire videantur? At illi sola invidiæ vi utuntur suis veneficiis subnixa. Sed nihil scelerati illi adversus episcopum vestrum potuerunt perficere. Mihi credite, fratres, nihil aliud satagunt, quam ut cum nostra tempora malis oppresserint, nullum sibi in hac vita relinquunt penitentiam locum. Vobis igitur ipsis ferre opem; obtestor vos, amorem nostrum diligite, totisque viribus eos abigite qui nostræ concordiam gratiam cupiunt abolere. Deumque præ oculis habentes, vos invicem diligite. Ego enim episcopum vestrum Athanasium excepi perhumaniter, eumque sic sum allocutus, ut qui illum Dei hominem esse persuasum haberem. Vestrum est hæc intelligere, nec meum est ea de re ferre iudicium. Meam autem salutationem ut ipse reverendissimus Athanasius vobis renuntiaret consentaneum duxi: æquitatis illius sedulitatein animo perpendens, quæ modo pacificæ fidei meæ non indigno, in salutaris doctrinæ bono semper continetur, quæque ad vos de officio monendos erit comparata. Deus 143 vos conservet, dilecti fratres. Hæc Constantinus.

(80) Reg., οὐ δεόντως. Editi, male, οὐδὲ ὄντως.

(81) Reg., μέχρις οὐδ' ἂν, minus recte.

(82) Reg., περιαιρεθῆ. Editi, ἀφηρέθη.

(83) Ita Reg. Editi νεῖο, ἐκδόλησις. Mox Reg., ἀρχιερέσια, in neutro plurali.

(84) Reg., ἐρισχελίας. Quæ post pauca sequuntur, οὐδὲν ἰσχυσανοὶ πονηροὶ κατὰ τοῦ ἐπιτκόπου

ὑμῶν, etc., etiam apud Theodoretum habentur, lib. 1, c. 27.

(85) Edit. Paris. et Theodor., ὑμέτερον. At Comm. cum mss., ἡμέτερον.

(86) Hæc, Καὶ ταῦτα μὲν ὁ Κωνσταντίνος, desunt in Reg.

63. His ita gestis, cum aliquanto tempore quiescissent Meletiani, denuo concitantur : curantesque ut iis qui se mercede conduxerant pergratum facerent, hoc demum ineunt consilium. Mareotes regio quædam Alexandrina est, quam Meletius in schisma deducere nequidquam tentavit. Cum igitur Ecclesiæ definitis in locis essent, presbyteris omnibus conventus in iisdem Ecclesiis agentibus populisque in pace degentibus : quidam Ischyras nomine, non clericus, sed et moribus improbus, sui pagi incolas in errorem impellere conabatur, dum sese jactitaret esse clericum. Id cum comperisset locorum presbyter mihi Ecclesias perlustranti rem denuntiat : quæ causa fuit ut una cum illo Macarium presbyterum mitterem ad Ischyram accersendum : quem cum ægrum inque cubiculo decumbentem reperissem, patri ejus injunxere, ut filium a tali facinore prohiberet, quale adversus eum fuerat delatum. At ille morbo levatus cum esset, a suis et a patre ipso, quominus id ageret, prohibitus confugit ad Meletianos : qui inita cum Eusebianis societate, hanc una omnes confinxere criminationem ; quod scilicet Macarius calicem confregisset, Arseniusque episcopus a nobis esset interemptus. Quin etiam Arsenium occultarunt, ut qui nusquam compareret, crederetur interfectus. Truncam item manum circumferebant, quasi is fuisset membratim concisus. Ischyram vero, quem ne norant quidem, presbyterum circumquaque prædicare cœperunt, ut de calice loquenti decipiendi esset facultas. Ischyras igitur a suis objurgatus, ad nos collacrymans accessit, nihil tale iniquiens a Macario commissum, quale illi pervulgant, sed se subornatum a Meletianis fuisse, ad illam criminationem comminiscendam. Hoc autem rescriptum dedit :

BEATO PAPÆ ATHANASIO

Ischyras in Domino salutem.

64. Quandoquidem me, domine episcope, te advenstem, ut in Ecclesiam reciperer, objurgasti ob res antehac a me delatas, quasi id essem meopte consilio aggressus ; idcirco mei purgandi causa hoc tibi trado rescriptum ; ut compertum habeas, vim mihi illatam plagasque ab Isaaco, Heraclide, Isaaco Letus eorumque sociis, inflictas esse. Ego sane, Deo in testem adhibito, hoc ad tui defensionem declaro, me probe scire te nihil eorum perpetrasse, quæ illi a te commissa jactitant. Nulla enim calicis confractio, nulla exstitit sacræ mensæ subversio : sed me iidem, vi illata, ad hæc omnia dicenda compulserunt. Porro hæc ideo ad defensionem protuli, ac scripto mandavi ; quod summopere expetam postulemque, ut mihi conventibus liceat interesse tuis. Te in Domino valere exopto. Hoc autem chirographum meum tibi Athanasio episcopo tradidi coram

(87) Ita Reg. Editi vero, *Μαρσῶτις*, sed *Μαρσῶτης* alias semper legitur.

(88) Reg., *θρυλεῖν*, de more, quod ultimo sit monitum.

(89) Sic Reg. Editi vero, τῷ *Μακαρίῳ*. Mox Reg.

65. Τούτων οὕτως πραχθέντων, πρὸς ὀλίγον ἡσυχάσαντες οἱ Μελετιανοὶ, παροξύνονται πάλιν, καὶ ταύτην ὕστερον τίθενται βουλήν, σπουδάζοντες ἀρῆσαι τοῖς μισθωσαμένοις αὐτούς. Μαρσῶτης (87) χώρα τῆς Ἀλεξανδρείας ἐστίν· ἐν ταύτῃ σχίσμα Μελετιῶς οὐκ ἔδυνήθη ποιῆσαι. Τῶν τοίνυν Ἐκκλησιῶν ἐν ὠρισμένοις τόποις οὐσῶν, καὶ τῶν πρεσβυτέρων πάντων ἐν αὐταῖς συναγόντων, τῶν τε λαῶν εἰρημεύοντων, Ἰσχύρας τις οὕτω λεγόμενος, οὐ κληρικὸς, ἀλλὰ καὶ τὸν τρόπον πονηρὸς, ἐπεχειρεῖ τοὺς ἐν τῇ ἰδίᾳ κώμῃ πλανᾶν, λέγων εἶναι τινα ἑαυτὸν κληρικόν. Τούτῳ μαθὼν ὁ τῶν πρεσβυτέρων περιερχομένῳ μοι τῆς Ἐκκλησίας ἀναγγέλλει· καὶ ἀποστέλλω σὺν αὐτῷ Μακάριον πρεσβύτερον καλεῖσαι τὸν Ἰσχύραν. Εὐρόντες δὲ αὐτὸν νοσοῦντα καὶ κατακείμενον ἐν κελίῳ, ἐντέλλονται τῷ πατρὶ αὐτοῦ παραγγεῖλαι τῷ υἱῷ μηδὲν τι τοιοῦτον ἐπιχειρεῖν, ὅσον εἴρηται κατ' αὐτοῦ. Ἄλλ' ἀναστὰς ἀπὸ τῆς νόσου, καὶ κωλυόμενος ἀπὸ τῶν ἰδίων καὶ τοῦ πατρὸς, καταφεύγει πρὸς τοὺς Μελετιανούς· κάκεινοι κοινῶνται τοῖς περὶ Εὐσέβιον, καὶ λοιπὸν συντίθεται παρ' αὐτῶν ἡ συκοφαντία, ὅτι δὴ ποτήριον μὲν Μακάριος κατέαξεν, Ἀρσένιος δὲ τις ἐπίσκοπος ἐφρονεῖσθαι παρ' ἡμῶν. Καὶ τὸν μὲν Ἀρσένιον κρύπτουσιν, ὑπὲρ τοῦ, μὴ φαινόμενον αὐτὸν, ὡς ἀναιρεθέντα νομίζεσθαι· καὶ χεῖρα, φησίν, ὡς συκοπέντος αὐτοῦ, περιέφερον. Τὸν δὲ Ἰσχύραν, ὃν οὐκ ἔδεισαν, ἀρχονται θρυλλεῖν (88) ὡς πρεσβύτερον, ἵνα καὶ περὶ ποτηρίου λέγων πλανᾶν δύνηται. Ὁ μὲν οὖν Ἰσχύρας, μεμφομένων αὐτὸν τῶν ἰδίων, ἦλθε πρὸς ἡμᾶς ἀποδουρόμενος, καὶ λέγων μηδὲν μὲν γεγενῆσθαι παρὰ Μακαρίου, ὅσον ἐθρύλλησαν, ὑποβεβλήσθαι δὲ ἑαυτὸν παρὰ τῶν Μελετιανῶν πλάσασθαι τοιαύτην λοιδόριαν. Καὶ γράφει ταῦτα·

ΜΑΚΑΡΙΩ (89) ΠΑΠᾶ ΑΘΑΝΑΣΙΩ

Ἰσχύρας ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

64. Ἐπειδὴ προσήλθόν σοι, κύριε ἐπίσκοπε, βουλόμενος τῆς Ἐκκλησίας εἶναι, ἠτιάσω δέ με, ἐφ' οἷς πρότερον ἐφρηγξάμην, ὡς ἐμοῦ ἀπὸ προαιρέσεως εἰς τοῦτο παρελθόντος, τούτου ἕνεκεν ταύτην τὴν ἀπολογίαν ἐγγράφως σοι ἐπιδίδωμι, ἵν' εἰδέναι ἔχοις, ὅτι βίαις μοι γενομένης, καὶ πληγῶν ἐπιτεθεισῶν ἀπὸ Ἰσαὰκ καὶ Ἡρακλείδου, καὶ Ἰσαὰκ τοῦ τῆς Λητούς, καὶ ὑπὸ τῶν σὺν αὐτοῖς. Ἐγὼ δὲ, μάρτυρα τὸν Θεὸν εἰς τοῦτο λαμβάνων, ἀπολογουμαι, ὅτι οὐδὲν ὧν ἐκεῖνοι εἰρήχασιν, σύνοιδᾶ σε πεποιτημένοι. Οὔτε γὰρ ποτηρίου κλάσις γέγονεν, οὔτε τῆς ἁγίας τραπέζης καταστροφή γεγένηται· ἀλλὰ ταῦτα πάντα ἐκεῖνοι βίαν ἐπιθόντες μοι, εἰς τοῦτο παρώρμησάν με. Ταῦτα δὲ ἀπελογησάμην σοι, καὶ ἐγγράφως ἐπιδέδωκα, αἰρούμενος καὶ ἐπιδικαζόμενος εἶναι (90) τῶν ἐπὶ σέ συναγομένων. Ἐβρόῦσθαι σε εὐχομαι ἐν Κυρίῳ. Ἐπιδέδωκα δὲ τῆνδε μοι τὴν χεῖρά σοι τῷ ἐπισκόπῳ Ἀθα-

et Basil., προσήλθόν σοι, et ita legendum. Editi vero, προσήλθόν μοι.

(90) Εἶναι· deerat in editis. Ex Reg. sumpsimus.

νισίω ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν πρεσβυτέρων Ἀμμωνᾶ Δικέλλης, Ἡρακλείου Φάσκω, Βόκκονος Χενεβρί, Ἀχιλλᾶ Μυρσίνης (91), Διδύμου Ταφοσίρειος, καὶ Ἰούστου ἀπὸ Βωμοθέου· καὶ διακόνων ἀπὸ μὲν Ἀλεξανδρείας Παύλου, καὶ Πέτρου, καὶ Ὀλυμπίου· ἀπὸ δὲ Μαρεώτου Ἀμμωνίου καὶ Πιστοῦ, καὶ Δημητρίου, καὶ Γατοῦ (92).

65. Ταῦτα γράψαντος καὶ Ἰσχυρά, ὅμως πάλιν τὴν τοιαύτην κατηγορίαν θρυλλοῦσι (93) μὲν πανταχοῦ, ἀναφέρουσι δὲ καὶ τῷ βασιλεῖ Κωνσταντίνῳ. Κάκεινος περὶ μὲν τοῦ ποτηρίου φθάσας ἦν ἀκούσας αὐτὸς ἐν τῇ Ψαμμαθίᾳ, παρόντων ἡμῶν, καὶ καταγνοῦς τῆς συκοφαντίας τῶν ἐχθρῶν· γράφει δὲ εἰς τὴν Ἀντιόχειαν Δαλματίῳ τῷ κήνωρι (94), ἀκούσαι τῆς περὶ τοῦ φόνου δίκης. Ὁ τοίνυν κήνωρ ἐπιστέλλει μοι παρασκευάσασθαι πρὸς ἀπολογία τῷ ἐγκληματός. Ἐγὼ δὲ, δεξάμενος τὰ τοιαῦτα γράμματα, καίτοι τὴν ἀρχὴν μηδὲ προσποιούμενος, διὰ τὸ εἶδέναι μηδὲν αὐτοὺς λέγειν ἀληθές, ὅμως, ἐπειδὴ βασιλεὺς κεκίνητο, γράφω τοῖς συλλειτουργοῖς εἰς Αἴγυπτον, καὶ πέμπω διάκονον, βουλόμενος μαθεῖν περὶ Ἀρσενίου· οὐ γὰρ ἠωράκειν τὸν ἀνθρώπον ἕτεσί που πέντε ἢ ἕξ. Καὶ τί γάρ; ἵνα μὴ τελείως τὰ τοιαῦτα λέγω, ἐγνώσθῃ κρυπτόμενος ὁ Ἀρσένιος· τὴν μὲν ἀρχὴν ἐν Αἰγύπτῳ, λοιπὸν δὲ καὶ ἐν Τύρῳ πάλιν κρυπτόμενον αὐτὸν εὔρον ὁ ἡμέτερος. Καὶ τό γε θαυμαστόν, οὐδὲ εὐρεθεὶς ὠμολόγηε αὐτὸς εἶναι ὁ Ἀρσένιος (95), ἕως ἐν δικαστηρίῳ ἐπὶ Παύλου τοῦ τηνικαῦτα ἐπισκόπου τῆς Τύρου ἠλέγχθη· καὶ καταισχυθεὶς λοιπὸν οὐκ ἠρήσατο. Τοῦτο δὲ ἐποίησε φυλάττων πρὸς τοὺς περὶ Εὐσέβιον συνθήκην, ἵνα μὴ, ὡς εὐρεθέντος, λοιπὸν ἐκείνων τὸ δρᾶμα διαλυθῆ (96), ὅπερ καὶ γέγονε. Γράψαντος γάρ μου τῷ βασιλεῖ, ὅτι Ἀρσένιος εὐρέθη, καὶ ὑπομήσαντος αὐτὸν περὶ ὧν ἤκουσεν ἐν τῇ Ψαμμαθίᾳ Μακαρίου τοῦ πρεσβυτέρου χάριν, ἔπαυσε μὲν τὸ δικαστήριον τοῦ κήνωρος, ἔγραψε δὲ καταγινώσκων τὴν συκοφαντίαν τῶν καθ' ἡμῶν γενομένων, καὶ τοὺς περὶ Εὐσέβιον ἐρχομένους εἰς τὴν Ἀνατολὴν καθ' ἡμῶν, ἐκέλευσεν ὑποστρέψαι. Ὅτι (97) μὲν οὖν κατηγορήσαν ὡς ἀναιρεθέντος Ἀρσενίου, ἵνα μὴ ταῖς παρὰ τῶν πολλῶν γραφεῖσιν ἐπιστολαῖς χρῆσθαι, ἀρκεῖ μόνον τὴν Ἀλεξάνδρου τοῦ ἐπισκόπου Θεσσαλονίκης παραθέσθαι· ἀπὸ γὰρ ταύτης καὶ τὰς τῶν ἄλλων γινῶναι δυνατόν. Ἐκεῖνος τοίνυν εἰδὼς, ὅσα μὲν ἐθρύλλησε καθ' ἡμῶν Ἀρχάφ (98), ὃ καὶ Ἰωάννης περὶ φόνου, καὶ μαθὼν, ὅτι ζῆ Ἀρσένιος, γράφει ταῦτα·

(91) Sic Reg. Editi vero, Μυρσίνης.

(92) In editis hæc legebantur. Καὶ ταῦτα μὲν ὁ Ἰσχυράς, quæ quod in Reg. et Basil. desint, visum est omittere.

(93) Reg. et edit. Comm., Ψαμμαθία.

(94) Reg., Δαλματίῳ τῷ κήνωρι. Hunc autem Dalmatium censorem Constantii patrualem adelfidoum fuisse ait Socrates lib. 1, c. 27, filium scilicet Dalmatii fratris Constantini Magni. Sed errasse Socratem contendit Valesius, qui hunc Dalmatium patrem fuisse autumat. Dalmatium enim filium qui postea Cæsar appellatus est, tenera tunc ætate fuisse,

144 65. Hoc ubi rescriptum Ischyras dedisset, nihilo tamen minus eam de novo ubique pervulgant criminationem, ad ipsumque detulerunt imperatorem Constantinum, qui jam pridem accusationem de confracto calice Psammathix nobis presentibus audierat, et inimicorum deprehenderat calumniam. Tum vero litteras Antiochiam ad Dalmatium censorem misit: cui homicidii causam audiendam committebat. Censor autem scripto mihi significavit ut me adornarem ad eam depellendam criminationem. Hujus ego litteris acceptis, licet initio rem nihil curarem, quod eos in nullo vere dicere mihi conscius essem; attamen cum imperator commotus esset, ad comministros meos Ægyptios rescripsi, diaconumque misi, ut certior fierem de Arsenio, quem a quinque vel sex annis non videram. Arsenium, ne fusius illa prosequar, delitescere comperitum est: eum namque primo quidem in Ægypto, dehinc Tyri latentem nostri invenerunt. Quodque permirum habeatur, ne deprehensus quidem se Arsenium esse fassus est, donec in jus vocatus, a Paulo, tunc Tyri episcopo, convinceretur: dehinc enim præ pudore idipsum negare non est ausus. Hoc autem pacti cum Eusebio initi servandi causa agebat, ne se deprehenso, tota evanesceret fabula, quod et accidit. Imperatori enim cum litteris indicassem repertum Arsenium fuisse, in memoriamque revocassem quæ de Macario presbytero ipse Psammathix audisset; iudicio ille censoris inhibito, litteras misit, quibus damnata adversariorum nostrorum syncophantia, Eusebium et assecas in Orientem nobis adversandi studio properantes, retrogredi jussit. Porro quod me de preempto Arsenio insimularint, ut ne multorum epistolis hujus rei fidem facientibus utar, unam sufficit Alexandri Thessalonicae episcopi proferre: ex qua de aliorum item epistolis quisque valeat dijudicare. Is ergo cum probe sciret quam multa Archaph, qui et Joannes, adversum nos sparsisset, didicissetque in vivis esse Arsenium, hæc scripsit:

ac Narbonæ humanis litteris operam dedisse probat ex Ausonio lib. *De professoribus Burdigalensibus*. Ibidem editi, περὶ τῆς τοῦ φόνου. Nos Reg. cod. sequimur.

(95) Ita Reg. In editis, ὁ Ἀρσένιος.

(96) Reg., διαλυθῆ. Infra idem et edit. Comm., Ψαμμαθία. Paulo post in editis τοῦ deest ante κήνωρος.

(97) Ita Reg. Editi vero, ὅτι minus recte.

(98) Joannes Archaph. Is est qui episcopus Memphitanus dicitur in Breviario Meletii infra.

DOMINO DILECTO FILIO

ei unanimi comministro Athanasio, Alexander episcopus in Domino salutem.

66. Congratulor optimo Sarapioni qui tanto studio contendit sese sacris ornare moribus, quippe patris memoriæ laudem in dies conciliat. *Mortuus est enim*, ait quodam in loco sacra Scriptura, *pater ejus, et quasi non est mortuus*⁸⁵, vitæ namque suæ monumentum reliquit. Quo autem affecti fuerimus animo erga Sozontem, memoriæ dignum virum, non ignoras, domine, qui cum sacram ejusdem viri memoriam, tum insitani adolescentis animo modestiam probe noscis. Unam hanc a Tua Reverentia epistolam, adolescentis ipsius manu accepi. Hoc ipsum igitur tibi indicandum putavi, ut notum tibi esset, domine. Dilectus noster condiaconusque Macarius me summunopere oblectavit, cum, literis suis mihi Constantinopoli transmissis significavit, quam turpiter Archaph sycophanta sit deprehensus: quod virum qui in vivis esset, quasi interfectum ubique pervulgasset. Illum autem condigna suis sceleribus pœna a justo judice cum socia sibi cohorte multatum iri, **145** Scripturæ prædicant mentiri nesciæ. Universorum Dominus te quam diutissime conservet, domine erga omnes mansuetissime.

67. Idcirco autem delituisse Arsenium, ut illum necatum insimularent, testes sunt qui cum eo tum versabantur. Perquisitum enim illum cum tandem reperissemus, ea de re Pinnes ad Joannem hujusmodi sycophantiaæ histriionem rescriptis, his verbis:

DILECTO FRATRI JOANNI

Pinnes presbyter monasterii Piemencyrceos in Antepolite nomo salutem.

Scire te volo Athanasium in Thebaidem diaconum misisse suum, qui omnia Arsenii conquirendi causa perscrutaretur. Ii vero quos primum offendit, Pecysius nempe presbyter, Silvanus Helixæ frater, Tapenacerameus et Paulus Hypseles monachus, apud nos Arsenium esse confessi sunt. Nos autem re comperta, illum in naviculam conjici curavimus, ut ad inferiores partes una cum Helia monacho averteretur. Post hæc diaconus cum quibusdam reversus, derepente in monasterium nostrum quærendi Arsenii causa sese immisit: quem quod, uti supra diximus, in inferiores partes transmissemus, nequaquam invenere. Me autem cum Helia monacho qui illum secum assumpserat, Alexandriam deportatum duci obtulere: ibi cum nulla negandi esset facultas, confessus sum illum vivere, ac minime fuisse peremptum: quod item fassus est monachus

⁸⁵ Eccli. xxx, 4.

(99) Editi, αὐτόν, Reg. vero, ἑαυτόν.

(1) Ὡς deerat in editis. Sed in Reg. Basil. et in textu Græco Sirac. legitur. Paulo post Σώζοντα nomen proprium esse liquet.

(2) Ita Reg. Editi vero, ἔχρηξ.

(3) Soz. Πατρῴνης, in codicibus Fuketii et Allatii Πρίνης. Mox Nannius μονῆς hoc loco vertit domicili: sunt qui vertendum putent mansionis; sed monasterii vertendum esse patet ex verbis infra positis, Παφνούτιος μοναχὸς τῆς αὐτῆς μονῆς, Παφλουτίου μοναχὸς τῆς αὐτῆς μονῆς, Παφλουτίου μοναχὸς τῆς αὐτῆς μονῆς, Παφλουτίου μοναχὸς τῆς αὐτῆς μονῆς, Παφλουτίου μοναχὸς τῆς αὐτῆς μονῆς. Quæ vox μονῆ usu sæpe

A

ΚΥΡΙΩ ΑΓΑΠΗΤῶ ΥΠῸ

καὶ ἐμοῦ ὕψω συλλειτουργῶ Ἀθανασίῳ Ἀλέξανδρος ἐπίσκοπος ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

66. Συγχαίρω τῷ βελτίστῳ Σαραπίωνι, οὕτως ἱεροῖς ἑαυτὸν (99) ἤθεσι κοσμεῖν ἀγωνιζομένῳ, καὶ τὴν τε τοῦ πατρὸς μνήμην ἐγκωμιαστικώτερον ἐπαύξοντι. Ἐτελεύτησε γὰρ, ὡς ποῦ ἡ ἱερά φησι Γραφή, ὁ πατὴρ αὐτοῦ, καὶ ὡς (1) οὐκ ἀπέθανε κατέλιπε γὰρ τῷ βίῳ μνημόσυνον. Ὅπως μὲν οὖν διεκείμεθα περὶ τὸν μνήμης ἄξιον Σώζοντα, οὐδ' αὐτὸς ἀγνοεῖς, δέσποτα, τὴν περὶ ἐκεῖνον ἱεράν μνήμην καὶ τὴν προσοῦσαν τῷ νεωτέρῳ ἐπιείκειαν. Μίαν μόνην τὴν διὰ τοῦ νεωτέρου τούτου ἐδεξάμην παρὰ τῆς σεμνότητός σου ἐπιστολήν. Ἐδήλωσα οὖν σοι αὐτὸ τοῦτο, ἵνα εἰδέναι ἔχοις (2), δέσποτα. Ὁ ἀγαπητὸς ἡμῶν καὶ συνδιάκονος Μακάριος εὐφρανέ με ἀπὸ τῆς Κωνσταντινῆς πόλεως γράψας, ὅπως Ἀρχάφ ὁ συκοφάντης ἠσχημόνησε, τὸν ζῶντα ὡς φονευθέντα παρὰ πᾶσι κηρύξας. Ὅτι γὰρ τὴν ἐπὶ τοῖς τολμηθεῖσιν αὐτῷ ἄξιαν εἰσπραξίν κομιεῖται παρὰ τοῦ δικαίου κριτοῦ μετὰ τοῦ ὁμοτρόπου στίφους, αἱ ἀψευδεῖς ἀναφωνοῦσι Γραφαί. Ὁ τῶν ὄλων διατηροῖ ἡ σε ἐπὶ μάλιστα δεσπότης, κύριε πάντων χάριν χρηστότατε.

67. Ὅτι δὲ ἐκρύπτετο Ἀρσένιος, διὰ τοῦτο, ἵνα θάνατον οὕτοι πλάτυνται, τοῦτο μαρτυροῦσιν οἱ σὺν αὐτῷ διατρέψαντες· ζητοῦντες γὰρ αὐτὸν, εὐρομεν τοῦτον, καὶ ἔγραψε πρὸς Ἰωάννην τὸν ὑποκρινόμενον τὴν τοιαύτην συκοφαντίαν, τὰτα·

Τῷ ΑΓΑΠΗΤῶ ΑΔΕΛΦῷ ΙΩΑΝΝΗ

Πίνης (3) πρεσβύτερος μονῆς Πτεμεγαύρκως τῆς Ἀντεπολίτου νομοῦ χαίρειν.

Γινώσκεις σε θέλω, ὅτι ἀπέστειλεν Ἀθανάσιος εἰς τὴν Θηβαῖδα διάκονον ἑαυτοῦ, ἐρευνησάμενος πάντα ἔνεκεν Ἀρσενίου. Καὶ πρῶτον μὲν, εὐρεθέντες Πεκυσίος πρεσβύτερος, καὶ Σιλθανός, ὁ ἀδελφὸς Ἠλία, καὶ Ταπενακεραμεὺς, καὶ Παῦλος, μοναχὸς ἀπὸ Ὑψηλῆς, ὠμολόγησαν, ὅτι παρ' ἡμῶν ἐστὶν Ἀρσένιος· ἡμεῖς δὲ, μαθόντες, πεποιθήκαμεν αὐτὸν ἐμβληθῆναι εἰς πλάγον, καὶ πλεῦσαι εἰς τὰ κάτω μέρη μετὰ Ἠλία μοναχοῦ. Καὶ ἐξαίφνης μετὰ ταῦτα πάλιν ἀνελθὼν ὁ διάκονος μετὰ τινων, ἐπιστάς ἐν τῇ μονῇ ἡμῶν ἔνεκεν τοῦ αὐτοῦ Ἀρσενίου, αὐτὸν μὲν οὐχ εὐρηκαν, διὰ τὸ ἀπεσταλκέναι ἡμᾶς αὐτὸν, ὡς προείπομεν, ἐν τοῖς κάτω μέρεσιν· ἐμὲ δὲ μετὰ τοῦ μοναχοῦ τοῦ αὐτὸν παραλαβόντος Ἠλία (4) κατήνεγκαν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, καὶ προσήνεγκαν μὲν τῷ Δουκί, καὶ οὐδὲ ἰσχυσα ἀρνήσασθαι; ἀλλ' ὠμολόγησα, ὅτι ζῆ καὶ οὐκ ἀνηρέθη· τὰ αὐτὰ δὲ καὶ ὁ παραλαβὼν αὐτὸν

venit pro monasterio, quandoque etiam pro mansione seu statione itinerantium: sed non ea sententia hic monachum accipi conspicuum est. Mox Reg. τοῦ Ἀντεπολίτου. Soz., τοῦ Ἀντεπολίτου. Editi, τῆς Ἀντεπολίτου.

(4) Dubitant quidam an hic Helias is ipse sit qui supra cum Arsenio aufugisse memoratur: sed quid, quæso, hac de re dubii relinquunt, Pigne ejusdem monasterii presbytero eundem ipsum esseistente?

μοναχὸς ὠμολόγησε. Διὰ τοῦτο ταῦτά σοι γνωρίζω, Α qui Arsenium avehendum susceperat. Hæc te monitum volui, Pater, ne Athanasium accusare aggrediaris. Dixi enim illum vivere et apud nos delituisse; resque tota in Ægypto percrebuit, ut ne ultra celeri queat. Paphnutius ejusdem monasterii monachus, qui hanc epistolam scripsi, plurimum te salutans valere exopto.

Ἄ δὲ καὶ βασιλεὺς ἔγραψε, μαθὼν, ὅτι εὐρέθη Ἄρσένιος ζῶν, ἔστι ταῦτα.

NIKHITHS KONSTANTINOS

Μέγιστος Σεβαστὸς τῷ πάπῳ Ἀθανασίῳ.

68. Τοῖς παρὰ τῆς σῆς συνέσεως ἐντυχὼν γράμμασι, ταύτης γνώμης αὐτὸς ἐγενόμην (5), ὡς ἀντιγράφων τῇ σῇ στερέβότητι, προτρέψασθαι σε, ὅπως πρὸς εὐταξίαν καὶ οἰκτον τὸν τοῦ Θεοῦ λαὸν ἀγειν σπουδάσης. Ταῦτα γὰρ μάλιστα προηγούμενα ἐν τῇ ἐμαυτοῦ ψυχῇ κατέχω, ὡς ἀλήθειάν τε ἀσκεῖν, καὶ ἐν τῇ διανοίᾳ δικαιοσύνην ἀεὶ φυλάττειν, καὶ τοῦτοις μάλιστα χαίρειν, τοῖς ὀρθὴν ὁδὸν τοῦ βίου πορευομένοις. Περὶ δὲ ἐκείνων τῶν πάσης ἀρεᾶς ἀξίων, τῶν Μελετιανῶν δηλαδὴ τῶν σκαιωτάτων καὶ ἀθεμίτων, οἷτινες τῇ ἐμπληξίᾳ λοιπὸν ἀπονειμαρχήσασιν, καὶ μόνον φθόνῳ καὶ ζῆλῳ καὶ ὀρθοῦσι τὰ ἄτοπα κινουσί, τὴν ἀθέμιτον αὐτῶν διάνοιαν ἐπιδεικνύντες, ταῦτα φθέγγομαι. Ὅρθῳ γὰρ ὅπως οἱ ἄνδρες οὐς ἐκείνοι ξίφει ἀνηρήσθαι ἔφασκον, ἐν μέσοις νῦν εἰσι, καὶ τῆς ζωῆς ἀπολαύουσι. Πρὸς δὲ ταῦτα τί ἐν γένοιτο πρόκριμα χεῖρον, οὕτω φανερώς καὶ σαφῶς ἐπιφερόμενον τῇ ἐκείνων δίκῃ, ἢ τὸ τούτους, οὓς ἀνηρήσθαι ἔλεγον, ζῆν τε καὶ τοῦ βίου ἀπολαύειν, οἷτινες δηλονότι καὶ ὑπὲρ ἑαυτῶν φθέγγασθαι δυνήσονται; Προσέκειτο δὲ τοῖς παρὰ τῶν Μελετιανῶν ἐκείνων καὶ τοῦτο· διεβεβαιούντο γὰρ ἀθεμίτῳ ὁρμῇ (6) ἐπεισελθόντα σε καὶ ἀρπάσαντα ποτήριον ἐν τῷ ἀγιωτάτῳ ἀποκείμενον τόπῳ κεκλακέναι, οὐ πράγματος ἀληθῶς οὐδὲν μεῖζον ἢν ἔγκλημα, οὔτε τηλικούτον ἀτόπημα, εἰ τοῦτο οὕτως πεπραχθῆι τε (7) καὶ ἡμαρτηθῆι συνέβαινε. Ἄλλὰ γὰρ τίς ἡ κατηγορία αὕτη; Τίς δὲ ἡ μετάβασις καὶ ποικιλία καὶ διαφορὰ τοῦ πράγματος, ὡς νῦν εἰς ἕτερον πρόσωπον τὴν κατηγορίαν τοῦ ἐγκλήματος τούτου μετάγειν; Ὅπερ δηλονότι πρᾶγμα αὐτοῦ τοῦ φωτὸς, ὡς εἶπεν, ἐστὶ τηλαυγέστερον, ὅτι τῇ σῇ συνέσει ἐπιβουλεύσαι ἐσπούδαζον. Μετὰ δὲ ταῦτα τίς ἂν ἐκείνοις τοῖς ἀνθρώποις τοῖς τοσαῦτα εἰς βλάβην ἀναπλασάμενοις ἀκολουθῆσαι ἐβελήσετε; ὅταν μάλιστα ἀυτοὶ ἑαυτοὺς εἰς βλεθρον ἄγουσι (8), καὶ συνορῶσιν, ὅτι πεπλασμένων καὶ ψευδῶν πραγμάτων εἰσι κατηγοροί; Ὡς ἔφην τοίνυν, τίς ἂν ἐκείνοις ἐξακολουθήσεις, καὶ εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἀπωλείας πρηνῆς ἀπέλθοι; Εἰς ἐκείνην δηλαδὴ, εἰς ἣν ἐκείνοι μόνον τὴν ἐλπίδα τῆς σωτηρίας καὶ τῆς ἐπικουρίας ἔχειν οἴονται. Εἰ γὰρ βούλοιντο ἐπὶ καθαρὰν ἐλθεῖν συνείδησιν, καὶ ὑπομνησθῆναι τῆς ἀρίστης γνώμης, καὶ ἐπὶ τὴν ὑγαίνουσαν ἐλθεῖν διάνοιαν· ῥαδίως γινώσκονται οὐδεμίαν αὐτοῖς ὑπάρχειν ἐπικουρίαν παρὰ τῆς Προνοίας, ἐπειδὴ περ τοιούτων εἰσι ζηλωταὶ καὶ ἐπὶ τῷ

Litteræ autem quas imperator scripsit, certior factus Arsenium in vivis esse, hujusmodi sunt:

VICTOR CONSTANTINUS

Maximus Augustus papa Athanasio.

68. Litteris Tuæ Prudentiæ perfectis, id animi fuit, ut lictissim litteris ad Tuam Constantiam missis, te cohortarer, ut populum Dei ad tranquillitatem et misericordiam traducere cures. Hæc enim cum-prinnis animo inhærent meo, veritatem colere, in mente justitiam semper conservare, iisque potissimum gaudere qui recta vitæ gradiuntur via. De illis autem omni exsecratione dignis, Meletianis scilicet improbissimis ac nefariis hominibus, qui stupore demum perculsi obtorpuere, quique per invidiam, perturbationem atque tumultum absurdas res movent, nefariamque suam mentem demonstrant, hæc eloquar: Vides enim quos illi viros gladio intemptos, jactitabant, eosdem in medio nunc versari ac vita perfrui. Et vero quod ita perspicuum manifestumque in eorum causa afferatur præjudicium, quam quod illi vivant vitæque fruuntur, quos illi interfectos aiebant: quibus scilicet pro seipsis loquendi facultas erit? Præter hæc, ea quoque finit eorumdem Meletianorum 146 calumnia, ut affirmarent te nefario impetu irruisse, ac poculum in sanctissimo loco positum raptum confregisse: quo facinore nullum revera gravius crimen esset, nec tam ingens flagitium; si tamen sic actum et peccatum fuisset. Sed quænam illa accusatio? Quæ isthæc transitio et rei varietas, ut nunc ad aliam personam hanc ipsam accusationem transferant? Res ipsa luce, ut ita dicam, lucidior est, ipsos nimirum prudentiæ tuæ insidias paravisse. Quis postea istos homines, qui tanta ad damnum aliorum confingere non dubitarunt, consecrari voluerit; cum maxime semetipsi in ruinam deducant, et probe noscant se conflictas mendacesque accusationes proferre? Quisnam illos sectatus fuerit, uti jam dictum est, in exitiique viam præceps abierit, in quam scilicet illi soli totam salutis auxiliiq; spem constituere videntur? si enim velint ad puram conscientiam accedere, optimæ sententiæ meminisse, ad sanamque mentem reduci; facile intelligent nullam sibi opem a Providentiâ expectandam esse, ejusmodi rerum æmulatores cum sint, et ad perniciem hæc moliantur suam. Hoc igitur non duritiam quamdam, sed veritatem esse jure dixerim. Postremo illud quoque adjiciendum, velle nos plerumque a Tua Prudentiâ hæc palam legi; ut hinc notum omnibus sit ac po-

(5) Editi, ἐγὼ ἐγενόμην: præstat Regil codicis lectio, αὐτὸς ἐγενόμην.

(6) Sic Reg. Editi vero, ἀθεμίτως ὁρμῇ.

(7) Ita Reg. In editis, τέ δεest.

(8) Ita Reg. Editi vero ἄγωσι.

tissimum hujusmodi facinorum motuumque auctoribus; quæ nos ad æquitatis normam eloquimur, ab ipsa veritate declarari. Tanta ergo cum sit hoc in negotio indignitas, certo sciant me ita judicasse, et hujus esse sententiæ: si quid ejusmodi ultra moverint, non juxta ecclesiasticas, sed secundum publicas leges, meipsum meamet opera causam auditurum; quo futurum est ut deprehendam eos non solum generis humani, sed divinæ quoque doctrinæ deprædatores esse. Deus te conservet, frater dilecte.

καὶ ταύτης εἶναι τῆς προαιρέσεως· εἴ τι τοιοῦτον ἀλλὰ κατὰ τοὺς δημοσίους νόμους αὐτὸν με δι' ἐμαυτοῦ τῶν πραγμάτων ἀκροασόμενον (11), καὶ λοιπὸν εὐρήσοντα αὐτοὺς, ὅτι μὴ μόνον κατὰ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους λησται τινας ὄντες, ἀλλὰ γὰρ καὶ κατ' αὐτῆς τῆς θείας διδασκαλίας φαίνονται. Ὁ Θεὸς σε διαφυλάξει, ἀδελφὲ ἀγαπητέ.

69. Quo autem liquidius innotescat sycophantia malignitas, eu ipsas Arsenii litteras quas, ubi latens deprehensus esset, conscripsit. Quo enim pacto suam Ischyras calumniam litteris confessus est, sic Arsenius epistola sua eorum perversitatem magis coarguit.

ATHANASIO BEATO PAPÆ

Arsenius episcopus civitatis Hypselitarum, qui quondam sub Meletio fuerat, una cum presbyteris et diaconis, in Domino salutem plurimam.

Nos quoque pacem amplectentes societatemque cum catholica Ecclesia, cui tu, Dei gratia, præfectus es: exoptantesque ecclesiastico canoni juxta veterem formam subjici, litteras tibi, dilecte papa, mitimus, pollicemurque in nomine Domini, nos deinceps minime communicuros cum iis qui sunt etiamnum schismatici, et qui nondum cum catholica Ecclesia pacem habent, sive episcopis, sive presbyteris vel diaconis: neque cum illis consensuros, si quidpiam velint in synodo statuere: neque pacis litteras vel missuros, vel accepturos ab illis, nec rursum citra tuam metropolitani episcopi sententiam, decretum ullum edituros vel episcopus spectans, vel dogma quodpiam commune ecclesiasticum; sed cessuros omnibus ante statutis canonibus, adinstar 147 episcoporum Ammoniani, Tyranni, Plusiani, reliquorumque. Præterea Mansuetudinem Tuam obsecramus, ut quamprimum nobis rescribas, pariterque comministros nostros litteris moneas, nos supra dictis jam stare decretis, pacem habere cum catholica Ecclesia, junctosque esse comministris nostratibus. Credimus porro tuas preces, utpote probatas acceptasque, impetraturas ut pax hujusmodi firma et indissolubilis perpetuo perseveret, secundum voluntatem Dei omnium Domini, per Jesum Christum Dominum nostrum. Totum cætum sacrorum sub te ministrorum nos et qui nobiscum sunt salutamus. Brevi, si Deus permiserit, ad Tuam

Α οἰκείῳ ὀλέθρῳ πειράζονται. Ταύτην δὴ οὖν οὐ τραχύτητα τίνα, ἀλλὰ ἀλήθειαν δικαίως ἂν εἶποιμι. Τὸ τελευταῖον δὲ καὶ τοῦτο προσέθημι, ὅτι περ (9) βουλόμεθα δημοσίᾳ παρὰ τῆς σῆς συνέσεως πολλάκις ἀναγνωσθῆναι ταῦτα, ὡς ἂν ἐντεῦθεν εἰς τὴν ἀπάντων γνῶσιν ἔλθοι, καὶ μάλιστα εἰς τὴν ἐκεῖνων ἀφικέσθαι δυνήθῃ, οἷτινες οὕτω πράττουσιν, οὕτως ἀναστρέφουσιν, ὡς ταῦτα ἅπερ παρ' ἡμῶν εὐθείας λέγεται λόγῳ, τῇ τῆς ἀληθείας εἰρησθαι πράξει. Ἐπεὶ τοίνυν (10) ἐν τούτῳ τῷ πράγματι τηλικούτῳ ἐστὶν ἀτόπημα, γινωσκέτωσαν οὕτω με κεκριμένοι, κινῶν, μηκέτι λοιπὸν κατὰ τοὺς τῆς Ἐκκλησίας, καὶ λοιπὸν ἀκροασόμενον (11), καὶ λοιπὸν γένους λησται τινας ὄντες, ἀλλὰ γὰρ καὶ κατ' αὐτῆς τῆς θείας διδασκαλίας φαίνονται. Ὁ Θεὸς σε διαφυλάξει, ἀδελφὲ ἀγαπητέ.

B 69. Ὑπερ δὲ (12) τοῦ καὶ πλέον δειχθῆναι τὴν πονηρίαν τῶν συκοφαντῶν, ἰδοὺ καὶ ἔγραψεν Ἀρσένιος μετὰ τὸ εὐρεθῆναι κρυπτόμενον αὐτόν. Ὡς γὰρ Ἰσχύρας ἔγραψεν ὁμολογῶν τὴν συκοφαντίαν, οὕτως Ἀρσένιος γράφων ἐλέγχει πλέον ἐκεῖνων τὴν κακοθήειαν.

ΑΘΑΝΑΣΙΩ ΜΑΚΑΡΙΩ ΠΑΠᾶ

Ἀρσένιος ἐπίσκοπος τῶν ποτε ὑπὸ Μελέτιου τῆς Ὑψηλιτῶν πόλεως ἅμα πρεσβυτέρους καὶ διακόνους ἐν Κυρίῳ πλεῖστα χαίρειν.

Καὶ ἡμεῖς ἀσπαζόμενοι τὴν εἰρήνην καὶ ἔνωσιν πρὸς τὴν καθολικὴν Ἐκκλησίαν, ἥς σὺ κατὰ χάριν Θεοῦ προϊστασαι, προηρημένοι τε τῷ ἐκκλησιαστικῷ κανόνι κατὰ τὸν παλαιὸν τύπον (13) ὑποτάσσασθαι, γράφομέν σοι, ἀγαπητέ πάπα, ὁμολογῶντες ἐν ὀνόματι Κυρίου τοῦ λοιποῦ μὴ κοινωῆσιν τοῖς ἐπισχίζουσι, καὶ μηδέπω εἰρηνεύουσι πρὸς τὴν καθολικὴν Ἐκκλησίαν ἐπισκόποις τε καὶ πρεσβυτέροις καὶ διακόνους, μήτε συνθέσθαι αὐτοῖς βουλομένοις τι (14) ἐν συνόδῳ, μήτε γράμματα εἰρηνικὰ ἀποστέλλειν, μήτε δέξασθαι παρ' αὐτῶν, μηδ' αὐ διχα γνώμης σου τοῦ τῆς μητροπόλεως ἐπισκόπου ὄρον τινὰ ἐκφέρειν περὶ ἐπισκόπων, ἢ περὶ δόγματος ἐτέρου κοινῷ ἐκκλησιαστικῷ· ἀλλ' εἰκεῖν πᾶσι τοῖς προτετυπωμένοις κανόσι καθ' ὁμοίτητα τῶν ἐπισκόπων Ἀμμωνιανῶν, καὶ Τυράννου, καὶ Πλουσιανῶν, καὶ τῶν λοιπῶν ἐπισκόπων. Πρὸς ταῦτα οὖν ἀξιούμεν τὴν σὴν χρηστότητα ἀντιγράψαι μὲν ἡμῖν διὰ τάχους, ὡσαύτως τε καὶ τοῖς συλλειτουργοῖς περὶ ἡμῶν, ὅτι εἴημεν ἡδὲ ἐπὶ τοῖς προειρημένοις ὄροις, εἰρηνεύσαντες πρὸς τὴν καθολικὴν Ἐκκλησίαν, καὶ ἐνωθέντες τοῖς συλλειτουργοῖς ἐπὶ τῶν τόπων· πιστεύομεν δὲ, ὡς εὐχαί σου ἐνεργήσουσιν εὐπρόσδεκτοι οὔσαι, ὥστε τὴν τοιαύτην εἰρήνην βεβαίαν καὶ ἀδιάλυτον εἶναι μέχρι τέλους, κατὰ τὸ βούλημα τοῦ δεσπότου τῶν ἀπάντων Θεοῦ, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν. Τὸ ὑπὸ σὲ ἱερατεῖον ἡμεῖς καὶ οἱ σὺν ἡμῖν προσαγορευόμεν. Ὅσον δὲ οὐδέπω (15), Θεοῦ ἐπιτρέποντος, ἀπαντήσο-

bentur.

(13) Reg., παλαιὸν τόπον. Editi, παλαιὸν νόμον.

(14) Reg., βουλομένοις τι. Editi vero, βουλομένους τε.

(15) Reg., οὐδέπω. Editi, οὐπω.

(9) Reg., ὅτι περ. Editi, ὅπερ.

(10) Ita Reg. Editi vero, Ἐπειδὴ τοίνυν.

(11) Reg., ἀκροασόμενον, minus recte. Infra idem, διαφυλάξει.

(12) Ὑπερ δὲ, etc. Hæc usque ad sequentem epistolam in editis Latinis antiquioribus deerant. In Græcis autem omnibus cum editis tum russ. ha-

μεν πρὸς τὴν σὴν χρηστότητα. Ἀρσένιος ἐβρῶσθαι ἅ
σε εὐχομαι ἐν Κυρίῳ πολλοῖς χρόνοις, μακαριώτατε
πάπα.

70. Μελίζων δὲ καὶ φανερώτερος Ἐλεγχος τῆς καθ'
ἡμῶν συκοφαντίας ἡ μετάνοια Ἰωάννου· καὶ τούτου
μάρτυς ὁ θεοφιλέστατος καὶ μακαρίας μνήμης βασι-
λεὺς Κωνσταντῖνος· εἰδὼς γὰρ ἄπερ Ἰωάννης κατ'
αὐτοῦ κατηγορήσῃ, καὶ δεξάμενος γράμματα μετα-
γινώσκοντος αὐτοῦ, ἔγραψε ταῦτα·

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΜΕΓΙΣΤΟΣ ΣΕΒΑΣΤΟΣ

Ἰωάννη.

Πάνυ μοι καταθύμια γέγονε τὰ παρὰ τῆς σῆς
φρονήσεως γράμματα· ἔγνω γὰρ ἐξ αὐτῶν ἡ μά-
λιστα γινῶναι ἐπόθουν, πᾶσαν μὲν μικροψυχίαν ἀπο-
τεθεῖσθαι σε, τῇ δὲ Ἐκκλησίᾳ, ὡς προσῆκον ἦν, β
κεκοινωνηκέναι, καὶ Ἀθανασίῳ τῷ αἰδεσιμωτάτῳ
ἐπισκόπῳ ἐς τὰ μάλιστα εἰς ὁμόνοιαν ἐλθεῖν. Εὐ ἴσθι
τοῖνον, ὡς ἕνεκά γε τούτων πάνυ σε ἐπαινέσας ἔχω,
ὅτι πᾶσαν ἀφελὲς ἀψιμαχίαν, ὃ τῷ Θεῷ φίλον ἦν πε-
ποίηκας, τῆς πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν ἐνώσεως ἀντι-
λαμβανόμενος. Ἴνα τοῖνον καὶ ὧν ἐπιθυμοῦμεν τετυχη-
κέναι δοκοῖς, ἐπιτρέψαι σοι δεῖν ὥφθη ὀχλήματος
ἐπιθῆναι δημοσίου, καὶ εἰς τὸ στρατόπεδον τῆς ἡμῆς
ἡμερότητος σπουδάσαι. Σὺν λοιπὸν ἔστω μὴδὲν μελ-
λῆσαι (16), ἀλλὰ τῆς ἐπιστολῆς σοι ταύτης ὀχλήματος
δημοσίου ἐξουσίαν χορηγούσης, εὐθέως πρὸς ἡμᾶς
ἀφικέσθαι, ἵνα καὶ τὴν ἐπιθυμίαν ἐμπλήσης τὴν
σαυτοῦ, καὶ θεασάμενος ἡμᾶς, τῆς προσηκούσης ἀπολαύσης εὐφροσύνης. Ὁ Θεὸς σε διαφυλάξῃ (17),
ἀδελφε ἀγαπητέ.

71. Οὕτω μὲν οὖν τέλος ἔσχεν ἡ συσκευή, καὶ οἱ C
Μελιτιανοὶ κατασυχυθέντες ἀπεστράφησαν· οἱ δὲ
περὶ Εὐσέβιον οὐδ' οὕτως ἠρέμησαν· ἔμελλε γὰρ αὐ-
τοῖς οὐ τῶν Μελιτιανῶν, ἀλλὰ τῶν περὶ Ἀρείου, καὶ
ἐφοδοῦντο μὴ, παυσάμενων ἐκείνων, μηκέτι τοὺς
ὑποκρινόμενους εὐρωσι, δι' ὧν τοῦτο εἰσαγαγεῖν δύ-
νωται. Παραξύνουσι τοῖνον πάλιν τοὺς Μελιτιανούς,
καὶ πείθουσι τὸν βασιλέα σύνοδον αὐθις ἐν Τύρῳ
κελεῦσαι γενέσθαι. Καὶ κόμης Διονύσιος ἀποστέλλε-
ται, καὶ στρατιῶται δορυφόροι δίδονται τοῖς περὶ
Εὐσέβιον. Καὶ ὁ μὲν Μακάριος δέσμιος διὰ στρατιω-
τῶν πέμπεται εἰς Τύρον· ἐμοὶ δὲ γράφει καὶ ἀνάγκη
ἐπιτεθῆσιν· ὥστε καὶ ἄκοντας ἡμᾶς ἀποστέλλε-
σθαι (18). Τὴν μὲν οὖν πᾶσαν συσκευὴν γινῶναι
δυνατὸν, ἐξ ὧν ἔγραψαν οἱ ἐπίσκοποι τῆς Αἰγύπτου.
Πῶς δὲ παρ' αὐτῶν ἐξ ἀρχῆς συνετέθη, ἀναγκαῖον ἀν
εἰη λέγειν· καὶ γὰρ ἐντεῦθεν θεωρεῖν τὴν κακοῆ-
θειαν καὶ τὴν πανουργίαν τὴν καθ' ἡμῶν γενομένην
ἐξεστίν. Ἐπίσκοποι εἰσιν ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ Λιβύῃ,
καὶ Πενταπόλει ἐγγὺς ἑκατὸν· οὐδεὶς τούτων ἡμᾶς
ἠτιᾶτο, οὐ πρεσβύτερος ἐμέμφετο, οὐ τῶν λαῶν τις
κατελάλει· ἀλλ' οἱ Μελιτιανοὶ οἱ ἀπὸ Πέτρου ἐκδη-
θέντες καὶ οἱ Ἀρειανοὶ ἦσαν οἱ τὴν ἐπιβουλήν με-
ρισάμενοι· καὶ οἱ μὲν τὸ κατηγορεῖν, οἱ δὲ τὸ δικά-
ζειν ἑαυτοὺς ἐξεδίκουν. Ἡμεῖς μὲν οὖν παρητούμεθα
; τοῖς περὶ Εὐσέβιον ὡς ἐχθροὺς διὰ τὴν αἵρεσιν
δυνατῶν· ἔπειτα τὸν λεγόμενον κατήγορον μὴ εἶναι

Mansuetudinem accedemus. Arsenius te multis an-
nis valere in Domino exopto, beatissime papa.

70. Porro calumniæ in nos structæ majus et li-
quidius argumentum est Joannis pœnitentia, cujus
rei testis fuit Deo charissimus et beatæ memoriæ
imperator Constantinus, qui cum sciret quæ Joannes
contra se ipse detulisset, illisque pœnitentis litte-
ras accepisset, hæc scripsit :

CONSTANTINUS MAXIMUS AUGUSTUS

Joanni.

Admodum gratæ mihi fuere Prudentiæ Tuæ lit-
teræ, ex quibus quæ peroptabam scire didici, te
scilicet omni deposita simultate, cum Ecclesia, ut
par erat, communicasse, et cum Athanasio episcopo
reverendissimo in plenam concordiam venisse. Scito
igitur te eo nomine a nobis summopere laudari,
quod relicto omni jurgio, rem Deo gratam perfece-
ris, societatemque requisieris cum Ecclesia. Quo
igitur optata assequare, tibi permittendum putavi,
ut inscenso publico vehiculo, ad exercitum meæ
clementiæ properes. Tuum deinceps erit nihil cun-
ctari. Sed cum hæc tibi epistola publici vehiculi co-
piam faciat, ad nos quamprimum accedas, ut et
voti compos efficiare, et postquam nos inviseris,
congrua fruaris lætitia. Deus te conservet, frater
dilecte.

ἀπολαύσης εὐφροσύνης. Ὁ Θεὸς σε διαφυλάξῃ (17),

71. Hic ille fuit conspirationis exitus, quo per-
acto, Meletiani a proposito sunt aversi : at Euse-
biani ne ita quidem cessavere ; illis siquidem non
Meletiani, sed Ariani curæ erant, veriti scilicet ne,
illorum deficiente opera, histriones, rei quæ indu-
cere volebant artifices, non suppeterent. Quare Me-
letianis iterum concitatis, auctores sunt imperatori,
ut synodum denuo Tyri jubeat congregari. Tum co-
mes Dionysius mittitur, satellitium militare Euse-
bianis datur, Macarius vincitus sub militum custo-
dia Tyrum adducitur, meque imperator litteris
compulit suis, ut vel invitus isthuc me conferrem.
Sed totam conspirationis seriem cognoscere licitum
est ex episcoporum Ægyptiorum litteris. Hujus au-
tem ordiendæ consilium enarrare operæ pretium
fuerit, ut hinc eorum adversum nos malignitatem
vafritiemque animadvertere quisque valeat. In
Ægypto, Libya et Pentapoli episcopi sunt prope
centum ; quorum nullus nos accusavit, nullus nos
presbyter criminatus est, nullus e populo oblocutus :
sed Meletiani jam olim a Petro ejecti, Arianique
insidias inter se diviserant ; ita ut illi accusandi, hi
judicandi sibi partes vindicarent. Verum nos Euse-
bium sociosque recusavimus, 148 quod essent nobis
hæreseos causa inimici : dehinc eum qui accusator
ferebatur, nequaquam presbyterum esse planissi-
mum fecimus hoc argumento. Quando ad Ecclesiæ

(16) Ita Reg. Editi vero, μελήσαι, male.

(17) Reg., διαφυλάξει.

(18) Ita Reg. Editi autem, ἐπιστέλλεσθαι, minus
recte.

communione admittitur Meletius (quod utinam nunquam factum fuisset) beatæ viri memoriæ Alexander ejus exploratam habens calliditatem, catalogum ab eo postulavit eorum episcoporum, quos se aiebat in Ægypto habere: necnon presbyterorum et diaconorum Alexandrinorum qui e suis essent, aut si quos haberet in Alexandrino agro: quod eo egit consilio Alexander Papa, ut ne Meletius, Ecclesiæ potestate confidenter assumpta, multas venderet ordinationes, neu quotidie mendaciis suis novos pro libidine subiceret. Eorum igitur qui in Ægypto essent e suis, hoc breviarium edidit:

BREVIARIUM

A Meletio datum Alexandro episcopo.

Ego Meletius Lycopoli, Lucius Antinoopoli, Phasileus Hermopoli, Achilles Cusis, Ammonius Diospoli.

In Ptolemaide: Pachymes Tentyris

In Maximianopoli: Theodorus in Copto.

In Thebaide: Cales Hermeti, Colluthus in superiore Cyno, Pelagius Oxryneli, Petrus Heracleopoli, Theon Nilopoli, Isaac Letopoli, Heraclides in Nicius, Isaac Cleopatriade, Melas in Arsenoite.

In Heliopoli: Amos Leontopoli, Ision Athribi

In Pharbetho: Harpocraton Bubasti, Moses Phasius, Callinicus Pelusii, Eudæmon Tani, Ephraim Thmuis.

In Sai: Hermæon in Cyno et Busiri, Soterichus in Sebennyto, Pininuthes Phthenegy, Cronius C

προσβύτερον ὄλως ἰδεικνυμεν οὕτως. Ὅτε Μελέτιος ὑπεδέχθη, ὡς μήποτε ὤφελον, γινώσκων αὐτοῦ τὴν πανουργίαν ὁ μακαρίτης Ἀλέξανδρος, ἀπήτησεν αὐτὸν βρεβίον (19) ὃν ἔλεγεν ἔχειν ἐπισκόπων ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ τῶν ἐν αὐτῇ τῇ Ἀλεξανδρίᾳ προσβυτέρων καὶ διακόνων, καὶ εἰ ἔχει τινὰς ἐν τῇ χώρᾳ αὐτῆς. Τοῦτο δὲ πεποίηκεν ὁ πάπας Ἀλέξανδρος, ἵνα μὴ Μελέτιος, λαβὼν τὴν τῆς Ἐκκλησίας παβήριαν, πωλήσῃ πολλοὺς, καὶ φεύσῃται καθήμεραν ὑποβάλλων οὓς βούλεται. Τῶν μὲν οὖν ἐν Αἰγύπτῳ πεποίηκε τὸ βρεβίον τοῦτο.

BREVIUM

Dothēn parā Meletiou Ἀλεξάνδρῳ τῷ ἐπισκόπῳ.

Ἐγὼ Μελέτιος ἐν Λυκίῳ (20), Λούκιος ἐν Ἀντινόου, Φασιλεὺς ἐν Ἐρμουπόλει, Ἀχιλλεὺς ἐν Κουσαῖς, Ἀμμώνιος ἐν Διοσπόλει.

Ἐν Πτολεμαίδι, Παχύμης (21) ἐν Τεντύραις.

Ἐν Μαξιανουπόλει, Θεόδωρος ἐν Κόπτῳ.

Ἐν Θηβαίδι, Κάλῃς ἐν Ἐρμέθῃ (22), Κόλλουθος ἐν τῇ ἄνω Κυνῷ, Πελάγιος ἐν Ὀξυρύγχῳ, Πέτρος ἐν Ἡρακλεοῦς, Θέων ἐν Νειλουπόλει, Ἰσαὰκ ἐν Λητοῦς, Ἡρακλείδης ἐν Νικίους, Ἰσαὰκ ἐν Κλεοπατρίδι, Μέλας ἐν Ἀρσενότῃ.

Ἐν Ἡλιοῦς (23), Ἀμῶς ἐν Λεόντων, Ἰσιῶν ἐν Ἀθριβί.

Ἐν Φαρβεθῷ, Ἀρποκρατίων ἐν Βουβάστῳ, Μωσῆς ἐν Φακουσαῖς, Καλλίνικος ἐν Πηλουσίῳ, Εὐδαίμων ἐν Τάνει, Ἐφραῖμ ἐν Θμουί.

Ἐν Σαί: Ἐρμαῖων ἐν Κυνῷ καὶ Βούσιρι, Σωτήριχος ἐν Σεβεννύτῳ (24), Πινινουθήης ἐν Φθενεγῷ, Κρό-

(19) Reg., βρεβιον. Id est catalogum: S. P. Benedictus Regulæ c. 32, ex quibus abbas breve teneat, id est, catalogum. Infra item βρεβιον in eodem ms.; communis tamen scribitur βρεβιον.

(20) Reg., Λυκῷ. De his autem provinciis, nomis et episcopatibus vide in Tabella nostra.

(21) Reg., Παχύμης. Ibidem Reg., Τεντύραις, recte. Editi, Τεντύραις. Mox omnes mss. et editi, ἐν Μαξιανουπόλει. Sed procul dubio Μαξιμιανουπόλει legendum.

(22) Ἐρμέθει, Κόλλουθος. Editi Ἐρμέθῃ, Κόλλουθος. Mox Reg., Κυνῷ: et postea Ἡρακλεοῦς..... Λητοῦς, cum acuto.

(23) Reg., ἐν Ἡλιοῖς, recte. Editi vero, ἐν Ἡλιοῦς. Mox post Ἀθριβί, Reg. ἐν Φαρβεθῷ, quod deerat in editis. In Basiliensi vero post Ἀθριβί spatium vacuum relictum fuerat, quasi aliquo deficiente.

(24) Reg., Σωτήριχος ἐν Σεβεννύτῳ. Editi, Σεβεννύτῳ. Mox ed., Μετόλη, Reg., Μετήλι. Qui vero mox dicitur episcopus ἐν τῇ Ἀλεξανδρέων χώρᾳ, is ipse est qui in subscriptionibus epistolæ ad Antiochenos Hermopolis parva dicitur. Nam Dracontius qui illic Hermioleolis parvæ episcopus vocatur, in epistola ad eundem Dracontium dicitur electus in episcopum agri Alexandrini, ἐν τῇ Ἀλεξανδρέων χώρᾳ... καὶ ἡ ἐπισκοπὴ δὲ τῆς χώρας αὐτῆς, et episcopus hujus agri, etc. Ptolemæus lib. iv: Ἀπὸ μὲν δύσεως τοῦ μεγάλου ποταμοῦ, ἀπὸ θαλάσσης ἀρχομένων, Ἀλεξανδρέων χώρας νομὸς, καὶ μητρόπολις, Ἐρμουπόλις μικρὰ. Ab occasu magni fluvii, a mari incipientibus occurrit Alexandrini agri nomus, et metropolis ejus Hermopolis parva. Hoc cum non advertisset vir quidam eruditissimus, existimavit a Meletio Agathammonem Alexandriæ episcopum ordinatum fuisse, quod necquam fuit.

Mox, Ἐν Μέμφι Ἰωάννης. Hic Joannes is esse videtur qui Archaph cognominatus est, qui post defunctum Meletium Meletianorum primas habuit. Quæ sequuntur autem, κελευσθεὶς παρὰ τοῦ βασιλέως εἶναι μετὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου, jussus ab imperatore ut archiepiscopo scilicet Meletio adesset, ex his Epiphanius verbi hæresi LXVII lucem accipiunt, ubi Meletius dicitur δευτερευῶν τῷ Πέτρῳ κατὰ τὴν ἀρχιεπισκοπήν, qui secundus post Petrum (Alexandrinum) archiepiscopatus dignitatem obtinebat. Utrum autem jam ante Meletium Lycopolitani presules nomen archiepiscopi habuerint, an Meletius primum hæc dignitatem sibi arrogarit, incertum: sed huic postremo libentius assentimur, cum alias exploratum sit Epiphanium suam de Meletiano schismate historiam, a quodam ejusdem sectæ homine mutuatam esse. Non desunt tamen qui existimant hæc verba, κελευσθεὶς παρὰ τοῦ βασιλέως εἶναι μετὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου, esse Athanasii: non autem Meletii, ac vertendum esse, jussus ab imperatore ut cum archiepiscopo suo concordaret, referrique illud ad superiorem Constantini ad Joannem epistolam. At præterquam quod haud genuina illa est hujus loci interpretatio, nusquam reperies Athanasium sese archiepiscopi nuncupatione ornare. Et alioqui in superius relata ad Joannem epistola, nequaquam jubet Constantinus Joanni ut vel cum Athanasio degat vel cum eo concordet. Sed eidem gratulatur quod communicet cum Athanasio, quem ille ibidem non archiepiscopum, sed episcopum tantum nuncupat, jubeque ut inscenso publico vehiculo, ad imperatorium comitatum se transferat: unde priori sententiæ standum videtur. Archiepiscopi nomen non antehac usurpatum reoceri existimatur.

εν Μετῆλι, Ἀγαθάμμων ἐν τῇ Ἀλεξανδρῶν A Meteli, Agathanmon in Alexandrinorum territorio.

Ἐν Μέμφι Ἰωάννης κελευσθεὶς παρὰ τοῦ βασιλέως εἶναι μετὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου. Οἱ μὲν ἐν Αἰγύπτῳ οὗτοι.

Τῶν δὲ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ εἶχε κληρικῶν Ἀπολλώνιος πρεσβύτερος, Εἰρηναῖος πρεσβύτερος, Διόσκορος πρεσβύτερος, Τύραννος πρεσβύτερος.

Διάκονοι, Τιμόθεος διάκονος, Ἀντίνοος (25) διάκονος, Ἡφαιστίων διάκονος, καὶ Μακάριος πρεσβύτερος τῆς Παρεμβολῆς.

72. Τούτους Μελέτιος καὶ παρόντας παρέδωκεν Ἀλεξάνδρῳ τῷ ἐπισκόπῳ. Τοῦ δὲ λεγομένου Ἰσχύρα οὗτ' ἐμνημόνευσε, οὕτως ἔν τῷ Μαρεώτῃ ἐσχρηκάναι πώποτε ὠμολόγησε καὶ ὁμοῦ καὶ οἱ ἐχθροὶ οὐκ ἀφίσταντο, καὶ ὁ μὴ πρεσβύτερος ὡς πρεσβύτερος ἐπλάττετο· κόμης γάρ ἦν ὁ (26) ἀναγκάζων, καὶ στρατιώται εἶλον ἡμᾶς. Ἀλλὰ καὶ οὕτως ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ νενίκηκεν· οὕτως γάρ Μακάριον ἤλεγξαν περὶ τοῦ ποτηρίου· ἀλλὰ καὶ Ἀρσένιος, ὃν ἐθροίλλησαν ἀνηρῆσθαι παρ' ἡμῶν, εἰστήκει ζῶν καὶ δεικνύων τὴν ἐκείνων συκοφαντίαν. Μὴ δυνθέντων τοίνυν ἐκείνων ἐλέξαι τὸν Μακάριον, οἱ περὶ Εὐσέβιον ἐχάλεπαινον, ὡς ἀπολέσαντες ὅπερ ἐθέρουον, καὶ πείθουσι τὸν κόμητα τὸν σὺν αὐτοῖς Διονύσιον, ἵν' εἰς τὸν Μαρεώτην ἀποστείλῃ, μὴ ἄρα τι δυνθῶσιν εὐρεῖν ἐκεῖ κατὰ τοῦ πρεσβυτέρου· μᾶλλον δὲ ἵνα ἀπελθόντες καττύσωσιν, ἀπόντων ἡμῶν, ὡς βούλονται· τοῦτο γάρ ἦν τὸ σπουδαζόμενον αὐτοῖς. Ἀμέλει λεγόντων ἡμῶν περιττὴν μὲν εἶναι τὴν εἰς τὸν Μαρεώτην ἀποδημίαν· ἃ γὰρ ἐκ πολλοῦ χρόνου μεμελετήκασι, μὴ προφασίζέσθωσαν ἐνδεῶς εἰρηκάναι, μηδὲ ὑπερτιθέσθωσαν· ἃ γὰρ ἐνόμιζον ἔχειν εἰρήκασιν, καὶ λοιπὸν ἀποροῦντες προφασίζονται· ἢ εἰ χρεία καὶ τοῦ Μαρεώτου, τοὺς γοῦν ὑπόπτους μὴ πέμπεσθαι. Ὁ μὲν κόμης (27) περὶ τῶν ὑπόπτων ἐπειθετο, ἐκείνοι δὲ πάντα μᾶλλον ἢ τοῦτο πεποιήκασιν· οὐς γὰρ παρητούμεθα διὰ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν, οὗτοι σπουδαίως ἀπῆλθον, Διόγνιος, Μάρις, Θεόδωρος, Μακεδόνιος, Οὐρσάκιος καὶ Οὐάλης. Πάλιν τε γράμματα πρὸς τὸν ἑπαρχὸν τῆς Αἰγύπτου, καὶ στρατιωτικῆς δορυφορίας, καὶ τό γε θαυμαστὸν καὶ πάσης ὑπερφίας γέμον, Μακάριον μὲν τὸν κατηγορούμενον πεποιήκασιν διὰ στρατιωτῶν ἀπομείναι, τὸν δὲ κατηγοροῦντα μεθ' ἑαυτῶν ἀπήγαγον. Τίς οὖν λοιπὸν ἐκ τούτων οὐ θεωρεῖ τὴν συσκευὴν; Τίς οὐ συνορᾷ λευκῶς τῶν περὶ Εὐσέβιον τὴν πονηρίαν; Εἰ γὰρ κρίσεως ἦν ἐν τῷ Μαρεώτῃ χρεῖα, εἶδει καὶ τὸν κατηγορούμενον ἀποστέλλεσθαι· εἰ δὲ μὴ κρίσεως ἔνεκεν ἀπήχοντο, διὰ τί τὸν κατηγοροῦντα ἐπήγοντο; Καὶ γὰρ ἤρκει, ὅτι μὴ ἀπέδειξεν. Ἀλλὰ τοῦτο πεποιήκασιν, ἵν' ἐπειδὴ παρόντα τὸν πρεσβύτερον οὐκ ἤλεγξαν, τοῦτον ἀπόντα συσκευάσωσιν, καὶ τυρεύσωσιν (28)

(25) Reg., Ἀντίνοος.

(26) Κόμης γὰρ ἦν ὁ, Reg. In editis ἦν deerat. Regius tamen codex aliquando κόμης habet in nominativo; in casibus autem obliquis κόμιτος, κόμιτι, κόμιτα semper.

(27) Reg., κόμης. Quæ vero de Mareotica legatione

Memphi Joannes jussus ab imperatore ut archiepiscopo adesset : et hi quidem in Ægypto.

Clerici autem quos Alexandriae habuit : Apollonius presbyter, Irenæus presbyter, Dioscorus presbyter, Tyrannus presbyter.

Diaconi : Timotheus diaconus, Antinous diaconus, Hephæstion diaconus, et Macarius Castrorum presbyter.

72. Hos Meletius coram adducto Alexandro tradidit episcopo : ejus autem quem vocant Ischyram ne mentionem quidem fecit, nec professus unquam est se quempiam in Mareote habuisse clericum. Nihil tamen destitere adversarii nostri, ita ut 149 eum qui presbyter non esset, presbyterum simularent : comes enim aderat qui nos cogeret, militesque qui nos raptatos pertraherent. Vicit tamen Dei gratia, Macarium siquidem confracti calicis convincere non potuerunt. Quin ipse Arsenius, quem a nobis interceptum pervulgarant, incolumis coramque consistens eorum palam faciebat calumniam. Cum itaque Macarium convincere non valerent Eusebiani, rem ægre ferentes, utpote præda sua quam venabantur amissa, auctores sunt Dionysio comiti ex eorum partibus stanti, ut quosdam in Mareotem mitteret, scrutaturos num quidpiam criminis possent illic adversus presbyterum deprehendere. Imo, si vere dicatur, ut profecti, nobis absentibus, pro libidine in nos conspirarent : hoc enim illis studio erat. At nos e converso affirmabamus supervacaneum esse in Mareotem proficisci : nec sibi simulandum esse, quasi quæ jamdiu meditati fuerant nondum satis declarassent, neque comperendandum ; quippe qui cum omnia in medium protulissent quæ sibi dicenda suppeterent, jam hærentes tergiversarentur : quod si omnino legatione in Mareotem opus esset, ne saltem suspecti viri eo mitterentur. Et sane comes quantum ad suspectos attingit nobis annuebat : illi vero e contrario omnia egere ; nam quos Arianæ hæreseos causa recusabamus, illi ipsi quam primum sunt profecti, Diognius scilicet, Maris, Theodorus, Macedonius, Ursacius et Valens. Hinc litteræ ad præfectum Ægypti : hinc militare satellitium missum : quodque admirandum est ac suspiciosissimum, Macario qui accusabatur sub militum custodia derelicto, accusatorem secum abduxere. Quis jam inde conspirationem non animadvertit? Quis malitiam non liquido conspicit Eusebianorum? Si enim judicium in Mareote opus erat, accusatum quoque eo missum oportuit. Quod si non judicii causa iter instituerunt, cur accusato-

hic habentur, pluries supra memorata sunt, et repetuntur in *Epist. ad solit.*

(28) Sic Reg. et Colon. Editi alii, τυρεύσωσιν, mendose. Nannius legisse videtur θηρεύσωσιν, qui veritè *aucupentur*.

rem adduxere? sat quippe erat quod ille rem comprobare non potuisset. Verum id eo actum est, ut quandoquidem presbyterum coram convincere non valebant, in illum absentem conspirarent, et quod sibi visum foret adversus eum struerent. Etenim, Alexandrinis totiusque territorii presbyteris ipsos arguentibus, quod soli accessissent, postulantibusque ut sibi saltem eorum actis interesse liceret (se quippe et totius negotii et eorum que Ischyram spectarent, consocios asserebant) hoc ipsis minime concessum est. Sed præfecto Ægypti Philagrio apostata, ethnicisque militibus admissis, ad ea cere decuit; clericos tamen huic interesse rei non erat, illic homines reperirent qui se falsi convincerent.

75. Sed ne ita quidem latere potuerunt: presbyteri enim urbis et Mareotæ, animadversa illorum malignitate, ad hunc modum scripserunt, et hæc contestati sunt:

THEOGNIO, MARI ET MACEDONIO,

Theodoro, Ursacio et Valentii episcopis qui Tyro venire, presbyteri et diaconi catholicæ Ecclesiæ Alexandrinæ sub reverendissimo episcopo Athanasio.

Accedentes huc vos, accusatoremque vobiscum adducentes, consentaneum esset et Macarium adduxisse presbyterum: judicia quippe ex Scripturis sacris sic constituenda, ut accusator coram accusato sistatur. At vero cum nec Macarium adduxeritis, nec vobiscum huc concesserit **150** reverendissimus episcopus noster Athanasius, rogavimus ut nobis saltem iudicio interesse vestro licitum esset: quo præsentibus nobis tuta foret perquisitio, nobisque rei veritas innotesceret. Verum quia, re nobis denegata, soli cum præfecto Ægypti et cum accusatore arbitrato vestro rem gessistis; profitemur nos certam hoc in negotio male suspicandi causam cernere, animadvertereque ingressum vestrum conspirationem et insidias duntaxat esse. Quapropter hanc vobis tradimus epistolam, in vera synodo testimonio futuram, ut compertum sit omnibus vos altera absente parte pro libidine rem gessisse, unumque vobis conflandæ in nos conspiracy fuisse propositum. Horum autem exemplaria, ne abderentur a vobis, Palladio quoque Augusti curioso tradidimus. Res enim a vobis geste suspicandi nobis taliaque cogitandi locum præbent.

Dionysius presbyter hæc tradidi, Alexander presbyter, Nilaras presbyter, Longus presbyter, Aphthonius presbyter, Athanasius presbyter, Amyntius presbyter, Pistus presbyter, Plution presbyter, Dio-

(29) Reg., ἄπερ.

(30) Ita Reg. Edit. Paris., mendose, ἐπιδίδωμεν. Paulo post Reg., μονομερίαν.

(31) Sic Regius. Editi vero, κουριώδη, mendose. Curiosi autem erant quibus cura incumbere crimina et quilibet perpetrata facinora indagandi, reosque ad imperatorem deferendi ac denunciandi: de quibus fuse Cangius in utroque Glossario, et Gottho-

ἄπερ αὐτοῖς ἐδόκει. Καὶ γὰρ τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τῆς χώρας πάσης μεμψαμένους, ὅτι μόνοι παρεγένοντο, καὶ ἀξιοῦντας κἄν αὐτοὺς παρεῖναι οἷς ἐπραττον (εἰδέναι γὰρ ἔλεγον καὶ τὸ πρᾶγμα καὶ τὰ κατὰ τὸν λεγόμενον Ἰσχύραν), οὐκ ἐπέτρεψαν, ἀλλὰ τὸν μὲν ἐπαρχὸν τῆς Αἰγύπτου Φιλάγριον παραβάτην, καὶ στρατιώτας ἔθνικούς εἶχον μεθ' ἑαυτῶν ἐξετάζοντας ἃ μὴδὲ κατεχομένους ἔπρεπε θεωρεῖν· τοὺς δὲ κληρικούς οὐ συνεχώρησαν, ἵνα μὴ χάκει, ὡσπερ ἐν τῇ Τύρῳ, τοὺς διελέγοντας αὐτοὺς ἔχωσιν.

disquirenda, quæ ne catechumenos quidem conspiraverunt: ut ne, quemadmodum Tyri contigerat,

75. Ἄλλ' οὐδὲ οὕτως λαθεῖν ἠδυνήθησαν· συνωρῶντες γὰρ οἱ πρεσβύτεροι τῆς πόλεως καὶ τοῦ Μαρεώτου τὰς κακουργίας αὐτῶν, ἔγραψαν καὶ διεμαρτύραντο ταῦτα·

ΘΕΟΓΝΙΩ, ΜΑΡΙ ΚΑΙ ΜΑΚΕΔΟΝΙΩ,

Θεοδώρῳ, καὶ Οὐρσακίῳ, καὶ Οὐάλεντι, τοῖς ἀπὸ Τύρου ἐλθοῦσιν ἐπισκόποις, παρὰ τῶν πρεσβυτέρων καὶ διακόνων τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας, ὑπὸ τὸν αἰδεσιμώτατον ἐπίσκοπον Ἀθανάσιον.

Ἐπρεπεν ὑμᾶς, ἐρχομένους καὶ ἄγοντας μεθ' ἑαυτῶν τὸν κατήγορον, ἀγαγεῖν καὶ Μακάριον τὸν πρεσβύτερον· αἱ γὰρ κρίσεις οὕτω συνίστανται κατὰ τὰς ἁγίας Γραφάς, ὥστε τὸν κατήγορον μετὰ τοῦ κατηγορουμένου ἐστάναι. Ἐπειδὴ δὲ οὐτε Μακάριον ἠγάγετε, οὐτε ὁ αἰδεσιμώτατος ἡμῶν ἐπίσκοπος Ἀθανάσιος μεθ' ὑμῶν εἰσῆλθεν, τῆξιώσαμεν κἄν αὐτοὶ παρεῖναι ἐν τῇ κρίσει, ἵνα παρόντων ἡμῶν ἀσφαλῆς ἡ ἐξέτασις γένηται, καὶ πεισθῶμεν καὶ ἡμεῖς. Ἐπειδὴ δὲ οὐ τοῦτο συνεχωρήσατε, ἀλλὰ μόνοι μετὰ τοῦ ἐπαρχοῦ τῆς Αἰγύπτου καὶ τοῦ κατηγόρου ἠβλήσατε πράττειν ἃ (29) βούλεσθε· ὁμολογοῦμεν, ὅτι ὑποψίαν εἶδομεν ἐν τῷ πράγματι πονηρᾶν, καὶ ἐθεωρήσαμεν ὅτι συσκευὴ καὶ ἐπιβουλὴ μόνον ἐστὶν ἡ εἴσοδος ὑμῶν. Διὰ τοῦτο ταύτην ὑμῖν ἐπίδιδωμεν (30) τὴν ἐπιστολὴν, μαρτύριον ἐσομένην εἰς ἀληθινήν σύνοδον, ἵνα γνωσθῇ πᾶσιν, ὅτι κατὰ μονομερείαν ἄπερ ἠβλήσατε ἐπράξατε, καὶ οὐδὲν ἕτερον ἢ συσκευὴν ἠβλήσατε συνθεῖναι καθ' ἡμῶν. Τοῦτων δὲ τὰ ἴσα ἐπιδεδώκαμεν καὶ Παλλαδίῳ τῷ κουριώσῳ τοῦ Αὐγούστου (31), ἵνα μὴ κρυβῆ παρ' ὑμῶν. Ἄ γὰρ ἐπράξατε, τοιαῦτα λοιπὸν ἡμᾶς ὑποπτεῦειν καὶ λογίζεσθαι ποιεῖ περὶ ὑμῶν.

Διονύσιος πρεσβύτερος ἐπιδεδώκα, Ἀλέξανδρος πρεσβύτερος, Νειλαρᾶς (32) πρεσβύτερος, Λύγγος πρεσβύτερος, Ἀφθόνιος πρεσβύτερος, Ἀθανάσιος πρεσβύτερος, Ἀμύντιος (33) πρεσβύτερος, Πιστός

fredus in notis ad Cod. Theodos. lib. vi, tit. 29, De curiosis, tom. II, pag. 93 et 194, qui curiosos a frumentariis distingui contendit. Joannes tamen Lydus a Cangio in Gloss. Gr. citatus, frumentarios ac curiosos eosdem esse ait, οἱ φρουμεντάριοι καὶ χορῖοισι προσηγορεύοντο.

(32) Reg., Νειλαράς. Editi, Νειλάς.

(33) Reg., Ἀμδύτιος.

πρεσβύτερος, Πλουτίων πρεσβύτερος, Διόσκορος A πρεσβύτερος, Ἀπολλώνιος πρεσβύτερος, Σαραπίων πρεσβύτερος, Ἀμμώνιος πρεσβύτερος, Γάιος πρεσβύτερος, Ῥίνος πρεσβύτερος, Αἰθαλής πρεσβύτερος.

Διάκονοι (34), Μαρκελλίνος διάκονος, Ἀππιανὸς διάκονος, Θεὸν διάκονος, Τιμόθεος διάκονος, καὶ Τιμόθεος ἄλλος διάκονος.

74. Τὰ μὲν τῶν ἀπὸ τῆς πόλεως κληρικῶν γράμματά τε καὶ ὀνόματα ταῦτα· ἃ δὲ καὶ οἱ ἀπὸ τοῦ Μαρεώτου κληρικοὶ ἐγραψάν γινώσκοντες τὸν τρόπον τοῦ κατηγοροῦ, καὶ ἐν τῇ περιοδείᾳ σὺν ἔμοιβεντες, ἐστὶ ταῦτα·

Τῆς Ἁγίας Συνόδου

τῶν μακαρίων ἐπισκόπων (35) τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας οἱ κατὰ Μαρεώτην πάντες πρεσβύτεροι καὶ διάκονοι ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

Εἰδότες τὸ γεγραμμένον, ὅτι Ἄειδον οἱ ὀφθαλμοὶ σου λέγει, καὶ ὅτι Μάρτυς ψευδῆς οὐκ ἀτιμώρητος ἔσται, ἃ εἰδομεν (36) μαρτυρούμεν, μάλιστα, ὅτι ἀναγκαίαν ἡμῶν ἐποίησεν εἶναι τὴν μαρτυρίαν ἡ γενομένη συσκευή κατὰ τοῦ ἐπισκόπου ἡμῶν Ἀθανασίου. Θαυμάζομεν γὰρ πῶς ὅλως Ἰσχύρας κἂν εἰς μέτρον τῆς Ἐκκλησίας ἐμετρήθη (37), περὶ οὗ πρῶτον διηγῆσασθαι ἀναγκαῖον ἡγοῦμεθα. Ἰσχύρας οὐδέποτε λειτουργῆς τῆς Ἐκκλησίας γέγονεν· ἀλλ' ἑαυτὸν μὲν πρὸς τοῦτο ἐφήμιση Κολλούθου πρεσβύτερον, οὐκ ἔσχε δὲ τὸν πειθόμενον αὐτῷ, εἰ μὴ μόνον τοὺς συγγενεῖς ἑαυτοῦ· οὔτε γὰρ ἐκκλησίαν ἔσχε ποτὲ, οὔτε ὅλως κληρικὸς ἐνομίσθη παρὰ τοῖς ὀλίγοις πρεσβυτέρων ἀπὸ τῆς κώμης αὐτοῦ, πλὴν μόνους, ὡς προεῖπομεν, τοῖς συγγενεῦσιν (38) ἑαυτοῦ· ἀλλὰ καὶ ἕως τοιαύτην ἑαυτῷ προσηγορίαν ἐπιφημίσας, ἐπὶ τῆς συνόδου τῆς συγκροτηθείσης ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ τοῦ Πατρὸς ἡμῶν Ὁσίου καθηρέθη, καὶ λαϊκὸς συνήχθη, καὶ οὕτως ἔμεινε τὸν ἕξιν χρόνον, ἐκπεσὼν καὶ τῆς ψευδοῦς ὑπονοίας τοῦ πρεσβυτέρου. Περὶ γὰρ τῶν ἡθῶν αὐτοῦ περιττὸν ἡγοῦμεθα λέγειν, δυναμένων πάντων εἰδέναι τὰ τοιαῦτα. Ἐπειδὴ δὲ περὶ κλάσεως ποτηρίου καὶ τραπέζης ἐσυκοφάντησεν ἡμῶν τὸν ἐπίσκοπον Ἀθανάσιον, καὶ περὶ τοῦτο διηγῆσασθαι ὑμῖν (39) ἀναγκαῖον ἠπελχθῆμεν. Φθάσαντες γὰρ εἴπομεν ἐκκλησίαν αὐτὸν μηδέποτε ἐσχῆκναι ἐν τῷ Μαρεώτῃ· ὡς δὲ ἐπὶ Θεοῦ μάρτυρος, οὐδὲ ποτήριον κέκλασται, οὐδὲ τράπεζα ἀνετράπη παρὰ τοῦ ἐπισκόπου ἡμῶν, οὐδὲ παρ' ἄλλου τινὸς τῶν συνόντων αὐτῷ· ἀλλὰ πάντα ἐστὶ τὰ λεγόμενα συκοφαντία· καὶ ταῦτα λέγομεν, οὐ μακρὰν τοῦ ἐπισκόπου ἀπόντες (40)· πάντες γὰρ σὺν αὐτῷ ἔσμεν, ὅταν περιοδεῖ τὸν Μαρεώτην· καὶ οὐδέποτε μόνος περιέρχεται, ἀλλὰ μετὰ πάντων ἡμῶν τῶν πρεσβυτέρων, καὶ τῶν διακόνων, καὶ λαῶν ἱκανῶν. Διὸ καὶ ὡς συμπαρόντες αὐτῷ ἐν πάσῃ περιοδείᾳ, ἥ πεποίηται πρὸς ἡμᾶς, ταῦτα λέγομεν καὶ μαρτυροῦμεν, ὅτι οὔτε ποτήριον κατέαχεν, οὔτε τράπεζα ἀν-

scorus presbyter, Apollonius presbyter, Sarapiou presbyter, Ammonius presbyter, Gaius presbyter, Rhinus presbyter, Æthales presbyter.

Diaconi : Marcellinus diaconus, Appianus diaconus, Theon diaconus, Timotheus diaconus et Timotheus alter diaconus.

74. Eorum itaque qui in urbe erant clericorum hæc fuere litteræ, et hæc eorum nomina. Mareotici autem clerici, quibus explorati erant accusatoris mores, quique mihi loca perlustranti adesse solebant, has et ipsi dedere litteras :

SANCTÆ SYNODO

beatorum episcoporum catholicæ Ecclesiæ, omnes qui in Mareote sunt presbyteri et diaconi, in Domino salutem.

Gnari ejus Scripturæ quæ ait, Quæ viderunt oculi tui loquere³³, et, Testis falsus non erit impunitus³⁴; quæ vidimus testamur : quando potissimum structa in episcopum nostrum Athanasium conspiratio hujus ferendi testimonii necessitatem nobis imponit. Miramur enim qua tandem ratione Ischyras ad mensuram Ecclesiæ mensus fuerit, de quo primum quædam enarranda arbitramur. Ischyras minister Ecclesiæ nunquam existit; sed cum sese jam pridem jactitaret Colluthi esse presbyterum, cognatis exceptis, ejus nemo verbis fidem adhibuit : quippe qui neque ecclesiam habuerit unquam, neque omnino clericus fuerit a sui pagi finitimis existimatus; cognatis duntaxat, uti jamjam diximus, exceptis. Sed tamen cum talem sibi titulum vindicasset, in synodo Alexandriæ congregata, præsentem Patre nostro Hosio depositus, ad laicorum communionem redactus est : quo etiam in loco subsequenti tempore permansit, a falsa quoque presbyteratus suspitione lapsus. De cujus moribus, quod facile ab omnibus dignosci queant, nihil est quod loquamur. Cæterum quia de calice fracto deque mensa subversa episcopum nostrum Athanasium ausus est insimulare, **151** res hæc nobis incumbit necessario pertractanda. Et quidem jam supra dictum est nunquam illum ecclesiam in Mareote habuisse. Hoc item ipso teste Deo declaramus, nec calicem confractum esse, nec mensam subversam vel ab episcopo nostro, vel ab alio quopiam ipsum comitante; sed quæcunque delata sunt meram esse calumniam. Nos scilicet hoc testamur qui non procul episcopo sumus, sed Mareotem perlustrantem omnes comitamur : neque enim solus unquam est, sed nos omnes presbyteri, diaconi populusque frequens loca visitanti adsumus. Quocirca nos, utpote episcopi circumcirca in hac regione peragrans comites, hæc dicimus, hæc testamur, nec fractum poculum, neque mensam esse

³³ Prov. xxv, 8. ³⁴ ibid. xix, 5.

(34) Διάκονοι deest in Editis, in Reg. legitur.

(35) Ita Reg. Basil. et sic legit Nannius. Editi vero, τῶν ἁγίων ἐπισκόπων.

(36) Reg., οἶδαμεν.

(37) Reg., ἐμετρήθη. Editi vero ἐπεκλήθη.

(38) Συγγενεῦσιν Reg. Editi vero, συγγενέσι.

(39) Edit. Paris., ἡμῖν, male. Edit. vero Commel. et mss. ὑμῖν.

(40) Reg., ἀπόντες. Editi vero, ἀπόντος.

subversam, sed hæc omnia mentitum Ischyram, quod et ipse rescripto propria manu dato testatur. Post secessum namque suum ad Meletianos, iis jam calumniis in episcopum nostrum Athanasium evulgatis; cum ecclesiasticis conventibus admitti peroptaret, id ipsi minime concessum est, tametsi ille rescripto suo propriaque manu confessus esset, nihil eorum revera gestum fuisse, sed se a quibusdam ad ea dicenda subornatum.

15 Quamobrem ad Mareotem cum pervenissent Theognius, Theodorus, Maris, Macedonius, Ursacius et Valens, nihilque ejusmodi revera gestum comperissent; cum mox futurum esset ut totum structæ in Athanasium episcopum nostrum calumniæ artificium deprehenderetur, tum Theognius et asseclæ, Athanasio omnes infensissimi, Ischyrae cognatos Ariomanitasque nonnullos induxerunt ad ea dicenda quæ sibi maxime placerent: popularis enim nullus quidpiam protulit in episcopum. At illi terrore Philagrii Ægypti præfecti, minisque ac patrocínio Ariomanitarum freti, arbitrato suo rem gessere. Nobis quippe ad eam detegendam sycophantiam accedentibus nequaquam admissis, imo expulsis, quos libuit ad calumniam prius adornatos, Philagrii præfecti formidine, consilii sui participes effecere. Cujus item præfecti opera, permissum nobis non est huic interesse negotio, quo saltem a se subornatos testes internoscere possemus ex Ecclesiane essent, an ex Ariomanitis. Non ignari autem estis, dilecti Patres, rei quam ipsi nos edocetis, nullam scilicet vim habere inimicorum testimonia. Cæterum hæc a nobis vere dici, testis ipsa Ischyrae manus, testes ipsæ res gestæ; nobis nimirum nihil consciis hac ratione actum fuisse: Philagrium secum assumpsere, ut gladii formidine minisque adhibitis, pro libidine in Athanasium conspirarent. Hæc quasi præsentem Deo testificamur: hæc loquimur, ut qui certo sciamus a Deo futurum esse iudicium: cupidi quidem ut omnibus nobis ad vos accedendi facultas esset; sat tantum, ut litteræ non accedentium vices suppleant.

Ingenius presbyter vos valere in Domino exopto, dilecti Patres: Theon presbyter, Ammonas presbyter, Heraclius presbyter, Bocco presbyter, Trypho presbyter, Petrus presbyter, Hierax presbyter, Sarapion presbyter, Marcus presbyter, Ptoliarion presbyter, Gaius presbyter, Dioscorus presbyter, Demetrius presbyter, Thyrsus presbyter.

Diaconi: Pistus diaconus, Apollon diaconus, Seras diaconus, Pistus diaconus, Polynicus diaconus, 152 Ammonius diaconus, Maurus diaconus, Hephæstus diaconus, Apollon diaconus, Metopas diaconus, Serapas diaconus, Meliphthongus diaconus, Lucius diaconus, Gregoras diaconus.

(41) Reg., Ἀρειομανίται. Οἴδατε δέ. Editi, Οἴδατε ἴαρ.

(42) Καί in Reg. habetur, sed deest in editis.

εστράπη, ἀλλὰ πάντα ψεύδεται, ὡς καὶ αὐτὸς διὰ τῆς ἑαυτοῦ χειρὸς μαρτυρεῖ. Θελήσαντα γὰρ αὐτὸν συναχθῆναι μετὰ τὸ ἀπελθεῖν αὐτὸν μετὰ Μελιτιανῶν, καὶ τοιαῦτα φημίσαι κατὰ τοῦ ἐπισκόπου ἡμῶν Ἀθανασίου, οὐκ ἐδέξαντο αὐτὸν, καίτοι γράψαντα, καὶ ἰδίᾳ χειρὶ ὁμολογήσαντα μηδὲν τούτων γεγενῆσθαι, ἀλλ' ὑποβεβλησθαι ὑπὸ τινῶν ταῦτα εἰπεῖν.

15 Διὸ καὶ ἐλθόντες οἱ περὶ Θεόγνιον καὶ Θεόδωρον, καὶ Μάριν, καὶ Μακεδόνιον, καὶ Οὐρσάκιον, καὶ Οὐάλεντα, εἰς τὸν Μαρεώτην, οὐδὲν εὐρόντες ἀληθές, ἀλλὰ μέλλοντος τοῦ πράγματος ἐλέγχεσθαι, ὅτι συκοφαντίαν εἰργάσαντο κατὰ τοῦ ἐπισκόπου ἡμῶν Ἀθανασίου, αὐτοὶ οἱ περὶ Θεόγνιον, ἔχθροί τυγχάνοντες, τοὺς συγγενεῖς αὐτοῦ καὶ τινὰς Ἀρειομανίτας πεποιήκασιν εἰπεῖν ἅπερ ἤθελον. Οὐ γὰρ τις τοῦ λαοῦ κατὰ τοῦ ἐπισκόπου εἴρηκεν, ἀλλ' αὐτοῖς τῷ φόβῳ τοῦ ἐπάρχου τῆς Αἰγύπτου Φιλαγρίου, καὶ ταῖς ἀπειλαῖς καὶ τῇ προστασίᾳ τῶν Ἀρειομανιτῶν, ἅπερ ἠθέλησαν πεποιήκασιν. Καὶ γὰρ ἐλθόντας ἡμᾶς ἐλέγξει τὴν συκοφαντίαν οὐκ ἐπέτρεψαν, ἀλλ' ἀπέβριπτον μὲν ἡμᾶς, οὓς δὲ ἤθελον συσκευαζόμενοι, προσεδέχοντο, καὶ συνετίθεντο αὐτοῖς διὰ τὸν φόβον τοῦ ἐπάρχου Φιλαγρίου· δι' ὃν οὔτε παρεῖναι ἡμᾶς ἐπέτρεψαν, ἵνα κἂν τοὺς ὑποβαλλομένους ὑπ' αὐτῶν δυνηθῶμεν ἐλέγξει εἰ τῆς Ἐκκλησίας εἰσὶν, ἢ Ἀρειομανίται. Οἴδατε δὲ (41), ἀγαπητοὶ Πατέρες, καὶ ὑμεῖς, ὡς διδάσκετε ἡμᾶς, ὅτι ἔχθρων οὐκ ἰσχύει μαρτυρία. Καὶ ὅτι μὲν ἀληθεύομεν, μαρτυρεῖ μὲν καὶ ἡ χεὶρ Ἰσχύρα, μαρτυρεῖ δὲ καὶ (42) τὰ πράγματα αὐτὰ, ὅτι, ἡμῶν μηδὲν συνειδῶτων τοιοῦτόν τι γεγενῆσθαι, Φιλαγρίον παρέλαβον μεθ' ἑαυτῶν, ἵνα τῷ φόβῳ τοῦ ξίφους καὶ ταῖς ἀπειλαῖς ἀβούλωνται συσκευασῶνται. Ταῦτα ὡς ἐπὶ Θεοῦ μαρτυροῦμεν, ταῦτα ὡς εἰδότες καὶ ἐσομένην κρίσιν παρὰ Θεοῦ λέγομεν, θέλοντες μὲν ἐλθεῖν πάντες πρὸς ὑμᾶς, ἀρκεσθέντες δὲ τοῖς ἐξ ἡμῶν, ἵνα τὰ γράμματα τὴν τῶν μὴ παραγενομένων παρουσίαν ἀποπληρώσῃ.

esse ratū tamen, si ex nobis quidam isthuc mit-

D Ἰγγένιος πρεσβύτερος ἐβρῶσθαι ὑμᾶς εὐχομαι ἐν Κυρίῳ, ἀγαπητοὶ Πατέρες, Θέων πρεσβύτερος, Ἀμμωνᾶς πρεσβύτερος, Ἡράκλειος πρεσβύτερος, Βόσκων πρεσβύτερος, Τρύφων πρεσβύτερος, Πέτρος πρεσβύτερος, Ἰέραξ πρεσβύτερος, Σαραπίων πρεσβύτερος, Μάρκος πρεσβύτερος, Πτολλαρίων (43) πρεσβύτερος, Γάιος πρεσβύτερος, Διόσκορος πρεσβύτερος, Δημήτριος πρεσβύτερος, Θύρσος πρεσβύτερος.

Διάκονοι· Πιστὸς διάκονος, Ἀπολλῶς διάκονος, Σεβρᾶς (44) διάκονος, Πιστὸς διάκονος, Πολύνικος διάκονος, Ἀμμώνιος διάκονος, Μαῦρος διάκονος, Ἡφαιστὸς διάκονος, Ἀπολλῶς διάκονος, Μετωπίς διάκονος, Σαραπᾶς διάκονος, Μελίφθογγος διάκονος, Λούκιος διάκονος, Γρηγοράς διάκονος.

Mox editi, ἡμῶν μὲν, sed μὲν deest in Reg.

(43) Reg., Πτολλαρίων. Editi, Πολλαρίων.

(44) Reg., Σέραξ.

ΟΙ ΑΥΤΟΙ

A

I IDEM

Πρὸς τὸν Κουριῶσον καὶ Φιλάγγριον, τότε λεγόμενον Ἐπαρχον Αἰγύπτου.

Φλαβίῳ Φιλαγγρίῳ, καὶ Φλαβίῳ Παλλαδίῳ δουκιναρίῳ Παλατίνῳ, Κουριώσω (46), καὶ Φλαβίῳ Ἀντωνίνῳ (47) βιάρχῳ κεντηναρίῳ τῶν κυρίων μου τῶν λαμπροτάτων ἐπάρχων τοῦ ἱεροῦ πραιτωρίου, παρὰ τῶν πρεσβυτέρων καὶ διακόνων τοῦ Μαρεῶτου, νομοῦ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας τῆς ὑπὸ τὸν αἰδεσιμώτατον ἐπίσκοπον Ἀθανάσιον, διὰ τῶν ἐξῆς ὑπογραφόντων, τὰδε μαρτυρούμενοι (48) ἐπιδοῦσμεν·

75. Ἐπειδὴ Θεόγνιος, καὶ Μάρις, καὶ Μακεδόσιος, καὶ Θεόδωρος, καὶ Οὐρσάκιος, καὶ Οὐάλης, ὡς ἀποσταλέντες ὑπὸ πάντων τῶν ἐπισκόπων τῶν συνελθόντων ἐν τῇ Τύρῳ, ἀπήντησαν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ παροικίᾳ, φάσκοντες ἐντολὰς εἰληφέναι, ὡς ζητῆσαι τινα ἐκκλησιαστικὰ πράγματα, ἐν οἷς ἔλεγον καὶ περὶ ποτηρίου κυριακοῦ κεκλασμένου, ὑποβληθέντος αὐτοῖς ὑπὸ Ἰσχύρα, ὃν ἤγαγον μεθ' ἑαυτῶν, λέγοντος ἑαυτὸν εἶναι πρεσβύτερον, ὃς οὐκ ἔστι πρεσβύτερος. Ὑπὸ γὰρ Κολλούθου (49) τοῦ πρεσβυτέρου φαντασθέντος ἐπισκοπῆν, καὶ ὕστερον ὑπὸ κοινῆς συνόδου Ὀσίου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ ἐπισκόπων κελευσθέντος πρεσβυτέρου εἶναι, καθὼ καὶ πρότερον ἦν, κατεστάθη· καὶ κατὰ ἀκολουθίαν πάντες οἱ ὑπὸ Κολλούθου κατασταθέντες ἀνέδραμον εἰς τὸν αὐτὸν τόπον, εἰς ὃν καὶ πρότερον ἦσαν, ὡς καὶ αὐτὸς Ἰσχύρας λαϊκὸς ὤφθη. Ἦν τε λέγει ἔχειν ἐκκλησίαν, μηδὲ πώποτε ἐκκλησίαν γεγενῆσθαι, ἀλλ' οἰκητικὸν οἰκημάτιον μικρὸν ὄρφανῶν παιδίου Ἰσίωνος (50) τοῦνομα. Καὶ διὰ τοῦτο τῆδε τῇ διαμαρτυρίᾳ (51) ἐχρησάμεθα, ἐπορκίζοντες σε κατὰ τοῦ παντοκράτορος Θεοῦ, καὶ κατὰ τῶν δεσποτῶν ἡμῶν Κωνσταντίνου τοῦ Αὐγούστου, καὶ τῶν ἐπιφανεστῶτων Καισάρων παιδῶν αὐτοῦ, ταῦτα αὐτὰ εἰς γνῶσιν ἀνενεγκεῖν τῇ εὐσεβεῖα αὐτῶν. Οὔτε γὰρ πρεσβύτερός ἐστι τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, οὔτε ἐκκλησίαν ἔχει, οὔτε ποτὲ ποτήριον ἐκλάσθη, ἀλλὰ πάντα ψεύδεται, καὶ πλάττεται. Ὑπατεία (52) Ἰουλίου Κωνσταντίνου τοῦ λαμπροτάτου πατριχοῦ, ἀδελφοῦ τοῦ εὐσεβεστάτου βασιλέως Κωνσταντίνου τοῦ Αὐγούστου, καὶ Ρουφίνου Ἀλβίνου, τῶν λαμπροτάτων, Θῶβ δεκάτη. Οἱ μὲν οὖν πρεσβύτεροι ταῦτα.

77. Ἄ δὲ καὶ οἱ ἐπίσκοποι, οἱ μεθ' ἡμῶν ἐλθόντες εἰς τὴν Τύρον, συνορῶντες τὴν συσκευὴν καὶ τὴν ἐπιβουλὴν, ἔγραψαν καὶ διαμαρτύραντο, ἔστι ταῦτα·

ΤΟΙΣ ΕΝ ΤΥΡῳ ΣΥΝΕΛΘΟΥΣΙΝ
ΕΠΙΣΚΟΠΟΙΣ,

Κυρίοις τιμωπάτοις, οἱ ἀπ' Αἰγύπτου σὺν Ἀθα-

(46) Reg. Φλαυῖ. Μοx καὶ Φλαβίῳ Παλλαδίῳ δουκιναρίῳ Παλατίνῳ, Κουριώσω, hæc desunt in eodem Regio codice. Is ipse Palladius Curiosus supra memoratur in epistola ad legatos Marenticos.

Παλατίνῳ. Palatini generatim erant officiales palatii quorum varia officia videsis in Codice Theodosiano.

(47) Reg. Φλαυῖ Ἀντωνίνῳ. In edit. Paris. Ἀνωίνῳ, mendose.

PATROL. GR. XXV.

Ad Curiosum, et ad Philagrimum, tunc Ægypti præfectum.]

Flavio Philagrino, et Flavio Palladio ducentario Palatino, Curioso, et Flavio Antonino comiteum præfecto centenario dominorum meorum illustrissimorum præfectorum sacri prætorii : presbyteri et diaconi Mareotæ, nomi catholicæ Ecclesiæ, quæ subest reverendissimo episcopo Athanasio, per eos qui post hæc subscribunt, hoc damus testimonium :

75. Quandoquidem Theognius, Maris, Macedonius, Theodorus, Ursacius et Valens, quasi ab omnibus Tyri coactis episcopis legati, ad nostram se contulere paræciam, sibi-jussum aientes, ut ecclesiastica quædam disquirerent negotia, interque alia de confracto Dominico calice : quod scelus confictum delatumque fuerat a quodam, quem secum adducebant, Ischyra, qui se presbyterum jactabat, tametsi non presbyter. Ordinatus quippe fuit a Collutho presbytero qui falso episcopi nomine gloriabatur, demumque in communi synodo ab Hosio et sociis ejus episcopis celebrata ad priorem presbyteri ordinem redactus est. Ac consequenter quotquot a Collutho fuerant ordinati, ii sunt ad priorem reversi conditionem ; ita ut ipse quoque Ischyras inter laicos visus fuerit. Ea autem quam se habere jactitat ecclesia, nunquam ecclesia revera exstitit, sed parva domus pueri cujusdam orphani Isionis nomine. Quapropter hoc testimonium proferimus : te adjurantes per omnipotentem Deum, perque dominos nostros Constantinum Augustum, ac illustrissimos Cæsares ejus filios, eorum ut pietati hujusce rei notitiam præbeas. Ille namque nec catholicæ Ecclesiæ presbyter est, nec habet ecclesiam, nec confractum fuit poculum : sed hæc omnia mentitur, omnia comminiscitur. Consulibus Julio Constantio, clarissimo patricio, fratre piissimi imperatoris Constantini Augusti, et Rufino Albino, clarissimis viris, decima mensis Thoth (53). Hæc presbyteri.

77. Episcopi vero qui nobiscum Tyrum coaceserant, eorum conspiratione insidiisque animadversis, litteris suis hæc contestati sunt :

EPISCOPIS TYRI CONGREGATIS

Honoratissimis dominis, qui ex Ægypto cum Athanasio

(48) Reg. μαρτυρούμενοι.

(49) Ita edit. Commel. et mss. hic et infra. Edit. vero Paris. καθολικοῦ, perperam. De Collutho alias agemus.

(50) Sic Reg. Editi vero mendose, Ἰσίωνος.

(51) Reg. διαμαρτυρία. Editi μαρτυρία. Μοx Reg. ἐπορκίζοντες, ubi editi ἐφορκίζοντες.

(52) Sic Reg. Editi ὕπατις.

(53) Id est Septembris septima.

13

hic accessere, catholicæ Ecclesiæ episcopi, in Domino salutem.

Arbitramur non ulterius occultam esse ab Eusebio, Theognio, Mari, Narcisso, Theodoro et Patrophilo in nos conflatam conspirationem. Et principio quidem omnes, per Athanasium comministrum nostrum, recusavimus quominus iis 153 præsentibus interrogatio haberetur; quod probe sciremus vel unius inimici præsentiam, nedum plurimorum, interrogationem turbare ac lædere posse. Non ignari quippe estis quanto non nos duntaxat, sed et omnes orthodoxos odio habeant: Arii namque furoris impiæque ejus doctrinæ causa, in omnes insurgunt, in omnes conspirant. Quando autem nos, veritati confidentes, structam a Meletianis sycophantiam adversus Ecclesiam comprobare aggressi sumus, ignoramus quo consilio Eusebiani dicta interpellare nostra conati, testimonia etiam repudiare totis viribus nisi sunt; dum sinceros judices minis, alios contumeliis lacesserent: eo solum ut ægi adversum nos assequendi propositi copia esset. Et fortasse divina vestra pietas, domini honoratissimi, eorum ignorabat conspirationem: sed arbitramur eam nunc esse conspicuam. Næ illi suam ipsi prodidere conjurationem: ex sociis namque suis viros nobis suspectos legare decreverunt in Mareotem; ut nobis absentibus et hic remanentibus, populos turbare, et arbitrato suo agere valeant. Norunt enim Ariomanitas, Colluthianos et Meletianos Ecclesiæ hostes esse: quamobrem hos ipsos eo mittendos curarunt, ut in præsentia inimicorum quæ voluerint in nos machinentur. Etenim qui hic versantur Meletiani jam ex suis quosdam isthuc misere: imo quatuor ante diebus, guari scilicet hanc futuram esse perquisitionem, veredarios sub vesperam viæ commiserunt, qui Meletianos ex Ægypto in Mareotem, ubi ne unus quidem eorum aderat, cogerent; ex aliisque locis Colluthianos et Ariomanitas, quos de calumniis in nos deferendis ante monerent. Probe namque meministis ipsum coram vobis confessum Ischyram, non plus septem esse qui conventibus intersint suis. Quandoquidem igitur, postquam arbitrato suo hæc sunt machinati, postquam suspectos isthuc misere viros, comperimus eos singulorum vestrum circumcirca subscriptiones postulare, ut omnium vestrum consensu res gesta videatur: ea sane nobis causa fuit litteras vobis quamprimum hocque testimonium tradendi. Contestamur enim nos conspirationibus insidiisque illorum opera, illorumque causa appeti: rogamusque, ut Dei timore in mente suscepto, improbantibus quod clam nobis quos libuerit miserint, non subscribatis;

(54) Editi mendose, Θεόφιλον. Sed Reg. hic et in sequente epistola Θεόδωρον. Mox Κατ' ἀρχὴν μὲν γάρ Reg. et ita in sequenti epist. In editis γάρ deest. Ibidem Reg. in hac epistola διὰ τοῦ συλλειτουργοῦ, cum editis. In sequenti vero epistola, εἶχα τοῦ συλλειτουργοῦ, mendose.

νασιῶ ἐλθόντες τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

Οὐκέτι νομιζομεν τὴν συσκευὴν ἀδελον εἶναι, τὴν παρὰ τῶν περὶ Εὐσέβιον, καὶ Θεόγνιον, καὶ Μάριν, καὶ Νάρκισσον, καὶ Θεόδωρον (54), καὶ Πατρόφιλον ἡμῖν γινομένην. Καὶ κατ' ἀρχὴν μὲν γὰρ παρηγοῦμεθα πάντες διὰ τοῦ συλλειτουργοῦ ἡμῶν Ἀθανασίου, παρόντων αὐτῶν τὴν ἀκρόασιν γενέσθαι· εἰδότες, ὅτι καὶ ἐνὸς μόνου ἐχθροῦ παρουσία, μήτιγε πολλῶν, ταράττειν καὶ βλάπτειν δύναται τὴν ἀκρόασιν. Οἴδατε γὰρ καὶ ὑμεῖς αὐτοὶ τὴν ἐχθραν αὐτῶν, ἣν οὐ πρὸς ἡμᾶς μόνον ἐσχήκασιν, ἀλλὰ καὶ πρὸς πάντας τοὺς ὀρθοδόξους, ὅτι διὰ τὴν Ἀρείου μανίαν, καὶ τὴν ἀσεβῆ διδασκαλίαν ἐκείνου κατὰ πάντων ἐπιφύονται, καὶ πᾶσι συσκευάζονται. Ἐπειδὴ δὲ θαρρόυντες ἡμεῖς τῇ ἀληθείᾳ, δεῖξαί τὴν συκοφαντίαν τὴν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ὑπὸ τῶν Μελετιανῶν γινομένην ἠθέλησαμεν, οὐκ οἴδαμεν πῶς οἱ περὶ Εὐσέβιον ταράττειν τὰ παρ' ἡμῶν λεγόμενα ἐπειρώωτο, καὶ ἐπὶ πολὺ ἐσπούδαζον τὰ παρ' ἡμῶν λεγόμενα ἐκβάλλεσθαι, τοῖς μὲν ἀκεραίως δικάζουσιν ἀπειλοῦντες, τοὺς δὲ καὶ ὕβριζοντες, μόνον ἵνα τὸ καθ' ἡμῶν σπουδαζόμενον αὐτοῖς γένηται. Καὶ ἴσως ἡ ἐνθεος ὑμῶν εὐλάβεια, κύριοι τιμωτάτοι, ἡγγόνει τὴν γενομένην παρ' αὐτῶν συσκευήν· ἀλλὰ νῦν νομιζομεν φανεράν γεγενῆσθαι αὐτῆν. Ἰδοὺ γὰρ φανερῶς αὐτοὶ τὴν συσκευὴν ἐνεδείξαντο· τοὺς γὰρ ἐξ αὐτῶν ὑποπευομένους ἀποστελεῖαι ἠθέλησαν εἰς τὸν Μαρεώτην, ἵνα, ἀπόντων ἡμῶν καὶ ἐνταῦθα μενόντων, τοὺς λαοὺς (55) ταράξωσιν, ἃ δὲ βούλονται διαπράξωσιν. Εἶδον γὰρ, ὅτι οἱ Ἀρειομανῖται, καὶ Κολλουθιανοὶ καὶ Μελετιανοὶ, ἐχθροὶ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας εἰσὶ· διὰ τοῦτο ἐσπούδασαν ἀποστελεῖαι τούτους, ἵνα, παρόντων ἐχθρῶν, καττύσωσι καθ' ἡμῶν ἃ βούλονται. Καὶ γὰρ οἱ ἐνταῦθα τῶν Μελετιανῶν ἀπέστειλαν ἐξ ἑαυτῶν (56) τινὰς, καὶ πρὸ τεσσάρων μὲν ἡμερῶν, ὥσπερ εἰδότες τοῦτο τὸ σκῆμμα γιγνόμενον εἶσεσθαι, καὶ ἐσπέραν δὲ βηριδαρίους (57) πρὸς τὸ καὶ ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου Μελετιανούς συναγαγεῖν εἰς τὸν Μαρεώτην, διὰ τὸ μὴ εἶναι ἐκεῖ μηδένα καθόλου, καὶ Κολλουθιανούς καὶ Ἀρειομανῖτας ἀπὸ ἄλλων τόπων, καὶ καττύσαι καθ' ἡμῶν αὐτοὺς λέγειν. Οἴδατε γὰρ καὶ ὑμεῖς, ὅτι αὐτὸς Ἰσχύρας ὠμολόγησεν ἐφ' ὑμῶν οὐ πλέον ἐπὶ συναγομένων ἔχειν. Ἐπεὶ οὖν μετὰ τὸ αὐτοὺς κατασκευάσαι ὅπερ βούλονται, καὶ ἀποστελεῖαι τοὺς ὑπόπτους, ἠκούσαμεν, ὅτι καθ' ἕκαστον ὑμῶν περιερχόμενοι ἀπαιτοῦσιν ὑπογραφὴν, πρὸς τὸ δοκεῖν τῇ πάντων ὑμῶν σκέψει γεγενῆσθαι· τούτου ἕνεκεν γράψαι ὑμῖν ἠπειθήμενον, καὶ ἐπιδοῦναι τὸδε τὸ μαρτύριον· μαρτυρόμενοι μὲν, ὅτι συσκευαζόμεθα καὶ πάσχομεν ὑπ' αὐτῶν καὶ δι' αὐτῶν ἐπιβουλήν, ἀξιοῦντες δὲ ὅπως ἐν νῦν λαβόντες τὸν

(55) In sequenti epistola, τοὺς μὲν λαοὺς.

(56) Reg. ἐξ ἑαυτῶν. In sequenti vero idem ἐξ αὐτῶν.

(57) Reg. in sequenti epist. δὲ δύο βηριδαρίους. Mox edit. Comm. et mss. πρὸς τὸ. Editi. Paris. πρὸς τε.

τοῦ Θεοῦ φόβον, καὶ καταγόντες, ὅτι χωρὶς ἡμῶν ἀπέστειλαν οὐς ἠθέλησαν, μὴ ὑπογράψετε, ἵνα μὴ, ἅπερ αὐτοὶ καθ' ἑαυτοὺς κατῴουσι, ταῦτα ὡς παρ' ὑμῶν γιγνόμενα λέγωσι. Καὶ γὰρ πρέπει τοὺς ἐν Χριστῷ ἀνθρώπους μὴ εἰς ἀνθρώπινα βλέπειν, ἀλλὰ τὴν ἀλήθειαν πάντων προκρίνειν (58). Καὶ μήτε ἀπειλὴν ἢ χρωῖνται πρὸς πάντας, μήτε συσκευὴν φορηθῆτε, ἀλλὰ μᾶλλον τὸν Θεόν. Ἐδεῖ γάρ, εἴπερ ἦν ὄλως ἀκόλουθον εἰς τὸν Μαρεώτην ἀποσταλῆναι, καὶ ἡμᾶς συμπαρεῖναι, ἵνα τοὺς μὲν ἐχθροὺς τῆς Ἐκκλησίας ἐλέγξωμεν, τοὺς δὲ ξένους ἀποδείξωμεν, καὶ καθαρὰ τοῦ πράγματος ἡ ἔρευνα γένηται. Οἴδατε γάρ, ὅτι οἱ περὶ Εὐσέβιον ἐκάτυσαν ἐπιστολὴν ἐπιδοθῆναι, ὡς ἀπὸ Κολουθιανῶν, καὶ Μελιτιανῶν, καὶ Ἀρειανῶν, γραφείσαν καθ' ἡμῶν· καὶ δῆλον, ὅτι αὐτοὶ οἱ ἐχθροὶ (59) τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας οὐδὲν ἀληθὲς περὶ ἡμῶν, ἀλλὰ πάντα καθ' ἡμῶν λέγουσιν. Ὁ δὲ νόμος τοῦ Θεοῦ οὔτε ἐχθρὸν μάρτυρα, οὔτε κριτὴν εἶναι βούλεται. Λοιπὸν ὡς ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως λόγον μέλλοντες διδοῖναι, λαβόντες τὸ μαρτύριον οὗτο, καὶ γνόντες συσκευὴν τὴν καθ' ἡμῶν γενομένην, παρακληθέντες φυλάξασθε μηδὲν τι καθ' ἡμῶν πράξαι, μηδὲ συνάρασθαι τῇ τῶν περὶ Εὐσέβιον σκέψει. Καὶ γὰρ πάλιν οἴδατε, ὡς ἐχθροὶ εἰσιν ἡμῶν, καὶ διὰ τί Εὐσέβιος ὁ τῆς Καισαρείας μεθὰ, κύριοι ποθεινότατοι.

(60) ΦΛΑΒΙΩ ΔΙΟΝΥΣΙΩ

τῷ λαμπροτάτῳ κόμητι παρὰ τῶν ἐπισκόπων τῆς Αἰγύπτου καθολικῆς Ἐκκλησίας, τῶν ἐλευθέρων εἰς Τύρον.

Οὐκ ἔτι νομίζομεν τὴν συσκευὴν ἐδηλον εἶναι τὴν παρὰ τῶν περὶ Εὐσέβιον, καὶ Θεόγνιον, καὶ Μάριν, καὶ Νάρκισσον, καὶ Θεόδωρον, καὶ Πατρόφιλον ἡμῖν γιγνομένην. Κατ' ἀρχὴν μὲν γὰρ παρητούμεθα πάντες διὰ τοῦ συλλειτουργοῦ ἡμῶν Ἀθανασίου, παρόντων αὐτῶν, τὴν ἀκρόασιν γενέσθαι· εἰδότες, ὅτι καὶ ἐνὸς μόνου ἐχθροῦ παρουσία, μήτιγε πολλῶν, ταραττεῖν καὶ βλάπτειν δύναται τὴν ἀκρόασιν. Φανερὰ γὰρ ἐστὶν ἡ ἐχθρα αὐτῶν, ἣν οὐ πρὸς ἡμᾶς μόνον ἐσχήκασιν, ἀλλὰ καὶ πρὸς πάντας τοὺς ὀρθοδόξους· ὅτι κατὰ πάντας ἐπιφύονται, καὶ πᾶσι συσκευάζονται· ἐπειθὲ δὲ θαρβύοντες ἡμεῖς τῇ ἀληθείᾳ, δεῖξαι τὴν συκοφαντίαν τὴν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ὑπὸ τῶν Μελιτιανῶν γενομένην ἠδελήσαμεν, οὐκ οἴδαμεν πῶς αὐτοὶ οἱ περὶ Εὐσέβιον ταραττεῖν τὰ παρ' ἡμῶν λεγόμενα ἐπειρῶντο· καὶ ἐπὶ πολὺ ἐσπουδαζον τὰ παρ' ἡμῶν λεγόμενα ἐκβάλλεσθαι, τοῖς μὲν ἀκεραίως διακάζουσιν ἀπειλοῦντες, τοὺς δὲ καὶ ὑβρίζοντες, μόνον ἵνα τὸ καθ' ἡμῶν σπουδαζόμενον αὐτοῖς γένηται. Καὶ ἴσως ἡ χρηστότης ὑμῶν (61) ἠγνόει τὴν καθ' ἡμῶν γινομένην παρ' αὐτῶν συσκευὴν· ἀλλὰ νῦν νομίζομεν φανερὰν αὐτὴν γεγενῆσθαι. Ἰδοὺ γὰρ φανερῶς αὐτοὶ τὴν συσκευὴν ἐνεδείξαντο· τοὺς γὰρ ἐξ ἑαυτῶν ἀποστελεῖν ἠθέλησαν εἰς τὸν Μαρεώτην· ἵνα, ἀπόντων ἡμῶν, καὶ ἐνταῦθα μενόντων, τοὺς μὲν λαοὺς

(58) Ita Reg. hic et in sequenti epist. Editi mendose, ὑποκρίνειν.

(59) Reg. αὐτοὶ οἱ ἐχθροί. In editis, αὐτοὶ δεσπ.

(60) Hæc epistola, quod excepto titulo præcedenti

A ut ne quæ illi inter se machinantur, hæc quasi a vobis gesta prædicent. Etenim decet Christianos homines non humana respicere, sed veritatem omnibus anteferre. Ne metuite quas illi minas omnibus intentant, neve eorum conspirationem, sed potius Deum timeate. Par erat enim, si quidem omnino fuere legati in Mareotem mittendi, nos etiam huic interesse negotio; ut inimicos Ecclesiæ confutare, extraneosque indicare possemus: ac eo modo sincere causæ disquisitioni haberetur. Scitis enim Eusebianos dolo usos epistolam tradidisse, quasi a Coluthianis, Meletianis et Arianis adversum nos scriptam. Palamque est illos, utpote Ecclesiæ catholicæ hostes, nihil vere de nobis, sed omnia adversa deferre. Lex autem Dei inimicum vetat vel testem esse vel iudicem. Reliquum est, ut tanquam in die iudicii rationem reddituri, hoc accepto testimonio, agnitaque conspiratione in nos conflatâ, quantumvis rogati, quidvis contra nos agere caveatis: nec Eusebianorum consilio sociemini. Non ignari quippe estis, uti supra diximus, infensos nobis illos esse: nec vos latet cur Eusebii Cæsareæ ab anno præterito inimicus nobis factus sit. Valere vos optamus, domini desideratissimi.

ἐχθρὸς γέγονεν ἀπὸ πέρουσιν. Ἐρβῶσθαι ὑμᾶς εὐχῶ

C FLAVIO DIONYSIO

Clarissimo comiti, episcopi Ægyptii catholicæ Ecclesiæ, qui Tyrum venerē.

154 Arbitramur non ulterius occultam esse ab Eusebio, Theognio, Mari, Narcisso, Theodoro et Patrophilo in nos conflatam conspirationem. Principio enim omnes per Athanasium comministrum nostrum, recusavimus, quominus iis præsentibus interrogatio haberetur: quod probe sciremus vel unius inimici præsentiam, nedum plurimorum, interrogationem turbare ac lædere posse. Palam enim est eos, non nos duntaxat, sed et omnes orthodoxos odio habere: in omnes quippe insurgunt, in omnes conspirant. Quando autem nos veritati confidentes, structam a Meletianis sycophantiam adversus Ecclesiam comprobare aggressi sumus, ignoramus quo consilio iidem Eusebii dicta interpellare nostra conati, testimonia etiam nostra repudiare totis viribus nisi sunt, dum sinceros iudices minis, alios contumeliis lacesserent; eo solum ut sui adversum nos assequendi propositi copia esset. Et fortasse humanitas tua eorum ignorabat conspirationem in nos structam: sed arbitramur eam nunc esse conspicuam. Næ illi ipsi eam palam fecere: ex sociis namque suis viros nobis suspectos legare decreverunt in Mareotem, ut nobis absentibus atque hic remanentibus, et populos turbare, et arbitrâtu suo agere valeant. Cum noverint enim Ariomanitas, Col-

fere similis esset, in editis omissa est. Sed visum est eam integram, prout in manuscripto Regio legitur, huc transferre, quod in nonnullis a præcedenti discrepet, et longe sit illa brevior.

(61) L. σοῦ, ut infra.

luthianos et Meletianos Ecclesiae hostes esse, ideo hos ipsos eo mittendos curarunt, ut in praesentia inimicorum quae ipsi voluerint in nos machinentur. Etenim qui hic versantur Meletiani jam ex suis quosdam isthuc misere : et quatuor ante diebus, gnari scilicet hanc futuram esse perquisitionem, duos veredarios sub vesperam miserunt, qui Meletianos ex Aegypto in Mareotem, ubi ne unus quidem eorum aderat, cogèrent ; ex aliisque locis Colluthianos et Ariomanitas, quos de calumniis in nos proferendis ante instruerent. Meminit autem humanitas tua, ipsum coram te confessum Ischyram, non plus septem esse qui conventibus intersint suis. Quandoquidem igitur, postquam arbitrato suo haec sunt machinati, postquam suspectos eo misere viros, comperinius eos singulorum episcoporum circumcirca subscriptiones postulare, ut eorum omnium consensu res gesta videatur ; ea sane de causa maturandum dudimus haec ad tuam claritatem deferre, hocque testimonium tibi tradere : contestamur enim nos conspirationibus insidiisque, illorum opera illorumque causa, appeti. Rogamusque ut Dei timore in mente suscepto, necnon piis mandatis religiosissimi imperatoris, improbausque quod citra consensum nostrum, quos libuit eo miserint, ne toleres eos.

79. Adamantius episcopus has litteras dedi, Ischyrras, Animon, Petrus, Ammonianus, Tyrannus, Taurinus, Sarapammon, Aelurion, Harpocration, Moses, Optatus, Anubion, Sapriion, Apollonius, Ischyrrion, Arbæthion, Potamon, Paphnutius, Heraclides, Theodoros, Agathammon, Gaius, Pistus, Athas, Nicou, Pelagius, Theon, Paninuthius, Nonnus, Ariston, Theodoros, Irenæus, Blastammon, Philippus, Apollon, 155 Dioscorus, Timotheus Diospolitianus, Macarius, Heraclammon, Cronius, Muis, Jacobus, Ariston, Artemidorus, Phinees, Psais, Heraclides.

Et secundo iidem
FLAVIO DIONYSIO

Comiti illustrissimo, episcopi catholicae Ecclesiae qui Tyrum ex Aegypto concessere.

Cum plurimas videamus in nos conflatas conjunctiones, insidiasque structas ex conspiratione Eusebii, Narcissi, Flacilli, Theognii, Maris, Theodori et Patrophili : quos cum a principio recusare vellemus, id minime nobis concessum est, ad hanc contestationem venire cogimur. Etenim hinc magnam de Meletianis veri sollicitudinem, hinc structas in catholicam Aegypti Ecclesiam nostri causa insidias cernimus. Quapropter hanc tibi tradimus epistolam, rogantes ut in mente habens Deum omnipotentem,

(62) Reg. παρὰ τῶν ἐχθρῶν. Sed in praecedenti παρόντων ἐχθρῶν, quae vera est lectio.

(63) Suspicamur hunc Adamantium eum esse qui in subscriptionibus Sardicensibus Amantius vocatur, estque ibi ordine secundus. Mox Reg. ἴνα Ἰσχυράς, Ἄμμων. Sed vox ἴνα est supervacanea. Porro haec duo Ἰσχυράς, Ἄμμων forte facta ex hoc uno nomine Ἰσχυράμμων, qui in iisdem subscriptionibus

αταράξωσιν, ἀ δὲ βούλονται διαπράξωσιν. Εἰδότες γάρ, ὅτι Ἀρειομανίται καὶ Κολλουθιανοὶ, καὶ Μελετιανοὶ, ἐχθροὶ τῆς Ἐκκλησίας εἰσὶ, διὰ τοῦτο ἐσπούδασαν ἀποστελεῖν τούτους Ἰνα, παρόντων ἐχθρῶν, (62) καττύσσαι καθ' ἡμῶν ἀ βούλονται. Καὶ γὰρ ἤδη οἱ ἐναυθα Μελετιανοὶ ἀπέστειλαν ἐξ αὐτῶν τινὰς, καὶ πρὸ τεσσάρων μὲν ἡμερῶν, ὡσπερ εἰδότες τοῦτο τὸ σκέμμα γενόμενον ἔσεσθαι, καὶ ἐσπέραν δὲ δύο βηριδαρίους πρὸς τὸ καὶ ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου Μελετιανούς συναγαγεῖν εἰς τὸν Μαρεώτην, διὰ τὸ μὴ εἶναι ἐκεῖ μηδένα καθόλου, καὶ Κολλουθιανούς καὶ Ἀρειομανίτας ἀπ' ἄλλων τόπων· καὶ καττύσαι καθ' ἡμῶν αὐτοὺς λέγειν. Οἶδε δὲ σου ἡ χρηστότης, ὅτι αὐτὸς ὠμολόγησεν ἐπὶ σοῦ μὴ πλέον ἑπτὰ συναγομένων ἔχειν. Ἐπεὶ οὖν μετὰ τὸ αὐτοὺς κατασκευάσαι ὅσπερ βούλονται, καὶ ἀποστελεῖν τοὺς ὑπόπτους, ἠκούσαμεν, ὅτι καθ' ἕκαστον τῶν ἐπισκόπων περιερχόμενοι, ἀπαιτοῦσιν ὑπογραφὴν, πρὸς τὸ δοκεῖν τῆ πάντων αὐτῶν σκέψει γενέσθαι· τούτου ἕνεκεν ἀνενεγκεῖν ἐπὶ τὴν σὴν λαμπρότητα ἠπειλήθημεν, καὶ ἐπιδοῦναι τὸδε τὸ μαρτύριον· μαρτυροῦμενοι μὲν, ὅτι συσκευασθέντα, καὶ πάσχομεν ὑπ' αὐτῶν καὶ δι' αὐτῶν ἐπιβουλήν, ἀξιούντες δὲ ὅπως, ἐν νῷ λαθῶν τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ καὶ τὰς εὐσεβεῖς ἐντολάς τοῦ θεοφιλεστάτου βασιλέως, ὡς καταγνοῦς, ὅτι χωρὶς ἡμῶν οὐς ἠθέλησαν ἀπέστειλαν, μὴ ἀνάσχη αὐτῶν.

(63) Ἀδαμάντιος ἐπίσκοπος ἐπιδέδωκα, Ἰσχυράς, Ἄμμων, Πέτρος, Ἄμμωνιανός, Τύραννος, Ταυρίνος, Σαραπάμμων, Αἰλουρίων, Ἀρποκρατίων, Μωσῆς, Ὑπτάτος, Ἀνουθίων, Σαπρίων, Ἀπολλώνιος, Ἰσχυρίων, Ἀρβαίθων, Ποτάμων, Παφνούτιος, Ἡρακλείδης, Θεόδωρος, Ἀγαθάμμων, Γάιος, Πιστός, Ἄθας, Νίκων, Πελάγιος, Θέων, Πανινούθιος, Νόννος, Ἀρίστων, Θεόδωρος, Εἰρηναῖος, Βλαστάμμων, Φιλίππος, Ἀπολλῶς, Διόσκορος, Τιμόθεος Διοσπόλεως, Μακάριος, Ἡρακλάμμων, Κρόνιος, Μῦσις (64), Ἰάκωβος, Ἀρίστων, Ἀρτεμίδωρος, Φινεὲς, Ψάις, Ἡρακλείδης.

Καὶ δευτέρον οἱ αὐτοὶ

ΦΛΑΥΙΩ ΔΙΟΝΥΣΙΩ

Τῷ λαμπροτάτῳ κόμητι (65), οἱ ἐν Τύρῳ ἀπ' Αἰγύπτου ἐλθόντες ἐπίσκοποι τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας.

Πολλὰς ὁρῶντες συσκευὰς καθ' ἡμῶν γινόμενας, καὶ ἐπιβουλὰς ἐκ (66) συσκευῆς τῶν περὶ Εὐσέβιον, καὶ Νάρκισσον, καὶ Φλάκιλλον, καὶ Θεόγνιον, καὶ Μάριν, καὶ Θεόδωρον, καὶ Πατρόφιλον, οὐς κατὰ τὴν ἀρχὴν θελήσαντες παραιτήσασθαι, οὐκ ἐπετρέπημεν, ἀνάγκην ἔχομεν ἐπὶ τῆνδε τὴν διαμαρτυρίαν ἐλθεῖν. Καὶ γὰρ πολλὴν ὑπὲρ Μελετιανῶν ὁρῶμεν σπουδὴν γιγνομένην, κατὰ δὲ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας τῆς ἐν Αἰγύπτῳ δι' ἡμῶν ἐπιβουλήν. Ὅθεν ἐπιδιδόμενοι σοὶ τῆνδε τὴν ἐπιστολήν, ἀξιούντες ἐν νῷ σε λαθεῖν

inter primos recensentur. Reliqua nomina fere omnia ibidem : sed suspicari licet nonnihil mutationis contigisse : v. g. Ταυρίνος pro Τιβερίνος forte positum. Paulo post Reg. Μωσῆς.

(64) Reg. Μοῦσις. Editi Μοῦσις.

(65) Reg. κόμητι.

(66) Ex deest in editis. Ex Regio desumptum est.

τὸν Θεὸν τὴν παντοκράτορα, τὸν τὴν βασιλείαν τοῦ Α εὐσεβεστάτου καὶ θεοφιλεστάτου βασιλέως (67) Κωνσταντίνου διαφυλάττοντα, τηρῆσαι τὴν ἀκρόασιν τῶν καθ' ἡμᾶς πραγμάτων αὐτῷ τῷ εὐσεβεστάτῳ βασιλεῖ. Καὶ γὰρ εὐλογον ἀποσταλέντα σε παρὰ τῆς βασιλείας αὐτοῦ, καὶ ἡμῶν ἐπικαλεσαμένων τὴν εὐσέβειαν αὐτοῦ (68) αὐτῷ τηρῆσαι τὸ πρᾶγμα. Οὐκέτι γὰρ φέρομεν συσκευαζόμενοι καὶ ἐπιβουλεύόμενοι διὰ τῶν περὶ Εὐσέβιον τῶν προειρημένων· καὶ διὰ τοῦτο τῷ εὐσεβεστάτῳ καὶ θεοφιλεστάτῳ (69) βασιλεῖ τηρηθῆναι τὸ πρᾶγμα ἀξιούμεν παρ' ᾧ δυνάμεθα καὶ τὰ δίκαια τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἑαυτῶν παραθέσθαι. Πιστεύομεν γὰρ, ὅτι ἡ εὐσέβεια αὐτοῦ, ἀκούσασα, οὐ καταγνώσεται ἡμῶν. Καὶ πάλιν οὖν ὀρκιζόμεν σε τὸν παντοκράτορα Θεόν, οὕτω τὸν εὐσεβεστάτον βασιλέα ἀεὶ εἰς πολλὰς ἐτῶν περιόδους νικῶντα καὶ ὑγιαίνοντα, μετὰ τῶν παιδῶν τῆς εὐσεβείας αὐτοῦ, μηδὲν πλεον πρᾶξαι, μηδὲ ἐπιτρέψαι τι σεαυτῷ ἐν τῇ συνόδῳ κινήσῃ περὶ τῶν καθ' ἡμᾶς πραγμάτων, ἀλλὰ τηρῆσαι τῇ εὐσεβείᾳ αὐτοῦ τὴν ἀκρόασιν. τοῖς ὀρθοδόξοις ἐδηλώσαμεν.

80. Ταῦτα δεξιόμενος Ἀλέξανδρος ὁ ἐπίσκοπος τῆς Θεσσαλονικῆς ἔγραψε Διονυσίῳ τῷ κόμητι ταῦτα·

Τῷ ΔΕΣΠΟΤῇ ΜΟΥ ΔΙΟΝΥΣΙῳ
Ἀλέξανδρος ἐπίσκοπος.

Φανερὰν ὄρω κατὰ Ἀθανασίου συσκευὴν γενομένην· πάντας γὰρ οὓς παρητήσατο, τοὺτους (70) οὐκ οἶδα τί πεπονθότες ἀποστείλαι ἠθέλησαν, μηδὲ σημάναντες ἡμῖν. Ἦν γὰρ δόξαν κατὰ τὸ αὐτὸ σκέψασθαι, τίνας δεήσει ἀποσταλῆναι. Συμβούλευσον (71) οὖν μή τι προπετὲς γενέσθαι (ἐξηλυθάσαι γὰρ πρὸς μὲ θεοβουλημένοι, λέγοντες ἦδη τὰ θηρία ἐσφρίξθαι, καὶ μέλλειν ἐφορμᾶν· περιηχθήσαν γὰρ ὡς Ἰωάννου τινὲς ἀποστειλαντος), μὴ προλαβόντες καττύσωσιν (72) ὡς ἂν ἐθέλοις. Οἶδας γὰρ, ὅτι καὶ Κολλουθιανοὶ τῆς Ἐκκλησίας ἐχθροὶ ὄντες, καὶ Ἀρειανοὶ, καὶ Μελιτιανοὶ, οὗτοι πάντες, ἀλλήλοις σύμφηφοὶ γερόμενοι, δύνανται μεγάλα κακὰ ἐργάσασθαι. Σκέψαι οὖν τὸ συμφέρον (73), ἵνα μὴ ἀνακύψῃ τι σκυθρωπὸν, καὶ αἰτία ὑποβληθῶμεν, ὡς οὐ κατὰ τὸ δίκαιον κρίναντες. Κάκεινοι μάλιστα ὑφορῶνται, μὴ διοδεύοντες τὰς Ἐκκλησίας, ὧν οἱ ἐπίσκοποι εἰσιν ἐνταῦθα, φόβον ἐμποιήσαντες, ταραξῶσι πᾶσαν τὴν Αἴγυπτον, ὡς τοῖς Μελιτιανοῖς παραδοθέντες. Ἐκ τοῦ πλείστου (74) γὰρ τοῦτο συνορῶσι γινόμενον.

Πρὸς ταῦτα Διονύσιος ὁ κόμης ἔγραψε τοῖς περὶ Εὐσέβιον ταῦτα·

Γαῦτα ἦν ἂ νῦν διελεγόμην τοῖς κυρίοις μου τοῖς περὶ Φλάκιλλον, ὅτι Ἀθανάσιος ἐπιστὰς ἠτιάσατο, οὓς παρητησάμην, λέγων τοὺτους ἀποστέλλεσθαι, καὶ βῶων ὡς ἀδικούμενος καὶ περιγραφόμενος· ταῦτα καὶ ὁ κύριός μου τῆς ψυχῆς Ἀλέξανδρος ἀπέστειλε. Καὶ

(67) Βασιλέως δεest in Reg.
(68) Hæc, καὶ ἡμῶν ἐπικαλεσαμένων τὴν εὐσέβειαν αὐτοῦ, deerant in editis. Ex Regio mutuati sumus.
(69) Reg. θεοσεβεστάτῳ.
(70) Ita Reg. In editis vero, τοὺτους δεest.
(71) Sic Reg. et Basil. Editi male, συμβούλευσον.

A qui imperium tutatur piissimi et religiosissimi Constantini, eidem imperatori piissimo rerum nostrarum cognitionem reserves. Æquum enim est te ab imperatoria majestate missum, nobis ejus pietatem appellanti bus, totum ipsi reservare negotium. Non enim ultra tolerare possumus conjurationes insidiasque, quibus nos prædicti Eusebiani adoriuntur : ideoque rem piissimo ac religiosissimo imperatori reservari postulamus, apud quem licebit Ecclesiæ jura nostraque exponere. Confidimus enim pietatem ejus, ubi rem audierit, nos non damnaturam. Itaque te iterum adjuramus per omnipotentem Deum, perque piissimum imperatorem qui multis annorum circulis victor semper incolumisque cum filiis pietatis suæ perseverat, ut nihil aggrediare, neve quidpiam in synodo circa negotia nostra moveas : sed rei cognitionem ejus pietati reserves. Hæc ipsa significavimus dominis nostris episcopis orthodoxis.

Περὶ δὲ τῶν αὐτῶν καὶ τοῖς κυρίοις μου ἐπισκόποις

80. Horum certior factus Alexander episcopus Thessalonicensis Dionysio comiti hæc scripsit :

DOMINO MEO DIONYSIO
Alexander episcopus.

Aperte video contra Athanasium conflata con spirationem : quos enim ille recusavit, hos omnes, nescio quo consilio, illi re nobis non indicata, legirunt : tametsi decretum erat, ut in unum coacti deliberarem us, quinam essent eo mittendi. Consule igitur et cave ne quid temere fiat (consternati quippe nonnulli me convenere, aientes jam exhorruisse belluas, et jamjam impetum facturas : ex sparsis quippe rumoribus compererant Joannem eo misisse quosdam), neve antevertentes quæ libuerit machinentur. Nosti enim Colluthianos Ecclesiæ hostes, Arianos item Meletianosque, qui omnes in eamdem convenere sententiam, ingentia posse mala perpetrare. Perpendas velim quidnam e re fuerit, ut ne quid detrimenti emergat, neve nobis crimini detur ut qui secundum justitiam non judicaverimus. Et sane maxime suspicantur iidem, ne illi Ecclesiæ, quarum hic adsunt episcopi, peragrantes, et ne metum populis incutientes, totam 156 perturbent Ægyptum, utpote qui Meletianis sint addicti. Ex maxima enim parte hoc jam fieri cernunt.

Ad hæc Dionysius comes Eusebianis rescripsit his verbis :

Hæc ipsa erant quæ nuper enarrabam domino meo Flacillo, insurrexisse scilicet Athanasium, conquestum fuisse, quod ii ipsi legati fuerint, quos recusasset ipse : exclamasseque se injuria affici ac circumveniri. Hæc eadem dominus animæ meæ

(72) Editi, καττύσωσιν. Reg., καττύσωσιν, recte.
(73) Reg. quem sequimur, τὸ συμφέρον. Editi, τὸ συμφέρον.
(74) Ἐκ τοῦ πλείστου, alias jamdiu verti posset, aut forte ex multo intervallo. Mox Reg. συνορῶν.

Alexander per epistolam mihi suam indicavit. Utque notum vobis sit ex æquo et bono esse quæ mihi ab ejus mansuetudine scripta sunt, ea ipsa a vobis legenda subjunxi. Meministis autem priorum litterarum mearum, quibus mansuetudini vestræ significavi, legatos communi calculo ac decreto esse mittendos. Cavete igitur ne quæ gesta sunt accusationi sint obnoxia, neve justæ querelæ ansam deimus iis qui nos accusare voluerint. Ut enim accusantium partem gravari non decet, sic nec accusatorum. Existimo autem haud levem fore nos culpandi occasionem, si dominus meus Alexander rebus gestis non consentire videatur.

82. Hæc dum ita gererentur, ab illis tanquam a synodo prævicatorum⁸⁵ secessimus: ea quippe solum agebant, quæ sibi placerent. Negotia autem quæ altera absente parte geruntur, ne minimam quidem vim habere, nullus hominum ignorat. Hoc enim et divina lege præcipitur: hoc et beatus Apostolus, dum similibus appeteretur insidiis, staretque coram iudice, postulabat his verbis: *Oportebat Judæos ex Asia apud te præsto esse et accusare si quid haberent*⁸⁶. Quo tempore et Festus, Judæis tales insidias machinantibus, quales jam in nos isti struxerunt, siebat: *Non est Romanis consuetudo aliquem hominem per gratiam tradere, priusquam is qui accusatur præsentibus habeat accusatores, locumque defendendi accipiat ad obluenda crimina*⁸⁷. Sed Eusebii et legem adulterare ausi, et iniquis illis iniquiores sunt effecti: non enim ab ipso rei initio seorsum agere aggressi sunt; sed cum præsentibus nobis se longe inferiores esse senserunt, tum demum egressi, quemadmodum Judæi, consilium soli iniere, quomodo, nobis de medio sublatis, ita hæresim introducerent, ut olim illi Barabbam postularent: hac enim de causa se hæc omnia fecisse ultro ipsi confessi sunt.

83. Hæc quanquam satis sunt ad integram defensionem, attamen ut et eorum malignitas et veritatis libertas magis magisque innotescat, nihil molestum erit ea denuo memorare, palamque facere quæ ratione suis ipsi rebus adversantia egerint, et quasi in tenebris consilia agitassent, in propria gesta impigerint, ac dum nos interficere peroptarent, seipsos quasi furentes confoderint. De mysteriis namque perquirentes, cum Judæos interrogarent, catechumenosque examinarent: « Ubinam, aientes, eratis quando Macarius accedens mencsam subvertit? » Respondere illi: « Intus eramus. » Non ergo fieri tum poterat oblatio, si quidem catechumeni intus

⁸⁵ Jerem. ix, 2. ⁸⁶ Act. xxiv, 19. ⁸⁷ Act. xxv, 16.

(75) Editi sequentibus hæc præmittunt: *Διήγησις πῶς ἀπὸ Τύρου ἀπῆλθεν εἰς Αἴγυπτον ὁ πάπας Ἀθανάσιος Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπος*. Narratio quomodo Tyro in Ægyptum concesserit papa Athanasius Alexandriæ episcopus. Sed perperam; non enim in Ægyptum se contulit Athanasius Tyro secedens, sed Constantinopolim petiit, ut Constantino se sisteret. Basilienensis codex loco præcedentium hæc habet: *Ἀπὸ Τύρου εἰς τὸν βασιλέα ὁ πάπας Ἀθανάσιος, rectius quam editi. In Regio quem sequimur eorum nihil*

Αἴνα γινώτε, ὅτι κατὰ λόγον ἔχει τὰ γραφέντα μοι παρὰ τῆς χρηστότητος αὐτοῦ, ὑπέταξα αὐτὰ ἀναγνωσθῆσόμενα ὑμῖν. Μέμνησθε δὲ καὶ τῶν ἀνωθεν παρ' ἐμοῦ γραφέντων· ἐπέστειλα γὰρ ὑμῶν τῇ χρηστότητι, κύριοι, ὅτι χρὴ τοὺς ἀποσταλλομένους κοινῇ κρίσει καὶ δόγματι ἀποσταλῆναι. Ὅρατε τοίνυν μὴ ἐγκαλήματι ὑποπέση τὰ γινόμενα, μὴ δὲ δικαίας μέμφεως ἀφορμὴν τοῖς βουλομένοις ἡμᾶς αἰτιάσασθαι δῶμεν. Ὡς περ γὰρ βαρεῖσθαι τὸ μέρος τῶν κατηγορῶν οὐ προσήκει, οὕτως οὐδὲ τὸ τῶν φευγόντων. Νομίζω δὲ οὐ μικρὰν εἶναι ἀφορμὴν καθ' ἡμῶν μέμφεως, ὅταν φαίνηται ὁ κύριός μου Ἀλέξανδρος μὴ συναινῶν τοῖς πρᾶττομένοις.

82. (75) Τούτων οὕτω πρᾶττομένων, ἀνεχώρησαμεν ἀπ' αὐτῶν ὡς ἀπὸ συνόδου τῶν ἀθετούτων· ἃ γὰρ ἐβούλοντο, ταῦτα καὶ ἐπραττον. Ὅτι μὲν οὖν τὰ πρᾶττόμενα κατὰ μονομέρειαν (76) οὐδεμίαν ἔχει δύναμιν, οὐδεὶς ἐστὶν ὃς ἀγνοεῖ τῶν πάντων ἀνθρώπων. Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ θεὸς νόμος κελεύει· τοῦτο καὶ ὁ μακάριος Ἀπόστολος πάσῃν τοιαύτῃ ἐπιβουλήν καὶ κρινόμενος ἡξίου, λέγων· Ἔδει τοὺς ἀπὸ τῆς Ἀσίας Ἰουδαίους ἐπὶ σοῦ παρῆναι, καὶ κατηγορεῖν εἰ τι ἔχουσιν· ὅτε καὶ ὁ Φῆστος, θελόντων τῶν Ἰουδαίων τοιαύτην ἐπιβουλήν ἐργάσασθαι, οἶαν νῦν καθ' ἡμῶν πεποιθήκασιν, ἔλεγεν· Οὐκ ἐστὶν ἔθος Ῥωμαίοις χαρίζεσθαι τινα ἀνθρώπων, πρὶν ἢ ὁ κατηγορούμενος κατὰ πρόσωπον ἔχῃ τοὺς κατηγοροῦντας, τόπον τε ἀπολογίας λάβοι περὶ τοῦ ἐγκλήματος. Ἄλλ' οἱ περὶ Εὐσέβιον καὶ τὸν νόμον παραποιεῖν ἐτόλμησαν, καὶ πλεόν τῶν ἀδικούντων ἀδικώτεροι γέγονασιν. Οὐ γὰρ ἐξ ἀρχῆς καταμόνας ἐπραξαν, ἀλλ' ὅτε παρόντων ἡμῶν ἠσθένησαν, τότε λοιπὸν ἐξεληθόντες, ὡς Ἰουδαῖοι, συμβούλιον ἔλαβον καταμόνας, ὅπως ἡμᾶς μὲν ἀπολέσωσι, τὴν δὲ αἵρεσιν εἰσαγάγωσιν, ὡς ἐκεῖνοι τὸν Βαραβδᾶν ἠτήσαντο· τούτου χάριν αὐτοὶ ταῦτα πάντα πεποιθήκασιν δι' ἑαυτῶν ὠμολόγησαν.

83. Καὶ εἰ ἀρκεῖ ταῦτα πρὸς πᾶσαν ἀπολογία, ὅμως ὑπερ τοῦ καὶ πλεόν τούτων μὲν τὴν πονηρίαν δευχθῆναι, τῆς δὲ ἀληθείας τὴν ἐλευθερίαν, οὐδὲν ἐλύπει καὶ πάλιν ὑπομῆσαι, καὶ δεῖξαι, ὡς αὐτοὶ ἑαυτοῖς ἐναντία ἐπραξαν, καὶ ὡς, ἐν σκότῳ βουλευόμενοι, τοῖς ἑαυτῶν προσέκοπτον, καὶ θέλοντες ἡμᾶς ἀνελεῖν, ἑαυτοὺς ἔτρωσαν ὡς μαινόμενοι. Περὶ μυστηρίων γὰρ ἐρευνῶντες, Ἰουδαῖοι ἀνέκρινον, καὶ κατηγορούμενοι ἐξήταζον· « Πού ἦτε, ὅτε Μακάριος ἦλθε, καὶ ἀνέτρεψε τὴν τράπεζαν; » Κάκεινοι ἀπεκρίναντο, ὅτι « Ἐνδὸν ὄντες ἐτυγχάνομεν. » Οὐκοῦν οὐκ ἦν προσφορὰ εἰ κατηγορούμενοι ἔνδον ἦσαν. Ἐπειτα γράψαντες πανταχοῦ, ὡς, ἐστῶτος τοῦ πρεσβυτέρου καὶ ἐπι-

habetur. Porro de Athanasii Tyro discessu, de quo ingentes controversiæ, in Athanasii Vita disputavimus.

Ibidem Reg., παραθέντων. Editi vero, πρᾶττομένων, quo item modo legit Nannius qui vertit, *Cum res ita ageretur*, quæ postrema lectio præstare videtur. Athanasius quippe rebus nondum confectis aufugit.

(76) Reg., μονομέριαν. Mox idem, ὅστις ἀγνοεῖ. Editi, ὅς ἀγνοεῖ.

ταλοῦντος, εἰσελθὼν Μακάριος ἀνέτρεψε πάντα, ἀνέκρινον οὐδ' ἠδούλοντο, ποῦ ἦν Ἰσχύρας ὅτε Μακάριος ἐπέστη. Κάκεινοι πάλιν ἀπεκρίναντο, ὅτι ἐν κελλίῳ νοσῶν κατακείμενος ἦν. Οὐκοῦν οὐκ εἰστήκει ὁ κατακείμενος, οὐδὲ προσέφερον ὃ ἐν κελλίῳ νοσῶν καὶ κατακείμενος. Πρὸς τούτοις, λέγοντος τοῦ Ἰσχύρα κεκαῦσθαι βιβλία παρὰ Μακαρίου, οἱ ὑποβληθέντες μάρτυρες ἔλεγον μηδὲν τι τοιοῦτον γεγενῆσθαι, ἀλλὰ ψεύδεσθαι τὸν Ἰσχύραν. Καὶ τὸ θαυμαστὸν, γράφαντες πάλιν πανταχοῦ ἠφανίσθαι παρ' ἡμῶν τοὺς δυναμένους μαρτυρεῖν, τοὺτους φαινομένους ἀνέκρινον, καὶ οὐκ ἠσχύνοντο βλέποντες ἑαυτοὺς συκοφάντας πανταχοῦθεν δεικνυμένους, καὶ ταῦτα καταμόνας πράττοντας ὡς ἠδούλοντο. Ἐνευον μὲν γὰρ τοῖς μάρτυσι, καὶ ὁ Ἐπαρχος ἠπελλεῖ, καὶ οἱ στρατιῶται ἔνυττον· ὁ δὲ Κύριος τὴν ἀλήθειαν ἐξεκάλυπτε, καὶ συκοφάντας αὐτοὺς εἰδείκνυε. Διὰ τοῦτο καὶ τὰ ὑπομνήματα ἔκρυψαν, καὶ αὐτοὶ μὲν ἔσχον αὐτά, παρήγγειλαν δὲ τοῖς γράφασιν ἀφανίσαι καὶ μηδενὶ τὸ σύνολον ἐκδοῦναι. Ἄλλ' ἐσφάλισαν καὶ ἐν τούτῳ· ὁ μὲν γὰρ γράφας αὐτὰ Ῥούφος ἔστιν, ὁ νῦν ἐν τῇ Αὐγουσταλιανῇ (77) σπεκουλάτωρ, καὶ δυναταὶ μαρτυρησάσι· οἱ δὲ περὶ Εὐστάθιον εἰς Ῥώμην αὐτὰ διὰ τῶν ἰδίων ἀπέστειλαν, καὶ Ἰούλιος ὁ ἐπίσκοπος αὐτὰ μοι διεπέμψατο. Καὶ μαίνονται νῦν, ὅτι ἃ ἐκεῖνοι ἀποκρύπτειν ἐβούλοντο, ἡμεῖς ἔσχομεν, καὶ ἀνέγνωμεν (78).

84. (73) Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα συνθέντες, εὐθύς καὶ τὴν αἰτίαν δι' ἣν ταῦτα ἔπραξαν ἐφανέρωσαν. Ἀπερχόμενοι γὰρ, ἀπήγαγον μεθ' ἑαυτῶν τοὺς Ἀρειανούς εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ, κάκει τούτους εἰς κοινωσίαν ἐδέξαντο, γράφοντες ἐπιστολὴν περὶ αὐτῶν, ἧς ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ μέρος ἐστὶ τοῦτο·

(80) Η ΑΓΙΑ ΣΥΝΟΔΟΣ

Ἡ ἐν Ἱεροσολύμοις Θεοῦ χάριτι συναχθεῖσα τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ (81) ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, καὶ τοῖς κατὰ πᾶσαν τὴν Αἴγυπτον, καὶ Θηβαΐδα, καὶ Λιβύην, καὶ Πεντάπολιν, καὶ τοῖς κατὰ τὴν οἰκουμένην ἐπισκόποις καὶ προσβυτέρους καὶ διακόνους ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

Πᾶσι μὲν ἡμῖν τοῖς ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνελοῦσιν ἐξ ἐπαρχίῳν διαφόρων πρὸς τῇ μεγάλῃ πανηγύρει, ἣν ἐπὶ ἀφιερῶσι τοῦ Σωτηρίου Μαρτύρου σπουδῇ τοῦ θεοφιλεστάτου βασιλέως Κωνσταντίνου τῷ πάντων βασιλεῖ Θεῷ καὶ τῷ Χριστῷ αὐτοῦ κατασκευασθέντος ἐπετελέσαμεν, πλείονα θυμηδίαν ἢ τοῦ Θεοῦ χάρις ἐνεποίησεν· αὐτὸς τε ὁ θεοφιλεστάτος βασιλεὺς διὰ γραμμάτων οικειῶν, τοῦθ' ὅπερ ἐχρῆν παρορμήσας, πάντα μὲν ἐξορίσας (82) τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ φθόνον, καὶ πᾶσαν μακρὰν ἀπελάσας βασκανίαν, δι'

(77) Αὐγουσταλιανῇ. In edicto xiiii Justiniani, ἡ ἀρχὴ ἦπερ ἐφέστηεν τοῖς Αἰγύπτου πράγμασιν, φάμεν δὲ τὴν Αὐγουσταλίαν, *praefectura rerum Aegyptiacarum* quae *Augustaliorum* vocatur. Hinc factum Αὐγουσταλιανῇ quae pro ea ipsa praefectura sumi videtur. De speculatoris officio actum supra num. 8.

(78) Reg., ἔσχομεν καὶ ἔγνωμεν.

(79) Haec confer cum iis quae in *Epistola ad solitarios* habentur, infra num. 1. Porro quae de Ario hic

A erant. Hinc cum litteris suis undique pervulgarint, stante presbytero et sacra 157 faciente, ingressum Macarium omnia evertisse, ea quoque de re quos libuit interrogarunt, ubinam esset Ischyra quo tempore Macarius irrupit. Responderunt iterum illi in cellula aegrum decubuisse. Non stabat igitur qui decumberet, neque offerebat qui in cellula aegrotus jaceret. Ad haec testante Ischyra libros a Macario fuisse combustos, ipsi etiam subornati testes fassi sunt, nihil ejusmodi gestum fuisse, sed mentiri Ischyram. Quodque permirum habeatur, cum ubique litteris significarint, eos qui testimonium ferre possent abditos a nobis fuisse, eosdem coram interrogarunt. Nec pudore affecti sunt etsi adverterent se undique sycophantas ostendi, et palam esse eos arbitrato suo clam haec omnia egisse. Etenim testes nutibus monebant. Praefectus minabatur, milites caedebant : sed Dominus veritatem patefecit, eosque sycophantas demonstravit. Quamobrem monumenta occulta apud se servarunt, scriptoribus jubentes, ut illa occultarent ac nemini prorsus traderent. Sed cessit res contra ac rati erant : nam qui illa conscripsit Rufus, nunc in Augustaliana speculator, hujusce rei testimonium ferre potest : Eusebiani quoque ea per legatos suos Romam miserunt, mihi quoque sunt ea ipsa a Julio episcopo transmissa. Et nunc insaniunt, quod videlicet quae illi occultare peroptabant ea nos habuimus, ea legimus.

84. Hujusmodi res machinati, talia agendi causam mox palam fecere : inde namque profecti, Arianos secum Hierosolymam adduxere, iisque illic ad communionem admissis, epistolam scripsere, cujus haec est pars ab initio :

SANCTA SYNODUS

Dei gratia Hierosolymis congregata, Ecclesiae Dei quae est Alexandriae, omnibusque per Aegyptum, Thebaidem, Libyam et Pentapolim, et ubique terrarum episcopis, presbyteris et diaconis, in Domino salutem.

Nobis omnibus eundem in locum ex diversis provinciis ad magnam solemnitatem congregatis, quam celebravimus in dedicatione Martyrii Salvatoris, a religiosissimo imperatore Constantino in honorem omnium Imperatoris Dei et Christi ejus excitati, ingentem laetitiam Dei gratia attulit. Ipse quoque religiosissimus imperator suis nos litteris ad officium hortatus est (ejecto ab Ecclesia odio quocunque, omnique invidia per quam Dei membra antehac dissidebant procul abacta), ut simplici ac

enarrantur, non ad haeresiarcham, sed ad haeresiarchae cognominem ejusque sodalem nequidquam referre conatur postremus Socratis editor. Enimvero de ipso haeresiarcha hic ago certissimum est, ut in *Epist. ad solit.* probabitur.

(80) Haec epistola habetur infra de synodis Arimini et Seleucia.

(81) Ita Reg. Editi vero, Ἐκκλησίᾳ Θεοῦ ἐν τῇ, etc.

(82) Reg., ἐξορίσας. Editi male, ἐξορίσας.

pacato animo, Arianos ad communionem admitteremus, quos ad quoddam temporis spatium omni infesta bono invidia foris Ecclesiam delinuit. Imo ipse religiosissimus imperator per epistolam suam huiusmodi virorum rectam esse fidem testatus est: quam ipse, illis interrogatis, viva voce loquentes eum audiisset, a se approbatam nobis indicavit, litterisque suis sanam eorum fidei formulam subiunxit.

85. Quis huiusmodi auditis verbis conspirationem non animadverterit? gesta namque sua non dissimularunt: aut fortasse vel inviti veritatem sunt confessi. Nam si ego is eram qui Arianos Ecclesiae ingressu arcerem: **158** et illi post conflatam in me conspirationem ad communionem sunt admissi; quid aliud dicendum, quam et haec et universa eorum in nos facinora, Arianorum gratia perpetrata esse: et eo solum calicis fractionem Arsenique eadem esse conflictam, ut impietatem in Ecclesiam introducerent, et ipsi minime deprehenderentur haeretici? ideo enim mihi antea imperator litteris interterminatus est. Nec puduit eos talia dicere, affirmareque recte sentire viros a tota oecumenica synodo anathemate damnatos: neque sunt veriti tantam synodum quantum licuit clam evertere: homines sane dictis gestisque suis temerarii. Porro merces sycophantiae concessa multo magis eorum malignitatem impiumque propositum coarguit. Mareotes, ubi supra dictum est, regio est Alexandrina, in qua nunquam episcopus fuit, aut chorepiscopus: sed universae illius regionis Ecclesiae Alexandrino parent episcopo. Presbyteri autem singuli suos vicos habent maximos, qui decem circiter sunt, imo plures numero. Vicus autem ubi habitat Ischyras omnium est minimus, et paucorum hominum, adeo ut non Isthic, sed in proximo pago exstet ecclesia. Attamen virum qui presbyter non esset, in huiusmodi vico episcopum contra antiquam traditionem statuere decreverunt: gnari sane quam indignum illud esset, sed coacti ob pactam calumniæ mercedem eo adducti sunt, ne si ingratis cum sceleratissimo illo ageretur, veritatem ipse enuntiaret, Eusebianorumque palam faceret malignitatem. Certissimum tamen est eum non 'ecclesiam,' non obse-

ης τὰ τοῦ Θεοῦ μέλη πρότερον διειστήκει, ἠπλωμένη δὲ καὶ εἰρηναία ψυχῇ δέξασθαι τοὺς περὶ Ἀρειον, οὗς πρὸς τινα καιρὸν ὁ μισόκαλος φθόνος ἔξω γενέσθαι τῆς Ἐκκλησίας εἰργάσατο. (83) ἐμαρτύρει δὲ τοῖς ἀνδράσιν ὁ θεοφιλέστατος βασιλεὺς διὰ τῆς ἐπιστολῆς πίστεως ὀρθοτομίαν, ἣν παρ' αὐτῶν πυθόμενος αὐτὸς τε δι' ἑαυτοῦ παρὰ ζώσης φωνῆς αὐτῶν (84) ἀκούσας ἀπεδέξατο, ἡμῖν τε φανεράν κατεστήσατο, ὑποτάξας τοῖς ἑαυτοῦ γράμμασιν ἔγγραφοι τὴν τῶν ἀνδρῶν ὀρθοδοξίαν.

85. Τίς τούτων ἀκούων οὐ συνορᾷ τὴν συσκευὴν; Οὐ γὰρ ἐκρυψάν ἃ ἐπραξάν ἢ τάχα καὶ μὴ βουλόμενοι τὴν ἀλήθειαν ὠμολόγησαν. Εἰ γὰρ ἐγὼ ἤμην ὁ κωλύων τοὺς περὶ Ἀρειον εἰσελθεῖν, κάμου συσκευὴν παθόντος, ἐδέχθησαν· τί ἑτερόν ἐστιν, ἢ ὅτι ταῦτε δι' ἐκείνους γέγονε, καὶ πάντα καθ' ἡμῶν ἐπραξάν, καὶ πέπλασται ποτηρίου κλάσις, καὶ Ἀρσενίου φόνος, ἵνα μόνον τὴν ἀσέθειαν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν εἰσαγάγωσι, καὶ μὴ ὡς αἰρετικοὶ καταγρωσθῶσι· τοῦτο γὰρ ἦν ὃ καὶ πρὸ τούτου γράφων ἐμὸν βασιλεὺς ἠπέλησε. Καὶ οὐκ ἠδέσθησαν τοιαῦτα γράφοντες καὶ λέγοντες τούτους ὀρθῶς φρονεῖν, οὗς πᾶσα ἡ οἰκουμένη σύνοδος ἀνεθεμάτισε· καὶ οὐκ ἐφοβήθησαν τὴν τηλικαύτην σύνοδον ἐν γωνίᾳ λύοντες τὸ ὄσον ἐπ' αὐτοῖς, οἱ πάντα λέγοντες καὶ πράττοντες εὐχερῶς. Καὶ ὁ μισθὸς δὲ τῆς συκοφαντίας ἐτι πλέον αὐτῶν τὴν πονηρίαν καὶ τὴν ἀσεβῆ πρόθεσιν δείκνυσιν Ὁ Μαρεώτης, καθὰ προείπον, χώρα τῆς Ἀλεξανδρείας ἐστὶ, καὶ οὐδέποτε ἐν τῇ χώρᾳ γέγονεν ἐπίσκοπος οὐδὲ χωρεπίσκοπος· ἀλλὰ τῷ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπισκόπῳ αἱ Ἐκκλησίαι πάσης τῆς χώρας ὑπόκεινται. Ἐκαστος δὲ τῶν πρεσβυτέρων ἔχει τὰς ἰδίας κώμας μεγίστας, καὶ ἀριθμῷ δέκα που καὶ πλέονας (85). Ἡ δὲ κώμη, ἔθνα οἰκεῖ ὁ Ἰσχύρας, βραχυτάτη καὶ ὀλίγων ἀνθρώπων ἐστὶν, οὕτως καὶ μῆδὲ τὴν ἐκκλησίαν ἔχει γεγενησθαι, ἀλλ' ἐν τῇ πλησίον κώμῃ. Καὶ ὁμοῦς τὸν μηδὲ πρεσβύτερον ἐν τῇ τοιαύτῃ κώμῃ παρὰ τὴν παλαιὰν παράδοσιν ἔδοξαν δῆθεν ὀνομάζειν ἐπίσκοπον, εἰδότες μὲν καὶ αὐτοὶ τὸ ἄτοπον, ἀναγκαζόμενοι δὲ ὁμοῦς διὰ τὴν τῆς συκοφαντίας ὑπόσχεσιν, ὑπέμειναν καὶ τοῦτο, ἵνα μὴ ἀγνωμονηθεῖς ὁ παμπόνηρος ἐκεῖνος ἐξέπη τὴν ἀλήθειαν, καὶ δείξῃ τὴν πονηρίαν τῶν περὶ Εὐσέβιον. Ἀμέλει οὔτε ἐκκλησίαν, οὔτε λαοὺς πειθόμενους ἔχει, ἀλλὰ καὶ παρὰ πάντων (86), ὡς κύων διώκεται· καὶ ὁμοῦς πεποιθήσασιν καὶ βασιλεῖα ἠράφαι

(83) In editis post εἰργάσατο, haec habentur, καὶ ταῦτα μὲν ἢ ἄγλα σύνοδος. Et hic perperam terminatur epistola ad quam sequentia ἐμαρτύρει δὲ τοῖς, etc., pertinere liquet, tum ex contextu, tum ex libro *De synod.*, ubi haec consequenter adiunguntur.

(84) Reg., αὐτῶν. Quæ vox deerat in editis.

(85) Reg., καὶ ἀριθμῷ δέκα που καὶ πλέων. Hunc porro locum ita intellectum vult Valesius in notis ad Socratem, p. 15, ut singuli Mareotici presbyteri decem aut plures maximos pagos administrandos haberent. Sed vix suaderi queat tot tantosque vicos unicuique presbytero commissos fuisse. Et alioqui huic interpretationi repugnare videtur ipse Athanasius dum ait, Ischyrae pagum ita parvum fuisse, ut nulla in eo fuerit ecclesia: quo innuit in am-

plioribus quibusque ecclesiam, atque adeo presbyterum exstitisse; vide num. 63. Quare decem tantum vicos, aut plures in tota regione recensere Athanasium existimamus. Et sane vox χώρα, quam usurpat Athanasius de Mareote loquens, non amplam regionem significare videtur; sed haud magnum terræ spatium: haud exigua tamen regio fuisset Mareotes, si presbyteri Mareotici qui novemdecim numerantur in subscriptionibus epistolæ Alexandri, decem maximos pagos, imo plures singuli administrandos habuissent. Ptolemæus octo urbes aut pagos recenset.

(86) Sic Reg. Editi, παρὰ τῶν πάντων. Paulo post editi Κολλούθῳ mendose habent, ubi omnes mss. καθολικῶ. De catholici officio supra, num. 14.

τῷ καθολικῷ (πάντα γὰρ αὐτοῖς ἔξεστιν), ἐκκλησίαν αὐτῷ γενέσθαι, ἵνα, ταύτην ἔχων, ἀξιώπιστος φαίνεται περὶ ποτηρίου καὶ τραπέζης λέγων. Καὶ γὰρ εὐθὺς πεποιθήκασιν αὐτὸν ὀνομασθῆναι καὶ ἐπίσκοπον, ἐπειδὴ, μὴ ἔχων ἐκκλησίαν, μὴδὲ πρεσβύτερος ὧς ὢν, ἐδείκνυτο συκοφάντης, καὶ πάντα πλαττόμενος. Ἀμέλει μὴ ἔχων λαοὺς, μὴδὲ τοὺς ἰδίους παιθομένους αὐτῷ, ὡσπερ κενὸν (87) τὸ ὄνομα, οὕτως καὶ τὴν ἐπιστολὴν ἀπρακτον κατέχει, ἔλεγχον τῆς παμπονήρου προαιρέσεως αὐτοῦ καὶ τῶν περὶ Εὐσέβιον ἐπιδεικνύμενος ταύτην·

ut vacuum nomen, ita inefficacem (87*) servat epistolam : quam in argumentum teterrimi sui Eusebianorumque propositi exhibet, his descriptam verbis :

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΚΑΘΟΛΙΚΟΥ.

Φλαύτιος Ἡμέριος ἐξάκτωρι (88) Μαρῶτου χαίρειν.

Ἰσχύρα τοῦ πρεσβυτέρου δευθέντος τῆς εὐσεβείας τῶν δεσποτῶν ἡμῶν σεβαστῶν καὶ Καισάρων ἐν τόπῳ Εἰρήνης Σεκονταοῦρου ἀνοικοδομηθῆναι ἐκκλησίαν, προσέταξεν ἡ θεϊότης αὐτῶν ἢ τάχος τοῦτο πραχθῆναι. Φρόντισον τοίνυν προστυχῶν καὶ τῷ ἀντιτύπῳ τοῦ θεοῦ γράμματος, ὃ μετὰ τοῦ οἰκείου σεβάσματος προτέτακται, καὶ τοῖς πραχθεῖσιν ἐπὶ τῆς ἐμῆς καθοσιώσεως ὑπομνήμασιν, ἐν τάχει τὴν σύνοψιν ποιησάμενος, εἰς τὴν τάξιν ἀνενεγκεῖν (89), ἵνα τὰ θεωδῶς προσταχθέντα ἐπὶ πέρας ἀχθῆναι δυναθῆ.

86. Ἐκεῖνοι μὲν αὖν οὕτως ἐτύρευον (90), καὶ τὰς συσκευὰς ἐπλαττον· ἡμεῖς δὲ ἀνελθόντες ἐδείξαμεν βασιλεῖ τὰς ἀδικίας τῶν περὶ Εὐσέβιον, ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ἦν ὁ τὴν σύνοδον γενέσθαι κελεύσας, καὶ κόμης αὐτοῦ καθηγεῖτο ταύτης. Ἐκεῖνος τοίνυν ἀκούσας καὶ κινήθεις, ἔγραψε ταῦτα·

(91) ΝΙΚΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Μέγιστος Σεβαστὸς τοῖς ἐν Τύρῳ συνελθοῦσιν ἐπισκόποις.

Ἐγὼ μὲν ἀγνοῶ τίνα ἐστὶ τὰ ὑπὸ τῆς ὑμετέρας συνόδου μετὰ θορύβου καὶ χειμῶνος κριθέντα· δοκεῖ δὲ πως ὑπὸ τινος ἀταξίας ταραχῶδους ἢ ἀλήθεια διεστράφη, ὑμῶν δηλαδὴ διὰ τὴν πρὸς τοὺς πλησίον ἐρεσχέλιαν, ἣν ἀήτητηον εἶναι βούλεσθε, τὰ τῷ Θεῷ ἀρέσκοντα μὴ συνορώντων. Ἄλλ' ἐστὶ τῆς θείας προνοίας ἔργον καὶ τὰ τῆς φιλονεικίας ταύτης κακὰ φανερῶς ἀλόντα διασκεδάσαι, καὶ ἡμῖν διαβρήθην ἐπιδείξει, εἰ τίνα τῆς ἀληθείας αὐτόθι συνελθόντες ἐποιήσασθε φροντίδα, καὶ εἰ τὰ κεκριμένα χωρὶς τινος χάριτος κατὰ πειθεῖας ἐκρίνατε. Τοιγαροῦν ἡπειγμένως πάντας ὑμᾶς πρὸς τὴν ἐμὴν συνελθεῖν (92) εὐσέβειαν βούλομαι, ἵνα τὴν τῶν πεπραγμένων ὑμῖν ἀκριβείαν δι' ὑμῶν αὐτῶν (93) παραστήσητε. Τίνος δὲ ἕνεκεν ταῦτα γράψαι πρὸς ὑμᾶς ἐδικαίωσα, καὶ ὑμᾶς πρὸς

(87) Reg., καινόν.

(87*) Legerit interpres, ἀπρακτον. Edit. Patrol.

(88) Ita Reg. Basil. vero, Φλαύτιος Ἡμέριος ἐξάκτωρ, male. Sed pejus editi, Φλαύτιος Ἡμέριος ἐξαρχος Μαρῶτου, omisso χαίρειν. Ex supra dictis enim constat epistolam non esse exarchi sive præfecti, sed catholici.

(89) Sic Reg. Editi, ἀνεγκεῖν, memlose.

(90) Reg., ἐτύρευον, optime. Edit. Commel., ἐθύρευον. Edit. Paris., ἐθήρευον.

A quentem populum habere, imo quasi canem a) omnibus expelli: nihilo tamen minus imperatori auctores fuere, ut litteris ad catholicum missis (illis quippe omnia licent), juberet ecclesiam Ischyrae aedificari; ut ea potitus, fide dignus haberetur cum de calice et de mensa ferret testimonium. Siquidem ideo hominem quamprimum episcopum nominari curarunt, quod, quia ecclesiam non habebat, nec presbyter erat, ideo sycophanta esse, ac omnia confluisse deprehenderetur. Sane cum populus nullus, ac ne quidem propinqui ejus ipsi pareant;

EPISTOLA CATHOLICI.

Flavius Hemerius exactori Maresotæ salutem.

Ischyra presbytero pietatem dominorum nostrorum Augustorum ac Cæsarum rogante, sibi in loco Pacis Secontaruri construi ecclesiam, jussit eorum divinitas ut id quamprimum efficiatur. Curato igitur ut exemplar nactus divini diplomatis, quod cum debita veneratione priore loco positum est, necnon monumenta coram mea sanctitate edita, ea cito (94) in compendium relata in commentarium reponas; ut quæ divinitus jussa sunt, ad exitum deduci queant.

159 86. Hæc igitur illi machinabantur, talesque conlabant conspirationes. Nos autem imperatorem adeuntes, injurias ab Eusebianis illatas ipsi renuntiavimus, utpote qui synodum cogi jussisset, cui præsidebat ejus comes. Is auditis ille, graviter commotus, has scripsit litteras :

VICTOR CONSTANTINUS

Maximus Augustus episcopis qui Tyrum convenerunt.

Equidem ignoro quænam sint a vestra synodo turbulenter ac tumultuose judicata: veritas quippe tumultu ac confusione quadam oppressa videtur, vobis scilicet ob mutuam contentionem, quam invictam vultis, quæ Deo placeant minime spectantibus. Sed erit illud divinæ providentiæ opus, istiusmodi discordiæ mala manifesto deprehensa dissipare, nobisque palam facere si qua vobis fuerit illic congregatis veritatis cura, et si judicia vestra citra gratiam ullam vel odium lata fuerint. Quocirca vos omnes quamprimum pietatem nostram convenire volo, rerum a vobis gestarum accurate rationem coram reddituros. Porro quæ causa mihi fuerit hæc ad vos scribendi, vosque per litteras meas accersendi, ex sequentibus cognoscetis. Ingredientis

(91) Hanc epistolam integram refert Socr. lib. 1, cap. 34: Sozom. lib. 11, cap. 28; Niceph. lib. viii, cap. 50; Historia tripart., lib. 11, cap. 7.

(92) Socr., ἀνελθεῖν. Soz. et Niceph. ἐλθεῖν. Epiphanius Scholasticus, concurrere, cum Athanasio nempe.

(93) Sozom. καὶ ἐφ' ἡμῶν αὐτῶν.

(94) Vel perustrata.

mihī cognōinē ac felicissimā patriā meā Constantinopolim, et equo tum insidenti, dērepente Athanasius episcopus media in via cum nonnullis aliis se comitantibus ita inexpectatus occurrit, ut stuporem mihi attulerit. Testis mihi est omnium spectator Deus, me primo aspectu non agnovisse hominē: sed e nostris quidam et virum quis esset, et quibus affectus esset injuriis, nobis sciscitantibus, ut fieri solet, indicarunt. Tunc temporis igitur hominē non sum allocutus, nec vel minimum cum eo sermonem feci. Rogante autem illo ut sibi aurem praeberem, meque e converso id abnuente ac propemodum jubente amoveri virum, majore cum fiducia ille nihil se postulare dixit, quam ut vos huc concedere juberem, quo praesentibus vobis de illatis sibi injuriis posset conqueri. Quod cum mihi aequum temporique congruum visum sit, haec libenti animo ad vos scribenda jussi; ut quotquot Tyri congregatam synodum composuistis, quam maturime ad exercitum meae clementiae properetis, sinceritatem integritatemque iudicii vestri ex operibus ipsis comprobaturi, coram me scilicet quem sincerum Dei esse famulum ne vos quidem ipsi inficias ire potestis. Et sane mea erga Deum religio causa est cur ubique terrarum pax habeatur, ipsis etiam barbaris qui hactenus veritatis ignari erant nomen Dei sincere laudantibus: planum est autem veritatis ignarem etiam Deum ignorare. Attamen, uti supra dixi, ipsi barbari, inea sinceri Dei famuli opera, Deum agnovērunt ac colere didicerunt: quem mihi ubique propugnatorem esse, meisque rebus providere reapse sunt experti: unde ad Dei notitiam devenere: quem illi quidem metu nostri venerantur, nos autem qui sancta mysteria clementiae ejus **160** praer nobis ferre videmur, nequaquam enim dixerim custodire, nos, inquam, nihil agimus quam quae discordiam odiumque spectant, imo, ut apertius loquar, quae ad humani generis perniciem vergunt. Verum, uti iam dictum est, maturate et ad nos quam celerrime properate: certumque habetote me toto virum conatu nisurum, ut illa potissimum in Dei lege firma et immota serventur, quibus nec vituperium nec infamia quaequam possit inhærere: dissipatis scilicet, penitus oppressis, ac funditus deletis legis inimicis, qui specie sancti nominis, multiplices ac diversas proferunt blasphemias.

(95) Sozom., συνέβαινε δὲ με. Socrat. vero, με post ἐφ' ἵππου. Paulo post Socr., μετὰ ἱερῶν τινῶν, cui lectioni favet Epiphanius Scholasticus: cum quibusdam sacerdotibus. Sozom. vero et Niceph. cum Athanasio, μετὰ ἐτέρων τινῶν.

(96) Socr., ὅθεν.

(97) Reg. et Socr., ἀνεπληρώσατε. Editi vero et Sozom., ἐπληρώσατε. infra Reg. Basil. Socr. Sozom., ἐπίδεικτες, et ita legendum. Editi mendose, ἐπίδειξαντες.

(98) Socr., καὶ ὑπὸ τῶν βαρβάρων αὐτῶν, etc. Sozom. et Niceph., καὶ τῶν βαρβάρων αὐτῶν τὸ τοῦ Θεοῦ ὄνομα γνησίως εὐλογούντων. Utraque lectio quadrat, Athanasiana vero vitiosa videtur, licet

ἐμαυτὸν διὰ τοῦ γράμματος καλῶ, ἐκ τῶν ἐπομένων γνώσεσθε. Ἐπιβαίνοντί μοι λοιπὸν τῆς ἐπωνούμου ἡμῶν καὶ πανευδαίμονος πατρίδος τῆς Κωνσταντινουπόλεως (συνέβαινε (95) δὲ τηνικαῦτα ἐφ' ἵππου ὀχεῖσθαι), ἐξαίφνης Ἀθανάσιος ὁ ἐπίσκοπος ἐν μέσῃ τῇ λεωφόρῳ μετὰ ἐτέρων τινῶν, οὓς περὶ αὐτὸν εἶχεν. ἀπροσδόκητος οὕτως προσήλθεν, ὡς καὶ παρέχειν ἐκπλήξεως ἀφορμὴν. Μαρτυρεῖ μοι γὰρ ὁ πάντων ἐφορος Θεός, ὡς οὐδὲ ἐπιγινῶναι αὐτὸν, ὅστις ἦν, παρὰ τὴν πρώτην ὄψιν ἠδυσήθη, εἰ μὴ τῶν ἡμετέρων τινῶν, καὶ ὅστις ἦν καὶ τὴν ἀδικίαν ἦν πέπονθε, διηγήσασθαι πυνθανομένοις, ὡς περ εἶχες, ἀπήγγειλαν ἡμῖν. Ἐγὼ μὲν οὖν οὔτε διηλέχθη αὐτῷ κατ' ἐκεῖνο καιροῦ, οὔτε ὁμιλίας ἐκοινώνησα. Ὡς δὲ ἐκεῖνος μὲν ἀκουσθῆναι ἤξiou, ἐγὼ δὲ παρητούμην, καὶ μικροῦ δεῖν ἀπελαύνεσθαι αὐτὸν ἐκέλευον, μετὰ πλείονος παρῆρησίας οὐδὲν ἕτερον ἐαυτῷ παρ' ἡμῶν ἢ τὴν ὑμετέραν ἀφίξιν ἤξιωσεν ὑπάρξει, ἵνα, ὡμῶν παρόντων, ἀπέπονθεν ἀναγκαίως, ἀποδύρασθαι δυνήθη. Ὅπερ (96) ἐπειδὴ εὐλογον εἶναι μοι καὶ τοῖς καιροῖς πρέπον κατεφαίνετο, ἀσμένως ταῦτα γραφῆναι πρὸς ὑμᾶς ἔταξα, ἵνα πάντες ὅσοι τὴν σύνοδον τὴν ἐν Τύρῳ γενομένην ἀνεπληρώσατε (97), ἀνυπερθέτως εἰς τὴν στρατόπεδον τῆς ἐμῆς ἡμερότητας ἐπειχθῆτε, τοῖς ἔργοις αὐτοῖς ἐπιδείζοντες τὸ τῆς ὑμετέρας κρίσεως καθαρὸν τε καὶ ἀδιάστροφον ἐπ' ἐμοῦ δηλαδὴ, ὃν τοῦ Θεοῦ εἶναι γνήσιον θεράποντα οὐδ' ἂν ὑμεῖς ἀρνηθῆτε. Τοιγαροῦν διὰ τῆς ἐμῆς πρὸς Θεὸν λατρείας τὰ πανταχοῦ εἰρηνεύεται, καὶ τῶν βαρβάρων αὐτῶν (98) τὸ τοῦ Θεοῦ ὄνομα γνησίως εὐλογοῦμενον, οἳ μέχρι νῦν τὴν ἀλήθειαν ἠγνόουν: ὅλον δὲ, ὅτι ὁ τὴν ἀλήθειαν ἀγνοῶν οὐδὲ τὸν Θεὸν ἐπιγινῶσκει. Πλὴν ὅμως, καθὰ προείρηται, καὶ οἱ βάρβαροι νῦν, δι' ἐμὲ τὸν Θεοῦ θεράποντα γνήσιον, ἐπέγνωσαν τὸν Θεὸν, καὶ εὐλαβεῖσθαι μεμάθησαν, ὃν ὑπερασπίζειν μου (99) πανταχοῦ καὶ προνοεῖσθαι τοῖς ἔργοις αὐτοῖς ἔσθοντο: ὅθεν μάλιστα καὶ Ἰσασὶ τὸν Θεόν, ὃν ἐκεῖνοι μὲν διὰ τὸν πρὸς ἡμᾶς φόβον εὐλαβοῦνται, ἡμεῖς (1) δὲ οἱ τὰ ἄγια μυστήρια τῆς εὐμενείας αὐτοῦ δοκοῦντες προβάλλεσθαι: (οὐ γὰρ ἔν εἰποῖμι φυλάττειν), ἡμεῖς, φημι, οὐδὲν πράττομεν ἢ τὰ πρὸς διχόνοιαν καὶ μῖσος (2) συντείνοντα, καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, τὰ πρὸς βλεθρον τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἔχοντα τὴν ἀναφορὰν. Ἄλλ' ἐπειχθῆτε, καθὰ προείρηται, πρὸς ἡμᾶς σπουδάσατε πάντες ἢ τάχος, πεπεισμένοι, ὡς παντὶ σθένει κατορθῶσαι πειράσομαι, ὅπως ἐν τῷ νόμῳ Θεοῦ ταῦτα ἐξαίρετως ἀδιάπτωτα φυλάττηται, οἷς οὔτε φόγος, οὔτε κακοδοξία

eadem in omnibus editis et mss. exstet. Epiphanius Scholast. totum hunc locum sic habet: *Igitur ubique pacificatur Dei nomen, et integre benedicitur per meam in Deo culturam etiam apud ipsos barbaros, qui veritatem hactenus ignorabant.*

(99) Sic Reg. Socr. et Soz. Editi, μς, mendose.

(1) Epiphanius Scholast. ὑμεῖς legit, habet enim vos. Mox Socr., μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας, sed τῆς εὐμενείας legitur in omnibus Athanasii editis et mss., ut apud Soz. et Niceph. Epiphanius etiam Scholasticus habet, *clementia*.

(2) Editi, μῖσος. Reg., secunda manu, μῖσος, et sic Socr. et Niceph. Epiph. Schol. *odia*.

τις δυνήσεται προσπλακῆναι· διασχεδασθέντων δηλαδὴ καὶ συντριβέντων ἄρδην, καὶ παντελῶς ἀφανισθέντων τῶν ἐχθρῶν τοῦ νόμου, οἵτινες ἐπὶ προσχήματι τοῦ ἀγίου ὀνόματος ποικίλας καὶ διαφόρους βλασφημίας παρέχουσιν.

87. Ταῦτα μαθόντες οἱ περὶ Εὐσέβιον, καὶ εἰδότες ἅ & πεποιθήσασιν, τοὺς μὲν ἄλλους ἐπισκόπους ἐκώλυσαν ἀνελεῖν, αὐτοὶ δὲ μόνοι, Εὐσέβιος, Θεόγνιος, Πατρώφιλος. Ἔτερος (3) Εὐσέβιος, καὶ Οὐρσάκιος, καὶ Οὐάλης ἀνεβθόντες, οὐκ ἐπιπέρι ποτηρίου καὶ Ἄρσενίου ἔλεγον· παρῆρσιαν γὰρ οὐκ εἶχον· ἄλλην δὲ πλάσαντες κατηγορίαν τὴν εἰς βασιλέα φθάνουσαν, εἰρήκασιν αὐτῷ τῷ βασιλεῖ, ὅτι ἠπειλήσεν Ἀθανάσιος κωλύσειν τὸν σίτον τὸν εἰς τὴν πατρίδα σου πεμπόμενον ἀπὸ Ἀλεξανδρείας. Καὶ τοῦτο παρόντες μὲν Ἀδαμάντιος, καὶ Ἀνουβίων (4). Ἀγαθάμμων, Ἀρθεβίων, Πέτρος, οἱ ἐπίσκοποι, ἤκουσαν· ἔδειξε δὲ καὶ ὁ θυμὸς τοῦ βασιλέως. Ὅ γὰρ τοιαῦτα γράψας, καὶ καταγινώσκων τῆς ἀδικίας αὐτῶν, ὡς ἤκουσε τὴν τοιαύτην διαβολὴν, εὐθύς ἐπορεύθη, καὶ ἀντὶ τῆς ἀκρόσεως εἰς τὰς Γαλλίας ἡμᾶς ἀπέστειλεν. Ἄλλὰ καὶ τοῦτο μᾶλλον αὐτῶν δείκνυσσι τὴν πονηρίαν· ὁ γὰρ μακαρίτης Κωνσταντῖνος ὁ νεώτερος, ἀποστάλλων ἡμᾶς εἰς τὴν πατρίδα, καὶ μεμνημένος, ὧν ἔγραψεν ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ἔγραψε καὶ αὐτὸς ταῦτα·

(5) ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΑΙΣΑΡ

Τῷ λαῷ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας πόλεως Ἀλεξανδρείας.

Οὐδὲ τὴν τῆς (6) ὑμετέρας ἱερᾶς ἐννοίας ἀποπεφυγέναι γινώσκω οἶμαι, διὰ τοῦτο Ἀθανάσιον τὸν τοῦ προσκυνητοῦ νόμου ὑποφῆτην πρὸς καιρὸν εἰς τὰς Γαλλίας ἀπεστάλθαι, ἵν' ἐπειδὴ ἡ ἀγριότης τῶν αἰμοδόρων αὐτοῦ καὶ πολεμίων ἐχθρῶν εἰς κίνδυνον τῆς ἱερᾶς αὐτοῦ κεφαλῆς ἐπέμεινε, μὴ ἄρα διὰ τῆς τῶν φαύλων διαστροφῆς ἀνήκεστα ὑποστῆ. Πρὸς τὸ διαπαῖξαι τοίνυν ταύτην, ἀφαιρεθεὶς τῶν φαρύγγων τῶν ἐπικειμένων αὐτῷ ἀνδρῶν, ὅπως ἐμοὶ διάγειν κεκέλευσται (7), οὕτως ὡς ἐν ταύτῃ τῇ πόλει, ἐν ἧ' διέτριβες, πᾶσι τοῖς ἀναγκαίοις ἐμπλεονάζειν· εἰ καὶ τὰ μάλιστα αὐτοῦ ἡ ἀσπίς ἀρετῆ, ταῖς θείαις πεποιθειῖα βοηθείαις, καὶ τὰ τῆς τραχυτέρας τύχης ἀχθῆ ἐξουθενεῖ. Τοιγαροῦν εἰ καὶ τὰ μάλιστα πρὸς τὴν προσφιλεστάτην ὑμῶν θεοσέβειαν ὁ δεσπότης ἡμῶν Κωνσταντῖνος (8) ὁ Σεβαστὸς, ὁ ἐμὸς πατὴρ, τὸν αὐτὸν ἐπίσκοπον τῷ ἰδίῳ τόπῳ παρασχέειν προήρητο, ὅμως, ἐπειδὴ, ἀνθρωπίνῳ κλήρῳ προληφθεὶς, πρὸ τοῦ τὴν εὐχὴν πληρῶσαι ἀνεπαύσατο, ἀκόλουθον ἡγήσασθαι τὴν προαίρεσιν τοῦ τῆς θείας μνήμης βασιλέως διαδεξάμενος πληρῶσαι. Ὅστις ἐπειδὴ τῆς ὑμετέρας τύχοι προσέφωας, ὅτις αἰ-

87. His acceptis Eusebiani consilii suorum facinorum, cæteris episcopis quominus imperatorem adirent prohibitis, ipsi soli, Eusebius scilicet, Theognius, Patrophilus, alter Eusebius, Ursacius et Valens cum advenissent, nullam amplius fecere de calice vel de Arsenio mentionem: hæc quippe ultra movere ausi non sunt; sed aliud crimen ipsum spectans imperatorem commenti, aiebant: Minatus est Athanasius se impediturum quominus solitum frumentum Alexandria in patriam tuam transvehatur. Hoc etiam audire qui tum aderant Adamantius, Anubion, Agathammon, Arbethion, et Petrus episcopi: quod item ipsa probavit imperatoris ira; nam qui ejusmodi litteras ante scripserat, illorumque iniquitatem damnarat, hæc audita calumnia statim excanduit, ac nostra non expectata defensione, nos relegavit in Gallias. Attamen illud ipsum eorum malignitatem magis coarguit: nam beatæ memoriæ Constantinus junior cum nos in patriam remitteret, memor eorum quæ pater suus scripsisset, has et ipse misit litteras:

CONSTANTINUS CÆSAR

[Populo catholicæ Ecclesiæ urbis Alexandriæ.]

Nec sacræ mentis vestræ notitiam præteritisse arbitror, ideo Athanasium adorandæ legis interpretem in Gallias ad quoddam tempus missum fuisse, ut ne immanium ejus hostium feritas, quæ in periculum sacri illius capitis imminebat, eorumdemque improborum perversitas ad nefaria sustinenda eum cogeret. Ad eam igitur eludendam, e faucibus adorantium se virorum ereptus, ac sub me degere jussus, in hac urbe ubi commoratus est, omnibus necessariis abundavit: tametsi ejus præclara virtus, divinis freta auxiliis, durioris fortunæ vilipendit ærumnas. Proinde etsi dominus noster Constantinus Augustus, pater meus, vestræ dilectissimæ pietati eundem episcopum restituere, ac in pristinum reducere locum decreverat; quia tamen humana sorte præoccupatus, antequam votum impleisset suum ex hac vita migravit, consentaneum mihi existimavi divæ memoriæ imperatoris propositum hæreditate acceptum exsequi. Porro Athanasius quantæ nobis venerationi fuerit, cum ad conspectum vestrum venerit, agnoscetis. Nec mirum est si quid ejus gratia fecerim: ad hoc enim et desiderii vestri

(3) Sic Reg. et Basil. Editi vero, καὶ ἕτερος.

(4) In Reg. καὶ deest ante Ἀνουβίων. Mox Ἀρθεβίων. Supra num. 78, legitur Ἀρβαθίωνος. Errat Socrates qui hos episcopos quos quatuor tantum ille nominat, Athanasii accusatores apud imperatorem fuisse refert l. 1, c. 35, cujus errorem secutus est Baronius. Enimvero constat eos Athanasii partibus addictos fuisse. Vide supra in subscriptionibus epistolæ ad Dionysium comitem ubi illi quatuor episcopi recensentur. Mox Reg. et Basil., ἔδειξε δὲ

καὶ. In editis δὲ deest.

(5) Habetur apud Socratem l. 11, c. 5; Sozomenum l. 11, c. 2; Theod. pag. 69; Nicephorum et in Historia tripart. l. 11, c. 2.

(6) Theod. et Soz., οὐδὲν τὴν τῆς.

(7) Κελευσθεὶς Socr. Infra idem, ἐκπλεονάζειν.

(8) Socrat. Sozom. et Theodoretus ὁ τῆς μακαρίας μνήμης Κωνσταντῖνος, et ita legit Eriphanus Scholast. Paulo post, ὅμως ἐπειδὴ, sic Reg. Socr. Soz. Theod., sed in editis Athanasii ἐπειδὴ deerat.

imago, et tanti viri species nos movit atque concitavit. Divina **161** providentia vos servet, dilecti fratres. Datum Treviris, decimo quinto calendas Julias.

ἔτρεπεν. Ἡ θεία πρόνοια ὑμᾶς διαφυλάξει (10), Ἰουλιῶν ἐν Τριβέροις (11).

88. Cum igitur hac de causa in Gallias simus relegati, quisnam imperatoris propositum, sanguinariumque Eusebianorum animum hinc non animadvertat? quis non videat imperatorem illud eo egisse, ut ne majorem illi in nos conflarent conspirationem? Nam simplici animo aurem illis præbuit. Hoc fuit Eusebianorum opus: hæc ipsa suæ in nos conspirationis molimina. Quis hæc advertens non fateatur nullam indulgentiam aut gratiam in causa nostra locum habuisse, sed jure et merito tantam episcoporum turbam et privatim singulos, et congregatos talia in nostram defeisionem conscripsisse, inimicorumque sycophantiam damnassem? Quis conspectis hujusmodi rebus non fateatur Valentem et Ursacium jure sese reos declarasse, ac resipiscentes, ejusmodi litteras adversum se conscripsisse, quod mallent aliquantisper pudore suffundi quam æternum sycophantarum supplicium luere?

89. Idcirco recte et juxta ecclesiasticas leges beati comministri nostri, cum nonnulli dubias esse res nostras affirmarent, niterenturque judicia pro nobis lata abrogare, ærumnas quaslibet suscinere, in exsiliumque pelli maluerunt, quam tot tanto-

(9) Socr. Soz. Theod., τύχη προσόψεως, ὄσης παρ' αἰδοῦς.

(10) Reg. διαφυλάξει. Socr. Sozom. Theod., διαφυλάξοι.

(11) Ἐδόθη πρὸ δεκαπέντε καλανδῶν Ἰουλιῶν ἐν Τριβέροις. Datum Treviris xv calendas Julias, id est, 17 Junii. De anno autem disputant recentiores. Valesius 337, alii vero sequentem assignant: litem resolvunt Athanasius et Theodoretus. Ille in Epistola ad solit. paulo post initium: Ταῦτα συνορώντες, αἱ, οἱ τρεῖς ἀδελφοί, Κωνσταντίνος, Κωνσταντῖος, καὶ Κῶνστας, ἐποίησαν πάντα μετὰ θάνατον τοῦ πατρὸς ἐπανελθεῖν εἰς τὴν πατρίδα καὶ τὴν Ἐκκλησίαν· γράψαντες περὶ μὲν τῶν ἄλλων ἰδίᾳ τῇ ἐκάστου Ἐκκλησίᾳ· περὶ δὲ Ἀθανασίου ταῦτα. Hæc cum animadvertent tres fratres, Constantinus, Constantius et Constans, post patris obitum, omnes in patriam et Ecclesiam suam reverti jusserunt: scribentes quidem de singulis ad proprias Ecclesias, de Athanasio autem ad hunc modum. Post hæc subjicitur initium epistolæ Constantini junioris. Hinc sane liquet ex trium fratrum consensu exsules omnes revocatos fuisse; atque adeo non anno 337 sed sequente, 17 Junii scriptam fuisse hanc epistolam, Athanasiumque ex Galliis redidisse. Cum enim anno 337 Maii vicesima secunda Constantinus obierit, vix 17 Junii ejusdem anni nuntium obitus Constantinopoli Treviros pervenisse credatur. Nec tam modico temporis intervallo, fratres Cæsares tanto itinere disjuncti, ac tam gravibus alias negotiis implicati, communi consensu exsules revocare ac litteras exsilium tradere potuerunt. Quæ sententia validissime firmatur Theodoretii testimonio qui l. II, c. 1, ait Athanasium biennio et quatuor menses Treviris commoratum. Cum enim Athanasius initio anni 336 Treviros advenerit, non potuit nisi anno 338 duos annos et quatuor menses ibidem confe-

δοῦς (9) τετύχηκε, γνώσεσθε. Οὐ γὰρ θαυμαστὸν εἶ τι δ' ἂν ὑπὲρ αὐτοῦ πεποίηκα· καὶ γὰρ τὴν ἐμὴν ψυχὴν ἦ τε τοῦ ὑμετέρου πόθου εἰκὼν καὶ τὸ τοῦ τηλικούτου ἀνδρὸς σχῆμα εἰς τοῦτο ἐκίνει καὶ προ- ἀγαπητοὶ ἀδελφοί. Ἐδόθη πρὸ δεκαπέντε καλανδῶν

88. Ταύτης τῆς αἰτίας οὐσης, δι' ἣν ἀπεστάλημεν εἰς τὰς Γαλλίας, τίς πάλιν οὐ συνορᾷ τὴν μὲν τοῦ βασιλέως προαίρεσιν, τὴν δὲ τῶν περὶ Εὐσέβιον φονικὴν ψυχὴν, καὶ ὅτι τοῦτο πεποίηκε βασιλεὺς, ἵνα μὴ τινα μείζονα σκευὴν βουλευσῶνται: Ἐπήκουσε γὰρ ἀπλῶς· Αὕτη τῶν περὶ Εὐσέβιον ἡ πράξις, αὕτη τῆς καθ' ἡμῶν συσκευῆς ἡ μηχανῆ. Τίς ταῦτα συνορῶν οὐκ ἂν εἴποι μηδὲν κατὰ χάριν ὑπὲρ ἡμῶν γεγενῆσθαι, ἀλλ' ὅτι δικαίως καὶ ἀκολούθως τὸ τοσοῦτον πλῆθος τῶν ἐπισκόπων καὶ ἰδίᾳ καὶ κοινῇ τοιαῦτα μὲν ὑπὲρ ἡμῶν ἔγραψε, τῆς δὲ συκοφαντίας τῶν ἐχθρῶν κατέγνωσαν; Τίς τὰ τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα (12) θεωρήσας οὐκ ἂν εἴποι, ὅτι καὶ Οὐάλης καὶ Οὐρσάκιος εἰκότως κατέγνωσαν ἑαυτῶν, καὶ μετα- γινώσκοντες τοιαῦτα καθ' ἑαυτῶν ἔγραψαν, μᾶλλον ἐλόμενοι πρὸς ὀλίγον αἰσχυθῆναι, ἢ αἰωνίως τὴν τῶν συκοφαντῶν ὑπομείναι τιμωρίαν (13);

89. Διὰ τοῦτο γὰρ δικαίως καὶ ἐκκλησιαστικῶς ποιούντες καὶ οἱ μακάριοι συλλειτουργοὶ ἡμῶν, ἐπειδὴ τινες ἀμφίβολα τὰ καθ' ἡμᾶς ἔλεγον, καὶ ἀκυροῦς ἐδιόζοντο τὰ ὑπὲρ ἡμῶν κριθέντα, πάντα παθεῖν ὑπέμειναν νῦν, καὶ ἐξορισθῆναι εἴλοντο, ἢ λυομένας

C cisse (12) Καὶ τοσαῦτα deest in edit. Paris., sed in edit. Commel. et in mss. legitur. Paulus post Reg., κατέγνωσαν ἑαυτῶν. Editi, κατέγνωσαν αὐτῶν.

(13) His, ἢ αἰωνίως τὴν τῶν συκοφαντῶν ὑπομείναι τιμωρίαν, terminatur secunda pars Apologiæ. Siquidem antequam illam ordiatur, ait Athanasius num. 58 se illam ideo conscripsisse, ut palam faceret episcopos non gratia quadam, sed jure et merito litteras innocentiam suæ testes scripsisse: ut item ostenderet Ursacium et Valentem veritatem esse confessos. Quamobrem Apologiam claudens ait se utrumque exploratum fecisse, episcopos scilicet jure et merito, et non gratia quadam pro sua defensione scripsisse: Ursacium vero et Valentem jure se reos declarasse, maluisseque aliquantisper pudore suffundi, quam in æternum sycophantarum supplicium luere. His autem postremis verbis innuit Ursacium et Valentem nondum in Arianam impietatem recidisse, quando Athanasius hanc edidit Apologiam: atque adeo eam ante annum 352 scriptam fuisse, ut initio monuimus. Et vero si Ursacius et Valens Athanasii accusatoribus sese jam denuo sociassent, uti fecere circa annum 351 vel 352, an credibile est illud ab Athanasio præmittendum fuisse? an eorum resipiscentiam ex metu æterni supplicii provenisse Athanasius dixisset, si Ursacius ipse cum Valente jam declarassent se solo Constantis imperatoris metu eo adductos fuisse, ut accusationes suas falsas esse faterentur quæ tamen veræ fuissent; quod illos postea fecisse Athanasius hestatur in Epist. ad solitarios? Hinc sane liquet ea quæ subsequuntur, Διὰ τοῦτο γὰρ δικαίως, etc., usque ad finem, diu post scriptam Apologiam hic addita fuisse, post lapsum scilicet Liberii et Hosii, qui in annum cadit 357.

ἴδεν τὰς τοσοῦτων (14) ἐπισκόπων κρίσεις. Εἰ μὲν ἄν
 οὖν πρὸς τοὺς βουλευσαμένους καθ' ἡμῶν, καὶ ἐθε-
 λήσαντας ἀνατρέψαι τὰ ὑπὲρ ἡμῶν, ἄχρι λόγων
 ἦσαν ἐνοστάντες οἱ ἀληθῶς ἐπίσκοποι, ἤ-τυχόντες (15)
 ἦσαν ἄνδρες, ἀλλὰ μὴ ἐπισήμων πόλεων, καὶ κε-
 φαλαὶ τοσοῦτων Ἐκκλησιῶν· ἦν ἂν ὑποπτεύειν μὴ
 ἔρα κεχαρισμένα πάλιν ποιῶντες ἐφίλονεικξαν καὶ
 νῦν αὐτοί· ὅτε δὲ καὶ λογισμοῖς ἐπειθον καὶ ἐξ-
 ορισμῶν ὑπέμειναν, καὶ Λιθέριός ἐστιν ὁ τῆς Ῥώ-
 μης ἐπίσκοπος· εἰ γὰρ καὶ εἰς τέλος οὐχ ὑπέμεινε
 τοῦ ἐξορισμοῦ τὴν θλίψιν, ὅμως διετίαν ἔμεινε ἐν
 τῇ μετοικίᾳ, γινώσκων τὴν καθ' ἡμῶν συσκευήν· καὶ
 ἐπειδὴ καὶ Ὅσιος ὁ μέγας ἐστὶ, καὶ οἱ τῆς Ἰταλίας,
 καὶ οἱ τῶν Γαλιῶν, καὶ ἄλλοι ἀπὸ Σπανιῶν, καὶ
 ἀπὸ Αἰγύπτου, καὶ Λιβύης, καὶ οἱ τῆς Πενταπόλεως
 πάντες· εἰ γὰρ καὶ, πρὸς ὀλίγον φοβηθεὶς τὰς ἀπει-
 λὰς Κωνσταντιῦ, ἔδοξεν ἐκείνοις μὴ ἀντιλέγειν,
 ἀλλ' ἡ πολλὴ βία καὶ τυραννικὴ ἐξουσία Κωνσταντιῦ,
 καὶ αἱ πλείσται ὕβρεις καὶ πληγαὶ (16) δεικνῦσιν,
 ὅτι μὴ καταγνοῦς ἡμῶν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀσθένειαν τοῦ
 γήρωος οὐ φέρων τὰς πληγὰς, πρὸς καιρὸν εἴξεν αὐ-
 τοῖς· δίκαιόν ἐστι πλέον πάντας, ὡς πληροφορηθέν-
 τας, μισεῖν καὶ ἀποστρέφεσθαι τὴν ἀδικίαν, καὶ τὴν
 βίαν τὴν καθ' ἡμῶν γενομένην· διὰ τὸ μάλιστα δι'
 οὐδὲν ἕτερον ἢ διὰ τὴν Ἀρειανὴν ἀσέθειαν συνέστη-
 καν ἡμᾶς ταῦτα πεπονθέναι.

illa iam magis ac niugis odisse ac perhorrescere : ideo maxime quod planissimum sit nos nulla alia
 de causa quam) propter Arianam impietatem, huiusmodi mala esse perpassos.
 90. Εἰ τις τοίνυν βούλεται τὰ τε καθ' ἡμᾶς μα-
 ρτυρεῖν καὶ τὴν περὶ Εὐσέβιον συκοφαντίαν, ἐντυγα-
 νέτω τοῖς γραφεῖσιν ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ μάρτυρας
 ἐχέτω, οὐχ ἓνα, ἢ δύο, ἢ τρεῖς, ἀλλὰ τοσοῦτον πλῆθος
 ἐπισκόπων· καὶ τούτων μάρτυρας πάλιν λαμβανέτω
 τοὺς περὶ Λιθέριον καὶ Ὅσιον, καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς,
 οἵτινες, ὀρῶντες τὰ καθ' ἡμῶν γενόμενα, πάντα
 παθεῖν ὑπέμειναν, ἢ προδοῦναι τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν
 ὑπὲρ ἡμῶν κρίσιν· τοῦτο δὲ καλῶς (17) καὶ ὁσίως
 βουλευόμενοι πεποιθήσαν· ἃ γὰρ οὗτοι πεπόνθασιν,
 δείκνυσι μὲν τὴν ἀνάγκην, ἣν καὶ οἱ ἄλλοι ἐπίσκοποι
 πεπόνθασιν. Ἔστι δὲ ὑπομνήματα μὲν καὶ στηλογρα-
 φία κατὰ τῆς Ἀρειανῆς αἰρέσεως καὶ τῆς πονηρίας
 τῶν συκοφαντῶν, ὑπογραμμὸς δὲ καὶ τύπος τοῖς μετὰ
 ταῦτα γιγνομένοις, ἀγωνίζεσθαι μὲν ὑπὲρ τῆς ἀλη-
 θείας μέχρι θανάτου, ἀποστρέφεσθαι δὲ τὴν Ἀρειανὴν
 αἵρεσιν, Χριστομάχον οὔσαν, καὶ τοῦ Ἀντιχριστοῦ
 πρῶτον, μὴ πιστεύειν δὲ τοῖς καθ' ἡμῶν ἐπιχει-
 ρούσιν λέγειν. Ἀξιόπιστος γὰρ καὶ ἱκανὴ μαρτυρία
 τῶν τοιούτων καὶ τοσοῦτων ἐπισκόπων ἢ ὑπὲρ ἡμῶν
 ἀπολογία καὶ ψήφος.

(14) Reg., τῶν τοσοῦτων.

(15) Reg., ἢ οἱ τυχόντες. Paulo post Reg., ἦν ἂν
 ὑποπτεύειν. Editi vero minus recte, ἦν οὖν ὑπο-
 πτεύειν.

rumque episcoporum iudicia abrogata cernere. Si
 itaque veri episcopi nostris insidiatoribus, qui ea
 quæ pro nobis gesta essent subvertere conabantur,
 verborum tantum tenus obstitissent : aut si vulga-
 res fuissent homines, et non eximiarum urbium
 episcopi et capita tantarum ecclesiarum ; suspi-
 candum sane foret, ne gratia quadam aut favore
 ducti, nostri causa jam contenderent. Cum autem
 non solum verbis mihi patrocinati fuerint, sed
 etiam exsilium sustinuerint, ex eorumque numero
 sit Liberius Romæ episcopus ; nam etsi exsili
 æumnas ad finem usque non toleraverit, attamen
 quod conflatam in nos conspirationem probe nos-
 set, biennio in exsili loco est commoratus : cum
 etiam ex eorum numero sit magnus ille Hosius, cum
 episcopis Italiæ, Galliarum, et aliis ex Hispani-
 nis, ex Ægypto, et ex Libya omnibusque Penta-
 poleos episcopis : nam licet ille ad breve tempus
 Constantii minis perterritus, iis non obsistere vi-
 deretur, attamen ingens illa vis, atque tyrannica
 Constantii potestas, necnon plurimæ illæ contu-
 meliæ et plagæ palam faciunt eum, non quod reos
 nos existimaret, sed quod propter senectutis infir-
 mitatem plagas non 162 ferret, ad tempus illis
 cessisse ; æquum sane fuerit omnes, utpote rei
 certiores factos, injustitiam illam, et vim nobis

90. Si quis igitur quæ nos spectant, simulque
 Eusebianorum sycophantiam ediscere cupiat, is
 quæ nostri gratia scripta sunt legat, testesque ac-
 cipiat, non unum aut duos, vel tres, sed tantam
 episcoporum multitudinem ; testes iterum sumat,
 Liberium et Hosium, eorumque socios, qui cum
 adversum nos gesta facinora conspicerent, ex-
 tremam pati maluerunt, quam aut veritatem, aut
 iudicium nostri gratia datum prodere : idque ex
 bono et sancto consilio egerunt ; mala enim quæ
 isti perpassi sunt, quam vim alii quoque episcopi
 pertulerint, indicant. Sunt autem ea ipsa monu-
 menta et cippi contra Arianam hæresim, et contra
 sycophantarum malitiam erecta : sunt etiam forma
 et exemplar posteris nostris, ut pro veritate usque
 ad mortem decertent, Arianamque hæresim, Chri-
 sto inimicam, et Antichristi prodromum perhor-
 rescant, neque illis adversum nos loquentibus fi-
 dem habeant. Apologia enim suffragiumque toti ac
 talium episcoporum pro fide digno sufficientique
 innocentie nostræ testimonio habenda sunt.

(16) Reg., πληγαί. Editi vero, απειλαί, quam sit
 vera lectio, dubium.

(17) Reg., τοῦτο δὲ καλῶς. Editi, τοῦτο καὶ
 καλῶς.

ADMONITIO

In epistolam *De decretis Nicænæ synodi* contra Arianos.

I. Quæ sequitur epistola, responsum est S. Athanasii ad amicum. Hic nimirum cum in disputatione quam cum nonnullis Arianæ hæresis propugnatoribus habuerat, impia Arii dogmata plene confutasset : illi contra quos disputabat, quid responderent anxii, postremo se converterunt ad criminandum sanctam synodum Nicænam, quod vocabula non scripta, id est quæ in sacris Scripturis non exstant, in fidei definitione adhibuerit, nempe voces ex substantia et consubstantialis : quos tametsi ita rixantes et nugantes penitus compescuit, tamen ut accuratius quæ in synodo Nicæna contra Arium et Arianos gesta essent resciret, rogavit S. Athanasium, ut qui ipse concilio adfuerat, rem totam, prout acta fuerat, sibi vellet narrare : quod hac in epistola abunde præstat Athanasius.

II. Ac primo quidem exagitat Arianorum inconstantiam in sententiis mutandis, quod pravæ doctrinæ signum evidens esse ait, cum constantia sit veræ indicium certum. Tum breviter commemorat quomodo synodus se erga Eusebianos initio gesserit : ac postquam ipse in Eusebianos Arianamque impietatem prolixè satis invectus est, variaque illorum refellit argumenta : ut depellat criminationem qua Arii fautores in synodum Nicænam utebantur, quod scilicet nova excogitaverit vocabula, dilucide exponit, quonam pacto dolus astutiaque Eusebianorum Patres compulerit ad declarandum Filium esse ex substantia Patris et Patri consubstantialem. Quod idem etiam refert epistola ad Afros.

III. Quamvis autem concedat Athanasius dictiones ex substantia et consubstantialis in Scripturis sacris non legi, tamen rem ipsam in eis contineri ostendit, nec eas a synodo fuisse inventas, sed longe antea ab antiquioribus usurpatas ; Theognostum enim olim docuisse substantiam Filii esse ex substantia Patris abeque ulla divisione natam. Dionysii quoque Alexandrini offert auctoritatem asserentis Filium esse Patri consubstantialem. Nam cum eum quidam criminarentur negasse Filium esse Patri consubstantialem, ipse Dionysius Romæ episcopo, cui se purgat, scribit se tantum dixisse dictionem illam nusquam reperiri in sacris Scripturis, non autem rem ipsam reprobare, sed potius amplecti. Quod sane illustre argumentum est hujus sociæ antiquitatis.

IV. Insigne etiam ibidem monumentum catholicæ fidei circa SS. Trinitatem adducit, fragmentum videlicet libri Dionysii Romæ episcopi adversus Sabellianos. Erant enim hujus ætate qui, ut Sabellium refellerent, Jocebant tres SS. Trinitatis hypostases esse a se invicem diversas, ac proinde tres quasi deos prædicabant : alii autem aiebant Verbum opus et rem factam esse. Utrosque jure coarguit Dionysius, docetque contra illos tres SS. Trinitatis hypostases non esse divisas a se invicem, nec Filium esse factum sed genitum.

V. Origenis quoque testimonio utitur Athanasius docentis Verbum æternum esse ejusdemque ac Patrem substantiæ. Nam quæ in ejus operibus videntur huic catholicæ sententiæ esse contraria, ait Athanasius illum non ex propria mente proponere, sed ex eorum quibuscum disputabat. Nec vero aliquibus mirum videri debet ea, quæ postmodum dicitabant Ariani, hic ab Origene aperte condemnari, hæc nimirum verba, Fuit aliquando, cum non esset Filius : siquidem id necessario sequitur ex 163 illorum sententia qui Filium non semper fuisse arbitrabantur. Hinc Dionysius Romanus in loco cujus mox meminimus, sic loquitur : Si factus est Filius, fuit aliquando cum non esset ; quam impietatem Origenes eodem modo ac ille impugnat. Quapropter cum Origenis temporibus essent qui idem sentirent, quod postea Ariani : nil profecto mirum, si eisdem quoque loquendi modis adhererent. Sed ex his satis fuerit observare fuisse longe ante Arium, Arianæ impietatis præcursores.

VI. Postremo S. Athanasius de voce ἀγενήτου disputat. Hanc Arianos a profanis auctoribus mutatos esse ait, ut, post explosas alias eorum voculas, suam impietatem novo hoc vocabulo tegerent. Nam cum solum Patrem ἀγένητον, non factum, dicendum esse vellent, concludebant Filium γενητόν, factum, debere dici. Verum fraudem istam aperit et repellit Athanasius, docetque Deum non factum appellari, quatenus τοῦ γενητοῦς, rebus factis, opponitur, sed appellari Patrem cum refertur ad Filium. De voce ἀγενήτου disserit quoque Orat. 4 contra Arianos, et in epistola de synodis Arimini et Seleuciæ, in qua circa finem locum offert epistolæ S. Ignatii ad Ephesios scribentis Dominum esse simul γενητόν, factum, et ἀγένητον, non factum. Scilicet, ut explicat S. Doctor, Dominus γενητός, factus, dicitur, quatenus homo, et ἀγένητος, non factus, quatenus Deus. Ibidem quoque non negat aliquos post Ignatium doctores solum Patrem dixisse ἀγένητον, non factum : at respondet eos ita locutos, non quod Filium γενητόν, factum, pu-

ταπεινῶς, sed ut Patrem nullam sui causam habere significarent, esseque Patrem Sapientiæ, per quam omnia γεννητά, facta, fecit.

VII. *Ex his porro aliisque infra ad num. 28 dicendis, liquet ἀγέννητον legendum esse, non vero ἀγέννητον. Nam ἀγέννητον Athanasius semper opponit τῷ γεννητῷ. (At ἀγέννητον significat non genitum, opponiturque τῷ γεννητῷ, genito, quo sane modo verum est solum Patrem esse ἀγέννητον, et Filium γεννητόν, utpote a Patre genitum, uti luculenter docet S. Joannes Damascenus, lib. 1 Orthodoxæ fidei, cap. 9, his verbis: Χρῆ γὰρ εἰδέναι, ὅτι τὸ ἀγέννητον, δι' ἐνὸς ἡ γραφόμενον, τὸ ἄκτιστον ἦτοι μὴ γενόμενον σημαίνει. Τὸ δὲ ἀγεννητον, διὰ τῶν δύο ἡ γραφόμενον δηλοῖ τὸ μὴ γεννηθέν..... Κατὰ μὲν οὖν τὸ πρῶτον σημαίνόμενον κοινωοῦσιν αἱ τρεῖς τῆς ἁγίας Θεότητος ὑπέρβειοι ὑποστάσεις· ὁμοούσιοι γὰρ καὶ ἄκτιστοι ὑπάρχουσι· κατὰ δὲ τὸ δεύτερον σημαίνόμενον οὐδαμῶς· μόνος γὰρ ὁ Πατήρ ἀγέννητος· οὐ γὰρ ἐξ ἐτέρας ἐστὶν αὐτῷ ὑποστάσεως τὸ εἶναι. Id est: Sciendum est vocem ἀγέννητον, per unum ἢ scriptam, significare quod increatum est, sive quod non est factum. At vox ἀγέννητον, per duo ἢ scripta, significat quod non est genitum..... Ea vox secundum primam significationem communis est tribus sanctæ divinitatis hypostasibus divinissimis; nam consubstantiales sunt et increatæ: sed juxta secundam significationem non est communis, siquidem solus Pater est ἀγέννητος, non genitus, quippe qui non sit ex alia hypostasi. Eadem totidem verbis exstant in libro De SS. Trinitate, cap. 8, in fine tomi VI Operum S. Cyrilli Alexandrini.*

VIII. *Videtur tamen antiquis scriptoribus ignota fuisse hujusmodi distinctio. Namque Cicero, Tusculan. 1, τὸ ἀγέννητον vertit, id cuius nulla est origo, et, quod non oritur vel nascitur: sic enim hæc Platonis in Phædro verba reddit, ἀρχὴ δὲ ἀγέννητον, principii autem nulla est origo: Ἐπειδὴ δὲ ἀγέννητόν ἐστι, quod si nusquam oritur, ἐξ ἀνάγκης ἀγέννητόν τε καὶ ἀθάνατον ψυχὴ ἂν εἴη, natura animi neque nata certe est, et æterna est. Verum nec illi etiam videntur posuisse discrimen inter non nasci sive non gigni, et non fieri. S. Hilarius libro Contra Constantium, num. 16, eandem vocem reddit innascibilem, nisi forte legerit ἀγέννητον Novitates vocum, inquit ille ad Constantium, sed profanas devitari jubet Apostolus. Tu cur piis excludis, cum præsertim ab eo dictum sit: « Omnis Scriptura divinitus inspirata utilis est? » Innascibilem scriptum nusquam legis, nunquid et hoc negandum erit, quia novum est? Notanda quoque Tertulliani verba, qui libro De anima, cap. 4, vocem ἀγέννητον ex Platonis loco paulo ante citato simul innatum et infectum reddit. Consequens enim est, inquit, ut ex Dei flatu animam professi, initium ei deputemus. Hoc Plato excludit, INNATAM ET INFECTAM animam volens: et natam autem docemus et factam, ex initii constitutione. Nec statim erravimus utrumque dicentes, quia scilicet aliud sit natum, aliud factum, utpote illud animalibus competens. Differentiæ autem, sua habendæ loca et tempora, habent aliquando et passivitatibus commercia. Capit itaque et facturam pro nasci poni, siquidem omne, quod quoquo modo accipit esse, generatur. Nam et factor ipse parens facti potest dici: sic et Plato videtur. Hæc ille.*

IX. *De tempore quo hæc data fuit epistola dicendum restat. Constat compositam fuisse post Eusebii Cæsariensis mortem: nam Acacio ejus successore scripta est, ut patet num. 3. Certum quoque est scriptam fuisse mortuo Eusebio Nicomediensi, quandoquidem de eo, tanquam qui non amplius esset superstes, passim loquitur Athanasius. Denique pacis tempore nullaque in Athanasium grassante persecutione editam esse innunt hæc verba quæ num. 2 habentur: Ne mireris, si nunc ita se gerant (Ariani), siquidem haud multo post futurum est, ut iidem ad injurias sese convertant; deindeque cohortem et tribunum nobis minabuntur: his enim tota innititur perversa illorum doctrina. Ex quibus perspicuum fuerit hæc tunc scripsisse S. Athanasium, cum quiescerent Ariani, nihilque contra ipsum palam molirentur. Quocirca statuendum videtur scriptam esse hanc epistolam ab anno 350 ad annum 354, nempe post reditum Athanasii Alexandriam occiso Gregorio Alexandriæ pseudoepiscopo, antequam eum iterum vexare cœperit Constantius.*

X. *In fine subjecimus epistolam Eusebii Cæsariensis ad suæ paræciæ homines, quemadmodum se subjecisse ait S. Athanasius num. 3, ut et exstat in manuscripto Regio ac in Basiliensi Felckmanni, eaque in tomo II editionis Commelianæ inserta est, cum sero nimis animadversa suo loco amplius reponi jam non posset, ut ibidem dicitur. In aliis autem editionibus penitus omissa fuit.*

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ⁽²²⁾.

Ὅτι ἡ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος ἐωρακυῖα τὴν πικουρήσαν τῶν περὶ Εὐσέβιον, ἐξέθετο πρεπόντως καὶ εὐσεβῶς κατὰ τῆς Ἀρειανῆς αἵρέσεως τὰ ὀρισθέντα.

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI

EPISTOLA

Quod Nicæna synodus, perspecta Eusebianorum calliditate, congruenter et pie quæ adversus Arianam hæresim decreta sunt ediderit.

164 †. Recte quidem tu fecisti, qui tuam cum Arianæ hæresis propugnatoribus disputationem mihi significaveris, adfuisseque inter eos, nonnullos ex Eusebii sodalibus, plurimosque e fratribus qui fidem Ecclesiæ sequuntur. Quæ igitur, quæ vero Christi amore ardet, vigilantia mihi valde placuit, eaque impiam hæresim egregie confutavit. Vehementer autem illorum impudentiam sum admiratus, quod tametsi clare ostensum fuit Arianorum rationes luitiles admodum et inanes esse, ipsique ab omnibus omnis nequitiae condemnati fuerunt, tamen nihilominus more Judæorum murmurent ac identidem dicant: Quare qui Nicææ convenerunt, vocabula non scripta, nempe *ex substantia et consubstantiale* scripsere? Tu quidem, ut vir disertus, illos ita etiam tergiversantes nihil nisi falsa effutire demonstrasti: at illi nihil alienum a pravitate suæ mentis committunt, cum varias comminiscuntur difficultates. Tam sunt enim inconstantes in variandis sententiis, quam chamæleontes in mutando colore. Hinc cum convincuntur, erubescunt: hærent autem cum examinantur, ac tandem vana impudenter prætexunt, quæ si quis refellerit, non defatigantur donec ea quæ nulla sunt excogitaverint, et inania, ut scriptum est ⁹⁹, fuerint meditati, nec aliam ob causam nisi ut impii permaneant. Id autem nihil aliud sane est, quam propriæ ipsorum insipientiæ

⁹⁹ Psal. II, 1.

(18) Scripta ab anno 350 ad annum 354. — Regius miss., τοῦ αὐτοῦ, ὅτι ἡ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος, etc. In editis post τὰ ὀρισθέντα, additur, ἐπιστολὴ: sed

(18) Καλῶς ἐποίησας, δηλώσας μοι τὴν γενομένην παρὰ σοῦ ζήτησιν πρὸς τοὺς τὰ Ἀρείου πρεσβεύοντας, ἐν οἷς ἦσαν καὶ τῶν Εὐσεβίου τινὲς ἐταίρων, καὶ πλείστοι δὲ τῶν τὰ τῆς Ἐκκλησίας φρονούντων ἀδελφῶν. Τὴν μὲν οὖν σὴν φιλόχριστον νῆψιν ἀπεδέξαμην, καλῶς διελέγξασαν τὴν τῆς αἵρέσεως ἀσέβειαν· τὴν δ' ἐκείνων ἀναισχυντίαν τεθαύμακα, ὅτι, καίτοι καὶ Ἀρειανῶν λογισμῶν δειχθέντων σαθρῶν τε καὶ ματαίων, ἀλλὰ καὶ παρὰ πάντων αὐτοὶ καταγνωσθέντες ἐπὶ πάσῃ κακοπροσύνῃ, ὅμως καὶ μετὰ ταῦτα διεγόγγυζον κατὰ τοὺς Ἰουδαίους, λέγοντες· Διὰ τί οἱ ἐν τῇ Νικαίᾳ συνελθόντες ἐγραψαν ἀγράφους λέξεις, τὸ ἐκ τῆς οὐσίας καὶ τὸ ὁμοούσιον; Σὺ μὲν οὖν (19), ὡς λόγιος ἀνὴρ, καὶ οὕτως αὐτοὺς σχηματιζομένους οὐδὲν ἤττον ἀπέδειξας κενολογούντας· ἐκείνοι δὲ οὐδὲν ξέρον τῆς ἐαυτῶν κακωνοίας πράττουσι, πλαττόμενοι προφάσεις. Εἰσὶ γὰρ ποικίλοι καὶ παλιμβολοὶ τὰς γνώμας, ὡς οἱ χαμαιλέοντες ἐν τοῖς χρώμασι, καὶ ἐλεγχομένοι μὲν ἐρυθρίωσιν, ἀνακρινόμενοι δὲ ἀποροῦσι, καὶ λοιπὸν ἀναιδευόμενοι προφασίζονται. Ἄν δέ τις αὐτοὺς καὶ ἐν τούτοις διελέγξῃ, κάμνουσιν ἕως ἂν ἐπινοήσωσι τὰ μὴ ὄντα, καὶ κατὰ τὸ γεγραμμένον λογίζωνται μάταια, ἵνα μόνον διαμεινωσιν ἀσεβοῦντες. Τὸ δὲ τοιοῦτον ἐπιχείρημα οὐδὲν ἔτερόν ἐστιν ἢ γνώρισμα μὲν ἀντικρυς τῆς ἀλογίας αὐτῶν, μίμησις δὲ, καθὰ προεῖπον, τῆς Ἰουδαϊκῆς κακοθηθείας. Καὶ γὰρ ἐλεγχομέ-

aptius collocatur ante ὅτι ἡ ἐν Νικαίᾳ, etc.

(19) Sic Reg. At in aliis et editis οὖν debet.

νοι χἀκεινοι παρὰ τῆς ἀληθείας, καὶ μὴ δυνάμενοι Δ
 πρὸς αὐτὴν ἀντιδλεῖν, ἐπροφασίζοντο λέγοντες·
 Τι ποιεῖς σὺ σημεῖον. *Ἰνα ἰδωμεν καὶ πιστεῦσωμέν
 σοι; Τι ἐργάζῃ;* Καίτοι σημειῶν τοσούτων γενο-
 μένων, ὥστε λέγειν καὶ αὐτούς· *Τι ποιούμεν, ὅτι
 οὗτος ὁ ἄνθρωπος πολλὰ ποιεῖ σημεῖα;* Νεκροὶ
 γὰρ ἤγειροντο, χωλοὶ περιεπάτου, τυφλοὶ ἀνέβλε-
 πον, λεπροὶ ἐκαθαρίζοντο, καὶ τὸ ὕδωρ οἶνος ἐγένετο,
 καὶ ἀπὸ πέντε ἄρτων ἐκορέσθησαν πενταχισχιλιοί.
 Καὶ οἱ μὲν πάντες ἐθαύμαζον καὶ προσεκύουν τὸν
 Κύριον, ὁμολογούντες ἐν αὐτῷ πληροῦσθαι τὰς προ-
 φητείας, καὶ αὐτὸν εἶναι Θεὸν τοῦ Θεοῦ τὸν Υἱόν· μό-
 νοι δὲ οἱ Φαρισαῖοι, εἰ καὶ λαμπρότερα (20) ἡλίου
 φαινόμενα ἦν τὰ σημεῖα, ὅμως πάλιν ἐγόγγυζον, ὡς
 ἀμαθεῖς, καὶ ἔλεγον· *Διὰ τί σὺ, ἄνθρωπος ὢν,
 ποιεῖς σεαυτὸν Θεόν;* ἄφρονες καὶ τῷ ὄντι τυφλοὶ B
 τὴν διάνοιαν· δέον τὸ ἐμπαλεῖν αὐτούς λέγειν· *Διὰ τί
 σὺ, Θεὸς ὢν, ἄνθρωπος γέγονας;* Τὰ γὰρ ἔργα Θεὸν
 αὐτὸν ἐδείκνυεν, ἵνα τὴν μὲν ἀγαθότητα τοῦ Πατρὸς
 προσκυνήσῃσι, τὴν δὲ δι' ἡμᾶς αὐτοῦ οἰκονομίαν
 θαυμάσωσι. Τοῦτο μὲν οὕτε ἔλεγον, ἀλλ' οὕτε τὰ γι-
 νόμενα βλέπειν ἐβούλοντο· ἢ ἐβλεπον μὲν (ἐξ ἀνάγ-
 κης γὰρ ἦν ὁρᾶν αὐτὰ)· πάλιν δὲ ἐγόγγυζον μετα-
 βαλλόμενοι· *Διὰ τί ἐν τῷ Σαββάτῳ θεραπεύεις τὸν
 παραλυτικόν, καὶ τὸν ἐκ γενετῆς τυφλὸν τότε ποιεῖς
 ἀναδλεῖν;* Τοῦτο δὲ πρόφασις πάλιν ἦν, καὶ μόνον
 γόγγυσμός. Καὶ γὰρ ἐν ταῖς ἄλλαις ἡμέραις θερα-
 पेύοντος τοῦ Κυρίου πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλα-
 κίαν, ἐκεῖνοι συνήθως ἐμέμφοιτο, καὶ μᾶλλον ἤθε-
 λον ἀθεότητος ἔχειν ὑπόνοιαν, Βεελζεβούλ (21) ὀνο- C
 μάζοντες, ἢ ἀρνήσασθαι τὴν ἰδίαν πονηρίαν. Ἄλλὰ
 καὶ οὕτως, τοῦ Σωτῆρος πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως
 δεικνύοντος ἑαυτοῦ (22) τὴν ὀσέτητα, καὶ εὐαγγελι-
 ζομένου πᾶσι Πατέρι, οὐδὲν ἤττον, ὡπερ εἰς κέν-
 τρα λακτιζόντες, ἀντέλεγον ἐκεῖνοι μωρολογούντες,
 ἵνα μόνον κατὰ τὴν θείαν παροιμίαν προφάσεις ἐφευ-
 ρίσκοντες χωρῖσθωσιν ἑαυτοὺς ἀπὸ τῆς ἀληθείας (23).
 velut in stimulos calcitrantes stulle blaterantes
 auri proverbium ²³ excogitatis occasionibus se ip- os

2. Ἰουδαῖοι μὲν (24) οὖν οἱ τότε τοιαῦτα πονηρεῦ-
 μένοι, καὶ ἀρνούμενοι τὸν Κύριον, εἰκότως τῶν τε
 νόμων καὶ τῆς πρὸς τοὺς πατέρας ἐπαγγελίας ἐξί-
 γέγονοι· καὶ Ἀριανοὶ δὲ νῦν Ἰουδαίζοντες, ταῦτ' αὖ
 μοι δοκοῦσι πάσχειν τῷ Καίσαρι καὶ τοῖς τότε Φαρι-
 σαίοις· οὐδὲν γὰρ ὁρῶντες εὐλογον ἔχουσαν ἑαυτῶν D
 τὴν αἵρεσιν, προφάσεις ἐπινοοῦσι· *Διὰ τί τοῦτο, καὶ
 μὴ τοῦτο γέγραπται;* Καὶ μὴ τοι θαυμάσης, εἰ τοι-
 αῦτα νῦν μηχανῶνται· μετ' ὀλίγον γὰρ καὶ εἰς ὕδρεις
 ἐκτραπήσονται, καὶ μετὰ ταῦτα τὴν σπείραν καὶ
 τὸν (25) χιλιάρχον ἀπειλήσουσιν· ἐν τοῦτοις γὰρ ἔστιν
 αὐτῶν ἡ δοκούσα σύστασις τῆς κακοδοξίας. Τὸν γὰρ

²⁰ Joan. vi, 30. ²¹ Joan. xi, 47. ²² Joan. x, 33.

(20) Reg. λαμπρότερον.

(21) Ita reg. et Basil. Editi vero mendose addunt τὴν.

(22) Sic Reg. Alii vero et editi, αὐτοῦ.

(23) Hic alludit S. Athanasius ad Prov. xviii, 1 : Προφάσεις ζητεῖ ἄνθρωπος βουλόμενος χωρίζεσθαι ἀπὸ φίλων. Id est, ut habet Vulgata, occasiones quaerit,

evidens argumentum, nec non Judaicæ, uti jam
 dixi, nequitiae imitatio. Siquidem Judæi, cum a ve-
 ritate convicti, oculos contra eam attollere non va-
 lerent, hujusmodi interrogatiunculis se obtegebant :
 Quod tu facis signum ut videamus et credamus
 tibi? Quid operaris ²⁰? Quamquam tot signa se-
 rent, ut etiam ipsi cogerentur dicere : Quid faci-
 mus, quæ hic homo multa signa facit ²¹? Nam mor-
 tui excitabantur, claudi ambulabant, videbantur
 cæci, leprosi purgabantur, aqua mutabatur in vi-
 num, et quinque panibus quinque millia hominum
 sunt saturati. Hinc omnes quidem Dominum admi-
 rabantur et adorabant, fitebanturque in ipso im-
 pleri prophetias, eumque Deum et Filium Dei esse.
 Soli autem Pharisæi, tametsi sole clariora erant
 signa, nihilominus tanquam imperiti murmurabant
 et aiebant : Quare tu homo cum sis, facis te ipsum
 Deum ²²? Stulti profecto vereque mente cæci, quos
 scilicet potius ita loqui decuisset : Quare, tu Deus
 cum sis, homo factus es? siquidem Deum illum
 esse opera ipsa ostendebant. Ita enim illi et Patris
 benignitatem fuisse venerati, et illius factam nos-
 tri causa dispensationem non potuissent non ad-
 mirari. Verum tantum aberat ut id dicerent, ut
 etiam nec quæ fiebant vellet videre; vel, si vide-
 bant (nec enim ista poterant non videre), rursus
 ad aliam confugiebant querelam. Cur Sabbato, in
 quiebant, paralyticum sanas, et visum cæco nato
 restituis ²³? Hæc autem speciosæ duntaxat causæ
 erant, nihilque aliud, nisi merum murmur. Illi
 enim etiam cum aliis diebus Dominos omnem mor-
 bum et infirmitatem sanaret, more solito conquere-
 bantur, malebantque, Beelzebul eum appellantes,
 in impietatis suspicionem venire, quam propriam
 abjicere nequitiam. Hinc licet Salvator variis mul-
 tisque modis suam ipse divinitatem patefaceret,
 165 Patrisque cognitionem omnes edoceret, illi
 contradicebant, idque tantummodo ut juxta divi-
 nitatem a veritate separarent.

2. Itaque Judæi, qui tam improbe Dominum ne-
 gabant, jure merito et legum et omnium quæ Pa-
 tribus promissa fuere expertes facti sunt. Ariani
 vero, qui Judæos hodie imitantur, Caiaphæ et Phari-
 sæorum mihi videntur esse haud dissimiles. Cum
 enim suam hæresim nihil quod rationi sit consen-
 taneum continere videant, occasiones pariter con-
 fingunt, cum hoc pacto interrogant : Cur hoc potius
 quam illud scriptum est? Verum ne mireris si
 nunc ita se gerant, siquidem haud multo post fu-
 turum est ut iidem ad injurias sese convertant; de-
 indeque cohortem et tribunal nobis minitabuntur :

²⁰ Joan. v, 10; ix, 16.

qui vult recedere ab amico. Sic nempe Ariani vanis suis querelis occasiones quaerebant ut a veritate recederent.

(21) Sic Regius ms. Editi vero et alii, μὲν γὰρ.

(23) Sic ex ms. Regio emendavimus. Alii autem et editi, τὴν, mend. c.

his enim tota innitur perversa illorum doctrina. Nam postquam Dei Verbum sive rationem rejecerunt, meritissimo omni prorsus ratione sunt privati. Quæ quidem cum mihi penitus essent perspecta, nihil profecto illis respondissem. Verum quia tua Charitas ea quæ in synodo acta sunt scire ex me voluit, rem diutius nolui differre, sed confestim quæ tunc gesta sunt nota feci, paucisque demonstravi quam a recta fide procul sit Ariana hæresis, nihilque aliud illos nisi vana effugia comminisci. Tu porro, charissime, vide annon ita se res habeat. Nam si his ipsi confiduat quæ auctore et seminatore diabolo perverse excogitavere, purgent se prius de illis erroribus propter quos hæretici sunt declarati, ac deinde quæ contra se decreta sunt, si possint criminentur. Nemo enim homicidii aut adulterii convictus jus habet, post judicium, sententiam judicis criminandi, cur nempe non sic sed sic locutus fuerit. Namque id eum, qui fuerit condemnatus, minime liberaverit, sed potius ejus culpa hujusmodi temeritate et audacia augetur. Illi ergo similiter vel ostendant se pie sentire; siquidem accusati, convicti sunt, cum nihil antea essent conquesti: æquum autem est eos qui accusantur, nihil aliud agere quam ut se defendant. Vel si sordidata convicti conscientia, suam impietatem agnoscunt, ne igitur culpent quæ ignorant, ne forte ipsi duplex inde malum secum referant, impietatis simul et ignorantia merito condemnati. Rem potius studiose expendant, ut his, quæ prius nesciebant, cognitis, iustitias suas aures veritatis unda et pietatis dogmatis Eusebianos actum est.

3. Ut erant in sua impietate pertinaces, moliebanturque cum ipso Deo pugnare, ita quæ ab eis dicebantur plena erant impietatis. Episcopi autem, qui trecenti plus minus convenerant, mansuete ac perhumaniter ab illis postularunt, ut de his quæ dicebantur rationem redderent, piæque afferrent demonstrationes. Qui ut vix loqui cœperunt, dignissimi visi sunt ab omnibus qui condemnarentur; ipsi enim inter se altercabantur, agnitaque suæ hæresis inutilitate nulli permanebant, et suo silentio perversæ sententiæ turpitudinem fatebantur. Itaque episcopi, vocabulis quæ illi commenti erant rescissis, sanam et ecclesiasticam fidem adversus illos exposuere, cui cum omnes subscripsissent, Eusebiani quoque his ipsis vocabulis quæ nunc reprehendunt subscribere, nempe quod Dei Filius ex substantia sit Patris, eique consubstantialis, et **166** quod neque res creata, nec facta vel condita sit, sed quod Verbum ex Patris substantia sit genitum. Imo quod mirum est, ipse Eusebius Cæsareæ in Palæstina episcopus, qui pridie resitlerat, postea subscripsit, hancque Ecclesiæ fidem et Patrum traditionem esse,

(26) Ex ms. Reg. particulam *ἄν* addidimus, quam alii et editi omittunt.

(27) Κακόν abest a Reg. ms.

(28) Reg. τῆς ἀίρέσεως αὐτῶν.

(29) Sic Reg., atque ita etiam legit Nannius. Ceteri et editi, *κενοδοξία*: ut et legit Ambrosius Ca-

τοῦ Θεοῦ Λόγον ἀρνούμενοι, εἰκότως καὶ λόγου παντός εἰσιν ἔρημοι. Ταῦτα γοῦν εἰδὼς, οὐδὲν ἄν (26) ἀπεκρινάμην ἐρωτῶσιν ἐκείνοις· ἐπειδὴ δὲ ἡ σὴ Διάθεσις ἀπήτησε γνῶναι τὰ ἐν τῇ συνόδῳ πραχθέντα, οὐχ ὑπερεθέμην, ἀλλ' εὐθύς, ὡς τότε γέγονε, δεδήλωκα, δείξας δι' ὀλίγων ὅσον εὐσεβοῦς φρονήσεως ἡ Ἀρειανὴ αἵρεσις ἐστέρηται, καὶ μόνον προφάσεις πλάττονται. Σκόπει δὲ καὶ σὺ, ἀγαπητὲ, εἰ μὴ οὕτως ἔχει. Εἰ θαρρόσιν οἷς ἐφεῦρον αὐτοὶ κακοῖς, ἐπισπειραντος αὐτοῖς τοῦ διαβόλου τὴν κακοφροσύνην, ἀπολογεῖσθωσαν περὶ ὧν ἐγκληθέντες ἀπεδείχθησαν αἰρετικοὶ, καὶ τότε λοιπὸν αἰτιάσθωσαν, εἰ δύνανται, τὰ κατ' αὐτῶν ὀρισθέντα· οὐδεὶς γὰρ ἐλεγχθεὶς ἐπὶ φόνῳ καὶ μοιχείᾳ μετὰ τὴν δίκην χώραν ἔχει τὴν ἀπόφασιν τοῦ κριναντος αἰτιάσθαι, διὰ τί μὴ οὕτως, ἀλλ' ἐκείνως ἐλάλησε. Τοῦτο γὰρ οὐκ ἐλευθεροὶ τὸν κριθέντα, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον αὐτοῦ τὸ ἐγκλημα διὰ τὴν προπέτειαν καὶ τὴν τόλμαν ἐπαυξάνει. Οὐκοῦν καὶ οὗτοι ἡ δεικνύτωσαν τὸ φρόνημα ἑαυτῶν εὐσεβῆς· κατηγορηθέντες γὰρ ἠλέγχθησαν, οὐ μεμψόμενοι πρότερον· καὶ δίκαιόν ἐστι τοὺς αἰτιαθέντας μηδὲν ἔτερον ποιεῖν ἢ ἀπολογεῖσθαι· ἢ εἰ τὸ συνειδὸς ἔχουσι ῥυπαρὸν, καὶ συνορώσιν ἑαυτοὺς ἀσεβοῦντας, μὴ αἰτιάσθωσαν ἃ ἀγνοοῦσιν, ἵνα μὴ καὶ διπλοῦν κακὸν (27), ἀσεβείας ἐγκλημα καὶ ἀπαιδευσίας ἀπενέγκωνται μέμψιν. Ἐξεταζέτωσαν δὲ μᾶλλον φιλομαθῶς ἴν', ἐπιγόντες ἃ πρότερον ἤγνούσαν, ἀπονίψωνται τὰ ἑαυτῶν ἀσεβεῖς ἀκοὰς τῷ τῆς ἀληθείας νόματι καὶ τοῖς τῆς εὐσεβείας δόγμασιν. Οὕτω γὰρ καὶ ἐν τῇ κατὰ Νικαίαν συνόδῳ γέγονε τοῖς περὶ Εὐσέβιον.

possint abluere. Sic igitur in Nicæna synodo erga

3. Ὡς ἐφιλονεῖκου ἀσεβοῦντες, καὶ θεομαχεῖν ἐπεχείρουσαν, τὰ μὲν λεγόμενα παρ' αὐτῶν ἀσεβείας ἦν μεστὰ· οἱ δὲ συνελθόντες ἐπίσκοποι (ἦσαν δὲ πλεον ἢ ἑλασσον τριακῆστοι) πράως καὶ φιλανθρώπως ἀπήτησαν αὐτοὺς περὶ ὧν ἔλεγον διδοῦναι λόγον καὶ ἀποδείξει εὐσεβεῖς. Ὡς δὲ καὶ μόνον φεγγόμενοι κατεγινώσκοντο, καὶ πρὸς ἑαυτοὺς διεμάχοντο, πολλὴν ὀρώντες τῆς ἑαυτῶν ἀίρέσεως (28) τὴν ἀπορίαν, ἀχανεῖς μὲν ἔμενον οὗτοι, καὶ διὰ τῆς σιωπῆς ὡμολόγουν τὴν ἐπὶ τῇ κακοδοξίᾳ (29) αὐτῶν αἰσχύνην. Οἱ τοίνυν ἐπίσκοποι, λοιπὸν ἀνελόντες τὰ παρ' αὐτῶν ἐπινοηθέντα ῥήματα, οὕτως ἐξέθεντο κατ' αὐτῶν τὴν ὑγιαίνουσαν καὶ ἐκκλησιαστικὴν πίστιν· πάντων τε ὑπογραψάντων, ὑπέγραψαν καὶ οἱ περὶ Εὐσέβιον τοῦτοις τοῖς ῥήμασιν, οἷς αἰτιῶνται νῦν οὗτοι· λέγω δὴ τῷ ἐκ τῆς οὐσίας καὶ τῷ ὁμοουσίῳ, καὶ ὅτι μήτε κτίσμα, ἢ ποίημα, μήτε τῶν γενητῶν ἐστὶν ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς, ἀλλὰ γέννημα ἐκ τῆς οὐσίας (30) τοῦ Πατρὸς ἐστὶν ὁ Λόγος. Καὶ τὸ γε παράδοξον, Εὐσέβιος ἐ ἀπὸ Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης, καὶ τι πρὸ μῆδος ἀρνούμενος, ὁμῶς ὑπετρον υπογράψας, ἐπέστειλε τῇ Ἐκκλησίᾳ ἑαυτοῦ, λέγων ταύτην (31) εἶναι τῆς Ἐκ-

malculensis, qui nempe vertit, *ipsoque silentio confitebantur turpitudinem inaniter captivæ gloriæ*.

(30) Sic Reg. At alii et editi, *γέννημα καὶ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας*.

(31) Ταύτην restituumus ex ms. Reg.

κατὰ τὴν πίστιν καὶ τῶν Πατέρων τὴν παράδοσιν· πασι τε φανερώς ἔδειξεν, ὅτι πρότερον ἐσφάλλοντο, καὶ μάτην ἐφιλονεύουσαν πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Εἰ γὰρ καὶ ἠσχύθη τότε ταύταις ταῖς λέξεσι γράψαι, καὶ ὡς θέλησεν αὐτὸς ἀπελογησατο τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἀλλὰ γε διὰ τῆς ἐπιστολῆς τὸ ὁμοούσιον καὶ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας μὴ ἀρνησάμενος, φανερώς τοῦτο σημάδι βούλεται. Καὶ πέπονθε τι δεινόν· (32) ὡς γὰρ ἀπολογούμενος, κατηγορήσε λοιπὸν τῶν Ἀρειανῶν, ὅτι, γράψαντες, οὐκ ἦν ὁ Υἱὸς πρὶν γεννηθῆναι, οὐκ ἤβηλον αὐτὸν εἶναι οὐδὲ πρὸ τῆς κατὰ σάρκα γενέσεως. Καὶ τοῦτο οἶδε καὶ Ἀκακίος, ἂν καὶ αὐτὸς φοβηθεὶς νῦν διὰ τὸν καιρὸν ὑποκρίνηται, καὶ ἀρνήσεται τὴν ἀλήθειαν. Ὑπέταξα (33) γοῦν ἐν τῷ τέλει τὴν ἐπιστολὴν Εὐσεβίου, ἵνα ἐκ ταύτης γινῶς τῶν τε χριστομάχων καὶ κατὰ περιττὸν τὴν Ἀκακίου πρὸς τοὺς ἑαυτῶν διδασκάλους ἀγνωμοσύνην.

4. Πῶς τοίνυν οὐκ ἀδικοῦσιν οὗτοι, καὶ ἐνθυμούμενοι μόνον (34) ἀντιλέγειν τῇ τοσαύτῃ καὶ οἰκουμένη συνόδῳ; Πῶς οὐ παρανομοῦσι τολμῶντες ἀντιβλέπειν τοῖς καλῶς ὀρισθεῖσι κατὰ τῆς Ἀρειανῆς αἵρέσεως, καὶ μαρτυρουμένοις ὑπὸ τῶν αὐτῶν πρότερον ἀσεβεῖν διδασκάντων; Εἰ δὲ καὶ μετὰ τὸ ὑπογράψαι μετεβάλλοντο οἱ περὶ Εὐσεβίου, καὶ ὡς κύνες εἰς τὸ ἴδιον ἐξέραμα τῆς ἀσεβείας ἐπέστρεψαν· πῶς οὐκ καὶ μᾶλλον ἄξιοι μίσους οἱ νῦν ἀντιλέγοντες, ὅτι, τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἑαυτῶν ψυχῆς ἄλλοις προπίνοντες, τοῦτους καὶ καθηγμένους τῆς αἵρέσεως ἔχειν ἐθέλουσιν (35); ἀνθρώπους, ὡς εἶπεν ὁ Ἰάκωβος, διψύχους καὶ ἀκαταστάτους ὄντας ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν, καὶ μὴ μίαν μὲν ἔχοντας γνώμην, ἄλλοτε δὲ ἄλλως μεταβαλλομένους, καὶ νῦν μὲν ἐπαινοῦντας ὁ λέγουσι, μετ' ὀλίγον δὲ ψέγοντας ὅπερ εἰρήκασιν, καὶ πάλιν ἐπαινοῦντας ὅπερ πρὸ μικροῦ διέβαλλον. Τοῦτο δὲ, ὡς ὁ Ποιμὴν εἶρηκεν (36), ἐκγονόν ἐστι διαβόλου, καὶ κατῆλων δὲ μᾶλλον καὶ οὐ διδασκάλων ἐστὶ γνώρισμα. Ἔστι γὰρ, ὡς οἱ Πατέρες παραδεδώκασιν, ἐν τῷ διδασκαλίᾳ, καὶ διδασκάλων ἀληθῶς τοῦτο τεκμήριον, τὸ τὰ αὐτὰ ἀλλήλοις ὁμολογεῖν, καὶ μὴ ἀμφισβητεῖν μήτε πρὸς ἑαυτοὺς, μήτε πρὸς τοὺς ἑαυτῶν πατέρας. Οἱ γὰρ μὴ τοῦτον διακείμενοι τὸν τρόπον μοθηροὶ μᾶλλον καὶ οὐκ ἀληθεῖς ἂν (38) καλοῖντο διδασκαλοὶ. Ἕλληνες γοῦν, οὐκ ὁμολογοῦντες τὰ αὐτὰ, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀλλήλους ἀμφισβητοῦντες, οὐκ ἀληθῆ τὴν διδασκαλίαν ἔχουσιν· οἱ δὲ ἅγιοι καὶ τῷ ὄντι τῆς ἀληθείας κήρυκες ἀλλήλοις τε συμφωνοῦσι, καὶ οὐ διαφέρονται πρὸς ἑαυτοὺς. Εἰ γὰρ καὶ διαφόροι χρόνοι γεγονάσιν, ἀλλ' εἰς ταύτην ἀλλήλοις ὁρμῶσιν, ἐνὸς ὄντος τοῦ Θεοῦ προφηταί, καὶ τὸν αὐτὸν συμφῶνως εὐαγγελιζόμενοι Λόγον.

11 Jac. I, 8.

(32) Hæc sunt ipsa Eusebii verba ex ejus epistola quam in fine hujus operis subijci curavimus: Ἔτι δὲ ἀναθεματίζεσθαι τὸ, Πρὸ τοῦ γεννηθῆναι οὐκ ἦν, οὐκ ἀτοπὸν ἐνομίσθη τῷ παρὰ πάντων ὁμολογεῖσθαι τὸ εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ πρὸ τῆς κατὰ σάρκα γεννήσεως. Id est: Nec item absurdum visum est his vocibus, Non erat antequam genitus esset, anathema dicere, cum omnes fateantur esse Dei Filium, priusquam secundum carnem gigneretur.

(33) Sic Reg. At alii et editio Commel., ὑπέταξε,

A missis ad suam Ecclesiam litteris, significavit, omnibusque aperte declaravit illos prius errasse frustraque adversus veritatem contendisse. Licet enim tunc eum his uti vocibus puduerit, atque ut voluit, ipse se Ecclesie excusaverit, tamen cum in epistola voces *consubstantialis* et *ex substantia* non repudiaverit, illud certe quod diximus palam voluit indicare. Ea autem in re grave quiddam ei accidit. Nam, cum se veluti purgaret, Arianos demum accusavit quod, cum scriberet Filium non fuisse antequam genitus esset, illum nec antequam in carne nasceretur existisse voluerint. Quod sane non potest ignorare Acacius, nisi et ipse nunc presentis temporis causa, factum præ metu dissimulet, veritatemque neget. Itaque in fine, subijci Eusebii epistolam, ut Christi hostium ac insignem præcipue Acacii in suos magistros perfidiam ex ea liquido cognoscas.

4. Annon igitur illi iniquissime agunt, si vel solum in animum inducant tanto et generali concilio reclamare? Annon scelerati habendi sunt qui adversis oculis contueri audent ea quæ recte contra Ariam hæresim decreta fuere, et ab illis ipsis probata sunt, quos prius habuere impietatis magistros? Quod si Eusebiani, postquam subscripserunt, ad proprium impietatis vomitum velut canes revertere, nonne eo magis odio digni sunt hi qui nunc contradicunt, quod suarum animarum libertatem aliis propinantes, illos ipsos duces hæresis habere velint? homines, ut ait Jacobus¹¹, duplices animo et inconstantes in omnibus viis suis, nec in una permanentes sententia, sed modo unam modo aliam amplectentes, modo quæ dixerint laudantes, modo vituperantes eadem, rursusque idem quod paulo ante reprehendebant, approbantes (38). Id vero, ut ait Pastor, non nisi a diabolo ortum habet, cauponumque potius quam magistrorum est insigne. Siquidem vera illa doctrina est, uti Patres tradiderunt, verumque doctorum indicium, cum omnes inter se consentiunt, non autem vel secum vel cum suis patribus litigant. Nam qui non ita sunt affecti, improbi, non veri doctores sunt appellandi. Hinc gentiles qui inter se non consentiunt, sed dissident, vera privantur doctrina. Sancti autem et qui veritatis revera sunt præcones, inter se concordant, non discordant. Nam licet diversis illi floruerint temporibus, idem tamen omnibus scopus fuit, quippe qui unius Dei essent prophetæ et idem summo consensu nuntiarent Verbum.

sed mendose, ut optime observat Felckmannus.

(34) Sic Reg. Alii et editi μόνον omittunt.

(35) Reg. θέλουσιν, qui idem mox, ὁ Ἰάκωβος. Editi ὁ omittunt.

(36) Verba Pastoris ex homilia 85 Antiochi hæc sunt: Ἢ γὰρ διψύχλα θυγάτηρ ἐστὶ τοῦ διαβόλου. Versio antiqua Latina: *Et enim hæc dubitatio filii est diaboli.*

(37) Sic Reg. At editi et alii ἂν omittunt.

(38) Lib. II, mand. 9.

5. Hinc ergo quæ Moyses docuit, hæc custodivit Abraham : quæ vero custodivit Abraham, hæc Noe et Enoch perspecta habuerunt, qui munda et immunda noverant discernere, ac Deo grati facti sunt. Eadem quoque instructus doctrina Abel martyrium est passus : qui quidem ipse ea ab Adamo didicerat ; Adamus autem ab ipso Domino, qui cum in sine sæculorum ad destruendum peccatum venisset, ait ¹⁸ : *Non mandatum novum do vobis, sed mandatum vetus, quod ab* **167** *initio audistis* (40^a). Idcirco eadem ab eo edoctus beatus apostolus Paulus, cum munia ecclesiastica præscriberet, noluit diaconos multoque minus episcopos bilingues esse ¹⁹. Cum autem idem Galatas objurgaret, generatim rem hoc modo definivit : *Si quis vobis evangelizaverit præter id quod accepistis, anathema sit, sicut prædixi et iterum dico. Sed licet nos, aut angelus de cælo evangelizet vobis præter id quod accepistis, anathema sit* ²⁰. Quæ cum ita denuntiet apostolus, vel illi igitur Eusebianos qui, mutata sententia, alia nunc docent quam quibus subscripsere, anathemate percutiant : aut si agnoscant recte illos subscripsisse, adversus tantam synodum desinant tandem obgannire. Quod si neutrum velint agere, certum erit argumentum illos omni vento et fluctu circumferri, neque propriis sed alienis duci sententiis : qui si tales fuerint, neque etiam nunc hujusmodi opponunt rationes ulla fide digni sunt habendi. Quin ergo potius ea quæ ignorant cessent criminari : forte enim quid verum sit, nesciunt discernere, sed malum imperitæ ac temere appellant bonum, et bonum malum : amarum dulce esse arbitrantur, et dulce amarum ²¹. Hinc certe quæ ut mala judicata sunt et reprobata, ea illi vim habere volunt : quæ autem recte sunt decreta, reprehendere nituntur. Sane nec aliquid amplius a nobis esset addendum, vel ad illa defendenda, vel ad vanis eorum rationibus respondendum ; nec illi quoque adhuc deberent contendere, sed potius his assentiri quibus suæ hæresis duces subscripsere, utpote qui non ignorent, eam quæ secuta est Eusebiano- rum mutationem, suspectam ac fraudulentam esse. Quod enim subscripserint postquam saltem se breviter potuerunt defendere, hoc ipsum plane testatur quam impia sit Ariana hæresis. Nec enim subscripserint, nisi prius illam hæresim condemnassent, nec condemnassent, nisi eos undique hæsitantes pudor ad id agendum coegisset. Quocirca illorum commutatio, evidens est indicium suæ in impietate defendenda pertinaciæ. Illos igitur, sicuti dictum est, præstaret quiescere : verum quandoqui-

5. Ἄ γοῦν Μωσῆς ἐδίδασκε, ταῦθ' Ἀβραὰμ ἐφύλαττεν· ἃ δὲ Ἀβραὰμ ἐφύλαττε, ταῦτα Νῶε καὶ Ἐνῶχ ἐγίνωσκον, διακρίνοντες (39) καθάρᾳ καὶ ἀκαθάρτα, καὶ εὐάρεστοι γινόμενοι τῷ Θεῷ. Καὶ γὰρ καὶ Ἀβελ οὕτως ἐμαρτύρησεν, ἐπιστάμενος ταῦτα, ἅπερ ἦν μαθὼν παρὰ (40) τοῦ Ἀδάμ, τοῦ καὶ αὐτοῦ μαθόντος παρὰ Κυρίου, ὃς καὶ, ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰῶνων ἐλθὼν εἰς ἀθέτησιν τῆς ἁμαρτίας, ἔλεγεν· *Οὐκ ἐντολὴν καιρὴν δίδωμι ὑμῖν, ἀλλ' ἐντολὴν παλαιάν, ἣν ἠκούσατε ἀπ' ἀρχῆς* (40). Διὰ τοῦτο καὶ ὁ παρ' αὐτοῦ μαθὼν ὁ μακάριος ἀπόστολος Παῦλος, τὰ μὲν ἐκκλησιαστικά διατυπῶν, οὐδὲ διακόνους ἠθέλησεν εἶναι διλόγους, μήτιγε (41) ἐπισκόπους· τοὺς δὲ Γαλάταις ἐπιπλήττων, ἀπεφίητο καθόλου λέγων· *Εἴ τις ὑμᾶς εὐαγγελίζεται παρ' ὁ παρελάβετε, ἀνάθεμα ἔστω, καθὼς προείρηκα, καὶ πάλιν λέγω. Ἄλλα καὶ ἐὰν ἡμεῖς ἢ ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ εὐαγγελισθῆται ὑμῖς παρ' ὁ παρελάβετε, ἀνάθεμα ἔστω.* Τοῦ τοίνυν Ἀποστόλου ταῦτα λέγοντος, ἢ καὶ οὗτοι τοὺς περὶ Εὐσέβιον μεταβαλλομένους καὶ λέγοντας ἕτερα παρὰ τὰ ὑπέγραψαν, ἀνάθεμα ποιεῖτωσαν· ἢ εἰ γινώσκουσιν αὐτοὺς καλῶς ὑπογράφοντας, μὴ γογγυζέτωσαν κατὰ τῆς τηλικαύτης συνόδου. Εἰ δὲ μήτε τοῦτο μήτε ἐκείνο ποιούσι, δῆλοι εἶσι καὶ αὐτοὶ παντὶ ἀνέμῳ καὶ κλύθῳ περιφερόμενοι, καὶ μὴ ταῖς ἰδίαις, ἀλλὰ ἀλλοτρίαις ἐλόχουμενοι γνῶμαίς· τοιοῦτοι δὲ ὄντες, οὐδὲ νῦν, τοιαύτας προβαλλόμενοι προφάσεις, ἀξιόπιστοι εἰσιν. Ἄλλα καὶ παύσθησαν αἰτιώμενοι ἃ μὴ γινώσκουσι· τάχα δὲ οὐδὲ διακρίνειν εἰσότες, ἀπλῶς τὸ μὲν πονηρὸν λέγουσι καλὸν, τὸ δὲ καλὸν πονηρὸν· καὶ νομίζουσι τὸ μὲν πικρὸν εἶναι γλυκὺ, τὸ δὲ γλυκὺ πικρὸν. Ἀμέλει τὰ μὲν κριθέντα κακὰ καὶ ἀποδοκιμασθέντα κρατεῖν θέλουσι, τὰ δὲ καλῶς ὀρισθέντα βιάζονται διαβάλλειν. Ἔδει μὲν (42) οὖν μήθ' ἡμᾶς εἶ τινα τούτων ἀπόλογον ποιεῖσθαι, καὶ πρὸς τὰς ματαίας αὐτῶν προφάσεις ἀποκρίνεσθαι, μήτ' ἐκείνους εἶτι φιλονεικεῖν, ἀλλὰ συντίθεσθαι οἷς ὑπέγραψαν οἱ ἡγεμόνες τῆς αἰρέσεως αὐτῶν, εἰδοτάς, ὡς ἡ μὲν μετὰ ταῦτα μεταβολὴ τῶν περὶ Εὐσέβιον ὑποπτώς ἐστι καὶ κακοήθης· τὸ δὲ ὑπογράψαι μετὰ τὸ δυνήθηναι κἄν τὸ βραχυτάτον ἀπολογήσασθαι, τοῦτο δείκνυσιν ἀληθῶς ἀσεβῆ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν. Καὶ γὰρ οὐ (43) πρότερον ὑπέγραψαν, εἰ μὴ κατέγνωσαν αὐτῆς· καὶ οὐ πρότερον κατέγνωσαν, εἰ μὴ πανταχόθεν ἀπορήσαντες ἠσχύνθησαν. Ὅστε τὸ μεταβάλλεσθαι τῆς εἰς ἀσέβειαν φιλονεικίας ἔλεγχός ἐστι. Διὸ ἔδει μὲν, καθάπερ εἴρηται, καὶ τούτους ἠρεμεῖν· ἐπειδὴ δὲ δεινοὶ πρὸς ἀναισχυντίας εἰσι, καὶ νομίζουσι ἴσως αὐτοὶ μᾶλλον ἐκείνων δύνασθαι προστῆναι τῆς διαβολικῆς ταύτης ἀσεβείας· εἰ καὶ φθάσας διὰ τῆς προτέρας ἐπιστολῆς (44) τῆς πρὸς σέ

¹⁸ I Joan. II, 7. ¹⁹ I Tim. III, 8. ²⁰ Gal. I, 9, 8. ²¹ Isa. V, 20.

(39) Reg., διακρίναντες.

(40) Ita hic et mox Reg., ubi alii et editi, ἀπὸ.

(40^a) Hæc a Joanne scripta S. Athanasius Christo accommodat. Verba Joannis sunt Ep. I, cap. II, 7 : *Ὅχι ἐντολὴν καιρὴν γράφω ὑμῖν, ἀλλ' ἐντολὴν παλαιάν ἣν ἔχετε ἀπ' ἀρχῆς· ἡ ἐντολὴ ἢ παλαιά ἐστὶν ὁ ὅλος ὃν ἠκούσατε ἀπ' ἀρχῆς. Non mandatum novum*

scribo vobis, sed mandatum vetus quod habuistis ab initio : mandatum vetus est verbum quod audistis.

(41) Sic Reg. Editi vero et alii, μήτιγε.

(42) Sic Reg. Al cæteri et editi μὲν omitunt

(43) Deest οὐ in edit. Commel. et in septimo Felckmanni manuscripto codice.

(44) Non jam existat hæc epistola.

γραφεισης πλατυτέρω τῶ κατ' αὐτῶν (45) ἐλέγχψαι A
 κερημένους· ὁμως φέρεται καὶ νῦν τοῦτους, ὡσπερ ἐκεί-
 νους, καθ' ἕκαστον τῶν ὑπ' αὐτῶν λεγομένων ἐξετά-
 σουμεν Δειχθήσεται γὰρ οὐδὲν ἤττον καὶ νῦν οὐχ
 ὑγιής, ἀλλὰ τις δαιμονιώδης αὐτῶν ἢ αἰρεσις.
 nare non gravabor. Spero enim non minus nunc fore perspicuum, eorum hæresim laud sanam, sed
 totam demonicam esse.

6. Φασὶ ταῖνου, ὡσπερ κάκεινοις ἐδόκει, καὶ τε-
 τολμήκασι λέγειν· « Οὐκ ἀεὶ Πατὴρ, οὐκ ἀεὶ Υἱός·
 οὐκ ἦν γὰρ ὁ Υἱὸς πρὶν γεννηθῆ, ἀλλ' ἐξ οὐκ ὄντων
 γέγονε καὶ αὐτός· διὸ καὶ οὐκ ἀεὶ Πατὴρ ὁ Θεὸς γέ-
 γονε τοῦ Υἱοῦ (46)· ἀλλ' ὅτε γέγονε καὶ ἐκτίσθη ὁ
 Υἱός, τότε καὶ ὁ Θεὸς ἐκλήθη Πατὴρ αὐτοῦ· κτί-
 σμα γὰρ ἐστὶ καὶ ποίημα ὁ Λόγος, καὶ ξένος καὶ
 ἀνόμοιος κατ' οὐσίαν τοῦ Πατρὸς ἐστίν· οὔτε δὲ φύ-
 σει καὶ ἀληθινὸς Λόγος τοῦ Πατρὸς ἐστίν ὁ Υἱός,
 οὔτε ἡ μόνη καὶ ἀληθινή Σοφία αὐτοῦ ἐστίν, ἀλλὰ B
 κτίσμα καὶ εἰς τῶν ποιημάτων ὢν, καταχρηστικῶς
 λέγεται Λόγος καὶ Σοφία. Λόγῳ (47) γὰρ τῶ ὄντι ἐν
 τῶ Θεῷ γέγονε καὶ αὐτός, ὡσπερ καὶ τὰ πάντα. Διὸ
 οὐδὲ ἀληθινὸς Θεός (48) ἐστὶν ὁ Υἱός. » Ἐγὼ δὲ τοῦτο
 πρῶτον καὶ τοῦτους ἐρωτήσας· βούλομαι τί ἐστὶν
 ὄνομα Υἱός, καὶ τίνας ἐστὶ τὸ ὄνομα τοῦτο σηματι-
 κόν, ἢ οὕτως αὐτοὶ τὰ λεγόμενα παρ' αὐτῶν κἄν
 οὕτω νοῆσαι δυνήθωσιν. Ἡ μὲν γὰρ θεία Γραφή δι-
 πλῆν τὴν ἐκ τοῦ ὀνόματος τούτου διάνοιαν ἡμῖν ση-
 μαίνει, μίαν μὲν περὶ ὧν Μωϋσῆς ἐν τῷ νόμῳ φη-
 σίν· Ἐὰν εἰσακούσητε τῆς φωνῆς Κυρίου τοῦ Θεοῦ
 ὑμῶν, φυλάσσετε πᾶσας τὰς ἐντολάς αὐτοῦ, ὅσας
 ἐγὼ ἐπέλλομαι σοὶ σήμερον, ποιεῖν τὸ καλὸν καὶ τὸ
 ἀρεστὸν ἐναντίον Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου· υἱοὶ ἐστε C
 Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν (49)· καθὼς καὶ ἐν τῷ Ἐυαγ-
 γελίῳ φησὶν ὁ Ἰωάννης· Ὅσοι δὲ ἔλαβον αὐτόν,
 ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι· ἐτέ-
 ραν δὲ διάνοιαν, καθ' ἣν Ἰσαὰκ τοῦ Ἀβραάμ ἐστὶν
 υἱός, καὶ ὁ Ἰακώβ τοῦ Ἰσαὰκ, καὶ οἱ πατριάρχαι τοῦ
 Ἰακώβ. Αὐτοὶ δὲ κατὰ ποίαν ἄρα τούτων νομισαντες
 εἶναι τὸν τοῦ Θεοῦ Υἱόν, τοιαῦτα περὶ αὐτοῦ μυθολο-
 γοῦσιν· Εἰς γὰρ τὴν αὐτὴν ἀσέβειαν εὐ οἶδ' ὅτι συν-
 δραμοῦνται τοῖς περὶ Εὐσέβιον. Εἰ μὲν οὖν κατὰ τὴν
 πρῶτην, οἷοι εἶσι καὶ (50) οἱ ἐκ βελτιώσεως τρῶπων
 ἐπικριτῶμοι τὴν τοῦ ὀνόματος χάριν, καθ' ἣν λαμβάνον-
 τε· ἐξουσίαν, ἵνα υἱοὶ Θεοῦ γένωνται· τοῦτο γὰρ ελε-
 γον κάκεινοι· οὐδὲν διαφέρειν ἡμῶν δόξειεν, οὐδὲ
 μονογενῆς ἂν εἴη, ἐξ ἀρετῆς καὶ αὐτὸς ἐσχηκὼς τὴν
 τοῦ Υἱός προσηγορίαν. Κἄν γὰρ, ὡς φασὶ, προγνω- D
 σθεὶς εἶσεσθαι τοιοῦτος, προλαμβάνη, καὶ ἅμα τῶ

¹¹ Deuter. xiii, 18; xiv, 1. ¹² Joan. i, 12.

(45) Sic Regius. Alii et editi mendose κατ' αὐτῶν.

(46) Sic Reg. Alii vero et editi, γέγονεν ὁ Θεὸς τῶ Υἱῷ.

(47) Sic Reg. Cæteri et editi, λέγω, mendose. Ad hunc autem locum in ms. Felicm. hæc notat: Δοξαπατρῆς. Ση. πρὸς τοὺς καὶ νῦν ὁδο σοφίας εἶχεν φάσκοντας τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα· μίαν μὲν τὸν Υἱόν, ἐτέραν δὲ ἐν τῇ αὐτοῦ οὐσίᾳ, καθ' ἣν ἐστὶ σοφός. Ille est, Nota hæc ad illos esse dicta qui etiam nunc Deum et Patrem duas sapientias habere contendunt, unam quæ Filius sit, alteram quæ sit in sua substantia, secundum quam est sapiens.

(48) Sic Reg. At alii et editi Θεός omittunt.

dem insigni sunt impudentia præditi, arbitrantur-
 que se posse felicius quam illos diabolicam hanc
 impietatem propugnare: etiamsi in priore epistola
 quam ad te misi, fusius contra eos disputarim, isto-
 rum tamen, ut antea illorum, dicta singula exami-
 nare non gravabor. Spero enim non minus nunc fore perspicuum, eorum hæresim laud sanam, sed
 totam demonicam esse.

6. Aiunt itaque, quemadmodum et illi dicere au-
 debant: « Non semper Pater, non semper Filius:
 Nam non erat Filius antequam esset genitus: sed
 ipse quoque ex nihilo fuit factus. Hinc non semper
 Deus fuit Filii Pater; sed cum factus et creatus est
 Filius, tunc etiam Deus, ejus Pater est appellatus.
 Namque res creata et facta est Verbum, quod et
 substantia Patri dissimile est ac externum: non
 autem natura aut verus est Patris Filius, neque sola
 et vera ejus est Sapientia, sed creatum est et una
 ex rebus creatis, Verbumque et Sapientia non nisi
 abusione dicitur. Per Verbum enim quod est in
 Patre et ipsum quoque factum est ut et cætera
 omnia: ac proinde nec Filius verus est Deus.» Ego
 vero hoc primum ab illis velim sciscitari, quidnam
 prorsus sit Filius, **168** quidve eo nomine signifi-
 cetur, ut hoc pacto ipsi quid dicant possint intelli-
 gere. Equidem ex divina Scriptura discimus dupli-
 cem hujus nominis esse significationem, unam,
 cujus Moyses in lege meminit: *Si audieritis, in-*
quit, vocem Domini Dei vestri, ut custodiatis omnia
mandata ejus quæ ego præcipio tibi hodie, ut facias
bonum et quod acceptum est Domino Deo tuo; filii
estis Domini Dei nostri ¹¹. Quo etiam sensu Joannes
 in Evangelio ait: *Quotquot autem receperunt eum,*
dedit eis potestatem filios Dei fieri ¹². Alia vero ejus-
 dem vocis significatio est, qua Isaac Abrahæ dicitur
 filius; et Jacob, Isaac; et patriarchæ, Jacob.
 Respondeant igitur, quo sensu Dei Filium esse in-
 telligentes, ista de illo audent effutire? Nullus enim
 dubito quin ad eandem devolvantur impietatem at-
 que Eusebiana. Quod si vocem Filii secundum prio-
 rem significationem Verbo attribuant, quo nempe
 sensu his etiam convenit qui ob mores in melius
 mutatos hoc nomine dignantur, et potestatem filios
 Dei fieri accipiunt; quæ etiam illorum erat doctrina:
 si, inquam, ita volunt esse, nihil sane a nobis Ver-
 bum differre videbitur, nec Unigenitus dicendus
 erit, quippe qui et ipse propter virtutem, Filii no-
 men sit consecutus. Namque etiamsi, quemadmo-

(49) Sic Reg. ut et versio LXX. Cæteri et editi τὸ
 omittunt et pro ἐναντίον, habent ἐνώπιον. Ille porro
 locus qui finis est c. xiii, et initium c. xiv, Deute-
 ron, sic exstat: Ἐὰν ἀκούσης τῆς φωνῆς Κυρίου τοῦ
 Θεοῦ σου, φυλάσσει τὰς ἐντολάς αὐτοῦ, ὅσας ἐγὼ ἐπ-
 τέλλομαι σοὶ σήμερον, ποιεῖν τὸ καλὸν καὶ τὸ ἀρεστὸν
 ἐναντίον Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου· υἱοὶ ἐστε Κυρίου τοῦ
 Θεοῦ ὑμῶν. *Si audieris vocem Domini Dei tui, ut cu-*
stodias omnia mandata ejus quæ ego præcipio tibi
hodie, ut facias bonum, et quod placitum est in con-
spectu Domini Dei tui, filii estis Domini Dei vestri.

(50) Kal deest in Reg.

dum dicitant, talis fore præcognitus, simul ut natus est, Filii nomen huiusque nominis decus acceperit : tamen nihil inter eum et illos intererit qui post ipsa opera eodem nomine sunt dignati, quandiu scilicet ipse eam duntaxat ob causam filius esse existimabitur. Etenim Adam, qui gratiam initio acceperat, simulque ac natus est in paradiso fuit collocatus, nihil differebat ab Enoch, qui non nisi aliquo postquam natus est tempore, cum Deo placuisset, translatus fuit, neque item ab Apostolo qui et ipse post recte facta in paradysum est raptus ; imo nec etiam ab illo latrone, cui ob confessionem promissum est ipsum continuo in paradiso futurum.

7. Verum bis illi vehementer pressi, idem forte B
responsuri sunt, quod sæpe erubescences diciturunt : « Ita intelligimus Filium rebus cæteris antecellere, et ideo Unigenitum dici, quod ipse solus a solo Deo factus sit, cætera vero omnia a Deo per Filium sint creata. » Quis, quæso, stultam hanc et novam cogitationem vobis suggestit, ut affirmetis solum Filium ab ipso solo Patre factum fuisse, cætera vero omnia per Filium tanquam per administrum fuisse producta ? Si enim præ lassitudine solum Filium potuisse a Deo produci velitis : hæc de Deo cogitare impium sane fuerit, maxime cum Isaiam dicentem audierimus : *Deus sempiternus, Deus qui construxit terminus terræ, non esuriat neque laborabit, nec est investigatio sapientiæ ejus* ²⁵. Siquidem ipse potius robur impertit esurientibus, et per suum Verbum laborantes recreat. Sin vero indignum seipso esse putavit, ea se efficere quæ post Filium sunt producta, id etiam absque impietate dici non potest. Nec enim est in Deo superbia, qui et ipse cum Jacob in Ægyptium profectus est, et propter Abraham Saræ causa Abimelech castigavit, qui idem cum Moyse, tametsi homine, os ad os loquebatur, et in montem Sina descendit : ac denique occulta gratia qua populum adjuvit, devicit Amalec. Verum falsa hæc sunt quæ propugnatis : siquidem ipse fecit nos et non ipsi nos ²⁶. Ipse est qui per suum Verbum omnia et parva et magna fecit : nec res creatas fas est dividere ita ut dicatur, hoc Patris, illud Filii esse : verum omnia sunt unius 169 D
Dei, qui proprio Verbo tanquam manu utitur, atque omnia in eo facit, ut ipse Deus his verbis docet : *Manus mea fecit hæc omnia* ²⁷. Idem etiam didicit et docuit Paulus : *Unus, inquit, Deus ex quo omnia, et unus Dominus Jesus Christus per quem omnia* ²⁷. Ipse igitur et semper et nunc imperat soli, et exoritur : nubibus præcipit, et in unam terræ partem effunduntur : quæ autem non irrigatur, siccatur. Jubet similiter terram fructus edere, et Jeremiam in utero format. Si porro hæc nunc ipse efficit, dubium certe non est quin ipse etiam ab initio indignum se non putaverit omnia per Verbum γενέσθαι δέχρηται τό τε ὄνομα καί τήν τοῦ ὀνόματος ὄξαν· ἀλλ' οὐδέν διοίσει τῶν μετὰ τὰς πράξεις λαμβανόντων τό ὄνομα, ἕως οὕτω καί αὐτός υἱός εἶναι μεμαρτύρηται. Καί γάρ Ἀδάμ, προλαβάνων τήν χάριν, καί ἅμα τῷ γενέσθαι τεθείς ἐν τῷ παραδείσῳ, οὐδέν διήνεγκεν οὔτε τοῦ Ἐνώχ, ὃς μετὰ χρόνον τῆς γενέσεως εὐαρεστήσας μετέθη, οὔτε τοῦ Ἀποστόλου καί αὐτοῦ μετὰ τὰς πράξεις ἀρπαγέντος εἰς τὸν παράδεισον, ἀλλ' οὐδέ τοῦ ποτε ληστοῦ, ὃς διὰ τήν ὁμολογίαν ἐπαγγελίαν ἔλαβεν εὐθύς εἰς τὸν παράδεισον ἔσεσθαι.

7. Ἀλλ' ἐν τοῦτοις διακόμενοι λέξουσιν ἴσως ὁ πολλάκις λέγοντες ἠσυχνήσαν· « Οὕτω νομιζομεν τὸν Υἱὸν πλέον ἔχειν παρὰ τὰ ἄλλα, καί διὰ τοῦτο Μονογενῆ λέγεσθαι, ὅτι μόνος μὲν αὐτός ὑπὸ μόνου τοῦ Θεοῦ γέγονε, τὰ δ' ἄλλα πάντα παρὰ τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκτίσθη. » Τίς ἄρα ταύτην ὑμῖν τὴν μωρὰν καί καινὴν ἐπίνοιαν ὑπέβαλεν, ἵνα εἴπητε· Τὸν μὲν Υἱὸν μόνον μόνος ὁ Πατήρ αὐτοῦργησε, τὰ δ' ἄλλα πάντα διὰ τοῦ Υἱοῦ γέγονεν ὡς δι' ὑποურγῶν ; Εἰ μὲν γὰρ διὰ τὸ κάμνειν ἠρκέσθη μόνον αὐτοουργῆσαι τὸν Υἱὸν ὁ Θεός, τὰ δ' ἄλλα οὐκέτι· ἀσεβές τοιαῦτα περὶ τοῦ Θεοῦ λογίζεσθαι, μάλιστα τοὺς ἀκούσαντας Ἡσαίου λέγοντος· Θεὸς αἰώνιος, Θεὸς ὁ κατασκευάσας τὰ ἄκρα τῆς γῆς, οὐ πεινάσει, οὐδὲ κοιπάσει (51), οὐδὲ ἐστὶν ἐξεύρεσις τῆς φρονήσεως αὐτοῦ. Καί γάρ μᾶλλον αὐτὸς τοῖς πεινώσι δίδωσιν ἰσχυρὸν, καί διὰ τοῦ Λόγου αὐτοῦ (52) τοὺς κάμνοντας ἀναπαύει. Εἰ δὲ ὡς ταπεινὸν ἀπηξίωσεν αὐτὸς τὰ μετὰ τὸν Υἱὸν αὐτοουργῆσαι, καί τοῦτο μὲν ἀσεβές. Οὐκ ἔστι γὰρ τύφος ἐν τῷ Θεῷ, ὃς γε μετὰ τοῦ Ἰακώβ εἰς Αἴγυπτον κατέρχεται καί διὰ μὲν τὸν Ἀβραάμ διορθοῦται τὸν Ἀβιμέλεχ χάριν τῆς Σάρρας, τῷ δὲ Μωϋσῆ ἀνθρώπῳ ὄνει στόμα κατὰ στόμα λαλεῖ, καί εἰς μὲν τὸ Σινᾶ ὄρος κατέρχεται, τῷ δὲ λαῷ συνεπολέμει κρυφαῖα χάριτι τὸν Ἀμαλῆκ. Ψεύδεσθε δὲ ὁμοῦ καί τοῦτο λέγοντες· Αὐτὸς γὰρ ἐποίησεν ἡμᾶς, καί οὐχ ἡμεῖς· αὐτὸς τέ ἐστὶν ὁ διὰ τοῦ Λόγου αὐτοῦ τὰ πάντα τὰ τε μικρὰ καί τὰ μεγάλα ποιήσας· καί οὐκ ἔστι διελεῖν τὴν κρίσιν, ὥστε εἰπεῖν τοῦτο μὲν τοῦ Πατρὸς, τοῦτο δὲ τοῦ Υἱοῦ· ἀλλ' ἐνός ἐστὶ Θεοῦ ὡς χειρὶ χρωμένου τῷ ἰδίῳ Λόγῳ, καί ἐν αὐτῷ ποιούντος τὰ πάντα. Καί τοῦτ' αὐτὸς μὲν ὁ Θεὸς δεικνύς ἔλεγεν· Ἡ χεὶρ μου ἐποίησε ταῦτα πάντα· ὁ δὲ Παῦλος τοῦτο μαθὼν ἐδίδασκεν· Εἰς Θεός, ἔξ οὗ τὰ πάντα, καί εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα. Αὐτὸς γοῦν ἀεὶ καί νῦν λέγει τῷ μὲν ἡλίῳ, καί ἀνατέλλει, ταῖς δὲ νεφέλαις ἐντέλλεται, καί βρέχει ἐπὶ μίαν μερίδα· ἐφ' ἣν ἐξ οὗ βρέχει, ξηραίνεται. Καί τὴν μὲν γῆν κελεύει τοὺς καρποὺς ἀποδιδόναι, τὸν δὲ Ἰερემίαν ἐν τῇ κοιλίᾳ πλάττει. Εἰ δὲ ταῦτα νῦν αὐτὸς ποιεῖ, οὐκ ἔστιν ἀμφίβολον, ὅτι καί κατὰ τὴν ἀρχὴν οὐκ ἀπηξίωσεν αὐτὸς τὰ

²⁵ Isa. xl, 28. ²⁶ Psal. xcix, 3. ²⁷ Isa. Lxvi, 2.

²⁷ I Cor. viii, 6.

(51) Οὐδὲ κοιπάσει abest a Felckm. septimo codice anonymo, et ab edit. Commel.

(52) Reg. διὰ τοῦ Λόγου αὐτοῦ, ut et infra ante τὰ πάντα τὰ τε μικρὰ, etc.

πάντα διὰ τοῦ Λόγου ποιῆσαι· μέρη γὰρ τῶν ὄλων ἅσπι ταῦτα.

8. Εἰ δὲ ὅτι μὴ ἐδύνατο τὰ λοιπὰ κτίσματα τῆς ἀρχαίου χειρὸς τοῦ ἀγεννήτου (53) τὴν ἐργασίαν βαστάζει, μόνος ὁ Υἱὸς ὑπὸ μόνου τοῦ Θεοῦ γέγονε, τὰ δ' ἄλλα ὡς δι' ὑπουργοῦ καὶ βοηθοῦ τοῦ Υἱοῦ γέγονε· καὶ τοῦτο γὰρ Ἀστέριος ὁ θύσας ἔγραψεν· ὁ δὲ Ἀρειὸς μεταγράφας δέδωκε (54) τοῖς ἰδίοις· καὶ λοιπὸν ὡς καλάμῳ τετραυραμένῳ χρῶνται τῷ ῥηματικῷ τούτῳ, ἀγνοοῦντες τὸ ἐν αὐτῷ σαθρὸν οἱ παράφρονες. Εἰ γὰρ ἀδύνατον ἦν τὰ γενητὰ βαστάζει τὴν χεῖρα τοῦ Θεοῦ· ἔστι δὲ καθ' ὑμᾶς ὁ Υἱὸς εἰς τῶν γενητῶν· πῶς αὐτὸς ἠδυνήθη γενέσθαι παρὰ μόνου τοῦ Θεοῦ; Καὶ εἰ ἵνα τὰ γενητὰ γένηται, μεσίτου γέγονε χρεῖα, γενητὸς δὲ καθ' ὑμᾶς ἔστιν ὁ Υἱὸς· ἔδει καὶ πρὸ αὐτοῦ μέσον τινα εἶναι, ἵνα κτισθῇ· τοῦ δὲ μεσίτου πάλιν καὶ αὐτοῦ κτίσματος τυγχάνοντος, ἄραρον, ὅτι κἀκεῖνος εἰδέτο μεσίτου ἐτέρου πρὸς τὴν ἰδίαν σύστασιν. Κἀν τις ἄλλον ἐπινοήσῃ, προεπινοήσῃ τὸν ἐκεῖνον μεσίτην, ὥστε καὶ εἰς ἀπειρον ἐκπεσεῖν. Οὕτω δὲ αἰετὸν τοῦ μεσίτου ζητουμένου, οὐδὲ ἡ κτίσις συστήναι θυνήσεται διὰ τὸ μὴ δύνασθαι, ὡς λέγετε, μηδένα τῶν γενητῶν βαστάζει τὴν ἀκρατον χεῖρα τοῦ ἀγεννήτου (55). Εἰ δὲ, τὸ ἄπορον τοῦτο συνορώντες, ἀρχεσθε λέγειν, ὅτι ὁ Υἱὸς, κτίσμα ὢν, ἱκανὸς γέγονεν ὥστε ὑπὸ τοῦ ἀγεννήτου (56) γενέσθαι· ἐξ ἀνάγκης καὶ τὰ ἄλλα πάντα, γενητὰ ὄντα, δυνατὰ ἦν παρὰ τοῦ ἀγεννήτου αὐτουργηθῆναι (57)· κτίσμα γὰρ καθ' ὑμᾶς κἀκεῖνος, ὡσπερ οὖν καὶ ταῦτα πάντα, ἔστι· καὶ περιττὴ λοιπὸν τοῦ Λόγου ἡ γένεσις κατὰ τὴν ἀσθεῖ καὶ μωρὴν ὑμῶν ἐπινοίαν, αὐτάρκους ὄντος τοῦ Θεοῦ· τὰ πάντα αὐτουργεῖν, πάντων τε τῶν γενητῶν δυναμένων τὴν ἀκρατον χεῖρα βαστάζει τοῦ Θεοῦ. Ἀνοήτου δὲ οὕσης αὐτῶν τῆς ταιαύτης φρενοδολαβείας, ἴδωμεν εἰ μὴ καὶ τὸ λεγόμενον τοῦτο τῶν ἀσεβῶν τὸ σόφισμα πλέον τῶν ἄλλων αὐτῶν ἀλογώτερον ἀναφανείη. Ἀδὰμ μόνος ὑπὸ μόνου τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Λόγου γέγονεν· ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ πάλιν τὸν Ἀδὰμ πλέον τι τῶν πάντων ἀνθρώπων ἔχειν, ἢ διαφέρειν τῶν μετ' αὐτὸν ἂν τις φήσειεν, εἰ μόνος μὲν αὐτὸς ὑπὸ μόνου τοῦ Θεοῦ πεποίηται καὶ κέπλασται, ἡμεῖς δὲ πάντες ἐκ τοῦ Ἀδὰμ γεννώμεθα, καὶ κατὰ διαδοχὴν τοῦ γένους συνιστάμεθα, ἕως μόνον καὶ αὐτὸς ἐκ γῆς ἐπλάσθη, καὶ μὴ ὢν πρότερον, ὕστερον γέγονεν.

9. Εἰ δὲ καὶ πλέον τις τῷ πρωτοπλάστῳ δοίη διὰ τὸ κατηξιώσθαι τῆς τοῦ Θεοῦ χειρὸς αὐτόν· ἀλλ' ἐν τιμῇ καὶ μὴ τῇ φύσει τὸ πλέον εἰς αὐτὸν ὁ τοιοῦτος λογιζέσθω. Ἐκ γῆς γὰρ γέγονεν, ὡσπερ καὶ πάντες· καὶ ἡ χεῖρ δὲ ἡ πλάτασα τότε τὸν Ἀδὰμ, καὶ (58) αὕτη καὶ νῦν καὶ αἰετὸς τοῦ μετ' ἐκείνου πάλιν

(53) Sic omnes mss. et editi : sed legendum est ἀγεννήτου, ut deinceps habet Regius codex. Vide quæ in admonitione hac de re diximus, et quæ infra notantur ad num. 28.

(54) Reg., μεταδέδωκε. Porro Asterius de quo hic agitur, ex sophista Christianus factus, persecutionis tempore idolis immolavit, idemque postea multos libros pro confirmanda Ariana hæresi composuit,

A facere : quippe cum ista rerum universarum sint partes.

8. Sin autem quia res aliæ creatæ actionem invictæ non facti manus ferre non valerent, solus Filius a solo Deo est factus, res vero aliæ per Filium tanquam ministrum et adiutorem factæ sunt, ut scripsit Asterius qui idolis immolavit, quod idem transcriptum Arius suis tradidit, quo utique vocabulo tanquam calamo quassato utuntur, nec stulti ejus agnoscunt futilitatem. Si enim res factæ manum Dei ferre non poterant, ipse autem Filius una est, ut sentitis, ex rebus factis ; quomodo ipse a solo Deo fieri potuit ? Si item ut res factæ fierent, intermedio adiutore opus fuit, et Filius, ut putatis, factus quoque ipse est : profecto necesse etiam fuit intermedium aliquem ante eum fuisse, ut crearetur, qui ipse intermedius, cum res creata quoque esset, alio item intermedio ad sui procreationem opus habuisse non immerito videbitur. Si quis autem alium excogitaverit intermedium, alius rursus intermedius propter illum alium erit fingendus, atque ita in infinitum delabemur. Porro, dum ita intermedius aliquis semper requiretur, certe res creatæ constitui non poterunt, quandoquidem, ut dicitis, nulla res facta ferre valet invictam non facti manum. Quod si id absurdum esse intelligentes, respondeatis Filium licet creatum potuisse a non facto fieri, necesse est etiam concedatis alias res omnes quæ factæ sunt, potuisse a non facto procreari, quippe cum ipse Filius secundum vos sit quoque res creata, ut et res omnes cæteræ. Præterea ex impio et stulto hujusmodi vestro commento sequitur inutilem esse Verbi generationem, cum et Deus omnia per seipsum potuerit efficere, et res omnes factæ invictam Dei manum ferre potuerint. Itaque, cum inepta ac futilis sit hæc illorum ratio, expendamus an non aliud impiorum sophisma etiam magis quam cæteræ ipsorum argutiæ absurdum videbitur. Adam solus a solo Deo per Verbum factus est : verum nemo idcirco dixerit Adamum aliquid amplius cæteris hominibus habere, vel a posteris differre, quod ipse quidem solus a solo Deo factus et formatus sit, nos autem omnes ex Adamo, perpetua generis continuatione, nascamur et procreemur : quandiu scilicet certum erit ipsum etiam ex terra formatum esse, et qui antea non esset, postea fuisse.

9. Quod si primo parenti aliquid cæteris amplius tribuere libeat, qui nempe ita felix fuit ut Dei manu formaretur : verum istud amplius in honore non in natura consistere intelligendum est. Namque ex terra factus est, ut alii omnes : et manus quæ tunc Adamum formavit, ipsa et nunc et semper omnes

Vide Socrat. *Histor. eccles.* lib. 1, c. 36 et Philostorg. lib. 11, num. 15.

(55) Reg., ἀγεννήτου. Cæteri et editi, ἀγεννήτου.

(56) Reg. et Basil., ἀγενήτου. Editi et Felckm. 7, ἀγεννήτου.

(57) Reg., ἀγενήτου, et, ὑπουργηθῆναι. Editi et alii, ἀγενήτου, et, αὐτουργηθῆναι.

(58) Καὶ ἀhest a Regio.

ejus posteros format ac componit. Id ipse Deus ad A Jeremiam, ut prius monui, dixit : *Priusquam te formare in utero, novi te* ²⁸. De omnibus autem aliis ait : *Manus mea fecit hæc omnia* ²⁹. Et rursus per Isaiam : *Hæc dicit Dominus* **170** *qui redemit te et format te in utero. Ego Dominus qui omnia perficio : extendi caelum solus et stabilivi terram* ³⁰. David quoque cui ista non latebant, canebat : *Manus tuae fecerunt me, et formaverunt me* ³¹. Et is cujus hæc apud Isaiam leguntur verba : *Sic dicit Dominus, qui formavit me ex utero servum sibi* ³², idem etiam significat. Itaque nihil a nobis natura differet, licet nos tempore antecesserit, quandiu constabit nos omnes eadem manu constitui et formari. Si igitur, o Ariani, vestra hæc est de Filio Dei sententia, illum nempe sic etiam productum et factum fuisse : nihil B secundum vos inter eum et alios, quod ad naturam pertinet, intererit, dum scilicet contendetis ipsum, cum antea non esset, postea fuisse, atque nonnisi ob virtutem hujus nominis gratiam in sui procreatione obtinuisse, siquidem ille unus quoque ex his est de quibus, ut quidem putatis, Spiritus sanctus in Psalmis ait : *Ipse dixit, et facta sunt, ipse mandavit, et creata sunt* ³³. Quis itaque ille est cui Deus mandavit ut et ipse crearetur? Nam esse oportet Verbum cui Deus mandat, et in quo res factæ creantur. Atqui aliud Verbum indicare non potestis, præter illud quod negatis, nisi forte novum adhuc commentum placeat excogitare. Ita est, inquit, invenimus (idem nimirum quod olim ab Eusebianis usurpatum audivi). « Idcirco nempe Dei Filium ali- C quid aliis amplius habere et Unigenitum dici arbitramur, quia solus ipse Patris est particeps, res autem aliæ omnes Filii sunt participes. » Sic igitur illi in immutandis variandisque verbis non secus ac coloribus laborant. Verum id nihil impedit quominus ostendamus illos vere inania ex terra loqui ³⁴, suisque cogitationibus tanquam in luto volutari.

10. Enimvero si ille Dei Filius et nos Filii ipsius filii appellaremur, probabile esset illorum commentum : sed, si nos etiam ipsius Dei, cujus ille est Filius, filii dicimur, certe liquet nos etiam Patris participes esse, quippe qui dicat : *Filius genui et exaltavi* ³⁵. Si enim ipsius participes non essemus, non diceret, *genui* : si autem ipse genuit, non alius D utique, sed idem ipse Pater noster est. Nihil vero refert si amplius ille aliquid habeat, et primus factus sit, nosque aliquid minus quam ille habeamus, ac post ipsum facti simus, dummodo omnes ejusdem fuerimus participes, et illi ejusdem Patris nuncupemur. Nam plus vel minus diversam naturam minime significat : id enim sibi singuli recte factis

²⁸ Jerem. 1, 5. ²⁹ Isa. LXVI, 2. ³⁰ Isa. XLIV, 24.
³¹ Joan. III, 31. ³² Isa. 1, 2.

(59) Reg., λέγεται.

(60) Reg., παρὰ τὸν ἀρνεῖσθε. Id. paulo post, ἦν ποτε, mendose.

(61) Reg., οὕτως ὡς οἱ. Alii et editi ὡς omittunt.

(62) Bas' l., καλοῦμεθα.

πλάττει καὶ διασυνίστησι. Καὶ τοῦτο ὁ Θεὸς αὐτὸς τῷ μὲν Ἰερεμίᾳ, ὡς προεῖπον, φησί· Πρὸ τοῦ με πλάσαι σε ἐν κοιλίᾳ, ἐπίσταμαι σε· περὶ δὲ τῶν πάντων ἔλεγεν· Ἡ χεὶρ μου ἐποίησε ταῦτα πάντα. Καὶ πάλιν διὰ Ἠσαίου φησὶν· Οὕτω λέγει Κύριος ὁλυτροῦμετός σε καὶ ἀλάσσω σε ἐν κοιλίᾳ· Ἐγὼ Κύριος ὁ συντελῶν πάντα, ἐξέτεινα τὸν οὐρανὸν μόνος, καὶ ἐστερέωσα τὴν γῆν. Ὁ δὲ Δαβὶδ τοῦτο γινώσκων ἐψάλλον· Αἱ χεῖρές σου ἐποίησάν με, καὶ ἐπλάσαν με. Καὶ ὁ ἐν τῷ Ἠσαίᾳ λέγων· Οὕτω λέγει Κύριος, ὁ πλάσας με ἐκ κοιλίας δούλον ἐαυτῷ, τοῦτο σημαίνει. Οὐκοῦν κατὰ τὴν φύσιν οὐδὲν ἡμῶν διαφέρει, κἂν προῶγη τῷ χρόνῳ, ἕως καὶ τῇ αὐτῇ χειρὶ συνιστάμεθα καὶ κτιζόμεθα πάντες. Εἰ τοίνυν οὕτως, ὡ Ἀρειανοί, καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ φρονεῖτε, ὅτι οὕτω καὶ αὐτὸς ὑπέστη καὶ γέγονεν, οὐδὲν καθ' ὑμᾶς τῶν ἄλλων κατὰ τὴν φύσιν διοίσει, ἕως καὶ αὐτὸς οὐκ ἦν, καὶ γέγονε, καὶ ἐξ ἀρετῆς καὶ αὐτῷ συνεκτίσθη τοῦ ὀνόματος ἡ χάρις. Εἰς γὰρ ἐστὶ καὶ αὐτὸς ἀφ' ὧν λέγετε (59), περὶ ὧν ἐν Ψαλμοῖς τὸ Πνευμᾶ φησιν· Αὐτὸς εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν· αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν. Τίς τοίνυν ἐστὶν ὃ ὁ Θεὸς ἐνετείλατο, ἵνα καὶ οὗτος κτισθῆ; εἶναι γὰρ δεῖ λόγον, ὃ ἐντέλλεται ὁ Θεὸς, καὶ ἐν ᾧ τὰ ποιήματα κτιζέται. Ἄλλ' οὐκ ἂν ἔχετε δεῖξαι ἕτερον παρ' ὃν ἀρνεῖσθε (60) λόγον, εἰ μὴ ἄρα τινὰ πάλιν ἐννοίαν ἐπινοήσητε. Καὶ γὰρ, φήσουσιν, εὗρομεν· ἦν ποτε λεγόντων καὶ τῶν περὶ Εὐσέβιον ἤκουσα· « Διὰ τοῦτο πλέον τῶν ἄλλων ἔχειν τὸν τοῦ Θεοῦ Υἱὸν, καὶ λέγεσθαι Μονογενῆ τοῦτον νομίζομεν, ἐπειδὴ μόνος μὲν αὐτὸς μετέχει τοῦ Πατρὸς, δὲ ἄλλα πάντα τοῦ Υἱοῦ μετέχει. » Κεκμήκασι μὲν οὖν ἡδη μεταβαλλόμενοι καὶ μεταλλάσσοντες τὰ ῥήματα ὡς τὰ χρώματα· δειχθήσονται δὲ ὁμοῦ καὶ οὕτως, ὡς οἱ (61) ἐκ τῆς γῆς κενολογούντες, καὶ κυλιόμενοι ὡς ἐν βορβόρῳ ταῖς ἰδίαις ἐννοίαις.

10. Εἰ μὲν γὰρ ἐκεῖνος μὲν τοῦ Θεοῦ Υἱὸς, ἡμεῖς δὲ τοῦ Υἱοῦ υἱοὶ καλούμεθα (62), πιθανὸν ἦν αὐτῶν τὸ πλάσμα· εἰ δὲ τοῦ Θεοῦ καὶ ἡμεῖς υἱοὶ λεγόμεθα, οὐ καὶ αὐτὸς ἐστὶν Υἱὸς· ὄηλον (63), δὲ καὶ ἡμεῖς τοῦ Πατρὸς μετέχομεν τοῦ λέγοντος· Υἱὸς ἐγέννησα, καὶ ὄψωσα. Εἰ μὴ γὰρ μετείχομεν αὐτοῦ, οὐκ ἔλα- D γεν, ἐγέννησα· εἰ δὲ αὐτὸς ἐγέννησεν, οὐκ ἕτερος, ἀλλ' αὐτὸς ἡμῶν ἐστὶ Πατὴρ. Καὶ οὐ διαφέρει πάλιν, εἰ πλέον ἐκεῖνος ἔχει, καὶ πρῶτον γέγονεν· ἡμεῖς δὲ εἰ ἔλαττον, καὶ ὕστερον γεγόναμεν, ἕως τοῦ αὐτοῦ πάντες μετέχομεν, καὶ τοῦ αὐτοῦ Πατρὸς υἱοὶ λεγόμεθα· τὸ γὰρ πλέον καὶ ἔλαττον οὐ τὴν φύσιν ἀλλῆν δείκνυσιν· ἐκάστω γὰρ τῆς ἀρετῆς ἡ πρῶξις τοῦτο προστίθεται· καὶ ὁ μὲν ἐπὶ δέκα πό-

³³ Psal. CXXIII, 75. ³⁴ Isa. XLIX, 5. ³⁵ Psal. CXXIII, 9.

(63) Sic scribendum putamus, ut et videtur Nannius legisse, qui vertit certum est. Reg. ms. habet ὄηλον ὅτι, sed absque ullo accentu in ὄηλον. Caesari et editi, δηλονότι, ut et legit Ambros. Cawaldul.

λεων, ὁ δὲ ἐπὶ πέντε καθίσταται· καὶ οἱ μὲν καθ-
 ἕζονται ἐπὶ δώδεκα θρόνους, κρίνοντες τὰς δώδεκα φυ-
 λὰς τοῦ Ἰσραὴλ· οἱ δὲ ἀκούουσι· *Δεῦτε, οἱ εὐλογη-
 μένοι τοῦ Πατρὸς μου· καὶ, Εὖ, δοῦλε ἀγαθὲ καὶ
 πιστέ.* Τοιαῦτα μὲν οὖν ἐκεῖνοι φρονούντες, εἰκό-
 τως φαντάζονται ταιούτου Υἱοῦ ἀεὶ μὴ εἶναι τὸν Θεὸν
 Πατέρα, μηδὲ τὸν τοιοῦτον Υἱὸν ἀεὶ εἶναι, ἀλλ' ἐξ
 οὐκ ὄντων κτίσμα γενεῆσθαι, καὶ μὴ εἶναι πρὶν
 γεννηθῆ· ἄλλος γάρ ἐστιν οὗτος παρὰ τὸν ἀληθινὸν
 τοῦ Θεοῦ Υἱόν. Ἐπειδὴ δὲ ταῦτα λέγειν ἐπι τούτους
 οὐκ ἔστιν εὐαγές· μάλλον γὰρ Σαδδουκαίων καὶ τοῦ
 Σαμοσατέως ἐστὶ τοῦτο τὸ φρόνημα· λείπει ἅρα κατὰ
 τὴν ἑτέραν διάνοιαν, καθ' ἣν Ἰσαὰκ τοῦ Ἀβραάμ
 ἐστὶν υἱός, λέγειν εἶναι καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ Υἱόν· τὸ
 γὰρ ἐκ τίνος φύσει γεννώμενον, καὶ μὴ ἐξ ὄθεν ἐπι-
 κτώμενον, υἱὸν οἶδεν ἢ φύσις, καὶ τοῦτο τοῦ ὀνόματός
 ἐστὶ τὸ σημαίνόμενον. Ἄρ' οὖν ἀνθρωποπαθῆς ἢ
 τοῦ Υἱοῦ γέννησις; (τοῦτο γὰρ Ἰσως κατ' ἐκεῖνους
 καὶ αὐτοὶ θελήσουσιν ἀντιθεῖναι μὴ γινώσκοντες.)
 Οὐδαμῶς. Οὐ γὰρ ὡς ἄνθρωπος ὁ Θεός· ἐπεὶ μηδὲ οἱ
 ἄνθρωποι (64) ὡς ὁ Θεός· οἱ μὲν γὰρ ἐξ ὕλης καὶ
 ταύτης οὐσίας παθητικῆς ἐκτίσθησαν· ὁ δὲ Θεὸς ἄ-
 υλος καὶ ἀσώματος. Εἰ δὲ αἱ αὐταὶ λέξεις ἐπὶ Θεοῦ
 καὶ ἀνθρώπων ἐν ταῖς θείαις ποτὲ κείνται Γραφαῖς,
 ἀλλ' ἀνθρώπων ἐστὶ διορατικῶν, ὡς παρήγγειλεν
 ὁ Παῦλος, προσέχειν τῇ ἀναγκάσει, καὶ οὕτω διακρί-
 νειν, καὶ κατὰ τὴν ἐκάστου τῶν σημαινομένων φύσιν
 τὰ γεγραμμένα διαγινώσκειν, καὶ μὴ συγχέειν τὴν
 διάνοιαν, ὥστε τὰ τοῦ Θεοῦ μὴ ἀνθρωπίνως νοεῖν,
 μηδὲ τὰ τῶν ἀνθρώπων ὡς περὶ Θεοῦ ποτὲ λογιζε-
 σθαι. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸν οἶνον ὕδατι μίξαι, καὶ πῦρ
 ἀλλότριον ἐπιβάλλειν ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τῷ θεῷ
 πυρὶ.

11. Καὶ γὰρ καὶ ὁ Θεὸς κτίζει, καὶ ἐπὶ ἀνθρώπων
 δὲ τὸ κτίζειν εἰρηται· καὶ ὁ μὲν Θεὸς ὢν ἐστὶ· λέ-
 γονται δὲ καὶ οἱ ἄνθρωποι εἶναι, παρὰ Θεοῦ καὶ τοῦ-
 το λαβόντες ἔχειν. Ἄρ' οὖν οὕτως ὁ Θεὸς κτίζει ὡς
 ἄνθρωποι; ἢ οὕτως ὢν ἐστὶν ὡς ἄνθρωπος; Μὴ γέ-
 νοιτο! Ἄλλως ἐπὶ Θεοῦ τὰς λέξεις λαμβάνομεν, καὶ
 ἐτέρως ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων ταύτας διανοούμεθα. Ὁ μὲν
 γὰρ Θεὸς κτίζει, καλῶν τὰ μὴ ὄντα εἰς τὸ εἶναι, οὐδὲ
 εὐδὲ ἐπιδεόμενος· οἱ δὲ ἄνθρωποι τὴν ὑποκειμένην
 ὕλην ἐργάζονται, εὐξάμενοι πρότερον, καὶ τὴν ἐπι-
 στήμην τοῦ ποιεῖν λαβόντες παρὰ τοῦ πάντα δημιουργ-
 ῆσαντος Θεοῦ διὰ τοῦ ἰδίου Λόγου. Πάλιν τε οἱ μὲν
 ἄνθρωποι, οὐ δυνάμενοι καθ' ἑαυτοὺς (65) εἶναι, ἐν
 τῷ τῷ Θεοῦ Λόγῳ· ὁ δὲ Θεὸς ὢν ἐστὶ καθ' ἑαυτὸν,
 περιέχων τὰ πάντα, καὶ ὑπ' οὐδενὸς περιεχόμενος·
 καὶ ἐν πᾶσι μὲν ἐστὶ κατὰ τὴν ἑαυτοῦ ἀγαθότητα καὶ
 δύναμιν, ἔξω δὲ τῶν πάντων πάλιν ἐστὶ κατὰ τὴν
 ἰδίαν φύσιν. Ὡσπερ οὖν οὐ τὸν αὐτὸν τρόπον οἱ ἄν-
 ἄνθρωποι κτίζουσιν ὄνπερ τρόπον ὁ Θεὸς κτίζει, οὐδ'
 οὕτως εἰσὶν οἱ ἄνθρωποι ὡσπερ ἐστὶν ὁ Θεός· οὕτως
 ἄλλως ἐστὶν ἢ τῶν ἀνθρώπων γένεσις, καὶ ἄλλως

A comparant : atque alius quidem decem civitatibus
 præficitur, alius quinque⁶⁴ ; alii sedent super sedes
 duodecim, judicantes duodecim tribus Israel⁶⁵ ; alii
 audiunt : *Venite, benedicti Patris mei*⁶⁶ ; et : *Euge,
 serve bone et fidelis*⁶⁷. Cum hæc igitur illorum sit
 sententia, jure merito existimant hujusmodi Filii
 Deum non semper fuisse Patrem, neque talem Fi-
 lium semper fuisse, sed ex nibilo esse creatum et
 factum, nec fuisse antequam genitus esset, siqui-
 dem ille alius omnino est a vero Dei Filio. Verum
 cum hæc illos dicere fas jam non sit, utpote cum
 ista Sadducæorum potius et Samosatensis sint pro-
 pria, restat ut alio sensu, quo nimirum Isaac Abrahæ
 est filius, Dei Filium esse concedant. Nam quod ex
 aliquo gignitur nec extrinsecus advehitur, filium
 esse agnoscit natura, eaque est propria hujus no-
 minis significatio. Num ergo Filii generatio humano
 more est intelligenda? (Forte enim id ipsi, ut et illi
 olim, ignari reponunt.) Nequaquam. Nec enim Deus
 hominis similis est, uti nec homines, Dei. Illi enim
 ex materia eaque patibili **171** sunt creati : at Deus
 expers est materia et corporis. Quod si eædem di-
 ctiones Deo et hominibus in divinis Scripturis in-
 terdum attribuuntur, hominum est perspicacium,
 ut admonet Paulus⁶⁸, attendere ad lectionem, remque
 perpendere, ac pro natura rerum significatarum
 quæ scripta sunt dijudicare, nec sensum confunde-
 re, ita ut quæ ad Deum spectant, humano modo non
 intelligantur, nec vicissim quæ ad homines perti-
 nent, cogitentur tanquam Dei propria. Id enim est
 vinum cum aqua miscere⁶⁹, alienumque ignem ad
 divinum ignem in altari admovere.

11. Scilicet et Deus creat, et de hominibus idem
 quoque dicitur : Deus item is est qui est : homines
 similiter dicuntur esse, quod ipsum quidem a Deo
 acceperunt. An ergo ita Deus creat, ut homo? An
 eodem modo est, quo homo? Minime certe : sed aliter
 has voces de Deo intelligimus, aliter de homi-
 nibus. Nam Deus quidem creat, ea quæ non erant
 vocans ut sint⁷⁰, nullaque re ad creandum indigens :
 homines vero non nisi subjecta utuntur materia,
 postquam a Deo qui omnia per proprium Verbum
 creavit, scientiam artemve agendi precibus obtine-
 rint. Præterea homines, qui per se ipsi esse non pos-
 sunt, loco circumscribuntur, atque in Dei Verbo
 consistunt : at Deus qui per se vere est, omnia con-
 tinet, et a nulla re ipse continetur : in omnibus est
 sua bonitate et potentia ; at extra omnia est propria
 natura. Quemadmodum ergo non eodem modo
 creant homines, quo Deus creat, nec eodem modo
 sunt quo ille : ita aliter procreantur homines, et
 aliter Filius ex Patre nascitur. Fetus enim homi-
 num, partes quodammodo sunt gignentium, quippe
 cum nec ipsa corporum natura simplex sit, sed flu-

⁶⁴ Luc. xix, 17, 19. ⁶⁵ Matth. xix, 28. ⁶⁶ Matth. xxv, 34. ⁶⁷ ibid. 25. ⁶⁸ I Cor. ii, 15. ⁶⁹ Isa. i, 23. ⁷⁰ Rom. iv, 17.

(64) Sic Reg. Alii vero et editi, μὴ καὶ οἱ ἄνθρωποι. (65) Reg., καθ' αὐτοὺς, et paulo post, καθ' αὐτόν.

xa atque ex partibus composita. Nam homines gignendo emittunt ex se aliquid, quædamque rursus ex cibis, quos accipiunt, in eos defluunt; quæ quidem causa est cur multorum liberorum pro tempore parentes fiant. Deus autem individuus est, ac proinde absque divisione nihilque patiendi Filii est Pater. Nihil enim ex re incorporea effluere, nihilve in eam, uti hominibus accidit, potest influere. Quocirca, cum Deus sit natura simplex, unius quoque ac solius Filii est Pater. Idcirco enim et unigenitus est, et solus est in sinu Patris, eumque solum ex seipso esse aperte Pater declarat his verbis: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui*⁶⁶. Ipse est Verbum Patris, quem proinde ut Patrem nec quid pati nec dividi posse intelligendum est; quippe cum ipsi etiam homines proprium verbum extra divisionem ac nihil patiendi producant: multo igitur magis Deus suum Verbum gignit absque ulla divisione nihilque omnino patiendi. Hinc sane ipse ut Verbum ad dextram Patris sedet; nam ubi est Pater; illic et ejus Verbum est: nos autem, tanquam res factæ, coram eo stamus judicandi. Ille adoratur, quia adorandi Patris est Filius: nos vero adoramus, Dominum eum et Deum contentes, quia scilicet creati, diversique ab illo sumus.

12. Quæ cum ita sint, attendat, quæso, qui voluerit inter illos, existatque aliquis qui ut eos pudore afficiat, ab iisdem sciscitetur, utrum fas sit id, quod ex Deo est, et proprius ejus est fetus, ex nihilo esse dicere? An item possit vel solum in mentem alicui venire, id quod ex Deo est, eidem accidisse, ita ut dicere audeat, Filium non semper esse? Nempe hic rursus hominum cogitationes superat et transcendit Filii generatio. Nos enim propriorum filiorum certo tantum tempore patres efficiuntur, quippe qui cum antea non essemus, postea facti fuimus: at Deus, cum semper sit, semper quoque est Filii Pater. Sane rerum creaturarum generatio

172 ex similitudine cognoscitur: quia vero *Nemo novit Filium nisi Pater, neque Patrem quis novit nisi Filius, et cui Filius revelaverit*⁶⁷: idcirco sancti quibus id Filius revelavit, imaginem quamdam ex rebus aspectabilibus nobis hujusmodi verbis reliquerunt: *Qui cum sit splendor gloriæ, et figura substantiæ ejus*⁶⁸; et iterum: *Quoniam apud te est fons vitæ, in lumine tuo videbimus lumen*⁶⁹. Verbum item Israelæ objurgans, ait: *Dereliquisti fontem sapientiæ*⁷⁰; ipse porro est fons qui dicit: *Me dereliquerunt fontem aquæ vitæ*⁷¹. Hæc autem exempli licet levia sint admodum et obscura ad id quod cupimus exprimendum: ex his tamen intelligi potest aliquid quod sit supra hominum naturam, nec Filii

A ἐστὶν ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς. Τῶν μὲν γὰρ ἀνθρώπων τὰ γεννήματα, μέρη πως τῶν γεννώντων εἰσὶν, ἐπεὶ καὶ αὐτῆ (66) τῶν σωμάτων ἡ φύσις οὐχ ἀπλῆ τις ἐστίν, ἀλλὰ βευστή, καὶ ἐκ μερῶν ἔχει τὴν σύνθεσιν· ἀποβρέουσι τε ἀνθρώποι γεννώντες, καὶ πάλιν ἐπιβρέει τὰ ἐκ τῶν τροφῶν εἰς αὐτοὺς εἰσαγόμενα· δι' ἣν αἰτίαν καὶ πολλῶν κατὰ καιρὸν τέκνων γίνονται πατέρες οἱ ἀνθρώποι. ὁ δὲ Θεὸς, ἀμερτῆς ὢν, ἀμερίστως ἐστὶ καὶ ἀπαθὴς τοῦ Υἱοῦ Πατρὸς. Οὕτε γὰρ ἀποβρόθῳ τοῦ σώματος ἐστίν, οὕτ' ἐπιβρόθῳ τις εἰς αὐτὸν γίνεται, ὡς ἐπ' ἀνθρώπων. Ἀπλοῦς δὲ ὢν τὴν φύσιν, ἐνὸς καὶ μόνου τοῦ Υἱοῦ Πατρὸς ἐστὶ· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ μονογενὴς ἐστὶ, καὶ μόνος ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς ἐστὶ, μόνον τε αὐτὸν ἐξ ἑαυτοῦ δεικνύσιν ὁ Πατὴρ λέγων· *Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠδόκησα*. Λόγος δὲ ἐστὶν οὗτος τοῦ Πατρὸς, ἐν ᾧ τὸ ἀπαθὲς καὶ ἀμερτῆς τοῦ Πατρὸς νοεῖν δυνατόν. Λόγος γὰρ οὐδὲ ὁ τῶν ἀνθρώπων κατὰ πάθος καὶ μέρος γεννᾶται· μήτι γὰρ ὁ τοῦ Θεοῦ. Διὸ καὶ καθέζεται μὲν αὐτὸς ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς ὡς Λόγος· ἐνθα γὰρ ἐστὶν ὁ Πατὴρ, ἐκεῖ καὶ ὁ τοῦτου Λόγος ἐστίν· ἡμεῖς δὲ στήχομεν κρινόμενοι παρ' αὐτῷ, ὡς ποιήματα· καὶ προσκυνεῖται μὲν αὐτὸς διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν Υἱὸν τοῦ προσκυνητοῦ Πατρὸς· ἡμεῖς δὲ προσκυνοῦμεν, Κύριον καὶ Θεὸν αὐτὸν (67) ὁμολογοῦντες, διὰ τὸ εἶναι ἡμᾶς κτίσματα, καὶ ἄλλους παρ' ἐκείνων.

12. Τοῦτων δὲ οὕτως ὄντων, σκοπεῖτω λοιπὸν ὁ βουλόμενος αὐτῶν, καὶ γενέσθω τις αὐτοὺς ἐντρέπων· εἰ τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ ἴδιον αὐτοῦ γέννημα θέμις εἰπεῖν ἐξ οὐκ ὄντων, ἢ λόγον ἔχει καὶ εἰς ἐνθύμητῶν τινος ὄλως ἔλθειν, ὅτι τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐπισυμβέβηκεν αὐτῷ, ἵνα καὶ τολμήσας εἴπῃ, ὅτι οὐκ ἐστὶν ἀεὶ ὁ Υἱὸς; καὶ γὰρ ἐν τούτῳ πάλιν τὰς ἀνθρώπων ἐννοίας ὑπερεξῆλθε καὶ ὑπεραναβέβηκεν ἡ τοῦ Υἱοῦ γέννησις. Ἡμεῖς μὲν γὰρ τῶν ἰδίων τέκνων ἐν χρόνῳ γινόμεθα πατέρες, ἐπεὶ καὶ αὐτοὶ, οὐκ ὄντες πρότερον, ὕστερον γεγόναμεν· ὁ δὲ Θεὸς, ἀεὶ ὢν, ἀεὶ τοῦ Υἱοῦ Πατρὸς ἐστὶ. Καὶ τῶν μὲν ἡ γένεσις, ἐκ τῶν ὁμοίως ὄντων ἔχει τὴν πλῆσιν· ἐπειδὴ δὲ οὐδεὶς οἶδε τὸν Υἱὸν εἰ μὴ ὁ Πατὴρ, οὐδὲ τὸν Πατέρα τις ἐπιγινώσκει εἰ μὴ ὁ Υἱὸς, καὶ ᾧ ἄν (68) ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψῃ· διὰ τοῦτο οἱ ἄγιοι οἷς ἀπεκάλυψεν ὁ Υἱὸς, εἰκόνα τινὰ δεδώκασιν ἡμῖν ἐκ τῶν ἐρωμένων, λέγοντες· *Ὅς ὢν ἀκτύγασμα τῆς δόξης καὶ χαρακτῆρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ· καὶ πάλιν· Ὅτι παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς, ἐν τῷ φωτὶ σου ὄφθυσθα φῶς· ὅτε καὶ μεμψόμενος τὸν Ἰσραὴλ ὁ Λόγος φησὶν· Ἐγκατέλιπες (69) τὴν πηγὴν τῆς σοφίας· αὕτη δὲ ἐστὶν πηγὴ ἡ λέγουσα· Ἐμὲ ἐγκατέλιπον πηγὴν ὕδατος ζωῆτος. Καὶ μικρὸν μὲν ἐστὶ τὸ παράδειγμα καὶ λίαν ἀμυδρὸν πρὸς τὸ ποθεύμενον· δυνατόν δὲ ὁμῶς ἐξ αὐτοῦ πλέον τῆς ἀνθρώπου φύσεως κατανοεῖν, καὶ μὴ νομίζειν ἴσην τὴν ἡμῶν εἶναι καὶ τὴν*

⁶⁶ Matth. iii, 17. ⁶⁷ Matth. xi, 27. ⁶⁸ Hebr. i, 3. ⁶⁹ Psal. xxxv, 10. ⁷⁰ Baruch. iii, 12. ⁷¹ Jerem. ii, 13.

(66) Reg., αὐτῶν.

(67) Sic Reg. Alii vero et editi αὐτόν omittunt.

(68) Reg., ᾧ ἄν. Mox id., ἡμῖν, ut et legerunt

interpretes. Cæteri et editi, ὁμῖν.

69 Sic mss. et Scriptura. Editi, ἐγκατέλιπετε.

τοῦ Υἱοῦ γέννησιν. Τίς γάρ δύναται κἄν λογισασθαι ἅ
 μὴ εἶναι ποτε τὸ ἀπαύγασμα, ἵνα καὶ τολμήσας εἴπη
 μὴ εἶναι ἀεὶ τὸν Υἱὸν, ἢ ὅτι οὐκ ἦν ὁ Υἱὸς πρὶν γεν-
 νηθῆ; Ἡ τίς ἱκανὸς διελεῖν ἀπὸ τοῦ ἡλίου τὸ ἀπαύγα-
 σμα, ἢ τὴν πηγὴν ἐπινοῆσαι ποτε τῆς ζωῆς ἔρημον,
 ἵνα καὶ μαυεὶς εἴπη, ἐξ οὐκ ὄντων ἐστὶν ὁ Υἱὸς ὁ λέ-
 γων, Ἐγὼ εἰμι ἡ ζωὴ, ἢ ἀλλότριος τῆς τοῦ Πατρὸς
 οὐσίας, ὁ λέγων, Ὁ ἐμὲ ἑωρακὼς ἑώρακε τὸν Πα-
 τέρα; Οὕτω γὰρ ἡμᾶς οἱ ἅγιοι βουλόμενοι νοεῖν, τοι-
 αῦτα καὶ παραδείγματα δεδωκασί· καὶ ἔστιν ἄτοπον
 καὶ ἴαν ἀσεβὲς, τοιαύτας ἐχούσης τῆς Γραφῆς τὰς
 εἰκόνας, ἐξ ἄλλων ἡμᾶς περὶ τοῦ Κυρίου διανοεῖσθαι
 τῶν μῆτε γεγραμμένων, μῆτε τινὰ διάνοιαν εἰς εὐ-
 σέβειαν ἔχόντων.

13. Οὐκοῦν λοιπὸν λεγέτωσαν, πόθεν ἄρα καὶ οὗτοι
 μαθόντες, ἢ τίνας αὐτοῖς παραδεδώκτος (70), τοιαῦ-
 τα περὶ τοῦ Σωτῆρος ὑπονοεῖν ἤρξαντο; Ἀνεγνωμεν,
 φησούσιν, ἐν ταῖς Παροιμίαις· Κύριος ἐκτίσεν με
 ἀρχῆν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. Καὶ γὰρ καὶ οἱ
 περὶ Εὐσέβιον τοῦτα λέγειν ἐδόκουν, καὶ σὺ δὲ γρά-
 φων ἐδήλωσας, ὅτι διὰ πολλῶν μὲν ἀποδείξεων ἀνα-
 τρεπόμενοι καὶ οὗτοι κατεγινώσκοντο, τοῦτο δὲ ὁμῶς
 αὐτοὶ τὸ ρητὸν ἄνω καὶ κάτω περιφέροντες, ἐν τῶν
 κτισμάτων τὸν Υἱὸν εἶναι ἔλεγον, καὶ τοῖς γενητοῖς αὐ-
 τὸν συνηριθμοῦν. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο δοκοῦσί μοι μὴ
 νενοηκέναι καλῶς· ἔχει γὰρ τὴν διάνοιαν εὐσεβῆ καὶ
 ἴαν ὀρθήν, ἦν εἰ καὶ αὐτοὶ νενοήκεισαν, οὐκ ἂν τὸν
 Κύριον τῆς δόξης ἐβλασφήμησαν. Τὰ γὰρ προειρημέ-
 να πρὸς τὸ ρητὸν τοῦτο συμβαλλέτωσαν (71), καὶ
 ἔχονται πολλῆν ἐν αὐτοῖς οὖσαν τὴν διαφοράν. Τίς
 γὰρ οὐ συνορᾷ διάνοιαν ἔχων ὀρθήν, ὅτι τὰ μὲν κτι-
 ζόμενα καὶ ποιούμενα ἐξωθεν τοῦ ποιούντος, ὁ δὲ
 Υἱὸς, ὡς ἐν τοῖς ἐμπροσθεν εἰδείξεν ὁ λόγος, οὐκ ἐξω-
 θεν, ἀλλ' ἐκ τοῦ γεννώντος πατρὸς ὑπάργει (72); Καὶ
 γὰρ ἄνθρωπος κτίσει μὲν οἰκίαν, γεννᾷ δὲ υἱόν, καὶ
 οὐκ ἂν τις ἀναστρέφων εἴποι τὴν μὲν οἰκίαν καὶ τὴν
 ναῦν γεννᾶσθαι παρὰ τοῦ κατασκευάζοντος, τὸν δὲ
 υἱὸν κτίζεσθαι καὶ ποιεῖσθαι παρὰ τοῦ αὐτοῦ· οὐδὲ
 πάλιν τὴν μὲν οἰκίαν εἰκόνα τοῦ κτίζοντος, τὸν
 δὲ υἱὸν (73) ἀνόμιον τοῦ γεννώντος· ἀλλὰ μᾶλλον τὸν
 (74) μὲν υἱὸν εἰκόνα τοῦ πατρὸς ὁμολογήσει, τὴν δὲ
 οἰκίαν τέχνης εἶναι δημιουργήμα, εἰ μὴ τις ἄρα τὴν
 διάνοιαν νοσοῖ καὶ τὰς φρένας παρεξεστηκὼς τυγχά-
 νοι (75). Ἀμέλει πάντων μᾶλλον ἢ θεῖα Γραφὴ γινώ-
 σκουσα τὴν ἐκάστου φύσιν, περὶ μὲν τῶν κτισμέ-
 των διὰ Μωυσέως φησὶν· Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ
 Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· περὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ
 οὐχ ἕτερον, ἀλλ' αὐτὸν τὸν Πατέρα σημαίνει λέγοντα·
 Ἐκ γαστρὸς πρὸ ἐωσφόρου ἐγέννησά σε· καὶ πάλιν·
 Υἱὸς μου εἶ σὺ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε·
 αὐτὸς τε περὶ ἑαυτοῦ ὁ Κύριος ἐν Παροιμίαις λέγει·

⁷⁰ Joan. xiv, 6. ⁷¹ ibid. 9. ⁷² Prov. viii, 22.
⁷³ Prov. viii, 25. ⁷⁴ Joan. i, 3.

(70) Sic Reg. codex. Alii et editi omittunt ἢ τίνας
 αὐτοῖς παραδεδώκτος. Mox idem Reg. ὑπονοεῖν, ubi
 alii et editi νοεῖν.

(71) Sic Reg. Alii vero et editi, εἰς τὸ ρητὸν τοῦτο
 συμβαλέτωσαν.

(72) Sic Reg. At alii et editi, πατρός ἐστι.

A generationem nostræ esse similem. Quis enim vel
 cogitatione fingat non esse aliquando splendorem,
 ut audeat contendere, non semper fuisse Filium;
 vel non fuisse priusquam esset genitus? Aut quis a
 sole splendorem separabit, aut fontem vita aliquan-
 do destitutum cogitabit, ut insaniens dicat ex nihilo
 esse Filium, qui ipse ait, *Ego sum vita* ⁷⁰, vel eum
 a substantia Patris esse diversum, qui idem dicit:
Qui me videt, videt et Patrem ⁷¹? Nimirum cum san-
 cti hæc nos ita intelligere vellent, nobis hujusmodi
 exempla tradidere. Annon igitur absurdum proinde
 valdeque impium fuerit, cum has imagines et exem-
 pla Scriptura contineat, nos ex aliis, quæ neque
 scripta sunt, neque ad pietatem ullo modo spe-
 ctant, Domini notitiam inquirere?

B 13. Jam itaque respondeant undenam edocti, vel
 quo tandem illis tradente ista de Salvatore suspi-
 cari cœperunt? Legimus, inquit, in Proverbiis:
*Dominus creavit me initium viarum suarum in opera
 sua* ⁷¹. Scilicet id etiam videbantur objectare Ense-
 biani, tuque ipse tuis litteris mihi significasti istos
 quoque multis licet argumentis prostratos et convic-
 ctos, ad illa Scripturæ verba profugisse, eaque sur-
 sum deorsumve circumferentes asseverare Filium
 unam e rebus creatis esse, eumque inter res factas
 annumerare. Verum hunc Scripturæ locum non rec-
 te mihi videntur intellexisse: siquidem piæ et
 valde rectum continet sensum, quem si ipsi intel-
 lissent, Dominum gloriæ blasphemias non offendis-
 sent. Nam quæ supra sunt dicta cum hac sententia
 conferant, cognoscentque multum in illis esse dis-
 criminis. Quis enim sanæ mentis non intelligit res
 creatas et factas extra effectorem esse, filium autem,
 ut supra ostendimus, non extra, sed ex gignente
 patre existere? Nempe homo domum quidem condi-
 dit, sed filium gignit, ita ut nemo inverse ordine
 ausit dicere domum et navem ab ædificatore gigni,
 filium autem ab eodem condi et fieri; nec item do-
 mum, ædificatoris imaginem esse, filium vero esse
 genitoris dissimilem: sed potius filium esse patris
 imaginem, et domum artis opus fatebitur, nisi forte
 quis mente sit captus ac deliret. Profecto divina
 Scriptura, quæ rerum omnium naturam longe me-
 lius omnibus cognoscit, de rebus creatis per Moysen
 hæc ait: *In principio fecit Deus cælum et terram* ⁷².
 De Filio autem non alium quam ipsum Patrem de-
 clarat dicere: *Ex utero ante luciferum genui te* ⁷³.
 Et rursus: *Filius meus es tu: Ego hodie genui te* ⁷⁴.
 Ipse quoque Dominus de seipso in Proverbiis ait:
Ante omnes colles generat me ⁷⁵. Joannes item de
 factis et creatis rebus sic loquitur: *Omnia per ipsum
 facta sunt* ⁷⁶; de Domino autem dicit: *Unigenitus*

⁷⁵ Genes. i, 4. ⁷⁶ Psal. cix, 3. ⁷⁷ Psal. ii, 7.

(73) Hæc verba, κτίζεσθαι καὶ ποιεῖσθαι παρὰ
 τοῦ αὐτοῦ, οὐδὲ πάλιν τὴν μὲν οἰκίαν εἰκόνα τοῦ κτί-
 ζοντος, τὸν δὲ υἱόν, omissa sunt in Reg.

(74) Sic Reg. Cæteri autem et editi τὸν omittunt.

(75) Reg., τυγχάνει.

*Filius qui est in sinu Patris, ipse enarravit*¹⁷. 173 A Itaque, si filius est, non est res creata; si contra res creata est, non est certe filius; siquidem plurimum res illae inter se differunt, nec idem esse potest filius et creatus, ne videlicet ejus natura et ex Deo et extra Deum esse existimetur.

ἐν αὐτοῖς ἡ διαφορά, καὶ οὐκ ἂν εἴη αὐτὸς υἱὸς καὶ ἡ οὐσία αὐτοῦ νομιζήσεται.

14. Num ergo frustra verba illa scripta sunt? Ita enim illi veluti eulicam examen murmurant. Minime vero: non frustra illa sunt scripta, sed perquam necessarie. Ille enim etiam creari dicitur, sed cum homo factus est; id enim est hominis proprium. Hunc autem esse Scripturae sensum ille reperiet, qui eas non esse obiter legendas edocuit, tempus, personas ac rerum scripturarum causam investigabit, ac proinde quae legerit dispiciet perpendetque secum. Itaque illorum verborum tempus esse inveniet, cum nimirum Dominus, qui semper est, postea in fine saeculorum homo est factus, et qui Dei Filius erat, factus etiam est Filius hominis. Causam quoque percipiet, quia nempe cum ille nostram mortem vellet destruere, sibi ipsi corpus ex Virgine Maria accepit, ut illud pro omnibus victimam Patri offerens¹⁸, nos omnes liberaret qui metu mortis per totam vitam servituti obnoxii erant. Persona autem Salvatoris est, quod quidem tunc dicitur, eum jam corpore accepto haec ait: *Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua*¹⁹. Ut enim illi, quatenus Filius Dei est, optime convenit et aeternum esse, et in sinu Patris esse: ita homini facto recte congruunt haec verba: *Dominus creavit me*. Tunc enim de eo dicitur, et esurivit, et sitiit, et interrogavit ubi jaceret Lazarus: et passus est ac resurrexit. Quemadmodum item cum eum Dominum et Deum ac veram lucem appellari audimus, illum intelligimus ex Patre esse: sic cum illa audimus: *creavit, servus, et passus est*, haec ejus divinitati tribuere aequum non est; utpote quae ab eadem sunt aliena; sed carni quam propter nos accepit, cujus ista nimirum sunt propria: quae quidem caro non alius sed ipsius est Verbi. Si quis vero ortum in le emolumentum discere velit, id etiam est reporturus. Nam Verbum caro factum est, ut et eam pro omnibus offerret, et nos ejus spiritus facti participes, dii fieri possemus, quod aliter non potuissemus consequi, nisi ipse creatum nostrum corpus induisset: sic enim exinde et homines Dei, et in Christo homines appellari incipimus. Sed ut nos, spiritu accepto, propriam non amittimus naturam; ita Dominus, postquam homo propter nos factus est et corpus accepit, Deus nihilominus mansit. Nec enim angusto corporis ambitu diminutus est, sed potius corpus divinum et immortale est redditum.

15. Et haec quidem satis esse videntur ad Aria-

¹⁷ Joan. 1, 18. ¹⁸ Hebr. 11, 15. ¹⁹ Prov. viii, 22.

(76) Sic Reg. Caeteri et editi omittunt tούτου.

Πρὸ δὲ πάντων βουρῶν γεννᾷ με· καὶ περὶ μὲν τῶν γεννητῶν καὶ κτιστῶν ὁ Ἰωάννης φησὶ· Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο· περὶ δὲ τοῦ Κυρίου εὐαγγελιζόμενος λέγει· Ὁ μορφογεῖς Υἱὸς, ὃν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο. Εἰ τοίνυν υἱὸς, οὐ κτίσμα· εἰ δὲ κτίσμα, οὐκ υἱὸς· πολλὴ γὰρ κτίσμα, ἵνα μὴ καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ ἔξωθεν τοῦ Θεοῦ

14. Ἄρ' οὖν μάτην γέγραπται τοῦτο τὸ βῆτόν; Τοῦτο γὰρ πάλιν ἐκεῖνοι περιβοηδοῦσιν, ὡς ἀγέλη κωλύπων. Οὐχὶ γε, οὐ μάτην γέγραπται, ἀλλὰ καὶ μάλα ἀναγκαίως· καὶ γὰρ καὶ κτίζεσθαι λέγεται· ἀλλ' ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος· ἀνθρώπου γὰρ ἴδιον τοῦτο. Τὴν δὲ διάνοιαν ταύτην εὐρήσει καλῶς ἐν τοῖς λογίοις κειμένην ὁ μὴ πάρεργον ἠγούμενος τὴν ἀνάγνωσιν, ἀλλὰ καὶ τὸν καιρὸν καὶ τὰ πρόσωπα, καὶ τὴν χρείαν τῶν γεγραμμένων ἐρευνῶν, καὶ οὕτω τὰ ἀναγνώσματα διακρίνων καὶ διανοοῦμενος. Τὸν μὲν οὖν καιρὸν τοῦ (76) βῆτοῦ τούτου εὐρήσει καὶ γνώσεται, ὅτι αἰεὶ ὢν ὁ Κύριος, ὑστερον ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων γέγονεν ἄνθρωπος· καὶ Υἱὸς ὢν τοῦ Θεοῦ, γέγονε καὶ Υἱὸς ἀνθρώπου· τὴν δὲ χρείαν νοήσειεν, ὅτι, τὴν ἡμῶν θάνατον καταργῆσαι θέλων, ἔλαβεν ἑαυτῷ σῶμα ἐκ τῆς Παρθένου Μαρίας, ἵνα τοῦτο προσενέγκας θυσίαν ὑπὲρ πάντων τῷ Πατρὶ, ἀπαλλάξῃ πάντας ἡμᾶς, ὅσοι φόβῳ θανάτου διὰ παντὸς τοῦ ζῆν ἔνοχοι ἤμεν δουλείας. Τὸ δὲ πρόσωπον τοῦ μὲν Σωτῆρός ἐστι· τότε δὲ λέγεται, ὅτε λοιπὸν λαβὼν τὸ σῶμα λέγει· Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. Ὡς γὰρ Υἱὸς Θεοῦ ὄντι ἀρμόδιος καλῶς τὸ αἰδίως εἶναι, καὶ ἐν κόλπῳ εἶναι τοῦ Πατρὸς· οὕτω καὶ ἀνθρώπῳ γενομένην πρέπουσα φωνὴ τὸ, Κύριος ἔκτισέ με. Τότε γὰρ λέγεται περὶ αὐτοῦ, καὶ ἐπέβασε, καὶ ἐδίψησε, καὶ ἐπυθάνετο πῶς Λάζαρος κεῖται, καὶ πέπονθε, καὶ ἀνέστη. Καὶ ὡς περ ἀκούοντες αὐτὸν Κύριον καὶ Θεὸν καὶ φῶς ἀληθινόν, νοοῦμεν αὐτὸν ὄντα ἐκ τοῦ Πατρὸς· οὕτω δίκαιόν ἐστιν, ἀκούοντας τὸ, ἔκτισε καὶ τὸ, δοῦλος, καὶ τὸ, πέπονθε, μὴ τῇ θεότητι λογίζεσθαι· ἀνοίκειον γὰρ· ἀλλὰ τῇ σαρκὶ ταῦτα μετρεῖν, ἣν δι' ἡμᾶς ἐφόρεσε· ταύτης γὰρ ἴδια ταῦτα, καὶ αὐτὴ ἡ σὰρξ οὐκ ἔτερου, ἀλλὰ τοῦ Λόγου ἐστίν. Εἰ δὲ καὶ τὸ ἐκ τούτου χρήσιμον ἐθέλοι (77) τις μαθεῖν, εὐρήσει καὶ τοῦτο· ὁ γὰρ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἵνα καὶ προσενέγκῃ τοῦτο ὑπὲρ πάντων, καὶ ἡμεῖς, ἐκ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ μεταλαμβάνοντες, θεοποιηθῆναι δυνηθῶμεν, ἄλλως οὐκ ἂν τοῦτου τυχόντες, εἰ μὴ τὸ κτιστὸν ἡμῶν αὐτὸς ἐνεδύσατο σῶμα· οὕτω γὰρ καὶ ἄνθρωποι Θεοῦ λοιπὸν, καὶ ἐν Χριστῷ ἄνθρωποι χρηματίζεσθαι ἤρξάμεθα. Ἄλλ' ὡς περ ἡμεῖς, τὸ Πνεῦμα λαμβάνοντες, οὐκ ἀπόλλυμεν τὴν ἰδίαν ἑαυτῶν οὐσίαν· οὕτως ὁ Κύριος, γενόμενος δι' ἡμᾶς ἄνθρωπος, καὶ σῶμα φορέσας, οὐδὲν ἤττον ἦν Θεός· οὐ γὰρ ἤλαττοῦτο τῇ περιβολῇ τοῦ σώματος, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐθεοποιεῖτο τοῦτο, καὶ ἀθάνατον ἀπετέλει.

15. Ἰκανὰ μὲν οὖν ταῦτα στηλιτεῦσαι τὴν αἵρεσιν

(77) Reg., ἐθέλει.

τῶν Ἀρειανῶν. Καὶ γάρ, ὡς ὁ Κύριος δέδωκεν, ἐξ ὧν ἔλεγον αὐτοὶ διηλέγηθησαν ἀσεβοῦντες. Φέρε δὴ καὶ ἡμεῖς προτεινωμεν, καὶ ἀπαιτήσωμεν καὶ αὐτοὺς ἀποκρίνασθαι· καιρὸς γάρ ἐστιν, ἀπορήσαντας αὐτοῦς ἐν τοῖς ἰδίοις, ἐρωτᾶσθαι λοιπὸν παρ' ἡμῶν· τάχα κἀν οὕτως ἐντραπέντες ἀναδιέψωσιν ὄθεν κατέπεσαν οἱ κακὸφρονες. Τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ μεμαθήκαμεν ἐκ τῶν θείων Γραφῶν, ὡς προσέπομεν (78), αὐτὸν εἶναι τὸν Λόγον καὶ τὴν σοφίαν τοῦ Πατρὸς. Ὁ μὲν γὰρ Ἀπόστολός φησι· *Χριστὸς Θεοῦ δὴνάμις, καὶ Θεοῦ σοφία*· ὁ δὲ Ἰωάννης, εἰρηκῶς· *Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο*, ἐπήγαγεν εὐθὺς· *Καὶ ἔθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς Μονογενοῦς παρὰ Πατρός, πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας*· ὡς, τοῦ Λόγου ὄντος μονογενοῦς Υἱοῦ, ἐν τῇ τούτῃ τῷ Λόγῳ καὶ τῇ Σοφίᾳ γεγενῆσθαι τὸν τε οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς. Καὶ ταύτης τῆς σοφίας πηγὴν εἶναι τὸν Θεὸν ἐν τῷ Βαρούχ μεμαθήκαμεν, αἰτιαθέντος τοῦ Ἰσραὴλ, ὅτι ἐγκατέλιπε τὴν πηγὴν τῆς σοφίας. Εἰ μὲν οὖν ἀνοῦνται τὰ γεγραμμένα, αὐτόθεν ἀλλότριον· καὶ τοῦ ὀνόματος ὄντες, οἰκείως ἂν καλοῖντο καὶ παρὰ πάντων ἄθεοι καὶ χριστομάχοι· οὕτω γὰρ ἑαυτοὺς ἐπωνόμασαν καὶ αὐτοί· εἰ δὲ συνουμολογοῦσιν ἡμῖν εἶναι θεόπνευστα τὰ τῆς Γραφῆς ῥήματα, τολμησάτωσαν φανερώς εἰπεῖν ἃ κεκρυμμένως φρονοῦσιν, ὅτι ἄλογος καὶ ἄσοφος (79) ἦν ὁ Θεός· ποτε, καὶ μανέντες εἴπωσιν· Ἦν ὅτε οὐκ ἦν· καὶ πρὶν γεννηθῆναι, οὐκ ἦν ὁ Χριστός· πάλιν τε ἀποφηνάσθωσαν τὴν πηγὴν μὴ ἐξ ἑαυτῆς γεγεννηκέναι τὴν σοφίαν, ἀλλ' ἐξῶθεν ἑαυτῆς κεκτῆσθαι ταύτην, ἵνα καὶ τολμησῶσιν εἰπεῖν· Ἐξ οὐκ ὄντων γέγονεν ὁ Υἱός· τοῦτο γὰρ οὐκ ἐπιπηγὴν ταύτην δείκνυσιν, ἀλλ' ἄτινα λάκκον ὡσπερ ἐξῶθεν ὕδωρ λαβόντα, κεκρυμμένον τῷ ὀνόματι τῆς πηγῆς.

16. Ὅσης μὲν οὖν ἀσεβείας ἐστὶ τοῦτο μεστὸν, οὐδένα τῶν κἀν βραχείᾳ ἀσθησιν ἐχόντων ἀμφιβάλλειν ἠγοῦμαι· ἐπειδὴ δὲ τονθορύζοντες λέγουσιν ὀνόματα μόνον εἶναι τοῦ Υἱοῦ Λόγος καὶ Σοφία, ἀναγκαῖον ἐρωτῆσαι τούτους· Εἰ ὀνόματα μόνον ἐστὶ ταῦτα τοῦ Υἱοῦ, ἄλλως ἂν αὐτὸς εἴη παρὰ ταῦτα. Καὶ εἰ μὲν βελτίων ἐστὶ τῶν ὀνομάτων, οὐκ ὀσον ἐκ τῶν ἐλαττόνων τὸν βελτίονα σημαίνεσθαι· εἰ δὲ ἐλάττων ἐστὶ τῶν ὀνομάτων, πάντως ἔχει καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἐπι τὸ κάλλιον προσσηγορίας. Τοῦτο δὲ πάλιν προκοπήν αὐτοῦ σημαίνει καὶ οὐ μείον ἐστὶ τῶν προτέρων καὶ τοῦτο τὸ ἀσέβημα. Τὸν γὰρ ἐν τῷ Πατρὶ ὄντα, ἐν ᾧ καὶ ὁ Πατὴρ ἐστι, τὸν λέγοντα· *Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμέν*, ὃν καὶ ὁ ἑωρακῶς ἐώρακε τὸν Πατέρα, ὀνομάζειν (80) ὑπὸ τινος ἐξῶθεν βελτιοῦσθαι, πᾶσαν ὑπερβάλλει μανίαν. Ἀλλὰ τούτων ἐκπίπτοντες, καὶ κατὰ τοὺς περὶ Εὐσέβιον ὑπὸ πολλῆς συνεσχόμενοι τῆς ἀπορίας, ἔχειον λοιπὸν ἔχουσιν ὑπολειπόμενον, ὃ καὶ ἐν ἄσματις Ἀρειος καὶ ἐν τῇ

A nam hæresim proscribendam : siquidem illorum impietatem ex ipsorum verbis, prout nobis suppeditavit Dominus, manifeste ostendimus. Verum age, jam nos quoque proponamus, ac responsum ab illis vicissim exigamus. Cum enim ipsi in propriis hæreant argumentis, sane tempus est ut a nobis interrogentur : forte nempe hoc pacto futurum est ut erubescant ac perspiciant unde stulti sint delapsi. Filium Dei, ut superius diximus, ex divinis Scripturis didicimus ipsum esse Verbum et sapientiam Patris : nam hæc sunt quidem Apostoli verba : *Christus Dei virtus et Dei sapientia* 60. Joannes vero postquam dixisset : *Et Verbum caro factum est* 61, mox subdidit : *Et vidimus gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre, plenum gratiæ et veritatis* 62. Scilicet cum Verbum sit unigenitus Filius, in hoc Verbo et Sapientia facti sunt cæli et terra ac omnia quæ in eis sunt. Hujus porro sapientiæ fontem esse Deum nos docet Baruch, ubi videlicet redarguitur Israel fontem sapientiæ dereliquisse 63. Si 174 igitur ea quæ scripta sunt negare voluerint, profecto nominis quo insigniuntur, indigni et alieni sunt, propriæque ab omnibus vocandi sunt impii et Christi hostes, quippe qui ita se ipsi nominaverint. Sin autem verba Scripturæ afflato divino scripta esse nobiscum consentiunt, palam audenter proferant quod abdite sentiunt, nempe Deum aliquando rationis et sapientiæ fuisse expertem, furentesque dicant : Fuit aliquando cum non esset, nec fuit Christus priusquam est genitus. Prædicent item fontem non ex seipso sapientiam genuisse, sed extrinsecus eam habuisse, ut et dicere audeant : Ex nihilo factus est Filius. Hoc enim non fontem eum esse demonstrat, sed quemdam potius lacum, aquam veluti extrinsecus excipientem, fontisque nomen usurpantem.

16. Verum quam execranda hæc sit impietas ambigere arbitror neminem, qui vel tantillo sensu vigeat. Quia tamen Verbum et Sapientiam mera esse Filii nomina dicuntur, hæc ad illos dicere haud ab re fuerit : Si ista sunt Filii duntaxat nomina, alius certe ille præter ea fuerit. Atqui si illis nominibus sit præstantior, fas non est eum, qui præstantior sit, ex inferioribus significari. Quod si nominibus inferior dicatur, profecto non sine causa præstantius nomen obtinuit, idque signum fuerit ejus progressionis. Atqui hæc impietas priore non est minor : siquidem is qui illum qui in Patre est, in quo item est Pater, qui et idem dicit : *Ego et Pater unum sumus* 64, quem item qui videt, videt et Patrem 65 ; qui, inquam, illum re aliqua externa meliorem reddi, hisce nominibus significari putat, næc ille omnium insanissimus merito habendus sit. Verum illi hinc quoque dejecti, atque in summis, ut Eusebiani, adducti angustias, ad illud postremo

60 I Cor. i, 24. 61 Joan. i, 14. 62 ibid. 15. 63 Baruch. iii, 12. 64 Joan. x, 30. 65 Joan. xiv, 9.

(78) Reg., προσείπαμεν.

(79) Sic Reg. At editi et alii vocem ἄσοφος omit-

tunt, quam tamen interpretes legerant.

(80) Reg., ὀνομάζων.

Filius qui est in sinu Patris, ipse enarravit 77. **173** A Itaque, si filius est, non est res creata; si contra res creata est, non est certe filius; si quidem plurimum res illæ inter se differunt, nec idem esse potest filius et creatus, ne videlicet ejus natura et ex Deo et extra Deum esse existimetur.

ἐν αὐτοῖς ἡ διαφορά, καὶ οὐκ ἂν εἴη αὐτὸς υἱὸς καὶ ἡ οὐσία αὐτοῦ νομιζέται.

14. Num ergo frustra verba illa acscripta sunt? Ita enim illi veluti cubicam examen murmurant. Minime vero: non frustra illa sunt scripta, sed perquam necessarie. Ille enim etiam creari dicitur, sed cum homo factus est; id enim est hominis proprium. Hunc autem esse Scripturæ sensum ille reperiet, qui eas non esse obiter legendas edoctus, tempus, personas ac rerum scripturarum causam investigabit, ac proinde quæ legerit dispiciet perpendetque secum. Itaque illorum verborum tempus esse inveniet, cum nimirum Dominus, qui semper est, postea in fine sæculorum homo est factus, et qui Dei Filius erat, factus etiam est Filius hominis. Causam quoque percipiet, quia nempe cum ille nostram mortem vellet destruere, sibi ipsi corpus ex Virgine Maria accepit, ut illud pro omnibus victimam Patri offerens 78, nos omnes liberaret qui metu mortis per totam vitam servituti obnoxii erant. Persona autem Salvatoris est, quod quidem tunc dicitur, cum jam corpore accepto hæc ait: *Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua* 79. Ut enim illi, quatenus Filius Dei est, optime convenit et æternum esse, et in sinu Patris esse: ita homini facto recte congruunt hæc verba: *Dominus creavit me*. Tunc enim de eo dicitur, et esurivit, et sitivit, et interrogavit ubi jaceret Lazarus: et passus est ac resurrexit. Quemadmodum item cum eum Dominum et Deum ac veram lucem appellari audimus, illum intelligimus ex Patre esse: sic cum illa audimus: *creavit, servus, et passus est*, hæc ejus divinitati tribuere æquum non est; utpote quæ ab eadem sint aliena; sed carni quam propter nos accepit, cujus ista nimirum sunt propria: quæ quidem caro non alius sed ipsius est Verbi. Si quis vero ortum in le involumentum discere velit, id etiam est reporturus. Nam Verbum caro factum est, ut et eam pro omnibus offerret, et nos ejus spiritus facti participes, dii fieri possemus, quod aliter non potuissemus consequi, nisi ipse creatum nostrum corpus induisset: sic enim exinde et homines Dei, et in Christo homines appellari incipimus. Sed ut nos, Spiritu accepto, propriam non amittimus naturam; ita Dominus, postquam homo propter nos factus est et corpus accepit, Deus nihilominus mansit. Nec enim angusto corporis ambitu diminutus est, sed potius corpus divinum et immortale est redditum.

15. Et hæc quidem satis esse videntur ad Ariam 79 Joan. 1, 18. 80 Hebr. 11, 15. 81 Prov. viii, 22.

(76) Sic Reg. Cæteri et editi omittunt τούτου.

Ἐπὶ δὲ πάντων βουτῶν γεντῶ με· καὶ περὶ μετῶ τῶν γενητῶν καὶ κτιστῶν ὁ Ἰωάννης φησὶ· Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο· περὶ δὲ τοῦ Κυρίου εὐαγγελιζόμενος λέγει· Ὁ μορογενῆς Υἱὸς, ὃ ὦν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο. Εἰ τοίνυν υἱὸς, οὐ κτίσμα· εἰ δὲ κτίσμα, οὐκ υἱὸς· πολλὴ γὰρ κτίσμα, ἵνα μὴ καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ ἐξωθεν τοῦ Θεοῦ.

14. Ἄρ' οὖν μάτην γέγραπται τούτο τὸ βῆτόν; Τούτο γὰρ πάλιν ἐκείνοι περιβοηδοῦσιν, ὡς ἀγέλη κωγῶπων. Οὐχὶ γε, οὐ μάτην γέγραπται, ἀλλὰ καὶ μάλα αναγκαίως· καὶ γὰρ καὶ κτίσθαι λέγεται· ἀλλ' ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος· ἀνθρώπου γὰρ ἴδιον τούτο. Τὴν δὲ διάνοιαν ταύτην εὐρήσει καλῶς ἐν τοῖς λογίοις κειμένην ὁ μὴ πάρεργον ἠγούμενος τὴν ἀνάγνωσιν, ἀλλὰ καὶ τὸν καιρὸν καὶ τὰ πρόσωπα, καὶ τὴν χρεῖαν τῶν γεγραμμένων ἐρευνῶν, καὶ οὕτω τὰ ἀναγνώσματα διακρίνου καὶ διανοοῦμενος. Τὸν μὲν οὖν καιρὸν τοῦ (76) βῆτου τούτου εὐρήσει καὶ γνώσεται, ὅτι αἰὶ ὦν ὁ Κύριος, ὕστερον ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰῶνων γέγονεν ἄνθρωπος· καὶ Υἱὸς ὦν τοῦ Θεοῦ, γέγονε καὶ Υἱὸς ἀνθρώπου· τὴν δὲ χρεῖαν νοήσειεν, ὅτι, τὸν ἡμῶν θάνατον καταργῆσαι θέλων, ἔλαβεν ἐαυτῷ σῶμα ἐκ τῆς Παρθένου Μαρίας, ἵνα τοῦτο προσενέγκας θυσίαν ὑπὲρ πάντων τῷ Πατρὶ, ἀπαλλάξῃ πάντας ἡμᾶς, ὅσοι φόβῳ θανάτου διὰ παντὸς τοῦ ζῆν ἔνοχοι ἤμεν δουλείας. Τὸ δὲ πρόσωπον τοῦ μὲν Σωτῆρός ἐστι· τότε δὲ λέγεται, ὅτε λοιπὸν λαβὼν τὸ σῶμα λέγει· Κύριος ἐκτίσθαι με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. Ὡς γὰρ Υἱὸς Θεοῦ ὄντι ἀρμόζει καλῶς τὸ αἰδῶς εἶναι, καὶ ἐν κόλποις εἶναι τοῦ Πατρὸς· οὕτω καὶ ἀνθρώπῳ γενομένῳ πρέπουσα φωνὴ τῆ, Κύριος ἐκτίσθαι με. Τότε γὰρ λέγεται περὶ αὐτοῦ, καὶ ἐπέλασε, καὶ ἐδίψησε, καὶ ἐπυθάνετο ποῦ Ἀβζαρος κεῖται, καὶ πέπονθε, καὶ ἀνέστη. Καὶ ὡς περ ἀκούοντες αὐτὸν Κύριον καὶ Θεὸν καὶ φῶς ἀληθινὸν, νοοῦμεν αὐτὸν ὄντα ἐκ τοῦ Πατρὸς· οὕτω δικαίον ἐστίν, ἀκούοντας τῆ, ἐκτίσθαι καὶ τῆ, θυδῶλος, καὶ τῆ, πέπονθε, μὴ τῆ θεότητι λογίζεσθαι· ἀνοίκειον γὰρ· ἀλλὰ τῆ σαρκὶ ταῦτα μετρεῖν, ἣν δι' ἡμᾶς ἐφόρεσε· ταύτης γὰρ ἴδια ταῦτα, καὶ αὐτὴ ἡ σὰρξ οὐκ ἑτέρου, ἀλλὰ τοῦ Λόγου ἐστίν. Εἰ δὲ καὶ τὸ ἐκ τούτου χρῆσιμον ἐθέλοι (77) τις μαθεῖν, εὐρήσει καὶ τοῦτε· ὁ γὰρ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἵνα καὶ προσενέγκῃ τούτο ὑπὲρ πάντων, καὶ ἡμεῖς, ἐκ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ μεταλαβόντες, θεοποιηθῆναι δυνηθῶμεν, ἄλλως οὐκ ἂν τοῦτου τυχόντες, εἰ μὴ τὸ κτιστὸν ἡμῶν αὐτὸς ἐνεδύσατο σῶμα· οὕτω γὰρ καὶ ἄνθρωποι Θεοῦ λοιπὸν, καὶ ἐν Χριστῷ ἄνθρωποι χρηματίζεσθαι ἤρξάμεθα. Ἄλλ' ὡς περ ἡμεῖς, τὸ Πνεῦμα λαμβάνοντες, οὐκ ἀπόλλυμεν τὴν ἴδιαν ἐαυτῶν οὐσίαν· οὕτως ὁ Κύριος, γενομένος δι' ἡμᾶς ἄνθρωπος, καὶ σῶμα φορέσας, οὐδὲν ἤττον ἦν Θεός· οὐ γὰρ ἤλαττοῦτο τῆ περιβολῆ τοῦ σώματος, ἀλλὰ καὶ μάλλον ἐθεοποιεῖτο τούτο, καὶ ἀθάνατον ἀπετέλει.

15. Ἰκανὰ μὲν οὖν ταῦτα στηλιτεύσαι τὴν αἵρεσιν

(77) Reg., ἐθέλει.

τῶν Ἀρειανῶν. Καὶ γὰρ, ὡς ὁ Κύριος δέδωκεν, ἐξ ὧν ἔλεγον αὐτοὶ διηλέγχθησαν ἀσεβοῦντες. Φέρε δὴ καὶ ἡμεῖς προτείνωμεν, καὶ ἀπαιτήσωμεν καὶ αὐτοὺς ἀποκρίνασθαι· καιρὸς γὰρ ἐστίν, ἀπορήσαντας αὐτοὺς ἐν τοῖς ἰδίοις, ἐρωτᾶσθαι λοιπὸν παρ' ἡμῶν· τάχα κἀν οὕτως ἐντραπέντες ἀναδιέφωιν ὄθεν κατέπεσαν οἱ κακόφρονες. Τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ μεμαθήκαμεν ἐκ τῶν θείων Γραφῶν, ὡς προείπομεν (78), αὐτὸν εἶναι τὸν Λόγον καὶ τὴν σοφίαν τοῦ Πατρὸς. Ὁ μὲν γὰρ Ἀπόστολός φησι· *Χριστὸς Θεοῦ δὴναμις, καὶ Θεοῦ σοφία*· ὁ δὲ Ἰωάννης, εἰρηκῶς· *Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἐπήγαγεν εἰς τὸν κόσμον· Καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ τὸν Πατέρα, πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας*· ὡς, τοῦ Λόγου ὄντος μονογενοῦς Υἱοῦ, ἐν τῷ τούτῳ τῷ Λόγῳ καὶ τῇ Σοφίᾳ γεγενῆσθαι τὸν τε οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς. Καὶ ταύτης τῆς σοφίας πηγὴν εἶναι τὸν Θεὸν ἐν τῷ Βαροῦχ μεμαθήκαμεν, αἰτιαθέντος τοῦ Ἰσραὴλ, ὅτι ἐγκατέλιπε τὴν πηγὴν τῆς σοφίας. Εἰ μὲν οὖν ἀρνούνται τὰ γεγραμμένα, αὐτὸν ἄλλοτριον· καὶ τοῦ ὀνόματος ὄντος, οἰκειῶς ἂν καλοῖντο καὶ παρὰ πάντων ἄθεοι καὶ χριστομάχοι· οὕτω γὰρ ἑαυτοὺς ἐπαυόμασαν καὶ αὐτοί· εἰ δὲ συνυμολογοῦσιν ἡμῖν εἶναι θεόπνευστα τὰ τῆς Γραφῆς ῥήματα, τολμησάτωσαν φανερώς εἰπεῖν ἂ κακῶς φησὶν φρονοῦσιν, ὅτι ἄλογος καὶ ἀσοφος (79) ἦν ὁ Θεός· ποτε, καὶ μανέντες εἴπωσιν· Ἦν ὅτε οὐκ ἦν· καὶ πρὶν γεννηθῆναι, οὐκ ἦν ὁ Χριστός· πάλιν τε ἀποφηνάσθωσαν τὴν πηγὴν μὴ ἐξ ἑαυτῆς· γεγεννηκέναι τὴν σοφίαν, ἀλλ' ἐξωθεν ἑαυτῆς κεκτήσθαι ταύτην, ἵνα καὶ τολμησῶσιν εἰπεῖν· Ἐξ οὐκ ὄντων γέγονεν ὁ Υἱός· τοῦτο γὰρ οὐκ ἐστὶ πηγὴν ταύτην δείκνυσθαι, ἀλλ' ἄτινα λάκκον ὡσπερ ἐξωθεν ὕδωρ λαβόντα, χρηζόμενον τῷ ὀνόματι τῆς πηγῆς.

16. Ὅσης μὲν οὖν ἀσεβείας ἐστὶ τοῦτο μετὰ, εἰδόμενα τῶν κἀν βραχεῖαν ἀσθησὶν ἐχόντων ἀμφιβάλλειν ἠγοῦμαι· ἐπειδὴ δὲ τονθορῶντες λέγουσιν ὀνόματα μόνον εἶναι τοῦ Υἱοῦ Λόγος καὶ Σοφία, ἀναγκαῖον ἐρωτῆσαι τούτους· Εἰ ὀνόματα μόνον ἐστὶ ταῦτα τοῦ Υἱοῦ, ἄλλος ἂν αὐτὸς εἴη παρὰ ταῦτα. Καὶ εἰ μὲν βελτίων ἐστὶ τῶν ὀνομάτων, οὐχ ὀσιον ἐκ τῶν ἐλαττώων τὸν βελτίονα σημαίνεσθαι· εἰ δὲ ἐλάττων ἐστὶ τῶν ὀνομάτων, πάντως ἔχει καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἐπι τὸ κάλλιον προσηγορίας. Τοῦτο δὲ πάλιν προκοπήν αὐτοῦ σημαίνει καὶ οὐ μείον ἐστὶ τῶν προτέρων καὶ τοῦτο τὸ ἀσέβημα. Τὸν γὰρ ἐν τῷ Πατρὶ ὄντα, ἐν ᾧ καὶ ὁ Πατὴρ ἐστίν, τὸν λέγοντα· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἐσμεν, ὃν καὶ ὁ ἑωρακῶς ἑώρακε τὸν Πατέρα, ὀνομάζειν (80) ὑπὸ τινος ἐξωθεν βελτιοῦσθαι, πᾶσαν ὑπερβάλλει μανίαν. Ἀλλὰ τούτων ἐκπίπτοντες, καὶ κατὰ τοὺς περὶ Εὐσέβιον ὑπὸ πολλῆς συνηγόμενοι τῆς ἀπορίας, ἐκείνῳ λοιπὸν ἔχουσιν ὑπολείπόμενον, ὃ καὶ ἐν ἄσματις Ἀρειος καὶ ἐν τῇ

A nam hæresim proscribendam : siquidem illorum impietatem ex ipsorum verbis, prout nobis suppetavit Dominus, manifeste ostendimus. Verum age, jam nos quoque proponamus, ac responsum ab illis vicissim exigamus. Cum enim ipsi in propriis hæreant argumentis, sane tempus est ut a nobis interrogentur : forte nempe hoc pacto futuram est ut erubescant ac perspiciant unde stulti sint delapsi. Filium Dei, ut superius diximus, ex divinis Scripturis didicimus ipsum esse Verbum et sapientiam Patris : nam hæc sunt quidem Apostoli verba : *Christus Dei virtus et Dei sapientia* ⁶⁰. Joannes vero postquam dixisset : *Et Verbum caro factum est* ⁶¹, mox subdidit : *Et vidimus gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre, plenum gratiæ et veritatis* ⁶². Scilicet cum Verbum sit unigenitus Filius, in hoc Verbo et Sapientia facti sunt cæli et terra ac omnia quæ in eis sunt. Hujus porro sapientiæ fontem esse Deum nos docet Baruch, ubi videlicet redarguitur Israel fontem sapientiæ dereliquisse ⁶³. Si **174** igitur ea quæ scripta sunt negare voluerint, profecto nominis quo insigniuntur, indigni et alieni sunt, proprieque ab omnibus vocandi sunt impii et Christi hostes, quippe qui ita se ipsi nominaverint. Sin autem verba Scripturæ afflatu divino scripta esse nobiscum consentiunt, palam audacter proferant quod abdite sentiunt, nempe Deum aliquando rationis et sapientiæ fuisse expertem, furentesque dicant : Fuit aliquando cum non esset, nec fuit Christus priusquam est genitus. Prædicent item fontem non ex seipso sapientiam genuisse, sed extrinsecus eam habuisse, ut et dicere audeant : Ex nihilo factus est Filius. Hoc enim non fontem eum esse demonstrat, sed quemdam potius lacum, aquam veluti extrinsecus excipientem, fontisque nomen usurpantem.

16. Verum quam execranda hæc sit impietas ambigere arbitror neminem, qui vel tantillo sensu vigeat. Quia tamen Verbum et Sapientiam mera esse Filii nomina dicitant, hæc ad illos dicere haud ab re fuerit : Si ista sunt Filii duntaxat nomina, alius certe ille præter ea fuerit. Atqui si illis nominibus sit præstantior, fas non est eum, qui præstantior sit, ex inferioribus significari. Quod si nominibus inferior dicitur, profecto non sine causa præstantius nomen obtinuit, idque signum fuerit ejus progressionis. Atqui hæc impietas priore non est minor : siquidem is qui illum qui in Patre est, in quo item est Pater, qui et idem dicit : *Ego et Pater unum sumus* ⁶⁴, quem item qui videt, videt et Patrem ⁶⁵ ; qui, inquam, illum re aliqua externa meliorem reddi, hisce nominibus significari putat, næ ille omnium insanissimus merito habendus sit. Verum illi hinc quoque dejecti, atque in summis, ut Eusebiani, adducti angustias, ad illud postremo

⁶⁰ I Cor. i, 24. ⁶¹ Joan. i, 14. ⁶² ibid. 15. ⁶³ Baruch. iii, 42. ⁶⁴ Joan. x, 30. ⁶⁵ Joan. xiv, 9.

(78) Reg., προείπαμεν.

(79) Sic Reg. At editi et alii vocem ἀσοφος omit-

tunt, quam tamen interpretes legerant.

(80) Reg., ὀνομάζων.

argumentum confugiunt, quod ipse Arius suis in A
cantiunculis et *Thalia* velut desperans effutivit. Multa, inquit, verba loquitur Deus. Quale ergo horum Filium Dei et Verbum unigenitum Patris esse dicimus? Stolidi certe illi et quidvis potius quam Christiani! Primum enim dum hæc de Deo loquuntur, parum abest quin hominem Deum esse existiment, quippe qui sic loquatur et priora verba novis immutet, quasi unum Verbum a Deo prolatum non satis sit ad omnia creanda quæ Pater decreverit, et ad ejus providentiam exsequendam. Multa enim illum loqui verba, signum est verborum omnium imbecillitatis, cum singula alterius auxilio indigeant. Deum autem uno uti Verbo, ut revera est, Dei virtutis et Verbi ab eo profecti perfectionis indicium atque argumentum est, nec non illum pietatis qui ita sentiunt.

17. Utinam vero saltem ex his quæ nunc profertur, veritatem fateri velint. Nam, si semel concedant Deum verba proferre, illum Patrem esse omnino ignorare non possunt. Quo dato attendant se, dum unum esse Dei Verbum nolunt fateri, multorum patrem eum facere. Verum Dei quidem Verbum esse nolunt inficiari: sed illud esse Dei Filium non consentiunt, quod profecto ex veritatis ignorantia et divinarum Scripturarum inscitia provenit. Nam, si vere Deus Pater est Verbi, cur qui gignitur Filius non sit? Quis autem rursus Dei Filius possit esse præter ejus Verbum? Etenim non multa sunt verba, ne singula imperfecta et egena sint, C
sed unum est Verbum, tum ut ipsum solum sit 175 perfectum, tum quia cum Deus unus sit, una quoque ejus imago, quæ ipsa Filius est, debet esse. Namque Dei Filius, ut ex ipsis Scripturis licet discere, idem est Dei Verbum, sapientia, imago, manus et virtus. Unus enim est Dei fetus, hæcque sunt indicia eum ex Patre esse genitum. Sive enim Filium dixeris: id quod ex ipso natura exoritur significasti. Sive Verbum esse cogitaveris: rursus id quod ex illo nascitur et ab eodem nequit separari cogitasti. Cum item Sapientiam eum appellas, nihil sane externum, sed id quod ex illo et in illo est, denotas: similiter si virtutem et manum eum dixeris, quod proprium est naturæ significas. Denique cum imaginem illum nominas, Filium esse indicasti. Quid enim simile Deo fuerit præter id quod ex illo gignitur? Certe quæ per Verbum (acta sunt, hæc eadem sapientia sunt fundata. Et quæ in sa-

(81) Hujus Arii operis meminit Socrates *Ecclesiasticæ historiæ* lib. 1, cap. 6, his verbis: Ἰστέον δὲ, ὅτι Ἀρειὸς βιβλίον συνέγραψε περὶ τῆς ἑαυτοῦ δόξης, ὃ ἐπέγραψε Θάλειαν. Ἔστι δὲ ὁ χαρακτήρ τοῦ βιβλίου χαῦνος καὶ διαλελυμένος, τοῖς Σωταδείοις ἅμασι παραπλήσιος: ὅπερ καὶ αὐτὸ τότε ἡ σύνοδος ἀπεκέρηξεν. Id est: *Sciendum est Arium librum de sua oratione composuisse, quem Thalianam inscripsit, cujus libri stylus mollis est et dissolutus, ac Sotadeis cautilenils persimilis, quem tunc synodus (Nicæna) condemnavit.* Hæc ibi. Scribit quoque Philostorgius lib. II, c. p. 2. Arium, quo errorem facilius disseminaret, ἅσματα τε ναυτικά καὶ ἐπιμύθια καὶ ὀδοπο-

ἑαυτοῦ (81) Θαλίη ὡς ἐπαπορῶν μυθολογεῖ· πολλοὺς λαλεῖ λόγους ὁ Θεός. Ποῖον αὐτῶν ἄρα λέγομεν ἡμεῖς Υἱὸν καὶ Λόγον μονογενῆ τοῦ Πατρὸς; Ἀνόητοι καὶ πάντα μᾶλλον ἢ Χριστιανοί. Πρῶτον μὲν γὰρ, τοιαῦτα λαλοῦντες περὶ Θεοῦ, μικροῦ δεῖν ἄνθρωπον τὸν Θεὸν ὑπολαμβάνουσιν. οὕτω λαλοῦντα καὶ παραμείβοντα τοὺς προτέροισ τοῖς δευτέροις λόγοις, ὡς περ οὐκ ἀρκοῦντος ἐνδὸς ἐκ τοῦ Θεοῦ Λόγου πᾶσαν τὴν ἐκ τοῦ βουλήματος τοῦ Πατρὸς δημιουργίαν καὶ τὴν τούτου πρόνοιαν πληρῶσαι: τὸ μὲν γὰρ πολλοὺς αὐτὸν λαλεῖν λόγους, ἀσθένεια τῶν πάντων ἐστίν, ἐκάστου λειπομένου τῆς τοῦ ἑτέρου χρείας: τὸ δὲ ἐνὶ χειρῆσθαι Λόγῳ τὸν Θεὸν, ὡς καὶ ἐστὶν ἀληθῶς, τοῦτο καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν δύναμιν δείκνυσιν, καὶ τοῦ ἐξ αὐτοῦ Λόγου τὴν τελειότητα, καὶ τῶν (82) οὕτω φρονούντων τὴν εὐσεβῆ συνέσιν.

17. Εἴθε δὲ καὶ οὗτοι κἂν ἐξ ὧν λέγουσι νῦν, ἐθελήσουσιν ὁμολογεῖν τὴν ἀλήθειαν! Εἰ γὰρ ἅπασ διδάσσει τὸν Θεὸν προφέροντα λόγους, ἴσασιν ὄλως αὐτὸν Πατέρα: τοῦτο δὲ γινώσκοντες, σκοπεῖτωσαν, ὅτι, μὴ θέλοντες ἕνα διδόναι τοῦ Θεοῦ Λόγον, πολλῶν αὐτῶν εἶναι Πατέρα φαντάζονται. Καὶ τὸ μὲν ὄλως εἶναι τοῦ Θεοῦ Λόγον οὐ θέλουσιν ἀρνεῖσθαι, τὸ δὲ εἶναι τοῦτον τοῦ Θεοῦ Υἱὸν οὐχ ὁμολογοῦσιν: ἔστι δὲ τοῦτο τῆς ἀληθείας ἀγνωσία, καὶ τῶν θείων Γραφῶν ἀπειρία. Εἰ γὰρ ὄλως ὁ Θεὸς Πατὴρ ἐστὶ Λόγος, διὰ τί μὴ καὶ ὁ γεννώμενος Υἱὸς (83) ἐστίν; Υἱὸς δὲ πάλιν τοῦ Θεοῦ τίς ἄνεστι ἢ ὁ Λόγος αὐτοῦ; Καὶ γὰρ οὐ πολλοὶ λόγοι, ἵνα μὴ ἕκαστος ἐνδεὴς ἦ (84), ἀλλὰ εἷς ὁ Λόγος, ἵνα τέλειος μόνος αὐτὸς, καὶ ὅτι, ἐνδὸς ὄντος τοῦ Θεοῦ, μίαν εἶδει: καὶ τὴν εἰκόνα εἶναι αὐτοῦ, ἥτις ἐστὶν ὁ Υἱός. Καὶ γὰρ ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱός, ὡς ἐξ αὐτῶν τῶν λογίων ἐστὶ μαθεῖν, αὐτὸς ἐστὶν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, καὶ ἡ σοφία, καὶ ἡ εἰκὼν, καὶ ἡ χεὶρ, καὶ ἡ δύναμις: ἐν γὰρ ἐστὶ τὸ τοῦ Θεοῦ γέννημα, καὶ ταῦτα τῆς ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννήσεώς εἰσι (85) γνωρίσματα. Ἄν τε γὰρ τὸν Υἱὸν εἴπης, τὸ ἐξ αὐτοῦ φύσει δεδήλωκας: ἂν τε τὸν Λόγον ἐνθυμηθῆς, τὸ ἐξ αὐτοῦ πάλιν καὶ τὸ ἀδιαίρετον αὐτοῦ λογιζῆς: καὶ τὴν Σοφίαν δὲ λέγων, οὐδὲν ἤττον τὸ μὴ ἐξωθεν, ἀλλὰ ἐν αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ πάλιν φρονεῖς: ἂν δὲ καὶ τὴν δύναμιν καὶ τὴν χεῖρα ὀνομάσῃς, τὸ ἴδιον πάλιν τῆς οὐσίας λέγεις: καὶ τὴν εἰκόνα δὲ λέγων, τὸν Υἱὸν σημαίνεις: τί γὰρ ἂν εἴη ὁμοιωτῶ Θεῷ, ἢ τὸ ἐξ αὐτοῦ γέννημα; Ἀμέλει ἅπερ (86) διὰ τοῦ Λόγου γέγονε, ταῦτα τῇ σοφίᾳ θεθεμελιώται: καὶ ἂ ἐν τῇ σοφίᾳ θεθεμελιώται, ταῦτα πάντα ἐν τῇ χειρὶ πεποιήται, καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ γέγονε: καὶ τοῦ-

ρικὰ γράλαι, καίτοι αἰθῆς ἕτερα συντεθέντα εἰς μελωδίας ἐκτείνειν, ἃς ἐνόμιζεν ἐκάστοις ἀρμόζειν. Id est: *Canitlenus nauticas, molarias et tiuliorius composuisse, aliasque rursus edidas in numeros redegitisse, quos cuique convenire existimabat.*

(82) Reg. τὼν omittit, moxque habet εὐσεβῆ συνέσιν. Alii autem et editi, ἀσεβῆ συνέσιν, ut et Nannini legit.

(83) Reg., γεννῶν ἐνός, mendose.

(84) Ἡ abest a Reg. et Basiliensi

(85) Reg., ἐστί.

(86) Sic Reg. Cæteri vero et editi, ἅπερ.

των οὐκ ἔξωθεν ἡμεῖς, ἀλλ' ἐκ τῶν Γραφῶν ἔχομεν τὴν πίστιν· ὁ μὲν γὰρ Θεὸς αὐτὸς διὰ Ἡσαίου τοῦ προφήτου λέγει· *Ἡ χεὶρ μου ἐθεμελίωσε τὴν γῆν, καὶ ἡ δεξιὰ μου ἐστερέωσε τὸν οὐρανόν· καὶ πάλιν· Καὶ ὑπὸ τὴν σκιάν τῆς χειρὸς μου σκεπάσω σε, ἐν ἣ ἔστησα τὸν οὐρανόν καὶ ἐθεμελίωσα τὴν γῆν.* Ὁ δὲ Δαβὶδ, τοῦτο μαθὼν, καὶ εἰδὼς τὴν χεῖρα αὐτὴν οὖσαν τὴν σοφίαν, ἔψαλλε· *Πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας· ἐπληρώθη ἡ γῆ τῆς κτίσεώς σου·* ὡς καὶ Σολομῶν παρὰ Θεοῦ λαθὼν ἔλεγεν· *Ὁ Θεὸς τῆ σοφίᾳ ἐθεμελίωσε τὴν γῆν·* Ἰωάννης τε γινώσκων τὴν χεῖρα καὶ τὴν σοφίαν εἶναι τὸν Λόγον, εὐηγγε-
 λίζετο· *Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος· οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν. Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδέν.* Ὁ δὲ Ἀπόστολος, βλέπων τὴν χεῖρα, τὴν σοφίαν, τὸν Λόγον αὐτὸν ὄντα τὸν Υἱόν, φησὶ· *Πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάσαι ὁ Θεὸς λαλήσας τοῖς πατράσιν ἐν τοῖς προφήταις, ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Υἱῷ, ὃν ἔθηκεν ἀληθινόν υἱόν·* δι' οὗ καὶ ἐποίησε τοὺς αἰῶνας· καὶ πάλιν· *Εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ.* Εἰδὼς δὲ πάλιν τὸν Λόγον, τὴν σοφίαν, τὸν Υἱόν, αὐτὸν ὄντα τὴν εἰκόνα τοῦ Πατρὸς, φησὶν ἐν τῇ πρὸς Κολασσαεῖς Ἐπιστολῇ· *Εὐχαριστοῦντες τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ τῷ ἰκανώσαντι ἡμᾶς εἰς τὴν μερίδα τοῦ κλήρου τῶν ἀγγέλων ἐν τῷ φωτὶ, ὃς ἐρύψατο ἡμᾶς ἐκ τῆς ἐξουσίας τοῦ σκοτεινοῦ, καὶ μετέστησεν εἰς τὴν (87) βασιλείαν τοῦ Υἱοῦ τῆς ἀγάπης αὐτοῦ· ἐν ᾧ ἔχομεν τὴν ἀπολύτρωσιν, τὴν ἄφεσιν τῶν ἀμαρτιῶν· ὃς ἐστὶν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ὁρατοῦ, πρωτότοκος πάσης κτίσεως·* ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα, τὰ τε ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τὰ ὄρατα καὶ τὰ ἀόρατα, εἴτε θρόνοι, εἴτε κυριότητες, εἴτε ἀρχαί, εἴτε ἐξουσίαι, τὰ πάντα αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν ἐκτίσται· καὶ αὐτὸς ἐστὶ πρὸ πάντων, καὶ τὰ πάντα ἐν αὐτῷ συνέστηκεν. Ὡς γὰρ διὰ τοῦ Λόγου, οὕτως εἰκόνας αὐτοῦ ὄντος, ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα. Οὕτω δὲ τις περὶ τοῦ Κυρίου διανοούμενος, οὐ προσκῶπει τῷ λίθῳ τοῦ προσκύμματος, ἀλλὰ μᾶλλον πορεύσεται πρὸς τὴν λάμπιν κατέναντι τοῦ φωτὸς τῆς ἀληθείας· τοῦτο γὰρ ὄντως ἐστὶ τῆς ἀληθείας (88) τὸ φρόνημα, καὶ διαβήρατον οὗτοι φιλονεικοῦντες, μήτε τὸν Θεὸν σεβόμενοι, μήτε τοὺς ἐκ τῶν ἀποδείξεων ἐλέγχους ἐντρέπομενοι.

18. Οἱ μὲν οὖν περὶ Εὐσέβιον, οὕτως ἐξεταζόμενοι τότε διὰ πολλῶν, καὶ καταγνόντες ἑαυτῶν, καθὰ προείπον, ὑπέγραψαν, καὶ μεταγνόντες, τρέμησαν καὶ ἀνεχώρησαν. Ἐπειδὴ δὲ οὗτοι νεανειζόμενοι ταῖς ἀσεβείαις καὶ σκοτοδινώντες περὶ τὴν ἀλήθειαν, οὐδὲν ἕτερον ἢ κατηγορεῖν τὴν σύνοδον

⁸⁶ Isa. XLV, 13. ⁸⁷ Isa. LI, 16. ⁸⁸ Psal. CIII, 24. ⁸⁹ I Cor. VIII, 6. ⁹⁰ Colos. I, 12-16. ⁹¹ Rom. IX, 32.

(87) Sic Reg., ut et habet Scripturæ textus. In aliis et editis tñ deest.

A pientia fundata sunt, hæc omnia in manu sunt facta, ac per Filium condita sunt. Nec vero, ut hæc præbemus, argumenta extrinsecus mutuari opus fuerit, sed id ex Scripturis clarum est. Siquidem ipse Deus per Isaiam prophetam dixit : *Manus mea fundavit terram et dextera mea firmavit cælos* ⁸⁶. Et rursus : *Et sub umbra manus meæ protegam te, in qua cælos constitui, et terram fundavi* ⁸⁷. David autem, qui eadem edoctus, manum ipsam esse sapientiam noverat, canebat : *Omnia in sapientia fecisti : impleta est terra creatione tua* ⁸⁸. Salomonis quoque, qui idem a Deo acceperat, hæc sunt verba : *Deus sapientia fundavit terram* ⁸⁹. Joannes item non ignorans Verbum manum et sapientiam esse, Evangelium ita orditur : *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum : hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt et sine ipso factum est nihil* ⁹⁰. Apostolus denique, cui perspetum quoque erat manum, sapientiam et Verbum ipsum esse Filium, sic loquitur : *Multifariam multisque modis olim Deus locutus est nobis in Filio quem constituit heredem universorum, per quem etiam fecit sæcula* ⁹¹. Et iterum : *Unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia, et nos per ipsum* ⁹². Cum autem idem Apostolus non ignoraret Verbum, Sapientiam et Filium ipsam esse Patris imaginem, hæc habet Epistola ad Colossenses : *Gratias agentes Deo et Patri qui dignos nos fecit annumerari in parte sortis sanctorum in luce, qui eripuit nos de potestate tenebrarum, et transfudit in regnum Filii dilectionis suæ, in qua habemus redemptionem, remissionem peccatorum, qui est imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturæ : quoniam in ipso condita sunt universa quæ in cælis et in terra sunt, visibilia et invisibilia, sive throni, sive dominationes, sive principatus, sive potestates : omnia per ipsum et in ipso creata sunt ; et ipse est ante omnia, et omnia in ipso constant* ⁹³. Ut enim omnia per Verbum creata sunt, ita, cum idem sit imago, in ipso quoque sunt creata. Qui igitur ita de Domino senserit, non offendet in lapidem offensio-
 nis ⁹⁴, sed potius ad splendorem in conspectu lucis ipsius veritatis accedet. Hæc est enim veritatis doctrina, dissonanter licet illi pertinaces, qui nec Deum reverentur, nec argumentorum vi et auctoritate victi erubescunt.

18. Sic igitur Eusebiani multis tunc modis examinati, eo postremum redacti sunt ut seipsum condemnarent, tandemque subscribere, uti supra diximus, atque alio mutata sententia siluerunt ac recesserunt. Cum autem isti impietate feroces, et a veritate, tanquam vertigine capti, aberrantes, omne

⁸⁹ Prov. III, 19. ⁹⁰ Joan. I, 4-5. ⁹¹ I Cor. I, 4.

(88) Reg., εὐσεβείας.

studium in calumnianda synodo ponant : respondeant nobis ex quibusnam Scripturis ipsi hausere, vel a quibusnam Patribus audivere **176** hujusmodi voculas, quas sibi visum est congerere : *Ex non existentibus, non erat antequam genitus est, fuit aliquando cum non esset, necnon sequentes voces, mutabilis, præexistere, et voluntate*, quibus utique vocabulis impie adversus Dominum nugantur. Enimvero beatus quidem Paulus Epistola ad Hebræos ait : *Fide intelligimus perfecta esse sæcula Verbo Dei, ut id quod non cernitur ex rebus apparentibus fieret*⁷⁵. Verum nihil Verbo commune est cum sæculis; ipse enim ante sæcula existit, per quem et sæcula facta sunt. In Pastore autem scriptum est (quandoquidem librum hunc citant, quamvis non sit ex canone) : *Primum omnium crede unum esse Deum, qui omnia creavit, et perfecit, omniaque ex nihilo, ut essent, fecit*. Sed nec illud quoque ad Filium pertinet : siquidem de omnibus loquitur quæ per ipsum facta sunt, a quibus certe ipse alius est. Nec enim potest fieri ut opifex his quæ ipse effecit annumeretur, nisi fortassis ita aliquis desipiat, ut architectum idem esse velit atque ædificia ab eo constructa. Quid igitur illi ens, qui recte ac pie sentiant, vocibus non scriptis uti ac cusan, cum ipsi voces non scriptas ad confirmandam impietatem fugere non sint veriti? Sane nemini prorsus licet esse impio, etiamsi variis verbis speciosisve sophismatis suam impietatem quis tentet obtegere : at nemo non fateatur rem sanctam ac justam esse pietatem colere, licet novis ac peregrinis, vocibus quis utatur, dummodo is qui loquitur, pie sentiat, et per illas voces id, quod ipse cogitaverit, pie velit significare. Illæ itaque Christi hostium, quas supra retulimus, futes et vanæ vocalæ omni prorsus sunt impietate plenæ, uti antea et modo nostra oratione ostendimus. Si quis autem ea, quæ contra illos a synodo scripta et decreta sunt, diligenter perpenderit, nihil nisi meram veritatem in illis contineri haud dubie reperiet, maxime si studiose velit inquirere, quam necessaria fuit.

19. Cum vellet synodus impia Arianorum vocabula abrogare, et certas ac confessas Scripturarum voces adhibere, nempe quod Filius non sit ex nihilo sive ex non existentibus, sed ex Deo, quod Verbum item sit et Sapientia, non vero res creata aut facta, sed proprius Patris fetus : Eusebiana prava sua inveterata opinione impulsus, istud *ex Deo*, nobis commune esse, nihilque hac in re a nobis differre Verbum Dei volebant, idcirco scilicet quod scri-

⁷⁵ Hebr. xi, 3.

(89) Nempe Ariani docebant Verbum esse mutabilis naturæ, ita ut se ad bonum vel malum posset convertere; Patrem item prius eo existere, ac denique a Patre non natura sed voluntate esse productum, idque illis vocibus significatur.

(90) Sic Reg. ut et supra *Orat. de Incarnatione Verbi* pag. 39, habetur. Cæteri et editi *ex μη φαινόμενων*, ut et legisse videtur versionis vulgatæ auctor.

A ἐπιχειροῦσιν, εἰπάτωσαν ἡμῖν ἐκ πολλῶν αὐτοὶ Γραφῶν μαθόντες, ἢ παρὰ τίνος τῶν ἀγίων ἀκούσαντες, συμπεφορήκασιν ἑαυτοῖς ῥημάτια, τὸ, Ἐξ οὐκ ὄντων, καὶ, οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῆν· καὶ τὸ, Ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν· καὶ τὸ (89) τρεπτόν· καὶ τὸ, προθάραξεν· καὶ τὸ θελήματι ἐν εἰς κατὰ τοῦ Κυρίου παίζοντες μυθολογοῦσιν. Ὁ μὲν γὰρ μακάριος Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους φησὶ· Πίστει νοοῦμεν καταφρίσθαι τοὺς αἰῶνας ῥήματι Θεοῦ, εἰς τὸ μή ἐκ φαινομένων (90) τὸ βλεπόμενον γεγενῆσθαι. Ἄλλ' οὐδὲν κοινὸν τῷ Λόγῳ πρὸς τοὺς αἰῶνας· αὐτὸς γὰρ ἔστιν ὁ προὔπαρχων πρὸ (91) τῶν αἰώνων, δι' οὗ καὶ οἱ αἰῶνες γεγόνασιν. Ἐν δὲ τῷ Ποιμένι γέγραπται (92) (ἐπειδὴ καὶ τοῦτο, καίτοι μὴ ὄν ἐκ τοῦ κανόνος, προσφέρουσι)· Πρῶτον πάντων πίστευσον, ὅτι εἰς ἔστιν ὁ Θεός, ὁ τὰ πάντα κτίσας καὶ καταρτίσας, καὶ ποιήσας ἐκ τοῦ μή ὄντος εἰς τὸ εἶναι τὰ πάντα (93). Ἄλλὰ καὶ τοῦτο πάλιν οὐδὲν πρὸς τὸν Υἱὸν ἔστι· περὶ γὰρ τῶν πάντων λέγει τῶν δι' αὐτοῦ γενομένων, ὧν καὶ ἄλλος ἔστιν αὐτός· οὐ γὰρ ὁδόν τε τὸν δημιουργοῦντα τοῖς ὑπ' αὐτοῦ γενομένοις συγκαταριθμεῖν, εἰ μὴ καὶ τὸν ἀρχιτέκτονα τοῖς ὑπ' αὐτοῦ γενομένοις οἰκοδομήμασι τὸν αὐτὸν ἂν τις παραφρονῶν λέγοι. Διὰ τί τοίνυν, ἀγράφους αὐτοὶ λέξεις πρὸς ἀσέβειαν ἐφευρόντες, αἰτιῶνται τοὺς ἀγράφους (94) λέξεσιν εὐσεβοῦντας; Τὸ μὲν γὰρ ἀσέβειν παντελῶς κεκώλυται, κὴν ποικίλοις ῥήμασι καὶ πιθανοῖς σοφίσμασι περιβάλλειν αὐτὸ τις ἐπιχειρῆ· τὸ δὲ εὐσεβεῖν ὅσιον παρὰ πάντων ὁμολογῆται, κὴν ξενίζουσαις λέξεσι τις χρήσεται, ἕως μόνον ὁ λέγων εὐσεβῆς ἔχοι (95) τὸ φρόνημα, καὶ δι' αὐτῶν, ὃ νεωρότηκεν, εὐσεβῶς βούλεται σημαίνειν. Τὰ μὲν οὖν προσηρημένα τῶν Χριστομάχων χαμαιζήλα ῥημάτια προαπέδειξεν ὁ λόγος καὶ τότε καὶ νῦν πάσης ἀσέβειας ὄντα μεστὰ· τὰ δὲ παρὰ τῆς συνόδου γραφέντα καὶ ὁρισθέντα κατ' αὐτῶν, ἐὰν ἐρευνησῆ τις ἀκριβῶς, εὐρήσει πάντως ἐν αὐτοῖς τὸν τῆς ἀληθείας νοῦν περιεχόμενον, ἂν μάλιστα καὶ τὴν πρόφασιν τῶν τοιοῦτων λέξεων ἔχουσαν τὸ εὐλογον, φιλομαθῶς ἐρωτήσας, ἀκούσῃ· ἔστι γὰρ αὕτη.

fuerit causa has voces adhibendi, quæ quidem hæc

D **19.** Τῆς συνόδου βουλομένης τὰς μὲν τῶν Ἀρειανῶν τῆς ἀσέβειας λέξεις ἀνελεῖν, τὰς δὲ τῶν Γραφῶν ὁμολογουμένας φωνὰς γράψαι, (96) ὅτι τε ὅς ἔστιν οὐκ ἔξ οὐκ ὄντων, ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ Λόγος ἔστι καὶ σοφία, ἀλλ' οὐ κτίσμα οὐδὲ ποίημα, ἴδιον δὲ ἐκ τοῦ Πατρὸς γέννημα· οἱ περὶ Εὐσέβιον, ὑπὸ τῆς πολυχρονίου κακοδοξίας ἑαυτῶν ἐλκόμενοι, ἐβούλοντο τὸ, ἐκ τοῦ Θεοῦ, κοινὸν εἶναι πρὸς ἡμᾶς, καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον μηδὲν τε ἐν τούτῳ διαφέρειν ἡμῶν αὐ-

(91) Πρό deest in Reg.

(92) Lib. II, mand. 1.

(93) Vide *Orationem* | *de Incarnatione Verbi*, p. 39, n. 3.

(94) Reg., ἐγράφους, mendose.

(95) Reg., ἔχη.

(96) Videsis item *Epist. ad Africanos* ubi eadem habentur.

τὸν, διὰ τὸ γεγράφθαι· *Εἰς Θεός, ἐξ οὗ τὰ πάντα*· καὶ πάλιν· *Τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν ἰδοὺ γέγονε τὰ πάντα καινὰ*. Τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ. Ἄλλ' οἱ Πατέρες, θεωρήσαντες ἐκεῖνον τὴν πανουργίαν καὶ τὴν τῆς ἀσεβείας κακοτυχίαν, θαυμάσθησαν λοιπὸν λευκότερον εἰπεῖν τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ γράφαι ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸν Υἱὸν, ὑπὲρ τοῦ μὴ τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ κοινὸν καὶ ἶσον τοῦ τε Υἱοῦ καὶ τῶν γενητῶν νομίζεσθαι, ἀλλὰ τὰ μὲν ἄλλα πάντα κτίσμα, τὸν δὲ Λόγον μόνον ἐκ τοῦ Πατρὸς πιστεύεσθαι. Κἂν γὰρ ἐκ τοῦ Θεοῦ τὰ πάντα λέγεται (97), ἀλλ' ἄλλως ἢ ὡς ἐστὶν ὁ Υἱὸς, εἴρηται. Τὰ μὲν γὰρ κτίσματα, διὰ τὸ μὴ εἶναι εἰκὴ καὶ ἐκ ταυτομάτου, μηδὲ κατὰ τύχην ἔχειν τὴν γένεσιν, κατὰ τοὺς λέγοντας· ἐξ ἀτόμων συμπλοκῆς καὶ ὁμοιομερῶν· ἢ ὡς τινες τῶν αἱρετικῶν ἄλλον δημιουργὸν λέγουσιν· ἢ ὡς πάλιν ἄλλοι ὑπὸ τινων ἀγγέλων λέγουσιν εἶναι τὴν τῶν πάντων σύστασιν· ἀλλ' ὅτι, τοῦ Θεοῦ ὄντος, τὰ πάντα παρ' αὐτοῦ διὰ τοῦ Λόγου οὐκ ὄντα πρότερον εἰς τὸ εἶναι γέγονε, διὰ τοῦτο εἴρηται τὸ, ἐκ τοῦ Θεοῦ· ὁ δὲ Λόγος, ἐπεὶ μὴ κτίσμα ἐστίν, εἴρηται καὶ ἐστὶ μόνος ἐκ τοῦ Πατρὸς· τῆς δὲ τοιαύτης διανοίας γνώρισμα τὸ εἶναι τὸν Υἱὸν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς (98)· οὐδὲν γὰρ τῶν γενητῶν ὑπάρχει τοῦτο. Ἀμέλει τὰ πάντα λέγων ὁ Παῦλος ἐκ τοῦ Θεοῦ, εὐθὺς ἐπήγαγε· *Καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα*. Ἰνα δεῖξῃ πᾶσιν, ὅτι ἄλλος μὲν ἐστὶν ὁ Υἱὸς τῶν πάντων τῶν ἐκ τοῦ Θεοῦ γενομένων· τὰ γὰρ ἐκ τοῦ Θεοῦ γινόμενα διὰ Υἱοῦ γέγονε· τῆς δὲ δημιουργίας χάριν τῆς παρὰ Θεοῦ γενομένης ταῦτ' εἴρηκε, καὶ οὐ διὰ τὸ εἶναι καὶ τὰ πάντα, ὡς ἐστὶν ὁ Υἱὸς, ἐκ τοῦ Πατρὸς. Οὐτε γὰρ τὰ πάντα, ὡς ὁ Υἱὸς, οὔτε ὁ Λόγος εἰς τῶν πάντων ἐστὶ τῶν γὰρ πάντων Κύριος καὶ δημιουργός ἐστι· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἡ ἀγία σύνοδος λευκότερον εἴρηκεν ἐκ τῆς οὐσίας αὐτὸν εἶναι τοῦ Πατρὸς, ἵνα καὶ ἄλλος παρὰ τὴν τῶν γενητῶν φύσιν ὁ Λόγος εἶναι πιστευθῆ, μόνος ὢν ἀληθῶς ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ μηκέτι πρόσθεσις πρὸς ἀπάτην ὑπολειφθῆσθαι (99) τοῖς ἀσεβοῦσι. Περὶ μὲν οὖν τοῦ γεγράφθαι, ἐκ τῆς οὐσίας, ἢ πρόσθεσις αὕτη.

20. Τῶν δὲ ἐπισκόπων πάλιν λεγόντων δεῖν γραφῆναι δύναμιν ἀληθινήν, καὶ εἰκόνα τοῦ Πατρὸς τὸν Λόγον, ὁμοίον τε καὶ ἀπαράλλακτον αὐτὸν κατὰ πάντα τῷ Πατρὶ, καὶ ἀτρεπτον, καὶ ἀεὶ, καὶ ἐν αὐτῷ εἶναι ἀδιαιρέτως· οὐδέποτε γὰρ οὐκ ἦν, ἀλλὰ ἦν ὁ Λόγος ἀεὶ, ὑπάρχων ἀίδιως παρὰ τῷ Πατρὶ, ὡς ἀπαύγασμα φωτός· οἱ περὶ Εὐσέβιον ἠνεύχοντο μὲν μὴ τολμώντες ἀντιλέγειν, διὰ τὴν αἰσχύνην ἣν εἶχον ἐφ' οἷς ἠλέγχθησαν· κατελήφθησαν δὲ πάλιν πρὸς ἑαυτοὺς τρυφάζοντες καὶ διανεύοντες τοῖς ὀφθαλμοῖς, ὅτι καὶ τὸ ὁμοίον, καὶ τὸ ἀεὶ, καὶ τὸ τῆς ἀνιδιαιρέτως ὄντος, καὶ τὸ ἐν αὐτῷ, κοινὰ πάλιν ἐστὶ πρὸς ἡμᾶς καὶ τὸν Υἱὸν, καὶ οὐδὲν λυπεῖν τούτοις ἡμᾶς

ptum sit : *Unus Deus, ex quo omnia* ⁹⁶. Et iterum : *Vetera transierunt : ecce facta sunt omnia nova. Omnia autem ex Deo* ⁹⁷. Qua illorum astutia et impia calliditate perspecta, Patres clarius explicare coacti sunt quid per vocem *ex Deo* intelligendum esset. Quocirca scripsere Filium esse ex Dei substantia, ut nempe istud *ex Deo*, non commune Filii et rerum factarum esse existimaretur, sed ut crederetur cætera quidem omnia creata esse, solum autem Verbum esse ex Patre. Nam licet omnia ex Deo esse dicantur, verum alio omnino modo quam sit Filius. Quia enim res creatæ non casu et sponte seu ex seipsis existunt, nec fortuitum ortum habuere, ut quidem putabant qui ex atomorum conjunctione et ex consimilibus omnia esse effecta dicebant : quia etiam alium non habent creatorem, ut quidam ensere hæretici : denique quia nec, ut aliis placebat, ab angelis quibusdam omnia facta sunt et constituta ; sed quia omnia a Deo qui vere est, cum antea **177** non essent, per Verbum facta sunt ut essent : idcirco *ex Deo* illa esse dictum est. At Verbum, quia non est quid creatum, solum utique et esse dicitur et revera est ex Patre ; atque idipsum significatur, cum dicitur Filium esse ex substantia Patris : id enim nulli rei factæ potest congruere. Sane Paulus qui omnia ex Deo esse dicit, mox subjicit : *Et unus Dominus Jesus Christus per quem omnia* ⁹⁸ : nempe ut cunctos doceret Filium alium esse ab omnibus quæ ex Deo facta sunt. Nam quæ ex Deo facta sunt, per Filium sunt facta. Ob creationem igitur, cujus Deus auctor est, hæc ille dixit, non vero quod omnia sint ex Patre, ut est Filius. Nec enim omnia sunt ut Filius, nec Verbum unum est ex omnibus, sed omnium est Dominus et opifex. Siquidem idcirco sancta synodus apertius dixit illum ex substantia Patris esse, ut Verbum aliud esse a natura rerum factarum crederetur, cum solum vere sit ex Deo, atque ut etiam nullus jam locus dolose agendi impiis relinqueretur. Hæc ergo fuit causa cur *ex substantia* scriptum sit.

20. Cum autem rursus episcopi dicerent scribendum esse Verbum virtutem veram imaginemque Patris esse, eique in omnibus sine ulla prorsus varietate esse simillimum, denique immutabile, semperque esse, ac sine divisione in ipso esse : nec enim unquam non fuit, sed fuit semper Verbum, quod et ab æternitate apud Patrem existit, tanquam lucis splendor : his autem cum Eusebiani repugnare non auderent, utpote quos suppedebat convictos et confutatos fuisse : tamen deprehensi sunt inter se iterum murmurare oculisque innuere istas voces, *simile, semper, virtutem, et in ipso*, nobis cum Filio esse communes, ac proinde nihil illis molestum vi-

⁹⁶ I Cor. viii, 6. ⁹⁷ II Cor. v, 17, 18. ⁹⁸ I Cor. viii, 6.

(97) Sic Reg. Alii vero et editi, λέγεται.

(98) Hæc verba, τῆς δὲ τοιαύτης διανοίας γνώρισμα, τὸ εἶναι τὸν Υἱὸν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, desunt in edit. Lommel. et 7 mss. Felckui. In aliis

vero habentur, eaque iegerunt Nannius et Ambros. Camald.

(99) Reg. ὑπολήπεται.

dēri, si hæc nos approbaremus. Nam quod ad vocem *similis* spectat, ea, inquiebant, nobis quoque attribuitur, quippe cum scriptum sit : *Homo imago et gloria Dei est* ⁷⁹. Vox *semper* nobis item convenit; nam scriptum est : *Semper enim nos viventes* ⁸⁰. Nec hæc verba, *in ipso*, a nobis sunt aliena, quia *in ipso vivimus et movemur et sumus* ⁸¹. *Immutabiles* quoque dicimur, ubi scriptum est : *Nihil nos separabit a charitate Dei* ⁸². Denique nomen *virtutis* aliis etiam rebus tribuitur. Nam eruca et bruchus virtus et quidem virtus magna dicuntur ⁸³. Idem etiam sæpe de populo scriptum est, ut : *Egressa est omnis virtus Domini ex terra Ægypti* ⁸⁴. Aliæ item celestes sunt virtutes : nam, inquit, *Dominus virtutum nobiscum, susceptor noster Deus Jacob* ⁸⁵. Similia enim etiam Asterius Sophista dictus scripsit, quæ nempe ab eis didicerat, atque ante eum Arius ipse quoque, quemadmodum supra dictum est. Verum ubi episcopi illorum simulationem hac in re animadvertent, dolique esse in cordibus impiorum mala cogitantium, ut ait Scriptura ⁸⁶ : sententiam rursus ipsi ex Scripturis colligere sunt coacti, et quæ antea dixerant, eadem clarioribus verbis significare, ac denique scribere Filium Patri esse consubstantialem, ut scilicet significarent Filium non tantum similem, sed eandem rem similitudine esse ex Patre, atque ut similitudinem et immutabilitatem Filii aliam omnino esse ostenderent ab ea imitatione, quæ in nobis esse dicitur, quam quidem nos propter mandatorum observationem ex virtute consequimur. Namque quod spectat ad corpora quæ inter se sunt similia, illa certe distare et procul a se invicem possunt abesse, ut accidit hominum liberis erga proprios parentes, quemadmodum de Adam et Seth quem ille genuit, scriptum est ⁸⁷, nempe similem **178** illi fuisse secundum speciem suam. Verum cum Filii ex Patre generatio alia plane sit a natura hominum, nec solum similis ille sit substantiæ Patris, sed dividi ab ea non queat, cum item unum ipse et Pater sint, ut idem dixit, semperque Verbum sit in Patre, et Pater in Verbo ⁸⁸, eo modo quo splendor se habet ad lucem; id enim dictio ipsa significat : idcirco synodus, ea re perspecta, eum esse consubstantialem recte scripsit, ut et hæreticorum perversitatem everteret, et Verbum aliud a factis rebus esse ostenderet. Hinc illa voce scripta statim Patres subjungunt : « Illis vero qui dicunt Filium Dei ex nihilo sive ex non existentibus esse, vel creatum, vel mutabilem, vel factum, vel ex alia substantia, anathema dicit sancta et catholica Ecclesia. » Quibus utique dictis aperte declaratur his vocabulis *ex substantia*, et *consubstantialis* deleri impietatis vocus, quibus aiunt Filium esse rem creatam, conditam, factam et mutabilem, nec prius fuisse quam genitus est. Nam qui ita sentit, synodo refragatur. Qui vero non idem ac Arius sentit, necesse est eum eadem, quæ synodus sentire et intelli-

Α συνθέσθαι· τὸ μὲν ὁμοιον, ὅτι καὶ περὶ ἡμῶν ἐγράφη· *Εὐκὼν ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος καὶ δόξα Θεοῦ ὑπάρχει*· τὸ δὲ δεῖ, ὅτι γέγραπται· *Ἄει γὰρ ἡμεῖς οἱ ζῶντες*· τὸ δὲ ἐν αὐτῷ, ὅτι *Ἐν αὐτῷ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμεν*· καὶ τὸ ἀτρέπτον δὲ, ὅτι γέγραπται· *Οὐδὲν ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ*· περὶ δὲ τῆς δυνάμεως, ὅτι καὶ ἡ κάμψη καὶ ὁ βροῦχος μὲν λέγονται δυνάμεις. καὶ δυνάμεις μεγάλη· πολλάκις δὲ περὶ τοῦ λαοῦ γέγραπται, ὡσπερ· *Ἐξῆλθε πᾶσα ἡ δύναμις Κυρίου ἐκ γῆς Αἰγύπτου*· καὶ ἄλλαι δὲ οὐράναι δυνάμεις εἰσὶ· *Κύριος γὰρ, φησί, τῶν δυνάμεων μεθ' ἡμῶν· ἀρτιλήπτωρ ἡμῶν ὁ Θεὸς Ἰακώβ*. Τοιαῦτα γὰρ καὶ Ἀστέριος ὁ λεγόμενος Σοφιστὴς παρ' αὐτῶν μαθὼν ἐγραψε, καὶ πρὸ αὐτοῦ δὲ Ἄρειος μαθὼν, ὡσπερ εἰρηγται. Ἄλλ' οἱ ἐπίσκοποι, καὶ ἐν τούτῳ θεωρήσαντες τὴν ὑπόκρισιν ἐκεῖνων, καὶ ὅτι, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἐκ καρδίαις τῶν ἀσεβῶν δόλος ἐστὶ τεκταινομένων κακὰ, ἠναγκάστησαν καὶ αὐτοὶ αὐθις συναγαγεῖν ἐκ τῶν Γραφῶν τὴν διάνοιαν, καὶ ἄπερ πρότερον εἶλεγον, ταῦτα πάλιν λευκότερον εἰπεῖν, καὶ γράψαι, ὁμοούσιον εἶναι τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν· ἵνα μὴ μόνον ὁμοιον τὸν Υἱόν, ἀλλὰ ταῦτόν τῃ ὁμοίωσει ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι σημαίνωσι, καὶ ἄλλην οὖσαν τὴν τοῦ Υἱοῦ ὁμοίωσιν καὶ ἀρεψίαν δεῖξωσι παρὰ τὴν ἐν ἡμῖν λεγομένην μίμησιν, ἣν ἐξ ἀρετῆς διὰ τὴν τῶν ἐντολῶν τήρησιν ἡμεῖς προσλαμβάνομεν· τὰ μὲν γὰρ τῶν σωμάτων ὅμοια πρὸς ἑαυτὰ τυγχάνοντα δυνατὸν πως δίστασθαι καὶ μακρὰν ἀπ' ἀλλήλων γίνεσθαι, οἷοι εἰσιν οἱ τῶν ἀνθρώπων υἱοὶ πρὸς τοὺς γεννησάντας, ὡς γέγραπται περὶ τοῦ Ἀδάμ καὶ τοῦ ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντος Σῆθ, ὡς ἦν ὁμοῖος αὐτῷ κατὰ τὴν ἰδέαν αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐκ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ γέννησις ἄλλη παρὰ τὴν ἀνθρώπων φύσιν ἐστὶ, καὶ ὁ μόνον ὁμοῖος, ἀλλὰ καὶ ἀδιαιρέτος ἐστὶ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας, καὶ ἐν μὲν εἰσιν αὐτὸς καὶ ὁ Πατήρ, ὡς αὐτὸς εἶρηκεν, αἰεὶ δὲ ἐν τῷ Πατρὶ ἐστὶν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Πατήρ ἐν τῷ Λόγῳ, ὡς ἐστὶ τὸ ἀπαύγασμα πρὸς τὸ φῶς· τοῦτο γὰρ καὶ ἡ λέξις σημαίνει· διὰ τοῦτο ἡ συνόδος, τοῦτο νοοῦσα, καλῶς ὁμοούσιον ἐγραψεν, ἵνα τὴν τῶν αἰρετικῶν κακοθήθειαν ἀνατρέψωσι, καὶ δεῖξωσιν ἄλλον εἶναι τῶν γεννητῶν τὸν Λόγον. Καὶ γὰρ τοῦτο γράψαντες, εὐθὺς ἐπήγαγον· « Τοὺς δὲ λέγοντας ἐξ οὐκ ὄντων τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἢ κτιστὸν, ἢ τρεπτὸν, ἢποίημα, ἢ ἐξ ἐτέρας οὐσίας, τούτους ἀναθεματίζεῖ ἡ ἀγία καὶ καθολικὴ Ἐκκλησία. » Ταῦτα δὲ εἰρηκότες, ἐδήλωσαν φανερώς, ὅτι τὸ ἐκ τῆς οὐσίας καὶ τὸ ὁμοούσιον ἀναιρετικὰ τῶν τῆς ἀσεβείας λογαρίων εἰσιν, ἄπερ ἐστὶ, κτίσμα, καὶποίημα, καὶ γενητὸν, καὶ τρεπτὸν, καὶ οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῆναι. Ὁ γὰρ ταῦτα φρονῶν ἀντιλέγει τῇ συνόδῳ· ὁ δὲ τὰ Ἀρείου μὴ φρονῶν ἐξ ἀνάγκης τὰ τῆς συνόδου ταῦτα φρονεῖ καὶ διανοεῖται, καλῶς αὐτὰ βλέπων ὅπως ἐστὶ τὸ ἀπαύγασμα πρὸς τὸ φῶς, καὶ ἐξ αὐτοῦ τὴν εἰκόνα τῆς ἀληθείας λαμβάνων.

⁷⁹ I Cor. xi, 7. ⁸⁰ II Cor. iv, 11. ⁸¹ Act. xvii, 29. ⁸² Rom. viii, 35. ⁸³ Joel ii, 25. ⁸⁴ Exod. xii, 41. ⁸⁵ Psal. xlv, 8. ⁸⁶ Prov. xii, 20. ⁸⁷ Genes. v, 5. ⁸⁸ Joan. x, 30.

gere, ita ut recte percipiat hæc eo fere modo esse quo splendor erga lucem se habet, indeque veritatis imaginem accipiat.

21. Οὐκοῦν εἰ τὰ ῥήματα καὶ οὗτοι ὡς ξένα προ-
 ρασιζονται, φρονεῖσθωσαν τὴν διάνοιαν, καθ' ἣν ἡ σύν-
 οδος οὕτως ἐγράψεν, ἀναθεματίζοντες ἅπερ ἀνεθεμάτι-
 σεν ἡ σύνοδος, καὶ λοιπὸν, εἰδύναται, μεμφέσθωσαν τὰς
 λέξεις. Εὐ δὲ οἶδα, ὅτι, φρονήσαντες τὴν διάνοιαν τῆς
 συνόδου, καὶ τὰ ῥήματα τῆς διανοίας πάντως ἀποδέ-
 ζονται. Ἄν δὲ καὶ ταύτην αἰτιάσθαι θελήσωσι, δῆλοι
 πᾶσιν εἰσι μᾶτην καὶ περὶ ἐκείνων λέγοντες, καὶ
 μόνον ἀφορμὰς ἑαυτοῖς εἰς ἀσέβειαν ἐπινοοῦντες. Ἡ
 μὲν οὖν πρόφασις τῶν τοιούτων λέξεων αὕτη· εἰ δ'
 ὅτι καὶ μὴ ἐγγράφοι εἰσι, πάλιν γογγύζουσιν, αὐτόθεν
 μὲν αὐτοὶ ἐκβαλλέσθωσαν ὡς κενολογούντες καὶ τὸν
 νοῦν οὐχ ὑγιαίνοντες· ἑαυτοῦς (1) δὲ καὶ ἐν τούτοις
 αἰτιάσθωσαν, ὅτι, πρῶτον παρασχόντες τὴν τοιαύτην
 πρόφασιν, ἐξ ἀγράφων θεομαχεῖν ἤρξαντο. Γινωσκέ-
 τω δὲ ὅμως, εἰ τις ἐστι φιλομαθής, ὅτι, εἰ καὶ μὴ B
 οὕτως ἐν ταῖς Γραφαῖς εἰσιν αἱ λέξεις, ἀλλὰ, καθ-
 ἅπερ εἰρηται πρότερον, τὴν ἐκ τῶν Γραφῶν διάνοιαν
 ἔχουσι, καὶ ταύτην ἐκφωνοῦμενοι σημαίνουσι τοῖς
 ἔχουσιν εἰς εὐσέβειαν τὴν ἀόκητον ὀλόκληρον. Σκοπεῖν
 δὲ τοῦτό σε μὲν ἐξεστίν, ἐκείνους δὲ κατακοῦειν τοῦς
 ἀπαιδεύτους. Δέδεικται ἐν τοῖς ἐμπροσθεν, καὶ τοῦτ'
 ἐστὶν ἀληθὲς πιστεύειν, τὸν Λόγον ἐκ τοῦ Πατρὸς
 εἶναι, καὶ μόνον ἴδιον αὐτοῦ καὶ φύσει γέννημα. Πό-
 θεν γὰρ ἄλλοθεν νοήσειε τις τὸν Υἱὸν, ὃς ἐστὶν ἡ
 σοφία καὶ ὁ Λόγος, ἐν ᾧ τὰ πάντα γέγονεν, ἢ ἐξ αὐ-
 τοῦ τοῦ Θεοῦ; Ὅμως δὲ τοῦτο καὶ παρὰ τῶν Γρα-
 φῶν μαθητήκαμεν, τοῦ μὲν Πατρὸς διὰ τοῦ Δαβὶδ
 λέγοντος· Ἐξηρεύξατο ἡ καρδία μου Λόγον ἀγα-
 θόν καὶ, Ἐκ γαστρὸς πρὸ ἐωσφόρου ἐγέννησά
 σθε· τοῦ δὲ Υἱοῦ περὶ ἑαυτοῦ δεικνύντος τοῖς Ἰου-
 δαίοις· Εἰ ὁ Θεὸς Πατὴρ ὑμῶν ἦν, ἠραπαῖτε ἀν-
 ἐμ· ἐγὼ γὰρ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον· καὶ πάλιν·
 Οὐχ ὅτι τὸν (2) Πατέρα τις ἐώρακεν, εἰ μὴ ὁ ὢν
 παρὰ τοῦ Θεοῦ, οὗτος ἐώρακε τὸν Πατέρα· καὶ
 μὴν καὶ τό· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν, καὶ, Ἐγὼ
 ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί, ἴσον ἐστὶ τῷ
 λέγειν· Ἐγὼ ἐκ τοῦ Πατρὸς εἰμι, καὶ ἀδιάρητος αὐ-
 τοῦ. Καὶ ὁ Ἰωάννης δὲ λέγων· Ὁ μονογενὴς Υἱὸς,
 ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξ-
 ηγήσατο, μαθὼν ταῦτα παρὰ τοῦ Σωτῆρος (3) εἶρηκε.
 Τί γὰρ ἄλλο τὸ ἐν κόλλοις σημαίνει, ἢ τὴν γνησίαν
 ἐκ τοῦ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ γέννησιν;

22. Εἰ μὲν οὖν τὸν Θεὸν ἠγεῖται τις εἶναι σύνθε-
 τον, ὡς ἐν τῇ οὐσίᾳ τὸ συμβεβηκὸς, ἢ ἐξωθέν τινα
 περιβολὴν ἔχειν καὶ καλύπτεσθαι, ἢ εἶναι τινα περὶ D
 αὐτὸν τὰ συμπληροῦντα τὴν οὐσίαν αὐτοῦ, ὥστε
 ἔγοντας ἡμᾶς Θεὸν, ἢ ὀνομάζοντας Πατέρα, μὴ
 φθὴν τὴν ἀόρατον αὐτοῦ καὶ ἀκατάληπτον οὐσίαν
 ἡμαίειν, ἀλλὰ τι τῶν περὶ αὐτὴν (4)· μεμφέσθωσαν

21. Itaque si illi verba ista velut nova ac per-
 egrina admittere recusant, sententiam ipsam admit-
 tant quam synodus his indicare voluit : et quibus
 illa anathema dixit, ipsi similiter dicant anathema,
 ac de cætero, si possint, voces ipsas reprehendant.
 Ego vero nullus dubito quin sententia synodi re-
 cepta, verba quoque ipsa approbent. Sin autem sen-
 tentiam ipsam velint redarguere, omnibus patebit
 frustra illos nullaque de causa verba reprehendere,
 sed solum occasiones impietatis confirmandæ sibi
 ipsis fingere. Hæc igitur causa fuit cur hujusmodi
 voces fuerint institutæ. Quod si rursus murmurent,
 quod illæ in Scripturis non exstent, hoc ipso, tan-
 quam fuitiles et mente non sani, sunt rejiciendi.
 Seipsos porro hic etiam potissimum accusent, quod
 primi huic rei locum dederint, qui ipsi excogitatis
 vocibus quæ in Scripturis non habentur, bellum
 Deo cœperint inferre (5). Noverit tamen quisquis
 studiosus fuerit, etiamsi ipsæ voces ita in Scriptu-
 ris non exstent, sententiam tamen, quam continent,
 vere ex Scripturis haberi, quemadmodum supra
 dictum est, quam quidem sententiam, cum profe-
 runtur, his indicant quibus aures sanæ et integræ
 sunt in pietate. Id sane et tibi inspicere, et impe-
 ritis illis licet audire. Nimirum supra ostensum est
 vereque creditur Verbum esse ex Patre, illudque
 solum proprium ejus et natura setum esse. Ex quo
 enim alio Filium, qui et sapientia est et Verbum, in
 quo omnia sunt facta, quam ex ipso Deo esse intel-
 ligi queat? Verum illud quoque ex Scripturis didici-
 mus. Pater enim per Davidem dicit : *Eruclavit cor
 meum Verbum bonum* 99; et, *Ex utero ante luciferum
 genui te* 100. Filius item de seipso ita ad Judæos loquitur :
*Si Deus Pater vester esset, diligeretis utique
 me. Ego enim ex Patre exivi* 101; et iterum : *Non quia
 Patrem vidit quisquam, nisi qui est a Deo, hic vidit
 Patrem* 102. Item illud : *Ego et Pater unum sumus* 103,
 et, *Ego in Patre et Pater in me* 104, idem est ac si di-
 ceret, *Ego ex Patre sum, nec ab eo possum dividi.*
 Joannes quoque dicit : *Unigenitus Filii, qui est in
 sinu Patris, ipse enarravit* 105. Scilicet hæc ipse a
 Salvatore didicerat. Nam quid aliud illud, *in sinu,*
 significat, quam veram Filii ex Patre generationem?

179 22. Si quis ergo Deum compositum esse
 existimat, ut in substantia accidens, vel ita ut ali-
 quem extrinsecus amictum habeat quo contegatur,
 aut quedam circum eum sint quæ ejus substantiam
 compleant, adeo ut eum Deum dicimus vel Patrem
 nominamus, non ejus substantiam quæ nec videri
 nec comprehendi potest, sed aliquid eorum quæ

99 Psal. xliiv, 2. 100 Psal. cix, 3. 101 Joan. viii, 42.
 102 Joan. i, 18.

103 Joan. vi, 46. 104 Joan. x, 30. 105 Joan. xiv, 10.

(1) Reg. ἑαυτοῖς.

(2) Sic Reg. ut et legitur Joan. vi, 46. Alii et editi
 ὄν omitunt.

(3) Sic Reg. Editi vero et alii, Πατρός.

(4) Reg. αὐτόν.

(5) Licet voces ex substantia et consubstantiali
 non exstent in Scripturis, sententia tamen ipsa
 quam significant, ex Scripturis habetur. Vide ite
 Theodor. *Hist. eccles.*, lib. i, c. 8.

circum ipsam sunt, significemus; synodum per me licet incusent, quæ Dei Filium ex ejus substantia esse scripserit. Intelligent tamen se ita sentiendo, duplicem impietatem committere. Nam quemdam Deum corporeum inducunt, et Dominum, non sui Patris, sed rerum quæ circum ipsum sunt Filium esse mentiuntur. Sed si Deus aliquid simplex est, uti revera est, liquet nihil nos quod veluti circum ipsum sit nominare, cum Deum dicimus et Patrem nominamus, sed ipsam ejus substantiam significare. Quamvis enim comprehendere non possit quid tandem sit Dei substantia: attamen si solum intelligamus Deum esse, cumque Scriptura illum hujusmodi vocibus indicet; sic nos etiam cum Deum et Patrem et Dominum dicimus, non alium profecto aliquem quam ipsum solum volumus significari. Cum igitur dicit: *Ego sum qui sum*⁹⁶; et, *Ego sum Dominus Deus*⁹⁷, ac ubicunque Scriptura dicit, *Deus*; cum nos ista legimus, nihil aliud intelligimus significari quam ipsam ejus incomprehensam substantiam, et quod ille sit quem esse testantur. Nemo igitur obstupescat cum audit Filium Dei ex substantia Dei esse, sed Patribus potius assentiantur qui videlicet ut ipsam rei notionem perpurgarent, majoris perspicuitatis gratia verbisque veluti synonymis has voces, *ex Deo*, istis, *ex Dei substantia*, explicaverunt. Idem enim esse arbitrati sunt dicere Verbum *ex Deo* esse, ac dicere ipsum esse *ex Dei substantia*, quandoquidem ista vox, *Deus*, ut dixi, nihil aliud significat quam substantiam ejus qui est. Si igitur Verbum non ita est ex Deo, ut verus ex Patre natura sit Filius; sed si eo tantum modo ex Deo esse dicitur, quo res omnes creatæ, quia nempe a Deo factæ sunt: sane neque ex substantia Patris est, neque ipse Filius, substantia est Filius, sed solum ex virtute, non aliter ac nos, qui gratia filii vocamur. Sin autem solus ex Deo est, tanquam verus Filius, Filius dicendus est.

23. Certe rem ita se habere patet ex exemplo lucis et splendoris. Non enim instar ignis, qui ex calore solis accenditur ac postea solet exstingui, Verbum se ad Deum habere sancti censuere: ita quippe externum et creatum effectoris opus esset. Verum Filium omnes splendorem esse dixere, ut eum proprie ac sine divisione ex substantia esse, ejusque cum Patre unitatem significarent. Namque hoc pacto constat vere eum immutabilem varietatisque expertem esse. Quomodo enim aliter talis esse posset, nisi Patris proprius esset fetus? Sic enim necesse est eum eandem rem esse ac suum Patrem. Quæ cum pietati valde consentanea esse ostensum fuerit, profecto Christi hostes voce *consubstantialis* minime debent offendi, cum hæc sanam omnino contineat sententiam, rationeque confirmetur. Enimvero cum Verbum ex substantia Dei esse

⁹⁶ Exod. III, 14. ⁹⁷ Exod. xx, 2.

(6) Sic Reg. Basil. ut et legit Narinius. Cæteri et edit. Commel. omitunt ut: Υἱὸς γνήσιος, etc., usque ad καὶ γὰρ.

μὲν τὴν σύνοδον γράψασαν ἐκ τῆς οὐσίας εἶναι τοῦ Θεοῦ τὸν Υἱόν· κατανοοῦσιν οὖν ὅτι δύο ταῦτα βλασφημοῦσιν, οὕτω διανοοῦμενοι· τὸν τε γὰρ Θεὸν σωματικόν τινα εἰσάγουσι, καὶ τὸν Κύριον οὐκ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ τῶν περὶ αὐτὸν εἶναι Υἱὸν καταφεύδονται· εἰ δὲ ἀπλοῦν τί ἐστὶν ὁ Θεός, ὡς περ οὖν καὶ ἐστὶ, δῆλον ὅτι λέγοντες τὸν Θεόν, καὶ ὀνομάζοντες τὸν Πατέρα, οὐδὲν τι ὡς περὶ αὐτὸν ὀνομάζομεν, ἀλλ' αὐτὴν τὴν οὐσίαν αὐτοῦ σημαίνομεν. Κἀν γὰρ καταλαβεῖν ὁ τι ποτὲ ἐστὶν ἡ τοῦ Θεοῦ οὐσία μὴ ἢ δυνατόν· ἀλλὰ μόνον νοοῦντες εἶναι τὸν Θεόν, καὶ τῆς Γραφῆς τὸν οὕτως αὐτὸν σημαίνουσαν, οὐκ ἄλλον τινὰ καὶ ἡμεῖς ἢ αὐτὸν σημαίνει θέλοντες, λέγομεν Θεὸν καὶ Πατέρα καὶ Κύριον. Ὅταν γοῦν λέγῃ· Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν· καὶ τὸ, Ἐγὼ εἰμι Κύριος ὁ Θεός· καὶ ὅπου ποτὲ λέγει ἡ Γραφή, ὁ Θεός, ἡμεῖς ἀναγινώσκοντες, οὐδὲν ἕτερον ἢ αὐτὴν τὴν ἀκατάληπτον αὐτοῦ οὐσίαν σημαίνουμένην νοοῦμεν, καὶ ὅτι ἐστὶν ὅνπερ λέγουσιν. Οὐκοῦν μὴ ξενίζέσθω τις ἀκούων ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ· ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἀποδεχέσθω τοὺς Πατέρας διακαθάραντας τὸν νοῦν, λευκότερον καὶ ὡς ἐκ παραλλήλου, τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ γράψαντας, τὸ ἐκ τῆς οὐσίας. Ταῦτ' οὖν γὰρ ἠγγήσαντο λέγειν ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ λέγειν, ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸν Λόγον· ἐπεὶ καὶ τὸ, Θεός, καθὰ προείπον, οὐδὲν ἕτερον ἢ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ τοῦ ὄντος σημαίνει. Εἰ μὲν οὖν μὴ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ὁ Λόγος, ὡς ἂν Υἱὸς εἴη φύσει γνήσιος ἐκ Πατρὸς, ἀλλ' ὡς τὰ κτίσματα διὰ τὸ δεδημιουργῆσθαι, λέγεται καὶ αὐτὸς ὡς τὰ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ· οὕτε ἐκ τῆς οὐσίας ἐστὶ τοῦ Πατρὸς, οὕτε αὐτὸς ὁ Υἱὸς, κατ' οὐσίαν ἐστὶν Υἱὸς, ἀλλ' ἐξ ἀρετῆς, ὡς ἡμεῖς οἱ κατὰ χάριν καλούμενοι υἱοί. Εἰ δὲ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστὶ μόνος, ὡς Υἱὸς γνήσιος (6), ὡς περ οὖν καὶ ἐστὶ, λεχθεῖται ἂν εἰκότως καὶ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ ὁ Υἱός.

utī revera est: jure ac merito ex substantia Dei

23. Καὶ γὰρ καὶ τὸ παράδειγμα τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ ἀπαυγασματος, τοιοῦτον ἔχει τὸν νοῦν. Οὐ γὰρ κατὰ τὸ ἐξαπτόμενον ἐκ τῆς θερμῆς τοῦ ἡλίου πύρ, ὅπερ καὶ σβέννυσθαι πάλιν εἴωθεν, εἰρηχασιν οἱ ἄγιοι εἶναι τὸν Λόγον πρὸς τὸν Θεόν· τοῦτο γὰρ ἔργον ἐξῴθεν καὶ κτίσμα τοῦ ποιούντος ἦν· ἀλλὰ ἀπαύγασμα αὐτὸν εὐηγγελίσαντο πάντες, ἵνα τὸ ἐκ τῆς οὐσίας ἴδιον καὶ ἀδιαίρετον καὶ τὴν πρὸς τὸν Πατέρα ἐνότητά δηλώσωσι. Καὶ γὰρ οὕτω καὶ τὸ ἀτρεπτον καὶ ἀναλλοίωτον αὐτὸν ἀληθῶς εἶναι σωθήσεται· πῶς γὰρ ἂν ἄλλως (7) εἴη τοιοῦτος, εἰ μὴ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἴδιόν ἐστι γέννημα; Ἀνάγκη γὰρ καὶ ἐν τούτῳ τὴν ταυτότητα πρὸς τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα σώζειν. Οὕτω δὲ τοῦ Λόγου φανερός εὐσεβοῦς, ἀκόλουθον ἂν εἴη μὴδὲ ἐπὶ τῷ ὁμοουσίῳ ξενίζεσθαι τοὺς Χριστομάχους, ἐχούσης καὶ τῆς λέξεως ταύτης ὑγιῆ τὴν διάνοιν καὶ τὴν ἀπόδειξιν. Εἰ γὰρ δὴ φαμεν ἐκ

(7) Sic Reg. Cæteri vero et editi, πῶς γὰρ ἄλλως.

τῆς οὐσίας εἶναι τοῦ Θεοῦ τὸν Λόγον· λοιπὸν γὰρ ἡ λέξις ὁμολογείσθω καὶ παρ' αὐτῶν· τί ἂν εἴη τοῦτο, ἢ τὸ ἀληθῶς καὶ αἰδιον τῆς οὐσίας ἐξ ἧς καὶ γεγέννηται; Οὐ γὰρ ἑτεροειδὲς, ἵνα μὴ ξένον καὶ ἀνόμοιον τῇ οὐσίᾳ τοῦ Πατρὸς ἐπιμιγνύηται· οὐδὲ ἐξωθεν ἀπλῶς ὁμοιος, ἵνα μὴ καθ' ἕτερον ἢ ὅλων ἑτεροούσιος φαίηται, ὡς περ χαλκὸς σιλικῶν καὶ χρυσοῦς, καὶ ἄργυρος καὶ κασσίτερος. Ταῦτα γὰρ ξένα καὶ ἑτεροφυῆ ἀλλήλων, καὶ ἀπεσχοινοσμένα τῇ φύσει καὶ τῇ δυνάμει τυγχάνουσι· καὶ οὔτε ὁ χαλκὸς ἴδιος τοῦ χρυσοῦ, οὔτε ἡ φάσσα ἐκ τῆς περιστερᾶς· ἀλλὰ ὅμοια μὲν νομίζεται εἶναι, ἑτεροούσια δὲ ἀλλήλων ἐστίν. Εἰ μὲν οὖν καὶ ὁ (8) Υἱὸς οὕτως ἐστίν, ἔστω κτίσμα ὡς περ καὶ ἡμεῖς, καὶ μὴ ὁμοούσιος· εἰ δὲ Υἱὸς ἐστὶ Λόγος, σοφία, εἰκὼν τοῦ Πατρὸς, ἀπαύγασμα· εἰκότως ὁμοούσιος ἂν εἴη. Εἰ (9) γὰρ τὸ μὴ ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὡς ὄργανον ἑτεροφυῆς καὶ ἑτεροούσιον δείκνυται, καλῶς ἄρα ἡ σύνοδος ἔγραψε καὶ νενόησεν ὁρθῶς.

24. Ἐξηρήσθω δὲ πάλιν ἐν τούτοις πᾶς (10) λογισμὸς σωματικὸς· φαντασίαν τε πάσης αἰσθήσεως ὑπερβάντες, καθαρᾷ τῇ νοήσει καὶ μόνῃ τῷ νῷ νοῶμεν Υἱοῦ πρὸς Πατέρα τὸ γνήσιον, καὶ Λόγου τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἰδιότητα, καὶ τὴν ἀπαράλλακτον ὁμοιότητα τοῦ ἀπαυγάσματος πρὸς τὸ φῶς· ὡς γὰρ τὸ γέννημα καὶ τὸ Υἱὸς, οὐκ ἀνθρώπινον, ἀλλ' ὡς Θεῷ πρέπον ἐστίν, εἰρηγαί τε καὶ ἐστὶ· τὸν αὐτὸν τρόπον, τὴν λέξιν (11) τοῦ ὁμοουσίου ἀκούοντες, μὴ εἰς τὰς ἀνθρωπίνους αἰσθήσεις πίπτοντες, μερισμοὺς καὶ διαιρέσεις τῆς θεότητος λογιζώμεθα· ἀλλ' ὡς ἐπὶ ἀσωμάτων διανοούμενοι, τὴν ἐνότητα τῆς φύσεως καὶ τὴν ταυτότητα τοῦ φωτὸς μὴ διαιρῶμεν· τοῦτο γὰρ ἴδιον Υἱοῦ πρὸς Πατέρα, καὶ τοῦτο δείκνυσι τὸν Θεὸν ἀληθῶς ὄντα Πατέρα τοῦ Λόγου. Πάλιν γὰρ τὸ παράδειγμα τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ ἀπαυγάσματος ἀναγκαῖον εἰς τοῦτο. Τίς τολμήσει λέγειν τὸ ἀπαύγασμα ξένον καὶ ἀνόμοιον εἶναι τοῦ ἡλίου; Ἡ τίς μᾶλλον ἐνορῶν οὕτω τὸ ἀπαύγασμα πρὸς τὸν ἡλίον, καὶ τὴν ταυτότητα τοῦ φωτὸς, οὐκ ἂν εἴποι θαρρήσας· Ὅντως τὸ φῶς καὶ τὸ ἀπαύγασμα ἓν εἰσι, καὶ τοῦτο ἐν ἐκείνῳ δείκνυται, καὶ τὸ ἀπαύγασμα ἐν τῷ ἡλίῳ τυγχάνει ὄν, ὥστε τὸν ὄντα τοῦτο βλέπειν ἀκαίενο. Τὴν δὲ τοιαύτην ἐνότητα καὶ φυσικὴν ἰδιότητα πῶς ἂν οἱ πιστεύοντες καὶ βλέποντες ὁρθῶς καλέσασιν ἢ ὁμοούσιον γέννημα; Τὸ δὲ τοῦ Θεοῦ γέννημά τι ἂν τίς οἰκείως καὶ πρεπόντως νοήσειεν ἢ Λόγον, καὶ σοφίαν, καὶ δύναμιν, ἢ ὑπερ οὔτε (12) τοῦ Πατρὸς λέγειν ξένον ὄσιόν ἐστιν, οὔτε μὴ αἰδίως εἶναι παρὰ τῷ Πατρὶ κἄν φαντάζεσθαι θέμις ἐστί; Τούτῳ γὰρ τῷ γεννηματι τὰ πάντα πεποιήσεν ὁ Πατήρ, καὶ τὴν εἰς πάντα πρόνοιαν ἐκτείνων δι' αὐτοῦ φιλανθρωπεύεται· καὶ οὕτως ἐν αὐτῷ καὶ ὁ Πατήρ εἰσιν, ὡς περ εἰρηγαί· εἰ μὴ ἄρα οἱ κακίφρονες τολμήσαντες πάλιν

dicimus (jam enim et ipsi dictionem hanc admittant), quid aliud significamus quam veram et æternam substantiam ex qua ipsum genitum est? Nec enim diversa est specie, ne quid externum ac dissimile cum Patris substantia misceatur: nec extrinsecus duntaxat simile est, ne alia ex parte vel omnino diversæ substantiæ esse appareat, veluti æs fulgens et aurum, argentum et stannum. Hæc siquidem diversa et alia atque separata sunt tum natura **180** tum virtute; nec æs proprium auri est, nec palumbes ex columba nascitur: sed quamvis hæc putantur esse similia, diversa tamen inter se sunt natura. Itaque si Filius ita quoque se habet, esto res creata ut et nos, non autem consubstantialis. Sin autem Filius est Verbum, sapientia, imago Patris, splendorve: merito utique consubstantialis est. Nisi enim ostendatur illum non ex Deo, sed tanquam organum natura et substantia diversum esse, fatendum sane est recte synodum et scripsisse et cogitasse.

24. Procul autem hinc absit omnis cogitatio corporea; sed sensus omnes prætergressi, pura intelligentia et sola mente percipiamus quam vere sit Filius Patris; quam proprie Dei sit Verbum, et quam perfectam cum luce similitudinem splendor habeat. Ut enim seius et Filius, non hominum more, sed ut Deum decet, et dictus est et vere est: ita cum vocem *consubstantialis* audimus, humanos sensus non debemus sequi, nec divinitatis partitiones aut divisiones fingendæ sunt ullæ: sed tanquam de rebus non corporeis cogitantes, unam naturam et eandem lucem non dividamus. Id enim proprium Filii est erga Patrem, eoque ostenditur Deum vere Verbi Patrem esse. Nam rursus lucis et splendoris exemplum ad illud intelligendum est necessarium. Quis igitur dicere audeat splendorem soli externum et dissimilem esse? Vel potius quis, si adverterit quoniam modo splendor se ad solem habeat eandemque esse lucem, non audacter dicat: Vere lux et splendor una res est, hinc in illa ostenditur, et splendor in sole existit, ita ut qui solem viderit, splendorem quoque cernat. Hæc porro unitas et naturalis proprietatis quomodo a credentibus ac videntibus recte vocari possit nisi consubstantialis fetus? Quis autem proprie digneque alium Dei fetum esse concipiet præter Verbum, sapientiam et virtutem, quam sane nec Patri externam fas est dicere, nec vel cogitare licet nisi in ipso apud Patrem fuisse? Siquidem hoc ipso fetu omnia fecit Pater, suamque in res omnes providentiam per eum benigne administrat, atque ita ipse et Pater unum sunt, quemadmodum dictum est; nisi forte iidem improbi iterum audeant contendere aliam esse Verbi substantiam et aliam lucem quæ ex Patre in illo est, ita ut

(8) Sic Reg. At in aliis et editis ὁ δεest.

(9) Particula μὴ videtur addenda post εἰ, vel certe subaudienda. Ibid. Reg. δείκνυτε.

(10) Sic Reg. Editi vero, πῶς, mendose.

(11) Sic Reg. Alii et editi τὴν λέξιν omitunt.

(12) Sic Reg. Alii vero et editi, ἢν οὔτε.

lux quidem, quæ est in Filio, unum sit cum Patre, ipse vero tanquam res creata, sit Patri externus. Verum hæc profecto Caiphæ et Samosatensis est doctrina, quam Ecclesia quidem procul repulit, sed quam illi clam et astute nunc tuentur; hancque ob causam ipsi, veritate relicta, hæretici sunt declarati. Si enim prorsus lucis, quæ est ex Patre, participes ille est, cur non potius ipse is est cujus res aliæ fiunt participes, ne scilicet aliquid medium inter eum et Patrem reperiat? Nam nisi id concedatur, non amplius ostendi poterit omnia per Filium facta esse, sed per illum cujus et ipse est participes. At si ipse est Verbum et sapientia Patris, in quo se Pater patefacit, cognoscitur, creat, et sine quo nihil omnino facit, manifestum utique fuerit ipsum illum esse qui est ex Patre. Siquidem res universæ ejus sunt participes, cum sancti Spiritus participes efficiuntur. Talis autem cum sit, profecto ex nihilo esse non potest, uti nec res esse creata, sed potius verus et proprius est ex Patre fetus, non secus ac splendor ex luce.

25. Itaque cum Patres Nicænæ synodi ita sentirent, hujusmodi dictiones (13) illis scribere visum est. Quod vero ipsi eas non sibi **181** excogitaverint, ut illi quidem objiciunt, sed ab aliis se antiquioribus acceperint, age, id quoque ostendamus, ne vel hæc ipsa incusatio illis supersit. Discite igitur, o Christi hostes Ariani, Theognostum virum eruditum minime refugisse ab hac ipsa dictione *ex substantia*. Nam in secundo *Hypotyposeon* hæc de Filio scribit: « Non extrinsecus adinventum est Filii substantia, neque ex nihilo educta, sed ex Patris substantia nata est, ut lucis splendor et aquæ vapor: neque enim splendor aut vapor ipsa aqua vel ipse sol est: neque rursus aliquid est alienum, sed est aliquid emanans ex Patris substantia, ita tamen ut nullam divisionem eadem Patris substantia sit perpessa. Ut enim sol idem manens radiis ab ipso profluentibus non minuitur; ita neque Patris substantia mutationem ullam patitur, cum Filium sui ipsius imaginem habet. » Sic igitur Theognostus suam ipse mentem his verbis aperuit, cum ea quæ antea proposuerat, non nisi exercitationis gratia expendisset. Cum item Dionysius Alexandriæ episcopus ex his

(13) *Ex substantia et consubstantialis.*

(14) *Reg. ἀτέχνως.*

(15) *Sic Reg. At alii et editi, δηλονότι.*

(16) Ut ista intelligantur, notandum est Theognostum, teste Photio *Biblioth. cod. 406*, septem composuisse orationes, in quarum prioribus ac præcipue in secunda minus orthodoxe videtur sentire de Dei Filio, quem scilicet rem creatam esse docet: at in septima et postrema oratione orthodoxe sentit de Filio, de quo nempe hæc habet quæ hic profert S. Athanasius, qui per hæc verba τὰ πρότερα non aliud certe intelligit quam priores ejus orationes, in quibus minus recte de Filio videtur disserere; sed id eum exercitationis tantum gratia scripsisse ait S. Athanasius, non vero ex propria mente, quam ipse in ultima oratione exposuit. Eodem item modo eum defendi posse ait Photius, cujus hæc sunt verba: Υἱὸν δὲ λέγων κτίσμα, αὐτὸν ἀποφαίνει καὶ τῶν λογικῶν μόνον ἐπιστατέν,

A εἴποιεν ἄλλην εἶναι τὴν τοῦ Λόγου οὐσίαν, καὶ ἄλλο τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐν αὐτῷ φῶς, ἢ ἢ τὸ μὲν ἐν τῷ Υἱῷ φῶς ἐν πρὸς τὸν Πατέρα, αὐτὸς δὲ ξένος κατ' οὐσίαν ὡς κτίσμα. Ἄλλα τοῦτο τοῦ Καϊάφα καὶ τοῦ Σαμοσατέως ἀτεχνῶς (14) ἐστὶ τὸ φρόνημα, ὅπερ ἡ μὲν Ἐκκλησία ἐξέβαλεν, οὗτοι δὲ νῦν ὑποκρίνονται· διὸ καὶ αὐτοὶ, τῆς ἀληθείας ἐκπεσόντες, ἀπεδείχθησαν αἰρετικοί. Εἰ γὰρ ὅλως μετέχει τοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς φωτὸς, διὰ τί μὴ μᾶλλον αὐτὸς ἐστὶ τὸ μετεχόμενον, ἵνα μὴ μέσον αὐτοῦ τι καὶ τοῦ Πατρὸς εὐρίσκηται: Εἰ γὰρ μὴ οὕτως ἐστὶν, οὐκέτι δείκνυται διὰ τοῦ Υἱοῦ γεγενῆσθαι τὰ πάντα, ἀλλὰ δι' ἐκείνου, οὗ καὶ αὐτὸς μετέχει. Εἰ δὲ οὗτος ἐστὶν ὁ Λόγος, ἡ σοφία τοῦ Πατρὸς, ἐν ᾧ ὁ Πατὴρ ἀποκαλύπτεται, καὶ γινώσκεται, καὶ δημιουργεῖ, καὶ οὐ ἄνευ οὐδὲν ὁ Πατὴρ ποιεῖ, δῆλον (15), ὅτι αὐτὸς ἐστὶ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς· αὐτοῦ γὰρ καὶ πάντα τὰ γενητὰ μετέχει, μετέχοντα τοῦ ἀγίου Πνεύματος. Οὕτω δὲ ὢν, οὐκ ἐστὶ ἐξ οὐκ ὄντων, οὔτε ὅλως κτίσμα, ἀλλὰ μᾶλλον ἐκ· τοῦ Πατρὸς ἴδιον γέννημα, ὡς ἐκ φωτὸς τὸ ἀπαύγασμα.

25. Οἱ μὲν οὖν ἐν τῇ Νικαίᾳ συνελθόντες, ταύτην ἔχοντες τὴν διάνοιαν, τοιαύτας καὶ τὰς λέξεις ἔγραψαν. Ὅτι δὲ οὐχ ἑαυτοῖς πλάσαντες ἐπένοησαν ταύτας· ἐπειδὴ καὶ τοῦτο προφασίζονται· ἀλλ' ἄνωθεν παρὰ τὸν πρὸ αὐτῶν παραλαβόντες εἰρήκασιν, φέρε καὶ τοῦτο διελέγξωμεν, ἵνα μηδὲ αὕτη αὐτοῖς ἡ πρόφασις περιλείπηται. Μάθετε τοίνυν, ὦ Χριστομάχοι Ἀρειανοί, ὅτι Θεόγνωστος μὲν, ἀνὴρ λόγιος, οὐ παρητήσατο τὸ ἐκ τῆς οὐσίας εἰπεῖν. Γράφων γὰρ περὶ Υἱοῦ ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν Ὑποτυπώσεων, οὕτως εἶρηκεν· « Οὐκ ἐξωθέν τις ἐστὶν ἐφρευθεῖσα ἢ τοῦ Υἱοῦ οὐσία, οὐδὲ ἐκ μὴ ὄντων ἐπεστήχθη, ἀλλὰ ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἐφυ, ὡς τοῦ φωτὸς τὸ ἀπαύγασμα, ὡς ὕδατος ἀτμίς· οὔτε γὰρ τὸ ἀπαύγασμα οὔτε ἡ ἀτμίς αὐτὴ τὸ ὕδωρ ἐστίν, ἢ αὐτὸς ὁ ἥλιος· οὔτε ἀλλότριον, ἀλλὰ ἀπόρροια τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας, οὐ μερισμὸν ὑπομενίσσης τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας. Ὡς γὰρ μένον ὁ ἥλιος ὁ αὐτὸς οὐ μειοῦται ταῖς ἐκχεομέναις ὑπ' αὐτοῦ ἀγχαῖς, οὕτως οὐδὲ ἡ οὐσία τοῦ Πατρὸς ἀλλοίωσιν ὑπέμεινε, εἰκόνα ἑαυτῆς ἔχουσα τὸν Υἱόν. » Ὁ μὲν οὖν Θεόγνωστος (16) τὰ πρότερα ὡς ἐν γυμνασίᾳ ἐξετάσας, ὕστερον τὴν ἑαυτοῦ δόξαν τιθεῖς, οὕτως εἶρηκε. Διονύσιος δὲ ὁ

D καὶ ἄλλ' ἅπτα, ὡς περ Ἀριγένης, ἐπιφέρει τῷ Υἱῷ, εἴτε ὁμοίως ἐκείνῳ δυσσεβείᾳ ἐαλωκώς, εἴτε, ὡς ἂν τις εἴποι ἐκδιασάμενος τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ ἀπολογία, ἐν γυμνασίᾳ λόγῳ καὶ οὐ δόξῃ ταῦτα προτιθεῖς, id est, *Cum de Filio disserit, eum rem creatam esse declarat, solisque rebus ratione præditis præsidere, et alia quædam, ut Origenes, Filio affingit, sive eadem ac ille impietate infectus, sive, ut quis forte dixerit ad illum utcumque defendendum, hæc exercitationis gratia, non autem ex propria sententia proposuerit.* Εἰ in fine: Ἐν δὲ τῷ ἐβδόμῳ, ὃν καὶ περὶ Θεοῦ δημιουργίας ἐπιγράφει, εὐσεβέστερόν πως περὶ τῶν ἄλλων διαλαμβάνει, καὶ μάλιστα πρὸς τῷ τέλει τοῦ λόγου περὶ τοῦ Υἱοῦ. *In septima autem oratione, quam de Dei officio inscribit, magis pie cum de aliis rebus, tum præcipue in fine orationis de Filio disputat.* Quis porro fuerit iste Theognostus, ex inscriptione ejusdem Operis apud Photium habemus, ubi hæc leguntur: Ἀνεγνώσθη Θεογνώστου

γενόμενος ἐπίσκοπος τῆς Ἀλεξανδρείας κατὰ τοῦ
 Σαβελλίου γράφων, τὴν τε κατὰ σάρκα οἰκονομίαν
 τοῦ Σωτῆρος διὰ πλείονος ἐξηγουμένους, καὶ ἐξ αὐτῆς
 διελέγων τοὺς Σαβελλίοντας, ὅτι μὴ ὁ Πατὴρ ἐστιν
 ὁ γενόμενος σὰρξ, ἀλλ' ὁ τοῦτου Λόγος, ὡς εἶπεν ὁ
 Ἰωάννης· ἐπειδὴ ὑπενοήθη ὡς ποίημα καὶ γεννητὸν
 λέγων τὸν Υἱὸν, καὶ μὴ ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, γράφει
 πρὸς τὸν ὁμώνυμον αὐτῷ Διονύσιον τὸν ἐπίσκοπον
 Ῥώμης, ἀπολογούμενος συκοφαντίαν εἶναι ταύτην
 κατ' αὐτοῦ. Μῆτε γὰρ ποιητὸν εἰρηκεῖναι τὸν Υἱὸν,
 ἀλλὰ καὶ ὁμοούσιον αὐτὸν ὁμολογεῖν διεβεβαίωσατο.
 Ἔχει δὲ αὐτοῦ ἡ λέξις οὕτω· « Καὶ δι' ἄλλης ἐπι-
 στολῆς ἔγραψα, ἐν οἷς ἠλεξῆσα καὶ ὁ προφέρουσιν
 Ἐγκλημα κατ' ἐμοῦ ψεύδος ὄν, ὡς οὐ λέγοντος τὸν
 Χριστὸν ὁμοούσιον εἶναι τῷ Θεῷ. Εἰ γὰρ καὶ τὸ
 ὄνομα τοῦτο φημι μὴ εὐρηκεῖναι ποῦ τῶν ἁγίων
 Γραφῶν, ἀλλὰ γε τὰ ἐπιχειρήματά μου τὰ ἐξῆς, ἃ
 σεσωπήκασι, τῆς διανοίας ταύτης οὐκ ἀπάδει. Καὶ
 γὰρ ἀνθρωπίνην γοητὴν παρεθέμην, δῆλον ὡς οὖσαν
 ὁμογενῆ, φήσας πάντως τοὺς γονεῖς μόνον ἐτέρους
 εἶναι τῶν τέκνων, ὅτι μὴ αὐτοὶ εἶεν τὰ τέκνα, ἢ
 μῆτε γονεῖς ἀναγκαῖον ὑπάρχον εἶναι μῆτε τέκνα.
 Καὶ τὴν μὲν ἐπιστολὴν, ὡς προεῖπον, διὰ τὰς περι-
 στάσεις οὐκ ἔχω προκομίσει· εἰ δ' οὖν (17), αὐτὰ σοὶ
 τὰ τότε ῥήματα, μᾶλλον δὲ καὶ πάσης (18) ἂν ἐπεμψα
 τὸ ἀντίγραφον, ὅπερ, ἂν εὐπορήσω, ποιήσω. Οἶδα
 δὲ καὶ μέμνημαι πλείονα προσθεῖς τῶν συγγενῶν
 ὁμοιώματα· καὶ γὰρ καὶ φησὶν εἶπον ἀπὸ σπέρματος
 ἢ ἀπὸ ρίζης ἀνεβθὸν ἕτερον εἶναι τοῦ ὄθεν ἐβλά-
 στησε, καὶ πάντως ἐκείνῳ καθέστηκεν ὁμοφυεῖς· καὶ
 ποταμὸν εἶπον ἀπὸ πηγῆς ῥέοντα ἕτερον ὄνομα μετ-
 εληφέναι· μῆτε γὰρ τὴν πηγὴν ποταμὸν, μῆτε
 τὸν ποταμὸν πηγὴν λέγεσθαι, καὶ ἀμφοτέρα ὑπάρ-
 χειν, καὶ τὸν ποταμὸν εἶναι τὸ ἐκ τῆς πηγῆς
 ὑδωρ. »

26. Ὅτι δὲ οὐ ποίημα οὐδὲ κτίσμα ὁ τοῦ Θεοῦ
 Λόγος, ἀλλὰ ἴδιον τῆς (18) τοῦ Πατρὸς οὐσίας γέννημα
 ἀδιαίρετόν ἐστιν, ὡς ἔγραψεν ἡ μεγάλη σύνοδος, ἰδοὺ
 καὶ ὁ τῆς Ῥώμης ἐπίσκοπος Διονύσιος, γράφων κατὰ
 τῶν τὰ τοῦ (19) Σαβελλίου φρονούντων, σχετιάζει
 κατὰ τῶν ταῦτα τολμώντων λέγειν, καὶ φησιν οὕτως·
 « Ἐξῆς δ' ἂν εἰκότως λέγοιμι καὶ πρὸς διαιρού-
 ντας (20) καὶ κατατέμνοντας καὶ ἀναιρούντας τὸ
 σεμνότεον κήρυγμα τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ, τὴν
 μοναρχίαν εἰς τρεῖς δυνάμεις τινὰς καὶ μεμερισμένας
 ὑποστάσεις καὶ θεότητας τρεῖς· πέψυμαι γὰρ εἶναι
 τινὰς τῶν παρ' ὑμῖν κατηχούντων καὶ διδασκόντων
 τὸν θεῖον Λόγον ταύτης ὑψηλῆς τῆς φρονήσεως, οἱ
 κατὰ διάμετρον, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἀντίκεινται τῇ Σα-
 βελλίαντι ἐκείνῳ »

¹⁶ Joan. 1, 14.

Ἀλεξανδρέως λόγος ἐπιτὰ, οὗ ἡ ἐπιγραφή, Τοῦ μακα-
 ρίου Θεογνώστου Ἀλεξανδρέως καὶ ἐξηγητοῦ Ὑπο-
 τυπώσεις. *Lectæ sunt Theognosti Alexandrini ora-
 tiones septem, ejus operis hæc est inscriptio, Beati
 Theognosti Alexandrini et interpretis Hypotyposes.*

(17) Εἰ δ' οὖν, supple εἶχον, commodè redditur
 per vocem *alioquin*, ut patet, quod quia videntur

A quæ adversus Sabellium scripserat, quibus nempe
 Salvatoris dispensationem secundum carnem per-
 multis explanabat, ac inde confutabat Sabellianos,
 ostendebatque non Patrem factum esse carnem, sed
 Verbum, uti Joannes dicit ¹⁶: cum, inquam, in sus-
 picionem venisset dixisse Filium rem factam et
 creatam esse, non vero Patri consubstantialiam, li-
 teras dedit ad Romæ episcopum Dionysium quoque
 appellatum: in quibus se expurgans asseverabat
 calumniam hanc esse adversus se confictam; nun-
 quam enim se Filium factum dixisse, sed illum Pa-
 tri consubstantialiam constiteri se affirmabat. Hæc
 autem sunt ejus verba: « Et aliam epistolam scripsi,
 ubi ostendi falsam esse qua illi in me utuntur
 criminatione, quasi scilicet qui negassem Christum
 Deo esse consubstantialiam. Etsi enim fateor me id
 nominis nullo in loco sanctarum Scripturarum in-
 venisse, tamen quæ subsequuntur argumentationes
 meæ, quas quidem illi reticuerunt, ab hac sententia
 non discrepant. Quin etiam humani partus exem-
 plum in medium protuli, quem nempe perspicuum
 est ejusdem esse naturæ, addidique eo solum paren-
 tes alios esse a suis liberis, quod ipsi non sint libe-
 ri, nec item necesse esse aut parentes esse aut
 liberos. Et hanc quidem epistolam, ut dixi, ob præ-
 sentem rerum statum exhibendam non habeo: alio-
 quin, ipsa quæ tunc scripsi verba vel potius integræ
 epistolæ exemplar misissem, quod, ubi poterò, facere
 non omittam. Memini vero probeque scio me plurima
 rerum quæ ejusdem sint generis exempla proposuisse.
 Namque dixi plantam ex semine vel ex radice ex-
 ortam, aliam esse ab eo unde producta est, esse
 tamen ejusdem naturæ; fluvium similiter ex fonte
 emanantem aliud nomen habere, neque enim fontem
 dici fluvium, neque fluvium, fontem, utrumque ni-
 hilominus existere, ita ut fluvius sit aqua ex fonte
 profluens. »

26. Quod autem Dei Verbum nec factum nec
 creatum sit, sed proprius et individuus Patris **182**
 substantiæ fetus, ut scripsit magna synodus: ecce
 Dionysius quoque Romæ episcopus scribens contra
 Sabellianos, his verbis adversus illos indignatur
 qui talia audent dicere. « Jam vero, inquit, æquum
 fuerit adversus illos disputare, qui augustissimam
 Dei Ecclesiæ prædicationem, monarchiam in tres
 quasdam virtutes ac separatas hypostases tresque
 divinitates dividunt, discindunt, destruuntque. Au-
 divi enim quosdam ex his, qui apud vos divinum
 Verbum prædicant et docent, hujus opinionis magi-
 stros esse, qui quidem ex diametro, ut ita loquar,
 Sabellii sententiæ adversantur. Illius enim in eo

non animadvertisse interpretes, perperam hunc lo-
 cum verterunt.

(18) Sic Reg. Cæteri autem et editi, πᾶσιν, ut
 et legit Ambr. Camald.

(18*) Reg. τῆς omittit.

(19) Τοῦ abest a Reg.

(20) Reg. τοὺς καταδιαιρούντας.

consistit impietas, quod dicat Filium esse Patrem, et vicissim : illi autem tres Deos quodammodo prædicant, cum sanctam unitatem in tres diversas hypostases inter se omnino separatas dividunt. Necessè est enim divinum Verbum Deo universorum esse unitum, et Spiritum sanctum in Deo manere et habitare, ac denique divinam Trinitatem in unum, quasi in quemdam verticem (Deum universorum omnipotentem dico), reduci et colligi. Nam inutilis Marcionis doctrina quæ monarchiam in tria principia secat et dividit, dlabolica sane est, non autem verorum Christi discipulorum, vel eorum quibus Salvatoris disciplina placet. Hi enim Trinitatem quidem non ignorant in divina Scriptura prædicari, tres autem esse Deos nec in Veteri nec in Novo Testamento doceri. Non minus etiam illi culpandi sunt qui Filium opus esse existimant, et Dominum factum esse sentiunt, quasi videlicet unum esset ex his quæ vere facta sunt, cum divina Scriptura illum genitum esse, ut eidem convenit congruitque, non autem formatum et factum esse testetur. Non levis igitur, sed summa est impietas, Dominum aliquo modo manufactum dicere. Nam si factus est Filius, fuit aliquando, cum non esset : atqui fuit semper, si utique sit in Patre, ut ipse declarat⁹⁹, et si Christus ipsum sit Verbum, sapientia et virtus. Hæc siquidem Christum esse divinæ litteræ docent, ut vobis certe non latet : hæc autem eadem, virtutes Dei sunt ; ac proinde si factus est Filius, fuit ergo aliquando, cum hæc non essent. Igitur tempus fuit, cum sine his esset Deus ; quod perabsurdum est. Sed quid pluribus de his apud vos disseram, viros Spiritu plenos, quibus utique explorata sunt quæ absurda sequuntur ex illorum sententia, qui Filium factum esse contendunt, ad quæ sane non attendisse mihi videntur hujus opinionis duces, atque idcirco a veritate prorsus aberrasse, qui scilicet contra mentem divinæ et prophetiæ Scripturæ hæc verba explicant : *Dominus creavit me principium viarum suarum*¹. Nec enim, ut scitis, una est significatio verbi, *creavit*. Nam hoc in loco, *creavit*, idem est ac præfecit operibus ab ipso factis, factis, inquam, per ipsum Filium. Hoc autem verbum, *creavit*, hic intelligendum non est pro, *fecit* : siquidem facere et creare inter se differunt. Hinc Moyses in magno Deuteronomii carmine ait : *Nunquid non ipse est Patertuus, qui possedit te, et fecit te, et creavit te*² ? Sic etiam illos recte quis possit coarguere : O præcipites temerarii que homines ! Ergone facta res est primogenitus omnis creaturæ³, qui ex utero ante luciferum genitus est⁴, qui ut Sapientia dicit : *Ante omnes colles me gignit*⁵ ? Denique Scripturæ divinæ

⁹⁹ Joan. xiv, 10. ¹ Prov. viii, 22. ² Deut. xxxii, 6.

³ Coloss. i, 15. ⁴ Psal. cix, 3. ⁵ Prov. viii, 25.

(21) Reg. λέγων, ut et legit Ambros. Camald.
(22) Reg. δοξάσαντας. Basil. δοξάζοντες, et alia huiusmodi, γρ. δοξάσαντας.

(23) Sic Reg. ut et exigit sensus. Editi et alii, et ἐξ

(24) Sic Reg. Alii vero et editi omittunt ταύ-

Α δελλίω γνώμη. Ὁ μὲν γὰρ βλασφημεῖ αὐτὸν τὸν Υἱὸν εἶναι λέγων τὸν Πατέρα, καὶ ἔμπαλιν· οἱ δὲ τρεῖς Θεοὺς τρόπον τινὰ κηρύττουσιν, εἰς τρεῖς ὑποστάσεις ξένας ἀλλήλων παντάπασι κειχωρισμένας διαιροῦντες τὴν ἁγίαν μονάδα· ἠνώσθαι γὰρ ἀνάγκη τῷ Θεῷ τῶν ὄλων τὸν θεῖον Λόγον· ἐμφιλοχερεῖν δὲ τῷ Θεῷ καὶ ἐνδιδαιτᾶσθαι δεῖ τὸ ἅγιον Πνεῦμα· ἤδη καὶ τὴν θεῖαν Τριάδα εἰς ἓνα, ὡσπερ εἰς κορυφὴν τινα (τὸν Θεὸν τῶν ὄλων τὸν παντοκράτορα λέγω [21]) συγκεφαλαιούσθαι τε καὶ συνάγεσθαι πᾶσα ἀνάγκη. Μαρκίωνος γὰρ τοῦ ματαιόφρονος διδάγμα, εἰς τρεῖς ἀρχὰς τῆς μοναρχίας τομὴν καὶ διαίρεσιν, παιδεύμα ὄν διαβολικόν, οὐχὶ δὲ τῶν ὄντως μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἀρεσκομένων τοῖς τοῦ Σωτῆρος μαθήμασιν. Οὗτοι γὰρ Τριάδα μὲν κηρυττομένην ὑπὸ τῆς θείας Γραφῆς σαφῶς ἐπίστανται, τρεῖς δὲ θεοὺς οὔτε Παλαιὰν οὔτε Καινὴν Διαθήκην κηρύττουσαν. Οὐ μείον δ' ἂν τις καταμέμφοιτο καὶ τοὺς ποιήματα τὸν Υἱὸν εἶναι δοξάζοντας (22), καὶ γεγονέναι τὸν Κύριον, ὡσπερ ἐν τι ὄντως γενομένων νομίζοντας, τῶν θεῶν λογίων γέννησιν αὐτῷ τὴν ἀρμόττουσαν καὶ πρέπουσαν, ἀλλ' οὐχὶ πλάσιν τινα καὶ ποιήσιν προσμαρτυρουμένων. Βλάσφημον οὖν οὐ τὸ λέγειν τὸν Κύριον. Εἰ γὰρ γέγονεν Υἱὸς, ἦν ὅτε οὐκ ἦν· αἰεὶ δὲ ἦν, εἰ γε (23) ἐν τῷ Πατρὶ ἐστίν, ὡς αὐτὸς φησὶ, καὶ εἰ Λόγος καὶ σοφία καὶ δύναμις ὁ Χριστός· ταῦτα γὰρ εἶναι τὸν Χριστὸν αἰθεῖα λέγουσι Γραφαί, ὡσπερ ἐπίστασθε· ταῦτα δὲ δυνάμεις οὐσαὶ τοῦ Θεοῦ τυγχάνουσιν. Εἰ τοίνυν γέγονεν ὁ Υἱὸς, ἦν ὅτε οὐκ ἦν ταῦτα· ἦν ἄρα καιρὸς, ὅτε χωρὶς τούτων ἦν ὁ Θεός. Ἀτοπώτατον δὲ τοῦτο. Καὶ τί ἂν ἐπὶ πλέον περὶ τούτων πρὸς ὑμᾶς διαλεγόμην, πρὸς ἄνδρας πνευματοφόρους καὶ σαφῶς ἐπισταμένους τὰς ἀτοπίας τὰς ἐκ τοῦ ποιήματι λέγειν τὸν Υἱὸν ἀνακοπούσας ; αἷς μοι δοκοῦσι μὴ προσεσχηκέναι τὸν νοῦν οἱ καθηγησάμενοι τῆς δόξης ταύτης (24), καὶ διὰ τοῦτο κομιδῇ τοῦ ἀληθοῦς διημαρτηκέναι, ἐτέρως ἢ βούλεται ταύτῃ ἡ θεία καὶ προφητικὴ Γραφή τὸν Κύριον ἐκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ, ἐκδεξάμενοι. Οὐ μία γὰρ ἡ τοῦ ἐκτισεν, ὡς ἴστε, σημασία· ἐκτισε γὰρ ἐνταῦθα ἀκουστέον ἀντὶ τοῦ, ἐπέστησε τοῖς ὑπ' αὐτοῦ γενομένοις ἔργοις, γεγονόσι δὲ δι' αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ· οὐχὶ δὲ γε τὸ ἐκτισε νῦν λέγοιτ' ἂν (25) ἐπὶ τοῦ ἐποίησε· διαφέρει γὰρ τοῦ ποιῆσαι τὸ κτίσαι. Οὐκ αὐτὸς οὐτός σου Πατὴρ ἐκτίσαστό σε, καὶ ἐποίησέ σε, καὶ ἐκτισέ σε ; τῆν ἐν τῷ Δευτερονομίῳ μεγάλην ὑδῆ ὁ Μωσῆς φησὶ. Πρὸς ὅς καὶ εἶποι ἂν τις· Ὡ βίψοκίνδουνοι ἀνθρώποι ! ποιήμα ὁ πρωτότοκος πάσης κτίσεως, ὁ ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου γεννηθεὶς, ὁ εἰπὼν ὡς Σοφία· Πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γερῶν ἡ με ; Καὶ πολλοῦ δὲ τῶν

της. Mox Reg. pro ἡ habet ἦ.

(25) Sic mss. et ed. Commel. At edit. Parisiensis, ἀντὶ. Cæterum ἂν ἐπὶ idem hic significat ac ἀντὶ. Mox τὸ κτίσαι quod abest ab ed. Commel. restituitur ex mss. Reg. et Basil. hancque vocem legerunt Nannius et Ambros. Camald.

θειων λογίων γεγενῆσθαι, ἀλλ' οὐ γεγονέναι τὸν Ἰῶν λεγόμενον εὔροι τις ἄν· ὄφ' ὧν καταφανῶς ἐλέγχονται τὰ ψεύδη (26) περὶ τῆς τοῦ Κυρίου γεννήσεως ὑπολαμβάνοντες οἱ ποιήσιν αὐτοῦ τὴν θείαν καὶ ἀβρότητον γέννησιν λέγειν τολμῶντες. Οὐτ' οὖν καταμερίζειν χρῆι εἰς τρεῖς θεότητας τὴν θαυμαστὴν καὶ θείαν μονάδα· οὕτε ποιήσει κωλύειν τὸ ἀξίωμα καὶ τὸ ὑπερβάλλον μέγεθος τοῦ Κυρίου· ἀλλὰ πεπιστευκέναι εἰς Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα, καὶ εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν τὸν Ἰῶν αὐτοῦ, καὶ εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἠνώσθαι δὲ τῷ Θεῷ τῶν ὄλων τὸν Λόγον· Ἐγὼ γάρ, φησι, καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἑσμεν· καὶ, Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοί. Οὕτω γάρ ἄν καὶ ἡ θεία Τριάς, καὶ τὸ ἅγιον κήρυγμα τῆς μοναρχίας διασώζοιτο. »

27. Περὶ δὲ τοῦ αἰδῶς συνεῖναι τὸν Λόγον τῷ Πατρὶ, καὶ μὴ ἑτέρας οὐσίας ἢ ὑποστάσεως, ἀλλὰ τῆς τοῦ Πατρὸς ἰδίᾳ αὐτὸν εἶναι, ὡς εἰρηχασιν οἱ ἐν τῇ συνόδῳ, ἐξέστω πάλιν ὑμᾶς ἀκοῦσαι καὶ παρὰ τοῦ φιλοπόνου Ὀριγένους. Ἄ μὲν γὰρ ὡς ζητῶν καὶ γυμνάζων ἔγραφε, ταῦτα μὴ ὡς αὐτοῦ φρονούντος δεχέσθω τις· ἀλλὰ (27) τῶν πρὸς ἕριν φιλονεικούντων ἐν τῷ ζητεῖν, ἀδῶς ὀρίζων ἀποφαίνεται, τοῦτο (28) τοῦ φιλοπόνου τὸ φρόνημά ἐστι. Μετὰ γοῦν τὰ ὡς ἐν γυμνασίᾳ λεγόμενα πρὸς τοὺς αἰρετικούς εὐθύς αὐτὸς ἐπιφέρει τὰ ἴδια, λέγων οὕτως· « Εἰ ἔστιν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, ἀόρατος εἰκὼν· ἐγὼ δὲ τολμήσας προσθεῖην ἄν, ὅτι καὶ ὁμοίτης τυγχάνων τοῦ Πατρὸς οὐκ ἔστιν ὅτε οὐκ ἦν. Πότε γὰρ ὁ Θεὸς, ὁ κατὰ τὸν Ἰωάννην φῶς λεγόμενος (Ὁ Θεὸς γὰρ φῶς ἐστίν), ἀπαύγασμα οὐκ εἶχε τῆς ἰδίας δόξης, ἵνα τολμήσας τις ἀρχὴν ὄψιν εἶναι Ἰοῦ (29) πρότερον οὐκ ὄντος; Πότε δὲ ἡ τῆς ἀβρότητος καὶ ἀκατονομάστου καὶ ἀφθέγκτου ὑποστάσεως τοῦ Πατρὸς εἰκὼν (30), ὁ χαρακτήρ, Λόγος, ὁ γινώσκων τὸν Πατέρα, οὐκ ἦν; Κατανοεῖτω γὰρ ὁ τολμῶν καὶ λέγων, Ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν ὁ Ἰῶς, ὅτι ἐρεῖ καὶ τὸ· Σοφία ποτὲ οὐκ ἦν, καὶ Λόγος οὐκ ἦν, καὶ, Ζωὴ οὐκ ἦν. » Καὶ πάλιν ἐν ἑτέροις οὕτω λέγει· « Ἄλλ' οὐ θέμις ἐστὶν οὐδὲ ἀκίνδυνον διὰ τὴν ἀσθένειαν ἡμῶν τὸ, ὅσον ἐφ' ἡμῖν (31), ἀποστειλεῖσθαι τὸν Θεὸν τοῦ ἀεὶ συνόντος αὐτῷ Λόγου μονογενοῦς, σοφίας ὄντος ἢ προσέχειν· οὕτω γὰρ οὐδὲ ἀεὶ χαίρων νοηθήσεται. » Ἰδοὺ ἡμεῖς μὲν ἐκ Πατέρων εἰς Πατέρας διαβεβηκέναι τὴν τοιαύτην διάνοιαν ἀποδεικνύομεν· ὑμεῖς δὲ, ὡ νεοὶ Ἰουδαῖοι καὶ τοῦ Κατὰφα μαθηταί, τίνας ἄρα τῶν βημάτων ὑμῶν ἔχετε δεῖξαι Πατέρας; Ἄλλ' οὐδένα τῶν φρονίμων καὶ σοφῶν ἄν εἰποιτε· πάντες γὰρ ὑμᾶς ἀποστρέφονται πλὴν μόνου τοῦ διαβόλου· μόνος γὰρ ὑμῖν οὗτος τῆς τοιαύτης ἀποστασίας πατήρ γέγονεν, ὁ καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν ὑμῖν ἐπιστείρας τὴν ἀσέβειαν ταύτην, καὶ νῦν λοιδορεῖν τὴν οἰκουμένην συνόδον πείσας ὑμᾶς, ὅτι μὴ τὰ

A multis in locis genitum eum dicunt, nusquam vero factum : ex quibus aperte convincuntur falsa de Domini generatione opinari, hi qui divinam ejus atque inexplicabilem generationem, factionem audent dicere. Itaque admirabilis divinaque unitas in tres divinitates non est separanda, neque factionis vocabulo dignitas summaque Domini magnitudo est diminuenda ; sed credendum est in Deum Patrem omnipotentem, et in Christum Jesum ejus Filium, et in Spiritum sanctum, ac Verbum Deo universorum esse unitum. *Ego enim, inquit, et Pater unum sumus* ; et, *Ego in Patre, et Pater in me est* . Ita scilicet divina Trinitas et sancta monarchiæ prædicatio integra servabitur. »

B 27. Quod autem Verbum ab æternitate sit cum Patre, nec alterius quam Patris substantiæ vel hypostasis proprius sit, ut declaravit synodus, liceat vos iterum a laborioso Origene audire. Nam quæ ille velut inquirens et disputans scripsit, non ita accipienda sunt, quasi sic ipse sentiret, sed ex eorum mente quibuscum disputat : at quæ silenter definit et affirmat, hæc vera est viri hujus perquam studiosi sententia. Itaque post ea quæ exercitationis gratia ad hæreticos dixit, statim propriam ipse mentem his verbis exponit : « Si est imago D i invisibilis, invisibilis quoque est ipsa imago. Quin etiam addere ausim cum sit similitudo Patris, non posse fieri ut aliquando non fuerit. Quando enim Deus, quem Joannes lucem appellat (nam *Deus lux est*), propriæ gloriæ splendore caruit, ut quis audeat principium existendi Filio tribuere, quasi scilicet antea non fuisset? Quandoam vero non erat Verbum, Verbum, inquam, quod et Patrem cognoscit, et est character ac imago ejusdem substantiæ , quæ digne nec exprimi, nec nominari, nec proferri possit? Intelligat enim qui dicere audeat, Fuit aliquando cum non esset Filius, idem esse ac si diceret, Sapientia aliquando non erat, Verbum non erat, et, Vita non erat. » Idem rursus ita alibi loquitur : « Verum nefas est, nec periculo vacat, propter nostram infirmitatem, Deum, quantum in nobis est, unigenito privare Verbo quod semper cum illo fuit, et illa erat sapientia qua delectabatur . Alioquin enim non semper fuisse delectatum intelligendum erit. » En igitur nos quidem hanc sententiam a Patribus ad Patres transisse demonstramus : vos vero, o novi Judæi et Caiphæ discipuli, quos Patres qui vestris oculis faverint exhibere potestis? Nullum certe prudentem et sapientem unquam proferetis; omnes enim a vobis abhorrent præter unum diabolum, qui nempe solus hujus vestræ defectionis pater et auctor existit, vo-

° Joan. x, 30. ° Joan. xiv, 10. ° I Joan. i, 5. ° Hebr. i, 3. ° Prov. viii, 30.
 (26) Reg. et Basil. ψευδῆ.
 (27) Certe legendum ἀλλ' ἄ, idque omnino exigit sensus.
 (28) Sic Reg. Alii et editi, τούτου. Mox Reg. Μετὰ γοῦν, ubi alii et editi Μετὰ οὖν.
 (29) Editio Parisiensis particulam ὡς addit ante πρότερον, sed abest a mss. et edit. Commel.; eam tamen nihil vetat in Latino exprimi.
 (30) Reg. εἰκὼν omittit.
 (31) Sic Regius. Editi autem et alii, ἡμῶν.

lisque primum impietatem hanc insemnavit, ac etiam nunc suadet ut œcumenicam synodum vestris maledictis insectemini, quia videlicet non vestra sed illa definierit quæ ab initio tradidere testes oculati qui et ministri Verbi fuere. Nam fides quam synodus scripto confessa est, ipsa vere est catholica Ecclesiæ, quam ut tuerentur, placuit beatis Patribus ita scribere, Arianamque hæresim condemnare. Hinc illi potissimum ob hanc causam synodum calumniari conantur. Nam non tam huiusmodi dictionibus cruciantur, quam quod inde etiam hæreticis audaciores.

28. Itaque cum suas illas voculas futes esse tunc pateret, cumque tam facile eorum impietas semper convinceretur, vocem **184** ἀγενήτου, id est, non facti, a Græcis seu Gentilibus sunt mutuati, ut huiusmodi innixi vocabulo rursus inter res factas et creatas Dei Verbum, per quod res ipsæ factæ sunt, numerarent: tanta eorum est in propria impietate asserenda impudentia, tantave pertinacia in blasphemias adversus Dominum proferendis. Si igitur tantam præ se ferunt impudentiam, quia huius vocis significationem ignorant, sane id ab his ipsis, a quibus eam accepere, ediscendum erat. Hi nempe mentem quam ex bono, et animam quam ex mente esse aiunt, quamvis unde illæ sint eis non lateat, tamen non factas dicere nihil sunt veriti, non ignari scilicet se hoc vocabulo, nihil de primo principio, ex quo ipsæ quoque exortæ sunt, detrahere. Ita, inquam, illos quoque loqui decebat, aut certe nullo modo de his quæ ignorant, disserere. Quod si quid hæc vox significet, se intelligere putant, necesse omnino est ut ipsos interrogemus, maxime cum ea ex divinis litteris non sit collecta, sed nulla illi Scripturæ auctoritate fulti pro ipsa pugnent. Enimvero ego quidem memoravi qua de causa quoque sensu

ἄμετέρα, ἀλλὰ ταῦτα γεγράψασιν, ἄπερ οἱ ἀπ' ἀρχῆς αὐτόπται καὶ ὑπηρέται τοῦ Λόγου γενόμενοι παραδεδώκασιν. Ἦν γὰρ ἡ σύνοδος ἐγγράφως ὠμολόγησε πίστιν, αὕτη τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας ἐστὶ. Ταύτην ἐκδικοῦντες οἱ μακάριοι Πατέρες οὕτως ἔγραψαν, καὶ κατέκριναν τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν· διὸ μάλιστα καὶ διαβάλλειν τὴν σύνοδον ἐπιχειροῦσιν. Οὐ γὰρ αἱ λέξεις αὐτοῦς λυποῦσιν, ἀλλ' ὅτι ἐν αὐταῖς ἀπεδείχθησαν αἰρετικοί, καὶ τῶν ἄλλων αἰρέσεων (32) τολμηρότεροι. **convicti sunt non solum hæretici esse, sed aliis**

28. Ἀμέλει τῶν λεξειδίων αὐτῶν δειχθέντων τότε φαύλων, καὶ αἰεὶ δὲ εὐελέγκτων ὄντων ὡς ἀσεδῶν, ἐχρήσαντο παρ' Ἑλλήνων λοιπὸν τὴν λέξιν τοῦ ἀγενήτου (33), ἵνα προφάσει καὶ τοῦτου τοῦ ὀνόματος ἐν τοῖς γενητοῖς πάλιν καὶ τοῖς κτίσμασι συναριθμῶσι τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, δι' οὗ αὐτὰ τὰ γενητὰ γέγονεν· οὕτως εἰσι πρὸς ἀσέθειαν ἀνάσχυντοι, καὶ πρὸς τὰς τοῦ Κυρίου βλασφημίας φιλόνοιχοι. Εἰ μὲν οὖν, ἀγνοοῦντες τὸ ὄνομα, οὕτως ἀναίσχυνοῦσιν, ἔδει μαθεῖν αὐτοῦς παρὰ τῶν αὐτοῖς δεδωκότων αὐτό, ὅτι (34) καὶ ὅν λέγουσιν ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ νοῦν καὶ τὴν ἐκ τοῦ νοῦ ψυχὴν, καίτοι γινώσκοντες τὸ ἐξ ὧν εἰσιν, οὐκ ἐφοβήθησαν ὁμῶς καὶ αὐτὰ εἰπεῖν ἀγενήτα, εἰδότες, ὅτι, καὶ τοῦτο λέγοντες, οὐκ ἐλαττοῦσι τὸ πρῶτον, ἐξ οὗ καὶ ταῦτα πέφυκε· καὶ ἡ καὶ αὐτοῦς οὕτω λέγειν, ἢ μηδὲν λέγειν περὶ ὧν οὐκ ἴσασιν· εἰ δὲ νομίζουσι γινώσκειν, ἀναγκαῖον αὐτοῦς ἐρωτῆσαι, ἐπεὶ μάλιστα καὶ οὐκ (35) ἔστιν ἐκ τῶν θεῶν Γραφῶν ἡ λέξις, ἀλλὰ πάλιν ἀγγράφως λαλοῦντες φιλονεικοῦσιν. Ἐγὼ μὲν γὰρ τὴν αἰτίαν καὶ τὴν διάνοιαν, καθ' ἣν ἡ σύνοδος τὸ ἐκ τῆς οὐσίας καὶ τὸ ὁμοούσιον συμφώνως τοῖς ἐκ τῶν Γραφῶν περὶ τοῦ Σωτῆρος εἰρημένοις, καὶ ὅσοι πρὸ αὐτῶν ἐξέθεντο Πατέρες καὶ ἔγραψαν,

(32) Editio Parisiensis, αἰρετικῶν. At mss. et editio Commel. αἰρέσεων. Nihilominus commode rediit per vocem *hæreticis*.

(33) Sic Reg. et Basil. hic et deinceps. Ita quoque legit Ambrosius Camaldulensis, qui ipsam vocem Græcam in sua versione retinet. In Regio codice aliquot in locis ea vox cum duplici v fuerat scripta, sed ibidem uno deleto emendata est. Legendum esse ἀγενήτου patet, quia hæc vox opponitur voci γενητοῦ, ut in Admonitione observatum est. Præterea Cyrillus Alexandrinus, qui id vocabulum in *Theauro*, assertionem primam, eodem modo explicat, quo infra Athanasius, illud per unicum v scribit. Hinc etiam editio Commeliniana et Parisiensis paulo post ἀγενήτα per unicum v habent; licet aliis in locis hoc vocabulum per duplex v scribant. Porro forte a Platone hanc dictionem mutuati sunt Ariani: is enim in *Phædro* animam ait esse ἀγενήτον, quæ vox quoque per unum v ibidem scribitur. Hæc sunt Platonis verba: Πᾶσα ψυχὴ ἀθάνατος. Τὸ γὰρ ἀεικίνητον ἀθάνατον· τὸ δ' ἄλλο κινούν, καὶ ὑπ' ἄλλου κινούμενον, παύλαν ἔχον κινήσεως, παύλαν ἔχει ζωῆς. Μόνον δὲ τὸ αὐτὸ κινούν, ἅτε οὐκ ἀπολείπον ἑαυτὸν, οὐποτε λήγει κινούμενον· ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις, ὅσα κινεῖται, τοῦτο πηγὴ καὶ ἀρχὴ κινήσεως. Ἀρχὴ δὲ ἀγενήτον. Ἐξ ἀρχῆς γὰρ ἀνάγκη πᾶν τὸ γινόμενον γίνεσθαι, αὐτὴν δὲ μὴδ' ἐξ ἐνός. Εἰ γὰρ ἐκ τοῦ ἀρχῆς γίνοντο,

οὐκ ἂν ἐξ ἀρχῆς γίνοντο. Ἐπειδὴ δὲ ἀγενήτον ἐστὶ, καὶ ἀδιάφορον αὐτὸ ἀνάγκη εἶναι. Et paucis interjectis: Εἰ δ' ἐστὶ τοῦτο οὕτως ἔχον, μὴ ἄλλο τι εἶναι τὸ αὐτὸ αὐτὸ κινούν ἢ ψυχὴν, ἐξ ἀνάγκης ἀγενήτον τε καὶ ἀθάνατον ψυχὴ ἂν εἴη. Id est: *Omnia anima est immortalis. Quod enim semper movetur, immortale est: quod autem movet aliud, et ab alio movetur, quandoquidem finem habet motus, vitæ quoque finem habet. Solum igitur illud quod seipsum movet, quia seipsum non deserit, ne moveri quidem unquam desinit: quin etiam cæteris quæ moventur, hic fons, hoc principium est motus. Principium autem est non factum. Ex principio enim necesse est fieri omne quod fit, ipsum autem ex nullo fit: nam si principium ex aliquo fieret, non fieret ex principio. Quando vero non factum est, nec idem posse corrumpi necesse est. Et paulo post: Porro si ita est non aliud esse id quod seipsum movet quam animam, necesse profecto fuerit animam esse et non factam et immortalem.* Hactenus Plaio, qui tametsi hoc in loco animam non factam esse asserit, alibi tamen, in *Timæo* videlicet, a summo Deo creatam fuisse discrete docet.

(34) Sic Reg. et Basil. At editio Commel. αὐτὰ ὅτι.

(35) Οὐκ δεest in editiōne Commeliniana: sed habetur in mss. Reg. et Basil. atque ita legunt Ambr. Camald. et Naannius.

διηγησάμενη· καὶ αὐτοὶ δὲ, εἴπερ ἄρα δύνανται, ἀποκρινέσθωσαν πῶς εὗρον τὴν ἄγραφον ταύτην λέξιν, ἢ ποῖς διανοίξ τὸν Θεὸν ἀγένητον λέγουσι· διαφορῶς-γὰρ σημασίας ἔχειν τὸ ἄνομα ἀνήκοα. Λέγεσθαι γὰρ φασιν (36) ἀγένητον τὸ μήπω μὲν γενόμενον, δυνάμενον δὲ γενέσθαι· καὶ πάλιν τὸ μήτε ὑπάρχον, μήτε δυνάμενον εἰς τὸ εἶναι γενέσθαι· καὶ τρίτον ἐστὶν αὐτοῦ σημαινόμενον, τὸ ὑπάρχον μὲν, μήτε δὲ γενητὸν, μήτε ἀρχὴν ἐσχηκὸς εἰς τὸ εἶναι, ἀλλ' ἀίδιον ὄν καὶ ἀδιάφθορον. Ἰσως μὲν οὖν τὰς πρώτας δύο διανοίας παρελθεῖν ἐθέλησους, διὰ τὸ ἐκείθεν (37) ἀτοπον· κατὰ γὰρ τὴν πρώτην, ἔσται τὰ τε ἤδη γενόμενα καὶ τὰ προσδοκώμενα γενέσθαι ἀγένητα· τὸ γὰρ δεύτερον πλέον ἔχει τούτου τὸ ἀτοπον. Ἐπὶ δὲ τὴν τρίτην λοιπὸν βαδιοῦνται, κατ' αὐτὴν ὀνομάζοντες τὸ ἀγένητον. Ἀλλὰ καὶ τούτου λέγοντες, οὐδὲν ἤττον εἰσιν ἀσεβεῖς. Εἰ γὰρ τὸ μὴ ἔχον ἀρχὴν εἰς τὸ εἶναι, μηδὲ γενητὸν ἢ κτιστὸν, ἀλλ' ἀίδιον ὄν, τούτου λέγουσιν ἀγένητον, τούναντιον δὲ τούτου (38) εἶναι τὸν Θεοῦ Λόγον· τίς οὐκ ἂν αὐτοὺς οὕτω πανουργίαν τῶν Θεομάχων; Τίς οὐκ ἂν αὐτοὺς οὕτω μαινομένους καταλιθώσειεν; Ἐπειδὴ γὰρ αἰσχύνονται προφέρειν ἐπὶ τὰ πρῶτα τῶν μύθων ἑαυτῶν λογάρια, ἐφ' οἷς κατεγνώσθησαν, ἄλλως πάλιν αὐτὰ σημαίνειν ἐπένοησαν οἱ δελταῖοι διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ, ὡς αὐτοὶ λέγουσιν, ἀγενήτου. Εἰ γὰρ ὁ Υἱὸς τῶν γενητῶν ἐστὶ, δηλονότι ἐξ οὐκ ὄντων καὶ αὐτὸς γέγονε· καὶ εἰ ἀρχὴν ἔχει τοῦ εἶναι, οὐκ ἦν ἄρα πρὶν γεννηθῆ· καὶ εἰ μὴ ἐστὶν ἀίδιος, ἦν ποτε ἕτε οὐκ ἦν.

rursus alio modo, nomine non facti, ut ipsi loquuntur, inter res factas numeretur, certe ipse quoque ex nihilo est factus: si item principium existendi habet, sane non erat ante quam genitus est: denique si

29. Ἐδει οὖν, ταῦτα πάλιν αὐτοὺς φρονούντας, ἐν αὐτοῖς τοῖς ἰδίοις αὐτῶν (39) ῥήμασι σημαίνειν ἑαυτῶν τὴν ἑτεροδοξίαν, καὶ μὴ τῇ λέξει δῆθεν τοῦ ἀγενήτου σκέπειν ἑαυτῶν τὴν κακόνοιαν. Ἀλλ' οὐ ποιεῖσι τούτου οἱ κακοῦθεις, πάντα δὲ κατὰ τὸν πατέρα ἑαυτῶν τὸν διάβολον μετὰ πανουργίας πράττουσιν. Ὡς γὰρ ἐκεῖνος μετὰ ἄλλοτρίων ἐνδουμάτων ἀπατᾶν ἐπιχειρεῖ, οὕτως οὗτοι τὸ ἀγένητον ὀνομάζειν ἐπένοησαν, ἵνα, προσποιούμενοι τὸν Θεὸν εὐφημεῖν, κεκρυμμένην ἔχουσι τὴν κατὰ τοῦ Κυρίου βλασφημίαν, καὶ μετὰ καλύμματος αὐτὴν ἄλλοις σημαίνωσιν. Ἀλλὰ καὶ τούτου τοῦ σοφίσματος αὐτῶν (40) γνωσθέντος, τί ἄρα πάλιν αὐτοῖς ἕτερον περιλείπεται, λεγέτωσαν. Εὐρομεν, φασὶν οἱ κακούργοι, καὶ προστιθέντες τοῖς προτέροις λέγουσιν ἀγένητον εἶναι τούτου, τὸ μὴ ἔχον τοῦ εἶναι τὸν αἴτιον, ἀλλὰ καὶ τοῖς γενητοῖς αὐτὸν αἴτιον εἰς τὸ γενέσθαι τυγχάνοντα. Ἀχάριστοι καὶ τῷ ὄντι τῶν Γραφῶν ἀνήκοοι, οἱ μὴ διὰ τιμὴν τὴν εἰς τὸν Θεόν, ἀλλὰ διὰ τὴν εἰς τὸν Υἱὸν ἀτιμίαν πάντα καὶ ποιοῦντες καὶ λαλοῦντες, οὐκ εἰδότες, ὅτι ὁ τὸν Υἱὸν ἀτιμάζων ἀτιμάζει τὸν Πατέρα. Πρῶτον μὲν γὰρ, κἂν οὕτω τὸν Θεὸν ὀνομάζωσιν, οὐ δείκνυται: τῶν γενητῶν ὁ Λόγος. Τῆς γὰρ οὐσίας τοῦ Πατρὸς ὡς γέννημα πάλιν, οὕτω

A synodus has voces ex substantia et consubstantialis congruenter his, quæ ex Scripturis de Salvatore dicta sunt, ediderit: qui item Patres ante synodum iisdem usi fuerint: ipsi autem, si utique possint, respondeant, quoniam modo hoc vocabulum, quod quidem in Scriptura non exstat, repererint, vel quo sensu Deum non-factum dicant: siquidem nullas huic voci inesse significationes audivi. Aiunt enim non-factum dici, quod nondum factum est, potest tamen fieri: item, quod nec existit, nec fieri potest ut sit: tertio, quod existit quidem, nec tamen est factum, neque principium habuit ut esset, sed quod æternum et incorruptum est. Fortassis quidem priores duas significationes rejecerint, ob ea quæ inde proveniunt, absurda. Si enim prima admittatur significatio, certe quæ jam facta sunt, et quæ fieri debent, non-facta erunt dicenda. Nam quod ad secundam attinet, ea utique magis adhuc erit absurda. Restat igitur ut tertiam amplectantur, atque eo sensu hanc vocem, non-factum, intelligant. Verum etiamsi id dixerint, nihilominus impii habendi s. n. t. Si enim quod nullum habet principium ex quo sit, quodque nec factum vel creatum, sed æternum est, id non-factum appellent, contendentes Dei Verbum contrario se habere modo, cui, quæso, non perspicua est impiorum astutia? Quis illos ita insanientes lapidibus non obruat? Cum enim priores suarum fabularum vovulas, propter quas merito sunt condemnati, jam proferre erubescant, easdem excogitato, ingerere sunt conati. Nam si Filius æternus non est, fuit aliquando cum non esset.

185 29. Profecto illos ita denno sentientes æquum erat iisdem suis verbis propriam sententiam significare, non autem suam pravitatem voce non-facti oblegere. Verum id agere noluerunt perversi homines, sed omnia subdole ad exemplum sui patris diaboli fecere. Ut enim ille alienis indutus vestibus fallere nititur; ita isti vocabulum non-facti excogitavere, ut digne de Deo loqui simulantes, occulte adversus Dominum proferrent blasphemiam, quam scilicet cum huiusmodi involucro aliis innumerent. Verum cum cognitum sit hoc illorum artificium, quid jam aliud sibi supersit respondeant. Invenimus, iniquiunt improbi, qui nimirum præter priores significationes aiunt id non-factum esse, quod non habet existendi causam sive auctorem, sed ipsum rebus factis existendi causa est. Ingrati sane illi vereque Scripturarum imperiti, qui non ut Deum honorent, sed ut Filium ignominia afficiant, nihil non faciunt vel dicunt. Nesciunt videlicet quod qui Filium spernit, spernit et Patrem. Namque primo, etiamsi Deum ita appellaverint, non inde tamen conficitur Verbum ex factis rebus esse. Ut enim ipse fetus est substantiæ Patris, sic apud illum perpetuo existit. Nec enim hoc

(36) Sic Regius. Editi vero, φησιν.

(37) Ita Reg. et Basil. Editio autem Commel. διὰ τε ἐκείθεν.

(38) Lege τούτων.

(39) Reg. ἐκπτῶν.

(40) Sic Reg. At alii et editi, αὐτοῖς.

nomen naturam Filii destruit, neque vox ista non-facti refertur ad Filium, sed ad ea quæ per Filium facta sunt : ac quemadmodum qui architectum, domus vel urbis ædificatorem appellat, non huiusmodi vocabulo filium ex ipso genitum comprehendit, sed hoc nomine, quod quidem illi ob suam in ædificiis construendis artem et scientiam tribuitur, significat eum similem non esse his quæ ab ipso facta sunt : cum autem architecti naturam idem non ignoret, novit quoque eum, qui ex illo genitus est, alium omnino esse ab illis ædificiis : ac proinde propter filium, ipsum patrem vocat; et propter opera, creatorem et effectorem : eodem plane modo, qui Deum non-factum dicit, ex ipsis operibus eum ita nominat, significatque illum non solum non esse factum, sed potius rerum factarum auctorem esse. Verbum autem aliud a factis rebus esse idem novit, solumque proprium Patris setum esse, per quem etiam omnia facta sunt ac consistunt.

30. Nec enim ipsi quoque prophetæ, qui Deum omnipotentem appellabant, eum hoc exornabant nomine, ut indicarent Verbum unum esse ex omnibus; quippe cum illis perspectum esset Filium alium esse a factis rebus; eumque ob suam cum Patre similitudinem, omnium quoque esse Dominum : sed quia omnium quæ per Filium fecit, ipse Dominus est, eorumque potestatem Filio dedit, qua data, ipse rursus omnibus per Verbum dominatur : similiter Deum, Dominum virtutum dixere, non quia Verbum una etiam esset ex illis virtutibus, sed quia et Filii Pater, et virtutum per Filium factarum Dominus est. Nam et ipsum etiam Verbum quod est in Patre, horum omnium Dominus est, omniaque habet in potestate, quandoquidem Filii sunt omnia quæ Pater habet. Ut igitur hic est illarum dictionum sensus, sic qui Deum non-factum cupit dicere, dicat sane si prorsus ita ipsi videtur : verum non eo utatur nomine ut significet Verbum rebus factis annumerandum esse; sed quia Deus, ut supra dixi, non solum non est factus, sed et rerum factarum per proprium Verbum effector est. Namque etiam cum talis dicitur Pater, **186** nihilominus Verbum et imago Patris et eidem consubstantiale est, ac proinde cum ejus sit imago, aliud certe a rebus factis et ab omnibus esse dicendum est. Cujus enim est imago, ejus et proprietatem et similitudinem habet, adeo ut qui Patrem non-factum et omnipotentem appellat, is in non-facto et omnipotente huius Verbum et sapientiam, quæ ipse est Filius, intelligat. Verum egregii illi atque ad impietatem proclives homines nomen non-facti excogitare non ut Deum honorarent, sed ut signum suæ erga Salvatorem malevolentiae exhiberent. Si enim Dei honor et veneratio illis curæ fuisset, satius sane

A παρ' αὐτῷ ἐστὶν ἀδιώως. Οὐ γὰρ τὸ ὄνομα τοῦτο παραιρεῖ τὴν τοῦ Λόγου φύσιν, οὐδὲ πάλιν τὸ ἀγέννητον πρὸς τὸν Υἱὸν ἔχει τὸ σημαινόμενον, ἀλλὰ πρὸς τὰ διὰ τοῦ Υἱοῦ γενόμενα· καὶ ὡσπερ ὁ τὸν ἀρχιτέκτονα προσφωνῶν καὶ λέγων δημιουργὸν οἰκίας ἢ πόλεως οὐ συναριθμεῖ τῷ ὀνόματι τοῦτω τὸν ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντα υἱὸν, ἀλλὰ διὰ μὲν τὴν εἰς τὰ ἔργα τέχνην καὶ τὴν ἐπιστήμην, σημαίνων μὴ εἶναι αὐτὸν τοιοῦτον οἷά ἐστι τὰ παρ' αὐτοῦ γενόμενα, δημιουργὸν αὐτὸν καλεῖ· τὴν δὲ φύσιν τοῦ ποιήσαντος εἰδῶς, οἶδεν ἄλλον εἶναι παρὰ ταῦτα τὸν ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντα· καὶ διὰ μὲν τὸν υἱὸν, πατέρα αὐτὸν καλεῖ, διὰ δὲ τὰ ἔργα κτίστην καὶ ποιητὴν· τὸν αὐτὸν τρόπον ὁ λέγων οὕτω τὸν Θεὸν ἀγέννητον ἐκ τῶν ἔργων αὐτῶν (41) ὀνομάζει, σημαίνων μὴ μόνον μὴ εἶναι αὐτὸν γενητὸν, ἀλλ' ὅτι καὶ τῶν γενητῶν (42) ποιητὴς ἐστίν· οἷδε μέντοι τὸν Λόγον ἄλλον ὄντα τῶν γενητῶν, καὶ μόνον ἴδιον τοῦ Πατρὸς γέννημα, δι' οὗ καὶ τὰ πάντα γέγονε καὶ συνέστηκε.

30. Καὶ γὰρ καὶ παντοκράτορα τὸν Θεὸν οἱ προσφῆται λέγοντες, οὐ διὰ τὸ εἶναι τὸν Λόγον ἓνα τῶν πάντων, οὕτως αὐτὸν ἐπεκαλοῦντο, ἤδεισαν γὰρ τὸν Υἱὸν ἄλλον ὄντα τῶν γενητῶν, καὶ πάντων καὶ αὐτὸν κρατοῦντα, κατὰ τὴν τοῦ Πατρὸς ὁμοιότητα· ἀλλ' ὅτι πάντων, ὧν διὰ τοῦ Υἱοῦ πεποίηκεν, αὐτὸς κρατεῖ, τούτων τε τὴν ἐξουσίαν τῷ Υἱῷ δέδωκε, καὶ δεδωκώς, πάλιν αὐτὸς τῶν πάντων διὰ τοῦ Λόγου κυριεύει· πάλιν τε Κύριον τῶν δυνάμεων λέγοντες τὸν Θεὸν, οὐ διὰ τὸ εἶναι καὶ τὸν Λόγον ἓνα τούτων τῶν δυνάμεων, τοῦτ' ἔλεγον (43), ἀλλ' ὅτι τοῦ μὲν Υἱοῦ Πατὴρ ἐστίν, τῶν δὲ διὰ τοῦ Υἱοῦ γενομένων δυνάμεων Κύριός ἐστι. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς (44) πάλιν ὁ Λόγος ἐν τῷ Πατρὶ ὧν, πάντων τούτων ἐστὶ Κύριος, καὶ πάντων κρατεῖ· πάντα γὰρ ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, τοῦ Υἱοῦ ἐστίν. Ὡσπερ οὖν τοῦτο τοιοῦτον ἔχει τὸν νοῦν (45), οὕτως ὁ βουλούμενος λέγειν τὸν Θεὸν ἀγέννητον λεγέτω μὴν, εἰ ἅπαξ οὕτως αὐτῷ δοκεῖ, μὴ μέντοι διὰ τὸ εἶναι τὸν Λόγον τῶν γενητῶν, ἀλλ' ὅτι, καθὰ προεῖπον, ὁ Θεὸς οὐ μόνον οὐκ ἐστὶ γενητὴς, ἀλλὰ καὶ τῶν γενητῶν ποιητὴς ἐστὶ διὰ τοῦ ἰδίου Λόγου. Καὶ γὰρ καὶ οὕτω λεγομένου τοῦ Πατρὸς, πάλιν εἰκὼν ὁ Λόγος ἐστὶ καὶ ὁμοούσιος τοῦ Πατρὸς· εἰκὼν δὲ ὧν αὐτοῦ, ἄλλος ἂν εἴη τῶν γενητῶν καὶ τῶν πάντων· οὐ γὰρ ἐστὶν εἰκὼν, τούτου καὶ τὴν ἰδιότητα καὶ τὴν ὁμοίωσιν ἔχει, ὥστε τὸν λέγοντα ἀγέννητον καὶ παντοκράτορα τὸν Πατέρα, νοεῖν ἐν τῷ ἀγέννητῳ καὶ τῷ (46) παντοκράτορι καὶ τὸν τούτου Λόγον καὶ τὴν σοφίαν, ἧτις ἐστὶν ὁ Υἱός. Ἄλλ' οἱ θαυμαστοὶ καὶ εἰς ἀσέβειαν εὐχερεῖς, οὐ τῆς εἰς τὸν Θεὸν τιμῆς φροντίζοντες, ἐφεύρουν τὸ ὄνομα τοῦ ἀγέννητου, τῆς δὲ κατὰ τὸ Σωτῆρος χάριν κακονοίας· εἰ γὰρ ἐμελλεν αὐτοῖς τιμῆς καὶ εὐφημίας, ἔδει μᾶλλον καὶ τοῦτο βέλτιον ἢν Πατέρα τὸν Θεὸν εἰδέναι τε καὶ λέγειν αὐτοὺς, ἢ ἐκεῖνος ὀνομάζειν

(41) Basil. αὐτόν.

(42) Sic Reg. At alii et editio Commel. γεννημάτων.

(43) Sic Reg. et Basil. Alii vero et editi, τοῦτ'

ἔλεγον.

(44) Sic Reg. At alii et editi, Καὶ γὰρ αὐτός.

(45) Reg. τὸν τοιοῦτον ἔχει νοῦν.

(46) Sic Reg. Alii autem et editi τῷ ὁμοίωσιν.

αυτοῦς· λέγοντες μὲν γὰρ ἐκεῖνοι τὸν Θεὸν ἀγέννη-
τον, ἐκ τῶν γενομένων αὐτὸν, καθὰ προείπον, ποιη-
τῆν μόνον λέγουσιν, ἵνα καὶ τὸν Λόγον ποίημα ση-
μάνωσι κατὰ τὴν ἰδίαν ἡδονήν· ὁ δὲ τὸν Θεὸν Πα-
τέρα λέγων εὐθὺς ἐν αὐτῷ καὶ τὸν Υἱὸν σημαίνει,
καὶ οὐκ ἀγνοῆσει, ὅτι, Υἱοῦ ὄντος, διὰ τοῦ Υἱοῦ τὰ
γεγόμενα ἐκτίσθη πάντα.

Filium quoque intelligit, nec dubitare potest quin,
creatae.

31. Οὐκοῦν καὶ μᾶλλον ἢ (47) ἀληθέστερον ἂν
εἶη τὸν Θεὸν ἐκ τοῦ Υἱοῦ σημαίνει καὶ Πατέρα λέ-
γειν, ἢ ἐκ μόνων τῶν ἔργων ὀνομάζειν καὶ λέγειν
αὐτὸν ἀγέννητον· τοῦτο μὲν γὰρ τὰ ἐκ τοῦ βουλή-
ματος τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Λόγου γενόμενα ἔργα ση-
μαίνει· τὸ δὲ τοῦ Πατρὸς ὄνομα τὸ ἴδιον ἐκ τῆς
οὐσίας αὐτοῦ γέννημα γνωρίζει. Ὅσῳ δὲ ὁ Λόγος
τῶν γεννητῶν διαφέρει, τοσοῦτον καὶ πλεόν τὸ λέγειν
τὸν Θεὸν Πατέρα τοῦ λέγειν ἀγέννητον διαφέρει ἂν· καὶ
γὰρ τοῦτο μὲν ἀγραφον καὶ ὑποπτον, ποιικλήνηχον τὴν
σημασίαν ἐστίν· ἐκεῖνο (48) δὲ ἀπλοῦν καὶ ἔγγραφον,
καὶ ἀληθέστερον, καὶ μόνον σημαίνει τὸν Υἱόν. Καὶ τὸ
μὲν ἀγέννητον παρ' Ἑλλήνων εὐρηται τῶν μὴ γινω-
σκόντων τὸν Υἱόν· τὸ δὲ Πατὴρ παρὰ τοῦ Κυρίου
ἡμῶν ἐγνώσθη καὶ κεχάριστα· καὶ γὰρ εἰδὼς αὐ-
τὸς τίνας ἐστὶν Υἱὸς, ἔλεγεν· Ἐγὼ ἔν τῷ Πατρὶ,
καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί· καὶ, Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε
τὸν Πατέρα· καὶ, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐσμεν·
καὶ οὐδαμῶ φαινεται τὸν Πατέρα καλῶν ἀγέννητον
αὐτό· ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς εὐχεσθαι διδάσκων οὐκ εἶπεν·
Ὅταν δὲ προσεύχησθε, λέγετε· Θεὲ ἀγέννητε (49)·
ἀλλὰ μᾶλλον· Ὅταν προσεύχησθε, λέγετε· Πάτερ
ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς· καὶ τὸ κεφάλαιον δὲ
τῆς πίστεως ἡμῶν εἰς τοῦτο συντείνειν ἠθέλησεν.
Ἐκέλευσε γὰρ ἡμᾶς βαπτίζεσθαι οὐκ εἰς ὄνομα
ἀγέννητου καὶ γεννητοῦ, οὐδὲ εἰς ὄνομα ἀκτίστου καὶ
κτισματοῦ, ἀλλ' εἰς ὄνομα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ
ἀγίου Πνεύματος· οὕτω γὰρ τελειούμενοι υιοποιοῦ-
μεθα καὶ ἡμεῖς ἀληθῶς, καὶ τὸ τοῦ Πατρὸς δὲ ὄνομα
λέγοντες, ἐπιγινώσκωμεν ἐκ τοῦ ὀνόματος τούτου
καὶ τὸν ἐν τῷ Πατρὶ Λόγον. Εἰ δὲ καὶ Πατέρα θέλει
λέγειν ἡμῶν τὸν ἴδιον αὐτοῦ Πατέρα, οὐ χρὴ διὰ
τοῦτο συνεκτείνειν αὐτοὺς τῷ Υἱῷ κατὰ τὴν φύσιν·
καὶ τοῦτο γὰρ δι' αὐτὸν λέγεται παρ' ἡμῶν. Ἐπειδὴ
γὰρ τὸ ἡμέτερον ὁ Λόγος ἐφόρεσε σῶμα, καὶ γέγονεν
ἐν ἡμῖν· ἀκολουθῶς διὰ τὸν ἐν ἡμῖν Λόγον καὶ ἡμῶν
ὁ Θεὸς λέγεται Πατὴρ. Τὸ γὰρ ἐν ἡμῖν Πνεῦμα τοῦ
Λόγου δι' ἡμῶν τὸν αὐτοῦ Πατέρα ὡς ἡμῶν ὀνο-
μάζει· οὕτω· δὲ (50) τοῦ Ἀποστόλου νοῦς ἐστὶ λέ-
γοντος· Ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τοῦ
Υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ἡμῶν κράζον· Ἀββᾶ
ὁ Πατὴρ.

32. Ἄλλ' ἴσως καὶ διὰ τὸ ὄνομα τὸ ἀγέννητον
ἐλεγχθέντες, πονηροὶ τὸν τρόπον ὄντες, ἐβελήσουσι
καὶ αὐτοὶ λέγειν· Ἔδει καὶ περὶ τοῦ Κυρίου καὶ
Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐκ τῶν Γραφῶν τὰ

erat præstabatque illos Deum, Patrem agnoscere
et dicere, quam eum hujusmodi nomine vocare.
Cum enim illi Deum non-factum appellant, illum
ex rebus factis, ut supra dixi, effectorem tantum
dicunt, ut scilicet Verbum quoque factum esse
significent, quod quidem plurimum ipsis arridet.
Qui vero Deum, Patrem nominat, statim in illo
si Filius existat, res factæ omnes per Filium sint

31. Itaque melius veriusve fuerit Deum ex Filio
significare Patremque dicere, quam eum ex solis
operibus non-factum appellare. Nam id quidem
nomen opera ex Dei voluntate per Verbum facta
indicat: Patris autem nomen proprium ex ejus
substantia fetum significat. Quantum autem est
discriminis Verbum inter et res factas, tantum et
amplius differt Deum, Patrem dicere, et non-factum
appellare. Hoc enim nomen in Scripturis non ex-
stat suspectumque est, ac variam habet signifi-
cationem. At simplex est aliud nomen, habeturque in
Scripturis, ac veritati magis est consentaneum,
eoque solus Filius significatur. Præterea, nomen
non-facti a gentilibus qui Filium non cognoscunt
inventum est: at Patris nomen ab ipso Domino
nostro probatum et datum est. Ipse enim, qui certe
cujus Filius esset, non nesciebat, ait: *Ego in Patre,
et Pater in me est*¹¹, et: *Qui videt me, videt et Pa-
trem*¹², et: *Ego et Pater unum sumus*¹³. Nullo au-
tem in loco Patrem ipse non-factum vocat. Quin
etiam cum nos orare docuit, non dixit: *Cum oratis,*
dicite: Deus non-facte. Sed potius: *Cum oraveri-
tis, dicite: Pater noster qui es in cælis*¹⁴. Nostrum
quoque fidei caput eodem voluit spectare. Nec enim
nos in nomine non-facti et facti, vel in nomine
non-creati et creati baptizari jussit, sed in nomine
Patris et Filii et Spiritus sancti. Ita enim nos ini-
tiatedi vere efflicimur Illius Dei, et Patris nomen pro-
nuntiantes, ex hoc nomine Verbum, quod in Patre
est, cognoscimus. Licet porro proprium sui ipsius
Patrem, nostrum quoque Patrem appellari conce-
dat, non tamen idcirco nos cum Filio secundum
naturam exæquare debemus. Nempe is ipse causa
est cur ita etiam a nobis appelletur. Quia enim
Verbum corpus nostrum assumpsit, et inter nos
versari voluit; convenienter ob Verbum quod apud
nos est, noster quoque Pater Deus ipse dicitur.
Nam Verbi Spiritus qui in nobis est, per nos suum
ipsius Patrem tanquam nostrum appellat. Ea sane
mens est Apostoli dicentis: *Misit Deus Spiritum
Filii sui in corda nostra clamantem: Abba Pater*¹⁵.

32. Verum fortassis ipsi tandem convicti nomen
non-facti inepte usurpasse, hæc nobis pro sua im-
probitate velint reponere: Decuisset igitur nihil de
Domino et Salvatore nostro Jesu Christo dicere,

¹¹ Joan. xiv, 10. ¹² ibid. 9. ¹³ Joan. x, 30. ¹⁴ Matth. vi, 9. ¹⁵ Galat. iv, 6.

(47) *H deletum est in Regio codice.

(48) Sic Reg. Alii autem et editi, ἐκεῖ.

(49) Sic Reg. At alii et editi, Θεὸς ἀγέννητε.

(50) Sic Reg. In aliis vero et editis δὲ δεῖ.

nisi quæ de illo in Scripturis habentur, non vero vocabula, quæ in Scripturis non exsistent, inducere. Ita sane oportuisse ego quoque consensim: siquidem longe aptiora sunt veritatis argumenta quæ ex Scripturis eruuntur, **187** quam quæ aliunde. Verum, uti jam dixi, perversitas astutiaque et versatilis Eusebianorum impietas episcopus impulit, ut verba, quibus illorum impietas everteretur, quicquid exponerent. Itaque probavimus ea, quæ a synodo scripta sunt, rectum sensum continere: at contra ostensum est et futile admodum Arianorum vocus, et pravos mores esse. Nam et ipsum non-facti vocabulum quod propriam habet significationem et pie proferri potest, illi ad Salvatoris contumeliam, prout ipsis placet, usurpant, idque eo tantum animo ut veluti gigantes cum Deo pugnent. Verum neque cum illas vocus proponerent, damnationem potuerunt effugere; nec ipsi, cum id vocabulum non-facti, quod quidem recte et pie adhiberi potest, perverse intelligerent, latere usquam potuerunt: sed semper cum rubore luerunt victi, eorumque hæresis ubique est proscripita. Hæc quidem quæ tunc in synodo acta esse memini, ut potui, memoravi: nec tamen me fugit pertinaces Christi hostes neque his auditis esse a sententia discessuros, sed novas potius rationes perquisituros, istisque alias rursus addituros. Nam, ut prophetæ verbis utar, *Si mutare potest Æthiops pellem suam, aut pardus varietates suas*¹⁴, sane illi quoque qui impii esse didicerunt, pie sentire in animum inducent. Tu autem, charissime, hæc ut acceperis, tecum, quæso, perlege: quæ si tibi recta esse videbuntur, ea fratribus qui tunc forte aderunt legas velim, ut illi, his auditis, zelum quidem synodi in tuenda veritate, et in explicanda sententia accuratorem approbent; Arianorum autem Christi hostium condemnent perveraciam et vanas rationes, quas impiæ suæ hæresis propugnandæ causa sibi ipsis sunt commenti: quoniam Deum et Patrem decet gloria, honor et adoratio, una cum principii experte ejusdem Filio et Verbo, necnon sanctissimo ac vivifico Spiritu, nunc et in infinita sæcula sæculorum. Amen.

¹⁴ Jerem. xiii, 23.

(51) Sic Reg. et Basil. At alii et editi καὶ omitunt.

(52) Sic Reg. et Basil., quæ et legit Ambros. Ca-

περὶ αὐτοῦ γεγραμμένα λέγεσθαι, καὶ (51) μὴ ἀγράφους ἐπεισάγεσθαι λέξεις. Ναὶ ἔδει, φαίην ἂν καὶ ἔγωγε· ἀκριθέστερα γὰρ ἐκ τῶν Γραφῶν μᾶλλον ἢ ἐξ ἐτέρων ἐστὶ τὰ τῆς ἀληθείας γνωρίσματα. Ἄλλ' ἡ κακοήθεια καὶ μετὰ πανουργίας παλίμβολος ἀσέβεια τῶν περὶ Εὐσέβιον ἠνάγκασε, καθὰ προείπον, τοὺς ἐπισκόπους λευκότερον ἐκθέσθαι τὰ τὴν ἀσέβειαν αὐτῶν ἀνατρέποντα ῥήματα· καὶ τὰ μὲν παρὰ τῆς συνόδου γραφέντα διάνοιαν ὀρθὴν ἔχοντα δέδεικται· τῶν δ' Ἀρειανῶν καὶ τὰ λογάρια σαθρὰ, καὶ ὁ τρόπος πονηρὸς ἐφάνη. Καὶ γὰρ καὶ τὸ ἀγένητον ὄνομα ἰδίαν ἔχον διάνοιαν, καὶ δυνάμενον εὐσεβῶς προφέρεσθαι, αὐτοὶ πάλιν κατὰ τὴν ἰδίαν ἐνθύμησιν, ὡς ἠθέλησαν, ὀνομάζουσιν ἐπ' ἀτιμίᾳ τοῦ Σωτῆρος. Ἴνα μόνον ὡς γίγαντες θεομαχεῖν φιλονεικῶσιν. Ἄλλ' οὔτε ἐκεῖνα τὰ λογάρια προφέροντες ἔμειναν ἀκατάγνωστοι, οὔτε τὸ ἀγένητον καλῶς καὶ εὐσεβῶς δυνάμενον ὀνομάζεσθαι, ὅμως, κακῶς αὐτοὶ φρονούντες, λαθεῖν οὐκ ἠδυνήθησαν· κατησχύνθησαν γὰρ ἐν πᾶσι, καὶ ἡ αἵρεσις αὐτῶν ἐστηλιτεύθη πανταχοῦ. Ταῦτα μὲν, ὡς ἠδυνήθη, ἀπομνημονεύσας τὰ ἐν τῇ συνόδῳ τότε πραχθέντα δεδήλωκα· οἶδα δὲ, ὅτι τῶν Χριστομάχων οἱ φιλέριδες οὐδὲ τούτων ἀκούσαντες μεταβάλλεσθαι θελήσουσιν, ἀλλὰ περιδραμοῦνται πάλιν ἐτέρας ζητοῦντες προφάσεις, καὶ μετὰ ταύτας πάλιν ἐτέρας ἐπινοήσουσι. Κατὰ γὰρ τὸ προφητικόν· *Εἰ ἀλλάξεται Αἰθιοῦς τὸ δῆγμα αὐτοῦ, καὶ πάρδαλις τὰ ποικίλματα αὐτῆς*, καὶ αὐτοὶ θελήσουσιν εὐσεβῶς φρονεῖν. μεμαθηκότες ἀσεβεῖν. Σὺ μέντοι, ἀγαπητῆ, δεξιόμενος, ἔντυχε κατὰ σαυτὸν· καὶ εἰ δοκιμάσειας καλῶς ἔχειν, ἀνάγνωθι καὶ τοῖς τότε παροῦσιν ἀδελφοῖς, ἵνα καὶ αὐτοὶ, ταῦτα μαθόντες, ἀποδέξωνται μὲν τῆς συνόδου τὸν ζῆλον τῆς ἀληθείας, καὶ τὴν τῆς διανοίας ἀκριθείαν· καταγνώσῃ δὲ τῆς τῶν Χριστομάχων Ἀρειανῶν, καὶ τῶν ματαίων προφάσεων αὐτῶν, ἧς (52) τῆς ἀσεβοῦς ἑαυτῶν χάριν αἰρέσεως ἀναπλάττειν ἐν αὐτοῖς μεμελετήκασιν· ὅτι τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ πρέπει δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις, σὺν τῷ συνανάρχῳ αὐτοῦ Ἰῶ καὶ Λόγῳ, ἅμα τῷ παναγίῳ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν καὶ εἰς τοὺς ἀτελευτήτους αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

mald. Hæc vero usque ad ὅτι desunt in aliis et edit. Commel.

EUSEBII CÆSARIENSIS

EPISTOLA

AD SUÆ PAROECIÆ HOMINES

Vide in Eusebio Cæsariensi, tom. XX hujus editionis Patrum Græcorum.

ADMONITIO

IN EPISTOLAM DE SENTENTIA DIONYSII.

I. *Quam hactenus sectati sumus temporis rationem, haud certis notis in hac epistola deprehendere valemus; solo quippe Dionysii vindicandi studio incensus Athanasius nullatenus fere attingit illorum temporum conditionem. Non desunt tamen conjecturae quae nos moveant ad eam post tractatum seu epistolam de Nicænis decretis reponendam. Nam eodem ferme tempore conscriptam indicant quae num. 19 leguntur, Arianos scilicet adversus Nicænam synodum tum passim et ubique obmurmurasse, quod praecedentis epistolae tempori apprime congruit. Item ex modo hujus epistolae ordiendae haud leve ducitur argumentum: etenim iisdem fere verbis initio adhibitis, hanc perinde atque praecedentem, ad virum dirigit controversiis Catholicis inter Arianosque habitis interesse solitum, unde augurari licet ad eundem ipsum utramque fuisse missam. Imo subodoramur hujus scribendae occasionem ex praecedenti abortam esse: quippe cum ibi Dionysii locum protulanda adversus Arianos τοῦ ὁμοουσιου voce attulisset Athanasius; haec causa fuisse videtur cur Ariani Dionysii scripta ad suam sententiam detorquere nequidquam tentarent. Sed haec conjecturae non omnem prorsus amoveant dubitandi locum.*

II. *Ariani itaque Catholicorum argumentis passim confutati, suam haeresim Dionysii Alexandrini episcopi auctoritate fulcire nisi sunt, prolatis ejusdem litteris anno 265 conscriptis: ubi dum Sabellianorum confutaret errorem, in similitudines quaedam inciderat, quibus, licet praeter auctoris mentem, læsa videretur Verbi divinitas. Verum ea de re postea apud gentilem suum Dionysium Romanum accusatus libros quosdam Apologiamque conscripsit ad eam propulsandam criminationem. Ex his autem postremis decessoris sui scriptis Athanasius luculenta quaedam excerpit loca, quibus peropportune Arianicam reiundit impudentiam, Catholicumque Dionysium plane commonstrat, et ab Arianorum sententia alienissimum.*

III. *Eximia porro hic obvia Dionysii loca, quibus tertio saeculo Dionysii adversariorum depulsa criminatione; quarto, Arianorum calumnia simul et prava doctrina confutata est; pari hodieque vi polleant ad novos refellendos Arianos, qui Verbi divinitatem haud minore quam prisci illi impietate oppugnant: quique suam sententiam venditant ut prioribus Ecclesiae saeculis vulgo 188-191 receptam. Namque, ut caetera taceam, ex iis quae num. 19 habentur planum est voces illas, ἐκ τῆς οὐσίας, et ὁμοούσιον, jam tum usitatas vulgatasque fuisse; ita ut de Filio loquentem ea verba impugnasse erroneum haberetur; omisisse, suspiciosum. Eminet vero omnibus aliis Dionysii dictis, haec praecleara, aureisque apicibus exaranda sententia, qua omnes profligantur adversus Trinitatem abortivae haereses, num. 17: Οὗτω μὲν ἡμεῖς εἰς τὴν Τριάδα τὴν Μονάδα πλατύνομεν ἀδιάρητον, καὶ τὴν Τριάδα πάλιν ἀμειωτον εἰς τὴν Μονάδα συγκεφαλαιούμεθα. Sic nos quidem Unitatem indivisibilem in Trinitatem dilatamus, ac vicissim Trinitatem, quae imminui nequit, in Unitatem contrahimus. Haec, inquam, sententia quae in omnibus Graecis Athanasii editis hactenus desiderabatur, jam primo Graece prodit omnium fide manuscriptorum restituta. Collapsa quippe fuit, quod voces Τοιᾶδα et Μονάδα similiter omnino desinerent.*

IV. *Et vero non haec una ex Graeco textu exciderat sententia: multae quippe aliae sunt in hac epistola amanuensium vitio omissae, quod videlicet duae consequenter positae clausulae, vel eadem vel similiter desinente voce caderent: quae omnes optimorum manuscriptorum ope jam sunt feliciter restituae. Et sane nihil frequentius in toto Athanasii operum decursu videre est, quam clausulas integras hoc lapsus genere praetermissas. Ut vel hinc palam omnibus sit quam necessaria fuerit nova ejusdem sancti doctoris operum editio.*

V. *Quod autem Eusebius, qui Dionysii gesta fuisse satis prosequitur, ne verbum quidem de hac historia fecerit; hinc sane augetur jam vulgata de ipso, nimisque firma Arianismi suspicio. Callide profecto tacuit haeresi suae exitiosam historiam: quam incautius, ut ait Athanasius, alii Ariani, in suamque perniciem evulgarunt. Apparet autem ex quibusdam hujus epistolae locis ipsum Arium de Dionysio rumorem illum sparsisse: nisi forte tropice Arium pro Arianis Athanasius significet: quem item Arium quasi superstitem aliquando loquentem inducit; tametsi hanc epistolam post defunctum Arium scriptam fuisse vix quisquam sit dubitandi locus.*

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

Περὶ Διονυσίου τοῦ ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας· ὅτι καὶ αὐτὸς κατὰ τῆς Ἀρειανῆς αἰρέσεως ἐφρόνει, ὡς ἢ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος· καὶ μᾶτηρ αὐτὸν συκοφαντοῦσιν οἱ Ἀρειομανῖται, ὡς ὁμόδοξον ἑαυτῶν (53).

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI

Quod Dionysius Alexandrinus episcopus adversum Arianam hæresim senserit, ut et Nicæna synodus : ei quod fulso illum Ariani ut doctrina secum consentientem criminentur.

4. Sero significasti non ita pridem apud vos habitam contra Christi hostes disputationem ; etenim antequam tua id mihi charitas scriberet, diligenter sciscitatus hæc didiceram, libensque admodum audieram. Tuam itaque pietatem summopere probavi, quæ ita recte sentiat de beatis Patribus nostris ; dementiamque Arianorum etiam nunc exploratam habui. Cum enim nullum eorum hæresi suppetat consentaneum argumentum, nulla legitima ex Scripturis sacris accepta probatio ; impudentibus illi cavillationibus, sophismatibusque callidis hactenus semper sunt usi ; nunc vero eo audaciam processerunt, ut etiam Patres calumniantur : quod ab eorum malignitate minime alienum, quin etiam ipsi omnino proprium est. Qui enim *adversus Dominum, et adversus Christum ejus meditari* ausi sunt ¹⁷, quid mirum si beatæ memoriæ virum Dionysium episcopum Alexandrinum, ut doctrina secum consentientem criminentur ? Quem enim ipsi ad commendationem suæ hæreseos laudibus ornare videntur, quanquam illum beatum appellant, non levi tamen, sed et omnium gravissima calumnia vellicant : haud secus quam prælores et infames quidam homines, qui cum ob sua facinora male audiunt, frugi homines socios sibi simulant, dum falsa eorum probitati ascribunt.

192 2. Si quam igitur sententiæ dictisve suis ¹⁷ Psal. II, 2.

(53) Reg. quem sequimur, ἑαυτῶν. Editi et reliqui mss. αὐτῶν. In editis post titulum legitur, ἐπιστολή, quæ vox in nullo codice habetur : tamen certum est epistolam esse. Felckmanni tertius anonymus hunc habet titulum : Τοῦ αὐτοῦ κατὰ Ἀρειανῶν Ἀπολογία ὑπὲρ Διονυσίου ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας· *Ejusdem contra Arianos Apologia pro Dionysio episcopo Alexandriæ.*

(54) Σὴν in editis deerat : omnes mss. habent.

(55) Sic Taurinensis, Colbertinus, Jesuit. et Felckmanni qui notatur Fr. 1, et ita legit Nannius.

1. Βραδέως ἐδήλωσας περὶ τῆς νῦν διαλέξεως, τῆς γενομένης παρ' ὑμῖν πρὸς τοὺς Χριστομάχους· καὶ γὰρ πρὶν γράψαι τὴν σὴν διάθεσιν, ἔμαθον φιλοπευστῶν καὶ ἡδέως ἀκούων περὶ τῶν τοιούτων. Τὴν μὲν οὖν σὴν (54) εὐλάβειαν ἀπεδεξάμην καλῶς φρονούσαν περὶ τῶν μακαρίων Πατέρων ἡμῶν· τῶν δ' Ἀρειομανιτῶν τὴν ἀλογίαν καὶ νῦν ἐπέγνων· οὐδὲν γὰρ οὐτ' εὐλογον, οὔτε πρὸς ἀπόδειξιν ἐκ τῆς θείας Γραφῆς ῥητὸν ἔχουσης τῆς αἰρέσεως (55) αὐτῶν, ἀλλὰ μὲν προφάσεις ἀναισχύντους ἐπορίζοντο καὶ σοφίσματα πιθανά· νῦν δὲ καὶ διαβάλλειν τοὺς Πατέρας τετολμήχασι· καὶ οὐκ ἀλλότριόν γε, ἀλλὰ καὶ οἰκείον τοῦτο τῆς κακονοίας ἐστὶν αὐτῶν. Οἱ γὰρ κατὰ τοῦ Κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ μελετᾶν ἐπιχειρήσαντες, τί θαυμαστὸν εἰ καὶ τὸν μακαρίτην Διονύσιον τὸν ἐπίσκοπον Ἀλεξανδρείας (56) ὡς ὁμόδοξον ἑαυτῶν καὶ ὁμόφρονα λοιδοροῦσιν ; Ὅν γὰρ ἐάν οὔτοι πρὸς σύστασιν τῆς ἑαυτῶν αἰρέσεως δόξωσιν εὐφημεῖν, κἄν μακάριον αὐτὸν ὀνομάζωσι, τοῦτον οὐκ ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ μεγάλως διαβάλλουσιν· ὡς περ ληστᾶι τινες καὶ τὸν τρόπον ἀσεμνοὶ, οἱ, ἐπειδὴν ἐπὶ τοῖς ἰδίους ἐπιτηδεύμασιν ὀνειδίζονται, τοὺς σώφρονας συναριθμοῦσιν (57) ἑαυτοῖς, καταψευδόμενοι τῆς ἐκείνων σωφροσύνης.

2. Et mēn οὖν θαρβροῦσιν οἷς φρονοῦσι καὶ λέγουσι,

Sed Regius, et Basil. cum omnibus editis τῆς διαίρεσεως. Præstat prior lectio : quod suadet etiam ex simili sententia quæ in superiore epistola ita legitur num. 2, Οὐδὲν γὰρ ὀρώντες εὐλογον ἔχουσαν ἑαυτῶν αἰρεσιν, προφάσεις ἐπινοοῦσι.

(56) Τῆς Ἀλεξανδρείας Taurin. Colbert. Jesuit. Mox Reg. Taurin. Colbert. et Fr. 1, ὁμόδοξον ἑαυτῶν. Sed Basil. cum editis omnibus, ὁμόδοξον αὐτῶν.

(57) Sic Reg. Taurin. Colbert. Jes. At editi συναριθμῶσιν.

προφερέτωσαν (58) γυμνήν τὴν αἵρεσιν, καὶ δεικνύ-
 τωσαν ἐξ αὐτῆς εἴ τινα νομίζουσιν ἢ ἐκ τῶν Γραφῶν
 ἔχειν, ἢ καὶ ἀνθρώπινόν τινα λογισμόν εὐσεβῆ πρὸς
 ἀπολογίαν· εἰ δὲ μηδέν (59) τι τοιοῦτον ἔχουσι, σιω-
 πάτωσαν· οὐδαμῶθεν γὰρ εὐρήσουσιν εἰ μὴ μᾶλλον
 ἔλεγχον καθ' ἑαυτῶν· ἀπὸ μὲν τῶν Γραφῶν τοῦ μὲν
 Ἰωάννου λέγοντος· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος· ὃν οὗτοι
 λέγουσιν, οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῆ· τοῦ δὲ Δαβὶδ ψάλ-
 λοντος ἐκ προσώπου τοῦ Πατρὸς· Ἐξηρεύξατο ἡ
 καρδία μου Λόγον ἀγαθόν· ὃν οὗτοι λέγουσι κατ'
 ἐπίνοιαν εἶναι, καὶ ἐξ οὐκ ὄντων γεγενῆσθαι (60)·
 εἶτα τοῦ μὲν Ἰωάννου πάλιν εὐαγγελιζομένου, ὅτι
 Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγέν-
 ητο οὐδὲ ἓν· τοῦ δὲ Παύλου γράφοντος· Εἰς Κύ-
 ριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα· καὶ ἐν
 ἐτέροις· Ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα· ποίαν B
 παρῆρησιαν ἔξουσιν οὗτοι, καὶ οὐ μᾶλλον αἰσχύνῃ
 ὀφλήσουσιν (61), ἐναντιούμενοι τοῖς τῶν ἁγίων βή-
 μασι, ὅταν λέγωσι· ποίημα εἶναι τὸν τῶν πάντων Δη-
 μιουργόν, καὶ κτίσμα τοῦτον ἐν ᾧ τὰ κτίσματα
 γέγονε καὶ συνέστηκεν; Οὐδὲ ἀνθρώπινος δὲ τις αὐ-
 τοῖς λογισμὸς εὐσεβῆς εἰς ἀπολογίαν περιλείπε-
 ται (62). Τίς γὰρ ἀνθρώπων, ἢ Ἕλληνας, ἢ βάρβαρος,
 ὃν ὁμολογεῖ Θεόν, τοῦτον ἐπιχειρήσει λέγειν κτίσμα,
 ἢ ὅτι οὐκ ἦν πρὶν γέννηται; ἢ τίς ἀνθρώπων, ἀκού-
 σασ παρα τοῦτου, ὃν ἐπίστευσε μόνον εἶναι Θεόν,
 λέγοντος· Οὐτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός·
 καὶ, Ἐξηρεύξατο ἡ καρδία μου Λόγον ἀγαθόν,
 τολμήσει καὶ εἰπεῖν (63) ὅτι, Ὁ ἐκ καρδίας τοῦ Θεοῦ
 Λόγος ἐξ οὐκ ὄντων γέγονεν, ἢ Ὁ Υἱὸς κτίσμα ἐστὶ,
 καὶ οὐκ ἴδιον τοῦ λέγοντος γέννημα; Πάλιν δὲ τίς C
 ἀκούων τοῦτου, ὃν ἐπίστευσε εἶναι Κύριον καὶ Σω-
 τῆρα, λέγοντος· Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν
 ἐμοί· καὶ, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἔσμεν, ἐπιχειρή-
 σει διαιρεῖν ἃ ἐκεῖνος ἤνωσεν καὶ ἀμέριστα τετή-
 ρηκεν (64);

3. Ταῦτα γοῦν καὶ αὐτοὶ συνορῶντες, καὶ παρῆρη-
 σίαν οὐκ ἔχοντες ἐν τοῖς ἰδίοις, καταψεύδονται τῶν
 εὐσεβῶν. Ἄλλ' ἔδει, πάντων αὐτοῦς (65) ἐρήμους
 ὄντας, καὶ συνορῶντας ἑαυτοῦς ἐν ταῖς ἐρωτήσεσι
 πανταχόθεν ἀπορούντας καὶ χασμαμένους, μεταγι-
 νώσκειν μᾶλλον ἀποστραφέντας ἀπὸ τῆς ὁδοῦ τῆς
 πλάνης, καὶ μὴ συναριθμεῖν ἑαυτοῖς οὓς οὐκ ἴσασιν,
 ἵνα μὴ καὶ παρ' αὐτῶν ἐλεγχόμενοι πλείονα τὴν D
 αἰσχύνῃ ἀπενέγκωνται. Ἰσως δὲ τῆς τοιαύτης παν-
 ούργιας οὐ θελήσουσιν (66) ἀποστῆναι ποτε· καὶ

fiduciam habent, nujam nobis hæresim suam pro-
 ferant, hincque liquido ostendant nobis si quod se
 putant habere, vel ex Scripturis sumptum, aut sal-
 tem humanum, sed pium tamen, pro sua defensione
 argumentum : sin vero ejusmodi nihil habent, si-
 leant : nusquam enim quidvis inventuri sunt, nisi
 ex quo magis magisque coarguantur. Nam in Scri-
 pturis sacris Joannes ait : *In principio erat Ver-
 bum* ¹⁸, quod (aiunt ipsi) non erat antequam gigne-
 retur : David vero ex Patris persona ita psallit :
Eruclavit cor meum Verbum bonum ¹⁹, quod ipsi
 asserunt secundum cogitationem duntaxat esse, et
 ex non exstantibus factum fuisse ; Joannesque ite-
 rum in Evangelio dicit : *Omnia per ipsum facta
 sunt, et sine ipso factum est nihil* ²⁰ ; Paulusque ita
 scribit : *Unus Dominus Jesus Christus per quem
 omnia* ²¹ ; et alibi : *Quoniam in ipso creata sunt
 omnia* ²². Quid igitur illis fiducia supererit , imo
 potius, qua non digni erunt ignominia, quandoqui-
 dem sanctorum sententiis adversantur , cum dicant
 omnium Opificem opificium esse, ac rem creatam
 esse eum in quo omnia creata sunt et consistunt ?
 Ne humana quidem ulla ratio quæ pietatem sapiat,
 illis ad sui defensionem relinquitur. Quis enim ho-
 minum, sive Græcus, sive barbarus, quem Deum
 constetur, eundem creaturam esse dixerit, aut non
 fuisse antequam fieret ? Aut quis hominum, cum il-
 lum audierit quem unum credit esse Deum, dicen-
 tem : *Hic est Filius meus dilectus* ²³, et, *Eruclavit
 cor meum Verbum bonum* ²⁴, ausit dicere : Verbum
 quod ex Dei corde progressum est, ex non exstan-
 tibus factum est; aut : *Filius creata res est, non pro-
 pria loquentis proles* ? Ac rursus, quis si eum quem
 Dominum et Salvatorem esse credit, audiat dicen-
 tem : *Ego in Patre et Pater in me* ²⁵, et, *Ego et Pa-
 ter unum sumus* ²⁶, ea dividere conetur, quæ illa
 conjunxit et indivisa conservavit ?

3. Hæc igitur cum et ipsi animadvertant, rebus
 suis diffidentes, piis viris confictas ascribunt sen-
 tentias. Atqui magis decuit eos, omnium inopes, et
 advertentes se interrogatos, passim hæsitare ac
 hiant ore obmutescere, sententiam commutare, po-
 tiusque sese avertere a via erroris, quam homines
 quos ignorant inter suos recensere : ne ab illadem
 confutati plus dedecoris referant. Verum illi for-
 tasse ab hujusmodi dolis nunquam abistere volent
 Caiphæ enim sociorumque hac in parte æmulatores

¹⁸ Joan. i, 1. ¹⁹ Psal. xliiv, 1. ²⁰ Joan. i, 3. ²¹ I Cor. viii, 6. ²² Coloss. i, 16. ²³ Matth. iii, 17.
²⁴ Psal. xliiv, 1. ²⁵ Joan. xiv, 10. ²⁶ Joan. x, 30.

(58) Taurin. et Colbert. soli, προφερέτωσαν.

(59) Editi, οἱ δὲ καὶ μηδέν. Sed in Reg. Taur. Colb. et Fr. 1 καὶ deest. Paulo post Colb., μᾶλλον ἐλέγχους. Mox Taurin. Colb. Jes. et Fr. 1, ἀπὸ μὲν γὰρ τῶν.

(60) Taurin. Colb., γεγενῆσθαι, minus recte.

(61) Sic Reg. Basil. et edit. Commel. Edit. vero Parisiensis et Colon., ὀφελήσουσιν. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, ὀφείλουσιν.

(62) Taurin. Colb. Jes., παραλείπεται. Paulo post Fr. 1, ἐπιχειρήσει.

(63) Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, καὶ εἰπεῖν.

Editi, ἓν.

(64) Taurin. Colb. Jes., ἀμέριστα πεποίηκε.

(65) Taurin., Ἄλλ' ἐπειδὴν τούτων αὐτοῦς. Colb., Ἐπειδὴν δὲ τούτων αὐτοῦς. Infra edit. Paris. et Colon., χασμαμένους. Edit. vero Commelin. cum omnibus mss., χασμαμένους. Ibidem Taurin. et Colbert., μεταγινώσκειν ἐχρῆν μᾶλλον.

(66) Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, οὐ θέλουσιν. Mox Colb. Κατθαν. Ibidem post ὡς περ καὶ in Colbert. τό deest. Paulo post edit. Paris. et Colon., ἐγνώριζον αὐτόν. Edit. Commel. et omnes mss., ἐγνώριζεν ἑαυτόν, recte, excepto Felckmanni 3 anonymo, qui

sunt, a quibus etiam Christum abnegare didicerunt. Illi siquidem postquam tam multa tantaque Dominus ediderat opera, quibus palam faceret se Christum esse Filium Dei viventis, cum ab eo convicti omnia deinceps adversum Scripturas sentirent dicentque, nec valerent argumenta quibus confutabantur vel paulisper obtueri, ad patriarcham confugerunt dicentes: *Nos patrem habemus Abraham*¹⁷: rati se ita posse stultitiam occultare suam. Sed nec illis quidquam ejusmodi verba profuere, neque hi Dionysium nominando, ejusdem criminis notam effugere valebunt. Nam **193** et illos ex ipsis suis sceleribus coarguit Dominus, his verbis: *Hoc Abraham non fecit*¹⁸: et hos rursus impietatis mendacique ipsa veritas convincet, ostendetque Dionysium episcopum nec eadem quæ Arius sensisset, nec ignorasse veritatem. Sed cum antiqui illi, tum novi isti Judæi, a patre suo diabolo hujusmodi in Christum furorẽm hæreditate accepere. Magni certe argumenti est in hoc illos vere non dicere, sed virum calumniari, quod nec ille unquam ab aliis episcopis deprehensæ impietatis damnatus, episcopatu pulsus sit ut illi e clero ejecti sunt, neque hæresis propugnandæ causa secesserit ab Ecclesia, sed in illa pie obdormierit, ejusque memoria hactenus cum Patribus celebrata et una in album relata sit. Si enim eadem, quæ illi, sensisset, aut si scriptorum suorum rationem non reddidisset, minime dubium quin eadem fuisset qua illi pœna plectendus.

4. Et hæc quidem satis erant ad integram novorum Judæorum confutationem, qui Dominum abnegant, Patres calumniantur, omnesque Christianos decipere conantur. Cæterum quia occasiones calumniandi episcopi ex quibusdam ejus epistolæ partibus se habere arbitrantur, æge et illas inspiciamus, ut inde eorum vaniloquentia commonstretur, utque vel sero tandem blasphemandi Dominum finem faciant, et cum militibus saltem, conspecto creaturarum testimonio, fateantur vere hunc esse Filium Dei, et non creaturam. Aiunt igitur beatæ

¹⁷ Joan. viii, 39. ¹⁸ ibid. 40.

totum hunc locum sic habet: Καὶ γὰρ οἱ πάλα Ἰουδαῖοι, τὸσαῦτα τοῦ Κυρίου πεποιηκὸς ἔργων (lege ἔργα), δι' ὧν ἐγνώριζον αὐτὸν Χριστὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ἐλεγχόμενοι (lege ἐλεγχόμενοι) παρ' αὐτοῦ, καὶ μὴ δυνάμενοι πρὸς τοὺς ἐλέγχους ἀντ. Qui codex hic incipit, nam initio inutilis est.

Mox idem, κατέφευγον. Paulo post in Taurin. et Felckm. 3 anon. καὶ ante νομίζοντες deest. Ibidem Taurin. Colb. Jes. et Felckm. 3 anon., τὴν ἀλογίαν αὐτῶν. Editi et Reg., ἀλογίαν αὐτῶν. Mox Colb. et Fr. 1, λέγοντες ἤνυσάν τι. Ibidem Taur. Colbert. Jes., οὔτε αὐτοί. Felckm. vero 3 anon., οὔτε οἱ νῦν Ἰουδαῖοι Διονύσιον ὀνομάζοντες φεύγειν τὴν, etc.

(67) Felckm. 3 anon., διελέγχει, solus. Infra, post ἠγνόησεν. Ἀλλὰ, Felckm. 3 anon. deficit.

(68) Taurin. Colb. Jes., ἐκληρονόμησαν. Paulo post Taurin. Colb. Fr. 1, ἀλλὰ καὶ τὸν. Mox Colb., ὅτε μὴτέ. Post καταγνωσθεῖς, hæc, ἀπεβλήθη τῆς

ἄρα καὶ τοῦτο τῶν περὶ Κατάρων ἐζήλωσαν, ὡσπερ καὶ τὸ ἀρνεῖσθαι τὸν Χριστὸν παρ' αὐτῶν μεμαθήκασιν. Καὶ γὰρ κάκεινοι, τὸσαῦτα τοῦ Κυρίου πεποιηκὸς ἔργα, δι' ὧν ἐγνώριζεν αὐτὸν εἶναι τὸν Χριστὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ἐλεγχόμενοι τε παρ' αὐτοῦ, πάντα παρὰ τὰς Γραφὰς λοιπὸν καὶ φρονούντες καὶ λέγοντες, καὶ μὴ δυνάμενοι κἄν πρὸς τὸ βραχὺ πρὸς τοὺς κατ' αὐτῶν ἐλέγχους ἀντιβλέπειν, εἰς τὸν πατριάρχην κατέφευγον, λέγοντες: Ἡμεῖς πατέρα ἔχομεν τὸν Ἀβραάμ· καὶ νομίζοντες ἐν τούτῳ δύνασθαι τὴν ἀλογίαν αὐτῶν ἐπικαλύπτειν. Ἄλλ' οὔτε ἐκεῖνοι τοῦτο λέγοντες ὠνόμαζον τι, οὔτε οὔτοι Διονύσιον ὀνομάζοντες φεύγειν τὴν ὁμοίαν ἐκείνοις αἰτίαν δυνήσονται· καὶ γὰρ κάκεινοισι ἐφ' οἷς παρηγόμουν ἠλεγξεν ὁ Κύριος λέγων· *Τοῦτο Ἀβραάμ οὐκ ἐποίησε*· καὶ τούτους ἀσεβοῦντας καὶ ψευδομένους ἢ αὐτῇ πάλιν ἀλήθεια διελέγχει (67)· ὅτι τὰ Ἀρείου Διονύσιος ὁ ἐπίσκοπος οὗτ' ἐφρόνησεν, οὔτε τὴν ἀλήθειαν ἠγνόησεν. Ἀλλὰ καὶ οἱ τότε Ἰουδαῖοι, καὶ οἱ νέοι νῦν παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτῶν τοῦ διαβόλου τὴν Χριστομάχον ἐκληρώσαντο (68) *μανίαν*. Μέγα μὲν οὖν τεκμήριον τοῦ μὴδὲ τοῦτο λέγειν αὐτοὺς ἀληθῆς, ἀλλὰ τὸν ἄνδρα συκοφαντεῖν, ὅτι μῆτε παρ' ἐτέρων ἐπισκόπων ἐπ' ἀσεβείᾳ καταγνωσθεῖς ἀπεβλήθη τῆς ἐπισκοπῆς, ὡσπερ οὔτοι τοῦ κλήρου, μῆτε αὐτὸς ὡς ἀρεσιν ἐκδικῶν ἐξῆλθε τῆς Ἐκκλησίας· ἀλλ' ἐν αὐτῇ κεκοιμηται καλῶς, καὶ ἡ μνήμη μέχρι νῦν αὐτοῦ μετὰ τῶν πατέρων ἐστὶ καὶ γέγραπται. Εἰ γὰρ ἦν τὰ τούτων φρονήσας, ἢ περὶ ὧν ἔγραψε μὴ ἦν ἀπολογησάμενος, οὐκ ἦν ἀμφίβολον, ὅτι πάντως τὰ αὐτὰ καὶ αὐτὸς αὐτοῖς ἐπεπόνθει.

4. Καὶ ἔρκει μὲν ταῦτα πρὸς πᾶσαν κατάγνωσιν τῶν νέων Ἰουδαίων, τῶν καὶ τὸν Κύριον ἀρνούμενων (69), καὶ τοὺς πατέρας διαβαλλόντων, καὶ πάντας Χριστιανούς ἐπιχειρούντων ἀπατᾶν· ἐπειδὴ δὲ προφάσεις ἔχειν νομίζουσι τῆς εἰς τὸν ἐπίσκοπον διαβολῆς, μέρη τινὰ ἐπιστολῆς αὐτοῦ, φέρε καὶ ταῦτα ἴδωμεν, ἵνα καὶ ἐκ τούτων αὐτῶν ἡ ματαιολογία δειχθῆ, καὶ παύσωνται (70) μὲν κἄν ὅψε ποτε βλασφημοῦντες παρ' αὐτοῖς τὸν Κύριον, ὁμολογήσασιν δὲ κἄν μετὰ τῶν στρατιωτῶν, βλέποντες μαρτυροῦσαν τὴν κτίσιν, ὅτι ἀληθῶς οὗτος (71) ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ

D ἐπισκοπῆς ὡσπερ οὔτοι τοῦ κλήρου, quæ in editis deerant, in Reg. Taurin. Colb. Jes. et Fr. 1 habentur: sed in hoc ultimo υπεβλήθη mendose legitur. Mox Taurin. et Colbert., ἐξῆλθε τὴν Ἐκκλησίαν.

(69) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1. Editi vero, ἀρνησαμένων.

(70) Reg. Taurin., παύσονται.

(71) Sic Reg. Taurin. Colbert. Fr. 1. Editi vero, οὗτος Υἱός, omisso articulo. Paulo post editi. Paris. Colon. et Felckm. 3 anon. qui hic resumit, post totum habent οἱ ἔχθοι τῆς ἀληθείας, quæ verba, cum desint in omnibus aliis codicibus et in editi. Commelin., exprunximus. Ibidem Reg. Taurin. Jes. Fr. 1, μακαρίτην. Alii cum editis μακάριον. Mox Taurin. et Colb., γέννητόν. Felckm. 3 anon., γέννημα, perperam. Ibid. in Taurin. Colb. et Fr. 1, δὲ post μῆτε deest. Paulo post Reg. Taurin. Colb. Jes. Felckm. 3 anon., κατ' οὐσίαν αὐτόν. Sed αὐτόν deerat in editis.

ἔστι, καὶ οὐκ ἔστι τῶν κτισμάτων. Φασὶ τοίνυν ἐν A ἐπιστολῇ τὸν μακαριτὴν Διονύσιον εἰρηκέναι, *ποίημα καὶ γενητὸν εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, μήτε δὲ φύσει ἴδιον, ἀλλὰ ξένον κατ' οὐσίαν αὐτὸν εἶναι τοῦ Πατρὸς· ὡσπερ ἔστιν ὁ γεωργὸς πρὸς τὴν ἀμπελον, καὶ ὁ ναυπηγὸς πρὸς τὸ σκάφος· καὶ γὰρ ὡςποίημα ὢν, οὐκ ἦν πρὶν γένηται.* Καὶ ἔγραψεν (72), ὁμολογοῦμεν καὶ ἡμεῖς εἶναι τοιαύτην ἐπιστολὴν αὐτοῦ· ἀλλ' ὡσπερ ταύτην ἔγραψεν, οὕτω καὶ ἑτέρας πλείστας ἐπιστολάς ἔγραψε, καὶ ἔδει καὶ ταύταις ἐντυχεῖν αὐτούς· ἵνα ἐκ πασῶν, καὶ μὴ μόνης ἐκ τῆς μίαις ἢ πίστις δειχθῆ (73) τοῦ ἀνδρός. Καὶ γὰρ καὶ ναυπηγοῦ πολλὰς τριήρεις κατασκευάσαντος, οὐκ ἐκ μίαις, ἀλλ' ἐκ πασῶν ἢ τούτου τέχνη κρινεται. Εἰ μὲν οὖν ἀπλῶς ὡς πίστιν ἐκτιθέμενος ἔγραψεν ἦν λέγουσιν ἐπιστολὴν, ἢ ταύτην μόνην B ἐγράψεν. κατηγορεῖτωσαν ὡς βούλονται· κατηγορία γὰρ ἀληθῶς τὸ τοιοῦτον φρόνημα· εἰ δὲ καιροῦ καὶ προσώπου πρόφασις εἰλαυθεν αὐτὸν τοιαῦτα γράφαι, ἔγραψε δὲ πάλιν καὶ ἄλλας ἐπιστολάς, ἀπολογοῦμενος περὶ ὧν ὑπωπευθῆ (74), ἔδει πάλιν αὐτούς, μὴ ἀφέντας τὰ αἰτία, φθίνον ἐπάγειν τῷ ἀνδρὶ προπετῶς· ἵνα μὴ δόξωσι λεξείδια μὲν μόνον θηρᾶν, παρὰπέμπεσθαι δὲ τὴν ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπιστολαῖς ἀληθεῖαν. Καὶ γὰρ καὶ γεωργὸς τὸν αὐτῶν δένδρων ἄλλοτε ἄλλως ἐπιμελεῖται διὰ τὴν ὑποκειμένην τῆς γῆς ποιότητα· καὶ οὐ διὰ τοῦτο μέμψαιτο ἂν τις αὐτὸν (75), ὅτι τοῦτο μὲν τέμνει, ἐκεῖνο δὲ ἐγκεντρίζει, καὶ τοῦτο μὲν φυτεύει, ἕτερον δὲ ἐκτίλλει· ἀλλὰ καὶ μᾶλλον, μαθῶν τὴν αἰτίαν, θαυμάσει τὸ ποικίλον αὐτοῦ τῆς ἐπιστήμης. Οὐκοῦν εἰ μὴ παρέργως ἐν- C ἔτυχον τοῖς γράμμασι, εἰπάτωσαν καὶ τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἐπιστολῆς· ἰούτω γὰρ αὐτῶν ἢ τε συκοφαντία καὶ δὲ ἢ οὐκ ἴσασιν, ἢ αἰσχύνονται, λέγειν (76) ἀναγκαῖον ἡμᾶς.

5. Ἐν Πενταπόλει τῆς ἀνω Λιβύης τμητικαῦτά τινας τῶν ἐπισκόπων ἐφρόνησαν τὰ Σαβελλίου· καὶ τοσοῦτον ἴσχυσαν ταῖς ἐπινοαῖς (77), ὡς ὄλιγου δεῖν μηκέτι ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις κηρύττεσθαι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Τοῦτο μαθὼν Διονύσιος, αὐτὸς γὰρ εἶχε τὴν μέριμναν τῶν Ἐκκλησιῶν (78) ἐκεῖνων, πέμπει καὶ συμβουλεύει τοῖς αἰτίοις παύσασθαι τῆς κακοδοξίας· ὡς δὲ οὐκ ἐπαύοντο, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἀναιδέστερον ἠσέβουν, ἠναγκάσθη πρὸς τὴν ἀναίδειαν ἐκεῖνων γράφαι τὴν τοιαύτην ἐπιστολὴν, καὶ τὰ ἀνθρώπινα τοῦ

5. In Pentapoli superioris Libyæ quidam episcoporum tunc temporis cum Sabellio sentiebant, tanquamque suis comitentis invaluerant, ut vix ultra Filius Dei in Ecclesiis prædicaretur. Rei certior factus Dionysius, cui earum cura Ecclesiarum incumberebat, mittit, suadetque rei auctoribus ut a pravis opinionibus desistant. Quibus minime desistentibus, imo impudentius in impietate perseverantibus, necessitate pulsus est eorum impudentiam hac sua epistola coercere, humanaque Salvatoris ex Evan-

(72) Sic Reg. et Taurin. et ita habuisse videntur D Basil. et Fr. 1, licet Felckm. memoria lapsus eandem ex iis codicibus notet lectionem, quæ in edit. Commeliniana. Editi, καὶ ἔγραψεν. Felckmanni vero 3 anon. totum hunc locum sic habet: πρὶν γένηται τοῦ μαθῶν Διονύσιος· αὐτὸς γὰρ εἶχε μέριμναν. Ἄλλ' ὡσπερ ταύτην. Nimirum verba quædam inferius posita imperite huc transtulit. Infra Felckm. 3 anon., ἑτέρας ἄλλας... καὶ δεῖ καὶ ταύταις. Mox idem, καὶ μὴ μόνον.

(73) Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, ἢ πίστις γνωσθῆ. Felckm. 3 anon., γνωρισθῆ. Infra idem, ἢ τούτου τέχνη γνωρίζεται. Paulo post idem, ἢ μόνον ταύτην.

(74) Felckm. 3 anon., περὶ ὧν ὑπωπευθῆ, τί καινόν; καὶ γὰρ καὶ γεωργός· omissis intercediis.

(75) Felckm. 3 anon., ἂν τις αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον, omissis interpositis. Infra post ποικίλον deest αὐτοῦ in Taurin. Colb. Jes. Fr. 1 et Felckm. 3 anon., qui postremus sic habet, τὸ πολυποικίλον τῆς ἐπιστήμης. Ἐν Πενταπόλει, omissis multis, de marg. Mox Reg. Taurin. Jes. Fr. 1, τοῖς γράμμασιν. Editi vero, τοῖς συγγράμμασιν.

(76) Sic Reg. et editi; sed Taurin. Jes. et Fr. 1, λέγειν, ἀναγκαῖον ἡμᾶς εἰπεῖν.

(77) Taurin. Colb. Jes. Fr. 1 et Felckm. 3 anon., κακονοαῖς. Sed editi et codices Reg. et Basil., ἐπινοαῖς, quos sequi visum est, quia aliis præstant.

(78) Taurin. Colb. Jes. Fr. 1 et Felckm. 3 anon., καὶ habent ante τῶν Ἐκκλησιῶν. Infra Taurin. Colb. Jes., ἀλλὰ μᾶλλον, omisso καὶ. Ibidem Felckm. 3 anon., ἀναιδέστερον διετέθεισαν, ἠναγκάσθη.

geliis exponere : ut cum audacius illi Filium negarent et humana ejus Patri ascriberent, ostendens ipse non Patrem, sed Filium pro nobis hominem factum esse, imperitiis illis persuaderet Patrem non esse Filium, eoque pacto homines ad veram Filii deitatem credendam, et ad Patris cognitionem sensim reduceret. Hoc est epistolæ argumentum, hæc viro causa fuit talia scribendi, eorum nempe occasione, qui tam impudenter volebant veram immutare fidem.

6. Quid igitur similitudinis habent Arii hæresis et Dionysii sententia? vel quare Dionysius ut Arius citatur, tanta cum sit inter utrumque discrepantia? Ille namque catholicæ Ecclesiæ magister est, hic novæ hæresis inventor existit. Certe Arius pravæ suæ doctrinæ exponendæ causa *Thaliam* conscripsit effeminatis ac ridiculis modis, *Ægyptium* nempe *Sotadem* imitatus. At Dionysius alias quidem scripsit epistolas, sed quibus injectas suspiciones levaret, ac eum recte sentire compertum est. Qui si secum in scriptis suis dissidet, ne trahant eum ad sui consortium, neque enim hac in parte fide dignus erit. Sin cum scripsisset ad Ammonium epistolam, in suspicionemque venisset, deinde illius leyandæ causa sese purgaverit, ac post defensionem sententiani non mutarit, palam est illum, quæ suspecta fuere, per quamdam dispensationem conscripsisse : scripta vero ac gesta quæ ad negotiorum rationem sunt dispensata, non oportet maligne interpretari, aut ad suam quemque libidinem detorquere. Nam medicus plerumque ea remedia quæ aliquibus congruâ non videntur, quibusdam vulneribus, ut consentaneum esse novit, adhibet, non alium quam curandi scopum habens. Prudentis itidem præceptoris est, omnia ad discipulorum ingenium temperare docereque, donec eos ad perfectionis viam traduxerit.

7. Quod si eo solum nomine beatæ memoriæ virum criminantur, quod ita scripserit (argumenta quippe quæ Ariani ab ipso mutuantur vere criminationes sunt), quid facturi, quæso, sunt, si audiant magnos et beatos apostolos loquentes in Actibus, Petrum quidem his verbis : *Viri Israelitæ, audite verba hæc : Jesum Nazarenum virum approbatum a Deo in vobis, virtutibus et prodigiis et signis, quæ fecit Deus per illum in medio vestri, sicut et vos scitis :*

(79) Οὕτως deest in Felckm. 3 anon.

(80) Taurin. Colb. Jes., τοῦ Χριστοῦ. Reg. cum editis et Felckmanni codicibus, τοῦ Υἱοῦ, præter 3 anon. qui habet τοῦ Λόγου.

(81) Taurin. et Jes., ἀνασχύντους.

(82) Felckm. 3 anon., ὡς Ἀρειανὸς νομιζέται Μοx Taurin. et Jes., οὕτως αὐτῷ. Infra, τὴν οἰκίαν κακοδοξίαν. Taurin. Colb. Jes.

(83) Reg. et edit. Commel. cum quibusdam Felckmanni, Θαλίαν. Alii, Θαλειαν. Felckm. vero 3 anon., ἔγραψε λίαν ἐκτεθλυμένοις καὶ γελοίοις ἄνθεσι.

(84) Reg. et edit. Commel., Σωσάτην. Alii cum

Α Σωτήρος ἐκ τῶν Εὐαγγελίων παραθέσθαι· ἐν', ἐπειδὴ τολμηρότερον ἐκείνοι τὸν Υἱὸν ἤρνούοντο καὶ τὰ ἀνθρώπινα αὐτοῦ τῷ Πατρὶ ἀνετίθεσαν, οὕτως (79) οὕτως, δείξας ὅτι οὐχ ὁ Πατήρ, ἀλλ' ὁ Υἱὸς ἐστὶν ὁ γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν ἄνθρωπος, πείσῃ τοὺς ἀμαθεῖς μὴ εἶναι τὸν Πατέρα Υἱὸν, καὶ οὕτω λοιπὸν κατ' ὀλίγον ἐκείνους εἰς τὴν ἀληθινήν ἀναγάγῃ θεότητα τοῦ Υἱοῦ (80), καὶ τὴν γνῶσιν τὴν περὶ τοῦ Πατρὸς. Αὕτη τῆς ἐπιστολῆς ἡ ὑπόθεσις, καὶ διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν οὕτως ἔγραψε καὶ αὐτὸς, διὰ τοὺς οὕτως ἀνασχύντως (81) θελήσαντας μεταθεῖναι τὴν τῆς ἀληθείας πίστιν.

6. Τί τοίνυν ὅμοιον ἡ Ἀρειοῦ αἵρεσις καὶ ἡ Διονυσίου διάνοια; ἢ διὰ τί Διονύσιος ὡς Ἄρειος ὀνομάζεται (82), πολλῆς οὕτης αὐτῶν τῆς διαφορᾶς; Ὁ μὲν γὰρ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας διδάσκαλός ἐστιν· ὁ δὲ καινῆς αἰρέσεως ἐφευρετὴς γέγονε. Καὶ ὁ μὲν Ἄρειος, τὴν ἴδιαν κακοδοξίαν ἐκτιθέμενος, ἔγραψε *Θαλειαν* (83) ἐκτεθλυμένοις καὶ γελοίοις ἦθεσι, κατὰ τὸν Αἰγύπτιον Σωτάδην (84)· ὁ δὲ Διονύσιος ἔγραψε μὲν καὶ ἄλλας ἐπιστολάς, ἀπελογήσατο δὲ καὶ περὶ ὧν ὑπωπεύθη, καὶ ἐφάνη φρονῶν ὀρθῶς. Εἰ μὲν οὖν ἐναντία ἑαυτῷ γράφει, μὴ ἐλκέτωσαν αὐτὸν πρὸς ἑαυτούς· οὐ γὰρ ἀξιόπιστος κατὰ τοῦτο· εἰ δὲ, γράψας τὴν πρὸς Ἀμμωνίου (85) ἐπιστολὴν, ὑπωπεύθη καὶ ἀπελογήσατο θεραπεύων τὰ πρῶτα, ἀπολογησάμενός τε οὐ μεταβέδεται, δῆλον ἂν εἴη, ὅτι καὶ τὰ ὑποπευθέντα κατ' οἰκονομίαν ἔγραψεν· οὐ δεῖ δὲ τὰ κατ' οἰκονομίαν γραφόμενα καὶ γινόμενα, ταῦτα κακοτρόπως δέχεσθαι, καὶ εἰς τὴν ἴδιαν ἔλκειν ἕκαστον (86) βούλησιν. Καὶ γὰρ καὶ ἱατρὸς πολλὰκις, τὰ δοκοῦντά τισι μὴ εἶναι κατάλληλα, ταῦτα τοῖς ὑποκειμένοις τραύμασιν, ὡς οἶδεν αὐτὸς, ἐπιτιθησιν (87), οὐδὲν ἕτερον ἢ πρὸς τὴν ὑγίειαν ἔχων τὸν σκοπὸν· καὶ διδασκάλου δὲ φρονήμου τρόπος εἶτος, πρὸς τὰ τῶν διδασκομένων ἦθη διατίθεσθαι καὶ λαλεῖν, ἕως ἂν αὐτοὺς εἰς τὴν ὁδὸν τῆς τελειότητος μεταγάγῃ.

7. Εἰ δὲ, ὅτι μόνον ἔγραψεν οὕτως ὁ μακαρίτης (88), αἰτιῶνται αὐτόν· αἱ γὰρ τῶν Ἀρειανῶν ὑπὲρ αὐτοῦ προφάσεις αἰτίαι κατ' αὐτοῦ τυγχάνουσι· τί ποιήσουσιν ἀκούοντες καὶ τῶν μεγάλων καὶ μακαρίων ἀποστόλων ἐν ταῖς Πράξεσι, τοῦ μὲν Πέτρου λέγοντος· Ἄνδρες Ἰσραηλίται, ἀκούσατε τοὺς λόγους τούτους· Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον, ἄνδρα ἀποδεδειγμένον ἀπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς ἡμᾶς δυνάμει, καὶ τέρασι, καὶ σημείοις, οἷς ἐποίησεν ὁ Θεὸς δι' αὐ-

edit. Paris., Σωτάδην. Ibid. Felckm. 3 anon., ὁ μόντοι Διονύσιος ἔγραψε καὶ. Paulo post Taurin. et Colb., καὶ δι' ὧν, ubi alii cum editis, καὶ περὶ ὧν.

(85) Felckm. 3 anon., Ἀμμωνῶν.

(86) Colb. et Fr. 1, τρέπειν ἕκαστον. Μοx Felckm. 3 anon., δοκούντα εἶναι τισι ἀκατάλληλα, eadem omnino sententia.

(87) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. Felckm. 3 anon. Editi minus recte, ὑποτίθησιν.

(88) Felckm. 3 anon., οὕτως ὁ μακάριος. Paulo post idem, κατ' αὐτοῦ γεγονάσι. Et hic deficit codex iste.

τοῦ ἐν μέσῳ ὁμῶν, καθὼς οἴδατε· τοῦτον τῇ ἁρισμένη βουλῇ καὶ προηρώσει τοῦ Θεοῦ (89) ἐκδοσαν, διὰ χειρῶν ἀνόμων προσπῆξαντες, ἀρελάτε· καὶ πάλιν· Ἐν τῷ ὄνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Ναζωραίου, ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε, ὃν ὁ Θεὸς ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν, ἐν τούτῳ οὗτος παρέστηκεν ἐνώπιον ὁμῶν ὑγιῆς· τοῦ δὲ Παύλου ἐξηγουμένου ἐν Ἀντιοχείᾳ τῆς Πισιδίας (90), ὅτι, Μεταστήσας ὁ Θεὸς τὸν Σαούλ, ἤγειρε τὸν Δαβὶδ εἰς βασιλεῦ, ᾧ καὶ εἶπε μαρτυρήσας· Ἐδρον Δαβὶδ τὸν τοῦ Ἰεσσαί, ἀνδρα (91) κατὰ τὴν καρδίαν μου, ὃς ποιήσει τὰ θελήματά μου. Τοῦτον ὁ Θεὸς ἀπὸ τοῦ σπέρματος κατ' ἐπαγγελίαν ἤγαγε τῷ Ἰσραὴλ Σωτῆρα Ἰησοῦν· καὶ πάλιν ἐν ταῖς Ἀθήναις· Τούς μὲν οὖν χρόνους τῆς ἀγνοίας ὑπεριδὼν ὁ Θεός, τὰ νῦν παραγγέλλει (92) τοῖς ἀνθρώποις πάντα καταχοῦ μετανοεῖν· καθότι ἐστῆσαν ἡμέραν, ἐν ἧ μέλλει κρῖνει τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ, ἐν ἀνδρὶ ᾧ ὤρισεν πιστὴν παρασχῶν πᾶσιν, ἀναστήσας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν· ἢ Στεφάνου τοῦ μεγάλου μάρτυρος (93) ὅταν λέγῃ· Ἰδοὺ θεωρῶ τοὺς οὐρανοὺς διηγουμένους, καὶ τὴν γῆν τοῦ ἀνθρώπου ἐκ δεξιῶν ἐστῶτα τοῦ Θεοῦ. Ὡρα γὰρ (94) λοιπὸν αὐτοὺς καὶ νῦν ἀποθρασύνεσθαι καὶ λέγειν· οὐδὲν γὰρ αὐτοῖς ἀτόλμητον· οἱ καὶ αὐτοὶ οἱ ἀπόστολοι τὰ Ἀρείου ἐφρόνου· ἀνθρωπὸν γὰρ ἀπὸ Ναζαρέτ (95), καὶ παθητὸν τὸν Χριστὸν ἀπαγγέλλουσιν.

8. Ἐκεῖνων τοῖνον τοιαῦτα φανταζομένων, ἄρ' ἐπειδὴ τοῖς ῥήμασι (96) τούτοις ἐχρήσαντο, μόνον ἀνθρωπὸν ἤδεισαν τὸν Χριστὸν οἱ ἀπόστολοι, καὶ πλεον οὐδέν; Μὴ γένοιτο! Οὐκ ἔστιν οὐδὲ εἰς νῦν τοῦτο λαβεῖν ποτε· ἀλλὰ καὶ τοῦτο, ὡς ἀρχιτέκτονες σοφοὶ καὶ οἰκονόμοι μυστηρίων τοῦ (97) Θεοῦ, πεποιθήκασι· καὶ τὴν αἰτίαν ἔχουσιν εὐλογον· ἐπειδὴ γὰρ οἱ τότε Ἰουδαῖοι, πλανηθέντες τε (98) καὶ πλανήσαντες Ἕλληνας, ἐνόμιζον τὸν Χριστὸν ψιλὸν ἀνθρωπὸν μόνον, ἐκ σπέρματος Δαβὶδ ἔρχεσθαι κατ' ὁμοίωσιν τῶν ἐκ (99) τοῦ Δαβὶδ ἄλλων γενομένων τέκνων· οὗτε δὲ Θεὸν αὐτὸν, οὐδὲ ὅτι ὁ Λόγος ἀρξὴ ἐγένετο ἐπίστευον· τούτου ἕνεκα μετὰ πολλῆς τῆς συνέσεως οἱ μακάριοι ἀπόστολοι τὰ ἀνθρώπινα τοῦ Σωτῆρος πρῶτον ἐξηγοῦντο τοῖς Ἰουδαίοις, ἔν' (1) ὅλως πείσαντες αὐτοὺς ἐκ τῶν φαινομένων καὶ γενο-

A hunc definito consilio et præscientia Dei traditum per manus iniquorum affigentes **195** interemistis⁹⁰; et rursus: In nomine Jesu Christi Nazareni, quem vos crucifixistis, quem Deus suscitavit a mortuis, in hoc iste sanus coram vobis astat⁹¹; Paulum vero Antiochiæ in Pisidia hæc narrantem: Amoto Saule Deus suscitavit illis David in regem, cui testimonium perhibens dixit: Inveni David filium Jesse, virum secundum cor meum, qui faciet voluntates meas. Hujus Deus ex semine, secundum promissionem, eduxit Israeli Salvatorem Jesum⁹²; et rursus Athenis: Et tempora quidem hujus ignorantia despiciens Deus, nunc annuntiat hominibus, ut omnes ubique penitentiam agant, eo quod statuit diem in quo judicaturus est orbem in æquitate, in viro in quo statuit, B fidem præbens omnibus, suscitans eum a mortuis⁹³; aut si magnum illum martyrem Stephanum audiant dicentem: Ecce video cætos apertos, et Filium hominis stantem a dextris Dei⁹⁴. Restat ut jam audacius insurgant dicantque (nihil enim illis inausum), etiam ipsos apostolos cum Ario sensisse, quando quidem Christum, hominem Nazareth oriundum, et passibilem esse prædicant.

C 8. Hæc illis ita somniantibus, num quis apostoli his verbis sunt usi, ideo Christum existimarunt hominem duntaxat esse, et nihil præterea? Absit! Id ne in mentem quidem cadat. Sed illi, ut architecti periti et dispensatores mysteriorum Dei, non absque legitima causa, rem ita temperarunt. Judæi namque illius temporis, cum errarent atque ethnices in errorem inducerent, rati Jesum hominem duntaxat esse, ex semine David oriundum, perinde ac cæteros Davidis filios, non Deum illum, neque Verbum carnem factum esse credebant. Quapropter beati apostoli, prudenti admodum consilio, primum humana Salvatoris Judæi enarraverunt, ut eos, ex editis conspicuisque miraculis jam advenisse Christum plane persuasos, hinc ad credendam D ejus divinitatem deducerent, demonstrando, opera

⁹⁰ Act. II, 22, 25. ⁹¹ Act. IV, 10. ⁹² Act. XIII, 22, 25. ⁹³ Act. XVII, 30, 31. ⁹⁴ Act. VII, 55.

(89) Τοῦ in editis desideratur: sed legitur in omnibus codicibus et in Græco Scripturæ textu. Ibidem Taurin. Jes. et Græcus Scripturæ textus, διὰ χειρῶν, alii et editi, διὰ χερσός.

(90) Taurin. et Fr. 1, Πισιδίας.

(91) Ἄνδρα deest in Taurin. Colb. Jes. Sed in reliquis mss., in omnibus editis, et in Græco Scripturæ textu habetur. Mox πάντα in Taurin. Jes. Fr. 1 et in Græco Script. textu legitur: in reliquis mss. et in editis desideratur.

(92) Sic omnes editi et Græcus Scripturæ textus. Reg., ἀπαγγέλλει, Taurin. Colb. Jes., ἐπαγγέλλει. Paulo post Reg. Taurin. Colb. Jes., ἐν ἧ μέλλει. In editis ἐν deest.

(93) Editi, τοῦ μεγαλομάρτυρος, Reg., τοῦ μεγάλου μάρτυρος. Taurin. Colbert. Jes. Fr. 1, τοῦ μάρτυρος.

(94) Γὰρ post ὦρα deest in Felck. 3 anon. qui hic denuo incipit. Mox Reg. Taurin. Fr. 1 καὶ νῦν habent: sed deest in editis et in reliquis mss.

(95) Editi, γὰρ αὐτὸν ἀπὸ Ναζαρέτ, sed vox αὐτόν, quod deest in Reg. Taur. et Colb., expuncta est. Ibidem Reg., ἀποναζαρά.

(96) Felck. 3 anon., χρήμασι. Mox idem, καὶ πλεον μηδέν.

(97) Τοῦ in editis deest, sed in Reg. Taurin. Colb. Jes. et Fr. 1 legitur.

(98) Τέ deest in Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, in Reg. vero et in editis habetur.

(99) Ἐκ deest in Felck. 3 anon. Mox post αὐτόν Taurin. οὐθ' ὅτι ὁ Λόγος. Colb., οὐθ' ὅτι Λόγος. Artic. ὁ in omnibus aliis mss. præter Reg. legitur: in omnibus editis desideratur.

(1) Felck. 3 anon., ἔν' οὕτως.

quæ edita fuerant, non hominis, sed Dei esse. Certe Petrus cum dixisset virum passibilem Christum esse, illico subiunxit : *Hic auctor vitæ est* ²⁶, ipsæque in Evangelio conflictetur : *Tu es Christus Filius Dei vivi* ²⁷; et in Epistola sua ait ipsum, episcopum animarum, atque Dominum suum nec non angelorum et potestatum esse. Paulus item, qui ait Christum esse virum ex semine David, in Epistola ad Hebræos hæc habet : *Qui cum sit splendor gloriæ et figura substantiæ ejus* ²⁸; ad Philippenses vero : *Qui cum in formâ Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo* ²⁹. Hæc porro, *auctor vitæ, Filius Dei, splendor, figura, æqualis Deo, Dominus, episcopus animarum*, quid aliud sibi velint, quam in corpore fuisse Verbum Dei, per quod omnia facta sunt, illudque indivisum esse a Patre, quemadmodum splendor a luce?

καὶ ἐπισκοπὸν ψυχῶν, τί ἂν εἴη ἕτερον (6), ἢ ὅτι ἐν ἔστιν ἀδιαίρετος τοῦ Πατρὸς, ὡς ἔστι τὸ ἀπαύγασμα

9. Idipsum egit Dionysius ab apostolis edoctus : cum enim jam irrepsisset Sabellii hæresis, coactus est hujusmodi epistolam, ut dixi, scribere, ac verba quæ humili et humano more de **196** Salvatore dicta sunt, illis objicere, ut per humana illos absterretet a dicendo, Filium esse Patrem, sicque faciliorem illis viam ad doctrinam de Filii divinitate inueneret, ubi in subsequentibus epistolis illum ex Scripturis sacris appellaret Verbum, sapientiam, virtutem, vaporem, et splendorem Patris. In epistolis itaque ad sui defensionem scriptis, palam de fide loquitur, pietatemque erga Christum profitetur. Ut igitur apostoli accusandi non sunt ob verba de Domini humanitate prolata (nam Dominus homo factus est), quin potius admiratione digni sunt ob prudentem dispensationem et doctrinam temporî accommodatam; sic Dionysius pro Ariano habendus non est, propter epistolam ad Euphranorem et Ammonium contra Sabellium scriptam. Tametsi enim humilibus verbis et exemplis est usus, at illa sunt ex Evangelii deprompta, adestque illi legitima hæc conscribendi causa, Salvatoris scilicet in carne adventus, propter quem hæc et similia scripta sunt. Nam ut ipse Verbum est Dei, ita postea *Verbum caro factum est* ³⁰; et *In principio quidem erat*

μένων σημείων ἐληλυθῆναι τὸν Χριστὸν, λοιπὸν καὶ ἐὰν τὴν περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ (2) πίστιν αὐτοῦ ἀναγάγῃσι· δεῖκνυντες, ὅτι τὰ γενόμενα ἔργα οὐκ ἔστιν ἀνθρώπου, ἀλλὰ Θεοῦ. Ἀμέλει Πέτρος ὁ λέγων ἄνδρα παθῆναι τὸν Χριστὸν, εὐθύς συνῆπτεν (3)· οὗτος ἀρχηγὸς τῆς ζωῆς ἐστίν· ἐν δὲ τῷ Εὐαγγελίῳ ὁμολογεῖ· Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. Ἐν δὲ τῇ Ἐπιστολῇ φησὶν αὐτὸν ἐπισκοπὸν ψυχῶν, καὶ Κύριον ἑαυτοῦ τε καὶ ἀγγέλων καὶ δυνάμεων (4) εἶναι. Πάλιν τε Παῦλος ὁ λέγων ἄνδρα ἐκ σπέρματος Δαβὶδ εἶναι τὸν Χριστὸν, οὗτος ἐπέστελλεν Ἑβραίοις μὲν· Ὁς ὦν ἀπαύγασμα τῆς δόξης, καὶ χαρακτῆρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ· Φιλιππησίοις δὲ· Ὁς, ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἀρπαγμὸν ἠγήσατο τὸ εἶναι Ἰσα Θεῶ. Τὸ δὲ λέγειν ἀρχηγόν τῆς (5) ζωῆς, καὶ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀπαύγασμα, καὶ χαρακτῆρα, καὶ Ἰσα Θεῶ, καὶ Κύριον, σώματι Λόγος ἦν Θεοῦ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, καὶ πρὸς τὸ φῶς;

9. Καὶ Διονύσιος τοίνυν παρὰ τῶν ἀποστόλων τοῦτο μαθὼν πεποίηκεν· ἐπειδὴ γὰρ εἶρπεν ἡ Σαβελλίου αἵρεσις, ἠναγκάσθη τὴν τοιαύτην, καθὰ προείπον, ἐπιστολὴν γράψαι, καὶ τὰ ἀνθρωπίνως καὶ εὐτελῶς περὶ τοῦ Σωτῆρος (7) εἰρημένα ρίψαι κατ' αὐτῶν· ἵνα, τούτους ἀποσχοίνισας διὰ τὰ ἀνθρώπινα τοῦ μὴ λέγειν Υἱὸν εἶναι τὸν Πατέρα, εὐκολώτερον αὐτοῖς κατασκευάσῃ τὴν περὶ τῆς θεότητος τοῦ Υἱοῦ διδασκαλίαν, ὅταν αὐτὸν ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπιστολαῖς ἀπὸ τῶν Γραφῶν λέγῃ, Λόγον, σοφίαν, δύναμιν, ἀμίδαν, καὶ ἀπαύγασμα τοῦ Πατρὸς. Ἐν γοῦν ταῖς (8) ἐπιστολαῖς τῆς ἀπολογίας τοιαῦτα λέγων, παρῆρσιάζεται ἐν τῇ πίστει, καὶ τῇ εἰς Χριστὸν εὐσεβείᾳ. Ὡσπερ οὖν οὐ κατηγορητέοι οἱ ἀπόστολοι διὰ τὰ ἀνθρώπινα ῥήματα περὶ τοῦ Κυρίου (καὶ γὰρ ἀνθρώπος γέγονεν ὁ Κύριος), ἀλλὰ καὶ (9) μᾶλλον θαύματος ἀξιοὶ διὰ τὴν οἰκονομίαν καὶ τὴν ἐν καιρῷ διδασκαλίαν· οὕτως οὐκ Ἀρειανὸς ὁ Διονύσιος (10), διὰ τὴν πρὸς Εὐφράνορα καὶ Ἀμμωνίων κατὰ Σαβελλίου ἐπιστολήν. Εἰ γὰρ καὶ ταπεινοῖς ἐχρήσατο λόγοις καὶ παραδείγμασι, ἀλλ' ἐκ τῶν Εὐαγγελίων ἐστὶ καὶ ταῦτα· καὶ πρόφασιν ἔχει τούτων, τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐνσαρκον παρουσίαν, δι' ἣν (11) καὶ ταῦτα καὶ τὰ ὅμοια γέγραπται. Καὶ γὰρ ὡσπερ Λόγος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, οὕτω μετὰ ταῦτα Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο (12)· καὶ, Ἐν

²⁶ Act. iii, 15. ²⁷ Matth. xvi, 16. ²⁸ Hebr. i, 3.

²⁹ Philipp. ii, 6. ³⁰ Joan. i, 14.

(2) Αὐτοῦ δεεστ in Taurin.

(3) Taurin. Colb. Fr. 1, συνεῖπεν. Jes., συνῆπεν. Reg. et editi, συνῆπτεν. Mox Taurin., ὠμολόγει. Ibidem τοῦ ante ζῶντος in editis deest : in codicibus vero omnibus legitur.

(4) Felck. 3 anon., καὶ δαιμόνων.

(5) In Reg. et in editis τῆς deest : sed habetur in Taurin. Colb. Jes. et Felck. 3 anon. Mox Felck. 3 anon., Ἰσον Θεῶ.

(6) Taurin. Colb. Jes. Felck. 3 anon., τί ἂν ἦ ἕτερον, qui ultimus sequenti sic habet : ἢ ὅτι ἐν σώματι ἐστὶ Λόγος ὦν Θεοῦ, etc. Mox idem, διαίρετος τῷ Πατρὶ ὡς ἔστι, mendose. Taurin. Colb. Jes. ante ὡς ἔστι habent καὶ.

(7) Taurin. Colb. Jes., πς, id est Πατρός, prono quippe lapsus ex σρος, id est Σωτῆρος factum est

D πρὸς, Πατρός. Mox Felck. 3 anon., ἵνα τοὺς τοιούτους ὁ ἀποσχοίνισας. Paulo post idem, εὐκολώτερον.

(8) Felck. 3 anon., Ἐν γὰρ ταῖς.

(9) Καὶ deest in Taurin. Colb. Jes. Fr. 1. In reliquis editis et mss. legitur. Mox, οἰκονομίαν καὶ τὴν. Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1. In editis καὶ deest.

(10) Felck. 3 anon., οὐκ Ἀρειανὸς Διονύσιος πρὸς Εὐσέβιον καὶ Σαμμωνᾶν (sic hoc loco, supra iamcn Ἀμμωνᾶν) κατὰ Σαβελλίου ἐπιστολὴν γράψων. Οἱ γὰρ sic ille mendose.

(11) Reg. solus, δι' ὧν.

(12) Felck. 3 anon., post ἐγένετο, addit, καὶ ἐν ἡμῖν ἐσκήνωσε. Quod itidem paulo infra addit post ἐγένετο.

ἀρχῆ μὲν ἦν ὁ Λόγος· ἡ δὲ Παρθένος ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων ἐν γαστρὶ ἔσχε, καὶ γέγονεν ὁ Κύριος ἄνθρωπος. Καὶ εἷς μὲν ἐστὶν ὁ ἐξ ἀμφοτέρων σημαίνόμενος· Ὁ γὰρ Λόγος σὰρξ ἐγένετο· τὰ δὲ περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ καὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως εἰρημένα βήματα ἴδιαν καὶ κατάλληλον ἔχει πρὸς ἕκαστον τῶν λεγομένων τὴν ἐρμηνείαν· καὶ ὁ τὰ ἀνθρώπινα (13) τοῦ Λόγου γράφων οἶδε καὶ τὰ περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ· καὶ ὁ περὶ τῆς θεότητος ἐξηγουόμενος οὐκ ἀγνοεῖ τὰ ἴδια τῆς ἐνσάρκου (14) παρουσίας αὐτοῦ· ἀλλ' ἕκαστον ὡς ἐπιστήμων καὶ δόκιμος τραπεζίτης διακρίνων, κατ' ὀρθὴν τῆς εὐσεβείας βαδίζειται. Ὅτε γοῦν αὐτὸν κλαίοντα λέγει, οἶδεν, ὅτι, ἄνθρωπος γινόμενος ὁ Κύριος, δείκνυσι τὸ μὲν κλαίνειν τοῦ ἀνθρώπινου, ἐγείρει δὲ Λάζαρον ὡς Θεός· καὶ πεινῶντα μὲν αὐτὸν καὶ διψῶντα οἶδε σωματικῶς, θεϊκῶς δὲ χορτάζοντα ἀπὸ πέντε ἄρτων πεντακισχιλίους· καὶ κείμενον μὲν οἶδεν ἐν μνημεῖω σῶμα ἀνθρώπινον, ἐγειρόμενον δὲ ὡς Θεοῦ σῶμα παρ' αὐτοῦ τοῦ Λόγου (15).

10. Ταῦτα καὶ Διονύσιος διδάσκων, ἐν μὲν τῇ πρὸς Εὐφράνορα καὶ Ἀμμωνίων ἐπιστολῇ περὶ τῶν ἀνθρωπίνως εἰρημένων περὶ τοῦ Σωτῆρος διὰ Σαβέλλιον ἔγραψεν· ἀνθρωπίνως γὰρ ἐστὶν εἰρημένα περὶ αὐτοῦ τὸ, Ἐγὼ ἢ ἄμπελος (16), ὁ Πατὴρ ὁ γεωργός· καὶ τὸ, Πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτὸν· καὶ τὸ, Ἐκτίσας, καὶ, Τοσοῦτῳ κρείττω γινόμενος τῶν ἀγγέλων. Οὐκ ἠγνοεῖ δὲ τὸ, Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί· καὶ τὸ, Ὁ ἐμὲ ἐωρακῶς ἐώρακε τὸν Πατέρα· ταῦτα γὰρ αὐτὸν ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπιστολαῖς ἐξηγούμενος γράψαντα· καὶ γὰρ κακῶς ταῦτα γράφων, ἐμνημόνευσε τῶν ἀνθρωπίνων τοῦ Κυρίου. Ὅσπερ γὰρ, Ἐν μορφῇ Θεοῦ ὢν οὐχ (17) ὀρπαγῶν ἠγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἐαυτὸν ἐκένωσας, μορφῇ δούλου λαθὼν· καὶ, Πλούσιος ὢν, ἐπτώχευσεν δι' ἡμᾶς· οὕτως, ὄντων ὑψηλῶν καὶ πλουσιῶν τῶν περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ λόγων, εἰσι καὶ αἱ περὶ τῆς ἐνσάρκου παρουσίας αὐτοῦ ταπειναὶ καὶ πτωχαὶ λέξεις (18). Ὅτι δὲ ἀνθρωπίνως εἴρηται ταῦτα περὶ τοῦ Σωτῆρος, σκοπεῖν ἐντεῦθεν προσήκει· ὁ μὲν γεωργός ξένος ἐστὶ κατ' οὐσίαν τῆς ἀμπέλου, τὰ δὲ κλήματα, ὁμοούσια καὶ συγγενῆ, καὶ ἀδιαίρετα τῆς ἀμπέλου τυγχάνει ὄντα, καὶ μίαν ἔχει καὶ τὴν αὐτὴν γένεσιν ταῦτά τε καὶ ἡ ἄμπελος (19). Ἔστι δὲ, ὡς εἶπεν ὁ Κύριος, αὐτὸς ἢ ἄμπελος, ἡμεῖς τὰ κλήματα. Δ

¹³ Joan. 1, 1. ¹⁴ Matth. 1, 23. ¹⁵ Joan. xv, 1. ¹⁶ Hebr. iii, 2. ¹⁷ Prov. viii, 22. ¹⁸ Hebr. i, 4. ¹⁹ Joan. xiv, 10, 11. ²⁰ ibid. 9. ²¹ Philip. ii, 6, 7. ²² II Cor. viii, 9.

(13) Felck. 3 anon., τὴν σημασίαν, καὶ ὅταν ἀνθρώπινα.

(14) Reg. Taurin. Colb. Jes. quos sequimur, τῆς ἐνσάρκου, ut infra legitur. Editi, τῆς ἐν σαρκί. Μοχ, δόκιμος τραπεζίτης. Clemens Alex. hunc locum ex Paulo affert: Γίνεσθε δὲ δόκιμοι-τραπεζίται, τὰ μὲν ἀποδοκιμάζοντες, τὸ δὲ καλὸν κατέχοντες. Sed hæc clausula non jam exstat apud Paulum, iisdem saltem verbis expressa: legitur quidem Thess. v, 21, Πάντα δοκιμάζετε· τὸ καλὸν κατέχετε. Sed illud δόκιμοι τραπεζίται in nullis jam exemplaribus exstat. Familiare tamen Athanasio est, et antiquis Patribus, quorum alii ex Pauli Epistolis, alii ex Evange-

A Verbum ²³: Virgo autem circa consummationem sæculorum in utero habuit ²⁴, Dominusque homo factus est. Atque unus quidem est qui duabus illis sententiis indicatur, nam *Verbum caro factum est*. Quæ porro de divinitate et de humanitate ejus dicta sunt, propriam et unicuique de quo agitur congruentem habent interpretationem: ita ut qui humana Verbi scribit, ejus quoque divinitatem agnoscat; et qui de divinitate loquitur, minime sit ignarus eorum quæ ad carnalem ejus adventum spectant: sed ut peritus et probus trapezita inter singula distinguens, in recta pietatis incedat via. Cum igitur eum lacrymantem dicit, probe novit Dominum hominem factum quoad humanitatem lacrymas profunderere; ut Deum vero, Lazarum a mortuis suscitare: novit quoque illum esurire corporaliter, ac divinitus ex quinque panibus quinque millia satiare: corpus itidem humanum in sepulcro jacere novit, nec ignorat illud ipsum a Verbo, ut Dei corpus, suscitari.

10. Hæc ipsa docens Dionysius, in epistola quidem ad Euphranorem et Ammonium, quæ de Salvatore secundum humanitatem dicta sunt, resellendi Sabellii causa scripsit. Secundum humanitatem enim hæc de illo sunt prolata: *Ego vitis, et Pater meus agricola* ²⁵; et: *Fidelem ei qui fecit ipsum* ²⁶, nec non illud: *Creavit* ²⁷; et: *Tanto melior angelis factus* ²⁸. Nec ignorabat tamen illud: *Ego in Patre et Pater in me* ²⁹; et: *Qui videt me, videt et Patrem* ³⁰; hæc enim illum novimus in aliis scripsisse epistolis, ubi dum ista pertractat, humanitatem quoque Domini memorat. Sicut enim, *Cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens* ³¹; et, *Cum esset dives, propter nos egenus factus est* ³²; sic cum verba de divinitate ejus dicta magna sint et excelsa, e contrario humilia et egena sunt quæ de carnali ejus adventu enarrantur. Quod autem hæc ipsa de humanitate Salvatoris dicta sint, hinc animadvertere licet, quod agricola quoad substantiam a vite alienus sit, **197** palmites vero ejusdem substantiæ et generis ac vitis, ab ipsaque indivisi, una nempe eademque origine pullantem palmites et vitis. Est autem, ait Dominus, ipse vitis, nos palmites. Si itaque nobis consubstantialis est Filius, et eandem quam nos

lio illud desumptum aiunt. Felck. 3 anon., διακρίνων τὴν εὐσέβειαν βαδίζειται. Mox idem, λέγει.

(15) Felck. 3 anonym., τοῦ Λόγου οὐ καὶ γέγονε σὰρξ. Et hic rursus desinit.

(16) Jes., Ἐγὼ εἰμι ἢ ἄμπελος.

(17) Taurin. Jes. Fr. 1, ὢν ὁ Κύριος οὐχ.

(18) Taurin. Colb. Jes. et Fr. 1, quos sequi visum est, λέξεις. Reg. et editi, διαλέξεις.

(19) Illic denuo resumit Felck. 3 anon., qui paulo post sic habet: τῆς ἀμπέλου τυγχάνουσι, καὶ μίαν. Mox idem, αὐτὰ τε καὶ.

(20) Ὁ ante Υἱός in editis deest, sed in mss. Reg. Taurin. Colb. et Jes. habetur. Paulo post κατὰ τοῦ

habet originem, sit hac in parte alienus a Patre secundum substantiam, eo modo quo vitis ab agricola : si vero aliud est Filius præter illud quod nos sumus, et ille quidem Verbum Patris, nos vero ex terra procreati et posteri sumus ALEX., non debet dictum illud referri ad deitatem Verbi, sed ad humanum ejus adventum : quandoquidem ita Salvator ait : *Ego sum vitis, vos palmites, et Pater agricola* 49. Nos enim quantum ad corpus ejusdem generis sumus ac Dominus, propterea ipse dixit : *Narrabo nomen tuum fratribus meis* 50. Ac quemadmodum palmites sunt viti consubstantiales, ex eaque prodeunt, sic et nos corpora habentes ejusdem generis ac corpus Domini, ex plenitudine ejus accipimus, illudque nobis radix est ad resurrectionem et salutem. Pater autem agricola dictus est : ipse enim vitem, quæ est humanitas Salvatoris, per Verbum coluit, ipse item per Verbum nobis ad regnum viam paravit, et nemo venit ad Dominum, nisi Pater eum traxerit ad illum.

11. Hæc igitur germana cum sit hujus sententiæ interpretatio, peropportune de hac vite scriptum est : *Qui fidelis est ei qui fecit illum* 51 ; et : *Tanto melior angelis factus* 52 ; et : *Creavit* 53. Quo enim tempore illud accepit quod pro nobis offerendum habuit, corpus nempe suum ex Maria virgine ortum, tunc scribitur, eum creatum fuisse, factum conditumque fuisse, siquidem hujusmodi dicta hominibus congruunt. Neque tamen post corpus assumptum angelis præstantior effectus est, ne antea minor illis, aut par fuisse existimetur : sed cum ad Judæos Paulus scribat, humanumque Domini ministerium eum Moysis ministerio conferat, ait : *Tanto melior angelis factus* ; per angelos enim lex enuntiata est, quia lex quidem per Moysen data est, gratia autem per Jesum Christum facta est 54, necnon Spiritus donum. Et eo quidem tempore a Dan usque Bersabee lex enuntiabatur ; jam vero in omnem terram exivit sonus eorum 55, et gentes Christum adorant, per eumque Patrem agnoscunt. Humano igitur more illa de Salvatore scripta sunt, nec aliter se res habet.

49 Joan. xv, 1, 5. 50 Psal. xxi, 23. 51 Hebr. iii, 2. 52 Hebr. i, 4. 53 Prov. viii, 22. 54 Joan. i, 18. 55 Psal. xviii, 3.

το καὶ ὁ. Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. et Felck. 3 anon. In editis καὶ deest. Fr. 1 vero sic habet, κατὰ τοῦτο ὑμῖν ὁ Υἱός.

(21) Felck. 3 anon., τοῦ Χριστοῦ· ἀλλὰ.

(22) Hunc locum Theodoretus affert Dialogo 1, τῷ Ἀτρέπτω, p. 39, qui ibidem habet ὁ Πατήρ μου ὁ γεωργός. Ibidem Felck. 3 anon., κατὰ τὸ ἀνθρώπινον αὐτοῦ συγγενεῖς, etc. Mox idem, διηγῆσομαι τὸ ὄνομά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου. Ὁ δὲ Πατήρ ὁ γεωργός, omisiis intermediis.

(23) Theodoretus, ἥτις ἐστὶ τὸ Κυριακὸν σῶμα, quæ est Dominicæ corpus. Sic etiam Felck. 3 anon., qui post hæc quædam omittit, de more.

(24) Reg., κρείττω.

A αὐτὴν ἡμῖν ἔχει γένεσιν, ἔστω κατὰ τοῦτο καὶ ὁ Υἱὸς ἄλλοτριος κατ' οὐσίαν τοῦ Πατρὸς, ὡσπερ καὶ ἡ ἀμπέλος τοῦ γεωργοῦ· ἐὶ δὲ ἄλλος ἐστὶν ὁ Υἱὸς παρ' ὃ ἔσμεν ἡμεῖς, κάκεινος μὲν Λόγος τοῦ Πατρὸς, ἡμεῖς δὲ ἐκ γῆς γεγόναμεν. καὶ τοῦ Ἀδάμ ἔσμεν ἔκγονοι· οὐκ ὀφείλει τὸ βῆξεν εἰς τὴν θεότητα ἀναφέρεισθαι τοῦ Λόγου, ἀλλὰ (21) λοιπὸν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην αὐτοῦ παρουσίαν· ἐπεὶ καὶ οὕτως εἴρηκεν ὁ Σωτήρ· Ἐγὼ ἡ ἀμπέλος, ὑμεῖς τὰ κλήματα, ὁ Πατήρ ὁ γεωργός (22). Ἡμεῖς γὰρ τοῦ Κυρίου κατὰ τὸ σῶμα συγγενεῖς ἔσμεν· καὶ αὐτὸς διὰ τοῦτο εἶπεν Ἀπαγγεῶ τὸ ὄνομά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου. Καὶ ὡσπερ ἐστὶ τὰ κλήματα ὁμοῦσια τῆς ἀμπέλου, καὶ ἐξ αὐτῆς, οὕτω καὶ ἡμεῖς ὁμογενῆ τὰ σώματα ἔχοντες τῷ σώματι τοῦ Κυρίου, ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ λαμβάνομεν, κάκεινο βίξαν ἔχομεν εἰς τὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν σωτηρίαν. Ὁ δὲ Πατήρ εἴρηται ὁ γεωργός· αὐτὸς γὰρ εἰργάσατο διὰ τοῦ Λόγου τὴν ἀμπέλον, ἥτις ἐστὶ τὸ ἀνθρώπινον τοῦ Σωτῆρος (23), καὶ αὐτὸς δι' αὐτοῦ τοῦ Λόγου τὴν εἰς βασιλείαν ὄδὸν ἡμῖν ἡτοίμασε· καὶ οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν Κύριον, εἰ μὴ ὁ Πατήρ αὐτὸν ἐλκύσει πρὸς αὐτόν.

B 11. Ταύτην δὲ τοῦ βῆξου τὴν ἐρμηνείαν ἔχοντος, ἀνάγκη περὶ τῆς οὕτω λεγομένης ἀμπέλου γράφεισθαι· Πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν· καὶ, Τοσοῦτῳ κρείττω (24) γενόμενος τῶν ἀγγέλων, καὶ τὸ, Ἐκτίσεν· Ὅτε γὰρ ἔλαβεν ὅπερ εἶχε προσενεγκεῖν ὑπὲρ ἡμῶν· ἦν δὲ τοῦτο τὸ ἐκ Μαρίας τῆς Παρθένου σῶμα· τότε καὶ ἐκτίσθαι (25), καὶ πεποιθῆσθαι, καὶ γεγενῆσθαι περὶ αὐτοῦ γέγραπται· ἀνθρώποις γὰρ ἀρμόζουσιν αἱ τοιαῦται λέξεις. Ἄλλως τε οὐ μετὰ τὸ σῶμα γέγονε κρείττω (26) τῶν ἀγγέλων, ἵνα μὴ τὸ πρὶν ἐλάττων, ἢ ἴσος αὐτῶν φαίνηται· ἀλλὰ πρὸς Ἰουδαίους γράφων, καὶ τὴν ἀνθρωπίνην τοῦ Κυρίου διακονίαν συγκρίνων τῇ Μωϋσέως, ἔφησε· Τοσοῦτῳ κρείττω γενόμενος τῶν ἀγγέλων· διὰ γὰρ ἀγγέλων ὁ νόμος ἐλατῆθη· διότι ὁ μὲν νόμος διὰ Μωϋσέως ἐδόθη, ἡ δὲ χάρις διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο, καὶ τοῦ Πνεύματος (27) ἡ χορηγία. Καὶ τότε μὲν ἀπὸ Δάν (28) καὶ μέχρι Βερσαβεὲ ὁ νόμος κατηγγέλλετο· νῦν δὲ εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν, καὶ τὰ εἴθνη τὸν Χριστὸν προσκυνοῦσι, καὶ δι' αὐτοῦ τὸν Πατέρα γινώσκουσιν. Ἀνθρωπίνως ἄρα περὶ τοῦ Σωτῆρος ἐκεῖνα γέγραπται, καὶ

D οὐκ ἐστὶν ἄλλως.

(25) Taurin. Jes., ἐκτίθεσθαι.

(26) Reg., κρείττω, et sic paulo inferior. Mox Taurin. Colbert. Jes. Fr. 1, ἐλάττων ἴσως.

(27) Reg. et omnes editi, τοῦ Πατρὸς, et ita legit Nannius. At Taurin. Jes. et Fr. 1, τοῦ Πνεύματος. Ultra sit vera lectio vix statui poterat, cum utraque quadret. Proclivis sane est transmutatio. In mss. enim hæc voces sic scribuntur, πῶς, πῶς, ita ut unius litteræ mutatio confundantur. Postrema lectio præstare videtur.

(28) Taurin. Colbert. Jes., Δάμ. Mox Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, μέχρι Βερσαβεὲ. Quatuor postremi cum articulo τῆς; editi vero, μέχρι Βερσαβεὲ.

12. (29) Ἄρ' οὖν, ὡς αἱ Χριστομάχοι θρυλλοῦσι, Ἀ Διονύσιος τὰ ἀνθρώπινα τοῦ Υἱοῦ γράφων, καὶ λέγων οὕτω ποιήμα αὐτὸν, ἕνα τῶν ἀνθρώπων αὐτὸν ἔλεγεν εἶναι (30); Ἡ λέγων μὴ εἶναι τὸν Λόγον ἴδιον τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας, ἐφρόνει τοῦτον ὁμοῦσιον ἡμῶν εἶναι τῶν ἀνθρώπων; Καὶ μὴν οὐχ οὕτως ἔγραψεν ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπιστολαῖς· ἀλλὰ καὶ ὀρθῶς φρονῶν ἐν αὐταῖς φαίνεται, καὶ δύναται δι' αὐτῶν βαῆσαι κατὰ τούτων (31), λέγων· Οὐκ εἰμι τῆς αὐτῆς ὑμῖν δόξης, ὦ Θεομάχοι· οὐδὲ τὰ ἡμέτερα πρόφασιν Ἄρειω παρέσχεον εἰς ἀσέβειαν· ἀλλὰ πρὸς Ἀμμωνα (32) καὶ Εὐφράνορα διὰ τοὺς Σαβελλίζοντας γράφων, ἐμνήσθη τὸ γεωργοῦ καὶ τῆς ἀμπέλου, καὶ τῶν τοιοῦτων ἄλλων ῥητῶν (33)· Ἰνα, τὰ ἀνθρώπινα τοῦ Κυρίου δεῖξας, πείσω μὴ λέγειν ἐκείνους, ὅτι ὁ Πατήρ ἐστιν ὁ γενόμενος ἄνθρωπος. Ὡς γὰρ ὁ γεωργὸς οὐκ ἐστὶν ἀμπελος, (34), οὕτως οὐκ ἐστὶν ὁ ἐν τῷ σώματι γενόμενος ὁ Πατήρ, ἀλλ' ὁ Λόγος· καὶ ὁ Λόγος (35) δὲ, ἐν τῇ ἀμπέλῳ γενόμενος, ἀμπελος ἐκλήθη διὰ τὴν πρὸς τὰ κλήματα, ἅπερ ἐσμέν ἡμεῖς, σωματικὴν συγγένειαν. Ταύτη μὲν οὖν τῇ διανοίᾳ τὴν πρὸς Εὐφράνορα καὶ Ἀμμώνιον ἔγραψα· πρὸς δὲ τὴν (36) ὑμῶν ἀναίδειαν τὰς ἑτέρας ἐπιστολάς τὰς παρ' ἐμοῦ γραφείσας ἀντιτίθημι (37), ἵνα γινώσκῃ οἱ φρόνιμοι τὴν ἐν αὐταῖς ἀπολογίαν, καὶ τῆς ἐν Χριστῷ πίστεως τὴν ὀρθὴν μοῦ φρόνησιν. Ἐδεῖ μὲν οὖν καὶ τοὺς Ἀρειανούς, εἴπερ εἶχον ὑγαίνοντα τὸν νοῦν, τοιαῦτα λογιζέσθαι καὶ φρονεῖν περὶ τοῦ ἐπισκόπου· Πάντα γὰρ ἐνώπια τοῖς συνιοῦσιν ἐστὶ, καὶ ὀρθὰ τοῖς εὐρίσκουσι γινώσκῃ· ἐπειδὴ δὲ, μὴ μαθόντες τὴν (38) πίστιν τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, πεπτῶκασι εἰς ἀσέβειαν, καὶ λοιπὸν τὸν νοῦν πεπηρωμένοι, νομίζουσι εἶναι καὶ (39) τὰ ὀρθὰ στρεβλά, καὶ λέγουσι τὸ μὲν φῶς σκότος, τὸ δὲ σκότος νομίζουσι εἶναι φῶς (40)· ἀναγκαῖον καὶ τὰ ἐκ τῶν ἄλλων ἐπιστολῶν τοῦ Διονυσίου παραθέσθαι, καὶ τὸ αἴτιον αὐτῶν, πρὸς κλεινοῖα κατὰ γινώσκῃ τῶν αἰρετικῶν· ἐξ αὐτῶν γὰρ καὶ ἡμεῖς μαθόντες, οὕτω περὶ τοῦ ἀνδρὸς φρονῶμεν καὶ γράφομεν.

13. (41) Ἡ δὲ πρόφασις, δι' ἣν ἔγραψε τὰς ἄλλας

¹⁶ Prov. vii, 9.

(29) Hic resumit Fel. 3 an. Mox Reg., de more, θρυλλοῦσι. Paulo post Felck. 3 anon., ἀνθρώπινα τοῦ Χριστοῦ.

(30) Felck. 3 anon., αὐτὸν, ἢ ἕνα τῶν ἀνθρώπων εἶναι, καὶ μὴν οὐχ οὕτως, omissis intermediis.

(31) Taurin., κατ' αὐτῶν.

(32) Reg., πρὸς Ἀμμωνα. Jes. Fr. 1, πρὸς μὲν Ἀμμωνα. Taurin. Colb. et Felck. 3 anon., πρὸς μὲν Ἀμμωνῶν· sed Taurin. recentiore manu superscriptum habet ion, id est Ἀμμώνιον. Edit. Commel. item, πρὸς Ἀμμωνα. Cum igitur omnes niss. et editio Commelin., Ἀμμωνα vel Ἀμμωνῶν habeant, videntur Parisiensis editores nulla auctoritate ducti Ἀμμώνιον posuisse, quia scilicet sic infra habetur.

(33) Felck. 3 anon., ἄλλων ῥημάτων. Mox idem, τοῦ Χριστοῦ δεῖξας.

(34) Felckman. 3 anon., οὐκ ἐστὶν ἐν τῇ ἀμπέλῳ.

(35) Hæc, καὶ ὁ Λόγος, deest in editis; sed in omnibus niss. legitur. Mox Felck. 3 anon., ἀνθρωπος ἐκλήθη. Ἀμπελος δὲ ἐκλήθη ὁ Υἱὸς διὰ τὴν

12. Ergone Dionysius, ut Christi hostes jactitant, cum de Filii humanitate scribit, ipsumque rem factam esse ait, unum ex puris hominibus illum esse indicat? An quia dixit, Verbum non esse proprium substantiæ Patris, ipsum nobis hominibus consubstantiale esse existimavit? At in aliis epistolis nequaquam ita scripsit, sed conspicuum est in iis illum recte sentire, quibus sane epistolis adversum hæreticos quodam modo exclamat his verbis: Vestræ non sum sententiæ, o Dei hostes, neque scripta nostra Ario fuere impietatis occasio: sed quando Sabellianorum causa in meis ad Ammonium et Euphranorem litteris, 198 de agricola et vite, deque aliis ejusmodi dictis mentionem feci, eo dictum illud est ut, humanis Domini demonstratis, persuaderem illis ut ne dicerent, Patrem esse qui homo factus est. Quemadmodum enim agricola non est vitis, ita qui in corpore fuit, non est Pater, sed Verbum. Verbum autem ut in vite fuit, vitis vocatum est, ob corporalem cum palmitibus, id est nobiscum, cognationem. Hac mente ad Ammonium et Euphranorem scripsi: alias autem quas misi epistolas, vestræ impudentiæ oppono, ut hinc sapientibus nota sit mea defensio, necnon recta mea in fide Christi sententia. Par itaque erat Arianos, si sanæ quidem mentis fuissent, talem de episcopo habere existimationem: *Omnia enim clara sunt intelligentibus, et recta invenientibus scientiam* ¹⁶. Quandoquidem autem catholicæ Ecclesiæ fide non eruditi, in impietatem sunt collapsi, ac mente denique excæcati, quæ recta sunt obliqua existimant, dicuntque lucem tenebras, tenebrasque lucem arbitrantur; operæ pretium fuerit ut aliarum Dionysii epistolarum verba adhibeamus, allatis ad majorem hæreticorum confutationem earum scribentium causis; quarum lectio nos ad talia de viro sentienda atque loquenda induxit.

13. Hæc vero causa illi fuit alias conscribendæ

D πρὸς τὰ κλήματα. Theodoretus vero hunc locum citans Dial. 1, sic habet: Ἀμπελος δὲ ἐκλήθη ὁ Κύριος διὰ τὴν περὶ τὰ κλήματα.

(36) Felck. 3 anon., καὶ Σαμμωνῶν ἔγραψα ἐπιστολήν. Πρὸς δὲ τὴν.

(37) Taurin. et Jes., ἀνατίθημι. Ibidem Felck. 3 anon., ἵνα καὶ περὶ τῆς ἐπιστολῆς ἥς θρυλλεῖτε γινώσκῃ οἱ φρόνιμοι. Qui codex mox desinit in voce φρόνησιν. Statimque in eodem subjungitur Epist. ad Joannem et Antiochum.

(38) Τὴν deest in Reg. et in editis desideratur: habetur autem in Taurin. Jes. et Fr. 1.

(39) Καὶ ante τὰ deest in Taurin. Colb. Jes. Sed legitur in omnibus editis et in Reg.

(40) Taurin. Colbert. Jesuit. Fr. 1, τὸ δὲ σκότος φῶς, omissis intermediis.

(41) Hæc verba, Ἡ δὲ πρόφασις δι' ἣν ἔγραψε τὰς ἄλλας ἐπιστολάς, ἐστὶν αὕτη, ad modum tituli jacent in omnibus editis et manuscriptis, quasi quæ subsequuntur alium constituerent tractatum. Taurin. vero sic ad marginem habet: Λόγος β' τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου. Magni Athanasii liber secundus.

epistolae. Cum Dionysius episcopus, postquam de Pentapolitanis illa didicerat, epistolam, uti iam dixi, contra Sabellii hæresim, ad Ammonium et Euphranorem, studio religionis permotus, scripsisset; quidam ex Ecclesia fratres, sanæ quidem doctrinæ homines, non sciscitanti tamen eum qua de causa ita scripsisset, Romam se contulere, illumque apud cognominem Dionysium Romanum episcopum accusarunt. Quibus ille auditis, una scripsit et contra Sabellii sectatores et contra eos qui ejus essent sententiæ, quam cum post Arius protulisset, ab Ecclesia est ejectus: æquale aliens, licet ex diametro oppositum, Sabellii impietatem, eorum blasphemiam qui dicunt, Verbum Dei creaturam, opificium et rem factam esse. Misit quoque ad Dionysium litteras, ut indicaret, qua de re accusatus ab illis fuisset. Ille vero quamprimum sui purgandi causa libros edidit, quos inscripsit, *Elenchus*, et *Apologia*. Hic animadvertas velim execrandam Christi hostium officinam, et quo pacto ad suam ipsi ignominiam hæc moverint: cum enim Dionysius Romanus episcopus adversus eos etiam scripserit, qui dicunt Filium Dei creaturam et rem factam esse, liquido constat, non jamprimum, sed olim quoque ab omnibus anathemate damnatam fuisse Christi hostium Arianorum hæresim. Deinde cum Dionysius Alexandrinus episcopus de epistola sua sese purgarit, palam est illum, nec ejus fuisse sententiæ quam ei ascribunt, neque omnino prava Arii doctrina imbutum fuisse.

14. Et sane satis esset ad integram Arianorum confutationem, et ad demonstrandam eorum **199** calumniam, quod Dionysius de iis etiam quæ isti jactitant, sese purgaverit: non enim contendendi animo scripsit, sed sui defendendi suspicionisque amovendæ causa: cum vero eas depellit criminationes, quid aliud agit quam quod omnem criminis suspicionem levat, et in hoc Arianos sycophantas esse arguit? Sed ut ex iis quæ sui defendendi causa scripsit magis confundantur, age, ejus tibi verba proponam: ut hinc noveris, Arianos pravæ mentis homines esse, Dionysiumque ab eorum erroribus alienum. Et primo quidem epistolam suam inscripsit, *Apologiam* et *Elenchum*. Quid sibi vult illud, nisi quod et obtreclatores suos arguit, et scripta sua propugnat, ostendens se, non ea mente qua suspicatus est Arius, scripsisse, sed licet eorum meminerit quæ de Domino secundum humanitatem

A ἐπιστολάς, ἔστιν αὕτη (42). Διονυσίου τοῦ ἐπισκόπου μαθόντος περὶ τῶν ἐν Πενταπόλει, καὶ ζήλω τῆς εὐσεβείας γράψαντος, καθὰ προείπον, κατὰ τῆς αἰρέσεως Σαβελλίου τὴν πρὸς Εὐφράνορα καὶ Ἀμμώνιον ἐπιστολὴν, τινὲς τῶν ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἀδελφῶν (43), φρονούντες μὲν ὀρθῶς, μὴ ἐρωτήσαντες δὲ αὐτὸν, ἵνα παρ' αὐτοῦ μάθωσι πῶς ἔγραψεν, ἀνῆλθον εἰς τὴν Ῥώμην, καὶ κατειρήκασιν αὐτοῦ παρὰ τῶ ὁμωνύμῳ αὐτοῦ Διονυσίῳ τῷ ἐπισκόπῳ Ῥώμης· κίχκεινος ἀκούσας, ἔγραψεν ὁμοῦ κατὰ τε τῶν τὰ Σαβελλίου δοξαζόντων, καὶ κατὰ τῶν φρονούντων ταῦτα, ἅπερ καὶ Ἄρειος λέγων ἐξεβλήθη τῆς Ἐκκλησίας· ἴσῃν καὶ κατὰ διάμετρον ἀσέβειαν εἶναι λέγων, τὴν τε Σαβελλίου καὶ τὴν τῶν λεγόντων κτίσμα καὶ ποιήμα καὶ (44) γενητὸν εἶναι τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον. Ἐπέστειλε δὲ καὶ Διονυσίῳ δηλώσαι περὶ ὧν εἰρήκασιν κατ' αὐτοῦ. Καὶ ἀντέγραψεν εὐθὺς αὐτῶς, καὶ ἐπέγραψε τὰ βιβλία Ἐλέγχου καὶ Ἀπολογίας. Ἐνταῦθα τὸ μυσαρὸν ἐργαστήριον τῶν Χριστομάχων (45) κατανόει, καὶ πῶς; αὐτοὶ καθ' ἑαυτῶν τὴν αἰσχύνην ἐκίνησαν· Διονυσίου γὰρ ἐπισκόπου Ῥώμης γράψαντος καὶ κατὰ τῶν λεγόντων κτίσμα καὶ ποιήμα τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, δείκνυται μὴ ὦν πρῶτον, ἀλλ' ἔκπαλαι παρὰ πάντων ἀναθεματισθεῖσα τῶν Χριστομάχων (46) Ἀρειανῶν ἢ αἵρεσις. Ἐπειτα Διονυσίου. τοῦ ἐπισκόπου τῆς Ἀλεξανδρείας ἀπολογουμένου περὶ τῆς ἔγραψεν ἐπιστολῆς, φαίνεται καὶ αὐτὸς μῆτε οὕτω φρονήσας ὡς αὐτοὶ (47) λέγουσι, μῆτε ὅλως τὴν Ἄρειου κακοδοξίαν ἐσχηκῶς.

C. 14. Καὶ ἀρκεῖ μὲν εἰς τελείαν κατάγνωσιν τῶν Ἀρειανῶν, καὶ εἰς ἀπόδειξιν τῆς συκοφαντίας αὐτῶν, τὸ καὶ μόνον ἀπολογήσασθαι τὸν Διονύσιον καὶ περὶ ὧν οὗτοι τεθρυλλήκασιν· οὐ γὰρ ὡς φιλονεικῶν ἀντέγραψεν, ἀλλ' ἀπολογούμενος περὶ ὧν ὑπωπτεύθη (48)· ὁ δὲ ἀπολογούμενος περὶ ὧν κατηγορήθη, τί ἕτερον ποιεῖ, ἢ λύει μὲν πᾶν ὑπωπτευθὲν ἔγκλημα κατ' αὐτοῦ, ἐλέγχει δὲ καὶ ἐν τούτῳ συκοφάντας (49) τοὺς Ἀρειομανίτας; Ἴνα δὲ καὶ ἐξ ὧν ἀπολογούμενος ἔγραψε, πλέον αἰσχυνθῶσιν οὗτοι, φέρε σοι καὶ τὰς λέξεις αὐτοῦ παραθῶμαι (50)· γνῶσῃ γὰρ ἀπ' αὐτῶν, ὅτι οἱ μὲν Ἀρειανοὶ κακοφρονεῖς εἰσιν· ὁ δὲ Διονύσιος ἀλλότριος τῆς ἐκείνων ἑτεροδοξίας ἐστὶ. Πρῶτον μὲν οὖν Ἐλέγχου καὶ Ἀπολογίας ἔγραψεν (51) ἑαυτοῦ τὴν ἐπιστολὴν. Τοῦτο δὲ τί ἐστίν, ἢ ὅτι τοὺς μὲν ψευδομένους ἐλέγχει, περὶ δὲ ὧν ἔγραψεν ἀπολογεῖται; δεικνύς, ὅτι μὴ ὡς Ἄρειος ὑπενόησεν ἔγραψεν αὐτὸς· ἀλλ' ὅτι, τῶν ἀνθρωπίνως εἰρημένων περὶ τοῦ Κυρίου

Colb. et Jes., τοῦ αὐτοῦ λόγος β'. Sed consequenter ea ponenda esse patet ex præcedentibus.

(42) Ἐστὶν αὕτη deest in Colb.

(43) Taurin. Jes., ἀδελφοί. Infra Taurin. Colb., εἰς τὴν Ῥώμην. Editi et Reg., πρὸς τὴν Ῥώμην. Porro epistolæ Dionysii Romani infra memoratæ haud exigua pars afferitur in præcedenti tractatu, num. 26.

(44) Καὶ deest in Taurin. et Jes. Ibidem Taurin. et Colb., γενητῶν, mendose. Mox Reg. Taurin. Colbert. Jesuit. et Fr. 1, τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον. In editis τὸν deest.

(45) Reg. Taurin. Colb. Jes., Χριστομάχων. Editi, Θεομάχων.

(46) Χριστομάχων deest in Taurin. Colb. Jes.

(47) Taurin. Colb. Jes., ὡς οὗτοι.

(48) Taurin. Colb. Jes., περὶ ὧν κατηγορήθη. Et infra, περὶ ὧν ὑπωπτεύθη, transmutatis vocibus.

(49) Reg., συκοφάντας. Editi et alii mss., συκοφαντούντας.

(50) Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, παραθῶμεν. Reg. et editi, παραθῶμαι.

(51) Omnes mss. et editi ἔγραψεν, sed videtur legendum ἐπέγραψεν, ut supra legitur. Mox Taurin. Jes. Fr. 1, ἢ ὅτι τούτους.

μνησθεῖς, οὐκ ἠγγόει τοῦτον εἶναι Λόγον καὶ Σοφίαν ἀδιαίρετον τοῦ Πατρὸς; Ἐπειτα αἰτιᾶται τοὺς κατειπόντας αὐτοῦ ὡς μὴ δλοκλήρους λέγοντας, ἀλλὰ περικόπτοντας αὐτοῦ τὰς λέξεις, καὶ ὡς μὴ καλῆ συνειδήσει, ἀλλὰ πονηρᾶ λαλοῦντας ὡς θέλουσι· τούτους τε τούτοις ἀπεικάζει τοῖς τὰς τοῦ μακαρίου ἀποστόλου διαβάλλουσιν Ἐπιστολάς. Ἡ δὲ τοιαύτη μέμφει αὐτοῦ πάντως ἀπὸ φαύλης ὑποψίας αὐτὸν ἀπολύει. Εἰ γὰρ τοὺς Παύλου κατειπόντας οὕτως ἠγεῖται ὡς τοὺς αὐτοῦ κατειπόντας, οὐδὲν ἕτερον δείκνυσιν, ἢ ὅτι τὰ τοῦ Παύλου (52) φρονῶν οὕτως ἔγραψεν. Ἀμέλει καὶ πρὸς ἕκαστον τῶν ὑπὸ τῶν κατηγορῶν εἰρημένων ἀπαντῶν, πάντα τὰ παρ' αὐτῶν προφερόμενα θεραπεύει· καὶ Σαβέλλιον μὲν ἐν ἐκείνοις ἀνατρέπει, ἐν τούτοις δὲ δείκνυσιν ὀλοκλήρον ἑαυτοῦ τὴν εὐσεβῆ πίστιν. Φασκόντων τοίνυν ἐκείνων φρονεῖν τὸν Διονύσιον· « Οὐκ ἀεὶ ἦν ὁ Θεὸς Πατήρ, οὐκ ἀεὶ ἦν ὁ Υἱός· ἀλλ' ὁ μὲν Θεὸς ἦν χωρὶς τοῦ Λόγου, αὐτὸς δὲ ὁ Υἱὸς οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῆ· ἀλλ' ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν· οὐ γὰρ ἀίδιος ἔστιν, ἀλλ' ὕστερον ἐπιγένονεν· ὅρα πῶς ἀποκρίνεται. Τὰ μὲν οὖν πλεῖστα τῶν αὐτοῦ ῥημάτων ἀπερ ἢ ζητῶν ἐξετάζει, ἢ συλλογίζόμενος συνάγει, ἢ ἑρωτῶν ἐλέγχει, ἢ τοὺς κατεργχότας αἰτιᾶται, ταῦτα παρὲς διὰ τὸ μῆκος τῶν λόγων, μόνα τὰ πρὸς τὴν κατηγορίαν ἀναγκαῖα τίθημι. Ἀπολογοῦμενος τοίνυν πρὸς ἐκεῖνα, γράφει ταῖς λέξεσι ταύταις ἐν τῷ πρώτῳ τῷ ἐπιγραφομένῳ Ἐλέγχου καὶ Ἀπολογίας, μεθ' ἕτερα οὕτως·

15. « Οὐ γὰρ ἦν ὅτε ὁ (53) Θεὸς οὐκ ἦν Πατήρ. » Καὶ τοῦτο οἶδεν ἐν τοῖς ἐξῆς, « ἀεὶ τὸν Χριστὸν εἶναι, Λόγον ὄντα καὶ Σοφίαν καὶ δύναμιν. Οὐ γὰρ δὴ τούτων ἄγονος ὢν ὁ Θεὸς, εἶτα ἐπαιδοποιήσατο. Ἄλλ' οἷοι μὴ παρ' ἑαυτοῦ ὁ Υἱός, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔχει τὰ εἶναι. » Καὶ μετ' ὀλίγα πάλιν περὶ τοῦ αὐτοῦ φησιν· « Ἀπαύγασμα δὲ ὢν φωτὸς ἀίδιου, πάντως καὶ αὐτὸς ἀίδιος ἔστιν· ὄντος γὰρ ἀεὶ τοῦ φωτὸς, ὅηλον ὡς ἔστιν ἀεὶ τὸ ἀπαύγασμα· τοῦτω γὰρ καὶ ὅτι φῶς ἔστι· τῷ καταυγάζειν νοεῖται, καὶ φῶς οὐ δύναται μὴ φωτίζον εἶναι. Πάλιν γὰρ ἐλωμεν ἐπὶ τὰ παραδείγματα. Εἰ ἔστιν ἥλιος (54), ἔστιν αὐγὴ, ἔστιν ἡμέρα· εἰ τοιούτων μηδὲν ἔστι, πολὺ γε δεῖ καὶ παρεῖναι ἥλιον. Εἰ μὲν οὖν ἀίδιος ὁ ἥλιος, ἀπαυστος ἂν ἦν καὶ ἡμέρα· νῦν δὲ, οὐ γὰρ ἔστιν, ἀρξάμενου τε, ἤρξατο, καὶ παυομένου, παύεται. Ὁ δὲ γε Θεὸς αἰώνιον ἔστι φῶς, οὔτε ἀρξάμενον οὔτε λῆξόν ποτε (55)· οὐκοῦν αἰώνιον πρόκειται, καὶ σύνεστιν αὐτῷ τὸ ἀπαύγασμα ἄναρχον καὶ ἀειγενὲς, προφανόμενον (56) αὐτοῦ, ὅπερ ἔστιν ἡ λέγουσα Σοφία· Ἐγὼ ἡμῖν ἢ προσέχαιρος· καθ' ἡμέραν δὲ εὐφραίνομην ἐν προσώπῳ αὐτοῦ ἐν παντὶ καιρῷ. » Καὶ αὐθις ἐπάγει μετ' ὀλίγα περὶ τοῦ αὐτοῦ λέγων· « Ὅντος (57) οὖν αἰωνίου τοῦ

57 Prov. viii, 30.

(52) Taurin. Colb. Jes., τὰ Παύλου.

(53) Sic Taurin. Colb. Fr. 1. In Reg. et in editis deest ὁ. Paulo post, Reg. Taurin. Jes., ἀεὶ τὸν Χριστὸν εἶναι Λόγον ὄντα. In editis εἶναι deest.

(54) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. In editis, ὁ ἥλιος. Mox editi et Reg., πολὺ γε δεῖ (Reg. δὲ) καὶ παρεῖναι. Taurin. Colb. Jes., πολλοῦ γε δεῖ παρεῖναι. Fr.

A dicta sunt, non ignorasse tamen ipsum esse Verbum et Sapientiam a Patre indivisibilem? Queritur deinde quod accusatores sententias suas non integras referant, sed truncatas, et quod non bona conscientia, sed mala, pro libidine loquantur: quos similes ait beati Apostoli Epistolarum calumniatoribus. Hæc porro viri expostulatio sinistram omnem amovet suspicionem. Si enim Pauli calumniatores sui similes arbitratur, nihil sane aliud declarat quam se cum Paulo sentientem ita scripsisse. Certe singulis accusatorum verbis occurrens, omnibus eorum argumentis solutionem adhibet; cumque Sabellium prioribus illis scriptis planissime confutavit, his posterioribus fidem suam omnino piam declarat. Affirmantibus igitur illis hanc esse Dionysii sententiam: « Deus non fuit semper Pater; Filius semper non fuit, sed Deus aliquando Verbo caruit, ipse vero Filius non erat antequam gigneretur, sed fuit aliquando cum non esset: non enim æternus est, sed postmodum esse incepit: » animadvertite quomodo ad hæc ille respondeat. Verba autem ejus quæ plurima, quibus res in quæstionem adductas expendit, aut ex allatis ratiociniis quædam colligit, aut interrogatos adversarios coarguit, vel obrectatores suos criminatur, ob librorum prolixitatem omittens, ea solum prænomina quæ eorum spectant accusationem. Itaque sui purgandi causa, in primo libro cui titulus, *Elenchus et Apologia*, quibusdam præmissis, sic ad verbum scripsit:

15. « Nunquam enim fuit quando Deus non erat Pater. » Et in sequentibus profitetur, « Christum semper fuisse, ac Verbum, sapientiam, et virtutem exstitisse. Neque enim Deus cum his antea caruisset, postea Filium genuit. Neque a seipso Filius, sed a Patre habet esse. » Et paucis interjectis, eadem de re iterum dicit: « Cum sit splendor lucis æternæ, et ipse omnino æternus est. Lux enim semper existente, manifestum est et splendorem semper existere; eo enim ipso lucem esse intelligitur quod splendeat, ac fieri nequit ut lux non luceat. Rursum enim ad exempla veniamus. Si sol est, est quoque splendor, est et dies: si vero horum nihil est, multum abest adesse solem. Quod si æternus sol esset, dies etiam nunquam cessaret: nunc autem (neque enim ita se res habet) incipiente sole incipit et dies, ac desinente desinit. Deus autem æterna lux est quæ nunquam incepit, nunquam desinet. Æternus ergo splendor ipsi præluet ac coexistit, qui absque initio est, et ab æterno genitus ante eum emicat, 200 quique ipsamet est Sapientia quæ dicit: *Ego eram qua gaudebat, et delectabar quotidie ante faciem ejus, omni tempore* 57. » Pauloque

1, πολλοῦ γε καὶ δεῖ παρεῖναι.

(55) Taurin. Colb. Jes., λῆξαν.

(56) Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, προφερόμενον. Paulo post Taurin, ἐν τῷ προσώπῳ.

(57) Sic Reg. Taurin. Jes. Editi, ὄντος οὖν, perperam. Mox, καὶ ante αἰώνιος deest in Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1. In editis vero legitur.

postea de eodem resumit his verbis : « Cum igitur æternus sit Pater, æternus est et Filius, lumen de lumine. Nam, si genitor est, est et Filius : quod si Filius non est, qua ratione et cuius potest esse genitor? Atqui ambo sunt, et semper sunt. » Deinde hæc addit : « Cum igitur Deus sit lux, Christus est splendor; cum autem ipse Spiritus quoque sit (nam *Spiritus, inquit, est Deus*⁵⁸), congruenter rursus Christus vapor dictus est : *Est enim, inquit, vapor virtutis Dei*⁵⁹. » Et iterum ait : « Solus autem Filius qui Patri semper coexistit, et illo qui est, plenus, ipse quoque est ex Patre. »

16. Hæc si ambigue dicta fuissent, interprete opis habent : at cum palam et plerumque hæc in scriptis suis pertractarit, Arius quidem dentibus stridat, quod suam hæresim cernat a Dionysio eversum, audiatque vel invitus hæc illius verba : « Semper Deus Pater fuit, et Filius non absque causa æternus dicitur; sed quia æternus est Pater, æternus est et Filius, illique coexistit, quemadmodum splendor luci. » Ii vero qui vel leviter suspicantur Dionysium cum Ario sensisse, hanc sinistram de eo existimationem deponant. Quid, quæso, illi inter se amicitiam habent, Ario dicente : Filius non erat priusquam gigneretur, sed fuit aliquando cum non erat; Dionysio contra hæc docente : « Deus autem æterna lux est, quæ nunquam incepit, nunquam desinet : æternus ergo splendor ipsi præluet ac coexistit, qui absque initio est, et ab æterno genitus ante eum emicat. » Porro ad alteram quorundam suspicionem qui aiunt : Cum Patrem dicit Dionysius, Filium non nominat, et vice versa, cum Filium dicit, Patrem non memorat, sed dividit, amovet et separat Filium a Patre; ita respondet Dionysius, hominesque pudore suffundit in secundo libro, his verbis :

17. « Singula nomina a me prolata a se invicem nec separari nec dividi queunt : Patrem dixi, et priusquam Filii mentionem facerem, jam illum in Patre significaram : Filium adjunxi, ac etsi Patrem non prius nominassem, is tamen in Filii nomine comprehensus fuerat : Spiritum sanctum addidi, sed simul et unde et per quem processerit adjunxi. Illi vero ignorant neque Patrem qua Pater est a Filio alienari posse, nam nomen illud est origo conjunctionis; neque Filium a Patre separari, nani-

⁵⁸ Joan. iv, 24. ⁵⁹ Sap. vii, 25.

(58) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1. Editi vero, ἀνάλογος. Mox Reg. et Basil. prima manu, ἀτμὶς λέλεχται. Taurin. Colb. Jes., ἀτμὶς εἶναι λέγεται. Editi, ἀτμὶς λέγεται.

(59) Taurin. Jes., εἴρητο.

(60) Taurin. Jes., ἐαυτοῦ.

(61) Taurin. Jes., καταθέσθωσαν.

(62) Taurin. Colb. Jes., λήξαν.

(63) Editi, ἀναρχόν τε. Sed τε deest in Reg. Taurin. Colb. Jes. Ibidem Taurin. Colb. Jes. Basil. Fr. 1, προφερόμενον. Sed præstat Regii et editorum lectio, προφανόμενον. Prona autem est commutatio vocis προφανόμενον in προφερόμενον primum enim προφερόμενον scribi potuit, ut fere fit. Hinc προφερό-

Πατρός, αἰώνιος ὁ Υἱὸς ἐστὶ, φῶς ἐκ φωτός ὧν ὄντος γὰρ γονέως, ἐστὶ καὶ τέκνον· εἰ δὲ μὴ τέκνον εἴη, πῶς καὶ τέκος εἶναι δύναται γονεύς; Ἄλλ' εἰσὶν ἄμφω, καὶ εἰσὶν ἀεὶ. » Ἐἴτα πάλιν προστίθει ταῦτα : « Φωτὸς μὲν οὖν ὄντος τοῦ Θεοῦ, ὁ Χριστὸς ἐστὶν ἀπαύγασμα. Πνεύματος δὲ ὄντος· Πνεῦμα γὰρ, φησὶν, ὁ Θεός· ἀναλόγως (58) πάλιν ὁ Χριστὸς ἀτμὶς λέγεται· Ἄτμὶς γὰρ, φησὶν, ἐστὶ τῆς τοῦ Θεοῦ οὐράμεως. » Καὶ ἐκ τοῦ δευτέρου πάλιν φησὶ : « Μόνος δὲ ὁ Υἱὸς ἀεὶ συνὼν τῷ Πατρὶ, καὶ τοῦ ὄντος πληρούμενος, καὶ αὐτὸς ἐστὶν ὧν ἐκ τοῦ Πατρός. »

16. Ταῦτα, εἰ μὲν ἀμφιβόλως εἴρηται (59), χρεῖαν εἴχε τοῦ ἐρμηνευόντος· ἐπειδὴ δὲ λευκῶς καὶ πολλάκις περὶ τῶν αὐτῶν ἔγραψεν, ὁ μὲν Ἄρειος τριζέτω τοὺς ὀδόντας, ὀρῶν τὴν αἴρεσιν αὐτοῦ (60) καταστρεφόμενῃ ὑπὸ Διονυσίου· καὶ ἀκούων, ἄπερ μὴ βούλεται, λέγοντος αὐτοῦ· « Ἄεὶ ὁ Θεὸς Πάτηρ ἦν, καὶ ὁ Υἱὸς οὐχ ἀπλῶς ἀΐδιος ἐστὶν, ἀλλὰ τοῦ Πατρὸς ἀΐδιου ὄντος, ἀΐδιος ἂν εἴη καὶ ὁ Υἱὸς, καὶ σύνεστιν αὐτῷ ὡς τῷ φωτὶ τὸ ἀπαύγασμα. » Οἱ δὲ, κἄν μόνον ὑπονοήσαντες Διονύσιον τὰ Ἄρειου φρονεῖν, κατατιθέσθωσαν (61) τὴν περὶ αὐτοῦ τοιαύτην δυσφημίαν. Ποῖα γὰρ κοινωνία τοῦτος ἐστὶ, τοῦ μὲν Ἄρειου λέγοντος· Οὐκ ἦν ὁ Υἱὸς πρὶν γεννηθῆναι, ἀλλ' ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν· τοῦ δὲ Διονυσίου διδάσκοντος· « Ὁ δὲ γε Θεὸς αἰώνιον ἐστὶ φῶς, οὔτε ἀρξάμενον, οὔτε λήξον (62) ποτε· οὐκοῦν αἰώνιον πρόκειται, καὶ σύνεστιν αὐτῷ τὸ ἀπαύγασμα, ἀναρχόν καὶ (63) ἀειγενὲς προφανόμενον αὐτοῦ. » Καὶ γὰρ καὶ πρὸς τὴν ἄλλην ὑπόψιν τῶν λέγοντων, ὅτι, Πατέρα λέγων Διονύσιος, οὐκ ὀνομάζει τὸν Υἱόν· καὶ πάλιν Υἱὸν λέγων, οὐκ ὀνομάζει τὸν Πατέρα· ἀλλὰ διαιρεῖ καὶ μακρύνει καὶ μερίζει τὸν Υἱὸν ἀπὸ (64) τοῦ Πατρὸς, ἀποκρίνεται (65) καὶ δυσωπεῖ τούτους, λέγων ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ·

17. « Τῶν ὑπ' ἐμοῦ λεχθέντων ὀνομάτων ἕκαστον ἀχώριστόν ἐστι καὶ ἀδιαίρετον τοῦ πλησίον· Πατέρα εἶπον, καὶ πρὶν ἐπαγάγω τὸν Υἱόν, ἐσήμανα (66) καὶ τοῦτον ἐν τῷ Πατρὶ· Υἱὸν ἐπήγαγον, εἰ καὶ μὴ προειρήκειν τὸν Πατέρα, πάντως ἂν ἐν τῷ Υἱῷ προεἰληπτο ἄγιον (67) Πνεῦμα προσέθηκα, ἀλλ' ἔμα καὶ πόθεν καὶ διὰ τίνας ἔφηρμωσα. Οἱ δὲ οὐκ ἴσασιν, ὅτι μήτε ἀπηλλοτριώται Πατὴρ Υἱοῦ ἢ Πατὴρ προσκαταρχικόν γὰρ ἐστὶ τῆς συναφείας τὸ ὄνομα· οὔτε ὁ (68) Υἱὸς ἀπόχισται τοῦ Πατρὸς· ἢ γὰρ Πατὴρ

μενον facili lapsu factum fuerit.

(64) Ἄπό deest in Taurin. Colb. Jes.

(65) In editis, ἀποκρίνεται deest : sed habetur in omnibus codicibus.

(66) Taurin. Colb., ἐσήμηνα.

(67) Ἄγιον deest in Taurin. Colb. Jes. et Fr. 1. In aliis vero et in editis habetur. Paulo post Taurin. et Jes., ἐφήμησα, pro ἐφήρμωσα. Fr. 1, ἐφήμησα.

(68) Art. ὁ in Reg. habetur : in editis vero et in Taurin. Colb. Jes. desideratur. Paulo post Colb., ἐν δὲ ταῖς. Hæc porro confer soles cum his quæ habentur supra in Expositione fidei versus finem.

προσηγορία δηλοῖ τὴν κοινωνίαν· ἐν τε ταῖς χειρ-
σιν αὐτῶν ἐστὶ τὸ Πνεῦμα, μήτε τοῦ πέμποντος, μήτε
τοῦ φέροντος δυνάμενον στέρεσθαι (69). Πῶς οὖν ὁ
τούτοις χρώμενος τοῖς ὀνόμασι μεμερίσθαι ταῦτα καὶ
ἀφωρίσθαι παντελῶς ἀλλήλων ὀνομαί; » Καὶ μετ' ὀλίγα
ἐπάγει λέγων· « Οὕτω μὲν ἡμεῖς εἰς τὴν Τριάδα
τὴν μονάδα πλατύνομεν ἀδιαίρετον (70), καὶ τὴν
Τριάδα πάλιν ἀμείωτον εἰς τὴν μονάδα συγκεφαλαιού-
μεθα. »

18. Εἶτα καὶ αἰτιασαμένων αὐτὸν, ὡς ἓνα λέγοντα
τῶν γεννητῶν εἶναι τὸν Ἰῶν, καὶ μὴ ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ,
αὐτὸς πάλιν ἐν μὲν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ τοὺς τοιοῦτους
διελέγχει λέγων· « Πλὴν ἐγὼ γενητά τινα καὶ ποιητά
τινα (71) φήσας νοεῖσθαι, τῶν μὲν τοιούτων ὡς
ἀχρησιότερων ἐξ ἐπιδρομῆς εἶπον παραδείγματα· ἐπεὶ
μήτε τὸ φυτὸν ἔφη τῷ γεωργῷ, μήτε τῷ ναυπηγῷ
τὸ σκάφος (72)· εἶτα τοῖς ἰκνουμένοις καὶ προσφουε-
στέροις ἐνδιέτριψα· καὶ πλεον διεξῆλθον περὶ τῶν
ἀληθεσιτέρων, ποικίλα προσεξευρών (73) τεκμήρια,
ἄπερ καὶ σοὶ δι' ἄλλης ἐπιστολῆς ἔγραψα· ἐν οἷς
ἤλεγξα καὶ ὁ προφέρουσιν ἔγκλημα κατ' ἐμοῦ ψεῦδος
ὄν, ὡς οὐ λέγοντος τὸν Χριστὸν ὁμοούσιον εἶναι τῷ
θεῷ. Εἰ γὰρ καὶ τὸ ὄνομα τοῦτό φημι μὴ εὐρηκέναι,
μηδ' ἀνεγκωκέναι· που τῶν ἁγίων Γραφῶν, ἀλλὰ γε
τὰ ἐπιχειρήματά μου τὰ ἐξῆς, ἃ σασιωπήχασαι, τῆς
διανοίας ταύτης οὐκ ἀπάδει. Καὶ γὰρ (74) ἀνθρωπιαν
γονὴν παρεθέμην, δῆλον ὡς οὖσαν ὁμογενή· φήσας
πάντως τοὺς γονεῖς μόνον τέτρωτος εἶναι τῶν τέκνων,
ὅτι μὴ αὐτοὶ εἶεν τὰ τέκνα, ἢ μήτε γονεῖς ἀναγ-
καῖον ὑπάρχειν εἶναι μήτε τέκνα (75)· καὶ τὴν
μὲν ἐπιστολήν, ὡς προείπον, διὰ τὰς περιστάσεις
οὐκ ἔχω προκομίσαι· εἰ δ' οὖν, αὐτὰ σοὶ τὰ τότε
ῥήματα, μᾶλλον δὲ καὶ (76) πάσης ἀν ἔπεμψα
τὸ ἀντίγραφον· ὅπερ, ἀν εὐπορήσω, ποιήσω. Οἶδα
δὲ καὶ μέμνημαι, πλείονα προσθεῖς τῶν συγγε-
νῶν ὁμοιώματα. Καὶ γὰρ καὶ φυτὸν εἶπον ἀπὸ σπέρ-
ματος, ἢ ἀπὸ ρίζης ἀνελθόν, ἔτερον εἶναι τοῦ θέν
ἐδλάσθησε, καὶ πάντως ἐκέλευ (77) κατέστηκεν ὁμο-
φυές, καὶ ποταμὸν ἀπὸ πηγῆς βέοντα, ἔτερον σχῆμα
καὶ ὄνομα μετεκληθέναι· μήτε γὰρ τὴν πηγὴν ποτα-
μὸν, μήτε τὸν ποταμὸν πηγὴν λέγεσθαι, καὶ ἀμφοτέ-
ρα ὑπάρχειν· καὶ τὴν μὲν πηγὴν οἶονεῖ Πατέρα (78)

(69) Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, στερεῖσθαι.

(70) Eximia hæc clausula, τὴν μονάδα πλατύνομεν
ἀδιαίρετον, καὶ τὴν Τριάδα πάλιν ἀμείωτον εἰς τὴν
μονάδα, quæ in editis desideratur, in omnibus mss.
habetur, et a veteri interprete versa est : ut nihil
dubium sit eam typographi mendo omissam fuisse,
quod hæc verba, τριάδα εἰ μονάδα, similiter desine-
rent : quod item palam est ex iis quæ habentur in-
fra num. 19. Isidorus Pel. l. II, ep. 144 : Τὸ δὲ πλατύ-
νοντα εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα τὰς ὑποστάσεις εἰς μίαν
οὐσίαν συνάγειν ὀρθότατόν ἐστι καὶ ἀληθέστατον δόγμα.
Id est : At personas in sanctam Trinitatem dilatare
atque in unam essentiam colligere, rectissimum ac
verissimum dogma est. Mox Reg. Taurin. Colb. Jes.
Fr. 1, αἰτιασαμένων· editi, αἰτιωμένων. Ib. editi men-
dose, λεγόντων· sed Reg. Taurin. Colb. et Basil.
secunda manu, λέγοντα.

(71) Tiva deest in Taurin. Colb. Fr. 1, et in J. s.
secunda manu deletum est. Mox in iisdem sic, τῶν
μὲν ἀχρησιότερων πρότερον ἐξ, etc. Ibid. Colb. et
Fr. 1, ἐπεὶ μήτε τῷ γεωργῷ ἔφη τὸ φυτὸν.
Quorum postremus post τὸ σκάφος addit συγγενές.

A que Patris vocabulum commune quidpiam indicat.
In manibus autem illorum est Spiritus, qui neque a
mittente, neque a ferente separari potest. Quomo-
do igitur ego qui talibus utor nominibus, illa a se in-
vicem separata et omnino divisa existimem? » Et
paucis interjectis hæc addit : « Sic quidem nos
indivisibilem unitatem in Trinitatem dilatamus, et
Trinitatem iterum, quæ imminui nequit, in unitatem
contrahimus.

201 18. Hinc accusatores suos qui eum men-
tiebantur dixisse, Filium inter res factas computari,
et nequaquam esse Patri consubstantialem, iterum
in primo libro coarguit his verbis : « Cæterum ubi res
factas, et opificia quædam consideranda dixi, eorum
exempla ut minus utilia cursim protuli, cum dixi :
B Neque planta idem est quod agricola, neque scapha
idem quod navium faber : deinde in congruis et natu-
ræ rei accommodatoribus magis sum immoratus ;
ac pluribus ea quæ certioris flui erant exposui, variis
excogitatis exemplis quæ tibi in alia epistola scripsi,
quibus criminationem eorum depuli mendacemque
ostendi, qua aiebant me Christum negare esse Deo
consubstantialem. Tametsi enim fateor me hoc vo-
cabulum nusquam in Scripturis sacris vel invenisse
vel legisse, attamen argumenta mea, quæ subse-
quuntur, quæque isti tacuerunt, ab hæc sententia
nihil discrepant. Etenim humanam prolem in exem-
plum attuli, quam patet esse ejusdem generis ac ge-
nitorem : dixique revera in hoc solum parentes dif-
ferre a filiis, quod ipsi non sint filii : alias necesse
fore neque parentes existere, neque filios. Episto-
lam autem, ut ante dixi, ob præsentem rerum con-
ditionem, penes me non habeo ; alioquin ipsa tibi
quæ tunc scripsi verba, imo epistolæ totius exem-
plar misissem, mittamque si quando mihi ejus copia
fuerit. Memini porro me plurimas ex rebus inter se
cognatis similitudines conglobasse. Etenim plantam
sive ex semine sive ex radice succrescentem, aliam
dixi esse ab eo unde pullulavit, etsi ejusdem omnino
sit naturæ : fluviumque a fonte fluentem, aliam
formam et nomen accipere : neque enim aut fontem
fluvium, aut fluvium fontem dici ; sed utrumque

(72) Hic quidpiam omissum videtur.

(73) Sic Reg. Colb. Jes. Fr. 1. Taurinensis vero
cum editis, προσεξευρών.

D (74) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. Editi vero, Καὶ
γὰρ καὶ.

(75) Tota hæc sententia, ἢ μήτε γονεῖς ἀναγκαῖον
ὑπάρχειν εἶναι μήτε τέκνα, quod duæ clausule in
hanc vocem τέκνα terminarentur, in editis omissa
fuerat : sed habetur in Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr.
1, itemque præcedenti Tract. (ubi legitur ὑπόρ-
χον) et infra in libro *De synodiis*. Mox Taurin. Colb.
Jes., προσκομίσαι.

(76) Καὶ deest in Taurin. Jes., et Colb. qui
ultimus idem habet πάσην. Basil. secunda manu,
πᾶσιν.

(77) Sic Reg. Taurin. et Fr. 1. Editi vero, ἐκείνο.
Mox. Reg. Taurin. Colb. Jes., ὁμοφυές. Et ita lei-
gus Nannius qui vertit, *ejusdem naturæ*. Editi, ὁμοι-
φυές. Paulo post Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, καὶ σχῆ-
μα καὶ.

(78) Τὸν ante Πατέρα, et mox τὸ ante ἐξ

existere : ac fontem quasi Patrem esse, fluvium vero, aquam ex fonte manantem. Sed hæc quidem et similia scripta se non videre quasi cæcutientes dissimulant : duabus autem oculis inconnexis, quasi lapidibus eminus me impetere conantur : non advertentes, perobscuris rebus quæ ut intelligantur additione indigent, plerumque non modo aliena, sed et contraria exempta lucem afferre. » In tertio autem libro ait : « Vita ex vita genita est, quemadmodum flumen a fonte emanavit, et a luce inextincta splendida lux accensa est. »

19. His auditis, quis non insanix deinceps eos accusabit, qui Dionysium Arianice sentire suspicantur? Næ ille, his argumentis ab ipsa veritate profectis, totam Arii proterit hæresim. Nam illud, Non erat priusquam gigneretur, et, Erat quando non erat *splendoris* vocabulo confutat, necnon his verbis : Pater ejus nunquam absque prole fuit. Illud autem quod aiunt, ex non exstantibus, refellit, dicendo, Verbum esse quasi fluvium ex fonte, ut germen ex radice, filium ex parente, lumen ex lumine, et vitam ex vita. Quod autem illi separant et dividunt Verbum a Deo, id ille improbat cum ait, Trinitatem, quæ nec dividi nec minui potest, in unitatem **202** contrahi. Quod vero aiunt, alienum esse Filium a substantia Patris, aperte respuit cum dicit, consubstantialem Patri esse Filium. Illic sane summo opere miranda impiorum hominum impudentia. Dionysio namque, quem doctrinæ suæ paria sensisse affirmant, dicente, consubstantialem esse Filium, ipsi tamen haud secus quam culices circumquaque susurrant, quasi synodus *consubstantialis* vocem haud rocte scripto mandarit. Si enim sibi amicam Dionysium existimant, ne doctrinam negent viri secum sentientis. Quod si putant id non recte dictum fuisse, quare Dionysium, qui idipsum ait, quasi secum sentientem jactitant? cum præsertim is non obiter hoc dicat, sed aliis antea missis epistolis, eos qui se insimulabant quasi diceret Filium non esse Patri consubstantialem, mendacii coarguat : illos vero qui putabant se dixisse, Verbum esse factum, refellat, negans se prout illi existimant sentire, sed tametsi voces illas protulit, eo solum illud se dixisse testatur, ut ostenderet non Patrem sed Filium esse qui conditum, creatum, et factum corpus induit : quocirca Filius conditus, factus et creatus fuisse dicitur.

της, quæ in editis legebantur, desunt in Reg. Taurin. Colb. Jes., sed habentur in lib. *De synodis*, ubi hæc verba referuntur.

(79) Sic Reg. Taurin. Jes. Editi, τοὺς δυοί. Paulo post Taurin. Colb. Jes. et Fr. 1, με βάλλειν, et ita legit vetus interpr. Editi vero cum Regio, ἐμ-βάλλειν.

(80) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1. Editi, ἐν τῷ. Mox Jes. ἐγενήθη.

(81) Sic Reg. Taurin. Jes., Basil. Fr. 1. Editi vero mendose, τοῦ θε. Ἐξ οὐκ ὄντων αὐτόν.

εἶναι, τὸν δὲ ποταμὸν εἶναι ἐκ τῆς πηγῆς ὕδωρ. Ἄλλὰ ταῦτα μὲν καὶ τὰ τοιαῦτα μὴδὲ ὄρθην γεγραμμένα, ἀλλ' οἶονεὶ τυφλώττειν ὑποκρίνονται τοῖς δὲ δυοί (79) ῥηματίοις ἀσυνθέτοις, καθάπερ λίθοις, μακρόθεν ἐπιχειροῦσί με βάλλειν, ἀγνοοῦντες ὡς τῶν ἀγνοουμένων, καὶ προσαγωγῆς εἰς ἐπίγνωσιν δεομένων, οὐ μόνον ἀλλοῖα πολλακίς, ἀλλὰ καὶ ὑπεναντία τεκμήρια γίνεται τῶν ἐπιζητουμένων δηλώματα. » Ἐν δὲ τῷ (80) τρίτῳ βιβλίῳ φησί : « Ζωὴ ἐκ ζωῆς ἐγενήθη· καὶ ὡσπερ ποταμὸς ἀπὸ πηγῆς ἐβρέυσεν· καὶ ἀπὸ φωτὸς ἀσδέστου λαμπρὸν φῶς ἀνέφθη. »

19. Τίς τούτων ἀκούων οὐ μανίας λοιπὸν καταφθίσειται τῶν ὑπονοούντων τὸν Διονύσιον τὰ Ἀρείου φρονεῖν ; Ἴδου γὰρ διὰ τούτων φανερώς πᾶσαν αὐτοῦ πατεῖ τὴν αἵρεσιν τοῖς τῆς ἀληθείας λογισμοῖς. Τὸ μὲν γὰρ, οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῆναι, καὶ τὸ, Ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν, ἀναιρεῖ τῷ τοῦ ἀπαντήματος λόγῳ· καὶ λέγων, ὅτι· Τούτου ὁ Πατὴρ οὐκ ἦν ποτε ἄγονος· τὸ δὲ, Ἐξ οὐκ ὄντων (81), αὐτῶν, ἀναιρεῖ ἐν τῷ λέγειν, τὸν Λόγον εἶναι ὡς ποταμὸν ἀπὸ πηγῆς, καὶ βλαστὸν ἀπὸ ῥίζης, καὶ τέκνον ἀπὸ γονέως, καὶ φῶς ἐκ φωτὸς, καὶ ζωὴν ἐκ ζωῆς· καὶ τὸ μὲν ἀποσχοινοῖσιν καὶ διαιρεῖν αὐτοὺς (82) τὸν Λόγον ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ἀναιρεῖ λέγων αὐτὸς ἀδιαιρέτον καὶ ἀμειώτον τὴν Τριάδα εἰς μονάδα συγκεφαλαιοῦσθαι. Τὸ δὲ λέγειν αὐτοὺς ἀλλότριον εἶναι τὸν Υἱὸν τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας, ἀντικρίον πατεῖ λέγων, ὁμοούσιον εἶναι τὸν Πατέρα τὸν Υἱόν. Ἐφ' ᾧ καὶ θαυμάσειεν ἂν τις τὴν ἀναίδειαν τῶν δυσσεβῶν πῶς Διονυσίου, ὃν λέγουσιν ὁμόδοξον ἑαυτῶν (85) εἶναι, λέγοντος ὁμοούσιον τὸν Υἱόν, αὐτοὶ περιέρχονται ὡς κώνωπες περιδομοῦντες, ὡς οὐκ ὀρθῶς γραψάσης τῆς συνόδου τὸ ὁμοούσιον· εἰ γὰρ Διονυσίος ἐστὶν αὐτοῖς φίλος, μὴ ἀρνεσθῶσαν τὰ τοῦ ὁμόφρονος· εἰ δὲ νομίζουσι μὴ ὀρθῶς εἰρησθαι, πῶς τὸν τοῦτο λέγοντα Διονύσιον θρυλοῦσιν (84), ὡς τὰ αὐτῶν φρονούντα ; μάλιστα ὅτι οὐδὲ ἐκ παρέργου ταῦτα λέγων φαίνεται, ἀλλὰ πρότερον ἄλλας ἐπιστολάς γράψας, τοὺς μὲν (85) κατειρηκότας αὐτοῦ ὡς μὴ λέγοντος ὁμοούσιον τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ διελέγει ψευδομέτους· τοὺς δὲ νομίζοντας αὐτὸν λέγειν γεννητὸν (86) τὸν Λόγον, παρακρούεται ὅτι μὴ οὕτως ὡς νομίζουσιν ἐφρόνησεν, ἀλλ' εἰ καὶ τὰς λέξεις εἰρηκε, διὰ τυυτό φησιν εἰρηκέναι, πρὸς τὸ μόνον δεῖξαι, ὅτι μὴ ὁ Πατὴρ ἐστίν, ἀλλ' ὁ Υἱός, ὁ τὸ γεννητὸν, καὶ κτιστὸν, καὶ ποιητὸν ἐνδυσάμενος σῶμα· διὸ καὶ γεγενῆσθαι, καὶ πεποιησθαι, καὶ ἐκτίσθαι λέγεται ὁ Υἱός.

(82) Colb., αὐτοὺς. Mox Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, ἀναιρεῖ λέγων. Reg. Basil. et editi, διαβάλλει λέγων.

(83) Taurin. Colb. Jes., αὐτόν.

(84) Reg., de more, θρυλοῦσιν. Ibidem Taurin. Jes. Fr. 1, τὰ αὐτά. Mox Fr. 1, μάλιστα δ' ὅτι.

(85) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1. Editi vero, τοὺς μὲν οὖν.

(86) Taurin Colb. Jes., γεννητὸν, mendose. Taurin. item infra, ὁ τὸ γεννητὸν.

20. Ἀμέλει ἐπειδὴ προσλήφθη (87) γράφαι τὰς Α τοιαύτας λέξεις, τοῖς μὲν Ἀρειανοῖς μακρὰ φράζει χαίρειν, παρὰ δὲ τῶν ἀκούοντων συνείδησιν ἀγαθὴν ἀπαιτεῖ· τὸ δυσχερὲς ἢ τάχα καὶ τὸ ἀπερίδρακτον τῶν ζητουμένων προβαλλόμενος, ἵνα μὴ τὰς λέξεις, ἀλλά τὴν διάνοιαν τοῦ γράφοντος (88) κρίνωσι· καὶ μάλιστα ὅταν τὰ πλεῖστα μαρτυρῇ τῇ τούτου φρονήσει. Ἐφῆσε γοῦν καὶ αὐτὸς, ὅτι· « Τῶν μὲν τοιούτων ὡς ἀχρειοτέρων, ἐξ ἐπιδρομῆς, εἶπον τὰ παραδείγματα, τὸ φυτὸν καὶ τὸν γεωργόν· τοῖς δὲ προσφωστέροις (89) ἐνδιέτριψα, καὶ πλέον διεξήλθον περὶ τῶν ἀληθεστέρων. » Ὁ δὲ τοῦτο λέγων δείκνυσιν ἀληθέστερον εἶναι τὸ λέγειν ἀίδιον καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν ἢ ἡyper γενητόν· ἐκ τούτου μὲν γὰρ τὸ σωματικὸν τοῦ Κυρίου σημαίνεται, ἐξ ἐκεῖνων δὲ τὸ ἀίδιον τῆς θεότητος αὐτοῦ. Ἐν τούτοις γοῦν καὶ ἠλέγχθαι παρ' αὐτοῦ τοὺς ἐγκαλέσαντας, ὡς μὴ λέγοντος αὐτοῦ ὁμοούσιον τοῦ Πατρὸς, διαθεβαιοῦται οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ μετὰ φρονήσεως καὶ ἀποδείξεως ἀληθοῦς, λέγων· « Εἰ καὶ μὴ τὴν λέξιν ταύτην εὑρον ἐν ταῖς Γραφαῖς, ἀλλ' ἐξ αὐτῶν τῶν Γραφῶν τὸν νοῦν συναγαγόν, ἔγωγον, ὅτι, Υἱὸς ὢν καὶ λόγος, οὐ ξένος ἀν εἴη τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς. » Ὅτι γὰρ οὐ κτίσμα, οὐδὲ ποίημα φρονεῖ τὸν Υἱὸν εἶναι· καὶ γὰρ καὶ ἐν τούτῳ τεθρυλλήχασιν αὐτόν· οὕτως ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ φησὶν· « Ἐὰν δὲ τις τῶν συκοφαντῶν, ἐπειδὴ τῶν ἀπάντων ποιητὴν τὸν Θεὸν καὶ δημιουργόν εἶπον, οἴηται μὲ καὶ τοῦ Χριστοῦ λέγειν, ἀκουσάτω μου πρότερον Πατέρα φῆσαντος αὐτόν, ἐν ᾧ καὶ ὁ Υἱὸς προσγέγραπται (90)· μετὰ γὰρ τὸ εἰπεῖν Πατέρα ποιητὴν, ἐπαγέχοι· Καὶ οὕτε πατὴρ ἐστὶν ὢν ποιητῆς (91), εἰ κυρίως ὁ γεννήσας πατὴρ ἀκούοιτο· τὴν γὰρ πλατύτητα τῆς τοῦ πατρὸς προσηγορίας ἐν τοῖς ἐξῆς ἐπεξεργασόμεθα (92)· οὕτε ποιητῆς ὁ πατὴρ, εἰ μόνος ὁ χειροτέχνης ποιητῆς λέγοιτο. Παρ' Ἑλλήσι γὰρ ποιηταὶ καὶ τῶν ἰδίων καλοῦνται λόγων οἱ σοφοί· καὶ Ποιητῆς, ὁ Ἀπόστολος εἶπε, νόμου (93)· καὶ τῶν ἐγκαρδίων γὰρ ἀρετῆς ἢ κακίας ποιηταὶ καθίστανται, ὡς εἶπεν ὁ Θεός· Ἐμεῖρα τοῦ ποιῆσαι κρίσιν, ἐπόλησε δὲ ἀνομίαν. »

21. Ἔστιν ἀληθῶς, ἀκούοντα ταῦτα μνησθῆναι τοῦ θεοῦ λογιῶν λέγοντος· Οὐ ἐὰν στραφῇ ὁ ἀσεβής, ἀφανίζεσθαι (94). Ἰδοὺ γὰρ ποικίλως στρεφόμενοι καθ' ἐκάστην οἱ δυσσεβεῖς ἀφανίζονται, μὴ ἔχοντες μηδὲ εἰς τοῦτο πρόφασιν περὶ Διονυσίου. Φανερώς μὲν γὰρ διδάσκει, μὴ εἶναι ποίημα, μηδὲ κτί-

20. Certe cum illa verba prius scripserit, Arianis quidem facessere jussis, benevolum animum ab iis postulat, ad quorum aures hæc pervenerint; ut animadversa harum quæstionum difficultate, imo potius incomprehensibilitate, non verba, sed scriptoris animum judicarent, cum potissimum alia complurima veram ejus mentem aperiant. Ait igitur ipse: « Ejusmodi exempla ut minus utilia cursim protuli, nimirum de planta et agricola: naturæ accommodatiora fusius pertractavi, ac veriora pluribus exposui. » Jam qui hæc loquitur, ostendit, verius dici Filium æternum et ex Patre esse, quam esse factum: nam hoc quidem vocabulo, quod corporeum est in Domino indicatur; illis vero, æternitas divinitatis ejus. Eos igitur qui se accusabant, ut qui negaret Filium esse Patri consubstantialem, his argumentis a se confutatos declarat, haud levi modo, sed sapientissime, et cum vera demonstratione, dum hæc ait: « Etsi hanc vocem in Scripturis non inveni, attamen earumdem Scripturarum mentem colligens, agnovi, ipsum, cum Filium et Verbum sit, non posse a Patris substantia esse alienum. » Quod autem Filium non senserit esse rem creatam aut factam, ut illi pervulgarant, in secundo libro testatur his verbis: « Si quis autem ex sycophantiis, eo quod Deum, omnium dixi factorem et creatorem, existimat me etiam Christi creatorem dixisse, advertat me prius Patrem ipsum appellasse, in quo vocabulo Filius ascriptus est. Postquam enim dixi Patrem factorem esse, subdidi: Neque Pater eorum est quorum factor est, si proprie Pater intelligatur esse is qui genuit (latitudinem enim vocabuli hujus, Pater, in sequentibus inquiremus); neque factor Pater est, si solus opifex factor dicatur: apud Græcos enim ii qui sapientes sunt, suorum librorum factores vocantur: Apostolusque ait, *Factor legis*»: nam rerum etiam intrinsecarum, cujusmodi sunt virtus et vitium, factores sunt homines, ut dixit Deus: *Expectavi ut faceret judicium, fecit autem iniquitatem* «.

21. Qui hæc audit, divini sane oraculi meminerit, dicentis: *Quocunque se vertat impius, evanescit*. Etenim quam se cunque in partem quotidie convertant impii illi, evanescunt, ne in hoc quidem ullam rationem invenientes Dionysii sibi conciliandi: quippe qui aperte doceat, Filium nec

« Rom. II, 15. « Isa. V, 7. « Prov. XII 7.

(87) Taurin. Colb. Jes., ἐλήφθη. Mox Reg. Taurin. Jes., μακρὰ· editi vero, μακράν.

(88) Colb., τοῦ φράζοντος. Mox idem cum Taurin. et Jes., μάλιστα ὅταν.

(89) Colb., προσφωστέροις. Mox Taurin. Colb. Jes., πλέον ἐξήλθον.

(90) Taurin. Colb. Jes., προσγέγραπται.

(91) Sic Reg. Taurin. Jes., et ita legit Nannius. Editi, ὢν ποιητῆς, longe diverso sensu. Mox in Taurin. Colb. Jes., πατὴρ desideratur.

(92) Taurin. Colb. Jes., ἐπεξεργασόμεθα. Reg. et editi, ἐπεξεργασόμεθα. Mox Colb. Jes., οὕτε ποιητῆς

οὐ Πατὴρ ἦν μόνος. Taurin., οὕτε ποιητῆς οὐ Πατὴρ μόνος ἦν. Reg. ut editi.

(93) In Taurin. Colb. Jes. illud, ποιηταὶ καὶ τῶν ἰδίων, usque ad sequens ποιηταὶ τῆς κακίας, ommissa sunt.

(94) Articulus deest in Taurin. Colb. Jes. Ibidem hæc, Ἰδοὺ γὰρ ποικίλως στρεφόμενοι καθ' ἐκάστην οἱ δυσσεβεῖς ἀφανίζονται, in editis desiderabantur, ob similitudinem vocum ἀφανίζεσθαι et ἀφανίζονται, ommissa: sed leguntur in Reg. Taurin. Colb. Jes. et Fr. 1. Ibidem Taurin. Colb. Jes., μηδ' εἰς τοῦτο πρόφασιν παρὰ Διονυσίου.

factam nec creatam rem esse; carpit autem appositeque refellit eos qui se calumniabantur, quasi dixisset, factorem esse Deum, quod non adverterint se ante dixisse, Patrem esse Deum, in quo et Filius ascriptus est. His autem verbis declarat, Filium non esse ex numero rerum factarum, et Deum non factorem, sed patrem proprii Verbi esse. Quibusdam autem imperite (vel mala conscientia) ipsi reponentibus, quod Deum dixisset Christi factorem, sui purgandi causa varia adhibuit argumenta: neque sic, aliens, reprehendenda esse sua verba: se enim factoris nomine usum affirmat, propter carnem quam Verbum assumpsit, utique factam. « Quod si quis illud de Verbo dictum fuisse suspicetur, eo etiam modo absque contentione studio audisse oportuit: ut enim Verbum rem factam esse non sentio, et Deum non factorem, sed Patrem ejus dico; si quando de Filio disserens Deum obiter dixero factorem ejus, etiam tunc res defensione non caruerit: nam sapientes Græci se suorum librorum factores appellant, tametsi iidem propriorum librorum patres sunt: divina autem Scriptura nos cordis motuum factores nuncupat, cum nos dicit, factores legis et iudicii et justitiæ. » Itaque quacunq̄ ex parte res spectetur, probe commonstrat Filium nec creatam nec factam rem esse, seque a prava Arianorum doctrina alienum.

22. Verum, ne quis Arianorum eum suspicetur dixisse, Filium ita Patri coexistere, ut nomina quidem sibi invicem cohæreant, res autem a se invicem plurimum distent, et, neque Filium semper Patri coexistisse: ex quo autem Filius esse cæpit, ex eo Deum dictum fuisse Patrem, et dehinc illi coexistere, ut fit apud homines. Sed meminerit eorum quæ supra dicta sunt, tumque Dionysii fidem rectam agnoscat. Nam cum dicat: « Non enim erat cum Deus non esset pater; » et iterum: « Deus autem æterna lux est, quæ nunquam incepit, nunquam desinet: æternus ergo splendor ipsi præluet et coexistit, qui absque initio est, et ab æterno genitus ante eum emicat: » par sane fuit neminem talia de illo suspicari. Exempla quoque fontis ac fluvii, radices et germinis, spiritus et vaporis, Christi hostes qui contraria de illo disseminant, pudore suffundunt.

(95) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. Editi vero inale, μηδὲ καὶ κτίσμα.

(96) Παρ. ὅτι μὴ συνείδον εἰπόντα αὐτὸν πρότερον Πατέρα τὸν Θεόν, in Colb. desiderantur, ommissa lapsu amanuensis, ideo decepti, quod præcedens phrasis per τὸν Θεόν similiter desineret. Infra idem, προγγράπτται.

(97) Taurin. Colb. J. s., ἦν ἑλαβε.

(98) Reg. et Taurin., ὑπονοήσεται. Editi, ὑπονοήσεται. Mox καὶ ante οὕτως deest in Taurin. Colb. Jes. et Fr. 1, sed in Reg. et in editis habetur, et opportune quidem.

(99) Taurin. Colb. Jes., ἕως γὰρ. Iidem infra, καὶ ἐξ ἐπιδρομῆς.

(1) In Colb. et Fr. 1, γὰρ omissum, et in eo. Lem paulo infra ὄντα item omissum. Quod autem ait sa-

μα (95) τὸν Υἱὸν· αἰτιαταὶ δὲ καὶ θεραπείαι τοὺς διαβάλλοντας αὐτὸν, ὡς εἰπόντα ποιητὴν τὸν Θεόν, ὅτι μὴ συνείδον εἰπόντα αὐτὸν πρότερον Πατέρα τὸν Θεόν (96), ἐν ᾧ καὶ ὁ Υἱὸς προσέγγραπται. Τοῦτο δὲ λέγων, δείκνυσι μὴ εἶναι τῶν ποιημάτων τὸν Υἱὸν μηδὲ ποιητὴν, ἀλλὰ Πατέρα τοῦ ἰδίου Λόγου τὸν Θεὸν εἶναι. Καὶ ἐπειδὴ ἀσυνειδήτως τινὲς ἐπήγαγον αὐτῷ, ὅτι ποιητὴν εἶπε τὸν Θεόν τοῦ Χριστοῦ, διὰ τοῦτο ποικίλως ἀπολογοῦμενος, φησὶ μηδ' οὕτως ἐπιλήψιμον εἶναι τὸν λόγον· εἰρηχνεῖται γὰρ ποιητὴν φησι, διὰ τὴν σάρκα, ἣν ἀνέλαβε (97), γεννητὴν οὖσαν αὐτὴν, ὁ Λόγος. « Εἰ δὲ καὶ περὶ τοῦ Λόγου τινὲς ὑπονοήσοι (98) τοῦτο λελέχθαι, καὶ οὕτως ἐπρεπεν αὐτοὺς ἀφιλονεικῶς ἀκοῦσαι· ὡς γὰρ (99) οὐ ποίημα φρονῶ τὸν Λόγον, καὶ οὐ ποιητὴν, ἀλλὰ Πατέρα τὸν Θεόν αὐτοῦ λέγω· καὶ ἐξ ἐπιδρομῆς εἶπω ποιητὴν τὸν Θεόν, διηγούμενος περὶ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλὰ καὶ οὕτως ἀπολογησασθαι δυνατόν· ποιητὰς γὰρ (1) τῶν ἰδίων λόγων Ἑλλήνων μὲν οἱ σοφοὶ φασί, καίτοι πατέρας ἑαυτοῦς ὄντας τῶν ἰδίων λόγων· ἡ δὲ θεία Γραφή καὶ τῶν ἀπὸ καρδίας κινήματων ποιητὰς ἡμᾶς διαγορεύει, ποιητὰς νόμου καὶ κρίσεως καὶ δικαιοσύνης λέγουσα. Ὅστε πανταχῶθεν τὸν μὲν Υἱὸν μὴ εἶναι κτίσμα, μηδὲ ποίημα, ἑαυτὸν δὲ ἀλλότριον τῆς Ἀρειανῆς (2) κακοδοξίας ἀποδείκνυσι.

22. Μὴ γὰρ δὴ τις Ἀρειανὸς, μηδὲ ἐν τούτῳ ὑπονοεῖτω κατ' αὐτοῦ ὡς οὕτω λέγοντος, Σύνοστιν ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ, ὡς τὰ μὲν ὀνόματα συνήφθαι ἀλλήλοις, τὰ δὲ πράγματα πλείστον ἀλλήλων διεστάναι· καὶ μὴ ἀπὸ μὲν συνεχεῖναι τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ· ἀφ' οὗ δὲ γέγονεν ὁ Υἱὸς, ἐξ ἐκείνου καὶ Πατέρα τὸν Θεόν εἰρησθαι· καὶ λοιπὸν αὐτῷ συνεχεῖναι, ὡς περὶ καὶ ἐπ' ἀνθρώπων τοῦτο γίνεται. Ἄλλ' ἐνθυμείσθω καὶ μνημονεύτω τῶν προειρημένων (3), καὶ θίγεται Διονυσίου τὴν πίστιν ὀρθήν. Λέγων γὰρ· « Οὐ γὰρ ἦν ὅτε ὁ Θεὸς οὐκ ἦν Πατήρ· » καὶ πάλιν· « Ὁ δὲ γε Θεὸς αἰώνιον ἐστὶ φῶς, οὔτε ἀρχάμενον, οὔτε λήξον ποτε· οὐκοῦν αἰώνιον πρόκειται (4), καὶ σύνοστιν αὐτῷ τὸ ἀπαύγασμα, ἀναρχὸν καὶ ἀειγενὲς, προφαινόμενον αὐτοῦ· » ἐχρῆν μηδένα τὸ σύνολον ὑπονοεῖν τινα τοιαῦτα κατ' αὐτοῦ. (5) Καὶ τὰ παραδείγματα δὲ τῆς πηγῆς, καὶ τοῦ ποταμοῦ, καὶ τῆς ρίζης, καὶ τοῦ

D pientes suorum librorum patres esse, Clemens item Alexandrinus, initio *Stromatum*, ψυχῆς ἔγγονοι οἱ λόγοι, *animæ liberi sunt libri*.

(2) Jes. Fr. 1, Ἀρειανικῆς. Mox Reg. Taurin. Colb. Jes., ἀποδείκνυσι. Editi, ἐπιδείκνυσι.

(3) Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, πρόσθεν εἰρημένων. Reg. et editi, προειρημένων.

(4) Reg. Taurin. Colb. Jes., πρόκειται, et sic legendum ut supra. Editi, πρόσκειται. Mox Taurin. Colb. Fr. 1, προφαιρόμενον αὐτοῦ ἐκκλίνει μηδένα. Jes., προφερόμενον αὐτοῦ ἐκκλείει μηδένα. Melius Reg. et editi quos sequimur. Vide supra num. 15.

(5) Tertullianus *adversus Praxeam* hæc ipsa profert exempla: *Nec frutex, ait, a radice, nec fluvius a fonte, nec radius a sole discernitur, sicut a Deo Sermo.*

βλαστοῦ, καὶ τοῦ πνεύματος, καὶ τῆς ἀτμίδος καταισχύνει τοὺς Χριστομάχους τάναντία θρυλλοῦντας (6) κατ' αὐτοῦ.

23. Ἐπειδὴ δὲ πρὸς πᾶσι τοῖς ἑαυτοῦ κακοῖς ὁ Ἄρειος καὶ τοῦτο συμπεφόρηκεν ἑαυτῷ βημάτιον, ὡς ἐκ κοπρίας, καὶ προστίθησιν, ὡς ἄρα « ὁ Λόγος οὐκ ἔστιν ἴδιος τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' ἄλλος μὲν ἔστιν ὁ ἐν τῷ Θεῷ Λόγος· οὗτος δὲ ὁ Κύριος ἕξνος μὲν καὶ ἀλλοτρίος ἔστι (7) τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας· κατ' ἐπίνοιαν δὲ μόνον λέγεται Λόγος, καὶ οὐκ ἔστι μὲν κατὰ φύσιν καὶ ἀληθινὸς τοῦ Θεοῦ Υἱός. κατὰ θέσιν δὲ λέγεται καὶ οὗτος (8-9) Υἱός, ὡς κτίσμα· » καὶ τοιαῦτα λέγων αὐχεῖ παρὰ τοῖς ἀγνοοῦσιν, ὡς καὶ ἐν τοῦτοις ἔχων ὁμολοξὸν τὸν Διονύσιον· ὄρα καὶ τὴν περὶ τούτων πίστιν τοῦ Διονυσίου, καὶ πῶς μάχεται ταῖς τοιαύταις Ἄρειου κακονοίαις. Γράφει γάρ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ οὕτως· « Προσέφηται μὲν οὖν, ὅτι πηγὴ τῶν ἀγαθῶν ἀπάντων (10) ἔστιν ὁ Θεός· ποταμὸς δὲ ὑπ' αὐτοῦ προχεόμενος ὁ Υἱὸς ἀναγέγραπται· ἀπόρροια γάρ νοῦ λόγος· καὶ ὡς ἐπ' ἀνθρώπων εἰπεῖν, ἀπὸ καρδίας διὰ στόματος ἐξοχετεύεται (11), ἕτερος γενόμενος τοῦ ἐν καρδίᾳ λόγου, ὁ διὰ γλώσσης νοῦς προπηθῶν. Ὁ μὲν γὰρ ἔμεινε προπέμφας, καὶ ἔστιν οἶος ἦν· ὁ δὲ ἐξέπτη προπεμφθεὶς, καὶ φέρεται πανταχοῦ· καὶ οὕτως ἔστιν ἑκάτερος ἐν ἑκατέρῳ, ἕτερος ὢν θατέρου· καὶ ἐν εἰσιν, ὄντες δύο· οὕτω γὰρ καὶ (12) ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς ἐν, καὶ ἐν ἀλλήλοις ἐλέγχθησαν εἶναι. » Ἐν δὲ τῷ τετάρτῳ βιβλίῳ, οὕτως λέγει· « Ὡς γὰρ ὁ ἡμέτερος νοῦς ἐρεύγεται μὲν ἀφ' ἑαυτοῦ τὸν λόγον, ὡς εἶπεν ὁ Προφήτης· Ἐξηρεύσατο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν· καὶ ἔστι μὲν ἑκάτερος ἕτερος θατέρου, ἴδιον καὶ τοῦ λοιποῦ κεχωρισμένον εἰληχῶς τόπον, ὁ μὲν ἐν τῇ καρδίᾳ, ὁ δὲ ἐπὶ τῆς γλώττης καὶ τοῦ στόματος οἰκῶν τε καὶ κινουόμενος· οὐ μὴν διεστήχασιν, οὐδὲ καθάπαξ ἀλλήλων στέρονται (13), οὐδὲ ἔστιν οὔτε ὁ νοῦς, ἄλογος, οὔτε ἄνοος ὁ λόγος· ἀλλ' ὁ γε νοῦς ποιεῖ τὸν λόγον ἐν αὐτῷ (14) φανεῖς· καὶ ὁ λόγος δείκνυσσι τὸν νοῦν ἐν αὐτῷ γενόμενος· καὶ ὁ μὲν νοῦς ἔστιν, οἷον λόγος ἐγκείμενος· ὁ δὲ λόγος νοῦς (15) προπηθῶν· καὶ μεθίσταται μὲν ὁ νοῦς εἰς τὸν λόγον, ὁ δὲ λόγος τὸν νοῦν εἰς τοὺς ἀκροατὰς ἐγκυκλεῖ. Καὶ οὕτως ὁ νοῦς διὰ τοῦ λόγου ταῖς τῶν ἀκούοντων ψυχαῖς ἐνιδρύεται (16), συνεισιῶν τῷ λόγῳ· καὶ ἔστιν ὁ μὲν οἷον πατὴρ ὁ νοῦς τοῦ λόγου, ὢν ἐφ' ἑαυτοῦ· ὁ

23. Cum autem Arius ad cætera sua mala hanc quoque sententiam quasi ex sterquilinio sibi consarcinarit, et hæc adjecerit : « Verbum non est proprium Patri, sed aliud est in Deo Verbum : hic vero Dominus, extraneus quidem et alienus est a Patris substantia, et duntaxat secundum cogitandi modum, dicitur Verbum, et non est secundum naturam 204 ac verus Dei Filius ; sed per adoptionem hic quoque filius dicitur, utpote creatura ; » et dum hæc ait, apud eos qui rei veritatem ignorant gloriatur, quasi in hoc Dionysius secum sentiat : tute quæso videas quæ de iis fuerit Dionysii fides, et qua vi illos Arii oppugnet errores ; in primo enim libro sic scribit : « Dictum est superius Deum esse fontem omnium bonorum, Filius vero dictus est fluvius ab ipso emanans : verbum quippe est mentis emanatio, et (ut humano more loquamur) ex corde per os emititur. Mens vero quæ per linguam prosilit, diversa est a verbo quod in corde existit : istud enim postquam illud præmiserit, remanet, et est quale antea erat : illud vero præmissum evolat et circumquaque fertur : et sic est utrumque in altero, tametsi diversum est ab altero : et unum sunt, licet duo sint. Sic namque Pater et Filius unum sunt, et in se invicem illos esse comprobatum est. » In secundo autem libro hæc habet : « Ut enim mens nostra eruclat a seipsa verbum, ut ait Propheta : Eructavit cor meum verbum bonum 62 : estque utrumque alterum ab altero, proprium et ab altero distinctum obtinens locum, cum illud quidem in corde, istud in lingua et ore commoretur et moveatur : non tamen alterum ab altero distat, nec se invicem privantur : neque mens sine verbo est, neque verbum sine mente : sed mens verbum facit, et in ipso apparet, et verbum mentem exhibet, in qua factum est : mensque est quasi verbum immanens, verbum autem quasi mens prosiliens : mens in verbum transit, verbum mentem in circumstantes auditores insinuat : et sic mens per verbum in auditorum animis collocatur, et una cum verbo intrat. Ac mens quidem est quasi pater verbi, in seipsa existens : verbum autem quasi filius men-

62 Psal. XLIV, 2

(3) Reg., de more, θρυλλοῦντας. Mox Taurin. Jes., D πρὸ πᾶσι. Ibidem, ὁ ἀντὶ Ἄρειος deest in editis, sed habetur in Reg. Taurin. Colb. Jes.

(7) Hæc, καὶ ἀλλοτρίος ἔστι, desunt, in Taurin. Colb. Jes. et Fr. 1. Sed habentur in Reg. et in editis.

(8-9) Taurin. Colb. Jes., αὐτός.

(10) Taurin. Colb. Jes., καὶ ἀπάντων. Mox δέ, post ποταμὸς, deest in Colb.

(11) Sic Reg. Basil. et editi. Taurin. et Jes., εἶπαν ἀπὸ καρδίας διὰ στόματος ἐξοχεύεται. Fr. 1, εἶπεν, ὑπὸ καρδίας διὰ στόματος ἐξέρχεται. Colb. item ἐξέρχεται.

(12) Καὶ deest in Taurin. Colb. Jes., sed in aliis etur. Mox Reg., ἐλέγχθησαν, quem sequi visum

est. Alii et editi, ἐλέχθησαν. Ibidem omnes mss., ἐν δὲ τῷ τετάρτῳ. Editi, Ἐν δὲ τῷ β. Mox λέγει, post οὕτως, deest in Taurin. Colb. Jes.

(13) Taurin. Jes., στερῶνται.

(14) Taurin. Colb. Jes., mendose, ἑαυτῷ. Mox Jes. solus, ἑαυτῷ, mendose.

(15) Reg. solus, ὁ δὲ νοῦς λόγος, male. Mox, ὁ δὲ λόγος τὸν νοῦν εἰς τοὺς ἀκροατὰς ἐγκυκλεῖ, genus loquendi a Clemente Alexandrino frequentatum. Sic Προτροπετ. p. 50 : Ἐγκυκλεῖ τῷ θεάτρῳ τοὺς θεοὺς, Deos in theatrum inducit. Alias, ἐγκυκλεῖν τοῖς θεαταῖς, spectatoribus insinnavit. Apud ipsum Clementem quandoque legitur ἐγκυκλεῖν.

(16) Reg. Basil. et editi, ἐνιδρύεται. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, ἐνιδρύεται.

tis, non ante ipsam quidem, sed neque extra ipsam factum esse potest, sed cum ipsa existit, et ab ipsa germinavit. Eodem quoque modo Pater ille maximus, et mens illa universalis, ante omnia Filium habet, Verbum, interpretem et angelum suum. »

24. Hæc vel nunquam audivit Arius, vel si audivit non intellexit homo indoctus: nam si intellexisset, non tanta mendacia de episcopo pervulgasset; imo potius illum, ut nos, ob insitum in veritate odium convitiis insectatus fuisset. Nam cum Christi sit hostis, libentissime persequetur illos, qui quæ Christi sunt sapiunt, ut ipse prælixit Dominus: *Si me persecuti sunt, et vos persequentur* ⁶⁴. Aut si putant impietatis patroni secum sentire Dionysium, eadem quæ ille scribant, eadem profiteantur; scribant exempla illa, de vinea nempe et agricola, de scapha et fabro; et una confiteantur quæ ipse consubstantialitatis propugnandæ causa tradidit: sententiam item qua dicit, Filium esse ex substantia Patris, necnon æternitatem ejus, cognationem mentis cum verbo, fontis cum fluvio et cætera; ut vel ex ipsa rerum discrepantia noverint quomodo priora quidem illa per œconomiam dixerit; hæc vero, ut piæ fidei postulat ratio. Ac deinceps hæc profitentes, **205** suas his adversantes sententias repudient. Quid enim vel proximum habuerit Arianæ malignitati Dionysii fides? Nonne Arius secundum cogitandi modum duntaxat Verbum esse dicit, Dionysius autem vere et natura sua Verbum Dei esse? Nunc Verbum Patri extraneum dicit: hic docet esse proprium et indivisibile a Patris substantia, sicut verbum a mente, et flumen a fonte. Si quis igitur poterit dividere et alienare verbum a mente, vel fluvium a fonte separare, et quasi muro exstructo dirimere; vel ausit dicere fluvium diversæ substantiæ a fonte, ac diversam ab eo aquam monstrare; vel splendorem a luce dirimere, et affirmare ex aliena substantia esse splendorem, nec a luce prodire, is cum Ario insanit: ejusmodi quippe homo ne mentem quidem humanam habere ultra videbitur. Quod si hæc indivisibilia esse ipsa novit natura, eorumque proles ipsis propria est; nequis igitur deinceps cum Ario sentiat, aut Dionysium calumniari ausit; sed magis hinc ejus cum sermonis perspicuitatem, tum rectam fidem admiretur.

⁶⁴ Joan. xv, 20.

(17) Taurin. Colb. Jes. soli, ὁ ante μέγιστος. D Paulo post καί, ante ἀγγελον, deest in Reg. Taurin. Colb. Jes. Opportune tamen positum videtur.

(18) Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, ἐνενόηκεν.

(19) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1. In editis cal desideratur. Ibidem Jes., ὁμολογούμενος, pro ἀπολογούμενος.

(20) Taurin. Colb. Jes., ἰκανὰ κἀν.

(21) Taurin. Jes., ἀναίρουσιν. Mox iidem cum Colb. et Fr. 1, κατ' αὐτὸν τοῦτον. Ibidem Reg. Taurin. Jes. Fr. 1, ἔχη. Editi, ἔχει. Mox Taurin. Colb. Jes., ἡ Διονυσίου δόξα.

A δὲ καθάπερ υἱός, ὁ λόγος, τοῦ νοῦ· πρὸ ἐκείνου μὲν ἀδύνατον, ἀλλ' οὐδὲ ἐξωθέν ποθεν σὺν ἐκείνῳ γενόμενος, βλαστήσας δὲ ἀπ' αὐτοῦ. Οὕτως ὁ Πατὴρ ὁ μέγιστος (17) καὶ καθόλου νοῦς, πρῶτον τὸν Ἰῶν Λόγον ἐρμηγέα καὶ ἀγγελον ἑαυτοῦ ἔχει. »

24. Τούτων ἢ οὐκ ἤκουσέ ποτε Ἄρειος, ἢ ἀκούσας οὐκ ἐνόησεν (18) ὁ ἀμαθής· οὐκ ἂν γάρ, εἴπερ ἦν νοήσας, κατεψεύδετο τοσοῦτον κατὰ τοῦ ἐπισκόπου· ἀλλὰ πάντως καὶ αὐτὸν ὡς ἡμᾶς ἐλευθέρει διὰ τὸ πρὸς τὴν ἀλήθειαν μῖσος. Χριστομάχος γὰρ ὢν, οὐκ ὀκνήσει καὶ τοὺς τὰ Χριστῷ φρονούντας διώκειν, ὡς αὐτὸς ὁ Κύριος προεῖρηκεν· *Εἰ ἐμὲ ἐδίωξαν, καὶ ὑμᾶς διώξουσιν*. Ἡ εἰ νομίζουσιν οἱ προστάται τῆς ἀσεβείας ὁμόφρονα τὸν Διονύσιον ἑαυτοῖς εἶναι, γραφάτωσαν ταῦτα καὶ ὁμολογεῖτωσαν· γραφάτωσαν τὴν ἄμπελον καὶ τὸν γεωργὸν, τὸ σκάφος καὶ τὸν ναυπηγόν. Καὶ ἅμα ὁμολογεῖτωσαν καὶ ἄπερ εἶπεν ἀπολογούμενος (19) τὸ ὁμοούσιον· καὶ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας εἶναι τὸν Ἰῶν, καὶ τὸ ἀίδιον, καὶ τὸν νοῦν πρὸς τὸν λόγον, τὴν τε πηγὴν, καὶ τὸν ποταμὸν, καὶ τὰ ἄλλα· ἵνα κἀν (20) ἐκ τῆς διαφορᾶς γινώσκει, πῶς ἐκεῖνα μὲν κατ' οἰκονομίαν, ταῦτα δὲ, ὡς ὁ τῆς εὐσεβοῦς πίστεως βούλεται λόγος, εἴρηκε. Καὶ λοιπὸν ταῦτα λέγοντες ἀναίρουσιν (21) ἄπερ κατ' αὐτῶν τούτων ἐφρόνησαν. Τί γὰρ κἀν ἐγγὺς ἔχει τῶν Ἄρειου κακῶν ἡ Διονυσίου πίστις; Οὐχ ὁ μὲν Ἄρειος κατ' ἐπίνοιαν λέγει τὸν Λόγον, ὁ δὲ Διονύσιος ἀληθινὸν καὶ φύσει Λόγον τοῦ Θεοῦ; Καὶ ὁ μὲν ἀποξενοῖ τὸν λόγον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς· ὁ δὲ ἴδιον καὶ ἀδιάρητον τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας αὐτὸν εἶναι διδάσκει· ὡς ἔστιν ὁ λόγος πρὸς τὸν νοῦν, καὶ ποταμὸς πρὸς τὴν πηγὴν. Εἰ μὲν οὖν διαιρεῖν καὶ ἀποξενοῦν τὸν λόγον καὶ τὸν νοῦν τις δύναται, ἢ τὸν ποταμὸν καὶ τὴν πηγὴν μερίσαι, καὶ τειχίσας διελεῖν· ἢ τὸν ποταμὸν ἑτερούσιον εἰπεῖν πρὸς τὴν πηγὴν, καὶ ξένον τὸ ὕδωρ δεῖξαι, ἢ τὸ ἀπαύγασμα τολμᾷ (22) διελεῖν ἀπὸ τοῦ φωτὸς καὶ εἰπεῖν ἐξ ἐτέρας οὐσίας εἶναι τὸ ἀπαύγασμα, καὶ μὴ ἐκ τοῦ φωτὸς, μαινέσθω μετὰ Ἄρειου· ὁ γὰρ τοιοῦτος μὴδὲ νοῦν ἀνθρώπινον ἔχων ἔτι (23) φανήσεται· εἰ δὲ ἀδιάρητα ταῦτα οἶδεν ἡ φύσις, καὶ τὸ τούτων (24) γέννημα ἴδιον, μῆτε τὰ Ἄρειου τις ἔτι λοιπὸν φρονεῖτω, μῆτε Διονύσιον διαβαλλέτω· ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐκ τούτων (25) αὐτοῦ θαυμαζέτω τὴν τε τοῦ λόγου λευκότητα, καὶ τὴν τῆς πίστεως ὀρθότητα.

(22) Reg., τὸ ἄμα, mendose. Taurin. Colb. Jes. et Fr. 1, τολμᾷ, recte. Editi, ἄμα. Mox hæc, καὶ εἰπεῖν ἐξ ἐτέρας οὐσίας εἶναι τὸ ἀπαύγασμα, καὶ μὴ ἐκ τοῦ φωτὸς, in editis ommissa fuerant, quod phrasis esset præcedenti ὁμοιοτέλετος. Sed habentur in Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1.

(23) Sic Reg. Taurin. Jes. In editis ἔτι desideratur.

(24) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes., τούτου. Editi et Felckmanni codices, τούτων.

(25) Reg. Taurin. Colb. Jes., ἐκ τούτων, rectius quam editi, ἐκ τούτου.

25. Ὅτι γὰρ πρὸς τὴν μανίαν Ἀρείου λέγοντος ἄλλον εἶναι τὸν ἐν τῷ Θεῷ Λόγον, καὶ ἄλλον περὶ οὗ φησιν ὁ Ἰωάννης, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος· καὶ ἄλλην (26) μὲν ἰδὴν σοφίαν εἶναι ἐν τῷ Θεῷ, ἄλλην δὲ περὶ ἧς φησιν ὁ Ἀπόστολος· Χριστὸς Θεοῦ Δύναμις καὶ Θεοῦ Σοφία· πάλιν ὁ Διονύσιος ἀνίσταται καὶ διαβάλλει τὴν τοιαύτην κακοδοξίαν· ὅρα πάλιν πῶς ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ (27) γράφει περὶ τούτων οὕτως· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος· ἀλλ' οὐκ ἦν Λόγος (28) ὁ τὸν Λόγον προέμενος· ἦν γὰρ ὁ Λόγος πρὸς τὸν Θεόν. Σοφία γεγένηται ὁ Κύριος· οὐκ ἦν αὖν σοφία ὁ τὴν σοφίαν ἀνεῖς· Ἐγὼ γὰρ ἤμην, φησὶν, ἢ προσέχαιρεν. Ἀλήθειά ἐστιν ὁ Χριστὸς· Εὐλογητὸς δὲ, φησὶν, ὁ Θεὸς τῆς ἀληθείας. Ἐνταῦθα καὶ Σαβέλλιον καὶ Ἀρείον ἀνατρέπει, καὶ ἀμφοτέρας τὰς αἱρέσεις ἰσας ἐν ἀσθεῖα δεικνύουσιν· οὕτε γὰρ Λόγος ἐστὶν ὁ τοῦ Λόγου Πατήρ, οὕτε ποιήμᾳ ἐστὶ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ ἴδιον τῆς οὐσίας αὐτοῦ γέννημα. Πάλιν τε οὐκ ἐστὶ Πατήρ ὁ προελθὼν Λόγος· οὐδὲ πάλιν ἐκ πολλῶν εἰς ἐστὶν οὗτος Λόγος, ἀλλὰ μόνος ἐστὶ τοῦ Πατρὸς Υἱὸς, ἀληθινὸς καὶ φύσει γνήσιος, ὁ καὶ νῦν ὢν (29) ἐν αὐτῷ, καὶ ἀδίως καὶ ἀδιαιρέτως ὢν ἐξ αὐτοῦ. Οὕτω καὶ σοφία καὶ ἀλήθειά ἐστιν ὁ Κύριος, καὶ οὐκ ἐστὶν ἄλλης σοφίας δεύτερος· ἀλλὰ μόνος οὗτός ἐστι δι' οὗ τὰ πάντα πεποιήκεν ὁ Πατήρ, καὶ ἐν αὐτῷ συνεστήσατο τῶν γεννητῶν τὰς ποικίλας οὐσίας· δι' αὐτοῦ τε γνωρίζεται οἷς ἂν θέλοι (30)· καὶ ἐν αὐτῷ τὴν τῶν πάντων πρόνοιαν ποιεῖται καὶ ἐργάζεται. Μόνον γὰρ τοῦτον οἶδε τοῦ Θεοῦ Λόγον καὶ Διονύσιος. Αὕτη τοῦ Διονυσίου ἡ πίστις· ὁλίγα γὰρ ἐκ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ συναγαγὼν ἔγραψα, δυνάμενα παραχειρῆσαι σοὶ μὲν ἀφορμὴν εἰς τὸ πλεῖον προστιθέναί, τοῖς δὲ Ἀρειανοῖς μεγίστην αἰσχύνην διὰ τὴν κατὰ (31) τοῦ ἐπισκόπου συκοφαντίαν. Ἐν παῖσι γὰρ καὶ καθ' ἕκαστον δεῖ ὢν ἔγραψεν, ἤλεγξεν αὐτῶν τὴν κακοφροσύνην, καὶ τὴν αἵρεσιν αὐτῶν ἐσηγήτευσεν.

26. Οὐκοῦν ἀπὸ τούτων δεικνύεται καὶ ἡ πρὸς Εὐφράνορα καὶ Ἀρμώνιον ἐπιστολή, διανοήσῃ ἄλλη (32) κατ' οἰκονομίαν γραφεῖσα παρ' αὐτοῦ· τοῦτο γὰρ καὶ ἡ ἀτολογία αὐτοῦ δεικνύσει. Καὶ ἐστὶν ἀληθῶς τυπος οὗτος πιθανὸς πρὸς ἀνατροπὴν τῆς Σαβέλλίου μανίας, ὥστε τὸν βουλόμενον ταχέως διελέγχειν τοὺς τοιοῦτους μὴ ἀπὸ τῶν σημαινόντων τὴν θεότητα τοῦ Λόγου ποιεῖσθαι τὴν ἀρχὴν· ὅτι Λόγος, καὶ Σοφία, καὶ Δύναμις ἐστὶν ὁ Υἱὸς, καὶ ὅτι Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἕν ἐσμεν· ἵνα μὴ, τὰ καλῶς εἰρημένα παρεξηγούμενοι ἐκείνοι, πρόφασιν τῆς ἀναισχύτου φιλονεικίας ἑαυτῶν, τὰ τοιαῦτα πορίσωνται, ἀκούοντες, ὅτι (33) Ἐγὼ

25. Quod spectat autem illam Arii insaniam, qua dicit, aliud esse quod in Deo est Verbum, et aliud de quo locutus est Joannes : *In principio erat Verbum* ⁵⁵ : et aliam propriam esse in Deo sapientiam, aliam vero quam his verbis indicat Apostolus : *Christus Dei Virtus et Dei Sapientia* ⁵⁶ : illud summa vi impugnat Dionysius, pravamque illam sententiam strenue insectatur : vide, quaeso, quo pacto in secundo libro his de rebus verba faciat : *In principio erat Verbum* : sed non erat Verbum quod Verbum protulerit ; erat enim Verbum apud Deum : Dominus sapientia est ; non erat igitur sapientia qui sapientiam produxit : nam, *Ego eram*, inquit, *qui delectabatur* ⁵⁷. Veritas est Christus : *Benedictus autem*, ait, *Deus veritatis* ⁵⁸. Ibi una Sabellium et Arium evertit, ambasque hæreses parvis impietatis declarat : neque enim Verbum est Verbi pater, neque factum est quod ex Patre procedit, sed propria ejus substantiæ proles. Rursumque Verbum procedens non est Pater : nec Verbum istud, unum ex multis est, sed solus est Patris Filius, verus et natura genunus, qui et nunc in ipso existit, et in æternum atque indivisibiliter ex eo est. Sic et Sapientia et Veritas est Dominus, et non est ab alia sapientia secundus ; sed solus hic est per quem omnia Pater condidit, in ipsoque multiples rerum constituit substantias ; per quem etiam quibus vult innoscit : in ipso item omnium providentiam gerit, omnia agit. Hoc enim unicum Dei Verbum agnovit et Dionysius. Hæc est Dionysii fides. Pauca enim ex ejus epistolis collecta conscripsi ; quæ tamen plura addendi tibi occasionem præbeant : Arianos vero maximo pudore suffundant, ob suam adversus episcopum calumniam. In omnibus quippe scriptis suis eorum malitiam coarguit et hæresim traduxit.

26. Ex his itaque patet epistolam ad Euphranorem et Ammonium alia mente et ex œconomia quadam ab ipso scriptam esse : quod item ex ejus apologia comprobatur. Et est vere apta persuadendi forma, ad insaniam Sabellii evertendam, ut qui sequaces ejus cito coarguere velit, non ab argumentis ejus divinitatem indicantibus initium ducat ; nempe Filium esse Verbum, Sapientiam, et Virtutem, nec ab illo : *Ego et Pater unum sumus* ⁵⁹ ; ne illi quæ recte dicta sunt ad pravum sensum detorqueant, impudentis contentionis occasionem hinc arripiant, dum audiunt : *Ego et Pa-*

⁵⁵ Joan. 1. ⁵⁶ I Cor. 1. 24. ⁵⁷ Prov. viii, 30. ⁵⁸ III Esdr. iv, 4. ⁵⁹ Joan. x, 30.

(26) Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, ἄλλην, et sic infra ubi quatuor postremi codices καὶ addunt ante ἄλλην. Mox iidem ὁ Παῦλος, ubi Reg. Basil. et editi, ὁ Ἀπόστολος.

(27) Sic Taurin. Colb. Jes. Fr. 1. In Reg. et in editis βιβλίῳ deest.

(28) In Taurin. Colb. Jes. ὁ ante Λόγος. Sed in reliquis et in editis deest articulus. Paulo post Taurin. et Jes., γεγένηται. Alii omnes, γεγένηται. Mox Colb. Fr. 1, οὖν ἡ σοφία.

(29) Ὡν deest in Colb.

(30) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. Editi vero, ἐθέλη.

(31) Κατὰ deest in editis : sed legitur in Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, et a Nannio item lectum est.

(32) Sic Reg. Basil. et editi, atque ita Nannium legisse patet, qui venit, *alia mente*. Sed Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, sic, ἐπιστολή μὴ φαῦλη διανοήσῃ ἀλλὰ κέν.

(33) Ὅτι deest in Taurin. Jes. Fr. 1.

ter unum sumus, et, Qui vidit me, vidit et Patrem meum¹⁰ : sed Salvatoris exemplo præmittat ea quæ humano more de illo dicta habentur : ejusmodi sunt, esurire, laborare, quod vitis sit, quod oraverit et passus sit : quanto enim hæc dictu sunt humiliora, tanto liquidius demonstratur Patrem non esse factum hominem. Necessum est enim cum Dominus vitis appelletur, agricolam exstare : et cum oret, esse qui exaudiat ; cum denique petat, esse qui concedat. Hujusmodi quippe dicta longe facilius Sabellianorum insaniam commonstrant, quod necesse omnino sit alium esse qui orat, alium qui exaudit : alium vitem, alium agricolam. Quotquot enim verba Filium quasi alienum a Patre declarant; hæc ad carnem attinent, quam nostri causa gestavit. Opificia quippe secundum naturam a Deo sunt aliena : ideo cum caro opificium sit, Verbum, quod, ut ait Joannes, caro factum est^{11.12}, licet secundum naturam proprium sit Patri, et ab eo indivisibile ; at tamen si caro spectetur, Pater dicitur ab illo remotus : quæ enim carni propria sunt, ipse concedit ut de se dicantur ; quo hinc palam fiat, non alterius, sed suum proprie corpus fuisse. Cum itaque hæc eo modo sint intelligenda, citius Sabellius convinctur non esse Patrem qui caro factus est ; sed ejus Verbum quod illam redemit, Patrique obtulit. Et ubi quis illum ita coarguerit ac persuaserit, hinc divinitatem quoque Verbi facilius edocebit : ipsum nempe esse Verbum et Sapientiam, Filium et Virtutem, splendorem et figuram. Necessè quippe est jam denuo colligere, cum Verbum existat, et Verbi Patrem esse oportere ; Sapientia cum sit, ejus parentem esse ; et splendor cum sit, esse quoque lucem, atque ita Patrem et Filium unum esse.

27. Hæc cum probe sciret Dionysius, illa edidit scripta, prioribusque verbis Sabellium compressit : his vero Arianam prosternit hæresim. Ut enim humana Salvatoris apta sunt ad Sabellium evertendum, e converso in Ariomanitas, non ex humanis, sed ex iis quæ Verbi divinitatem indicant, argumenta sunt mutuanda ; ut ne illi, quæ de Domino corporis causa dicuntur prave interpretantes, existiment ejusmodi esse Verbum, quales nos homines sumus, ac demum in insania sua perseverent. Qui si de divinitate doceantur, suum ipsi errorem improbabunt : cumque didicerint Verbum carnem factum esse, humana in posterum facilius distinguunt ab

καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἑσμεν, καὶ, Ὁ ἑωρακῶς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα· ἀλλὰ τὰ ἀνθρωπίνως εἰρημένα περὶ τοῦ Σωτῆρος προβάλλειν, ὡς περ αὐτὸς πεποίηκεν· οἷά ἐστι τὸ πεινᾶν (34), τὸ κοιπᾶν, καὶ, ὅτι ἄμπελος, καὶ ἠύχετο, καὶ πέπονθεν· ὅσω γὰρ ταῦτα ταπεινὰ λέγεται, τοσούτω (35) δείκνυται μὴ ὁ Πατὴρ γενόμενος ἄνθρωπος. Ἀνάγκη γάρ, καὶ ἀμπέλου λεγομένου τοῦ Κυρίου, εἶναι καὶ γεωργόν· καὶ εὐχομένου αὐτοῦ, εἶναι τὸν ἐπακούοντα (36)· καὶ αἰτούντος αὐτοῦ, εἶναι τὸν διδόντα. Τὰ δὲ τοιαῦτα μᾶλλον εὐκολώτερον τὴν τῶν Σαβελλιανῶν μανίαν δείκνυσιν· ὅτι ἕτερος ὁ εὐχόμενος, ἕτερος ὁ ἐπακούων (37), καὶ ἄλλο, ἢ ἄμπελος, καὶ ἄλλος ὁ γεωργός. Ὅσα γὰρ ὡς ἀποξενούοντα τὸν Υἱὸν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς λέγεται ῥητὰ, ταῦτα διὰ τὴν σάρκα, ἣν δι' ἡμᾶς ἐφόρεσε, λέγεται περὶ αὐτοῦ. Ξένα γὰρ τὰ γενητὰ κατὰ φύσιν ἐστὶ τοῦ Θεοῦ. Διὰ τοῦτο γοῦν ἐπειδὴ τῆς σαρκὸς γενητῆς οὕσης γέγονεν, ὡς ὁ Ἰωάννης φησὶν, ὁ Λόγος σὰρξ, καίτοι κατὰ φύσιν ἴδιος καὶ ἀδιάρητος ὢν τοῦ Πατρὸς, ὁμοῦς δ' αὐτὴν λέγεται καὶ ὁ Πατὴρ μακρὰν ἀπ' αὐτοῦ· τὰ γὰρ τῆς σαρκὸς ἴδια αὐτὸς ἀνέχεται (38) περὶ αὐτοῦ λέγεσθαι· ἵνα δειχθῆ, ὅτι οὐκ ἄλλου, ἀλλ' αὐτοῦ ἦν ἴδιον τὸ σῶμα. Τοιαύτης δὲ τῆς διανοίας οὕσης, ταχύτερον ἐλεγχθήσεται Σαβέλλιος, ὅτι μὴ ἐστιν ὁ Πατὴρ ὁ γενόμενος σὰρξ, ἀλλ' ὁ τούτου Λόγος (39), ὁ καὶ ταύτην λυτρούμενος καὶ προσάγων τῷ Πατρί. Οὕτω δὲ διελέγξας καὶ πείσας, λοιπὸν καὶ περὶ τῆς τοῦ Λόγου θεότητος ἐτοιμότερον διδάξει· ὅτι Λόγος (40) καὶ Σοφία, Υἱὸς καὶ Δύναμις, ἀπαύγασμα καὶ χαρακτήρ. Ἀνάγκη γὰρ καὶ ἐνταῦθα (41) πάλιν νοεῖν, ὅτι, τοῦ Λόγου ὄντος, εἶναι δεῖ καὶ τὸν Πατέρα τοῦ Λόγου· καὶ σοφίας οὕσης, εἶναι καὶ τὸν ταύτης γονέα· καὶ ἀπαυγάσματος ὄντος, εἶναι καὶ τὸ φῶς· καὶ οὕτως εἶναι τὸν Υἱὸν καὶ τὸν Πατέρα ἓν.

27. Ταῦτα Διονύσιος εἰδὼς ἔγραψε· καὶ ἐν ἐκείνοις μὲν Σαβέλλιον ἐρίμωσεν, ἐν τούτοις δὲ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν κατέστρεψε (42). Καὶ γὰρ ὡς περ ἀνατρέπει Σαβέλλιον τὰ ἀνθρώπινα τοῦ Σωτῆρος, οὕτω καὶ πρὸς τοὺς Ἀρειομανίτας οὐκ ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων, ἀλλ' ἀπὸ τῶν σημαινόντων τὴν θεότητα τοῦ Λόγου ποιεῖσθαι χρὴ τοὺς κατ' αὐτῶν ἐλέγχους· ἵνα μὴ καὶ οὗτοι, τὰ διὰ τὸ σῶμα λεχθέντα περὶ τοῦ Κυρίου παρεξηγούμενοι, νομισῶσι τοιοῦτον εἶναι τὸν Λόγον, οἷοί ἐσμεν ἡμεῖς οἱ ἀνθρωποὶ, καὶ λοιπὸν ἐπιμείνωσι τῇ ἑαυτῶν μανίᾳ. Ἄν δὲ διδαχθῶσι καὶ οὗτοι περὶ τῆς θεότητος, καταγνώσονται μὲν τῆς ἑαυτῶν κακονοίας, εὐκολώτερον δὲ μαθόντες, ὅτι ὁ Λόγος

¹⁰ Joan. xiv, 9. ^{11.12} Joan. i, 14.

(34) Reg. Taurin. Jes., πεινᾶν. Mox Taurinensis Colbert. Jes., καὶ ὅτι ἠύχετο.

(35) Taurin. Colb. Jes., τόσω. Mox Reg., καὶ ἀμπέλου. In Taurin. Colb. Jes., καὶ deest.

(36) Colb. Jes. Fr. 1, ἐπακούοντα. Editi et Reg., ὑπακούοντα. Mox Reg., διδόντα.

(37) Colb. Jes. Fr. 1, ἐπακούων. Reg. Taurin. et editi, ὑπακούων. Mox Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, καὶ ἕτερος ὁ γεωργός. Alii ut editi. In iisdem mox ὡς deest. Ibidem, λέγεται ῥήματα.

(38) Taurin. Colb. Fr. 1, ἀναδέχεται.

(39) Taurin. Jes., τούτου τοῦ Λόγου, mendose.

(40) Sic Taurin. Colb. Jes. At Reg. et editi, ὁ Λόγος, minus recte. Mox καὶ ante χαρακτήρ deest in Reg. Taur. Colb. Jes.

(41) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1. Editi vero, ταῦτα, perperam.

(42) Taurin., ἔγραψε καὶ γὰρ ὡς περ ἀνέστρεψε, ommissis intermediis. Ibidem Colb. Jes. Fr. 1, Ἀρειανικήν.

σὺρξ ἐγένετο, διακρινουσί (43) λοιπὸν καὶ οὗτοι τὰ A ἀνθρώπινα, καὶ τὰ τῆ θεότητι ἀρμόζοντα. Τούτων δ' οὕτως ἐχόντων, καὶ Διονυσίου τοῦ ἐπισκόπου δευθέρτου, ἐξ ὧν ἔγραψεν, εὐσεβοῦς, τί ποιήσουσι λοιπὸν οἱ Ἀρειομανῖται; Τίνος ἄρα πάλιν, ἐλεγχθέντες ἀπὸ τούτων, καταψεύδονται; Ἀνάγκη γὰρ αὐτοῦς, ἐκπεσόντας ἀπὸ τοῦ θεμελίου τῶν ἀποστόλων, καὶ εὐσάλευτον ἔχοντας τὴν διάνοιαν, ζητεῖν ἔρρισμα, καὶ μὴ εὐρίσκοντας, καταψεύδεσθαι λοιπὸν τῶν Πατέρων. Ἄλλ' οὐδεὶς αὐτοῖς ἐτι πιστεύσει, κὰν βιάσωνται συκοφαντεῖν· κατεγνώσθη γὰρ ἡ αἵρεσις παρὰ πᾶσιν (44)· εἰ μὴ ἄρα περὶ τοῦ διαδόλου λοιπὸν φθέγγονται· αὐτὸς γὰρ μόνος ἐστὶν αὐτοῖς σύμφωνος· μᾶλλον δὲ αὐτὸς ἐστὶν αὐτοῖς ὁ καὶ τὴν αἵρεσιν ὑποβάλλων. Τίς οὖν ἐτι τούτους, ὧν ὁ διάβολός ἐστι καθηγεμῶν, Χριστιανούς ὀνομάσειε, καὶ μὴ μᾶλλον B διαβολικούς, ἵνα μὴ μόνον Χριστομάχοι, ἀλλὰ καὶ διαβολικοὶ καλῶνται, εἰ μὴ ἄρα μεταβάλλονται (45), καὶ ἦν μὲν ἐπενόησαν ἀσέβειαν ἀρνήσωνται, τὴν δὲ ἀλήθειαν ἐπιγνώσῃ; τοῦτο γὰρ αὐτοῦς μὲν ὠφελήσει (46)· ἡμᾶς δὲ πρέπει περὶ πάντων τῶν πλανωμένων οὕτως εὐχεσθαι.

(43) Reg. et Basil., διακρίνουσιν, in præsenti. Sed melius alii cum editis, διακρινουσί. Mox Reg. Basil. et editi, οὗτοι. Alii, αὐτοί. Paulo post Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, Τούτων δὲ οὕτως ὄντων. Reg. cum editis, Τούτων δ' οὕτως ἐχόντων.

(44) Taur. Colb. Jes. Fr. 1, παρὰ πάντων. Reg.

illis quæ ad divinitatem atinent. Hæc cum ita se habeant, Dionysiusque episcopus ex suis scriptis pius demonstratus sit, quid jam acturi sint Ariomanitæ? Quem ultra falso accusare audebunt, cum ex supradictis mendacii convicti sint? Necessè enim est illos a fundamento apostolorum lapsos, fluctuantique mente præditos sustentaculum quærere, et cum non inveniant, Patres in posterum falso accusare. Sed nemo illis ultra fidem adhibebit, etiamsi nitantur calumnias spargere: ab omnibus 207 enim eorum hæresis damnata est: nisi forte de diabolo deinceps loquantur, is enim solus cum illis consentit, imo potius ipse est qui hæresim illis suggestit. Quis igitur etiamnum eos quorum diabolus lux est, Christianos nominarit, et non potius diabolicos? ut non solum Christi hostes, sed et diabolici audiant? Nisi forte mutata sententia, quam excogitaverunt impietatem abnegent, veritatemque agnoscant: hoc enim e re illorum fuerit. Nos autem decet pro cunctis errantibus hæc precari.

Basil. et editi, παρὰ πᾶσιν.

(45) Reg., μεταβάλλονται καὶ τὴν.

(46) Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, ὠφελήσει. Editi, ὠφελεί. Mox iidem, πλανωμένων. Editi, πεπλανημένων.

IN EPISTOLAM AD DRACONTIUM MONITUM.

I. Dracontius monachus monachorumque præfectus in episcopatum Alexandrini agri seu Hermopolis parvæ coopatus, tum ut mox futuram persecutionem declinaret, tum quod tantum subire munus pertimesceret, aufugit seseque occultavit. Quod ubi Athanasio allatum est, Dracontium ille ad impositum onus revocare nititur, et ad calamitates Christi gregisque sui causa perferendas cohortatur. Tum offert exempla Mosis, Eliæ, Elisæi et apostolorum, qui gravissima olim pro populo Dei subire certamina non abnuerant. Monachos item recenset qui ad episcopatum promoti, id oneris cum laude populorumque emolumento perferrent. His Athanasii monitis morem gessisse Dracontium palam est. Initio namque persecutionis ab Georgio Ariano concitata, episcopus cum esset, exsulare coactus est. Ac in exsilio sui loco, Clysma nomine, aliquot annis commoratus, demum post obitum Constantii, data Ecclesiæ pace, synodo interfuit Alexandrinæ. Sed hæc alias.

II. Imminente autem Constantii postrema persecutione, instantique Paschatis solemnitate, scriptam fuisse hanc epistolam suadent complurimi ejusdem loci. Quare ad annum 354 vel 355 referenda videtur. Nequid enim ultra annum 355 hujus epistolæ tempus differri: nam initio anni 356 ante Quadragesimam grassari cœpit immanis illa Ariatorum persecutio. Nec potest illa ante annum 354 scripta fuisse: quippe sub finem duntaxat anni 355 diu post Quadragesimam, Ariani insidias conspirationesque in Athanasium in Catholicos aperte machinati sunt. In alterutrum ergo annum 354 vel 355 conferenda videtur: ad utrum pertineat, incertum.

ter unum sumus, et, Qui vidit me, vidit et Patrem meum⁷⁰ : sed Salvatoris exemplo præmittat ea quæ humano more de illo dicta habentur : ejusmodi sunt, esurire, laborare, quod vitis sit, quod oraverit et passus sit : quanto enim hæc dictu sunt humiliora, tantoliquidius demonstratur Patrem non esse factum hominem. Necessum est enim cum Dominus vitis appelletur, agricolam exstare : et cum oret, esse qui exaudiat ; cum denique petat, esse qui concedat. Hujusmodi quippe dicta longe facilius Sabellianorum insaniam commonstrant, quod necesse omnino sit alium esse qui orat, alium qui exaudit : alium vitem, alium agricolam. Quotquot enim verba Filium quasi alienum a Patre declarant; hæc ad carnem attinent, quam nostri causa gestavit. Opificia quippe secundum naturam a Deo sunt aliena : ideo cum caro opificium sit, Verbum, quod, ut ait Joannes, caro factum est⁷¹⁻⁷², licet secundum naturam proprium sit Patri, et ab eo indivisibile ; at tamen si caro spectetur, Pater dicitur ab illo remotus : quæ enim carni propria sunt, ipse concedit ut de se dicantur ; quo hinc palam fiat, non alterius, sed suum proprie corpus fuisse. Cum itaque hæc eo modo sint intelligenda, citius Sabellius convincetur non esse Patrem qui caro factus est ; sed ejus Verbum quod illam redemit, Patrique obtulit. Et ubi quis illum ita coarguerit ac persuaserit, hinc divinitatem quoque Verbi facilius edocebit : ipsum nempe esse Verbum et Sapientiam, Filium et Virtutem, splendorem et figuram. Necesse quippe est jam denuo colligere, cum Verbum existat, et Verbi Patrem esse oportere ; Sapientia cum sit, ejus parentem esse ; et splendor cum sit, esse quoque lucem, atque ita Patrem et Filium unum esse.

27. Hæc cum probe sciret Dionysius, illa edidit scripta, prioribusque verbis Sabellium compressit : his vero Arianam prosternit hæresim. Ut enim humana Salvatoris apta sunt ad Sabellium evertendum, e converso in Ariomanitas, non ex humanis, sed ex iis quæ Verbi divinitatem indicant, argumenta sunt mutuanda ; ut ne illi, quæ de Domino corporis causa dicuntur prave interpretantes, existiment ejusmodi esse Verbum, quales nos homines sumus, ac demum in insaniam sua perseverent. Qui si de divinitate doceantur, suum ipsi errorem improbarent : cumque didicerint Verbum carnem factum esse, humana in posterum facilius distinguunt ab

και ο Πατήρ ἐν ἑσμεν, και, Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ εἶδεν τὸν Πατέρα· ἀλλὰ τὰ ἀνθρωπίνως εἰρημιένη περὶ τοῦ Σωτῆρος προβάλλειν, ὡς περ αὐτὸς πεποιθῆκεν· οἷά ἐστι τὸ πεινᾶν (34), τὸ κοιπᾶν, και, ὅτι ἀμπελος, και ἤσχετο, και πέπονθεν· ὅσῳ γὰρ ταῦτα ταπεινὰ λέγεται, τοσοῦτω (35) δείκνυται μὴ ὁ Πατήρ γενόμενος ἀνθρώπος. Ἀνάγκη γὰρ, και ἀμπέλου λεγομένου τοῦ Κυρίου, εἶναι και γεωργόν· και εὐχομένου αὐτοῦ, εἶναι τὸν ἐπακούοντα (36)· και αἰτουῦτος αὐτοῦ, εἶναι τὸν διδόντα. Τὰ δὲ τοιαῦτα μᾶλλον εὐκολώτερον τὴν τῶν Σαβελλιανῶν μανίαν δείκνυσιν· ὅτι ἕτερος ὁ εὐχόμενος, ἕτερος ὁ ἐπακούων (37), και ἄλλος ἢ ἀμπελος, και ἄλλος ὁ γεωργός. Ὅσα γὰρ ὡς ἀποξενούοντα τὸν Υἱὸν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς λέγεται ῥητὰ, ταῦτα διὰ τὴν σάρκα, ἦν δι' ἡμᾶς ἐφόρῃσε, λέγεται περὶ αὐτοῦ. Ξένα γὰρ τὰ γενητὰ κατὰ φύσιν ἐστὶ τοῦ Θεοῦ. Διὰ τοῦτο γούν ἐπειδὴ τῆς σαρκὸς γενητῆς οὐσης γέγονεν, ὡς ὁ Ἰωάννης φησὶν, ὁ Λόγος σὰρξ, καιτοι κατὰ φύσιν ἴδιος και ἀδιάρητος ὢν τοῦ Πατρὸς, ὅμως δι' αὐτὴν λέγεται και ὁ Πατήρ μακρὰν ἀπ' αὐτοῦ· τὰ γὰρ τῆς σαρκὸς ἴδια αὐτὸς ἀνέχεται (38) περὶ αὐτοῦ λέγεσθαι· ἵνα δευχθῆ, ὅτι οὐκ ἄλλου, ἀλλ' αὐτοῦ ἦν ἴδιον τὸ σῶμα. Τοιαύτης δὲ τῆς διανοίας οὐσης, ταχύτερον ἐλεγχθήσεται Σαβέλλιος, ὅτι μὴ ἐστὶν ὁ Πατήρ ὁ γενόμενος σὰρξ, ἀλλ' ὁ τούτου Λόγος (39), ὁ και ταύτην λυτρούμενος και προσάγων τῷ Πατρί. Οὕτω δὲ διελέγξας και πείσας, λοιπὸν και περὶ τῆς τοῦ Λόγου θεότητος ἐτοιμότερον διδάξει· ὅτι Λόγος (40) και Σοφία, Υἱὸς και Δύναμις, ἀπαύγασμα και χαρακτήρ. Ἀνάγκη γὰρ και ἐνταῦθα (41) πάλιν νοεῖν, ὅτι, τοῦ Λόγου ὄντος, εἶναι δεῖ και τὸν Πατέρα τοῦ Λόγου· και σοφίας οὐσης, εἶναι και τὸν ταύτης γονέα· και ἀπαυγασματος ὄντος, εἶναι και τὸ φῶς· και οὕτως εἶναι τὸν Υἱὸν και τὸν Πατέρα ἕν.

27. Ταῦτα Διονύσιος εἰδὼς ἔγραψε· και ἐν ἐκείνοις μὲν Σαβέλλιον ἐφίμωσεν, ἐν τούτοις δὲ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν κατέστρεψε (42). Και γὰρ ὡς περ ἀνατρέψει Σαβέλλιον τὰ ἀνθρώπινα τοῦ Σωτῆρος, οὕτω και πρὸς τοὺς Ἀρειομανίτας οὐκ ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων, ἀλλ' ἀπὸ τῶν σημαίνοντων τὴν θεότητα τοῦ Λόγου ποιεῖσθαι χρὴ τοὺς κατ' αὐτῶν ἐλέγχους· ἵνα μὴ και οὗτοι, τὰ διὰ τὸ σῶμα λεχθέντα περὶ τοῦ Κυρίου παρεξηγούμενοι, νομίσει τοιοῦτον εἶναι τὸν Λόγον, οἷοί ἐσμεν ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι, και λοιπὸν ἐπιμείνωσι τῇ ἑαυτῶν μανίᾳ. Ἄν δὲ διδαχθῶσι και οὗτοι περὶ τῆς θεότητος, καταγνώσονται μὲν τῆς ἑαυτῶν κακονοίας, εὐκολώτερον δὲ μαθόντες, ὅτι ὁ Λόγος

⁷⁰ Joan. xiv, 9. ⁷¹⁻⁷² Joan. i, 14.

(34) Reg. Taurin. Jes., πεινῆν. Mox Taurinensis Coibert. Jes., και ὅτι ἤσχετο.

(35) Taurin. Colb. Jes., τόσω. Mox Reg., και ἀμπέλου. In Taurin. Colb. Jes., και deest.

(36) Colb. Jes. Fr. 1, ἐπακούοντα. Editi et Reg., ὑπακούοντα. Mox Reg., διδόντα.

(37) Colb. Jes. Fr. 1, ἐπακούων. Reg. Taurin. et editi, ὑπακούων. Mox Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, και ἕτερος ὁ γεωργός. Alii ut editi. In iisdem mox ὡς deest. Ibidem, λέγεται ῥήματα.

(38) Taurin. Colb. Fr. 1, ἀναδέχεται.

(39) Taurin. Jes., τούτου τοῦ Λόγου, mendose.

(40) Sic Taurin. Colb. Jes. At Reg. et editi, ὁ Λόγος, minus recte. Mox και ante χαρακτήρ deest in Reg. Taur. Colb. Jes.

(41) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1. Editi vero, ταῦτα, perperam.

(42) Taurin., ἔγραψε και γὰρ ὡς περ ἀνέστρεψε, omissis intermediis. Ibidem Colb. Jes. Fr. 1, Ἀρειανικήν.

σὺρξ ἐγένετο, διακρινοῦσι (43) λοιπὸν καὶ οὗτοι τὰ Ἀ ἀνθρώπινα, καὶ τὰ τῇ θεότητι ἀρμόζοντα. Τούτων δ' οὕτως ἐχόντων, καὶ Διονυσίου τοῦ ἐπισκόπου δευχθέντος, ἐξ ὧν ἔγραψεν, εὐσεβοῦς, τί ποιήσουσι λοιπὸν οἱ Ἀρειομανῖται; Τίνος ἄρα πάλιν, ἐλεγχθέντες ἀπὸ τούτων, καταψεύσονται; Ἀνάγκη γὰρ αὐτούς, ἐκπεσόντας ἀπὸ τοῦ θεμελίου τῶν ἀποστόλων, καὶ εὐσάλευτον ἔχοντας τὴν διάνοιαν, ζητεῖν ἔρρισμα, καὶ μὴ εὐρίσκοντας, καταψεύδεσθαι λοιπὸν τῶν Πατέρων. Ἄλλ' οὐδεὶς αὐτοῖς ἐπιστεύσει, κὰν βιάσωνται συκοφαντεῖν· κατεγνώσθη γὰρ ἡ αἵρεσις παρὰ πᾶσιν (44)· εἰ μὴ ἄρα περὶ τοῦ διαβόλου λοιπὸν φθέγγονται· αὐτὸς γὰρ μόνος ἐστὶν αὐτοῖς σύμφωνος· μᾶλλον δὲ αὐτὸς ἐστὶν αὐτοῖς ὁ καὶ τὴν αἵρεσιν ὑποβάλλων. Τίς οὖν ἐτι τούτους, ὧν ὁ διάβολός ἐστι καθηγμένων, Χριστιανούς ὀνομάσειε, καὶ μὴ μᾶλλον Β διαβολικούς, ἵνα μὴ μόνον Χριστομάχοι, ἀλλὰ καὶ διαβολικοὶ καλῶνται, εἰ μὴ ἄρα μεταβάλλονται (45), καὶ ἦν μὲν ἐπενόησαν ἀσέβειαν ἀρνήσωνται, τὴν δὲ ἀλήθειαν ἐπιγνώσῃ; τοῦτο γὰρ αὐτοῖς μὲν ὠφελήσει (46)· ἡμᾶς δὲ πρέπει περὶ πάντων τῶν πλανωμένων οὕτως εὐχεσθαι.

(43) Reg. et Basil., διακρίνουσιν, in praesenti. Sed melius alii cum editis, διακρινοῦσι. Mox Reg. Basil. et editi, οὗτοι. Alii, αὐτοί. Paulo post Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, Τούτων δὲ οὕτως ὄντων. Reg. cum editis, Τούτων δ' οὕτως ἐχόντων.

(44) Taur. Colb. Jes. Fr. 1, παρὰ πάντων. Reg.

lis quæ ad divinitatem atinent. Hæc cum ita se habeant, Dionysiusque episcopus ex suis scriptis pius demonstratus sit, quid jam acturi sint Ariomanitæ? Quem ultra falso accusare audebunt, cum ex supradictis mendacii convicti sint? Necessè enim est illos a fundamento apostolorum lapsos, fluctuantique mente præditos sustentaculum quærere, et cum non inveniant, Patres in posterum falso accusare. Sed nemo illis ultra fidem adhibebit, etiamsi nitantur calumnias spargere: ab omnibus 207 enim eorum hæresis damnata est: nisi forte de diabolo deinceps loquantur, is enim solus cum illis consentit, imo potius ipse est qui hæresim illis suggestit. Quis igitur etiamnum eos quorum diabolus dux est, Christianos nominarit, et non potius diabolicos? ut non solum Christi hostes, sed et diabolici audiant? Nisi forte mutata sententia, quam excogitaverunt impietatem abnegent, veritatemque agnoscant: hoc enim e re illorum fuerit. Nos autem decet pro cunctis errantibus hæc precari.

Basil. et editi, παρὰ πᾶσιν.

(45) Reg., μεταβάλλοντα καὶ τὴν.

(46) Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, ὠφελήσει. Editi, ὠφελεί. Mox iidem, πλανωμένων. Editi, πεπλανημένων.

IN EPISTOLAM AD DRACONTIUM MONITUM.

I. Dracontius monachus monachorumque præfectus in episcopatum Alexandrini agri seu Hermopolis parvæ coopertus, tum ut mox futuram persecutionem declinaret, tum quod tantum subire munus pertimesceret, aufugit seseque occultavit. Quod ubi Athanasio allatum est, Dracontium ille ad impositum onus revocare nititur, et ad calamitates Christi gregisque sui causa perferendas cohortatur. Tum offert exempla Mosis, Eliæ, Elisæi et apostolorum, qui gravissima olim pro populo Dei subire certamina non abnuerant. Monachos item recenset qui ad episcopatum promoti, id oneris cum laude populorumque emolumento perferrent. His Athanasii monitis morem gessisse Dracontium palam est. Initio namque persecutionis ab Georgio Ariano concitata, episcopus cum esset, exsulare coactus est. Ac in exsilio sui loco, Clysma nomine, aliquot annis commoratus, demum post obitum Constantii, data Ecclesiæ pace, synodo interfuit Alexandrinæ. Sed hæc alias.

II. Imminente autem Constantii postrema persecutione, instantique Paschatis solemnitate, scriptam fuisse hanc epistolam suadent complurimi ejusdem loci. Quare ad annum 354 vel 355 referenda videtur. Nequid enim ultra annum 355 hujus epistolæ tempus differri: nam initio anni 356 ante Quadragesimam grassari cœpit immanis illa Ariænorum persecutio. Nec potest illa ante annum 354 scripta fuisse: quippe sub finem duntaxat anni 353 diu post Quadragesimam, Ariani insidias conspirationesque in Athanasium in Catholicos aperte machinati sunt. In alterutrum ergo annum 354 vel 355 conferenda videtur: ad utrum pertineat, incertum.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΟΣ ΔΡΑΚΟΝΤΙΟΝ ⁽⁴⁷⁾.

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI

EPISTOLA AD DRACONTIUM.

1. Hæsito quid ad te scribam; tene quod episcopatum recuses vituperem, an quod temporis species conditionem, Judæorumque metu te occultes? Quocunque sane modo res spectetur, non culpa vacat id quod egisti, charissime Draconti. Non deuit enim te cum gratiam accepisses, latebras quærere: nec debuisti, prudens cum sis, aliis exemplum capessendæ fugæ præbere. Multis enim, qui hæc audiere, scandalo fuisti: non quod sic agas quidem, sed quod tempus ac impendentes Ecclesiæ calamitates prospiciens, sic agas. Ac vereor ne dum tui causa fugis, aliorum causa apud Dominum periclitere. Si enim ei qui unum de pusillis scandalizaverit, optabilius sit ut suspendatur mola asinaria in collo ejus, et demergatur in profundum maris ⁷³; quid de te futurum est, qui tam multis scandalo fueris? Etenim admirandus ille Alexandrini agri in te eligendo consensus, ob tuum secessum necessario in complurimas dividetur factiones: estque hujus loci episcopatus a multis invadendus; iisque non **208** probis viris, sed quos tute probe nosti. Dehinc Ethnici qui in tua ordinatione se Christianos fore polliciti sunt, in gentilitate permanebunt, tua pietate gratiam sibi datam vilipendente.

⁷³ Math. xviii, 6

(47) Scripta anno 354 vel 355. In Anglic. 'titulus sic habet: 'Επιστολή πρὸς Δρακόντιον ἡγούμενον καταστάνα ἐπίσκοπον, καὶ ἀποφυγόντα τῆς ἐπισκοπῆς λάθρα. Id est, *Epistola ad Dracontium Hegumenum, seu monasterii præfectum, qui episcopus ordinatus, ab episcopatu clam aufugerat*. In Reg., ἐπιστολή πρὸς Δρακόντιον. Editi addunt τὴν ἐπισκοπὴν φεύγοντα.

(48) Anglic., διδόντα. Mox Felck. 3 anon., πρό-

1. Ἄπορῶ τί γράψω. Ἄρα γὰρ ὡς παραιτούμενον μέμφομαί σε, ἢ ὡς τὸν καιρὸν ὀρώντα, καὶ κρυπτόμενον διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων; Πλὴν εἴτε ἄλλως, εἴτε οὕτως, ἄξιον μέμψεως τὸ παρὰ σοῦ γεγενημένον, ἀγαπητὲ Δρακόντιε. Οὐ γὰρ ἔπρεπε λαβόντα σε τὴν χάριν κρύπτεσθαι, οὐδὲ φρόνιμον ὄντα, διδόναι (48) τοῖς ἄλλοις προφάσεις φυγῆς. Πολλοὶ γὰρ ἀκούσαντες σκανδαλίζονται· οὐχ ὡς ἀπλῶς τοῦτό σου ποιοῦντος, ἀλλὰ συνορώντος τὸν καιρὸν, καὶ τὰς ἐπικειμένας θλίψεις τῇ Ἐκκλησίᾳ. Καὶ φοβοῦμαι μὴ, διὰ σαυτὸν φεύγων, δι' ἄλλους εὐρεθῆς κινδυνεύων παρὰ τῷ Κυρίῳ. Εἰ γὰρ ὁ *ὄνα τῶν μικρῶν σκανδαλίζων, ἔλοιτ' ἂν μύλον ὄνικον περὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ κρεμασθῆναι, καὶ καταποντισθῆναι*· τί ἂν πάθοις (49) σὺ τοσοῦτοις γινόμενος σκάνδαλον; Καὶ γὰρ ἡ ἐκ παραδόξου γενομένη συμφωνία ἐν τῇ Ἀλεξανδρέων χώρα, ἐν τῇ σῇ καταστάσει, ἐξ ἀνάγκης σχισθῆσεται διὰ τὴν σὴν ἀναχώρησιν· καὶ ἡ ἐπισκοπὴ δὲ τῆς χώρας αὐτῆς ὑπὸ πολλῶν ἀρπαγῆσεται· καὶ πολλῶν οὐκ ὀρθῶν, ἀλλ' ὧν οἶδας καὶ αὐτός (50). Καὶ ἔθνικοι δὲ οἱ ἐπαγγελλόμενοι Χριστιανοὶ γίνεσθαι ἐπὶ τῇ σῇ καταστάσει, ἀπομενοῦσιν Ἕλληνας, τῆς σῆς εὐλαβείας ἐξουθενούσης τὴν δοθεῖσαν χάριν.

C φασιν.

(49) Anglic., αὐτοῦ κατασθῆναι, καταποντισθῆναι, τί ἂν πάθοις.

(50) Hæc, καὶ πολλῶν οὐκ ὀρθῶν, ἀλλ' ὧν οἶδας καὶ αὐτός, desunt in Anglic. solo codice, et ab interprete veteri lecta non sunt. Paulo post Felck. 3 anon., ἀπομένουσι.

2. Ποία οὖν ἐπὶ τοῖς τοιοῦτοις ἀπολογία παρὰ σοῦ δοθήσεται; Ποίους ἂν ἀπονίψασθαι καὶ ἀπομάξασθαι λόγους τὰς τοιαύτας αἰτίας δυνήσῃ; Πῶς θεραπεύσεις τοὺς διὰ σὲ πεσόντας καὶ σκανδαλιζομένους; Ἡ πῶς, μετὰ τὸ σχισθῆναι τὴν εἰρήνην, συρράψαι ταύτην δυνήσῃ; Ὁ ἀγαπητὲ Δρακόντιε, ἀντὶ χαρᾶς λύπην ἡμῖν (51) πεποίηκας, ἀντὶ παραμυθίας στεναγμόν. Προσεδοκοῦμεν γὰρ παραμυθίαν ἔχειν σε μεθ' ἡμῶν, καὶ νῦν βλέπομεν φεύγοντά σε, καὶ ὀρώμεν, ὅτι κρινόμενος μὲν ἐλεγχθήσῃ, κινδυνεύων δὲ μεταμεληθήσῃ. Καὶ τίς φείσεται, ὡς ὁ προφήτης εἰρηκεν, ἐπὶ σοί; Τίς ἀνακάμψει ἐπὶ σὲ εἰς εἰρήνην, ὀρῶν τοὺς ἀδελφοὺς, δι' οὓς Χριστὸς ἀπέθανε, βλαβέντας ἐπὶ τῇ σῆ φυγῇ (52); Δεῖ γὰρ εἰδέναι σε καὶ μὴ ἀμφιβάλλειν, ὅτι πρὶν μὲν κατασταθῆς σαυτῷ ἕξῃς, κατασταθεὶς δὲ, οἷς καταστάθῃς. Καὶ πρὶν μὲν λάθῃς τὴν τῆς ἐπισκοπῆς χάριν, οὐδεὶς ἐγίνωσκέ σε· γενόμενον δὲ λοιπὸν, οἱ λαοὶ προσδοκῶσι φέροντά σε (53) τροφήν αὐτοῖς, τὴν ἐκ τῶν Γραφῶν διδασκαλίαν· ἔταν τοίνυν οἱ προσδοκῶντες λιμώτῳ, σὺ δὲ σαυτὸν (54) μόνον τρέφῃς, καὶ ἔλθῃ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ἡμεῖς τε αὐτῷ παραστῶμεν, ποίαν σχολῆς ἀπολογίαν, ὀρώντος αὐτοῦ τὰ ἴδια πρόβητα λιμώτῳ; Εἰ μὲν γὰρ μὴ εὐχρηστῶς τὰ δηνάρια, οὐκ ἂν ἐμέμφατό σε· λαβόντα δὲ καὶ ψώσαντα (55) καὶ κρύψαντα, μέμφαιτ' ἂν εἰκότως, λέγων ἐκείνα τὰ ῥήματα, ἃ μὴ γένοιτο, καὶ ἀκοῦσαι τὴν σὴν εὐλάβειαν· Ἔδει σε βαλεῖν τὰ δηνάριά μου τοῖς τραπέζιταις, ἵνα ἐλλῶν κἀγὼ παρ' ἐκείνων ἀπαιτησῶ.

audiat: Oportuit te projicere denarios meos trapezitis, ut ego veniens ab illis repeterem ⁷⁵.

3. Παρακαλῶ φεῖσαι σεαυτοῦ καὶ ἡμῶν· σεαυτοῦ μὲν, ἵνα μὴ κινδυνεύσῃς· ἡμῶν δὲ, ἵνα μὴ λυπηθῶμεν ἐπὶ σοί. Φρόντισε τῆς Ἐκκλησίας, ἵνα μὴ διὰ σὲ πολλοὶ τῶν μικρῶν βλαθῶσι, καὶ οἱ ἄλλοι δὲ πρόσφασι λάθωσιν εἰς τὸ ἀναχωρεῖν. Εἰ μὲν οὖν τὸν καιρὸν ἐφοβήθῃς, καὶ καταπτύξῃς τοῦτο ἐποίησας, οὐκ ἀνδρικόν τὸ φρόνημα· ἔδει γὰρ τὸν κατὰ Χριστὸν ζῆλον ἐν τοῖς τοιοῦτοις ἐπιδεικνυσθαι (56), καὶ μᾶλλον ἐν ταῖς περιστάσεσι παρρησιάζεσθαι, λέγειν τε τὰ τοῦ μακαρίου Παύλου ῥήματα· Ἐν τοῦτοις πᾶσιν ὑπερικώμεν· καὶ μάστιγα, ὅτι οὐ πρόπει τῷ καιρῷ δουλεύειν, ἀλλὰ τῷ Κυρίῳ· εἰ δὲ τῶν Ἐκκλησιῶν ἡ διάταξις οὐκ ἀρέσκει σοι, οὐδὲ νομίζεις τὸ τῆς ἐπισκοπῆς λειτουργήμα μισθὸν ἔχειν, ἀλλὰ (57) καταφρονεῖν τὸ ταῦτα διαταξαμένον Σωτῆρος πεποίηκας σεαυτὸν παρακαλῶ, μὴ τοιαῦτα λογίζου, μηδὲ ἀνέχου τῶν ταῦτα συμβουλευόντων· οὐ γὰρ ἄξια Δρακοντίου ταῦτα. Ἄ γὰρ ὁ Κύριος διὰ τῶν ἀποστόλων τετύπωκε, ταῦτα καλὰ καὶ βέβαια μένει· ἡ δὲ τῶν ἀδελφῶν δειλία παύσεται.

autem modo futurum est ut fratrum formido compescatur.

⁷⁵ Jerem. xv, 5. ⁷⁶ Matth. xxv, 27; Luc. xix, 23 eadem sententia, sed non iisdem verbis. ⁷⁶ Rom. viii, 37.

(51) Sic Reg. Angl. et Felck. 7 anon. Editi cum illis, ἡμᾶς. Mox Felck. 3 anon., προσεδοκῶμεν. Alii omnes, προσεδοκοῦμεν.

(52) Anglic., διὰ τὴν σὴν φυγὴν. Mox editi mendose, μὲν κατασταθεὶς. Reg. Angl. Felck. 3 anon. κατασταθῆς.

(53) Sic deest in Reg.

2. Quamnam igitur es pro istis excusationem alaturus? Quibus verbis istiusmodi culpas abluere vel abstergere poteris? Quod illis es remedium adhibiturus, qui te auctore lapsi sunt et scandalizati? Aut quomodo ruptam pacem denuo componas? Charissime Draconti, pro gaudio mœrorem nobis, pro consolatione luctum attulisti. Sperabamus enim te nobis consolationi futurum: at nunc te fugientem conspicimus; futurumque prœvidemus ut in iudicium vocatus, convincere, inque periculo constitutus, te facti pœniteat. Ecquis tibi, ut ait propheta ⁷⁵, veniam tribuat? Quis ad pacem tibi concedendam animum inducat, cum fratres videat, pro quibus mortuus est Christus gravi ob fugam tuam detrimento affectos? Nosse te ac nihil ambigere convenit, te antequam ordinare tibi ipsi vixisse; ordinatum, iis quibus es ordinatus. Ac priusquam gratiam episcopatus accepisses, nulli notus eras: jam vero, ordinatus cum sis, te populi expectant, ut cibum illis subministres, Scripturarum nempe doctrinam. Qui si dum expectant fame laborent, teque solum ipse alas, ac interim veniat Dominus noster Jesus Christus, nosque ejus conspectui sistamus; quam, quæso, invenias tui purgandi rationem, cum ipse esurientes suas oves conspiciat? Si denarios non accepisses, nequaquam te ille objurgasset: cum autem acceptos suffoderis atque occultaris, jure ac merito te increpaturus est, his adhibitis verbis, quæ absit ut tua pietas est, his adhibitis verbis, quæ absit ut tua pietas est, his adhibitis verbis, quæ absit ut tua pietas est, his adhibitis verbis, quæ absit ut tua pietas est.

3. Obsecro, tibi nobisque parcas; tibi, ut ne in periculum adducare; nobis, ne ad te lugendum compellamur. Ecclesiæ curam habeto, ne tui causa multi ex pusillis damno afficiantur: neu alii tuo exemplo captent occasionem secedendi. Si temporis calamitatem pertimescens, ac metu percussus id egeris, nequaquam generosi animi illud fuerit: par fuit enim tuum pro Christo studium, in his calamitatibus exhibere, ac potissimum in hujusmodi temporibus assumpta fiducia, hæc Pauli verba proferre, in his omnibus superamus ⁷⁶, cum maxime nos deceat non temporis sed Domino servire. Sin tibi minime placet Ecclesiarum constitutio, nec arbitrare episcopatus ministerium sua mercede donandum: sed eo usque animum appulisti ut Salvatorem qui hujusmodi res constituit, vilipendas. Obsecro ne res hujusmodi animo verses, neu tolere eos qui tibi hujus consilii auctores sunt: non enim hæc digna sunt Dracontio. Etenim quæ Dominus per apostolos constituit, hæc bona, hæc firma perseverant. Eo

(54) Reg., σεαυτὸν. Ibid. Angl., τρέφεις.

(55) Reg., ψώσαντα, mendose. Ibid. Reg. et Felck. 3 anon., καὶ κρύψαντα μέμφαιτ' ἂν. Editi, καὶ κρύψαντα μέμφετ' ἂν.

(56) Felck. 3 anon., δεῖκνυσθαι.

(57) Reg., ἀλλὰ καί. Mox Anglic., πέπεικας σαυτὸν.

4. Si enim omnes eodem semper mente fuissent, A qua nunc consilarii tui sunt, qua ratione Christianus tu fuisses, non exstantibus episcopis? Si etiam qui postmodum futuri sunt, ejusdem animi fuerint, qua ratione constare poterunt Ecclesiae? An arbitrantur consilarii tui te nihil accepisse, qui contemnere videantur? Sed hallucinantur sane. Restat enim ut baptismi gratiam nihili pendant, si quidam reperiantur qui eam despiciant. Sed revera accepisti, dilectissime Draconti. Ne toleres huiusmodi consiliarios, neu temetipse decipias. **209** Est quippe illud a Deo, qui dedit, repetendum. An non audisti Apostolum hæc loquentem, *Noli negligere gratiam quæ est in te*? An non legisti, quomodo eum qui pecuniam duplicasset, cum laude suscepit; qui abscondisset, condemnavit? Utinam quamprimum revertare, ut ex eorum numero sis qui laudabuntur. Aut dicito mihi, cujus te esse imitatore voluit hujus consilii auctores? Oportet quippe nos juxta sanctorum et Patrum scopum vitam nostram moderari, illosque imitari. Nec ignorandum, si ab illis secedamus, fore nos ab eorum communione alienos. Cujusnam te imitatore esse suadent illi? Ejusne qui hæsitat, et sequi optat, sed rem differt, et ob propinquos suos consilia agit; an beati Pauli qui accepto dispensandi munere, non ultra adhæsit carni et sanguini? Nam tametsi dixisset, *Non sum dignus vocari Apostolus* ⁷⁸, cum nosset tamen quod acceperat, nec ignarus datoris esset, hæc scripsit: *Væ enim mihi est, si non evangelizasset*. Ut autem vae illi fuisset si non evangelizasset, sic docenti ac prædicanti gaudium et corona discipuli fuere. Hinc illa sancto viro cura fuit usque ad Illyricum prædicandi ⁸⁰, nec dubitavit vel Romam proficisci, vel usque ad Hispanias properare, ut quo magis laborasset, eo ampliore mercedem consequeretur. Gloriabatur ergo se bonum certamen certasse, sperabatque magnam se coronam accepturum. Itaque, charissime Draconti, quemnam hoc agendo imitare? Numne, an eos qui ipsi sunt dissimiles? Ego sane te et meipsum omnium sanctorum imitatores esse peroptarim.

5. An forte quidam tui occultandi idem auctores fuere, quod non solum verbo sed etiam juramento affirmaris, te si ordinari nequaquam remansurum? Hæc enim illos audio tuis auribus obmurmurare, imo in ea re se religiosos existimare: sed si vere religiosi essent, Deum in primis qui hoc tibi ministerium contulit, timerent. Quod si divinas legis-

⁷⁷ I Tim. iv, 14. ⁷⁸ I Cor. xv, 9. ⁷⁹ I Cor. ix, 16. ⁸⁰ Rom. xv, 19.

(58) Reg., δυνήσονται.

(59) In Anglic. hæc, ἀλλὰ καὶ τοῦτο ψευδῶς, desiderantur. Paulo post Reg., ἀπαιτηθήσῃ.

(60) Anglic. et Felck. 2 anon., διαπλάσαντα.

(61) Mên deest in Felck. 3 anon.

(62) Ἐστίν deest in Felck. 3 anon.

(63) Vitiatus hic locus est in omnibus editis, manuscriptisque Græcis. Editi namque omnes habent, διὰ τοῦτο καὶ σπουδῇ τῶν ἁγίων μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ κηρύττειν, καὶ μὴ ὀκνεῖν, inepte sane. Reg., διὰ τοῦτο καὶ σπουδῇ τῶν ἁγίων μέχρι τοῦ Ἰλλυρι-

4. Εἰ γὰρ τὸν αὐτὸν νοῦν εἶχον πάντες, ὅσον νῦν ἔχουσιν οἱ συμβουλευόντές σοι, πῶς ἂν ἐγένου σὺ Χριστιανὸς, ἐπισκόπων μὴ ὄντων; Ἐὰν δὲ καὶ οἱ μεθ' ἡμᾶς ἀναλάβωσι τὸν τοιοῦτον νοῦν, πῶς ἂν συστήναι δυνήσωνται (58) αἱ Ἐκκλησίαι; Ἡ νομίζουσι οἱ συμβουλευόντές σοι μηδὲν εὐληθένας σε, ὅτι καταφρονοῦσιν; Ἀλλὰ καὶ τοῦτο ψευδῶς (59). Ὅρα γὰρ αὐτοὺς νομίζειν μηδὲν εἶναι μηδὲ τὴν τοῦ λουτροῦ χάριν, ἐὰν τινες τοῦτου καταφρονῶσι. Ἄλλ' εὐληθῶς, ὡ ἀγαπητὲ Δρακόντιε· μὴ ἀνέχου τῶν συμβουλευόντων σοι, μηδὲ ἀπάτα σαυτὸν. Ἀπαιτηθήσεται γὰρ τοῦτο παρὰ τοῦ δεδωκότος Θεοῦ. Ἡ οὐκ ἔχουσας τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος· *Μὴ ἀμέλει τοῦ ἐν σοὶ χαρίσματος*; Ἡ οὐκ ἀνέγνως, πῶς μὲν τὸν διπλάσαντα (60) ἀποδέχεται, τὸν δὲ κρύψαντα κατεδίκασε; Γένοιτο δὲ ταχέως ἐπανελεῖν σε, ἵνα καὶ σὺ τῶν ἐπαινουμένων γένη· Ἡ εἶπέ, τίνας σε θέλουσιν εἶναι μιμητὴν οἱ συμβουλευόντές σοι; Δεῖ γὰρ ἡμᾶς κατὰ σκοπὸν τῶν ἁγίων καὶ τῶν Πατέρων πολιτεύεσθαι, καὶ τούτους μιμεῖσθαι· εἰδέναι δὲ, ὅτι, τούτων ἀρισταίμενοι, ἀλλότριαι καὶ τῆς τοῦτων κοινωνίας γενόμεθα. Τίνα μὲν (61) μιμεῖσθαι σε θέλουσιν ἐκεῖνοι; Τὸν δισταζόντα καὶ θέλοντα μὲν ἀκολουθήσαι, ὑπερτιθέμενον δὲ καὶ συμβουλευόμενον διὰ τοὺς ἰδίους· ἢ τὸν μακάριον Παῦλον, τὸν ἅμα τῷ τὴν οἰκονομίαν ἐγχειρησῆναι, μὴ προσαναθέμενον σαρκὶ καὶ αἵματι; Εἰ γὰρ καὶ ἔλεγεν, *Οὐκ εἰμι ἱκανὸς καλεῖσθαι ἀπόστολος*, ὅμως γινώσκων ὅ ἔλαβε, καὶ οὐκ ἀγνοῶν τὸν δεδωκότα, ἔγραψεν· *Οὐὰ γὰρ μοι ἔστιν* (62), ἐὰν μὴ εὐαγγελίζωμαι· ὡσπερ δὲ τὸ οὐὰ μοι οὐκ εὐαγγελιζόμενος, οὕτως διδάσκων καὶ κηρύσσων τὸ εὐαγγέλιον, χαρὰν καὶ στέφανον εἶχε τοὺς μαθητευομένους· διὰ τοῦτο καὶ σπουδῇ τῶν ἁγίων μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ κηρύττειν (63), καὶ μὴ ὀκνεῖν μηδὲ εἰς τὴν Ῥώμην ἀπελθεῖν, μηδὲ εἰς τὰς Σπανίας ἀναβῆναι, ἵνα ὅσον κοπιᾷ, τοσοῦτον καὶ τοῦ κόπου τὴν μισθὸν μείζονα ἀπολάβῃ (64). Ἐκαυχάτο οὖν τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἀγωνισάμενος, καὶ ἐθάρρει τὸν μέγαν στέφανον ἀποληψόμενος. Οὐκοῦν, ἀγαπητὲ Δρακόντιε, τίνα μιμούμενος τοῦτο ποιεῖς; τοῦτον, ἢ τοὺς μὴ τοιοῦτους; Ἐγὼ μὲν εὐχομαί σε καὶ ἑμαυτὸν πάντων τῶν ἁγίων μιμητὴν γενέσθαι.

5. Ἡ τάχα τινὲς οἱ διὰ τοῦτο συμβουλευόντές σοι κρύπτεσθαι, ὡς λόγον καὶ ὄρκον σου δεδωκότος μὴ στήναι, ἐὰν κατασταθῆς; Τοιαῦτα (65) γὰρ αὐτοὺς ἀκούω περιδομβεῖν ταῖς ἀκοαῖς, καὶ δοκεῖν ἐν τούτοις εὐλαθεῖσθαι· ἀλλ' εἰ ἦσαν ἀληθῶς εὐλαθεῖς, ἠύλαθησαν ἂν μάλιστα τὸν ἐπιθέντα σοι Θεὸν τὸ λειτούργημα. Εἰ δὲ ἀναγόντες ἦσαν (66) τὰς θείας

κοῦ κηρύττει, καὶ μὴ ὀκνεῖν. Et sic fere alii codices, qui tamen habent spondi. Anglic. autem, κηρύττειν καὶ μὴ ὀκνεῖ. Optime legisse videtur Nannius qui habet: *Quapropter studium fuit sancto viro (τῷ ἁγίῳ) usque ad Illyricum illud prædicare, neque se gnescere, neque omittere. Juxta cujus lectionem hunc locum vertimus.*

(64) Anglic., ἀπολαύη.

(65) Felck. 3 anon., τοιαύτας.

(66) Sic Reg. Anglic. et Felck. 3 anon. Editi vero, Εἰ δὲ μὴ ἀγνοήσαντες ἦσαν, minus recte. Paulo post

Γραφάς, οὐκ ἀν'παρὰ ταύτας συνεβούλευον. Ὡρα γάρ αὐτοὺς καὶ τὸν Ἰερεμίαν καταμέμφεσθαι, καὶ τὸν μέγαν αἰτιᾶσθαι: Μωσῆν, ὅτι τὴν τούτων συμβουλὴν οὐκ ἤκουσαν, ἀλλὰ τὸν Θεὸν φοβηθέντες, τὴν διακονίαν ἐτέλεσαν, καὶ προφητεύοντες ἐτελειώθησαν. Καὶ γὰρ αὐτοὶ ἀποσταλέντες, καὶ λαθόντες ἤδη τὴν τῆς προφητείας χάριν, παρητήσαντο μὲν, ἐφοβήθησαν δὲ μετὰ ταῦτα, καὶ οὐκ (67) ἐξουδένωσαν τὸν ἀποστείλαντα. Ἐἴτε τοίνυν ἰσχνόφωνος εἶ, καὶ βραδύγλωστος, ἀλλὰ φοβήθητι τὸν πλάσαντά σε Θεόν· εἴτε νεώτερον σαυτὸν λέγεις πρὸς τὸ κήρυγμα, ἀλλ' εὐλαβοῦ τὸν γινώσκοντά σε πρὸ τοῦ πλασθῆναι· εἴτε λόγον δέδωκας (ὁ δὲ λόγος τοῖς ἁγίοις ὡς ὄρκος ἦν), ἀλλὰ ἀνάγνωθι τὸν Ἰερεμίαν, πῶς καὶ αὐτὸς εἰρηκῶς, Οὐ μὴ ὀνομάσω τὸ ὄνομα Κυρίου, ὕστερον δὲ φοβηθεὶς τὸ ἐν αὐτῷ (68) πῦρ γενόμενον, οὐκέτι, ὡς εἶρηκε, πεποίηκεν, οὐδὲ ὡς προληφθεὶς τῷ ὄρκῳ ἐκρύθη· ἀλλὰ τὸν ἐγχειρίσαντα εὐλαβοῦμενος, τετελείωκε τὴν προφητείαν. Ἡ οὐκ οἶδας, ἀγαπητὲ, ὅτι καὶ Ἰωνᾶς φεύγων (69), γέγονε μὲν, ὡς γέγονε, μετὰ δὲ ταῦτα πάλιν προεφήτευσεν;

6. Μὴ τοίνυν ἄλλα παρὰ ταῦτα συμβουλευού. Μᾶλλον γὰρ ἡμῶν οἶδεν ὁ Κύριος τὰ ἡμῶν, καὶ οἶδε τίσιν ἐγχειρίζει τὰς ἑαυτοῦ Ἐκκλησίας. Κἂν γὰρ μὴ ξείλιός τις τυγχάνῃ, ἀλλὰ μὴ (70) πρὸς τὸν πρότερον βίον ἀποβλεπέτω, ἀλλὰ τὴν διακονίαν ἐκτελείτω· ἵνα μὴ πρὸς τῷ βίῳ καὶ τὴν ἐκ τῆς ἀμελείας κατάραν ἀπενέγκηται. Ἄρα γὰρ, ἀγαπητὲ Δρακόντιε, ταῦτα γινώσκων καὶ συνετὸς τυγχάνων, οὐ κατανύττη τὴν ψυχὴν; Οὐ φροντίζεις μὴ ἀπόληται τις τῶν ἐγχειρισθέντων σοι; Οὐ φλέγη ὡς ἀπὸ (71) πυρὸς τοῦ συνειθέτος; Οὐ φοβῆ τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως, ἐν ἣ οὐδὲις τῶν συμβουλευόντων νῦν ἐκεῖ γενήσεται βοηθός; Ἐκαστος γὰρ τῶν ἐγχειρισθέντων αὐτῷ καὶ λόγον ἀποδώσει. Τί γὰρ ὦνησε τὸν κρούσαντα τὸ δηνάριον ἢ πρόφασις; Ἡ τί ὠφέλησε τὸν Ἀδὰμ εἰρηκότα, Ἡ γυνὴ με ἠπάτησεν; Ἀγαπητὲ Δρακόντιε, εἰ καὶ ἀληθῶς ἀσθενῆς τυγχάνεις, ἀλλὰ ἀναλαβεῖν (72) σε τὴν φροντίδα πρέπει, ἵνα μὴ, τῆς Ἐκκλησίας ἐρήμου τυχανούσης, οἱ ἐχθροὶ ταύτην βλάβωσι, πρόφασι εὐρόντες τὴν σὴν φυγὴν. Πρέπει σε ἀναζώσασθαι, ἵνα μὴ μόνους ἡμᾶς ἀφῆς ἐν τῷ ἀγῶνι· πρέπει σε συγκαμῆν (73), ἵνα μετὰ πάντων καὶ τὸν μισθὸν ἀπολάβῃς.

7. Σπεῦδε τοιγαροῦν, ἀγαπητὲ, μηκέτι βραδύνων, μηδὲ ἀνέχου τῶν σε κωλυόντων, ἀλλὰ τοῦ δεδωκότος μνησθητι· καὶ δεῦρο πρὸς ἡμᾶς τοὺς ἀγαπῶντάς σε, τοὺς συμβουλευόντάς σοι τὰ τῶν Γραφῶν (74), ἵνα καὶ παρ' ἡμῶν προπεμφθῆς, καὶ λειτουργῶν ἐν ταῖς

⁶⁷ Exod. iv, 10. ⁶⁸ Jer. xx, 9. ⁶⁹ Genes. iii, 12.

Felckm. 3 anon., τῷ Ἰερεμίᾳ.

(67) Sic Reg. Basil. Anglic. Felck. 3 anon. Editi vero, μὴ.

(68) Felck. 3 anon., τὸν ἐν αὐτῷ.

(69) Anglic., φυγῶν.

(70) Sic edit. Commelin. et omnes mss. Sed Parisiensis edit., οὗτος μὴ, necimus quia auctoritate. Mox Reg. Basil. Angl. et Felck. 3 anon., ἐκτελείτω. Editi vero, ἐκλεγεῖτω, perperam. Ibid. Anglic.,

A sent Scripturas, non adversus illas id consilii darent. Restat autem illos ipsum Hieremiam coarguere, magnumque Moysen insimulare, quod consilio suo non obtemperarint, sed Deum veriti, ministerium suum impleverint, atque prophetantes sint consummati. Illi siquidem missi, acceptaque prophetiæ gratia, recusabant statim: at præ timore postea, mittentem se vilipendere, abnuereque ausi non sunt. Sive igitur es gracili voce, sive tardiore lingua ⁶⁷, at tui conditorem Deum metuito: si te juniorem ad prædicandum dicas, at time eum qui te noverat antequam formarere: si verbum adversum protuleris, estque verbum sanctis pro juramento; lege Jeremiam, qui cum dixisset, *Non nominabo nomen Domini* ⁶⁸, at postea cum intra se accensum ignem reformidaret, nequaquam dictis suis standum censuit, sed quasi juramento illigatus sese abdidit; sed eum qui sibi ministerium traderat veritus, prophetandi munus implevit. An ignoras, dilecte, fugienti Jonæ ea quæ tute probe nosti accidisse, sed eum postea nihilominus prophetasse?

6. Ne igitur diversa ab istis consilia sequere. Melius enim quam nosipsi quæ nos spectant, novit Dominus: nec ignorat quibusnam suas committat Ecclesias. Nam **210** si quis dignus non fuerit, is ne præteritam spectet vitæ rationem, sed officium impleat suum ne juxta vitæ suæ atque negligentiae maledictionem referat. Hæc cum scias, charissime Draconti, prudensque cum sis, num animo non compungeris? Non curas ne quis eorum qui tibi commissi sunt pereat? Non ardes quasi conscientiae igne? Annon diem judicii reformidas, in qua nullus horum consiliariorum opitulatur aderit? Singuli namque de sibi concreditur rationem reddituri sunt. Quid enim profuit ei qui denarium occultaverat sua excusatio? Aut quid profuerunt Adamo verba illa, *Mulier me decepit* ⁶⁹? Tametsi revera infirmus es, dilectissime Draconti; sed te hanc curam suscipere convenit, ne deserta Ecclesia, ab inimicis, occasionem ex fuga tua nactis, lædatur. Par est ut te accingas, ne nos solos in certamine deseras: decet te una cum aliis laborare, ut cum omnibus debita mercede doneris.

7. Matura igitur, dilecte, ne ultra moreris, neve eos qui tibi impedimento sunt, tolere: sed memento ejus qui hoc tibi ministerium tradidit. Et huc propera ad nos qui te diligimus, qui tibi quæ Scripturarum sunt suademus; ut a nobis cum ho-

τὴν τῆς, omisso ἐκ. Felck. 3 anon. ibid. κατὰρείαν habet.

(71) Reg. solus, καὶ οὐ φλέγη ὡς ὑπό.

(72) Sic Reg. Angl. et Felck. 3 anon. Alii et editi, λαβεῖν.

(73) Anglic., συγκαμῆν. Mox idem., ἀπολαύσης.

(74) Felck. 3 anon., σοὶ τὴν τῶν Γραφῶν ὠφέλειαν ἵνα καὶ. Mox Anglic., προπεμφθεὶς.

nore deducare, et dum in ecclesiis sacra facies nostri memoriam agas. Neque enim tu solus ex monachis es ordinatus : neque tu tantum monasterio præfuit, vel solus a monachis dilectus es : sed nosti Serapionem monachum esse, et iam multis præfuisse monachis. Nec te præterit quot monachorum pater fuerit Apollon. Nosti Agathonem, nec ignoras Aristonem, ac meministi Ammonii cum Serapione peregre profecti. Fortassis etiam ad te pervenit fama Muii in superiori Thebaide commorantis, atque discere potuisti quid Paulus qui Lati degebat, egerit : ac similiter alii complurimi, qui tamen ordinati, non repugnarunt ; sed Elisæi exemplo ducti, nec ignorantes quid egerit Elias, quare quoque rerum ab apostolis gestarum, hanc suscipere curam, nec ministerium aspernati sunt, vel propterea seipsos deteriores facti sunt ; sed potius cum laboris mercedem expectent, ipsi in melius proficiunt, dum alios ad profectum cohortantur. Quot illi quantosque ab idolorum cultu revocarunt ? Quot a dæmoniaca consuetudine monitis suis averterunt ? Quot Domino adduxerunt servos, adeo ut qui ista signa videant, admiratione capti sint ? Annon ingens signum, puellam ad virginitatem, adolescentem ad continentiam, idololatram ad Christi cognitionem deducere ?

8. Ne tibi igitur monachi impedimento sint, quasi vero solus ex monachis ordineris : neque ipse excusationem afferas, quod hinc sis deterior evasurus : potes enim etiam melior fieri, si Paulum imiteris, et Sanctorum æmulare gesta. Nosti enim illos, ubi dispensatores mysteriorum constituti vere, rectiore via ad supernæ vocationis bravium contendisse. Quandonam Paulus martyrium subiit, et coronam se accepturum expectavit, nisi cum fuisset ad docendum missus ? Quandonam Petrus confessus est, nisi cum Evangelium prædicaret, ac ubi piscator hominum factus est ? Elias quando assumptus est, nisi cum universam prophetiam suam adimpleret ? **211** Quandonam Elisæus in spiritu duplici obtinuit, nisi postquam, omnibus relictis, Eliam secutus est ? Cur discipulos elegit Salvator, nisi ut illos mitteret ?

9. Quapropter, cum tales tibi viri in exemplum sint propositi, dilecte Draconti, ne dicas, ne credas iis qui dicunt episcopatum esse peccati causam, atque hinc peccandi occasiones oboriri. Licet tibi

(75) Anglic., μνημονεύσης.

(76) Anglic., Σαραπίων. Ibid. Anglic. et Felck. 3 anon., καὶ πόσων.

(77) Anglic., Ἀγάθωνα. Rectius quam alii qui habent Ἀγαθόν. Agathonem legimus in subscriptionibus Ægyptiorum episcoporum, cum Sardicensibus, tum Tyriensibus. Paulo post Felck. 3 anon., Σαραπίωνος.

(78) Felck. 3 anon. solus, περὶ Κουεῖ. Et ita legit Nannius qui habet, de Cue. Proclivis est transmutatio τοῦ μ in κ, in codicibus. Μουτς legitur in subscriptionibus.

(79) Reg., τοῦ ἐν τῷ. In editis, τοῦ δεest Ibid. Au-

Ἐκκλησίαις μνημονεύσης (75) καὶ ὑπὲρ ἡμῶν. Οὐ γὰρ σὺ μόνος ἐκ μοναχῶν καταστάθης, οὐδὲ σὺ μόνος προέστης μοναστηρίου, ἢ μόνος ὑπὸ μοναχῶν ἡγαπηθῆς· ἀλλ' οἶδας, ὅτι καὶ Σαραπίων (76) μοναχός ἐστι, καὶ τόσων μοναχῶν προέστη· οὐκ ἔλαθέ σε, πόσων μοναχῶν πατὴρ γέγονεν Ἀπολλῶς. Οἶδας Ἀγάθωνα (77), καὶ οὐκ ἀγνοεῖς Ἀρίστωνα· μνημονεύεις Ἀμμωνίου, τοῦ μετὰ Σαραπίωνος ἀποδημήσαντος· ἴσως δὲ ἤκουσας καὶ περὶ Μουτς (78) ἐν τῇ ἄνω Θηβαΐδι, καὶ δύνασαι μαθεῖν περὶ Παύλου τοῦ ἐν τῷ Λατῷ (79), καὶ περὶ ἄλλων πολλῶν. Καὶ ὅμως οὗτοι, κατασταθέντες, οὐκ ἀντερῆχασιν, ἀλλ' ἔχοντες τύπον τὸν Ἐλισσαίου, καὶ εἰδότες τὰ κατὰ Ἡλίαν, μαθόντες τε τὰ κατὰ τοὺς μαθητὰς καὶ ἀποστόλους, ἀντελάβοντο τῆς φροντίδος, καὶ οὐ καταφρόνησαν τῆς λειτουργίας, καὶ οὐτε χείρους ἑαυτῶν γεγονάσιν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον τοῦ καμᾶτου τὸν μισθὸν προσδοκῶσι, προκόπτοντες καὶ προκόπτειν ἄλλους νοουθετοῦντες. Πόσους ἀπὸ τῶν εἰδώλων ἐπέστρεψαν; Πόσους ἀπὸ τῆς δαιμονιώδους συνηθείας ἔπαυσαν νοουθετοῦντες; Πόσους παρέστησαν τῷ Κυρίῳ δούλους, ὥστε καὶ τοὺς ὀρώντας τὰ σημεῖα ταῦτα βλέποντας (80) θαυμάζειν; Ἡ οὐχὶ μέγα σημεῖον κόρην ποιῆσαι παρθενεύειν, καὶ νεώτερον ἐγκρατεῦσθαι, καὶ εἰδωλωτάτην ἐπιγῶναι τὸν Χριστὸν (81);

8. Μη τοίνυν κωλύεωσάν σε μοναχοί, ὡς μόνον ἐκ μοναχῶν κατασταθέντα, μηδὲ σὺ προφασίζου (82), ὡς χείρων σεαυτοῦ ἐσόμενος· δύνασαι γὰρ καὶ καλύτερον γενέσθαι μιμούμενος τὸν Παῦλον, ζηλῶν (83) τῶν ἁγίων τὰς πράξεις. Οἶδας γὰρ, ὅτι οἱ τοιοῦτοι οἰκονόμοι τῶν μυστηρίων κατασταθέντες, μᾶλλον κατὰ σκοπὸν ἐδίωκον εἰς τὸ βραβεῖον τῆς ἀνω κλήσεως. Πότε Παῦλος ἐμαρτύρησε, καὶ τὸν στέφανον λαθεῖν (84) προσδόκησεν, εἰ μὴ ὅτε ἀπεστάλη διδάσκειν; Πότε Πέτρος ὠμολόγησεν, εἰ μὴ ὅτε εὐηγγελίζετο, καὶ ἀλιεύς (85) ἀνθρώπων γέγονε; Πότε Ἡλίας ἀνελήφθη, εἰ μὴ ὅτε πᾶσαν τὴν προφητείαν ἐπλήρωσε; Πότε Ἐλισσαῖος ἐν πνεύματι ἔσχε διπλά, εἰ μὴ ὅτε πάντα καταλιπὼν ἠκολούθησε τῷ Ἡλίᾳ; Διὰ τί δὲ καὶ ἐξελέξατο μαθητὰς ὁ Σωτὴρ, εἰ μὴ ἵνα καὶ ἀποστείλῃ;

9. Ὅθεν, τούτους ἔχων τύπον (86), ἀγαπητὲ Δρακόντιε, μὴ λέγε, μηδὲ πείθου τοῖς λέγουσιν ἁμαρτίας εἶναι πρόφασιν τὴν ἐπισκοπὴν, μηδὲ ὅτι ἐκ ταύτης ἀφορμὴ τοῦ ἁμαρτάνειν ἐστίν. Ἐξεστὶ γὰρ καὶ ἐπι-

glic., Λατῶν.

(80) Sic Reg. et Basil. Editi vero male, βλέποντες. Hæc vox desideratur in Anglicano codice.

(81) Anglic., τὸν Κύριον, et ita legerat Nannius.

(82) Anglic., μηδὲ συμπροφασίζου.

(83) Felck. 3 anon., ζηλοῦ.

(84) Λαθεῖν δεest in Basil.

(85) Sic edit. Commelin. et omnes mss. In editione Paris., ἀλιεύς.

(86) Sic edit. Commelin. et omnes mss. Editores vero Parisienses perperam posuere τύπος. Mox Anglic., μηδὲ λέγε.

σκοπον ὄντα σε πεινᾶν, καὶ διψᾶν, ὡς ὁ Παῦλος· δύνασαι μὴ πιεῖν οἶνον, ὡς ὁ Τιμόθεος· καὶ νηστεύειν καὶ αὐτὸς συνεχῶς (87), ὡς ὁ Παῦλος ἐποίει· ἵνα κατ' ἐκείνον οὕτως νηστεύω, χορτάζης ἄλλους ἐν τοῖς λόγοις, καὶ διψῶν ἐν τῷ μὴ πιεῖν, ποτιζῆς ἄλλους διδάσκων. Μὴ οὖν ταῦτα προβαλλέτωσαν οἱ συμβουλευόντές σοι. Οἴδαμεν γὰρ καὶ ἐπισκόπους νηστεύοντας, καὶ μοναχοὺς ἐσθίωντας. Οἴδαμεν (88) καὶ ἐπισκόπους μὴ πίνοντας οἶνον, μοναχοὺς δὲ πίνοντας· οἴδαμεν καὶ σημεῖα ποιοῦντας ἐπισκόπους, μοναχοὺς δὲ μὴ ποιοῦντας. Πολλοὶ δὲ τῶν ἐπισκόπων οὐδὲ γεγαμήκασι, μοναχοὶ δὲ πατέρες τέκνων γεγόνασιν· ὥσπερ καὶ ἐπισκόπους πατέρας τέκνων, καὶ μοναχοὺς ἐξ ὀλοκλήρου γένους τυγχάνοντας. Καὶ πάλιν οἴδαμεν (89) κληρικούς πεινῶντας, μοναχοὺς δὲ νηστεύοντας. Ἐξεσι γὰρ καὶ οὕτως, καὶ ἐκείνως οὐ κεκώλυται (90). Ἀλλὰ πανταχοῦ τις ἀγωνιᾷ ἐσθῶ· καὶ γὰρ ὁ στέφανος οὐ κατὰ τόπον, ἀλλὰ κατὰ τὴν πρᾶξιν ἀποδίδεται.

10. Οὐκοῦν μὴ ἀνέχου τῶν ἕτερα παρὰ ταῦτα συμβουλευόντων, ἀλλὰ μάλλον ἐπέιγου, καὶ μὴ μέλλε· μάλιστα ὅτι καὶ ἡ ἀγία ἑορτὴ ἐγγίζει, ἵνα μὴ χωρὶς σοῦ οἱ λαοὶ τὴν ἑορτὴν ποιήσωσι, καὶ μέγαν κίνδυνον ἐπιστάτη κατὰ σαυτοῦ. Τίς γὰρ αὐτοῖς εὐαγγελίσεται (91) τὸ Πάσχα μὴ παρόντος σου; Τίς αὐτοῖς τὴν ἡμέραν ἀναγγελεῖ τῆς ἀναστάσεως, κρυπτομένου σου; Τίς αὐτοῖς συμβουλεύσει δεόντως ἑορτάζειν, φεύγοντός σου; Ὡ πόσοι μὲν ὠφέληθήσονται (92) παραγνομένου σου, πόσοι δὲ βλαθήσονται φεύγοντός σου! Καὶ τίς ἐπὶ τούτοις ἀποδέξεται σε; Καὶ διὰ τί συμβουλεύουσί σοι μὴ ἀντιλαμβάνεσθαι σε τῆς ἐπισκοπῆς, αὐτοὶ θέλοντες ἔχειν πρεσβυτέρους; Εἰ γὰρ φαῦλος τυγχάνεις, μὴ συνέστωσάν σοι· εἰ δὲ ἐπιτίθειον εἶναι σε ἐπιγινώσκουσι, μὴ φθονείτωσαν τοῖς ἄλλοις· εἰ γὰρ τὸ διδάσκειν καὶ προϊστασθαι πρόφασίς ἐστίν ἀμαρτίας κατ' ἐκείνους, μὴ διδασκέσθωσαν αὐτοὶ, μηδὲ πρεσβυτέρους ἐχέτωσαν, ἵνα μὴ χεῖρους ἑαυτῶν γένωνται αὐτοὶ τε καὶ οἱ διδάσκοντες αὐτούς. Ἀλλὰ μὴ πρόσθε τοῦτοις τοῖς ἀνθρωπίνους βήμασι, μηδὲ ἀνέχου τῶν ταῦτα συμβουλευόντων, καθὰ πολλάκις προείπον· σπεῦδε δὲ μάλλον καὶ ἐπίστρεφε πρὸς τὸν (93) Κύριον, ἵνα, τῶν προβάτων αὐτοῦ φροντιζῶν, μνημονεύσης καὶ ἡμῶν. Τούτου δὲ χάριν προετρέψαμην ἐλθεῖν τοὺς ἀγαπητοὺς ἡμῶν Ἰέρακα D τὸν πρεσβύτερον, καὶ Μάξιμον τὸν ἀναγνώστην· ἵνα καὶ διὰ λόγων σε προτρέψωνται, καὶ μαθεῖν δυναθῆς ἐκ τούτου τὴν τε διάθεσιν ἣν ἔχων ἔγραψα, καὶ τὸν ἐκ τοῦ ἀντιλέγειν τῇ ἐκκλησιαστικῇ διατάξει κίνδυνον.

(87) Anglic., συνεχῶς.

(88) Edit. Paris., εἶδαμεν. Commelin., εἶδομεν. Reg., ἴδομεν. Felck. 3 anon., οἴδαμεν. Mox edit. Commel. et Paris., εἶδομεν. Reg., ἴδομεν. Felck. 3 anon., οἴδαμεν.

(89) Reg., ἴδομεν. Edit. Commel. et Paris., εἶδαμεν, quæ vox deest in Felck. 3 anon. Ibid. Anglic., οἴδαμεν καὶ μοναχοὺς νηστεύοντας. Ibid. Nannius legerat, κληρικούς πίνοντας, qui vertit, clericos bibisse. Mox γὰρ deest in Anglic. Ibid. Felck. 3 anon.,

A etiam in episcopatu esurire et sitire, quemadmodum egit Paulus. Potes vinum non bibere, ut Timotheus : frequentissime jejunare, ut solebat Paulus : ut dum ejus exemplo jejunas, alios doctrina tua satiare valeas : et dum abstinendo a potu sitim toleras, aliis docendo potum præbeas. Ne tibi igitur talia objiciant consiliarii tui. Novimus enim et episcopos qui jejunent, et monachos qui comedant. Novimus episcopos qui vino abstineant, ut et monachos qui bibant; episcopos etiam novimus qui signa edant, et monachos qui id minime præsentent. Sunt quoque ex episcopis multi qui nunquam nupservint, monachi autem reperiuntur qui filios suscipere, quemadmodum vicissim episcopos filiorum parentes, monachos vero nullam posteritatem habuisse cernimus. Vidi-nos rursum clericos qui famem tolerarent, et monachos qui jejunarent. Hoc enim modo licet agere, et alio nihil vetat. Sed omnes ubique decertent : corona quippe non pro loci sed pro factorum ratione tribuitur.

10. Ne audias itaque eos qui his adversa tibi dant consilia, imo potius matura, neve comperendimes, cum potissimum instet sacra solemnitas, ne in tui absentia hunc festum diem populi concelebrant, in maximum sane tui capitis periculum. Quis enim te absente Paschatis festum prædicabit? Quis illis resurrectionis diem te latente annuntiaturus est? Quis te fugiente hortaturus ut congrua pietate festum agant? O quam multis utilis adventus tuus! quam multis noxia fuga tua futura est! Ecquis te hæc agentem approbarit? Cur tibi auctores sunt, ut ne episcopatum acceptes, cum peroptent ipsi presbyteros habere? Si enim malus es, ne tecum versentur; sin te idoneum agnoscunt, ne aliis invident. Nam si ex illorum sententia docere ac præesse occasio peccandi fuerit; ne doceantur ipsi, neque presbyteros habeant; ne cum ipsi tum eorum doctores deteriores evadant. Verum tu ne humanis hujusmodi verbis animum adhibeas, neque hujus consilii auctoribus aurem præbeas, uti sæpius dixi : sed potius festina, ad Dominumque revertere, ut, dum ovium ejus curam geres, nostri quoque memoriam facias. Hac de causa dilectos nostros Hieracem presbyterum, et Maximum lectorem monui, ut te adeant, qui te verbis etiam cohortentur, ut ediscere valeas quo hæc scripserim affectu : et quod sit illud periculum ecclesiasticæ obsistere ordinationi.

οὗτος καὶ ἐκεῖνος.

(90) Sic Reg. Editi vero mendose, οὐκ ἐκώλυται.

(91) Reg., εὐαγγελίσθηται. Anglic., εὐαγγελίζεται. Paulo post Reg. Basil. Anglic., συμβουλεύσει. Editi, συμβουλεύει.

(92) Anglic., ὠφθήσονται, male. Hinc Nannius vertit apparebunt.

(93) In Reg. et Felck. 3 anon. τὸν deest.

ADMONITIO IN EPISTOLAM ENCYCLICAM

SEU CIRCULAREM

AD EPISCOPOS ÆGYPTI ET LIBYÆ CONTRA ARIANOS.

212 I. *Hæc epistola in aliquo Græcis manuscriptis codicibus, ut in editis Latinis, inscribitur Oratio prima contra Arianos: sed perperam, ut jam doctis omnibus est persuasum. Hæc enim distincta penitus est a quatuor Orationibus contra Arianos, nihilque eam inter et illas est connexionis; sed et hæc epistola per se est omnino absoluta, et quatuor illæ Orationes ita sibi coherent, ut nec prima aliam indicet præpositam, sed novi sit operis initium, et quarta duntaxat trium aliarum sit finis ac conclusio. Verum fusius hac de re disseretur in Admonitione in easdem quatuor Orationes.*

II. *De tempore quo hæc scripta est epistola, nullus plane est ambigendi locus. Nam certum est ex numero 7 missam fuisse, cum jamjam in sedem Alexandrinam intrudendus esset Georgius Cappadox, quod contigit anno 356, tempore Quadragesimæ, ac proinde ante diem 7 Aprilis, in quem diem eo anno Pascha incidebat. Constat item conscriptam fuisse post diem 9 mensis Februarii, postquam nempe S. Athanasius, Syriano in ecclesiam S. Theonæ hostiliter irruente, Arianorum manus atque insidias divinitus effugerat secesseratque Alexandria, ac cum jam in alienis peregrinaretur regionibus, ut ipse scribit num. 5 et 20.*

III. *Nec vero ignoramus Baronium ad annum Christi 306, num. 44 ex hac epistola schisma Meletianum ad annum 306 revocare, ipsamque anno 361 scriptam esse concludere ex his S. Athanasii verbis num. 22: Οἱ μὲν (Μελετιανοὶ) πρὸ πενήκοντα καὶ πέντε ἐτῶν σχισματικοὶ γέγονασιν· οἱ δὲ (Ἀρειανοὶ) πρὸ τριάκοντα καὶ ἕξ ἐτῶν ἀπεδείχθησαν αἰρετικοὶ, καὶ τῆς Ἑκκλησίας ἀπεβλήθησαν ἐκ κρίσεως πάσης τῆς οἰκουμένης συνόδου. Id est: Meletiani ante quinque et quinquaginta annos facti sunt schismatici: et Ariani ante sex et triginta annos hæretici sunt declarati, iidemque ab Ecclesia totius generalis synodi judicio, rejecti sunt. At cum ipse Baronius ex Testificatione populi Alexandrini, quæ pridie Idus mensis Februarii post consulatum Arbæthionis et Lolliani, hoc est post annum 355, edita est, recte colligat Georgium anno 356 intrusum fuisse: cumque ex numero 7, ut jam diximus, exploratissimum sit scriptam fuisse hancce epistolam cum nondum sedem Alexandriæ Georgius occuparet, sed cum brevi in eam esset invasurus, fatendum necessario est illam hoc ipso anno 356 esse compositam.*

IV. *Non dubium autem quin errandi causa Baronio fuerit hæc Nannii versio: Illi (Meletiani) abhinc ante quinquagesimum quintum annum schismatici facti sunt: isti (Ariani) vero ante trigesimum sextum annum hæretici declarati, et ab Ecclesia submoti, idque judicio synodi universalis. Ex his enim concludit Baronius triginta sex fuisse annos a concilio Nicæno, cum ista scriberet Athanasius, ac proinde hanc epistolam esse anni 361. Verum hunc locum par est ita distinguere, ut verbum, ἀπεδείχθησαν, sunt declarati, ad Alexandrum Alexandrinum referatur, qui nimirum in synodo Alexandrina Arium hæreticum primus declaravit; cætera autem quæ sequuntur Nicænæ attribuantur synodo. Sic nempe num. 12 et 13 Arius blasphemias proferens dicitur hæreticus declaratus esse ab Alexandro, αἰρετικὸς ἀπεδείχθη. Oratione item prima contra Arianos num. 3 sanctus præsul testatur, postquam ab Alexandro damnatus Arius est, ejus asseclas non amplius Christianos fuisse appellatos, sed Arianos.*

V. *Porro hoc est epistolæ argumentum. S. Athanasius episcopus Ægypti et Libyæ vehementer obsecrat, ut Arianorum conatibus et fraudibus validissime animoseque obstant, præsertim cum audierit aliquos ex illis simul convenisse, ut de fide scriberent, eo animo ut ad ipsos mitterent litteras, quibus si vellent subscribere, securi degerent; sin auferent contradicere, mitterentur in exilium. Arianorum item mire exagitat inconstantiam, qui scilicet singulis annis conveniebant ut de fide decernerent, ipsique nihilominus ea rescindebant quæ antea defnierant. Variis quoque argumentis impietatem eorumdem necnon Meletianorum, dolumque ac vim reteggit ac repellit. Monet insuper cavendum maxime esse ab illorum scriptis, quæ idcirco verbis Scripturæ solebant exornare, quo facilius incautos deciperent. Paulo ante finem, mortem Arii enarrat: ac postremo ardore vere apostolico illos episcopos ad invictam animi fortitudinem hortatur, et ad quidvis potius constanter tolerandum, quam ut a Nicæna fide et veritate propugnanda desistant.*

(94) ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ,

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥΣ ΑΙΓΥΠΤΟΥ ΚΑΙ ΛΙΒΥΗΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ

ΚΑΤΑ ΑΡΕΙΑΝΩΝ.

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIÆ.

AD EPISCOPOS ÆGYPTI ET LIBYÆ

EPISTOLA ENCYCLICA

CONTRA ARIANOS

1. Πάντα μὲν ὅσα ὁ Κύριος ἡμῶν καὶ Σωτὴρ Ἰη- A
σοῦς Χριστὸς (95), ὡς ἔγραψεν ὁ Λουκᾶς, πεποηκέ
τε καὶ ἐδίδαξεν, εἰς τὴν ἡμετέραν φανεῖς σωτηρίαν
(96) διεπράξατο· ἦλθε γὰρ, ὡς ὁ Ἰωάννης φησὶν,
οὐχ ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος δι'
αὐτοῦ. Ἔστι δὲ μετὰ (97) πάντων καὶ τοῦτο θαυμά-
σαι τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ, ὅτι καὶ περὶ τῶν πρὸς
ἡμᾶς μαχομένων οὐ παρεσιώπησεν, ἀλλὰ καὶ μάλα
προεῖρηκεν, ἵνα, ἐπειδὴν ἐκεῖνα παραγένηται, εὐθέως
εὐρεθῶμεν ἠσφαλισμένην ἔχοντες τὴν διάνοιαν ἐκ τῆς
ἐκεῖνου διδασκαλίας, λέγοντος· Ἐγερθήσονται ψευδο-

213 1. Omnia quidem quæ Dominus et Salvator
noster Jesus Christus, ut scripsit Lucas, et fecit et
docuit ⁹⁵, nostræ salutis, propter quam et venerat,
procurandæ causa peregit. Nam, ut ait Joannes ⁹⁶,
venit non ut judicaret mundum, sed ut mundus per
ipsum salvaretur. Inter omnia tamen quæ gessit,
in eo præcipue admiranda est ejus benignitas, quod
de his qui bellum nobis erant indicturi non solum
non siluerit, sed etiam luculenter prædixerit, ut
cum illa evenerint, mentem nostram ejus doctrina
munitam offendant, qui nobis ea his verbis prænun-

⁹⁵ Act. 1, 1. ⁹⁶ Joan. III 17.

(94) Scripta anno 356. Sic inscribitur in mss. Ba-
siliensi, Anglicano, Felckmanni 2 et 5 anonymis, et
in editis Græcis. At in mss. Anglicano et Felckmanni
5 anonymo additur præterea in fine, λόγος πρώ-
τος. Seguerianus, Goblerianus, et Felckmanni 1
anonymus habent, Τοῦ ἐν ἀγίοις, etc., κατὰ Ἀρειανῶν
λόγος πρῶτος. In codice ms. collegii Parisiensis RR.
PP. Jesuitarum is est titulus, Τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου
λόγος Γ' περὶ τῆς πανουργίας καὶ ὑποκρίσεως τῶν
Ἀρειομανιτῶν, καὶ πῶς μετασχηματίζόμενοι πλανῶν
ἐπιχειροῦσι τοὺς ἀγνοοῦντας αὐτούς. Magni Athana-
siii Oratio tertia de astutia et simulatione Arianorum,
et quomodo se variis componentes, eos fallere conan-
tur, qui ipsos non cognoscunt. Eadem quoque est in-
scriptio in collectaneis variarum lectionum ex veteri
quodam libro, quas Felckmannus sibi amicam quem-
dam, quem literis Fr. 1 indicat, communicasse scri-
bit: non ibi tamen leguntur hæc priora verba, Τοῦ
μεγάλου Ἀθανασίου λόγος τρίτος, sed tantum cætera
quæ sequuntur. Idem etiam, qui in Jesuit. codice,

B legitur titulus in ms. Colbertino, et in alio monaste-
rii S. Taurini Ebroicensis. Verum ideo in his co-
dicibus inscribitur λόγος τρίτος, quod tertia ordine
exstet, nempe post tractatum *De sententia Dionysii
Alexandrini*, qui in his codicibus duas in partes di-
viditur, quarum prima λόγος πρῶτος dicitur, altera
λόγος δεύτερος. Apud Omnibonum hæc habetur in-
scriptio, S. Athanasii liber primus contra hæreticos:
quanquam idem postea Orationem, quæ vulgo se-
cunda inscribitur, Sermonem primum contra Aria-
nos inscribit.

(95) Seguer. Jesuit. Colb. et Taurin.. ὁ Κύριος
καὶ Σωτὴρ ἡμῶν ὁ Χριστὸς. At καὶ Σωτὴρ abest
Gobler. et Felckm. 1 anon. Mox iidem Gobler. et
Felckm. 1 anon., ὁ Λουκᾶς φησὶν.

(96) Seguer. Gobler. Felckm. 1, Colbert. Taurin.
et Fr. 1, εἰς τὴν ἡμετέραν φθάναι σωτηρίαν. Felck.
2 anon. pro φανεῖς habet εἰς.

(97) Μετὰ abest a Basil. Mox Fr. 1, Colbert. et
Taurin., ἀλλὰ καὶ μάλλον προεῖρηκε.

tiavit : *Ersurgent pseudoprophetae et pseudochristi, et dabunt signa magna et prodigia, ita ut in errorem incucantur, si fieri possit, etiam electi : ecce prae dixi vobis* ⁸⁶. Multa sane ac supra hominem sunt praeccepta et beneficia quae illi in nobis placuit recondere ; ea scilicet sunt caelestis vitae forma, potestas adversus daemones, adoptio, et quod omne beneficium superat praecipuumque est, Patris et ipsius Verbi cognitio, atque Spiritus sancti donum. Verum humana mens ad malum valde proclivis est : adversarius quoque noster diabolus tanta nobis bona invidens circuit et vigilat ⁸⁷, ut quae in nobis existunt verbi semina auferat. Hinc ergo Dominus sua praeccepta, veluti proprium thesaurum, in nobis praedicatione obsignans ait : *Videte ne quis vos seducat. Multi enim venient in nomine meo, dicentes : Ego sum : et tempus appropinquavit. Nolite ergo ire post eos* ⁸⁸. Magnum sane aliquid nobis praestitit Verbum, ut scilicet ex ipsa rerum specie non deciperemur ; sed potius, licet haec aperta sint et oblecta, Spiritus gratia possemus discernere. Quia enim totus per se odio dignus, est malitiae inventor et magnus daemon diabolus, statimque ac apparuerit, ab omnibus repellitur, ut serpens, ut draco, ut leo quaerens quos rapiat et devoret : idcirco quod ipse quidem est celat et occultat ; at nomen, quod omnes habent desiderio, **214** astute praese fert, ut cum homines falsa specie deluserit, jam deceptos propriis astringat vinculis. Nempe quemadmodum si quis alienos liberos in captivitatem attrahere cupiens, absentium parentum similem indueret speciem, eoque artificiosos filios, utpote parentum desiderio flagrantibus, illectos procul abduceret, miserosque interimeret : ita profecto improbus daemon, tortuosusque et malignus diabolus, se per seipsum exhibere quidem non audet ; sed cum non ignoret quam homines sint veritatis amantes, hanc specie tenuis in se fingit, atque hoc pacto proprium venenum in sequentes se spargit.

2. Sic ille Evam olim decepit, non propria scilicet

⁸⁶ Matth. xxiv, 24, 25. ⁸⁷ I Petr. v, 8. ⁸⁸ Luc. xxi, 8.

(98) Sic Seguer. Jesuit. Gobler. Colbert. Taurin. Fr. 1 et Felckm. 1 anon. Alii et editi, *πλανῆσαι, μὲν paulo post sequens abest a Basil.*

(99) Sic Seguer. Fr. 1, Colbert. Taurin. Gobler. et Felckm. 1 anon. Alii vero et editi *τέ* omittunt. Mox Seguer., *πολλά τε*.

(1) Sic Seguer. Jesuit. Colbert. Taurin. et Fr. 1. At alii et editi, *υιοποίησις δέ*.

(2) Fr. 1, Colbert. Taurin., *ἐπιμελῶς ἐπὶ τὸ κακὸν ἐνχεῖται* καὶ μὴ καὶ ὁ ἀντίδικος, etc.

(3) Seguer. Jesuit. Colbert. et Taurin. Gobler. et Felck. 1 anon. *οὐν* omittunt.

(4) Seg., *ἀλλὰ μᾶλλον καὶ ταῦτα κἂν κεκαλυμμένα*. Ibid. Gobler. et Felck. 1 anon., καὶ ταῦτα κεκαλυμμένα. Paulo post Fr. 1 habet ὅλος, pro ὅλος.

(5) Sic Seguer. Jes. Colbert. Taurin. Gobler. Felck. 1 anon. et Fr. 1, ut et legit Nannius. Alii et editi, *ἀλλεται πρὸς πάντας, insilit in omnes*, atque ita legit Omnibonus. Ibid. Seguer. Colbert.

προφηταὶ καὶ ψευδὲς χριστοὶ, καὶ δώσουσι σημεῖα μεγάλα καὶ τέρατα, ὥστε πλανᾶσθαι (98), *εἰ δυνατὸν, καὶ τοὺς ἐκλεκτοὺς ἰδοὺ προεῖρηκα ὑμῖν*. Τὰ μὲν γὰρ ἐν ἡμῖν ἀποτεθέντα μαθήματά τε (99) καὶ χαρίσματα παρ' αὐτοῦ πολλὰ καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπων ἔστιν· οὐρανίου γὰρ πολιτείας τύπος, καὶ δύναμις κατὰ δαιμόνων, υιοποίησις τε (1) καὶ τὸ ὑπὲρ πάντων χάρισμα καὶ ἐξείρετον, ἡ περὶ τοῦ Πατρὸς γνώσις καὶ αὐτοῦ τοῦ Λόγου, καὶ δωρεὰ Πνεύματος ἁγίου. Ἡ δὲ τῶν ἀνθρώπων διάνοια ἐπιμελῶς ἐπὶ τὰ πονηρὰ ἔγκειται (2)· καὶ μὴ ὁ ἀντίδικος ἡμῶν διάβολος, φθονῶν ἐπὶ τοῖς τοσοῦτοις ἡμῖν ἀγαθοῖς γενομένοις, περιέρχεται ζητῶν ἀρπάσαι τὰ εἰς ἡμᾶς τοῦ Λόγου σπέρματα. Διὰ τοῦτο γοῦν, ὥσπερ ἴδια κειμήλια τὰ μαθήματα σφραγίζων ἐν ἡμῖν διὰ τῆς προβήσεως, ἔλεγεν ὁ Κύριος· *Βλέπετε μὴ τις ὑμᾶς πλανήσῃ*. Πολλοὶ γὰρ ἐλεύσονται ἐπὶ τῷ ἐνέματί μου, λέγοντες· *Ἐγὼ εἰμι· καὶ ὁ καιρὸς ἤγγικε, καὶ πολλοὺς πλανήσουσι· μὴ οὖν* (3) *πορευθῆτε ἐπίσω αὐτῶν*. Μέγα τι χάρισμα δέδωκεν ἡμῖν ὁ Λόγος, ὥστε μὴ ἐκ τῶν φαινόμενων ἀπατᾶσθαι, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον, κἂν ταῦτα κεκαλυμμένα (4) τυγχάνῃ, διακρίνειν τῆ τοῦ Πνεύματος χάριτι. Ἐπειδὴ γὰρ ὅλος ἐστὶ μισητὸς ὁ τῆς κακίας εὐρετῆς καὶ μέγας δαίμων ὁ διάβολος, μόνον τε φαινόμενος βάλλεται παρὰ πάντων (5), ὡς ὄφεις, ὡς δράκων, ὡς λέων ζητῶν τινας ἀρπάσαι καὶ καταπιεῖν· διὰ τοῦτο ὁ μὲν ἔστιν αὐτὸς, ὑποκρύπτει καὶ σκέπει, τὸ δὲ παρὰ πάντων ποθοῦμενον ὄνομα ὑποκρίνεται πανούργως (6), ἵνα, ἀπατήσας τῆ φαντασίᾳ, λοιπὸν τοὺς πλανηθέντας τοῖς ἰδίοις περιπέριη δεσμοῖς. Καὶ ὥσπερ ἂν (7) εἴ τις, ἀνδραποδίσασθαι θέλων ἀλλοτριούς παιδας, ἀποδημούντων τῶν γονέων, ὑποκρίνηται (8) τὰς ἐκείνων ὄψεις, καὶ ποθοῦντας τοὺς υἱοὺς ἀπατήσῃ, καὶ λοιπὸν ἀπαγαγὼν αὐτοὺς μακρὰν, ἀπολέσῃ· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ κακοδαίμων καὶ σχολιδὸς διάβολος, οὐκ ἔχων μὲν αὐτὸς παρῆρσίαν, εἰδὼς δὲ τὴν εἰς τὴν ἀλήθειαν ἔρωτα τῶν ἀνθρώπων, ὑποκρίνεται μὲν ταύτην τῆ φαντασίᾳ (9), τὸν δὲ ἴδιον ἰδὼν ἐπιβάλλει τοῖς ἐπακολουθήσασιν αὐτῷ.

2. Οὕτως καὶ τὴν Εὐαν ἠπάτησεν, οὐ τὰ ἴδια λα-

D Taurin. Jes. Gobler. Felckm. 1 anon. et Fr. 1, *τινάς ἀρπάσαι καὶ καταπιεῖν*. Alii autem et editi, *τίνα ἀρπάσῃ καὶ καταπίῃ*. Felckm. 5 anon., καὶ τίνα καταπίῃ. Mox Gobler. et Felckm. 1 anon., *περὶ πάντων pro παρὰ πάντων*.

(6) Sic Seguer. Jesuit. Colbert. Taurin. Gobler. et Felckm. 1 anon. At alii et editi, *ὁ πανούργος*.

(7) Sic Seguer. Taurin. Jesuit. Gobler. Felckm. 1 anon. et Fr. 1. Caeteri autem et editi *ἀν* omittunt. Mox Gobler. et Felckm. 1 anon., *ἀποδημούντων ἀπὸ τῶν γονέων*.

(8) Sic Seguer. Jesuit. Colbert. Taurin. et Fr. 1, qui et mox ἀπατήσῃ, et (excepto Fr. 1) ἀπολέσῃ. At alii et editi, ὑποκρίνεται, ἀπατήσῃ, et ἀπολέσει. Ibid., καὶ κακοδαίμων καὶ desunt in Gobler. et Felckm. 1 et 5 anon.

(9) Sic Seguer. At Felckm. 5 anon., ταύτην τὴν φαντασίαν. Caeteri et editi, ταύτη τῆ φαντασίᾳ. Τῆ tamen abest ab Anglicano.

λων, ἀλλ' ὑποκρινόμενος μὲν τὰ τοῦ Θεοῦ ῥήματα, τὴν δὲ διάνοιαν αὐτῶν παραποιῶν· οὕτω καὶ τὴν γυναῖκα τοῦ Ἰὼβ ὑπέβαλε (10), πείσας αὐτὴν ὑποκρίνασθαι μὲν φιλανδρίαν, διδάξας δὲ βλασφημεῖν εἰς τὸν Θεόν· οὕτως τοὺς ἀνθρώπους ὁ δόλιος παίζει ταῖς φαντασίαις, ὑποκλέπτων καὶ σύρων ἕκαστον εἰς τὸν ἴδιον τῆς κακίας βόθρον. Πάλαι μὲν οὖν ἀπατήσας τὸν πρῶτον ἀνθρώπον τὸν (11) Ἀδάμ, καὶ νομίσας δι' ἐκείνου ὑποχειρίους ἐσχέκναι τοὺς πάντας (12), ἐνήλλετο θρασυνόμενος καὶ λέγων· *Τὴν οἰκουμένην ὅλην καταλήψομαι τῇ χειρὶ ὡς νοσσοῖαν, καὶ ὡς καταλελειμμένα ὡὰ ἀρῶ, καὶ οὐκ ἔστιν ὃς διαφύξεται με, ἢ ἀντέπιη μοι*. Ὅτε δὲ ὁ Κύριος ἐπεδήμησε, καὶ πείραν ἐσχεν ὁ ἐχθρὸς (13) τῆς ἀνθρωπίνης οἰκονομίας αὐτοῦ, μὴ δυνηθεὶς ἀπατήσαι τὴν ὑπ' αὐτοῦ φορουμένην σάρκα, τότε δὴ ὁ τὴν οἰκουμένην ὅλην ἐπαγγελλόμενος καταλαμβάνειν λοιπὸν (14) ἐξ ἐκείνου καὶ δι' ἐκείνον παίζεται καὶ ὑπὸ παιδίων, ὡς στρουθίον, ὁ ὑπερήφανος. Παιδίον γὰρ νῦν νήπιον εἰς τρώγλιν (15) ἀσπίδων βάλλον τὴν χεῖρα, γελᾷ τὸν ἀπατήσαντα τὴν Ἔβαν· καὶ πάντες δὲ οἱ ὀρθῶς πιστεύοντες εἰς (16) τὸν Κύριον πατοῦσι τὸν εἰπόντα· *Θήσομαι τὸν θρόνον μου ἐπάνω τῶν νεφελῶν, ἀναθήσομαι, ἕμοιος ἔσομαι τῷ Ὑψίστῳ*. Οὕτω μὲν οὖν πάσχει μετ' αἰσχύνης ἐκείνος· ὅμως δὲ, εἰ καὶ τολμᾷ πάλιν ὁ ἀναίσχυντος σχηματίζεσθαι, ἀλλὰ γινώσκεται καὶ νῦν μᾶλλον ὁ τάλας ὑπὸ τῶν τῶ σιμίων ἐν τῷ μετώπῳ φορούντων (17), καὶ δεινότερον ἀποστρέφεται τεταπεινωμένος καὶ κατησχυμένος. Κἂν τε γὰρ ὡς ὄφιν νῦν ἔρπων μετασχηματίζηται εἰς ἄγγελον φωτός, ἀλλ' οὐκ εἰς ὄνησιν ἔξει τὴν ὑπόκρισιν· πεκατεῦμεθα γὰρ, ὅτι (18) κἂν ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ εὐαγγελισθῆται ἡμᾶς παρ' ὃ παρελθόμεν, ἀνάθεμα τοῦτον εἶναι.

3. Ἐὰν δὲ καὶ πάλιν τὸ ἴδιον κρύψῃ ψεῦδος, καὶ λαλεῖν ὑποκρίνηται διὰ χειλῶν τὴν ἀλήθειαν· ἀλλ' οὐκ ἀγνοοῦντες αὐτοῦ τὰ νοήματα, δυναμέθα λέγειν (19) τὰ ὑπὸ τοῦ Πνεύματος εἰς αὐτὸν εἰρημένα· *Τῷ*

A cet loquens, sed verba Dei fecte usurpans, eorumque adulterans sensum. Sic etiam uxorem Job subornavit, illi nempe suadens ut amorem viri præ se ferret, at revera eam docens blasphemias in Deum ipsum proferre. Sic denique homines externa rerum specie versutus deludit et decipit, singulosque in proprium malitiæ puteum subripit et trahit. Itaque postquam olim primum hominem circumvenit, omnes per illum in sua potestate et ditione tenere ratus, ferox et superbus hujusmodi verbis insultabat : *Universum orbem velut nidum manu comprehendam, et tanquam derelicta ova tollam, nec est qui me effugiat aut contradicat* ⁹⁹. Verum ubi advenit Dominus, humanamque ejus dispensationem experientia inimicus cognovit, cum non posset carnem decipere, quam gestabat Christus ; tunc ille qui universum orbem se comprehensurum pollicitus sibi fuerat, jam inde propter Christum etiam pueris, tanquam passer, superbus cœpit esse ludibrio. Nunc enim pueri infantes, manu in foramen aspidum injecta ⁹⁹, illum qui Evam fefellit derident, omnesque qui recte in Dominum credunt, conculcant eum qui dixit : *Supra nubes ponam solium meum, ascendam et ero similis Altissimo* ⁹¹. Hæc igitur ille non sine rubore patitur, qui si rursus pro ea qua pollet impudentia, formam mutare audeat, nihilominus infelix illis latere nusquam potest, qui signum in fronte gerunt, sed ab eis eo etiam acerbius repellitur cum magno sui dedecore et pudore. Licet enim nunc, instar colubri serpentis, fictam angeli luciformam induerit, nihil tamen ipsi prodesse poterit hujusmodi simulatio : quippe cum edocti simus, licet angelus e cælo nobis evangelizet præter id quod accepimus, anathema illum esse ⁹²

3. Quod si iterum proprium velit tegere mendacium, et veritatem labii loqui simulet, qua mente id faciat non ignari, quæ a Spiritu sancto in illum dicta sunt merito usurpabimus : *Peccatori autem*

⁹⁹ Isa. x, 14. ⁹⁰ Isa. xi, 8. ⁹¹ Isa. xiv, 14. ⁹² Galat. i, 8

(10) Jesuit., τῷ. Id. ibid. et Segner. Taurin. Gobler. Felckm. 4 anon. et Fr. 1, ὑπέβαλε. Alii vero et editi, ὑπέβαλλε. Mox iidem præter Fr. 1 et Colbert., ὑποκρίνασθε, et præterea Jesuit. Taurin. Colbert. ac Segner. μὲν addunt. Alii vero et editi habent ὑποκρίνασθε absque μὲν.

(11) Τὸν abest a Jesuit. Colbert. Taurin. Gobler. Felckm. 1 et 5 anon.

(12) Sic Segner. Colbert. Taurin. et Jesuit. Πάντας quoque habent Gobler. Felckm. 1 anon. et Fr. 1. Editi et alii, τοὺς ἅπαντας ἐνήλλατο. Mox Colbert. Taurin. Fr. 1, τῇ χειρὶ μου. Ibid. Basil. cum edit. Commel., νοσσοῖαν.

(13) Sic Segner. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Felckm. 1 et 5 anon. et Fr. 1. Alii autem et editi art. ὁ omittunt. Paulo post pro φορουμένην, Jesuit. Colbert. et Taurin. habent φρουρουμένην.

(14) Λοιπὸν deest in Gobler. et Felckm. 1 anon. Ibid. Felckm. 5 anon. pro δι' ἐκείνον, ut in aliis et editis legitur, habet δι' ἐκείνου. Item ibid. Gobler. et Felckm. 1 anon., pro παιδίων, habent παίδων.

(15) Sic Segner. Taurin. Jcs. Gobler. et Felckm.

1 anon. At Basil. Anglic. et Felckm. 5 anon., ἐπὶ τρώγλης. Editi, ἐπὶ γλώττης, ut et legerunt Omnibonus et Nannius. Mox Jesuit. Colbert. Taurin., πάντες τε. Ibid. Segner. δὲ omittit.

(16) Jesuit. Colbert. Taurin. πρὸς. Iidem mox et Segner. Gobler. Felckm. 1 et 5 anon. et Fr. 1, θήσω. Ibidem, post ἀναθήσομαι, Segner. Gobler. et Felckm. 1 anon. addunt καὶ. Item ibid., pro ἐπάνω, Felck. 5 anon. habet ἐπί.

(17) Sic Segner. Jesuit. Colbert. Taurin. Gobler. Felckm. 1 anon. et Fr. 1. At Felckm. 5 anon., περιφορούντων. Alii et editi, περιφερόντων, qui et omittunt δεινότερον. Mox Anglic. pro κἂν τε habet οὐκ ἄν τε. Ibid. Segner. Colbert. Taurin. Jesuit., μετασχηματίζηται. Alii et editi, μετασχηματίζεται, minus bene.

(18) Sic Segner. Colb. Taurin. Jesuit. Basil. Anglic. et Felckm. 5 anon. At in aliis et editis deest ὅτι. Ibidem Felckm. 5 anon., ἡμῶν.

(19) Gobler. et Felckm. 1 anon. λέγειν· *Τῷ δὲ ἁμαρτωλῷ*, etc. Mox iidem et Segner. Taurin. Jesuit. Fr. 1, ἵνα τί σὺ. Cæteri et editi, Διὰ τί σὺ. Ibid. Jesuit., δι, τῷ.

dixit Deus: Quare tu enarras justitias 215 meas? A et, Non est speciosa laus in ore peccatoris⁹⁵. Nam nec etiamsi veritatem dicat, ulla fide dignus est versipellis, ut ex Scriptura discimus, quæ perversitatem, qua adversus Evam usus est, commemorat. Ejus quoque audaciam repressit Dominus, ac prium quidem in monte, ubi varios ejus pectoris sinus explicavit, ostenditque quisnam esset veterator ille, nempe non eum aliquem e sanctis, sed esse Satanam tentantem, hincque ait: *Abi post me, Satana; scriptum est enim: Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies*⁹⁶: nec non item, cum dæmones e monumentis vociferantes silere jussit. Verum quidem erat quod illi clamabant, nec mentiebantur tunc aientes: *Tu es Filius Dei et Sanctus Dei*⁹⁷: at nolebat per os immundum maximeque per illos veritatem proferri, ne hujus occasione propriam suæ inlicitæ voluntatem admiscentes, eam dormientibus hominibus superseminant⁹⁸. Idcirco neque ipse eos ita loqui passus est, neque nos hæc ferre permittens, per seipsum his verbis præmonuit: *Attendite a falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ovium, intrinsicus autem sunt lupi rapaces*⁹⁹. Et per sanctos apostolos: *Nolite omni spiritui credere*¹⁰⁰. Ea siquidem est indoles adversariæ operationis, nec alia est hæresum coagmentatio: singulæ enim proprii commenti patrem et auctorem mendacem dæmonem habent, qui ab initio perversus, homicida factus est: cujus cum detestandum nomen ipsas proferre pudeat, præclaro omnibusque præstantiore Salvatoris nomine se falso insignant, et verbis Scripturarum se audent adornare. At voces quidem proferunt, verum autem celant sensum: atque hoc pacto singulæ, proprio commento insidioso oblecto, eorum, quos in errorem inducunt fiunt homicidæ.

δὲ τὴν διάνοιαν τὴν ἀληθῆ (29)· καὶ λοιπὸν, ἣν ἐπλασεν ἰδίαν ἐπινοίαν ὡς ἐν δόλῳ τιμὴ σκεπάσασα, ἀνθρωποκτόνος καὶ αὐτὴ γίνεται τῶν πλανωμένων.

4. Enimvero quid Marcioni et Manichæo, qui legem negant, profuerit Evangelium; siquidem ex veteribus nova sunt exorta, et vicissim veteribus nova perhibent testimonium? Qui ergo vetera rejiciunt, quomodo quæ ex illis emanavere possunt

δὲ ἀμαρτωλῶ ἐλεον ὁ Θεός· Ἴνα τί σὺ ἐκδιηγῆ τὰ δικαιοσύματά μου; καὶ, Οὐχ ὠραίος αἵνος ἐν τῷ στόματι τοῦ (20) ἀμαρτωλοῦ. Οὐδὲ γὰρ τὴν ἀληθειαν λέγων ἀξιοπιστός ἐστιν ὁ πανοῦργος. Καὶ τοῦτο ἔδειξε μὲν ἡ Γραφή διηγουμένη τὴν ἐν τῷ παραδείσῳ πρὸς τὴν Εὐαν αὐτοῦ κακοτεχνίαν· ἤλεγξε δὲ αὐτὸν καὶ (21) ὁ Κύριος, πρῶτον μὲν ἐν τῷ ὄρει, διαιρῶν τὴν πτύξιν τοῦ θώρακος αὐτοῦ, καὶ δεικνύς ὅστις ἐστὶν ὁ δόλιος (22), καὶ ἐλέγχων, ὅτι μὴ τῶν ἀγίων εἰς ἐστὶν, ἀλλὰ Σατανᾶς ἐστὶν ὁ πειράζων, ἐν τῷ λέγειν· Ὑπαγε ὀπίσω μου, Σατανᾶ· γέγραπται γάρ· Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις· καὶ ὅτε δὲ κρᾶζοντας ἀπὸ τῶν μνημείων ἐφίμωσε τοὺς δαίμονας. Ἦν μὲν γὰρ ἀληθὲς τὸ παρ' αὐτῶν λεγόμενον, καὶ οὐκ ἐψεύδοτο τότε (23) λέγοντες, ὅτι Σὺ εἶ ὁ Ἰδὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ· ἀλλ' οὐκ ἤθελε δι' ἀκαθάρτου στόματος τὴν ἀλήθειαν (24) προφέρεισθαι καὶ μάλιστα δι' ἐκείνων, ἵνα μὴ, προφάσει ταύτης ἐπιμίξαντες τὸ Ἰδιον θέλημα τῆς κακίας, ἐπιστείρωσι τοῦτο καθέδουσι τοῖς ἀνθρώποις. Διὰ τοῦτο (25) οὔτε αὐτὸς ἔσχετο τοιαῦτα λαλούντων αὐτῶν, οὔδὲ ἡμᾶς ἀνασχέσθαι (26) τῶν τοιούτων βουλόμενος, παρήγγειλε δι' ἑαυτοῦ μὲν, Προσέχετε, λέγων, ἀπὸ τῶν ψευδοπροφητῶν, οἵτινες ἐρχονται πρὸς ὑμᾶς ἐν ἐνδύμασι προβάτων, ἔσωθεν δὲ εἰσι λύκοι ἄραπτες· διὰ δὲ τῶν ἀγίων ἀποστόλων· Μὴ παρτὶ πνεύματι πιστεύετε. Τοιοῦτος γὰρ (27) ὁ τρόπος τῆς ἀντικειμένης ἐνεργείας ἐστὶ· τοιαῦτα δὲ καὶ τῶν αἱρέσεων συγκροτήματα (28) τυγχάνει· πατέρα γὰρ ἐκάστη τῆς ἰδίας ἐπινοίας· ἔχουσα τὸν ἐξ ἀρχῆς τραπέζαν καὶ γενόμενον ἀνθρωποκτόνον καὶ ψεύστην τὸν διάβολον, καὶ αἰσχυρομένη τὸ τοῦτου μισητὸν ὄνομα προφέρειν, ὑποκρίνεται τὸ καλὸν καὶ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα τοῦ Σωτῆρος, τὰς τε τῶν Γραφῶν λέξεις περιβάλλεται. Καὶ λέγει μὲν τὰ ῥήματα, κλέπτει

4. Ἐπεὶ πόθεν Μαρκίῳ καὶ Μανιχαίῳ τὸ Εὐαγγέλιον, ἀρνούμενοι τὸν νόμον (30); ἐκ γὰρ τῶν παλαιῶν τὰ νέα, καὶ τὰ νέα τοῖς παλαιοῖς μαρτυρεῖ. Οἱ τοίνυν ἀρνούμενοι ταῦτα πῶς ἠμολογήσουσι τὰ ἐξ ἐκείνων; Παῦλος γὰρ ἀπόστολος (31) Εὐαγγελίου

⁹⁵ Psal. xlix, 16. ⁹⁶ Eccli. xv, 9. ⁹⁷ Mattn. iv, 10. ⁹⁸ Matth. viii, 29; Marc. i, 24. ⁹⁹ Matth. xiii, 25. ¹⁰⁰ Matth. vii, 15. ¹⁰¹ I Joann. iv, 1.

(20) Τῷ et τοῦ abest a Jesuit. et Taurin. qui et D mox habent Οὐδὲ γὰρ οὐδέ.

(21) Sic Seguer. At alii καὶ omittunt.

(22) Sic Seguer. At Colbert. et Taurin., δεικνύς αὐτὸν ὅστις ἐστὶν ὁ δόλιος. Gobler. et Felckm. 1 anon. omittunt ὁ δόλιος. Alii et editi, δεικνύς αὐτὸν ὅστις ἐστὶν ὁ διάβολος. A Felckm. 5 anon. abest ἐστὶ. Mox pro εἰς Jesuit. et Taurin. habent τίς.

(23) Τότε abest a Gobler. et Felckm. 1 anon.

(24) Τὴν ἀλήθειαν deest in Jesuit. Colbert. et Taurin.

(25) Hæc verba, καθέδουσι τοῖς ἀνθρώποις. Διὰ τοῦτο, desunt in Jesuit.

(26) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Fr. 1. Editi vero, ἀνέχσθαι.

(27) Γὰρ abest a Seguer.

(28) Sic Seguer. Taurin. Jesuit. Anglic. Gobler. Felckm. 1 et 5 anon. et Fr. 1. Editio autem Comeliniiana omittit συγκροτήματα. Mox Gobler. Felckm. 1 et 5 anon. habent, πατέρα γὰρ αἱρεσις ἐκάστη.

(29) Seguer. Taurin. Colbert. Jesuit., τὴν ἀληθῆ διάνοιαν.

(30) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Felckm. 1 anon. et Fr. 1. At editi et alii, ἀρνούμενοι καὶ τὸν νόμον.

(31) Sic Seguer. Taurin. Colbert. et Jesuit. Alii autem et editi, ὁ Ἀπόστολος. Ibid Seguer., τοῦ Εὐαγγελίου. Item ibid., pro οὐ, Jesuit. Cōib. et Taurin. habent ὁ.

γένονεν, οὐ προσηγγείλατο διὰ τῶν προφητῶν αὐτοῦ ἐν Γραφαῖς ἀγλαῖς. Ὁ δὲ Κύριος αὐτὸς ἔλεγεν· Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφάς (32), ὅτι αὐταὶ εἰσὶν αἱ μαρτυροῦσαι περὶ ἐμοῦ. Πῶς οὖν ὁμολογήσουσι τὸν Κύριον, μὴ προερευνῶντες (33) τὰς περὶ αὐτοῦ Γραφάς; Ὅν γὰρ ἔγραψε Μωϋσῆς καὶ οἱ προφῆται, τοῦτον εὐρηξένοι λέγουσιν οἱ μαθηταί. Τί δὲ καὶ Σαδδουκαῖοις ὁ νόμος μὴ δεχομένους τοὺς προφῆτας; Ὁ γὰρ τὸν νόμον δεδωκώς Θεὸς, αὐτὸς ἐγείρειν ἐν τῷ νόμῳ καὶ προφῆτας ἐπηγγείλατο, ὥστε τὸν αὐτὸν εἶναι Κύριον τοῦ τε νόμου καὶ τῶν προφητῶν, καὶ τὸν ἀρνούμενον θάτερον αὐτῶν ἀρνεῖσθαι πάντως καὶ τὸ ἕτερον. Τί δὲ καὶ Ἰουδαῖοις λοιπὸν ἢ Παλαιά, μὴ ἐπεγνωκῶσι τὸν ἐξ αὐτῆς προσδοκώμενον Κύριον; Εἰ γὰρ ἐπίστευον τοῖς Μωϋσεως γράμμασιν, ἐπίστευσαν ἂν τοῖς τοῦ Κυρίου ῥήμασι. *Περὶ γὰρ ἐμοῦ,* φησὶν, *ἐκέλευσε ἔγραψαι.* Τί δὲ καὶ τῷ Σαμοσατεί τὰ τῶν Γραφῶν, ἀρνούμενῳ τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, καὶ τὴν ἐξ ἀμφοτέρων τῆς τε Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης (34) σημαιομένην καὶ δεικνυμένην ἔνσαρχον τοῦ Λόγου παρουσίαν; Τί δὲ καὶ τοῖς Ἀρειανοῖς αἱ Γραφαί, καὶ τί ταύτας οὕτω προφέρουσιν, ἀνθρωποκτίσμα λέγοντες εἶναι τὸν Θεοῦ Λόγον, καὶ ὡς ἂν (35) Ἕλληνας, λατρεύοντες τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα Θεόν; Πρὸς μὲν γὰρ τὴν ἰδίαν τῆς ἐπινοίας ἀσέβειαν ἐκάστη τούτων τῶν αἱρέσεων οὐδὲν κοινὸν ἔχει πρὸς τὰς Γραφάς· καὶ τοῦτο ἴσασι καὶ οἱ τὰ τούτων πρεσβεύοντες, ὅτι πολὺ, μᾶλλον δὲ τὸ (36) ὅλον εἰσὶν ἐναντία πρὸς τὸ ἐκάστης ἐκείνων φρόνημα· ἀπάτης δὲ χάριν τῶν ἀπλουστέρων, οἱοὶ εἶσι περὶ ὧν ἐν Παροιμίαις γέγραπται· *Ἀκακος πιστεύει παντὶ λόγῳ· σχηματίζονται μελετᾶν καὶ λέγειν τὰς λέξεις, ὡς ὁ πατήρ αὐτῶν διάβολος* (37), ἵνα ἐκ τῶν λέξεων δόξωσιν ὀρθὸν ἔχειν καὶ τὸ φρόνημα, καὶ λοιπὸν πείσωσι παρὰ τὰς Γραφάς φρονεῖν τοὺς ταλαιπώρους ἀνθρώπους (38). Ἀμέλει ἐν ἐκάστη, τῶν αἱρέσεων οὕτω σχηματισάμενος ὁ διάβολος (39), λέξεις ὑπέβαλε μεστὰς δολιότητος· περὶ γὰρ τούτων ὁ Κύριος εἶρηκεν (40), ὅτι *Ἐγερθήσονται ψευδόχριστοι καὶ ψευδοπροφήται, ὥστε πλανήσαι πολλούς·* τοιγαροῦν ὁ διάβολος ἤλθε, λέγων δι' ἐκάστης· Ἐγὼ εἰμι ὁ Χριστὸς, καὶ παρ' ἐμοὶ τὸ ἀληθές ἐστι· καὶ πάσας ἰδέα καὶ κοινῇ πεποίηκε (41) ψεῦδεσθαι ὁ συκοφάντης. Καὶ τὸ

admittere? Nimirum Paulus factus est apostolus Evangelii Dei, quod ante promiserat per prophetas suos in Scripturis sanctis ¹. Ipse quoque Dominus dixit: *Scrutamini Scripturas, quia ipsæ sunt quæ testimonium perhibent de me* ². Quomodo igitur Dominum poterunt confiteri, si quæ de illo scripta sunt non prius scrutentur? Nam de quo Moyses et prophetæ scripserunt, eum se invenisse affirmant discipuli ³. Quid etiam legem Sadducæi retinent, qui ipsi prophetas repudiant? Deus enim qui legem dedit, ipse se in lege prophetas excitatum esse pollicitus, ita ut ipse et legis et prophetarum sit Dominus, atque adeo qui horum unum rejecerit, alterum quoque rejicere necesse sit. Quid item Judæis emolumentum possit esse Vetus Testamentum, qui Dominum, cujus adventus in eo prædicitur, non agnoverunt? Nam si Moysis scriptis crederent, verbis quoque Domini credidissent. *De me enim, inquit, ille scripsit* ⁴. Quid similiter utilitatis e Scripturis percipiat Samosatensis, qui Dei Verbum, corporeumque ejus adventum utroque **216** Vetere et Novo Testamento significatum ac indicatum negare non veretur? Quid denique Arianos juvant Scripturæ? quid ipsi illas proponunt; ipsi, inquam, qui Dei Filium rem creatam esse contendunt, et non secus ac gentiles, rei creatæ potius quam creatori Deo serviunt ⁵? Nempe illæ hæreses in sua quæque impietate nihil commune cum Scripturis habent; quod sane non ignorant illarum patroni, Scripturas scilicet plurimum, imo vero penitus adversari cujusque illarum hæresum doctrinæ. Ipsi nihilominus ut in fraudem impellant simpliciores,uales illi sunt de quibus in Proverbiis scriptum est, *Innocens credit omni verbo* ⁶; Scripturæ voces meditari et usurpare simulant, non aliter quam ipsarum pater diabolus, ut scilicet ex verborum sono recte sentire videantur, deindeque miseros homines inducant ut sententias a Scripturis alienas amplectantur. Certe sic se diabolus in singulis hæresibus simulate gerens, voces dolo plenas ipse subministravit, hincque ait Dominus: *Exsurgenti pseudochristi et pseudopropheta, ita ut multi in errorem inducantur* ⁷. Itaque venit diabolus, et per singulas hæreses dixit: Ego

¹ Rom. i, 2. ² Joan. v, 39. ³ Joan. i, 45. ⁴ Joan. v, 46. ⁵ Rom. i, 25. ⁶ Prov. xiv, 15. ⁷ Matth. xxiv, 24.

(32) Sic Seguer. Colbert. et Taurin. At alii et editi, Ἐρευνᾶτε τὰς περὶ αὐτοῦ Γραφάς. Ibid. Seguer. Taurin. Jesuit. Gobler. et Felckm. 4 anon. αὐταί. Editi, αὐταί. Mox Felckm. 5 anon. pro Πῶς οὖν, habet Ὅπως οὖν.

(33) Jesuit. Colbert. et Taurin. ἐρευνῶντες. Ibid. Seguer. Taurin. Colbert. Jesuit. Gobler. Felckm. 4 anon. et Fr. 1, τὰς περὶ αὐτοῦ Γραφάς. Alii autem et editi omittunt περὶ αὐτοῦ.

(34) Gobler. et Felckm. 4 anon. Διαθήκης. Cæteri et editi Commeliniana, θείας Γραφῆς. Mox Seg. τοῦ Θεοῦ Λόγου παρουσίαν.

(35) Seguer. ἂν omittit. Idem et Gobler. et Felck. 4 anon. λατρεύουσι. Mox iidem et Jesuit. Colbert. Taurin. τῆς ἀσέβειας ἐπινοίαν. Alii et editi, τῆς ἐπινοίας ἀσέβειαν.

(36) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. et Fr. 1.

PATROL. GR. XXV.

Alii vero et editi τὸ omittunt. Τὸ sequens abest a Felckm. 5 anon.

(37) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 4 anon. At alii et editi, ὁ διάβολος.

(38) Jesuit. Colb. Taurin. et Fr. 1 omittunt ἀνθρώπους.

(39) Sic Seg. Colb. Taurin. Jesuit. et Fr. 1, qui et mox habent μεστὰς δολιότητος. Alii et editi, σχηματίζόμενος, et, μετὰ δολιότητος.

(40) Hæc verba, εἶρηκεν, etc., ad διάβολος inclus., desunt in Seguer. Felckm. 1 et 2 anon. Taurin. et Jesuit. qui tamen duo ultimi vocem εἶρηκεν habent.

(41) Seguer. Gobler. et Felckm. 4 anon. ψεῦδεσθαι πεποίηκε. Mox iidem cum Taurin. et Jesuit. habent et αἱρέσεις. Sed alii et editi αἱ omittunt.

sum Christus, et apud me est veritas; cunctasque prorsus cum separatim tum communiter mentiri coegit veterator: et quod profecto mirum est, cum omnes hæreses adversus seipsas dimicent, ut unaquæque ea quæ commenta est tueatur, solum in mentiundo inter se consentiunt: nimirum unum omnes patrem habent, qui mendacium ipsis superseminavit*. Igitur quisquis fidelis est et Evangelii discipulus, ac dono spiritualia discernendi præditus, quique suam fidei domum in petra ædificavit*, stat firmus, et tutus ab illorum fraude manet. At qui simplex est, ut dixi, nec valde instructus; is ad verba duntaxat attendens, nec sensum perspicuus, confestim hæreticorum artificibus attrahitur. Quocirca orare et convenit et necesse est, ut gratiam discernendi spiritus consequamur, ut unusquisque, quemadmodum monet Joannes, cognoscat, quinam quidem rejiciendi, quinam vero tanquam amici et ejusdem fidei consortes, sint admittendi. Multa sane in hanc rem liceret scribere, si cui ista accurate tractare esset animus. Nam facile apparebit, quam multa varique sit hæresis impietas ac perversitas, quamque metuenda fallentium astutia. Verum quia divina Scriptura longe cæteris omnibus præstat, idcirco his qui plura hac de re habere voluerint, auctor ipse sum ut divinos libros sedulo legant: ego vero nunc, quod instat properavi indicare, idque potissimum me impulit ut hæc ita scriberem.

5. In hisce regionibus commorans audivi, uti Germani et orthodoxi fratres nuntiarunt, aliquos ex Arii sectatoribus simul convenisse, ac de fide, prout voluerunt, scripsisse, velleque 217 ad vos litteras mittere, ut vel, quemadmodum ipsis placet, seu potius ut illis suggestit diabolus, subscribatis; vel qui contradixerit, in exsilium ejiciatur. Namque ipsi etiam episcopus harumce regionum molesti jam esse incipiunt: quod utique mores scribentium manifeste prodit. Qui enim ita scribunt, ut sua-

* Matth. xiii, 25. * Matth. vii, 24.

(42) Sic Seguer. At Taurin. ἐπλασεν. Alii et editi, ἐπλασαν.

(43) Seguer. χάρισμα τό. Jesuit. Colbert. Taurin. χαρίσματα τοῦ. Mox Seguer. Colb. Taurin. Jesuit. et Fr. 1, καὶ ἐπὶ πέτραν οἰκοδομήσας, etc. Alii vero et editi, καὶ omisso, habent ἐπὶ πέτραν οἰκοδόμησεν αὐτοῦ τὴν τῆς πίστεως οἰκίαν, καὶ ἔστηκεν.

(44) Seguer. ὡσπερ εἶπον. Gobler. et Felckm. 1 anon. ὡς εἶπον. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. ἰσχυρῶς. Alii autem et editi, ἀσφαλῶς.

(45) Jesuit. Taurin. Colbert. et Fr. 1, omisso ὀφείλει, addunt δεῖ post πίστεως, ut iidem habent cum Seguer. Basil. Anglic. Gobler. Felckm. 1 et 5 anon. quo etiam modo legit Omnibonus. Alii vero et editi pro πίστεως habent φύσεως. Mox Seguer. Jesuit. et Fr. 1, εἰ βούλοιο. Alii et editi, ἀν βούλοιο.

(46) Sic Seguer. Colbert. Taurin. et Jesuit. At in aliis et editis ἢ omittitur. Ibid. pro φανήσεται Fr. 1. Taurin. et Colbert. habent φαίνεται, et pro ἀπατώντων Anglic. habet ἀπαντώντων, et Felckm. 5 anon. ἀπάντων. Basil. item pro πανουργία habet κακουργία.

(47) Fr. 1 et Taurin. λογίσις. Ibid. Seguer. Go-

γε παράδοξον, πᾶσαι πρὸς ἑαυτὰς αἱ αἱρέσεις μαχόμεναι περὶ ὧν ἔπλασεν (42) ἐκάστη κακῶν, ἐν μόνῳ τῷ ψεύδεσθαι συνεδέθησαν ἀλλήλαις. Ἐνα γὰρ ἔχουσι πατέρα τὸν πάσαις ἐπισπεύραντα τὸ ψεῦδος. Ὁ μὲν οὖν πιστὸς καὶ τοῦ Εὐαγγελίου μαθητῆς, ἔχων χάριν τοῦ (43) διακρίνειν τὰ πνευματικὰ, καὶ ἐπὶ τὴν πέτραν οἰκοδομήσας ἑαυτοῦ τὴν τῆς πίστεως οἰκίαν, ἔστηκεν ἑδραῖος καὶ ἀσφαλῆς ἀπὸ τῆς τούτων ἀπάτης διαμένων· ὁ δὲ ἀπλούς, ὡς προεῖπον (44), καὶ μὴ κατηχηθεὶς ἰσχυρῶς, ὁ τοιοῦτος τὰ λεγόμενα μόνον σκοπῶν, καὶ μὴ τὴν διάνοιαν θεωρῶν, εὐθὺς ὑποσύρεται ταῖς ἐκείνων μεθοδεσίαις. Διὰ τοῦτο καλὸν ἐστὶ καὶ ἀναγκαῖον εὐχεσθαι λαμβάνειν χάρισμα διακρίσεως πνευμάτων, ἵνα ἕκαστος γινώσκῃ κατὰ τοῦ Ἰωάννου παραγγελλαν, τίνας μὲν ἀποβάλλειν ὀφείλει (45), τίνας δὲ προσλαμβάνεσθαι, ὡς φίλους καὶ τῆς αὐτῆς ὄντας πίστεως. Πολλὰ μὲν οὖν ἂν τις γράψειεν, εἰ βούλοιο περὶ τούτων ἐπεξεργάσασθαι· πολλὴ γὰρ καὶ ποικιλίη τῶν αἱρέσεων ἢ (46) ἀσέβεια καὶ ἡ κακοφροσύνη φανήσεται, καὶ δεινὴ λίαν ἡ τῶν ἀπατώντων πανουργία. Ἐπειδὴ δὲ ἡ θεία Γραφή πάντων ἐστὶν ἰκανωτέρα, τούτου χάριν τοῖς βουλομένοις τὰ πολλὰ περὶ τούτων γινώσκειν συμβουλεύσας ἐντυγχάνειν τοῖς θείοις λόγοις (47), αὐτὸς νῦν τὸ κατεπεῖγον ἐσπούδασα δηλώσαι, διὸ μάλιστα καὶ οὕτως ἔγραψα.

5. Ἦκουσα ἐν τοῖς μέρεσι τούτοις διατρίβων, ἀδελφοὶ γὰρ (48) γνήσιοι καὶ τῆς ὀρθῆς δόξης ὄντες ἀπήγγειλαν, ὡς ἄρα τινὲς συνελθόντες τῶν τὰ Ἀρείου φρονούντων ἔγραψαν δῆθεν περὶ πίστεως, ὡς ἠθέλησαν (49), καὶ θέλουσιν ἀποστελῆαι πρὸς ὑμᾶς, ἵνα ἡ ὑπογράψητε κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς, μᾶλλον δὲ καθὸ ἐνέπνευσεν αὐτοῖς ὁ διάβολος (50)· ἢ ὁ ἀντιλέγων (51) ὑπερβόριος γένηται. Καὶ γὰρ καὶ τοὺς ἐπισκόπους τῶν μερῶν τούτων ἤδη διοχλεῖν (52) ἄρχονται. Ἐντεῦθεν οὖν ὁ τρόπος τῶν γραφόντων δῆλος γίνεταί. Οἱ γὰρ

bler. et Felckm. 1 anon. αὐτὸς νῦν τό. Jesuit. Colbert. Taurin. et Fr. 1, αὐτὸς τοίνυν. Editi et alii, αὐτὸς τό.

(48) Γὰρ abest a Jesuit. Colbert. et Taurin. Ibid. Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. ὄντες δόξης ἐγνώρισαν.

(49) Sic Seguer. Jesuit. Colb. Taurin. Fr. 1. Gobl. Felckm. 1 et 5 anon. Alii vero et editi omittunt ὡς ἠθέλησαν.

(50) Sic Seg. Jesuit. Colb. Taur. Gobl. Felck. 1 an. et Fr. 1. Cæteri et editi omittunt ἢ. Ibid. hæc verba, κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς, μᾶλλον δὲ καθὸ ἐνέπνευσεν αὐτοῖς ὁ διάβολος, desunt in Seg. Jesuit. Gobl. Felck. 1 anon. Colbert. et Taurin.

(51) Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. ἢ ἀντιλέγων τις.

(52) Sic Seg. Gobl. et Felck. 1 an. Editi, Καὶ γὰρ τοῖς ἐπισκόποις τῶν μερῶν τούτων ἤδη διενοχλεῖν. Jesuit. Colb. et Taur. Καὶ γὰρ καὶ τοῖς ἐπισκόποις τῶν μερῶν τούτων ἤδη διοχλεῖν. Ibid. Seguer. Ἐντεῦθεν μὲν οὖν. Idem et Jesuit. Colbert. Taurin. et Fr. 1 habent γραφόντων. Alii vero et editi, γραφόντων.

οὕτω γράφοντες, ὥστε τὸ τέλος τῶν γραμμάτων (53) αὐτῶν ἐξορισμὸν καὶ ἄλλας τιμωρίας ἔχειν, τί ἂν εἴεν οἱ τοιοῦτοι ἢ Χριστιανῶν μὲν ἀλλότριοι, διαδόλου δὲ καὶ τῶν ἐκείνου δαιμόνων φίλοι; μάλιστα ὅτι, τοῦ θεοσεβεστάτου (54) βασιλέως Κωνσταντίνου φιλο-ἀνθρώπου ὄντος, παρὰ γνώμην αὐτοῦ θυλλοῦσιν ἃ θέλουσιν αὐτοί· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο ποιοῦσι μετὰ πολλῆς μὲν πανουργίας, δύο δὲ τούτων μάλιστα χάριν, ὡς γέ μοι φαίνεται· ἐνὸς μὲν, ἵνα καὶ, ὑμῶν ὑπογραψάντων, δόξωσι παύειν μὲν τὴν Ἀρείου κακωνυμίαν, λαμβάνειν δὲ αὐτοὶ ὡς μὴ τὰ Ἀρείου φρονούσας· ἑτέρου δὲ (55), ἵνα ταῦτα γράφοντες, δόξωσι πάλιν ἐπικρύπτειν τὴν ἐν Νικαίᾳ γενομένην σύνοδον, καὶ τὴν ἐκτεθεῖσαν ἐν αὐτῇ κατὰ τῆς Ἀρειανῆς (56) αἰρέσεως πίστιν. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο μᾶλλον ἐλέγχει αὐτῶν τὴν κακοήθειαν καὶ τὴν ἑτεροδοξίαν· εἰ γὰρ ἐπίστευον ὀρθῶς, ἤρχοντο τῇ ἐν Νικαίᾳ ἐκτεθείσῃ πίστει παρὰ πάσης τῆς οἰκουμενικῆς συνόδου· καὶ εἰ ἐνόμιζον ἑαυτοὺς συκοφαντεῖσθαι καὶ μάτην λεγόμενους Ἀρειανούς, ἔχρην αὐτοὺς (57) μὴ σπουδάζειν ἐναλλάττειν τὰ κατὰ Ἀρείου γραφέντα, ἵνα μὴ ὡς κατ' αὐτῶν ἢ (58) ὀρισθέντα τὰ κατ' ἐκείνου γραφέντα. Νῦν δὲ τοῦτο μὲν οὐ ποιοῦσιν, ὡς δὲ αὐτοὶ ὄντες Ἀρειοὺς ὑπὲρ ἑαυτῶν ἀγωνίζονται. Σκοπεῖτε (59) γὰρ ὡς οὐκ ἀληθείας μέλει τοῦτοις, ἀλλὰ πάντα διὰ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν καὶ λέγουσι καὶ πράττουσιν. Οἱ γὰρ τολμῶντες διαβάλλειν τὰ καλῶς ὀρισθέντα, καὶ γράφειν ἐπιχειροῦντες ἄλλα παρ' ἐκεῖνα, τί ἕτερον ποιοῦσιν, ἢ κατηγοροῦσι μὲν (60) τῶν Πατέρων, προλοταναί δὲ τῆς αἰρέσεως, καθ' ἧς ἐκεῖνοι γεγόνασι τε καὶ ἀπεφάνησαν; Καὶ γὰρ καὶ νῦν ἃ γράφουσιν (61), οὐκ ἀληθείας φροντίζοντες γράφουσι, καθὰ προεῖπον, ἀλλὰ μᾶλλον παίζοντες καὶ τέχνῃ τοῦτο ποιοῦντες, πρὸς ἀπάτην τῶν ἀνθρώπων, ἵν' ἐν τῷ διαπέμπεσθαι τὰς ἐπιστολάς, τὰς μὲν τῶν λαῶν ἀκοὰς ἀπασχολεῖσθαι (62) περὶ ταῦτα ποιήσωσι, κερδάνωσι δὲ τὸν χρόνον τοῦ κατηγορεῖσθαι αὐτοί, καὶ λαθόντες ὡς ἀσεβοῦντες, ἔχωσι χώραν ἐπεκτείνειν (63) τὴν αἵρεσιν, ὡς γάγγραιναν, ἔχουσαν νομὴν πανταχοῦ.

6. Πάντα γοῦν κινοῦσι καὶ ταράττουσι, καὶ οὐδὲ οὕτω τοῖς ἑαυτῶν ἀρχοῦνται· κατ' ἐνιαυτὸν γὰρ, ὡς (64) οἱ τὰς διαθήκας γράφοντες, συνεργόμενοι καὶ αὐτοί, προσποιῶνται περὶ πίστεως γράφειν, ἵνα καὶ ἐν τούτῳ γέλωτα μᾶλλον καὶ αἰσχύνῃν ὀφλήσω-

rum litterarum finis sit exilium aliæque pœnæ: quinam hujusmodi homines censendi sunt quam Christianorum inimici, amici vero diaboli, ejusque damnorum, præsertim cum contra mentem Constantii piissimi clementissimique imperatoris, quæ ipsis placent audeant promulgare? Quod et ipsum summa cum calliditate faciunt, duabusque, ut mihi quidem videtur, potissimum de causis. Prima est, ut vobis subscriptentibus, ipsi infami Arii nomine notari desinant, nec cum Ario sentire existimentur. Altera est, ut ita scribendo, Nicænam synodum et fidem quæ in ea adversus Arianam hæresim est exposita, videantur obscurare. Verum id etiam evidentius perversitatem illorum pravamque doctrinam arguit: si enim recte crederent, fide, quæ Nicææ ab universa generali synodo exposita est, essent contenti. Similiter si per calumniam et immerito Arianos se vocari arbitrantur, non tantis conatibus contenderent ea immutare quæ contra Arium sunt decreta, ne videlicet quæ in illum sunt definita, ea tanquam adversus se sancita fuerint. Nunc autem id quidem non agunt, sed quasi ipsi Arius essent, pro seipsis pugnant. Nam, quæso, attendite nihil illos de veritate curare, sed omnia Arianæ hæresis propugnandæ causa et dicere et facere. Qui enim ea quæ recte definita sunt, audent reprehendere, aliaque præter illa statuere conantur, quid aliud agunt quam quod Patres ipsos accusant, et ejus hæresis patrocinium suscipiunt, adversus quam illi steterunt et æquam pronuntiarunt sententiam? Nam quæ modo scribunt, non veritatis studio, uti jam dixi, sed potius astu et dolo scribunt, ut homines in errorem possint inducere, ut scilicet in mittendis epistolis, vulgi aures hisce rebus occupent, interimque temporis prorogatione accusationem ipsi evitent, suaque hoc pacto occultata impietate, hæresis, quæ instar gangrænx omnia consumit, propagandæ locum habeant.

6. Itaque omnia movent et conturbant, nec tamen suis decretis ipsi sunt contenti: nam singulis annis, velut qui pacta scribant, ipsi quoque conveniunt, et de fide statuere simulant, ut etiam inde nihil nisi risum et dedecus referant, quippe quo-

(53) Seg. Γραφῶν. Mox idem cum Col. Taur. Gob. D Jesuit. Felckm. 1 anon. et Fr. 1, ἢ Χριστιανῶν. Alii et editi, οἱ Χριστιανῶν.

(54) Seg. θεοφιλεστάτου. Ibid. Anglic. Colb. Taurin. Felckm. 2 et 5 anon. cum editione Commelin. Κωνσταντίνου, ut et habet Omnibonus. At alii Κωνσταντίνου, ut et legit Nannius: eaque vera et germana est lectio.

(55) Gob. et Felckm. 1 an. ἕτερον. Mox hæc verba, τὴν ἐν Νικαίᾳ, etc., ad ἐναλλάττειν inclusive, desunt in Gob. et Felckm. 1 anon.

(56) Jesuit. Colbert. Taurin. Ἀρειανικῆς, et infra.

(57) Sic Seg. Jesuit. Colb. et Taurin. Editi vero et alii, ἔχρην μὴ σπεύδειν αὐτοὺς.

(58) Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Felckm. 1 anon. ἦν. Ibid. pro ἐκείνου, Anglic. habet Ἀρείου.

(59) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Felckm. 1 anon. et Fr. 1. Cæteri et editi, Σκόπετε.

(60) Gob. et Felckm. 1 anon. omittunt ἢ κατηγοροῦσι μὲν.

(61) Fr. 1 Colbert. Taurin. καὶ ἃ νῦν γράφουσι.

(62) Sic Seguer. Taurin. Jesuit. Gob. Fel. 1 an. et Fr. 1. Alii vero et editi, ἀπασχολεῖσθαι. Ibid. Seg. Colb. Taurin. et Jesuit. ποιήσωσι. Editi, ποιῶσι. Gobler. et Felckm. 1 anon. κερδάνουσι. Iidemque mox et Seguer. λαμβάνοντες.

(63) Felckm. 5 anon. ἐπεκτείνειν. Mox Seguer. Jesuit. Anglic. et Fr. 1, Colbert. Taurin. ἔχουσαν νομὴν πανταχοῦ. Alii et editi, ἔχουσαν πανταχοῦ ὀρμὴν.

(64) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Fr. 1, Jesuit. Felckm. 5 anon. At in aliis et editis deest γὰρ.

rum decreta non ab aliis sed ab ipsis rescindantur. A Si enim his quæ prius definiunt confiderent, nolent profecto alia definire: nec rursus illis dimissis, ea nunc definirent, quæ, ut ipsi certe meditantur, post aliquod tempus **218** sunt immutaturi, cum novam scilicet ansam insidias, ut assolent, alicui struendi nacti fuerint. Siquidem tunc in primis cum insidias alicui parant, fingunt se de fide scribere, ut, quemadmodum Pilatus manus lavit, sic et illi scribendo, pios Christi cultores interimant, et ut, quod quidem sæpius dixi, tanquam qui in fide definienda sint distenti, hæresis accusationem possint declinare. Verum nec latere, nec fugere poterunt: quandiu enim se ipsi sibi duntaxat purgant, sed sibi tantum quidquid voluerint persuadent. Quis igitur unquam reus absolvitur, qui sui ipsius sit iudex? Hinc ergo nusquam cessant scribere atque ita sua perpetuo mutantes, incertam fidem vel potius certam manifestamque infidelitatem et pravitatem habent, quod quidem haud immerito illis accidere mihi videtur. Quia enim desciscentes a veritate, et fidem, quæ Nicææ recte edita est, abrogare in animo habentes, dilexerunt, quemadmodum scriptum est ¹⁰, *movere pedes suos*; ideo illi non secus ac olim Jerusalem, moliendis mutationibus sudant et laborant, aliasque aliud scribunt, eam tantum ob causam ut tempus lucrentur, et Christi hostes permaneant, hominesque abducant a veritate.

7. Quis ergo cui veritas maxime cordi est, illos adhuc ferre poterit? Quis eos scribentes non jure aversabitur? Quis illorum non condemnabit temeritatem? Illi nimirum pauci numero, sua plus omnibus valere volunt, qui et suos consessus in angulis habitos suspectosque vim habere exoptantes, nervos omnes contendunt ut generalem, sinceram et puram synodum solvant, ac irritam reddant; illi, inquam,

¹⁰ Jerem. xiv, 40.

(65) Sic Segner. Colbert. Taurin. et Jesuit. Editi vero, οὐδ' αὖ πάλιν ἔγραψον νῦν, ἀφέντες ἐκεῖνα, ταῦτα ἄπερ ἔγραψαν, πάντως, etc.

(66) Sic Segner. Colbert. Taurin. et Jesuit. Alii autem et editi, ὅτι πάλιν. Mox iidem Segner. Colbert. Taurin. et Jesuit habent ἐὰν ὀλίγος πάνυ. At in aliis et editis deest πάνυ. Ibid. Felckm. 5 anon. παρέλθοι. Item ibidem, Seguerian. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Felckm. 4 et 5 anon. καὶ πρόφασιν. Alii autem et editi, καὶ πάλιν πρόφασιν.

(67) Sic Segner. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. et Felck. 4 anon. At alii et editi, ἐπιβουλεύωσι.

(68) Anglicanus, ἀπεθούντες. Mox editio Commeh. pro περὶ πίστεως, habet περὶ πίστιν.

(69) Seg. Col. Felck. 4 anon. φεύγωσι. Iidem mox φεύγειν.

(70) Sic Segner. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Fr. 1, Felck. 4 et 5 anon. At in aliis et editis, ἀεὶ ομιλλῆται.

(71) Sic Segner. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Felckm. 4 anon. Alii vero et editi, κρίναντος.

(72) Sic Segner. Colbert. Taurin. Jes. Basil. Go-

σιν, ὅτι μὴ παρ' ἐτέρων, ἀλλὰ παρ' αὐτῶν τὰ αὐτῶν ἐκβάλλεται. Εἰ γὰρ ἐθάβρου οἱς ἔγραψον προτέροις, οὐκ ἂν δευτέρα γράφειν ἐξήτουν· οὐδὲ πάλιν ἀφέντες ἐκεῖνα, ταῦτα νῦν ἔγραψον ἄπερ, πάντως (65) τοῦτο μελετήσαντες, πάλιν (66) ἀλλάξουσιν, ἐὰν ὀλίγος πάνυ παρέλθῃ χρόνος, καὶ πρόφασιν λάβωσι τοῦ συνήθως τισὶν ἐπιβουλεύειν. Τότε γὰρ, ὅταν ἐπιβουλεύωσι (67), μάλιστα προσποιούνται περὶ πίστεως γράφειν, ἵνα, ὡς ὁ Πιλάτος ἐνέψατο τὰς χεῖρας, οὕτω καὶ οὗτοι δράκοντες ἀποκτείνωσι τοὺς εἰς Χριστὸν εὐσεβοῦντας (68)· καὶ ἵνα, ὡς περὶ πίστεως ὀρίζοντες δόξωσιν, ὡς πολλάκις εἶπον, φεύγειν (69) τὸ τῆς ἑτεροδοξίας ἔγκλημα. Ἄλλ' οὔτε λαθεῖν, οὔτε φυγεῖν δυνήσονται· ἕως γὰρ ἑαυτοῖς ἀπολογοῦνται, ἑαυτῶν ἀεὶ (70) κατηγοροὶ γίνονται, καὶ δικαίως γε· οὐ γὰρ τοῖς ἐλέγχουσιν αὐτοὺς ἀποκρίνονται, ἀλλ' ἐντοῦς· ὡς βούλονται, πειθουσι. Πότε οὖν, τοῦ ὑπευθύνου κρίνοντος (71) ἑαυτὸν, λύσις γίνεται τοῦ ἐγκλήματος; Διὰ τοῦτο γοῦν ἀεὶ γράφουσι, καὶ ἀεὶ τὰ ἴδια μεταποιῦντες, ἄδηλον ἔχουσι τὴν πίστιν, μᾶλλον δὲ φανεράν ἔχουσι τὴν ἀπιστίαν (72) καὶ τὴν κακοπροσύνην. Πάσχειν δὲ μοι τοῦτο δοκοῦσιν εἰκότως. Ἐπειδὴ γὰρ, τῆς ἀληθείας ἀποστάντες, καὶ θέλοντες ἀνατρέψαι τὴν ἐν Νικαίᾳ πίστιν γραφίσαν καλῶς, ἠγάπησαν, κατὰ τὸ γεγραμμένον, *κινεῖν πόδας ἑαυτῶν* (73)· διὰ τοῦτο καὶ οὗτοι, ὡς ἡ ποτε Ἱερουσαλήμ, κεκοπιάκασι καὶ κάμνουσιν ἐν ταῖς μεταβολαῖς, ἄλλοτε ἄλλα γράφοντες, μόνον ἵνα τοὺς χρόνους κερδάνωσι, καὶ διαμείνωσι χριστομάχοι τοὺς ἀνθρώπους πλανῶντες.

7. Τίς οὖν, ὃ μάλιστα μέλει ἀληθείας (74), ἐτι τοῦτων ἀνέχεσθαι θελήσει; Τίς γράφοντας αὐτοὺς οὐκ ἀποστραφήσεται δικαίως; Τίς οὐκ ἂν καταγνώσεται (75) τῆς τόλμης αὐτῶν; Ὅλιγοὶ γὰρ ὄντες τὸν ἀριθμὸν, θέλουσι τὰ ἑαυτῶν ὑπὲρ πάντων ἰσχύειν· τὰ τε ἑαυτῶν συγκροτήματα ἐν γωνίαις γινόμενα (76) καὶ ὑποπτα τυγχάνοντα βουλόμενοι κρατεῖν, βιάζονται λύειν καὶ ἀκυροῦν (77) τὴν οἰκουμένην γενομέ-

bler. Fr. 1 et Felck. 4 anon. At in Jes. Collb. Taurin. et Fr. 1, post φανεράν ομιλλῆται ἔχουσι. Anglic. μᾶλλον δὲ τὴν ἀπιστίαν. Felckm. 5 anon. τὴν ἀπιστίαν δὲ καὶ κακοπροσύνην φανεράν ἔχουσι. Caeteri et editi, μᾶλλον δὲ καὶ ἀπιστίαν καὶ τὴν κακοπροσύνην.

(73) Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Fr. 1 et Felckm. 4 anon. ἑαυτῶν. Editi, αὐτῶν. Ibid. Fr. 1. Colb. Taurin. Seguer. Jesuit. αὐτοὶ pro οὗτοι. Item ibid. Gobler. et Felckm. 4 anon. ὡς ὁ ποτε Ἰσραήλ.

(74) Jesuit. Colbert. Taurin. περὶ ἀληθείας. Ibid. Taurin. et Colbert. ἀνασχέσθαι.

(75) Jesuit. Colbert. Taurin. et Fr. 1, καταγνώθη. Felckm. 5 anon. καταγνώσεται. Mox Seguer. ὑπὲρ τὰ πάντων. Jesuit. Colbert. et Taurin. τὰ ἑαυτῶν ἰσχύειν.

(76) Seguer. γενομένα.

(77) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. et Fr. 1. Alii vero et editi omittunt ἀκυροῦν. Ibid. Jesuit. Colbert. Taurin. et Fr. 1, ἄβολον πίστιν καὶ καθαρὰν σύνοδον. Ibid. καὶ ante ἀνθρώποι deest in Gobler. et Felckm. 4 anon.

νην ἄδολον καὶ καθαρὰν σύνοδον· καὶ ἄνθρωποι, διὰ Ἀ τὸ συνηγορεῖν τῇ χριστομάχῳ αἰρέσει προαχθέντες παρὰ τῶν περὶ Εὐσέβιον, τολμῶσιν ὀρίζειν περὶ πίστεως, καὶ ὀφειλοντες ὡς ὑπεύθυνοι κρίνεσθαι, κρίνειν, ὡς οἱ περὶ Καϊάφαν, ἐπιχειροῦσι καὶ αὐτοὶ (78)· καὶ *Θαλλαν* ποιοῦσι πιστεύεσθαι θέλοντες, οἱ μὴδὲ πῶς πιστεύουσι γινώσκοντες (79). Τίς γὰρ οὐκ οἶδεν, ὅτι διὰ τὴν τοῦ Ἀρείου μανίαν Σεκοῦνδος μὲν ὁ Πενταπολίτης, ὁ πάλαι πολλὰκις καθαιρεθεὶς, ἐδέχθη παρ' αὐτῶν, προσεβλήθησαν (80) δὲ Γεώργιος, ὁ νῦν ἐν Λαοδικείᾳ, καὶ Λεόντιος ὁ ἀπόκοπος, καὶ πρὸ αὐτοῦ Στέφανος, καὶ Θεόδωρος ὁ (81) ἐν Ἡρακλείᾳ; Καὶ γὰρ καὶ πρότερον ἀπὸ τοῦ πρεσβυτερίου καθαιρεθέντες, ὕστερον διὰ τὴν ἀσέβειαν ἐκλήθησαν ἐπίσκοποι Οὐρσάκιος τε καὶ Οὐάλης, οἵτινες καὶ τὴν ἀρχὴν (82), ὡς νεώτεροι, παρ' Ἀρείου κατηχήθησαν· Ἀκάκιος (83) τε καὶ Πατρόφιλος καὶ Νάρκισσος, οἱ πρὸς πᾶσαν ἀσέβειαν τολμηρότατοι (84)· οἷοι μὲν οὖν καὶ ἐν τῇ κατὰ Σαρδικὴν γενομένῃ μεγάλῃ συνόδῳ καθηρέθησαν· Εὐστάθιος τε ὁ νῦν ἐν Σεβαστείᾳ, Δημόριδος τε καὶ Γερμίνιος (85), καὶ Εὐδόξιος, καὶ Βασίλειος; συνηγοροὶ τῆς ἀσέβειας ὄντες, εἰς τοῦτο προήχθησαν. Περὶ γὰρ τῶν νῦν Κεχροπίου (86), καὶ τοῦ λεγομένου Αὐξεντίου, καὶ Ἐπικλήτου τοῦ ὑποκριτοῦ, περιττόν ἐστι καὶ λέγειν, φανεροῦ πᾶσιν ὄντος, πῶς καὶ διὰ ποίας προφάσεις (87) καὶ παρὰ τίνων ἐχθρῶν καὶ οὗτοι προσεβλήθησαν ὑποκρίνασθαι τὰς κατὰ τῶν ἐπιβουλευθέντων ἐπισκόπων ὁρθοδόξων συκοφαντίας· ὅτι καὶ οὗτοι, καίτοι ἀπὸ ὀγδοήκοντα μονῶν (88) τυγχάνοντες, καὶ μὴ γινωσκόμενοι παρὰ τῶν λαῶν, ὁμῶς διὰ τὴν ἀσέβειαν ἐπραγματεύσαντο ἑαυτοῖς τὸ ὄνομα τοῦ ἐπισκόπου. Διὰ τοῦτο γοῦν (89) καὶ Γεώργιον ἀπὸ τῆς Καππαδοκίας τινὰ μισθωσάμενοι, θέλουσι νῦν (90) ἀποστελεῖται πρὸς ὑμᾶς. Ἄλλ' οὐδὲ περὶ τούτου λόγος οὐδεὶς. Φήμη (91) γὰρ ἐν τοῖς μέρεσιν ἐστὶ τούτοις,

(78) Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. ἐπιχειροῦσι καὶ αὐτοὶ· καὶ *Θαλλαν*. Seguer. *Θαλείαν*, etc. Fr. 1. Taurin. Colbert. et Jesuit. ἐπιχειροῦσι καὶ αὐτοὶ· καὶ βίαν ποιοῦσι λαν πιστεύεσθαι. Anglicanus, καὶ ἀπιστα λαν ποιοῦσι πιστεύεσθαι. Alii et editi, ἐπιχειροῦσι. Καὶ αὐτοὶ *Θαλλαν*, etc.

(79) Seguer. Colbert. Taurin. et Jesuit. γινώσκοντες. Alii et editi, εἰδότες.

(80) Sic Seguer. Jesuit. et Fr. 1. Alii vero et editi προσεβλήθη.

(81) Sic Jesuit. Seguer. et Fr. 1. At alii et editi ὁ οὐκ οἶδεν. Seguer. ibidem. Καὶ γὰρ πρότερον. Idem item cum Gobler. et Felck. 1 anon. πρεσβυτερίου. Jesuit. Basil. Anglic. Fr. 1 Felckm. 5 anon. πρεσβυτερίου. Alii cum editis, πρεσβυτέρου.

(82) Sic Jesuit. Basil. Anglic. Gobler. Felckm. 1 anon. et Fr. 1. At alii cum editis, οἷ. Mox Seguer. Jesuit. Basil. Anglic. Gobler. et Felckm. 1 anon. et Fr. 1. παρ' Ἀρείου κατηχήθησαν. Gobler. tamen cum Felckm. 1 et 2 anon. καταχθήθησαν. Jesuit. κατήχθησαν. Alii cum editis, παρ' Ἀρείου κατηχήθησαν. Ibid. pro Πατρόφιλος, Felckm. 5, Πράξιλος.

(83) Vide supra pag. 127. not.

(84) Sic Seguer. Jesuit. et Fr. 1. Cæteri autem et editi, τολμηροί. Mox Felckm. 5 anon. κατὰ Σαρδικὴν γενόμενοι.

(85) Jesuit. Colbert. Taurin. et Fr. 1 addunt Δημόφιλος τε καὶ Γερμίνιος. Fr. 1, Γαρμίνιος. At ea

qui quod hæresis Christo adversariæ patrocinium susceperint, ab Eusebianis fuerunt promoti, de fide audent decernere; et qui tanquam rei judicari deberent, hi, ut olim Caiphæ, ad judicandum aggrediuntur, sibi que *Thalam* componentibus credi volunt, qui nec ipsi quidem sciunt quomodo credant. Quis enim ignorat Secundum Pentapolitanum, qui olim ob insanam Arii hæresim sapius fuit depositus, ab ipsis susceptum esse: promotus item Georgium, qui nunc Laodiceæ est episcopus, et Leontium castratum, et ante eum, Stephanum, et Theodorum Heracliensem episcopum? Quinetiam Ursacius et Valens, quos ab ipso etiam initio, utpote juniores, religionis rudimentis imbuat ipse Arius, cum de gradu presbyterii fuissent antea dejecti, postmodum ob impietatem episcopi sunt designati. His adde Acacium Patrophilumque et Narcissum, viros ad omnem impietatem audacissimos; qui quidem omnes in magna Sardicensi synodo fuerunt depositi. Eustathius quoque, qui modo Sebastos est 219 episcopus, Eudoxius et Basilium impietatis patroni ad idem munus sunt eveci. Nam de Cecropio, et eo quem vocant Auxentium, et Epicteto histrione dicere supervacaneum fuerit, cum omnibus notum sit, quomodo, quamque ob causam et a quibus hostibus et isti fuerint promoti, ut nimirum calumnias adversus orthodoxos episcopos, quibus tendunt insidias, fingerent. Hi enim octoginta licet mansionibus distantes, nec populo noti, tamen suam propter impietatem episcopi nomen sibi sunt lucrati. Hinc ergo etiam quemdam Georgium ex Cappadocia mercede conductum ad vos nunc volumus mittere. Sed nulla hujus ratio haberi debet: siquidem fama est in hisce regionibus, illum ne Christianum quidem esse, sed potius idololatriæ addictum barbarisque esse moribus et carnificis

desunt in aliis et edit. Commelin. nec legit etiam Omnibonus.

(86) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Anglic. Gobler. Felck. 1 et 5 anon. et Fr. 1. Alii autem et editi Κεχροπίου. Mox καὶ ante Ἐπικλήτου deest in Felck. 5 anon. Ibidem, τοῦ ὑποκριτοῦ legitur in Seguer. Taur. in Jes. Gobler. Felckm. 1 anon. At in editione Commelin. art. τοῦ deest. Item ibid. Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. ἐστὶ καὶ λέγειν. Jesuit. Colbert. et Taurin. ἂν εἴη λέγειν. Editi et alii, ἐστὶ λέγειν.

(87) Gobler. et Felck. 1 anon. προφάσεως. Mox Jesuit. Colb. Taur. et Fr. 1, ὑποκρίνεσθαι. Alii et editi, ὑποκρίνασθαι.

(88) Seg. ὀγδοήκοντα μόνων. Colb. ὀγδοήκοντα tantum. Gobler. et Felckm. 1 anon. ὀγδοήκοντα μόνων. Sed legendum ὀγδοήκοντα μονῶν, ut alii et editi habent. Nempe conqueritur S. Athanasius illos Ecclesiarum, unde tot mansionibus distabant, et quibus nec noti erant, factos fuisse episcopos.

(89) Γοῦν abest a Gobler. et Felckm. 1 anon.

(90) Jesuit. Colbert. Taurin. et Fr. 1, θέλουσι νῦν. Editi et alii νῦν omitunt. Mox Seg. Jes. Gobler. Felck. 1 anon. Colbert. Taurin. et Fr. 1, Ἄλλ' οὐδέ. Editi et alii, Ἄλλ' οἷ.

(91) Sic Jesuit. Colbert. Taurin. Anglic. et Fr. 1. Alii vero et editi, Φημὶ γὰρ. Jesuit. Colbert. Taurin. ibid. post μέρεσιν addunt ἐστὶ, cæteri omitunt.

propriis; quæ sane causa fuit cur huncce hominem sibi acciverint, ut scilicet injuste agere, rapere, occidere possit: in his enim ille se potissimum exercuit: at quæ ad fidem Christi spectant, nullo modo novit.

8. En igitur quæ illi adversus veritatem inachinantur: quo autem animo id faciunt, omnibus perspicuum futurum est, etiamsi sexcenties, anguillarum instar, variis contortionibus elabi conentur, nihilque non tentent ut Christi hostes non habeantur. Quocirca vos ego præmoneo: nemo vestrum decipiatur, nemo subripiatur; sed potius veluti Judaica impietate in Christi fidem irrumpente, omnes zelo pro Domino ardetis, singulique retenta fide quam a Patribus accepimus, quamque hi qui Nicææ convenerunt, scripto comprobavere, eos qui nova contra illam moluntur, ferre nollite. Nam etiamsi voces ex Scripturis mutuenter, scribentes nihilominus repellite: licet orthodoxæ fidei verba protulerint, nec sic loquentes velitis attendere. Nec enim recta mente loquuntur, sed his verbis velut ovium pelle induti, intus eadem ac Arius sentiunt; qua in re duces hæresum imitantur diabolium. Namque ille quoque vocibus ex Scriptura excerptis utebatur; sed tamen silentium ei a Salvatore est impositum. Si enim vere ita sensisset, ut dicebat, nunquam certe ex cælis cecidisset. Jam vero veterator ille qui, eo quod prave sentiret, cecidit, simulate subdoleque loquitur: sæpe etiam improbus profanum adhibet eloquentiam ejusque argutias, quo homines in errorem conetur inducere. Itaque si quæ scribunt, ea scriberent orthodoxi, ut magnus et confessor Hosius, et Maximinus Galliæ aut ejus successor: Philogonius et Eustathius Orientis, vel Julius et Liberius 220 Romæ episcopi, Cyriacus Mysiæ, Pistus et Aristæus Græciæ episcopi, Sylvester et Protoge-

A ὅτι μηδὲως Χριστιανὸς ἐστὶν οὗτος, ἀλλὰ μᾶλλον τὰ τῶν εἰδώλων ἐζήλωσε (92), καὶ τὸν τρόπον ἐστὶ δῆμιος· διὸ καὶ τοιοῦτον αὐτὸν ὄντα προσελάβοντο, ὥστε ἀδικεῖν, ἀρπαξέειν, φονεῦειν δύνασθαι· ταῦτα γὰρ πλέον ἤσκησε, καὶ οὐδὲως οἶδε τὰ ἴδια τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως.

8. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν τοιαῦτα μηχανῶνται κατὰ τῆς ἀληθείας· ἡ δὲ γνώμη τούτων ἐκδηλὸς ἐστὶ πᾶσι, κἂν μυριάκις ὡς ἐγγέλους ἐξελεῖν (93) ἐπιχειρῶσι καὶ λαθάνειν ὡς χριστομάχοι. Διὰ τοῦτο παρακαλῶ, μηδεὶς ὑμῶν ἀπατάσθω (94), μηδεὶς ὑμῶν ὑφαρπαξέσθω· ἀλλὰ μᾶλλον, ὡς Ἰουδαϊκῆς ἀσεβείας ἐπιβαινούσης κατὰ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως, πάντες ζηλώσατε τῷ Κυρίῳ· καὶ κατέχων ἕκαστος τὴν ἐν Πατέρων πίστιν, ἣν καὶ οἱ ἐν Νικαίᾳ συνελθόντες B ὑπέμνησαν γράψαντες, μὴ ἀνασχέσθω (95) τῶν κατ' αὐτῆς καινοτομειν ἐπιχειρούντων. Κἂν γὰρ τὰς ἀπὸ τῶν Γραφῶν λέξεις γράφωσι, μὴ ἀνέχεσθε τῶν γραφόντων· κἂν τὰ ῥήματα τῆς ὀρθοδοξίας φθέγγωνται, μηδ' οὕτως τοῖς λαλοῦσι προσέχετε. Οὐ γὰρ ὀρθῆ διανοίᾳ λαλοῦσιν, ἀλλ' ὡς ἔνδυμα προβάτου (96) τὰ ῥήματα περιβαλλόμενοι, ἐνδοθεν τὰ τοῦ Ἀρείου φρονοῦσιν, ὡς ὁ τῶν αἰρέσεων καθηγμένων διάβολος. Καὶ γὰρ κάκεινος ἐλάλει μὲν τὰ ἐκ (97) τῶν Γραφῶν, ἐπιμῶθη δὲ παρὰ τοῦ Σωτῆρος. Εἰ γὰρ ἄξιλεγε, καὶ ἐφρόνεναι, οὐκ ἂν ἐξέπεσον ἐκ τῶν οὐρανῶν· νῦν δὲ, τῷ ἄφρονῆματι πεσὼν, ὑποκρίνεται τοῖς ῥήμασιν ὁ πανοῦργος (98)· πολλάκις δὲ καὶ δι' Ἑλληνικῆς κομπολογίας, καὶ τοῖς αὐτῆς σοφίσμασι πειράζει πλανᾶν ὁ κακοθελής. Εἰ μὲν οὖν παρὰ ὀρθοδόξων ἦν τὰ γραφόμενα, οἷα ἂν ἐγεγόνει (99) παρὰ τοῦ μεγάλου καὶ ὁμολογητοῦ Ὁσίου, καὶ Μαξιμίνου τοῦ τῆς Γαλλίας, ἢ τοῦ διαδεξαμένου τοῦτον, ἢ παρὰ Φιλογονίου καὶ Εὐσταθίου τῶν τῆς Ἀνατολῆς, ἢ Ἰουλίου (1) καὶ Λιθερίου τῶν ἐπισκόπων Ῥώμης, ἢ Κυριακοῦ τοῦ τῆς Μυσίας, ἢ Πιστοῦ καὶ Ἀρισταίου τῶν ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος ἐπισκόπων, ἢ Σιλδέστρου καὶ Πρωτογένους τοῦ τῆς Δακτίας, ἢ Ἀσωνίου καὶ Εὐψυχίου τῶν τῆς

(92) Sic Seguerian. Jesuit. Basil. Anglic. Fr. 1, Felckm. 5 anon. Colbert. et Taurin., τὰ τῶν Ἑλλήνων ἐζήλωσε. Cæteri vero et editi, ἐστὶ ζήλων καὶ τὸν τρόπον δῆμιος. Mox Colbert. προσελάβοντο.

(93) Anglican. ἐξωλισθαίνειν. Seguer. ἐξελεῖν. Editi et alii, ἐξελεῖν.

(94) Basil. omittit μηδεὶς ὑμῶν ἀπατάσθω. Mox Seguer. Colbert. Taur. μηδεὶς ὑφαρπαξέσθω. Jesuit. et Basil. μηδεὶς ὑμῶν ὑφαρπαξέσθω. Editi et alii, μηδεὶς ὑμῶν ἀφαρπαξέσθω.

(95) Jesuit. ἀνασχέσθαι. Editi, ἀνέχεσθε. Colb. Taur. et Fr. 1, ἀνασχέσθω; qui iidem paulo post, ἀνάσχασθε. Ibidem Basil. Anglic. et Felckm. 3 an. κἂν ῥήματα.

(96) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Anglic. Fr. 1. Gobler. Felckm. 1 et 5 anon. Alii vero omittunt προβάτου. Seguer. habet περιβαλλόμενοι. Editio Commelin., ὡς ἔνδυμα περιβαλλόμενον. Ibid. Gobler. et Felckman. 1 anon. ἔνδον τὰ τοῦ Ἀρείου. Item τοῦ ibidem abest a Seguer. Taurin. Jesuit. et Felck. 1 anon.

(97) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Felckm. 1 et 5 anon. At alii cum editis ἐκ omittunt. Mox ibid. pro παρὰ Gobler. et Felckm. 1 au. παρὰ.

(98) Seg. Colbert. Taurin. Jesuit. et Fr. 1, κακούργος. Ibid. Colbert. Taurin. Fr. 1, ἐξ Ἑλληνικῆς. Item ibid. Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. καὶ τοῖς ταύτης. Felckm. 5 anon. καὶ τοῖς αὐτοῖς.

(99) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. At Jesuit. Colb. Taurin. οἷα ἐστὶ τὰ παρὰ, etc. Editi et cæteri, οἷα ἐγεγόνει. Ibid. Gobler. et Felckm. 1 au. παρὰ τοῦ μεγάλου Μαξιμίνου, τοῦ, etc. Seguer. vero Colbert. Taurin. Jesuit. et Fr. 1, ut hic in textu lex iur. Editi et alii particulam καὶ omittunt ante Μαξιμίνου. Mox Seguer. Εὐσταθίου τοῦ τῆς Ἀνατολῆς.

(1) Colb. Taur. Jesuit. et Fr. 1, ἢ Σιλδέστρου καὶ Ἰουλίου, etc. Editi et alii omittunt Σιλδέστρου καὶ. Mox post vocem Ῥώμης, Seg. Gobler. Felck. 1 au. Colbert. Taurin. et Fr. 1 subdunt ἢ Σιλδέστρου καὶ Πρωτογένους τοῦ τῆς Δακτίας, quæ in aliis et editis paulo post habentur. Ib. Seg. Taurin. et Jes. Κυριακοῦ τοῦ τῆς. Alii vero et editi τοῦ omittunt. Item ibid. Πιστοῦ legitur in Colbert. Taur. Seg. Jesuit. Gobler. Felckm. 1 et 2 anon. et Fr. 1; in aliis vero et editis scribitur Πόστου, ut et legit Osnibonus. Fr. 1, ibid. Colbert. et Taurin. Ἀριστέου. Vox item ἐπισκόπων abest a Colbert. Jesuit. et Taurin.

Καππαδοκίας επισκόπων, ἢ Κεκλιανοῦ (2) τοῦ τῆς Ἀφρικῆς, ἢ Εὐστοργίου τοῦ τῆς Ἰταλίας, ἢ Καπί-
 τανος τοῦ τῆς Σικελίας, ἢ Μακαρίου τοῦ τῆς (3)
 Ἱερουσαλήμ, ἢ Ἀλεξάνδρου τοῦ τῆς Κωνσταντινου-
 πόλεως, ἢ Παιδέρωτος (4) τοῦ τῆς Ἡρακλείας, ἢ
 τῶν μεγάλων Μελετίου (5) καὶ Βασιλείου, καὶ Λογ-
 γιανοῦ, καὶ τῶν σὺν αὐτοῖς τῶν ἀπὸ τῆς Ἀρμενίας
 καὶ τοῦ Πόντου, ἢ Λούπου (6) καὶ Ἀμφίωνος τῶν ἀπὸ
 τῆς Κιλικίας, ἢ Ἰακώβου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ τῶν
 ἀπὸ τῆς μέσης τῶν ποταμῶν, ἢ τοῦ ἡμετέρου τοῦ
 μακαρίου (7) Ἀλεξάνδρου, καὶ τῶν ἡμοδόξων αὐτοῖς,
 οὐδὲν ἦν ἐν τοῖς γραφομένοις ὑποπτεύειν ἄδολος
 γὰρ καὶ ἀπλοῦς ἐστὶν ὁ τῶν ἀποστολικῶν ἀνδρῶν
 τρόπος.

9. Ἐπειδὴ (8) δὲ παρὰ τῶν συνηγορεῖν τῇ αἵρεσει
 χάριν μισθωθέντων ἐστὶ τὰ γραφέντα, κατὰ δὲ τὴν
 θεῖαν παροιμίαν, *Οἱ λόγοι τῶν ἀσεβῶν εἰσι δόλοισι*,
 καὶ, *Στόμα ἀσεβῶν ἀποκρίνεται κακὰ*, καὶ, *Κυβερ-
 νῶσιν (9) ἀσεβεῖς δόλους* γρηγορεῖν δεῖ, ὡς εἴ-
 πεν ὁ Κύριος, ἀδελφοί, καὶ νῆφειν, μὴ τις ἐκ τῆς
 κομπολογίας καὶ πανουργίας ἀπάτη γένηται, μὴ τῷ
 ὀνόματι (10) τις ἔλθῃ λέγων, ὅτι Κάγω τὸν Χριστὸν
 καταγγέλλω, καὶ μετ' ὀλίγον Ἀντίχριστος γνωσθῆ.
 Ἀντίχριστοι δὲ οὗτοι τυγχάνουσιν, ὅσοι διὰ τὴν
 Ἀρείου μανίαν ἔρχονται πρὸς ὑμᾶς. Τί γὰρ λείπει
 παρ' ὑμῖν, ἵνα ἐξωθῆν τις ὑμῖν ἐπιδημήσῃ; Ἡ τίνος
 αἱ κατ' Ἄιγυπτον καὶ Λιβύας καὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν
 (11) Ἐκκλησίαι χρεῖαν ἔχουσιν, ἵνα, ἀντὶ ξύλων καὶ
 φορτίων πραγματευόμενοι τὴν ἐπισκοπὴν, ἐπιβαί-
 νωσι ταῖς μὴ προσηκούσαις αὐτοῖς Ἐκκλησίαις;
 Τίς οὐκ οἶδε, τίς οὐ θεωρεῖ λευκῶς, ὅτι ταῦτα πάντα
 κρᾶττουσι διὰ τὴν ὑπὲρ τῆς ἀσεβείας σύστασιν; Διὰ
 τοῦτο, κἂν ἐνεοὺς (12) ἑαυτοὺς ποιῶσι, κἂν μεῖζονα
 κρᾶσπεδα τῶν Φαρισαίων περὶδῆσωσιν ἑαυτοῖς, καὶ
 πλατύνωσιν ἑαυτοὺς τοῖς φθέγμασι, καὶ τὸν τόνον
 ἀσκήσωσι τῆς φωνῆς, οὐκ ὀφείλουσι πιστεύεσθαι·
 οὐ γὰρ ἡ λέξις, ἀλλ' ἡ διάνοια καὶ ἡ μετ' εὐσεβείας
 ἀγωγῇ συνίστησι τὸν πιστόν. Διὰ τοῦτο οἱ Σαδδου-

nes Daciæ, Leontius et Euppsychius Cappadocia
 episcopi; Cecilianus Africae, Eustorgius Italiae,
 Capito Siciliae, Macarius Jerosolymæ, Alexander
 Constantinopolis, Pæderos Heracleæ, magni Me-
 letius et Basilius, et Longianus, aliique ex Arme-
 nia et Ponto; ut item Lupus et Amphio Ciliciæ
 episcopi; vel Jacobus cæterique ex Mesopotamia;
 vel denique ut etiam noster beatus Alexander,
 aliique qui idem ac illi sentiunt: si, inquam, illi
 his essent similes, nullus profecto in illorum
 scriptis esset suspicionis locus: simplex enim
 ac candidum est virorum apostolicorum inge-
 nium.

9. Quia vero scripta illa auctores eos habent qui
 pro propugnanda hæresis causa mercede sunt con-
 ducti, et juxta divinum proverbium, *Sermones im-
 piorum sunt dolosi* ¹¹, et: *Os impiorum respondet
 mala* ¹², et: *Impii dolos gubernant* ¹³; vigilandum
 et cavendum est, fratres, ut monuit Dominus, ne
 qua fraus ex verborum elegantia astutiave oria-
 tur; ne, inquam, quis veniat nomine tenus dictu-
 rus: Ego Christum annuntio, et paulo post idem
 Antichristus agnoscaur. Antichristi porro isti sunt
 habendi, qui ad vos audent accedere ut vesanam
 Arij hæresim disseminent. Quid enim tandem est
 quod apud vos desit, ut quis ad vos aliunde adve-
 niat? Vel cujus indigent Ægypti, Libyæ et Alexan-
 driæ Ecclesiæ, ut hi qui pro lignis et sarcinis episco-
 patum mercantur, in Ecclesias, quæ nihil ad se per-
 tinent, irruant? Quis nescit, quis non clare videt
 hæc omnia illos agere, ut Arianam stabiliant impi-
 etatem? Quocirca licet se mutos ipsi præbeant,
 licet simbrias majores quam Pharisei sibi alli-
 gent, et se sermonibus dilatent, quantumvis voce
 contendant, nulla tamen illis habenda est fides.
 Non enim verba, sed recta sententia et pia vita
 fidelem commendat. Hinc Sadducæos et Herodianos,

¹¹ Prov. xii, 6. ¹² Prov. xv, 28. ¹³ Prov. xii, 5.

(2) Sic Seguer. Jesuit. Colbert. Taurin. Gobler. Felckm. 4 anon. et Fr. 1. At Basil. Felckm. 2 an. et editio Commelin. Κελιανού. Anglic., Καλιανού. Felckman. 5 anonym. Ἐκλιανού. Editi, Κικελιανού.

(3) Jesuit. Colbert. Taurin. et Fr. 1, τοῦ ἀπὸ D τῆς. Ibid. Felckm. 5 an. Μακαρίτου.

(4) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Felck. 5 an. et Fr. 1; alii autem cum editis, Πεδέρωτος.

(5) Seguer. Gobler, Fel. 1 anon. Μελετίου. Editi et alii, Μελετίου. Mox pro καὶ τῶν, editi habent καὶ ὧν. Ibid. Seguer. Jesuit. Gobl. et Felckmanni 1 anon. Colbert. Taurin. τῶν ἀπὸ Ἀρμενίας καὶ τοῦ Πόντου.

(6) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Felck. 1 anon. et Fr. 1. At Felck. 5 anon. Λούπου. Alii vero et editi, Λόππου. Ibidem post Ἀμφίω-
 νος, Colbert. Taurin. Fr. 1, et Jesuit. addunt τοῦ ὁμολογητοῦ καὶ επισκόπων τῆς Κιλικίας. Anglic. Ἀμφίωνος, ἢ ἀπὸ τῆς, etc. Gobler. et Felck. 1 an. Ἀμφίωτος, ut forte legit Nannius, qui in edit. Commel. vertit. Appiani. Ibid. ἢ ante Ἰακώβου deest in Jesuit. et Colbert.

(7) Sic Seguer. Taurin. et Jesuit. At Basil. Angl. et Fel. 5 anon. τοῦ ἡμετέρου μακαρίτου. Editi, τοῦ ἡμετέρου μακαρίου τοῦ Ἀλεξάνδρου.

(8) Gobl. et Felck. 1 anon. ἐπέλ. Ibid. Jesuit. Colb. et Taurin. παρὰ τῶν συνηγορεῖν, etc. Cæteri et editi, παρὰ τῶν διὰ τὸ συνηγορεῖν, etc.

(9) Seg. ut et legitur in textu Græco Scripturæ, κυβερνώσι δέ.

(10) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Fr. 1 et Jesuit. Alii vero et editi, καὶ τῷ ὀνόματι. Paulo post Seg. Taurin. Jesuit. et Fr. 1, Ἀντίχριστοι δὲ οὗτοι τυγχάνουσιν. At in aliis et edit. Commel. deest τυγχάνουσιν.

(11) Sic Seguer. Colb. Taurin. Fr. 1 et Jesuit. Alii vero et editi, Λιβύην καὶ Ἀλεξάνδρειαν.

(12) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Felckm. 1 et 2. Alii vero et editi, ἐνεοὺς. Ibid. Seg. Colb. Taurin. Jesuit. Anglic. Basil. et Felck. 5, ἑαυτοῦς. Alii vero et editi, αὐτοῦς. Paulo post pro περιδῆσωσιν, Anglican. habet περιδίδωσιν. Gobler. et Felck. 1, ἐπιδύσωσι ἑαυτοῦς. Colbert. Taurin. ibid. καὶ πλατύνωσιν. Mox item Seguer. Colb. Taurin. Jes. Gobl. Felck. 1 et Fr. 1, τὸν τόνον. Ab aliis vero et editis τὸν abest.

quamvis legem præ labiis haberent, Salvator his verbis repressit: *Erratis, nescientes Scripturas neque virtutem Dei*¹⁴. Hincque palam factum est illos etiam qui verbis legis niti videbantur, sententia hæreticos et Dei hostes esse. Alios quidem illi hujusmodi sermonibus in errorem induxerunt: at Dominum hominem factum non potuerunt fallere; Verbum enim caro factum est; Verbum, inquam, cui non latet vanas esse hominum cogitationes¹⁵. Sic enim et Judæos insidiantes ipse contutavit: *Si Deus Pater vester esset, me utique diligetis: ego enim ex Patre exivi, et venio ad vos*¹⁶. Idem nunc et isti mihi agere videntur: quæ enim sentiunt, ipsi occultant, ac deinde ut scribant, voces a Scripturis callide mutuuntur, ut nimirum his tanquam esca illectos ignaros in propriam attrahant nequitiam.

221 10. Nam, quæso, attendite annon ita se res habeat. Si enim nulla impellente causa de fide scribunt, rem agunt certe inutilem forteque periculosam, quippe cum nulla mota quæstione, ansam ipsi contentioſis suppeditent, atque ita candida fratrum corda perturbent, eaque disseminent quæ in illorum mentem nunquam venere. Sin autem ut sese de Ariana hæresi purgarent, scribere voluerunt, profecto semina malorum quæ exorta sunt, prius erant evellenda, hique damnandi qui hujusmodi semina subministrarunt; ac proinde licebat hoc pacto adversus eos recta scribere: vel certe satius fuisset Arii sententiam aperte asserere, ut scilicet non clam sed palam ipsos Christi hostes esse appareret, cunctique ab illis non aliter quam a conspectu serpentis procul diffugerent. Nunc vero Arii quidem doctrinam celant, sequæ simulat de aliis rebus scribere: ac quemadmodum si quis medicus ad saucium aliquem et ægrotum accersitus, de vulneribus nihil diceret, sed de sanis membris disereret, næ ille valde stupidus haberetur, utpote qui de his sileret quorum gratia venisset, et de aliis quæ illo minime indigerent, præpostere disputaret: sic et illi agunt, qui nempe ea quæ ad hæ-

¹⁴ Matth. xii, 29. ¹⁵ Psal. xciii, 11. ¹⁶ Joan. viii, 41.

(15) Sic Seguer. Taurin. Jesuit. Gobler. et Felc. 1 et 5 anon. Alii autem et editi τοῦ omittunt.

(14) Seguer. οὐν omittit. Mox Jesuit. et Taurin. τὸν δὲ Κυριακὸν ἄνθρωπον οὐκ ἤδυνήθησαν, etc. Ibidem Seguer. Colb. Taurin. Jesuit. Angl. Gobl. Fel. 1, ὁ Λόγος γὰρ σὰρξ, etc. At in aliis et editis deest γὰρ. In Colb. autem mendose legitur, ἐλέγχθησαν, ἀπατήσαν· ὁ Λόγος γὰρ σὰρξ, etc., intermediis omis- sis.

(15) Seguer. Colb. Taurin. Jesuit. et Fr. 1, τῶν σοφῶν.

(16) Sic Seguer. Colbert. Taurin. et Jesuit. Cæteri vero et editi omittunt οὗτοι. Paulo ante, Seguer. habet ἡγαπάτε ἄν ἐμέ, ut in textu Græco Evangelii legitur.

(17) Seguer. Gobler. Felc. 1, anon., ἵνα ἐν ἐπιτομαῖς. Jesuit. Colbert. Taurin. et Fr. 1, ἐν ταῦταις.

(18) Sic Seguer. Colb. Taurin. Jes. Gobler. Fel. 1 et Fr. 1, ut et legit Nannius. At alii et editi τάχα

καὶ οἱ Ἑρῳδιανοὶ, καίπερ τὸν νόμον διὰ χειλέων ἔχοντες ἐνετράπησαν παρὰ τοῦ (13) Σωτῆρος ἀκούσαντες· Πλανῶσθε μὴ εἰδότες τὰς Γραφὰς μηδὲ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ. Καὶ δέδεικται πᾶσιν, ὅτι καὶ οἱ δοκοῦντες τὸν νόμον λαλεῖν ἠλέγχθησαν τὴν διάνοιαν ὄντες αἰρετικοὶ καὶ θεομάχοι. Ἄλλους μὲν οὖν (14) ἐπλάνησαν τοιαῦτα λέγοντες· τὸν δὲ Κύριον γενόμενον ἄνθρωπον οὐκ ἤδυνήθησαν ἀπατήσαι· ὁ Λόγος γὰρ σὰρξ ἐγένετο, ὁ γινώσκων τοὺς διαλογισμοὺς τῶν ἀνθρώπων (15), ὅτι εἰσι μάταιοι· οὕτω γὰρ καὶ Ἰουδαίους ὑφαρπάζοντας ἤλεγξε, λέγων· *Εἰ ὁ Θεὸς Πατὴρ ὑμῶν ἦν, ἡγαπάτε με ἄν· ἐγὼ γὰρ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον, καὶ ἦκα πρὸς ὑμᾶς*. Οὕτω μοι καὶ νῦν οὗτοι (16) δοκοῦσι ποιεῖν· κρύπτουσι γὰρ ἃ φρονοῦσι, καὶ λοιπὸν εἰς τὸ γράφειν χρώνται παρὰ τῶν Γραφῶν τὰς λέξεις, ἵν' ἐν αὐταῖς (17) δελεάσαντες ὑποσύρῳσιν εἰς τὴν ἰδίαν κακίαν τοὺς ἀγνοοῦντας.

10. Θεάσασθε δὲ, εἰ μὴ οὕτως ἔχει. Εἰ μὲν γὰρ, μηδενὸς ὑποκειμένου, γράφουσι περὶ πίστεως, περιττὸν τὸ ἐπιχειρήμα, τάχα (18) δὲ καὶ ἐπιθλαβὲς, ὅτι, μηδεμιᾶς ζητήσεως οὐσης, αὐτοὶ πρόφασιν λογομαχίας παρέχουσι ἀνασκευάζοντες τὰς ἀνάκους τῶν ἀδελφῶν καρδίας, καὶ παρασπείροντες ἃ μὴ εἰς νοῦν αὐτῶν ποτε ἀνέστη· εἰ δὲ διὰ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν ἀπολογοῦμενοι γράφειν ἐπιχειροῦσιν, ἴδει τῶν φύτων κακῶν (19) τὰ σπέρματα προανελεῖν, καὶ τοὺς τὰ σπέρματα παρασχόντας στηλιτεύσαι, καὶ οὕτως τὰ ἀντ' ἐκείνων γράφειν ὀρθῶς, ἢ ἐκδικεῖν φανερώς τὰ Ἀρείου, ἵνα μὴ κεκρυμμένως (20), ἀλλὰ φανερώς χριστομάχοι δεικνύωνται, καὶ πάντες αὐτοὺς φεύγῳσιν ὡς ἀπὸ προσώπου θραυς. Νῦν δὲ κάκεῖνα κρύπτουσι, καὶ περὶ ἄλλων προσποιούμενοι γράφουσι· καὶ ὡσπερ ἱατρὸς κληθεὶς πρὸς πληγέντα καὶ κάμνοντα, καὶ εἰσελθὼν περὶ μὲν τῶν τραυμάτων (21) μηδὲν λέγει, περὶ δὲ τῶν ὑγαινότων μελῶν διαλέγεται, πολλῆς ἂν ἐμβρονησίας καταγνωσθεῖη, ὅτι ὧν μὲν χάριν εἰσηλθε, σιωπᾷ, τῶν δὲ ἄλλων, ὧν οὐκ ἔστι χρεία αὐτοῦ, διαλέγεται (22)· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ οὗτοι τὰ μὲν τῆς αἰρέσεως αὐτῶν ἀφιστίν, ἕτερα δὲ γράφειν ἐπιχειροῦσιν. Ἔδει δὲ (23), εἴπερ περὶ πίστεως ἐφρόντιζον, καὶ τὸν Χριστὸν ἡγάπων, πρῶ-

D δὲ omittunt. Paulo post Seguer. Colb. Taurin. Jes. et Felckm. 5 anon. οὐσης, αὐτοί. Editi vero et alii, οὐσης αὐτοῖς. Ibid. Colb. Taurin. Seguer. Jesuit. et Fragm. 1, παρέχουσι. At alii et editi, περιέχουσι.

(19) Sic Seguer. Colb. Taurin. Jes. Gobler. Fel. 1 et Fragm. 1. Editi autem et alii, τῶν κακῶν φυτῶν.

(20) Sic Seg. Gob. et Fel. 1. Alii vero et editi, κεκρυμμένοι. Paulo ante pro ἐκδικεῖν, Colb. et Taur. διεκδικεῖν.

(21) Seg. Colb. Taurin. Gobl. et Felck. 1, τῶν πραγμάτων. Paulo post pro καταγνωσθεῖη, Gobler. et Felck. 1 habent καταχρηθεῖη.

(22) Seguer. Angl. Gobler. et Felck. 1, διαλέγοιτο. Mox iidem, excepto Anglicano, pro οὗτοι, habent αὐτοί, et αὐτῶν omittunt post αἰρέσεως, quod etiam deest in Jesuit. Fr. 1, Colbert. et Taurin.

(23) Gobler. et Felckm. 1, Ἔδει οὖν. Ibidem et Seguer. ibid. et περὶ πίστεως, etc.

τον τὰ κατ' αὐτοῦ βλάσφημα ῥήματα (24) προαν-
ελειν, καὶ οὕτως ἀντ' ἐκείνων τοὺς ὑγεινοὺς λέγειν
τι καὶ γράφειν λόγους. Ἄλλ' οὔτε αὐτοὶ τοῦτο ποιού-
σιν, οὔτε τοὺς θέλοντας ποιεῖν ἐπιτρέπουσιν, ἢ ἀγνο-
οῦντες, ἢ τέχνη πανουργίας χρώμενοι.
que istud ipsi faciunt, neque alios permittunt facere, idque vel præ ignorantia, vel quia dolo et arti-
ficio utuntur.

11. Εἰ μὲν οὖν (25) ἀγνοοῦντες τοῦτο πάσχουσι,
προπετείας ἂν ἐγκαλοῦντο, ὅτι περὶ ὧν οὐκ ἴσασι,
θαυραδαιούονται· εἰ δὲ γινώσκοντες ἃ προσποιοῦνται
(26), μείζων κατ' αὐτῶν ἢ κατάγνωσις, ὅτι περὶ μὲν
τῶν ἰδίων βουλευόμενοι, πάρεργον οὐδὲν τίθενται·
περὶ δὲ τῆς εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν (27) πίστει γρά-
φοντες, παίζουσι, καὶ πάντα μάλλον ἢ ἀληθεύουσι·
καὶ χρούπουσι μὲν, περὶ ὧν ἢ αἰρεσις αὐτῶν ἐγκα-
λεῖται, λέγουσι δὲ τὰς ἀπὸ τῶν Γραφῶν λέξεις. Ἔστι
δὲ τοῦτο κλοπὴ τῆς ἀληθείας ἀντικρυς, καὶ πάσης
ἀδικίας μεστόν· καὶ τοῦτο εὖ (28) οἶδ' ὅτι καὶ ἡ
ὁμμετέρα θεοσέβεια συνορᾷ ἐκ τούτων καλῶς δυνή-
σεται. Οὐδεὶς γὰρ ἐγκαλούμενος περὶ μοιχείας ἀπο-
λογεῖται περὶ κλοπῆς, οὐδὲ φόνου τις ἐγκλημα διώ-
κων ἀνέχεται τῶν κατηγορουμένων, εἰ ἀπολογοῦντο
λέγοντες, οὐκ ἐπιωρκήσαμεν, ἀλλὰ καὶ τὴν παρακα-
ταθήκην ἐφυλάξαμεν· μάλλον γὰρ ἐστὶ τοῦτο πατ-
ριον (29) ἢ λύσις ἐγκλημάτων καὶ ἀληθείας ἀπό-
δειξις. Τί γὰρ φόνος πρὸς παρακαταθήκην; ἢ τί
μοιχεία πρὸς κλοπὴν; Εἰ γὰρ καὶ ἀλλήλων ἔχονται
αἱ κακίαι ἐκ τῆς αὐτῆς καρδίας ἐξερχόμεναι, ἀλλ'
ὡς πρὸς τὸ λύσαι τὸ πλημμεληθέν, οὐδεμίαν εἰς τοῦτο
πρὸς ἑαυτὰς ἔχουσι τὴν κοινωνίαν. Ὁ οὖν Ἄχαρ,
ὡς ἐν τῷ Ἰησοῦ τῷ τοῦ Ναυῆ γέγραπται, ἐγκαλοῦ-
μενος περὶ κλοπῆς, οὐ τὴν ἐν τοῖς πολέμοις εὐνοίαν
προφέρων ἀπελογεῖτο, ἀλλ' ἐλέγχθη ἐν τῷ κλέμματι
(30), λίθοις ἐδλήθη παρὰ πάντων. Καὶ Σαοὺλ δὲ ὀλι-
γορίας καὶ παρανομίας ἐγκαλούμενος, οὐδὲν ὤνησεν
ἐν ἄλλοις (31) προφασίζόμενος. Οὐδὲ γὰρ ἢ ἐν ἄλλοις
ἀπολογία λύσιν ἄλλων ἐγκλημάτων ἐργάζεται· ἀλλ'
εἰ ἄρα δεῖ (32) νομίμως καὶ δικαίως πάντα πράττειν,
προσῆται περὶ ὧν ἐγκαλεῖται τις, περὶ τούτων καὶ
ἀπολογεῖσθαι, καὶ ἢ δεικνύειν, ὅτι μὴ πεποίηκεν, ἢ
ὁμολογεῖν, εἰ ἐλέγχεται, μηκέτι δρᾷν μηδὲ ποιήσειν
(33) τὰ αὐτά. Ἄν δὲ ἄρα πεποίηκε καὶ δέδρακε, καὶ

A resin spectant, omittunt, et plane alia scribere
moliuntur. Verum si aliqua illis de fide cura
esset, Christumve diligenter, impia in eum vo-
cabula primo fuissent tollenda, ac deinde illorum
loco sani dicendi scribendive sermones. Atqui ne-
que illorum hæresis reprehenditur, et voces e Scrip-
turis selectas proferunt : quod utique patet esse ve-
ritatis furtum, omnique iniquitate plenum : nec du-
bito quin vestra pietas id ex his recte possit intelli-
gere. Nemo enim de adulterio accusatus, de furto
se purgat : neque qui cædis aliquos accusaverit,
patiatur reos in sui defensione respondere Non
pejeravimus, sed etiam depositum servavimus. Si-
quidem hoc potius, ludus est, quam criminis excu-
satio et veritatis patefactio. Quid enim cæli cum
deposito, aut adulterio cum furto? Quamvis enim
vitia ex eodem corde exorta inter se coherescant;
tamen ad crimen commissum diluendum, nihil ha-
bent commune. Hinc Achar, ut apud Jesum Nave
filiū scriptum est, furti accusatus, bellicæ indul-
gentiæ excusatione minime usus est; sed in furto
convictus, lapidibus ab omnibus est obrutus¹⁷.
Saul quoque de negligentia et de violata lege re-
prehensus, nihil profecit cum alia 222 prætende-
ret. Nec enim de aliquo crimine purgatio, alius
est absolutio : sed ut omnia juste ac legitime
agantur, oportet eum qui de re aliqua accusatur,
de eadem respondere, atque vel probare se id non
fecisse, vel convictum polliceri se non amplius
facturum. Quod si id de quo accusatur, fecerit et
commisserit, nec tamen fateri velit, sed ut factum
occulet, alia pro aliis responderit; perspicuum

¹⁷ Jos. vii, 26.

(24) Sic Seg. Taurin. et Jes. At in aliis et editis D
deest ῥήματα. Ibid. idem et Gobler. Felckm. 1 et
5, καὶ οὕτως. In aliis vero et editis particula καὶ
omittitur.

(25) Οὖν abest a Seguer.

(26) Sic Seg. Jes. Gobl. Fel. 1. At Col. et Taur. εἰ
δὲ γινώσκοντες ἀποπροσποιοῦνται, etc. Editi vero
ei alii, εἰ δὲ γινώσκοντες ἃ προσποιοῦνται, μείζων ἢ
κατ' αὐτῶν εἴη κατάγνωσις. In Gobler. item et Felck-
manno 1 legitur μείζων ἢ κατ' αὐτῶν ἢ κατάγνω-
σις.

(27) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Fr. 1, Jesuit.
Alii vero et alii, εἰς Χριστὸν ἡμῶν.

(28) Sic Seg. Jes. Colb. Taurin. Anglic. At εὖ
abest ab aliis et editis. Mox post οὐδεὶς, γὰρ deest
in Seg. Jesuit. Colb. et Taurin.

(29) Seg. et Taurin. τοῦτο τὸ πατριον. Gobler.
et Felck. 1, πατριον.

(30) Seguer. ἐγκλήματι.

(31) Seguer. Jes. Colb. Taurin. Anglic. Gobler.
Fr. 1, Felckm. 1, ὤνησεν ἐν ἄλλοις, etc. Alii vero
et editi, ἤνυσεν. ἄλλοις, etc. Legitur tamen quoque
ἐν ἄλλοις in Felckm. 5.

(32) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Anglic.
Gobler. Fel. 1 et Fr. 1, idemque ibidem et Fel. 2 et
5, πράττειν. At Basil. εἰ ἄρα δεῖ, etc. Editi et alii,
Εἰ ἄρα δεῖ... πράττει. Mox Seguer. Jes. Colbert. Tau-
rin. Gobler. et Felck. 1, ἀπολογεῖσθαι. Alii et editi,
ἀπολογησασθαι.

(33) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Basil.
Anglic. Felck. 5 et Fr. 1. Editi vero et alii, μηκέτι
ποιήσειν, μηδὲ δρᾷν. Ibid. Seguer. Colb. Taurin.
Jes. Gobl. Felck. 1 et Fr. 1, Ἄν δ' ἄρα. Ibid. Seg.
δέδρακε καὶ μήτε ὁμολογήη. Jes. Taurin. Gobl. Fel.
1 et Fr. 1, δέδρακε μὴθ' ὁμολογήη. Editi vero et
alii, ἂν ἄρα πεποίηκε καὶ δέδρακεν· εἰ δὲ μὴθ' ὁμο-
λογήη. Mox Jes. Colb. Taur. et Fr. 1, ἕτερα μὴθ'
ἑτέρων. Item ibidem Jes. et Seg. λέγη.

quamvis legem præ labiis haberent, Salvator his verbis repressit: *Erratis, nescientes Scripturas neque virtutem Dei*¹⁵. Hincque palam factum est illos etiam qui verbis legis niti videbantur, sententia hæreticos et Dei hostes esse. Alios quidem illi hujusmodi sermonibus in errorem induxerunt: at Dominum hominem factum non potuerunt fallere; Verbum enim caro factum est; Verbum, inquam, cui non latet vanas esse hominum cogitationes¹⁶. Sic enim et Judæos insidiantes ipse confutavit: *Si Deus Pater vester esset, ne utique diligeretis: ego enim ex Patre exivi, et venio ad vos*¹⁷. Idem nunc et isti mihi agere videntur: quæ enim sentiunt, ipsi occultant, ac deinde ut scribant, voces a Scripturis callide mutuuntur, ut nimirum his tanquam esca illectos ignaros in propriam attrahant nequitiam.

221 10. Nam, quæso, attendite annon ita se res habeat. Si enim nulla impellente causa de fide scribunt, rem agunt certe inutilem forteque periculosam, quippe cum nulla mota quæstione, ansam ipsi contentiones suppeditent, atque ita candida fratrum corda perturbent, eaque disseminant quæ in illorum mentem nunquam venere. Sin autem ut sese de Ariana hæresi purgant, scribere voluerunt, profecto semina malorum quæ exorta sunt, prius erant evellenda, hique damnandi qui hujusmodi semina subministrarunt; ac proinde licebat hoc pacto adversus eos recta scribere: vel certe satius fuisset Arii sententiam aperte asserere, ut scilicet non clam sed palam ipsos Christi hostes esse appareret, cunctique ab illis non aliter quam a conspectu serpentis procul diffugerent. Nunc vero Arii quidem doctrinam celant, seque simulant de aliis rebus scribere: ac quemadmodum si quis melicis ad saucium aliquem et ægrotum accersitus, de vulneribus nihil diceret, sed de sanis membris dissegeret, næ ille valde stupidus haberetur, utpote qui de his sileret quorum gratia venisset, et de aliis quæ illo minime indigerent, præpostere disputaret: sic et illi agunt, qui nempe ea quæ ad hæ-

¹⁵ Matth. xii, 29. ¹⁶ Psal. xciii, 41. ¹⁷ Joan. viii, 41.

(15) Sic Seguer. Taurin. Jesuit. Gobler. et Felc. 1 et 5 anon. Alii autem et editi tunc omittunt.

(14) Seguer. oñ omittit. Mox Jesuit. et Taurin. τὸν δὲ Κυριακὸν ἄνθρωπον οὐκ ἠδυνήθησαν, etc. Ibidem Seguer. Colb. Taurin. Jesuit. Angl. Gobl. Fel. 1, ὁ Λόγος γὰρ σὰρξ, etc. At in aliis et editis deest γὰρ. In Colb. autem mendose legitur, ἐλέγχθησαν, ἀπατήσαν· ὁ Λόγος γὰρ σὰρξ, etc., intermediis omis- sis.

(15) Seguer. Colb. Taurin. Jesuit. et Fr. 1, τῶν σοφῶν.

(16) Sic Seguer. Colbert. Taurin. et Jesuit. Cæteri vero et editi omittunt οὗτοι. Paulo ante, Seguer. habet ἡγαπάτε ἄν ἐμέ, ut in textu Græco Evangelii legitur.

(17) Seguer. Gobler. Felc. 1, anon., ἵνα ἐν ἑαυταῖς. Jesuit. Colbert. Taurin. et Fr. 1, ἐν ταύταις.

(18) Sic Seguer. Colb. Taurin. Jes. Gobler. Fel. 1 et Fr. 1, ut et legit Nannius. At alii et editi τάχα

καὶ οἱ Ἑβραῖοι, καίπερ τὸν νόμον διὰ χειλέων ἔχοντες ἐνετράπησαν παρὰ τοῦ (13) Σωτῆρος ἀκούσαντες· Πλανᾶσθε μὴ εἰδότες τὰς Γραφὰς μηδὲ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ. Καὶ δέδεικται πᾶσιν, ὅτι καὶ οἱ δοκούντες τὸν νόμον λαλεῖν ἠλέγχθησαν τὴν διάνοιαν ὄντες αἰρετικοὶ καὶ θεομάχοι. Ἄλλους μὲν οὖν (14) ἐπλάνησαν τοιαῦτα λέγοντες· τὸν δὲ Κύριον γενόμενον ἄνθρωπον οὐκ ἠδυνήθησαν ἀπατήσαι· ὁ Λόγος γὰρ σὰρξ ἐγένετο, ὁ γινώσκων τοὺς διαλογισμοὺς τῶν ἀνθρώπων (15), ὅτι εἰσι μάταιοι· οὕτω γὰρ καὶ Ἰουδαίους ὑφαρπάζοντας ἠλεγξε, λέγων· Εἰ ὁ Θεὸς Πατὴρ ὑμῶν ἦν, ἡγαπάτε με ἄν· ἐγὼ γὰρ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον, καὶ ἤκω πρὸς ὑμᾶς. Οὕτω μοι καὶ νῦν οὗτοι (16) δοκοῦσι ποιεῖν· κρύπτουσι γὰρ ἃ φρονοῦσι, καὶ λοιπὸν εἰς τὸ γράφειν βρῶνται παρὰ τῶν Γραφῶν τὰς λέξεις, ἵν' ἐν αὐταῖς (17) δελεάσαντες ὑποσύρῳσιν εἰς τὴν ἰδίαν κακίαν τοὺς ἀγνοοῦντας.

10. Θεάσασθε δὲ, εἰ μὴ οὕτως ἔχει. Εἰ μὲν γὰρ, μηδενὸς ὑποκειμένου, γράφουσι περὶ πίστεως, περιττὸν τὸ ἐπιχειρήμα, τάχα (18) δὲ καὶ ἐπιθλαθὲς, ὅτι, μηδεμιᾶς ζητήσεως οὐσης, αὐτοὶ πρόφασιν λογομαχίας παρέχουσιν ἀνασκευάζοντας τὰς ἀνάγκας τῶν ἀδελφῶν καρδίας, καὶ παρασπείροντες ἃ μηδὲ εἰς νοῦν αὐτῶν ποτε ἀνέβη· εἰ δὲ διὰ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν ἀπολογούμενοι γράφειν ἐπιχειροῦσιν, ἔδει τῶν φύτων κακῶν (19) τὰ σπέρματα προανελεῖν, καὶ τοὺς τὰ σπέρματα παρασχόντας στηλιτεῦσαι, καὶ οὕτως τὰ ἀντ' ἐκείνων γράφειν ὀρθῶς, ἢ ἐκδικεῖν φανερώς τὰ Ἀρείου, ἵνα μὴ κεκρυμμένως (20), ἀλλὰ φανερώς Χριστομάχοι δεικνύονται, καὶ πάντες αὐτοὺς φεύγωσιν ὡς ἀπὸ προσώπου ὄψεως. Νῦν δὲ κάκεινα κρύπτουσι, καὶ περὶ ἄλλων προσποιούμενοι γράφουσι· καὶ ὡσπερ ἰατρὸς κληθεὶς πρὸς πληγένητα καὶ κάμνοντα, καὶ εἰσελθὼν περὶ μὲν τῶν τραυμάτων (21) μηδὲν λέγοι, περὶ δὲ τῶν ὑγαινόντων μελῶν διαλέγοιτο, πολλῆς ἂν ἐμβροντησίας καταγνωσθεῖη, ὅτι ὦν μὲν χάριν εἰσηλθε, σιωπᾷ, τῶν δὲ ἄλλων, ὧν οὐκ ἔστι χρεῖα αὐτοῦ, διαλέγεται (22)· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ οὗτοι τὰ μὲν τῆς αἵρέσεως αὐτῶν ἀφίσβιν, ἔτερα δὲ γράφειν ἐπιχειροῦσιν. Ἐδει δὲ (23), εἴπερ περὶ πίστεως ἐφρόντιζον, καὶ τὸν Χριστὸν ἠγάπων, πρῶ-

D δὲ omittunt. Paulo post Seguer. Colb. Taurin. Jes. et Felckm. 5 anon. οὐσης, αὐτοί. Editi vero et alii, οὐσης αὐτοῖς. Ibid. Colb. Taurin. Seguer. Jesuit. et Fragm. 1, παρέχουσιν. At alii et editi, περιέχουσιν.

(19) Sic Seguer. Colb. Taurin. Jes. Gobler. Fel. 1 et Fragm. 1. Editi autem et alii, τῶν κακῶν φύτων.

(20) Sic Seg. Goh. et Fel. 1. Alii vero et editi, κεκρυμμένοι. Paulo ante pro ἐκδικεῖν, Colb. et Taur. διεκδικεῖν.

(21) Seg. Colb. Taurin. Gobl. et Felck. 1, τῶν πραγμάτων. Paulo post pro καταγνωσθεῖη, Gobler. et Felck. 1 habent κατακριθεῖη.

(22) Seguer. Angl. Gobler. et Felck. 1, διαλέγοιτο. Mox iidem, excepto Anglicano, pro οὗτοι, habent αὐτοί, et αὐτῶν omittunt post αἵρέσεως, quod etiam deest in Jesuit. Fr. 1, Colbert. et Taurin.

(23) Gobler. et Felckm. 1, Ἐδει οὖν. Ibidem et Seguer. ibid. et περὶ πίστεως, etc.

των τὰ κατ' αὐτοῦ βλάσφημα ῥήματα (24) προαν-
ελείν, καὶ οὕτως ἀντ' ἐκείνων τοὺς ὑγεινοὺς λέγειν
καὶ γράφειν λόγους. Ἄλλ' οὕτε αὐτοὶ τοῦτο ποιοῦ-
σιν, οὕτε τοὺς θέλοντας ποιεῖν ἐπιτρέπουσιν, ἢ ἀγνο-
οῦντες, ἢ τέχνη πανουργίας χρώμενοι.
que istud ipsi faciunt, neque alios permittunt facere, idque vel præ ignorantia, vel quia dolo et arti-
ficio utuntur.

11. Εἰ μὲν οὖν (25) ἀγνοοῦντες τοῦτο πάσχουσι,
προπετείας ἀν ἐγκωλοῦντο, ὅτι περὶ ὧν οὐκ ἴσασι,
θαυδαιουῦνται· εἰ δὲ γινώσκοντες ἃ προσποιοῦνται
(26), μείζων κατ' αὐτῶν ἢ κατάγνωσις, ὅτι περὶ μὲν
τῶν ἰδίων βουλευόμενοι, πάρεργον οὐδὲν τίθενται·
περὶ δὲ τῆς εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν (27) πίστεως γρά-
φοντες, παίζουσι, καὶ πάντα μᾶλλον ἢ ἀληθεύουσι·
καὶ κρύπτουσι μὲν, περὶ ὧν ἢ ἀφροσύνη ἐγκα-
λεῖται, λέγουσι δὲ τὰς ἀπὸ τῶν Γραφῶν λέξεις. Ἔστι
δὲ τοῦτο κλοπὴ τῆς ἀληθείας ἀντικρυς, καὶ πάσης
ἀδικίας μεστόν· καὶ τοῦτο εὖ (28) οὐδ' ὅτι καὶ ἡ
ὁμολογία θεοσέβεια συνορᾶν ἐκ τούτων καλῶς δυνή-
σεται. Οὐδεὶς γὰρ ἐγκαλούμενος περὶ μοιχείας ἀπο-
λογεῖται περὶ κλοπῆς, οὐδὲ φόνου τις ἐγκλημα διώ-
κων ἀνέχεται τῶν κατηγορουμένων, εἰ ἀπολογοῦντο
λέγοντες, οὐκ ἐπιωρῆσαμεν, ἀλλὰ καὶ τὴν παρακα-
ταθήκην ἐφυλάξαμεν· μᾶλλον γὰρ ἐστὶ τοῦτο παί-
γνιον (29) ἢ λύσις ἐγκλήματος καὶ ἀληθείας ἀπό-
δειξις. Τί γὰρ φόνος πρὸς παρακαταθήκην; ἢ τί
μοιχεία πρὸς κλοπῆν; Εἰ γὰρ καὶ ἀλλήλων ἔχονται
αἱ κακίαι ἐκ τῆς αὐτῆς καρδίας ἐξερχόμεναι, ἀλλ'
ὡς πρὸς τὸ λύσαι τὸ πλημμεληθέν, οὐδεμίαν εἰς τοῦτο
πρὸς ἑαυτὰς ἔχουσι τὴν κοινωνίαν. Ὁ οὖν Ἄχαρ,
ὡς ἐν τῷ Ἰησοῦ τῷ τοῦ Ναυῆ γέγραπται, ἐγκαλού-
μενος περὶ κλοπῆς, οὐ τὴν ἐν τοῖς πολέμοις εὐνοίαν
προφέρων ἀπολογεῖτο, ἀλλ' ἐλεγχθεὶς ἐν τῷ κλέμματι
(30), λίθοις ἐδόθη παρὰ πάντων. Καὶ Σαουλ δὲ ὀλι-
γορίας καὶ παρανομίας ἐγκαλούμενος, οὐδὲν ὦνησεν
ἐν ἄλλοις (31) προφασίζόμενος. Οὐδὲ γὰρ ἢ ἐν ἄλλοις
ἀπολογία λύσιν ἄλλων ἐγκλημάτων ἐργάζεται· ἀλλ'
εἰ ἄρα δεῖ (32) νομίμως καὶ δικαίως πάντα πράττειν,
προσῆκει περὶ ὧν ἐγκαλεῖται τις, περὶ τούτων καὶ
ἀπολογεῖσθαι, ἢ καὶ ἢ δεικνύνειν, ὅτι καὶ ἢ πεποίηκεν, ἢ
ὁμολογεῖν, εἰ ἐλέγχεται, μηκέτι δρᾶν μηδὲ ποιήσειν
(33) τὰ αὐτά. Ἄν δὲ ἄρα πεποίηκε καὶ δέδρακε, καὶ

A resin spectant, omittunt, et plane alia scribere
moliuntur. Verum si aliqua illis de fide cura
esset, Christumve diligenter, impia in eum vo-
cabula primo fuissent tollenda, ac deinde illorum
loco sani dicendi scribendive sermone. Atqui ne-
que istud ipsi faciunt, neque alios permittunt facere, idque vel præ ignorantia, vel quia dolo et arti-
ficio utuntur.

11. Quod si præ ignorantia hoc agant, temerita-
tis et inconsiderantiæ sunt accusandi qui ea asse-
verant quæ ipsi ignorant. Sin autem scientes simu-
lant, majori damnatione sunt digni, qui nimirum
cum de suis rebus deliberant, nihil supervacaneum
æstimant : cum autem de fide in Dominum nostrum
tractant, ludunt, et quidvis potius agunt quam ver-
rum dicant, dum scilicet et ea dissimulant ob quæ
illorum hæresis reprehenditur, et voces e Scripturis
selectas proferunt : quod utique patet esse ver-
ritatis furtum, omnique Iniquitate plenum : nec du-
bito quin vestra pietas id ex his recte possit intelli-
gere. Nemo enim de adulterio accusatus, de furto
se purgat : neque qui cædis aliquos accusaverit,
patiatur reos in sui defensione respondere Non
pejoravimus, sed etiam depositum servavimus. Si-
quidem hoc potius, ludus est, quam criminis excu-
satio et veritatis patefactio. Quid enim cædi cum
deposito, aut adulterio cum furto? Quamvis enim
vitia ex eodem corde exorta inter se cohærescant;
tamen ad crimen commissum diluendum, nihil ha-
bent commune. Hinc Achar, ut apud Jesum Nave
filium scriptum est, furti accusatus, bellicæ Indul-
gentiæ excusatione minime usus est ; sed in furto
convictus, lapidibus ab omnibus est obrutus¹⁷.
Saul quoque de negligentia et de violata lege re-
prehensus, nihil profecit cum alia 222 prætende-
ret. Nec enim de aliquo crimine purgatio, alius
est absolutio : sed ut omnia juste ac legitime
agantur, oportet eum qui de re aliqua accusatur,
de eadem respondere, atque vel probare se id non
fecisse, vel convictum polliceri se non amplius
facturum. Quod si id de quo accusatur, fecerit et
commiserit, nec tamen fateri velit, sed ut factum
occulset, alia pro aliis responderit ; perspicuum

¹⁷ Jos. vii, 26.

(24) Sic Seg. Taurin. et Jes. At in aliis et editis D
deest ῥήματα. Ibid. iidem et Gobler. Felckm. 1 et
5, καὶ οὕτως. In aliis vero et editis particula καὶ
omittitur.

(25) Οὖν abest a Segner.

(26) Sic Seg. Jes. Gobler. Fel. 1. At Col. et Taur. εἰ
δὲ γινώσκοντες ἀποπροσποιοῦνται, etc. Editi vero
ei alii, εἰ δὲ γινώσκοντες ἃ προσποιοῦνται, μείζων ἢ
κατ' αὐτῶν εἴη κατάγνωσις. In Gobler. item et Felck-
manno 1 legitur μείζων ἢ κατ' αὐτῶν ἢ κατάγνω-
σις.

(27) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Fr. 1, Jesuit.
Editi vero et alii, εἰς Χριστὸν ἡμῶν.

(28) Sic Seg. Jes. Colb. Taurin. Anglic. At εὖ
abest ab aliis et editis. Mox post οὐδεὶς, γὰρ deest
in Seg. Jesuit. Colb. et Taurin.

(29) Seg. et Taurin. τοῦτο τὸ παίγνιον. Gobler.
et Felck. 1, παίγνια.

(30) Seguer. ἐγκλήματι.

(31) Segner. Jes. Colb. Taurin. Anglic. Gobler.
Fr. 1, Felckm. 1, ὦνησεν ἐν ἄλλοις, etc. Alii vero
et editi, ἦνυσεν, ἄλλοις, etc. Legitur tamen quoque
ἐν ἄλλοις in Felckm. 5.

(32) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Anglic.
Gobler. Fel. 1 et Fr. 1, iidemque ibidem et Fel. 2 et
5, πράττειν. At Basil. εἰ ἄρα δὲ, etc. Editi et alii,
Εἰ ἄρα δέ... πράττει. Mox Segner. Jes. Colbert. Tau-
rin. Gobler. et Felck. 1, ἀπολογεῖσθαι. Alii et editi,
ἀπολογησάσθαι.

(33) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Basil.
Anglic. Felck. 5 et Fr. 1. Editi vero et alii, μηκέτι
ποιήσειν, μηδὲ δρᾶν. Ibid. Seguer. Colb. Taurin.
Jes. Gobler. Felck. 1 et Fr. 1, Ἄν δ' ἄρα. Ibid. Seg.
δέδρακε καὶ μὴτε ὁμολογήσῃ. Jes. Taurin. Gobler. Fel.
1 et Fr. 1, δέδρακε μὴθ' ὁμολογήσῃ. Editi vero et
alii, ἂν ἄρα πεποίηκε καὶ δέδρακεν· εἰ δὲ μὴθ' ὁμο-
λογήσῃ. Mox Jes. Colb. Taur. et Fr. 1, ἕτερα μὴθ'
ἕτέρων. Item ibidem Jes. et Seg. λέγη.

quamvis legem præ labiis haberent, Salvator his verbis repressit: *Erratis, nescientes Scripturas neque virtutem Dei*¹³. Hincque palam factum est illos etiam qui verbis legis niti videbantur, sententia hæreticos et Dei hostes esse. Alios quidem illi hujusmodi sermonibus in errorem induxerunt: at Dominum hominem factum non potuerunt fallere; Verbum enim caro factum est; Verbum, inquam, cui non latet vanas esse hominum cogitationes¹⁴. Sic enim et Judæos insidiantes ipse confutavit: *Si Deus Pater vester esset, ne utique diligeretis: ego enim ex Patre exivi, et venio ad vos*¹⁵. Idem nunc et isti mihi agere videntur: quæ enim sentiunt, ipsi occulant, ac deinde ut scribant, voces a Scripturis callide mutuuntur, ut nimirum his tanquam esca illectos ignaros in propriam attrahant nequitiam.

221 10. Nam, quæso, attendite annon ita se res habeat. Si enim nulla impellente causa de fide scribunt, rem agunt certe inutilem forteque periculosam, quippe cum nulla mota quæstione, ansam ipsi contentiois suppeditent, atque ita candida fratrum corda perturbent, eaque disseminent quæ in illorum mentem nunquam venerit. Sin autem ut sese de Ariana hæresi purgarent, scribere voluerunt, profecto semina malorum quæ exorta sunt, prius erant evellenda, hique damnandi qui hujusmodi semina subministrarunt; ac proinde licebat hoc pacto adversus eos recta scribere: vel certe satius fuisset Arii sententiam aperte asserere, ut scilicet non clam sed palam ipsos Christi hostes esse appareret, cunctique ab illis non aliter quam a conspectu serpentis procul diffugerent. Nunc vero Arii quidem doctrinam celant, seque simulat de aliis rebus scribere: ac quemadmodum si quis medicus ad saucium aliquem et ægrotum accersitus, de vulneribus nihil diceret, sed de sanis membris disserteret, næ ille valde stupidus haberetur, utpote qui de his sileret quorum gratia venisset, et de aliis quæ illo minime indigerent, præpostere disputaret: sic et illi agunt, qui nempe ea quæ ad hæ-

καίοι και οἱ Ἑρωδιανοί, και περ τὸν νόμον διὰ χειλέων ἔχοντες ἐνετρέπησαν παρὰ τοῦ (13) Σωτήρος ἀκούσαντες· Πλανᾶσθε μὴ εἰδότες τὰς Γραφὰς μὴδὲ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ. Καὶ δέδεικται πᾶσιν, ὅτι και οἱ δοκοῦντες τὸν νόμον λαλεῖν ἠλέγχθησαν τὴν διάνοιαν ὄντες αἰρετικοὶ και θεομάχοι. Ἄλλους μὲν οὖν (14) ἐπλάνησαν τοιαῦτα λέγοντες· τὸν δὲ Κύριον γενόμενον ἀνθρώπον οὐκ ἠδυνήθησαν ἀπατήσαι· ὁ Λόγος γὰρ σὰρξ ἐγένετο, ὁ γινώσκων τοὺς διαλογισμοὺς τῶν ἀνθρώπων (15), ὅτι εἰσὶ μάταιοι· οὕτω γὰρ και Ἰουδαίους ὑφαρπαζόντας ἠλεγξε, λέγων· *Εἰ ὁ Θεὸς Πατὴρ ὁμών ἦν, ἠγαπάτε με ἅν· ἐγὼ γὰρ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον, και ἦκω πρὸς ὑμᾶς*. Οὕτω μοι και νῦν οὗτοι (16) δοκοῦσι ποιεῖν· κρύπτουσι γὰρ ἃ φρονοῦσι, και λοιπὸν εἰς τὸ γράφειν χρῶνται παρὰ τῶν Γραφῶν τὰς λέξεις, ἵν' ἐν αὐταῖς (17) δελεάσαντες ὑποσύρῳσιν εἰς τὴν ἴδιαν κακίαν τοὺς ἀγνοοῦντας.

10. Θεάσασθε δὲ, εἰ μὴ οὕτως ἔχει. Εἰ μὲν γὰρ, μηδενὸς ὑποκειμένου, γράφουσι περὶ πίστεως, περιττὸν τὸ ἐπιχειρήμα, τάχα (18) δὲ και ἐπιθλαθὲς, ὅτι, μηδεμιᾶς ζητήσεως οὐσης, αὐτοὶ πρόφασιν λογομαχίας παρέχουσιν ἀνασχευάζοντες τὰς ἀκάκους τῶν ἀδελφῶν καρδίας, και παρασπεύροντες ἃ μὴδὲ εἰς νῦν αὐτῶν ποτε ἀνέβη· εἰ δὲ διὰ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν ἀπολογοῦμενοι γράφειν ἐπιχειροῦσιν, ἴδει τῶν φύντων κακῶν (19) τὰ σπέρματα προαναλεῖν, και τοὺς τὰ σπέρματα παρασχόντας σπηλιτεῦσαι, και οὕτως τὰ ἀντ' ἐκείνων γράφειν ὀρθῶς, ἢ ἐκδικεῖν φανερώς τὰ Ἀρείου, ἵνα μὴ κεχυμμένως (20), ἀλλὰ φανερώς χριστομάχοι δεικνύονται, και πάντες αὐτοὺς φεύγουσιν ὡς ἀπὸ προσώπου ὄψεως. Νῦν δὲ κακεῖνα κρύπτουσι, και περὶ ἄλλων προσποιούμενοι γράφουσι· και ὡσπερ ἰατρός κληθεὶς πρὸς πληγένητα και κάμνοντα, και εἰσελθὼν περὶ μὲν τῶν τραυμάτων (21) μηδὲν λέγοι, περὶ δὲ τῶν ὑγιαίνοντων μελῶν διαλέγοιτο, πολλῆς ἂν ἐμβρονησίας καταγνωσθεῖη, ὅτι ὧν μὲν χάριν εἰσηῆθε, σιωπᾶ, τῶν δὲ ἄλλων, ὧν οὐκ ἔστι χρεία αὐτοῦ, διαλέγεται (22)· τὸν αὐτὸν τρόπον και οὗτοι τὰ μὲν τῆς αἵρέσεως αὐτῶν ἀφιστῶσιν, ἕτερα δὲ γράφειν ἐπιχειροῦσιν. Ἔδει δὲ (23), εἴπερ περὶ πίστεως ἐφρόντιζον, και τὸν Χριστὸν ἠγάπων, πρῶ-

¹³ Matth. xxii, 29. ¹⁴ Psal. xciii, 11. ¹⁵ Joan. viii, 41.

(13) Sic Seguer. Taurin. Jesuit. Gobler. et Felck. 1 et 5 anon. Alii autem et editi τοῦ omittunt.

(14) Seguer. οὖν omittit. Mox Jesuit. et Taurin. τὸν δὲ Κυριακὸν ἀνθρώπον οὐκ ἠδυνήθησαν, etc. Ibidem Seguer. Colb. Taurin. Jesuit. Angl. Gobl. Fel. 1, ὁ Λόγος γὰρ σὰρξ, etc. At in aliis et editis deest γὰρ. In Colb. autem mendose legitur, ἐλέγχθησαν, ἀπατήσαν· ὁ Λόγος γὰρ σὰρξ, etc., intermediis omis-

(15) Seguer. Colb. Taurin. Jesuit. et Fr. 1, τῶν σοφῶν.

(16) Sic Seguer. Colbert. Taurin. et Jesuit. Cæteri vero et editi omittunt οὗτοι. Paulo ante, Seguer. habet ἠγαπάτε ἂν ἐμέ, ut in textu Græco Evangelii legitur.

(17) Seguer. Gobler. Felck. 1, anon., ἵνα ἐν ταῦταις. Jesuit. Colbert. Taurin. et Fr. 1, ἐν ταῦταις.

(18) Sic Seguer. Colb. Taurin. Jes. Gobler. Fel. 1 et Fr. 1, ut et legit Nannius. At alii et editi τάχα

δέ omittunt. Paulo post Seguer. Colb. Taurin. Jes. et Felckm. 5 anon. οὐσης, αὐτοί. Editi vero et alii, οὐσης αὐτοῖς. Ibid. Colb. Taurin. Seguer. Jesuit. et Fragn. 1, παρέχουσιν. At alii et editi, περιέχουσιν.

(19) Sic Seguer. Colb. Taurin. Jes. Gobler. Fel. 1 et Fragn. 1. Editi autem et alii, τῶν κακῶν φύτων.

(20) Sic Seg. Gob. et Fel. 1. Alii vero et editi, κεχυμμένοι. Paulo ante pro ἐκδικεῖν, Colb. et Taur. διεκδικεῖν.

(21) Seg. Colb. Taurin. Gobl. et Felck. 1, τῶν πραγμάτων. Paulo post pro καταγνωσθεῖη, Gobler. et Felck. 1 habent κατακριθεῖη.

(22) Seguer. Anglic. Gobler. et Felck. 1, διαλέγοιτο. Mox iidem, excepto Anglicano, pro οὗτοι, habent αὐτοί, et αὐτῶν omittunt post αἵρέσεως, quod etiam deest in Jesuit. Fr. 1, Colbert. et Taurin.

(23) Gobler. et Felckm. 1, ἔδει οὖν. Iidem et Seguer. ibid. εἰ περὶ πίστεως, etc.

τον τὰ κατ' αὐτοῦ βλάβηματα ῥήματα (24) προαν-
 ελιῖν, καὶ οὕτως ἀντ' ἐκείνων τοὺς ὑγιεινοὺς λέγειν
 τε καὶ γράφειν λόγους. Ἄλλ' οὔτε αὐτοὶ τοῦτο ποιού-
 σιν, οὔτε τοὺς θέλοντας ποιεῖν ἐπιτρέπουσιν, ἢ ἀγνο-
 οῦντες, ἢ τέχνη πανουργίας χρώμενοι.

11. Εἰ μὲν οὖν (25) ἀγνοοῦντες τοῦτο πάσχουσι,
 προπετείας ἀν ἐγκαλοῦντο, ὅτι περὶ ὧν οὐκ ἴσασι,
 διαβδαιούονται· εἰ δὲ γινώσκοντες ἃ προσποιούνται
 (26), μείζων κατ' αὐτῶν ἢ κατάγνωσις, ὅτι περὶ μὲν
 τῶν ἰδίων βουλευόμενοι, πάρεργον οὐδὲν τίθενται·
 περὶ δὲ τῆς εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν (27) πίστεως γρά-
 φοντες, παίζουσι, καὶ πάντα μᾶλλον ἢ ἀληθεύουσι·
 καὶ κρύπτουσι μὲν, περὶ ὧν ἢ αἰρεσις αὐτῶν ἐγκα-
 λείται, λέγουσι δὲ τὰς ἀπὸ τῶν Γραφῶν λέξεις. Ἔστι
 δὲ τοῦτο κλοπὴ τῆς ἀληθείας ἀντικρυς, καὶ πάσης
 ἀδικίας μεστόν· καὶ τοῦτο εὖ (28) οἶδ' ὅτι καὶ ἡ
 ὑμετέρα θεοσέβεια συνορᾷ ἐκ τούτων καλῶς δυνή-
 σεται. Οὐδεὶς γὰρ ἐγκαλούμενος περὶ μοιχείας ἀπο-
 λογίζεται περὶ κλοπῆς, οὐδὲ φόνου τις ἐγκλημα διώ-
 κων ἀνέχεται τῶν κατηγορουμένων, εἰ ἀπολογοῖντο
 λέγοντες, οὐκ ἐπιωρκήσαμεν, ἀλλὰ καὶ τὴν παρακα-
 τήτην ἐφυλάξαμεν· μᾶλλον γὰρ ἐστὶ τοῦτο πατ-
 ριον (29) ἢ λύσις ἐγκλήματος καὶ ἀληθείας ἀπό-
 θεξις. Τί γὰρ φόνος πρὸς παρακατήτην; ἢ τί
 μοιχεία πρὸς κλοπὴν; Εἰ γὰρ καὶ ἀλλήλων ἔχονται
 αἱ κακίαι ἐκ τῆς αὐτῆς καρδίας ἐξερχόμεναι, ἀλλ'
 ὡς πρὸς τὸ λύσαι τὸ πλημμεληθέν, οὐδεμίαν εἰς τοῦτο
 πρὸς αὐτὰς ἔχουσι τὴν κοινωνίαν. Ὁ οὖν Ἄχαρ,
 ὡς ἐν τῷ Ἰησοῦ τῷ τοῦ Ναυῆ γέγραπται, ἐγκαλού-
 μενος περὶ κλοπῆς, οὐ τὴν ἐν τοῖς πολέμοις εὐνοίαν
 προφέρων ἀπελογεῖτο, ἀλλ' ἐλέγχθηκε ἐν τῷ κλέμματι
 (30), λίθοις ἐδλήθη παρά πάντων. Καὶ Σαοὺλ δὲ ὀλι-
 γωρίας καὶ παρανομίας ἐγκαλούμενος, οὐδὲν ὦνησεν
 ἐν ἄλλοις (31) προφασίζόμενος. Οὐδὲ γὰρ ἢ ἐν ἄλλοις
 ἀπολογία λύσιν ἄλλων ἐγκλημάτων ἐργάζεται· ἀλλ'
 εἰ ἄρα δεῖ (32) νομίμως καὶ δικαίως πάντα πράττειν,
 προσήκει περὶ ὧν ἐγκαλεῖται τις, περὶ τούτων καὶ
 ἀπολογεῖσθαι, καὶ ἢ δεικνύειν, ὅτι μὴ πεποίηκεν, ἢ
 ὁμολογεῖν, εἰ ἐλέγχεται, μηκέτι δρᾶν μηδὲ ποιήσειν
 (33) τὰ αὐτά. Ἄν δὲ ἄρα πεποίηκε καὶ δέδρακε, καὶ

A resin spectant, omittunt, et plane alia scribere
 moluntur. Verum si aliqua illis de fide cura
 esset, Christumve diligenter, impia in eum vo-
 cabula primo fuissent tollenda, ac deinde illorum
 loco sani dicendi scribendive sermones. Atqui ne-
 que istud ipsi faciunt, neque alios permittunt facere, idque vel præ ignorantia, vel quia dolo et arti-
 ficio utuntur.

11. Quod si præ ignorantia hoc agant, temerita-
 tis et inconsiderantiæ sunt accusandi qui ea asse-
 verent quæ ipsi ignorant. Sin autem scientes sinu-
 lant, majori damnatione sunt digni, qui nimirum
 cum de suis rebus deliberant, nihil supervacaneum
 æstimant: cum autem de fide in Dominum nostrum
 tractant, ludunt, et quidvis potius agunt quam ve-
 rum dicant, dum scilicet et ea dissimulant ob quæ
 illorum hæresis reprehenditur, et voces e Scriptu-
 ris selectas proferunt: quod utique patet esse ve-
 ritatis furtum, omnique iniquitate plenum: nec du-
 bito quin vestra pietas id ex his recte possit intelli-
 gere. Nemo enim de adulterio accusatus, de furto
 se purgat: neque qui cædis aliquos accusaverit,
 patietur reos in sui defensione respondere. Non
 pejeravimus, sed etiam depositum servavimus. Si-
 quidem hoc potius ludus est, quam criminis excu-
 satio et veritatis patefactio. Quid enim cædi cum
 deposito, aut adulterio cum furto? Quamvis enim
 vitia ex eodem corde exorta inter se coherescant;
 tamen ad crimen commissum diluendum, nihil ha-
 bent commune. Hinc Achar, ut apud Jesum Nave
 filium scriptum est, furti accusatus, bellicæ indul-
 gentiæ excusatione minime usus est; sed in furto
 convictus, lapidibus ab omnibus est obrutus¹⁷.
 Saul quoque de negligentia et de violata lege re-
 prehensus, nihil profecit cum alia 222 prætende-
 ret. Nec enim de aliquo crimine purgatio, alius
 est absolutio: sed ut omnia juste ac legitime
 agantur, oportet eum qui de re aliqua accusatur,
 de eadem respondere, atque vel probare se id non
 fecisse, vel convictum polliceri se non amplius
 facturum. Quod si id de quo accusatur, fecerit et
 commiserit, nec tamen fateri velit, sed ut factum
 occultet, alia pro aliis responderit; perspicuum

¹⁷ Jos. vii, 26.

(24) Sic Seg. Taurin. et Jes. At in aliis et editis D
 deest ῥήματα. Ibid. idem et Gobler. Felckm. 1 et
 5, καὶ οὕτως. In aliis vero et editis particula καὶ
 omittitur.

(25) Οὐν abest a Seguer.

(26) Sic Seg. Jes. Gobler. Fel. 1. At Col. et Taur. εἰ
 δὲ γινώσκοντες ἀποπροσποιούνται, etc. Editi vero
 ei alii, εἰ δὲ γινώσκοντες ἃ προσποιούνται, μείζων ἢ
 κατ' αὐτῶν εἴη κατάγνωσις. In Gobler. item et Felck-
 manno 1 legitur μείζων ἢ κατ' αὐτῶν ἢ κατάγνω-
 σις.

(27) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Fr. 1, Jesuit.
 Editi vero et alii, εἰς Χριστὸν ἡμῶν.

(28) Sic Seg. Jes. Colb. Taurin. Anglic. At εὖ
 abest ab aliis et editis. Mox post οὐδεὶς, γὰρ deest
 in Seg. Jesuit. Colb. et Taurin.

(29) Seg. et Taurin. τοῦτο τὸ πατριον. Gobler.
 et Felck. 1, πατριον.

(30) Seguer. ἐγκλήματι.

(31) Seguer. Jes. Colb. Taurin. Anglic. Gobler.
 Fr. 1, Felckm. 1, ὦνησεν ἐν ἄλλοις, etc. Alii vero
 et editi, ἤνυσεν, ἄλλοις, etc. Legitur tamen quoque
 ἐν ἄλλοις in Felckm. 5.

(32) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Anglic.
 Gobler. Fel. 1 et Fr. 1, iidemque ibidem et Fel. 2 et
 5, πράττειν. At Basil. εἰ ἄρα δεῖ, etc. Editi et alii,
 Εἰ ἄρα δεῖ... πράττειν. Mox Seguer. Jes. Colbert. Tau-
 rin. Gobler. et Felck. 1, ἀπολογεῖσθαι. Alii et editi,
 ἀπολογησασθαι.

(33) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Basil.
 Anglic. Felck. 5 et Fr. 1. Editi vero et alii, μηκέτι
 ποιήσειν, μηδὲ δρᾶν. Ibid. Seguer. Colb. Taurin.
 Jes. Gobler. Felck. 1 et Fr. 1, Ἄν δ' ἄρα. Ibid. Seg.
 δέδρακε καὶ μὴτε ὁμολογήσῃ. Jes. Taurin. Gobler. Fel.
 1 et Fr. 1, δέδρακε μὴθ' ὁμολογήσῃ. Editi vero et
 alii, ἀν ἄρα πεποίηκε καὶ δέδρακεν· εἰ δὲ μὴθ' ὁμο-
 λογήσῃ. Mox Jes. Colb. Taur. et Fr. 1, ἕτερα μὴθ'
 ἑτέρων. Item ibidem Jes. et Seg. λέγη.

est enim nihil boni egisse, sed potius violatæ legis sibi conscium esse. Verum quid longa oratione opus est, cum ipsi Arianæ hæresis sint accusatores? Si enim impias illorum voces proferre non audent, sed tegunt, hoc ipso testantur se non ignorare hanc hæresim a veritate alienam remotamve esse. Quando vero rem celant illi et vulgare verentur, necesse est nos ipsos impietatis velum detrahare, omniumque oculis hæresim exponere: novinius siquidem quæ tunc Ariani responderint, quoque modo ex Ecclesia expulsi fuerint, et e clero ejecti. Veniam tamen a vobis ante petimus, si spurca vocabula sumus prolaturi: nec enim hæc divulgamus quod ita sentiamus, sed tantum ut hæreticos refellamus.

12. Itaque beatæ memoriæ episcopus Alexander Arium ab Ecclesia projecit, hæc quæ sequuntur et sentientem et aientem: « Non semper Deus fuit Pater, non semper fuit Filius: sed cum omnia sint ex nihilo, Filius quoque est ex nihilo: cum item res omnes sint creatæ, ita ille creatus et factus est. Præterea ut res omnes, cum antea non essent, sunt postea exortæ: sic Ipsum Dei Verbum fuit aliquando cum non esset, nec fuit priusquam genitum est, sed existendi habet initium. Tunc enim factum est, cum illud creare voluit Deus: siquidem ipsum quoque unum est ex omnibus operibus. Est etiam ex sua natura mutabile, proprioque suo arbitrio, perinde ut vult, bonum manet: cum autem voluerit, potest et idem mutari, uti cæteræ res omnes. Namque idcirco Deus ipsum bonum futurum prænoscentem, hanc illi gloriam, præveniendo, concessit, quam ex virtute postea habuit. Proinde ex ejus operibus, quæ prænovit Deus, ipsum nunc tale factum est. » Dicunt itaque « Neque verum Deum esse Christum; sed eum, ut et alios omnes, Deum communicatione appellari. » Illud quoque addunt, « Illum non esse natura in Patre, neque proprium ejus naturæ Verbum esse vel propriam Sapientiam, in qua hunc mundum

Α μήτε ὁμολογήσῃ, ἀλλὰ καὶ κρύπτων, ἕτερα ἀνθ' ἐτέρων λέγοι· δηλὸς ἐστὶν οὐκ ὀρθῶς πράξας, ἀλλὰ καὶ συνειδῶς αὐτὸς ἐαυτῷ παρανομῶν (34). Τί δὲ δεῖ λόγων μακρῶν, ὅπου γὰρ καὶ αὐτοὶ οὗτοι κατήγοροι τῆς Ἀρειανῆς αἰρέσεώς εἰσιν; Εἰ γὰρ οὐ θαρροῦσιν εἰπεῖν, ἀλλὰ μᾶλλον κρύπτουσι τὰ ἐκείνων τῆς βλασφημίας ῥήματα, δηλοῖ εἰσι γινώσκοντες ξένην καὶ ἄλλοτριαν τῆς ἀληθείας εἶναι τὴν αἵρεσιν ταύτην. Ἐπειδὴ δὲ κρύπτουσιν αὐτοὶ καὶ φοβοῦνται λέγειν, ἀναγκαῖον ἡμᾶς ἀποδοῦσαι τὸ κάλυμμα (35) τῆς ἀσεβείας, καὶ δεηματοῖσαι τὴν αἵρεσιν, εἰδότες ἅ τῶτε οἱ περὶ Ἄρειον ἔλεγον, καὶ πῶς ἐξεβλήθησαν ἀπὸ (36) τῆς Ἐκκλησίας, καὶ καθηρέθησαν ἀπὸ τοῦ κλήρου· συγγνώμην μέντοι πρότερον αἰτησαμένους, ἐφ' οἷς μέλλομεν (37) προσφέρειν ῥυπαροῖς ῥήμασιν· Β ὅτι μὴ φρονούντες, ἀλλὰ ἐλέγχοντες τοὺς αἰρετικούς, λέγομεν ταῦτα.

12. Ὁ τοίνυν μακαρίτης Ἀλέξανδρος ὁ (38) ἐπίσκοπος ἐξέβαλε τὸν Ἄρειον τῆς Ἐκκλησίας φρονούντα καὶ λέγοντα ταῦτα· « Οὐκ αἰεὶ ὁ Θεὸς Πατὴρ ἦν, οὐκ αἰεὶ ἦν ὁ Υἱὸς· ἀλλὰ πάντων ὄντων ἐξ οὐκ ὄντων, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐξ οὐκ ὄντων ἐστὶ· καὶ πάντων ὄντων κτίσματος, καὶ αὐτὸς κτίσμα καὶ ποιημᾶ ἐστὶ· καὶ πάντων οὐκ ὄντων πρότερον, ἀλλ' ἐπιγενομένων, καὶ αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῆναι (39), ἀλλ' ἀρχὴν ἔχει τοῦ εἶναι· τότε γὰρ γέγονεν, ὅτε βεβούληται αὐτὸν ὁ Θεὸς δημιουργῆσαι· ἐν γὰρ τῶν πάντων ἔργων (40) ἐστὶ καὶ αὐτὸς· καὶ ὅτι τῇ μὲν φύσει τρεπτός ἐστι, τῷ δὲ ἰδίῳ αὐτεξουσίῳ, ὡς βούλεται, μένει (41) καλός· ὅτε μέντοι θέλει, δύναται τρέπεσθαι καὶ αὐτὸς ὡσπερ καὶ τὰ πάντα. Διὰ τοῦτο γὰρ ὁ Θεὸς, προγενομένων ἔσεσθαι καλὸν αὐτὸν, προλαβὼν ταύτην αὐτῷ τὴν ὄψαν δέδωκεν, ἣν ἀν καὶ ἐκ τῆς ἀρετῆς ἔσχε μετὰ ταῦτα· ὡστε ἐξ ἔργων (42) αὐτοῦ, ὦν πρότερον ὁ Θεὸς, τοιοῦτον αὐτὸν νῦν γεγενῆσθαι. » Λέγουσι γοῦν, ὅτι (43) « Οὐδὲ Θεὸς ἀληθινός ἐστιν ὁ Χριστός, ἀλλὰ μετοχὴ καὶ αὐτὸς, ὡσπερ καὶ οἱ ἄλλοι (44) πάντες, λέγεται Θεός. » Προστιθέασι δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι « Οὐκ ἐστὶν αὐτὸς ὁ ἐν τῷ Πατρὶ φύσει, καὶ ἴδιος τῆς οὐσίας αὐτοῦ Λόγος, καὶ ἡ ἰδία Σοφία, ἐν ἧ καὶ τοῦτον (45) πεποίηκε τὸν κόσμον· ἀλλ' ἄλλος μὲν ἐστὶν ὁ ἐν τῷ

(34) Sic Seg. Taur. et Jes. Cæteri vero et editi, παράνομον.

(35) Sic Seg. Taur. Colb. et Jes. Editi vero, ἀποδύσασθαι κάλυμμα.

(36) Ἀπὸ δεest in Seguer.

(37) Seguer. μέλλομεν. Ibid. idem et Colb. Taur. Gobler. et Felckm. 1, προσφέρειν. Alii vero et editi, προσφέρειν.

(38) Sic omnes mss. At editi ὁ omittunt. Mox Seg. Taurin. Colb. Jes. Gob. Fel. 1 et Fr. 1, φρονούντα καὶ λέγοντα ταῦτα· Οὐκ αἰεὶ ὁ Θεὸς Πατὴρ ἦν. Editi vero et alii omittunt φρονούντα et ἦν.

(39) Jes. Taurin. Colb. et Fr. 1, πρὶν γεννηθῆναι, ἀλλ' ἀρχὴν ἔχει εἰς τὸ εἶναι. Mox Gobler. et Felckm. 1, ὅτε βεβούληται ὁ Θεὸς αὐτὸς δημιουργῆσαι. Seg. Taurin. et Jesuit. ὁ Θεὸς αὐτόν. Editi, αὐτόν ὁ Θεός.

(40) Seguer. ἔργων. Mox idem, ὅτι τὴν μὲν φύσιν. Jesuit. Colb. Taurin. et Fr. 1, ὅτι τῇ μὲν φύσει. Gubl. et Felckm. 1, ὅτι μὲν φύσιν. Editi et alii, ὅτι

μὲν φύσει.

(41) Sic Seguer. At Jesuit. Taurin. Colb. et Fr. 1, ἕως βούλεται μένει. Legitur item μένει in Gobler. et Felc. 1. Alii vero et editi habent τῷ δὲ ἰδίῳ αὐτεξουσίῳ βεβούληται μένειν καλός.

(42) Felckm. 5, ὡσπερ ἐξ ἔργων.

(43) Jesuit. Taurin. Colb. et Fr. 1, λέγουσι γὰρ ὅτι, etc.

(44) Seguer. καὶ ὡσπερ καὶ οἱ ἄλλοι. Jes. Taur. Colb., ὡσπερ καὶ οἱ ἄλλοι. Alii et editi, ὡσπερ ὁ ἄλλοι. Paulo post Taurin. Colb. Seguer. Jes. et Fr. 1. Προστιθέασι δὲ καὶ τοῦτο. Cæteri et editi καὶ omittunt. Ibid. pro ὁ ἐν τῷ Πατρὶ φύσει, Jes. Colb. Taurin. et Fr. 1 habent ὁ τοῦ Θεοῦ φύσει.

(45) Sic Seguer. Colb. Taurin. Jes. Gobler. Felckm. 1 et 5. Fr. 1. Sic etiam Basil. nisi quod καὶ omittit post ἐν ἧ. Alii vero et editi sic habent: ἴδιος οὐσίας καὶ ἡ ἰδία σοφία αὐτοῦ Λόγος, ἐν ἧ τοῦτον, etc.

Πατρὶ ἴδιος αὐτοῦ λόγος, καὶ ἄλλη ἢ ἐν τῷ Πατρὶ ἴδια αὐτοῦ σοφία (46), ἐν ἣ σοφία καὶ τοῦτον τὸν Λόγον πεποίηκεν· αὐτὸς δὲ οὗτος ὁ Κύριος κατ' ἐπινοίαν λέγεται Λόγος διὰ τὰ λογικὰ, καὶ κατ' ἐπινοίαν λέγεται Σοφία διὰ τὰ σοφίζόμενα. » Ἀμέλει φασιν, ὅτι « Ξένων πάντων (47) καὶ ἀλλοτριῶν ὄντων κατὰ τὴν οὐσίαν τοῦ Πατρὸς, οὕτω καὶ αὐτὸς ξένος μὲν καὶ ἀλλότριος κατὰ πάντα τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἐστὶ, τῶν δὲ γεννητῶν (48) καὶ κτισμάτων ἴδιος καὶ εἰς τυγχάνει· κτίσμα γάρ ἐστι καὶ ποίημα καὶ ἔργον. » Πάλιν δὲ φασιν (49), ὅτι « Οὐχ ἡμᾶς ἔκτισε δι' ἐκεῖνον, ἀλλ' ἐκεῖνον δι' ἡμᾶς. Ἦν γὰρ, φασί, μόνος ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἦν ὁ Λόγος σὺν αὐτῷ· εἶτα θελήσας ἡμᾶς δημιουργῆσαι, τότε πεποίηκε τοῦτον, καὶ ἀφ' οὗ γέγονεν, ὠνόμασεν αὐτὸν Λόγον, καὶ Υἱὸν, καὶ Σοφίαν, ἵνα ἡμᾶς δι' αὐτοῦ δημιουργῆσῃ· καὶ ὥσπερ τὰ πάντα (50) βουλήματι τοῦ Θεοῦ οὐκ ὄντα πρότερον, ὑπέστη· οὕτω καὶ αὐτὸς τῷ βουλήματι τοῦ Θεοῦ, οὐκ ὦν πρότερον, γέγονεν (51). Οὐ γὰρ ἐστὶ τοῦ Πατρὸς ἴδιον καὶ φύσει γέννημα ὁ Λόγος, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς χάριτι γέγονεν. Ὁ γὰρ ὦν Θεός τὸν μὴ ὄντα Υἱὸν πεποίηκε τῇ βουλῇ, ἐν ἣ καὶ τὰ πάντα πεποίηκε, καὶ ἐδημιούργησε, καὶ ἔκτισε, καὶ γενέσθαι ἠθέλησε. » Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο λέγουσιν, ὅτι « Οὐκ ἔστιν ὁ Χριστὸς (52) ἡ φυσικὴ καὶ ἀληθινὴ δύναμις τοῦ Θεοῦ· ἀλλ' ὥσπερ ἡ κάμψη καὶ ὁ βροῦχος λέγονται δύναμις, οὕτω καὶ αὐτὸς λέγεται δύναμις τοῦ Πατρὸς. » Πρὸς τούτοις ἔλεγεν, ὅτι (53) « Τῷ Υἱῷ ὁ Πατὴρ ἀρρήτος ὑπάρχει· καὶ οὕτε ὄραϊν, οὕτε γινώσκειν τελείως καὶ ἀκριβῶς δύναται ὁ Υἱὸς τὸν Πατέρα. Ἀρχὴν γὰρ ἔχων τοῦ εἶναι, οὐ δύναται τὸν ἀναρχον γινώσκειν· ἀλλὰ καὶ ὁ γινώσκει καὶ βλέπει, ἀναλόγως οἶδε τοῖς ἰδίους μέτροις, καὶ βλέπει, ὥσπερ καὶ ἡμεῖς (53') γινώσκομεν καὶ βλέπομεν κατὰ τὴν ἰδίαν δύναμιν. » Προστίθει δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι « Ὁ Υἱὸς οὐ μόνον τὸν Πατέρα τὸν ἴδιον οὐκ οἶδεν ἀκριβῶς, ἀλλ' οὐδὲ τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ (54) οὐσίαν οἶδεν. »

13. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα λέγων μὲν ὁ Ἄρειος, αἰρετικὸς ἀπεδείχθη. Ἐγὼ δὲ καὶ μόνον γράφων, ἐκάθαρον (55) ἑμαυτὸν ἐνθυμούμενος τὰ κατὰ τοῦ-

11 Joel II, 25.

(46) Sic Seguer. Colb. Taurin. Jes. et Felckm. I. At in editis legitur ἄλλος μὲν λόγος ὁ ἐν Πατρὶ ἴδιος, καὶ ἄλλη ἐν τῷ Πατρὶ ἰδίος αὐτῷ σοφία.

(47) Sic Seguer. Taurin. Colb. Jes. Gobl. Felck. I et 5, et Fr. I. At editi πάντων habent post ὄντων.

(48) Seguer. et Colb. γεννητῶν. Ibid. idem Taurin. et Jesuit. κτιστῶν.

(49) Seguer. Πάλιν δὲ φησι. Paulo post idem pro φασί, habet item φησί.

(50) Seguer. Taurin. Colbert. et Jesuit. ὥσπερ πάντα.

(51) Sic Seg. Taurin. Colb. Jes. Gobl. et Felck. I. In aliis vero et editis legitur ἐγένετο. Ibid. statim post γέγονε, Colb. Taurin. et Felckm. I, intermedium omissis, subdunt Ὁ γὰρ ὦν Θεός, etc., in Gobl. item et Felckm. I, desunt ibid. ἐν ἣ καὶ τὰ πάντα πεποίηκε.

(52) Jesuit. ὁ Θεός.

(53) Colb. Taurin. Fr. I, ἔλεγεν Ἄρειος, ὅτι, etc. Mox Seguer. Colb. Taurin. Jesuit. Gobl. Felckm. I et Fr. I habent ἀρρήτος: alii vero cum editis,

A efficit, sed aliud esse in Patre proprium ejus verbum, et aliam in Patre esse propriam ejus sapientiam, in qua sapientia hoc quoque Verbum effecerit, ipsum autem istum Dominum cogitatione Verbum sive Rationem dici, propter res ratione præditas; Sapientiam item cogitatione dici propter res sapientia ornatas. » Certe iidem inquirunt, « Cum res omnes secundum naturam 223 alienæ et diversæ sint a Patre, ita illum esse quoque omnino alienum et diversum a Patris natura, et ad res factas ac creatas pertinere, unamque illarum esse, quippe cum ipse res creata et facta, atque opus sit. » Rursus contendunt « Deum non nos propter illum, sed illum propter nos creasse. Deus enim, aiunt illi, solus erat, nec Verbum cum illo erat: sed cum nos voluit producere tunc illud fecit, quod quidem, a quo factum est, Verbum et Filium ac Sapientiam nominavit, ut nos per ipsum produceret. Insuper, quemadmodum omnia Dei voluntate constituta sunt, cum antea non essent, sic idem cum antea non esset, Patris voluntate factum est. Non enim Verbum proprius et naturalis est Patris fetus, sed gratia id illi quoque est tributum. Deus enim qui semper est, Filium, qui non erat, eadem voluntate fecit, qua cætera omnia fecit, produxit, creavit et exsistere voluit. » Nam et istud addunt, « Christum non esse naturalem et veram Dei potentiam, sed, ut eruca et bruchus potentia dicuntur 13, sic et ipsum Patris potentiam appellari. » Præterea aiebat « Patrem Filio esse ineffabilem, nec ab eo perfecte et accurate videri aut cognosci posse: nam cum existendi initium habeat, eum qui sine initio est videre non posse; quod autem cognoscit et videt, modo sibi convenienti cognoscere et videre, quemadmodum nos pro nostris viribus cognoscimus et videmus. » Hoc item subjungebat, « Filium non solum proprium Patrem accurate non cognoscere, sed ne propriam quidem sui naturam. »

13. Hæc et similia cum Arius diceret, hæreticus est declaratus. Ego certe vel solum dum hæc scriberem, memetipsum expurgabam, tum contraria

ἀρρατος. Ibid. Felckm. 5, οὕτε ὄραϊ οὕτε γινώσκει, οἰσσο δύναται, quod mox sequitur, quod etiam abest ab Anglicano.

(53') Sic Jesuit. Colb. Taurin. Seguer. Anglic. et Basili. In aliis autem et edit. Commel. mendose legitur ὡμῆς. Mox Seguer. Jes. Taurin. Gobl. Felckm. I et 5, et Fr. I, κατὰ τὴν ἰδίαν δύναμιν. Basili. κατὰ τὴν ἰδίαν τοῦ Θεοῦ δύναμιν. Editi, κατὰ τὴν ἰδίαν Θεοῦ δύναμιν. Quæ ibid. sequuntur emendavimus ex mss. Seguer. Colb. Taurin. Gobl. Felckman. et Fr. I, sed solus Seguer. τὸν ἴδιον habet. Editi cum aliis sic habent, προστίθει δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι οὐ μόνον τὸν Πατέρα οὐκ οἶδεν, etc.

(54) Sic Seg. Jes. Gob. et Fel. I, Fr. I. At editi, αὐτοῦ. Colb. et Taurin. ἐξουσίαν οἶδεν ἑαυτοῦ. Mox art. ὁ ante Ἄρειος abest a Seguer. Gobl. et Felckmanni I.

(55) Sic Seg. Gobl. et Felckm. I. In Jesuit. Colb. Taurin. et Fr. I, legitur ἐκάθαρον. Editi et alii habent ἐθρήνουν. Mox Basil. Anglic. et Felck. 5, τὰ κατὰ τοῦτον.

cogitando, tum rectam fidem firmissime retinendo. Etenim ipsi quoque omnes episcopi in Nicæna synodo undique congregati, ad hæc verba aures continebant, omnesque propterea uno consensu hanc hæresim condemnare, atque anathemate percussere, eamque ab ecclesiastica fide alienam et remotam esse sancivere. Nulla autem necessitas iudices ad hanc sententiam adduxit, sed omnes sua sponte veritatem ulii sunt, idque jure et merito. Siquidem ex hujusmodi opinionibus summa impietas vel potius Judaismus adversus Scripturas inducitur, quem propius sequatur gentilitas: adeo ut qui ipsa sentit, ne Christianus quidem amplius debeat appellari. Hæc enim omnia Scripturis sunt contraria. Nam Joannes quidem dicit: *In principio erat Verbum*¹⁹; illi autem dicunt: Non erat antequam genitus est. Idem quoque Joannes scripsit: *Et sumus in vero, in Filio ejus Jesu Christo: ipse est verus Deus et vita æterna*²⁰. Illi vero tanquam reluctantes aiunt Christum non esse verum Deum, sed ut **224** res cæteras ipsum quoque non nisi communicatione Deum vocari. Præterea Apostolus gentiles, quod res creatas venerentur, his verbis reprehendit: *Servientur creaturæ potius quam Deo creatori*²¹. At illi cum Dominum creatum esse pugnant, eique tanquam creato serviunt, quid, quæso, a gentilibus differunt? Qui enim, si ita sentiunt, ad illos non pertinent hæc verba et objurgatio beati Pauli? Dominus præterea dicit: *Ego et Pater unum sumus*²²; et: *Qui me vidit, vidit Patrem*²³. Ipse quoque Apostolus ab eo ad prædicandum missus scribit: *Qui cum sit splendor gloriæ, et figura substantiæ ejus*²⁴. At illi contra, eum dividere alienumque a Patris substantia et æternitate dicere, atque mutabilem fingere audent impii, qui non animadvertunt se his verbis eum non unum cum Patre, sed cum rebus creatis facere. Quis enim non videt splendorem a luce non esse separabilem; sed cum illa tanquam ipsius propriam naturam simul existere, nec posterius exoriri? Deinde, cum Pater dicat, *Hic est Filius meus dilectus*²⁵; cum item Scripturæ declarent ipsum esse

Α των, καὶ κρατῶν τὴν τῆς εὐσεβείας διάνοιαν. Καὶ γὰρ καὶ ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν συνόδῳ οἱ συνελθόντες πάντες (56) πανταχόθεν ἐπίσκοποι τὰς μὲν ἀκοὰς ἐπὶ τούτοις ἐκράτουν, παμφηφελὲς δὲ πάντες καὶ διὰ ταῦτα κατέκριναν τὴν αἵρεσιν ταύτην, καὶ ἀνεθεμάτισαν (57), εἰπόντες ἄλλοτριαν εἶναι καὶ ξένην ταύτην τῆς ἐκκλησιαστικῆς πίστεως. Οὐκ ἀνάγκη δὲ τοὺς κρίναντας (58) ἦγεν ἐπὶ τοῦτο, ἀλλὰ πάντες προαιρέσει τὴν ἀλήθειαν ἐξεδίκουν· πεποιθήκασι δὲ τοῦτο δικαίως καὶ ὀρθῶς. Ἀθεότης γὰρ ἐκ τούτων εἰσάγεται, καὶ μᾶλλον παρὰ τὰς Γραφὰς Ἰουδαϊσμός, ἔχων ἐγγὺς ἐπακολουθοῦντα τὸν Ἑλληνισμὸν, ὥστε τὸν ταῦτα φρονούντα μηκέτι (59) μηδὲ Χριστιανὸν καλεῖσθαι· ταῦτα γὰρ πάντα τῶν Γραφῶν ἐστὶν ἐναντία. Ὁ μὲν (59') γὰρ Ἰωάννης φησὶν· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος· οὗτοι δὲ φάσκουσιν· Οὐκ ἦν, πρὶν γεννηθῆναι. Καὶ αὐτὸς δὲ πάλιν ἔγραψε· Καὶ ἔσμεν ἐν τῷ ἀληθινῷ, ἐν τῷ Ἰῶ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστῷ· οὗτος ἐστὶν ὁ ἀληθινός (60) Θεὸς καὶ ἡ ζωὴ ἡ αἰώνιος. Οὗτοι δὲ ὡς περ ἀντιμαχόμενοι φάσκουσι μὴ εἶναι τὸν Χριστὸν ἀληθινὸν Θεόν, ἀλλὰ κατὰ μετοχὴν καὶ αὐτὸν ὡς τὰ πάντα (61) λέγεσθαι Θεόν. Καὶ ὁ μὲν Ἀπόστολος αἰτιᾶται τοὺς Ἕλληνας, ὅτι κτίσματα θέουσι, λέγων· Ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει (62) παρὰ τὸν κτίσαντα Θεόν· οὗτοι δὲ κτίσμα λέγοντες τὸν Κύριον εἶναι (63), καὶ ὡς κτίσματι λατρεύοντες αὐτῷ, τί διαφέρουσι Ἑλλήνων; Πῶς γὰρ, εἰ τοῦτο φρονοῦσιν, οὐχὶ καὶ κατ' αὐτῶν ἐστὶ τὸ ἀνάγνωσμα, καὶ ὡς αὐτοὺς (64) μεμφόμενός ἐστιν ὁ μακάριος Παῦλος; Καὶ ὁ μὲν Κύριός φησιν· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἔν ἔσμεν· καὶ, Ὁ ἐμὲ ἑωρακώς ἑώρακε τὸν Πατέρα· καὶ ὁ παρ' αὐτοῦ δὲ κηρύττειν ἀποσταλαὶς Ἀπόστολος γράφει· Ὁς ὦν ἀπαύγασμα τῆς δόξης, καὶ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ· οὗτοι δὲ τολμῶσι διαρεῖν, καὶ ἄλλοτριον αὐτὸν τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας καὶ ἀδιότητος λέγειν (65), καὶ τρεπτὸν εἰσάγειν οἱ ἄθεοι, οὐ βλέποντες; ὅτι, ταῦτα λέγοντες, οὐκέτι ποιοῦσιν αὐτὸν ἐν μετὰ τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ μετὰ τῶν κτισμάτων. Τίς γὰρ οὐκ ὀρᾷ, ὅτι ἀδιαίρετόν (66) ἐστὶ τὸ ἀπαύγασμα πρὸς τὸ φῶς, καὶ ἴδιον αὐτοῦ συνυπάρχον τοῦτοῦ εὐσεβεῖ, καὶ οὐκ ἐπιτέγονεν ὡστε-

¹⁹ Joan. 1, 1. ²⁰ I Joan. v, 20. ²¹ Rom. 1, 25.

²² Matth. xvii, 5.

²³ Joan. x, 30. ²⁴ Joan. xiv, 9. ²⁵ Hebr. 1, 3.

(56) Πάντες deest in Jesuit. Colbert. et Taurin. (57) Καὶ ἀνεθεμάτισαν deest in Jesuit. Colb. et Taurin. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 4, καὶ ξένην αὐτὴν εἶναι τῆς.

(58) Seguer. κρίναντας. Editi et alii, κρίνοντας.

(59) Sic Seg. Gobler. et Felck. 4. At alii et editi μηδέ omittunt.

(59') Hæc quæ sequuntur ad numerum 18 in editis tomo II edit. Commel., pag. 30, Paris. pag. 22, iterum habentur sub hoc titulo: Κατὰ Ἰωάννην λόγος σύντομος, cuius initium, Ὁ μὲν Ἰωάννης φησὶν· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, etc., sed merum fragmentum est huiusce epistolæ, cuius cum nonnullæ sint varix lectiones, eas quoque deinceps referemus.

(60) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Basil. Anglic. Gobler. Felck. 4 et 5, Jesuit. Fr. 4, et Fragmentum, ut et legitur apud Joannem. In aliis et editis δ deest.

(61) Sic Seguer. Colb. Taurin. Jesuit. et Fr. 4.

D At Fragment. ὡς περ τὰ πάντα. Cæteri et editi, ὡς πάντας. Mox Seguer. et Fragm. habent κτίσματα. Editi vero et alii κτίσμα.

(62) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Anglic. Gobler. Felckm. 4 et 5, et Fragm. ut et exstat apud Paulum. At alii et editi, τὴν κτίσιν.

(63) Τὸν Κύριον εἶναι deest in Jesuit. Colbert. et Taurin. Mox iidem et Fr. 4, habent αὐτῷ, οὐδὲν διαφέρουσιν.

(64) Sic Seguer. Jesuit. Colb. Taurin. Fragm. Felck. 5, et Fr. 4. Editi vero et alii, ὡς αὐτός. Ibid. ἐστὶν abest a Felckm. 5.

(65) Fragmentum, καὶ ἄλλοτριον αὐτὸν τῆς τοῦ Πατρὸς ἰδιότητος καὶ τρεπτὸν εἰσάγειν, et eum a Patris proprietate separare, ac mutabilem inducere, etc. Ibid. pro ἀδιότητος, Taurin. et Colb. ἰδιότητος. Mox ὁ ἄθεος abest ab Anglicano.

(66) Ἀδιαίρετόν ἐστὶ omittitur in Anglic.

ρον (67); Εἶτα τοῦ Πατρὸς λέγοντος, Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός, καὶ τῶν Γραφῶν λεγουσῶν τοῦτον εἶναι τὸν τοῦ Πατρὸς Λόγον, ἐν ᾧ καὶ οἱ οὐρανοὶ ἐστερωθήσονται, καὶ ἀπλῶς πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο· οὗτοι, καινῶν ἐφευρεταὶ δογμάτων καὶ πλασμάτων γενόμενοι (68), ἕτερον ἐπεισάγουσι λόγον, καὶ ἄλλην σοφίαν τοῦ Πατρὸς εἶναι, τοῦτον δὲ κατ' ἐπίνοιαν διὰ τὰ λογικὰ λέγεσθαι Λόγον (69) καὶ Σοφίαν, οὐχ ὁρῶντες ἐκ τούτου τὸ ἄτοπον.

14. Εἰ γὰρ δι' ἡμᾶς λέγεται κατ' ἐπίνοιαν (70) Λόγος καὶ Σοφία, τί ἂν εἴη αὐτὸς, οὐκ ἂν εἴποιεν. Εἰ γὰρ ταῦτα αὐτὸν λέγουσιν εἶναι αἱ Γραφαί, οὗτοι δὲ (71) ταῦτα εἶναι τὸν Κύριον οὐ θέλουσι, φανερῶς οὐδὲ ὑπάρχειν αὐτὸν θέλουσιν οἱ ἄθεοι καὶ τῶν Γραφῶν ἐναντίοι. Καὶ τοῦτο οἱ μὲν πιστοὶ δύνανται παρ' αὐτῆς τε τῆς πατρικῆς φωνῆς (72), καὶ παρὰ τῶν προσκυνοῦντων αὐτὸν ἀγγέλων, καὶ τῶν περὶ αὐτοῦ γραφάντων ἁγίων μαθεῖν· οὗτοι δὲ, ἐπεὶ τὴν διάνοιαν οὐκ ἔχουσι καθαρὰν, οὐδὲ δύνανται θεῶν ἐπακοῦειν καὶ θεολόγων ἀνδρῶν, δύνανται καὶ παρὰ (73) τῶν ὁμοίων αὐτοῖς δαιμόνων μαθεῖν, ὅτι μὴ ὡς πολλῶν ὄντων ἀνεφώνουν, ἀλλὰ τοῦτον μόνον εἰδότες ἔλεγον· Σὺ εἶ ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Καὶ γὰρ καὶ ὁ τὴν ἀρεσιν αὐτοῖς ὑποβαλὼν (74), πειράζων ἐν τῇ θρεῖ, οὐκ ἔλεγεν· Εἰ καὶ σὺ Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, ὡς ὄντων ἄλλων· ἀλλ', Εἰ σὺ εἶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ (75), ὡς μόνου ὄντος αὐτοῦ. Ἄλλ' οἱ θαυμαστοί, ὡσπερ Ἑλληγες, ἐκπεσόντες τῆς περὶ τοῦ ἐνὸς Θεοῦ ἐνοίας, εἰς πολυθεότητα κατήλθον, οὕτω καὶ οὗτοι, μὴ πιστεύοντες ἓνα εἶναι τὸν τοῦ Πατρὸς Λόγον, εἰς πολλῶν ἐπίνοιαν πεπτώκασιν· καὶ τὸν μὲν ὄντως ὄντα Θεὸν καὶ ἀληθινόν (76) Λόγον ἀρνοῦνται, κτίσμα δὲ αὐτὸν καὶ ἐνθυμεισθαι τετολημάσιν, οὐ βλέποντες ὅσης ἀσεβείας μεστόν ἐστι τὸ φρόνημα. Εἰ γὰρ κτίσμα ἐστὶ, πῶς αὐτὸς τῶν κτισμάτων ἐστὶ

Patris verbum in quo et *cæli firmati sunt*²⁶, *omniaque prorsus per ipsum facta sunt*²⁷; illi novorum dogmatum et commentorum inventores alii inducunt verbum aliamque fingunt esse sapientiam Patris; illum vero non nisi cogitatione, rerum scilicet ratione præditarum causa, Verbum sive Rationem et Sapientiam appellari. Verum quæ inde orientur absurda, profecto non perspicunt.

14. Si enim nostri causa, Verbum et Sapientia cogitatione dicitur, quidnam ipse fuerit, nunquam utique sunt dicturi. Nam si hæc illum esse testantur Scripturæ, illi vero hæc eadem Dominum esse nolunt; certe ne existere quidem eum manifeste volunt impii Scripturarumve adversarii. Sane fideles id possunt discere tum ex ipsa paternæ voce, tum ex angelis qui illum adorant, tum etiam ex sanctis qui de eo scripsere. Verum illi quandoquidem puram non habent mentem, nec divinos et theologos viros queunt audire, possunt saltem idem ipsum a sui similibus dæmonibus edoceri, qui nimirum non quasi multi essent filii, sed solum hunc agnoscentes exclamabant: *Tu es sanctus Dei et Filius Dei*²⁸. Is enim qui hanc hæresim ipsis suggessit, cum eum in monte tentaret, non dixit: *Si et tu Filius Dei es, quasi nempe alii essent filii: sed, Si tu es Filius Dei*²⁹, utpote quem solum esse constaret. Verum egregii illi viri, non secus ac gentiles qui ab unius Dei notitia aberrantes, in deorum multitudinem sunt delapsi, sic et ipsi, dum unum Patris Verbum nolunt credere, in hunc errorem ceciderunt, multa scilicet esse Verba. Eum itaque qui **225** vere Deus et verum Verbum est negant, ipsaque rem creatam esse audent cogitare; quæ sententia quanta sit impietate plena, omnino non at-

²⁶ Psal. xxxiii, 6. ²⁷ Joan. i, 3. ²⁸ Marc. i, 24; Matth. viii, 29. ²⁹ Luc. iv, 3.

(67) Jesuit. Taurin. et Colb. αὐτοῦ φύσει καὶ οὐκ ἐπιγέγονεν ὕστερον. Fragm. αὐτοῦ φύσει καὶ οὐκ ἐπιγέγονεν, etc. Ibid. Seguer. Basil. Gobler. et Felckman. 1, τοῦτο φύσει· Editi et alii, τοῦτω φύσει. Item ibid. Gobler. et Felckm. 1, οὐ γέγονεν ὕστερον· ἀλλὰ Πατρός, etc.

(68) Sic Seguer. Jes. Colb. Taurin. et editio Paris. ut et legit Nannius. Alii cum editione Commel. κενῶν. Mox Seguer. Fragm. Gobler. et Felckm. 1, πλασμάτων. At Colb. Taurin. Fr. 1, πλάσται. Cæleri et editi, πλαστῶν. Paulo post Colb. Fr. 1, σοφίαν τοῦ Πατρὸς εἶναι, ἐν ᾗ καὶ τοῦτον πεποίηκε, καὶ λοιπὸν κατ' ἐπίνοιαν αὐτὸν διὰ τὰ λογικὰ, etc. Jesuit. vero, Σοφίαν τοῦ Πατρὸς εἶναι, ἐν ᾗ καὶ τοῦτον πεποίηκεν, καὶ λοιπὸν κατ' ἐπίνοιαν, etc.

(69) Seguer. γενέσθαι καὶ Λόγον. Ibid. Fragin. οὐχ ὁρῶντες ἐκάστου.

(70) Κατ' ἐπίνοιαν deest in Fragmento.

(71) Seguer. Gobler. Felckm. 1, αὐτοὶ δέ. Ibid. Colb. et Taurin. ταῦτα εἶναι τὸν Κύριον οὐ θέλουσι φανερῶς, οὐδέ, etc. Paulo post οἱ ἄθεοι abest a Gobler. et Felckm. 1, qui et ibidem habent ἐναντίοι εἰσίν.

(72) Sic Seguer. Taurin. Jesuit. et Felckm. 5. At Gobler. Felckm. 1, Colbert. et Fr. 1, αὐτῆς τῆς πατρικῆς. Cæteri et editi, αὐτῆς τῆς τε τῆς, etc. Paulo

post, ἁγίων deest in Jesuit. Colbert. et Taurin. qui πνοῶν, τὴν διάνοιαν οὐ θέλουσι καθαρὰν.

(73) Gobler. et Felckm. 1, δύνανται δὲ παρὰ, etc. Mox Taurin. Jesuit. Fr. 1, ὁμοίων αὐτοῖς δαιμόνων. Seguer. ὁμοίων δαιμόνων αὐτοῖς. Editio Commel. ὁμοίων αὐτῶν δαιμόνων.

(74) Sic Seguerian. Colbert. Taurin. Jesuit. et Fragmentum, Fr. 1, item habet ὑποβαλὼν. Alii et editi, Καὶ γὰρ ὁ τὴν ἀρεσιν αὐτοῖς ὑποβάλλων. Ibid., οὐκ ἔλαγεν legitur in Seguer. Jesuit. Colb. Taurin. Anglican. et Fragment. Editi vero habent οὐκ ἔλεγον, mendose: at utrumque abest a Gobler. et Felckm. 1. Ibid. quæ sequuntur post hæc verba, σὺ εἶ ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ, usque ad ἀλλ' οἱ θαυμαστοὶ exclusive, desunt in Basilensi.

(75) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. et Frag. Editi autem et alii, ἀλλ' ὡς μόνου ὄντος αὐτοῦ, εἰ σὺ εἶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Mox ἐκπεσόντες abest a Fr. 1, et Taurin. Paulo post Seguer. εἰς πολυθεῖαν κατήλθον.

(76) Fragm. τὸν μὲν ὄντως ὄντα καὶ ἀληθινόν, etc. Seguer. Colbert. Taurin. et Jes. τὸν μὲν ὄντως ὄντα Θεὸν καὶ ἀληθινόν, etc. Editi et alii, τὸν μὲν ὄντως ὄντα Θεὸν ἀληθινόν, etc. Mox Colbert. Taurin. Seguer. Jes. Fr. 1, Gobler. et Felckm. 1, καὶ ἐνθυμεισθαι. Editi et alii, καὶ ἐνθυμεισθαι.

tendunt. Nam si creatus ipse est, quomodo rerum A creatarum opifex est? vel quomodo ipse Filius et Sipientia et Verbum est? Nam Verbum non creatur, sed gignitur; quodque creatum est, non filius est, sed opus. Insuper, si res creatæ per ipsum factæ sunt, ipse autem creatus quoque est: per quem, quæso, factus est? Siquidem necesse est ut res creatæ per aliquem fiant, quemadmodum utique per Verbum factæ sunt, quia scilicet non opus sed Verbum Patris est. Præterea, si sapientia quæ in Patre est, alia est præter Dominum, certe Sapientia in sapientia facta est; ac proinde si Sapientia Dei, Verbum est, sequetur Verbum in verbo factum esse; et rursus, si Verbum Dei, Filius est, Filium in filio factum esse intelligetur.

15. Quomodo ergo Dominus dixit: *Ego in Patre, et Pater in me est* ³⁰, cum in Patre sit alius, in quo et ipse Dominus factus est? Qui vero Joannes, illo dimisso, de isto ita loquitur: *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil* ³¹? Si porro omnia, quæ voluntate sunt facta, per eum facta sunt, quomodo ipse una est e rebus factis? Quomodo item Apostolo dicente: *Propter quem omnia et per quem omnia* ³², ipsi non verentur dicere: Non nos propter ipsum, sed ille propter nos factus est? Si enim ita esset, prorsus illi dicendum fuisset: Propter quos factum est Verbum. Cum autem id minime dicat, sed, *propter quem omnia et per quem omnia*, illos hæreticos et sycophantas esse ostendit. Alioqui si alii in Deo Verbum esse audeant asserere; cum clara ex Scripturis argumenta nulla ipsis suppetant, saltem unum ejus opus, vel Patris opus aliquod sine hoc Verbo factum indicent, ut aliqua ratione suum commentum defendere posse videantur. Opera quidem veri Verbi omnibus sunt manifesta, adeo ut

³⁰ Joan. xiv, 10. ³¹ Joan. i, 3. ³² Hebr. ii, 10.

(77) Jes. Colb. Taurin. ἢ πῶς τὰ μὲν πάντα κτίσματα, αὐτὸς δὲ Υἱός, etc.

(78) Jes. Colbert. Taurin. Fr. 1, οὐ γέννημα, ἀλλὰ ποίημα. Ἐπειτα εἰ τὰ κτίσματα, etc. Mox Seguer. διὰ τίνος ἄρα καὶ αὐτὸς γέγονεν, etc.

(79) Colb., Fr. 1, μὴ αὐτὸς ἐστὶ ποίημα. Paulo post sic in Fragmento legitur, εἰ ἄλλη ἐστὶ σοφία ἢ ἐν τῷ Πατρὶ σοφία παρὰ τὸν Κύριον.

(80) Seguer. Jes. Colb. Taurin. Gobler. Fr. 1, Felckin. 4 et 5, Ἡ δὲ σοφία.

(81) Jes. et Fr. 1, εἴη ἂν κατ' αὐτοὺς ὁ Υἱός, etc. Colb. et Taurin. εἴη κατ' αὐτοὺς, etc. Mox Fr. 1, Colb. et Taurin. ὁ Κύριος λέγει· Ἐγώ, etc.

(82) Jes., Colb., Taurin. et Fr. 1, Ὅντος γὰρ ἐτέρου, etc. Ibidem mox, ὁ Κύριος γέγονεν, ὡς οἱ Ἀρειανοὶ νομίζουσιν· οὐκ ἂν εἴη αὐτὸς ἐν τῷ Πατρὶ. Πῶς δὲ καί, etc., unde juxta nos mss. is est hujus loci sensus: *Cum enim alius sit in Patre, in quo et ipse Dominus factus est, ut putant Ariani: certe ipse in Patre non erit. Qui vero Joannes, etc.*

(83) Seguer. οὐδὲν. Gobler. et Felck. 1, οὐδὲ ἐν ὃ γέγονεν. Ibid. Jes. Colb. Taurin. et Fr. 1, Εἰ γὰρ πάντα. Ibid. et Seguer. Gobler. et Felck. 1, πάντα τὰ βουλήματι γεγόμενα, et mox, πῶς καὶ αὐτὸς εἰς. Editi vero et alii, Εἰ δὲ πάντα βουλήματι τὰ γεγόμενα... πῶς αὐτὸς εἴς, etc. Ibid. Jes. Colb. Taurin.

δημιουργός; ἢ πῶς αὐτὸς ὁ Υἱός (77) καὶ Σοφία, καὶ Λόγος; Λόγος γὰρ οὐ κτίζεται, ἀλλὰ γεννᾶται· καὶ τὸ κτίσμα οὐκ υἱός, ἀλλὰ ποίημα. Καὶ εἰ τὰ κτίσματα (78) δι' αὐτοῦ γέγονε, κτίσμα δὲ ἐστὶ καὶ αὐτός· διὰ τίνος ἄρα καὶ αὐτὸς γέγονεν; Ἀνάγκη γὰρ τὰ ποιήματα διὰ τίνος γίνεσθαι, ὡσπερ οὖν καὶ γέγονε διὰ τοῦ Λόγου, ὅτι μὴ αὐτὸς ἦν ποίημα (79), ἀλλὰ Λόγος τοῦ Πατρὸς. Καὶ πάλιν, εἰ ἄλλη ἐστὶν ἢ ἐν τῷ Πατρὶ σοφία παρὰ τὸν Κύριον, καὶ ἡ Σοφία ἐν σοφίᾳ γέγονεν. Εἰ δὲ Σοφία (80) ἐστὶν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, εἴη ἂν καὶ ὁ Λόγος ἐν λόγῳ γεγόνως· καὶ εἰ ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ὁ Υἱός, εἴη ἂν καὶ ὁ Υἱός (81) ἐν τῷ υἱῷ ποιηθείς.

B 15. Πῶς τοίνυν ὁ Κύριος ἔλεγεν· Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί, ὄντος ἐτέρου (82) ἐν τῷ Πατρὶ, ἐν ᾧ καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος γέγονε; Πῶς δὲ καὶ ὁ Ἰωάννης, ἀρεῖς ἐκείνον, περὶ τούτου διηγείται λέγων· Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν (83); Εἰ δὲ πάντα τὰ βουλήματι γεγόμενα δι' αὐτοῦ γέγονε, πῶς καὶ αὐτὸς εἰς τῶν γενομένων ἐστὶ; Πῶς δὲ καὶ τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος, Δι' ὃν τὰ πάντα καὶ δι' οὗ τὰ πάντα, οὗτοι λέγουσιν· Οὐχ ἡμεῖς δι' αὐτὸν, ἀλλ' ἐκεῖνος δι' ἡμᾶς γέγονεν; Ἐδεῖ γὰρ, εἴπερ οὕτως ἦν, εἰπεῖν αὐτὸν (84), Δι' οὗς γέγονεν ὁ Λόγος. Νῦν δὲ μὴ τούτο λέγων, ἀλλὰ, δι' ὃν τὰ πάντα καὶ δι' οὗ τὰ πάντα, δείκνυσι τούτους αἰρετικούς καὶ συκοφάντας. Ἄλλως τε, εἰ τεθαρήχασιν ἄλλον εἶναι Λόγον (85) ἐν τῷ Θεῷ, ἐπεὶ μὴ φανεράς ἔχουσι τὰς ἐκ τῶν Γραφῶν ἀποδείξεις, κἂν ἐν ἔργον αὐτοῦ δεικνύτωσαν, ἢ τοῦ Πατρὸς ἔργον χωρὶς τούτου τοῦ Λόγου γεγόνως (86), ἵνα τινὰ δοκῶσι πρόφασιν ἔχειν τῆς ἑαυτῶν ἐπινοίας. Τοῦ μὲν γὰρ ἀληθινοῦ Λόγου πᾶσιν ἐστὶ φανερά τὰ ἔργα. ὡς καὶ ἐξ αὐτῶν αὐτὸν (87) ἀναλόγως θεωρεῖσθαι· ὡς

τῶν γεγεννημένων. Item mox iidem et Seguer. Πῶς δὲ καὶ τοῦ, etc. Caeteri autem et editi, πῶς καὶ τοῦ, etc.

(84) Αὐτὸν deest in Fragmento. Paulo post, καὶ δι' οὗ τὰ πάντα absunt a Seguer. Colb. Jes. et Fragn.

(85) Sic Seguer. Colb. Taurin. Jes. et Fragn. At alii et editi, ἄλλον εἶναι τὸν Λόγον. Paulo post Seguer. Colb. Taurin. Jes. Fr. 1, Gobler. et Felck. 1, κἂν ἐν ἔργον. Alii vero et editi, κἂν ἔργον. Ibid. αὐτοῦ abest a Fr. 1.

(86) Sic Seguer. Fragn. Gobler. et Felck. 1, quorum duo postremi mendose habent γεγόνως. At Jes. Colb. Taurin. ἢ τοῦ Πατρὸς ἔργα ἢ χωρὶς τοῦ Λόγου γεγόνωσι. Fr. 1, ἢ τὰ τοῦ Πατρὸς ἔργα ἢ χωρὶς, etc. Caeteri vero et editi, εἰ τὰ τοῦ Πατρὸς ἔργα χωρὶς τοῦ Λόγου γεγόνωσι. Felck. 5, χωρὶς τούτου τοῦ Λόγου. Ibid. Seguer., ἵνα τινὰ δοκῶσι πρόφασιν ἔχειν. Gobler. et Felck. 1, ἵνα τινὰ ἔχουν πρόφασιν δοκῶσι. Jes. Colb. Taurin. et Fr. 1, ἅτινα δοκῶσι πρόφασιν ἔχειν. Item ibid. Seguer. Colb. Taurin. Jes. Fragn. τῆς ἑαυτῶν ἐπινοίας. Felck. 5, τῆς ἑαυτῶν διανοίας. Mάλλον οὖν ἐπινοίας. Editi et alii, τῆς ἑαυτῶν διανοίας. Τοῦ μὲν γὰρ, etc.

(87) Sic mss. et Fragn. At editi αὐτὸν omitunt.

γάρ την κτίσιν ὁρῶντες, διανοούμεθα τὸν ταύτην A
κτίσαντα Θεόν, οὕτω βλέποντες μὴδὲν ἀτακτὸν ἐν τοῖς
γενομένοις, ἀλλὰ πάντα τάξει καὶ προνοίᾳ κινούμενά
τε καὶ μένοντα, ἐνθυμούμεθα Λόγον εἶναι τοῦ
Θεοῦ (88) τὸν ἐπὶ πάντων ὄντα τε καὶ ἡγεμονεύοντα.
Τοῦτο καὶ αἱ θείαι Γραφαὶ μαρτυροῦσι, λέγουσαι
αὐτὸν τε εἶναι τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, καὶ ὅτι δι' αὐτοῦ
τὰ πάντα γέγονε (89), καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ
ἐν. Ἐκείνου δὲ, περὶ οὗ λέγουσιν, οὐδὲν οὔτε ῥητὸν
οὔτε ἔργον ὑπ' αὐτῶν δεῖκνυται. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς
ὁ Πατὴρ (90) λέγων, Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ
ἀγαπητός, οὐδένα ἕτερον εἶναι παρ' αὐτὸν σημαί-
νει.

16. Οὐκοῦν κατὰ τοῦτο καὶ Μανιχαῖοις οἱ θαυμα-
στοὶ λοιπὸν προσετέθησαν. Καὶ γὰρ κάκεινοι μόνον
ἄχρις ὀνόματος ἀγαθὸν Θεόν (91) ὀνομάζουσι, καὶ B
ἔργον μὲν αὐτοῦ οὔτε βλέπόμενον οὔτε ἀόρατον δει-
κνύειν δύναται· τὸν δὲ ἀληθινὸν καὶ ὄντως ὄντα
Θεόν, τὸν ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, καὶ πάντων
τῶν (92) ἀοράτων ἀρνούμενοι, παντελῶς εἰσι μυθο-
λόγοι. Ἐπιτοῦτο δὲ καὶ οὗτοι πάσχειν μοι δοκοῦσιν οἱ
κακῆφρονες. Τοῦ γὰρ ἀληθινοῦ Λόγου καὶ μόνου ὄν-
τος ἐν τῷ Πατρὶ τὰ ἔργα βλέπουσι, καὶ τοῦτον μὲν
ἀρνοῦνται, ἄλλον δὲ ἑαυτοῖς ἀναπλάττονται (93) λό-
γον, ὃν οὔτε ἐξ ἔργων οὔτε ἐξ ἀκοῆς ἀποδεικνύειν
δύναται· εἰ μὴ ἄρα σύνθετον τὸν Θεόν, ὡς ἄνθρω-
πον, λαλοῦντα καὶ ἀμείβοντα τοὺς λόγους (94), καὶ
πάλιν οὕτω νοοῦντα καὶ σοφισζόμενον ὑπονοοῦντες μυ-
θολογοῦσιν. οὐχ ὁρῶντες εἰς ὅσην ἀλογίαν ταῦτα λέ-
γοντες ἐκπεπτώκασι. Εἰ μὲν γὰρ ἐπιτυμβαίνοντας
ἔχει τοὺς λόγους, πολὺ τοῦτο (95) ἄνθρωπον νομίζου-
σιν· εἰ δὲ καὶ ἐξ αὐτοῦ προφέρονται καὶ λοιπὸν ἀφα-
νίζονται· μειζρόνως ἀσεβοῦσιν, ὅτι τὰ ἐκ τοῦ ὄντος,
εἰς τὸ μὴ εἶναι ἀναλύουσιν. Εἰ γὰρ ὄπως γεννᾶν αὐ-
τὸν ὑπονοοῦσι (96), βέλτιόν ἐστι καὶ εὐσεβέστερον
λέγειν ἐνός εἶναι Λόγου γεννήτορα τὸν Θεόν, ὅς ἐστι
τὸ πλήρωμα (97) τῆς θεότητος αὐτοῦ, ἐν ᾧ καὶ οἱ
θησαυροὶ τῆς γνώσεως πάσης εἰσὶν ἀπόκρυφοι, καὶ
22 Matth. xvii, 5.

(88) Seguer. εἶναι Θεοῦ. Mox Seguer. Colb. Taurin. Fr. 1, Jes. et Fragm. καὶ αἱ Γραφαὶ μαρτυροῦσι, etc.

(89) Sic Seguer. Gobler. et Felck. 1. At alii et editi, ἐγένετο. Mox pro ἐγένετο, ut habent Seguer. Taurin. Fr. 1, Jes. et Fragmentum; in editione Commel. et aliis legitur γέγονε. Mox Colb. et Taurin. ἔργον ὑπ' αὐτοῦ δεῖκνυται.

(90) Seguer. Jes. Colb. Taurin. Fr. 1. Καὶ γὰρ αὐτὸς ὁ Πατὴρ, etc. Fragm. Καὶ γὰρ αὐτός ἐστιν ὁ λέγων, οὕτως, etc. Ibid. Seguer. Jes. Fr. 1, Colb. Taurin. et Fragm. ὁ Υἱός μου. Editi vero et alii μὴ οὐκ οὐκ. Mox Fragm. οὐδένα δὲ ἕτερον, etc. Jes., οὐδὲν ἕτερον. Mox Seguer. Colb. Taurin. Jes. Fragm. κατὰ τοῦτο καὶ Μανιχαῖοις, etc. Editi vero et alii καὶ οὐκ οὐκ. Ibid. οἱ θαυμαστοὶ deest in Jes., Fr. 1, Colb. et Taurin.

(91) Jes. Colb. Taurin. et Fr. 1, ἀγαθὸν τινα Θεόν. Mox Seguer. Colb. Taurin. Jes. et Fragm. καὶ ἔργον μὲν αὐτοῦ. At in editis et aliis μὲν οὐκ οὐκ. Mox Jes. Colb. Taurin. et Fr. ἀποδεικνύειν.

(92) Sic mss. et Fragm. At in editis, τῶν deest. Ibid. Jes. Taurin. Colb. et Fr. 1, πάντων τῶν ποιημάτων. Item ibid. Seguer., ἀρνούμενοι παντελῶς, εἰσι μυθολόγοι. Alii cum editis, ἀρνούμενοι παντελῶς, εἰσι μυθολόγοι.

ex his ipse convenienter conspiciatur. Ut enim res creatas intuentes, harum creatorem intelligimus Deum: ita cum in rebus factis nihil inordinatum, sed omnia certo ordine et providentia moveri et servari cernimus; recte inde colligimus esse Dei Verbum, quod omnibus præsit et dominetur. Verum id etiam Scripturæ divinæ testantur, quæ asserunt ipsum esse Dei Verbum, omniaque per ipsum facta esse, et sine illo nihil esse factum. Illius autem verbi, de quo illi loquuntur, nullum sane vel dictum vel factum possunt ostendere. Etenim ipse 226 Pater qui dicit: *Hic est Filius meus dilectus* 22, nullum alium præter eum esse significat.

16. Hinc ergo etiam cum Manichæis jam consociantur egregii isti viri. Illi enim nomine tenent Deum bonum appellat, nullumque ejus opus sive spectabile sive non spectabile possunt commensurare. Cum autem verum vereque existentem Deum, cæli et terræ, omniumque rerum invisibilium effectorem negant, nihil nisi meras narrant fabulas. Idem profecto maleficis istis accidere mihi videtur. Nam licet veri Verbi, quod et unum est in Patre, opera videant, ipsum nihilominus negant, aliudque verbum sibi ipsis fingunt, quod neque ex factis neque ex auditione demonstrare queunt; nisi forte Deum concipiant compositum, qui more hominum loquatur, prioresque sermones inmutet; quem quidem si ita cogitantem et intelligentem suspicentur, vere fingunt commenta, nec animadvertunt quantum hæc a ratione sint aliena. Si enim succedentia sibi verba habeat, næ eum plane hominem arbitrantur. Quod si præterea ex ipso verba proferantur, ac postea evanescent; eo major illorum est impietas, qui nempe ea, quæ sunt ex illo qui est, in nihilum resolvant. Nam si omnino existant a Deo gigni Verbum: melius et religiosius est Deum dicere unius Verbi esse genitorem, quod et ejus divinitatis plenitudo est, et in quo thesauri

(93) Sic Fragmentum. At editi et alii, ἀναπλάττοντες. Ibid. Fragm. Seguer. Taurin. Colb. et Jesuit. ὃν οὔτε, etc. Alii vero et editi, ὃν οὐκ οὐκ. Mox Fragm. δεῖκνύειν δύναται.

(94) Sic Fragm. Seguer. Taurin. Colb. Fr. 1, Jes. Gobler. et Fel. 1. In Basil. scriptum quoque erat, νοοῦντα, sed deletum est. Alii vero et editi, τοὺς λόγους τοὺς προτέρους, καὶ πάλιν οὕτω σοφισζόμενον ὑπονοοῦντες. Ibid. Seguer. Fragm. Anglic. Gobler. Fel. 1 et 5, Jes. Taurin. Colb. et Fr. 1, μυθολογοῦσιν, οὐχ ὁρῶντες, etc., ut jaret in contextu. At alii et editi, εἰς ἐναντιολογίαν ταῦτα λέγοντες ἐκπεπτώκασι. Jes. Fr. 1, ipse pro ὑπονοοῦντες, mendose habent οὐ νοοῦντες.

(95) Sic Seguer. Colb. Taurin. Jes. et Fragm. At Anglic. Fr. 1. Fel. 5, πολὺ τοῦτο. Ibid. Jes. Colb. Taurin. pro ἄνθρωπον, habent ἄνουν, eum hæc nota in textum inserta hoc modo, πολὺ τοῦτον ἄνθρωπον, οἶμαι, ὡς ἄνουν ὀφείλει γράφασθαι, ἢ ἢ οὕτως· πολὺ τοῦτον ἄνουν νομίζουσι. Mox Fr. 1, ἀφανίζουσιν, ὡς οἱ τῶν ἀνθρώπων, μειζρόνως ἀσεβοῦσιν. Jes. Colb. Taur. ibid. mendose, εὐσεβοῦσιν. Hæc porro, πολὺ τοῦτον, etc., usque ad ἀφανίζονται inclusive desunt in Gobler. et Felc. 1.

(96) Seguer., αὐτὸν γεννᾶν αὐτόν, etc.

(97) Taurin. Colbert. Fr. 1, ὅς ἐστι καὶ τὸ πλή-

omnis cognitionis sunt absconditi, idemque dicere sicut esse et existere cum suo Patre, per quod et omnia facta sunt; quam Deum multorum nusquam apparentium Patrem esse opinari, vel eum, qui natura simplex est, tanquam ex multis compositum, hominum similem variisque comminisci. Præterea cum dicat Apostolus: *Christus Dei virtus et Dei sapientia*²⁴; illi eum aliis multis virtutibus una annumerant, quodque pejus est, illum scelerati cum eruca et aliis bestiis, quas ad homines puniendos ipse misit, non verentur comparare. Insuper cum Dominus dicat: *Nemo cognoscit Patrem, nisi Filius*²⁵; et iterum, *Non quod Patrem quis vidit, nisi qui est a Patre*²⁶: qui fieri potest, ut illi Dei hostes non censeantur, qui dicunt Patrem a Filio perfecte nec videri nec cognosci? Nam si Dominus dicit: *Quemadmodum cognoscit me Pater, et ego cognosco Patrem*²⁷: si nec ipse Pater Filium ex parte duntaxat cognoscit; annon illi insani sunt habendi, cum effutiant Patrem non plene, sed ex parte a Filio cognosci? Deinde si existendi principium habet Filius: si item omnia sui ortus initium habent; quid primum exstiterit dicant. Verum nihil profecto est quod queant dicere: nec tale Verbi **227** initium indicare possunt improbi veteratores. Siquidem verus et propius ipse est Patris fetus, et *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum*²⁸. Nam quod aiunt Filium suam ipsius naturam nescire, responsione sane indignum est, sed satis fuerit eos insaniam condemnare. Num enim seipsum non novit Verbum, quod Patris sui que ipsius cognitionem omnibus impertit, illosque reprehendit qui ipsos non cognoscunt?

17. At scriptum est, inquit, *Dominus creavit me initium verarum suarum in opera sua*²⁹. Ineruditi sane vereque stupidi! Scilicet servus quoque in Scripturis et ancillæ filius, et agnus et ovis di-

²⁴ I Cor. i, 24. ²⁵ Matth. xi, 27. ²⁶ Joan. vi, 46. ²⁷ Joan. x, 15. ²⁸ Joan. i, 1. ²⁹ Prov. viii, 22.

ρωμα. Mox Seguer. Θεσαυροί τῆς γνώσεως πάσης εἰσὶν ἀπόκρυφοί. Jesuit. Colbert. Taurin. θεσαυροί τῆς γνώσεως πᾶσιν εἰσὶν ἀπόκρυφοί. In Fragm. deest ἀπόκρυφοί. Ibid. Seguer. Jes. Colb. Taurin. Fr. 1, et Fragm. λέγειν εἶναι τε καὶ συνυπάρχειν. Alii et editi, εἶναι λέγειν καὶ συνυπάρχειν.

(98) Jes. Taurin. Colb. et Fr. 1, ὀνομάζουσιν. Ibid. Seguer. Colb. Taurin. Jes. et Fragm. ἢ ὡς ἐκ πολλῶν. Editi et alii ἢ omittunt. Ibid. Fragm. Colb. Taurin. Jes. et Fr. 1, συγκείμενον ἀνθρωποπαθῆ.

(99) Seguer. Gobler. Fel. 1 et 5, οὗτοι τῇ κάμπτῃ καὶ ταῖς πολλαῖς, etc., qui iidem paulo post, τῇ κάμπτῃ omittunt.

(1) Sic Seguer. Fragm. Jes. Taurin. Colb. Fr. 1, Gobler. Felc. 1 et 5. At alii et editi, πεμπομένοις ζώοις δι' αὐτοῦ. Mox, pro εἶτα, Gobler. et Felc. 1 habent καὶ. Ibid., pro ἐπιγινώσκει, Seguer. Colb. Taurin. et Fragm. γινώσκει.

(2) Sic Seguer. Fragm. Gobler. et Felc. 1. At editi, πλήρης ὁ Υἱὸς γινώσκει τὸν Πατέρα· εἶτα εἰ ἀρχὴν ἔχει εἰς τὸ εἶναι ὁ Υἱὸς. Ibid. Seguer. Jes. Gobler. et Felc. 1, Ἀρχὴν δὲ ἔχει καὶ τὰ πάντα εἰς

τὸν λέγειν εἶναι τε καὶ συνυπάρχειν τῷ ἐκ τοῦ Πατρὸς, δι' οὗ καὶ τὰ πάντα γέγονεν· ἢ πολλῶν μη φαινομένων Πατέρα νομίζουσιν (98) τὸν Θεόν, ἢ ὡς ἐκ πολλῶν συγκείμενον, ὡς ἀνθρωποπαθῆ καὶ ποικίλον, τὸν ἀπλοῦν ὄντα τῇ φύσει φαντάζεσθαι. Εἶτα τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος· *Χριστὸς Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία*, οὗτοι ταῖς πολλαῖς (99) δυνάμεσιν ἕνα καὶ τούτον συναριθμοῦσι, καὶ τό γε χεῖριστον, ὅτι τῇ κάμπτῃ καὶ τοῖς ἄλλοις ἀλόγοις, τοῖς δι' ἐπιτιμιαν πεμπομένοις δι' αὐτοῦ (1), παραβάλλουσιν αὐτὸν οὐ παράνομοι. Εἶτα, τοῦ Κυρίου λέγοντος· *Οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱὸς*, καὶ πάλιν, *Οὐχ ὅτι τὸν Πατέρα τις ἐώρακεν εἰ μὴ ὁ ὢν παρὰ τοῦ Πατρὸς*· πῶς οὐκ ἀληθῶς εἰσιν οὗτοι θεομάχοι, λέγοντες μῆτε ὁρᾶσθαι μῆτε ἐπιγινώσκεισθαι τὸν Πατέρα παρὰ τοῦ Υἱοῦ τελείως; Εἰ γὰρ ὁ Κύριος λέγει, *Καθὼς γινώσκει με ὁ Πατήρ, καὶ ἔγω γινώσκω τὸν Πατέρα*· οὐκ ἐκ μέρους δὲ γινώσκει ὁ Πατήρ τὸν Υἱόν· πῶς οὐ μαίνονται φλυαροῦντες, ὅτι ἐκ μέρους καὶ οὐ πλήρης γινώσκει ὁ Υἱὸς τὸν Πατέρα (2); Εἶτα εἰ ἀρχὴν ἔχει ὁ Υἱὸς εἰς τὸ εἶναι, ἀρχὴν δὲ ἔχει καὶ τὰ πάντα εἰς τὸ γεγενῆσθαι· τί τίνος ἐστὶ πρῶτον, λεγέτωσαν. Ἄλλ' οὔτε τι εἰπεῖν ἔχουσιν, ὅτε τοῦ Λόγου τοιαύτην ἀρχὴν δεικνύσιν δύνανται οἱ πανούργοι. Τοῦ γὰρ Πατρὸς ἐστὶν ἀληθινὸν καὶ ἴδιον αὐτοῦ γέννημα (3), καὶ *Ἐρ ἀρχῆ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος*. Περὶ γὰρ τοῦ λέγειν αὐτοὺς μὴ εἰδέναι τὸν Υἱὸν τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν περιττόν ἐστιν ἀποκρινασθαι, εἰ μὴ μόνον μανίας (4) αὐτῶν καταγινώσκειν, εἰ γε ἑαυτὸν οὐκ οἶδεν ὁ Λόγος, ὁ τοῖς πᾶσι τὴν γνῶσιν τὴν περὶ τοῦ Πατρὸς καὶ ἑαυτοῦ χαριζόμενος, καὶ μεμψόμενος τοὺς μὴ (5) γινώσκοντας ἑαυτούς.

17. Ἄλλὰ γέγραπται, φασί· *Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ*· ἀπαίδευτοι καὶ τὰς φρένας ἐμβρονοντημένοι! Καὶ δούλος (6) ἐν ταῖς Γραφαῖς ἐλέγηθαι, καὶ παιδίσκης υἱὸς, καὶ ἀρνίον καὶ

τὸ γεγενῆσθαι. Editi vero et alii, ἀρχὴν τε ἔχει καὶ τὰ πάντα εἰς τὸ γενέσθαι. Jes. Colb. et Taurin. totum hunc locum sic habent: Καὶ οὐ πλήρης ὁ Υἱὸς, ἀρχὴν δὲ ἔχει καὶ τὰ πάντα εἰς τὸ γεγενῆσθαι, τί γινώσκει τὸν Πατέρα; Εἶτα ἀρχὴν ἔχει εἰς τὸ εἶναι ὁ Υἱὸς, τίνος ἐστὶ πρῶτον, etc. Fr. 1 habet item τίνος ἐστὶ πρῶτον, τί οὐκ οἶδεν.

(3) Sic Seguer. Fragm. Jesuit., Colbert. Taurin. et Fr. 1. At alii et editi, ἴδιον. Ibid. Jes. ἴδιον γέννημα. Mox omnes mss. et Fragm. καὶ ὁ Λόγος. At editi, καὶ Λόγος. Item ibid. καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος desunt in Fragm.

(4) Colb. et Taurin. Fr. 1, ἢ μόνον μανίας. Ibi I. Seguer. αὐτόν, mendose. Item ibid. Jes. Colb. Taur. et Fr. 1, εἰ γε ἑαυτόν, etc. Editi et alii, εἰ ἑαυτόν.

(5) Jes. Colbert. Taurin. Fr. 1, χαριζόμενος, μεμψόμενος δὲ τοὺς μὴ, etc. Ibid. mss. et Fragm. habent ἑαυτούς. Editi vero, ἑαυτόν. Item ibid. Seguer. Jes. Colb. Taurin. Fr. 1 et Fragm. γέγραπται, φασί, etc. Fr. 1, Colb. Taurin. ὁ Κύριος. Casleri et editi, γέγραπται, φασίν· Κύριος, etc.

(6) Fragm. εἰ καὶ δούλος.

πρόβατον, καὶ ὅτι κεκοπίασε, καὶ ἐδίψησε, καὶ ἐτυ-
πήθη, καὶ πέπονθεν. Ἄλλ' ἔχει τὴν πρόφασιν καὶ
τὸ αἴτιον εὐλογον (7) ἐγγύς τὰ τοιαῦτα πάλιν ἐκ τῶν
Γραφῶν σημαίνουσα. Ἔστι (8) δὲ τοῦτο, διότι ἄν-
θρωπος καὶ Υἱὸς ἀνθρώπου γέγονε, λαβὼν τὴν τοῦ
δούλου μορφήν, ἥτις ἦν ἡ ἀνθρωπίνη σὰρξ. Ὁ γὰρ
Λόγος, φησὶν ὁ Ἰωάννης (9), σὰρξ ἐγένετο. Εἰ δὲ
ἄνθρωπος γέγονεν, οὐ δεῖ (10) τινὰς ἐπὶ ταῖς τοιαύ-
ταις φωναῖς σκανδαλίζεσθαι· ἀνθρώπου γὰρ ἰδιὸν
ἐστὶ τὸ (11) κτίζεσθαι, τὸ γίνεσθαι, τὸ πλάττεσθαι, τὸ
κοπιᾶν, τὸ πάσχειν, τὸ ἀποθνήσκειν, τὸ ἐκ νεκρῶν
ἐγείρεσθαι. Καὶ ὡσπερ Λόγος ὢν καὶ σοφία τοῦ Πα-
τρὸς, ἔχει πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς (12), τὸ αἰδίον, τὸ
ἀτρέπτον, τὸ κατὰ πάντα καὶ ἐν πᾶσιν ὅμοιον, τὸ μὴ
πρότερον καὶ ὕστερον, ἀλλὰ τὸ συνυπάρχειν (13) τῷ
Πατρὶ, καὶ αὐτὸ τὸ τῆς θεότητος εἶδος αὐτὸν εἶναι,
καὶ τὸ δημιουργικὸν (14), καὶ τὸ μὴ κτίζεσθαι·
ὅμοιος γὰρ ὢν κατὰ τὴν οὐσίαν τοῦ Πατρὸς, οὐκ ἂν
εἴη κτιστὸς, ἀλλὰ κτίστης (15), ὡς αὐτὸς εἴρηκεν·
Ὁ Πατὴρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, καὶ ἐγὼ ἐργάζο-
μαι· οὕτως ἄνθρωπος (16) γεγωνὸς, καὶ σὰρκα φο-
ρέσας, ἐξ ἀνάγκης κτίζεσθαι λέγεται καὶ ποιῆσθαι,
καὶ πάντα τὰ τῆς σαρκὸς ἴδια, καὶ οὗτοι (17), ὡς
Ἰουδαῖοι κάπηλοι, τὸν οἶνον μίσγωσιν ὕδατι, τα-
πεινῶντες τὸν Λόγον, καὶ τὴν θεότητα αὐτοῦ ταῖς
τῶν γεννητῶν (18) ἐνομίαις ὑποβάλλοντες. Διὰ τοῦτο
γὰρ εἰκότως καὶ δικαίως οἱ μὲν Πατέρες ἡγανάκτη-
σαν, καὶ ἀνεθεμάτισαν τὴν ἀσεβεστάτην ταύτην (19)
αἴρεσιν, οὗτοι δὲ ὡς εὐέλκτον καὶ πανταχόθεν
οὖσαν σαθρὰν φοβοῦνται καὶ κρύπτουσι. Καὶ γὰρ
βραχέα μὲν (20) ταῦτα πρὸς κατάγνωσιν αὐτῶν ἡμεῖς
ἐγράψαμεν· ἐὰν δὲ τις θελήσῃ πλατυτέρῳ τῷ κατ'
αὐτῶν ἐλέγχῳ χρῆσασθαι, εὐρήσει τὴν αἴρεσιν ταύ-
την Ἑλλήνων μὲν οὐ μακρὰν, τῶν δὲ ἄλλων αἰρέ-
σεων ἐσχάτην καὶ τρυγίαν (21) τυγχάνουσαν. Ἐκεί-
νοι μὲν γὰρ ἢ περὶ τὸ σῶμα καὶ τὴν ἐνανθρώπησιν

• Joan. 1, 14. ⁴¹ Joan. v, 17. ⁴² Isa. 1, 22.

(7) Sic Seguer. Fragm. Taurin. et Jesuit. At alii et editi, εὐλογον.

(8) Sic Jes. Colb. Taurin. et Fr. 4, et Fragm. Ibid. Fragm., ὅτι. Jesuit. Colb. Taurin. et Fr. 1, διότι. Alii et editi, σημαίνουσα ἐστὶ, διότι ἄνθρωπος. In editis et Jes. et Taurin. est punctum ante ἐγγύς. Ibid. Gobler. et Felckm. 1, ἀνθρώπος υἱὸς ἀνθρώπου.

(9) Sic Seguer. Fragm. Jes. Taurin. Colb. et Fr. 1. At editi et alii omittunt, ὁ Ἰωάννης.

(10) Seguer. Gobler. et Felckm. 1, οὐ χρῆ. Ibid. Fr. 1, τινα.

(11) Sic τὸ hic et in sequentibus scribitur in Seg. Fragm. Jesuit. Colb. Taurin. Fr. 1, Gobler. et Felckm. 1. In aliis vero et editione Commel. τῷ, sed mendose. Ibid., πάσχειν habent Seguer. Fragm. Jes. Taurin. Colb. Basilic. Anglic. et Felckm. 1 et 2, legitque Nannius. In aliis et editis deest. Item ibidem Seguer. Jesuit. Colbert. Taurin. Fr. 1, Fragm. Gobler. et Felckm. 1, habent γίνεσθαι. Editi et alii, γενέσθαι. Seguer. Colb. Taurin. ibid., ἀποθνήσκειν καὶ ἐκ νεκρῶν. Idem ibid. ut et Fragm. Jes. Fr. 1, Basilic. Anglic. Gobler. Felckm. 1 et 5, Colb. Taurin., ἐγείρεσθαι. Editi et alii, ἐγείρασθαι.

(12) Ἔχει πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς desunt in Fragmento.

PATROL. GR. XXV.

ctus est, ut et laborasse, sitiuisse, vapulasse et passus esse : sed hæc quæ ex Scripturis memorantur, non sine causa aut ratione dici liquido constat, quia scilicet homo et Filius hominis factus est, forma servi accepta, quæ est humana caro. *Verbum enim*, inquit Joannes, *caro factum est*⁴⁰. Quod si homo factus est, nemo hujusmodi vocibus offendi debet : siquidem hominis proprium est creari, nasci, formari, laborare, pati, mori, et a mortuis excitari. Ac quemadmodum ut Verbum et sapientia Patris, omnia quæ sunt Patris habet, nempe eternitatem, immutabilitatem, perfectissimamque cum illo secundum omnia et in omnibus similitudinem; ita ut nihil prius vel posterius in illo sit, sed una cum Patre existat, eademque ipse sit divinitatis forma, et vi efficiendi pariter præditus, nec denique creari possit : nam cum Patris secundum naturam sit similis, non creatus sed creator est, uti ipse dixit : *Pater meus usque ad hoc tempus operatur; et ego operor*⁴¹ : ita plane homo factus et carne indutus, necessario et creari et fieri dicitur, ut et cætera quæ ad carnem proprie pertinent, etiamsi isti vinum cum aqua⁴², ut Judaici caupones, commisceant, cum Verbum deprimunt, et ejus divinitatem notionibus rerum factarum subjiciunt. Ideo enim jure et merito indignati Patres impiissimæ hæresi anathema dixere, quam illi quia refutatu facilem et futilem undique esse sentiunt, timent et dissimulant. Namque nos quidem hæc pauca ad illos confutandos scripsimus; si cui vero eosdem placuerit copiosius refellere, istam hæresim a gentilibus non procul abesse, aliarumque hæresum extremam et faciem esse reperiet. Illæ scilicet varie errant vel circa corpus et humanam naturam a Domino assumptam, cum aliæ alia mendacia proferunt, vel cum Dominum advenisse penitus negant, qui

(13) Seguer. Gobler. Felck. 1, ἀλλὰ καὶ τὸ συνυπάρχειν. Mox Seguer. Colb. Taurin. et Jes., καὶ αὐτὸ τὸ τῆς θεότητος, etc. In aliis τὸ deest.

(14) Jes. Colb. Taurin. et Fr. 1, δημιουργεῖν. Mox Seguer. Colb. Taurin. et Jes., ὢν καὶ κατὰ τὴν οὐσίαν. Hæc autem voces, κατὰ τὴν οὐσίαν, desunt in Fragmento.

(15) Sic Seguer. Fragm. Jes. Colb. Taurin. et Fr. 1. Cæteri vero et editi, ἀλλὰ καὶ κτίστης.

(16) Colb. Taurin. Fr. 1, οὕτως ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος. Ibid. Seguer. Jes. Colb. Taurin. et Fr., γεγωνὸς καὶ σὰρκα φορέσας. Alii et editi καὶ omittunt. Ibid. Colb. et Taurin., ἐξ ἀνάγκης καὶ κτίζεσθαι.

(17) Jes. Colb. Taurin. et Fr. 1, τὰ ἴδια τῆς σαρκὸς ὑπομένειν, καὶ οὗτοι, etc. Mox Jes. Colb. Taurin., σμίγωσιν. Gobler. Felckm. 1 et 5, σμίγουσιν. Seguer. et Fragm., μίγουσιν.

(18) Anglic. Colb. Taurin. et Felckm. 5, γεννητῶν.

(19) Ταύτην abest a Gobler. et Felckm. 1.

(20) Basil., Καὶ βραχέα μὲν. Felckm. 5, pro μὲν, habet μετὰ, et paulo post αὐτοῖς pro αὐτῶν.

(21) Seguer. Fragm. Colb. Taurin. Fr. 1, et Jesuit., τρύγα. Mox Seguer. Colb. Taurin. Fragm. Jesuit. Fr. 1, Felckm. 5, καὶ τὴν ἐνανθρώπησιν, ut et legit Nannius. Editi et alii, ἢ τὴν ἐνανθρώπησιν. Ibid. Felckm. 5, ὡς οἱ Ἰουδαῖοι.

19

quidem error fuit Judæorum. Hæc autem sola, majori **228** incitata furore, ausa est ipsam etiam Divinitatem aggredi, quatenus nempe contendit Verbum omnino non fuisse, nec Deum semper fuisse Patrem; quocirca non immerito quis dixerit adversus eos scriptum esse hunc psalmum: *Dixit insipiens in corde suo: Non est Deus: corrupti sunt et abominabiles facti sunt in studiis suis* ⁴⁴.

διεφθάρσαν και ἐβδελύθησαν ἐν τοῖς ἐπιτηδεύμασιν αὐτῶν.

18. Atqui, inquit, valemus et possumus iaculacis defendere nostram hæresim. Verum melius ipsi se defenderent, si non quodam artificio nec profanis sophismatis, sed simplici fide eam possent propugnare. Itaque, si hanc ecclesiasticam esse confidunt et existimant, suam sententiam aperte declarent. Nemo enim accensam lucernam sub modio ponit, sed supra candelabrum, ut omnibus venientibus luceat ⁴⁵. Si ergo suam illi hæresim tueri possunt, scribant quæ supra allata sunt, suamque hæresim nudam omnibus, tanquam lucernam, exhibeant: Alexandrum beatæ memoriæ episcopum aperte criminentur, Ariam ea dicentem eiecisse injuste: conquerantur de Nicæna synodo, quæ, impietate rejecta, piam substituit et edidit fidem. Verum id eos non facturos pro certo habeo. Nec enim adeo sunt ignari malorum quæ commenti sunt et spargere nituntur: sed probe sciunt, licet initio simpliciores vano surripuerint artificio, suam tamen sententiam illico tanquam impiorum lumen, exstinguendam, seque ubique velut veritatis hostes ignominia esse notandos. Hinc est igitur quod illi, qui stulte agunt omnia, et ut stulti loquuntur, in eo tantum se prudenter, ut filii sæculi, gerant, quod sub modio lucernam abscondant suam ⁴⁶, ut apparere existimetur, et ne, si appareret, cognita et reprobata exstingeretur. Namque ipse Arius hujusce hæresis, et Eusebii socius, Eusebianorum opera a beatæ memoriæ Constantino Au-

Α τοῦ Κυρίου πλανῶνται, αἱ μὲν οὕτως, αἱ δὲ ἐκείνως καταψευδόμεναι, ἢ μηδὲως ἐπιβεδημηκέναι τὸν Κύριον, ὡς Ἰουδαῖοι νομίζοντες ἐπλανήθησαν· αὕτη δὲ μόνη μανικώτερον εἰς αὐτὴν τὴν θεότητα (22) κατατέτληκε, λέγουσα μηδὲως εἶναι τὸν Λόγον, μηδὲ τὸν Πατέρα ἀεὶ Πατέρα εἶναι. Ὅθεν εὐλόγως ἐν τις κατ' αὐτῶν ἐκείνων (25) εἶποι γεγράφθαι τὸν ψαλμὸν *Εἶπερ ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ, οὐκ ἐστὶ θεός*

18. Ἄλλὰ καὶ ἰσχύομεν, φασὶ (24), καὶ δυνάμεθα ταῖς πανουργίαις προστῆναι τῆς αἰρέσεως. Βελτίων δ' ἂν γένοιτο αὐτῶν ἡ ἀπολογία, ἐὰν μὴ τέχνη τι μὴδὲ σοφίσμασιν Ἑλληνικοῖς, ἀλλ' ἀπλῆ τῇ πίστει ταύτης προστῆναι δύνανται. Οὐκοῦν εἰ τεθαβήρηκασι καὶ γινώσκουσιν ἐκκλησιαστικὴν εἶναι ταύτην, λεγέτωσαν φανερώς τὸ φρόνημα· οὐδεὶς γὰρ ἄφας λύχνον τίθησιν αὐτὸν (25) ὑπὸ τὸν μόδιον, ἀλλ' ἐπὶ τὴν λυχνίαν, καὶ λάμπει πᾶσι τοῖς εἰσερχομένοις. Εἰ τοίνυν καὶ οὗτοι προστῆναι δύνανται, γραφάτωσαν τὰ προειρημένα, καὶ δεξιάτωσαν πᾶσιν, ὡς λύχνον (26), γυμνὴν τὴν ἑαυτῶν αἵρεσιν· φανερώς τε καὶ κατηγορεῖτωσαν Ἀλεξάνδρου τοῦ μακαρίτου (27) ἐπισκόπου, ὡς ἀδίκως ἐκβαλόντος τὸν Ἀρειὸν λέγοντα ταῦτα, καὶ μεμψέσθωσαν τὴν ἐν Νικαίᾳ σὺνοδον, ἀντὶ τῆς ἀσεβείας ὑπομνήσασαν καὶ γράψασαν τὴν εὐσεβῆ πίστιν. Ἄλλ' οὐ ποιήσουσιν, εὖ οἶδα, ὅτι οὐχ οὕτως εἰσὶν ἀγνώτες (28) ὧν ἐπλάσαντο καὶ φιλονεικοῦσιν ἐπισπεῖραι κακῶν· ἀλλὰ καὶ μάλα γινώσκουσιν, ὅτι, καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν τοὺς ἀκεραίους διὰ κενῆς (29) ἀπάτης ὑφαράσσωσιν, ἀλλ' εὐθύς ἡ ἔννοια αὐτῶν ὡς φῶς ἀσεβῶν (30) σβέννυται, καὶ στηλιτεύονται πανταχοῦ, ὡς τῆς ἀληθείας ἐχθροί. Διὰ τοῦτο γοῦν (31) πάντα μωρῶς ποιοῦντες, καὶ ὡς μωροὶ λαλοῦντες, τοῦτο μόνον, ὡς υἱοὶ τοῦ αἰῶνος βυτες τούτου, φρονέως πεποιθήκασι, κρύπτοντες ὑπὸ τὸν μόδιον τὸν ἑαυτῶν λύχνον, ἵνα νομίζηται φαίνεσθαι, καὶ μὴ φαινόμενος ἀποσβεσθῆ καταγινωσκόμενος. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς Ἀρειὸς (32) ὁ τῆς μὲν αἰρέσεως ἑξαρχος, εὐ-

⁴⁴ Psal. LI, 1, 2. ⁴⁵ Matth. v, 15. ⁴⁶ Luc. xvi, 8.

(22) Sic Seguer. Fragm. Jesuit. Colb. Taurin. Fr. 1, Gobler. Felckm. 1 et 5. Editi vero et alii, αὐτὴν θεότητα. Ibid. Seguer. Gobler. Felck. 1, κατατέτληκε. Alii et editi, τετέτληκε. Mox Jesuit., Taurin. Colbert. Fr. 1, et Fragm., μηδὲ τὸν Πατέρα ἀεὶ Πατέρα. At alii et editi, τὸν Θεὸν Πατέρα εἶναι. Ὅθεν, etc.

(23) Seguer., ἐκείνων. Mox, post οὐκ ἐστὶ θεός, desinit Fragmentum.

(24) Seguer., Ἄλλ' ἰσχύομεν, φησὶ. Paulo post Goblerian. et Felck. 1, βέλτιον δ' ἂν γένοιτο, etc. Infra Jesuit. Colb. Taurin. et Fr. 1, προστῆναι δύνανται.

(25) Sic Seguer. Colb. Taurin. Jesuit. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editi αὐτὸν omittunt.

(26) Sic Seguer. Taurin. Jesuit. Fr. 1, Anglic. At Gobler. Felck. 1 et 5, δεξιάτωσαν πρῶτον, ὡς λύχνον. Editi, δεξιάτωσαν πρῶτον εἰς λύχνον. Ibid. Seguer. Jesuit. Colbert. Taurin. Fr. 1, Gobler. Felck. 1 et 5, γυμνὴν τὴν ἑαυτῶν. Alii vero et editi γυμνὴν omittunt. Item ibid. Seguer. et Jesuit., φανερώς τε

καὶ κατηγορεῖτωσαν. At in aliis et editis καὶ deest.

(27) Sic Seguer. Jesuit. Colb. et Fr. 1. At Taur., μακαρίτου. Editi et alii, μακαριωτάτου.

(28) Sic Seguer. Taurin. et Jesuit. At alii et editi, ἀγνοῦντες. Ibid. Seguer. Taurin. Colbert. Fr. 1, Anglic. Gobler. Felckm. 1 et 5, ὧν ἐπλάσαντο καὶ φιλονεικοῦσιν ἐπισπεῖραι κακῶν. Editi vero et alii, ἣν ἐπλάσαντο... κακίαν.

(29) Sic Seguer. Jesuit. et editio Commel. At Taurin., κενῆς, ut et videtur legisse Nannius; nam vertit, *recenti impostura*. Colbert., κακῆς.

(30) Seguer., ἀσεβῶς.

(31) Jesuit. Colbert. Taurin., διὰ τοῦτο δ' οὖν. Ibid. iidem et Seguer. Gobler. et Felck. 1, πάντα μωρῶς ποιοῦσιν, ὡς μωροὶ λαλοῦντες. Mox τούτου abest a Seguer. Jesuit. Fr. 1, Colbert. 1, Taurin.

(32) Jesuit. Taurin. Colbert., ἀποσβεσθῆ· καταγινωσκόμενος γὰρ καὶ αὐτὸς Ἀρειὸς. Hic autem locus ex S. Athanasio habetur apud Sozomenum lib. II, cap. 50, editionis Valesii. Gobler. et Felck. 1, καὶ γὰρ αὐτὸς Ἀρειὸς.

σεβίου δὲ κοινωνῶς, κληθεὶς ἐκ σπουδῆς (33) τότε τῶν περὶ Εὐσέβιον παρὰ τοῦ μακαρίτου Κωνσταντίνου τοῦ Αὐγούστου, καὶ ἀπαιτούμενος εἰπεῖν ἐγγράφως τὴν ἐπιτοῦ πίστιν, ἔγραψεν ὁ δόλιος, κρύπτων μὲν τὰς ἰδίας (34) τῆς ἀσεβείας λέξεις, ὑποκρινόμενος δὲ καὶ αὐτὸς, ὡς ὁ διάβολος, τὰ τῶν Γραφῶν ῥήματα ἀπλᾶ, καὶ ὡς ἐστὶ γεγραμμένα (35). Εἶτα λέγοντος τοῦ μακαρίτου Κωνσταντίνου· «Εἰ μὴδὲν ἔτερον ἔχεις παρὰ ταῦτα ἐν τῇ διανοίᾳ, μάρτυρα τὴν ἀληθεῖαν δός· ἀμύνεται γὰρ ἐπιπορήσαντά σε ὁ Κύριος (36)· ὡμοσεν ὁ ἄθλιος μῆτε ἔχειν, μῆτε ἄλλα παρὰ (37) τὰ νῦν γραφέντα κἂν εἰρησθαι πώποτε παρ' αὐτοῦ ἢ πεφρονῆσθαι. Ἄλλ' εὐθύς ἐξελθῶν, ἐλάκησε μέσος.

19. (38) Πᾶσι μὲν οὖν ἀνθρώποις κοινὸν τοῦ βίου τέλος ὁ θάνατός ἐστι, καὶ οὐ δεῖ τινὰς ἐπεμβαίνειν (39), κἂν ἐχθρὸς ἦ ὁ τελευτήσας, ἀδήλου ἦτος μὴ ἔως ἐσπέρας· καὶ αὐτοὺς τοῦτο καταλάβῃ· τὸ δὲ τέλος Ἀρείου, ἐπεὶ μὴ ἀπλῶς γέγονε, διὰ τοῦτο καὶ διηγήματος ἀξιὸν ἐστὶ. Τῶν γὰρ περὶ Εὐσέβιον ἀπειλούντων εἰσαγαγεῖν (40) αὐτὸν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὁ μὲν ἐπίσκοπος τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἀλέξανδρος ἀντέλεγε, ὁ δὲ Ἄρειος ἐθάρβει (41) τῇ βίᾳ καὶ ταῖς ἀπειλαῖς Εὐσέβιου· σάββατον γὰρ ἦν, καὶ προσεδόξα τῇ ἐξῆς συναγεσθαι (42). Πολλοὺς τοίνυν ἦν ἀγῶν, ἐκείνων μὲν ἀπειλούντων, Ἀλεξάνδρου δὲ εὐχομένου· ἀλλ' ὁ Κύριος κριτὴς γενόμενος ἐθράβευσεν κατὰ τῶν ἀδικούντων. Οὐπω γὰρ ὁ ἥλιος ἔδω, καὶ χρείας αὐτὸν ἔκλυσάσης εἰς τόπον, ἐκεῖ κατέπεσε, καὶ ἀμφοτέρων τῆς τε κοινωνίας καὶ τοῦ ζῆν C εὐθύς ἐστερήθη. Καὶ ὁ μὲν μακαρίτης Κωνσταντίνος εὐθύς ἀκούσας ἐθαύμασεν, ἰδὼν (43) ἐλεγχθέντα τοῦτον ἐπίσκοπον· πᾶσι δὲ γέγονε τότε φανερόν, ὅτι τῶν μὲν περὶ Εὐσέβιον ἠσθένησαν αἱ ἀπειλαί, καὶ ἡ ἐλπίς Ἀρείου ματαία γέγονεν. Ἐδείχθη δὲ πάλιν,

⁴⁴ Act. i, 18.

(33) Jesuit. Colbert. Taurin., ἐκ σπουδῆς. Ibid. et Seguer. Fr. 1 et Sozomenus, τοῦ μακαρίτου Κωνσταντίνου τοῦ Αὐγούστου. Anglic. Gobler. et Fel. 1, τοῦ μακαρίτου Κωνσταντίνου, etc. Editi et alii, παρὶ Κωνσταντίνου τοῦ Αὐγούστου. Ibid. Sozom. omittit conjunctionem καὶ post Αὐγούστου.

(34) Sic Seguer. Jesuit. Colbert. Taurin. et Fr. 1. Editi vero et alii, ἔγραψε μὲν ὁ δόλιος κρύπτων τὰς ἀναίδεις ἀσεβείας λέξεις.

(35) Ἀπλᾶ καὶ ὡς ἐστὶ γεγραμμένα, desunt in Jesuit. Colbert. et Taurin. Ibid. Seguer. Colbert. Taurin. et Fr. 1, τοῦ μακαρίτου Κωνσταντίνου. Gobler. et Fel. 1, τοῦ Αὐγούστου, εἰ μὴδὲν, etc. Editi et alii, τοῦ μακαρίτου Κωνσταντίνου. Mox Seguer., Jesuit., Fr. 1, Colbert., Taurinens. et Sozomen., ἐν τῇ διανοίᾳ. Editi et alii, ἐν τῇ καρδίᾳ.

(36) Jesuit., Colbert., Taurin., ἀμύνεται γὰρ σε ἐπιπορήσαντα αὐτὸς ὁ Κύριος. Sozomen. editionis Valesii, ἀμύνεται γὰρ ἐπιπορήσαντά σε αὐτὸς ὁ Κύριος. Seguer. habet ut in textu, sed sine articulo ante Κύριος.

(37) Sic Seguer. Taurin. Jesuit. Sozomen. Fel. 1 et 5. Fr. 1, vero et Colbert., μῆτε ἔχειν ἄλλα παρὰ, etc. Editi et alii, ὁ ἄθλιος μῆτε ἄλλα παρὰ, etc. Ibid. Sozomen., παρὰ τὰ νῦν γραφέντα φρονεῖν, κἂν εἰρησθαι πώποτε εἴη παρ' αὐτοῦ. Ἄλλ' εὐθύς, etc.

A gusto vocatus, suamque fidem jussus scripto exponere, obtemperavit quidem, sed proprias impietatis voces occultavit, fecteque, ut diabolus, nuda Scripturarum vocabula, uti scripta sunt, usurpavit. Deinde dicente beatæ memoriæ Constantino, «Si nihil aliud præter hæc in mente retines, da testem veritatem : te enim, si pejeraveris, ulciscetur Dominus : » juravit miser nihil se aliud in mente habere, nec unquam alia dixisse aut sensisse præter ea quæ modo scripserat. Verum statim ille egressus, tanquam pœnas persolvens decedit, et præceps factus crepuit medius ⁴⁴.

ὡσπερ δίκην δούς, κατέπεσε, καὶ κρηγῆς γενόμενος

B **229** 19. Omnibus quidem hominibus mors est communis vitæ finis, nec cuiquam insultare licet, quamvis fuerit inimicus, qui e vita decesserit, cum incertum sit utrumne ad vesperam victuri simus. Attamen cum Arii obitus non consueto more contigerit, idcirco narratione dignus esse videtur. Minitantibus nempe Eusebianis se Arium etiam in ecclesiam introducturos, repugnabat Alexander Constantinopolis episcopus : Arius autem vi et minis Eusebii confidebat : sabbatum quippe erat, et se sequenti die ad communionem admittendum sperabat. Itaque vehemens erat contentio : minabantur illi, Alexander vero orabat. Sed Dominus iudex factus, adversus iniquos sententiam tulit. Nondum enim sol occiderat, cum Arius impellente necessitate in secretum locum digressus, ibidem corruit, et re utraq; C communionem scilicet et vita continuo privatus est. Quo confestim audito beatæ memoriæ Constantini non sine admiratione vidit illum perjurii fuisse convictum. Tunc profectio omnes intellexerunt fractas esse Eusebianorum minas, inanemque fuisse spem.

(38) Vide eadem de re epistolam proximam, ad Serapionem.

(39) Sic Seguer. Jesuit. Colb. Taur. et Fr. 1. At alii et editi articulum omittunt. Ibid. Seguer. Jesuit. Colb. Taur. et Fr. 1, οὐ δεῖ τινὰς ἐπεμβαίνειν. Sozomen. Valesii, τινὸς ἐπεμβαίνειν. Editi et alii, τινὰς ἐπιβαίνειν. Mox Sozomen. καὶ αὐτὸν τοῦτο καταλάβῃ. Fr. 1, Colbert. Taur., αὐτοὺς καταλάβῃ τοῦτο.

D (40) Sic Seguer. Sozomen. Colb. Taur. Jesuit. Fr. 1. At editi et alii, εἰσάγειν. Ibid. Seguer. Jesuit. Colb. Taur. Fr. 1 καὶ εἰς ἐκκλησίαν. Alii et editi καὶ omittunt.

(41) Sic Seguer. Jesuit. Fr. 1, Colb. Taur. et Sozomen. Editi vero et alii, θάρβει. Mox Seguer. Jesuit. Taurin. Colb. Fr. 1, Gobler. Felckm. 1 et Sozom., σάββατον γὰρ ἦν. Alii et editi, σάββατον δὲ ἦν.

(42) Jesuit. et Taur., συναγεσθαι. Ibid. Seguer, Πολλοὺς τοίνυν ἦν ἀγῶν. Jesuit. Taur. et Fr. 1, Πολλοὺς τοίνυν ἀγῶν ἦν. Sozom. Πολλοὺς δὲ ἀγῶν ἦν. Editi, Πολλοὺς τοίνυν ἀγῶν, ἐκείνων. At in Colb. desunt καὶ προσεδόξα, etc., ad ἐκείνων exclusive.

(43) Sozom., εἰδώς. Mox Jesuit. Colb. et Taur. πᾶσι τε τοῦτο γέγονε φανερόν. Fr. 1, πᾶσι δὲ τοῦτο γέγονε φανερόν. Seguer. πᾶσι τε τότε γέγονε φανερόν.

Arii. Palam item factum est, Arianam hæresim hic et in cœlesti primogenitorum Ecclesia fuisse communionem a Salvatore exclusam. Quis igitur non miretur illos adeo inique litigare, quos Dominus condemnauit, eamque tueri et vindicare hæresim, quam ipse Dominus communionem indignam esse convicit, qui nempe ejus ducem in ecclesiam ingredi noluerit sinere : nec denique quod scriptum est formidare, sed ea aggredi quæ fieri non queunt? *Quis enim possit dissolvere quæ Deus sanctus decreverit* ? vel quis eum audebit defendere quem damnauit Deus? Scribant ergo illi quæ voluerint, ut qui propriis tuendis opinionibus delectantur. Vos vero, fratres, vos qui Domini vasa fertis, et Ecclesiæ dogmata propugnatis, vos, Inquam, hortor ut rem perpendatis : et si quidem alias præter supra memoratas Arii voces scripserint, inde illos condemnate tanquam hypocritas, qui nimirum sententiæ suæ venenum occultant, serpentisque exemplo labiorum verbis blandiuntur. Namque etiam dum hæc scribunt, illos secum habent qui cum Ario tunc fuere expulsi, Secundum scilicet Pentapolitanum, et clericos qui quondam in Alexandria ecclesia sunt convicti, iisdemque ipsis apud Alexandriam scribunt : quodque permirum est, nos et eos qui nobiscum sunt vexandos curarunt, quamvis piissimus imperator Constantinus nos 230 ad patriam et ecclesiam cum pace redire jusserit, maximæque curæ haberet populorum concordiam. Iidem ipsi nunc etiam effecere ut istis ecclesiæ traderentur, quo utique facto cunctis probavere omnes insidias quas nobis et aliis ab initio telenderunt, non nisi illorum gratia paratas fuisse.

20. Qui igitur illi qui ita agunt, hæc scribendo fidem possint facere? Si enim recte scripsissent, *Thaliam* quam composuit Arius delevissent, procul-

⁴⁷ Isa. xiv, 27.

(44) Jesuit., ὅτι καὶ παρὰ τοῦ Σωτῆρος. Ibid. Segner. Gobler. et Felckm. 4 omittunt ἀκοινώτητος. Ibid. Fr. 1, Colb. et Taurin., Ἀρειανικὴ μανία. Gobler. et Felckm. 4, μανία καινὴ. Ibid. Jesuit. Taurin. Colb. καὶ ὡς καὶ τῆ πρωτοτόκων. Segner. et Sozom. ἐν τῆ τῶν πρωτοτόκων. Item, ἐν οὐρανοῖς abest a Sozomeno.

(45) Sic Segner. Jesuit. Colb. Taurinensis, ut et legit Nannius. Sozomenus vero, Τίς οὖν οὐ θαυμάσειεν ὄρων τούτους δικαίως φιλονεικοῦντας, ὃν Κύριος, etc. Id est : *Quis igitur non jure miretur, cum videat illos eum excusare conari quem Dominus condemnauit* ? Editi, Τίς οὖν οὐκ ἂν θαυμάσειε δικαίως ὄρων τούτους φιλονεικοῦντας, οὓς ὁ Κύριος, etc., ut iustitiam legisse videtur Omnibonus, qui ita vertit : *Quis non merito stupeat, ubi hos contendere viderit, quos Dominus condemnauit* ? Mox Sozom., ἐκδικοῦντας τὴν αἵρεσιν, οὓς ὁ Κύριος ἀκοινώτητος ἤλεγξε. Gobler. et Felckm. 1, ἣν ὁ Κύριος κατέκρινε καὶ ἀκοινώτητον ἤλεγξε. Felckm. 5, ἀκοινώτητον ἔδειξε, μᾶλλον δὲ ἤλεγξε. Ibid. Sozom., μὴ ἀφείς τὸν ταύτης ἐξαρχὸν εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἔλθειν, ibique desinit.

(46) Ὁ ἅγιος abest a Colb. Jesuit. Fr. 1, Taur. Gobler. Felckm. 1, nec vertit Nannius.

(47) Segner. Gobler. Felckm. 1, & βούλονται. Ibid. Segner. et Jesuit., ἡμεῖς. Ibid. ibid. ut et Gobler. Felckm. 1, ὡς τὰ τοῦ Κυρίου. Fr. 1, Colbert. et Taurinensis, ὡς τοῦ Κυρίου. Editi et alii, ἀδελφοί, τὰ τοῦ

ὄντι παρὰ τοῦ Σωτῆρος (44) ἀκοινώτητος γέγονεν ἡ Ἀρειανὴ μανία καὶ ὡς καὶ ἐν τῆ πρωτοτόκων ἐν οὐρανοῖς Ἐκκλησίᾳ. Τίς οὖν οὐκ ἂν θαυμάσειεν ὄρων τούτους ἀδίκως φιλονεικοῦντας (45), οὓς ὁ Κύριος κατέκρινε, καὶ βλέπων αὐτοὺς ἐκδικοῦντας τὴν αἵρεσιν, ἣν ὁ Κύριος ἀκοινώτητον ἤλεγξε, μὴ ἀφείς τὸν ταύτης ἐξαρχὸν εἰσελθεῖν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, καὶ μὴ φοβουμένους τὸ γεγραμμένον, ἀλλ' ἀδυνάτοις ἐπιχειροῦντας ; Ἄ γὰρ ὁ Θεὸς ὁ ἅγιος (46) βεβούλευται, τίς διασκεδάσει ; καὶ ὃν ὁ Θεὸς κατέκρινε, τίς δικαίων ; Ἐκεῖνοι μὲν οὖν, ὡς ἰδίας φαντασίας ἐκδικοῦντες, γραφέτωσαν & θέλουσιν (47) ὡς εἰ μὲν ἀδελφοί, ὡς τὰ τοῦ Κυρίου σκευὴ φέροντες, καὶ τὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐκδικοῦντες δόγματα, παρακαλῶ, δοκιμασταί γίνεσθε (48) τοῦ πράγματος ὡς καὶ εἰ μὲν ἑτέρας παρὰ τὰς προσηρημένας Ἀρείου λέξεις γράφουσιν, ἐντεῦθεν (49) ὡς ὑποκριτῶν τούτων κατὰ γινώσκοντων μὲν τὸν ὄντα τοῦ φρονήματος, σαίνοντων δὲ κατὰ τὸν ὄντα τοῦ ἀπὸ χειλέων (50) ῥήμῳσι. Καὶ γὰρ ταῦτα γράφοντες ἔχουσι μεθ' ἑαυτῶν τοὺς ἐκδηθέντας τότε μετὰ Ἀρείου, Σεκουῦνδον (51) τὸν Πενταπολίτην, καὶ τοὺς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ποτὲ ἐλεγχθέντας κληρικούς, τούτοις τε γράφουσιν ἐν τῆ Ἀλεξανδρείᾳ καὶ τὸ γε θαυμαστὸν, ἡμᾶς μὲν καὶ τοὺς μεθ' ἡμῶν ἐποίησαν διωχθῆναι, καίτοι τοῦ εὐσεβεστάτου βασιλέως Κωνσταντίνου μετ' εἰρήνης ἀποστειλαντος ἡμᾶς εἰς τὴν πατρίδα καὶ τὴν ἐκκλησίαν (52), καὶ κηρόμενος τῆς ὁμοιοῦσας τῶν λαῶν ὡς τούτοις δὲ παραδοθῆναι νῦν πεποιθήσασθε τὰς ἐκκλησίας, καὶ πᾶσιν ἔδειξαν, ὅτι τούτων χάριν ἡ πᾶσα καθ' ἡμῶν ἐξ ἀρχῆς καὶ κατὰ τῶν ἑτέρων γέγονεν ἐπιβουλὴ.

C

20. Πῶς οὖν, ταῦτα ποιοῦντες, δύναται ταῦτα (53) γράφοντες πιστεύεσθαι ; Εἰ γὰρ ἔγραψον ὀρθῶς, ἐξήλειπον ἦν ἔγραψεν ὁ Ἄρειος (54) *Θαλαίαν*, καὶ

Κυρίου, etc. Ibid. Segner. Jesuit. Taurin. Colbert. Goblerian. et Felckman. 1, τὰ τῆς ἀληθείας δόγματα.

(48) Sic Segner. et Jesuit. At Taurin. et Colb., γένεσθε. Gobler. et Felckm. 1, γενέσθαι. Editi et alii, γίνεσθαι.

(49) Jesuit. Fr. 1, Colbert. et Taur., αὐτόθεν. Ibid. Colbert. Taurin. et Fr. 1, ὑποκριτῶν αὐτῶν.

(50) Sic Segner. Gobler. et Felckm. 1. At Jesuit. Colb. Fr. 1, et Taur. τοῖς διὰ χειλέων. Editi, τοῖς ἀπὸ τῶν χειλέων. Mox Jesuit. Fr. 1, Colb. Taur. Καὶ γὰρ καὶ ταῦτα.

(51) Σεκουῦνδον deest in Gobler. et Felckm. 1. Ibid. Felckm. 5, τοὺς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ τὸ γε θαυμαστὸν, etc., omittis intermediis. Segner. ibid., ποτὲ ἐκδηθέντας. Jesuit. et Taurinensis, τότε λεχθέντας. Colbert., ποτὲ λεχθέντας. Goblerian. et Felckm. 1, ποτὲ βληθέντας. Mox Basili., ἐκδιωχθῆναι. Ibid. βασιλέως deest in Jesuit. Fr. 1, Taurin. et Colbert.

(52) Segnerian., καὶ τὴν καλὴν ἐκκλησίαν. Mox Fr. 1, Jesuit. Colb. et Taur., τοῦ λαοῦ. Pro πατρίδα, Colb. mendose habet τριᾶδα.

(53) Jesuit. Taur. Colb. et Fr. 1 ταῦτα omittunt.

(54) Segner. et Taur., ἔγραψεν Ἀρείος. Segner. Ibid. Θαλαίαν. Idem et Gobler. Felckm. 1 et Fr. 1, καὶ ἀπέβαλον. Taur., καὶ ἐπέβαλλον. Jesuit. et Colb., καὶ ἐπέβαλον. Anglic. et Felckm. 5, ἀπέβαλον sine καὶ. Caeteri et editi, ἀπέβαλλον, καὶ omisso.

ἀπέβαλλον ἂν τὰς τῆς αἰρέσεως παραφυάδας· μαθη-
 ται γὰρ οὗτοι (55) καὶ κοινωνοὶ τῆς τε ἀσεβείας καὶ
 τῆς ἐπιτιμίας γέγονασιν Ἀρείου· οὐκοῦν, μὴ ἀπο-
 βάλλοντες τοῦτους, ἐκδηλοὶ πᾶσιν εἰσι μὴ ἔχοντες
 ὄρθον τὸ φρόνημα (56), καὶ μυριακίαι γράψωσι. Διὰ
 τοῦτο γρηγορεῖν προσήκει, μήποτε τῇ περιβολῇ τῶν
 γραμμάτων ἀπάτη τις γένηται, καὶ παρενέγκωσι
 τινὰς ἀπὸ τῆς εὐσεβοῦς πίστεως. Ἐάν δὲ τολμήσαν-
 τες τὰ Ἀρείου γράψωσιν, ὀρῶντες ἑαυτοὺς (57) εὐο-
 δομένους καὶ εὐθηνουμένους, οὐδὲν ἐστὶ λοιπὸν ἢ
 πολλῇ τῇ (58) παρῆρησι χρῆσασθαι, μνημονεύοντας
 τῶν ἀποστολικῶν προβήσεων, ἃς διὰ τὰς τοιαύτας
 αἰρέσεις προμηγῶν ἔγραψε, καὶ ἡμᾶς (59) εἰπεῖν
 πρέπει· Οἶδαμεν, ὅτι, ὡς γέγραπται, Ἐν ἐσχάτοις
 καιροῖς ἀποστήσονται τινες τῆς ὑγιαίνουσας (60)
 πίστεως, προσέχοντες πνεύμασι πλάνης καὶ δι-
 δασκαλίαις δαιμόνων, ἀποστρεφόμενων τὴν ἀλη-
 θειαν· καὶ Ὅσοι μὲν θέλουσιν εὐσεβῶς ζῆν ἐν
 Χριστῷ, διωχθήσονται· πονηροὶ δὲ ἄνθρωποι καὶ
 ῥήτες προκόψουσιν ἐπὶ τὸ χεῖρον, πλανῶντες
 καὶ πλανώμενοι. Ἄλλ' ἡμᾶς οὐδὲν τι (61) πείσει
 τούτων, οὐδὲ χωρίσει τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ, καὶ
 οἱ αἰρετικοὶ θάνατον ἡμῖν ἀπειλῶσι· Χριστιανοὶ γὰρ
 ἔσμεν, καὶ οὐχὶ Ἀρειανοί. Ἐπεὶ δὲ μηδὲ οἱ ταῦτα
 γράψαντες ἐφρόνουσιν τὰ Ἀρείου! Ναί, ἀδελφοί, τοι-
 αύτης παρῆρησι χρεῖα γυν· οὐ γὰρ ἐλάδομεν πνεῦμα
 δουλείας πάλιν εἰς φόβον· ἀλλ' ἐπ' ἐλευθερίᾳ κέκλη-
 κεν ἡμᾶς ὁ Θεός· καὶ ἔστιν ἀληθῶς αἰσχροὺς, καὶ
 λίαν αἰσχροὺς (62), ἐν ἣν παρὰ τοῦ Σωτῆρος διὰ τῶν
 ἀποστόλων ἔσχομεν πίστιν, ταύτην διὰ Ἀρειοῦ ἢ τοὺς
 πᾶ Ἀρείου φρονούντας καὶ πρεσβεύοντας ἀπολέσω-
 μεν. Ἦδη μὲν οὖν πλείστοι καὶ τῶν μερῶν τούτων,
 μαθόντες τὴν τῶν γραφόντων πανουργίαν, ἔτοιμοι
 μέχρις αἵματος εἰσὶν ἀντικαταστῆναι πρὸς τὰς ἐκει-
 νων μεθοδείας, ἀκούοντες μάλιστα περὶ τῆς (63)
 ὁμῶν στερότητος· ἐπειδὴ δὲ ἀφ' ὁμῶν ἐξήχρηται ὁ
 κατὰ τῆς αἰρέσεως ἔλεγχος, καὶ ὡς ὄφει ἐκ τῶν φω-
 λῶν ἢ αἰρέσις ἀποκεκάλυπται· παρ' ὁμῶν τετήρη-
 ται (64) τὸ παιδίον, ὅπερ Ἡρώδης ἀνελεῖν ἐζήτει,
 καὶ ζῆ ἐν ὁμῶν ἢ ἀλήθεια, καὶ ὑγιαίνει παρ' ὁμῶν (65)
 ἢ πίστις.

⁵⁵ I Tim. iv, 1. ⁵⁶ II Tim. iii, 12, 13. ⁵⁷ Rom. viii, 15. ⁵⁸ Galat. v, 13.

(55) Jesuit. Taur. Colb. et Fr. 1. αὐτοί. Ibid. Je-
 suit., τῆς τότε ἀσεβείας, etc.

(56) Sic Seguer. Jesuit. Colb. et Taur. At editi et
 alii, ὄρθον φρόνημα. Mox Seguer. Jesuit. Taur. Colb.,
 μήποτε τῇ περιβολῇ. Basili. Anglic. Gobler. Felckm.
 1 habent item τῇ περιβολῇ. Editi et alii, μήπως τῇ
 παραβολῇ.

(57) Sic Seguer. Jesuit. Taur. Golder. et Felckm.
 1. At editi et alii. αὐτοὺς. Ibid. Gobler. et Felckm.
 1 omittunt, καὶ εὐθηνουμένους.

(58) Sic Seguer. Jesuit. Colb. et Taur. In editis et
 aliis deest τῇ.

(59) Seguer., καὶ ἡμᾶς. Jes. Fr. 1, Colb. Taur.,
 ὡστε καὶ ἡμᾶς.

(60) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1, Jesuit. Colb.
 et Taur. Editi vero et alii τῆς ὑγιαίνουσας. Seguer. ha-
 b. 1, ἀπὸ τῆς ὑγιαίνουσας. Mox Seguer. Jesuit. Taur.
 riu. Fr. 1, πλάνους καὶ διδασκαλίαις δαιμονίων.

(61) Sic Seguer. Jesuit. Colb. et Taur. In editis

que surculos hæresis rejecissent. Hi sunt enim di-
 scipuli et consortes cum impietatis tum pœnæ Arii :
 ac proinde cum illos non repellant, omnibus est
 perspicuum recte eos non sentire, etiamsi sexcen-
 ties scripserint. Quocirca vigilandum est ne qua
 fraus in litterarum ornatu delitescat, et aliquos a
 pia fide abducant. Quod si prospera se uti fortuna
 videntes, Arii opiniones scriptis defendere ausi
 fuerint, nihil jam amplius restat quam ut multa
 cum libertate agamus, memores prædictionum Apo-
 stoli quas ob hujusmodi hæreses litteris, præmo-
 nendi causa, mandavit. Nobis ergo hæc convenit
 respondere : Scimus scriptum esse : *In extremis
 temporibus discedent quidam a sana fide, atten-
 dentes spiritibus erroris et doctrinis dæmoniorum veri-
 tatem refugientium* ⁵⁵; et : *Quicunque pie volunt vi-
 vere in Christo, persecutionem patientur. Mali autem
 homines et seductores proficient in pejus, errantes
 et in errorem inducentes* ⁵⁶. Verum nihil horum nos
 allicere poterit, vel separare a charitate Christi,
 licet mortem ipsam nobis hæretici minitentur :
 nam Christiani, non Ariani sumus. Utinam autem
 qui ista scripserunt, cum Ario non sentirent. Ita
 sane est, fratres : hujusmodi libertate nunc maxi-
 me opus est. Non enim accepimus spiritum servitu-
 tis iterum ad timorem ⁵⁷ : sed in libertatem voca-
 vit nos Deus ⁵⁸ : vereque turpe est, et valde turpe, si
 fidem quam a Salvatore per apostolos accepimus,
 propter Arium aut Arianos Ariique fautores amitta-
 mus. Hinc jam complures harumce regionum ho-
 mines, audita scribentium astutia, parati sunt illo-
 rum artificibus usque ad sanguinem resistere, præ-
 sertim postquam de vestra animi firmitate certio-
 res sunt facti. Porro quandoquidem hæresis confu-
 tationem ipsi divulgastis, eamque, tanquam serpen-
 tem, e latebris eduxistis : certe infantem, quem oc-
 cidendum quærebat Herodes, conservastis, vi-
 vique in vobis veritas, et apud vos sana perstat
 fides.

vero et aliis deest τι. Paulo post Seguer. Gobler.
 Fel. 1. Colb. Jes. Fr. 1 et Taur., καὶ οἱ αἰρετικοὶ
 θάνατον ἡμῖν ἀπειλῶσι, et in margine Anglic., γρ.
 καὶ οἱ αἰρετικοὶ θάνατον ἡμῖν ἀπειλοῦσι. Editi et alii,
 καὶ θάνατόν τις ἀπειλήση. Mox Seguer. Jes. Colb.
 et Taur., καὶ οὐκ Ἀρειανοί. Paulo post, pro Ναί,
 Colb. habet Καί.

(62) Sic Seguer. Jesuit. et Taur. At in editis et
 aliis omittitur, καὶ λίαν αἰσχροὺς.

(63) Fr. 1 et Taur., μάλιστα τὰ περὶ τῆς, etc.
 Mox iidem et Jesuit. cum Colb., ἐφ' ὁμῶν ἐξ-
 ἤχρηται.

(64) Fr. 1, Colb. Taur., παρ' ὁμῶν τετήρηται.

(65) Sic Seguer. Fr. 1, Jesuit. Colb. et Taur. At
 Gobl. et Felckm. 1 παρ' ὁμῶν. Editi et alii, ἐν
 ὁμῶν. Mox Seguer. ἔχοντες μετὰ χεῖρα. Jesuit. Fr.
 1 et Taur., ἔχοντες ἐν διανοίᾳ τὴν παρὰ τῶν πατέ-
 ρων πίστιν.

21. Quamobrem vos oro, ut Nicænam fidem a Patribus editam præ manibus habentes, eamque summa animi alacritate et fortitudine ac constanti in Dominum fiducia propugnantes, omnibus exemplar efficiamini, cunctisque ostendatis nunc pro veritate adversus hæresim esse certandum, 231 variasque artes inimici esse. Nec enim solum thus aris idolorum non offerre, martyres efficit: verum etiam fidem non negare, illustre est conscientiæ martyrium. Nec ii tantum qui idola adoravere, ut alieni sunt condemnati, sed etiam qui veritatem prodidere. Hinc Judas ab apostolica dejectus dignitate est, non quod sacrificavit, sed quod proditor fuit. Hymenæus quoque et Alexander a Christo defecere non ad idola abeundo, sed facto in fide naufragio ⁶⁶. Similiter Abraham patriarcha, tametsi non occisus, coronatus tamen est, quia Deo fidelis fuit. Alii item sancti viri, de quibus Paulus loquitur, Gedeon nimirum, Barac, Samson, Jephthe, David et Samuel ⁶⁷, cæterique, non sanguine effuso mortem obierunt, sed per fidem justi sunt effecti, atque ad hoc usque tempus admirationem inveniunt, quod pro sua in Dominum pietate mortem subire fuerint parati. Si vero id etiam liceat addere quod nostro tempore accidit, nostis quo pacto beatæ memoriæ Alexander usque ad mortem contra hanc hæresim certaverit, quotque ad imitationes quantosque labores, quamvis senex, toleraverit, quibus perfunctus, in extrema senectute appositus est et ipse ad patres suos. Quot item alii, sese eidem impietati opponentes, quam valde laboravere, qui quidem suæ confessionis gloriationem in Christo habent. Nos igitur similiter, quandoquidem de summa rerum nostrarum agitur, fidesque nunc vel neganda proponitur vel servanda, hoc simus animo et voluntate, ut quæ accepimus custodiamus, eorumque veluti monumentum fidem Nicææ scriptam teneamus: ita ut repudiatis novitatibus, doceamus populos, ne spiritibus erroris attentos se præbeant, sed ut ab Arianorum impietate et a societate quam cum illis iniierunt Meletiani, omnino declinent.

⁶⁶ I Tim. 1, 20. ⁶⁷ Hebr. xi, 32 seqq.

(66) Sic omnes mss. si Felckm. 2 excipias. in quo ut et in editis hæc desunt, καὶ ταύτην ἐκδικούντες πολλῇ τῇ προθυμίᾳ. Eadem legerunt Omnibonus et Nannius. Mox Seguer. et Anglic., τύπος γένεσθε. Jesuit. et Taur., τύπος γίνεσθε. Colb., τύποι γίνεσθε. Fr. 1, τύπος γίνεσθαι. Editi et alii, τύπος γενέσθαι.

(67) Jesuit. Fr. 1, Colbert. et Taurinensis, τοῦ διαβόλου.

(68) Seguer. Jesuit. Fr. 1, Colbert. et Taur., κλίοντες, et mox (Seguer. excepto) προδιδόντες. Colb. ibid. pro μόνον, habet μόνον.

(69) Jesuit. Colbert. et Taurin., καὶ Ὑμέναιος μὲν καὶ, etc.

(70) Πάλιν τε abest a Gobler. et Felckm. 1, qui mox iidem, Βαράκ καὶ οἱ σὺν αὐτοῖς, omissis intermediis.

(71) Sic Seguer. Jesuit. Colbert. Taur. Gobler. et Felckm. 1. At editi et alii, ἐφ' ἡμῶν. Mox Seguer., ὁ μακάριος.

21. Διὰ τοῦτο, παρακαλῶ. ἔχοντες μετὰ χειρὸς τὴν ἐν Νικαίᾳ παρὰ τῶν Πατέρων γραφεῖσαν πίστιν, καὶ ταύτην ἐκδικούντες πολλῇ τῇ προθυμίᾳ (66), καὶ τῇ εἰς τὸν Κύριον πεποιθήσει, τύπος γένεσθε τοῖς πανταχοῦ, δεικνύντες ἀγῶνα προκείσθαι νῦν πρὸς τὴν αἵρεσιν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, καὶ ποικίλλας εἶναι τοῦ ἔχθρου (67) τὰς μεθοδείας. Οὐ γὰρ μόνον τὸ μὴ θύσαι λίθων δεξίνουσι μάρτυρας· ἀλλὰ καὶ τὸ μὴ ἀρνήσασθαι τὴν πίστιν, ποιεῖ τὸ μαρτύριον τῆς συνειδήσεως λαμπρόν. Καὶ οὐχ οἱ κλίοντες (68) εἰς εἰδῶλα μόνον κατεκρίθησαν ὡς ἀλλότριον, ἀλλὰ καὶ οἱ προδεδωκότες τὴν ἀλήθειαν. Ἰούδας γοῦν οὐ θύσας ἀπεβλήθη τῆς ἀποστολικῆς τιμῆς, ἀλλὰ προδότης γινόμενος. Καὶ Ὑμέναιος δὲ καὶ (69) Ἀλέξανδρος οὐκ εἰς εἰδῶλα τραπέντες ἀπεπέδησαν, ἀλλ' ὅτι περὶ τὴν πίστιν ἐναυάγησαν. Πάλιν (70) τε Ἀβραὰμ ὁ πατριάρχης οὐκ ἀναίρεθεις ἐστεφανώθη, ἀλλ' ὅτι πιστὸς γέγονε τῷ Θεῷ. Οἱ τε ἄλλοι ἄγιοι, περὶ ὧν ὁ Παῦλος φησι, Γεδεὼν, Βαράκ, Σαμψών, Ἰεφθαὴ, Δαβὶδ τε καὶ Σαμουὴλ, καὶ οἱ σὺν αὐτοῖς, οὐχ αἵματος ἐκχυθέντος, ἐτελειώθησαν, ἀλλὰ διὰ πίστεως ἐδικαιώθησαν, καὶ μέχρι νῦν θαυμάζονται, ὅτι καὶ θάνατον ὑπομένειν ἤσαν ἔτοιμοι διὰ τὴν εἰς τὸν Κύριον εὐσέβειαν. Εἰ δὲ δεῖ προσθεῖναι καὶ τὸ γινόμενον ἐφ' ἡμῖν (71), οἴδατε πῶς ὁ μακαρίτης Ἀλέξανδρος μέχρι θανάτου κατὰ τῆς αἵρέσεως ταύτης ἠγωνίσαστο, καὶ ὄσας θλίψεις καὶ πηλίκους πόνους, καίτοι γέρων ὢν, ὑπομένειν (72), ἐν τῇ πρεσβυτικῇ ἡλικίᾳ προσετέθη καὶ αὐτὸς πρὸς τοὺς πατέρας αὐτοῦ. Πόσοι δὲ καὶ ἄλλοι πόσους (73) καμάρτους ἐσχίρασι, κατὰ τῆς ἀσεβείας ταύτης διδάσκοντες, καὶ τὸ καύχημα τῆς ὁμολογίας ἔχουσιν ἐν Χριστῷ. Οὐκοῦν καὶ ἡμεῖς (74), ὡς τοῦ περὶ παντὸς ὄντος ἡμῖν ἀγῶνος, καὶ προκειμένου νῦν ἢ ἀρνήσασθαι ἢ τηρῆσαι τὴν πίστιν, σπουδῆν ταύτην καὶ πρόθεσιν ἔχωμεν (75), ἃ μὲν παρελάδομεν φυλάττειν, ἔχοντες πρὸς ὑπόμνησιν τὴν ἐν Νικαίᾳ γραφεῖσαν πίστιν· τὰς δὲ καινοτομίας ἀποστρέφασθαι, καὶ διδάσκειν τοὺς λαοὺς μὴ προσέχειν πνεύμασι πλάνης (76), ἀλλὰ παντελῶς ἐκκλίνειν ἀπὸ τῆς ἀσεβείας τῆς τῶν Ἀρειομανιτῶν, καὶ τῆς τῶν Μελιτιανῶν πρὸς αὐτοὺς συνωμοσίας.

(72) Sic Seguer. Colbert. Fr. 1, Jesuit. et Taurin. Editi vero et alii, πόνους ὑπέμεινε, καίτοι γέρων ὢν, καὶ ὑπομένειν, etc. Ibid. Seguer. pro πηλίκους, habet τηλικούτους. Item ibid. Jesuit. Colb. Fr. 1, Taur. αὐτοῦ omittunt post πατέρας.

(73) Sic Seguer. Jesuit. Colbert. Taurin. Felckm. 1 et 5. At editio Commel., Πόσοι δὲ ἄλλοι καὶ πόσους.

(74) Καὶ ἡμεῖς deest in Taurin. Colbert. et Jesuit. Ibid. Seguer. Jesuit. Taurin. et Fr. 1, ὄντος ἡμῖν, Colbert. mendose, οὗτος ἡμῖν. Editi et alii ἡμῖν omittunt. Idem ibid. Jesuit. Colbert. et Taurin., νυνὶ ἀρνήσασθαι ἢ τηρῆσαι, etc.

(75) Sic Seguer. Jesuit. Colbert. et Fr. 1, ut et emendatum est in Taurinensi. Editio vero Commel., ἔχωμεν.

(76) Seguer. Jesuit. Fr. 1, Colbert. Taurin., πλάνους. Mox iidem (Seguer. excepto), ἀπὸ τῆς ἀσεβείας τῆς τῶν Ἀρειομανιτῶν. Editi et alii, ἀπὸ τῆς ἀσεβείας τῶν Ἀρειομανιτῶν.

22. Ὁρᾶτε γάρ, ὡς τὸ πρότερον μαχόμενοι πρὸς ἑαυτοὺς, νῦν, ὡς Ἡρώδης καὶ Πόντιος, συμφώνησαν εἰς τὴν κατὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ βλασφημίαν· ἐφ' ᾧ καὶ μισήσειεν ἄν τις αὐτοὺς δικαίως, ὅτι τῶν μὲν ἰδίων χάριν ἀπεχθάνοντο (77) πρὸς ἀλλήλους, εἰς δὲ τὴν κατὰ τῆς ἀληθείας ἔχθραν καὶ τὴν εἰς τὸν Θεὸν ἀσέβειαν φίλοι γεγονάσι καὶ ἀλλήλους ἐξισιῦνται, πάντα τε παρὰ γνώμην (78) πάσχειν ὑπομένουσι, διὰ τὴν ἰδίαν ἕκαστος τῆς προθέσεως ἡδονήν· Μελιτιανοὶ μὲν διὰ τὴν προστασίαν καὶ τὴν μανίαν (79) τῆς φιλαργυρίας, Ἀρειομανίται δὲ διὰ τὴν ἰδίαν ἀσέβειαν, ἔν' ἐν τῇ τοιαύτῃ συνωμοσίᾳ καὶ (80) τὴν ἰδίαν ἀλλήλοις κακόνοιαν προσκίχρῃν δύνωνται, καὶ αὐτοὶ μὲν (81) τὴν ἀσέβειαν τούτων ὑποκρίνονται, οὗτοι δὲ τῇ πονηρίᾳ συντρέχουσιν ἐκείνων τῇ κακίᾳ, καὶ λοιπὸν κοινῇ τὰ ἴδια ἐαυτῶν πονηρέυματα, ὡς περ τὸ τῆς Βαβυλῶνος (82) ποτήριον κεράσαντες, ἐπιβουλεύουσι τοῖς εὐσεβοῦσιν ὀρθῶς εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Ἦν μὲν οὖν ἡ πονηρία καὶ ἡ συκοφαντία (83) τῶν Μελιτιανῶν καὶ πρὸ τούτων πᾶσι φανερά· ἦν δὲ καὶ ἡ ἀσέβεια καὶ θεομάχος αἵρεσις τῶν Ἀρειανῶν πάλοι πανταχοῦ καὶ πᾶσιν ἐκδηλος. Οὐ γὰρ ὀλίγος ἐστὶν ὁ χρόνος· ἀλλ' οἱ μὲν πρὸ πενήτηκοντα καὶ πέντε ἐτῶν σχισματικοὶ γεγονάσιν· οἱ δὲ πρὸ τριάκοντα (84) καὶ ἐξ ἐτῶν ἀπεδείχθησαν αἰρετικοί, καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἀπεβλήθησαν ἐκ κρίσεως πάσης τῆς οἰκουμένης συνόδου. Ἐξ ὧν δὲ νῦν (85) ἔβρασαν, δέδεικται λοιπὸν καὶ τοῖς δοκοῦσιν αὐτῶν προσποιεῖσθαι φανερώς, ὡς δι' οὐδὲν ἕτερον καθ' ἡμῶν καὶ κατὰ πάντων τῶν ὀρθοδόξων ἐπισκόπων τὴν ἐξ ἀρχῆς ἐπιβουλήν πεποιθήκασιν, ἡ δὲ τὴν ἰδίαν ἐαυτῶν (86) τῆς ἀσεβείας αἵρεσιν. Ἰδοὺ γὰρ τὸ πάλοι σπουδαζόμενον τοῖς περὶ Εὐσέβιον γεγονός νῦν· καὶ ἀφ' ἡμῶν μὲν ἀρπασθῆναι πεποιθήκασιν τὰς ἐκκλησίας, ἐπισκόπους τε καὶ πρεσβυτέρους μὴ κοινωνούντας αὐτοῖς ἐξώρισαν, ὡς ἠθέλησαν, καὶ τοὺς λαοὺς

⁸² Apocal. xviii, 6.

(77) Sic Seguer. Jesuit. Fr. 1, Taurin. et Colb. Alii autem et editi, ἀπεχθάνονται. Mox Seguer., εἰς τὸν Κύριον. Jesuit. Colbert. et Taurin., εἰς τὸν Θεόν. Editi, εἰς Θεόν.

(78) Gohl. et Fel. 1, περὶ γνώμην. Mox Idian abest a Jes. Fr. 1, Colb. et Taur. Ibid. Seguer., ἕκαστος. Editi et alii, ἐκάστου. Basili. ibid. Μελιτιανῶν.

(79) Taur. Colb. et Jesuit., τὴν μανίαν. Editi et alii μανίαν. Ibidem et Seguer., τῆς φιλαργυρίας. Fr. 1, Gohl. et Fel. 1, μανίας τῆς φιλαργυρίας. Sic item Fel. 5, τῆς omisso. Editi aliique, καὶ μανίαν ταῖς φιλαργυρίας.

(80) Sic Seguer. Gobl. et Fel. 1. Editi vero et alii καὶ omittunt. Ibid. Seguer. Jesuit. et Taurin., κακόνοιαν. At editi, κοινωνίαν. Ibid. Seguer. Jesuit. et Taur., προσκίχρῃν. Gobl. et Fel. 1 ibid., δύνανται. In Colbert. desunt ἔν' ἐν τοιαύτῃ, etc., ad τὴν ἀσέβειαν τούτων incursive.

(81) Seguer. Jesuit. Fr. 1, Gobl. et Fel. 1, οὗτοι μὲν, etc. Ibid. Seguer., ὑποκρίνονται, et mox, συντρέχουσιν.

(82) Sic Seguer. Colbert. Jesuit. Fr. 1, et Taurin. At editi et alii, Βαβυλωνίας. Mox ἐπιβουλεύουσι legitur in mss. præterquam in Jesuit. et Taurin. qui habent, ἐπιβουλεύουσι. Editi, ἐπιβουλεύωσι.

22. Quæso enim, perspicite, ut illi, qui inter se antea pugnabant, nunc, ut olim Herodes et Pontius, contra Dominum nostrum Jesum Christum consenserunt: quam certe ob causam meritissimo sunt odio habendi, quippe qui, cum de propriis commodis agitur, inimicitias secum gerant; cum autem est contra veritatem dimicandum, et impietas adversus Deum fovenda, amici fiant, seseque invicem comiter tractent, et quidvis præter mentem facile ferant, voluptate scilicet illecti, quam ex suo quique sine consequendo percepturos sperant. Nam Meletiani quidem præsidendi cupiditate et insana avaritia ducuntur: Ariani autem sua sola impellit impietas. Hinc fit ut in hujusmodi conjuratione suam mutuo sibi commodare possint improbitatem; ita ut Meletiani quidem Arianorum simulent impietatem, Ariani vero Meletianorum pravitatem nequitia tutentur; ac denique **232** propria sua simul flagitia, veluti Babylonis poculum, commiscerent, iis parent insidias, qui Dominum nostrum Jesum Christum vera pietate colunt. Erat quidem jam antea omnibus nota perversitas et calumnia Meletianorum: jam diu quoque ubique cunctis manifestata est impietas Deoque infensa Arianorum hæresis. Nec enim parum temporis intercessit, a quo sumpsere exordium: sed Meletiani ante quinquaginta quinque annos facti sunt schismatici; et Ariani ante triginta sex annos hæretici sunt declarati, iidemque sunt ab Ecclesia, totius generalis synodi judicio, rejecti. Ex his autem quæ modo egerunt, etiam ipsis, qui illos aperte fovere videntur, perspicuum jam est eos nullam aliam ob causam nobis omnibusque orthodoxis episcopis tetendisse ab initio insidias, quam ut impiam suam hæresim defenderent. Ecce enim nunc tandem factum est, quod olim Eusebiani sunt molituri: nobis ecclesias tolli cu-

(83) Seguer. Jesuit. Taurin., καὶ ἡ συκοφαντία. In editis ἡ deest. Ibid. Basili. Μελιτιανῶν. Seguer. ibid., καὶ πρὸ τούτου· et mox, καὶ ἡ θεομάχος. Paulo post Seguer. Gobl. et Fel. 1, πανταχοῦ πᾶσιν ἐκδηλος. Ibid. Seguer., ἐστὶν ὁ χρόνος. Editi et alii, ἐστὶ χρόνος.

(84) Sic Seguer. Jesuit. Taurin. Colb. Fr. 1, Anglic. Gobl. Fel. 1 et ita legit Nannius. At Fel. 5, οἱ δὲ πρὸ τριάκοντα καὶ ἐξ ἐτῶν ἀπεδείχθησαν αἰρετικοὶ ἐκ κρίσεως πάσης τῆς οἰκουμένης συνόδου. Id est, Ariani vero ante sex et triginta annos declarati sunt hæretici ex judicio totius œcumenicæ synodi. Editi. Commel., οἱ δὲ πρὸ τριάκοντα καὶ ἐξ ἐτῶν ἀπεδείχθησαν ἐκ κρίσεως πάσης τῆς οἰκουμένης συνόδου. Sic etiam videtur legisse Omnithonus, qui hunc locum ita vertit: *Hi vero sex ante annos et triginta pronuntiat, judicio totius universalis synodi.* Vide admonitionem.

(85) Seguer., Ἐξ ὧν δὲ καὶ νῦν. Mox Gobl. et Fel. 1, τοῖς δοκοῦσιν αὐτῶν προσποιεῖσθαι. Seguer. Jesuit. Fr. 1, Colbert. Taurin. τοῖς δοκοῦσιν ἀποπροποιεῖσθαι. Editio Commel., αὐτῶν προσποιήσθαι. Fel. 5. αὐτῶν προποιήσθαι.

(86) Seguer., ἡ αὐτῶν. Gobl. et Felckman. 1, αὐτῶν.

rarunt; episcopos et presbyteros, qui cum ipsis non communicant, in exsilium pro suo arbitratu miserunt; populos, qui ab illis fugiunt, ecclesiis excluderunt, easque tradiderunt Arianis, qui a tanto tempore fuerunt condemnati; ut scilicet Meletianorum simulatione cum ipsis conspirante, illic secure possint suæ impietatis verba evomere, atque Antichristo, qui hanc in illis seminavit hæresim, viam erroris, ut quidem sperant, præparare.

23. Hæc itaque illi dormitantes inaniter cogitent. Nos enim non dubitamus quin benignus imperator, re audita, illorum impietates sit prohibiturus; ac proinde non diu illi perstabunt, sed, ut scriptum est⁸⁸, corda impiorum cito deficient. Nos autem divinarum, ut scriptum est⁸⁹, Scripturarum induti sermonibus, illis non secus ac apostatis qui furor in domo Domini collocare cupiunt, resistamus, nec pertimescamus corporis mortem, neque vias eorum æmulemur: sed potius præ omnibus valeat veritas. Enimvero nos quoque tunc ab Eusebianis, ut nemo vestro ignorat, rogati ut vel cum eis impietatem simulate amplecteremur, vel ab ipsis insidias expectaremus, illis nolimus assentiri, sed potius elegimus ab ipsis vexari quam Judam imitari. Utiq; præstitere quod fuerant minati, Jezabelemque imitati⁹⁰, sibi paravere Meletianos, quorum fraude uterentur: non ignari scilicet quonam modo illi sese adversus beatum Petrum martyrem, deindeque adversus magnum Achillam, ac denique adversus felicis recordationis Alexandrum gesserint, ut etiam hoc pacto adversum nos, uti meditati sunt, hi quidem quidquid 233 ipsis suggestum fuerit, fingant, illi vero ansam inde arripiant nos persequendi atque ad necem quærendi. Hoc enim est quod sitiunt, neque hactenus voluntatem abjecerunt nostrum effundendi sanguinem. Verum hæc ego minime curo; si quidem exploratum persuasumque mihi est, quod tolerantibus dabitur merces a Salvatore, vosque, ut patres, sustinendo, facti plebi exemplum, eversa que⁹¹ Prov. I, 20. ⁹² IV Reg. XVII, 9 juxta LXX. ⁹³ III Reg. XXI, 7.

(87) Taurin. Fr. 1, Colbert., αὐτοὺς ἐξημίωσαν καὶ ἐξέκλεισαν. Mox Fel. 5, πρὸ τοσοῦτων χρόνων.

(88) Basili., Μελετιανῶν. Paulo post Segner. Jesuit. Colb. Taurin. Gobl. Fel. 1, ἀσεβείας αὐτῶν. Editi, αὐτῶν ἀσεβείας.

(89) Sic Segner. Jesuit. Taurin. Fr. 1, Gobler. Editi vero et alii, ἀπολείας. Mox Segner., τοιαῦτα νυστάξαντες. Jesuit. Taurin. Fr. 1, Colbert., τοσαῦτα νυστάξαντες.

(90) Jesuit. Fr. 1, Taurin. Colb. οὐ γὰρ χρονίσουσιν. Mox Segner. Jesuit. Taurin. Colb. Gobler. Fel. 1, καρδία τῶν ἀσεβῶν. Editi et alii, καρδία ἀσεβῶν.

(91) Sic Segner. Jesuit. Fr. 1, Colbert. Taurin. At Basili. Anglic. et Fel. 5, τότε ὑπὸ τῶν περὶ, etc. Editi τότε τῶν περὶ, etc. Mox Segner. Taurin. Jesuit. Fr. 1, Colbert. Goblerian. et Fel. 1, σὺν αὐτοῖς. Editi et alii, παρ' αὐτοῖς.

(92) Sic Segner. Jesuit. Taurin. Colbert. At in editis deest παρ' αὐτῶν. Fel. notat in mss. Anglic. Gobler. Fr. 1, et Fel. 1, legi, προσδοκᾷ παρ' αὐτῶν, οὐκ ἠβελήσαμεν.

(93) Segner. Taurin. Colb., ἢ τὸν Ἰούδα μιμησασθαι τρόπον.

Ἀποστρεφόμενος αὐτοὺς ἐξέκλεισαν (87) τῶν ἐκκλησιῶν, τοῖς δὲ Ἀρειανοῖς τοῖς πρὸ τοσοῦτου χρόνου καταγνωσθεῖσι παραδεδόκασιν αὐτάς, ἵνα, συνούσης αὐτοῖς καὶ τῆς τῶν Μελετιανῶν (88) ὑποκρίσεως, ἐπ' ἀδείας ἔχωσιν ἐν αὐταῖς τὰ τῆς ἀσεβείας αὐτῶν ἀποπτύειν ῥήματα, καὶ προκατασκευάζειν, ὡς γε νομίζουσι, τῷ τὴν αἵρεσιν αὐτοῖς ἐπισπεύραντι τῷ Ἀντιγρίστῳ, τὴν τῆς ἀπάτης (89) ὁδόν.

23. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν τοσαῦτα νυστάζοντες φανταζέσθωσαν μάτην· οἴδαμεν γάρ, ὅτι καὶ ὁ φιλόνηρος βασιλεὺς, ἀκούσας, κωλύσει τὰς πονηρίας αὐτῶν καὶ οὐ χρονίσουσιν (90), ἀλλὰ κατὰ τὸ γεγραμμένον, καρδία τῶν ἀσεβῶν ταχέως ἐκλείψουσιν· ἡμεῖς δὲ ὡς πρὸς ἀποστάτας καὶ θέλοντας μανίαν ἐν οἴκῳ Κυρίου καταπῆξαι, ἠμφισπόμενοι, κατὰ τὴν γεγραμμένον, τοῖς λόγοις τῶν θείων Γραφῶν, ἀντικαταστῶμεν, καὶ μήτε θάνατον πωματικὸν φοβηθῶμεν, μήτε τὰς τούτων ὁδοὺς ζηλώσωμεν· ἀλλὰ πάντων μᾶλλον προκρινέσθω τῆς ἀληθείας ὁ λόγος. Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς, ὡς οἴδατε πάντες, ἀξιούμενοι τότε παρὰ τῶν περὶ (91) Εὐσέβιον, ἢ ὑποκρίνασθαι σὺν αὐτοῖς τὴν ἀσέβειαν, ἢ προσδοκᾶν ἐπιβουλήν παρ' αὐτῶν (92), οὐκ ἠβελήσαμεν αὐτοῖς συγκαταθέσθαι, ἀλλὰ μᾶλλον εἰλόμεθα διώκεσθαι παρ' αὐτῶν, ἢ τὸν τοῦ Ἰούδα μιμησασθαι τρόπον (93). (94) Ἀμέλει πεποιθήκασιν ἕπερ ἠπειλήσαν (95), καὶ μιμησάμενοι τὴν Ἰεζάβελ, ἐγκαθέτους ἔκυτοῖς τοὺς Μελετιανούς (96) κατεσκευάσαν· εἰδότες πῶς κατὰ τοῦ μακαρίου Πέτρου τοῦ μάρτυρος, καὶ μετ' αὐτὸν τοῦ μεγάλου Ἀχιλλᾶ, εἶτα κατὰ τοῦ μακαρίου (97) Ἀλεξάνδρου γενόμενοι, ἴν' οὕτως καὶ καθ' ἡμῶν, ὡπερ τοῦτο μελετήσαντες, ὑποκρινῶνται μὲν οὗτοι ἄπερ ἂν αὐτοῖς ὑποβληθῆ (98), ἐκεῖνοι δὲ πρόφασιν λάβωσι διώκειν καὶ ζητεῖν ἡμᾶς ἀποκτεῖναι. Τοῦτο γὰρ διψῶσι, καὶ οὐ παύονται γε (99) μέχρι νῦν τὸ αἷμα ἡμῶν θέλοντες ἐκχέειν. Ἀλλὰ τούτων οὐδεμία μοι φροντίς· οἶδα γὰρ καὶ πέπεισμαι ὅτι τοῖς ὑπομένουσιν ἔσται μισθὸς παρὰ τοῦ Σωτῆρος, καὶ ὅτι καὶ ἡμεῖς (1) ὑπομείναντες, ὡς οἱ πατέρες, ⁹⁴ III Reg. XXI, 7.

(94) Vide Apologiam contra Arianos num. 59.

(95) Sic Segner. Jesuit. Taurin. Colb. et editio Commel. ut et veritè Ommbonus hoc modo: *Et fecerunt profecto quemadmodum minati sunt.* Gobler. et Fel. 1, ἠθέλησαν καὶ ἠπειλήσαν, ut etiam legit Nannius.

(96) Sic Segner. Colbert. Jesuit. Taurin. Editi vero, αὐτοὺς Μελετιανούς, etc. Mox Segner. Colbert. Jesuit. Fr. 1, Taurin., μακαρίου Πέτρου. Colbert. et Taurin., ἐπισκόπου καὶ μάρτυρος. Mox Taurin. et Fr. 1 et Colbert., Ἀχιλλᾶ.

(97) Sic Segner. Jesuit. Fr. 1, Colbert. Taurin. et Gobler. Fel. 1 et 5. At editi et alii, μακαρίου. Mox Segner. Taur. et Colbert. Jesuit., ἴν' οὕτως καί. In aliis καὶ deest. Colb. ibid., μεθ' ἡμῶν.

(98) Seguerian. Goblerian. et Felckman. 1, ὑπεβλήθη.

(99) Sic Segner. Fr. 1, Jesuit. Colbert. Taurin. In aliis et editis particula γὰρ deest. Paulo post μοι ante φροντίς abest a Segner.

(1) Colbert. Jesuit. Taurin., καὶ ὅτι ἡμεῖς. Mox Seguerian., τύπος γινόμενος.

τύποι γενόμενοι τοῖς λαοῖς, καὶ ἀνατρέποντες τὴν ξένην καὶ ἄλλοτριαν (2) ταύτην ἐπίνοιαν τῶν ἀσεβῶν, ἔξετε μὲν τὸ καύχημα, λέγοντες· Τὴν πίστιν τετήρηκαμεν· ἀπολήψεσθε δὲ τὸν στέφανον τῆς ζωῆς, ὃν ἐπηγγέλλατο ὁ Θεὸς (3) τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. Γένοιτο δὲ κάμῃ μεθ' ὑμῶν τὰς ἐπάγγελτας κληρονομήσαι, τὰς μὴ μόνον τῷ Παύλῳ βρεθείσας, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς ἡγαπηκόσι τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ Κυρίου (4), καὶ Σωτῆρος, καὶ Θεοῦ, καὶ παμβασιλέως ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ νῦν καὶ εἰς τοὺς σύμπαντας (5) αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἄμην.

² II Timoth. iv, 7. ³ Jac. i, 12.

(2) Sic Seguer. Jesuit. Taurin. Colb. At editi, ἀλλότριον.

(3) Ὁ Θεὸς deest in Seguerian. Jesuit. Taurin. Colbert. Paulo post κληρονομήσαι abest ab iisdem et Gobler. et Fel. 1. Mox Seguer. Jesuit. Taurin. Colbert. Gobler. et Fel. 1, τῷ Παύλῳ. Editi et alii articulum τῷ omittunt. Ibid. Seguerian. Jesuit. Colbert. Taurin., τηρηθείσας.

(4) Colbert. et Taurin., αὐτοῦ τοῦ Κυρίου.

(5) Sic Seguer. At Colbert., νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς σύμπαντας, etc. Taurin. Jesuit. Fr. 1, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας, etc. Editi ἐν Πνεύματι ἁγίῳ εἰς τοὺς σύμπαντας, etc. Seguer. in fine addit, τέλος τοῦ κατ' Ἀρειανῶν α' λόγου. Colbert., τοῦ τρίτου λόγου τέλος.

IN APOLOGIAM SEQUENTEM MONITUM.

I. *Apologia ad imperatorem Constantium, si vim argumentorum spectes, validissima : si salem et leporem, elegantissima : si rerum varietatem, jucundissima censenda est, atque inter præcipua Athanasii opera jure computanda. Nam quod eam esset coram Constantio recitaturus Athanasius, ut liquet ex multis ejus locis, elaboravit illam accuratius. Intercluso tamen Arianorum insidiis omni ad Constantium aditu, haud licuit Athanasio sæpius iter instituenti, imperatorem convenire, ut testatur ipse sub finem hujus Apologiæ. Quare ad ipsum Constantium missa, an ad eum usque pervenerit, vel ab Arianis intercepta sit, ignoratur. Porro eam postrema Constantii ineunte persecutione, paulo post fugam Athanasii, perscriptam esse, certissimum est : ideoque ad annum 356 eam haud dubitanter referimus. Prior autem ejus pars ante Paschale ejusdem anni festum scripta est, ut liquet ex ipsis Athanasii verbis, posterior post eam solemnitatem.*

II. *Eam vero conscripsit Athanasius ut varias Arianorum calumnias, ad Constantium ab Arianis delatas, depelleret. Implacabiles namque illi Athanasii adversarii, has confinxerant criminationes. 1° Quod Athanasius Constantem imperatorem in Constantium fratrem suum concitasset ; 2° quod Magnentio tyranno cui, niebant, addictissimus erat, litteras misisset ; 3° quod in ecclesia, Κυριακόν, seu Dominicum dicta, conventus egisset, ædificio nondum completo, necdum celebrata ejusdem templi dedicatione ; 4° quod concessa a Constantio se adveniendi facultate, obsecutus non esset, atque Alexandria secedere renuisset. Has omnes calumnias validissime propulsat Athanasius, oculatis sæpe testibus in innocentie testimonium adductis, ut nulla superesset insectorum criminum suspicio.*

III. *Abstinemus porro cum in hac monitione, tum in notis, a gravibus implicatisque quæstionibus, quæ Athanasii gesta chronologiamque spectant : commodius quippe ea in Athanasii Vita indagantur.*

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ
 ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ
 ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΒΑΣΙΛΕΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΟΝ
 ΑΠΟΛΟΓΙΑ.

S. P. N. ATHANASII
 ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIÆ
 AD IMPERATOREM CONSTANTIIUM APOLOGIA.

234 1. Cum probe norim te a multis jam annis Christianum, et ab avavis usque tuis religiosum esse, meam alacri animo jam propugno causam. Atque ideo heati Pauli verbis orsus sum⁶⁶, ut eo apud te utar intercessore. Scio quippe, religiosissime Auguste, illum veritatis esse præconem, te illius prædicantis studiosum auditorem. Quod spectat autem cum res ecclesiasticas, tum in me conflantem conspirationem, sat per se sunt tot tantorumque episcoporum scripta, ad ea tuæ pietati declaranda: ipsa quoque Ursacii et Valentis pœnitentia sufficit, ut notum sit omnibus, nullam veram esse eorum in nos criminationem. Quod enim aliorum testimonium horum rescripto conferri queat? Mentiri sumus, aiunt, confusissimus, et omnia, quæ sunt contra Athanasium delata, meræ sunt calumniæ. At ecce novam his licet evidentissimis argumentis accessionem (si modo illud etiam ediscere digneris), præsentibus scilicet nobis, nihil probasse accusatores adversus Macarium presbyterum; absentibus, arbitrio suo rem gessisse. Cujusmodi acta minime valere, primo di-

1. Ἐκ πολλῶν ἐτῶν ὄντα σε Χριστιανὸν, καὶ ἐκ προγόνων φιλόθεον ἐπιστάμενος, εὐθύμως τὰ περὶ ἐμαυτοῦ νῦν ἀπολογεῖσθαι· τοῖς γὰρ τοῦ μακαρίου Παύλου λόγους χρώμενος, αὐτόν σοι πρεσβευτὴν ὑπὲρ ἐμαυτοῦ ποιοῦμαι· εἰδῶς αὐτὸν μὲν κήρυκα τῆς ἀληθείας, σὲ δὲ τῶν αὐτοῦ βημάτων φιλήκοον, θεοφιλέστατε Αὐγουστε. Περὶ μὲν οὖν (6) τῶν ἐκκλησιαστικῶν, καὶ τῆς κατ' ἐμοῦ γενομένης συσκευῆς, αὐτάρχη τὰ γραφέντα παρὰ τῶν τοσούτων ἐπισκόπων μαρτυρῆσαι τῇ σῇ εὐλαβείᾳ· ἱκανὰ καὶ τὰ τῆς μετανοίας Οὐρσακίου καὶ Οὐάλεντος δεῖξαι πᾶσιν, ὅτι μηδὲν ἂν ἐπέστησαν καθ' ἡμῶν εἶχεν ἀληθές. Τί γὰρ τοσούτου ἄλλοι δύνανται μαρτυρεῖν, ὅσον οὗτοι γράφοντες εἰρήκασιν; (7) Ἐψευδάμεθα, ἐπλασάμεθα, καὶ πάντα τὰ κατὰ Ἀθανασίου συκοφαντίας γέμεται. Προσθήκη δὲ πρὸς φανεράν ἀπόδειξιν, εἰ καταξιώσεως μαθεῖν, ὅτι παρόντων μὲν ἡμῶν, οὐδὲν ἀπέδειξαν οἱ κατηγοροῦντες κατὰ Μακαρίου τοῦ πρεσβυτέρου· ἀπόντων δὲ ἡμῶν, κατὰ μόνας ἔπραξαν ἄπερ ἠθέλησαν. Τὰ δὲ τοιαῦτα προηγουμένως μὲν ὁ θεὸς νόμος, ἔπειτα δὲ καὶ οἱ ἡμέτεροι νόμοι (8) μηδεμίαν ἔχειν δύναμιν

⁶⁶ Act. xxvi, 2.

(6) Οὗν deest in editis. In Reg. vero et Basil. habetur.

(7) Hæc verba quæ ab Ursacio et Valente scripto tradita referuntur, non habentur in eorum litteris quas pœnitentia ducti Julio Romano, et Athanasio misere: videntur autem hæc ipsa verba ex eorumdem libello in concilio Mediolanensi anni 349 tradito, desumpta: qui libellus nusquam exstat. Vide in *Apol. contra Arianos*, num. 58.

(8) Οἱ ἡμέτεροι νόμοι. Hujusmodi lex habetur in *Constitutionibus apostolicis* lib. ii, c. 51, cujus titulus sic habet: "Ὅτι οὐ χρὴ μονομερεῖς τὰς κρίσεις ποιεῖσθαι, dehinc ita incipitur: Ἐἴπομεν δὲ, ὅτι τὰς κρίσεις οὐ δίκαον μονομερεῖς ποιεῖσθαι. Qui locus

haud recte ab interprete intellectus, ita vertitur ibi, Cotelier. *PP. primi sæculi*, p. 197: *Quod non oporteat in judicando uni parti favere: cum vertendum sit: quod non oporteat altera absente parte judicium reddi.* Exordium autem capituli ita interpretatur idem: *Diximus jam, æquum non esse, ut ea judicium exerceantur in quibus altera pars judicem occupat.* At hæc est sententia: *Diximus autem, æquum non esse, ut judicium altera absente parte reddantur.* Quod ex sequentibus ipsa luce lucidius est: Ἐὰν γὰρ τοῦ ἐνδὸς προσώπου ἀκούσητε, μὴ παρόντος τοῦ ἐτέρου. *Si enim alteram personam, altera absente, audialis, etc.* Vox *μονομερεῖα* ea sententia sæpissimè usu venit supra in *Apologia contra Arianos*.

ἀπεφάναντο. Ἐπὶ μὲν οὖν τούτων οἶδας, ὅτι καὶ ἡ σὴ εὐλάβεια (9), φιλαλήθης οὔσα καὶ φιλόθεος, ἡμᾶς μὲν ἐλευθέρους ἀπὸ πάσης ὑπόψιας συνορᾷ, τοὺς δὲ καθ' ἡμῶν γενομένους συκοφάντας ἀποφαίνει.

2. Περὶ δὲ τῆς διαβολῆς τῆς κατ' ἐμοῦ γενομένης παρὰ τῆ σῆ φιλανθρωπίᾳ διὰ τὸν εὐσεβέστατον Αὐγουστον καὶ μακαρίας μνήμης καὶ αἰωνίου Κωνσταντα τὸν ἀδελφόν σου (τοῦτο γὰρ οἱ ἐχθροὶ θρυλοῦσι, καὶ γράψαι τετολημάκασιν), ἱκανὰ τὰ πρῶτα δεῖξαι καὶ ταῦτα μὴ ἀλθῆ. Εἰ μὲν γὰρ ἄλλοι τινὲς ἦσαν οἱ τοῦτο λέγοντες, δικάσιμον ἦν τὸ πρᾶγμα, χρεῖα τε (10) πολλῆς ἀποδείξεως, καὶ τῶν εἰς πρόσωπον ἐλέγχων· εἰ δὲ οἱ τὰ πρῶτα πλάσαντες αὐτοὶ καὶ ταῦτα συνέθηκαν, πῶς οὐκ ἐξ ἐκείνων εἰκότως καὶ ταῦτα πεπλασμένα δεικνύονται; Διὰ τοῦτο γὰρ πάλιν κατὰ μόνας λαλοῦσι, νομίζοντες ὑφαρπάξαι δύνασθαι τὴν σὴν θεοσέβειαν. Ἄλλ' ἐσφάλησαν· οὐ γὰρ ὡς ἠθέλησαν ἤκουσας, ἀλλὰ τῆ μακροθυμίᾳ δέδωκας καὶ ἡμῖν (11) χώραν ἀπολογεῖσθαι. Τὸ γὰρ μὴ παρατυχίᾳ κινήθηναί, καὶ τιμωρίαν ἀπαιτῆσαι, οὐδὲν ἦν ἕτερον, ἢ ὡς δίκαιον βασιλέα, περιμεῖναι καὶ τὴν τοῦ διαβληθέντος ἀπολογίαν· ἥς ἐὰν καταξιώσης ἀκοῦσαι, τεθάρσηκα, ὡς καὶ ἐν τούτοις καταγνώσῃ τῶν προπετευσσάμενων (12), καὶ μὴ φοβηθέντων τὸν Θεόν, ἐντειλάμενον μηδὲν ψευδὸς ἀπὸ στόματος βασιλεῖ λέγεσθαι.

3. Αἰσχύνομαι μὲν οὖν ἀληθῶς καὶ ἀπολογούμενος περὶ τοιούτων, περὶ ὧν οὐδὲ αὐτὸν οἶμαι τὸν κατήγορον εἶναι παρόντων ἡμῶν μνημονεύσειν. Οἶδε γὰρ ἀκριβῶς, ὅτι τε αὐτὸς ψεύδεται, καὶ οὐτε ἐμάνην ἐγὼ, οὐτε τῶν φρενῶν ἐξέστηκα, ἵνα κἂν ὡς ἐνθυμηθεῖς τι τοιοῦτον ὑπονοηθῶ. Διὸ οὐδ' ἂν ἄλλοις ἐρωτῶσιν ἀπεκρινάμην, ἵνα μηδὲ ἐν τῷ χρόνῳ τῆς ἀπολογίας οἱ ἀκούοντες κρεμμυμένην (13) ἔχωσι τὴν διάνοιαν· τῆ δὲ σῆ εὐλαβείᾳ μεγάλῃ καὶ λαμπρᾷ τῆ φωνῆ ἀπολογούμαι, καὶ τὴν χεῖρα ἐκτεινας, ὃ μεμάθηκα παρὰ τοῦ Ἀποστόλου, *μάρτυρα τὸν Θεὸν ἐπικαλοῦμαι ἐπὶ τὴν ἐμαυτοῦ ψυχὴν*· καὶ, ὡς γέγραπται ἐν ταῖς Βασιλικαῖς ἱστορίαις· *μάρτυς Κύριος, καὶ μάρτυς ὁ Χριστὸς αὐτοῦ* (σῆμοι συγχώρησον εἰπεῖν), οὐδὲ πώποτε περὶ τῆς σῆς εὐσεβείας κακῶς ἐμνημόνευσα παρὰ τῷ ἀδελφῷ σου τῷ τῆς μακαρίας μνήμης Κωνσταντι, τῷ (14) εὐσεβεστάτῳ Αὐγούστῳ· οὐ παρώξυνα τοῦτον, ὡς οὗτοι διαβεβλήκασιν· ἀλλ' εἴ ποτε καὶ εἰσελθόντων ἡμῶν πρὸς αὐτὸν ἐμνημόνευσεν αὐτὸς τῆς σῆς φιλανθρωπίας, ἐμνημόνευσε δὲ καὶ ὅτε οἱ περὶ Θάλασσαν (15) ἦλθον εἰς τὴν Πιτυβίωνα, καὶ ἡμεῖς ἐν τῇ Ἀκυλητῆ διετρίβομεν· μάρτυς ὁ Κύριος, ὅπως ἐμνημόνευον ἐγὼ τῆς σῆς θεοσεβείας, καὶ ταῦτα ἔλεγον, ἅπερ (16) ὁ Θεός

A vinis, deinde nostris legibus decernitur. Hinc sancti futurum est, ut pietas tua, Dei juxta ac veritatis amantissima, nos omni suspicione liberos deprehendat : adversarios nostros sycophantas esse pronuntiet.

2. Calumnia autem ab inimicis meis ad tuam pietatem delata, propter piissimum Augustum ac beatæ æternæque memoriæ virum Constantem fratrem tuum, licet ab illis ubique pervulgata ac scripte tradita sit, vana tamen inutilisque, vel priorum criminatationum falsitate demonstratur. Equidem si ab aliis deferrer, res in jus vocari posset, multaque probatione opus esset, atque coram convincendus essem; sin a priorum calumniarum auctoribus hæc quoque prodit, qui, quæso, hinc palam non erit, B hoc merum eorum esse commentum? Quapropter clam me hæc obloquuntur, rati se tuam posse decipere pietatem. At res secus illis cessit : nequaquam enim pro eorum libidine aurem præbui, sed pro tua animi tolerantia depellendam criminatationis copiam fecisti. Quod enim non statim commotus es, nec pœnas expetiisti, nihil aliud illud est quam quod ut æquum decet imperatorem, viri injuste delati defensionem expectasti : quam si audire dignatus fueris, confido fore ut eorum temeritatem 235 damnēs, qui Deum non metuant, prohibentem, ut ne mendacium apud regem ore proferant.

3. Haud sine pudore eas depellere calumnias aggredior, quas ne ipsum arbitror accusatorem coram nobis proferre ultra ausurum. Næ ille probe novit et se mentiri, et me non usque adeo insanum ac mente captum fuisse, ut talia vel cogitasse in suspicionem venire possim. Quamobrem aliis sciscitantibus nequaquam respondi, ut ne vel ipso defensionis meæ tempore auditores animi ponderent. Verum apud tuam pietatem clara et magna voce meam propugno causam : extensa-que manu, ut ab Apostolo didici, *Deum testem advoco in animam meam* : et, ut in historiis Regum scriptum habetur : *testis est Dominus, testis est et Christus ejus* (quod et mihi, quæso, dicere concedas) me nunquam de tua pietate in malam partem verba fecisse apud fratrem tuum beatæ memoriæ Constantem, piissimum Augustum : neque illum, ut calumniantur isti, in te concitasse. Imo, si quando nobis ipsum a teuntibus, de tua humanitate mentionem ipse feceret; tunc autem fecit cum Thalassus Pitybionem se contulit : quo tempore nos Aquileiæ versabamur. Testis est mihi Dominus, eorum quæ tunc de tua humanitate protuli : ac utinam ea Deus anime tuæ revelare velit, ut hinc explorata

⁹ II Cor. 1, 23. ¹⁰ I Reg. xii, 5.

(9) Reg., εὐσέβεια.

(10) Sic Reg. Basil. et edit. Comm. Edit. vero Paris. et Colon., χρεῖα τό, mendose.

(11) Sic Reg. et Basil. Editi autem, ὕμν, mendose. Mox Reg., παρατυχά.

(12) Editi, πεπευσσάμενων. Basil. πεπευσσάμενων. Reg., προπετευσσάμενων, recte. Mox, ἀπὸ στόματος βασιλεῖ λέγεσθαι. Pleonasmus ejusmodi exemplum habes apud Xenophontem I. III Ἀπομνημονεῖμα-

των p. 773 : Οὐκ ἂν ἔχοιμι σοι θυτῶς γε ἀπὸ στόματος εἰπεῖν.

(13) Sic Reg. et Basil. Editi vero, κρεμμυμένην. Mox Reg., ψευδέα.

(14) Τῷ ἀεστῷ in editis, sed in Reg. et Basil. legitur.

(15) Edit. Commel. Θάλασσαν, mendose. Idem Mox, Πιτυβίωνα.

(16) Sic Reg. et Basil. Editi vero, εὔπερ, men-

tibi sit meorum obrectatorum calumnia. Ignosce, quæso, mihi talia dicenti, humanissime Augu-te, plurimamque mihi veniam concedito. Non enim ita facilis erat vir ille Christi amatissimus, neque tanti eram ego, ut de rebus huiusmodi colloquia invicem misceremus: utque fratrem apud fratrem suum calumniari auderem: nihilque verer de imperatore apud imperatorem in malam partem loqui. Nequaquam insanio, imperator, nec fui divinæ vocis ignarus dicentis: *Et in conscientia tua regem ne exsecreris, et in recessibus cubiculi tui ne maledixeris diviti; quia volucris cæli vocem tuam portabit, et ales annuntiabit sermonem tuum*⁶¹. Quod si ne illa quidem quæ adversum vos imperatores clam proferuntur, celari queunt, annon incredibile erit præsentem imperatore, tantoque astante cœtu, me adversum te verba fecisse? Nunquam enim fratrem tuum solum vidi, nec me ille unquam solum est allocutus; sed semper comite episcopo urbis in qua tunc degebam, aliisque qui tum forte aderant, ipsum adii: iis inquam comitibus accessi, iis comitibus recessi. Huiusce rei testis est Fortunatianus Aquileie episcopus: hoc ipsum potest Patris Hosii testimonio confirmari. Testis item Crispinus Patavii, Lucillus Veronæ, Dionsysius Leidis, et Vincentius in Campania episcopus. Et quia defuncti sunt Maximinus Trevirensis, et Protasius Mediolanensis; potest id ipsum testificari Eugenius tunc magister: qui quoniam ante velum tum temporis stabat, cum postulata nostra, tum quæ nobis ille dignatus est dare responsa, audire potuit. Hæc tametsi satis sunt ad rei demonstrationem, concedito tamen ut peregrinationis meæ rationem ordine tibi recenseam; ut hinc futilis obrectatorum meorum criminationes deprehendas atque condemnes.

236 4. Alexandria profectus sum, non ut ad exercitum fratris tui vel ad alios quosdam me conferrem; sed ut Romam petere: atque ibi cum ea quæ mea intererant Ecclesiæ commendassem (quod unum mihi curæ erat), ecclesiasticis conventibus vacabam. Fratri autem tuo nequaquam scripsi, nisi postquam Eusebiani missis adversum me litteris, necessitatem mihi attulere cum adhuc Alexandriæ degerem, eorum calumnias propulsandi: iterumque, cum iubente illo, ut divinatium Scripturarum tabellas adornarem, confectas eas ad ipsum transmissi: par quippe est me qui meam propugno causam, tuæ pietati vera dicere. Triennio exacto, quarto anno missis litteris me accivit, quo tempore ille Mediolani versabatur. Ego vero sciscitabam

⁶¹Eccle. x, 20.

dose: quæ του εν in a transmutatio, frequentissime occurrit. Paulo post Reg. ἀποκαλύψη. Editi ἀποκαλύψει.

(17) Reg., τοιοῦτων ἔκονολογούμεθα, καὶ ἀδελφῶν ἀδελφῶν διέβαλλον. Editi, τοιοῦτων πρὸς ἀδελφῶν ἀδελφῶν διέβαλλον. In Basil. post τοιοῦτων spatium erasum sic... γώμεθα, lectum initio ἔκονολογούμεθα. In eodem πρὸς deest.

(18) Sic Basil. et editi, In Reg. ὁ deest. In Græco Scripturæ textu sic, ὁ ἔχων τὰς πτέρυγας. Mox Reg.

ἀποκαλύψη τῇ σῇ ψυχῇ, ἵνα καταγνῶς τῆς συκοφαντίας τῶν με διαβαλλόντων παρὰ σοί. Συγχώρησον εἰπόντι μοι ταῦτα, φιλανθρωπότατε Αὐγουστε, καὶ πολλὴν μοι συγγνώμην ἴδου. Οὐ γὰρ οὕτως ἦν εὐχερῆς ὁ φιλόχριστος ἐκεῖνος, οὐδὲ τηλικούτος ἦμην ἐγώ, ἵνα περὶ τοιοῦτων ἔκονολογούμεθα, καὶ ἀδελφῶν ἀδελφῶν διέβαλλον (17), ἢ παρὰ βασιλεῖ περὶ βασιλέως κακῶς μνημονεύσω. Οὐ μαίνομαι, βασιλεῦ, οὐδὲ ἐπὶ ελαθόμεν τῆς θείας φωνῆς λεγοῦσης· *Καὶ γε ἐν συνειδήσει σου βασιλέα μὴ καταράσῃ, καὶ ἐν ταμείοις κοιτῶνός σου μὴ καταράσῃ πλοῦσιον· ὅτι πετεινὸν τοῦ οὐρανοῦ ἀπολοῖσει σου τὴν φωνήν, καὶ ὁ (18) τὰς πτέρυγας ἀπαργελεῖ λόγον σου.* Εἰ δὲ τὰ κατιδίαν λεγόμενα καθ' ὁμῶν τῶν βασιλέων οὐ κρύπτεται, πῶς οὐκ ἄπιστον εἰ παρόντος βασιλέως, καὶ τοσοῦτων ἐστώτων, ἔλεγον κατὰ σοῦ; Οὐ γὰρ μόνος ἐώρακά ποτε τὸν ἀδελφόν σου, οὐδὲ μόνω μοί ποτε ἐκεῖνος ὠμίλησεν· ἀλλ' αἰετὶ μετὰ τοῦ ἐπισκόπου τῆς πόλεως ἔνθα ἦν, καὶ ἄλλων τῶν ἐκεῖ παρατυγχάνοντων εἰσηρχόμεν· κοινῇ τε αὐτὸν ἐδέλομεν, καὶ κοινῇ πάλιν ἀνεχωροῦμεν· δύναται Φουρτουνατιανὸς ὁ τῆς Ἀκυληίας ἐπίσκοπος μαρτυρῆσαι περὶ τούτου, ἱκανὸς ἐστὶν ὁ Πατὴρ Ὅσιος εἰπεῖν, καὶ Κρισπίνος ὁ τῆς Πατάδων, καὶ Λούκιλλος ὁ ἐν Βερωνῇ, καὶ Διονύσιος ὁ ἐν Ληϊδί, καὶ Βικέντιος (19) ὁ ἐν Καμπανίᾳ ἐπίσκοπος. Καὶ ἐπεσθὲ τετελευτήκασι Μαξιμίνος ὁ Τριβέρεως, καὶ Προτάσιος ὁ τῆς Μεδιολάνου, δύναται καὶ Εὐγένιος ὁ γενόμενος μάχιστρος μαρτυρῆσαι· αὐτὸς γὰρ εἰστίθει πρὸ τοῦ βηλοῦ, καὶ ἤκουεν (20) ἄπερ ἤξιοῦμεν αὐτὸν, καὶ ἄπερ αὐτὸς κατηξίου λέγειν ἡμῖν. Ταῦτα τοίνυν εἰ καὶ ἱκανὰ πρὸς ἀπόδειξιν ἐστὶ, συγχώρησον ὁμοῦς διηγῆσασθαι καὶ (21) τὸν λογισμὸν τῆς ἀποδημίας, ἵνα καὶ ἐκ τούτων καταγνῶς τῶν διαβαλλόντων ἡμᾶς μάτην.

4. Ἐξελθὼν ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας, οὐκ εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ ἀδελφοῦ σου, οὐδὲ πρὸς ἄλλους τινάς, ἢ μόνον εἰς τὴν Πρώμην ἀνήλθον· καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ τὰ κατ' ἐμαυτὸν παραθέμενος (τούτου γὰρ μόνου μοι φροντὶς ἦν), ἐσχόλαζον ταῖς συνάξεσι. Τῷ ἀδελφῷ σου οὐκ ἔγραψα, ἢ μόνον ὅτε οἱ περὶ Εὐσέβιον ἔγραψαν αὐτῷ κατ' ἐμοῦ, καὶ ἀνάγκην ἔσχον εἶναι ἐν τῇ Ἀλεξανδίᾳ ἀπολογῆσασθαι· καὶ ὅτε, πικρία τῶν θείων Γραφῶν κελύσαντος αὐτοῦ μοι κατασκευάσαι (22), ταῦτα ποιήσας ἀπέστειλα· χρῆ γὰρ ἀπολογουμένον με ἀληθεύειν τῇ σῇ θεοσεβείᾳ. Τριῶν τοίνυν ἐτῶν παρελθόντων, τετάρτῳ ἐνιαυτῷ γράφει κελύσας ἀπαντῆσαι με πρὸς αὐτόν· ἔν δὲ ἐν τῇ Μεδιολάνῳ. Ἐγὼ δὲ, διερωτῶν τὴν αἰτίαν (οὐ γὰρ ἐγίνωσκον, μάρτυς ὁ Κύριος), ἔμαθον ὅτι ἐπίσκοποι τινες, ἀνε-

post et dē habet καὶ.

(19) Reg., Κιθέντιον.

(20) Paris. et Colon., mendose, τοῦ ἤκουεν.

(21) Sic Reg. Editi vero ante καὶ habent ὄλιως. Basil. ὁμοῦς.

(22) Sunt qui tabellas istas existiment esse Synopsin Scripturæ sacræ. Sed vide sis quæ in Admonitione in Synopsis, ea de re disputamus. R. s. et Basil., τῷ ἐνιαυτῷ, omisso τετάρτῳ

θόντες, ἤξλωσαν αὐτὸν γράψαι τῇ σῆ εὐσεβείᾳ, ὥστε σύνοδον γενέσθαι. Πίστευε, βασιλεῦ, οὕτω γέγονε, καὶ οὐ ψεύδομαι. Κατελθὼν τοίνυν εἰς τὴν Μεδιόλανον, εἶδον πολλὴν φιλανθρωπίαν· κατηξίωσε γὰρ ἰδεῖν με, καὶ εἰπεῖν, ὅτι ἔγραψε καὶ ἀπέστειλε πρὸς σέ, ἀξίων σύνοδον γενέσθαι. Διὰ γοῦτα δέ με ἐν τῇ προειρημένῃ (23) πόλει, μετεπέμψατο πάλιν εἰς τὰς Γαλλίας, ἐκεῖ γὰρ καὶ ὁ Πατὴρ Ὅσιος ἤρχετο, ἵνα ἐκεῖθεν εἰς τὴν Σαρδικὴν ὁδεύσωμεν. Μετὰ δὲ τὴν σύνοδον, ἐν τῇ Ναϊσσοῦ μοι διάγοντι γράζει· καὶ ἀνελθὼν ἐν Ἀκυλητῆ λοιπὸν διέτριβον, ἔνθα με τὰ γράμματα τῆς σῆς (24) θεοσεβείας κατέλαβεν. Κάκειθεν κληθεὶς πάλιν παρὰ τοῦ μακαρίτου, καὶ ἀνελθὼν εἰς τὰς Γαλλίας, οὕτως ἦλθον παρὰ τὴν σὴν εὐσέβειαν. cius, Aquileiæ postea commoratus sum, ubi redditæ mihi sunt tuæ pietatis litteræ. Accitus inde

5. Ποῖον τοίνυν τόπον, ἢ τίνα χρόνον φησὶν ὁ κατηγοροῦς, ἐν ᾧ τοιαῦτά με εἰρηκέναι διέβαλλεν; ἢ τίνας παρόντας ἐμάνην φθέγγασθαι τοιαῦτα, οἷα ὡς εἰπόντος μου καταψεύσατο; ἢ τίς ἐστὶν ὁ τούτῳ συνηγορῶν καὶ μαρτυρῶν; ἃ γὰρ εἶδον οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ, ταῦτα καὶ λέγειν ὀφείλει, ὡς ἡ θεία Γραφή παρήγγειλεν. Οὐδένα μὲν οὖν οὕτως εὐρήσει μάρτυρα τῶν μὴ γενομένων· ἐγὼ δὲ, ὅτι οὐ ψεύδομαι, μάρτυρα μετὰ τῆς ἀληθείας καὶ τὴν σὴν εὐσέβειαν ἔχω. Ἄξιόν γὰρ, γινώσκων σε μνημονικώτατον, ἀναμνησθῆναι τῶν λόγων, ὧν ἀνέφερον τότε, ὅτε κατηξίωσας ἰδεῖν με· πρῶτον μὲν ἐν Βιμινακίῳ, δευτέρον δὲ ἐν Καισαρείᾳ τῆς Καππαδοκίας, καὶ τρίτον ἐν Ἄντιοχείᾳ (25)· εἰ κἂν τὸν περὶ εὐσέβειαν τῶν με λυπησάντων κακῶς ἐμνημόνευσα παρὰ σοί, εἰ διέβαλλόν τινας τῶν ἀδικησάντων με. Εἰ δὲ μηδὲ καθ' ὧν ἔδει με λέγειν τούτους διέβαλον, ποίαν εἶχον μάστιγαν βασιλέα βασιλεῖ διαβάλλειν, καὶ ἀδελφῶν ἀδελφῶ συγκρούσαι; Παρακαλῶ, ἢ παρόντα με ποιήσον ἐλεγχθῆναι, ἢ κατάγνωθι τῶν διαβολῶν· καὶ μίμησαι τὸν Δαβὶδ λέγοντα· *Τὸν καταλαλοῦντα λάθρα τοῦ πλησίον, τοῦτον ἐξεδίωκον*. Τὸ μὲν γὰρ ὅσον εἰς αὐτοὺς ἔχε ἐφένουσας (26)· *στόμα γὰρ* (27) *καταψεύσάμενον ἀρεῖλε ψυχὴν*. Ἡ δὲ σὴ μακροθυμία νενίκηκε, παρασχούσα παρῆρξιν ἀπολογίας, ἵνα καὶ καταγνωσθῆται δυνήθωσιν, ὡς φιλόνηκοι καὶ σκεοράνται. Περὶ μὲν τοῦ εὐσεβεστάτου σου ἀδελφοῦ τοῦ τῆς μακαρίας μνήμης ταῦτα· δύνασαι γὰρ κατὰ τὴν δολερὰν σοὶ σοφίαν παρὰ Θεοῦ προλαμβάνειν τὰ πολλὰ ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων, καὶ γινώσκεις τὴν

pietia a Deo tibi data, ex paucis istis plurima deprehendere.

6. Περὶ δὲ τῆς ἐτέρας διαβολῆς, εἰ (28) ἔγραψα τῷ τυράννῳ (τοῦνομα γὰρ οὐδὲ λέγειν βούλομαι), παρακαλῶ, ὡς θέλεις καὶ δι' ὧν ἂν δοκιμάτης, ἐξέταξε καὶ ἀνάγκρις· ἢ γὰρ ὑπερβολὴ τῆς διαβολῆς ἐξίστησι

²³ Prov. xxv, 8. ²⁴ Psal. c, 5. ²⁵ Sap. i, 11.

(23) Sic Reg. et Basil. In editis προειρημένη deest.

(24) Σῆς deest in Reg. Mox Reg., κατέλαβεν. Editi, κατέλαβον. Infra editi, mendose, ἦλθον Reg. ἦλθον.

(25) Reg., ἐν τῇ Ἀντ

A quid causæ esset quod accerserer, non noram enim, testis mihi Dominus est: didicique quosdam episcopos, qui eo concesserant, rogasse illum, ut tuæ pietati pro synodo cogenda scriberet. Crede mihi, imperator, sic gesta res est, neque mentior. Medianum igitur cum accessissem, magnam ejus expertus sum humanitatem: me quippe dignatus est ad conspectum admittere suum: indicavitque mihi se scripsisse, et ad te misisse, rogasseque ut synodus convocaretur. Me autem postea in prædicta urbe degentem iterum misit in Gallias, eo enim pater quoque Hosius concesserat, ut una in Sardicam peteremus. Post peractam vero synodum litteras mihi tum Naïso degenti misit: atque hinc profectus sum a beatæ memoriæ viro, in Gallias iter

B 5. Quo igitur loco, aut quo tempore, me accusator ejusmodi protulisse verba criminatur? aut quo præsentate eo insanix progressus sum, ut ea loquerer quæ me ille dixisse mentitur? Quisnam illi talia dicenti asiipulatur? quis cum illo adversum me testis adest? Nam quæ oculi ejus viderunt hæc dicere debet, ut divina præcepit Scriptura ²³. Sane rerum nunquam gestarum ne unum quidem ille testem reperiet. Me autem nequaquam mentiri, testis una cum veritate, ipsa quoque pietas tua. Cum enim te memoriæ tenacissimæ norim, recordare, quæso, verborum quæ tum tecum habui, cum me vultum subire tuum dignatus es: primo Viminacii; secundo, Cæsareæ Cappadociæ; tertio, Antiochiæ; an vel de Eusebianis, quanquam me acerbè vexassent, in malam partem apud te verba fecerim: vel si quospiam qui me injuste læsissent, accusarim. Quod si ne illos quidem criminatus sum, quos criminandi causa aderat, quanquam insania ductus imperatorem apud imperatorem accusassem, fratremque conciassem in fratrem suum? Obsecro vel me coram convinci jubeas, aut calumnias agnoscas atque condemnes, Davidemque imiteris qui ait: *Detrahentem secreto proximo suo, hunc persequere* ²⁴. Siquidem quoad obrectatoribus licuit, eadem illi perpetrarunt: nam *os quod mentitur occidit animam* ²⁵. At tua vicit patientia, dum mihi fiduciam præbuit ad criminis remotiorem; ut hinc adversarii mei ut contentiosi ac sycophantæ damnari possint. Hæc de piissimo fratre tuo, beatæ memoriæ viro dicta sint: nam pro sapræoccupare poteris, conflictamque accusationem

237 6. Quod vero attinet ad secundam calumniam, an scilicet litteras tyranno miserim (nomen quippe ejus ne proferre quidem velim), tute, quæso, ut volueris et per quos æquum censueris,

(26) In Reg. ἐφένουσας desideratur.

(27) Γὰρ deest in Reg.

(28) Et deest in editi. Paris. et Colon. Sed in Reg. Basil. et edit. Comm. legitur, et recte quidem. Infra Reg., ἀνάγκρις.

rem inquiras ac dijudices : calumniæ enim atrocitas in stuporem me ingentem, in magnamque caliginem conjicit. Crede mihi, religiosissime imperator, id sæpe mecum perpendens, vix mihi persuadere valebam, quempiam eo insanis devenisse, ut rem ejusmodi comminisceretur. At quia id effutiebant Ariani, ac se exemplar epistolæ tradidisse jactitabant, vehementi sum horrore perfusus : insomnesque noctes ducens, cum obtrektoribus concertabam, quasi tum illi coram fuissent : ac de repente ingentem edidi clamorem, statimque cum lacrymis ac gemitibus Dominum rogavi, ut propitiæ mihi forent aures tuæ. Quod cum sim divina gratia consecutus, rursum hæsito quodnam apologiæ initium faciam : nam quotiescunque loqui aggredior, obstat in me delati facinoris horror. Enimvero quod fratrem tuum spectat, aderat sycophantis aliquis saltem haud vero dissimilis obtentus ; quod nempe dignatus ille sit nos ad conspectum admittere suum : quod pro nobis ad fratrum tuum affectum litteras miserit : quod præsentibus sæpe nos honorarit, absentes acciverit. Diabolum autem Magnentium, testis mihi est Dominus, testis et Christus ejus, me prorsus ignorare, ac nullatenus nosse. Quænam igitur consuetudo ignoti cum sibi ignoto ? aut quam ductus occasione viro hujusmodi litteras misissem ? Ecquod fecissem epistolæ ad talem virum mittendæ exordium ? num illud ? Probe fecisti eum occidendo qui me cum honore excipere solebat ; et cujus beneficiorum nunquam obliviscar : teque laudo quod viros nobis familiares, eosque Christianos, ac fidelissimos sustuleris. Te acceptissimum habeo, quod eos Romæ obtruncaris a quibus perhumaniter exceptus fui ; beatam nempe materem tuam re et nomine Eutropium, id est probris nec non Sperantium fidelissimum, aliosque frugi homines permultos.

7. Annon furibundi est accusatoris, quod ejusmodi a me peractum facinus vel suspicetur ? Quinam mihi apud scelestum illum fiducia locus ? Erquidnam in ejus animo securitatis adverterim ? Num quod dominum suum obtruncavit ? quod erga amicos suos perfidus fuerit, juramenta violarit, erga Deum impius fuerit ? quod contra Dei jussu veneficis incautoribusque sit usus ? Quanam conscientia salutem illi dixissem, cujus furor atque crudelitas, non me solum, sed et totum terrarum orbem summo affecit dolore ? Magnam scilicet plurimamque illi gratiam habui, quod beatæ memoriæ fratrem tuum, qui ecclesias donis suis cumularat, muneraque miserat, jugularit. Qui homo, sæne sceleratissimus, cum hæc ipsa conspiceret, nihil tamen est veritus : nec eum absterruit gratia beatæ memoriæ viro in baptismo data : sed quasi dæmon quidam exitiosus, diabolicusque, furiose illum adortus est : quo factum est,

(29) Reg., δειδωκότες.

(30) Reg., ταύτας. Editi, ταυτα.

(31) In editis γὰρ ἄρειν πρὸς mendose positum pro γράφει πρὸς : deest illud in Reg.

(32) Sic Reg. et Basil. In editis τῶν deest. Mox Reg. et Basil., ἐπιλαθοίμην. Editi, ἀπολαθοίμην.

με, καὶ εἰς πολλὴν ἀσάφειαν ἄγει. Καὶ πιστεύετε, θεοφιλέστατε βασιλεῦ, πολλάκις κατ' ἐμαυτὸν λογιζόμενος ἠπίστου, εἰ ἄρα τις ἐμάνη τοσοῦτον, ὥστε καὶ τοιαῦτα ψεύσασθαι. Ἐπειδὴ δὲ παρὰ τῶν Ἀρειανῶν ἐθρυλεῖτο καὶ τοῦτο, καὶ ὡς αὐτοὶ ἐπιδεδωκότες (29) ἀντίγραφον ἐπιστολῆς ἐκαυχῶντο, ἐξιστάμην μειζήτως, καὶ ἀύπνους νύκτας διατελών, ὡς πρὸς παρόντας τοὺς κατειπόντας ἐμαχόμεν· καὶ κραυγὴν ἐξαπιναιῶς ἤφιεν μεγάλην, καὶ τῆσδε εὐθύς, στενάζων μετὰ δακρῶν, εὑρεῖν τὰς σὰς ἀκοὰς εὐμενεῖς. Ἄλλὰ καὶ οὕτω τῇ χάριτι τοῦ Κυρίου ταύτας (30) εὑρὼν, πάλιν ἀπορῶ, ποίαν ἀρχὴν τῆς ἀπολογίας ποιήσομαι· ὁσάκις γὰρ ἂν ἐπιβάλλωμαι λέγειν, ἐμποδίζομαι διὰ τὴν τοῦ πράγματος ἐκπληξιν. Ὅμως μὲν γὰρ περὶ τοῦ μακαρίου σου ἀδελφοῦ πρόφασιν ἦν πιθανὴ τοῖς συκοφάνταις, ὅτι τε κατηξιούμεθα βλέπειν αὐτὸν, καὶ περὶ ἡμῶν ἡξίου γράφειν (31) πρὸς τὴν σὴν ἀδελφικὴν διάθεσιν, καὶ παρόντας μὲν ἐτίμα πολλάκις, καὶ ἀπόντας δὲ μετεπέμπετο· τὸν δὲ διάβολον Μαγνέντιον, μάρτυς ὁ Κύριος, καὶ μάρτυς ὁ Χριστὸς αὐτοῦ, οὔτε γινώσκω, οὔτε ὄλω ἠπιστάμην αὐτόν. Ποία τοίνυν συνήθεια τῷ μὴ γνωσκομένῳ πρὸς τὸν μὴ γινώσκοντα ; ποία με πρόφασιν εἴλατε γράφαι τῷ τοιοῦτῳ ; Ποῖον προοίμιον τῆς ἐπιστολῆς ἔτασσον, γράφων αὐτῷ ; Ὅτι· Τὸν τιμῶντά με, οὐ τῶν (32) εὐεργεσιῶν οὐκ ἂν ποτε ἐπιλαθοίμην, τοῦτον φονεύσας καλῶς ἐποίησας ; καὶ ἀποδέχομαι σε τοὺς γνωρίμους ἡμῶν Χριστιανούς καὶ πιστάτους ἄνδρας ἀνελόντα ; καὶ ἀποδέχομαι σε (33) σφάξαντα τοὺς ἐν Ῥώμῃ γησιῶς ἡμᾶς ὑποδξαμένους, τὴν μακαρίαν σου θεῖαν τὴν ἀληθῶς Εὐτρόπιον (34), καὶ Ἀβουθήριον τὸν γνήσιον ἐκεῖνον, καὶ Σπειράντιον τὸν πιστότατον, καὶ ἄλλους πολλοὺς καλοὺς :

ornatum moribus, Abuteriumque ingenium illum,

7. Ἄρ' οὐχὶ καὶ τὸ μόνον ὑποπτεύειν περὶ τοῦτον τὸν κατηγοροῦν, ἐστὶ μανικόν ; Τί γὰρ με πάλιν θάρβεϊν ἐπειθεν αὐτῷ ; Ποίαν αὐτοῦ διάθεσιν ἐδιδεον ἀσφαλῆ ; Ὅτι τὸν ἴδιον δεσπότην ἀνεῖλε, καὶ περὶ τοὺς ἑαυτοῦ φίλους ἀπίστος γέγονε, καὶ ἔρκους μὲν παρέβη, εἰς δὲ τὸν Θεὸν ἠσέθησε, φαρμακοὺς καὶ ἐπαιδοὺς ἐπινοῶν κατὰ τῆς τοῦ Θεοῦ κρίσεως ; Ποῖον δὲ συνειδῶτι χαίρειν ἔλεγον τούτῳ, οὐ ἡ μανία καὶ ἡ ὠμότης οὐκ ἐμὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν τὴν καθ' ἡμᾶς οἰκουμένην ἐλύπησε ; Μεγάλην γε χάριν καὶ πολλὴν ἐκ τούτων ὤφειλον (35) τούτῳ, ὅτι ὁ μὲν μακαρίτης ἀδελφός σου τὰς ἐκκλησίας ἀναθημάτων ἐπλήρωσεν, οὗτος δὲ αὐτὸν ἀποστέλλοντα πεφόνευκε. Καὶ οὔτε ταῦτα βλέπων ὁ μαρὸς ἠδέσθη, οὔτε τὴν δοθείσαν χάριν τῷ μακαρίτῳ διὰ τοῦ βαπτίσματος πεφόνευται· ἀλλ' ὡς δαίμων τις ἀλάστωρ καὶ διαβολικὸς, ἐμάνη κατ' αὐτοῦ. Τῷ μὲν οὖν μακαρίτῳ τούτῳ γέγονεν εἰς μαρτύριον· ἐκεῖνος δὲ λοιπὸν ὡς δέσμιος ;

(33) Reg., θαυμάζομέν σε.

(34) Sic editi. Reg. vero, Εὐτροπιον. Basil., Εὐτροπιον. Mox Reg. Ἀβουθήριον. Nannius scripsit Abucreon.

(35) Reg., ὤφειλον.

κατὰ τὸν Κάϊν στένων καὶ τρέμων ἐδιώκετο, ἵνα καὶ τὸν Ἰούδαν ἐν τῷ θανάτῳ μιμήσῃται, δῆμιος καθ' ἑαυτοῦ γινόμενος, καὶ διπλὴν ἐποίησται καθ' ἑαυτοῦ τὴν τιμωρίαν ἐν τῇ μετὰ ταῦτα κρίσει.

8. Τοιοῦτῳ με φίλον ὁ διαβαλὼν ἐνόμισε γεγενῆσθαι· ἢ τάχα οὐδὲ (36) νενομίκεν, ἀλλ' ὡς ἐχθρὸς ἀπιθάνως ἐπλάσατο· οἶδε γὰρ ἀκριβῶς, ὅτι κατεψεύσατο. Ἐβουλόμην δὲ αὐτόν, ὅστις ἐστίν, ἐνταῦθα παρῆναι, καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας ἐρωτῆσαι (ἅ γὰρ ὡς Θεοῦ παρόντος λαλούμεν, τοῦτον ὄρον ἔχομεν ἡμεῖς οἱ Χριστιανοί) πρότερος ἡμῶν ἔχαιρε, τοῦ μακαρίτου Κωνσταντος ζῶντος, καὶ τίς μάλιν ἠύχετο· καὶ ἡ πρώτη διαβολὴ δέικνυσι, καὶ παντὶ τοῦτο δῆλόν ἐστιν. Εἰ δὲ καὶ αὐτὸς οἶδεν ἀκριβῶς, ὅτι τῶν ὄντων διακειμένων, καὶ εἰ τις ἡγάπα τὸν μακαρίτην Κωνσταντα, οὐκ ἐγίνετο φίλος τῷ κατ' ἐκείνου γενομένῳ· εἰ δὲ ἄλλως διέκειτο ἢ ὡς ἡμεῖς, φοβοῦμαι, μὴ ἄπερ ὁ μισῶν ἐκείνον ἐντεθῆμῃται, ταῦτα κατεψεύσατο κατ' ἑμῶν.

versario amicium fuisse; certe qui alio ac nos animo affectus fuerit, vereor, ne quæ ipse, utpote Constanti inimicus, machinatus est, eadem mihi falso affligerit.

9. Ἐγὼ μὲν οὖν, ἐπὶ τούτῳ ξενιζόμενος, ὅσα χρῆ λέγειν ἀπολογούμενος, ἀπορώ· καὶ μόνον ἑαυτοῦ μυστίους καταψήφίζομαι θανάτους, ἐάν καὶ ὅλως κἂν ὑπόψια τις εἰς ἐμὲ περὶ τούτου γένηται· σοὶ δὲ, φιλόληθες βασιλεῦ, θαρρῶν ἀπολογούμαι· παρακαλῶ, καθὰ προεῖπον, ἐξέταξε· καὶ μάλιστα μάρτυρας ἔχων τοὺς ἀποσταλέντας ποτὲ παρ' ἐκείνου πρὸς σὲ πρέσβεις· εἰσι δὲ Σαρβάτιος (37) καὶ Μάξιμος οἱ ἐπίσκοποι, καὶ οἱ σὺν αὐτοῖς· καὶ Κλημέντιος καὶ Βάλης. Μάθε, παρακαλῶ, εἰ γράμματά μοι κεκομίχασιν· ταῦτα γὰρ παρῆχε πρόφασιν κάμοι τοῦ γράφειν ἐκείνῳ. Εἰ δὲ μὴ ἐγραψε, μηδὲ ἐγίνωσκέ με, πῶς ἔγραφον ἐγὼ μὴ ἐπιστάμενος αὐτόν; Ἐρώτησον εἰ μὴ, ἑωρακίως τοὺς περὶ Κλημέντιον (38), ἐμνήσθην τῷ τῆς μακαρίας μνήμης, καὶ κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἐν δάκρυσί μου τὰ ἰμάτια διέβρεχον, ἐνθυμούμενος τὴν φιλανθρωπίαν καὶ τὴν φιλόχριστον αὐτοῦ ψυχὴν. Μάθε πῶς, ἀκούσας περὶ τῆς ὀμότητος τοῦ θηρίου, καὶ ἰδὼν τοὺς περὶ Βάλεντα διὰ τῆς Λιβύης ἀλθόντας, ἐφοβούμην μὴ κάκεινος πειράση τολμῆ-

⁶⁷ Psal. vi, 7.

(36) Reg. e. Basil., οὐδέ. Editi, male, οὐδέν. Mox D Reg. εἶδεν pro οἶδεν.

(37) Edit. Comm., Σαρβάτιος; alii vero omnes editi et mss., Σαρβάτιος. Existimat Baronius ad annum 350, § 28, hunc Sarvatium, seu Servatium episcopum esse Tungrensem: quod sane est vero simillimum: unus quippe Servatius inter Galliarum episcopos legitur in subscriptionibus Sardicensibus *Apologia contra Arianos*, n. 50, quem opinamur hunc ipsum esse. Sequentem vero maximum putat Baronius esse Maximinum Trevirensis; at præterquam quod nomen non omnino consentit; existat in iisdem subscriptionibus inter Galliarum episcopos Maximus qui postremus ibi legitur: quique fortassis hic ipse est. Maximianus vero qui primus illic habetur, videtur esse Maximinus Trevirensis, qui cum Trevirorum Galliarum metropoleos episcopus esset, eo nomine primas illic habeat

A ut faustæ vir memorie martyrium sit consecutus. At ille deinceps quasi vincitus, velutque Cain gemens ac tremebundus undique pulsus est ut Judam in morte imitatus, suique ipse carnifex effectus: duplici supplicio hic et in futuro iudicio plecteretur.

238 8. Huiusmodi viro me calumniator amicium arbitratus est: aut forte nequaquam ita arbitratus, sed utpote inimicissimus rem illam quantumvis incredibilem commentus est, licet apprime norit se mentium esse. Peroptarim sane ut ille homo, quisquis tandem sit, hic coram adesset, ut eum per ipsammet veritatem interrogarem (quæcunque enim quasi Deo præsentem loquimur, hoc nobis Christianis juramenti loco est) uter nostrum de beatæ memoriæ Constantis incolumitate gauderet: uter impensius pro illo oraret: id sane vel priori in me delata criminatione declarari, ac nulli non planum esse arbitror. Quod si ut bene novit ipse sycophanta, absurdum esset cogitare hominem sic affectum ac beatæ memoriæ Constantis amantissimum, illius adversario amicium fuisse; certe qui alio ac nos animo affectus fuerit, vereor, ne quæ ipse, utpote Constanti inimicus, machinatus est, eadem mihi falso affligerit.

9. Equidem atrocitate calumniæ perculsus hæreo quid ad eam depellendam asferre debeam, ac me ipse ad sexcentas mortes damno si vel minima hujusce rei in me cadat suspicio. Apud te autem, veri studiose imperator, cum fiducia meam propugno causam: rogoque te, uti jam dixi, rem diligenter explores: cum potissimum testes habeas legatos, ad te olim ab illo missos; Servatium scilicet et Maximum episcopos cum comitibus suis: Clementium item et Valentem. Disce, quæso, num litteras ad me detulerint: illæ quippe occasio mihi fuissent ad eum rescribendi. Quod si nec mihi scripsit, neque me novit, quare ad ignotum virum misissem litteras? Sciscitare an viso Clementio, beatæ memoriæ Viri mentionem non fecerim: an uti scriptum est ⁶⁷, lacrymis meis vestimenta non perfuderim, dum humanitatem ejus, animamque illam Christi amantissimam in mente versarem. Disce, quæso, quanta formidine percussus sim, audita belluæ illius feritate, cum Valentem per Libyam iter habere con-

Hermantius porro in *Athanasii Vita*, lib. vi, c. 15, putat Paulinum qui Ursacii et Valentis ad Julium litteras Athanasio misisset, circa annum 350 fuisse ep. Trevirensis: unde colligit, jam eo tempore defunctum Maximinum Trevirensis fuisse. Sed in omnibus editis et mss. Athanasii, *Apol. contra Arianos*, legitur Τεβέρω, vertiturque Nannius, *Paulino episcopo Tyburis*, quem secutus est Baronius. At Parisienses editores suo Marte *episcopo Trevirensi* posuerunt. Vero sane simillius est Tyburensem, quam Trevirensis episcopum litteras Julio Romano datas Athanasio transmisisse, licet res omnino explorata non sit, ut fateri videtur Hermantius ipse. In subscriptionibus Sardicensibus inter Italianos episcopos, legitur quidam Paulianus, forte idem qui Paulinus.

(38) Reg., Κλημάτιον.

rem inquiras ac dijudices : calumniæ enim atrocitas in stuporem me ingentem, in magnamque caliginem conjicit. Crede mihi, religiosissime imperator, id sæpe mecum perpendens, vix mihi persuadere valebam, quempiam eo insanis deventis, ut rem ejusmodi comminisceretur. At quia id effuditur Ariani, ac se exemplar epistolæ tradidisse jactitabant, vehementi sum horrore perfusus : insomnesque noctes ducens, cum obtrektoribus concertabam, quasi tum illi coram fuissent : ac de repente ingentem edidi clamorem, statimque cum lacrymis ac gemitibus Dominum rogavi, ut propitiæ mihi forent aures tuæ. Quod cum sim divina gratia consecutus, rursus hæsito quodnam apologiæ initium faciam : nam quotiescunque loqui aggredior, obstat in me delati facinoris horror. Enimvero quod fratrem tuum spectat, aderat sycophantis aliquis saltem haud vero dissimilis obtentus ; quod nempe dignatus ille sit nos ad conspectum admittere suum : quod pro nobis ad fraternum tuum affectum litteras miserit : quod præsentibus sæpe nos honorarit, absentes acciverit. Diabolum autem Maguentium, testis mihi est Dominus, testis et Christus ejus, me prorsus ignorare, ac nullatenus nosse. Quænam igitur consuetudo ignoti cum sibi ignoto ? aut quænam ductus occasione viro hujusmodi litteras misisset ? Ecquod fecissem epistolæ ad talem virum mittendæ exordium ? num illud ? Probe fecisti eum occidende qui me cum honore excipere solebat ; et cujus beneficiorum nunquam obliviscar : teque laudo quod viros nobis familiares, eosque Christianos, ac fidelissimos sustuleris. Te acceptissimum habeo, quod eos Romæ obtruncaris a quibus perhumaniter exceptus fui ; beatam nempe materteram tuam re et nomine Eutropium, id est probris nec non Sperantium fidelissimum, aliosque frugi homines permultos.

7. Annon furibundi est accusatoris, quod ejusmodi a me peractum facinus vel suspicetur ? Quinam mihi apud scelestum illum fiducia locus ? Ecquidnam in ejus animo securitatis adverterim ? Num quod dominum suum obtruncarit ? quod erga amicos suos perfidus fuerit, juramenta violarit, erga Deum impius fuerit ? quod contra Dei jussum veneficis incautoribusque sit usus ? Quam conscientia salutem illi dixissem, cujus furor atque crudelitas, non me solum, sed et totum terrarum orbem summo affecit dolore ? Magnam scilicet plurimamque illi gratiam habui, quod beatæ memoriæ fratrem tuum, qui ecclesias donis suis cumularat, muneraque miserat, jugularit. Qui homo, sane sceleratissimus, cum hæc ipsa conspiceret, nihil tamen est veritus : nec eum absterruit gratia beatæ memoriæ viro in baptisate data : sed quasi dæmon quidam exitiosus, diabolicusque, furiose illum adortus est : quo factum est,

(29) Reg., δεδωκότες.

(30) Reg., ταύτας. Editi, ταυτα.

(31) In editis γὰρ ἀφειν πρὸς mendose positum pro γράφει πρὸς : deest illud in Reg.

(32) Sic Reg. et Basil. In editis τῶν deest. Mox Reg. et Basil., ἐπιλαθοίμην. Editi, ἀπολαθοίμην.

με, καὶ εἰς πολλὴν ἀσάφειαν ἄγει. Καὶ πιστεύετε, θεοφιλέστατε βασιλεῦ, πολλάκις κατ' ἐμαυτὸν λογιζόμενος ἠπίστου, εἰ ἄρα τις ἐμάνη τοσοῦτον, ὥστε καὶ τοιαῦτα ψεύσασθαι. Ἐπειδὴ δὲ παρὰ τῶν Ἀρειανῶν ἐθρουλεῖτο καὶ τοῦτο, καὶ ὡς αὐτοὶ ἐπιδεδωκότες (29) ἀντίγραφον ἐπιστολῆς ἐκαυχῶντο, ἐξιστάμην μείζονως. καὶ ἀπνους νύκτας διατελῶν, ὡς πρὸς παρόντας τοὺς κατειπόντας ἐμαχόμεν· καὶ κραυγὴν ἐξαπινάως ἤφειν μεγάλην, καὶ τῆχόμεν εὐθύς, στενάζων μετὰ δακρῶν, εὑρεῖν τὰς σὰς ἀκοὰς εὐμενεῖς. Ἄλλὰ καὶ οὕτω τῇ χάριτι τοῦ Κυρίου ταύτας (30) εὐρών, πάλιν ἀπορῶ, ποίαν ἀρχὴν τῆς ἀπολογίας ποιήσομαι· ὁσάκις γὰρ ἂν ἐπιβάλλωμαι λέγειν, ἐμποδίζομαι διὰ τὴν τοῦ πράγματος ἐκπλήξιν. Ὅμως μὲν γὰρ περὶ τοῦ μακαρίτου σου ἀδελφοῦ πρόφρασις ἦν πιθανὴ τοῖς συκοφάνταις, ὅτι τε κατηξιούμεθα βλέπειν αὐτὸν, καὶ περὶ ἡμῶν ἤξιου γράφειν (31) πρὸς τὴν σὴν ἀδελφικὴν διάθεσιν, καὶ παρόντας μὲν ἐτίμα πολλάκις, καὶ ἀπόντας δὲ μετεπέμπετο· τὸν δὲ διάβολον Μαγνέντιον, μάρτυς ὁ Κύριος, καὶ μάρτυς ὁ Χριστὸς αὐτοῦ, οὔτε γινώσκω, οὔτε ὅπως ἠπιστάμην αὐτόν. Ποία τὸν συνήθεια τῶ μὴ γινωσκομένῳ πρὸς τὸν μὴ γινώσκοντα ; ποία με πρόφρασις εἶλε γράφαι τῶ τοιοῦτῳ ; Ποῖον προοίμιον τῆς ἐπιστολῆς ἔτασσον, γράφων αὐτῷ ; Ὅτι· Τὸν τιμῶντά με, οὐ τῶν (32) εὐεργεσιῶν οὐκ ἂν ποτε ἐπιλαθοίμην, τοῦτον φονεύσας καλῶς ἐποίησας ; καὶ ἀποδέχομαι σε τοὺς γνωρίζοντες ἡμῶν Χριστιανούς καὶ πιστότατους ἀνδρας ἀνελόντα ; καὶ ἀποδέχομαι σε (33) σφάζοντα τοὺς ἐν Ῥώμῃ γυνσίως ἡμᾶς ὑποδραμένους, τὴν μακαρίαν σου θεῖαν τὴν ἀληθῶς Εὐτρόπιον (34), καὶ Ἀβουτήριον τὸν γνήσιον ἐκεῖνον, καὶ Σπειράντιον τὸν πιστότατον, καὶ ἄλλους πολλοὺς κα-

ornatam moribus, Abuteriumque ingenium illum,

7. Ἄρ' οὐκ καὶ τὸ μόνον ὑποπτεύειν περὶ τούτων τὸν κατηγοροῦν, ἐστὶ μανικόν ; Τί γὰρ με πάλιν θάρρειν ἐπειθεν αὐτῷ ; Ποίαν αὐτοῦ διάθεσιν ἐβλεπον ἀσφαλῆ ; Ὅτι τὸν ἴδιον δεσπότην ἀνεῖλε, καὶ περὶ τοὺς ἐαυτοῦ φίλους ἀπιστος γέγονε, καὶ ὄρκους μὲν παρέθρη, εἰς δὲ τὸν Θεὸν ἠσέθησε, φαρμακοὺς καὶ ἐπαιδοὺς ἐπινοῶν κατὰ τῆς τοῦ Θεοῦ κρίσεως ; Ποῖον δὲ συνειδέτι χαίρειν ἔλεγον τούτῳ, οὐ ἡ μανία καὶ ἡ ὠμότης οὐκ ἐμὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν τὴν καθ' ἡμᾶς οἰκουμένην ἐλύπησε ; Μεγάλην γε χάριν καὶ πολλὴν ἐκ τούτων ὤφειλον (35) τούτῳ, ὅτι ὁ μὲν μακαρίτης ἀδελφός σου τὰς ἐκκλησίας ἀναθημάτων ἐπλήρωσεν, οὗτος δὲ αὐτὸν ἀποστέλλοντα πεφόνευκε. Καὶ οὔτε ταῦτα βλέπων ὁ μαρτὸς ἠδέσθη, οὔτε τὴν δοθεῖσαν χάριν τῷ μακαρίτῳ διὰ τοῦ βαπτίσματος πεφόνευται· ἀλλ' ὡς δαίμων τις ἀλάστωρ καὶ διαβολικός, ἐμάνη κατ' αὐτοῦ. Τῷ μὲν οὖν μακαρίτῳ τούτῳ γέγονεν εἰς μαρτύριον· ἐκεῖνος δὲ λοιπὸν ὡς δέσμιος

(33) Reg., θαυμάζομέν σε.

(34) Sic editi. Reg. veru, Εὐτροπιον. Basil., Εὐτροπιν. Mox Reg. Ἀβουήριον. Nannius scripsit Abucreon.

(35) Reg., ὤφειλον.

κατὰ τὸν Κάϊν στένων καὶ τρέμων ἐδιώκετο, ἵνα καὶ τὸν Ἰούδαν ἐν τῷ θανάτῳ μιμήσῃται, δῆμιος καθ' ἑαυτοῦ γινόμενος, καὶ διπλῆν ἐποιεῖται καθ' ἑαυτοῦ τὴν τιμωρίαν ἐν τῇ μετὰ ταῦτα κρίσει.

8. Τοιοῦτῳ με φίλον ὁ διαβαλὼν ἐνόμισε γεγενησθαί· ἢ τάχα οὐδὲ (36) νενόμικεν, ἀλλ' ὡς ἐχθρὸς ἀπιθάνως ἐπλάσατο· οἷδε γὰρ ἀκριβῶς, ὅτι κατεψεύσατο. Ἐβουλόμην δὲ αὐτόν, ὅστις ἐστίν, ἐνταῦθα παρεῖναι, καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας ἐρωτῆσαι (ἃ γὰρ ὡς Θεοῦ παρόντος λαλοῦμεν, τοῦτον ὄρκον ἔχομεν ἡμεῖς οἱ Χριστιανοί) πότερος ἡμῶν ἔχαιρε, τοῦ μακαρίτου Κώνσταντος ζῶντος, καὶ τίς μᾶλλον ἤψχετο· καὶ ἡ πρώτη διαβολὴ δεικνύσεται, καὶ παντὶ τοῦτο δηλὸν ἐστίν. Εἰ δὲ καὶ αὐτὸς οἶδεν ἀκριβῶς, ὅτι τῶν οὕτω διακειμένων, καὶ εἴ τις ἠγάπα τὸν μακαρίτην Κώνσταντα, οὐκ ἐγίνετο φίλος τῷ κατ' ἐκείνου γενομένῳ· εἰ δὲ ἄλλως διέκειτο ἢ ὡς ἡμεῖς, φοβοῦμαι, μὴ ἄπερ ὁ μισὼν ἐκείνον ἐντεθύμηται, ταῦτα κατεψεύσατο κατ' ἑμοῦ.

versario amicum fuisse; certe qui alio ac nos Constanti inimicus, machinatus est, eadem mihi falso afflaxerit.

9. Ἐγὼ μὲν οὖν, ἐπὶ τούτῳ ξενιζόμενος, ὅσα χρῆ λέγειν ἀπολογούμενος, ἀπορῶ· καὶ μόνον ἑμαυτοῦ μυρίους καταψήφίζομαι θανάτους, ἐὰν καὶ ὅλως κἂν ὑπόψια τις εἰς ἐμὲ περὶ τούτου γένηται· σοὶ δὲ, φιλόληθες βασιλεῦ, θαρρῶν ἀπολοῦμαι· παρακαλῶ, καθὰ προείπον, ἐξέταξε· καὶ μάλιστα μάρτυρας ἔχων τοὺς ἀποσταλέντας ποτὲ παρ' ἐκείνου πρὸς σὲ πρέσβεις· εἰσὶ δὲ Σαρβάτιος (37) καὶ Μάξιμος οἱ ἐπίσκοποι, καὶ οἱ σὺν αὐτοῖς· καὶ Κλημέντιος καὶ Βάλης. Μάθε, παρακαλῶ, εἰ γράμματά μοι κεκομίχασιν· ταῦτα γὰρ παρεῖχε πρόφασιν κάμοι τοῦ γράφειν ἐκείνῳ. Εἰ δὲ μὴ ἔγραψε, μηδὲ ἐγίνωσκέ με, πῶς ἔγραφον ἐγὼ μὴ ἐπιστάμενος αὐτόν; Ἐρωτήσον εἰ μὴ, ἑωρακίως τοὺς περὶ Κλημέντιον (38), ἐμνήσθην τοῦ τῆς μακαρίας μνήμης, καὶ κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἐν δάκρυσι μου τὰ ἱμάτια διέβρεχον, ἐθυμούμενος τὴν φιλανθρωπίαν καὶ τὴν φιλόχριστον αὐτοῦ ψυχὴν. Μάθε πῶς, ἀκούσας περὶ τῆς ὠμότητος τοῦ θηρίου, καὶ ἰδὼν τοὺς περὶ Βάλεντα διὰ τῆς Λιβύης λιθόντας, ἐφοβούμην μὴ κάκεινος πειράσῃ τολμῆ-

⁶⁷ Psal. vi, 7.

(36) Reg. e. Basil., οὐδέ. Editi, male, οὐδέν. Mox D Reg. εἶδεν pro οἶδεν.

(37) Edit. Comm., Σαρβάτιος. Existimat Baronius ad annum 350, § 28, hunc Sarvatium, seu Servatium episcopum esse Tungrensem: quod sane est vero simillimum: unus quippe Servatius inter Gallie episcopos legitur in subscriptionibus Sardicensibus *Apologia contra Arianos*, n. 50, quem opinamur hunc ipsum esse. Sequentem vero maximum putat Baronius esse Maximinum Trevirenssem: at præterquam quod nomen non omnino consentit; exstat in iisdem subscriptionibus inter Gallie episcopos Maximus qui postremus ibi legitur: quique fortassis hic ipse est. Maximianus vero qui primus illic habetur, videtur esse Maximinus Trevirensis, qui cum Trevirorum Gallie metropoleos episcopus esset, eo nomine primas illic habeat

ut faustæ vir memoriæ martyrism sit consecutus. At ille deinceps quasi vincetus, velutque Cain gemens ac tremebundus undique pulsus est ut Judam in morte imitatus, sive ipse carnifex effectus: duplici supplicio hic et in futuro judicio plecteretur.

238 8. Hujusmodi viro me calumniator amicum arbitratus est: aut forte nequaquam ita arbitratus, sed utpote inimicissimus rem illam quantumvis incredibilem commentus est, licet apprime norit se mentitum esse. Peroptarim sane ut ille homo, quisquis tandem sit, hic coram adesset, ut eum per ipsammet veritatem interrogarem (quæcumque enim quasi Deo præsentem loquimur, hoc nobis Christianis juramenti loco est) uter nostrum de beatæ memoriæ Constantis incolumitate gauderet: uter impensius pro illo oraret: id sane vel priori in me delata criminatione declarari, ac nulli non planum esse arbitror. Quod si ut bene novit ipse sycophanta, absurdum esset cogitare hominem sic affectum ac beatæ memoriæ Constantis amantissimum, illius adversario amicum fuisse; certe qui alio ac nos Constanti inimicus, machinatus est, eadem mihi falso afflaxerit.

9. Equidem atrocitate calumniæ percussus hæreo quid ad eam depellendam asserre debeam, ac me ipse ad sexcentas mortes damno si vel minima lususce rei in me cadat suspicio. Apud te autem, veri studiose imperator, cum fiducia meam propugno causam: rogoque te, uti jam dixi, rem diligenter explores: cum potissimum testes habeas legatos, ad te olim ab illo missos; Servatium scilicet et Maximum episcopos cum comitibus suis: Clementium item et Valentem. Disce, quæso, num litteras ad me detulerint: illæ quippe occasio mihi fuissent ad eum rescribendi. Quod si nec mihi scripsit, neque me novit, quare ad ignotum virum misissem litteras? Sciscitare an viso Clementio, beatæ memoriæ Viri mentionem non fecerim: an uti scriptum est⁶⁷, lacrymis meis vestimenta non perfuderim, dum humanitatem ejus, animamque illam Christi amantissimam in mente versarem. Disce, quæso, quanta formidine percussus sim, audita bellæ illius feritate, cum Valentem per Libyam iter habere con-

Hermantius porro in *Athanasii Vita*, lib. vi, c. 15, putat Paulinum qui Ursacii et Valentis ad Julium litteras Athanasio misisset, circa annum 350 fuisse ep. Trevirenssem: unde colligit, jam eo tempore defunctum Maximinum Trevirenssem fuisse. Sed in omnibus editis et mss. Athanasii, *Apol. contra Arianos*, legitur Τιβέρῳ, vertitque Nannius, *Paulino episcopo Tyburis*, quem secutus est Baronius. At Parisienses editores suo Marte *episcopo Trevirensi* posuerunt. Vero sane similis est Tyburenssem, quam Trevirenssem episcopum litteras Julio Romano datas Athanasio transmisisse, licet res omnino explorata non sit, ut fateri videtur Hermantius ipse. In subscriptionibus Sardicensibus inter Italiæ episcopos, legitur quidam Paulianus, forte idem qui Paulinus.

(38) Reg., Κλημάτιον.

spicerem, veritus scilicet ne quidpiam ille facinoris aggresseretur, neu quasi latro illos obtruncaret, qui beatum virum amore et memoria complecterentur : inter quos me nulli secundum affirmo.

10. Cum reformidarem itaque ne eo illi animo essent, an potui pro tua humanitate ferventius non orare? An parricidæ amicus, tibi vero occisi Constantis fratri, ac necis ultori, infesus fuerim? An mihi tam immane facinus cordi cum esset, tuæ erga me beneficentiæ oblitus sum; quam post beata memoria viri obitum talem erga me fore, qualis illo superstitie fuerat, litteris tuis mihi indicare dignatus es? Quibusnam oculis homicidam illum respexissem? Aut qui fieri queat ut cum pro tua salute vota facio, beatum illum me conspicerem non putarim? Fratres quippe ob naturæ affinitatem mutua sunt specula. Quamobrem, cum te in illo intuerer, nunquam possem te calumniis vellicare : illumque rursus cum in te conspicerem, nequaquam voluissem ad eum, qui inimicus illi fuerat, litteras mittere, **239** sed potius pro tua salute Dominum precari. Horum mihi testes sunt, primo Dominus, qui exaudivit me, ac totum tibi a maioribus devolutum tradidit imperium : testes quoque qui tum aderant Felicissimus olim dux Ægypti, Rufinus, et Stephanus, quorum ille catholicus, hic magister ibi erat ; Asterius item comes, Palladius qui fuit palatii magister, Antiochus et Evagrius, agentes in rebus. Hæc enim solum protuli : Oremus pro salute piissimi Augusti Constantii. Omnisque populus una voce statim acclamavit, Christe, auxiliare Constantio : et hæc precando diu perseveravit.

11. Quod autem litteras nunquam vel ad illum miserim, vel ab eo acceperim, Deum et Verbum ejus unigenitum Dominum nostrum Jesum Christum in testem advoco. Accusatorem, quæso, meum, concede, ut hac de re quoque paucis interrogem : undenam ad hujusce rei notitiam devenit? An epistolæ exemplaria se habere dixerit? hunc enim rorem ut spargerent Ariani sumnoperè conati sunt. Primo quidem litteras saltem nostris similes proferat. At nequaquam tutum illud fuerit, falsifici enim sunt, vestras quippe imperatorum manus sæpe sunt imitati : unde similitudo illa scriptis auctoritatem minime dederit, nisi qui ejusmodi litteras scribere consueverunt, scripta testimonio suo comprobent. Libet rursus ex sycophantis sciscitari : quisnam illas dedit litteras, et undenam illæ sunt deprehensæ? Nam et mihi scriptores fuere, et tyrannorum ministri, qui a tabellariis litteras acciperent, ipsique traderent. Adsunt nostri ; et illos, quæso, arcessas, quos verisimile est adhuc esse superstites : ac de litteris

σαι (39), καὶ ὡς λησθῆς φονεύσῃ τοὺς ἀγαπῶντας καὶ μνημονεύοντας τοῦ μακαρίου· ὧν ἑμαυτὸν οὐδενὸς εἶναι δεύτερον τίθημι.

10. Τοῦτο οὖν δεδιώς φρονούντας ἐκείνους, καὶ οὐ μᾶλλον ὑπόχρητον περὶ τῆς σῆς φιλανθρωπίας ; καὶ τὸν μὲν φονεύσαντα ἐκείνον ἠγάπων, εἰς (40) σὲ δὲ τὸν ἀδελφὸν ὄντα, καὶ ἐκδικοῦντα τὸν ἐκείνου θάνατον ἐλυπούμην ; 'Ἄλλ' ἐκείνου μὲν τῆς παρανομίας ἐμνημόνευον, τῆς δὲ σῆς εὐεργεσίας ἐπελανθανόμην (41-42), ἦν καὶ μετὰ θάνατον τοῦ μακαρίτου τοιαύτην ἐσεσθαι περὶ ἐμὲ, οἷα ἦν καὶ περιόντος ἐκείνου, διὰ γραμμῶν δηλώσαι κατηξίωσας ; Ποίοις ὄμμασι τὸν ἀνδροφόνον ἐβλεπον ; ἢ πῶς οὐχ, ὑπὲρ σῆς σωτηρίας εὐχόμενος, ἐνόμιζον καὶ τὸν μακαρίτην ἐκείνον ὄρῃν ; Ἄδελφοὶ γὰρ διὰ τὴν φύσιν ἀλλήλων εἰσὶ κάτοπτρα. Διὰ τοῦτο καὶ σὲ βλέπων ἐν ἐκείνῳ, οὐ ποτε ἂν διέβδalon· κάκεινον ἐν σοὶ πάλιν ὄρων, οὐ ποτε ἂν ἔγραφα τῷ κατ' ἐκείνου γενομένῳ, ἀλλὰ μᾶλλον περὶ τῆς σῆς σωτηρίας ὑπόχρητον. Καὶ μάρτυρες τούτων προηγουμένως μὲν ὁ Κύριος, ὁ ἐπακούσας καὶ χαρισάμενος ὀλοκλήρον σοὶ τὴν ἐκ προγόνων βασιλείαν· μάρτυρες δὲ καὶ οἱ τότε παρόντες, Φιληχῆσιμος ὁ γενόμενος δούξ τῆς Αἰγύπτου, καὶ Ρουφίνος, καὶ Στέφανος, ὧν ὁ μὲν καθολικός, ὁ δὲ μάρτυρες ἦν ἐκεῖ· καὶ Ἀστέριος ὁ κόμης, καὶ Παλλάδιος ὁ γενόμενος τοῦ παλατίου μάγιστρος, Ἀντιόχος τε καὶ Εὐάγριος οἱ ἀγεντισηρίβους (43). Μόνον γὰρ ἔλεγον· Εὐξιώμεθα περὶ τῆς σωτηρίας τοῦ εὐσεβεστάτου Αὐγούστου Κωνσταντίου· καὶ πᾶς ὁ λαὸς εὐθὺς μὲ φωνῇ ἔβδα· Χριστὲ, βοήθει Κωνσταντίῳ· καὶ διεμένεν οὕτως εὐχόμενος.

11. Ὅτι μὲν οὖν μήτε ἔγραψα ποτε ἐκείνῳ, μήτε ἐδεξάμην ποτὲ παρ' αὐτοῦ, μάρτυρα τὸν Θεόν, καὶ τὸν τοῦτο Λόγον τὸν μονογενῆ αὐτοῦ Υἱὸν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐπεκαλεσάμην· τὸν δὲ κατειπόντα, καὶ περὶ τούτου συγχώρησον ἐρωτηθῆναι δι' ὀλίγων, πόθεν εἰς τοῦτο παρῆλθεν ; Ἐπιστολῆς ἀντίγραφα φήσειεν ἔχειν ; τοῦτο γὰρ ἀπέκαμον οἱ Ἀρειανοὶ θρυλοῦντες. Ἐρῶντων μὲν οὖν κἂν τὰ γράμματα τοῖς ἡμετέροις ὄμνια δεικνύη, οὐπω τε ἀσφαλὲς ἔχει (44)· πλαστογράφοι γὰρ εἶδιν οἵτινες καὶ τὰς ὑμῶν τῶν βασιλέων χεῖρας πολλάκις ἐμίμησαντο· καὶ οὐχ ἡ μίμησις παρέχει τοῖς γράμμασι τὸ κύρος, ἐὰν μὴ καὶ οἱ τὰ τοιαῦτα γράφειν εἰωθότες μαρτυρῶσι ταῖς ἐπιστολαῖς. Τοῦτο τοίνυν καὶ τοὺς διαβαλόντας πάλιν ἐρωτῆσαι βούλομαι, τίς ὁ παρασχὼν ταῦτα ποτε, καὶ πόθεν εὐρέθη ταῦτα· καὶ γὰρ καὶ γὰρ τοὺς γράφοντας εἶχον, κάκεινος πάλιν τοὺς λαμβάνοντας παρὰ τῶν κομιζόντων καὶ ἐπειδόγτας αὐτῷ. Οἱ μὲν οὖν ἡμέτεροι πάρεισι· καταξίωσον δὲ κάκεινους καλεῖσαι· ζῆν γὰρ πάντως εἰ

(39) Sic Reg. Edit. vero Comm. Parisiensis et Basiliensis codex, κάκεινος πειράσαι τολμήση. Editio Colon., κάκεινο πειράσαι τολμήση.

(40) Reg., εἰ.

(41-42) Reg., ἐπελανθανόμην. Editi vero ἐπελαθόμην.

(43) Edit. Comm., ἀγεντισηρίβους, Nannius ver-

tit, *praefecti sericorum*, Regius, Basiliensis et edit. Parisiensis, ἀγεντισηρίβους, Et recte quidem, id est, agentes in rebus. Hi erant palatii officiales, quorum munus describitur in *Codice Theodosiano* a Jacobo Gothofredo illustrato, vi Cod., tit. 27. Ed. Colon., ἀγεντισήριχοι, male.

(44) Reg., οὐπω τῷ ἀσφαλὲς ἔχει.

εστιν αὐτούς· καὶ μάθε περὶ τούτων τῶν γραμμά-
των, ἐξέτασον ὡς ἀληθείας σοι συμπαρούσης· αὕτη
γάρ βασιλείων, καὶ μάλιστα Χριστιανῶν, ἐστὶ φυλα-
κῆριον· μετὰ ταύτης βασιλεύειν ὕμᾶς ἐστιν ἀσφα-
λές, λεγούσης τῆς θείας Γραφῆς· *Ἐλεημοσύνη καὶ
ἀλήθεια, φυλακὴ βασιλεῖ, καὶ περικυκλώσει ἐν
δικαιοσύνῃ τὸν θρόνον αὐτοῦ*. Ταύτην προβαλὼν
Ἐροδότῃ (45) ὁ σφόδρ νενίκηκε· καὶ πᾶς ὁ λαὸς
ἐζήνησε· *Μεγάλη ἡ ἀλήθεια καὶ ὑπερισχύει*.

12. Εἰ μὲν οὖν παρ' ἄλλοις ἤμην διαβληθεὶς, τὴν
σὴν εὐσέθειαν ἐπεκαλούμην· ὡς ὁ Ἀπόστολος ἐπ-
εκαλέσατο τότε τὸν Καίσαρα, καὶ πέπαιται τῶν
ἐχθρῶν ἡ κατ' αὐτοῦ ἐπιβουλὴ· ἐπειδὴ δὲ παρὰ σοὶ
τετολιμήκασι κατεπειν, τίνα ἀπὸ σοῦ ἐπικαλέσομαι;
τὸν Πατέρα τοῦ λέγοντος, *Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια*, ἵνα
σοὺ τὴν καρδίαν εἰς εὐμένειαν κλίνῃ. Δέσποτα
παντοκράτορ, βασιλεῦ τῶν αἰώνων, ὁ Πατὴρ τοῦ
Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, σὺ διὰ τοῦ σοῦ Λόγου
τὴν βασιλείαν ταύτην τῷ σὺ θεράποντι Κωνσταντίῳ
δέδωκας· σὺ λάμψον εἰς τὴν καρδίαν αὐτοῦ, ἵνα,
γνοὺς τὴν καθ' ἡμῶν συκοφαντίαν, εὐμένως μὲν αὐ-
τὸς δέξῃται τὴν ἀπολογίαν· πάντας (46) δὲ ποιήσῃ
γνώναι, ὅτι αἱ ἀκοαὶ αὐτοῦ ἠσφαλίστησαν ἐν ἀλη-
θείᾳ. Καὶ κατὰ τὸ γεγραμμένον· *Μόνα βασιλεῖ δεκτὰ
χειρὴ δικαίᾳ ἐστίν*. Οὕτω γὰρ καὶ κατορθοῦσθαι
τὸν θρόνον τῆς βασιλείας διὰ Σολομῶντος λεχθῆναι
πεποίηκας. Οὐκοῦν ὅλως ἐρώτησον, μαθέτωσαν οἱ
κατειρηκότες, ὅτι σοι μέλει περὶ τῆς ἀληθείας μα-
θεῖν. Καὶ εἰ (47) μὴ τῷ χρώματι τοῦ προσώπου
δείξουσι τὴν συκοφαντίαν· τοῦτο γὰρ τοῦ συνειδῶ-
τος ἐλεγχός ἐστι, καὶ γέγραπται· *Καρδίας εὐφραι-
νομένης πρόσωπον θάλλει· ἐν δὲ λύκαις οὐσης
σκυθρωπάζει*. Οὕτω τοὺς μὲν (48) ἐπιβουλεύσαντας
τῷ Ἰωσήφ ἡ συνειδήσις ἠλεγξε· τοῦ δὲ Λάβαν ἡ κατὰ
τοῦ Ἰακώβ πονηρία ἐκ τοῦ προσώπου δέδεικται.
Ὁρᾶς γοῦν ἐκεῖνων μὲν τὴν ὑπόψιν, φευγόντων καὶ
κρυπτομέλων, ἡμῶν δὲ τὴν ἐλευθερίαν ἀπολογουμέ-
νων. Οὐ γὰρ περὶ κτημάτων νῦν ἡ κρίσις, ἀλλὰ περὶ
δόξης τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ λίθινος κρουόμενος ζητεῖ τὸν
λατρόν· τῶν δὲ λίθων δξύτερα τὰ ἐκ τῆς διαβολῆς
ἐστί πληγήματα· *Ῥύπαλον ἐστὶν ἡ διαβολή, καὶ
μάχαιρα, καὶ τόξον ἀκιδωτόν*, ὡς εἶπε Σολομών·
καὶ ταῦτα μόνῃ ἡ ἀλήθεια ἰσθαι δύναται· ταύτης δὲ
παρορωμένης, αὐξάνει δεινότερον τὰ τραύματα.

13. Διὰ ταῦτα πάντα τὰ πανταχοῦ τῶν Ἐκκλησιῶν
τετάρακται. Καὶ προφάσεις μὲν ἐπενόησαν, ἐπίσκο-
ποι δὲ τηλικούτοι καὶ πολυετεῖς ἐξωρίσθησαν, διὰ
τὴν πρὸς ἐμὲ κοινωσίαν. Καὶ εἰ μὲν μέχρι τοσοῦτου
τοῦτο ἐγίγνωτο, προσδοκία τις ἦν ἀγαθῆ· φιλόθρω-
πος γὰρ εἶ· ἵνα δὲ μὴ καὶ μετὰ ταῦτα διαβῇ τὸ κα-
κόν, κρατεῖτω ἡ ἀλήθεια παρὰ σοὶ· καὶ μὴ ἀφῆς
ὑπόνοιαν κατὰ πάσης Ἐκκλησίας γενέσθαι, ὡς
τοιαῦτα βουλευομένων καὶ γραφόντων τῶν Χριστια-

A illis sciscitare, ita rem inquiras, ac si tibi ipsa co-
ram adesset veritas. Illa quippe imperatorum, in
primis Christianorum, est præsidium : illa comite
vos imperare tutissimum est, cum divina Scriptura
dicat : *Misericordia et veritas regi custodia est : et
circumdabit in iustitia thronum ejus*⁶⁶. Hanc cum
Zorobabel sapiens ille vir cæteris anteferret, alios
superavit, universusque populus in hanc vocem
prorupit : *Magna est veritas et prævalet*⁶⁷.

12. Si essem itaque apud alios delatus, tuam sane
pietatem appellarem : quemadmodum tunc Aposto-
lus Cæsarem appellavit⁷⁰, sedatæque sunt inimico-
rum ejus insidiæ ; at quando apud te me ausi sunt
insimulare, quem amabo, alium a te appellem, nisi
Patrem ejus qui dixit, *Ego sum veritas*⁷¹, ut cor
ille tuum ad clementiam vertat? Domine omnipotens,
Rex sæculorum, Pater Domini nostri Jesu Christi,
tu per Verbum tuum hoc imperium famulo tuo Con-
stantio contulisti : illumina cor ejus, ut deprehensa
calumnia adversum me structa, perhumaniter ille
defensionem meam excipiat : omnibusque notum
faciat aures suas esse in veritate firmatas. Et ut
scriptum est : *Sola lubia justa regi accepta sunt*⁷².
Eo enim modo thronum regni prosperum fieri per
Salomonem nos docuisti⁷³. Quapropter sciscitare,
quæso ; discant accusatores tibi veritatis indagandæ
esse curam. Et observa, num vel ipso vultus colore
calumniam prodant : est enim illud conscientiæ
indicium, scriptum quippe est : *Corde gaudente
exhilaratur facies : dum autem in mœrore est defi-
citur*⁷⁴. Sic homines qui Josepho 240 insidiati
fuerant⁷⁵, ipsa conscientia prodidit : Labani vero
pravus in Jacobum animus ex vultu deprehensus
est⁷⁶. Tute igitur cernis cum illorum trepidationem,
quippe qui fugiant et latebras quærant, tum nostram
in depellenda calumnia libertatem. Nulla jam de
fortunis controversia est, sed de Ecclesiæ existima-
tione. Qui lapide percutitur quærit medicum :
ictus calumniæ sunt lapidum ictibus acerbiores :
Clava est calumnia, et gladius et jaculum acutum,
ait Salomon⁷⁷ : hisque sola veritas mederi potest :
quæ si negligatur, graviora evadunt vulnera.

D 13. Hæc sane sunt quæ tantam rebus ubique ter-
rarum ecclesiasticis afferunt perturbationem. Occa-
siones illi excogitarunt, hincque factum ut tot et
tam grandævi episcopi, quod mecum communica-
rent, in exsilium sint acti. Quod si eo usque solum
res processerit, bona spes esset, humanus cum sis.
Ut autem in alium non ulterius pervadat, veritas
apud te vigeat. Ne, quæso, permittas, huic suspi-
cioni, in grave totius Ecclesiæ dedecus, locum esse ;

⁶⁶ Prov. xx, 28. ⁶⁷ III Esdr. iv, 41. ⁷⁰ Act. xxv, 11. ⁷¹ Joan. xiv, 6. ⁷² Prov. xvi, 13. ⁷³ Prov. xxv, 5.
⁷⁴ Prov. xv, 13. ⁷⁵ Gen. xlii, 21. ⁷⁶ Gen. xxxi, 5. ⁷⁷ Prov. xxv, 18.

(45) Lege Ζοροβάβελ. Sic Basil., Felckm. 7 anon.
et omnes editi. Reg., 'Ροζοβάβελ.

(46) Reg., πάντας. Editi, πάντες.

(47) Reg., Καὶ εἰ μὴ κατ'.

(48) Sic Reg. In editis μὲν deest.

quod scilicet Christiani viri, ac potissimum episcopi, tam nefaria machinentur, ejusmodique res scribere nihil vereantur. Quod si graveris rem indagare, æquum sane fuerit ut nobis potius qui calumnias æpellimus fidem habeas, quam calumniatoribus. Illi quippe pravo, utpote nobis inimici, animo hæc movent: nos vero nostri causa concertantes legitima afferimus argumenta. Per mihi mirum sane est, ubi nos cum metu ac reverentia scribimus, illos eo impudentiæ processisse, ut etiam apud imperatorem mentiri ausint. Sed inquire, quæso, ad veritatem explorandam: et prout scriptum est⁷⁸, *scrutando scrutare* coram nobis, undenam isti hæc quæ dicunt acceperint: aut ubinam sint litteræ reperitæ. Sed neque ex nostris quispiam convincetur, neque ex tyranni ministris ullus hæc dixerit: res quippe merum est commentum. Ac forte nihil placet, veritatis scilicet ne earum scriptor litterarum necessarie deprehendatur. Is quippe solis scophantis nullique alii notus est.

14. Quod autem mihi in crimen vertunt, in magna ecclesia habitam fuisse synaxin, priusquam completum ædificium esset: age, eam quoque apud tuam pietatem propulsabo criminationem; eo enim compellunt qui inimicissimo erga nos animo sunt. Ita se res habet, id fateor: ut enim hactenus nihil mendacii protuli, hoc jam non inficias ibo. Sed alio prorsus modo, quam criminantur illi, gesta res est. Bona, quæso, venia hæc dicam, nequaquam dedicationis diem festum celebravimus, religiosissime Auguste: id namque ante jussum tuum agere nefas fuisset: neque consulto ad id animum appulimus. Nullus episcopus, nullus fuit clericus vocatus; ædificio quippe plurima deerant. Imo vero nulla prævia monitione synaxis coacta est; ut ne inde illi calumniandi occasionem aucupentur. At rem uti gesta est nullus ignorat: ausculta tamen, rogo te, pro tua mansuetudine et tolerantia. Festum quidem erat Paschatis: populique ingens aderat multitudo, tantaque Christianorum turba, quantam in singulis urbibus exstare imperatores Christo addicti peroptare debeant. Cum igitur ecclesiæ pauca numero essent et angustissimæ, ingenti edito tumultu rogabant populi, ut in magna ecclesia conventus ageretur: ibique omnes preces funderent pro tua salute. Sicque acta res est. Me contra hortante, ut rem tantisper differret, et quolibet modo etiam cum compressione in aliis ecclesiis cœtus agerent, morem illi non gessere: **241** imo parati erant ex urbe egredi, ut in desertis locis sub dio conventus celebrarent; satius ducentes itineris perferre laborem, quam cum mœrore festum peragere.

15. Nam creng' mihi, imperator, et hujus quoque

⁷⁸ Joel 1, 7.

(49) Reg., Διδ καὶ θαυμάζω.

(50) Reg., ἔσχον ἐξουσίαν καὶ ψεύσασθαι.

(51) Ηὗς, ἔλειπε δὲ πολλὰ καὶ τῷ ἔργῳ, quæ sunt in Regio cod. in editis desiderantur. Basil., ἔλειπε δὲ πολλάκις καὶ τῷ ἔργῳ. Eo item modo scriptum primo fuerat in Regio, sed emendatum ut supra fuit.

νῶν, καὶ μάλιστα τῶν ἐπισκόπων. Ἦ εἰ μὴ βούλει ἀνακρίνειν, δίκαιον καὶ ἡμᾶς πιστεύεσθαι μᾶλλον ἀπολογουμένους ἢ τοὺς διαβάλλοντας. Οὗτοι μὲν γὰρ, ὡς ἐχθροὶ, πονηρεύονται, ἡμεῖς δὲ ἀγωνιώντες τὰς ἀποδείξεις παρέχομεν. Ἀλλὰ δὲ θαυμάζω (49), πῶς ἡμεῖς μὲν μετ' εὐλαβείας φθεγγόμεθα, ἐκείνοι δὲ τοσαύτην ἔσχον ἀναισχυντίαν, ὡς καὶ ψεύσασθαι (50) βασιλεῖ. Ἀλλ' ἐξέτασον διὰ τὴν ἀλήθειαν, καὶ ὡς περ γέγραπται, ἐρευνῶν ἐρευνήσον παρόντων ἡμῶν, πόθεν ταῦτα λέγουσιν, ἢ πόθεν τῷ ῥέθῃ τὰ γράμματα. Ἀλλ' οὐτε τῶν ἡμετέρων τις ἐλεγχθήσεται, οὐτε τῶν ἐκείνου φήσεε τις· πέπλασται γάρ. Καὶ πλέον οὐδὲν τάχα προσήκει ζητεῖν, οὐδὲ γὰρ βούλονται, ἵνα μὴ καὶ ὁ ταύτας γράψας ἐξ ἀνάγκης εὐρεθῇ. Ἰσασι γὰρ αὐτὸν οἱ διάβολοι μόνοι, καὶ ἄλλοι οὐδεὶς.

ulterius indagare par esset, quod ne illis quidem

14. Ἐπειδὴ δὲ καὶ περὶ τῆς μεγάλης ἐκκλησίας κατειρήκασιν, ὡς δὴ συνάξεως ἐκεῖ γενομένης, πρὶν αὐτὴν τελεωθῆναι· φέρε καὶ περὶ τούτου πάλιν ἀπολογήσομαι τῇ σῇ εὐσεβείᾳ· εἰς ταῦτα γὰρ ἡμᾶς; ἔλκουσιν οἱ φιλέχθρως διακείμενοι πρὸς ἡμᾶς. Ναὶ γέγονεν, ὁμολογῶ· καὶ γὰρ καὶ τὰ πρῶτα λέγων οὐκ ἐψεύσάμην, καὶ τοῦτο νῦν οὐκ ἀρνήσομαι. Ἀλλ' ἄλλως πάλιν ἢ ὡς αὐτοὶ κατειρήκασιν ἐστὶ τὸ πρᾶγμα. Καί μοι συγχώρησον εἰπεῖν, οὐκ ἐγκαίνιων ἡμέραν ἐπετελέσαμεν, θεοσεβέστατε Αὐγουστε· τοῦτο γὰρ ἀθέμιτον ἦν ἀληθῶς πρὸ τῆς σῆς προστάξεως ποιῆσαι· οὐδὲ ἐκ παρασκευῆς εἰς τοῦτο παρήλθομεν· οὐδὲ ἐπίσκοπός τις οὐδὲ ἄλλος κληρικὸς εἰς τοῦτο κέκληται, ἔλειπε δὲ πολλὰ καὶ τῷ ἔργῳ (51). Ἀλλ' οὐδὲ ἐκ παραγγελίας γέγονεν ἡ συνάξις, ἵνα πρόφασιν εὐρωσιν οὗτοι τοῦ κατειπεῖν. Ἀλλὰ τὸ γενόμενον ἴσασι πάντες· ἄκουσον δὲ ὁμῶς τῇ σαυτοῦ ἐπιεικείᾳ καὶ μακροθυμίᾳ. Ἐορτὴ μὲν γὰρ ἦν τὸ Πάσχα, ὃ δὲ λαὸς πάνυ πολὺς καὶ τοσοῦτος ἦν, ὅσον ἂν εὐξαιντο κατὰ πόλιν εἶναι Χριστιανῶν φιλόχριστοι βασιλεῖς. Τῶν τοίνυν ἐκκλησιῶν ὀλίγων καὶ βραχυτάτων οὐσῶν, θόρυβος ἦν οὐκ ὀλίγος, ἀξιούντων ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ συνελθεῖν, κάκει πάντας εὐχεσθαι ὑπὲρ (52) τῆς σῆς σωτηρίας· ὅπερ καὶ γέγονεν. Ἀλλ' ἐμοῦ παρακαλοῦντος τῶς ἐπισχέειν, καὶ ὅπως δήποτε μετὰ θλίψεως ἐν ταῖς ἄλλαις ἐκκλησίαις συναχθῆναι, οὐκ ὑπήκουσαν, ἀλλ' ἔτοιμοι γεγονάσιν ἐξελθεῖν τὴν πόλιν, εἰς τοὺς ἐρήμους τόπους ἐν ἡλίῳ συνελθεῖν, βέλτιον ἡγοούμενοι κάματον ἐνεγκεῖν ὁδοῦ, ἢ μετὰ λύπης τὴν εορτὴν ποιῆσαι.

15. Πίστευε (53) γὰρ, βασιλεῦ, καὶ περὶ τούτου

(52) In editis habetur καὶ ante ὑπὲρ, sed in codice Regio deest.

(53) Reg., πιστεύω, male. Paulo post Nannius vertit in *synaxibus Pentecostes*: itane legerit, an memoria lapsus sit, incertum.

πάλιν μάρτυρα δέξει τὴν ἀλήθειαν· ὅτι ἐν ταῖς A
 συναξέσι τῆς Τεσσαρακοστῆς, διὰ τὸ τῶν τόπων
 στενὸν καὶ τὸ πολὺ πλῆθος τῶν λαῶν, πλείστα παιδία,
 καὶ οὐκ ὀλίγαι νεώτεραι γυναῖκες, πλείστα τε
 γραῖδες, καὶ οὐκ ὀλίγοι νεανίσκοι θλιβέντες ἀπηνέ-
 χθησαν εἰς τοὺς οἴκους· καὶ τοῦ Θεοῦ παρασχόντος,
 τέθνηκε μὲν οὐδεὶς· πάντες δὲ ἐγόγγυσαν, καὶ ἤξιω-
 σαν διὰ τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν. Εἰ δὲ καὶ ἐν ταῖς
 προεόρτοις (54) τοιαύτη γέγονε θλίψις, τί ἂν ἐγεγό-
 νει ἐν αὐτῇ τῇ ἑορτῇ; Πάντως πάντα ἔτι (55) τούτων
 χαλεπώτερα. Ἄλλ' οὐκ ἔπρεπεν ἀντὶ χαρᾶς λύπην,
 ἀντ' εὐφροσύνης πένθος, ἀντὶ τῆς ἑορτῆς κλαυθμὸν
 τοῖς λαοῖς γενέσθαι· εἰδὼς (56) καὶ μάλιστα τύπον
 ἔχειν τῶν Πατέρων. Ὁ γὰρ μακαρίτης Ἀλέξανδρος,
 στενῶν ὄντων τῶν ἄλλων τόπων, καὶ οἰκοδομῶν τὴν
 τότε μείζονα νομιζομένην ἐκκλησίαν τὴν καλουμένην B
 Θεωνᾶ, συνῆγεν ἐκεῖ διὰ τὸ πλῆθος, καὶ συνάγων
 οὐκ ἡμέλει τῆς οἰκοδομῆς. Τοῦτο καὶ ἐν Τριβέροις,
 καὶ ἐν Ἀκυληῖα γενόμενον ἐώρακα· κάκει γὰρ ἐν
 ταῖς ἑορταῖς διὰ τὸ πλῆθος, ἔτι τῶν τόπων οἰκοδο-
 μουμένων, συνῆγον ἐκεῖ· καὶ οὐχ εὐρον τοιοῦτον
 κατήγορον. Ἄλλὰ καὶ ὁ μακαρίτης σου ἀδελφός,
 ἐν Ἀκυληῖα, τοιαύτης οὐσης συνάξεως, συνήχθη.
 Οὕτω καὶ ἐπεποίηκα, καὶ γέγονεν οὐκ ἐγκαίρια,
 ἀλλὰ σύναξις εὐχῆς. Σὺ μὲν οὖν, εὖ οἶδα, ὅτι, φιλό-
 θεος ὢν, τῶν μὲν λαῶν ἀποδέχη τὴν προθυμίαν, καὶ
 συγγινώσκεις ἔμοι, μὴ κωλύσαντι τοσούτου λαοῦ τὰς
 εὐχάς.
 rum alacritatem approbare, mihi que veniam concedere, quod tam multi populi precibus non obsti-
 lerim.

16. Ἐγὼ δὲ (57) τὸν κατειπόντα πάλιν περὶ τοῦ C
 του ἐρωτῆσαι βούλομαι, ποῦ νόμιμον ἦν εὐχεσθαι
 τὸν λαὸν, ἐν ἐρήμοις, ἢ ἐν οἰκοδομουμένῳ τόπῳ τῆς
 εὐχῆς; Ποῦ πρέπον ἦν καὶ ὅσιον ἐπακούσαι (58) τὸν
 λαὸν τὸ Ἄμην; ἐν ἐρήμοις, ἢ ἐν τῷ ἦδη λεχθέντι
 Κυριακῷ; Σὺ δὲ, θεοφιλέστατε βασιλεῦ, ποῦ τοὺς
 λαοὺς ἂν ἤθελες ἐκτείνειν τὰς χεῖρας καὶ εὐξασθαι
 περὶ σοῦ; Ἐνθα καὶ Ἕλληνας ἴδανται παρερχόμενοι,
 ἢ ἐν τῷ ἐπωνύμῳ σου τόπῳ, ὃν ἦδη, μᾶλλον δὲ καὶ
 ἅμα τῷ θεμελίῳ, Κυριακὸν πάντες ὀνομάζουσιν;
 Οἶδα, ὅτι τὸν οὖν τόπον προκρίνεις· μειδιᾷς γὰρ, καὶ
 τοῦτο μειδιῶν σημαίνει. Ἄλλ' ἔδει, φησὶν ὁ κατει-
 πὼν, ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦτο γενέσθαι. Μικραὶ μὲν
 οὖν καὶ στεναὶ πάσαι (59), καθὰ προείπον, πρὸς τοὺς
 λαοὺς εἰσιν. Ἔπειτα δὲ πῶς ἔπρεπε γενέσθαι τὰς

(54) Reg., Εἰ δὲ καὶ ἐν ταῖς προεόρτοις, subaudi D
 ἡμέραις. Editi vero, Εἰ δὲ ἐν τοῖς προεόρτοις.

(55) Reg., πάντως ποῦ τὰ ἔτι. Basil., πάντως ποῦ
 ἔτι. Editi vero, πάντως πάντα ἔτι.

(56) Reg. et Basil., εἰ δ' ὡς, mendose. Paulo post
 Reg., ἔγων.

(57) In editis post de legitur καί, sed hæc parti-
 cula abest a Reg.

(58) Legendum nobis videtur ὑπακούσαι, quæ vox
 apud ecclesiasticos significat, respondere. Id patet
 ex iis quæ paulo infra leguntur: Τί, ἐάν τοσούτων
 λαῶν συναλθόντων μία γένηται φωνή, λεγόντων τῷ
 Θεῷ τὸ Ἄμην; et in Apologia sequenti nuni. 25:
 Προέτρεπον τὸν μὲν διάκονον ἀναγινώσκειν ψαλμὸν,
 τοὺς δὲ λαοὺς ὑπακούειν· Ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλθοσ

rei testem accipe veritatem; in Quadragesimæ
 synaxibus, ob locorum angustiam ingentemque
 populi frequentiam, pueri complures, nec paucae
 juniores mulieres, multæ aniculæ, adolescentes
 plurimi, compressi, domum delati sunt: Deo tamen
 dante extinctus nullus est. Sed universi haud sine
 murmuratione postularunt ut in magna ecclesia
 conveniretur. Quod si diebus festum præcedenti-
 bus, tanta fuerit compressio, quid in ipso die festo
 futurum erat? Sane iis acerbiora contigissent. At
 non decebat pro gaudio mœrorem, pro lætitia lu-
 ctum, pro festo die fletum populis oboriri: cum
 maxime non ignorarem Patrum mihi exempla sup-
 petere. Beatæ quippe vir memoriæ Alexander ob
 aliorum locorum angustiam, dum ipse ecclesiam,
 quæ omnium maxima tunc putabatur, Theonæ dic-
 tam, exstrueret; in ea tamen ob populi frequen-
 tiam conventus egit, neque interim ob populi con-
 ventum ædificii constructionem intermittebat. Item
 similem Treviris et Aquileiæ factam vidi: ubi item
 ob populorum frequentiam, dum templa exstrueren-
 tur, in illis nihilominus conventus agebantur: nul-
 lusque tamen exstitit qui factum hujusmodi in cri-
 men vocaret. Quinetiam beatæ vir memoriæ frater
 tuus, hujusmodi conventui Aquileiæ cum aliis inter-
 fuit. Idipsum me egisse fateor, ita tamen ut non
 dedicatio, sed synaxis ad orandum celebrata sit.
 Perspectum itaque habeo te utpotè pium, populo-

16. Ego vero peroptarim hoc etiam ex sycophan-
 ta sciscitari: ubinam populum orare æquum fuit,
 in desertisne locis, an in orationis loco, etiam dum
 exstrueretur? Ubinam sanctius condacentiusque po-
 pulus responderet, amen; in desertis, an in templo
 quod jam appellabatur Dominicum? Quonam in loco
 malles, religiosissime imperator, populum manus
 extendere ac pro te orare? Illicne ubi pertranseun-
 tes gentiles gradum sisterent; an in loco cui jam
 tuum inditum est nomen: quem nunc, imo a jactis
 fundamentis Dominicum omnes vocant? Certum
 sane habeo te tuum anteferre locum: subrides
 enim, ac subridendo assensum significas. Sed ait
 obtrectator, in ecclesiis illud actum oportuit. At
 omnes omnino, uti jam dictum est, pro populi fre-

αὐτοῦ. Jussi ut diaconus psalmum legeret, populus-
 que responderet: Quoniam in æternum misericordia
 ejus: nam ὑπακούειν sic intellectum oportet, non
 ut Nannius, auscultaret, ut optime observavit Cot-
 telerius in Notis ad Const. apost. lib. viii, cap. 45,
 pag. 354, ubi vocis ὑπακούετω idem usus est. Vide
 eundem Cottelerium ad librum ii Const. apost.,
 c. 57, p. 203. Apud ecclesiasticos vox ὑπακούειν ea
 sententia plerumque usu venit. Job xiv, 15: Ἐτα
 καλέσεις: ἐγὼ δὲ σοὶ ὑπακούσομαι. Ubi Vulgata,
 vocabis me, et ego respondebo tibi, et alias sæpe.

(59) Particula καί, quæ in editis post στεναί ka-
 betur, deleta est in Reg. eamque expungere visum
 est.

quentia erant angustiores. Deinde quo pacto Dominum precari decuit, quidve satius fuit; separatimne populum cum periculosa compressione convenire, an in loco qui totius multitudinis jam capax esset; ut una illic eademque populorum vox cum consonantia audiretur? Præstabat certe istud, hinc enim multitudinis unanimitatem cernere erat, hincque Deus est ad exaudiendum promptior. Si namque juxta ipsius Salvatoris promissionem⁷⁹, duobus ob 242 quamlibet causam convenientibus, quodcumque petierint dabitur illis: quid si tanti populi convenientis una vox proferatur, qua Deo dicunt, Amen? Cuiam hoc ipsum non admirationi fuit? Quis te beatum non prædicavit, cum tantam populi frequentiam uno in loco coactam cerneret? Ecquod illud populorum gaudium, qui, cum hactenus in B sejunctis locis convenissent, mutuo jam conspectu sycophantæ, mœroris.

17. Restat ut alteri ejus objectioni quæ adhuc superest occurram. Siquidem aiet forte obtrectator ille: Edificio nondum completo, haud licuit illic orationes fundere. At Dominus ait: *Tu autem cum oraveris, intra in cubiculum tuum, et claude ostium*⁸⁰. Quid ergo dixerit calumniator? Imo potius, quid prudentes ac veri Christiani dixerint? Hos interroga, imperator: nam de illis quidem scriptum est: *Sultus stulta loquetur*⁸¹: de his vero, *Ab omni sapiente consilium accipe*⁸². Cum tam angustæ ecclesiæ, cum tanta esset populi frequentia, ut ad deserta loca proficisci pararent, quid facto opus erat? Solitudo absque januis, ac quibusvis volentibus pervia; Dominicus autem locus muris cinctus est januisque clausus: adestque illic conspicuum pios C inter profanosque discrimen. Nonne, imperator, quivis sapiens cum tua pietate hoc eligendum annuit? Quipe norunt hic legitimam esse orationem, illic inconditæ turbæ suspicionem: nisi forte deficientibus locis, solitudinem ii duntaxat qui orant, incolant, ut Israelitis contigit: imo vero illis quoque exstructo tabernaculo, locus orationis circumscriptus in posterum fuit. O Domine, ac vere Rex regum Christe, Fili Dei unigenite, Verbum et Sapientia Patris, in crimen ecce vocor, quod clementiam tuam populus deprecatus sit, ac per te Patrem tuum, qui est super omnia Deus, obsecrarit, pro salute famuli tui piissimi Constantii. Sed tuæ bonitati gratias ago, quod mihi vitio vertatur legum tuarum observatio. Graviori enim criminationi

A εὐχάς; καὶ πῶς (60) ἦν βέλτιον κατὰ μέρος καὶ διηρημένως τὸν λαὸν μετ' ἐπικινδυνου συνοχῆς, ἢ ὄντος ἤδη τόπου τοῦ δυναμένου δέξασθαι πάντας, ἐν αὐτῷ συνελθεῖν καὶ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν μετὰ συμφωνίας τῶν λαῶν γενέσθαι τὴν φωνήν; Τοῦτο βέλτιον ἦν· τοῦτο γὰρ καὶ τὴν ὁμοφυλίαν ἐδείκνυε τοῦ πληθους· οὕτω καὶ ταχεύς ὁ Θεὸς ἐπακούει. Εἰ γὰρ κατὰ τὴν αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος ἐπαγγελίαν, ἐὰν δύο συμφωνήσαιεν περὶ παντός, οὐ ἂν (61) αἰτήσωνται, γενήσεται αὐτοῖς· τί, ἐὰν τοσοῦτων λαῶν συνελθόντων μία γένηται φωνή, λεγόντων τῷ Θεῷ τὸ Ἄμήν; Τίς γοῦν οὐκ εθαύμασε; Τίς οὐκ ἐμακάρισέ σε (62), βλέπων τὸν τοσοῦτον λαὸν ἐν ἐνὶ συνελθόντα τόπῳ; Πῶς ἔχαιρον οἱ λαοὶ βλέποντες ἀλλήλους τὸ πρότερον ἐν διηρημένοις συνεργόμενοι τόποις; Τοῦτο πάντας ἠψφρανε, καὶ μόνον τὸν διαβαλόντα (63) ἐλύπησε.

B fruerentur? Id omnibus lætitiæ causa fuit, soli
C 17. Τὴν γοῦν ἐτέραν καὶ ὑπολειπομένην ἀντιλογίαν αὐτοῦ βούλομαι προλαβεῖν. Ὁ μὲν γὰρ κατεριηκῶς (64) φησιν· Οὐπω τετελειωτο τὸ ἔργον, καὶ οὐκ ἐχρῆν εὐχὰς γενέσθαι· ὁ δὲ Κύριος εἶπε· Σὺ δὲ, ὅταν προσεύχη, εἰσελθε εἰς τὸ ταμειῶν σου, καὶ ἀπόκλεισον τὰς θύρας. Τί τοίνυν φήσαιεν ὁ κατηγορος; Μᾶλλον δὲ τί ἂν εἴποιεν οἱ φρόνιμοι καὶ ἀληθῶς (65) Χριστιανοὶ; Τοῦτους γὰρ ἐρώτησον, βασιλεῦ· ἐπειδὴ γέγραπται περὶ μὲν ἐκείνων, ὅτι Ὁ μωρὸς μωρὰ λαλήσει· περὶ δὲ τούτων, Παρὰ παντός φρονίμου συμβουλίαν λάμβανε. Τῶν ἐκκλησιῶν στενῶν οὐσῶν, καὶ τῶν λαῶν τοσοῦτων ὄντων, καὶ βουλομένων εἰς τὰς ἐρήμους ἀπελθεῖν, τί ποιεῖν ἐχρῆν; Ἡ μὲν γὰρ ἐρημος ἄθυρος, καὶ τῶν βουλομένων διόδός ἐστιν, ὁ δὲ Κυριακὸς τόπος καὶ τετελιωταὶ καὶ τεθῶρτα, καὶ τὴν διαφορὰν τῶν εὐσεβῶν καὶ τῶν (66) βεβήλων δείκνυσιν. Ἄρα, βασιλεῦ, οὐ μετὰ τῆς σῆς εὐσεβείας πᾶς ὅστισοῦν φρόνιμος ἐπιτινεύει τούτῳ; Ἰσασι γὰρ, ὅτι ὧδε μὲν νόμιμος εὐχή, ἐκεῖ δὲ ἀταξίας ὑπόψια· εἰ μὴ ἄρα, τόπων μὴ ὄντων, μόνου τὴν ἐρημίαν ἂν οἰκοῖεν (67) οἱ εὐχόμενοι, ὥσπερ ἦν ὁ Ἰσραὴλ· ἀλλὰ κάκεινοις τῆς σκηνῆς γενομένης περιώριστο λοιπὸν τῆς εὐχῆς ὁ τόπος. Ὡ Δέσποτα καὶ ἀληθῶς βασιλεῦ τῶν (68) βασιλευόντων Χριστέ, Γιὰ τοῦ Θεοῦ μονογενές, Λόγος καὶ Σοφία τοῦ Πατρὸς, ἐπειδὴ τὴν σὴν φιλανθρωπίαν ὁ λαὸς ἠψῆζατο, καὶ διὰ σοῦ τὸν σὸν Πατέρα τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν παρεκάλεσε, περὶ τῆς σωτηρίας τοῦ σοῦ θεράποντος τοῦ εὐσεβεστάτου Κωνσταντίου, D κατηγορούμαι. Ἄλλὰ τῇ σῇ ἀγαθότητι χάρις, ὅτι διὰ

⁷⁹ Matth. xviii, 2. ⁸⁰ Matth. vi, 6. ⁸¹ Isa. xxxii, 6. ⁸² Tob. iv 19.

(60) In editis, καὶ ἐκεῖ πῶς. Sed ἐκεῖ quod desit in omnibus mss. omissum est.

(61) Reg., οὐ ἂν.

(62) Σε δεest in Reg. nec lectum est a Nannio, qui verit, aut non inter felicia prædicet.

(63) Reg. quem sequimur, διαβαλόντα. Edit. Comm., ἐνδιαβαλόντα. Basil. edit. Paris. et Colon., ἐνδιαβλόντα.

(64) Editi, mendose, κατεριηκῶς. Reg, κατεριηκῶς.

(65) Reg. et Basil. quos sequimur. ἀληθῶς. Editi, ἀληθεῖς.

(66) Τῶν δεest in Reg.

(67) Sic Reg. et Basil. Edit. vero Paris. et Col. οἰκοῖεν. Comm., οἰκοῖον, male. Paulo post Reg., περιώριστο, optime. Editi male περιώριστον.

(68) Ηἴε, βασιλεῦ τῶν, desunt in Reg. Paulo post idem, Λόγος καὶ Σοφία.

τοῦτο καὶ ἐν τοῖς σοῖς νόμοις διαβέβλημαι. Μειζόνως γὰρ ἂν διεβλήθην, καὶ ἦν ἀληθῶς ἔγκλημα, εἰ ἂν (69) ψυχοδόμησε τόπον ὁ βασιλεὺς παρηργόμεθα, καὶ ἔρημον ἐζητοῦμεν εἰς εὐχὴν. Πῶς ἂν ὁ κατηγορὸς ἐφλυάρησε τότε! πῶς ἂν ἦν πιθανὸς λέγων· Ἐξουθενήσῃ σου τὸν τόπον· παρὰ γνώμην ἐστὶν αὐτοῦ τὸ γινόμενον· ἐγέλασε παρεργόμενος· ἔδειξε τὴν ἔρημον πληροῦσαν τοῦ τόπου τὴν χρεῖαν· θέλοντας εὐξασθαι λαοὺς κεκώλυκε. Ταῦτα ἤθελεν εἰπεῖν, ταῦτα ἐζήτει· καὶ μὴ εὐρῶν ἀχθεταί, καὶ λοιπὸν λόγους πλάττει. Ταῦτα γὰρ εἰ ἔλεγεν, ἐδυσώπει (70) κάμῃ· ὡσπερ νῦν ἀδικεῖ, τὸν διαβόλου τρόπον ἀναλαθῶν, καὶ παρατηρούμενος τοὺς προσευχομένους· διδὼν καὶ ἐσπῆλη παραγνοῦς τὸ τοῦ Δανιήλ· ἐνόμισε γὰρ ὁ ἀμαθής, ὅτι καὶ ἐπὶ σοῦ τὰ τῶν Βαβυλωνίων κρατεῖ, καὶ οὐκ ἔγνω, ὅτι φίλος εἶ (71) τοῦ μακαρίου Δανιήλ· καὶ τὸν αὐτὸν αὐτῷ Θεῶν προσκυνεῖς, καὶ οὐ κωλύεις, ἀλλὰ θέλεις πάντας εὐχεσθαι, εἰδῶς, ὅτι πάντων ἐστὶν εὐχὴ, σώζεσθαι σε καὶ βασιλεύειν ἐν εἰρήρῃ διαπαντός.

18. Ἐγὼ μὲν οὖν καὶ ταῦτα πρὸς τὸν κατειπόντα ἀποδύρομαι· σὺ δὲ, θεοφιλέστατε Αὐγουστε, ζήσειςαι πολλαῖς ἐτῶν περιόδοις, καὶ τὰ ἐγκαίνια ἐπιτελέσειςαι. Αἱ γὰρ γενόμεναι παρὰ πάντων περὶ τῆς σῆς σωτηρίας εὐχαὶ οὐκ ἐμποδίζουσι τὴν τῶν ἐγκαινίων πανηγυριν. Μὴ τοῦτο ψευδέσθωσαν οἱ ἀμαθεῖς· ἀλλὰ παρὰ μὲν τῶν Πατέρων μαθέτωσαν, ἀναγνώσκωσαν δὲ καὶ τὰς Γραφάς· μᾶλλον δὲ παρὰ σοῦ μαθέτωσαν, φιλολόγος γὰρ εἶ, ὅτι καὶ Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ἰωσεδέκ ἱερέως, καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, καὶ Ζοροβάβελ ὁ Σαλαθηλ ὁ σοφός, καὶ Ἐσδρας ὁ ἱερεὺς καὶ τοῦ νόμου γραμματεὺς, τοῦ ἱεροῦ (72) μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν οἰκοδομουμένου, καὶ ἐνστάσης τῆς Σκηνοπηγίας (ἐορτὴ δὲ ἦν αὕτη καὶ πανηγυρίς καὶ εὐχὴ μεγάλη ἐν τῷ Ἰσραὴλ), συνήγαγον τὸν λαὸν ὀμοθυμαδὸν εἰς τὸ εὐρύχωρον τοῦ πρώτου πυλῶνος τοῦ πρὸς τῇ ἀνατολῇ, καὶ τὸ θυσιαστήριον τοῦ Θεοῦ ἠτοίμασαν, κάκει προσήνεγκαν, κάκει τὴν ἐορτὴν ἐπέτελεσαν. Καὶ λοιπὸν οὕτως τὰς κατὰ Σάββατον καὶ νομηνίαν προσέφερον θυσίας, καὶ οἱ λαοὶ τὰς εὐχὰς αὐτῶν ἀνέφερον. Καὶ φανερώς φησιν ἡ Γραφή, ὅτι ταῦτα ἐγίνετο, καὶ ὁ ναὸς τοῦ Θεοῦ οὕτω ψυχοδόμητο· ἀλλὰ μᾶλλον τοῦτον οὕτως εὐχομένων ὁ (73) οἶκος προέκοπτεν ὁ οἰκοδομούμενος· καὶ οὕτε διὰ τὴν προσδοκίαν τῶν ἐγκαινίων ἐκωλύθησαν αἱ εὐχαί, οὕτε διὰ τὰς γενομένας συνόδους τῶν εὐχῶν ἐμπεποδίσται τὰ ἐγκαίνια· ἀλλὰ καὶ ὁ λαὸς οὕτως ἤρχετο· καὶ ὅτε τετέλεστο πᾶς ὁ οἶκος, ἐποίησαν τὰ ἐγκαίνια, καὶ προσήνεγκαν εἰς τὸν ἐγκαινισμὸν, καὶ πάντες ἑώρτασαν ἐπὶ τῇ τελεσιουργίᾳ. Τοῦτο δὲ πάλιν καὶ ὁ μακαρίτης Ἀλέξανδρος καὶ οἱ ἄλλοι Πατέρες πεποιήχασιν· συναγαγόντες γὰρ καὶ τελειώσαντες τὸ ἔργον,

⁶⁹ Dan. vi. ⁷⁰ I Esdr. iii, 10, 11.

(69) Reg., εἰ τόν. Mox idem, καὶ τὴν ἔρημον.

(70) Reg., ἐδυσώπει. Editi, ἐδυσώπει. Ibid. Reg., ἀδικεῖ. Editi, male, ἀδικεῖν.

(71) Reg., ἦ. Mox idem τὸν αὐτὸν αὐτῷ Θεῷ. Ibidem editi. Commel. sola, καὶ οὐ κωλύεις.

A ansam dedissem, ac fuisset legitima accusandi causa, si loco, quem imperator exstruxerat prætermissis, eremum ad orandum petissemus. Quam multum accusator tunc deblaterasset! quam fide dignus visus fuisset dicendo: Locum tuum contempsit: opus non probat tuum: derisit prætereundo, desertum indicavit quod loci necessitati suppleret: populos orandi cupidus impedit. Hæc ut sibi dicenda suppeterent peroptabat inquirebatque: quod cum assecutus non sit, mœrore affectus criminatioes deinceps comminiscitur. Et sane si illa dicere posset, pudore me suffunderet, ut me jam injuria afficit, cum diaboli mores imitatus, eos qui vacant orationi observat: Danielis quippe historiam⁶⁹ legendo spe falsus est: putavit enim ignarus ille B Babyloniorum mores apud te vigere, neque novit esse te beati Danielis studiosissimum, ac eundem quem ille Deum adorare nec impedire, imo potius summopere optare ut omnes orationi incumbant: cum scias omnium orationes et vota ea esse, ut incolumis et cum pace perpetuo imperes.

18. Equidem hæc adversus obtrectatorem conqueror. Tu vero, religiosissime Auguste, utinam multis annorum circulis vixeris, ac 243 dedicationis solemnia celebraveris! Nam certe preces ab omnibus pro tua salute fusæ, nihil obstant dedicationis celebratæ. Ne talia imperiti illi homines mendacia profert: sed a Patribus id ediscant, Scripturasque evolvant, vel potius a te ipso litterarum studiosissimo edoceantur: Jesum scilicet sacerdotem Josedeci filium et fratres ejus, Zorobabelem filium Salathielis sapientem illum virum, Esdram item sacerdotem et legis scribam, cum templum post captivitatem ædificaretur, instaretque Scenopegia, id est festum Tabernaculorum; magna solemnitas, in qua orationes publicæ in Israel offerebantur; populum in latiori vestibulo primi osii versus Orientem siti, unanimi sententia congregarunt, dispositoque Domini altari, illic obtulerunt: eodemque in loco completa celebritas est⁷⁰. Eo item modo in posterum hostias in Sabbato et Neomenia solitas offerebant, populusque Dominum precabatur. Testaturque palam Scriptura nondum exstructo Dei templo hæc: acta fuisse: imo potius D illis ita orantibus exstruebatur domus, accrescebatque in dies; ita ut nec propter Encæniorum expectationem intermissæ orationes: neque propter conventas orantium Encæniam sublata sint: sed, licet antea illic populus orasset, nihilominus post absolutum ædificium celebrata dedicatio est, donaque pro illa offerentes, omnes pro consummatione operis solemnitatem egerunt. Ipsium a beatæ memoriæ Alexandro et ab aliis Patribus factum vidi-

(72) Importunam vocem ὅτι ante τοῦ ἱεροῦ, quæ in editis habetur, expungere visum est: estque ipsa in Regio codice deleta.

(73) 'O deest in editis, in Reg. habetur.

mus, qui cum jam illic populum coegissent, A summato tamen opere, gratias Domino egerunt, ac dedicationem celebrarunt. Id te quoque facere convenit, paratus enim locus, præmissisque orationibus expiatus, tuæ pietatis præsentiam postulat: id enim illi ad perfectum ornatum deest. Hoc utinam expleas, ac vota tua Domino reddas, cui hanc domum excitasti! hæc quippe omnium vota sunt.

19. Verum, quæso te, aliam disquiramus calumniam, ejus quoque propulsandæ veniam concedito. Ausi sunt enim me calumniari, quasi mandatis tuis, quibus jussum aiant ut ecclesia excederem, non obtemperarim. Equidem non possum non mirari eos minime defatigari in conflingendis criminibus: nec sic tamen ego deterreo, imo potius ætor in ea depellenda criminatione: quanto enim plures B edam apologias, tanto facilius eorum malignitas deprehendi damnarique poterit. Nequaquam obstiti pietatis tuæ mandato, absit! non tanti quippe sum ego ut obsistam vel quæstori Urbis, nedum tanto imperatori. Neque opus ut hac de re multa verba faciam, testis quippe mihi est tota civitas. Concede tamen ut ab initio rem uti gesta est enarrem: nam te, si audieris, miraturum arbitror inimicorum meorum temeritatem. Montanus Palatinus epistolam ad me detulit, quasi ego a te scripto postulassem ut in Italiam mihi concedere liceret; ut quæ rebar ecclesiasticis rebus deficere instaurari possent. Et sane gratias ago pietati tuæ, quod litteris quas a me profectas arbitratus es perhumaniter annueris, curamque gesseris ut commode ac sine labore iter instituerem, ad teque pervenirem. At certe miror rursus, quod vel ad aures tuas mentiri nihil sint veriti, cum tamen mendacium diabolo sit proprium, mendacesque ab eo alieni sint qui ait: *Ego sum veritas*⁷⁴. Non enim scripsi, nec istiusmodi epistolam accusator unquam proferre poterit. Ac etsi par mihi fuisset litteris a te quotidie postulare, ut benignum vultum tuum conspicere liceret; **244** verumtamen nec fas est ecclesias deserere, nec me decuit pietati tuæ molestum esse, cum potissimum, nobis etiam absentibus, soleas ecclesiasticis petitionibus annuere. At ipsa sunt...

20. Sed undenam ejusmodi epistolam nacti sunt D obtretractores mei? Nosse velim quisnam ipsis eam tradidit. Jube, quæso, ut respondeant: hinc enim edisces ipsos hanc commentos esse criminationem; quemadmodum illam quæ spectat execrandum Magnentium falso pervulgarunt. Quod si in hoc quoque sycophantæ deprehendantur, ad quam in posterum nos pertrahent defensionem? Hoc curant

⁷⁴ Joan. xiv, 6.

(74) Sic Reg. et Basil. Editi vero, δύνωνται.

(75) Lectio vitiosa.

(76) Sic Reg. Editi autem ἐπιστεῦσαι.

(77) Sic Reg. et edit. Conum. Editi. vero Paris. et Colon., mendose, προσόψον.

(78) Sic Reg., οὖν in editis deest. Epistola vero Montani de qua hic, forte excidit, vel quod vero

ἠυχαρίστησαν τῷ Κυρίῳ, ἐγκαίνια ἐπιτελεσαντες. Τοῦτο καὶ σὲ ποιεῖν πρέπει, φιλομαθέστατε βασιλεῦ· ἔτοιμος γὰρ ὁ τόπος προαγνισθεὶς ταῖς προγενομέναις εὐχαῖς, ζητῶν παρουσίαν τῆς σῆς εὐσεβείας· τοῦτο γὰρ αὐτῷ λείπει πρὸς τὸν τέλειον κόσμον. Τοῦτο μὲν οὖν πληρώσεως, καὶ τὴν εὐχὴν ἀποδοίης τῷ Κυρίῳ, ᾧ καὶ τὸν οἶκον πεποίηκας· τοῦτο γὰρ πάντων ἐστὶν εὐχή.

19. Δὸς δὴ, καὶ τὴν ἄλλην Ἰδωμεν διαβολὴν, καὶ συγχώρησον ἀπολογήσασθαι καὶ περὶ αὐτῆς. Τετομήκασαι γὰρ καὶ τοῦτο διαβάλλειν, ὡς ἀντιστάντος ἐμοῦ τοῖς σοῖς προστάγμασιν, ὥστε μὴ ἐξελεῖν τὴν ἐκκλησίαν. Ἐκείνους μὲν οὖν θαυμάζω μὴ ἀποκάμνοντας ταῖς συκοφανταῖς· ἐγὼ δὲ ὁμοῦ οὐδὲ οὐτως ἀποκάμνω, χαίρω δὲ μᾶλλον ἀπολογούμενος. Ὅσα γὰρ ἀπολογίαὶ πολλαὶ, τοσοῦτῃ καὶ πλεόν ἐκείνοι δύνανται (74) καταγινώσκεισθαι. Θὺκ ἀντέστην προστάγματι τῆς σῆς εὐσεβείας, μὴ γένοιτο! οὐ γὰρ τηλικούτος ἦμην, ἵνα καὶ λογιστῆ πόλεως ἀντιστῶ, μήτιγε τηλικούτῃ βασιλεῖ, (75) καὶ περὶ τοῦτου τοσοῦτων πλείεστων παρ' ἐμοῦ λόγων· πᾶσα γὰρ ἡ πόλις μοι μαρτυρεῖ. Συγχώρησον δὲ ὁμοῦ καὶ τοῦτο πάλιν ἐξ ἀρχῆς διηγήσασθαι τὸ πρᾶγμα· καὶ γὰρ ἀκούσας, θαυμάσεις, εὐ οἶδ' ὅτι, τῶν ἐχθρῶν τὴν εὐχέριαν. Μοντάνος ὁ Παλατινὸς ἦλθε κομιζῶν ἐπιστολήν, ὡς ἐμοῦ γράψαντος, ἵνα εἰς τὴν Ἰταλίαν ἔλθω· καὶ ἃ νομίζω λείπειν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς, ταῦτα πληρωθῆναι δυναθῆ. Τῇ μὲν οὖν σῇ εὐσεβείᾳ χάρις, ὅτι κατηξίωσεν, ὡς ἐμοῦ γράψαντος, ἐπινεῦσαι (76), καὶ τῆς ὁδοῦ πρόνοιαν πεποίηκεν ὑπὲρ τοῦ ταύτην ἐλθεῖν, καὶ ἀκμητὶ διανῦσαι με· τοὺς δὲ ψευσαμένους τὰς σὰς ἀκοὰς τεθαύμακα πάλιν μὴ φοβηθέντας, ὅτι τὸ ψεῦδος ἰδίον ἐστὶ τοῦ διαβόλου, καὶ οἱ ψευδόμενοι ἀλλότριον ἐκείνου τοῦ λέγοντος· Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια. Οὐ γὰρ ἔγραψα, οὐδὲ τοιαύτην ἐπιστολήν εὐρεῖν ὁ κατήγορος δυνήσεται. Εἰ καὶ ἔδει με γράφειν καθ' ἡμέραν, ἵνα τὴν ἀγαθὴν σου πρόσοψιν (77) θεωρῶ· ἀλλ' οὕτε τὰς Ἐκκλησίας καταλιμπάνειν ὄσιον, οὐδὲ δι' ὄχλου τῇ σῇ εὐσεβείᾳ γίνεσθαι δίκαιον ἦν· μάλιστα ὅτι καὶ ἀπόντων ἡμῶν ἐπινεῦεις ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς ἀξιώσεσιν. Ἄ μὲν οὖν (78) ἐκέλευσε Μοντάνος, κέλευσον ἀναγνῶναι με· ἐστὶ γὰρ ταῦτα...

quæ Montanus jussit, me recitare jubeto, nam hæc

20. Πόθεν δὲ ἄρα καὶ ταύτην τὴν ἐπιστολήν εὗρον οἱ κατειρηκότες; ἐβουλόμην παρ' αὐτῶν ἀκούσαι, τίς αὐτοῖς καὶ ταύτην ἐπέδωκε. Ποίησον αὐτοὺς ἀποκρίνασθαι. Δυνήσῃ γὰρ ἐκ τοῦτου μαθεῖν, ὅτι καὶ ταύτην ἐπλασαν, ὥσπερ κάκεινην ἐβρῦλησαν περὶ τοῦ δυσωνύμου Μαγνηντίου. Καταγνωσθέντες δὲ καὶ περὶ ταύτης, εἰς ποίαν ἄρα μετὰ ταῦτα πάλιν ἔλκουσιν ἡμᾶς ἀπολογία; Τοῦτο γὰρ μεμελετήκασαι, καὶ ταύ-

similius est ab Athanasio nunquam huc alijecta fuit; nam cum coram Constantio sui purgandi causa esset oraturus, potuit hujus epistolæ exemplar ab Apologia sejunctum deferre, ut Constantio perlegeret. Alias quid causæ esset quod ommissa fuisset?

την ἔχουσιν, ὡς ὀρώ, σπουδῆν, πάντα κινεῖν καὶ θρο-
 ρυθεῖν. Τάχα λέγοντες πολλά παροξύνουσι (79) ποτε
 καθ' ἡμῶν· ἀλλὰ τοὺς τοιοῦτους καὶ ἀποστρέφεται
 καὶ μισεῖν δίκαιόν ἐστιν, ὅτι, οἳ εἰσι, τοιοῦτους καὶ
 τοὺς ἀκούοντας αὐτῶν ὑπολαμβάνουσι, καὶ νομίζουσι
 δύνασθαι τὰς διαβολὰς ἰσχύειν καὶ παρὰ σοί. Ἴσχυσε
 γὰρ ποτε ἡ τοῦ Δωὴκ κατὰ τῶν ἱερέων τοῦ Θεοῦ·
 ἀλλ' ὁ ἀκούσας Σαοὺλ ἦν ὁ ἄδικος. Καὶ Ἰεζάβελ δὲ
 διαβαλοῦσα ἠδυνήθη βλάψαι τὸν θεοσεβέστατον Να-
 βουθαί (80)· ἀλλὰ καὶ Ἀγαθὸς καὶ πονηρὸς καὶ ἀπο-
 στάτης ὁ ἀκούων. Ὁ δὲ ἀγιώτατος Δαβὶδ, οὐ μιμη-
 τὴν εἶναι σε προσήκει, καὶ πάντες εὐχονται, τοὺς
 τοιοῦτους οὔτε προσίεται, ἀλλὰ καὶ ὡς λυσσῶντας κύ-
 νας ἀπεστρέφετο (81), λέγων· *Τὸν καταλαλοῦντα
 λάθρα τοῦ πλησίον αὐτοῦ, τοῦτον ἐξεδιώκον.*
 Ἐφύλαττε γὰρ τὴν λέγουσαν ἐντολήν· *Οὐ πα-
 ραδέξῃ ἀκοήν ματαλαρ.* Μάταια δὲ καὶ τὰ τούτων
 ἐστὶ παρὰ σοί· ἤτησας γὰρ, ὡς ὁ Σολομών, καὶ
 σὺ παρὰ Κυρίου, καὶ εὐλογεῖται πίστευε, τὸ μάταιον
 λόγον καὶ ψευδῆ μακρὰν ἀπὸ σοῦ γενέσθαι προ-
 ἤκειν.

21. Διὰ τοῦτο τοῖνον κάγω, ἐπειδὴ ἐκ διαβολῆς ἦν
 ἐπιστολή, καὶ οὐκ εἶχεν οὐδὲ τοῦ ἐλθεῖν πρόσταξιν,
 ἔγων, ὅτι προαίρεσις οὐκ ἦν τῆς σῆς εὐσεβείας ἐλ-
 θεῖν ἡμᾶς παρὰ σέ. Τὸ γὰρ μὴ κελεῦσαι πάντως ἐλ-
 θεῖν, ἀλλὰ καὶ γράψαι ὡς ἐμοῦ γράψαντος, καὶ θέ-
 λοντος διορθώσασθαι τὰ δοκοῦντα λείπειν, καίτοι μη-
 δὲν λέγοντος, φανερόν ἦν παρὰ γνώμην εἶναι τῆς
 σῆς ἡμερότητος τὴν κομισθεῖσαν ἐπιστολήν. Τοῦτο
 πάντες ἔγνωσαν· τοῦτο καὶ γράφων ἐδήλωσα· καὶ οἱ
 δε Μοντάνος, ὅτι οὐ τὸ ἐλθεῖν παρητούμην, ἀλλὰ τὸ
 ὡς ἐμοῦ γράψαντος ἐλθεῖν ἀπρεπὲς ἠγούμην, ἵνα μὴ
 καὶ ἐν τούτῳ πρόφασιν εὐρωσιν οἱ συκοφάνται πάλιν,
 ὡς (82) ὀχληροῦ γενομένου μου τῇ σῇ θεοσεβείᾳ.
 Ἀμέλει παρεσκευασάμην, καὶ τοῦτο οἶδεν αὐτὸς,
 ἵνα, ἐὰν γράψαι καταξίωσης, εὐθύς ἐξέλθω, καὶ φθά-
 σω τῇ προθυμίᾳ τὸ προσταχθέν. Οὐ γὰρ ἐμαινόμεν
 ἀντειπεῖν τοιοῦτῳ σου προσταγμάτι. Μὴ γραψάσης
 τοῖνον ὄντως τῆς σῆς εὐσεβείας, πῶς ἀντέστην μὴ
 κελευθεῖς; Ἡ πῶς λέγουσιν, οὐκ ἐπεισθην, καίτοι
 προστάξεως μὴ οὐσης; πῶς οὐ συκοφαντία καὶ τοῦτο
 τῶν ἐχθρῶν πλαττόντων τὸ μὴ γενόμενον ὡς γενομέ-
 νον; Φοδοῦμαι μὴ καὶ νῦν, ἀπολογουμένου μου, θρυ-
 λήσωσιν ὡς μὴ ἀξιώσαντος ἀπολογήσασθαι· οὕτως
 ἐγὼ μὲν εὐχερῆς εἰμι παρ' αὐτοῖς εἰς τὸ κατηγορεῖ-
 σθαι παρ' αὐτῶν· αὐτοὶ δὲ ταχεῖς εἰς τὸ συκοφαντεῖν
 καὶ καταφρονεῖν τῆς Γραφῆς λεγούσης· *Μὴ ἀγάπα
 καταλαλεῖν, ἵνα μὴ ἐξαρθῆς.*

meam propugnarem, ne debilerent ipsi, quasi non
 eorum criminationibus idoneus, illique ad calumniandum
 parati: adeo ut Scripturam nihili faciant,
 quas ait: *Ne ames obloqui ne evellaris*⁹¹.

22. Μοντάνου τοῖνον ἀποδημήσαντος, ἦλθε Διογέ-
 νης ὁ νοτάριος μετὰ ἕξ καὶ εἴκοσι μῆνας· καὶ οὔτε
 αὐτὸς ἐπιστολήν ἀπέδιδου, οὔτε ἐωράκαμεν ἀλλήλους,

A enim: hoc, uti perspectum habeo, moliuntur, ut
 omnia moveant et perturbent. Fortasse plurimis te
 verbis adversum nos exasperant: sed ejusmodi
 viros aversari, et odio habere æquum est, quod
 quales ipsi sunt, tales existiment eos qui se auscultant,
 suasque calumnias etiam apud te valere posse
 arbitrentur.⁸⁶ Olim certe contra sacerdotes Dei,
 Doegi calumnia vim habuit; sed Saul erat qui au-
 rem præbuit vir sane iniquus.⁸⁷ Et Jezabel calum-
 niis suis religiosissimum Naboth lædere potuit; sed
 Acliah erat, scelestus ille et apostata, qui nxori
 morem gessit. Sanctissimus autem David, cujus te,
 ut omnes peroptant, imitatore esse convenit, hu-
 jusmodi viros non admittit, sed quasi canes rabi-
 dos aversabatur, dicens: *Detrahentem secreto pro-
 ximo suo, hunc persequer*⁸⁸. Præceptum quippe
 illud observavit: *Vanum rumorem non admittes*⁸⁹.
 Incassum certe illi apud te mendacia loquuntur,
 qui velut Salomon a Domino postularis, quod te
 accepisse credas; ut nimirum verbum vanum et
 mendax longe sit a te⁹⁰, uti par est.

21. Quapropter cum sola calumniatorum opera
 data fuisset epistola, nec me ipsa juberet ad te pro-
 ficisci; perspectum sane habui eam non esse pie-
 tatis tuæ voluntatem ut te convenirem. Etenim
 cum non omnino jusseris ut accederem, sed ita
 scripseris quasi id ego a te litteris postulassem, ut
 quæ deficere videbantur instaurare liceret; palam
 fuit (nemine licet indicante) perlatam ad me episto-
 lam non e sententia mansuetudinis tuæ fuisse scrip-
 ptam. Hoc nulli notum non est: hoc scripto indi-
 cavi: ac novit ipse Montanus non recusasse me
 ad te accedere; sed ita accedere, ac si ego litteris
 meis proficiscendi licentiam postulassem, certe id
 non decere arbitratus sum, ne hinc occasionem
 iterum captarent sycophantæ, quasi religioni tuæ
 molestus fuisset. Et sane jam me viæ committere
 parabam, ut ipse novit Montanus, ut, si ad me scri-
 bere tibi placuisset, iter quamprimum instituerem,
 promptoque animo jussum tuum anteverterem.
 Nequaquam enim eo insanix deveneram, ut hujus-
 modi præcepto tuo repugnarem. Cum nullas itaque
 ad me litteras miserit pietas tua, qui repugnari
 cum nihil jussum fuerit? Aut quomodo me non ob-
 secutum affirmant, cum nullum fuerit mandatum?
 Quid aliud illud est quam mera sycophantia adver-
 sariorum meorum, qui quæ gesta non sunt, gesta
 comminiscuntur? Vereor sane etiam si causam
 sim eam propugnare dignatus: usque adeo sum
 calumniandum parati: adeo ut Scripturam nihili faciant,

22. (83) Cum profectus itaque Montanus esset,
 accessit post sex et viginti menses Diogenes nota-
 rius; qui neque ipse quoque epistolam tradidit, neque

⁸⁶ I Reg. xxii, 9. ⁸⁷ III Reg. xxi, 7, seqq. ⁸⁸ Psal. c, 5. ⁸⁹ Exod. xxiii, 1. ⁹⁰ Prov. xxx, 8. ⁹¹ Prov. xi, 13.

(79) Sic Reg. Editi vero, παροξυνόμενά σε καθ'.
 In Basil., παροξ. καθ' ἡμῶν, intermedia crasa.

(80) Reg., Ναβουθέ.

(81) Sic Reg. Editi vero, ἀποστρέφεται.

(82) Sic Reg. et Basil. Editi, male, ὡς ἤ.

(83) Initio anni 356.

in mutuum venimus **245** conspectum; nec quidpiam a te jussum mihi ille significavit. Imo cum Syrianus dux exercitus Alexandriam ingressus est, Arianis rumores quosdam spargentibus, ac se arbitrato suo acturos denuntiantibus; sciscitabar ex eo num eas quas illi jacitabant litteras haberet: fateor quippe me jussionis tuæ litteras postulasse. Cum autem se non habere dixisset, rogavi ut vel ipse. Syrianus, vel Maximus præfectus Ægypti hoc mihi jussum scripto traderent. Hoc autem ideo postulavi, quod tua mihi humanitas scripsisset, ut a nullo turbarer, neque iis qui me terrere vellent attenderem: sed in ecclesiis degerem citra ullum metum vel sollicitudinem. Qui autem eam epistolam detulere, sunt Palladius olim palatii magister, et Asterius qui fuit dux Armeniæ. Exemplar autem epistolæ ut perlegam concede, sic enim habet:

23. Exemplar epistolæ quod sic habet :

Constantius Victor Augustus Athanasio.

Optasse me semper ut omnia fausta defuncto fratri meo Constanti acciderent, prudentiæ tuæ latere non arbitror. Quem cum sceleratissimorum virorum dolo sublatum cognovissem, quo mœrore affectus sim, facile vestra prudentia judicaverit. Verum quia hoc tempore nonnulli te tam luctuoso negotiorum decursu terrere conantur, has litteras ad tuam reverentiam mittendas existimavi. Hortorque te, ut, quemadmodum episcopum decet, populum doceas ad legitimam convenire religionem, et cum illo de more orationibus incumbas: id enim nobis placet. Nam quod spectat sententiam nostram, te omni tempore in tuis sedibus episcopum esse volumus.

Et alia manu: Divinitas servet te plurimis annis, Pater dilectissime.

24. De hac epistola illi quidem cum iudiciis verba fecere. Ego vero cum epistolam haberem ejusmodi, nonne jure litteras postulavi, nec temere eorum machinationibus adhibui animum? Illi autem cum jussa tuæ pietatis nequaquam proferrent; nonne plane contra hujus epistolæ sententiam agebant? Equidem cum litteras illi non darent, haud simile vero putabam verba sine litteris ad me transmitti: hujusmodi quippe verbis ne animum adhiberem litteris suis jussisset tua humanitas. Jure igitur illud egi, religiosissime Auguste: ut sicut cum epistolis ingressus sum in patriam, sic ex mandato tuo ab illa discederem: ne utpote qui ab Ecclesia aufugissem, in iudicium aliquando vocarer: sed jussus, profe-

(84) Sic Reg. Basil. et edit. Comm. Edit. vero Paris., male, ἔλεγον.

(85) Hæc Constantii epistola habetur quoque in *Epist. ad solitarios*, sed non iisdem verbis. A Constantio enim Latine scripta, bis Græce versa est ab Athanasio: cujus prima hæc est versio, secunda vero in *Epistola ad solit.* legitur.

Ait Lucifer Calaritanus lib. 1 pro sancto Athanasio, p. 132, Constantium litteris suis jurasse Alexandrinie, se nihil deinceps mali facturum Athanasio

οὔτε ὡς προστάξεως οὐσης ἐνετελιατό μοι· ἀλλὰ καὶ ὅτε Συριανὸς ὁ στρατηλάτης εἰσῆλθεν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἐπειδὴ παρὰ τῶν Ἀρειανῶν ἐθρυλεῖτό τινα, καὶ ἄπερ ἐβούλοντο, ἐπηγγέλλοντο γίνεσθαι, ἠρώτων εἰ γράμματα ἔχει περὶ ὧν θρυλοῦσι· γράμματα γὰρ ἀπήτουν, ὁμολογῶ, τῆς προστάξεως. Ἐπειδὴ δὲ μὴ ἔχειν ἔλεγεν (84), ἤξιουν καὶ αὐτὸν Συριανὸν, ἢ τὸν ἑπαρχὸν τῆς Αἰγύπτου Μάξιμον γράψαι μοι περὶ τούτου. Τούτο δὲ οὕτως ἀπήτουν, ἐπειδὴ γράψασά μοι ἦν ἡ σὴ φιλανθρωπία, ὥστε παρὰ μηδενὸς με ταραττεσθαι, μηδὲ ἀνέχεσθαι τῶν θελήτων ἡμᾶς ποιεῖν, ἀλλὰ μένειν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἀμεριμνως. Οἱ μὲν οὖν κομιψαντες τὴν τοιαύτην ἐπιστολὴν εἰσι Παλλάδιος, ὁ γενόμενος τοῦ παλατιοῦ μάγιστρος, καὶ Ἀστέριος ὁ γενόμενος δούξ Ἀρμενίας. Τὸ δὲ ἀντίγραφον τῆς ἐπιστολῆς συγχώρησον ἀναγῶναί με· ἔστι γὰρ τοῦτο·

23. Ἀντίγραφον ἐπιστολῆς οὕτως ἔχον·

Κωνσταντίος Νικητῆς Ἀθουστοῦ Ἀθανασίῳ.

(85) Ἐβυσσθαί με αἰεὶ ὥστε πάντα αἰετα ἀποβαίνειν τῷ ποτε ἀδελφῷ ἐμῷ Κωνσταντί, οὐδὲ τὴν σὴν ὑπερέβη σύνεσιν. Ὅντινα ἐπειδὴ ἐξ ἀπάτης ἀποπωτάτων (86) ἀνηρησθαί ἔγνων, πόση εἰμὶ περιβληθεὶς στυγνότητι, εὐχερῶς ἡ ὑμετέρα φρόνησις δυνήσεται κρίνειν. Καὶ ἐπειδὴ τινὲς εἰσιν, οὔτινες ἐν τῷ παρόντι καιρῷ τῷ οὕτω δακρυτικῷ δράματι (87) καταποσεῖν σε πειράζουσι, διὰ τοῦτο τὰ παρόντα ταῦτα γράμματα πρὸς τὴν σὴν τιμιότητα στεῖλαι ἔκρινα· προτρέπων σε ἵνα, ὡσπερ πρέπει ἐπισκόπῳ, εἰς τὴν κεχρωσθημένην θρησκείαν συντρέχειν διδάξειας τὸν δῆμον, καὶ μετ' αὐτοῦ κατὰ τὸ ἔθος ταῖς εὐχαῖς σχολάσεαι· ἡμῖν γὰρ τοῦτο ἀρέσκει τὸ, σὲ κατὰ τὴν ὑμετέραν βούλησιν, ἐν παντὶ καιρῷ ἐν τῷ σῷ τόπῳ, ἐπίσκοπον εἶναι βουλόμεθα. Καὶ ἄλλη χειρὶ· Ἡ θεότης φυλάξει σε πολλοῖς ἐνιαυτοῖς, Πάτερ προσφιλέστατε (88).

24. Περὶ ταύτης, ἐκεῖνοι μὲν καὶ (89) τοῖς δικασταῖς εἰρήκασιν· ἐγὼ δὲ ταύτην τὴν ἐπιστολὴν ἔχων, ἄρ' οὐκ εἰκότως ἀπήτουν γράμματα, καὶ οὐ προσεῖχον προφάσεσιν ἀπιῶς; Ἐκεῖνοι δὲ μὴ δεικνύοντες πρόσταγμα τῆς σῆς εὐσεβείας, οὐκ ἀντικρυς ἐναντία ταύτης τῆς ἐπιστολῆς ἔπραττον; Ἐγὼ δὲ, ὅτι γράμματα οὐ (90) παρεῖχον, οὐκ ἀκολούθως ἠγούμην ἐκτὸς αὐτῶν εἶναι τὰς φάσεις· τοῖς τοιούτοις γὰρ μὴ προσέχειν με προσέταττεν ἡ ἐπιστολὴ τῆς σῆς φιλανθρωπίας. Δικαίως οὖν τοῦτο ἐποίησον, θεοφιλέστατε Ἀθουστοε, ἵνα, ὡσπερ ἔχων ἐπιστολάς εἰσῆλθον εἰς τὴν πατρίδα, οὕτως ἔχων πρόσταξιν ἀπ' αὐτῆς ἐξέλθω· καὶ μὴ ὡς φυγὼν τὴν Ἐκκλησίαν, ὑπεύθυνός ποτε γένωμαι, ἀλλ' ὡς κελευσθεὶς ἔχω πρόφασιν τῆς ἀνα-

(86) Ita Reg. et ita legendum videtur. Editi, αποπωτάτης. Paulo post Reg. et Basil., στυγνότητι. Editi, στυγνότητι, male. Ibidem Reg., ὑμετέρα, recte. Editi, ἡμετέρα. Mox Reg., δυνήσεται κρίναι.

(87) Reg., δράματι. Editi, δρώματι. Paulo post Reg., τιμιότητα. Editi, τιμότητα.

(88) Post Πάτερ προσφιλέστατε, editi hæc habent, τέλος τῆς Κωνσταντιῶν ἐπιστολῆς, quæ in Reg. et Basil. desunt, et expunximus.

(89) Καὶ in Reg. legitur. In editis deest

(90) In Reg. οὐ deest, male.

γραφώσεως. Τοῦτο καὶ οἱ λαοὶ πάντες μετὰ τῶν πρεσβυτέρων, καὶ πλεῖστον δὲ τῆς πόλεως μέρος μετ' αὐτῶν, ἵνα μὴ λέγω πλεόν, ἀπελθόντες πρὸς Συριανὸν, ἤξιουν· ἐκεῖ δὲ ἦν καὶ ὁ ἑπαρχὸς τῆς Αἰγύπτου Μάξιμος. Ἡ δὲ ἀξίωσις ἦν ἡ γράψαι καὶ ἀποστείλαι μοι, ἢ μηκέτι διοχλεῖν ταῖς Ἐκκλησίαις, ἕως ἂν αὐτοὶ οἱ λαοὶ περὶ τούτου πρεσβεύωνται παρὰ σοί. Ἐπὶ πολὺ τοῖνον αὐτῶν ἀξιούντων, συνιδὼν Συριανὸς τὸ εὐλογον, διεθεδαύωσατο μαρτυρόμενος τὴν σὴν σωτηρίαν, καὶ ἐπὶ τούτῳ παρῆν τότε καὶ Ἰλάριος, μηκέτι μὲν διοχλεῖν, ἀναφέρειν δὲ ἐπὶ τὴν σὴν θεοσέβειαν. Τοῦτο οἶδεν ἡ τάξις τοῦ δουκὸς, καὶ ἡ τάξις τοῦ ἐπαρχοῦ τῆς Αἰγύπτου. Καὶ ὁ πρύτανις δὲ τῆς πόλεως ἔχει τὰς φωνάς, καὶ δύνασαι μαθεῖν, ὅτι οὔτε γῶ, οὔτε τις ἕτερος ἀντιλέγων ἦν τῇ σῇ προστάξει.

25. Πάντες δὲ ἤξιουν γράμματα δειχθῆναι τῆς σῆς εὐσεβείας. Καὶ φάσις μὲν γὰρ μόνη παρὰ βασιλέως τὴν αὐτὴν ἔχει δύναμιν τοῖς γραφομένοις, ὅταν μάλιστα ταύτην ὁ κομίζων θαρβῆ καὶ γραφῇ προσταθῆν· ἐπειδὴ δὲ οὔτε φανερῶς ἔλεγον (91) εἶναι πρόσταγμα, οὔτε, ὅπερ ἤξιουν, ἐγγράφως ἐπέστελλον, ἀλλ' ὡς ἀφ' ἑαυτῶν πάντα πράττοντες ἦσαν· ὁμολογῶ, καὶ τοῦτο λέγω μετὰ παρῆσι, ὕποπτος ἐγενόμην εἰς αὐτούς. Πολλοὶ γάρ ἦσαν οἱ περὶ αὐτούς Ἀρειανοί, τούτοις τε συνήσιον, καὶ μετὰ τούτων ἐβουλεύοντο· καὶ οὐδὲν μὲν μετὰ παρῆσις ἐπραττον, ἐνέδρας δὲ καὶ δόλους ἐπιχειρεῖν ἐμελέτων κατ' ἐμοῦ. Καὶ (92) οὐδὲν μὲν ὡς βασιλέως προσταξάντος ἐποίουν, ὡς δὲ παρ' ἐχθρῶν ἀξιούμενοι, ἤλεγχον ἑαυτούς. Τοῦτο γάρ με καὶ μᾶλλον ἀπατεῖν (93) γράμματα παρ' αὐτῶν ἠνάγκαζεν, ἐπειδὴ καὶ ὑποπτα ἦν ἅπερ ἐπεχειροῦν καὶ ἐσχέποντο· καὶ ὅτι ἀπρεπὲς ἦν, μετὰ τοσούτων γραμμάτων (94) εἰσελθόντα με, χωρὶς γραμμάτων ἀναχωρῆσαι τῆς Ἐκκλησίας. Συριανοῦ τοῖνον ἐπαγγελαμένον, συνήγοντο πάντες ἐν ταῖς (95) ἐκκλησίαις μετὰ χαρᾶς καὶ ἀμεριμνίας. Ἀλλὰ μετὰ x' καὶ γ' ἡμέρας τῆς ἐπαγγελίας ἐπέρχεται μετὰ στρατιωτῶν τῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ ἡμεῖς μὲν ἠυχόμεθα συνήθως· οὐτω γὰρ ἐωράκασιν οἱ εἰσελθόντες (96), ἐπειδὴ παννυχίς ἦν ἐσομένης συνάξεως. Τοιαῦτα δὲ γέγονε τῇ νυκτὶ ἐκείνῃ, ὅσα κήθελον καὶ ἐπηγγέλλοντο, πρὶν γενέσθαι, οἱ Ἀρειανοί· αὐτούς γὰρ ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ ἦλθεν ὁ στρατηλάτης· καὶ αὐτοὶ ἦσαν οἱ ἕξαρχοὶ καὶ σύμβουλοι τῆς τοιαύτης ἐφόδου. Καὶ τοῦτο οὐκ ἀπιστον, θεοφιλέστατε Αὐγουστε· οὐ γὰρ ἔλαθον, ἀλλὰ πανταχοῦ κεκήρυκται. Ἐγὼ τοῖνον θεωρῶν τὴν ἐφοδον, παρακαλέσας πρότερον ἀναχωρῆσαι τοὺς λαοὺς, τότε καὶ γὰρ μετ' αὐτοῦς, τοῦ Θεοῦ καλύπτοντος καὶ ὀδηγούντος (καὶ τοῦτο γὰρ οἱ τότε μοι συνόντες ἐωράκασιν), ἀνεχώρησα· καὶ (97) ἐξ ἐκείνου κατ' ἐμαυτὸν ἔμεινα, ἔχων παρῆσιαν καὶ ἀπολογία προηγουμέ-

actionis causam proferre possem. Hoc ipsum omnes populi cum presbyteris, et cum illis maxima civitatis pars, ne quid amplius dicam, Syrianum adentes postulabant : illicque tum aderat Ægypti præfectus Maximus. Hoc autem impense rogabant, ut vel scriberentur mitterenturque ad me litteræ, vel non amplius illi Ecclesias conturbarent, donec ipsi populi hac de re legatos ad te misissent. Cum igitur vehementer instarent, perspectum habens Syrianus quam æqua esset postulatio, tuam salutem contestatus pollicitus est, præsentem tunc Hilario, se nihil amplius conturbaturum, sed rem ad tuam religionem delaturum. Hoc item probe norunt 246 cohorts ducis, cohors item præfecti Ægypti. Præfectus autem Urbis hoc monumentum apud se reservat, unde exploratum habeas nec me, nec alium quempiam jussis obstitisse tuis.

25. Rogabant igitur omnes ut proferrentur tuæ pietatis litteræ. Etenim licet sola imperatoris verba, eadem qua scripta ejus sint auctoritate, ubi maxime qui illa defert rem jussam scripto tradere audeat ; at cum illi neque aperte dicerent jussum illud fuisse, neque, ut rogabant, jussionem describere vellent, sed omnia agerent quasi suo nomine ; fateor, et hoc cum fiducia dico, me illos suspectos habuisse. Multi quippe ipsis aderant Ariani comites, quibuscum una epulabantur et consilia inibant : nihilque palam et cum fiducia agebant ; sed adversum me insidias machinabantur et dolos. Nihil egerunt quasi ex imperatoris placito : sed ut ex eorum gestis deprehendere licuit, ea solum quæ adversarii nostri postularent, quæ mihi potissima causa fuit litteras ab illis postulandi ; suspecta quippe mihi erant eorum molimina atque consilia. Neque decebat me qui cum tot litteris in patriam rediissem, absque litteris ab Ecclesia discedere. Syriano itaque fidem dante, populi omnes cum gaudio in ecclesiis conventus agebant, omni deposito metu ac suspitione. Sed post dies tres et viginti a data fide cum militibus ille in ecclesiam irrumpit, nobis de more orantibus, quod etiam viderunt ii qui in ecclesiam ingressi sunt, sequentis quippe synaxeos tunc pervigilium celebrabatur. Illa autem nocte ea gesta sunt quæ Arianis placuere, quæque illi antequam evenirent futura prænuntiarent, iis enim stipatus accessit dux exercitus : erantque illi præfecti et auctores illius invasionis. Quod sane incredibile non est, religiosissime Auguste, cum ipsi minime latuerint, sed undique vulgata res sit. Ego itaque perspecta ejusmodi invasione, populosque ut discederent prius hortatus ; post illos demum Deo occultante ac ducente, ut ab omnibus qui mecum aderant conspectum est, isthinc me proripui, exin-

(91) Ita Reg. et Basil. Editi vero, ἐπειδὴ οὔτε φανερῶς πάντα ἔλεγον.

(92) Καὶ deest in Reg. Sed bene positum videtur.

(93) Reg. post ἀπατεῖν habet ἐποίησι. In eodem modo ἠνάγκαζεν deest.

(94) Reg. quem sequimur γραμμάτων, delete

τυγ. Editi vero, συγγραμμάτων. Hist. sequens enarratur item in *Apologia* sequenti.

(95) Ἐν ταῖς deest in Reg.

(96) Regius codex et editio Comm., εἰσελθόντες. In edit. Parisiensi οὐ deest.

(97) Sic Reg. ; καὶ deest in editis.

deque occultus mansi, fiduciām, meique purgandi locum habens, primo apud Deum, deinde apud tuam pietatem: cum non ut populos desererem auferim: sed testem persecutionis habeam ipsam ducis irruptionem: quod omnes vehementer mirati sunt. Oportuit quippe illum aut fidem non dedisse, aut datam non fallere.

26. Quorsum igitur hoc eorum consilium? Aut quid causae est quod dolis insidiisque nos adorti sunt, quibus et jubendi et jussionem scripto tradendi facultas esset? Imperatoris enim jussio magnam praebet confidentiam. Sed quod ipsi clam rem agere optarent, illud sane suspicionem augebat, ipsos a te nullum accepisse mandatam. Quid absurdi postulabam, veri studiosissime imperator? Quis non fateatur hanc petitionem episcopo esse consentaneam? cum Scripturas legeris, nosti quantum sit illud criminis, episcopum ecclesiam suam deserere, Deique ovilia non curare: pastorum enim absentia gregis invadendi occasionem lupis praebet. Hoc autem querebant Ariani, et alii omnes haeretici, ut absentibus nobis locum opportunitatemque nacti, populum ad impietatem deducerent. Si ergo fugissem, qualem apud veros episcopos; imo potius apud eum qui mihi 247 gregem crediderat attulisset excusationem? Est autem ille, qui judicat omnem terram, verus universorum Rex et Dominus noster Jesus Christus, [Filius Dei. Annon merito mihi populorum incuria imputanda fuisset? Nonne me tua ipsa pietas jure objurgasset his verbis, Quare cum litteris reversus ingressusque, absque litteris abscessisti, ac populos deseruisti? Nonne ipse populus, haud injuria, in die iudicii, sui incuriam in me conjecisset, dicens, Is qui apud nos episcopi munere fungebatur aufugit, nosque interim neglectui habemur, nullus cum sit qui recta moneat? Quid, quaeso, talia loquentibus responderem? Haec illa est Ezechielis expositulatio cum priscis illis pastoribus⁹¹. Id cum probe nosset beatus apostolus Paulus, unicuique nostrum per discipulum suum hoc tradit praecipuum: *Noli negligere gratiam quae est in te, quae data est tibi, cum impositione manuum presbyterii*⁹². Id ipsum cum reformidarem, fugere nolebam, sed tuam expectabam jussionem; si tamen illud fuisset pietatis tuae placitum. At nequaquam id quod iuste a me postulatum est, accepi: jamque apud te falso sum delatus, nam pietatis tuae mandato minime repugnavi: neque Alexandriam ingredi conabor donec humanitati tuae id placuerit. Hoc mature denuotio, ne hinc rursus sycophantiae occasionem capient nos

⁹¹ Ezech. xxxiv, 2. ⁹² I Tim. iv, 14.

(98) Editi, καὶ προηγουμένως. In Reg. καὶ deletum est.

(99) Edit. Parisiensis et Colon., mendose, καὶ λεύσαν. Alii omnes καὶ κελεύσαι.

(1) Καὶ ante λευκοτέρην legitur in editis. Sed

ως (98) μὲν πρὸς τὸν Θεόν, ἔπειτα δὲ καὶ πρὸς τὴν σὴν εὐσεβείαν, ὅτι οὐκ ἔφυγον καταλείψας τοὺς λαοὺς, ἀλλὰ μάρτυρα τῆς διώξεως ἔχω τὴν ἐφοδὸν τοῦ στρατηλάτου· ὁ μάλιστα καὶ πάντες ἐθαύμασαν. Ἔδει γὰρ ἢ μὴ ἐπαγγεῖλαισθαι, ἢ, ἐπαγγεῖλάμενον, μὴ ψεύσασθαι.

26. Τί τοίνυν οὕτως ἐβουλεύοντο, ἢ διὰ τί μετὰ δόλου ἐνεδρεῦν ἐπεχείρουν, ἐξόν καὶ κελεύσαι (99), καὶ γράψαι; Βασιλέως γὰρ πρόσταξις μεγάλην ἔχει παρρησίαν. Ἄλλὰ τὸ βούλεσθαι λαβεῖν λευκοτέρην (1) ἐποίει τὴν ὑπόψιν τοῦ μὴ ἔχειν αὐτοὺς πρόσταγμα. Τί δὲ ἄτοπον ἀπήτουν, βασιλεῦ φιλάληθες; Πῶς οὐκ εὐλόγον ἐπισκόπων τὴν τοιαύτην ἀξίωσιν ἂν τις εἴποι; οἶδας, ἀναγνοὺς τὰς Γραφὰς, ἠλίκων ἐστὶ δὴ ἔγκλημα καταλιμπάνειν ἐπίσκοπον τὴν ἐκκλησίαν, καὶ ἀμελεῖν τῶν τοῦ Θεοῦ ποιμνίων. Ποιμένων γὰρ ἀπουσία πρόσφασι ἐφοδὸν τοῖς λύκοις παρέχει κατὰ τῆς ἀγέλης. Τοῦτο δὲ ἐξήτουν οἱ Ἄρειανοί, καὶ οἱ ἄλλοι πάντες αἰρετικοί, ἵνα τῇ ἡμῶν ἀπουσίᾳ χώραν εὐρωσιν ἀπατῶν τοὺς λαοὺς εἰς ἀσεβείαν. Εἰ τοίνυν ἡμῶν φυγῶν, ποίαν ἀπολογίαν εἶχον παρὰ τοῖς ἀληθινοῖς ἐπισκόποις, μᾶλλον δὲ παρὰ τῷ πεπιστευκότι τὴν ἀγέλην; Ἔστι δὲ οὗτος ὁ κρίνων πᾶσαν τὴν γῆν, ὁ ἀληθινὸς παμβασιλεὺς καὶ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Πῶς οὐκ ἂν τις εὐλόγως τὴν ἀμέλειαν τῶν λαῶν εἰς ἐμὲ μετέθηκε; Πῶς δὲ οὐκ ἂν ἐπέμψατο καὶ ἡ σὴ εὐσεβεία δικαίως λέγουσα, Διὰ τί, μετὰ γραμμάτων εἰσελθὼν, χωρὶς γραμμάτων ἀναχωρεῖς, καὶ καταλείψας τοὺς λαοὺς; Πῶς δὲ καὶ αὐτὸς ὁ λαὸς εἰκότως ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως τὴν ἑαυτῶν ἀμέλειαν ἐρῶσαν εἰς ἐμὲ, λέγοντες, Ὁ ἐπισκεπτέμενος ἡμᾶς ἔφυγε, καὶ ἡμελήθημεν, οὐκ ὄντος τοῦ ὑπομιμησκότου; Εἰ ταῦτα ἔλεγον, τί ἂν ἀπεκρινάμεν; Τοιαύτην (2) γὰρ μέμφιν ἔσχον διὰ τοῦ Ἰεζεχιήλ καὶ οἱ ποιμένες τῶν παλαιῶν. Τοῦτο γινώσκων καὶ ὁ μακάριος ἀπόστολος Παῦλος ἐκάστῳ ἡμῶν διὰ τοῦ μαθητοῦ παρήγγειλε, λέγων· *Μὴ ἀμέλει τοῦ ἐν σοὶ χαρίσματος, ὃ ἐδόθη σοι, μετὰ ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τοῦ πρεσβυτέρου*. Τοῦτο καὶ γὰρ φοβούμενος οὐκ ἠθέλον φυγεῖν, ἀλλὰ πρόσταξιν ἔχειν, εἴπερ ἦν βούλημα τῆς σὴς εὐσεβείας. Ἄλλ' οὔτε ἔλαθον ὅπερ εὐλόγως ἀπήτουν, ἀλλὰ καὶ νῦν μάτην κατηγορήθη παρὰ σοί· οὔτε γὰρ ἀντέστην προστάγματι τῆς σὴς εὐσεβείας, οὔτε νῦν εἰς Ἀλεξάνδρειαν εἰσελθεῖν πειράσω, ἕως ἡ σὴ φιλανθρωπία τοῦτο βούληται (3). Καὶ τοῦτο δὲ προλαβὼν εἴρηκα, ἵνα μηδὲ περὶ τοῦτο πάλιν οἱ συκοφάνται πρόσφασι εὐρωσι κατειπεῖν ἡμῶν.

ne hinc rursus sycophantiae occasionem capient nos

cum deletum fuerit in Reg. et superfluum est punctum est.

(2) Reg., τοσαύτην.

(3) Sic Reg., Editi vero βούλεται.

27. Ταῦτα συνωρῶν, οὐ κατεγίνωσκον ἐμαυτοῦ, ἄλλα καὶ ταύτην ἔχων τὴν ἀπολογία, ἠπειγόμενη πρὸς τὴν σὴν εὐσέβειαν, εἰδὼς τὴν σὴν φιλανθρωπίαν, διὰ μνήμης τε ἔχων τὰς σὰς ἀψευδαῖς ὑποσχέσεις, καὶ θαρβῶν, ὅτι, κατὰ τὸ γεγραμμένον ἐν (4) ταῖς θεαίαις Παροιμίαις· *Παρὰ φιλανθρώπων βασιλεῖ δεκτοὶ εἰσιν οἱ δίκαιοι λογισμοί.* Ἦδη δὲ τῆς ὁδοῦ μου ἐπιβάντος, καὶ τὴν ἔρημον ἐξεληθόντος, ἀκοή τις γέγονεν ἐξαίφνης· ἥτις ἀπιστος μὲν εἶναι κατὰ τὴν ἀρχὴν ἐδόκει, μετὰ δὲ ταῦτα ἀληθῆς ἐδείχθη. Ἐθρουλεῖτο γὰρ πανταχοῦ, ὅτι Λιβέριος ὁ τῆς Ῥώμης ἐπίσκοπος, καὶ ὁ τῶν Σπανιῶν Ὅσιος ὁ μέγας, Παυλῖνός τε ὁ τῶν Γαλλῶν, καὶ Διονύσιος καὶ Εὐσέβιος οἱ τῆς Ἰταλίας, Λουκίφερός τε ἀπὸ Σαρδινίας, καὶ ἄλλοι τινὲς ἐπίσκοποι, καὶ πρεσβύτεροι, καὶ διάκονοι ἐξωρίσθησαν, ὅτι μὴ ἠνέσχοντο καθ' ἡμῶν ὑπογράψαι. Καὶ οὗτοι μὲν ἐξωρίσθησαν, οὐτέκντιος δὲ ὁ τῆς Καπύης, καὶ Φουρτουνατιανὸς ὁ τῆς Ἀκυληίας (5), Ἡρέμιός τε ὁ τῆς Θεσσαλονίκης, καὶ πάντες οἱ κατὰ τὴν Δύσιν ἐπίσκοποι, βίαν οὐ τὴν τυχοῦσαν, ἀλλὰ καὶ πλειστον ἀνάγκην καὶ δεινάς ὕβρεις πεπόνθασιν, ἕως ἐπαγγελίωνται μὴ κοινωνεῖν ἡμῖν. Εἶτα (6), θαυμαζόντων ἡμῶν καὶ διαπορούντων ἐπὶ τούτοις, ἰδοὺ πάλιν ἐτέρα τις κατέλαβεν ἀκοή περὶ τῶν κατ' Αἴγυπτον καὶ τὰς Λιβύας (7)· ὅτι οἱ μὲν ἐπίσκοποι ἐγγὺς ἐνενήκοντα ἐδιώχθησαν, αἱ δὲ Ἐκκλησίαι τοῖς ὁμολογοῦσι τὰ Ἀρείου παρεδόθησαν· καὶ ἐξωρίσθησαν μὲν δέκα καὶ ἕξ, τῶν δὲ ἄλλων οἱ μὲν ἐφυγαδύθησαν, οἱ δὲ ἠναγκάσθησαν ὑποκρίνασθαι. Τοσοῦτος γὰρ ἐλέγετο διωγμὸς ἐκεῖ, ὡς, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ εὐχομένων τῶν ἀδελφῶν ἐν τῷ Πάσχα καὶ ταῖς Κυριακαῖς ἐν ἐρήμῳ τόπῳ πλησίον τοῦ κοιμητηρίου (8), τὸν στρατηλάτην μετὰ πλήθους στρατιωτῶν πλείον τρισχιλίων, ὄπλα καὶ ξίφη γυμνά καὶ βέλη φερόντων, ἐπιθεῖν κατὰ τῶν Χριστιανῶν, καὶ λοιπὸν τοιαῦτα γενέσθαι, οἷα ἂν γένοιτο ἐκ τοιαύτης ἐπιδρομῆς, κατὰ γυναικῶν καὶ παίδων, οὐδὲν πλέον ποιούντων ἢ εὐχομένων τῷ Θεῷ. Δηγεῖσθαι δὲ αὐτὰ νῦν ἴσως ἀπρεπές, μὴ ἄρα καὶ μόνον τούτων ἢ μνήμη δάκρυα πᾶσι κινήσῃ. Καὶ γὰρ τοσαύτη ἦν ἡ ὠμότης, ὡς παρόνους μὲν γυμνοῦσθαι, τῶν δὲ ἀποθανόντων ἐκ τῶν πληγῶν μηδὲ τὰ σώματα παρὰ τὰ δοθῆναι εἰς ταφὴν, ἀλλ' ἕξω ῥίπτεσθαι (9) τοῖς κυσίν, ἕως μετὰ πολλῆς ζημίας κεκρυμμένως κλέψωσιν οἱ οἰκεῖοι τὰ τῶν ἰδίων σώματα, καὶ πολλὸν κάματος γένηται τοῦ μηδένα γνῶναι περὶ τούτων.

28. Τὰ δὲ ἄλλα τὰ γενόμενα ἴσως μὲν ἀπιστα νομισθήσεται, καὶ πάντας ἐκπλήξει διὰ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ μύσου. Ἀναγκαῖον δὲ ὁμῶς εἰπεῖν, ἵνα ἡ σὴ φιλόχριστος σπουδὴ καὶ θεοσέβεια μάθῃ, ὡς αἱ καθ' ἡμῶν διαβολαὶ καὶ συκοφανταίαι δι' οὐδὲν ἕτερον γέγονασιν ἢ ἵνα ἡμᾶς μὲν ἐκβάλλωσι τῶν Ἐκκλησιῶν, τὴν δὲ ἰδίαν ἀσέβειαν ἀντισηνεργεῖν δυνηθῶσι. Τῶν

⁹⁹ Prov. xvi, 13.

(4) Ita Reg. In editis vero ἐν deest.

(5) Reg., τῆς Ἀκυληίας. Editi vero, τῶν Ἀκυληίας.

(6) In editis post Εἶτα legitur καί, sed cum desit in Reg. omissum est.

27. Hæc cum mecum perpenderem, in culpa me esse non arbitrabar: sed cum hac *Apologia* mea ad tuam pietatem properabam, tuam compertam habens clementiam, memorque tuarum certissimæ fidei promissionum, confidens item huic divinorum Proverbiorum sententiæ: *Apud benignum regem accepti sunt iusti sermones* ⁹⁹. Jam me iter instituente, relictaque eremo, fama quædam repente percrebuit: quæ initio quidem supra fidem visa, post vera deprehensa est. Rumor undique pervagabatur, Liberium Romanum episcopum, magnumque illum Hosium in Hispaniis episcopum, Paulinum Galliarum, Dionysium quoque et Eusebium, Italiæ, Luciferum Sardinia, et alios quosdam episcopos, presbyteros et diaconos, quod adversum nos subscribere renuissent, in exsilium missos. Vincentium vero Capuanum, Fortunatianum Aquileiensem, Heremium Thessalonicensem, omnesque Occidentales episcopos, vi non minima, imo maxima violentia, gravibusque injuriis affectos esse, donec pollicerentur se in posterum nobiscum non communicaturos. Hinc nobis stupentibus, ac ea de causa hæsitantibus, altera ecce fama perlabitur, eos scilicet qui in Ægypto et Libya essent, episcopos prope nonaginta persecutionem passos: Ecclesias Arii sequacibus traditas: in exsilium pulsos sedecim episcopos: alios vel sponte aufugisse, vel ad simulandum adactos esse. Tantam enim illic persecutionem fuisse narrabant, ut dum Alexandrini fratres in Paschali solemnitate et Dominicis in loco deserto prope cæmeterium orationi incumbenter, dux cum magna manu plus quam trium millium militum, arma, districtos gladios, telaque ferentium, in Christianos irruerit: ac postea talia illic perpetrata facinora fuisse, qualia solent in ejusmodi invasione: eaque contra mulieres et parvulos gesta, qui nihil aliud mali admisisset, quam quod Deum precarentur. Hæc nunc enarrare forte non decet; ne sola horum memoria omnibus lacrymas moveat. Tanta quippe **248** illa fuit inmanitas, ut virgines ipsæ nudarentur, corpora autem eorum qui vi plagarum extincti fuerant, non statim ad sepulturam traderentur, sed foris canibus projicerentur, donec cum ingenti periculo cognati suorum corpora clam subducerent: qui haud sine magno labore curarunt, ne cuiquam nota res esset.

28. Reliqua autem flagitia ejusmodi sunt ut incredibilia forte videantur, omnibusque ob facinorum atrocitatem stuporem afferant. Necesse tamen est ea enarrare, ut tua Christo addicta cura religioque discat, criminationes calumniasque non alio spectare, quam ut nos ex Ecclesiis deturbent, suamque impietatem introducere valeant. Nam

(7) Hæc enarrantur etiam in sequenti *Apologia*, sedecimque illi episcopi exsules, nominantur.

(8) Πλησίον τοῦ κοιμητηρίου.

(9) Reg., ῥίπτεσθαι.

postquam veri et grandævi episcopi, alii in exsilium pulsati, alii in fugam versi essent, ethnici deinceps, catechumeni, et qui primas in senatu sedes occuparent, ac qui divitiarum fama celebres essent, Christianorum vice, jubentur piam ab Arianis fidem ediscere. Nec ultra, juxta Apostoli præceptum⁹⁵, quærebatur, num quis irreprehensibilis esset. Sed, more impiissimi Jeroboami⁹⁶, qui plus auri penderet is nominabatur episcopus. Nihil curabant impii, si vel ethnicus ille esset, aurum modo daret. Pulsati itaque sunt qui episcopi ab Alexandro ordinati fuerant, monachi et ascetæ. Illi autem, callidi sane calumniarum artifices, apostolicam constitutionem quantum licuit violarunt, ecclesiasque contaminaverunt. Idque suis effecere calumniis, ut vel ipsis tuis temporibus leges violare, atque ejusmodi facinora admittere facultas esset: ut eos spectare videatur illud Scripturæ dictum: *Væ per quos nomen meum blasphematur in genibus*⁹⁷.

29. Itaque hi eum rumores essent, ac sus deque omnia abirent, ne sic quidem meam minui alacritatem, sed pergebam ad tuam pietatem: eo- que diligentius quo considerem ea præter pietatis tuæ sententiam perpetrari: atque ubi res gestæ humanitati tuæ compertæ forent, te ne in posterum ea fierent curaturum: ratus nequaquam id religiosi esse imperatoris, ut episcopos exsulare, virgines nudari, aut ullo modo ecclesias turbari patiatur. Sed hæc nobis animo versantibus, atque iter per- agere festinantibus, ecce tertio quidam increbuit rumor, litteras Auxumeos tyrannis esse datas, ut curarent Frumentium Auxumeos episcopum illinc abduci: me quoque perquirerent usque ad barbarorum terras, et ad præfectorum commentaria, ut vocant, transmitterent: populos ac clericos omnes adigerent ad communicandum cum Ariana hæresi: si qui non morem gererent, illos interficiendos sat- agerent. Ut autem palam sit, hanc famam, non verbo tantum, sed rebus gestis comprobata esse; cum bona humanitatis tuæ venia, eu ipsam profero epistolam, quam illi necem unicuique interminantes frequenter lectitarunt.

30. Exemplar epistolæ:

Victor Constantius Maximus Augustus Alexan- drinis.

Urbs quidem vestra, patrio more, non immemor virtutis conditorum suorum, se obsequentem, uti solebat, etiamnum exhibuit. Nos vero nisi ipsum Alexandrum benevolentia in vestram urbem superare- mus, non mediocriter nobis peccare videremur. Sicut enim temperantiæ proprium est, se modestum in 249 omnibus præbere: sic imperatoriæ dignitatis est, virtutem (siuite, quæso, dicere) maxime omnium

⁹⁵ I Tim. III, 2. ⁹⁶ III Reg. XI, 31. ⁹⁷ Rom. II, 24.

(10) Edit. Paris. et Colon. mendose ἐζητεῖν. Alii omnes editi et mss. ἐζητεῖτο.

(11) Forte sic intelligatur: qui a tempore Alexan-

ἀχρ ἀληθινῶν καὶ πολυετῶν ἐπισκόπων τῶν μὲν ἐξ- ορισθέντων, τῶν δὲ φυγαδευθέντων, ἐθνικοὶ λοιπὸν, κατηχούμενοι, καὶ οἱ τὰ πρῶτα τῆς βουλῆς ἔχοντες, καὶ οἱ ἐν πλούτῳ διαδόχοι ἀντὶ Χριστιανῶν εὐσεβῆ πίστιν παραγγέλλονται παρὰ τῶν Ἀρειανῶν ὁμιλή- σωσι. Καὶ οὐκέτι μὲν, ὡς παρήγγειλεν ὁ Ἀπόστολος, εἰ τίς ἐστιν ἀνεπιληπτος, ἐζητεῖτο (10). ὡς δὲ ὁ ἀσεβέστατος Ἰεροβοὰμ πεποίηκεν, ὁ πλείον διδοὺς χρυσίον ὠνομάσθη ἐπίσκοπος. Καὶ οὐ διέφερον αὐ- τοῖς, εἰ καὶ ἔθνικὸς ἐτύγχανε, μόνον εἰ χρυσίον παρ- εῖχε. Καὶ οἱ (11) μὲν ἀπὸ Ἀλεξάνδρου ἐπίσκοποι, μονάζοντες καὶ ἀσκηταί, ἐξωρίσθησαν· οἱ δὲ σοφοὶ περὶ τὰς διαβολὰς διέφθειραν, τὸ ὅσον ἐπ' αὐτοῖς, τὴν ἀποστολικὴν διάταξιν, καὶ τὰς ἐκκλησίας ἐμίαναν. Μεγάλα γὰρ ἐκέρδησαν αὐτῶν αἱ συκοφαν- τίας, ἵνα ἐξῆ αὐτοῖς παρανομεῖν, καὶ τοιαῦτα πράτ- τειν ἐν τοῖς σοῖς καιροῖς· ὥστε κατ' αὐτῶν εἶναι τὸ γεγραμμένον· *Οὐαὶ δι' οὓς τὸ δρομὸ μου βλασφη- μεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσιν.*

29. Τοιούτων οὖν ὄντων τῶν θρυλουμένων, καὶ τῶν πραγμάτων ἄνω καὶ κάτω πάντων ἀνατετρα- μένων, ὅμως οὐκ ἀπέστην ἐγὼ τῆς προθυμίας, ἀλλὰ πάλιν εὐχόμενη τῆς ὁδοῦ πρὸς τὴν σὴν εὐσέβειαν· καὶ τοῦτο μᾶλλον σπουδαιότερον ἔπραττον, θαρρῶν, καὶ παρὰ γνώμην μὲν τῆς σῆς εὐσεβείας ἐπράττετο ταῦτα· εἰ μάθοι δὲ ἡ σὴ φιλανθρωπία τὰ γενόμενα, καλύσει τοῦ λοιποῦ γενέσθαι· μὴ γὰρ εἶναι θεοσε- δοῦς βασιλέως θέλειν ἐξοριζέσθαι ἐπισκόπους, καὶ γυμνοῦσθαι παρθένους, ἢ ὅλως τὰς ἐκκλησίας τα- ράττεσθαι. Ἀλλὰ τοιαῦτα λογιζομένους ἡμᾶς καὶ σπεύδοντας ἐν ταῖς ὁδοῖς, ἰδοὺ πάλιν τρίτη τις κατ- ἔλαβεν ἀκοή, ὅτι γέγραπται τοῖς ἐν Αὐξούμει (12) τυ- ράννοις, ὥστε Φρουμέντιον τὸν ἐπίσκοπον τῆς Αὐξού- μεως ἐκείθεν ἀχθῆναι, καὶ ἐμὰ μὲν μέχρι τῆς βαρ- θάρων ζητεῖσθαι, καὶ εἰς τὰ λεγόμενα Κομεντάρια τῶν ἐπάρχων παραπέμπεσθαι, τοὺς δὲ λαοὺς καὶ τῆς κληρικῆς πάντας ἀναγκάζεσθαι κοινωνεῖν τῇ Ἀρειανῇ αἵρέσει· ἐὰν δὲ μὴ ὑπακούσωσιν, ἀποθνή- σκειν τοὺς τοιούτους. Καὶ ὅτι οὐ λόγῳ μόνον ἐθρυ- λεῖτο ταῦτα, ἀλλὰ δὲ αὐτοῖς ἔργοις ἐδείκνυτο· ἐπειδὴ συνεχώρησεν ἡ σὴ φιλανθρωπία, ἰδοὺ καὶ ἡ ἐπιστολή· ταύτην γὰρ ἐκεῖνοι συνεχῶς ἀνεγίνωσκον, ἀπειλοῦν- τες ἐκάστῳ θάνατον.

D 30. Ἀντίγραφον ἐπιστολῆς·

Νικητῆς Κωνσταντίας Μέγιστος Σεβαστὸς Ἀλεξανδρεῦσιν.

Ἡ μὲν πόλις τὸ πάτριον σῆμα φυλάττουσα, καὶ τῆς τῶν οἰκιστῶν ἀρετῆς μεμνημένη, πειθηνίαν ἑαυ- τὴν συνήθως καὶ νῦν παρέσχεν· ἡμεῖς δὲ, εἰ μὴ καὶ τὸν Ἀλέξανδρον ἀποκρούσαιμεν εὐνοίᾳ τῇ περὶ τὴν πόλιν τὴν ὑμετέραν, οὐ τὰ τυχόντα πλημμελεῖν συνεισόμεθα. Ὡς μὲν γὰρ σωφροσύνης ἴδιον, κοσμίαν ἑαυτῷ διὰ πάντων ἄγειν· βασιλείας δὲ τῆς ἀρετῆς (ὅτε δὲ εἰπεῖν) τῆς ὑμετέρας πρὸ ἀπάντων ἀσπᾶ-

dri episcopi erant.

(12) Reg., Ἀξιούμη.

ζεσθαι· πρώτους μὲν σοφίας ἐξηγητάς καταστάντας, A πρώτους δὲ θεὸν τὸν (12*) συνέντας (13), οἱ καὶ τῶν ἐξηγητῶν τοὺς ἄκρους εἰλεσθε, καὶ τὴν ἡμετέραν ψῆφον ἐχόντες ἐστέρεξατε, τὸν μὲν ἀπατεῶνα καὶ φένακα δικαίως ἀποστραφέντες, τοῖς δὲ σεμνοῖς καὶ παντὸς ἐπέκεινα θαύματος δεόντως προσθέμενοι. Καίτοι τίς ἀγνοεῖ καὶ τῶν τὰς ἐσχάτας οἰκούντων τὴν ἐπὶ τοῖς πραχθεῖσι φιλοτιμίαν; οἷς οὐκ ἴσμεν καὶ τί δεῖ παραβάλλεσθαι ὧν συμβέβηκεν. Ἐτύφλωττον μὲν γὰρ οἱ πλείστοι τῶν κατὰ τὴν πόλιν· ἐπεκράτει δὲ ἀνὴρ βαρῶν ἀπὸ ἐσχάτων ὀρμώμενος, ὥσπερ ἐν σκότῳ τοὺς τῆς (14) ἀληθείας ἐφιεμένους πρὸς τὸ ψεῦδος ἀπατῶν, λόγον μὲν ἔγκαρπον οὐδέποτε παρασχόμενος, τερθρείας δὲ καὶ τηνᾶλλως τὰς ψυχὰς (15) λυμαινόμενος· οἱ μὲν κόλακες ἐβόων καὶ ἐκρότου, ἐξεπλήττοντο, οὐς ἔτι γρύζειν εἰκὸς ὑπὸ ὀδόντα· οἱ B δὲ πλείστοι τῶν ἀφελεστέρων, πρὸς τὸ τούτων ἔζων σύνθημα· τὰ δὲ πράγματα κατὰ ῥοὴν ἐφέρετο ὥσπερ ἐν κατακλυσμῷ, πάντων ἄρδην ὀλιγωρουμένων. Ἦγειτο δὲ ἀνὴρ τοῦ πλήθους (πῶς ἂν ἀληθέστερον αὐτὸ εἴποιμι;) οὐδὲν τῶν βαναύσων διαφέρων, τούτο μόνον τῇ πόλει συναράμενος, τὸ μὴ κατὰ βαρῶν ὤσαι τοὺς ἐν αὐτῇ. Ἄλλ' ὁ γενναῖος καὶ λαμπρὸς οὐδὲ κρίσειν ἔμεινε κατ' αὐτοῦ, φυγῆν (16) ἐν δίκῃ καταγνοῦς· ὡς ἔστι γε καὶ ὑπὲρ τῶν βαρῶν ὑφέλεσθαι, μή τινας αὐτῶν δυσσεβεῖν ἀναπεισῆ, καθάπερ ἐν δράματι· πρὸς τοὺς πρώτους ἐντυγχάνοντας (17) ὀλοφυρόμενος. Τούτῳ μὲν οὖν μακρὰν χαίρειν εἰρήσεται· ὑμᾶς δὲ με χρῆ μετ' ὀλίγων τάττειν, μᾶλλον δὲ μόνους πρὸ τῶν ἄλλων σεμνύνειν, οἷς τοσοῦτον C ἀρετῆς καὶ νοῦ περίεστιν, ὅσον αἱ πράξεις κηρύττουσι, μικροῦ πᾶσαν τὴν οὖσαν ὑμνούμεναι. Εὐγε τῆς σωφροσύνης! Εἰ γὰρ ἀγγέλων ἀκροασαίμην τοσοῦτων καὶ δεύτερον διεξόντων τὰ ὑμέτερα καὶ σεμνονόντων, ὧ καὶ τοὺς πρότερον ἀποκρύψαντες φιλοτιμίᾳ, καὶ τοῖς νῦν τε καὶ ὕστερον παράδειγμα καλὸν ἐσόμενοι· μόνοι τε καὶ τοῖς ἔθεσι λόγων καὶ ἔργων ἡγεμόνα τὸν τελειότατον τῶν ὄντων ἐλόμενοι, καὶ οὐδὲ πρὸς βραχὺ διαστάσαντες, ἀλλ' ἀνδρείως μεταθέμενοι καὶ τοῖς ἄλλοις προσθέμενοι (18), ἀπὸ τῶν χαμαὶ τούτων καὶ περιγιγνῶν πρὸς τὰ κατουράνια (19) ἐπειχθέντες, ξεναγοῦντος ἐπ' αὐτὰ τοῦ σεμνοτάτου Γεωργίου, ἀνδρὸς τοιαῦτα παντὸς μᾶλλον ἡκριεωκότος· δι' ὃν καὶ κατὰ τὸν ὕστερον βίον (20), μετὰ καλῆς ἐλπίδος διάξετε, καὶ τὸν ἐν τῷ παρόντι μετὰ D βριστώνης βιώσεσθε. Εἴη δὲ κοινή πάντας τοὺς κατὰ τὴν πόλιν, ὥσπερ ἰσρᾶς ἀγκύρας, τῆς τούτου φωνῆς ἐξηρηθῆσαι, ἵνα μὴ τομῶν ἢ καύσεων δεηθῶμεν, κατὰ τῶν τὰς (21) ψυχὰς λελωθημένων· οἷς ὅτι μάλιστα παραινόμεν ἀφίστασθαι τῆς Ἀθανασίου σπουδῆς, καὶ μηδὲ μεμῆσθαι τῆς περιττῆς ἐκείνης

vestram amplecti : quod primi sapientiæ magistros constitueritis : primi Deum qui est agnoveritis : qui magistros longe præstantissimos elegistis, decretum nostrum libenter excepistis; et ab deceptore quidem illo et impostore jure aversi, iis qui supra miraculum venerabiles et ornati erant, ut decuit, adhæsisistis. Quis enim vel extremi orbis incolæ contentiosam in rebus nuper gestis simultatem ignoraverit? quibus nescio quid ex iis quæ unquam contigerint comparari possit. Siquidem plerique in urbe cæcutiebant : prævalebat vir ex infimis barathris emersus, qui velut in tenebris, veritatis cupidus ad mendacium abducens, sermonem quidem fructuosum nunquam tribuebat, sed præstigiis temere animas corrumpibat. Assentatores quidem acclamare, applaudere, obstupescere : quos etiamnum verisimile est sub dentibus mussitare. Plurimique e simplicioribus, ipsis consentiebant. Res autem fluxu quodam ferebantur quasi in diluvio, cum omnes id prorsus negligenter. Præerat autem vir e turba (quid verius dicere possim?) qui nihil a sellulariis differebat, quique in hoc solum civitati opem ferebat, quod cives ejus in barathra non impelleret. Sed generosus et præclarus ille vir judicium de se ferendum non exspectavit : sed in hac causa existimavit sibi fuga consulendum : quem e medio tolli e re barbarorum ipsorum est : ne quibusdam eorum impietatem suadeat, dum quasi in scena apud primum occurrentes vicem suam dolet. Ille igitur facessere jubeatur. Me autem convenit, vos cum paucis sociare ; quin et solos præ aliis honorare quibus tanta virtus, tanta mens inest, quantam res gestæ prædicant, quæ per universum fere orbem celebrantur. Macte prudentiam! Quod si denuo tot nuntios audierim qui res a vobis gestas enarrent et laudibus celebrent : O qui majores vestros virtutis studio longe superatis, quique cœvis et posteris præclarum exemplum futuri estis! soli enim in morum, verborum et operum ducem, præstantissimum virorum cooptastis. Nec tantillum quidem temporis hæsitantes, viriliter mutata sententia, reliquo cœni vos sociastis : et ab infimis istis et terrenis vos erexistis ad cœlestia. antesignano usi præstantissimo Georgio, viro in hujusmodi rebus omnium mortalium exercitatissimo : cujus opera in futuro cum bona spe degetis ; et in præsentī tranquillam agetis vitam. Utinam omnes simul qui in ista urbe degunt, ab ejus voce, tanquam a sacra anchora, pendeant : ne sectionibus et adustionibus indigeamus, adversus eos quorum animæ corruptæ sunt : quos summopere hortamur ut a studio erga Athanasium absistant,

(12*) Forte, τοὺς. Edit.

(13) Reg., συνέντας.

(14) Τῆς deerat in editis. In Reg. vero legitur.

(15) Reg., τερθρείας δὲ καὶ τηνᾶλλως ταῖς ψυχᾶς.

(16) Reg., φυγεῖν. Mox καὶ ante ὑπὲρ in eodeme et in Basil. legitur, in editis desideratur.

(17) Ita Reg. Editi vero, πρὸς πρώτους ἐντυγχάνοντα.

(18) Hæc, καὶ τοῖς ἄλλοις προσθέμενοι, deerant in editis propter ἐμοιοτέλεστον. Sed in Reg. habentur.

(19) Reg., κατοῦσια. Idem mox, ξεναγοῦντες, male.

(20) Βίον deerat in editis : sed in Reg. legitur.

(21) Sic Reg., τὰς in editis deerat.

nec recordentur superfluae illius garrulitatis, aut sero animalvertent se in extremis versari periculis: ex quibus nescimus an quis ex gravissimis viris seditiosos eripiet! Absurdum quippe est, perditissimum Athanasium, in turpissimis sceleribus deprehensum, a regione in regionem expelli, ut aliquando debitum supplicium luat: si tamen id praestari possit, etiamsi quis illum decies occidat: assentatores autem ejus et ministros, praestigiatore, talesque homines, ut eos vel nominare turpe sit, exsultantes negligere: quos occidi jamdiu iudicibus praecipuum est. Et fortasse morituri 250 non sunt, si a prioribus delictis sero tandem resipiscant. Quibus sceleratissimus Athanasius se duce praebuit, nam et rem publicam labefactavit, ac sanctissimis viris impias et nefarias manus intulit.

31. De Frumentio autem Auxumis episcopo, haec ad ejusdem urbis tyrannos scripta sunt:

Victor Constantius Maximus Augustus Aezanæ et Sazanæ.

Maximæ nobis curæ ac studio est, ut Deus cognoscatur; hoc in negotio enim arbitror, parem pro communi hominum genere sollicitudinem gerendam esse, ut ad Dei notitiam deducti, vitam cum spe transigant, in nulloque discrepent circa justiciam ac veri disquisitionem. Cum tall igitur vos providentia dignos habeamus, pariaque vobis et Romanis praebemus, unam eandemque doctrinam apud utroque in Ecclesiis vigere praecipimus. Quare Frumentium episcopum quamprimum mittite in Ægyptum, apud honoratissimum Georgium episcopum et alios Ægypti episcopos, quibus in primis ordinandi, ac ejusmodi res dijudicandi auctoritas inest. Nostis enim et meministis, nisi quæ apud omnes in confesso sunt, soli ignorare simuletis, Frumentium in hunc vitæ gradum promotum esse ab Athanasio sexcentis criminibus obnoxio; qui cum nullam e sibi illatis accusationibus probe diluere potuisset, statim quidem cathedra excidit: ac cum nullibi vivendi locum reperiat, errabundus ab alia in aliam regionem vagatur, quasi eo pacto se malum esse effugere possit. Si igitur sponte Frumentius obtemperet universi rerum status rationes redditurus, compertum omnibus erit eum ab Ecclesiæ legibus, et a fide quæ jam obtinet, nullatenus discrepare; cumque judicatus fuerit, totiusque vitæ suæ experimentum dederit, ejusque rationem apud eos reddiderit ad quos pertinet hujusmodi negotia judicare, ab eis constituetur; si tamen verus episcopus juxtaque leges ordinatus haberi velit. Quod si procrastinaverit, ac judicium subterfugerit, palam certe erit ipsum scelestissimi Athanasii sermonibus sc-

δόλοσχαίς, ἢ λήσουςι τοῖς ἐσάτοισι ἔνοχοι ὄντες κινδύνοις, ὧν οὐκ ἴσμεν εἰ τις τῶν πάντων (22) δεινῶν ἐξαιρήσεται τοὺς στασιάζοντας. Καὶ γὰρ ἄστοπον τὸν μὲν ἐλευθρον Ἀθανάσιον γῆν πρὸ γῆς ἀπεληλύσθαι (23) καὶ τοῖς αἰσχίτοις ἀλόντα, ὡς ποτε ἂν ἐκείνος τὴν ἀξίαν ἐκτίσειε, καὶ εἰ δέκατόν τις τοῦ ζῆν προσαφέληται· τοὺς δὲ ἐκείνου κόλακας καὶ θεραπευτὰς ἀγύρτας τινὰς, καὶ τοιοῦτους ἀνθρώπους, οἷους ὀνομάζειν αἰσχύνῃ, περιορᾶν σφραδάζοντας, οὓς πάλαι τεθνάναι διηγόρευται τοῖς δικασταῖς. Καὶ ἴσως οὐδέπω τεθνήσκονταί (24), ἢν μὴ, τῶν φθασάντων ἀποστάντες πλημμελημάτων, ὧς ποτε μεταθῶνται· ὧν ὁ μοχθηρότατος Ἀθανάσιος ἠγεῖτο, καὶ τῇ κοινῇ πολιτείᾳ λυμαινόμενος, καὶ τοῖς ἀγιωτάτοις δυσσεβεῖς καὶ ἐναγείας προσάγων τὰς χεῖρας.

31. Ἄ δὲ καὶ (25) Φρουμεντίου χάριν τοῦ ἐπισκόπου τῆς Αὐξούμμεως γέγραπται τοῖς ἐκεῖ τυράννοις, ἔστι ταῦτα·

Νικητῆς Κωνσταντίου Μέγιστος Σεβαστὸς Ἀΐζανῆ καὶ Σιζανῆ.

Πάνυ διὰ φροντίδος καὶ διὰ σπουδῆς τῆς μεγίστης ἡμῖν ἐστὶν ἡ τοῦ κρείττονος γνώσις. Δεῖ γὰρ οἶμαι τὸ κοινὸν τῶν ἀνθρώπων γένος τῆς ἰσῆς ἐν τοῖς τοιοῦτοις ἀξιούσθαι κηδεμονίας, ὡς ἂν μέχρι τῆς ἐλπίδος τὸν βίον διάγοιεν, τὰ τοιαῦτα περὶ τοῦ Θεοῦ γινώσκοντες, καὶ μηδὲν διαφροσύντες περὶ τὴν τοῦ δικαίου καὶ ἀληθοῦς ἐξέτασιν. Τῆς αὐτῆς τοίνυν προνοίας ἀξιούντες ὑμᾶς, καὶ τῶν ἰσῶν Ῥωμαίοις μεταδιδόντες, ἐν τι μετ' αὐτῶν δόγμα κρατεῖν ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις κελεύομεν. Οὐκοῦν Φρουμέντιον (26) τὸν ἐπίσκοπον ἐκπέμπετε τὴν ταχίστην εἰς Αἴγυπτον παρὰ τὸν σεμνότατον Γεώργιον τὸν ἐπίσκοπον καὶ τοὺς ἄλλους τοὺς κατ' Αἴγυπτον, οἳ τοῦ χειροτονεῖν καὶ κρίνειν τὰ τοιαῦτα κύριοι μᾶλλον εἰσίν. Ἴστε γὰρ δῆπου καὶ μέμνησθε, εἰ μὴ λίαν τὰ παρὰ πᾶσιν ὁμολογούμενα μόνον ἀγνοεῖν προσποιεῖσθε, ὅτι τὸν Φρουμέντιον τοῦτον εἰς ταύτην τὴν τάξιν τοῦ βίου κατέστησεν Ἀθανάσιος, μυριοῖς ἔνοχος ὧν κακοῖς· ὅς οὐδὲν τῶν ἐπιφερομένων ἐγκλημάτων αὐτῷ δικαίως ἔσχεν ἐπιλύσασθαι, αὐτίκα τῆς μὲν καθέδρας ἐκπέπρωκε, καὶ τοῦ βίου τοῦ πάντῃ διαμαρτῶν ἀλάται, ἀπ' ἄλλης εἰς ἄλλην γῆν μετανιστάμενος, ὥσπερ ἐκ τοῦτου τὸ κακὸς εἶναι διαφευξόμενος. Εἰ μὲν οὖν ἐπιτομῶς ὑπακούσειεν ὁ Φρουμέντιος, εὐθύνας τῆς ὄλης καταστάσεως δώσω, δῆλος ἔσται παρὰ πάντων τῶν τῆς Ἐκκλησίας νόμῳ καὶ τῇ κρατούσῃ πίστει κατ' οὐδὲν διαφωνῶν· κριθεῖς τε καὶ δοῦς πείραν ἑαυτοῦ τοῦ παντὸς βίου, καὶ λόγον τοῦτου παρασχόμενος παρὰ τῶν τὰ τοιαῦτα κρινόντων. Καὶ καταστήσεται παρ' αὐτῶν, εἰ μέλλοι τῷ ὄντι κατὰ τὸ δίκαιον ἐπίσκοπος εἶναι δοκεῖν. Εἰ δὲ ἀναβάλλοιτο καὶ φεύγοι τὴν κρίσιν, εὐθὺλον δῆπουθεν, ὅτι τοῖς Ἀθα-

(22) Ita Reg. et sic legendum. Editi, τῆς πάντων.

(23) Sic Regius et Basiliens. Editi, mendose, ἀπεπληγασθαι, εἰ ἀπεπηγασθαι.

(24) Editi, οὐδέποτε θνήσκονταί. Reg. et Basil., οὐδέπω τεθνήσκονταί· dubia lectio. Mox μὴ post ἦν superfluum videtur.

(25) Hujus Frumentii historiam vide apud Rufin. l. i, c. 19, et Theodor. l. i, c. 23, et in Athanasii Vita a nobis adornata; τὸν δεστ in editis, sed in Reg. legitur.

(26) Post hæc, editi habent, τέλος τῆς ἐπιστολῆς ταύτης, quæ verba desunt in Reg. et Basil.

νασίου τοῦ πονηροτάτου λόγους ἡγμένους δυσσεβεῖ
περὶ τὸ θεῖον, οὕτω προηρημένος ὡς ἐκεῖνος ἀπ-
εδείχθη πονηρὸς ὢν. Καὶ δέος μὴ, διαβὰς εἰς Αὐξου-
μιν, διαφθεῖρη τοὺς παρ' ὑμῖν, λόγους ἐναγεῖς καὶ
δυσσεβεῖς παρεχόμενος, μὴ μόνον τὰς Ἐκκλησίας
συγχέων καὶ θορυβῶν, καὶ βλασφημῶν εἰς τὸν κρείτ-
τονα, ἀλλὰ καὶ τοῖς κατὰ τὸ ἔθνος ἐκ τούτων ἀνατρο-
πὴν καὶ ἀνάστασιν παντελῆ προξενῶν. Ἴσμεν δὲ,
ὅτι, προσμαθῶν τι καὶ μέγα καὶ κοινὸν ὄφελος ἐκ
τῆς τοῦ σεμνοτάτου Γεωργίου συνουσίας ἀπονάμενος,
καὶ τῶν λοιπῶν, ὅσοι τὰ τοιαῦτα παιδεύειν ἄκρω
Ἰσασί, τὴν αὐτὴν ἐπαρήξει, πάντα τὰ τῶν ἐκκλησια-
στικῶν εἰς ἄκρον ἡκριθωκώς. Ὁ Θεὸς ὑμᾶς διαφυ-
λάττοι, ἀδελφοὶ τιμιώτατοι.

32. Ταῦτα ἀκούων ἐγὼ, καὶ σχεδὸν βλέπων ἀφ' ὧν
οἱ ἀπαγγέλλοντες ὠδύροντο, ὁμολογῶ, πάλιν εἰς τὴν
ἐρημον ὑπέστρεψα, τοῦτο λογισάμενος, ὅπερ καὶ ἡ
σὴ θεοσέβεια συνορᾷ· ὅτι, εἰ ζητούμεθα, ἵνα εὐρε-
θέντες παραπεμφθῶμεν πρὸς τοὺς ἐπάρχους, κώ-
λυσις ἔστι τοῦ μὴ παρὰ τὴν σὴν φιλανθρωπιαν ἐλ-
θεῖν. Καὶ εἰ οἱ μὴ θελήσαντες ὑπογράψαι καθ' ἡμῶν,
τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα πεπύθασιν, οἷ τε μὴ θέλοντες
τῶν λαϊκῶν κοινωνεῖν τοῖς Ἀρειανοῖς ἐκελεύσθησαν
ἀποθνήσκειν· οὐκ ἀμφίβολον, ὅτι πάντως ἐπινοηθή-
σονται παρὰ τῶν συκοφαντῶν καινότεροι καὶ μυριοὶ
θάνατοι κατ' ἐμοῦ· καὶ μετὰ θάνατον κινήσουσι λοι-
πὸν οἷς βούλονται καὶ ἂ βούλονται πράγματα οἱ
ἐχθροὶ, ψευδόμενοι καθ' ἡμῶν μειζῶνως, ὡς μηκέτι
ἔχοντες τοὺς ἐλέγχοντας αὐτοὺς. Οὐ γὰρ τὴν σὴν εὐ-
σέβειαν δεδιώς ἐφευγον (οἶδα γὰρ σου τὴν ἀνεξικα-
κίαν καὶ τὴν φιλανθρωπιαν), ἀλλ' ὄρῶν ἐκ τῶν γι-
νομένων τὸν θυμὸν τῶν ἐχθρῶν, καὶ λογιζόμενος, ὅτι
φοβούμενοι μήποτε ἐλεγχθῶσιν ἐφ' οἷς ἐπράξαν παρὰ
γνώμην τῆς σῆς καλοκάγαθίας, πάντα πράξουσιν
ὥστε καὶ ἀποκτείναι. Ἴδου γὰρ ἡ μὲν σὴ φιλανθρω-
πία μόνον ἐξω τῶν πόλεων καὶ τῆς ἐπαρχίας προσ-
εταξεν, ἐκβάλλεσθαι τοὺς ἐπισκόπους· οἱ δὲ θαυ-
μαστοὶ, πλεόν τι τῆς σῆς προστάξεως τολμῶντες,
ὑπὲρ τρεῖς ἐπαρχίας εἰς ἐρήμους καὶ ἀήθεις καὶ φο-
βεροὺς τόπους ἐξώρισαν γέροντας ἀνθρώπους καὶ
πολυετείς ἐπισκόπους. Οἱ μὲν γὰρ ἀπὸ τῆς Λιβύης
εἰς τὴν μεγάλην Ὀασιν, οἱ δὲ ἀπὸ τῆς Θηβαϊδος εἰς
τὴν Ἀμμωνιακὴν τῆς Λιβύης ἀπεστᾶλησαν. Καὶ οὐ
δεδιώς πάλιν ἀποθανεῖν, ἐφυγον· μὴ δειλίας ἐμοῦ
τις (27) αὐτῶν καταγινοσκέτω· ἀλλ' ὅτι καὶ τοῦ
Σωτῆρός ἐστι παράγγελμα, διωκομένους μὲν ἡμᾶς
φεύγειν, ζητούμενους δὲ κρύπτεσθαι, καὶ μὴ εἰς
προὔπτον κίνδυνον ἑαυτοὺς ἐκιδιδόναι, μηδὲ φαινομέ-
νους πλεόν ἐκκαλεῖν (28) τὸν θυμὸν τῶν διωκόντων.
Ἴσον γὰρ ἔστι τὸ φονεῦειν ἑαυτὸν, καὶ διδόναι πάλιν
ἑαυτὸν τοῖς ἐχθροῖς εἰς τὸ φονεῦειν. Τὸ δὲ φεύγειν,
ὡς παρήγγειλεν ὁ Σωτῆρ, γινώσκειν ἔστι τὸν καιρὸν,
καὶ ἀληθῶς κήδεσθαι τῶν διωκόντων, ἵνα μὴ, καὶ
μέχρις αἵματος φθάσαντες, ὑπεύθυνοι γένωνται τῷ,
Μὴ φονεύσης· εἰ (29) καὶ τὰ μάλιστα καὶ τὸ παθεῖν
ἡμᾶς διαβάλλοντες βούλονται. Ἄ γὰρ καὶ νῦν πάλιν

²⁷ Exod. xx, 13.

(27) Reg., μου τίς.

(28) Sic Reg. et edit. Comm. Edit. Paris. et

ductum impie de Deo sentire, ita nempe affectum
ut ille affectus declaratus est, scelestus cum sit.
Verendumque est ne Auxunim profectus, vestra-
tes nefariis et impiis sermonibus corrumpat; nec so-
lum ecclesias confundat et turbet, in Deumque bla-
sphemet, sed etiam singulis nationibus hinc vasta-
tionis et excidii auctor sit. Certum quippe habeo
ipsum Frumentium non pauca edoctum, magnam-
que in publicum bonum utilitatem consecutum,
venerabilissimi scilicet Georgii consortio, necnon
reliquorum qui in iis docendis apprime versati sunt,
ad suas sedes reversurum, in omnibus ecclesiasticis
rebus apprime eruditum. Deus vos custodiat, fratres
honoratissimi.

32. His auditis et propemodum perspectis, per ea
quæ nuntii fuis lacrymis enarrabant, fateor me in
eremum retulisse pedem, id animo perpendens,
quod tuæ quoque religioni perspectum arbitror,
si nos quæreremur, ut deprehensi adduceremur ad
præfectos, fore illud impedimentum ne tuam ad-
iremus benignitatem. Nam si ii qui adversum nos
subscribere recusarunt tot tantisque malis sunt
affecti: si laici qui cum Arianis communicare
noluerunt capitis damnati sunt; nihil dubium
erat recentiora ac sexcenta necis genera a
251 sycophantis adversum me excogitatum iri:
meque obtruncato adversarios nostros quilibet in
quoslibet machinatos esse, eoque libentius auda-
ciusque mentituros, quo nulli aderunt qui se falsi
arguant. Non enim ob pietatis tuæ formidinem au-
fugi: explorata quippe mihi est tua clementia et
humanitas; sed quod ex gestis facinoribus inimico-
rum furorem præ oculis haberem: mecumque re-
putarem fore ut veriti illi ne de rebus præter pro-
bitatis tuæ sententiam gestis coarguerentur; mei
interficiendi causa nihil non agerent. Næ illa dun-
taxat fuit tuæ humanitatis jussio, ut episcopi ex
urbibus et ex eparchia ejicerentur: verum illi ad-
mirandi viri, plus quam tu jusseras ausi, ultra tres
eparchias, in deserta, inculta et horribilia loca
senes homines et grandævos episcopos expulere.
Nam qui ex Libya erant, in magnam Oasin, et qui
ex Thebaide, in Ammoniacam Libyæ sunt relegati.
Neque rursus formidine mortis effugi, ne quis illo-
rum jure timiditatis me arguat; sed quia illud Sal-
vatoris præceptum est, ut, cum persecutionem pati-
mur, fugiamus; dum inquirimur, nos absconda-
mus, nec in apertum nos periculum immittamus:
ne, dum nos offerimus, persecutorum iram magis
accendamus. Par quippe crimen est sibi manus in-
ferre, et seipsum inimicis interficiendum tradere.
Etenim fugere, ut jussit Salvator, illud est tempus
agnoscere, ac revera persecutorum curam gerere:
ut ne illi ad sanguinem usque deservientes, rei fiant
violati illius præcepti: *Non occides*²⁸. Tametsi illi
dum nos calumniantur id maxime spectant, ut nos

Colon., ἐγκλίσειν.

(29) Sic Reg. In editis et deest.

male afflicti. Nam quæ nunc illi denuo gessere, idipsum esse illorum studium, ac sanguinarium propositum ostendit. Quæ si audieris, religiosissime Auguste, te miraturum arbitror: etenim stupore digna est illorum audacia. Quanta autem illa sit, paucis ausculta.

33. Dei Filius, Dominus et Salvator noster Jesus Christus, propter nos homo factus, qui mortem abrogavit, nostrumque genus a servitute corruptionis liberavit, cum aliis omnibus donis suis illud quoque nobis impertivit, ut angelorum imaginem in terra haberemus, nempe virginitatem. Eas sane quæ hac virtute præditæ sunt, sponsas Christi vocare consuevit catholica Ecclesia: has ethnici cum vident, ut templum Verbi admirantur: certum quippe est nusquam hanc venerandam ac cœlestem professionem excoli, nisi duntaxat apud nos Christianos. Hoc enim maximum est argumentum, certum ac verum apud nos esse religionem. Has præ aliis beatæ memoriæ piissimus pater tuus Constantinus Augustus honorabat. Has tua quoque pietas in litteris suis venerandas et sanctas plerumque nuncupavit. Verum nunc mirabiles illi Ariani, qui nos calumniari audent, quorum opera multi ex episcopis insidiis circumventi sunt; iudiciis ipsis sibi hac in re ministrantibus obtemperantibusque, has nudatas in Hermetariis (ut vocant) suspendi iussere, et sic illarum latera ternis usque vicibus lacerarunt, ut ne viri quidem scelestissimi talia unquam sint experti. Pilatus olim ut Judæis assentaretur, lancea unicum Salvatoris latus perforavit; hi vero ipsum Pilati furorem superavere, non unum quippe latus, sed ambo lacerarunt: membra enim virginum, præ aliis, membra Salvatoris sunt. Omnes certe quibus hujusmodi facinora 252 nuntiantur, ad solam rei auditum, exhorrescunt. Hi vero soli non modo nihil veriti sunt impolluta membra nudare et lancinare, quæ uni Salvatori nostro Christo virgines dedicaverant; sed, quod nequissimum est, dum ab omnibus, ob tantam suam immanitatem vituperantur, cum erubescendum esset, hoc tuæ pietatis mandatum esse prætexunt: ita sunt in omnibus audaces, pravique consilii. Nihil sane hujusmodi, vel in persecutionibus olim gestum audivimus: ac etiamsi tale quidpiam aliquando gestum fuerit, non decuit tamen, te imperante qui Christianus es, virginitatem tali injuria et dedecore affici, illosque suam crudelitatem tuæ pietati ascribere. Solis enim hæreticis istiusmodi malignitas propria est, erga Dei Filium impie se gerere et in sanctas ejus virgines desævire.

34. Cum itaque tot et talia facinora ab Arianis admissa sint, non mea me fefellit opinio, cum divinæ Scripturæ obtemperavi dicenti: *Sed abscondere modicum ad momentum, donec pertranseat in-*

(30) Καὶ ante Σωτῆρ δεest in editis, sed in Reg. legitur.

(31) Reg., καθηκεύων.

(32) Sic Reg. Editi, εἰσῆ.

Α πεποιθήκασι, δείκνυσιν αὐτῶν ταύτην εἶναι τὴν σπουδὴν, καὶ μαιφρόνον τὴν προαίρεσιν. Ἀκούσας δὲ, εὖ οἶδ' ὅτι, θεοφιλέστατε Αὐγουστε, θαυμάσεις· καὶ γὰρ ἄξιον ἀληθῶς ἐκπλήξῃς τὸ τὸλμημα. Ἥλικον δ' ἐστὶ τοῦτο, ἄκουσον ἐν βραχεὶ λόγῳ.

33. Ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς ὁ Κύριος καὶ (30) Σωτῆρ ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ἄνθρωπος γενόμενος δι' ἡμᾶς, καὶ καταργήσας τὸν θάνατον, ἐλευθερώσας τε τὸ γένος ἡμῶν ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς, ἐχαρίσατο πρὸς τοὺς ἄλλοις πᾶσι καὶ εἰκόνα τῆς τῶν ἀγγέλων ἀγιότητος ἔχειν ἡμᾶς ἐπὶ γῆς τὴν παρθενίαν. Τὰς γυνὼν ταύτην ἐχούσας τὴν ἀρετὴν νύμφας τοῦ Χριστοῦ καλεῖν εἰώθεν ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία. Ταύτας δὲ Ἕλληνας ὄρωντες, ὡς ναὶν οὐσας τοῦ Λόγου θαυμάζουσι· παρ' οὐδενὶ γὰρ ἀληθῶς τοῦτο τὸ σεμνὸν καὶ οὐράνιον ἐπάγγελμα κατορθοῦται ἢ παρὰ μόνους ἡμῖν τοῖς Χριστιανοῖς. Μάλιστα γὰρ καὶ τοῦτο μέγα τεκμήριόν ἐστι τοῦ παρ' ἡμῖν εἶναι τὴν ὄντως καὶ ἀληθῆ θεοσέβειαν. Ταύτας πρὸ τῶν ἄλλων καὶ ὁ τῆς μακαρίας μνήμης ὁ εὐσεβέστατός σου πατήρ Κωνσταντῖνος ὁ Αὐγουστος ἔτιμα· ταύτας καὶ ἡ σὴ εὐσέβεια γράφουσα πολλάκις τιμίας καὶ ἀγίας ὀνόμασεν. Ἀλλὰ νῦν οἱ θαυμαστοὶ Ἀρειανοὶ οἱ καὶ ἡμεῖς διαβάλλοντες, δι' οὐς καὶ πλείστοι τῶν ἐπισκόπων ἐπεδουλεύθησαν, ὑπουργοὺς ἔχοντες καὶ ὑπακούοντας αὐτοὺς τοὺς δικαστὰς, ταύτας γυμνώσαντες, ἐποίησαν ἐπὶ τῶν καλουμένων ἐρημηταρίων κρμασθῆναι, καὶ τοσοῦτον αὐτῶν τρίτον ἔξεσαν τὰς πλευρὰς, ὅσον οὐδὲ οἱ ἀληθῶς κακοῦργοι πώποτε πεπόνθασιν. Πιλᾶτος μὲν οὖν, καθικετεύων (31) τοῖς τότε Ἰουδαίοις, λόγῃ μίαν πλευρὰν τοῦ Σωτῆρος ἐνυξεν· οὗτοι δὲ καὶ τὴν manίαν Πιλᾶτου νενικήκασιν, ὅτι μὴ μίαν, ἀλλ' ἀμφοτέρας ἔξεσαν· τὰ γὰρ μέλη τῶν παρθένων ἐξαιρέτως ἴδια τοῦ Σωτῆρός ἐστι (32). Πάντες μὲν οὖν, καὶ μόνον ἀπαγγελλόντων τινῶν, φρίττουσιν ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ ἀκοῇ· μόνου δὲ οὗτοι οὐ μόνον οὐκ ἐφοβήθησαν γυμνούντες καὶ ξέοντες ἀχραντα μέλη, ἀ μόνῳ τῷ Σωτῆρι ἡμῶν τῷ Χριστῷ ἀναθεῖκασιν αἱ παρθένοι, ἀλλὰ καὶ τό γε χεῖριστον, ὄνειδίζομενοι παρὰ πάντων διὰ τὴν τοσαύτην ὠμότητα, ἀντὶ τοῦ ἐρυθρίῳν, προφασίζονται τοῦτο πρόσταγμα τῆς σῆς εὐσεβείας εἶναι· οὕτως εἰσὶ πρὸς πάντα τολμηροὶ καὶ τὴν προαίρεσιν πονηροί. Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ἐν τοῖς γενομένοις διωγμοῖς τοιοῦτον ἠκούσθη πραχθέν. Εἰ δὲ καὶ γεγόνει ποτὲ τοιοῦτον, ἀλλ' οὐκ ἔπρεπεν ἐπὶ σοῦ Χριστιανοῦ θνός, οὔτε τὴν παρθενίαν τοσαύτην ὑβρίν καὶ ἀτιμίαν παθεῖν, οὔτε τούτους (33) τὴν ἑαυτῶν ὠμότητα εἰς τὴν σὴν εὐσέβειαν ἐπιβρίπτειν· μόνους γὰρ αἰρετικοὺς οἰκτεῖον τὸ τοιοῦτον κακόν, ἀσεβεῖν εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ πλημμελεῖν κατὰ τῶν ἀγίων αὐτοῦ παρθένων.

34. Τοιοῦτων δὲ πάλιν καὶ τοσοῦτων γενομένων παρὰ τῶν Ἀρειανῶν, οὐκ ἐσφάλην ἄρα πεισθεὶς τῇ θεῖᾳ Γραφῇ λεγούσῃ· Ἄλλ' ἀποκρύβηθι μικρὸν ὅσον ὅσον (34), ἕως παρέλθῃ ἡ ὄρη Κυρίου. Καὶ

(33) Sic Reg. et Basil. Editi, τούτους.

(34) Ὅσον postremum deest in edit. Paris. et Colon. In omnibus aliis habetur.

αὕτη γάρ μοι πάλιν πρόφασις γέγονε τῆς ἀναχωρή-
σεως, θεοφιλέστατε Ἀβγούστε, καὶ οὐ παρητησάμην
οὔτε εἰς τὴν ἔρημον ἀπελθεῖν, οὔτε, εἰ ἀνάγκη γένοι-
το, διὰ σαργάνης ἀπὸ (35) τείχους χαλασθῆναι. Πάν-
τα γὰρ ὑπέμεινα, καὶ θηρίοις συνώκησα, καὶ ὑμᾶς
περιελθεῖν, ἐκδεχόμενος τούτων τῶν λόγων καιρὸν,
καὶ θαρρῶν, ὅτι οἱ μὲν διαβάλλοντες καταγινώσκον-
ται, ἡ δὲ σὴ φιλανθρωπία δειχθήσεται. Ὡ μακάριε
καὶ θεοφιλέστατε Ἀβγούστε, τί ἐβούλου; ἔλθειν με
φλεγμαινόντων καὶ ζητούντων ἀποκτεῖναι τῶν συκο-
φαντούντων ἡμᾶς, ἢ κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἀποκρυ-
θῆναι μικρὸν, ἵνα ἐν τῷ τοσοῦτῳ διαστήματι οἱ μὲν
συκοφάνται καταγινώσκων ἀρετικοί, ἡ δὲ σὴ φιλαν-
θρωπία δειχθήσεται; Τί δὲ, ὦ βασιλεῦ, ἐβούλου με
ἀφθῆναι τοῖς σοῖς δικασταῖς (36), ἵνα, εἰ καὶ σὺ μέ-
χρι μόνης ἀπειλῆς ἔγραψας, ἐκείνοι μὴ νοοῦντες τὴν
σὴν διάνοιαν, ἔχοντες δὲ τοὺς Ἀρειανούς παροξύνον-
τας αὐτούς, ἐκ τῶν σου γραμμάτων ἀποκτείνωσι, καὶ
εἰς σὲ τὸν φόνον ἀναθῶνται διὰ τὰ γράμματα; Οὐκ
ἔπρεπεν οὔτε ἐμὲ αὐτομολεῖν, καὶ εἰς αἵματα ἐμαντὸν
ἀποδιδόναι (37), οὔτε σε φιλόχριστον ὄντα βασιλέα
ἐπὶ φόνους Χριστιανῶν, καὶ ταῦτα ἐπισκόπων, ἐπι-
γράφεσθαι.

35. Οὐκοῦν βέλτιον γέγονε τὸ κρυθῆναι, καὶ τοῦ-
τον ἐκδέξασθαι τὸν καιρὸν. Ναί (38) οἶδα, ὅτι καὶ σὺ
γινώσκων τὰς θείας Γραφᾶς, ἐπινεύεις, καὶ ἀποδέχη
με τοῦτο πράξαντα. Ἰδοὺ γοῦν, τῶν παροξυνόντων
πεπαυμένων, πέφηνεν ἡ σὴ θεοσεβῆς ἀνεξικακία, καὶ
δέδεικται πᾶσιν, ὅτι μηδὲ τὴν ἀρχὴν ἐδίωκας σὺ τοὺς
Χριστιανούς· ἀλλ' ἐκείνοι ἦσαν οἱ τὰς ἐκκλησίας ἐρη-
μώσαντες, ἵνα τὴν ἰδίαν ἀσέβειαν ἐπισπεύρωσι παν-
ταχοῦ, δι' ἣν καὶ ἡμεῖς, εἰ μὴ ἤμεν φυγόντες, πάλαι
ἀν' ἐπιβουλεύθημεν παρ' αὐτῶν. Οἱ γὰρ τοιαύτας δια-
βολὰς εἰπεῖν κατ' ἐμοῦ μὴ παραιτησάμενοι παρὰ τη-
λικούτῳ Ἀβγούστῳ, οἱ τοιαῦτα κατ' ἐπισκόπων καὶ
παρθένων ἐπιχειρήσαντες, εὐδῆλον ὡς καὶ τὸν ἡμῶν
θάνατον ἐθήρευον. Ἀλλὰ χάρις τῷ Κυρίῳ τῷ τῆν
βασιλείαν σοι δεδοκόει· πάντες γὰρ ἐπιστώσαντο πα-
ρί τε τῆς σῆς φιλανθρωπίας καὶ τῆς ἐκείνων πονη-
ρίας, ἥς ἕνεκα καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν ἐφυγον, ἵνα ταῦτα
ἐγὼ μὲν τοῖ (39) προσφωνήσω, σὺ δὲ εὐρῆς τίνα φι-
λανθρωπεύσῃ. Παρακαλῶ τοίνυν, ἐπειδὴ καὶ γέγρα-
πται· Ἀπόκρισις ὑποκίπτουσα ἀποστρέφει ὄρ-
γῆν· καὶ, Δεκτοὶ βασιλεῖ λογισμοὶ δίκαιοι· δεξά-
μενος καὶ ταύτην τὴν ἀπολογίαν, ἀπόδος ταῖς πατρίσι
καὶ ταῖς Ἐκκλησίαις πάντας τοὺς ἐπισκόπους καὶ τοὺς
ἄλλους κληρικούς, ἵνα τῶν μὲν διαβαλλόντων ἡ πονη-
ρία δειχθῇ, σὺ δὲ καὶ νῦν καὶ ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως
ἔχῃς παρρησίαν εἰπεῖν τῷ Κυρίῳ καὶ Σωτῆρι ἡμῶν
καὶ παμβασιλεῖ Ἰησοῦ Χριστῷ· Οὐδένα τῶν σῶν
ἀπώλεσα· ἀλλ' οἱ μὲν ἐπιβουλεύσαντες πᾶσιν οὗτοί
εἰσιν· ἐγὼ δὲ ἐπὶ μὲν τοῖς τετελευτηκόσι, καὶ ταῖς
ξεσθεισῶν παρθένοις, τοῖς τε ἄλλοις τοῖς κατὰ τῶν
Χριστιανῶν γενομένοις ἠχθέσθην· τοὺς δὲ ἐξορισθέν-
τας ἐπανήγαγον καὶ ἀποδέδωκα ταῖς ἰδίαις Ἐκκλησίαις.

** Isa. xxvi, 20. ¹ II Cor. xi, 33. ² Prov. xv, 1.

(35) Basil., διὰ.

(36) Reg., τρισσοῖς δικασταῖς.

(37) Reg., ἐπιδιδόναι.

PATROL. GR. XXV.

A dignatio Domini **. Et hæc mihi quoque secedendi
ocasio fuit, religiosissime Auguste, nec piguit me
vel in desertum proficisci, vel si opus fuisset, in
sporta a mœnibus demitti¹. Omnia enim sustinui,
et cum feris habitavi, donec vos pertransiretis : nam
opportunum tempus exspectabam, quo hæc verba
facere liceret, confidebamque calumniatores con-
vincendos esse, manifestamque fore tuam humani-
tatem. O beate ac Deo dilectissime Auguste, quid
maluisses? mœne ad te accedere ardentibus syco-
phantis meis, ac me occidere quærentibus, an, uti
scriptum est, me tantisper abscondi, ut interim sy-
cophantæ quidem hæretici deprehenderentur, hu-
manitas vero tua innotesceret? Num voluisti, o im-
perator, ut tuis me judicibus sisterem, ut licet tu
comminatorie tantum scripseris, illi tamen senten-
tiæ tuæ ignari, et ab Arianis concitati, ex litteris
tuis me interficerent, homicidiumque illud tibi ob
litteras datas imputarent? Non decuit certe, vel me
sponte illos adire, et ad necem memetipsum tra-
dere : vel tibi Christo devoto imperatori, Christiano-
rum, præsertim episcoporum, cædes ascribi.

35. Satius itaque fuit ut me occultarem, et hanc
temporis opportunitatem exspectarem. Certè novi
te, divinarum Scripturarum peritus cum sis, an-
nuere, factumque meum probare. Nam viris qui te
concitabant desistentibus, apparuit religiosa tua
clementia : omnibusque notum fuit, te ne antea qui-
dem Christianos persecutum fuisse, sed illos ipsos
Ecclesias devastasse, ut suam impietatem ubique
disseminarent : cujus causa etiam nos nisi aufugisse-
mus, jamdiu essemus insidiis eorum circumventi.
Qui enim ejusmodi calumnias apud tantum impera-
torem adversum me proferre non dubitant, qui
tam nefaria adversus episcopos et virgines ausi sunt,
haud dubium quin nostram quoque molirentur necem.
Sed gratia Domino, qui tibi imperium tradi-
dit, quod omnes certiores facti sint, cum de tua be-
nignitate, tum de illorum malitia, cujus causa ab
initio fugam feci, ut mihi postea te alloquendi fa-
cultas esset, tuque invenires quem humaniter exci-
peres. Obsecro igitur, ut quandoquidem scriptum
est : *Responsio humilis avertit iram*², et : *Acceptæ
sunt regi justæ cogitationes*³, hanc admittas apolo-
giam, omnesque episcopos et alios clericos patriæ
et Ecclesiis suis restituas, et calumniatorum quidem
malignitas palam fiat, tu vero nunc et in judicii die
cum fiducia **253** Domino et Salvatori nostro ac
omnium regi Jesu Christo hæc dicas : *Non perdidisti
ex tuis quemquam*⁴ ; sed isti omnibus insidiati sunt :
ego autem de iis qui interempti sunt, de laceratis
virginibus, deque aliis quæ adversum Christianos
gesta sunt, dolore sum affectus : pulsos reduxi pro-
priisque Ecclesiis restitui.

¹ Prov. xiv, 35. ² Joan. xviii, 9.

(38) Nat' deest in Reg.

(39) Editi, ταῦτα μὲν, sed μὲν in Reg. deletum.

ADMONITIO

In Apologiam S. Athanasii de fuga sua.

I. Percelebris est hæc Apologia apud historiæ ecclesiasticæ scriptores, qui haud exiguas ejus partes scriptis suis inseruere : maximeque omnium Theodoretus lib. II, in quo passim occurrunt excerpta ex hoc opere fragmenta. Laudata ea ipsa fuit in concilio Duziacensi 1, sed mendose ibi nuncupatur Epistola Julii, ut infra monemus.

II. Hujus conscribendæ causam enarrat Athanasius in ipso Apologiæ exordio : nimirum, Leontius Antiochenus, Narcissus Neroniadis, et Georgius Laodicenus, Arianorum antesignani, cum ægre ferrent Athanasium, quem de medio sublatum peroptabant, fuga sese proripuisse, ac cruentas Syriani ducis evasisse manus : fugam ejus criminari aggressi, timiditatis illum arguebant, animumque in periculis pro populo suo subeundis ignavum exprobrabant. Quam ut propulset contumeliam Athanasius, præmissis quibusdam de persecutione adversus Liberium, Hosium et alios, exemplum affert veterum Patrum, prophetarum, necnon apostolorum, imo ipsius Christi, qui non solum verbo docuit esse in persecutione fugiendum ab una civitate in aliam, sed et ipse ad necem conquisitus, haud semel sese subduxit. Demum S. doctor epistolam claudens enarrat quo pacto obsessa a Syriano duce ecclesia, in qua ille tum versabatur, Deo opitulante, tantum evaserit periculum.

III. Arbitramur porro anno 357 vel 358 eam scriptam fuisse : non potest quippe ante annum 357 edita fuisse, cum eo ipso anno contigerit Hosii lapsus in hoc opere memoratus. Nequit etiam ultra annum differrī 358, cum Leontius, qui eo anno diem obiisse creditur, hic haud semel superstes fuisse dicatur. Qua de re fusius in Epistola ad solitarios.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ,

ΑΠΟΛΟΓΙΑ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΦΥΓΗΣ ΑΥΤΟΥ.

ΗΝΙΚΑ ΕΔΙΩΚΕΤΟ ΥΠΟ ΣΥΡΙΑΝΟΥ ΔΟΥΚΟΣ (40).

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIÆ,

APOLOGIA DE FUGA SUA,

CUM A SYRIANO DUCE PERSECUTIONEM PATERETUR.

1. Audio Leontium jam Antiochiæ episcopum, Narcissum Neroniadis, et Georgium nunc Laodicæ

1. Ἀκούω Λεοντίου, τὸν νῦν ἐν Ἀντιοχείᾳ, καὶ Νάρκισσον, τὸν ἀπὸ τῆς πόλεως Νέρωνος, καὶ Γεώργιον

(40) Scripta anno 357 vel 358. — Anglic. et edit. Paris., Ἀπολογία περὶ τῆς φυγῆς αὐτοῦ, ἡνίκα ἐδιώκετο ὑπὸ Συριανοῦ δουκός, et ita legit Nannius,

qui vertit : Apologia de fuga sua, cum a Syriano duce persecutionem patiebatur. Reg. et edit. Com-mel., Τοῦ αὐτοῦ, Περὶ τῶν διαβαλλόντων τὴν ἐν τῷ

γων, τὸν νῦν ἐν Λαοδικείᾳ, καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς Ἀρειανούς πολλὰ περὶ ἐμοῦ θυρulloύντας καὶ λοιδορούντας, δειλίαν τε ἐγκαλοῦντας, ὅτι δη, ζητούμενος ἀναρῆθῆναι παρ' αὐτῶν, οὐκ ἔκδοτον ἐμαρτὸν αὐτοῖς προσήγαγον. Πρὸς μὲν οὖν τὰς λοιδορίας καὶ τὰς συκοφαντίας αὐτῶν, καίτοι δυνάμενος πολλὰ γράφειν, ἃ μὴ αὐτοὶ ἀρνεῖσθαι δύνανται, ἀλλὰ καὶ (41) πάντες ἐπιγινώσκουσιν οἱ κατ' αὐτῶν ἀκούοντες, ὅμως οὐδὲν προαχθήσομαι λέγειν πρὸς αὐτοὺς ἢ μόνον τὸ τοῦ Κυρίου ῥῆμα, καὶ τὸ τοῦ Ἀποστόλου ῥητὸν, ὅτι· *Τὸ μὲν ψεῦδος ἐκ τοῦ διαβόλου ἐστὶ*· καὶ (42), *Ὅυτε δὲ λοιδοροὶ βασιλείαν Θεοῦ κληρονομήσουσιν*. Ἀρκεῖ γάρ αὐτοὺς ἐκ τούτων δειχθῆναι μηδὲν κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον μὴτε φρονοῦντας μὴτε πράττοντας, κατὰ δὲ τὰς ἰδίας ἡδομένους εἶναι καλῶν, ὅπερ αὐτοὶ βούλονται.

2. Ἐπειδὴ δὲ προσποιῦνται δειλίαν ἐγκαλεῖν (43), ἀναγκαῖον ὀλίγα περὶ τούτου γράψαι· δειχθήσονται γὰρ καὶ ἐκ τούτου πονηροὶ τε τὸν τρόπον, καὶ μὴ ἐντετυχηότες ταῖς θεαῖς Γραφαῖς· ἢ ἐντυχόντες μὲν, μὴ πιστεύοντες δὲ εἶναι θεόπνευστα τὰ λόγια τὰ (44) ἐν αὐταῖς. Εἰ γὰρ ἐπίστευον, οὐκ ἂν παρὰ μὲν ταύτας ἐτόλμων, τὴν δὲ κακοῆθειαν τῶν κυριοκτόνων Ἰουδαίων ἐξήλθον. Καὶ γὰρ τὸ Θεοῦ δεδοκός ἐντολὴν· *Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου*· καὶ, *Ὁ κακολογῶν πατέρα ἢ μητέρα θανάτῳ τελευτάτω*· ἀντενομοθέτου κακείνου (45), τὴν τιμὴν εἰς ἀτιμίαν μεταφέροντες, καὶ ἀργυρίου τὸ πρὸς τοὺς γονέας καθῆκον παρὰ τῶν τέκνων ἀντικαταλλάσσοντες· καὶ ἀναγινώσκοντες δὲ τὰς τοῦ Δαβὶδ πράξεις, ἀντεμελέτων αὐταῖς (46), καὶ ἠτιῶντο τοὺς ἀναίτιους, τῖλλοντας στάχους, καὶ ψύχοντας ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Σαββάτου. Ἐμελε δὲ αὐτοῖς οὔτε τῶν νόμων, οὔτε διὰ τὸ Σάββατον· ἐν αὐτῷ γὰρ μᾶλλον παρηγόμουν. Ἄλλ' ὅτι τὸν τρόπον ὄντες πονηροὶ, τοῖς τε μαθηταῖς ἐφθόουν σωζομένοις, καὶ μόνον ἠδοῦντο τὰ (47) τῆς ἰδίας γνώμης κρατεῖν. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν τῆς ἰδίας παρανομίας ἔχουσι τὰ ἐπιχειρεῖν, ἀνέροισι γενόμενοι, καὶ λοιπὸν ἀρχοντες Σοδόμων καὶ λαὸς Γομόρρας χρηματίζοντες. Καὶ οὗτοι (48) δὲ οὐδὲν ἤττον ἐκεῖνων δοκοῦσι μοι τὴν ἐπιτιμίαν ἔχειν ἤδη, τὴν τῆς ἰδίας ἀλογίας ἀγνοῖαν. Οὔτε γὰρ νοοῦσιν ἃ λέγουσιν, ἀλλὰ καὶ νομίζουσιν εἰδέναι ὅπερ ἀγνοοῦσι· μόνη δὲ γνώσις ἐν αὐτοῖς ἐστὶ τοῦ κακοποιεῖν, καὶ καθ' ἡμέραν χειρόνα χειροσιν ἐφευρίσκειν. Καὶ γὰρ καὶ τὴν νῦν φυγὴν ἡμῶν, οὐκ ἐπ' ἀρετῇ θέλοντες ἡμᾶς ἀνδραγαθήσα-

A episcopum, cæterosque Arianos, multa adversum me spargere, meque probris insectari, ac timiditatis accusare, quod cum ab ipsis de medio tollendus inquirerer, non dedititum me illis obtulerim. Verum etiamsi multa mihi ad convicia et calumnias eorum depellendas, scribenda suppetant, quæ ne ipsi quidem inficias ire possint, quæque omnibus ad quos horum fama pervenit, comperta sunt: non animum tamen inducam ut quidpiam obloquar, nisi Domini sententiam et Apostoli dictum: *Mendacium ex diabolo est*⁵; et: *Maledici regnum Dei non possidebunt*⁶. Satis quippe est, quod hinc comprobetur, nihil eos juxta Evangelii normam vel sapere, vel agere, sed arbitrari suo quæ placent recta existimare.

B

254⁹. At quandoquidem me timiditatis incusare videntur, operæ pretium fuerit pauca hac de re scribere: hinc enim palam erit eos et improbis esse moribus, et Scripturas divinas minime legisse, aut legisse quidem, sed earum eloquia divinitus inspirata non credere: nam si crederent, nunquam adversus earum doctrinam tanta facinora admisissent, neque fuissent Judæorum qui Dominum occiderunt malignitatem æmulati. Etenim cum hoc præceptum dedisset Deus: *Honora patrem tuum et matrem tuam*⁷; et: *Qui maledixerit patri suo vel matri, morte moriatur*⁸: adversam illi inducere legem, versoque in ignominiam honore, pecuniam quæ parentibus a filiis eroganda erat, in suam distraxerunt utilitatem: cumque Davidis gesta legerent, contra tamen illi senserunt, innoxisquæ hominibus vitio vertebant quod in die Sabbati spicas vellent confricarentque⁹: cum tamen ipsi nec leges curarent nec Sabbatum; in illo enim iniquius sese gerebant. Sed cum pravis essent moribus, discipulorum saluti invidabant, idque solum spectabant ut sua prævaleret sententia. Atque illi quidem injustitiæ suæ præmia nacti sunt, profani jam effecti, in posterumque principes Sodomorum, et populus Gomorrhæ appellati¹⁰. Isti vero non minore quam illi pœna jam multati mihi videntur, vesaniæ nempe suæ ignorantia. Neque enim intelligunt quæ loquuntur: quin etiam quæ ignorant se nosse arbitrantur. Una autem est illis scientia, maligne agere, ac quotidie pejora pejoribus commi-

C

D

⁵ I Joan. II, 21. ⁶ I Cor. VI, 10. ⁷ Exod. XX, 12. ⁸ Exod. XXI, 17. ⁹ Matth. XII, 1. ¹⁰ Isa. I, 10.

διωγμῶν φυγὴν αὐτοῦ. *De iis qui suam in persecutione fugam calumniabantur.* Socrati., lib. II *Hist.* c. 28, sic nuncupat: Ἀπολογητικὸς περὶ τῆς φυγῆς αὐτοῦ λόγος. Theodor., I. II *Hist.* c. 13. Ἡ τῆς φυγῆς Ἀπολογία. In concilio autem Duziacensi I, tomo VIII *Council.*, p. 1569, sic perperam legitur: *Ex epistola Iulii papæ in Athanasii pro fuga defensione*: locusque ibi assertur qui infra habetur.

(41) Sic Reg. In editis καὶ deest. Mox hæc, οἱ κατ' αὐτῶν ἀκούοντες, desunt in Angl.

(42) Sic Angl. quem sequimur. Καὶ deest in Reg. et editis. Mox editi post Θεοῦ, habent οὐ· quæ particula, cum in Reg. desit, et superflua, expuncta est. Mox Reg. ἐκ τούτων, editi ἐκ τούτου.

(43) Edit. Commel. sola ἐγκαλεῖν. In Angl. paulo post τε deest. Idem infra, καὶ μὴτε ἐντετυχ.

(44) Basil. et Angl., τὰ θεῖα λόγια.

(45) Angl., ἐκεῖνοι.

(46) Reg., ἀντεμελέτων. Mox Angl., τῖλλοντες στάχους καὶ ψύχοντας ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Σαββάτου. Ἐμελε γὰρ αὐτοῖς οὔτε νόμου, οὔτε διὰ, etc. Mox idem, παρενόμουν.

(47) Ita Reg., et recte. In editis τὰ deest.

(48) Sic Basil. Angl. At Reg. et editi αὐτοί. Mox in editis male, δοκοῦσιν, οἱ· in Reg. sic prima manu positum fuerat, sed secunda et deletum. At rectius Angl. et Basil., δοκοῦσι μοι.

nisci. Nostram quippe fugam non eo criminantur A quo velint nos cum virtute ac fortiter agere : nam unde inimicis votum ejusmodi, pro viris qui non uno secum malignitatis cursu feruntur? At improbi cum sint, simulatione usi, hæc ubique spargunt : rati, ita nempe stulti sunt, nos metu ejusmodi illorum convicii aliquando ipsis occurosuros. Id peroptant scilicet, eaque de causa ubique circumcursant : et dum sese amicos simulant, ut inimici tamen pervestigant, quo aliorum sanguine jam satiati, nos quoque tollant de medio : ideo nempe quod adversus eorum impietatem semper senserimus et jam sentiamus, eorumque hæresim confutantes traducamus.

3. Quem enim unquam persecuti, ubi comprehenderunt, contumeliis non oneravere? quemnam, ubi B conquisitum deprehenderunt, non ita tractarunt ut vel misere interiret, vel undique male haberet? Nam quæ a judicibus agi vulgo existimantur, hæc illorum sunt opera : quin ipsi judices illorum consilii sunt et malitiæ ministri. Quisnam igitur locus qui eorum improbitatis aliquid non præferat vestigium? In quemnam qui adversum se senserit, causas more Jezabelis commenti, non conspirarunt? Quæ Ecclesia non jam in luctu est, propter illorum adversum episcopos suos insidias? Antiochia propter Eustathium confessorem et orthodoxum virum : Balaneæ ob Euphratensem, mirabilissimum hominem : Paltus et Antiaradon propter Cymatium et Carterium : Adrianopolis ob Eutropium Christi amatissimum, ac deinde ob Lucium, qui ipsorum opera catenas sæpe gestavit et sic interiit : 255 item Ancyra propter Marcellum : Bæræ ob Cyrum : Gaza propter Asclepam. Et hos quidem, homines illi sane fraudulentis, contumeliis prius affectos in exilium mittendos curarunt : Theodulum vero et Olympium in Thracia episcopos, nos item et presbyteros nostros, undique perquirendos jusserunt, eo scilicet animo ut deprehensos capite plecterent. Atque talis forte nobis vitæ exitus fuisset, nisi præter eorum sententiam tunc aufugissemus. Id enim ferebant litteræ adversus Olympium ad proconsulem Donatum, litteræ item adversum me ad Philagrium datæ. Enimvero Paulum Constantinopolis episcopum persecuti, cum reperissent, Cucusi in Cappadocia palam strangulari curarunt : carnificæ usi Philippo olii præfe-

σαι (49), διαβάλλουσι· πόνεν γὰρ εὐχὴ τοιαύτη παρ' ἐχθροῖς ὑπὲρ τῶν μὴ συντρεχόντων αὐτοῖς ἐν τῇ κακοφροσύνῃ ; Ἄλλὰ κακοήθεις ὄντες σχηματίζονται τοιαῦτα περιβομβεῖν, νομίζοντες, εὐήθεις ὄντες ἀληθῶς αὐτοὶ (50), ὡς ἄρα δεῖε τῆς παρ' αὐτῶν λοιδορίας προσάξομεν ἑαυτούς ποτε αὐτοῖς. Θέλουσι γάρ, καὶ διὰ τοῦτο πάντα περιτρέχουσι· καὶ ὑποκρίνονται (51) μὲν ὡς φίλοι, ἐρευνῶσι δὲ ὡς ἐχθροί· ἵνα, αἰμάτων ἐμφορηθέντες, ἐκποδῶν ποιήσωσι καὶ ἡμᾶς, ὅτι κατὰ τῆς ἀσεβείας αὐτῶν ἐφρονήσαμεν ἀεὶ καὶ φρονούμεν, καὶ τὴν αἵρεσιν αὐτῶν ἐλέγχοντες στηλιτεύομεν.

3. Τίνα γὰρ ποτε διώκοντες καὶ καταλαβόντες (52), οὐχ ὕβρισαν ὡς ἠθέλησαν ; τίνα ζητούντες, καὶ εὐρόντες, οὐχ οὕτως διέθικαν, ὡς ἢ τελευτῆσαι κακῶς, ἢ λυθῆναι πανταχόθεν ; Ἄ γὰρ οἱ δικασταὶ δοκοῦσι ποιεῖν, ταῦτ' ἐκείνων (53) ἐστὶν ἐνεργήματα, καὶ μᾶλλον οὗτοι τῆς ἐκείνων προαιρέσεως καὶ πονηρίας εἰσὶν ὑπηρέται. Ποῖος τοίνυν τόπος οὐκ ἔχει τῆς κακίας αὐτῶν ὑπόμνημα (54) ; τίνα φρονούντα κατ' αὐτῶν οὐ συνσεκεύασαντο, πλάσάμενοι προφάσεις κατὰ τὴν Ἰεζάβελ ; Ποία Ἐκκλησία νῦν οὐ θρηγεῖ διὰ τὰς ἐκείνων κατὰ τῶν αὐτῶν ἐπισκόπων ἐπιβουλὰς ; Ἀντιόχεια μὲν δι' Εὐστάθιον τὸν ὁμολογητὴν καὶ ὀρθόδοξον· Βαλανεαὶ δὲ δι' Εὐφρατίωνα τὸν θαυμασιώτατον· καὶ Πάλτος μὲν καὶ Ἀντάραδος διὰ Κυμάτιον καὶ Καρτέριον· ἢ δὲ Ἀδριανούπολις δι' Εὐτρόπιον τὸν φιλόχριστον, καὶ τὸν μετ' αὐτὸν Λούκιον, τὸν πολλὰς παρ' αὐτῶν καὶ ἀλύσεις φορέσαντα, καὶ οὕτως ἀποθανόντα· καὶ Ἀγκυρα μὲν διὰ Μάρκελλον, Βέρροια δὲ διὰ Κύρον, καὶ Γάζα δι' Ἀσκληπᾶν (55). Τούτους μὲν γὰρ πολλὰ πρότερον ὕβρισαντες, ἐξορισθῆναι πεποιθήσασιν οἱ δόλιοι· Θεόδουλον δὲ καὶ Ὀλύμπιον ἀπὸ τῆς Θράκης ἐπισκόπους (56), καὶ ἡμᾶς, καὶ πρεσβυτέρους ἡμετέρους, οὕτως ἐποίησαν ζητηθῆναι, ὥστε, εἰ εὐρεθίημεν, κεφαλῆς ὑποστηναί τιμωρίαν. Καὶ τάχα ἂν ἀπεθάνομεν οὕτως, εἰ μὴ παρὰ γνώμην αὐτῶν ἐφυγόμεν καὶ τότε. Τοιαῦτα γὰρ ἐστὶ τὰ μὲν κατὰ τῶν περὶ Ὀλύμπιον πρὸς τὸν ἀνθύπατον Δωνάτον, τὰ δὲ καθ' ἡμῶν πρὸς Φιλάγριον δοθέντα γράμματα. Τὸν γὰρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως (57) ἐπίσκοπον Παῦλον διώξαντες καὶ εὐρόντες, προφανῶς ἀποπεινῆναι πεποιθήσασιν ἐν τῇ λεγομένῃ Κουκουσῷ τῆς Καππαδοκίας, δῆμιον ἐσχη-

(49) Reg., ἀνδραγαθίσασθαι. Editi, ἀνδραγαθήσασθαι. Anglic., ἀνδραγαθεῖσθαι.

(50) Sic Reg. Editi, Ἄλλὰ κακοήθεις ὄντες ἀληθῶς αὐτοί, omisis intermediis. Anglic. vero sic : Ἄλλὰ κακοήθεις ὄντες σχηματίζουσι περιβομβεῖν, καὶ διὰ τοῦτο πάντα, multis omisis.

(51) Ita Reg. Basil. Anglic. Editi vero, προτρέχουσι καὶ κρίνονται, minus recte. Mox in Anglic. post ἐρευνῶσι deest δέ.

(52) Hæc habentur apud Theodoretum l. II Hist. c. 15. Mox Anglic., καὶ λαμβάνοντες οὐχ.

(53) Sic Reg. Editi male, κατ' ἐκείνων.

(54) Angl., ὑπομνήματα. Ποία Ἐκκλησία νῦν οὐ θρηγεῖ διὰ τὰς ἐκείνων αὐτῶν ἐπιβουλὰς, omisis multis. Qui sequuntur vero episcopi, memorantur

item sub initium *Epistolæ ad Solitarios* : sed qui dicitur Euphratensem Balnearum, ibi Εὐφρατίων ὁ ἐν Καλαναῖς perperam vocatur. Anglic., Βαλανία, Theodoret., Βαλαναῖαι. Mox illud, τὸν θαυμασιώτατον, deest in Anglic., nec lectum est a Nannio. Ibidem Anglic., Βόλιος, Nanniusque vertit *Bultus*. Theodoreteti vetus editio Πόντος. Omnes alii rectius Πάλτος, eratque urbs Syriae.

(55) Anglic., Ἀσκήπαν.

(56) Anglic., Θράκης ὄντας ἐπ. Mox Theodoret., καὶ ἡμᾶς δὴ.

(57) Τὸν γὰρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, etc. Hæc habentur apud Theodoret. l. II, c. 5, et apud Niceph. l. IX, c. 30.

κότας εἰς τοῦτο Φιλιππον, τὸν γενόμενον Ἐπαρχον· ἦν γὰρ καὶ τῆς αἰρέσεως αὐτῶν προστάτης, καὶ τῶν πονηρῶν βουλευμάτων ὑπὲρ τῆς.

A eto : erat quippe ille hæresis eorum patronus, pravorumque minister consiliorum.

4. Ἄρ' οὖν διὰ τὰ τοσαῦτα κόρον ἔχουσι (58), καὶ λοιπὸν ἠρέμησαν; οὐδαμῶς. Οὐτε γὰρ ἐπαύσαντο, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐν ταῖς Παροιμίαις βδέλλαν, μᾶλλον νεανιεύονται τοῖς κακοῖς, ἐπιφυόμενοι κατὰ τῶν μεγάλων παροιμιῶν. Οἶα γὰρ καὶ τανῦν ἔδρασαν, τίς ἂν ἀξίως ἐξεῖποι (59); Τίς τοσοῦτον δύναται μνημονεῦσαι, ὅσον ἑκαῖνοι πεποιήκασιν; Ἄρτι γὰρ εἰρήνην ἔχουσιν τῶν Ἐκκλησιῶν, καὶ τῶν λαῶν εὐχομένων ἐν ταῖς συνάξεσιν, ὁ μὲν ἐπίσκοπος τῆς Ῥώμης Λιβέριος, καὶ Παυλῖνος ὁ τῆς μητροπόλεως τῶν Γαλιῶν, καὶ Διονύσιος ὁ τῆς μητροπόλεως τῆς Ἰταλίας (60), καὶ Λουκίφερ ὁ μητροπόλεως τῶν κατὰ Σαρδινίαν νήσων, καὶ Εὐσέβιος ἀπὸ τῆς Ἰταλίας, οἱ πάντες ἐπίσκοποι ἀγαθοὶ, καὶ τῆς ἀληθείας κήρυκες, ἀρπάζονται, καὶ ἐξορίζονται· πρόφρασιν οὐδεμίαν ἔχοντες, ἥ ὅτι μὴ συνθέντο τῇ Ἀρειανῇ αἰρέσει, μηδὲ ὑπέγραψαν αὐτοῖς καθ' ἡμῶν, ἐν αἷς ἐπλάσαντο διαβολαῖς καὶ συκοφανταῖς (61).

5. Περὶ γὰρ τοῦ μεγάλου καὶ εὐγροτάτου καὶ ὁμολογητοῦ ἀληθῶς Ὀσίου, περιττόν ἐστιν ἐμὲ καὶ (62) λέγειν· Ἰσως γὰρ ἐγκώσθη πᾶσιν, ὅτι καὶ τοῦτον ἐξορισθῆναι πεποιήκασιν. Οὐ γὰρ ἀσημος, ἀλλὰ καὶ πάντων μάλιστα καὶ μᾶλλον ἐπιφανῆς ὁ γέρων. Ποίας γὰρ οὐ καθηγῆσατο συνόδου; Καὶ λέγων ὀρθῶς, οὐ πάντας ἔπεισε; Ποία τις Ἐκκλησία τῆς τούτου προστασίας οὐκ ἔχει μνημεῖα (63) τὰ κάλλιστα; Τίς λυπούμενός ποτε προσήλθεν αὐτῷ, καὶ οὐ χαίρων ἀπῆλθε παρ' αὐτοῦ (64); τίς ἦσθε δέδωμένος, καὶ οὐκ ἀνεχώρησε τυχῶν ὧν ἠθέλησε; Καὶ ὅμως καὶ κατὰ τοῦτου τετολημάκασιν· ὅτι καὶ αὐτὸς, εἰδὼς ἃς ποιοῦσι διὰ τὴν ἀσέβειαν ἑαυτῶν συκοφαντίας, οὐχ ὑπέγραψε ταῖς καθ' ἡμῶν ἐπιβουλαῖς. Εἰ γὰρ καὶ τὰ ὕστερον διὰ τὰς πολλὰς ὑπὲρ μέτρον ἐπιφερομένης αὐτῷ πληγᾶς, καὶ συσκευᾶς κατὰ τῶν συγγενῶν αὐτοῦ, εἶξεν αὐταῖς πρὸς ὦραν, ὡς γέρων καὶ ἀσθενῆς τῷ σώματι· ὅμως τούτων ἡ τονηρία καὶ ἐκ τούτων δείκνυται, σπουδασάντων πανταχόθεν ἑαυτοῦς (65) δεῖξαι μὴ εἶναι Χριστιανούς ἀληθῶς.

illis cesserit, attamen illorum malitia ex iis quoque eorum gestis innotescit : nam id omnino curant, ut se non veros esse Christianos comprobent.

¹¹ Prov. xxx, 15.

(58) Anglic., κόρον ἔχουσι, et ita legit Nannius. D Mox Anglic., Οὐδὲ γὰρ ἐπαύσαντο.

(59) Anglic., εἶποι. Ibid., Τίς τοσοῦτον, etc. Hæc item apud Theodoret. Hist. l. ii, c. 15.

(60) Sic omnes mss. Theod., et ita legit Nannius : at editi Παυλῖνος ὁ τῆς μητροπόλεως τῆς Ἰταλίας, omissis intermediis. Porro Dionysium hic memoratum Sozom. lib. iv, c. 8, ait fuisse episcopum Albæ. Sed haud dubie Mediolanensi præsul fuit ille. Erat tamen in Mediolanensi episcopatu urbs nomine Alba Pompeia, quæ forte causa fuit Sozomono Dionysium Albæ episcopum nuncupandi. Mox Anglic., Σαρδανίων Theod., Σαρδανίαν Reg., Σαρδινίαν. Paulo post ὁ post Εὐσέβιος in editis habetur, sed in Reg. deest. Ibid., οἱ ἀβὲς ab Anglic.

(61) Anglic., ἐν αἷς ἐπλάσαν· συκοφανταῖς.

Περὶ μὲν γὰρ. Theod., ἐν αἷς ἔπραξαν συκοφανταῖς.

(62) Καὶ deest apud Theod. Idem paulo infra, πάντων μάλιστα περιφανῆς ὁ γέρων.

(63) Reg. et Anglic., μνημεῖα, et ita legit Nannius. Editi, σημεῖα. Theod., μνημόσυνα.

(64) Theodoret., τίς δδωρόμενός ποτε, προσελθὼν αὐτῷ, οὐ χαίρων ἀπῆλθεν ἀπ' αὐτοῦ; Infra idem ὅτι καὶ οὗτος. Mox Angl., αὐτῶν συκοφανταῖς. Εἰ γὰρ, omissis intermediis. Ibid. Reg., ἑαυτῶν habet, editi αὐτῶν.

(65) Anglicanus codex, σπουδασάντων ὑπὲρ τῶν πανταχόθεν αὐτοῦς. Quæ mox sequuntur, ἐπειδὴ, etc., habentur apud Socratem l. ii, cap. 28, et apud Nicephorum lib. ix, cap. 29. Socrat. sic incipit, Καὶ γὰρ εἰς τὴν Ἄλεξ., et ita Niceph. Quæ hic

6. Post hæc enim Alexandriam rursus invadunt, nosque denuo ad necem perquirunt : factaque sunt **256** præsentia prioribus pejora. Milites quippe di repente ecclesiam obsedere : bellicusque tumultus vice precum exortus est. Dehinc Quadragesimæ tempore ingressus Georgius e Cappadocia, mala quæ a magistris illis edoctus fuerat adauxit. Etenim post hebdomadam Paschatis, virgines in carcerem conjici, episcopos a militibus vinculos abluere, orphanorum viduarumque domos et panes diripi, irruptiones in domos fieri, noctu Christianos dejici, domos obsignari, fratres clericorum pro fratribus periclitari. Hæc quidem atrocitas, sed atrociora deinde consecuta sunt facinora : nam hebdomade post sanctam Pentecosten, cum populus, expleto juniunio, orandi causa ad cœmeterium egressus esset, quod omnes a Georgii communione abhorrent : re comperta sceleratissimus ille, Sebastianum ducem, Manichæum hominem, concitat : qui mox cum turma militum, arma, strictos gladios, arcus et tela ferentium, ipsa Dominica die in populum irrupit, paucisque illic in oratione repertis (plurimi namque adveniente hora recesserant), talia commisit facinora, qualia virum decebat Ariani obtemperantem. Nam accenso rogo virgines igni adnotas adigebat ut dicerent, se Arianicæ fidei esse : ut autem eas vim superare, ignemque nihil curare animadvertit, nudatas iterum ita in faciem cæli ut per aliquantum temporis vix dignosci possent.

τάς ἔδλεπε, καὶ μὴ φρονιζούσας τοῦ πυρός, γυμνῶσας λοιπὸν, οὕτως κατέκοψεν εἰς τὰ πρόσωπα, ὡς μετὰ χρόνον μόγις αὐτάς ἐπιγινωσθῆναι.

7. Viros autem quadraginta comprehensos, inso-
lentiore modo verberavit : nam virgis palmarum recens amputatis, quibus adhuc aculei hærebant, sic eorum terga laceravit, ut nonnulli ob infixos aculeos medici opera sæpius eguerint, imo quidam vim plagarum non ferentes extincti sint. Porro quotquot apprehenderant, una cum virginibus ad magnam relegarunt Oasin. Neque initio concesserunt ut defunctorum corpora cognatis suis traderentur; sed ipsa arbitratu suo occultarunt abjeceruntque inseputa : rati sic posse suam latere crudelitatem. Qua in re recordes illi magno mentis errore tenebantur : nam cum defunctorum cognati de suorum quidem confessione gauderent, lugerentque tamen ob subducta corpora, hæc sane causa

enarrantur, habes etiam sub finem *Apologiæ præ-*
cedentis, et in Epist. ad Solit.

(66) Socrat. et Nic., τὰ ὕστερα χεῖρονα τῶν πρώτων. Mox Reg. Socr. et Nic., καὶ τὰ πολέμων. Editi καὶ τὰ τῶν πολέμων.

(67) *Εἶτ' εἰσελθὼν.* Sic Reg. Socr. et Nic. Editi vero, et Theod. apud quem hæc habentur lib. II, cap. 14, εἶτα ἐλθὼν.

(68) Sic Socr. Nic. et mss.; in editis τὰ δεστ.

(69) In Theod. καὶ ἄρτοι δεστ.

(70) Socrates et Nic., τετολμημένα.

(71) Ritus orandi in cœmeteriis apud ecclesiasticos scriptores sæpe occurrit : sic in *Constitutionibus apostol.*, lib. VIII, c. 30, circa quod vide notas Cotelerii.

6. Ἐκεῖθεν γὰρ καὶ εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν πάλιν ἐπεφύησαν, ζητούντες πάλιν ἡμᾶς ἀποκτείνειν, καὶ γέγονε χεῖρονα τὰ νῦν τῶν προτέρων (66). Στρατιῶται γὰρ ἐξαίφνης τὴν ἐκκλησίαν ἐκύκλωσαν, καὶ τὰ τῶν πολέμων ἀντὶ τῶν εὐχῶν ἐγένετο. Εἶτ' εἰσελθὼν (67) τῇ Τεσσαρακοστῇ ὁ παρ' αὐτῶν ἀποσταλεὶς ἐκ Καππαδοκίας Γεώργιος, ἠῤῥησεν ἅ παρ' αὐτῶν μεμάρηχε κακὰ. Μετὰ γὰρ τὰ (68) ἔβδομα τοῦ Πάσχα παρθένοι εἰς δεσμωτήριον ἐβάλλοντο, ἐπίσκοποι ἦγοντο ὑπὸ στρατιωτῶν δεδεμένοι, ὄρφανῶν καὶ χηρῶν ἠρπάζοντο οἰκίαι καὶ ἄρτοι (69), ἐφοδοὶ κατὰ τῶν οἰκιῶν ἐγένοντο, καὶ νυκτὸς οἱ Χριστιανοὶ κατεφέροντο, ἐπεσφραγίσθησαν οἰκίαι, καὶ ἀδελφοὶ κληρικῶν ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν ἐκινδύνεον. Καὶ δευτὰ μὲν ταῦτα, δευτέρω δὲ τὰ μετὰ ταῦτα τολμήματα (70).

τῇ γὰρ ἑβδομάδι μετὰ τὴν ἁγίαν Πεντηκοστὴν ὁ λαὸς νηστεύσας ἐξῆλθε περὶ τὸ κοιμητήριον εὐξασθαι (71), διὰ τὸ πάντας ἀποστρέφασθαι τὴν πρὸς Γεώργιον κοινωρίαν· ἀλλὰ τοῦτο μαθὼν ὁ παμπόνηρος αὐτὸς, παροξύνει τὸν στρατηλάτην Σεβαστιανὸν, Μανιχαῖον ὄντα, καὶ λοιπὸν αὐτὸς μετὰ πλήθους στρατιωτῶν, ὄπλα καὶ ξίφη γυμνά, καὶ τόξα καὶ βέλη φερόντων, ὤρμησεν ἐν αὐτῇ τῇ Κυριακῇ κατὰ τῶν λαῶν· καὶ ὀλίγους εὐρῶν εὐχομένους (οἱ γὰρ (72) πλείστοι λοιπὸν διὰ τὴν ὥραν ἀναχωρήσαντες ἦσαν), τοιαῦτα εἰργάσατο, ὅσα παρ' αὐτῶν ἔπρεπε ἀκούσαντα πρᾶξαι. Πυρκαϊᾶν γὰρ ἀνάψας, καὶ στήσας παρθένας παρὰ τὸ πῦρ, ἠνάγκαζε λέγειν αὐτάς (73) τῆς Ἀρείου πίστεως εἶναι· ὡς δὲ νικώσας αὐτάς

7. Ἄνδρας δὲ κρατήσας τεσσαράκοντα, καινοτέρῳ τρόπῳ κατέκοψε· ῥάβδους γὰρ τὰς ἀπὸ τῶν φοινίκων εὐθὺς τεμῶν, ἐν αὐταῖς ἐχούσας (74) ἐτι τοὺς σκόλοπας τὰ νῦτα τούτων οὕτως ἐξέδειρεν, ὡς τινὰς μὲν πολλακίς χειρουρηθῆναι διὰ τοὺς ἐναποπαγέοντας (75) ἐν αὐτοῖς σκόλοπας, τινὰς δὲ καὶ μὴ φέροντας ἀποθανεῖν. Πάντας μὲν οὖν τοὺς περιληφθέντας ἀθρόως, καὶ τὴν παρθένον, ἐξώρισαν εἰς τὴν μεγάλην Ὀασιν· τὰ δὲ σώματα τῶν τετελευτηκότων οὐδὲ τοῖς ἰδοῖς κατὰ τὴν ἀρχὴν ἀποδοθῆναι πεποιθήσασιν (76), ἀλλ' ἔκρυψαν ὡς ἠθέλησαν, ἄταφα βαλόντες, ὑπὲρ τοῦ δοκεῖν αὐτοὺς λαμβάνειν τὴν τοσαύτην ὠμότητα. Πράττουσι δὲ τοῦτο πεπλανημένη τῇ διανοίᾳ (77) οἱ παράφρονες· τῶν γὰρ οἰκειῶν τῶν τετελευτηκότων, χαίροντων μὲν διὰ τὴν ὁμολογίαν, θρη-

(72) Theodoretus dicit post hæc. Mox Socrates et Niceph., ἀναχωρήσαντες ἐτυχον. Paulo post iidem ὅσα παρ' αὐτῶν ἔπρεπεπραχθῆναι. Πυρκαϊᾶν γὰρ ἄψας.

(73) Sic Socr. et Nic.; Reg. et Theod., ἑαυτάς, εἰδίτι ἑαυτοὺς. Mox hæc, καὶ μὴ φρονιζούσας τοῦ πυρός, desunt in Anglie.

(74) Sic Reg. et Nic. Editi, ἐν αὐταῖς ἐχούσας.

(75) Sic editi. At Regius codex, Socr. et Nic., ἀποπαγέοντας. Paulo post Anglie. Soc. et Nic., περιλειφθέντας. Mox Theod., τὰς παρθένας. Hæc item enarrantur in *Epist. ad Solit.*

(76) Socrates et Nic., ἀποδοθῆναι συνεχώρησαν.

(77) Socrates et Nicephorus, πεπλανημένοι τῇ διανοίᾳ. Theodoret., πεπλανημένοι τὴν διάνοιαν.

νούντων δὲ διὰ τὰ σώματα, μείζων ἐξηγεῖτο (78) κατ' αὐτῶν ὁ τῆς ἀσεβείας καὶ ὠμότητος ἔλεγχος. Καὶ γὰρ εὐθύς ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου καὶ τῶν Λιβυῶν ἐξώρισαν μὲν ἐπισκόπους Ἀμμώνιον, Μούϊον (79), Γάϊον, Φίλωνα, Ἐρμηῖν, Πλήνιον, Ψενόσιριν, Νειλάμμωνα, Ἀγαθὸν, Ἀνάγαμφον, Μάρκον, Ἀμμώνιον, ἕτερον Μάρκον, Δρακόντιον, Ἀδέλφιον, Ἀθηνώδωρον· καὶ πρεσβυτέρους Ἰέρακα καὶ Διόσκορον· καὶ οὕτω πικρῶς ἤλασαν αὐτούς, ὡς τινὰς μὲν αὐτῶν (80) ἐν ταῖς ὁδοῖς, τινὰς δὲ ἐν αὐτῶ τῷ ἐξορισμῷ ἀποθανεῖν. Ἐφυγάδευσαν δὲ ἐπισκόπους πλείους τριάκοντα (81)· σπουδῆ γὰρ ἦν αὐτοῖς κατὰ τὸν Ἀχαάδ, εἰ δυνατόν, ἐξῆραι τὴν ἀλήθειαν. (82) Ἰδοὺ ταῦτα τῶν ἀσεδῶν τὰ τολμήματα.

8. Ταῦτα δρῶντες καὶ μὴ ἐντραπέντες ἐφ' οἷς πρότερον (83) καθ' ἡμῶν ἐτύρευσαν κακοῖς, ἔτι καὶ B νῦν κατηγοροῦσιν, ἐκφυγεῖν δυνήθέντας αὐτῶν τὰς ἀνδροφόνους χεῖρας· μᾶλλον δὲ ὀδύρονται πικρῶς, ὅτι μὴ καὶ ἐκποδῶν τέλειον πεποιήκασιν· καὶ λοιπὸν προφασίζονται δειλίαν ὀνειδίξαι, ἀγνοοῦντες ὅτι, καὶ τοῦτο γογγύζοντες, εἰς ἑαυτούς ἐπιστρέφουσι μᾶλλον τὴν μέμψιν. Εἰ γὰρ φαῦλον τὸ φεύγειν, πολλῶ χεῖρον τὸ διώκειν· ὁ μὲν γὰρ, ἵνα μὴ ἀποθάνῃ, κρύπτεται, ὁ δὲ διώκει ζητῶν ἀποκτεῖναι· καὶ τὸ μὲν φεύγειν γέγραπται· ὁ δὲ ζητῶν ἀναιρῆσαι παραβαίνει νόμον, καὶ μᾶλλον αὐτὸς τὴν πρόφασιν τοῦ φεύγειν (84) παρέχει. Εἴπερ οὖν τὴν φυγὴν ὀνειδίξουσι, ἐντραπέτωσαν πλεον ἑαυτούς διώκοντας· παύσθησαν γὰρ ἐπιβουλεύοντες, καὶ παύσονται οἱ φεύγοντες εὐθύς. Ἀλλὰ τῆς μὲν ἰδίας πονηρίας οὐ παύονται, τοῦ δὲ καταλαβεῖν (85) ἕνεκα πάντα πράττουσιν· οὐκ εἰ- C δότες, ὅτι τῶν διωκομένων ἡ φυγὴ μέγας ἔλεγχος ἐστὶ κατὰ τῶν διωκόντων. Οὐδεὶς γὰρ τὸν πρῶον καὶ φιλόνηρον ὄντα τὸν τρόπον (86). Πᾶς γοῦν κατῶδυνος καὶ ὑπόχρεως ἀπὸ μὲν τοῦ Σαοὺλ ἔφευγε, πρὸς δὲ τὸν Δαβὶδ κατέφευγε. Διὰ τοῦτο καὶ οὗτοι τοὺς κρυπτομένους αὐτούς (87) ἀναιρεῖν σπουδάζουσιν, ὑπὲρ τοῦ μὴ δοκεῖν ἔχειν τῆς αὐτῶν πονηρίας τὸν ἔλεγχον. Ἀλλὰ καὶ ἐν τούτῳ δοκοῦσι τυφλώττειν οἱ ἀεὶ (88)

A fuit ut magis magisque vulgarentur eorum impietatis crudelitatisque argumenta. Verum illi mox ex Ægypto et Libyis in exsilium miserunt episcopos Ammonium, Muium, Gaium, Philonem, Hermen, Plenium, Psenosirim, Nilammonem, Agathum, Anagampum, Marcum, Ammonium, alterum Marcum, Dracontium, Adelphium, Athenodorum; et presbyteros, Hieracem et Dioscorum, quos tanta acerbitate expulerunt, ut illorum quidam in itinere, quidam in exsilio loco interirent. Episcopos vero plus triginta in 257 fugam verterunt: ea enim illis quemadmodum Achabo cura fuit, ut, si modo fieri posset, veritatem de medio tollerent. En illa ipsa sunt impiorum facinora.

8. Hæc cum illi agant, nec pudeat malorum quæ adversum nos moliti sunt, nos etiamnum ideo criminantur, quod sanguinarias illorum manus effugerimus; imo potius aerbe lugent, quod me non e medio prorsus sustulerint: ac deinceps simulate timiditatem exprobrant: non intelligentes se dum ita obmurmurant, in se potius ipsam vertere criminationem. Nam si turpe est fugere, multo deterius persequi: qui fugit enim, mortis vitandæ causa se subducit; hic autem ideo persequitur, ut perimat quem inquit. Quod autem fugere liceat, id Scripturæ testantur: qui autem interficiendi animo inquit, is legem transgreditur, imo ipse est qui fugiendi causam præbet. Si igitur fugam exprobrant, se magis pudeat quod persequantur. Desinant insidias tendere, mox gradum sistent qui fugiunt. Sed nunquam illi suæ finem imponent malitiæ: nihil certe non agunt ut nos comprehendant, non advertentes fugam eorum qui persecutionem patiuntur permagnum esse in persecutores argumentum: nemo enim humanum fugit aut mansuetum hominem, sed immanem et moribus improbum. Idcirco omnes qui erant in angustia constituti et oppressi ære alieno¹², Saulem fugientes ad Davidem se conferebant. Illi vero ideo eos qui se occultant interficere satagunt, ut nulla supersint malitiæ suæ vestigia.

¹² I Reg. xii, 2.

(78) Sic Regius, Basil. Anglic. Socrat. Theodor. Nic. Editi vero, μείζων ἐξηγεῖτο.

(79) Socrates, Θεοφύλ. Anglic., Μουτ. Ibid. Anglic. et Theodoret., Ψινόσιριν. Ibid. Anglic. et Socrat., Νειλάμμωνα, Reg. et editi, Πηλάμμωνα, male. Ibid. Socrat. et Niceph. et Anglic., Ἀγάθωνα. Theod., Ἀγάπιον. Ibid. Anglic., Ἀγαμφον. Mox Socrat. et Theodoret., Ἀμμώνιον ἕτερον καὶ ἕτερον Μάρκον. Apud Socratem legitur tertio Ammonius, sed male: nam septemdecim tunc forent episcopi pulsi, cum tamen sedecim tantum memoret Athanasius sub finem *Apologiæ* præcedentis. Hæc item in *Epist. ad Solit.*

(80) Anglicanus codex, μέντοι.

(81) Mire variat Theodoretus qui habet Ἐφόνευσαν δὲ ἐπισκόπους πλείους ἢ τριάκοντα, ejusque lectionem germanam putat Valesius. Sed mendosam esse arbitramur: nam præterquam quod omnes nuss. et editi Athanasii, Socrat. et Niceph. habent ἐφυγάδευσαν, hæc lectio vera comprobatur ex *Apol. ad Constant.* num. 27, ubi sic legitur, Καὶ ἐξωρί-

σθησαν μὲν δέκα καὶ ἕξ, τῶν δὲ ἄλλων οἱ μὲν ἐφυγάδεύθησαν, οἱ δὲ ἠναγκάσθησαν ὑποκρίνασθαι. *Quorum (scilicet episcoporum) sedecim sunt in exsilium acti, ex cæteris vero, alii in fugam versi, alii ad simulandum coacti sunt.*

(82) Hæc habentur apud Socratem, lib. iii, cap. 8, et apud Niceph., lib. x, cap. 16.

(83) Sic Reg. Basil. Socrat. Niceph. Editi vero et Anglicanus, ἐτυράννευσαν, male.

(84) Nicephorus, τοῦ φεύγειν.

(85) Socrat., καταλαβεῖν. Mox οὐκ deest in Socrat. et Niceph.

(86) Anglic., τοὺς τρόπους. Mox editi male, Πῶς γοῦν. Reg. et Basil., Πᾶς γοῦν. Socrates et Niceph., Πᾶς γὰρ. Anglic., Καὶ πᾶς μὲν.

(87) Anglicanus et Socrates, αὐτοῖς. Ibidem Anglic., ἀναιρεῖν σπεύδουσι. Mox idem, ἑαυτῶν.

(88) Ἀσὶ deest apud Socr. Paulo post Reg. Basil. Anglic. Soer. Nic., γινόμενη. Editi, γινόμενης. Mox Anglic., περιφανεστέρα.

Verum illi ut semper errant, videntur in hoc etiam cæcutire : quanto enim fuga clarior, tanto etiam liquidius insidiis eorum patratæ cædes, irrogataque exsilia explorata erunt. Si namque occidant, ipsa mors gravior in carnifices resonabit ; sin pellant in exsilium, quaquaversum emittunt iniquitatis suæ monumenta.

9. Si igitur sanæ mentis essent, sese advertent malis hujusmodi complicari, ac in propria impingere consilia. Verum quia mente capti sunt, impetu ad persequendum feruntur, dumque cædes perpetrare student, suam impietatem perspectam non habent. Imo forte ipsam criminari audebunt Providentiam (nihil enim illis inausum) quod viros quos inquirunt sibi non tradat : cum palam tamen sit, testante Salvatore, ne passerulum quidem sine Patre nostro qui in cælis est posse in laqueum incidere. At ubi aliquem apprehenderit sceleratissimi illi, et aliorum et sui in primis statim obliviscuntur, elatisque ex sola arrogantia superciliis, nec cognoscunt temporis opportunitatem, nec vel minima naturæ reverentia cohibentur ab injuriis inferendis : sed more Babylonici tyranni efferatius insurgunt citra ullam in quemlibet misericordiam : sed *senis jugum aggravant*¹³, et *super dolorem vulnerum* impites illi *addiderunt*¹⁴. Quod si ejusmodi facinora non admisissent : si eos qui suas calumnias in nos consulas impugnarent, non loco expulissent, eorum iortasse dictis saltem nonnulli fidem adhibuissent. At cum sint tot tantisque episcopis insidiati, nec magno Hosio confessori, neque episcopo Romano, ac tot **258** Hispaniarum, Galliarum, Ægypti, Libyæ, aliarumque regionum episcopis pepercerint, sed tantis malis affecerint eos qui ullatenus se nostri causa arguerent ; nonne priusquam alios insidiis nos suis aggressi fuissent ? annon putandum eos id jam peroptare, ut nos immani nece post alios obruncent ? In hoc quippe advigilant, ac secum injuste agi putant, si quos illi vivere nolint, superstites cernant.

10. Cuinam igitur illorum non est perspecta varities ? cuinam id planum non est, ipsos non virtutis studio timiditatem nobis exprobrare ; sed sanguinem sitientes, veluti sagenis, malis suis uti artivus, arbitantes se sic eos quos occidendos perquirant comprehendere posse ? Eo autem illos animo esse, operibus ipsis comprobatur, arguiturque eorum

¹³ Isa. XLVII, 6. ¹⁴ Psal. LIX, 26.

(89) Quæ leguntur a voce ἀποκτείνωσι ad πανταχοῦ, deerant in editis, sed habentur in Reg. Basil. Angl. Socr. et Niceph. Ibi Anglic. habet ἐξηχεῖ pro ἤχησει. Mox idem, αὐτοὶ μνημεῖα τῆς πονηρίας ἀποπέλλ.

(90) Anglicanus codex, λόγους.

(91) Multa hic omittuntur a Socrat. Niceph. Paulo post Reg. et Anglican., οὐδὲν γάρ. In editis γάρ deest.

(92) Anglicanus codex, μόνον

πλανώμενοι · ὅσω γὰρ ἡ φυγὴ πρόδηλος, τοσοῦτω καὶ πλέον ἢ ἐξ ἐπιβουλῆς γινομένη παρ' αὐτῶν ἀναίρεσις, ἢ καὶ ἐξορία προφανεστέρα γενήσεται · ἂν τε γὰρ ἀποκτείνωσιν, (89) ὁ θάνατος μείζον ἤχησει κατ' αὐτῶν · ἂν τε πάλιν ἐξορίσωσι, πανταχοῦ καθ' ἑαυτῶν αὐτοὶ μνημεῖα τῆς παρανομίας ἐξαποπέλλουσιν.

9. Εἰ μὲν οὖν ἑσώζον τὰς φρένας, ἐβλεπον ἑαυτοὺς ἐν τούτοις συνεχομένους, καὶ τοῖς ἑαυτῶν προσκόπτοντας λογισμοῖς (90) · ἐπειδὴ δὲ καὶ τὸ σωφρονεῖν ἀπέλεσαν, διὰ τοῦτο καὶ διώκοντες ἐξάγονται, καὶ ζητούντες ἀνελεῖν, οὐχ ὀρῶσιν ἑαυτῶν τὴν ἀσέθειαν. Τάχα γὰρ (91) καὶ τὴν Πρόνοιαν αὐτὴν αἰτιᾶσθαι. τολμῶσιν (οὐδὲν γὰρ αὐτοῖς ἀτόλμητον), ἐφ' οἷς αὐτοῖς οὐ παραδίδωσι, προδήλου τούτου τυγχάνοντος κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνήν, ὅτι μὴδὲ στρουθίον ἀνευ τοῦ Πατρὸς ἡμῶν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐμπέσειν εἰς παγίδα δύναται. Καὶ γὰρ καὶ ὅτε παραλαμβάνουσιν οἱ ἀλάστορες, εὐθύς ἐπιλανθάνονται τῶν τε ἄλλων, καὶ πρὸ τῶν ἄλλων ἑαυτῶν · καὶ μόναις (92) ταῖς ἀλαζονεῖαις τὰς ὀφρῦς · ἀνασπᾶσαντες, οὔτε καιρὸν γινώσκουσιν, οὔτε ἀδικούντες ἀνθρώπους αἰδοῦνται τὴν φύσιν · κατὰ δὲ τὸν τύραννον τῆς Βαβυλῶνος ἀγριώτερον ἐπιφύονται, καὶ οὔτε τινὰς ἐλεοῦσιν (93), ἀλλὰ καὶ τοῦ πρεσβυτέρου τὸν ζυγὸν ἐπιβαρύνουσι, καὶ ἐπὶ τὸ ἄλγος τῶν τραυματίων, ὡς γέγραπται, *προστιθέασιν* οἱ ἀνηλεεῖς. Εἰ μὲν οὖν μὴ ταῦτα δράσαντες ἦσαν, εἰ μὴ τοὺς κατὰ τῆς σοκοφαντίας αὐτῶν ὑπὲρ ἡμῶν λέγοντας ἐξορίσαντες ἦσαν, πιθανῶς ἂν λέγοντες παρὰ τισιν ἐνομισθῆσαν · ἐπειδὴ δὲ ἄλλοις τοσοῦτοις (94) καὶ τηλικούτοις ἐπισκόποις ἐπεβούλευσαν, καὶ οὔτε τοῦ μεγάλου καὶ ὁμοιογενετοῦ Ὁσίου, οὔτε τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης, οὐδὲ τοσοῦτων (95) ἀπὸ τῶν Σπανιῶν, καὶ Γαλλιῶν, καὶ τῆς Αἰγύπτου, καὶ Λιβύης, καὶ τῶν ἄλλων μερῶν ἐπισκόπων ἐφείσαντο, ἀλλὰ τοσαῦτα πεποιθήκασι κατὰ τῶν ὄλων ἐλεγχάντων αὐτοὺς ὑπὲρ ἡμῶν · πῶς οὐχ ἄλλων ἡμᾶς πρὸ τῶν ἄλλων ἐβουλεύσαντο, καὶ μετ' ἐκείνους ἐπιθυμοῦσι δὲ κακῶς ἀνελεῖν (96) ; Εἰς τοῦτο γὰρ ἀγρυπνοῦσι, καὶ νομίζουσιν ἀδικεῖσθαι, ἂν βλέπωσι σωζομένους, οὓς οὐκ ἐβούλοντο ζῆν.

10. Τίς τοίνυν οὐ συνοραῖ τὴν πανουργίαν (97) αὐτῶν ; τίτι τοῦτο κατάδηλον οὐκ ἔστιν, ὅτι μὴ δι' ἀρετὴν ὀνειδίζουσι δειλίαν, ἀλλ' αἵματα διψῶντες, ὡσπερ σαγῆναις χρώνται ταῖς ἰδίαις κακοτεχνίαις, νομίζοντες ἐν ταύταις συλλαμβάνεσθαι οὓς ἐὰν ζητῶσιν ἀναιρήσαι ; Τοιοῦτους γὰρ αὐτοὺς αἱ πράξεις ἐδειξαν, καὶ ἤλεγξαν τὸν τρόπον αὐτῶν, θηρίων μὲν ἀγριώτε-

(93) Reg., ἐλεῶσιν. Mox Anglic., τοῖς πρεσβυτέροις.

(94) Τοσοῦτοις deest in Anglic.

(95) Anglic., τοσοῦτον. Paulo post idem, ἐπισκόπους. Idem ibi, ἀλλὰ καί.

(96) Sic Angl. quem sequi visum est. Reg. et editi, κακῶς ἀνελεῖν. Paulo post Reg. et Anglic., ἂν βλέπωσι. Editi, ἐὰν βλέπωσι.

(97) Anglicanus codex, κακούργιαν.

ρον, Βαβυλωνίων δὲ ὠμότερον. Καὶ εἰ καὶ αὐτάρκης Α (98) ἐκ τούτων ἐστὶν ὁ κατ' αὐτῶν ἑλεγχος, ὅμως, ἐπειδὴ κατὰ τὸν πατέρα ἑαυτῶν τὸν διάβολον ἀπαλοῖς τοῖς λογαρίοις σχηματίζονται, ὥστε δειλίαν ἐγκαλεῖν, δειλότεροι λαγῶν ὄντες αὐτοί· φέρε καὶ τὰ ἐκ τῶν θείων Γραφῶν περὶ τῶν τοιοῦτων γεγραμμένα θεωρήσωμεν. Δειχθήσονται γὰρ οὐδὲν ἤττον καὶ πρὸς ταύτας μὲν μαχόμενοι, τῶν δὲ ἀγίων τὰς ἀρετὰς διαβάλλοντες. (99) Εἰ γὰρ λοιδοροῦσι τοὺς κρυπτομένους ἀπὸ τῶν ζητούντων ἀνελεῖν, καὶ διαβάλλουσι τοὺς φεύγοντας ἀπὸ τῶν διωκόντων· τί ποιήσουσιν ὁρῶντες τὸν μὲν Ἰακώβ φεύγοντα τὸν ἀδελφὸν Ἡσαῦ, τὸν δὲ Μωσῆν εἰς Μαδίᾳ ἀναχωροῦντα διὰ τὸν φόβον τοῦ Φαραῶ; Τί δὲ, τοιαῦτα φλυαροῦντες, ἀπολογήσονται τῷ Δαβὶδ, φεύγοντι τὸν Σαοὺλ ἀπὸ τῆς οἰκίας, ὅτε ἀπέστειλεν αὐτὸν ἀναيرهθῆναι, καὶ κρυπτομένῳ μὲν ἑαυτοῦ (1) ἐν τῷ σπηλαίῳ, ἀλλοιοῦντι δὲ τὸ πρόσωπον ἑαυτοῦ, ἕως ἂν παρέλθῃ τὸν Ἄβιμέλεχ (2), καὶ τὴν ἐπιβουλὴν ἐκκλίνη; Τί δ' ἂν εἰποιεν οἱ πάντα λέγοντες εὐχερῶς, βλέποντες τὸν μέγαν Ἥλιον ἐπικαλούμενον μὲν (3) τὸν Θεὸν καὶ νεκρὸν ἐγείραντα, κρυπτόμενον δὲ διὰ τὸν Ἀχαάβ, καὶ φεύγοντα διὰ τὰς ἀπειλὰς τῆς Ἰεζάβελ; τότε γὰρ ζητούμενοι καὶ οἱ υἱοὶ τῶν προφητῶν ἐκρύπτοντο, λανθάνοντες ἐν τοῖς σπηλαίοις διὰ τοῦ Ἀβδίου (4).

11. Ἡ τοῦτοις μὲν ὡς παλαιοῖς οὐκ ἐνέτυχον, τῶν δὲ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον, οὐδὲ μίαν μνήμην ἔχουσι· καὶ γὰρ καὶ οἱ μαθηταὶ διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων, ἀνεχώρου κρυπτόμενοι, καὶ ὁ Παῦλος ἐν Δαμασκῷ, πρὸς τοῦ ἐθνάρχου ζητούμενος, ἀπὸ τοῦ τείχους ἐν σαργάνῃ κεχάλασται, καὶ ἐξέφυγε τοῦ ζητούντος τὰς χεῖρας. Τῆς τοίνυν Γραφῆς τοιαῦτα λεγούσης περὶ τῶν ἀγίων, ποίαν ἄρα πρόφασιν τῆς ἑαυτῶν προπετειᾶς ἐξευρεῖν δυνήσονται; Ἄν τε γὰρ δειλίαν ὀνειδίωσι κατ' αὐτῶν, μαινομένων τὸ πόλημα· ἂν δὲ (5) καὶ ὡς παρὰ τὸ βούλημα τοῦ Θεοῦ ποιοῦντας αὐτοὺς διαβάλλωσιν, οὐκ εἰδότες εἰσι παντελῶς τὰς Γραφὰς. Ἐν μὲν γὰρ τῷ νόμῳ πρόσταξις ἦν ἐκταγήναι καὶ πόλεις φυγαδευτηρίων (6), ὑπὲρ τοῦ τοὺς ζητούμενους εἰς θάνατον ὅπως δῆποτε δύνασθαι διασώζεσθαι· ἐπὶ δὲ συντελεῖα τῶν αἰῶνων παραγενόμενος αὐτὸς ὁ τῷ Μωσεῖ λαλήσας Λόγος τοῦ Πατρὸς, πάλιν ἐντολὴν ταύτην δίδωσι, λέγων· Ὅταν δὲ διώκωσιν ὑμᾶς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ (7), φεύγετε εἰς τὴν ἑτέραν· καὶ μετ' ὀλίγα φησὶν· Ὅταν ὄν ἴδητε τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως, τὸ ῥηθὲν διὰ Δανιὴλ τοῦ προφήτου, ἕστως ἐν τόπῳ ἁγίῳ, ὃ ἀναγινώσκων νοεῖτω· τότε οἱ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ φευγέτωσαν ἐπὶ τὰ

¹¹ Exod. xxi, 13. ¹² Matth. x, 23.

(98) Sic Reg. et Anglic. Editi vero post αὐτάρκης habent αὐτῶν. Mox pro ὁ κατ' αὐτῶν, ut habent Reg. et Anglic., in editis legitur ὁ ἰκανός. Paulo post Anglic., αὐτῶν. Ibid. Anglic., λογαρίοις. In Reg. primo positum fuerat, λογοχαρίοις, sed postea, eraso οχ, λογαρίοις factum est. Editi, λογοχαρίοις.

(99) Hic resumunt Socr. et Nic.

(1) Reg., τοῦτον, male.

(2) Hic vocatur Ἄγγος in textu Græco Scripturæ et Achis in Vulgata, I Reg. xxi, 13.

(3) Μὲν δεest in Anglic.

(4) Regius Codex, παρὰ τῷ Ἀβδίου. Socr., παρὰ

mores feris ipsis efferatioribus Babylonisque crudeliores esse. Porro quanvis hæc satis sint ad illos confutandos, attamen quia more patris sui diaboli molles vuculas simulate proferunt, ut nos timiditatis accusent, ipsi interim leporibus timidiore: age, quæ in Scripturis sacris hac de re scripta habentur perpendamus. Propalam enim hinc erit illos haud minus cum Scripturis quam nobiscum pugnare, ac ipsas sanctorum virtutes calumniari. Nam si vituperant eos qui ab inquiringibus ad necem sese occultant, si calumniantur eos qui fugiunt ut a persecutoribus declinent: quid, quæso, acturi sunt si videant Jacob fratrem suum Esau fugere? Quid si Moysen in terram Madiam metu Pharaonis secedere? Quid illi qui talia effutunt, pro Davide respondebunt, domo fugiente cum Saul sicarios ad eum confodiendum misit, in spelunca latente, vultum suum immutante, quoad Abimelechum ejusque insidias declinaret? Quidnam illi dixerint, homines sane verbis semper suis temerarii, cum magnum Heliam adverterint Deum quidem invocare ac mortuum excitare, sese tamen, ut Achabum declinaret, abscondere, et ob Jezabelis minas aufugere? quo tempore item filii prophetarum absconditi in speluncis, Abdix ope delitescebant.

11. At fortasse hæc utpote antiqua nunquam legerunt, nec eorum quæ in Evangelio leguntur ullatenus recordantur. Etenim ipsi discipuli metu Judæorum sese occultarunt. Et Paulus Damasci a præfecto quæsitus, per murum in sporta demissus est, atque ita inquiringentis se manus effugit. Cum hæc igitur sanctorum exempla Scriptura referat, quem temeritatis suæ obtentum invenire poterunt? Si namque illis timiditatem exproberent, furentium sane ausus ille fuerit; sin contra Dei voluntatem illos egisse criminentur, sese Litterarum sacrarum prorsus ignaros exhibebunt. In lege quippe jussum fuit, ut constituerentur refugii urbes, quo hominibus ad necem quæsitis aliquid saltem salutis perfugium relinqueretur.¹¹ In consummatione autem sæculorum, cum advenit Verbum Patris quod Moysi olim locutum est, quid sit agendum præcipit dum hæc loquitur: *Cum autem persecuti vos fuerint in civitate ista, fugite in aliam*¹². Et paulo post ait: *Cum ergo videritis abominationem desolationis, quæ dicta est a Daniele propheta, stantem in loco sancto, qui legit, intelligat: tunc qui in Judæa sunt, fugiant ad montes: et qui supra tectum non descendat* 259

τῷ Ἀβδίᾳ. Editi, διὰ τοῦ Ἀβδίου. Quæ post hæc sequuntur, citantur in concilio Duziacensi 1, tomo VIII, Conc., p. 1569. Mox Anglic. post παλαιοὺς habet ἰσως. Paulo post Reg. et Socr., μνήμην. Editi vero, μνείαν.

(5) Anglic., ὀνειδίωσι κατ' αὐτῶν μαινόνται· ἂν δέ. Mox idem, διαβάλλουσι παντελῶς, omissis intermediis.

(6) Socrates, φυγαδευτηρίους. Mox Anglicanus, δύνασθαι διώξει ταύτας.

(7) Socr. et Niceph., ἐκ τῆς πόλεως ταύτης.

*toltere quæ in domo sua sunt : et qui in agro, non revertatur tollere tunicam suam*¹⁷. Hæc cum scirent sancti, hujusmodi vitæ rationem sectati sunt. Nam quæ jam præcepit Dominus, hæc ipsa ante suum in carne adventum ore sanctorum præfatus est. Et hæc est norma quæ homines deducit ad perfectionem, ut nempe Dei jussa compleant.

12. Quapropter ipsum Verbum propter nos homo factum, dum inquireretur, ut nos jam agimus, sese occultare, itemque persecutores fugere et insidias declinare voluit. Decebat enim eum, ut esuriendo, sitiendo, patiendo, sic et sese occultando ac fugiendo, ostendere se carnem gestare, atque hominem factum esse. Nam ab ipso statim initio quo factus est homo, dum adhuc puer esset, per angelum ipse suum Josepho præcepit : *Surgens, tolle puerum et matrem ejus, et fuge in Ægyptum ; futurum est enim ut Herodes quærat animam pueri*¹⁸. Defuncto autem Herode, ut Archelaum filium ejus declinaret, in Nazaret secedit. In subsequenti vero tempore, ubi sese Deum exhibuit, manumque aridam sanam fecit, cum egressi Pharisæi consilium inirent qua ratione perderent eum¹⁹ : id cum Jesu notum esset, secessit inde. Et vero quando Lazarum suscitavit a mortuis, *Ab illo, inquit, die cogitaverunt ut interficerent eum. Jesus ergo jam non in palam ambulabat, sed abiit inde in regionem juxta desertum*²⁰. Deinde postquam dixisset Salvator, *Antequam Abraham fieret ego sum, Judæi quidem lapides tulerunt, ut jacerent in eum, Jesus autem abscondit se, et exiit de templo*²¹ ; et, *Transiens per medium illorum ibat*²², itaque se subduxit.

τόν· ὁ δὲ Ἰησοῦς ἐκρύβη, καὶ ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ καὶ παρῆγεν οὕτως.

13. Hæc ergo cum videant, seu potius audiant, nihil quippe vident : quomodo, uti scriptum est, non optant igne comburi, cum gestis doctrinæque Domini adversa ipsi consilia ineant verbaque profundant²³? Etenim cum Joannes martyrismum subiisset, et discipuli ejus corpus humassent, his auditis Jesus, *recessit inde in navicula in locum desertum seorsum*²⁴. Hæc erant igitur Domini gesta : hæc ejus doctrina. Utinam illi vel ita saltem erubescerent, et homines solum sua temeritate aggrederentur, nec majores ducti insania ipsum Salvatorem timiditatis incusarent ! eo enim tandem illi devenere, ut contra illum ausint blasphemare. Sed ita furibundos homines nemo ferat. Quin etiam hinc evincetur Evangelia illos minime capere. Causa autem secessus ac fugæ Salvatoris, quam evangelistæ memorant, ra-

¹⁷ Matth. xxiv, 15-18. ¹⁸ Matth. ii, 13. ¹⁹ Matth. xxvi, 4. ²⁰ Joan. xi, 53, 54. ²¹ Joan. viii, 58, 59. ²² Luc. iv, 30. ²³ Isa. ix, 5. ²⁴ Matth. xiv, 13.

(8) Anglic., εἰς τὰ ὄρη. Καὶ ὁ. Infra idem, ἐπὶ τῆς οἰκίας.
(9) Anglic., πολιτείας.
(10) Reg., ἐκ τοῦ δείκνυσιν ἑαυτὸν, omissis intermediis. Editi, αὐτός. Angl., οὕτως καὶ ἐκ τούτου δείκνυσιν ἑαυτὸν ἐνανθρωπήσαντα, ἐξ ἀρχῆς μὲν ἅμα τὸ γεν. Paulo post, ὅτε deest in Anglic. Idem ibid.,

ὄρη (8)· ὁ ἐπὶ τοῦ δώματος μὴ καταβῆτω ἴδραι τὰ ἐκ τῆς οἰκίας αὐτοῦ· καὶ ὁ ἐν τῷ ἀγρῷ μὴ ὑποστρεψάτω ὄπισω ἴδραι τὰ ἱμάτια αὐτοῦ. Ταῦτα γὰρ εἰδότες οἱ ἄγιοι, τοιαύτην εἶχον τὴν τῆς πολιτείας ἀγωγὴν. Ἄ γὰρ νῦν προσέταξεν ὁ Κύριος, ταῦτα καὶ πρὸ τῆς ἐνσάρκου παρουσίας (9) ἐν τοῖς ἀγίοις ἐλάλει· καὶ ἔστιν οὗτος ὁρος ἀνθρώποις εἰς τελειότητα φέρων, ὃ δ' ἂν ὁ Θεὸς προστάξῃ, τοῦτο ποιεῖν.

12. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς ὁ Λόγος, δι' ἡμᾶς γενόμενος ἄνθρωπος, κατηξίωσε ζητούμενος, ὡς ἡμεῖς, κρυβῆναι· καὶ πάλιν διωκόμενος, φεύγειν καὶ τὴν ἐπιβουλήν ἐκκλίνας. Ἔπρεπε γὰρ αὐτὸν, ὡς ἐκ τοῦ πεινῆν καὶ διψῆν, καὶ τοῦ παθεῖν, οὕτως καὶ ἐκ τοῦ κρύπτεσθαι καὶ φεύγειν, δεικνύειν ἑαυτὸν (10) φοροῦντα σάρκα καὶ γενόμενον ἄνθρωπον. Ἐξ ἀρχῆς μὲν γὰρ ἅμα τῷ γενέσθαι ἄνθρωπος, ὅτε παιδίον ἦν, αὐτὸς διὰ τοῦ ἀγγέλου ἐνετελιατο τῷ Ἰωσήφ· Ἐγερθεὶς παράλαβε τὸ παιδίον καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, καὶ φεύγε εἰς Ἀίγυπτον· μέλλει γὰρ Ἡρώδης ζητεῖν τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου. Καὶ ἀποθανόντος δὲ Ἡρώδου, φαίνεται δι' Ἀρχέλαον τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἀναχωρῶν εἰς τὴν Ναζαρέτ. Ὅτε δὲ λοιπὸν καὶ Θεὸν ἑαυτὸν ἐδείκνυε, καὶ τὴν ξηρὰν χεῖρα πεποίηκεν ὑγιᾶ, οἱ μὲν Φαρισαῖοι, ἐξεληθόντες, συμβούλιον ἔλαβον κατ' αὐτοῦ, ὅπως αὐτὸν ἀπολέσωσιν· ὁ δὲ Ἰησοῦς γνοὺς ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν. Καὶ γὰρ ὅτε (11) τὸν Λάζαρον ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν, Ἄπ' ἐκεῖνης, φησὶ, τῆς ἡμέρας ἐβουλεύσαντο, ἵνα ἀποκτείνωσιν αὐτόν. Ὁ οὖν Ἰησοῦς οὐκέτι παρήγησιν περιεπάτει ἐν τοῖς Ἰουδαίοις, ἀλλ' ἀπῆλθεν ἐκεῖθεν εἰς τὴν χώραν ἐγγὺς τῆς ἐρήμου. Εἶτα λέγοντος τοῦ Σωτῆρος, Πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, ἐγὼ εἰμι, οἱ μὲν Ἰουδαῖοι ἤραν (12) λίθους, ἵνα βάλλωσιν ἐπ' αὐτοῦ· καὶ, Διελθὼν διὰ μέσου αὐτῶν, ἐπορεύετο,

13. Ἄρα ταῦτα βλέποντες, μᾶλλον δὲ κἂν ἀκούοντες (13), ἐπεὶ μὴ βλέπουσι, πῶς κατὰ τὸ γεγραμμένον οὐ θελήσουσι γενέσθαι πυρίκαυστοι, ὅτι ἐναντία ὦν ὁ Κύριος ποιεῖ καὶ διδάσκει, βουλευόνται καὶ φθέγγονται ; Καὶ γὰρ ὅτε Ἰωάννης μαρτύρησε, καὶ οἱ μαθηταὶ τὸ σῶμα ἔθαψαν, ἀκούσας ὁ Ἰησοῦς, ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν ἐν πλοίῳ εἰς ἔρημον τόπον κατ' ἰδίαν. Ὁ μὲν οὖν Κύριος ἐποίει ταῦτα, καὶ (14) οὕτως ἐδίδασκεν. Εἶθε δὲ οὗτοι κἂν οὕτως αἰσχυρθῶσι, καὶ μέχρι τῶν ἀνθρώπων στήσωσιν ἑαυτῶν τὴν προπέτειαν, καὶ μὴ πλέον μανέντες ἐγκαλέσωσι καὶ τῷ Σωτῆρι δειλίαν, ἅπαξ κατ' αὐτοῦ βλασφημεῖν μελετήσαντες ! Ἄλλ' οὔτε μαινομένων αὐτῶν τις ἀνέξεται· μᾶλλον-δὲ καὶ τὰ εὐαγγέλια μὴ νοοῦντες ἐλεγχθήσονται. Ἔστι γὰρ ἡ πρόφασις τῆς τοιαύτης ἀναχωρήσεως καὶ φυγῆς εὐλογος καὶ ἀληθῆς, ἣν ἐπὶ

καὶ αὐτός.
(11) Sic Regius et Anglican. Editi, Καὶ γὰρ καί.
(12) Socr. et Nic., ἔλαβον.
(13) Socr., κατανοοῦντες. Paulo post Anglic., ᾧ ὁ Θεὸς ἐποίει καὶ διδάσκει βουλόνται.
(14) Καὶ deest in Anglic. Infra Regius, στήσωσιν.

τοῦ Σωτῆρος κειμένην οἱ εὐαγγελισταὶ ἀπεμνημόνευσαν. Δεῖ δὲ ἡμᾶς ἐκ τούτου καὶ ἐπὶ πάντων τῶν ἀγίων τὴν αὐτὴν λογίζεσθαι (ἃ γὰρ περὶ τοῦ Σωτῆρος ἀνθρωπίνως γέγραπται, ταῦτα τῷ κοινῷ γένει τῶν ἀνθρώπων ἀναφέρεσθαι προσήκει. Τὸ γὰρ ἡμῶν ἐκεῖνος ἐφόρεσε σῶμα, καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν (15) ἐνεδείκνυτο). ἦν δὲ Ἰωάννης ἔγραψεν οὕτως· Ἐξήτουν αὐτὸν πιάσαι, καὶ οὐδεὶς ἐπέβηκεν ἐπ' αὐτὸν τὴν χεῖρα, ὅτι οὐπω ἐληλύθει ἡ ὥρα αὐτοῦ. Καὶ γὰρ καὶ πρὸ ταύτην (16) ἔλθειν, ἔλεγε αὐτὸς τῇ μὲν μητρὶ· Οὐπω ἦκει ἡ ὥρα μου· τοῖς δὲ χρηματίσασιν ἀδελφοῖς αὐτοῦ· Ὁ ἐμὸς καιρὸς οὐπω πάρεστι. Πάλιν τε, ἐλθόντος τοῦ καιροῦ, ἔλεγε τοῖς μαθηταῖς· Καθεύδετε τὸ λοιπὸν καὶ ἀναπαύεσθε (17)· Ἰδοὺ γὰρ ἤγγικεν ἡ ὥρα, καὶ ἡ ἰσχύς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται εἰς χεῖρας Β

ἀμαρτωλῶν.
14. Ὡς μὲν οὖν Θεὸς καὶ Λόγος ὢν τοῦ Πατρὸς, καιρὸν οὐκ εἶχεν· αὐτὸς γὰρ τῶν καιρῶν ἐστὶ δημιουργός· ἄνθρωπος δὲ γενόμενος καὶ τοῦτο λέγων, δείκνυσιν ἐκάστω τῶν ἀνθρώπων χρόνον εἶναι μεμετρημένον· καὶ χρόνον οὐ τὸν κατὰ τύχην, ὡς τινες τῶν Ἑλλήνων νομίζοντες μυθολογοῦσιν, ἀλλ' ὅν αὐτὸς δημιουργός ὢν, ὡς ἠθέλησεν ὁ Πατήρ, ὥρισεν ἐκάστω. Καὶ τοῦτο γέγραπται, καὶ πᾶσι γέγονε φανερόν· εἰ γὰρ κέκρυπται, καὶ λανθάνει πάντας ἀνθρώπους τὸ πῶς, καὶ τὸ πόσον ἐκάστω μεμέτρηται, ἀλλ' ὅμως πᾶς ὁμοίου οἶδεν, ὅτι (18) ὡς ἔαρὸς καὶ θέρος, καὶ τὸ φθινόπωρον καὶ χειμῶνός ἐστι καιρὸς, οὕτως, κατὰ τὸ γεγραμμένον, καιρὸς τοῦ ἀποθανεῖν καὶ καιρὸς τοῦ ζῆν (19) ἐστὶ. Διὰ τοῦτο τῆς μὲν κατὰ Νῶε γενεᾶς ὁ χρόνος ἀπετμήθη· καὶ ὡς τοῦ καιροῦ πάντων παρόντος, συνεστάλη τὰ ἔτη. Καὶ τῷ Ἐξελίγα προσετέθησαν ἔτη δέκα καὶ πέντε. Τοῦ δὲ Θεοῦ ἐπαγγελλομένου τοῖς γενεαῖς αὐτῶν λατρεύουσιν, ὅτι Τὸν ἀριθμὸν τῶν ἡμερῶν σου (20) ἀναπληρώσω, ὁ μὲν Ἀβραάμ πλήρης ἡμερῶν ἀποθνήσκει· ὁ δὲ Δαβὶδ παρεκάλει λέγων· Μὴ ἀναγάγῃς με ἐν ἡμέσιν ἡμερῶν μου· καὶ ὁ μὲν εἰς τῶν φίλων τοῦ Ἰωβ, Ἐλιφάζ, τοῦτο καλῶς εἰδὼς, ἔλεγε· Ἐλεύσῃ θεὸς ἐν τάφῳ, ὥσπερ σίτος ὄριμος, κατὰ καιρὸν θειζόμενος, ἢ ὥσπερ θημυρία ἄλωνος καθ' ὥραν συγκομισθεῖσα· ὁ δὲ Σολομῶν, ἐπισφραγίζων τούτου τὴν φωνήν, φησὶν· Ἀφαιροῦνται ἄωροι ψυχὰι παρανόμων. Διὸ (21) παραινεῖ ἐν τῷ Ἐκκλησιαστικῇ λέγων· Μὴ ἀσεβήσῃς πολὺ, καὶ μὴ γίνου σκληρὸς, ἵνα μὴ ἀποθάνῃς ἐν οὐ καιρῷ σου.

15. Ὡσπερ δὲ ταῦτα γέγραπται, δείκνυσιν (22) ὁ

tioni consentanea ac legitima est, eamque nos decet omnibus sanctis accommodare (quæ enim de Salvatore secundum humanitatem scripta sunt, ea par est communi hominum generi referre : nostrum quippe corpus ille gestavit, et humanam in se exhibuit infirmitatem) ; quam fugæ causam ita Joannes descripsit : *Querebant eum tenere, et nemo misit in illum manum, quia nondum venerat hora jejus* ¹⁵. Etenim antequam illa veniret aiebat ipse matri suæ : *Nondum venit hora mea* ¹⁶ : iisque qui fratres sui vocabantur : *Tempus meum nondum advenit* ¹⁷. Ac rursus cum advenisset tempus, discipulis aiebat : *Dormite jam et requiescite : ecce enim appropinquavit hora, et Filius hominis tradetur in manus peccatorum* ¹⁸.

260 14. Enimvero ut Deus et Verbum Patris, tempus non habuit; ipse enim creator temporum est. Cum autem homo factus hæc sit locutus, ostendit singulis hominibus tempus suum esse dimensum, ac tempus non ex fato, ut quorundam fabulantium Græcorum fert opinio, sed quod ipse qui creator est juxta Patris placitum singulis definiit. Res sane illa et scripta et nulli non explorata est : quamvis enim ignotum sit, omnesque homines lateat, quomodo vita sit claudenda, aut quantum unicuique temporis spatium sit definitum, atamen unusquisque novit, sicut veris, ætatis, autumnii et hiemis stata sunt tempora, ita quoque, ut scriptum est, tempus moriendi esse pariter ac vivendi ¹⁹. Quapropter generationis quæ ætate Noe fuit, vitæ tempus concisum est : et, quasi omnium tempus adfuisset, anni contracti sunt. Ezechieæ autem annis quindecim sunt superadditi. Cum vero Deus iis qui se legitime coluerint hoc pollicitus sit : Numerum dierum tuorum adimplebo, Abraham plenus dierum moritur ²⁰ : David autem hoc postulabat : *Ne revoces me in dimidio dierum meorum* ²¹ : et unus ex amicis Job Eliphaz, hoc cum probe nosset, aiebat : *Venies autem in sepulcrum ut seges matura suo tempore domessa, aut sicut acervus areæ suo tempore comportatus* ²² ; et Salomon hujus sermonem obsignans, ait : *Tolluntur ante tempus animæ impiorum* ²³. Quocirca in Ecclesiaste his verbis admonet : *Ne impie agas multum, et noli esse durus, ne moriaris in tempore non tuo* ²⁴.

15. Hæc cum scripta sint, commonstrat ratio

¹⁵ Joan. vii, 4-30. ¹⁶ Joan. ii, 4. ¹⁷ Joan. vii, 6. ¹⁸ Matth. xxvi, 45. ¹⁹ Eccle. iii, 2. ²⁰ Gen. xxv, 8. ²¹ Psal. ci, 25. ²² Job. v, 26. ²³ Prov. i, 27. ²⁴ Eccle. vii, 18.

(15) Hæc sic habent Socrat. et Niceph., τὰ γὰρ ἡμῶν ἐκεῖνος ἀνεδέξατο, καὶ τὰ τῆς ἡμετέρας ἀσθενείας ἐνεδείκνυτο. Ibid. Anglic., ἐνεδείκνυτο. Ἔστι δὲ ἡ πρόφασις ἢ Ἰωάννης ὑπέγραψεν. Infra Socrates, τὰς χεῖρας.

(16) Basiliens. Anglican. et Socrat., πρὸ τοῦ ταύτην.

(17) Sic Regius Basil. Anglic. et Socr., καὶ deerat in editis. Mox Reg. Sour. Niceph., ἤγγικεν, ubi editi ἦλθεν.

(18) Sic Regius et Anglicanus codex. Editi, πῶς ὁμοίου οἶδεν, ὡς, etc.

(19) Anglicanus codex, καὶ τοῦ ζῆν.

(20) Σου deest in Anglic.

(21) Regius codex, Διὸ καί.

(22) Anglic., Ὡσπερ γὰρ τούτων γεγραμμένων δείκνυσιν. Paulo post Reg., ἐκάστω τῶν ἀνθρώπων μεμετρημένον. Anglic., ἐκάστω μεμετρημένων ὄστω τοῦ υἱθέντα. In editis, τῶν ἀνθρώπων deest.

probe scire sanctos, unicuique hominum tempus esse dimensum. Quod autem nemo illius temporis terminum norit, argumento illud est, quod David dicat : *Paucitatem dierum meorum nuntia mihi* ³⁵ : rei namque cuius ignarus erat notitiam postulabat. Quamobrem dives ille qui se diu victurum existimabat, hæc audivit : *Stulte, hac nocte repetent animam tuam: que autem parasti cuius erunt* ³⁶? Ecclesiastes vero cum Spiritui sancto confideret, hauc protulit sententiam : *Et nescit homo tempus suum* ³⁷. Ideoque patriarcha Isaac hæc filio suo Esau loquebatur : *Ecce ego senex, et ignoro diem mortis meæ* ³⁸. Itaque Dominus, utpote Deus ac Verbum Patris, gnarus quot cuique annos esset ipse dimensum, nec ignorans quodnam proprio corpori ad patiendum tempus præfinivisset : quoniam pro vobis homo factus erat, diebus statum tempus præcurrentibus, more nostro, sese dum quæreretur occultabat, insidiasque declinans, sic præteribat, ac *per medium illorum ibat* ³⁹. Cum autem definitum a se tempus adduxisset ipse, quo corporaliter pro omnibus pati decieverat, de hoc ipso tempore Patrem alloquitur, his verbis : *Pater, venit hora: glorifica Filium tuum* ⁴⁰ : nec sese ultra ab inquirentibus abscondit, sed stabat ut comprehenderetur. Nam dixit, ait Evangelium, iis qui se adibant : *Quem quæritis?* illis respondentibus : *Jesus Nazarenum*, ait illis : *Ego sum quem quæritis* ⁴¹; neque semel duntaxat, sed et iterum illud egit : atque ita deinde adduxerunt eum ad Pilatum. Porro neque ante tempus permisit se apprehendi : neque cum tempus adesset sese occultavit : sed insidiantibus seipsum obtulit, ut palam omnibus faceret, hominum vitam juxta ac mortem a superno pendere iudicio, et sine Patre nostro qui in cælis est **261** ne capillum quidem hominis aut album aut nigrum fieri, neque passerulum in laqueum incidere ⁴².

πρὸς ἡμῶν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς οὐδὲ θριξὶ ἀνθρώπου εἰς παγίδα ἐμπεσεῖν ποτε.

16. Dominus ergo ita se ipse pro omnibus, uti supra dictum est, obtulit. Sancti autem, hac a Salvatore accepta norma (ab ipso enim antehac, imo semper, omnes edocti fuere), cum adversus persecutores decertarent, aufugiebant, uti fas erat : dumque ab illis perquirentur, sese abdebant ; cumque, utpote homines, definiti sibi a Providentia temporis terminum ignorarent, nolebant seipsum insidiantibus dedititios offerre ; cumque item nosset illud quod scriptum est, nempe in manibus Dei esse sortes hominum ⁴³, et Dominum mortificare et vivificare ⁴⁴, ideo ad finem usque exspectarunt, ut ait

³⁵ Psal. ci, 24. ³⁶ Luc. xii, 20. ³⁷ Eccle. ix, 12. ³⁸ Joan. xviii, 4-6. ³⁹ Matth. v, 36 ; x, 29. ⁴⁰ Psal. xxx, 16. ⁴¹ I Reg. ii, 6.

(23) Anglican., ἀπατιουσί σου τὴν ψυχὴν ἀπὸ σοῦ.

(24) Sic Reg. In editis vero, τὰς δεest. Paulo post Reg. et Angl., ἐφευγε. Editi, ἐφυγε.

(25) Regius, ἐν ᾧ καί. Mox Anglican., τότε μὲν πρ.

λόγους τοὺς ἀγίους εἰδέναι χρόνον ἐκάστῳ μεμετρημένον. Τοῦ δὲ μηδένα γινώσκειν τὸ τέλος τοῦ χρόνου γνώρισμα τὸ λέγειν τὸν Δαβὶδ· *τὴν ὀλιγότητα τῶν ἡμερῶν μου ἀνάγγελλόν μοι*· ὁ γὰρ οὐκ ἠπίστατο, τοῦτο μαθεῖν ἡξίου. Διὰ τοῦτο γοῦν ὁ πλούσιος, νομίζων ἐτι πολὺν ζήσεσθαι χρόνον, ἤκουσεν· *Ἄφρον, ταύτη τῇ νυκτὶ ζητοῦσί σου τὴν ψυχὴν* (23)· *ὁ δὲ ἠτολμῶσας τίρι ἔσται;* Ὁ δὲ Ἐκκλησιαστής ἀποφαίνεται θαρβῶν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ, καὶ φησι· *καὶ γε οὐκ ἔγνω ἄνθρωπος τὸν καιρὸν αὐτοῦ*. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ὁ πατριάρχης Ἰσαὰκ ἔλεγε τῇ υἱῷ αὐτοῦ Ἡσαῦ· *Ἰδοὺ ἐγὼ γεγήρακα, καὶ οὐ γινώσκω τὴν ἡμέραν τῆς τελευτῆς μου*. Ὁ μὲν οὖν Κύριος, καίτοι Θεὸς ὢν καὶ λόγος τοῦ Πατρὸς, καὶ εἰδὼς τὸν μετρηθέντα τοῖς πᾶσι δι' αὐτοῦ καιρὸν,

καὶ γινώσκων ὃν αὐτὸς ὤρισε καὶ τῷ ἰδίῳ σώματι χρόνον εἰς τὸ παθεῖν· ἐπειδὴ δι' ἡμᾶς ἄνθρωπος γέγονε, τὰς (24) μὲν πρὸ τοῦ τὸν χρόνον ἐλθεῖν ἡμέρας καὶ αὐτὸς, ὡς ἡμεῖς, ἐκρύπτετο ζητούμενος, διωκόμενός τε ἐφευγε, καὶ τὰς ἐπιβουλὰς ἐκκλίνων οὕτω διήρχετο καὶ διὰ μέσου αὐτῶν ἐπορεύετο· ὅτε δὲ καὶ τὸν ὀρισθέντα παρ' αὐτοῦ καιρὸν ἤγαγεν αὐτὸς, ἐν ᾧ (25) παθεῖν σωματικῶς ὑπὲρ πάντων ἤθελε, τοῦτον μὲν προσφωνεῖ τῷ Πατρὶ, λέγων· *Πάτερ, ἐλὴλυθεν ἡ ὥρα· δόξα σοὶ σου τὸν γίον· οὐκ ἐτι δὲ λοιπὸν (26) τῆς ζητούμενης ἐκρύπτετο, ἀλλ' εἰστήκει θέλων κρατηθῆναι ὑπ' αὐτῶν*. Εἶπε γὰρ, φησί, τοῖς ἐλθοῦσι πρὸς αὐτόν· *τίνα ζητεῖτε;* τῶν δὲ ἀποκριναμένων· *Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον* (27)·

ἔλεγεν αὐτοῖς· *Ἐγὼ εἰμι ὃν ζητεῖτε*· καὶ τοῦτο οὐχ ἄπαξ, ἀλλὰ καὶ δεύτερον πεποίηκε· καὶ οὕτως λοιπὸν ἀπήγαγον αὐτὸν πρὸς τὸν Πιλάτον. Οὕτε δὲ πρὸ τοῦ τὸν χρόνον ἐλθεῖν ἤφειεν ἑαυτὸν κρατεῖσθαι, οὕτε τοῦ καιροῦ παρόντος ἐκρύπτετο, ἀλλὰ καὶ ἐκδοτὸν ἑαυτὸν ἐδίδου (28) τοῖς ἐπιβουλεύουσιν, ἵνα δειξῆ πᾶσι, τῆς ἀνωθεν κρίσεως ἠρτῆσθαι τὴν ζωὴν καὶ τὸν θάνατον τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἀνευ (29) τοῦ Πατρὸς δύναται λευκῆ, ἢ μέλαινα γενέσθαι, οὐδὲ στρουθίον

16. Ὁ μὲν οὖν Κύριος οὕτως ἑαυτὸν προσῆγεν ὑπὲρ πάντων, ὡς προείρηται· οἱ δὲ ἄγιοι, καὶ τοῦτον τὸν τύπον παρὰ τοῦ Σωτῆρος μαθόντες (παρ' αὐτοῦ γὰρ καὶ πρὸ τούτου καὶ ἀεὶ πάντες ἐδιδάσκοντο), πρὸς μὲν τοὺς διώκοντας ἀγωνιζόμενοι, νομίμως ἐφευγον, καὶ ζητούμενοι παρ' αὐτῶν ἐκρύπτοντο· ἀγνοοῦντες δὲ ὡς ἄνθρωποι τοῦ ὀρισθέντος αὐτοῖς παρὰ τῆς Προνοίας χρόνου τὸ τέλος, οὐκ ἐβούλοντο παρέχειν ἀπλῶς ἑαυτοὺς ἐκδότους τοῖς ἐπιβουλεύουσιν· εἰδότες δὲ πάλιν τὸ γεγραμμένον, ὅτι ἐν ταῖς χεραὶ τοῦ Θεοῦ εἰσιν ἅι κληροὶ τῶν ἀνθρώπων, καὶ Κύριος θανατοῖ καὶ Κύριος ζωοποιεῖ (30), μᾶλλον ἕως τέλους ὑπέμενον,

⁴³ Genes. xxvii, 2. ⁴⁴ Luc. iv, 30. ⁴⁵ Joan. xvii, 1.

(26) Λοιπὸν δεest in Angl. Paulo post Reg. παρ' αὐτῶν, ubi editi, ὑπ' αὐτῶν.

(27) Reg., Ναζωραῖον. Editi, Ναζαραῖον.

(28) Angl., ἀπεδίδου.

(29) Angl., ὅτι ἀνευ. Mox idem, οὕτε θριξί.

(30) Angl., ζωογονεῖ.

ὡς εἶρηκεν ὁ Ἀπόστολος, περιερχόμενοι ἐν μηλωταῖς, ἐν ἀγέλοις δέρμασιν, ὑστερούμενοι, κακονοοῦμενοι, ἐπὶ ἐρημίαις πλανώμενοι, καὶ ἐν σπηλαιῶσι καὶ ταῖς ὄραις τῆς γῆς κρυπτόμενοι, ἕως ἂν ᾦ (31) ὁ ὠρισμένος τοῦ θανάτου χρόνος ἔλθῃ, ἢ ὁ τὸν χρόνον ὄρισας Θεὸς λαλήσῃ πρὸς αὐτούς, καὶ παύσῃ τοὺς ἐπιβουλεύοντας, ἢ δηλονότι παραδῶ τοὺς διωκομένους τοῖς διώκουσιν, ὡς ἂν αὐτῷ δόξῃ καλῶς ἔχειν. Καὶ τοῦτο περὶ πάντων ἀπὸ τοῦ Δαβὶδ ἔστι μαθεῖν καλῶς· ὅτε γὰρ κατὰ τοῦ Σαοὺλ παρῴζυνεν αὐτὸν Ἰωάβ, ἐλεγεν αὐτὸς· Ζῆ Κύριος (32), ἔὰν μὴ ὁ Κύριος αὐτὸν παύσῃ, ἢ ἔλθῃ ἡμέρα τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἢ καταβῆ εἰς πόλεμον, καὶ προστεθῆ εἰς τοὺς ὑπερταίους, οὐ μὴ ἐποίησω χεῖρά μου ἐπὶ χριστὸν Κυρίου.

17. Εἰ δέ ποτε καὶ φεύγοντες προσήρχοντο τοῖς ζητοῦσιν, οὐδὲ τοῦτο ἀπλῶς ἔπραττον· τοῦ γὰρ Πνεύματος λαλοῦντος αὐτοῖς, οὕτως ἀπήντων ἐκεῖνοις θεοφιλεῖς τυγχάνοντες· καὶ οὕτω πάλιν τὴν ἑαυτῶν ὑπακοὴν καὶ προθυμίαν ἐπιδεικνύμενοι. Οἷος ἦν Ἥλιος, ἀκούων παρὰ τοῦ Πνεύματος, καὶ φαινόμενος τῷ Ἀχαάβ, Μιχαίας τε ὁ προφήτης ἐρχόμενος πρὸς αὐτὸν τὸν Ἀχαάβ, καὶ ὁ ἐπικαλεσάμενος προφήτης ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον (33) τῆς Σαμαρείας, καὶ ἐντρέπων τὸν Ῥοβοάμ (34), καὶ Παῦλος ἐπικαλούμενος Καίσαρα. Οὐ γὰρ δὴ διὰ δειλίαν ἐφευγον, μὴ γένοιτο! μᾶλλον γὰρ τὴν φυγὴν εἶχον ἀγῶνα καὶ μελέτην κατὰ τοῦ θανάτου. Ἄλλὰ δύο ταῦτ' ἐφύλαττον καὶ ἐβουλεύοντο καλῶς, ὅτι (35) μήτε ἑαυτοὺς ἀπλῶς προσήγον, τοῦτο γὰρ ἦν ἑαυτὸν ἀποκτείνειν, ὑπεύθυνόν τε θανάτου γενέσθαι, καὶ ἀντιπράξαι τῷ Κυρίῳ λέγοντι· Ἄ ὁ Θεὸς ἔξευξεν, ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω· μήτε μέμψιν ὀλιγωρίας ἤθελον ὑπομένειν, ὡς ἀτόνησαντες πρὸς τὰς ἐν τῇ φυγῇ θλίψεις, μείζονα καὶ δεινότερον πόνον ἐχούσας τοῦ θανάτου. Ὁ μὲν γὰρ ἀποθανὼν πέπαυται τοῦ πονεῖν· ὁ δὲ φεύγων προσδοκῶν καθ' ἡμέραν τὰς παρὰ τῶν ἑχθρῶν ἐφόδους, κουφότερον ἡγείται τὸν θάνατον· ὥστε καὶ τοὺς ἐν τῇ φυγῇ τελειωθέντας μὴ ἀκλεῶς (36) ἀποθνήσκειν, ἀλλ' ἔχειν καὶ αὐτοὺς τοῦ μαρτυρίου τὸ καύχημα. Διὰ τοῦτο γὰρ ὁ Ἰωβ ἐν ἀνδρείᾳ μέγας ἐγνώσθη, ἐπειδὴ ζῶν τοσοῦτους καὶ τηλικούτους ὑπέμεινε πόνους (37), ὧν οὐδεμίαν ἀίσθησιν ἐλάμβανεν, εἰ τελευτήσας ἦν. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτοὶ οἱ μακάριοι Πατέρες τοιαύτην εἶχον τῆς πολιτείας τὴν ἀγωγὴν· διωκόμενοι μὲν γὰρ οὐκ ἐδειλῶν, ἀλλὰ καὶ (38) μᾶλλον ἐδεικνύον ἑαυτῶν τὴν τῆς ψυχῆς ἀνδρείαν, οὕτως ἐν πνιγηροῖς καὶ σκοτεινοῖς τόποις ἑαυτοὺς κατακλείοντες, καὶ σκληρῶς ἑαυτοὺς ἄγοντες· παρόντα δὲ πάλιν τοῦ θανάτου τὸν καιρὸν οὐ παρηγοῦντο· Ἐμελε

A Apostolus, circumcunctus in melotis, in pellibus caprinis, egentes, angustiati, in solitudinibus errantes, in speluncis et in cavernis terræ latentes⁴⁵, donec definitum mortis tempus adveniret, aut qui tempus definierat Deus eos alloqueretur, ac insidiatores sedaret, aut certe persecutoribus persecutionem patientes traderet, ut sibi congruum visum foret. Hoc ex Davide cum primis pulchre ediscere est; cum enim illum Joab adversum Saul concitaret, ait ipse: *Vivit Dominus, quia nisi Dominus percusserit eum, aut venerit dies mortis ejus, vel descenderit in prælium, et obierit apud adversarios, non immittam manum meam in christum Domini*⁴⁶.

B 17. Si quando vero dum fugerent, conversi deinde quærentibus sese offerrent, non temere hoc agebant; nam religiosi cum essent, jussu Spiritus Sancti occurrebant illis: quo pacto obsequentiam alacritatemque suam commonstrabant. Hujusmodi erat Elias, qui jussu Spiritus Achabo coram astitit⁴⁷: Michæas item propheta qui ipsum addiit Achabum⁴⁸; propheta etiam qui altare Samariæ compellavit, Jeroboamque pudore suffudit⁴⁹: et Paulus qui Cæsarem appellavit⁵⁰. Non enim præ formidine fugiebant, absit! imo potius fuga illis pro certamine et meditatione mortis erat. Sed recte sibi consulentes hæc duo servabant, ut scilicet nec seipsi temere offerrent, fuisset enim illud mortem sibi consciscere, propriæque necis reum fieri, ac Domino repugnare dicenti: *Quæ Deus conjunxit, homo non separet*⁵¹; neque in ignaviæ crimen incurrere vellent, quasi se læderet fugæ ærumnas ipsa morte duriores graviioresque perferre. Nam qui mortuus est, miseriis levatur: qui vero fugit, cum quotidie anxius inimicorum expectet incursum, mortem fuga leviori existimat. Quapropter qui in fuga intereunt, haud inglorii moriuntur, sed ipsi quoque gloriam consequuntur martyrii. Quocirca Job fortitudine animi magnus comprobatus est, quod vivus tot tantasque ærumnas pertulerit, quorum si mortuus fuisset ne minimum quidem sensum percepturus erat. Quamobrem etiam ipsi beati Patres hoc vivendi instituto sunt usi: persequentes enim se nequaquam reformidabant, imo potius cum ita se in angustiis et tenebrosis locis includerent, cum aspero vivendi genere uterentur, sui ostendebant animi fortitudinem: ubi vero mortis tempus aderet, eam minime recusabant. Id enim curæ illis erat ut nec præsentem mortem pertimescerent, nec

⁴⁵ Hebr. ii, 37. ⁴⁶ I Reg. xxvi, 40, 41. ⁴⁷ III Reg. xviii, 17. ⁴⁸ III Reg. xxi, 15. ⁴⁹ III Reg. xiii, 2. ⁵⁰ Act. xxv, 41. ⁵¹ Matth. xii, 6.

(31) *H deest in Anglic.*

(32) Hæc, ζῆ Κύριος, deerrant in editis, sed in Anglican. et Reg. habentur. Mox Reg., παύση. Angl., παύσεως. Editi, παύση, præstat prima lectio.

(33) Anglicanus codex, ἐπὶ τὸν ναόν. In post γὰρ deest, in eodem codice.

(34) *Lege, Ἰεροβοάμ.*

(35) Reg., ὅτε. Infra Reg., τῷ Κυρίῳ. Editi, τῷ Θεῷ.

(36) Anglicanus codex, ἀκλεῖς.

(37) Ὑπέστη πόνους, Angl.

(38) *Kat. deest in Anglic. Infra Reg. et Angl., ἑαυτοῦς. Editi, σαυτοῦς. Mox Reg., σκληρῶς. Editi, ἀσκληρῶς, male.*

definitum a Providentia decretum anteverterent, aut divinae obsisterent dispensationi, ad cuius se nutum reservatos sciebant : ne temere agendo **262** ipsi sibi forinidinis essent auctores ; sic enim scriptum est : *Qui præceps est labiis, seipsum terribit* ⁵⁵. (40) αἱ τοῦ τοῦ ποιεῖσθαι γένωνται· οὕτω γὰρ αὐτόν.

18. Ac revera ad fortitudinis virtutem ita erant comparati, ut nemo, quicunque tandem sit, hac de re ambigere possit. Etenim patriarcha Jacob qui prius a facie Esau fugerat ⁵⁶, præsentem mortem nequaquam timuit ⁵⁷ : quin potius eo ipso tempore singulis patriarcharum pro cuiusque meritis benedictionem impertivit. Magnus item Moyses qui se ante a Pharaone occultarat, ac illius formidine in terram Madiam secesserat, his auditis, *Vade in Ægyptum*, absque metu jussum implevit. Atque iterum jussus in montem Abarim conscendere, ut illic obiret ⁵⁸, nequaquam ex metu substitit, sed libenter eo contendit. David quoque qui antea a Saule fugerat, non præ formidine recusavit belli periculis pro populo subeundis sese cum primis offerre : sed ubi mortis vel fugæ optionem sibi esse audisset, cum perinde liceret aut fugere aut mori, sapiens ille vir mortem præoptavit. Magnus autem Elias qui se a Jezabele olim occultarat, minime reformidavit, jubente Spiritu sancto, Achabo occurrere, Ochoziamque redarguere. Petrus vero qui sese metu Judæorum absconderat, et Paulus apostolus qui in sporta demissus sic evaserat, his auditis verbis, Oportet vos Romæ martyrium subire, profectum non distulere suum, imo potius gaudentes abierunt, et ille quidem ut ad suos properans, de nece sua gaudebat, hic vero cum tempus adesset nequaquam exhorruit, sed gloriabundus ait : *Ego enim jam delibor, et tempus resolutionis meæ instat* ⁵⁹.

19. Hæc autem recte declarant, nec priorem illorum fugam ex metu fuisse susceptam, nec quæ in præsentī agebant vulgaris cujusdam facinoris testimonium, sed magnæ virtutis, fortitudinis scilicet, argumentum esse. Neque enim per ignaviam secedebant, sed tunc impensius augebant suam in virtute exercitationem. Neque ob fugam improbatī, vel timiditatis accusati sunt ab hujusmodi viris, cujusmodi sunt isti ad criminandum prompti ; imo vero beati ab ipso Domino prædicati sunt, his verbis : *Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam* ⁶⁰. Nec iste labor illis fructu vacabat : nam sicut aurum in fornace probatos, ut ait Sapientia, invenit illos Dominus dignos se ⁶¹. Et ipsi tum ma-

A γὰρ αὐτοῖς μήτε τοῦτον παρόντα πτήσσειν, μήτε τὴν ὠρισμένην παρὰ τῆς Προνοίας κρίσιν (39) προλαμβάνειν, μήτ' αὖ πρὸς τὴν οἰκονομίαν αὐτῆς ἀντιπράττειν, εἰς ἣν καὶ φυλαττομένους ἑαυτοὺς ἐγίνωσκον· ἵνα μὴ καὶ, προπετῶς πράττοντες, ἑαυτοὺς καὶ γέγραπται· Ὁ προπετῆς χεῖλεσι ποιήσει

18. Ἀμέλει τοσοῦτον ἦσαν παρσκευασμένοι πρὸς τὴν τῆς ἀνδρείας ἀρετὴν, ὡς μηδὲ τὸν τυχόντα δύνασθαι διατάσαι περὶ τούτου. Ὁ μὲν γὰρ πατριάρχης Ἰακώβ, φεύγων πρότερον τὸν Ἡσαῦ, οὐκ ἐφοβήθη παρόντα τὸν θάνατον· μᾶλλον γὰρ ἐν αὐτῷ τῷ καιρῷ κατ' ἀξίαν ἕκαστον τῶν πατριαρχῶν ἠλόγει· ὁ δὲ μέγας Μωσῆς, κρυπτόμενος πρὸ τούτου τὸν Φαραῶν, καὶ δι' αὐτὸν ἀποδημήσας εἰς Μαδίαν, ἀκούσας, B Ἰσραὴλ εἰς Αἴγυπτον, οὐκ ἐφοβήθη· πάλιν τε προσταχθεὶς ἀναβῆναι (41) εἰς τὸ ὄρος τὸ Ἀθαρὰ καὶ τελευτᾶν, οὐ δειλιάσας ἀπέμεινε, ἀλλὰ καὶ ἄσμενος ὤρμησεν εἰς αὐτόν. Καὶ ὁ μὲν Δαβὶδ, φεύγων πρότερον τὸν Σαοὺλ, οὐκ ἐφοβεῖτο προκινδυνεύων ἐν τοῖς πολέμοις ὑπὲρ τῶν λαῶν· ἀλλὰ καὶ περὶ θανάτου καὶ φυγῆς αἴρεσιν ἀκούσας, ἐξὼν αὐτῷ φεύγειν καὶ ζῆν, μᾶλλον εἴλετο τὸν θάνατον ὁ σοφός· ὁ δὲ μέγας Ἰλίας, κρυπτόμενος πάλαι τὴν Ἰεζάβελ, οὐκ ἐδειλιάσεν, ἀκούσας παρὰ τοῦ Πνεύματος ἀπαντῆσαι τῷ Ἀχαάβ, καὶ τὸν Ὀχοζίαν (42) ἐλέγξει. Πέτρος δὲ ὁ διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων κρυπτόμενος, καὶ Παῦλος ὁ ἀπόστολος ἐν σαργάνῃ χαλασθεὶς καὶ φυγῶν, ἀκούσαντες, C εἰς (43-44) Ῥώμην δεῖ ὑμᾶς μαρτυρῆσαι, οὐκ ἀνεβάλλοντο τὴν ἀποδημίαν· χαίροντες δὲ μᾶλλον ἀπῆλθον· καὶ ὁ μὲν, ὡς πρὸς τοὺς ἰδίους σπεύδων, ἐγάνυτο σφαζόμενος, ὁ δὲ καὶ παρόντα τὸν καιρὸν οὐ κατέπηρσεν, ἀλλὰ καὶ ἐκαυχᾶτο λέγων· Ἐγὼ γὰρ ἤδη σπένδομαι, καὶ ὁ καιρὸς τῆς ἀναλύσεώς μου ἐφέσκειν.

19. Ταῦτα δὲ οὕτε τὴν προτέραν αὐτῶν φυγὴν κατὰ δειλίαν γεγενῆσθαι δείκνυσιν, οὕτε τανῦν τὴν τυχοῦσαν αὐτοῖς πρᾶξιν μαρτυρεῖ, μεγάλην δὲ τινα τῆς ἀνδρείας αὐτῶν τὴν ἀρετὴν ἀνακηρύττει. Οὐδὲ γὰρ ἀντὶ (45) ῥαθυμίας εἶχον τὴν ἀναχώρησιν, ἀλλὰ καὶ μείζονα τότε τὸν τόνον τῆς ἀσκήσεως ἐπέτεινον· οὐδὲ κατεγινώσκοντο φεύγοντες, οὐδὲ κατηγοροῦντο δειλίας παρὰ τοιοῦτων, οἳ νῦν (46) εἰσιν οὗτοι οἱ φιλαίτιοι· ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐμακαρίζοντο παρὰ τοῦ D Κυρίου λέγοντος· Μακάριοι οἱ δεδιωγμένοι ἕνεκεν δικαιοσύνης. Ἄλλ' οὐδὲ ἀνωφελῆς αὐτοῖς ὁ τοιοῦτος ἐγίνετο (47) κάματος· ὡς γὰρ χρυσὸν ἐν χωνευτηρίῳ δοκιμασθέντας, ὡς εἶπεν ἡ Σοφία, εὗρισκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς ἀξίους ἑαυτοῦ. Καὶ αὐτοὶ (48) τότε μᾶλλον ὡς σπινθῆρες ἀνέλαμπον, σωζόμενοι μὲν ἀπὸ τῶν κατα-

⁵⁵ Prov. xiii, 3. ⁵⁶ Genes. xlix. ⁵⁷ Exod. iii, 10. ⁵⁸ Deut. xxxii, 49. ⁵⁹ II Tim. iv, 6. ⁶⁰ Matth. v, 10. ⁶¹ Sap. iii, 5.

(39) Regius et Anglic., κρίσιν. Editi, κλήσιν.
(40) Regius codex, ἑαυτῶν. Editi, ἑαυτοῖς, rectius.
Infra Anglic., ποτήσει ἑαυτοῦ.

(41) Angl., Ἀνάβηθι. Mox idem, καὶ τελευτᾶ. Paulo post in Angl. deest ἀλλὰ, in editis vero καὶ deest. Reg., ἀλλὰ καὶ.

(42) Angl. male, Ὀζίαν.

(43-44) Anglican., ὅτι εἰς. Mox idem, ἀπεβάλλοντο.

Infra Reg. et edit. Commel., πρὸς τοὺς ἰδίους. Angl. et edit. Paris., πρὸς τοὺς Ἰουδαίους, minus recte, et ita legit Nannius.

(45) Angl., Οὐδὲ γὰρ οὐδέ.

(46) Angl., οἷον οἱ νῦν.

(47) Angl., ἐγινώσχετο. Mox idem, χρυσίον.

(48) Angl., Αὐτοὶ δέ.

διωκόντων αὐτοὺς, ρυσθέντες δὲ ἐκ τῶν ἐπιβουλῶν, A και διὰ τοῦτο φυλαχθέντες τοῖς λαοῖς εἰς διδασκαλίαν, ὥστε και τὴν φυγὴν αὐτῶν, και τὸ διαδρᾶναι τῶν ζητούντων τὸν θυμὸν, κατ' οἰκονομίαν τοῦ Κυρίου γεγενῆσθαι· τότε γὰρ οὕτως και θεοφιλεῖς ἐγίνοντο, και καλλίστην εἶχον τῆς ἀνδραγαθίας τὴν μαρτυρίαν.

20. Ὁ γοῦν πατριάρχης Ἰακώβ φεύγων πλειόνων ὀπτασιῶν, και τούτων θείων, κατηξιοῦτο· και μᾶλλον ἡρεμῶν αὐτὸς, ἔσχεν ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὸν Κύριον τὸν μὲν Λάβαν ἐντρέποντα, τὸν δὲ Ἡσαῦ ἐμποδίζοντα· και μετὰ ταῦτα γέγονε τοῦ Ἰουδα πατὴρ, ἐξ οὗ κατὰ σάρκα ἀνέτειλεν ὁ Κύριος, και τὰς εὐλογίας τοῖς πατριάρχαις διηκόνησε. Μωσῆς τε ὁ θεοφιλῆς, ὅτε ἔφειγε, τότε και τὴν μεγάλην ὄρασιν εἶδε, και διασωθεὶς ἀπὸ τῶν διωκόντων, προφήτης εἰς Αἴγυπτον B ἀπεστέλλετο, διάκονός τε τῶν τοσοῦτων σημειῶν και τοῦ νόμου γενόμενος, καθήγησάτο τοῦ τοσοῦτου λαοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ. Καὶ ὁ μὲν Δαβὶδ διωκόμενος ἐδίδασκεν· Ἐξηρῶσατο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν, και, Ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐμφανῶς ἤξει· ὁ Θεὸς ἡμῶν και οὐ παρασιωπήσεται. Και μᾶλλον δὲ ἔσχυε λέγων· Ἐν τοῖς ἐχθροῖς μου ἐπέιδεν ὁ ὀφθαλμὸς μου· και πάλιν· Ἐπὶ τῷ Θεῷ ἠλπισα, οὐ φοβηθήσομαι τί ποιήσει μοι ἄνθρωπος. Φεύγων τε και ἀποδιδράσκων ἀπὸ προσώπου Σαουλ εἰς τὸ σπήλαιον, ἔλεγεν· Ἐξαπέστειλεν ἐξ οὐρανοῦ, και ἔσωσέ με, ἔδωκεν εἰς ὄνειδος τοὺς κατακατοῦντάς με. Ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ ἔλεος αὐτοῦ και τὴν ἀλήθειαν αὐτοῦ, και ἐρρύσατο τὴν ψυχὴν μου ἐκ μέσου σκύμων. Οὕτω δὲ σωθεὶς κατ' οἰκονομίαν και αὐτὸς, γέγονε μετὰ ταῦτα βασιλεὺς, και τὴν ἐπαγγελίαν ἔσχεν ἐκ σπέρματος αὐτοῦ τὸν Κύριον ἡμῶν ἀνατεῖλαι. Ὁ δὲ μέγας Ἡλίας ἀναχωρῶν εἰς τὸ Καρμήλιον ὄρος ἐπεκαλεῖτο (49) τὸν Θεόν· και τοὺς μὲν τῆς Βῆαλ προφήτας τετρακοσίους ὄντας και πλείους ἀθρόως ἀπήλειψε, τοὺς δὲ πεμφθέντας ἐπ' αὐτὸν δύο πεντηκοντάρχους μετὰ τῶν ἑκατὸν, λέγων, Καταθήτω πῦρ ἀπ' οὐρανοῦ, ἐν τούτῳ και τούτοις ἐπέειμνε, τετήρηται δὲ και αὐτὸς, ὥστε τὸν Ἐλισσαῖον ἀνθ' ἑαυτοῦ χρίσαι, και τύπος εἰς ἀσκήσιν γενέσθαι τοῖς υἱοῖς τῶν προφητῶν. Παῦλος δὲ ὁ μακάριος γράφων· Οἶους διωγμοὺς ὑπήνεγκα, και ἐκ πάντων με ἐρρύσατο ὁ Κύριος, και ῥύσεται, μᾶλλον ἔσχυε λέγων· Ἄλλ' ἐν τούτοις πᾶσιν ὑπερικῶμεν, οὐδὲν γὰρ ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ· τότε γὰρ και ἔως τρίτου οὐρανοῦ ἠρπάσθη, και εἰς τὸν παράδεισον ἀπηνέχθη, ἐνθα και ἤκουσεν ἀρρήτα ῥήματα, ἀ μὴ ἐξὸν ἀνθρώπῳ λαλῆσαι. Διὰ τοῦτο (50) τότε πεφύλακται, ὥστε ἀπὸ Εὐαγγελίου.

21. Οὐ μεμπτέα ἄρα, οὐδὲ ἀργὴ τῶν ἁγίων ἡ φυγὴ· εἰ γὰρ μὴ ἐξέκλινον τοὺς διώκοντας, πῶς ἐγίνετο τὸ (51) ἐκ σπέρματος Δαβὶδ ἀνατεῖλαι τὸν

gis quasi scintillæ refulgebant : erepti a persecutoribus, ab eorumque insidiis liberati, eoque pacto servati, ut populos edocerent. Itaque quod fugerint, et quod quærentium se furorem evaserint, illud ex Domini dispensatione factum est : eo enim modo tunc Deo cari redditi, et pulcherrimum fortitudinis suæ testimonium sunt consecuti.

20. Patriarcha certe Jacob dum fugeret, pluribus visionibus, ipsisque divinis, dignus est habitus ; imo dum ipse in quiete degeret, Dominum opitulatorem habuit, qui Laban pudore suffudit, et Esau coercuit⁵⁰. Is quoque post hæc pater fuit Judæ ex quo secundum carnem ortus est Dominus : benedictionesque ipse patriarchis dispensavit. Moyses item Deo carus tum magnam illam visionem conspexit cum fugeret, et a persequentibus liberatus, propheta in Ægyptum missus, tantorumque minister signorum effectus, populi tandem in eremo dux fuit. Et David cum persecutionem pateretur hæc docuit : *Eructavit cor meum verbum bonum*⁵¹ : et, *Deus noster 263 manifeste veniet : Deus noster, et non silebit*⁵¹. Imo magis invaluit cum hæc dixit : *Inimicis meos desepxit oculus meus*⁵² : et rursum : *In Deo speravi, non timebo quid faciat mihi homo*⁵³. Cum autem fugeret, a facieque Saulis in speluncam declinaret, hæc ait : *Misit de cælo et salvavit me, dedit in opprobrium conculcantes me. Misit Deus misericordiam suam et veritatem suam, et eripuit animam meam de medio catulorum leonum*⁵⁴. Atque ita servatus ipse per Dei providentiam in regem postea fuit cooptatus, promissumque fuit illi ex semine ejus Dominum nostrum oriturum. Magnus autem Elias dum ad Carmelum montem cederet, Deum invocavit. Isque ipse Baalis propheta numero quadringentos, imo plures, una delevit : duos vero ad se legatos quinquagenarios cum centum viris, hæc proferendo, *Descendat ignis de cælo*⁵⁵, sic illos ultus, ipse servatus est, ut vice sui Elisæum inungeret, seque ipse in exemplum⁵⁶ ad virtutis exercitationem filii prophetarum exhiberet. Beatus vero Paulus cum hæc scripsisset, *Quales persecutiones sustinui, et ex omnibus eripuit me Dominus, et eripiet*⁵⁷, dehinc magis invaluit, hæc aiens : *Sed in his omnibus superamus : nihil enim nos separabit a charitate Christi*⁵⁸. Tunc enim temporis usque ad tertium cælum raptus, et in paradisum delatus, illic audivit arcana verba quæ non licet homini loqui. Ideoque ille tunc servatus est, ut ab Jerosolymis usque ad Illyricum Evangelii prædicationem impleret. Ἰερουσαλήμ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικῶν πληρῶσαι τὸ

21. Nequaquam vituperanda igitur est aut inutilis sanctorum fuga : nam si a persecutoribus non declinassent, quomodo ex semine David ortus esset

⁵⁰ Genes. xxi, et xxiii. ⁵¹ Psal. xlii, 1. ⁵² Psal. xlix, 5. ⁵³ Psal. xci, 12. ⁵⁴ Psal. lv, 11, ⁵⁵ Psal. lvi, 4, 5. ⁵⁶ IV Reg. i, 10. ⁵⁷ Tit. ii, 7. ⁵⁸ II Cor. i, 10. ⁵⁹ Rom. viii, 35, 37.

(49) Reg. et Angl., ἐπεκαλεῖτο. Editi, παρεκαλεῖτο. Infra Angl., ὑπ' αὐτόν.

(50) Angl., διὰ τοῦτο και, (51) Tó deest in Angl.

Dominus? aut quinam prædicassent verbum veritatis? Persecutores quippe ea de causa sanctos perquirebant, ut nullus superesset doctor veritatis. pro ut Judæi apostolis præcepere: qui tamen nihil non pertulere, ut Evangelium prædicaretur. Næ illi dum ita decertarent, tempus fugæ suæ haud sine fructu impendebant: nec in persecutione alienæ utilitatis oblitī, imo boni verbi ministri cum essent, eam omnibus impertire non abnuebant: in ipsa quippe fuga sua Evangelium annuntiabant. Cumque futuros insidiorum dolos prælicerent, fideles nihilominus adhortationibus suis confirmabant. Beatus itaque Paulus id experimento cum didicisset, hoc prænuntiavit: *Quotquot volunt pie vivere in Christo, persecutionem patientur*⁶⁹: statimque eos qui fugerent allocutus, his verbis incitabat: *Per patientiam curramus propositum nobis certamen*⁷⁰. Quamvis enim assiduæ sint tribulationes, at *tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem, spes autem non confundit*⁷¹. Propheta item Isaias eum ejusmodi calamitates expectarentur, his verbis alta voce hortatus est: *Vade, populus meus, intra in cubicula tua, claude ostium tuum, abscondere modicum ad momentum, donec pertrans-eat indignatio*⁷². Ecclesiastes vero non ignarus earum quæ adversus pios tendi solent insidiarum, qui hæc ait: *Si videris calumniam pauperis, et dirptionem judicii et justitiæ in provincia, non mireris super hoc negotio: quia excelso excelsior est ad observandum, et illis quoque alii eminentiores, et abundantia terræ*⁷³; patrem habuit David qui persecutionum ærumnas experimento didicerat, et qui afflictio his verbis confortat: *Viriliter agite, et confortetur cor vestrum, omnes qui speratis in Domino*⁷⁴. Nam eos qui talia patiuntur, non homo, sed ipse Dominus, inquit, *adjurabit et liberabit eos, quia speraverunt in eum*⁷⁵. Etenim et ego *expectans expectavi Dominum, et intendit mihi: et exaudivit deprecationem meam, et eduxit me de lacu infimo, et de luto sæcis*⁷⁶. Utilis ergo populis nec infructuosa sanctorum fuga comprobatur, etiamsi secus Arianis videatur.

22. Sic igitur sancti, ut dictum est, cum fugerent, maxima providentia et cura, quasi medici in usus indigentium servabantur. Aliis autem et plane omnibus nobis hominibus hæc posita lex est, ut fugiamus persecutores, nosque occultemus dum inquirimur, neque ita præcipites et temerarii simus, ut tentemus Dominum: sed expectemus, ut supra dixi, donec delinitum mortis tempus adveniat: aut judex ipse id de illis statuat quod sibi visum fue-

Κύριον; ἢ τίνες ἐμελλον εὐαγγελίζεσθαι τὸν λόγον τῆς ἀληθείας; Καὶ γὰρ καὶ οἱ διώκοντες διὰ τοῦτο ἐζήτουν τοὺς ἀγίους, ἵνα μὴ ἦ ὁ διδάσκων ὅποια οἱ Ἰουδαῖοι παρήγγειλαν τοῖς ἀποστόλοις· ἀλλὰ διὰ τοῦτο πάντα ὑπέμενον, ἵνα τὸ εὐαγγέλιον κηρυχθῆ. Ἰδοὺ γοῦν (52) καὶ οὕτως ἀγωνιζόμενοι οὐκ ἀργὸν εἶχον τὸν τῆς φυγῆς καιρὸν, οὐδὲ διωκόμενοι ἐπελανθάνοντο τῆς ἐτέρων ὠφελείας, ἀγαθοῦ δὲ λόγου διάκονοι τυγχάνοντες οὐκ ἐφρόνον οὐδὲ ταύτης (53) μεταδιδόναι τοῖς πᾶσιν· ἀλλὰ καὶ φεύγοντες, τὸ εὐαγγέλιον ἐκῆρυττον, καὶ προῦλεγον μὲν τῶν ἐπιβουλευόντων τὰς πανουργίας, ἡσφαλίζοντο δὲ τοὺς πιστοὺς ταῖς παραινέσεσιν. Ὁ μὲν οὖν μακάριος Παῦλος, πείρᾳ μαθὼν, προῦλεγε μὲν (54)· Ὅσοι θέλουσι ζῆν εὐσεβῶς ἐν Χριστῷ, διωχθήσονται· ἐπήλειψε δὲ εὐθύς τοὺς φεύγοντας εἰπὼν· Δι' ὑπομονῆς τρέχομεν (55) τὸν προκειμένον ἡμῖν ἀγῶνα. Κἂν γὰρ αἱ θλίψεις ὡς συνεχεῖς, ἀλλ' ἡ θλίψις ὑπομονὴν καταργάζεται, ἡ δὲ ὑπομονὴ δοκιμὴν, ἡ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα, ἡ δὲ ἐλπὶς οὐ κατασχύνει (56). Ὁ δὲ προφήτης Ἠσαίας, προσδοκωμένης τοιαύτης περιστάσεως, ὑπανέμνησε καὶ ἐβόα· Βάδιζε, Κύριε μου, εἰσελε εἰς τὰ ταμιεῖά σου, ἀπόκλεισον τὴν θύραν σου, ἀποκρύβηθι μικρὸν ὄσον ὄσον, ἕως ἂν παρέλθῃ ἡ ὄργη. Ὁ δὲ Ἐκκλησιαστής εἰδὼς τὰς κατὰ τῶν θεοσεβῶν ἐπιβουλάς, καὶ λέγων· Ἐὰν συκοφαντῶν πένητος, καὶ ἀρπαγῆν κρῖματος καὶ δικαιοσύνης Ἰδῆς ἐν τῇ χώρᾳ, μὴ θυμιάσῃς ἐν τῷ πράγματι, ὅτι ὑψηλὸς ἐπάνω ὑψηλοῦ φυλάξαι, καὶ ὑψηλοὶ ἐπ' αὐτῆς, καὶ περισσεια γῆς· εἶχε τὸν (57) πατέρα αὐτοῦ τὸν Δαβὶδ, πείρᾳ καὶ αὐτὸν μαθόντα τὰ ἐν τοῖς διωγμοῖς, καὶ ἀσφαλιζόμενον τοὺς πάσχοντας ἐν τῷ λέγειν· Ἀνδρίζεσθε, καὶ κραταιούσθε ἡ καρδία ὑμῶν, πάντες οἱ ἐλπίζοντες ἐπὶ Κύριον· τοῖς γὰρ οὕτως ὑπομένουσιν οὐκ ἀνθρωπος, ἀλλ' αὐτὸς, φησὶ, Κύριος βοηθήσει, καὶ ῥύσεται αὐτούς, ὅτι (58) ἤλπισαν ἐπ' αὐτόν. Καὶ γὰρ κατὰ ὑπομένων φέμεναι τὸν Κύριον, καὶ προσέσχε μοι, καὶ εἰσηκούσε τῆς δεησέως μου, καὶ ἀνηγάγέ με ἐκ λάκκου κατωτάτου καὶ ἀπὸ πηλοῦ λίθος. Ὀφείμιος ἔρα τοῖς λαοῖς καὶ οὐκ ἀκαρπος ἡ φυγὴ τῶν ἀγίων δείκνυται, κἂν τοῖς Ἀρειανοῖς μὴ δοκῆ.

22. Οὕτω μὲν οὖν οἱ ἅγιοι, καθάπερ εἴρηται, φεύγοντες, κατὰ περιττὸν καὶ δι' οἰκονομίαν ἐφυλάττοντο, ὡς περ ἱατροῦ τῶν δεομένων χάριν. Τοῖς δ' ἄλλοις καὶ πᾶσιν ἀπλῶς ἡμῖν τοῖς ἀνθρώποις νόμος οὗτος, φεύγειν διωκόμενους καὶ κρύπτεσθαι ζητούμενους· καὶ μὴ προπετεῦσθαι μὲν ἐν τῷ πειράζειν τὸν Κύριον, περιμένειν δὲ αὐτούς, καθὰ προείπον, ἕως ἂν ὁ ὠρισμένος τοῦ θανάτου χρόνος ἔλθῃ, ἢ ὁ κριτὴς τι περὶ αὐτῶν βουλευσῆται, ὅπερ ἂν αὐτῷ δόξῃ καλῶς

⁶⁹ II Tim. III, 12. ⁷⁰ Heb. XII, 1. ⁷¹ Rom. V, 4. ⁷² Psal. XXXVI, 40. ⁷³ Psal. XI, 1-3.

(52) Reg., γοῦν. Editi, οὖν.

(53) Οὐκ ἐφρόβουν οὐδὲ τούτου, Anglic.

(54) Anglic., ποῦ λέγει. Infra Reg., ἐπελίψε. Anglic., ἀπήλειψε.

(55) Textus Græcus Script., τρέχομεν.

(56) Anglic., οὐκ ἀσχύνει. Infra Reg. et Angl., ὑπεμνήμησα.

(57) Anglic., εἶχε γὰρ τὸν.

(58) Anglic., αὐτούς καὶ σώσει αὐτούς, ὅτι.

ἔχειν· εἶναι μέντοι τούτους (59) ἐτοιμούς, ὥστε, καιροῦ καλέσαντος, καὶ κρατηθέντας ἀγωνίζεσθαι ὑπὲρ τῆς ἀληθείας μέχρι θανάτου. Ταῦτα καὶ οἱ μακάριοι μάρτυρες ἐν τοῖς κατὰ καιροῦς διωγμοῖς ἐφύλαττον, καὶ διωκόμενοι μὲν ἔφρουρον, καὶ λανθάνοντες (60) ἔκαρτέρου, εὐρισκόμενοι δὲ ἐμαρτύρου. Εἰ δὲ καὶ τινες ἐξ αὐτῶν αὐτοῖς προσήρχοντο τοῖς διώκουσι, καὶ τοῦτο οὐχ ἀπλῶς ἔπραττον· ἐμαρτύρου γὰρ εὐθὺς, καὶ πᾶσιν ἐγίνετο φανερόν, ὅτι παρὰ τοῦ Πνεύματος ἦν καὶ αὐτῶν ἡ προθυμία καὶ ἡ τοσαύτη πρόσοδος.

23. Οὐκοῦν ὅτι (61) τοιαῦτα τοῦ Σωτῆρός ἐστι τὰ παραγγέλματα, καὶ τοιαῦτα τῶν ἁγίων αἱ πράξεις, εἰπάτωσαν ἡμῖν οἱ μὴδ' ὄτι οὐκ ἂν τις εἴποι κατ' ἀξίαν ἑαυτῶν (62) ἀκούοντες, πῶθεν ἔμαθον αὐτοὶ τὸ διώκειν; Ἀπὸ μὲν γὰρ τῶν ἁγίων, οὐκ ἂν εἴποιεν, ἀπὸ δὲ τοῦ διαβόλου (τοῦτο γὰρ αὐτοῖς περιλείπεται [63],) τοῦ λέγοντος· Διώξας καταλήψομαι· καὶ τὸ μὲν φεύγειν ὁ Κύριος προσέταξε, καὶ οἱ ἅγιοι ἔφρουρον· τὸ δὲ διώκειν διαβολικόν ἐστιν ἐπιχειρήμα, καὶ κατὰ πάντων αὐτῶν αἰτεῖται τοῦτο. Τίνοι τολῶν δεῖ προσθέσθαι, πάλιν λεγέτωσαν, τοῖς τοῦ Κυρίου ῥήμασιν, ἢ ταῖς αὐτῶν μυθολογίαις; Τίνων δὲ δεῖ μιμῆσθαι τὰς πράξεις; τῶν ἁγίων, ἢ ὧν ἂν ἐπινοήσωσιν αὐτοί; Ἐπειδὴ δὲ ἴσω; οὐδὲ ταῦτα διακρίνειν αὐτοὶ δύναται (πεπῆρυνται γὰρ τὴν διάνοιαν καὶ τὴν συνείδησιν, ὡς εἶπεν ὁ Ἡσαίας, καὶ νομίζουσι τὸ πικρὸν εἶναι γλυκὺ, καὶ τὸ φῶς σκότος), παρελθὼν τις ἐξ ἡμῶν Χριστιανὸς ἐντρεψάτω τούτους μεγάλην τῇ φωνῇ λέγων· Ἀγαθὸν πεποιθένας ἐπὶ Κύριον, ἢ ταῖς τοῦτων προσέχειν μυθολογίαις. Τὰ μὲν γὰρ τοῦ Κυρίου ῥήματα ζωὴν αἰώνιον ἔχει, τὰ δὲ παρὰ τούτων προφερόμενα πανουργίας καὶ αἱμάτων ἐστὶ μεστά.

24. Ἰκανὰ μὲν οὖν ταῦτα τὴν μανίαν τῶν ἀσεβῶν ἀνατρέψαι, καὶ δεῖξαι μὴδὲν ἕτερον αὐτοῖς σπουδάζοντας, ἢ ἵνα μόνον εἰς λοιδορίας καὶ βλασφημίας φιλονεικῶσιν. Ἐπειδὴ δὲ ἀπαξ Χριστομάχοι τολμήσαντες εἶναι, λοιπὸν καὶ φιλοπράγμονες γεγόνασιν (64), ἐξεταζέτωσαν ὁμῶς καὶ τὸν τρόπον τῆς ἀναχωρήσεως, καὶ μανθανέτωσαν παρὰ τῶν ἰδίων. Ἦσαν γὰρ Ἀρειανοὶ συνδραμόντες τοῖς στρατιώταις εἰς τὸ παροξύνειν αὐτοῦς, καὶ ἀγνοοῦσιν αὐτοῖς (65) δεῖκνύειν ἡμᾶς. Καὶ εἰ καὶ οὕτως ἀσυμπαθεῖς τυγχάνουσιν, ἀλλὰ κἄν ἀκούοντες ἡρεμείωσαν αἰσχυρόμενοι. Νῦν μὲν γὰρ ἦδη ἦν, καὶ τοῦ λαοῦ τινες ἐπαννύχιζον προσδοκώμενης συνάξεως· ὁ δὲ στρατηλάτης Συριανὸς (66) ἐξαίφνης ἐπέστη μετὰ στρατιωτῶν πλείων πεντακισχιλίων, ἐχόντων ὄπλα καὶ ξίφη γυμνά, καὶ τόξα, καὶ βέλη,

⁷⁷ Exod. xv, 9. ⁷⁸ Isa. v, 20

(59) Anglic. οὕτως. Infra idem ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς.

(60) Anglic. ἐφύλαττον καὶ λανθάνοντες μὲν. Infra idem ἐξ αὐτῶν ἑαυτοῦς ἐξεδίδοντο.

(61) Reg. et Anglic. ὅτε. Editi ὅτι. Anglic. ibid. τοιαῦτα τοῖς τισὶ τὰ.

(62) Anglic. αὐτοῦ.

(63) Reg. Τοῦτο γὰρ αὐτοῖς περιλείπεται. Angl. περιλείπεται. In editis γὰρ deest, legiturque περιλείπεται. Infra Anglic. ἔφρουρον.

PATROL. GR. XXV.

rit : sicutque parati, ut vocante eos statuto tempore, apprehensi, ad usque mortem decertent pro veritate. Hæc observarunt beati martyres in persecutionibus quæ suis occurrere temporibus; in persecutione scilicet fugere solebant, in latebrisque permanere, deprehensi autem martyrium fortiter subire. Quod si ex illis quidam persecutoribus sese offerrent; non temere illud agebant : martyrium quippe statim perferebant, palamque omnibus erat eam alacritatem eumque ad persecutores accessum Spiritum sanctum auctorem habere.

23. Hæc itaque cum sint Salvatoris præcepta, huiusmodique sanctorum gesta; dicant mihi illi, quos digne pro factis compellere nequimus, undenam ipsi didicerint persecutiones movere. Illud sane nequaquam sanctis acceptum referent; restat igitur ut a diabolo illud acceperint, qui ait, *persequar et comprehendam*⁷⁷ : fugere siquidem Dominus in-junxit, et sancti ipsi fuga se proripuerunt : persequi vero diaboli proprium est facinus, qui id postulat ut sibi omnes persequi liceat. Cuiam igitur obsequendum, jam iterum respondeant, Dominine verbis, an vanis suis sermocinationibus? Quorum vero opera sunt imitanda? Sanctorumne, an eorum quos illi arbitrio suo cooptarint? Quandoquidem autem ne illi fortasse hoc discernere valent, obsecrat quippe mente et conscientia, ut ait Isaias⁷⁸, arbitrantur amarum esse dulce, et dulce amarum; quivis ex nobis Christianus pertransiens pudore illos suffundat, magna hæc voce clamans : Melius est confidere in Domino, quam illorum stultiloquiis attendere. Domini enim verba vitam æternam habent : verba autem ab illis prolata doli et sanguinis plena sunt.

24. Hæc sint igitur satis ad impiorum insaniam evertendam, et ad demonstrandum nihil aliud curæ illis esse, quam et conviciis et blasphemis contendere. Sed quia semel Christi hostes effici ausi, deinde curiosi indagatores effecti sunt; nostri secessus rationem sciscitentur a suisque ediscant. Arianæ certe sese militibus adjunxerant, ut illos concitarent, nosque illis ignotos indicarent. Qui si ita omnis commiserationis sunt expertes, saltem dum hæc audiunt, pudore affecti conquiescant. Nox jam erat et quidam e populo pervigilium agebant sequentis synaxis : cum dux exercitus Syrianus derepente cum militibus irrupit plus quinque millibus, qui armis, strictis gladiis, arcibus, telis et fustibus instructi erant, uti superius dictum est : ecclesiam-

(64) Hæc referuntur a Theodoret. lib. ii *Hist.*, c. 13.

(65) Αὐτοῖς deest apud Theodor. Mox Reg. et Theodor. ἀσυμπαθεῖς, et recte quidem. Editi συμπαθεῖς. Quæ sequuntur porro enarrantur etiam in *Apologia ad Constantium* sub finem, et in *Epistola ad solitarios*.

(66) Συριανὸς deest apud Theod. Mox Theod. πλέον ἢ πεντ.

que densis conocatis militibus circumscedit, ne quis posset ab ecclesia **265** egressus evadere. Ego vero cum non æquum existimarem in tanto tumultu populum deserere, satiusque ducerem me priorem periculo offerre; in throno sedens jussi diacono ut psalmum legeret, populoque ut responderet, *Quoniam in sæculum misericordia ejus*¹⁹, ac omnes ita recederent abirentque domum. Verum, cum dux vi in templum invasisset, militesque sacrarium, ut nos comprehenderent, obsedissent; quotquot e clero et populo istic aderant, clamare et obsecrare ut me subducerem. Ego contra negare me recessurum, nisi omnibus singulisque egressis. Surgens itaque, ac injuncta oratione, id enixe rogabam, ut omnes prius discederent, satius esse me periclitari, quam læli quempiam e populo. Egressis ergo plurimis cæterisque subsequentibus, qui nobiscum illic aderant monachi et ex clericis quidam ascendentes, nos pertraxere: atque ita, testor ipsam veritatem, licet e militibus alii sacrarium cingerent, alii ecclesiam obsiderent, Domino tamen duce pertransivimus, ipsoque custode clam illos discessimus: Deum magnopere glorificantes, quod populum non prodidissimus, sed ipso præmisso, inquirentium manus evadere licuisset.

τοῦ Κυρίου ὁδηγούντος, καὶ αὐτοῦ φυλάττοντος, λαθόντες (72) αὐτοὺς ἀνεχωρήσαμεν, δοξάζοντες μεγάλως αὐτὸν τὸν Θεὸν, ὅτι μῆτε προδεδώκαμεν (73) τὸν καὶ διαφυγεῖν τὰς χεῖρας τῶν ζητούντων ἠδυνήθημεν.

25. Cum igitur divina providentia nos eo modo ac mirabiliter liberarit, quis nobis illud jure vitio vertat, quod inquirentibus nos ultro non tradiderimus, aut reversi non ipsis coram steterimus? Esset plane illud se Deo ingratum præstare, et præter ejus mandatum agere, cum actisque sanctorum pugnare. Aut si quis est qui hoc crimini del, is audeat et magnum apostolum Petrum incusare, quod in carcere reclusus et a militibus custoditus, vocantem se angelum secutus sit: e carcereque egressus atque liberatus, non seipsum traditurum redierit, etsi Herodis facinora comperisset. Illud quoque furiosus Arianus Paulo apostolo vitio vertat, quod e muro demissus sententiam non mutarit, nec reversus seipse tradiderit: Moysi item quod ex terra Madian in Ægyptum regressus non sit, ut a quærentibus se apprehenderetur: Davidi quod dum in spelunca esset, Sauli non venerit obviam: sed et prophetarum filiis quod in speluncis remanentes sese

¹⁹ Psal. cxxvii, 1 seqq.

(67) Anglic., ὥστε.

(68) Ὑπακούειν. Minus recte Nannius vertit, *auscultaret*, cum sit vertendum, *responderet*. Valesius in notis ad Theodoretum, ad pag. 88, putat legendum ὑπηγεῖν. Sed recte habet contextus: vocis quippe ὑπακούειν is usus est apud Græcos, non modo ecclesiasticos, sed etiam profanos. Exempla multa videsis in Lexico Constantini, Francisci Porti additionibus aucto, excuso anno 1592. Epiphanius scholasticus hunc locum vertit, *populi responderent*. Vide quæ supra diximus in *Apologia ad Constantium* num. 16.

(69) Βίξ deest apud Theod. Mox Reg. et Theod.

A καὶ ῥόπαλα, καθὰ καὶ πρότερον εἴρηται· καὶ τὴν μὲν ἐκκλησίαν αὐτῷ περιεκύκλωσε, στήσας τοὺς στρατιώτας σύνεγγυς, ὡς (67) μὴ δύνασθαι τινὰς, ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας ἐξελθόντας, παρελθεῖν αὐτούς. Ἐγὼ δὲ ἄλογον ἠγούμενος ἐν τοσαύτῃ συγχύσει καταλείψαι τοὺς λαοὺς, καὶ μὴ μᾶλλον προκινδυνεύειν αὐτῶν, καθεσθεις ἐπὶ τοῦ θρόνου, πρόετρεπον τὸν μὲν διάκονον ἀναγινώσκειν ψαλμόν· τοὺς δὲ λαοὺς ὑπακούειν (68), Ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ, καὶ πάντα οὕτως ἀναχωρεῖν, καὶ εἰς τοὺς οἴκους ἀπιέναι. Ἀλλὰ τοῦ στρατηλάτου βίξ (69) λοιπὸν ἐπεισελθόντος, καὶ τῶν στρατιωτῶν περιλαθόντων τὸ ἱερατεῖον ἕνεκα τοῦ συλλαβεῖν ἡμᾶς, οἱ μὲν εὐρεθέντες ἐκεῖ κληρικοὶ καὶ οἱ ἀπὸ τῶν λαῶν ἐβῶν, ἤξιον ἀναχωρεῖν ἤδη καὶ ἡμᾶς· ἐγὼ δὲ μᾶλλον ἀντέλεγον μὴ πρότερον ἀναχωρήσειν, εἰ μὴ πάντες καθ' ἕνασπον ὑπεξέλθοιεν. Ἀναστὰς γοῦν, καὶ προστάξας εὐχὴν, οὕτως ἀντηξίου ἀπιέναι· πρότερον (70) τοὺς πάντας, βέλτιον εἶναι λέγων ἐμὲ κινδυνεύειν ἢ βλαβηθῆναι τινὰς ἐξ ὧν. Ἐξελθόντων τοίνυν τῶν πλείστων, καὶ τῶν λοιπῶν ἐπακολουθούντων, οἱ σὺν ἡμῖν ὄντες ἐκεῖ μοναχοὶ καὶ τινες τῶν κληρικῶν, ἀνελθόντες εἰλκυσαν ἡμᾶς· καὶ οὕτως ἐπὶ μάρτυρι (71) τῇ ἀληθείᾳ, τῶν στρατιωτῶν τῶν μὲν περιεστηκότων τὸ ἱερατεῖον, τῶν δὲ περιερχομένων τὴν ἐκκλησίαν, διηλοθόμεν,

25. Τῆς τοίνυν Προνοίας οὕτως καὶ (74) παραδόξως ῥυσσαμένης, τίς ἂν δικαίως μέμψιν ἐπαγάγοι, ὅτι μὴ τοῖς ζητοῦσιν ἑαυτοὺς ἐκδότους δεδώκαμεν, ἢ ὑποστρέψαντες ἐνεφανίσασμεν ἑαυτούς; Τοῦτο γὰρ ἐστὶν ἀντικρὺς ἀχαριστήσαι τῷ Κυρίῳ, παρ' ἐντολῆν (75) τε αὐτοῦ πράξαι, καὶ ταῖς τῶν ἁγίων μάχεσθαι πράξεσιν. Ἡ ὁ τοῦτο μεμφόμενος τολμησάτω καὶ τὸν μέγαν ἀπόστολον Πέτρον αἰτιάσασθαι, ὅτι, καίτοι συγκλεισθεὶς καὶ τηρούμενος ὑπὸ στρατιωτῶν, ἠκολούθησε τῷ καλοῦντι ἀγγέλω, καὶ ἐξελθὼν ἀπὸ τῆς φυλακῆς καὶ διασωθεὶς, οὐχ ὑπέστρεψε καὶ παρέδωκεν (76) ἑαυτὸν, καίτερ ἀκούσας δὲ πεποίηκεν Ἡρώδης· μεμφέσθω δὲ μανερὶς ὁ Ἀρειανὸς (77). ὅτι μῆτε Παῦλος ὁ ἀπόστολος, χαλασθεὶς ἀπὸ τοῦ τείχους καὶ διασωθεὶς, μετέγνω, καὶ ὑποστρέψας ἐκδοτον ἑαυτὸν δέδωκε· μῆτε ὅτι Μωσῆς ὑπέστρεψε ἀπὸ Μαιδιάμ εἰς Αἴγυπτον, ἵνα κρατηθῇ ὑπὸ τῶν ζητούντων· μῆτε ὁ Δαβὶδ ἐν τῷ σπηλαίῳ ἔδειξεν ἑαυτὸν τῷ Σαούλ· ἀλλὰ καὶ οἱ υἱοὶ τῶν προφητῶν ἔμειναν ἐν τοῖς σπη-

στρατιωτῶν. Editi male στρατῶν.

(70) In Anglic. et Theod. πρότερον deest.

(71) Reg. et Theod. ἐπὶ μάρτυρι, recte. Editi vero ἐπὶ μάρτυρος.

(72) Theod., λανθάνοντες.

(73) Anglic., προδύκαμεν. Paulo post Theod. διεχυοίμεν.

(74) Καὶ deest in Anglic.

(75) Anglic., καὶ παρ'. Infra idem ὁ τούτῳ μεμφόμενος.

(76) Reg. παραδέδωκεν.

(77) Anglic., Ἀρειος. Infra idem Μωϋσῆς. Paulo post Reg. παρὰ τῶν ζητ.

λαίους, καὶ οὐ παρέδωκαν ἐκτούς τῷ Ἀχαάβ· τοῦτο γὰρ ἦν πάλιν παρ' ἐντολῆν ποιεῖν, λεγούσης τῆς Γραφῆς· *Ὁὐκ ἐκπειράσεις Κύριον τὸν Θεόν σου.*

26. Τοῦτο γοῦν εὐλαβούμενος κάγω, καὶ ταῦτα μαθὼν (78), οὕτως ἐμαυτὸν ἤγαγον, καὶ οὐκ ἀθετῶ τὴν εἰς ἐμὲ γενομένην, παρὰ τοῦ Κυρίου χάριν καὶ βοήθειαν, κἂν οὗτοι μαινόμενοι τρίζωσι (79) τοὺς ὀδόντας καθ' ἡμῶν. Καὶ γὰρ τοιοῦτος ὁ τρόπος τῆς ἀναχωρήσεως ἡμῶν γέγονε, καὶ ἡγοῦμαι μὴδὲ μίαν αὐτὴν ἔχειν μέμφιν παρ' οἷς ἐστὶν ὁ λογισμὸς ὑγιής· ὅπουγε κατὰ τὴν θεῖαν Γραφὴν οὗτος ἡμῖν παρὰ τῶν ἀγίων εἰς διδασκαλίαν ὁ τύπος παρεδόθη. Ἄλλ' οὗτοι, ὡς εἶπεν, οὔτε τι (80) τῶν ἀτολήτων παρορῶσιν, οὔτε παραλιμπάνει τι βούλονται, ἢ μὴ τὴν πονηρίαν αὐτῶν καὶ τὴν ὠμότητα δείκνυσαι. Καὶ γὰρ καὶ (81) ὁ βίος αὐτῶν τοιοῦτός ἐστιν, οἷοι εἰσι καὶ τῷ φρονήματι καὶ ταῖς φλυαρίαις· καὶ οὐκ ἂν εἴποι τις τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα κατ' αὐτῶν, ὅσα καὶ (82) ὅσα πράττοντες αὐτοὶ οὐκ αἰσχύνονται. Ὁ μὲν γὰρ Λεόντιος διαβαλλόμενος μετὰ γυναικὸς τινος νεωτέρας, λεγομένης Εὐστολίου (83), καὶ κωλυόμενος συνοικεῖν αὐτῇ, δι' αὐτὴν ἑαυτὸν ἀπέκοψεν, ἐν' ἐπ' ἀδείας ἔχη διατρέθειν μετ' αὐτῆς. Καὶ τὴν μὲν ὑποψίαν οὐκ ἀπενήφατο, διὰ τοῦτο δὲ μᾶλλον, καὶ πρεσβύτερος ὢν, καθηρέθη· εἰ καὶ Κωνσταντίος (84) ὁ αἰρετικὸς ἐβιάσατο λέγεσθαι αὐτὸν ἐπίσκοπον. Ὁ δὲ Νάρκισσος· ἄλλα τε πολλὰ κακὰ ἔχων, καὶ τρίτον ἐν διαφόροις συνόδοις καθηρέθη· καὶ νῦν αὐτὸς ἐστὶν ἐν αὐτοῖς· ὁ πονηρότατος· ὁ δὲ Γεώργιος (85), καὶ πρεσβύτερος μὲν ὢν, διὰ τὴν κακίαν αὐτοῦ καθηρέθη, καὶ ὀνομάστας δὲ ἑαυτὸν ἐπίσκοπον, οὐδὲν ἤτρον πάλιν καθηρέθη ἐν τῇ κατὰ Σαρδικὴν (86) μεγάλῃ συνόδῳ· ἔχει δὲ τι καὶ πλέον, ὅτι καὶ ζῶν ἀσώτως οὐκ ἔλαθεν· ἀλλὰ καὶ παρὰ τῶν οικείων καταγινώσεται (87), τὸ τέλος τοῦ ζῆν καὶ τὴν εὐθυμίαν ἐν τοῖς αἰχρίστοις μετρῶν.

27. Ἐκαστος μὲν οὖν τὸν ἕτερον ἐν τοῖς ἰδίοις πλεονεκτηῖ κακοῖς· κοινὸς δὲ σπῆλος ἐστὶν αὐτοῖς, ὅτι τὴν αἴρεσιν εἰσι (88) Χριστομάχοι, καὶ οὐκέτι Χριστιανοί, ἀλλὰ μᾶλλον Ἀρειανοὶ καλοῦνται. Ἰδοὺ ταῦτα διαβάλλειν αὐτοὺς εἶδει· ἀλλότρια γὰρ τῆς ἐν Χριστῷ πίστεως ἐστὶν. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν δι' ἑαυτοὺς (89) κρύπτουσι· οὐδὲν δὲ θαυμαστὸν εἰ, τοιοῦτοι ὄντες τῷ φρονήματι, καὶ τοιοῦτοι συμπλεκόμενοι κκοῖς, τοὺς μὴ συντρέχοντας αὐτῶν τῇ ἀπεθεσάτῃ αἰρέσει διώκοντας ζητοῦσι· καὶ ἀναραῖοντες μὲν χαίρουσι, μὴ τυγχάνοντες δὲ ὢν εὐχονται, λυποῦνται (90),

⁸⁰ Dent. vi, 16; Matth. iv, 7.

(78) Anglic., μανθάνειν, mendose.

(79) Anglic., τρίζουσι.

(80) Reg. quem sequimur, οὔτε τι. Editi οὔτε.

(81) Sic Reg. et Anglic. In editis vero καὶ deest ante ὁ βίος.

(82) Hæc, ὅσα καὶ, desunt in Anglis.

(83) Sic omnes mss. et editi. Comm. et ita legitur infra in *Epist. ad solit.* Editi vero Paris. et Theol. apud quem hæc leguntur l. II, c. 24, Εὐστολίας. Ibid. Anglic. κωλυόμενος οὖν.

(84) Anglic. καθηρέθη· ὁ δὲ Νάρκισσος, omissis intermediis, et ita legit Nannius.

(85) Basil. ὁ δὲ γε Γεώργιος.

(86) Reg. Σαρδικὴν. Idem infra Ἔχει δὲ τι· καὶ πλέον, ὅτι. Basil. et Angl. ὅτι καὶ πλέον, ὅτι. Editi

A Achabo non deliderint; fuisset enim illud contra præceptum agere, dicente Scriptura: *Non tentabis Dominum Deum tuum*⁸⁰.

26. Id ego veritus et hæc edoctus, ita agendum putavi, nec asperror gratiam et opem mihi a Domino præstitam: etiamsi illi furibundi dentibus in nos strideant. Ea enim fuit nostri secessus ratio; nec arbitror ullam hac in re culpam esse apud sanæ mentis homines, quandoquidem, secundum divinam Scripturam, hoc exemplum nobis a sanctis ad institutionem traditum est. Verum illis, ut videtur, nihil inausum, nihil non tentatum est, neque ullam malitiæ crudelitatisque suæ commonstrandæ rationem prætermittunt. Ejusmodi quippe eorum vita est, cujusmodi sunt eorum sententia et garrulitas: neque posset quispiam tam multa tamque gravia contra illos dicere, qualia quantaque **266** illi absque ullo rubore perpetrant. Nam Leontius accusatus quod cum juniore quadam muliere versaretur nomine Eustolio, prohibitusque cum illa habitare, sese castravit, quo sibi cum illa vivendi esset facultas. Neque tamen ita eam levavit suspicionem, ea enim maxime de causa, presbyter cum esset, damnatus depositusque est: tametsi Constantius hæreticus vi et potestate sua illud effecit, ut is nominaretur episcopus. Narcissus vero ad multa quibus oneratus est mala, ter in diversis synodis depositus est, apud illos tamen degit, omnium sane sceleratissimus. Georgius item, presbyter cum esset, improbitatis suæ causa depositus; cum sese tamen episcopum nominasset, iterum abdicatus est in magna Sardicensi synodo. Cui id quoque inest mali, quod cum intemperanter vivat, nec id agens lateat, a suis quoque improbatur, quod vitæ finem et animi tranquillitatem rebus turpissimis metiatur.

27. Alter igitur alterum suis sceleribus superat: communis autem omnium ea est macula, quod hæresis suæ causa in Christum decertent: nec amplius Christiani, sed potius Ariani vocantur. Næ illi hæc traducere debuissent, nam a Christiana fide sunt aliena. At hæc occultant, quod ad suos attineant: nihilque mirum si cum hac sint sententia, totque implicentur malis, eos qui non secum in impiissima sua hæresi conveniunt, persequantur et inquirent: et si, cum illos sustulerint, gaudeant: si vero quos exoptant, non apprehenderint, doleant, ac secum

ὅτι καὶ πλέον τι. Prior lectio præstat. Mox καὶ post ἀλλὰ deest in Angl.

(87) Anglic., καταγινώσεται. Ἐκαστος μὲν οὖν, intermediis omissis, et sic legerat Nannius.

(88) Editi deest in Anglic. Paulo post idem, καλοῦνται. Τοιοῦτοι δὲ οὖν ὄντες τῷ φρονήματι καὶ τῇ προαιρέσει, καὶ τούτοις ἀμετρήτοις συμπλεκόμενοι αἰσχίστοις κακοῖς, οὐδὲν θαυμαστὸν ἢ παράδοξον εἰ τοὺς μὴ συντρέχοντας καὶ συγκροτοῦντας αὐτῶν τῇ Ἀρειανῇ αἰρέσει διώκοντας ζητῇ. Et ita legit Nannius.

(89) Sic Reg. Editi vero, αὐτοὺς.

(90) Anglic., ὢν εὐχονται ἀσχάλωσι, καὶ διακαίνονται (sic) καὶ λυποῦνται, καὶ νομίζουσι ἀδικεῖσθαι οὕτως, ὥστε αὐτοὺς μὲν ἀσθενεῖν Et ita legit Nannius. Sed præstat lectio Regii et editorum.

injuste ἄγι existiment, quod, ut dixi, illos superstites videant, quos ipsi cuperent enectos. Utinam ita cum illis injuste agatur, ut ipsi in irrogandis injuriis infirmi evadant : qui vero persecutionem illorum patiuntur Domino gratias agant, et hæc vicesimi sexti psalmi dicant : *Dominus illuminatio mea et Salvator meus, quem timebo? Dominus protector vitæ meæ, a quo trepidabo? Dum appropiant super me nocentes, ut edant carnes meas : qui tribulant me inimici mei, ipsi infirmati sunt et ceciderunt*⁸¹. Et rursum in tricesimo psalmo : *Sa'vasti de necessitatibus animam meam, nec conclusisti me in manibus inimici : statuisti in loco spatioso pedes meos*⁸². In Christo Jesu Domino nostro per quem Patri et Spiritui sancto gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

¹ Psal. xxvi, 1, 2. ⁸² Psal. xxx, 7-9.

(91) Reg. quem sequimur βούλονται. Editi βούλωνται.

(92) Anglic. quem sequitur Nannius, ἡσθένησαν καὶ ἔπεσαν. Ἐάν παρατάξεται ἐπ' ἐμὲ παρεμβολή, οὐ φοβηθήσεται ἡ καρδιά μου. Ἐάν ἐπανεστῆ (sic)

καὶ νομιζουσιν ἀδικεῖσθαι, ὅταν, καθὰ προεῖπον, βλέπωσι ζῶντας, οὓς ἀποθνήσκειν βούλονται (91). Ἐστὶ δὲ τούτους οὕτως ἀδικεῖσθαι, ὥστε αὐτοὺς μὲν ἀσθενεῖν ἐν ταῖς ἀδικίαις αὐτῶν, τοὺς δὲ διωχομένους παρ' αὐτῶν εὐχαριστεῖν τῷ Κυρίῳ, καὶ λέγειν τὰ ἐν τῷ κς' ψαλμῷ· Κύριος φωτισμός μου καὶ Σωτὴρ μου, τίνα φοβηθήσομαι; Κύριος ὑπερασπιστὴς τῆς ζωῆς μου, ἀπὸ τίνος δειλιάσω; Ἐν τῷ ἐγγίσειν ἐπ' ἐμὲ κακοῦντας, τοῦ φαγεῖν τὰς σάρκας μου· οἱ θλιβόντές με καὶ οἱ ἐχθροὶ μου, αὐτοὶ ἡσθέτησαν καὶ ἔπεσαν (92)· καὶ πάλιν ἐν τῷ λ' ψαλμῷ· Ἔσωσας ἐκ τῶν ἀναγκῶν τὴν ψυχὴν μου (93), καὶ οὐ συνέλεισάς με εἰς χεῖρας ἐχθρῶν· ἔστησας ἐν εὐρυχώρῳ τοὺς πόδας μου. Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, δι' οὗ τῷ Πατρὶ ἐν ἀγίῳ Πνεύματι ἡ Β' δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας; τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ἐπ' ἐμὲ πόλεμος, ἐν τῇ ἀμάχῳ τοῦ Θεοῦ δεξιᾷ ἐλπίσω καὶ πάλιν ἐν τῷ, quæ omnia a contextu Scripturæ discrepant.

* (93) Angl. et Nann., τὴν ψυχὴν μου ἔστησας ἐν εὐρυχώρῳ.

ADMONITIO IN EPISTOLAM AD SERAPIONEM

DE MORTE ARII,

ET IN EPISTOLAM AD MONACHOS.

267 I. Epistola ad Serapionem de morte Arii, tametsi scripta est post Epistolam ad monachos, priorem tamen hic locum occupat, perinde atque in antiquioribus manuscriptis, veroque simile est illas eo ad nos ordine pervenisse, quo ad Serapionem missæ sunt. Rogatus quippe ab ipso Serapione Athanasius, ut rerum suo tempore gestarum historiam, Arianicæ impietatis confutationem, Ariique obitus rationem ad se transmitteret, priora duo postulata, subnexis scriptis suis ad monachos nuncupatis, explevit : tertium vero in sua ad eundem Serapionem Epistola, quam cæteris præposuit, exsecutus est. Mortem igitur Arii, quam paucis in Epistola ad episcopos Ægypti et Libyæ attigerat, hic fusius prosequitur S. Doctor, prout eam a Macario presbytero, oculato teste, didicerat. Hac absoluta narratione, rogat Serapionem, ut perlectis suis adversus Arianos scriptis, illa ad se quamprimum curet transmittenda; sicque hanc claudit epistolam.

II. Epistola ad monachos (94) est veluti prologus ad historiam rerum gestarum ab initio Arianismi ad annum 357 et ad Arianicorum dogmatum confutationem, quod utrumque opus postulantibus monachis conscripsit Athanasius. In hac autem epistola enarrat S. Doctor, quantum in iis quæ Verbi divinitatem spectant conscribendis, ob argumenti sublimitatem, elaboravit : rogatque monachos ut ne aliis illa communicent, neque sibi transcribant, non tutum esse aiens, ut balbutientis et imperiti hominis scripta ad posteros perveniant; ita sobrie et moderate de se ipse sentiebat : quæ animi temperantia elucet item in toto operum ejus decursu.

III. Ista porro quæ ad confutandam Arianam hæresim, et ad Verbi divinitatem propugnandam scripta sunt, an jam supersint, incertum. Quod aiunt enim nonnulli, id ipsum esse quod quatuor Orationes contra Arianos, id difficultate non vncat. Nam in eo quod ad monachos missum est rescripto, paucis Arianorum hæresis impugnabatur, ut ipse testatur Athanasius num. 1. Orationes autem contra Arianos adeo prolizæ sunt, ut vix credatur, eas Athanasium paucis conscriptas dixisse, qui nullum tantæ prolizitatis opus, quod sciamus, unquam edidit. Quod vero putant quidam viri eruditissimi, Epistolam ad Serapionem, quæ prima habetur in superioribus editis, quæque jam suo ordine restituta secundum obtinet locum, quasi synopsis re-

(94) Athanasium secuti hanc epistolam inscripsimus, ad monachos. Vide infra in *Evist. ad Serapionem de morte Arii*, num. 1 et 5.

scripti ad monachos missi, quod eorundem rogatu fuerit in epitomen redactum; illud, inquam, verum non esse patet ex ea ipsa et ex sequenti ad Serapionem epistola: ubi hoc unum ait Athanasius, postulasse fratres ut ea quæ fusius in prima sua ad Serapionem de Spiritu sancto disputarat, paucis ad commodiorem fratrum usum perscriberet. Quod antequam ageret S. Doctor, primo quæ Filii divinitatem spectant brevissime pertractavit; ut illis præmissis, facilius exinde de Spiritu sancto in tertia sua ad Serapionem epistola, breviusque dissereret. Nec ullatenus ibi meminuit Athanasius prolixioris tractatus de Verbi divinitate ad monachos missi. Itaque supersine, an penitus interierit illa Arianismi consutatio ad monachos data, valde dubium. Postremum sane Athanasius suadere videtur, dum monachos et ipsum Serapionem impense rogat nulli ut tradant rescriptum suum, neque transcribant sibi: sed post lectum opus, continuo ad se transmittant, ne imperiti hominis (sic ille) scripta tam altis de rebus ad posteros perveniant. Quo forte innuitur ab Athanasio ipso suppressum opusculum fuisse.

IV. Historiam Arianismi quod spectat, quæ item monachorum rogatu scripta est, ad illosque missa, initio mutilam esse, res ipsa per se clamat; sic enim inchoatur: Ἀὐτοὶ δὲ ὧν ταῦτα ἐμηχανήσαντο χάριν, ubi particula adversationis dē innuitur præmissa quædam fuisse. Imo vero ex subsequentibus palam est longe altius ductam fuisse narrationem. Cur autem totum omissum sit initium, haud difficile est augurari. Nempe amanuenses cum cernerent illam priorem historiæ partem, eandem aut fere similem esse posteriori Apologiæ contra Arianos partem, num. 59, ubi ab exodio Arianismi res gestas recenset Athanasius, editaque monumenta refert, ab ea describenda supersederunt: quia nempe iisdem aut fere similibus verbis conscripta erat. Illud enim perpetuo observarunt, ut quod jam in superioribus descriptum haberetur, non iterum transcriberent. Fatemur tamen solere illos initium repetitarum epistolarum apponere monereque haberi illas superius descriptas: sed quandoque nihil admonent, ac ne verbo quidem apposito, totum opus prætermittunt. Quod in fine hujus historiæ advertere est, ubi Athanasius se Sardicensis synodi epistolas conscripsisse testatur, quarum tamen ne vestigium ibi comparet, quia scilicet superius, nempe in Apologia contra Arianos, descriptæ fuerant.

V. Opinamur itaque a secunda Apologiæ parte initium hujus historiæ duxisse Athanasium: seriemque narrationis eandem prorsus cum servasset usque ad synodum Hierosolymitanam anni 335, ibi diversam narrandi viam iniisse. In hac quippe historia sic habet: Ἀὐτοὶ δὲ ὧν ταῦτα ἐμηχανήσαντο χάριν, οὐκ εἰς μακρὰν ἐπλήρωσαν· ἄμω γὰρ ἐπεβούλευσαν, καὶ εὐθύς τοὺς περὶ Ἀρειοῦ εἰς κοινωνίαν ἐδέξαντο. Id est: Illi vero ea, quorum gratia hæc moliti sunt, non diu postea impleverunt: statim enim post paratas ejusmodi insidias, Arium cum suis ad communionem receperunt; in Apologia vero sic num. 81: Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα συνθέντες, εὐθύς καὶ τὴν αἰτίαν δὲ ἦν ταῦτα ἐπραξαν, ἐφανέρωσαν· ἀπεργόμενοι γὰρ, ἀπήγαγον μὲθ' ἑαυτῶν τοὺς Ἀρειανούς εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ, κάκει τοὺς εἰς κοινωνίαν ἐδέξαντο. Id est, Hujusmodi res machinati, talia agendi causam mox palam fecere: inde namque profecti, Arianos secum Hierosolymam adduxere, eosque illic ad communionem admisere. His accinunt quæ in libro De synodis, post epistolam ejusdem Hierosolymitanæ synodi, leguntur: ubi dicitur Arium cum sociis, 268 Ἀρειοῦ καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ, admissum ad communionem fuisse. Notandum autem, licet apertissimum sit, truncatam ab initio esse hanc ad monachos missam historiam; attamen cum eorum quæ jam supersunt initium a re percelebri ducatur, integraque prorsus sit sententia, certum videri, non casu sed consilio prætermissa priora fuisse. Nulla autem esse offert hæc omittendi causa, quam quæ a nobis superius allata est.

VI. Unum tamen est quod quidpiam negotii facessere possit; nempe, paulo post medium hujus historiæ, ubi agit Athanasius de secunda persecutione Alexandrina sub Constantio, nit, ἃ μικρῷ πρόσθεν δι' ὀλίγων εἰρηται, quæ paulo ante paucis pertractata sunt, quo innuit se jam ante in hac historia de illa persecutione verba fecisse: unde infert Felckmannus, cum in iis quæ jam exstant persecutionem illam non enarrarit, in iis quæ ab initio amissa sunt, enarratam illam fuisse: unde forte quis colligat, cum in secunda Apologiæ parte ne verbum quidem de illa persecutione compareat, non fuisse illam huic historiæ ab Athanasio adnexam, sed aliud ab illa diversum initium adtextum fuisse. At etiamsi secundæ Apologiæ parti de secunda persecutione Alexandrina nonnihil addidisset Athanasius, non obstitisset illud quin amanuenses hæc cum cæteris omitterent; exempla enim hujusmodi omissionum videsis in Apologia contra Arianos, num. 44 et 78, ubi amanuenses non modo epistolas ante descriptas omittunt, sed et si quid posteriores a prioribus discrepent, plerumque nihil monendo, id cum aliis prætermittunt. Observandumque notas omissionum quæ a prioribus amanuensibus appositæ fuerant, a posterioribus prætermittas: quod haud semel apud Athanasium animadvertimus. Arbi:ramur tamen illud μικρῷ πρόσθεν referri non posse ad eam historiæ partem quæ initio omissa est. Nam qui, quæso, paulo ante enarratu illa diceret, quæ plus quam quadraginta ante paginis haberentur. Itaque illud paulo ante referendum videtur ad ea quæ media ante pagina de Alexandrina persecutione, δι' ὀλίγων, paucis scilicet, memorat Athanasius, et ad ea quæ num. 32 de Syriani irruptione leviter attingit.

VII. Circa superius allatum hujusce historiæ initium, prout scilicet jam exstat, ingentes inducere controversias viri quidam eruditissimi, qui cum Alexandri Constantinopolitani obitum ad annum 331 referant, hinc

consequenter colligunt non Arium hæresiarcham admissum fuisse in Hierosolymitana synodo, anno 335 celebrata, sed alium hæresiarchæ cognominem ejusque sequacem. Alibi autem Arium dicunt pro Arianis eo loci ab Athanasio nominari. Sed utraque illa sententia ne minimum quidem probabilitatis habet. Nam primum quod spectat, quis unquam sibi persuaserit, Athanasium in Apologia contra Arianos, et in libro De synodis, postquam in serie narrationis sexcentis hæresiarcham Arium nominavit, ubi ad synodi Hierosolymitanæ narrationem pervenit, derepente alium substituere Arium; ita ut nec moneant, nec vel minimo signo indicet esse illum alium ab hæresiarcha; ut omnes omnino in errorem inducat. Quid vero absimilius? Quid alienius a sapiente accuratoque scriptore, qualem fuisse Athanasium nemo eat inficias? Ruit sane illud vel primo prudentis lectoris aspectu. Nec plus habet firmitatis quod aiunt, Arianos ibi Arii nomine indicatos esse: testatur quippe Athanasius libro De synodis, receptum illic fuisse Ἀρειον καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ, quasi diceret Arium et Arianos: ubi cum aperte distinguat Arium a sequacibus, manifestum est Arium ipsum, tum superstitem, cum Arianis admissum ad communionem fuisse.

VIII. Quod eruditos viros ad eam amplectendam sententiam compulsi, verba sunt Philippopolitanæ synodi ab Arianis celebratæ anno 347, cujus epistola habetur in Fragmentis Hilarii. Ibi aiunt hæretici, num. 13, Paulum Constantinopolitanum Athanasii expositioni seu depositioni interfuisse, illumque damnasse. Unde arguunt illi, jam tempore Tyriæ synodi ubi damnatus Athanasius fuit, Paulum fuisse Constantinopolis episcopum: atque adeo tempore synodi Tyriæ, ac consequenter Hierosolymitanæ quæ post Tyriam celebrata est, defunctum Arium fuisse, quippe qui ante Alexandrum Pauli decessorem obiit. Sed quæ fides habenda huic hæreticorum epistolæ, quæ calumniis et mendaciis respersa est? cum præsertim eodem loci dicatur, Asclepam ab Athanasio damnatum fuisse, quod falsissimum est, impudenterque sub ipsum epistolæ initium dicant hæretici, se Sardicæ synodum celebrasse, quod a vero abhorrere, nulli notum non erat. De his iterum in Vita Athanasii.

IX. Aliud autem afferunt argumentum, Arium scilicet hæresiarcham diu ante celebratam synodum Hierosolymitanam fuisse ad communionem admissum; atque adeo non eundem receptum fuisse in prædicta synodo. Sed omnino repugnat illud Athanasio, qui Apologia contra Arianos, num. 59, ait, Eusebio instigante jussisse sibi Constantinum ut Arium reciperet; idque denegante Athanasio, atque sibi fas non esse imperatori suadente, ideo Eusebianos in Athanasium calumnias struxisse. Postea vero num. 84 ait, eos in synodo Hierosolymitana palam fecisse, se hæc omnia esse machinatos Arii cum suis recipiendi causa, atque eum ibi revera ad communionem fuisse admissum, ut testatur etiam ipse in libro De synodis post epistolam ejusdem synodi Hierosolymitanæ. Ex his Athanasii locis ipsa luce clarius est ipsum hæresiarcham in synodo Hierosolymitana anni 335 ad communionem fuisse admissum. Mirum sane ejusmodi loco innixos eruditos viros, incredibilem et Athanasio adversantem statuissent sententiam. Cætera quæ offerunt nullius sunt momenti, nec confutatione egent. Duo tamen monitu digna supersunt: 1° Alium rerera fuisse Arium hæresiarchæ sequacem, qui una cum illo ab Alexandro Alexandrino damnatus fertur in epistola ejusdem Alexandri inferius edenda; sed nullius nominis hominem, qui ne semel quidem apud Athanasium memoratur; 2° Hilarium duos Arios nominasse fragm. 2, n. 26; sed solet Hilarius Arianos Arios nuncupare, ut observant nostri in postrema Hilarii editione: ubi item aiunt hoc Hilarii loco deceptos Severum Sulpicium et Vigilium Tapsensem duos induxisse Arios. Ibid. videsis.

X. Postquam Hierosolymitanæ synodi gesta leviter attigit Athanasius, recenset episcopos ab Arianis dire vexatos, extorresque factos. Hinc enarrat res gestas ab anno 338 ad annum 357, ac intermissa plerumque narrationis serie, acriter in Constantium et in Arianos invehitur. Huic historiæ sese Acta Sardicensis synodi, obtestationesque populi Alexandrini circa Syriani irruptionem, subjunxisse memorat S. Doctor. Sed ibi ob superius allatam rationem, Sardicensis synodi epistolæ minime comparent. Ex obtestationibus vero secunda tantum ibi subnectitur: prima vero vel ab Athanasio 269 nunquam illic apposita est, quia cum in eremum versaretur cum hæc scripsit, illam fortasse nancisci nequiverit: aut forte cum subsequenti omnino similis esset, eademque Syriani irruptio ibi enarraretur, ut palam est ex secunda quæ jam superest, ab amanuensibus de more omissa fuit.

XI. Restat ut annum statuamus quo hæc scripta sunt. Valens in notis ad Socratem, Baronium secutus, Leontiam Antiochenum existimat obiisse anno 356, illisque favet Socrates, qui ait lib. 11, cap. 37, Eudoxius Germanicæ episcopum mortem Leontii didicisse dum Romæ degeret cum Constantio; sub initium scilicet, aut saltem ante mensem Maium anni 357. Nam initio Maii, ut tardius, Roma profectus est Constantius ut Sirmium se conferret. Quare cum Historia ad monachos missa Leontium ut superstitem memoret, si Socratem sequamur, scripta fuerit anno 356, aut ad summum sub initium anni 357. Sed evidentissime repugnat huic sententiæ Athanasius, qui de Hosii obitu in ea loquitur. Obiit certe Hosius ut citius sub finem anni 357, nec videtur eo ipso anno fama mortis ejus ex Hispania ad Ægypti deserta usque pervenisse. Quare ad annum 358 hæc Athanasii scripta referenda sunt, cum alioqui certum sit labi sæpissime Socratem, ut aliàs monuimus. De Marcello Ancyrano agimus infra num. 4.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ

ΠΡΟΣ ΣΕΡΑΠΙΩΝΑ ⁽⁹⁵⁾ ΤΟΝ ΑΔΕΛΦΟΝ.

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI

EPISTOLA ⁽⁹⁶⁾ AD SERAPIONEM FRATREM.

Ἀθανάσιος Σεραπίωνι ἀδελφῷ καὶ συλλειτουργῷ, A Athanasius Serapioni [fratri et comministro, in Dominum salutem.

1. Ἐνέτυχον τοῖς παρὰ τῆς σῆς εὐλαθείας γραφεῖσιν, ἐν οἷς προέτρεπες ἡμᾶς τὰ τε καθ' ἡμᾶς (97) καὶ νῦν γενόμενα δηλώσαι σοι, καὶ περὶ τῆς ἀσεβειστάτης αἵρέσεως τῶν Ἀρειανῶν, δι' ἣν καὶ ταῦτα πεπόνθαμεν, καὶ ὅποιον ἔσχε τὸ τέλος τοῦ βίου Ἄρειος. Τριῶν τοίνυν ὄντων τῶν ἐπιταγμάτων, τὰ μὲν δύο προθύμως ἐποίησα, καὶ ἀπέστειλα τῇ σῇ θεοσεβείᾳ ἅπερ ἔγραψα τοῖς μοναχοῖς· ἐκ γὰρ τούτων τὰ τε καθ' ἡμᾶς καὶ τὰ κατὰ τὴν αἵρεσιν δύνασαι μαθεῖν· τὸ δὲ ἕτερον, φημί δὴ περὶ τοῦ θανάτου, πολλὰ μὲν ἐλογισάμην, εὐλαβοῦμενος μὴ ὡς ἐπεμβαίνοντά μέ τις τῷ θανάτῳ τοῦ ἀνθρώπου λογίσσεται· ὁμως δὲ, ἐπειδὴ, διαλέξεως γενομένης παρ' ὑμῖν περὶ τῆς αἵρέσεως, εἰς τοῦτο τὸ τέλος ἔληξεν ἡ ζήτησις, εἰ κοινωνήσας τῇ Ἐκκλησίᾳ Ἄρειος ἐτελεύτησε, διὰ τοῦτο, ὡς διαλυομένης τῆς ζητήσεως ἐκ τοῦ περὶ τοῦ θανάτου (98) διηγήματος, ἀναγκαίως δηλώσαι ἐσπούδασα· ἴσον ἡγούμενος τὸ σημεῖον τοῦτο, καὶ τὸ παῦσαι λοιπὸν τοὺς φιλονεικοῦντας. Ἡγοῦμαι γάρ, ὅτι, γνωσθέντος τοῦ περὶ τοῦ θανάτου θαύματος, μηκέτι μηδὲ αὐτοὺς τοὺς πρότερον ζητήσαντας τολμᾶν ἀμφιβάλλειν, ὡς θεοστυγῆς ἐστὶν ἡ Ἀρειανὴ αἵρεσις.

2. Ἐγὼ (99) μὲν οὐ παρῆμην ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅτε ἐτελεύτησεν ἐκεῖνος· Μακάριος δὲ ὁ πρεσβύτερος παρῆν, χάκεινου λέγοντος ἡκουσα. Ἐκέκλητο μὲν παρὰ Κωνσταντίνου τοῦ βασιλέως Ἄρειος ἐκ σπουδῆς τῶν περὶ Εὐσέβιον· εἰσελθόντα δὲ τὸν Ἄρειον ἀνέκρινε βασιλεύς, εἰ τὴν πίστιν τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας ἔχει· αὐτὸς τε (1) ὡμοσε πιστεῦειν

1. Legi pietatis tuæ litteras, quibus hortaris nos, ut tibi quæ nos spectant, quæque hoc tempore gesta sunt, enarremus : et una scribamus de impiissima Ariana hæresi, cujus causa hæc mala pertulimus : nec non quisnam fuerit vitæ Arii exitus. Cum tria igitur postulata fuerint, duo quidem libenter exsecutus sum, misique ad tuam pietatem mea ad monachos scripta : ex his enim poteris cum res nostras, tum eas quæ ad hæresim attinent, ediscere. Tertium vero quod spectat, nempe Arii mortem, multa mecum perpendi, veritus ne me quis hominis intertuiti insultare arbitretur ; verumtamen cum, disputatione apud vos circa hæresim habita, huc quæstio desierit, num Ecclesiæ communione junctus obierit Arius ; idcirco, cum ex obitus illius historia quæstio solvatur, necesse duxi accurate rem vobis enarrare : ratus perinde esse hoc indicare, atque disputantes comperere. Existimo enim, cognito illius mortis miraculo, ne eos quidem qui ante hæc de re quæstiones movebant, ausuros ultra ambigere, Deone odiosa sit Ariana hæresis,

2. Equidem Constantinopoli non aderam, cum ille vita functus est : sed aderat Macarius presbyter, a quo narrante rem comperi. Ab imperatore Constantino, Eusebianorum opera, accitus Arius fuerat : ingressum autem Arium imperator interrogavit num Ecclesiæ catholicæ fidem servaret : is vero se recte credere jurejurando affirmavit, ac rescriptum

(95) Theodoretus habet, πρὸς Ἀπίωνα.

(96) Scripta anno 358.

(97) Sic Reg. Editi vero, καθ' ὑμᾶς.

(98) Sic Reg. Editi vero, ἐκ τοῦ θανάτου.

(99) Hæc habentur apud Theodoret., lib. 1. Hanc item Historiam refert Socrates, sed multum variat ab Athanasii narratione.

(1) Sic Reg. Editi non habent τε.

fidei suæ tradidit, quo iis occultatis quorum causa ab Alexandro episcopo Ecclesia pulsus fuerat, Scripturarum verba dolose proferebat. Cum Jurasset itaque se non eam tenuisse sententiam cujus causa ab Alexandro exactus fuerat; illum imperator dimittens, si recta, ait, est fides tua, bene jurasti; sin impia, et tamen jurasti, Deus ex juramento causam tuam judicet. Illum igitur ab 270 imperatore ita digressum Eusebiani, solita usi violentia, in ecclesiam introducere voluerunt: obsistebat Constantinopolitanus episcopus beatæ viri memoriæ Alexander, non debere, aiens, hæresis auctorem in ecclesiam recipi. At Eusebiani, minis adhibitis, aiebant: Ut, repugnantibus licet vobis, obtinuimus ut illum imperator arcesseret; sic die crastina, etiamsi id non e sententia sit tua, Arius in hac ecclesia nobiscum synaxi aderit. Sabbatum autem erat cum hæc illi effluerent.

3. Quibus auditis episcopus Alexander, magno mœrore perfusus, in ecclesiam ingressus est, extensisque ad Deum manibus, collacrymans in vultum procidit in sacrario: humique jacens orabat. Aderat Macarius, qui et ipse orabat, orantisque vocem audivit. Alterutrum autem his verbis enixe rogabat episcopus: Si Arius crastina die ad conventum accedet, me servum tuum ex hac vita dimitte, et ne pius cum impio perdidideris; sin Ecclesiæ tuæ misereris, misereris autem, hoc bene novi, respice in Eusebianorum verba, et ne dederis in exitium et in opprobrium hæreditatem tuam; ac tolle Arium, ne ingrediente illo in ecclesiam, hæresis cum illo introire videatur: neve deinceps impietas pro pietate habeatur. Hæc precatus episcopus, multum anxius recessit: et res mira incredibilisque contigit. Eusebianis quippe minitantibus, episcopus orabat, Arius vero Eusebianis fretus, ac multa nugatus, ingressus in latrinas quasi alvi exouerandæ causa, derepente, uti scriptum est, pronus factus crepuit medius⁸², prolapsusque statim exspiravit, utroque simul, vita scilicet et communionis privatus. kxse (8) μέσος, καὶ πεσὼν εὐθύς ἀπέψυξεν. ἄμφοτέρων τε, τῆς τε κοινωνίας καὶ τοῦ ζῆν, εὐθύς ἐστερήθη.

4. Ejusmodi fuit Arian exitus: Eusebianique ingenti pudore suffusi, conjurationis suæ socium sepeliere. Beatæ vero viri memoriæ Alexander, gaudente Ecclesia synaxim cum pietate et sana fide celebravit, precesque fudit pro fratribus omnibus, ac Deum magnopere glorificavit: non quo gauderet ne illius interitu, absit! nam *statutum est omnibus hominibus semel mori*⁸³; sed quod ea res humana judicia visa fuerit superare. Ipse namque Dominus

⁸² Act. 1, 18. ⁸³ Hebr. 12, 27.

(2) Sic Reg. Editi, ὁμόσοντα.

(3) Theodoret., ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, rectius fortasse.

(4) Reg., παρὰ βασιλέα.

(5) Sic Reg. Editi, αὐτόν.

(6) Sic Reg. Editi ἡμῶν, Ἄρειος αὐρίου; αὐρίων.

(7) Theodoret., εἰς καθέδρας.

(8) Sic Reg. Editi vero, ἐλάχις. Mox Reg., ἀπ-

ὀρθῶς, καὶ ἔγγραφον ἐπιδέδωκε πίστεως, κρύψας μὲν ἐφ' οἷς ἐξεβλήθη τῆς Ἐκκλησίας παρὰ Ἀλεξάνδρου τοῦ ἐπισκόπου, ὑποκρινόμενος δὲ τὰς ἀπὸ τῶν Γραφῶν λέξεις. Ὁμόσαντα (2) τοίνυν αὐτὸν μὴ πεφρονηκέναι ἐφ' οἷς ἐξέβαλεν Ἀλέξανδρος αὐτόν, ἀπέλυσεν εἰρηκῶς. Εἰ ἐρήθ σου ἐστὶν ἡ πίστις, καλῶς ὡμοσας· εἰ δὲ ἀσεθῆς ἐστὶν ἡ πίστις σου, καὶ ὡμοσας, ὁ Θεὸς ἐκ τοῦ ὄρκου (3) κρίναι τὰ κατὰ σέ. Οὕτω δὴ οὖν αὐτὸν ἐξελεθόντα παρὰ τοῦ βασιλέως ἠθέλησαν εἰσαγαγεῖν εἰς τὴν ἐκκλησίαν οἱ περὶ Εὐσέβιον τῆ συνήθει ἐαυτῶν βίβλ. Ἄλλ' ὁ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπίσκοπος, ὁ μακαρίτης Ἀλέξανδρος, ἀντίελεγε, φάσκων μὴ δεῖν εἰς κοινωσίαν δεχθῆναι τὸν τῆς αἵρέσεως εὐρετήν. Καὶ λοιπὸν οἱ περὶ Εὐσέβιον ἠπειλήσαν, ὅτι, ὥσπερ μὴ θελόντων ὑμῶν, ἐποίησαμεν αὐτὸν κληθῆναι παρὰ βασιλέως (4), οὕτως αὐρίων, κἂν μὴ κατὰ γνώμην σοι τυγχάνῃ, συναχθήσεται Ἄρειος μεθ' ἡμῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ. Σάββατον δὲ ἦν ὅτε ταῦτα ἔλεγον.

3. Ὁ τοίνυν ἐπίσκοπος Ἀλέξανδρος, ἀκούσας ταῦτα, καὶ πάνυ λυπηθείς, εἰσελθὼν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, τὰς τε χεῖρας ἐκτείνας πρὸς τὸν Θεόν, ἀπωδύρετο, καὶ ῥίψας ἐαυτὸν (5) ἐπὶ πρόσωπον ἐν τῷ ιερατεῖῳ, κείμενος ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ἤσχετο. Παρῆν δὲ καὶ Μακάριος εὐχόμενος σὺν αὐτῷ, καὶ ἀκούσας τῆς φωνῆς αὐτοῦ. Παρεκάλει δὲ δύο ταῦτα, λέγων· Εἰ Ἄρειος αὐρίων (6) συνάγεται, ἀπόλυσον ἐμὲ τὸν δοῦλόν σου, καὶ μὴ συναπολέστῃς εὐσεβῆ μετὰ ἀσεβοῦς· εἰ δὲ φεῖδῃ τῆς Ἐκκλησίας σου, οἶδα δὲ, ὅτι φεῖδῃ, ἐπιθεὶς ἐπὶ τὰ ῥήματα τῶν περὶ Εὐσέβιον, καὶ μὴ δῶς εἰς ἀφανισμόν καὶ θνήσκος τὴν κληρονομίαν σου· καὶ ἄρον Ἄρειον, ἵνα μὴ, εἰσελθόντος αὐτοῦ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὀδῆξῃ καὶ ἡ αἵρεσις συνεισέρχεσθαι αὐτῷ, καὶ λοιπὸν ἡ ἀσέβεια ὡς εὐσέβεια νομισθῆ. Ταῦτα εὐχόμενος ὁ ἐπίσκοπος, ἀνεχώρησε πάνυ φροντίζων. Καὶ γέγονε τι θαυμαστὸν καὶ παράδοξον· τῶν γὰρ περὶ Εὐσέβιον ἀπειλησάντων, ὁ μὲν ἐπίσκοπος ἤσχετο, ὁ δὲ Ἄρειος ἐθάῤῥει τοῖς περὶ Εὐσέβιον, πολλὰ τε φλυαρῶν, εἰσῆλθεν εἰς θάκας (7), ὡς διὰ χρεῖαν τῆς γαστροῦ, καὶ ἐξαίφνης, κατὰ τὸ γεγραμμένον, πρηγῆς γενόμενος ἐλάχις (8) ἐπέψυξεν.

4. Τὸ μὲν οὖν τέλος τοῦ Ἀρείου τοιοῦτον γέγονε· καὶ οἱ περὶ Εὐσέβιον μεγάλως αἰσχυνοθέντες, ἐθαῤῥαν τὸν συνομότην (9) ἐαυτῶν· ὁ δὲ μακαρίτης Ἀλέξανδρος χαιρούσης τῆς Ἐκκλησίας τὴν σύναξιν ἐπέτελεσε σὺν εὐσεβείᾳ καὶ ὀρθοδοξίᾳ, πᾶσι τοῖς ἀδελφοῖς εὐχόμενος, καὶ δοξάζων μεγάλως τὸν Θεόν, οὐχ ὡς ἐπιχαίρων τῷ θανάτῳ, μὴ γένοιτο! πᾶσι γὰρ ἀπόκειται τοῖς ἀνθρώποις (10) ἀπαξ ἀποθαρῆν· ἀλλ' ὅτι τοῦτο ὑπὲρ τὰς ἀνθρώπων χρίσεις ἰδέ-

ἐψυξεν. Basil., ἀπέψυχεν. Editi, ἀπένυξεν. Mox εὐθύς post ζῆν in Reg. legitur, in editis deest.

(9) Reg. prima manu συνομώτην. Editi συνομότην cum o.

(10) Sic Reg. et Basilienensis. In editis vero ἀνθρώπων deest.

χθῆ. Αὐτὸς γὰρ ὁ Κύριος, δικάσας ταῖς ἀπειλαῖς τῶν περὶ Εὐσέβιον καὶ τῆ εὐχῆ Ἀλεξάνδρου, κατέκρινε τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν, δείξας αὐτὴν ἀνάξιον εἶσαν τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας· καὶ πᾶσι φανερώσας, ὅτι, κἂν παρὰ βασιλέως καὶ πάντων ἀνθρώπων ἐχη τὴν προστασίαν, ἀλλὰ παρ' αὐτῆς τῆς Ἐκκλησίας κατεκρίθη. Δέδεικται οὖν οὐ θεοφιλὲς, ἀλλ' ἀσεβὲς τὸ χριστομάχον ἐργαστήριον τῶν Ἀρειομανιτῶν. Καὶ πολλοὶ τῶν πρότερον ἀπατηθέντων μετέθεντο. Οὐ γὰρ ἄλλος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ βλασφημούμενος παρ' αὐτῶν Κύριος κατέκρινε τὴν κατ' αὐτοῦ συστάσαν αἵρεσιν· καὶ πάλιν ἔδειξεν, ὅτι, κἂν νῦν ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖος βιάζηται τοὺς ἐπισκόπους ὑπὲρ αὐτῆς (11), ἀλλ' ἀκοινωνητός ἐστι τῆς Ἐκκλησίας, καὶ τῶν οὐρανῶν ἀλλοτρία. Οὐκοῦν καὶ ἡ παρ' ὑμῖν λοιπὸν πεπαύσθω ζήτησις· αὕτη γὰρ ἦν ἡ γενομένη συνθήκη· καὶ μηδεὶς προστιθέσθω τῆ αἵρέσει, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀπατηθέντες μεταγινωσκέτωσαν. Ἦν γὰρ ὁ Κύριος κατέκρινε, τίς ἀποδέξεται; καὶ ἦν ἀκοινωνήτων αὐτὸς ἔποιηκε, πῶς ὁ παραλαβόμενος (12) οὐ μεγάλως ἀσεβεῖ, καὶ φανερώς ἐστι Χριστομάχος;

5. Ἰκανὸν μὲν οὖν καὶ τοῦτο δυσωπῆσαι τοὺς ἐριστικούς· ἀνάγνωθι οὖν τοῖς τότε ζητήσασιν, καὶ τὰ κατὰ τῆς αἵρέσεως δι' ὀλίγων γραφέντα πρὸς τοὺς μοναχοὺς, ἵνα καὶ ἐξ αὐτῶν εἴη μάλλον καταγινώσκωσι τῆς ἀσεβείας καὶ τῆς πονηρίας τῶν Ἀρειομανιτῶν. Μηδεὶν μέντοι θελήσης ἐκδοῦναι τούτων ἀντίγραφον, μηδὲ σαυτῷ μεταγράψαι· καὶ γὰρ καὶ τοῖς (13) μοναχοῖς τοῦτο δεδήλωκα· ἀλλ' ὡς γνήσιος, εἰ μὲν τι λείπει τοῖς γραφεῖσι, πρόσθε· εὐθύς δὲ πρὸς ἡμᾶς ἀντίπεμψον. Καὶ γὰρ καὶ ἐκ τῆς ἐπιστολῆς, ἧς ἔγραψα τοῖς ἀδελφοῖς, δύνασαι μαθεῖν ὅ ἔπιπονθα γράφων, καὶ γνῶναι εἶτι· καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἐστὶν ἀσφαλὲς ἐκδίδοσθαι γράμματα ἰδιώτου, καὶ μάλιστα περὶ τῶν ἀνωτάτων καὶ κορυφαίων τῶν δογμάτων, μήποτε τὸ διὰ ἀσθένειαν, ἢ τὸ ἀδιατράνωτον τῆς γλώττης ἐνδεῶς εἰρημένον βλάβῃν τοῖς ἀναγινώσκουσιν ἐμποιήσῃ. Οἱ γὰρ πολλοὶ οὐ τὴν πίστιν, οὐδὲ τὸν σκοπὸν τοῦ γράψαντος σκοποῦσιν, ἀλλ' ἢ διὰ φθόνον, ἢ δι' ἔριν, ἧς προσελήφθησαν κατὰ διάνοιαν δόξης, ὡς ἐὰν θελήσωσιν· αὐτοὶ, δέχονται, καὶ μεταποιοῦσι τὰ γραφέντα κατὰ τὴν ἰδίαν ἡδονήν. Διὸ δὲ ὁ Κύριος παρὰ πᾶσι, καὶ μάλιστα οἷς ἀναγινώσκεις ταῦτα, κρατεῖν τὴν τε ἀλήθειαν, καὶ τὴν ὑγιαίνουσαν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν

A inter Eusebianorum minus et Alexandri preces iudicem sese constituens, hæresim damnavit Arianam, declaravitque esse illam Ecclesie communionem indignam. Palam item fecit omnibus, licet imperator universique homines ejus patrocinium suscipiant, ab Ecclesia tamen illam condemnatam fuisse. Exploratum itaque est, Christo adversariam Arianorum officinam, non Deo charam, sed impiam esse. Certe plerique illorum qui ante circumventi fuerant, sententiam commutarunt. Non enim quivis alius, sed ipse Dominus, in quem illi blasphemabant, adversum se insurgentem hæresim condemnavit. Propalamque fecit, licet etiamnum imperator Constantius illius gratia episcopis vim inferat, esse nihilominus eam et a communionem Ecclesie segregatam, et a cælo alienam. Quamobrem cesset in posterum hujusmodi vestra quæstio, sic enim inter vos pactum fuit; nemoque hæresi adjungatur: sed respiscant qui decepti sunt. Quam enim Dominus damnavit, quis recipiet? et cujus 271 ille communionem prohibuit, quomodo qui admittet non maximæ impietatis reus, et pulam Christi hostis erit?

5. Hæc sint igitur ad contentiosos confunden-dos satis: hæc legito iis qui hujus quæstionis auctores fuere, necnon ea quæ adversus hæresim paucis ad monachos conscripta sunt; ut Arianorum inde impietatem malitiamque magis impro-bent. Cave nemini horum exemplar edas, aut tibi ipse transcribas: nam idipsum monachis quoque significavi: sed pro tua ingenuitate, si quidpiam scriptis deerit, id addas, statimque illa ad nos remittas velim. Ex mea quippe ad fratres epistola, poteris quidnam scribendo passus sim ediscere: atque hinc noveris, ideo tutum non esse imperitii scripta edere, præsertim de supremis ac præcipuis dogmatibus, ne si quid per imbecillitatem obscuritatemque sermonis minus absolute dictum sit, noxam id lectoribus afferat. Plerique enim nec fidem, nec scopum scriptoris attendunt: sed aut ex invidia, aut contentionis studio, pro sua jam in mente recepta sententia, arbitrato suo verba accipiunt, et scripta pro libidine delorquent. Faxit Dominus ut in omnibus, ac potissimum quibus hæc legis, veritas et sana in Dominum nostrum Jesum Christum fides obtineat. Amen.

(11) Sic Reg. Editi vero, περὶ αὐτῆς. Mox Reg. ἀλλὰ κοινωνήτος male.

(12) Reg., προσλαμβάνομενος. Mox idem, φανε-

ρός. Paulo post idem, Ἀνάγνωθι δὲ ὁμῶς.

(13) Sic Reg. et Basil. Editi vero, καὶ γὰρ ἐν τοῖς.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ⁽¹⁴⁾.

SANCTI PATRIS NOSTRI:

ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI

EPISTOLA.

Omnibus ubique monasticam vitam agentibus, et in fide Dei firmatis, sanctificatisque in Christo, ac dicentibus, Ecce nos reliquimus omnia, et secuti sumus te¹⁴, dilectis ac desideratissimis fratribus, in Domino salutem plurimum.

1. Ut vestrae charitati morem gererem, postquam me frequenter hortati estis, demum nostras Ecclesiaeque calamitates paucis conscripsi, et quoad facultas tulit execrandam Ariomanitarum haeresim confutavi, ostendique quam sit illa a veritate aliena. Quid autem in scribendo perpeccatus sim, vestrae pietati indicandum putavi, ut hinc ediscatis, quam vere beatus Apostolus dixerit: *O altitudo divitiarum sapientiae et scientiae Dei¹⁵*, mihi que homini natura imbecillo, ignoscatis. Quo enim magis scribere aggrediebar, mihi que ipse ad intelligendam Verbi divinitatem vim inferebam, eo longius cognitio a me recedebat: agnoscebamque me tanto magis rei assequendae imparem esse, quanto magis eam attingisse mihi videbar. Etenim ne hoc ipsum quod me intelligere putabam scribere poteram; imo quod scribebam minus erat quam concepta, licet pusilla, veritatis umbra.

2. Cum adverterem itaque in Ecclesiaste scriptum esse¹⁶: *Dixi, Sapiens efficiar, et ipsa longius recessit a me, multo magis quam erat*; et: *Alta profunditas, quis inveniet eam*; et illud in Psalmis: *Mirabilis facta est scientia tua ex me, confortata est, et non potero ad eam¹⁷*; et quod Salomon ait: *Gloria Dei est celare verbum¹⁸*, saepe volui subsistere, atque a **272** scribendo desinere: ita

Τοῖς ἀπαιταχοῦ κατὰ τόπον τὸν μονήρη βίον ἀσχοῦσι, καὶ ἐν πίστει Θεοῦ ἰδρυμένοις, ἡγιασμένοις τε ἐν Χριστῷ, καὶ λέγουσιν, Ἰδοὺ ἡμεῖς ἀφήκαμεν πάντα, καὶ ἠκολούθησάμεν σοι, ἀγαπητοῖς καὶ ποθεινοτάτοις ἀδελφοῖς, ἐν Κυρίῳ κλειστα χαίρειν

1. Τῇ μὲν ὑμετέρα διαθέσει πεισθεῖς, καὶ πολ- λάκις παρ' ὑμῶν προτραπεῖς, ἔγραψα δι' ὀλίγων περὶ ὧν πεπόνθαμεν ἡμεῖς τε καὶ ἡ Ἐκκλησία, καὶ ὡς δύναμις μοι διελέγγων τὴν μουσαρὰν ἀρεσῶν τῶν Ἀρειομανιτῶν, καὶ δεικνύς ὅσον ἐστὶν ἀλλοτρία τῆς ἀληθείας αὕτη. Ὅ δὲ πέπονθα γράφων, ἀναγκαῖον ἡγησάμην δηλώσαι τῇ εὐσεβεῖα ὑμῶν, ἵνα καὶ ἐκ τούτου μάθητε, πῶς ἀληθῶς εἰρηκεν ὁ μακάριος Ἀπόστολος: *Ὁ βάθος πλοῦτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ!* ὅσον συγνώτε κάμω ἀνθρώπων ἀσθενεῖ τὴν φύσιν ὄντι· ὅσον γὰρ ἐβουλόμην γράφειν, καὶ νοεῖν ἐδιδασκόμεν ἑμαυτὸν περὶ τῆς θεότητος τοῦ Λόγου, τοσοῦτον ἢ (15) γνώσις ἐξανεχώρει μακρὰν ἀπ' ἐμοῦ· καὶ ἐγίνωσκον ἑμαυτὸν τοσοῦτον ἀπολιμπανόμενον, ὅσον ἐδόκουν καταλαμβάνειν. Καὶ γὰρ οὐδὲ ὁ ἐδόκουν νοεῖν, ἡδυνάμην γράφειν· ἀλλὰ καὶ ὁ ἔγραφον, ἔλαττον ἐγένετο τῆς ἐν τῇ διανοίᾳ γενομένης καὶ βραχείας τῆς ἀληθείας σκιάς.

2. Ὅρων τοίνυν, ὡς ἐν τῷ Ἐκκλησιαστικῇ γέγραπται, ὅτι *Εἶπα· Σοφισθήσομαι, καὶ αὕτη ἐμακρύνθη ἀπ' ἐμοῦ μακρὰν ὑπὲρ ὃ ἦν· καὶ, Βαθὺ βάθος, τίς εὐρήσει αὐτό;* καὶ τὸ ἐν τοῖς Ψαλμοῖς: *Ἐθανμαστῶθη ἡ γνώσις σου ἐξ ἐμοῦ, ἐκραταιώθη, οὐ μὴ δύναμαι πρὸς αὐτήν· καὶ ὁ Σαλωμών φησι· Δόξα Θεοῦ, κρύπτειν (16) λόγον· πολ- λάκις ἐβουλεύσάμην ἐπισεῖν καὶ παύσασθαι τοῦ*

¹⁴ Matth. xix, 27. ¹⁵ Rom. xi, 33. ¹⁷ Eccle. vii, 24, 25. ¹⁸ Psal. cxxviii, 6. ¹⁹ Prov. xxv, 2.

(14) Scripta anno 358.

(15) Sic Reg. et Basil.; in editis articulus deest.

(16) Reg., κρύπτειν. Editi, κρύπτει.

γράφειν· ναί πιστεύσατε. Ἴνα δὲ μὴ δόξω μὴδὲ
 ἑμᾶς λυπεῖν, μήτε ἐκείνους τοὺς παρ' ἡμῶν ζητήσαν-
 τας καὶ φιλονεικῆσαντας ἐπιτρέθειν εἰς τὴν ἀσέβειαν
 ἐκ τοῦ σιωπᾶν, ἐδιασάμην ἑμαυτὸν ὀλίγα γράψαι·
 καὶ ταῦτα ἀπέστειλα τῇ ὑμετέρᾳ (16') θεοσεβείᾳ. Εἰ
 γὰρ καὶ, ὡς ἐστὶν ἡ τῆς ἀληθείας κατάληψις, μακρὰν
 ἐστὶ νῦν (17) ἀφ' ἡμῶν διὰ τὴν τῆς σαρκὸς ἀσθένειαν,
 ἀλλὰ δυνατὸν, ὡς εἶπεν αὐτὸς ὁ Ἐκκλησιαστής,
 γινῶναι τῶν ἀσθεῶν τὴν ἀφροσύνην, καὶ εὐρόντα
 ταύτην, εἰπεῖν πικροτέραν ὑπὲρ θάνατον εἶναι. Τοῦ-
 του γοῦν χάριν, ὡς τοῦτο γινώσκων καὶ δυνάμενος
 εὐρεῖν, ἔγραψα· εἰδώς, ὡς τοῖς πιστοῖς ἡ τῆς ἀσε-
 βείας καταργώσεις, αὐτάρκης πρὸς εὐσεβείαν ἐστὶ
 γνώσις. Καὶ γὰρ εἰ μὴ δυνατὸν καταλαβεῖσθαι τί ἐστὶ
 Θεὸς, ἀλλὰ δυνατὸν εἰπεῖν, τί οὐκ ἐστὶν· οἶδαμεν
 δὲ, ὅτι οὐχ ὡς ἀνθρώπος ἐστὶ, καὶ ὅτι οὐδὲν τῶν
 γεννητῶν θέμις ἐπινοεῖν ἐν (18) αὐτῷ. Οὕτω δὴ καὶ
 περὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, εἰ καὶ πολὺ τοῦ καταλαβεῖν
 μακρὰν ἐσμὲν τῇ ψύσει, ἀλλὰ δυνατὸν καὶ εὐκόλον
 καταγινῶναι τῶν προσφερομένων παρὰ τῶν αἰρετι-
 κῶν, καὶ εἰπεῖν, ὅτι οὐκ ἐστὶ ταῦτα Υἱὸς ὁ τοῦ Θεοῦ,
 οὐδὲ θέμις περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ τοιαῦτα κἂν ἐνο-
 εῖν, ὅσα λέγουσιν ἐκείνοι, μήτιγε καὶ φθέγγεσθαι
 διὰ χειλέων.

3. Οὕτω τοίνυν, ὅσον ἠδυνήθη ἐγὼ μὲν ἔγραψα·
 ὑμῖς δὲ, ἀγαπητοί, δέξασθε ταῦτα μὴ ὡς τελείαν
 ἔχοντα τὴν ἐρμηνείαν περὶ τῆς τοῦ Λόγου θεότητος,
 ἀλλ' ὡς μόνον ἐλέγχοντα μὲν (19) τὴν ἀσέβειαν τῶν
 Χριστομάχων, ἔχοντα δὲ καὶ διδόντα τοῖς βουλομένοις
 ἀφορμὴν εἰς εὐσεβείαν τῆς ὑγιαίνουσας ἐν Χριστῷ
 πίστεως. Εἰ δὲ τι παραλείπεται (πάντα δὲ νομίζω
 παραλελειφθαι), συγγινώσκετε μετὰ συνειδήσεως κα-
 θαρᾶς, καὶ μόνον ἀποδέξασθε τὸ τολμηρὸν τῆς πρὸς
 εὐσεβείαν (20) προθέσεως. Εἰς γὰρ τελείαν κατά-
 γνωσιν τῆς αἰρέσεως τῶν Ἀρειανῶν, αὐτάρκης ἡ
 περὶ τοῦ θανάτου Ἀρείου γενομένη (21) παρὰ τοῦ
 Κυρίου κρίσις· ἣν ἤδη φθάσαντες καὶ παρ' ἐτέρων
 ἔγνωτε. Ἄ γὰρ ὁ Θεὸς ὁ ἅγιος βεβούλευται, τίς δια-
 σκεδᾷσει; καὶ ὁ ὁ Κύριος (22) κατέκρινε, τίς ὁ δι-
 καῶν; Τίς γὰρ ἐκ τοῦ τοιοῦτου γενομένου σημείου
 οὐ γινώσκει λοιπὸν, ὅτι θεομισήτος ἐστὶν ἡ αἵρεσις,
 κἂν ἀνθρώπους ἔχη προστάτας; Ἐντυχόντες μέντοι,
 εὐχεσθε μὲν, καὶ ἀλλήλους εἰς τοῦτο προτρέπεσθε
 ποιεῖν, ὑπὲρ ἡμῶν εὐθύς δὲ ἀντιπέμψατε ταῦτα πρὸς
 ἡμᾶς· καὶ μηδενὶ τὸ σύνολον ἀντίγραφον ἐκδοτε, μὴδὲ
 ἑαυτοῖς μεταγράψατε (23), ἀλλ' ἀρκέσθητε ὡς δόκιμοι
 τραπεζῖται τῇ ἐντεύξει, κἂν πολλάκις ἐντυχεῖν θελή-
 σθε. Οὐ γὰρ ἀσφαλὲς τοῖς μετὰ ταῦτα τὰ παρ' ἡμῶν
 τῶν ψελλίζόντων καὶ ἰδιωτῶν ἐστὶ γράμματα. Ἀσπάσα-
 σθε ἀλλήλους ἐν ἀγάπῃ, καὶ πάντας τοὺς ἐρχομένους
 πρὸς ὑμᾶς ἐν εὐσεβείᾳ καὶ πίστει. Εἰ γὰρ τις, ὡς
 εἶπεν ὁ Ἀπόστολος, οὐ φιλεῖ τὸν Κύριον, ἦτω
 ἀνάθεμα. Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χρι-
 στοῦ μεθ' ὑμῶν. Ἀμήν.

¹⁶ Eccle. vii, 26. ¹⁷ Isa. xiv, 27. ¹⁸ I Cor. xvi, 22, 25.

(16') Reg., τῇ ὑμετέρᾳ.

(17) Sic Reg., νῦν deest in editis.

(18) Ita Reg. In editis vero ἐν deest.

(19) Μὲν deest in editis, sed in Reg. legitur.

A credite. Ne autem videar aut vobis molestus esse,
 aut eos qui illud a vobis postulant, iisque de rebus
 disceptant, per silentium meum in impietate dei-
 nere, mihi ipse ad hæc pauca scribenda vim intuli:
 et hæc misi vestræ pietati. Etsi enim comprehen-
 sio veritatis ut in se est, nunc ob carnis infirmita-
 tem procul a nobis sit, at potest agnosci, ut ait
 Ecclesiastes¹⁶, impiorum stultitia, quam qui inve-
 nerit, dicere potest ipsa morte amariorem eam
 esse. Quamobrem id cum nossem et assequi vale-
 rem, hæc scripsi: gnarus impietatis confutatio-
 nem fidelibus esse ad pietatis cognitionem satis.
 Etenim, tametsi comprehendi nequeat quid sit
 Deus, dici tamen potest quid non sit; scimus au-
 tem eum non esse ut hominem, nec fas esse quid-
 B. quam e rebus factis illi ascribere. Eo prorsus modo
 etiam de Filio Dei cogitandum: etsi multo longius
 natura ab eo sumus, quam ut eum comprehendere
 valeamus; possumus tamen, imo facile est ea con-
 futare quæ ab hæreticis proferuntur, ac dicere,
 non esse illa Filium Dei: neque fas esse qualia
 ipsi loquuntur de ejus divinitate vel cogitare, ne-
 dum labiis proferre.

3. Sic equidem pro facultate scripsi: vos au-
 tem, dilecti, hæc accipite, non quasi perfectam de
 divinitate Verbi explicationem complectantur: sed
 ut quæ duntaxat Christi hostium impietatem ar-
 guant, et quæ volentibus occasionem præbeant ad
 piam sanamque in Christo fidem assequendam.
 C. Quod si quid omisum est (puto autem omnia
 omissa esse) cum conscientia, quæso, pura veniam
 mihi tribuite, tantumque velim audax meum pro
 pietate propositum approbetis. Ad perfectam enim
 Arianorum hæreseos confutationem, sufficit latum
 de Arii morte a Domino judicium, quod jam ab
 aliis antea didicistis. Quæ enim sancti Dei judicio
 statuta sunt, quis irrita faciet? Et quem Dominus
 condemnavit, quis justificabit¹⁷? Nam quis ex hu-
 jusmodi signo non agnoscit Deo odiosam esse illam
 hæresim, etiamsi homines patronos nacta sit. Cum
 igitur hæc legeritis, orate pro nobis, et invicem
 vos ad illud cohortamini. Et quamprimum hæc
 ipsa ad nos remittite: nulli prorsus hujus exem-
 plar tradatis, nec vobis ipsis transcribatis, sed ut
 D. prohis trapezitis sat vobis sit horum lectio, sæpius
 repetita si libeat. Non enim tutum est nostrum
 balbutientium et indoctorum litteras ad posteros
 pervenire. Salutate vos invicem in charitate, et
 omnes qui ad vos in pietate et fide accesserint. Si
 quis enim, ut ait Apostolus, non amat Dominum,
 anathema sit. Gratia Domini nostri Jesu Christi sit
 obiscum. Amen¹⁸.

(20) Reg., εἰς εὐσεβείαν.

(21) Sic Reg. et Basil. Editi, γενομένου.

(22) Sic Reg. Editi vero, Θεός.

(23) Reg., μεταγράψατε.

HISTORIA ARIANORUM

USQUE AD ANNUM 357, INITIO MUTILA.

1. Illi vero ea quorum gratia hæc moliti sunt, non diu postea impleverunt. Nam statim a structis ejusmodi insidiis, Arium in communionem receperunt. Et cum judicia tam multa contra se lata vilipenderent, imperatoriam potestatem pro se obtendebant (24) : nec veriti sunt in litteris suis dicere : Athanasio afflicto, invidia cessavit, Arianos autem jam recipiamus : hoc ad terrorem auditorum addentes : Hoc enim jussit imperator. 273 Dehinc non puduit homines illos hoc adjicere : Ariani quippe recte sentiunt : non metuentes quod scriptum est : *Vos qui dicitis amarum, dulca : ponentes tenebras lucem*²⁴. Ad omnia enim pro hæresi toleranda parati sunt. Nonne huic omnibus plausibilem perspicuum est, non ecclesiastico judicio, sed imperatoris minis, et nos tunc ob pietatem erga Christum hujusmodi malis affectos fuisse, et vos jam persecutionem excitasse? Nam alios quoque episcopos insidiis, conflictisque criminibus aggressi sunt : quorum alii quidem in exsilio obdormierunt, Christi confessionis gloriam adepti : alii etiam non exsulant, fortiusque contra eorum hæresim decertant, et aiunt : *Nihil nos separabit a charitate Christi*²⁵.

2. Hac item nota eam hæresim dignoscere, imo potius confutare licet, quod quisquis ipsis amicus est, et impietate socius, etiamsi aliis sceleribus et sexcentis criminibus obnoxius sit, quamvis reus et convictus, licet probationes evidentissimæ adversus eum suppetant; hic tamen apud illos probus, statimque imperatoris amicus afficitur, ex sua scilicet impietate commendatus : magnoque hinc pecuniarum quaestu facto, a iudicibus etiam facultatem obtinet quidvis ad suum placitum agendi. Qui autem impietatem eorum confutat, et sincere Christi causam agit, is tametsi purus in omnibus, tametsi nihil sibi conscius sit, quamvis a nemine accusetur, attamen, illis causas comminiscens, statim abripitur, et imperatoris iudicio, in exsilium mittitur, quasi obnoxius illis quæ ipsi voluerint criminibus : vel quasi imperatori contumeliam dixerit, ut Naboth²⁶. Qui autem hæresi patrocinatur, inquiritur, et statim in illius Ecclesiam mittitur. Hinc bonorum proscriptiones, contumeliæ, omneque vexationis genus in eos qui invasorem non recipiunt.

²⁴ Isa. v, 20. ²⁵ Rom. viii, 35. ²⁶ III Reg. xxi, 10.

(24) Hæc gesta sunt anno 335.

(25) Sic Reg. Editi vero οὐν οὐκ ἐκ.

(26) In editis post ἄλλοις καὶ legitur, sed in Reg. non habetur.

(27) Ita Reg. et Basil. Editi male κυρίως. Paulo

1. Αὐτοὶ δὲ ὧν ταῦτα ἐμπεριπατήσαντο χάριν, οὐκ εἰς μακρὰν ἐπλήρωσαν· ἅμα γὰρ ἐπεβούλευσαν, καὶ εὐθὺς τοὺς περὶ Ἄρειον εἰς κοινωνίαν ἐδέξαντο. Καὶ τὰς μὲν τοσαύτας κατ' αὐτῶν κρίσεις παρεωράκασι, βασιλικὴν δὲ πάλιν ἐξουσίαν ὑπὲρ αὐτῶν προεφασίσαντο (24)· γράφοντές τε οὐκ ἠσχύνθησαν εἰπεῖν, ὅτι Ἄθανασίου παθόντος, ὁ μὲν φθόνος πέπαιται, τοὺς δὲ περὶ Ἄρειον λοιπὸν δεξώμεθα, προστιθέντες πρὸς φόβον τῶν ἀκούοντων, ὅτι τοῦτο γὰρ βασιλεὺς προσέταξεν. Εἶτα οὐκ ἠσχύνθησαν προσθεῖναι, ὅτι καὶ ὁρθῶς φρονοῦσιν οἱ ἄνθρωποι· μὴ φοβηθέντες τὸ γεγραμμένον· *Οὐαὶ οἱ λέγοντες τὸ πικρὸν γλυκὺ, οἱ τιθέντες τὸ σκότος φῶς*. Πάντα γὰρ ὑπὲρ τῆς αἰρέσεως ὑπομένειν εἰσὶν ἔτοιμοι. Ἄρ' οὖν οὐχὶ (25) καὶ ἐκ τούτου πᾶσιν ἀντικρὺς δείκνυται, ὡς οὐκ ἐκκλησιαστικῆς κρίσεως, ἀλλ' ἐκ βασιλέως ἀπειλῆς διὰ τὴν εἰς Χριστὸν εὐσέβειαν καὶ τότε πεπόνθαμεν, καὶ νῦν διώκετε; Καὶ γὰρ καὶ ἑτέροις οὕτως ἐπεβούλευσαν ἐπισκόποις, πλασάμενοι καὶ κατ' ἐκείνων πάλιν προφάσεις· ὧν οἱ μὲν ἐν τοῖς ἐξορισμοῖς ἐκοιμήθησαν, ἔχοντες τὸ καύχημα τῆς εἰς Χριστὸν ὁμολογίας· οἱ δὲ ἔτι καὶ νῦν ὑπερόριοι τυγχάνουσιν, ἀνδριζόμενοι μᾶλλον κατὰ τῆς αἰρέσεως ἐκείνων, καὶ λέγοντες· *Οὐδὲν ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ*.

2. Ἐξεσι δὲ καὶ ἐκ τούτου πάλιν (26) αὐτὴν καταμαθεῖν, καὶ μᾶλλον αὐτῆς καταγνώσαι. Ὁ μὲν γὰρ φίλος καὶ συναγεθῶν ἐκείνοις, κἂν ἐν ἄλλοις πλημμελήμασι καὶ μυρίοις (27) ἐγκλήμασιν ὑπεύθυνος τυγχάνῃ, κἂν ἔχη τοὺς ἐλέγχους καὶ τὰς ἀποδείξεις λευκοτάτας, οὗτος δόκιμος παρ' αὐτοῖς, καὶ βασιλέως εὐθὺς γίνεται φίλος, ἔχων τὴν σύστασιν ἐκ τῆς ἀσεβείας· σχηματισθεὶς τε πλείστα, λαμβάνει καὶ παρρησίαν ποιεῖν ἃ βούλεται παρὰ τοῖς δικασταῖς· ὁ δὲ τὴν ἀσέβειαν ἐκείνων ἐλέγχων, καὶ τὰ Χριστοῦ γενήσας πρεσβύτων, οὗτος, κἂν καθαρὸς ἐν πᾶσι τυγχάνῃ (28), κἂν μηδὲν ἑαυτῷ συγγινώσκῃ, κἂν μὴ κατηγοροῦν ἔχη, ἀλλ' ἐκείνων προφάσεις πλασμαμένων, εὐθὺς ἀρπάζεται, καὶ κρίσει βασιλέως αὐτὸς μὲν ὑπερόριος γίνεται ὡς ὑπεύθυνος οἷς ἀν' ἐκεῖνοι θελήσωσιν, ἢ ὡς βασιλέα ὑβρίσας, ὡς ὁ Ναβουθέ (29)· ὁ δὲ πρεσβύτων τὰ τῆς αἰρέσεως ἐκείνων ζητεῖται, καὶ εὐθὺς ἀποστέλλεται εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἐκείνου, καὶ λοιπὸν δημεύσεις, καὶ ὑβρεις, καὶ πάντα τὰ δεινὰ κατὰ τῶν μὴ δεχομένων ἐκείνων. Καὶ τὸ παραδοξότατον, ὅν μὲν οἱ λαοὶ βούλονται, καὶ γινώσκουσιν ἀνεπίλη-

post Reg. ἔχοι.

(28) Reg. ὑπάρχη.

(29) Sic Reg. quem sequimur. Basil. ἢ ὡς ὁ Ναβουθέ Editi minus recte, ἢ ὡς ὄνομα Θεοῦ.

πτον, τούτων ἀφαιρείται καὶ ἐξορίζει βασιλεύς· ὃν δὲ ἄ μῆτε βούλονται, μῆτε γινώσκουσι, τούτων μακρόθεν μετὰ στρατιωτῶν ἀποστέλλει καὶ γραμμάτων (30) ἑαυτοῦ· καὶ λοιπὸν ἀνάγκη πολλὴ μισεῖν μὲν ὃν ἀγαπῶσι τὸν κατηχῆσαντα, καὶ πατέρα γενόμενον ἐν θεοσεβείᾳ· ἀγαπᾶν δὲ ὃν οὐ βούλονται, καὶ πιστεύειν ἑαυτῶν τὰ τέκνα, οὐ τὸν βίον, καὶ τὴν ἀναστροφήν, καὶ τίς ἐστὶν οὐ γινώσκουσι· ἣ δηλονότι τιμωρίαν ὑπομένειν, ἣν (31) μὴ πείθονται βασιλεῖ.

3. Ταῦτα καὶ νῦν δρῶσι, καὶ πάλαι πεποιθήσασιν οἱ δυσσεβεῖς κατὰ τῶν ὀρθοδόξων, γινώσκοντα τῆς ἑαυτῶν κακοθηθείας καὶ ἀσεθείας πανταχοῦ παρὰ πᾶσι παρασχόντες. Ἔστω γάρ, Ἀθανάσιον ἠτιάσαντο, τί καὶ οἱ ἄλλοι πεποιθήσασιν ἐπίσκοποι; Ποίας ἄρα προφάσεις εἶχον, ἣ ποῖος ἄρα κάκει νεκρὸς Ἀρσένιος εὐρέθη; ποῖος παρ' αὐτοῖς Μακάριος πρεσβύτερος, καὶ ποτήριον κέκλασαι; ποῖος Μελιτιανὸς ὑπεκρίνετο; Ἄλλ' ὡς ἔοικεν ἐξ ἐκείνων, καὶ τὰ κατὰ Ἀθανάσιον (32) δεικνύται ψευδῆ· καὶ ἐξ ὧν δὲ Ἀθανάσιος ἐπεχείρησαν, δῆλα καὶ τὰ κατ' ἐκείνων ἐστὶ πεπλασμένα. Μέγα τι θηρίον ἐξῆλθεν ἐπὶ γῆς, ἣ αἵρεσις αὕτη· οὐ γὰρ μόνον τοὺς βήμασι ἢ τοῖς ὁδοῦσι βλάπτει τοὺς ἀκεραίους, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐξωθεν ἐξουσίαν ἐμισθώσατο πρὸς ἐπιβουλήν. Καὶ τὸ παράδοξον, ὅτι, καθὰ προεῖπον, οὐδεὶς ἐκείνων κατηγορεῖται· ἂν δὲ κατηγορηθῆ, οὐ κρίνεται, ἣ δόξας ἀκούσθαι, δικαιοῦται κατὰ τῶν ἐλεγχόντων· καὶ μᾶλλον ὁ ἐλέγχων ἐπιβουλεύεται, ἣ ὁ ὑπεύθυνος ὄλωσ' ἐντρέπεται. Πάντες οὖν (33) οἱ παρ' αὐτοῖς μεστοὶ ρύπου τυγχάνουσι· καὶ οἱ παρ' αὐτοῖς κατάσκοποι, οὐ γὰρ ἐπίσκοποι, μᾶλλον εἰσι πάντων βυπαράτεροι. Καὶ εἰ τις παρ' αὐτοῖς ἐπίσκοπος θέλει γενέσθαι, οὐκ ἀκούει· Δεῖ τὸν ἐπίσκοπον ἀρεπλίη-σπον εἶναι· ἀλλὰ μόνον· φρόνιμα κατὰ Χριστοῦ, καὶ μὴ φρόντιζε περὶ τρόπων (34)· ἀρκεῖ γὰρ ἐκεῖνό σοι πρὸς σύστασιν, καὶ πρὸς βασιλέως φιλίαν. Ταῦτα (35) μὲν περὶ τῶν τὰ τοῦ Ἀρείου φρονούντων· οἱ δὲ τῆς ἀληθείας ζηλωταί, καὶ ἄγιοι καὶ καθαροὶ φαίνονται, καθὰ προεῖπον, ἀλλ' ὑπεύθυνοι γίνονται, ὅταν οὗτοι θέλωσι, καὶ ὡς ἂν αὐτοῖς δοκῆ, πρόφασιν πλασαμένους· καὶ τοῦτο ἐξεστὶ, καθὰ προεῖπον, ἐκ τῶν παρ' αὐτῶν πραχθέντων συνιδεῖν.

trau suo crimina comminiscantibus : eamque rem, ut

4. Eustathius quidam fuit Antiochenus episcopus, confessor ac fide pius. Is cum veritatem summo studio tueretur, essetque Arianæ hæresi infensissimus, hæreticosque illos non admitteret, apud Constantinum imperatorem insinulatur, conflictata cri-

° I Tim. III, 2

(30) Sic Reg. Elii, μετὰ γραμμάτων.

(31) *Hv deest in Basil.

(32) Forte κατὰ Ἀθανασίου.

(33) Reg. γούν.

(34) Sic Reg. et edit. Comm. Edit. vero Paris., περὶ τρόπων.

(35) Reg. τοιαῦτα.

(36) Aliam depositionis Eustathii causam afferunt Hieronymus, Socrates, Sozomenus et Theodo-

Et quod maximum stuporem afferat, quem populi cupiunt, et irreprehensibilem agnoscunt, hunc tollit imperator, in exiliumque mittit; quem vero nec volunt nec norunt, hunc e longinquo cum militibus et literis suis mittit. Ac dehinc magna vi coguntur populi eum odio habere, quem utpote suum in religione magistrum et Patrem diligunt : illum vero diligere, quem nolunt : ac ei liberos suos credere, cujus mores et vitæ institutum, imo quem quisnam sit ignorant : aut denique pœnas luere si imperatori non obtemperent.

3. Hæc nunc sunt impiorum gesta, hæc olim etiam contra orthodoxos perpetrarunt : suæque malitiæ ac impietatis argumenta apud omnes ubique pervulgant. Nam esto Athanasium accusaverint, sed quid mali admisere alii episcopi? quis adversus illos obtentus? quis apud illos Arsenius mortuus repertus est? quisnam apud illos Macarius presbyter, aut calix confractus? quis Meletianus insinulavit? Sed, ut ex eorum gestis liquet et quæ contra Athanasium dixere falsa ostenduntur : et ex iis quæ contra Athanasium moliti sunt patet, quæ aliis imputavere similiter esse conflictata. Ingens quædam bellua in terram exiit, hæc nempe hæresis : quæ non solum verbis quasi dentibus innocentes lædit ; sed et ad insidias parandas externam potentiam mercede conduxit. Et quod stupendum est, uti jam dixi, nullus eorum accusatur, aut si accusatur, non judicatur, vel si interrogari videatur, damnatis iis qui se convincebant, ipse declaratur innoxius. Potiusque accusator qui reum convincit insidiis petitur, quam ipse reus 274 pudore aliquo suffundatur. Apud illos itaque nemo est quin sordibus sateat : eorumque catascopi, id est exploratores, haud epim episcopi nuncupandi, omnium sordidissimi sunt. Si quis apud illos optat episcopus esse, is hæc non audit : Oportet episcopum, irreprehensibilem esse °; sed solum : Contra Christum sentias, nec de moribus cures : est enim illud tibi satis, ut commendatus Imperatorisque amicus evadas. Hæc de iis qui cum Ario sentiunt. Veritatis autem sectatores, quantumvis sancti, quantumvis puri videantur, uti supra dixi, rei habentur, illis arbitrium est, ex eorum gestis deprehendere licet.

4. Eustathius quidam fuit Antiochenus episcopus, confessor ac fide pius. Is cum veritatem summo studio tueretur, essetque Arianæ hæresi infensissimus, hæreticosque illos non admitteret, apud Constantinum imperatorem insinulatur, conflictata cri-

retus, quod nempe a muliercula delatus fuerit, quæ se filium ex Eustathio suscepisse mentiebatur. Aiumt item Socr. et Sozom. illum Sabellianismi fuisse accusatum. Sed nihil repugnat varia crimina sancto præsul ab hæreticis imposita fuisse. Hac de re fusius in Athanasii Vita. Chrysost. t. I homiliani integram in hunc Eustathium habuit.

(37) Editi Κωνσταντίω. At Reg. prima manu Κωνσταντίω, hinc deleto v factum est Κωνσταντίω. Sed

minatione, quod scilicet matri ejus contumeliam fecisset : statimque ipse cum multa presbyterorum diaconorumque turba extorris factus est, ac demum quos ille impietatis causa in clerum non admittebat, hos postquam episcopus in exsilium est actus, non solum in Ecclesiam introducere, sed plerosque ex illis ordinarunt episcopos, ut eos sua pro impietate conjunctionis socios haberent. Ex quorum numero est Leontius castratus, qui nunc Antiochiæ episcopus est, et qui ante ipsum ibidem episcopus fuit Stephanus, Georgius Laodiceæ, Theodosius olim Tripolitanus episcopus, Eudoxius Germaniciæ, Eustathius nunc Sebastes.

5. An hic saltem substiterunt? Nequaquam : Entropius enim olim Adrianopolitanus episcopus, vir bonus, ac omni ex parte perfectus, quod pluries Eusebium coarguisset, et illac transeuntibus auctor fuisse, ne impiis Eusebii verbis obtemperarent, easdem quas Eustathius calamitates patitur, et civitate Ecclesiaeque sua pellitur : Basilina enim contra illum summopere urgebat. Euphrasion item Balnearum, Cymatius Palti, alter Cymatius Taradi, Asclepas Gazæ, Cyrus Berœæ in Syria, Diodorus in Asia, Domnion Sirmii, et Hellanicus Tripolis, statim atque hæresim odisse comperti sunt, alii ob conficta crimina, alii nulla allata causa, imperatoriarum litterarum auctoritate translati, et ab illis civitate pulsi sunt : aliosque illi eorum vice, quos impios noverant, in ipsorum Ecclesiis constituere.

6. De Marcello autem Galatiæ episcopo, 275 superfluum fortasse fuerit mentionem facere : omnibus enim compertum est, Eusebianos ab eo antea impietatis accusatos, eum vicissim accusasse, eorumque opera senem illum exsulasse. Ille autem Romam profectus sese purgavit, fidemque suam illis exigentibus scripto tradidit, quam Sardicensis ipsa

prior lectio germana est ; nam Constantino imperatore gesta sunt. Paulo post Reg. πρόφασις, recte. Editi male πρόφασιν.

(38) Reg. Γερμανικεία. Editi Γερμανικία.

(39) Uxor Julii Constantii, mater Juliani Apostatae.

(40) Legendum haud dubie Βαλανείας, uti supra Apolog. de fuga, num. 3, eratque illa urbs Syriae. Mox δ' ἐν Ταράδῳ, legendum ἐν Ἀράδῳ, putant Coteler. in Notis ad Patres primi saeculi, p. 583, et Herimantius in *Via Athanasii*, l. v, c. 18. Vide Valesium in notis ad Soeratem, ad p. 59. In *Apolog. de fuga* legitur Πάλτος μὲν καὶ Ἀντάραδος διὰ Κυμάτων καὶ Καρτερίων.

(41) Sic Reg. et Basil., et ita legendum. Editi male Σεμίω.

(42) Sic Reg. Editi ἐκβάλλοντες.

(43) Exstant adhuc libri Eusebii Cæsariensis adversus Marcellum Ancyranum, ubi confutatur ejus hæresis de Verbo a Maria originem ducente. Sed in synodis Romana anni 342, et Sardicensi anni 347, examinatis ejus scriptis, illum recte sentire declaratum est : Athanasius autem honorifice semper Marcellum memorat in iis quæ supersunt ejus

τῷ βασιλεῖ, πρόφασις τε ἐπινοεῖται, ὡς τῇ μητρὶ αὐτοῦ ποιήσας ὕβριν· καὶ εὐθύς ἐξόριστος αὐτός τε γίνεται, καὶ πολλὸς σὺν αὐτῷ πρεσβυτέρων καὶ διακόνων ἀριθμός· καὶ λοιπὸν οὓς οὐκ ἐδέχετο διὰ τὴν ἀσέθειαν εἰς κληρὸν, τοὺτους μετὰ τὸ ἐξορισθῆναι τὸν ἐπίσκοπον οὐ μόνον εἰσάγαγον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλὰ καὶ τοὺς πλείστους ἐπίσκοπους κατέστησαν, ἢ ἔγνωσι συνωμότας ἑαυτῶν εἰς τὴν ἀσέθειαν. Ἐκ τούτων ἐστὶ Λεόντιος ὁ ἀπόκοπος, ὁ νῦν ἐν Ἀντιοχείᾳ, καὶ ὁ πρὸ αὐτοῦ Στέφανος, Γεωργίος τε ὁ ἐν Λαοδικείᾳ, καὶ ὁ γενόμενος ἐν Τριπόλει Θεοδόσιος, Εὐδόξιός τε ὁ ἐν Γερμανικείᾳ (38), καὶ Εὐστάθιος ὁ νῦν ἐν Σεβαστείᾳ

5. Ἄρ' οὖν μέχρι τούτων ἔστησαν; Οὐχί· καὶ γὰρ καὶ Εὐτρόπιος ὁ ἐν Ἀδριανουπόλει γενόμενος ἐπίσκοπος, ἀνὴρ ἀγαθός, καὶ ἐν πᾶσι τέλειος, ἐπειδὴ πολλάκις τὸν Εὐσέβιον ἤλεγχε, τοῖς τε διοδεύουσι συνεβούλευε μὴ πείθεσθαι τοῖς ἀσεβῆσιν Εὐσεβίου βήμασι, τὰ αὐτὰ τῷ Εὐσταθίῳ πάσχει, καὶ τῆς πόλεως καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἐκβάλλεται· Βασιλίνα (39) γὰρ ἦν ἡ πάνυ κατ' αὐτοῦ σπουδάζουσα. Εὐφρατίων γὰρ ὁ ἐν Καλαναῖς (40), καὶ Κυμάτιος ὁ ἐν Παλτῷ, καὶ Κυμάτιος ἕτερος ὁ ἐν Ταράδῳ, καὶ ὁ ἐν Γάζῃ Ἀσκληπᾶς, καὶ Κῦρος ὁ ἐν Βερσίᾳ τῆς Συρίας, καὶ Διδώωρος ὁ ἐν Ἀσίᾳ, καὶ Δομνίων ἐν Σιρμίῳ (41), καὶ Ἑλλάνικος ὁ ἐν Τριπόλει, μόνον ἐγνώσθησαν ῥησούντες τὴν αἴρεσιν, καὶ τοὺς μὲν μετὰ προφάσεως, τοὺς δὲ χωρὶς ταύτης, βασιλικῶς γράμμασι μεταστήσαντες, τῆς τε πόλεως ἐκβαλόντες (42), ἑτέρους ἀντ' αὐτῶν, οὓς ἐγίνωσκον ἀσεβούντας, εἰς τὰς ἐκείνων Ἐκκλησίας κατέστησαν.

6. (43) Καὶ περὶ Μαρκέλλου τοῦ τῆς Γαλατίας ἐπίσκοπου, περιττὸν ἴσως ἐστὶ λέγειν· πάντες γὰρ ἔγνωσαν ὡς πρότερον ἐγκαλούμενοι παρ' αὐτοῦ οἱ περὶ Εὐσέβιον ἀσεβείας, ἀντενεκάλεσαν αὐτῷ καὶ αὐτοὶ, καὶ πεποιθήκασιν ἐξορισθῆναι τὴν γέροντα. Καὶ αὐτὸς μὲν, ἀνελθὼν εἰς τὴν Ῥώμην, ἀπελογήσατο. καὶ ἀπαιτούμενος (44) παρ' αὐτῶν, δέδωκεν ἔγγραφον τὴν

operibus. At secus reliqui Patres, qui Marcellum ut hæreticum vehementer exagitant, illumque Photiniae hæreseos auctorem agnoscunt : erat quippe Photinus patria Ancyranus, Marcellique discipulus. Ait autem Eriphanus hæresi 72, fuisse suo tempore qui Marcellum pro hæretico haberent, alios qui eidem patrocinarentur, ut probe et orthodoxo viro. Lohet tamen hic apponere quæ se ipse ab Athanasio audivisse testatur, memoratu sane digna : Ἡρόμην δὲ αὐτὸς ἐγὼ χρόνῳ τινὶ τὸν μακαρίτην πάπαν Ἀθανάσιον περὶ τούτου τοῦ Μαρκέλλου, πῶς ἂν ἔχοι περὶ αὐτοῦ. Ὁ δὲ οὕτως ὑπεραπελογήσατο, οὕτως πάλιν πρὸς αὐτὸν ἀπεχθῶς ἠγέχθη· μόνον δὲ διὰ τοῦ προσώπου μεδιότητας, ὑπέφηνε μοχθηρία; μὴ μακρὰν αὐτὸν εἶναι, καὶ ὡς ἀπολογησάμενον εἶχε. Sciscitatus ego aliquando beatæ memoriæ πατρὸς Athanasium, quid de hoc ipso Marcello sentiret : ille neque purgavit hominem, neque asperè insectatus est ; sed subridens non procul ab impietate fuisse significavit ; agnoscere tamen sese purgasse virum.

(44) Sic Reg. Editi vero, ἀπελογήσατο καὶ ἀπαιτούμενος. Infra item editi ἀπελογησάντο. Reg. ἀπελογήσαντο.

ἐαυτοῦ πίστιν, ἦν καὶ ἡ κατὰ Σαρδικὴν σύνοδος ἀπεδέξατο· οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον οὔτε ἀπελογήσαντο, οὔτε, ἐλεγχομένοι ἐξ ὧν ἔγραψαν ἀσεβεῖς, ἐνετράπησαν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐθρασύνοντο κατὰ πάντων· εἶχον γὰρ τὴν πρὸς βασιλέα παρὰ τῶν γυναικῶν σύστασιν, καὶ πᾶσιν ἦσαν φοβεροί.

7. Περὶ δὲ Παύλου τοῦ τῆς Κωνσταντινου πόλεως ἐπισκόπου, νομίζω μηδένα ἀγνοεῖν· ὅσῳ γὰρ ἐπιφανῆς ἡ πόλις, τοσούτῳ καὶ τὸ γενόμενον οὐ κέκρυπται. (45) Καὶ κατὰ τοῦτον τοίνυν πρόφασιν ἐπλάσθη. Καὶ γὰρ ὁ κατηγορήσας αὐτοῦ Μακεδόνιος, ὁ νῦν ἐπισκοπος ἀντ' αὐτοῦ γενόμενος, παρόντων ἡμῶν κατὰ τὴν κατηγορίαν, κεκοινώνηκεν αὐτῷ, καὶ πρεσβύτερος ἦν ὑπ' αὐτὸν τὸν Παῦλον. Καὶ ὁμοίως, ἐπειδὴ Εὐσέβιος ἐπωφθαλμία, θέλων ἀρπάσαι τὴν ἐπισκοπὴν τῆς πόλεως (οὕτω γὰρ καὶ ἀπὸ Βηρυτοῦ εἰς τὴν Νικομήδειαν μετῆλθεν), ἔμεινεν ἡ πρόφασιν κατὰ Παύλου, καὶ οὐκ ἠμέλησαν τῆς ἐπιβουλῆς, ἀλλ' ἔμειναν διαβάλλοντες. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον εἰς τὸν Πόντον ἐξωρίσθη παρὰ Κωνσταντίου (46)· τὸ δὲ δεύτερον παρὰ Κωνσταντίου, δεθεῖς ἀλύσει σιδηραῖς, εἰς Σίγγαρα τῆς Μεσοποταμίας ἐξωρίσθη, καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν Ἐμισαν μετηνέχθη, καὶ τὸ τέταρτον εἰς Κούκουσον τῆς Καππαδοκίας περὶ τὰ ἔρημα τοῦ Ταύρου· ἔνθα καὶ ὡς οἱ συνόντες ἀπήγγειλαν, ἀποπνιγὲς παρ' αὐτῶν, ἐτελεύτησε. Τοῦτο μέντοι δράσαντες, οὐκ ἠσχύνθησαν καὶ μετὰ θάνατον, οἱ μηδὲν ἀληθεύοντες, πλάσασθαι πάλιν πρόφασιν, ὡς ἀπὸ νόσου τελευτήσαντος αὐτοῦ, καίτοι τοῦτο γνωσκόντων πάντων τῶν κατοικούντων τὸν τόπον ἐκείνου. Καὶ γὰρ καὶ Φιλάγγριος, βικάριος ὡς τότε τῶν τόπων ἐκείνων, καὶ πάντα τὰ ἐκείνων ὑποκρινόμενος ὡς ἂν αὐτοὶ θέλωσιν, ὁμοίως ἐπὶ τούτῳ θαυμάζων, καὶ λυπηθεὶς ἴσως, ὅτι μὴ αὐτὸς, ἀλλ' ἕτερος ἐιργάσατο τὸ κακὸν, ἀπήγγειλε πολλοῖς τε ἄλλοις καὶ γνωρίζοις ἡμῶν, καὶ τῷ ἐπισκόπῳ Σεραπίωνι, ὡς Παῦλος ἀποκλεισθεὶς παρ' ἐκείνων εἰς τόπον τινὰ βραχυτάτον καὶ σκοτεινὸν, ἀφείθη (47) λιμῷ διαφθαρῆναι· εἶτα μεθ' ἡμέρας ἕξ, ὡς εἰσελθόντες εὗρον αὐτὸν ἔτι πνέοντα, λοιπὸν ἐπελθόντες ἀπέπνιξαν τὸν ἄνθρωπον· καὶ οὕτω τέλος ἔσχε τοῦ βίου τούτου. Τοῦ δὲ τοιοῦτου θανάτου διάκονον ἔλεγον γεννησθαι Φιλιππον τὸν γενόμενον ἑπαρχον. Ἄλλ' οὐδὲ τοῦτο (48) παρεῖδεν ἡ θεία δίκη· οὐδὲ γὰρ παρήλθεν

A synodus approbavit. Eusebiani vero neque se purgarunt, neque puduit eos ex scriptis suis impietatis fuisse convictos : sed audacius adversus omnes insurrexerunt. Nam apud imperatorem mulierum commendatione plurimum valebant, omnibusque formidini erant.

7. Quod Paulum vero spectat Constantinopolis episcopum, neminem ignorare arbitror, quo enim clarior urbs, eo minus obscuræ fuerint res ibi gestæ. Itaque adversus hunc etiam causas commentum sunt. Etenim Macedonius, qui nobis presentibus eum accusavit, quiq; jam episcopus ejus loco creatus est, cum eo communicavit et sub eodem Paulo presbyter fuit. Attamen, cum Eusebium illius urbis episcopatus invadendi (ita enim jam Beryto Nicomediam se transtulerat) cupido incessisset ; illa in Paulum accusatio perduravit, nec illi insidias suas neglexerit, sed in calumniis suis perstiterit. Et primo quidem Paulus a Constantino in Pontum relegatus est : secundo autem a Constantio ferreis catenis vinctus, Singaris Mesopotamiæ exsularit : illinc postea Emesam translatus : quarto Cucucsum Cappadociæ, ad deserta Tauri, et isthic, ut renuntiarunt qui cum eo erant, ab ipsis strangulatus, obiit. His ita gestis, nihil veriti sunt, homines illi in nullo veraces, post mortem ejus falso ac subdole pervulgare, illum morbo extinctum fuisse, licet res omnibus qui eum locum incolunt comperta sit. Etenim Philagrius qui tunc temporis eorum locorum vicarius erat, et omnium fabularum, arbitratus eorum, histrio, cum tamen ideo fortasse stupore percussus ac mœstus esset, quod non ipse sed alius id sceleris perpétrasset, permultis, ac quibusdam ex notis nostris, imo ipsi episcopo Serapioni renuntiavit Paulum ab illis in angusto et tenebroso quodam loco inclusum fuisse, ut fame illic interiret : deinde post sex dies, cum eo ingressi, illum adhuc spirantem invenissent, degum irruentes hominem strangulasse : talemque revera illius exitum fuisse. Illius autem carnificem fuisse aiebant Philippum olim præfectum. At hæc facinus divina vindicta inultum non præterivit ; anno quippe nondum elapso, cum multo dedecore Philippus a præfectura delur-

(45) In hoc loco explanando desudarunt viri doctissima celeberrimi, quorum nonnulli vitium in contextu suspicati sunt, sed immerito : nam locus bene habet, dum recte explanetur. Ecce, nostro quidem iudicio, veram Athanasii sententiam. Ait, a Macedonio delatum fuisse Paulum, se præsentem, id est anno 338, cum ab exsilio revertens Athanasius Constantinopolim pertransiret : sed nihilominus postea ipsum Macedonium cum Paulo communicasse, ac sub ipso presbyterum fuisse. Verum cum Constantinopolitanæ sedis invadendæ cupido Eusebium incessisset, redintegratam fuisse criminationem. Quod autem subsequitur, καὶ τὸ μὲν πρῶτον, etc., illud, inquam, non inuit primum exsilium ob supra memoratam Macedonii accusationem irrogatum fuisse : accusatio quippe illa post mortem Constantini facta fuit ; cum tamen, ut hic enarratur, primo exsularit Paulus tempore Constantini Magni. Sed occasione secundi exsilii quod illam Macedonii accusationem

D subsequutum est, primum ibi memorat Athanasius. Et sane non insolens illud est apud Athanasium, sic paulo infra : Ὀλύμπιον δὲ τὸν ἀπὸ Αἰώνων, καὶ Θεόδουλον τὸν ἀπὸ τῆς Τραϊανουπόλεως . . . ἐπειδὴ ἐωράκασιν μισούντας τὴν αἵρεσιν, διέββαλον τὸ πρῶτον μὲν οἱ περὶ Εὐσέβιον, καὶ ἔγραψε βασιλεὺς Κωνσταντῖος· τὸ δεύτερον καί, etc. *Olympium vero Ænorum, Theodulumque Trajanopolitanum . . . cum heresi infensos cernerent, calumniati sunt, primo quidem Eusebius cum suis, litterasque dedidit imperator Constantinus : secundo autem, etc.* Ibi patet priorem calumniam non ad seriem historici pertinere, sed occasione secunde memorari : quod item de superiore loco dicendum.

(46) Sic Reg. Editi vero, ὑπὸ Κωνσταντίνου. Mox Reg. εἰς Σίγγαρα. Editi εἰς Σίγγαρα. Basil. εἰς Σύγγαρα. Mox Reg. εἶτα ἐκεῖθεν.

(47) Sic Reg. Editi ἀφείσθη.

(48) Sic Reg. Editi τοῦτον.

batus est : ita ut tanquam privatus, quibus minime volebat ludibrio esset. Itaque admodum tristis, ac velut Cain gemebundus ac tremens, cum in dies exspectaret qui se procul patria suisque confoderet, veluti attonitus, quod hæc minime placerent, interiiit. Cæterum illi ne ipsis quidem mortuis parcunt, quos dum viverent conflictis criminationibus adoriebantur. 276 Ita enim sese omnibus terribiles exhibere satagunt, ut viventes in exsilium agant, et nulla erga defunctos misericordia moveantur : sed etiam præter hominum omnium morem, defunctos odio habent, eorumque affinibus insidiantur, inhumani illi ac bonorum inimici homines vel immanissimis hostibus effratiores : eaque omnia impietatis suæ causa agunt, non enim veris, sed conflictis criminationibus, nobis aliisque omnibus insidiantur. B πλασμένων προφάσεων ἡμῖν τε καὶ τοῖς ἑτέροις πᾶσιν

8. (ANNO 338.) Hoc cum adverterent tres fratres, Constantinus, Constantius, et Constans, post obitum patris sui omnes in patriam et Ecclesiam suam reverti jusserunt : qui de aliis episcopis ad singulorum Ecclesias rescribere : de Athanasio autem ista, quæ et vin hoc in negotio allatam comprobant, et Eusebianorum sanguinarium animum arguunt.

Exemplar epistolæ Constantini Cæsaris populo catholicæ Ecclesiæ urbis Alexandrinæ.

Nec acerbæ mentis vestræ notitiam præterisse arbitror, ideo Athanasium venerandæ legis interpretem, etc. (*Scripta supra in Tractatu septuagesimo quinto absque ullo discrimine.*) Vide p. 160.

Hæc sunt illæ litteræ. Conjuratæ autem eorum quis alius illo fide dignior extiterit? ita quippe ille scripsit, cum rem exploratam haberet.

9. Itaque, cum adverterent Eusebiani frangi hæresis suæ vires, litteras Romam, litteras item ad imperatores Constantium et Constantem mittunt adversus Athanasium. Ut autem Athanasii legatæ eorum scripta falsi arguerunt, cum maximo pudore ab imperatoribus illi repulsam tulere. Romanus vero episcopus Julius litteris suis indicavit, quo vellemus loco, cogendam synodum esse ; ut accusationes illi suas veras comprobarent, sibi vero illatas cum fiducia depellerent. Id ipsum presbyteri ab illis missi rogarant, cum sese falsi convicios adverterent. His ita gestis (ANNO 340), cum perspectum haberent illi in omnibus suspecti homines, se nequaquam ecclesiastico iudicio superiores fore, Constantium seorsim adeunt, apud quem, utpote hæreseos patronum sctus gemitusque profundunt, Miserrare, aientes, hæresim : cernis a nobis omnes defecisse : pauci demum relictis sumus : age, persecutionem incipe, quandoquidem vel a paucis illis re-

ἐνιαυτὸς, καὶ μετὰ πολλῆς ἀτιμίας καθηρέθη τῆς ἀρχῆς ὁ Φιλιππος, οὕτως ὡς ἰδιωτῆν γενομένον, ὃφ' ὧν οὐκ ἤθελε καταπαύζεσθαι. Πάνν γοῦν καὶ αὐτὸς λυπούμενος, καὶ κατὰ τὸν Κᾶνν στενὸν καὶ τρέμων, καὶ καθ' ἡμέραν προσδοκῶν τὸν ἀναιρούντα ἔξω τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος καὶ αὐτὸς καὶ τῶν ἰδίων, ὡς περ ἐκπλαγεῖς, ἐπεὶ μὴ οὕτως ἤθελεν, ἀπέθανε. Πλὴν οὐ καὶ κατὰ νεκρῶν οὐ φείδονται, καθ' ὧν καὶ ζῶων ἐπλάσαντο προφάσεις : οὕτω γὰρ ἑαυτοὺς πρὸς πάντας φοβεροὺς ἐπίδεικνύειν ἐσπούδασαν, καὶ ζῶντας μὲν ἐξορίζουσιν, ἀποθανόντας δὲ οὐκ ἐλεοῦσιν : ἀλλὰ καὶ τότε μόνοι παρὰ πάντας τοὺς ἀνθρώπους μισοῦσι τοὺς ἀπελθόντας, καὶ τοῖς οἰκείοις αὐτῶν ἐπιβουλεύουσιν, οἱ τῷ ὄντι ἀπάνθρωποι καὶ μισόκαλοι, καὶ πλέον ἐχθρῶν τὸν τρόπον ἄγριον ἔχοντες, διὰ τὴν ἑαυτῶν (49) ἀσέβειαν. οἱ μὴ ἐξ ἀληθείας, ἀλλ' ἐκ ἐπιβουλεύειν σπουδάζαντες.

8. Ταῦτα συνορῶντες οἱ τρεῖς ἀδελφοί, Κωνσταντῖνος, Κωνσταντῖος, καὶ Κῶνστας, ἐποίησαν πάντας μετὰ θάνατον τοῦ πατρὸς ἐπανελθεῖν εἰς τὴν πατρίδα καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἑκάστου γράψαντες περὶ μὲν τῶν ἄλλων ἰδίᾳ τῇ ἑκάστου Ἐκκλησίᾳ ἑκάστου περὶ δὲ Ἀθανασίου ταῦτα, ἃ πάλιν τὴν μὲν τοῦ πράγματος βίαν δείκνυσιν, τὴν δὲ τῶν περὶ Εὐσέβιον ἀνδροφόνον πραγματείαν ἐλέγχει.

Ἀντίγραφον Κωνσταντίνου Καίσαρος τῷ λαῷ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας πόλεως τῶν Ἀλεξανδρῶν (50).

Οὐδὲ τὴν τῆς ὑμετέρας ἱερᾶς ἐνοίας διαπεφευγῆναι γινώσκω οἶμαι, διὰ τοῦτο Ἀθανάσιον τὸν τοῦ προσκυνητοῦ νόμου ὑποφῆτην. (*Ἐγγράφη (51) ὀπίσω εἰς τὸν οὐ λόγον (52) ἀπυραλλάτως.*)

Τὰ μὲν οὖν γραφέντα ταῦτα τῆς δὲ συσκευῆς αὐτῶν τίς ἕτερος ἀξιώπιστος τοῦτου μάρτυς ἂν γένοιτο : ταῦτα γὰρ εἰδὼς, οὕτω καὶ αὐτὸς ἔγραψεν

9. Οἱ μὲντοι περὶ Εὐσέβιον, βλέποντες ἐλαττομένην αὐτῶν τὴν αἵρεσιν, γράφουσιν εἰς Ρώμην, γράφουσι δὲ καὶ τοῖς βασιλεῦσι Κωνσταντίνῳ καὶ Κωνσταντῖνῳ κατὰ Ἀθανασίου. Ὡς δὲ καὶ οἱ παρὰ Ἀθανασίου ἀποσταλέντες διήλεγξαν τὰ παρ' ἐκείνων γραφέντα, παρὰ μὲν τῶν βασιλέων ἐνετράπησαν. Ὁ δὲ ἐπίσκοπος Ρώμης Ἰούλιος ἔγραψε χρῆναι γενέσθαι σύνοδον, ἐνθα ἂν ἐθελήσωμεν, ἵνα ἃ μὲν κατηγοροῦσι δείξωσι, περὶ δὲ ὧν κατηγοροῦνται καὶ αὐτοὶ, θαρρῶντες ἀπολογῆσονται. Τοῦτο γὰρ καὶ οἱ παρ' αὐτῶν ἀποσταλέντες πρεσβύτεροι, βλέποντες ἑαυτοὺς ἐλεγχόμενους, ἠξίωσαν γενέσθαι. Τούτων τοίνυν γενομένων, ὁρῶντες ἑαυτοὺς οἱ πρὸς πάντα τυγχάνοντες ὑποπτοὶ μὴ περιγινομένου ἐν ἐκκλησιαστικῇ κρίσει, προσέρχονται μόνῳ Κωνσταντίνῳ, καὶ λοιπὸν ἀποδύρονται, ὡς πρὸς τὸν τῆς αἵρέσεως προστάτην, φεῖσθαι, λέγοντες, τῆς αἵρέσεως ὄρας πάντας ἀποστάντας ἀφ' ἡμῶν ὀλίγοι λοιπὸν ἀπελειφθῆμεν (53). Ἄρξαι διώκειν, ἐπεὶ καὶ παρὰ τῶν ὀλίγων ἀφιμέμεθα,

(49) Sic Reg. et Basil. Editi vero, αὐτῶν.

(50) Reg. his omnibus omissis sic habet, Κωνσταντῖνος Καίσαρ τῷ λαῷ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας πόλεως τῶν Ἀλεξανδρῶν.

(51) Hoc ordine habetur in Basilicensi codice : Τὰ μὲν οὖν γραφέντα, etc.

(52) Basil. εἰς τὸν οὐ λόγον. In editis οὐ δέσσι.

(53) Reg. ὑπελειφθῆμεν.

καὶ μένομεν ἔρημοι. Οὗς γὰρ ἐδιασάμεθα, τούτων ἐξ-
ορισθέντων, τούτους ἐπανελθόντες ἔπεισαν πάλιν φρο-
νεῖν καθ' ἡμῶν. Γράφον οὖν κατὰ πάντων, καὶ πέμ-
ψον Φιλάγγριον δευτέρου ἑπαρχον τῆς Αἰγύπτου· αὐ-
τὸς γὰρ ἐπιτηδεύς δύναται διώκειν, ἤδη μὲν τῇ κεί-
ρῃ δείξας, μέλιστα δὲ καὶ παραβάτης ὢν. Πέμψον δὲ
καὶ Γρηγόριον ἐπίσκοπον εἰς Ἀλεξάνδρειαν· καὶ οὗ-
τος γὰρ δύναται συστήσαι τὴν ἡμετέραν αἵρεσιν.

10. Γράφει τοίνυν τότε Κωνσταντίος, πάντας δὲ
διώκει, καὶ πέμπει Φιλάγγριον ἑπαρχον, καὶ Ἀρσά-
κιόν τινα εὐνοῦχον· πέμπει δὲ καὶ Γρηγόριον μετὰ
στρατιωτικῆς ἐξουσίας. Καὶ τοιαῦτα γέγονεν, οἷα καὶ
πρότερον (54). Συναγαγόντες γὰρ πλῆθος βουκόλων
καὶ ποιμένων, ἄλλων τε ἀγοραίων καὶ ἀσελγῶν νεω-
τέρων, μετὰ ξιφῶν καὶ ροπαλίων, ἐπῆλθον ἀθρόως (55)
τῇ ἐκκλησίᾳ τῇ καλουμένῃ Κυρίνου· καὶ τοὺς μὲν
ἀπέκτειναν, τοὺς δὲ κατεπάτησαν, ἄλλους τε πληγαῖς
κατακόψαντες εἰς δεσμοτήριον ἐνέβαλον, καὶ ἐξώρι-
ζον· πολλὰς τε γυναῖκας κατασύροντες, ἕλκον εἰς τὸ
δικαστήριον δημοσίᾳ, καὶ τῶν τριχῶν ἔλκοντες ὕβρι-
ζον· ἄλλους ἐδήμειον, ἄλλων ἀρτους ἀφρηύοντο, δι'
οὐδὲν ἕτερον, ἢ ἵνα τοῖς Ἀρειανοῖς προσθῶνται, καὶ
Γρηγόριον δέξωνται τὸν ἀπὸ βασιλέως ἀποσταλέντα.

11. Ἀθανάσιος μὲν οὖν, πρὶν (56) γενέσθαι ταῦτα,
καὶ μόνον ἀκούσας, ἐπλευσεν εἰς τὴν Ῥώμην, εἰδὼς
τε τὸν θυμὸν τῶν αἰρετικῶν, καὶ ἵνα, ὡς ἤρεσεν, ἡ
σύνδος γένηται· ὁ δὲ Ἰούλιος γράφει καὶ πέμπει
πρεσβυτέρους, Ἐλπίδιον καὶ Φιλόξενον, ὀρίσας καὶ
προθεσμίαν, ἵνα ἢ ἔλθωσιν, ἢ γινώσκωσιν ἑαυτοὺς
ὑπόπτους εἶναι κατὰ πάντα. Ἄλλ' οἱ περὶ Εὐσέβιον,
ὡς μόνον ἤκουσαν ἐκκλησιαστικὴν ἔσεσθαι κρίσιν, ἐν
ἧ κόμῃ οὐ παραγίγνεται, οὐ στρατιῶται πρὸ τῶν
θυρῶν, οὐ βασιλικῶ προστάγματι τὰ τῆς συνόδου τε-
λειοῦται (ἐν τούτοις γὰρ αἰεὶ κατὰ τῶν ἐπισκόπων
ἴσχυσαν, καὶ ἄνευ τούτων οὐδόλως λαλῆσαι θαρρόυ-
σιν), οὕτω κατέπτηξαν, ὡς τοὺς μὲν πρεσβυτέρους
κατασχεῖν καὶ μετὰ τὴν προθεσμίαν, πλάσασθαι δὲ
πρόφασιν ἀπερπῆ, ὅτι μὴ δυνάμεθα νῦν ἔλθειν διὰ
τοὺς παρὰ Περσῶν γιγνομένους πολέμους. Τοῦτο δὲ
ὡκ ἦν ἀληθές, ἀλλὰ φόβος τοῦ συνειδότος. Τί γὰρ κοι-
νὸν πόλεμος πρὸς ἐπισκόπους; Ἡ διατὶ μὴ δυνάμενοι
διὰ τοὺς Πέρσας εἰς Ῥώμην ἔλθειν, καίτοι μακρὰν
ἀπέχουσαν, καὶ πέραν θαλάττης οὖσαν, τοὺς τῆς Ἀνα-
τολῆς τόπους καὶ τοὺς ἐγγύς ἐκείνων περιτρήγοντο ὡς
λέοντες, ζητοῦντες τίς αὐτοῖς ἐναντιοῦται, ἵνα δια-
βάλλοντες ἐξορίσωσιν;

12. Ἀμέλει, τοὺς πρεσβυτέρους ἀπολύσαντες ἐπὶ
τῇ ἀπιθάνῳ ταύτῃ προφάσει, συναέλθουσαν ἀλλήλοις·
Ἐπεὶ μὴ δυνάμεθα ἐκκλησιαστικῇ κρίσει κρατεῖν, τὴν
συνήθη τόλμαν ἐπιδειξώμεθα. Γράφουσι τοίνυν Φιλα-

(54) Reg., τὸ πρότερον. Quæ sequuntur, enarran-
tur item per totam epistolam encyclicam anno 341
conscripam, et in epist. Julii, num. 43.

(55) Sic Reg. Ἀθρόως deest in editis.

PATROL. GR. XXV.

linquimur, desertique manemus. Iis enim, quos
(post fugatos in exsiliumque missos episcopos illos)
ad nostras partes vi pertraximus, reversi illi ab
exsilio, persuaserunt ut adversum nos sentirent.
Litteras igitur scribe adversus omnes, Philagrium-
que secundo Ægypti præfectum mittito, qui stre-
nuissimus est in persequendo, ut experientia com-
pertum est, cum maxime sit apostata. Mitte etiam
Gregorium Alexandriam episcopum, idoneum sane
hominem ad nostram stabiliendam hæresim.

10. (ANNO 341.) Litteras itaque scribit Constan-
tius, ac in omnes movet persecutionem, Philagrium-
que mittit, cum Arsacio quodam eunucho. Mittit
item Gregorium cum militari manu: resque supe-
rioribus similes gestæ sunt; coacta quippe illi bu-
bulcorum, opilionum, aliorum forensium ac petu-
lantium juvenum multitudine, cum gladiis et clavīs
in ecclesiam Cyrini dictam irrupere: ibique alios
occiderunt, alios pedibus calcarunt, alios plagis la-
nias in carcerem truserunt in exsiliumque 277
expulerunt; mulieres plurimas abductas ad tribu-
nal palam pertraxere, crinibusque raptatas contu-
meliis affecere: alios proscribere, aliorum panes
abstulere: idque nulla alia de causa, quam ut eos
Arianis adhærere, Gregoriumque ab imperatore
missum recipere cogèrent.

11. Athanasius porro his nondum actis, ad pri-
mum rei auditum Romam navigavit, quod hæreti-
corum furorem probe perspectum haberet: ut
etiam, prout statutum fuerat, synodus ibi celebra-
retur. Julius autem presbyteros Elpidium et Phi-
loxenum cum litteris mittit, tempusque illis præsti-
tuit, ut intra illud Romam se conferrent, aut sci-
rent se in omnibus suspectos haberi. At Eusebiani,
ubi solum audire, ecclesiasticum illie fore judi-
cium, ubi nec comes adesset, nec milites pro fo-
ribus stantes: ubi nec synodi acta ex Imperatoris
jussu ederentur (hoc enim solum modo in epi-
scopos semper prævaluerunt: iis deficientibus, ne
mutire quidem audent), tanto sunt terrore perculti,
ut presbyteros ultra præfixitum tempus detinerent,
futilemque excusationem commenti: Ob Persarum
bellum nequimus, aiebant, jam accedere. Haud
verus autem obientus ille erat, sed conscientiarum
metu detinebantur. Quid enim ad episcopos bel-
lum? Et quare Persarum bello præpedirentur,
quin Romam peterent, longinquam et transmari-
nam urbem; illi, inquam, qui Orientis loca, etiam
Persis finitima, tum temporis instar leonum circu-
ibant, inquirendo quisnam ipsis adversaretur, ut
calumniis eum suis in exsilium pellerent?

12. (ANNO 342.) Et sane postquam presbyteros
cum absurda illa excusatione dimississent, hæc mutuo
collocuti sunt: Cum ecclesiastico iudicio prævalere
nequeamus, solita audacia rem geramus. Litteris

(56) Ita Reg. In editis vero καὶ legitur ante
πρὶν. Quæ autem hic referuntur nonnihil difficul-
tatis habent, quam in Athanasii Vita nos levasse
speramus.

23

itaque Philagrio missis, auctores sunt, ut cum A Gregorio brevi Ægyptum peragret. Hinc episcopi flagellantur, vinculisque acerbè constinguntur : Sarapammonem igitur episcopum et confessorem pellunt in exsilium : Potammonem item episcopum confessoremque, cui oculus fuerat in persecutione effossus, tot plagis in cervicem ceciderunt, ut non ante finem facerent, quam hominem extinctum putarent. Eo igitur modo abjectus, vix post aliquas horas, curatione adhibita flabellique ope, Deo vitam concedente, respiravit : ita tamen ut, modico elapso tempore, plagarum dolore interierit, iteratique martyrii gloriam in Christo obtinuerit. Quot alii monachi flagellis cæsi sunt, sedente Gregorio cum Balacio duce nuncupato! Quot episcopi plagis concisi! Quot virgines verberatæ!

13. Post hæc improbus Gregorius omnes cohortatus est ut secum communicarent. Atqui si communionem eorum postulabas, non digni plagis erant illi; sin ut improbos lancinasti, quid ut sanctos eosdem hortabare? At nihil ille in proposito habuit, quam ut virorum qui se miserant res perageret, hæresimque stabiliret. Propterea homicida, carnifex, contumeliosus, fraudulentus, profanus, unoque verbo, Christi hostis stultus ille effectus est. Episcopi materteram ita acerbè persecutus est, ut ne defunctam quidem sineret sepeliri, quod sane futurum erat, abjectaque fuisset insepulta, nisi qui eam sustulere, quasi proprium sibi cadaver asportassent : ita impiis hæc in re moribus fuit. Præterea cum viduæ 278 cæterique mendici elemosynam accipere consuescent, iussit ea diripi quæ erogabantur, confringique vasa quibus oleum vinumque deferebatur; ut non solum rapiendo illa impie ageret, verum etiam gestis suis Dominum probro afficeret, brevi ab illo auditurus : Quantum hos inhonorasti, et me inhonorasti.

14. Multa quoque alia fecit quæ omnem loquendi facultatem superant, quibus, qui audiret, fidem negaret. Talia autem agendi hæc illi causa fuit, quod scilicet neque juxta ecclesiasticum canonem ordinatus fuisset, neque juxta apostolicam traditionem vocatus fuisset episcopus : sed ex palatio cum militari manu et pompa missus fuisset, quasi sæcularis sibi magistratus traditus esset. Quapropter magistratum potius amicus optabat esse, quam episcoporum et monachorum. Si quando igitur Pater Antonius illi ex monte scriberet, sicut pietas erga Deum peccatori abominatio est; sic ille sancti viri litteras exsecratur. Sin vero imperator, aut dux exercitus, aut alius quispiam iudex, litteras ad eum mitteret, tanta perfusus erat læti-

γρίῳ, καὶ ποιῶσιν αὐτὸν μετὰ Γρηγορίου κατ' ὄλιγον ἐξελεῖν εἰς τὴν Ἀἴγυπτον, καὶ λοιπὸν ἐπίσκοποι μαστίζονται καὶ ἐδεσμοῦντο πικρῶς. Σαραπάμμουνα γοῦν ἐπίσκοπον ὁμολογητὴν ἐξορίζουσι, Ποτάμμουνα (57) δὲ ἐπίσκοπον ὁμολογητὴν, ἀπολέσαντα καὶ αὐτὸν τὸν ὀφθαλμὸν ἐν τῷ διωγμῷ, οὕτω κατέκοψαν ταῖς καταυχενίους πληγαῖς, ὡς μὴ πρότερον παύσασθαι πρὶν ἂν νομισθῆναι τὸν ἀνθρώπον νεκρὸν. Οὕτω γοῦν ἐβρίφη, καὶ μόγις μετὰ ὥρας θεραπευόμενος καὶ διαβριπιζόμενος ἀνέπνευσε, τοῦ Θεοῦ δεδιωκτός τὸ ζῆν· ἀλλὰ μετὰ χρόνον ὄλιγον ἐκ τοῦ πόνου τῶν πληγῶν ἀπέθανεν, ἔχων ἐν Χριστῷ τὸ καύχημα δευτέρου μαρτυρίου. Πόσοι τε ἄλλοι μονάζοντες ἐμαρτίζοντο, καθεζομένου Γρηγορίου μετὰ Βαλακίου, τοῦ λεγομένου δουκός! πόσοι ἐπίσκοποι ἐκόπτοντο! πόσαι παρθένοι ἐτύπτοντο (58)!

13. Εἶτα ὁ ἄθλιος Γρηγόριος μετὰ ταῦτα παρεκάλει πάντας κοινωνεῖν αὐτῷ· καίτοι εἰ κοινωνίαν ἤξίους (59) παρ' αὐτῶν ἔχειν, οὐκ ἦσαν ἄξιοι πληγῶν· εἰ δὲ ὡς φαύλους ἔκοπτες, τί ὡς ἁγίους παρεκάλεις; Ἄλλ' οὐδὲν ἦν αὐτῷ προκειμένον, ἢ τὰ τῶν ἀποστολελλάντων πληρώσαι, καὶ τὴν αἵρεσιν συστήσαι. Διὰ τοῦτο καὶ (60) ἀνδροφρόνος γέγονε καὶ δήμιος, καὶ ὕβριστής, καὶ δόλιος, καὶ βέβηλος, καὶ τὸ ὅλον Χριστομάχος ὁ ἀνόητος. Τὴν γοῦν τοῦ ἐπισκόπου θείαν οὕτως ἐδίωξεν, ὡς μὴδὲ ἀποθανοῦσαν ἀφεῖναι ταφῆναι· καὶ τοῦτ' ἂν ἐγεγόνει, καὶ ἄταφος ἐβρίφη, εἰ μὴ οἱ ὑποδεξάμενοι αὐτὴν ὡς θῶον νεκρὸν ἐξηγεγχαν· οὕτω καὶ ἐν τούτοις εἶχεν ἀνόσιον τὸν τρόπον. Καὶ γὰρ καὶ χηρῶν (61) καὶ ἄλλων ἀνεξόδων λαθόντων ἐλεημοσύνην, ἐκέλευε τὰ δεδομένα διαρπάξεσθαι, καὶ τὰ ἀγγεῖα ἐν οἷς ἔφερον τὸ ἐλαιὸν καὶ τὸν οἶνον, κατεσάγασθαι (62), ἵνα μὴ μόνον λαθῶν ἀσεβῆση, ἀλλὰ καὶ ἔργοις ἀτιμάξῃ τὸν Κύριον, ἀκουσόμενος ὅσων οὐδέπω παρ' αὐτοῦ· Ἐφῶσον ἠτίμασας τούτους, ἐμὴ ἠτίμασας.

14. Πολλὰ τε ἕτερα ἐποίησε, καὶ λόγου φράσιν ὑπεραίρει, καὶ ἀκουσὰς τις ἄπιστα νομίσειε. Ταῦτα δὲ διὰ τοῦθ' οὕτως ἐπραττεν, ἐπεὶ μήτε ἐκκλησιαστικῷ κανόνι τὴν κατάστασιν εἶχε, μήτε ἀποστολικῆ παραδόσει κληθεὶς ἦν ἐπίσκοπος· ἀλλ' ἐκ παλατίου μετὰ στρατιωτικῆς ἐξουσίας καὶ φαντασίας ἀπέσταλτο, ὥσπερ ἀρχὴν κοσμικὴν ἐγκρατεισμένος. Διὰ τοῦτο καὶ ἀρχόντων μάλλον ἠύχετο φίλος εἶναι ἢ ἐπισκόπων καὶ μοναζόντων. Εἰ ποτε οὖν καὶ ὁ Πατὴρ Ἀντώνιος ἐκ τοῦ θροῦ ἐγραφεν, ὥσπερ βδέλυγμα ἀμαρτωλῶν θεοσεβεία, οὕτως ἐδέλευσσετο τὰ τοῦ ἁγίου γράμματα. Εἰ ποτε δὲ βασιλεὺς, ἢ στρατηλάτης, ἢ ἄλλος δικαστὴς ἐπέστελλεν, οὕτω περιχαρῆς ἐγίνετο, ὡς οἱ ἐν ταῖς Παροιμίαις, καθὼς σχετιάζων εἶπεν ὁ λόγος· Ὡς οἱ ἐγκαταλείποντες ὁδοὺς εὐθείας, οἱ

(57) Reg., Ποτάμμουνα cum unico μ. Mox Reg. et Basil., ἀπολέσαντα. Editi vero, ἀπολέσαντα, male. Paulo post Reg., κατέκοψε, perperam.

(58) Hæc, πόσαι παρθένοι ἐτύπτοντο, desunt in editis, sed in Reg. leguntur.

(59) Sic Reg., Basil. et edit. Commeliniana. Edit. vero Paris., ἤξιους, male.

(60) Καὶ post τοῦτο deest in editis, sed in Reg.

habetur.

(61) Sic Reg. In editis vero καὶ χηρῶν deest. Ibid., ἀνεξόδους, hæc vox significat mendicos, ita vocatos, quod eam ἀνὰ τὰς ἐξόδους per vias : at longe alio sensu accepta est a quibusdam, sed male, ut infra videbitur.

(62) Sic editi. Reg., κατεσάσσεσθαι.

εὐφραινόμενοι ἐπὶ κακοῖς, καὶ χαίροντες ἐπὶ A
διαστροφῇ κακῶν. Ἀμέλει τοὺς μὲν ταῦτα κομι-
ζοντας ἐτίμα χρήμασιν (63). Ἀντωνίου δὲ ποτε
γράφαντος, πεποίηκε τὸν δοῦκα Βαλάκιον καταπτύ-
σαι τῆς ἐπιστολῆς, καὶ ταύτην ἀποβρίψαι. Ἄλλ' οὐ
παρεῖδεν ἢ θεὰ δίκη· μετ' οὐ πολὺ γὰρ τὸν λεγόμε-
νον δοῦκα ἐπικαθήμενον ἵππῳ, καὶ ἀπερχόμενον
εἰς τὴν πρώτην μονὴν, ἐπιστραφεὶς ὁ ἵππος, καὶ
δακῶν εἰς τὸν μηρὸν. κατέβαλε, καὶ τριῶν ἡμερῶν
ἀπέθανεν.

15. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν οὕτως ἐπραττον κατα παν-
των· ἐν δὲ τῇ Ῥώμῃ, συνελθόντες ἐπίσκοποι που
πεντήκοντα, τοὺς μὲν περὶ Εὐσέβιον, ὡς ὑπόπτους
καὶ φοβηθέντας ἐλθεῖν, οὐκ ἀπεδέξαντο, ἀλλὰ καὶ τὰ
γραφέντα παρ' αὐτῶν ἠκύρωσαν· ἡμᾶς δὲ ἀπεδέ-
ξαντο, καὶ τὴν πρὸς ἡμᾶς κοινωνίαν ἠγάπησαν. B
Ἔως δὲ ταῦτα ἐγίγνετο, ἦλθεν εἰς γῶσιν τοῦ βασι-
λέως Κωνσταντος, ἣ τε ἐν Ῥώμῃ γενομένη σύνοδος,
καὶ τὰ ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ, καὶ πάσῃ τῇ Ἀνατολῇ
κατὰ τῶν Ἐκκλησιῶν γενησέμενα· καὶ γράφει τῷ
ἀδελφῷ Κωνσταντῷ, καὶ λοιπὸν ἀμφοτέροις ἀρέσκει
σύνοδον γενέσθαι, καὶ διαγνωσθῆναι τὰ πράγματα,
ἵν' οἱ μὲν ἀδικηθέντες μηκέτι πάσχωσιν, οἱ δὲ ἀδι-
κοῦντες μηκέτι τοιαῦτα τολμᾶν δύνωνται (64). Συν-
έρχονται τοίνυν ἀπὸ τε τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως
ἐν τῇ Σαρδῶν πόλει πλέον ἢ ἑξαττον ρο' τὸν ἀριθμὸν
ἐπίσκοποι. Καὶ οἱ μὲν ἀπὸ τῆς Δύσεως μόνον ἦσαν
ἐπίσκοποι, ἔχοντες Πατέρα τὸν Ὅσιον· οἱ δὲ ἀπὸ τῆς
Ἀνατολῆς ἐπήγοντο μετ' ἑαυτῶν παιδαγωγούς καὶ
συνηγόρους, Μουσουλανδὸν κόμητα (65), καὶ Ἡσύχιον C
τὸν Καστρήσιον, δι' οὓς καὶ προθύμως ἦλθον, νομί-
ζοντες μετ' ἐξουσίας αὐτῶν πάντα πράττεσθαι.
Οὕτω γὰρ αἰεὶ διὰ τούτων φοβερούς ἑαυτοὺς ἐδείκνυον
οἷς ἐθούλοντο, καὶ ἐπεθούλευον οἷς ἂν (66) αὐτοῖς
ἐδόκει. Ὡς δὲ ἀπαντήσαντες ἐωράκασιν ἐκκλησιαστι-
κὴν δίκην μόνην γενομένην χωρὶς κόμιτος καὶ στρα-
τιωτῶν (67), ὡς ἐωράκασιν τοὺς ἀφ' ἐκάστης Ἐκ-
κλησίας καὶ πόλεως κατηγόρους, καὶ τοὺς κατ' αὐ-
τῶν ἐλέγγους· ὡς ἐωράκασιν Ἀρείον καὶ Ἀστέριον,
τιμίους ἐπισκόπους, ἀνελθόντας μὲν σὺν αὐτοῖς, ἀπο-
δημήσαντας δὲ ἀπ' αὐτῶν, καὶ ἐλθόντας μετ' ἡμῶν,
διηγουμένους τε τὴν πανουργίαν ἐκείνων, ὡς ὑποπτοί
εἶεν ἐν (68) τοῖς πράγμασι, καὶ φοβοῦνται κρίσιν
γενέσθαι, μὴ ἐλεγχθῶσι παρ' ἡμῶν μὲν συκοφάν-
ται, παρὰ δὲ τῶν ἐπλάσαντο κατηγόρων, ὡς αὐτοὶ D
πάντα ὑποβαλόντες (69), καὶ τὰ τοιαῦτα μηχανησά-
μενοι· ταῦτα συνορῶντες, καίτοι μετὰ σπουδῆς ἐλ-
θόντες, νομίσαντες μηδὲ ἡμᾶς ἀπαντᾶν ὡς φοβουμέ-
νους· ὡς ἐωράκασιν καὶ τὴν ἡμῶν προθυμίαν, ἀπο-
κλείουσιν ἑαυτοὺς ἐν τῷ παλατίῳ· ἐκεῖ γὰρ ὄκουν.

11 Prov. II, 13.

(63) Hæc item enarrantur in *Vita Antonii*, sed cum non nulla discrepantia. Ibi videsis.

(64) Reg., δύνωνται.

(65) Reg., κόμιτα, prima manu; secunda, κόμητα. Mox Reg., Καστρήσιον, recte. Editi, Καστρίσιον.

(66) Reg., οἷς ἐάν.

tia, quanta illi de quibus in Proverbiis haud sine indignatione dicitur: *Vae qui derelinquunt vias rectas, qui lætantur in malis, et qui gaudent in conversatione malorum* 11. Eos certe qui hujusmodi sibi litteras deferebant pecuniarum dono remunerabat. Antonius vero cum aliquando scripsisset, auctor fuit ille ut Balacius dux in epistolam spueret, illamque projiceret: sed rem haud inultam reliquit divina vindicta; siquidem non diu postea equo insidentem ducem, et ad proximam mansionem iter momordit, ut humi dejiceret, intraque triduum ille obiret.

15. Hæc erant illorum adversum omnes facinora. Romæ vero coacti episcopi plus minus quinquaginta, Eusebium et socios utpote suspectos ac metuentes accedere, nequaquam receperunt, imo eorum rescripta irrita fecerunt: nos autem admiserunt nostramque communionem amplexi sunt. Hæc dum agerentur, ad notitiam Constantis imperatoris devenere, cum Romana synodus, tum res Alexandria in universo Oriente adversus Ecclesias gestæ: scripsitque ille fratri suo Constantio, ac demum placuit utrique ut synodus celebraretur, expenderenturque negotia: ut ne ultra vexarentur qui læsi fuissent, ac qui alios læserant, ne ejusmodi res perpetrare auderent. Conveniunt (ANNO 347) cum ex Oriente tum ex Occidente in Sardica urbe episcopi plus minus centum septuaginta. Occidentales autem episcopi soli erant, secum habentes Patrem Hosium: Orientales vero pædagogos advocatosque secum adducebant, Musonianum comitem et Hesychiom Castrensem: quorum ope freti alacri animo accessere, rati se omnia deinceps eorum potentia acturos. Eo enim modo ac ejusmodi opitulatoribus subnixi, sese quibus libuit terribiles exhibuere, ac quibus placuit insidiati sunt. At ubi accedentes adverterunt ecclesiasticum ibi fore judicium absque comite vel militibus: ubi ex singulis Ecclesiis urbibusque accusatores viderunt, cum paratis adversum se documentis: ubi Arium conspexerunt et Asterium, venerabiles episcopos, qui, cum secum accessissent, a se recesserant, ad partesque nostras se contulerant, quique eorum vafritionem enarrabant; quantum scilicet in gestis suis 279 suspecti essent, quam timerent illi ne judicium ferretur, neve a nobis sycophantæ deprehenderentur, ab iisque quos subornarant accusatoribus proderentur, quod ipsi scilicet omnia suggestissent, ejusmodique res moliti essent; hæc animadvertentes, tametsi alacri animo isthuc se contulerant, rati nos præ formidine sui ne accedere quidem ausuros: ubi fiduciam conspexere

(67) Hæc, χωρὶς κόμιτος καὶ στρατιωτῶν, desunt in editis, sed in Reg. habentur, in quo secundæ manu legitur κόμητος, prima κόμιτος, et sic infra et alias semper. Qui infra Ἀρτίος dicitur, Macarius vocatur in postrema Sardicensi epistola.

(68) Sic Reg. In editis vero ἐν δεξι.

(69) Ita Reg. Editi, ὑποβάλλοντες.

nostram, sese recludunt intra palatium, illic enim habitabant. Tum invicem colloquebantur: Ad alia venimus, alia conspiciamus: accessimus cum comitibus, et absque comitibus iudicium redditur: damnabimur haud dubie. Nostis omnes quoniam iussa fuerint: habet Athanasius rerum in Mareote gestarum monumenta, quibus ille purgatur, nos dedecore afflicimur. Quid moramur? quid comperendinamur? causas comminiscamur ad secedendum, ne hic manentes damnemur. Satius est fugientes erubescere, quam sycophantas deprehensos affici pudore. Si fugiamus, qualicumque modo possumus hæresi patrocinari: quod si nos fugientes damnarint, haud deerit patronus, imperator scilicet, qui non sinet nos ex Ecclesiis a populis exturbari.

16. Hoc illi modo invicem colloquebantur. Hosius vero cæterique omnes episcopi, frequentius illis Athanasii et sociorum fiduciam significabant, declarabantque quam parati illi essent ad depellenda crimina, promittentes se probaturos sycophantas illos esse. Aiebant item: Si iudicium pertimescitis, cur accessistis? oportuit enim aut non accessisse, aut postquam venistis non aufugere. His auditis illi, graviore percussis terrore, cum absurdiorem, quam dudum Antiochiæ, attulissent excusationem; quod scilicet ipsis imperator litteris suis victoriam de Persis reportatam significasset, fugam fecerunt. Ejusmodique excusationem citra ullum pudorem miserunt per Eustathium Sardicensis Ecclesiæ presbyterum. Verum ne ita quidem illis fuga ex sententia cessit: statim namque sacra synodus cujus præses erat magnus Hosius, hæc aperte illis rescripsit: Aut occurrite vos purgaturi de quibus accusati estis, deque calumniis quas struxistis, aut notum sit vobis, ut noxios a synodo vos esse damnandos, Athanasium vero et socios insontes ab omnique crimine puros declarandos. At illi conscientie metu exterriti, magis ad fugam impellebantur, quam litteris obtemperarent: cum enim viros a se læsos coram conspicerent, ne converso quidem ad legatos vultu velocius fugiebant.

17. Ita igitur illi turpiter et indecore fugam fecere. Sacra vero synodus, ex plus triginta quinque provinciis coacta, animadversa Arianorum malignitate, Athanasium sociosque admisit, ut sese purgantem de allatis criminibus, quarum causa tot fuerant calamitatibus afflicti. Postquam autem illas depulissent eo quo supra retulimus modo, a synodo admissi ac summæ admirationi habiti sunt, adeo ut eorum communionem amplecterentur: ac missis ubique litteris, missis item in unamquamque provinciam, maximeque Alexandriam, in Ægyptum, et in Libyas, Athanasium et socios, puros omnisque criminis expertes esse, declararunt: adversarios autem illorum, sycophantas, faciuiosos, ac quidvis potius quam Christianos. Illos igitur cum pace

(70) Ita Reg. Editi, κατακρίνεσθαι. Utraque lectio quadrat.

(71) Reg., ἀν δέ.

Καὶ λοιπὸν ἀλλήλοις συνελάλουν· Ἠλθομεν ἐπ' ἄλλοις, καὶ ἄλλα βλέπομεν· ἀπηγησάμεν μετὰ κομητῶν, καὶ χωρὶς κομητῶν ἡ κρίσις γίνεται· κατακρινόμεθα πάντως. Οἴδατε πάντες τὰ προστάγματα· ἔχουσιν οἱ περὶ Ἀθανάσιον τὰ ἐν τῷ Μαρεώτῃ ὑπομνήματα, ἐξ ὧν αὐτὸς μὲν καθαρίζεται, ἡμεῖς δὲ κατακρινόμεθα. Τί δὴ οὖν μέλλομεν; Τί βραδύνομεν; πλασώμεθα προφάσεις, καὶ ἀπέλωμεν, μὴ μένοντες κατακρινώμεν. Βέλτιον φεύγοντας ἐρυθριῶν, ἢ ἐλεγχθέντας συκοφάντας κατασχύνεσθαι (70). Ἐὰν φύγωμεν, δυνάμεθά πως καὶ τῆς αἰρέσεως προΐστασθαι· ἐὰν δὲ (71) καὶ φεύγοντας ἡμᾶς κατακρίνωσιν, ἀλλ' ἔχομεν βασιλεῖα προστάτην, τὸν μὴ ἀφιέντα ἡμᾶς ὑπὸ τῶν λαῶν ἐκβάλλεσθαι ἀπὸ τῶν Ἐκκλησιῶν.

16. Τοιαῦτα μὲν οὖν (72) ἐκεῖνοι διελογίζοντο· Ὅτιος δὲ καὶ οἱ ἄλλοι πάντες ἐπίσκοποι πυκνότερον αὐτοῖς ἐστήμαιον τὴν προθυμίαν τῶν περὶ Ἀθανάσιον, καὶ ὡς ἔτοιμοι πρὸς ἀπολογίαν εἰσιν, ἐπαγγελλόμενοι διελέγειν ἡμᾶς συκοφάντας· Ἐλεγόν τε· Εἰ φοβεῖσθε τὴν κρίσιν, τί ἀπηγῆτε; Ἴδει γὰρ ἢ μὴ ἔλθειν, ἢ ἐλθόντας μὴ φεύγειν. Ἐκεῖνοι ταῦτα ἀκούοντες, καὶ μᾶλλον κατακλιθέοντες, ἀπρεπεστέρῃ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ προφάσεως ἄλλη προφάσει χρῆσάμενοι, ὡς βασιλέως αὐτοῖς ἐπινίκια κατὰ Περσῶν γράψαντος, ἐπεχείρησαν φεύγειν. Καὶ ταύτην τὴν πρόφασιν οὐκ αἰδουμένους ἐπεμψαν δι' Εὐσταθίου πρεσβυτέρου τῆς κατὰ Σαρδικίην Ἐκκλησίας. Ἄλλ' οὐδὲ οὕτως αὐτοῖς ἡ φυγὴ καταθμῶς ἀπέδῃ (73)· εὐθὺς γὰρ ἡ ἀγία σύνοδος, ἧς προήγορος ἦν ὁ μέγας Ὅσιος, ἔγραψεν αὐτοῖς φανερώς ἢ ἀπαντήσατε ἀπολογησόμενοι πρὸς τὰς ἐπιφερομένας καθ' ἡμῶν κατηγορίας, καὶ ἅς εἰργάσασθε συκοφαντίας, ἢ γινώσκετε, ὅτι ἡμᾶς μὲν ὡς ὑπευθύνους ἡ σύνοδος κατακρίνει· τοὺς δὲ περὶ Ἀθανάσιον ἐλευθέρους καὶ καθαρῶς ἀπὸ πάσης αἰτίας ἀποφαίνεται. Ἐκεῖνοι τοίνυν ὑπὸ φόβου τοῦ συνειδότες ἡλαύνοντο μᾶλλον, ἢ τοῖς γράμμασιν ἐπέιθοντο· καὶ γὰρ τοὺς ἀδικηθέντας παρ' αὐτῶν ὀρώντες, οὐδὲ πρὸς τοὺς λέγοντας ἐπεστρέφοντο, ἀλλ' ὀφύτερον ἐφευγον.

17. Ἐκεῖνων μὲν οὖν οὕτως αἰσχυρῶς καὶ ἀπρεπῶς γέγονεν ἡ φυγὴ· ἡ δὲ ἀγία σύνοδος ἡ ἀπὸ λ' καὶ πλέον ἐπαρχιῶν συναχθεῖσα, ἐπιγνώσα τὴν τῶν Ἀρειανῶν κακοθήειαν, ἐδέξατο τοὺς περὶ Ἀθανάσιον εἰς ἀπολογίαν περὶ ὧν πεπόνθασι, κάκεινοι κατηγορήσαν· καὶ οὕτως ἀπολογησαμένους, ἔπερ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἰρήκαμεν, ἀπεδέξατο καὶ ὑπερεθαύμασεν, ὥστε αὐτούς τε καὶ τὴν κοινωνίαν αὐτῶν ἀγαπῆσαι, καὶ γράψαι πανταχοῦ, γράψαι τε καὶ εἰς τὴν ἐκάστου παροικίαν, καὶ μάλιστα εἰς Ἀλεξάνδρειαν καὶ τὴν Ἀίγυπτον, καὶ εἰς τὰς Λιβύας, Ἀθανάσιον μὲν καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ καθαρῶς καὶ πάσης μέμφεως ἐκτὸς εἶναι, τοὺς δὲ κατ' αὐτῶν γενομένους συκοφάντας, κακούργους, καὶ πάντα μᾶλλον ἢ Χριστιανούς τυγχάνειν. Ἀπέλυσαν γοῦν αὐτούς μετ' εἰρήνης·

(72) Sic Reg. In editis οὖν deest.

(73) Ita Reg. Editi vero, ἐπέδῃ.

κτιθειλον δε Στέφανον και Μηνόφαντον, Ἀκάκιον και Γλώργιον τὸν ἐν Λαοδικείᾳ, Οὐρσάκιον, και Οὐάλεντα, και Θεόδωρον και Νάρκισσον· Γρηγόριον γάρ τὸν ἀπὸ βασιλείως εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἀποσταλέντα οὕτως ἀπκηρύξαν, ὡς μὴδὲ ὅλως ἐπίσκοπον γενόμενον, μὴδὲ (74) ὀφειλοντα Χριστιανὸν ὀνομάζεσθαι· ἠκύρωσαν γοῦν και ἄς ἐδοξε καταστάσεις ποιέσθαι, προστάξαντες μὴδὲ αὐτὰς ὅλως ἐν Ἐκκλησίᾳ (75) ὀνομάζεσθαι διὰ τὸ καινὸν τῆς παρανομίας. Οὕτω μὲν οὖν Ἀθανάσιος και οἱ σὺν αὐτῷ ἀπελύθησαν μετ' εἰρήνης. Τὰ τε γράμματα (76) ἐν τῷ τέλει γέγραπται (77) διὰ τὸ μῆκος τῆς ἐπιστολῆς· και ἡ σύνοδος διὰλέλυται.

18. Οἱ δὲ καθαιρεθέντες, δέον και οὕτως ἡρεμεῖν, οἱ δὲ και μετὰ τὴν οὕτως αἰσχρὰν φυγὴν κατελθόντες, τοιαῦτα ἐδρασαν, ὡς ἐκ τούτων μικρὰς αὐτῶν τὰς προτέρας δειχθῆναι πράξεις. Ἐπειδὴ γάρ οὐκ ἠθέλησαν αὐτοῖς οἱ ἐν Ἀδριανουπόλει κοινωῆσαι, ὡς φυγοῦσιν ἀπὸ τῆς συνόδου και ὑπευθύνους γενομένοις, ἀνήνεγκαν βασιλεῖ Κωνσταντῷ, και πεποιήκασιν ἀπὸ τῆς ἐκεῖ καλουμένης Φάβρικος δέκα (78) λαϊκῶν ἀποτμηθῆναι τὰς κεφαλὰς, ὑπουργοῦντος αὐτοῖς και εἰς τοῦτο Φιλαγρίου, πάλιν ἐκεῖ κόμητος (79) γενομένου. Καὶ τούτων τὰ μνήματα πρὸ τῆς πόλεως ἐστίν, ἅπερ παρερχόμενοι και ἡμεῖς ἐωράκαμεν. Εἶτα ὥσπερ (80) κατορθώσαντες, ὅτι διὰ τοῦτ' ἐφυγον, ἵνα μὴ ἐλεγχθῶσι συκοφάνται, ἅπερ ἐβούλοντο, ταῦτα και βασιλεὺς ἐκέλευε. Πεποιήκασιν γοῦν και ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας εἰς τὴν Ἀρμενίαν ἐξορισθῆναι πρεσβυτέρους δύο, και διακόνους τρεῖς· και Ἀρειον μὲν και Ἀστέριον, τὸν μὲν ἀπὸ Πετρῶν τῆς Παλαιστίνης, τὸν δὲ ἀπὸ τῆς Ἀραβίας, ἐπισκόπους, τοὺς ἀποπηδήσαντας ἀπ' αὐτῶν, οὐ μόνον ἐξώρισαν εἰς τὴν ἄνω Λιβύην, ἀλλὰ και ὕδρων μεταστρεῖν αὐτοὺς πεποιήκασιν.

19. Λούκιον δὲ τὸν τῆς Ἀδριανουπόλεως ἐπίσκοπον, ἐπειδὴ (81) ἐβλεπον πολλῇ τῇ κατ' αὐτῶν παρόβρῃσι χρώμενον, και ἐλέγχοντα αὐτῶν τὴν ἀσέθειαν, πεποιήκασιν πάλιν, ὥσπερ και πρότερον, ἀλύσεισι σιδηραῖς δεθῆναι τὸν τράχηλον και τὰς χεῖρας, και οὕτως ἐξώρισαν, ἔνθα και ἐτελεύτησεν, ὡς ἐκείνοι γινώσκουσι. Καὶ Διδώρον μὲν ἐπίσκοπον ἐκτοπίζουσιν, Ὀλύμπιον δὲ τὸν ἀπὸ Δ'ἰωνος Θεόδουλον (83)

dimisere; Stephanum vero, Menophantum, Acacium, Georgium Laodicensem, Ursacium, Valentem, Theodorum et Narcissum deposuere. Nam Gregorium ab imperatore Alexandriam missum, ita proscripserunt, ut qui nunquam episcopus fuisset, nec vel Christianus esset vocandus. 280 Ordinationes etiam quas fecisse putabatur irritas declararunt, jusseruntque, ut ne nominarentur quidem in Ecclesiis, ob prævicationis insolentiam. Ita cum pace Athanasius et socii dimissi sunt. Litteræ vero eorum ob epistolæ prolixitatem in fine sunt adjunctæ. Sic porro soluta synodus est.

18. Qui autem depositi fuerunt, quos vel tunc quiescere par fuit, post adeo turpem fugam, digressi, talia perpetrarunt scelera, ut levia priora facinora iis collata viderentur. Nam cum Adrianopolitani communicare cum ipsis nolent, quod scilicet a synodo aufugissent flagitiisque obnoxii essent, illos ad imperatorem detulere, effeceruntque ut ex Fabrica, ita dicta scilicet, decem laici capite truncarentur: hac in re ministro usi Philagrio, illic tum comite. Horum monumenta ante urbem sita, nos illac transeuntes vidimus. Deinde quasi rem præclare gessissent, quod scilicet propterea aufugissent ne sycophantæ deprehenderentur, quodcumque placuit ipsis, id ab imperatore jussum est. Duos igitur presbyteros, diaconosque tres in Armeniam relegari curarunt: Arium vero et Asterium, illum Petrarum in Palæstina, hunc in Arabia episcopum, quod abs se resiliissent, non modo in superiorem Libyam relegarunt, sed et operam dederunt ut contumeliis afficerentur.

19. Lucium vero Adrianopolis episcopum, cum magna adversum se loquendi fiducia utentem, suamque impietatem coarguentem cernerent, catenis ferreis iterum, quod jam prius egerant, collo et manibus vinciri curarunt: itaque illum in exsilium miserunt: atque illic, ut ipsi probe norunt, defunctus est (82). Diodorum item episcopum loco pellunt. Olympium autem Ænorum, Theodulumque

(74) Sic Reg. In editis vero, και ante μὴδὲ. Mox Reg., ἠκύρωσαν γοῦν. Editi, ἠκύρωσαν γάρ.

(75) Sic Reg. Editi, ἐν Ἐκκλησίαις.

(76) Epistolæ hic memoratæ habentur in *Apol. contra Arian.*, num. 41, ideoque non sunt ab amanuensis ad calcem hujus operis appositæ.

(77) Sic Reg. et Basil. Editi, male, ἐν εἰρήνῃ γέγραπται.

(78) Sic Regius, et Basiliensis codex, et ita legit Nannius qui vertit *decem*. Et hæc vera lectio est. Male igitur quidam Nannium haud sine convitio emendare voluerunt. Editi, Φάβρικος δέκα λαϊκῶν, perperam. De Fabrica Ammianus Marcellinus, l. xxxi, c. 6: *Omnem plebem cum Fabricensibus, quorum illic (Adrianopoli scilicet) ampla est multitudo*, etc.

(79) Sic Basil. Reg., ἐκεῖ κόμητος, de more. Editi non habent, ἐκεῖ.

(80) Ita Regius et Basil. Editi vero, εἶναι ὥσπερ.

(81) Sic Reg. Editi, ἐπειδὴ. Mox Reg., και ἐλέγ-

χοντα. Editi, κατελέχοντα. Quæ Lucium porro Adrianopolitanum spectant, nonnihil implicata sunt: D putant quidam eum jam ante Romanam synodum anni 342 bis catenis vinctum fuisse; unde colligatur illud jam tertio, anno scilicet 347, contigisse. Sed minime certa res est: imo ex his Athanasii verbis, ὥσπερ και πρότερον, indicari videtur semel tantum eum antea vinctum fuisse. Licet enim in Apologia de Fuga, num. 3, legamus τὸν πολλὰς τὰς ἀλύσεις φορέσαντα, qui *catenas pluries gestavit*; at illud *pluries* actum dici potest, quod bis contigerit. Admodum dubia res est.

(82) Obiis-e putatur Lucius ante annum 350.

(83) Quæ de Theodulo hic habentur, putant aliqui non cohærere cum Encyclica Sardicensis synodi Epistola, ubi Theodulus jam obiisse fertur, num. 45; qui enim, aiunt, post Sardicensem synodum vexari ab Arianis potuit, qui jam ante synodum extinctus esset? Verum nihil hic difficultatis erit, si dicamus Theodulum, statim atque Ariani Sardica aufugientes in Thraciam pervenissent, fu-

Trajanopolis, ambos Thraciæ episcopos, probosque illos et orthodoxos viros, cum hæresi suæ adverterent esse infensissimos, calumniati sunt. Et illud primo egerant Eusebiani, eaque de re scripserat imperator Constantius; secundo ipsi calumnias reintegrarunt. Illud autem litteræ ferebant, ut non modo ipsi urbibus ecclesiisque suis pellerentur: sed ut capitali pœna, sicubi reperti fuissent, plecterentur. Hoc autem tametsi stupendum est, nequam alienum tamen ab eorum proposito; nam id ipsum cum ab Eusebianis didicerint, hæredesque sint illorum impietatis, atque propositi; ut patres sui in Thracia, sic et illi Alexandria sese terribiles exhibere cœti sunt: litterasque obtinuerunt quibus jussum erat ut ad portus ingressusque urbium custodiæ agerentur, ne ii quibus id concessum a synodo fuerat, ad suas Ecclesias remigrarent. Auctiores quoque fuerunt ut scripto significaretur Alexandrinis iudicibus, circa Athanasium, et quosdam nominatim recensitos presbyteros; ut sive episcopus, sive quispiam ex illis, vel in urbem vel in fines ejus ingressus deprehenderetur, iudici liceret istis repertos **281** capite truncare. Ita scilicet Judaica nova illa hæresis non modo Christum abnegat, sed etiam interficere didicit.

20. Verum ne ita quidem conquieverunt illi. Sed sicut ipsorum hæreseos pater tanquam leo circuit quærens quem devoret; sic et illi accepta publici curriculum facultate, circummeantes, si quos offenderent qui fugam sibi exprobrarent, Arianamque aversarentur hæresim, hos flagris cœdunt, vinciunt, patria cogunt exsulare. Tantusque terror hominum illorum fuit, ut multi ad simulandum adacti fuerint: multi in solitudinem fugere mallent, quam ullo modo cum illis communicare. Hæc post fugam erant furentium hominum facinora. Imo vero novum quoddam scelus aggrediuntur, eorum sane hæresi consentaneum: verum quod nec ante auditum, neque forte unquam futurum sit, ne vel apud gentilium petulantissimos, nedum apud Christianos. Nam cum sacra synodus legatos episcopos misisset (ANNO 348), Vicentium Capuæ, quæ metropolis est Campaniæ, episcopum, et Euphratem Agrippinæ, quæ metropolis est Galliæ Superioris: ut, prout decretum a synodo fuerat, imperator episcopos in suas reverti ecclesias concederet, quos nempe expulisset ipse, etsi commendatitias pro episcopis litteras misisset fratri suo piissimus Constans; at admirandi homines, ad omneque scelus audacissimi, ubi illos Antiochiæ conspexere, una consilium ineunt, solus tamen Stephanus, utpote ad res hujusmodi probe compa-

gatum ab Arianis, interiisse antequam soluta Sardinensis synodus esset. Res certa videtur: nam hic Athanasius res statim a fuga gestas ab Arianis enarrat. Certumque est cœpisse synodum post Arianorum fugam, et aliquantum temporis durasse. Licet autem quædam superius enarrarit Athanasius quæ non nisi post solutam synodum contigisse videntur, videlicet quæ paulo ante refert de Ario et Asterio episcopis, hoc, inquam, nihil negotii faciat: non ordine quippe res gestas recenset ipse, sed

τὸν ἀπὸ τῆς Τραϊανουπόλεως, ἀμφοτέρους ἀπὸ τῆς Θράκης ἐπισκόπους, ἀγαθοὺς καὶ ὀρθοδόξους ἀνδρας, ἐπειδὴ ἐωράκασι μισοῦντας τὴν αἵρεσιν, διέβαλον, τὸ πρῶτον μὲν οἱ περὶ Εὐσέβιον, καὶ ἔγραψε βασιλεὺς Κωνσταντίος, τὸ δεύτερον δὲ ὑπέμνησαν οὗτοι. Ἦν δὲ τὰ γραφέντα μὴ μόνον ἐκβάλλεσθαι τῶν πόλεων καὶ τῶν Ἐκκλησιῶν αὐτοὺς, ἀλλὰ καὶ κεφαλικὴν διδόναι δίκην, εἴ που εὐρεθεῖεν οὗτοι. Τοῦτο δὲ εἰ καὶ θαυμαστὸν, ἀλλ' οὐκ ἀλλότριον τῆς προαιρέσεως αὐτῶν· ὡς γὰρ μαθόντες τὸ τοιοῦτον ἀπὸ τῶν περὶ Εὐσέβιον, καὶ ὡσπερ κληρονόμοι τῆς ἀσεβείας καὶ τῆς προαιρέσεως αὐτῶν συγγάνοντες, ἠθέλησαν, ὡς οἱ πατέρες αὐτῶν ἐν τῇ Θράκῃ, οὕτω καὶ οὗτοι ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ φοβερούς ἑαυτοὺς δεῖξαι· καὶ ποιεῦσι γραφῆναι, ὥστε τοὺς λιμένας καὶ (84) τὰς εἰσόδους τῶν πόλεων τηρεῖσθαι, μήπως διὰ τὴν ἀπὸ τῆς συνόδου συγχώρησιν ἐπανέλθωσιν εἰς τὰς Ἐκκλησίας. Ποιοῦσι δὲ γραφῆναι καὶ τοῖς [ἐν] Ἀλεξανδρείᾳ δικασταῖς, περὶ Ἀθανασίου καὶ πρεσβυτέρων τινῶν ἐξ ὀνόματος, Ἰνα, εἴτε ἐπίσκοπος, εἴτε τις ἐξ ἐκείνων εὐρεθεῖ τῆς πόλεως ἢ τῶν ὄρων αὐτῆς ἐπιβάς, ἐξῆ τῷ δικαστῇ τῶν εὐρισκομένων τὰς κεφαλὰς ἀποτέμνειν. Οὕτως ἡ Ἰουδαϊκὴ νέα αἵρεσις οὐ μόνον ἀρνεῖται τὸν Κύριον, ἀλλὰ καὶ φρονεῖν μεμάθηκεν.

20. Οὐδὲ οὕτω δὲ ἡρέμουν, ἀλλ' ὡσπερ ὁ πατὴρ τῆς αἵρέσεως αὐτῶν περιέρχεται ὡς λέων, ζητῶν τίνα καταπιῆ, οὕτως οὗτοι δημοσίου δρόμου τὴν ἐξουσίαν λαθόντες καὶ περιεργόμενοι, ὃν ἂν ἠύρισκον ὀνειδίζοντα τοῦτοις τὴν φυγὴν, καὶ μισοῦντα τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν, τοῦτοις ἐμάστιζον, ἐδέσμευον, ἐπόλουν ἐξορίζεσθαι τῆς ἰδίας πατριδος· φοβερούς τε ἑαυτοὺς οὕτως ἐπόλουν, ὡς πολλοὺς μὲν ὑποκριτὰς ποιῆσαι, πολλοὺς δὲ εἰς ἐρημίας φεύγειν, ἢ τοῦτοις βούλεσθαι κἂν ὄλως συντυγχάνειν (85). Τοιαῦτα ἦν αὐτῶν μετὰ τὴν φυγὴν τῆς μανίας τὰ τολμήματα. Καὶ γὰρ καὶ δρῶσιν ἄλλο τι καινὸν, ὅπερ τῆς μὲν αἵρέσεως αὐτῶν ἐστὶ κατάλληλον, οὕτω δὲ πρότερον ἠκούσθη, ἀλλ' οὐδὲ τάχα γενήσεται ποτε οὐδὲ παρὰ τοῖς ἀσελεγεστέροις τῶν Ἑλλήνων, μήτιγε παρὰ (86) Χριστιανοῖς. Τῆς γὰρ ἀγίας συνόδου πρεσβευτὰς ἀποστειλιάσας ἐπισκόπους, Βικέντιον μὲν τὸν ἀπὸ Καπύης (ἐστὶ δὲ αὕτη μητρόπολις τῆς Καμπανίας), Εὐφράτην δὲ τὸν ἀπὸ Ἀγριππίνης (ἐστὶ δὲ καὶ αὕτη μητρόπολις τῆς ἀνω Γαλλίας), Ἰνα, ὡς ἡ σύνοδος ἔκρινε, συγχωρήσῃ βασιλεὺς εἰς τὰς ἐκκλησίας τοὺς ἐπισκόπους ἐπανελθεῖν, ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς ἐξέβαλε· γράψαντός τε καὶ τοῦ εὐσεβεστάτου Κωνσταντος τῷ ἀδελφῷ ἑαυτοῦ, καὶ συστήσαντος τοὺς ἐπισκόπους· οἱ θαυμαστοὶ καὶ πρὸς πάντα τολμηροὶ, ὡς ἐωράκασιν αὐτοὺς ἐπὶ τῆς Ἀντιοχείας, βουλευόμενοι μὲν κοινῶς prout memoriæ sese offerebant.

(84) Sic Reg. et Basil. In editis καὶ doest.

(85) Sic Reg. Editi, τυγχάνειν, minus recte.

(86) Sic Regius codex. In editis vero παρὰ doest. Mox Reg. et edit. Comm., Βικέντιον. Edit. Paris., Οὐϊνχέτιον. Paulo post editi, Ἀπογριππίνης, una voce. Reg., ἀπὸ Ἀγριππίνης. Quæ hic de Vicentio et Euphrate narratur, fusius habentur apud Theodoret., lib. II, cap. 9, et in Vita Athanasii supra.

νῆ, μόνος δὲ Στέφανος ἀναδέχεται τὸ δράμα, ὡς ἁπλοῦς ἐπιτηδείως ἔχων περὶ τὰ τοιαῦτα. Μισθοῦνται τοίνυν πόρνην δημοσίαν ἐν αὐταῖς ταῖς ἡμέραις τοῦ ἀγιοτάτου Πάσχα, καὶ γυμνῶσαντες ταύτην ἐπαφιᾶσι νυκτὸς Εὐφράτη τῷ ἐπισκόπῳ. Καὶ ἡ μὲν πόρνη τὸ πρῶτον, νομισασα νεώτερον εἶναι τὸν καλέσαντα, προθύμως ἠκολούθει· ὡς δὲ βριφεῖσα παρ' ἐκείνων, εἶδε κοιμώμενον τὸν ἄνθρωπον, καὶ μὴ εἰδὸτα τὸ γιγνόμενον, εἶτα ὡς κατενόησε καὶ εἶδε πρεσβύτου πρόσωπον, καὶ ἐπισκόπου κατάστασιν, εὐθὺς ἀναβοήσασα τὴν βίαν ἐβόα. Ἐκείνοι τε ἤξιουν σιωπῆν, καὶ καταφεύδουσαι τοῦ ἐπισκόπου. Ἡμέρας τοίνυν γενομένης, διατεβύλητο τὸ πρᾶγμα, καὶ πᾶσα ἡ πόλις συνέτρεχεν· οἱ τε ἀπὸ τοῦ παλατίου ἐκινούντο, θαυμάζοντες τὸ θρυλούμενον, καὶ ἀξιούντες μὴ σιωπηθῆναι τοῦτο. Γέγονε τοίνυν κρῖσις, καὶ ὁ μὲν (87) ἐταροτρόφος ἤλεγξε τοὺς ἐλθόντας ἐπὶ τὴν πόρνην, ἐκείνοι δὲ τὸν Στέφανον· ἦσαν γὰρ αὐτοῦ κληρικοί. Ὁ μὲν οὖν Στέφανος καθαρῆται, καὶ γίγνεται ἀντ' αὐτοῦ Λεόντιος ὁ ἀπόκοπος, ἵνα μόνον μὴ λείπῃ τῇ Ἀρειανῇ αἰρέσει προστατής.

21. Ὁ δὲ βασιλεὺς Κωνσταντίος ὀλίγον τι κατανοήσας, εἰς ἑαυτὸν ἤλαθε· λογισάμενός τε, ἐξ ὧν ἔδρασαν τῷ Εὐφράτῃ, ὅτι καὶ τὰ κατὰ τῶν ἄλλων (88) ἐπιχειρήματα τοιαῦτά ἐστι, τοὺς μὲν ἐξορισθέντας ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας εἰς τὴν Ἀρμενίαν πρεσβυτέρους καὶ διακόνους, εὐθὺς ἀπολυθῆναι κελεύει. Γράφει τε εἰς Ἀλεξανδρείαν φανερώς, μηκέτι διώκεσθαι τοὺς μετὰ Ἀθανασίου κληρικούς τε καὶ λαούς (89). Εἶτα μετὰ μῆνάς που δέκα τελευτήσαντος Γρηγορίου (90), μεταπέμπεται καὶ Ἀθανάσιον μετὰ πάσης τιμῆς, οὐχ ἅπαξ, οὐδὲ δεύτερον, ἀλλὰ καὶ τρίτον γράφας αὐτῷ μὲν φιλικὰ, δι' ὧν θαρρῆεν καὶ ἐλθεῖν προέτρεπε. Πέμπει τε πρεσβύτερον καὶ διάκονον, ἵνα εἰ μᾶλλον θαρρῶν ἐπανέλθοι. Ἐνόμιζε γὰρ διὰ τὸν φόβον τῶν πρότερον γενομένων ὀλιγωρεῖν με περὶ τὴν ἐπάνοδον. Γράφει δὲ καὶ τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ Κωνσταντίνῳ, ἵνα καὶ αὐτὸς ἐπανέλθῃ με προτρέψῃται. Διεβεδαιοῦτο (91) γὰρ ἐνιαυτὸν ὄλον ἐκδέχεσθαι τὸν Ἀθανάσιον, καὶ οὐκ ἂν ποτε ἐπιτρέψαι γενέσθαι τινὰ καινοτομίαν, ἣ καὶ κατάστασιν, φυλάττων Ἀθανασίῳ τῷ ἐπισκόπῳ τὰς Ἐκκλησίας.

22. Οὕτω δὴ οὖν γράψαντος αὐτοῦ, καὶ προτρέψαμένου διὰ πολλῶν (καὶ γὰρ καὶ τοὺς κόμητας (92) αὐτοῦ πεποίηκε γράφαι, Πολέμιον, Δατιανόν, Βαρδωνά, Θάλασσον, Ταῦρον, καὶ Φλωρέντιον (93), οἷς καὶ μᾶλλον πιστεύειν ἦν), τὸ δὲ ὄλον δεδοκῶς τῷ Θεῷ, τῷ καὶ εἰς τοῦτο κατανύξαντι τὸν Κωνσταντίνῳ, ἦλθεν Ἀθανάσιος μετὰ τῶν σὺν αὐτῷ πρὸς αὐτὸν, γησιῶς τε αὐτὸν ἔωρακε, καὶ ἀπέλυσεν εἰσελθεῖν εἰς τὴν πατρίδα καὶ τὰς Ἐκκλησίας, γράφας καὶ τοῖς κατὰ τόπον δικασταῖς, ἐπειδὴ πρότερον προστάξας ἦν φυλάττεσθαι τὰς διόδους, ἵνα ἀκύλυτον ἔχουσι τὴν παράοδον. Εἶτα τοῦ ἐπισκόπου ἀποδυρομένου περὶ ὧν

(87) Ita Reg. Editi, ἡ μὲν, etc.

(88) Sic Reg. Editi vero, ὅτι τὰ κατὰ ἄλλων.

(89) Ita Reg. Editi autem, λαϊκούς.

(90) Sub initium anni 349.

(91) Ita Reg. et Basil. Editi omnes, male, διεβε-

ratus, fabulam peragendam suscipit. Publicam itaque meretricem, ipsis sanctissimi Paschatis diebus mercede conductam, noctu ad Euphratem episcopum nudatam immittunt. Meretrix quæ se initio a juvene accitam existimabat, prompte sequebatur; ubi autem intromissa ab illis, dormientem vidit hominem, ac rei quæ agebatur ignarum, dehinc senem hominem, ac episcopi formam conspicata, clamore statim edito vim sibi inferri conquerebatur. Rogare illi ut taceret, conflictamque criminationem episcopo imponeret. Die igitur illuscescente pervulgata res est, accurritque universa civitas. At qui e palatio erant, tanti rumoris stupore commoti, rogabant ut ne illud silentio tegeretur. In jus itaque res vocatur, hominesque qui meretricem acciverant, leno prodidit: illi Stephanum: erant enim ejus clerici. Stephanus ergo episcopatu abdicatur, in ejusque locum Leonotius castratus sufficitur, idque eo solum ne Arianæ hæresi patronus deesset.

21. Porro Imperator Constantius, paulisper compunctus, ad se rediit: remque in Euphratem gestam secum reputans, ejusmodi esse illorum adversum cæteros molimina suspicatus est. Ac eos qui Alexandria in Armeniam delegati fuerant presbyteros diaconosque continuo liberos dimitti jubet: publicasque Alexandriam litteras mittit, ut ne ultra vexarentur Athanasii clerici vel populi. Hinc post decem circiter menses defuncto Gregorio, Athanasium cum summo honore accivit, cui non unam, aut binas, sed ternas misit litteras amicitiae plenas, quibus hortabatur illum ut cum fiducia accederet. Misit item presbyterum diaconumque ut majore animi securitate rediret: ratus me ob ante gestarum rerum formidinem ægre reversurum. Scripsit etiam fratri suo Constanti, ut me et ille ad remigrandum cohortaretur. Affirmabat enim se anno integro Athanasium expectasse, neque concessisse ut quidpiam novi aut ordinatio aliqua fieret quod Athanasio episcopo suas Ecclesias servare vellet.

22. (ANNO 349.) Cum eo itaque modo scripsisset ipse, multis illum verbis cohortatus (nam comites quoque suos jussit ad illum scribere, Polemium, Datianum, Bardionem, Thalassum, Taurum et Florentium, quibus præcipue habenda fides erat), Athanasium rem totam Deo acceptam referens, qui cor Constantii compunxerat, ut eam rem ageret, cum suis illum adiit; quem placido vultu imperator intuitus est, dimisitque ut in patriam et in Ecclesias suas ingrederetur, missis litteris ad varios per diversa loca judices, quibus ante præceperat aditus custodire, ut liberum jam præberent transitum.

βαιούνο. Mox, post ἐπιτρέψαι, editi habent με, quæ vox importuna in Reg. deleta est, a nobisque ommissa.

(92) Regius codex, κόμητας.

(93) Regius codex, Φλωρέντιον.

Deinde cum episcopus de sibi illatis malis conquereretur, deque litteris ab ipso imperatore adversum se scriptis, rogaret insuper, ut ne calumnias adversariorum post discussum suum audiret: Arceae, aiens, homines si lubet: per nos licet ut coram astant, quo illos confutemus; hoc ille noluit, sed quotquot per calumniam scripta fuerant, auferri abradique jussit, fidemque dedit se calumniis postea minime aurem præbiturum, sed firmum immotumque fore hoc suum propositum. Hoc non tantum verbis protulit, sed etiam juramenti sermonem obsignavit, Deo super hac re teste advocato. Virum insuper multis aliis cohortatus, ut fiduciam haberet, has ad episcopos et ad iudices mittit litteras:

23. *Victor Constantius Maximus Augustus episcopis et clericis catholicæ Ecclesiæ.*

Nequaquam destitutus Dei gratia est reverendissimus. (*Descripta superius habetur in sexagesimo quinto tractatu, ubi huic prorsus similis est.*) Vide pag. 136.

Alia epistola.

Constantii ad populum Alexandrinum.

Cum in proposito nobis sit vestra in omnibus tranquillitas. (*Descripta est hæc etiam in sexagesimo quinto tractatu.*) Vide pag. 137.

Alia epistola.

Victor Constantius Augustus, Nestorio Ægypti præfecto.

Certum est datum ante a nobis decretum fuisse, rescriptaque reperiri contra Athanasii reverendissimi episcopi existimationem, quæ in sanctitatis tuæ commentario habentur. Placet itaque ut tua nobis spectata sobrietas, omnes epistolas circa prædicti viri nomen in 283 commentario tibi commisso repperas, secundum præsens nostrum decretum, ad comitatum nostrum transmittat.

24. Litteræ autem ab eo post beati Constantis obitum perscriptæ, hujusmodi sunt, Latine primum editæ, Græcoque translatae.

Victor Constantius Augustus, Athanasio.

Votum meum semper fuisse ut omnia fratri

A πέπονθε, καὶ περὶ τῶν κατ' αὐτὸν γραφέντων παρ' αὐτοῦ, παρατιθεμένου τε μὴ πάλιν μετὰ τὴν ἀποδημίαν διαβολαὶ γένωνται παρὰ τῶν ἔθρων, καὶ λέγοντος· Κάλει τούτους, εἰ βούλει (ἔξεστι γὰρ ἐστᾶναι τούτους δι' ἡμᾶς), καὶ διελέγχωμεν αὐτούς. Τοῦτο μὲν οὐ πεποίηκε· πάντα δὲ ὅσα πρότερον ἐκ διαβολῆς ἦν (94) γραφέντα κατ' αὐτοῦ, ἀναρρηθῆναι ταῦτα καὶ ἀπαλιφῆναι· κελεύει, διαβεβαιωσάμενος μηκέτι τοῦ λοιποῦ διαβολῶν ἀνέχεσθαι, ἀλλ' εἶναι βεβαίαν καὶ ἀμετάβλητον τὴν προαίρεσιν. Καὶ τοῦτο οὐχ ἀπλῶς ἔλεγεν, ἀλλ' (95) ὄρκους ἐπεσφράγιζε τοὺς λόγους, τὸν Θεὸν ἐπὶ τούτοις καλῶν μάρτυρα. Πολλοὶ γοῦν καὶ ἑτέροις λόγοις προτρεψάμενος αὐτὸν, καὶ θαρρῆναι πρᾶκελευσάμενος, γράφει πρὸς τοὺς ἐπισκόπους, καὶ τοὺς δικαστὰς ταῦτα·

B 23. *Νικητῆς Κωνσταντίου Μέγιστος Σεβαστὸς ἐπισκόποις καὶ κληρικοῖς (96) τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας.*

Οὐκ ἀπελείφθη τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος ὁ αἰδεσιμώτατος. (97) (Ἐγγράφη ὀπίσω εἰς τὸν 98 λόγον καὶ ἔστιν ἐξ ὁλοκλήρου ὁμοία ταύτης.)

Ἐτέρα ἐπιστολή.

Κωνσταντίου (98) πρὸς τὸν τῆς Ἀλεξανδρείας λαόν.

Σκοπὸν ποιούμενοι τὴν ὑμέτεραν ἐν ἁσιν εὐνομίαν. (Ἐγγράφη καὶ αὕτη ὁμοίως εἰς τὸν αὐτὸν 98 λόγον [99].)

Ἐτέρα ἐπιστολή.

Νικητῆς Κωνσταντίου Ἀγρουστος, Νεστορίῳ ἐξάρχῳ Αἰγύπτου.

C Φανερόν ἐστι πρὸ τοῦτου πρότταξιν ἡμέτεραν γεγενῆσθαι, ὥστε κατὰ τῆς ὑπολήψεως Ἀθανασίου, τοῦ αἰδεσιμωτάτου ἐπισκόπου, γράμματά τινα εὕρισκεσθαι· ταῦτά τε συνέστηκεν ἐν τῇ τάξει τῆς σῆς καθοσιώσεως εἶναι. Βουλόμεθα τοιγαροῦν ἵνα ἡ δεδοκιμασμένη ἡμῖν νηφαλιότης (1) σου πάσας τὰς ἐπιστολάς, ὅσας ἂν περὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ προειρημένου γενομένας ἐν τῇ ὑπὸ σὲ τάξει, ἀκολουθῶς τῇ ἡμέτερᾳ ταύτῃ κελεύσει, εἰς τὸ ἡμέτερον κομητάτον (2) ἀποστελή.

24. Ἄ δὲ καὶ μετὰ θάνατον τοῦ μακαρίου Κωνσταντος ἔγραψεν (3), ἔστι ταῦτα, Ῥωμαῖσι μὲν γραφέντα, ἑρμηνευθέντα δὲ Ἑλληνιστί.

Νικητῆς Κωνσταντίου Ἀγρουστος, Ἀθανασίῳ (4).

Εὐχὴν δεῖ μοι ταύτην γεγενῆσθαι, ὥστε πάντα κα-

(94) Ita Reg., editi vero, ἕσαν. Mox Reg., διαβεβαιωσάμενος. Editi, βεβαιωσάμενος.

(95) Lucifer Calaritanus, uti monitum est in *Apol. ad Const.*, ad n. 23, ait Constantium litteris suis jurasse Alexandrinis, se nihil deinceps mali facturum Athanasio, lib. 1 pro S. Athanasio, p. 132.

(96) In *Apol. contra Arianos*, num. 54, ubi hæc habetur epistola, legitur, καὶ προεστυμένοις.

(97) Amanuenses quod hæc duæ epistolæ superius essent descriptæ, eas prætermiserunt, primis tantum appositis verbis, ut ipsi monent. Reg. ibid. habet, εἰς τὸν 98 λόγον, quia nimirum eo ordine ibi ambæ rescriptæ sunt.

(98) Ita Regius codex et Basil. Editi vero, Κωνσταντος, perperam. Hæc item epistola habetur in

Apologia contra Arianos, num. 55.

(99) Regius codex, εἰς τὸν 98 λόγον. Idem postea hæc subdit: καὶ διὰ τὸ μηδὲν παραλλάσσειν κατελείφθησαν νῦν ἄγραφοι. *Ei quia nihil ab illis discrepant, non hic iterum descriptæ sunt.*

(1) In editis habetur articulus ἡ ante νηφαλιότης, sed in Reg. deest.

(2) Reg., κομητάτον prima manu, secunda vero κομητάτον.

(3) Sic Reg. In editis ἔγραψεν desinenter.

(4) Hujus epistolæ Latine primum editæ duplex exstat versio Græce apud Athanasium, prima in *Apologia ad imperatorem Constantinum*, num. 25, secunda hæc ipsa est.

ταθυμῶς ἀποβαίνειν τῆ ποτὲ μου ἀδελφῷ Κώνσταντι, οὐδὲ τὴν σὴν σύνεσιν ἔλαθεν· ἐν ὄσῃ τε λύπη διετέθη· μαθὼν τοῦτον ἀνηρῆσθαι παρά τινων ἀνοσιωτάτων, στοχάζεσθαι πάλιν δύναται ἢ σὴ φρόνησις. Ἐπεὶ οὖν τινὲς εἰσὶν οἱ ἐν τῷ παρόντι καιρῷ, τῷ οὕτως κενθικῷ, πειρώμενοι σε ἐκφοβεῖν, διὰ τοῦτο ταῦτα πρὸς τὴν σὴν στερέωτητα δοθῆναι τὰ γράμματα ἐδικαίωσα, προτροπόμενός σε εἶνα, ὡς πρέπει ἐπίσκοπον, τοὺς λαοὺς τὰ ὀφειλόμενα τῇ θείᾳ θρησκείᾳ διδάσκειν, καὶ μετ' αὐτῶν συνήθως εὐχαῖς σχολάζειν, (5) καὶ μὴ ματαίως θρύλοις, οἵτινες ἀν γένοιτο, πιστεύσῃς. Ἡμῖν γὰρ τοῦτο ἐν τῇ ψυχῇ πέπηγεν, ὥστε σε ἀκολουθῶν τῇ ἡμετέρᾳ προαιρέσει διαπαντός ἐν τῷ τόπῳ σου θέλειν ἐπίσκοπον εἶναι (6).

Ἡ θεία πρόνοια πολλοὺς ἔτεσὶ σε διατηροῖ, γονεῦ B προσφιλέστατε.

25. Τοῦτων οὕτω πραχθέντων, οὕτω τε συνταξαμένων, καὶ τῆς ὁδοῦ λοιπὸν ἐπιδάντων, οἱ μὲν φίλοι φίλον ὀρῶντες ἔχαιρον· τῶν δὲ ἄλλων οἱ μὲν ἐδυσωποῦντο βλέποντες αὐτόν· οἱ δὲ καὶ παρῆσιαν οὐκ ἔχοντες, ἐκρύπτοντο· οἱ δὲ καὶ μετεγίνωσκον ἐφ' οἷς ἔγραψαν κατὰ τοῦ ἐπισκόπου. Πάντες οὖν (7) οἱ ἀπὸ Παλαιστίνης ἐπίσκοποι, χωρὶς δύο που ἦ τριῶν (8), καὶ αὐτῶν ὑπόπτων τυγχάνοντων, οὕτω τὸν Ἀθανάσιον ὑπεδέξαντο, καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν ἡσάσαντο κοινωνίαν, ὡς καὶ γράψαι καὶ ἀπολογήσασθαι, ὅτι ἂ πρότερον ἔγραψαν, οὐ κατὰ προαίρεσιν, ἀλλὰ βιαζόμενοι πεποιήκασιν. Περὶ γὰρ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ταῖς Λιβύαις ἐπισκόπων, καὶ τῶν ἐν αὐταῖς καὶ τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ λαῶν, περιτόν ἐστι C καὶ λέγειν· πάντων συντρεχόντων, καὶ ἀνεκλάλητον ἐχόντων τὴν χαρὰν· οὐχ ὅτι μόνον τοὺς ἰδίους παρ' ἐλπίδα ζῶντας ἀπελάμβανον, ἀλλ' ὅτι καὶ τῶν αἰρετικῶν ὡς τυράννων καὶ λυττώντων κυνῶν ἀπῆλλαντοντο. Μεγάλη γοῦν ἦν εὐφροσύνη, τῶν λαῶν ἐν ταῖς συνάξεσι παροξυνόντων ἀλλήλους εἰς ἀρετὴν. Πόσαι τῶν ἀγάμων, πρότερον οὔσαι πρὸς γάμον ἔτοιμοι, ἔμειναν παρθένοι τῷ Χριστῷ! πόσοι νεώτεροι βλέποντες ἑτέρους, τὸν μονήρη βίον ἠγάπησαν! πόσοι πατέρες προέτρπον τέκνα! πόσοι δὲ καὶ παρὰ τέκνων ἠξιώθησαν, μὴ ἐμποδίζεσθαι τῆς ἐν Χριστῷ ἀσκήσεως! πόσοι γυναῖκες ἔπεισαν ἀνδρας, πόσοι δὲ παρὰ ἀνδρῶν ἐπέισθησαν σχολάζειν τῇ προσευχῇ, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος! πόσοι χῆραι, πόσοι δὲ καὶ ὀρφανοί, τὸ πρότερον πεινῶντες καὶ γυμνοὶ τυγχάνοντες, ἐκ πολλῆς τῆς τῶν λαῶν προθυμίας, οὔτε λοιπὸν ἐπεινῶν, ἀλλὰ καὶ ἐνδεδυμένοι προήρχοντο! Καὶ ὅλως τοσαύτη ἦν ἀμιλλα περὶ ἀρετῆν, ὡς ἐκάστην οἰκίαν, καὶ οἶκον ἕκαστον (9) νομίζειν ἐκκλησίαν εἶναι, διὰ τὴν τῶν ἐνοικούντων φιλοκαλίαν τε καὶ τὴν

²⁵ I Cor. vii, 5.

(5) Hæc verba usque ad ἡμῖν sequens non exprimitur in *Apol. ad Const.*, num. 23. Ibid. editi, male, θύλοις. Reg., θρύλοις. Ibid. Reg., εἰ τινες. Editi, οἵτινες, quæ genuina videtur lectio.

(6) In *Apol. ad Constantium*, num. 23, post illud, ἐπίσκοπον εἶναι, legitur, καὶ ἄλλῃ χειρὶ, ut indicetur æquientia alia manu scripta fuisse, nec imperatoris nomine. Mox post illud, προσφιλέστατε, editi hæc

A quondam meo Constanti ex sententia cederent, neque prudentiæ tuæ latere arbitror. Quem ubi a quibusdam sceleratissimis sublatum cognovissem, quanto mœrere affectus sim, tuæ item prudentiæ æstimare valet. Cæterum quia nonnulli sunt qui te tam luctuoso temporis decursu terrere conantur; ideo hæc litteras ad tuam constantiam mittere æquum existimavi: hortorque te ut, quemadmodum episcopum decet, quæ ad divinam religionem pertinent populos doceas, ac cum illis de more precibus vaces, neque vanis rumoribus, quicumque tandem illi sint, fidem adhibeas. Hoc enim firmum in animo propositum habemus, ut, juxta placitum et voluntatem nostram, in tuis semper sedibus episcopus sis.

Divina te providentia multis annis conservet, Pater dilectissime.

25. His ita gestis, postquam vale dixisset Athanasius, seseque viæ commisisset, amici amicum videntes, læti: ex aliis vero quidam ad ejus conspectum pudore affecti sunt: nonnulli coram se sistere non ausi, sese abdebant: alii pœnitentia ducti, scripta adversus episcopum sua repudiabant. Omnes itaque Palæstinæ episcopi, duobus vel tribus exceptis, iisque suspectis viris, ita Athanasium susceperunt, ita ejus communionem amplexi sunt, ut etiam litteris sese exeusarent, testarenturque se ea quæ ante scripserant, non motu proprio, sed vi adactos scripsisse. Nam quod spectat Ægypti et Libyarum episcopos, necnon earum regionum Alexandriæque populos, enarrare forte supervacaneum fuerit: æccurrebant quippe omnes, erantque ineffabili gaudio perfusi: non tantum quod suos præter spem incolumes reciperent, sed etiam quod ab hæreticis quasi a tyrannis et rabidis canibus eriperentur. Ingens itaque fuit lætitia populorum sese invicem in synaxibus ad virtutem cohortantium. Quot innuptæ, ad nubendum tamen paratæ, virgines Christo dicatæ permanserunt! quot adolescentæ aliorum exemplo concitati, vitam monasticam amplexi sunt! quot patres filios suos hortabantur! quot patres a filiis rogati sunt, ut ne suam in Christo exercitationem interpellarent! quot uxores viris suis, quot viri uxoribus suis persuaserunt, ut orationi incumbere, quemadmodum ait Apostolus ²⁵! quot viduæ, quot orphani, qui prius esuriebant, nudique erant, ex ardenti populorum ad virtutem studio, non ultra esuriere, imo etiam induti prodire! Tanta demum de virtute contentio fuit, ut singulas familias, singulas domos, ob probitatem inhabitantium, precesque ad

habent, καὶ ταῦτα μὲν ὁ Κωνσταντῖος, quæ cum in Reg. desint, a contextu expunximus.

(7) Reg., γοῦν. Quæ mox sequuntur videsis in *Apol. contra Arianos*, num. 57, ubi synodi Hierosolymitanæ epistola legitur.

(8) Acacius scilicet Cæsariensis et Patrophilus Scythopolitanus excipiendi. Vide pag. 133.

(9) Regius codex, ἐκάστου.

Deum fusas, tot ecclesias existimasses. Pax profunda admirandaque erat in Ecclesiis, cum episcopi undique Athanasio scriberent, 284 ab eoque mutuo acciperent consuetas pacis litteras.

26. (ANNO 349 VEL 350.) Quin etiam Ursacius et Valens quasi a conscientia percussi, pœnitentiam egerunt, ac eidem ipsi episcopo amicam pacificamque epistolam scripsere, tametsi nullas ab eo litteras acceperant. Romamque profecti pœnitentiam egerunt, confitentes, quæcunque adversus eum fecissent dixissentve, falsa ac meram esse sycophantiam. Neque sat illis fuit ita egisse: nam Ariana hæresi anathemate damnata, pœnitentiam suam scripto tradidere, per hæc litteras, quas Julio episcopo Latine scriptas misere, quæque Græce translatae sunt. Quarum exemplar Latine nobis a Paulo Trevirensi episcopo transmissum est.

Interpretatio ex Latino.

Domino meo beatissimo papæ Julio Ursacius et Valens.

Quoniam constat nos antehac multa gravia, etc. (Descripta est supra in tractatu 68, estque huic omnino ad verbum similis.) Vide pag. 139.

Interpretatio ex Latino.

Domino meo fratri Athanasio episcopo, Ursacius et Valens episcopi.

Dedit se occasio fratris et compresbyteri, etc. (Descripta est supra in eodem tractatu 68, estque tota et ad verbum huic similis.) Vide pag. 139.

His datis epistolis, pacificis etiam litteris oblatis a Petro et Irenæo Athanasii presbyteris, et Ammonio laico, subscribere, cum tamen nullas Athanasii litteras ad illos directas afferrent ipsi.

27. Quis igitur his animadversis, tantaque Ecclesiarum pace conspecta, admiratus non est? Quis gavisus non est cernens illam tot tantorumque episcoporum concordiam? Quis Domino gloriam non retulit, perspecta in synaxibus tanta populilætitia? Quot ex inimicis pœnitentiam egerunt! quot prius calumniati, sese excusarunt! quot qui eum ante oderant, postea dilexerunt! quot cum adversus illum scripsissent, palinodiam cecinerunt! quot qui non proprio motu, sed vi ex Arianorum partibus stabant, noctu accedentes sese excusabant, hæresisque anathemate damnata, rogabant sibi veniam dari, quod nempe ob conspirationes calumniasque ab illis structas, corpore tantum eorum conventibus interessent, cum tamen corde cum Athanasio convenirent, semperque cum illo essent! Ita rem se habere credite.

28. At his auditis visisque, hæredes sententiæ

(10) Sic Reg. Editi vero, τὰ παρ' αὐτοῦ

(11) Ita Reg. In editis καὶ δεστ.

(12) Η̄κε, τὸ ἀντίγραφον, usque ad Ῥωμαῖσι! inclusivè, desunt in Nanniana versione. In *Apol. contra Arianos*, num. 58, legitur, παρὰ Παυλίνου ἐπισκόπου Τυβέρων, ubi Nannius vertit a *Paulino episcopo Tyburis*. Circa quod vide quæ supra diximus in *Apologia ad Constantium*, num. 9. Ea de re item

Ἀ πρὸς τὸν Θεὸν εὐχὴν. Εἰρήνη τε ἦν ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις βαθεῖα καὶ θαυμαστὴ, γραφόντων τῶν πανταχόθεν ἐπισκόπων, καὶ δεχομένων παρὰ Ἀθανασίου τὰ συνήθη τῆς εἰρήνης γράμματα.

26. Καὶ γὰρ καὶ Οὐρσάκιος καὶ Οὐάλης, ὥστερ ὑπὸ τοῦ συνειδότης μαστιζόμενοι, μετέγνωσαν· καὶ γράφουσι μὲν αὐτῷ τῷ ἐπισκόπῳ φιλικὴν καὶ εἰρηλικὴν ἐπιστολήν, καίτοι μὴ λαβόντες παρ' αὐτοῦ (10) γράμματα. Ἀνελθόντες δὲ καὶ εἰς τὴν Ῥώμην μετενόουν, ὁμολογοῦντες ὅτι πάντα, ὅσα πεποιθήκασι καὶ εἰρήκασι κατ' αὐτοῦ, ταῦτα εἶναι πάντα ψευδῆ, καὶ μόνον συκοφαντίαν. Οὐχ ἀπλῶς δὲ τοῦτο οὐδ' αὐτοὶ πεποιθήκασιν, ἀλλὰ γὰρ καὶ (11) ἀναθεματίζαντες τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν, ἐγγράφον τὴν μετάνοιαν αὐτῶν δεδώκασι, γράψαντες Ἰουλίῳ τῷ ἐπισκόπῳ, Ῥωμαῖσι μὲν, μεταβληθέντα δὲ Ἑλληνιστί, τούτα. Τὸ γὰρ (12) ἀντίγραφον ἀπεστάλη ἡμῖν παρὰ Παύλου ἐπισκόπου Τριβέρων Ῥωμαῖσι.

Ἑρμηνεία ἀπὸ Ῥωμαϊκοῦ.

Κυρίῳ μου μακαριωτάτῳ Πάτρῳ Ἰουλίῳ Οὐρσάκιος καὶ Οὐάλης.

Ἐπειδὴ συνέστηκεν ἡμᾶς πρὸς τοῦτο πολλὰ τε καὶ δεινὰ. (Ἐγγράφη ὀπίσω εἰς ξη' λόγον (15), καὶ ἐστι κατὰ πάντα ὁμοία καὶ ἴση.)

Ἑρμηνεία ἀπὸ Ῥωμαϊκοῦ.

Κυρίῳ μου ἀδελφῷ Ἀθανασίῳ ἐπισκόπῳ, Οὐρσάκιος, καὶ Οὐάλης ἐπίσκοποι.

Ἀφορμὴ ἡμῖν ἐδόθη διὰ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ συμπρεσυτέρου. (Ἐγγράφη ὀπίσω εἰς τὸν αὐτὸν ξη' (14) λόγον, καὶ ἐστὶν ὁμοία καὶ ἴση ἐξ ὁλοκλήρου.)

Ταῦτα γράψαντες, ὑπέγραψαν καὶ τοῖς εἰρηνοῖς, παρερχομένων πρεσβυτέρων Ἀθανασίου, Πέτρου τε καὶ Εἰρηναίου, καὶ Ἀμμωνίου λαϊκοῦ· καίτοι μὴ δὲ δι' αὐτῶν γράψαντος αὐτοῖς.

27. Τίς τοίνυν οὐκ ἐθαύμαζε βλέπων ταῦτα, καὶ τὴν τοσαύτην τῶν Ἐκκλησιῶν εἰρήνην; Τίς οὐκ ἔχαιρεν, ὄρων τῶν τοσοῦτων ἐπισκόπων τὴν ὁμόνοιαν; Τίς οὐκ ἐδόξασε τὸν Κύριον, θεωρῶν τῶν λαῶν τὴν ἐν ταῖς συναξέσιν εὐφροσύνην; Πόσοι τῶν ἐχθρῶν μετενόουν! πόσοι τῶν πρότερον διαβαλλόντων ἀπελογοῦντο! πόσοι πρότερον μισοῦντες αὐτὸν, ὑπερονήγάπησαν! πόσοι τῶν γραψάντων κατ' αὐτοῦ, παλινώδιαν ἤσαν! πολλοὶ καὶ τῶν μὴ προαιρέσει, ἀλλ' ἀνάγκῃ μετὰ τῶν Ἀρειανῶν ὄντες, ἐρχόμενοι νυκτὸς ἀπελογοῦντο· καὶ τὴν μὲν αἵρεσιν ἀνεθεματίζον, ἠξίουσαν δὲ συγγνώμην ἔχειν, ὅτι διὰ τὰς συσκευάς (15), καὶ τὰς διαβολάς, τὰς παρ' αὐτῶν γιγνομένης, τοῖς μὲν σώμασιν ἐκεῖ φαίνονται, τῇ δὲ καρδίᾳ μετὰ Ἀθανασίου συνάγονται, καὶ αὐτὸν μετ' αὐτοῦ τυγχάνουσι· ναὶ πιστεύσατε.

28. Ἀλλὰ ταῦτα ἀκούοντες καὶ βλέποντες οἱ κλη-

αῖται in Athanasii Vita. Sequentes Ursacii et Valentis epistolas integras habes in *Apol. contra Arianos*, n. 58, cum Hilarii contextu Latino.

(13) Reg., εἰς τὸν ν' λόγον. Vide paulo superius, num. 25.

(14) Reg., εἰς τὸν να'.

(15) Sic Regius codex et Basil. Editi vero, ὅτι καὶ τὰς συσκευάς.

ρονόμοι τῆς γνώμης καὶ τῆς ἀσεβείας τῶν περὶ Εὐσέβιον, Λεόντιος ὁ ἀπόκοπος, ὃν οὐδὲ ὡς λαϊκὸν κοινωνεῖν ἐχρῆν, διότι ἑαυτὸν ἀπέκοψεν ὑπὲρ τοῦ μετ' ἐξουσίας λοιπὸν κοιμᾶσθαι μετὰ Εὐστολίου τινός, γυναικὸς μὲν δι' αὐτὸν, λεγομένης δὲ παρθένου· Γεώργιός τε καὶ Ἀκάκιος, καὶ Θεόδωρος, καὶ Νάρκισσος, οἵτινες καὶ ἐν τῇ συνόδῳ καθηρέθησαν, μεγάλως ἠσχύνοντο. Εἶτα βλέποντες τὴν (16) πρὸς Ἀθανάσιον τῶν ἐπισκόπων συμφωνίαν τε καὶ εἰρήνην, πλείους δὲ ἦσαν ὁ, ἀπὸ τῆς μεγάλης Ῥώμης καὶ τῆς Ἰταλίας πάσης, Καλαβρίας τε καὶ Ἀπουλίας καὶ Καμπανίας, Βρετανίας τε καὶ Σικελίας, Σαρδινίας τε καὶ Κορσικῆς καὶ πάσης τῆς Ἀφρικῆς· τοὺς τε ἀπὸ Γαλιῶν, καὶ Βρετανίας, καὶ Σπανιῶν, μετὰ τοῦ μεγάλου καὶ ὁμολογητοῦ Ὁσίου· ἔπειτα τοὺς ἀπὸ τῶν Παννονίων, καὶ Νωρικῶν, καὶ Σισκίας, Δαλματίας τε καὶ Δαρδανίας (17), Δακίας τε καὶ Μυσίας, Μακεδονίας, Θεσσαλίας, καὶ πάσης τῆς (18) Ἀχαΐας, καὶ Κρήτης, Κύπρου τε καὶ Λυκίας, καὶ πλείστους τῆς Παλαιστίνης τε καὶ Ἰσουλίας, Αἰγύπτου, καὶ Θηβαΐδος, καὶ πάσης Λιβύης, καὶ Πενταπόλεως· ταῦτα βλέποντες ἐκεῖνοι, φόβῳ καὶ φόβῳ συνεσχέθησαν· φόβῳ μὲν διὰ τὴν τοσούτων κοινωνίαν (19), φόβῳ δὲ μὴ οἱ παρ' αὐτῶν ἀπατηθέντες προστεθῶσι τῇ τῶν τοσούτων ἁμοφυλίᾳ, καὶ λοιπὸν ἡ αἵρεσις αὐτῶν παραδειγματισθεῖσα θριαμβευθῆ καὶ στηλιτευθῆ πανταχοῦ.

29. Πρῶτον μὲν τοὺς περὶ Οὐρσάκιον καὶ Οὐάλεντα, ὡς τοὺς κύνας μεταπειθούσι μεταβάλλεσθαι, καὶ εἰς τὸν ἴδιον ἔμετον ἐπιστρέψαι, καὶ ὡς τοὺς χοίρους εἰς τὸν πρότερον βόρβορον τῆς ἀσεβείας πάλιν κυλισθῆναι, πρόσθεν τε τῆς μετανοίας πλάσασθαι, ὡς διὰ φόβον τοῦ θεοσεβεστάτου Κωνσταντος εἶεν τοῦτο πεποιηότες· καίτοι, εἰ καὶ φόβος ἦν, ἀλλ' οὐκ ἐχρῆν, εἴπερ ἐθάβρου οἷς ἐπραξαν, προδότας τούτων γίνεσθαι. Ὅτε δὲ οὐδὲ φόβος, ἀλλ' ἐψεύδοντο, πῶς οὐκ ἄξιοι πάσης καταγνώσεώς εἰσιν; Οὐτε γὰρ στρατιώτου παρόντος, οὐ παλατιῶν, ἢ νοταρίων ἀποσταλέντων, ὁποῖα νῦν αὐτοὶ ποιούσιν, ἀλλ' οὐδὲ βασιλέως παρόντος, οὐδὲ ὅλως κληθέντες παρὰ τινος ἔγραψαν· ἀλλ' αὐτοὶ θέλοντες ἀνῆλθον εἰς τὴν Ῥώμην, καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἔνθα φόβος μὲν ἐξῆθεν οὐκ ἦν, μόνος δὲ ὁ τοῦ Θεοῦ φόβος ἔσται, καὶ ἐλευθέραν ἑκάστος ἔχει τὴν προαίρεσιν, δι' ἑαυτῶν μετενόησαν καὶ ἔγραψαν. Καὶ ὅμως Ἀρειανοὶ δεῦτερον γινόμενοι, τοιαύτην πάλιν ἀπερπῆ πρόφασιν ἐπινοήσαντες, οὐκ ἐρυθρίωσιν.

30. Ἐπειτα κοινῇ προσελθόντες παρεκάλουν τὸν βασιλέα Κωνσταντίον, λέγοντες· Καὶ τὸ πρῶτον ἀξιούντες, οὐκ ἐπιστεύθημεν· ἐλέγομεν (20) γὰρ, ὅτε μετεπέμψου τὸν Ἀθανάσιον, ὅτι, τοῦτον προκαλούμενος, τὴν ἡμετέραν αἵρεσιν ἐκβάλλεις. Οὗτος γὰρ ἐξ ἀρχῆς κατ' αὐτῆς γέγονε, καὶ οὐ παύεται ταύτην

ἢ II Petr. II, 22.

(16) Ita Reg et Basil., τὴν δεest in editis.

(17) Sic Edit. Parisiens., et ita legendum. Edit. Comm. et mss., Σαρδανίας, male, nam Sardinia jam supra memorata est. Dardania vero item memoratur in *Apologia contra Arianos*, num. 1 et 36.

A impietatisque Eusebii, Leontius castratus, qui ne laici quidem nomine ad communionem admittendus erat, quod sese ipse castrasset, ut sibi deinceps copia foret dormiendi cum quadam Eustolio, quæ cum mulier ejus opera esset, virgo tamen vocabatur : Georgius item, Acacius, Theodorus et Narcissus, qui depositi in synodo fuerant, 'ingenti sunt pudore suffusi. Deinde cum animadvertenter cum Athanasio concordiam et pacem servare episcopos plusquam quadringentos, ex 285 magna Roma, ex universa Italia, Calabria, Apulia, Campania, Bruttia, Sicilia, Sardinia, Corsica, ex tota Africa, ex Galliis, ex Britannia, ex Hispaniis, cum magno et confessore Hosio : episcopos etiam Pannoniarum, Norici, Siscie, Dalmatie, Dardanie, Dacie, Mysie, Macedonie, Thessalie, totiusque Achæie, Crete, Cypri et Lycie, plurimos item Palestine, Isaurie, Ægypti, Thebaidis, totius Libye, et Pentapoleos. Hæc, inquam, cum viderent illi, invidia ac metu correpti sunt : invidia, quod tam multi tantique episcopi cum illo communicarent ; metu, ne qui a se decepti fuerant, tantæ tamque concordie multitudini sese adjungerent : neve in posterum sua hæresis infamata quasi in triumphum ubique duceretur.

29. Primo quidem Ursacio et Valenti persuadent ut mutata sententia, quasi canes ad proprium vomitum revertantur **, et tanquam porci in pristino impietatis luto voluntent, ac simulantes, hanc penitentia suæ causam comminiscantur, quod scilicet piissimi Constantis formidine ad id agendam compulsi essent. Atqui, etsi formidinis causa erat, non decuit certe, si tamen gestis suis confidissent, illorum proditores esse. At quandoquidem metus nullus fuit, qui, quæso, non omni damnatione digni sunt? Nullo quippe milite præsentē, nullis missis palatinis vel notariis, ut jam illi agunt, non coram imperatore, a nulloque acciti hæc scripsere; sed ultro ipsi Romam profecti in ecclesia, ubi nulla extranea formido, sed solus Dei timor est : ubi liberam quisque habet voluntatem, sua sponte penitentiam illi egerunt, scriptoque tradiderunt. Attamen Ariani iterum effecti, absurdum ejusmodi obtentum comminisci non erubescunt.

* 30. Deinde imperatorem una omnes conveniunt, hisque verbis rogant : Cum primum te deprecaremur, fides nobis habita non est. Aiebamus quidem, ubi Athanasium accivisti, te nostram expellere hæresim : ab initio quippe ille adversarius ejus fuit, quam non cessat anathemate condemnare. Namque

(18) Ita Reg. In editis τῆς δεest.

(19) Ita Reg. et Basiliensis. Editi vero, διὰ τὴν τοσούτων ἁμοφυλίαν, omissis intermediis.

(20) Ita Reg. et Basil. Editi autem, λέγομεν. Mox Reg. et Basil., μετέπεμψες.

ille omnia ubique loca suis adversam nos litteris implevit : plurimique cum eo communione juncti sunt. Imo ex iis qui nostrarum esse partium putabantur, alii sese jam illi sociarunt, alii idipsam acturi sunt : nosque soli remansimus. Periculumque est ne dignoscatur hæresis, neve nos deinceps tuque similiter hæretici appellemur. Illud si accidat, tute, quæso, videas ne cum Manichæis computemur. Age itaque, persecutionem denuo incipe, hæresisque patrocinaro : nam te illa quoque imperatorem habet. Hæc ipsa erant subdola eorum verba. Ille vero cum contra Magnentium properans pertransiret, conspecta episcoporum cum Athanasio communione, quasi igne inflammatus, sententiam commutavit, juramentorumque immemor, suorum quoque scriptorum oblitus est, debiti item fratri suo officii ingratus ille recordatus non est. Nam in suis ad eum litteris, et cum Athanasium conspexit, juramento affirmavit, sese nihil acturum, quam quod populo et episcopo in optatis esset. Sed studium erga impietatem omnium oblivionem adduxit. Neque mirum si post tam multas scriptas litteras, tam multa data juramenta, mutatus sit Constantius : nam ille olim Ægypti tyrannus Pharaon plerumque pollicitus, atque 286. hinc pœnarum remissionem consecutus, sententiam mutabat, donec tandem cum sibi consciis hominibus interiret.

31. (ANNO 355.) Hos igitur in singulis urbibus ad sententiam commutandam adigebat : cum autem Arelatem et Mediolanum advenisset, ibi ex hæreticorum consilio et cohortatu omnia agebantur, imo potius ipsi res gerebant, acceptaque potestate irruerant in omnes. Hinc statim jussa ac litteræ ad præfectum, ut continuo frumentum Athanasio auferretur, dareturque iis qui Arianice sentirent : ac cuique volenti facultas esset, contumelias inferendi iis qui Athanasii conventibus interessent. Hinc minas quoque judicibus intentatæ, nisi cum Arianis communicarent. Erant autem hæc præludia rerum a Syriano duce postea gestarum. In exteriores autem partes iterum jussa, notarii item per singulas urbes et palatini minas deferentes ad episcopos et ad iudices mittuntur, ut iudices concitent, episcopi que vel Arianorum communionem amplexi contra Athanasium subscribant, aut exsilii pœnam sustineant, ac qui cum illis conveniunt populi, certo sciant se vincula, contumelias, plagas, bonorumque direptiones experturos. Neque mandatum neglectui habitum est ; legatis quippe cognites dati sunt, Ursacii et Valentis clerici, qui concitarent illos, remissioresque iudices ad imperatorem deferrent. Cumque reliquas hæreses, utpote minores suas sorores, concederent in Dominum blasphemare, solis Christianis parabant insidias, quod indigne ferrent pios de Christo sermones audire. Quot igitur episcopi, uti scriptum est ¹, ad duces et reges ducti

¹ Marc. XIII, 9.

(21) Sic. Reg. cod. quem sequimur. Editi vero, αιρετικῶν.

οὗτος ἀναθεματίζων. Αὐτὸς μὲν οὖν ἤδη πεπλήρωσε τὰ πανταχοῦ γράφων καθ' ἡμῶν· τῶν δὲ καὶ δοξάντων μεθ' ἡμῶν εἶναι οἱ μὲν προσετέθησαν αὐτῷ, οἱ δὲ μέλλουσιν· ἡμεῖς δὲ ἐμείναμεν μόνοι. Καὶ φόβος μὴ καὶ ἡ αἵρεσις γνωσθῆ, καὶ λοιπὸν ἡμεῖς καὶ σύ χρηματισώμεν αἰρετικοί· κἄν τοῦτο γένηται, σκοπέει μὴ μετὰ Μανιχαίων λογισθῶμεν. Ἐρῆαι πάλιν οὖν διώκειν, καὶ πρόστα τῆς αἵρέσεως· καὶ γὰρ καὶ αὕτη σὲ βασιλεῖα ἔχει. Τοιαῦτα μὲν οὖν ἦν τούτων τὰ τῆς πανουργίας ῥήματα. Καὶ αὐτὸς δὲ διερχόμενος, ὅτε πρὸς Μαγνέντιον ἔσπευδε, καὶ βλέπων τὴν πρὸς Ἀθανάσιον τῶν ἐπισκόπων κοινωνίαν, ὡς ὑπὸ πυρὸς ἀναφθεις μετεβάλλετο τὴν γνώμην, καὶ οὕτε τῶν ὄρκων ἐμνημόνευσεν, ἀλλὰ καὶ ὧν ἔγραψεν ἐπέλαθετο, καὶ τῶν πρὸς τὸν ἀδελφὸν καθηκόντων ἀγνώμων γέγονε. Καὶ γὰρ καὶ αὐτῷ γράφων, καὶ Ἀθανάσιον ἑωρακώς, ὄρκους δέδωκε μὴ ἄλλως ποιήσῃ, ἢ ὡς ἂν ὁ λαὸς βούληται, καὶ πῶ ἐπισκόπων καταθυμῶς τυγχάνοι. Ἄλλ' ἢ πρὸς τὴν ἀσέβειαν σπουδῆ πάντων ἀθρόως αὐτὸν ἐπιλαθῆσθαι πεποίηκεν. Οὐδεὶς δὲ θαυμάζειν εἰ μετὰ τούτοις γράμματα καὶ τούτους ὄρκους ἠλλοιώθη Κωνσταντίος, ὅπουγε καὶ ὁ τῆς Αἰγύπτου τότε τύραννος Φαραῶν, πολλάκις ἐπαγγελλόμενος, καὶ διὰ τοῦτο λαμβάνων τῶν βασιάνων ἀνεσις, μετετίθετο, ἵως εἰς τέλος ἀπώλετο σὺν αὐτοῖς τοῖς ὁμονοήσανι αὐτῷ.

31. Τούτους μὲν οὖν κατὰ πόλιν πρῶτον ἐβιάζετο μετατίθεσθαι· γενόμενος δὲ ἐν τῇ Ἀρελατῷ καὶ τῇ Μεδιολάνῳ, λοιπὸν ὡς οἱ αἰρετικοὶ συνεβούλευσαν καὶ ὑπέθετο, οὕτως αὐτοὺς ἐπραττε, μᾶλλον δὲ οὕτως καὶ αὐτοὶ διεπραττόντο, καὶ ἐνήλλοντο κατὰ πάντων ἔχοντες τὴν ἐξουσίαν. Καὶ εὐθύς ὥδε μὲν ἐντολαὶ καὶ γράμματα πρὸς τὸν ἐπαρχον, ἵνα τέως ὁ σίτος ἀφαιρηθῆ παρὰ Ἀθανασίου, καὶ δοθῆ τοῖς τὰ Ἀρείου φρονούσι, καὶ ἵνα ἐξῆ ὄβριζεν τοῖς βουλομένοις τοὺς μετ' αὐτοῦ συναγομένους. Ἀπειλὴ τε ἦν τοῖς δικασταῖς, εἰ μὴ συνάγοντο μετὰ τῶν Ἀρειανῶν (21). Ἦν δὲ ταῦτα προοίμια τῶν μετὰ ταῦτα γενομένων διὰ τοῦ δουχοῦ Συριανοῦ. Εἰς δὲ τὰ ἐξω μέρη προστάγματα πάλιν, καὶ νοτάριοι κατὰ πόλιν καὶ καλατινοὶ φέροντες ἀπειλὰς ἀπεστέλλοντο πρὸς τε τοὺς ἐπισκόπους καὶ τοὺς δικαστάς· ἵνα οἱ μὲν δικασταὶ ἐπέγωσιν, οἱ δὲ ἐπίσκοποι ἢ ἵνα κατὰ Ἀθανασίου γράψωσι, κοινωνίαν ἔχοντες πρὸς τοὺς Ἀρειανούς, ἢ τιμωρίαν αὐτοὶ μὲν ὑπομένωσιν ἐξουριστίας, οἱ δὲ τούτοις συνερχόμενοι λαοὶ δεσμὰ, καὶ ὕβρεις, καὶ πληγὰς κατ' αὐτῶν, καὶ ἀφαιρέσιν τῶν ἰδίων ὑπαρχόντων ἔσεσθαι γινώσκουσιν. Οὐκ ἡμελείτο ἐξ τῶ πρόσταγμα· καὶ γὰρ εἶχον οἱ ἀποσταλέντες μεθ' ἑαυτῶν κληρικῶς Οὐρσακίου καὶ Οὐάλεντος, ἵνα καὶ παροξύνωσι, καὶ ἀμελοῦντας τοὺς δικαστάς κατενέγκωσι τῷ βασιλεῖ. Καὶ τὰς μὲν αἵρέσεις ὡς μικροτέρας ἐκπτῶν ἀδελφὰς συνεχώρουσαν βλασφημεῖν εἰς τὸν Κύριον, μόνοις δὲ τοῖς Χριστιανοῖς ἐπεβούλευσαν, οὐ φέροντες ἀκούειν περὶ Χριστοῦ λόγων εὐσεβῶν. Πόσοι τοιγαρ-

οὐν ἐπίσκοποι, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἐπὶ ἡγεμόνας Ἀ καὶ βασιλέας ἤχθησαν, καὶ παρὰ δικαστῶν ἤκουσαν· Ἡ ὑπογράψατε, ἢ τῶν Ἐκκλησιῶν ἀναχωρεῖτε· καθαιρεθῆναι γὰρ ὑμᾶς βασιλεὺς προσέταξε; πόσοι διέσεισθησαν παρ' αὐτῶν κατὰ πόλιν, ἵνα μὴ ὡς φίλους τῶν ἐπισκόπων αὐτοὺς καταμείψωνται! Καὶ γὰρ καὶ πολιτευταῖς ἐγράφετο. Καὶ ἦν ἀπειλή, ζημιὰ χρημάτων, εἰ μὴ ἀναγκάζοι ἕκαστος τὸν τῆς ἰδίας πόλεως ἐπίσκοπον ὑπογράψαι· καὶ ὅλως πᾶς τόπος, καὶ πᾶσα πόλις ἐπεπλήρωτο φόβου καὶ ταραχῆς, τῶν μὲν ἐπισκόπων ἐλκομένων, τῶν δὲ δικαστῶν ὁρώντων τοὺς ὄδυρους καὶ στεναγμούς τῶν λαῶν.

52. Ταῦτα μὲν παρὰ τῶν ἀποσταλέτων παλατινῶν ἐπράττετο· οἱ δὲ θαυμαστοὶ (22) θαρρόντες αἰς ἔχουσι προστασίας, σπουδῆν τίθενται· καὶ οὕτως τῶν ἐπισκόπων τοὺς μὲν πρὸς βασιλέα καλοῦσι, τοὺς δὲ πάλιν διὰ γραμμάτων μεθοδεύουσι, πιάττοντες κατ' αὐτῶν προφάσεις· Ἐν οἱ μὲν παρόντα Κωνσταντίνου καταπτήξωσιν, οἱ δὲ, τοὺς ἀποσταλέντας καὶ τὰς ἀπειλὰς τῆς ἐκ προφάσεως συκοφαντίας φοβηθέντες, μεταθῶνται τῆς ἑαυτῶν ὀρθῆς καὶ εὐσεβοῦς μνήμης (23). Οὕτω γοῦν ἐβιάσατο βασιλεὺς τὸ τοσοῦτον τῶν ἐπισκόπων πλήθος, τὰ μὲν ἀπειλῶν, τὰ δὲ ἐπαγγελλόμενος, εἰπεῖν· Οὐκέτι κοινωνοῦμεν Ἀθανασίῳ. Οἱ γὰρ ἐρχόμενοι πρὸς αὐτὸν οὐ πρότερον ἔβλεπον αὐτὸν (24), οὐθ' ὅλως ἀνεσιν ἔχειν τινὰ, ἢ προτέναι τῆς ἰδίας οἰκήσεως ἐπετρέποντο, πρὶν ἂν ἢ (25) ὑπογράψωσιν, ἢ ἀνανεύοντες ἐξορισθῶσιν. Ἐποίει δὲ τοῦτο διὰ τὸ συνορᾶν ἀπὸ πάντων μισεῖσθαι τὴν αἵρεσιν· διὸ μάλιστα καὶ ἠνάγκασε τοὺς τοσοῦτους τοῖς ὀλίγοις συναριθμηθῆναι. Καὶ ἐσπούδασαν ὄχλον ὀνομάτων συναγαγεῖν, πρὸς φόβον μὲν κατὰ τοῦ ἐπισκόπου, φαντασίας δὲ χάριν τῆς Ἀρειανῆς ἀσεβείας, ἧς αὐτὸς προίσταται (26), οἰόμενος, ὅτι, ὡς τοὺς ἀνθρώπους, οὕτω καὶ τὴν ἀλήθειαν μεταστρέψαι δυνήσεται· οὐκ εἰδῶς, οὐδὲ ἀναγνοῦς, ὅτι οὐδὲ Σαδδουκαῖοι καὶ Ἡρωδιανοὶ, προσλαβόμενοι τοὺς Φαρισαίους, ἴσχυσαν ἐπικρύψαι τὴν ἀλήθειαν· μάλλον γὰρ καὶ οὕτως αὐτῇ μὲν καθήμεραν λαμπρὰ δέικνυται, οὕτοι δὲ καὶ κρᾶξαντες, Οὐκ ἔχομεν βασιλέα εἰ μὴ Καίσαρα, καὶ ἔχοντες τὴν Πιλάτου κρίσιν, οὐδὲν ἤττον εἰσιν ἔρημοι, καὶ πάσης αἰσχύνης, πάσης (27) προσδοκῶντες ὅσον οὐδέπω μένειν καὶ αὐτοὶ κατὰ τὸν πέρδικα γυμνοὶ, ὅταν ἴδωσι καὶ τὸν προστάτην ἑαυτῶν ἀποθνήσκοντα.

53. Εἰ δὲ καὶ ἀπερπὲς τὸ ὅλως ἐπὶ τούτοις φοβηθέντες τινὰς τῶν ἐπισκόπων μεταθέσθαι, ἀλλὰ μάλλον ἀπερπότερον, καὶ οὐ θαρρόντων οἷς πεπιτεύκασιν (28), τὸ βιάζεσθαι, καὶ ἀναγκάζειν τοὺς μὴ βουλομένους. Οὕτως ὁ μὲν διάβολος ἐπεὶ μὴδὲν ἀλη-

^a Joan. xix, §5. ^b Jerem. xvii, 11.

(22) Sic Reg. In editis vero θαυμαστοὶ deest.

(23) Sic editi et mss. Sed Nannius legit γωμης, veritque, *sententia*, et ita legendum.

(24) Reg. et Basil., ἔβλεπον αὐτούς. Ibidem Reg., οὐδ' ὅλως.

(25) Reg. ita. In editis ἢ deest.

(26) Reg., προίσταται. Editi, προϊστατο.

(27) Importuna vox πάσης hic repetita, videtur supervacanea. Forte leg. μετὰ πάσης. Alludit autem hic Athanasius ad periticeum illum de quo apud Ieremiam, c. xvii, 11, hæc leguntur: Ἐφώνησε

sunt, a iudicibusque hæc audire: Aut subscribe, aut ab Ecclesiis recedite, nam jussit imperator ut ablicemini! quot ab illis per singulas urbes exturbati sunt, ne illi ut episcoporum amici accusarentur! Nam ipsis magistratibus missæ litteræ sunt, minisque adhibitis, multa pecuniarum indicta, nisi singuli suæ urbis episcopum adigerent ad subscribendum. Omnis denique locus, omnis civitas terrore ac tumultu replebatur, dum episcopi traherentur, iudicesque conspicerent luctum gemitumque populorum.

52. Hæc erant missorum Palatinorum gesta. Admirandi autem illi homines, iis quæ nacti sunt patrociniis freti, hoc curarunt ut ex episcopis alios ad imperatorem accerserent, alios litteris suis fictisque criminationibus circumvenirent: ut illi præsentem Constantium reformidarent, hi legatos intentatasque ex conflictâ calumnia minas pertimescentes, a recta pique sua sententiâ desciscerent. Eo pacto itaque imperator tantum episcoporum numerum, cum minis tum promissis compulsi ut dicerent: Non ultra cum Athanasio communicamus. Illos enim qui se adibant, non ante ad conspectum admittere suum, neque remissius tractabat, vel domo egredi sinebat, quam vel subscriberent, vel abnuentes pellerentur in exsilium. Id autem agebat, quod probe nosset invisam omnibus hæresim esse: eaque maxime de causa tam multos vi adigit ut paucis annumerarentur. Curaque illi fuit, vim hominum una cogere, cum ut invidiam episcopo confaret, tum ut Arianæ hæresi, cui ille patrocinatur, aliquam offerreret dignitatis speciem; ratus se veritatem, perinde atque homines, subvertere posse. Ignorabat scilicet, neque legerat, Sadduceos Herodianosque, etiamsi sibi Phariseos ascivissent, veritatem tamen offundere nequivisse: imo hinc illa 267 in dies clarius elucet. Illi vero etsi clamant: *Non habemus regem nisi Cæsarem*^a, ac Pilati decretum impetrarint, nihilominus deserti sunt, expectantque se cum omni turpitudine, instar perdicis illius^b, tantum non nudatos fore, ubi patronum suum morte sublato viderint.

53. Quod si indecoram omnino fuerit, episcopos quosdam horum formidine sententiam mutasse; multo sane indecentius, hominumque suæ sententiæ diffidentium est, vim inferre, ac invitos cogere. Sic diabolus cum nihil veri habeat, in se-

πέρδιξ, συνήγαγεν ἃ οὐκ ἔσκαε, πλοῦτον αὐτοῦ οὐ μετὰ κρίσεως. Ἐν ἡμίσει ἡμερῶν αὐτοῦ ἐγκαταλείψουσιν αὐτὸν, καὶ ἐπ' ἐσχάτων αὐτοῦ ἔσται ἄφρων. *Clamavit perdix, congregavit quæ non peperit, parans sibi divitias absque iudicio. In medio dierum ejus deserent eum, et in novissimis suis erit insipiens.* Deserendos ait Arianos, instar perdicis illius, post obitum Constantii sui patroni. Reg. ibi, male, πέρδικαν.

(28) Forte πεποιήκασιν.

curi et ascia irruens confringit portas eorum qui se recipiunt⁴. Salvator autem ea est mansuetudine, ut his verbis doceat quidem : *Si quis vult post me venire*⁵, et, *Qui vult meus esse discipulus*⁶; sed ubi pulpam adierit, nullam inferat vim, sed potius pulsando hæc loquatur : *Aperi mihi, soror mea sponsa*⁷. Tunc si aperiant, ingreditur : sin negligant abnuantque, secedit. Non enim gladiis aut telis, non militum manu, veritas prædicatur, sed suasionem et consilio. Quænam autem ibi suasio, ubi imperatoris formido? Aut quodnam consilium, ubi qui abnuat, exsilio tandem vel morte multatur? David certe, rex quamvis esset, cum hostem præmanibus haberet, milites ejus interficiendi cupidus, nequaquam potentia sua vetuit, sed, ut ait Scriptura⁸, viris suis David verbo persuasit, neque Saulis obruncandi facultatem dedit. Hic vero nulla ratione præditus, potestateque usus omnibus vim infert : ut nulli non palam sit, illorum prudentiam, non secundum Deum, sed humanam esse, Ariique sectatores reapse non habere regem nisi Cæsarem. Ejus enim auctoritate freti Christi adversarii quæ placent omnia arbitrato suo perficiunt. Porro cum sese putant plurimis ejus opera insidias parare, non advertunt sane se multos efficerere confessores. E quorum numero sunt viri qui jam claram edidere confessionem, ipsique religiosi ac probi episcopi, Paulinus Trevirorum Galliarum metropolis episcopus, Lucifer metropolis Sardinie episcopus, Eusebius Vercellorum Italiae urbis, Dionysius Mediolani; est autem et ipsa metropolis Italiae. Accitis enim illis præcepit imperator, ut contra Athanasium subscriberent, ac cum hæreticis communicarent. Quibus rei insolentia stupentibus ac dicentibus, id ecclesiastici non esse canonis; statim ille, At quod ego volo, id pro canone, inquit, habeatur : me quippe ita loquentem Syri episcopi tolerant. Aut igitur obtemperate, aut vos quoque extorres futuri estis.

34. His auditis episcopi remque summpere mirati, manibus ad Deum tensis, compellere virum docereque non suum esse imperium, sed Dei qui tradidisset : rogare ut eum timeret, ne derepente datum adineret : interminari judicii diem, suadereque ne ecclesiasticas res pessundaret, neu Romanum imperium cum ecclesiasticis statutis commisceret, vel Arianam hæresim introduceret in Ecclesiam Dei. Verum ille neque audivit, nec eos plura dicere permisit; quin et acrius districto adversum illos gladio commina-

θὲς ἔχει, ἐν πελέκει καὶ λαζευτηρίῳ ἐπιβαίνων κατεάσσει (29) τὰς θύρας τῶν δεχομένων αὐτόν. Ὁ δὲ Σωτὴρ οὕτως ἐστὶ πρῶος, ὡς διδάσκειν μὲν, *Εἰ τις θέλει ὀπίσω μου ἔλθειν* καὶ, *Ὁ θέλων εἶναι μου μαθητῆς* · ἐρχόμενον δὲ πρὸς ἕκαστον μὴ βιάζεσθαι, ἀλλὰ μᾶλλον χροῦεν τε καὶ λέγειν· *Ἄνοιξόν μοι, ἀδελφὴ μου ῥύμμη* · καὶ ἀνοιγόντων μὲν, εἰσέρχεται, ὀκνοῦντων δὲ καὶ μὴ θελότων ἐκείνων, ἀναχωρεῖ. Οὐ γὰρ ξίφεσιν, ἢ βέλεσιν, οὐδὲ διὰ στρατιωτῶν ἡ ἀλήθεια καταγγέλλεται, ἀλλὰ πειθοὶ καὶ συμβουλίᾳ. Ποία οὖν πειθὴ, ἐνθα βασιλέως φόβος; Ἡ ποία συμβουλία, ἐν ἣ ὁ ἀντιλέγων τὸ τέλος ἐξορισμὸν ἔχει καὶ θάνατον; Καὶ ὁ μὲν Δαβὶδ καίτοι βασιλεὺς ὢν, καὶ τὸν ἐχθρὸν ὑπὸ χειρᾶς ἔχων, θελόντάς τε τοὺς στρατιώτας ἀποκτείνει τὸν ἐχθρὸν, οὐ τῇ ἐξουσίᾳ κεκώλυκεν, ἀλλ', ὡς ἡ Γραφὴ φησιν, ἔπεισε Δαβὶδ τοὺς ἀνδρας αὐτοῦ ἐν λόγοις, καὶ οὐκ ἔδωκεν αὐτοῖς, ἀναστάντας θανατώσαι τὸν Σαούλ. Αὐτὸς δὲ τὸν λόγον οὐκ ἔχων, μετ' ἐξουσίας πάντας βιάζεται · ἵνα δειχθῇ πᾶσιν, ὅτι ἡ φρόνησις αὐτῶν οὐκ ἐστὶ κατὰ Θεόν, ἀλλ' ἀνθρωπίνῃ, καὶ ὅτι οἱ τὰ Ἀρείου φρονούντες οὐκ ἔχουσιν ἀληθῶς βασιλεία, εἰ μὴ Καίσαρα · δι' αὐτοῦ γὰρ πάντα μὲν ὡσαυτερ (30) βούλονται καὶ πράττουσιν οἱ Χριστομάχοι. Δόξαντες δὲ δι' αὐτοῦ πολλοῖς ἐπιβουλεύειν, ἠγγόνησαν πολλοὺς ποιήσαντες ὁμολογητάς γενέσθαι, ἐξ ὧν εἰσιν οἱ νῦν λαμπρᾶ χρησάμενοι τῇ ὁμολογίᾳ, ἀνδρες εὐλαβεῖς, καὶ ἐπίσκοποι ἀγαθοὶ, Παυλίνοσ ὁ ἀπὸ Τριβέρων τῆς μητροπόλεως τῶν Γαλιῶν ἐπίσκοπος, καὶ Λουκιφεροσ ὁ ἀπὸ μητροπόλεως τῆς Σαρδινίας ἐπίσκοπος, Εὐσέβειοσ τε ὁ ἀπὸ Βερκέλλων (31) τῆς Ἰταλίας, καὶ Διονύσιοσ ὁ ἀπὸ Μεδιολάνων ἐστὶ δὲ καὶ αὕτη μητρόπολις τῆς Ἰταλίας. Τούτους γὰρ βασιλεὺσ καλέσασ ἐκέλευσε κατὰ Ἀθανασίου μὲν ὑπογράψαι, τοῖσ δὲ αἰρετικοῖσ κοινωνεῖν. Εἶτα ἐκείνων θαυμαζόντων τὸ καινὸν ἐπιτήδευμα τοῦτο, καὶ λεγόντων μὴ εἶναι τοῦτον ἐκκλησιαστικὸν κανόνα, εὐθύσ ἐκαίνος, Ἀλλ' ὅπερ ἐγὼ βούλομαι, τοῦτο κανὼν, ἔλεγε, νομιζέσθω· οὕτω γὰρ μου λέγοντοσ ἀνέχονται οἱ τῆς Συρίας λεγόμενοι ἐπίσκοποι. Ἡ τοίνυν πείσθητε, ἢ καὶ ὑμεῖσ ὑπερόριοι γενήσεσθε.

34. Ταῦτα ἀκούσαντες οἱ ἐπίσκοποι, πάνυ γε θαυμάσαντες, καὶ τὰς χεῖρας ἀνατεινάντες πρὸς τὸν Θεόν, πολλῇ τῇ κατ' αὐτοῦ παρρησίᾳ μετὰ λόγων ἐχρήσαντο, διδάσκοντες μὴ εἶναι τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, ἀλλὰ τοῦ δεδωκότοσ Θεοῦ, ὃν καὶ φοβεῖσθαι αὐτὸν ἤξιοον, μὴ ἐξαίφνησ αὐτὴν ἀφέληται· ἠπειλοῦν τε τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεωσ, καὶ συνεβούλευον αὐτῷ μὴ διαφθεῖρειν τὰ ἐκκλησιαστικά, μηδὲ ἐγκαταμίσγειν τὴν Ῥωμαϊκὴν ἀρχὴν τῇ τῆς Ἐκκλησίας διαταγῇ, μηδὲ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν εἰσάγειν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ. Ἀλλ' οὔτε ἤκουεν ἐκεῖνοσ, οὔτε τι πλέον αὐτοῦσ λέ-

⁴ Psal. lxxiv, 6. ⁵ Matth. xvi, 24. ⁶ Luc. viii, 20. ⁷ Cant. v, 2. ⁸ I Reg. xxvi, 9.

(29) Reg., κατεάσσει : editi, κατεασει. Quæ vox apud Athanasium sub hac forma aliquando occurrit. Psalmo lxxiv, 6, legitur, ἐν πελέκει καὶ λαζευτηρίῳ κατέρραξεν.

(30) Sic Reg. Editi vero, ὅσα.

(31) Sic Reg. codex. Edit. vero Comm., Μαρκέλλων. Edit. Paris., Βερκέλλων.

ρεινὴ ἐπέτρεπεν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἤπειλει, καὶ ξίφος ἐγύμνου κατ' αὐτῶν, καὶ ἀπάγεσθαι δέ τινας ἐξ αὐτῶν ἐκέλευσε· καὶ πάλιν, ὡς ὁ Φαραὼ, μετεγίνωσκεν. Ἐκτινάξαντες τοίνυν οἱ ἄγιοι τὸν κοινορτόν, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ἀναβλέψαντες, οὔτε ἀπειλὴν βασιλέως ἐφοβήθησαν, οὔτε ξίφος γυμνουμένου (32) προδεδώκασιν, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐξορισμὸν, ὡς λειτούργημα διακονίας, ἐσχῆκασιν· διερχόμενοι γὰρ κατὰ τόπον καὶ κατὰ πόλιν (33), καίπερ ἐν δεσμοῖς ὄντες, εὐηγγελίζοντο, τὴν μὲν εὐσεβῆ πίστιν κηρύττοντες, τὴν δὲ Ἀρειανὴν αἵρεσιν ἀναθεματίζοντες, καὶ τὴν μετάνοιαν Οὐρσακίου καὶ Οὐάλεντος στηλιτεύοντες. Ἐγίγνετο δὲ τοῦτο πρὸς ἐναντίου (34) τοῖς ἐπιβουλεύουσιν· ὅσῳ γὰρ πολὺ τὸ διάστημα τῆς ἐξοριστίας, τοσούτῳ μείζον τὸ κατ' αὐτῶν μῖσος ἠύθανε, καὶ κήρυγμα ἦν κατὰ τῆς ἀσεβείας αὐτῶν ἢ τούτων ἀποδημία. Τίς γὰρ, βλέπων τούτους διερχομένους, οὐκ αὐτοὺς μὲν ὡς ἠμολογητὰς ὑπερεθαύμαζεν, ἐκείνους δὲ οὐκ ἀπεστρέφετο καὶ ἐβδελύττετο, οὐκέτι μόνον ὡς ἀσεβεῖς, ἀλλὰ καὶ ὡς δημίους καὶ ὡς φονευτὰς, καὶ πάντα μᾶλλον ἢ Χριστιανούς ὀνομάζων;

35. Βέλτιον μὲν οὖν ἦν κατὰ τὴν ἀρχὴν Κωνσταντινὸν μηδὲν τῆς αἵρέσεως ταύτης γενέσθαι, ἢ γενόμενον, μὴ τοσούτον ἐνδοῦναι τοῖς ἀσεβέσιν, ἢ ἐνδόντα μέχρι τούτων στήναι μετ' αὐτῶν, ἵνα κἄν ἕως τούτων ἔχῃσι τῶν τολμηθέντων (35) κοινὴν τὴν κρίσιν. Ὡς δὲ εἶοικε, κατὰ τοὺς ἄφρονας δεσμοὺς τῆς ἀσεβείας ἑαυτοὺς περιπεύροντες, μείζονα καθ' ἑαυτῶν τὴν κρίσιν ἐπισπῶνται. Καὶ γὰρ οὐδὲ Λιβερίου τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης κατὰ τὴν ἀρχὴν ἐφείσαντο, ἀλλὰ καὶ μέχρι τῶν ἐκεῖ τὴν μανίαν ἐξέτειναν· καὶ οὐχ ὅτι ἀποστολικὸς ἐστὶ θρόνος ἠδέσθησαν, οὐθ' ὅτι (36) μητρόπολις ἢ Ῥώμη τῆς Ῥωμανίας ἐστίν, εὐλαδῆθησαν, οὐθ' ὅτι πρότερον ἀποστολικὸς αὐτοὺς ἄνδρας γράφοντες εἰρήκασιν, ἐμνημόνευσαν. Ἀλλὰ πάντα ὁμοῦ φύραντες, πάντων ἀθρόως ἐπελάθοντο, καὶ μόνως τῆς ὑπὲρ τῆς ἀσεβείας σπουδῆς ἐφρόντισαν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐωράκασιν αὐτὸν ὀρθοδοξοῦντα, καὶ μισοῦντα μὲν τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν, σπουδάζοντα δὲ πάντας πειθεῖν ἀποστρέφασθαι καὶ ἀναχωρεῖν ἀπ' αὐτῆς, ἐλογίσαντο οἱ δυσσεβεῖς, ὅτι εἰ τὸν Λιβέριον πείσαιμεν, πάντων ταχέως κρατήσομεν· καὶ διαβάλλουσι βασιλεῖ. Κάκεινος ταχέως, προσδοκῆσας διὰ Λιβέριου πάντας ἔλκειν πρὸς ἑαυτὸν, γράφει, καὶ πέμψαι σπάδωνα Εὐσεβίου τινα καλούμενον μετὰ γραμμάτων καὶ δωρεῶν, ἵνα τοῖς μὲν δύοροις κολακεύσῃ, τοῖς δὲ γράμμασιν ἀπειλήσῃ. Ἀπελθὼν τοίνυν ὁ σπάδων εἰς τὴν Ῥώμην, πρῶτον παρεκάλει τὴν Λιβέριον κατὰ Ἀθανασίου μὲν ὑπογράψαι, τοῖς δὲ Ἀρειανοῖς κοινωνῆσαι, λέγων· Τοῦτο βασιλεὺς βούλεται, καὶ κελεύει σε ποιῆσαι· εἴτα, ἐπιδεικνὺς τὰ δῶρα, παρεκάλει· καὶ χειρῶν ἤπτετο, λέγων· Πείσθητι βασιλεῖ, καὶ ταῦτα δέξαι.

36. Ὁ δὲ ἐπίσκοπος λόγῳ πειθῶν ἐδίδασκε· Πῶς οἶόν τε τοῦτο γενέσθαι κατὰ Ἀθανασίου; ὃν γὰρ οὐ μόνον μία (37), ἀλλὰ καὶ δευτέρα σύνοδος πανταχόθεν

(32) Sic Reg. et edit. Comm., recte. Edit. Paris. et Colon., γυμνουμένου, male.

(33) Ita Reg. Editi, καὶ πῶλιν. omissio κατὰ.

(34) Sic Regius et Basilien. Editi, πρὸς ἐναντίους.

A batur, imo ex iis nonnullis ad supplicium abduci jusserat : sed postea, uti Pharao, sententiam mutavit. Excusso itaque pulvere sancti illi, erectisque ad Deum oculis, neque minas imperatoris reformidarunt, neque stricti gladii metu veritatem prodidere, sed exsilium pro ministerii sui officio habuerunt. Dum enim per loca perque civitates transirent, etsi vinculis constricti, nihilominus evangelizabant, ac piam fidem prædicantes, Arianam hæresim anathemate damnabant, traducebantque Ursacii atque Valentis pœnitentiam. Quod contra quam rati erant cessit insidiatoribus : nam quanto longiore intervallo distabat exsilii locus, tanto majus in illos odium concitabatur. Sanctorumque virorum commigratio vera fuit prædicatio adversus illorum impietatem. Quis enim dum peragrantes cerneret, non admiratus illos ut confessores, Arianos non tantum ut impios, sed etiam ut carnifices et homicidas non aversatus execratusque est, et non quovis potius quam Christianorum nomine appellavit?

35. Satius certe esset Constantium a principio hujus hæresis sectatorem non fuisse : aut si fuisset, non tantum impiis concessisse facultatis : aut si concessurus erat, hic saltem una cum illis substituisse, ut facinorum duntaxat hactenus gestororum commune subirent judicium. Sed, uti palam est, dum sese, amentium instar, impietatis vinculis constringunt, gravius in se judicium attrahunt. Nam neque Liberio Romano episcopo ab ipso initio pepercere, sed usque ad ejus urbis cives suum propagarunt furorem, nihil reveriti, quod apostolicus thronus ille sit, nihil quod Roma sit metropolis Romanæ : nec recordati sunt, se antea illos apostolicos viros in litteris suis nuncupasse. Sed omnia simul commiscentes, omnium una obliviscuntur, nec quidpiam illis nisi impietas cordi fuit. Cum enim illum cernerent sanæ fidei cultorem, Arianæque hæresis adversarium, auctoremque omnibus esse ut eam aversarentur, ab eaque declinarent, arbitrati sunt impii homines, se, si Liberium seducere possint, omnes illico superaturos : quare illum apud imperatorem calumniantur. Ille sperans se Liberii opera quamprimum omnes sibi conciliaturum, cum litteris spadonem quendam Eusebium nomine mittit, dona ferentem, ut blandiretur donis, litteris vero minaretur. Profectus Romam spado, principio auctor erat Liberio ut contra Athanasium subscriberet, cum Arianisque communicaret : illud, aiens, imperator exoptat, hoc te facere jubet. Hinc ostensis muneribus hortabatur : manusque Liberii contrectans aiebat : Imperatori obtempera, et hæc accipe.

36. Episcopus contra monebat, hisque verbis dicebat hominem : Qui, queso, adversus Athanasium id agatur? Nam quem non una solum, sed

(35) Ita Reg. In editis τῶν τολμηθέντων deest.

(36) Reg. hic et infra, οὐδ' ὅτι.

(37) Regius codex, ἢ μία.

et altera synodus ex toto orbe coacta purum in-
maximumque jure declaravit, quem Romana synodus
cum pace dimisit, quo pacto damnare possumus?
Quis nos probaturus est, si quem presentem amau-
ter excepinus, ad communionemque admisimus,
absentem aversemur? Non ecclesiastici canonis il-
lud est, nec talem unquam a Patribus accepimus
traditionem: quas videlicet traditiones ipsi a beato
et magno apostolo Petro accepere. Sed si imperator
ecclesiasticam curat pacem; si jubet abrogari
quæ apud nos pro Athanasio scripta sunt; abro-
gentur item quæcunque ab illis adversus eum ge-
sta fuerint; abrogentur quæ adversus alios sunt
acta: ac demum ecclesiastica synodus procul Pa-
latio cogatur, ubi nec imperator compareat, nec
comes accedat, nec judex comminetur, sed Dei ti-
mor sufficiat cum apostolica constitutione: ut eo
modo cum prius ecclesiastica servetur fides,
prout a Patribus in Nicæna synodo 289 definita
est. Ejiciantur Arii sectatores, anathemateque dam-
nentur eorum hæresis. Ac demum judicio reddito de
criminibus in Athanasium, vel in alium quempiam
allatis: de criminibus item quibus accusantur
illi; tunc demum rei expellantur, innoxii cum fidu-
cia et securitate degant. Neque enim fas est eos
synodo adnumerari, qui fide impii sunt: neque
convenit fidei inquisitioni alterius cujusque ne-
gotii inquisitionem anteferri. Primum quippe om-
nis de fide dissensio abscondenda, ac tum demum
de aliis queratur negotiis. Nam Dominus noster
Jesus Christus non ante curavit ægrotos, quam
ostenderent declararentque, quam erga se haberent
fidem. Hæc a Patribus didicimus; hæc imperatori
renuntiata; hæc et illi et Ecclesiæ ædificationi con-
ducunt. Ne audiantur Ursacius et Valens: qui cum
de rebus a se ante gestis pœnitentiam egerint, jam
minime fide digni sunt.

37. Hæc episcopus Liberius. At eunuchus indi-
gnatus, non tam quod subscribere renueret, quam
quod illum hæresi adversarium comperisset, obli-
tusque se coram episcopo stare, acriter intermina-
tus cum donis abit, nefariamque rem aggressus,
quæ a Christianis quidem abhorreat, majorisque
sit audaciæ quam quæ spadonem deceat. Saulis
quippe prævaricationem imitatus, profectusque ad
Martyrium Petri apostoli, ibi dona illa apposuit. Re
comperta, Liberius adversus loci custodem graviter
succesuit, quod non prohibuisset hominem: ipsa-
que dona ut illicitum sacrificium abjecit: quæ res
castratum ad iram magis concitavit. Imperatorem
igitur ille his commovet dictis: Non id jam nobis
sollicitudini est, ut Liberius subscribat: sed illud
magis nos angit, quod contra hæresim ita sentiat,
ut nominatim Arianos feriat anathemate. Ad ipsum

(38) Sic Basil. et editi. Reg., ἐκβάλλονται. Quæ
sequuntur autem post hanc vocem, usque ad ἐκβάλ-
λονται sequens, deerant in edit. sed habentur in
Reg. et Basil. in quibus vox ἐγκαλεύονται mendose

Α συναχθεῖσα καλῶς ἐπαθάρτισε, καὶ ἡ Ῥωμαίων δὲ
'Εκκλησία μετ' εἰρήνης ἀπέλυσε, πῶς δυνάμεθα κα-
τακρίναι; ἢ τίς ἡμᾶς ἀποδέξεται, εἰ ὄν παρόντα
ἠγαπήσαμεν, καὶ εἰχομεν τῇ κοινῶνι, τοῦτον ἐάν
ἀποστραφῶμεν ἀπόντα; Οὐκ ἔστιν οὗτος ἐκκλησιαστι-
κὸς κανὼν, οὕτε τοιαύτην πύποτε παράδοσιν ἐσχομεν
παρὰ τῶν Πατέρων, τῶν καὶ αὐτῶν παραλαβόντων
παρὰ τοῦ μακαρίου καὶ μεγάλου ἀποστόλου Πέτρου.
'Ἄλλ' εἴπερ ἄρα μέλει τῷ βασιλεῖ περὶ τῆς ἐκκλησια-
στικῆς εἰρήνης, εἰ κελεύει λυθῆναι τὰ παρ' ἡμῖν περὶ
'Αθανασίου γραφέντα· λυέσθω καὶ τὰ παρ' ἐκείνων
κατ' αὐτοῦ γεγόμενα, λυέσθω δὲ καὶ τὰ κατὰ πάντων·
καὶ γενέσθω λοιπὸν ἐκκλησιαστικὴ σύνοδος μακρὰν
τοῦ παλατίου, ἐν ἧ βασιλεὺς οὐ πάρεστιν, οὐ κόμης
παράγινεται, οὐ δικαστὴς ἀπειλεῖ, ἀλλὰ μόνον ὁ τοῦ
Β Θεοῦ φόβος ἀρκεῖ καὶ ἡ τῶν ἀποστόλων διάταξις· Ἴν'
οὕτως προηγουμένης ἡ μὲν ἐκκλησιαστικὴ πίστις σώ-
ζηται, καθὼς οἱ Πατέρες ἔβρισαν ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν
συνόδῳ· οἱ δὲ τὰ 'Αρείου φρονοῦντες ἐκβάλλονται (38),
καὶ ἡ αἵρεσις αὐτῶν ἀναθεματισθῆ· καὶ τότε λοιπὸν,
κρίσεως γενομένης περὶ ὧν 'Αθανάσιος, καὶ εἰ τις
ἕτερος ἐγκαλεῖται, καὶ περὶ ὧν ἐγκαλεύονται καὶ αὐ-
τοί, οἱ μὲν ὑπεύθυνοι ἐκβάλλονται, οἱ δὲ καθαροὶ παρ-
ρησίαν ἔχωσιν. Οὐ γὰρ οἶόν τε συνόδῳ συναριθμη-
θῆναι τοὺς περὶ πίστιν ἀσεβοῦντας· οὐδὲ πρέπει προ-
κρίνεσθαι πράγματος ἐξέτασιν τῆς περὶ πίστεως ἐξ-
ετάσεως. Χρὴ γὰρ πρῶτον πᾶσαν περὶ τῆς πίστεως
διαφωνίαν ἐκκόπτεσθαι, καὶ τότε τὴν περὶ τῶν πρα-
γμάτων ἔρουναν ποιεῖσθαι. Καὶ γὰρ ὁ Κύριος ἡμῶν
Ἰησοῦς ὁ (39) Χριστὸς οὐ πρότερον ἐθεράπευε τοὺς
C πάσχοντας, πρὶν ἂν δεῖξῃσι καὶ εἰπωσιν, ὅποιαν πί-
στιν εἶχον εἰς αὐτόν. Ταῦτα παρὰ τῶν Πατέρων ἐμά-
θομεν· ταῦτα ἐπάγγελον τῷ βασιλεῖ· ταῦτα γὰρ καὶ
αὐτῷ συμφέροι, καὶ τὴν 'Εκκλησίαν οἰκοδομεῖ. Μὴ
ἀκουέτω (40) δὲ Οὐρτάκιος καὶ Οὐάλης· καὶ γὰρ καὶ
ἐν τοῖς προτέροις μετενόησαν, καὶ, νῦν λέγοντες, οὐκ
εἰσὶ πιστοί.

37. Ὁ μὲν οὖν ἐπίσκοπος Λιθέριος τοιαῦτα· ὁ δὲ
εὐνοῦχος, λυπηθεὶς, οὐ τοσοῦτον ὅτι μὴ ὑπέγραψεν,
ἀλλ' ὅτι τῆς αἰρέσεως ἐχθρὸν αὐτὸν εὔρεν, ἐπιλαθό-
μενός τε, ὅτι πρὸς ἐπίσκοπον ἦν, μεγάλως ἀπειλή-
σας ἐξήρχετο μετὰ τῶν δώρων· πράττει δὲ τι πα-
ράνομον, Χριστιανῶν μὲν ἀλλότριον, σπαδόντων δὲ
τολμηρότερον. Τὴν γὰρ παράδοσιν τοῦ Σαοῦλ μιμη-
σάμενος, ἀπελθὼν εἰς τὸ μαρτύριον Πέτρου τοῦ ἀπο-
στόλου, τὰ δῶρα αὐτῷ ἀνέθηκεν. Ἄλλὰ μαθὼν ὁ Λι-
θέριος, πρὸς μὲν τὸν τηροῦντα τὸν τόπον, καὶ μὴ
κωλύσαντα, μεγάλως ἠγανάκτησεν· αὐτὰ δὲ ὡς ἄθυ-
τον θυσιαν ἀπέρριψε, καὶ τοῦτο μᾶλλον εἰς ὄργην,
ἐκίνησε τὸν θαλάδιαν. Παροξύνει τοίνυν βασιλεῖα, λέγων·
Οὐκέτι περὶ τοῦ γράψαι Λιθερίον ἔστιν ἡμῖν ἡ φρον-
τις, ἀλλ' ὅτι κατὰ τῆς αἰρέσεως οὕτω φρονεῖ, ὡς ἐξ
ὀνόματος τοὺς Ἀρειανούς ἀναθεματίζειν. Εἰς τοῦτο
δὲ κινεῖ καὶ τοὺς ἑτέρους σπάδοντας (41)· πολλοὶ δὲ,

videtur posita pro ἐγκαλοῦντα.

(39) Ita Reg. In editis articulus deest.

(40) Forte ἀκουέσθω.

(41) Quanta apud Constantium fuerit eunuchos

μῆλλον δὲ τὸ ὄλον εἰσὶν εὐνοῦχοι παρὰ Κωνσταντίῳ, ἅ καὶ πάντα δύνανται παρ' αὐτῷ, χωρὶς τε τούτων οὐδὲν ἔστιν ἐκεῖ γενέσθαι. Γράφει δὴ ὁ βασιλεὺς εἰς Ῥώμην, καὶ πάλιν παλατινοὶ, καὶ νοτάριοι, καὶ κόμητες (42) ἀποστελλονται, καὶ γράμματα πρὸς τὸν ἑπαρχὸν, ἵνα ἢ πλανήσαντες δόλω τὸν Λιβέριον ἐξαγάγῃσιν ἀπὸ τῆς Ῥώμης, καὶ πέμψωσιν εἰς τὸ στρατόπεδον πρὸς αὐτὸν, ἢ βίβη τούτου διώξωσιν.

38. Τοιούτων δὴ ὄντων τῶν γραφέντων, λοιπὸν κακεῖ φόβος καὶ ἐπιβουλὴ κατὰ πᾶσαν τὴν πόλιν ἤκμαζε. Κατὰ πόσων γούν οἰκῶν ἀπειλὴ γέγονε; πόσοι πόσας ἐπαγγελίας εἰλήφασι κατὰ Λιβερίου; πόσοι ταῦτα βλέποντες ἐκρύβησαν ἐπίσκοποι; πόσαι τῶν ἐλευθέρων ἀνεχώρησαν εἰς χωρία διὰ τὰς διαβολὰς τῶν Χριστομάχων; πόσοις ἀσκηταῖς ἐπεβούλευσαν; πόσους ἐκεῖ διατρέποντας καὶ λοιπὸν τὸ ἐφ' ἑστῆον ἔχοντας ἐκεῖ διαωθήναι πεποτηχαι; ποσάκις καὶ ὅπως ἐφύλαξαν τὸν λιμένα καὶ τὰς εἰσόδους τῶν πυλῶν, ἵνα μὴ τις ὀρθόδοξος εἰσελθὼν θεωρησῆ Ἁλιβέριον; Ἔσχε καὶ Ῥώμῃ πεῖραν τῶν Χριστομάχων, καὶ ἔγνω λοιπὸν ὅπερ οὐκ ἐπίστευεν ἀκούουσα πρότερον, πῶς καὶ αἱ ἕτεραι Ἐκκλησίαι κατὰ πόλιν ἐπορθήθησαν παρ' αὐτῶν. Εὐνοῦχοι δὲ ἦσαν οἱ καὶ ταῦτα καὶ τὰ κατὰ πάντων κινούντες. Καὶ τὸ παράδοξον τῆς ἐπιβουλῆς τοῦτο ἔστιν, ὅτι ἡ Ἀρειανὴ αἵρεσις ἀρνούμενη τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἐξ εὐνούχων ἔχει τὴν βοήθειαν, οἷτινες, ὡς τῆ φύσει, οὕτως καὶ τὴν ψυχὴν ἀρετῆς ἀγονοὶ τυγχάνοντες, οὐ φέρουσιν ἀκούειν ὄλω; περὶ Υἱοῦ. Ὁ μὲν οὖν ἐκ τῆς Αἰθιοπίας εὐνοῦχος, μὴ νοῶν ἂ ἀνεγίνωσκεν, ἐπέστη τῷ Φιλίππῳ, διδάσκοντι περὶ τοῦ Σωτῆρος· οἱ δὲ τοῦ Κωνσταντίου ἐπάδοντες οὕτε τοῦ Πέτρου ὁμολογούντος ἀνέχονται, ἀλλὰ καὶ τὸν Πατέρα δεικνύοντα τὸν Υἱὸν ἀποστρέφονται, καὶ μαίνονται κατὰ τῶν λεγόντων γνήσιον εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἐκδικούντες σπαδόντων αἵρεσις, μηδὲν εἶναι γνήσιον καὶ ἀληθινὸν ἐκ τοῦ Πατρός. Δὲ τοῦτο γὰρ καὶ ὁ νόμος εἰργεῖ τούτους εἰς ἐκκλησιαστικὴν συμβουλίαν προσλαμβάνεσθαι· καὶ ὁμοῦς τούτους νῦν τῶν ἐκκλησιαστικῶν κριμάτων κυρίους ἐλογίσαντο· καὶ ὅπερ ἂν αὐτοῖς δόξη, τοῦτο Κωνσταντίῳ κρίνει, καὶ οἱ λεγόμενοι ἐπίσκοποι ὑποκρίνονται. Ὡς τίς ἂν γένοιτο τούτων λογογράφος; τίς ἀπαγγεῖλη ταῦτα εἰς γενεὰν ἑτέραν; τίς ἄρα πιστεύσειεν ἀκούων, ὅτι σπαδόντες οἱ οἰκιακῆς (43) ὑπηρέσιας μόγις πιστεύμενοι (φιλήδονον γὰρ τὸ τούτων εἶδος, καὶ οὐδὲν ἄλλο μεριμνῶσιν, ὡς τοῦθ', ὅπερ αὐτοῖς ἡ φύσις ἀφείλατο, ἐμποδίζεῖν), οὗτοι νῦν τῶν ἐκκλησιαστικῶν (44) κατάρρουσι, καὶ τούτοις ὑποπίπτων Κωνσταντίῳ, πᾶσιν ἐπεβούλευσε, καὶ Λιβέριον ἐξώρισεν;

39. Ἐπειδὴ γὰρ πολὺς ἦν εἰς Ῥώμην γράφων,

⁹ Act. viii, 27. ¹⁰ Matth. xvii, 5.

rum potestas, hand sine querimoniis testantur scriptores pluriimi. Eusehium autem istum præfectum cubiculi memorat Ammianus Marcellinus, lib. xiv, cap. 11, lib. xv, cap. 3, et alibi. Aitque ipse Ammianus eum a Juliano imperatore morti addictum, atque ab Adrastia muliere præcipitatum fuisse, li-

PATROL. GR. XXV.

loquendum cæteros spadones provocat, plerique etenim imo omnes apud Constantium eunuchi sunt, penes quos omnis est ibi potestas, nihilque nisi de illorum sententia geritur. Litteras igitur Romam mittit imperator: iterumque palatini, notarii et comites, litteræque ad præfectum mittantur, ut aut Liberium dolo Roma subductum in castra ad se transmitterent, aut vi hominem persequerentur.

38. (ANNO 355.) His itaque et ejusmodi missis litteris, metus exortus est, insidiæque per totam urbem paratæ. Quot igitur domibus insidiati sunt? quot viris quantæ pollicitationes factæ, ut adversus Liberium rem gererent? quot episcopi his perspectis rebus sese abdebant? quot liberæ mulieres obstructas a Christi inimicis calumnias, per pagos secesserunt? quot ascetis insidiati sunt? quot illic commorantes homines, qui statum ibi domicilium nacti erant, expelli curarunt? quoties et quo studio portum exitusque portarum custodierunt, ut ne quis ingressus orthodoxorum, Liberium inviseret? Tum Roma quoque Christi hostium immanitatem experta est, novitque demum, quæ ante non credidit, cum audiret, quantam cæteris Ecclesiis, singularisque urbibus vastitatem intulissent illi. Eunuchi porro erant qui hæc et alia in universos gesta mōvebant. Et quod in ejusmodi insidiis mirandum est, Ariana hæresis quæ Filium Dei abnegat, auxilio nititur eunuchorum, qui ut natura, sic et anima ad gignendas virtutes steriles sunt, nec prorsus de Filio audire verba sustinent. Æthiops certe eunuchus cum non intelligeret quæ legebat, 290 Philippo de Salvatore docenti credidit*: at Constantii spadones, ne Petrum quidem confidentem tolerant, imo Patrem qui Filium suum declarat¹⁰ aversantur, furuntque in eos qui aiunt genuinum esse Dei Filium: atque ita spadonum ulciscuntur hæresim, quæ ait, nihil ex Patre genuinum ac verum esse. Quocirca vetat lex illos ad ecclesiasticum consilium admitti. Attamen hos nunc ecclesiasticorum judiciorum dominos reputant: eorumque arbitratiu judicat Constantius, dissimulantibus illis qui episcopi nomine vocantur. Heu quis res ejusmodi scripto traditura est? quis narraturis generationi alteri? quis narranti fidem habeat, spadones scilicet quibus domestica vix ministeria concedantur (voluptarium enim genus est, qui nihil aliud curant, quam ut quod sibi a natura negatum est, hoc illi in aliis impedian!), illos inquam, ecclesiasticis jam rebus imperare, Constantiumque illis subditum, insidias in omnes parasse, atque Liberium in exsilium misisse?

39. Nam, cum multus esset ille in scribendo Ru-

bro xvii, capite 4.

(42) Reg., κόμητες, de more.

(43) Reg., οἰκιακῆς.

(44) Editi, Ἐκκλησιῶν. Reg., ἐκκλησιαστικῶν, quam esse veram lectionem suadent hæc paulo ante dicta ἐκκλησιαστικῶν κριμάτων κυρίους.

24

nam, cum minas intentaret, legatos mitteret, insidiasque pararet, demum facta est Alexandrina persecutio: Liberiusque ad imperatorem trahitur: multaue ille usus loquendi fiducia, Desine, inquit, Christianos persequi: ne nostra opera coneris impietatem introducere in Ecclesiam. Sumus sane ad omnia toleranda parati, potiusquam Ariomanitæ audiamus: ne nos, qui Christiani sumus, cogas Chromachos, id est, Christo inimicos effici. Huius quoque tibi consilii auctores sumus, ne pugnes cum eo qui hoc tibi imperium tradidit: neu pro gratiarum actione impietatem illi referas: ne persequere illos qui credunt in eum, ne tu quoque audias: *Durum est tibi contra stimulum calcitrare*¹¹. Sed utinam auscultes, ut tu quoque, quemadmodum beatus Paulus obtemperes. Ecce adsumus, accessimus priusquam illi criminationem comminiscantur. Ideo properavimus, gnari nobis a te expectandum exsilium esse, ut ante conflictam criminationem patiamur, omnibusque propalam sit, alios omnes eadem qua nos ratione perpressos esse, allatasque adversus illos criminationes, conflictas ab inimicis fuisse: quorum omnia dicta, nihil nisi calumniæ, nihil nisi mendacia fuere.

40. Ita locutus Liberius omnibus admirationi fuit; at ille nullum aliud responsum dedit, quam quod iussit illum mitti in exsilium: singulosque, ut antea fecerat, ab invicem disjunxit. Quam exsilii rationem advenit ipse; et in pœnis irrogandis prioribus crudelior tyrannis et persecutoribus esset. Nam in superiori persecutione, plures una confessores relegari iussit Maximianus, ac per consortii consolationem pœnam mitigavit. At hic longe illo crudelior, viros in loquendi libertate, atque in confessione socios ab invicem semovit, illos disjunxit qui fide copulati erant, ut ne vel in morte mutuo fruerentur aspectu, ratus corporis segregationem, animæ quoque affectum disjungere, aut illos invicem sejunctos concordia et unanimitalis oblituros. Ignorat scilicet, etiamsi singuli seorsum degant, adesse tamen unicuique Dominum quem una omnes confessi sunt, qui illud aget, ut multo plures singulis adsint (ut olim Elisæo prophetæ præstitit¹²) quam sint cum Constantio milites. Cæca plane res est malitia: **291** dum enim se putant confessores contristare, ubi illos invicem segregant, in hoc præcipue sese ipse valde læserunt. Nam si una illi et in eodem loco fuissent, ex uno tantum loco iniquiorum scelus evulgatum fuisset: jam vero cum illos segregarint, illud

¹¹ Act. ix, b. ¹² IV Reg. vi, 16.

(45) Hæc Ammianus refert lib. xv, cap. 7, p. 91. Theodoretus item lib. ii, cap. 16, colloquium affert Liberii cum Constantio. Qua de re in *Vita Athanasii*.

(46) Ita Reg. Editi vero, κέχρηται, male.

(47) Sic Reg. Editi vero Paris. hic, γενέσθαι, et infra post Χριστομάχος, habet κληθῆναι, transmutatis vocibus. Edit. Commun. κληθῆναι utrobique habet, et ita Basil. codex, prima manu; sed secunda,

ἀπαλειῶν, ἀποστέλλων, ἐπιβουλεύων, λοιπὸν δὲ ἐγγόνει· καὶ ὁ κατὰ Ἀλεξάνδρειαν διωγμὸς· (45) ἔλκεται καὶ Λιβήριος πρὸς βασιλέα, καὶ πρὸς πολλῆ καὶ αὐτὸς κέχρηται (46) τῇ παρήρησι, Παύσαι, λέγων, διώκων Χριστιανούς· μὴ πείραζε δι' ἡμῶν εἰσάξαι τὴν ἀσέθειαν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Πάντα ὑπομένειν ἔσμεν ἔτοιμοι, ἢ Ἀρειομανίται κληθῆναι (47). Χριστιανούς ὄντας ἡμᾶς μὴ ἀνάγκαζε Χριστομάχους γενέσθαι. Τοῦτο καὶ σοὶ συμβουλευόμεν· μὴ μάχου πρὸς τὸν δεδωκότα σοὶ τὴν ἀρχὴν ταύτην· μὴ ἀν' εὐχαριστίας ἀσεδήσης εἰς αὐτόν· μὴ διώκα τοὺς πιστεύοντας εἰς αὐτόν, μὴ ἀκούσης καὶ σὺ· *Σκληρόν σοι πρὸς κέντρα λακτίζειν*. Ἄλλ' εἶπε κἀν ἀκούσης, ἵνα καὶ σὺ πεισθῆς, ὡς ὁ ἅγιος Παῦλος. Ἰδοὺ πάρεσμεν, ἤλθομεν πρὶν πλάσθωνται πρόφασιν· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἐσπεύσαμεν, εἰδότες, ὅτι ἐξορισμὸς ἡμᾶς μένει παρὰ σοῦ, ἵνα, πρὶν (48) προφάσεως πάθωμεν, καὶ πᾶσι δειχθῆ φανερώς, ὅτι καὶ οἱ ἄλλοι πάντες οὕτω πεπόνθασιν, ὡς ἡμεῖς, καὶ αἱ λεχθεῖσαι κατ' αὐτῶν προφάσεις ἐπλάσθησαν παρὰ τῶν ἐχθρῶν, καὶ πάντα τὰ κατ' αὐτούς ἐστ· συκοφαντίας καὶ ψευδῆ.

40. Οὕτω μὲν οὖν ὁ Λιβήριος τότε λέγων, ἐθανυμάζετο παρὰ πάντων· ὁ δὲ, ἀντὶ τοῦ ἀποκρίνασθαι, μόνον ἐκέλευσε καὶ ἐξώρισεν, ἕκαστον διαστήσας· ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν προτέρων πεποίηκε. Τοῦτον γὰρ, ἐξορίζων, τὸν τύπον αὐτὸς ἐποίησεν, ἵνα καὶ ἐν ταῖς τιμωρίαις ὠμότερος τῶν πρὸ αὐτοῦ τυράννων καὶ διωκτῶν γένηται. Τῷ μὲν γὰρ προτέρῳ διωγμῷ κοινῇ καὶ πολλοὺς ἕμα κελεύων ὁ τότε Μαξιμιανὸς ἐξώριζεν ὁμολογητὰς καὶ τὴν τιμωρίαν ἐπεκουφίζε, παραμυθούμενος αὐτούς (49) τῇ συνουσίᾳ· οὗτος δὲ κἀκείνου γέγονεν ὠμότερος, καὶ διέστησε τοὺς κοινῇ παρήρησιασαμένους καὶ ὁμολογησάντας, καὶ διεχώρισε (50) τοὺς συνδεθέντας τῇ πίστει, ἵνα καὶ ἀποθνήσκοντες ἀλλήλους μὴ βλέπωσι, νομίζων, ὡς ὁ χωρισμὸς τοῦ σώματος πάντως καὶ τὴν τῆς ψυχῆς διάθεσιν διάστησιν, ἢ χωρισθέντες ἀπ' ἑαυτῶν, ἐπιλάθωνται (51) τῆς ἀλλήλων ὁμοφροσύνης τε καὶ ὁμοφυχίας· οὐκ εἰδὼς, ὅτι, κἀν ἕκαστος ἀπομείνη, ἄλλ' ἔχει μεθ' ἑαυτοῦ πάλιν ὃν κοινῇ συνέντες ὠμολόγησαν Κύριον, ὃς καὶ πλείους εἶναι ποιήσει μεθ' ἑκάστου (ὡς πεποίηκεν ἐπὶ Ἐλισσαίου τοῦ προφήτου), ἥπερ εἰσὶ μετὰ Κωνσταντίου στρατιῶται. Τυφλὸν ἀληθῶς ἡ κακία· ἐν ᾧ γὰρ ἔδοξαν λυπεῖν τοὺς ὁμολογητὰς, διαχωρίζοντες αὐτούς ἀπ' ἀλλήλων, ἐν τούτῳ μᾶλλον ἑαυτούς μεγάλως ἠδίκησαν. Ὅλοις μὲν γὰρ εἰ συνῆσαν ἀλλήλοις, καὶ ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐτύγγανον,

εἶραο κληθῆναι, postremo γενέσθαι habet.

(48) Edit. Parisiens., πρηνῆ. Edit. Commun. et mss. πρὶν.

(49) Ita Reg.; sed αὐτούς deest in editis.

(50) Ita Reg. Editi, διεχώρησε. Mox Reg., ἀποθνήσκοντας. Editi, ἀποθνήσκοντες, utraque lectio quadrat.

(51) Editi, ἐπιλάθωνται. Reg., ἐπιλάθονται.

ἐξ ἐνδὸς τόπου τῶν ἀσεβῶν ἐγνωρίζετο τὸ μῦθος (52)· νῦν δὲ, διαστήσαντες αὐτούς, πεποιθήσασιν εἰς πάντα τόπον διαδραμεῖν ἑαυτῶν καὶ γνωσθῆναι τὴν ἀσεβῆ αἵρεσιν καὶ πονηρίαν.

41. Οἷα γὰρ καὶ ταῦτα πράττοντες ἔδρασαν, τίς ἀκούσας οὐχ ἠγήσεται πάντα μᾶλλον αὐτούς ἢ Χριστιανούς εἶναι; Λιβερίου γὰρ ἀποστελλαντος πρὸς βασιλέα Εὐτρόπιον (53) πρεσβύτερον, καὶ διάκονον Ἰλάριον μετὰ γραμμάτων, ὅτε καὶ οἱ περὶ Λουκίφερον (54) ὠμολόγουν, τὸν μὲν πρεσβύτερον εὐθὺς ἐξώρισαν, τὸν δὲ διάκονον Ἰλάριον γυμνώσαντες, καὶ τὰ νῦτα μαστίξαντες, ἐξώρισαν, ἐπιφωνούντες· Διὰ τί μὴ ἀντέστης Λιβερίῳ, ἀλλὰ καὶ παρ' αὐτοῦ κεκόμικας γράμματα; ἐποιοῦν δὲ τοῦτο Οὐρσάκιος καὶ Οὐάλης, καὶ οἱ σὺν αὐτοῖς σπάδοντες. Καὶ ὁ μὲν διάκονος μαστιζόμενος ἠλόγει τὸν Κύριον, μνησθεὶς αὐτοῦ λέγοντος· *Τὸν νῶτόν μου ἔδωκα εἰς μαστίγας*. Οἱ δὲ καὶ μαστίζοντες ἐγέλων καὶ ἐχλεύαζον αὐτὸν, οὐκ ἐρυθριῶντες, ὅτι Λευίτην ὑβρίζον· πρέποντα δὲ ἑαυτοῖς καὶ οὗτοι γελῶντες ἐφρόνου, κάκεινος εὐλογῶν ὑπέμεινε. Τὸ μὲν γὰρ τύπτεσθαι Χριστιανῶν ἰδιὸν ἐστὶ, τὸ δὲ μαστίζειν Χριστιανούς Πιλάτου καὶ Καϊάφα τὸ τόλμημα. Οὕτω μὲν οὖν καὶ τὴν Ῥωμαίων Ἐκκλησίαν καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν ἐπεχειρήσαν διαφθεῖραι (55), θελήσαντες ἐγκαταμίξαι καὶ ἐν αὐτῇ τὴν ἀσέβειαν· ὁ δὲ Λιβερίος, ἐξορισθεὶς, ὕστερον μετὰ διετῆ χρόνον ἔωλασε, καὶ φοβηθεὶς τὸν ἀπειλούμενον θάνατον, ὑπέγραψεν. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο δείκνυσιν ἐκείνων μὲν τὴν βίαν, Λιβερίου δὲ τὸ κατὰ τῆς αἰρέσεως μῖσος, καὶ τὴν ὑπὲρ Ἀθανασίου ψῆφον, ὅτε τὴν προαίρεσιν εἶχεν ἐλευθέραν. Τὰ γὰρ ἐκ βασιάνων παρὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς γνώμην γιγνόμενα, ταῦτα οὐ τῶν φοβηθέντων, ἀλλὰ τῶν βασανιζόντων ἐστὶ βουλήματα. Πάντα μέντοι ποιεῖν ὑπὲρ τῆς αἰρέσεως ἐπεχειρήσαν· καθ' ἑκάστην δὲ Ἐκκλησίαν, τηροῦντες ἦν ἔμαθον πίστιν, τοὺς μὲν διδασκαλικοὺς προσδοκῶσι, τὴν δὲ Χριστομάχον αἵρεσιν κατέλαβον (56), καὶ πάντες, ὡς ὄφιν, ἐκτρέπονται.

42. Τοιαῦτα δὲ καὶ τοσαῦτα ποιήσαντες οἱ δυσσεβεῖς, οὐδὲν ἐνόμιζον πεποιχένας, ἕως ὁ μέγας Ὅσιος ἀπειρατος ἦν αὐτῶν τῆς πονηρίας. Καὶ γὰρ καὶ κατὰ τοῦ τηλικούτου γέροντος ἐκτείνει τὴν μανίαν ἑαυτῶν ἐσκέψαντο· καὶ οὐθ' ὅτι πατήρ ἐστι τῶν ἐπισκόπων ἠσυχύθησαν, οὐθ' ὅτι γέγονεν ὁμολογητῆς ἠύλαθῆθησαν, οὔτε τὸν χρόνον τῆς ἐπισκοπῆς, ὅτι ἐξήκοντα ἔτη καὶ πλεον ἔχει ἐν αὐτῇ, ἠδέσθησαν· ἀλλὰ πάντα ἐξουθένουν, καὶ πρὸς μόνην τὴν αἵρεσιν ἔδλεπον· ἀνθρωποὶ ἀληθῶς μῆτε τὸν Θεὸν φοβούμενοι, μῆτε ἀνθρώπων ἐντροπέμενοι. Προσελθόντες τοῖνον Κωνσταντῶν, τοιοῦτοις πάλιν ἐχρήσαντο ῥήμασι· Πάντα μὲν πεποιθήκαμεν, καὶ ἐξωρίσαμεν τὸν Ῥωμαίων (57) ἐπίσκοπον· ἐξωρίσαμεν δὲ καὶ πρὸ αὐτοῦ πλειστοὺς ὄσους ἐπισκόπους· πάντα τε τῶν φόβου πεπληρω-

¹¹ Isa. L, 6.

(52) Ita Reg. et Basil. Editi vero, μῖσος.

(53) Eutropium hunc, Hilarius Pancratium appellat Fragment. 5, num. 6, postremæ editionis

(54) Vide supra num. 33.

A efficere, ut impiæ suæ hæresis malitiæque fama omnem in locum pervaderet, ac ubique perspecta esset.

41. Hæc item illorum facinora quis si audiat, non arbitretur illos quidvis potius quam Christianos esse? Cum Liberius Eutropium presbyterum, et Hilarium diaconum cum litteris misisset ad imperatorem, quo tempore item Lucifer cum sociis confitebatur; presbyterum statim illi in exsilium ablegarunt: diaconum vero Hilarium, postquam nudassent, atque dorso flagris cæcidissent, in exsilium item miserunt. Dum flagellarent autem hæc vociferabantur: Quare Liberio non obstitisti, sed ejus detulisti litteras? Illud facinoris admisere Ursacius et Valens cum spadonibus. Diaconus porro dum verberaretur benedicebat Domino, memor illius dicentis: *Dorsum meum dedi ad flagella*¹¹. Illi vero verberantes, irridebant illudebantque viro: neque erubere quod levitiam afficerent contumeliis: dumque cachinnos profunderent, rem sibi consentaneam agebant: illeque benedicendo perseverabat. Verberari nempe, Christianorum, Christianos autem verberare, Pilati et Caiphæ facinus est. Sic¹². . . .aque a principio ipsam Romanam Ecclesiam labefactare conati sunt, optantes suam illi admiscere impietatem. Porro Liberius extorris factus, post biennium denique fractus est, minisque mortis perterritus subscripsit (Anno 357). Verum ea ipsa re comprobatur cum violentia eorum, tum Liberii in hæresim illam odium, ejusque pro Athanasio suffragium, quandiu scilicet libere arbitrioque suo agere licuit. Nam quæ tormentorum vi præter priorem sententiam eliciuntur, ea non reformidantium, sed vexantium sunt placita. Nihil itaque hæresis suæ gratia non aggressi sunt. Populi vero per singulas Ecclesias quam didiceret fidem retinentes, magistros exspectant suos, ac Christo adversariam hæresim, quam coacti receperat, omnes veluti serpentem aversantur.

42. Post talia tamque multa facinora, nihil se perfecisse rati impii, quandiu magnus Hosius eorum malignitatem expertus non esset; ad tam venerabilem senem furorem suum propagare studuerunt: non patrem episcoporum, non confessorem virum reveriti sunt, non episcopatus tempus in quo plus sexaginta annos exegerat, erubere: sed posthabitis despectisque cæteris omnibus, sola hæresis cordi fuit: homines sane qui nec Deum timent, neque hominem reverentur. Constantium igitur adeuntes, his sermonibus alloquuntur: Nihil non egimus: Romanorum episcopum in exsilium ablegavimus, et ante illum permultos alios episcopos: omnia loca formidine replevimus. Sed nihil nobis tanta tua gesta juvabunt, nihil dum a nobis recte factum,

(55) Regius codex, διαφθαρισται, male.

(56) Forte, κατέβαλον.

(57) Sic Reg. prima manu, secunda vero idem cum edit., τῶν Ῥωμαίων.

quandiu Hosius illæsus remanserit. Nam dum apud suos ipse degit, omnes in suis Ecclesiis remanent; potest quippe ille verbo fideque sua omnes adversum nos inducere. Hic et synodis præesse solet, ejusque litteris ubique omnes obtemperant. Hic Nicænam fidem edidit, Arianosque ut hæreticos ubique traduxit. Si igitur remanserit ille, inutile nobis fuerit aliorum exsilium: mox enim de medio tollenda nostra hæresis est. Et hunc ergo persequi incipias: nec virum quamvis grandævum miserare, nescit quippe nostra hæresis vel senum canitiem venerari.

292 43. His auditis imperator, nihil cunctatus cum virum senisque gravitatem probe nosset, litteris illi suis præcepit ut se conveniret, quo tempore (60) Liberium pertentare incipiebat. Accidentem illum rogabat, solitisque verbis, quibus sollicitet alios decipere consueverat, hortabatur, ut adversum nos scriberet, et cum Arianis communicaret. Senex, qui rei hujusce vel auditum ægre ferret, indignatus quod hujusmodi quidpiam vel proferre ausus fuisset; imperatorem verbis suis percussum de sententia deduxit, atque ita in patriam et in Ecclesiam suam remigravit. Sed, cum hæretici haud sine querelis et lamentis denuo instigarent, hortarentur eunuchi, ac magis magisque concitarent, litteras demum imperator mittit, interminaturque: hinc Hosius afficitur contumeliis, neque tamen insidiarum metu de sententia dimovetur. Sed, cum perstaret firmus in proposito suo: cum fidei suæ domum supra petram ædificasset, nihiloque validiores quam stillas, ventorumque flatus, epistolarum minas reputaret, cum fiducia adversus hæresim locutus est. Plerisque igitur a Constantio missis epistolis, ubi modo virum adulabatur quasi patrem, modo minabatur, exsulesque nominabat, hæc aiens: Tune solus etiamnum hæresi infestus permanebis? Obsequere, ac scribe contra Athanasium: quicumque enim adversus illum scripserit, hic plane Arianice nobiscum sentiet; nihil reformidavit Hosius, sed, tametsi contumeliis lacessitus, hæc scripsit. Ejusque nos epistolam legimus, et ad calcem ea ipsa descripta est.

Hosius Constantio imperatori in Domino salutem.

44. Ego jam pridem confessus sum, cum sub avo tuo Maximiano persecutio grassaretur. Quod si tu quoque me persequere, etiamnum ad quidvis potius tolerandum paratus sum, quod ut innoxium effundam sanguinem, veritatemque prodam: teque eo modo scribentem ac interminantem mihi approbo. Desine itaque talia scribere, ac cum Ario ne sentias, nec Orientales audias, neu Ursacio et Valenti habeas fidem. Nam quæ effutiant illi, non Athanasii causa, sed hæresis suæ gratia loquuntur. Crede

(58) Ita Reg. et Basil. Editi, περιλειπεται.

(59) Sic Reg. Editi, πάντας τὰς, νευδός.

(60) Nannius forte aliter legit, nam vertit, quem-admodum.

A καμην· ἀλλ' εἰς οὐδὲν ἡμῖν ἐστὶ τὰ τηλικαῦτά σου ἔργα, οὐδὲ κατώρθωται ὅτιοῦν ἡμῖν, ἕως ὅστις περιλείπεται (58). Ἐκείνου γὰρ ὄντος ἐν τοῖς ἰδίαις, καὶ πάντες ἐν ταῖς ἰδίαις Ἐκκλησίαις εἰσὶν· ἰκανός ἐστιν ἐν λόγῳ καὶ πίστει πείθειν πάντας καθ' (59) ἡμῶν. Οὗτος καὶ συνόδων καθηγέται, καὶ γράφων ἀκούεται πανταχοῦ· οὗτος καὶ τὴν ἐν Νικαίᾳ πίστιν ἐξέθετο, καὶ τοὺς Ἀρειανούς ἐκήρυξεν αἰρετικούς εἶναι πανταχοῦ. Ἄν τοίνυν οὗτος μείνῃ, περιττός ὁ τῶν ἐτέρων ἐξορισμός γεγόνεν· ἡ γὰρ αἵρεσις ἡμῶν ἐκποδὼν γίγνεται. Ἄρξαι τοίνυν καὶ τοῦτον διώκειν, καὶ μὴ φείσῃ, κἂν ἀρχαῖος ᾖ· καὶ γὰρ ἡ αἵρεσις ἡμῶν οὐκ οἶδεν οὐδὲ γερόντων τιμῆν πολιάν.

43. Ταῦτα ἀκούων, οὐκ ἐμέλλησε βασιλεὺς, ἀλλ' εἰδὼς τὸν ἄνθρωπον, καὶ τὸ ἰκανὸν τοῦ γέροντος, γράφει καὶ κελεύει τοῦτον ἐλθεῖν πρὸς αὐτὸν, ἡλίκα (60) καὶ Λιβέριον κατὰ τὴν ἀρχὴν ἐπειράζεν. Ἐλθόντα δὲ οὐν αὐτὸν ἤξιον, καὶ προέτρεπε τὰ συνήθη λέγων, οἷς δὴ καὶ τοὺς ἄλλους ἀπατῶν ἐνόμιζεν, ἴνα καθ' ἡμῶν μὲν γράψῃ, πρὸς δὲ τοὺς Ἀρειανούς ἐξη τὴν κοινωνίαν. Ὁ δὲ γέρων, καὶ τὴν ἀκοὴν ἀπὸ δῶς ἐνέγκας, καὶ λυπηθεὶς, ὅτι κἂν ὅλας ἐφθέγγεσθαι τι τοιοῦτον, ἐπιπλήξας, καὶ πείσας αὐτὸν, ἀνεχώρησεν εἰς τὴν πατρίδα καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἑαυτοῦ. Ἀλλὰ τῶν αἰρετικῶν ἀποδουρομένων, καὶ πάλιν παροξυνόντων, εἶχε δὲ καὶ τοὺς εὐνοήτους ὑπομιμνήσκοντας, καὶ μᾶλλον παροξυνοντας, γράφει λοιπὸν βασιλεὺς μετὰ ἀπειλῆς· καὶ ὑβρίζεται μὲν ὁ Ὅσιος, οὐ κινεῖται δὲ διὰ τὸν φόβον τῆς ἐπιβουλῆς· ἀλλ' ἐστηκώς τῷ φρονήματι, καὶ ἐπὶ τὴν πέτραν οἰκοδομήσας ἑαυτοῦ τὴν τῆς πίστεως οἰκίαν, ἐπαρρησιάζετο κατὰ τῆς αἵρέσεως, ῥανίδας καὶ πνοάς ἀνέμων ἰγούμενος τὰς ἐκ τῶν γραμμῶν ἀπειλάς. Πολλάκις γοῦν γράψαντος Κωνσταντίου, καὶ τὰ μὲν κολακεύοντος ὡς πατέρα, τὰ δὲ ἀπειλούντος, καὶ τοὺς ἐξορισθέντας ὀνομάζοντος, καὶ λέγοντος· Ἔτι σὺ μόνος τυγχάνεις ὁ κατὰ τῆς αἵρέσεως; Πείσθητι, καὶ γράψον κατὰ Ἀθανασίου· ὁ γὰρ κατ' ἐκείνου γράφων πάντως τὰ Ἀρειανῶν μεθ' ἡμῶν φρονήσει· οὐ κατοβρώδηςας ὁ Ὅσιος, ἀλλὰ καὶ πάσχων ὕβρεις, ἔγραψε καὶ αὐτὸς τοιαῦτα, καὶ τὴν ἐπιστολὴν ἀνέγνωμεν, καὶ ἐστὶν ἐν τῷ τέλει γεγραμμένη (61).

Ὅσιος Κωνσταντίῳ βασιλεῖ ἐν Κυρίῳ χαίρειν (62).

D 44. Ἐγὼ μὲν ὠμολόγησα καὶ τὸ πρῶτον, ὅτε διωγμός γεγόνεν ἐπὶ τῷ πάπῳ σου Μαξιμιανῷ. Εἰ καὶ σὺ με διώκεις, ἔτοιμος καὶ νῦν πᾶν ὅτιοῦν ὑπομένειν, ἢ ἐκκενοῦν ἀθῶον αἷμα, καὶ προδιδοῖναι τὴν ἀλήθειαν· σὲ δὲ οὐκ ἀποδέχομαι τοιαῦτα γράφοντα καὶ ἀπειλοῦντα. Παῦσαι τοῦ τοιαῦτα γράφειν, καὶ μὴ φρόνει τὰ Ἀρείου, μηδὲ ἄκουε τῶν ἀνατολικῶν, μηδὲ πιστεῦε τοῖς περὶ Οὐρσάκιον καὶ Οὐάλεντα. Ἄ γὰρ ἐκεῖνοι λέγουσιν, οὐ δι' Ἀθανάσιον φθέγγονται, ἀλλὰ διὰ τὴν ἰδίαν αἵρεσιν. Πίστευέ μοι, Κωνσταντίε,

(61) Hanc epistolam ad calcem conscriptam, huc transtulerunt amanuenses.

(62) Titulus epistolæ non habetur in Reg.

πάππος εἶμαι σου καθ' ἡλικίαν· ἐγενόμην αὐτὸς ἐν τῇ A
 κτιτὰ Σαρδικὴν (63) συνόδῳ, ὅτε σὺ τε καὶ ὁ μακα-
 ρίτης ἀδελφός σου Κώνστας πάντας ἡμᾶς συνήγαγε.
 Καὶ δι' ἐμαυτοῦ τοὺς ἐχθροὺς Ἀθανασίου προσεκα-
 λεσάμην, ἐλθόντας αὐτοὺς εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἐν ἣ
 ἔφκουν ἐγὼ, ἴν', εἰ τι ἔχουσιν κατ' αὐτοῦ, λέγωσιν·
 ἐπαγγειλάμενος αὐτοῖς θαρρεῖν, καὶ μὴ ἄλλο τι προσ-
 δοκᾶν, ἢ ὀρθὸν τὸ κριτήριον ἐπὶ πᾶσιν ἔσσεσθαι.
 Τοῦτο δὲ οὐχ ἄπαξ, ἀλλὰ καὶ δεῦτερον ἐποίησα, προ-
 τρέπων, εἰ μὴ θέλοιεν ἐπὶ πάσης τῆς συνόδου, κἂν
 ἐπ' ἐμοῦ μόνου· ἐπαγγειλάμενος πάλιν, ὅτι, ἂν μὲν
 ὑπεύθυνος δειχθῆ, πάντως ἀποβληθήσεται καὶ παρ'
 ἡμῶν· ἂν δὲ ἀνάτιος εὐρεθῆ, καὶ ἐλέγξῃ συκοφάν-
 τας ὑμᾶς, εἰ παραιτεῖσθε τὸν ἄνθρωπον, ἐγὼ μετ'
 ἐμαυτοῦ πείθω τὸν Ἀθανάσιον ἐλθεῖν εἰς τὰς Σπα-
 νίας. Καὶ ὁ μὲν Ἀθανάσιος ἐπὶ τούτοις ἐπέειθετο, B
 καὶ οὐκ ἀντέλεγεν· ἐκείνους δὲ, πρὸς πάντα μὴ θαρ-
 βούντες, ἴσως ἀνένευον. Ἐγένετο δὲ πάλιν ὁ Ἀθα-
 νάσιος εἰς τὸ σὸν στρατόπεδον, ἤνικα μετεπέμφω
 γράφας αὐτῷ, καὶ παρόντας ἐν αὐτῇ τῇ Ἀντιοχείᾳ
 τοὺς ἐχθροὺς κληθῆναι πάντας ἢ ἕκαστον αὐτῶν
 ἡξίωσεν, ἴν' ἢ ἐλέγξωσιν, ἢ ἐλεγχθῶσι· καὶ ἵνα ἢ
 παρόντα δειξῶσιν ὅσον λέγουσιν, ἢ ἀπόντα μὴ διαβάλ-
 λωσι. Καὶ οὕτως σὺ λέγοντος ἡνέσχου (64), ἀλλὰ κάκει-
 νοι παρητήσαντο. Τί τοίνυν ἀκούεις ἐτι τῶν κακολο-
 γούντων αὐτόν; Πῶς ἀνέχη Οὐάλεντος καὶ Οὐρσακίου,
 καίτοι μετανοησάντων αὐτῶν, καὶ ἔγγράφως αὐτῶν
 ὁμολογησάντων τὴν συκοφαντίαν; Ὁμολόγησαν γάρ
 οὐ βίαν παθόντες, ὡς αὐτοὶ προφασίζονται, οὐ στρα-
 τιωτῶν ἐπικειμένον, οὐκ εἰδότες τοῦ ἀδελφοῦ σου
 (οὐκ ἐγγίνετο γὰρ παρ' αὐτῷ τοιαῦτα, οἷα νῦν γίνε-
 ται, μὴ γένοιτο!). ἀλλ' αὐτοὶ θέλοντες ἑαυτοὺς ἀνήλ-
 θον εἰς τὴν Ῥώμην, καὶ τοῦ ἐπισκόπου καὶ τῶν πρε-
 σβυτέρων παρόντων ἔγραψαν· γράψαντες πρότερον
 (65) καὶ Ἀθανασίῳ φιλικὴν καὶ εἰρηνικὴν ἐπιστολὴν.
 Εἰ δὲ βίαν προφασίζονται, καὶ τοῦτο γινώσκουσι κα-
 κῶν, οὐκ ἀποδέχῃ δὲ οὐδὲ σὺ· παῦσαι τοῦ βιάζεσθαι,
 καὶ μῆτε γράφε, μῆτε πέμπε κόμητας (66)· ἀλλὰ
 καὶ τοὺς ἐξορισθέντας ἀπόλυσον, ἵνα μὴ, βίαν αἰτιω-
 μένου σου, μείζονας βίας ἐκείνοι ποιῶσι. Τί γὰρ
 τοιοῦτον γέγονε παρὰ Κώνσταντος; τίς ἐπίσκοπος
 ἐξωρίσθη; πότε χρίσως ἐκκλησιαστικῆς μέσος γέ-
 γονε; ποῖος αὐτοῦ Παλατίνος ἠνάγκασε κατὰ τινος
 ὑπογράψαι, ἵνα οἱ περὶ Οὐάλεντα τοιαῦτα λέγωσι;
 Παῦσαι, παρακαλῶ, καὶ μνησθητι, ὅτι θνητὸς ἄνθρω-
 πος τυγχάνεις· φοβήθητι τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως·
 φύλαξον σεαυτὸν εἰς ἐκείνην καθαρὸν. Μὴ τίθει
 σεαυτὸν εἰς τὰ ἐκκλησιαστικά· μὴδὲ σὺ περὶ τούτων
 ἡμῖν παρακελεύου· ἀλλὰ μάλλον παρ' ἡμῶν σὺ μάν-
 θανε ταῦτα. Σοὶ βασιλείαν ὁ Θεὸς ἐνεχείρισεν· ἡμῖν
 τὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐπίστευσε. Καὶ ὡσπερ ὁ τὴν σὴν
 ἀρχὴν ὑποκλέπτων ἀντιλέγει τῷ διαταξαμένῳ Θεῷ,
 οὕτως φοβήθητι μὴ καὶ σὺ, τὰ τῆς Ἐκκλησίας εἰς
 ἑαυτὸν ἔλκων, ὑπεύθυνος ἐγκλήματι μεγάλῳ γένῃ·
 Ἀπόδοτε, γέγραπται, τὰ Καίσαρος Καίσαρι, καὶ
 τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ. Οὕτως τοίνυν ἡμῖν ἀρχεῖν ἐπὶ

mibi, Constanti, qui per ætatem avus tuus esse pos-
 sim : Sardicensi interfui synodo, quo tempore tute
 ac beatæ vir memorix frater tuus Constans, nos
 omnes convocastis. Ipseque inimicos Athanasii pro-
 vocavi, cum in Ecclesiam, ubi commorabar ego,
 advenissent, ut si quid in Athanasio culpandum ha-
 berent, id renuntiarent. Fidem dedi, securitatemque
 promisi, ut nihil nisi rectum in omnibus iudicium
 exspectarent. Id non semel tantum, sed et bis præ-
 stitit, hortatus, si nollent coram tota synodo, mihi
 saltem soli rem deferrent. Id quoque pollicitus sum :
 Si reus deprehendatur homo, a nobis plane abjicie-
 tur ; sin innoxius, vosque sycophantas proharit : si
 nihilominus illum reusaveritis, Athanasio persua-
 debo, ut mecum in Hispanias proficiscatur. Hisque
 conditionibus citra repugnantiam obtemperabat Atha-
 nasius. Illi vero rebus omnino suis diffisi, æque id ab-
 nuerunt. Iterumque ubi Athanasius ad tuum exerci-
 tium se contulit ; cum tu illum litteris tuis accivisti,
 inimicos ille suos qui tum ibi, Antiochiæ videlicet,
 versabantur, vel omnes una, vel singulos advocari ro-
 gavit, ut aut se convincerent, aut eo vincerentur ipsi ;
 et se vel coram qualem esse dicebant comprobarent,
 vel absentem non calumniarentur. Verum nec tu hæc
 dicenti morem gessisti, imo illi abnuerunt. Cur itaque
 etiamnum obrectatores ejus audis? Cur Ursacium Va-
 lentemque toleras, tametsi illi pœnitentiam egerunt,
 calumniamque suam scripto confessi sunt? Confessi
 sunt, inquam, non 293 vi coacti, ut obtendunt illi :
 non urgentibus militibus, non conscio fratre tuo : non
 talia quippe sub illo, qualia his temporibus, ageban-
 tur, absit! sed ulro ipsi Romam profecti, coram epis-
 copo et presbyteris hæc scribere, cum antea amici-
 cam et pacificam epistolam ad Athanasium misis-
 sent. Quod si vim sibi illatam obtendunt, quam
 illicitam agnosceant : sique vim tute non approbes,
 desine vim inferre, nec litteras, nec comites mise-
 ris ; sed exsules remitte, ne cum tu vim redarguas,
 majorem illi vim exerceant. Quidnam ejusmodi a
 Constante actum est? quis episcopus exsulavit?
 quandonam ille ecclesiasticis iudiciis medius inter-
 fuit? quis sub illo palatinus contra quem subscribere
 coegit, ut Valens cum socio talia effutiat? Desine,
 quæso te, et memento te mortalem hominem esse :
 time iudicii diem, teque ipse innoxium ad eam diem
 custodias. Ne te rebus misceas ecclesiasticis; neu
 nobis his de rebus præcepta mandes; sed a nobis
 potius hæc ediscas. Tibi Deus imperium tradidit,
 nobis ecclesiastica concedidit. Ac quemadmodum
 qui tibi imperium subripit, Deo ordiananti repugnat ;
 ita metue ne, si ad te ecclesiastica pertrahas, magni
 criminis reus fias : *Reddite, scriptum est, quæ sunt
 Cæsaris Cæsari, et quæ sunt Dei Deo* 12. Neque
 nobis igitur terræ imperare licet, neque tu adolendi
 habes potestatem. Hæc quod tuam curem salutem
 scribo : quod vero res spectat de quibus scripsisti,

12 Matth. xii, 21.

(63) Regius codex, Σαρδικήν.

(64) Ita Regius et sic legendum. Editi, ἡνέσχον.

(65) Sic Reg. Editi, πρότερον.

(66) Reg., κόμητας, de more.

ecce meam sententiam : Arianis minime adjungor, imo eam hæresim serio anathemate : nec contra Athanasium scribam, quem nos et Romana Ecclesia, imo tota synodus insontem declaravit. Nam tute hæc cum perspecta haberes, hominem accivisti, ac concessisti ut cum honore in patriam ille et in Ecclesiam suam remigraret. Quænam exstitit tantæ mutationis causa? lidem enim ipsi sunt ejus inimici qui jam ante fuere : et quæ jam susurrant (non enim ea coram illo proferunt), hæc prius etiam quam Athanasium accires obloquebantur : hæc cum ad synodum advenissent obmurmurabant : meque, uti supra dixi, probationes postulante, proferre ipsi nequiverunt : nam, si habuissent, non ita turpiter aufugissent. Quis te induxit, ut post tantum temporis, litterarum juxta ac verborum tuorum obliviscerere? Colibe te, quæso, et ne inprobis hominibus morem geras, ut ne mutui commolii causa te ipse reum constituas. Quod enim jam illis indulges, de hoc in die judicii solus rationem es redditurus. Adversarium illi suum auspiciis tuis lædere optant, teque volunt esse malitiæ suæ ministrum, ut tua ope execrandam hæresim in Ecclesia disseminent. Non est prudentis, ob aliorum libidinem sese in manifestum conjicere periculum. Desine, quæso te, et mihi obtempera, Constanti. Hæc enim et me decet scribere, et te non vilipendere.

δὲ φρόνιμον δι' ἄλλων ἡδονῆν ἑαυτὸν εἰς προὔπτον κίνδυνον ἐμβάλλειν. Παῦσαι, παρακαλῶ, καὶ πεισθητέ μοι, Κωνσταντίε. Ταῦτα γὰρ πρέπει καὶ ἐμὲ γράφειν, καὶ σὲ τούτων μὴ καταφρονεῖν.

45. Hæc illa fuit Abrahamici senis vere Hosii, id est, sancti, sententia : hæc illius litteræ. Ille vero nec insidiarum finem fecit, neque desiit obtentum adversus illum perquirere; sed perstitit graviter interminando, ut eum aut vi a sententia deduceret, aut non obsequentem pelleret in exsilium. Ac quemadmodum Babylonici duces et satrapæ, cum incensanti Danielis occasionem captarent, non nisi in lege Dei sui illam invenere; 294 ita et nunc impietatis satrapæ nullam aliam potuerunt adversus senem vel comminisci. Nulli quippe notus non erat ille vere Hosius, id est, sanctus, cujus inculcata vita erat, nisi eo nomine, quod hæresim odio haberet. Hunc itaque calumniantur, non perinde atque ille Dario delatus fuit, invitus quippe Darius criminationem in Daniele audit¹⁵; sed, sicut Jezabel Nabothum¹⁶, ac ut Judæi apud Herodem¹⁷, his verbis : Non modo non subscribit ille adversus Athanasium, sed nos etiam ejus gratia damnat : itaque hæresim aversatur, ut cæteros litteris hortetur, necem ut potius subeant, quam veritatis proditores evadant. Nam, ait ille, veritatis causa dilectus noster Athanasius persecutionem sustinet, insidiæque tenduntur Liberio Romano episcopo, aliisque universis.

¹⁵ Dan. vi, 14. ¹⁶ III Reg. xxi, 7. ¹⁷ Luc. xiiii, 10.

(67) In Reg., οὖν δεest.

(68) Reg., ἀπελθεῖν, minus recte.

(69) Ita Reg. Editi vero, πέμψη. Mox Reg., διεθρῦλλον, de more cum unico λ.

τῆς γῆς ἔξεστιν, οὐτε σὺ τοῦ θυμῶν ἐξουσίαν ἔχεις, βασιλεῦ. Ταῦτα μὲν οὖν (67) κηδόμενος τῆς σῆς σωτηρίας γράφω· περὶ δὲ ὧν ἐπέστειλας, ταύτης εἰμὶ τῆς γνώμης· Ἐγὼ οὐτε Ἀρειανοῖς συγκατατίθεμαι, ἀλλὰ καὶ τὴν αἵρεσιν αὐτῶν ἀναθεματίζω· οὐτε κατὰ Ἀθανασίου γράφω, ὃν ἡμεῖς τε καὶ ἡ Ῥωμαίων Ἐκκλησία, καὶ πᾶσα ἡ σύνοδος ἐκαθάρισε. Καὶ γὰρ ταῦτα καὶ σὺ συνορῶν μετεπέμψω τῷ ἀνθρώπῳ, καὶ συνεχώρησας αὐτῷ μετὰ τιμῆς εἰς τὴν πατρίδα καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἐπανελθεῖν (68). Τίς τοίνυν γέγονε πρόφασις τῆς τοσαύτης μεταβολῆς; Οἱ αὐτοὶ γὰρ ἐχθροὶ οἱ καὶ πρότερον ὄντες καὶ νῦν εἰσιν αὐτοῦ· καὶ ἄ νῦν ψιθυρίζουσιν (οὐ γὰρ παρόντος αὐτοῦ φθέγγονται), ταῦτα, καὶ πρὶν μεταπέμψη (69) τὸν Ἀθανάσιον, κατελάλουν· ταῦτα καὶ ἐλθόντες εἰς τὴν σύνοδον διεθρῦλλον· καὶ ἀπαιτούμενοι παρ' ἐμοῦ, καθὰ προείπον, τὰς ἀποδείξεις οὐκ ἴσχυσαν παρασχεῖν· εἰ γὰρ εἶχον, οὐκ ἂν ἐφυγον οὕτως αἰσχυρῶς. Τίς οὖν ἔπεισέ σε μετὰ τοσοῦτον χρόνον ἐπιλαθέσθαι τῶν σαυτοῦ γραμμάτων καὶ ῥημάτων; Ἐπίσχες, καὶ μὴ πείθου κακοῖς ἀνθρώποις, ἵνα μὴ διὰ τὸ πρὸς ἀλλήλους καθῆκον σαυτὸν ὑπεύθυνον ποιήσης. Ὡδε γὰρ τούτοις καθηκετεύεις (70), ἐν δὲ τῇ κρίσει μόνος μέλλεις ἀπολογεῖσθαι. Οὗτοι τὸν ὄντιον ἐχθρὸν διὰ οὐ θέλουσιν ἀδικεῖν, καὶ βούλονται σε διάκονον τῆς εαυτῶν πονηρίας γενέσθαι, ἵνα διὰ σοῦ καὶ τὴν μυσαρὰν αἵρεσιν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἐπισπεύρωσιν. Οὐκ ἔστι

45. Ταῦτα μὲν ὁ Ἀβραμῆος γέρον, ὁ ἀληθῶς Ὁσῖος ἐφρόνησέ τε καὶ ἔγραψεν, ὁ δὲ οὐτε τοῦ ἐπιβουλεύειν ἀνεχώρει (71), οὐτε πρόφασιν κατ' αὐτοῦ ζητῶν πέπαυται· ἀλλὰ καὶ ἀπειλῶν ἐπέμενε δεινῶς, ἵνα ἡ βιαζόμενος μεταγᾶγη, ἢ μὴ πειθόμενον ἐξορίσῃ. Πρόφασιν μὲν οὖν, ὡσπερ οἱ τακτικοὶ καὶ σατράπαι τῆς Βαβυλωνίας, ζητοῦντες, οὐκ εὕρισκον κατὰ τοῦ Δανιὴλ εἰ μὴ ἐν νόμοις Θεοῦ αὐτοῦ· οὕτω καὶ οἱ νῦν σατράπαι τῆς ἀσεβείας οὐδὲ πλάσασθαι κατὰ τοῦ γέροντος ἄλλην ἡδυνήθησαν. Πᾶσι γὰρ γινώριμος ἦν ὁ ἀληθῶς Ὁσῖος, καὶ ὁ τοῦτο βίος ἀνεπίληπτος, εἰ μὴ τὸ κατὰ τῆς αἰρέσεως μῖσος. Διαβάλλουσι τοίνυν καὶ αὐτὸν, οὐκέτι ὡς ἐκεῖνον Δαρεῖον (ἀπῆλθον γὰρ ἤκουσεν ὁ Δαρεῖος κατὰ τοῦ Δανιὴλ), ἀλλ' ὡς Ἰεζάβελ κατὰ τοῦ Ναβουθαί, καὶ ὡς οἱ Ἰουδαῖοι τῷ Ἡρώδῃ, λέγοντες· Οὐ μόνον οὐκ ὑπογράφει κατὰ Ἀθανασίου, ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς δι' αὐτὸν κατακρίνει· καὶ τὴν αἵρεσιν οὕτω μισεῖ, ὡς καὶ ἄλλοις γράφειν θάνατον μᾶλλον ὑπομένειν, ἢ προδότας γίνεσθαι τῆς ἀληθείας. Δι' αὐτὴν γὰρ καὶ ὁ ἀγαπητὸς ἡμῶν Ἀθανάσιος διώκεται, καὶ Λιθέριος ὁ Ῥωμαίων ἐπίσκοπος, καὶ οἱ ἄλλοι πάντες ἐπιβουλεύονται. Ταῦτα ἀκούσας ὁ τῆς ἀσεβείας προστάτης, καὶ τῆς αἰρέσεως βασιλεὺς Κωνσταντίος, καὶ ὅτι μάλιστα καὶ ἑτεροὶ εἰσι κατὰ

(70) Sic editi. Reg., καθηκετεύεις. Alias idem Reg., καθηκεύειν. In editis vero καθηκετεύειν vulgo scribitur.

(71) Ita Reg. Editi, ἐνεχέρεται.

τὰς Σπανίας (72) ταυτὰ τῷ Ὅσιω φρονούντες, πειράσας ἀκάκινους ὑπογράψαι, καὶ μὴ δυνηθεὶς ἀναγκάσαι, μεταπέμπεται τὸν Ὅσιον· καὶ ἀντὶ ἐξορισμοῦ κατέχει τοῦτον ἔκτον ἐνιαυτὸν ἐν τῷ Σιρμίω (73), οὔτε τὸν Θεὸν φοβηθεὶς ὁ ἄθεος, οὔτε τοῦ πατρὸς τὴν διάθεσιν, ἣν εἶχε πρὸς τὸν Ὅσιον, αἰδεσθεὶς ὁ ἀνόσιος, οὔτε τὸ γῆρας (ἐκατονταετῆς γὰρ λοιπὸν ἦν) αἰσχυθεὶς ὁ ἄστοργος. Πάντα γὰρ ταῦτα παρεῖδε διὰ τὴν ἀσεβείαν ὁ νέος Ἀχαάβ, καὶ ἄλλος Βαλθασάρ ἐφ' ἡμῶν γενόμενος. Τοσαύτην γὰρ βίαν πεποίηκε τῷ γέροντι, καὶ τοσοῦτον αὐτὸν συνέσχευε, ὡς θλιθέντα αὐτὸν, μόγις κρῶνῃσαι μὲν τοῖς περὶ Οὐάλεντα καὶ Οὐρσάκιον, μὴ ὑπογράψαι δὲ κατὰ Ἀθανασίου. Ἀλλὰ καὶ οὕτως οὐκ ἠμέλησεν ὁ γέρων· μέλλων γὰρ ἀποθνήσκειν, ὥσπερ διατιθέμενος ἐμαρτύρατο τὴν βίαν, καὶ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν ἀνεθεμάτιζε, καὶ παρήγγελλε μὴδένα ταύτην ἀποδέχεσθαι.

Arianique hæresim ferit anathemate, vetuitque ne

46. Τίς ταῦτα βλέπων, ἢ καὶ μόνον ἀκούων, οὐκ ἐξίσταται καὶ αὐτὸς, καὶ καταβοήσῃ πρὸς Κύριον, λέγων (74)· *Μὴ ἄρα εἰς ἐξάλειψιν σὺ ποιήσης τὸν Ἰσραήλ*; Τίς, ταῦτα κατανοῶν, οὐκ εὐκαίρως καὶ αὐτὸς καταβοήσῃ, λέγων· *Ἐκστασις καὶ φρικτὰ ἐγενήθη ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ, Ἐξέστη ὁ οὐρανὸς ἐπὶ τούτῳ, καὶ ἡ γῆ ἐπὶ κλειῶν ἐξορισε σφόδρα*; Οἱ (75) πατέρες τῶν λαῶν, καὶ διδάσκαλοι τῆς πίστεως αἰροῦνται, καὶ οἱ ἀσεβεῖς εἰς τὰς Ἐκκλησίας εἰσάγονται. Τίς, ὅτε Λιθέριος ἐπίσκοπος Ῥώμης ἐξωρίσθη, καὶ ὁ πατὴρ τῶν ἐπισκόπων ὁ μέγας Ὅσιος, οὕτω πάσχοντα, ἢ τίς ὁρῶν τοσοῦτους ἐπισκόπους ἀπὸ τῆς Σπανίας καὶ τῶν ἄλλων μερῶν ἐξοριζομένους, οὐκ ἐπέγρω, κἂν ὀλίγην αἰσθησιν ἔχη, ὅτι καὶ τὰ κατὰ Ἀθανασίου καὶ τοὺς ἄλλους προφάσεις εἰσι ψευδεῖς, καὶ πάντα συκοφαντίας μεστά; Τούτου γὰρ χάριν ἀκάκιοι πάντα παθεῖν ὑπέμειναν, συνορῶντες τὴν γενομένην ἐκ συκοφαντίας ἐκείνων ἐπιβουλήν. Ἐπεὶ ποῖον ἐγκλημα καὶ Λιβερίῳ; ἢ ποῖα κατηγορία κατὰ τοῦ γέροντος Ὅσιου; τίς κἂν ἐψεύσατο κατὰ Παυλίνου, καὶ Λουκιφῆρου, καὶ Διονυσίου, καὶ Εὐσεβίου; ἢ ποῖον ἀμάρτημα κατὰ τῶν ἄλλων ἐξορισθέντων ἐπισκόπων, καὶ πρεσβυτέρων, καὶ διακόνων; οὐκ ἔστι τοῦτο, μὴ γένοιτο! Οὐ γὰρ δι' ἐγκλήματα γεγονέναι αἱ συσκευαί, οὐδὲ διὰ κατηγορίαν ἕκαστος ἐξ-

A Hæc cum audisset impietatis patronus hæresisque imperator Constantius, maximeque cum comperisset alios esse in Hispaniis qui ejusdem atque Hosius sententiæ essent, tentatos illos ut subscriberent, cum non valuisset eo vi adducere, accessit Hosium : quem, exsilii vice, anno integro Sirmii detinet, nec Deum metuens impius homo, neque patris erga Hosium affectum reveritus; improbus ille, neque senectutem (centenarius quippe erat) veneratus, vir inhumanus. Hæc namque omnia, hæreseos gratia, nihil fecit novus ille Achab, aliusque nostri ævi Balthasar. Tantam enim seni vim intulit, tandiuque illum detinuit, ut malis oppressus vix tandem cum Valente et Ursacio communicaret (ANNO 357), neque tamen subscriberet contra Athanasium. Sed eam rem minime neglexit senex : instante quippe

B morte, vim sibi illatam quasi testamento declaravit, quis illam reciperet.

46. Quis hæc si videat, vel solum audiat, non obstupescet, ad Dominumque clamabit : Num ad internecionem dabis Israel ¹⁶ ? Quis hæc animadvertens non opportune ad Dominum exclamabit : Stupor et horribilia facta sunt super terram ¹⁷ ; et : Obstupuit cælum super hoc, et terra vehementer exhorruit ¹⁸ ? Patres populorum et fidei magistri tolluntur, impiique in Ecclesias intruduntur. Quisnam, ubi vidit Liberium Romanum episcopum in exsilium ejici, aut patrem episcoporum magnum Hosium tantis afflicti malis : quis cum cerneret tam multos episcopos ex Hispania et ex aliis partibus extorres fieri, non exploratum habuit, etiamsi modico sensu præditus esset, criminationes in Athanasium in aliosque allatas, confictas fuisse, omniaque calumniæ plena ? Ideo enim illi omnia mala perferenda putarant, quod insidias ex eorum sycophantia structas compertas haberent. Quod enim Liberii crimen ? quæ adversus senem Hosium criminatio ? quis Paulino, Lucifero, Dionysio et Eusebio, vel falsum scelus imposuit ? aut quæ culpa aliorum exsulum, episcoporum, presbyterorum, et diaconorum ? nulla sane fuit, absit. Non enim criminis cujuspiam causa conspirationes conflatae sunt, neque ob allatas criminationes singuli extor-

¹⁶ Ezech. xi, 13. ¹⁷ Jerem. v, 30. ¹⁸ Jerem. ii, 12.

(72) Sic Reg. probe; editi male, τῆς Σπανίας. Mox in Reg., τῷ δεest ante Ὅσιω.

(73) Basil., Σερμίω. Paulo post Reg., optime, τοῦ πατρὸς τὴν. Editi perperam, τοῦ πρὸς τὴν. Ortus error ex amanuensium abbreviandi ratione; ii namque fere semper, πατὴρ, πατρί, πατέρες, ita scribunt, πρὸς, πρὶ, πρὲς. Quod editores sæpissime fellit, maxime apud Athanasium, ubi similes infra errores passim animadvertas. Non solum autem in casibus obliquis vocis πατὴρ lapsus ille obtinuit; sed etiam in nominibus propriis ab ea derivatis. Sic duo episcopi quibus nomen Πατρίκιος erat, mendose Πρίκιος in superioribus editis nuncupabantur: ut animadvertimus in *Apologia contra Arianos*, n. 50. Caveant itaque sibi ab ejusmodi vitio qui scriptoribus quibuslibet Græcis edendis operam navant, similes quippe alibi errores vidimus. Sic Xenopton-

lis lib. vii *Hist. Græc.*, p. 613, Προκλῆς vocatur idem qui Πατροκλῆς, lib. vi, pag. 610, nuncupatus fuerat.

Quæ Hosium vero spectant fuse in *Athanasii Vita* pertractamus.

(74) Putamus hunc locum Ezechielis esse, qui longe diversis verbis exprimitur apud LXX, licet eadem fere sententia. Οἱμοι, οἱμοι, Κύριε· εἰς συνέλειαν ποιεῖς σὺ τοὺς καταλοιπούς τοῦ Ἰσραήλ. Ibidem Reg., ποιήσεις, recte. Editi vero, ποιήσης.

(75) Sic Reg. et Basil. recte, et ita legerat interpres vetus. Editi, οἱ πρεσβύτεροι. Nimirum cum in codicibus mss. πρὸς legeretur, amanuenses aut editores, mancam vocem esse, ac πρεσβύτεροι legendum putarunt. Hic lapsus infra item occurrit. Quæ sequuntur porro habentur item in fine *Apologiae contra Arianos*.

res sunt facti : sed nihil aliud illud est quam eruptio impietatis adversus **295** pietatem, studiumque erga hæresim Arianam, preludeque adventus Antichristi, cui viam præparat Constantius.

47. (ANNO 356.) Nam postquam quæ libuit omnia adversus Ecclesias Italiæ aliarumque regionum perregisset : postquam hos in exsilium misisset, illos vi coegisset, ac omnia ubique formidine impleret, furorem denique suum, instar cujusdam morbi, vertit in urbem Alexandriam. Callide autem Christi hostes eam rem aggressi sunt : namque ut multorum episcoporum subscriptionem ostentare possent, vexatusque Athanasius nullum haberet episcopum apud quem conquereretur, omnia ubique terrore impleverunt : huncque terrorem succenturiatum in insidiis servarunt : non advertentes insani homines, se non episcoporum propositum pro se obtendere ; sed vim a se illatam exhibere : ac licet fratres deserant, licet amici et noti procul recedant, quanquam inveniat nemo qui condoleat et consoletur, Dominus tamen idoneum majusque cæteris omnibus esse perfluum. Solus namque Elias erat in persecutione¹¹, sancto tamen viro Deus in omnibus omnia erat. Hanc item formam nobis tradidit Salvator, qui solus relictus, inimicorum insidiis appetebatur¹², ut si nos quoque in persecutione deseramus ab hominibus, ne despondeamus animum, sed in illo spem habeamus, neque prodamus veritatem : quæ licet initio videatur opprimi, at demum ipsi persecutores eam sunt agnitiuri.

48. Imperatorem itaque concitant, qui primum litteras mittit, minasque ad ducem et ad milites. Legantur item notarii Diogenius, et Hilarius, et una cum illis palatini : tumque gravia et immania adversus Ecclesiam edita sunt facinora, quæ paulo ante paucis perstricta sunt, omnibusque comperta ex iis quas populi edidit contestationibus, quas ad calcem hujus Operis perscriptas, cuique volenti legere licebit. Hinc post illa Syriani gesta, post tanta admissa facinora, post illatas virginibus contumelias ; cum ejusmodi scelera ille probaret, litteras rursum mittit ad senatum et populum Alexandrinum, juvenes sollicitans, ut vel una coacti Athanasium persequerentur, vel notum haberent ipsos sibi inimicos fore. At ille vel antequam hæc contingerent, ex quo Syrianus in ecclesiam irrupit, abscesserat (ANNO 356), cum sciret illud quod scriptum est : *Sed abscondere modicum ad momentum, donec pertranseat indignatio*¹³. Harum autem

¹¹ Ill Reg. xix, 3, 4. ¹² Matth. xxvi, 56. ¹³ Isa. xxvi, 20.

(76) Reg., δὲ τῆς Ἀντιχρίστου.

(77) Ita Reg. Editi, ἐπεδείκνυτο.

(78) Sic omnes mss. et editi. Sed videtur legendum καταλειφθεὶς, et ita legit vetus interpres, qui vertit, derelictus.

(79) Basil., ἡμῶν, male.

(80) Ita Reg. Editi vero, μικρῶ πρότερον. Paulo post Basil. quem sequimur, διαμαρτυριῶν. Reg., διὰ μαρτυριῶν, male divisit vocibus. Editi perpetuam διαμαρτυριῶντες. Ex duabus itaque Contesta-

Α ὠρίσθη· ἀλλ' ἐπανάστασις ἐστὶ τῆς ἀσεβείας κατὰ τῆς εὐσεβείας· καὶ σπουδῆ μὲν ὑπὲρ τῆς Ἀρειανῆς αἰρέσεως, προοίμια δὲ καὶ τῆς τοῦ Ἀντιχρίστου (76) παρόδου, Κωνσταντίου ταύτην προκατασκευάζοντος ἐκεῖνω.

47. Μετὰ γὰρ τὸ διαπράξασθαι πάντα, ὅσα περ ἠθέλησεν εἰς τὰς Ἐκκλησίας τὰς ἐν τῇ Ἰταλίᾳ, καὶ τὰ ἄλλα μέρη· μετὰ τὸ τοὺς μὲν ἐξορίσαι, τοὺς δὲ ἀναγκάσαι, καὶ πληρῶσαι φόβου τὰ πανταχοῦ, λοιπὸν εἰς Ἀλεξάνδρειαν ὡσπερ τι νόσημα τὸν ἑαυτοῦ θυμὸν ἐστρεψεν. Ἐγίγνετο δὲ τοῦτο πανούργως παρὰ τῶν Χριστομάχων· ἵνα γὰρ φαντασίαν ἔχωσιν ὑπογραφῆς πολλῶν ἐπισκόπων, καὶ ἵνα διωχθεὶς Ἀθανάσιος μὴ ἔχη κἄν ἀποδύρεσθαι πρὸς ἐπίσκοπον, διὰ τοῦτο, προλαμβάνοντες, τὰ πανταχοῦ πεπληρώκασι φόβου· καὶ τοῦτον ἐφεδρον εἰς τὴν ἐπιβουλήν ἐτήρησαν· οὐκ εἰδότες οἱ ἄφρονες, ὅτι οὐ προαίρεισιν ἐπισκόπων, ἀλλὰ τὴν παρ' αὐτῶν γενομένην βίαν ἐπεδείκνυτο (77)· καὶ ὅτι, κἄν ἀδελφοὶ καταλειφῶσι, κἄν φίλοι καὶ γνώριμοι μακρὰν ἀποστῶσι, καὶ μηδεὶς εὐρεθῆ συλλυπούμενος καὶ παρακαλῶν, ἀλλ' ὑπὲρ πάντα μᾶλλον ἢ πρὸς Θεὸν ἐξαρκεῖ καταφυγῆ. Μόνος γὰρ ἦν καὶ Ἡλίας διωκόμενος, καὶ πάντα καὶ ἐν πᾶσιν ἦν ὁ Θεὸς τῷ ἁγίῳ. Καὶ τοῦτον δὲ τύπον ἡμῖν δέδωκεν ὁ Σωτὴρ, καὶ μόνος καταληφθεὶς (78), ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ἐπεβουλεύετο· ἵνα κἄν ἡμεῖς (79) διωκόμενοι καταλειφθῶμεν ὑπὸ ἀνθρώπων, μὴ ἐκκακῶμεν, ἀλλ' ἔχωμεν εἰς αὐτὸν τὴν ἐλπίδα, καὶ μὴ προδιδῶμεν τὴν ἀλήθειαν· ἦτις, κἄν κατὰ τὴν ἀρχὴν θλίβεσθαι δόξῃ, ἀλλ' ὕστερον καὶ οἱ διώκοντες αὐτὴν C ἐπιγνώσκονται.

48. Παροξύνουσι τοίνυν, καὶ γράφει τὸ πρῶτον βασιλεὺς, καὶ πέμπει πρὸς τε τὸν δοῦκα καὶ τοὺς στρατιώτας ἀπειλήν. Νοτάριοι τε Διογενίῳ τε καὶ Ἰλάριῳ, καὶ παλατινοὶ σὺν αὐτοῖς ἀποστέλλονται· καὶ γέγονε τὰ τῶσαῦτα δεινὰ καὶ ὠμὰ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἃ μικρῶ πρότερον δι' (80) ὀλίγων εἴρηται, καὶ πάντες ἔγνωσαν, ἐξ ὧν ἔθικαν οἱ λαοὶ διαμαρτυριῶν, ἃς καὶ ἀναγνῶναι δύναται τις γραφείας ἐν τῷ τέλει τούτων (81). Εἶτα μετὰ τὸ γενέσθαι τὰ παρὰ Συριανοῦ, μετὰ τὸ γενέσθαι τῶσαῦτα (82), καὶ τὰς κατὰ τῶν παρθένων ὕβρεις, ἀποδεξάμενος τὰ οὕτω καὶ τὰ (83) τοιαῦτα κακὰ, γράφει πάλιν τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ τῆς Ἀλεξανδρείας, παροξύνων τοὺς νεωτέρους, ἵνα πάντες συνελθόντες ἢ διώξωσιν (84) Ἀθανάσιον, ἢ γινώσκωσιν ἐχθροὺς αὐτοῦ τυγχάνειν αὐτούς. Αὐτὸς μὲν οὖν, καὶ πρὶν ἔλθειν ταῦτα, ἐξ οὗτῃ Ἐκκλησίᾳ Συριανὸς ἐπῆλθεν, ἀναχωρήσας ἦν, εἰδὼς τὸ γεγραμμένον· Ἀλλ' ἀποκρύβηθι μικρὸν ὅσον ὅσον (85), ὥς ἂν παρέλθῃ ἡ ὀργή·

tionibus quæ ab Athanasio huic operi adnexæ fuerant, prior ob allatam in Adjunctionem causam ommissa videtur : secunda tantum superest.

(81) Hæc facinora narrantur in Contestatione populæ Alexandrini, infra.

(82) Reg., τὰ τῶσαῦτα.

(83) In Reg., τὰ deletum est.

(84) Reg., διώξουσιν.

(85) Ita Reg. prohe. In editis semel ὅσον. Mox editi male, τῇ ὀργῇ. Reg. et Basil., ἡ ὀργή.

τῶν δὲ γραμμάτων τούτων γίνεται διάκονος Ἡράκλειος τις τῷ ἀξιώματι κόμης, προοδεύων τινὸς Γεωργίου. τοῦ ἀποστελλομένου παρὰ τοῦ βασιλέως κατασκόπου· οὐ γὰρ ἂν εἴη (86) ἐπίσκοπος ὁ παρ' ἐκείνου πεμπόμενος, μὴ γένοιτο! ὡς καὶ αὐτὰ τὰ γενόμενα, καὶ τὰ προόμια τῆς εἰσόδου δείκνυσιν.

49-50. Τὰ μὲν οὖν γράμματα προῦθηκε (87) δημοσίᾳ, καὶ πολλὴν αἰσχύνην ἐδείκνυσιν τοῦ γράφοντος· Ἐπειδὴ γάρ, ὡς ἔγραψεν ὁ μέγας Ὅσιος, οὐχ εὕρισκε πιθανὴν πρόφασιν τῆς ἑαυτοῦ μεταβολῆς, ἐπενόησε πολλῶ καὶ μᾶλλον ἀπρεπεστέραν ἑαυτῷ· καὶ τοῖς τούτῳ συμβουλευσάσιν· ἔφησε γάρ· Τὴν πρὸς τὸν ἀδελφὸν αἰδούμενος φιλίαν, τὸν τῆς θείας καὶ εὐσεβοῦς μνήμης, ἐπὶ καιρὸν αὐτῷ τὴν ὡς ὑμᾶς γενέσθαι πάροδον ἤνεσχόμεν. Τοῦτο δὲ καὶ τὴν ἐπαγγελίαν ψευσάμενον, καὶ πρὸς τὸν ἀδελφὸν μετὰ θάνατον ἀγνώμονα δείκνυσιν. Εἶτα θείας καὶ εὐσεβοῦς αὐτὸν μνήμης, ὡσπεροῦν καὶ ἔστιν, ἄξιον ὀνομάζει, οὐ τὴν ἐντολὴν καὶ τὴν φιλίαν, ὡς αὐτὸς ἔγραψε, καίτοι, εἰ καὶ διὰ τὸν μακαρίτην Κώνσταντα συγχωρήσας ἦν, ὥφριε μὴ ἀκαθάρτων περὶ τὸν ἀδελφὸν γενέσθαι, ἢ, ὡσπερ τῆς βασιλείας, οὕτω καὶ τῆς γνώμης αὐτοῦ κληρονόμος γένηται. Ἀλλὰ τὸν μὲν Βρετανίωνα καθέλειν, ἐθελήσας τὸ δίκαιον ἀπαιτεῖν, λέγων· Τίμι μετὰ θάνατον ἀδελφῶν ἡ κληρονομία γίνεται; διὰ δὲ τὴν μουσαρὰν αἴρσειν τῶν Χριστομάχων οὕτε τὸ δίκαιον οἶδεν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς ἀκαθάρτων γίνεται· δι' ἣν αἴρσειν (88) οὐδὲ τοῦ πατρὸς δλόκληρον τὴν γνώμην φυλάττειν ἐνενόησεν· ἀλλὰ εἰς μὲν τὸ ἀρέσκον τοῖς ἀσεβέσι, τοῦτο τηρεῖν ὑποκρίνεται· εἰς δὲ τὸ λυποῦν ἐκείνους, οὐχ οἶδεν οὐδὲ τὸ πρὸς τὸν πατέρα σέβας φυλάξει. Ἀπέστειλε μὲν γάρ ἐκεῖνος τὸν ἐπίσκοπον ἐκ διαβολῆς τῶν περὶ Εὐσεβίου εἰς τὰς Γαλλίας ἐπὶ καιρὸν διὰ τὴν τῶν ἐπιδουλεύοντων ὠμότητα (τοῦτο γάρ ὁ μακαρίτης Κωνσταντῖνος ὁ τούτου ἀδελφὸς μετὰ θάνατον τοῦ πατρὸς ἐδήλωσεν, ὡς ἐκ τῶν γραμμάτων (89) αὐτοῦ δείκνυσται)· οὐκ ἐπέστη δὲ τοῖς περὶ Εὐσεβίου ἀποστειλῆναι, ἢ ἤθελον ἐπίσκοπον αὐτοὶ, ἀλλὰ καὶ θέλοντας ἐκώλυσε, καὶ ἐπιχειρήσαντας ἐπέσχε μετὰ δεξιῆς ἀπειλῆς.

51. Πῶς οὖν, εἰ τὰ τοῦ ἑαυτοῦ γεννήτορος, ὡς γράφει, φυλάττειν ἤθελον, ἀπέστειλε τὸ μὲν πρῶτον Γρηγόριον, καὶ νῦν δὲ τὸν ταμειοφάγον Γεώργιον; ἢ (90) διὰ τί τοὺς Ἀρειανούς, οὓς ἐκεῖνος Πορφυριανούς ὠνόμασε, τούτους οὕτως εἰς τὴν Ἐκκλησίαν εἰσαγαγεῖν σπουδάζει, καὶ τούτων προϊστάμενος, ἄλλους ἐξορίζει; Εἰ δὲ καὶ ἔωρακεν Ἀρειον ὁ πατήρ αὐτοῦ, ἀλλ' ἐπιορκήσας Ἀρειος καὶ βαγελίς, ἔλυσε τὴν τοῦ πατρὸς φιλανθρωπίαν· καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς, μαθὼν, ὡς αἰρετικοῦ (91) κατέγνω λοιπόν. Πῶς δὲ καὶ, προφασισζόμενος φροντίζειν τοῦ ἐκκλη-

A litterarum tabellarius fuit Heraclius quidam dignitate comes, qui præcursor fuit cujusdam Georgii, quem imperator catascopum, id est exploratorem, mittebat, haud enim episcopus is fuerit qui ab illo mittitur, absit! ut et res gestæ, et ipsa ingressus ejus præludia comprobant.

49-50. Litteras itaque promulgavit, quæ ingentem scribentis turpitudinem præferrent. Cum enim, prout magnus scripserat Hosius, veri similem nullam mutationis suæ causam reperire posset, longe indecentiorem sibi et consiliariis suis comminiscitur: Fratris mei, aiebat, divinæ ac piæ memoriæ, amicitiam reveritus, Athanasium ad quoddam spatium temporis vos 296 adire permisi. Illud autem enim et in promissis fallacem, et erga fratrem suum post obitum ejus ingratum comprobat. Deinde, divinæ illum ac piæ memoriæ (ut revera se habet), dignum appellat, cujus mandatum et amicitiam (licet Athanasii reditum, in gratiam tantum beatæ memoriæ Constantis permisisset) servasse oportuit, nec sese infoliosum erga fratrem exhibuisse, ut sicut imperii, sic et sententiæ illius hæres foret. Sed ille cum jus suum repetere vellet, Vetracionem imperio abdicavit, hæc aien: Ad quemnam post fratrum obitum pertinet hæreditas? quanquam abominandæ Christi hostium hæreseos causa, nec quid juris sit novit; imo vero sese erga fratres suos ingratum præbet. Cujus item hæreseos gratia, ne patris quidem sententiam integram servare in animum induxit: sed quantum hæreticis libet, sese servare simulat; sin displiceat illis, debitam patri suo reverentiam servare nescit. Ille siquidem Eusebii et sociorum calumniæ inductus, episcopum amandavit in Gallias, ad tempus scilicet, ac ut insidiatorum inhumanitatem devitaret (id enim post patris obitum declaravit beatæ vir memoriæ Constantinus hujus frater, ut in ejus epistola cernere est): at nequaquam iisdem Eusebianis morem gessit, neque misit quem illi episcopum eo mittere peroptabant; imo id volentes coercuit, atque rem aggressos, gravibus minis deterruit.

51. Cur itaque si patris sui, uti scribit, placita servare voluit, primo Gregorium, jam vero depeculatore Georgium misit? aut cur Arianos, quos Porphyrianos ille nuncupavit, hic studet in Ecclesiam introducere, ac dum patrocinatur illis, alios pellit in exsilium? Nam etiamsi Arius pater ejus ad conspectum admiserit suum, at ubi post perjurium Arius disruptus est, patris ejus amisit benevolentiam: etenim re comperta ille Arius deinceps ut hæreticum reprobavit. Quare, dum se simulat ecclesiasticum curare canonem, omnia contra

(86) Ita Reg., Editi vero, ἂν ἔτι εἴη.

(87) Ita Reg. et Basil. Editi, ἔθηξε.

(88) Ita Reg. In editis, αἴρσειν deest. Mox Reg., ἐνενόησεν; editi, ἐνόησεν.

(89) Eas litteras vide sub finem *Apologiæ contra Arianos*.

(90) Ita Reg. et editi. Comm. In edit. vero Paris.

hæc deest. In epistola Constantini ad episcopos et populos quæ habetur apud Socrat., p. 32, jubet imperator ut Ariani Porphyriani vocentur, nomine Porphyrii philosophi, Christianæ religioni infamissimi.

(91) Reg., ὡς αἰρετικούς.

canonem agere molitus est? Quis canon præcipit ut episcopus palatio mittatur? Quis canon jubet milites invadere ecclesias? Quis tradidit comites inconsideratosque spadones ecclesiasticis præesse rebus, aut edicto iudicia eorum qui episcopi vocantur promulgare? Nullo mendacio non utitur ille impiæ hæresis causa: nam et tum præter patris sententiam Philagrium secundo misit præfectum et jam hæc facinora gesta sunt. Neque vera sunt quæ de fratre loquitur: siquidem post fratris obitum, non semel, neque secundo, sed ter litteras misit ad episcoporum, fidemque dedit se nunquam sententiam mutaturum: jussitque ut confideret se a nullo unquam conturbandum fore; sed cum magna tranquillitate in Ecclesia mansurum: missisque Asterio comite et Palladio notario, jussit Felicissimo tunc temporis duci, et Nestorio præfecto; ut sive Philippus præfectus, sive alius quispiam ausus esset Athanasio insidiari, arcerent ipsi.

52. Quapropter cum advenit Diogenes, insidiasque paravit Syrianus, tunc ille, nos item atque populi litteras postulabamus imperatoris, rati, quoniam scriptum est, *Nullum mendacium apud regem ore profertur*²⁴, sic neque imperatorem qui fidem dederit, eam violaturum unquam, aut sententiam mutaturum esse. Cur²⁹⁷ itaque, si fratris tantum gratia nos remigrare concessit, post ejus obitum litteras misit? Quod si illius memoriæ gratia ea scripserit; cur tandem postea sese fratri ingratum præstitit, ubi hominem persecutus est, ac dum in litteris suis iudicium obtendit episcoporum, arbitrio ille suo rem gerit? licet minime lateat, sed in proximo sint vafritiei illius argumenta? Si namque illud episcoporum decretum est, quid illud attinet ad imperatorem? sin imperatoriæ miuæ sunt, quid opus hominibus nuncupatis episcopis? Quandonam a sæculo res hujusmodi audita est? quandonam Ecclesiæ decretum ab imperatore accepit auctoritatem, aut pro decreto illud habitum est? Multæ antehac synodi coactæ sunt: multa prodiere Ecclesiæ decreta; sed nunquam Patres res hujusmodi imperatori suasere, nunquam imperator ecclesiastica curiose perquisivit. Ex Cæsaris domesticis quidam Paulo apostolo amici fuere, quorum nomine Philippenses ille in Epistola sua salutavit²⁵; sed nequaquam illos iudiciorum consortes admisit. Jam vero spectaculum novum, quod Arianæ hæresis inventum est:

²⁴ Eccli. vii, 13, 14. ²⁵ Philipp. iv, 22.

(92) Ita Reg. et Basil. Editi vero γάρ κανών, perperam. Paulo post editi, Ἡ ποῖος γάρ κανών, sed γάρ expunximus, quod desit in Reg.

(93) Reg., κόμιτας, de more. Mox Reg. et Basil., σπάδοντας. Editi, σπεύδοντας, male.

(94) Ita Reg. Editi vero, ἀνόητον.

(95) Ὅστε μή editi, sed μή quod desit in Reg. et superfluum, omissum: fuit.

(96) Reg., κόμιτος Ibid. vox, νοταρίου deest in editis, sed legitur in Reg. Mox idem Regius, Φιλικισμῶν.

σιαστικοῦ κανόνος, πάντα παρὰ τοῦτον ἐπενόησε πράττειν; Ποῖος γάρ κανών (92) ἀπὸ παλατιοῦ πέμπεσθαι τὸν ἐπίσκοπον; Ἡ ποῖος κανών στρατιώτας ἐπιβαίνειν ἐκκλησίαις; Ἡ τίς παραδέδωκε κόμητας (93) καὶ τοὺς ἀλογίστους σπάδοντας κατάρχειν τῶν ἐκκλησιαστικῶν, καὶ διατάγματι τὴν κρίσιν τῶν λεγομένων ἐπισκόπων δηλοῦσθαι; Πάντα ψεύδεται διὰ τὴν ἀνόσιον (94) αἴρεσιν· καὶ γὰρ παρὰ γνώμην τοῦ πατρὸς καὶ τότε Φιλάριον τὸ δεύτερον ἐπεμψεν Ἐπαρχον, καὶ τὰ νῦν γεγόμενα γέγονε. Καὶ διὰ τὸν ἀδελφὸν δὲ οὐκ ἀληθεύει· καὶ γὰρ καὶ μετὰ τὸν ἐκεῖνου θάνατον οὐχ ἄπαξ, οὐδὲ δεύτερον, ἀλλὰ καὶ τρίτον ἐγράψε τῷ ἐπισκόπῳ· καὶ πάλιν ἐπηγγελάτο μὴ μεταβάλλεσθαι· ἀλλὰ καὶ θαρρῆειν παρεκελεύσατο, ὥστε (95) παρὰ μηδενὸς αὐτὸν ταράττεσθαι, ἀλλὰ καὶ μένειν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μετὰ πάσης ἀμεριμνίας· καὶ ἐντολὰς δὲ δι' Ἀστερίου κόμητος (96) καὶ Παλλαδίου νοταρίου ἐπεμψε Φηλικισμῶν τῷ τότε δουκί, καὶ Νεστορίῳ τῷ ἐπάρχῳ, ἵνα εἴτε Φιλιππος ὁ Ἐπαρχος, εἴτε τις ἄλλος ἐπιβουλεύειν Ἀθανασίῳ τολμήσοι, τοῦτον ἐκεῖνοι κωλύωσιν.

52. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ὅτε Διογένης ἦλθε, καὶ Συριανὸς ἐνήδρευεν, αὐτὸς τε (97) καὶ ἡμεῖς, καὶ ὁ λαὸς ἀπητούμεν γράμματα τοῦ βασιλέως, νομίζοντες, ὅτι, ὡς περ γέγραπται, *Μηδὲν ψεῦδος ἀπὸ στόματος λεγέσθω βασιλεῖ*, οὕτω καὶ βασιλεὺς, ἐπαγγελάμενος, οὔτε ψεύσεται, οὔτε μεταβληθήσεται. Πῶς οὖν, εἰ διὰ τὸν ἀδελφὸν συνεχώρησεν, ἐγράψε καὶ μετὰ θάνατον αὐτοῦ; Εἰ δὲ καὶ τότε διὰ τὴν ἐκεῖνου μνήμην ἐγράψε, διὰ τί μετὰ ταῦτα τὸ ὅλον ἠγωνώμησεν αὐτὸν, διώκων τὸν ἀνθρώπον, καὶ τοιαῦτα γράφων, ἐν οἷς προφασίζεται μὲν κρίσιν ἐπισκόπων, πράττει δὲ αὐτὸς ὡς ἂν αὐτῷ δοκῇ, οὐ λαθάνων ὁμως, ἀλλὰ καὶ ἐγγὺς ἔχων τὸν ἐλαγχον τῆς πανουργίας; Εἰ γὰρ ἐπισκόπων ἐστὶ κρίσις, τί κοινὸν ἔχει πρὸς ταύτην βασιλεύς; εἰ δὲ βασιλεὺς ἐστὶν ἀπειλή, τίς ἐνταῦθα χρεῖα τῶν λεγομένων ἐπισκόπων; Πότε γὰρ ἐκ τοῦ αἰῶνος ἠκούσθη τοιαῦτα; πότε κρίσις Ἐκκλησίας παρὰ βασιλέως (98) ἔσχε τὸ κύρος, ἢ ὅλως ἐγνώσθη τὸ κρίμα; Πολλὰ σύνοδοι πρὸς τοῦτο γεγονάσι· πολλὰ κρίματα τῆς Ἐκκλησίας γέγονεν· ἀλλ' οὔτε οἱ Πατέρες (99) ἐπεισάν ποτε περὶ τούτων βασιλέα, οὔτε βασιλεὺς τὰ τῆς Ἐκκλησίας περιεργάσατο. Παῦλος ἀπόστολος εἶχε φίλους τοὺς τῆς τοῦ Καίσαρος (1) οἰκίας, καὶ γράφων ἠσπάζετο τοὺς Φιλιππησίους ἀπὸ τούτων· ἀλλ' οὐκ εἰς κρίματα τούτους κοινωνοὺς παρελάμβανε. Νῦν δὲ θέαμα καινὸν, καὶ τοῦτο τῆς Ἀρειανῆς αἰρέσεως ἐστὶν εἶδημα· συνῆλθον γὰρ αἰρετικοὶ καὶ βασιλεὺς Κων-

(97) Αὐτὸς τε, quinam hic ab Athanasio memoratur, haud facile est conjecturare: nisi forte, αὐτὸς τε, mendum sit pro τότε, quod vox ὅτε paulo superius posita suadere videtur. Paulo post τοῦ ante βασιλέως deest in Reg.

(98) Ita Reg. cod. quem sequi visum est. Editi, παρὰ τοῦ βασιλέως.

(99) Sic Reg. Editi vero, πρὸς αὐτοὺς, cujus mendii causam vide supra.

(1) Editi, τοὺς τῆς τοῦ Καίσαρος. Τοῦς deest in Reg.

στάντιος, ἵνα κάκεινος, τὴν ἐπισκόπων ἔχων πρόφα-
σιν, τῇ ἐξουσίᾳ καθ' ὧν ἂν ἐθέλοι (2), πράττη, καὶ
διώκων μὴ λέγοιτο διώκτης· καὶ οὗτοι δὲ, τὴν βασι-
λέως ἔχοντες δυναστείαν, ἐπιβουλεύουσιν οἷς ἂν ἐθέ-
λωσι· θέλουσι δὲ τοῖς μὴ ἀσεβοῦσιν, ὡς αὐτοί.
Τοῦτο δὲ ὡς ἐπὶ σκηπτοῦ ἂν τις ἴδοι κωμωδούμενον
παρ' αὐτοῖς· καὶ τοὺς μὲν λεγομένους ἐπισκόπους
ὑποκρινομένους, τὸν δὲ Κωνσταντίον τὰ ἐκείνων
ἐνεργούντα, καὶ πάλιν ἐπαγγελλόμενον τοῦτον, ὡς
Ἡρώδης τῆς Ἡρωδιάδος· τοῦτους δὲ πάλιν ὀρχου-
μένους τὰς διαβολὰς ἐπὶ ἐξορισμῶ καὶ θανάτῳ τῶν
εἰς τὸν Κύριον εὐσεβούντων.

53. Τίνα οὖν οὐκ ἐβλαψαν διαβάλλοντες; τίνων οὖ
γεγόνασιν ἐπίβουλοι οἱ Χριστομάχοι; τίνα Κωνσταν-
τίους οὐκ ἐξώρισε κατενεχθέντα παρ' αὐτῶν; πότε κατα-
θυμίας αὐτῶν οὐκ ἤκουσε; καὶ τὸ παράδοξον, τίνα
πάνποτε λέγοντα κατ' ἐκείνων ἐδέξατο, καὶ οὐ μάλλον
λέγοντας ἐκείνους οἶα κἂν εἰπωσιν ἀπεδέξατο; ποῖα
Ἐκκλησία νῦν τὸν Χριστὸν μετ' ἐλευθερίας προσκυ-
νεῖ; ἂν τε γὰρ εὐσεθῆς ἦ, κινδυνεύει· ἂν τε (3) ὑπο-
κρίνηται, φοβεῖται. Πάντα ὑποκρίσεως καὶ ἀσεβείας,
ὅσον εἰς αὐτὸν ἤκε, πεπλήρωκεν. Εἰ γὰρ καὶ πού τις
ἔστιν εὐσεθῆς καὶ φιλόχριστος (εἰσι δὲ πανταχοῦ
πολλοὶ τοιοῦτοι, ὡς οἱ προφήται καὶ Ἡλίας ὁ μέγας),
κρύπτονται, ἂν που (4) καὶ αὐτοί, ὡς τὸν Ἀβδίου,
πιστὸν ἄνθρωπον εὐρωσι, καὶ ἡ εἰς σπῆλαιον καὶ τὰς
ὄπας τῆς γῆς ἀπέλυθωσι, ἡ ἐπ' ἐρημίαις (5) περιερ-
χόμενοι διατρίψωσι. Τοιαῦτα γὰρ διαβάλλουσιν οἱ
ἄφρονες, οἶα καὶ ἡ Ἰεζάβελ ἐπλάσατο κατὰ τοῦ Να-
βουθαί, καὶ οἱ Ἰουδαῖοι κατὰ τοῦ Σωτῆρος· καὶ λοι-
πὸν ἐκεῖνος, προστάτης τῆς αἰρέσεως ὧν, τὴν τε (6)
ἀλήθειαν μεταστρέφει θελών, ὡς ὁ Ἀχαάβ τὸν ἀμ-
πελιῶνα εἰς κῆπον λαχανίας, ἃ θέλουσιν ἐκεῖνοι, πράτ-
τει, ἐπεὶ καὶ αὐτὸς (7) ἄπερ ἤθελεν ἤκουσε παρ' αὐ-
τῶν.

54. Οὕτω, καθὰ προεῖπον, τοὺς ἀληθινούς ἐπισκό-
πους, ἐπεὶ μὴ ἠσέβον, ὡς ἤθελεν αὐτὸς, ἐξώρισεν·
οὕτως καὶ κατὰ Ἀθανασίου νῦν ἀπέστειλεν Ἡρά-
κλειον τὸν κόμητα (8), καὶ τὰ μὲν διατάγματα προ-
έθηκε δημοσίᾳ, ἐντολὰς δὲ βασιλέως ἀπήγγειλεν, εἰ
μὴ πεισθεῖεν τοῖς γράμμασιν, ἀφαίρειν τοῦ ἄρτου, D
καὶ τῶν εἰδώλων ἔσσεσθαι καταστροφὴν, πολλῶν τε
πολιτευτῶν, καὶ τῶν ἀπὸ τοῦ δήμου πάντως (9) αἰ-
μαλώσιαν γενήσεσθαι. Εἶτα ταῦτα ἀπειλῶν, οὐκ
ἠσχύνθη δημοσίᾳ μεγάλη τῇ φωνῇ λέγειν· Τὸν μὲν
Ἀθανάσιον παραιτεῖται βασιλεύς· τοῖς δὲ Ἀρειανοῖς
τὰς Ἐκκλησίας παραδοθῆναι ἐκέλευσε. Πάντων τε ἐπὶ
τοῦτ' θαυμαζόντων, καὶ πρὸς ἀλλήλους νευόντων τε

²⁶ III Reg. xviii, 10. ²⁷ III Reg. xxi, 7.

(2) Reg., ἐθέλη. Infra idem, λέγεται.

(3) Ita Reg. Editi vero, ἔάν τε.

(4) Ita Regius codex, editi vero, ἄχρι που, male.
Mox Reg. et Basil., Ἀβδίου, cum accentu in postre-
ma. Elii, Ἀβδίου. Estque nomen illud vulgo inde-
clinabile apud Athanasium, ex Hebræo expressum
ἠτλϛ

(5) Ita Reg. Editi vero, ἐπ' ἐρημίας.

(6) Reg., προστάτης τῆς αἰρέσεως ὧν, τὴν τε: si-

A hæretici cum imperatore Constantio unâ convenere,
ut ille episcoporum obtentu, quos liberit adoratur,
ac licet persequatur, persecutor tamen minime audiat;
hæretici vero Imperatoris auctoritate freti, quibus
voluerint insidias tendant: tendunt autem illis qui
non secum impie sentiunt. Porro hanc ab illis quasi
in scena comædiam agi videre est: ubi qui epi-
scopi nomine vocantur, histrionum partes gerunt:
Constantius vero eorum res agit, qui quasi He-
rodes Herodiadi promissa dat. Hos rursus cer-
nere est calumniis suis quasi saltitantes, idque ad
exsilium et cædem virorum qui pie de Domino
sentiunt.

53. Quemnam igitur non calumniis læsere suis?
cuinam illi oppugnatores Christi, insidias non pa-
rarunt? quem Constantius ab illis delatum non
ablegavit in exsilium? quandonam non libentissime
illis aurem præbuit? et quod prorsus stupendum
est, quem unquam qui hæreticos deferret auscul-
tavit, annon potius loquentes illos, quidquid tan-
dem afferrent, libenter admisit? quænam Ecclesia
est quæ jam libere Christum adoret? nam si pia
quidem sit, in periculo versatur: sin simulet, re-
formidat. Omnia simulatione impietateque, quoad
facultas tulit, replevit. Si quis ubivis pius homo
Christique amans reperiat (exstant sane ubique
tales permulti, sicut prophetæ, magusque Elias),
ejusmodi, inquam, homines delitescunt, sicubi tamen
C ipsi fidum hominem, veluti Abdiam ²⁶, inveniant:
vel si liceat in cavernas et in foramina terræ se-
cedere, aut demum in desertis locis aberrantes
commorari. Eas enim calumnias deferunt amentes
illi, quales Jezabel adversus Nabothum ²⁷, et Judæi
in Salvatorem conflinxerunt: ac denique patronus ille
hæresis, cum veritatem immutare velit, haud secus
quam Achab vineam convertit in hortum olerum,
omnia pro eorum libidine agit, quia nempe ille quæ
optavit ab illis audivit.

54. Sic, uti supra dixi, veros episcopos, quod
nollent impia proûteri, arbitrato suo, relegavit: ita
adversus ipsum Athanasium, Heraclium misit comi-
tem, qui mandata publice **298** proposuit, ac jussu
imperatoris denunciavit, si non litteris obtempera-
rent, auferendum panem, subvertenda idola, pluri-
misque magistratibus, popularibusque captivitatem
plane exspectandam fore. Deinde his denunciatis
minis, non puduit hominem hæc palam altaque
voce proferre: Athanasium imperator repudiat,
Ecclesiasque Ariani tradidit jussu. Hinc mirari super
hæc re omnes, nutus invicem dare, ac dicere: Num
Constantius factus est hæreticus? ille autem, ubi

militer Basil. mutatis tamen vocibus, τῆς αἰρέσεως
προστάτης, τὴν τε. Editi minus recte, προστάτης
τῆς αἰρέσεως Κωνσταντίου, τὴν τε.

(7) Ita Reg. Editi vero, ἐπεὶ ὁ αὐτός.

(8) Reg., κόμητα. Mox editi Commel., διατάγματι;
alii omnes, διατάγματα. Ibidem Reg. et Basil., ἐν-
τολὰς. Editi, ἐντολαίς.

(9) Sic Reg. Editi vero, πάντας.

erubescendum erat, senatores contra, ethnicorum-
que magistratus idolorum ædituus urgebat ut iis
subscriberent, profiterenturque se illum recipere
episcopum, quem mitteret imperator. In hoc certe
agendo Constantius canones ecclesiasticos egregie
vindicebat : namque pro Ecclesiæ litteris, fori
litteras, pro populorum scriptis, ædituorum scripta
reposebat ; gnarus scilicet se non episcopum Chri-
stianis, sed iis qui talia scriberent litigatorem mit-
tere.

55. Ethnici itaque qui tali subscriptione redi-
mebant idolis suis immunitatem, et nonnulli ex
agricolis, ac si de duce aut de alio quodam misso
iudice ageretur, licet inviti, ejus tamen minas veri-
tati, subscribere : nam ethnici cum essent, quid
acturi erant, quam quod imperatori placeret ? Po-
pulis autem in magna ecclesia congregatis, quarta
quippe Sabbati erat, postridie Heraclius comes
secum assumpsit Cataphronium Ægypti præfectum,
Faustinum Catholicum, Bithynumque hæreticum
hominem, ac illi una forensium juniores eosque
idolorum cultores concitant, aientes eam esse im-
peratoris jussionem, ut in ecclesiam irruerent, po-
pulosque lapidarent. Cum itaque jam e populo plu-
rimi post dimissionem egressi essent, remanen-
tibus paucis mulieribus : tunc uti præceperant
gesta res est. Eratque miserabile spectaculum :
nam cum paucæ, finita oratione, jamjam sedissent,
derepente juvenes illi, cum lapidibus, et fustibus,
nudi irruentes, alias lapidare, sacra vero virginum
corpora plagis impii concidere, detractisque vela-
minibus earum capita nudare, ex adversoque tra-
hentes illas pedibus improbi percutere. Gravia
certe illa et admodum atrocitas : sed quæ consecuta
sunt graviora, ac omni contumelia intolerabiliora.
Cum enim virginum modestiam, auriumque puri-
tatem perspectam haberent, gnari libentius illas
lapides, gladiosque, quam obscena verba perferre,
dum irrumperent talia proferebant, Arianique hæc
adolescentibus suggerebant, quippe qui talia dicta,
ejusmodique facinora cernentes cachinnos effunde-
rent. Sacræ porro virgines, aliæque honestæ ma-
trones, ab iisdem verbis, quasi a morsibus aspi-
dum refugiebant. At Christi hostes, opem ferebant
adolescentibus, imo forte ea ipsa cum illis verba
proferebant : obscena quippe dicta voluptati ipsis
erant.

56. Hinc quo prorsus mandatum exsequerentur
(hoc namque illis cordi erat, hoc item comes, Catho-
licusque præcipiebant), subsellia, thronum, men-
sam, nam lignea erat, vela ecclesiæ ac cætera quæ
potuere direpta et asportata, ante ostium in magna
platea combusserunt, thusque injecerunt in ignem.
Heu ! quis hæc audiens lacrymas non fuderit, imo
aures non obturavit, ne alium narrantem ferat,

(9*) Forte, εργατων, vel εργατων. Edit.

(10) Ita Reg. Editi vero, perperam, η του Θεου
επερ δοκει.

(11) Sic Regius et Basiliensis. Editi, male, της

καὶ λεγόντων· Εἰ Κωνσταντίους αἰρετικὸς γέγονε ;
δέον ἐρυθριῆν, ὃ δὲ μάλλον ἠνάγκαζε βουλευτὰς καὶ
δημότας ἐθνικοὺς νεωκόρους τῶν εἰδώλων ἐπὶ τούτους
ὑπογράφειν καὶ ὁμολογεῖν, δέχεσθαι ὃν ἂν ἀποστελεῖ
βασιλεὺς ἐπίσκοπον. Πάνυ γε κανόνας Ἐκκλησίας
ἐκδικῶν, ἐποίει τοῦτο γενέσθαι Κωνσταντίους· ἀντι-
γὰρ Ἐκκλησίας τὴν ἀγοράν, ἀντὶ τῶν λαῶν τοὺς
νεωκόρους ἀπῆτει γράμματα· ἐγίνωσκε γὰρ οὐκ
ἐπίσκοπον αὐτὸν Χριστιανοῖς, ἀλλὰ τινα φιλοπρά-
γμανα πέμπειν αὐτοῖς τοῖς γράφουσιν.

55. Ἕλληνες μὲν οὖν, ὡς περ ὠνούμενοι τῇ ὑπο-
γραφῇ τὴν τῶν εἰδώλων ἐαυτῶν ἀσυλλαν, καὶ τινες
τῶν εργασιῶν (9*), ἀκοντες μὲν, ἔγραψαν δὲ ὁμοῦς ὡς
περὶ ἡγεμόνος, ἢ ἄλλου τινὸς ἀποσταλλομένου δικασ-
τοῦ, διὰ τὰς παρ' ἐκείνου λεγομένας ἀπειλάς· τί γὰρ
ἔμελλον Ἕλληνες ὄντες ποιεῖν, ἢ τοῦθ' ὅπερ δοκεῖ (10)
τῷ βασιλεῖ ; Τῶν δὲ λαῶν ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ
συνελθόντων (τετάρτη γὰρ ἦν Σαββάτου), λαμβάνει
μεθ' ἐαυτοῦ τῇ ἐξῆς (11) Ἡράκλειος ὁ κόμης τὸν
ἐπαρχὸν τῆς Αἰγύπτου Καταφρόνιον, καὶ Φαυστίων
τὸν Καθολικὸν, τὸν τε Βιθυνὸν αἰρετικὸν ὄντα, καὶ
παροξύνουσι τῶν ἀγοραίων τοὺς νεωτέρους καὶ σεβο-
μένους εἰδωλα, ταῦτην ἐντολὴν εἶναι βασιλέως λέγον-
τες, ἵνα ἐπέλθωσιν ἐκκλησίᾳ, καὶ λιθάσωσι τοὺς λαοὺς.
Ἦδη μὲν οὖν ἦσαν οἱ πλεῖστοι τοῦ λαοῦ, γενομένης
ἀπολύσεως, ἐξεληθόντες, γυναικῶν δὲ ὀλίγων ἀπομει-
νασῶν (12), γέγονεν ὡς προσέταξαν. Καὶ θέαμα οἰ-
κτρὸν ἦν· ἄρτι γὰρ ἦσαν ἀπὸ τῆς εὐχῆς ὀλίγα καθ-
εζόμενοι, καὶ γυμνοὶ μετὰ λίθων εὐθύς καὶ ξύλων
ἐπῆλθον οἱ νεώτεροι· καὶ τὰς μὲν ἐλίθαζον, τὰ δὲ
τῶν παρθένων ἅγια σώματα κατέκοπτον πληγαῖς οἱ
ἄθεοι, εἰλκόν τε τὰ σκευιάσματα, καὶ τὰς κεφαλὰς
αὐτῶν ἐγύμονεν, καὶ ἀνηλεκκῶτας ἐλάκτιζον τοῖς πο-
σίν οἱ δειλοὶ. Δεινὰ μὲν οὖν ταῦτα καὶ λίαν ἐστὶ
δεινὰ· ἀλλὰ τὰ μετὰ ταῦτα δεινότερα, καὶ πάσης
ὕβρεως ἀφορητότερα γέγονεν. Εἰδότες γὰρ τὸ σεμνὸν
τῶν παρθένων, καὶ τὸ τῆς ἀκοῆς ἀχραντὸν, καὶ ὅτι
μᾶλλον λίθους καὶ ξίφη ἢ τὰ τῆς αἰσχροβήμωσίνης
(13) φέρειν δύνανται βήματα, τοῦτοις ἐχρῶντο κατ'
αὐτῶν ἐπερχόμενοι· Ἄρειανὸν δὲ ταῦτα τοῖς νεωτέ-
ροις ὑπέβαλλον· καὶ γὰρ ἐγέλων τούτων λεγομένων
καὶ γιγνομένων. Καὶ αἱ μὲν ἅγαι παρθένοι καὶ ἄλλαι
σεμναὶ γυναῖκες ὡς ἀσπίδων δῆγματα τὰ τοιαῦτα
φθέγματα φευσον· οἱ δὲ Χριστομάχοι συνήργουν,
τάχα δὲ καὶ συνεφθέγγοντο τοῖς νεωτέροις· καὶ γὰρ
ἦθοντο τοῖς παρ' ἐκείνων ἐκβαλλομένοις μετὰ ἀσελ-
γείας βήμασιν.

56. Εἶτα, ὡς τὸ ὄλον τῆς ἐντολῆς πληροῦντες (τοῦ-
το γὰρ ἦν τὸ σπουδαζόμενον, τοῦτο καὶ κόμης καὶ ὁ
Καθολικὸς παρήγγελλον), ἀρπάσαντες τὰ συμφέλλια,
καὶ τὸν θρόνον, καὶ τὴν τράπεζαν (ξύλινη γὰρ ἦν),
καὶ τὰ βῆλα τῆς ἐκκλησίας, τὰ τε ἄλλα, ὅσα ἤδυνή-
θησαν, ἐξενέγκαντες, ἔκαυσαν ἐμπροσθεν τοῦ πυλῶ-
νος ἐν τῇ πλατεῖᾳ τῇ μεγάλῃ, καὶ λίθων ἐπέβαλον.
Ὡ ! τίς ἀκούσας οὐ θαυμάσειε, τάχα καὶ τὴν ἀκοῆν

ἐξῆς.

(12) Ita Reg. Editi vero, ἀπομεινουσῶν.

(13) Reg., αἰσχροβήμωσίνης. Editi, αἰσχροβήμω-
σίνης. Basiliensis, αἰσχροβήμωσίνης.

κλείσειεν, ἵνα μὴδὲ ἕτερου λέγοντος ἀνέχηται, βλά-
θην ἠγούμενος καὶ τὸ μόνον ἀκούσαι τι τοιοῦτον; Τὰ
τε γὰρ εἰδῶλα ἑαυτῶν εὐφήμεον, καὶ ἔλεγον· Ἕλλη-
ν γέγονε Κωνσταντίος, καὶ οἱ Ἀρειανοὶ τὰ ἡμῶν ἐπ-
έγνωσαν· οὐ φροντίζουσι γὰρ οὐδὲ Ἕλληνισμὸν ὑπο-
κρίνασθαι, ἵνα μόνον ἡ ἀίρεσις ἐξη τὴν σύστασιν. Καὶ
γὰρ βοῦδιον ἐπαντοῦν τοὺς κηπευομένους ἐν τῷ Και-
σαρείῳ (14) τόπους ἐπεχείρησαν θῦσαι, καὶ ἔθυσαν
ἀν, εἰ μὴ θῆλυ τοῦτο ἦν· τὰ ταυταῦτα γὰρ ἔλεγον μὴ
ἐξεῖναι παρ' αὐτοῖς θύεσθαι.

57. Ταυταῦτα μὲν οὖν οἱ (15) δυσσεβεῖς Ἀρειανοί,
νομίζοντες εἰς ἡμῶν ὕβριν ταῦτα φθάνειν, μετὰ τῶν
Ἑλλήνων ἔπραττον. Θεία δὲ δίκη τὴν πονηρίαν τού-
των ἤλεγξε, καὶ σημειῖόν τι μέγα καὶ ἐξαιρετὸν εἰρ-
γάσατο, δεικνύουσα καὶ διὰ τούτου πᾶσι φανερώς,
ὅτι, ὡσπερ ἀσεβοῦντες, οὐκ εἰς ἄλλον, ἀλλ' εἰς τὸν
Κύριον τολμῶσιν· οὕτω, ταῦτα ποιοῦντες, εἰς αὐτοῦ
πάλιν ὕβριν ἐπεχείρησαν πράξαι· καὶ τοῦτο μᾶλλον
ἐκ τοῦ γενομένου θαύματος φανερωτέραν ἔσχε (16)
τὴν ἀπόδειξιν. Τῶν ἀσελγῶν γὰρ τις νεώτερος εἰσ-
δραμῶν, καὶ τολμήσας ἐπεκάθισε τῷ θρόνῳ. Καὶ
καθίσας διὰ τῶν ῥινῶν τι πορνικὸν ἀπήχησεν ὁ
ἄθλιος· εἶτα ἀναστὰς ἐβιάζετο τὸν θρόνον ἀποσπᾶν
καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἔλκειν· ἠγνοεῖ δὲ καθ' ἑαυτοῦ τὴν
δίκην ἐπισπώμενος. Ὡς γὰρ οἱ τότε τὴν Ἀζωτον
κατοικοῦντες, τολμήσαντες ἀφασθαι τῆς Κιβωτοῦ, ἧ
κᾶν (17) προσβλέψαι θέμις οὐκ ἦν αὐτοῖς, παρ' αὐ-
τῆς εὐθὺς ἀπάλλυντο, πρότερον διαφθειρόμενοι ταῖς
βασάνοις τὰς ἐδρας· οὕτως καὶ οὗτος ὁ ἄθλιος μόνον
ἐτόλμησεν ἔλκειν, καὶ ὅπερ εἶλεν, εἰς ἑαυτὸν ἐπ-
εσπάσατο, καὶ ὡς ἀντιπεμπούσης τῆς δίκης τὸ εὐ-
λον, ἐν αὐτῇ τὴν ἰδίαν κοιλίαν ἐπληξε· καὶ ἀντὶ τοῦ
θρόνου τῆ πληγῆ τὰ ἴδια ἐξήνεγκεν ἔντερα· καὶ
μᾶλλον ὁ θρόνος ἐκείνου τὸ ζῆν ἀπέσπασεν, ἢ αὐ-
τὸς (18) ἀπεσπάσθη παρ' ἐκείνου. Ἐξέχυθη γοῦν, ὡς
γέγραπται κατὰ τὸν Ἰουδαν, τοῖς σπλάγγνοις, καὶ
κατατεσῶν ἐβαστάθη, καὶ μετὰ μίαν ἡμέραν ἀπ-
ώλετο. Καὶ ἕτερος δὲ μετὰ θαλλῶν εἰσελθὼν, καὶ ὡς
Ἕλληνας κινῶν αὐτὰ τῆ χειρὶ καὶ χλευάζων, εὐθὺς
ἐσκοτώθη, καὶ οὐκ ἔβλεπεν, οὐδὲ γίνωσκεν ἔτι (19)
λοιπὸν ὅποι γῆς ἐτύγγανε· μέλλων τε καὶ αὐτὸς
καταπίπτειν, χειραγωγούμενος ὑπὸ τῶν συνόντων,
καὶ ὑποβασταζόμενος ἐξήρχετο αὐτὸς (20), μόγις μεθ'
ἡμέραν διανήψας, καὶ οὐ γινώσκων οὔτε τί πεποίη-
κεν, οὔτε τί πέπονθεν ὁ τολμηρὸς.

58. Ταῦτα βλέποντες, Ἕλληνες μὲν ἐφοβήθησαν,
καὶ οὐδὲν πλέον ἐτόλμησαν· Ἀρειανοὶ δὲ οὐδὲ οὕτως
ἠσχύνθησαν, ἀλλ' ὡς Ἰουδαῖοι σημεῖα βλέποντες, οὐκ
ἐπίστευσαν οἱ ἄπιστοι· μᾶλλον γὰρ ἐσκληρύνοντο
κατὰ τὸν Φαραῶν, τὰς ἐλπίδας ἔχοντες καὶ αὐτοὶ

¹⁴ I Reg. v, 6. ¹⁵ Act. i, 18.

(14) Reg. Kaisarēw. Editi vero, Kaisarēw. Mox
Reg., ἐπιθύσαι.

(15) Ita Reg. Editi male, οἱ δὲ ἀσεβείας οἱ Ἀρειαν-
οί.

(16) Ita Reg. Editi vero, ἔχει. Infra, διὰ τῶν ῥινῶν
τι πορνικὸν ἀπήχησεν ὁ ἄθλιος, etc. Clemens Alexan-
drinus *Pædagog.*, lib. iii, cap. 14, pag. 230, de ci-
nædiis quibusdam et indeuperantibus, hæc habet,
μοιχείας διάκονοι, κιχλίζοντες καὶ ψιθυρίζοντες, καὶ
τὸ πορνικὸν ἀναίτην εἰς ἀσέλγειαν διὰ ῥινῶν ἐπιφο-

A ratus ejusmodi rerum vel auditum damno sibi
fore? Nam ethnici idola sua laudibus celebrabant,
dicebantque : Gentilis Constantius effectus est,
Arianique nostra approbant : nihil curant enim vel
sese ethnicos simulare, dummodo sua hæresis sta-
biliatur. Enimvero buculam, quæ hortos in Cæsareo
sitos irrigabat, immolare sunt aggressi 299 atque
immolassent, nisi femina ea fuisset, quas sacrifi-
care sibi nefas esse aiebant.

57. Ejusmodi facinora impii Ariani cum ethnicis
admisere, rati ea in nostram vertere contumeliam.
At divina ultio eorum coarguit improbitatem, ma-
gnumque ac præclarissimum signum edidit, quo
palam fecit omnibus, eos ut impietate sua non
alium quam Dominum oppugnant, sic jam suis
facinoribus, ipsi Domino ignominiam inurere ten-
tasse; quæ res ex miraculo tum edito liquidius
commonstratur. Nam juvenis quidam ex petulan-
tioribus, irruens ausus est in throno sedere. Sedens
que scelestus meretricium quoddam naribus per-
sonabat. Inde cum surrexisset, thronum convellere
ad seque trahere conatus est, ignorans se sibi di-
vinam attrahere vindictam. Quemadmodum enim
Azoti quondam incolæ, Arcam tangere ausi, quam
ne obtueri quidem sibi licebat, ab illa continuo,
prius tamen anorum cruciatibus confecti, perime-
bantur ¹⁴; ita et ille miser, thronum avellere au-
sus, quod pertraxit, in suam traxit perniciem, et
quasi ipsa divina ultio lignum immitteret illo
avulso ventrem suum percussit : et cum thronum
avellere optaret, ictu sua ipse intestina foras emi-
sit : magisque thronus vitam illi avulsit, quam ab
illo avulsus sit. Effusa sunt igitur, uti de Juda
scriptum est ¹⁵, viscera ejus, collapsusque aspor-
tatus est, et post unam diem interiiit. Ingressus
item alius qui thallos gestabat, cum, utpote ethni-
cus, manu illos agitaret, cachinnosque profunderet,
derepente tenebris offusus, nihil videbat, nec
ultra sciebat ubi terrarum esset : qui jamjam
collapsurus, a comitibusque suis manu adductus
ac sustentatus exivit : vixque postridie mentis
compos effectus est, facinoris juxta ac casus sui
immemor sceleratus ille.

D 58. His conspectis, ethnici perterriti sunt, nihil-
que ultra agere sunt ausi : Arianos autem ne tum
quidem gestorum puduit; sed, quemadmodum Ju-
dæi, cum signa viderent, non credebant tamen,
adeo increduli erant; imo potius instar Pharaonis

φῶντες, ἐπικιναδίσμα : adulterii ministri, qui
lascivie cachinnos effundunt, susurrantque et fornicari-
um ac cinædicum sonum per nares ad lascivium
edunt. Quo significatur, juvenem illum, more jan-
diu apud impudicos obtinente, ejusmodi sonos per
nares edidisse.

(17) Sic Reg. et Basil. Editi, ἦν κᾶν.

(18) Regius codex, εἰς αὐτὸν.

(19) Ita Reg.: in editis ἔτι deest.

(20) R g., καὶ αὐτὸς.

indurabantur : spem quippe suam in infimis sitam habebant, in imperatore scilicet et in eunuchis ejus. Ethnicos igitur, imo potius ethnicorum petulantissimos, supra dicta facinora perpetrare sinebant. Aderat quippe illis in his agendis histrio quidam qui ethnicos concitabat, Faustinus, qui Catholicus dicebatur, moribus tamen circumforaneus et animo petulanti. Ariani vero per se ipsi ejusmodi res aggressi sunt, ut sicut suam hæresim ex aliis hæresibus expresserant, sic et jam nefaria gesta cum petulantioribus dividerent. Cætera igitur, uti supra dixi, illorum opera perpetrarunt : quæ vero ipsi facinora per se admisere, qui non omnem exsuperant malignitatem, qui non cujusvis carnificis malitiam vincunt ? Quam non diripere domum ? quas ædes pervestigandi causa non devastarunt ? quem hortum non conculcarunt ? quod sepulcrum non aperuere, specie quidem Athanasii perquirendi, cum nihil tamen curarent quam diripere, et obvios spoliare ? quam multorum domus obsignatæ sunt ? quam multa quæ in hospitalibus erant, ministris suis militibus dederunt ? quis illorum improbitatem expertus non est ? quis illis obvius non sese in foro occultavit ? quis non, eorum metu relicta domo, in deserto pernoctavit ? quis dum sua ab illis servare **300** studeret, non plurima amisit ? quis maris imperitus, non maluit illud ejusque pericula experiri, quam hos interminantes cernere ? Multi namque domicilia permutarunt, et a vico in vicum, ab urbe in suburbia translati sunt. Quam multis quantæ multæ sunt irrogatæ, et cum nihil suppeteret, ab aliis ipsi fenerabantur, eo sohum ut eorum insidias effugerent ?

59. Omnibus quippe terrori erant : imperatorisque nomen proferentes, apud omnes sese venditabant, interminantes illius iram : nacti malitiæ suæ ministros ducem Sebastianum, Manichæum hominem, petulantemque juvenem, præfectum item et comitem, histrionemque Catholicum. Multas certe virgines quæ illorum impietatem damnabant, veritatemque profitebantur, ex ædibus suis dejecerunt, alias quæ ambulabant affecere contumeliis, earumque capita a junioribus qui secum erant nudari jusserunt, mulieribusque suis facultatem dedere contumelias arbitrio suo cuivis illarum inferendi. Honestæ itaque fidelesque matronæ declinabant. Illæ autem quasi bacchæ ac furie, circumcursantes detrimentum putabant, si quam non offenderent, cui inferrent injuriam : eamque diem cum mœrore agebant, in qua nullam lædere possent. Deum ita efferati acerbique in omnes erant, ut carnifices, homicidæ, nefarii, litigatores, malitiosi, nihilque non potius quam Christiani, ab omnibus vocarentur.

(21) Reg., ἀπεμάζοντο.

(22) Ita Reg. E'tiii vero, καὶ τοῦ δημίου.

(23) Reg., Ἀθανάσιον ὡς ζητοῦντες.

κάτω που χειμένας ἐν τῷ βασιλεῖ καὶ ἐν τοῖς εὐνοῦχοις αὐτοῦ. Τοὺς μὲν οὖν Ἕλληνας, μᾶλλον δὲ τῶν Ἑλλήνων τοὺς ἐκδηλοτέρους, τὰ προειρημένα ποιεῖν ἐπέτρεπον· εἶχον γὰρ τὸν ὑποκρινόμενον αὐτοῖς τὰ τοιαῦτα, καὶ παροξύνοντα τοὺς Ἕλληνας, Φαυστῖνον, τὸν Καθολικὸν μὲν λεγόμενον, ἀγοραῖον δὲ τὸν τρόπον, καὶ ἀσελγῆ τὴν ψυχῆν. Αὐτοὶ δὲ τὰ ὅμοια τούτοις ἀνεδέξαντο δι' ἑαυτῶν ποιεῖν· ἴν', ὡσπερ τὴν αἵρεσιν ἀπὸ τῶν ἄλλων αἱρέσεων ἀπεμάζοντο (21), οὕτω καὶ τὴν πονηρίαν μετὰ τῶν ἀσελεστέρων ἔχουσι μεμερισμένην. Τὰ μὲν οὖν ἄλλα δι' ἐκείνων, καθὰ προείπον, ἐπραττον· ἃ δὲ δι' ἑαυτῶν ἐπλημμέλουν, πῶς οὐ πᾶσαν ὑπερβάλλει πονηρίαν, καὶ παντὸς δημίου (22) νικᾷ κακίαν ; Ποῖον γὰρ οἶκον οὐκ ἐπόρθησαν ; ποίαν οἰκίαν, προφάσι τοῦ ἔρευρᾶν, οὐ διήρπασαν ; ποῖον κῆπον οὐ κατεπάτησαν, καὶ τάφον οὐκ ἐπήνοιξαν ; πρόφασιν μὲν ὡς Ἀθανάσιον (23) ἐπιζητοῦντες προβαλλόμενοι, τὸ δ' ὅλον ἦν αὐτοῖς σπουδαζόμενον διαρπάζειν καὶ σκυλεύειν τοὺς ἀπαντῶντας. Πόσων ἐπεσφραγίσθησαν οἴκοι ; πόσων τὰ ἐν ταῖς ξενίαις ἐκδεδώκασι τοῖς ὑπουργοῦσιν αὐτοῖς στρατιώταις ; τίς τούτων ἀπειρατος τῆς κακίας γέγονε ; τίς, τούτοις ἀπαντήσας, οὐκ ἐκρύθη κατὰ τὴν ἀγοράν ; τίς διὰ τούτους οὐ, καταλείψας τὴν οἰκίαν, ἐπὶ τῆς ἐρημίας διῆγε τὴν νύκτα ; τίς, τούτων χάριν φυλάξει τὰ ἴδια σπεύδων, οὐκ ἀπώλεσε τὰ πλείστα ; τίς ἀπειρος θαλάττης οὐ μᾶλλον εἴλετο ταύτην, καὶ τῶν ταύτης κινδύνων πεῖραν λαβεῖν, ἢ τούτους ὄρᾶν ἀπειλοῦντας ; Πολλοὶ καὶ οἴκους μετήλθον καὶ μετέστησαν ἀπὸ λαύρας εἰς λαύραν (24), καὶ ἀπὸ τῆς πόλεως εἰς τὰ προάστεια. Πόσοι τε ζημίας πόσας ὑπέστησαν, καὶ μὴ ἔχοντες ἐδανείσαντο παρ' ἐτέρων, ἵνα μόνον τὰς ἐπιβουλὰς τούτων ἐκφύγωσιν ;

59. Πᾶσι γὰρ φοβεροὺς ἑαυτοὺς ἐδείκνουν, καὶ πρὸς πάντας ἡλαζονεύοντο, βασιλεῖα πᾶσιν ὀνομάζοντες· καὶ ἀπειλούντες μὲν τὸν ἐκείνου φόβον, ἔχοντες δὲ ὑπουργοὺς εἰς τὴν πονηρίαν τὸν δοῦκα Σεβαστιανὸν, Μανιχαῖον ὄντα, καὶ ἀσελγῆ νεώτερον, καὶ τὸν ἑπαρχον, καὶ τὸν κόμητα (25), καὶ ὑποκριντὴν τὸν Καθολικόν. Πολλὰς γοῦν παρθένους καταγνοῦσας αὐτῶν τῆς ἀσεβείας, καὶ τὴν ἀλήθειαν ἐπιγνοῦσας, κατήνεγκαν ἀπὸ τῶν οἰκιῶν, καὶ ἄλλας περιπατοῦσας ὕβριζον, καὶ ἐποίουν ὑπὸ τῶν παρ' αὐτοῖς νεωτέρων γυμνοῦσθαι τὰς κεφαλὰς αὐτῶν· καὶ γυναῖξι δὲ ταῖς παρ' αὐτῶν δεδώκασι ἐξουσίαν ὕβριζειν ἦν θέλουσι. Καὶ αἱ μὲν σεμναὶ καὶ πισταὶ γυναῖκες ἐξέκλινον καὶ παρεσχόρουν ἐκείναις τὴν ὁδόν· αἱ δὲ ὡσπερ μαινάδες καὶ ἐρινυῖες (26) περιερχόμεναι, συμφορὰν ἠγοῦντο τὸ μὴ εὐρίσκειν ἀδικεῖν, καὶ τὴν ἡμέραν ἐκείνην μετὰ λύπης διῆγον, ἐν ἣ μὴ ἠδύναντο κακοποιεῖν. Καὶ ὅπως οὕτως ἦσαν πᾶσιν ἀγριοὶ καὶ πικροὶ, ὥστε δημίους, φονευτὰς, ἀθεμίτους, φιλοκράγμονας, κακοῦργους, καὶ πάντα μᾶλλον αὐτοὺς ἢ Χριστιανοὺς παρὰ πάντων καλεῖσθαι.

(24) Reg., λαύραν cum acuto.

(25) Reg., κόμητα.

(26) Reg., male, ἐρινυῖαις.

60. Καὶ γὰρ καὶ τοὺς Σκύθας μιμουμενοι, ἤρπασαν Εὐτύχιον ὑποδιάκονον, ἄνδρα καλῶς ὑπηρετούντα τῇ Ἐκκλησίᾳ· καὶ ποιήσαντες εἰς τὰ νῦτα ταυρέαις Ἰσα θανάτῳ κατακοπήναι, ἤξιώσαν εἰς μέταλλον ἀποσταλῆναι, καὶ μέταλλον οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' εἰς τὸ τῆς Φαινῶ (27), ἔνθα καὶ φονεὺς καταδικαζόμενος ὀλίγας ἡμέρας μόγις (28) δύναται ζῆσαι. Καὶ τὸ παράδοξον, οὐδὲ κἂν ὀλίγας ὥρας ἐπέτρεψαν αὐτὸν θεραπευθῆναι διὰ τὰς πληγὰς· ἀλλ' εὐθὺς ἐποίησαν ἀποσταλῆναι, φάσκοντες· Εἰ τοῦτο γένηται, πάντες φοβηθήσονται, καὶ μεθ' ἡμῶν ἔσονται λοιπόν. Οὐ πολὺ δὲ διέστη, καὶ μὴ δυνηθεὶς εἰς τὸ μέταλλον φθάσαι διὰ τὸν πόνον τῶν πληγῶν, ἀπέθανεν ἐν τῇ ὁδῷ. Καὶ ὁ μὲν ἐτελευταίος χαίρων, ἔχων τὸ καύχημα τοῦ μαρτυρίου· οἱ δὲ ἀσεβεῖς οὐδὲ οὕτως ἠσχύοντο, κατὰ δὲ τὸ γεγραμμένον, ἀνελεήμονα σπλάγχχνα ἔχοντες, καὶ τοῦτο μελετήσαντες, σατανικόν τι πάλιν πεποιθήκασιν. Ἀξιούντων γὰρ τῶν λαῶν διὰ τὸν Εὐτύχιον, καὶ δεομένων περὶ αὐτοῦ, πεποιθήκασιν ἀρπασθῆναι (29) καλοῦς καὶ ἑλευθεροῦς ἄνδρας τέσσαρας, Ἑρμείαν (30), λούοντα τοὺς ἀνεξόδους, καὶ πάνυ γε τούτους πληγαῖς κατακόφας ἐνέβλαεν εἰς τὸ δεσμοτήριον ὁ δοῦξ. Ἄλλ' οἱ Ἀρειανοὶ, καὶ Σκυθῶν ὁμότεροι τυγχάνοντες, ἐπεὶ ἐώρακασιν μὴ τελευτήσαντας ἐκεῖνους ἀπὸ τῶν πληγῶν, ἐμέμφοντο καὶ ἠπεύλιον· Γράφομεν, λέγοντες, τοῖς εὐνούχοις, ὅτι μὴ μαστίζει ὡς ἐθέλομεν ἡμεῖς. Ἐκεῖνος δὲ (31) ἀκούσας καὶ φοβηθεὶς, ἠναγκάσθη καὶ δεύτερον τύψαι τοὺς ἀνθρώπους. Καὶ οἱ μὲν τυπτόμενοι, εἰδότες διὰ τί τύπτονται, καὶ παρὰ τίνων διεβλήθησαν, οὐδὲν ἕτερον ἔλεγον ἢ· Διὰ μὲν τὴν ἀλήθειαν τυπτόμεθα, οὐ κοινωνοῦμεν δὲ τοῖς αἰρετικοῖς· τύπτε λοιπὸν, ὡς θέλεις, καὶ σε μέλλει διὰ τοῦτο κρίνειν ὁ Θεός. Οἱ μὲν οὖν ἀσεβεῖς ἠθέλον αὐτοὺς καὶ ἐν τῷ δεσμοτηρίῳ κινδυνεύσαι καὶ ἀποθανεῖν· ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ λαός, εἰδὼς τὸν καιρὸν, ἤξιώσαν, καὶ μεθ' ἡμέρας ἑπτὰ που ἦ καὶ πλέον ἀπελύθησαν.

61. Οἱ δὲ, ὡς περὶ λυπηθέντες, ἕτερόν (32) τι πάλιν ὁμότερον καὶ ἀνόσιον ποιεῖν ἐπεχείρησαν, ὥμῶν μὲν πρὸς πάντας, ἀρμόζον δὲ τῇ Χριστομάχῳ αὐτῶν αἰρέσει. Ὁ μὲν γὰρ Κύριος ἐνετειλατο τῶν πτωχῶν μνημονεύειν, *Καὶ πωλήσατε, λέγων, τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δότε ἐλεημοσύνην* καὶ, *Ἐπίειρω, καὶ*

60. Enimvero Scythas imitati, Eutygium subdiaconum, virum probe Ecclesiae ministrantem, rapuerunt: quem ubi taurinis scuticis a dorso ad necem ferme caedi curassent, rogarunt ad metalla mitti, ad metalla certe non quaelibet, sed ad ea quae Phæno appellantur, ubi homicida condemnatus, vix paucis diebus vivere queat. Et quod prorsus stupendum est, ne paucis quidem horis ejus curari vulnera concessere: sed continuo illum viam commiserunt, aientes: Si res ita fiat, reformidabunt omnes, ac nobis deinceps sociabuntur. At ille non multum progressus, cum ex vulnere dolore ad metalla pervenire non valeret, in via interiit. Ac lætus quidem ille obiit, martyrii gloriam adeptus. Impii autem viri, ne ita quidem affecti sunt pudore, sed, ut scriptum est, crudelia habentes viscera²⁹, postquam id sceleris moliti essent, satanicum quoddam facinus rursus designarunt. Nam cum supplices populi pro Eutychio deprecarentur, juserunt illi ut quatuor probi liberique viri arriperentur, inter quos Hermias erat, qui mendicorum pedes abluebat, quos gravibus ante plagis concisos dux conjecit in carcerem. At Ariani vel ipsis Scythis immaniores, ubi illos plagarum dolore non extinctos viderunt, expostulare, ac comminari: eunuchis, aientes, scribemus, indicabimusque eum non arbitrio nostro flagellare. His auditis perterritus ille, coactus est denuo verberare homines. At hi dum cæderentur, gnari cur ita vapulare: et a quibusnam insimulati essent, hæc tantum loquebantur: Propter veritatem vapulamus, nec communicamus cum hæreticis: **301** verbera pro libidine, a Deo hac de re judicandus es. Impii porro optabant illos in carcere periclitari, atque interire: sed populus Dei cum nosset temporis opportunitatem, pro illis deprecatus est: atque post septem circiter aut plures dies, dimissi homines sunt.

61. At illi quasi eam rem indigne ferrent, aliud facinus illo immanius, nefariumque sunt aggressi: quod quidem crudelissimum apud omnes habeatur, eorum tamen hæresi Christo inimicæ consentaneum. Enimvero præcepit Dominus ut pauperum cura habeatur, *Vendite, aiens, quæ possidetis, et date ele-*

²⁹ Prov. x, 12.

(27) *Eis τὸ τῆς Φαινῶ*. Eusebius *Hist. de martyribus Palaestinae*, p. 328, de præside Cæsarea hæc ait: Ὁμολογητὰς τοῖς κατὰ Φαινῶ τῆς Παλαιστίνης χαλκοῦ μετάλλοις τοὺς πάντας παραδίδωσιν. *Confessores omnes ad æris metalla quæ sunt apud Phænon in Palaestinae damnavit*. Epirhanianus vero ea nuncupat hæc. 68, *Φαινῶσια μέταλλα*. Theodoretus, *Histor.*, lib. iv, cap. 22, τοῖς κατὰ Φέννης παρεδόθη μετάλλοις. Eusebius *De locis Hebraicis*: Φινῶν ἦν κατώκησεν Ἰσραὴλ ἐπὶ τῆς ἐρήμου. Ἦν δὲ καὶ πόλις Ἐδῶμ. Αὕτη ἐστὶ Φαινῶν, ἔνθα τὰ μέταλλα τοῦ χαλκοῦ, μεταξὺ κειμένη Πέτρας πόλεως καὶ Ζοορῶν: *Phinon in qua habitavit Israel in deserto. eratque illa urbs Idumæe. Estque ipsa Phænon, ubi metalla æris, sita inter Petram urbem et Zooros*. In Hebr. textu legitur *Phinon*, Vulgata similiter, *Phinon*,

D LXX, Φινῶ. Numer. xxxiii, 43.

(28) Reg., μόγις, male.

(29) Regius, ἀρπασθῆναι. Editi, ἀναρπασθῆναι.

(30) Reg., male, Ἑρμηνείαν. Alii habent, Ἑρμείαν. Mox, ἀνεξόδους quidam putavit esse, *angustus non pervios*. Sed haud genuinam esse eam interpretationem, palam est, ex superiore loco, unde vera significatio elicitur, num. 13, ubi legitur: Καὶ γὰρ καὶ χηρῶν καὶ ἄλλων ἀνεξόδων λαβόντων ἐλεημοσύνην, id est, *enimvero cum viduae cæterique mendici eleemosynam acciperent*. Patet illi ἀνεξόδους esse non vicos, sed homines qui mendicari causa ἀνὰ τὰς ἐξόδους vagabantur.

(31) Regius codex, τς.

(32) Sic Reg. et Basil. In editis πάλιν deest.

mosynam ³¹; et, *Esurivi, et dedistis mihi manducare* : *sitivi, et potastis me. Quantum enim fecistis uni ex his minimis, mihi fecistis* ³². Hi autem, utpote qui revera contra Christum sentiant, in his quoque ejus voluntati obsistere ausi sunt. Nam cum egenos conspicerent, et viduas (quæ, cum dux ecclesias Arianis tradidisset, in iis versari nequibant) sedentes in assignatis sibi locis a clericis, quibus viduarum cura concredita fuerat: cum cernerent fratres prompto ipsis animo eleemosynam erogare, viduisque alimenta præbere; eas pedibus pulsantes (33) insequabantur, largitoresque deferebant ad duce[m]. Illudque a Dynamio (36) quodam milite agebatur, eratque Sebastiano gratissimum: apud Manichæos enim nulla est commiseratio, resque illis odiosa est pauperem miserari. Insolens itaque accusationis genus erat, novumque tribunal ab illis jam primum excogitatum est. De beneficio quippe collato in jus vocabantur homines: et qui eleemosynam darent, deferebantur: qui beneficium acciperet, vapulabat: malebantque pauperem esurire, quam erogare qui vellet. Hoc item ab antiquis illis Judæis didicerant novi isti Judæi. Illi namque cum cernerent cæcum a nativitate, visum recepisse ³⁴, eumque qui jamdiu paralyticus erat, sanatum fuisse ³⁵, beneficiorum auctorem Dominum criminabantur: beneficio affectos damnabant ut prævaricatores.

62. Quisnam hæc miratus non est? Quis non est hæresim ejusque vindices exsecratus? Quis non novit feris ipsis efferatioribus Arianos esse? Neque tamen scelesti ea nacti sunt quæ id agendo assequi peroptabant, imo vero in gravius universorum odium incurrerunt. Sperabant certe insidiis atque terrore quosdam eo adduci posse, ut hæresim amplecterentur, atque conventibus interessent suis. Sed cessit res contra quam rati erant: nam quos illi affligebant, ii ærumnas sibi illatas quasi martyriam perferabant: neque probebant vel abnegabant piam in Christum fidem. Extranei autem qui hæc conspiciebant, imo ethnici hæc dum cernerent, eos velut antichristos et carnifices exsecrabantur: est quippe genus humanum pauperum amans, ad misericordiamque pronum. Hi vero vel humanum ratiocinium amiserant: nam qui, si passi essent, peroptassent ab aliis beneficium accipere, non sinebant alios idipsum consequi; judicium scilicet, præsertimque ducis immanitate[m] potestate[m] que freti.

63. Enimvero quæ in presbyteros diaconosque perpetrarunt; quo pacto illos ducis judiciumque auctoritate in fugam verterint, affinesque illorum domibus deturbarint, militum scilicet opera, Gorgonisque ducis, qui plagis eos lancinabat; quo pacto illorum (reim sane omnium crudelissimam) eo-

³¹ Luc. xii, 33.

³² Matth. xxv, 35, 40.

³³ Joan. xi, 9.

³⁴ Matth. ix, 7.

(33) Sic Reg. Editi, *παρέδωκεν*.

(34) Ita Reg. Editi, *πιστευόμενοι*.

(35) Forte *eorum pedes pulsantes*.

ἔδωκατέ μοι φαγεῖν· ἐδίψων, καὶ ἐποίησατέ μοι. 'Ἐφ' ὅσον γὰρ ἐποίησατε ἐπὶ τῶν μικρῶν τούτων, ἐμοὶ ἐποίησατε. Οὗτοι δὲ, ὡς τῷ ὄντι κατὰ Χριστοῦ φρονούντες, καὶ ἐν τούτοις ἀντιπρᾶξαι τῷ βουλήματι αὐτοῦ τετολμήχασι. Τούς γὰρ δεομένους καὶ τὰς χήρας, ἐπειδὴ τὰς ἐκκλησίας παραδέδωκεν (33) ὁ δοῦς τοῖς Ἀρειανοῖς, καὶ ἐν αὐταῖς διατρίβειν οὐκ ἠδύναντο, καθεζομένας ἐν οἷς ὤρισαν αὐταῖς τόποις οἱ πεπιστευμένοι (34) τὰς χήρας κληρικοί, ἐπειδὴ ἔβλεπον τοὺς ἀδελφοὺς προθύμως ἐπιτιδόντας αὐταῖς, καὶ τρέφοντας τὰς χήρας, αὐτάς τε κατὰ τῶν ποδῶν τύπτοντες ἐδίωκον (35), καὶ τοὺς παρέχοντας διέβαλλον τῷ δουκί. Καὶ τοῦτο ἐγένετο διὰ Δυναμίου (36) τινὸς στρατιώτου· φίλον δὲ ἦν τοῦτο (37) Σεβαστιανῷ· παρὰ Μανιχαίους γὰρ ἔλειο οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ καὶ ἐχθρόν ἐστι παρ' αὐτοῖς τὸ ἐλεεῖν πένητα. Ἦν τοίνυν καὶνὴ μέμφει, καὶ δικαστήριον νῦν πρῶτον ἐπινοήσεν παρ' αὐτῶν. Ἐπὶ εὐεργεσία τις ἐκρίνετο· καὶ ὁ μὲν ἐλεῶν κατηγορεῖτο, ὁ δὲ εὐεργετούμενος ἐτύπτετο· καὶ μᾶλλον ἤθελον πεινᾶν τὸν πένητα, ἢ τὸν βουλούμενον ἐλεεῖν, παρέχειν. Καὶ τοῦτο δὲ παρὰ τῶν παλαιῶν πάλιν Ἰουδαίων ἔμαθον, νέοι ὄντες Ἰουδαῖοι καὶ αὐτοί· καὶ γὰρ κάκεινοι βλέποντες τὸν ἐκ γενετῆς τυφλὸν λοιπὸν βλέποντα, καὶ τὸν πολλῷ τῷ χρόνῳ παραλυτικὸν γενόμενον ὑγιᾶ· τὸν μὲν εὐεργετήσαντα Κύριον ἠτιῶντο, τοὺς δὲ εὐ παθόντας ὡς παραβάτας ἔκρινον.

62. Τίς οὖν ἐπὶ τούτοις οὐκ ἐθαύμαζε; Τίς οὐ κατηράτο τὴν αἵρεσιν, καὶ τοὺς ἐκδικοῦντας αὐτήν; Τίς οὐκ ἐγένωσκειν, ὅτι καὶ θηρίων ἀγριώτεροι τυγχάνουσι οἱ Ἀρειανοί; οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ὧν ἕνεκα ταῦτα ἐποιοῦν ἐκέρβαινον οἱ μαροῖ, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον τὸ καθ' ἑαυτῶν μῖσος παρὰ πᾶσιν ἠψύξανον. Ἐνόμιζον ἐξ ἐπιβουλῆς καὶ φόβου βιάζεσθαι τινὰς εἰς τὴν αἵρεσιν, ὥστε καὶ συνάγεσθαι μετ' αὐτῶν. Ἀπέβαινε δὲ αὐτοῖς τὰ ἐναντία· οἱ μὲν γὰρ πάσχοντες ὡς μαρτύριον ὑπέφερον τὰ παρ' ἐκείνων γιγνόμενα. καὶ οὔτε προεδίδουν, οὔτε ἤρωῦντο τὴν εἰς Χριστὸν εὐσέβειαν· οἱ δὲ θεωροῦντες ἔξωθεν αὐτοὺς, λοιπὸν δὲ καὶ οἱ Ἕλληνας βλέποντες, ὡς ἀντιχριστοὺς, ὡς δημίους κατηρῶντο· φιλόπτωχον γὰρ καὶ συμπαθὲς τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος. Οὗτοι δὲ καὶ τὸν ἀνθρώπων λογισμὸν ἀπώλεσαν· καὶ οἱ πάσχοντες ἀνῆψξαντο παρ' ἐτέρων εὐ παθεῖν, αὐτοὶ τοῦτο παθεῖν τοὺς ἄλλους οὐκ ἐπέτρεπον, ἔχοντες τὴν τῶν δικαστῶν, καὶ μάλιστα τὴν παρὰ τοῦ δουκὸς ἐπιτριβὴν καὶ ἐξουσίαν

63. Ἄ γὰρ καὶ τοῖς πρεσβυτέροις καὶ διακόνους ποιήχασι, καὶ πῶς αὐτοὺς ἐπὶ τοῦ δουκὸς καὶ τῶν δικαστῶν ἐφυγάδευσαν, καταφέροντες ἐκ τῶν οἰκῶν τοὺς οἰκείους αὐτῶν διὰ τῶν στρατιωτῶν, καὶ τοῦ στρατηγοῦ Γοργονίου καὶ πληγαῖς κατακόπτοντος, καὶ πῶς αὐτῶν (τό γε πάντων ὠμότερον) καὶ τῶν

(36) De Dynamio infra in *Contestatione populi Alexandrini*.

(37) Ita Reg., optime. Editi, δὲ νῦν τοῦτο.

ἦδη τετελευτηκοτων τοὺς ἄρτους (38) μεθ' ὅσῃ ὑδρεω; ἀ
 διήρασαν, οὐκ ἔστιν οὐδὲ λόγῳ φράσαι, γικώτης τῆς
 ὠμότητος αὐτῶν τὴν ἐκ τῶν λόγων διήγησιν. Τί γὰρ
 ἂν τις εἰπὼν εἰρηκέναι δόξειεν; Ἡ ποίου πρώτου
 μνημονεύσας, οὐκ εὐρίσκει τὰ δευτέρα δεινότερα,
 τῶν δευτέρων τὰ μετὰ ταῦτα; Πάντα γὰρ αὐτῶν τὰ
 ἐπιχειρήματα καὶ τὰ ἀσεβήματα φόνου καὶ ἀσεβείας
 πεπλήρωται καὶ οὕτως εἰσι πανοῦργοι τὴν γνώμην,
 καὶ ποιῶσι τὸν τρόπον, ὡς καὶ ἐπαγγελία προστα-
 σίας, καὶ δόσει χρημάτων ἐπιχειρεῖν ἀπατῆν ἴν',
 ἐπεὶ μὴ ἐξ εὐλόγων ἔχουσι τὴν σύστασιν, κἂν ἐκ
 τούτων δόξωσι φαντασίαν τινὰ τοῖς ἀκεραίοις ἐμ-
 ποιεῖν.

64. Τίς οὖν ἐστὶ τούτους κἂν ἐθνικούς καλέσειεν
 ἀπλῶς, μήτιγε Χριστιανούς; τίς τούτων τὸν τρόπον
 ἀνθρώπινον, καὶ μὴ μᾶλλον τοῦτον θηριώδη ὑπολά-
 θοι, διὰ τε τὸ ὠμὸν καὶ τὸ ἀγριον τῆς πράξεως; Καὶ
 γὰρ καὶ θηρίων εἰσι πονηρότεροι, καὶ τῶν ἄλλων αἰ-
 ρέσεων τολμηρότεροι: Ἑλλήνων γὰρ πολὺ δευτεροί,
 μᾶλλον δὲ καὶ μακρὰν αὐτῶν τυγχάνουσιν. Ἐγὼ γὰρ
 ἤκουσα τῶν πατέρων, καὶ πιστὸν ἠγοῦμαι τὸν ἐκεῖ-
 νων λόγον, ὅτι τὸ πρῶτον, ὅτε γέγονε καὶ ἐπὶ Μάξι-
 μιανῷ τῷ πάπῳ Κωνσταντίου διωγμὸς, "Ἐλλήνες
 ἔκρυπτον τοὺς ἀδελφούς ἡμῶν, τοὺς Χριστιανούς ζη-
 τουμένους: καὶ πολλάκις ἀπέλευσαν αὐτοὺς χρήματα,
 δεσμητηρίων τε ἐπιεράσθησαν, ἵνα μόνον τῶν φευ-
 γόντων μὴ γένωνται προδόται: ὡς γὰρ ἑαυτοὺς ἐφύ-
 λαττον τοῖς προσφεύγοντας, καὶ κινδυνεύειν πρὸ
 αὐτῶν ἐβουλεύοντο. Ἀλλὰ νῦν οἱ θαυμαστοὶ οὗτοι, οἱ
 τῆς νέας αἰρέσεως ἐφευρεταί, ἐκ μηδεὸς ἑτέρου ἢ
 ἐκ τοῦ ἐπιβουλεύειν ἐπιγνωσκόμοι, πάντα τάναντία
 πράττουσιν. Αὐτοὶ τε γὰρ, δι' ἑαυτῶν δήμιοι γιγνώ-
 μενοί, πάντας ζητοῦσι παραδιδόναι: καὶ τοὺς κρύ-
 πτοντας ἐπιβουλεύεσθαι ποιοῦσιν, ἴσον ἐχθρὸν ἠγοῦ-
 μενοί τὸν τε κρύπτοντα καὶ τὸν κρυπτόμενον: οὕτως
 εἰσι φονεῦται, καὶ τὴν Ἰουδα πονηρίαν ἐζήλωσαν οἱ
 κακοῦργοι.

65. Καὶ οὐκ ἔστι κατ' ἀξίαν ὧν διαπράττονται κα-
 κῶν εἰπεῖν ἢ τοῦτο μόνον, ὅτι γράφοντά με καὶ θέ-
 λοντα καταλέγειν τῆς πονηρίας ἐκεῖνων τὰς πράξεις,
 ὑπαισέρχεται νοεῖν, μὴ ἄρα τῆς ἐν ταῖς Παροιμίαις
 βδέλλης ἢ τετάρτη θυγάτηρ ἐστὶν ἡ αἵρεσις αὕτη,
 ἣτις μετὰ τὰς τοσαύτας ἀδικίας καὶ τοὺς τοσοῦτους
 φόνους οὐκ εἴπεν, Ἄρχει. Ἐστὶ γὰρ νεανιεύεται: καὶ
 τοὺς μὲν μηδέπω γνωσθέντας αὐτῇ περιέρχεται ζη-
 ταῶσα, αὐτὴ δὲ ἐφθασεν ἀδικῆσαι, πάλιν ἐπαδικεῖν
 σπουδάζει. Ἰδοὺ γὰρ μετὰ τὴν νυκτερινὴν ἐφοδον,
 μετὰ τὰ ἐξ αὐτῆς γενόμενα κακὰ, μετὰ τὸν δι' Ἡρα-
 κλείου γινόμενον διωγμὸν, πάλιν οὐ παύονται δια-
 βόλλωτες βασιλεῖ. θαρρόναι γὰρ ὡς ἀπεδοῦντες
 ἀκούονται ἵνα πλέον τι τοῦ ἔξορισμοῦ γένηται, καὶ
 τὸ λοιπὸν οἱ μὴ πειθόμενοι τὰς ἀσεβείας αὐτῶν
 ἀναίρωνται. Οὕτω γὰρ καὶ νῦν καταθρασυγόμενοι Σε-
 ζεῦδος μὲν ὁ παγκράκιστος Πενταπολίτης, καὶ ὁ τού-

¹¹ Prov. xxx, 15.

(38) Ἄρτους, vertimus panes, non artus, ut Nan-
 nius est interpretatus. Et vero non semel panes ἄρ-
 τοι: ab Arianis Arianorumve ministris rupti memo-

PATROL. GR. XXV.

rumque qui jam obierant panes, quantaque petu-
 lantia, diripuerint, nequaquam verbis enuntiari
 potest: eorum quippe crudelitas omnem enarrandi
 facultatem superat. Quidnam quis pro rei gravitate
 dicere queat? Aut cujusnam primam mentionem
 faciat, ut non inveniat secunda 302 primis, poste-
 riora secundis atrociora? Omnia quippe eorum fa-
 cinora, et nefaria gesta cædis et impietatis plena
 sunt. Eaque sunt illi vafritie mentis, et morum cal-
 liditate, ut patrociniis pollicitatione, pecuniarumque
 erogatione, decipere satagant; ut quandoquidem
 non ex æquo et bono commendationem habent, vel
 hinc saltem simplicioribus obtendant speciem quani-
 dam dignitatis.

64. Quis itaque illos vel ethnicos ultra nuncupa-
 rit, nedum Christianos? quis horum mores, huma-
 nos, et non potius ferinos arbitretur, eonspecta fa-
 cinorum crudelitate ferocitateque? Etenim ipsis
 carnificibus immaniores, aliisque hæreticis auda-
 ciores sunt: imo, ethnicis ipsis multo deteriores,
 ab illisque, ut vere dicatur, longissime distant. Au-
 divi enim a patribus (veramque rem arbitror) in
 superiore sub Maximiano Constantii avo persecu-
 tione, ethnicos occultasse fratres nostros Christia-
 nos, dum inquirerentur: ac plerumque pecunia
 multatos, carcerique mancipatos fuisse, eo solum
 ut ne profugorum proditores essent. Profugos enim
 eadem qua seipsos fide servabant, neque dubitabant
 sese illorum causa periculis offerre. At nunc admi-
 randi illi novæ hæresis inventores nulla alia re,
 quam insidiis celebres, secus omnia agunt; nam
 ipsi ulro carnifices effecti, omnes prodere qua-
 rant: occultantibusque insidias parant, rati oc-
 cultantem perinde atque occultatum sibi inimi-
 cum esse: ita sanguinarij et homicidæ sunt, ita
 vel ipsam Judæ malignitatem amulantur scelerati
 illi.

65. Nec pro rei gravitate possunt eorum facinora
 narrari, nisi hoc solum modo, quod inibi scribenti,
 eorumque nefaria gesta recensere volenti, in men-
 tem subit; anne sanguisugæ, de qua in Proverbijs¹¹,
 quarta filia sit hæc hæresis, quæ post tot illatas
 injurias, post tot patratas cædes, nondum dixit,
 Sufficit. Etiamnum quippe ferocit, homines nondum
 sibi notos perquirendo circumcursat: quos vero
 jam pridem injuriis affecti, novis jam injuriis aggre-
 ditur. Næ illi post nocturnam invasionem, post
 mala quæ inde consecuta sunt, post persecutionem
 ab Heraclio factam, non cessant apud imperatorem
 calumniari. Confidunt enim, cum impiis suis con-
 siliis semper aurem ille præbeat, gravius quidpiam
 exsilio futurum, ac deinceps qui suis impietatibus
 non obtemperarint, obtruncandos esse. Certe jam
 summæ viri audaciæ Secundus Pentapolitanus sco-

rantur: sic in *Apol. de fuga*, p. 256. Et in *Epis.
 encyclic.*, p. 91. Vide in *Athanasij Vita suora*.

leratissimus, ejusque conjurationis socius Stephanus, gnari se, quantumvis injurias inferant, hæresim semper pro defensione sua habituros; cum presbyterum non sibi obsequentem in Barca cernerent, Secundum nomine, gentilem quidem hæretici, sed non ejusdem fidei, calcitrando virum occiderunt. Ille vero dum necaretur, sanctum imitatus aiebat: Nemo me apud judices ulciscatur, ultorem habeo Dominum, cujus causa hæc ab illis patior. At illi neque hæc dicentem miserati sunt, neque ullam eorum dierum reverentiam habuerunt, in ipsa quippe Quadragesima hominem calcitrando interfecerunt.

66. O novam hæresim quæ impietate et gestis suis totum induit diabolium! nam nunc primum illud mali excogitatum est: quod si qui antehac eam mente concepisserent, at sententiam illi suam occultabant. Eusebius autem et Arius, veluti serpentes e cavernis egressi, virus impietatis hujusce evomere: Arius aperte blasphemandi audaciam suscepit, Eusebius hæresis patrocinium; sed non ante valuit hæresi patrocinari, quam, uti supra dixi, imperatorem patronum ejus nactus sit. Patres itaque nostri œcumenicam synodum celebrarunt, **303** coactique plus minus trecenti numero, Arianam damnarunt hæresim, declararuntque peregrinam et alienam eam esse ab ecclesiastica fide. Patroni autem illius cum sese conspicerent in magna turpitudine versari, nullumque suppeteret legitimum argumentum, aliam viam excogitarunt, ac per externam auctoritatem hæresim vindicare conati sunt. Qua in re magis magisque admirere eorum propositi insolentiam malitiamque, et quantopere illi alias superent hæreses. Aliarum quippe hæresum commenta, earumque insaniam in calliditate verborum sita est, ad simpliciores decipiendos. Et Græci quidem, ut ait Apostolus ³⁶, sublimitate, et suadela verborum, sophismatibusque verosimilibus suadere curant: Judæi vero dimissis divinis Scripturis, *fabulis et genealogiis interminatis* contendunt ³⁷: Manichæi et Valentini, alique cum illis divinas Scripturas adulerantes, suis conflictis sermocinationibus fabulas narrant: Ariani vero aliis omnibus hæresibus sunt audaciores, easque minores suas esse sorores declarant, majoreque quam illæ sunt impietate, uti supra dictum est: omniumque, in primis tamen Judæorum, malitiam æmulantur. Ut enim illi Paulum objectorum criminum reum convincere non valentes, eum continuo ad tribunalum et ad præsidem adduxere: sic et isti plura quam illi excogitantes, sola judicum potestate sunt usi: ac statim atque quispiam contradixerit, is raptatus ad præsidem adducitur, vel ad duceim.

³⁶ I Cor. II, 4. ³⁷ I Tim. I, 4.

(39) Sic Reg., με δεest in editis.

(40) Editi, τριακσίων, Reg. sic, τ, id est, τρια-

του συνωμότης Στέφανος, εἰδότες, ὅτι, κἀν ἀδικῶσιν ἔχουσι πρὸς ἀπολογίαὺν τὴν αἵρεσιν· ἐπειδὴ μὴ πειθόμενοι αὐτοῖς ἐν Βάρκῃ πρεσβύτερον ἐωράκασι· Σακοῦνδος δὲ ἐκαλεῖτο, ὁμώνυμος μὲν, οὐχ ὁμόπιστος· δὲ τῷ αἵρετικῷ ἀπέκτειναν λακτίσμασιν αὐτόν. Καὶ ὁ μὲν ἀναιρούμενος ἐμίμειτο τὸν ἅγιον, λέγων· Μηδεὶς με παρὰ δικασταῖς ἐκδικεῖτω· ἔχω τὸν ἐκδικούντά με Κύριον (39), δι' ὃν καὶ ταῦτα πάσχω παρ' αὐτῶν. Οἱ δὲ οὔτε λέγοντα ἠλέουσι, οὔτε τὰς ἡμέρας ἐδυσωποῦντο· ἐν αὐτῇ γὰρ τῇ Τεσσαρακοστῇ λακτίζοντες ἀπέκτειναν τὸν ἀνθρώπον.

66. Ὁ καινῆς αἱρέσεως, ὅλον ἐνδυσασμένης τὸν διάβολον ἐν ἀσεβείᾳ καὶ πράξει! ἄρτι γὰρ πρῶτον ἐπειροῦθη τοῦτο τὸ κακόν. Εἰ δὲ καὶ τινες ἐδόκουν ποτε περὶ αὐτῆς λογίεσθαι, ἀλλ' ἐκρυπτον καὶ ἐλάνθανον ταῦτα φρονούντες. Εὐσέβιος δὲ καὶ Ἄρειος, ὡς ὅφρως ἐξεληθόντες ἀπὸ φωλεοῦ, τὸν ἰὸν τῆς ἀσεβείας ταύτης ἐξήμεσαν· καὶ ὁ μὲν Ἄρειος τὴν τοῦ βλασφημεῖν ἐκφανεροῦ τόλμην ἀνεδέξατο· ὁ δὲ Εὐσέβιος τὴν ταύτης προστασίαν! ἀλλ' οὐ πρότερον ἰσχυσε προστῆναι τῆς αἱρέσεως, εἰ μὴ, καθὰ προεῖπον, βασιλεῖα εὖρε προστατῆν ταύτης. Οἱ μὲν οὖν Πατέρες ἡμῶν οἰκουμένην συνόδον πεποιθήκασι, καὶ τριακσίοι (40) πλείον ἢ ἑλαττον συνελθόντες κατέκριναν τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν, καὶ ἀπεφῆναντο πάντες ἄλλοτριαν αὐτὴν καὶ ξένην τῆς ἐκκλησιαστικῆς πίστεως εἶναι. Οἱ δὲ προστάται ταύτης, ὁρῶντες ἑαυτοὺς λοιπὸν ἀσχημονούντας, καὶ μὴδὲν εὐλογον ἔχοντας, ἄλλην ὁδὸν ἐπειροῦσαν, καὶ διὰ (41) τῆς ἐξουθιᾶς ἐξουσίας ἐκδικεῖν ταύτην ἐπεχείρησαν. Ἐφ' ᾧ μᾶλλον ἂν τις αὐτῶν θαυμάσειε τὸ καινὸν καὶ πονηρὸν ἐπιτήδευμα, καὶ πῶς ὑπερβάλλουσι τὰς ἄλλας αἱρέσεις. Τῶν μὲν γὰρ ἄλλων αἱρέσεων τὰ ἐφευρήματα ἐν πιθανότητι βημάτων ἔχει τὴν μανίαν πρὸς ἀπάτην τῶν ἀκεραίων. Καὶ Ἕλληνας μὲν, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος, ἐν ὑπεροχῇ καὶ πειθοῖ λόγων καὶ σοφίσμασι πιθανοὶς ἐπιχειροῦσιν· Ἰουδαῖοι δὲ, ἀφέντες τὰς θείας Γραφάς, λοιπὸν, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος, ἐν μύθοις καὶ γεναελογίαις ἀπεράντοις ἔχουσι τὴν ἔριν· Μανιχαῖοι γὰρ καὶ Οὐαλεντινοὶ σὺν αὐτοῖς, καὶ ἄλλοι, κατηλεύοντες τὰς θείας Γραφάς, τοῖς ἑαυτῶν ἐπιπλάστοις λόγοις μυθολογοῦσιν· οἱ δὲ Ἀρειανοὶ τῶν μὲν ἄλλων αἱρέσεων εἰσι τολμηρότεροι, καὶ μικροτέρας ἑαυτῶν ἀδελφὰς ἀπέδειξαν ἐκεῖνας, πλέον αὐτῶν ἀσεβοῦντες, καθάπερ εἴρηται, καὶ πάντας, μάλιστα δὲ τοὺς Ἰουδαίους, ζηλώσαντες ἐν πονηρίᾳ. Ὡς γὰρ ἐκεῖνοι, μὴ δυνάμενοι τὸν Παῦλον ἐλέγχειν περὶ ὧν ἐπροφασίζοντο, εὐθύς ἤγαγον αὐτὸν πρὸς τὸν χιλιάρχον καὶ τὸν ἡγεμόνα· οὕτως οὔτοι, καὶ πλέον ἐκεῖνων ἐπεινοοῦντες, τῇ ἐξουσίᾳ μόνῃ τῶν δικαστῶν κέχρηται· καὶ μόνον τις αὐτοῖς ἀντέστηκεν, ἔλκεται πρὸς τὸν ἡγεμόνα, ἢ τὸν στρατηλάτην.

κσίοι: nam nominativum casum postulat series.

(41) In Reg. καὶ δεest.

67. Καὶ αἱ μὲν ἄλλαι αἱρέσεις, ἐλεγχόμεναι ταῖς ἀποδείξεσιν ὑπ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας (42), σιωπῶσι, μὴδὲν πλέον ἢ ἐντροπέμεναι τοῖς ἐλέγχοις· ἡ δὲ νέα καὶ μυσαρὰ τούτων αἱρέσεις, ὅταν ἀνατραπῆ τοῖς λόγοις, ὅταν ὑπ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας αἰσχυρῶνται πέσει, λοιπὸν οὐκ μὴ δεδύνηται πείσασθαι λόγους, τοῦτους τῆ βίβλου, καὶ πληγαῖς, καὶ δεσμοῦ τοῖς ἔλκειν ἐπιχειρεῖ, γινώριζουσα ἑαυτὴν καὶ οὕτως, ὡς πάντα μᾶλλον ἐστὶν ἢ θεοσεβῆς. Θεοσεβείας μὲν γὰρ ἴδιον, μὴ ἀναγκάζειν, ἀλλὰ πείθειν, ὡς περ ἐπαμην. Καὶ γὰρ ὁ Κύριος αὐτὸς οὐ βιαζόμενος, ἀλλὰ τῇ προαιρέσει διδοῦς εἰσαγεῖ πᾶσι μὲν· *Εἰ τις θέλει ὀπίσω μου ἐλθεῖν· τοῖς δὲ μαθηταῖς· Μὴ καὶ ὑμεῖς θέλετε ἀπελθεῖν*; Αὕτη παντελῶς ἀλλοτρία τῆς θεοσεβείας ἐστὶ. Τί ποιεῖν αὐτὴν ἐχρῆν ἢ τάναντία (43) τοῦ Σωτῆρος, ὡς χριστομάχον ἠγεμόνα τῆς ἀσεβείας ἐπιγραφομένην Κωνσταντίον, ὡς αὐτὸν τὴν Ἀντιχριστον; Αὐτὸς γὰρ δὲ τὴν αἵρεσιν ἐσπούδασε πρῶτον καὶ τὸν Σαοὺλ ἐν ὠμότητι ζηλώσαι· ἐκεῖνος μὲν γὰρ, ἐπειδὴ δεδώκασιν οἱ ἱερεῖς ἐπισιτισμὸν τῷ Δαβὶδ, κελεύει, καὶ ἀναρροῦνται πάντες, τὸν ἀριθμὸν ὄντας τριακόσιοι καὶ πέντε (44)· οὗτος δὲ, ἐπειδὴ τὴν μὲν αἵρεσιν πάντες φεύγουσιν, ἡ δὲ ὑγαίνουσα πίστις ἢ εἰς τὸν Κύριον ὠμολογήθη, τριακοσίων ὄλων σύνοδον ἐπισκόπων ἀναρεῖ· καὶ τοὺς μὲν ἐπισκόπους αὐτοὺς ἐξορίζει, τοὺς δὲ λαοὺς ἐμποδίζει μελετᾶν τὴν εὐσέβειαν καὶ εὐχεσθαι τῷ Θεῷ, κωλύων αὐτῶν τὰς συναγωγὰς. Καὶ ὡς περ Σαοὺλ κατέσκαψε τὴν Νομβά (45) τὴν πόλιν τῶν ἱερέων, οὕτως οὗτος καὶ πλέον τὸ κακὸν αὐξάνων, τὰς Ἐκκλησίας τοῖς ἀσεβοῦσι παραδέδωκε· καὶ ὡς ἐκεῖνος Δαὴκ τὸν διαβαλόντα προτετίμηκε τῶν ἀληθῶς ἱερέων, τὸν τε Δαβὶδ ἐδίωκε προσέχων τοῖς Ζιφαλοῖς· οὕτως οὗτος τοὺς μὲν αἱρετικούς προκρίνει τῶν εὐσεβῶν, τοὺς δὲ φεύγοντας αὐτὸν ἐτι διώκει, προσέχων τοῖς θλαδίαις ἑαυτοῦ, τοῖς καὶ διαβάλλουσι τοὺς ὀρθοδόξους· μὴ συνορῶν, ὡς ὅσα δ' ἂν ὑπὲρ τῆς αἱρέσεως τῶν Ἀρειανῶν πράττη τε καὶ γράφῃ (46), ταῦτα κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἔχει τὴν ἐπιχειρήσιν.

68. Οὐχ οὕτως (47) Ἀχάθ κατὰ τῶν ἱερέων τοῦ Θεοῦ γέγονεν, ὡς οὗτος κατὰ τῶν ἐπισκόπων τετόλμηκεν. Ὅλος γὰρ ἐκεῖνος καὶ, φονευθέντος τοῦ Ναβουθαί, κατενύγη, καὶ τὸν Ἠλίαν ἐωρακῶς ἐφοβήθη· οὗτος δὲ οὐδὲ (48) τὸν τηλικούτον Ὅσιον ἠδέσθη, οὐδὲ τοὺς τοσοῦτους ἐπισκόπους ἐξορίσας, ἐνάρκησεν, ἢ καὶ (49) κατενύγη· ἀλλ' ὡς ἄλλος Φαραὼ, μᾶλλον ἐπιτριβόμενος, σκληρύνεται, καὶ χεῖρονα καθήμερον ἐπενόει. Καὶ ἐστὶν αὐτοῦ τοῦτο παράδοξον τῆς πονηρίας· τῶν γὰρ ἐπισκόπων ἐξοριζομένων, συνέβαινε καὶ ἄλλους τινὰς δι' ἐγκλήματα φόνου (50), ἢ στάσεως, ἢ κλοπῆς, κατὰ τὴν τοῦ ἐγκλήματος ποιότητα, λαμβάνειν τὴν καταδίξιον· καὶ τούτους

67. Et aliae quidem haereses dum sese vident demonstrationibus ab ipsa veritate convictas, silent; ideo scilicet quod sese veris argumentis confutatas erubescant: at nova et abominanda eorum haeresis, ubi rationibus confutatur, ubi ab ipsa veritate suffusa pudore, collabatur; tum quos verbis nequit ad suam adducere sententiam, hos vi, hos plagis et carceribus ad se trahere nititur: propalamique facit se quidvis potius quam religiosam esse. Religionis quippe proprium est, non cogere, sed persuadere, uti diximus. Namque Dominus non vim inferens, sed cujusque voluntati facultatem relinquens, ait ceteris quidem omnibus: *Si quis vult post me venire*⁴²; discipulis vero suis: *Num et vos abire vultis*⁴³? Haec cum a pia religione prorsus sint aliena, quid eam agere par fuit, quam quae Salvatori adversantur, quippe quae sibi Constantium Christo adversarium, impietatis ducem ascripserit, veluti ipsum Antichristum? Haeresis quippe gratia id primum curavit ut Saulis crudelitatem aemularetur: ille namque cum sacerdotes Davidi alimenta praebuissent, jussit omnes numero trecentos et quinque obruticari⁴⁴: hic vero, cum haeresim omnes fugiant, sanaque in Dominum fides pronulgata sit, trecentorum synodum episcoporum irritam facit: ipsosque episcopos pellit in exsilium, populos vero cohibet ne pietati vacent, neu Deum precentur, praepeditque ne conventus agant. Ac quemadmodum Saul Nobam sacerdotum urbem diruit, sic iste multo graviori scelere ecclesias impiis tradidit. Et sicut ille Doegum calumniatorem veris sacerdotibus auttulit, sic et iste haereticos praefert piis hominibus, eos autem qui ab illo fugiunt, etiamnam insequitur: auremque praebet cunctis calumniantibus orthodoxos. Nec advertit sua omnia pro Ariana haeresi gesta atque scripta in ipsum vertere Salvatorem.

304 68. Ne Achab quidem in sacerdotes Dei tam inhumanis fuit, quam hic in episcopos: ille siquidem occiso Nabotho, compunctus est, visoque Elia pertimuit⁴¹. At hic neque tam exinimum illum Hosium reveritus est, neque tot pulsus episcopis defatigatus, aut compunctus est: sed ut alter Pharaon, quo magis atteritur, eo magis obduratur, pejoraque molitur in dies⁴². At ecce improbitatem plane stupendam: dum episcopi ablegantur in exsilium, accidit quosdam alios, caedis vel seditionis, vel furti, pro sceleris modo condemnari: quos quidem post menses paucos rogatus ille, quemadmodum Barabbam Pilatus, a poena absolvit; ser-

⁴² Matth. xvi, 24. ⁴³ Joan. vi, 68. ⁴⁴ I Reg. xxi, 22. ⁴¹ III Reg. xxi, 20. ⁴⁵ Exod. ix, 35.

(42) Ita Reg. Editi, male, τὰς ἀληθείας.

(43) Ita Reg. Editi vero, ἐναντία.

(44) Sic Reg. Basil. et edit. Paris., et ita legitur I Reg. xxii, 22. Edit. Commel. male, ὀδοθήκοντα (sic) πέντε.

(45) Ita Reg., et sic legitur I Reg. xxii, 19. Editi Nobam. Mox καὶ post οὕτως deest in Reg., in editis

vero legitur. Paulo post Basil. διαβάλλοντα.

(46) Reg. γράφει.

(47) Sic Reg. et Basil. Editi, male, οὐκ ὄντας.

(48) Οὐδέ deest in Reg.

(49) Ita Reg. In editis καὶ desideratur.

(50) Regius codex φόνου.

vos autem Christi nedum dimiserit, in ipsis etiam exsiliis gravius inhumaniusque condemnavit, ac immortale sese illis malum exhibuit. Illis quippe ob mortuum consonantiam amicus, orthodoxis vero ob pietatem erga Christum inimicus fuit. Annon hinc palam fecit omnibus, Judæos olim qui postulato Barabba, Dominum cruci affixere⁵¹, iis moribus fuisse, quibus isti qui jam cum Constantio adversus Christum decertant? Et fortasse ipso Pilato acerbius iste est: ille quippe visa ejusmodi iniquitate, manus abluvit⁵²; at hic dum sanctos in exsilium pellit, magis magisque dentibus stridet. τὴν ἀδικίαν· οὗτος δὲ καὶ μᾶλλον τριζῆι τοὺς ὀδόντας, ἐξορίζων τοὺς ἄγιους.

69. Quid mirum autem si devius in impietatem adductus, ita in episcopos sæviat, cum ne cognatis quidem suis pro more hominum pepercerit? Patruos enim occidit, patruelas sustulit: socerumque cujus jam filiam duxerat, cognatos item suos afflictos minime miseratus est: sed etiam erga omnes perjurus semper fuit. Sic jam erga fratrem sese impie gerere ausus est, cujus sepulcrum excitare se simulat: nam desponsam ejus Olympiadem barbaris tradidit, quam ille usque ad mortem apud se servavit, educavitque quasi propriam sibi uxorem. Ejus item sententiam abrogare tentavit, cujus se hæredem esse gloriatur: eaque edit scripta, quæ vel modico sensu præditus homo edidisse erubuerit. Equidem ejus epistolis invicem collatis, comperi eum non proprio et naturali sibi animo præditam esse, sed sola suggerentium voluntate moveri: propriam vero mentem nullatenus habere. Salomon itaque ait: *Rege auscultante verbum iniquum, omnes subditi ejus prævaricatores erunt*⁵³. Hic vero suis se factis declarat illum esse iniquum, clientemque suos legis esse prævaricatores.

70. Hic itaque qui talis est, quique talibus delectatur, quandonam quid justum aut rationi consentaneum sapere valebit? Homo nequitiâ illigatus familiarium, inconstantium sollicitus, qui revera cerebrum pedibus conculcatum habent. Ideoque modo scribit, mox eorum scriptorum prænitit: hinc, mutata sententia, concitatur, lamentatur postea, ac quid sit agendum cum ignoret, sese animo mentemque destitutum declarat. Ejusmodi hominem jure quis deplorat, quod sub libero habitu nomineque servus sit virorum qui illum ad impiam suam trahunt hæbitationem. Næ ille, quod insanæ levissimique hominis est, ut ait Scriptura⁵⁴, dum aliis cupit adulari, sese in damnationem futuri judicii, ignique abominandam tradidit: cum jam eorum arbitratu omnia agat, insidiasque episcopis parandi facultas-

Ἀ μὲν μετὰ μῆνας ὀλίγους ἀξιούμενος, ὡς τὸν Βαραβᾶν (51) Πιλάτος, ἀπέλυε· τοὺς δὲ τοῦ Χριστοῦ δούλους οὐ μόνον οὐκ ἤφιει, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἀνηλεῶς κατεδίκαζεν ἐν τοῖς ἐξορισμοῖς, ἀθάνατον κακὸν γιγνώμενος εἰς αὐτούς. Τῶν μὲν γὰρ διὰ τὸν τρόπον φίλος ἦν, τῶν ἐρηθῶδῶν δὲ διὰ τὴν εἰς Χριστὸν εὐσέβειαν ἐχθρὸς ἐτύγχανεν. Ἄρ' οὖν οὐ πᾶσιν ἐκ τοῦτου λευκῶς ἐδείκνυεν, ὅτι καὶ τότε οἱ Ἰουδαῖοι, τὸν μὲν Βαραβᾶν αἰτησάμενοι, τὸν δὲ Κύριον σταυρώσαντες, τοιοῦτοι ἦσαν, οἷοι καὶ νῦν εἰσιν (52) οἱ μετὰ Κωνσταντίου χριστομάχοι; Καὶ τάχα πικρῶτερος οὗτος ἢ Πιλάτος· ὁ μὲν γὰρ κἄν ἐνέψατο συνορῶν

69. Τί δὲ θαυμαστὸν εἰ, πλανηθεὶς εἰς ἀσέβειαν, οὕτω κατὰ τῶν ἐπισκόπων ἐστὶν ὡμὸς, ὅπου γε οὐδὲ τῆς ἰδίας συγγενείας ὡς ἄνθρωπος ἐφέισατο; Τοὺς μὲν γὰρ θεοὺς κατέσφαξε, καὶ τοὺς ἀνεψιούς ἀνεῖλε· καὶ πενθεροῦ (Ἰσως, πενθερόν) μὲν, ἐτι τὴν θυγατέρα γαμῶν αὐτοῦ, συγγενεῖς δὲ (53) πάσχοντας οὐκ ἠλέησεν· ἀλλὰ καὶ ὄρκων ἀεὶ πρὸς πάντας παραβάτης γέγονεν. Οὕτω γὰρ καὶ εἰς τὸν ἀδελφὸν ἀσεβεῖν ἐτόλμηκε. Καὶ προσποιεῖται μὲν οἰκοδομεῖν αὐτῷ μνημεῖον, τὴν δὲ μνηστῆν αὐτοῦ τὴν Ὀλυμπιάδα βαρβάρους ἐκδέδωκεν, ἣν ἐκεῖνος μέχρι τελευτῆς ἐφύλαττε, καὶ ὡς ἰδίαν ἀνέτρεφεν αὐτῷ γυναῖκα. Καὶ τὴν γυνῆμιν δὲ αὐτοῦ παραλύειν ἐπαχειρήσεν, οὗ καὶ κληρονόμος εὐχεται εἶναι, γράφων τοιαῦτα, ἐφ' οἷς καὶ (54) ὀλίγην αἰσθησὶν ἔχων ἂν τις ἤσχύθη. Ἐγὼ δὲ, συμβάλλων αὐτοῦ τὰς ἐπιστολάς, εὐρίσκω τούτων μὴ κατὰ φύσιν ἔχοντα τὰς φρένας, ἀλλὰ μόνον πρὸς τοὺς ὑποβάλλοντας κινούμενον, ἴδιον δὲ νοῦν καθόλου μὴ ἔχοντα. Ὁ μὲν οὖν Σολομών φησι· Βασιλέως ὑπεκούοντος λόγον ἀδικον, πάντες οἱ ὑπ' αὐτὸν παράνομοι. Οὗτος δὲ ἐξ ὧν ποιεῖ, δείκνυσιν αὐτὸν ἐκεῖνον εἶναι τὸν ἀδικον, καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν παρανόμους.

70. Πότε οὖν οὗτος, τοιοῦτος ὢν, καὶ τοιοῦτοις χαίρων, δύναται τι δίκαιον ἢ κατὰ λόγον φρονῆσαι; ἄνθρωπος δεδεμένος τῇ τῶν συνόντων παρανομίᾳ καὶ τούτων ὄντων ἐπαδόντων, οἷτινες τὸν ἐγκέφαλον μᾶλλον (55) ἐν ταῖς πτέρυξιν καταπεκατημένον ἔχουσι. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ γράφει, καὶ γράφων μεταμελεῖται, καὶ μεταμελόμενος παροξύνεται, πάλιν τε ἐδύρεται (56), καὶ οὐκ ἔχων ὃ πράξει, δείκνυσιν αὐτοῦ τῆς ψυχῆς τὸ ἐρημον τῶν φρενῶν. Οὕτω δὲ τούτων ὄντων τοιοῦτον οἰκτείρειν ἂν τις μᾶλλον δίκαιος, ὅτι μετ' ἐλευθέρου σχήματος καὶ ὀνόματος δούλος ἔστι τῶν ἐλκόντων αὐτὸν πρὸς τὴν ἰδίαν ἡδονὴν τῆς ἀσέβειας. Ἀμέλει τὸ ἀνόητον καὶ μέγαν, ὡς εἶπεν ἡ Γραφή, καθηκαίεν (57) θέλων ἄλλοις, αὐτὸν εἰς καταδίκην τῇ μελλούτῃ κρίζει τοῦ πυρὸς παρανώμια δέδωκεν· ἦδη πράττων ἃ θέλουσιν ἐκεῖνοι, καὶ ποο-

⁵¹ Matth. xxvii, 15. ⁵² ibid. 24. ⁵³ Prov. xix, 12. ⁵⁴ Prov. vii, 22.

(51) Reg. Barabbān. Paulo post Reg. οὐκ ἤφιει. Editi, οὐκ ἀφῆκεν.

(52) Ita Reg. In editis εὐὸν δεέστ.

(53) Ita Reg. et Basil. Editi συγγενεῖς τῶ. De occisis Constantii consanguineis, deque Olympiade Arsaci Armeniæ regi tradita, agimus in Vita Athanasii. Notarum quippe harum brevitatis, res tantas,

ac nonnihil implicatas, capere nequit.

(54) Ita Reg. In editis vero, καὶ δεέστ.

(55) Ita Reg. In editis μᾶλλον δεέστ.

(56) Regius codex, ὠδύρετο.

(57) Sic editi., sed alibi iidem καθηκαίεν: Reg. semper καθηκαίεν.

πίνων αὐτοῖς τὴν τε κατὰ τῶν ἐπισκόπων ἐπιβουλὴν, καὶ τὴν τῶν Ἐκκλησιῶν ἐξουσίαν. Ἰδοὺ γὰρ καὶ νῦν πάλιν ἐτάραξε τὰς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Ἐκκλησίας, καὶ τὰς ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Λιβύῃσι πάσαις· καὶ φανερώς προσέταξε τοὺς μὲν τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς (58) εὐσεβείας ἐπισκόπους ἐκβάλλεσθαι τῶν ἐκκλησιῶν, τοὺς δὲ τὰ Ἀρείου φρονούσι· πάσας αὐτὰς παραδίδοσθαι. Τοῦτ' οὖν (59) ποιεῖν ὁ στρατηλάτης ἤρξατο· καὶ λοιπὸν ἐπίσκοποι· δέσμιοι, πρεσβύτεροι τε καὶ μονάζοντες σεσιδηρωμένοι, καὶ πληγαῖς κατακοπίντες ἴσα θανάτῳ, παρεπέμφθησαν. Πάντα τε κατὰ τόπον τετάρακται· καὶ ἡ Αἴγυπτος καὶ Λιβύη πᾶσα κινδυνεύει, τῶν λαῶν δυσανασχετούτων ἐπὶ τῷ παρανόμῳ προστάγματι· τούτῳ (60), καὶ βλεπόντων τὴν τοῦ Ἀντιχρίστου παρασκευὴν, καὶ τὰ ἴδια ἀπ' αὐτῶν ταῦτα.

71. Πότε οὖν ἠκούσθη τοσαύτη παρανομία; πότε τι τοιοῦτο κἂν ἐν διωγμῷ γέγονε κακόν; Ἕλληνας γεγόνασιν οἱ πρότερον διώξαντες· ἀλλ' οὐκ εἰς τὰς ἐκκλησίας εἰσῆνεγκαν τὰ εἰδῶλα. Ἰουδαία ἦν Ζηνοβία, καὶ Παύλου προσέτη τοῦ Σαμοσατέως· ἀλλ' οὐ δέδωκε τὰς ἐκκλησίας τοῖς Ἰουδαίοις εἰς συναγωγὰς. Καινὸν ἐστὶ τοῦτο μῦθος (62)· οὐκ ἔστιν ἀπλῶς διωγμὸς, ἀλλὰ διωγμὸς μὲν πλέον· προοίμιον δὲ καὶ παρασκευὴ τοῦ Ἀντιχρίστου. Ἔστω γὰρ, καὶ κατὰ Ἀθανασίου, καὶ κατὰ τῶν ἄλλων ἐπισκόπων, οὗς ἐξῴρισαν, προφάσεις ἐπλάσαντο ψευδεῖς· τί πρὸς τὸ καινὸν ἐπιτήδευμα τοῦτο; ποίαν ἄρα πρόφασιν ἔχουσι κατὰ πάσης τῆς Αἰγύπτου, καὶ Λιβύης, καὶ Πενταπόλεως εἰπεῖν; Οὐδὲ γὰρ καθ' ἕνασιν ἐπιβουλεύειν ἤρξαντο, ἵνα κἂν ψεύσασθαι δυνηθῶσιν· ἀλλ' ἀθρόως πᾶσιν ἐπέθεντο, ἵνα, κἂν θέλωσι πλάσασθαι, καταγνωσθῶσιν. Ἐτύφλωσε γοῦν αὐτῶν ἐν τούτοις τὴν διάνοιαν ἡ κακία, καὶ πάντας ἀπλῶς τοὺς ἐπισκόπους ἀπροφασίστως ἤξλωσαν ἐκβάλλεσθαι· ἵνα δεῖξωσιν, οἱ κατὰ Ἀθανασίου καὶ κατὰ τῶν ἄλλων ἐπισκόπων, οὗς ἐξῴρισαν, προφάσεις ἐπλάσαντο ψευδεῖς, δι' οὐδὲν ἕτερον ἢ διὰ τὴν μιανὰν αἵρεσιν τῶν Χριστομάχων Ἀρειανῶν. Τοῦτο γὰρ λοιπὸν οὐ κέκρυπται (63), ἀλλὰ πᾶσι μάλιστα νῦν γέγονε φανερόν. Ἀθανάσιον μὲν γὰρ προσέταξεν ἐκβάλλεσθαι τῆς πόλεως, ἐκείνοις δὲ παραδίδωκε τὰς ἐκκλησίας. Καὶ οἱ μὲν πρεσβύτεροι· καὶ οἱ διάκονοι, οἱ μετ' αὐτοῦ, ἀπὸ Πέτρου καὶ Ἀλεξάνδρου τυγχάνοντες, ἐκβάλλονται καὶ φυγαδεύονται· οἱ δὲ ἀληθῶς Ἀρειανοί, οἱ μὴ ἐξῴθεν ἀληθῶς ὑπονοούμενοι (64), ἀλλ' οἱ ἐξ ἀρχῆς διὰ τὴν αἵρεσιν ἐκδηθέντες μετ' αὐτοῦ τοῦ Ἀρείου παρὰ Ἀλεξάνδρου τοῦ ἐπισκόπου, ἐν μὲν τῇ ἀνω Λιβύῃ Σεκοῦνδος, ἐν δὲ τῇ Ἀλεξανδρείᾳ Εὐζώϊτος ὁ Χαναναῖος, καὶ Ἰούλιος, καὶ Ἀμμων, Μάρκος τε, καὶ Εἰρηναῖος, καὶ Ζώσιμος, καὶ Σαραπίων ἐπίκλην Πελύκων (65), καὶ ἐν Λιβύῃ Σιτίνιος, καὶ οἱ σὺν αὐτῷ νεώτεροι συνασθεύοντες αὐτοῖς· οὗτοι τὰς ἐκκλησίας παρελήφασιν.

A tem illis propinet, nec non potestatem in Ecclesiis. Enimvero jam denuo Alexandrinas perturbavit Ecclesias, atque eas quæ in Ægypto in Libyisque 305 habentur. Edixitque palam, catholicæ Ecclesiæ pietatisque sectatores episcopos exturbandos ex ecclesiis, illasque tradendas omnibus iis qui Ariam sentirent. Illud agere jam cœpit dux exercitus: ac deinceps episcopi vinculis constricti, presbyteri et monachi ferreis catenis ligati, ad necemque fere plagis concisi, relegati sunt. Mista ubique omnia: in periculo versatur Ægyptus ac Libya tota, populis edictum ejusmodi indignissime ferentibus, et Antichristi apparatus cernentibus, Idemque sua bona ab aliis direpta hæreticisque tradita. Mên (61) ἀρπαζόμενα, τοῖς δὲ αἰρετικοῖς ἐκδιδόμενα ταῦτα.

71. Quando nam tanta audita est iniquitas? quando nam, vel tempore persecutionis, malum ejusmodi admissum est? Ethnici erant qui antehac persequabantur: at nequaquam idola illi in ecclesias introduxere. Judæa erat Zenobia, et Pauli Samosatensis patrona; at nequaquam Judæis ecclesias tradidit, ut eas in synagogas converterent. Insolens sane est hæc abominatio, nec tantum persecutio, sed plus quam persecutio habenda, proœmiumque et apparatus Antichristi. Esto contra Athanasium, aliosque episcopos in exsilium missos, falsas conflinxerint criminationes, cur novum id facinoris admittitur? quomodo comminiscuntur causam adversus totam Ægyptum, Libyam et Pentapolim? Non singulos quippe insidiis suis aggressi sunt, ut hinc mentiendi locum habeant; sed una omnes adorti sunt, ut si mentiri ausint, falsi arguantur. In his itaque eorum mentem excæcavit malitia 47: episcopos namque omnes nulla de causa ejici postularunt: ut palam hinc facerent, se in Athanasium in aliosque episcopos, quos fecerunt extorres, falsa conflinxisse crimina, nulla alia de causa quam ob execrandam Christi hostium Arianorum hæresim. Hæc quippe res non occulta, sed jam omnibus exploratissima est. Enimvero Athanasium jussit ex urbe ejici, illisque tradidit ecclesias. Ac presbyteri quidem diaconique ejus, qui a Petro et Alexandro ordinati fuerant, pelluntur profliganturque: veri autem Ariani, qui non ob externam quamdam suspicionem, sed qui ab initio cum Ario hæreseos causa ab Alexandro episcopo pulsati sunt, in superiore quidem Libya Secundus, Alexandria vero Kuzois Chananzæus, Julius, Ammon, Marcus, Irenæus, Zosimus, et Sarapion cognomento Pelycon, et in Libya Sisinnius, et juniores quidam qui una cum illo impie sentiunt; hi, inquam, ecclesias occuparunt.

47 Sup. II, 21.
 (58) Sic Reg. Editi vero καὶ τοὺς τῆς.
 (59) Ita Reg. Editi autem. Τοῦτο δὲ.
 (60) Sic Reg. et Basil. Editi vero, παραγομένω.
 (61) Mên deest in editis, sed in Reg. et Basil. legitur.

(62) Ita Reg. Editi vero μῦθος.
 (63) Reg. οὐκέτι κέκρυπται.
 (64) Sic Reg. Editi vero, ἐπινοούμενοι.
 (65) Ita Reg. et Basil. Editi, Πελέκων, vertitur Nannius, securitula. Hi autem presbyteri et diaconi memorantur in damnatione Arii et in Epistola en-

72. Porro Sebastianus dux exercitus litteras misit ad omnes ubique locorum præpositos militaresque præfectos : tum veri episcopi pulsi ; ii vero qui impie sentirent eorum vice intrusi sunt. Episcopus certe extorres fecerunt qui in clero consenserant, quique multos annos in episcopatu, ab Alexandro nimirum episcopo ordinati, transegerant : Ammonium scilicet, Hermen, Anagampum et Marcum in superioriorem Oasin : Muim, Psenosirim, Nilammouem, Plenem, Marcum et Athenodorum, in Ammoniacam, non alia mente, **306** quam ut per deserta loca transeuntes interirent. Etenim ne infirmorum quidem miserti sunt ; sed dum ægre illos ob infirmitatem asportarent, impellebant tamen : sellisque deferebantur illi, funeralibus ob vim ægritudinis a tergo subsequentibus. Exstinctus itaque est unus ex illis, cujus cadaver suis auferendum non concesserunt. Eadem de causa Dracontium episcopum ad deserta loca, circa Olysmia relegarunt : Philonem, Babylonem : Adelpium in Psinabla Thebaidis : Hieraceum et Dioscorum presbyteros Syenem exsules miserunt. Ammonium, Agathum, Agathodæmonem, Apollonium, Eulogium, Apollo, Paphnutium, Gaium, et Flavius, antiquos episcopos, Dioscorum, Ammonium, Heraclidem et Psaim, item episcopus, in fugam verterunt : quorum alios ad lapidinas tradiderunt, alios ad necem insecuti sunt, alios multos diripere. Laicos quadraginta, virginesque igni ante admotas in exsilium miserunt : quas palmarum virgis ita conciderant, ut aliæ post quinque dies interirent, aliæ ob palmarum sculeos membris infixos medici opera egerent, morteque graviores perferrent cruciatus. Quodque atrocius,

cyclicæ Alexandri, infra edendis, præter Ammonem et Marcum, qui post eam datam epistolam Ariani deprehensi et damnati videntur. Euzois autem tunc diaconus tantum erat, vocaturque hic Chanaanus, forte ob mortum improbitatem qua cæteros longe superabat. Exstant in iis Alexandri scriptis alii multi, qui forsitan jam obierant cum hæc Athanasius scripsit. Erantque alii ex urbe Alexandrina, alii ex Mæreote, Alexandrinæ diocesis portione.

(60) Hæc, mên καὶ Ἐρμῆν, καὶ Ἀνάγαμρον, καὶ Μάρκον, in editis deorant, sed leguntur in Reg. Episcopus qui in magnam Oasin relegati sunt ex Libya fuisse ait Athanasius *Apol. ad Constant.* num. 52, sed an de omnibus, vel de quibusdam tantum loquatur, incertum : qui autem in Ammoniacam relegati sunt ait ex Thebaide fuisse. Non omnes autem exsules episcopos hic recenset ; nam tredecim tantum memorantur, cum sedecim numeret ipse *Apol. ad Constant.* num. 27, et *Apol. de fuga sua*, num. 7, ubi præter istos, Gaium, Agathum et Ammonium alterum refert. Dracontium vero et Philonem inuisit Hilarion dum pergeret in Ægyptum, priorem in Castro Thebato, exsiliti loco : Philonem vero Babylonem, quem Philonem suspicantur quidam Luciferianis sese postea adunxisse, quod verumne sit, disquirimus in *Athanasii Vita*.

(67) Sic Reg. et Basil. In editis xal deest.

(68) Reg. Σοτήνην. Editi Σοτήνην. Regii lectionem se-

72. Καὶ ὁ μὲν στρατηλάτης Σεβαστιανὸς ἔγραψε τοῖς κατὰ τόπον πραιποσίτοις καὶ στρατιωτικαῖς ἐξουσίαις· καὶ οἱ μὲν ἀληθῶς ἐπίσκοποι ἐδιώχθησαν, οἱ δὲ τὰ τῆς ἀσεβείας φρονούντες ἀντ' ἐκείνων ἐδιώχθησαν. Καὶ ἐξώρισαν μὲν ἐπισκόπους γράσαντας ἐν τῷ κλήρῳ, καὶ πολυετείς ἐν τῇ ἐπισκοπῇ, ἀπὸ Ἀλεξάνδρου ὄντας τοῦ ἐπισκόπου· Ἀμμώνιον μὲν καὶ Ἐρμῆν, καὶ Ἀνάγαμρον, καὶ Μάρκον (66), εἰς τὴν ἄνω ἡσιν· Μοῦϊν δὲ καὶ Ψενόσιριν, καὶ Νεφλάμωνα, καὶ Πλήνην, καὶ Μάρκον, καὶ Ἀθηνόδωρον, εἰς τὴν Ἀμμωνιακὴν, δι' οὐδὲν ἕτερον ἢ ἵνα διὰ τῶν ἐρήμων διερχόμενοι τελευτήσωσι. Καὶ γὰρ οὐδὲ νοσοῦντας αὐτοὺς ἠλέησαν· ἀλλὰ καὶ βαρέως διὰ τὴν ἀσθένειαν φέροντες ἤλαυνον, ὥστε φορεῖοις αὐτοὺς ἀποφέρεσθαι, καὶ διὰ τὴν νόσον ἐπακολουθεῖν αὐτοῖς τὰ ἐντάφια. Ἀπέθανε γοῦν εἰς ἐξ αὐτῶν, καὶ οὐδὲ τὸ σῶμα συνεχώρησαν ἀποφέρεσθαι τοῖς ἰδίους. Διὰ τοῦτο καὶ Δρακόντιον μὲν ἐπίσκοπον εἰς τὰ ἔρημα περὶ τὸ Κλύσμα ἐξώρισαν, Φίλωνα δὲ εἰς Βαβυλῶνα, καὶ (67) Ἀδελφίον εἰς Ψίναβλα τῆς Θεβαίδος, Ἰερακά τε καὶ Διόσκορον τοὺς πρεσβυτέρους εἰς Σοτήνην (68) ἐξώρισαν· καὶ Ἀμμώνιον μὲν καὶ Ἀγαθὸν, καὶ Ἀγαθοδαίμονα, καὶ Ἀπολλώνιον, καὶ Εὐλόγιον, καὶ Ἀπολλῶ, καὶ Παφνούτιον, καὶ Γάϊον, καὶ Φλάβιον, ἀρχαίους ἐπισκόπους, καὶ Διόσκορον, καὶ Ἀμμώνιον, καὶ Ἡρακλείδην, καὶ Ψαῖν, πάλιν ἐπισκόπους, ἐφυγάδευσαν· καὶ τοὺς μὲν εἰς λιθοουργίαν (69) παραδύκασι, τοὺς δὲ ἐδίωξαν ἀναριῆσαι θέλοντες, ἄλλους τε πολλοὺς διήρπασαν. Καὶ λαϊκοὺς μὲν μ' καὶ (70) παρθένους, πρότερον παρὰ πῦρ στήσαντας αὐτάς, ἐξώρισαν· οὕτω κόψαντες πληγαῖς ταῖς ἀπὸ φοινίκων ῥάβδοις, ὡς μετὰ ἡμέρας πέντε τὰς μὲν αὐτῶν ἀποθανεῖν, τὰς δὲ χειρουργεῖσθαι διὰ τοὺς ἐμπαγέντας

quimur, arbitramurque esse Syenem extremam Romani imperii urbem ad Nili fluentem, Æthiopiæ finitimam. Eam Σοτήνην ter vocat item Orig. in *Math.* p. 552, et alias. Communius tamen Σοτήνη vocatur. Proclivis est transmutatio vocalium o et u.

Episcopus plus triginta in fugam versos ait Athanasius in *Apologia de fuga sua* : quare cum tredecim tantum hic memoret, multos haud dubie omisit. Ex episcopis hic et superius nominatis permulti synodo Alexandrinae anni 362 adfuerunt, ibi videsis. Quærent nonnulli num Paphnutius hic memoratus, is ipse sit qui in persecutione Maximiani oculum amiserat, et synodo Nicænæ postea adfuit : sed veri non est simile eum ipsum esse, nam id indicaturus fuisset Athanasius : et alioqui vulgare admodum est Paphnutii nomen apud Ægyptios. Duo certe leguntur ejus nominis inter episcopos Ægyptios supra p. 469.

(69) Ita edit. Paris., et sic legit Nannius qui vertit, *lapidinas*. Reg. et edit. Comm. *λειτοουργίαν*.

(70) Ita Reg., editi *διήρπασαν*· λαϊκοὺς μὲν μ' καὶ, etc. Hæc vero fusius enarrantur in *Apol. de fuga*, num. 8. Sed que de virginibus virgis palmarum cæsis hic habentur, ea de viris quadraginta comprehensis hic enarrat iisdem fere verbis Athanasius. At potuerunt tum viri illi, tum virgines eodem cruciatus genere lancinari.

ἐν τοῖς μέλεσι σκόλοπας, καὶ μείζονας θανάτου τὰς βασάνους ὑπομένειν. Καὶ τό γε δεινότερον, παντὶ μὲν ἰσχύοντι, οἰκείον δὲ τῶν ἀσεβῶν· ἐπειδὴ κοπτόμεναι τὸν Χριστὸν ἐπεκαλοῦντο, μείζονας ἔτριζον κατ' αὐτῶν τοὺς ὀδόντας. Ἀμέλει οὐδὲ τὰ σώματα τῶν ἀπογιγνομένων ἀπεδίδον τοῖς ἰδίοις εἰς ταφὴν· ἀλλ' ἔκρυπτον, ἵνα δόξωσι λαθάνειν τὴν ἀνδροφονίαν. Ἄλλ' οὐκ ἔλαθον· πᾶσα γὰρ ἡ πόλις ἐώρακε, καὶ πάντες ὡς δημίους, ὡς κακούργους καὶ ληστὰς ἀπεστρέφοντο. Καὶ γὰρ καὶ μοναστήρια κατέστρεψαν, καὶ εἰς πῦρ ἐμβαλεῖν μοναχοῦς ἐπέειραν· καὶ διήρπασαν οἴκους, καὶ παραθήκας τεθείσας παρὰ τοῦ ἐπισκόπου εἰς οἶκον ἐλευθέρων ἐπεισελθόντες ἤρπασαν, καὶ ἀπεστέρησαν τὰς χήρας κατὰ πελάτων (71) ἔκοπτον, καὶ τὰς ἐλεημοσύνας ἐκώλυον.

73. Τοιαῦτα μὲν οὖν τὰ πονηρῶν τῶν Ἀρειανῶν. Οὐαὶ δὲ αὐτῶν καὶ τὰ τῆς ἀθεότητος ἐπιχειρήματα, τίς ἀκούσας οὐ φρίξει; Τοὺς μὲν γὰρ τηλικούτους γέροντας καὶ πολυτετεῖς ἐπισκόπους ἐξορισθῆναι πεποιήκασιν· ἀντὶ δὲ τούτων νεωτέρους ἀσελεγεῖς Ἕλληνας, μήτε κατηχηθέντας, δόξαντες εὐθὺς περᾶν· καὶ ἄλλους διγυναίους, καὶ ἐπὶ μείζονσι αἰτίαις ἐγκαλουμένους, διὰ τὸν περὶ αὐτοὺς πλοῦτον, καὶ τὴν ἐκ τῆς πολιτείας δυναστείαν, χρυσίον διδόντας, ὡς ἀπὸ πωλητηρίου ἀπέστειλλον αὐτοὺς ὀνομάσαντες ἐπισκόπους. Καὶ λοιπὸν τοῖς λαοῖς δεινότερα ἐγγίγνεται ἢ συμφορὰ· ἀποστρεφόμενοι γὰρ τοὺς μισθωτοῦς ἐκείνων, καὶ ἀλλοτριῶν ἐαυτῶν, ἐμαστίζοντο, ἐδημειῶντο, εἰς τὰ δεσποτικὰ κατεκλείοντο παρὰ τοῦ στρατηλάτου. Ἐποίηε γὰρ τοῦτο προθύμως Μιχαῖλος ὢν· ἵνα τοὺς μὲν ἰδίους μὴ ἐπιζητῶσιν, οὓς δὲ ἀπεστρέφοντο, δέχωνται (72), ἀνθρώπους τοιαῦτα πράττοντας, οἷα καὶ πρὸ τούτου ἐν τοῖς εἰδώλοις ἔπαιζον.

74. Τίς οὖν ταῦτα βλέπων ἢ ἀκούων, τίς ὀρῶν τὴν ἀλαζονείαν τῶν ἀσεβῶν, καὶ τοσαύτην ἀδικίαν, εἰ δικαίος ἐστιν, οὐ στενάξειεν; Ἐν τόποις γὰρ ἀσεβῶν στένονσι δίκαιοι. Τίς, τούτων γιγνομένων καὶ τῆς ἀσεβείας τοσαύτην ἀναισχυντίαν λαβοῦσας, ἔτι τολμᾷ λέγειν Κοστύλλιον Χριστιανὸν (73), καὶ οὐ μᾶλλον Ἀντιχρίστου τὴν εἰκόνα; Τί γὰρ τῶν τούτου γνωρισμάτων παραλείπειν; Ἡ πῶς οὐ πανταχόθεν οὗτος ἐκεῖνος εἶναι νομισθήσεται, κάκεινος τοιοῦτος ἀν' ὑπονοηθεῖ, οἷός ἐστιν οὗτος (74); Οὐ τὰς ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ, τῇ ἐν τῷ Καισαρείῳ, γινομένας θυσίας, καὶ κατὰ Χριστοῦ βλασφημίας, ὡς ἐξ ἐντολῆς αὐτοῦ πεποιήκασιν Ἀρειανοὶ τε καὶ Ἕλληνες; οὐχ ἡ ὄρασις τοῦ Δανιὴλ οὕτω σημαίνει τὸν Ἀντιχρίστον, ὅτι ποιήσει πόλεμον μετὰ τῶν ἁγίων, καὶ ἰσχύσει πρὸς αὐτοὺς, καὶ ὑπερῶσει ἐν κακοῖς πάντας τοὺς ἔμπροσθεν, καὶ τρεῖς βασιλεῖς ταπεινώσει, καὶ λόγους πρὸς τὸν Ὑψίστον λαλήσει, καὶ ὑπονοήσει τοῦ

⁷¹ Prov. xxviii, 28, in Gr. textu. ⁷² Dan. vii, 25.

(71) Regius codex καταπελάτων, unica voce. Editi κατὰ πελάτων.

(72) Reg. δέχονται. Ibi lem Reg. ἀνθρώπους. Editi, ἀνθρώποις, perperam.

(73) Ibi Reg. et sic infra vocat Constantium derident' o scilicet: editi, Κωνσταντίος, prior lectio edi-

A apud eos saltem qui mentis compotes sunt, existimetur, impiis tamen consentaneum, dum illæ inter verbera Christum invocarent, magis stridebant dentibus adversus illas. Næ illi neque corpora defunctorum ad humandum tradidere, sed, ut sua laterent homicidia, occultarunt. At nequaquam latere, rem quippe vidit tota civitas, universique illos ut homicidas, improbos furesque aversabantur. Enimvero monasteria subverterunt, monachosque in ignem injicere tentarunt: domos diripuerunt: deposita ab episcopo in liberorum domum delata, irrumpentes abstulerunt: viduas calcibus percusserunt, eleemosynæ ne darentur cohibuerunt.

B 73. Ejusmodi sunt Arianorum scelera. Quam autem sint eorum impietatis facinora, quis si audiat non exhorrescat? Siquidem tam graves senes, tam annosos episcopos in exsilium pelli curarunt, eorum autem vice juniores petulantisque ethnicos, ne catechumenos quidem, ad summum statim gradum transire jussos: alios bigamos, majorumque criminum accusatos, quia nempe pecuniosi erant, ac civili potentia valebant, aurum modo penderent; eos, inquam, quasi a venalium foro mittebant, nominabantque episcopos. Hinc populis gravior emersit calamitas; cum enim mercenarios illos alienosque sibi viros aversarentur, tunc verberati, proscripti, carcerique a duce exercitus mancipati sunt. Quod ille utpote Manichæus libentissime agebat: ne illi suis perquirerent episcopos, et ut reciperent quos aversabantur, homines sane qui talia agunt, qualia non ita pridem inter idola luserant.

74. Quisnam his conspectis vel auditis, quis, animadversa impiorum petulantia tantaque injuria, si æquus ipse sit, non ingemiscat? nam in locis impiorum 307 justii lamentantur ⁷¹. Quis cum ejusmodi gesta sint, cum impietas tantam sibi impudentiam arrogarit, Costyllum Christianum ultra vocare ausus fuerit, et non potius Antichristi imaginem? Quænam ex Antichristi notis ipsi deest? Aut quid est, cur non hunc illum ipsum esse ar-
Litemur, illumque huic similem existimemus? Nonne in magna ecclesia, quæ in Cæsareo sita est, ex ejus jussu sacrificia oblata, blasphemiarumque in Christum dictæ sunt ab Arianis et gentilibus? Nonne visio Danielis his iudiciis Antichristum significat ⁷²: quod scilicet bellum sanctis illaturus est, adversusque illos prævalebit: omnes qui ante se fuerint malignitate superabit: tres reges humiliabit: contra Altissimum verba proferet: putabit se

toribus mendosa visa fuit, ideoque immutata, sed recte habere putamus: nam eodem ille modo nuncupatur infra num. 80.

(74) Reg. ἢ ὡς ἐστιν. Ibidem Reg. οὐ τὰς editi, οὕτε.

tempus atque regem mutare posse? Quis inquam alius ejusmodi res agere ausus est, præter solum Constantium? Ejusmodi quippe hic est qualis unquam ille fuerit. Verba namque profert adversus Altissimum, dum impiæ hæresi patrocinatur: adversus sanctos bellum gerit, dum episcopos pellit in exsilium; tametsi ad breve tempus in suamque perniciem ea fruatur potestate. Nam ille omnes qui antehac exstiterit malitia superavit, nova excogitata persecutiorum ratione: et cum tres reges Vetricianum, Magnentium et Gallum imperio abdicasset, continuo impietatis patrocinium suscepit: ac velut gigas adversus Altissimum arroganter insurgere est ausus. Hic existimavit se legem immutaturum, dum statuta Domini per apostolos tradita violavit: Ecclesiæ mores invertit, novumque adinventum B ordinationum genus. Ex aliis quippe locis, etiam quinquaginta mansionibus dissitis, episcopos millibus stipatos ad invitos populos transmittit: qui nisi populls commendantur, ipsisque noti flaut minas afferunt literasque ad iudices. Ita Gregorium ex Cappadocia misit Alexandriam: ita Germinium Eyzico Sirmium transmissit: sic Cecropium Laodicea Nicomediam.

75. Auxentium vero quemdam litigatorem magis quam Christianum, ex Cappadocia Mediolanum transmissit, ut postquam Dionysium episcopum, religiosum hominem, ob suam erga Christum pietatem relegerai, hunc ibi constitueret, hominem necdum Latinæ linguæ, sed solius impietatis peritum. Nunc autem Georgium quemdam Cappadocem hominem, qui Constantinopoli penuriorum exceptor erat, quique pecunias omnes depeculatus, repetundarum reus, aufererat, jussit cum militari pompa, ductisque auctoritate Alexandriam ingredi. Deinde repertum quemdam Epictetum neophytum, audacemque adolescentem, quod ad omnia scelera paratum cerneret, in amicis habuit: cujus opera quibus optat episcopis insidiatur: promptus quippe est ille ad omnia quæ placent imperatori peragenda. Hoc itaque usus ministro, rem plane stupendam Romæ perpetravit, quæ revera Antichristi malignitatem præ se ferat. Adornato namque in ecclesiæ locum palatio, cum, populorum vice, tres sibi castratos adesse jussisset, demum improbos tres catascopos, id est exploratores, haud enim episcopi nuncupandi, adegit ut Felicem quemdam ipsorum moribus dignum hominem, episcopum ordinarent in palatio. Populi enim animadversa hæreticorum prævaricatione, 308 non concesserunt ut in ecclesiis illi ingrederentur, sed procul illis abscesserunt.

(75) Ita Reg. Editi ἀλλοτριώσαι.

(76) Sic Reg., γὰρ δεστ in editis.

(77) Ita Reg. Editi vero αὐτοῦ.

(78) Πρὸ πενήτηντα μονῶν, vertit Nannius: et quinquaginta sedium episcopos: sed vera sententia est quam exprimus. Vide in *Apol. contra Arianos* pag. 117.

(79) Hunc Georgium Gregorius Nazianz. in

ἀλλοιῶσαι (75) καιρὸν καὶ νόμον; Τίς οὖν ἄλλος πώποτε τοιαῦτα ἐπεχείρησε πρῶται ἢ μόνος Κωνσταντῖος; Οὗτος γὰρ τοιοῦτός ἐστιν, οἷος ἂν ἐκεῖνος γένοιτο. Λαλεῖ γὰρ (76) λόγους πρὸς τὸν Ὑψίστον, προϊστάμενος τῆς ἀσεβοῦς αἰρέσεως· καὶ πρὸς τοὺς ἁγίους ποιεῖ πόλεμον, ἐξορίζων τοὺς ἐπισκόπους· εἰ καὶ πρὸς ὄλιγον ἐπὶ τῆ ἑαυτοῦ (77) ἀπωλείᾳ ταύτης τὴν ἐξουσίαν ἔχει. Καὶ γὰρ οὗτος τοὺς πρὸ αὐτοῦ νεώκηνεν ἐν κακίᾳ, καινὸν ἐπινοήσας τρόπον τοῦ διωγμοῦ· καὶ τρεῖς βασιλεῖς, Βρετανίωνα, καὶ Μαγνέντιον, καὶ Γάλλον καθελών, εὐθύς προέστη τῆς ἀσεβείας· καὶ ὡς γίγας πρὸς τὸν Ὑψίστον ἐτόλμησεν ἐπαρθῆναι τῇ ἀλαζονείᾳ. Οὗτος ὑπένοήσεν ἀλλοιῶσαι νόμον, παραλύων τὴν μὲν τοῦ Κυρίου διὰ τῶν ἀποστόλων διάταξιν, τὰ δὲ τῆς Ἐκκλησίας ἀλλάττων ἐθεῖ, καὶ καινὸν αὐτὸς ἐπινοῶν τρόπον τῶν καταστάσεων. Ἐξ ἄλλων γὰρ τόπων καὶ πρὸ πενήτηντα (78) μονῶν μετὰ στρατιωτῶν ἐπισκόπους ἀποστέλλει πρὸς τοὺς μὴ θέλοντας λαοὺς· καὶ ἀντὶ γνώσεως τῆς πρὸς τοὺς λαοὺς, ἐκεῖνοι φέρονται τὰς ἀπειλάς, καὶ τὰ πρὸς τοὺς δικαστὰς γράμματα. Οὕτω Γρηγόριον ἀπὸ Καππαδοκίας ἐπεμψεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν· καὶ εἰς μὲν τὸ Σίρμιον ἀπὸ Κυζίκου μετεπέμψατο Γερμίνιον· ἀπὸ δὲ τῆς Λαοδικείας Κεκρόπιον εἰς τὴν Νικομήδειαν ἀπέστειλεν.

75. Καὶ Ἀδξέντιον μὲν τινὰ φιλοπράγμονα μάλλον ἢ Χριστιανὸν ἀπὸ Καππαδοκίας εἰς Μεδιόλανον μετεστελλετο· Ἰν', ἐπειδὴ τὸν ἐπίσκοπον τὸν ἐκεῖ Διονύσιον, ἀνθρώπων εὐλαβῆ, διὰ τὴν εἰς Χριστὸν εὐσέθειαν ἐξώρισε, τοῦτον ἐκεῖ κελεύσει εἶναι· ἀνθρώπων μῆπω μὴδὲ τὴν Ῥωμαϊκὴν εἰδότα γλώτταν, ἢ μόνον ἀσεθεῖν· νῦν δὲ πάλιν Γεώργιον τινὰ Καππαδοκίην ἀνθρώπων, ὑποδέκτην ἐν Κωνσταντινουπόλει τὰμιακῶν γενόμενον (79), καὶ σφετερισάμενον πάντα, καὶ δι' αὐτὸ τοῦτο φυγόντα, προσέταξεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν εἰσελθεῖν μετὰ στρατιωτικῆς φαντασίας, καὶ τῆς τοῦ στρατηλάτου ἐξουσίας. Εἶτα εὐρῶν Ἐπίκτητον τινὰ νεώφυτον, καὶ νεώτερον θρασὺν, ἠγάπησεν, ὁρῶν αὐτὸν ἔτοιμον εἰς κακίαν (80)· καὶ δι' αὐτοῦ οἷς ἐθέλοι λοιπὸν ἐπισκόποις ἐπιβουλεύει· ἔτοιμος γὰρ ἐκεῖνός ἐστι πάντα ποιεῖν ἢ βούλεται βασιλεὺς. Τοῦτω γοῦν ὑπέρητη χριόμενος, καὶ ἐν τῇ Ῥώμῃ πεποίηκε παράδοξον, καὶ ἀληθῶς ὁμοίωμα τῆς Ἀντιχρίστου κακονοίας· ἀντὶ γὰρ τῆς ἐκκλησίας τὸ παλάτιον παρασκευάσας, καὶ ἀντὶ τῶν λαῶν τρεῖς που θλαδίας αὐτοῦ πεποίηκε παρεῖναι· καὶ λοιπὸν ἠνάγκασε τρεῖς κακοῦθεις κατασκόπους (οὐ γὰρ ἂν τις ἐπίσκοπος εἴποι·) καταστῆσαι ὄθεν ἐπίσκοπον ἐν τῷ παλατίῳ Φήλικά (81) τινὰ δξιον αὐτῶν. Οἱ γὰρ λαοὶ πάντες, εἰδότες τὴν παρανομίαν τῶν αἰρετικῶν, οὕτω συνεχώρησαν αὐτοῖς εἰς τὰς ἐκκλησίας εἰσελθεῖν, ἀλλὰ μακρὰν ἀπ' αὐτῶν ἀνεχώρησαν.

orat. 21, ait fuisse ἑλέων κρεῶν ὑποδοχέα, *exceptorem swillium carniuum*, quibus utebantur milites. De Georgii huius genere, patria, nominisque, fuse in *Athanasii Vita*.

(80) Reg. μανίαν. Mox idem Reg. ἐθέλει. Editi ἐθέλοι.

(81) Reg. Φήλικα. De Felice actum jam est in *Athanasii Vita*.

76. Τί οὖν οὗτος τοῦ Ἀντιχρίστου παραλείπειν; ἢ τί πλέον ἐκεῖνος ἐλθὼν τούτου ποιήσειεν; ἢ πῶς ἐκεῖνος ἐλθὼν οὐχ εὐρήσει πρὸς ἀπάτην εὐκολον προετοιμασθεῖσαν αὐτῷ παρὰ τούτου τὴν ὁδόν; Καὶ γὰρ πάλιν ἀντὶ τῶν ἐκκλησιῶν εἰς τὰ παλάτια πρὸς ἑαυτὸν τὰς κρίσεις προκαλεῖται. Καὶ τούτων μὲν αὐτὸς ἐξέρχεται· τὸ δὲ θαυμαστόν, ὅτι, κἂν θεωρήσῃ τοὺς κατηγοροὺς ἀποροῦντας, αὐτὸς ἀναδέχεται τὴν κατηγορίαν· ἵνα μὴδὲ ἀπολογεῖσθαι (82) λοιπὸν ἐξῆταις ὀκκουμένους διὰ τὴν παρ' αὐτοῦ βίαν. Καὶ τοῦτο πεποιήκειν ἐν τοῖς κατὰ Ἀθανασίου· τὴν γὰρ Παυλί- νου, καὶ Λουκιφέρου, καὶ Εὐσεβίου, καὶ Διονυσίου τῶν ἐπισκόπων παρῆρσιαν βλέπων, καὶ ὡς ἐκ τῆς μετὰ Οὐρσακίου καὶ Οὐάλεντος (83) διηλεγχοῦς τοὺς κατὰ τοῦ ἐπισκόπου λέγοντας, καὶ συνεβούλευον μὴκέτι χρῆναι πιστεῦσθαι τοὺς περὶ Οὐάλεντα με- ταιώνοντας ἐφ' οἷς λέγουσι νῦν, εὐθὺς ἀναστὰς εἶπεν· Ἐγὼ κατηγορὸς εἰμι νῦν Ἀθανασίου, δι' ἐμὲ πιστεύ- σατε οἷς ἐὰν λέγωσιν οὗτοι. Ἔτα, ἐκεῖνον λεγόντων, πῶς δύνασαι κατηγορὸς εἶναι, μὴ παρόντος τοῦ κα- τηγορουμένου; εἰ γὰρ σὺ κατηγορὸς εἶ, ἀλλ' ἐκεῖνος μὴ παρὼν, οὐ δύναται κρίνεσθαι. Οὐ γὰρ Ῥωμαϊκὴ ἐστὶν ἡ κρίσις, ἢ ὡς βασιλεὺς πιστευθῆς, ἀλλὰ περὶ ἐπισκόπου ἐστὶ τὸ κρίμα· καὶ δεῖ τὴν κρίσιν ἴσῃ εἶναι τῷ κατηγοροῦντι καὶ τῷ κρινόμενῳ. Πῶς δὲ καὶ κατηγορεῖς; συνεῖναι γὰρ οὐκ ἠδύνασο τῷ μακρὰν σου τυγχάνοντι· εἰ δὲ παρὰ τούτων ἀκούσας λέγεις, δίκαιόν ἐστὶ σε καὶ τὰ παρ' ἐκεῖνου λεγόμενα πι- στεῦειν· εἰ δὲ μὴ πιστεύεις ἐκεῖνον, πιστεύεις δὲ τού- τοις, φαίνονται μᾶλλον οὗτοι διὰ σὲ λέγοντες ταῦτα, καὶ εἰς σὴν χάριν κατηγοροῦντες Ἀθανασίου. Ταῦτα ἀκούσας, καὶ νομίσας ὕβριν εἶναι τὸ λεγθὲν ὀρθῶς, ἐκεῖνος μὲν ἐξώρισε· κινήθει δὲ κατὰ Ἀθανασίου, ἀγριώτερον ἔγραψεν αὐτὸν τε παθεῖν τὰ γενόμενα, καὶ τοῖς Ἀρειανοῖς παραδοθῆναι τὰς ἐκκλησίας, καὶ τούτοις ἐξεῖναι πράττειν ἃ βούλονται.

77. Δεινὰ μὲν οὖν καὶ πέρα δεινῶν τὰ τοιαῦτα· κρέπουσα δὲ πρᾶξις ὁμως τῷ σχηματιζομένῳ τὰ τοῦ Ἀντιχρίστου. Τίς γὰρ, βλέπων αὐτὸν ἐξέρχοντα τῶν νομιζομένων ἐπισκόπων καὶ προκαθήμενον τῶν ἐκ- κλησιαστικῶν κρίσεων, οὐκ ἀκολούθως ἂν εἴποι τοῦτ' εἶναι τὸ διὰ τοῦ Δανιὴλ εἰρημένον βδέλυγμα τῆς ἐρη- μώσεως; Τὸν γὰρ Χριστιανισμὸν περιβεβλημένος, καὶ εἰς τοὺς ἀγίους τόπους εἰσερχόμενος, ἐστηκώς τε ἐν αὐτοῖς, ἐρημοὶ τὰς ἐκκλησίας, παραλύων τοὺς τούτων κανόνας, καὶ τὰ ἴδια κρατεῖν βιαζόμενος. Ἄρα τίς ἐτι τολμᾷ λέγειν τὸν καιρὸν τούτου εἰρη- νικόν εἶναι Χριστιανῶν, καὶ οὐ μᾶλλον διωγμὸν; καὶ διωγμὸν, οἷος οὔτε πώποτε γέγονεν, οὔτε τάχα τις ποιήσει; ποτὲ τοιούτου, εἰ μὴ ἄρα ὁ υἱὸς τῆς ἀνομίας, οἱ Χριστομάχοι δεικνύουσιν (84), ἀναζωγραφοῦντες ἐν αὐτοῖς ἦδη. Διδὸ καὶ μάλιστα προσήκει νῆφειν,

⁸² Dan. ix, 27.

(82) Sic Reg. et Basil. Editi ἀπολεῖσθαι per- rami.

(83) Quae sequuntur post Οὐάλεντος, usque ad περὶ Οὐάλεντα, desunt in editis prioribus, eratque

76. Quid igitur iste quod Antichristo congruat praetermisit: aut quid amplius ille, cum venisset, acturus est? Imo potius nonne ille in suo adventu, praeparatam sibi a Constantio viam inveniet? Namque ille, ecclesiarum vice, in palatium iudicia ad se transfert ecclesiastica, quibus ipse praesidet. Quodque permirum habeatur, si quando haerentes conspexerit accusatores, accusandi munus excipit ille, ut ne injuria affectis liceat criminaciones depellere, ejus nempe violentia prohibitis. Idipsum egit adversus Athanasium: conspecta quippe Paulini, Luciferi, Eusebii et Dionysii episcoporum loquendi fiducia, et qua ratione illi ex Ursacii et Valentis poenitentia, viros qui episcopum insimulabant, falsi arguerent, suaderentque non ultra fidem Valenti sociove habendam esse, quos ante poenitisset eorum quae jam dicerent: ille statim exurgens, Ego, inquit, jam sum Athanasii accusator, mei gratia eorum dictis fidem habetote. Illis respondentibus, Quo pacto accusator esse potes absente reo: nam etiam si tute sis accusator, judicandus tamen non est ille in sui absentia? Non iudicium quippe Romanum jam instituitur, ut tibi, quamvis imperator sis, fides habeatur; sed de episcopo iudicium agitur, et pari jure cum accusatore et accusato agi oportet. Qui autem accusare tu potes? non enim praesens tibi fuit vir qui procul te versabatur: quod si ea dicis quae didicisti ab illis, aequum sane fuerit te ejus quoque dictis fidem adhibere: sin illi fidem non adhibens, his adhibes, videntur certe illi haec in tui gratiam proferre, in tui gratiam item Athanasium accusare. His ille auditis, ratus haec verba, quae recta sane erant, in suam vertere contumeliam, viros misit in exilium: commotusque in Athanasium, efferatas misit litteras, jubens illum his afflicti malis quibus affectus revera est: Arianisque tradi arbitratu suo agendi.

77. Gravia quidem et plus quam graviora sunt ista, consentanea tamen ei qui Antichristi figuram gerit. Quis enim videns illum iis qui episcopi putantur praefici, in ecclesiasticisque iudiciis praesidere, non juro dicat hanc esse illam a Daniele praedictam abominationem desolationis? Christianismo quippe amictus ille, et in loca sancta ingressus, ibique consistens, ecclesias vastat: earumque abrogatis canonibus, vi cogit ut sua obtineat decreta. Num quis ausit dicere tempus pacis Christianis adesse, nonne potius persecutionem? Annon persecutionem qualis nunquam existit, et fortasse qualem nemo unquam excitaturus est, nisi filius iniquitatis, Christi oppugnatores exhibent, in suisque actis exprimunt? Quapropter nobis summiopere vigilandum est, ne haeresis isthaec quae tanta est impudentia, quae vel-

prorsus mutila sententia: quam ex Reg. et Basil. restitimus.

(84) Sic Regius codex. Edit. Comm. δεκνύουσιν. Basiljens. et edit. Paris. δεκνύουσιν.

uti cerastæ virus diffunditur, ut in Proverbiis scriptum habetur⁸¹, quæque sententiam docet Christo adversantem, ea ipsa sit apostasia, postquam ille, scilicet Antichristus, revelabitur, præmissis suis præcursore Constantio. Alioquin cur ita contra pios viros furit? quare quasi pro sua hæresi decertat, enimque summi dicit inimicum qui Arij insanæ non obtemperat. Quare quæ a Christi hostibus dicuntur libentissime admittit, talesque ac tantas vilipendit synodos? quare jussit ecclesie tradi Ariani, nomine ut ille cum venerit, facultatem habeat in illas **309** introcundi: amplexeturque Constantium qui illa sibi loca præparavit? si namque qui ab Alexandro et decessore ejus Achilla, imo hujus decessore Petro ordinati fuerant, senes episcopi pulsi sunt, intrusique si quos indicabant qui milites sequebantur: indicaverunt autem illos qui suæ fore sententiæ pollicerentur.

78. Facillima res erat Meletianis: quorum plurimi, imo omnes, nequaquam religiosa institutione educati sunt, neque sanam norunt erga Christum fidem, nec quid sit Christianismus, aut quæ nobis Christianis sint Scripturæ. Nam quidam eorum, ex idolis, alii ex senatu et ex supremis magistratibus ad nos accessere, idque ut miseram immunitatem et patrocinium assequerentur: ac antiquioribus se Meletianis pecunia corruptis, ad eam pervenere dignitatem prius quam instituerentur (85): sed etiamsi instituti essent, qualis, quæso, doctrina **C** apud Meletianos? attamen ne specie quidem instituti, derepente accesserunt: ac statim, accepto, quasi infantes, nomine, episcopi appellati sunt. Ideoque ejusmodi cum sint, rem illam nihili fecere, neque putarunt pietatem ab impietate discrepare. Libenter igitur protinusque ex Meletianis Ariani effecti sunt. Quod si quidpiam aliud jusserit imperator, in illud sese vertere sunt parati. Pietatis quippe ignorantia quam citissime illos ad consuetam et priorem, quam edocti fuerat, stultitiam conjicit. Enimvero pro nihilo est illis omni vento et fluctu circumferri, dum immunes sint et humano fruantur patrocinio: pro nihilo illis est sese immutare, talesque fieri quales antea erant, imo quales erant dum ethnici essent. Næ illi cum ita moribus versatiles essent, rati Ecclesiam civilem esse senatum: cumque cultum idolorum saperent, utpote ethnici, usurpato tamen præclaro Salvatoris nomine, totam contaminaverunt Ægyptum, ubi Ariam hæresim vel nominari in illa curarunt. Hactenus enim in sola Ægypto libera ubique fuit **D** sanæ fidei professio: quapropter invidiam ei quoque confare impii illi conati sunt: imo, ut verius dicatur, non illi, sed qui ens concitabat diabolus; ut cum venerit ejus præco Antichristus, in-

⁸¹ Prov. XIII, 32.

(85) Id est, priusquam catechumeni essent.

(86) Sic Reg. una voce. Editi vero δὲ τῆ.

(87) Ita Reg. Editi τῆς ἐστὶ.

μήπως ἡ αἵρεσις αὕτη, πολλὴν ἀναισχυντίαν ἔχουσα, καὶ διαχουρομένη ὡς ἰὸς κεράστου, καθὼς ἐν ταῖς Παροιμίαις γέγραπται, διδάσκουσά τε κατὰ τοῦ Σωτῆρος φρονεῖν, αὕτη ἂν εἴη ἡ ἀποστασία μεθ' ἣν ἐκεῖνος ἀποκαλυφθήσεται, πάντως ἔχων τὸν πρόδρομον αὐτοῦ Κωνσταντίνου. Ἐπεὶ δὲ τί οὕτως μαίνεται κατὰ τῶν εὐσεβῶν; διὰ τί ὡς ὑπὲρ ἰδίας αἰρέσεως ἀγωνίζεται; καὶ ἐχθρὸν μὲν ἴδιον λέγει τὸν μὴ παιθόμενον τῇ Ἀρείου μανίᾳ, τὰ δὲ παρὰ τῶν Χριστομάχων λεγόμενα καταθυμῶς δέχεται, καὶ τοιαύτας καὶ τοσαύτας συνόδους ἀτιμάζει; διὰ τί (86) τοῖς Ἀρειανοῖς ἐκέλευσε τὰς ἐκκλησίας παραδίδοσθαι; οὐχ ἵνα ἐκεῖνος ἐλθὼν εὐρῆ, πῶς εἰς αὐτὰς εἰσέλθῃ, καὶ ἀποδέξηται τοῦτον ἐτοιμάσαντα τοὺς τόπους αὐτῶ; Οἱ μὲν γὰρ ἀπὸ Ἀλεξάνδρου, καὶ τοῦ πρὸ αὐτοῦ Ἀχιλλᾶ, **B** καὶ πάλιν τοῦ πρὸ τοῦτου Πέτρου, γέροντες ἐπίσκοποι ἐξεδάλλοντο· ἐκεῖνοι δὲ εἰσῆγοντο, οὓς ἂν εἰσῆγον οἱ ἀκολουθοῦντες τοῖς στρατιώταις· εἰσῆγον δὲ τοὺς τὰ αὐτῶν φρονεῖν ἐπαγγελλομένους.

78. Εὐκόλον δὲ τοῦτο Μεletianοῖς ἦν τὸ πρόβλημα· οἱ γὰρ πλείστοι, μᾶλλον δὲ οἱ πάντες, οὐκ ἀπὸ θεοσεβοῦς ἀγωγῆς εἰσιν, οὐδὲ γινώσκουσι τὴν εἰς Χριστὸν ὑγιαίνουσαν πίστιν, οὐδ' ὅλως τί ἐστὶ (87) Χριστιανισμὸς, ἢ ποίας ἔχομεν ἡμεῖς οἱ Χριστιανοὶ Γραφάς. Οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν ἐξ εἰδώλων ἐλθόντες, οἱ δὲ ἐκ τοῦ βουλευτηρίου καὶ τῆς πρώτης πολιτείας διὰ τὴν ταλαίπωρον ἀλειτουρησίαν καὶ προστασίαν· πεῖσαντές τε χρήμασι τοὺς πρὸ αὐτῶν Μεletianοὺς, εἰς τοῦτο παρῆλθον, καὶ πρὶν κατηχηθῶσιν. Εἰ δὲ καὶ ἔδοξαν, ποία κατήχησις παρὰ Μεletianοῖς ἐστίν; ὁμῶς οὐδὲ δέξαντες κατηχεῖσθαι, ἦλθον ἅμα· καὶ εὐθύς, ὥσπερ παῖδες θνομα λαθόντες, ἐκλήθησαν ἐπίσκοποι. Καὶ διὰ τοῦτο, τοιοῦτοι ὄντες, οὐδὲν ἠγγήσαντο τὸ πρᾶγμα, οὐδὲ διαφέρειν εὐσέβειαν ἀσεβείας ἐνόμισαν. Προθύμως γοῦν καὶ ταχέως ἐκ Μεletianῶν Ἀρειανοὶ γέγοναν. Ἄν δὲ καὶ ἑτερόν τι προστάξῃ βασιλεὺς, καὶ εἰς τοῦτο πάλιν εἰσὶν ἔτοιμοι μεταβάλλεσθαι. Ἡ γὰρ τῆς εὐσεβείας ἀγνοία ταχέως ἐπὶ τὴν συνήθη καὶ τὴν ἐξ ἀρχῆς, ἦν μεμαθήκασι (88), ἀφροσύνην καταφέρει τοῦτους. Καὶ γὰρ οὐδὲν ἐστὶν αὐτοῖς ἀνέμῳ πανεὶ καὶ κλύδωνι περιφέρεισθαι, ἕως μόνον εἰσὶν ἀλειτουρητοὶ, καὶ προστασίαν ἀνθρωπίνην ἔχουσι (89)· τάχα δὲ οὐδὲ μεταβάλλεσθαι, οἷοι καὶ πρὸ τοῦτου ἦσαν, καὶ οἷοι ἦσαν ὅτε πάλιν Ἕλληνας ἐτύγγανον. Ἄμέ- **D** λει, τοιοῦτοι τὸν τρόπον ὄντες εὐκόλοι, καὶ νομίζοντες πολιτείαν βουλῆς εἶναι τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ τὰ τῶν εἰδώλων φρονούντες, ὥσπερ ἔθνη, εἰσελθόντες εἰς τὸ καλὸν θνομα τοῦ Σωτῆρος, ἐμίαναν τὴν Αἴγυπτον πᾶσαν· ποιήσαντες κἂν ὅλως θνομαστῆναι τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν ἐν αὐτῇ. Ἐτι γὰρ ἐν ὀλοκλήρῳ μόνῃ τῇ Αἰγύπτῳ παρῆρσία τῆς ὀρθοδοξίας ἦν· καὶ διὰ τοῦτ' ἐσπούδασαν καὶ ταύτῃ φθόνον ἐπαγαγεῖν οἱ δυσσεβεῖς, μᾶλλον δὲ οὐκ αὐτοὶ, ἀλλ' ὁ κινήσας αὐτοὺς διάβολος· ἐν ἐλθῶν ὁ τοῦτου κῆρυξ Ἀντίχριστος εὐρῆ καὶ ἐν τῇ Αἰγύπτῳ τὰς ἐκκλησίας αὐτοῦ (90)

(88) Ita Reg. Editi omnes, μεμαθήκασι.

(89) Regius codex, ἔχουσι.

(90) Ita Reg. Editi vero, αὐτοῦ.

γενομένας, τοὺς τε Μελιτιανούς προκατηχηθέντας ἤδη τὰ ἐκείνου, καὶ ἐπιγνῶ ἑαυτὸν ἐν ἐκείνοις ἤδη μορφοθέντα.

79. Τοιοῦτον μὲν οὖν ἐστὶ τὸ ἐξελθὼν παρὰ Κωνσταντίου παράνομον πρόσταγμα· τῶν δὲ λαῶν προθυμία μὲν ἦν εἰς μαρτύριον, καὶ μᾶλλον μῖσος· κατὰ τῆς ἀσεβειστάτης αἵρέσεως, πένθος δὲ ὁμῶς διὰ τὰς Ἐκκλησίας, καὶ στέναγμα παρὰ πάντων, βοῶντων πρὸς τὸν Κύριον· *Φεῖσαι, Κύριε, τοῦ λαοῦ σου, καὶ μὴ δῶς τὴν κληρονομίαν σου εἰς θνητοὺς τοῖς ἐχθροῖς σου*· ἀλλὰ καὶ τάχυνον, τοῦ ἐξελεῖσθαι ἡμᾶς ἐκ χειρὸς ἀνόμων. Ἴδου γὰρ τῶν μὲν σου θεραπόντων οὐκ ἐφείσαντο, τῷ δὲ Ἀντιχριστῷ τὴν ὁδὸν παρασκευάζουσιν. Οὐ γὰρ ἀντιστήσονται ποτε Μελιτιανοὶ τούτῳ, οὐδὲ φροντίσουσι περὶ ἀληθείας, οὐδὲ ἀρνήσασθαι τὸν Χριστὸν φαῦλον ἠγήσονται· ἀνθρώποι μὲν δὲ ὡς γνησίως προσελθόντες τῷ Λόγῳ, πρὸς πάντα κατὰ τὸν χαμαλέοντα σχηματίζόμενοι, καὶ μισθῶται τῶν ἀνοήτων αὐτῶν τὴν χρεῖαν γιγνόμενοι. Οὐ γὰρ πρὸς τὴν ἀληθειαν ἔχουσι τὴν σκοπὴν, ἀλλὰ ταύτης τὴν παραπίκα προκρίνουσιν ἠδονὴν· καὶ μόνον λέγουσι· *Φάγωμεν καὶ πλώμεν· αὐριον γὰρ ἀποθνήσκομεν*. Τῶν μὲν οὖν ὑποκριτῶν (91) Ἐπικριτιανῶν ἀντὶ Μελιτιανῶν ἢ πρόθεσις τοιαύτη, καὶ ὁ τρόπος ἄπιστος· οἱ δὲ πιστοὶ δοῦλοι τοῦ Σωτῆρος καὶ ἀληθῶς ἐπίσκοποι, οἱ γνησίως πιστεύσαντες, καὶ μὴ ἑαυτοῖς, ἀλλὰ τῷ Κυρίῳ ζῶντες, οὗτοι, πιστῶς εὐσεβοῦντες εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ γινώσκοντες, καθὰ προεῖπον, ὡς κατὰ τῆς ἀληθείας προφάσεις εἰσὶ ψευδεῖς, καὶ φανερῶς ἐπλάσθησαν διὰ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν· καὶ γὰρ ἐκ τῆς Οὐρσακίου καὶ Οὐάλεντος μετανοίας κατεμάθανον τὴν κατὰ Ἀθανασίου συντεθεισὴν συκοφαντίαν· ἵνα αὐτὸν μὲν ἐκποδῶν ἄρωσι, τὴν δὲ ἀσέβειαν τῶν Χριστομάχων εἰς τὰς Ἐκκλησίας εἰσάξωσι· ταῦτα συνορῶντες, ὡς ἀληθείας ἦντες ὑπέρμαχοι καὶ κήρυκες, ὑβρισθῆναι καὶ ἐξορσθῆναι μᾶλλον εἶλοντο, καὶ ὑπέμειναν, ἢ κατ' αὐτοῦ ὑπογράψαι, καὶ τοῖς Ἀρειομανίταις κοινωνῆσαι. Οὐ γὰρ ἐπλάθοντο, ἀ ἐδίδαξαν· ἀλλὰ καὶ μᾶλλον (92) γινώσκουσιν, ὡς τοῖς μὲν προδόταις ἀτιμία πολλή, τοῖς δὲ ὁμολογοῦσι τὴν ἀληθειαν, βασιλεῖα οὐρανῶν· καὶ τοῖς μὲν ὀλιγώροις καὶ φοβηθεῖσι Κωνσταντίου οὐδὲν εἶσθαι ἀγαθόν· τοῖς δὲ ὑπομείναισι τὰς ἴδου θλίψεις, ὡς ἐκ (93) χειμῶνος ναύταις εὐδίας λιμῆν, ὡς ἀθληταῖς μετὰ τὸν ἀγῶνα στέφανος, οὕτω καὶ αὐτοῖς μετὰ τὴν ἀγῶνισ χάρα καὶ εὐφροσύνη ἐν τοῖς οὐρανοῖς γενήσεται· οἶαν ἔσχεν Ἰωσήφ μετὰ τὰς θλίψεις ἐκεῖνας· οἶαν ὁ μέγας Δανιὴλ μετὰ τοὺς πειρασμούς καὶ τὰς πολλὰς ἐπιβουλὰς τῶν βασιλικῶν· οἶαν ἔχει νῦν ὁ Παῦλος στεφανούμενος ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος· οἶαν προσδοκῶντες καὶ οἱ πανταχοῦ τοῦ Θεοῦ λαοί, ταῦτα βλέποντες, οὐκ ἠσθένησαν τῇ προαιρέσει, ἀλλὰ μᾶλλον ἐνεδυναμώθησαν τῇ πίστει, καὶ πλέον τῆς τῆς προθυμίας. Πληροφωρηθέντες γὰρ ὑπὲρ τῆς συ-

veniat in Ægypto ecclesias jam suas, Meletianos sua doctrina institutos, seque in illis jam delinatum agnoscat.

79. Ejusmodi est inpium nec edictum a Constantio datum: sed populorum magna erat alacritas martyrii subeundi, graviusque in impiissimam hæresim odium incendebatur: luctus tamen ubique in Ecclesiis, gementibus omnibus ad Dominumque clamantibus: *Parce, Domine, populo tuo, et ne des hereditatem tuam in opprobrium inimicis tuis*⁹¹: sed festina, ut eripias nos de manu iniquorum. Nam famulis ecce tuis non pepercerunt, viamque muniant Antichristo. Huic enim nunquam obsistent Meletiani, nulla erit eis veritatis cura, neque nefariam rem putabunt Christum abnegare: homines sane qui non sincero animo ad verbum accesserunt, nullam non, instar chamæleonis, induti formam, mercenariique eorum qui sua utuntur opera. Nequaquam enim veritatem spectant illi, sed ei præsentem anteponunt voluptatem, et hæc solam aiunt: *Comedamus et bibamus: cras enim moriemur*⁹². Histrionum igitur Epicritianorum, magis quam Meletianorum, est hujusmodi propositum, perfidique mores. Fideles autem Salvatoris famuli, ac veri episcopi, qui sincere credunt, et non sibi sed Domino vivunt, **310** qui piam in Dominum nostrum Jesum Christum fidem servant, probeque noscunt falsas esse illas contra veritatem criminationes, aperteque confictas in gratiam Arianæ hæreseos (nam ex Ursacii et Valentis pœnitentia, confutata deprehenderunt adversus Athanasium sycphantiam, ut eum de medio tollerent, et Christi hostium impietatem introducerent in Ecclesiis): illi, inquam, hæc animadvertentes, utpote veritatis propugnatores atque præcones, contumelias et exilium pati maluere, et pertulere reipsa, quam adversus Athanasium subscribere, et cum Arianis communicare. Eorum enim quæ docuerant haud immemores fuisse, quinimo probonorunt, proditoribus multum dedecus, veritatem autem constantibus, regnum cælorum obventurum esse: incuriosis item et Constantium reformidantibus, nihil fore boni; iis autem qui ærumnas pertulerint, ut nautis post tempestatem, tranquillus portus, ac sicut athletis post certamen, corona datur; ita et illis magnum æternumque in cælis fore gaudium lætitiæque, qualem Joseph habuit post illas calamitates: qualem magnus Daniel post tentationes, multasque aulicorum insidias: qualem nunc Paulus habet a Salvatore coronatus: qualem exspectantes omnes ubique populi Dei, hæc cum viderent animo fracti non sunt, quin potius in fide roborati, suam magis auxere alacritatem. Deprehensa quippe hæreti

⁹¹ Joel II, 17. ⁹² Isa. xxii, 5; I Cor. xv, 32.

(91) Reg. Πικριτιανῶν; Basil. Κριτιανῶν, editi, Ἐπικριτιανῶν. Mox Reg. τοιαύτη. Editi, αὕτη.

(92) Reg. μᾶλλα. Basil. μάλα γινώσκουσιν.

(93) Ex deest in Reg.

eorum sycophantia atque impietate, persecuto-
rem damnant, cum vexatis autem, animo sen-
tentiaque concurrunt, ut et ipsi confessionis co-
rona donentur.

80. Plura dici possent adversus hanc execran-
dam, Christoque adversariam hæresim: plura anim-
adverti possent Constantii facinora, quæ sint
Antichristi præcæmia; at cum, ut ait propheta⁸³,
a pedibus usque ad caput nihil in ea hæresi sa-
num sit, sed sordibus illa scateat et impietate,
ita ut vel ex solo auditu, fugientia illa sit ut vomit-
us canis, et draconum virus: cum Costyllius
adversarii imaginem palam præferat; ut ne lon-
gins pereurrat oratio, sola nobis sit divina Scri-
ptura satis, ipsique obtemperemus omnes, hoc præ-
ceptum tradenti de aliis hæresibus, ac præsertim
de ista: *Recedite, recedite, exite inde, et pollutum
nohite tangere: exite de medio eorum, et segrega-
mini qui fertis vasa Domini*⁸⁴. Omnibus quippe
sufficit hæc doctrina, ut si quis ab illis seductus
fuerit, is quasi e Sodomis egressus, ne sese ultra
ad illos convertat, ne forte idem ei accidat quod
uxori Lot. Quod si quis ab hac inopia hæresi sese
ab initio parum conservarit, is in Christo gloriatur
hæc aïens: *Non expandimus manus nostras ad
Deum alienum*⁸⁵: neque adoravimus opera ma-
nuum nostrarum, neque creaturam coluimus loco
tui omnium Creatoris Dei, per Verbum tuum uni-
genitum Filium Dominum nostrum Jesum Chri-
stum, per quem tibi Patri, et cum ipso Verbo, in
Spiritu sancto, gloria et imperium in sæcula sæcu-
lorum. Amen.

αὐτῷ τῷ Λόγῳ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ, ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος

(Athanasii episcopi ad omnes ubique monachos,
de rebus gestis ab Arianis sub Constantio. Hic
totus liber adversus Constantium a papa compo-
situs est.)

311 81. CONTESTATIO SECUNDA.

*Hæc palam contestatur per eos qui postea subscribent,
porculus Alexandrinus catholicæ Ecclesiæ, quæ est
sub Athanasio reverendissimo episcopo.*

Contestati jam sumus de nocturna in nos et in
Cyriacum facta invasione: tametsi contestatione
opus minime erat, circa rem universæ civitati notam
exploratamque. Cæsarum namque inventa corpora
palam exposita sunt: arma item et tela in Cyriaco
reperita scelus proclamaverunt. Quia tamen post factam
contestationem clarissimus dux Syrianus omnes vi
compellit ut secum fateantur, nullum exstitisse lu-

⁸³ Isa. 1, 6. ⁸⁴ Isa. 52, 11. ⁸⁵ Psal. 138, 21.

(94) Sic Reg. Editi vero καὶ μὴ μόνον. Ibid. Reg.
φευκταίαν.

(95) Sic Reg. et Basil., et ita legitur Naannius qui
vertit *Costyllius*. Videnturque editores suo Marte
eam vocem immutasse, mendum esse rati.

(96) Ita Reg. et Græcus Scripturæ textus. Editi ἀ-
πέσθη. Paulo post editi τοῦ Κυρίου. In Reg. et G. S. T.
τοῦ δεστ.

(97) Ita Reg. et Basil. In editis ὡς δεστ.

κοφαντίας καὶ ἀσεβείας τῶν αἰρετικῶν, καταγινώ-
σκουσι μὲν τοῦ διώκοντος, συντρέχουσι δὲ τοῖς διωκο-
μένοις τῇ γνώμῃ καὶ τῇ ὁμοφροσύνῃ· ἵνα καὶ αὐτοὶ
τὸν τῆς ὁμολογίας ἀπλόδωσι στέφανον.

80. Πολλὰ μὲν οὖν ἂν τις δύναίτο λέγειν κατὰ τῆς
μυσαρᾶς καὶ Χριστομάχου ταύτης αἰρέσεως· πολλὰ
δὲ καὶ ἀποδείξειεν ἂν τις εἶναι προοίμια τοῦ Ἀντι-
χρίστου, τὰ ἐπιτηδεύματα Κωνσταντίου· ἐπειδὴ δὲ,
ὡς εἶπεν ὁ προφήτης, ἀπὸ ποδῶν ἕως κεφαλῆς οὐδὲν
ἔστιν εὐλογον ἐν αὐτῇ, παντὸς δὲ ρύπου καὶ πάσης
ἀσεβείας πεπλήρωται, ὥστε καὶ μόνον (94) ἐξ ἀκοῆς
φευκταίαν αὐτὴν εἶναι, ὡς ἐξέραμα κυνὸς, καὶ δρα-
κόντων ἰόν· ἔστι δὲ καὶ Κοστούλλιος (95) ἐκ φανεροῦ
τὴν εἰκόνα φέρων τοῦ ἀντικειμένου· ἵνα μὴ μακρὸς ὁ
λόγος γένηται, διὰ τοῦτο καλὸν ἀρκεσθῆναι τῇ θείᾳ
Γραφῇ, καὶ πάντας αὐτῇ πεισθῆναι παραγγελοῦση
διὰ τε τὰς ἄλλας αἰρέσεις, καὶ μάλιστα διὰ ταύτην·
ἔστι δὲ αὐτῆς τὸ παράγγελμα τοῦτο· Ἀπόστητε,
ἀπόσπυτε, ἐξέλθετε ἐκείθεν, καὶ ἀκαθάρτου μὴ
ἄψυθε (96). ἐξέλθετε ἐκ μέσου αὐτῶν, καὶ ἀφ-
ορίσθητε, οἱ φέροντες τὰ σκεῦη Κυρίου. Τοῦτο γὰρ
πρὸς διδασκαλίαν ἀρκεῖ πᾶσιν· ἵν', εἰ μὲν τις ἠπα-
τήθη παρ' αὐτῶν, ἐξελθὼν ὡς (97) ἀπὸ Σοδόμων,
μηκέτι πρὸς αὐτοὺς ἐπιστρέψῃ (98), μήποτε πάθῃ τὰ
τῆς γυναικὸς τοῦ Λώτ· εἰ δὲ τις καθαρὸς ἐξ ἀρχῆς
ἀπὸ τῆς ἀσεβοῦς ταύτης αἰρέσεως διέμεινεν, ἔχη τὸ
καύχημα ἐν Χριστῷ λέγων· Οὐκ ἐξεπετάσαμεν χι-
τῶνας ἡμῶν πρὸς Θεὸν ἀλλότριον, οὐδὲ προσεκυνή-
σαμεν τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν ἡμῶν, οὐδὲ ἐλατρεύσα-
μεν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα τὰ πάντα Θεόν,
διὰ τοῦ σοῦ Λόγου τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Κυρίου
ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ σοὶ τῷ Πατρὶ, καὶ σὺν
εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

(99) (Ἀθανασίου ἐπισκόπου πρὸς τοὺς ἀπειταχοῦ
μοναχοὺς περὶ τῶν γεγενημένων παρὰ τῶν Ἀρειανῶν
ἐπὶ Κωνσταντίου. Οὗτος ὁλόγος διόλου κατὰ Κωνσταν-
τίου συντέτακται τῷ πάπῃ.)

81. (1) ΔΙΑΜΑΡΤΥΡΙΑ ΔΕΥΤΕΡΑ.

*Τάδε δημοσίᾳ διαμαρτύρεται διὰ τῶν ἐξῆς ὑπο-
γραφόντων ὁ Λῶδς τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καθ-
ολικῆς Ἐκκλησίας, ἥτις ἐστὶν ὑπὸ Ἀθανασίου
ἐν αἰδοσιμώτατον ἐπισκοπῶν.*

Ἦδη μὲν διεμαρτυράμεθα, περὶ ἧς πεπόνθαμεν
νυκτερινῆς ἐφόδου, ἡμεῖς τε καὶ τὸ Κυριακόν· εἰ
καὶ διαμαρτυρίας χρεῖα οὐκ ἦν ἐφ' οἷς πᾶσα ἡ πόλις
ἔγνωκέ τε καὶ γινώσκει. Τὰ τε γὰρ εὐρεθέντα σώ-
ματα τῶν ἀναιρεθέντων δημοσίᾳ προετέθη, καὶ τὰ
ἐν τῷ Κυριακῷ ὄπλα τε καὶ τόξα κέκραγε τὴν παρα-
νομίαν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ μετὰ τὴν διαμαρτυρίαν ὁ
λαμπρότατος δοῦξ Συριακὸς βιάζεται πάντας συνθέσθαι

(98) Sic Reg. Editi vero ὑποστρέψῃ.

(99) Solent amanuenses titulum tractatum ad
calceum subnectere. Hinc est quod hæc verba repe-
riuntur in omnibus cum editis, tum manuscriptis:
sed male in editis sic posita sunt, ut subsequentiis
contestationis titulus esse videantur.

(1) Prima contestatio interit, ob causam supra
allatam in *Monito* et num. 49.

αὐτῶν, ὡς οὕτως θεοῦ γενομένου, οὕτως τινὸς ἀποθαι-
 νόντος· Ἐλεγχος δὲ οὗτος οὐκ ὀλίγος μὴ γεγενῆσθαι
 ταῦτα κατὰ γνώμην τοῦ φιλανθρωποτάτου Αὐγού-
 στου Κωνσταντίου. Οὐκ ἂν γὰρ ἐφοβήθη ἐπὶ τοῖς οὕτω
 γενομένοις, εἰ ἐκ προστάξεως ταῦτα ἐπεποιήκει.
 Καὶ γὰρ καὶ ἀπελθόντας ἡμᾶς πρὸς αὐτὸν, καὶ
 ἀξιούοντας μηδενὶ βίαν ποιεῖν, μηδὲ ἀρνεῖσθαι τὰ
 γενομένα, ἐκέλευσε, Χριστιανούς ἡμᾶς ὄντας, κατα-
 κοπῆναι ῥοπάλοις· δεικνύς καὶ ἐκ τούτων τὸν γενο-
 μένον νυκτὸς πόλεμον κατὰ τῆς Ἐκκλησίας. Διὰ
 τοῦτο καὶ νῦν ταῦτα διαμαρτυρούμεθα, ἥδη καὶ μελ-
 λόντων τινῶν ἐξ ἡμῶν ἀποδημεῖν παρὰ τὸν εὐσεβέ-
 στατον Αὐγούστου. Ὁρκίζομεν δὲ κατὰ τοῦ παντο-
 κράτορος Θεοῦ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τοῦ εὐσεβεστά-
 του Αὐγούστου Κωνσταντίου, τὸν τε ἑπαρχον τῆς
 Αἰγύπτου Μάξιμον καὶ τοὺς κουργήσους ἀνευγεκῆν
 πάντας ἐπὶ τὴν εὐσέβειαν τοῦ Αὐγούστου, καὶ τὴν
 ἔξουσίαν τῶν λαμπροτάτων ἐπαρχῶν. Ὁρκίζομεν δὲ
 καὶ τοὺς ναυκλήρους πάντας κηρύξαι ταῦτα πανταχοῦ,
 καὶ εἰς ἀκοὰς τοῦ εὐσεβεστάτου Αὐγούστου ἀνευγεκῆν,
 καὶ εἰς τοὺς ἐπαρχοὺς, καὶ εἰς τοὺς κατὰ τόπον δικα-
 στάς· ἵνα γνωσθῇ ὁ γενομένος πόλεμος κατὰ τῆς Ἐκκλη-
 σίας, καὶ ὅτι ἐν καιροῖς τοῦ Αὐγούστου Κωνσταντίου
 ἐποίησε Συριανὸς γενέσθαι μάρτυρας παρθένους τε
 καὶ ἄλλους πολλούς (2). Ἐπιφωσκούσης γὰρ τῇ πρὸ
 πάντε εἰδῶν Φεβρουαρίων, τουτέστι τῆς 17 τοῦ Μεχίρ
 μηνός, ἀγρυπνούντων ἡμῶν ἐν τῷ Κυριακῷ, καὶ τὰς
 εὐχαῖς σχολαζόντων (συναξίς γὰρ ἔμελλε τῇ παρα-
 σκευῇ γίνεσθαι), ἐξαίφνης περὶ τὸ μεσονύκτιον ἐπὶ ἡλ-
 θεν ἡμῖν τε καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ ὁ λαμπροτάτος δοῦξ
 Συριανὸς μετὰ πολλῶν λεγεῶνων στρατιωτῶν, ἐχόν-
 των ὄπλα, καὶ ξίφη γυμνά, καὶ βέλη, καὶ ἄλλα πολε-
 μικά σκεύη, καὶ τὰς περικεφαλάς ἐπὶ τῶν κεφα-
 λῶν. Καὶ ἀληθῶς εὐχομένων ἡμῶν καὶ ἀναγνώσεως
 γινομένης, τὰς μὲν θύρας κατέαξαν· ὡς δὲ τῇ βίᾳ
 τοῦ πλήθους ἠνεύργισαν αἱ θύραι, ἐκέλευσε· καὶ
 οἱ μὲν ἐτόξευσον, οἱ δὲ ἠλάλαζον, καὶ κτύπος ἐγίγνετο
 τῶν ὄπλων, καὶ τὰ ξίφη ἀντέλαμπον τῷ ἐκ τῶν λύ-
 χων φωτὶ. Καὶ λοιπὸν τὰ ἐκ τούτων, παρθένους ἀν-
 ηρῶντο, καὶ πολλοὶ κατεπατοῦντο, καὶ συνέπιπτον
 ἀλλήλοις, ἐπερχομένου τῶν στρατιωτῶν, καὶ ἄνδρες
 τοξεύοντες ἐθανατοῦντο· ἔνοιος δὲ τῶν στρατιωτῶν
 καὶ ἐπὶ τὸ διαρπάζειν ἐτρέποντο, καὶ γυμνάς
 ἴστων (3) τὰς παρθένους, ὁπότε φόβος ἦν αὐταῖς
 μείζων τοῦ θανάτου, τὸ κἂν ὄλως ἀπτεσθαι τινὰς
 αὐτῶν. Καὶ ὁ μὲν ἐπίσκοπος ἐκάθητο ἐπὶ τοῦ θρό-
 νου, προτρέπων πάντας εὐχεσθαι· ὁ δὲ δοῦξ ἐστρα-
 τήγει, ἔχων μεθ' ἐαυτοῦ (4) καὶ Ἰλάριον τὸν νοτά-
 ριον, ἐνεργούντα τοιαῦτα, ὅσα καὶ τὸ τέλος ἔδειξεν.
 Ὁ μὲν γὰρ ἐπίσκοπος, ἐλκόμενος, παρ' ὀλίγον δι-
 εσπάσθη. Παραλυθεὶς γοῶν μεγάλως, καὶ ὡς νεκρὸς
 γενόμενος, οὐκ οἶδαμεν ποῦ γέγονεν ἀφανῆς παρ'
 αὐτῶν· ἀποκτεῖναι γὰρ αὐτὸν ἐσπούδαζον. Οἱ δὲ, ὡς

multam, nullam occisum fuisse : quod sane haec
 leve argumentum est haec praeter sententiam huma-
 nissimi Augusti Constantii admissa fuisse. Nequa-
 quam enim ob talia gesta mœtueret, si jussu illa
 egisset. Namque ille nos se ademptos rogantesque
 nulli ut vim inferret, neve gesta negaret, jussit nos,
 licet Christianos, concidi festibus : ea se declarans
 nocturnum bellum contra Ecclesiam gestum fuisse.
 Quapropter haec jam iterum contestamur, quibus-
 dam ex nobis ad piissimum Augustum praeficiaci
 jam parantibus. Adjuramus autem per omnipotentem
 Deum pro salute piissimi Augusti Constantii, praefec-
 tum Aegypti Maximum, et curiosos, ut omnia
 Augusti pietati et clarissimorum praefectorum pote-
 stati referant. Adjuramus item nauceros omnes, ut
 haec ubique renuntiet, et ad aures piissimi Augusti
 referant, ad praefectos etiam et ad omnes per singula
 loca iudices, ut bellum adversus Ecclesias gestum
 compertum sit, nemoque ignoret, temporibus Au-
 gusti Constantii, Syrianum, virgines aliosque multos
 effecisse martyres. Invescente namque quinto Idus
 Februarii die, id est decimo quarto mensis Mechir,
 nobis in Cyriaco vigiliis agentibus, et orationi va-
 cantibus (synaxis enim die parasceves futura erat),
 circa mediam noctem deropente in nos et in eccle-
 siam irrupit praeclearissimus dux Syriacus cum mil-
 itis legionibus munitum, armis, strictis gladiis, telis
 galeisque instructorum. Nobis autem orantibus,
 peractaque lectione, jamas illi confrogere. Foribus-
 que vi multitudinis patefactis, ejus jussu alii sagit-
 tas emittere, alii bellicum clamare, hinc armorum
 strepitus insonare, enses ad lampadam splendorem
 omicare. Post haec virgines occisae, multi conculcati
 confertim, irrampentibus militibus, corruere, viri
 sagittis confossi cadere : nonnulli ex militibus ad
 praedam versi, virgines nudarunt, quibus vel minimus
 aliorum contactus ipsa morte acerbior erat. Porro
 episcopus in throno tunc sedens, omnes cohortaba-
 tur ad orandam. Dux autem agmen agebat comite
 sibi Hilario notario, qui illa machinabatur quae re-
 rum exitus declaravit. Episcopus namque raptatus,
 tantum non discerptus est. In magnum itaque animi
 deliquium lapsus, ac fere extinctus, noscimus
 quorsum se illorum oculis subduxerit : nam eam
 interficere tentabant. Deinde ubi caesos permultos
 conspexerit, militibus jusserunt ut defunctorum cor-
 pora amolirentur occultarentque. Sanctissimae porro
 virgines quae mortuae relictae 312 fuerant, in mo-
 numentis sepultae sunt, eam gloriam adeptae, ut ipsis
 piissimi Constantii temporibus martyres fuerint.
 Diaconi autem in ipso Cyriaco plagis confisus, ac
 conclusi sunt. Neque tamen hic constitit eorum faci-
 nus : nam post ea gesta quivis arbitratu suo, quanti

(2) Sic Reg. Basil. et Felck. 7. In editis πολλούς
 δεστ. Quod sequitur autem, πρὸ πάντε εἰδῶν (Reg.
 ἰδῶν) φεβρουαρίων, Nannius vertit, quinto Kalendas
 Februarias, sed perperam; nam, teste Felckmanno,
 in Graecis colicibus, quibus usus Nannius est,
 eadem quae supra lectio habetur, ut similiter pau-

lo infra. Ibid. Reg. et Basil. μεχίρ· editi vero, με-
 χήρ. Syriani irruptio enarratur item pag. 246 et
 pag. 264.

(3) Sic Reg. et Basil. Editi, ἴστων.

(4) Sic Reg. Editi, αὐτοῦ.

posseset januam confringebat, ut aperiret, ac quæ in-
 tus erant perscrutaretur atque diriperet: imo ad
 ea usque loca penetrarunt, quo ne Christianis qui-
 dem omnibus liceat ingredi. Hæc novit ipse dux ci-
 vilitatis Gorgonius, qui illic aderat. Certe haud leve
 indicium illud est hostilis ejusmodi incursus, quod
 arma, tela, ensesque eorum qui irruerant, in Cy-
 riaco relicta sint: etiamnum enim in ecclesia sus-
 pensa sunt, ut ne id illi inficias ire valeant. Nam
 sæpe exercitus Dynamium atque ducem misit qui
 ea auferret: quod nondum concessimus, donec res
 omnibus sit explorata. Si itaque edictum illud sit,
 ut nos persecutionem patiamur, parati sumus omnes
 ad martyrium subeundum: sin hoc Augusti placitum
 non sit, rogamus Ægypti præfectum Maximum,
 magistratusque omnes, ut eum deprecantur, ne talia
 in posterum illi aggreantur. Rogamus item ut hæc
 nostra supplicatio offeratur illi: ut ne scilicet alium
 episcopum huc intrudere conentur: ad necem enim
 usque obstimus ob desiderium reverendissimi
 Athanasii, quem ab initio nobis Deus dedit secundum
 successionem Patrum nostrorum: quem ipse
 plissimus Constantius cum litteris et juramentis
 huc transmisit. Speramus enim si id ejus pietati
 allatum fuerit, res eum gestas indigne laturum,
 nihilque contra juramenta admissurum, sed jussu-
 rum nobiscum ut maneat episcopus noster Athana-
 sius. Consulibus post consulatum clarissimorum
 Arbæthionis et Colliani designandis, Mechir 17, quæ
 est pridie Idus Februarii.

Ὅν καὶ αὐτὸς ὁ εὐσεβέστατος Αἰγύσιος Κωνσταντῖος
 γὰρ, ὅτι, ἐὰν μάθῃ ἡ εὐσέβεια αὐτοῦ, ἀγανακτῆσαι μὲν ἐπὶ τοῖς γενομένοις, οὐδὲν δὲ παρὰ τοὺς ὄρκους
 ποιήσει· ἀλλὰ καὶ πάλιν κελεύσει τὸν ἐπίσκοπον ἡμῶν Ἀθανάσιον μένειν μεθ' ἡμῶν. Τοῖς μετὰ τὴν ὑπα-
 τείαν Ἀρβαθίωνος καὶ Κολλιανῶν (8) τῶν λαμπροτάτων ἀποδειχθητομένοις ὑπάτοις, Μεχίρ 17, ἧτις ἐστὶ
 τῆ πρό μιάς εἰδῶν Φεβρουαρίων (9).

(Epistola porro superius scripta ad omnes ubique
 monachos desinit ad ea quæ Alexandriæ gesta sunt
 in ordinatione Georgii Cappadocis Ariani, olim
 in synodis Arimini et Seleuciæ in Cappadocia gestas
 enarrat, prædictum Georgium ait Seleuciæ fuisse
 damnatum. Itaque epistola ad monachos rectius
 prior posita est, quæ tamen in exemplari secunda
 habetur.)

(5) Sic Reg. et edit. Comm. Editi Paris. male, ἐστὶ.
 Mox edit. Par. οὐ βουλόμενος, perperam. Reg. et edit.
 Comm. recte, ὁ βουλόμενος. Mox Reg., ἦν ἡδύνατο.
 Editi ἦν ἡδούλετο.

(6) Reg. et Basiliens. μηδέ. Mox edit. Paris. δή-
 μιον, et ita legit Nannius qui vertit, carnificem. Edit.
 Basil. et Reg. Δυνάμιον. Erat Dynamius militaris
 præfectus: quæ vox memoratur item supra n. 61.

(7) Sic Reg., γὰρ deest in editis.

(8) Apud Ammianum Marcell. l. xv, c. 8, p. 95,
 legitur Lollianus.

εἶδον πολλοὺς ἀποθανόντας, προσέτατον τοῖς στρα-
 τιώταις ἀφανῆ τὰ σώματα καταστῆσαι τῶν τετελευ-
 τηκότων. Αἱ δὲ καταλειφθεῖσαι νεκρὰ ἀγιώταται
 παρθένοι ἐτάφησαν ἐν τοῖς μνήμασιν, ἔχουσαι καύ-
 χημα, ὅτι ἐν τοῖς καιροῖς τοῦ εὐσεβεστάτου Κων-
 σταντίου γέγονασι μάρτυρες. Διάκονοι δὲ ἐν αὐτῷ
 τῷ Κυριακῷ κατεκόπτοντο πληγαῖς, καὶ συνεκλείοντο.
 Οὐκ ἄχρι δὲ τούτων ἔστη (5) τὸ πρᾶγμα· ἀλλὰ γὰρ
 μετὰ τὰ ταῦτα γενέσθαι, ὁ βουλόμενος λοιπὸν ἦν ἡδύ-
 νατο θύραν κατεάσσωσιν ἦνοιγε, καὶ ἤρευνα. καὶ ἤρ-
 παζε τὰ ἔνδον· καὶ εἰς τοιοῦτους τόπους εἰσῆρχοντο,
 εἰς οὓς οὐδὲ πᾶσι τοῖς Χριστιανοῖς ἐξεστὶν εἰσελθεῖν.
 Οἶδε ταῦτα καὶ ὁ στρατηγὸς τῆς πόλεως Γοργόνιος·
 ἐκεῖ γὰρ ἦν. Οὐ μικρὸς γὰρ ἐλεγχος τῆς τοιαύτης
 πολεμικῆς ἐφόδου τὸ ἐν τῷ Κυριακῷ καταλιπεῖν τὰ
 παρὰ τῶν εἰσελθόντων ὄπλα καὶ βέλη, καὶ ξίφη· μέ-
 χρι γὰρ νῦν ἐκρεμάσθη ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἵνα μὴ (6)
 ἀρνήσασθαι δυνήθωσι. Καὶ γὰρ πολλάκις ἀπέστειλε
 τὸν τῆς τάξεως Δυνάμιον καὶ τὸν στρατηγὸν, θέλων
 αὐτὰ ἄραι· καὶ τέως οὐ συνεχωρήσαμεν, ἕως πᾶσι
 γνωσθῆ. Εἰ μὲν οὖν πρόσταγμά ἐστι διώκεσθαι ἡμᾶς,
 ἔτοιμοι πάντες μαρτυρῆσαι· εἰ δὲ μὴ ἐστι τοῦ Αἰ-
 γύστου πρόσταγμα, ἀξιοῦμεν τὸν ἐπαρχὸν τῆς Αἰ-
 γύπτου Μάξιμον, καὶ τοὺς πολιτευτὰς πάντας, ἀξιῶ-
 σαι αὐτὸν μηκέτι τοιαῦτα ἐπιχειρῆσαι. Ἀξιοῦμεν δὲ
 καὶ ταύτην ἡμῶν τὴν δέησιν ἀνενεχθῆναι· ἵνα μὴ
 ἄλλον τινὰ ἐπίσκοπον ἐπιχειρήσωσιν εἰσαγαγεῖν ὧδε·
 μέχρι γὰρ (7) θανάτου ἐστήκαμεν, αὐτὸν ἐπιθυμοῦν-
 τες τὸν αἰδεσιμώτατον Ἀθανάσιον, ὃν ἐξ ἀρχῆς ὁ
 Θεὸς ἡμῖν δέδωκε κατὰ διαδοχὴν τῶν Πατέρων ἡμῶν·
 μετὰ γραμμάτων καὶ ὄρκων ἀπέστειλε. Πιστεύομεν

μετὰ γραμμάτων καὶ ὄρκων ἀπέστειλε. Πιστεύομεν
 (Ἡ μὲν προγεγραμμένη πρὸς τοὺς ἀπανταχοῦ
 μοναχοὺς ἐπιστολὴ τελευτᾷ εἰς τὰ γεγενημένα ἐν
 Ἀλεξανδρίᾳ ἐπὶ τῇ χειροτονίᾳ Γεωργίου τοῦ Καπ-
 πάδοκος ἀπὸ ὑποδεκτῶν (10), τοῦ Ἀρειανοῦ· ἡ δὲ
 ἐξῆς ἐπιστολὴ, περὶ τῶν ἐν τῇ Ἀριμίνῃ καὶ ἐν Σε-
 λευκειᾷ τῆς Ἰσαυρίας γεγενημένων συνόδων διηγου-
 μένη, τὸν προειρημένον Γεώργιον ἐν τῇ Σελευκειᾷ (11)
 καθηρῆσθαι φησιν. Ὅστε καλῶς πρώτη τέταται ἔ-
 πρὸς τοὺς μοναχοὺς, ἐν τῷ ἀντιγράφῳ δευτέρα κε-
 μένη.)

(9) Reg. ἰδῶν Φεβρουαρίων. Nannius, pridie Kalen-
 darum Februarii. Vide paulo ante. Quæ sequuntur
 autem sunt amanuensium scholion, quod in Reg.
 ductu culami separatur a præcedentibus.

(10) Ἀπὸ ὑποδεκτῶν. Vide supra num. 75. Ibid.
 Reg. ἐν Ἀριμένῃ.

(11) Regius codex, Σελευκίᾳ. Post καθηρῆσθαι·
 Reg. Basil. habent, φησιν. Quæ sequuntur autem
 post φησιν, in solo Reg. habentur.

ADMONITIO

In duo sequentia Alexandri archiepiscopi Alexandrini opuscula.

313-317 1. Placuit ad calcem hujusce Arianorum Historiæ opuscula duo attexere, quæ Arianismi spectant initium. Primo edimus *Kαθαλpsctw* seu Depositionem Arii et sociorum: ita scilicet nuncupatam in codice Regio, unde ea desumpta est, licet proprie nihil illa sit aliud, nisi oratio, qua Alexander archiepiscopus accitos Alexandrinos Marcoticosque presbyteros atque diaconos coram hortatur ut Encyclicam suam epistolam, qua narratur Arii sociorumque damnatio, muniant suffragio suo, atque subscriptione. Hoc opusculum antea in editum vir cl. Cotelierius suis ad PP. primi sæculi notis inseruit, pag. 317, ne scilicet prorsus interiret. Sed cum extra proprium locum ibi positum sit, et alioqui laudata Cotelierii editio, absumptis incendio exemplaribus prope omnibus, rarissima evaserit, huc visum est adjicere: cum præsertim implicatissimis Arianorum exordiis haud parum lucis afferat. 2. Huic adjungimus Encyclicam Alexandri epistolam, quæ ita præcedenti Depositioni cohæret, ut nullatenus debeat ab ea segregari, quare operæ pretium fuit illas invicem sejunctas hic copulare, prout jacent in eodem Regio codice. Habetur hæc Epistola apud Socratem, lib. 1, c. 6, sed multis mendis respersa: desideranturque ibi Alexandrini cleri subscriptiones. Item legitur illa apud Gelasium, lib. 11, c. 3, cum subscriptionibus, sed mendis etiam obsita: subscriptionesque adeo mutilæ ibi sunt, ut necessum prorsus fuerit novam ejus editionem parare, ut inspicienti cuique palam erit. Narrat hic Alexander res gestas in exortu Arianæ hæresis, inque Arii et sectatorum damnationem: monetque episcopos ne Eusebius Nicomediensi, Arii patrono, morem gerant, siquidem in hæresiarchæ gratiam litteras ille scripserit.

Opuscula Alexandri supra recensita jam edidimus in tomo XVIII nostræ Collectionis, quem videsis. EDIT.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

S. ATHANASIUS ALEXANDRINUS
ARCHIEPISCOPUS.

PROLEGOMENA.	
Epistola nuncupatoria editioni Venetæ præfixa.	v
Monitum ad lectorem.	vi
Præfatio altera editionis Venetæ.	vii
Præfatio alia ejusdem editionis.	x
Epistola nuncupatoria editioni Benedictinorum præfixa.	xiv
Præfatio editionis Benedictinæ in universa S. Athanasii opera.	xv
I. — De manuscriptis et de veteribus Athanasii operum editis.	xvi
II. — De stylo Athanasii.	xxiii
III. — De amissis Athanasii operibus.	xxv
IV. — De doctrina Athanasii.	xxviii
V. — De hæreticis ab Athanasio impugnatis et memoriis.	xxxi
VI. — De disciplina Ecclesiæ Athanasii ævo, ex ejus scriptis synopsis.	xxxvi
VII. — Varia explicantur.	xxxix
Excerptum ex præfatione Petri Nannii Alcmariani.	xliv
Præfatio ad lectorem in editione Commeliniana.	xlvi
Præfationes veteres.	xlvi
Monitum in tabellam geographicam.	li

Tabella geographicæ.	liii
VITA S. ATHANASII.	liiv
ANNO 296. — Athanasii ortus, patria, parentes.	lix
ANNO 301. — Exortus Meletiani schismatis.	lxx
ANNO 305. — Maximiani furor in Christianos	lxx
Ab ANNO 303 ad 311. — 1. Arianæ mores et gesta. — 2. Athanasii institutio.	lxx
ANNO 311. — 1. Petri martyrium. — 2. Achilles Alexander episcopus.	lxx
ANNO 312. — Achilles succedit Alexander.	lxx
ANNO 313. — De pueris ab Athanasio baptizatis.	lxxi
ANNO circiter 315. — Antonium adit Athanasius.	lxxi
ANTE ANNUM 319. — 1. Scribit contra gentes. — 2. Arianæ hæreseos exordium.	lxxi
3. Arius Alexandro infestus. Arii impietas. — 4. — Arius doctrinam spargit suam.	lxxii
ANNO circiter 320. — Alexander tentat Arium a cæpto revocare.	lxxii
ANNO 321. — 1. Alexander synodum cogit. — 2. Multi ad Arium desciscunt.	lxxii
3. Alexandri litteræ de Arianismo. — 4. Alii Ario adjuncti.	lxxiii
ANNO circiter 322. — 1. Colluthi defectio. — 2. Arius demigrat in Palestinam.	lxxiii
3. Gesta Alexandri contra Arium. — 4. Arius Nic-	

mediam peti. Initium odii Arianorum in Athanasium. LXIV
 ANNO circiter 323. — 1. Arius et asseclæ mittunt ad Alexandrum litteras. *Thalia* Arii. LXIV
 2. Arius sibi Constantium conciliat. — 3. Epistolæ Alexandri. — 4. Arianorum principes LXV
 ANNO 324. — 1. Constantinus de dissidio Orientalium certior factus. — 2. Alexandrina synodus. — 3. Ariani Constantii statuas lapidibus impetunt. — 4. Litteræ Arii ad Constantium, et Constantini ad Arium. LXVI
 ANNO 325. — 1, 2, 3 Synodus Nicæna convocatur. LXVI
 4. Qui episcopi Ariani faverent. — 5. Libelli Constantino oblati. — 6. Imperator synodo interest. — 7. Arius suos propugnat errares Athanasius contra Arium disputat. LXVII
 8. Eusebiani libellum fidei offerunt. — 9. Quid pro *τοῦ ὑποκειμένου* voce statuenda actum. LXVIII
 10. Hosius Nicænum Symbolum adornat. — 11. Eusebianorum protervia. — 12. Demum simulate subscribunt. — 13. Arius damnatus et in exsilium pulsus. — 14. *Thalia* damnata. — 15. Theonas et Secundus cum Ario damnati. — 16. Meletiani qua conditione recepti. LXIX
 17. De Paschate decretum. — 18. Canones Nicæni. — 19. Epistolæ Constantii et Nicæne synodi. — 20. Celebritas Nicæne magna. — 21. Constantini pietas. — 22. Ariani et Meletiani non quiescunt. LXX
 23, 24. Eusebius et Theognius exsulant. LXXI
 ANNO 326. — 1. Alexandri Alexandrini obitus. — 2. Meletiani Theonem cooptant in episcopum Alexandrinum. — 3. Athanasius deligitur. LXXI
 ANNO circiter 327. — Initia episcopatus. Athanasii in Thebaïdem iter. LXXIII
 ANNO circiter 328. — Arius ab exsilio revocatur. Similiter Eusebius et Theognius LXXIII
 ANNO circiter 329. — Eustathius Antiochenus Arianos strenue oppugnat. Eusebianorum dolo perficitur. LXXIII
 ANNO circiter 330. — 1, 2. Seditio Antiochiæ. — 3. Gesta Eusebianorum in Asc. epam Gazensem et Eutropium. LXXIV
 4. Abyssini Frumentio doctore Christi fidem amplectuntur. — 5, 6, 7. Frumentius ab Athanasio constituitur episcopus Abyssinorum. LXXV
 ANNO circiter 331. — 1. Eusebius conatur Arium Alexandriam remittere. Meletianos sibi asciscit. LXXVI
 2. Eusebii calumnia in Athar. sium. Arius et Euzoïus libellum fidei offerunt Constantino. LXXVII
 ANNO circiter 332. — 1. Arius Alexandriam petit. Constantinus jubet recipi Arium. LXXVIII
 2. Athanasius negat Ario aditum. Meletianorum criminationes in Athanasium. Athanasius Nicomediam petit. — 3. Isch. ræ historia. LXXVIII
 4. Arsenii historia. LXXIX
 ANNO 333. — 1. Synodus Cæsareæ indicitur. *Aronii* fabula deprehenditur. LXXIX
 2. Calumnia detecta. — 3. Arsenius delicti veniam petit. LXXX
 ANNO circiter 334. — Antonius Alexandriam venit. LXXX
 2. Antonius curat dæmoniacam. — 3. Eusebius Cæsariensis inlicitias suscipit adversus Ægyptios. LXXXI
 ANNO 335. — 1. Synodus Tyria. — 2. Eusebium arguit Potammon. LXXXI
 3, 4. Que crimina Athanasio offeruntur. — 5, 6, 7. Calumnia deteguntur. LXXXII
 8, 9, 10. Historia mulierculæ suspecta. — 11. Legatio Mareotica. LXXXIII
 12. Conquestio Athanasii et Ægyptiorum. — 13. Alexander Thessalonicensis improbat factum Eusebiano. — 14. Ægyptii appellat imperatorem. — 15, 16. Fuga Athanasii. LXXXIV
 17, 18, 19. Legatorum gesta Alexandriæ et in Mareote. LXXXV
 20. Athanasius damnatur. — 21. Ischyra episcopus constituitur. — 22, 23. Episcopi Tyrii a Constantino evocantur Jerosolymam. Synodus Hierosolymitana. LXXXVI
 24, 25. Arius admittitur ad communionem. — 26. Eusebiani Marcellum Ancyranum impetunt. LXXXVII
 27, 28. Athanasius Constantium adit. Constantinus evocat Hierosolymitanos presules. Nova calumnia Eusebiano. Athanasius in Gallias relegatur. LXXXVIII
 29, 30. Constantinus vetat alium eligi in locum Athanasii. Marcellus damnatur. LXXXIX
 ANNO 336. — 1. Athanasius Treviros concedit. — 2. Arius Alexandria pulsus Constantinopolim se confert. LXXXIX
 3, 4. Mors Arii. — 3, 6. Antonius pro Athanasio scribit ad Constantium. XC
 7. Eusebius et Theognius fidei formulam edunt. — Alexandri Constantinopolitani mors. Paulus in ejus locum

subrogatur. XCI
 ANNO 337. — 1. Julius in Romanum pontificem deligitur. Mors Constantii. — 2. Constantius cognatos trucidat. — 3. Eusebiani Constantium ad suas partes alliciunt. XCI
 ANNO 338. — Athanasii reditus. XCII
 ANNO 339. — 1. Eusebiani nova moluntur in Athanasium. XCII
 2. Eusebians, pulso Paulo, Constantiopolitanam sedem invadit. — 3, 4. Eusebiani Pistum deligunt in Alexandrinum episcopum. XCIII
 ANNO 340. — 1, 2. Synodus Alexandrina. XCIII
 3. Legati Athanasii cum Eusebians congregiuntur. — 4. Athanasius libros Scripturæ sacræ mittit ad Constantem. — 5. Constantinus junior obit. XCIV
 ANNO 341. — 1. Synodus Antiochena. Eusebians Emisene episcopus Alexandrinus constituitur: negat subire munus. — 2. Gregorio munus defertur. — 3. Antonius Paulum adit. XCV
 4. Fidei formulæ Antiochiæ editæ. — 5, 6. Gregorii invasio truculenta. — 7, 8. Athanasius se fuga proripit. XCVI
 9. Athanasius scribit encyclicam epistolam. Romam transmittit. — 10. Oratores Julium mittit ad Eusebians. Monachorum in Occidente origo. XCVII
 11. Oratores ad Julium mittit Gregorius. — 12. Eusebians fidei formulam mittunt ad Constantem. — 13. Alii episcopi ab Eusebians pulsi. XCVIII
 ANNO 342. — 1. Eusebianorum ad Julium litteræ. XCVIII
 2. Immania Gregorii in Ægypto facinora. — 3. Mors Balcilii. XCIX
 4. Synodus Romana. — 5. Epistola Julii synodica ad Eusebians. — 6. Mors Eusebilii. — 7. Seditio Constantinopolitana. C
 ANNO 343. — Photinus. CI
 ANNO 344. — Ariani episcopi novam edunt fidei formulam. CI
 ANNO 345. — Synodus Mediolanensis. CII
 ANNO 346, 347. — 1. Synodus Sardicensis. CII
 2. Orientales reformidant iudicium Occidentalium. — 3. Fuga Orientalium. CIII
 4. Exsules depulsi criminibus restituntur. — 5. Ariani episcopi damnantur. — 6. Epistolæ synodice. — 7. Nichil de fide Sardicæ actum. — 8. Synodus oratores ad Constantium mittit. CIV
 9. Orientalium facinora. — 10. Synodus Philippopolitana. — 11. Decem laici capite truncati, alii vexati. CV
 12. — Alexandrinis et Ægyptiis illata mala. — 13. Mediolanensis synodus. Photinus damnatur. CVI
 ANNO 348. — 1. Stephani Antiocheni factum in legatos. — 2. Stephanus abdicatur, cui subrogatur Leonitius. CVI
 5. Constantius revocat exsules. CVII
 ANNO 349. — 1. Gregorius ab Alexandrinis obrunctatur. — 2. Athanasius Constantem convenit. — 3. Constantius Athanasium hortatur ad reditum. CVII
 4. Athanasii reditus. — 5, 6. Constantium convenit Athanasius. — 7. Epistola Constantii in gratiam Athanasii. CVIII
 8. Excipitur Athanasius a synodo Hierosolymitana. — 9, 10, 11. Gaudium Alexandrinorum in adventu Athanasii. CIX
 12. Mors Pachomii. Ejus sententia de Athanasio. — 13, 14. Ursacii et Valentis penitentia. CX
 15. Damnatur Photinus. CXI
 ANNO 350. — 1. Athanasii reducti gesta in Arianos. — 2. Constantius occiditur. CXI
 3. Constantius bello Persico expeditus. Magnentius oratores mittit ad Constantium. — 4. Ariani crimina reintegrant in Athanasium. — 5. Constantii litteræ ad Athanasium. — 6. Vetrasio abdicatus. CXII
 ANNO 351. — 1. Sirmiensis synodus. Photinus ablegatur in exsilium. — 2. Mursina clade accisæ res Magnentii. CXIII
 ANNO 352. — 1. Librum scribit Athanasius de Nicænis decretis, et de sententia Dionysii. — 2. Julii mors et Liberii exordium pontificatus. CXIV
 3. Livor Arianorum presulum in Athanasium. — 4. Athanasius Constantium mitigare frustra tentat. CXV
 ANNO 353. — 1. Magnentii mors. — 2, 3. Fræus Arianorum insignis. CXV
 4. Calumnia Arianorum in Athanasium. — 5. Synodus Areolatensis. Lapsus Vincentii Capuani. CXVI
 6. Paulini Trevisensis constantia et exsilium. CXVII
 ANNO 354. — 1, 2. Liberii gesta Athanasii causa. CXVII
 3. Synodus Mediolanensis indicitur. — 4. Galli mors. — 5. Missus qui Athanasium disturberet, pellitur a plebe. CXVIII
 ANNO 355. — 1. Synodus Mediolanensis. CXVIII
 2. Edictum Constantii obertus subscribendum. —

3. Dionysii suffragium astu delet Eusebius. Constantius frustra tentat episcopos. Episcopi multi in exsilium ablegati. cxlx
 4, 5, 6. Liberii litteræ ad confessores. — 7. Maximus sede pellitur. — 8. Martyrium Rufiniani. — 9, 10. Vexatio Catholicis per orbem illata. cxxi
 11, 12. Sylvani defectio. — 13. Dracontius in episcopum allectus fugit. Revocatur ab Athanasio. — 14, 15. Constantius Liberium a proposito dimovere tentat. cxxii
 16. Liberius ad imperatorem trahitur. — 17, 18. Colloquium Liberii cum Constantio. Exsilium Liberii. cxxiii
 19. Felix in Liberii locum adlegitur. — 20. Constantius hortatu Arianorum Hosium tentat. Hosii epistola ad Constantium. cxxv
 21. Profligatis aliis Constantius Athanasium aggreditur. cxxvi
 Anno 356. — 1. Diogenes, Hilarius et Syrianus contra Athanasium rem gerunt. cxxvii
 2. Syrianus noctu ecclesiam invadit. Cædes perpetratur. Athanasius se subducit. — 3. Contestatio Alexandrinorum. cxxviii
 4. Georgius Antiochiæ deligitur. — 5. Constantius nefaria Syriani gesta probat, et alia adjicit. — 6. Alia Christianorum calamitas. cxxviiii
 7, 8, 9. Ultio divina in petulantes ethnicos. — 10. Quo se proruit Athanasius. cxxx
 11. Athanasius in deserto litteras ad plebem Alexandrinam mittit. — 12. Martyrium Eutychie. — 13. Eleemosynam erogare Ariani velant. cxxx
 14. Presbyteri et diaconi fugati. — 15. Martyrium Secundii. Ariani formæ ab fidei edunt. Epistola Athanasii. — 16. Ingressus Georgii Alexandriam. Nova in Catholicos irruptio. cxxxii
 17, 18. Consolatoria Athanasii epistola. — 19. Ecclesiæ jussu Constantii Ariani traduntur. Episcopi vexati et pu si. cxxxiii
 20. Monasteria eversa. — 21. Qui fuerint episcopi ab Ariani constituti. cxxxiiii
 22. Pia populi Christiani studia. — 23. Oxyrinchi laus — 24. Athanasius Apologiam ad Constantium edit. Ut Constantium adeat iter ingreditur. Remigrat in solitudinem. cxxxv
 25, 26, 27. Georgii avaritia et immanitas. A plebe pulsus in sedem restituitur. cxxxvi
 Anno 357. — 1. Episcopi pulsii alii animo fracti cedunt, alii manent invicti. — 2. Liberii reditum Romanæ senatoriæ impetrant. — 3. Blasphemia fidei formula Sirmii edita. cxxxvii
 4. Hosii lapsus. — 5. Liberii lapsus. cxxxviii
 Anno 358. — 1. Athanasii Apologia de fuga sua. — 2. Epistola item et Historia ad monachos. — 5. Epistola ad Serapionem de morte Arii. cxxxviii
 4. Libri contra Arianos. — 5. Epistolæ ad Serapionem de Spiritu sancto. — 6, 7. Liberius Romam redit. cxxxviiii
 8. Athanasius ad desertum usque perquiritur. Arlemius dux ad monasteria venit. — 9, 10. Athanasii iter ad monasteria Thebaidis. cxxxix
 11. Ariani in varias divisi sectas. cxl
 Anno 359. — 1, 2. Synodus Sirmiensis. cxl
 3. Synodus Ariminensis. — 4. Synodus Seleuciana. Accaciani damnantur. cxli
 5. Athanasius epistolam scribit de synodis. cxlii
 Anno 360. — 1. Synodus Constantinopolitana. — 2. Lucifer pro Athanasii defensione libros edit. Epistolæ Athanasii ad Luciferum. cxliii
 Anno 361. — 1. Meletius in episcopum Antiochenum allectus ab Ariani. — 2. Ariani novam edunt fidei formulam. Constantii obitus. cxliiii
 Anno 362. — 1. Julianus inauguratur imperator. Artemii ducis martyrium. — 2, 3. Georgii et multorum Christianorum cædes. cxliiii
 4. Julianus Alexandrinam cædem se indigne ferre simulat. — 5. Georgii bibliothecam transmitti sibi curat. — 6, 7. Athanasius Alexandriam regreditur. cxliiii
 8. Alexandrina synodus. — 9. Acta synodi de lapsis. — 10. De hypostasibus. — 11. De Apollinari sententia. cxlv
 12. De rebus Antiochenis. — 13. Lucifer Paulini promotione res Antiochenas labefactat. — 14. Athanasius partem reliquiarum S. Joannis Baptistæ recipit. cxlvi
 15. Ethnici Julianum concitant in Athanasium. Epistolæ Juliani contra Athanasium. — 16. Athanasius se subducit. In desertum se recipit. cxlvii
 Anno 363. — 1, 2. Quid Athanasio contigit qua die cæsus Julianus est. — 3. Athanasius redit Alexandriam. Jovianus imperator inauguratus litteras dat ad Athanasium, et Athanasius ad ipsum. cxlviii
 4, 5, 6, 7. Athanasius ad Jovianum adit Antiochiam.

PATROL. GR. XXV.

Arianorum querelæ in Athanasium, et responsa Joviani.

8, 9. Lucius alloquitur imperatorem. — 10. Athanasius quærit gratiam inire Meletii Antiocheni. cxlx
 Anno 364. — Mors Joviani. In cuius locum deligitur Valentinianus, qui sibi Valentem asciscit imperii consortem. cl
 Anno 365. — 1. Mors Theodori abbatis. — 2. Athanasius scribit Vitam Antonii. cl
 3. Athanasius scribit librum de Trinitate; alium item de Trinitate et Spiritu sancto. cli
 Anno 366. — 1. Mors Liberii, in cuius locum subrogatur Damasus. — 2. Epistola Athanasii ad Rufinianum. cli
 Anno 367. — 1. Valens Catholicos vexat, edicit ut pellantur episcopi. Plebs Alexandrina pelli Athanasium non sinit. Athanasius se clam subducit. cli
 2, 5. Valens Athanasium revocat. clii
 Anno 368. — Synodus Romana prior sub Damaso. clii
 Anno 369. — Synodus Alexandrina. cliii
 Anno 370. — Synodus Romana altera. cliii
 Anno 371. — 1, 2, 3. Athanasius præfectum Libyæ Catholicorum communiione interdicat. cliii
 4. Athanasius cum Meletio reconciliatur. — 5. Epistolæ Athanasii ad Joannem et Antiochum, et ad Palladium, Basilii de Athanasio testimonia. — 6. Siderii Historia. Siderium confirmat Athanasium. — 7. Apollinari errores late serpunt. Athanasii epistola ad Epictetum. cliv
 8. Athanasii epistola ad Adelphium. — 9. Ad Maximum. clv
 Anno 372. — 1. Athanasii libri contra Apollinarium, et alia opuscula. — 2. Melanias iter Alexandriam. clv
 Anno 373. — Mors Athanasii. clv
ANIMADVERSIONES NOVÆ IN VITAM ET SCRIPTA S. ATHANASII.
 Proœmium. clvi
 Animadversio I. — Num Athanasius a martyribus institutus sit. clvii
 Animadversio II. — De titulo in *Vitam Antonii*, et num Athanasius aliquandiu cum Antonio in solitudine vixerit. clviii
 Animadversio III. — Libri *Contra gentes* et *De incarnatione* quo tempore scripti. clxi
 Animadversio IV. — Quæ sit *θεα Νουριζα* ab Athanasio memorata. clxii
 Animadversio V. — De rebus Arianismi exortum et condemnationem spectantibus. clxii
 Animadversio VI. — Quid sit *τῆμος*, sive tomus ille quem episcopis per orbem subscribendum Alexander Alexandrinus misit. clxv
 Animadversio VII. — Quo tempore Athanasius in Thebaidem profectus Pachomium viserit. clxvi
 Animadversio VIII. — Quo tempore Antonius Alexandriam venerit. clxvi
 Animadversio IX. — An vera historia mulierculæ, quæ Athanasium in synodo Tyria illati sibi stupri insinulaverit. clxviii
 Animadversio X. — De significato vocis *ἰπυσια*. clxviii
 Animadversio XI. — Ad quem missa Flavii Hemerii epistola. clxviii
 Animadversio XII. — An epistola Eusebii Cæsariensis libro *De Nicænis decretis* recte subjungatur. clxix
 Animadversio XIII. — Quo anno synodus Alexandrina celebrata fuerit, an 539, an 340. clxxi
 Animadversio XIV. — Probatur epistolam synodalem Romanam, a Julio papa datam, scriptam esse anno 342. clxxiii
 Animadversio XV. — An *πυξια τῶν ὁρίων Γραφῶν*, quæ Constanti Augusto Athanasius misit, idem sint quod *Synopsis Scripturæ sacræ*; et an synopsis illa sit vere Athanasii. clxxvi
 Animadversio XVI. — An cæsi in Fabrica Adrianopolitana ecclesiasticæ laicive fuerint. clxxviii
 Animadversio XVII. — Theodulum Trajanopolitanum tempore Sardicensis synodi defunctum esse probatur. clxxviii
 Animadversio XVIII. — De significato vocis *ἀντιδοξ*. clxxix
 Animadversio XIX. — Num in *Historia Arianorum ad monachos*, *τοῖς ἀπτοῖς*, artus sive membra, vel panes expriment. clxxxix
 Animadversio XX. — An Liberii contra Athanasium epistola germana sit, necne. clxxx
 Animadversio XXI. — An epistola catholica Athanasii sit, necne. clxxxii
 Animadversio XXII. — De aliis dubiis Athanasii operibus, et de quibusdam fragmentis. clxxxii
 Romanorum et Alexandrinorum sacerdotum et antistitum nomina. clxxxiii

26

VITÆ ATHANASII SCRIPTORES VARIJ.

Vita et conversatio S. Athanasii auctore incerto.	CLXXXV
Vita S. Athanasii ex Photio.	CCXI
Vita S. Athanasii ex Metaphraste.	CCXXIII
Vita S. Athanasii ex Arabico versa, interprete D. Renaudotio.	CCXLVI
DISSERTATIO J. FONTANINI de anno emortuali S. Athanasii.	CCLII
DE CULTU S. ATHANASII.	
Annus et dies mortis atque cultus : Vitæ scriptores posteriores.	CCLIX
De corpore S. Athanasii Constantinopoli Venetias translato et ejus ibidem cultu.	CCLXIII
Quomodo Constantinopoli deportatum sit corpus.	CCLXV
Veritas sancti corporis a patriarcha examinata et probata. Translatio ejusdem solemnitas ad ecclesiam Sanctæ Crucis.	CCLXVIII
Miracula S. Athanasii præcipue post translationem corporis.	CCLXX
De cultu sacri capitis in Hispania et Gallia.	CCLXXII
ELOGIA VETERUM.	CCLXXIII
S. ATHANASII OPERA.	
Monitum in duos Contra gentes et De Incarnatione libros.	1
ORATIO CONTRA GENTES.	5
ORATIO DE INCARNATIONE VERBI.	
Admonitio in sequentem fidei Expositionem.	197
EXPOSITIO FIDEL.	200

Monitum in sequentem Tractatum.	207
TRACTATUS in illud, « Omnia mihi tradita sunt a Patre meo, » etc.	207
Monitum in sequentem Encyclicam.	219
EPISTOLA ENCYCLICA AD EPISCOPOS.	222
Admonitio in Apologiam contra Arianos.	259
APOLOGIA CONTRA ARIANOS.	247
Admonitio in Epistolam sequentem.	411
EPISTOLA DE DECRETIS SYNODI NICÆNÆ.	415
Monitum in Epistolam sequentem.	477
EPISTOLA DE SENTENTIA DIONYSII.	479
Monitum in Epistolam ad Dracontium.	521
EPISTOLA AD DRACONTIUM.	525
Admonitio in Epistolam sequentem.	535
EPISTOLA ENCYCLICA AD EPISCOPOS ÆGYPTI ET LIBYÆ.	58
Monitum in sequentem Apologiam.	593
APOLOGIA AD IMPERATOREM CONSTANTIUM.	595
Admonitio in opus sequens.	615
APOLOGIA DE FUGA SUA.	615
Admonitio in duas sequentes epistolas.	679
EPISTOLA AD SERAPIONEM DE MORTE ANIL.	685
EPISTOLA AD MONACHOS DE HISTORIA ARIANORUM.	691
HISTORIA ARIANORUM.	695
Admonitio in duo opuscula sequentia.	797
OPUSCULA DUO ALEXANDRI archiep. Alexandriaci de Arianis, quæ hic tantum memorantur, utpote tomo XII jam edita.	797

FINIS TOMI VICESIMI QUINTI.

Ex Typis MIGNE, au Petit-Montrouge.